ION I. NISTOR

ISTORIA ROMÂNILOR

Volumul I

Editura Biblioteca Bucureştilor

Ion I. Nistor

ISTORIA ROMÂNILOR

Coperta: MIRCEA DUMITRESCU

Tehnoredactare computerizată: MARIAN TĂNASE

Lectori de carte şi corectură: ION HOREA
RADU VLĂDUŢ

Cartea a apărut cu sprijinul Ministerului Culturii şi Cultelor

ISBN: 973-8369-05-3
ISBN vol. I: 973-8369-06-1

Ion I. NISTOR
Membru al Academiei Române

ISTORIA ROMÂNILOR

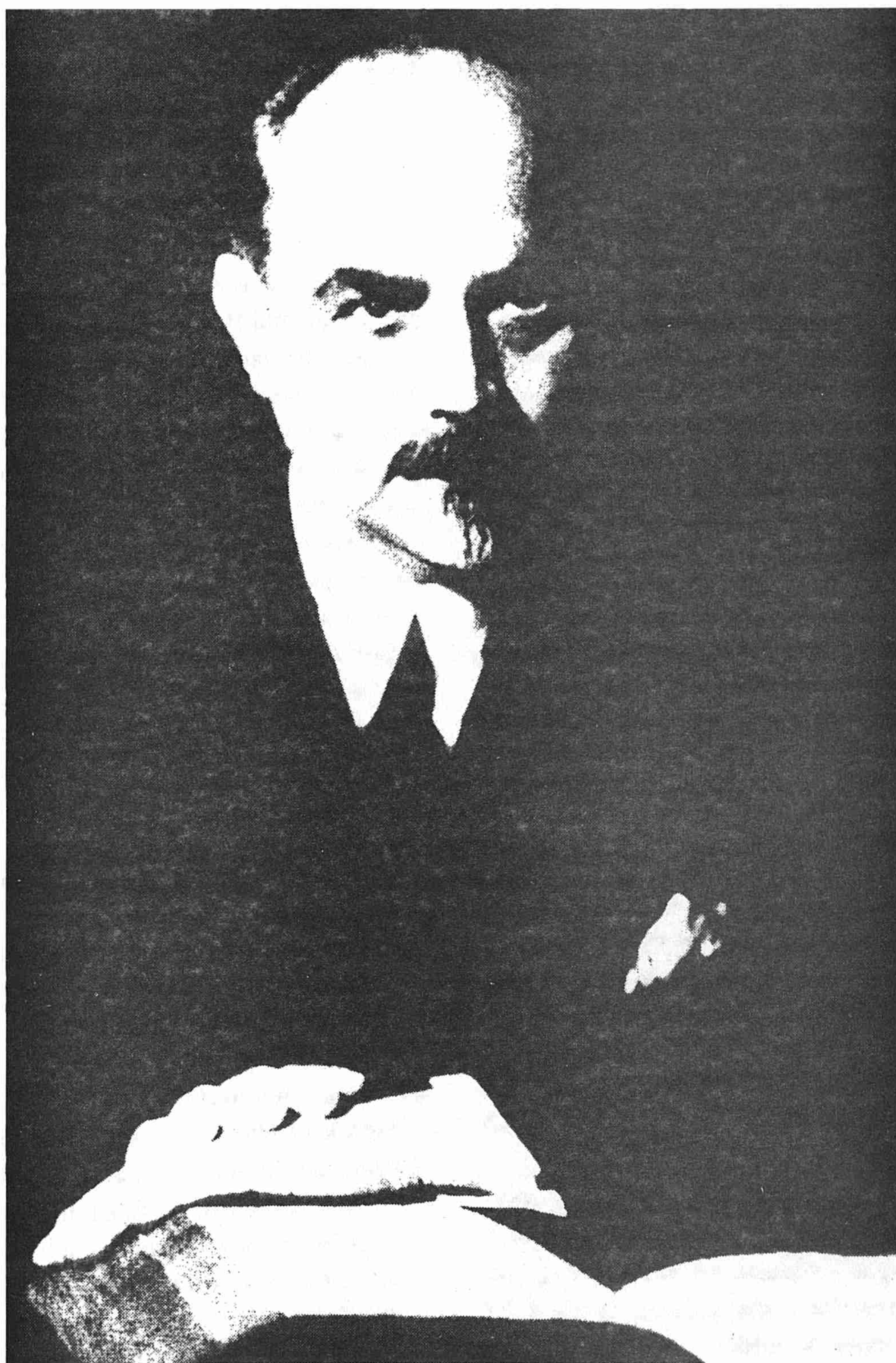
Ediție îngrijită de Florin ROTARU

VOLUMUL I

Editura Biblioteca Bucureștilor
București
2002

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
NISTOR, ION I.
Istoria Românilor / Ion I. Nistor. - București
Biblioteca Bucureștilor, 2002
662 p.; 29,5 cm
ISBN 973-8369-05-3
Vol. I. - 2002. - ISBN 973-8369-06-1

94(498)

Ion I. Nistor
1876 - 1962

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Istoria românilor este o grea stăruință și este, în general, o lucrare destinată nemuririi, în pofida perfectibilității cunoașterii care perimează o operă științifică, dar care nu poate anula valoarea autorului. Ion Nistor și-a dorit o asemenea operă, mai mult spre a-i fi corolarul întregii activități științifice. Gestul său trădează, deopotrivă, puterea de sacrificiu, dar și doza de orgoliu pământean. Înaintea sa, temeritatea gândului și a faptei de a scrie istoria neamului au avut numai A.D. Xenopol, Nicolae Iorga și C.C. Giurescu. În rarele sale clipe de nostalgie, Nicolae Iorga le povestea studenților începători emoțiile trăite când avea vârsta lor, la cursul profesorului A.D. Xenopol. Un farmec ca-n basme îi fixa privirea, fără a mai auzi un cuvânt, asupra mâinilor care scriseseră *Istoria românilor*. Mișcarea lor înfățișa inițiaților finitul și infinitul, malițiozitatea timpului, maculatura trecutului și impostura cotidianului, mărturia conștiinței unui neam și treptele viitorului.

Ion Nistor a scrutat tainițele timpului și ale spațiului românesc cu nobilă probitate. A început redactarea *Istoriei românilor* în vacanța de vară a anului 1938, în vila fiicei sale de la *Izvorul Mureșului*. A continuat la Cernăuți între anii 1938 – 1940, în locuința sa din str. Iancu Flondor nr. 16, pe urmă la București între anii 1940 – 1950, în locuința fiicei din str. Vasile Lascăr nr. 55, cu întrerupere în timpul refugiului din 1944, petrecut în clădirea Academiei Române din comuna Berthlot, județul Hunedoara, iar după revenirea în Capitală a lucrat în apartamentul Academiei Române din Calea Victoriei, cât timp a fost bibliotecar-conservator la Biblioteca Academiei în anii 1945 – 1948, iar, în urmă, în locuința închiriată din str. Vasile Stroescu nr. 10, în anii 1948 – 1950. Elaborarea lucrării a fost întreruptă brusc în perioada 1950 – 1955, când a fost încarcerat în închisoarea de la Sighet. După eliberarea sa, în 8 iulie 1955, a reluat lucrul la opera sa capitală, în mansarda casei din str. Vasile Lascăr nr. 55, între timp naționalizată, până la sfârșitul vieții, în ziua de 11 noiembrie 1962.

Profesorul Ion Nistor scria cu toc și peniță Klaps, într-o caligrafie ce amintea scrisul gotic învățat la școala primară din Vicovul de Sus, județul Suceava, comuna unde se născuse în 16 august 1876 și aflată pe atunci în granițele imperiului austro-ungar. Timp de mai mulți ani, manuscrisul olograf a fost dactilografiat în mai multe exemplare de către Oltea Apostolescu, fiica autorului. În prezent, manuscrisul și un exemplar dactilografiat se află la *Biblioteca Academiei Române*. Textul ediției prezente a fost stabilit după o copie dactilografiată identică cu exemplarul de la Biblioteca Academiei și care se păstrează în fondul *Bibliotecii Metropolitane București*.

Istoria românilor este o operă neterminată și rămasă în stadiul primei redactări. Timpul nu l-a ajutat pe Ion Nistor să revină asupra textului, să dezvolte cuprinsul atâtor capitole și subcapitole, să revadă stilistica frazei. Pentru un editor o asemenea fază de elaborare a unui text este o grea încercare. Totuși, structurarea extrem de modernă a materialului, precum și bogăția informațiilor dau o valoare deosebită lucrării, conferindu-i dreptul să vadă lumina tiparului.

Datorită faptului că este un text de interes în primul rând științific, am considerat

important pentru ediția noastră să adoptăm fără nici o excepție normele ortografice și de punctuație stabilite de Academia Română, precum și regulile morfologice și síntactice ale limbii literare contemporane.

Lectura textului a permis cu destulă facilitate identificarea operelor istorice care i-au servit drept model autorului în redactarea materialului: Vasile Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, București, 1926; A.D. Xenopol, *Istoria Românilor în Dacia Traiană*, vol. I – XII; A.D. Xenopol, *Războaiele dintre ruși și turci și înrâurirea lor asupra țărilor române*, vol. I – II, Iași, 1880; Nicolae Iorga, *Istoria românilor*, vol. I – X.

Din aceste motive, am considerat necesar să completăm un capitol nescris de Ion Nistor, prin transcrierea capitolului similar din lucrarea lui A.D. Xenopol, *Războaiele dintre ruși și turci*, capitolul dedicat păcii de la Siștov. Pare o completare cu un text străin, dar este extrem de utilă cititorului și pentru viziunea de ansamblu asupra lucrării. De asemenea, am considerat util să alcătuim un minimum de note ale editorului cu scopul de a releva temeinicia ipotezelor autorului care sunt confirmate în majoritatea lor de cercetările științifice din ultima jumătate a secolului al XX-lea, sintetizate în tratatul Academiei Române: *Istoria Românilor*, București, 2001, vol. I – IV. Notele editorului au fost numerotate cu cifre arabe, iar singurele note ale autorului făcute la Părțile V și VII ale lucrării au fost marcate în paranteze drepte.

Prin această ediție se speră într-o adevărată reconsiderare a bucovineanului Ion Nistor pentru a-l readuce în conștiința publică cu întreaga sa activitate intelectuală și politică depuse până la sacrificiul de sine în interesul național.

FLORIN ROTARU

PARTEA I

EPOCA PREISTORICĂ

I. Înfățișarea geopolitică
II. Cultura neolitică
III. Tracii
IV. Cimerienii
V. Invazia sciților
VI. Cea mai veche descriere geografică a României
VII. Triburile scitice și așezările grecești și celtice
VIII. România, patria geto-dacilor
IX. Gruparea geto-dacilor în jurul regelui Dromihete și emanciparea lor de sub dominația scito-agatirsă

Capitolul I

ÎNFĂȚIȘAREA GEOPOLITICĂ

1. **Solul și rasa**
2. **Configurația geografică**
3. **Flora și fauna**
4. **Așezarea geopolitică**

1. Solul și rasa

Dezvoltarea istorică a poporului român a fost, din capul locului, determinată de natura solului în care s-a zămislit și de vitalitatea rasei căreia îi aparține. Așezarea geografică și structura, cât și îmbelșugatele produse ale solului natal i-au influențat felul de viață și îndeletnicirile și i-au determinat performanța etnică, politică și culturală.

Românul s-a simțit totdeauna strâns legat de pământul său strămoșesc pe care l-a cultivat de veacuri și l-a apărat necontenit cu sângele său. Din conștiința sa vie de proprietate a pornit pentru el îndemnul permanent la muncă, imboldul vitejesc la luptă și jertfa pentru apărarea moșiei străbune. El și-a îndeplinit cu dragoste și sacrificiu aceste sacre comandamente grație puternicei sale vitalități etnice moștenite de la protopărinții săi geto-daci, sporită și împrospătată prin virtuțile războinice pe care le-a pri-mit de la cuceritorii romani, a căror limbă și civilizație și le-a însușit. Pe temeiul acestor puternice suporturi etnice, poporul român și-a putut asigura existența peste veacuri și a îndeplinit marea misiune istorică de a păstra și continua străvechile tradiții politice și culturale ale latinității orientale.

Solul și rasa au constituit totdeauna principalele coordonate ale permanenței istorice a neamului nostru. În cadrul acestor coordonate s-a desfășurat istoria tuturor popoarelor lumii, care, la rândul lor, nu pot trăi în izolare unele de altele, ci ele se ating și se influențează reciproc într-o nobilă emulație de a aduce fiecare partea sa specifică de contribuție la patrimoniul comun al civilizației umane.

În urmărirea acestor coordonate vom încerca deci să determinăm poziția poporului român în spațiul său vital și să desluşim rolul pe care l-a jucat în istorie, precum și locul pe care l-a dobândit în rândul popoarelor civilizate. Și cum prima coordonată este spațiul, se impune să aruncăm mai întâi o scurtă privire asupra înfățișării geografice a teritoriului românesc.

2. Configurația geografică

România cuprinde în hotarele sale naturale podișul Daciei transilvănene cu numeroasele sale depresiuni, dealuri și șesuri ale Transilvaniei, Moldovei și Munteniei, străjuită la miazăzi de masivul Moesiei dobrogene de dincolo de Dunăre. Unitățile acestea geografice își găsesc centrul de polarizare în Carpați, munți care străbat teritoriul românesc în curbă diagonală, de la izvoarele Ceremușului până la Porțile de Fier, unde Dunărea, prin eroziuni milenare, și-a deschis cu anevoie drumul din șesul panonic spre bazinul pontic. Zonele de dealuri și de șes se aștern armonios la poalele Carpaților și ale Munților Apuseni, pentru a-și găsi o graniță firească în albia Nistrului, a Tisei și a Dunării. Aceste trei fluvii în-cing pământul românesc într-un admirabil triunghi hidrografic, unic în felul său în geografia fizică a continentului european. Variația formațiunilor geografice și nebănuitele bogății ale subsolului împrumută acestui spațiu geografic din sud-estul Europei un caracter specific.

Comunicația între regiunile de munte și între cele de șes și de deal este înlesnită de văi largi și practicabile care străbat masivele muntoase și se ramifică în toate direcțiile. Tăcerea văilor este înviorată de ropotul apelor curgătoare care, după parcurgerea ocolului ce le este impus de natură, se revarsă toate în marele canal colector al Dunării, prin care se

scurg în Marea Neagră. Tisa adună în albia sa apele afluenților ei Vișăul, Iza, Mara, Crișul, Someșul și Mureșul, pentru a le rostogoli pe toate în Dunăre. Același rol de tributare ale Dunării îl îndeplinesc și râurile moldovenești Prutul și Siretul care adună apele ce izvoresc de pe versantul nordic și răsăritean al Carpaților. Prutul primește apele Ceremușului, ale Jijiei, Bahluiului și Miletinului; iar Siretul pe cele ale Sucevei, Moldovei, Bistriței, Trotușului, Putnei, Milcovului, Râmnicului și Buzăului, ce izvoresc din Carpați, precum și cele ale Bârladului care le adună din meleagurile deluroase ale țării de jos a Moldovei, ape care în vechime se vărsau direct în Dunăre. Râurile care străbat lanțul de sud al Carpaților își deschid drum direct spre Dunăre. Aceste râuri sunt Timișul, Carașul, Nera, Cerna, Jiul, Oltul, Argeșul, Dâmbovița și Ialomița cu Prahova. Nistrul adună apele afluenților săi Răutul, Bâcul și Botna și își deschide drum direct spre Marea Neagră prin limanul de la Cetatea Albă.

Apele curgătoare își au cursul lor întreg în țară, formând astfel o rețea de artere naturale de comunicație, care leagă și unește prin curmăturile Carpaților cele patru formațiuni geografice, care constituie structura geografică a României. Legătura organică între diferitele regiuni ale țării a creat semințiilor ce s-au adăpostit aci, din vremurile preistorice până în zilele noastre, condiții prielnice pentru o dezvoltare largă și elastică, croită după nevoi și împrejurări. Ele au înlocuit transhumanța și au impus un itinerar tipic pentru o perpetuă pendulare de la munte la șes, și de la șes la munte, în locurile și anotimpurile obișnuite. Accesibilitatea terenului a înlesnit comunicația între toate regiunile țării și a creat condiții normale pentru o dezvoltare unitară, etnică, politică și culturală.

3. Flora și fauna

Configurația fericită a terenului a înlesnit dezvoltarea unei vegetații bogate, favorizată de un climat dulce, cu temperatură moderată, cu ploi și precipitații abundente, cu vânturi variabile și cu diferențieri climaterice puțin pronunțate. În climatul acesta așa de prielnic s-a putut dezvolta din vreme o floră foarte bogată și variată care este reprezentată prin 3.290 de specii, constituind 35% din flora Europei întregi și care, cu drept cuvânt, poate fi considerată ca o floră și vegetație specific dacică. Suprafețele de la șes sunt acoperite cu pământ negru, productiv și propriu culturilor celor mai variate. Din vechime se cultivă grâul, secara, orzul și meiul, la care s-au adăugat mai târziu cultura porumbului, a cartofului, a sfeclei de zahăr, a orezului și a bumbacului. În regiunile de dealuri și de munte se găsesc din vechime, pe lângă pășuni întinse, și mari masive forestiere de foioase și rășinoase, care, cu toată vitregia vremurilor trecute, și-au păstrat încă o bună parte din suprafața lor. Vița de vie și pomii fructiferi au găsit totdeauna un teren prielnic în pământul românesc.

Dar nici fauna n-a rămas mai prejos. Animalele care puneau la îndemâna omului primitiv oasele și coarnele lor pentru cioplirea armelor și uneltelor rudimentare erau: mamutul, ursul de peșteră, bourul și renul. Arme și unelte de acest fel, ba chiar și schelete întregi de animale antediluviene se găsesc răspândite din belșug peste întreaga suprafață a României. Drept încoronare a vieții animale, apăru în curând și omul, care nu putea să lipsească dintr-o regiune așa de bine înzestrată cu toate cele necesare pentru viață.

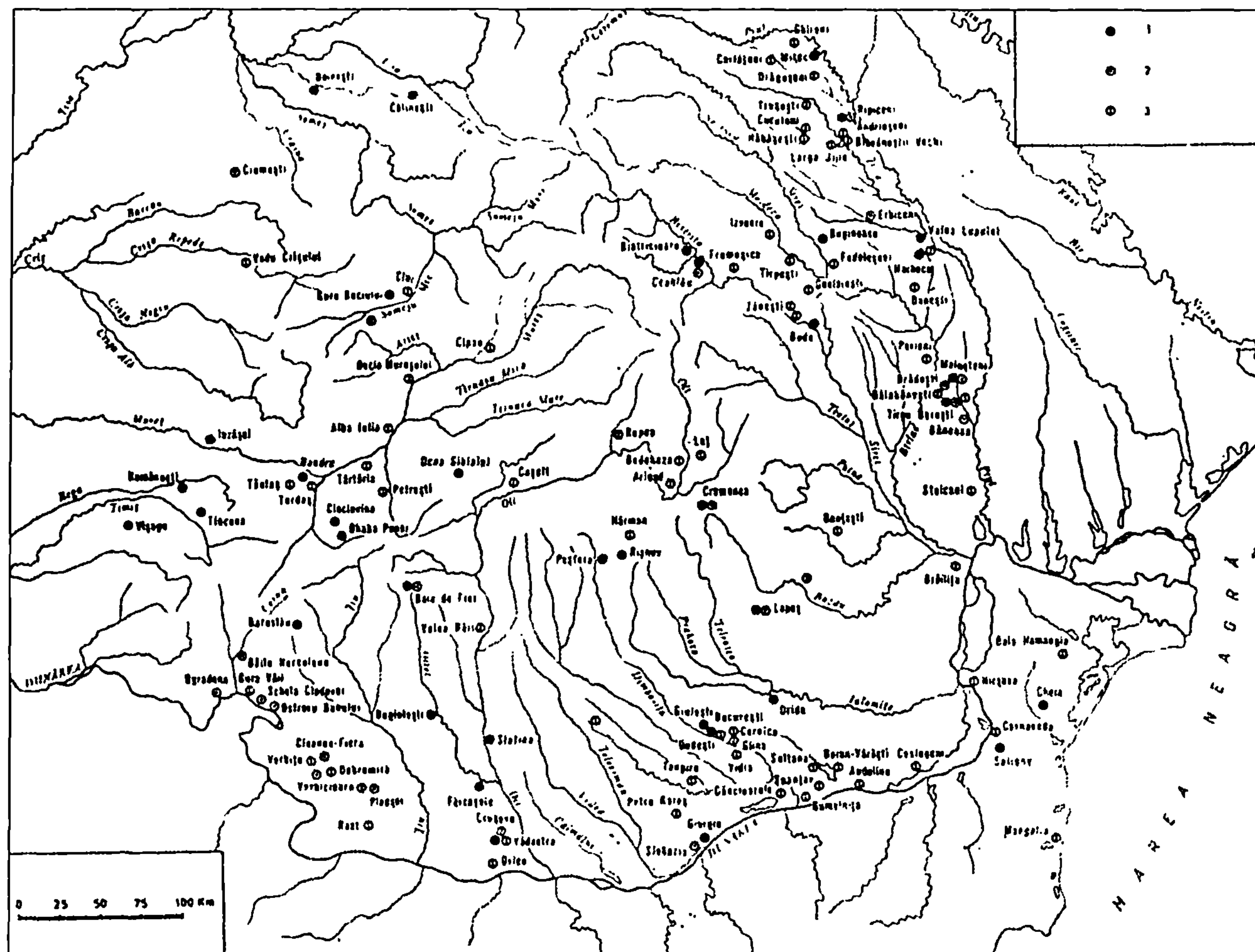
La îmbelșugarea producției suprafețelor se adaugă și marea bogăție a subsolului, care ascunde în straturile sale cantități enorme de sare, depozite inepuizabile de cărbuni de tot felul, precum și rezervoare de păcură și de gaz metan. Minereurile de fier și de mangan concurează în calitate și cantitate cu cele de aur și argint. La poalele munților izbucnesc la suprafață numeroase izvoare mi-nerale, unele termale, la care se adaugă și ghiolurile terapeutice de pe litoralul pontic.

4. Așezarea geopolitică

Pe lângă marile avantaje ce decurg din configurația geografică și a climei, așezarea geopolitică a României prezintă incontestabil și unele neajunsuri, care s-au resimțit în trecut și se resimt și astăzi. Podișul dacic, cu regiunile transdanubiene de dealuri și câmpii, se înalță din șesul panonic și cel sarmatic, ca un ostrov din valurile oceanului. Dunărea, Nistrul și Tisa nu au putut constitui niciodată zăgazuri destul de puternice contra năvălirilor barbare care s-au revărsat necontenit, din epocile pre-istorice până în timpurile noastre, asupra teritoriului românesc. Sub variatele lor înfățișări, năvălirile acestea sunt cunoscute ca: cimeriene, scitice, celtice, sarmatice, germane, slave și uralo-altaice. Așternut în drumul acestor năprasnice incursiuni, teritoriul României n-a putut fi apărat totdeauna cu succes împotriva năvălitorilor, pentru că el este deschis în afară și ușor accesibil din toate părțile. Marea, pe

care apărătorii să se fi putut sprijini, era prea departe, iar munții, sub care să se fi putut ascunde, străbăteau teritoriul diagonal prin inima sa, împărțindu-l în două. De aceea câmpia moldovenească, cu prelungirea ei munteană și olteană, a servit în timpurile trecute de loc de trecere din răsărit spre apus pentru neamurile năvălitoare. Împrejurarea că teritoriul românesc se reazimă la sud-est pe delta Dunării și litoralul pontic a ispitit popoarele vecine, cu așezări teritoriale fără contact cu marea, să năzuiască mereu cu gând de cucerire spre pământul românesc, pentru a-și deschide prin el drumul la mare. Secole întregi teritoriul României a îndurat urgia ocupațiilor străine pentru că așezarea sa geografică se găsea în calea aspirațiilor otomane spre centrul Europei și a aspirațiilor polone și austro-ungare spre Marea Neagră. În timpul acestor tragice încercări dezvoltarea politică a neamului nostru evolua spre munte, pentru a înlesni fluxul populației spre codrii ocrotitori. Crângurile dese și inaccesibile din interior, cum erau codrii Vlăsiei, codrii Tigheciului și ai Vrancei din țara de jos și ai Teleormanului, faimoasele bucovine din țara de sus a Moldovei, îndeplineau rolul strategic de fortărețe naturale ale țării, ridicate de fire în fața năvălitorilor din toate părțile și de toate neamurile.

Aceasta era natura solului României, cu bogățiile sale care au exercitat o înrâurire hotărâtoare asupra dezvoltării istorice a neamului român.

Principalele descoperiri arheologice din: 1 - paleolitic; 2 - mezolitic; 3 - neolitic

Capitolul II

CULTURA NEOLITICĂ

1. Vârsta de piatră
2. Periodizarea
3. Monumente megalitice și locuințe lacustre
4. Muzee preistorice
5. Preistoria și protoistoria

1. Vârsta de piatră

Cu multe milenii înainte ca teritoriul României să fi intrat în lumina istoriei, el a fost locuit de seminții preistorice care, dispărând în noianul vremurilor trecute, au lăsat în pământul țării noastre urme palpabile de cultură primitivă. România se poate mândri cu bogatul său trecut preistoric față de toate țările din Europa. În hotarele ei s-a desfășurat o bogată și variată viață preistorică. Pretutindeni în largul ei cuprins s-au descoperit numeroase așezări sau stațiuni preistorice.

După materialul din care locuitorii străvechi ai țării românești obișnuiau să-și plăsmuiască armele de apărare și atac, obiectele de cult, sculele de gospodărie sau podoabele lor primitive, putem distinge din spuza de cultură ce ni s-a păstrat de la ei trei mari epoci sau vârste preistorice, și anume: vârsta de piatră, vârsta de bronz și vârsta de fier, cu subîmpărțirile lor.

În vârsta de piatră distingem o perioadă mai veche, paleolitică (600.000 – 10.000 a.Chr.), una mijlocie, mezolitică (10.000 – 5500 a.Chr.) și alta mai nouă, neolitică (5500 – 1900 a.Chr.). Perioada paleolitică este considerată cu drept cuvânt perioada pietrei cioplite. Din punct de vedere geologic, vârsta de piatră cuprinde epoca cuaternară sau deluviu.

În vârsta de piatră se constată prezența omului pe pământul românesc, care-și cioplea armele și sculele rudimentare din cremene sau din oasele mai consistente și din coarnele animalelor pe care le vâna. Conviețuitoare cu omul din acea epocă erau mamutul, ursul de caverne, bourul și renul. Bucăți de cremene cioplită, care serveau omului preistoric ca arme sau scule, s-au găsit în valea Prutului și a Nistrului și în Dacia transilvăneană, la valea Cremenei, la Cioclovina și la Ohaba-Ponor din jud. Hunedoara. Aceste piese pot fi considerate ca paleolitice. Ele servesc drept dovadă pentru prezența omului pe teritoriul României în epoca paleolitică. Măsele și oase de mamut s-au găsit pretutindeni în România, astfel că muzeele noastre abundă în piese de acest fel.

Omul primitiv căuta adăpost contra intemperiilor în peșteri sau în culcușuri pe care le lua în stăpânire după izgonirea sau stârpirea fiarelor sălbatice. După o îndelungată epocă de anevoioasă evoluție culturală, omul primitiv, trăind în climatul mai dulce postdeluvian, începu să-și perfecționeze uneltele de muncă și vânătoare, lustruindu-le și găurindu-le. Vasele de lut deveniră mai variate și mai frecvente, prăsila animalelor domestice deveni mai răspândită, iar pentru hrana acestora, ca și pentru cea a omului s-a intensificat cultura plantelor de nutreț. Cultura solului legă pe om de glie și-l îndemnă să-și construiască adăposturi stabile și așezări colective. În timp, epoca neolitică se socotește între anii 5500 – 1900 a.Chr.

2. Periodizarea

La periodizarea timpului însă nu trebuie să scăpăm din vedere că sfârșitul acestei perioade la 1900 a.Chr. este mai bine precizat decât începutul ei la 5500 a.Chr., care după unii cercetători trece peste această dată. Astfel ni se prezintă începutul epocii neolitice sau al pietrei lustruite cu năzuința ei de propășire și perfecționare în perioada neolitică, care formează puntea de trecere de la preistorie la protoistorie.

În perioada aceasta pare să fi descălecat în Europa o populație nouă, de origine asiatică, care aduse cu sine grăunțele de grâu.

Căci populația aceasta, pe lângă vânat, începuse să se îndeletnicească și cu agricultura și creșterea vitelor, pe care izbutise să le îmblânzească. Pe lângă carne și pește, populația neolitică se hrănea și cu boabe de grâu, râșnite între două pietre. Ea înțelegea să-și împletească și haine din fire de plante, cum era inul și cânepa. Locuințele primitive deveniră mai îndemânoase, unele fiind construite chiar pe piloți de stejar înfipți în iazuri, pentru a fi mai bine scutite de adulmecarea fiarelor sălbatice și de atacurile neprietenilor. Armele și uneltele de cremene erau în continuă perfecționare, fiind tot mai bine lustruite sau cizelate și găurite. La uneltele acestea se adaugă un element nou de mare importanță și foarte ca-racteristic, anume un foarte bogat și variat material ceramic. La atingerea primei trepte de civilizație, omul preistoric simți nevoia vaselor de tot felul pentru păstrarea și servirea hranei și a băuturilor, precum și pentru săvârșirea cultului religios. La început aceste vase se plăsmuiau din pământ și se ungeau pe dinafară și pe dinăuntru, mai apoi ele se confecționau și se ardeau. Plăsmuirea cu mâna se desăvârși mai apoi prin aplicarea roatei olarului, dezvoltându-se astfel tot mai îmbelșugat în ceramică clasică incizată și pictată, atât de caracteristică pentru spațiul românesc.

Urme de cultură neolitică se găsesc răspândite asupra întregului teritoriu locuit astăzi de români. După cercetările preistorice mai recente, urmele acestea constituie un spațiu cultural al unei singure rase. După forma și înfățișarea lor, aceste rămășițe se pot împărți în monumente megalitice, locuințe lacustre și în tumuli, măguri, movile sau curgani, cum li se mai zice.

3. Monumente megalitice și locuințe lacustre

Monumentele megalitice sunt monumente preistorice formate din bolovani mari, unde o lespede lată este așezată deasupra, de-a curmezișul peste alte două lespezi, sau unde un bolovan mare este ocolit de pietre verticale înfipte în pământ, pentru a servi ca morminte, ca altare pentru scopul de cult și ca pietre comemorative. După originea și destinația lor, aceste monumente se disting în dolmeni, menhiri și cromlehi. Monumentele acestea sunt foarte frecvente în țările nordice. Ele au putut fi constatate – mai rar – și la noi, ca bunăoară pe Dealul Iancului de lângă Crăinicești (jud. Suceava), Horodnicul de Jos (jud. Rădăuți), pe muntele Lespedea (jud. Dâmbovița), la Schelea și pe un deal lângă Mănăstirea Polovraci (jud. Gorj), precum și în alte stațiuni preistorice de la noi.

Existența locuințelor lacustre sau a palafitelor la noi n-a putut fi dovedită îndeajuns. Stațiunile de la Odastra (jud. Teleorman), de la Olteni, Balaci, Licurici, Zâmbreasca și Calomfirești (jud. Teleorman) par a fi mai mult tumuli sau măguri, la marginea sau mijlocul unor bălți.

În schimb tumulii sau măgurele sunt foarte frecvente și răspândite asupra întregului teritoriu al României. Clasificarea lor în tumuli plani, adică puțin ridicați, și în tumuli conici este cea mai obișnuită. După unii, tumulii plani s-ar fi format în scurgerea vremii prin așternerea succesivă a materialului rămas în urma locuințelor părăsite, arse sau dărâmate; după alții, tumulii plani ar fi cimitire comune, unde se aruncau morții în timp de mai multe secole. În schimb, tumulii conici ar fi morminte ridicate numai pentru o singură familie sau o căpetenie de trib. Dar oricum, tumulii plani sau conici, fie că erau așezări omenești, fie că serveau de monumente funerare sau de morminte pe un deal natural, la șes sau la o margine de apă, constituie adevărate muzee preistorice, în care ni s-au păstrat armele, sculele, plăsmuirile cera-mice și obiectele de lut ale timpului, toate dovezi prețioase ale culturii și civilizației neolitice de pe pământul României.

4. Muzee preistorice

Muzee preistorice de acest fel, care s-au conservat mii de ani sub pământ sau în aer liber, se găsesc foarte multe. Numai în Dacia transilvăneană au putut fi constatate aproape 200 de stațiuni preistorice de acest fel. În numărul acesta așa de impozant se adaugă și numeroșii tumuli cercetați în Bucovina, Basarabia, Moldova, Muntenia și Dobrogea. Stațiuni neolitice importante s-au descoperit la Sipeni (jud. Cernăuți), Siret (jud. Rădăuți), Cucuteni (jud. Iași), Preutești (jud. Baia),

Salcia (jud. Botoșani), Petreni (jud. Bălți), Huși (Jud. Fălciu), Niculițeni (jud. Tulcea), Piscul Crăsani (jud. Ialomița), Arcuda (jud. Ilfov), Câmpina, Comarnic și Mănești (jud. Prahova), Budeșteni (jud. Muscel), Bălcești (jud. Argeș), Horez și Căciulata (jud. Vâlcea), Andreești (jud. Gorj), Hinova (jud. Mehedinți), Hunedoara și Baia de Criș, Brad și Deva (jud. Hunedoara), Sibiu și Ocna Sibiului (jud. Sibiu), Brașov, Sângeorgiu și Șieu (jud. Năsăud), Cristur (jud. Someș) și altele.

Obiectele de piatră ce s-au găsit în stațiunile acestea neolitice sunt: topoare, ciocane, măciuci, dălți, așchii de cremene, vârfuri de sulițe și de lănci, prâsnele de fus, afundătoare de plasă, bolduri, cuțite, răzătoare, pietre de praștie, pietre de râșnit semințe, sule, andrele cu gaură etc. etc. Ceramica este la fel de bine reprezentată ca și tehnică, în formă și ornamentație, incizată și colorată. Plastica cu idolii și figurinele diferite ce s-au descoperit la Turdași (jud. Hunedoara), Vodastra, Calomfirești, Crăsani, Cucuteni și Sipenit este de asemenea la înălțime. În urma cercetărilor amănunțite cu privire la forma, culoarea și ornamentația ceramicii cu desenuri geometrice și cu năzuințe vădite spre plastica antropomorfă, s-au putut stabili la noi chiar anumite tipuri de civilizație neo și eneolitică și anume *Turdași* pe Mureșul inferior, tipul *Boian* în câmpia munteană, tipul *Sipenit* și *Cucuteni*, în valea Prutului superior, pe lângă tipurile *Vodastra*, *Cumelnița*, *Colofcbi* și *Glina*.

5. Preistoria și protoistoria

Examinarea critică a materialului neolitic ce s-a găsit la noi și compararea lui cu elementele caracteristice ale țărilor vecine au dus la concluzia că acest material reprezintă o unitate aparte, cuprinzând toată întinderea masivului carpatic cu dealurile și șesurile ce se aștern la poalele lui. Acest masiv se prezintă ca centrul unei civilizații preistorice cu vaste ramificații dincolo de Nistru, până la Nipru, în Polonia meridională, în Rusia subcarpatică, în Slovacia, Moravia și Boemia, precum și în Peninsula Balcanică. Înflorirea culturii neolitice în România și desăvârșirea ei în perioada eneolitică se situează, după studiile și cercetările anevoioase ce s-au făcut în această direcție, între anii 1900 – 1700 a.Chr.

De altfel, vârsta de piatră, deopotrivă cu vârsta de bronz și de fier care i-au urmat, nu pot fi privite ca perioade de timp propriu zise, ci mai curând ca stadii de viață și de înfăptuire.

Despre epocile preistorice cercetătorii culeg informații numai din urmele vizibile și palpabile ale creației omenești, fără semne și indicații asupra persoanelor și semințiilor care le-au creat. Întreaga civilizație preistorică poartă pecetea celui mai mare anonimat. Cunoștințele noastre privitoare la acele epoci îndepărtate nu le putem scoate decât din arhivele tăcute – cum zicea Odobescu – care păstrează în negrul lor pământ documente istorice ale țării noastre din timpul când istoria nu se scria cu condeiul.

Dar cu toată bogăția acestor arhive mute din evoluția străveche a omenirii, mărturiile lor sunt anonime. Ele se reduc la diverse creații și plăsmuiri omenești, cum sunt armele de luptă și de apărare, sculele de gospodărie, podoabele de tot felul și piesele de cult care vorbesc prin ele însele. Abundența acestor netăgăduite urme de viață omenească pe teritoriul românesc dovedesc aci prezența unor seminții sau triburi care au creat această civilizație.

Viața și activitatea acestor triburi este învăluită în negura unui nepătruns anonimat, care începe să se dezvăluie în România numai la începutul veacului al VII-lea a.Chr., când cu apariția primelor însemnări scrise asupra oamenilor și localităților începe epoca istorică cu preludiul ei preistoric. Înțelegem sub numele de protoistorie perioada de tranziție de la preistorie la istorie, în care, pe lângă materialul anonim, se găsesc și însemnări scrise, oricât de rare și reduse ar fi acestea. Trecerea sau periodizarea aceasta variază de la țară la țară, de la popor la popor. În nici un caz însă, începutul protoistoriei pe globul terestru n-a putut fi urmărit mai adânc înapoi, decât până la mileniul al V-lea a.Chr., dar și aceasta numai pentru anumite regiuni de pe glob, cum ar fi China, India, Iranul, Mesopotamia, Egiptul și țările din bazinul egeic, cum sunt Anatolia, Grecia și insulele din Arhipelag. La noi, pe teritoriul României, trecerea de la epoca preistoriei la epoca protoistoriei, cu primele însemnări scrise, coincide cu sfârșitul vârstei de bronz și cu începutul vârstei de fier, adică în secolul al VII-lea a.Chr.

Capitolul III

TRACII

1. Dezvoltarea culturii bronzului în spațiul carpato-dunărean
2. Răspândirea tracilor

1. Dezvoltarea culturii bronzului în spațiul carpato-dunărean

Săpăturile din ce în ce mai frecvente au scos la iveală un bogat material din această epocă, care indică o surprinzătoare unitate culturală în spațiul carpato-dunărean. Extinderea acestei culturi asupra unui spațiu vast, sprijinită de o temeinică temelie de cultură populară și cu o vădită succedare de epoci, arată că ea nu s-a putut dezvolta printr-o trecere bruscă de la o stare de sălbatecă primitivitate la alta, ci prin o evoluție lentă și continuă după locuri și împrejurări, dând dovadă de o excepțională statornicie și tenacitate. În zona acestei civilizațiuni unitare năvăliră seminții străine, care subjugară pe creatorii vechii culturi eneolitice și le impuseră cultura lor. De groaza acestor năvăliri, creatorii culturii neolitice se grăbiră să ascundă în pământ prețioasele lor odoare ce au fost dezgropate de curând, ca bunăoară tezaurul de la Drajna, din Valea Teleajenului, vale care servea ca drum de comunicație cu Dacia transilvăneană. După o perioadă de tranziție (1900 – 1700 a.Chr.), zisă a "aramei", neoliticul lasă defi-nitiv locul unei noi epoci, aceea a *bronzului* (1700 – 700 a.Chr.)

Din comparația materialului epocii bronzului dezgropat la noi cu piesele similare descoperite la Troia se poate constata o izbitoare asemănare între cultura de la noi și civilizația troiană, fiind o dovadă a formelor cultu-rale asemănătoare cu cele ale aheilor descriși în *Iliada* și *Odiseea* lui Homer.

După constatările lui Vasile Pârvan, aristocrația militară era iubitoare de aur și de obiecte de lux; ea lupta în care cu două roți, cu lănci, spade, coifuri și își împodobea casele cu vase scumpe. Pătura conducătoare trăia în grupuri de case, răspândite ca acele ce s-au dezgropat la marginea Bucureștilor, cu pereți împletiți din nuiele și umpluți cu lut. Ei își aveau chiar templele lor, în care erau așezate în cerc *vasele-urne* pentru slujba religioasă.

Dar cum întreg materialul acesta este anonim, nu putem avea informații directe asupra semințiilor de la care ne-a rămas acest material. Și de aceea trebuie să ne întrebăm ce seminții au creat civilizația epocii bronzului din România? În lipsa unor mărturii directe, răspunsul este foarte greu de dat cu precizie. Totuși, avem numeroase indicii că la crearea acestei civilizații în țara noastră a contribuit o populație nouă, de limbă indo-europeană din care mai târziu s-au desprins ilirii, tracii, daco-geții. Tracii, înainte de năvălirile cimeriene și scitice, s-au așezat statornic în masivul carpato-dunărean. În sprijinul acestei păreri vin informațiile pe care ni le dă însuși Herodot, părintele istoriei, care susține că neamul tracilor era, după cel al hindușilor, cel mai mare din toate.

"Dacă semințiile tracice – zice Herodot – *ar avea un singur domnitor și ar fi unite între dânsele, ele ar fi de bună seamă de neînvins și, după cum cred, cu mult mai puternice decât toate popoarele. Dar aceasta este greu, este cu neputință să se întâmple vreodată la dânsele, pentru că acestea sunt slabe. Numiri poartă diferite, după regiuni; obiceiuri, au toate aceleași."*

2. Răspândirea tracilor

Ca un popor în mișcare, fără hotar – cum îl ca-racterizase Nicolae Iorga – tracii se întindeau asupra unui teritoriu foarte larg. La nord, granița lor era nehotărâtă, dar ea atingea munții Boemiei, ajungând până în Podolia. La vest, așezările tracice atingeau Dunărea panonică, iar la est, ele ajungeau până la fluviul Tyras (Nistru). La sud, semințiile tracice trăiau pe ambele maluri ale Dunării, de la Belgrad până la Marea Neagră, răspândiți în întreaga Peninsulă Balcanică.

În vastul cuprins al acestei extinderi se găsesc pomenite așezările lor caracteristice prin terminațiile în *-dava* și *-para*, iar cetățile în *-diza* și *-dizos*. Numele de persoane aduc aminte de cele iranice ca: Antoporis, Bithitrales, Denichentos, Mucaporis,

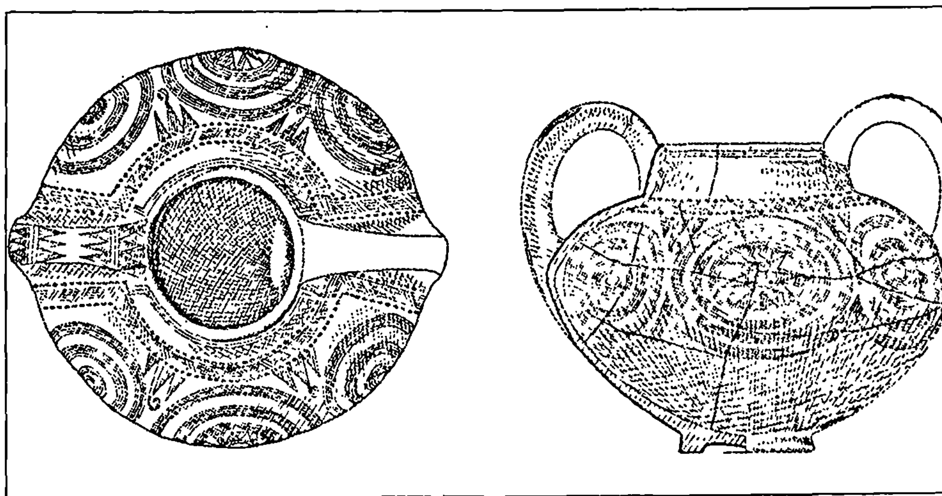
Rhaiscuporis sau mai scurte ca: Kotya, Bithys, Seuthes. Din limba tracică, afară de mult discutata inscripție de pe inelul găsit la Ezerevo, în Bulgaria, care nu cuprinde decât nume proprii, nu ni s-au păstrat decât puține cuvinte izolate, și anume câteva nume de plante și mai multe nume proprii cu terminarea în *-poris*, în *-centus* sau în *-zis*. Se pare că limba tracică nu s-a scris niciodată: numele de persoane și de localități tracice ni s-au păstrat numai în transcrierea lor elină sau latină.

Un popor numeros și puternic, tracii constituiau o rasă mare și unitară, care era însă împărțită în nenumărate clanuri autonome, unele sub principi indigeni, iar altele recunoscând autoritatea cutărui rege sau despot străin. Clanurile tracice trăiau mereu în luptă și dușmănie. Așezările lor străvechi se găseau în Nordul Dunării, unde semințiile sau clanurile lor apar în epoca istorică sub nume diferite ca: geți, tyrageți, sargeți, daci, mizi, carpi, carpo-daci; după tribul carpilor, care sălășluia în munții ce încingeau podișul Daciei, munții aceștia s-au numit Munții Carpilor sau Carpați[1].

Seminții tracice pătrunseră până în munții Rhodope, impunând acestei regiuni numele lor național de Tracia. Alte seminții tracice trec în Asia Mică, unde le găsim mai târziu, sub diferite nume ca: mysii, bitinieni, frigieni.[2] Despre tracii din Asia Mică, spune Herodot că purtau pe cap piei de vulpe, pe corp tunici și peste tunici mantale cu înflorituri în picioare și la pulpe, încălțăminte de piele de cerb, apoi lănci, scuturi mici și pumnale. Tracii aceștia – zice Herodot – după ce au trecut în Asia s-au numit bitini, mai înainte vreme spun ei că se numeau strimoni, pentru că locuiau în Strimon, de unde au fost alungați – se zice – de teucri și de mizi. Semințiile acestea, care trecură în Asia Mică, par să fi făcut legătura între civilizația din nordul Dunării, cu civilizația miceniană de la Troia.[3] Sunt învățați care susțin că aurul din obiectele de lux de la Troia ar fi, după compoziția sa chimică, de proveniență dacică. Dacă faptul acesta s-ar adeveri, el ar constitui o netăgăduită dovadă despre legătura dintre civilizația de la noi și cea de la Troia.

Din așezările lor străvechi de la nordul Dunării, tracii exercitau influența lor și asupra Peninsulei Balcanice.

Pe la finele mileniului al II-lea a.Chr., semințiile tracice din spațiul carpato-dunărean au fost greu încercate, în activitatea lor politică și culturală, prin năvălirea unor seminții barbare care veneau din răsărit. Dar năvălitorii cimerieni și scitici, găsindu-se pe o treaptă culturală inferioară, n-au izbutit nici să izgonească triburile tracice din teritoriul lor și nici să le desnaționalizeze. Vechea ci-vilizație tracică, care prinsese rădăcini adânci în pământul românesc de astăzi, n-a putut fi ștearsă de nici unul din popoarele năvălitoare. Ea și-a menținut neschimbat caracterul său specific și a putut fi continuată și desăvârșită de principalele seminții tracice din țările românești și anume de geții și dacii din Carpați.

Vas ceramic, găsit la Corlate, caracteristic pentru epoca bronzului; h = 22,2 cm; ornamente geometrice realizate mai ales prin incizii

Capitolul IV

CIMERIENII

1. **Năvălirea cimerienilor**
2. **Vârsta de bronz**

1. Năvălirea cimerienilor

De pe la finele mileniului al doilea înainte de era creștină, semințiile tracice din România fură încercate de invazia unor seminții iraniene, care porniseră din marele rezervor de oameni al Asiei Centrale și de pe platoul Iranului. Seria năvălitorilor o deschiseră semințiile cimeriene, kimry sau cimirii asirienilor și chimirii izvoarelor mesopotamice. Acestea descălecaseră mai întâi în Rusia meridională și sălășluiră timp mai îndelungat în regiunea pontică dintre Don și Nistru. Acolo, la marginea pământului, lângă Ocean, la intrarea în Hades (Infern), unde Helios (Soarele) nu mai strălucește și unde domnește o veșnică întunecime – faimoasa întunecime cimeriană – le pomenește Homer. După cimerieni, strâmtoarea de la Cherci s-a numit în antichitate Bosforul cimeric, spre deosebire de Bosforul tracic, care leagă Marea Neagră cu Marea Egee.

Sub presiunea sciților sau socoliților, cum se numeau ei înșiși, care erau așezați în preajma Mării Caspice, cimerienii trecură Nistrul și năvăliră asupra semințiilor tracice din spațiul carpato-dunărean, încercând să le impună civilizația și supremația lor. Astfel hălăduiră cimerienii un timp oarecare pe pământul românesc, supunându-se seminției tracice sau viețuind în mod pașnic împreună cu ea, căci ei erau de aceeași viță cu tracii, iar unii învățați îi consideră drept traci.

Ecoul luptelor și rivalităților dintre cimerieni și sciți răsuna încă în amintirea grecilor din Olbia, care informaseră pe Herodot că țara sciților fusese mai înainte a cimerienilor și că aceștia numai din cauza neunirilor ar fi fost bătuți de sciți și împinși spre Nistru. În cursul acestor lupte cimerienii ar fi ucis pe căpeteniile lor care îi îndemnau la luptă contra năvălitorilor și le-ar fi îngropat pe țărmul Nistrului, unde se pomenea de mormintele lor încă pe timpul lui Herodot.

2. Vârsta de bronz

Pe vremea invaziei cimerienilor în România, cultura neolitică evoluase cu încetul și pe nesimțite într-o cultură eneolitică, numită așa după latinescul *aenus* = de aramă, și din grecescul *lithos* = piatră, fiindcă, deși principalul material din care se lucrau armele și sculele rămăsese încă tot piatra, totuși începuse să se ivească și să fie întrebuințat la confecționarea armelor și uneltelor cel mai vechi metal – arama. Epoca eneolitică trecu apoi în vârsta bronzului, un aliaj de aramă și zinc, din care se făureau armele, instrumentele și obiectele de cult. Inventarea bronzului propriu-zis este cu mult mai veche, dar răspândirea lui în Europa nu s-a făcut decât pe la anul 1900 a.Chr., și anume mai întâi în regiunile cu zăcăminte de aramă și de zinc din aliajul cărora se formase bronzul. Din părțile acelea cultura bronzului s-a răspândit asupra tuturor țărilor europene.

În România cultura bronzului era în floare numai pe la anul 1000 a.Chr., când instrumentele de piatră fură succesiv înlocuite prin arme, scule, obiecte de toaletă și piese de cult făurite din bronz și pe alocuri împodobite chiar cu pietre prețioase și semiprețioase. Ceramica era mai îngrijită și împodobită uneori cu zugrăveli de adevărată măiestrie. Tot atunci

și agricultura făcuse progrese însemnate, la cultura grâului, secarei și orzului se adaugă și cultură ovăzului, iar între animalele domestice ocupă primul loc calul, pentru îndoita sa folosire atât în agricultură, cât și în război.

Centre însemnate de civilizație din vârsta de bronz au fost descoperite în România la Drajna (jud. Prahova), unde s-au scos la iveală vârfuri de lănci, topoare, fragmente de săbii și îndeosebi seceri făurite din bronz cu mare iscusință. Agrafe sau fibule și vârfuri de lănci s-au descoperit la Rafaila (jud. Vaslui), iar ceramică bogată, din vârsta de bronz, s-a găsit la Lacul Tei de lângă București. La Crăsani (jud. Ialomița) s-a descoperit un prea frumos candelabru de bronz cu trei brațe și patru lumini. În Muzeul Național din București se păstrează nenumărate piese din vârsta de bronz, descoperite în țară. Un coif de aur a fost găsit la Poiana (jud. Prahova). La Craiova s-au descoperit capete de taur în argint aurit și podoabe de harnașamente în argint. La Poroina (jud. Mehedinți) s-a descoperit un *rhyton*, adică un vas în forma unui corn de argint aurit. La Scorțaru (jud. Brăila) s-a descoperit un mare cazan, iar în tezaurul de la Hagighiol (jud. Tulcea) s-a găsit un vas de argint încrustat cu figuri de animale ș.a. Vârsta de bronz a dăinuit în România între anii 1200 – 700 a.Chr. Intervalul acesta de timp corespunde în genere cu petrecerea cimerienilor în România. Pe la anul 700 a.Chr. sciții trecură Nistrul și năvăliră asupra cimerienilor, care cedară terenul în fața năvălitorilor. Ei trecură Dunărea și se retraseră în Balcani, iar de acolo ajunseră în Asia Mică, unde prezența și influența lor sunt atestate prin civilizația homerică de la Troia. Deplasarea aceasta a avut loc, după toată probabilitatea, în secolul al VIII-lea a.Chr., adică pe la sfârșitul vârstei de bronz. Așa se explică faptul că Herodot nu amintește de cimerieni pe teritoriul României,[4] ci numai de sciți, care năvăliseră numai atunci în regiunea carpato-dunăreană.

Stela funerară din Samun (Cățciu, jud. Cluj) cu portretul veteranului Iulius Crescens și al soției sale

Capitolul V

INVAZIA SCIȚILOR

1. Căile de invazie
2. Vârsta de fier
3. Înfățișarea sciților

1. Căile de invazie

Din Rusia meridională, străbătută de fluviile Don, Nipru și Bug, sciții înaintară spre vest, atingând Nistrul. Năvălind în teritoriul românesc, ei pătrunseră în interiorul țării pe mai multe căi, care au putut fi identificate cu ajutorul așezărilor preistorice ce s-au dezgropat.[5] Un grup scitic a pornit spre nord, ocolind Carpații și pătrunzând adânc în țara de sus a Moldovei, cum arată așezările de la Conțești pe Prut (jud. Dorohoi) și Satu Mare (jud. Rădăuți), unde s-au găsit antichități scitice. Un al doilea val scitic a pătruns în țara de jos a Moldovei, iar de acolo, străbătând Carpații, prin pasul Oituz, au înaintat în Dacia transilvăneană, până în munții Apuseni, populând cu așezările lor întreaga regiune dintre văile superioare ale Oltului și Mureșului. Un al treilea grup scitic ocoli Carpații și parcurse șesul muntean și oltean, cu direcția spre Banatul timișan. Drumul acesta este marcat prin stațiunile preistorice de la Scorțaru (jud. Brăila), Năieni (jud. Buzău), București, Bălănoaia (jud. Vlașca), Craiova, Tr. Măgurele și Poroina (jud. Mehedinți). În sfârșit, o a patra undă de populație scitică se revărsă asupra Dobrogei de astăzi, care primi chiar numele de Scitia Minor, spre deosebire de Scitia Major, care începea dincoace de Dunăre și cuprindea tot ținutul de miazăzi al Rusiei, până la Marea de Azov. Triburile scitice inundară cu preferință regiunile de la șes. În munți, numărul lor apare mai redus. Prezența sciților în Dacia este confirmată numai în secolul al VII-lea a.Chr.

Sciții năvălitori aduceau cu ei, în țările românești, o cultură nouă, specifică lor, cultura fierului.

2. Vârsta de fier

În Egipt și în țările Orientului apropiat fierul era cunoscut încă din mileniul al IV-lea a.Chr. Civilizația miceniană cunoștea fierul ca metal prețios, ca și aurul. În Italia și în spațiul alpino-dunărean, fierul apăru numai prin secolul al XI-lea a.Chr. Întrebuințarea fierului pentru făurirea armelor și sculelor a înlocuit bronzul în civilizația de Hallstatt, așa numită după stațiunea preistorică de la Hallstatt, pe malul lacului cu același nume din Austria de Jos. Civilizația Hallstatt, sau propriu zis a fierului, a parcurs mai multe stadii de dezvoltare, care începură în secolul al XI-lea și se încheiară cu secolul al IV-lea a.Chr. În secolul al V-lea, civilizația Hallstatt trecu în civilizația mai nouă a fierului, numită La Tène, după stațiunea pre-istorică cu același nume din Elveția.

Noua civilizație a fierului cuprinde perioada de la anul 500 a.Chr. până la anul 50 p.Chr. În regiunile nordice ale Europei, vârsta fierului s-a prelungit până în secolul al X-lea d.Chr. În perioada mai nouă a civilizației fierului, întrebuințarea acestui metal deveni mai frecventă în făurirea armelor și uneltelor, iar arta prelucrării și forjării lui s-a desăvârșit cu timpul. În apus, creatorii și susținătorii civilizației fierului au fost semințiile ilirice și celtice.

În România, cultura fierului nu se datorește unei infiltrații din sud-vestul iliro-celtic, ci ea s-a dezvoltat sub influența scitică din răsărit.[6] Năvălind în spațiul carpato-dunărean, triburile scitice zăgăzuiră infiltrația civilizațiilor Hallstatt, Villa-Nova și La Tène la noi, pentru a impune aici civilizația lor proprie. În epoca aceasta armele și sculele de tot felul se construiau cu preferință din fier.

3. Înfățișarea sciților

Homer nu pomenește de sciți, pentru că apariția lor în raza civilizației homerice este într-o perioadă mai târzie. În schimb, Herodot se oprește mai mult asupra lor, dar nici el nu îndeajuns de lămurit asupra vieții acestui popor, întrucât mărturisește că niciodată n-a cunoscut îndeaproape poporul scitic, ci a auzit diferite păreri cu privire la mulțimea lor, care după unii ar fi fost foarte mare, iar după alții foarte redusă.[7] Față de relatările lui Herodot, s-a observat, pe drept cuvânt, că nomazii din răsărit erau triburi cuceritoare nu prea numeroase, dar bine organizate, astfel încât ele puteau să se impună unei populații agricole, cum erau bunăoară tracii. Totuși, întinderea sciților asupra unui teritoriu atât de vast lasă să se întrevadă că neamul lor era destul de puternic și numeros pentru ca să tulbure pacea și liniștea popoarelor vecine.

Herodot arată că sciții erau nomazi, neavând nici orașe, nici sate. Carul era singurul lor adăpost, cu ajutorul căruia se puteau mișca dintr-un loc în altul. Ei se hrăneau din produsul turmei lor și din vânat, bând lapte de iapă, asemenea semințiilor caucaziene de astăzi. Erau călăreți buni, înarmați cu arcuri și săgeți otrăvite, cu care amenințau mereu pacea popoarelor vecine.

Cu privire la înfățișarea sciților aflăm de la medicul elin Hippocrat (460 – 377 a.Chr.) că figurile lor erau mari și greoaie, mădularele groase și flexibile; purtau părul scurt și semănau foarte mult unul cu altul, din cauză că erau grași și mușchiuloși. Femeile lor numai cu greu le puteai deosebi de bărbați; ele țineau capul aplecat, aveau pieptul turtit și fața roșcovană.

Indicațiile acestea ale lui Herodot au făcut pe unii să considere pe sciți ca aparținând rasei mongolice, fiind iranieni numai prin limbă, pe care ar fi primit-o de la femeile lor de origină iranică. Dar figurile scitice de pe vasele grecești ce s-au descoperit în sudul Rusiei repre-zintă tipuri iranice, iar portul părului, care seamănă cu coama calului, nu poate fi un indiciu serios pentru originea lor uralo-altaică. Astăzi controversa asupra originii sciților este considerată de cercetătorii ruși înșiși ca fiind închisă. Sciții erau o seminție iranică înrudită cu alanii, iassii și oseții din Caucaz.

Coif greco-iliric de bronz, găsit la Gostavăț (jud. Olt) sec. V - IV î. d. Hr.

Capitolul VI

CEA MAI VECHE DESCRIERE GEOGRAFICĂ A ROMÂNIEI

1. Geografia Sciției după Herodot
2. Expediția regelui Darius la Dunăre

1. Geografia Sciției după Herodot

De la primele inscripții lapidare din secolul al VII-lea a.Chr. a trebuit să se scurgă aproape un veac și jumătate până când informațiile scrise asupra țării noastre să prezinte o expunere mai largă și mai cuprinzătoare. Cele mai vechi însemnări geografice asupra teritoriului României le găsim la Herodot. Acesta este primul autor care face în cartea a patra a *Istoriilor* sale o descriere amplă asupra României pe care o privea ca pe o regiune a Sciției, după populația dominantă din acele vremuri. Herodot, originar din Halicarnas, a cunoscut litoralul României din propriile sale călătorii de-a lungul țărmului pontic, de la Olbia la Tyras (Cetatea Albă) și de acolo la Histria (Caranasul) până la Odessos (Varna). Cu ocazia acestei călătorii, Herodot a cules din gura negustorilor greci din partea locului informații prețioase asupra litoralului pontic, asupra *hinterlandului* acestuia și asupra vieții locuitorilor din aceste regiuni. Dintr-un tainic spirit divinatoriu, Herodot a închinat cartea aceasta *Melpomenei*, muza tragediei, prevestind astfel desfășurarea dramatică a istoriei României în desfășurarea ei milenară. Herodot arată că *Sciția* începea unde coasta pontică forma un golf, în care se revărsa Istrul, cu gura întoarsă spre răsărit. Golful acesta a fost identificat de unii cu golful de la Burgas, iar de alții cu golful de la Balcic. Este mai curând golful din părțile Histriei, pe care aluviunile Dunării l-au transformat cu vremea în limanurile Sinoe și Razelm, din timpurile noastre. Pornind de la Istru, Sciția lui Herodot se întindea până la Chersones.

Herodot înfățișează Sciția[8] ca o mare câmpie, bogată în pășuni și dăruită cu ape curgătoare din belșug, care o străbat în toate direcțiile. Cele mai renumite din aceste ape erau navigabile până la oarecare distanță de mare. Istrul (Dunărea), cu cele cinci guri ale sale, părea lui Herodot fluviul cel mai mare din toate fluviile pe care le văzuse. El arată că Istrul curgea totdeauna la același nivel, atât vara, cât și iarna, în comparație cu nivelul variabil al Nilului. Istrul este arătat ca primul dintre râurile Sciției, care curge din apus spre răsărit și ajunge la un mare volum de apă, fiindcă în el se varsă și alte râuri. Râurile care îi măresc volumul de apă sunt următoarele cinci, care pornesc din părțile Sciției și anume: *Porata*, pe care elinii îl numesc *Pyreton* (Prutul), apoi *Tiarantos* (Siretul), *Araros* (Buzăul), *Naparis* (Ialomița) și *Ordessos* (Argeșul). Primul râu menționat, adică *Porata*, este mare și, curgând în părțile răsăritene, unește apele sale cu cele ale Istrului; al doilea, *Tiarantos*, curge mai spre apus și este mai mic; cât pentru *Araros*, *Naparis* și *Ordessos*, ele curg între aceste două râuri. Aceste râuri, adevărat scitice, contribuie la creșterea volumului de apă al Istrului.[9] Informația lui Herodot, că râurile Araros, Naparis și Ordessos s-ar vărsa în Istru, între gura Prutului și a Siretului, era evident greșită, întrucât și pe timpul său Buzăul se vărsa în Siret, iar Ialomița și Argeșul se vărsau direct în Dunăre și anume: Ialomița la Piua-Petrii în fața Hârșovei, iar Argeșul la Oltenița, în fața Turtucaiei. Râul Maris, care venea din munți, își unea apele cu ale Istrului.

Pe țărmul opus, se vărsau în Istru râurile *Atlas* (Lom), *Aoras* (Osma), *Tibizis* (Timoc), *Athys* (Iandra), *Noes* (Daistra) și *Artanes* (Vid), *Schios* (Ischel), izvorând din munții Emului (Balcani).

Dintre râurile menționate de Herodot întâmpină oarecare dificultate identificarea râului Maris, care pornește din Carpați și se revarsă în Dunăre. Unii au încercat să identifice râul Maris cu Mureșul, considerându-l ca râu principal, iar Tisa ca afluent al Mureșului. Numai printr-o asemenea interpretare silită, Mureșul, identificat cu Maris, s-ar revărsa direct în Dunăre, precum arată Herodot. Interpretarea aceasta stă însă în contradicție cu relatările lui Herodot, care spune că Marisul se varsă în Dunăre, prin Sciția. Mureșul însă,

chiar dacă ar fi considerat ca râu principal în locul Tisei, nu se varsă în Dunăre prin Sciţia, căci Sciţia lui Herodot nu trecea dincolo de strâmtorile Porţilor de Fier. De aceea, credem că este mai aproape de adevăr identificarea râului Maris cu Oltul, care se varsă în Dunăre în faţa râului Artanes (Vid), menţionat deopotrivă de Herodot. În sprijinul acestei interpretări, vine mărturia lui Strabo, care arată că râul Maris, pe care se transportă material de război, se varsă în Dunăre.

Herodot arată că Istrul străbate toată Europa, începând de la celţi, care sunt cei mai occidentali locuitori din Europa, şi după ce străbate Europa întreagă, ajunge până la marginea Sciţiei. El este arătat ca primul dintre toate fluviile Sciţiei; după el venea Thyras (Nistrul), care porneşte din părţile de miazănoapte şi începe a curge dintr-o baltă mare care desparte Sciţia de ţara neurilor. La gura fluviului Thyras locuiau elinii, care se numeau tiriţi (tirageţi).

Întinsele şesuri ale Sciţiei sunt arătate de Herodot ca bogate în păşuni, dar lipsite de păduri. Păşunile înlesneau creşterea cailor şi a bovinelor, câtă vreme creşterea râmătorilor era detestată de sciţi, despre care Herodot susţine că ei nu creşteau şi nici nu sacrificau porci. Pe lângă cereale, sciţii cultivau şi plante textile. Herodot arată că în ţara sciţilor creştea cânepa, o plantă care semăna mult cu inul. Afară doar că e mai tare şi mai înaltă. Din pricina acestor două calităţi, cânepa avea – după Herodot – avantaj asupra inului, fiindcă ea creştea şi sălbatec. Din cânepă, tracii îşi făceau haine foarte asemănătoare cu cele efectuate din in, aşa încât cine nu cunoştea bine cânepa nici nu putea deosebi îmbrăcămintea din cânepă de cea de in; iar cine nu văzuse cânepa îşi închipuia că era efectuată din in.

2. Expediţia regelui Darius la Dunăre

Tot de la Herodot ni s-a păstrat cea mai veche mărturie despre o expediţie militară pe teritoriul României. Este vorba de campania regelui perşilor, Darius, împotriva sciţilor de la Dunăre. S-a arătat mai sus că imperiul sciţilor ajungea de la Dunăre la Marea Caspică, în regiunile cele mai îndepărtate.

Sciţii ameninţau mereu graniţele imperiului persic, extins după înfrângerea mezilor de către regele Cyrus în vecinătatea scitică. Neînţelegerile acestea determinară pe regele Darius Codomanul (521 – 485 a.Chr.) să întreprindă o expediţie contra sciţilor pentru a-i lovi la Dunăre, a-i supune şi a se întoarce apoi victorios în Persia, prin regiunile caspice. În scopul acesta, regele Darius porunci să se arunce un pod de vase peste Bosfor, pentru trecerea armatei sale în Europa, iar de acolo el înaintă în anul 513 a.Chr. de-a lungul ţărmului pontic până la gurile Dunării, însoţit mereu de galerele de coastă ale grecilor din Milet şi din Arhipelag. Asupra acestei faimoase campanii, găsim la Herodot informaţii interesante cu privire la regiunile dobrogene. Vasele greceşti pluteau de-a lungul coastei până în delta Dunării. Pătrunzând în deltă, vasele înaintară pe fluviu în sus, până la punctul unde se despart gurile, depărtându-se la o distanţă de două zile de mare. Acolo, grecii construiră, în aşteptarea regelui, un pod de vase. Podul pare să fi fost aruncat între Isaccea şi Cartal, unde malurile Dunării se apropiau mai mult unul de altul, şi unde condiţiile terenului îngăduiau construcţia unui asemenea pod. Între timp, regele Darius înainta în fruntea oştirilor sale de-a lungul coastei tracice şi sosi la râul Tearos (Simes-Dère) care se alimentează din 38 de izvoare, pentru a-şi continua drumul spre Dunăre. În drum, regele înfrânse împotrivirea geţilor şi primi supunerea tracilor fără luptă.

Învingând greutăţile marşului, regele Darius ajunse în sfârşit la podul de la Isaccea, peste care trecu cu oştirea sa în Bugeacul basarabean, unde trăiau budinii, o seminţie scitică. Pătrunzând mai adânc în Bugeac, regele dădu peste un oraş de lemn, ce fusese părăsit de locuitori şi căruia îi dădu foc. Sciţii se retrăgeau tot mai adânc în interiorul Basarabiei, pustiind totul în cale, astupând fântânile şi arzând fâneţele în urma lor. În condiţiile acestea extrem de neprielnice, armata începu să se resimtă din cauza dificultăţilor de aprovizionare şi de aceea regele se hotărî să se reîntoarcă la Dunăre. În clipele acestor hotărâri se ivi un sol scit, care prezentă regelui o pasăre, un guzgan, o broască şi cinci săgeţi, fără a-i mai da vreo explicaţie. Mult se minună regele Darius de această neobişnuită solie, când unul dintre credincioşii săi, care cunoştea limba simbolică a sciţilor, tălmăci solia în următorul mod: *"dacă, schimbându-vă în păsări, nu veţi scăpa prin văzduh, sau prefăcându-vă în guzgani, nu vă veţi ascunde sub pământ, sau transformându-vă în broaşte, nu veţi sări în bălţi, loviţi de aceste săgeţi nu vă veţi mai întoarce acasă".*

Impresionat de această stranie solie, Darius grăbi trecerea peste Dunăre, şi reîntoarcerea în ţara sa, mai ales că aflase despre uneltirile duşmănoase ale adversarilor săi.

Aceasta este prima veste istorică despre o invazie străină pe teritoriul României de astăzi.

Capitolul VII

TRIBURILE SCITICE ȘI AȘEZĂRILE GRECEȘTI ȘI CELTICE

1. Pătrunderea agatirsilor în Dacia
2. Sciții în Dobrogea
3. Coloniile grecești de la Marea Neagră
4. Coloniile grecești de la Dunăre

1. Pătrunderea agatirsilor în Dacia

Triburile scitice au pătruns în România, precum s-a arătat mai sus, pe mai multe căi, conduse fiecare de căpetenia sa. Ele s-au așezat în spațiul carpato-dunărean în mod sporadic, constituind enclave etnice străine în mijlocul triburilor tracice autohtone. Semințiile scitice erau napeii din șesul muntean, sacii de la Dunăre și de la Mureș, sargeții și paleii din Moldova și siginii din Banat. Dar dintre toate triburile scitice, cel mai puternic era tribul agatirsilor din Dacia, numit astfel după regele Agathirsos, care-l conduse acolo. Pe lângă căpetenia agatirsilor, mai cunoaștem și alți regi scitici, dar fără să știm și numele triburilor în fruntea cărora se aflau. Conducătorul sciților în lupta de apărare împotriva lui Darius, regele perșilor, fusese regele Idanthyrsos. Herodot mai amintește și de un alt rege al sciților cu numele Ariapeithes, care luase în căsătorie o grecoaică din Histria, cunoscută cetate de pe malul lacului Sinoe. Din căsătoria aceasta se născu Skyles (cca. 500 a.Chr.), fiul lui Ariapeithes, care cunoștea limba greacă. Ariapeithes fu ucis de regele agatirsilor, Spargapeithes, probabil din cauza rivalităților politice dintre triburile scitice care pătrunseră în Dacia și cele rămase în regiunea transdanubiană dintre Nistru, Dunăre și Carpați.

Agatirsii erau tribul scitic cel mai puternic, care dobândi supremația politică și economică asupra semințiilor tracice din podișul dacic și pe care ei înțeleseră să o exercite acolo timp îndelungat până la trezirea triburilor tracice autohtone la viață politică proprie.[10]

Supușii lui Agathyrsos și ai urmașilor săi, după Herodot, erau oameni iubitori de viață ușoară, înclinați spre poligamie și împopoțonați cu podoabe de aur. Ei își aveau soțiile în comun, ca să fie frați între dânșii și să nu existe invidie și ură. La agatirsi legile erau ticluite în stihuri pe care le recitau cântând. Trăind în mijlocul triburilor tracice autohtone, care aveau o civilizație veche în statul dacic, agatirsii nu putură rezista multă vreme procesului de tracizare, de care erau amenințați. Procesul acesta era însă pe vremea lui Herodot destul de avansat, întrucât părintele istoriei arată că moravurile agatirsilor erau îndestul de asemănătoare cu cele ale tracilor. În timpul acela, agatirsii erau considerați ca sciți tracizați, sau mai precis dacizați. Împrejurarea aceasta a determinat pe unii învățați să considere pe agatirsi chiar din capul locului drept traci.

După informațiile lui Herodot, agatirsii erau buni crescători de albine, astfel că roiurile împiedicau adesea circulația. Tot Herodot arată că din țara agatirsilor izvorea râul Maris (Oltul). La agatirsi pare să se refere și afirmația lui Herodot că sciții aveau obiceiul să bea vin curat. Elenii numeau chiar pe cei ce beau vin curat, adică neamestecat cu apă, "că toarnă ca la sciți". Sciții nomazi care se hrăneau cu lapte de iapă nu aveau putința de a se desfăta cu vin ca băutură obișnuită și întrebuințau vinul doar pentru săvârșirea ceremoniilor religioase. Altfel se prezintă însă situația la agatirsii din Dacia, unde cultura viței de vie era dezvoltată și la ei se referă informațiile lui Herodot.

Celelalte triburi scitice din România pierdură cu vremea supremația pe care o exercitau asupra triburilor tracice subjugate, contopindu-se cu ele în cursul vremii.

2. Sciții în Dobrogea

Numele acesta se menținu numai pentru regiunea pontică din Dobrogea, care apare timp mai îndelungat sub numele de *Sciția Minor*.

Absorbirea sciților din România de către populațiile subjugate este confirmată de

geograful Strabon care, amintind de sciți, arată că ei trăiau amestecați cu tracii, și mai ales cu tracii cei de dincolo de Istru, adică din Transdanuvia munteană. Ca un popor năvălitor sciții nu erau numeroși, iar sub raport etnic așezările lor erau sporadice, astfel că absorbirea lor în masele compacte ale populației indigene s-a putut săvârși fără prea mari greutăți.

Sciții din Sciția Minor, adică din Dobrogea, se pierdură cu vremea în rândurile triburilor getice de acolo. De la regii lor ni s-au păstrat doar câteva monede de bronz și de argint, bătute după modelul monedelor grecești din coloniile pontice. Inscripțiile de pe aceste monede ne-au păstrat numele mai multor regi scitici ca *Tanusa*, *Kanites*, *Haraspes*, *Acrossae* și *Sariakes*.

3. Coloniile grecești de la Marea Neagră

Primele însemnări scrise privitoare la țara noastră le datorăm coloniștilor eleni de la Thyras și Histria. Aceștia, străbătând Helespontul, pătrunseră în Pontul Euxin (Marea Neagră) pentru a descăleca factorii comerciale la Olbia, la Thyras și la Histria. Olbia a fost o colonie ionică întemeiată în secolul al VII-lea a.Chr. în limanul Bugului, în fața orașului Nicolaev de astăzi. În aceeași vreme, milesienii înființau colonia Panticapaion (Cherci), care stăpânea strâmtoarea dintre Marea Azov și Marea Neagră, devenită capitala imperiului bosporan. La gura Donului luase ființă colonia Tanais, Azovul de astăzi, după care s-a numit și marea cu același nume. La revărsarea fluviului Thyras (Nistru), pe buza de vest a limanului cu același nume, coloniștii ionieni descălecară colonia Thyras (Cetatea Albă). La 50 km spre nord-est de Constanța, corăbieri îndrăzneți din Milet descălecară, la anul 656 a.Chr., colonia Histria, Istros, azi Cavarnasul, pe țărmul apusean al lacului Sinoe.

În secolele următoare, grecii întreprinzători înzestrară țărmul pontic de la Histria până la Odessos (Varna) cu un șirag de colonii și factorii comerciale, începând cu Tomis (Constanța), Callatis (Mangalia), Bizone (Cavarna), Apollonia (Sozopolis) și Dionysopolis (Balcic). Numeroasele inscripții ce ni s-au păstrat din aceste colonii vin să lumineze întunericul ce apasă asupra pământului românesc în vârsta fierului sau în epoca protoistorică. Din coloniile pontice grecii din țara-mamă se aprovizionau cu pește, miere, ceară, cereale, piei, blănuri, lână și sclavi geto-dacici, întâlniți din secolul al IV-lea tot mai des la Atena.

4. Coloniile grecești de la Dunăre

Dar influența grecească n-a rămas mărginită la litoralul pontic, ci ea a pătruns și în interior de-a lungul Istrului și al principalilor lui afluenți. Grecii din coloniile pontice pătrunseră adânc în *hinterlandul* dobrogean, înaintând pe Dunăre în sus. Histrienii își aveau factoria lor la Carsium (Hârșova) iar tomitanii la Axiopolis (mai jos de Cernavoda). Acolo, pe Dunăre în sus, grecii descălecară factoriile lor la gurile afluenților celor mai importanți ai Dunării, cum erau Prutul, Siretul, Ialomița, Argeșul și Oltul. La gura Prutului, între Galați și Tomarova-Reni, s-au descoperit urme de așezări grecești, iar pe Prut s-au dezgropat obiecte grecești la Dolhești (jud. Fălciu). Se pare că regiunea dintre Prut și Nistru, Basarabia de astăzi, servea ca *hinterland* mai mult pentru coloniștii greci din Thyras (Cetatea Albă).

Între Prut și Siret a fost dezgropată o veche factorie a histrienilor cu bogat material arheologic din se-colul al VI-lea a.Chr., și anume la Barboși. De acolo negustorii greci urcau pe Siret, până la gura Buzăului și a Putnei, ajungând până la revărsarea Trotușului, unde s-a dezgropat faimoasa stațiune de la *Poiana* cu obiecte vechi din secolul al III-lea a.Chr. Penetrația grecească nu s-a oprit însă aci, ci a străbătut, prin pasul Oituz, în Dacia transilvăneană. Astfel valea Trotușului, a Siretului și a Dunării formau linia de legătură între masivul carpatic și țărmul dobrogean al Pontului.

O altă stațiune, situată pe Dunăre în sus, se găsea la Carsium (Hârșova), în fața gurii râului Ialomița. Pe valea Ialomiței în sus, la 100 km departe de Dunăre, s-a descoperit stațiunea de la Piscul Crăsani, cu numeroase picse grecești din secolul al III-lea a.Chr.

Coloniștii eleni din Tomis (Constanța) înființară factoria lor la Axiopolis (Cernavoda), unde s-au dezgropat obiecte din secolul al III-lea a.Chr. O altă factorie grecească s-a descoperit pe Dunăre în sus, la Grădiștea Mare, în fața lacului Mostiștea și aproape de localitatea Mânăstirea, cu obiecte grecești din secolul al III-lea și al II-lea a.Chr.

Legătura cu interiorul câmpiei muntene până la Carpați o făcea Argeșul, care se revărsa în Dunăre, în apropiere de Grădiștea Mare. De la Grădiștea în sus, tot malul Dunării, între Călărași, Zimnicea și Turnul Măgurele este bogat în rămășițe preistorice. Monede grecești din insula Thasos s-au găsit la Zimnicea, Petroșani și Popești (jud. Ilfov); la Cosholtin (jud. Sibiu) și la Turnu Severin. Grecii din

Thasos aveau în secolul al III-lea a.Chr. legături cu țările noastre. Este probabil ca semințiile tracice să fi deprins de la thasieni folosirea monedelor metalice. Drahme din Apolonia și Dyrrachium s-au găsit în cantități mari la Baia de Criș (jud. Hunedoara), la Sebeșul de Sus (jud. Sibiu), la Sighișoara și la Giurgiu, toate din secolul al III-lea a.Chr.

Vase de aur și argint, ceramică artistic pictată, statuete și obiecte de lux, sticlărie și arme de tot felul se importau din coloniile grecești. Palatele regilor și demnitarilor geto-daci erau construite de meșteri eleni, precum ne arată literele și monogramele grecești de pe pietrele zidăriilor ce s-au descoperit la Grădiștea și aiurea. La Spanțov (jud. Ilfov) s-a găsit o amforă din insula Rhodos. Inscripția de pe toarte arată că amfora a fost făcută pe timpul arhontului Aristodamos, de meșterul Theasos, probabil în secolul al II-lea a.Chr. La *Sendrenii* de la gura Siretului s-au găsit numeroase vase grecești provenite de la diverși negustori. Tot acolo s-a dezgropat un sarcofag adus din Asia Mică, ceea ce dovedește bunăstarea materială a negustorilor greci de acolo.

De la Turnul Măgurele până la Sucidava (Celei) se găsesc obiecte grecești pe Argeș în sus și pe Dâmbovița, până la Rucăr și Bran. Aceasta era a doua linie de legătură directă a grecilor cu Dacia transilvăneană. Monede histriene s-au găsit în județul Hunedoara pe unul dintre drumurile de acces la numeroasele cetăți dacice din acea regiune muntoasă. Din veacul al VII-lea până în al V-lea a.Chr. erau numai histrienii, care întrețineau aceste legături cu regiunile de la Dunăre. În secolul al III-lea a.Chr. începu să se manifeste în țările noastre influența negustorilor din Rhodos. Căpeteniile semințiilor tracice de pe teritoriul nostru primeau cu drag, după cum se vede, și plăteau cu preț bun diverse produse ale industriei, oferind în schimb materii prime. Influența grecească atinse curând și domeniul spiritual. Legenda îl înfățișează pe Zamolxis drept ucenic al lui Pitagora. Astfel, vedem cum înrâurirea culturii grecești începu să pătrundă tot mai adânc în teritoriile României de astăzi și să se manifeste nu numai pe tărâmul îndeletnicirilor tehnice și comerciale, ci și în domeniul preocupărilor spirituale și culturale.

5. Așezările celtice

Influența celtică asupra teritoriului românesc[11] s-a manifestat dinspre nord-vest. Stațiunile celtice de la *Turoci*, *Bosof* pe Tisa și de la *Silvași* (Alba de Jos) cuprind arme și podoabe celtice din secolul al V-lea a.Chr. Din se-colul al IV-lea a.Chr. sunt obiecte dezgropate la *Sedriași*, *Copiș*, *Apahida*, *Prejmer* și *Tartlău*, lângă Brașov, unde s-a dezgropat chiar un car celtic, precum și la *Tinosul* din câmpia munteană. Dintre numeroasele triburi celtice care sălășluiau în spațiul carpato-dunărean găsim pomenite de Ptolemeu numai trei triburi, și anume: *anarții*, *teuriscii* și *cotenzii*.

Cultura celtică a pătruns tot mai adânc în țările noastre de la 300 a.Chr. încoace, când semințiile celtice, ca boienii, se apropiau tot mai mult de spațiul etnic românesc de astăzi. Monede celtice s-au găsit la noi mai puține. Mai frecvente sunt fabricatele de fier și de pământ ars. Celții au introdus aci prelucrarea meșteșugită a fierului, precum și roata olarului care a revoluționat arta ceramicii. Formele ceramice create sub influența celților din Bavaria și Boemia au pătruns în Dacia pe valea Someșului și a Mureșului și s-au răspândit de acolo asupra șesului muntean. Până la Piscul Crăsani (jud. Ialomița) anumite tipuri celtice se întâlnesc cu precursoarele lor din regiunea Dunării superioare.

Dar pe lângă influența celtică, care ne-a venit din nord-vest, s-a manifestat la noi și un al doilea curent cultural celtic, care pornea din sud-vest, de la confluența Savei cu Dunărea, unde sălășluiau *scordiștii* celtici, care își aveau centrul lor la Singidunum (Belgrad). Este de reținut faptul că sufixul *-dunum* indică originea celtică a localităților care îl poartă. De la *scordiștii* din Serbia de astăzi s-au revărsat undele civilizației celtice asupra Banatului și Olteniei, precum și asupra regiunilor balcanice în genere. După Tomaschek, ar fi de origină celtică Naissus (Niș) și Remeziana (Bela Palanca). De asemenea celtic ar fi și numele Danuvius (Dunărea) pentru Istrul tracic. Pe valea Moravei, în sus, a străbătut seminția celtică a gălătenilor, care uciseră în luptă pe regele Ptolemeus Cherameus, la 280 a.Chr. Celții gălăteni pătrunseră mai apoi până în Asia Mică, unde impuseră numele lor provinciei *Galatia*.

Descălecarea celților spre Marea Neagră porni de la izvoarele Prutului și ale Nistrului. De acolo celții coborâră și impuseseră supremației lor populațiile întâlnite în cale. Regatul lui Tyle ar fi durat 50 de ani. Ptolemeu menționează în părțile Nistrului mai multe cetăți celtice ca: *Carrodunum*, *Mactonium*, *Vibantavarium* și *Eractum*. În Bugeac se menționează cetatea *Britolagai*, după seminția celtică a *britolagilor* sau *britogalilor*. Dincolo de Dunăre, în Sciția Minor, se menționează cetățile celtice *Arrubium* (Măcin), *Noviodunum* (Isaccea) și *Aliobris*, care n-a putut fi încă identificată.

Capitolul VIII

ROMÂNIA, PATRIA GETO-DACILOR

1. Diferențierea triburilor tracice nord și sud-danubiene
2. Viața socială și politică a geto-dacilor
3. Geto-dacii în luptă cu Alexandru cel Mare

1. Diferențierea triburilor tracice nord- și sud-danubiene

Întunericul aproape de nepătruns, care până în secolul al V-lea a.Chr. apăsa asupra pământului românesc, începu să fie străbătut tot mai des de razele de lumină revelatoare din însemnările scrise.[12] Razele acestea de lumină avură darul să se concentreze mai mult asupra populației autohtone a tracilor din spațiul carpato-dunărean. Poporul acesta mare și puternic era divizat în numeroase triburi autonome, dintre care unele trăiau sub principii sau regii lor naționali, iar altele cunoșteau supremația unor regi străini de neam cimeric, scitic, sarmatic, celtic, grec sau macedonean.

Cu vremea, semințiile tracice din România începură să se diferențieze tot mai mult de semințiile tracice care trecuseră Dunărea și se așezaseră în Balcani. În urma contactului politic și cultural cu popoarele vecine eterogene, diferențierea aceasta s-a accentuat tot mai pu-ternic, până ce triburile tracice nord-danubiene se închegaseră, sub influența celtică, într-o populație indo-europeană, cu spiritualitate și cultură nordică celto-germană, câtă vreme semințiile sud-danubiene primiră, sub influența balcanică greco-macedoneană, timbrul spiritua-lității și civilizației mediteraneene, cu predominarea elementelor sudice în tărâmul religios și social. Triburile rămase la nord, pe pământul clasic al culturii neolitice, erau înrudite cu cele de la sud, dar ele nu mai constituiau unul și același popor, precum nici triburile tracice, care pătrunseseră în Frigia, Bitinia sau Paflagonia, din Asia Mică, nu mai păstrară însușirile caracteristice de acasă, ci deveniră, sub influența mediului în care trăiau, popoare de sine stătătoare.[13] În secolul al IV-lea a.Chr. se remarca în România o puternică influență culturală celtică. În același timp, influența culturală greco-macedoneană începu să se manifeste tot mai hotărâtor asupra triburilor tracice din Balcani.

Două din semințiile tracice de la nord s-au ma-nifestat mai hotărât în istorie, și anume geții și dacii. Strabon arată că tracii din spațiul carpato-dunărean se desfăcură în două grupuri, și anume în grupul geților dinspre răsărit și grupul dacilor dinspre apus. Din rândurile acestor seminții se ridicau numeroși sclavi, pe care aticii îi numeau, după originea lor, *geta* și *daus*, de la *dai*, un nume mai vechi, pentru daci. Strabon atestă că geții și dacii erau două ramuri ale aceluiași popor. El afirmă că geții și dacii vorbeau aceeași limbă.

În realitate, numele de daci îl purta un trib tracic din regiunea Crișurilor. În cursul timpului, tribul acesta, distingându-se față de celelalte triburi tracice prin curajul și vitejia sa, izbuti să le impună acestora numele său gentilic și astfel s-a ajuns la numele național de daci și la toponimicul de *Dacia*. Dio Cassius arată că dacii locuiau pe ambele maluri ale Dunării, cu deosebire numai că cei ce erau așezați la dreapta fluviului se numeau mizi, iar cei de la stânga Dunării daci. Grecii îi numeau daci – zice Dio Cassius – "după cum se numeau ei înșiși, măcar că ei știau că unii greci, cu drept ori fără drept, le zic geți".

2. Viața socială și politică a geto-dacilor

Asupra istoriei geto-dacilor au existat trei scrieri și anume: *Comentariile împăratului Traian asupra războaielor sale cu dacii*, *Geticele* lui Criton și *Geticele* lui Dio Crisostomul. Din nenorocire, izvoarele acestea așa de prețioase s-au pierdut, astfel că din cuprinsul lor nu ni s-au păstrat decât crâmpee, din citatele altor autori an-tici. Vasile Pârvan a adunat în scrierea sa *Getica* informațiile istorice arheologice ce s-au făcut în România. Din cercetările acestea se vede că geto-dacii erau sedentari. Ocupația lor principală era

plugăria și creșterea vitelor. Ei creșteau cai, boi, oi și capre. Călăreții geto-daci erau renumiți. Boii și bivolii se înjugau la car și la plug. Din coarnele strămoșilor lor sălbateci, cum erau bourul sau zimbrul, se făceau pocale. Turmele de oi și capre, păstorite de păcurari, îmbrăcați în cojoace mițoase, albe și negre – belgunii și caragunii din Balcani – umpleau atunci, ca și azi, vara, poienele munților, iar iarna înviorau bălțile de la Dunăre.

Geto-dacii erau organizați în clanuri, "gentes", având fiecare centrul său într-un sat întărit la șes, sau într-un castel de piatră, pe vârf de munte. Așezările se numeau, după triburile care le alcătuiau, ca Buridava, Sucidava etc. La șes casele se construiau din nuiele umplute cu pământ, unele chiar pe jumătate înfundate în pământ. La deal și la munte, adăposturile se făceau din bârne și se ungeau cu lut, pe dinăuntru și pe dinafară. În locuri umede și mlăștinoase, stâlpii se înfigeau în pământ și pe ei se așeza temelia casei. Grinzile erau bine închegate cu cuie de lemn. Planul caselor era în patru cornuri, nici rotunde, nici ovale. Gospodăriile erau înconjurate de un gard de pari și răslogi, legați cu cânjuri.

Bărbatul se îndeletnicea cu războiul, vânatul și păstoritul și munca grea de la câmp și de la pădure. Femeile dereticau în casă, măcinau grâul la râșnițe de mână, cărau apă în vase, pe care, pe alocuri, le purtau pe cap cu multă iscusință, torceau firul și țeseau pânza din in sau cânepă pentru îmbrăcăminte. Din nuiele de răchită și din papură sau stuf se împleteau coșuri, năvoade și plase de prins pește.

Bărcile se scobeau într-un singur trunchi de copac pentru a servi la pescuit și la trecerea apelor. Carele se mișcau pe roți cu obezi și spițe. Plugurile erau din lemn, de asemenea și jugurile de la boi. Îmbrăcămintea consta în cojoace, șube mari, mantale cu glugă și sandale sau opinci, în picioare, din lână se făceau haine mai călduroase.

Pământul se cultiva în mod rațional, aplicându-se asolamentul, adică alternarea metodică a arăturilor, spre a trage din sol cel mai mare folos posibil. Cerealele se păstrau în gropi de bucate (zimnicele). Cultura viței de vie ajunse la mare înflorire. Amforele de vin ce s-au păstrat în stațiunile preistorice arată că protopărinții românilor se înveseleau cu plăcere la un pahar de vin, ca și în zilele noastre. Blidele de casă erau primitive și mâncarea se servea în scafe de lemn.

Semințiile geto-dacice erau iubitoare de muzică. Se cânta din citeră, fluier, dar mai ales din nai și bucium. După ospețe toată lumea se prindea în horă. La praznice mari se aranjau jocuri cu arme și dansuri cu săbii. Femeile erau foarte iscusite în vindecarea bolilor cu leacuri și descântece. Ele știau să provoace un fel de narcotizare prin fumigație cu sământă de cânepă, ținând loc de beție.

Menandros spune despre conaționalii săi getici că fiecare dintre ei țineau mai multe femei. Dacă se întâmpla să moară cineva care să fi avut numai patru sau cinci neveste, un asemenea om era compătimit că n-a știut în viață ce înseamnă cununia și însurătoarea. Dar, ca și la musulmani, poligamia era mai mult un privilegiu pentru cei cu dare de mână.

În privința socială, geto-dacii se diferențiau în nobili și în oameni de rând. Ca orice popor așezat, geto-dacii trimeteau în război arcași călări și pedeștri.

Ei erau oameni foarte credincioși.[14] După concepția lor, sufletul era nemuritor. Trupul împiedica nemurirea, de aceea el nu avea nici un preț. Poftele trupești nu trebuiau să fie satisfăcute. Carnea, vinul și femeia nu puteau decât să împiedice și să zădărnicească nemurirea sufletului. Zeul cerului era adorat în peșteri sau pe vârfuri de munte, în singurătate, până unde răutatea omenească nu putea pătrunde. Ei credeau că nu mor, ci dacă au răposat se duc la zeul Zamolxis, pe care unii dintr-înșii îl numeau și Gebelezis. La fiecare 5 ani ei trăgeau la sorți pe câte unul dintre ei și îl trimeteau sol la Zamolxis cu însărcinarea să-i arate păsurile lor de fiecare zi. Pe sol îl trimeteau în chipul următor: unii se așezau și țineau trei lănci cu vârfurile în sus, iar alții apucau de mâini și de picioare pe cel care voiau să-l trimită la Zamolxis și-l zvârleau în sus, în așa fel încât să cadă în ascuțișul lăncilor. Dacă murea, ei credeau că zeul le este favorabil; dacă nu murea, ei aruncau vina asupra solului, spunând că e om rău, trimițând pe altul în locul acestuia. Cele ce trebuiau să spună lui Zamolxis, ei le spuneau solului, când acesta era încă în viață. Când tuna și fulgera, semințiile geto-dacice aruncau săgețile spre cer, amenințând pe zeu, pentru că ei credeau că nu mai există și alți zei în afară de al lor.

Când patria nu se mai putea apăra, regele și fruntașii săi se sinucideau. Când murea soțul, soția se sinucidea și îl urma în mormânt. A muri în război era cea mai mare virtute.

Poemele lui Ovidiu în limba getică nu ni s-au păstrat sau n-au putut fi încă descoperite până astăzi. Limba geto-dacilor era cea tracică, cu o accentuată dife-renție însă a

vocalismului și consonantismului. Strabon susține că geții și dacii vorbeau una și aceeași limbă.[15] De origină geto-dacică sunt toponimicile în *-dava* și *-diza*, răspândite asupra întregului teritoriu cuprins de geto-daci, la nordul Dunării. Este însă foarte probabil ca o bună parte din vocabularul limbii noastre, căruia i se atribuie o origine slavă, să fi aparținut patrimoniului lingvistic dispărut al limbii geto-dacice.

În exilul său la Tomis (Constanța), Ovidiu a avut prilej să cunoască de aproape pe geții din vecinătatea cetății grecești. El îi descrie netunși, nerași, murdari și sălbateci. Ei purtau părul retezat pe frunte și la tâmple, lăsând pletele să cadă pe umeri, destul de lungi. Culoarea părului era blondă. La femei fața era expresivă, dar unghiulară și masivă. Părul era pieptănat pe tâmple cu cărare la mijloc și strâns la spate fără ciucur. Figurile getice de pe monumentul de la Adamclisi poartă o cămașă cu mâneci scurte și o fustă peste ea, de la brâu în jos. Pe *Columna lui Traian*, din Roma, vedem, dimpotrivă, chipuri femeiești foarte frumoase, purtând manta, bogat drapată, peste haina lungă stilizată clasic, ca un lung hiton bogat, iar pe cap femeile purtau, ca și fetele noastre de la țară, un testemel, care acoperea părul înnodat la spate sub con-ciuri. Nobilii purtau capul acoperit cu un fel de fes, fără ciucuri. De aceea, grecii îi numeau "pilofori", iar romanii "piliati", ei înșiși se numeau "tarabostes". Preoții și demnitarii mai mari purtau un soi de tiară mai înaltă decât fesul nobililor. Oamenii de rând umblau cu capul descoperit, folosindu-se de podoaba părului lor propriu, de aceea erau numiți de romani, spre deosebire de nobili, "comati" sau "capileati". Bărbații purtau o cămașă peste pantaloni și erau încinși, ca și sătenii noștri, cu un brâu sau cu un chimir. Pe vreme rea, se foloseau de o glugă prinsă de manta. Pe *Columna lui Traian*, ei poartă o manta lungă, fără mâneci, prinsă cu fibulă. Pe monumentul de la Adamclisi îi vedem îmbrăcați în șube cu blană pe dinafară și bine croite pe trup, cam în felul sumanelor și mantalelor noastre, mai strânse și nu prea lungi. Încălțați în sandale, nobilii purtau un fel de bonet de lână, sau comanac, asemănător cu căciula frigiană, în vreme ce poporul de rând este înfățișat cu capul gol și părul răsfirat pe umeri.

Pârvan conchidea, cu drept cuvânt, că geto-dacii erau un popor de țărani așezați, statornici, supuși și cu frică de zeul lor. Amărâți de vecini, cu nesfârșite războaie și prădăciuni și sălbăticiți de multe ori de ticăloșiile proprii, ei își păstraseră însă dispoziția veselă și glumeață, în timp de pace, dar erau porniți și cruzi pe timp de război. Erau întotdeauna călăuziți de bunul lor simț înnăscut și de o neclintită credință optimistă în zei și în oameni. Din constatările de mai sus rezultă deci, până la evidență, că geto-dacii erau o populație așezată, cu o cultură spirituală și materială proprie, bine dezvoltată, care se puteau măsura în toate privințele cu contemporanii lor greci, macedoneni și romani, din sudul Dunării. De aceea, ei nu pot fi confundați cu barbarii de la miazănoapte și răsărit, care năvăliră asupra lor. Ei nu erau barbari și trebuie bine distinși de aceștia.

3. Geto-dacii în luptă cu Alexandru cel Mare

Triburile geto-dacice erau însuflețite de un nepotolit dor de libertate și neatârnare. Herodot arată că geții opuseră regelui Darius o îndârjită rezistență, în marșul lui spre Dunăre. Această dârză împotrivire față de năvălitori o manifestară geto-dacii în tot cursul dramatic al istoriei lor. Tucidide (471 - 400 a.Chr.) relatează că geții erau vecini cu sciții și că ei se foloseau de aceleași arme ca și aceștia, adică de arcuri, cu care săgetau pe adversar în galopul cailor iuți și rezistenți. Din sediile lor de la Dunăre, se-mințiile odrizilor, tribalilor și geților, uniți cu sciții, molestau mereu granițele Macedoniei, ceea ce determină pe regele Filip (359 - 336 a.Chr.) să întreprindă o expediție împotriva lor. Dar în decursul acesteia, regele Filip nu izbuti să pătrundă până la Dunăre. Succesul acesta mi-litar rămase rezervat fiului său Alexandru cel Mare (336 - 323 a.Chr.) care, însoțit de șeful statului său major Ptolemaios al lui Lagos, regele de mai târziu al Egiptului, înfrânse coaliția traco-scitică de la granița de nord a Macedoniei și înaintă până la Dunăre, coborând probabil pe râul Oescus (Ischil) în jos și atingând malul marelui fluviu, în fața Olteniei.[16]

Întemeindu-se pe notele lui Ptolemaios, cu privire la această campanie, Strabon (m. 24 p.Chr.) relatează că Alexandru, fiul lui Filip, în expediția sa contra regelui tribalilor, Lirmos, a ajuns la Istru, a trecut la geți, le-a cuprins un oraș și apoi s-a întors repede acasă, după ce a primit bogate daruri de la acele popoare.

O relatare mai amplă asupra acestei expediții ni s-a păstrat la Arian (secolul II a.Chr.), din care aflăm că Alexandru, favorizat de întunericul nopții, trecu Dunărea pe malul getic în bărci scobite, dintr-un singur trunchi de copac, monosile, care se găseau în număr

foarte mare. Când se zări de ziuă, regele porni cu oștirea sa printr-un întins lan de grâu, pe care ostașii macedoneni îl culcară la pământ cu sulițele. Îndată ce ieși din culturile de grâu, Alexandru luă personal comanda asupra cavaleriei care era așezată la aripa dreaptă, iar comanda asupra falangei orânduite în careu o trecu asupra generalului Nicanor. Geții, surprinși prin repeziciunea atacului, adunaseră în grabă o armată de vreo 4.000 de călăreți și mai bine de 10.000 de pedeștri, dar ei nu rezistară primului atac al cavaleriei macedonene, pentru că nu se așteptaseră deloc la o asemenea îndrăzneală din partea inamicului, care, fără să fi aruncat pod peste Istru, îl trecuse ușor într-o singură noapte. De altfel, închegarea falangei macedonene era destul de puternică, iar atacul cavaleriei irezistibil. Puși în fața acestei situații, geții fugiră către orașul lor, care se găsea la o distanță de o parasangă de la Istru. Văzând falanga așezată de-a lungul malului, gata pentru atac, iar călăreții înaintând în front legat împotriva lor, geții părăsiră din nou orașul slab întărit, luând cu ei în grabă copiii și femeile, cât puteau duce caii, și se îndreptară spre ținuturile lor pustii, cât mai departe de fluviu. După retragerea geților, Alexandru nu mai continuă urmărirea lor, ci dărâmă din temelie orașul și se reîntoarse cu bogată pradă la Dunăre, pe care o trecu în aceeași zi cu toți ai săi, sănătoși și teferi. Ajungând pe malul drept, regele aduse jertfă lui Hercule și Istrului însuși, care nu-i fusese potrivnic. După ce primi revista trupelor, precum și pe solii semințiilor tracice de pe ambele maluri ale fluviului, între care se găseau și împuterniciții geților, Alexandru ceru ostateci de la toți. Orașul întărit al geților s-ar fi ridicat – după unii – la locul unde este astăzi satul Mănăstirea, numit pe vremuri și Cornățelul și de unde s-au dezgropat bogate urme de veche civlizație grecească. Dar orașul geților ar fi putut fi tot atât de bine identificat și cu Zimnicea, sau cu altă așezare de pe malul Dunării dintre Argeș și Olt, atât de bogat în material arheologic. În apropiere de Giurgiu, bunăoară, s-au găsit vreo 250 monede macedonene cu efigia lui Alexandru cel Mare.

Nici Strabon și nici Arian nu ne-au transmis numele regelui get care fusese încercat de atacul lui Alexandru cel Mare. Din prețioasele lor relatări aflăm însă că acel rege get putea concentra în grabă o armată de 4.000 de călăreți și 10.000 de pedeștri și că reședința sa se afla la o distanță de o parasangă (cca. 6 km) de Dunăre. Tot ei ne arată că, la malul Dunării, Alexandru găsi un mare număr de bărci scobite dintr-un singur trunchi, cu ajutorul cărora armata macedoneană putu fi transportată dincoace de Dunăre, într-o singură noapte. Flotila aceasta servea localnicilor pentru circulația lor obișnuită pe Dunăre, pentru pescuit și pentru atacuri de pradă și pentru apărarea graniței. Flotila de Dunăre completa armata de uscat a geților, compusă din călăreți și pedestrași.

În fața invaziei dușmane, orașul de reședință a putut fi evacuat cu ajutorul călăreților, care ridicară lângă ei în șa nevestele și copiii, cât puteau duce caii. Înaintarea năvălitorilor în interiorul țării era anevoioasă din cauza holdelor, care umpleau câmpia munteană. Soldații macedoneni trebuiau să-și facă drum cu sulițele prin lanurile de grâu, o dovadă că în acele vremuri cultura cerealelor la geto-daci era bine cunoscută. Numărul mare de cai pentru cavalerie arată că agricultura era completată cu creșterea animalelor domestice. Bogăția de cereale și vite atrăgea atenția și interesul negustorilor greci asupra acestor ținuturi așa de bogate în materii prime, cum am zice astăzi.

Cu ocazia săpăturilor arheologice, s-au descoperit în șesul muntean, pe lângă o bogată și variată ceramică, și numeroase monede grecești din coloniile pontice, dar și din insulele Thasos, Rhodos și Cnidos. Piesele acestea serviră geto-dacilor de imbold de a bate și ei monede de metal, după modelele grecești. Numărul mare de bărci arată că pescuitul pe Dunăre constituia una din îndeletnicirile rentabile ale geto-dacilor și că prisosul produselor țării putea ajunge la export, grație îmbelșugatelor mijloace de circulație pe apă. Dar, pe lângă regiunile cultivate, se mai găseau și altele pustii, precum erau acelea în care se refugiaseră geții din fața falangei macedonene. Acestea pot fi ușor identificate cu stepele Bărăganului, care numai în timpurile moderne au putut fi câștigate pentru cultura cerealelor.

Capitolul IX

GRUPAREA GETO-DACILOR ÎN JURUL REGELUI DROMIHETE ȘI EMANCIPAREA LOR DE SUB DOMINAȚIA SCITO-AGATIRSĂ

1. Unirea triburilor geto-dacice sub sceptrul regelui Dromihete
2. Campania lui Lisimach în Getia și înfrângerea lui de către Dromihete
3. Urmașii lui Dromihete

1. Unirea triburilor geto-dacice sub sceptrul regelui Dromihete

Campania lui Alexandru cel Mare la Dunăre trezise poftele de cucerire ale regilor Macedoniei spre miazănoapte. Extinderea granițelor regatului macedonean până la Dunăre putea contribui la întărirea și siguranța țării, fiindcă marele fluviu putea servi de graniță naturală, ușor de apărat, iar bogăția regiunilor dunărene în resurse materiale ademenea pe negustorii greci și macedoneni. Accentuarea tot mai hotărâtă a acestei politici de cucerire și expansiune amenința tot mai simțitor libertatea triburilor geto-dacice de la Dunăre. În fața acestei pri-mejdii, căpeteniile geto-dacilor înțeleseră că trebuie să domolească tot mai mult înclinațiile lor individualiste și să se grupeze în jurul celui mai destoinic și mai viteaz dintre ei, pentru a pune din vreme stavilă împotriva năzuințelor de cotropire ale regilor macedoneni.

Concentrarea triburilor geto-dacice sub conducerea unitară pare să se fi produs curând după atacul regelui Alexandru, fiindcă pe la începutul secolului al III-lea a.Chr. le aflăm unite sub sceptrul regelui Dromihete, ca cel mai destoinic și cu autoritate dintre căpeteniile lor. Nu întâmplător Dromihete însemna în limba lor "cel aprins" sau "cel cumplit".

În sudul Dunării, luptele și rivalitățile dintre traci și macedoneni continuau mereu, nefiind vorba de ciocniri singuratice, ci de o întreagă serie de lupte sângeroase pentru stăpânirea bazinului dunărean. Dromihete își dădea bine seama de pericolul macedonean și de aceea el, re-organizându-și oștirea, stătea necontenit la pândă, gata de luptă și încrezător în izbândă. El se dovedi un bun conducător de oștire, când pe la anul 300 a.Chr. izbuti să înfrunte cu bărbăție un atac macedonean și să facă prizonier pe Agatocle, fiul regelui Lisimach (301 - 281 a.Chr.). Cronicarul Diodor din Sicilia susține că regele Dromihete ar fi tratat foarte bine pe prizonierul său princiar, eliberându-l curând și trimițându-l tatălui său, cinstindu-l cu prețioase daruri. În schimb, regele geților ar fi primit pe sora lui Agatocle în căsătorie. Dromihete nu se mulțumi numai cu acest dar matrimonial, ci obținu și restituirea teritoriului uzurpat de macedoneni. Acest teritoriu trebuie căutat undeva în regiunile dunărene de la Cernavoda, vechiul Axiopolis, despre care se susține că ar fi fost o ctitorie a regelui Lisimach. Astfel izbuti Dromihete să înfrângă poftele de cucerire ale macedonenilor și să restabilească pacea și liniștea la Dunărea de jos.

2. Campania lui Lisimach în Getia și înfrângerea lui de către Dromihete

Perioada de pace nu dăinui decât până la anul 292 a.Chr., când Lisimach,[17] uitând de gestul mărinimos al regelui Dromihete, porni împotriva geto-dacilor, în fruntea unei puternice oștiri. Dar și această a doua expediție macedoneană la Dunăre se termină cu o înfrângere lamentabilă. După mărturiile lui Palianos, Lisimach trecu Dunărea pe malul getic. De acolo el pătrunse în șesul muntean, ca și Alexandru cel Mare. Regele Dromihete cedă de formă năvălitorului, retrăgându-se în interiorul țării și devastând totul în urma sa. Astfel armata macedoneană trebui să înainteze printr-o regiune pustiită și lipsită de apă. În condițiile acestea armata lui Lisimach se resimți de pe urma lipsei de provizii, dar mai ales de pe urma lipsei de apă, căci era în toiul verii și setea devenise chinuitoare pentru cai și pentru oameni. În fața acestor simțitoare neajunsuri, membrii statului său major îl sfătuiră să se reîntoarcă în grabă pentru a evita dezastrul. Dar regele nu ascultă de sfatul generalilor săi, ci hotărî să continue urmărirea adversarului, sperând să-l ajungă și să-l despoaie de proviziile de care avea nevoie, nedându-și seama de cursa pe care i-o întinsese regele Dromihete. Când observă, era prea târziu, căci se văzu dintr-o dată înconjurat din toate părțile de geți și silit să capituleze cu toată armata sa. Astfel ajunse regele Lisimach prizonierul lui Dromihete.

Asupra tratamentului care fu aplicat regelui Lisimach în prizionatul getic, găsim la Strabon informații interesante. Cronicarul grec arată că regele Dromihete făcu pe Lisimach să cunoască viața modestă și cumpătată a supușilor săi, sfătuindu-l să nu se războiască cu asemenea oameni, ci dimpotrivă, să și-i facă prieteni. Apoi îl ospătă și făcu pace cu el, redându-i libertatea.

Un alt cronicar grec, Pausanias, ne-a transmis prețioase amănunte asupra atitudinii regelui Dromihete față de Lisimach, relatând că geții, cu acea ocazie, se adunară în tumult și cerură zgomotos uciderea lui Lisimach. Dromihete convinse însă pe ai săi că e mai bine pentru dânșii să-l lase viu, căci altfel se vor ridi-

ca alți regi ca urmași ai lui, cu mânie și mai aspră asupra lor. Tratându-l bine, Lisimach va fi recunoscător față de geți că l-au scăpat de la moarte și le va restitui, fără luptă, cetățile care fuseseră ale lor. Geții se lăsară convinși și-l iertară pe Lisimach, iar Dromihete puse să scoată din rândurile prizonierilor pe toți sfetnicii și slujitorii lui Lisimach, pentru a-i reconstitui curtea în toată strălucirea ei de mai înainte. După săvârșirea acestor măsuri, regele Dromihete pregăti un mare ospăț, la care și Lisimach cu ai lui luară loc, la o masă separată de cea la care se așezară geții cu regele lor. Macedonenii fură poftiți pe bănci așternute cu covoarele scumpe de acasă, pe care geții le luaseră ca pradă de război. În cinstea oaspeților fu așternută o masă de argint, cu vesela de aur și cu cele mai alese bucate. În vremea aceea, geții se așezară pe bănci așternute cu läicere sărăcăcioase, gustând, la mese simple, de lemn, din mâncărurile gătite din carne și legume și bând din cupe scobite din lemn sau din coarne de bour, după vechiul lor obicei.

Când mesenii ajunseră în toiul ospățului, regele Dromihete umplu pocalul său de corn și-l închină în cinstea lui Lisimach, pe care îl intitula "tată", întrebându-l care masă i se pare mai regească, masa macedonenilor sau cea a geților. Lisimach răspunse firește că masa adevărat regească este cea a macedonenilor. La aceasta, Dromihete răspunse, zicând:

"Dacă este așa, atunci pentru ce ai părăsit orânduirile și viața aceasta așa de strălucită și regatul tău încă și mai strălucit și ți-ai dorit să vii la niște oameni barbari, care duc o viață ca dobitoacele, într-o țară friguroasă și lipsită de bunătăți? Pentru ce te-ai îndărătnicit să aduci armata ta împotriva firii, în aceste locuri unde o oaste străină, expusă intemperiilor sub cerul liber de orice adăpost, nu poate să nu se prăpădească?"

La acestea Lisimach i-a răspuns, căindu-se că mare greșeală a făcut cu războiul acesta, dar că pe viitor va căuta să-i fie prieten și aliat, că nu se va lăsa întrecut în cele bune de binele pe care i-l face acuma Dromihete. Regele geților primi cu dragoste și suflet curat declarațiile lui Lisimach, îi așeză din nou coroana regală pe frunte și-i dărui libertatea, mulțumindu-se numai cu redobândirea cetăților de la Dunăre, pe care macedonenii i le răpiseră.

După toată probabilitatea, Lisimach trecuse Dunărea pe la Axiopolis, lângă Cernavoda și se izbi de împotrivirea geților în Bărăganul Ialomiței și al Brăilei. Acolo armata macedoneană pare să fi fost atrasă în cursă și silită să capituleze. Strabon și Ptolemeu nu ne-au păstrat urmele reședinței lui Dromihete. În schimb, un alt cronicar, și anume Diodorus Siculus, arată că reședința regelui getic ar fi fost în orașul Helios: Identificarea acestei localități întâmpină, firește, serioase dificultăți. Încercarea ce s-a făcut de a identifica Helios cu Hele (Chilia), prin simpla asonanță cu ambele denumiri, este puțin probabilă. Teatrul luptelor dintre geți și macedoneni nu poate fi căutat în delta Dunării, unde fiind apă din abundență, oștirea lui Lisimach nu ar fi putut fi chinuită de sete. Locul ciocnirii dintre geți și macedoneni trebuie deci căutat mai curând undeva în Bărăgan, sau în șesul muntean, poate chiar la Piscul Crăsani, unde s-au descoperit urmele unei vechi civilizații preistorice de factură getică. Asemenea urme arheologice s-au dezgropat și la Sutești pe Buzău, și la Bonțești, lângă Focșani, precum și în alte localități muntene. Se prea poate ca reședința lui Dromihete să fi fost în vreuna dintre aceste localități. Cât privește localitățile pe care Dromihete le redobândi de la Lisimach, acestea pot fi lesne identificate cu Troesmis (Iglița), Dinogetia (Garvan), Aegysus (Tulcea), Noviodunum (Isaccea), Carsium (Hârșova) ș.a. și aceasta cu atât mai sigur, cu cât însuși Lisimach trece ca înteme-ietorul orașului Axiopolis (Cernavoda). Monede cu efigia lui Lisimach și cu inscripția Basileos Lysimachos s-au găsit pretutindeni în șesul muntean, dar și adânc în Carpați, așa bunăoară în Valea Streiului, lângă Muncel și la Grădiștea Nouă, unde s-au dezgropat tezaure întregi de *lisimachi*, adică de monede cu efigia și inscripția regelui Lisimach.

În însemnările timpului nu ni s-au păstrat nici anii de domnie și nici urmașii nemijlociți ai regelui Dromihete. Cronicile n-au înregistrat decât izbânda sa asupra lui Lisimach, astfel că trebuie să ne mulțumim cu relatările lui Strabon, Pausanias și Diodorus Siculus, asupra acestui mare și puternic rege al geților. Concentrând triburile geto-dacice sub conducerea sa unitară, el a putut rezista atacurilor regelui Lisimach, pe care l-a învins și l-a izgonit de la Dunăre. Prin istoria aceasta Dromihete a restabilit supremația getică asupra cetățenilor din dreapta Dunării, impunând vecinilor respectul față de puterea sa.

Învingător asupra macedonenilor, el s-a îndreptat cu putere împotriva supremației scito-agatirșe din spațiul carpato-dunărean, care dăinuise mai multe secole de-a rândul, pentru a redobândi vechea libertate politică pentru neamul geto-dac. Izvoarele contemporane nu indică numele regelui liberator de sub jugul scitic, dar după toate câte știm despre el pare mai mult ca sigur că Dromihete a îndeplinit marele rol istoric de liberator al geto-dacilor de sub supremația seculară a agatirșilor scitici și de restaurator al independenței politice a geto-dacilor în spațiul lor etnic de la nordul Dunării.

3. Urmașii lui Dromihete

De la moartea lui Dromihete se strecurară mai multe decenii fără ca să aflăm ceva despre urmașii săi. Numai pe la anul 200 a.Chr., o inscripție descoperită de curând la Histria face mențiune de regele geților Remaxos, care-și avea reședința undeva în preajma Carpaților. De protecția sa se bucurau și cetățile grecești de la Dunăre și de pe litoralul pontic. Se știe doar că așezările grecești de acolo trăiau de la descălecatul lor sub protecția regilor barbari, cu a căror învoire fuseseră întemeiate. Mai înainte, acest protectorat fusese exercitat de regii sciți. De la Dromihete încoace, supremația regilor scito-agatirși asupra cetăților pontice trecu asupra

agatirși asupra cetăților pontice trecu asupra regilor geto-daci. Inscripția descoperită la Bistria arată că pe la anul 200 a.Chr. această supremație era exercitată de regele Remaxos.

Contemporan cu Remaxos era și regele Oroles, căpetenia altor triburi geto-dacice ce se distinseră în lupte de apărare în contra bastarnilor, care sălășluiau pe vremea aceea la poalele Carpaților. El însuși îndrăzneț și viteaz, regele Oroles cerea aceleași virtuți și supușilor săi. De aceea când aceștia fură bătuți și puși pe fugă de bastarni, Oroles îi pedepsi, obligându-i să slujească femeilor lor, să doarmă cu picioarele la căpătâi, fiindcă lașitatea lor i-ar fi privat de dreptul de a fi priviți ca bărbați.

Din puținele informații ce ni s-au păstrat, pare să rezulte că după moartea lui Dromihete nu s-a mai ridicat multă vreme o altă personalitate mai proeminentă din rândurile geto-dacilor. Șefii triburilor, veșnic geloși de independența lor și mereu porniți spre individualism, par să-și fi irosit puterile în lupte și rivalități locale, alimentând mereu, prin atitudinea aceasta, poftele de cucerire ale greco-macedonenilor de la miazăzi și ale celto-germanilor de la miazănoapte.

Regele Decebal, în reprezentarea de pe Columna Traiană

NOTE

1. vezi, Vasile Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, ediție îngrijită de Radu Florescu, Editura Meridiane, București, 1982, p. 32: „Din cele mai vechi timpuri istorice, regiunea de la vest de Tyras se arată a fi fost getică iar infiltrațiile scythice par a fi de un caracter mai mult superficial și de natură trecătoare, politic-militară. Tomaschek crede chiar că ar putea identifica precis tribul getic care locuia în Moldova și Basarabia sudică, între Siret și Nistru, ba chiar dincolo de Nistru, pînă către Olbia, unde știm precis din inscripții, că era destul element tracic, - explicînd, credem, cu dreptate, că acei problematici *callipidai* agricultori, pe care Herodot îi pomenește (IV, 17) între Bug și Nistru, [calipizii... care sînt scito-greci], dar totuși deosebiți de sciți, pentru că [însă seamănă grîu și îl mănîncă], nu ar fi altceva decît cunoscuții *carpidai*, pe care Skymnos îi pomenește între gurile Dunării și sciții [agricultori]. În adevăr, atît Ptolemaeus cît și toate celelalte izvoare literare și epigrafice sînt unanime în a localiza pe [Carpianoi, Arpioi, Carpoi, Carpo-Dacai, Carpioi], Carpi, în Moldova și Basarabia pînă spre Nistru și Dunăre. Numele însuși al munților de la apusul Moldovei, *Carpatis Oros* (Ptolemaeus) poate din Carpa-tasa (cf. Karpa-eus și Tasi-basta) se arată a se trage de la ei «Munții carpilor»".

2. *Istoria Românilor*, vol. I, coordonatori Mircea Petrescu-Dâmbovița și Alexandru Vulpe, Editura Enciclopedică, București, 2001, pp. 400 - 401: „O serie de neamuri trace sunt cunoscute și în Asia Mică: *bithynii*, *thynii*, *mysii* și *frigii*. Ultimii numiți sunt și cel mai timpuriu atestați, probabil încă din secolul al XII-lea a.Chr. *Frigii* sunt denumiți *muski* în textele asiriene, prima dată sub Tiglatpileser I (1112 – 1070); apoi sub Sargon II (722 – 705) se menționează un rege musku, numit *Mitaa*, care ar corespunde numelui regelui frigian *Midas*, pomenit în surse grecești în 670 a.Chr. ca luptându-se cu cimerienii. Potrivit unei tradiții macedonene, menționată de Herodot (VII, 73), frigii ar fi migrat în Asia Mică, ceea ce ar părea a fi în sprijinul părerii multor cercetători, după care acest neam ar fi contribuit la distrugerea Regatului hitit, la începutul secolului al XII-lea".

3. *Ibidem*, p. 401: „Cele mai vechi mențiuni despre traci par a data încă din epoca miceniană. Termenul *Tre-ke-wi* din scrierea lineară B se aseamănă denumirii grecești *Trihi* sau *Traihi* prin care este desemnată *Tracia*. Tracii apar apoi în epopeea homerică (frecvent în *Iliada*, o singură dată în *Odiseea*), deci în secolul al VIII-lea a.Chr."

4. Ipoteza autorului despre invazia cimmerienilor este determinată de rezultatele cercetării științifice din perioada scrierii acestei lucrări, îndeosebi de lucrarea *Getica* a savantului Vasile Pârvan. În ultimul tratat academic al istoriei românilor este discutabilă prezența cimmerienilor în teritoriul actual al țării noastre, iar denumirea de „cultură cimeriană" este considerată o formulă convențională acordată descoperirilor din secolele IX – VII a.Chr., din nordul Mării Negre, de tip *Cernogorovka*, *Novocerkask* sau *Zabotin*, culturi în bună parte contemporane cu perioada *Basarabi* din România. Tratatul *Istoria Românilor*, vol. I, Editura Enciclopedică, București, 2001, pp. 406 – 407, menționează: „Printre cele mai vechi popoare din vecinătatea răsăriteană a spațiului carpato-dunărean, menționate în sursele literare, sunt cimmerienii. Herodot, relatând o tradiție care circula la grecii din Pont, îi pomenește ca fiind locuitori ai meleagurilor nord-pontice anterior venirii sciților. Aceștia din urmă i-ar fi alungat în Asia Mică, urmărindu-i prin Caucaz (Herodot, I, 103; IV, 10 – 12). Aceiași cimmerieni sunt apoi caracterizați de părintele istoriei ca popor ce trăiește din expedițiile de pradă (I, 16), în vestul Anatoliei. Nici o altă sursă directă din cele păstrate nu-i mai amintește pe cimmerienii nord-pontici (textele mai târzii reiau, în general, povestirea lui Herodot), în schimb aflăm mai multe despre cimmerienii din Asia Mică. [...] Din această succintă prezentare a istoriei cimmerienilor rezultă ca sigură doar prezența lor în Asia Mică, mai ales în centrul și vestul Anatoliei, unde sunt înfățișați ca un popor războinic, ce întreprinde expediții, uneori împreună cu triburile tracice ale trerilor (de aici și presupunerea că cimmerienii ar fi fost traci, întemeiată pe o relatare discutabilă a lui Strabon, I, 3, 21). Imaginea cimmerienilor ca un popor nomad, originar din ținuturile de la nordul Mării Negre, care migrează spre Asia Mică, s-a creat pe baza relatărilor lui Herodot. La o examinare critică, aceasta ridică o serie de probleme: sunt cu adevărat cimmerienii reali, din Asia, același popor cu cei menționați în nord? Sunt sciții din țara mezilor (numiți *iskuzai* de către asirieni, în timpul lui Assarhaddon) aceiași cu ocițíi nord pontici? Sau întreaga povestire este doar rezultatul unei încercări a părintelui istoriei de a pune în conexiune logică două evenimente total diferite, petrecute cu peste două secole înaintea scrierii *Istoriilor*?".

5. Migrația sciților în viziunea autorului reia întocmai ipoteza expusă de Vasile Pârvan, în tratatul *Getica*, ediția a II-a, îngrijită de Radu Florescu, București, 1982, pp. 10 – 26. Noul tratat academic, *Istoria Românilor*, vol. I, București, 2001, p. 409, prezintă acest subiect într-un mod nuanțat: „Atât momentul pătrunderii sciților în Europa cât și calea pe care au parcurs-o este discutată. Mai firească pare o migrație prin nordul Mării Caspice, dar nu a fost exclusă nici una prin sudul Caucazului. În ceea

ce privește data, se presupune ca fiind cea mai verosimilă prima jumătate a secolului al VII-lea a.Chr. Atunci, sau cel mai târziu către 650, sunt atestate piese de artă în așa-numitul stil *Kelermes*, după denumirea unor piese de harnașament (falere), piese de tolbă, un sceptru și veselă, aflate într-un tumul din bazinul fluviului Kuban, explorat prin 1903 – 1904. O tradiție preluată de la geograful grec Demetrios din Callatis (secolul al III-lea a.Chr.) povestește că cetatea Istros a fost întemeiată de milesieni pe vremea când sciții i-au gonit pe cimmerieni din Crimeea (topos literar, preluat de la Herodot). Cercetările arheologice de la Histria au arătat însă că cetatea exista deja de o vreme pe la 630, așa încât întemeierea ei pe la 650 este plauzibilă și conformă cu o altă tradiție care propunea 657 – 654 a.Chr. (cronica lui Eusebiu din Caesarea, secolul al IV-lea p.Chr.)".

6. Ipoteza aparține lui Vasile Pârvan și se regăsește în studiile sale, inclusiv în *Getica*, ediția a II-a, îngrijită de Radu Florescu, București, 1982, p. 10. În tratatul *Istoria Românilor*, vol. I, Editura Enciclopedică, București, 2001, p. 410, este prezentată o viziune ușor diferită: „Influența culturii scitice asupra spațiului carpato-dunărean este astăzi mult mai nuanțat privită decât cu 50 de ani în urmă. În primul rând, este dificil de stabilit ce este specific sciților chiar în aria nord-pontică. [...] Este cu totul neverosimil să atribuim multitudinea de descoperiri funerare din vasta arie nord-pontică în totalitate sciților regali, cum erau supușii lui Ariapeithes, regele pe care Herodot l-ar fi cunoscut indirect prin însărcinatul cu afaceri al acestuia – Tymnes –, gazda părintelui istoriei pe durata sejurului acestuia la Olbia. Mai degrabă trebuie să vedem în aceste morminte fastuoase («princiare») prezența unei elite războinice, a unei aristocrații ce se identifica pe plan supraregional și supraetnic ca atare".

7. O interpretare ușor dubitativă în *Istoria Românilor*, vol. I, Editura Enciclopedică, București, 2001, p. 408: „Sciții reprezintă, potrivit lui Herodot, poporul ce stăpânea în vremea lui ținuturile nord-pontice și neamurile care locuiau acolo. Se discută mult, ce anume a înțeles părintele istoriei prin Sciția, ca întindere și structură social-politică și ce sunt sciții propriu-ziși. Părerile diferă între a vedea în sciți un popor nomad, migrator, pătruns dinspre Asia Centrală, și a-i concepe sub forma unui termen generic pentru populația autohtonă, căreia i s-ar datora aici civilizația epocii fierului. De asemenea, prin Sciția s-a înțeles mai ales o uniune tribală, constituită din neamuri diverse, dar condusă de sciți, chiar un regat de tip oriental, asemănător celui medo-pers. Din modul prin care Herodot ne înfățișează miturile și religia sciților, deducem mai ales caracterul indiscutabil iranian al numelui unor zei și persoane mitice, că se referea la o populație de sorginte iraniană – *scoloții*, după numele pe care, potrivit părintelui istoriei, și-l dădeau sciții înșiși. Prezentarea sciților ca popor intrus în aria nord-pontică a fost preluată de Herodot din tradițiile vehiculate de grecii din coloniile pontice și, mai ales, de la poetul elegiac Aristeas din Proconessos (secolul al VII-lea sau al VI-lea a.Chr.), care, în poemul intitulat *Arimaspaea*, cântă migrațiile succesive ale unor populații din Asia spre apus. Astfel, arimaspii i-au împins pe issedoni, ce au exercitat presiuni asupra sciților, care, ajungând în nordul Mării Negre, i-au izgonit pe cimmerieni (Herodot IV, 9). După o altă versiune, sciții nomazi, ce locuiau în Asia, presați de *massageți*, au migrat peste fluviul Araxes și au ajuns în țara cimmerienilor, pe care i-au alungat (Herodot IV, 9). Acest model este într-atât de sugestiv pentru a evoca evenimente ce s-au petrecut în vastul spațiu euro-asiatic, în repetate rânduri în decursul istoriei, până în evul mediu, încât trebuie considerat ca extrem de plauzibil și în cazul de față. Atât imaginea unei migrații lente, cât și modelul unui val de cuceriri pe parcursul a două – trei generații, de tip Ginghis-Han, pot fi, deci, avute în vedere".

8. *Istoria Românilor*, vol. I, Editura Enciclopedică, București, 2001, p. 409: „În viziunea lui Herodot, Sciția era comparată cu forma unui pătrat, având laturile de câte 20 de zile mers. Imaginea schematică corespunde, în linii mari, unui larg teritoriu din Ucraina, dar ar fi greșit să-l înțelegem *ad litteram*". Pentru considerații suplimentare, vezi Alexandru Vulpe, *Limita de vest a Sciției lui Herodot*, în „Studii Clasice", București, 24, 1986, pp. 33 – 44.

9. Identificarea aceasta aparține lui Vasile Pârvan, în *Considerațiuni asupra unor nume de râuri daco-scitice*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice", seria III, tom I, mem. I, 1923, pp. 3 – 31. O ipoteză diametral opusă în *Istoria Românilor*, vol. I, Editura Enciclopedică, București, 2001, p. 409: „Dintre acestea, sigur este Prutul (*Porata* la sciți, *Pyretos* la greci)". Identificarea celorlalte este ipotetică: Vasile Pârvan și alții credeau că *Ordessos* ar fi numele Argeșului, iar *Tiarantos* al Siretului, în timp ce Alexandru Vulpe propunea situarea tuturor celor cinci râuri în Moldova (*Prutul* plus *Siretul* cu cei trei afluenți principali dinspre apus).

10. vezi, Vasile Pârvan, *Getica*, ediția a II-a, îngrijită de Radu Florescu, Editura Meridiane, București, 1982, p. 26: „Agathyrsii, gelonii și scythii sînt frați; că dintre ei însă numai scythii au rămas în Scythia, în vreme ce ceilalți doi frați au plecat din țara scythică (Herodot, IV, 10). [...] Că «agathyrsii», adică oamenii regelui care-i va fi condus spre apus, un Agathyrsos, locuiau la rîul Maris care curgînd de la agatîrși, merge să se verse în Istros (Herodot, IV, 48). Ei sînt, e drept, iubitori de viață ușoară și poartă pe ei multe podoabe de aur și sînt înclinați spre poligamie, ca și scythii și ceilalți barbari, dar apropiindu-se de traci prin celelalte obiceiuri (Herodot, IV, 104). [...] Că de altfel caracterul originar scythic al agathyrsilor nu este a se găsi numai

pe cale filologico-arheologică, ci e stabilit și prin mărturii geografico-istorice". Localizarea agathyrsilor lângă râul *Maris* este comentată și în lucrarea *Istoria Românilor*, vol. I, Editura Enciclopedică, București, 2001, p. 409: „Dintre vecinii Sciției herodoteice, deci care, în viziunea lui Herodot, nu făceau parte din Sciția, primii menționați la apus sunt agatirsii (nu există nici un temei pentru transliterarea acestui etnonim sub forma «agatârși», cum apare în multe lucrări). Precizarea părintelui istoriei (Herodot, IV, 48) că «de la agatirsi curge râul Maris» (pe care este firesc să-l identificăm cu Mureșul) face plauzibilă situarea acestora în Transilvania, ceea ce ar implica atribuirea grupului cultural Ciumbrud acestei populații. Deși este posibil ca agatirsii să fi locuit și în zona răsăriteană a Carpaților, țara lor ocupa, oricum, părți din Transilvania".

11. Autorul este tributar ipotezelor emise în baza rezultatelor obținute de cercetarea științifică din epoca sa. Astăzi, în ultimul tratat academic, *Istoria Românilor*, vol. I, Editura Enciclopedică, București, 2001, pp. 415 - 416, influența celților asupra spațiului românesc este privită mult mai nuanțat: „Expansiunea celților începe, cel mai devreme, în a doua jumătate a secolului al V-lea. Cauza pare a fi fost, între altele, o neobișnuită creștere demografică; așa presupuneau Trogus Pompeius (apud, *Iustinus*, XXIV, 4) și Titus Livius (V, 34). O masivă populație celtică pătrunde, puțin înainte de 400 a.Chr., în nordul Italiei (Trogus vorbea despre 300.000 de celți, număr probabil exagerat), iar în 387 celții înfrâng o armată romană și pradă Roma, cu excepția Capitolului. Cu greu și cu multe daruri obțin romanii să-i facă să plece. Abia în secolul I a.Chr. romanii reușesc să lichideze definitiv puterea celților central și vest-europeni, prin cucerirea Galliei și, apoi, a Raetiei și a întregii zone cis- și transalpine, care vor fi integrate în lumea romană.

Răspândirea spre răsărit a triburilor celtice se intensifică în secolul al IV-lea a.Chr. Acum ei se instalează în cadrilaterul Boemiei, în Austria și în Ungaria, iar în 335 a.Chr. Alexandru cel Mare primește la Dunăre o delegație a celților statorniciți pe țărmurile Adriaticei. În anii 279 - 278 a.Chr., o puternică grupare de triburi celtice avansează în Peninsula Balcanică, pustiind părți din Grecia (inclusiv sanctuarul de la Delphi), cucerind provincia macedoneană a Traciei, unde au întemeiat, undeva în centrul Bulgariei, regatul din Tylis. Un grup de celți a pătruns în Asia Mică și s-a așezat în zona numită ulterior *Galatia* (după numele galilor), situată aproximativ în centrul Anatoliei. O migrație a unor triburi celtice pe la nord de Carpați până în câmpiile nord-pontice, poate fi dedusă din textul lui Plutarh (*Marius*, 11) și dintr-o inscripție descoperită la Olbia (Syll. 3, 495). Dacă ne limităm doar la informațiile oferite de diversele surse literare antice, vom constata că valul migrației celților în sud-estul Europei a ocolit țara noastră. Nici unul din neamurile celtice menționate în literatura din vechime nu a fost atestat ca atare pe teritoriul României actuale. Triburile celtice cele mai apropiate de Dacia au fost anarții, menționați de Caesar (*De Bello Gallico*, V, 25) ca învecinați cu dacii la răsăritul codrilor hercinici. Și Ptolemeu îi menționează, alături de tauriscii (teurisci), alt neam celtic, ca situându-se în nord-vestul Daciei. Prezența unui grup celtic în Transilvania este dedusă doar pe baza informației arheologice". Pentru o informație mai completă, vezi, Dumitru Berciu, *Lumea celților*, București, 1970.

12. Această caracterizare este confirmată astăzi în *Istoria Românilor*, vol. I, București, 2001, p. 417: „Despre tracii nordici, populație preponderentă în spațiul carpato-dunărean, izvoarele istorice relatează relativ târziu. Dacă primele știri scrise despre geții de la Dunărea de Jos datează încă din secolul al V-lea, abia în epoca lui Burebista (sec. I a.Chr.) întreg acest spațiu se află în sfera de interes a autorilor ale căror scrieri au parvenit până în zilele noastre. Deși se vorbește nominal de geți numai începând cu evenimentele petrecute la sfârșitul veacului al VI-lea și despre daci, abia din secolul al II-lea a.Chr., este evident că premisele structurii lor sociale, cele ale culturii spirituale, într-un cuvânt caracteristicile etno-culturale, se conturaseră sensibil mai devreme de când Herodot a luat știință despre geți și C. Iulius Caesar despre daci. Pentru aceste vremuri îndepărtate stau mărturie descoperirile arheologice".

13. O relație de subordonare a existat între geții nord-dunăreni și *regatul odrys* care cuprindea teritoriul dintre lanțul nordic al Balcanilor și Dunăre, incluzând și Dobrogea de astăzi. În tratatul *Istoria Românilor*, vol. I, București, 2001, p. 455 se fac următoarele precizări: „Cum se deduce dintr-o relatare a lui Tucidide (II, 96, I și II, 97, 3), geții se aflau într-un raport de subordonare față de regele odrys *Sitalkes*. Ei au fost antrenați de acesta în campania din 429 a.Chr., în Macedonia, împotriva dușmanilor Atenei din vremea războiului peloponesiac. După spusele aceluiași autor, «cea mai mare parte a călărimii (este vorba de marea armată a lui Sitalkes, constituită din 150.000 de ostași, din care o treime o alcătuia călărimea) o pregăteau odrysii și, cu ei, geții» (Tucidide, II, 98, 4). În sfârșit, sub regele *Seuthes*, 2.000 de geți ușor înarmați participă, în calitate de mercenari ai odrysilor, la o luptă alături de odrysi, de astă dată împotriva atenienilor, în părțile Chersonesului. Nu este însă clar dacă această informație, citată în culegerea de stratageme a lui Polyainos (VII, 38), se referă la *Seuthes I* (424 - 410) sau Seuthes al II-lea (400 - 387), ultimul fiind menționat de Xenofon (*Anabasis*, VII). [...] Organizarea de tip pyramidal a statului odrys a înrâurit, cu siguranță, evoluția structurii uniunii tribale getice și nu este de mirare că de acum înainte geții apar mereu ca o forță unitară, redutabilă. De

asemenea, este foarte posibil ca, în urma slăbirii puterii odrysilor, în secolul al IV-lea, mai ales la moartea lui Cotys I (359), și a trecerii lor treptate sub influența și apoi dominația macedoneană (în 341), geții să-și fi disputat și câștigat independența".

14. În prezent, nu există o ipoteză despre credințele tracilor nord-balcanici unanim recunoscută, situație determinată în primul rând de lipsa surselor literare, iar atunci când se fac unele relatări, acestea sunt extrem de lacunare. O sinteză a principalelor izvoare literare și epigrafice a făcut I.I. Rusu, *Religia geto-dacilor*, în „Anuarul Institutului de Studii Clasice", Cluj, 5, 1944 – 1948, pp. 61 – 139. De asemenea, ultimul tratat al Academiei Române, *Istoria Românilor*, vol. I, București, 2001, prezintă o concluzie a stadiului cercetărilor de până în prezent, la pp. 786 – 787: „*Zeul suprem* al geților, Zalmoxis, apare în izvoarele antice în trei ipostaze: ca un personaj real, adică un om, sclav al lui Pitagora, devenind la geți vraci, filosof, tămăduitor, legiuitor, rege; ca *daimon* numit la Herodot (IV, 94), ceea ce ar fi o reprezentare sigur anterioară concepției de zeu personificat și cu atribuții determinate sau o apropiere de filosofia pitagoreică, unde între om și zeu mai este un personaj din specia lui Pitagora; ca *zeu* începând de la Herodot. [...] Oscilația între *daimon* și *zeu* se reflectă inclusiv în rândurile primului pasaj din Herodot (IV, 94) «... ei cred că nu mor și că acel care dispare din lumea noastră se duce la *daimon-ul* Zalmoxis». [...] Obținerea nemuririi sau a unei existențe eterne după plecarea din lumea pământeană și ajungerea lângă Zalmoxis se realiza prin inițiere, prin participarea la acele «mese comune» într-o casă anume construită (un *andreon*) unde, după spusele lui Herodot, se adunau fruntașii țării și primeau învățăturile chiar de la Zalmoxis (Herodot, IV, 95). Coborârea lui *Zalmoxis* în locuința subpământeană, cum remarca Mircea Eliade, era un *descens ad inferos* (o catabasă) în vederea unei inițieri încheiate în epifania lui Zalmoxis. Tot Herodot relatează trimiterea, tot în al cincilea an, a unui sol la Zalmoxis prin aruncarea lui în sulițe, probabil ales dintre inițiați, căruia i se comunicau dorințele comunității încă în viață fiind. Cu alte cuvinte, este o practică prin care se realiza comunicarea directă cu divinitatea, adică *ocultația*. Rezultă, așadar, existența unui cult inițiatic în care ocultația și epifania sunt momente ale unui scenariu mitico-ritual cu periodicitate bine stabilită. Accederea la nemurire nu implică însă întotdeauna inițierea, câtă vreme ea putea fi înlocuită prin bravura în luptă (Iulian Apostatul, *Cesares*, 22)".

15. vezi, *Istoria Românilor*, vol. I, București, 2001, p. 420: „Din cele relatate de mărturiile contemporanilor lor, deosebirile de limbă nu erau atât de substanțiale încât să poată fi sesizate de urechea unui grec sau roman. Este îndreptățit să le considerăm ca limbi reciproc inteligibile. În lipsa dovezilor trebuie să ne mulțumim cu o astfel de concepție. Un indiciu pentru evaluarea deosebirilor de limbă între geții din Câmpia Dunării și dacii de la munte ar putea fi dat de unele grafii diferite ale numelui lui Burebista în izvoarele antice. Cele mai multe din aceste grafii se datorează stâlcirii numelui prin copiile manuscriselor. Altele se referă la dificultățile de pronunțare și de transcriere ale unor vocale specifice limbii geto-dace. [...] Cât privește apropierea dintre daco-getă și daco-misiană, cum se mai spune, și limbile sau limba tracilor din sud, aceasta a fost evaluată în mod deosebit de lingviști. Oricum va fi fost, grecii încă de pe vremea lui Herodot, au avut conștiința că toate aceste neamuri vorbeau idiomuri înrudite, geții fiind desemnați în mod direct ca neam tracic".

16. Statul macedonean din timpul lui Filip al II-lea și Alexandru cel Mare a căutat să-și consolideze frontiera nordică care era slăbită pe malul Dunării, îndeosebi împotriva triballilor care locuiau la Dunăre, în teritoriul actual al Serbiei și în nord-vestul Bulgariei. În pofida relatărilor amănunțite oferite de către Ptolemaios al lui Lagos, a cărui operă istorică s-a pierdut dar a fost utilizată de Arian (*Anabasis*, I, 1 și urm., dar și de Strabon, VII, 3, 8), nu poate fi reconstituit cu exactitate drumul oastei lui Alexandru cel Mare spre țara triballilor. Opiniile cercetătorilor sunt rezumate astfel în *Istoria Românilor*, vol. I, București, 2001, p. 458: „Ținând seama de toate aceste detalii, rezultă ca fiind cel mai probabil zona ce urmează în aval de ieșirea din Porțile de Fier. Acolo putea fi strâmtoare, curent puternic și s-ar fi plasat insula potrivit descrierii de mai sus; totodată, ar fi greu de presupus că, la acea vreme flota macedoneană ar fi putut trece prin clisură, ceea ce face, o dată în plus, cu totul neverosimilă o situare a acțiunii lui Alexandru pe țărmurile bănățene ale Dunării. Cercetările arheologice ar putea eventual contribui, în cazul de față, la identificarea cetății getice menționate în text, dar sunt încă departe de a oferi o soluție; singura așezare ceva mai bine cercetată, cea de la Zimnicea, nu întrunește cerințele topografice la care obligă textul și totuși a fost propusă spre identificare. Deși se cunosc și alte asemenea stațiuni lângă Dunăre, acestea n-au fost decât foarte puțin exploatate (vezi, de exemplu, situl de la Celeiu-Corabia, distrus în cea mai mare parte de cetatea romană și romano-bizanzină Sucidava). Faptul că, potrivit lui Arian, numele insulei pe care s-au retras triballii era *Peuce* – denumire a unei insule în preajma deltei Dunării (de aceea unii cercetători consideră menționarea ei ca rezultat al unei interpolări în textul lui Arian) – sugerează că putem căuta locul trecerii lui Alexandru chiar și în Dobrogea, deși mult mai puțin probabil".

17. Ibidem, pp. 456 – 464.

Împăratul Traian, în reprezentarea de pe Columna Traiană

PARTEA II

EPOCA ROMANĂ

I. Regele Burebista și luptele cu romanii
II. Înfrângerea geților și prefacerea Daciei în provincie romană
III. Pătrunderea romanilor în Transdanubia
IV. Cucerirea Daciei
V. Dacia sub dominația romană
VI. Viața economică și socială
VII. Viața religioasă și culturală
VIII. Provincialii și coloniștii
IX. Apărarea Transdanubiei și Daciei contra barbarilor
X. Evacuarea Daciei

CAPITOLUL I

REGELE BUREBISTA ȘI LUPTELE CU ROMANII

1. Luptele romanilor cu ilirienii și macedonenii
2. Înaintarea romanilor la Dunăre
3. Opera de concentrare politică a regelui Burebista și raporturile sale cu romanii

1. Luptele romanilor cu ilirienii și macedonenii

În secolul al II-lea a.Chr. se produseră în sudul Dunării mari prefaceri și schimbări politice. În locul regilor macedoneni despre ale căror năzuințe de expansiune în spațiul carpato-dunărean s-a relatat mai sus, se instalase în Macedonia noua putere militară a romanilor. Până să ajungă acolo, romanii avură de susținut lupte grele și sângeroase cu semințiile ilirice dintre litoralul adriatic și regatul macedonean. Regiunea aceasta, despărțită de teritoriul semințiilor tracice din Balcani prin o linie meridională care, urmând cursul mijlociu al Dunării, al Moraviei și al Vardarului, ajungea până în Epir, era populată de *seminții ilirice*, înrudite cu macedonenii și cu tracii dar totuși bine distincte de acestea prin particularități bine definite de trai, de limbă și de obiceiuri. Urmașii acestor ilirieni sunt albanezii de astăzi, a căror limbă reprezintă un compromis între elementele lexicale ilirice și latine.

Una din semințiile ilirice, vecină cu geto-dacii dinspre apus, erau *panonienii*,[1] despre care Dio Cassius spune că erau un popor sălbatec, iubitor de chefuri și leneș la munca câmpului. Ei nu aveau orașe, ci trăiau răspândiți în teritoriul Ungariei de astăzi. Numai la sud de râul Sava, panonienii aveau o cetate întărită cu ziduri, numită Siscia (Sissek). Dunărea despărțea Panonia de Dacia. În secolul al IV-lea a.Chr. panonienii avură de susținut lupte grele cu semințiile celtice ale *tauriștilor* și *scordiștilor*, dar îndeosebi cu cele ale *boiilor*, care se ciocniră mai apoi și cu dacii.

Pentru a putea pătrunde în Macedonia, romanii supuseră mai întâi, în urma unor lupte sângeroase cu regina *Teuta*, văduva regelui *Agron*, regatul Iliriei. Deschizându-și astfel drumul spre granițele Macedoniei, ei ajunseră curând în conflict cu regii acestei țări, cărora le închiseră drumul la Marea Adriatică. Neînțelegerile acestea dăinuiseră mai multă vreme, până când ele degenerară într-un crâncen război. În fața primejdiei romane, Perseus, ultimul rege al Macedoniei, ceruse ajutor la geții din Moesia, care însă nu sosiră la timp, din cauza neînțelegerilor pentru solda luptătorilor. Astfel, rămas fără ajutor din nici o parte, *Perseus* fu înfrânt de romani în bătălia de la Pydna (168 a.Chr.), prin care se pecetlui soarta regatului macedonean. Acesta fu împărțit de cuceritori în *patru republici clientelare Romei*. Macedonenii nu se putură împăca cu împărțirea țării lor și încercară, după două decenii, din nou norocul armelor. Dar acesta îi părăsi și de astă dată. Împotrivirea lor fu înfrântă, iar *Macedonia* prefăcută în *provincie romană* (148 a.Chr.).

2. Înaintarea romanilor la Dunăre

După consolidarea stăpânirii romane în Macedonia, legiunile încercară curând să-și deschidă drumul spre bazinul Dunării, subjugând semințiile ilirice, celtice și tracice, care le stăteau în cale. Atacurile romanilor erau îndreptate mai întâi contra *odrizilor*, care cuprindeau regiunile din valea râului Hebrus (Marița). La anul 110 a.Chr., romanii supuseră regatul odrizilor și siliră pe regele lor *Cotys* să intre în raport de clientelă față de imperiu.

După supunerea odrizilor, guvernatorul Macedoniei *Lucullus Varo* se aruncă la 73 a.Chr. asupra *bessilor*, pe care îi bătu și îi subordonă puterii romane. Din țara bessilor, Lucullus, urmând pilda lui Alexandru cel Mare și a lui Lisimach, năzui spre Dunăre și litoralul pontic, pentru a aduce la supunere semințiile miso-geto-dacice de acolo, deopotrivă cu orașele grecești de pe țărmul pontic. *Apprian* relatează că M. Lucullus a atacat pe moesi când pătrunse până la mare, unde erau șase orașe grecești, și anume: *Histros*, *Dionysopolis*, *Odessos Mesembria*, *Callatys* și *Appolonia*, de unde ridică statuia colosală a lui Apollo, opera

lui Calamis, și o transportă la Roma.

În anul 59 a.Chr., *C. Antonius* întreprinde expediții sălbatice contra semințiilor tracice, dislocând triburi întregi și colonizându-le în alte părți. Astfel, Antonius dislocă tribul bessilor din Rhodope și-l așeză în *Scitia Minor* (Dobrogea). Dar în cele din urmă el fu bătut de *geții* aliați cu *bastarnii* și respins de la Dunăre. Luptele contra tracilor fură continuate de *Marcus Pison* până ce orașele grecești de pe litoralul pontic, care constituiau așa numita *Ripa Traciae*, fură supuse Romei.

3. Opera de concentrare politică a regelui Burebista și raporturile sale cu romanii

Concomitent cu atacurile de la sud, teritoriul miso-geto-dacic era mereu amenințat de atacurile semințiilor celtice și germanice de la nord-vest, astfel că pe la începutul secolului I a.Chr., miso-geto-dacii se găseau în greu impas, fiind amenințați de cotropire dușmană. În fața acestor amenințări, semințiile miso-geto-dacice, deprinse pe urma bogăției solului la o viață ușoară și refractare față de orice concentrare a forțelor politice și militare, începură să-și dea seama că numai în unire rezidă puterea în fața primejdiei din afară. Ele se văzură nevoite să renunțe la *individualismul lor politic* și să tindă la *concentrarea tuturor forțelor naționale* pentru ca *unite* și *federalizate* între ele să poată face față amenințărilor din partea romanilor. În împrejurările acestea critice izbuti pe la anul 50 a.Chr. regele *Buerebistos* sau *Burebista*, ceea ce în limba dacică însemna *cel vestit*, să desăvârșească opera începută de părintele său - al cărui nume nu ni s-a păstrat - de a uni sub sceptrul său toate triburile și clanurile miso-geto-dacice din cuprinsul teritoriului românesc de astăzi, din munții Maramureșului până la Balcic și Ecrene pe litoralul pontic. Pe calea aceasta, Burebista reuși să creeze un puternic stăvilar politic contra năzuințelor romane de supremație la Dunăre.

Cât despre originea lui Burebista, aflăm din mărturisirile lui *Strabon* câteva informații interesante. Geograful grec amintește în două locuri despre luptele lui Burebista cu *Critazir*, regele boiilor și cu tauriștii, înfățișând într-un loc pe Burebista ca fiind de națiune *get*, iar în altul susținând că Critazir ar fi fost bătut de *daci*. Din mărturia aceasta se vede că Strabon, ca de altfel și *Dio Cassius*, identifică aceste două popoare, care în realitate nu erau decât *două seminții ale aceluiași popor*, pe care în urma unui îndelungat proces istoric soarta le contopise una cu alta.

În realitate geto-dacii constituiau unul și același popor cu două denumiri. Grecii îi numeau de preferință geți, iar romanii, daci. În schimb, pe conaționalii geto-dacilor din sudul Dunării, de la Singidunum (Belgrad), până la litoralul pontic, atât grecii cât și romanii îi numeau *misi*. Puterea acestor seminții se manifesta de câte ori se ridica din mijlocul lor vreun conducător capabil, ca Dromihete sau Burebista, care izbuteau să întrunească sub același steag micile lor regate locale. Astfel uniți sub o conducere bună și unitară, *moeso-geto-dacii* constituiau o impunătoare forță militară, care punea adesea în situație critică chiar pe adversarii lor cei mai puternici, cum erau romanii. *Virgil* (17 - 19 a.Chr.), *Horațiu* (64 a.Chr.) *Properțiu* (51 - 15 a.Chr.) și *Marțial* (43 - 104 p.Chr.) pomenesc în operele lor adeseori de misi, geți și daci care năvăleau mereu în imperiul roman, mai ales în vreme de iarnă, când apele fluviului erau înghețate. Atacurile acestea necontenite nelinișteau pe romani în gradul cel mai înalt. Horațiu arată că romanii, când se întâlneau, prima lor întrebare era: "Ce ai auzit despre daci?" - *Nam quid de Dacis au-disti?*

Pentru a putea exercita o influență mai hotărâtă asupra supușilor săi și pentru a-i face să asculte de poruncile sale, regele Burebista recurse la ajutorul religios al lui *Deceneu*.[2] Acesta călătorise în Egipt și-și însușise acolo anumite cunoștințe meteorologice, care îi îngăduiau să se prezinte în fața mulțimii ca întreținând contact direct cu zeii. Deceneu trăia într-o peșteră din muntele *Kogaionon*, ce se înalță pe malul râului cu același nume. Viața aceasta de pustnic, îmbinată cu prezicerea unor manifestațiuni meteorologice, produceau mare impresie asupra poporului de rând care, în superstițiile sale, îl socoteau un *zeu*. Cea mai bună probă pentru supunerea și ascultarea moeso-geto-dacilor față de regele lor Burebista rezidă în faptul că oamenii aceștia așa de iubitori de chefuri și băutură se lăsaseră convinși de rege să distrugă viile și să nu mai bea vin.

Strabon, care povestește aceasta, ne-a păstrat și un impresionant portret asupra impunătoarei personalități a lui Burebista, arătând că *Getul*, luând conducerea poporului său, a înțeles să-i ridice pe oamenii aceștia înrăiți din cauza necontenitelor războaie și să-i îndrepte prin obișnuință, sobrietate și ascultare de porunci, așa încât în câțiva ani el izbuti să *întemeieze un mare și puternic imperiu*, de care ascultau aproape toate popoarele vecine.

Ba mai mult chiar, Burebista, călcând

pe urmele marelui său înaintaș Dromihete, deveni o mare primejdie, chiar și pentru imperiul roman, pentru că el, trecând Dunărea fără să se teamă de cineva, făcea incursiuni de pradă în Tracia, Macedonia și Iliria. Țara celților, care se uniseră cu tracii și ilirii, el o pustii cu totul, iar pe boii, care ascultau de regele lor, Cretazir, precum și pe tauriști, îi șterse de pe fața pământului, prefăcând țările cuprinse de ei într-o vastă pustietate. Isprăvile acestea războinice fără precedent îi creară reputația de *Celtohton*, adică ucigător de celți.

Înfloritoarele colonii grecești de pe litoralul pontic de la Odessos (Varna) până la Olbia de la Gura Bugului ascultau de poruncile lui Burebista și se bucurau de puternica sa protecție. Cetatea Apollonia trimitea chiar oaste ca să lupte alături de puternicul rege. O inscripție grecească descoperită la Apollonia ne-a păstrat chiar numele comandanților oștirii trimise în ajutorul războinicului rege al moeso-getodacilor.

Pe la anul 40 a.Chr., cetățenii din Dionisiopolis (Balcic), așezară o inscripție în cinstea concetățeanului lor *Acornion*, fiul lui Dionisie, care fusese trimis în solie la *tatăl* lui Burebista, pentru a-i cere să primească orașul sub protecția sa. În timpul din urmă – conti-nuă inscripția descoperită de curând – regele Burebista, ajungând cel dintâi și cel mai mare în Tracia și stăpânitor al tuturor regiunilor de dincolo și de dincoace de Dunăre, Acornion a fost și pe lângă acesta în cea dintâi și cea mai mare apropiere și a obținut cele mai favorabile succese pentru patria sa, inspirând și colaborând la cele mai vajnice măsuri, cu un cuvânt, el dobândi bunăvoința regelui pentru mântuirea cetății sale.

Capitala vastului imperiu moeso-getodacic al lui Burebista se găsea la *Argidava*,[3] identificată de unii cu *Arcidava* (Varadia) la est de Vârșeț în Banat, iar de alții cu o localitate necunoscută din valea râului Argessos (Argeș), care ar constitui o surprinzătoare asonanță cu Argidava. Un imperiu de o extindere așa de mare nu putea fi apărat decât cu ajutorul unei oștiri puternice, pe care Strabon o aprecia la 200.000 de oameni. Burebista dispunea deci de o forță militară respectabilă chiar pentru zilele noastre. Cu o asemenea armată puteau fi ținute în frâu numeroasele seminții subjugate care amenințau imperiul din afară, dar putea înfrâna și ambițiile triburilor indigene care nu puteau uita ușor vechea lor libertate și neatârnare.

Adversarii cei mai ireductibili ai imperiului lui Burebista erau însă romanii, care vedeau în consolidarea și închegarea într-un singur mănunchi a tuturor semințiilor miso-geto-dacice o stavilă puternică contra planurilor lor de cucerire în spațiul carpato-dunărean. Pentru a putea zădărnici aceste planuri ale romanilor, regele Burebista se amesteca în luptele civile din imperiul roman, angajând tratative cu *Pompei*, contra rivalului acestuia *Caesar*. În vremea aceea, imperiul roman se resimțea serios în urma luptelor, frământărilor și rivalităților interne ce izbucniseră în timpul triumviratului al II-lea. Burebista, favorizat de această conjunctură, trimise în anul 48 a.Chr. în solie tainică la Pompei pe *Acornion din Dionysopolis*, care mai îndeplinise asemenea misiuni diplomatice. Inscripția de la Dionysopolis, arată că Acornion, întâlnind pe Pompei în părțile Macedoniei, izbutise să-și îndeplinească misiunea pe care o avea de la rege și dobândi bunăvoința romanilor pentru regele Burebista.

Dar pretinsa bunăvoință a romanilor față de Burebista n-a avut nici un efect, întrucât Caesar, triumfând asupra lui Pompei, începuse să facă mari pregătiri militare contra imperiului dacic. La rândul său, Burebista se înarma cu febrilitate pentru lupta decisivă contra romanilor, dar rivalitățile și dușmăniile interne, conspirațiile meschine ale adversarilor săi dinlăuntru stăpâniți mereu de porniri separatiste au provocat căderea viteazului rege.

Moartea năprasnică a lui Burebista s-a întâmplat în anul 44 a.Chr., cam în același timp cu asasinatul comis contra marelui său adversar Caesar. Cu moartea marelui făuritor al sintezei politice moeso-geto-dacice se sfărâmă unitatea imperiului dunărean, iar semințiile și triburile care-l alcătuiau își redobândiră vechea lor libertate și independență.

Îndată după tragicul sfârșit al lui Burebista, imperiul alcătuit de el se descompuse în patru și chiar în cinci regate regionale, care, rivalizând între ele, nu mai puteau opune cuvenita rezistență năzuințelor de expansiune ale romanilor spre Dunăre și spre litoralul pontic. Izbucnirea pătimașă a spiritului separatist pare să fi provocat și moartea lui *Deceneu*, care fusese colaboratorul cel mai devotat al politicii centraliste a lui Burebista.

Consecințele politice ale descompunerii imperiului lui Burebista au fost cele mai tragice pentru semințiile moeso-geto-dacice de pe ambele maluri ale Dunării. Triburile și elementele acestora, învrăjbite între ele, nu mai putură rezista cu succes loviturilor romane, și de aceea ele căzură sub jugul cuceritorilor, mai întâi *misii* din sudul Dunării, apoi *geții* din câmpia munteană și, cu un secol mai târziu, înșiși *dacii* din podișul carpatic.

Capitolul II

ÎNFRÂNGEREA GEȚILOR ȘI PREFACEREA DACIEI ÎN PROVINCIE ROMANĂ

1. Decadența puterii geto-dacilor sub regii Comosicus, Scorilo și Cotiso
2. Campania lui Marcus Licinius Crassus la Dunăre
3. Organizarea provinciei Moesia
4. Viața lui Ovidiu în exil la Tomis

1. Decadența puterii geto-dacilor sub regii Comosicus, Scorilo și Cotiso

După moartea regelui Burebista, imperiul creat de el și apărat cu atâta vrednicie se desfăcu curând în componentele lui, după înclinațiile fiecăruia dintre adversarii săi. Mărturiile timpului fac mențiune de mai mulți regi ai moeso-geto-dacilor care împărțiseră moștenirea lui Burebista.[4] Între aceștia se pomenește de regele *Comosicus* și de contemporanul său *Corilus* sau *Scorilo*, pe care *Iordanes* ni-l înfățișează ca pe un rege foarte chibzuit care, deși știa că romanii erau sfâșiați între ei în lupte civile, el totuși nu credea că este prudent să se ridice contra lor, pentru că își dădea seama că un atac din afară ar fi restabilit imediat unirea și buna înțelegere între adversarii interni din marele și puternicul imperiu roman. De aceea, Scorilo încercă să convingă pe supușii săi despre acest adversar, lăsând doi câini să se bată între ei. Când câinii se găseau în toiul bătăii, regele făcu să apară pe neașteptate un lup. În clipa aceea câinii se aruncară cu furie asupra lupului uitând de înverșunarea lor de mai înainte. În chipul acesta izbuti Scorilo să facă pe supușii săi să înțeleagă că un atac nesocotit contra romanilor n-ar putea decât să le aducă pieirea.

Suetoniu amintește de numele regelui *Cotiso* al cărui regat se găsea la sud-vestul teritoriului românesc de astăzi, în părțile bănățene, de unde el neliniștea mereu imperiul roman. Pentru a asigura liniștea la granița din acea parte, *Octavianus Augustus* era gata să încheie legături matrimoniale cu regele Cotiso, făgăduindu-i mâna fiicei sale Iulia, urmând ca împăratul însuși să ia în căsătorie pe fiica regelui dac. Dar planurile acestea matrimoniale n-au putut fi aduse la îndeplinire. Totuși Cotiso se menținu multă vreme în fruntea regatului său din stânga Dunării, ca prieten și asociat al romanilor. În părțile Olteniei domnea regele *Diconus* ca prieten și asociat al lui *Antonius*.

În urma descompunerii imperiului lui Burebista scăzu firește și forța militară de la 200.000 la 40.000 de combatanți. Decadența imperiului se evidenția tot mai mult, prin necontenitele lupte și tulburări interne. *Suetoniu* arată că în vremea lui Augustus trei regi geto-daci fură uciși de romani, ceea ce făcu ca incursiunile geto-dacilor în imperiu să devină din ce în ce mai rare și mai puțin eficace. Augustus înțelese să se folosească tot mai bine de această slăbiciune pentru a continua cuceririle sale în *Panonia*, amenințând astfel spațiul geto-dacic din părțile Dunării mijlocii și ale Tisei.

2. Campania lui Marcus Licinius Crassus la Dunăre

În vremea luptelor din Panonia se produse la Dunărea de Jos un eveniment militar de o covârșitoare însemnătate politică pentru viitor. În anul 29 a.Chr. guvernatorul Macedoniei *Marcus Licinius Crassus*, un nepot al triumvirului Crassus care căzuse în luptă cu parții, întreprinse faimoasa sa campanie la Dunăre împotriva *moesilor* și *bastarnilor*, o campanie care a durat doi ani de zile. Expediția lui Crassus a fost mult înlesnită prin cunoscuta lipsă de unire și coeziune dintre triburile moeso-geto-dacice din spațiul carpato-dunărean. Astfel, vedem cum regele Roles, din părțile Dârstorului, lupta alături de romani împotriva bastarnilor, fără să-și dea seama că învingătorul bastarnilor nu va întârzia să-și îndrepte arma biruitoare împotriva sa. În schimb, el se mângâia cu titlul de prieten și aliat al poporului roman.

În această calitate, Roles solicită

concursul romanilor contra regelui *Dapix*, vecinul său dinspre răsărit. Regele Dapix fu asediat de romani în cetatea sa de reședință care căzu în mâinile lui Crassus prin actul de trădare al unui grec. Pentru a nu ajunge prizonier la romani, Dapix se sinucise împreună cu sfetnicii și colaboratorii săi, după străvechiul obicei al semințiilor moeso-getodacice. *Dio Cassius* povestește că în fața gestului disperat al regelui lor, supușii lui Dapix ridicară în grabă tot ce aveau mai de preț și se retraseră împreună cu turmele lor într-o mare peșteră numită *Keiris*, probabil una din cele ce se pot vedea și astăzi la locul numit Gura Dobrogei, între Ulmetum și Histria. Crassus urmări pe fugari până la gura peșterii, unde dădu ordin ca aceasta să se astupe pentru ca geții nenorociți să fie siliți să se predea învingătorului sau să se înădușe în peșteră murind de foame.

După sângeroasa ispravă asupra lui Dapix, Crassus se aruncă asupra vecinului acestuia dinspre miazănoapte, asupra regelui *Ziraxes*, sub pretextul că acesta ar fi păstrat steagurile romane pe care proconsulul *G. Antonius Hibrida* le-ar fi pierdut în anul 61 a.Chr. în bătălia de la *Histria* contra geților uniți cu bastarnii. Crassus, prinzând de veste că regele Ziraxes s-ar afla în cetatea *Genucla* de pe țărmul Dunării, înconjură cetatea pe apă și pe uscat și o sili la capitulare, dar fără să poată prinde pe regele Ziraxes care, ridicându-și în grabă comorile, fugi pe țărmul stâng al Dunării, în părțile basarabene.

O altă căpetenie a misilor replica lui Crassus care se mândrea că romanii sunt stăpânitorii popoarelor, zicând:

"Stăpânitori da, dar numai după ce ne veți fi învins".

Astfel reuși Crassus în anii 29 - 27 a.Chr. să zdrobească cu mare cruzime rezistența îndârjită a triburilor misice de pe malul drept al Dunării și să pregătească astfel înglobarea regiunii dintre Dunăre și Balcani până la litoralul pontic în imperiul roman. Singur, regele *Roles* se mai menținu încă un timp oarecare în regatul său, dar numai în calitate de rege clientelar al Romei. Faptul că, în amintirea izbânzilor sale asupra misilor, Crassus ar fi ridicat mausoleul de la Adamclisi nu este adeverit prin nimic.

În deceniile următoare, romanii extinseră supremația lor până la Marea Neagră, luând sub protecția lor și cetățile grecești de pe țărmul dobrogean. Orașele acestea formau o uniune numită *Pentapolis*, adică uniunea celor cinci orașe pontice, care deveniseră mai apoi chiar *Hexapolis*, prin primirea în federație a unui al șaselea oraș. Uniunea aceasta, spre deosebire de uniunile similare de pe litoralul asiatic al Pontului, se numea *Uniunea de pe Pontul stâng* și se bucura de o largă autonomie locală, având monedă proprie. În fruntea ei se afla un consiliu sau o dietă, care își alegea președintele, numit pentarh, și își avea reședința la *Tomis* (Constanța), *metropola Pontului*.

3. Organizarea provinciei Moesia

În anul 15 p.Chr. împăratul Tiberius organiză guvernământul militar din dreapta Dunării într-o provincie numită Moesia, după populația moesică din această regiune. Cu acest prilej Pentapolis a fost scoasă de sub autoritatea guvernatorului Macedoniei și supusă guvernatorului Moesiei, care își avea reședința la Singidunum (Belgrad). Tot atunci, pentru o mai bună administrare a nevoilor locale, s-a numit pentru Pentapolis un comisar special cu titlul *praefectus ozae maritimae* sau *praeses laevi Ponti*, adică prefect al țărmului mării sau al Pontului stâng. Acest prefect exercită controlul administrativ asupra *Pentarhului*, având largi atribuții administrative și judecătorești. Sub comanda guvernatorului Moesiei stătea și flota de la Dunăre care patrula necontenit în susul și în josul marelui fluviu. Ea întreținea legătura cu armata de uscat și transporta, în caz de nevoie, trupele romane acolo unde prezența lor era urgent cerută de împrejurări.

Din relatările lui *Tacit* aflăm că teritoriul Dobrogei și Cadrilaterului de astăzi în privința economică era pe la anul 15 p.Chr. împărțit în două regiuni foarte puțin asemănătoare una cu alta. Partea dinspre răsărit, vecină cu litoralul ocupat de greci, avea ogoare bine cultivate și era bine populată, având numeroase târguri, câtă vreme partea vestică până la Dunăre era nelucrată și aproape pustie. Târgurile pomenite de Tacit în partea de răsărit a Dobrogei erau *Aegissus* (Tulcea), *Noviodunum* (Isaccea), *Arubium* (Măcinul), *Troesmis* (Iglița), *Beroe* (Valea Hogii), *Cuis* (Eski-Sarai), *Carsium* (Hârșova), *Capidava* (Cala Chioi), *Axiopolis* (Cernavoda), *Durostorum* (Silistra), *Transmarisca* (Turtucaia), *Novae* (Siștov).

În localitățile acestea sălășluiau geții aspri și neciopliți, refractari față de stăpânirea romană. Ovidiu arată că Aegissus era un oraș vechi, iar Troesmis era o veche cetate getică deopotrivă cu Carsium și Durostorum pe fluviu în sus, iar mai spre mare era cetatea Genucla

a regelui Ziraxes al miso-geților. Localitățile moeso-getice de-a lungul Dunării fură ocupate militărește de romani, înzestrate cu garnizoane pentru trupele de graniță și legate între ele cu drumuri strategice, construite după cerințele militare. Pe timpul împăratului *Tiberius* s-au desfundat în parte și strâmtorile de la *Porțile de Fier*, prin drumuri săpate în stâncă, care făceau legătura cu capitala provinciei *Singidunum* prin *Viminacium* (Costalaci). Trei legiuni își aveau garnizoanele la Dunăre, și anume *Legiunea I-a Italică*, cu ordinul comandamentului la *Novae* (Siștov), *Legiunea a IX-a Claudia*, cu garnizoana la *Durostorum* (Silistra) și *Legiunea a V-a Macedonică*, cu centrul la *Troesmis* (Iglița). Prin așezarea bazelor militare de-a lungul fluviului și prin construcția de turnuri de veghe în punctele strategice mai importante, *limesul dunărean* deveni o *graniță militară* bine păzită și în consecință greu accesibilă barbarilor din stânga Dunării. În escadroanele și batalioanele auxiliare romane puteau intra și neromani, adică barbari, ca și misi, geți, daci, sarmați, sciți, care în urma îndelungatului serviciu militar deprindeau limba latină și se romanizau. Pe calea aceasta s-a inițiat marea operă de *romanizare a miso-geto-dacilor de la Dunăre*.

Prin restabilirea liniștii și ordinii în noua provincie, romanii creară condiții prielnice pentru propășirea ei culturală. Numărul populației spori din an în an, iar viața economică ajunse curând la mare înflorire, astfel că după anul 70 p.Chr. Moesia putea contribui cu cerealele ei la aprovizionarea Romei. Prosperitatea noii provincii determină pe împăratul Domițian să facă o nouă organizare administrativă a Moesiei. El o împărți în două, și anume: *Moesia Superioară* cu centrul la Singidunum și *Moesia Inferioară*, având capitala la Durostorum. După *Ptolemeu*, era marcată de râul *Cebrus* (Tibrita) care se varsă în Dunăre mai sus de gura *Jiului*. Inscripțiile descoperite în timpul din urmă ne-au păstrat numele mai multor guvernatori ai Moesiei precum: *Flavius Sabinus*, *Aruncius Flavius*, *Emilianus Pomponius Pius*, *Plautius Belianus*, *Tullius Geminus* ș.a.

4. Viața lui Ovidiu în exil la Tomis

Cel dintâi cetățean roman care a fost silit să deschidă drumul romanizării Moesiei Inferioare a fost poetul *Ovidiu Naso*, care în cei nouă ani de exil petrecuți la *Tomis* (Constanța) se manifestă acolo ca soldat, magistrat și scriitor.[5] Trăind acolo între *greci* și *geți*, Ovidiu avu prilej să cunoască și alte seminții barbare cum erau *bessii*, *sarmații* și *bastarnii*, năvălitori din Basarabia și Moldova. Acolo a scris Ovidiu cunoscutele sale opere literare *Tristia*, *Ponticele* și *Epistolae ex Ponto*. El a luat parte, alături de noii săi concetățeni, la apărarea cetății împotriva barbarilor năvălitori, suferind de pe urma gerului, a murdăriei și a obiceiurilor grosolane ale băștinașilor. Ovidiu a deprins acolo și *limba getică*, în care a scris și poezii, care, din nenorocire pentru știință, nu ni s-au păstrat. Grecii din Tomis cinsteau foarte mult pe poetul surghiunit și-l făcură chiar *agonotet*, adică președinte al serbărilor și sporturilor pe care le aranjau în cinstea zeilor și spre distracția spectatorilor.

Ovidiu arată în una din scrisorile sale că pe vremea sa în Tomis nu se găsea nici un singur om cu care să fi putut schimba o singură vorbă în limba latină. Tot de la Ovidiu aflăm că pe timpul exilului său dintre anii 9 – 17 nu s-au produs decât două atacuri asupra *limesului dunărean*, unul în anul 12, îndreptat contra cetății Aegissus (Tulcea) și altul în anul 15 împotriva cetății Troesemis (Iglița), dar ambele atacuri fură respinse de romani. Asaltul împotriva cetății Troesemis fu respins cu succes grație energicei intervenții a guvernatorului Moesiei, *Lucius Pomponius Flaccus*, primul șef politic și militar al provinciei. Acest Flaccus este faimosul *hatman râmlean* din care cronicarii Renașterii plăsmuiră pe eroul anonim al *vlahilor*, adică al *românilor*, zice Miron Costin: *"Iar cum să fie acest nume Vlah de pe Flah hatmanul Râmului, precum au scris unii, basme sunt."*

Capitolul III

PĂTRUNDEREA ROMANILOR ÎN TRANSDANUBIA

1. Apariția numelui de Transdanubia pentru Moldova și Țara Românească de mai târziu
2. Începuturile organizației administrative romane a Transdanubiei
3. Sarmații în Transdanubia și iagizii de la Tisa
4. Expediția împăratului Augustus contra geto-dacilor și fortificarea capetelor de pod din Transdanubia
5. Cucerirea Cetății Albe din limanul Nistrului
6. Pătrunderea romanilor în valea Siretului și a Trotușului
7. Urme romane în valea Bistriței
8. Triburile carpilor și costobocilor din munții Moldovei. Numele carpilor la originea denumirii munților Carpați
9. Străbaterea romanilor în văile râurilor Buzău, Ialomița, Argeș, Olt și Jiu
10. Atitudinea romanilor față de populația geto-dacă
11. Campaniile de represiune în Transdanubia
12. Ridicarea valului numit *Brazda lui Novac* sau Troian

1. Apariția numelui de Transdanubia pentru Moldova și Țara Românească de mai târziu

După cucerirea Moesiei și consolidarea limesului dunărean, romanii își îndreptară curând privirile asupra malului stâng al Dunării, pentru a-și asigura acolo capete de pod. În scopul acesta guvernatorul Moesiei *Sextus Aelius Cato* întreprinse încă în anul 4 p.Chr. o expediție de recunoaștere în stânga Dunării și pătrunse adânc în șesul muntean pe urmele lui Alexandru cel Mare și Lisimach. Regiunea aceasta de șes și dealuri, care se întindea din valea Oltului până la țărmul Nistrului, cuprinzând astfel Muntenia și Moldova de mai târziu, era numită de romani, Transdanubia.

Împăratul Augustus susține în inscripția de pe monumentul de la *Anoira* (Ancana) că a trecut cu oștirile sale dincolo de Dunăre – *trans Danuvium* –. O altă inscripție descoperită la Tivoli în Italia arată că guvernatorul Moesiei, *Tiberius Placetus Silvanus Aelianus*, trecu cu oștirile sale în Transdanubia, de unde ridică 100.000 de transdanubieni și-i coloniză în Moesia. Numirea aceasta pentru regiunea dintre Nistru, Dunăre și Carpați o găsim menționată și la cronicarul creștin *Lactantius* care arată că mama împăratului *Maximianus* era o transdanubiană – *mater eius transdanubiana* – care fugise de groaza barbarilor în Dacia nouă a împăratului Aurelian. Astfel, vedem cum oficialitatea romană abandonase numele de Sciția, pe care Herodot îl dăduse țărilor române ciscarpatine prin cel de Transdanubia. Numirea aceasta a fost introdusă de curând în istoriografia germană de Karl Patsch și ea merită să primească încetățenirea și în istoriografia română.

2. Începuturile organizației administrative romane a Transdanubiei

Întrucât Transdanubia, din cauza nesiguranței și nestatorniciei vremurilor, n-a putut fi organizată într-o provincie romană, regiunea aceasta de margine a fost privită totdeauna ca o anexă a Moesiei – *Ad Moesiam* – cârmuită ca un fel de exposotură administrativă.

După cercetările mai recente, Sextus Aelius Cato ar fi cuprins cu ocazia expediției sale în Transdanubia o fâșie de pământ din șesul muntean în fața lagărelor de la *Ratiaria* (Arciar), *Novae* (Siștov) și *Oescus* (Gigău) și ar fi ridicat aci, pentru apărarea limesului dunărean, valul cunoscut sub numele *Valul cel Mic*, ale cărui urme se văd până astăzi și care se

pornesc de la *Cetatea*, la nord de Calafat și duc în formarea unui arc până la lacul *Greaca*, la est de Giurgiu. Tot cu acest prilej Cato, bătând pe barbari, ar fi ridicat 50.000 dintre ei și i-ar fi colonizat în regiunile pustii din Transdanubia, căreia îi urmară mai apoi și altele, după cum se va vedea. În anul 6 p.Chr. s-a organizat un comandament special al Dunării de la Porțile de Fier până la gurile ei, iar în anul 11 p.Chr. guvernatorul *Gnaeus Cornelius Lentulus* întreprinse o nouă razie împotriva barbarilor transdanubieni, străbătând întregul curs al fluviului.

3. Sarmații în Transdanubia și iazigii de la Tisa

La semințiile autohtone geto-dacice din Transdanubia care pătrundeau mereu în limesul dunărean se asociaseră cu vremea și *sarmații* și *roxolanii*. Sarmații erau o seminție *arică*, pe care Herodot o arătase în părțile Mării Caspice. De acolo sarmații năvăliră spre fluviile scitice *Borysothenes*, *Hipanys* și *Tyras*, le războtezară după limba lor în *Danapris*, *Vagus* și *Danastris*. Nomenclatura aceasta sarmatică s-a păstrat pentru fluviile acestea până în timpul de față sub forma de *Nipru*, *Bug* și *Nistru*. Tot sarmații înlocuiseră și numele de Scitia pentru aceste regiuni prin cel de *Sarmația*, care se pomenește așa de des în istoriografia medievală. Triburi sarmatice trecură și Dunărea în Moesia și îndeosebi în Scitia Minor, despre care Ovidiu susține că, pe timpul său, era tot atât de sarmatică pe cât era de getică.

Alte triburi sarmatice, numite *iazigi*, pătrunseseră în șesul muntean până la Olt, străbătând munții și ajunseseră să se așeze în regiunile Tisei. *Plinius* arată că iazigii cuprinseseră șesurile Tisei de Jos, izgonind de acolo triburile dacice, care se retraseră în codrii și munții din apropiere. Iazigii sarmatici din luncile Tisei, cu fețele lor tatuate, adică împodobite cu figuri în diferite culori, răspândeau groaza în jurul lor, prin jafuri și prădăciuni. Ei purtau barbă și plete lungi și aveau pe cap căciuli frigiene. La război porneau călări și cu lanțuri de gât pentru ferecarea prizonierilor, astfel că figurile lor se pot distinge ușor din rândurile barbarilor de pe coloana împăratului *Marcus Aurelius* din Roma.

Înrudiți cu sarmații erau și *roxolanii*, care, pornind și ei din regiunile caspice, se revărsară asupra Moldovei și Munteniei, pentru a îngroșa rândurile în necontenitele lor asalturi împotriva limesului dunărean. Figurile lor grosolane se pot distinge și ele ușor din grupurile de barbari reprezentați pe monumentul comemorativ de la Adamclisi.

4. Expediția împăratului Augustus contra geto-dacilor și fortificarea capetelor de pod din Transdanubia

Din cuprinsul celebrei inscripții de la *Ancira*, care preamărește faptele de arme ale împăratului Augustus, aflăm că, după înfrângerea geților din Moesia, împăratul trecuse, în fruntea legiunilor sale de la Dunăre, în urmărirea ginților dacice – *Dacorum gentes* – din Transdanubia pentru a le supune imperiului roman. Pribegirea sarmaților spre câmpia Tisei slăbi simțitor puterea ofensivă a barbarilor din Transdanubia. Romanii se folosiră de această slăbiciune pentru a cuprinde și a întări capetele de pod de pe malul stâng al Dunării de la *Cartal*, din fața Noviodunului, de la *Paloda* (Barboși), de la *Călărași*, în fața Durostorului, de la *Marisca* (Oltenița) și de la *Zimnicea* din fața lagărului de la Novae, de la *Sucidava* (Celei) din fața lagărului de la *Cescus*, alegând în scopul acesta vadurile Dunării cele mai prielnice, care au servit ca trecătoare peste marele fluviu în toate războaiele până în zilele noastre. La aceste vaduri, malurile Dunării se ridică deasupra împrejurimii de nesfârșite lacuri și bălți și înlesnesc astfel legarea prin poduri stabile sau plutitoare. Valul mic dintre Calafat și Giurgiu fu ridicat pentru apărarea acestor trecători în contra unor atacuri masive care puteau fi întreprinse oricând de către barbarii din șesul muntean.

5. Cucerirea Cetății Albe din limanul Nistrului

După asigurarea capetelor de pod de pe malul stâng al Dunării, romanii întreprinseră un pas înainte în interiorul Transdanubiei. Primul lor obiectiv în această direcție era vechea așezare grecească *Tyras* (Cetatea Albă) din limanul Nistrului. Data cuceririi Cetății Albe de către romani poate fi stabilită foarte lesne cu ajutorul unei note, pe care magistratul suprem al cetății *Publius Aelius Calpurnius* o adăugase la textul unui decret imperial din februarie 201. Prin decretul acesta împăratul *Septimius Severus* acordase cetățenilor din Tyras anumite privilegii fiscale. Pe acest decret marele magistrat avu fericita inspirație să însemneze cu mâna proprie că cetățenii orașului se învredniciră de această înaltă

favoare împărătească chiar cu ocazia aniversării a 145 de ani de la încorporarea cetăţii în imperiul roman. Prin simpla operaţie de scădere a anilor 145 de la data decretului din 201, obţinem exact anul 56 când Cetatea Albă ajunse sub dominaţie romană.

Prin ocupaţia Cetăţii Albe, romanii dobândiseră un important punct strategic în limanul Nistrului. Dar pe lângă importanţa sa strategică, noua cucerire romană mai îndeplinea şi un mare rol comercial în rândul coloniilor greceşti de pe litoralul pontic. Cetatea Albă se găsea chiar la mijlocul drumului dintre Histria şi Olbia. Prin Tyras trecea atunci marea rută iazigă pentru traficul internaţional, care pornea de la Tisa şi ducea departe, dincolo de Nistru până la graniţa regatului Pontului şi Bosforului al lui Mithridates. De la Tyras pornea la rândul său spre apus drumul roxolan, care, străbătând Moldova şi podişul carpatic, ajungea la *Partiscum* (Seghedin) de dincolo de Tisa. Rolul însemnat pe care Cetatea Albă îl exercita în viaţa comercială a Transdanubiei se evidenţiază şi prin faptul că ea avea privilegiul de a bate monedă proprie. Ca punct şi centru comercial de prim rang, Cetatea Albă depindea în cele militare şi administrative de guvernatorul Moesiei Inferioare. Comunicaţia cu imperiul se făcea pe apă prin mijlocirea flotei moesice, iar pe uscat, pe drumul anevoios care lega din vechime cetatea grecească cu Histria.

6. Pătrunderea romanilor în valea Siretului şi a Trotuşului

Un alt punct strategic important, pe care romanii se grăbiră să-l ocupe, probabil deodată cu Cetatea Albă, era *Piroboridava* (Poiana) de la confluenţa Trotuşului cu Siretul. Acolo, ca şi Cetatea Albă, staţiona un detaşament din *Cohors Hispanorum Veterana Equitata*, care îşi avea garnizoana în Moesia. Piroboridava era un important centru de comunicaţie, la mijlocul drumului care lega *Paloda* (Barboşi) cu *Augusta* (Oituz), unde s-au găsit cărămizi cu inscripţia COH.H.I.S. provenind de la aceeaşi cohortă romană, care avea, precum am văzut, detaşamentele ei şi la Cetatea Albă şi la Piroboridava. Drumul pe Siret în sus de la Barboşi la Poiana lega *Pentapolea* grecească de pe litoralul dobrogean cu liniile de mare trafic internaţional, cum erau calea iazigă şi cea roxolană.

Regiunea din preajma acestor drumuri era încă din epoca preistorică bine populată, precum se vede aceasta şi din bogatele resturi de ceramică, de arme şi de oseminte, care s-au găsit uneori chiar în tumuli grupaţi în chip de cimitire în localităţile *Băsăneşti* (jud. Bacău), *Bratea* (jud. Bacău), *Râpele* de la confluenţa Tazlăului cu Trotuşul, *Homocea* (jud. Tecuci), *Domneşti* (jud. Putna), *Cismeşti* (jud. Tecuci) şi *Cihău* (jud. Covurlui). Urmele arheologice arată că regiunile acestea serveau încă din epoca preromană ca *hinterland* pentru coloniile greceşti de la Dunăre şi de la mare.

În trecătoarea de la *Oituz – Breţcu* s-au dezgropat ruinele unui castel roman, a cărui identificare cu *Augusta*, menţionată de Ptolemeu, pare foarte verosimilă. O diplomă militară romană din anul 92, care s-a găsit la Breţcu, arată că drumul care ducea pe Trotuş în sus, până la trecătorile Carpaţilor, servea ca linie de comunicaţie între Moesia Inferioară şi Dacia Carpatină. Veteranul roman care îşi găsi moartea la Breţcu nu putea ajunge acolo de la Dunăre decât pe linia *Palonda – Piroboridava – Augusta.*

7. Urme romane în valea Bistriţei

Geograful Ptolemeu mai arată pe Siret în sus, pe lângă Piroboridava, încă alte două localităţi, şi anume *Zargidava* şi *Tamasidava*, a căror identificare n-a putut fi făcută încă până în prezent. Nu încape însă nici o îndoială că ele se vor fi aflat undeva mai sus, pe valea Siretului sau a afluenţilor acestuia, unde unii cercetători aşază şi *Petrodava*, pe care înclină a o identifica cu *Piatra-Neamţ*. Identificarea pe teren a acestor localităţi întâmpină incontestabil mari dificultăţi. Nu este însă mai puţin adevărat că în părţile acestea moldovene a pulsat mereu viaţa economică romană, precum arată tezaurul de monede romane din anii 54 – 211, care a fost dezgropat la Bacău. Descoperiri arheologice din aceeaşi epocă s-au făcut la *Caşin* şi la *Fântânele*, lângă Sascut. La *Calu*, aşezat în Câmpia lui Dragoş, pe un pinten de deal cu numele semnificativ de *Horodiştea*, care atinge linia de la revărsarea torentului Calu, a putut fi dezgropată o întreagă aşezare geto-dacică din vremea supremaţiei romane. Aşezarea este suprapusă unui strat mai vechi, aparţinând civilizaţiei neolitice, împrejurare care constituie o elocventă dovadă pentru continuitatea domeniului etnic geto-dacic al civilizaţiei neolitice din spaţiul carpato-dunărean. O altă veche aşezare geto-dacică a fost descoperită la *Izvoare*, în apropiere de Piatra-Neamţ.

8. Triburile carpilor și costobocilor din munții Moldovei. Numele carpilor la originea denumirii munților Carpați

Continuatorii acestei vechi culturi autohtone împrospătată mereu prin influențe culturale scitice, celtice și în urmă romane, erau fără îndoială triburile dacice și getice ale *costobocilor* și *carpilor*, care hălăduiau în vremea aceea în regiunile muntoase ale Moldovei de sus, de unde izvorăște Siretul și principalii săi afluenți, *Moldova*, *Suceava* și *Bistrița*. Ptolemeu arată că munții în care carpii își găsiseră adăpostul se numeau Carpați – munții carpilor – lăsând astfel să se înțeleagă că numirea Carpaților s-ar datora seminției getodacice a carpilor. În tabula lui *Pentinger* din secolul al IV-lea, Carpații apar sub numele de *Montes Bastarnicae*, după seminția sarmatică a bastarnilor. *Ammianus Marcellinus* numește Carpații *Montes Serrorum*, după tribul serrilor din neamul alanilor. În actele medievale latinești sunt adeseori pomeniți sub numele de *Alpes Nivium*, adică Munții Zăpezilor. Se pare însă că numirile acestea așa de variate pentru Carpați se refereau numai la anumite masive muntoase, la poalele cărora sălășluiseră vremelnic triburile barbare ale bastarnilor și serrilor. Populația autohtonă din acești munți erau geto-dacii, iar în speță carpii geto-daci, care impuseră numele lor unor masive de munți, pentru ca mai apoi să se extindă asupra întregului arc al Carpaților, de la piscurile *Tatrei* până la Porțile de Fier din strâmtorile Dunării.

Vecinii carpilor dinspre miazănoapte erau costobocii din Moldova de sus de unde începea, după Ptolemeu, Sarmatia, cu larga ei extindere dincolo de Nistru. Costobocii se înrudeau de-aproape cu dacii, precum adeveresc numele lor de personaje ca *Natoparus*, *Pieporus*, *Sabitus*, *Drilgilă* ș.a. O inscripție din anul 180 amintește de *Zia*, fiica lui *Tiatus*, de neam dac, soția lui Pieporus, regele costobocilor – *"Zia Tiati filia, Daca, uxor, Piepori regis Costoboensis"*.

9. Străbaterea romanilor în văile râurilor Buzău, Ialomița, Argeș, Olt și Jiu

Romanii mai desfundară și văile râurilor *Buzău*, *Ialomița*, *Argeș* și *Olt*, pentru a putea exploata mai bine bogățiile șesului muntean și ale regiunilor de dealuri. Mai sus de *Șerpești pe Siret*, localitate așa de bogată în material arheologic, se întinde valea Buzăului pe care romanii o folosiră pentru aprovizionarea lor.

O inscripție romană, găsită la gura Ialomiței arată că punctul acesta fusese ocupat de romani pentru a servi ca escală pentru flotilă și cap de pod pentru unitățile armatei de uscat. Pe Ialomița și afluenții ei în sus, romanii pătrunseră până la *Drajna*, unde s-au găsit cărămizi cu ștampila armatei romane.

În fața *Transmariscei* (Turtucaia) se revarsă Argeșul în Dunăre. Pe valea Argeșului și a afluenților lui, romanii pătrunseră adânc spre *Câmpulung*, precum arată cărămizile romane dezgropate la *Jidovi*.

Urme de cărămizi romane sporesc mult de-a lungul Oltului până la *Turnu Roșu*. Castrele romane se găseau la *Janusești* lângă Piatra Olt, la *Bivolari*, la *Copăceni-Racovița*, la *Boronoaia* și la *Rădăcinești*. Stațiuni avansate spre răsărit se găseau și pe linia exterioară care pornea de la *Flămânda*, mai jos de Gura Oltului și ducea sus spre munți, prin *Roșiorii de Vede*, *Urluieni*, *Săpata de Jos*, lângă Pitești, de unde se putea trece la Jidovii de lângă Câmpulung. Urme de întărituri s-au mai păstrat la *Copăceni* și la *Ciumești*, la nord-vest de Pitești.

Astfel, vedem cum regiunile transdanubiene dintre Olt și Nistru, care cuprindeau *Muntenia*, *Moldova* și *Basarabia* de mai târziu fură cuprinse de romani în cursul veacului întâi ale erei creștine și anexate Moesiei Inferioare ca unitate administrativă autonomă, controlată de comandanții militari din garnizoanele de pe malul drept al Dunării și de comandorii flotei moesice din porturile fluviale de pe ambele maluri ale marelui fluviu.

10. Atitudinea romanilor față de populația geto-dacă

Față de populația indigenă geto-dacă, romanii practicau o politică de prietenie și conciliație. Pe calea aceasta ea putu fi câștigată cu vremea pentru limba și civilizația romană prin zilnicul contact cu organele administrative și cu unitățile militare. Populația autohtonă se simțea strâns legată de pământul străbun dătător de hrană. Ea îndurase cu resemnare stăpânirile trecătoare ale sciților, sarmaților, roxolanilor și bastarnilor, care se hrăneau din produsul muncii indigenilor, pe care îi aserviseră tiraniei lor. La rândul lor, geto-dacii adoptară o ținută prietenească față de romani.

Neamurile stăpânitoare din Transdanubia nu erau legate prin nimic de glia

locală. Cele mai multe dintre acestea duceau o viață nestatornică, îndeletnicindu-se numai cu războiul și vânatul, ca și năvălitorii *uralo-altaici* de mai târziu. Toată grija muncii și a producției apăsa asupra indigenilor. Așa se explică faptul că semințiile barbare care invadaseră în Transdanubia s-au risipit în toate vânturile, câtă vreme populația indigenă geto-dacă a rămas neclintită la vetrele sale străbune.

Dezgropările arheologice care s-au făcut la *Zimnicea*, *Giurgiu*, *Oltenița*, *Comana* și *Popești* pe Argeș, la *Tătărăști*, *Bogați* și *Stoenești* pe Dâmbovița, la *Tinosul* pe Prahova, la *Crăsani* pe Ialomița, la *Monteoru* în părțile Buzăului, la *Barboși* și *Poiana* pe Siret, cu așezările moldovene de la *Bărsănești*, *Bratea*, *Râpele*, *Homocea*, *Domnești* și *Cihău*, precum și cele de la *Horoistea Calului* și de la *Izvoarele* de lângă Piatra au scos la iveală un bogat mate-rial arheologic de proveniență indigenă, dar și de import. Materialul indigen nu putea proveni decât de la o populație așezată, obișnuită cu munca și iscusită în diverse îndeletniciri meșteșugărești, dar și obișnuită cu importul de produse străine, de preferință grecești din coloniile pontice.

Secerile care s-au dezgropat la Drajna arată că agricultura constituia în vârsta de bronz una din îndeletnicirile principale, pe lângă creșterea vitelor și păstoritul. Stările acestea de lucruri au dăinuit în timpul supremației romane asupra Transdanubiei, când regiunile muntene și moldovene erau pline de sate geto-dace străbătute de viața romană. Indigenii se bucurau de protecția marelui imperiu, iar produsele muncii lor agricole erau foarte mult căutate de romani. Garnizoanele romane din Moesia Inferioară erau numeroase, iar raza lor de aprovizionare se extindea departe asupra regiunilor transdanubiene. Oștirea romană se aproviziona din Transdanubia cu *cereale*, *carne*, *piele* și *lână* și aceasta cu atât mai mult cu cât știm că anumite piese de echipament pentru trupele de la limesul dunărean se importau chiar din Grecia. Întreprinzătorii și negustorii greci și romani umpleau drumurile ce duceau prin Transdanubia, trecând din deal în vale, și pătrundeau până în cele mai depărtate puncte ale ei.

11. Campaniile de represiune în Transdanubia

Dar oricât de mare ar fi fost grija romanilor pentru menținerea liniștii și ordinii în Transdanubia și pentru propășirea ei economică, populația autohtonă geto-dacă nu înțelegea să renunțe la viața liberă și independentă. De aceea, căpeteniile triburilor geto-dace nu lăsau să treacă nici un prilej, când acesta li se oferea, de a se ridica împotriva romanilor cuceritori. În scopul acesta ei se uneau cu roxolanii și bastarnii sarmatici pentru a ataca necontenit limesul dunărean spre a-și deschide drum prin el în Moesia romană. Astfel năvăliră ei în iarna anului 67 p.Chr. peste Dunărea înghețată și pătrunseră adânc în Moesia, devastând totul în calea lor. Numai cu mari jertfe reuși guvernatorul provinciei *Tiberius Plautus Silvanus Aelianus* de a-i opri și a-i alunga peste Dunăre. Dar el nu se mulțumi numai cu această izbândă, ci întreprinse o campanie de represiune unde-i înfrânse și-i sili să se supună autorității romane.

Izvoarele timpului nu ne-au păstrat amănunte asupra acestei campanii. Nu cunoaștem nici locul din câmpia munteană unde s-a dat bătălia dintre romani și geto-dacii aliați cu roxolanii și bastarnii. În schimb însă, a fost descoperită la *Tivoli*, lângă Roma, o inscripție comemorativă din anul 73 p.Chr. așezată acolo în amintirea faptelor războinice săvârșite de viteazul guvernator al Moesiei, Tiberius Plautus Silvanus Aelianus. Elogiul de la Tivoli arată că el a mutat în Moesia mai mult de 100.000 de transdanubieni, cu femei, cu copii, împreună cu principii și regii lor, pentru a spori numărul contribuabililor din această provincie. Cu acest prilej, el a adus regi până atunci necunoscuți sau dușmani poporului roman pe malul Dunării, spre a-i supune adorației steagului roman. Tot el a restituit bastarnilor și roxolanilor pe frații lor prinși, ori luați prizonieri de la adversarii lor, iar regilor daci le-a eliberat pe frații lor. De la unii dintre acești barbari, Aelianus a primit în schimb ostateci, statornicind astfel pacea provinciei și asigurând liniștea imperiului din această parte. În fine, elogiul arată că Tiberius Plautus Silvanus Aelianus a fost primul guvernator al Moesiei care a ușurat lipsa de pâine a poporului roman, trimițând din acea țară multe grâne pentru aprovizionarea Romei.

Din cuprinsul acestui interesant elogiu se vede că populația Transdanubiei din acea vreme se compunea din geto-dacii autohtoni și din roxolani și bastarni, pribegiți acolo. Din rândurile acestora ridică Aelianus pe acei 100.000 de oameni, pe care îi mută în Moesia. Era acesta al doilea caz de dislocări masive de barbari, pentru popularea imperiului, prima fiind cea efectuată de *Aelianus Cato*, în anul 4

p.Chr. Înfrângerea barbarilor a fost aşa de zdrobitoare, încât multe dintre căpeteniile lor căzură în captivitate. Unele dintre căpeteniile acestea fură duse dincolo de Dunăre împreună cu supuşii lor, iar altele puse în libertate, după ce se învoiră la adorarea steagurilor romane.

Elogiul mai aminteşte că Tiberius Plautus Silvanus Aelianus restabilise autoritatea imperiului şi în regatul pontic şi bosporan, silind pe regii sciţilor să oprească împresurarea Chersonului. Prin intervenţia aceasta, guvernatorul Moesiei nu făcea decât să calce pe urmele regelui Burebista, care şi el exercitase cu putere şi autoritate un protectorat asupra Crimeei şi asupra regiunilor de la gurile fluviilor Bug şi Nipru. Prin reluarea acestei politici, romanii urmăreau în prima linie salvgardarea intereselor lor comerciale, pe cât posibil a năvălirilor barbare din răsărit şi exercitarea unui control cât mai sever asupra necontenitelor mişcări ale diverselor seminţii orientale în migrarea lor spre apus.

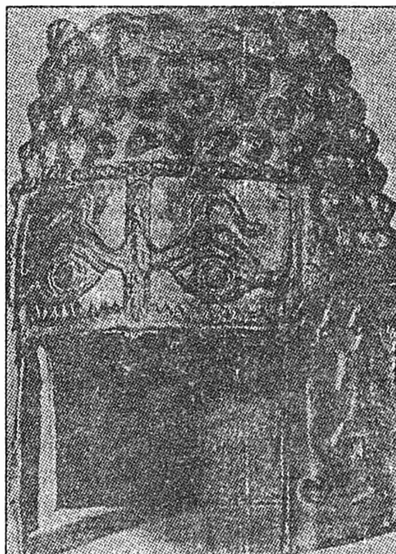
12. Ridicarea valului numit *Brazda lui Novac* sau Troian

În legătură cu izbânda lui Tiberius Plautus Silvanus Aelianus asupra geto-dacilor din Transdanubia, s-a pus poate cu oarecare temei şi ridicarea marilor valuri romane, cunoscute până astăzi sub numele de *Brazda lui Novac*. Valurile acestea pornesc de la Turnu Severin şi pot fi urmărite de-a lungul liniei care desparte regiunea de câmpie de zona de dealuri, departe, până în valea Siretului la Adjud. De acolo valul străbate Moldova până la Prut. La *Valul lui Isac*, valul trece Prutul în Basarabia, unde marchează vechea linie de graniţă a Bugeacului cu atingerea lacurilor *Catalpug* şi *Conduc* pentru a ajunge la limanul Nistrului, mai sus de Cetatea Albă. Între posesiunile mănăstirii *Cozia* se găsea, pe timpul lui Mircea, şi valul *Hinăţeşti*, al cărui hotar ajungea până la Troian, adică până la Brazda lui Novac, dovadă că acesta, pe vremea aceea, se numea Troian. Un val mai mic leagă în cerc convex *Şerpeştii*, pe Siret, cu *Tuluceştii*, pe Prut, în geana lacului *Brateş*. Valul acesta servea, de bună seamă, pentru apărarea centrului de la Barboşi a vadurilor Dunării, din faţa garnizoanei de la Troesmis (Igliţa). Brazda lui Novac şi prelungirea ei până la Nistru avea fără îndoială destinaţia să asigure romanilor operaţiile lor viitoare împotriva geto-dacilor şi să stăvilească prin şanţuri şi valuri ridicate pe teren invazia barbarilor din răsărit.

Mână în mână cu ocuparea capetelor de pod şi a punctelor strategice din Transdanubia, romanii cuprinseră puncte de sprijin şi în câmpia Tisei. Încă din anul 5 p.Chr., ei pătrunseră acolo, ocupând şi fortificând *Tauruminium* din faţa *Singidunum-ului* (Belgrad) şi înaintară apoi pe Tisa în sus, până la *Partiscum* (Seghedin) şi până la linia Mureşului.

Pe la finele secolului I p.Chr. romanii îşi consolidară de-a binelea stăpânirea asupra Panoniei, prin crearea de centre militare importante la *Vidobona* (Viena), *Carnesutum* (Altenburg), *Savaria* (Steinamanger), *Arraba* (Raab) şi *Aquinum* (Buda). În conformitate cu aceste însemnate lărgiri de graniţă, Panonia fu împărţită în două unităţi administrative: Panonia Superioară şi Panonia Inferioară.

În felul acesta, romanii înţeleseră să-şi asigure, din vreme, poziţii strategice necesare pentru lovitura decisivă împotriva geto-dacilor. La rândul lor, geto-dacii îşi deteră bine seama de pericolul care îi ameninţa şi de aceea adoptară măsurile de apărare impuse de împrejurări.

Coif de aur, găsit la Coţofăneşti (jud. Prahova); a aparţinut, probabil unei căpetenii locale getice şi datează de la începutul sec. IV î.d.Hr.

Capitolul IV

CUCERIREA DACIEI

1. Regele Duras sau Diurpaneus, predecesorul lui Decebal
2. Situația politică la urcarea pe tron a regelui Decebal
3. Luptele regelui Decebal cu împăratul Domițian
4. Primul război al împăratului Traian contra Dacilor lui Decebal
5. Al doilea război între daci și romani
6. Columna lui Traian de la Roma și monumentul de la Adamclisi

1. Regele Duras sau Diurpaneus, predecesorul lui Decebal

În fața acestor grave amenințări, predecesorul lui *Decebal*, regele *Duras*,[6] formă abreviată a lui *Diurpaneus*, concentră forțele militare geto-dace, încercă să prevină atacul din partea romanilor, năvălind în 86 p.Chr., prin surprindere, în Moesia și biruind pe romani într-o luptă extrem de sângeroasă, luptă în care căzu însuși guvernatorul Moesiei, *Gneius Opius Sabinus*. După toată probabilitatea, bătălia s-a dat la *Nicopolis* (Stari-Nikup) în Balcani. Biruința aceasta neașteptată a getodacilor asupra romanilor trezi din nou nădejdea de libertate la semințiile miso-tracice din Balcani, care vedeau în Diurpaneus un al doilea Burebista, restauratorul marelui imperiu miso-geto-dacic, de pe ambele maluri ale Dunării.

Dar nădejdile acestea se dovediră curând zadarnice. Atacul neașteptat din partea regelui geto-dac făcu pe împăratul *Domițian* (81 – 96) să accelereze pregătirile de război pentru a răzbuna cu un ceas mai degrabă moartea lui Gneius Opius Sabinus. Cu gândul acesta, Domițian încredință pe *Cornelius Fuscus* cu misiunea de a înfrunta îndrăzneala regelui Diurpaneus. Acesta a avut de susținut multe și grele lupte împotriva regelui geto-dac, până ce izbuti să-l înfrângă, să-l alunge peste Dunăre, împreună cu aliații săi transdanubieni și să-l urmărească până în Dacia. Mâhnit peste măsură de aceste grele înfrângeri, Diurpaneus trecu deodată comanda trupelor și coroana regală a Daciei asupra lui *Decebal*, cel mai războinic dintre numeroșii șefi de triburi ai dacilor.

2. Situația politică la urcarea pe tron a regelui Decebal

Noul rege al dacilor, *Decebal* (86 – 106), nume[7] care în limba dacă înseamnă *cel ce stă în frunte*, adică principe, era socotit de triburile geto-dace un principe foarte priceput în meșteșugul războiului, cel mai energic și cel mai iscusit în conducerea lui. De aceea, triburile îl ridicară în fruntea lor, înfrângânduși în fața primejdiei comune pornirile lor înnăscute spre independență. Regele Decebal întruchipa, împreună cu marii săi predecesori, Dromihete și Burebista, pe cei mai strălucitori aștri de pe firmamentul politic al Daciei carpatine, care au aruncat peste veacuri razele luminoase ale strălucirii și vitejiei lor.

Regele Dromihete, care înfruntase trufia macedoneană a guvernatorului Lisimach, a fost eroul liberator al geto-dacilor de sub robia seculară a agatirsilor. Cu urcarea sa pe tron s-a încheiat epoca scito-agatirsă, care dăinuise mai bine de patru secole (700 a.Chr. – 300 p.Chr.) și a început epoca dacică, care dăinui și ca alte patru sute de ani (300 a.Chr. – 106 p.Chr.). Redobândirea independenței politice aduse cu sine renașterea civilizației tracice în Transdanubia și Dacia. Aceasta fusese întreruptă de invazia scito-agatirsă, primind prețioase imbolduri celto-elenice, și a ajuns la începutul erei creștine la mare înflorire pe toate tărâmurile, pregătind astfel climatul priincios pentru receptarea limbii și culturii romane. Dromihete lăsă urmașului său Oroles o țară unită și consolidată politicește, astfel că și acesta se putu afirma ca vajnic stăpânitor al geto-dacilor. Numai sub urmașii lui Oroles, înclinarea miso-geto-dacilor spre dezbinare și individualism local, de trib reduse forțele lor ofensive și slăbi puterea lor de apărare până

la mijlocul secolului I a.Chr., când triburile miso-geto-dace, zguduite de pericolul roman care le amenința, putură fi din nou unite sub regele Burebista, pentru a da cea mai strălucită dovadă de virtuțile lor războinice.

Al treilea din acest falnic mănunchi de întemeietori de țară a fost regele Decebal, care a înțeles să lupte până la jertfire de sine pentru libertatea și independența regatului său. Prin chemarea sa la domnie, ajunse în fruntea geto-dacilor unul dintre cei mai dârji și neîmpăcați adversari ai imperiului roman. Noul rege înțelese să-și asocieze pe toți barbarii transdanubieni și să-i mobilizeze în luptă înverșunată împotriva romanilor cotropitori. Coaliția aceasta a barbarilor amenința serios liniștea imperiului roman atât la Dunăre, cât și la Tisa de mai bine de două decenii. Ea n-a putut fi înfrântă decât prin lupte grele și sângeroase de împăratul *Marcus Ulpius Traianus*, vrednic și egal adversar al regelui Decebal.

Spre deosebire de marii săi predecesori, regele Decebal nu se putea întemeia în gigantica sa luptă de apărare în contra romanilor decât pe triburile dace propriu zise, care îl ridicaseră pe tron. Fiindcă pe vremea sa atât moesii din dreapta Dunării, cât și triburile getice din Transdanubia, adică din *Muntenia* și *Moldova* de mai târziu, ajunseseră dependente de imperiul roman. Dar împrejurarea aceasta nu-l descurajă pe Decebal de a începe lupta hotărâtoare cu inamicii seculari ai patriei sale, fiindcă avea o fire războinică și îndrăzneață și se bucura de neclintita încredere a conaționalilor săi, care îl considerau vrednic de a purta coroana Daciei carpatice.

Dio Cassius[8] ni-l înfățișează ca pe un om priceput în meșteșugul războiului și iscusit în conducerea lui, înțelegând când trebuie să lovească și când să se retragă. El era meșter în așternerea de curse și iute la faptă, neîntrecut în folosirea izbândei, cât și în dregerea înfrângerii suferite. Astfel deveni Decebal timp de două decenii un adversar periculos al imperiului roman. Pentru a face față primejdiei care îl pândea la tot pasul, regele dacilor se grăbi să refacă și să completeze aparatul de război al țării sale, angajând meșteri și tehnicieni romani și încheind cu vecinii convenții militare pentru caz de război. Așa intră Decebal în tratative cu sarmații din luncile Tisei și cu bastarnii și roxolanii din regiunile nord-estice ale Transdanubiei. Solii lui ajunseră și la regele *Pacorus* al parților pentru a-l pune în gardă față de primejdia romană și pentru a-i propune o alianță militară contra romanilor care amenințau libertatea și independența ambelor popoare. Că amenințarea din partea romanilor era serioasă, aceasta o demonstră curând marea expediție a romanilor împotriva dacilor din anul 87 p.Chr.

3. Luptele regelui Decebal cu împăratul Domițian

În cursul anului 87, împăratul Domițian dezlănțui campania contra dacilor. Împăratul se opri la *Naissus* (Niș) și încredință comanda lui *Cornelius Fuscus*, care izgonise cu un an înainte pe Diurpaneus din Moesia. Mândră de acest succes de arme, oștirea romană trecu Dunărea la *Oescus* (Gigeu) în fața *Sucidavei* (Celei) ceva mai sus de gura Oltului. În fața atacului, dacii băteau în retragere spre munții împăduriți, fortificații naturale care serveau ca loc de refugiu și de adăpost contra năvălitorilor. Comandantul roman se lăsă atras în cursă de adversar, care, așteptând momentul prielnic, trecu subit la contraatac și aplică romanilor năvălitori una din cele mai dureroase lovituri din câte suferiseră până atunci din partea dacilor. Cornelius Fuscus fu ucis în luptă, iar armata comandată de el fu în bună parte măcelărită. Pe lângă un mare număr de prizonieri, dacii ajunseră și în posesia unui bogat material de război, cuprinzând arme de tot felul, mașini de asalt, steaguri și îmbelșugate provizii. Locul înfrângerii lui Cornelius Fuscus încă n-a putut fi identificat. Bătălia trebuie să fi avut loc undeva în valea Oltului, mai sus de valul lui Novac, într-un teren închis, pe linia în care regiunea de dealuri se întretaie cu cea de munți. Catastrofa lui Cornelius Fuscus a trezit un dureros răsunet în lumea romană. *Cornelius Tacitus* relatează că în urma acestei sângeroase înfrângeri nu mai putea fi vorba de subjugarea dacilor, ci mai curând de lupta pentru apărarea granițelor și a existenței imperiului.

Înfrângerea lui Fuscus stârni și mai mult pornirea împăratului Domițian împotriva dacilor. El hotărî să atace pe Decebal din nou, și anume din Moesia Superioară. În scopul acesta el încredință pe *Tettius Iulianus* cu conducerea operațiilor în contra dacilor. Pornind de la *Viminacium* (Costolaci), el trecu Dunărea la *Lederata* (Palanca) mai sus de gura Nerei, și înaintă pe râul *Apo* (Caraș) în sus până la *Argidava* (Varadia) unde trecu râul pentru a ajunge la *Berzovia* (Jidovin), situat pe *Berzovia* (Bârzova), un afluent al râului *Tibiscus* (Timiș) pe care îl atinse mai jos de Lugoj, la *Tapae*, care cu greu poate fi identificată cu *Tăbia* de azi, mai jos de Lugoj. Ea trebuie căutată în

valea *Bistrei*, în părţile Bănţarilor, din preajma curmăturii de la Poarta de Fier. Acolo îl aştepta oştirea lui Decebal. Lupta dintre romani şi daci a fost foarte aprigă şi s-a sfârşit cu înfrângerea sângeroasă a dacilor.

Prin izbânda aceasta Tettius Iulianus îşi deschide drumul spre capitala lui Decebal – *Sarmizegetusa* (Grădişte), care se găsea la nord de Poarta de Fier de la Zaicani, în ţara Haţegului. Pentru a opri înaintarea năvalnică a romanilor spre reşedinţa sa, Decebal recurse la stratagema camuflării trunchiurilor de copaci retezaţi până la înălţimea unui stat de om în ostaşi daci pentru a impresiona pe adversar prin mulţimea oştirii sale. Stratagema prinse şi determină pe învingătorul de la Tapae să se retragă spre Dunăre, pe drumul pe care înaintase îndată ce Decebal, văzându-şi ameninţată capitala, se grăbise să-i trimită împăratului Domiţian solie de pace. Solia fu bine primită de împărat, care chiar în vremea aceea avea de respins un atac pe care marcomanii şi guazii îl întreprinseră contra Panoniei.

Acolo, undeva în Panonia, primi Domiţian solia dacă, în fruntea căreia se găsea însuşi *Diegis*, fratele lui Decebal,[9] care aducea cu sine un număr de prizonieri romani şi bogate trofee de război, pe care dacii le luaseră de la romani în luptele anterioare. Solia dacă fu primită de împărat cu multă bunăvoinţă. Domiţian luă cunoştinţă de declaraţiile de supunere ale dacilor faţă de imperiul roman şi se arătă dispus de a recunoaşte formal pe Decebal ca rege clientelar, săvârşind chiar obişnuita încoronare simbolică în persoana lui Diegis. Iar pentru ca Decebal să poată oferi romanilor cuvenitul ajutor contra marcomanilor, guazilor şi sarmaţilor iagizi, împăratul consimţi să recunoască pe Decebal ca "federat al împăratului" şi să-i trimită chiar subsidii băneşti. Împăratul îngădui, de asemenea, să se pună la dispoziţia regelui dacilor, pe lângă arme şi material de război, meşteri şi ingineri romani, care să-i ajute la lucrările de fortificaţii, ca unui prieten aliat ce pretindea a fi în viitor. Se prea poate ca romanii chiar atunci să fi cuprins capetele de pod din stânga Dunării de pe malul bănăţean şi oltean pentru a ţine în frâu pe daci şi a-şi asigura poziţii strategice importante în vederea operaţiilor viitoare.

Romanii îşi dădeau bine seama că supunerea regelui Decebal faţă de împăratul Domiţian nu era decât un simulacru la care se vedea nevoit, sub presiunea împrejurărilor neprielnice. El acceptă numai de formă rolul de rege clientelar al Romei şi îngădui trecerea legiunilor romane prin teritoriul dac în lupta împotriva marcomanilor, precum arată inscripţia lui *C. Velius Rufus* de la Tivoli. Este de bună seamă vorba de regiunile dacice din Banat, pe care romanii le ocupaseră în urma expediţiei lor împotriva lui Decebal. În schimb, însă, împăratul, care avea motive să se încreadă în loialitatea regelui dac, se întoarse la Roma pentru a sărbători izbânda asupra dacilor, dar fără să-şi fi însuşit titlul de *dacicus*, după obiceiul învingătorilor, pentru a nu jigni susceptibilitatea regelui Decebal, pretinsul său prieten şi aliat.

Înţelegerea cu romanii, oricât de umilitoare părea în ochii unui rege energic şi viteaz ca Decebal, îi îngădui răgazul necesar pentru a se folosi de toate avantajele pe care ea i le oferea. Regele se folosi de tehnicienii romani pentru a-şi reorganiza oştirea şi a-şi repara fortificaţiile cele mai ascunse. În felul acesta el reuşi să readucă Dacia în stare de apărare faţă de oricine, chiar faţă de romani. Aşa se explică perioada de pace şi linişte din partea dacilor, în timpul domniei împăratului Domiţian şi chiar a urmaşului acestuia, a bătrânului *Cocceius Nerva* (96 – 98).

4. Primul război al împăratului Traian contra dacilor lui Decebal

O schimbare radicală în raporturile daco-romane se produse numai după urcarea pe tronul cezarilor a tânărului şi energicului *Marcus Ulpius Traianus* (98 – 117)[10] care se convinse, curând după venirea sa la domnie, că regele Decebal nu înţelegea deloc să se comporte ca rege federat şi clientelar al Romei şi că, dimpotrivă, el făcea pregătiri aprige de război pentru redobândirea vechii sale neatârnări. Împăratul Traian ocupă un loc de frunte în rândurile celor mai mari cârmuitori de popoare. Izvoarele timpului îl considera ca *"optimus princeps"*.

A avut un respect profund faţă de corpul legiuitor al imperiului şi bunătatea lui devenise proverbială. Urmaşii săi pe tronul imperial al Romei erau salutaţi cu urarea de a fi mai norocoşi decât Augustus şi mai buni decât Traian – *felicior Augusto, melior Traiano*. El consideră problema dacă una din cele principale şi ardente ale imperiului roman. Prietenii săi susţineau că Traian obişnuia să încheie totdeauna declaraţiile pe care le făcea cu solemnul angajament: "Aşa îmi voi preface Dacia în provincie romană".

Pentru aducerea la îndeplinire a acestei hotărâri, Traian începu chiar din primul an de

domnie pregătirile de război contra dacilor. Motivele pentru aceste pregătiri i le oferea cu prisosință însuși regele Decebal, care se credea destul de bine înarmat, pentru ca să poată nesocoti angajamentele față de imperiu și să se poată gândi la un război de revanșă împotriva romanilor. El grupase în jurul său căpeteniile barbarilor ostili imperiului și întări fortificațiile, pentru a putea ține piept oricărui atac, din orice parte s-ar fi produs el. După mărturia lui Dio Cassius, Decebal se străduia să redobândească vechiul hotar al Daciei la Dunăre.

În al patrulea an de domnie, împăratul Traian se crezu destul de bine pregătit pentru a întreprinde campania contra dacilor, cu hotărârea fermă de a pune capăt uneltirilor necontenite ale regelui Decebal și de a preface Dacia în provincie romană, o hotărâre eroică și cu grave urmări istorice în desfășurarea ei viitoare.

În primăvara anului 101 p.Chr. Traian întreprinse prima sa campanie în Dacia. Pornind de la capetele de pod ocupate de romani încă din timpul lui Domițian, oștirea romană înaintă prin Banat spre capitala Daciei. Linia de pătrundere ducea "pe la Bersovia la *Aixis*" (Azizis), precum arată singurele rânduri ce ni s-au păstrat din comentariile lui Traian asupra campaniilor sale contra dacilor, pierdute din nefericire. Bersovia, situată pe râul Bersovia (Bârzava), un afluent al Timișului, a fost identificată cu Jidovin de astăzi, iar Aixis sau Azizis, situat la nord-est de Bersovia, corespunde, după toată probabilitatea, *Ezerisului* din zilele noastre. De acolo oștirea romană se îndreptă spre est în valea Timișului și a Bistrei, spre curmătura de la Porțile de Fier, unde întâmpină prima rezistență serioasă din partea dacilor. Ciocnirea sângeroasă a avut loc și de astă dată la Tapae. Dacă rezistența dacilor fu înfrântă în câmpul liber, totuși trecătoarea de la Porțile de Fier, de la Zăicani, fu apărată vitejește de Decebal, astfel că drumul spre capitala Daciei transilvănene Sarmizegetusa rămase, ca și pe vremea lui Domițian, inaccesibil pentru romani.

Se vede că trecătoarea aceasta era prea bine întărită și apărată de Decebal, pentru ca Traian să o poată lua în cursul campaniei din anul 101. De aceea, împăratul consolidă cât putu mai bine pozițiunile ocupate în Banat și fiindcă între timp căzuse iarna, el amână continuarea ofensivei pentru primăvara anului următor, 102 p.Chr.

În timpul iernii însă adversarii nu rămaseră inactivi. Atât Decebal, cât și Traian făcură mari pregătiri pentru campania de primăvară. Romanii își dădeau seama că pozițiile dacilor din munți nu puteau fi cucerite decât printr-un atac combinat din apus și din răsărit. În scopul acesta ei organizară o a doua armată de invazie în Dacia, care, înaintând pe Valea Cernei în sus, să se unească cu forțele armate care pătrunseseră pe valea Timișului. Dar nici Decebal nu rămase inactiv în timpul iernii, ci, folosindu-se de Dunărea înghețată, repezi, în unire cu aliații săi barbari, unități sprintene în Moesia, pentru a zădărnici planurile romanilor. Traian preîntâmpină însă lovitura și respinse pe agresori peste Dunăre cu pierderi mari și sângeroase.

În primăvara anului 102, romanii reluară operațiile în contra dacilor. La noua ofensivă împotriva lui Decebal colaborară și unitățile care, înaintând pe Cerna în sus, se uniră cu grosul armatei comandate de Traian. Dar și de această dată forța ofensivă a romanilor se lovi de puternicele fortificații ale dacilor, care stăpâneau trecători prin numeroasele castele de pe coama munților din preajma Sarmizegetusei, care nu putea fi cucerită atât de ușor. Cum însă romanii strângeau tot mai mult cercul de asediere din jurul capitalei, Decebal își dădu seama că sorții izbândei nu puteau cădea în favoarea sa.[11] De aceea, el nu pregetă de a trimite repetate solii de pace în lagărul împăratului. Ele fură respinse până nu se prezentă regele Decebal însuși în fața imperatorului. Columna lui Traian ne-a păstrat scena acestei întâlniri: Decebal fu primit de Traian stând pe tron, înconjurat de generalii săi și adumbrit de steagurile armatei sale biruitoare. Împăratul îngădui pacea sub condiții destul de grele pentru daci. Regele lor trebui să se oblige de a preda armatele, mașinile de război, deopotrivă cu meșterii romani care deprinseseră pe daci cu întrebuințarea lor de a dărâma cetățile de apărare, de a restitui pe dezertori și de a renunța la toate cuceririle teritoriale în afara granițelor Daciei. Decebal trebui să reintre în vechea sa situație de rege clientelar al Romei, renunțând la o politică externă proprie și înglobându-se, în toate, politicii generale a imperiului. El se obliga formal să nu mai primească sub nici o formă cetățeni romani în serviciile civile și militare ale regatului său. Dar cea mai grea condiție pentru Decebal era fără îndoială renunțarea formală la capetele de pod de pe malul oltean și bănățean al Dunării, precum și asupra hinterlandului lor până în Carpați, deci Oltenia și Banatul întreg. Căci este mai mult ca probabil că după prima campanie a lui Traian în contra dacilor, teritoriul rămas acestora nu mai cuprindea nici Oltenia și nici Banatul, ci se mărginea numai la

regiunile de dincolo de coroana de munți din podișul dacic propriu zis. La concluziile acestea duc mărturiile fragmentare care ni s-au păstrat asupra campaniei și care amintesc de retragerea lui Decebal *"din teritoriul cucerit de Traian"* ca și *"din provincia ocupată"* de romani. Iar Dio Cassius, relatând asupra isprăvilor de arme ale lui Traian asupra Dacilor, arată că împăratul luă *"munții întăriți cu ziduri"*, unde găsi arme, mașini și robi.

În condițiile acestea, așa de grele pentru Decebal, s-a putut încheia pacea între romani și daci, în toamna anului 102, când împăratul Traian, mulțumit de izbânda sa și încrezător în cuvântul regelui Decebal, se reîntoarce la Roma însoțit de o numeroasă solie de daci, veniți la Roma să întărească în fața senatului legământul de supunere a regelui lor. Întemeindu-se pe buna credință a regelui Decebal, dar mai ales pe garnizoana romană, pe care o lăsase în Dacia bănățeană, împăratul Traian se crezu în drept să serbeze marele său triumf asupra dacilor și să primească titlul onorific *"Dacicus"*.

5. Al doilea război al lui Traian cu Decebal

Bucuria romanilor în urma supunerii lui Decebal n-a fost însă decât de scurtă durată, fiindcă acesta primise condițiile de pace impuse de Traian nu pentru că ar fi avut de gând să le respecte, ci numai pentru a scăpa din strâmtoarea în care se afla. De aceea, mare fu uimirea împăratului – zice Dio Cassius – când i se aduse la cunoștință că Decebal uneltește pe față contra legământului de pace, că primește din nou dezertori în serviciile sale, că reclădește cetățile și că trimite soli la popoarele vecine, ademenindu-le să treacă de partea sa și că uzurpase chiar o parte din teritoriul iazigilor. Intrigat de atitudinea ostilă a regelui dac, împăratul hotărî să întreprindă o nouă campanie contra dacilor.

În acest al doilea război contra lui Decebal, oștirile romane porniră de la cunoscutele lor capete de pod din Banat și Oltenia. Pentru o legătură mai trainică cu regiunile transdanubiene, Traian începu construcția unui pod peste Dunăre, opera arhitectului *Apolodor din Damasc*. Podul fu construit la *Drobeta* (Turnu Severin) pe 20 de piloni, cu un cap de pod întărit în Drobeta, pe malul stâng al Dunării. Astfel începu în anul 105 al doilea război al romanilor contra dacilor, care avea să determine pentru totdeauna soarta regatului dac.

Decebal nu vedea cu ochi buni construcția podului și nici febrilele pregătiri de război ale romanilor, dar în fața primejdiei nu rămase nici el cu brațele încrucișate, ci trimise soli la barbarii din vecinătate ca să-i determine la o alianță cu el contra romanilor sub faldurile steagurilor sale cu balaurii zburători. De altfel, regele dispunea de armament, de arme și de mașini de război. Mai mult, Decebal, în contradicție cu stipulațiile tratatului de supunere față de romani, avu grijă să nu dărâme toate fortificațiile din Dacia, ci să păstreze o bună parte din ele și să ridice în taină altele noi. Urmele acestor vechi fortificații dacice s-au păstrat până astăzi pe piscurile de munți din valea Sebeșului, așa bunăoară la Costești, Piatra Roșie, Grădiștea Muncelului și altele, pe coama munților din preajma Porților de Fier și din valea Bistrei. Veștile acestea stârneau tot mai mult pornirea lui Traian contra lui Decebal și-l determinară la o acțiune cât mai grabnică și mai hotărâtă.

Motive plauzibile pentru declararea de război erau destule. Traian alesese dintre acestea cauza iazigilor, care se plânseseră la Roma că Decebal ar fi cuprins o parte din țara lor. Reclamațica aceasta determină senatul roman să declare pe Decebal "hostis", adică dușman al poporului roman, ceea ce echivala cu o formală declarație de război. În urma acestei declarații, împăratul Traian porni din nou la Dunăre cu gândul hotărât de a supune Dacia și a o preface în provincie romană. Și astfel se dezlănțuiră în anul 105 p.Chr. lupte grele și sângeroase între romani și daci, care dăinuiră aproape doi ani și se terminară cu distrugerea regatului lui Decebal și cu organizarea Daciei în provincie romană.

De astă dată împăratul porni din Moesia Inferioară, trecu podul de la Drobeta și înaintă apoi în două coloane pe Jiu și pe Olt în sus, deschizându-și drum prin pasurile *Vulcan* și *Turnu-Roșu* spre capitala Dacilor *Sarmizegetusa*, care era o cetate bine întărită și apărată vitejește de Decebal și de eroicii săi tovarăși de arme. În fața cetății se uni cu trupele care înaintaseră acolo prin Banat și fu silit să susțină contra dacilor lupte extrem de grele și sângeroase, precum se evidențiază aceasta pe *Columna lui Traian*. Dar cu toată rezistența eroică a dacilor, învinse în cele din urmă superioritatea tehnicii romanilor în meșteșugul războiului. Împotrivirea dacilor fu înfrântă. Cetatea Sarmizegetusa fu cucerită și dărâmată de romani. Decebal fugi în munți unde își adună resturile oștirii sale înfrânte, pentru o ultimă și disperată rezistență. Dar o acțiune unitară contra romanilor nu mai era posibilă.

De aceea, rezistența dacică degeneră după cum se știe din numeroasele lucrări asupra acestei disperate încleștări între două neamuri, într-un război de *guerillas* din vale în vale, din pisc în pisc până la ultimul loc de scăpare a unui neam ce se voia cu orice preț cu regele vânat până la pierire. Undeva în munții Apuseni, regele Decebal, cu ai săi, fu înconjurat și făcut prizonier cu soția sa *Smala* și cu doi copii ai săi. Dar când patrulele romane ajunseră la ascunzișul eroului, așa de aspru încercat de soartă, nu-l mai găsiră între cei vii, ci mort, cu o largă rană la gât. Se spune că, după ce Decebal își ascunsese comorile în albia Streiului, întinse masa din urmă tovarășilor săi de luptă, pentru a sorbi împreună izbăvitoarea băutură a morții și a se arunca apoi în spadă pentru a nu cădea viu în mâinile dușmanilor săi și ale cotropitorilor țării sale. Așa era obiceiul dac și așa murise și unul din înaintașii săi, regele Roles.

Decebal se împotrivi până în clipa supremă a vieții sale. Monarhul dac – zice N. Iorga[12] – împăratul barbarilor, urmă datinci deosebite a poporului său, care, credincios ideii de nemurire, cunoaște alte drumuri spre o liniștită viață eternă. Dușmanul cel mai îndrăzneț, cel mai statornic și cel mai viclean, dar și sufletul cel mai mare prin ambiție și rezistență, pe care până atunci îl întâlnise Roma Imperială, nu mai era în viață. Sfârșitul dârzului barbar fu vrednic de viața lui și de întreg trecutul de luptă pe care îl încorpora, ca și de credința pe care o arătase neamului său. Traian își reținu cornul de zimbru îmbrăcat în aur al regelui dac, pe care îl închină lui Zeus Kasios.

Cu moartea lui Decebal fu zdrobită ultima rezistență a dacilor care dispărură dintre popoarele independente ale lumii. Imperiul roman cuprinse în hotarele sale întreg podișul transilvănean.

6. Columna lui Traian de la Roma și monumentul de la Adamclisi

După relatările împăratului *Iulian Apostatul*, însuși Traian, învingătorul dacilor, le-ar fi recunoscut vitejia și patriotismul fără pereche, zicând:

"Am subjugat pe acești geto-daci, cei mai războinici dintre toate neamurile, câte au existat vreodată, nu numai din cauza puterii lor fizice, dar și din pricina învățăturilor lui Zamolxis, care este între ei așa de slăvit. Acesta le-a impregnat în inimă credința că ei nu mor, ci își schimbă numai locuința și din pricina acestei credințe ei merg la moarte mai veseli decât la orice altă călătorie".

Rezistența dacilor a fost așa de dârză, încât un scriitor antic putea susține că ostașii romani care luptaseră în Dacia, ajungând să se bată cu parții, disprețuiau săgețile acestora, față de "rănile deschise pe care le primiseră prin casele dacilor". Victoria asupra dacilor a fost sărbătorită la Roma cu un fast neînchipuit de cetățenii urbei eterne, care primiră prețioase daruri și remunerații. Festivitățile comemorative dăinuiră 123 de zile. În arenă compărară 10.000 de gladiatori în luptă cu 11.000 de fiare sălbatice și îmblânzite. Reprezentanții popoarelor din cele mai îndepărtate colțuri ale ecumenei veniră la Roma ca să prezinte urările lor.

Principalii colaboratori militari și politici ai lui Traian în campaniile sale contra dacilor fură, pe lângă *Longinus* și *Papirius Marcellius*, ambii prinși de daci în război, *C. Iulius Quadratus Bassus* care fu încredințat după război cu organizarea și administrarea noii provincii și comandanți de armate ca *Manius Laberius Maximus* și *Lucius Quietus*, care cuceriseră redutele de la Tapae.

În amintirea luptelor cu dacii, Traian ridică la Roma vestita sa *columnă*, o operă a arhitectului *Apolodor din Damasc*, constructorul podului peste Dunăre de la Turnu Severin. Coloana aceasta prezintă cel mai complet document despre războaiele romanilor cu dacii și despre cucerirea sângeroasă a acestei provincii.

Coloana[13] a fost ridicată în 113 p.Chr.; este construită din 23 de blocuri colosale de marmură albă, având înălțimea totală de circa 30 m. Baza ei este formată dintr-un piedestal pătrat, împodobit cu ghirlande și trofee și cu o tablă pentru inscripția comemorativă.

La vârful coloanei se găsește o terasă pe care era așezată statuia împăratului Traian, turnată în bronz aurit. De jur împrejurul coloanei, pe o bandă circulară în formă de spirală, lungă de vreo 200 m, sunt scoase în relief scenele principale din războaiele daco-romane. Pe dinlăuntru coloana are și o scară până sus pe terasă, primind lumina prin câteva ferești înguste, scobite din distanță în distanță. La anul 1587 statuia împăratului Traian a fost înlocuită din ordinul Papei Sixt al V-lea cu statuia Sfântului Apostol Petru. Reliefurile coloanei reprezintă scene din cele două campanii ale lui Traian cu dacii. Reliefurile sunt în cea mai bună parte bine păstrate și fac, din punct de vedere artistic, fală meșterului care le-a săpat.

Cu trei ani mai înainte, la anul 110 p.Chr. Traian isprăvise monumentul închinat

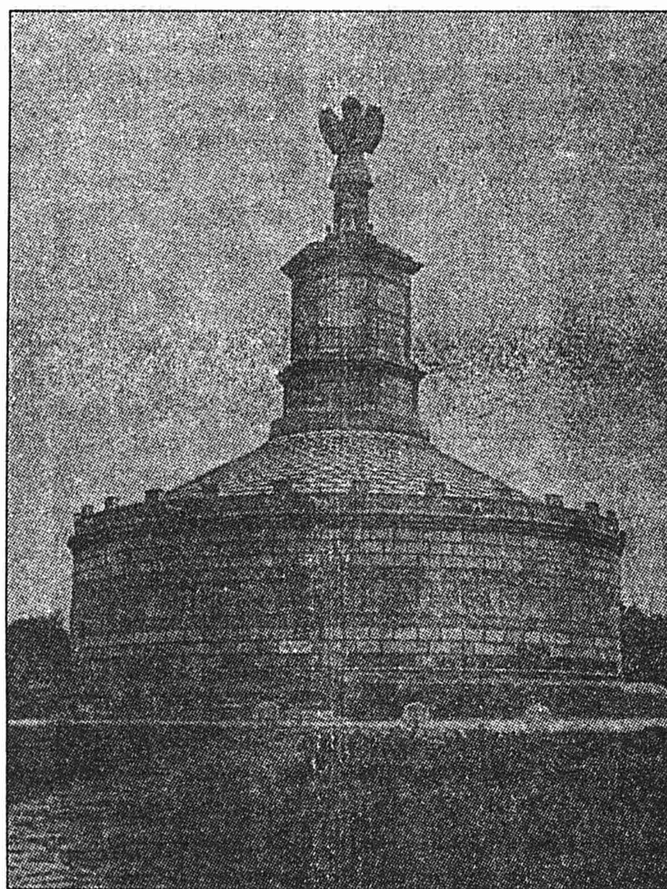
zeului războiului Mars Ultor, Marte Răzbunătorul, pentru biruința sa asupra dacilor la Adamclisi, în valea râului Carasu, la 15 km distanță de Dunăre, o măreață ruină care domină întreaga regiune. Ea are forma unui corp cilindric, cu partea superioară semisferică și la bază cu o scară circulară cu 7 trepte. Construcția este foarte solidă, zidită din sfărâmături de piatră, legate între ele cu tencuială de var foarte rezistentă. Săpăturile au fost conduse de Grigore Tocilescu și de arheologii germani Otto Bendorf și Gh. Niemann. Ele au scos la iveală forma originală a monumentului. Unele piese de monument au fost transportate la București și se găsesc azi depozitate la Muzeul militar din Parcul Carol.

Monumentul a fost studiat și descris mai apoi de Vasile Pârvan.[14] În forma sa originală avea circa 10 m în înălțime și 27 m în lățime în diametru, fiind îmbrăcat pe dinafară cu blocuri de piatră cioplită și acoperit cu lespezi de piatră așezate în formă de solzi. Deasupra se afla un trofeu de piatră înalt de peste 10 m. Astfel întreg monumentul avea o înălțime de 32 m și un diametru la bază de 38 m.

Trofeul era compus dintr-un trunchi de copac îmbrăcat cu lorică și pulpare și având în punctele care reprezintă umerii grupuri de scuturi și lănci. Deasupra se găsea un coif care n-a fost încă descoperit. Pe monument sunt reprezentate scene și figuri, care sunt sculptate parte pe metope, parte pe creneluri. Metopele reprezintă scene din luptele care se referă la războaiele lui Traian cu dacii, iar crenelurile în special reprezintă pe prizonierii barbari. Din scenele de pe metope s-au păstrat 49 din 54 câte erau. Spre deosebire de columna lui Traian de la Roma, execuția artistică a trofeului de la Adamclisi lasă mult de dorit.

Alături de monument, Traian făcu un mormânt colectiv *"în cinstea și amintirea prea viteјilor bărbați care au murit pentru țară"* – *in honorem et memoriam fortissimorum virorum qui pro re publica ocubuerunt, monumentum fecit* – însemnând pe zidurile lui numele tuturor celor căzuți.

În preajma celor două monumente ale sale, împăratul Traian fundă și o colonie de cetățeni romani care se numea Tropaeum Traiani. La anii 115 – 116 cetățenii din Tropaeum Traiani ridicară și ei la rândul lor, în micul lor târg, un monument în cinstea războinicului împărat.

În amintirea luptelor grele date în iarna 101-102 cu dacii, romanii au ridicat în anul 109, monumentul Tropaeum (Adamclisi - jud. Constanța)

Capitolul V

DACIA SUB DOMINAȚIA ROMANĂ

1. Hotarele Daciei
2. Căile de comunicație
3. Armata
4. Împărțirea în cele trei Dacii
5. Restaurarea capitalei – Colonia Ulpia Traiana Sarmizegetusa
6. Coloniile, municipiile, satele, cătunele și conacele
7. Autonomiile locale
8. Impozitele

1. Hotarele Daciei

După terminarea fericită a campaniei a doua contra dacilor și după încheierea marilor festivități populare la Roma în legătură cu înfrângerea lui Decebal și cucerirea regatului dac, împăratul Traian începu îndată organizarea politică și administrativă a noii provincii Dacia. Trupele romane cuprinseră capitala Sarmizegetusa, deopotrivă cu punctele strategice din Dacia, ale cărei hotare urmau să fie așezate definitiv. Granițele Daciei Traiane urmau în general coama Carpaților, în lanțul cărora însăși natura cuprinsese această frumoasă țară. Fruntaria dinspre răsărit era marcată de lanțul Carpaților moldovenești, până la curmătura Buzăului, iar de acolo se ducea pe coama munților spre vest, până la crestătura de la Turnu Roșu, unde Oltul străbate masivul muntos spre a-și deschide drum larg spre Dunăre, marcând totodată și hotarul între Dacia și Transdanubia.

Regiunile de la miazăzi și răsărit de această linie de graniță, adică Muntenia și Moldova de mai târziu, cădeau în zona de influență a *Moesiei Inferioare* cu centrul administrativ la *Silistra* (Durostorum). De acolo organele administrative și militare pătrundeau pe Argeș, pe Dâmbovița, pe Siret și Prut în sus, străbătând câmpia munteană și regiunea deluroasă a Moldovei până în părțile bucovinene, unde s-au găsit monede romane de la Traian și de la urmașii săi până departe spre miazănoapte, până la Hotin. Bucovina, Basarabia, Moldova și Muntenia cădeau deci în sfera de influență militară, administrativă și economică a Moesiei Inferioare și nicidecum a Daciei Traiane. La nord, Dacia găsise o graniță firească în lanțurile de munți care despărțeau bazinul Someșului și al Crișurilor de cel al râurilor Mare, Iza și Vișeul din Maramureș. Iar spre vest, Dacia se mărginea cu Panonia pe o linie care ducea de-a lungul cursului meridional al Tisei până la revărsarea sa în Dunăre, mai sus de Belgrad (Singidunum). Provincia Dacia cuprindea deci în hotarele sale Transilvania propriu zisă împreună cu Crișana, Banatul și Oltenia, având, după socotelile lui Eutropius, în circuit, un milion de pași – *decies centena passum* – ceea ce ar corespunde unei circumferințe de vreo 1.470 kilometri. Indicația aceasta cuprinde în sine cea mai bună dovadă că provincia Dacia nu cuprindea în granițele sale nici Muntenia și nici Moldova, căci în cazul acesta circuitul Daciei ar fi trebuit să fie mai mare. Nici *Tabula Peutingeriana* nu face mențiune decât de căile de comunicație din Oltenia, Banat și Transilvania. Ea nu amintește nimic de drumurile care străbăteau Muntenia și Moldova.

În cuprinsul hotarelor arătate mai sus, străbătute de apele Oltului, Mureșului, Crișurilor și Someșului, s-a desfășurat viața romană în Dacia Traiană timp de mai bine de un secol și jumătate (107 – 275).

Prin însăși configurația sa geografică, teritoriul Daciei se împarte în două regiuni bine distincte una de alta. Este cadrilaterul Banatului și Olteniei, dintre râurile Tisa și Olt – Mureș și Dunăre, și podișul transilvănean, împrejmuit de lanțul Carpaților cu faimoasele sale curmături de la Porțile de Fier și Turnu-Roșu, precum și de masivul stâncos al Munților Apuseni.

2. Căile de comunicație

Configurația hidrografică a Daciei a determinat structura și direcția căilor de

comunicație, rămasă aproape aceeași din antichitate până în prezent. Drumurile urmau cursul apelor și brăzdau adânc lanțurile munților pentru a străbate podișul dacic în întreg cuprinsul său; nu erau largi, dar erau solid construite. Ele erau pietruite și înzestrate cu indicatoare de distanță (*milliaria*). Peste văi și râuri se construiau viaducte și poduri. De-a lungul căilor principale de comunicație se găseau stațiuni pentru popasuri – *mansiones* – și pentru schimbarea cailor – *mutationes*. Stațiunile acestea corespundeau poștelor – *dela posita statio* – sau menzilurilor de mai târziu. Poșta statului se numea *cursus publicus*. Maistrul poștelor se numea mai târziu logofătul drumurilor. Urme de drumuri romane s-au păstrat până în zilele noastre, iar materialul vechi s-a folosit pe alocuri pentru construcția șoselelor moderne.

Harta lui *Castorius* din secolul al IV-lea, editată de Petinger și numită după editor, ne-a păstrat rețeaua de căi de comunicație care pornea de la Dunăre și ducea în Dacia. Cu ajutorul ei putem urmări aceste drumuri în toate direcțiile. Șoselele principale porneau de la Dunăre din patru puncte mai însemnate și pătrundeau adânc în Dacia, păstrând în general direcțiile principale după care se orientase împăratul Traian cu prilejul campaniilor sale împotriva dacilor. Prima și cea mai importantă rută pornea de la Viminacium (Costolaci), trecea Dunărea la Lederata (Palanca Nouă) de la gura Nerei și, tinzând spre nord, traversa râul Apo (Caraș) la Arcidava (Varadia) și urma cursul Cernavățului până la Centum Putea (Surducu-Mare). De acolo drumul ducea la Berzovia sau Berzobis (Bârsava) pe apa Bârsavei iar apoi, deviind spre est, atingea localitățile Agises (Ezeris) și Caput Bubali (între Dolinești și Valea Boului); de acolo traversând râul Tibiscus (Timiș) ajungea la localitatea Tibiscum (Caransebeș). Acolo drumul se unea cu linia care, pornind de la Tabiata, trecea Dunărea la Dierna (Orșova), urma apa Dierna (Cerna) în sus, atingea localitățile Ad Mediam (Mehadia), Praetorium (Plugava), Ad Rannoniam (Cornea), Gaganis (Slatina), Maseliana (Valișoara Carpa) și ajungea la Tibiscum (Caransebeș). De la Tibiscum drumul ducea pe Bistra în sus, atingând așezările Acmonia (Zăvoi), Agnavia (Sacu), Pons Augusti (Marga) și Tapae (Boutari), unde drumul intra în defileul îngust al Porților de Fier, din care ieșea la Zăicani, pentru a ajunge apoi la *Ulpia Traiana Sarmizegetusa*.

De la Sarmizegetusa, drumul ducea pe la Subcetate, unde Fărcădinul și Râul Mare își unesc apele cu cele ale Streiului. De acolo, drumul ocolea șoseaua principală a Daciei, se unea cu a treia rută, care pornind de la Drobetis (Turnu Severin), urca Jiul până la Corcina (Bumbești) și, străbătând pasul Vulcan, ajungea în valea Streiului, flancată mereu, în dreapta și în stânga, de piscuri înalte, cu urme de vechi fortificații dacice. De la Subcetate ruta principală își continua mersul până la Aquae (Calan) și de acolo până la Petras sau Petris (Pietrele) situată mai jos de Micia (Vețel) de Mureș. La Patrae șoseaua principală a Daciei se unea cu drumul care pornea de la Partiscum (Seghedin) unde Mureșul se varsă în Tisa. De acolo, drumul urma cursul Mureșului în sus până la Micia și de acolo la Petrae. De la Petrae șoseaua principală, care se unise cu rutele ce veneau de la Seghedin, Orșova și Turnu Severin, își continuă direcția pe Mureș în sus, atingând localitățile Germisara (Ghelmariu), Burticum, Blandiana până la Apulum (Alba Iulia). Acolo șoseaua se întâlnea cu ruta care, pornind de la Cescus (Isker), trecea Dunărea la Sucidava (Celei), pornea pe Olt în sus, atingând localitățile Amutria, Polendava, Castra Nova, Romula (Reșca), Pons Aluti (Ionești), Buridava (Boroneasa), Castra Traiana (Gura Văii) Arutela (Bivolari), Praetorium (Cornet), Pons Vetus (Câineni), Caput Stenarum (Boița). La Boița drumul Oltului se bifurca, o linie ducea pe Olt în sus prin punctele Cincșor – Hoghiz și Cumidava (Râșnov) la Augusta (Brețc), unde se întâlnea cu drumul Siretului care ducea la Dunăre, atingând Poiana, Domnești, Honoscea, Rățele, Bratila și Bărsănești, pentru a ajunge la Dinogetia. O altă ramură trecea prin Cedonia (Sibiu) și Acidava (Miercurea) la Apulum (Alba Iulia) pentru a se uni cu linia principală care venea de la Sarmizegetusa.

De la Apulum, ruta principală ducea pe Mureș în sus la Bruclava (Aiud) și la Salinae (Uioara), unde părăsea Mureșul și ducea la Potaissa (Turda) și la Napoca (Cluj), iar de acolo, prin Optatiana și Largiana (Cersic) la *Porolissum* (Măgura = Moigrad), capitala Daciei Porolissense. De la Napoca urca un drum pe Samus (Someș) în sus la Cășeiu și Tarpeia (Tarchiu), Ilișua și Orhei spre Beclean, Bistrița și Rodna. De la Salina ducea o linie directă spre est, pe valea Mureșului, la Bogata, Călugăreni, Praetoria Augusta și de acolo la Odorhei, care era în legătură cu fortul de la Hoghiz. Odorheiul era legat cu Apulum prin o linie de comunicație directă care atingea și Sighișoara. Un indicator de distanță, un milliarium din anul 108, care a fost descoperit pe drumul principal dintre Apulum și Potaissa, arată că romanii începuseră construcția căilor

de comunicaţie îndată după cucerirea Daciei.

3. Armata

Ideea de stat roman era reprezentată în Dacia, ca de altfel şi în celelalte provincii vecine, prin oştirea de uscat şi prin flota de pe Dunăre. Înaltul comandament al armatei îşi avea sediul în capitala provinciei *Ulpia Traiana Augusta Sarmizegetusa*. Centre militare mai importante erau Apulum şi Porolissum. De-a lungul căilor de comunicaţie se găseau lagărele întărite în puncte strategice importante. În Dacia staţionau: *Legiunea XIII Gemina*, *Legiunea V Macedonica* şi *Legiunea XXXV Ulpia Vitrix*, toate trei adeverite prin cărămizile cu însemnele acestor legiuni găsite în Dacia. Legiunea XIII Gemina îşi avea garnizoana la Apulum, iar Legiunea V Macedonica la Potaissa, în nordul provinciei. Unităţile legiunilor, numite "alae", "cohortes", "numeri" şi "vexilationes", erau adăpostite în fortificaţii sau cetăţi (castra, castella). Asemenea fortificaţii şi cetăţi, în formă rotundă sau patrulateră, înconjurate cu ziduri şi cu şanţuri, se găseau la Arcidava (Varadia). Centre mai mici erau în Centum Putei (Surduc), Tibiscum (Caransebeş), Praetorium (Plugava), la Teregora, la Micia (Veţel) pe Mureş, precum şi la Bulci, Aradul Nou şi Cenodul Cerven, aşezate toate pe Mureş. Numeroase erau castrele de-a lungul Oltului, şi anume la Romula (Reşca), Acidava (Enoseşti) lângă Piatra Olt, Rusedava (Drăgăşani), Pons Aluti (Ioneşti), Buridava (Boroneasa) la nord de Râmnicu Vâlcei, Castra Traiana (Gura Văii), Arutela (Bivolari în faţa Coziei), Praetorium (Cornet-Racoviţa-Copăceni), Pons Vetus (Câineni) şi Caput Stenarum (Boiţa). Urme de castre romane s-au găsit la Comalău, Cincşor, Hoghiz, Sighişoara, Olteni, Pauleni, Marţiniş, Odorhei, Cumidava (Râşnov), la Praetoria Augusta (Iulăceni-Enlaca), Sărata, Călugăreni, Brâncoveneşti, Orhei, Ilişua, Gherla, Căşeiu, Tihău ş.a.

Astfel, vedem cum întreaga Dacie era împânzită de o reţea de castre, cu garnizoane mai mari sau mai mici, după însemnătatea strategică a regiunii. În total sunt adeverite în garnizoanele din Dacia 7 alea şi 18 cohorte.

Pe lângă *trupele regulate* mai staţionau în Dacia şi *trupe auxiliare* care înrolau şi indigeni. Dacii formau o "ala" şi cinci cohorte, prestând serviciul militar la ei acasă, dar şi în Italia şi în Africa. Popoarele asociate, aşa numiţii federaţi, îndeplineau serviciul militar sub comanda şefilor lor. Spre deosebire de *trupele de linie* (milites palatini), *trupele de graniţă* se numeau "ripenses" sau "limitanei", iar rezervele le formau aşa numiţii "comitatenses".

Regiunile de graniţă mai expuse erau apărate prin valuri – *limes* – care urmau să înlocuiască lipsa unor fortificaţii naturale, cum erau munţii, codrii sau apele. Asemenea valuri fură ridicate între râurile Someş şi Criş pentru acoperirea văii Someşului şi apărarea municipiului Porolissum (Moigrad). Valuri similare par să fi fost trase şi în sud-estul Banatului. Un asemenea val traversa râurile Bega şi Pogăniş şi ducea la Caraş, iar altul pornea de la Timişoara şi ajungea până la Bârsava. Un al patrulea val începea la Ali-Bunar şi cobora la Dunăre. În urma cercetărilor mai recente, existenţa acestor valuri a fost pusă în discuţie şi chiar direct contestată.

Necontestat de nimeni rămâne însă *limesul alutean* – limes alutanus – valul Oltului, a cărui construcţie începu sub împăratul Traian pentru a fi desăvârşit de Adrian. Pe timpul împăratului Septimius Severus limesul alutean a fost dublat de un limes paralel la o distanţă de aproximativ 50 km spre est, cunoscut în literatura istorică sub numele de *limesul valahic* (limes Valahicus) ale cărui urme au fost de curând dezgropate.

Serviciul militar era efectuat de tineri cu vârsta cuprinsă între 18 şi 25 de ani. În timpul acesta, soldaţii care rămâneau în aceeaşi garnizoană cunoşteau bine localitatea, iar în timp de pace se îndeletniceau cu agricultura şi comerţul. Astfel, încetul cu încetul, armata de linie evoluă într-o armată de grăniceri, care staţionau adesea timp de mai multe generaţii în una şi aceeaşi localitate. În preajma fortificaţiilor se înjghebau cu vremea *aşezări de populaţie civilă*, numite "canabae", de la "cana" (stuf, rogoz) cu care erau acoperite colibele lor primitive. Din *canabele* acestea se formau sate – *vicus canabus*. Locuitorii acestor *sate* (vicani canabenses) aveau un curator în fruntea lor, supus comandantului militar al fortificaţiei – *praefectus castrorum*. Locuitorii din aceste aşezări se recrutau de regulă din mici negustori, meseriaşi, artişti şi comedianţi de tot felul, unde nu lipsea fireşte nici elementul feminin, îndeosebi fetele dornice de măritat. Cu acestea soldaţii încheiau adeseori legături de dragoste şi trăiau cu ele într-un fel de concubinaj tolerat, până ce-şi terminau serviciul militar, când se căsătoreau cu ele şi-şi legitimau copiii. După împlinirea serviciul militar, soldaţii se contopeau de-a binelea cu "vicani canabenses", trecând astfel în rândurile cetăţenilor romani – *conscripti in cives romani* – cum arată o inscripţie descoperită la Apulum, privind pe

"vicani canabenses" din una din canabele Legiunii XIII Gemina. Veteranii primeau loturi de colonizare în jurul fostelor lor garnizoane, unde se așezau și înjghebau colonii de *veterani*, adică de *bătrâni*, căci acest vechi termen românesc derivă de la latinescul *veteranus*, însemnând totodată în vechiul drept românesc și lotul de pământ sau corpul de moșie cu care bătrânul fusese împroprietărit. Pe lângă lotul de împroprietărire, veteranii mai primeau de la stat și lemn pentru construcția locuinței, sclavi și animale de muncă și de prăsilă, semințe și unelte agricole pentru înjghebarea gospodăriei lor. Împăratul Septimius Severus îngădui soldaților să locuiască chiar în afara fortificațiilor, iar urmașul său Alexandru Severus împroprietări soldații în preajma garnizoanelor, împărțindu-le loturi de pământ din vastele domenii ale statului. Loturile de împroprie-tărire erau inalienabile și scutite de orice taxe și impozite. De aceleași avantaje se bucurau firește și marinarii, după terminarea serviciului în flota dunăreană.

Cele mai multe așezări romane la Dunăre și în Dacia s-au dezvoltat din canabele din preajma fortificațiilor, care primiră privilegiile unui oraș de la împăratul Traian și de la urmașii săi pe tronul cezarilor. După eliberarea lor din serviciul militar, primeau și băștinașii cetățenia romană, asociindu-și la cognomenul lor numele împăratului care le acordase cetățenia, ca Iulius, Claudius, Ulpius, Aelius, Aurelius, Septimius etc. *Astfel deveni armata romană instrumentul cel mai puternic în procesul de romanizare a Moesiei, Transdanubiei și Daciei.*

4. Împărțirea în cele trei Dacii

Ținând seama de configurația geografică a noii cuceriri, romanii împărțiră noua lor provincie în două unități administrative, și anume în *Dacia Inferioară* și în *Dacia Superioară*. Dacia Inferioară cuprindea Oltenia și Banatul, iar Dacia Superioară, podișul dacic dintre Carpați și Tisa. Împărțirea aceasta era în ființă pe timpul împăratului Adrian (118 - 131). O inscripție din Moesia amintește că *Sarmizegetusa*, capitala Daciei, se găsea în Dacia Superioară. O diplomă militară din 129 p.Chr. amintește de unități militare care aveau garnizoana în Dacia Inferioară. Centrul administrativ al Daciei Inferioare se găsea după toată probabilitatea la Malva – *colonia Malvensis ex Dacia* – care fusese identificată cu *Denta* din *Banat*, situată pe Bârzava.

Sub împăratul Antonius Pius (138 - 161) s-a simțit nevoia unei noi împărțiri administrative a Daciei Superioare, care, din cauza prea marii sale extinderi teritoriale, nu putea fi bine administrată de la un singur centru și de o singură persoană. Din considerațiile acestea, Dacia Superioară a urmat să fie împărțită în două unități administrative, una păstrându-și vechiul centru administrativ la *Apulum* (Alba-Iulia), iar pentru a doua creându-se un nou centru administrativ la *Porolissum* (Măgura-Moigrad). După localitățile de reședință ale administrațiilor locale, civile și militare, provincia primi o nouă împărțire, și anume în *Dacia Malvensă*, cu centrul la *Malva* (*Denta*), *Dacia Apulensă*, cu centrul la *Apulum* (Alba Iulia) și *Dacia Porolissensă*, cu reședința la *Porolissum* (Măgura-Moigrad). Guvernatorul general al acestor trei Dacii își păstra reședința la *Colonia Ulpia Traiana Augusta Dacia* care fu ridicată de romani pe locul vechii capitale dacice *Sarmizegetusa*. De curând, s-au ridicat obiecții contra identificării Sarmizegetusei cu Grădiștea din Țara Hațegului, susținându-se că sediul reședinței regelui Decebal s-ar fi aflat la *Grădiștea Muncelului* din valea Beriului, mai sus de Orăștie, unde au fost scoase la iveală urmele unor puternice fortificații dacice. Descoperirile nu exclud însă existența capitalei dacice Sarmizegetusa la Grădiștea, în țara Hațegului, mai jos de Zăicani, fiindcă este greu de admis ca regele Decebal să fi clădit capitala Daciei pe creasta inaccesibilă a unui munte, la o înălțime de peste 1.200 m, unde, afară de zidurile groase ale unei fortificații solide, nu prezintă urme de așezări omenești, care nu puteau lipsi din capitala regatului dac.

5. Restaurarea capitalei – Colonia Ulpia Traiana Sarmizegetusa

Pe ruinele vechii capitale a Daciei s-a ridicat între anii 107 - 110 p.Chr. Colonia Ulpia Traiana, prin stăruința guvernatorului *D. Terentius Scaurianus*. O monedă de bronz ne-a păstrat scena simbolică a fundării noii capitale a Daciei Traiane. Apăsând pe coarnele unui plug tras de un bou și de o vacă albă, guvernatorul Scaurianus răstoarnă brazda, de-a lungul căreia urmau să se ridice zidurile cetății. Săpăturile recente de la Grădiștea Hațegului au scos la iveală o bună parte din vechea reședință romană, unde s-au găsit monede imperiale până în timpul împăratului Valentinian (364 – 375), o indicație că municipiul se menținuse până în a doua jumătate a secolului al IV-lea p.Chr. Numai în secolele

următoare, Colonia Ulpia Traiana Sarmizegetusa fu părăsită şi căzu în ruine, peste care urgia vremurilor aşternu o slabă vegetaţie. Mormanele de moloz şi zidărie mai arătau doar locul strălucirii municipale de odinioară. Urmaşii sărăciţi şi barbarizaţi peste veacuri au numit mormanele acestea *Grădiştea*, ungureşte Varhely. Astăzi s-a restabilit străvechea numire dacică *Sarmizegetusa*.

În noua capitală a provinciei îşi aveau reşedinţa toate serviciile administrative, civile, militare şi ecleziastice, în frunte cu guvernatorul Daciei. La început, acesta avea rangul de "legatus Augusti propraetore", iar mai apoi de "proconsul". O inscripţie din timpul împăratului Marcus Aurelius (161 – 180) face menţiune de "propretorul celor trei Dacii" – *Propraetor trium Daciarum* – adică al Daciei Malvense, Apulense şi Porolissense.

O altă inscripţie aminteşte de "legatus trium Daciarum". La anul 170 guvernatorul Sextus Cornelius Clemens se intitulă "proconsularis et dux trium Daciarum". *Titlul acesta de dux (duce), adică conducător, s-a păstrat în cele trei Dacii şi după retragerea legiunilor, căpeteniile provinciilor de acolo continuând să se numească duci şi sub supremaţia barbară.*

Sub ordinele guvernatorului general de la Sarmizegetusa stăteau procuratorii, adică administratorii celor trei Dacii, care percepeau dările pentru cult şi îngrijeau de o cât mai bună administraţie, constituind organe provinciale pentru descentralizarea administrativă.

6. Coloniile, municipiile, satele, cătunele şi conacele, ca unităţi administrative

De-a lungul căilor de comunicaţie care legau capitala cu centrele administrative locale de la Malva, Apulum şi Porolissum luă fiinţă un mare număr de aşezări colective, care, după mărimea şi importanţa lor, formau *colonii – coloniae –*, *municipii – municipia –*, *sate – pagi –*, *cătune – vici* – şi *conace – villae*. Locuitorii din colonii se bucurau de toate drepturile cetăţenilor romani.

Colonii în Dacia erau de la început Sarmizegetusa, Potaissa (Turda), Aquae (Calan), Malva (Denta). Municipii – un termen care derivă de la latinescul *manus capere*, adică a prinde cu mâna sau a lua asupra-şi anumite obligaţiuni obşteşti – erau Tibiscum (Caransebeş), Romula (Reşca), Apulum (Alba Iulia), Porolissum (Măgura-Moigrad) şi Napoca (Cluj) ş.a.

Cu vremea, municipiile puteau fi ridicate la rangul de colonii, cum fusese cazul cu cele mai multe dintre acestea.

Satele, cătunele şi conacele constituiau comune rurale, spre deosebire de colonii şi municipii care constituiau comune urbane.

În fruntea comunelor rurale – *territoria, regio* – stătea un "princeps lori" sau un "praefectus pagi", adică un primar, instituit de autoritatea administrativă superioară, civilă sau militară, de regulă pentru un termen de cinci ani – *quinquinalis*. Primarul era asistat în funcţiunea sa de un consiliu comunal – *curia*, compus din oamenii cei mai bogaţi din sat, care puteau garanta cu averea lor pentru perceperea dărilor. Membrii curiei săteşti se numeau curiali – *curiales*. Ei ascultau de sfatul oamenilor buni şi bătrâni din sat, numiţi decurioni – *decuriones*.

Populaţia satelor ce se alcătuia din dacii băştinaşi nu se bucura însă de drepturi civile şi politice. Aceste drepturi erau rezervate numai romanilor aşezaţi prin sate, care îşi gospodăreau conacele – *villae* – şi latifundiile lor cu ajutorul indigenilor. La început romanii, ca străini privilegiaţi ce erau, nu se bucurau de dragostea şi încrederea băştinaşilor.

Numai după ce prin constituţia antoniană a împăratului Caracala din anul 212 dreptul de cetăţenie romană fu extins asupra tuturor locuitorilor, fără nici o referire la originea etnică, dispăru deosebirea de drepturi dintre cuceriţi şi cuceritori şi prin aceasta se stabiliră raporturi normale între toţi locuitorii Daciei, raporturi care înlesniră apropierea şi contopirea dacilor cu romanii.

Dacă o comună rurală ajungea la o oarecare însemnătate politică sau administrativă sau dacă numărul locuitorilor ei sporea în mod considerabil, atunci comuna rurală putea fi ridicată la rangul de comună urbană sau municipiu.

7. Autonomiile locale

Coloniile şi municipiile, cu vastele teritorii din jurul lor, se bucurau de o largă autonomie locală. În fruntea acestor unităţi administrative autonome se găsea un consiliu municipal – *ordo decurionum* – care este adeverit prin inscripţii la Sarmizegetusa, Apulum, Tibiscum, Porolissum, Romula, Dobretae, Potaissa, Napoca etc. Atribuţiile principale ale decurionilor constau în repartiţia impozitelor prin cisluire şi în perceperea acestor impozite sub garanţia lor personală. Decurionii se bucurau de o mare autoritate în faţa concetăţenilor lor. Ei purtau semne distinctive – *ornamenta* –

precum și o tunică cu dungă lungă – *laticlavia*. La cult și la jocurile publice li se rezervau locuri de onoare. Din rândurile lor se alegea un fel de delegație permanentă, compusă din doi – *duumviri* – sau patru consilieri – *quattuorviri*. Durata mandatului în consiliu era de 5 ani, în delegație însă numai de un an.

Unul dintre duumviri sau quattuorviri era *"primus"*, adică primar, iar ceilalți, ajutoarele lui. În atribuțiile primarului sau ajutoarelor sale cădea judecarea proceselor sau aplanarea litigiilor ce se iveau între cetățeni. Ei îndeplineau deci și atribuțiile judecătorului de pace – *duumviri, quattuorviri jure dicundo*. Consiliul municipal – *ordo decurionum* – se numea uneori și *senat* – *senatus* – după pilda senatului de la Roma.

Pe lângă autoritatea municipală și chiar mai presus de ea se ridica patronul sau protectorul – *defensor* – al municipiului sau al coloniei, la care puteau apela cetățenii cu necazurile lor. Patron, defensor, președinte sau primar de onoare al capitalei Daciei Sarmizegetusa era guvernatorul militar și civil al provinciei. Prefect cvincvinal al Sarmizegetusei fusese într-o vreme însuși împăratul Antonius Pius, îndeplinind această misiune printr-un delegat al său.

Arhitecții municipali erau *edilii* – *aediles*. În atribuțiile edililor cădea supravegherea și inspecția edificiilor străzilor și piețelor publice. Ei întrebuințau atribuțiile de poliție și jurisdicție, împărțeau ajutoare nevoiașilor, îndeplinind astfel o folositoare operă de asistență socială. În seama lor era și grija pentru sporturile, jocurile și distracțiile publice.

Încasatorii impozitelor municipale și manipulanții cu bani publici erau *chestorii* – *quaestores*. Candidații la asemenea demnități trebuiau să fie oameni cu dare de mână, fiindcă serviciile acestea erau onorifice, garantau cu averea lor acoperirea cheltuielilor publice. Delegații municipiilor se întruneau o dată pe an în consiliu comun, care se numea "dietă", "consilium", pentru a delibera asupra chestiunilor de interes comun pentru toate municipiile. Cu prilejul deschiderii adunării sau dietei, sacerdotele provinciei aducea jertfă zeiței Roma și împăratului. După serviciul religios urmau jocuri și distracții sportive de tot felul, aranjate de edili. După terminarea ședinței festive se trecea la dezbaterea problemelor de la ordinea de zi a dietei.

Dezbaterile erau uneori foarte animate și chiar aprinse, cum nici nu se putea altfel într-o adunare politică. Se votau moțiuni de încredere sau neîncredere în organele administrative, se formulau adrese către autoritățile superioare și chiar către împărat.

Pe lângă conciliile acestea oficiale, guvernatorul provinciei putea convoca pe subalternii săi în *conferințe adminstrative* – *conventus* – pentru a da instrucții sau a discuta asupra problemelor de interes administrativ, fiscal sau cultural.

Chestiunile de interes general privind provincia întreagă se discutau în *consiliul provincial al celor trei Dacii* – *consilium provinciarum Daciarum III* – care era alcătuit din 20 deputați din cele trei Dacii, constituind astfel un fel de senat ca la Roma. Senatorii veneau în ajutorul guvernatorului în privința luării de hotărâri în chestiuni de drept sau de recunoaștere a cetățeniei. Senatul provincial vota moțiuni și către împărat și voturi de încredere pentru locțiitorul acestuia în provincie. Problemele cele mai serioase care ajungeau în dezbatere în dieta provincială erau, fără îndoială, cele de ordin fiscal, bugetul constituind totdeauna problema cea mai importantă a dezbaterilor dietale.

8. Impozitele

Impozitele erau directe. Coloniștii așezați în Dacia erau scutiți de impozitele directe. Acestea se percepeau numai de la provinciali și constau în:

a) *Darea fonciară* – *tributum soli* – asupra pământului cultivabil care, după bonitatea și productivitatea lui, era împărțit în câmpie de clasa I-a – *arvi primi* – câmpie de clasa a II-a – *arvi secundi* –, în păduri de rând – *silvae vulgares* – și în pășuni – *pascuae*. Impozitele nu se socoteau după venit sau randament, ci după valoare – *ad valorem*.

Țăranii erau parte proprietari pe pământul lor – *fundus* – adică răzeși și moșneni, parte embaticari pe pământul statului sau al particularilor, adică vecini, rumâni sau iobagi. Marii proprietari se recrutau din rândurile coloniștilor romani dar și ale indigenilor geto-daci. Aceștia munceau latifundiile cu ajutorul sclavilor. Micii proprietari recurgeau foarte rar la folosirea robilor.

b) *Darea de cap* sau *capitația* – *tributum capitis* – se percepea de la cei ce nu aveau proprietăți rurale. Cine plătea *tributum soli* nu mai plătea și *tributum capitis*.

c) Prestația în natură, adică *dijma* și *claca* – *victigalia, anona* – s-a făcut aplicată în Dacia. Se pare că împăratul Traian, în dorința sa de a spori numărul coloniștilor în Dacia, a scutit

locuitorii din noua sa provincie de dijmă și clacă, prestații vexatorii în alte provincii ale imperiului.

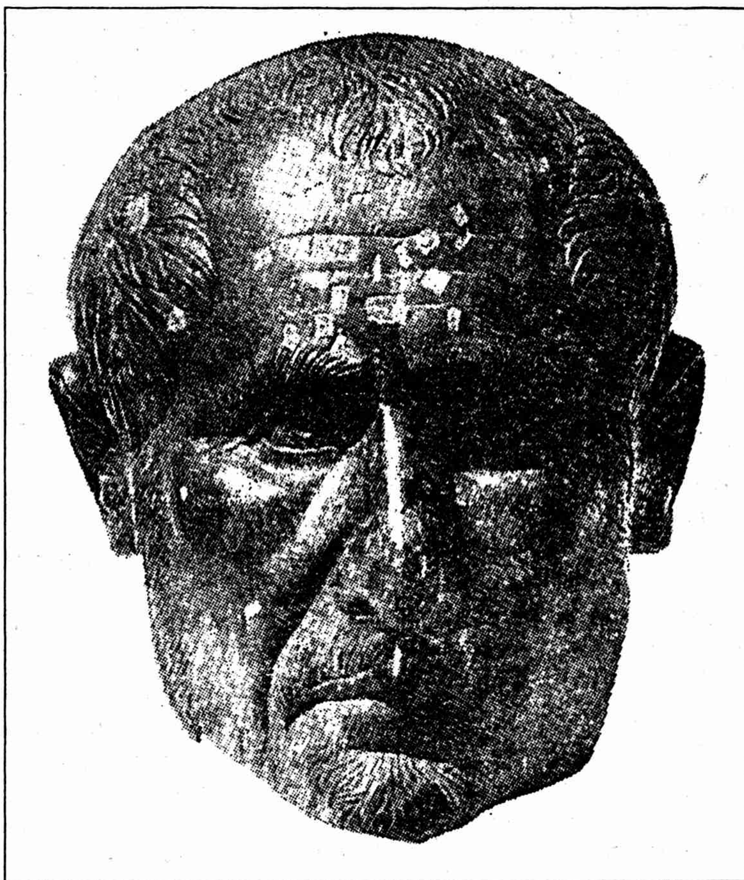
Pe lângă contribuțiile directe se mai percepeau și contribuții indirecte precum:

a) *Darea pe moșteniri* – *vicesima hereditatum.*

b) *Darea pe sclavii emancipați* – *vicesima libertatis sive manumissionis.*

De plata acestor impuneri nimeni nu era scutit. Ele se percepea în *regie proprie*, dar și prin *arendare*. De asemenea, se arendau și pășunile și salinele la *arendași* – *conductores pascui et salinarum.* Arendate pe mai mulți ani erau și *vămile* – *stationes.* Taxele vamale se ridicau la 25% din valoarea mărfii. Erau însă și stațiuni vamale, care se administrau de *slujbași imperiali* – *conductor sive comes comerciorum.*

Registrele funciare și rolurile de impunere erau purtate de *librarius ab instrumentis censualibus* și de ajutoarele sale – *adjutores tabulariorum.*

Mărturie a artei statuare din Dacia: capul împăratului Traian Decius (249 - 251), primul ilir care ocupă tronul imperial

Capitolul VI

VIAȚA ECONOMICĂ ȘI SOCIALĂ

1. Grija pentru sporirea producției agricole și forestiere
2. Intensificarea exploatărilor aurifere
3. Organizarea muncitorilor în colegii sau bresle
4. Opera edilitară
5. Instalații de igienă și salubritate

1. Grija pentru sporirea producției agricole și forestiere

Dominația romană, pe lângă grija pe care o purta unei bune și cinstite administrații, se interesa de-aproape și de bunăstarea economică și socială a populației. Romanii au introdus în Dacia metode noi de cultură intensivă și rațională a pământului, căutând să obțină recolte cât mai abundente pentru a putea contribui în mod efectiv la aprovizionarea cu cereale a Italiei și îndeosebi a Romei. Una dintre principalele obligațiuni ale provincialilor față de metropolă era contribuția cât mai îmbelșugată la aprovizionarea ei cu alimente.

Înmagazinarea cerealelor se făcea în silozuri sau hambare sub controlul unui *preposit al grânelor – praepositus horreorum*. Monopolul grâului nu se aplica în Dacia, dar se făceau stocaje de cereale ca rezerve pentru timpuri de secetă, precum și rechiziții de grâne pentru nevoile armatei.

În scopul unei cât mai raționale agriculturi, ogoarele erau măsurate de *ingineri hotarnici – agrimensores* – iar hotarele dintre ele bine fixate prin *borne* sau *pietre de hotar – maceria*. Agricultorii cu familiile și sclavii lor, deopotrivă cu tot inventarul agricol, erau trecuți în rolurile pentru impozite. *Pășunile* – pascua – cuprindeau suprafețe foarte mari în golurile de munți, în poiene de codri, în luncile de la deal și de la șes. Ele înlesneau prăsila vitelor și îndeosebi a *ovinelor – peccus* – de unde derivă și termenul de *păcurar* pentru păstor.

În strânsă legătură cu creșterea vitelor stătea și exploatarea zăcămintelor de sare pentru consumul intern, dar și pentru export în țările vecine, cum arată numeroasele drumuri numite ale sării. Romanii exploatară zăcămintele de sare de la Salinae (Ocna Mureșului) și de la Potaissa (Turda), unde s-a dezgropat și un castru roman și s-au găsit numeroase inscripții. Controlul asupra exploatărilor în legătură cu pășunile și salinele era încredințat unui *conductor pascui et salinarum*, ceea ce indică legătura strânsă ce există între pășuni și saline.

Vastele *masive forestiere* constituiau un bun al statului – *silvae cominicae* – cu pădurari angajați din rândurile veteranilor. Pentru transportul lemnului din munți la vale se recurgea la forța motrice a apelor curgătoare, adică la plutărit. Controlul plutăritului, ca și al pescuitului în apele de munte și de la șes, era în seama așa numitului *conductor piscatus*.

Negoțul de *cereale* și de *produse animalice* se făcea cu cetățile grecești de pe litoralul pontic. Schimbul de produse se făcea la iarmaroace – *nundinae*. Comerțul suferea foarte mult de pe urma *monopolurilor* și *prețurilor maximale* pentru diverse produse de prima necesitate, dar mai ales din cauza *taxei de vânzare – siliquaticum* – care se ridica până la 24%.

2. Intensificarea exploatărilor aurifere

Romanii dădură o deosebită atenție exploatărilor minelor de aur din Munții Apuseni, de unde extrăseseră și dacii comorile lor de aur, în monede, în bare și în scule, pe care cuceritorii le ridicaseră ca pradă de război. Noua exploatare se făcea în mod mai sistematic, aducând în Dacia *mineri experți din Dalmația* și colonizându-i în regiunile aurifere. Astfel, luară ființă așezările de mineri de la *Ampelum*, de lângă Zlatna, de la *Alburnus Major* (Abrud) ș.a, unde se găsesc până astăzi urme de exploatări aurifere din timpul romanilor.

Meșteșugul exploatării aurului a trecut de la agatirsi la daci, și de la aceștia la romani. Minereul aurifer se măcina în pive mari mânate de apă, iar măcinișul se spăla în apă în așa fel ca aurul, fiind mai greu, să se așeze la fund de unde se culegea. O piuă mare de acest fel s-a găsit pe malul Crișului, la Buda, în apropierea unei mine de aur. Se culegeau și *fire de aur* din nisipul râurilor, trecând nisipul printr-o sită deasă. Culegătorii de aur – *leguli aurariorum*

sive auri leguli – erau destul de numeroşi pentru a se putea asocia într-o breaslă proprie.

Exploatările se făceau în *regie* sub conducerea unui *inginer de mine – philosophi* – sub conducerea supremă a procuratorului minelor aurifere din Dacia – *procurator aurariarum daciarum.* Aurul topit se turna în forme din care ieşeau barele, sub controlul aşa numitului "Aurilustralis coactor", ajutat de *scriitori – tabularii – casieri plătitori – dispensatores* – şi de *re-gistratori – librarii.* În localitatea *Pirustrilor – vicus Pirustrarum* – s-au descoperit *contractele de muncă* ale minerilor, scrise pe *table cerate*, în latineşte şi greceşte.

Minereuri de argint se găseau în părţile Năsăudului, la Rodna şi în alte regiuni şi este foarte probabil ca romanii să fi exploatat şi minele de argint. O inscripţie din timpul împăratului Antonius Pius (138 – 161) pare să indice că romanii exploataseră şi *minele de fier* din Hunedoara. De asemenea, erau exploatate de romani şi *carierele de marmură* de la Bucova, din valea Bistrei, mai jos de Zăicani şi Porţile de Fier. În anumite centre ale Daciei s-au descoperit urme de *monetării* şi arsenale de arme.

3. Organizarea muncitorilor în colegii sau bresle

Muncitorii specializaţi de la oraşe, din mine şi din alte întreprinderi industriale ca *minerii – aurarii – fierarii – fabrilânarii – centonarii – plutaşii – dendroforii –, corăbierii – navicularii sive nautae –, luntraşii – utricularii –, purtătorii de litiere – lecticarii* ş.a. erau organizaţi şi cartelaţi în *colegii*, adică în *isnafuri* sau *bresle* profesionale sau *sindicate*, cu un *staroste* în frunte, înconjurat de numeroşi *sfetnici.* Simbolul vizibil al colegiului profesional era *steagul* care îşi avea *naşa* lui – *mater colegii.* Fiecare colegiu îşi avea *zeul său protector* căruia i se închina şi-i aducea jertfe după ritualul obişnuit. Membrii colegiului erau obligaţi să plătească anumite cotizaţii pentru întreţinerea casei lor de întrunire, pentru aranjarea de jocuri şi festivităţi, pentru ajutorarea nevoiaşilor şi pentru acoperirea cheltuielilor de înmormântare.

4. Opera edilitară

În comparaţie cu viaţa primitivă *rustică* a populaţiei geto-dace din sate, care trăia şi se adăpostea în case de lemn şi se apărau din casele construite din lemn şi piatră fără cheagul cimentului, din care cauză au rămas atât de puţine urme de pe urma lor, aşezările romane şi îndeosebi oraşele înfăţişau un progres remarcabil. *Oraşele* se construiau după planurile edilitare, cu străzi largi şi regulate şi cu o piaţă la mijloc – *forum.* În piaţa împodobită cu coloane se ridicau palate pentru serviciile publice cum erau *primăria – curia – bazilicile* şi *magaziile.* Tot în centrul oraşului se ridica *templul* cultului oficial al *augustalilor*, iar în apropiere se construia *amfiteatrul* pentru adunări şi spectacole, cum erau luptele *gladiatorilor* cu fiare sălbatice şi tauri, cursurile şi întrecerile gimnastice distractive.

5. Instalaţiile de igienă şi salubritate

Aprovizionarea oraşelor cu apă potabilă se făcea prin *apeducte*, care alimentau şi instalaţiile de *băi publice* şi *particulare.* Urme de apeducte s-au dezgropat la Sarmizegetusa, la Apulum şi în alte oraşe din Dacia. Băile publice excelau prin marea lor curăţenie şi prin respectarea regulilor de igienă. Foarte frecvente erau instalaţiile de băi pentru oştire în oraşele de garnizoană. Pe lângă *izvoarele de apă termală* din valea Cernei s-au dezvoltat cu vremea celebre staţiuni balneare, precum la *Băile Herculane*, numite astfel după zeul lor protector *Hercules Salutiferus*, adică tămăduitorul. Din cuprinsul unei inscripţii aflăm că utilizatorii băii publice din Apulum, după baie, îşi tratau corpul cu uleiuri aromatice. Numele localităţii *Aquae*, de lângă Călan (jud. Hunedoara) indică o altă staţiune balneară folosită de romani. Inscripţiile latineşti care s-au găsit la *Geoagiul de Sus*, la *Băile Episcopiei* de lângă Oradea, arată că şi aceste staţiuni termale erau cunoscute în timpul romanilor.

Casele de la oraşe se construiau din piatră şi cărămidă, bine legate cu vestitul ciment roman, a cărui compoziţie chimică n-a putut fi încă descoperită. Interioarele palatelor de la oraş şi ale vilelor de la ţară erau împodobite cu *mozaicuri* şi *picturi* de tot felul, ale căror resturi trezesc admiraţia noastră. Edificiile publice, ca şi palatele cetăţenilor mai înstăriţi erau înzestrate cu *instalaţii de încălzire centrală – hypocausta* – cu aer înfierbântat, care era condus în încăperi prin zid şi pe sub duşumele.

Ţinând seama de remarcabilele progrese economice şi sociale realizate în noua provincie nu trebuie să ne mirăm dacă contemporanii o numeau *Dacia Felix.*

Capitolul VII

VIAȚA RELIGIOASĂ ȘI SPIRITUALĂ

1. Cultele și asociațiile religioase
2. Cunoștința de carte

1. Cultele și asociațiile religioase

Credința religioasă a populațiilor din Dacia era un *mixtum compositum* de concepții indigene și de diverse culte romane, grecești și orientale. Geto-dacii băștinași țineau sub stăpânirea romană la credința lor strămoșească, iar coloniștii care veneau din toate părțile imperiului roman și se așezau în Dacia își aduceau cu ei zeii lor de acasă. Astfel romanii veneau cu zeitățile lor naționale, iar coloniștii din Dacia, greci, ilirici sau asiatici continuau să se închine la zeitățile lor naționale, pe care le adoraseră în orașul sau țara lor de baștină. Exercițiul diverselor culte și credințe religioase era liber, în întreg cuprinsul Daciei. Totuși, *cultul împăratului*, de origină orientală, care fusese introdus în imperiul roman de la împăratul Augustus încoace, constituia religia predominantă în Dacia. În legislația justiniană totul era sfânt și divin, iar bizantinii nu vorbeau decât de sfântul împărat. Grija acestui cult oficial era în seama *augustalilor*, care își aveau templele lor în toate orașele mari. Geniul împăratului era trecut între lari și penați, adică între zeii casnici, ocrotitori ai tuturor cetățenilor.

Cultul religios în genere era în seama *pontificilor, flaminilor, antistilor* și *sacerdoților* de tot felul. Augurii și *haruspicii* se îndeletniceau cu tâlcuirea diferitelor semne și arătări, precum și cu prevestirea viitorului. În veacul al II-lea ajunse la mare răspândire în Dacia cultul oriental al lui *Mithras, Isis* și *Serapis.* Altare pentru aceste zeități se ridicau cu preferință de ostașii străini, sosiți în Dacia din Orient, iar sub influența acestora și de indigeni.

Investigatorul american Leslie Webber Jones, examinând numeroasele inscripții din Dacia, a putut constata că la orașe se cultiva mult *Jupiter*, cu diferite epitete, adeverit prin 100 de inscripții: zeul Marte prin 15 inscripții; o inscripție era dedicată lui *Romulus* iar alta *Terrae Daciae* și *Genio Populi Romani.* Altare de închinare aveau și *Junona, Neptun, Hercule, Liber* (Bachus), *Esculap, Higya, Victoria, Concordia, Virtus, Nemesis.* Împărații divinizați erau Traian, Antonius Pius și Divus Versus. Apoi *Roma Aeterna, Cibele, Isis, Serapis, Balmarcodes* – Baal Marquod –, *Buzumarus, Malacbet, Babellahamon, Benefat, Mahaved, Hierobulus, Mithras, Deusol, Invictus Nabarzeș, Dea Celestis, Baltis, Deus Samandus, Epona* și *Campestris.* Acestea erau zeitățile care își aveau în Dacia altarele și adoratorii lor. Cele mai multe din aceste altare și pietre votive s-au putut constata firește la orașe, unde populația era mai numeroasă și mai variată, și anume în prima linie la *Apulum, Sarmizegetusa, Potaissa, Napoca, Ampelum* etc.

În unele din orașele Daciei luaseră ființă și anumite *asociații religioase* în jurul cultului unor zeități, asociații care se numeau colegii și care cuprindeau pe adoratorii din localitate ai acelei zeități. Astfel ființa la Potaissa *colegiul Izidei*, iar la Alburnus Maior (Abrud) *colegiul lui Jupiter Cerneius.* Membrii acestor asociații sau colegii religioase plăteau anumite cotizații pentru fondul comun de înmormântare a membrilor – *collegium funeraticium* – și pentru ajutorarea lor în caz de nevoie. Aflăm aceasta dintr-o circulară din 9 februarie 167 p.Chr., care fusese emisă de *Artemidorus Apollon*, președintele colegiului lui Jupiter Cerneus, prin care se arăta că numărul membrilor scăzuse de la 54 la 17 și că nici cotizațiile nu se mai încasau regulat, astfel că nici colegiul nu mai era în stare să-și îndeplinească obligațiunile sale statuare în cazul de deces al vreunui membru.

O inscripție din anul 235 p.Chr., descoperită la Napoca pe un sarcofag, se încheie cu *crucea monogramatică* și cu *formula sepulcrală S.T.T.L.L.* (Sit Tibi Terra Levis), pare să indice că pe la mijlocul secolului al III-lea p.Chr. era răspândit în Dacia și cultul creștin.

Mars, Statuetă de bronz de la Potaisa

Venus, Statuetă de bronz de la Potaisa

2. Cunoștința de carte

Din punct de vedere cultural organizarea Daciei în provincie romană a însemnat fără îndoială un remarcabil progres. Romanii au introdus și au răspândit în Dacia *cunoștința de carte*, care în epocile anterioare era necunoscută.[15] Așa se explică lipsa de însemnări scrise în limba geto-dacă. Cunoștința de carte a pătruns mai întâi la orașe și s-a răspândit mai apoi la sate. Numeroasele inscripții și însemnări împrăștiate asupra întregului teritoriu al *Daciei Traiane* sunt cea mai elocventă dovadă pentru larga răspândire a cunoștinței de carte în timpul stăpânirii romane.

Școli latinești luară ființă mai întâi la Sarmizegetusa și apoi la Porolissum, unde însemnase cineva că "a ajuns să încerce a scrie" – *consionem nanctus sum scribendi.* Pe o cărămidă găsită la Sarmizegetusa s-a putut descifra alfabetul săpat de trei ori, o dată întreg și de două ori fragmentar, probabil de un învățăcel al scrisului sau poate pentru uzul școlar. Cărămizi similare, cuprinzând alfabetul săpat probabil de începători, s-au mai găsit la Porolissum. La *Romula* s-a descoperit o cărămidă cuprinzând un fragment din *Iliada* lui Homer, ceea ce arată că, pe lângă învățarea scrisului și cititului, se mai preda și *limba elenă* și aceasta poate numai pentru copiii coloniștilor originari din regiunile grecești ale vastului imperiu roman.

Cum însă pentru ocuparea unor funcții mai înalte în administrația civilă sau în armată, simpla cunoștință de carte nu era suficientă, tineretul din Dacia se ducea la studii mai temeinice la Roma, sau în alte centre culturale din Orient pentru adâncirea și completarea cunoștințelor lui. După terminarea studiilor, tinerii aceștia se întorceau în Dacia pentru a ocupa posturi de răspundere în armată și administrație. Unii dintre ei se dedicau și profesiunilor libere, ca avocați sau medici, cum era faimosul oculist *Titus Attius Bivixtus* din Apulum (Alba Iulia) care-și făcea cuvenita reclamă pentru alifia de ochi preparată de el însuși. Din această prea interesantă inscripție pare să rezulte că *medicina curativă* în Dacia era așa de răspândită și apreciată, încât se simți nevoia ca ea să fie practicată de medici de specialitate, cum era oculistul menționat mai sus.

Nu lipseau nici *artiștii liber profesioniști*, precum erau *cântăreții* pe la ospețe, *matadorii* și *gladiatorii* din circuri și amfiteatre ale căror nume au rămas înveșnicite în inscripțiile din Dacia, culese și publicate de Theodor Mommsen și alți cercetători ai trecutului imperiului roman. Reținem numele unui copil minune *Regulus*, care, asemenea lui Iacint și Narcis, a jucat și a cântat în fața senatului și poporului roman și chiar înaintea împăratului Commodus (180 – 192) spre marea admirație a tuturor – *saltavit, cantavit, jocit omnes delictavit* – cum spune inscripția. Numeroasele inscripții funerare scrise în versuri indică înclinația daco-romanilor spre poezie, moștenită în parte și de la agatirsi, la care legile erau formulate în versuri, care se recitau și se cântau totodată.

Capitolul VIII

PROVINCIALII ȘI COLONIȘTII

1. Legenda exodului populației autohtone
2. Respectul romanilor față de datinile și obiceiurile dacilor
3. Ostilitățile dacilor liberi față de romani
4. Procesul de romanizare și înlesnirea lui prin constituția împăratului Antonius Caracala
5. Rolul armatei și al corpului funcționăresc în desfășurarea procesului de romanizare
6. Înlesnirea colonizării și organizarea coloniștilor în colegii după originea lor
7. Răspândirea limbii latine

1. Legenda exodului populației autohtone

Înainte de cucerirea romană, Dacia era o țară bine populată. Populația autohtonă se compunea din *geto-daci*, pe lângă care se așezaseră, mai ales în regiunile periferice, diverse triburi barbare, între care *iazigii* în luncile Tisei, germano-celții în părțile nord-vestice și *seminții sarmatice* în regiunile nord-estice ale teritoriului român de astăzi. Pe puterea de rezistență a populației autohtone s-a rezemat regele Decebal în eroicele sale lupte contra romanilor. În cursul acestor sângeroase încleștări a căzut, fără îndoială, o bună parte din populația bărbătească a Daciei, care fusese capabilă de a purta arma. Faptul acesta este, de altfel, adeverit prin mărturia lui *Eutropius* care arată că, în urma îndelungatelor războaie, Dacia rămăsese istovită de bărbați – *viris erat exhausta*.

Dar nu este mai puțin adevărat că îndată după încetarea ostilităților și așezarea păcii, populația dacică, care se refugiase în munți cu avutul ei, se reîntoarse la vetrele părăsite, cum se evidențiază aceasta din mai multe scene de pe Columna lui Traian, care greșit fuseseră interpretate ca un exod al populației autohtone. Exodul populației ar fi putut avea loc la începutul războiului, dar nicidecum la sfârșitul lui, în fața învingătorului.

Numeroase triburi dacice rămăseseră după cucerirea romană în afara granițelor noii provincii și rândurile lor par să fi fost umplute și cu anumite elemente dârze din interiorul Daciei, care preferară robiei romane viața în pribegie, deși nu lipsesc știri că în cursul celui de al doilea război cu romanii foarte mulți daci trecuseră de partea romanilor. Masa compactă a populației dacice, alcătuită din oameni mai în vârstă, din femei și din tineret, rămase, atât în timpul războiului, cât și după terminarea lui, la vatră, supunându-se cuceritorilor și ajungând cu vremea la o conviețuire pașnică cu ei.

Harta lui *Ptolemeu* din secolul al II-lea ne-a păstrat în teritoriul geto-dacic numele unor așezări rurale cu terminațiunea dacică în *-dava* ca: *Dacidava*, *Arcidava*, *Polendava*, *Patridava*, *Rusidava*, *Carsidava*, *Petendava*, *Petrodava*, *Utidava*, *Buridava*, *Marcodava*, *Ziridava*, *Singidava*, *Argidava* ș.a. Inscripțiile descoperite în Dacia fac mențiune de nume dacice ca: *Bacanca*, *Burticum*, *Canonia*, *Cadonia*, *Deusara*, *Toneta*, *Scaieta*, *Margada* etc. De altfel, romanii nu aveau nici un motiv de a stârni populația autohtonă sau de a o izgoni din așezările ei, când se știe că romanii prețuiau elementul uman din provinciile lor, care singur era în măsură să chezășuiască înflorirea provinciei prin munca sa constructivă în folosul cuceritorilor. În Dacia, romanii se străduiră să câștige și să pună în mișcare cât mai multe brațe de muncă pentru exploatarea bogățiilor naturale ale noii cuceriri, care constau, precum s-a arătat mai sus, în ogoare și pășuni, în masive forestiere și în zăcăminte miniere cum era sarea, dar îndeosebi metalele nobile cum erau aurul, argintul și chiar fierul. În plus, din motive fiscale niciun cuceritor nu se lipsește ușor de elementele harnice și productive, care prin munca lor contribuie la sporirea avuției publice și la înflorirea stării materiale a țării cucerite.

2. Respectul romanilor față de datinele și obiceiurile dacilor

Într-adevăr, romanii, după cucerirea Daciei, aplicară față de populația autohtonă o politică de destindere și de apropiere, ținând seama de vechile tradiții politice și economice ale dacilor. Împăratul Traian păstră numele Sarmizegetusa pentru capitala Daciei. În oștirea romană se găseau *unități dacice* ca *"numerus dacicus"* și *"cohortes dacorum"* dintre care unele își păstrau chiar vechiul lor stindard național, *zmeul volant* sau *dragonul*. Dacii indigeni serveau și în milițiile locale - *manus tumultuaria* - de care se face mențiune. Până și faimoasele *săbii încovoiate după modelul dacic* precum și *săgeata dacică - iaculum Dacorum* - fură menționate. Pe o monedă comemorativă în cinstea împăratului Decius (249 - 251) s-a putut distinge *geniul dacic cu dragonul*. O altă monedă de la împăratul Filip cel Tânăr purta pe avers inscripția *Dacia*, reprezentată prin *chipul unei femei tinere, având la picioare un vultur cu o cunună de laur în cioc. Vulturul era și pe emblema Legiunii I-a Macedonică. Vulturul s-a păstrat și în emblema Munteniei, cu singura deosebire că aci cununa de laur din ciocul vulturului este înlocuită cu semnul crucii creștine.*

După unele mărturii și indicații istorice romanii îngăduiră *folosirea limbii dace în unitățile militare* ce se recrutau din rândurile dacilor.

3. Ostilitățile dacilor liberi față de romani

Cu toate acestea însă, dacii liberi, al căror număr sporea mereu prin refugiații din Dacia romană, nu încetau de a agresa cu atacurile lor granițele imperiului. Sub împăratul Antonius Pius (138 - 161) se menționa mereu de *daci rebeli - Daci rebellantes* - și *provinciali răzvrătiți - provinciales recusantes.* În timpul domniei împăratului Commodus (180 - 192) dacii liberi, în înțelegere cu gepizii și marcomanii de la granița nord-vestică a provinciei, amenințau mereu liniștea și pacea provinciei, silind pe romani să recurgă la măsuri drastice de apărare. Septimius Severus (192 - 201) întări garnizoana de la *Potaissa* (Turda) mutând acolo din Moesia *Legiunea a V-a Macedonică*. La 193, împăratul încredință guvernatorului provinciei, C. Vettius Sabinianus Iulius Hospes, comanda unei expediții de pedeapsă contra dacilor liberi și a aliaților lor. Sabinianus lovi fără crutare triburile dacice, înfrânse rezistența lor și *transplantă 12.000 de familii dacice în provincia romană*, colonizându-le acolo. Actul acesta de colonizare constituie cea mai bună dovadă că politica romanilor în Dacia nu tindea la stârpirea populației, ci dimpotrivă, la înmulțirea și întărirea potențialului ei etnic și economic.

Urmașii lui Septimius Severus avură de susținut lupte sângeroase contra dacilor liberi. Împăratul Maximianus Tracul (225 - 239) respinse un atac puternic din partea dacilor liberi în alianță cu sarmații iazigi, pentru care faptă războinică împăratul fu cinstit cu titlul de *Dacicus* și *Sarmaticus*. Pentru izbânzile sale asupra acelorași daci liberi împăratul Dacicus (249 - 251) fu onorat cu titlul de *"Restitutor Daciarum"* și de *"Dacicus Maximus"*. Pe la mijlocul secolului al III-lea, conștiința națională dacică era trează. În timpul împăratului Galinus (260 - 269) generalul *Regalianus*, un pretendent la tronul imperial, se mândrea cu *originea sa dacică și de coborârea sa directă din regele Decebal - erat gentis Daciae, Decebalis ipsis ut fertur affinis.*

4. Procesul de romanizare și înlesnirea lui prin constituția împăratului Antonius Caracala

Cu toate acestea, elementul dacic care trăia în provincie și venea zilnic în atingere cu romanii, superiori din punct de vedere cultural și al civilizației, nu putu rezista mult procesului de romanizare. În urma contactului zilnic cu autoritățile civile și militare, populația dacică autohtonă deprinse curând limba, datinele și obiceiurile romane, fără să-și renege originea sa dacică, cum se vede aceasta din numeroasele inscripții funerare din Dacia, care indică originea dacică a celor decedați în amintirea cărora se pune inscripția. Originea dacică se vede din însuși numele răposatului, iar uneori chiar prin indicația directă: *"de națiune dac" - natione Dacus.*

După o cercetare mai recentă a inscripțiilor din Dacia s-au putut constata vreo 335 nume grecești, vreo 116 nume ilirice și vreo 67 nume traco-dacice. Interesant este faptul că inscripțiile din celelalte provincii romane ne-au păstrat aproape 150 nume de militari și civili originari din Dacia - *natione dacus, domo Dacia*. În condițiile acestea este evident că în nici un caz nu poate fi vorba de o exterminare a populației autohtone din Dacia, cum s-a susținut și cum se mai susține și astăzi de unii cercetători cu idei preconcepute.

Procesul de contopire a dacilor cu

populația romană cuceritoare a fost foarte mult înlesnit prin *constituția* din 212 a *împăratului Antonius Caracala* (211 – 217) în virtutea căreia dreptul de cetățenie romană fu conferit tuturor locuitorilor din vastul imperiu roman, fără deosebire de limba și originea lor etnică. Prin aplicarea constituției antoniene, *geții* din Transdanubia și *dacii* din Dacia propriu-zisă deveniră cu toții cetățeni romani.

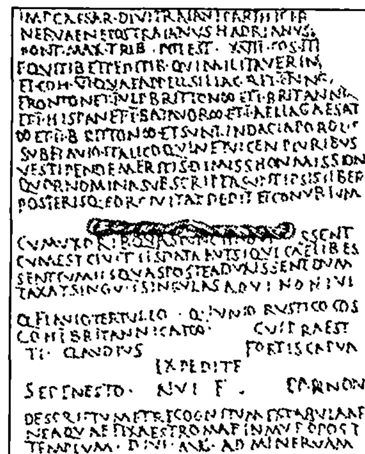
Sf. Augustin relatează că pe timpul său *toți cetățenii imperiului deveniseră romani și toți își zic romani – omnes Romani facti sunt et omnes Romani dicuntur.* După cetățenii săi romani, provincia Dacia s-a numit ulterior *Romania*.

5. Rolul armatei și al corpului funcționăresc în desfășurarea procesului de romanizare

După cucerirea Daciei și după transformarea ei în provincie romană, cuceritorii nu se puteau întemeia pe elementele etnice ostile lor, ci trebuiră să recurgă la sprijinul instituțiilor lor oficiale, cum erau *armata* și *corpul funcționăresc*. În urma armatei veniră *tehnicienii* și *meșterii* de tot felul pentru a ajuta la noua așezare administrativă și economică a provinciei. Armata, cu garnizoanele ei în centrele principale ale Daciei și cu unitățile ei răspândite asupra întregului cuprins al provinciei, s-a îngrijit ca viața romană să găsească pretutindeni puncte de sprijin pentru manifestarea și afirmarea ei.

În jurul fortărețelor și garnizoanelor se îndesau elemente locale pentru a găsi satisfacerea nevoilor și neajunsurilor lor. Iar pentru a putea fi înțeleși, ei se străduiau să articuleze cererile și revendicările lor în limba cuceritorilor, adică în *limba latină*, care era singurul mijloc de înțelegere verbală. Și cum legiunile staționau de regulă decenii întregi în una și aceeași localitate, comandanții și trupa aveau grijă să rămână în contact zilnic cu localnicii, să și-i apropie cât mai mult și să se contopească cu ei. În *canabele* din jurul taberelor se desfășura un mare proces de contopire etnică a elementului dacic cu cel roman dominant, proces care ajungea să se desăvârșească prin atribuirea de loturi de pământ către veterani și prin statornicirea acestora pe pământul așa de ospitalier al Daciei.

Un al doilea element activ în procesul de romanizare a fost corpul *funcționarilor publici* care, fiind în contact zilnic cu provincialii, căutau să-i apropie și să le trezească încrederea în noua stăpânire. În sensul acesta activau și *liber profesioniștii*, dar și oamenii de tot felul care, ademeniți de faima bogăției Daciei, umblau după afaceri rentabile în țara făgăduinței, care prin bogățiile ascunse ale minelor de aur ispiteau pe oamenii de afaceri din lumea romană să-și încerce norocul în această *Californie* antică.

Diplomă a unui militar din trupele auxiliare

6. Înlesnirea colonizării și organizarea coloniștilor în colegii, după originea lor

Exodul acesta de coloniști romani din toate regiunile imperiului era încurajat într-o măsură oarecare de însăși oficialitatea romană. *Eutropius* afirmă că, după supunerea Daciei, Traian ar fi strămutat acolo o mare mulțime de oameni din toată lumea romană pentru munca câmpului și ridicarea orașelor – *Traianus victa Dacia ex toto orbo Romano inifinitas eo copiae transtulerat ad agros et irbes calendas.* În scopul acesta împăratul Traian recurse chiar la modificarea normelor pentru emigrație, îngăduind în mod excepțional emigrarea de elemente romane din Italia pentru noua sa provincie, Dacia, la prosperitatea căreia ținea așa de mult. Astfel, Dacia se putea mândri cu privilegiul de a fi primit coloniști din Roma și din alte orașe italiene.

Centre importante de coloniști romani erau municipiile Sarmizegetusa, Apulum, Potaissa, Napoca și Porolissum, care din cauza aceasta fuseseră ridicate curând la rangul de colonii.

Exploatarea minelor de aur din Munții Apuseni ademeni curând numeroase elemente specializate în exploatările miniere din Dalmația, care se așezară la Apulum, la Alburnus și alte localități vecine. Alburnus devenise astfel un adevărat *"vicus Pirustarum"*, adică satul coloniștilor din Pirusta dalmatină. La coloniștii ilirici veniți din Dalmația se mai

asociaseră coloniști și din alte provincii romane, ca bunăoară din *Gallia*, *Macedonia*, *Bitinia*, *Galatia*, *Siria* ș.a.

Coloniștii originari din aceeași localitate se constituiau uneori în *asociații* sau în *cercuri* pentru cultivarea limbilor materne, precum și a datinilor și obiceiurilor lor de acasă, dar și pentru apărarea intereselor profesionale. Coloniștii originari din Asia organizară la Napoca cercul sau *colegiul Asianilor – collegium Asianorum*. Coloniștii originari din Galatia își aveau colegiul lor – *collegium Galatarum* – la Napoca și Germisara. La Apulum coloniștii din localitatea Prosmona din Dalmația își aveau colegiul lor – *collegium Prosmonorum*. Este probabil că asemenea colegii să fi existat în cercurile coloniștilor proveniți și din alte localități ale imperiului și că descoperirea de inscripții noi va lărgi cunoștințele noastre în această privință. Dar pe lângă coloniștii cu drepturi politice depline mai veniră în Dacia și numeroși *peregrini* și *sclavi* care, folosindu-se de limba latină, o propagau cu succes în rândurile provincialilor autohtoni.

7. Răspândirea limbii latine

Răspândirea limbii latine oficiale asupra întregului teritoriu al Daciei s-a făcut, firește, în dauna limbii dace, despre care nu se mai amintește nimic în mărturiile timpului. Limba dacă, neajungând să se ridice la nivelul limbii literare latine, nu apare nici în inscripții și căzu pradă uitării.

Limba latină vorbită în Dacia nu era latina clasică, ci *un dialect latin rustic*. Diferențierea progresivă dintre limba clasică și limbajul rustic latin de la Dunăre fu determinată în bună parte și de noile condiții de viață ale provincialilor din Dacia și Moesia. Termenul de *pagus* pentru sat fu înlocuit prin cel de *fossatum*, adică de așezare apărată cu val și șanț – *fossa* – contra atacurilor barbare, de unde derivă românescul *sat*. Locuitorii din *"pagus"* – *"pagani"* deveniră *necredincioșii* păgâni, care nu îmbrățișaseră creștinismul, spre deosebire de sătenii creștini.

Termenul de *"vila"* – *casa* fu înlocuit prin *curte* de la *cohortem* – o unitate militară, care staționa adesea în vile. Termenul de *municipium* sau *urbe* pentru așezările urbane, fu înlocuit prin termenul de *cetate* – *civitatem* – ceea ce însemna o localitate fortificată. *Canabele* de pe lângă taberele militare își schimbară numele în *subcetate* – *subcivitatem*. *Terenul pavat al orașelor* – *pavimentul* – deveni *pământul* nostru, adică solul cultivat și productiv.

Din bogata terminologie administrativă s-a păstrat termenul de *judex* – *judele* sau *judecele* nostru. Termenul de *lex* s-a păstrat sub forma de *lege* în înțeles profan, dar și religios. Provincialii din Dacia, deopotrivă cu cei din Moesia, au păstrat termenii bisericești și administrativi, precum și cuvintele care exprimă ideile fundamentale pe care le întâlnim în limba română.

Una din cele mai însemnate titulaturi romane care s-a păstrat la provincialii din cele trei Dacii era titlul de *dux*, *duce*, pentru guvernatorul provinciei, care, cu vremea, trecu asupra administratorilor celor trei Dacii și care din mărturiile istorice medievale apare sub forma de *duce* și în slavă, *voievod*, iar în germană *herțeg* (Herzog).

Procesul de tranziție din limba clasică în dialectul rustic se evidențiază foarte bine în toponimia ce ni s-a păstrat la *Procopius* în lucrarea sa asupra edificiilor din timpul împăratului Justinian (527 – 565). Iată câteva exemple în redactarea grecească a autorului: [...] *treizeci de lei*, [...] *șapte case*, [...] *Fântâna lupului*, [...] *stâna*, [...] *strunga*, [...] *scara*, [...] *Arini*, [...] *Munții Gemeni*, [...] *Dușmanii*, [...] *Ulmet*, [...] *Castel Nou*, [...] *Scaune*, [...] *Florentina*, [...] *Romaniana*, [...] *Romuliana*, [...] *Bârsava*, [...] *Lăbuța*, [...] *Argintari* ș.a.

Unele din numirile acestea vechi latine, ca bunăoară *Petra* sau *Petrae* – *Piatră*, traduse în limba năvălitorilor de mai târziu, care s-au suprapus populației autohtone în slavonescul *Camena* (jud. Tulcea) care nu este decât o traducere a latinului *Petra*, adică *Piatră*.

Numele împăratului Traian s-a păstrat până astăzi în tradiția istorică. Prin construcțiile sale Traian devenise așa de popular în inscripții, încât Constantin cel Mare îl numea *"burneană de zid"*. Provincialii atribuiau lui Traian aproape toate construcțiile vechi. Drumul roman care duce la Turnu Roșu se numește *Calea lui Traian*. Valurile de apărare de tot felul, ce fuseseră ridicate în tot cuprinsul Daciei și Transdanubiei, apar până în zilele noastre sub numirea de *troiene*. De asemenea, s-au încercat apropieri între numele localității *Caracal* cu cel al împăratului *Caracala*, promulgătorul constituției antoniene din 282. Numele orașului *Turnu-Severin* a fost pus în legătură cu numele împăratului Septimius Severus ș.a.

Capitolul IX

APĂRAREA TRANSDANUBIEI ȘI DACIEI CONTRA BARBARILOR

1. Pretinsa intenție de evacuare a împăratului Adrianus
2. Apărarea Daciei de către urmașii lui Adrian și începutul luptelor cu goții

1. Pretinsa intenție de evacuare a împăratului Adrianus

După moartea împăratului Traian, întâmplată la 11 august 117, urmașii lui pe tronul cezarilor depuseră cele mai largi stăruințe pentru consolidarea Daciei și apărarea ei contra barbarilor năvălitori. Granița nord-vestică a Daciei era mereu amenințată de vandali, gepizi și marcomani care, unindu-se cu dacii liberi, năvăleau mereu în Dacia. Iazigii din luncile Tisei nelinișteau mereu Dacia Malvensă, iar din răsărit roxolanii pătrunseseră adânc în Transdanubia moldoveană și munteană, ajungând până la Olt. În fața acestei situații, urmașul lui Traian, împăratul *Aelius Hadrianus* (117 – 138), care comandase pe vremuri *Legiunea a V-a Macedonică* în Troesmis (Iglița) pare să fi avut intenția de a părăsi Dacia, retrăgând legiunile la limesul dunărean. Cel puțin așa ne comunică doi cronicari romani, Dio Cassius și Eutropius, care susțin că împăratul *Adrian*, sub impresia necontenitelor atacuri și hărțuieli din partea barbarilor, ar fi voit să evacueze Dacia, dar că la stăruința generalilor săi ar fi revenit asupra hotărârii acesteia, din considerație pentru mulțimea cetățenilor romani din Dacia, care, în cazul unei evacuări, ar fi rămas pradă barbarilor. Astfel, planul împăratului, de a retrage legiunile din părțile imperiului prea expuse și prea greu de apărat, pe linii mai interioare, a fost redus la evacuarea unor provincii din Orientul Mijlociu, cum erau *Armenia*, *Asiria* și *Mesopotamia*, Dacia rămânând mai departe în granițele imperiului.

Împăratul Adrian a vizitat de multe ori capitala Sarmizegetusa. Din ordinul său s-a construit apeductul orașului, ale cărui urme s-au dezgropat în zilele noastre. O inscripție comemorativă a înveșnicit amintirea prezenței sale acolo. El a stăruit pentru întărirea *limesului alutan* și de aceea pare foarte puțin probabilă relatarea lui Dio Cassius că din ordinul împăratului Adrian s-ar fi demontat podul lui Traian de la Drobeta. O medalie din timpul său înfățișează *Dacia Felix* prin o fecioară care într-o mână ține *sabia dacică încovoiată*, iar în alta un ciorchine de struguri, o dovadă că vița de vie, distrusă sub regele Burebista, ajunse să fie cultivată din nou în Dacia Traiană. Pentru larga sa solicitudine pentru provincia lui Traian, împăratul Adrian fu cinstit cu titlul *Restitutor Daciae*.

2. Apărarea Daciei de către urmașii lui Adrian și începutul luptelor cu goții

De aceeași solicitudine se bucură Dacia și sub urmașii lui Adrian. Împărtul *Antonius Pius* (138 –161) respinse cu succes atacurile barbarilor contra Daciei și restaură, cum arată o inscripție, amfiteatrul de la Porolissum, care se putea asemăna cu cel de la Sarmizegetusa. Împăratul *Marc Aureliu* (161 – 180) avu de susținut lupte grele și sângeroase contra marcomanilor. O inscripție arată că el a salvat Dacia de mari primejdii. În luptele sale împăratul a găsit un sprijin efectiv la guvernatorul Daciei *Claudius Pronto*, căruia cetățenii din Sarmizegetusa îi dedică o inscripție votivă. Dio Cassius arată că pe timpul domniei împăratului Marc Aureliu au fost supuși și colonizați în Dacia mase compacte de barbari. Sub împăratul *Commodus* (160 – 192), cinstit cu titlul de *Sarmaticus*, pentru isprăvile sale războinice contra sarmaților, guvernatorul Daciei, *Sabinianus*, a înfrânt împotrivirea dacilor liberi și a colonizat în imperiu 12.000 de familii dacice.

Alte seminții dacice, cum erau *costobocii* și *carpii*, coborâră pe Siret, spre Dunăre. Străbătând Transdanubia moldoveană, ei năzuiau spre Moesia inferioară, unde îi ademeneau bogățiile orașelor grecești de pe litoralul pontic. Ei fură primiți în imperiu și colonizați acolo, unde, pe timpul împăratului *Teodosiu*, se pomenește de *"vicus carporum"* lângă Hârșova. Împăratul *Septimius Severus* (192 – 201) acordă Daciei o atenție deosebită. El mută

Legiunea a V-a Macedonică din Troesmis (Iglița) la Potaissa (Turda) și ridică această localitate la rangul de colonie. Tot din ordinul lui pare să se fi ridicat vestitele *castre noi severiane – castra nova severiana* – la Drobeta, în jurul cărora s-a ridicat mai apoi cetatea *Turnu-Severinului*, care-i păstrează numele până în zilele noastre.

Împăratul *Antonius Caracala* (211 – 217) avu de susținut lupte grele cu goții care, desprinzându-se din numeroasele triburi germanice de la Marea Baltică, sălășluiră mai bine de un secol în șesul sarmatic și pe litoralul nordic al Mării Negre, ajungând până în Crimeea. Pe la începutul secolului al III-lea, goții trecură Nistrul în Transdanubia moldoveană, ocupând regiunile evacuate între timp de costoboci și de carpi, care năvăliseră în Moesia Inferioară. Sub împăratul *Antonius Caracala*, romanii se ciocniră pentru prima dată cu goții în *Transdanubia* și *nu în Dacia*, precum s-a crezut. Goții fură bătuți și siliți să respecte limesul dunărean. Valurile romane din Transdanubia nu mai puteau fi apărate cu succes contra goților năvălitori. Împăratul *Alexandru Severus* (222 – 235) nu mai putu împiedica pierderea cetății *Tyras* din limanul Nistrului, unde se găsiră ultimele monede romane din timpul domniei sale.

După ce cuprinseră *Cetatea Albă* (Tyras), goții se instalară de-a binelea în Transdanubia pe care o numiră *Goția*. De acolo ei nelinișteau mereu Moesia Inferioară. Împăratul *Maximianus* (235 – 238) avu ciocniri sângeroase cu goții. El apără cu succes Dacia contra sarmaților și dacilor liberi și fu onorat cu titlul de *Sarmaticus* și *Dacicus*. Împărații *Gordianus* (238 – 244) și *Filip Arabul* (244 – 249) luptară contra goților, care pătrunseră în Moesia, izgonindu-i de acolo. *Sarmizegetusa* datorește împăratului Gordianus ridicarea ei la rangul de *metropolă – metropolis – a orașelor dacice*. Pe timpul împăratului *Dacios* (248 – 251) goții năvăliră în Moesia. Împăratul, care se mândrea cu titlul său de *Restitutor Daciarum*, ieși întru întâmpinarea lor la *Abrittus* (Abtatkalesi) la jumătatea drumului dintre Mangalia și Silistra, dar oștirea sa fu bătută și împăratul își pierdu viața pe câmpul de luptă. Sub împăratul *Galus* (251 – 253), goții se putură reîntoarce în Goția Transdanubiană cu prada lor, împăratul consimțind să-i considere ca federați ai imperiului și să le plătească subsidii anuale.

Încurajați de aceste succese, goții nu conteniră cu atacurile lor contra imperiului. Sub împăratul *Valerianus* (253 – 260) ei invadară din nou Moesia, iar împăratul *Galienus* (260 – 268) nu mai pridídea cu apărarea atacurilor repetate ale goților din Transdanubia. Înverșunarea acestor lupte necontenite făcuse pe unii scriitori ca *Eutropius*, *Sextus Rufus*, *Orosius* și alții să afirme că pe timpul împăratului Galienus însăși Dacia ar fi fost pierdută – *amissa*. În realitate însă în afirmațiile acestor scriitori, care nici nu erau contemporani evenimentelor, se confunda Dacia cu Transdanubia, care pe timpul lui Galienus era de fapt pierdută pentru romani. *Aurelius Victor*, care scria în a doua jumătate a secolului al IV-lea, arată clar că sub Galienus fusese pierdută *provincia de dincolo de Istru – amissa trans Istrum provincia* – adică *Transdanubia*, unde goții se încuibaseră așa de bine, încât puteau fi considerați aproape ca sălășluind acolo – *prope incolas*. Iar Orosius, la rândul său, arată că regiunea transdanubiană se numea *Goția – trans Danubium ubi est Gotia*. O inscripție pe care cetățenii din Sarmize-getusa o așezaseră în cinstea lui *Licinius Cornelius Valerianus*, fiul împăratului Ga-lienus, arată că nu putea fi vorba de pierderea Daciei pe timpul acestui împărat, pe care contemporanii îl cinsteau cu titlul de *Dacicus Maximus*. De altfel, goții nici nu încercaseră să străbată Carpații în Dacia. Ei se așezară în Transdanubia de unde năzuiau spre sud în Moesia. De acolo goții treceau Dunărea și invadau imperiul.

Împăratul *Claudius* (268 – 270) întreprinse o mare expediție contra lor. Coloanele goților înaintaseră până la *Naissus* (Niș) unde suferiră o grea și sângeroasă înfrîngere. În schimb, împăratul Claudius fu cinstit cu titlul *Goticus*, primul împărat distins cu acest titlu.

Scriitorul *Trobellius Pelio* arată că în cursul năvălirilor gotice în Moesia, romanii luară ca prizonieri mulți regi barbari. De asemenea, fură robite femei nobile de diferite neamuri transdanubiene, în așa fel că Moesia se umplu cu sclavi și muncitori din nordul Dunării. După înfrângerile acestea, goții din Transdanubia fură siliți să recunoască supremația romană și să se împace cu situația de federați ai imperiului în schimbul subsidiilor obișnuite în bani și în efecte de tot felul.

Capitolul X

EVACUAREA DACIEI DE CĂTRE ROMANI

1. Luptele cu vandalii și gepizii
2. Dispozițiile de evacuare luate de împăratul Aurelian
3. Mărturiile lui *Flavius Vopiscus* și *Eutropius* asupra evacuării Daciei
4. Organizarea Daciei Aureliene

1. Luptele cu vandalii și gepizii

Concomitent cu năvălirile goților în Transdanubia și așezarea lor vremelnică acolo se accentuă tot mai mult agresiunea *dacilor liberi* și a asociaților lor contra graniței nord-vestice a Daciei. Aliații dacilor liberi erau acolo *iazigii*, *vandalii* și *gepizii*. Iazigii erau o seminție sarmatică care se strecurasc încă pc la anul 50 p.Chr. în câmpia Tisei. Apărătorii Daciei avură mult de furcă cu ci.

La nord de iazigi, până la gura Someșului, hălăduiau *vandalii*, o seminție germanică, foarte războinică, care năzuia spre sud, pentru a-și deschide drumul în imperiu. Dincolo de Someș, până la gura Crișurilor și mai sus de Tisa, sălășluiau *gepizii*. Aceștia părăsiră în secolul al II-lea p.Chr. așezările lor nordice de la gura Vistulei, străbătură Carpații Păduroși și ajunseră în valea Tisei la granița Daciei Porolissense. De acolo, ei atacau mereu, în unire cu triburile dacilor liberi, granițele provinciei romane.

În tot cursul secolului al II-lea și al III-lea, romanii avură de susținut lupte grele de apărare contra coaliției acestor seminții ostile, precum indică de altfel și titlurile de onoare de *"Dacicus"* și *"Sarmaticus"* conferite împăratului *Maximianus Tracul* și împăratului *Dacius*. În toiul luptelor sângeroase contra coaliției gepido-dacice își găsi moartea *Filip cel Tânăr*, fiul și coregentul împăratului *Filip Arabul*, căzând de pe cal și frângându-și gâtul. Sub împăratul *Galienus* (260 – 268) atacurile coaliției barbare contra Daciei se înteţiră tot mai mult, dar ele putură fi încă respinse cu succes, precum indică titulurile de glorie conferite împăratului biruitor de *"Dacicus Maximus"* și de *"Restitutor Daciarum"*. Urmașul lui Galienus, împăratul *Claudius* (260 - 270), respinse la Naissus ata-cul goților și ținu încă piept atacurilor furioase ale barbarilor contra Daciei.

2. Dispozițiile de evacuare luate de împăratul Aurelian

Succesorul lui Galienus, împăratul *Aurelianus* (270 – 275) își dădu scama însă că în fața atacurilor necontenite ale coaliției vandalo-gepido-dacice granițele Daciei nu mai puteau fi apărate cu succes. De aceea, el luă grava hotărâre de a scurta frontul de apărare prin retragerea legiunilor din *Dacia Porolissensă* spre poziții interioare pregătite din vreme. Acestea erau, după toată probabilitatea, marcate prin cursul Mureșului cu fortificarea capului de pod de la Apulum.

Dar împăratul ajunse curând la convingerea că nici această linie a frontului contra barbarilor din nord-vest nu mai putea fi apărată cu succes. De aceea, romanii evacuară și *Dacia Apulensă*, retrăgându-se în Carpați și organizând o nouă linie de apărare pe creasta acestora, cu intenția de a încerca apărarea cel puțin a *Daciei Malvense*, adică Oltenia și Banatul de astăzi. Acolo găsim concentrate, după 271, *Legiunea a V-a Macedonica*, care își avea garnizoana la Potaissa (Turda) și Napoca (Cluj) și *Legiunea a XIII-a Gemina* cu reședința la Apulum (Alba-Iulia), precum se constată din ultimele inscripții romane din Dacia. Se vede însă că în urma atacurilor concentrice ale coaliției barbare din sud-vest și ale goților din răsărit, adică din Transdanubia, nici această ultimă linie de rezistență n-a mai putut fi

apărată, astfel că romanii se văzură siliți să se retragă la Dunăre, evacuând și *Dacia Malvensă*. Operația aceasta de *retragere strategică* pare să fi continuat în tot timpul domniei împăratului Aurelian, terminându-se numai la 275, deodată cu moartea împăratului.

Împăratul Aurelian nu considera însă retragerea legiunilor decât ca o măsură trecătoare, dictată de greutățile momentului. Mai mult chiar, romanii păstrară sub stăpânirea lor mai multe capete de pod pe malul stâng al Dunării, ca *Drobeta, Desa, Sucidava, Marisca* ș.a., precum confirmă descoperirile arheologice mai recente. Mărturiile timpului amintesc chiar de *"Dacia restituta"*, ceea ce nu se poate referi decât la menținerea capetelor de pod de mai sus și poate chiar la lărgirea zonei lor spre nord.

De același gând erau stăpâniți și urmașii săi pe tronul cezarilor, care în tot cursul secolelor următoare n-au renunțat niciodată la drepturile lor de stăpânire asupra Daciei. Dimpotrivă, împărații romani au întreprins nenumărate expediții militare în *Transdanubia* și *Dacia* pentru readucerea acestor teritorii sub supremația romană.

Un act formal de cesiune a Daciei n-a fost semnat nici de Aurelian, nici de urmașii săi. De altfel, barbarii coalizați în lupta contra romanilor nici nu ar fi avut cum să înceapă cu un asemenea act, întrucât coaliția lor se desfăcu îndată după dobândirea victoriei, fiecare grup urmărind scopuri deosebite. Semințiile sarmatice dispărură curând de pe arena istorică, iar cele germanice năzuiră spre sud, unde și ajunseră curând. Singurul element etnic din coaliție, care nu urmărea alte scopuri politice decât acela de a se uni cu conaționalii din Dacia evacuată de romani și de a trăi împreună cu consângenii lor de acolo în vechile lor tradiții de libertate, erau *dacii liberi*, care contribuiseră în largă măsură la eliberarea Daciei de sub stăpânirea romană. Dacii liberi erau deci singurii dintre învingători care s-au așezat în Dacia și au contribuit în largă măsură la *consolidarea elementului etnic autohton* de acolo.

În avangarda trupelor în retragere se găsea *personalul serviciilor publice și al marilor instalații industriale și întreprinderi comerciale* care fuseseră evacuate din vreme. Deodată cu trupele se retraseră din Dacia și *elementele de elită ale societății romane*, care firește că nu voiau și nici nu puteau să rămână sub barbari.

3. Mărturiile lui *Flavius Vopiscus* și *Eutropius* asupra evacuării Daciei

La 25 de ani după evacuarea oștirii și a aparatului administrativ din Dacia, cronicarul *Flavius Vopiscus*, care descrie domnia împăratului Aurelian, insista asupra condițiilor în care s-a făcut evacuarea:

"Împăratul Aurelian, văzând Iliricul devastat și Moesia pierdută, lăsă provincia întemeiată de Traian dincolo de Dunăre în scama provincialilor, după ce ridică armata de acolo, fiindcă pierduse nădejdea de o mai putea ține; populațiile ridicate de acolo le coloniză în Moesia, pe care o numi Dacia sa, ce desparte acuma cele două Moesii – quum vastatum Ilyricum et Moesiam deperditam videret, provinciam trans Danubium, Dacia a Traiano constituta, sublato exercitu provincialibus reliquit desperans eam posse retinere; abdurtorque ex ea populos in Moessiam collocavit appelavitque suam Daciam, quas nunc duas Moessias dividit".

S-a dat, ce-i drept, textului lui Vopiscus și o altă interpretare, anume că Aurelian ar fi ridicat din Dacia deodată cu armata și pe provinciali, ceea ce constituie un nonsens, fiindcă toată populația unei țări nu putea fi ridicată de la vetrele ei și mutată în altă țară.

În părerea aceasta ne întărește de altfel și Eutropius care, reproducînd în opera sa *Breviarum historiae Romanae* textul lui Vopiscus, arată că împăratul Aurelian a ridicat din orașele și ogoarele Daciei pe *romani* – *abductos que Romanos ex urbis et agris Daciae* – și i-a așezat în Moesia și *nicidecum pe provincialii geto-daci*, ale căror rânduri fură întărite prin dacii liberi care se reîntoarseră în patrie.

Că relatările lui Eutropius nu se refereau la *populațiile dacice autohtone*, ci la *coloniștii romani*, reiese din faptul că el repeta aceleași fraze ca și la colonizarea Daciei cu romani, arătând că Traian a adus nenumărate cete de

oameni să populeze ogoarele și cetățile dacice – *ad agros et urbes colendas.* El întrebuințează deci aceeași frază atât la cucerirea, cât și la părăsirea Daciei.

Aceeași afirmație o găsim și la *Sextus Rufus* în lucrarea sa *Breviarium gestorum popu-li Romani* din secolul al IV-lea și anume că *numai romani – per Aurelianum translatis ex inde Romanis* – fuseseră evacuați, firește cu voia lor, din Dacia și colonizați în Moesia. Astfel, vedem cum elemente romane evacuate din Dacia Traiană găsiră adăpost dincolo de Dunăre în noua *Dacie Aureliană, pentru ca numele provinciei Dacia să continue a ființa în cadastrul imperiului și pentru a liniști agitația din Roma, pe teme că masa de romani ar fi rămas pradă barbarilor.*

De altfel, teritoriul noii provincii tampon, dintre ambele Moesii, cuprinsă între râurile Timaeus (Timoc) și Margus (Morava), nici nu era destul de mare pentru ca să poată adăposti și pe provincialii din Dacia Felix de odinioară. Aceasta cu atât mai puțin cu cât în acel spațiu restrâns se îngrămădiseră și refugiații romani din Moesia Inferioară, care căzuse și ea pradă barbarilor.

Astfel stând lucrurile, nu mai poate încăpea nici o îndoială că *provincialii din Dacia evacuată, care se compuneau din micii meseriași și negustori de la orașe și din populația cu îndeletniciri agricole și pastorale de la sate și cătune așa de strâns legate de producția solului și de belșugul turmelor rămaseră pe loc și după retragerea oștirii și a aparatului administrativ roman, încredințându-și soarta noilor cuceritori care începuseră să se perinde pe teritoriul vechii Dacii.* Și aceasta cu atât mai mult cu cât soarta provincialilor din imperiu, hărțuiți mereu de barbarii năvălitori, nu era nici ea mai bună și mai ademenitoare decât viața populației de sub stăpânirea barbară.

4. Organizarea Daciei Aureliene

Noua *Dacie Aureliană* își avea la început centrul administrativ la *Serdica* (Sofia). O inscripție din 283 amintește de două Dacii, și anume de *Dacia Ripensis*, cu capitala *Ratiaria* (Arcar) și Dacia Mediteranea, cu capitala la *Sofia.* La aceste două Dacii fu alipită la 297, pe timpul împăratului Diocletian, și provincia *Dardania.* Dar în vremea în care romanii din Dacia Traiană își găsiseră o patrie nouă în Dacia Aureliană, *provincialii daco-romani, care trăiau din munca brațelor lor, fiind de veacuri înfrățiți cu glia dacică, n-au putut fi dezrădăcinați din pământul lor de baștină. Rândurile lor rărite pe urma emigrării coloniștilor romani fură întărite de dacii liberi care contribuiseră alături de barbari la surparea stăpânirii romane. Însuși Robert Rösler,* antagonistul cel mai pronunțat al continuității provincialilor pe pământul vechii Dacii, se văzu silit *să recunoască că, la evacuare, în Dacia a rămas o parte din vechea populație.*

După retragerea legiunilor și evacuarea aparatului administrativ roman, puterea de conducere asupra provincialilor din cele trei Dacii carpatine trecu parte asupra căpeteniilor dacilor liberi, parte asupra diverselor seminții barbare, cum erau vandalii și gepizii care, față de populația autohtonă daco-romană, nu constituiau decât *elemente fluctuante de suprafață.* Schimbările de stăpânire n-au fost prea mult resimțite de provinciali. Dimpotrivă, soarta lor pare să se fi ameliorat, întrucât luptele se mai potoliseră, iar pacea și liniștea internă se restabiliseră prin dispariția ostilităților dintre dacii liberi și cuceritorii romani. Populația autohtonă continua să răspundă, cu contribuțiile în bani și în prestații, noilor stăpânitori barbari, precum răspunsese cuceritorilor romani. *Cultura ogoarelor, creșterea animalelor domestice, exploatarea pădurilor și extracția zăcămintelor de sare și de minereuri nobile rămăseseră mai departe în grija provincialilor daco-romani.*

Pe de altă parte însă, romanii nu înțelegeau să renunțe la pretențiile lor de supremație asupra celor *trei Dacii carpatine,* considerând căpeteniile semințiilor barbare care se instalaseră acolo ca *regi clientelari* Romei care, în schimbul unor stipendii anuale, prestau romanilor servicii militare. De aceea, împărații romani întreprindeau campanii pentru recucerirea provinciilor transdanubiene.

NOTE

1. cf. *Istoria Românilor*, vol. I, București, 2001, p. 414: „Pannonii reprezintă un grup de populații ce locuiau în jumătatea apuseană a Ungariei (Transdanubiei), răsăritul Austriei și o zonă întinsă din Slovenia, de-a lungul râurilor Sava și Drava, până la Dunăre. Pannonii au fost multă vreme considerați de neam illyric sau strâns înrudiți cu aceștia. Studii mai recente îi deosebesc de aceștia din urmă ca fiind un grup de sine stătător, constituit dintr-o serie de triburi menționate în sursele literare antice, al căror nume se distingea, din punct de vedere lingvistic, de cel al illyrilor (Trogus Pompeius, din vremea lui Augustus, în *Origines Pannoniorum*, cartea a 32-a, lucrare pierdută)".

2. Principalul izvor literar este *Strabon* (VII, 3, 11) care, arătând înălțarea neamului get de către Burebista „prin exerciții, sobrietate și ascultare de porunci", îl prezintă succint pe Deceneu, apud, *Istoria Românilor*, vol. I, București, 2001, p. 641: „Spre a ține în ascultare poporul, el și-a luat ajutor pe Deceneu, un șarlatan care rătăcise multă vreme prin Egipt, învățând acolo unele semne de proorocire, mulțumită cărora susține că tălmăcește voința zeilor. Ba încă de la un timp fusese socotit și zeu, așa cum am arătat când am vorbit despre Zamolxis (Zalmoxis). Ca o dovadă despre ascultarea ce i-o dădeau (geții), este și faptul că ei s-au lăsat înduplecați să taie vița de vie și să trăiască fără vin..."

3. Părerile specialiștilor în legătură cu sediul capitalei lui Burebista sunt diferite și în prezent. Se păstrează ipotezele considerate insuficient dovedite cu *Argedova* pe Argeș sau în zona Munților Sebeșului (din ramura vestică a Masivului Șureanului), precum și varianta potrivit căreia capitala lui Burebista ar fi fost cetatea Costești – „Cetățuie", la sud de Orăștie.

4. Informația despre sfârșitul lui Burebista și destrămarea statului său ne este oferită de Strabon (VII, 3, 11), apud *Istoria Românilor*, vol. I, București, 2001, p. 668: „Cât despre Burebista, acesta a pierit din pricina unei răscoale, mai înainte ca romanii să apuce a trimite o armată împotriva lui. Urmașii acestuia la domnie s-au dezbinat, fărâmițând puterea în mai multe părți. De curând, când Caesar Augustus a trimis o armată împotriva lor, puterea era împărțită în cinci părți. Atunci stăpânirea se împărțise în patru. Astfel de împărțiri sunt vremelnice și se schimbă când într-un fel, când într-altul". Urmașul direct al lui Burebista se crede a fi fost Deceneu, după care, potrivit lui Iordanes (*Getica*, 73), s-ar fi succedat *Comosicus* și *Coryllus*: „Iar după ce Deceneu a murit, l-au avut în aproape aceeași venerație pe Comosicus, deoarece acesta nu-i era mai prejos în iscusință. El era socotit, datorită priceperii sale, și rege pentru dânșii, și preot, și judeca poporul ca judecător suprem. Și după ce el a lăsat cele omenești, a venit la domnie Coryllus, regele goților (geților), și timp de patruzeci de ani a stăpânit peste neamurile din Dacia". Constantin Daicoviciu, în *Istoria României*, vol. I, București, 1960, p. 294, consideră că regele *Coryllus* era identic cu *Scoryllo, dux Dacorum*, menționat de *Frontinus* (*Strategemata*, I, 10, 4). O altă formațiune rezultată în urma dispariției lui Burebista, menționată de *Strabon* și de istoricul *Florus* (II, 18 – 19), era cea condusă de *Cotiso*: „Dacii trăiesc nedezlipiți de munți. De acolo, sub conducerea regelui *Cotiso* (Cotisonis regis imperio) obișnuiau să coboare și să pustiiască ținuturile vecine, ori de câte ori Dunărea, înghețată de ger, își unea malurile". (*op. cit.*, p. 669). Un alt rege get, menționat de Plutarh în biografia sa dedicată împăratului roman Marcus Antonius (63), a fost: „*Dicomes*, regele geților, îi făgăduise că-l va ajuta cu armată numeroasă". (*op. cit.*, p. 669). Ipoteza, care întrunește cele mai multe acorduri din partea cercetătorilor, susține că Dicomes este un rege get din Muntenia, spre deosebire de o altă părere care plasează reședința acestui rege în Moldova, pe Valea Siretului, poate la Zargidava (azi Brad, jud. Bacău). Există o atestare documentară în privința unui alt rege get, *Vasileis*, după alți cercetători cu numele *Thiamarcus*, cu reședința în regiunea de dealuri din nord-estul Olteniei, poate și a Argeșului, potrivit fragmentelor de vas dacic descoperite la Ocnița, jud. Vâlcea (Buridava antică).

5. vezi, Vasile Pârvan, *Începuturile vieții romane la gurile Dunării*, București, 1923, p. 65: „Soarta a vroit ca marele poet latin Ovidiu să fie cel dintâi roman, care să trăiască în părțile noastre (...) o viață de cetățean deplin: ca soldat, ca magistrat, ca scriitor (...). În cele două culegeri de poezii ale sale scrise la Tomis și păstrate întregi, numite *Tristele* și *Ponticele* (...), Ovidiu ne zugrăvește imagini ale tulburărilor, neorânduielilor și prădăciunilor barbare din Sciția Mică".

6. Urmașul lui Scoryllo la domnie a fost Diurpaneus, contemporan cu împăratul Domitian, după relatarea lui Orosius (*Adversum paganos*, VII, 10, 3 – 4) și a lui Iordanes (*Getica*, 70). Ipoteza veche a umanistului Stanislav Sarnicki, autorul lucrării *Annales*, publicată în anul 1492, potrivit căreia Diurpaneus ar fi același cu regele Decebal, idee prezentă și în unele ediții mai vechi ale scrierii *Adversum paganos* a lui Orosius, a fost preluată de către Dimitrie Cantemir, acceptată de W. Tomaschek (*Die alten Thraken*, 1906, p. 32), de S. Gsel (*Essai sur le règne de l'empereur Domitien*, Paris, 1894, p. 206) și de G.G. Mateescu (*I Traci nelle epigrafi di Roma*, în „Ephemeris Dacoromana", I, 1923, p. 189, nota 1, 226), dar repusă imprudent, în prezent, în circulație de Nicolae Gostar și Vasile Lica (*Societatea geto-dacică de la Burebista la Decebal*, Iași, 1984), deși Constantin Daicoviciu demonstrase că Diurpaneus este identic cu regele Duras care cedează domnia lui Decebalus (în *Istoria României*, vol. I, București, 1960, p. 295).

7. În onomastica geto-dacică, numele *Decebalus* (*Decibalus* sau *Dicebalus*) era destul de comun atât înaintea cât și după epoca regelui Decebal, așa cum rezultă din cele 8 inscripții din *Moesia Inferioară* care demonstrează frecvența numelui printre geto-dacii de la sud de Dunăre, dar și dintr-o inscripție atestată după cucerirea romană și descoperită la *Germisara* cu numele acesta purtat de persoane de origină comună.

8. Dio Cassius (LXVII, 6, 1), apud *Istoria Românilor*, vol. I, 2001, p. 686: „foarte priceput la planurile de război și iscusit în înfăptuirea lor, știind să aleagă prilejul pentru a-l ataca pe dușman și a se

retrage la timp. Dibaci în a întinde curse, era un bun luptător şi se pricepea să folosească izbânda, dar şi să iasă bine dintr-o înfrângere. Din această pricină, multă vreme a fost un duşman de temut pentru romani".

9. Informaţia ne parvine de la poetul Martial din lucrarea sa *Epigrammata*, V, 3, 1-6.

10. apud, *Istoria Românilor*, vol. I, 2001, p. 674: „Împăratul Traian s-a născut la 18 septembrie 53 p.Chr., în oraşul Italicu din Baetica (Hispania). El a fost primul împărat din afara Italiei urcat pe tronul Imperiului roman. Tatăl viitorului împărat, purtând acelaşi nume, a guvernat Baetica pe timpul lui Nero. A servit sub ordinile lui Vespasian în Siria, în 69 a devenit consul, iar peste 10 ani a primit guvernarea Siriei. Ascensiunea tatălui a netezit drumul carierei fiului. Viitorul împărat a făcut o carieră militară strălucită şi temeinică. A servit zece ani în calitate de tribun militar, mai întâi în Siria, apoi în armata Germaniei. În primii ani ai domniei lui Domitian îşi începe *cursus honorum* la Roma; după pretură (anul 84), primeşte comanda Legiunii XIII Gemina din Hispania. În 91 este *consul ordinarius*. În 92 însoţeşte, în calitate de *comes*, pe împăratul Domitian în Pannonia. La sfârşitul anului 96 a fost numit guvernator al Germaniei Superioare; acolo a primit vestea adopţiunii de către împăratul Nerva (anul 97). Nerva murea la 27 ianuarie 98, iar la 28 ianuarie Traian este proclamat *Augustus*.

11. Printre prizonierii luaţi de către romani se afla şi sora lui Decebal, capturată în cursul primului război dacic de către Manius Liberius Maximus, guvernatorul Moesiei Inferioare, după cum relatează Dio Cassius (LXVIII, 9, 4).

12. vezi, N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. I, partea a II-a, *Sigiliul Romei*, Bucureşti, 1936, pp. 152 – 153: "Decebal se împotrivise până în ultima clipă. Nobilă şi mândră fiară grămădită în bârlogul ei, el nu voise să se deie viu. Şi la romani pe atunci cel care suferise o catastrofă se credea dator să-şi facă sama aruncându-se în sabia lui. Monarhul dac, Împăratul barbarilor, urma datinii deosebite a poporului său, care, credincios al ideii de nemurire, cunoştea alte drumuri spre o liniştită viaţă eternă. În ultimul adăpost de munte, după ce ascunsese în peşteri, iar nu cufundase sub apele Streiului, o parte măcar din comorile mult timp adunate, el întinse masa din urmă singurilor săi tovarăşi, care sorbiră împreună izbăvitoarea băutură a morţii şi, apoi, se ucise, singuratic, cu sabia. Traian spune în cutare scriere a lui Iulian că spiritul dispreţuitor de moarte al lui Zalmoxe a ţinut drepţi în faţa lui pe daci. Serbându-şi măreţul triumf, cu solii – se spune –, de la nu ştiu ce depărtaţi indieni, el nu putea să târască în lanţuri un astfel de învins, ci numai să înfăţişeze capul tăiat al lui Decebal ca dovadă că Roma nu va mai avea să se încaiere cu dânsul. Duşmanul cel mai îndrăzneţ, cel mai statornic şi mai viclean, dar şi sufletul cel mai mare prin ambiţie şi rezistenţă pe care pană atunci îl întâlnise această Romă imperială".

13. apud, *Istoria Românilor*, vol. I, 2001, pp. 691 – 693: "*Columna lui Traian*, monument ridicat la Roma, în forul lui Traian, a fost inaugurată la 12 mai 113, fiind, ca şi forul care o adăpostea, opera celebrului arhitect Apollodor din Damasc. Înălţimea coloanei, fără statuie, este de 39,83 m. Deasupra unui soclu paralepipedic, cu latura de 5,48 m şi înălţimea de 5,37 m şi a unei plinte în formă de cunună de laur înaltă de 1,68 m, se ridică fusul coloanei, înalt de 26,62 m, format din 18 tamburi (dintre care 17 împodobiţi cu reliefuri) din marmură de Carrara, cu un capitel doric de 1,48 m şi o bază cilindrică, având rol de suport al statuii împăratului înaltă de 4,66 m. Baza (plinta), fusul şi capitelul măsoară împreună 29,78 m, ceea ce echivalează cu 100 picioare romane; de aceea, ea a fost denumită şi *columna centenaria*. Diametrul la bază este de 3,83 m, scăzând uşor spre vârf, unde măsoară 3,66 m; dimpotrivă, lăţimea panglicii de reliefuri creşte treptat, dinspre bază în sus, de la 0,89 la 1,25 m (şi, o dată cu acestea, înălţimea figurilor sculptate, pentru a putea fi observate de jos). Banda sculptată se întinde pe o lungime de 200 m şi reprezintă 124 de episoade din războaiele dacice, în care apar circa 2.500 de figuri (...) Columna lui Traian este o creaţie originală a artei romane de la începutul secolului al II-lea; ea reprezintă culmea atinsă de relieful istoric roman. O trăsătură caracteristică a scenelor sculptate este realismul şi forţa dramatică ce se degajă din derularea spiralei. (...) După moartea lui Traian, Columna a servit şi ca mormânt al cuceritorului Daciei. Într-un vestibul al acesteia, împăratul Hadrian a dispus să se amenajeze o cameră sepulcrală, în care a aşezat urna de aur (dispărută în cursul evului mediu) cu cenuşa lui Traian. Tot în evul mediu timpuriu, în împrejurări necunoscute, a fost răsturnată statuia lui Traian; pe la 1587, papa Sixtus al V-lea a cerut artistului Fontana să ridice în locul ei statuia apostolului Petru (sculptată de Gerolamo della Porta).

14. vezi, Vasile Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, ed. a II-a, îngrijită de Radu Florescu, Bucureşti, 1982, pp. 70 – 71. De asemenea, poate fi consultată următoarea bibliografie: F.B. Florescu, *Monumentul de la Adamclisi, Tropaeum Traiani*, 2 ediţii, Bucureşti, 1959 şi 1961; V. Barbu, *Monumentul de la Adamclisi*, Bucureşti, 1965; M. Sâmpetru, *Tropaeum Traiani, II. Monumentele romane*, Bucureşti, 1984; A. Rădulescu, *Tropaeum Traiani. Monumentul şi cetatea*, cuvânt înainte de I. Barnea, Bucureşti, 1988; M. Alexandrescu-Vianu, *Tropaeum Traiani. L'ensemble commêmoratif d'Adamclisi*, în "Il Mar Nero", nr. 2, 1995 – 1996, pp. 145 – 188.

15. Concluziile autorului sunt confirmate în *Istoria Românilor*, vol. II, Bucureşti, 2001, pp. 228 – 299: "Ştiutorii de carte erau relativ numeroşi în epocă; se pare că procentajul lor nu va mai fi egalat decât în epoca modernă. Mulţi sunt cei care se străduiau să dobândească o minimă *ştiinţă de carte*. Instruirea copiilor şi a sclavilor era o problemă particulară, care se rezolva prin învăţători şi profesori privaţi. Copiii sunt înfăţişaţi pe monumente funerare (la *Micia*, *Germisara*) cu *stili* în mână. Instruirea sclavilor publici urmărea posibilitatea angajării lor ca funcţionari în birourile fiscului, la vămi etc.; sclavii instruiţi ai particularilor deveneau administratori, reprezentanţi ai stăpânului în diferite afaceri. Pentru a putea avansa, militarii trebuiau să ştie carte, ceea ce explică efortul lor de a se alfabetiza: mai ales în mediul militar s-au descoperit cărămizi şi ţigle, în a căror pastă moale, înainte de ardere, soldaţii reproduc alfabetul ori scriu diferite cuvinte şi scurte texte. Asemenea "exerciţii de scriere" au apărut în 28 de localităţi ale Daciei (dintre care în 20 erau castre). [...] Însemnarea în greceşte de pe o cărămidă descoperită la *Romula* – "ale războiului troian (evenimente) după Homer (să le înveţi) – dovedeşte existenţa unui învăţământ ce depăşea nivelul "alfabetizării", precum şi a unor preocupări intelectuale".

PARTEA III

EPOCA MIGRAȚIILOR BARBARE

I. Sălășluirea goților în Transdanubia și a gepizilor în Dacia
II. Răspândirea creștinismului
III. Luptele romanilor cu goții pentru stăpânirea Transdanubiei
IV. Daciile carpatine sub supremația hunilor
V. Gepizii în Daciile carpatine
VI. Penetrația slavilor în Transdanubia și Dacia
VII. Trecerea bulgarilor prin Transdanubia moldoveană și așezarea lor în Balcani
VIII. Absorbirea slavilor din Dacia și Transdanubia de către provinciile daco-romane
IX. Daciile carpatine sub supremația avarilor
X. Transdanubia și Dacia sub prădăciunile pecenegilor
XI. Transdanubia moldoveană și munteană sub cumani
XII. Invazia tătarilor în spațiul carpato-dunărean

Capitolul I

SĂLĂŞLUIREA GOŢILOR ÎN TRANSDANUBIA ŞI A GEPIZILOR ÎN DACIA

1. Luptele împăratului Constantin cel Mare contra goţilor din Transdanubia
2. Ocuparea capetelor de pod de la Constantinea-Daphne şi Turnul şi construirea podului peste Dunăre de la Sucidava
3. Emigrarea vandalilor şi sălăşluirea gepizilor în Dacia
4. Viaţa provincialilor daco-romani sub dominaţia goţilor şi gepizilor
5. Tezaurul de la Şimleul Silvaniei

1. Luptele împăratului Constantin cel Mare contra goţilor din Transdanubia

După înfrângerea de la Naissus (269), goţii[1] se retraseră dincoace de Dunăre în Transdanubia, unde îşi exercitară supremaţia asupra provincialilor geto-daci. Dar pacea cu goţii nu fu de lungă durată, fiindcă incursiunile lor în imperiu se repetau mereu. Limesul dunărean, cu capetele de pod din stânga fluviului, era veşnic ameninţat de ei, dând prilej împăraţilor *Diocleţian* şi ginerelui său *Maximian* de a-şi manifesta vitejia lor în lupta cu goţii neastâmpăraţi. Pentru a pune stavilă invaziei goţilor în Moesia, împăratul Diocleţian fortifică localitatea *Transmarisca*, din faţa gurii Argeşului, pe care cronicarul *Iordanes* îl numeşte *Marisca*. Astfel, *Transmarisca* a putut fi identificată cu Turtucaia de astăzi, care corespundea desigur unei aşezări mai vechi, numită *Marisca*, din preajma Olteniţei. De aceea, nu trebuie să ne surprindă dacă o inscripţie din *Mauretania* onorează pe ambii împăraţi cu titlul de *Goticus Maximus*.

Pentru a pune capăt incursiunilor gotice în imperiu, împăratul *Constantin cel Mare* (306 - 337), restauratorul cetăţii Tropaeum Traiani (Adamclisi), pregăti o mare ofensivă contra goţilor din Transdanubia care năväliseră, în anul 323, în Moesia şi intrară victorioşi până în Tracia sub regele lor *Rauzimod*. Atunci împăratul porni întru întâmpinarea lor, îi bătu şi-i aruncă peste Dunăre. Dar Constantin nu se mulţumi ca înaintaşii săi, numai cu această izbândă, ci el trecu cu oştirile sale Dunărea şi-i urmări adânc în Transdanubia, până ce ajunse la o colină împădurită, unde goţii urmăriţi încercară să se ascundă. În lupta ce se încinse la liziera codrului, goţii fură bătuţi împreună cu regele lor, care-şi găsi moartea pe câmpul de bătălie. Cu acest prilej împăratul Constantin eliberă din robia goţilor un număr mare de prizonieri romani ridicaţi din Moesia. Goţii înfrânţi recunoscură supremaţia împăra-tului, dându-i ostateci, între care pe însuşi fiul regelui *Ariarich*. Astfel intrară goţii în raport clientelar faţă de imperiu, obligându-se să pună la dispoziţia împăratului un contingent de 40.000 de oameni, primind în schimb subsidii anuale. Mărturiile timpului nu ne îngăduie să stabilim mai de-aproape locul unde s-a dat bătălia între romani şi goţi. Acesta trebuie căutat undeva în Muntenia, pe Argeş sau pe Ialomiţa. În cinstea împăratului victorios s-a bătut o medalie comemorativă cu inscripţia: *Debellatori Gentium Barbarorum - Victoria Gothica - Gothia*, adică biruitorul ginţilor barbare, victoria gotică din Gotia, căci aşa se numea după ei Transdanubia. În legătură cu izbânda lui Constantin cel Mare asupra goţilor din Transdanubia munteană stă probabil şi scena din frumoasa camee din muzeul de la Belgrad, care înfăţişează pe împărat sus, pe cal, privind asupra gloatei de barbari, dintre care unii sunt morţi, alţii prizonieri, iar alţii mai numeroşi se închină învingătorului solicitându-i graţia.

2. Ocuparea capetelor de pod de la Constantinea-Daphne şi Turnul şi construirea podului peste Dunăre de la Sucidava

Pentru asigurarea liniştii la limesul dunărean, împăratul Constantin nu se mulţumi însă numai cu luarea de ostateci, ci el ocupă şi câteva capete de pod pe ţărmul stâng al marelui fluviu.[2] În scopul acesta el ridică pe

ruinele vechii cetăți Marisca, de la gura Argeșului, un castel, sau un turn de veghe, pe care-l numi după numele său *Constantinea-Daphne*, sub scutul căruia se putea stabili ușor legătura cu fortul *Transmarisca* (Turtucaia) de pe malul opus al Dunării (Oltenița - Turtucaia). În amintirea fundării castelului de la Constantinea-Daphne s-a bătut un medalion cu zeița Victoria, având în spate cetatea Transmarisca, iar în față un barbar, probabil un got.

Un al doilea cap de pod ocupat de Constantin cel Mare pe malul stâng al Dunării se găsea la *Celei*, vechea Sucidava, la o distanță de 40 km mai sus de Turnu Măgurele, mai sus de gura Oltului, unde se amintește de Turnul sfântului și marelui împărat Constantin. O inscripție arată că împăratul Constantin după înfrângerea goților - *victis superatisque Gothis* - a clădit Turnul cu munca și hărnicia prea credincioșilor săi ostași pentru apărarea imperiului.

O altă inscripție găsită în Moesia precizează că Turnul a fost construit pentru supravegherea lotrilor și în vederea apărării *castreașilor* și *cetățenilor munteni - burgum constitui iussit, unde latrunculos observarent propter tutelam castrensium et civium Montanen sium*. Turnuri de apărare se găseau răspândite mai ales pe vremea împăratului Justinian pe cuprinsul întregii Moesii. Nu este însă exclus ca inscripția de la Gromșin, care face mențiune de *cetățenii munteni - cives montanenses* - să se refere la Turnul. Întrucât atributul de *munteni - montenenses* - s-a păstrat în înțelesul primordial până astăzi numai pentru provincialii din Transdanubia *munteană*, numită în izvoarele istorice și *Muntenia*, iar locuitorii ei numindu-se *munteni*. În ipoteza aceasta se va putea vedea în textul acelei inscripții prima mențiune documentară a numelui de *Muntenia* pentru *Țara Românească* sau *Vlahia* și de *munteni*, pentru locuitorii ei.

În credința aceasta ne întărește și faptul că împăratul Constantin cel Mare construi în vecinătatea Turnului chiar un *pod* peste Dunăre care lega centrul militar de la Oescus (Gigeu) cu localitatea *Sucidava* (Celei) așezată pe malul Daciei Malvense, mai sus de gura Oltului. Împăratul cuprinse capul de pod de la Sucidava, de pe malul oltean, și-l legă cu Oescus de pe malul opus din Moesia printr-un pod de piatră ale cărui urme s-au păstrat până în zilele noastre, o copie fidelă după podul lui Traian de la Turnu Severin, după planurile arhitectului Teofil Patriciu. În amintirea construcției podului dintre Sucidava - Oescus s-a bătut un medalion de bronz, pe care împăratul Constantin însoțit de zeița Victoria pășește peste un *pod în arcuri* spre țărmul dacic pentru a primi omagiul de supunere din partea unui barbar, care îngenunchează în fața biruitorului.

Tot Constantin cel Mare, ajutat de fiii săi, cesarii Constantin și Constantius, refăcu și șoseaua care lega podul peste Dunăre cu Dacia Malvensă, precum arată și inscripția de pe *miliarul - millearium - stâlpul de kilometraj* - ce a fost descoperit acolo. Numeroasele monede din epoca constantineană ce s-au descoperit la Celei sunt prețioase indicații pentru influența romană ce s-a exercitat acolo. Însăși *Brazda lui Novac*, care pornește, precum se știe, pe lângă cetatea *Hinova* la 15 km spre sud-est de Turnu Severin și duce pe sub dealurile Olteniei și Munteniei, spre Craiova, Costești, Găiești, Ploiești până la Brăila, fu atribuită de unii cercetători împăratului Constantin cel Mare, indicând granița de nord a stăpânirii sale în Transdanubia.

Un al patrulea cap de pod ocupat de împăratul Constantin cel Mare în Dacia Malvensă pare să fi fost *Drobeta* (T. Severin). În felul acesta înțelese împăratul să apere limesul dunărean contra atacurilor necontenite ale goților. Un atac al goților sub regele lor *Vidigoia*, contra sarmaților din Dacia, care erau considerați drept federați ai romanilor, fu reprimat de Constantius, fiul împăratului, care, trecând podul de la Celei, căzu goților în spate pentru a le tăia legătura cu conaționalii lor din Transdanubia și a le aplica, în aprilie 332, o lovitură nimicitoare.

Dar pentru ca nici flancul pontic al Moesiei Inferioare să nu rămână descoperit în fața asalturilor barbare, Constantin cel Mare restaură și *vechiul val de apărare*, care ducea de la *Axiopolis* (Cernavodă) la *Tomis* (Constanța). Valul acesta urma valea râului Carasu pe o lungime de 51 km, fiind întărit cu *26 turnuri de apărare* ridicate la o distanță de 2 - 3 km unul de altul.

Prin restaurarea limesului dobrogean și prin fortificarea capetelor de pod de la Oltenița, Turnu (Celei) și T. Severin și prin construirea podului peste Dunăre între Gigeu și Celei, care înlesni o cât mai grabnică intervenție militară împotriva barbarilor neastâmpărați, împăratul Constantin cel Mare asigura pentru un timp mai îndelungat liniștea la Dunăre. Prin izbânda sa asupra goților repurtată chiar în inima teritoriului transdanubian ocupat de aceștia, împăratul izbuti să le impună respectul cuvenit față de imperiu și să restabilească astfel vechea supremație romană asupra

Transdanuviei și *Daciei Malvense*. Pe calea aceasta, goții fură siliți să ducă o viață statornică și să se îndeletnicească cu agricultura și creșterea vitelor deopotrivă cu *provincialii daco-romani*.

3. Emigrarea vandalilor și sălășluirea gepizilor în Dacia

În timpul domniei împăratului Constantin cel Mare, vandalii din Dacia Malvensă trecură, în anul 336, Dunărea în Moesia Superioară pentru a-și deschide drumul spre *Italia* și de acolo spre *Africa*, unde ajunseseră mai apoi sub conducerea căpeteniei lor *Genserich*. În regiunile evacuate de vandali coborâră din Dacia Porolissensă triburi de *gepizi*.[3] Cronicarul *Iordanes* arată că gepizii sălășluiau în regiunile străbătute de râurile Marisia, Miliare, Gilipil și Grisia – *e Gepidae sedent juxta flumina Marisia, Miliare, Gilipil et Grisia* – dintre care *Marisia* și *Grisia* pot fi ușor identificate cu *Mureșul* și *Crișul*. Dacă presupunem că Iordanes a înșirat râurile în ordine geografică de la sud spre nord, ar urma sub *Miliare* și *Gilipil* să înțelegem *Someșul cu afluenții săi*. Tot Iordanes numește regiunea cuprinsă de gepizi direct *Gepidis – quae nunc Gepidia dicitur*. Relatarea lui Iordanes este confirmată și de alți scriitori, și anume de *Procopius*, a cărui operă militaro-geografică este cunoscută și de *Menandros*, care amintesc în scrierile lor de *Țara gepizilor*.

Astfel, aflăm că precum într-o vreme Transdanubia moldoveană și munteană era numită *Gotia*, tot astfel *regiunile periferice ale Daciei Porolissense și Malvense*, limitrofe cu Tisa, se numeau după ocupanții lor vremelnici *Gepidia*. O numire de care face mențiune și un geograf anonim de la Ravenna, de la finele secolului al VII-lea și care arată că în *Dacia Primă* și *Dacia Secundă*, care se numește și *Gepidia* sălășluiau pe timpul său hunii și avarii. Regiunea aceasta, el o arată ca fiind străbătută de râurile Tisia, Tibisia, Drica, Marisia, Arine, Gilipil și Grisia, dintre care Tisa, Timișul și Crișul sunt ușor de identificat.

4. Viața provincialilor daco-romani sub dominația goților și gepizilor

Supremația gepizilor rămase redusă la regiunile de câmpie ale Daciei Porolissense și Malvense. Regiunile muntoase din aceste două Dacii, deopotrivă cu Dacia Apulensă, rămaseră în seama *provincialilor*, al căror număr sporise prin unirea cu dacii liberi și provincialii războinici – *rebellantes* – care contribuiseră în mare măsură la izgonirea legiunilor romane din Dacia.

Urmașii lui Traian până la Aurelian avură de susținut lupte continue cu dacii liberi care, în unire cu barbarii, nelinișteau mereu granițele Daciei romane. Era deci firesc ca la împărțirea teritoriului celor trei Dacii carpatine între învingători, dacii să revendice partea lor. În revendicările lor, dacii triumfători găsiră un mare sprijin în *provincialii daco-romani*, care la rândul lor se înțeleseră mai lesne cu conaționalii lor daci, decât cu vandalii sau gepizii străini și nestatornici.

Căpeteniile triburilor dacice se împărțiseră în stăpânirea teritoriilor dacice căzute în lotul lor, continuând a se numi *duci* – *duca* – după tradiția romană, transmisă lor din partea provincialilor. La îndemnul acestora, *ducii celor trei Dacii* întrețineau vechile legături cu imperiul roman, care nu renunțase niciodată la dreptul său de protecție și supremație asupra provincialilor din Dacia carpatină.

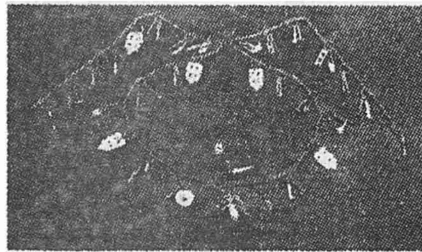
Drept dovadă pentru stăruința acestor legături servesc tezaurele de monede romane care s-au dezgropat în largul cuprins al celor trei Dacii. Monede de la *Constantin cel Mare* s-au găsit la *Alba de Sus* și *Alba de Jos*. De la urmașul său *Constantius* (337 – 361) s-au descoperit monede la *Tulgheș*. De la împăratul *Valentinian* (364 – 375) s-au găsit monede la Sarmizegetusa. Monede cu chipul lui *Valentinian al II-lea* s-au găsit lângă *Odorhei*. O monedă de aur de la împăratul *Honorius* a fost găsită la *Ocna Sibiului*. De la tatăl său, împăratul *Teodosius* (379 – 395) și de la împărații *Zenon* (474 – 491), *Anastasius* (491 – 518) și *Justin* (518 – 527) s-au descoperit monede în tezaurul de la *Mediaș*.

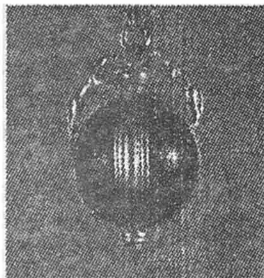
5. Tezaurul de la Șimleul Silvaniei

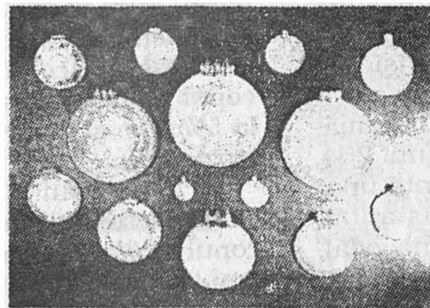
Dar cel mai important tezaur din câte s-au descoperit până astăzi pe teritoriul celor trei Dacii este fără îndoială tezaurul de la *Șimleul Silvaniei*, care se păstrează în muzeul de la Viena. Tezaurul acesta care s-a găsit la poalele *Măgurei* de lângă *Șimleu* cuprinde între numeroasele *piese de cult și de lux* și un *colier* cu un frumos topaz la mijloc, prins în aur. De o parte și de alta a topazului sunt prinse obiecte de aur în miniatură, simbolizând diversele îndeletniciri ale provincialilor din Dacia, ca *plugul*, *sapa*, *secera*, *foarfecele de*

tuns lâna, dar și *vița de vie*, *măciuca ciobănească*, *lingura*, *cleștele*, *jugul*, *ancora*, *luntrea* ș.a. Tezaurul mai cuprinde și medalioane de la mai mulți împărați, și anume de la *Maximian* (286 - 305), *Constantin cel Mare* (306 - 337), *Constantius* (337 - 361), *Valentinian* (364 -375), *Valens* (364 - 378), și de la împăratul *Grațian* (375 - 383). Pe reversul medalioanelor de la împărații **Valens** și **Grațian** se găsește inscripția: *"Gloria Romanorum"*. Din indicația monedelor din bogatul tezaur se vede că acest colier fusese oferit în dar unei căpetenii din Dacia din partea împăratului *Grațian*, deci între anii 375, când se împlinise centenarul evacuării Daciei de către romani, și 383, anul morții împăratului *Grațian*. Necunoscută este personalitatea din Dacia căreia împăratul îi oferise un dar așa de prețios și totodată atât de simbolic.

S-a susținut că podoaba aceasta ar fi fost conferită uneia dintre căpeteniile gepizilor. Inscripția: *Gloria Romanorum* de pe medalionul împăratului, precum și piesele care simbolizează îndeletnicirile *provincialilor daco-romani*, ajunse la mare dezvoltare sub dominația romană, ne fac să presupunem că darul a fost trimis uneia din *căpeteniile provincialilor*, unui *duce daco-roman* în amintirea dominației romane de pe vremuri. Și aceasta cu atât mai mult cu cât existența unor asemenea căpetenii indigene nu poate fi contestată. Se știe doar că *ungurii* la invazia lor în Daciile carpatine se loviră de rezistența *ducilor daco-romani*. De altfel, însuși Constantin cel Mare, învingător asupra goților din Transdanubia, se intitula, într-o inscripție din Frigia: *Imperator Caesar Constantinus Maximus Goticus Victor ac Triumfator Augustus*. El ocupă anumite capete de pod și în Dacia Malvensă, întreținînd cu vandalii și cu gepizii raporturi de bună vecinătate, considerându-i ca federați ai imperiului. Dar el nu neglijă nici bunele raporturi cu *provincialii daco-romani* din cele trei Dacii. Căpeteniile acestora se bucurau de protecția sa. Monedele cu chipul său care nu s-au găsit numai în Dacia, la Măgura și la Alba, ci și în Transdanubia, la Craiova și București, arată că el se străduia să mențină legături comerciale cu provincialii de acolo, ale căror căpetenii recunoscuseră supremația împăratului care se intitula cu mândrie *"Restitutor Daciarum"*.

Colier cu pandantive simbolice

Bula de cristal de stâncă din mijlocul colierului

Medalioane de aur

Obiecte aparținând tezaurului de la Șimleul Silvaniei

Capitolul II

RĂSPÂNDIREA CREȘTINISMULUI

1. Începuturile creștinismului la Dunăre
2. Reacția goților contra creștinismului și martirajul predicatorilor Sava și Nichita
3. Creștinismul în Daciile carpatine și stabilirea jurisdicției canonice

1. Începuturile creștinismului la Dunăre

Învățătura creștină s-a răspândit în țarilor române, pornind din Orientul Apropiat, unde luase ființă. Ea prinsese curând rădăcini in *Antiohia, Siria, Capadochia, Cilicia, Pamfilia* și *Caria*. Comunități creștine sunt adeverite înca înainte de anul 180 în *Bizanț* și în *Anchialos*. Despre *apostolul Andrei* se zice că ar fi propovăduit creștinismul la sciți și chiar în *Scitia Minor*, Dobrogea de astăzi. De acolo, deci, au pornit și primii propovăduitori creștini de la Dunăre și din Dacia.

Între coloniștii romani din Moesia și Dacia se găseau numeroși *asieni* și *galateni*, dintre care unii, pe lângă culturile lor orientale, se vor fi închinat pe ascuns și lui Hristos, cum s-a interpretat faimoasa inscripție de pe sarcofagul din *Napoca* din anul 235, care sfârșește cu crucea monogramatică și cu formula sacerdotală S.T.T.L., adică *Sit Tibi Terra Levis* – săți fie țarâna usoară.

În lipsa unor mărturii documentare sigure asupra răspândirii creștinismului în cuprinsul României de astăzi suntem reduși la câteva mărturii *narative* ca bunăoară cea a lui *Tertulian*[4] care afirmă că la începutul secolului al III-lea sămânța credinței creștine s-ar fi răspândit și la cele mai îndepărtate popoare ale pamântului, cum erau sarmații, dacii, germanii, sciții ș.a. Un alt scriitor bisericesc, *Origenes*, care scria înainte de 250, susține că cei mai mulți – *plurimi* – dintre daci, sarmați și sciți n ar fi auzit încă cuvântul Evangheliei, ceea ce ar corespunde cu adevărul, întrucât mainte de *Constantin cel Mare* exercițiul cultului creștin era oprit în tot cuprinsul imperiului roman și puținii adepți ai acestui cult își manifestau credința în ascuns.

Dar, cu toate acestea, în a doua jumătate a secolului al III-lea, și anume la anul 264, *Viețile Sfinților* fac mențiune de existența unor comunități creștine la *Tomis* (Constanța), *Novidunum* (Isaccea), *Axiopolis* (Cernavodă), *Durostorum* (Silistra), *Ratiaria* (Arcar) și *Bononia* (Vidin). Inițiatorii acestor comunități creștine erau *prizonierii creștini* care fuseseră ridicați de goți din Frigia, Capadocia și Galata, cu ocazia năvălirilor acestora în Anatolia în anul 258. Din rândurile acestor anatoliți greci, care la Dunăre deprinseseră și *limba latină* a provincialilor, s-a putut ridica și primul episcop al *Goției*, adică al Transdanubiei, *Teofil*, precum și urmașul său *Ulfila*, propovăduitorul credinței creștine în limba gotică și traducătorul Sfintei Scripturi în acea limbă. Ulfila s-a născut la anul 311 și a murit la anul 383 după o rodnică activitate pastorală de 40 de ani.

În timpul împăratului *Galerius* (305 – 313) învățătura creștină pătrunsese și la sate. *Lactantius* arată cum sătenii creștini din localitatea *Romuliana*, așezată la gura Timocului, se abțineau demonstrativ de la praznicele păgâne cu mâncări și băuturi pe care *Romula*, mama împăratului *Galerius*, le oferea sătenilor în cinstea zeilor păgâni. Din cauza aceasta împărăteasa mamă ațâța mereu pe fiul ei cu tânguiri muierești – *querelis mulieribus* – contra *creștinilor*, cerând exterminarea lor.

Pe timpul împăratului *Diocletian* (284 – 305) păstorea la Tomis episcopul Sciției, *Evangelicus*. Urmașul acestuia era episcopul *Philius* sub domnia lui *Licinius* (308 – 323). Împăratul *Constantin cel Mare* puse capăt persecuțiilor contra creștinilor. Prin *decretul de toleranță de la Milano* din 313 fură abolite toate restricțiile contra cultului creștin, astfel că propovăduirea învățăturii lui Hristos se putea dezvolta în deplină libertate. Mai mult chiar, după mutarea reședinței imperiale de la *Roma* la *Constantinopol*, Constantin cel Mare convocă, în 325, pe chiriarhii creștini din toată lumea la *Niceea*, în sinod ecumenic pentru a întocmi simbolul sau crezul credinței creștine. La acest prim *sinod* sau *concil ecumenic* luară parte, între mulți alții, și episcopul *Protogenes* al Sofiei, capitala Daciei Aureliane, alături de *Bomnus*, episcopul Panoniei, și de *Teofil*, episcopul Goției transdanubiene, care reprezenta la *Niceea* și *provincialii creștini din Daciile carpatine*.

Urmașul lui *Teofil* în păstorirea credincioșilor creștini din Transdanubia a fost episcopul *Ulfila*, care predica enoriașilor săi în trei limbi și anume, în limba *greacă*, *latină* și *gotică* – *graecam, latinam et goticam linguam sine intermissione in una et sola eclesia Cristi predicavit*. Ulfila se folosea de *limba latină rustică*, față de *credincioșii săi daco-romani* din Transdanubia, iar goților le propovăduia

creştinismul în limba maternă. Pentru traducerea *Bibliei* în gotică, Ulfila a inventat un alfabet propriu în *rune*, folosindu-se în scopul acesta de caracterele unciale greceşti şi cu semne împrumutate din scrisul latin.

Orosius relatează că la cererea goţilor, împăratul Valens le trimise *doctori în dogmele ariane – doctores arianis dogmatis misit* – ca să-i înveţe *regula* credinţei creştine – *regulam cristianae fidei discere*. Discipolul şi urmaşul lui Ulfila a fost *Axentie*, pe care îl luase încă din fragedă copilărie din casa părintească pentru a-l creşte întru cele sfinte, precum mărturiseşte Axentie însuşi în biografia sa – *qui me a prima etate a parentibus meis discipulum suscepit et sacras litteram docuit*.

2. Reacţia goţilor contra creştinismului şi martirajul predicatorilor Sava şi Nichita

Contra creştinilor din Transdanubia se ridică însă o puternică reacţie din partea goţilor care rămăseseră credincioşi zeilor lor păgâni. Ulfila împreună cu turma păstorilor săi se văzu silit să se refugieze în imperiu, unde împăratul Constantin oferi bejenarilor, cunoscuţi sub numele de *gothi minores*, sediu în jurul localităţii *Nicopolis* din Balcani.[5]

În Transdanubia continuă însă cu furie reacţia păgână contra creştinilor. Acestei reacţii sângeroase îi căzu jertfă predicatorul *Sava*, care fu înecat în apa *Buzăului*, în ziua de 12 aprilie 372. Moaştele martirului pentru credinţă fură scoase din apă de învăţăceii săi şi încredinţate mai apoi chiriarhului *Capadochiei, Vasile cel Mare*.

Furiei păgânilor din Transdanubia îi căzu jertfă şi predicatorul *Nichita*, ale cărui moaşte fură transportate în *Cilicia*. Din ordinul regelui gotic *Winguirich*, comunitatea creştină a unei localităţi din Transdanubia munteană, compusă din bărbaţi, femei şi copii, în frunte cu preoţii *Vereca* şi *Botvins* şi cu monahul *Apylas*, la un loc 26 de persoane, îndură moartea groaznică a arderii de vii. Cenuşa martirilor culeasă de prinţesa *Gaatha* şi de fiica ei *Dulcilla* fu transportată la *Cizicus* cu ajutorul creştinului *Vellos*. Dulcilla rămase la Cizicus, maica sa *Gaatha* însă, însoţită de *Vellos*, se întoarse în *Transdanubia*, unde căzu jertfă răzbunării păgânilor, îndurând martirajul prin lapidare.

3. Creştinismul în Daciile carpatine şi stabilirea jurisdicţiei canonice

Reacţia păgână a goţilor puse stavilă răspândirii libere a creştinismului la *provincialii daco-romani* din Transdanubia. De aceleaşi greutăţi se lovi şi răspândirea creştinismului la *provincialii din Dacia*. Episcopii latini din Panonia, Dacia Aureliană şi Moesia întreţineau strânse legături cu *creştinii din cele trei Dacii*. Izvoarele timpului preamăresc pe episcopul *Nichita* din Remesiana (Bela Palanca), care păstori la Dunăre între anii 380 – 420 ca adevărat apostol al bessilor şi dacilor. Contemporanii lui Nichita erau episcopii *Paladie* de la Ratiaria (Arcar) şi *Axentie* de la Durostorum (Silistra) care propovăduiau credinţa creştină în *limba latină* ca să fie înţeleasă de *provincialii romani*. *Serviciul divin şi funcţiile rituale se săvârşeau în această limbă, în care găsim exprimate până astăzi noţiunile fundamentale ale învăţăturii creştine la români, noţiuni care prin înseşi formele lor denotă o vechime egală cu vechimea limbii române ca limbă romanică.*

În secolul al IV-lea, răspândirea creştinismului în limba latină la provincialii din Dacia Apulensă este adeverită prin *inscripţia de la Biertan*, care pe o tablă împodobită cu *chrismo*, adică monogramul creştin, se pot distinge cuvintele: *"Ego Zenovius votum posui"*. Preţioasa inscripţie se păstrează în muzeul Bruckenthal din Sibiu.

Episcopiile creştine din zona limbii greceşti a imperiului, precum era episcopia de la *Tomis* (Constanţa) stăteau sub jurisdicţia canonică a patriarhului ecumenic de la Constantinopol. *Episcopiile creştine de la Dunăre* însă, precum erau cele de la *Durostorum*, *Bononia* (Vidin), *Retiaria*, *Remesiana*, *Singidunum* (Belgrad) şi altele din hinterlandul dunărean, aşezate toate în zona în care populaţia vorbea *limba latină rustică*, erau supuse *arhiepiscopului de la Salonic*.

Numai pe timpul împăratului *Justinian*, jurisdicţia asupra bisericilor cu *limba liturgică latină* de la Dunăre trecu asupra *arhiepiscopiei Justiniana Prima* (Skoplie) înfiinţată de însuşi împăratul la anul 535. *Jurisdicţia noii episcopii latine se extindea asupra tuturor episcopiilor creştine cu limba liturgică latină, din provinciile Macedonia Secunda, Praevalitania, Moesia Prima, Dacia Mediteranea, Dacia Ripensis şi Panonia Secunda. Sub jurisdicţia canonică a arhiepiscopiei Justiniana Prima se găseau şi provincialii creştini din Daciile carpatine şi din Transdanubia.*

Provincialii romani de la Dunăre şi din Carpaţi rămaseră sub jurisdicţia canonică a arhiepiscopului din *Justiniania Prima* şi după ce sediul mitropoliei fu mutat în timpul luptelor iconoclastice la *Ohrida* în Macedonia, pe malul lacului cu acelaşi nume. Împăratul *Leon Sirianul* (717 –741) supuse la anul 726 şi pe credincioşii de limba latină cu mitropolia de la *Ohrida* sub jurisdicţia bisericească a patriarhului din Constantinopol.

Capitolul III

LUPTELE ROMANILOR CU GOȚII PENTRU STĂPÂNIREA TRANSDANUBIEI

1. Campaniile împăratului Valens contra goților din Transdanubia
2. Tratatul de pace de la Noviodunum (Isaccea)
3. Apariția hunilor la Nistru
4. Retragerea vizigoților în Romania și în Caucaland
5. Așezarea ostrogoților în Transdanubia și emigrarea lor în Romania
6. Împărțirea imperiului roman în *Romania Orientală* cu centrul la Constantinopol și *Romania Occidentală* cu reședința la Roma

1. Campaniile împăratului Valens contra goților din Transdanubia

Urmașul lui Constantin cel Mare, împăratul *Constantius* (337 – 361) continuă politica de veghe la limesul dunărean care se rezema pe capetele de pod de la *Constantinca-Daphne* (Oltenița), *Turnu*, *Sucidava* (Celei) și *Drobeta* (T. Severin). Fratele și coregentul său *Constantin* restaură cetatea *Tomis* și o numi după numele său *Constantiana*, Constanța de astăzi. Luptele și tulburările dinastice și religioase din rândurile goților din Transdanubia continuară mereu. Partida creștină se bucură de sprijinul principilor *Fritigern* și *Alavivus* contra regelui *Athanarich*, de partea căruia combăteau goții păgâni. Împăratul Constantius care, în calitatea sa de coregent al tatălui său, bătuse la 332 pe goți și-și dobândise titlul onorific de *Goticus Maximus*, se oferi să intervină în certurile interne ale lor, lăsându-i să-și consume forțele în lupte fratricide. În condițiile acestea goții respectară raporturile de vasalitate față de imperiu, prestând servicii militare în schimbul cuvenitelor subsidii în aur și echipamente de tot felul. În cursul anilor 348 – 360 anumite contingente de goți luptau alături de romani contra perșilor.

Pacea și buna vecinătate cu goții dăinui și în primii ani de domnie a împăratului *Valens* (364 –378). Dar îndată ce împăratul constată că goții sub regele lor *Athanarich* începură să participe la uneltirile lui *Procopius* contra sa, el se grăbi, în 365, să fortifice capetele de pod de pe malul transdanubian. În adevăr, goții trecuseră de partea rivalului împăratului, obligându-se să-i sară în ajutor cu un contingent de 10.000 de combatanți. Dar cum complotul lui *Procopius* putu fi înăbușit în grabă de trupele imperiale, contingentele gotice fură dezarmate încă înainte de a fi intrat în luptă și internate în diferite cetăți din interiorul imperiului. Participarea goților la complotul contra împăratului provocase grave disensiuni între romani și goții transdanubieni, care cereau punerea în libertate a conaționalilor lor. Cererea regelui Athanarich fu respinsă și împăratul trimise pe generalul său *Victor* în *Goția transdanubiană* pentru a cere regelui socoteală pentru amestecul său ilicit și iloial în treburile interne ale împărăției romane – *ob auxilia missa Procopio.* Explicațiile goților nu satisfăcură însă pe romani și de aceea s-a produs ruptura cu *"gens amica"* a goților.

În primăvara anului 367, împăratul Valens începu o mare ofensivă contra goților lui Athanarich. În iunie el se puse în fruntea unei numeroase armate, trecu Dunărea pe un pod de vase la *"munimentum" Constantinea-Daphne* (Oltenița) și înaintă în Goția în urmărirea lui Athanarich. Acesta însă nu îndrăzni să se împotrivească oștirii romane, ci se retrase în grabă în interiorul țării, devastând totul în urma sa.

În marșuri forțate de mai multe zile, romanii pătrunseră adânc în Transdanubia munteană, fără să întâlnească în cale obstacole sau așezări omenești, ceea ce indică oarecum că goții nu ajunseseră încă la o viață statornică. Străbătând Bărăganul, romanii înaintară în regiunea de dealuri fără să fi dat de urma goților. O pătrundere în munți părea riscantă din cauza violenței goților și a lipsei de provizii. De aceea, împăratul dădu ordin de întoarcere pe același drum la capul de pod de la Oltenița și de acolo peste Dunăre la

Transmarisca (Turtucaia). La 20 septembrie împăratul ajunse la Durostorum, iar de acolo se retrase la Marcianopolis (Devnia) pentru a petrece iarna acolo, pregătind campania de primăvară. O inscripție din 368 din *satul Carpaților – vicus Carporum* – (Hisarlik) de lângă Hârșova, atestă prezența împăratului acolo pentru a supraveghea trecerea trupelor peste Dunării. Dar trecerea nu s-a putut face din cauza marilor inundații ale Dunărei. Retragerea apelor se făcu numai târziu la sfârșitul verii, când se anunță o toamnă timpurie și ploioasă. Din pricina acestor întâmplări neprevăzute, împăratul se văzu silit să amâne campania contra goților pentru anul viitor și să se reîntoarcă, fără nici o ispravă, din nou la Marcianopolis unde petrecu iarna.

În primăvara anului 369, împăratul află prin informatorii săi că goții își concentrară forțele la Dunărea de Jos și hotărî să-i atace chiar acolo. În scopul acesta împăratul dirijă trupele sale de operație spre *Noviodunum* (Isaccea) în fața localității *Cartal* de pe malul transdanubian, mai sus de *Ismail*, unde, după indicațiile unei inscripții din timpul împăratului *Marc-Aureliu* (161 – 180), se găsea o veche bază a flotilei dunărene. Spre acest vechi lagăr roman se îndreptară privirile împăratului când hotărî să arunce un pod de vase între *Noviodunum* și *Cartal* pentru trecerea trupelor sale de operație contra goților din *"barbaricum"*. Pentru prima dată vadul acesta fusese folosit în 513 a.Chr. de regele perșilor, Darius, cu ocazia celebrei sale expediții contra sciților.

Dar și de astă dată, regele Athanarich aplică vechea sa tactică de a se retrage din fața inamicului și de a evita orice ciocnire cu el. Împăratul înconjură locurile și se luă pe urma lui Athanarich care se retrase în stepele Bugeacului, fără să-l fi putut ajunge. După un marș de mai multe zile, împăratul se văzu însă silit să se reîntoarcă la Dunăre, fără nici o ispravă, ca și în 367. Dar pentru a face pe goți să simtă puterea sa, el întări capetele de pod din Transdanubia, blocând comunicația pe Dunăre, periclitând astfel aprovizionarea lor cu alimente și echipamente. Măsurile acestea de constrângere provocară grave nemulțumiri în rândurile goților înfometați și dornici de a ajunge la o înțelegere cu romanii. Constrâns astfel de împrejurări, regele Athanarich se văzu nevoit să trimită împăratului Valens soli de pace în *Romania – legatos in Romania direxerunt ad Valentem imperatorem.* Iordanes, care ne relatează aceasta, numește imperiul roman simplu *Romania*, iar Orosius, relatând despre așezarea goților în *Goția transdanubiană*, afirmă că Goția aceasta fusese mai înainte *Romania*, adică aparținuse imperiului roman – *ut vulgariter loquor, Gothia quod Romania fuisset.* În relatarea lui *Orosius* avem o mărturie directă că Transdanubia fusese considerată ca o parte a Romaniei.

De altfel, numele de *Romania* pentru imperiul roman este adeverit prin numeroase izvoare contemporane. Goții creștini ai lui Ulfila fură primiți de împăratul Constantius în *Romania – suscepti erant in Romania.* Vandalii năvălitori în Africa erau considerați ca răsturnători ai *Romaniei – Romaniae aversares.* Britania evacuată de romani era privită ca *Romania – ita ut non Britania se Romania censeretur.* Un cetățean din *Sirmium* (Mitrovița) numea patria sa *Romania*, însemnând pe o cărămidă următoarea rugăciune: "Hristoase Dumnezeule, ajută cetății, oprește pe avari și ocrotește *Romania* și pe cel ce-ți aduce această rugăciune".

2. Tratatul de pace de la Noviodunum (Isaccea)

Împăratul Valens acceptă propunerea de pace a regelui Athanarich și însărcină pe generalii săi *Victor* și *Arinteus* cu conducerea tratativelor de pace. Negocierile ajunseră la bun sfârșit, astfel că în toamna anului 369 tratatul de pace putu fi semnat.

Pe ambele maluri ale Dunării staționau trupele adverse. Din mijlocul lor porniră delegații părților contractante, în bărci, la locul convenit pe Dunăre, după ce din ambele părți se luaseră ostateci pentru desfășurarea pașnică a actului semnării. Într-o frumoasă zi de toamnă s-a semnat astfel în mijlocul Dunării actul de pace între romani și goți. Nu cunoaștem stipulațiile *tratatului de la Noviodunum* (Isaccea). Se pare însă că în temeiul acestor stipulații, goții încetară de a mai fi priviți ca federați ai imperiului, iar romanii încetară de a mai plăti subsidii. Schimbul de produse nu se mai putea face decât numai în anumite puncte de graniță din apropierea capetelor de pod de la *Cartal, Oltenița, Turnu* și *Celei* sub controlul garnizoanelor romane din aceste centre.

Rolul de mijlocitori între romani și goți reveni *provincialilor daco-romani* din Transdanubia, în mijlocul cărora își găsise refugiul și împăratul *Licinius*, după pierderea tronului. Dintr-o mărturie a cronicarului Lactantius,

aflam că în jurul împăratului *Galerius* (305 – 311) se găseau *provincialii goniți de goți, de la vetrele lor din Transdanubia, care preferau stăpânirea romană celei barbare – barbaram servitutem fugientes*. Din mărturia aceasta se vede că unii din provincialii daco-romani din Transdanubia fugiseră în imperiu, dar masa lor compactă rămăsese la vetrele străbune. Provincialii daco-romani intitulau pe Athanarich *"judex potentissimus"*, spre deosebire de goți care îl intitulau *rege* sau *herțeg* (Herzog). Astfel izbuti împăratul Valens să restabilească pacea cu goții și să asigure liniștea imperiului la Dunăre. Pentru aceste merite contemporanii l-au cinstit cu titlul de *Gothicus Maximus*.

Stipulațiile tratatului de la Noviodunum nu mulțumiră însă pe goți. Criza economică provocată în urma blocării Dunării, înăsprită și de frământările religioase înteți agitațiile contra regelui Athanarich. În fruntea nemulțumirilor se ridică principele *Frithigern*, la care goții țineau foarte mult, îl sprijineau și-l prețuiau pentru curajul și energia sa. Nemulțumiții în frunte cu Frithigern recurseră la ajutorul împăratului Valens, dând astfel prilej romanilor de a interveni în afacerile interne ale goților și de a-și afirma *suprema[ț]ia politică asupra Transdanubiei muntene și moldovene.*

3. Apariția hunilor la Nistru

În toiul acestor lupte și rivalități interne se produse la granița de răsărit a Transdanubiei basarabene lovitura *hunilor* contra *ostrogoților*, care sălășluiau în regiunile transnistrene de astăzi. Seminția uralo-altaică a hunilor care hălăduia în stepele nord-pontice se aruncă la anul 376 cu o nemaipomenită sălbăticie asupra *ostrogoților*,[6] înfrânseră rezistența regelui lor *Hermanrich* și-l aruncară peste Nistru asupra vizigoților lui Athanarich din Transdanubia moldoveană. În disperarea sa regele Hermanrich se aruncă în propria sa sabie, iar ostrogoții năvăliră sub presiunea hunilor asupra vizigoților. Apariția hunilor la Nistru și atacul lor contra ostrogoților au fost privite de unii fără nici un temei ca **î***nceputul migrației popoarelor* și ca *piatră de hotar între antichitate și evul mediu*. Din cele relatate mai sus s-a putut însă vedea că invaziile semințiilor barbare în provinciile periferice ale *Romaniei* începuseră însă cu mult înainte de apariția hunilor la granițele Transdanubiei basarabene. Invazia hunilor nu poate fi privită, deci, drept începutul unei noi epoci în istoria omenirii.

În fața năvălitorilor, regele Athanarich se retrase în grabă pe linia Prutului inferior, încercând să reconstruiască în grabă vechiul val roman care străbătea țara de jos a Moldovei de la Adjud spre Siret la Vadul lui Isac pe Prut. Dar până să înceapă acea mare operă de fortificație, Athanarich se grăbi să restaureze cel puțin un *val interior* care lega *Șerpeștii* pe Siret cu *Tuluceștii* de la geana de miazănoapte a la-cului *Brateș*, pentru a organiza acolo rezistența contra ostrogoților, împinși de huni spre Dunăre. Curând însă presiunea hunilor asupra ostrogoților slăbi. Năvălitorii uralo-altaici se mulțumiră deocamdată cu prada luată de la aceștia. Hunii nici nu mai stăruiră în lupta lor contra goților, ci schimbară radical direcția invaziei lor în imperiul roman, ocolind lanțul Carpaților și forțând trecerea lor pe la izvoarele Tisei pentru a descăleca în *șesul panonic*, mult mai propice traiului lor de stepă ca popor nomad.

4. Retragerea vizigoților în Romania și în Caucaland

Deodată cu retragerea hunilor, slăbi și presiunea ostrogoților asupra consângenilor lor vizigoți din Transdanubia. Totuși, amenințările continue care porneau din partea ostrogoților înăspriră adversitățile din rândurile vizigoților transdanubieni și grăbiră ruptura definitivă între Frithigern și Athanarich. Principele Frithigern duse la bun sfârșit tratativele sale cu împăratul Valens, obținând de la acesta vaste terenuri de colonizare în Balcani. În toamna anului 376, goții, sub conducerea principilor Frithigern și Alaviv, în număr de vreo 200.000 de suflete, părăsiră cu mic cu mare sediile lor din Transdanubia, unde sălășluiseră mai bine de un secol și emigrară în *Romania*, unde împăratul le aviză sedii mai liniștite și mai puțin expuse atacurilor barbare – *domicilium remotum ab omni notitia barbarorum.*

Prin exodul lui Frithigern, numărul vizigoților din Transdanubia în jurul lui *Athanarich* suferi o reducere simțitoare. Regele nu dispunea de forța necesară pentru a se putea împotrivi cu succes presiunii tot mai accentuate din partea ostrogoților care năzuiau spre Dunăre. De aceea, el se hotărî să părăsească pozițiile fortificate de pe Siret și să se retragă cu puținii credincioși ce-i mai

rămăseseră în *Caucaland* – *ad Caucalandensen locum cum suis omnibus declinàvit* –, gonind de acolo pe *sarmați* – *Sarmatis inde extructis*. Așa numește cronicarul *Ammianus Marcellinus* locul unde s-a retras regele Athanarich cu triburile vizigote care îi mai rămăseseră credincioase.

Sfântul Ambrozie confirmă această retragere, susținând că vizigoții s-au năpustit asupra *tarfalilor* și *sarmaților* – *Gothi in Tarfalos et Sarmatos insurexerunt*. Din mărturiile timpului aflăm că pe la finele secolului al IV-lea tarfalii sălășluiau în Oltenia, de unde emigraseră mai apoi în Dacia Aureliană. Iar cât despre sarmați, știm că, pe vremea aceea, trăiau în vechea Dacie malvensă, adică în Banatul de astăzi. Din mărturiile acestea narative se vede că regele Athanarich se îndreptase în retragerea sa spre apus, și anume spre *Oltenia* și *Banat*.

Toponomasticul *Caucalandensis locum*[7] de care face mențiune Ammianus Marcellinus, este format din radicalul *Cauca* și apelativul *Land*. Radicalul *Cauca* corespunde goticului *hauha*, ceea ce însemnează *hoch* – înalt –, iar apelativul *Land* este obișnuitul termen german pentru țară. Termenul de *Caucaland* corespunde deci termenului german de *Hochland*, *podiș* sau *platou*. Și cum configurația geografică a întregii Dacii carpatine nu este decât aceea de podiș sau platou, nu trebuie să ne mirăm dacă încercările de localizare a *Caucaland*-ului diferă așa de mult unele de altele. Unii au căutat *Caucaland*-ul în părțile *Târnavelor*, numite nemțește *Kokel*, ungurește *Küköllő*. Alții căutau *Caucaland*-ul în munții *Neamțului*, iar alții au încercat să localizeze *Caucaland*-ul în Munții *Buzăului*, aducând în sprijinul acestei localizări îngroparea tezaurului gotic la *Pietroasa* precum și mormântul gotic care a fost descoperit la *Chiojdul Mic*, ambele localități situate în părțile buzoiene.

Este adevărat că vizigoții lui Atanarich au hălăduit multă vreme în regiunea Buzăului. Știm doar că *Sf. Sava* îndurase martirajul în apele râului Buzău. Aceasta însă nu înseamnă că regele Athanarich, sub presiunea ostrogoților, s-ar fi înfundat în munții Buzăului, unde putea fi ușor urmărit și împresurat de adversarii săi. Dimpotrivă, singura cale deschisă pe care o mai avea era îndreptată spre *Oltenia*, unde sălășluiau tarfalii și de acolo spre Banat, unde trăiau sarmații iazigici. Și aceasta cu atât mai mult cu cât vizigoții străbătuseră această cale pe timpul împăratului Constantin cel Mare, sub conducerea principilor Vidigoia, când fură bătuți de cezarul Constantius undeva în Banat (332). Locul caucalandez pe unde străbătură vizigoții la sarmații din Banat trebuie căutat deci mai curând în munții *Jiului* și ai *Cernei* decât în munții Neamțului sau ai Buzăului.

În sprijinul acestei localizări vine cuprinsul unei inscripții funerare, descoperită la *Colonia* (Köln) în amintirea unui ostaș căzut în timpul campaniei lui Traian contra dacilor, luptând pe Olt în spatele muntelui *Caucas* – *ad Alutum flumen secus montem Caucasi*. N-a lipsit deci nici încercarea de a găsi o apropiere între muntele *Caucas* de pe Olt și *locul caucalandez* al lui Ammianus Marcellinus. Se prea poate ca în legătură cu numele muntelui *Caucas*, menționat în inscripția de la *Colonia* să fi stat în oarecare legătură și numele tribului dacic al *caucoensilor*.

Vizigoții lui Athanarich nu-și găsiră nici în Banat liniștea dorită. Nemulțumiți cu noua lor situație, ei se ridicară contra regelui Athanarich care îi mânase pe drumul greu al pribegiei. În fața amenințărilor tot mai stăruitoare ale supușilor săi, Athanarich, ajuns la adânci bătrâneți, trebui să fugă peste Dunăre, în *Romania*, cu tot jurământul făcut părintelui său de a nu călca niciodată teritoriul roman. El ajunse curând la *Constantinopol* unde muri la 25 ianuarie 381. Astfel se stinse din viață regele Athanarich a cărui îndelungată domnie a rămas strâns legată de istoria Transdanubiei din secolul al IV-lea.

După moartea regelui lor, vizigoții din Banat trecură și ei Dunărea în *Romania*, unde se întâlniră cu frații lor de sub conducerea lui Frithigern. Aceștia trecuseră Dunărea mai înainte pentru a primi așezări noi în *Romania*, dar fiind rău tratați de slujbașii imperiului, se răsculaseră contra romanilor. Împăratul *Valens* porni contra lor, dar fu bătut de goți la *Adrianopol* și-și găsi moartea pe câmpul de luptă (378). Urmașul său, împăratul *Teodosie* (379 – 395) izbuti numai cu mare greutate să pacifice pe goții răzvrătiți, avizându-le pământuri mai bune și acceptându-i ca federați ai imperiului. Goții nu se mulțumiră nici cu noile lor sedii, ci, unindu-se cu foștii credincioși ai lui Athanarich, încercară sub *Alarih*, urmașul lui Frithigern, să-și deschidă calea spre Italia. *Alarih* năvăli în Italia în fruntea vizigoților, devastă Roma și înaintă până în *Apulia*. Acolo însă îl surprinse moartea, fiind înmormântat în

albia râului *Buzento*. Sub conducerea lui *Ataulf*, vizigoții ajunseră mai apoi în *Aquitania*, iar de acolo în *Spania*, unde se contopiră cu *provincialii romani* de acolo.

5. Așezarea ostrogoților în Transdanubia și emigrarea lor în Romania

După plecarea vizigoților, Transdanubia munteană și moldoveană cu provincialii indigeni rămase în seama *ostrogoților*, divizați și ei în numeroase triburi, fiecare cu ducele sau regele său în frunte.

În tot cursul secolului al V-lea, *provincialii transdanubieni* dădeau ostrogoților tributul lor în bani și în muncă, cultivând ogoarele și păscând turmele. Politic, localnicii recunoșteau supremația împăraților din *Romania* și se bucurau de înalta lor protecție. În privința bisericească, ei ascultau de îndrumările pastorale ale episcopului latin din cetățile de la Dunăre. Dar nu numai provincialii, ci înșiși ostrogoții se văzură siliți să se orienteze politicește spre *Romania*, devenind federați ai imperiului și primind subsidii din Constantinopol, ca și vizigoții la timpul lor.

Regele *Thindimir* din casa *Amalilor* încheiase pace și alianță cu împăratul *Leon* (457 – 474), trimițând pe însuși fiul său *Theodorih* ca ostatec la Constantinopol. Acolo, tânărul moștenitor al tronului ostrogot își petrecu adolescența și primi educație. Dar îndată ce, după moartea părintelui său, tânărul *Theodorih* (471 – 526) ajunse la domnie, el nu se sfii de a năvăli în *Romania* și de a pătrunde chiar adânc în peninsulă până la *Elada*. Atunci împăratul *Zenon* (474 – 491), în dorința sa de a pune capăt incursiunilor ostrogote în imperiu, hotărî să colonizeze pe ostrogoți în Romania și să-i considere ca federați ai săi. În anul 483, ostrogoții primiră sedii în *Moesia Inferioară* iar regele Teodorih își așeză reședința la *Novae* (Siștov) în fața localității *Zimnicea*, de pe malul transdanubian.

Ostrogoții însă nu zăboviră multă vreme în *Moesia*. La stăruința împăratului *Zenon*, regele Theodorih se îndreptă cu poporul său spre *Panonia* care, după risipirea *hanatului hunic* al lui Attila, rămase fără stăpân. Ostrogoții luară în stăpânire *Panonia* ca federați ai imperiului. Din Panonia atenția lui Theodorih se îndreptă asupra *Italiei*, unde *Odoakar* detronă în 476 pe ultimul împărat al imperiului roman de apus, *Romulus Augustulus* și se proclamă *"regele germanilor în Italia"*.

6. Împărțirea imperiului roman în *Romania Orientală* cu centrul la Constantinopol și *Romania Occidentală* cu reședința la Roma

La moartea împăratului *Teodosiu*, întâmplată în anul 395, imperiul roman fusese împărțit între fiii săi *Arcadie* și *Honoriu*. Arcadie primise *partea de răsărit* a imperiului cu reședința la *Constantinopol*, iar Honoriu se mulțumi cu *jumătatea de apus* cu centrul la *Roma*. Împărțirea aceasta era socotită numai pe timpul domniei fiilor lui Teodosiu; ea a rămas însă definitivă și pentru urmașii lor. Granița dintre ambele imperii urma *cursul meridional al Dunării*, până la *Singidunum* (Belgrad) iar de acolo ea ducea în direcția sud-vestică până la *Cattaro* de pe țărmul Adriaticei. *În urma acestei împărțiri a Romaniei, Transdanubia și Daciile carpatine căzuseră în lotul lui Arcadie, pentru a împărtăși astfel peste veacuri destinul politic al imperiului de răsărit, numit apoi și bizantin.*

Uzurpările neașteptate ale lui Odoakar ademeniră pe regele *Theodorih* de a-și încerca norocul în Italia. La anul 493, el porni în fruntea ostrogoților contra lui *Odoakar*, îl bătu pe râul *Isonzo* și-l izgoni din Ravenna, unde Theodorih se proclamă *rege al goților în Italia* (493 – 526). Îndată după izbânda sa asupra lui Odoakar, regele Theodorih cuprinse și Roma, considerându-se ca succesor de drept al imperiului apusean. Astfel luară sfârșit nu numai supremația ostrogoților în Transdanubia, ci și incursiunile în imperiul de răsărit, care supraviețui celui din apus cu aproape o mie de ani.

Capitolul IV

DACIILE CARPATINE SUB SUPREMAȚIA HUNILOR

1. Descălecarea hunilor în Panonia și campaniile lor de pradă în Romania
2. Traiul daco-romanilor sub huni și ruptura în sânul latinității de la Dunăre
3. Campaniile lui Attila în Italia și Galia și moartea sa

1. Descălecarea hunilor în Panonia și campaniile lor de pradă în Romania

După înfrângerea ostrogoților la Nistru, hunii nu-i urmăriră pe aceștia în Transdanubia, ci ocoliră Carpații pentru a pătrunde în *șesul panonic*, unde descălecară la anul 405. Hunii erau divizați în mai multe hoarde sau triburi, cu șefi în frunte, care rivalizau între ei. Dar conducătorul lor de căpetenie, *Ruas*, înțelese să unească hoardele hunice sub conducerea sa. La descălecatul lor în Panonia, hunii își îndreptaseră privirile asupra imperiului roman și asupra bogățiilor acestuia, astfel că *Daciile carpatine* de sub stăpânirea gepizilor și a conducătorilor provinciali nu prea ademeneau poftele de jaf și pradă ale noilor năvălitori barbari. Dimpotrivă, gepizii din Dacia Porolissensă și cea Malvensă se grăbiră să se închine hunilor și să le ofere plata unui tribut anual. Ba mai mult chiar, gepizii se arătară dispuși să participe cu contingentele lor la expedițiile hunilor contra *Romaniei*. În condițiile acestea, era firesc ca Daciile carpatine să fie cruțate de prădăciunile hunilor și ca *populația gepidă și daco-romană* indigenă să-și *poată continua în liniște obișnuitele sale îndeletniciri agricole și păcurărești*.

În schimb, toată urgia hunică se descărcă asupra Moesiei și Daciilor aureliene din sudul Dunării. După moartea lui *Ruas*, hunii ridicară în fruntea lor pe *Attila* (434 – 453) care năvăli cu hoardele sale în Romania. Oferta împăratului *Teodosie al II-lea* (408 – 450) de a-i spori tributul și a-i conferi titlul onorific de *mareșal al Romaniei – magister militum* – nu potoli deloc lăcomia și setea de sânge a lui Attila. Sub pretextul că împăratul ar fi refuzat extrădarea unor transfugi hunici, hoardele lui Attila se revărsară la 441 ca un torent năprasnic asupra Romaniei, cucerind cetățile și pustiind satele și orașele în drumurile lor.

Cu ocazia invaziilor repetate și în anii următori, hunii devastară mai bine de 70 de cetăți și sate din cele mai înfloritoare cum erau *Singidunum* (Belgrad), *Viminacium* (Costolaci), *Margus* (Dubrovița), *Ratiaria* (Arcar), iar mai adânc în hinterlandul dunărean *Naissus* (Nis), *Berdica* (Sofia), *Filipopol*, *Adrianopol*, *Arcadiapol* ș.a. Numai după ce-și potoliseră îndeajuns poftele lor de jaf și pradă, hoardele hunice putură fi determinate să se retragă după ce mai primiseră de la împărat și prețioase daruri în aur și pietre scumpe. Cu ocazia acestor sângeroase campanii în Romania, *Hunii ridicară zeci și sute de mii de provinciali romani din Moesia și din Daciile aureliene și-i colonizară în Panonia și în Daciile carpatine, pentru a spori acolo numărul provincialilor indigeni, în vederea măririi producției agricole*. Astfel, vedem cum după 166 de ani de la evacuarea Daciei carpatine de către împăra-tul Aurelian, *o bună parte din elementul etnic roman ce fusese evacuat în Daciile aureliane se întoarse în vechea patrie ca prizonieri de război ridicați de huni.*

2. Traiul daco-romanilor sub huni și ruptura în sânul latinității de la Dunăre

Unii din acești prizonieri reușiră să fugă din prinsoarea hunică și să se reîntoarcă în Romania. La încheierea păcii cu romanii la 443, Attila ceru însă extrădarea prizonierilor care fugiseră în imperiu fără plata taxei de răscumpărare în piese de aur. Cum însă numai puțini din numărul cel mare de prizonieri dispuneau de mijloace pentru achitarea acestei taxe, *majoritatea lor covârșitoare rămase în Daciile carpatine, pentru a spori acolo numărul provincialilor romani sub ocârmuirea conducătorilor lor.*

Din *ambasadele lui Priscus* la curtea lui Attila, care nu era decât un sat mare cu case

de lemn așezate undeva în mijlocul pustei ungurești de astăzi, poate chiar la *Buda*, *Etzelburg*-ul epopeei *Nibelungilor*, aflăm că *Rustitius*, șeful cancelariei lui Attila, era un prizonier roman din Moesia Superioară, deopotrivă cu arhitectul curții care era originar din *Sirmium* (Mitrovița). Din relatările privitoare la mărirea prețului de răscumpărare a prizonierilor vedem că potentații barbari, în frunte cu însuși Attila, cel mai crud și mai războinic dintre ei, nu numai că nu extirpau populația provincială, ci dimpotrivă, ei căutau să-și întărească rândurile cu prizonieri de război ridicați din Romania. Pe romani, hunii îi amenințau cu război pentru că ademeneau pe prizonieri să se reîntoarcă în patrie. Hanul Attila amenința pe împăratul Teodosie al II-lea cu război, pentru că acesta întârzia cu restituirea refugiaților din regiunile cucerite de huni. Attila întemeia stăruințele sale pe lângă împărat pe motivul că nu erau destui romani pentru cultura ogoarelor.

Romanii de care Attila avea nevoie pentru munca câmpului nu erau decât *provincialii daco-romani din Daciile carpatice, protopărinții "românilor", vlahilor sau vecinilor din hrisoavele muntene de mai târziu.* Termenul de *"român"* avea un dublu înțeles, adică *etnic* și *social* tot-odată. Nevoia de muncitori agricoli la huni găsește cuvenita explicație prin mărturia lui Ammianus Marcellinus care arată că acești oameni ai stepei nici nu arau și nici nu atingeau coarnele plugului – *nemo apud eos arat, nec stivam aliquando continhit* – ci se aruncau numai ca niște lupi flămânzi asupra recoltei.

Romanii din cuprinsul Daciilor carpatine trăiau în colibe sărăcăcioase pe marile latifundii dacice, pe care mai marii hunilor le împărțiseră între ei. Una din numeroasele soții ale lui *Bleda* stăpânea mai multe sate. Proprietar de numeroase sate de rumâni era și Bericiu, unul dintre primii sfetnici ai lui Attila. Provincialii daco-romani din imperiul hunic se hrăneau cu mei și se cinsteau cu med. Ei țineau cu tărie la drepturile lor străvechi. Priscus relatează că ei se răzvrăteau adeseori contra impilatorilor hunici, suprimând pe mulți dintre aceștia. Ambasadorul roman fusese însuși martor ocular la un asemenea caz de răzvrătire. Tot el laudă larga ospitalitate a *daco-romanilor*, bucurându-se personal de ea în coliba unui *român*.

Limba vorbită de ei era *latina rustică*, pe care Priscus o auzi la curtea lui Attila, numin-d-o *ausonică*, adică originară din Ausonia, cum se numea în limbajul mai vechi Italia. El luase parte la o mare petrecere, la care oaspeții se delectau cu ghidușiile măscăriciului Zerkon, care, amestecând cuvinte hunice și gotice în limba ausonică, trezea mare ilaritate.

Soarta prizonierilor romani așezați în cuprinsul hanatului lui Attila nici nu era atât de vitregă precum și-o imaginaseră unii cronicari. Priscus află din gura unui asemenea prizonier roman originar din *Viminacius* (Costolaci), care trăia la curtea lui Attila, unde se căsătorise cu o femeie barbară, că traiul cu barbarii era de preferat celui de sub romani.

"Cei ce rămân cu barbarii – spune interlocutorul lui Priscus – *după terminarea războiului își duc traiul în liniște, fiecare bucurându-se de ceea ce are. El nu asuprește și nici nu este asuprit de nimeni sau numai puțin; cei din imperiu însă, în timp de război se pot prăpădi ușor, fiindcă șansele salvării depind de alții, ei neavând dreptul de a poseda arme din cauza stăpânitorilor asupritori. În timp de pace ei îndură suferințe și mai dureroase decât nenorocirile războiului. Și aceasta din cauza grelelor apăsări ale impozitelor și ale strâmbătății de tot felul din partea celor răi. Legile nu se aplică în mod egal tuturor; dacă cel ce calcă legea aparține tagmei celor avuți, el are putință să scape de pedeapsă, iar dacă contravenientul este sărac, el nu înțelege cum să-și apere cauza și de aceea i se aplică rigorile legii, dacă mai trăiește până la pronunțarea sentinței, fiindcă judecarea proceselor reclamă timp foarte îndelungat și cheltuieli nespus de mari. Dar lucrul cel mai grav este că adesea sentința poate fi cumpărată cu bani, fiindcă cel lezat în drepturile sale nu poate obține sentința dacă nu varsă bani judecătorului și ajutoarelor sale."*

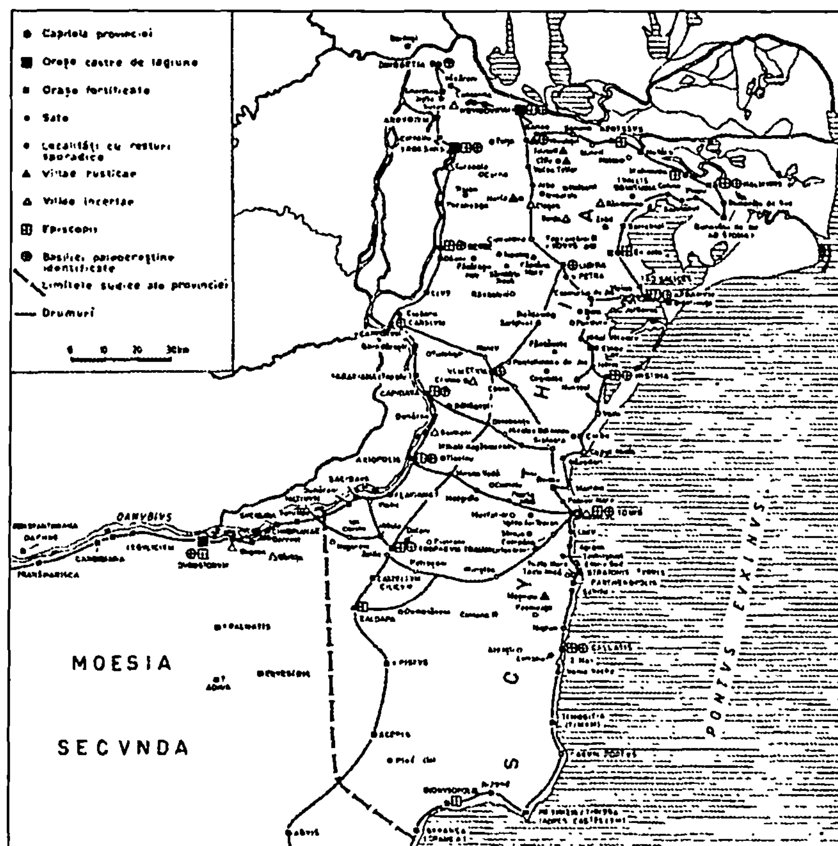
După retragerea din Romania, Attila recunoscu numai cu mare greutate Dunărea ca graniță între ambele imperii, dar și aceasta numai sub condiția că țărmul drept al marelui fluviu de la *Sirmium* (Mitrovița) până la *Novae* (Siștov), pe o adâncime de cinci zile de drum să constituie o *zonă pustie de izolare* între ambele imperii. În acest *"desertum hunicum"* nu se puteau ține decât bâlciuri pentru schimbul de mărfuri între supușii hunici și cei romani. Și tocmai această zonă pustiită fusese regiunea cea mai bine populată și mai înfloritoare din Daciile aureliene. *Provincialii romani de limbă latină de acolo se împrăștiaseră în toate părțile, unii fiind ridicați de huni și transplantați în Daciile carpatine, unde nevoia de români era foarte mare, iar alții fugiră în fața năvălitorilor*

spre sud, pentru a se adăposti în munții Emului, în Pind sau în Alpii Dinarici. Zona aceasta de izolare dintre ambele imperii deveni cu vremea și zona de izolare dintre provincialii romani din spațiul carpatic și cei din spațiul balcanic, curmând legătura de până atunci dintre ei. Astfel se produse ruptura între daco-romanii de la nord și macedo-românii de la sud, care fu mereu adâncită prin invaziile barbare care au mai urmat.

3. Campaniile lui Attila în Italia și Galia și moartea sa

Attila nu se mulțumi numai cu isprăvile sale în Romania orientală ci el își îndreptă curând privirile lacome și asupra *Romaniei occidentale*. În anul 451, el străbătu în fruntea hoardelor sale până în inima *Galiei*, unde se izbi însă de rezistența lui *Aetius, în câmpiile catalanice* de la *Troyas*. *Aetius*, învingătorul lui Attila, era originar din *Durostorum* (Silistra), unde tatăl său *Gaudentius* îndeplinea o înaltă demnitate administrativă. Fiul lui Aetius se numea *Carpiolus*, nume care aduce aminte de *carpii dacici*, care emigraseră din Carpați în *Moesia Inferioară*. Carpiolus petrecuse un timp oarecare la curtea lui Attila ca ostatec.

După respingerea sa din Galia, anul următor Attila năvăli în Italia, unde devastă orașul Aquilea, silind pe supraviețuitori să se refugieze pe *lagunele de la gura Padului*, unde întemeiară Veneția. De la Aquilea, Attila se îndreptă cu hoardele sale spre *Roma*. Puterea de persuasiune a papei Leon I să-l fi oprit în pornirea sa de a devasta cetatea eternă? Retragerea sa grăbită din Italia era determinată de acțiunea lui Aetius, care căută o *înțelegere cu imperiul de răsărit pentru a-i tăia retragerea*. Dar până ce planul strategic al lui Aetius să poată fi pus în lucrare, Attila se putu întoarce cu hoardele sale în Panonia, pentru a pregăti rezistența. În toiul acestor pregătiri, Attila muri însă subit în 453 în urma unui prea opulent ospăț nupțial, spre consternarea hoardelor sale, care îi făcură un fastuos comând.

Provincia Scythia Minor în secolele IV-VI

Capitolul V

GEPIZII ÎN DACIILE CARPATINE

1. Risipirea hanatului lui Attila și emanciparea gepizilor
2. Provincialii daco-romani sub gepizi
3. Luptele împăratului Justinian cu gepizii și reîncorporarea malului stâng al Dunării în Romania Orientală
4. Intervenția avarilor în ostilitățile dintre gepizi și lombarzi

1. Risipirea hanatului lui Attila și emanciparea gepizilor

După moartea lui Attila, hanatul hunilor se desfăcu în componentele sale etnice. *Iordanes* arată că popoarele care alcătuiseră hanatul se desprinseseră unele de altele ca și mădularele unui corp căruia îi lipsea capul. Gepizii fură cei dintâi care scuturară jugul robiei hunice. Regele lor *Ardarich* nu putea îngădui ca regatele și popoarele să fie trase la sorți și distribuite ca robi între fiii lui Attila, care din cauza desfrâului acestuia alcătuiau aproape un popor întreg. Bătălia de dezrobire avu loc lângă râul Netao – *juxta flumen cui nomen est Netao* – în Panonia în anul 454. Fiii lui Attila fură învinși. Hanatul se risipi, iar popoarele subjugate își redobândiră libertatea. *Gepizii* victorioși asupra hunilor *reclamară* pentru neamul lor toată *Dacia – nam Gepidi vindicantes totius Daciae fines velut victores.*

Iordanes ne înfățișează *Dacia ocupată de gepizi* ca o țară așezată dincoace de Dunăre în fața Moesiei, încinsă de o cunună de munți – *in conspectu Moesiae sita, trans Danuvium corona montium cingitur* – și întărită prin o centură specială de munți prăpăstioși – *ad coronam speciem adduis Alpibus emunita.* S-a amintit mai sus că același cronicar arată că *Gepidia* era străbătută de râurile *Marisia, Miliare, Gilipil* și *Grisia.*

Îndată după scuturarea jugului hunic, gepizii reînnoiră bunele lor raporturi cu Romania, încheind cu împăratul Marcian (450 – 457) un tratat de pace și de alianță. În virtutea acestei înțelegeri împăratul se învoi să considere pe gepizi ca federați ai imperiului și să le trimită subsidii anuale – *nihil aliud a Romano imperio nisi pacem et annua sollemnia ut strenui viri amica pactione postulaverunt.*

2. Provincialii daco-romani sub gepizi

Provincialii romani din cele trei Dacii, al căror număr sporise prin cetele de prizonieri romani aduși de huni din Daciile aureliene, erau cârmuiți de conducătorii lor, care răspundeau în fața regelui gepidic pentru plata contribuțiilor în bani și în natură și pentru prestarea muncilor datorate stăpânitorilor barbari. Cronicarul Procopius arată că gepizii tratau bine pe supușii lor *români.* În cele administrative și sociale ei se călăuzeau după *vechiul drept roman* recunoscut provincialilor încă de împăratul Caracala. Pe lângă răspunderea pentru dări, conducătorii daco-romanilor mai aplanau și diferendul și neînțelegerile dintre *români,* după normele dreptului roman, care mai târziu s-a numit și *vlahic – jus valahicum.* Influența administrativă a gepizilor se resimțea mai mult în câmpie, populația de la munte, compusă din elemente autohtone, trăi netulburată de nimeni după prescripțiile *căpeteniilor* ei locale. Vechile legături cu Romania rămaseră neschimbate, întrucât împărații bizantini, ca suzerani ai regilor gepizi clientelari lor, continuau să se considere ca protectori ai provincialilor din Daciile carpatine. Monede de la împărații *Marcian* (450 – 457) și *Leon* (457 – 474) s-au găsit în tezaurul de la *Firtușeni.* La *Șeica Mică* de lângă Sibiu s-au dezgropat mo-nede de la împărații *Zenon* (476 – 491), *Anastasie* (491 – 518) și *Justin I* (518 –527). Circulația aceasta de monede imperiale în cuprinsul Daciilor carpatine denotă că vechile raporturi comerciale ale provincialilor

cu Romania se menținuseră și pe timpul supremației gepidice.

3. Luptele împăratului Justinian cu gepizii și reîncorporarea malului stâng al Dunării în Romania Orientală

Dar cu toată zăbovirea lor mai îndelungată în Daciile carpatine, gepizii nu se hotărâseră să rămână pentru totdeauna acolo. Dorul lor de ducă și de aventuri războinice îi mâna mereu, ca și pe goți, spre sud și spre apus. Aspirațiile lor asupra *Panoniei*, eliberată de sub jugul hunic, fură zădărnicite de *lombarzi*, care se instalaseră de-a binelea în Mesopotamia panonică. Așezarea lombarzilor în Panonia fu considerată de gepizi ca o neiertată provocare la adresa lor. Ea dădu naștere la dușmănia de moarte dintre ambele seminții germanice, despărțite una de alta numai prin apele Tisei.

O expansiune spre apus deveni astfel inoperantă, de aceea gepizii își îndreptară privirile asupra *Romaniei* și îndeosebi asupra regiunilor din Moesia Superioară. Regiunea aceasta fusese evacuată de curând de către vizigoți. În cuprinsul ei se aflau cetățile *Singidunum* (Belgrad) și *Sirmium* (Mitrovița). Aspirațiile gepizilor asupra cetăților din Romania provocară grave neînțelegeri între gepizi și bizantini. Ele determinară pe împăratul Justinian (527 – 565) să denunțe pactul de amiciție cu gepizii și să suspende plata stipendiilor anuale.

Ruptura raporturilor diplomatice duse curând la izbucnirea ostilităților între romani și gepizi. Trupele romane trecură Dunărea în *Dacia Malvensă*, loviră pe gepizi și-i respinseră spre nord. Romanii învingători cuceriră cetățile *Lederata* (Palanca Nouă) și *Arcidava* (Varadia) și le realipiră Romaniei. În *"novella"* din 15 aprilie 535 prin care împăratul punea comunitățile creștine din Daciile dunărene sub jurisdicția arhiepiscopatului din Justiniania Prima, el se putea mândri că, prin ajutorul lui Dumnezeu ziditor a toată făptura, a putut *lărgi granițele Romaniei în așa fel încât ambele maluri ale Dunării să fie accesibile cetățenilor romani și ca în cuprinsul lor să se găsească și cetățile Lederata și Arcidava – quae trans Danubium sunt nostrae iterum dicioni subactae sint.* Pentru izbânda sa asupra gepizilor, împăratul Justinian fu onorat cu titlul de *Gepidicus*, iar pentru recucerirea unor regiuni din Daciile carpatine, el se intitulă *"Restitutor Daciarum"*, adică Întregitorul Daciilor.

Relațiile bizantinilor cu gepizii rămaseră încordate până la 551, când împăratul Justinian ajunse la o înțelegere cu ei, în urma căreia *Dunărea deveni din nou hotar între Romania și Gepidia*, iar gepizii își reluară rolul de federați ai imperiului. Contingentele gepidice luptau alături de trupele romane contra goților în Italia. În schimb izvoarele timpului amintesc că împăratul *Justinian* ar fi *abandonat planul de cucerire a Gepidiei, adică Daciile carpatine, și de a le îngloba Romaniei.*

4. Intervenția avarilor în ostilitățile dintre gepizi și lombarzi

Dar pe măsura în care relațiile bizantinilor cu gepizii se îmbunătățiseră, se înăspriră raporturile acestora cu lombarzii. O dușmănie de moarte, care era alimentată mereu și de animozitățile personale între regele gepizilor, *Kunimund* și regele lombarzilor, *Alboin*. Împăratul Justinian și urmașul său *Justinian al II-lea* (565 – ?) umblau să exploateze această dușmănie în folosul Romaniei, observând o atitudine de strictă neutralitate în conflictul gepido-lombard, ceea ce determină pe lombarzi să recurgă la ajutorul *avarilor* contra gepizilor.

Avarii erau o seminție *uralo-altaică* ca și *hunii*. Patria lor era în *Turkestan*, de unde fuseseră izgoniți de hoardele turcmenilor. În calea pribegiei lor spre vest, ei ajunseră în *stepele pontice*, unde se loviră de huni pe care îi aruncară asupra ostrogoților din Transdanubia. Dar îndată ce hunii ocoliră Carpații și descălecară în Panonia, avarii cuprinseră sediile acestora de pe *litoralul pontic*, unde hălăduiră lungă vreme. De acolo hanul lor trimise la 558 soli la Constantinopol pentru a oferi împăratului Justinian alianța sa, recomandându-se ca *neamul cel mai puternic din lume*. În realitate, avarii semănau foarte mult cu hunii. Înfățișarea lor era sălbatică. Ei purtau plete lungi și aveau mișcări de fiară. Oferta lor fu însă respinsă de împărat, fiindcă barbarii aceștia nu-i inspirau nici o încredere. Atunci

Iustinian - mozaic din basilica San Vitale, Ravenna

avarii se pregătiră să invadeze în Romania pentru a impune împăratului prietenia lor cu armele.

În toiul acestor pregătiri sosiră însă la avari solii regelui *Alboin* din Panonia, pentru a-i chema în ajutor contra gepizilor din Daciile carpatine (567). Avarii, care cunoșteau drumul apusului din timpul năvălirii lor în Turingia, de unde fuseseră respinși de regele francilor, *Sigebert*, acceptară chemarea lombarzilor, care le oferiră echipament și subzistență, precum și jumătate din Gepidia, ce urma să fie cucerită prin sforțări comune.

În drumul lor spre Panonia, avarii ocoliră Carpații Moldovenești și străbătură pe la izvoarele *Prutului* și ale *Nistrului* în Gepidia sub conducerea hanului lor *Baian*. Hoardele lor erau îmbrăcate în zale și înarmate cu lănci, paloșe și arcuri, bulucind în luptă pe caii lor iuți la sunete de fanfare și tobe. Tactica lor era să simuleze fuga în fața adversarului pentru a-l scoate din pozițiile sale și pentru a se arunca apoi prin surprindere asupra lui. În câmpia superioară a Tisei hoardele avare se uniră cu contingentele lombarzilor, pentru a se arunca asupra *gepizilor* care, neprimind nici un ajutor din partea romanilor, rămaseră reduși la propriile lor forțe de apărare. În situația aceasta de izolare, gepizii nu putură rezista multă vreme atacurilor *avaro-lombarde*. Împotrivirea lor fu curând înfrântă. Regele *Alboin* căzu în luptă, răpus de adversarul său *Kunimund* care sili pe *Rosamunde*, fiica nenorocitului rege gepid, să-i fie soție.

La moartea regelui *Alboin se prăbuși regatul gepidic din Daciile carpatine – Gepidorum regnum fines accepit qui a Lombardie proelio superati*, cum arată un cronicar contemporan. Resturile gepizilor care căutau refugiu în Romania fură urmărite de avari și nimicite undeva în Dacia Malvensă. Numai cu mari greutăți izbuti prințul *Reptila* însoțit de episcopul *Tarassarik* să salveze tezaurul gepidic din mâinile avarilor și să fugă cu el la Constantinopol, unde li se pierdu urma (571).

Capitolul VI

PENETRAȚIA SLAVILOR ÎN TRANSDANUBIA ȘI DACIA

1. Originea slavilor și contactul lor cu romanii
2. Pătrunderea slavilor în Transdanubia
3. Luptele romanilor cu slavii pe timpul împăratului Justinian
4. Descălecarea slavilor în Daciile carpatine
5. Campaniile împăratului Mauritius contra anților și sclavinilor din Transdanubia
6. Dislocarea anților și șcheilor din Transdanubia munteană sub împărații Heraclius și Constant

1. Originea slavilor și contactul lor cu romanii

Grecii și romanii ajunseră în atingere cu slavii în drumul lor spre Marea Baltică pe care îl făceau adeseori în interes de comerț, aducând de acolo chihlimbarul. Herodot face mențiune de semințiile neurilor și budinilor din părțile Niprului superior, seminții care par să fi fost de origine slavă. Mai spre miazănoapte hălăduiau seminții finice, iar spre miazăzi trăiau *sciții* și *agatirsii*, care pătrunseră în Carpați. *Tacitus* este primul care ne înfățișează harta etnografică a Europei centrale și răsăritene, așezând în ordine geografică, de la est spre vest, următoarele seminții, și anume: *germanii, dacii, sarmații, venzii, estionii* și *finlandezii*. Este sigur că Tacitus înțelegea sub *venzi* pe Slavi, iar sub *estioni* pe lituanieni. Despre venzi – *Veneti*, aflăm că ei rătăceau prin Ucraina de astăzi, de unde ajunseră curând până în Carpați și până la Dunăre, pătrunzând astfel în *Transdanubia* și în *Dacia*. Venzii sunt arătați ca un popor foarte mobil – *pedum usu ac pernicitate gaudet*.

Ptolemeu considera pe venzi drept unul dintre popoarele cele mai mari. El face mențiune de triburile slave ale *galinzilor* și *sudinilor*. Harta lui *Peutinger* din secolul al IV-lea așază pe venzi în vecinătatea Dunării de Jos și a Daciei. *Iordanes* face mențiune de vechea vrăjmășie dintre *goți* și *șchei*. În drumul lor spre Panonia, hunii avură de furcă cu *slavii*. Se prea poate ca ei să fi dus în Panonia numeroase grupuri de slavi, pe care îi subjugaseră în Ucraina. Slavii înșiși se numeau slovenin, pl. slovene. Romanii îi numeau sclaveni, sclavini sau sclavi. Daco-romanii îi numeau șchei sau șchiai, iar arabii, sacâlib. Etimologia populară greco-latină derivă numele slavilor de la termenul de *servi*, adică sclavi sau robi. Etimologia aceasta populară fusese acceptată și de împăratul-scriitor *Constantin Porfirogenetul*.

Regiunile pontice evacuate de huni fură cuprinse de slavi, care începură să exercite o presiune tot mai mare asupra ostrogoților din Transdanubia moldoveană și munteană. Sub presiunea slavilor, ostrogoții părăsiră Transdanubia, trecând Dunărea în Romania. În regiunile evacuate astfel de *ostrogoți* năvăliră *semințiile șcheice* de la Nistru pentru a se așeza vremelnic acolo.

2. Pătrunderea slavilor în Transdanubia

Procopius arată că pe vremea sa slavii ocupaseră cea mai mare parte din *Transdanubia* de unde amenințau mereu limesul dunărean. Ei atacau cetățile *Durostorum* (Silistra), *Bononia* (Vidin) și *Viminacium* (Costolac). Prima invazie a șcheilor în Romania se produse pe timpul împăratului Justin I (518 – 527), când Germanicus, nepotul împăratului, îi bătu și-i risipi peste Dunăre, în Transdanubia.

Iordanes arată că venzii erau răspândiți asupra unor regiuni imense – *per immensa spatia* – și că numele lor gentilic varia după familii și regiuni – *per marias familias et loca* – dar că principalele seminții vendice erau totuși *sclavonii* (șcheii) și *anții*. Slavonii – *principaliter tamen Sclaueni et Antes numinautur* – hălăduiau în regiunea dintre *Novidunum* (Isaccea) și lacul *Mursianus* până la Nistru – *a*

civitate Nouetunense et laco qui appelatur Mursianus usque ad Danastrim, iar *anții* sălășluiau în spatele lor, în spațiul pontic dintre Nistru și Nipru. Anții sunt înfățișați ca cei mai războinici din semințiile slave.

Cronicarul *Luidas* arată așezările sclavonilor dincoace de Dunăre. Un alt scriitor bizantin, și anume *Theophylaktos Simokattes*, numește Transdanubia moldoveană și munteană direct Sclavinia – un toponimic care după retragerea ostrogoților în Romania veni să înlocuiască pe cel de Gothia.

Semințiile slavone din timpul migrațiunilor erau stăpânite, deopotrivă cu cele germane și uralo-altaice, de un nepotolit neastâmpăr și dor de ducă. Pornirea aceasta spre drumeție și aventură apare ușor explicabilă la seminții neașezate, lipsite de conducere politică și de orice spirit de ordine și disciplină – cum caracterizează Procopius pe contemporanii săi anți și sclavoni. Legendele despre minunățiile Romaniei, cu pretinsele ei comori și bogății neîntrecute, ademeneau lăcomia barbarilor, exaltând neastâmpărul lor de luptă și aventură pentru dobândirea acestora.

3. Luptele romanilor cu slavii pe timpul împăratului Justinian

Din *Sclavinia transdanubiană*, șcheii și anții amenințau mereu granițele *Romaniei*, exact cum procedaseră și goții în vremea lor. Eșecurile pe care năvălitorii slavi le suferiseră pe timpul împăratului Justin nu-i descurajară câtuși de puțin. În timpul domniei împăratului *Justinian* (527 – 565) ei își întețiră atacurile contra imperiului în așa grad, încât la limesul dunărean luptele de apărare ale romanilor nu mai încetau. Împăratul restaură vechile *capete de pod* de pe țărmul transdanubian și încredință pe generalul *Chilbudius* cu apărarea graniței. Acesta trecu cu armata sa Dunărea și operă trei ani în șir contra anților și șcheilor din Transdanubia munteană. În cursul acestei grele și îndelungate campanii Chilbudius căzu în luptă contra anților aliați cu sclavinii contra romanilor.

Pentru a slăbi puterea de rezistență a coaliției antosclavinice, împăratul Justinian încercă să dezbine pe anți de sclavini sau șchei, oferind anților cetatea *Turnu* cu toată împrejurimea, care după afirmația împăratului *aparținea romanilor în virtutea străvechilor lor drepturi de stăpânire asupra ei*. Justinian mai oferea anților și îmbelșugate subsidii în bani pentru a-i câștiga ca federați ai imperiului în lupta contra *avarilor*. Anții primiră oferta împăratului, cerând însă ca unitățile lor să fie puse sub comanda generalului *Chilbudius*, care n-ar fi căzut în luptă, ci ar trăi în captivitatea lor. Rolul falsului Chilbudius urma să-l joace un *ant, care deprinsese limba latină și care fusese îndemnat la acest act temerar de prizonierii romani care trăiau în Sclavinia munteană, care sporeau acolo numărul provincialilor daco-romani din numeroasele lor enclave etnice*. Justinian îngădui cererea anților, astfel că falsul Chilbudius trecu Dunărea în Romania în fruntea contingentului de anți pe care-l comanda, pornind spre Constantinopol pentru a se uni cu oștirea imperială de sub comanda generalisimului *Narses*. În drum, însă, falsul Chilbudius fu demascat și osândit la moarte.

Atacurile necontenite ale barbarilor de la nord determinară pe împăratul Justinian să înceapă și să ducă la bun sfârșit mărețul său plan de fortificare a imperiului, plan pe care îl cunoaștem din opera *De aedificiis* a lui Procopius din Caesarea. În zona de fortificație cădea și malul stâng al Dunării cu cetățile *Constantinea-Daphne* (Oltenița), Turnu de la *Sucidava* (Celei), *Drobeta-Teodora* (Turnu Severin), *Lederata* (Palanca Nouă), *Arcidava* (Varadia) ș.a. Capetele de pod fortificate corespundeau fortificațiilor de pe malul drept al Dunării de la *Durostorum* (Silistra), *Novae* (Siștov), *Securista* (lângă Nicopol), *Bononia* (Vidin), *Ratiaria* (Arcar), *Viminacium* (Bela Palanca) ș.a.

Dar cu toată rețeaua de fortificații, care acoperea ambele maluri ale Dunării, seminții slave izbutiră totuși să pătrundă în Romania și să se așeze acolo. În cursul anului 551 numeroase seminții șcheice năvăliră în Romania și iernară acolo ca la ele acasă. Contingentele romane, trimise de Justinian contra lor, suferiseră o grea înfrângere la Adrianopol, astfel că însuși Constantinopolul, capitala imperiului, era serios amenințată de șchei. Cronicarul *Ioan din Efes* arată la anul 584 că slavii își aveau așezările în Romania și trăiau acolo fără nici o grijă. Ei răspândeau foc și pârjol în jurul lor fără să se teamă de imperiali. În urma jafurilor și prădăciunilor pe care le comiseseră, ei se îmbogățiseră de-a binelea, dobândind aur, argint, herghelii și multe arme, căci ei deprinseseră de la romani și meșteșugul războiului. Dar cu toate acestea, ei sunt prezentați de cronicar ca oameni cruzi și primitivi, care nu îndrăzneau să părăsească codrii în care trăiau. În condițiile acestea, romano-bizantinilor nu le mai rămăsese altă cale de ieșire din strâmtoarea în care îi îngrămădiseră slavii decât de a-i considera ca *federați ai*

imperiului și a le îngădui așezarea pe teritoriul Romaniei, precum procedaseră înainte față de *goți*. Pentru faptele sale războinice contra anților, Justinian fu onorat cu titlul *Anticus*.

4. Descălecarea slavilor în Daciile carpatine

Grupurile de anți și șchei, care porneau din Transdanubia și năvăleau în Romania, se întâlneau acolo cu alte triburi de slavi care pătrundeau acolo, venind din *Panonia* și *Daciile carpatine*. Amintisem mai sus că, deodată cu descălecatul *hunilor* în Panonia, dar mai ales în urma invaziei *avarilor* în *șesul panonic*, se revărsă asupra dacilor din Carpați un puternic val de *năvălitori slavi*, care cuprinseră regiunile ce fuseseră evacuate de gepizi, din *Rusia Subcarpatică*, în *Maramureș* și în *Dacia Porolissensă*, precum și în *Slovacia*.

Constantin Porfirogenetul arată că triburile slave din *Rusia Subcarpatică* și *Slovacia*, care locuiau mai înainte la miazănoapte de Carpați, se revărsară asupra Panoniei, ajungând până la *Dunăre* și trecând chiar acest fluviu pentru a atinge râurile *Sava* și *Drava*, unde constituiră cu vremea *substratul etnic* al *sârbilor*, *croaților* și *slovenilor*. Semințiile slave însă, care se așezaseră în *Maramureș și Dacia Subcarpatină se extinseră și asupra Daciei Apulense și Malvense, atingând și ele Dunărea dincolo de strâmtori, de unde năvăleau și ele în Romania, pentru a constitui acolo substratul etnic pentru poporul bulgar*.

Pe teritoriul *dacilor din Carpați*, triburile slave veniră în atingere cu *provincialii daco-romani*, intrară într-o *îndelungată simbioză, în care petrecură până la dispariția lor totală în rândurile acestora. O geografie compilată între anii 670 – 680 în limba armeană* și atribuită lui *Moise de Chorene*, o localitate din Armenia, arată sălășluind în Daciile Carpatine nu mai puțin de 25 de seminții slave, seminții care cu vremea, strecurându-se peste Dunăre în Romania, se așezară în Tracia și Macedonia, și ajunseră până la Dalmația și Ahaia.

După semințiile slave care se îngrămădiseră în Elada și Pelopones sau Morea, regiunea aceasta apăru în mărturiile timpului sub numirea de Sclavinia, deopotrivă cu Transdanubia. De acolo slavii pătrunseră cu vremea și în ostroavele arhipelagului egeic, cum se vede aceasta din frecvența toponimicelor slavone de acolo.

Din mărturiile timpului se vede că triburile slave din Dacii erau stăpânite de aceeași pornire de migrațiune spre sud deopotrivă cu triburile consângene din Transilvania. Grupul dacic năzuia spre sud ca și grupul transdanubian, ambele unindu-se adeseori în atacuri combinate contra Romaniei. Pentru semințiile slave din Transdanubia ni s-au păstrat numirile gentilice de anți și sclavini (șchei), pentru cele din Daciile Carpatine nu ni s-au păstrat asemenea numiri.

Romanii și *grecii* numeau căpeteniile slave *duces* – adică *duci*, *arhonți*, *hegemoni*, *filarchi* sau *regi*, câtă vreme nu ni s-a păstrat nici o mărturie din care să aflăm cum numeau slavii înșiși pe conducătorii sau starostii lor. Cea mai veche numire cunoscută este cea de *vlădică*, de la slavonicul *vladz*, *vlasti*, a domni, latinește *regere* sau *regnare*. În românește, termenul de *vlădică* s-a păstrat numai pentru *căpetenia bisericească*, ceea ce arată că termenul acesta a pătruns în limba română numai foarte târziu, și anume sub influența limbii liturgice slavone.

5. Campaniile împăratului Mauritius contra anților și sclavinilor din Transdanubia

Semințiile slave care reușiseră să pătrundă în Romania nu mai puteau fi izgonite de acolo. În schimb, romanii se străduiră din răsputeri să oprească la Dunăre puhoiul slav care se revărsa fără încetare asupra Romaniei. Acțiunea aceasta de zăgăzuire a puhoiului inaugurată de împăratul Justinian fu continuată cu mult zel și energie de urmașii săi pe tronul bizantin. Împăratul *Tiberiu al II-lea Constanțiu* (578 – 582) îngădui avarilor să atace pe anții și șcheii din Transdanuvia de la sud, din *Moesia*. Cronicarul *Menandros* relatează că la 581 avarii pătrunseseră în Sclavinia munteană pe la Oltenița, silind triburile șcheice să se retragă în regiunile împădurite, unde nu mai puteau fi urmăriți de avari. *Sclavinia munteană este prezentată ca o țară îmbogățită de pe urma prădăciunilor săvârșite în Romania, deoarece ea nu fusese niciodată jefuită de barbari*. De aceea, avarii izbutiră să ridice de la anții din Transdanubia o prea bogată pradă de război și să elibereze mai multe mii de prizonieri romani din captivitatea slavă.

Ofensiva contra anților și șcheilor fu reluată în stil mare de împăratul *Mauritius* (582 – 602). Cronicarul bizantin *Theophylaktos Simokattes* și compilatorul său *Theophanes* ne-au lăsat informații prețioase asupra campaniilor romane contra șcheilor și anților din

Transdanubia munteană. Cronica arată că la anul 593 împăratul Mauritius concentrase o puternică armată pe care o puse sub comanda mareșalului *Priscus* și o trimisese contra slavilor neastâmpărați din Transdanubia unde domnea regele *Ardagast*. Oștirea romană trecu Dunărea la Silistra și, înaintând în Bărăgan, lovi unitățile lui Ardagast prin surprindere și le înfrânse într-un atac de noapte. Romanii făcură numeroși prizonieri dintre slavi. Însuși regele Ardagast scăpă numai grație agerimiii calului său buestru. În timpul însă în care Priscus era ocupat cu adunarea prizonierilor sub comanda lui *Tatimir*, slav și el în serviciul romanilor, și îndrumarea lor spre Dunăre, regele Ardagast concentrase în grabă rezervele sale și atacă convoiul de prizonieri, eliberând o bună parte dintre ei. Atacul lui Ardagast nu împiedică însă pe Priscus de a urmări pe șchei până la râul Elivachia – *Ilvachia* – care ar putea fi identificat cu *Ialomița*, primul râu mai de seamă în marșul unei armate care înainta de la Dunăre spre nord, în largul Bărăganului. Unitățile romane, sub comanda substrategului *Alexandru*, ajunseră la malul râului chiar în clipa în care anții efectuaseră trecerea peste râu și se retrăgeau în grabă într-o pădure deasă și mlăștinoasă, cu scopul vădit de a atrage pe romani în cursa pe care le-o pregătiseră de mai înainte. Substrategul Alexandru ghici însă vicleșugul anților și opri înaintarea la vadul râului, trimițând numai patrule pentru recunoașterea terenului din împrejurime. Acestea dădură peste niște colibe sărăcăcioase, pe care începură să le incendieze, dar colibele nu prinseră foc, fiindcă bârnele erau ude de ploaie.

Patrulele aduseră în fața comandantului lor pe un *prizonier gepid*, din gura căruia substrategul Alexadru află că în apropiere s-ar găsi ascunzișul unui rege al anților, cu numele *Musoc* sau *Musakios*, latinește *Musatius*, nume ce aduce foarte mult cu românescul *Moșuc*. Gepidul recunoscuse între prizonierii luați de romani pe unul dintre oamenii lui Musoc de la care aflase că "riga" anților s-ar fi retras într-un adăpost sigur la o depărtare de treizeci de parasange de la vadul râului unde staționau romanii. În drum spre ascunzișul lui Musoc, romanii trebuiau să treacă peste râul *Papirios*, care despărțea regatul lui *Musoc* de cel al lui *Ardagast*. Râul Papirios n-a putut fi încă identificat. Era probabil unul din afluenții *Ialomiței*, dacă nu chiar *Argeșul* sau *Buzăul*.

Sub călăuza prizonierului gepid, unitățile romane pătrunseră în ascunzișul lui Musoc și-l surprinseră chiar în clipa când regele și curtenii săi, morți de băutură și oboseală, căzuseră într-un somn adânc. Riga Musoc cu ai săi se înapoiaseră numai atunci de la funeraliile fratelui său. După ceremonia înhumării urmase *praznicul obișnuit după mort, cu mâncări și băuturi și cu cântece avare, după datina barbarilor*. Sosind acasă amețit de băutură, Musoc și oamenii săi căzură într-un somn adânc, din care îi treziră pe neașteptate legionarii romani, care se aruncară cu furie asupra lor, măcelărind pe unii și făcând prizonieri pe alții. Între aceștia se găsea și riga Musoc.

Dar n-a lipsit mult ca și romanii, la rândul lor, să îndure soarta anților lui Musoc. Sărbătorind izbânda asupra anților, oștenii romani se înveseliră cu mâncări și băuturi până ce căzură și ei morți, beți cu toții, așa că nu auziră la timp consemnul de alarmă sau trezire, așa numita *"sculca"*, un termen de comandă roman, deopotrivă cu *termenii de comandă, move, sta, torna* ș.a. de care face mențiune *Theophylaktos Simokattes*, cuvinte care pe nedrept au fost considerate de unii că ar fi constituind *primele cuvinte din limba română*. Întârzierea aceasta era cât pe ce să devină fatală pentru romani, căci anții lui Ardagast se aruncaseră cu furie asupra lor. În cele din urmă însă romanii izbutiră să scape teferi din pericolul de moarte în care îi aruncase ușurătatea lor, respingând la timp atacul neașteptat al lui Ardagast.

Hărțuielile acestea cu slavii nu atinseseră însă scopul campaniei romane în Transdanubia. De aceea, împăratul ordonă ca oștirea romană să petreacă și iarna în *Sclavinia*. Ordinul acesta trezi murmure în rândurile oștirii care suporta numai cu mari greutăți asprimea iernilor geroase din stânga Dunării. Arhistrategul Priscus reuși însă să potolească nemulțumirile din armată și să aducă la îndeplinire ordinul imperial. Și astfel, trupele romane petrecură iarna din anul 593 spre 594 în Transdanubia munteană, luând cartiere de iarnă în capetele de pod de pe malul stâng al Dunării cu avanposturi mai înaintate în interiorul *Sclaviniei transdanubiene*. Hibernarea trupelor romane în garnizoanele din stânga Dunării nemulțumi însă pe *avari*, care *ridicau pretenții de supremație și asupra Sclaviniei muntene*. Priscus înțelese însă să împace pe avari, trimițându-le daruri scumpe precum și 5.000 de prizonieri, pe care îi ridicase din triburile anților și șcheilor. În cursul verii 584 romanii executară mai multe operații contra anților pentru a le impune cuvenitul respect față de imperiu.

După isprăvile acestea, trupele romane fură retrase din Sclavinia și concentrate în

garnizoana de la *Oescus* (Gigeu) din fața *Sucidavei* (Celei), iar comanda trecu asupra arhistrategului *Petru*, fratele împăratului. Retragerea trupelor pe malul drept al Dunării fu privită însă de slavi ca un vădit semn de slăbiciune din partea imperiului, îndârjindu-i și mai mult în atitudinea lor de ostilitate față de împărat.

În anul 597, regele anților *Pirogast* îndrăzni să treacă Dunărea în Romania. El fu însă întâmpinat de arhistrategul Petru și respins cu mari pierderi pentru năvălitori. Dar romanii nu se mulțumiră numai cu respingerea atacului, ci îi urmăriră pe anți în Sclavinia. Pe o secetă cumplită oștirea pătrunse adânc în Transdanubia munteană, ajungând din nou la râul *Ilivachia*, în undele căruia trupa își putu potoli setea de care suferise grozav. Dar în momentul în care soldații sorbeau din pumni apa răcoritoare, ei fură surprinși de o grindină de săgeți ucigătoare, pe care contingentele anților și șcheilor le repeziră asupra lor. Romanii se reculeseră însă în grabă, săriră în bărci pentru a forța trecerea râului și a lovi pe inamic care ocupase poziții de luptă pe malul opus al râului. Atacul romanilor se lovi însă de rezistența înverșunată a slavilor, care siliră pe romani să se retragă peste râu și să se reîntoarcă la Dunăre. Astfel se lichidă campania din 597, cu un eșec dureros pentru arhistrategul *Petru*, care pierdu comanda asupra trupelor de la Dunăre, pe care împăratul o încredință din nou lui *Priscus*.

Încercatul arhistrateg reuși să refacă moralul scăzut al trupelor și să pregătească pentru anul viitor expediția de pedeapsă contra anților și șcheilor. De astă dată, Priscus extinse operațiile sale ofensive și asupra *țărmului bănățean al Dunării* până la *Singidunum* (Belgrad) *pentru a zăgăzui și incursiunile sla-vilor din Dacia în Romania.* Dar extinderea operațiunilor și dincolo de Porțile de Fier trezi grave resentimente în rândurile avarilor, care prin rostul hanului lor *Baian* reproșau lui *Priscus* că nesocotește *drepturile lor de stăpânire asupra malului stâng al Dunării.* Priscus răspunse însă la reclamațiunile ava-rilor cu hotărâre, că *romanii nu fac decât să afirme drepturi mai vechi asupra regiunilor de pe malul stâng al Dunării, care aparținuseră imperiului roman și care pe nedrept fură uzurpate de barbari.* Cronicarul Theophylaktos Simokattes insistă mai pe larg asupra neînțelegerilor dintre romani și avari, care fură aplanate în 598. Romanii sporiră subsidiile pe cari le plăteau avarilor, iar aceștia, la rândul lor, *recunoscură împăratului dreptul de a interveni oricând cu putere armată contra slavilor din Transdanubia și Dacia.*

Romanii făcură mereu uz de acest drept pentru a ține în șah pe slavii din Transdanubia și Daciile Carpatine care, năzuind spre sud, neliniștеau mereu granițele Romaniei, pentru a pătrunde și a se așeza acolo. În anul 601 Priscus trecu Dunărea în *Dacia Malvensă* sau bănățeană pentru a impune cuvenitul respect slavilor de acolo. El se izbi de împotrivirea avarilor, care încercară să-i închidă calea. Dar el reuși să cuprindă cetățile *Lederata* (Palanca Nouă) și *Arcidava* (Varadia) și să respingă pe avari până la *Tibiscum* (Timiș). Avarii fură bătuți într-o luptă crâncenă, în cursul căreia își găsiră moartea și fiii hanului *Baian*.

Sub impresia acestei dureroase înfrângeri hanul Baian concentră în grabă rezervele sale și porni el însuși contra romanilor. Priscus primi lupta undeva pe râul Timiș și bătu din nou hoardele avare în rândurile cărora luptau *gepizii, slavii* și alți *barbari*. Victoria romanilor fu desăvârșită. Priscus făcu 9.000 de prizonieri, dintre care 3.000 avari, 3.200 gepizi, 800 slavi și 2.000 alți barbari, pe care îi transportă în Romania. Merită să fie reținut faptul că între contingentele barbare care constituiau oștirea avară nu se găseau menționate și contingentele *provincialilor daco-romani* din Daciile carpatine de sub supremația avarilor. Absența daco-romanilor din oștirea avară denotă că *provincialii* indigeni din Daciile carpatine nu se considerau ca barbari, ci ca *element etnic aparte, care păstrau legăturile lor vechi cu Romania și se simțeau înșiși romani.* De aceea, ei nu ridicară arma contra romanilor din imperiu, ci dimpotrivă, îi simpatizau, iar conducătorii lor sprijineau pe toate căile campaniile lui Priscus contra barbarilor prin care se urmărea *restaurarea supremației romane asupra Daciei și Transdanubiei.* Prin înfrângerea avarilor și a barbarilor aliați cu ei, Priscus izbuti să restabilească autoritatea imperiului în Dacia bănățeană pentru mai multă vreme și să închidă drumul invaziilor slave în Romania.

Între timp, însă, anții și sclavinii din Transdanubia munteană începură să-și ridice din nou capul. În anul 602 împăratul trimise pe fratele său Petru contra lor. Acesta își stabili cartierul general la Palatiolum în fața Celeiului, concentrând acolo și flotila de pe Dunăre de sub comanda generalului *Gunduis* pentru transbordarea trupelor în Transdanubia, și astfel începu a *cincea ofensivă* a împăratului Mauritius contra *anților* și *șcheilor.* Campania se desfășură în condiții favorabile pentru romani. Rezistența anților și aliaților șcheici fu

curând înfrântă. Numeroase triburi slavone fură dezarmate și deportate în Romania. În urma acestor succese, autoritatea militară dar și politică a romanilor fu restabilită în Transdanubia, iar împăratul putu cere generalului Gunduis să trimită din *Sclavinia munteană cereale și alte produse la Constantinopol pentru aprovizionarea capitalei.*

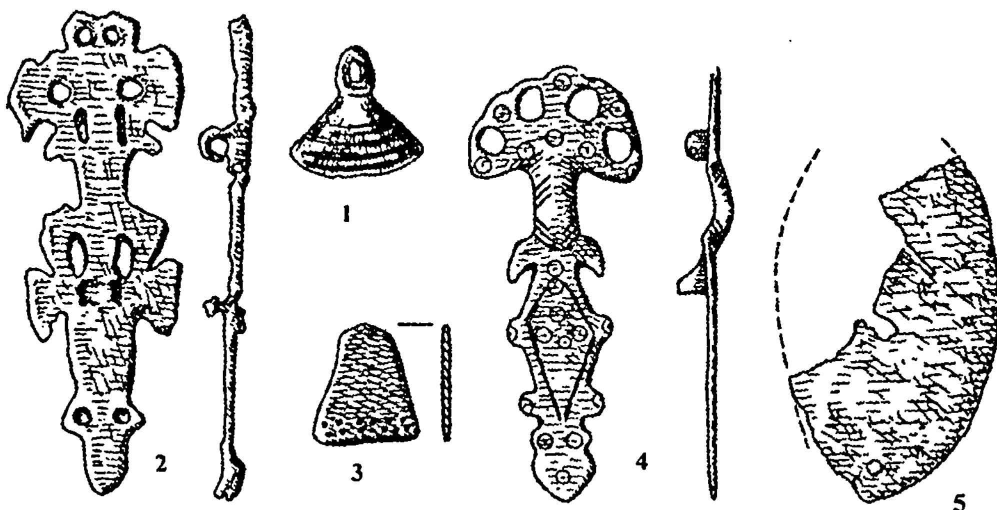
Isprăvile acestea de arme justificau îndeajuns titlul onorific de *Anticus*, cu care contemporanii cinstiră memoria împăratului *Mauritius*. În schimb, titlul de *Sclavinius*, adică de învingător asupra sclavinilor sau șcheilor nu apare în titulatura nici unuia dintre împărații romani sau bizantini din timpul migrațiilor. Titlul de *Anticus* care fu conferit împăraților *Justinian* și *Mauritius* lasă să se înțeleagă că seminția anților era cea mai războinică dintre semințiile slave. În fruntea lor stăteau regii *Ardagast*, *Musoc* și *Pirogast*, care se împotriviră romanilor cu îndărătnicie, până ce triburile lor fură înfrânte, dezarmate și colonizate în Romania.

6. Dislocarea anților și șcheilor din Transdanubia munteană sub împărații Heraclius și Constant

Theophylaktos arată că numeroase seminții slave cu conducătorii lor – *duces Sclavorum* – se supuseră împăratului Heraclius (610 – 641) și se strămutaseră în imperiu. Opera aceasta de supunere și dislocare a anților și șcheilor din Transdanubia munteană fu desăvârșită de împăratul Constant (641 – 668) care întreprinse în anul 649 o mare campanie contra lor, în urma căreia ei fură bătuți și siliți să recunoască stăpânirea romană. *Resturile anților și șcheilor din Transdanubia fură ridicate de învingători și colonizate în Balcani. Mărturiile contemporane relatează că la anul 679 în părțile Bulgariei de astăzi dintre Dunăre și Balcani sălășluiau 7 seminții slave federate imperiului.*

Împăratul *Leon Izaureanul* (717 – 741) recurse la sucursul militar al *slavilor* din *Romania* pentru respingerea atacurilor arabe contra Constantinopolului. *Împăratul Constantin Porfirogenetul (912 – 959) considera teritoriul cuprins de sârbi și de croați în Romania drept dar al împăratului făcut de bună voie acestor oaspeți nepoftiți.*

Cu timpul, îngrămădirea slavilor pe teritoriul Romaniei devenise așa de mare, încât împăratul Justinian al II-lea (685 – 695) se văzu nevoit să ridice 30.000 de slavi din Balcani și să-i colonizeze în Bitinia. *Astfel vedem că în cursul secolului al VIII-lea puhoiul slav care începuse să se reverse în Transdanuvia și Dacia asupra Romaniei nu mai putea fi stăvilit. De aceea împărații bizantini se văzură siliți să primească semințiile slave năvălitoare și să le colonizeze ca federate în imperiu. În condițiile acestea era deci firesc să se producă deplasarea punctului de gravitație a elementului slav din Carpați în Balcani.*

Unelte și obiecte vestimentare și de podoabă slave secolele VI-VII, 1 - Dănceni - Srășeni; 2 - Hansca - Ialoveni; 3 - Seliște - Orhei; 4 - Davideni - Neamț; 5 - Suceava - Șipot;

Capitolul VII

TRECEREA BULGARILOR PRIN TRANSDANUBIA MOLDOVEANĂ ȘI AȘEZAREA LOR ÎN BALCANI

1. Împăratul Constantin Pogonatos în luptă cu bulgarii
2. Întemeierea primului țarat bulgar în Balcani
3. Slavizarea bulgarilor și ruperea în două a latinității de la Dunăre în ramura balcanică și ramura carpatică

1. Împăratul Constantin Pogonatos în luptă cu bulgarii

Sub domnia împăratului *Constantin al IV-lea Pogonatos* (668 – 685) își făcu apariția la Nistru o nouă seminție *turanică*, cum susțin unii, *fino-ugrică*, cum cred alții, și anume *bulgarii*, care începură să bată cu violență la porțile Romaniei, cerând stăruitor intrarea. Hoarda ce se desprinsese din marele *imperiu bulgar* de la Volga își înfipse corturile în colțul dintre Nistru și Dunăre, pe care romanii îl numeau *angulus*, slavii *unghi*, iar semințiile uralo-altaice *budzak*, Bugeacul cronicilor noastre din *sudul Basarabiei*. Întemeietorul acestui imperiu cu reședința la Bolgar fusese hanul *Kubrat*. După moartea întemeietorului întâmplată la 643, imperiul bulgar căzu în descompunere, iar hoardele care îl alcătuiau își redobândiră libertatea, năzuind spre vest sub presiunea *hazarilor*. Unul dintre fiii lui Kubrat, cu numele *Isperich* sau *Asparuch* trecu cu hoarda sa Nistrul în Transdanubia. De acolo, Isperich începu să agreseze mereu granița Romaniei de la Dunăre, întreprinzând raiduri de pradă în Moesia. Îndrăzneala bulgarilor determină pe împăratul *Constantin al IV-lea Pogonatos* să răspundă la provocările acestora printr-o expediție de pedeapsă contra lor, pentru a le impune cuvenitul respect față de imperiu.

În vara anului 679 trupele romane trecură Dunărea la *Noviodunum* (Isaccea) și, urmând calea pe care o parcursese la vremea sa împăratul *Valens*, străbătură adânc în Transdanubia, urmărind pe bulgari, dar fără să-i fi putut ajunge fiindcă Isperich se retrase din fața oștirii romane, evitând lupta cu romanii. Toamna timpurie și rece, cu ploi neîntrerupte veni să îngreuieze și mai mult urmărirea bulgarilor și să înăsprească suferința de gută a împăratului. Ploile desfundaseră șleahurile basarabene, astfel că împăratul se văzu silit să oprească înaintarea și să dea ordin de reintoarcere la Dunăre, fără să fi dat ochii cu Isperich. Retragerea fără nici o ispravă a oștirii imperiale din Transdanubia fu privită de bulgari ca un simptom de slăbiciune din partea împăratului și de aceea ei nu ezitară de a se lua pe urmele lui. Ajungând la Dunăre, Isperich trecu fluviul și tăbărî la *Nicolițel*, lângă Isaccea (679). Cum hoarda sa nu era prea numeroasă, cuprinzând cel mult 20.000 de oameni, ea trecu toată în *Romania*, fără să se mai întoarcă în *bugeacul* transdanubian. Pus în fața faptului împlinit, împăratul Constantin Pogonatos se învoi să îngăduie bulgarilor de a se așeza pe teritoriul Romaniei, considerându-i drept *federați* ai imperiului.

În deceniile următoare, bulgarii cuprinseră tot mai mult teren din Romania, mutându-și tabăra de la *Nicolițel* la *Plisca*, lângă satul *Aboba* de astăzi, în valea râului Kameiya.

Reședința *hanului* bulgar, căci titlul de *țar* căpeteniile bulgare îl primiră numai după creștinare, nu era decât o mare *tabără de nomazi*, cuprinzând o suprafață de 25 km^2. Tabăra era înconjurată cu valuri și șanțuri și avea o clădire de zid la mijloc, constituind astfel un adevărat *hring – circulus* – după modelul *hringurilor avare* din Panonia. De la *Plisca*, reședința hanatului bulgar fu mutată mai apoi la Preslav sau Prejeoslav, situat la poalele nordice ale Balcanilor. Hanul Isperich și urmașii săi găsiră în *triburile slave* care năvăliseră în Romania aliați firești contra romanilor. Cu ajutorul acestora, pe care mărturiile timpului le arată ca fiind *șapte* la număr, hanii bulgarilor continuară lupta cu împărații romano-bizantini până ce ajunseră independenți față de aceștia, *aservindu-și în schimb semințiile slave*. În unire cu bulgarii, triburile slave care se așezaseră în Balcani duceau crâncene lupte contra romanilor, luptând cu săgeți otrăvite și arzând prizonierii de vii, împreună cu animalele pe care nu le puteau mâna cu ei. Jupuirea de viu și tragerea în țeapă erau cazne obișnuite la slavii din Balcani.

2. Întemeierea primului țarat bulgar în Balcani

Cu mijloacele acestea de teroare izbutiră curând bulgarii și aliați lor slavi să cuprindă vasta *regiune dintre Dunăre și Balcani*, să o desprindă din Romania și să o prefacă într-un hanat propriu bulgar, care numai după absorbirea lor completă de către slavi și după acceptarea creștinismului fu numit țarat, când termenul de han fu înlocuit prin cel de țar. *Prin crearea țaratului bulgar, romano-bizantinii pierdură legătura cu Dunărea. În urma acestei dureroase pierderi teritoriale amuțiră pentru un timp mai îndelungat și pretențiile de supremație pe care împărații bizantini le afirmaseră cu atâta tărie asupra Transdanubiei și asupra Daciilor din Carpați.*

Sălășluirea bulgarilor în Transdanubia moldoveană a fost de prea scurtă durată pentru ca regiunea aceasta să fi primit cu drept numirea de Bulgaria, precum se numise *Gothia* după goți, sau *Sclavinia* după șchei. Totuși, găsim că doi scriitori bizantini, și anume *Leon Gramaticul* și *Gheorghe Monahul*, se folosiră de această analogie, amintind în cronicile lor de Bulgaria de dincolo de Istru, unde țarul bulgarilor *Krum* (802 – 814) să fi colonizat un grup de prizonieri bizantini, pe care îi ridicase din' părțile Adrianopolului. I.Chr. Engel vedea în prizonierii deportați de bulgari în Transda-nubia pe protopărinții daco-romanilor din spațiul carpato-dunărean.

Se vede însă că Engel, formulând această afirmație, scăpase cu totul din vedere că prizonierii ridicați de țarul Krum din părțile Adrianopolului nici nu erau de origine *latini*, ci *greci*. Mai mult, acești prizonieri nici n-au zăbovit prea mult în surghiunul lor transdanubian, fiindcă la anul 836 împăratul *Teofil* (829 – 843) trimise triremele bizantine în delta Dunării ca să-i ridice de acolo și să-i transporte în patrie. *La mărturiile acestea, formulate prin simpla analogie cu Gothia și Sclavinia, se reduce tot ce știm despre o pretinsă supremație bulgară asupra Transdanubiei și asupra Daciilor Carpatine.* În *Cosmographia* geografului anonim din Ravenna, ce fusese alcătuită pe la finele secolului al VII-lea, se amintește de așezarea *bulgarilor* în *Moesia Inferioară* – *Mysiam inferiorem modo Bulgari habitant.* Geograful necunoscut amintește la nordul Dunării de *huni*, *avari* și *gepizi*, enumerând după tabula lui Peutinger vechile cetăți – *civitates* – din Dacia traiană. Din textul Cosmografiei Ravenatului nu rezultă însă că aceste cetăți s-ar fi găsit atunci sub stăpânirea hoardei lui Isperich, care descălecase numai de curând în Moesia Inferioară, cum s-a susținut aceasta în mod eronat de unii cercetători români mai vechi.

Faimoasa inscripție cu caractere grecești de pe unul din vasele de aur din tezaurul de la Sân-Nicolaul-Mare din Banat, care fusese socotită de unii *bulgară*, s-a dovedit ca *pecenegă*, datând din secolul al XII-lea.

Aspirațiunile țarilor bulgari tindeau spre Constantinopol pentru a se substitui

împăraților bizantini. Dar aspirațiile acestea treceau peste puterile lor. Ei nu izbutiră decât să cuprindă în granițele țaratului lor o bună parte din Romania dunăreană și centrală, străduindu-se să-și deschidă drum la Marea Egeică și chiar la cea Adriatică.

3. Slavizarea bulgarilor și ruperea în două a latinității de la Dunăre în ramura balcanică și ramura carpatică

Arătasem mai sus că hoarda bulgară ce năvălise cu Isperich în Romania la anul 679 nu era mai numeroasă decât 20.000 de oameni. Ea se compunea însă din cambatanți hotărâți și bine disciplinați, cu remarcabile calități politice și administrative, caracteristice semințiilor turanice, cum fuseseră *hunii* și cum erau încă *avarii* în vremea aceea. Virtuțile acestea civice și militare erau, deci, cu mult superioare celor ale triburilor slave care cuprinseseră o bună parte din Romania. Acestea erau lipsite de o conducere unitară și de aceea bulgarii reușiră ușor să le-o impună pe a lor, aducându-le sub ascultarea lor. Slavii din Balcani contau ca *număr*, câtă vreme bulgarii ca *spirit de conducere și de organizare*. Și astfel s-a putut întâmpla ca *minoritatea bulgară* să fie absorbită de *majoritatea slavă care impuse cuceritorilor până și limba lor slavonă, astfel că bulgarii de astăzi cu tot numele lor gentilic turanic constituie una din națiunile slave din Europa.*

Numărul cel mare al slavilor care pătrunseră în Romania prin Panonia și Daciile Carpatine contribui și la slavizarea jumătății de vest a Peninsulei Balcanice în dauna elementului autohton latin de acolo, ale cărui rânduri fuseseră foarte mult rărite prin incursiunile de pradă ale hunilor și avarilor. Prin migrări continue din Panonia și Dacia, prin absorbirea elementelor etnice aborigene, semințiile slavone din Romania se consolidară curând în așa măsură încât pe la finele secolului al VII-lea ele putură constitui o *zonă etnică slavonă din Alpi până în Balcani*, zonă ce pornea de la izvoarele Savei și ajungea până la *Odessus* (Varna) de pe litoralul pontic. Prin închegarea acestei zone etnice slavone latinitatea orientală sau dunăreană, care până atunci formase o unitate etnică bine consolidată, fu divizată în două și anume în *ramura daco-romană din Carpați* și în *ramura macedo-romană din Balcani. Ruptura definitivă dintre romanii de la nord și cei de la sud s-a produs numai în secolul al VII-lea, astfel că de la această dată ambele ramuri neolatine și-au urmat fiecare în parte destinul istoric, fără să mai fi stat în contact una cu alta.*

În fața barbarilor năvălitori, *romanii din sudul Dunării s-au retras mereu spre sud*, divizându-se cu timpul în trei *grupuri distincte, și anume în grupul dinaric, grupul balcanic și grupul din Pind, fiecare cu dezvoltarea sa istorică aparte, constituind însă totuși o unitate etnică distinctă. Grupul dinaric s-a dezvoltat în strânsă legătură cu sârbo-croații, grupul balcanic cu bulgarii, iar grupul din Pind cu grecii*, precum s-a arătat de autorul acestei lucrări într-un studiu recent apărut în Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice, Seria III, Tomul XXVI, sub titlul: *Originea românilor din Balcani și Vlahiile din Pind* – București 1944. *În schimb însă, romanismul din Carpați s-a consolidat mereu și s-a perpetuat cu succes până în zilele noastre.*

Capitolul VIII

ABSORBIREA SLAVILOR DIN DACIA ȘI TRANSDANUBIA DE CĂTRE PROVINCIALII DACO-ROMANI

1. Scăderea numărului slavilor prin lupte și emigrări în Romania
2. Străduințele împăraților bizantini pentru menținerea supremației lor asupra daco-romanilor
3. Legăturile daco-romanilor cu Romania Orientală, numită și Imperiul bizantin
4. Daco-romanii ca păstrători ai instituțiilor bizantine în stat și biserică
5. Superioritatea culturală a daco-romanilor față de popoarele năvălitoare

1. Scăderea numărului slavilor prin lupte și emigrări în Romania

În urma luptelor necontenite cu romanii, rândurile slavilor din Transdanubia și din Daciile carpatice se răriră mereu. Romanii învingători ridicau cete numeroase de slavi și le transportau în Romania ca prizonieri. La cetele acestea se mai asociau și grupurile masive de slavi care năvăleau din propriul lor imbold în imperiu pentru a-și crea acolo o soartă mai bună. Contingentele slave, care însoțeau hoardele avare în expedițiile lor de jaf și pradă în imperiu, nu se mai întorceau în nordul Dunării și rămâneau acolo, sporind numărul conaționalilor lor din Balcani. Din triburile slave care la anul 626 însoțiră pe avari în campania lor contra Constantinopolului numai foarte puține elemente se reîntoarseră în Dacia.

Arătasem mai sus cum în 594 arhistrategul Priscus oferise avarilor 5.000 de prizonieri slavi, iar cu ocazia campaniei sale contra avarilor din 601 el făcuse 800 prizonieri slavi. De asemenea, nu trebuie să pierdem din vedere că la războaiele cu romanii și la expedițiile contra imperiului luau parte elementele cele mai viguroase dintre slavi, a căror lipsă din rândurile consângenilor lor rămași în Transdanubia și Dacia nu putea să nu se resimtă curând.

Golurile acestea ar fi putut fi ușor umplute prin migrări proaspete de dincolo de Nistru din Ucraina, vechiul leagăn al semințiilor slave sau șcheice din Carpați și Balcani. Printr-un remarcabil concurs de împrejurări, semințiile slave din Dacia și Transdanubia nu mai primiră însă nici un concurs etnic de la consângenii lor de la obârșia Bugului și Niprului. Și aceasta pentru motivul că între timp diversele seminții uralo-altaice, cum erau bulgarii, ungurii, pecenegii, cumanii și tătarii, năvăliră în spațiul est-carpatic de la Nistru și rupseră legătura de până atunci dintre *masa slavă din Ucraina* și *triburile slave răspândite asupra meleagurilor dacice și transdanubiene*, care rămăseseră astfel izolate și avizate la propriile lor forțe de rezistență etnică.

Prin descălecatul *ungurilor* în Panonia și consolidarea stăpânirii lor acolo, slavii din Carpați pierdură și vechile lor legături cu triburile slave de acolo, care și ele își răriră rândurile parte din evaziune în Balcani, parte prin absorbirea lor de către unguri. Se știe doar că tezaurul lexic al limbii maghiare cuprinde o bună parte de elemente slavone.

Acestea însă slăbiră mereu în urma necontenitelor evaziuni în Romania până la completa lor epuizare. În condițiile acestea elementul slav din Dacia și Transdanubia nu-și putu menține multă vreme etnicitatea, fiind absorbit cu totul de provincialii daco-romani în mijlocul cărora îl aruncase soarta.

Ultimele mărturisiri care mai fac mențiune de prezența slavilor în Daciile carpatice se găsesc în *cronica notarului anonim* al regelui Bela al II-lea (1131 – 1141) precum și în vechea *cronică rusească* atribuită monahului *Nestor* din secolul al XI-lea. Notarul anonim al regelui Bela relatează că ungurii la descălecatul lor în câmpia Tisei ar fi găsit acolo populații *vlahice*, adică române și slavone. Aceeași afirmație o găsim și în cronica monahului Nestor. Izvoarele documentare din secolul al XI-lea și al XII-lea nu fac nici o mențiune de slavi în Daciile carpatine. Ele amintesc acolo numai de *vlahi*, *unguri*, *sași* și *secui*, ceea ce constituie o netăgăduită dovadă că îndelungatul proces de absorbire a elementului slav de către cel daco-roman autohton fusese de mult terminat. Începutul acestui proces de asimilare etnică fusese observat încă în secolul al VI-lea de

cronicarul Theophylaktos Simokattes care arată că slavii din Transdanubia își însușeau vechiul nume de geți, adică geto-romani.

2. Străduințele împăraților bizantini pentru menținerea supremației lor asupra daco-romanilor

Provincialii daco-romani din Transdanubia și Dacia au putut săvârși această măreață operă de asimilare a elementelor slave eterogene grație superiorității lor culturale față de slavi. Legăturile lor neîntrerupte cu Romania întăreau și împrospătau mereu vechile tradiții politice și culturale romane care s-au păstrat la ei până în timpul de față. Împărații bizantini de la Constantinopol n-au renunțat niciodată la drepturile lor de supremație asupra teritoriilor dacice și transdanubiene, care făcuseră pe vremuri parte din imperiul roman. Dimpotrivă, începând cu Constantin cel Mare și continuând cu mici întreruperi până în timpul *Comnenilor*, ei au trimis oștirile lor la nordul Dunării pentru a proteja pe provincialii romani de acolo și pentru a impune barbarilor, care năvăliseră asupra acestora, respectul cuvenit imperiului. N-au lipsit nici încercări directe de recucerire a Daciei și Transdanubiei. Ajunge să ne aducem aminte de campaniile împăraților *Justinian* și *Mauritius* din Transdanubia și Daciile carpatice în urma cărora ei fură cinstiți cu titlul de *restauratori ai Daciilor – restitutor Daciarum*. În căpeteniile barbarilor care sălășluiau vremelnic în teritoriul României de astăzi, împărații bizantini nu vedeau decât *regi clientelari*, aserviți politicii imperiului și obligați la servicii militare în schimbul unor stipendii anuale.

Romanii nu neglijară nici latura economică a relațiilor cu provincialii din stânga Dunării. Negustorii romano-bizantini pătrundeau adânc în spațiul carpato-dunărean cu ispititoarele monede de aur și argint împodobite frumos cu chipurile împăraților bizantini, oferindu-le în schimbul produselor indigene. Monede bizantine din secolul al IV-lea până în secolul al XII-lea s-au găsit răspândite asupra largului cuprins al Daciilor carpatine și al Transdanubiei muntene și moldovene.

3. Legăturile daco-romanilor cu Romania Orientală numită și Imperiul bizantin

În fața acestor constatări istorice se vede cât de puțin justificată era părerea acelora care credeau și susțineau chiar în lucrările lor că influența politică, militară, economică și culturală a imperiului roman asupra Transdanubiei și Daciei Carpatine ar fi încetat subit la anul 275, data evacuării militare a Daciei Traiane din ordinul împăratului Aurelian. Legăturile acestea așa de strânse n-au suferit nici în urma împărțirii imperiului roman între fiii împăratului Teodosiu din anul 395. Împăratul Arcadie se mulțumi cu jumătatea orientală a imperiului, alegându-și reședința la Constantinopol, vechiul Bizanț, după care *imperiul oriental* s-a numit și *bizantin*. Fratele său Onoriu a primit jumătatea occidentală din imperiul roman, păstrându-și reședința la Roma. Granița între ambele imperii oriental și occidental era marcată prin cursul meridional al Dunării panonice până la *Singidunum* (Belgrad) iar de acolo, urmând valea râului *Timacus* (Morava) în sus, trecea spre apus pentru a atinge litoralul adriatic la *Catarro*. Prin împărțirea aceasta, Daciile carpatine cu Transdanubia căzură în lotul împăratului Arcadie. Întreg spațiul acesta carpato-dunărean rămăsese deci în zona de influență a imperiului oriental cu centrul politic la Constantinopol. Imperiul occidental căzu în anul 476 pradă năvălitorilor barbari, câtă vreme imperiul roman de răsărit, numit și bizantin, se menținu până în anul 1453, când fu cucerit de turci. Dacă poate fi, deci, vorba despre o întrerupere a relațiilor daco-romane cu imperiul, apoi această ruptură nu se poate referi decât la imperiul de apus, cu centrul la Roma, și nicidecum la imperiul de răsărit, cu care daco-romanii au păstrat relații politice, bisericești, economice și culturale până la prăbușirea lui sub loviturile iataganelor turcești.

În primele secole după despărțirea de imperiul occidental, *imperiul de răsărit* nu era mai puțin *latin* decât cel de apus. *Limba oficială* a imperiului, deopotrivă cu *limba de comandă* a armatei, era *limba latină*. *Latinește* vorbea și populația autohtonă de pe ambele maluri ale Dunării, până în munții Emului (Balcani) și ai Macedoniei și până la coasta dalmatină de la Alesio. Linia de demarcație între *spațiul lingvistic latin și cel elen* din Peninsula Balcanică din secolul al V-lea a fost stabilită cu ajutorul inscripțiilor de pe monumentele arhitectonice, de pe pietrele de kilometraj, precum și de pe monede de învățatul *Constantin Iosif Jirecek*. Din întinderea spațiului limbii latine vedem cât de mare și puternică era *latinitatea orientală* de la Dunăre și din Balcani, înainte de năvălirile barbare, în urma cărora fu dislocată din sediile ei străvechi și împrăștiată parte

spre nord, spre Carpați, parte spre sud, spre Balcani, Alpii Dinarici și munții Pindului. Ținându-se astfel seama de *caracterul oficial latin* al imperiului de răsărit, el apare în mărturiile timpului și sub numele de *Romania*, deopotrivă cu imperiul occidental. Locuitorii Romaniei se numeau *romani*, slavii îi numeau *Rumi*, iar perșii, arabii și turcii numeau pe bizantini *rum* sau *urum*, de unde derivă toponimicul de Rumelia pentru Romania.

Grecizarea Romaniei începu să se accentueze tot mai mult numai din secolul al VII-lea, când latinitatea de la Dunăre fu parte supusă, parte împrăștiată de slavii năvălitori. Ea fu înlesnită foarte mult de cler și de biserică, unde limba greacească fusese din capul locului acceptată ca limbă liturgică dominantă în Orient. Sub influența împăraților și a înalților demnitari ai imperiului, născuți și crescuți în mediul limbii și civilizației elene, limba greacească pătrunsese curând în cancelaria imperială și în oștire, înlocuind *limba latină* ce se folosea din vechime. Rivalitățile dintre înaltele *chiriarhii din Roma și Constantinopol* contribuiră și ele la eliminarea limbii și civilizației latine din Romania orientală și la înlocuirea ei prin limba și civilizația elenă.

4. Daco-romanii ca păstrători ai instituțiilor bizantine în stat și biserică

Schimbarea caracterului lingvistic al Romaniei nu împiedica deloc vechile sale relații politice și economice cu Transdanubia și Daciile din Carpați. Imperiul rămase mai departe scutul provincialilor daco-romani și izvorul de inspirație pentru edificarea lor politică și culturală. Pământul așezării lor militare ei îl numeau *țara*, de la latinescul *terra*. Circumscripțiile administrative ale țării daco-romanii le numeau *jupe*, un termen extravechi, probabil din geto-dacicul *diurpaneus* sau *jupaneus*, cum se numea fruntașul sau căpetenia unui trib, astfel că *jupa* însemna circumscripția în care trăia acel trib. Întreg teritoriul cuprins de semințiile moeso-geto-dacice de pe ambele țărmuri ale Dunării era împărțit în asemenea *jupânii*, cu *jupani* în frunte. Vechile *jupânii geto-dacice* s-au păstrat în *ducatele românești din Transdanubia munteană și moldoveană* până târziu în secolul al XV-lea, în Vlahiile sau Romaniile din Carpați, și anume *Ungrovlahia* sau Muntenia și în *Moldovlahia* sau Moldova, *sfetnicii ducilor* apar în actele domnești sub numele de *jupani*, un termen care nu găsește nici o explicație prin nici una din limbile slavone. Într-un sat din anul 1400, Alexandru cel Bun numea *jupan* pe fratele său Bogdan.

În fruntea țării stătea *ducele*, adică conducătorul, un titlu administrativ adeverit printr-o inscripție din 170 pentru guvernatorul celor trei Dacii, Sextus Cornelius Clemens – *proconsularis et dux trium Daciarum*. Cronicarii bizantini atribuiau titlul de duce, pe lângă cel de rege, și unora dintre căpeteniile șcheilor. Acest titlu îl purtau și guvernatorii provincialilor sau temelor bizantine. Ana Comnena arată că în fruntea temei Paristrion din dreapta Dunării se găsea un duce. Notarul anonim al regelui Bela al II-lea arată că localnicii numeau pe comandantul cetății Laborcea *duca – qui in lingua eorum duca vocabatur*. Căpetenia țării se numea la daco-romani și *domn*, latinește *dominus* în sensul dioclețianic de domnitor, stăpânitor sau despot. Împărțitorul dreptății dar și dregător, totodată, era *judecul* sau *judele*, din latinescul *judex*, care aplana neînțelegerile dintre provinciali și perceperea dărilor pentru stăpânitorul barbar.

Daco-romanii au primit creștinismul cu multe sute de ani înaintea pătrunderii slavilor în Carpați. Învățătura creștină li s-a propovăduit în limba latină în care au găsit expresie și noțiunile fundamentale ale dumnezeieștii învățături. Aproape întreaga terminologie a organizației noastre bisericești și-a păstrat până în zilele noastre străvechiul caracter *greco-roman*. Limba vorbită de provincialii daco-romani era *limba latină rustică*, din care s-a dezvoltat *limba română*, ca limbă aparte *neolatină* alături de limbile surori *italiana*, *franceza*, *spaniola* și *portugheza*.

5. Superioritatea culturală a daco-romanilor față de popoarele năvălitoare

Semințiile slave ajunseră în atingere cu provincialii daco-romani numai pe la finele secolului al V-lea și începutul secolului al VI-lea. Contactul acesta s-a produs aproape deodată, atât de Transdanubia moldoveană și munteană, cât și de Daciile Carpatine. În Transdanubia năvăliră anții și sclavinii, iar în Dacia seminții slave ale căror nume nu ni s-au păstrat. La atingerea cu daco-romanii, triburile slave năvălitoare duceau încă o viață *seminomadă*, fără să aibă nici cele mai elementare noțiuni de civilizație romană, de influența căreia *provincialii daco-romani* se bucuraseră mai bine de patru secole. Era deci firesc ca năvălitorii slavi să se găsească într-o situație de inferioritate civică și culturală față de daco-romanii indigeni.

De la provincialii daco-romani din Transdanubia, slavii adăpostiți acolo se deprinseră la o *viață statornică*, primind de la ei noțiunile elementare de organizație civică și de îndeletniciri agricole. De la daco-romani, conlocuitorii lor au primit noțiunea de *țară*, pe care ei au tălmăcit-o după limba lor în *zemlya*. Termenul de *jupa* l-au acceptat întocmai ca *zupa*. Termenul de *duce* l-au tradus în *voievod*, pe cel de domn în *gospodar*, pe cel de jude în *sudr*, iar *judecia* în *sudstvo*.

Raporturile politice și sociale dintre daco-romani și slavi erau cele normale. Triburile slave care se așezaseră printre daco-romani și slavi trăiau în această bună prietenie, având de îndurat aceeași soartă din partea stăpânitorilor vremelnici, cum fuseseră *gepizii* și *avarii*. Ei nu se comportau unii față de alții ca adversari, ci dimpotrivă, ca *tovarăși de suferință*, strâns uniți în lupta contra asupritorilor. În aceste raporturi de *amicală simbioză* sunt reprezentați romanii și slavii în Dacia de notarul anonim al regelui Bela al II-lea. În Dacia Apulensă domnea – *dominum tenebat* – Gelu Românul – *Gelon quidam Blaccus*. Drept supuși ai lui Gelu apar deopotrivă *românii* și *slavii* – *Blassi et Sclavi* – pe care notarul anonim ni-i înfățișează ca pe oamenii cei mai necăjiți din lume – *habitatores terrae illius veliores homines totius mundi* –, fiindcă aveau de suferit foarte mult din partea *pecenegilor* și *cumanilor*. Tot notarul anonim ne spune că *românii* și *slavii* făceau *serviciul militar împreună*, fiind înarmați deopotrivă cu *arcuri* și *săgeți*. În continuarea cronicii Gelu este arătat ca *duce al românilor* – *dux Valachorum* – fără să mai amintească de *slavi*, indicând prin aceasta *preponderența elementului daco-român față de cel slavon*.

Preponderența aceasta se accentuă tot mai mult în urma evaziei continue a elementului slav din Carpați în Balcani și în urma completei zăgăzuiri a sucursului etnic pe care acesta l-ar fi putut primi prin noi invazii slave din nord-estul Carpaților. În condițiile acestea numărul slavilor din Daciile Carpatine scăzu până ce elementul etnic slav dispăru cu totul în rândurile autohtonilor daco-romani. Absorbirea slavilor de către români a fost foarte mult înlesnită prin legăturile matrimoniale – *connubium* – care par să fi existat între ambele entități etnice.

Încreștinarea slavilor în a doua jumătate a secolului al IX-lea veni să legitimeze aceste legături. O cronică moravă de mai târziu arată ca propovăduitori ai învățăturii creștine la slavii din Carpați pe *Zandov* în Dacia și pe *Moznopon* în Alpii Valahiei – *in Alpibus Valachicis* – Zandov și Moznopon erau învățăceii lui Chiril și Metodiu, apostolii șcheilor.

În condiții similare se produse și asimilarea slavilor din Panonia de către ungurii din *pusta*, un toponimic împrumutat de la aceștia.

Absorbirea slavilor din Daciile Carpatine și din Transdanubia de către elementul etnic daco-roman autohton constituia cea mai puternică afirmare a *vitalității* acestuia și a unui *potențial etnic* așa de ridicat cum numai rar se întâlnește în istoria altor popoare. În Bulgaria, Serbia și Croația elementele latine indigene au fost înghițite în bună parte de slavi, în Carpați s-a produs un fenomen etnic invers, elementele etnice slavone diluându-se mereu, au dispărut cu vremea în masa compactă a daco-romanilor băștinași.

Singura amintire ce s-a mai păstrat pe urma acestui memorabil proces etnic de asimilare o găsim înveșnicită în bogata *toponimie slavă* din țările românești, cu formele ei rotunjite, prescurtate și armonizate și în îmbelșuga-tul *material lexic slavon* din tezaurul lingvistic al graiului românesc.

La acestea se mai adaugă și un număr însemnat de *formațiuni toponimice, plăsmuite în cancelaria slavonă a țării*. S-a făcut mare caz din împrejurarea aceasta, fără să se țină seama de faptul că termenii care exprimă *noțiunile principale* din graiul românesc sunt de *origine latină*, precum neolatină este și întreaga *structură gramaticală* a limbii noastre. De asemenea, nu trebuie să scăpăm din vedere nici *frecvența cuvintelor* în graiul românesc, care derivă de asemenea din *radicale latine*.

Multe din cele ce se scriu și se susțin cu privire la influența slavilor asupra populației daco-romane băștinașe din Daciile Carpatine se întemeiază aproape exclusiv pe *considerații glotologice* și *onomastice*, fără să se țină seama de dezvoltarea istorică a raporturilor politice și sociale dintre romani și slavi. De asemenea, nu trebuie să scăpăm din vedere că multe dintre *toponimiile și onomasticele* considerate drept slave fac parte din străvechiul *patrimoniu geto-dacic* al limbii române.

Privind mai de-aproape fizionimia tezaurului lingvistic român, găsim că *derivațiile* sunt mult mai numeroase decât *radicalele*. Cele 2.099 de cuvinte de bază de *origine latină* reprezintă un număr *întreit de variante* și derivații, adică 6.806. La cuvintele de *origine slavonă variantele* și *derivațiile* sunt reprezentate numai cu un număr *îndoit*. Celor 1.466 de cuvinte de bază de origine slavonă le corespunde un număr numai de 3.058 de *variante* și *derivații*.

Capitolul IX

DACIILE CARPATINE SUB SUPREMAȚIA AVARILOR

1. Hringurile avare din Daciile Carpatine
2. Situația daco-romanilor sub avari
3. Prăbușirea hanatului avar sub loviturile francilor

1. Hringurile avare din Daciile Carpatine

Arătasem într-un capitol precedent că avarii, abătându-se din drumul lor prin Transdanubia spre Romania, ajunseră să descalece în *Panonia*, chemați acolo de *lombarzi* contra *gepizilor*. Iar când lombarzii la anul 568 emigrară în Italia, Panonia întreagă rămase sub teroarea avarilor, care înjghebară acolo un *hanat* puternic, împărțit în *9 cercuri administrative* numite *hringuri*, latinește *circuli*, nemțește *Ringe*. Dintre hringurile acestea, unul cuprindea *Dacia Porolissensă*, iar un al doilea *Dacia Malvensă*. Restul hringurilor cuprindeau regiunile corespunzătoare din largul cuprins al Panoniei. După cronicile francești, hringurile avarilor constituiau un fel de fortificație circulară, ca ocoalele în jurul stânelor sau hindichiurile dimprejurul viilor. Îngrăditurile din jurul hringurilor erau construcții primitive făcute din împletituri de nuiele sau fașine fixate în rânduri paralele și umplute apoi cu pământ. La mijlocul hringurilor se găsea reședința căpeteniilor care se numeau *iuguri*, *canhani*, *tudani* sau *tarcani*. Conducătorul lor de căpetenie se numea *changan*, adică *han*, care era înconjurat de un numeros harem. Tronul era un scaun de aur, pe care hanul îl lua cu sine și în războaie. Hanii și nobilii avari se înmormântau călare ținând frâiele în mână și rezemându-se în scări. Armele se puneau în mormânt alături de cel care le mânuise în viață.

Din hringurile lor bine întărite avarii întreprindeau expediții de pradă în țările vecine și îndeosebi în Romania de unde se întorceau încărcați de pradă, mânând înaintea lor cete numeroase de *prizonieri romani* pe care îi colonizau în *hringurile lor dacice și panonice*. La anul 626 ei încercară un asalt îndrăzneț contra Constantinopolului dar fură respinși grație intervenției energice a arhistrategului *Bonus*, unul din ultimii generali bizantini cu nume *latin*. Alungați din Romania, avarii își îndreptară atacurile lor contra francilor din apus, molestând necontenit provinciile fostului imperiul roman occidental. La anul 677 avarii încheiară pace cu împăratul Constantin al IV-lea Pogonatos trimițându-i chiar daruri bogate.

2. Situația daco-romanilor sub avari

Îmbunătățirea raporturilor politice dintre avari și romani fusese de mare folos pentru supușii *daco-romani* ai acelora. Sub avari, ca și sub predecesorii acestora – gepizii și hunii, daco-romanii trăiau sub căpeteniile lor locale, numite *duci*, care plăteau tributul cuvenit stăpânitorilor barbari și aplanau certurile și neînțelegerile dintre consângenii lor. Pe măsura în care puterea avarilor era în descreștere, sporea și se consolida puterea *ducilor daco-romani*. În condițiile acestea prielnice putură lua ființă și dăinuiră în Daciile Carpatine vechile nuclee politice ale daco-romanilor, pe temelia cărora se dezvoltară apoi faimoasele *ducate vlahice*, pe care le găsiră ungurii acolo la descălecatul lor în câmpia Tisei.

Căpeteniile sau ducii acestor înjghebări politice daco-romane recunoșteau de formă supremația hanilor avari, cărora le datorau tributul muncii și agoniselii lor. În realitate însă ei se considerau ca *supuși ai împăratului* din Constantinopol, privind ducatele lor ca părți integrante ale imperiului roman de răsărit, numit și bizantin. Și aceasta cu atâta mai vârtos, cu cât puterea avarilor se destrăma mereu, în vremea în care bulgarii și francii se străduiau să-și lărgească granițele pe socoteala

hanatului avar. Cronica rimată a vienezului Jansen Enikel arată că regele Carol cel Mare prinse război împotriva avarilor, pe care el îi confundă cu ungurii, pentru a le cuceri țara până la valahi - *unz in Walachen.*

3. Prăbușirea hanatului avar sub loviturile francilor

Pe la finele secolului al VIII-lea *hanatul avar* căzu sub loviturile combinate ale bulgarilor din sud-est, dar îndeosebi ale *francilor* din nord-vest. Principele *Pepin*, fiul împăratului Carol cel Mare, întreprinse între anii 791 - 796 mai multe campanii contra avarilor care agresau mereu granițele imperiului francilor. Pepin pătrunse adânc în hanat și reuși să distrugă și să ocupe un hring după altul, până la completa nimicire a puterii avarilor. Războiul contra avarilor, care erau considerați ca cei mai cruzi și odioși dintre barbari, fusese purtat de franci cu o cruzime nemaipomenită. Cele mai multe dintre hringurile lor fură distruse iar regiunea dintre Dunăre și Tisa fu transformată într-o vastă *pustietate*, numită *deșertul avarilor* - *disertum avarorum* - după cum ne adeveresc analele lui Einhardt.

Dincolo de acest deșert, la picioarele Alpilor austrieci, francii organizară o *marcă de graniță*, pe care ei o numesc *Marca de Răsărit* - *Ostmark* - iar mai apoi *Osterichi*, de unde derivă numele *Austria* - *Oesterreich*. Regiunile de la poalele sudice ale Carpaților apuseni fură cuprinse de semințiile slave ale *moravilor* și *slovacilor* care, pe la anul 830, se grupară în jurul steagului ridicat de ducele lor *Moimir*. În regiunile parcurse de râurile *Drava* și *Sava* se instalaseră de-a binelea *croații* și *sârbii*, iar la gurile Tisei încercară să se așeze *bulgarii*. O inscripție arată că tarhanul bulgar *Onegavon* s-a înecat în Tisa. La 827 bulgarii încercară să înlocuiască pe *ducii* - *duces* - orânduiți de franci în regiunea Dravei cu *rectorii* - *rectores* - lor.

O veche inscripție grecească, descoperită într-o geamie din Târnova, arată că țarul *Omortag* își construise un palat la Dunăre, dar fără a arăta mai de-aproape localitatea. Sub țarul *Boris I* (852 - 888) bulgarii se împăcară cu francii, intervenind la 826 în certurile dintre *Ludovic Germanul* și *Karlsmann*.

La 864 bulgarii semnară la *Tulln* o convenție de alianță cu francii contra ducelui *Moimir* al Moraviei, alianță care la 892 fu reînnoită de țarul *Vladimir*, urmașul lui *Boris*. Iar pentru a lovi economicește pe slovaci și moravi, bulgarii încercară să împiedice exportul de sare care se făcea din Dacia în Moravia, blocând drumul prin Panonia, după cum relatează *Analele de la Fulda*. *Legenda Sf. Gerard* arată cum ducele Ahtum din Dacia Malvensă stăpânea transportul sării pe Mureș, așezând acolo vameșii și paznicii săi.

Risipirea hanatului avar aduse cu sine surparea supremației avare asupra Daciilor din Carpați. Daco-romanii care plăteau până atunci avarilor tribut își dobândiră libertatea, pe care înțeleseră s-o apere cu pricepere și hotărâre față de poftele de supremație ale bulgarilor de la sud și ale moravilor de la nord. Credincioși vechilor lor tradiții politice și culturale, *conducătorii daco-romani* cultivau însă cu sfințenie relațiile lor cu *Romania* bizantină, recunoscând în *împăratul* din Constantinopol pe *suzeranul* și *ocrotitorul* lor.

De pe urma dominației avarilor în spațiul panonic n-a rămas nimic durabil, decât doar termenii administrativi de *ban* și *banat*. *Mărcile de graniță* care luaseră ființă la marginile hanatului dinspre bulgari, bizantini și franci își mențînură și după dispariția avarilor de pe arena politică numele de *banate*, cu câte un *ban* în frunte. În limba persană *ban* înseamnă *străjer*, *pândar*, *păzitor*, ca de pildă *dor-ban*, *portar*, *bagh-ban*, *grădinar* etc. În regiunile de la Dunăre banul stătea în fruntea mărcii de graniță. Demnitatea însăși se numea *bănie* iar teritoriul asupra căruia se extindea puterea administrativă a unui ban se numea *banat*. Monedele de argint, care se băteau în banate, se numeau *dinari banali* - *dinari banales*. Termenul acesta pentru monedele de metal generalizându-se, a devenit în limba română termenul curent de *bani* pentru valorile monetare. Tot așa s-a numit și măsura pentru grâu și alte cereale, uzitată în mărcile de graniță, *baniță*.

Capitolul X

TRANSDANUBIA ȘI DACIA SUB PRĂDĂCIUNILE PECENEGILOR

1. Judecii mixobarbari din cetățile de la Dunăre
2. Luptele cu pecenegii și cu marele cneaz Sviatoslav
3. Restaurarea dominației bizantine la Dunăre
4. Incursiunile pecenegilor în Dacia și în Banat
5. Sfârșitul pecenegilor
6. Traiul daco-romanilor sub pecenegi

1. Judecii mixobarbari din cetățile de la Dunăre

Campaniile sângeroase ale împăraților Mauritius, Constant și Constantin al IV-lea Pogonatos uzară foarte mult puterea de rezistență a anților și sclavinilor din Transdanubia. Parte din ei căzură prizonieri, parte se strecurară din îndemn propriu peste Dunăre în Romania, unde se găsea masa compactă de conaționali ai lor. Cei ce mai rămaseră în Transdanubia se pierdură cu vremea în rândurile provincialilor daco-romani în urma unui proces simțitor de absorbire, ca și în Dacia transilvăneană. Afară de slavi sau șchei, populația daco-romană mai absorbi și alte seminții barbare devenind ea însăși semibarbară, sau mixobarbară, cum o califică cronicarul bizantin *Mihai Attaliates*, care slujise cu credință la patru împărați și era familiarizat cu cele ce se petreceau la Dunăre. El arată că în cetățile de la Dunăre trăia o populație care ducea o viață *scitică* și care vorbea *toate limbile*, și care pentru apărarea acestor cetăți întreținea o *armată*, nu chiar mică. În cetățile acestea se grămădiră și elementele *latine* din *Romania* câte mai rămăseseră în viață, pe urma năvălirilor barbare în Moesia Inferioară. Viața scitică a mixobarbarilor din cetățile de pe ambele maluri ale Dunării a fost considerată pe drept cuvânt ca *viață daco-romană*.

În sprijinul acestei afirmații vine și mărturia scriitoarei *Ana Comnena* care, insistând asupra luptelor de la Dunăre ale părintelui ei, împăratul *Alexie Comnenul* (1081 – 1118), arată că în fruntea cetăților de la Dunăre se găseau judeci cu numele *Tatos*, numiți și *Chalis*, *Settabos* și *Saceas*. Tatos era stăpânitorul cetății Silistra iar altul dintre ei guverna la *Vicina*. Numele lui *Saceas* aduce aminte de *Isaccea*, vechiul *Noviodunum*, iar cel de Chales pare să stea în legătură cu Chilia de pe malul drept al brațului Dunării, cu același nume, corespunzând *Chiliei Vechi* de astăzi. Purtătorul numelui *Seslav* pornea din amalgamul etnic romano-slav care se produsese în Transdanubia. Titlul de *judeci* sau *cneji* pentru căpeteniile cetăților de la Dunăre arată că "mixobarbarii" daco-romani de acolo aveau o organizare politică identică cu cea a conaționalilor lor din Dacia.

La cetățile dunărene ocupate de judecii daco-romani se asociase și *Cetatea Albă* din limanul Nistrului, pe care Constantin Porfirogenetul o numea *Aspron*, din care a pornit forma amplificată de *Asprocastron* – Cetatea Întunecată sau Neagră, după vechimea zidurilor ei. Într-un manuscris din secolul al X-lea, vechea cetate *Tyras* apare sub numele de *Maurocastron*, adică Cetatea Albă, din care genovezii făcură *Moncastro*. Geograful arab *Edrizi* amintește de un oraș din părțile pontice cu numele de *Armocastro*, cu clădiri înalte, câmpii roditoare și negoț bun, ceea ce se potrivește foarte bine pentru Cetatea Albă din limanul Nistrului. În cronica lui *Nestor* este vorba de o localitate numită Bialobereg, unde iernă la 971 cneazul rus Sviatoslav. Pentru o completă listă a cetăților de la Dunăre rămâne să mai adăugăm la ele și *Sulina* de la gura brațului mijlociu al fluviului, de care amintește Constantin Porfirogenetul, numind-o *Selines*, *Turnul*, *Maglavitul*, *Kalafat*, care aduce aminte de împăratul *Mihai al V-lea Kalafatos* (1041 – 1042), adică cel ce ungea corăbiile cu păcură.

În timpul luptelor pe care bizantinii le susținură timp mai îndelungat contra bulgarilor, cetățile de la Dunăre avură foarte mult de suferit, fiind avizate la propriile lor mijloace de

apărare. În împrejurările acelea căpeteniile lor, juzii, năzuiră tot mai mult spre independență, pe care ei o și dobândiră îndată ce supremația bizantină de la Dunăre fu înlocuită prin supremația bulgară. În timpul *primului țarat bulgar* cetățile dunărene erau de sine stătătoare, bizuindu-se pe armata lor proprie, care, după mărturia Anei Comnena, nu era mică. După cronicile rusești, cetățile de la Dunăre – *gorodi po Dunaiskich* – erau râvnite și de marele cneaz al Kievului Sviatoslav, precum și de aventurierul *Ivanco Roștislavici*, fiindcă după cunoștința lor acolo se concentrau toate bogățiile lumii. De cetățile de la Dunăre și de regiunile din jurul lor se interesau de-aproape și bizantinii, năzuind la restaurarea autorității lor asupra acestora, care s-a și realizat la anul 971.

2. Luptele cu pecenegii și cu marele cneaz Sviatoslav

Cetățile acestea avură de suferit foarte mult din partea barbarilor care continuau să năvălească în Transdanubia, venind de la Nistru. Căpeteniile – sau căpitanii – lor susținură lupte grele contra *pecenegilor* sau *bisenilor – bisseni – bessi*, în maghiară *bessenyök*, în slavă *peceneg*, pl. *pecenezi*, în limba arabă – *bdznak*, o seminție turcă din tribul uzilor pe care la fincle secolului al X-lea o întâlnim nomadizând în stepele nord-pontice. *Constantin Porfirogenetul* îi numește *kangar*, iar cronicarul *Kedrenos* ni-i descrie ca pe un neam mare și numeros, care se compunea din 13 hoarde și care pe la finele secolului al IX-lea sălășluia la nordul Dunării de la Nipru până în Panonia. Scriitorul persan *Gardizi* de la jumătatea secolului al XI-lea descrie pe pecenegi ca oameni bogați, cu herghelii de cai și turme de oi, ducând cu sine multe vase de aur și de argint. Ei erau împărțiți în 8 triburi, după mărturia lui Constantin Porfirogenetul, patru dincoace și patru dincolo de Nipru. După Ana Comnena, limba pecenegilor era identică cu limba vorbită de cumani.

Când ungurii din Atelkus amenințau țaratul bulgar cu invazia lor, bulgarii chemară pe pecenegi în ajutor, săriră în spatele ungurilor și, prin atacul lor combinat cu cel al bulgarilor, aplicară ungurilor o lovitură așa de nimicitoare încât le închise drumul în țaratul bulgar. Atunci resturile ungurilor se îndreptară spre nord, iar pecenegii cuprinseră *Atelkusul* unguresc. De acolo, în secolul al X-lea și al XI-lea, își extinseră incursiunile de pradă asupra Transdanubiei moldovene și muntene, neliniștind mereu cetățile de la Dunăre. La început, bizantinii nu vedeau cu ochi răi pe noii barbari, care amenințau țaratul bulgar de la Dunăre. Ei căutară să și-i asocieze în luptele lor contra bulgarilor. Împăratul *Nichita al II-lea Focas* (969 – 976) atrase în coaliția antibulgară și pe cneazul Kievului *Sviatoslav* (957 – 972) care năvăli în țaratul bulgar, cuceri capitala *Preslav* și făcu prizonier pe țarul *Boris al II-lea* (969 – 972) împreună cu familia sa. Încântat de acest neașteptat succes, Sviatoslav își puse în gând să cucerească și *Constantinopolul* și să-și mute reședința acolo, după cum arată într-o scrisoare adresată mamei sale.

În urmărirea acestui plan îndrăzneț, Sviatoslav forță trecerea prin Balcani și înaintă victorios până la *Adrianopol*. Acolo însă îi ieși în cale împăratul *Ioan Tzimiskis* (969 – 976), îl bătu și-l respinse până la Dunăre, unde cneazul se închise în cetatea *Silistra*. În urmărirea lui Sviatoslav, împăratul izgoni pe ruși din Preslav și ocupă însăși capitala Bulgariei, iar țarul *Boris*, împreună cu familia sa și cu patriarhul *David*, căzură în mâinile împăratului, care-i trimise la Constantinopol.

După ocuparea capitalei bulgare împăratul înaintă la Dunăre și împresură Silistra, unde se fortificase Sviatoslav. După o asediere de trei luni, cneazul fu silit să capituleze, împăratul îi îngădui libera retragere din cetate împreună cu oștenii săi. Dar în drum spre Kiev, Sviatoslav fu atacat de pecenegi și măcelărit împreună cu mulți dintre tovarășii săi de luptă și de aventură (972).

3. Restaurarea dominației bizantine la Dunăre

După o întrerupere de două secole și mai bine, imperiul bizantin își putu extinde din nou granițele sale până la Dunărea de Jos. Țaratul bulgar de la Dunăre fu desființat în 971 de împăratul Ioan Tzimiskis, iar coroana țarului Boris al II-lea fu închinată ca trofeu catedralei *Sf. Sofia* din Constantinopol.

După o întrerupere de mai bine de 250 de ani, acvilele romano-bizantine își făcură din nou apariția la Dunăre, pentru a reînnoda firul vechilor tradiții romane, fir ce fusese întrerupt prin așezarea bulgarilor în Moessia și prin înfiriparea primului țarat bulgar.

Urmașul lui Tzimiskis, împăratul *Vasile al II-lea Bulgaroctonul* (976 – 1025) cuceri și *țaratul bulgar din Macedonia* (1018) și astfel se puse capăt stăpânirii bulgare din Balcani. Monede de la împăratul Vasile al II-lea și de la urmașii săi s-au găsit în tezaurul de la Folhești (jud. Huși).

Teritoriul fostului țarat bulgar fu împărțit în mai multe circumscripții administrative, numite *teme*, cu un *strateg*, *duce* sau *arhon* în frunte. Ducele avea largi atribuții militare și administrative, încredințate lui de împăratul din Constantinopol. *Temele de graniță* formau unități administrative cu o mai largă competență, corespunzând *banatelor* sau *marhionatelor*. Tema de graniță de la Dunărea de Jos, din fosta Moesie Inferioară, fu numită *Paristrion* sau *Paradanubia*, având centrul administrativ la Silistra sau Dârstor. Sub autoritatea ducelui de Paristrion se găseau și cetățile dunărene cu teritoriile din jurul lor. Principala misiune a ducelui de Paristrion, a cărui putere se extindea și asupra Dobrogei și Cadrilaterului de astăzi, consista în apărarea cetăților de la Dunăre contra necontenitelor atacuri ale pecenegilor. Aceștia își găsiră locul lor de concentrare în Transdanubia de unde făceau mereu incursiuni prădalnice în imperiul bizantin, dar și în *Dacia* transilvăneană. Ducele de Paristrion avea deci datoria să apere granițele imperiului și să restabilească vechea supremație romano-bizantină asupra Transdanubiei muntene și moldovene așa de greu încercată de prădăciunile pecenegilor. La ordinele sale stătea și flotila bizantină de la Dunăre, care, ca și flota flavică de pe vremuri, patrula necontenit pe cursul marelui fluviu de la gurile sale până la strâmtorile de la Porțile de Fier.

Mărturiile timpului ne-au păstrat numele unora dintre apărătorii cetăților dunărene contra atacurilor pecenege. Ducelui *Diogene* îi urmă arhontul *Katakalin Kekaumenos*, numit de cronicari "turn neclintit de furtuni". El venise la Dunăre să continue lupta contra pecenegilor, opera marilor săi înaintași *Tiberius Plautius Silvanus Aelianus*, a lui *Chilbudius* și a lui *Priscus*.

Scriitorii bizantini relatează că împăratul *Constantin al IX-lea Monomahul* (1042 – 1054) întreprinse în anii 1048 – 1051 mai multe expediții contra pecenegilor din Transdanubia, îi bătu în mai multe lupte și luă un mare număr de prizonieri dintre ei. Alte grupuri de pecenegi fură transplantate în imperiu și colonizate în regiunile de la *Serdica* (Sofia) și *Naissus* (Niș) ca federați sau mai curând ca mercenari. Luptele acestea se lichidară cu încheierea unui armistițiu cu pecenegii pe termen de 30 de ani, prin care împăratul înțelese să asigure pentru un timp mai îndelungat liniștea și pacea la Dunăre.

În intervalul acesta de liniște relativă, bizantinii fortificară limesul dunărean cu cetățile din cuprinsul lui și luară măsuri pentru efectiva sa apărare. Pe la anul 1065 cu apărarea cetăților de la Dunăre erau încredințați chiar doi *arhonți*, și anume *Botaneiates* și *Vasile Apocapes*, care ținură cu dârzenie piept atacurilor pecenege. La 1072 apare ducele *Nestor* ca vajnic luptător contra pecenegilor, care potoli la Silistra o periculoasă rebeliune ce izbucnise acolo.

4. Incursiunile pecenegilor în Dacia și în Banat

Concomitent cu incursiunile lor în Romania, pecenegii întreprindeau expediții de pradă și în *Dacia* transilvăneană și în *Banat*. Cronicile ungurești fac mențiune de asemenea invazii pe timpul regilor *Solomon* (1063 – 1074) și *Ladislau cel Sfânt* (1077 – 1095). Atacurile pecenegilor fură respinse, dar regii Ungarici, urmând exemplul împăraților bizantini, căutau să câștige grupuri de pecenegi pentru ei și să le colonizeze în Ungaria, în Dacia transilvăneană și în Banat. Politica aceasta de coaliție reuși în parte, întrucât notarul anonim arată că numeroși *biseni – Bessenos non paucos* – fuseseră colonizați în preajma localității Mosony de pe malul stâng al râului Laitha pentru paza regatului contra teutonilor. Probabil că acolo era și *Țara bisenilor – terra Bissenorum* – de care face mențiune cronica notarului.

Cronicarul *Keza* ne spune că pe timpul regelui *Geiza* și al urmașilor săi intraseră în Ungaria și se așezaseră acolo pe lângă *cehi*, *taloni*, *greci*, *armeni* și *biseni*, adică *pecenegi*. În felul acesta, numeroase hoarde de pecenegi fură de fapt colonizate în Ungaria. Rezultă aceasta din relatările cronicilor ungurești cu privire la *contingentele pecenege* din oștirea ungară, calificându-le ca pe cele mai disprețuite și mai rele – *villissimi, pessimi*. La expediția comitelui *Ioachim din Sibiu* contra *Vidinului* din 1210 participau, pe lângă romani, și contingente de pecenegi. Colonizări de pecenegi s-au făcut în mod sporadic atât în Dacia transilvăneană cât și în Banatul timișan. Dovada cea mai bună pentru aceasta ne-o dau toponimicele *Bessöny – Sesenău* din județele Năsăud, Trei Scaune, Târnava Mică și Timiș Torontal și *Pecebevos* din jud. Severin, sau sub forma românească de *Pișineaca* (jud. Hunedoara) și *Pecenișca* sau *Pecinicica* (jud. Caraș). Ca element etnic aparte, pecenegii au dispărut de mult din aceste localități.

5. Sfârșitul pecenegilor

Totuși, atacurile cele mai îndârjite ale pecenegilor erau îndreptate contra imperiului bizantin, spre care năzuiau pecenegii, deopotrivă cu toate semințiile barbare. Pe timpul împăratului *Alexie Comnenul* (1081 – 1118) incursiunile pecenegilor în imperiu se înteți-seră tot mai mult. Hoardele lor nedisciplinate pătrundeau în Romania, răspândind foc și pârjol în jurul lor. La anul 1087 pecenegii pătrunseră adânc în imperiu. Ducele *Leon Nikiritis* nu se mulțumi numai să-i respingă, ci el trecu Dunărea în Transdanubia, îi urmări în ascunzișurile lor de la Ozolimna, o localitate a cărei identificare prezintă serioase dificultăți. Probabilă este încercarea ce s-a făcut de curând de a identifica Ozolima cu *"Ezerele Ialomiței"*. La 1091 pecenegii năvăliră din nou cu forțe sporite în imperiu, înaintând până la *Lebunion*, la gura Mariței, unde hordele pecenege fură împresurate de bizantini și zdrobite până la nimicire.

Se pare că la această campanie contra pecenegilor din timpul împăratului Alexei Comnenul se referă și scriitorul islandez *Snorri Sturleson* (1179 – 1241) când insistă asupra expediției în *"Blökumannland"* unde se găseau *pecenegii – pezinavölln.*

Resturile lor fură distruse la 1122 de împăratul *Ion al II-lea Comnenul* (1118 – 1143) într-o luptă sângeroasă, pe care cronicarii bizantini o considerau ca *"sfârșitul pecenegilor"*. Cei puțini câți mai scăpară cu viață fură colonizați la Moglena, centrul unui district situat la nord-est de Salonic, o regiune locuită astăzi de *vlahi mahomedani*, al căror grai diferă de cel macedo-român. *Megleniții* se numeau ei înșiși *vlasi*. Despre colonizarea acestora după înfrângerea pecenegilor, cronicarul *Honaras* arată că *"împăratul, alegând o mulțime de oameni tineri și voinici, i-a colonizat cu femeile și copiii în tema Meglenilor și i-a așezat ca o tagmă ostășească osebită, care și până acuma rămân din neam în neam, având-u-și numele după locul unde au fost colonizați și se cheamă pecenegi megleniți"*.

6. Traiul daco-romanilor sub pecenegi

Pecenegii au hălăduit mai bine de 2 veacuri în Transdanubia munteană și moldoveană, exploatând munca productivă a indigenilor daco-romani și agresând țările vecine în incursiunile lor de pradă. În tot timpul acesta, daco-romanii din cetățile dunărene, deopotrivă cu conaționalii lor din deal și de la munte, duceau traiul lor obișnuit muncindu-și ogoarele și păzindu-și turmele. *Dacii* și *judecii garantau plata dărilor* față de cuceritorii pecenegi și *împărțeau dreptatea* între ai lor. În condițiile acestea, stăpânirea pecenegă n-a fost pentru ei nici mai bună și nici mai rea decât cea a năvălitorilor de mai înainte. Pe măsura în care rândurile pecenegilor se răreau prin necontenitele lor incursiuni de pradă în țările vecine, autoritatea lor scădea mereu în ochii indigenilor romani care, sporindu-și rândurile prin absorbirea elementelor slave rămase în Transdanubia, tindeau tot mai hotărât spre emanciparea politică și culturală.

Năzuința lor a primit un puternic imbold prin reîntoarcerea bizantinilor la Dunăre și prin restaurarea supremației lor politice asupra cetăților dunărene, precum și asupra Transdanubiei. În urma acestor mari prefaceri politice de la Dunăre, daco-romanii din Transdanubia ajunseră din nou în *contact fecund cu civilizația romano-bizantină* de care rămăseseră izolați timp de mai multe secole. Influența binefăcătoare a acestui contact n-a întârziat a se manifesta în secolele următoare, când romanii transdanubieni, întărindu-și organizațiile lor politice, începură lupta pentru emancipare.

Neamul pecenegilor a dispărut curând de pe arena politică. Resturile lor care mai rămăseseră în Transdanubia s-au unit cu hoardele cumanilor, care năvăliseră în locurile părăsite de ei. Numele lor însă s-a păstrat în toponimia țării, cum arată numele localității de *Peceneaga*, din județul Tulcea, pădurea *Peceneaga* din județul Brăila, muntele *Picineagul* din Muscel, precum afluentul Buzăului *Peceneaga*. Trecând la creștinism, resturile pecenegilor fură absorbite cu vremea de neamurile în mijlocul cărora trăiau, asimilându-se cu acestea și uitându-și complet limba care dispărea fără urmă.

Capitolul XI

TRANSDANUBIA MOLDOVEANĂ ȘI MUNTEANĂ SUB CUMANI

1. Cumanii, uzii, brodnicii, bârladnicii și berendicii
2. Luptele bizantinilor contra cumanilor și ungurilor pentru supremația asupra Transdanubiei
3. Răscoala vlahilor din Balcani și retragerea bizantinilor de la Dunăre
4. Adeziunea bulgarilor la răscoala vlahilor și întemeierea țaratului vlaho-bulgar al Asaneștilor
5. Încercarea vecinilor de a se substitui bizantinilor în supremația acestora asupra Transdanubiei
6. Înlocuirea cavalerilor teutoni prin călugări dominicani și episcopia cumanilor
7. Limba cumanilor

1. Cumanii, uzii, brodnicii, bârladnicii și berendicii

Așezările mai vechi ale *cumanilor*, o seminție uralo-altaică ca și pecenegii, erau dincolo de Nistru în spatele pecenegilor, unde îi găsiră ungurii în drumul lor spre Panonia. Pornind de acolo, hoardele cumanice năvăliră în Transdanubia unde apăsară asupra pecenegilor împingându-i spre Dunăre și spre Carpați. Izvoarele latine îi numesc *cumani*, iar cele germane *kumanen* sau *flaven*. Slavii îi numeau *polovci* sau *plavoi*, iar ungurii le ziceau *kunok* sau *Polaczok*. Notarul anonim spune că la cumani bărbații umblau cu părul tuns foarte scurt, astfel că la prima vedere capetele lor semănau cu dovlecii necopți – *tonsa capita tamquam crudes curcubitas*. După năvălirea cumanilor în Transdanubia, țara aceasta s-a numit *Cumania*, precum fusese numită mai înainte *Goția* și apoi *Sclavinia*. Hoardele cumanilor purtau nume diferite de *uzi*, *brodnici*, *bârladnici* și *berendici*, pe care le găsim pomenite în Transdanubia moldoveană.

Hoarda *uzilor* întreprinse la 1064 o mare invazie în imperiul roman de unde putu fi respinsă numai cu ajutorul pecenegilor, rivalii ei. Încercarea ce s-a făcut de a pune pe *uzi* în legătură cu *găgăuții* din Dobrogea sau chiar cu *huțanii* sau *huțulii* din munții Pocuției, de unde s-a extins și asupra munților din Bucovina, este lipsită de orice temei istoric. Se poate însă ca numele râurilor *Uzu* și *Oituzu*, afluenți ai Trotușului, să stea în oarecare legătură cu numele hoardei cumanice a *uzilor*.

O altă hoardă cumanică erau *brodnicii*, pe care letopisețele rusești îi arată alături de cumani în valea râului Oka, afluentul fluviului Volga. Nichita Honiatul arată în 1186 hoardele brodnicilor luptând umăr la umăr cu cele ale cumanilor. Cronicarul considera pe *brodnici* o ramură tauroscitică. La anii 1222 și 1254 analele rusești arată pe brodnici în Transdanubia. În anul 1223 voievodul lor Ploskina ar fi trădat pe ruși în bătălia de la Calca, trecând de partea tătarilor. Pe nedrept *Karamsin* îi considera drept slavi. Ei duceau o viață fără căpătâi și luptau de partea celui care-i plătea mai bine. Erau păgâni deopotrivă cu ceilalți cumani. Pe lângă multe altele, militează și această împrejurare contra pretinsei lor *latinități*, care continuă a fi susținută încă de unii cercetători români.

Teritoriul ocupat de brodnici în Transdanubia moldoveană se învecina cu teritoriul cuprins de cumani. *Papa Grigore al IX-lea* numea pe abatele *Theodoricus* episcop și legat apostolic în Cumania și în țara vecină a brodnicilor – *in Cumania et Brodnic terra illa vicina*. Însuși papa Grigore al IX-lea face cuvenita distincție între *vlahi* și *brodnici*: vlahii ascultau de pseudoepiscopii lor de ritul grecesc, câtă vreme *brodnicii păgâni* fură încredințați deopotrivă cu cumanii episcopului Theodoricus în vederea creștinării lor.

După invazia tătarilor în Transdanubia unii dintre brodnici trecură de partea acestora, iar alții se refugiaseră încă înainte de aceasta în Ungaria, unde, creștinându-se, primiră loturi de colonizare și în *Dacia* transilvăneană.

O diplomă din 1223 amintește în părțile Sibiului de *Țara Borotnic – Terra Borothnik*. O altă diplomă din 1359 face mențiune de domeniul *Prostea* din județul Târnava Mare care s-ar fi numit *Brodnik – alio nomine Bodnik nuncupata*. Ambele topice au fost puse în legătură cu prezența brodnicilor acolo, ceea ce pare probabil.

O altă seminție cumanică erau *bârladnicii*, care din cauza nestatorniciei lor fură asemuiți cu cazacii de mai târziu. Analele rusești amintesc de bârladnici rătăcitori la *Olesa* pe Nipru. Între anii 1145 și 1161 apăru în Transdanubia aventurierul galițian *Ivanco Rostislavici* care, însoțit de cumani și 6.000 de bârladnici, agresa cu atacurile sale cetățile dunărene. De la acest aventurier ar fi emanat faimoasa *diplomă bârlădeană*, care s-a dovedit ca o îndrăzneață *plăsmuire* diplomatică deopotrivă cu cronica lui Huru. Numele râului Bârlad, după care s-a numit apoi și localitatea, amintește de prezența bârladnicilor în Transdanubia moldoveană.

O seminție cumanică erau și berendicii de care face mențiune cronica lui Nestor la 1105. Se prea poate ca numele familiei Berendei pomenit adeseori în documentele moldovene și muntene să stea în oarecare legătură cu seminția cumanică a berendicilor.

2. Luptele bizantinilor contra cumanilor și ungurilor pentru supremația asupra Transdanubiei

Îndată după pătrunderea lor în Transdanuvia, cumanii încercară să treacă Dunărea în imperiu, atrași de mirajul bogățiilor de acolo, ca și goții și slavii la vremea lor. La anul 1114 ei atacară prin surprindere *Vidinul*, atacul lor fu respins de oștirea bizantină și hoardele atacatoare izgonite peste Dunăre. Atunci împăratul *Alexie Comnenul* dădu ordin oștirii sale să urmărească pe cumani trei zile în curs. Bizantinii pătrunseră adânc în *Cumania* transdanubiană, până ce ajunseră la țărmul unui râu, pe care hoardele cumane se grăbiră să-l treacă folosindu-se de plutele ce le stăteau la îndemână. Nu putem ști precis care era acest râu, deoarece cronicarul *Kinamos*, care relatează asupra campaniei bizantine în Cumania, nu-l numește. Râul acesta putea fi *Oltul*, *Argeșul* sau poate chiar *Ialomița*. O precizare mai amănunțită nu se poate face, fiindcă nu cunoaștem vadul prin care oștirea bizantină trecuse Dunărea.

În străduințele lor de a restaura vechea supremație asupra Transdanubiei, bizantinii nu aveau de luptat numai contra *cumanilor*, ci și contra *ungurilor*, care după înglobarea Daciei transilvănene și a Banatului în granițele rega-tului lor, umblau să-și extindă supremația și asupra Cumaniei transdanubiene. Dar năzuințele acestea se izbiră de împotrivirea bizantinilor. Tensiunea dintre unguri și bizantini se înăspri în așa fel, încât împăratul *Ioan Comnenul* (1118 – 1143) năvăli în 1129 în *Banatul timișan* și atacă cetatea *Kormon* (Palanca Nouă). Numai cu grele jertfe reuși regele Ștefan al II-lea să respingă pe bizantini peste Dunăre.

Pe timpul împăratului *Manuel Comnenul* (1143 – 1180) cumanii ocupară prin suprindere cetatea *Zimnicea* și năvăliră vijelios în ducatul paristrian. Dar ducele Paristrionului izbuti să-i respingă cu mari pierderi peste Dunăre și să-i urmărească până la dealul Tenu-Hormon, unde hoardele cumane reușiră să se ascundă într-o pădure. Cronicarul nu precizează mai de aproape unde se găsea dealul Tenu-Hormon. Toponimicul acesta a fost însă identificat cu numele județului *Teleorman* și identificarea aceasta este foarte sugestivă, Tenu-Hormon însemnând "pădure nebună", adică mare și deasă. Nu trebuie însă scăpat din vedere că numirea aceasta se extinde și asupra unei vaste regiuni de dincolo de Dunăre din Cadrilater. De origine cumanică pare să fie și numele de Bărăgan.

La 1152 începură ostilitățile cu Ungaria. Bizantinii năvăliră din nou în Banat lovind pe ungurii regelui *Geisa al II-lea* (1141 – 1161). Incursiunea aceasta n-a fost însă decât preludiul marii campanii a împăratului *Manuel Comnenul* contra Ungariei din 1161. Împăratul nu se mulțumea numai cu restaurarea supremației sale asupra Transdanubiei, ci planurile sale îndrăznețe mergeau cu mult mai departe. El urmărea recucerirea *Daciilor* de la unguri și realipirea lor la imperiul roman de răsărit, asupra căruia domnea.

În scopul acesta împăratul Manuel pregăti împotriva Banatului și a Daciei transilvănene un atac combinat din trei părți deodată. Protostrategul *Alexie* primi ordinul să atace Banatul pe calea obișnuită de la Palanca Nouă pentru a face pe unguri să creadă că atacul principal se va da de astă dată contra vechii *Dacii Malvense*. O a *doua armată* comandată de *Leon Batatzes* înaintă prin Transdanubia în Dacia transilvăneană pentru a lovi pe unguri dintr-o parte, pe unde din vechime nu mai pătrunsese nimeni în Dacia. În marșul ei, armata lui Batatzes întâmpină sate bine populate, din care fură ridicați mulți prizonieri. Drumul parcurs de oștirea lui Batatzes

poate să fi fost în valea *Oltului* sau chiar a *Argeșului*. În amintirea expediției sale, generalul bizantin ridică, undeva în munți, o *cruce comemorativă* cu o inscripție săpată în aramă, prin care se preamărea izbânda împăratului asupra gintei panonice, sub care erau de înțeles *ungurii*. Cronicarul *Kinamos* ne-a păstrat cuprinsul inscripției pe care îl reproducem în traducere:

Nenumărată mulțime de gintă panonică
Ares ucise cu a Ausonilor braț,
Când divul Manuel domnea în Roma glorioasă,
Fala Comnenilor celor puternici și mari.

Tot Kinamos ne spuse că în oștirea lui Batatzes se găseau mulți *vlahi*, despre care se zicea că sunt urmașii celor veniți de mult din Italia.

O a *treia armată* porni de la Dunărea de Jos sub comanda lui *Ioan Dukas* și înaintă probabil prin valea Siretului în sus pentru a străbate prin valea Trotușului în Secuime și în *Țara Bârsei*. Se pare că și această expediție fusese încununată de succes, cu toate că cronicarul nu mai insistă asupra ei, precum nici asupra rezultatelor obținute de oștirile bizantine pe urma acestei *întreite campanii*.

Dacă și planurile mărețe ale împăratului *Manuel Comnenul* de a recuceri Daciile carpatine n-au reușit, rămâne totuși un fapt istoric vrednic de reținut că vechile tradiții politice romane rămăseseră în vigoare și că un împărat bizantin încerca în secolul al XII-lea restaurarea vechiului imperiu roman de la Dunăre și în Carpați, un plan care a preocupat și energiile politice ale urmașilor lui Aurelian, cum fuseseră *Constantin cel Mare*, *Justinian* și *Mauritius*. Bizuindu-se pe cetățile de la Dunăre, Comnenii înțeleseră să restabilească supremația bizantină asupra Transdanubiei muntene și moldovene și să țină în frâu pe năvălitorii cumani, care căutau să-și creeze acolo o nouă patrie.

Daco-românii din Transdanubia și-au întărit tot mai mult situația lor etnică și politică sub protectoratul bizantin. Judecii sau cnejii romani din cetățile dunărene și din văile Carpaților deprinseră multe din viața și organizarea politică a bizantinilor, reîmprospătând vechile datini și obiceiuri moștenite de la romani. Organizarea *ducatului din Paristrion* le servi ca model vrednic de imitat. Numeroasele monede din timpul Comnenilor ce s-au descoperit în Muntenia și Dobrogea dau dovadă că bizantinii întrețineau și raporturi economice cu aceste regiuni.

3. Răscoala vlahilor din Balcani și retragerea bizantinilor de la Dunăre

Supremația politică a bizantinilor la Dunăre nu dăinui însă decât până la finele secolului al XII-lea, când ea se prăbuși în urma răscoalei *vlahilor* din Balcani. Catastrofa aceasta apăru cu atât mai neașteptată cu cât ea nu s-a produs prin lovituri din afară, ci în urma tulburărilor dinlăuntrul imperiului. Răsturnarea împăratului *Andronic*, fiul și urmașul lui Manuel, și uciderea lui la 1185 nu erau decât o lugubră prevestire a zguduirilor interne care se produseră curând după moartea silnică a împăratului și cu care se stinse *dinastia Comnenilor*. Coroana imperială trecu asupra lui *Isac din casa Angelilor*.

Noul împărat *Isac al II-lea Angelos* (1185 – 1195) provocă, îndată după urcarea sa pe tron, mari nemulțumiri prin politica sa fiscală. Cei mai greu loviți de această excesivă fiscalitate erau *vlahii* din munții *Hemului*, adică din munții *Balcanului*, cum s-au numit mai târziu acești munți. *Vlahii* sau *romanii* aceștia, care în urma năvălirilor barbare fură izgoniți din vechile lor așezări din Moesia și Dacia Aureliană, găsiră un refugiu în munții Hemului, unde, ca cetățeni loiali ai imperiului, trăiau din produsul turmelor lor.

Cronicarul contemporan Nichita Honiatul relatează că împăratul Isac își făcuse dușmani neîmpăcați pe locuitorii din largul cuprins al munților Hemus, care mai înainte se numeau moesi, iar acum se cheamă vlahi. Vlahii aceștia, bizuindu-se pe clisurile lor greu accesibile pentru cuceritori și semețindu-se în cetățile lor naturale ce se ridicau pe piscuri de munte și pe stânci abrupte și prăpăstioase, se împotriveau adeseori guvernului bizantin, când acesta nesocotea interesele lor. Când însă perceptorii imperiali veniră să le sechestreze turmele, ei se răzvrătiră împotriva stăpânirii, având în fruntea lor pe frații *Petru* și *Asan*, care erau de *același neam* și de *aceeași seminție* cu ei. Cronica arată că înainte de a trece la acte de violență, căpeteniile vlahilor se prezentară împăratului pentru a-i arăta păsurile lor, pentru a cere sistarea abuzurilor și a-i oferi serviciile lor militare, reclamând și pentru ei *dreptul de a fi oștiți alături de Romei, adică de greci.*

Împăratul însă nesocoti jalba vlahilor. Delegații lor fură insultați, iar unul dintre demnitarii curții să-i fi chiar lovit. Atunci vlahii, care la început, dându-și seama de gra-vitatea acțiunii lor, se abținuseră de la acte de violență, pierdură răbdarea și, ridicându-se cu mic, cu mare, porniră la luptă contra stăpânirii nedrepte și apăsătoare, ațâțați fiind de *"dom-*

nul" Calopetrus – Calopetrus Vlahorum domnus.

4. Adeziunea bulgarilor la răscoala vlahilor

La răscoala vlahilor contra împăratului se asociară în grabă toți adversarii dinlăuntru ai imperiului, între care primul loc îl ocupau bulgarii, care râvneau la restaurarea fostului lui țarat, ce fusese desființat de împărații *Ioan Tzimiskis* și *Vasile al II-lea Bulgaroctonul*. Mișcarea revoluționară pornită și condusă de vlahii din Balcani cuprinse curând toate temele sau provinciile bizantine din hinterlandul dunărean, și mai ales provincia *Bulgaria*, unde elementul bulgar era foarte puternic. *Nichita Honiatul* arată că împăratul era încolțit din toate părțile "ca un fagure de albine". Răsculații se aruncară cu furie asupra orașelor de pe litoralul pontic, dar și din interiorul țării, pentru a-și procura armele și mijloacele necesare pentru susținerea mișcării. Curând, scopul inițial al mișcării fu depășit de cursul evenimentelor. Cronica contemporană arată că răsculații urmăreau restaurarea imperiului moesilor și bulgarilor după cum fusese pe vremuri.

Planul acesta politic fu impus fraților Petru și Asan de răsculații bulgari și el fu dus la îndeplinire de fratele lor mai mic *Ioniță*, a căror descendență din neamul vlahilor din Balcani nu mai poate fi contestată de nici un temei serios. Orice s-ar aduce împotriva descendenței lor vlahice nu poate infirma afirmațiile categorice ale scriitorului contemporan *Nichita Honiatul*, care arată pe *șefii răscoalei ca fiind de același neam și aceeași seminție cu vlahii și înțelegându-se cu ei în limba vlahică*. Însăși îmbrăcămintea lor era cea tipic vlahică, adică o manta albă cu glugă, numită gună, după care un nepot al lui Ioan Asan apare în sinodicul țarului *Borilă* cu atributul de *belgun*, adică glugă-albă, precum și *vlahii din Pind* sunt arătați sub numirea de *caraguni*, adică purtători de mantale cu glugă neagră. Cronicarii cruciatelor care s-au perindat prin imperiul bizantin, ca *Geoffroy de Villehardouin*, *Ambertus* și *Robert de Clary* și care participaseră chiar la nenumărate lupte contra lui *Ioniță*, îl considerau cu drept *vlah – ce Iohanniz était un Blaque, Joanice le Blac*. La mărturiile acestea mai vine și vasta corespondență a papei *Inochentie al III-lea* cu *Ioniță*, care abundă în afirmații cu privire la originea romano-vlahică a temutului potentat din Balcani.

Din nefericire însă numărul vlahilor din Balcani era prea mic pentru a le îngădui să tragă pentru ei foloasele politice care decurgeau din izbânda răscoalei lor. Această izbândă a fost exploatată însă de *elementele bulgare* pentru reînființarea fostului *țarat bulgar*. Vechea tradiție politică a bulgarilor, pe care bizantinii nu izbutiseră a o înăbuși, continua să se afirme prin biserică unde limba liturgică paleoslavonică rămase în uz. Ea se menținea și în viața politică întrucât teritoriul locuit în bună parte de bulgari constituia o provincie administrativă proprie, acea temă numită *Bulgaria*, ținând veșnic trează amintirea fostului țarat bulgar cu năzuință spre independență. Asemenea tradiție lipsea vlahilor ca cetățeni loiali imperiului, care se răzvrătiseră împotriva unui regim abuziv, dar nicidecum contra imperiului însuși, al cărui element constitutiv erau de fapt. Revendicările lor erau de natură socială și economică și nicidecum de ordin politic sau de năzuințe centrifugale, căci vlahii ca element constitutiv al imperiului erau prin originea și trecutul lor istoric prea adânc pătrunși de ideea imperială ca să facă cauză comună cu barbarii contra ei.

În împrejurările acestea nu trebuie deci să ne surprindă faptul că năzuințele vlahilor răsculați au putut fi curând depășite de cursul fatal al mișcării. Căpeteniile lor nu mai putură stăpâni curentele distructive bulgare pe altă cale decât punându-se vrând, nevrând în fruntea lor și încadrându-se astfel în tradițiile vechiului țarat bulgar ce urma să renască. În noua ordine politică rolul vlahilor care contribuiseră în cea mai largă măsură la crearea ei scăzu mereu, pentru a dispare cu vremea aproape cu totul. Scriitorii bizantini din secolul al XIII-lea și al XIV-lea aproape că nici nu mai amintesc de vlahii din noul țarat vlaho-bulgar al Asaneștilor, pe care aceștia îl întemeiaseră. Doar papa *Grigore al IX-lea* mai intitula pe țarul *Ioan Asan* (1218 – 1241) domn al *vlahilor și bulgarilor – dominus Blachorum et Bulgarorum*. În scurgerea vremurilor marea majoritate a vlahilor din munții Hemului fu absorbită în mod succesiv parte de greci, parte de bulgarii în mijlocul cărora trăiau. În schimb însă, *țaratul bulgar*, renăscut la 1186, își continuă existența sub diverse dinastii până la anul 1393, când fu cucerit de turci.

La anul 1253 călugărul *Rubruqui* face mențiune de *Vlahia lui Asan – Vlachia quae est terra Assani*, care cuprindea Dobrogea de astăzi și se întindea de-a lungul țărmului pontic până spre Constantinopol – *ultra Danubium versus Constantinopoleum*. Cronicarii bizantini *Gregoras* și *Pachymeres* arată că, la 1285, bizantinii, temându-se ca vlahii din țara lui Asan să nu se unească cu

tătarii contra imperiului, îi mutară în Anatolia. Evacuarea vlahilor în Asia Mică s-a făcut iarna pe un ger cumplit, așa că mulți dintre ei degerară în drum, săgetați de crivățul aspru și neîndurător. Numai *vlahii* din *Rhodope* opuseră o rezistență mai îndelungată procesului de deznațio-nalizare de care face mențiune cronicarul *Kantakuzen*.

5. Încercarea vecinilor de a se substitui bizantinilor în supremația acestora asupra Transdanubiei

Prin restaurarea țaratului bulgar, imperiul bizantin pierdu cetățile de la Dunăre și cu ele și provinciile din hinterland, între care și ducatul Paristrionului. Deodată cu pierderea stăpânirii efective asupra acestor teritorii încetară firește și pretențiile de supremație ale bizantinilor asupra Transdanubiei muntene și moldovene. Bulgarii care ar fi putut revendica pentru ei aceste pretenții se găseau încă în faza de început a reorganizării vieții lor de stat, își angajaseră forțele în lupta nu numai contra bizantinilor, ci și contra cruciaților apuseni, care le disputau dreptul la succesiunea tronului bizantin, așa de serios amenințat de latinii cruciadei a IV-a. Aceștia cuceriră, în 1204, Constantinopolul, sfărâmară imperiul în bucăți și-l împărțiră între ei.

Toată atenția țarului Ioniță, ca și a urmașilor săi, era îndreptată asupra noului *imperiul latin* din Constantinopol și asupra *regatului de Salonic*, care luase ființă în Balcani, astfel că problema transdanubiană nu intră în cadrul balcanic al preocupărilor lor politice. Totuși, n-au lipsit încercări din partea Asaneștilor de a se substitui bizantinilor și la nordul Dunării. Se pare că expediția comitelui de Sibiu, *Ioachim*, contra Vidinului, din 1210, la care luaseră parte și contingentele românești, stătea în strânsă legătură cu politica Ungariei din acea vreme, de a zădărnici cu orice preț asemenea încercări ale noului țarat bulgar.

Misiunea de a sta în calea unor asemenea aspirații bulgare era încredințată comitelui sau *banului de Timiș*. Cum însă teritoriul mărcii de graniță timișene care se întindea și dincoace de Carpați până la Olt, cuprinzând și părți din Oltenia, era prea extins, se hotărî împărțirea Banatului în două părți, una cu vechiul centru administrativ la Timișoara, iar alta cuprinzând Oltenia și părți din județul Severinului cu centrul la Turnu Severin, deci dincoace de Porțile de Fier. Nu cunoaștem anul în care a avut loc această împărțire a Banatului, știm însă că la 1233 ban de Severin era *Luca* și că misiunea lui principală era să constituie aci la Dunăre un puternic zid de apărare contra bulgarilor și cumanilor. Un al doilea bastion contra cumanilor urma să fie ridicat de ordinul cavalerilor teutoni în Țara Bârsei.

Această situație extrem de favorabilă Ungariei fu exploatată de regii ei pentru a se substitui bizantinilor în supremația acestora asupra Transdanubiei, unde zăboveau cumanii. Dar pentru ca Ungaria să poată ajunge la această supremație, ea trebuia să izgonească mai întâi hoardele cumanice de acolo. Cu gândul acesta chemase regele *Andrei al II-lea ordinul Teutonilor*, cerându-i la 1213 *Țara Bârsei*, cu scopul mărturisit de *a lărgi granițele regatului pe socoteala cumanilor – versus Cumanos ut regnum per conversionem eorum delatetur*. Misiunea cavalerilor era să creeze acolo la *graniță – in confinio* – dincolo de munții cu zăpadă – *ultra montes Nivium* – un puternic *bastion* pentru regat – *firmum propugnaculum pro regno*. Cavalerii teutoni înțelegeau însă să lupte pe socoteala lor proprie și nicidecum pentru Ungaria, și de aceea la 1225 s-a produs ruptura între rege și teutoni.

6. Înlocuirea cavalerilor teutoni prin călugări dominicani și episcopia cumanilor

Dar ceea ce regele Andrei nu reușise să înfăptuiască prin forța armată a cavalerilor teutoni, încercă să obțină prin puterea de convingere religioasă a călugărilor din ordinul *Dominicanilor*, care luase ființă în vremea aceea și care primise misiunea de a creștina pe *cumani* și a-i câștiga sufletește pentru Domnul – *ibimus ad Cumanos et praedicabimus eis fidem Christi et aquiremus eos Domini* –, iar *politicește pentru Ungaria*. La 1221 luase ființă la *Alba Regala* prima mănăstire dominicană în Ungaria. La doi ani după izgonirea cavalerilor teutoni din Țara Bârsei, la 1207, abatele acestei mănăstiri, *Theodoricus*, fu numit *episcop al Cumaniei*. Însoțit de un mare număr de frați predicatori, căci așa se numeau membrii ordinului dominican, episcopul Theodoricus trecu munții în Cumania și anume în părțile *Milcovului*, unde începu o vie propagandă creștină între cumanii păgâni. El reuși în scurtă vreme să convertească la creștinism, pe lângă o parte din norod, și două căpetenii cumane, pe principele *Bortz* și pe *Memleroc*, tatăl și fiul. Vestea creștinării unora dintre cumani produse o mare bucurie la curtea

regelui Andrei, care primi funcțiunea de *naș* la botezul principilor cumani, oferindu-le ca dar de botez domenii întinse în *Dacia* transilvăneană. Ceremonia botezului avu loc probabil la *Focșani* pe Milcov, unde Theodoricus își instalase reședința sa episcopală. Înlocuitorul regelui Andrei, la actul creștinării, fusese fiul acestuia, principele *Bela*.

Documentele timpului arată sediul episcopiei cumanice la *Milcovia – civitas de Mylcov, civitas Milcoviensis*. Țara episcopului cumanilor – *terra episcopi Cumanorum* – la vest de apa Siretului, deci în județul Putna, iar *Milcovia* ar putea fi identificată mai curând cu localitatea *Focșani* de astăzi. La anul 1234 papa *Grigore al IX-lea* acordă o largă indulgență tuturor celor ce aduceau ofrande pentru episcopia cumană. El îndemnă pe cumanii creștinați să treacă la viața așezată și să întemeieze sate și orașe. El îngădui chiar să se predice o cruciadă împotriva celor ce tulburau pacea și liniștea cumanilor trecuți la creștinism. Tot curia papală luă inițiativă pentru clădirea unei *catedrale episcopale la Milcovia*. Catedrala s-a și construit, ea era în ființă la năvălirea tătarilor, fiind bogat înzestrată cu toate cele necesare pentru buna ei funcționare.

Populația creștină din episcopia cumanică era foarte amestecată. Pe lângă cumani și secui – ceangăi – mai trăia acolo și populația indigenă *daco-romană* sau *vlahică*, care îmbrățișase creștinismul încă din secolul al IV-lea și care, trăind sub jurisdicția episcopilor din Vicina și Silistra sau chiar a celor de la Halici, ce luase ființă la anul 1157, nu voia să recunoască pe noul arhiereu catolic. Faptul acesta indispunea foarte mult pe episcopul Theodoricus, îndemnându-l să se jeluiască papei. Papa Grigore al IX-lea împărtăși amărăciunea exarhului său în părțile necredincioșilor – *in patibus infidelium* – constatând cu regret în bula sa din 1234 că în episcopia cumană trăiau niște *seminții care se numeau vlahi* și care, deși se considerau a fi creștine, totuși disprețuiau biserica catolică, refuzând să primească sfintele taine de la episcopul cumanilor, primindu-le pe acestea de la niște *pseudoepiscopi* ce țin de *ritul grecesc – a quibusdem pseudoepiscopis, Graecorum ritu tenentibus*. Mai mult chiar, papa arată că unii din regatul ungar, atât unguri cât și sași, precum și alți credincioși catolici, zăbovind printre aceștia, treceau la credința lor, făcându-se una cu acești valahi, primeau după legea acestora sfintele sacramente în disprețul episcopului Cumaniei. Starea aceasta de lucruri mâhni rău pe sfântul părinte, care autoriză pe legatul său apostolic din Cumania să dea vlahilor un episcop de *rit latin* iar aceștia să fie siliți să i se supună și să primească de la el sfintele taine. Papa stărui totodată pe lângă regele Bela ca să cedeze o parte din dările pe care le percepea de la *vlahi* pentru acoperirea cheltuielilor de întreținere ale noului episcop al vlahilor. Dar până ce noul episcop al vlahilor să fi fost desemnat și ca eparhia să fi luat ființă, urmă invazia tătarilor în Transdanubia moldoveană, care puse capăt înainte de vreme episcopiei Milcoviei.

Prezența *vlahilor de rit grecesc* în cuprinsul episcopiei cumanilor este adeverită și prin bula papală din 1228, când papa Grigore al IX-lea dojenea aspru pe *săcuii* din Cumania, care protestară contra schimbării titulaturii *episcopiei Milcoviei*, prin cea a *Cumaniei, zicând: "Ce vă supără schimbarea numelui, câtă vreme episcopia rămâne însuflețită de aceeași dragoste și înțelegere pentru credincioșii voștri? Oare în biserica lui Hristos nu s-a întâlnit lupul cu mielul? Adică de ce nu s-ar împăca și săcuiul cu valahul și cumanul?" – Siculus cum Cumano Vlahoque?*.

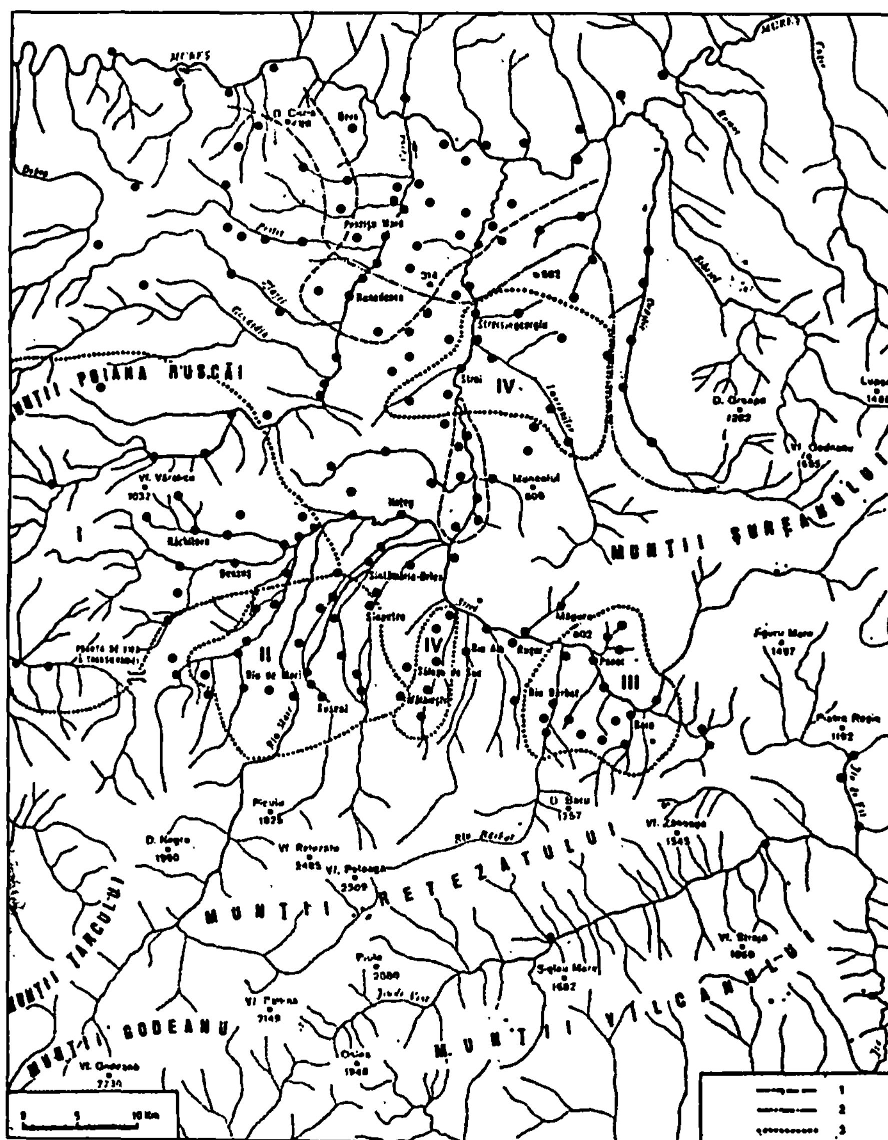
7. Limba cumanilor

Regele Bela, care fusese amenințat grav de tătari în propria sa țară, acceptă cu plăcere oferta cumanilor și primi în Ungaria cele *șapte hoarde* ale lor – *septem generationes Cumanorum* – care constituiau o *comunitate etnică* de 40.000 suflete, colonizându-le în regiunea dintre Tisa și Dunăre. Alte hoarde fugiră peste Dunăre în Balcani, unde se face mereu mențiune de ei în tot timpul cruciadelor. Cumanii colonizați în Ungaria ajunseră să joace acolo un rol politic însemnat, contopindu-se cu ungurii și înrudindu-se chiar cu dinastia arpadienilor, cum arată supranumele regelui *Ladislau Cumanul* (1272 –1290). Unii dintre cumanii din Ungaria nu erau mulțumiți cu situația lor de acolo și fugiră peste munți – *ultra Alpes* – în vechea lor patrie transdanubiană, la tătari. Contra lor întreprinse regele Ladislau o expediție în fosta Cumanie unde stăpâneau tătarii.

"Lingua cumanesca" rămase multă vreme dominantă la semințiile din stepa pontică. După relatările lui Pegalotti, cunoașterea limbii cumanice era indispensabilă în negoțul pontic. Minoritul spaniol *Fra Dascal de Victoria*, care se pregătea pentru cariera de misionar în Mongolia, învăță timp de un an de zile "lingua chomanica" la Saray pe Volga. Un "alphabetum" al limbii cumanice și pecenege, care erau înrudite din 1303, se păstrează la

Veneția. Părți alese din acest prețios monument literar, scris pe hârtie, au fost editate la 1828 de *Klaproth*, iar editarea lui în întregime a fost îngrijită de contele *Gaza Kuun* la 1880. Manuscrisul cuprinzând 82 de pagini a fost redactat probabil de un italian din Caffa sau din alt oraș genovez de pe litoralul pontic, înregistrând nomenclatura mărfurilor. Misionari germani au adăugat rugăciuni, imnuri religioase și omelii în limba cumanică. În Ungaria, limba cumanică se vorbea însă la curtea regelui *Sigismund* (1386 - 1437). Ultimul om care vorbea însă limba cumanilor a murit în Ungaria numai la 1775. În Ungaria se mai pomeneau încă nu demult și anumite regiuni de *Cumania Mare* și *Cumania Mică*. În schimb însă numele de Cumania pentru Transdanubia munteană și moldoveană a rămas numai în titulatura regilor Ungariei.

Amintirea cumanilor o găsim înveșnicită în mai multe toponimice din Transdanubia. Vadul cumanilor, astăzi satul Cumani din fața Vidinului, apare într-un document muntean în 1385. Nume de sate precum *Comanii*, *Comana* întâlnim în județele Olt, Vlașca și Buzău. Locuri numite *Coman* sau *Comanul* în județele Hunedoara, Neamț și Vâlcea și *Valea Comancei* din Teleorman și *Comanca* din județele Romanați, Vâlcea și Argeș. Numeroasele nume de sate numite *Comănești* indică mai curând pe ctitorii lor cu numele *Coman*, obișnuit la romani. Termenul de *comanac*, căciulă de postav, în patru colțuri pentru laici și rotundă pentru călugări derivă mai curând de la *coama* casei, numită *comană*, decât de la *cumani*, cum s-a crezut.

Țara Hațegului în secolele XI-XIII

Capitolul XII

INVAZIA TĂTARILOR ÎN SPAȚIUL CARPATO-DUNĂREAN

1. Originea tătarilor și năvălirea lor în Europa
2. Tătarii în Dacia carpatină
3. Tătarii în Transdanubia munteană și în Banatul timișan
4. Tătarii în Transdanubia moldoveană
5. Originea găgăuților
6. Proveniența țiganilor

1. Originea tătarilor și năvălirea lor în Europa

Pe la anul 1206 Ghinghis-Hanul Temugin concentrase hoardele mongolice din centrul Asiei pentru a năvăli în fruntea lor în Europa. Primele victime ale sălbăticiei lor fuseseră cnejii ruși de la Volga, Don și Nipru. Prin înfrângerea ultimei rezistențe rusești în bătălia sângeroasă din 1223 de la Calca, un râuleț ce se varsă în Marea Azov, Rusia zăcea zdrobită la picioarele mongolilor cotropitori, care își deschiseseră astfel drumul spre centrul Europei. După una din hoardele cele mai puternice ale lor, *mongolii* s-au numit și *tătari*.

După succesul acesta de arme s-ar părea că steagurile și stegulețele hoardelor tătare, numite *tamgha*, purtând fiecare semnul potricalei cu care găureau urechile turmelor lor, se vor opri la Nistru, mulțumindu-se cu vastele lor cuceriri din nemărginita stepă rusească. În 1227 muri însă marele lor han Temugin în mod subit, ca și Attila. Atunci domnia trecu asupra fiului său *Ogotai*, care înțelese să meargă înainte pe calea cuceririlor în Europa îndrumate de temutul său părinte. La anul 1235 hanul Ogotai convocă căpeteniile hoardelor tătare într-un mare consiliu de război la Carocorum pentru a pune la cale invazia în Europa centrală, și anume nu atât din ambiția de a stăpâni popoare, cât mai vârtos din lăcomia de a prăda și jefui – *non pro regnandi cupiditate, sed pro praedonum aviditate. Batu-han*, un nepot al lui Temugin, primi comanda supremă asupra invaziei. În 1237 el se aruncă asupra hanatului bulgar de la Volga, așa numita *Bulgarie Mare* de la Volga, care îi stătea în cale. De acolo el porni spre apus, subjugând și ultimele cnezate rusești care mai rămăseseră în picioare. La 1240 căzu Kievul, după care urmă Haliciul și chiar Cracovia. De acolo hoardele tătare pătrunseră în Silezia, unde ducele Ludovic le închise calea pe urma izbândei sale de la Liegnitz. Poticnindu-se astfel în marșul lor triumfal spre apus, Batu-han aruncă hoardele sale asupra Ungariei, cu gândul de a-i cere regelui *Bela al IV-lea* socoteală pentru primirea cumanilor în țara ungurească.

2. Tătarii în Dacia carpatină

Cronica lui Keza arată că tătarii pătrunseră în Ungaria și în Dacia transilvăneană din trei părți deodată – *de tribus partibus*. Un martor ocular al invaziei, arhidiaconul Thomas, arată că înfățișarea tătarilor năvălitori era îngrozitoare, cu mădularele scurte și trunchiuri mari, cu fața lată și pielea gălbuie, cu obrajii spâni și nările adânci, cu ochii mici și distanțați. Ei disprețuiau hrana vegetală și se hrăneau cu carne, chiar dacă aceasta era alterată, iar ca băutură preferau laptele închegat cu sânge de cal. Nici cea mai repede apă nu-i oprea din drumul lor, fiindcă ei o treceau călări pe caii lor iuți. Ei se adăposteau în corturi acoperite cu pânze sau cu piei de animale. După înfrângerea rezistenței ungurești la *Mohi-Puszta* pe Tisa, în urma căreia regele Bela, fugărit de tătari, fugi până în Dalmația, hoar-dele biruitoare se aruncară cu nespusă sălbăticie asupra *Daciei* transilvănene, arzând orașele *Oradea*, *Zalău*, *Alba-Iulia*, *Clujul* și *Sibiul* și ajunseră până în *Țara Bârsei*, răspândind pretutindeni foc și pârjol în drumul lor.

Un alt grup de tătari își deschise drum prin munți și codri – *per alpes et silvas* – cu ajutorul purtătorilor de securi – *securigeri* – spre Rodna și se aruncară cu furie asupra

târgului – *Rodnam quoddam oppidum* – precum și asupra Bistriței. Descriind scena dramatică a acestei treceri, arhidiaconul Thomas arată că munții fumegau, brazii trosneau, risipindu-se în cenușă, fiarele sălbatice îngrozite părăseau ascunzișurile lor din codri și sihle, iar acest prăpăd al firii prevestea furtuna care venea să se abată asupra Ungariei.

În locul regelui pribeag în Dalmația, tătarii constituiră o *regență* sau *căimăcămie* crăiască cu hanul *Cadan* în frunte – *in regno Hungarias Kaymakam* – care dădea ordonanțe ca cea prin care săcuii și vlahii din Dacia transilvăneană erau somați să accepte moneda mongolică deopotrivă cu cea bizantină, precum o acceptaseră sașii de acolo pentru o cât mai bună administrare a Daciei. Hanul Cadan împărți țara în mai multe circumscripții administrative punând în fruntea lor administratori numiți *"canesi"* ca să judece pricinile dintre săteni și să îngrijească de aprovizionarea noilor stăpâni cu produsele țării, care consistau în cai, în animale, arme și diverse obiecte de îmbrăcăminte – *constituerunt canesios, id est balivos qui justitiam faceren et eis equos animalia, arma, axenia et vestimente utilia procurarent.* Magistrul Rogerius, care ne relatează aceasta, se adăpostise el însuși în casa unui asemenea "canesius", care avea sub autoritatea sa aproape o mie de case – *et sic procurator meus de istis dominis erat unus et pene millia villas regebat.* Magistrul arată că erau o sută de asemenea canesi – *erant canesii fere centum.* Dacă erau circa 100 de cneji și fiecare diriguia – *regebat* – 1.000 de case, rezultă că sub autoritatea cnejilor trăi în Dacia o populație destul de numeroasă, fiind adăpostită în 100.000 de case. Populația ducea o viață pașnică, se aduna pe la târguri pentru schimbul produselor și fiecăruia i se făcea dreptate – *pacem habemus et fora iuxta unicuique justitia servabatur.* După relatările lui Rogerius canesii se adunau aproape în fiecare săptămână la sfat – *conveniebant canesii pene qualibet septimana* – iar el nu pierdea niciodată ocazia de a însoți pe amfitrionul său la adunările săptămânale ale canesilor pentru a le cunoaște traiul și a-i urmări mai de aproape pe unii din *mai marii* lor – *maiores.* Tot Rogerius ne spune că unii dintre canesi rămâneau acasă, iar alții mergeau la oaste – *ad exercitum* –. S-a crezut multă vreme că acești canesi constituiți de tătari în Dacia transilvăneană ar fi fost cnejii romanilor de acolo. Cercetările mai recente au arătat însă că oamenii aceștia nu aveau nimic în comun cu cnejii vlahici, afară de numele pe care îl purtau.

De altfel, romanii trăiau în bune raporturi cu tătarii. Unii din cnejii români însoțiră chiar cu contingentele lor militare pe tătari în Italia, unde participară la 1240 și 1243 împreună cu contingentele cumane la asedierea localităților S. Damiano și Assisi. Ordinele și ordonanțele tătare erau investite cu pecetea regală, pe care regele Bela o pierduse pe câmpul de bătaie și pe care tătarii o găsiră și o întrebuințară pentru scriptele lor. Suprematia tătară asupra Ungariei și Daciei dăinui trei ani de zile – *mansuerunt Tatari in regno Hungariae tribus annis.*

3. Tătarii în Transdanubia munteană și în Banatul timișan

În primăvara anului 1241 tătarii pornind din Dacia transilvăneană pătrunseră în Transdanubia munteană în două direcții. O hoardă străbătu în *Oltenia – Terra d'Ilante* – unde se izbi de împotrivirea banului de Severin – *Beserenban* – care fu înfrânt și fugărit spre Dunăre. A doua hoardă sub conducerea lui Budzek năvăli în *Vlahia Neagră – Casa Oulag* – unde încercă să li se împotrivească ducele Mischeslav. Dar hanul zdrobi rezistența ducelui și a oștenilor săi și pătrunse adânc în Transdanubia munteană.

Cronica persană a lui *Fazel-Ullah-Raschid*, din care deținem aceste informații, nu mai insistă cu amănunte asupra acestor incursiuni. Se pare însă că atât *banul de Severin* cât și *ducele Vlahiei Negre* se supuseră tătarilor și le plătiră tribut atât în bani, cât și în produse naturale. La concluzia aceasta ne mână faptul că la anul 1247 regele Bela al IV-lea recurse la ajutorul ordinului Templierilor Ioaniți, pentru izgonirea tătarilor din banatul Severinului și din Transdanubia munteană pe care regele o numea *Cumania*, cu toate că hoardele cumanice părăsiseră de mult această țară, fugind în Ungaria.

4. Tătarii în Transdanubia moldoveană

Alte hoarde tătare coborâră pe Siret în jos, sub comanda hanului *Bochetor*, năzuind spre Dunăre pentru a obține joncțiunea cu hoarda lui Budzek care era așteptat să coboare acolo din Dacia transilvăneană. În drumul lor spre sud, tătarii se loviră de împotrivirea localnicilor *vlahi* și *săcui*. Bochetor-han înfrânse însă rezistența acestora și năvăli în țara episcopului cumanilor, pe care o cuceri în

întregime în lupte sângeroase – *Bochetor autem cum aliis regibus pervenerat ad terram episcopi Cumanorum et expugnatis hominibus qui ad pugnam convenerant, ceperunt terram totaliter occupare.*

Tătarii învingători ocupară cetatea Milcovului unde se găsea reședința episcopală, pe care o dărâmară dintr-o dată cu biserica catedrală. La 1279 papa *Nicolae al II-lea* arătă delegatului său din Ungaria că, după informațiile ce le are, cetatea Milcovia, așezată la granița dinspre tătari, fusese distrusă de mult de aceștia, așa că de 40 de ani nu se mai pomenește acolo nici de episcop și nici de credincioși catolici – *civitas de Mylco, posita in confinibus Tartarorum, jamdudum distructa fuerit, nec ibi episcopus et alii catolici habitatores existerunt.* Intervenția papei nu era decât o admo-nestare la adresa regelui Ungariei pentru restaurarea episcopiei cumanice, admonestare care a rămas însă fără nici un efect, din cauza împrejurărilor destul de critice în care se abătea la sfârșitul veacului al XIII-lea regalitatea ungară.

Între timp, tătarii își consolidară de-a binelea situația lor în *Transdanubia*, de unde întreprindeau mereu expediții de pradă în *Dacia* transilvăneană. De aceea, la 1245 papa *Inochentie al IV-lea* îndemna pe toți bunii creștini din Dacia să bareze drumul și să închidă strâmtorile din munți, pentru a opri jafurile din partea tătarilor. La 1247 regele *Bela al IV-lea* chemă ordinul Cavalerilor Ioaniți în ajutor contra tătarilor, iar la 1254 solicită concursul papei contra tătarilor prădalnici, care din ordinul lui Batu-han își stabiliră la 1252 reședința la Bachciserai în Crimeea, de unde dirijau expedițiile lor în Transdanubia. Ei puseră stăpânire asupra centrelor comerciale de la Nistru și Dunăre, cum era *Cetatea Albă*, vechea Tyras, pe care o rebotezaseră după limba lor *Ak-Kerman*, ceea ce nu este decât traducerea verbală a vechiului nume cromatic al cetății. Totodată, cuprinseră și Chilia din Delta Dunării, deopotrivă cu *Vicina*, pe care postulanele genoveze de mai târziu o arată sub steag tătăresc cu tumgha și semiluna.

Semnul semilunei apăru în stema tătarilor numai după convertirea lor prin misionari arabi la credința mahomedană, întâmplată în 1257 sub hanul *Berekai*. Până atunci erau păgâni, închinându-se soarelui și stelei care lucește înaintea luceafărului, zeilor siderali și le aduceau sacrificii cu mâncăruri și băuturi. Prin îmbrățișarea mahomedanismului, tătarii intrau în raza de influență politică și spirituală a lumii islamice, în care persistă până în timpul de față.

Regele Bela încercă la 1259 să ajungă la o înțelegere cu tătarii, căutând să încheie cu ei legături matrimoniale, o hotărâre care îi atrase o aspră dojană din partea papei *Alexandru al IV-lea* repetată în 1264 și de papa *Urban al IV-lea*. Acesta nu putea înțelege cum putea un rege apostolic să se încuscrească cu niște tătari păgâni. Mitropolitul primat al Ungariei fu delegat de papă să-l sfătuiască pe rege de a nu intra în relații matrimoniale cu *Nogai*, atotputernicul han al tătarilor. În 1265 papa *Clemente al IV-lea* îngădui chiar să se predice o cruciadă contra tătarilor, care nu conteneau cu prădăciunile lor în *Dacia* și *Polonia*. Acestea determinară pe regele *Ladislau Cumanul* (1272 – 1290) să atace pe tătari, trecând munții – *ultra alpes* – în Transdanubia.

Nogai-han, căpetenia tătarilor din Crimeea, era un tătar sălbatic și plin de energie. După el tătarii pontici s-au numit *nogăieni* sau *nohăieni*, precum și turcii, la rândul lor, se numeau *osmalii* după căpetenia lor *Osman*. În 1292 hanul Nogai năvăli în Bulgaria și așeză pe tronul de la Târnova pe țarul *Smileo*, ca vasal al său. În timpul lui Nogai începură grupuri de tătari să se așeze și dincolo de Dunăre, în Moesia, unde rândurile lor se completară cu resturile *pecenegilor* și *cumanilor*, dar mai ales cu găgăuți. Nogai-han muri în 1298 în urma rănilor primite în lupta cu *Toctai*, hanul *Hoardei de Aur de la Chipceac*. După moartea sa, fiul său Ceaki năvăli în Bulgaria și uzurpă tronul ca ginere al țarului *Testeri*. Curând, Ceaki fu izgonit din scaunul domniei și decapitat, iar capul său fu trimis adversarilor din Crimeea. Astfel, vedem că pe la sfârșitul secolului al XIII-lea puterea tătarilor se găsea în descreștere. De aceea, izgonirea lor din Transdanubia munteană și moldoveană devenise un imperativ categoric al timpului. Opera aceasta istorică rămăsese rezervată *provincialilor daco-romani*.

5. Originea găgăuților

Găgăuții din Basarabia au ajuns acolo numai la începutul secolului al XII-lea. Până atunci ei trăiau pe malul pontic al Moesiei Inferioare, numită mai apoi *Dobrogea*. După informațiile ce le deținem din izvoarele bizantine, *găgăuții* sunt o seminție turcă originară din sultanatul *Iconium* din Asia Mică, care avea în frunte pe căpetenia lor *Izzetdiv Gaigavus*. Acesta, ajungând în conflict cu fratele său, fu înfrânt în luptă și trebui să părăsească Iconium împreună cu tribul care îi rămase credincios. În căutarea unor noi

așezări, Izzetdiv Gaigavus se adresă împăratului *Mihail al VIII-lea Paleologul* (1261 – 1282) care își avusese reședința vremelnică la Niceea, până la recucerirea Constantinopolului din mâinile latinilor. Acesta îi oferi "Țara Carbonei" – *Carbonum Terra* – care se găsea pe litoralul pontic între Varna și Carbona (Cavarna). Tribul lui Gaigavus părăsi Anatolia și emigră pe mare în Țara Carbonei, unde debarcă și se așeză în liniște. În scurtă vreme spori numărul noilor coloniști și ei se lățiră spre nord, ajungând până spre Delta Dunării.

După căpetenia lor Gaigavus, membrii tribului turc s-au numit *gajgavuzi* sau *găgăuți*, un nume gentilic sub care trăiesc până astăzi: o seminție înrudită cu găgăuzii și descălecată deodată cu ei pe țărmul pontic mai la sud de Varna se numea *orguzi*. Colonizarea găgăuzilor pe țărmul pontic s-a făcut sub conducerea lui *Saru-Saltuc* care apare ca primul lor principe în noua patrie. Cum colonizarea găgăuzilor pe țărmul pontic se făcuse cu știrca și îngăduința împăratului *Mihail al VIII-lea Paleologul* era firesc ca Saru-Saltuc să fi recunoscut din capul locului supremația bizantină, îmbrățișând totodată și creștinismul după ritul grecesc.

Și în adevăr la *Carbona* (Cavarna) exista, pe lângă reședința principelui găgăuz, și sediul unei *mitropolii ortodoxe*, care primise pe noii creștinați sub ocrotirea și jurisdicția ei arhierească. Și astfel fură câștigați găgăuzii pentru legea creștină la care țin cu sfințenie până în prezent. Ca sufragană a mitropolitului de Varna era episcopia de la *Vicina*, o localitate așezată pe Dunăre, peste *Măcinul* de astăzi. Episcop la Vicina era pe la începutul secolului al XIV-lea un oarecare *Luca*, care înlesnise trecerea unui grup de "alani" peste Dunăre. Episcopul de Vicina administra probabil și castrele patriarhale de la Dunăre, de care s-a amintit mai sus.

Pe la anul 1300 apare ca despot la Cavarna *Mircea* și cu fiul său *Ioan*, care era încuscrit cu împăratul din Constantinopol. Nepotul Mircea închinase patriarhiei din Constantinopol mai multe "castre" la Dunăre și la mare, la *Silistra*, *Chilia* și la *Caliacra*, localități care apar în izvodul proprietăților patriarhale din acea vreme. Între așezările mai însemnate se găsea *Constanța*, vechiul *Tomis*, menționată sub acest nume de împăratul *Constantin Porfirogenetul* pe la 950. Turcii i-au zis *Küstenge*. Vechiul *Callatis* apare din secolul al XIII-lea sub numele de *Mangalia* sau *Pangalia*. Pe ruinele vechiului *Dionysopolis* se ridică portul *Balcic* de astăzi. Cetatea *Histria* de odinioară nu s-a mai ridicat din ruinele ei de la *Caranasuf* de astăzi, de lângă lacul *Sinoe*.

Așezări vechi în Delta Dunării apar în postulanele genoveze de la începutul secolului al XIV-lea localitățile *Sulina* și *Sfântul Gheorghe* – *Seti georgy* – așezată fiecare la revărsarea în mare a brațelor Dunării numite după ele. Mare importanță comercială aveau în vremea aceea, pe lângă *Chilia Veche*, și *Isaccea*, *Vicina* și *Dârstorul* sau *Silistra*, ca centre importante ale comerțului genovez și venețian. O veche așezare tătărească era *Babadagul*, despre care călătorul arab *Ibn Batutah* susținea pe la 1333 că este localitatea cea din urmă pe care o stăpânesc tătarii.

La anul 1303 urmașul lui Mircea era arhontul Balykas, nume derivat din turcescul *balyk* care înseamnă pește. Despotul Balykas din Carbona sau Cavarna întreținea legături strânse cu bizantinii, luând parte la războiul civil care izbucnise la Constantinopol și ținând partea împărătesei *Ana* și a fiului ei *Ioan al V-lea* contra împăratului *Ioan Cantacuzen*. El trimise acolo un contingent de 1.000 de oșteni, comandați de frații săi Teodor și Dobrota sau Dobrotici. Acesta din urmă se căsători chiar la Constantinopol cu o prințesă bizantină din familia Apocafocas.

După moartea lui Balykas domnia asupra găgăuților trecu asupra lui Dobrotici – *Dobrotitius*, *Dobrotize* – care rezida la Varna. Noul despot dispunea de o puternică flotă, cu care la 1375 luă parte la expediția contra Trapezundei. Cu ajutorul flotei sale Dobrotici putea ține în șah atât pe genovezi, cât și pe venețienii din Crimeea și de la țărmul nordic al Mării Negre. Pe timpul său a apărut numele de *"Țara lui Dobrotici"* – *Terra Dobroticii* – de unde derivă numele de astăzi al Dobrogei.

Fiica despotului Dobrotici era măritată după Mihai, fiul împăratului Ioan al V-lea Paleologul. Fiul și urmașul lui Dobrotici apare în actele bizantine sub numele de *Ioanhos*, iar în cele latine i se zicea *Ivanko* – *magnificus et potens dominus Ivanko filius bonae memoriae magnifici domini Dobrodize*. Turcii îl numeau *Dobricioglu*, adică fiul lui Dobrici sau Dobrotici. La 1387 despotul Ivanco încheie cu genovezii o convenție comercială. Din partea despotului apar ca semnatari ai actului *Costa* și *Ciolpan*, după turcescul *colpan*, care înseamnă luceafărul dimineții.

Sub amenințarea turcilor osmanlâi, despotul Ivanco se văzu constrâns să unească flota cu cea otomană și să treacă chiar la credința *mahomedană*, supunându-se stăpânirii turcești. Supușii săi *găgăuzi* nu urmară însă pilda despotului lor, ci perseverară în legea lor *ortodoxă* și sub stăpânirea turcească, stăruind în Dobrogea până la începutul secolului al XIX-

lea, când emigrară în Basarabia, desfăcută numai atunci din trupul Moldovei.

6. Provenienţa ţiganilor

Tătarii au tristul merit de a fi desrădăcinat pe ţigani din pământul patriei lor şi de a-i fi dus în Europa. Mărturii scrise asupra originii lor nu ni s-au păstrat, sau poate că n-au putut fi încă descoperite. Singurele indicii asupra originii lor ni le oferă limba ţigănească, ce aparţine grupului de limbi iraniene sau indoeuropene. Cercetările lingvistice asupra idiomului ţigănesc, începute la 1787 de Grallmann şi continuate de Pott şi Miklosich, au stabilit că originea ţiganilor trebuie căutată în India, unde ei făceau parte din familiile popoarelor indigene ale *hinduşilor*. În dispersarea lor în Europa, ţiganii şi-au păstrat vechea lor *limbă hindusă* înrudită cu *sanscrita*, amestecând-o doar în timpul rătăcirilor lor prin lume cu numeroase cuvinte împrumutate din limbile popoarelor cu care ajungeau în atingere sau în mijlocul cărora îi aruncase soarta. O cronică anonimă arată că regele Bela al IV-lea, cu ocazia luptelor sale cu tătarii, ar fi cunoscut o seminţie ce se numea *gingari* sau *besingari*, adică ţigani.

"De unde şi când a venit această limbă în Moldova – zice Dimitrie Cantemir – *nici ei nu ştiu, nici analele noastre nu ne spun. Ei vorbesc o limbă care este comună tuturor ţiganilor de prin toate districtele: o amestecătură de cuvinte curat greceşti şi altele persane. Profesiunea lor este fierăria şi armăria şi nimic alta. Natura lor este aceeaşi, ca şi a ţiganilor din alte ţări; ei au aceleaşi năravuri. Virtutea lor cea mai mare şi semnul distinctiv este furtul şi lenea".*

În secolul al XIX-lea problema ţiganilor a format obiectul cercetărilor unui însemnat număr de lingvişti ca R. Turner, A. Woolner, R.A. Macatister, R. Macfil, I. Sampson, F.G. Ackerlay, B.I. Giliat, Smith, R. Pischel, F. Nicolai Finck, Ernst Kulin, Enno Lithmann, M. Block ş.a. Cei mai mulţi dintre ei au căutat originea ţiganilor în India, de unde au fost ridicaţi de tătari şi târâţi după ei ca robi, pentru a se folosi de ei ca potcovari, topitori, armurieri, lăcătuşi, pictori, rotari, lăutari, bucătari etc. Fugind de robia tătărească, ţiganii s-au împrăştiat asupra restului imperiului bizantin, numit şi Romania, de unde par să fi împrumutat şi noul lor nume de *romi*, adică romani, căci astfel atât tătarii cât şi turcii numeau pe bizantini. În limba lor *"rom"* pl. *"romi"* înseamnă *om, bărbat*, iar *romi* sau *rumi* înseamnă *femeie*.

Dar la cele mai multe dintre popoarele europene numele lor a rămas cel de *ţigan*, pe care clericul Eusie/ Enric Vali îl pune în legătură cu numele provinciei *Cinganda* din India. El relatează că a cunoscut la Universitatea din Leyden trei studenţi hinduşi originari de pe litoralul Malabar care vorbeau o limbă foarte asemănătoare cu limba ţigănească, pe care Vali o cunoştea. Din gura tinerilor studenţi malabarenzi el află că în patria lor ar exista chiar o provincie cu numele Cinganda. La rândul său Pott arătase că în India ar exista în adevăr o populaţie indigenă care s-ar numi *cingar* sau *cengar*. Populaţia cengarilor făcea parte din clasa populaţiei celei mai oropsite din India, numită *Paria*. Pentru originea lor hindusă pledează şi numele de *linte*, *linde* sau *lintă*, pe care şi el îl atribuie ţiganilor şi care stă în legătură cu lindoii din India.

Ţiganii din imperiul bizantin, şi mai ales cei din Turcia şi Licaonia, constituiau secta ţiganilor după care grecii numesc până astăzi pe ţigani aţingani, nume care a pătruns şi în documentele din Muntenia, câtă vreme în cele din Moldova s-a păstrat numele de ţigani.

Şi turcii numesc pe ţigani *tsinghiané*. Sub numele de ţigani ei mai apar şi în limba rusă, bulgară, sârbă, germană şi maghiară, câtă vreme spaniolii şi englezii îi numesc *egipteni*, englezeşte *gypsies*, spanioleşte *gitanos*. În oarecare legătură cu numele de egipteni pentru ţigani stă şi numirea lor de *faraoni*, ungureşte *pharao népe*, cum îi numesc şi românii, în credere după numele biblic al vechilor regi ai Egiptului. La începutul secolului al XV-lea ţiganii erau foarte apreciaţi de Regele Sigismund al Bohemiei şi Ungariei pentru iscusinţa lor în făurirea de săbii şi ţevi de puşcă. De aceea, el le conferi în 1423 anumite privilegii, între care şi eliberarea de paşapoarte pentru ţările apusene şi îndeosebi pentru Franţa. Aşa se explică faptul că francezii numesc pe ţigani *bohemieni – bohémiens*. În Olanda şi în Ţările Scandinave şi chiar şi în Germania nord-vestică ţiganii apar sub numele de *păgâni* sau *tătari* în amintirea foştilor lor stăpâni care îi ridicaseră la vremea lor din India şi îi târâseră în Europa. Maurii şi Arabii numeau pe ţigani *harami*, adică hoţi, nume ce a pătruns şi la noi în zicala românească de "haramuri de ţigani", precum şi titlul de *haramèbasa* pentru căpetenia ţiganilor. Un cercetător german, Leo Wiener, a încercat să derive numele de ţigan de la onomatopeele *tik, tiük, tsink*, pe care arămarii ţigani le-ar produce prin loviturile de ciocan în căldările de aramă.

La izgonirea tătarilor din Transilvania,

din Muntenia și din Moldova țiganii nu și-au mai urmat stăpânii lor, ci au rămas în țările românești, devenind robi.

La început țiganii duceau cu toții o viață nomadă ca *țigani de laie* sau *de ceată* fără așezări statornice, sau cu așezare statornică, ca *țiganii de vatră* sau *vătrarii* care își aveau bordeiele sau nâjurile pe lângă mănăstiri sau conacurile boierești. Astfel se ajunse la clasarea țiganilor după stăpânii lor ca *țigani domnești, țigani mănăstirești* și *țigani boierești*, lângă mănăstiri sau conacurile boierești. Țiganii bulucbași aparțineau domnului țării, ei constituiau *cete* cu câte un *jude* sau *buli-bașa* în frunte. Bulucbașii țigănești erau supuși unui căpitan numit de domn, cu însărcinarea de a aduna dajdiile și de a aplana certurile dintre țigani. În Transilvania bulibașa țiganilor se numea *voievod – Czigan vajda – waywoda Ciganorum*. Ei rătăceau cu *șatrele* sau corturile prin țară îndeletnicindu-se ca zlătari, rudari, căldărari, ursari sau modorani, lingurari etc. Vatrașii îndeplineau diverse servicii pe lângă mănăstiri și conacele boierești, ca fierari, arămari, potcovari, lăutari, bucătari ș.a. Țigăncile cutreierau satele cu descântece, cu ghicitul în palmă și cu datul cu bobii sau cu ghiocul.

Europa de sud-est pe la 1390

NOTE

1. O sinteză a rezultatelor ultimelor cercetări ştiinţifice din ultima jumătate de secol asupra goţilor este prezentată în *Istoria românilor*, vol.II, Bucureşti, 2001, pp.681 – 691: „Întreaga istorie a goţilor ar putea fi separată în trei mari capitole. Fiecare dintre acestea corespunde unei perioade distincte şi se desfăşoară în alt spaţiu geografic. Un prim capitol cuprinde istoria goţilor de la începuturi şi până la părăsirea ţinuturilor din nordul continentului (arealul cuprinde Pomerania, nordul Poloniei Mari şi zona Vistulei inferioare), când are loc marea lor migraţie spre sud. Momentul poate fi fixat în al treilea sfert al secolului al II-lea. Cel de-al doilea capitol acoperă perioada deplasărilor succesive spre sud şi sud-est şi aşezarea temporară în regiunile dintre Carpaţi şi Nipru. (...) În est au ocupat mai întâi vastul bazin al Niprului, din care au făcut o nouă bază de plecare spre ţărmurile Mării Negre şi ale Mării Azov, zonă în care se aflau oraşe prospere ca *Olbia, Panticapaion* şi *Tanais*. De asemenea, pornind de aici au pus stăpânire pe largi teritorii la este de Nipru, ajungând până în bazinul Doneţului Nordic. O a doua direcţie de înaintare importantă urmată de timpuriu a fost spre sud şi sud-est, de-a lungul Nistrului ducând pe coasta de nord-vest a Mării Negre, acolo unde se află oraşul *Tyras*. Înaintând pe cele două direcţii principale, dar şi pe alte trasee de importanţă secundară, goţii şi-au asigurat dominaţia asupra unor regiuni vaste din estul Europei, ce se întindeau din Volynia la nord până la Dunărea Inferioară şi Marea Neagră la sud şi din bazinul Doneţului Nordic la est până în Transilvania la vest. Goţii vor controla cu autoritate toate aceste regiuni până la invazia hunilor (anul 375). (...) Primele confruntări cu romanii au avut loc la începutul domniei împăratului Gordian al III-lea (...). În 242 ei atacă din nou *Moesia* şi Thracia în tovărăşia sarmaţilor. (...) În primăvara anului 250, concomitent cu un atac al carpilor în Dacia şi în Moesia Superioară, foarte probabil printr-o înţelegere dinainte stabilită, goţii trec din nou Dunărea. (...) Peste numai doi ani, în 253, goţii atacă din nou, dar sunt respinşi în regiunile lor din nordul Dunării. (...) Următorul atac gotic are loc în anii 257 – 258 şi porneşte de la *Tyras*. Expediţia se îndreaptă spre sud concomitent pe mare şi pe uscat, fiind atacate oraşele *Histria, Tomis* şi *Anchialos*. Traversează Bosforul şi ocupă oraşul *Chalchedon*. Apoi se retrag prădând *Bithynia*. În mâna lor au căzut *Nicomedia, Niceea, Kios, Apamea* şi *Prusa*, primele două fiind incendiate la întoarcere. Împăratul Valerian a venit în *Cappadocia*, dar nu i-a putut opri, în armata sa izbucnind ciuma. La numai câţiva ani, în 267, goţii fac o nouă expediţie în Asia Mică, cuceresc *Heracleia Pontică*, iar de acolo pradă *Bithynia, Galatia* şi *Cappadocia*. În deceniul al şaptelea al celui de al treilea secol, goţii au luat foarte mulţi captivi creştini, între care se aflau şi bunicii lui *Ulfila*, fapt pentru care legăturile goţilor cu *Cappadocia* vor rămâne foarte strânse până în secolul al IV-lea. (...) În aceste împrejurări are loc şi replierea frontierei romane la Dunărea de Jos de-a lungul fluviului. (...) Retragerea aureliană la sudul Dunării nu a dus şi la pătrunderea imediată a goţilor în fosta Dacie Romană. (...) Infiltrarea şi aşezarea goţilor la est şi sud-est de Carpaţi, care au dus curând şi la declanşarea unor conflicte cu foştii aliaţi daci, carpi şi sarmaţi, nu s-a petrecut deodată în toate teritoriile. Primele afectate au fost zonele din nordul arealului dacic, în care, în a doua jumătate sau chiar pe la mijlocul secolului al III-lea, au pătruns la început grupe restrânse de goţi. Înaintarea spre sud s-a făcut treptat, zonele de podiş, cu o densitate mare de populaţie dacică, fiind evitate în mare parte. Aşezarea goţilor în regiunile de pe malul stâng al Dunării, chiar în vecinătatea frontierei romane, pare să fi avut loc mai târziu, abia în primele decenii ale secolului al IV-lea, probabil după pacea cu romanii din anul 323, când ei devin federaţi. În sfârşit, înaintarea lor spre vest doar până în preajma fostului limes *transalutan* ar putea sugera eventual una din condiţiile păcii impuse de romani, şi anume aceea de a nu se aşeza pe teritoriul fostei provincii romane de la nordul Dunării. La fel trebuie explicată şi pătrunderea mai târzie şi destul de limitată a goţilor în Transilvania. (...)

Evenimentele şi împrejurările noi de la nordul Dunării de Jos au avut importante consecinţe şi pentru viaţa economică. Regiuni întinse de câmpie, folosite anterior mai mult pentru păşunatul turmelor, au început a fi folosite pe scară largă pentru agricultură. De asemenea, unitatea culturală remarcabilă din spaţiul culturii *Sântana de Mureş – Cerneahov*, în care detaliile regionale totuşi nu lipsesc, atestă legături directe şi foarte strânse între regiuni aflate la mare distanţă între ele, care sunt de explicat prin rolul jucat de goţi nu numai la formarea complexului cultural amintit, ci şi pe tot parcursul dezvoltării lui. Din acest punct de vedere, informaţia arheologică nu oferă deocamdată vreun suport cât de cât convingător pentru o diferenţiere regională, care să poată susţine separarea goţilor în *vizigoţi* şi *ostrogoţi*, aşa cum rezultă din izvoarele scrise".

2. Ipotezele autorului sunt confirmate de cercetările ştiinţifice din ultimii 40 – 50 de ani şi sintetizate în tratatul academic *Istoria românilor*, vol.II, Bucureşti, 2001, pp.585 – 586: „Dar fâşia de pământ controlată sau stăpânită de romani, prin capetele de pod menţinute de Aurelian şi de urmaşii săi pe ţărmul stâng al fluviului, a fost mult lărgită prin recucerirea regiunilor din sudul Daciei de către Constantin cel Mare. La marginea nordică a câmpiei Olteniei şi Munteniei s-a construit marele val de pământ cu şanţ în faţă, numit convenţional

«brazda lui Novac», cu scopul de a proteja teritoriile de şes reanexate la imperiu. Pentru legătura mai strânsă a sudului Daciei de imperiu, între *Sucidava* şi *Oescus* s-a construit peste Dunăre un pod de piatră şi de lemn, inaugurat în 328, iar vechiul drum roman pe valea Oltului, între *Sucidava* şi *Romula* a fost refăcut. Tot de numele primului împărat creştin se leagă construirea cetăţii de la *Sucidava*, eventual a fortificaţiei de la *Constantiniana Daphne* (neidentificată, dar localizată ipotetic nu departe de gura Argeşului) şi refacerea, pe acelaşi loc, a castrului lui Traian de la *Drobeta*, reclădit în tehnica epocii, după un plan nou, cu material scos din vechile construcţii şi din zidurile de incintă. Pe malul nordic al Dunării abundă urmele de tot felul, între care numeroase cărămizi ori ţigle cu ştampilă ale diferitelor unităţi din armata *Daciei Ripensis*. Aceste trupe, în caz de nevoie, puteau folosi şi flota militară a Dunării, care avea ca sedii principale *Ratiaria* şi *Egeta*, dispunând totodată şi de mici baze navale pe cursul fluviului. Reanexarea la imperiu a ţinuturilor din sudul Daciei şi construirea de fortificaţii apărate de unităţi militare din armata *Daciei Ripensis* au permis lui Constantin şi fiilor săi să impună o politică autoritară goţilor şi sarmaţilor-iazigi de la nordul Dunării Inferioare. Goţii au fost înfrânţi, iar prin pacea din 332 sunt aduşi la ascultare şi constrânşi să-şi respecte obligaţiile de *foederati* ai imperiului. În 334 vor fi învinşi, de asemenea, sarmaţii *limigantes* din Banat. Constantius al II-lea, în 358, va obţine şi el o biruinţă asupra sarmaţilor din Banat şi şesul Tisei. Situaţia fiind consolidată, neamurile germanice din Dacia nu vor îndrăzni să întreprindă acţiuni militare contra imperiului. Abia pe timpul lui Valens, goţii au profitat de luptele pentru tron şi au atacat teritoriile şi garnizoanele romane de la nordul Dunării, iar împăratul, în urma dezastrului de la Adrianopol (anul 378) şi a invaziei hunice, a pierdut sudul Dunării. De aici înainte până la Justinian, imperiul va mai face doar mici cuceriri vremelnice la nordul Dunării, ca rezultat al războaielor purtate cu succes schimbător între imperiu şi neamurile germanice. (...) O nouă revenire puternică a stăpânirii romano-bizantine la nord de Dunăre are loc pe timpul împăratului Justinian, care plănuia să recucerească Dacia traiană. Dar sub Justinian au fost recucerite numai zone limitate şi anumite puncte pe ţărmul nordic al Dunării. Şesurile întinse ale Olteniei şi ale Munteniei însă au rămas în afara stăpânirii romano-bizantine. Cele mai bogate urme arheologice din epoca lui Justinian se întâlnesc la *Sucidava*, unde cetăţuia a fost refăcută şi în interiorul ei s-a construit o bazilică creştină. (...) Stăpânirea imperiului pe malul de nord al Dunării a fost practic lichidată pe timpul împăratului *Tiberiu Mauriciu*, în anii 599 – 600, când avarii şi slavii au atacat şi devastat cumplit regiunile din valea Dunării şi au distrus multe cetăţi romano-bizantine, de la *Singidunum* până în Dobrogea. Atunci a fost mistuită de un puternic incendiu, după care nu s-a mai refăcut niciodată, şi cetatea *Sucidava*. Astfel, apărarea romană pe Dunărea Inferioară s-a prăbuşit la începutul secolului al VII-lea, iar unitatea romanităţii orientale a fost ruptă de avari şi slavi, aceştia din urmă aşezându-se statornic – ca şi bulgarii în 679 – în teritoriile romane din Peninsula Balcanică. Odată cu aceste evenimente începe şi viaţa romanităţii nord-dunărene o nouă etapă istorică, ce se va termina în secolele următoare prin asimilarea slavilor".

3. Detalii despre gepizi în *Istoria românilor*, vol.II, Bucureşti, 2001, p.707 şi urm.:"Precum se ştie, în a doua jumătate a secolului al II-lea o parte din goţii stabiliţi în regiunea vărsării Vistulei în Marea Baltică, pe malul oriental al fluviului, au plecat spre sud şi coborând de-a lungul Niprului, au ajuns în regiunea pontică. Cei rămaşi pe ţărmul Balticei s-au dezvoltat ca un grup distinct cunoscut sub numele de *gepizi*. Această denumire derivă din verbul *giban* (a da), având aici semnificaţia de *«cei înzestraţi, cei dotaţi, cei fericiţi»*".

4. apud, *Istoria românilor*, vol.II, p.370: „În părţile Pontului Stâng se produce de timpuriu marea epocă de evanghelizare, chiar din a doua jumătate a secolului I p.Chr. În acest sens avem mărturia scriitorului creştin Tertulian: «Căci în cine altul s-au încrezut neamurile: parţii şi mezii... diferite neamuri din provinciile Galliei şi regiunii britanilor, inaccesibile pentru romani, dar supuse lui Christos; şi cele ale sarmaţilor, ale dacilor, ale germanilor, ale sciţilor şi ale multor altor neamuri şi ale multor insule necunoscute nouă şi pe care abia putem să le numărăm? În toate aceste locuri se rosteşte numele lui Christos care a venit»".

5. Ibidem, p.691: „Pătrunderea creştinismului în spaţiul sud-est european dominat de goţi se datorează fără îndoială contactelor dintre populaţia acestui teritoriu şi lumea romană, contacte ce au îmbrăcat forme dintre cele mai variate. Între cazurile importante care au dus la creştinarea goţilor şi a celorlalte populaţii din regiunile stăpânite de ei trebuie considerată prezenţa în număr mare a captivilor romani, între care se aflau şi mulţi creştini, precum şi a misionarilor creştini. Fenomenul pare să ia amploare şi să evolueze rapid, ceea ce duce la ridicarea lui *Ulfila*, misionar proeminent al noii religii printre goţii de la nordul Dunării de Jos, la rangul de episcop (anul 341). În anul 348, Ulfila se stabileşte cu un grup de creştini la sudul fluviului, dar propovăduirea religiei creştine printre populaţiile gotice de la nordul fluviului nu este abandonată. Martirajul unui alt misionar creştin, *Sava Gotul*, care în anul 372 a fost înecat în râul Museos (Buzău) de persecutorii din rândul aristocraţiei gotice este o bună mărturie în acest sens".

6. Ibidem, pp.695 – 697: „ Mânând pe alani înaintea lor înglobându-i în organizaţia lor războinică, hunii zdrobesc formaţiunea politică şi militară a ostrogoţilor al căror rege, bătrân de 110 ani, Ermanaric, care îşi ia singur viaţa, şi apar în anul 376 la Nistru, la graniţa de est a teritoriului dominat de vizigoţi. (...) După înfrângerea ostrogoţilor, vizigoţii lui Athanaric încearcă să se apere la Nistru, unde era graniţa între stăpânirea vizigotă şi cea ostrogotă. Hunii însă, în ciuda măsurilor de precauţie luate de goţi, care trimiseră cercetaşi dincolo de

Nistru spre a le supraveghea mişcările, trec Nistrul prin vad într-o noapte cu lună (foarte probabil la Tiraspol-Tighina) şi cad pe neaşteptate peste oastea lui Athanaric pe care o atacă şi o silesc să se retragă în grabă la adăpostul «unor înălţimi pieptişe». (...) Cercetările arheologice româneşti au reuşit să identifice exact locurile în care s-au petrecut aceste evenimente importante pentru istoria Europei întregi. S-a dovedit astfel că refugiul goţilor a fost în *Podişul Central Moldovenesc* şi că «zidurile înalte» construite în grabă de goţi şi neterminate nu sunt altceva decât valuri de pământ ale cărui urme se mai păstrează şi astăzi pe mari distanţe între localităţile *Ploscuţeni* din valea Siretului şi *Stoicani* din cea a Prutului. În felul acesta o îndelungată şi încâlcită dispută ştiinţifică referitoare la localizarea momentelor hotărâtoare ale luptelor dintre huni şi vizigoţi, a fost rezolvată. Faptul că hunii nu atacă noile poziţii vizigote se explică, în primul rând, prin aceea că puterea lor nu era încă la acea dată suficient de închegată. (...) În răstimpul astfel obţinut se conturează mai clar contradicţiile interne din masa gotică şi cele rezultate din raporturile lor cu celelalte populaţii conlocuitoare. Conflictul dintre grupul păgân tradiţionalist, condus de Athanaric, şi cel proroman având în frunte pe Frithigern, căruia i se alătură şi alt conducător, Alaviv, izbucneşte acum violent. Frithigern trecuse nu demult la creştinismul arian şi se bucura, astfel, de sprijinul împăratului Valens. În faţa pericolului hunic, pe care îl ştiau doar amânat şi nu eliminat, cetele gotice conduse de *Frithigern* şi *Alaviv* cer şi obţin de la Valens chiar în toamna anului 376, trecerea în imperiu. Fie că trecerea s-a făcut pe la *Dinogetia*, fie că mai degrabă pe la *Durustorum*, această retragere a vizigoţilor conduşi de Frithigern din regiunile de la nordul Dunării de Jos reprezintă o primă mare emigrare, căreia îi vor urma curând şi altele. Cifra de 200.000 de oameni, care l-ar fi urmat pe Frithigern, indicată de un text, este desigur exagerată. *Ammianus* spune numai că nu au putut fi număraţi. De altfe, încă din anul 377, profitând de spaima şi dezordinea ce cuprinseseră garnizoanele romane de pe linia Dunării, se strecoară dincolo de Dunăre şi cete de taifali, de alani şi chiar de huni, fie pentru pradă, fie pentru a se alătura maselor gotice conduse de Frithigern sau pentru a intra în solda romanilor. Dinspre răsărit trec o parte dintre ostrogoţi, sub conducerea principilor *Alatheus*, *Safrax* şi *Farnobius*. Athanaric cu restul vizigoţilor rămaşi în nordul Dunării nu se poate decide să treacă în imperiu. El încearcă o ultimă retranşare în faţa pericolului hunic, retrăgându-se cu cetele sale «în locul Caucaland, apărat de înălţimea pădurilor şi munţilor...gonind de aici pe sarmaţi». Este, însă, şi acolo părăsit de vizigoţii săi, pe care probabil îi mâna tot mai mult – după ce şi-au pierdut stăpânirea peste în ţara în care au locuit şi au prosperat 75 de ani – teama de huni şi dorinţa de jaf în imperiul roman deschis acum «barbarilor». Astfel, Athanaric este obligat în cele din urmă să caute refugiu, pentru sine şi pentru apropiaţii săi, în imperiu. În ianuarie 381, este primit cu mare cinste la Constantinopol, unde moare după două săptămâni".

7. *Ibidem*, p.697: „Problema localizării acelui *Caucaland* (Caucalandensis locus) în care s-au retras vizigoţii lui Athanaric a fost şi este încă disputată. S-au emis tot felul de ipoteze, printre care mai susţinute sunt două: cea care situează *Caucalandul* în Banat şi cea care îl caută în Munţii Buzăului, eventual chiar înambele părţi ale lor, deci şi în sud-estul Transilvaniei. Cea mai probabilă soluţie este aceasta din urmă, căci în sprijinul său vine întreaga situaţie istorică şi însăşi localizarea luptelor dintre huni şi vizigoţi precum şi unele fapte de ordin arheologic. Ipoteza localizării Caucalandului în Banat se sprijinea mai ales pe împrejurarea că acolo se găseau sarmaţii, despre care textul lui Ammianus spune că au fost îndepărtaţi de vizigoţi. Dar, din moment ce descoperirile arheologice au dovedit prezenţa sarmaţilor nomazi în Muntenia şi Oltenia, ca şi la est de Carpaţi nu mai există nici un motiv să se admită o localizare în Banat, unde, de altfel, descoperirile arheologice care să sprijine o astfel de ipoteză lipsesc sau sunt extrem de rare. Podoabele de argint şi de aur, cu caracter gotic, descoperite mai demult la Periam, care au fost folosite ca argument, sunt, pe de o parte, dintr-o regiune de câmpie – câtă vreme *Caucalandul* era muntos – şi sigur mai târzii decât perioada în discuţie. În schimb, în dealurile Buzăului s-a găsit un monument arheologic care totdeauna a constituit unul din cele mai de seamă argumente în sprijinul plasării *Caucalandului* în aceste regiuni. Este vorba de marele tezaur de obiecte de aur descoperit, în 1837, la Pietroasa, cunoscut popular sub numele de *Cloşca cu puii de aur*, iar de unii învăţaţi denumit *Tezaurul lui Athanaric*. (...) Tezaur al unui templu sau «regal» ori şi una şi alta – funcţia de «rege» coincizând cu aceea de mare preot – el este considerat în mod cert ca aparţinând goţilor prin inscripţia mutilată, dar încă destul de clară, scrijelită – se pare în grabă – pe unul dintre coliere. Se citeşte clar în scrierea runică, la începutul cuvântului *gutani* (al goţilor), deci numele pe care şi-l dădeau înşişi goţii, la genitiv, iar la urmă *hailag* (sfânt, sacru). Restul se poate interpreta în aşa fel, încât întreaga inscripţie să însemne «a goţilor proprietate sacră sunt». Oricum s-ar mai putea citi inscripţia, un lucru este limpede: ea a avut scopul de a consacra, a sfinţi tezaurul, a constitui o apărare magico-religioasă a lui, a-l face intangibil. Literele runice ele însele erau socotite sfinte şi nu se foloseau decât în scop magico-religios nu pentru trebuinţe profane.

Stema Bassarabilor

PARTEA IV

EPOCA VIEȚII DE STAT LA URMAȘII PROVINCIALILOR ROMANI DIN TRANSDANUBIA ȘI DACIA

A. ÎN TRANSDANUBIA APUSEANĂ

I. Romaniile sau Vlahiile din Carpați

II. Unirea Vlahiilor muntene sub sceptrul Basarabilor

III. Domnia voievodului Alexandru Basarab și întemeierea mitropoliei Ungro-Vlahiei

B. ÎN TRANSDANUBIA RĂSĂRITEANĂ

IV. Descălecarea principatului Moldovei

V. Starostia Sipenițului

VI. Unirea starostiei Sipenițului cu principatul Moldovei

C. DACIILE

VII. Invazia ungurilor în Daciile din Carpați

VIII. Transilvania și Banatul sub regii arpadieni

IX. Viața românilor din Transilvania și Banat sub regii Ungariei

A. ÎN TRANSDANUBIA APUSEANĂ

Capitolul I

ROMANIILE SAU VLAHIILE DIN CARPAȚI

1. Continuitatea tradițiilor politice romano-bizantine
2. Voievodatul lui Litovoi și Țara Severinului
3. Vlahia voievodului Seneslau

1. Continuitatea tradițiilor politice romano-bizantine

Poate că nici într-o altă parte a Europei nu s-a adeverit mai bine ca în Transdanubia și Dacia zicătoarea că apa trece, iar pietrele rămân. În curs de mai bine de o mie de ani s-au abătut asupra populației băștinașe din aceste țări valurile nenumăratelor seminții barbare, amenințând-o cu nimicirea etnică. Dar talazurile năvălitorilor s-au potolit, apele s-au scurs și populația indigenă a rămas neclintită în sediile ei străbune, ca și stâncile de granit din masivele Carpaților.

În toată epoca năvălirilor barbare, provincialii daco-romani au rămas la vetrele lor străbune, și-au păstrat limba și legea moștenite de la strămoșii lor firești, iar prin asimilarea și absorbirea elementelor slave migratoare dădură cea mai strălucită dovadă despre puterea și vitalitatea lor etnică. Ei n-au încetat nici o clipă de a se considera *romani* sau *vlahi*, cum li s-a mai zis mai târziu și de a numi țara lor *Romania*, ca o parte care aparținuse imperiului roman. În credința aceasta, erau mereu întăriți de împărații bizantini, care nu încetaseră de a afirma cu arma în mână drepturile lor de supremație asupra Transdanubiei și Daciei. Legiunile romane, deopotrivă cu oștirile bizantine de mai târziu, au dus campanii sângeroase la Dunăre și au forțat de nenumărate ori trecerea marelui fluviu pentru a impune semințiilor barbare, ce năvăliseră asupra provincialilor daco-romani, respectul cuvenit. În căpeteniile barbare de la Dunăre și din Carpați, bizantinii nu vedeau decât *regi clientelari ai Romaniei*, câștigați pentru politica ei și obligați la servicii militare în schimbul unor stipendii anuale. Mici încercări de recucerire a Transdanubiei și Daciei și de realipire a acestor provincii la Romania n-au lipsit din zilele împăratului Constantin cel Mare până în cele ale împăratului Manuel Comnenul.

Sub înalta protecție a împăraților din Constantinopol, daco-romanii din Transdanubia s-au putut constitui sub barbari în *judecii* (*judices*, înlocuit mai târziu, către sfârșitul mileniului I, prin termenul slav *kneaz*) în văile râurilor de munte și în locuri greu accesibile, unde trăiau după legile și obiceiurile lor moștenite de la romani. Teritoriile acestea în care trăiau în largul lor, romanii le numeau *țări*, latinește *terrae*. În conștiința lor acestea erau considerate ca părți dezlipite din țara cea mare a romanilor, adică din *Romania*, cum se mai numea imperiul bizantin. Țările lor de dincoace de Dunăre, din Carpați, nu erau deci decât mici *Romanii* sau *Vlahii*, cum le ziceau străinii. În aceste *Romanii* s-a păstrat amintirea vechii Rome, iar autohtonii s-au numit *români*. Nu este deci nici o mirare dacă numele de romani s-a păstrat numai de *latinii din Carpați*, care rămăseseră, precum s-a văzut, sub supremația imperiului roman de răsărit sau a Romaniei. La celelalte națiuni neolatine ca bunăoară la *italieni*, *francezi*, *spanioli* și *portughezi*, numele gentilic de romani a dispărut, fiindcă imperiul roman occidental, adică *Romania din apus* dispăruse cu împăratul Romulus Augustus încă la 476.

Amintirea acestor vechi *Romanii* sau *Vlahii* s-a păstrat până astăzi în numele județelor *Romanați* sau *Vlașca*. Ca eroi anonimi ai acestor mici țări românești sau vlahice erau considerați legendarii *Roman* și *Vlahata* de care face mențiune cronica anonimă intitulată: *Povestire pe scurt despre domnia Moldovei de când s-a început țara moldovenească*. Aceeași apropiere a numelor *Roman* și *Vlahata* o găsim și în *Cântecul Nibelungilor* în care se spune că la nunta lui *Etzel* cu frumoasa *Krimhilda* vor veni să participe, între mulți alți principi străini, și ducele *Ramuno* din *Țara Vlahilor* – *Ramuno Herzoge uzdr Walchenland*. În scrisoarea sa din 1345, papa *Clementie al V-lea* arată că în Dacia transilvăneană și în Transdanubia munteană trăiau mulți *olachi romani*.

După actele cunoscute până în prezent, cea mai veche mențiune documentară despre *Țara Vlahilor* – *terra Blaccorum* – o găsim în privilegiul acordat *ordinului teutonic* de regele *Andrei al II-lea* al Ungariei din anul 1211. Regele încredință cavalerilor *Țara Bârsei*, care era vecină cu *Țara Vlahilor*, prin care aceștia puteau trece fără a plăti vamă – *quod multum tributum debeant persolvere, cum transierint per terram Blaccorum*. Mențiunea aceasta se menține și cu ocazia înnoirii privilegiului din anul 1222. Localizarea pe teren a *Țării Vlahice* întâmpină oarecari dificultăți. Ea era vecină și cu Țara Secuilor,[2] ceea ce indică că ea trebuia să se extindă și la sud de *Țara Bârsei* pentru a se putea învecina cu Țara Secuilor din răsărit. De aceea, credem că *terra Blaccorum* din privilegiul de la 1211 trebuie căutată dincoace de Carpați, în Transdanubia.

Pentru localizarea aceasta militează două mărturii narative, una cuprinsă în cronica islandeză a lui *Snorri Sturléson* de la începutul secolului al XIII-lea și alta înregistrată în cronica persană a lui *Fazel-el-Raschid* de la începutul secolului al XIV-lea. La acestea se adaugă și versurile din epopeea *Nibelungilor*, care s-a închegat după cum se știe, în cursul secolului al XII-lea, din diverse cântece de vitejie germane.

Islandezul Sturléson amintește despre campania împăratului *Alexie Comnenul* în *Blökumannaland* unde se găsesc și *pecenegi*. Termenul de *Blökumannaland* nu este decât traducerea germană a termenului *Terra Blaccorum*, adică *Țara Vlahilor*, care pe nedrept a fost identificată cu *Romania bizantină*. Campania a avut loc la sfârșitul secolului al XI-lea. *Cronica persană* arată că la 1240 hanul tătarilor Budzek, pornind din Dacia transilvăneană, trecu munții în *Cara Oulag*, adică în *Vlahia-Neagră*, căci tătarii ca și turcii numeau pe *vlahi*, *Iflak*. În fruntea *Vlahiei Negre* se găsea ducele *Mischeslav*, care se împotrivise tătarilor, fiind înfrânt.

Versurile din *Cântecul Nibelungilor* amintesc de *Wlachenland*, adică *Țara Vlahilor*. Conjugând deci mărturia documentară din 1211 cu cele narative din sursă islandeză, persană și germană cu privire la *Terra Blaccorum*, *Blökumennland*, *Cara-Oulag* și *Wlachenland*, ajungem la concluzia că cel mai târziu în secolul al X-lea *romanii* sau *vlahii* din Banat și din Transdanubia ajunseră să se emancipeze de barbari și să-și organizeze *ducatele* sau *țările* lor proprii, adică mici *Romanii* sau *Vlahii*, ale căror întemeietori găsiră personificarea lor în figurile legendare ale fraților *Roman* și *Vlahata*.

2. Voievodatul lui Litovoi și Țara Severinului

Pe la începutul secolului al XIII-lea, când atacurile cumanilor și ale bulgarilor se înteţiră mereu, s-a simțit nevoia unei apărări mai active a granițelor de răsărit ale Banatului timișan. În scopul acesta regele *Andrei al II-lea* (1205 – 1235) care își însușise titlul de *rege al Cumaniei*, dezlănțui o ofensivă foarte puternică contra cumanilor, chemând în ajutor ordinul teutonic căruia îi cedase Țara Bârsei. Atacul contra cumanilor porni concomitent din *Țara Bârsei* și din *Dacia timișană* de la *Orșova* prin Porțile de Fier. Primul punct de reazem ocupat de unguri în *Dacia Olteană* era *Severinul*, care, prin situația sa dominantă la ieșirea Dunării din Cazane, avea o mare importanță strategică în vedere operațiilor militare contra cumanilor. De aceea, regele se grăbi să organizeze acolo o *marcă de graniță* sau *banat*, încredințând apărarea ei credinciosului său *Luca*, care la 1231 apare în mărturiile timpului ca ban al Severinului – *Luca Bano de Sevrei*.

Numele localității pare să stea în legătură cu numele împăratului *Septimius Severus* (192 – 201) care ridicase Drobeta la rangul de colonie și construise acolo așa numitul *castru severian* – *castra Severiana*. Încercarea de a deriva toponimicul *Severin* din slavonescul *sever* – *nordic*, de unde românescul *séavăr* – vântul de miazănoapte, nu pare întemeiată, întrucât pentru semințiile slavone din Dacia, *Severinul* venea la sud și nicidecum la nord de așezările lor. Nici de un cap de pod bulgar la nordul Dunării nu poate fi vorba, fiindcă cetatea medievală a *Severinului* n-a fost clădită de bulgari, ci de Cavalerii Ioaniți.

Urmașul regelui Andrei, fiul său *Bela al IV-lea*, încercă să extindă supremația sa asupra hinterlandului oltean și să aducă sub ascultarea sa și pe voievozii și pe cnejii români de dincoace și de dincolo de Olt. Aceștia erau *Litovoi* și *Seneslau* și cnejii *Ioan* și *Farcaș* pe care, supunându-i autorității sale, îi sili să plătească cuvenitul tribut de vasalitate. Țara stăpânită de aceste *căpetenii autohtone* ca și de înaintașii lor, regele o numi *Țara Severinului* – *terra de Zewrino*. Regiunea aceasta era locuită de numeroase seminții – *multitudo gentium* – pe care, la 1237, papa *Grigore al XI-lea* dorea să le câștige pentru biserica catolică trimițând – în *terra Ceurin* – călugări predicatori din ordinul dominicanilor pentru a predica mulțimii crezul catolic. În anul următor, regele Bela arată curiei papale că *Țara Severinului*, fiind numai de curând cuprinsă de el, nu aparținea însă

nici unei dioceze existente. La 1246, se amintește chiar de un episcop al Severinului – *episcopus Zeurinensis*, cu numele *Grigore*, ale cărui tendințe întâmpinară serioase dificultăți.

Populația românească aparținea bisericii ortodoxe, iar clericii primeau din vechime hirotonia canonică de la *mitropolia din Ohrida*. Românii severineni aveau bisericile, schiturile și mănăstirile lor; ei ajunseră la o viață culturală, economică și socială destul de înaintată.

Tezaurul de monede medievale descoperite de curând la Craiova cuprinde pfenigi de argint de la *arhiepiscopii de Salzburg* din anii 1147 – 1246, de la ducele *Bernard al II-lea al Carintiei*, precum și de la alți potentați apuseni din acea epocă. Prezența acestor monede în *Țara Severinului* denotă că populația locală din acea vreme întreținea raporturi comerciale nu numai cu țările vecine, ci și cu alte țări mai îndepărtate. De asemenea, se produsese acolo de mult diferențierea în *clase sociale*. Pe lângă *nobili* – *maiores terrae* – trăiau acolo săteni-rustici – din agricultură, pescuit și creșterea vitelor. În 1240, *ban de Severin* era *Oslu*, care ar putea fi identificat cu faimosul *Bezerembam* al cronicii persane a lui *Fazel Ullah-Raschid*. Cronica aceasta spune că la 1241 o hoardă tătărească pătrunse în Țara Severinului – *Terra d'Ilaote* – unde înfrânse rezistența hanului de Severin – Bezerembam – deschizându-și drumul spre Dunăre. Identificarea lui Bezerembam cu Basarabă-ban, cum s-a încercat, este lipsită de orice temei istoric.

Granițele de răsărit ale banatului de Severin le cunoaștem din *bula de aur* a regelui *Bela al IV-lea* din 1 iunie 1247. Ele ajungeau până la Olt – *usque ad fluvium Olth*. Bula de aur – *aurea bulla* – sau *hrisovul regal* arată că țara de Severin – *terra de Zeurino* – cuprindea munții și toate celelalte dependințe – *cum Alpibus ad ipsam terram pertinentibus et aliis attinentis omnibus*. Între aceste atinențe se găsea și țara Hațegului – *terra Harzog* – deci un vast teritoriu care cuprindea județul *Severin*, o parte din județul *Hunedoara* cu *Țara Hațegului* și *Oltenia* întreagă cu cele cinci județe ale ei. Apărarea unui teritoriu așa de întins impunea populației indigene obligații militare foarte grele. În scopul acesta, voievozii și cnejii severineni aveau la îndemâna lor o puternică organizație militară, un adevărat *aparat belic* – *apparatus bellicus* –, la care regele Bela al IV-lea făcea mereu apel în luptele sale contra barbarilor năvălitori, dar mai ales împotriva *cumanilor* a căror supremație ajungea până la poalele Carpaților.

Iar când înverșunarea atacurilor cumane și bulgare devenise și mai aprigă, regele Ungariei se văzu nevoit să recurgă la ajutorul *Cavalerilor Ioaniți*, pe care la 1247 îi chemă la Dunăre, urmând pilda părintelui său *Andrei al II-lea*, care la 1211 chemase în ajutor *ordinul teutonic*, oferindu-i *Țara Bârsei*. Astfel le oferi regele Bela al IV-lea prin hrisovul din 1247 *"toată Țara Severinului cu munții aferenți și cu toate dependințele împreună cu cnezatele lui Ioan și Farcaș până la râul Olt"* – *totam terram de Zeurino cum Alpibus ad ipsum pertinentibus et aliis attinentibus partes cum cnezatis Ioannis et Fracasi usque ad fluvium Olth*.

Hrisovul regal din 2 iulie 1247, care la 1251 primi și cofirmarea papei *Inochentie al IV-lea*, cuprinde, pe lângă indicațiile geografice, și prețioase informații politice asupra administrației din *Țara Severinului*. Din cuprinsul lui vedem că autoritatea banului de Severin nu se extindea decât asupra regiunii de la Dunăre, căci hinterlandul de la deal și de la munte se găsea sub stăpânirea voievodului român *Litovoi* și a cnejilor *Ioan* și *Farcaș*. După căpetenia sa, ducatul lui Litovoi s-a numit *Țara Litovoi* – *terra Lituoy*; în redacția papală a hrisovului s-a scris din greșeală "terra Litua" în loc de "terra Lituoy". Raporturile politice ale ducelui Litovoi și ale cnjeilor Ioan și Farcaș față de regele Ungariei erau deosebite. Regele Bela al IV-lea încredință ioaniților *Țara Severinului* împreună cu cnezatele lui Ioan și Farcaș – *cum kenezatibus Ioanni et Farcasii*, exceptă însă țara voievodului *Litovoi*, pe care o lasă *românilor* să o stăpânească ca mai înainte – *excepta terra Lytuoy vaivodae, quam Olachis relinquimus, prout idem hactenus tennerunt*. Astfel, Litovoi apare ca vasal supus regelui. Jumătate din toate veniturile, foloasele și slujbele din *Țara Severinului* și le rezervă regele pentru sine și numai a doua jumătate o îngădui ordinului. Veniturile din *Țara Hațegului* și le rezervă regele toate pentru sine, o indicație că această țară se găsea în strânsă legătură cu regatul ungar. Interesant este faptul că și țara voievodului Litovoi apare sub denumirea de *cnezat* – *terra kenezatus Lytuy vaivodae* – ceea ce lasă să înțeleagă că și voievodatul s-a dezvoltat dintr-un cnezat, adică dintr-o județie.

Hrisovul nu ne dă nici o indicație cu privire la centrele administrative ale celor patru formațiuni politice din Țara Severinului.

Nu putem ști unde își aveau reședințele lor voievodul Litovoi și cnejii Ioan și Farcaș.

Totuși, se pare că voievodatele lui Litovoi se găseau în Gorj, cnezatul lui Ioan în Dolj iar cel al lui Farcaș în Vâlcea. Centrul administrativ al Țării Hațegului se găsea de bună seamă în localitatea *Hațeg*, care în felul acesta se prezintă ca una din cele mai vechi localități, de care face mențiune istoria în acele părți. O altă localitate amintită în privilegiul ioaniților este *Celeiul*, vechea Sucidava, așezat pe Dunăre, mai sus de gura Oltului, unde înflorea pescuitul. Mai puțin probabilă pare identificarea cu localitatea Celei de pe pârâul Procruia, ce se varsă în Tismana, un afluent al Jiului, întrucât într-un pârâiaș de la poalele Retezatului nu se puteau dezvolta pescăriile – *piscationes piscinae* – menționate în hrisovul regal.

Populația Țării Severinului cu cnezatele sale, împreună cu Țara Hațegului, era cea mai veche organizație politică românească cu *judecii* ei, cu *pătura conducătoare* – *maiores terrae* – cu *sătenii* și *agricultorii* și cu păcurarii, cu *bisericile* lor construite din lemn și piatră și cu îndrăzneții ei *cărăuși*, care transportau sarea din părțile Daciei transilvănene la Dunăre, fiindcă zăcămintele de sare de la *Ocnele Mari* erau încă neexploatate în acea vreme.

Monedele care circulau în *Țara Severinului* erau fără îndoială *denarii*, care se băteau pe timpul arpadienilor în Banat – *banates denarii* – sau simplu "banates", pe care localnicii îi numeau în limba lor simplu *bani*. În privilegiul comercial din 1383, acordat brașovenilor, taxele vamale erau fixate în *bani*, ceea ce dovedește că asemenea *bani* au conti-nuat să fie bătuți și în partea Banatului încorporată Țării Românești.

La 1248, papa îndemnă pe *Rembald*, maestrul Ordinului Ioaniților, să dea curs invitației regelui *Bela* și să vină în ajutorul Ungariei. S-a crezut multă vreme că actul regal pentru cesiunea *Țării Severinului* către Ordinul Ioaniților ar fi rămas literă moartă și că membrii acestui ordin n-ar fi dat urmare invitației regale. Împotriva acestei păreri se ridică o mărturie directă a regelui *Bela*, care la 1254 aduce la cunoștința papei *Inocențiu* că ioaniții dăduseră urmare chemării sale.

"Pe unii dintre acești frați – zice regele – *i-am așezat în mijlocul regatului pentru apărarea castrelor ce facem să le zidească de-a lungul Dunării, la care lucru neamul nostru nu este obișnuit* – *gens nostra ad hoc editerit insulta* – *căci așa au chibzuit ai noștri în repetate rânduri că este o siguranță pentru noi și pentru toată Europa ca Dunărea să fie întărită cu fortărețe* – *ut Danubius fortaleciis muniretur*".

Săpăturile recente ce s-au făcut în grădina publică de la Turnu Severin au scos la iveală ruinele cetății medievale care fusese construită din materialul construcțiilor antice, dar și din material brut adus din regiunea stâncoasă a Cazanelor. S-au descoperit ruinele unei capele creștine zidită cu material roman din cărămidă și piatră, precum și turnul cetății construit în trei etaje din piatră brută de râu și de stâncă, legate cu var și nisip. Cetatea era închisă într-o dublă incintă de ziduri. După vechiul turn noua așezare s-a numit *Turnu-Severin*. Între dărâmăturile vechii cetăți s-au descoperit țevi de puști, bulgări de bronz; lănci de fier, foi de arc, cuie și diferite frânturi de arme și echipament, ghiulele de piatră, topoare, pinteni, potcoave, piroane etc. Absența pieselor de artă dovedește că cetatea era lipsită de orice lux și podoabă feudală și că ea servea exclusiv scopurilor militare. Construcția cetății se datorește, după toată probabilitatea, cavalerilor ioaniți, pe care regele îi înfățișă papei ca pe adevărații *constructori* ai cetăților de la Dunăre și cum *Țara Severinului* fusese cedată ioaniților, era firesc ca ei să fi construit cetatea Severinului.

La 1260, ban de Severin era *Mikud*, care participă la bătălia de la Kroissenbrunn (iulie 1260) contra regelui Bohemiei, Pzemysl Ottokar. Banul Mikud fu răsplătit de rege pentru bravura sa cu trei moșii în banatul său. Din raportul regelui Ottokar către papă asupra acestei bătălii, aflăm că între combatanți se găseau și mulți *români*. Aceștia erau *vlahii* de sub steagurile banului Mikud, care completau contingentele cnejilor români din *Țara Severinului*. Nu este însă exclus ca la această bătălie să fi luat parte și voievozi și cneji din Maramureș, a căror combativitate și vitejie erau bine cunoscute.

Urmașul lui Mikud în bănia Severinului ajunse maestrul *Laurentius*. La 1264, regele răsplăti serviciile banului Laurentius care se distinsese în lupta contra bulgarilor ce năvăliseră în banatul de Severin și-l devastaseră în lung și-n lat – *banatum de Zeurino hostiliter devastassent*. Banul Laurentius, ajutat de cnejii olteni, îi bătu și-i alungă peste Dunăre, luându-le prada și făcând mulți prizonieri dintre ei, pe care-i spânzură pe malul Dunării în văzul tuturor. De altfel, lupta pentru supremația politică asupra *Țării Severinului*, dintre bulgari și unguri, izbucnise cu mult înainte, precum arată cronica notarului anonim al regelui Bela al IV-lea.

Instalarea ungurilor în Banatul de

Severin și chemarea cavalerilor ioaniți în ajutor cu îngăduința papei arată că regele Bela al IV-lea reușise să-și impună supremația asupra Țării Severinului. Cu toate acestea, luptele cu bulgarii continuară sub banii *Ugrinus, Alexandru* și *Panith.* La 1270, regele *Ștefan al V-lea* (1270 – 1272) arată că ginerele său, țarul *Svetislav al Bulgariei* devastase Țara Severinului – *terra nostrum de Zeurino miserabilite devastasset.* Pentru apărarea Țării Severinului regele fu nevoit să poarte cinci războaie cu bulgarii pentru a pune stavilă necontenitelor lor agresiuni. În luptele acestea se distinse banul *Paulus.*

Angajarea ungurilor în luptele grele cu bulgarii dădu prilej voievodului Litovoi de a îngloba în ținutul său cnezatele lui Ioan și Farcaș, împreună cu Țara Hațegului, care depindea direct de regele Ungariei și de a cuprinde și vaste teritorii din Banatul Severinului, până sub zidurile cetății ridicate de ioaniți. Aceste ocupări teritoriale erau privite de regele *Ladislau al IV-lea* (1272 – 1290) drept uzurpări și de aceea el încercă mai întâi pe cale pașnică să determine pe Litovoi la restituirea lor. Dar văzând că avertismentele sale – *nullis admonistationibus* – nu l-au îndu-plecat pe Litovoi să renunțe la teritoriile ocupate – *aliquam partem ultra Alpes existentem pro se occuparet,* atunci regele însărcină în 1279 pe magistratul *Gheorghe* cu organizarea unei expediții de pedeapsă.

În fața primejdiei, Litovoi concentră în grabă aparatul său "belic" și porni cu bărbăție în calea năvălitorului regal, însoțit de frații săi – *una cum fratibus suis.* Bătălia s-a dat de ambele părți cu mare înverșunare – *cum summo opere pugnando* – și s-a terminat cu înfrângerea rezistenței românilor. *Litovoi* își găsi moartea pe câmpul de luptă, iar fratele său *Bărbat* căzu în captivitate – *interfecit ipsu et fratrem suum nomine Barbath captivabit et nobis adduxit.* În continuare, regele arată în raportul său că pentru eliberarea lui Barbat reuși să stoarcă o sumă considerabilă de bani – *non modicam quantitatem preccuniae fecimus extorgnere* – restaurând astfel tributul său în acele părți – *tributum nostrum in partibus eisdem nobis fuit restauratum.* Magistrul Gheorghe, învingătorul lui Litovoi, arată că izbutise să-l prindă pe Barbat cu ajutorul comitelui Petru. Astfel, se lichidă încercarea românilor de a-și afirma drepturile de stăpânire asupra întregii Țări a Severinului. Litovoi inaugurează în felul acesta eroic seria voievozilor români morți pe câmpul de onoare pentru libertatea și neatârnarea moșiei strămoșești. După înfrângerea lui Litovoi, *Țara Hațegului* se desprinse de *Țara Severinului* pentru a fi constituită într-un comitat aparte, în fruntea căruia, în 1276, stătea Petru, comitele Hațegului. Amintirea voievodului Barbat se păstrează, precum se crede, în numele râului Barbat.

În anumite acte din 1233 și 1265 se face mențiune de *"Țara numită Loviștea de la apa Lotrului care se varsă în Olt".* Dar cum actul din 1311, care amintește și de actele anterioare, s-a dovedit un fals, cade de la sine tot ce s-a susținut în legătură cu această țară.[3]

3. Vlahia voievodului Seneslau

Cea mai veche mențiune documentară cu privire la țara lui *Seneslau,* voievodul vlahilor – *terra Szeneslai Vaivodae Olachorum* – o desprindem din *bula de aur a regelui Bela al IV-lea* din 2 iunie 1247, confirmată în 1250 și de papa Inochentie al IV-lea. Prin hrisovul acesta, regele încredință ordinului ioaniților toată Cumania de la Olt și Alpii Transilvaniei, afară de țara lui Seneslau, voievodul vlahilor, pe care o lasă acestora ca să o stăpânească ca și până acum – *totam Cumaniam, excepta terra Szeneslai Vaivoda Olachorum, quam eidem reliquimus prout iidem hactenus tennerunt.* Concesiuna teritorială față de cavalerii ospitalieri se făcu pe termen de 25 de ani. În tot timpul acesta cavalerii urmau să încaseze din Cumania toate veniturile și foloasele, din voievodatul lui Seneslau însă numai jumătate din acestea; cealaltă jumătate rămânând să se încaseze pe socoteala regelui. În Cumania, ordinul primi îngăduința de a ridica *cetăți* sau *burguri* și de a atrage coloniști, dându-și grijă și silință să populeze țara. Era oprit însă cavalerilor să primească fără autorizație specială din partea regelui *săteni* – *rustici* – din Dacia Transilvăneană de orice condiție și națiune ar fi aceștia.

Din cuprinsul acestui prețios hrisov rezultă deci că voievodatul lui Seneslau[4] cuprindea vasta regiune munteană de la răsărit de Olt și de la sud de Carpați, care era străbătută de Argeș. Spre miazăzi *Țara Vlahilor* sau *Țara Românească* se extindea până la Dunăre, iar la răsărit granița era mișcătoare, ajungând cu timpul până la râurile Ialomița, Buzău, Milcov și Siret. Capitala voievodatului se găsea probabil la *Câmpulung* sau la Argeș. Câmpulung este menționat la 1300, iar "cas-

trul" Argeșului la 1330. Așezarea geografică a voievodatului lui Seneslau îngăduie identificarea lui *Terra Blaccorum* din 1211, cu *Vlahia Neagră - Cara Oulag* - din 1240, cu *Blökumannland* a cronicii și *Wlachenland* din epopeea Nibelungilor. Este probabilă și apropierea dintre principii *Michezslav* și *Seneslau* și se poate ca sub aceste două nume să se ascundă una și aceeași persoană istorică.

Din faptul că regele Bela își rezervă jumătate din veniturile și foloasele din voievodatul lui Seneslau rezultă că acesta se găsea în raport de vasalitate față de regele Ungariei. Se vede că după restaurarea ţaratului bulgar la Dunăre supremaţia bizantină asupra *Transdanubiei*, numită și *Cumania*, trecuse asupra regelui Ungariei, căci nu degeaba își asumase regele Bela, la 1233, titlul de *rege al Cumaniei*. Din contextul privilegiului acordat ioaniţilor se vede că voievodatul lui *Seneslau din Muntenia*, ca și *voievodatul lui Litovoi din Oltenia* aveau o îndelungată dezvoltare politică în urma lor, căci altfel nu ar fi putut fi vorba de forța armată a voievozilor vlahi cu care erau datori să sară în ajutorul cavalerilor în apărarea ţării - *quod memorati vlahi ad defensionen terrae et ad iniurias propuleandas quae ad extraneis inferentur cum aparatu bellico asistere*. Vechimea evoluţiei politice rezultă și din faptul că în voievodatele românești se produ-sese de multă vreme diferenţierea socială. Voievodul era înconjurat de mai marii ţării - *majores terrae* - care se ridicaseră prin meritele lor personale deasupra mulţimii sătenilor - *rustici* - care constituiau temelia ţării. Încă din vechime, pătura boierească se diferenţiase de păturile largi ale *românilor* sau *moșnenilor*, care împreună constituise populaţia autohtonă a ţării, ce prinse în urma unui îndelungat proces de asimilare a elementelor slavone sau șcheice un puternic suport etnic. Viaţa bisericească avea și ea o îndelungată evoluţie. În hrisov se face menţiune de *biserici construite* și *în construcție - ecclesiae constructe et construendae*. Viaţa economică depășise de mult greutăţile primelor începuturi. Agricultura, piscicultura și morăritul erau în floare. Între impozitele ce se percepeau era și impozitul pentru pășuni, ceea ce presupune o grijă deosebită pentru păstorit și pentru creșterea vitelor. Se pare că în vremea aceea ocnele de sare din Transdanubia nu erau încă exploatate, căci în documentul din 1247 se pomenește de transporturi de sare din Dacia transilvăneană spre Cumania, Bulgaria și Grecia. În mărturiile timpului nu mai găsim nici o menţiune despre luptele și zbuciumările voievodului Seneslau pentru lărgirea graniţelor voievodatului său. Nu încape însă nici o îndoială că asemenea lupte și frământări vor fi avut loc, astfel că marea operă istorică de a curăţi Transdanubia de cumani și tătari și de a o câștiga pentru cultura și civilizaţia creștină rămăsese rezervată voievozilor din Ţara Românească sau Vlahia. Nu cunoaștem anul când a murit Seneslau. Urmașul său a fost după toată probabilitatea *Tihomir* sau *Tugomir* - Thocomerius, pe care o bulă papală din 1332 îl arată ca tată al principelui *Ion Basarab*.

Cronica rimată a lui Ottokar din Stiria arată că principele Otto de Bavaria, nefericitul candidat la tronul Ungariei, ajuns vacant în urma stingerii dinastiei Arpazilor (1301), fusese luat prizonier de către adversarii săi, în frunte cu voievodul Daciei transilvănene, Ladislav Apor și încredinţat spre pază voievodului vlahilor la 1307. Cronica arată că pretendentul Otton fusese escortat dincolo de pădure - *hin über den Wald* - și dat în puterea românilor - *den Walachen in ir gewalt*. Precizarea "peste pădure" însemna "peste munţi", adică în *Ţara Românească*.

În continuare, cronica amintește că îndată după aceea voievodul Ţării Românești căzuse bolnav, ceea ce fu interpretat de supușii săi ca o pedeapsă cerească pentru fapta sa nedreaptă de a ţine în închisoare un principe nevinovat. De aceea, la cererea acestora, principele Otton fu pus în libertate, astfel că, după un an, el se putu întoarce teafăr în patria sa. Din nefericire însă, cronica nu ne mai arată și numele voievodului român, din care cauză nu putem ști dacă acesta era *Tugomir*, sau fiul său *Basarab*. În orice caz, însă, putem deduce din întâmplarea aceasta că ducele românilor se bucura de mare autoritate în ochii contemporanilor, dacă i s-a putut încredința o misiune așa de importantă și delicată totodată, adică aceea de a primi la sine pe nefericitul pretendent la tronul Ungariei și de a-l ţine în închisoare.

Capitolul II

UNIREA VLAHIILOR MUNTENE SUB SCEPTRUL BASARABILOR

1. Sistemul feudal din Vlahiile muntene
2. Voievodul Basarabă, Domn a toată Țara Românească și legenda descălecatului din Amlaș și Făgăraș
3. Înăsprirea relațiilor cu Ungaria și bătălia de la Posada
4. Extinderea granițelor muntene asupra părților tătărăști și organizarea internă
5. Oștirea și dregătoriile
6. Cancelaria domnească și limba ei oficială
7. Stema Țării Românești și însemnele domniei
8. Județele, târgurile și satele
9. Ctitoriile voievodului Basarabă și sfârșitul glorioasei sale domnii

1. Sistemul feudal din Vlahiile muntene

Din constatările de mai sus rezultă că, pe la anul 1300, românii din Transdanubia munteană erau constituiți politicește în numeroase nuclee politice cu cneji și voievozi în frunte, dintre care cele cunoscute erau cnezatele lui *Ioan* și *Farcaș* și voievodatele lui *Litovoi* și *Seneslau* de pe ambele maluri ale Oltului. Mai erau de bună seamă încă și alte "țări românești" sau Vlahii, dar numele căpeteniilor lor nu le găsim însemnate în mărturiile timpului. Formațiunile acestea politice aveau la sfârșitul secolului al XIII-lea o îndelungată performanță istorică, precum arată organizarea lor militară cu oștiri naționale pentru apărarea țării și înfruntarea nedreptăților, cu o clasă conducătoare desprinsă din masele largi ale populației rurale autohtone și cu o veche organizație bisericească, având încă în 1247 biserici clădite și altele în construcție. Locuitorii munceau ogoarele și-și măcinau grâul în mori; ei se îndeletniceau cu păstoritul și cu pescuitul în bălțile Dunării și în iazurile din interior. Ei făceau transporturile de mărfuri și îndeosebi de sare, de care duceau mare nevoie populațiile de dincolo de Dunăre. Prin contribuțiile lor, ei puneau la îndemână cnejilor și voievozilor mijloacele materiale necesare pentru întreținerea oștirii și plata tributului către puterea suzerană, care mai înainte erau *împărații bizantini*, iar mai apoi *regii Ungariei*, care se substituiseră celor din secolul al XIII-lea, însușindu-și titlul de regi ai *Cumaniei*, adică ai *Transdanubiei*.

Sistemul feudal din apus pătrunsese în sud-estul Europei prin crearea *imperiului latin*[5] din Constantinopol și a *regatului de Salonic* de către conducătorii *Cruciadei a IV-a* (1204) și de acolo acest sistem politic își deschisese drumul în *Bulgaria*, în *Serbia* și în *Ungaria* medievală, unde se dezvoltă foarte repede sub ocrotirea *Arpadienilor* cu înclinații pronunțate spre instituțiile politice din apus. Sistemul feudal fu întărit în Ungaria sub regii angevini, a căror domnie se întemeia în Ungaria, ca și în Franța și Neapole pe sistemul feudal. Nici voievozii români din Transdanubia nu se putură sustrage acestui sistem politic dominant în țările din vecinătatea lor. De altfel, pentru Domnul unei țări mai mici era o necesitate și o asigurare de a fi vasalul unui rege sau împărat mai puternic. Raporturile de vasalitate din vremea aceea înlocuiau diversele pacte de amiciție și de neagresiune din timpurile noastre. *Vasalul* avea firește anumite îndatoriri față de *seniorul* sau *suzeranul* său care se concretizau în concursul militar în caz de război sau în plata unui tribut, camuflat uneori sub forma mai benignă de daruri obligatorii mai mult sau mai puțin jignitoare.

Astfel, am putut vedea că voievozii *Litovoi* și *Seneslau* datorau regelui Ungariei un tribut anual din veniturile, foloasele și slujbele țărilor lor. Și chiar Ordinul Ioaniților, la care regele Bela făcuse apel pentru a-l ajuta în lupta contra cumanilor și tătarilor, trebuia să intre într-un anumit raport de vasalitate față de suzeranul care îl chemase în *Țara Severinului*. Firește că raporturile de vasalitate, ca de altfel

toate convențiile și pactele între țări și state nu aveau o durată veșnică: ele se acomodau timpului și împrejurărilor politice. Față de un senior puternic, vasalul era silit să adopte o atitudine de supunere și ascultare. Dar îndată ce puterea seniorului sau a suzeranului era în descreștere sau în decadență, vasalul se ridica cu îndârjire contra lui, căutând să-și sporească drepturile și să-și lărgească hotarele țării. Voievodul Litovoi se folosi de lipsa de experiență a tânărului rege Ladislau pentru a smulge cnezatele românești de sub autoritatea regelui și a le supune stăpânirii sale. Dar *Litovoi* fiind înfrânt, urmașul său *Bărbat* trebui să renunțe la cuceririle făcute, care în ochii suzeranului nu erau decât uzurpații și să continue a răspunde tributului cuvenit regelui.

Cu mult mai prielnice pentru înfăptuirea planurilor politice ale românilor din Transdanubia munteană fuseseră împrejurările în timpul luptelor pentru moștenirea tronului Arpadienilor. Ungaria și Dacia transilvăneană erau adânc tulburate de războiul civil ce se purta cu înverșunare de către partizanii politici ai celor doi candidați.[6] Toată atenția cercurilor conducătoare era absorbită de frământările interne care dăinuiră mai bine de 7 ani. De situația aceasta prielnică se folosiră românii din Vlahiile muntene pentru a-și consolida situația politică, prin contopirea numeroaselor nuclee politice în unul singur viabil și de viitor.

2. Voievodul Basarabă, Domn a toată Țara Românească și legenda descălecatului din Amlaș și Făgăraș

Mărturiile documentare de la începutul secolului al XIV-lea nu mai amintesc decât de un singur voievod al Transalpinei muntene, pe *Basarabă, Basarab, Bozorad, Bassarat,* pe care il arată drept fiu al lui Tihomir – Thocomerius – care fusese, după toată probabilitatea, urmașul lui Seneslau în domnia "Țării Românești" – *Terra Blaccorum* – din stânga Oltului, adică de la Argeș și Câmpulung. De voievodul și cnejii români din Țara Severinului, anume de succesorii lui Bărbat și ai cnejilor Ion și Farcaș, izvoarele nu fac nici o mențiune. Și cu drept cuvânt, fiindcă nu mai poate încăpea nici o îndoială că între timp toate aceste formațiuni politice fuseseră încorporate de Basarabă voievodatului său, care deveni astfel Domn a toată Țara Românească. Nu cunoaștem condițiile în care s-a săvârșit această încorporare, putem constata numai rezultatul final al acestei mărețe opere de consolidare politică a tuturor românilor din Țara Severinului și Transdanubia munteană. Ea a putut fi realizată fie pe cale pașnică prin supunerea de bunăvoie sub sceptrul lui Basarabă, care se dovedise cel mai puternic conducător român, fie prin înfrângerea pe câmpul de luptă. Dar, oricare vor fi fost mijloacele întrebuințate de Basarabă, rămâne fapt istoric bine constatat că el a fost înteme-ietorul voievodatului toată Țara Românească.

Că Basarabă, și nu altul, a fost creatorul acestei opere politice rezultată și din faptul că țara astfel mărită s-a numit după dânsul *Țara lui Basarabă* sau Țara Basarabească – *Besarabskaja Zemlya,* sau direct *Basarabia* – Bezorabia – cum apare ea într-un act oficial ungar din 1377. În bulele papale și în actele care emanau din cancelaria ungară, voievodatul lui Basarabă apare sub numele de *Transalpina,* care în traducerea slavonă apare sub numele de *Zagoroskaja Zemlya,* adică țara de dincolo de munți. În mărturiile bizantine însă, ducatul lui Basarabă este numit *Vlahia* sau *Ungrovlahia,* adică *Vlahia* dinspre *Ungaria* pentru a putea fi deosebită de cele trei *Vlahii din Pind,* și anume *Vlahia Mare, Vlahia Mică* și *Vlahia de Sus.* Numirea de *Ungrovlahia* a fost adoptată până în prezent în titulatura oficială a *mitropoliei Ungrovlahiei.* Ducatul lui Basarabă apare și sub numirea de *Vlahia Mare – Vlahia Maior,* de *Țara Vlahică – Vlaskoje Zemlya* – dar și sub numele străvechi de *Muntenia – Multanska Zemia* – a actelor poloneze.

Asupra originii numelui *Basarabă* există o literatură întreagă. Chemați și nechemați au încercat să explice originea acestui nume de persoană, pe care il întâlnim și mai târziu la românii din Țara Hațegului și chiar la cei din părțile Ceremușului. De un *"Vasserabam"* se face mențiune în actele genoveze de la 1307. Unele dintre încercările de explicație nu sunt decât deșarte jocuri de cuvinte, iar cât privește pretinsa origine *cumano-tătară* a numelui *Barasaba,* care era fiul lui Tihomir, un nume prea puțin mongolic, aceasta rămâne să fie confirmată de persoane competente în această materie, care nu s-au pronunțat până acum. Dar mai curios este faptul că lumea s-a pasionat mai mult de originea numelui Basarabă, decât de marea operă istorică a fondatorului voievodatului Țării Românești, care a fost *Ion Basarabă.*

De interes istoric sunt întâmplările din trecut și mai puțin cad în cumpănă explicațiile etimologice ale numelor de persoane. Pentru lămurirea acestor întâmplări merită să reținem

faptul că tradiția noastră istorică, așa cum ni s-a păstrat în *Istoria Țării Românești de când au descălecat pravoslavnicii creștini*, atribuie întemeierea marelui principat român legendarului *Negru Vodă*, care ar fi *descălecat*, în 1290, din Amlaș și Făgăraș, dincoace de munți, în Transdanubia și ar fi întemeiat aci țară nouă.

"Când a fost cursul anilor 6798 – 1290 – zice tradiția – *fiind în țara ungurească un voievod ce l-au chemat Radu-Negru Vodă, mare herțeg de Amlaș și Făgăraș, ridicatu-s-au de acolo cu toată casa lui și cu mulțime de noroade: români, papistași, sași și tot felul de oameni si coborându-se pe apa Dâmboviței, începură a face țară nouă. Întâi au făcut orașul ce-i zic Câmpulung, cu biserică mare, înaltă și frumoasă. De acolo au descălecat la Argeș și iarăși au făcut oraș mare și și-au pus scaun de domnie, zidind curți de piatră și case domnești și biserică mare și frumoasă. Iar noroadele ce pogorâse cu dânsul, s-au tins sub podgorie, ajungând până la apa Siretului și până la Brăila; iar alții s-au tins în jos, de au făcut orașe și sate până la marginea Dunării și până la Olt. Atunci și Basarabeștii cu toată boierimea ce era mai înainte peste Olt, s-au sculat cu toții de au venit la Radu Vodă Negru, închinându-se să fie sub porunca lui și numai el să fie peste toți stăpânilor. Și de atunci s-a numit de-i zic Țara Românească".*[7]

De la prima privire se cunoaște că avem în fața noastră un *mit istoriografic*, pentru adeverirea căruia s-au căutat în zadar puncte de sprijin în mărturiile documentare ale timpului, care ne înfățișează, precum am văzut, întemeierea Țării Românești în condiții mai puțin idilice decât și le închipuiau autorii cronicii, a cărei tâlcuire târzie este evidentă. *Constantin Căpitanul Filipescu* nu cunoștea până în 1592 o altă versiune mai veche a cronicii și de aceea el o încorporă întocmai cronicii sale. Având în fața noastră o plăsmuire târzie, nu este greu de constatat năzuința tâlcuitorilor de a stabili un *paralelism* între *descălecatul Moldovei din Maramureș* și cel al *Țării Românești din Amlaș și Făgăraș*. Și aceasta cu atât mai vârtos cu cât cronica despre descălecatul Moldovei fusese fixată în scris cu multă vreme înainte de cea din Țara Românească. Încercările de reactualizare a tradiției ce s-au făcut în timpul din urmă nu pot duce, firește, la nici un rezultat, fiindcă tradiția se îndepărtează de realitatea faptelor bine stabilite prin documente.

3. Înăsprirea relațiilor cu Ungaria și bătălia de la Posada

Așadar, părăsind *tărâmul miturilor*, să pășim din nou pe cel al *realităților istorice*. În năzuința sa firească de a rotunji și a lărgi granitele, Basarabă ocupase, ca și înaintașul său Litovoi, anumite teritorii pe care noul rege al Ungariei *Carol Robert* le considera ca făcând parte din regatul său. Este mai mult ca probabil că regiunea contestată să fi cuprins și parte din banatul Severinului, micșorând hinterlandul cetății unde la 1324 ban era *Dionisie*. Totuși, regele ținând seama de puterea și autoritatea voievodului român, care la 1322 intervenise chiar în conflictul dintre bulgari și bizantini, încercă să aplaneze conflictul de graniță pe cale pașnică, trimițând ducelui Voisil ajutor, cum amintește cronicarul *Constantin Kantacuzen*. În scopul acesta, el trimise de mai multe ori pe credinciosul său *Martin*, comitele Sălajului, în misiune diplomatică la curtea lui Basarabă. Demersurile diplomatice ale comitelui Martin pe lângă ducele românilor se făcură în cursul anului 1323. Regele considera pe ducele Basarabă ca vasal al său, el trimitea pe Martin la curtea *voievodului său transalpin – ad Basarab, wayevodam nostrum transalpinum*. Ca vasal al regelui Ungariei era considerat și de papa *Ioan al XXII-lea* care scria, în 1327, lui Basarab, *Woyvodae Transalpino*, să ajute la stârpirea necredincioșilor din țările sale din regatul Ungariei – *in terris tibi subiectis in regno Ungariae consistentibus*.

Se pare că prin străduința comitelui Martin conflictul de graniță fusese întrucâtva aplanat, întrucât în cursul mai multor ani de-a rândul nu mai avem nici o știre despre o încordare a relațiilor dintre voievod și rege.

Raporturile acestea se înăspriră numai la 1330, devenind din ce în ce tot mai încordate. Se pare că regele Carol Robert nu vedea cu ochi buni puterea și influența crescândă a vasalului său transalpin care se simțea destul de puternic pentru a sări în ajutorul țarului bulgar *Mihail*, în lupta acestuia contra *sârbilor*, participând în lupta de la *Volbuzo* (Kustendil) din 1330. Basarabă se încuscrise chiar cu țarul Mihail, dând pe fiica sa *Teodora* în căsătorie principelui *Alexandru*, fiul și urmașul țarului Mihail. Creșterea reputației ducelui Basarabă nu era după placul regelui Ungariei care își vedea astfel amenințate planurile sale

balcanice. La indispoziția aceasta, regele reactualiză vechiul conflict de graniță, pretinzând ducelui transalpin să restituie teritoriile uzurpate, să se pună la curent cu plata tributului restant. Refuzul ducelui de a satisface pretențiile teritoriale ale regelui avu drept urmare dezlănțuirea urgiei regelui contra lui Basarabă, prin faimoasa campanie transalpină din 1330, pe care o găsim descrisă și ilustrată în așa numita *Cronică pictată de la Viena – chronicon pictum*. Regele Carol Robert mobiliză o puternică oștire contra necredinciosului notoriu – *notorium infidelem* – cu scopul de a recupera anumite regiuni de graniță – *ad recuperandum quaedam confinia regni nostri* – care fuseseră uzurpate în dauna coroanei ungare. Pornirea regelui contra voievodului transalpin fusese alimentată și de boierii nemulțumiți cu domnia lui Basarabă poate și din cauza înglobării țărilor lor în voievodatul Țara Românească. Între pribegii aceștia care găsiră ospitalitate la curtea regelui Carol Robert se aflau Dionisie, Danciul, fiul lui Vladislav, Nicolae, fiul lui Iancu, un *Basarabă* și alții. Aceștia serviră de călăuză regelui în campania sa contra voievodului transalpin.

Asupra izbucnirii ostilităților dintre regele Carol Robert și principele Ioan Basarabă ne dă relații însuși regele în contextul diplomei sale de la 13 decembrie 1335:

„Pierzând cu vremea orice încredere în acel blestemat Bozorad, voievodul vlahilor, un răzvrătit și notoriu rival al nostru, fiindcă ne-a încălcat țara și hotarele regatului, după ce am luat sfatul chibzuit, din motive binecuvântate ale tuturor prelaților și baronilor și ale tuturor fruntașilor regatului nostru am adunat o armată puternică și am trecut în țara sa de peste munți, necunoscută popoarelor noastre, pentru ca să o supun înălțimii noastre regale. Acolo înaintând mai multe zile fără luptă printre vizuinele dintre munți, și dintre dealuri, am început să suferim lipsă de alimente pentru oameni și pentru cai. Atunci am încheiat cu numitul Bozorad un armistițiu, dându-și cu viclenie cuvântul că nu se va supune și că ne va arăta nouă și armatei noastre un drum sigur de întors acasă. Ne-am încrezut în cuvântul schismaticului în care nu era bună credință ci înșelarea bunei credințe. Și pe când ne întorceam pe o cale în veci blestemată de Dumnezeu, închisă de ambele părți de râpe prăpăstioase, iar înainte unde calea se lărgea era întărită în mai multe puncte cu prisăci puternic ocupate de cete de oameni înarmați ale numitului Bozorad, ne-am pomenit deodată cu un atac năprasnic descărcându-se din toate părțile cu furie asupra noastră și asupra oștirii noastre în felurite chipuri și lovindu-ne câinește cu bolovani, cu aruncături din prăpăstii și cu alte izbituri amenințătoare și loviri ucigătoare. Cu săbiile măcelăreau escadroanele noastre, întingându-și lăncile și săgețile în sângele celor căzuți. Din toate părțile eram biciuiți de o ploaie de lovituri, fiind strânși ca într-un cleşte. Și nu era chip să scăpăm, nici fugind înapoi și nici pășind înainte ci, prinși ca peștii în plasă, ne sbatem, strigând către creatorul celor văzute și nevăzute, către Mântuitorul nostru: Ia aminte, Doamne, de suspinele noastre cele adânci!"[8]

După relatările cronicii pictate, regele porni din *Timișoara*, unde petrecea cu predilecție, având-și acolo un timp și capitala, și ajunse la *Severin*, unde așeză ban pe fugarul *Dionisie*, iar de acolo înaintă prin *Țara Severinului* spre cetatea Argeșului – *castrum Argyas*. În fața vijeliei ce se abătuse asupra țării sale, Basarabă trimise regelui năvălitor soli de pace, renunțând la stăpânirea asupra teritoriilor uzurpate și oferindu-i și o despăgubire de război în suma de 7.000 mărci de argint, ,ceea ce corespundea unei sume de aproape două milioane de dinari, o despăgubire respectabilă pentru vremurile acelea. Dar oferta de pace a voievodului transalpin fu respinsă de rege în trufia sa, spunând că îl va urmări până în vizuina cea mai ascunsă a țării sale și că-l va scoate de barbă din bârlogul său. Atunci Basarabă primi lupta plin de încredere în dreptatea cauzei sale și în vitejia plăieșilor săi – *rustici*. Strâmtorat din toate părțile, voievodul recurse la o reușită stratagemă. Prefăcându-se că fuge, el atrase oștirea regală într-un defileu îngust și stâncos, unde superioritatea numerică a oștirii ungare nu mai putea fi regelui de niciun folos. În defileul acesta strâmt s-a dat, în zilele de 9 – 12 decembrie 1330, o sângeroasă bătălie între români și unguri, în cursul căreia oștirea ungară fu aproape complet strivită sub loviturile blocurilor de stâncă, pe care plăieșii lui Basarabă le rostogoliră neîncetat asupra oștenilor regali. Însuși regele Carol Robert scăpă de la moarte ca prin minune, acoperit de scuturile puținilor lui credincioși care mai rămăseseră în viață. *Cronica pictată de la Viena* ne-a păstrat amănunte impresionante asupra acestei memorabile bătălii:

"Mulțimea nenumărată a vlahilor, agățați sus pe stânci, grăbind din toate părțile, arunca nouri de săgeți asupra oștirii ungurești care mișuna în fundul văii, pe un drum care nici nu putea fi numit astfel, ci mai curând un fel de corabie, strâmtă, unde din pricina înghesuielii, ostașii și caii cei mai sprinteni cădeau săgetați, fiindcă din cauza urcușului pripuros, ei nu se puteau urca contra vlahilor pe stâncile de ambele părți ale defileului și nici nu puteau

inainta și nici nu aveau pe unde să fugă din cauza tranșeelor care înconjurau defileul. Astfel, oștenii regelui se treziră deodată prinși ca peștii în plasă. Și au căzut tineri și bătrâni, principi și nobili fără nici o deosebire. Această sinistră învălșămeală a ținut mult din ziua a șasea a săptămânii până în ziua a doua a săptămânii următoare, zile în care ostașii cei mai aleși se izbeau unii de alții, cum se zbat pruncii în leagăn, sau cum se leagănă trestiile bătute de furtună. Măcelul cel mai cumplit, căci au căzut nenumărați ostași, principi și nobili, s-a săvârșit în ziua a șasea, în ajunul Sfântului Martin. Atunci și-au găsit moartea și trei prepoziți și anume maghiarul Andrei prepozitul bisericii albense, bărbat foarte venerabil și vicecancelar al regelui și fiind cuprins în acest măcel, a căzut cu sigiliul regelui. Și-au mai găsit moartea Mihai, prepozitul din Alba-Iulia, precum Andrei plebanul din Sarus și fratele Petru din ordinul predicatorilor, bărbat onest, primind acolo paharul morții de martir, în urma cuielor de lemn ce i-au fost bătute în cap. Mai muriră și câțiva clerici care erau capelanii regelui. A căzut în sfârșit și o nenumărată mulțime de cumani. Corpurile tuturor acestora, atât ale clericilor cât și ale laicilor așteaptă acolo pe câmpul de bătălie ceasul învierii ce va să vină. Nici cei mai de aproape ai lor nu-și putură găsi iubiții ca să-i îngroape din cauza năvălirii dușmanilor. Românii au făcut mulți prizonieri și i-au dus cu sine, atât răniți, cât și teferi. Ei au ridicat foarte multe arme și veșminte prețioase rămase pe urma celor căzuți; și bani de aur și argint, vase prețioase, cingători de sabie, multe pungi cu groșite late și mulți cai cu șea și frâu, toate acestea le-au luat și le-au dus cu sine Basarabă Voievod.

Iar regele și-a schimbat însemnele armelor sale cu care a îmbrăcat pe Desideriu, fiul lui Dionisie, pe care crezându-l a fi însuși regele, vlahii cu cruzime l-au omorât. Regele abia a scăpat cu puțini credincioși de ai săi, care au stat în jurul lui ca niște coloane de piatră. Aceștia erau Danciul, cu fiul său Ladislau, și alți ostași din serviciul personal al regelui și magistrul Martin, fiul lui Berend. Aceștia toate loviturile de săbii și de săgeți le-au primit asupra lor, ca stropi de ploaie torențială, ca să acopere pe rege și să-i scutească viața de săgeata morții."

Iar în concluzie cronica spune:

"Cu toate că ungurii au purtat războaie foarte mari și foarte crâncene, totuși când catastrofa aceasta li s-a întâmplat și lor, ca nu cumva să se amețească de mulțimea victoriilor, sau cel puțin să fie pedepsiți pentru îngâmfarea lor de mai înainte, pentru ca să cunoască și ei umilința și să înțeleagă, că din mila iubirii dumnezeiești, se fac cu atât mai vrednici cu cât rabdă loviturile de îndreptare ale tatălui ceresc, căci Dumnezeu Tatăl, pe aceia îi pedepsește, pe care îi iubește – cuis illos corrigit, Deus Pater, qoos diligit".[9]

Din cele 300 de miniaturi care ilustrează textul *Cronicii de la Viena* trei reprezintă scene din campania regelui Carol Robert contra principelui Basarabă din Transalpina, adică din Țara Românească. Una din aceste trei miniaturi reprezintă scena în care solul lui Basarabă prezintă regelui plicul sigilat cuprinzând oferta de pace a stăpânului său. O a doua miniatură reprezintă o scenă de luptă din defileu, în care se vede cum plăieșii lui Basarabă trăgeau cu arcul asupra năvălitorilor și aruncau blocuri de stâncă asupra lor. Jos, în fundul defileului se vede chipul lui Desideriu, fiul lui Dionisie, banul Severinului, investit cu insignele regale câtă vreme regele, fugind, se uită cu groază la locul catastrofei. Miniatura a treia reprezintă o variantă a scenei de luptă din defileu, înfățișând fuga regelui însoțit de doi credincioși ai săi.

Plăieșii români se foloseau de singurele arme de care dispuneau, de arcuri și săgeți și de bolovanii pe care îi răsturnau cu putere asupra ungurilor, strivindu-i sub loviturile lor. Unii poartă pe cap căciuli țuguiate, pe spate sarici mițoase, iar în picioare tradiționalele sandale sau opinci.

Într-un adaos la *Cronica prusacă a lui Duisburg* din 1326 se insistă asupra bătăliei de la Posada, arătându-se că oștirea ungurească a regelui Carol Robert fusese zdrobită de țărani – *rustici moverunt arbores cecidit una super aliam et sic cadentes omnes ex utraque parte opresserunt magnam multitudinem Hungarorum.* Aceeași afirmație o găsim și în cronica rimată a lui *Nicolae de Jeroschin*, capelanul ducelui de Braunschweig – *grozir baume vunder bi den wegen her und das di durchsnitten sie gar mit sagen al durch den Kern.* În fața acestor mărturii contemporane nu încape nici o îndoială că plăieșii români ai voievodului Basarabă și nicidecum pretinșii "simbriași" tătari din oștirea ducală ar fi determinat soarta bătăliei de la Posada, cum s-a susținut de unii.

Localizarea bătăliei întâmpină dificultăți, întrucât nici cronica contemporană dar nici alte mărturii documentare nu dau nici o indicație asupra locului unde s-a produs catastrofa oștirii ungurești. Cronica arată numai că regele pătrunsese cu oștirea până sub cetatea Argeșului – *sub castro Argyas* – așa numită *cetatea lui Negru Vodă* de la *Poienarii* de pe Argeș în sus, la o distanță de vreo 30 km depărtare de Curtea de Argeș, ale cărei ruine

s-au păstrat până în zilele noastre.

Este deci mai mult decât probabil că Basarabă abătu pe rege de la această direcție, îndreptând oștirea regală din valea Argeșului în valea Dâmboviței, cum s-a încercat o mărturie târzie de la 1574, datorită cronicarului polon Matei Strikowski, care pretinde că la întoarcerea sa dintr-o călătorie în Turcia ar fi vizitat locul bătăliei care se afla dincolo de Gherghița, în munți, la 2 zile de drum de la Sibiu. Basarabă învingătorul ar fi zidit acolo o biserică în amintirea izbândei sale și ar fi ridicat și trei stâlpi de piatră, pe care cronicarul i-ar fi văzut încă cu ochii săi. Astăzi nu se mai văd urmele bisericii și nici ale columnelor de piatră, ba chiar și numele localității Gherghița și poate și al pârâului cu acest nume a dispărut de tot. O localitate Gherghița se găsește astăzi numai în județul Prahova, la sud-est de Ploiești. Mărturiile cronicarului polon sunt însă prea precise ca să se poată trece așa ușor asupra lor. Indicațiile cronicii pictate cu privire la locul până unde ajunsese oștirea ungară precum și configurația terenului, conjugate cu mărturia lui Strikowski, militează pentru localizarea bătăliei în valea Argeșului, și anume în vecinătatea cetății Poienarilor.

Drumul de la Curtea de Argeș spre Sibiu ducea pe la Salatruc la Câineni și nicidecum pe valea Oltului ca astăzi.

Strikowski are dreptate localizând acolo bătălia. De altfel, cinci decenii mai târziu se amintește în aceeași regiune de Pozata sau Puzata, locul unde plăieșii lui Dan-Vodă, rivalul lui Mircea cel Bătrân, lovi și strivi oștirea regelui Sigismund ce se retrăgea pe acolo în Dacia transilvăneană (Crucea de la Posada de Băbeanu).

Având însă în vedere că regele înainta spre reședința lui Barasabă de la Câmpulung și că el putea să pătrundă până acolo, ar fi fost firesc ca bătălia să se fi fixat la punctul numit *Posada* (Valea Oaselor), mai sus de Dragoslavele Dâmboviței, pe drumul care duce la Bran.

Din documentele timpului aflăm că regele a despăgubit cu largă dărnicie pe puținii care scăpaseră cu viață din această luptă contra necredinciosului – *infidelis manifestus et notarius noster* – Basarabă, sporind privilegiile sașilor pentru participarea lor la luptă și împărțind titluri de nobleță celor ce se distinseseră pe câmpul de bătălie. Din actele acestea aflăm că ducele Basarabă avea mai mulți fii, care luaseră parte la lupta contra ungurilor. O atenție deosebită merită informația că în strâmtoarea sa Domnul românilor ar fi recurs și la ajutorul "păgânilor vecini", adică al tătarilor, ceea ce pare foarte verosimil.

Delegații regelui pentru negocierile de pace la curtea lui Basarabă erau Bako, vicecancelarul regatului și Tatomir. Condițiile sub care s-a încheiat pacea nu sunt cunoscute în amănuntele lor. Știm numai că în urma înfrângerii de la Posada, regele Carol Robert nu mai insistă să reducă pe voievodul Transalpinei la situația voievodului ardelean care era numit de rege și care putea fi revocat oricând. Basarabă înțelegea să recunoască pe rege ca suzeran în sensul raporturilor feudale din apus, dându-i un tribut anual, dar fără ca să primească de la el porunci, ca voievodul din Dacia. El nu înțelegea să ia parte la dietele convocate de rege, cum ar fi dorit acesta și nici să iscălească actele ce emanau din cancelaria regală. El se considera ca *Domn singur stăpânitor* al țării sale. Regele trebui să renunțe la pretențiile sale de stăpânire asupra *Țării Severinului* de dincoace de munți și temporar chiar și asupra cetății de la ieșirea din Porțile de Fier, mulțumindu-se cu partea din Severin rămasă dincolo de munți, care fu unită cu Banatul timișan. Țara Severinului sau Oltenia, cum s-a numit mai apoi, fu încorporată voievodatului muntean al Basarabilor, bucurându-se în cursul veacurilor ce au urmat și de oarecare autonomie administrativă sub forma veche de banat.

Astfel, voievodul Basarabă întruni în persoana sa, pe lângă demnitatea de Domn a toată Ungrovlahia, și pe aceea de *ban al Țării Severinului*. Nici de la Basarab I și nici de la fiul și urmașul său Alexandru nu ne-a rămas nici un document cu titulatura de ban de Severin – *banus de Sevrino*, pe care o găsim menționată numai în titlul voievodului Vladislav I sau Vlaicu Vodă în privilegiul de comerț acordat de Domn brașovenilor în anul 1368, precum și prin acte din anii următori. Stăpânirea efectivă a lui Vladislav asupra Țării și chiar asupra cetății *Severinului* este adeverită prin actul de danie pentru mănăstirea Vodița. Atribuțiile banului erau de ordin militar, administrativ și judecătoresc, pe care Domnul le putea trece unuia dintre sfetnicii săi de mare credință. Reședința banilor olteni era la început la *Severin*, iar după pierderea acestei cetăți față de turci (1524) reședința fu mutată la *Strehaia*, apoi la *Tismana* și în fine la *Craiova*.

Dar pentru ca demnitatea de ban al Severinului să nu dispară din registrele coroanei ungare, în detrimentul prestigiului regal, Dionisie și urmașii săi rămaseră în această demnitate și păstrându-și titlul de ban al Severinului cu reședința la *Orșova* sau la *Mehadia*, renunțând însă la *banatul oltean* și

mulțumindu-se cu *banatul* propriu zis *severinean* de dincolo de munți. Atribuțiile pe care banul de Severin le exercitase până atunci dincolo de Carpați, în Oltenia, trecură asupra voievodului Basarabă, care adăugă titlului său de *Domn a toată Țara Românească* și pe cel de *ban al Severinului oltean.*

Regiunea din hinterlandul Orșovei cu cetatea Mehadia constituia un district aparte, numit al *Severinului – Zeurinasia districtum* – și astfel s-a ajuns la toponimia paradoxală ca județul din Țara Severinului sau Oltenia să se numească *Mehedinți*, de la Mehadia, iar județul din preajma Mehadiei să se numească pînă astăzi *Severin*, de la cetatea Severinului.

După pierderea Țării Severinului, regele Ludovic (1342 – 1382) fiul și urmașul lui Carol Robert, înfrânt la Posada, căută compensații teritoriale dincolo de Dunăre cucerind Vidinul și prefăcându-l într-un *"căpitanat"*, iar mai apoi chiar într-un *banat*, căruia îi incorporă și cetățile *Orșova, Mehadia, Jdioara* și *Timișoara.* Cum însă stăpânirea ungurească asupra Vidinului fusese numai de scurtă durată, autoritatea *banului de Vidin*, care continua să se intituleze de Severin, rămase restrânsă numai asupra cetăților bănățene de dincoace de Dunăre. Comandantul acestor cetăți, care avea în seama sa și apărarea marginii de la Dunăre contra turcilor, continua să se numească ban, fiind totodată *comite* de *Severin* și de *Timiș* – *banus qui una comes etiam Zeuriensis non nunquam Themesiensis.* Astfel, se explică confuzia dintre banatul oltean și cel severinean. Banatul din Țara Severinului cu cetatea Severinului rămase înglobat Țării Românești, câtă vreme banatul de la Orșova, Mehadia, Lugoj și Timișoara continuară să facă parte din regatul ungar.

4. Extinderea granițelor muntene asupra părților tătărești și organizarea internă

Victoria de la Posada contribui foarte mult la sporirea prestigiului politic al voievodului Basarabă. Raporturile de vasalitate față de regele Carol Robert luară cursul lor normal întrucât regele renunțase la pretinsele sale drepturi asupra țării Severinului de dincoace de munții din Oltenia. Iar după moartea regelui Carol Robert, Basarabă însărcină pe fiul și coregentul său *Alexandru* să prezinte noului rege Ludovic (1342 – 1382) cuvenitul omagiu de vasalitate după normele sistemului feudal. Actul de recunoaștere a suzeranității noului rege, Ludovic, fusese precedat de îndelungate tratative diplomatice, conduse în numele regelui de episcopul Dimitrie din Oradea. Într-un act din 1355, regele Ludovic recunoștea că a trimis pe episcopul *Dimitrie* de mai multe ori la curtea lui Basarabă de la Argeș spre a trata "pacea și concordia" dintre ambele țări. Ioan Kükülö, notarul regelui Ludovic, arată în cro-nica sa că petrecând regele în Dacia transilvăneană, sosi la graniță – *circa confinia ipsorum partium* – din îndemn propriu – *ad ipsum sponte* – prea puternicul principe Alexandru Voievod din Transilvania – *princeps seu baro potentissimus Alexander Voievod voivoda a transalpinus* – pentru a-l saluta în numele părintelui său și a-i prezenta omagiu de vasa-litate. Întrevederea de la graniță avu loc în iulie 1343, când regele Ludovic petrecea de fapt în Dacia transilvăneană. Locul precis al întâlnirii nu este cunoscut. El putea fi la Sibiu, Făgăraș sau Brașov, sau chiar o altă localitate de la marginea Daciei transilvănene.

Prezența regelui în Dacia stătea în legătură cu marea sa campanie contra tătarilor din Transdanubia moldoveană, de unde aceștia atacau necontenit granița răsăriteană a Daciei prin invaziile lor. Cu un an mai înainte, voievodul Daciei transilvănene, Andrei, fiul lui Lațcu, întreprinsese o mare expediție contra tătarilor, ucise pe hanul lor Athlamos și curăți regiunile din valea Siretului superior de ei. Un nou atac combinat contra tătarilor prădalnici nu putea să fie decât binevenit pentru politica orientală a regelui Ludovic și de aceea nu este exclus, ci dimpotrivă foarte verosimil, ca la întrevederea de la graniță să se fi pus la cale un plan de luptă comună contra tătarilor, urmând ca aceștia să fie atacați la nord-est de voievodul Daciei transalpinei, Andrei, român și el, iar la sud de voievodul Transalpinei Basarabă și de fiul său Alexandru. Datorită acestui atac combinat al voievozilor români, puterea tătarilor a putut fi înfrântă. Rezultatul politic al acestei înfrângeri a fost, la nord-est, crearea de noi cnezate românești în valea Prutului și Siretului, iar la sud împingerea granițelor țării lui Basarabă departe spre răsărit, până la Milcov și Siret. Cronica de mai târziu a Țării Românești nu face decât să rezume un îndelungat proces istoric, care s-a desfășurat în intervale succesive, în afirmația că *stăpânirea românească s-au tins sub podgorie, ajungând până la apa Siretului și până la Brăila, iar spre sud descălecând orașe și sate, până la marginea Dunării.*[10] Dacă și din cauza lipsei de mărturii contemporane nu putem urmări pas cu pas extinderea dominației românești până la Milcov și Siret, totuși rezultatul final al acestei acțiuni politice nu poate fi

contestat, prin faptul că el este adeverit prin mărturiile documentare care ni s-au păstrat de la urmașii lui Basarabă pe tronul Țării Românești.

În urma luptelor sale victorioase contra tătarilor spori prestigiul politic al voievodului Basarabă, ca și după memorabila izbândă de la Posada. Dacă prin acea izbândă voievodul putu statornici garnița spre apus a țării sale, pe coama Carpaților până la cheile Dunării de la Porțile de Fier, înglobând în ea banatul oltean, prin luptele norocoase cu tătarii el împinse granițele sale departe spre răsărit până la Milcov și Siret, unde rămaseră peste veacuri neclintite și sub urmașii săi.

Orașele și cetățile de la Dunăre recunoscură stăpânirea sa, iar dincolo de marele fluviu domnea ginerele său, țarul *Alexandru*, care luase în căsătorie pe fiica sa *Teodora*, de la care avusese și un fiu cu numele *Sracimir*. Raporturile de bună vecinătate cu ginerele său de pe tronul Bulgariei rămăseseră normale și după divorțul dintre Alexandru și Teodora, care jignise adânc sentimentul de părinte al bătrânului voievod. Țarul Alexandru se despărți de Teodora, fiica lui Basarabă, pentru a se căsători cu o evreică, care la botez primi și ea numele de Teodora, născând soțului ei și un fiu cu numele de *Sișman*, rivalul fratelui său vitreg Sracimir la tronul Bulgariei.

5. Oștirea și dregătoriile

Basarabă n-a fost numai un întemeitor de țară, ci și un *organizator de stat*. Aparatul militar, adică oștirea pe care a moștenit-o de la înaintașii săi Seneslau și Tihomir a constituit fără îndoială preocuparea sa de căpetenie, căci altfel nu ne-am putea explica victoria sa de la Posada și nici succesele sale de arme contra tătarilor. În scenele de luptă pe care ni le-a păstrat *Cronica pictată de la Viena* distingem, pe lângă comandanții care se recrutau din mai marii țării și săteni simpli în sarică și opinci și cu căciuli țurcănești pe cap, o dovadă că serviciul militar era obligatoriu pentru toată populația bărbătească a țării de la sate și de la orașe. Numai voievodul putea scuti de oaste pe locuitorii vreunui sat, cum arată un privilegiu de mai târziu de la Vlaicu, nepotul lui Basarabă, pentru mânăstirea Vodița, din 1370. Contingentele pe care satele le dădeau pentru oștire erau conduse de fruntașul satului numit *vataman*, adică căpitan – *Hauptmann*. Ținându-se seama de configurația graniței de nord și de vest, marcată prin lanțul Carpaților, se explică numirea de *arcași* – săgetari, *plăieși* și *opcinași* aleși dintre vechii curteni, un termen ce derivă de la cohors, care a dat cuvântul românesc de *curte*. Curtenii se recrutau din rândurile rumânilor sau celor de pe moșiile domnești, care în schimbul unor înlesniri la plata dărilor și a prestațiilor de muncă trebuiau să fie gata oricând la chemarea sub arme din partea Domnului. În actele latine curtenii apar sub numirea de *milites* sau *equites*, după faptul cum îndeplineau serviciul militar călare sau pe jos; în documentele germane ei se numeau *Krieger* sau *Streiter* sau simplu *Kriegsleute*, adică oameni în război. În limba slavonă a cancelariilor domnești, curtenii se numeau *viteji* și *voinici*. Termenul de *viteaz* derivă din paleogermanicul *vitengju* și însemna *luptător*, *Held*, *Krieger*. Din rândurile vitejilor se ridicau comandanții unităților de curteni. Vitejii care se distingeau în lupte pentru apărarea țării sau a Domnului primeau de la acesta, drept răsplată pentru credința și vitejia lor, moșii întinse, fiind chemați ca membri și în Sfatul Domnesc. Vitejii încercați pe câmpul de bătălie constituiră nucleul în jurul căruia s-a cristalizat apoi vechea nobilime română. Despre Ioanăș Viteazul, numit și Vlahul, amintesc mai multe acte de la Vlad Dracul.

Marea mulțime a curtenilor o formau ostașii de rând, care se numeau latinește *servientes*, nemțește *Kriegsvolk*, termen care în traducerea slavonă a cancelariei apare sub numele de *iunati* sau *voiniki*, derivat din *voina* – război, deci care doreau să intre în slujba regelui – *războinici* – *bellatores*. Basarab cel Tânăr cerea brașovenilor drum liber pentru *iunati* voinici. În ungurește *război* înseamnă *job*, iar *bag* conducător, deci voinicii sau războinicii se numeau *jobbagy – iobbagiones* – sau – *castronses* – din cauza îndatoririi lor de a munci la fortificarea cetăților și de a lupta pentru apărarea acestora.

Numai după desființarea oștirilor naționale din epoca fanarioților, termenii militari de *viteaz* și *voinic* își pierdură vechea lor semnificație militară, rămânând să exprime simplu calificativele de eroism, de curaj și de bărbăție, cum se oglindesc ele în atributele de *Mihai Viteazul* sau *Palmă Voinicul*.

Oștirea operativă era împărțită în *steaguri – vexilla* – și *stegulețe*, după mărimea unității, fiecare cu *drapelul* sau *fanionul* său distinct. Armele obișnuite erau *arcul* și *săgeata*, *sabia* sau *spada*, *sulița* sau *lancea* și *măciuca* sau *ghioaga* strujită, pârlită sau uneori ghintuită. La nevoie sătenii săreau cu *securile* și *coasele* pentru retezarea picioarelor de cai. Armele de apărare erau *coiful*, *scutul* și *platoșa* sau *cămașa de zale*.

Sfetnicul Domnului în sistemul de organizare și instrucție a oștirii era spătarul, latinéște *spatarius*, nemțește *Schwertträger*, termen pe care cancelaria slavonă îl traduse verbal *mecenosa*, adică purtătorul de spadă, care însă n-a putut înlocui vechiul termen de *spătar*.

Comanda supremă asupra oștirii o deținea Domnul, constituind una din principalele prerogative domnești. Din atribuția sa de comandant suprem al oștirii emana atât titlul, cât și puterea sa domnească. Titlul său derivă din latinescul *belli dux*, nemțescul *Herzog*, iar slavonește *voievod*, care nu este decât traducerea termenilor de mai sus, însemnând *conducător în război*. Pe timpul lui Basarabă, reședința domnească era la *Câmpulung*. La 1372, ea se găsea la *Curtea de Argeș*, de unde fu mutată apoi la *Târgoviște* și de acolo la *București*.

Puterea domnească era nelimitată. Domnul dispunea după buna sa chibzuială de libertatea, viața și avutul supușilor săi. El era judecătorul suprem în toate pricinile civile și penale după ascultarea sfetnicilor săi. El putea delega o parte din puterea sa judecătorească proprietarilor de moșii, clerici sau mireni. După principiul *Wehrgeld*-ului german vinovăția putea fi plătită și cu bani. De aci zicala *a-și plăti capul*. A comite o crimă capitală însemna *a-și face de cap*. Dovada nevinovăției se făcea prin *"juratori"*. Garanția pentru amendă se numea *herâie*.

Hotărârile domnești se duceau la îndeplinire prin sfetnicii sau consilierii săi pe care Domnul și-i alegea după buna sa chibzuință. Aceștia constituiau *Sfatul Domnesc* care, în epoca supremației turcești s-a numit *divan*. Acesta se alcătuia din consilieri de stat și din consilieri de curte. Înalții *dregători* de stat erau *logofătul*, *spătarul*, *vistiernicul* și *vornicul*. *Demnitarii curții* domnești erau *stolnicul*, *postelnicul*, *paharnicul* și *comisul*. Dregătoriile acestea fuseseră întocmite după prototipul *bizantin*, care a servit ca model și pentru țările slave precum Croația, Serbia, Bulgaria și Rusia, iar într-o anumită măsură chiar și pentru Ungaria.

Instituțiile administrative din Țara Românească porniră deopotrivă cu cele din țările slave din aceeași *sursă comună bizantină* și numai terminologia unora dintre aceste instituții a suferit unele modificări în sensul limbii oficiale a cancelariei domnești. De origine bizantină este și atributul de *mare* pentru șefii diverselor dregătorii domnești ca *mare logofăt*, *mare spătar*, și *veliki*, prescurtat *vel* pentru a obține forma uzuală de *vel logofăt*, *vel spătar* ș.a.

Dintre cei 4 dregători de stat, spătarul și vistierul sunt de origine bizantină. *Logofătul* era marele cancelar al țării – *supremus cancellarius et secretarius* – și ministru al afacerilor externe. Actele încheiate de el se numeau după capsula, uneori de aur, în care era conservată pecetea oficială imprimată cu ceară, *hrisoave*, latinește *bulla aurea*, nemțește *g^ldene Bulle*. *Spătarul* era ministrul oștirii. *Vistierul* – ministrul de finanțe, titlul derivând de la latinescul *vestiarium*, nemțește *Schatskammer* (*vistierie* sau *tezaur*). *Vornicul* derivă din slavonescul *dvor* (*curte*, *curie* sau *palat*), îndeplinea funcția ministrului de interne și de justiție, întrucât disjungerea acestor funcții s-a produs cu mult mai târziu. Termenul de *vornic* nu este decât o traducere verbală a latinescului: *judex curias*, *judex palatinus*, *marsalcus*, nemțește *Hofrichter*. Ungurii au acceptat și ei forma slavonă făcând din *na-dvor*, curtean, pe *nador*-ul lor.

De origine bizantină erau și cele 4 dregătorii ale curții domnești, și anume *stolnicul*, *postelnicul*, *paharnicul* și *comisul*. Termenul de *stolnic* stă în legătură cu slavonescul stol, masă.

Funcția de *stolnic* nu este decât o traducere slavonă a latinescului *magister mensarum* sau *dapifer*, nemțește *Truchsess*. El se îngrijea de masa domnească.

Postelnicul derivă din slavonescul *postelja*, *lingerie*, *pestelcă*, latinește *camerarius*, franțuzește *Chambellan*, nemțește *Bettmeister* sau *Kämmerer*.

Paharnicul ni-l înfățișează pe latinescul *pincerna*, *magister pincernorum*, de unde derivă românescul *pincernic*, amintit într-un document de la Mircea cel Bătrân, nemțește *Schenk*, *Mundschenk*, ungurește *poharnok*. În Moldova, paharnicul apare și sub numele de *ceașnic*, de la slavonescul *ceașcă*, vas de cristal sau de porțelan, dar și ulcior de lut din care se bea vinul.

Comisul corespunde latinescului *comes stabuli*, nemțește *Stallmeister*, adică comitele sau prepozitul grajdurilor și hergheliilor domnești. Totuși, nu putem ști dacă chiar toate funcțiile și demnitățile acestea erau în ființă pe timpul domniei lui Basarabă. Existența lor este îndeajuns adeverită sub urmașii săi pe tronul muntean, constituind astfel organizarea de stat a Țării Românești.

Retribuția înalților dregători se făcea după sistemul feudal din apus, prin concesionarea din partea ducelui a unor taxe și venituri care reveneau Domnului din vămi, saline și alte contribuții indirecte. De altfel, înalții dregători stăpâneau vaste latifundii care le asigurau venituri îmbelșugate.

6. Cancelaria domnească și limba ei oficială

De la Basarabă, întemeietorul statului și al dinastiei, nu ni s-a păstrat nici un hrisov, astfel că nu putem ști cum se intitula după protocolul cancelariei sale domnești, care ființa, fără nici o îndoială, pe lângă curtea sa. *Cronica pictată de la Viena* ne-a păstrat scena în care solul lui Basarabă prezintă regelui Carol Robert, la 1300, plicul cu scrisoarea stăpânului său.

În prefața așa-numitului *zakonik*, adică condica de legi a țarului sârbesc, Ștefan Dușan, un contemporan al lui Basarabă, Domnul Țării Românești, este numit *Ivanko*, adică *Ioan Basarabă*. Însemnarea aceasta ne îndreptățește să presupunem că în actele care emanau din cancelaria domnească de la Câmpulung Domnul se intitula în forma amplificată de *Ioan Basarabă*. Particula sau prefixul acesta de *Ion*, în scrierea cirilică cu *n* suprapus fu adoptată apoi și de urmașii lui Basarabă, fiind mai apoi acceptată și de Domnii din Țara Moldovei.

În jurul prefixului *Io* din titulatura domnească s-a iscat o largă discuție în istoriografia română. S-a crezut multă vreme că particula aceasta ar fi o moștenire de la Asănești și anume de la Ioniță, întemeietorul imperiului româno-bulgar din Balcani. Părerea aceasta nu rezistă însă criticii istorice, pentru motivul că de la Ioniță nu ni s-a păstrat nici un document, iar după stingerea dinastiei Asăneștilor, țarul Constantin nu se intitula Ioan. Prefixul acesta apare, pentru prima dată, în documentele bulgare ale țarului Alexandru, la 1342, iar în Țara Românească acest prefix este menționat, pentru întâia oară, în inscripția voievodului Alexandru Basarabă, pe epitaful său de la Câmpulung, din 1364. În timpul acestor Domni, stăpânea la Constantinopol împăratul *Ioan al V-lea Paleologul* (1342 - 1391). Și mai caracteristică în privința aceasta apare semnătura împăratului Ioan al II-lea Comnenul de pe tipiconul Mânăstirii Pantocrator din 1136, care începe cu crucea bizantină și cu *n* suprapus.

Nu încape deci nici o îndoială că particula *Io* din titulatura Domnilor munteni nu era decât un *împrumut din diplomatica cancelariei bizantine*, făcut în timpul lui Alexandru Basarabă, care restabilise și legăturile canonice ale bisericii muntene cu patriarhia grecească din Constantinopol. Date fiind aceste legături, împrumutul s-a făcut direct din Bizanț și nicidecum prin filiera bulgară, cum s-a crezut.

Ca formulă curentă de cancelarie particula *Io* a fost folosită apoi și de urmașii lui Alexandru I. Voievodul Vladislav I folosea formula numai la subscripție și nicidecum la intitulație. Dar, într-un act nedatat se intitula urmașul său *Io* Dan Voievod. Mircea cel Bătrân folosea pe *Io* atât în intitulație cât și la subscripție. De asemenea și fiul său Mihai I.

Formula aceasta de cancelarie a fost adoptată și de Domnii Moldovei. Pentru prima oară ea apare într-un act din 1392, în care voievodul Roman se intitula *Io* Roman Voievod. Particula *Io* lipsește, însă, din cele mai multe documente de la Alexandru cel Bun. *Io* lipsește și din actele voievodului Ilie I și apare însă în pecetea sa. Ștefan al II-lea și Alexandru al II-lea se foloseau uneori de formula *Io*. Nici în documentele lui *Ștefan cel Mare*, particula *Io* nu apare regulat. Ea lipsește din actele de cuprins laic, apare însă în cele ce privesc așezămintele religioase. În actele redactate în limba latină, prefixul *Io* apare foarte rar sub forma *Iohannes Stephanus*. În inscripțiile de pe ctitoriile marelui domn formula *Io* apare pretutindeni. În documentele ce emanară din cancelaria urmașilor lui Ștefan cel Mare, cum erau Bogdan al III-lea, Petru Rareș, Alexandru Lăpușneanu, Petru Șchiopul și alții, particula *Io* lipsește totdeauna, menținându-se doar la pecețile domnești. Ea reapare însă în actele ce ieșiră din cancelariile Domnilor Ieremia Movilă, Radu Mihnea, Vasile Lupu și alții. Din toate acestea rezultă că particula *Io*, împrumutată din cancelaria bizantină, nu era decât o formă diplomatică curentă, fără nici o altă semnificație politică sau sacerdotală. La început însă, ea era privită ca un atribut al legitimității și suveranității domniilor naționale atât în statele românești, cât și în țările bulgare și sârbe de dincolo de Dunăre.

În statele catolice, ca Germania, Ungaria, Bohemia și Polonia, limba cancelariei domnești era limba latină, care era și limba liturgică din biserică. În vechime, legătura între stat și biserică era foarte strânsă, fiindcă clericii erau aproape singurele elemente sociale care se îndeletniceau cu învățătura și aveau cunoștință de carte. Scriitorii actelor domnești se numeau *dieci*, un termen prescurtat din *diacon*. De aceea, era firesc ca limba paleoslavă care domina în biserică să fie aplicată și în cancelaria domnească, fiindcă între clericii țării se puteau găsi mai ușor cunoscători ai acestei limbi moarte, așa cum era în Occident limba latină.

Limba paleoslavă, ca limbă de cancelarie, pătrunsese și în Albania. Se știe că pe la începutul secolului al XV-lea principele Albaniei Andrei Topias întreținea la curtea sa

cancelari slavi și cunoscători ai limbii și ai literelor slavonești – *sclavonicos cancelarios et scientes sclavicas liguas et litteras.*

Dacă se întâmpla să se găsească dieci care să cunoască limba latină, aceștia redactau acte și în această limbă, precum se vede aceasta din documente latine ieșite din cancelaria Domnilor români. Examinând însă mai aproape limba paleoslavă a hrisoavelor românești, vedem că în multe cazuri diecii *gândeau românește și își exprimau numai ideile în slavonește.*[11] Domnii și înalții dregători dictau românește, iar diecii tălmăceau dictatul lor în slavonește.

În secolul al XV-lea, n-au lipsit nici încercări de scrisori în *idiomul valahic – ideomate valachico.* Uneori diecii strecurau în textul slavon cuvinte românești și chiar fraze întregi, ce nu știau sau nu voiau să le traducă în slavonește. Ei însă încercau să tălmăcească în limba cancelariei și numele de persoane și chiar de localități, schimonosind în felul acesta o bună parte din toponimia românească, făcând bunăoară din Câmpulung un *Dlăgopole.*

7. Stema Țării Românești și însemnele domniei

Stema Țării Românești era *vulturul cu crucea în cioc.* Vulturul purtând în cioc cununa de lauri constituia emblema Legiunii a V-a Macedonică, care-și avea garnizoana în Dacia. Pe o monedă de la împăratul Filip cel Tânăr apare Dacia, reprezentată prin figura unei femei având la picioare un vultur cu o cunună de lauri în cioc. În epoca creștină era firesc ca în locul cununii de laur să apară crucea în ciocul vulturului heraldic.

Pe monedele domnești se observa pe revers *stema de familie a ducelui Basarabă,* care reprezenta un scut împărțit în două câmpuri. Câmpul din dreapta era alb, iar cel din stânga cuprindea patru bare transversale. Vulturul din stema Munteniei nu are nimic comun cu *turul* – șoimul "turco-tătar" sau "vodul ostiac", cum se crede de unii.

Însemnele Domniei erau coroana cu cinci raze, uneori trilobate, împodobită cu pietre scumpe, spada și buzduganul, care țineau locul sceptrului. Uneori Domnii, ca bunăoară Mircea cel Bătrân, sunt înfățișați ținând într-o mână spada, iar în alta globul cruciger, după pilda împăraților bizantini și germani. Peste umeri era aruncată *mantia* sau *hlamida* domnească, sumeasă pe umărul drept și încheiată cu o copcă. Mai târziu, în timpul supremației otomane, însemnele Domniei erau simbolizate printr-un *steag cu două tuiuri,* prin *sabie* sau *hanger,* iar mantia domnească prin *cabanița* sau *hervanea.*

8. Județele, târgurile și satele

Țara era împărțită în *judecii* sau *județe,* slavonește *sudstvo,* care în cursul veacurilor și-au schimbat de mai multe ori numele și circumscripțiile. Din secolul al XIV-lea ni s-au păstrat numai foarte puține nume de județe, ceea ce nu înseamnă însă că multe nu existau anterior. Astfel, se amintește de județul *Jaleșului,* numit astfel după pârâul *Jaleș,* ale cărui ape de munte, unindu-se cu cele ale Sohodelului și Bistriței, se vărsau în Tismana. Mai la est spre Olt era județul *Vâlcea.* În secolul următor se face mențiune de județul *Motrului,* județul *Balta* la Dunăre, județele *Jiul din deal – Gori Jiin –* și *Jiul din vale – Deli Jiin* – de unde derivă numele județelor *Gorj* și *Dolj.* Județele *Jaleș* și *Motru* apar unite în județul *Mehedinți,* nume ce stă în legătură cu *Mehadia* de dincolo de munți, din valea *Belei.* Între județele *Gorj* și *Vâlcea* era județul *Gilort,* după râulețul cu același nume care se varsă în Jiu, mai sus de gura Motrului. Între Jiul și Oltul inferior se întindea județul *Romanați,* numit astfel după legendarul Roman.

Dincoace de Olt, în Muntenia, se găsea vechiul județ al *Argeșului,* care la răsărit se mărginea cu județul *Pădureț,* care și-a pierdut numele, unindu-se cu județul *Muscel.* Mai la est se întindeau județele *Dâmbovița, Prahova* și *Săcuieni,* mărginindu-se la sud cu județul *Olt, Teleorman, Ilfov* și *Vlașca.* Cu județele *Buzău, Râmnic, Ialomița* și *Brăila* se încheie seria județelor muntene, care, după cât vedem, se numeau în cea mai mare parte după râurile care le străbăteau. Excepție fac numele județelor *Vlașca* și *Teleorman,* a căror origine s-a arătat mai sus, iar numele *Brăila* pare să stea în legătură cu descălecătorul localității *Brail* sau *Brăilă.*

Prea puțin cunoscute sunt și vechile capitale de județe. Cele mai multe dintre acestea nu erau decât târguri primitive, așezate de regulă în centrele de comunicație. O străveche așezare românească era *Câmpulungul Muscel,* lângă care se așezară din vreme și coloniștii sași, care constituiră acolo o comunitate săsească pe lângă cea românească. Căpetenia acestei comunități era comitele *Laurențiu,* a cărui piatră funerară se păstrează în cloașterul catolic din Câmpulung arătând că acolo este

înmormântat (*Laurentius comes de Longo-Campo*), mort în anul 1300. O așezare veche și întărită era *Târgoviștea*, deopotrivă cu *Brăila* și *Târgul de Floci* de la gura *Ialomiței*. Vadul de la *Giurgiu* avea și el o mare importanță, nu numai strategică ci și comercială, de aceea vechea așezare de acolo fu și ea înzestrată cu turn de apărare. Asemenea fortificații se găseau și la *Turnu*, în fața Nicopolei bulgare, cunoscută ca cetate încă din epoca romană, deopotrivă *Turnu-Severinului*, fosta reședință a banului de Severin. Alte așezări orășenești erau *Craiova*, *Târgu-Jiului*, *Târgu-Gilortului* sau al *Bengăi*, *Râmnicu-Vâlcei*, *Pitești*, *Slatina*, *Târgușorul*, numit și *Novum Forum*, adică *târg nou*, la sud-vest de Ploiești, care apare numai târziu în mărturiile istorice. *Târgul Săcuieni*, centrul comercial și administrativ al județului cu același nume, dispărut astăzi, trebuie căutat undeva în valea Teleajenului. În sfârșit *cetatea – grad – București*,[12] de care face mențiune un hrisov din 1470. De cetatea Târgoviștea Dâmboviței, adică *Târgoviștea* și despre pârcălabul Drăgan, care repurtase sub zidurile ei o strălucită izbândă asupra ungurilor, se face mențiune în 1369. De aceeași *cetate a Dâmboviței* se face mențiune și într-un privilegiu comercial din 1413.

Comandanții acestor cetăți îndeplineau, pe lângă atribuțiile lor militare, și administrația civilă a județului în cuprinsul căruia se ridică cetatea. De aceea șefii județelor se numeau la început *căpitani*, latinește *capetanei* sau *comites castrorum*, nemțește *Burggraf*. Sub influența săsească termenul de *Burggraf* s-a încetățenit și în Țara Românească sub forma de *pârcălab*, cum continuară să se numească șefii județelor.

Orașele, sau mai bine zis *târgurile* din Țara Românească, s-au dezvoltat cu timpul din așezări rurale, situate la întretăierea văilor și la răscrucile drumurilor de comerț. Astfel, se explică faptul că numele lor se găsesc menționate mai întâi în privilegiile comerciale, conferite de Domn negustorilor indigeni și străini. Ele s-au dezvoltat din sate, cărora li s-a insuflat viața orășenească sub influența săsească din Dacia transilvăneană. În fruntea administrației târgurilor stătea *județul – Richter* – asistat de 6 – 12 *târgoveți*, numiți *pârgari* după nemțescul *Bürger*, care se alegeau dintre *oamenii buni și bătrâni* ai târgului. În acest sfat sau consiliu orășenesc cădeau toate îndatoririle edilitare, precum și aplanarea conflictelor și neînțelegerilor dintre târgoveți. Administrația orășenească stătea sub controlul *pârcălabului județean*, care era ajutat de un organ special al său, numit *vornic*. Orașele și târgurile își aveau pecetea lor cu emblemă. Pecetea Câmpulungului, bunăoară, ce înfățișa o pasăre heraldică, iar pecetea Piteștilor avea o simplă cruce cu inscripția împrejur. În pecetea Bucureștilor era reprezentată Sf. Maria cu pruncul Isus în brațe.

Satele și cătunele erau destul de numeroase. Ele se constituiau de regulă din coborâtorii aceluiași strămoș. Ele se cârmuiau de un sfat compus din oameni buni și bătrâni, care aplanau certurile dintre săteni și hotărau asupra impunerilor – *cișluirea*. Prin *curături* sau *răsături* de pădure și *săcături* de mlaștini și iazuri, sătenii puteau cuprinde pământ pe socoteala lor.

Populația indigenă sporea mereu prin imigrări românești din *Dacia* transilvăneană și din *Banatul* timișan, cu toate că regii Ungariei se străduiau să oprească exodul populației românești în Transalpina. Târgurile de sub munte adăposteau și comunități săsești, care trăiau acolo după destinele și obiceiurile lor de acasă. În județul *Săcuieni* sau *Saac* pătrunseseră secui, iar în orașele de la Dunăre se aciuiseră numeroși greci. Imigrația *bulgară* și *sârbă* de dincolo de Dunăre năzuia mai mult spre sate, dar fără să primejduiască câtuși de puțin caracterul etnic românesc al țării. Proprietarii dețineau moșiile pe care erau așezate satele; acestea se împărțeau în sate *domnești*, sate *mânăstirești* și sate *boierești*. Pe lângă acestea se găseau și sate de moșneni, adică de coproprietari care scoborau de regulă din același strămoș, după care se și numea adeseori satul. În satele *domnești*, *mânăstirești* și *boierești*, căpetenia satului se numea *proprietar*, în satele de moșneni, primarul și ajutoarele sale se desemnau de către *săteni*. Primarul asculta de ordinele pârcălabului sau vornicului și se numea uneori chiar însuși *pârcălab* sătesc.

Spre deosebire de satele de coloniști germani, descălecați dintr-odată într-un anumit loc, sub conducerea unui locator, constituind o comunitate bine închegată, satele românești erau aglomerări de gospodării individuale, răspândite prin văi și ponoare scutite de intemperii și greu accesibile năvălitorilor străini. Casele se construiau din lemn, cu fața spre soare. La șes casele se construiau din plăși de nuiele umplute cu lut. Nu lipseau nici *bordeiele* săpate în pământ. Dintr-un act din 1374 aflăm că mulți săteni români locuiau și "în *corturi*, pe pășuni, păscând vitele, din care ei aveau foarte multe".

În fața acestor așa de puternice manifestări de viață așezată se evidențiază cu mult netemeinicia teoriei acelor care priveau pe

români ca imigrați veniți de curând din Balcani sau descălecați cu legendarul Negru-Vodă din Făgăraș.

9. Ctitoriile voievodului Basarabă și sfârșitul glorioasei sale domnii

Arătasem mai sus că Basarabă își avea reședința la Câmpulung, unde rezidaseră probabil și înaintașii săi *Seneslau* și *Tihomir*. În preajma palatului domnesc, voievodul ridică pe la anul 1315 frumoasa și solida biserică domnească, prima clădire de piatră de acest fel în țara sa, care era destinată să servească și ca gropniță domnească. Existența unei biserici domnești în capitala unui voievodat așa de puternic și bine consolidat, cum era Țara Românească, presupune o organizare monahală care să consfințească Domnia. Este deci mai presus de orice îndoială că pe lângă curtea voievodului Basarabă de la Câmpulung trăia și un *arhiereu* care săvârșea slujbele bisericești cu binecuvântarea mitropolitului de la Ohrida. Asemenea *episcopi* slujeau și în *episcopia cumanilor* de la Milcov. Recunoașterea canonică a acestei chiriarhii urmă să fie dobândită din partea Patriarhiei din Constantinopol numai sub fiul și urmașul său, Alexandru, la 1359. Se pare însă că situația prea excentrică și izolată a țării sale mărite cu *banatul oltean* și cu *părțile tătărești* determinaseră pe neobositul voievod să se gândească la alegerea unei noi localități pentru reședință. În alegerea sa, Basarabă se opri la valea Argeșului, care îi deschidea mai bine calea spre părțile tătărești, dar și spre banatul oltean și Dunăre. Valea aceasta mai avea avantajul de a fi apărată la nord de *Cetatea lui Negru Vodă de la Poienarii* contra unor atacuri prin surprindere din partea ungurilor din Dacia transilvăneană. Ținând seama de aceste considerații, Basarabă alese locul de la *Curtea de Argeș* de astăzi pentru noua sa reședință, începând să clădească acolo, pe lângă curtea sa propriu zisă, și *vechea biserică domnească*, o capodoperă a arhitecturii de factură bizantină din secolul al XIV-lea.

Basarabă a ridicat biserica din temelie și a adus-o sub acoperiș. Moartea îl cuprinse cu biserica neterminată. Unul din meșteri a însemnat pe peretele nordic, încă netencuit, că în anul 6860 (1352) la Câmpulung a murit marele Basarabă Voievod. Grafitul acesta descoperit de curând sub tencuiala bisericii domnești de la Curtea de Argeș pune capăt diverselor polemici în legătură cu domnia și moartea lui Basarabă, care muri în reședința sa din *Câmpulung*, la adânci bătrâneți, în anul Domnului, 1352. Osemintele sale au fost depuse de veșnică odihnă în cripta bisericii din Câmpulung, dar piatra tombală care-i acoperea de bună seamă mormântul nu s-a păstrat. Numai pe peretele de la apus din pronausul bisericii se află chipul întemeietorului Țării Românești, care împreună cu fiul său, Alexandru, închină ctitoria lor Sfântului Gheorghe. Icoana ctitorială este însă târzie, de pe timpul lui Matei Basarab, care, ca restaurator al bisericii, apare și el ca ctitor alături de bătrânul Basarabă. Astfel, s-a săvârșit după o îndelungată și rodnică domnie Basarabă, întemeietorul Țării Românești, care în cinstea lui s-a numit și Țara lui Basarabă sau Basarabia. Lărgitor al granițelor țării dinspre unguri și tătari, rânduitor al așezămintelor dinlăuntru și victorios pe câmpul de luptă, Basarabă, ca fondator al dinastiei, a lăsat urmașilor săi un stat român bine consolidat în cele interne și temut și respectat în cele externe. De aceea, numele său stă în fruntea ctitorilor Țării Românești.

Dar Basarabă este totodată și întemeietorul dinastiei Basarabilor, precum *Carol cel Mare* a fost întemeietorul dinastiei *Carolingienilor* sau *Rurik* al *Rukovilor*, *Piast* al *Piastilor*, *Asan* al *Asăneștilor* ș.a. Nu este deci nici o greșeală să se vorbească astăzi de dinastia *Basarabilor*, cum se susținea într-o lucrare mai recentă asupra lui Mircea cel Bătrân, ci dimpotrivă, un mare adevăr istoric.

Pecetea lui Pătrașcu - Vodă

Capitolul III

DOMNIA VOIEVODULUI ALEXANDRU BASARAB ȘI ÎNTEMEIEREA MITROPOLIEI UNGRO-VLAHIEI

1. Domnia voievodului Alexandru Basarab
2. Biserica românească sub jurisdicția mitropoliei din Ohrida
3. Reînnoirea relațiilor cu Patriarhia din Constantinopol
4. Limba liturgică slavonă
5. Sfârșitul domniei voievodului Alexandru și piatra tombală de pe mormântul său de la Câmpulung

1. Domnia voievodului Alexandru Basarab

Succesorul lui Basarabă a fost fiul său *Alexandru*, numit și *Nicolae* (1352 - 1364), în domnia Țării Românești, la a cărei lărgire și consolidare internă contribuise ca asociat la domnia părintelui său. Ajungând *singur stăpânitor*, Alexandru urma să recunoască pe regele Ludovic ca pe domnul său natural - *pro domino suo naturali*, adică să-i prezinte omagiul de vasalitate după uzanțele timpului. Dintr-o diplomă regală aflăm însă că Alexandru ezită a recunoaște - *recognoscere renuebat* - suzeranitatea regelui ungar. Cauza care impunea voievodului o asemenea atitudine rezervată era fără îndoială împrejurarea că regele primise la curtea sa pe mai mulți boieri munteni ostili Domnului muntean și care, refugiindu-se în Ungaria, unelteau de acolo contra acestuia. Asemenea pribegi nemulțumiți erau Nicolae, Stanislau, Ladislau cu fiul său Carapciu, Neagu și alții, cărora regele Ludovic le recunoscu titlul de grofi sau conți - *comites* - și-i miluise cu moșii în Banatul timișan și în Dacia transilvăneană ca să fie gata oricând pentru o eventuală incursiune în Țara Românească. Era deci mai mult decât firesc ca Alexandru să refuze recunoașterea regelui ca domn al său natural și să-i ceară cuvenitele explicații în urma schimbului mai multor *scrisori* și a încheierii mai multor *pacte* de care fac mențiune documentele timpului. După obținerea acestora, Alexandru prestă regelui omagiul de vasalitate și restabili raporturile normale cu puterea suzerană.

Relațiile cu Ungaria se normalizară și mai mult prin căsătoria fiicei lui Alexandru, Elisabeta, cu palatinul Ungariei, *Ladislau de Opalia* (Oppela), precum adeverește inscripția ce s-a păstrat pe altarul Sfintei Elisabeta din Catedrala din Oradea. De altfel, însuși Alexandru era căsătorit a doua oară cu contesa catolică *Clara de Doboca*, pe lângă care stărui însuși papa de la Roma ca să înduplece pe fiica ei *Anca* să treacă la catolicism. Sub presiunea soției sale catolice pare să fi recunoscut Alexandru jurisdicția episcopatului catolic din Alba Iulia asupra catolicilor din Țara Românească.

Normale și chiar prietenești erau relațiile cu țările slave din sudul Dunării. Una din fiicele sale, și anume *Ana*, era căsătorită cu principele *Sracimir* al Bulgariei, căruia părintele său, țarul Alexandru, îi lăsase stăpânirea *Vidinului*, *Diiul* cronicilor românești. Din îndemnul *țarinei* Ana s-a scris, în 1360, în orașul Vidin faimosul *sinaxar* al vieților femeilor sfinte, ce se păstrează în arhivele de la Gand. A doua fiică a ducelui Alexandru, *Anca*, se căsătorise cu *Ștefan Uroș*, fiul țarului sârb, Ștefan Dușan.

2. Biserica românească sub jurisdicția mitropoliei din Ohrida

Împăratul Justinian, în anul 535, a supus pe credincioșii creștini de limba latină din Romania jurisdicției arhiepiscopului din *Justiniania Prima*, care era supus jurisdicției canonice a papei de la Roma. Dependența aceasta de Roma a dăinuit până în timpul luptelor iconoclastice când, în anul 726, împăratul *Leon Sirianul* îi aduse sub jurisdicția bisericească a patriarhului din Constantinopol. Schimbarea aceasta de jurisdicție nu însemna însă trecerea de la *catolicismul latin* la *ortodoxismul grecesc*, fiindcă pe vremea aceea ruptura între cele două biserici încă nu se

produsese.

Măsura aceasta trezi însă protestul papei, care nu putea îngădui această știrbire a autorității sale din Romania. Conflictul dăinui multă vreme. Pentru aplanarea lui, împăratul *Vasile I* convocă un sinod la Constantinopol, în anii 869 - 871, la care luară parte, pe lângă patriarhul din Constantinopol, și delegații patriarhiilor din Roma, Antiohia, Ierusalim și Alexandria. După dezbateri agitate, sinodul hotărî ca mitropolia *Ohridei* să rămână sub jurisdicția Patriarhiei din Constantinopol, întrucât credincioșii acestei eparhii făcuseră parte din imperiul roman sau bizantin. Legații papei ridicară însă protest împotriva acestei hotărâri, demonstrând că Dardania, Dacia și celelalte regiuni de la Dunăre *de la început și totdeauna au stat sub jurisdicția canonică a ponteficiului de la Roma.* Dar protestele papalității rămaseră fără nici un efect, întrucât mitropolia *Primei Justiniane*, care după distrugerea acestei localități își mutase reședința la *Ohrida*, pe malul lacului cu același nume din Macedonia, rămase sub jurisdicția bisericească a patriarhului din Constantinopol.

Astfel, se explică faptul că împăratul *Vasile al II-lea Bulgaroctonul*, reînnoind în 1019 actul de fundație a arhiepiscopiei de la *Justiniania Prima*, supuse pe *vlahii din Romania* arhiepiscopului de la *Ohrida*, unde se mutase între timp reședința episcopală de la *Justiniania Prima*. Într-un act din 1157, arhiepiscopul *Ioan* din Ohrida se intitula arhiepiscop al *Primei Justiniane*. Hrisovul împăratului *Vasile al II-lea* fu reînnoit la 1272 de împăratul *Mihail Paleologul*, al cărui delegat de la conciliul de la Lyon (1274) contesta canonicitatea mitropoliei sârbești de la *Ipec* și a celei bulgărești de la *Târnova*, demonstrând că acestea luaseră ființă prin nesocotirea drepturilor și privilegiilor acordate de împăratul Justinian mitropoliei *Primei Justiniane* și a succesoarei ei de la *Ohrida*. Așa fiind, arhiepiscopia Ohridei era considerată ca o *eparhie a vlahilor*, precum se vede aceasta și din însemnarea de pe foaia unui manuscris din secolul al XI-lea ce se păstrează la biserica Sf. Clementie din Ohrida, în care se pomenește de preotul Ioan al "preasfintei episcopii a vlahilor". La 1335 se amintește de un *episcopat al vlahilor* cu reședința la *Vranje*, iar mai apoi la *Lerin* sau *Prilep*.

În urma cuceririi Constantinopolului de către latinii cruciadei a patra și a proclamării noului *imperiu latin* în locul celui *bizantin*, mitropolia Ohridei ajunse, pe neașteptate, la o însemnătate nebănuită până atunci. Patriarhul din Constantinopol fugi împreună cu împăratul Teodor Lascaris la *Niceea*, astfel că pe teritoriul Peninsulei Balcanice steagul bizantin nu mai flutura decât în *Epir*, unde prințul bizantin *Mihai Angelos* (1204 - 1214) reușise să creeze cu ajutorul *vlahilor din Pind* un despotat independent politicește atât de *imperiul latin* din Constantinopol, cât și de împăratul bizantin din refugiul de la Niceea. Despotul Mihai înțelese să se desfacă și de Patriarhia din Constantinopol și să creeze o *biserică autocefală* pentru despotatul său. În scopul acesta el conferi, în calitatea sa de despot independent, *mitropoliei din Ohrida* un statut prin care i se acorda o deplină autocefalie.

Fratele și urmașul lui Mihai, despotul *Teodor* (1214 - 1230) nu se mai mulțumi cu titlul de despot ci el, cucerind Salonicul, se proclamă *împărat* cu gândul de a-și muta curând și reședința la Constantinopol, pentru a o lua astfel înaintea pribegilor de la Niceea. Încoronarea basileului *Teodor Angelos* se făcu cu tot fastul cuvenit împăraților bizantini. Ceremonialul bisericesc fu săvârșit de mitropolitul *Dimitrie al Ohridei* care înlocuia pe patriarhul din Bizanț, căci împăratul Teodor se grăbi să confirme autocefalia bisericii ohridene, investind pe mitropolitul Dimitrie cu drepturi *patriarhale*. În calitatea aceasta, arhiepiscopul Dimitrie așeză la 1223 coroana imperială pe capul despotului Teodor și îl investi cu mantia de purpură și cu sandale roșii, după datina bizantină. Înfrângerea basileului Teodor la Clocotnița (1230) puse însă capăt planurilor sale imperiale, în schimb *mitropolia Ohridei* continuă să se bucure încă multă vreme de autocefalia ei și după lichidarea imperiului latin din Constantinopol (1261) și restaurarea imperiului bizantin sub Paleologi.

Vlahii și grecii din Tesalia și din Vlahiile epirotice găseau în mitropolia Ohridei un puternic reazem contra catolicismului care, bucurându-se de protecția venețienilor, tindea să pătrundă tot mai adânc în hinterlandul epirotic. Ei țineau cu sfințenie la vechea lor eparhie decretând pe *latinii schismatici și lăudăroși* și refuzând să recunoască jurisdicția canonică a arhiepiscopului catolic din *Lepanto*. Pe de altă parte, *mitropolia Ohridei* se bucura de protecția despoților epirotici.

Influența ei slăbi numai în epoca de decadență a despotului care era încolțit din toate părțile, nu numai de sârbi și bulgari, ci și de bizantini. Aceștia, folosindu-se de luptele și rivalitățile interne, pătrunseră, în 1339, sub conducerea împăratului *Ioan Cantacuzino* în Epir, ocupaseră despotatul și încredințară administrația arhontului *Ioan Angelos* (1339-1349). Între condițiile de supunere a epiroților era și aceea care impunea mitropolitului din Ohrida să renunțe la autocefalia sa și să reintre împreună cu episcopii săi sufragani sub jurisdicția canonică a patriarhului ecumenic

din Constantinopol, ceea ce s-a întâmplat pe la anul 1340, când în *Țara Românească* domnea voievodul Basarabă. Tradiția istorică din toate țările noastre a păstrat amintirea vechilor legături bisericești cu Ohrida care, după cât se vede din cercetările recente, se bizuiau pe vechi temeiuri istorice.

3. Reînnoirea relațiilor cu Patriarhia din Constantinopol

Era firesc ca, în urma renunțării mitropoliei din Ohrida la autocefalia ei, biserica română din stânga Dunării să reintre sub jurisdicția canonică a patriarhiei ecumenice. Tratativele în scopul acesta începuseră de multă vreme. Hotărârea patriarhiei întârzia însă, fiindcă o domnie nerecunoscută încă de statele vecine nu putea să aibă o episcopie canonică. Aflăm doar din tomosul patriarhului *Calixt* din mai 1359 că voievodul Alexandru solicitase *nu o dată, ci de mai multe ori prin scrisori, ca să fie de acuma înainte și mereu, atât el, cât și toată această stăpânire și domnie sub judecata bisericească a patriarhiei și să primească un arhiereu care să fie hirotonosit de patriarh, să facă parte din sfântul sinod patriarhal și să-l aibă pe acesta ca păstor legiuit a toată Ungrovlahia.*

Concomitent cu demersurile pe lângă patriarhie, Alexandru căută să găsească și persoana potrivită pentru ocuparea noului scaun mitropolitan. Candidați se găseau destui, căci în urma năvălirii tătarilor și turcilor în regiunile pontice și anatolice, mulți chiriarhi greci își pierdeau eparhiile, fiind siliți să rătăcească prin părțile creștine ca "adunători de pomeni", precum aflăm din unele mărturii contemporane. În situația aceasta ajunsese și episcopul *Ioachint* din *Vicina* cu titlul de *Sotiriopolis*, care fusese izgonit de tătari din scaunul său episcopal și silit astfel să schimbe cârja pastorală în toiag de pribegie. Astfel ajunse episcopul pribeag la curtea voievodului Alexandru de la Argeș pentru a-i oferi serviciile sale duhovnicești. Domnul primi pe arhiereu cu multă bunăvoință și stărui pe lângă patriarhie pentru recunoașterea sa canonică ca arhiepiscop și *mitropolit al Țării Românești.*

Din cuprinsul tomosului patriarhal aflăm că voievodul chemase inițial pe Ioachint pe lângă dânsul și ceruse să se mute la Argeș, ceea ce chiriarhul a și făcut. Patriarhul nu avea decât să binecuvânteze această strămutare și să-i dea întărirea canonică, hotărând ca *după moartea acestuia să se aleagă altul și hirotonosindu-se de prea sfânta mare biserică a lui Dumnezeu, cea păstorită de dânsul, să se trimită de la Constantinopol ca păstor și arhiereu legiuit a toată Ungrovlahia.* Astfel, se ajunse prin grija și stăruirea lui Alexandru la înființarea *mitropoliei Ungrovlahiei* și la recunoașterea jurisdicției canonice a patriarhatului ecumenic de la Constantinopol.

Titlul oficial al noului arhiereu era *mitropolit a toată Ungrovlahia și exarh al plaiurilor.* Mitropolitul Ungrovlahiei era totodată și exarhul, adică locțiitorul patriarhului în regiunea plaiurilor. Ce se înțelege sub aceste *plaiuri,* care în limba bisericească paleoslavă apar sub numele de *zaplaninskjî?* Cuvântul românesc de plai corespunde slavonescului *planina,* care înseamnă *munte,* dar și *drumurile de munte.* Slavonescul *zaplanina* înseamnă deci regiune de dincolo de munți, în specie de dincolo de Carpați. Dincolo de Carpați se întindea Banatul și Dacia transilvăneană, provincii populate de numeroși credincioși români, care până atunci ascultau și ei de mitropolia Ohridei.

Prin tomosul din 1359, patriarhul scoase și pe *credincioșii români din Banat și Dacia transilvăneană* de sub jurisdicția bisericii ohridene, îi supuse jurisdicției sale canonice și numi pe *mitropolitul de la Argeș locțiitor sau exarh* al său. Soluția aceasta denotă mare iscusință diplomatică din partea patriarhului care, neputând obține de la regele apostolic al Ungariei adeziunea pentru crearea unei episcopii ortodoxe pe seama credincioșilor români din Banat și Dacia transilvăneană, îi primi pe aceștia sub jurisdicția sa directă și institui pe mitropolitul Ungrovlahiei ca locțiitor sau exarh al său pentru provinciile de dincolo de plaiuri sau zaplaninice.

Cum însă după normele canoanelor bisericești o mitropolie nu putea rămâne fără episcopi sufragani, patriarhul se grăbi să trimită în Țara Românească și doi candidați de episcopi în persoanele lui *Daniil Kritopulos* și *Anthemios.* Dar cum se făcuseră fără consultarea voievodului Alexandru, el nu se arătă dispus să le dea urmare, rămânând ca neînțelegerile acestea să fie aplanate numai de către Vladislav, fiul și urmașul lui Alexandru.

4. Limba liturgică slavonă

Sfânta Scriptură a apărut mai întâi în limbile *ebraică, grecească* și *latină.* Aceste trei limbi rămăseseră până la finele secolului al IX-lea singurele limbi *sfinte* în care era îngăduită propovăduirea credinței creștine. Românii primiră învățătura mântuitoare în *limba latină,* care rămăsese la ei limba liturgică, până la recunoașterea unei a patra *limbi sfinte,* care era limba *paleoslavonă.* Aceasta fusese limba vorbită de semințiile slave care pătrunseseră în

secolul al VII-lea până în părțile Salonicului. Frații *Chiril* și *Metodiu* deprinseseră bine această limbă când primiră în anul 862 invitația ducelui *Rastislav din Moravia* să vină acolo și să propovăduiască învățătura creștină, pe care o îmbrățișase ducele cu întreg poporul său. Ca să poată fi mai ușor înțeleși de noii creștinați moravi, frații din Salonic începură să traducă Sfânta Scriptură în *limba paleoslavă*, cunoscută lor de acasă. Pentru scrierea în această limbă, Chiril a născocit un alfabet propriu, numit *glagolitic*, folosindu-se în bună parte de minusculele grecești. Un învățăcel al lui Chiril, cu numele de *Clementie*, a simplificat mult alfabetul glagolitic și l-a numit după dascălul său *chirilic*, așa cum a fost el multă vreme în scrisul românesc, și cum a rămas și până astăzi în scrisul bulgarilor și rușilor.

Împotriva recunoașterii unei noi limbi sfinte se ridicară *trilingviștii*, adică apărătorii celor trei limbi sfinte de până atunci, adică a limbilor ebraică, greacă și latină. Dar "apostolii slavilor" Chiril și Metodiu înțeleseră să lupte cu succes împotriva acestei prejudecăți și să-și mențină punctul lor de vedere. Este adevărat că după moartea "apostolilor", aderenții lor fură izgoniți din Moravia, unde triumfaseră trilingviștii, determinând pe moravi să recunoască limba liturgică latină. Dar discipolii lui Chiril și Metodiu se răspândiră în țările vecine, unde propovăduiră Sfânta Scriptură în limba paleoslavă. O cronică moravă mai târzie arată ca urmași ai lui Chiril pe *Bezirad* în Rusia, pe *Wiznog* în Sarmația, pe *Zandov* în Dacia, pe *Navrok* în Rusia, pe *Moznopon* în *Alpibus Valahicis* și pe *Oslav* în Silezia. Firește că la românii din Dacia și din Carpați putea fi vorba doar de întărirea credinței și de tălmăcirea ei în limba în care românii primiseră învățătura lui Hristos și nicidecum de propovăduirea ei ca la semințiile păgâne din vecinătate. Dar cei mai mulți din învățăceii lui Chiril se refugiaseră în Bulgaria, ca *Goroz*, *Clementie*, *Laurentie*, *Naum*, *Sava*, *Anghelar* ș.a. care găsiră în slavii de acolo aderenți zeloși ai noii credințe. Ei câștigară pe însuși țarul *Boris* (853 – 888) ce fusese creștinat de curând pentru propovăduirea învățăturii creștine în noua limbă liturgică paleoslavă.

Țarul Boris primise botezul la 864, având naș pe însuși împăratul *Mihail al III-lea*. După nașul său, Boris primi și numele de Mihail. Curând însă se rupseră relațiile de prietenie dintre fin și naș. Țarul Boris înțelegea că și bulgarilor săi li se cuvine un *patriarh* propriu, o cerere la care împăratul bizantin nu putea consimți. Atunci Boris se adresă *papei* de la Roma cu o asemenea cerere. Papa *Nicolae I* trimise, la 866, pe episcopul *Formosus* ca delegat papal în Bulgaria pentru a se încredința la fața locului despre temeinicia pretențiilor bulgare și a hotărî apoi în cunoștință de cauză. Răspunsul acesta mulțumi pe Boris, care primi bine pe episcopul Formosus, arătându-se chiar dispus să recunoască supremația canonică a papei asupra bisericii bulgare.

Dar în anul următor, *867*, se produse o schismă în biserica creștină. În scaunul Patriarhiei din Constantinopol fusese ridicat un laic cu numele *Fotie*, care, cu nesocotința normelor canonice, parcursese într-o singură zi toate treptele ierarhice de la laic la patriarh. Papa Nicolae nu recunoscu pe noul patriarh ales cu nesocotirea canoanelor bisericești și aruncă anatema asupra lui. Patriarhul Fotie, la rândul său, nu se lăsă mai prejos și excomunică pe papa de la Roma. Noul împărat *Vasile I Macedoneanul* puse însă curând capăt schismei din biserică, destituind pe *Fotie* și convocând un sinod la Constantinopol pentru aplanarea schismei. Sinodul se întruni la 870 și schisma fu aplanată.

La acel sinod apărură și delegații țarului Boris, cerând ca deodată cu aplanarea schismei din biserică să se rezolve și chestiunea jurisdicției canonice asupra bisericii bulgare. Sinodul delegă pe cei 4 patriarhi din Orient ca împreună cu delegatul papei de la Roma să soluționeze această problemă. Cei patru patriarhi din răsărit hotărâră ca bulgarii care fuseseră creștinați prin bizantini să rămână sub jurisdicția canonică a patriarhiei grecești din Constantinopol. Legatul papei susținea însă, cu drept cuvânt, că vechile provincii romane: *Epirul*, *Iliria*, *Tesalia*, *Ahaia*, *Moesia*, *Dardania*, *Prevali* și *Dacia* depindeau din vechime de scaunul patriarhal din Roma, iar pe timpul când bulgarii au fost creștinați, țările menționate mai sus se găseau de fapt sub jurisdicția canonică a Romei, ascultând de arhiepiscopul de Salonic, ca delegat al papei, iar de la Justinian încoace, de arhiepiscopul de *Prima Justiniania*, care în cursul vremii își mută reședința la *Ohrida*. Patriarhii din răsărit nu ținură însă seama de argumentele delegatului papal, ci rămaseră la hotărârea lor, ca bisericile creștine din țaratul bulgar să rămână supuse jurisdicției patriarhiei grecești de la Constantinopol. Țarul *Boris-Mihail* primi hotărârea aceasta, cu atât mai mult cu cât patriarhii greci recunoscură bisericii bulgare dreptul de a se folosi de limba liturgică paleoslavă ca *a patra limbă liturgică* pe lângă cele trei recunoscute până atunci.

Îndată după recunoașterea jurisdicției patriarhale, țarul Boris Mihail expulză din Bulgaria pe delegatul papei, în persoana episcopului *Formosus*, care fu ridicat apoi în scaunul pontifical, păstorind între anii 891 – 896. Deodată cu bulgarii recunoscură și *românii din Balcani* jurisdicția bisericească a

patriarhului din Constantinopol, desfăcându-se de Roma. *Cronica anonimă a Moldovei* relevă un mare adevăr istoric când susține că pe timpul papei Nicolae I *"strămoșii românilor s-au despărțit de latini"*.

O veche colecție de biografii ale țarilor bulgari, cuprinse în *Carst-venik*-ul lui *Paisie* și copiate după manuscrise mai vechi pe la mijlocul secolului al XII-lea, arată că "țarul *Asan* ar fi silit pe vlahi, care până atunci citeau în limba latină, să se lepede de mărturisirea romană și să nu mai citească în limba latină, ci în cea bulgară – adică paleoslavă – poruncind să i se taie limba celui ce va citi în limba latină, și de atunci au început să citească în bulgărește".

În continuare se arată că vlădica *Teofilact* ar fi "curățit Vlahia de eresuri, deoarece vlahii primiseră crezul latin, la început ei citeau latinește, fiind cu latinii de același neam și de aceeași limbă". Este adevărat că împotriva autenticității acestui *Carat-Venik* s-au ridicat critici destul de serioase, dar deși târzie, mărturia aceasta ne înfățișează fapte care se adeveresc prin însăși firea lucrurilor. Mitropolia *vlahică* a Ohridei fusese cuprinsă în primul țarat bulgar în Macedonia. Era firesc ca, în urma recunoașterii jurisdicției patriarhale, chiriarhul Ohridei, să fi fost silit să rupă relațiile de până atunci cu Roma și să elimine și limba liturgică latină din bisericile eparhiei sale și să o înlocuiască cu limba paleoslavă acceptată de oficialitatea bulgară. Cum biserica română din stânga Dunării depindea în cele canonice de Ohrida, a fost silită și ea să-și însușească noua limbă liturgică paleoslavă și să o mențină până la înlocuirea ei cu cea română.

Pentru ca limba paleoslavă să se poată menține ca limbă liturgică era nevoie ca susținătorii ei să se îngrijească de tălmăcirea în această limbă, pe lângă textul Sfintei Scripturi, și a diverselor cărți rituale, fără de care nu se putea săvârși cultul divin. Astfel, au fost traduse din grecește, pe lângă cărțile fundamentale ale Sfintei Scripturi, și diverse cărți dogmatice, omiletice și ascetice, cu un cuvânt aproape toate cărțile sfinte pe care le găsim, fie tipărite, fie în manuscris în colecțiile de cărți liturgice slavone din România.

Dar literatura aceasta în limba paleoslavă nu era accesibilă decât unui număr foarte redus de clerici, care numai grație cinului lor sacerdotal erau ținuți să o cunoască. Dacă liturghia și funcțiile rituale se săvârșeau în limba paleoslavă, credincioșii se rugau în limba lor maternă, cum se întâmplă aceasta până astăzi în biserica catolică, unde liturghia se face latinește, o limbă necunoscută credincioșilor. Este o mare eroare a crede că în sferele superioare ale societății românești de atunci se vorbea slavonește, precum grecește mai târziu sau franțuzește astăzi, cum credeau unii istorici.

Lupta pentru introducerea limbii naționale în biserică a fost începută numai pe la începutul secolului al XV-lea, în apus prin reformatori ca *Wiclif*, *Huss*, *Calvin* și *Zwingli*, trezind o nouă spiritualitate în Europa, care și-a făcut drum și în țările românești, unde norodul asista pasiv la slujba dumnezeiească, fără să înțeleagă ceva din tainele ei mântuitoare, fiindcă ea se săvârșea într-o *limbă pretinsă sacră*, dar pe care credincioșii nu o înțelegeau. De aceea, s-a început cu traducerea cărților sfinte în românește pentru ca norodul care nu cunoștea limba slavonă să le înțeleagă mai bine. La opera aceasta a contribuit foarte mult și faptul că numărul cărturarilor care cunoșteau limba paleoslavă scădea mereu fără să mai poată fi completat din afară, în urma risipirii statelor slave din Balcani, cum erau Bulgaria și Serbia, și a decadenței culturii slavone bisericești sub stăpânirea otomană.

5. Sfârșitul domniei voievodului Alexandru și piatra tombală de pe mormântul său de la Câmpulung

Voievodul Alexandru a continuat și a desăvârșit opera de consolidare a statului muntean, începută cu atâta pricepere și râvnă de părintele său Basarabă. El a asigurat liniștea țării printr-o politică de înțelegere cu regele ungar și cu țarii din Bulgaria și Serbia, cu care intrase în raporturi matrimoniale. Întemeierea mitropoliei Ungrovlahiei și reînnodarea raporturior canonice ale bisericii române cu Patriarhia ecumenică din Constantinopol rămân unele din cele mai remarcabile fapte istorice ale domniei sale. Pentru întărirea relațiilor bisericești cu Orientul ortodox, Alexandru a căutat legături și cu mânăstirile de la muntele *Athos*, deschizând seria ctitoriilor românești acolo. El a înlesnit prin pioasa sa dărnicie la clădirea turnului celui mare de la mânăstirea *Cutlumus* din Sfântul Munte, precum aflăm acestea din cuprinsul unui hrisov descoperit de curând. El a continuat construcția bisericii domnești de pe lângă curtea sa de la Argeș, pe care urmașii săi o împodobiră apoi cu minunate fresce. Moartea l-a surprins la Câmpulung, unde o preafrumoasă piatră de mormânt arată locul din biserica domnească unde odihnesc osemintele sale. Inscripția arată în stilul ei lapidar că: *"În luna Noembrie 16 zile, a răposat marele și singur stăpânitor domn Ion Nicolai Alexandru Voevod, fiul marelui Basarabă, în anul 6873 (1364), indictionul 3, Veșnica lui amintire"*.

B. ÎN TRANSDANUBIA RĂSĂRITEANĂ

Capitolul IV

DESCĂLECATUL PRINCIPATULUI MOLDOVEI

1. Alungarea tătarilor din Transdanubia moldovenească
2. Organizarea căpităniei de la Baia
3. Cucerirea comitatului de la Baia de către Bogdan și ridicarea lui la rangul de voievodat

1. Alungarea tătarilor din Transdanubia moldovenească

După fuga cumanilor în Ungaria, tătarii rămaseră stăpâni asupra regiunii dintre Carpați și Nistru, străbătută de râurile *Prut* și *Siret* cu afluenții lor *Suceava, Moldova, Bistrița, Putna* cu *Milcovul, Bârladul, Bahluiul, Jijia* ș.a. Toponimia unor piscuri dominante din Carpații moldovenești precum *Ceahlăul, Giumălăul, Rarăul* ca și a râurilor *Ciugur, Derelui, Tatarca, Cârlibaba* etc. păstrează până în zilele noastre amintirea hălăduirii hoardelor cumano-tătare pe meleagurile acestea. Și mai frecvente sunt toponimiile cumano-tătare în colțul dintre *Nistru* și *Dunăre*, numit *Bugeac*, nume tătăresc care înseamnă *colț* sau *unghi*. Acolo întâlnim până astăzi nume tătare de râuri și lacuri ca *Acalia, Hagider, Chirghiz, Catlabug, Covurlui, Cogâlnic, Ialpug* ș.a. Toponimia tătară este vârstată cu nume românești ca *Sărata* și *Lunga*, un afluent al Ialpugului. Vechea *simbioză româno-tătară* se evidențiază prin diminutivul *Ialpugel* din *Ialpug* sau prin faptul că alături de numele *bunar* și *cișmea* întâlnim noțiunea românească de *fântână*. Tătărescului *Taș-Bunar* sau *Tatar-bunar* îi corespund echivalentele românești de *Cișmea, Cișmeaua Văruită* sau *Fântâna-Zânelor*. Toponimicele de origină slavă în acea regiune sunt de dată recentă, ca *Bolgrad* sau *Necrosovca*.

Populația creștină din cuprinsul episcopiei Milcovului care se extindea asupra văii Siretului se compunea, pe lângă cumani și secui, din românii care ascultau de *pseudoepiscopii* lor de rit grecesc și papa se purta cu gândul să creeze pentru *"partea numeroasei națiuni românești care locuiește în hotarul regatului ungar de către tătari"* chiar o episcopie catolică separată de cea cumană. Din preocuparea papei de a atrage pe românii din Cumania la credința catolică se vede că numărul lor era acolo destul de mare, întrecând numărul secuilor și cumanilor. Iar după emigrarea cumanilor în Ungaria, populația din episcopia Milcoviei din valea Siretului se compunea aproape numai din *români*. Această populație autohtonă pătrunsese și în valea *Bistriței*, a *Moldovei* și a *Sucevei*, ajungând până la valea *Ceremușului* și a *Prutului* superior, pentru a întreține contactul cu *românii din Maramureș* și cu cei din părțile *Rodnei* și ale *Năsăudului*. *Carpații n-au format niciodată un zid despărțitor între frații de aceeași origine, limbă și credință religioasă.* Dimpotrivă, văile Carpaților au oferit românilor totdeauna scut și adăpost contra năvălitorilor și prin cărările de munte, cunoscute numai lor, au comunicat necontenit unii cu alții. În părțile acestea numărul românilor era destul de mare. În regiune se găseau și vechi așezări de coloniști străini ca *Baia, Siret, Suceava*, mai jos *Bacăul*, iar mai sus *Sipenitul*, care ascultau de tătari și le plăteau tribut. Un târgoveț din *Baia Moldovei* (*Moldava Baya*) semna în 1334, la Liov, ca martor *Alexandru Molda Owicz*, după originea sa din *Molden*, adică din Baia numită după cum îi spuneau sașii.

În jurul comunităților săsești se găseau sate românești. În *Analele Vescrenschiene* (*Voskrenskaja Letopis*), care reproduc vechea istorie a Rusiei până la anul 1347, se găsește anexată și o listă de târguri *rusești* și *moldovenești*. Între acestea din urmă se amintește de: *Bolgrad* (Cetatea Albă), *Cerna* (Cernăuți), *Roman-Toro* (Târgul Roman), *Nemeci* (Neamțu), *Corociunov* (Crăciuna), *Kamen* (Piatra Neamț), *Sociava* (Suceava), *Siret*, *Bania* (Baia Moldovei), *Ceczuna* (Țețin), *Gorodok* pe Ceremuș și *Hotin*, care este arătat ca târg *bulgaro-vlah*.

Viața lor politică și socială se scurgea în condiții asemănătoare cu ale conaționalilor din Transdanubia munteană și din Dacia transil-

văneană. Satele erau răspândite pe dealuri și coline, constituind *țări* și *judecii* sau cnezate, cu *judeci* sau *cneji* în frunte. Aceștia aplanau certurile dintre săteni și răspundeau în fața *eparhilor* tătari pentru dările cuvenite acestora. *Caimacamul* sau locțiitorul hanului *Bakciserai* din *Crimeea* își avea reședința la *Cetatea Albă*, pe care tătarii o rebotezaseră după limba lor în *Akkerman*.

Acolo îndură, pe la anul 1326, moartea de martir cucernicul *Ioan cel Nou*, originar din *Trebizonda*, care, sosind în interese comerciale la Cetatea Albă, fu denunțat autorităților tătare că ar fi venit să facă propagandă creștină în rândurile tătarilor. Adus în fața *eparhului* tătar, mucenicul fu somat să se dezvinovățească și să primească credința păgână. *Doctorii din Iudeea și din Persida* ar fi încercat în zadar să-l abată de la credința sa creștină. Atunci mucenicul fu chinuit și bătut până la sânge, legat de coada unui cal și târât prin cartierul evreiesc, unde unul dintre evrei sări de-i tăie capul. *Mucenicul Ioan cel Nou de la Cetatea Albă* a fost unul din primii martiri ortodocși. După o însemnare descoperită pe un acoperământ de potir în târgul Siretului și-ar fi găsit moarte de martiri, la 14 iunie 1340, alți doi călugări, *Blaj* și *Marcu*, misionari din ordinul franciscanilor.

Credincioșii catolici din Moldova se bucurau de sprijinul călugărilor franciscani care la 1345 aveau case și *custodii* la *Siret*, *Cotnar*, la *Baia Moldovei*, la *Cetatea Albă* și la *Chilia*, aparținând *vicariatului franciscan al Rusiei* (*Vicaria Rissiae*). În calitatea lor de misionari franciscani săvârșeau pretutindeni, unde lipseau clericii parohiali, funcțiile liturgice fără nici o opreliște.

Într-un act din 8 aprilie 1387 se amintește de custodele moldovean (*custos Moldoviensis*) *Nicolae Melzac*, care își avea reședința la mânăstirea franciscană din *Baia Moldovei*. O mânăstire franciscană ființa și la Siret, unde ar fi fost înmormântați la 12 februarie 1378 călugării franciscani *Luca* și *Valentin*, uciși în Livonia de barbarii care adorau arborii – *qui arborem adorant*. În Siret exista însă și o mânăstire a *călugărilor dominicani* aparținând *Societății fraților peregrini* a cărei rază de activitate cuprindea *Rusia Roșie*, *Podolia* și *Moldova*. Asociația fraților peregrini avea un statut propriu și o cârmuire misionară de sine stătătoare, desfăcându-se la 1377 de provincia dominicană a *Poloniei*, despărțire aprobată de papa Grigorie al XI-lea în ianuarie 1378. Mânăstirea fraților peregrini de la Siret se bucura în largă măsură de dărnicia și protecția cneghinei *Margareta* sau *Mușata*, maica Domnului Petru I.

Franciscanii predicau în *limba italiană*, câtă vreme *dominicanii* în *limba germană*, având în vedere numeroșii coloniști germani din nordul Moldovei. După relațiile cuprinse în *Analele Minoriților*, editate de *Wadding*, și-ar fi găsit moartea de martir la *Cetatea-Albă* (*Mauro Castrum*) călugărul minorit *Angello de Spoletto*. Încrezător în reușita indulgenței conferite celor ce vor participa la cruciada contra tătarilor, papa Ioan al XIII-lea reînființă, în 1332, vechiul *episcopat al cumanilor*, desemnând ca *episcop de Milcov* pe minoritul *Vitus de Monteferreo*, care nu veni să-și ia scaunul în primire, ca și urmașul său *Tom de Nympte*, din *ordinul augustinilor*, numit la 1347. La 1353, fu numit dominicanul *Bernhard* episcop al Cumaniei, dar nici el nu apăru în părțile necredincioșilor – *partes infidelium*.

Dar pe lângă intoleranța lor religioasă, tătarii nelinișteau cu invaziile lor necontenite atât *Dacia* transilvăneană cât și *Polonia*, astfel că locuitorii acestor țări nu mai făceau față măsurilor de apărare contra acestor păgâni prădalnici. Papii de la Roma, veșnic solicitați de credincioșii lor din Dacia și Polonia, nu conteneau de a îndemna creștinătatea apuseană, îndeosebi pe regele Ungariei, la cruciade împotriva acestor dușmani neîmpăcați ai creștinătății. La 1314, papa Clementie al V-lea oferi *indulgență* tuturor acelora care vor porni cu armele contra tătarilor. Papa Ioan al XII-lea reînnoi în 1334 edictul de indulgență. Apelul marelui pontif de la Roma găsi în fine ascultare la regele Ungariei *Carol Robert*, care însărcină în 1324 pe cneazul român *Pintea* cu paza granițelor dacice contra tătarilor, întreprinzând o contra ofensivă în țara lor – *in ipsorum Tartarorum*.

O campanie în stil mare contra tătarilor a fost întreprinsă însă numai în 1342 din ordinul regelui *Ludovic cel Mare*, fiul și urmașul lui Carol Robert. Comanda asupra oștirii fu încredințată comitelui *Andrei, fiul lui Lațcu*, care, în calitatea sa de *comite al secuilor, al Bistriței, al Maramureșului și al Brașovului* – *comes Siculorum, de Bistricia, de Marmorosic et de Brasso* – avea în seama sa apărarea regiunilor de graniță care erau direct amenințate mereu de tătari. Oștirea sa se compunea din contingentele secuilor, ale sașilor din Bistrița și Brașov și ale voievozilor români din Maramureș.

Arătasem mai sus că românii din Maramureș și din regiunile vecine se bucurau de o largă autonomie națională în ceea ce privea administrația lor locală. Ei erau proprietari de moșii și sate și își alegeau din mijlocul

lor pe *voievozii conducători*, care erau de regulă capii familiilor mai vechi și mai bogate potrivit cu vechile lor privilegii. Dar situația aceasta privilegiată impunea voievozilor maramureșeni și anumite obligațiuni militare, ei fiind datori să participe cu contingentele lor la expedițiile militare ale regelui. Astfel, aflăm voievozi români luptând cu contingentele lor din oștirea ungurească în *Bohemia*, în *Italia*, în *Polonia* și dincoace de Carpați, în *Muntenia* și *Moldova*. Între voievozii maramureșeni care participară cu contingentul lor la campania comitelui Andrei contra tătarilor din Moldova se găsea desigur și voievodul *Dragoș* de care face mențiune diploma de hotărnicie a regelui Carol Robert, din 1336. Diploma arată că la cererea servienților (*servientes*) săi *Drag* și *Dragoș*, regele dăduse ordin să se hotărnicească domeniul *Bedeu* de pe malul drept al Tisei de lângă *Ticeu*, care era una din cele mai mari și mai frumoase din Maramureș. De altfel, numele de *Dragoș* era foarte frecvent în Maramureș, cum era și tatăl unui Giula pe care, la 1349, regele Ludovic îl puse în posesia moșiilor *Giulești* și *Valea Mare*.

2. Organizarea căpităniei de la Baia

Izbânda comitelui *Andrei* asupra tătarilor din Moldova apăru în ochii contemporanilor ca o faptă de arme așa de mare și însemnată, încât ea n-ar fi putut fi săvârșită decât prin o adevărată minune dumnezeiască. *Cronica de la Dubniz* (*Cronicon Dubnicense*) atribuie minunea izbânzii regelui *Ladislau cel Sfânt* (+1095), care și-ar fi părăsit mormântul de la *Oradea* și s-ar fi pus în fruntea oștirii în luptă contra tătarilor. Legenda cu *Laslau*, craiul unguresc care ar fi gonit pe tătari din Moldova a găsit ecou și în unele din cronicile indigene moldovenești. Ea a fost acceptată până și de *Miron Costin*, susținând că "la vremea lui Lasläu, craiul unguresc, s-a descălecat de Dragoș țara noastră". Este evident că eruditul cronicar moldovean confundase pe craiul *Ludovic* cu *Ladislau cel Sfânt*, care își dormea atunci de mai bine de două veacuri somnul de veci în cripta de la Oradea.

Analele și cronicile române sunt însă unanime în afirmația lor în a recunoaște pe *Dragoș* ca prim descălecător de țară. *Letopisețele de la Bistrița* și *Putna* arată că în anul 6867 (1359) de la facerea lumii s-ar fi început Țara Moldovei. Și s-ar fi început astfel:

"Venit-au Dragoș-Vodă din Maramureș, din Țara Ungurească, la vânat după un zimbru și ar fi domnit de doi ani."

Cronica moldo-polonă scrisă la Iași, în 1566, arată:

"Cu voia lui Dumnezeu, întâiul voevod Dragoș a venit ca vânător din Țara Ungurească de la locul și apa Maramureș, pe urma unui zimbru, ce l-au ucis lângă apa Moldovei și s-a veselit acolo cu boierii săi și i-au plăcut țara și a rămas într-însa și a descălecat-o cu moldoveni din Țara Ungurească și li-a fost domn 2 ani."

Cronica anonimă intitula: *Povestire pe scurt despre domnii moldoveni, de când s-a început Țara Moldovenească*, făcând o expunere mai amplă asupra lui Vladislav craiul, care ar fi chemat pe râmleni în ajutor contra tătarilor și pe care i-ar fi colonizat apoi în țara sa, arată că dintre râmlenii aceștia s-ar fi ridicat un bărbat cu minte și viteaz cu numele Dragoș. Acesta, plecând la vânătoare, ar fi urmărit un zimbru până dincoace de munți, în Moldova, unde l-ar fi ucis și s-ar fi ospătat cu vânatul. După ospăț, voievodul Dragoș ar fi descălecat cel dintâi pe apa *Moldovei* și alte locuri de-a lungul apelor și ar fi făcut pecete domnească pentru toată țara cu *cap de zimbru*. Și ar fi domnit Dragoș-Vodă doi ani.

Din relatările de mai sus se vede că tradiția locală, așa cum ne-au păstrat-o analele și cronicile locale, care însă nici una nu este contemporană, ci din secolul următor, ne înfățișează campania comitelui *Andrei* și a *voievozilor maramureșeni* contra tătarilor sub forma de vânătoare domnească cu veselie și ospețe. Prin așezarea *capului de zimbru* în stema țării, cu tradiția vânatului primește înfățișarea unei *legende heraldice*, care căuta să explice proveniența capului de zimbru din stema țării Moldovei. Vechea stemă a Moldovei purta un *bour* cu soarele și luna între coarne. Bourul din latinescul *bos-urus*, *bos primogenitus*, nemțește *Aueroche*, se deosebea de zimbrul cu coamă, latinește *bison europaeus*, slavonește *zabrr*, nemțește *Wisent*. Dintr-un corn de bour, vânat în Dacia, împăratul Traian își făcuse un pocal de închinat la ospețe. Coarne de bour împodobite cu aur s-au găsit în tezaurul regelui Decebal. Cu coarne de bour ca trofeu de vânătoare erau împodobite și interioarele palatelor imperiale din Constantinopol. Pe timpul descălecatului Moldovei, bourii și zimbrii trăiau încă în stare sălbatecă în Carpații moldovenești. Ca figură heraldică capul de bour se găsea în stemele mai multor țări, precum în stema cantonului *Uri* din Elveția, care se numește după vechea proveniență de acolo a bourului – *urus*. Stema *Mecklemburgului* avea un cap de bour. Stema provinciei *Malicz* din Polonia avea un cap de

bour încoronat, iar numele orașului Sambor din Polonia deriva de la *sabrz* – zimbru. Pietrele de hotar din Moldova erau împodobite cu un cap de bour, astfel că acestea se numeau chiar bouri. A mișca bourii însemna a muta pietrele de hotar. Numele de localități ca *Bourieni* și *Zimbru* sunt fără îndoială de o factură mai nouă. Oștirea creștină găsi un sprijin puternic la populația românească, ca și la comunitățile săsești și secuiești din *Siret*, *Baia*, *Suceava*, *Bacău* etc. Frăția de arme cu căpeteniile autohtone s-a putut stabili curând, fiindcă atât comandantul suprem al oștirii *Andrei*, fiul lui Lațcu, cât și mulți dintre subalternii săi, ca *Dragoș*, ca *Nicolai*, fiul lui Petru, *Sarasin*, *Valentin* și *Luca*, fiii lui Crăciun ș.a. erau români. Aceștia se înțeleseră foarte lesne cu judecii sau cnejii localnici, dându-și mâna cu toții în lupta contra tătarilor. După strălucita izbândă asupra păgânilor, regiunea curățită de ei fu organizată de voievodul Andrei din ordinul regelui într-o *marcă de graniță* sau *căpitănie regală*, cu un voievod în frunte, care după tradiția indigenă fusese voievodul Dragoș – *Dragus din Drag*, unul dintre vitejii de încredere ai regelui, cu reședința la *Baia Moldovei*. Cu drept cuvânt se afirmă într-un adaos la cronica lui *Ureche* că la început voievodatul Moldovei *"era mai mult o căpitănie"* și că numai pe urmă ea s-a întins de a ajuns la Dunăre și la mare cu centrul administrativ la *Baia*, care era capul sau cetatea de reședință a Țării Moldovei[13] – *caput sau capitalis civitas terrae Moldavensis*.

Noua creație politică cuprinse în granițele sale, cu tendințe de expansiune pe socoteala tătarilor, satele și cnezatele românești din valea Siretului, populația românească constituind suportul etnic al ei. Și aceasta cu atât mai mult cu cât rândurile românilor moldoveni se întăreau mereu prin numeroase cete de conaționali ce veneau necontenit din *Maramureș* și din *Dacia transilvăneană*, care a constituit totdeauna rezervorul etnic permanent al neamului românesc. Misiunea politică a noii mărci de hotar din răsărit era să constituie un bastion puternic contra tătarilor, care să închidă drumul invaziei lor în Dacia transilvăneană și în Polonia.

Cetăți sau *burguri* mai vechi erau *Crăciuna*, pe râul Putna și *Cetatea Neamțului*, pe pârâul cu același nume, un afluent al Moldovei. Originea cetății *Crăciuna*, ale cărei ruine n-au putut fi descoperite până în prezent, a fost pusă în legătură cu *Cruceburg*-ul sau *Kreuzburg*-ul cavalerilor teutoni din 1222, ceea ce pare probabil. Miron Costin așează cetatea pe *Milcov*, mai sus de *Focșani*, iar *Dimitrie Cantemir* la poalele munților *Vrancei*, în apropiere de mânăstirea *Mira*, o fundație a părintelui său Constantin-Vodă. *Cetatea Neamțului* trădează prin însuși numele ei vechea sa origine teutonică, de la începutul secolului al XIII-lea.

Astfel, vedem că la începutul secolului al XIV-lea, când lumina istoriei începu să pătrundă în întunericul care apăsa până atunci asupra Moldovei, țara aceasta nu era pustie, cum încearcă să ni-o înfățișeze tradiția istorică cu *legende de vânătoare de zimbri* și cu *mituri etiologice*. Dimpotrivă, valea Siretului și a Prutului superior era destul de populată și plină de sate, de târguri și chiar de cetăți de apărare contra tătarilor.

Dragoș-Vodă al tradiției istorice moldovenești pare să fie deci identic cu voievodul *Dragoș din Bedeu*. Tradiția istorică a Moldovei îi atribuie clădirea unei biserici de lemn în satul *Volovăț* de lângă Rădăuți, care mai apoi fusese strămutată la mânăstirea Putna. Poate că și *Câmpul lui Dragoș* din județul Bacău, în cuprinsul căruia se găsea mai târziu satul Grozăvești, să stea în legătură cu amintirea lui Dragoș-Vodă.

Urmașul lui Dragoș în administrarea țării de la Baia a fost fiul său *Sas*, care a continuat opera de apărare contra tătarilor, lărgind granițele mărcii sale spre miazăzi și răsărit.

În documentele maramureșene numele de *Sas* apare sub forma de *Zass Vayvoda Olachus* sau *Szasz Wayvodae* care ar deriva din *Sabbas*, adică *Sava*. În Valea lui Sas curgea *rivulus Saszpathaka*, adică pârâul lui Sas. *Fântâna lui Sas – Sascut* – se găsește în jud. Putna, iar *Cornu lui Sas* pe Prut, în județul Iași. *Analele de la Bistrița* și *Putna* îl prezintă ca fiu al lui *Dragoș* și îi atribuie 4 ani de domnie. Nici cronicile următoare nu aduc alte știri cu privire la domnia voievodului Sas. *Dlugosz* amintește de neamul valahic al *Dragoviei* sau *Sassoviei* – *Dragoviae alias Sassoviae genus valachium* – arătându-l ca originar din munții și codrii dinspre provinciile rusești, ce se numesc *plaiuri* – *ex montibus et silvis provinciarum Russiae quae Poloniny numoupantur, ducens originem*. Familia Dragoșeștilor s-a pierdut cu vremea în rândurile nobilimii ungare sub numele de *Dragfi* până la stingerea ei întâmplată la 1555.

După moartea lui *Sas* stăpânirea Moldovei trecu asupra fiilor săi *Balc*, *Drag*, *Dragomir*, *Ștefan* și *Ioan*, dintre care *Balc*, ca cel mai mare, primi asupra sa răspunderea guvernării, împotriva căruia se ridică voievodul

Bogdan din Maramureș.

În timpul guvernării lor, căpitanii *Sas* și *Balc*, cu reședința la Baia, avură de susținut lupte grele cu tătarii. Pentru a putea face față amenințărilor tătărești, ei recurgeau mereu la ajutorul regelui sub a cărui ascultare, dar și ocrotire, se găseau. Pe de altă parte, vedem că atât papa, cât și regele Ludovic erau veșnic preocupați de amenințarea tătarilor. În 1352, papa Clementie al VI-lea îngădui să se ridice o dijmă asupra veniturilor bisericilor catolice din Ungaria pentru a preîntâmpina primejdia tătărească. În același an regele ordonă secuilor să reconstruiască cetatea *Verhegi* de la frontiera Moldovei, care fusese distrusă de tătari. Curând însă înființarea de către *Bogdan* a voievodatului Moldova veni să pună punct influenței politice a ungurilor în această regiune.

3. Cucerirea comitatului de la Baia de către Bogdan și ridicarea lui la rangul de voievodat

Voievozii români din Maramureș, investiți de rege cu drepturi și privilegii speciale, constituiau pătura conducătoare a acelei țări. Ei erau proprietari de moșii și sate și judecau toate certurile ce se iscau între conaționalii lor – *omnes causas inter ipses exertas indicare debet.* Locuitorii români nu puteau fi judecați nici de prelații unguri, nici de comiți, nici de castelani și nici de alți nobili, decât în fața voievozilor lor – *in prezenta corumdem dominorum ipsorum*, cum se arată într-un hrisov regal din 1383.

Împrejurările politice aduseră cu sine ca nu toți voievozii români să fie devotați regelui și să împărtășească politica sa în părțile orientale – *partes orientales* – de dincolo de munți. O bună parte din ei, în frunte cu *Dragoș*, cu *Saracin*, cu *Valentin* și *Luca*, fiii lui Crăciun și alții erau devotați regelui și participară la campania contra tătarilor din Moldova. Regele îi răsplăti pentru credința și serviciile lor cu slujbe și moșii, fie în noua *căpitănie moldovenească*, fie acasă la ei în *Maramureș*.

Un alt grup de voievozi și nobili maramureșeni se găseau în opoziție cu politica regelui, încercând să o combată pe toate căile și prin toate mijloacele. În fruntea grupului opoziționist se găsea voievodul *Bogdan de la Cuhnea – kohnya* – din valea Izei – cu fratele său *Iuga*, cu nepotul său *Ștefan* și alți fruntași maramureșeni. Pe Bogdan regele îl opri să mai îndeplinească funcția de voievod și îl califică, încă din 1343, ca *necredincios notoriu – Bogdan quondam Woyvoda de Maramorosio infidelis notorius* – pentru că se abate mereu de la drumul dreptății și al ordinii cuvenite față de rege – *a veritatis via et dubitas fidelitatis constantia pluries deviens.* La început, opoziția lui Bogdan față de rege nu era însă de așa natură încât regele să dispună confiscarea moșiilor sale. La 1353, frații *Bogdan* și *Iuga* împărțiră domeniul Cuhnea între ei în așa fel ca dealul *Maxim – Maksenberech* – de lângă Vișeu să formeze hotarul între posesiunile ambilor frați. Partea de la sud de acest deal rămase în proprietatea lui *Bogdan* cu centrul la *Cuhnea*, câtă vreme partea de la nord trecu în proprietatea lui *Iuga*. Domniile fraților Bogdan și Iuga se extindeau pe valea *Vișeului* în sus, până la *Borșa* și de acolo peste *Prislop* până la izvoarele *Bistriței*, unde se deschidea drumul spre Moldova.

Acolo, în regiunea aceasta de graniță, pregăti voievodul Bogdan cu fiii și prietenii săi rebeliunea – *contubernio.* Moartea voievodului *Sas* îi oferi o ocazie binevenită pentru a pune în aplicare planul său de cucerire.[14] Pornind de la Cuhnea, el străbătu în mod clandestin – *clandestine* – munții și pătrunse în fruntea cetelor sale de *viteji* și *voinici* în valea Moldovei, năvălind vijelios spre *Baia*, sediul căpitănatului.

Invazia lui Bogdan s-a produs în vara anului 1359, fiindcă la 20 martie 1360 regele Ludovic răsplătea cu moșii întinse pe credinciosul său *Dragoș*, fiul lui Giula, pentru numeroasele sale servicii aduse coroanei cu ocazia misiunilor ce-i fuseseră încredințate și a campaniilor la care luase parte – *servici de plerisque nostris negociis et expeditionibus sibi somissis et confissis* – dar îndeosebi pentru vitejia sa, manifestată în lupta pentru *restaurarea Țării Moldovene – specialiter autem in restauratione terrae nostrae Moldovae* – când numeroși români răzvrătiți se abătuseră de la credința cuvenită – *plures Valahos rebellantes a via debitae fidelitatis devientes* – față de rege.

Domeniul conferit lui Dragoș și fiilor săi Giula și Ladislau cuprindea satele *Slatina, Brebu, Copăcești, Desești, Hernicești* și *Șugatag* cu toate veniturile lor. La 14 mai 1360, regele răsplăti serviciile credincioase ale lui *Vancea*, fiul lui Stan, dăruindu-i moșiile *Vâncești, Nănești, Valea Porcului* și *Varalia.* În anul următor, regele răsplătește serviciile fiilor lui *Locovei*, și anume *Budu, Sandru, Oprișa, Ioan, Dragomir* și *Băila*, întărindu-i în proprietatea domeniului *Ozon* din Maramureș. Iată numele câtorva nobili maramureșeni din gruparea devotată regelui, care luptaseră de partea voievodului Balc din căpitănia Moldovei.

Atacul contra comitatului de la Baia a

fost încununat de succes. Voievodul Balc fu bătut și izgonit din capitala sa. El se retrase însă în munți și opuse de acolo o îndelungată rezistență, primind ajutor din partea regelui. Cronicarii *Kükülő* și *Türócz* arată că regele Ludovic punea trupele sale aproape an de an în mișcare contra rivalilor și rebelilor din Moldova – *singulis annis vel quolibet anno movit exercitum, contra aemulos et rebelles et saepius contra Moldavos*. Rivalul regelui în Moldova era voievodul *Bogdan* cu cetele sale de români rebeli.

Lupta dintre *Bogdan* și *Balc* pentru stăpânirea Moldovei a dăinuit mai mulți ani și a fost extrem de aprigă și sângeroasă. Ea nu s-a terminat decât în toamna anului 1364 cu înfrângerea totală a lui Balc și a fraților săi. Într-o diplomă regală, din 1365, se arată că voievodul *Balc* a luptat cu disperare contra rivalului său *Bogdan*, primind însuși răni și sângerând din ele și pierzând în luptă frați și rude și pe cei mai mulți dintre luptătorii săi – *non sine propriis suis cruoris efusione ac letalium vulnerorum supportatione fratrumque proximorum et quam plurium famulorum suorum morte creduli silitite et habilitor exhibuisse cognovimus*.

Pierderi dureroase a îndurat și Bogdan, căci dintre fiii săi pomeniți în documente nu supraviețuiseră în izbânda sa finală decât unul singur, și anume *Lațcu*. Din cuprinsul aceluiași act regal aflăm că voievodul *Balc*, înfrânt în luptă, fugi în Ungaria, lăsând în țara Moldovei osemintele scumpilor săi părinți și ale celor mai multe dintre rudele sale, precum și întreg avutul său – *suis caris parentibus et quam plurimis cognatis necnon bonis eiundem universis in eadem terra post tergum relictis et postpositis in regnum nostrum Hungariae advenit*.

Rezultatul acestor lupte și frământări îl aflăm din constatarea șefului de cancelarie al regelui Ludovic, a cronicarului Kükülő, care inserează în cronica sa următorul comunicat quasi-oficial:

"În timpul acestuia (Ludovic), Bogdan, voievodul românilor din Maramureș, adunând pe românii aceluiași district, a trecut în mod clandestin în țara Moldovei, supusă coroanei Ungurești, dar din cauza vecinătății cu tătarii, țara era de multă vreme părăsită de locuitori; și cu toate că el a fost lovit de mai multe ori de însăși oștirea regelui, totuși țara sporind mereu, cu marele număr al românilor așezați acolo a fost lărgită în regat. Întrucât, însă, voievozii care se aleg de către românii acelui regat, se consideră ca vasali ai regelui Ungariei ei sunt obligați la prestarea omagiului cu plata tributului cuvenit – Huisus (Ludovic) tempore Bogdan, Vaivoda Olahorum de Maramorosio, coadunatis sibi Olahia eiundem districtum, in terram Moldaviae, coronae Hingariae subiectam, sed multo timpore propter vicinitatem Tartarorum habitatoribus destitutam, clandestine recessit, et quam vis per exercitum ipsius regia saepius impugnatus exitisset, tamen crescente magna numerositate Vlahorum in habitantium illam terram, in regnum est dilatata. Wayevodae vero qui per Olaches ipsius regni eliguntur si esse vasalles regis Hungariae profitentur, ad homagium prestandum obligantur cum censu persolvere consueto".

Voievodul *Bogdan*, care dobândise domnia Moldovei cu arma în mână, nu se considera deloc vasal al regelui Ludovic contra căruia a luptat și de aceea el nu se grăbi nici cu prestarea omagiului de vasalitate și nici cu plata tributului, ci se considera ca *Domn și singur stăpânitor al voievodatului său*. Pentru cunoașterea dreptului constituțional al Moldovei este de interes constatarea lui Kükülő, că voievozii Moldovei *se alegeau* de către românii acestei țări – *qui per Olachos ipsius regni eliquntur*. După vechiul *obicei* al românilor – *jus et consuetude Valachorum* – funcțiile de *judec* sau *cneaz* și *voievod* erau *elective*. Obiceiul acesta a fost respectat și la alegerea și proclamarea conducătorilor din noul stat moldovenesc. Din constatarea secretarului regelui Ludovic se mai poate desluși că dreptul de alegere de Domn era rezervat numai *românilor*, comunităților etnice neromâne din Moldova, cum erau cele *săsești*, *secuiești* și mai apoi *armenești* nu le era îngăduit de a participa la alegerea și proclamarea Domnului.

Pornirea regelui contra lui Bogdan pe care dușmanul geniului omenesc, însuși diavolul trimițător de fulgere – *fulminante djabulo humanis generis inamico* – l-ar fi ridicat contra majestății sale, nu cunoștea margini. El confiscă domeniul trădătorului și al nepotului său *Ștefan* de la Cuhnea cu satele *Ieud*, *Bacicoi*, *Vișău*, *Moiseni*, *Borșa* și *Seliștea* și le conferi, la 2 februarie 1365, lui Balc și fraților săi *Drag*, *Dragomir* și *Ștefan*, drept despăgubire pentru imensele servicii – *immensissima servicia* – și gravele pierderi pe care ei le suferiseră în Moldova.

Prin însuși actul de danie regele recunoștea înfrângerea sa în Moldova, când arată că Bogdan, pătrunzând în Moldova, a cucerit această țară, pe care se silește să o păstreze pentru sine în dispreţul majestății sale. Din constatările din actul de danie se vede că voievodul *Balica* a fost rănit, stând credincios lângă rege – *regi fideliter adhaeserit*

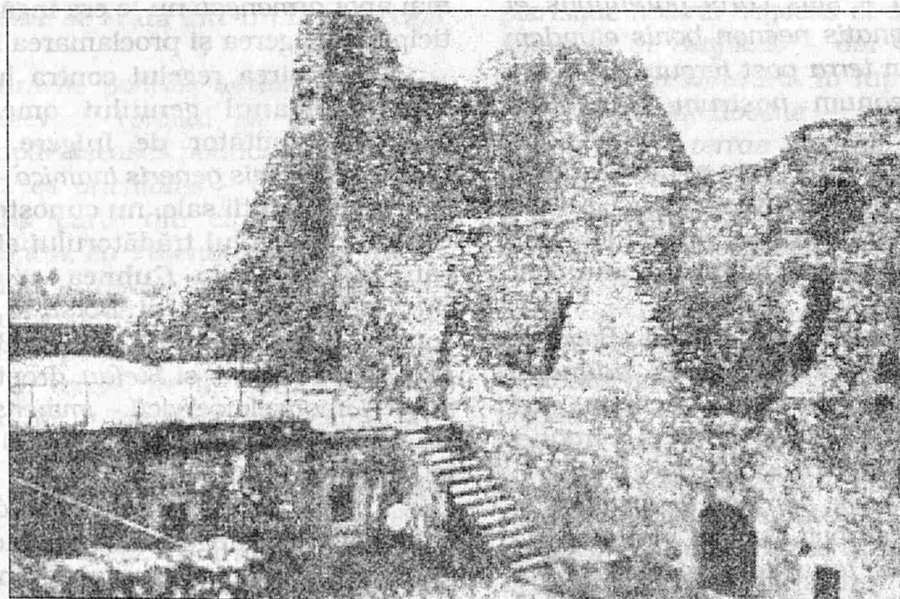
– sprijinind pe rege – *pre rege sustinenda* – și apoi urmând pe rege în Ungaria – *regem in Hungariam secutus fuerit* – ar rezulta că regele Ludovic ar fi luat parte în persoană la campania din Moldova contra lui Bogdan, ceea ce nu se poate adeveri.

Firește că la rîndul său Bogdan luă în stăpînire fostele proprietăți ale lui Balc din Moldova, despăgubindu-se astfel din belșug pentru pierderea moșiei pământești de la *Cuhnea*. Numele de localitate *Bălcești* – Balcăuți – din județele Rădăuți și Hotin par să aducă aminte de el.

Întâmplările acestea rămăseseră cu totul necunoscute analiștilor moldoveni. *Analele de la Bistrița* arată ca urmaș al lui *Sas* pe *Lațcu*, pentru a lăsa să-i urmeze apoi tatăl său Bogdan. *Analele de la Putna* îndreaptă greșeala, lăsând pe *Bogdan* să urmeze lui *Sas* și atribuindu-i 4 ani de domnie. *Cronica anonimă* cade în greșeala analelor bistrițene, iar *cronica moldo-polonă* se ia după analele putnene. Grigore Ureche repetă greșeala letopisețului de la Bistrița. Se vede că tradiția istorică locală s-a închegat târziu, când amintirea celor întâmplate se întunecase de multă vreme.

După strălucita sa izbândă asupra lui Balc si asupra ungurilor care îl sprijineau, voievodul Bogdan ajunse Domn și stăpânitor independent al Țării Moldovei pe care el, din comitat sau marcă de graniță, o prefăcu în voievodat, deschizând, ca și voievodul Basarabă în Țara Românească, seria Domnilor din familia sa, a Bogdăneștilor. După numele său Țara Moldovei s-a numit și *Bogdania* sau *Bogdana Neagră – Cara Bogdania*. Numele acesta era folosit mai întâi de tătari și apoi de turci. Bizantinii și îndeosebi patriarhia ecumenică din Constantinopol o numea *Moldova*, *Vlahia* sau chiar *Ruso-Vlahia*, adică Vlahia dinspre Rusia, cum tot ei numeau Țara Românească sau *Basarabia Ungrovlahia*, adică *Vlahia* dinspre unguri, spre deosebire de Valahiile din Pind. În actele latinești țara este numită *Terra Moldavana* sau simplu *Moldavia*. Spre deosebire de *Vlahia Maior*, care este Muntenia, Moldova se numea *Vlahia Minor* adică Vlahia Mică.

Voievodul Bogdan păstră reședința domnească la Baia. El ridică la Rădăuți o biserică de piatră, care a servit totodată și criptă pentru sine și familia sa. Acolo odihnesc osemintele sale sub o piatră de mormânt, pe care o așeză bătrânului Bogdan Voievod strănepotul său Ștefan cel Mare. Inscripția nu arată însă anul morții, probabil din cauză că acesta era atunci tot atât de puțin cunoscut ca și astăzi. Acte interne de la el nu ni s-au păstrat. În stema țării a rămas însă capul de bour, care fusese adus probabil încă de Dragoș din Maramureș, unde această icoană heraldică figura în stema orașului Sighet.

Ruinele cetății Neamțului

Capitolul V

STAROSTIA SIPENIȚULUI

1. Descălecatul voievodului Ștefan în Țara Sipenițului
2. Înfrângerea polonilor în Țara Sipenițului prin vitejia legendarului *Lucius Aprovianus*

1. Descălecatul voievodului Ștefan în Țara Sipenițului

Voievodatul lui Bogdan sau *Bogdania* nu ajungea spre nord decât până la Prut. Dincolo de Prut se întindeau până la Nistru codri de fag sau *bucovinele mici – silvae faginales minores* – spre deosebire de *bucovinele mari – silvae faginales majores* – care porneau de la Prut mai sus de Cernăuți și ajungeau până în valea Ceremușului mai sus de Kuty în Polonia. Regiunea de dincolo de bucovinele mari și mici până la Ceremuș și Nistru apare în istoriografia secolului al XIV-lea sub numele de *Țara Sipenițului* – latinește *Terra Sepenicensis*, nemțește *Speniker Land*, iar slavonește *Szepeniezenskaja Zemlya*. Țara și-a primit numele după localitatea *Sipeniț*, așezată pe Prut mai sus de Cernăuți și cunoscută ca vestită stațiune preistorică din epoca neolitică, vestită prin bogata și variata sa ceramică pictată.

Granița de vest a țării Sipenițului era formată de *Ceremuș*, până la vărsarea lui în Prut în dreptul localității Orășeni, iar de acolo granița urca pe pârâul *Colacin*, până la izvorul lui și ajungea la Nistru, în fața satului Băbeni, localitatea cea mai avansată spre nord-vest a Țării Sipenițului.

Dincolo de această graniță se extindea *Țara Pocuției*, numită astfel după târgul *Kuty* pe Ceremuș, care corespunde româneascului *cut* sau *cot*, un termen obișnuit în toponimia satelor românești, indicând diferite părți ale satelor precum *cutul de sus*, *cutul de jos* etc. Pocuția era străbătută, ca și *Țara Sipenițului*, de râul *Prut*, ale cărui izvoare se găseau la poalele muntelui *Turcul* din masivul *Carpaților Păduroși*, ce despart *Pocuția* de *Maramureș*. Pe versantul sudic al acestui masiv izvorăște *Tisa*, pe malul căreia s-a ridicat *Sighetul Marmației*, capitala *Maramureșului*. Piscurile Carpaților Păduroși din acea regiune poartă vechi nume românești ca *Pop*, *Ioan*, *Tomnatecul*, *Pietrosul* și altele. Numeroasele toponimice românești din *Pocuția* arată că în vechime regiunea aceasta muntoasă și acoperită de codri seculari adăpostea o *populație românească* care făcea legătură dintre *românii din Maramureș* și cei din *Țara Sipenițului* și din *Țara Moldovei*. Prezența lor acolo este atestată de *Dlugosz*. Cronicarul polon arată că, în preajma anului 1070, ducele *Viaceslav de Polok* ar fi concentrat contra regelui polon *Boleslav* o armată constituită din ruteni, pecenegi și *români – cum Ruthenis, Picozynegys et Wallachis*. La anul 1147, același cronicar amintește că împăratul *Konrad* ar fi pornit în cruciadă din Polonia, prin Rusia și *Valahia – ex Polonia per Russiam et Valachiam procedebat*.

Descălecările de sate după dreptul și obiceiul românesc – *jus valahicum et consuetudo Valachorum* – continuă aci până în secolul al XV-lea. La anul 1424, locuitorii *Maxim* și *Vlad, fiul lui Dragoș – Dragosinovici* – înființează satul *Cosov* (târgul are azi același nume) cu moșiile *Breaza* și *Jabie* din valea *Ceremușului Negru*, care avea obligația, după dreptul valahic, unei contribuții anuale de câte 2 groși de cap de familie și de a înarma un sulițaș și doi arcași. Populația românească din ambele țări trăia sub *judecii* ei, primind mereu prin imigrație un apart etnic din Maramureș, precum arată cazul întemeietorii satului Cosov. Că numărul lor era destul de mare, pentru a da chiar contingente pentru armata polonă, aceasta o vedem din relatările lui Dlugosz, care arată că la 1325 regele Poloniei *Vladislav Loketek* primise în armata sa contingente de *români – auxiliis etiam vicinorum populorum, videlicet Ruthenorum, Valachorum et Lithuanorum* – pentru a porni război contra Mărcii de Brandenburg.

Cu toată fortificația naturală pe care o constituiau bucovinele dinspre sud-est, populația din Țara Sipenițului avea mult de îndurat din cauza necontenitelor invazii ale tătarilor,

care alegeau prin Țara Sipenițului și Pocuția drumul cel mai scurt pentru expedițiile de jaf în Galiția și Polonia. Stăpânitorii acestor țări aveau cel mai vădit interes de a întări rezistența contra tătarilor, prin sporirea numărului populației și prin organizarea ei politică și militară. Voievozii români din Maramureș ofereau cea mai bună chezășie pentru îndeplinirea acestor îndatoriri.

În Galiția cu centrul administrativ la Halici se stinsese în 1324 vechea dinastie națională. Atunci boierii galițieni ridicară pe tronul vacant de la Halici pe principele masovian *Boleslav Trogdenovivi*, care trecând la ortodoxie primi numele de *Gheorghe*. Dar noua domnie nu aduse țării liniștea dorită. Boierii îl bănuiau că nu ține la vechile obiceiuri ale țării și că nu poate face față tătarilor. De aceea ducele Gheorghe căută reazem atât la poloni cât și la unguri, înlesnind imigrarea elementului maramureșean în Pocuția și de aci în Țara Sipenițului. Dar cu toate străduințele sale, el nu putu potoli nemulțumirea din țară și căzu jertfă adversarilor săi, fiind otrăvit la 7 aprilie 1340.

La tronul Haliciului și deci și al provinciei Pocuția râvneau trei candidați: *Lubart*, marele duce al Lituaniei, ale cărei granițe ajungeau în vreme aceea până la Nistrul mijlociu; *Cazimir cel Mare*, regele Poloniei și *Carol Robert*, regele Ungariei. În vederea unei viitoare legături matrimoniale, regele Carol Robert renunță la candidatură în favoarea regelui Cazimir, care câștigă astfel partida față de marele duce Lubart. Ducatul de Halici, de unde derivă numele *Haliția* sau *Galiția*, reveni lui Cazimir, care-l incorporă Poloniei împreună cu Pocuția. În felul acesta granițele Poloniei se lărgiră până la Ceremuș și Colacin, atingând granița Țării Sipenițului.

În timpul rivalităților și luptelor pentru succesiune la tronul Galiției se petrecură în Țara Sipenițului evenimente politice însemnate. Românii de acolo trăiau încă sub puternica impresie a campaniei comitelui *Andrei* contra tătarilor, în urma căreia luase ființă *comitatul* de la Baia a voievodului *Dragoș* sub egida ungurească. La stăvilirea pericolului tătăresc polonii erau și mai direct interesați întrucât granița lor de la Ceremuș și Colacin stătea larg deschisă atacurilor din partea lituanienilor și tătarilor, apărată numai natural de *bucovinele mari* și *mici*. De aceea, crearea unei *starostii de graniță* în *Țara Sipenițului sub egida poloneză* putea găsi în regele Cazimir sprijinul dorit.

Staroste - *staorsta* - se numea în Polonia căpitanul sau pârcălabul unei cetăți de graniță, precum și al întregii provincii din jurul cetății; astfel termenul de *staroste* corespundea termenelor de *căpitan* sau *bănie*.

Voievozii maramureșeni, reduși tot mai mult în drepturile și privilegiile lor, căutau ocazii de afirmare a virtuților lor războinice. Succesul lui Dragoș în Moldova ispitea și mai mult spiritul lor de întreprinderi războinice.

Din mărturiile umanistului *Filippo Buonaccorsi Callimaco*, care trăia la curtea regelui Poloniei *Cazimir al II-lea* (1442-1447) și ale cronicarului *Ioan Dlugosz* (+1480) aflăm că în anul 1359 în *Țara Sipenițului* murise voievodul Ștefan lăsând în urma sa pe fiii săi *Ștefan* și *Petru*, care își disputau dreptul la succesiunea tatălui lor. Mărturiile acestea fac să se nască întrebarea cine era acel voievod *Ștefan din Țara Sipenițului*? Un document din 15 decembrie 1349 arată că regele Ungariei, Ludovic cel Mare, care petrecea atunci la Bistrița - *civitas in Septem Castris*, autorizase pe voievodul *Ioan*, fiul lui Iuga, să pună pe *Giula*, fiul lui Dragoș, în posesiunea domeniilor *Giulești* și *Valea Mare* din Maramureș, care aparținuseră voievodului Ștefan, care căzuse de curând în nota infidelității, aderând la răscoala fostului voievod *Bogdan*, unchiul său după tată, necredinciosul notoriu al regelui - *qui nuperrime notam infidelitatis Bogdano quondam voivoda, patruo suo et nostro et regni nostri infideli notorio adhaerendo incidit.*

Ștefan era fiul lui *Iuga*, care la 1353 împărțea cu fratele său Bogdan domeniul părintesc Cuhnea, deci nepotul voievodului *Bogdan*, fondatorul statului Moldovei. Confiscându-i-se moșiile pentru trădare sau viclenie, voievodul Ștefan părăsi Maramureșul în mod clandestin ca și unchiul său și fugi în *Țara Sipenițului*, unde izbuti să organizeze cu ajutorul regelui *Cazimir* o *starostie de graniță* contra tătarilor asemănătoare *comitatului* de la *Baia*. Voievodul Ștefan nu părăsi singur Maramureșul, ci însoțit de numeroși prieteni dintre vitejii și voievozii de acolo. Între aceștia se găseau și *Crăciun*, voievodul românilor din comitatul *Bereg*, om puternic și cu mare influență, stăpânind acolo vaste domenii cu sate și cu *rumâni*, urmat de cei patru fii ai săi *Saracin*, *Nicolae*, *Balint* și *Lucaciu*. Acesta luase parte și el la expediția contra tătarilor din Moldova din 1343, de sub conducerea comitelui Andrei, fiul lui Lațcu.

Ștefan era căsătorit cu *Margareta* sau *Mușata*, originară și ea din Maramureș, de

credință catolică. Ea dărui soțului ei ortodox trei fii, și anume pe *Ștefan, Petru* și *Roman*. Descălecatul voievodului Ștefan în Țara Sipenițului se produse în timpul marilor ofensive polono-lituane contra tătarilor, care la anul 1351 fură înfrânți la *Sina-Voda* și alungați din *Podolia*. Provincia aceasta, cu cetatea *Camenița*, reveni principilor lituani *Olgert* și *Coriat*. *Teodor*, fiul lui Coriat, cedă în 1354 *Podolia* regelui *Ludovic* al Ungariei, lăsând *cetățile de la Nistru în seama românilor – a horody osadyl Volochi*. Voievodul *Ștefan* ocupă atunci cetățile *Hotin, Tețin* și *Hmelov* și le restaură cu ajutorul regelui *Cazimir cel Mare*. Împrejurarea aceasta făcu pe seniorii poloni să se laude în seimul de la *Piotrkov*, din 1448, că aceste cetăți ar fi fost ridicate de regele Cazimir.

La organizarea noii *starostii* contribuiră polonezii, iar regele lor *Cazimir* se considera ca *protector* al ei, precum regele *Ludovic* era *protectorul comitatului de la Baia*. Granița din Ardeal a Țării Sipenițului găsea o fortificație naturală în *bucovinele* sau *făgetele* dintre Prut și Nistru, flancate de cetățile sau burgurile de la *Hotin* și *Tețin*. *Hotinul* domina vadul Nistrului, iar *Teținul* vadul Prutului de la Cernăuți. Reședința *starostiei* se găsea la *Sipeniț* sau poate mai curând la *Hmelov*. Cetatea aceasta numită a Hmelovului se ridică pe țărmul râulețului *Colacin* care se vărsa în Prut în fața *Sniatinului*. *Hmelovul domina și valea Ceremușului, care și el se unește cu Prutul în fața Hmelovului.*

2. Înfrângerea polonilor în Țara Sipenițului prin vitejia legendarului *Lucius Aprovianus*

Domnia voievodului *Ștefan* în starostia Sipenițului n-a fost de lungă durată. El muri în anul 1359, lăsând în urma sa pe văduva *Margareta* sau *Mușata* cu cei trei fii ai săi *Ștefan, Petru* și *Roman*, ea supraviețuind cu mulți ani soțului ei Ștefan. La 1393, Mușata se găsea încă în viață, intervenind ca martoră într-un act al fiului ei Roman. Moartea prematură a soțului și viața ei îndelungată aduseră cu sine ca fiii ei Petru, Ștefan și Roman să fie mai bine cunoscuți sau numiți *ai Mușatei* sau *ai Margaretei*.

Fiul ei cel mare, *Ștefan al Mușatei*, ocupă tronul îndată după moartea părintelui său *Ștefan*. Împotriva lui se ridică însă fratele său mai mic, care se rezema pe simpatia boierimii și îndeosebi a *provincialilor ungureni – provinciales Hungarorum* – cum se numeau *viteji care descălecaseră deodată cu tatăl său din Maramureș*. Și astfel, se dezlănțui în cuprinsul *starostiei* o crâncenă luptă pentru domnie între frații *Ștefan* și *Petru*, pe care Dlugosz ne-o descrie în culori foarte vii, arătând că la moartea voievodului *Ștefan* izbucni între fiii decedatului palatin lupta pentru succesiune. Petru, deși mai tânăr, era iubit de cei mai mulți dintre români, fiindcă era din fire mai îngăduitor. El întrecea pe fratele său în agerime și iscusință, reușind să atragă de partea sa și pe provincialii ungureni. Favorizat de aceste împrejurări, Petru izbuti să răstoarne de pe tron pe fratele său mai mare, să-l alunge din țară împreună cu boierii care-i rămăseseră credincioși și să ocupe tronul. Atunci, *Ștefan* cu aderenții săi fugi în Polonia la regele Cazimir și îl rugă să-l ajute și să-l așeze din nou pe tronul părintesc. Cu acel prilej, voievodul Ștefan făcu declarație solemnă sub jurământ că atât el, cât și palatinii care vor urma după dânsul vor păstra totdeauna credință și supunere față de regele Cazimir și de succesorii acestuia pe tronul Poloniei.

Regele *Cazimir* dădu ascultare rugămintii voievodului Ștefan și, bizuindu-se pe asentimentul unanim al seniorilor și sfetnicilor săi, făgădui să-i dea ajutorul cerut, pentru a-l reinstala în domnie. O oștire polonă alcătuită din steagurile Cracoviei, Sandonirului, Lubomirului și Rusiei porni spre *Țara Sipenițului* și sosi la *Sânpiet* unde avură loc la început numai slabe ciocniri și hărțuieli cu inamicul, fără să se ajungă la o luptă hotărâtoare. Și aceasta din cauză că voievodul Petru evita lupta în câmp deschis și se gândea să atragă oștirea polonă în cursă cu mare meșteșug. În pădurile din Țara Sipenițului se găseau locuri greu accesibile, motiv pentru care încă nu fuseseră brăzdate de plug. Românii le numeau plonine, pe care oștirea polonă trebuia să le străbată pentru a ajunge înlăuntrul țării și în plaiuri mai largi și mai deschise. În acea pădure, românii tăiară de ambele părți ale drumului copacii în așa fel ca trunchiurile să rămână numai înținate pe rădăcini pentru ca, prin o ușoară atingere, acestea să poată fi prăvălite la pământ. După isprava aceasta, românii pândeau din acoperișurile lor camuflate cu crengi, nisip și pietriș, așteptând pe poloni să apară. La apariția acestora, românii rostogoliră copacii

asupra lor, care, răsturnându-se unul peste altul, acoperiră oştirea leşească sub crengi şi crăcile lor, pricinuindu-i, fără lupte mari, pierderi de oameni, cai şi vehicule. În prăbuşirea lor, arborii loviră cu crengile pe cei mai viteji cavaleri, strivindu-le braţele şi picioarele. Mulţi dintre cavaleri, îngroziţi de prăpădul acesta neaşteptat, se predară inamicului, astfel că numărul prizonierilor întrecea cu mult pe cel al morţilor. Mult armament şi îmbelşugate mijloace de subzistenţă au fost luate pradă şi erau cu atât mai preţioase cu cât erau întregi şi neatinse.

Polonezii căzură, după *Dlugosz*, în cursa aceasta din cauza trădării acelora dintre români care chemaseră armata polonă în ajutor, fiind înţeleşi cu consângenii lor să ademenească pe polonezi în codru şi să cadă în cursa pe care le-o întinsese acolo voievodul *Petru*. Îndată, regele Cazimir luase cunoştinţă de înfrângerea oştirii sale şi se grăbi să trimită bani pentru răscumpărarea prizonierilor. Şi cum românii nu făceau dificultăţi în această privinţă, au putut fi răscumpăraţi toţi seniorii, cavalerii şi ostaşii de rând care căzuseră în prinsoare. Atunci căzuseră în prinsoarea Românilor Sbigniev şi Oleşniţa, bunicul cardinalului Sbigniev, care şchiopătă până la moarte din cauza rănilor suferite, precum şi alţi nobili polonezi. Au fost capturate şi 11 steaguri, dintre care 3 regale şi 8 provinciale şi senioriale.

Umanistul italian *Filippo Buonacorsi Callimaco*, care trăise multă vreme la curtea regelui polon Cazimir al IV-lea, ca preceptor al fiilor acestuia Ioan Albert, Sigismund, Alexandru şi Frideric, nu se mulţumi însă cu expunerea prozaică a lui Dlugosz asupra bătăliei din Ţara Sipeniţului, ci încercă să dea acestei bătălii o întorsătură dramatică. Adunând informaţii atât din arhivele de la Roma, cât şi din cele de la Cracovia pentru opera sa asupra cardinalului Sbigniev Oleşniţki, nepotul comandantului Sbigniev din plaiurile de la Sipeniţ, el se ocupă şi de români, stăruind asupra originii lor latine, dar îndeosebi asupra bătăliei de la *Sipeniţ* dintre poloni şi români. În naraţiunea sa, el încercă să imprime celor doi comandanţi ai oştirilor adverse şi personalitatea eroilor Renaşterii, lăsându-i să lupte după *regulile turnirelor medievale*, pentru a determina soarta bătăliei prin bravura lor personală, după codul de onoare al acelei epoci. În scopul acesta, Callimaco travesteşte pe *"voievodul" Petru din Ţara Sipeniţului* în armura unui senior medieval cu numele de *Lucius Aprovianus*, pentru a-l pune faţă în faţă cu seniorul *Sbigniev din Oleşniţa*, lăsându-i pe amândoi să lupte şi să cadă pe câmpul de onoare în faţa oştirilor adverse, care aşteptau cu înfrigurare rezultatul sângerosului duel.

În captivanta sa expunere, umanistul *Callimaco* arată că românii, simţindu-se timp de mai mulţi ani singuri la ei acasă, începuseră să se agite şi, ispitiţi de nădejdea libertăţii sau impacientaţi de îndelungata abţinere de la luptă, începură să uneltească pe faţă pentru *desfacerea lor de Polonia*. Atunci craiul *Cazimir*, care aflase despre acestea, pregăti în grabă oştirea pentru pedepsirea lor. Regele puse în fruntea oştirii pe *Sbigniev din Oleşniţa*, pe care el îl considera cel mai destoinic, fiindcă se distingea înaintea tuturor prin vitejia şi priceperea sa în meşteşugul războiului. Oştirea polonă - zice Callimaco - trecu fără zăbavă Nistrul şi tăbărî în *"Ţara Românilor"*, ceea ce insuflă acestora o frică aşa de mare, încât erau gata să se supună regelui şi să-i ceară iertare.

Dar în momentul acela aşa de critic, apăru în mijlocul lor *Lucius Aprovianus*, un bărbat de gravitate antică - *vir gravitatis antiquae* - care prin impunătoarea sa înfăţişare insufla curaj celor slabi de înger şi-i îndemna cu vorbe pline de meşteşug la rezistenţă contra inamicului, căruia i se pregătea o cursă. În apropierea oştirii române se întindea o pădure deasă, cu arbori groşi şi înalţi, printre care se putea circula uşor, fiindcă pădurea era lipsită de tufişuri. Lucius porunci ca arborii să fie tăiaţi, dar în aşa fel ca trunchiurile să rămână uşor înţinate pe rădăcini, pentru ca la cea mai mică atingere să poată fi răsturnate. În ziua următoare când polonii, dispreţuind numărul mic al românilor, ridicară steagurile şi porniră la atac fără regulă şi ordine, îngâmfaţi şi aroganţi, aşteptându-se mai curând la o învălmăşeală uşoară decât la o luptă serioasă, ei se pomeniră deodată cu *Lucius* în faţa lor, care la început se gândea să se retragă în pădure, dar care în faţa acestei privelişti îşi schimbă planul şi în clipa în care românii stăteau la pândă, gata să se retragă în pădurea cu vicleşug, el îi determină să-şi pregătească armele, să se alinieze în linie strânsă de bătaie, şi sub conducerea unui conducător viteaz, îndrăzneţ, să lovească pe poloni, printr-un atac subit şi năprasnic, repezindu-se din vârful colinelor asupra lor, cu hotărârea de a le sparge rândurile, de a-i împrăştia şi a-i pune pe fugă.

Când însă polonii, în dispreţul ordinului dat de Sbigniev de a nu trece la atac decât în ordine de bătaie şi numai după ce se vor fi încredinţat că nu li s-a întins undeva o cursă, încercară să se apropie de poalele colinei fără nici o precauţie, nimeni nu mai putu opri atacul românilor, care se repeziră la vale asupra polonezilor cu chiote şi strigăte. În clipa aceea, n-a lipsit mult ca polonii să o ia la fugă, dacă *Sbigniev* nu şi-ar fi păstrat cumpătul, n-ar fi împins pe ai săi în linia de luptă şi n-ar fi înfruntat aproape singur primejdia acolo unde ea era mai mare şi mai ameninţătoare. Îndată ce linia de bătaie fu restabilită, graţie energicei sale intervenţii, *polonii* începură să se reculeagă, să-şi recapete curajul de luptă şi să se silească să şteargă ruşinea provocată de spaima ce-i cuprinsese mai înainte. Dar şi *românii* stăruiră aprig în luptă, încurajaţi pretutindeni de *Lucius Aprovianus*, care striga cât îl ţinea gura că polonii sunt învinşi şi zdrobiţi. Atâta putere şi energie se manifesta în omul acesta, încât de îndrăzneala lui depindea de partea cui va fi izbânda.

În clipele în care *Lucius*, dând pinteni calului, zbura prin rândurile românilor, îndemnându-i la luptă, Sbigniev se repezi în galop asupra lui, deschizându-şi drum larg printre duşmani. Tot atât de sprinten îl întâmpină însă şi Lucius, cu suliţa în mână ca un arhanghel, lovind cu aşa înverşunare încât se părea că izbânda zâmbea amândurora deopotrivă. Ochii tuturor erau aţintiţi asupra lor şi pe ambele fronturi conteni lupta, aşteptându-se sfârşitul înverşunatului duel. Lucius, încrezător în agerimea calului său, hărţuia pe Sbigniev cu necontenite salturi, când în dreapta, când în stânga, când se prefăcea că fuge, când se oprea subit în loc, fulgerând asupra adversarului lovituri şi înţepături cu lancea, când în faţă, când în spate, până ce acesta fie din mânie, fie din mândrie, îşi încordă deodată toate puterile şi se repezi cu atâta furie asupra calului partenerului său încât, lovindu-l mortal, îl răsturnă de pe cal. Atunci polonii, văzând pe Lucius căzând din şea, izbucniră în chiote de bucurie şi reîncepură lupta. Înverşunarea polonilor determină pe români să fugă în pădurea din apropiere, urmăriţi îndeaproape de poloni. Sbigniev fiind ocupat cu *despoierea "voievodului" român de scutul şi armura sa,* rămase mai la urmă şi numai când văzu pe ai săi urmărind de aproape pe inamic căută să-i oprească, ca să nu cadă cumva în vreo cursă întinsă lor de români. Dar neputându-i opri, el se amestecă în învălmăşeală cu ei.

Românii însă, îndată ce observară dezordinea în care polonii pătrundeau în codru, răsturnară asupra lor arborii înţinaţi, care prăbuşindu-se asupra oştirii poloneze o acoperiră sub trunchiurile lor împreună cu Sbigniev, comandantul oştirii. Astfel se întâmplă – zice Callimaco – că acesta nu avu răgaz să se bucure de prada de război şi de trofeele izbânzii sale, ca şi cum însuşi Lucius, presimţind tragicul său sfârşit, ar fi avut grijă ca în semn de răzbunare pădurea să se năruie peste el. Dar felul acesta de răzbunare n-a găsit aprobarea polonilor şi nici chiar a românilor, ca fiind incompatibil cu reputaţia unui bărbat aşa viteaz cum era Sbigniev.

După relatarea cam romantică a lui *Callimaco*, eroii *Lucius* şi *Sbigniev* ar fi căzut amândoi pe câmpul de luptă. În realitate, ambii au scăpat teferi din această dramatică încăierare, *Sbigniev* întorcându-se şchiopătând acasă, iar *Lucius Aprovianus* continuând să domnească victorios în *Ţara Sipeniţului*, sub adevăratul său nume de *Petru*, numit *al Muşatei*, după numele mamei sale Margareta sau Muşata. Într-un document latin, din 1384, voievodul *Petru* numea pe mama sa *Margareta*, iar într-un act slavon din 1393, fiul ei Roman aminteşte de mama sa, cneaghina *Muşata*.

Prin strălucita sa izbândă din plaiurile Sipeniţului, voievodul Petru îşi asigură tronul, iar fratele său Ştefan fu sortit pentru o îndelungată viaţă de pribegie în Polonia, la curtea regelui Cazimir şi a urmaşului acestuia Vladislav Iagelonul. Cât despre bucovinele sau făgetele – *silvae faginales* – din Ţara Sipeniţului, aflăm din relatările lui Dlugosz că pe timpul său o bună parte din ele fusese defrişată şi astfel redate culturii agricole – *silvae vastae nunc temporis processu in culturam et camporum planiciem redactae*. Termenul slav de *plonina*, pl. *ploniny* corespunde latinescului *planicies*, ceea ce înseamnă câmpie netedă, şes sau câmp deschis, cum este până astăzi *regiunea sipeniţeană* din care n-au rămas decât câteva crânguri împădurite în jurul localităţii *Cozmeni*, *Cotmanii* de odinioară.

Capitolul VI

UNIREA STAROSTIEI SIPENIȚULUI CU PRINCIPATUL MOLDOVEI

1. Principele Lațcu și propaganda catolică
2. Lituanianul Gheorghe Coriatovici pretendent la tronul Moldovei
3. Ridicarea principelui Petru al Mușatei pe tronul Moldovei
4. Relațiile Moldovei cu Ungaria, Polonia și Muntenia în timpul Domnului Petru I
5. Consolidarea vieții politice, economice și culturale a Moldovei
6. Extinderea granițelor Moldovei până la Marea Neagră și agravarea conflictului cu Patriarhia de la Constantinopol sub Domnul Roman I
7. Respingerea incursiunii unguresți de către Domnul Ștefan și restabilirea raporturilor de vasalitate cu Polonia

1. Principele Lațcu și propaganda catolică

Documentele maramureșene arată că voievodul Bogdan avea mai mulți fii, dintre care, la moartea tatălui lor, nu se mai găsea în viață decât unul singur, *Lațcu*. Acesta îi urmă tatălui pe tronul de la *Baia*, pe care în curând noul voievod îl mută la *Siret*. Acolo primi Lațcu, în 1369, pe misionarii catolici *Pavel din Svidnița* și *Nicolai Melsak*, care veniseră să-l câștige pentru catolicism. Urcarea sa pe tron trebuie să fi avut loc înainte de 1369. Data precisă a începutului domniei sale nu se poate ști, precum nu se cunoaște nici anul morții voievodului *Bogdan cel Bătrân*. Cei doi misionari stăruiră pe lângă noul voievod pentru înființarea unei episcopii catolice la Siret pentru îngrijirea sufletească a numeroaselor comunități germano-săsești și secuiești din Moldova, căci târgurile *Baia*, *Suceava*, *Siret* erau pline de *târgoveți catolici* care aveau nevoie de o păstorire a lor proprie. Populația românească de la sate și orașe, ca și voievodul însuși, țineau la *biserica ortodoxă*, care depindea din vechime de episcopia de la Halici, precum constataseră aceasta și misionarii trimiși în Moldova, în raportul lor către papa *Urban al V-lea*, propunând ca țara să fie scoasă de sub *jurisdicția canonică a episcopatelor de Halici*.

Voievodul *Lațcu*, care numai de curând își mutase reședința la *Siret*, primi cu bunăvoință cererea misionarilor și încuviință crearea unei *episcopii* în orașul său de reședință, precum și ridicarea acolo a unei *catedrale episcopale*, întrucât prin aceasta noua capitală a Moldovei nu putea decât să câștige în prestigiul ei. Misionarii comunicară papei că Lațcu roagă ca însuși Sfântul Părinte să recunoască orașul *Siret* – *oppium Ceretense* – de *capitală a Țării Moldovei* – *ducatus Moldoviensis* – oferindu-se în schimb să îngăduie înființarea unei episcopii catolice acolo.

În zelul lor, misionarii mai adăugară că Lațcu împreună cu tot poporul său s-ar fi declarat gata să se lepede de schismă și să intre în sânul bisericii catolice pentru a depinde și el, ca alți principi catolici, de capitala apostolică. Din răspunsul pe care papa îl trimise, la 23 ianuarie 1372, lui Lațcu, aflăm că însuși voievodul adresase pontificelui roman o scrisoare în care să-și manifeste dorința de a trece la catolicism. Nu cunoaștem cuprinsul scrisorii lui Lațcu, știm însă că Papa, în răspunsul său, își exprimă marea sa bucurie pentru hotărârea voievodului, căutând să-l întărească în această decizie și sfătuindu-l să nu se lase cumva abătut de soția sa *Ana*, care ține cu îndărătnicie la erorile ortodoxiei. Papa arătă toată generozitatea sa față de voievod, necerându-i să divorțeze, dar sfătuindu-l să se ferească pentru ca nu cumva din cauza conviețuirii cu ea să se lase înșelat și să revină asupra mărturisirii sale catolice. În jurul pretinsei treceri la catolicism a lui Lațcu s-a făcut mult caz. Faptul însă că osemintele sale odihnesc în cripta domnească din biserica ortodoxă de la *Rădăuți*, alături de cele ale părintelui său, *Bogdan Descălecătorul*, vine să dezmintă în mod categoric această trecere.

Din corespondența dintre voievod și papă se desprinde un singur fapt istoric, și

anume acela că Lațcu îngăduise crearea unei episcopii catolice la Siret, dar și aceasta cu condiția ca titularul noii episcopii să se desemneze numai cu asentimentul său. Voievodul își dădu asentimentul pentru călugărul minorit *Andrei din Cracovia*, care ajunse astfel în 1371 primul episcop catolic la Siret. În același an se făcu și numirea noului episcop de Milcov în persoana lui *Nicolai de Buda*, în locul decedatului *Albert de Usk*, urmașul episcopului *Bernhard*. Papa Grigore al XI-lea consimțise la crearea episcopiei de Siret, pe lângă cea de Milcov, pentru a nu jigni nici pe unguri și nici pe poloni, care aveau pretenția de supremație asupra Moldovei. Pentru a-i împăca pe toți, el numi pentru *Siret* pe *Andrei de Cracovia*, iar pentru *Milcov* pe *Nicolai de Buda*. Acesta din urmă nu făcu mare ispravă în țara de jos a Moldovei, din care cauză el fu înlocuit, în 1374, prin *Antonie de Spoleto*, despre care se presupune că știa ceva românește.

Bunăvoința lui Lațcu față de scaunul pontifical își găsește explicația în schimbările politice care se produseră în Polonia. La anul 1370, muri regele *Cazimir cel Mare* și cu el se stinse și vechea dinastie polonă a *Piaștilor*. Singura sa fiică era măritată cu regele Ungariei *Ludovic cel Mare*, astfel că în urma convențiunilor matrimoniale ce se încheiaseră din vreme între socru și ginere, acesta din urmă moșteni și coroana Poloniei, pe care o purtă până la moartea sa, întâmplată în 1382. Astfel, voievodul Lațcu se trezi înconjurat la vest și la nord de puterea adversarului neîmpăcat al părintelui său *Bogdan*. În condițiile acestea, era firesc ca el să-și manifeste supunerea față de papa și să se pună chiar sub scutul pontificelui, după pilda altor principi străini. De aceea, el primi episcopi catolici la Siret, ca și la Milcov, arătându-și toată bunăvoința atât față de unguri, cât și față de poloni. În caz extrem, el se arătă gata de a îmbrățișa chiar catolicismul și a recunoaște chiar supremația papei pentru a-și putea salva tronul dobândit cu atâtea jertfe de tatăl său, Bogdan.

Cazul acesta extrem nu s-a întâmplat, astfel că Lațcu își putu păstra credința strămoșească și coroana Domnului până la moarte. Ultima mențiune documentară despre *Lațcu* o avem din 1373. Analele și cronicile române îl arată ca fiu și urmaș al lui *Bogdan*, atribuindu-i 8 ani de domnie, fără să precizeze când anume a domnit. Nici inscripția de pe mormântul său de la *Rădăuți* nu arată anul morții. Voievodul *Lațcu* lăsă în urma sa o singură fiică, *Anastasia*, care este înmormântată în cripta familială de la Rădăuți.

2. Lituanianul Gheorghe Coriatovici pretendent la tronul Moldovei

Un document din 1374 arată ca voievod și gospodar al Țării Moldovei pe cneazul lituanian *Iurg* (Gheorghe) *Coriatovici*. Acesta răsplătea, la 3 iunie 1374 (6882), pe namesnicul din Cetatea-Albă – *namesnic biologradasky* – *Iacșa Litavor*, pentru vitejia sa în lupta de la *Vlădiceni* pe Nistru, contra tătarilor, dăruindu-i satul *Zubrăuți*. O localitate *Vladicina* exista de fapt în județul Hotin, mai sus de Sirăuți, la mică depărtare de Nistru, astfel că o ciocnire dintre lituanienii din Podolia cu tătarii putea foarte bine să fi avut loc în acea localitate dacă admitem identificarea ei cu *Vlădicenii* pomeniți în document. Și satul *Zubrăuți* ar putea fi identificat cu localitatea *Zubrești* din județul Orhei. La moartea lui Lațcu, regiunile de dincolo de Prut nu erau cuprinse încă în toate granițele voievodatului moldovenesc ce luase ființă de curând. În largul cuprins al acestor regiuni hălăduiau încă tătarii, care nelinișteau mereu hotarele lituaniene, care pe vremea aceea ajungeau până la Nistru. Podolia cu cetățile *Camenița*, *Zmostricii*, *Bratlav* și *Vinița* asculta de marele duce, Coriat. De aceea, nu este exclus ca fiul acestuia *Iurg* sau *Gheorghe* să fi raportat dincoace de Nistru o izbândă contra tătarilor. Aceasta, cu atât mai mult cu cât știm că, la 1330, marele duce *Olgert*, unchiul lui Iurg Coriatovici, pătrunsese cu oștirea sa până la limanul Nistrului, unde bătu pe tătari și sili pe trei șefi ai lor și anume *Kadluberg*, *Dimitrie* și *Kaizibe* să fugă cu hoardele lor în despotatul lui Balykas, fratele lui *Dobrotici*.

De asemenea, pare posibil ca prințul *Gheorghe* să fi *aspirat* la tronul Moldovei, care devenise vacant prin moartea lui *Lațcu*. Cronicile litvane confirmă aceste aspirații, arătând că moldovenii l-ar fi rugat să fie Domn, dar tot ei l-ar fi *otrăvit* curând. Cronicarul polon *Strikorski*, care în drumul său spre Constantinopol trecuse cu 200 de ani mai târziu prin Moldova, afirmă că după informațiile sale, culese din cronicile litvane și rutene, moldovenii ar fi invitat pe principele Gheorghe la domnie și l-ar fi încoronat la *Suceava*, dar că aceștia, fiind din natură oameni iubitori de schimbări, l-ar fi otrăvit curând. Strikorski pretinde că i-a vizitat chiar mormântul, care s-ar fi aflând la o mânăstire de piatră, la o distanță de jumătate de zi de la *Bârlad*.

Se pare însă că *Iurg Coriatovici* avusese o mare dorință de a ajunge pe tronul Moldovei,

dar că dorința aceasta nu i s-a împlinit niciodată fiindcă de la dorință la faptă era de parcurs un drum foarte lung, la capătul căruia pretendentul litvan n-a putut ajunge. *Analele românești* care începuseră să înregistreze întâmplările și numele Domnilor *nu amintesc* deloc de *Gheorghe Coriatovici*. Numele lui nu se găsește amintit nici în *pomelnicul de la Bistrița*. Singura mărturie documentară despre domnia sa ar rămâne titlul de "voievod și gospodar al Țării Moldovei" din actul de danie de la 1374, pe care să-l fi găsit *Hajdeu* undeva, dar fără ca afirmația aceasta să fi putut fi adeverită până astăzi. Dimpotrivă, însăși autenticitatea actului a fost combătută și, după cât se vede, cu drept cuvânt. De aceea, nu ne rămâne decât să căutăm pe urmașii lui Lațcu în altă parte.

3. Ridicarea principelui Petru al Mușatei pe tronul Moldovei

La moartea voievodului *Lațcu* se stinse *ramura directă a Descălecătorului Bogdan în linia bărbătească*. Lațcu lăsă în urma sa o singură fiică, *Anastasia*, care la 1413 primi în dar domeniul Cozmeni din *Țara Sipenițului*, pe care la moartea ei, întâmplată la 20 martie 1420, îl închină ctitoriei bunicului ei Bogdan cel Bătrân de la Rădăuți. Aflăm aceasta din cuprinsul inscripției de pe lespedea ce acoperă mormântul ei din pridvorul bisericii de la Rădăuți, pe care Ștefan cel Mare o așezase *"cneghinei Anastasia, străbunica noastră, care a dăruit Cozmenii acestei sfinte biserici, fiica lui Lațcu-Voievod"*. Nu știm cu cine a fost căsătorită cneghina Anastasia și nici că ar fi avut urmași. Știm însă că ea n-a fost căsătorită cu *Roman*, cum s-a susținut, fiindcă soția acestuia, numită și ea *Anastasia*, fu înmormântată în biserica Sf. Paraschiva din orașul Roman.

Cum femeile nu erau în vedere la ocuparea tronului, mai marii țării purceseră, după vechea tradiție maramureșeană, la alegerea unui nou domn. Alegerea nu le căzu greu, fiindcă familia lui Bogdan se stinse numai în *linia directă*. *Ramura colaterală a acestei dinastii domnești subzista în urmașii lui Iuga Maramureșanul, fratele lui Bogdan Descălecătorul, și anume prin nepoții săi Ștefan, Petru și Roman din starostia Sipenițului*.

Dintre aceștia, *Petru, eroul Țării Sipenițului* se distinsese înaintea tuturor prin strălucirea izbândei sale asupra polonilor, motiv pentru care privirile boierilor moldoveni se îndreptară cu încredere asupra lui și-l *proclamară Domn al Moldovei și succesor legitim al decedatului Lațcu*. Prin alegerea aceasta s-a ajuns mai întâi la *unirea personală a starostiei Sipenițului cu voievodatul Moldovei, iar mai apoi la contopirea desăvârșită a ambelor țări în puternicul voievodat a toată Țara Moldovei din plaiurile Sipenițului până la țărmul Mării Negre*. Noul Domn Petru al Mușatei (1374 –1391) mută *reședința Moldovei întregite de la Siret la Suceava*, o veche așezare orășenească pe malul drept al râului cu același nume.

Cu vremea, *unirea personală* a ambelor țări evoluă într-o *unire* reală a ambelor organizații de stat. În timpul acesta de tranziție Petru exercită personal, pe lângă calitatea sa de *Domn al Moldovei*, și pe aceea de *staroste sau căpitan al Sipenițului*. Cu această titulatură noul Domn al Moldovei apărea încă într-un act din 1378. Ulterior, el încredință calitatea de staroste unuia dintre boierii sfatului său cu titlul de *protie*, după pilda Domnilor din Muntenia, care la început îndeplineau perso-nal calitatea de *ban al Severinului*, pentru a o încredința mai apoi unuia dintre fruntașii Sfa-tului domnesc și oamenilor lor de încredere. El păstră însă sub autoritatea sa directă pe castelanii sau pârcălabii cetăților *Hotin*, *Țețin* și *Hmelov*, sporindu-le competențele în de-favoarea starostelui, în așa fel, încât puterea acestuia ajunse cu vremea să fie de *natură pur reprezentativă*. La capătul acestui proces de unificare administrativă titlul de *staroste* trecu asupra *pârcălabului de Cernăuți*, ca ultimă reminiscență a vechii starostii sipenițiene. Primul locțiitor al lui Petru în starostia Sipenițului apare sfetnicul său *Dzula*, care într-un act domnesc din 1387 poartă cu titlul de *"capitaneus"*, care corespunde *starostelui* polonez. La 1397, apăru *Mihail* în scaunul de *staroste moldovenesc – capitanius moldoviensis*.

Faptul că Țara Sipenițului fusese unită cu Țara Moldovei găsește confirmarea sa documentară prin mai multe note contemporane. Fratele lui Petru al Mușatei, *Roman*, se intitula la 1393 *mare și singur stăpânitor Domn al Țării Moldovei din plaiurile Sipenițului până la țărmul mării*. Boierii fratelui său Ștefan asigurau la 1395 pe regele *Vladislav* al Poloniei că Domnul lor este gata de a discuta cu craiul polon chestiunea cesiunii cetăților *Țețin* și *Hmelov*, adică a *Țării Sipenițului, încorporate numai de curând Moldovei*. Și mai explicit era la 1400 pretendentul *Ivașcu*, un fiu natural al lui Petru al Mușatei, care *se oferi să restituie Poloniei starostia Sipenițului cu toate orașele, până la granița cea veche*, dacă regele s-ar milostivi să-l ajute la dobândirea domniei asupra Moldovei. Dintre cronicarii Moldovei, singur *Nicolai Costin* pare să fi avut o intuiție clară asupra *contopirii Țării Sipenițului cu Moldova*

sub Petru I al Mușatei, când afirmă că *Petru-Vodă, fratele lui Ștefan-Vodă*, după gâlceava ce a avut-o cu leșii în plaiurile Sipenițului, adăugăm noi, *s-a așezat și în Moldova și s-a închinat craiului Vladislav Iagelonul.*

Analele de la Putna atribuie lui Petru al Mușatei 16 ani de domnie, ceea ce corespunde exact anilor de domnie a acestuia de la moartea lui Lațcu pe la 1374 și încetarea domniei lui Petru la 1391. *Pomelnicul de la mânăstirea Bistriței*, care începe cu anul 1407 și continuă până la secolul al XIX-lea, intercalează între Domnii Lațcu și Petru pe un oarecare *Costea*. Acesta ar fi fost, după părerea unor istorici, *soțul Margaretei sau Mușatei și părintele lui Petru și al fraților săi Roman și Ștefan.* Totuși, tatăl lui Petru și Ștefan a fost Ștefan Maramureșanul și nicidecum Costea. Așa fiind, pe relatarea pomelnicului de la Bistrița nu se poate pune nici un temei. Și aceasta cu atât mai puțin cu cât din lista Domnilor Moldovei arătați în pomelnic lipsește Ștefan cel Bătrân, al cărui mormânt se găsește la Rădăuți, alături de fratele său Roman. Într-un act domnesc din ianuarie 1403, Alexandru cel Bun amintește de sfânt răposații săi predecesori *Bogdan, Lațcu, Petru, Roman* și *Ștefan*, fără să amintească de *Costea*, despre care, în afară de pomelnicul de la Bistrița, nu pomenește nici un alt izvor istoric. Pretinsul voievod Costea din pomelnicul amintit putea fi unul dintre boierii cu influență la curtea domnească, care și-ar fi câștigat recunoștința mânăstirii Bistrița prin daniile sale închinate acestui sfânt așezământ. Între *vitejii – milites –* de la curtea lui Roman se găsea, pe lângă Dragoș, și un anumit *Costea*. Iar de *Ioan, fiul lui Costea* face mențiune un act domnesc din mai 1398. Din considerațiile acestea se vede că *nu poate fi vorba de un Domn al Moldovei cu numele Costea, cum pretinde pomelnicul bistrițean.*

În urma acestor constatări cade de la sine și pretinsa *căsătorie a lui Costea cu Margareta sau Mușata*, mama voievozilor Petru, Ștefan și Roman, despre care știm că erau fiii lui *Ștefan Sipenițeanul.* Romantismul nostru istoric de odinioară a îndemnat pe unii istorici și mai departe în domeniul imaginației, considerând descendent din *Petru al Mușatei* un *Petru Mușat, întemeietor de dinastie în Moldova.* Iar cum termenul de *mușat ar însemna în dialectul macedo-român frumos*, s-a căutat și *"patria Mușateștilor în Muntenia", țara Basarabilor, cu care Mușateștii ar fi fost înrudiți, constituind o ramură a dinastiei Basarabilor.*

Astfel, vedem cum la stingerea ultimului descendent direct în linia bărbătească a Descălecătorului Bogdan, întemeietorul dinastiei Bogdăneștilor, domnia Moldovei trecu asupra voievodului *Petru al Mușatei*, coborâtor din linia laterală a *Iugeștilor*, adică a lui Iuga-Vodă, fratele lui Bogdan, întemeietorul Țării Moldovei. De aceea, *Petru al Mușatei nu poate fi privit drept întemeietorul unei dinastii zisă a Mușateștilor, ci el trebuie să fie considerat ca legitimul continuator al dinastiei Bogdăneștilor.*

4. Relațiile Moldovei cu Ungaria, Polonia și Muntenia în timpul Domnului Petru I

Prin ajungerea la domnie a ramurii sipenițene din dinastia Bogdăneștilor se produse o schimbare în orientarea politică a voievodatului moldovenesc. Dacă până la moartea lui Lațcu relațiile Moldovei cu Ungaria continuau să se mențină în vechea lor stare de încordare, urcarea pe tron a Domnului Petru aduse o esențială destindere a raporturilor ungaro-moldovene. Și aceasta pentru motivul că Petru, care aplicase polonezilor dureroase înfrângeri în plaiurile sau "plinirile" Sipenițului, nu mai ajunsese la raporturi normale cu regele Cazimir, care adăpostea în Polonia pe fratele său Ștefan. Acesta pândea de la graniță momentul prielnic pentru a năvăli cu ajutor polon în Moldova, a izgoni pe fratele său Petru din țară și a ocupa el însuși tronul. Aspirațiile pretendentului Ștefan rămăseseră însă multă vreme zadarnice, fiindcă, la 1372, regele Cazimir cel Mare muri, lăsând coroana Poloniei în seama fiicei sale Elisabeta, care era căsătorită cu regele Ludovic cel Mare al Ungariei, și astfel s-au unit sub sceptrul său domnia ambelor regate vecine: Ungaria și Polonia. Cu moartea regelui Cazimir cel Mare se stinse vechea dinastie polonă a Piaștilor. În tratatul pe care regele Ludovic îl încheie, chiar în acel an, cu împăratul Carol al IV-lea se introdusese o clauză că nu vor fi atacate de imperiali "regatul ungar și Țara Moldovei".

În urma acestei noi constelații politice, influența regelui Ludovic asupra Țării Moldovei deveni covârșitoare. Petru izbuti însă, grație vechilor sale legături cu voievozii din Maramureș și grație intervențiilor mamei sale Margareta sau Mușata, care era catolică, să întrețină raporturi de prietenie și bună vecinătate cu puternicii conducători ai regatelor vecine și să se mențină pe tronul Moldovei. Este foarte probabil ca el să fi prestat regelui Ludovic și jurământul de credință ca vasal, deși nu avem nici o mărturie sigură în această privință. Așa se explică perioada de pace și liniște ce a domnit în Moldova, unită cu Țara

Sipenițului, în primii ani ai domniei lui Petru.

Moartea regelui Ludovic cel Mare, întâmplată în 1382, schimbă însă situația politică din regatele unite până atunci. Moștenirea marelui rege rămase în seama celor două fete ale sale, Maria și Hedviga, care, pe lângă toate, mai erau și minore, astfel că regența în numele lor reveni reginei mame Elisabeta (1382 - 1385). Schimbarea aceasta nu putea decât să convină Domnului Petru, care se trezi deodată ușurat de presiunea politică din partea puternicului rege al celor două regate mari din vecinătatea țării sale. Timpul acesta de liniște din afară fu folosit de Petru pentru desăvârșirea organizării interne și pentru lărgirea granițelor țării spre răsărit, pe socoteala tătarilor, a căror alungare peste Nistru devenise una din principalele probleme politice și militare ale Moldovei din vremea aceea. Ca punct de plecare a operațiilor contra tătarilor servea cetatea de la Hotin, unde străjuia pârcălabul Ștefan, de care se face mențiune într-un act domnesc din 1387.

Moartea regelui Ludovic și luptele pentru succesiunea la tron care izbucniră în ambele regate vecine îngăduiau Domnului Petru a se considera liber de orice raporturi de vasalitate față de aceste țări și a se intitula din grația lui Dumnezeu Domn al Țării Moldovei - *dei gratia dux terrae Moldaviae*. Așa se intitula Petru în actul domnesc de danie din mai 1384, din care aflăm că ilustra și preanobila doamnă Margareta - *illustris et nobilissima domina Mergarita* - maica sa prea iubită și onorată - *mater nostra dilecta et honorabilis* - a ridicat în târgul Siretului o biserică și chilii pe seama călugărilor dominicani, pentru mântuirea sufletului ei și al părinților ei, biserica închinată Sfântului Ioan Botezătorul, pe care ea și-o alesese ca loc de veșnică odihnă. La cererea maicii sale, Domnul dărui ctitoriei ei din Siret venitul cântarului orășenesc - *libra seu pensatorium*. Actul de danie a fost semnat la curtea preaiubitei maicei sale - *curia matris nostrae carissimae* - din Hârlău - *villa Holenganoio* - căci așa a fost identificată această localitate. Actul de danie poartă și pecețile mai multor boieri între care se găseau Bârlea și Dzula, căpitanul sau starostele de Sipeniț.

În anul următor se produse la granița de nord a Moldovei un eveniment politic de mare răsunet, și anume *unirea* Poloniei cu Lituania.

Prin actul de unire de la Krevo, din 14 august 1385, marele duce al Lituaniei, Vladimir Jagello[15], devenise și rege al Poloniei, căsătorindu-se cu Hedviga, moștenitoarea tronului polonez. În același timp, se căsători Maria, sora mai mare a Hedvigei, cu marchizul Sigismund de Brandenburg, care ajunse astfel rege al Ungariei. Prin căsătoriile acestea se desfăcu unirea Poloniei cu Ungaria, ce fusese realizată în ultimii ani de domnie ai regelui Ludovic cel Mare, ginerele lui Cazimir cel Mare. Prin unirea cu Lituania, în urma căreia Polonia deveni și mai mare și mai puternică, și Domnul Moldovei trebui să țină seama de această împrejurare. În 1387, regele Vladislav luă în stăpânire principatul de Haliciu și alungă pe pârcălabii unguri din cetățile halicene. Prin ocuparea acestui vast teritoriu, polonii ajunseră la granița Ceremușului, înconjurând Moldova dinspre apus și miazănoapte.[16]

În condițiile acestea, era firesc ca Petru să caute o apropiere de noul rege al Poloniei, Vladislav Jagello, cu care se și înrudi în curând, luând în căsătorie o prințesă polono-lituană, poate pe o soră a regelui, al cărei nume nu ni s-a păstrat. Înrudirea aceasta rezultă din faptul că regele numea în actele sale pe Domnul Petru prieten și cumnat - *ziat* - al său. Nou creată, constelația politică duse la stabilirea raporturilor de vasalitate față de Polonia. Nesilit și neîndemnat de nimeni, ci din convingerea sa proprie și după voința boierilor - *ex certa sciencia et ultranem voluntate boyarorum fidelium* - Petru se prezentă la Liov în fața regelui Vladislav și a reginei Hedviga pentru a le duce omagiu de vasalitate. Sărutând în fața mitropolitului Ciprian al Kievului "lemnul vieții", după ritul și datina bisericii orientale, - *iuxta ritum et consuetudiem orientalis ecclesiaz lignum vitas in manibus domini Cypriani metropoliani Kyovensis, ora proprio osculantes* - Petru prestă omagiul de fidelitate - *fidelitatis omagium* - în numele poporului și al țării sale românești - *gentem atque terram nostram Valachiae* - jurând să păstreze regelui credința în toate împrejurările. Boierii prezenți - *supremi consilieri* - căpitanul Dzula, Bârlea, mareșalul Drăgoi, Stanciu și Stanislau adeveriră printr-un act special că în adevăr Domnul, după sfatul și voința lor și a tuturor locuitorilor Moldovei - *nostro nomine et aliorum omnium terrigenarum Terrae Valachiae* - a prezentat omagiul de credință și a făgăduit să sară în ajutorul regatului polon în orice împrejurare, precum se legase și regele să ajute Moldova în caz de nevoie. Ambele acte omagiale, al Domnului și al boierilor, scrise frumos pe pergament, fură prezentate în mod solemn regelui pentru a fi păstrate în arhiva coroanei. Astfel, se ajunse la recunoașterea supremației polone asupra Moldovei după uzanțele feudale ale timpului prin notele formale din 6 mai

1387. Printr-un act separat boierii moldoveni adeveriră în aceeaşi zi omagiul stăpânului lor faţă de regele polon.

În anul următor, regele Vladislav solicită vasalului său moldovean un împrumut de 4.000 mărci frânceşti pe termen de 3 ani, punându-i în gaj cetatea Haliciului cu provincia Pocuţia. Zălogirea aceasta nu era făcută Domnului Petru numai personal, ci şi urmaşilor săi. Nu era deci vorba de un împrumut personal, al lui Petru, dat cumnatului său regal, ci de un împrumut de stat, în toată forma, care, la rândul său, nu obliga numai pe regele Vladimir ci şi statul polon la restituire faţă de oricine ar fi fost pe tronul Moldovei. Petru nu dispunea însă decât de 3.000 de mărci, sumă pe care el o puse la dispoziţia regelui, printr-un act formal încheiat la Suceava, în ziua de 10 februarie 1388. În actul acesta întâlnim prima menţiune documentară a Sucevei ca oraş de reşedinţă a Domnului şi capitală a Moldovei. La expirarea termenului de 3 ani, ducele Petru nu se mai găsea pe tronul ţării, astfel că încasarea împrumutului sau luarea în primire a gajului pocuţian rămase în seama urmaşilor săi.

Ameninţările din partea turcilor care, după biruinţa de pe Câmpul Mierlelor din 1389, năzuiau spre Dunăre, precum şi luptele pentru succesiune la tronul Ungariei, determinară şi pe Domnul Mircea din Ţara Românească să caute o apropiere cu regele Vladimir al Poloniei, unită cu Lituania. Petru al Muşatei se făcu interpretul dorinţelor de apropiere ale prietenului şi contemporanului său din Muntenia pe lângă regele polon, mijlocind încheierea unui tratat de alianţă între Polonia şi principatele române, Muntenia şi Moldova. Alianţa polono-munteano-moldoveană avea, pe lângă caracterul ei defensiv, şi unul ofensiv. Părţile contractante îşi asigurau ajutor reciproc contra regelui Sigismund, dar şi contra altor inamici, sub care se înţelegeau tătarii şi turcii. Stipulaţiile tratatului sunt cunoscute în redactările sale de la Radom (1389), Lublin (1390) şi Suceava (1390), cu diversele modificări ce fuseseră dictate de împrejurările politice de atunci. Alianţa fu reînnoită de Domnul Mircea, la Giurgiu, în 1403 şi la Roman, în 25 mai 1411.

5. Consolidarea vieţii politice, economice şi culturale a Moldovei

Din faptul că la 1388, Petru putea oferi regelui polon un împrumut de stat în suma de 3.000 de mărci, lire sau funţi, ceea ce însemna o cantitate de argint de greutatea unei jumătăţi de kilogram, din care se puteau bate 20 florini de argint, se poate vedea starea economică a Moldovei din vremea aceea, destul de bună şi înfloritoare. Cauza principală o reprezenta în primul rând negoţul moldovenesc în toate cele trei ramuri ale sale de import, export şi de tranzit. Prin Moldova se făcea din vechime legătura între comerţul polono-halician şi cel pontic. Încă din secolul al XII-lea, teritoriul moldovean era străbătut de negustorii din Halici în călătoriile lor spre Dunăre şi Marea Neagră. S-a susţinut chiar că oraşul Galaţi s-ar fi dezvoltat în jurul locului de popas al negustorilor din Halici, cum ar indica însăşi numele localităţii de la Dunăre. În teritoriile româneşti toponimicul Galaţi este destul de frecvent. Îl întâlnim de 4 ori numai în Dacia transilvăneană, ba chiar şi dincolo de Dunăre în teritoriul sârbesc, aşa că nu poate fi vorba de singura influenţă a Haliciului, capitala principatului cu acelaşi nume. S-a mai crezut că un pretendent la tronul de la Halici, *Ivanko Rostislavici*, ar fi scutit printr-un privilegiu comercial pe negustorii din Mesembria de plata taxelor de vamă în portul Haliciul Mic, care ar fi identic cu Galaţii de la Dunăre, obligându-i numai la plata taxelor vamale la trecerea lor prin oraşele Bârlad, Tecuci ş.a. După o examinare mai serioasă s-a putut constata însă că pretinsul privilegiu cunoscut sub numele de *diploma bârlădeană* nu era decât o plăzmuire grosolană de mai târziu. Autorul falsului atribuie emiterea privilegiului comercial aventurierului *Ivanko*, fiul lui *Rostislav*, pe care vechile cronici ruseşti îl menţionează numai la *1145* ca pribeag – *izgon* – la cumanii care prădau pe negustorii halicieni ce veneau cu carele lor la Dunăre. Ivanko îşi găsi apoi moartea la Sulina, în anul 1161. Haliciul deveni capitala principatului de la Nistrul superior numai la 1141, deci cu 7 ani după data diplomei, iar prima menţiune documentară a Galaţilor nu se face decât în anul 1444. N-au lipsit încercări din partea principilor halicieni, ca bunăoară din partea lui Vladimir Monomach (1116), de a deschide drumul comerţului lor la Dunăre prin teritoriul Moldovei de mai târziu. Dar ei se izbiră de împotrivirea hoardelor pecenegilor şi cumanilor care hălăduiau acolo, astfel că înseşi analele ruseşti vin să constate că străduinţele acestea au rămas zadarnice. Asemenea încercări puteau duce la ţinta dorită numai după izgonirea cumanilor şi tătarilor din aceste regiuni, pentru a crea comerţului condiţii prielnice de dezvoltare, în primul rând siguranţa drumurilor.

Comerţul levantin în ramura sa pontică luă un mare avânt numai după aşezarea

ge-novezilor în *Caffa* în Crimeea și după extinderea factorilor lor până la limanul Nistrului și la gurile Dunării. *Monocastro* (Cetatea Albă) și *Chilia* ajunseră pe calea aceasta importante piețe de schimb și de desfacere a produselor genoveze.

Genovezii și venețienii acostaseră cu vasele lor în aceste porturi încă de pe la 1290, deci cu mult înainte de întemeierea statului moldovean. În 1360, se plângeau venețienii că ar fi fost păgubiți de genovezi la achiziția de cereale în portul Chiliei sau *Licostomului*, cum numeau ei cetatea dunăreană. Cereale, lână și piei se ridicau de către negustorii italieni și din Cetatea-Albă, pe care ei o numeau Monocastro. Un alt important centru comercial spre care se scurgeau produsele din hinterlandul moldovenesc era *Vicina*, unde încă pe la 1281 veneau vasele de încărcare genoveze, aducând în schimb scumpele lor manufacturi. Mai sus de Vicina era Isaccea, o localitate pe care la 1331 geograful arab Abulfada o arată ca oraș înfloritor.

Spre aceste centre comerciale năzuiau și negustorii din *Liov* și *Cracovia* pentru schimbul produselor lor cu mărfuri italiene și grecești. Deopotrivă de vechi erau și raporturile comerciale cu târgoveții din *Brașov* și *Bistrița* transilvăneană. Coloniștii din aceste vechi așezări săsești trecuseră cu mult mai târziu munții spre a se așeza în Moldova la Baia, la Siret și Suceava, pentru a insufla acestor localități viața orășenească. Dintr-o veche pecete a târgului Baia, ce ni s-a păstrat în formă fragmentară, s-a dedus că această localitate constituia, încă în 1200, o comunitate autonomă. La 1382, târgovățul Ioan Zimmermann din Siret întreținea raporturi comerciale cu târgoveții din Cracovia, Lublin și Liov.

Schimburi de produse între locuitorii sași de dincoace și de dincolo de Carpați se făceau din vechime. Moldovenii întrețineau legături și cu sașii din Bistrița și Brașov. Brașovenii treceau cu mărfurile lor prin Moldova la Cetatea Albă, unde domnea încă principele tătar Dimitrie cu care încheiară, în 1360, un tratat comercial. Părțile contractante își asigurau reciproc anumite înlesniri comerciale, între care și scutirea tricesimii, adică a vămii mari. Schimburi de mărfuri aveau loc și cu târgoveții din Bistrița. Vama se percepea din vechime – *ab antiquo* – la Rodna.

Târgoveții din Liov și Bistrița găseau în conaționalii lor germani din târgurile moldovenești de la Baia, Siret, Suceava ș.a. un sprijin foarte puternic în desfășurarea afacerilor lor comerciale. În a doua jumătate a secolului al XIV-lea găsiră adăpost în Polonia, ca și în Moldova, și negustorii armeni, care se refugiaseră aci venind din Armenia Mică a Ciliciei cu centrul la Sis, ce fusese cucerită de turcii mameluci (1375). Ca buni cunoscători ai comerțului levantin, bucurându-se de vechile lor legături cu negustorii greci și italieni de acolo, ei începură foarte curând să joace un rol important în comerțul polon și moldovenesc. Cu ocazia săpăturilor ce s-au făcut la Cetatea Albă s-au găsit monede armenești de tot felul provenind încă din secolul al XII-lea. Din Caffa și Monocastru, armenii ajunseră în Polonia. Prezența lor la Liov este adeverită la 1377. La 1386, se judecă la Liov un proces între negustorii germani și armeni. Cu acest prilej s-a dat citire și mărturiei prințului Roman, fratele Domnului Petru al Moldovei. În Moldova, armenii se așezară mai întâi la Cetatea Albă, apoi la Suceava, dar și în alte centre comerciale ca Iașii, unde în 1395 armenii își aveau biserica lor proprie. În Moldova unii dintre armeni primiră porecle românești ca Pruncul, Găină, Varzarul, Patru Bani, Șepte-Lici, Lapte-Acru, Bolfosul, păstrându-și însă limba și legea lor de acasă.

La tranzacțiile comerciale lua parte însuși Domnul, împreună cu boierii și reprezentanții așezămintelor bisericești. Vămile alimentau vistieria domnească cu valută străină, pentru a putea face față cerințelor de înarmare a oștirii și de a sări chiar în ajutorul suzeranului său, împrumutându-i sume însemnate de bani. Pe lângă valuta străină, genoveză, polonă și ungurească circula în Moldova și o valută proprie națională. Domnii Moldovei făcură din capul locului uz de dreptul lor regalian de a bate monede – *jus cussionis monetae*. Monedele care fuseseră atribuite lui Bogdan I seamănă prea mult ca greutate și execuție cu cele ce ni s-au păstrat de la *Bogdan Descălecătorul*. În schimb, de la Petru I ni s-au păstrat nu mai puțin de 250 de monede de argint de tipuri diferite. Monetele acestea poartă pe avers stema Moldovei, capul de bour cu o stea între coarne, având la dreapta semiluna, iar la stânga o altă stea, care simboliza probabil soarele. Pe revers este înfățișat un scut împărțit în două. Partea din dreapta arată trei grinzi orizontale, iar partea din stânga poartă la unele 2, la altele 7 flori de crin, ceea ce indică o influență angevină. Inscripția este latinească: *Io Petri Voivod di Moldaviensis*. Monedele bătute în țară se numeau groși – *nummi grossi* – cu monedele divizionare de jumătate, o treime, o pătrime și o șesime de gros. Unitatea valutară a groșilor era marca – *marca argenti puri* – italienește liră, slavonește grivnă de la *grâvă*, ceea ce în sanscrită înseam-

nă *gât*, *colier* sau *șirag de monede* ce se poartă la gât, adică o cantitate de argint curat, având greutatea unei jumătăți de funt sau un sfert de kilogram. Mărcile circulau în bare de argint care purtau pecetea oficială a autorității de emisiune – *marca usualis signata*. Greutatea mărcii varia după locul ei de emisie. Marca vieneză cântărea 280,006 grame, marca moravă – 279,98 grame, marca de Praga 255,75 grame; marca ungară care circula și în Dacia transilvăneană cântărea numai 246,204 grame, marca rusească 204,755 grame, iar marca de Cracovia avea numai 197,68 grame. A existat și o marcă de Liov, dar greutatea ei nu ne este cunoscută. În Moldova servea, după toată probabilitatea, ca unitate monetară marca poloneză de Cracovia sau Liov și marca ungară sau de Buda. Florile de crin de pe reversul groșilor ducelui Petru ar fi o indicație în această privință.

De marca uzuală signată se deosebea marca monetară sau pecunitară – *marca monetae, marca pecuniae* – numită și marca groșilor – sau dinarilor – *marca grossorum* – *marca denariorum* – care însemna cantitatea sau numărul groșilor care se băteau dintr-o marcă uzuală signată. Numărul groșilor ce se băteau dintr-o marcă varia de la o țară la alta. Dintr-o *marcă de Praga* se băteau 64 groși, din *una de Buda* 56, iar dintr-o *marcă de Cracovia* numai 48 de groși. Nu știm câți groși moldovenești se băteau dintr-o *marcă de Suceava*, care trebuie să fi existat în capitala Moldovei. Pentru înlesnirea socotelilor, marca se împărțea în 4 fertuni – *quarta* – fertunul în 4 scoți – *scotus* – iar scotul în 2 groși. *Marca*, *fertunul* și *scotul* nu erau monede curente ca groșii, ci numai un multiplu al acestora. Greutatea și conținutul de metal nobil al groșilor variau de la o țară la alta. Greutatea normală a unui gros trebuia să fie de 4,12 grame. În realitate circulau însă groși cu o greutate de 3,71 – 2,94 grame. Aceeași variație se putea observa cu privire la conținutul metalului. Se găseau în circulație groși cu un cuprins de argint de 538 până la 624 la mie. Când aliajul cu metal mai puțin nobil era prea pronunțat ca acesta din urmă să iasă la suprafață, atunci se spunea că groșii își *arată arama*. Groșii ce se băteau în Moldova, cu subdiviziunile lor, cântăreau 0,57 până la 1,80 grame.

Marca de la Buda, ca monedă ideală nebătută, ea servind numai ca unitate de măsură, avea curs în Dacia transilvăneană, dar și în Țara Românească. Înainte de bătălia de la Posada din 1330, voievodul Basarab oferea regelui Carol Robert 7.000 de mărci de argint pentru încetarea ostilităților. Tariful vamal pe care Mircea cel Bătrân îl îngădui negustorilor din Brașov era fixat în *fertuni*, adică sferturi de mărci care erau de asemenea o monedă ideală. Fertunul era divizat în scoți, adică în zloți, care în Țara Românească se numeau ducați de argint, precum erau în adevăr. Ducatul reprezenta un anumit număr de bani sau dinari.

Pe lângă mărirea producției și încurajarea comerțului, Domnul Petru se strădui să ajungă și la organizarea canonică a bisericii moldovenești. Condițiile pentru o asemenea orânduire erau de mult date încă de *Bogdan Descălecătorul*, care prin izbânda sa asupra regelui Ludovic cel Mare dobândise recunoașterea internațională a noului stat moldovenesc. Existența de episcopate în Moldova este adeverită de bula papei Grigore al II-lea din 1234 care arată că românii din cuprinsul *episcopiei cumanilor* primeau sfintele taine de la niște pseudoepiscopi ce țin de ritul grecesc – *a quibusdam pseudoepiscopis ritu tenentibus*. Acești chiriarhi sunt numiți pseudoepiscopi pentru că ei erau ortodocși, dar poate și din cauză că nu funcționau pe lângă un Domn recunoscut. Ei primeau consacrarea canonică de la mitropolia *Ohridei* sau de la *episcopia Haliciului*, înființată încă la anul 1157. După constatarea Patriarhiei din Constantinopol, mitropolitul Haliciului luase voie sinodicește de a hirotonisi pe episcopi în episcopatele din Rusia Mică, între care se găsea și episcopia Cetății Albe. Astfel, aflăm despre existența unei vechi episcopii canonice pe teritoriul Moldovei, cu mult înaintea organizării acesteia ca stat românesc. Deci, nu din sudul Dunării de la *Durostor*, *Vidin* sau *Ohrida* primeau credincioșii ortodocși din teritoriul Moldovei de mai târziu pe primii lor chiriarhi, ci de la *Halici* și *Cetatea Albă*. Asemenea arhierei hirotonisiți la *Halici* sau *Cetatea Albă* fură chemați de principii ortodocși ai Moldovei la Baia și la Siret pentru săvârșirea celor sfinte.

Domnul Petru al Mușatei se strădui să așeze o ierarhie canonică constituită, un scaun episcopal stabilit și cu succesiune regulată. În scopul acesta, el chemă pe arhiereul *Iosif* de la Cetatea Albă pe lângă curtea din Suceava ca mitropolit al țării. Urmând pilda Domnului Nicolae Alexandru din Țara Românească, el încercă să rupă cu Haliciul și să așeze biserica Moldovei sub jurisdicția canonică a patriarhului ecumenic din Constantinopol. El se grăbi, deci, să trimită soli la Patriarhie pentru a cere binecuvântarea pentru așezarea canonică a mitropolitului Iosif care, după însăși constatarea patriarhiei, era om din partea locului și după toată probabilitatea înrudit cu familia

domnitoare din Moldova. Delegația domnească fu rău primită la Constantinopol pentru că patriarhul se formalizase pe motivul că Petru chemase pe arhiereul Iosif ca mitropolit pe lângă Curtea sa fără încuviințarea prealabilă a patriarhiei. Din considerațiile acestea patriarhul, refuzând să cunoască instalarea mitropolitului Iosif la Suceava, trimise, în 1391, pe clericul Teodosie din Moldova pentru cercetarea canonică a cazului. Dar nici Petru nu se lăsă mai domol, refuzând să-l primească pe Teodosie și făcându-l să se întoarcă fără zăbavă la Constantinopol. Între timp însă, arhiereul Iosif continuă să păstorească în liniște în Moldova din reședința sa de la Suceava, unde vechea biserică a Miräuților îi servea de catedrală, rămânând ca recunoașterea patriarhală să urmeze mai târziu.

În strânsă legătură cu așezarea canonică a chiriarhiei stătea și orânduirea vieții monahale. Sihăstrii și schituri călugărești au existat în Moldova cu multă vreme înaintea începutului politic al acestei țări. Unul din cele mai vechi schituri moldovenești a fost, fără îndoială, cel de la Rădăuți, pe care Bogdan îl reclădi în piatră și-l alese ca loc de veșnică odihnă pentru sine și neamul său. Alte schituri vechi se găseau la *Neamț*, la *Bistrița*, la *Pobrota*, la *Roman*, la *Moldovița*, *Humor*, *Voitinel* ș.a. Schitul de la *Neamț* a fost restaurat de Petru al Mușatei și lărgit într-o mănăstire, căreia ctitorul ei îi dărui mai multe sate. În actul de danie al mitropolitului Iosif pentru mânăstirea Neamț, din 7 ianuarie 1407, se arată că anumite sate fuseseră dăruite mănăstirii împreună cu o moară de "sfânt răposatul Domn Petru Voievod", primul ctitor al sfântului așezământ. Că cei trei ucenici ai starețului grec *Nicodim* de la *Vodița* și *Tismana*, și anume *Sofronie*, *Pimen* și *Silvan* ar fi pus temelie vieții monahale în Moldova nu este adeverit prin nici o mărturie autentică. Ultimele știri despre Petru la avem din 1391, când este pomenit într-un raport asupra unui miraculos acoperiș de potir din Suceava. În anul acela, Domnul trebuie să fi murit, căci din 30 martie 1392 este datat primul act domnesc ce ni s-a păstrat de la urmașul său pe tronul Moldovei, Domnul Roman I. Mormântul lui Petru al Mușatei nu se găsește în cripta domnească din biserica *Sfântului Nicolae* din Rădăuți, alături de înaintașii săi pe tronul Moldovei, *Bogdan cel Bătrân* și fiul acestuia *Lațcu*. Este foarte probabil ca Petru să-și fi ales locul de veșnică odihnă la ctitoria sa de la mânăstirea Neamțului. În urma sa, rămase un fiu natural cu numele *Ivașcu*, care rătăcea prin Polonia, solicitând regelui Vladislav domnia Moldovei în schimbul renunțării sale la fosta starostie a Sipenițului în vechile ei hotare. Dar cu toate făgăduințele sale, pretendentul Ivașcu nu reuși să obțină coroana Moldovei, astfel că marele act istoric, *unirea starostiei sipenițene* cu noul *voievodat moldovean*, al părintelui său rămase neclintit.

6. Extinderea granițelor Moldovei până la Marea Neagră și agravarea conflictului cu Patriarhia de la Constantinopol sub Domnul Roman I

După moartea lui Petru, țara proclamă Domn pe fratele acestuia, *Roman al Mușatei* (1391 – 1394). Analele românești îi atribuie trei ani de domnie, ceea ce corespunde realității, fiindcă la 1394 pe tronul Moldovei se găsea urmașul său, Domnul Ștefan. Noul Domn al Moldovei era căsătorit cu cneghina Anastasia, al cărei mormânt se găsește în biserica *Sfintei Vineri* din Roman, o ctitorie a soțului ei. Ea nu trebuia însă confundată cu cneghina Anastasia, fiica lui Lațcu și soacra lui Alexandru cel Bun, căreia ginerele îi dădu, în 1413, în stăpânire domeniul Coșmeni din Țara Sipenițului, cu condiția ca după moartea ei domeniul să treacă în proprietatea mânăstirii domnești din Rădăuți. Anastasia muri în martie 1420 și fu înmormântată în cripta voievodală de la Rădăuți, unde se păstrează până azi. Din căsătoria lui Roman cu Anastasia s-au născut trei fii, și anume *Iuga*, *Alexandru* și *Bogdan*, dintre care cel dintâi purta numele străbunicului său *Iuga* din Cuhnea Maramureșului, fratele lui Bogdan Descălecătorul.

În orientarea sa politică, Domnul Roman urmă calea croită de fratele său Petru, reînnoind la 5 ianuarie 1393 alianța cu regele Vladislav *"după buna sa voință și după sfatul înțelept al sfetnicilor săi"*. Actul de închinare semnat la Suceava nu era atât de cordial ca cel al fratelui său, ci el se limitează în fixarea îndatoririlor vasalului față de regele suzeran. Intitulându-se *"Domn moștenitor al întregii țări a Moldovei din plaiurile Sipenițului până la Mare"*, Roman făgăduiește împreună cu *"copiii săi, cu boierii Sfatului domnesc și cu tot poporul pământului Moldovei"* să servească credincios coroanei polone și să nu se lepede niciodată de ea, să nu-și caute un alt suzeran și să ajute regelui și reginei împotriva oricărui dușman, exceptând Prusia, Lituania și ținuturile de dincolo de Cracovia, din pricina marii îndepărtări a acestora de țara sa.

Raporturile acestea se tulburară însă foarte curând din cauza Pocuției. La anul

1391, se împlinise sorocul pentru plata datoriei de 3.000 de mărci pe care Petru le împrumutase regelui Vladislav primind în gaj Haliciul cu provincia pocuțiană. Nerespectarea termenului de plată atrăgea după sine ocuparea provinciei zălogite. Se presupune că moartea nu îngăduise lui Petru să purceadă la ocuparea Pocuției. Opera aceasta rămase în seama succesorului său Roman, care cu tot omagiul de supunere față de regele Vladislav căuta prilejul potrivit pentru încorporarea Pocuției. Și acest prilej i se oferi în vara anului 1393. La moartea ducelui Podoliei, Constantin Coriatovici, marele cneaz al Lituaniei, Vitold, umbla să ocupe Podolia și să o înglobeze marelui său ducat. Împotriva acestor încercări se ridică însă principele *Teodor Coriatovici* de la Muncaci, care, la 1360, renunțase în favoarea regelui Ludovic al Ungariei la drepturile sale de moștenire asupra Podoliei, primind în schimb domeniul Muncaci cu cetățile și satele din cuprinsul acestuia. După moartea fratelui său Constantin, principele Teodor se uni cu Roman împotriva revendicărilor lui Vitold, făgăduind Domnului moldovean tot concursul său la ocuparea Pocuției.

Contingentele moldovenești trecură Nistrul în Podolia pentru a lupta contra lui Vitold. Acesta însă bătu la Bratslav pe Teodor, care fu silit să fugă peste munți în Maramureș, lăsând pe asociatul său moldovean pradă răzbunării marelui cneaz lituan. Înfrângerea de la Bratslav pe Bug pecetlui soarta politică a Domnului Roman, care-și pierdu tronul și libertatea la începutul anului 1394, fiind dus într-o cetate din Polonia, unde își încheie viața la o dată necunoscută. Osemintele lui fură însă aduse în patrie și așezate în cripta domnească de la Rădăuți, unde se păstrează până astăzi.

De la Roman nu ni s-au păstrat decât 2 acte interne, unul din 1392 și altul din 1393. În ambele acte el se intitulează ca și în actul omagial din 1393: *Marele și singur stăpânitor, cu mila lui Dumnezeu Domn oblăduitor țării Moldovei din plaiuri până la Mare – ot planini de beregu moria.* Prin actul de danie din 30 martie 1392 Roman, împreună cu fiii săi Alexandru și Bogdan, răsplătea meritele războinice ale viteazului Ionaș, dăruindu-i trei sate pe apa Siretului, la hotărnicirea cărora se amintește de crânguri de fag sau de *bucovine*. În actul din 18 noiembrie 1393, Roman dărui împreună cu fiii săi boierului Teodor și fraților acestuia *Petru, Mihai* și *Giurgiu* din Frătăuți, fiii lui Dragomir Albul, un sat pe apa Sucevei, care se hotărnicea cu satul lui Radomir sau Radu, poate ctitorul satului Rădăuți. În fruntea martorilor acestei danii apare mama Domnului, cneghina Mușata – *vera matri nașei kniagini Mușatii.* În Sfatul domnesc apar mulți dintre consilierii fratelui său Petru, cum erau jupanii *Iuga*, fiul lui Giurgea, *Hețcu, Bratu, Netedul, Stanislau, Drăgoi, Andrieș*, apoi *viteazul Dragoș* și *panii*, adică *cneji Vlad, Grozea, Costea, Orăș, Stanislau, Iurie, Baliță, Barlici* ș.a. Numele de *Brat* pare să fie o traducere a cancelariei slavone din *Frate*, după care s-a numit satul *Frătești* sau *Frătăuți* de pe Suceava în hotarul *Frătăuților*. Jupanul Ștefan apare ca nepot de soră al Domnului Roman. Mitropolitul Iosif, care nu primise încă recunoașterea canonică din partea Patriarhiei din Constantinopol, nu apare între sfetnicii tronului.

Jupanii din Sfatul domnesc se deosebesc de noua nobilime militară a *panilor – domini, Herren* – și a *vitejilor – milites*. Jupanii constituiau tagma moștenitorilor vechilor întemeietori de sate din epoca prestatală a Moldovei, păstrându-și încă străvechile drepturi seniorale asupra pământurilor lor moștenire din străbuni. Numărul lor se găsea însă în necontenită scădere, precum se vede aceasta din numeroase acte de danie prin care Domnul răsplătea meritele vitejilor săi cu moșii și sate în care neamul foștilor proprietari se stinsese. De aci, pornea formula obișnuită în documente *"unde a fost – gde bil – cutare sau cutare vechi proprietar"*. Locul lor îl cuprinseră *domnii*, adică *judecii* sau *cnejii – pani* – sau *vitejii – milites* – reprezentanții noii *nobilimi de merit*, care venise să înlocuiască vechea *nobilime de naștere*, un proces social care se putea observa în vremea feudalității și în alte state europene. Transformarea aceasta politică și socială totodată o găsim ilustrată prin titulatura de *jupan – pan* ce se da boierului Ștefan în actul Domnului Roman din 1393. La dregătoriile de *staroste – capitaneus* – de *vornice – maresalcus* – și pârcălab, pomenite sub înaintașul său Petru, în actele de la voievodul Roman mai găsim menționate și alte dregătorii ca bunăoară *stolnicia*, ceea ce dovedește că organizarea administrativă a statului moldovean făcuse progrese.

Pe malul stâng al râului Moldova, ceva mai sus de vărsarea lui în apa Siretului, Roman ridică o cetate pe care el o numi *Cetatea Nouă – Novograd* – iar contemporanii o botezaseră *Roman*, în cinstea numelui întemeietorului ei. Sub scutul noii cetăți se dezvoltă târgul Roman cu biserica *Sfintei Vineri* sau *Paraschiva*, o ctitorie a sa, unde se găsește mormântul cneaghinei Anastasia, fosta soție a vrednicului și de soartă greu încercatului Domn Roman I.

Conflictul cu Patriarhia continuă cu asprime și în timpul domniei lui Roman. În locul lui Teodosie, respins de Petru, Patriarhul trimise pe grecul *Ieremia* în Moldova pentru a ocupa scaunul mitropolitan de la Suceava. Dar și de astă dată, Patriarhul primi de la Domnul Moldovei același răspuns, că țara Moldovei își are mitropolitul ei în persoana arhiereului Iosif și că din această pricină ea nu poate recunoaște un alt mitropolit, decât pe acesta. Refuzul Domnului înfuria întru atâta pe clericul Ieremia, candidatul nenorocit la scaunul mitropolitan al Moldovei, încât acesta părăsi Moldova, fulgerând cu o neputincioasă afurisenie țara întreagă, care refuză să-l primească ca arhipăstor al ei. Anatema era aruncată asupra mitropolitului *Iosif*, asupra unui al doilea arhiereu local *Meletie*, asupra Domnului, asupra poporului și asupra țării întregi. Patriarhul ecumenic își însuși afurisenia candidatului său Ieremia și astfel se înăspri și mai mult conflictul dintre Domn și Patriarh, care amenința să provoace ruptura definitivă cu Patriarhia. De altfel, anatema pe care clericul Ieremia o aruncase asupra țării și a credincioșilor ei, nu produse asupra acestora nici un efect, fiindcă biserica Moldovei se găsea încă sub jurisdicția canonică a mitropolitului de la Halici, care hirotonisise pe arhiereul Iosif, astfel că afurisenia ce pornise de la un cleric cu totul străin de arhidieceza moldovenească, rămăsese fără nici un efect asupra drept credincioșilor moldoveni. Dar Domnul Roman nu mai ajunse să aplaneze conflictul bisericesc, sarcina aceasta rămase în seama urmașilor săi pe tronul Moldovei.

7. Respingerea incursiunii ungurești de către Domnul Ștefan și restabilirea raporturilor de vasalitate cu Polonia

După detronarea Domnului Roman, întâmplată în vara anului 1394, mai marii țării proclamară Domn pe voievodul *Ștefan*, fratele mai mare al Domnului detronat. El era acel Ștefan-Voievod care, în 1359, fusese gonit de fratele său Petru al Mușatei din Țara Sipenițului și care de atunci pribegea prin Polonia ca rudă și protejat al regelui Vladislav, așteptând momentul prielnic pentru a dobândi tronul părintesc. Momentul acesta sosi numai în 1394, când fratele său Roman pierdu tronul și când principele pribeag se vădi ca persoana cea mai indicată de a restabili legăturile de prietenie cu Polonia, care, în urma alianței fratelui său Roman cu Teodor Coriatovici, suferiseră o ruptură neașteptată. Pribegia așteptării a făcut să ajungă Domn la o vârstă înaintată, fapt ce se vede din inscripția de pe mormântul său de la Rădăuți, unde este numit *Ștefan cel Bătrân*. Analele românești îi atribuie 7 ani de domnie, când în realitate Ștefan n-a domnit decât 5 ani, și anume de la 1394 – 1399. Alianța predecesorului său Roman cu principele Teodor al Muncaciului se făcuse fără îndoială cu știrea și consimțământul regelui Sigismund al Ungariei, care tindea la restabilirea supremației ungare asupra Moldovei. Ridicarea lui Ștefan pe tronul Moldovei cu ajutor polon venea să zădărnicească planurile de supremație ale regelui Sigismund și, de aceea, acesta se grăbi să înlăture piedica ce i se puse în cale printr-o lovitură îndrăzneață contra noului Domn al Moldovei. În adevăr, Ștefan care în iulie 1394 se găsea încă la Chelm, unde regele Vladislav îi dăruise o armură suflată în aur și un coif de cavaler, nici nu apucase bine să se așeze pe tronul Moldovei, când regele Sigismund pregătea în Dacia transilvăneană lovitura armată contra Moldovei. La 3 ianuarie 1395, oștirea ungară era concentrată la *Cristian*, în secuime. Ea se compunea din contingentele magnaților unguri, între care se găsea însuși arhiepiscopul de Strigoniu, mitropolitul primat al Ungariei, din contingentele sașilor din Brașov și din unitățile secuiești de sub comanda comitetului secuilor, Ștefan de Canișa. Cronicarul Türöcz arată că regele întreprinse această campanie contra Moldovei ca să afirme demnitatea coroanei, care pe timpul domniei reginei Maria suferise atingeri foarte grele din partea moldovenilor. Dar, însuși regele Sigismund califica într-un act din 1395 invazia drept conflict personal cu Ștefan, Domnul Valahiei Minore sau al Țării Moldovenești – *personali conflictu contra Stephanum Minoris Valachiae seu terrae nostras Moldavanae Vojvodam.*

În fața invaziei ungurești, Ștefan se grăbi să ia cuvenitele măsuri de apărare. El mobiliză în grabă toate steagurile și steguletele moldovenești, ocupă trecătorile peste munți, zăvorindu-le cu trunchiuri de copaci și blocuri de piatră pentru a împiedica, sau cel puțin a încetini, înaintarea ungurilor în țara sa. El trimise în grabă o delegație de boieri în Polonia, compusă din jupanii Mihai, Bratu, Stanislau și Sendrea, ca să declare regelui Vladislav că domnul lor este gata să-i presteze jurământul omagial și să-i făgăduiască ajutor contra tuturor dușmanilor regatului. Ei mai declarară că stăpânul lor nu mai are nici o pretenție asupra

cetăților *Colomeea* și *Sniatin* și nici asupra *Pocuției*, iar cât privește *Teținul* și *Hmelovul* din Țara Sipenițului ei nu luară nici un angajament, lăsând chestiunea aceasta să fie rezolvată de ambii monarhi la prima lor întâlnire.

La 6 ianuarie 1395, Ștefan semnă la Suceava actul omagial prin care recunoaște supremația regelui Vladislav asupra Moldovei. Pe lângă mărturisirea sa de credință față de coroana polonă, el mai făgădui regelui ajutor împotriva Ungariei, Țării Basarabești, turcilor, tătarilor și altor inamici. El se declară gata să pornească cu oștirea și în locurile cele mai îndepărtate de Cracovia, contra teutonilor și cavalerilor cruciați. El promitea totodată regelui să-i furnizeze informații asupra uneltirilor dușmane, să-l sfătuiască cu sinceritate și să nu-și caute alt suzeran decât pe craiul leșesc. În actul omagial nu se amintește nici un cuvânt de Pocuția, necum de Țara Sipenițului, o dovadă că Ștefan nu renunțase la nici una din aceste provincii, deși în clipa aceea țara sa se găsea sub gravă amenințare din partea regelui Sigismund al Ungariei.

Nu știm dacă regele Vladislav trimise atunci trupe de ajutor în Moldova, știm însă că voievodul Ștefan opuse năvălitorilor unguri cea mai strașnică rezistență la trecerea lor peste Carpați în toiul iernii, pricinuindu-le mari pierderi sângeroase și expunând însăși viața regelui la primejdie de moarte. Din actul de danie din 1395, prin care regele Sigismund răsplătea serviciile pe care comitele *Ștefan de Canișa* i le aduse în cursul acelei anevoioase campanii de iarnă, aflăm că acesta, luptând fără frică de moarte, nu părăsea pe rege nici o clipă, ci stătea mereu în jurul lui pentru a acoperi și apăra persoana regelui – *per tuitione et defensione nostrae personae latere nostro continuo insistendo et in arena ipsius certaminis audaeter et viriliter diminuando absque motu mortis debellando, nullatenus nos deseruit.*

Oștirea ungurească străbătu Carpații și forța strâmtorilor numai în urma unor lupte grele cu moldovenii – *varios conflictus in Alpibus et indagibus densis cum ipsis Olachis et Staphano Vajvodam eorum virilitur commitando* –, care căutau să le închidă drumul la tot pasul. Astfel, având de învins cele mai mari greutăți, regele Sigismund trecu munții în Moldova, înaintând spre Cetatea Neamțului pentru a-și deschide drumul spre Suceava, capitala Moldovei. Dar, în drum spre Cetatea Neamțului, el se izbi de grosul oștirii moldovenești la *Ghindăuani – Hindova* unde, la începutul lui februarie 1395, se dădu o mare bătălie între moldoveni și unguri. Bătălia se sfârși cu înfrângerea năvălitorilor și cu alungarea lor peste munți, în Dacia transilvăneană. Într-un raport al cavalerilor teutoni din 1416 se arată că bătălia dintre unguri și români a făcut să curgă valuri de sânge creștin – *christiani sanguinis effusione largi flues.*

La 14 februarie, regele Sigismund se găsea la Brașov, unde răsplătea serviciile pe care brașovenii i le aduseră în campania din Moldova prin întărirea privilegiilor lor comerciale (18 februarie 1395). În actul de confirmare se vorbește de terminarea campaniei victorioase și triumfătoare – *victoriose et cum virtuoso triumpho.* În actul de confirmare a donațiilor făcute comitelui *Ștefan de Canișa* din 1397, înfrângerea regelui la Ghindăuți este înfățișată ca un mare triumf al armelor ungurești asupra moldovenilor. Regele ar fi pătruns până în apropierea reședinței voievodului Ștefan – *circa larem seu domum propriae residentiae ipsium Stephani Vajvodae* – silindu-l să i se supună, să ceară iertare pentru împotrivirea sa, să-i plătească tribut și să-l recunoască de domn natural – *venia pius et gratia de inobedientia et negligentia, dacque solita nostro fisco regio in recognitionem domini nostri naturlis temporibus congruis persolvendo.* Aceleași afirmații deșarte le găsim și în actul de danie din 1401, prin care regele răsplătea serviciile mitropolitului primat al Ungariei, care și el luase parte la campania nenorocită împotriva Moldovei. Cronicarii Türöcz și Bonfinius reproduc imnul de laudă al cancelariei regale, relatând că Ștefan ar fi îngenunchiat în fața regelui și printr-o cuvântare umilitoare i-ar fi cerut iertare pentru nesupunerea sa. Atunci regele, mișcat de cuvintele rostite, l-ar fi primit în grațiile sale cu condiția ca să nu încerce o nouă necredință.

Afirmațiile lăudăroase ale cancelariei regale găseau dezmințirea lor cea mai categorică prin însăși logica faptelor care au urmat. Ștefan a rămas neclintit pe tronul Moldovei, menținându-se și mai departe în raporturile sale de vasalitate față de regele Vladislav al Poloniei, iar despre o pretinsă supremație a regelui Sigismund asupra Moldovei nu se pomenește în niciuna din mărturiile timpului. De aceea, nu poate încăpea nici o îndoială că în februarie 1395, voievodul Ștefan cel Bătrân a repurtat la Ghindăuani, la sud de Cetatea Neamțului, o strălucită izbândă asupra regelui Ungariei, Sigismund, silindu-l să se retragă în țara sa. Inscripția funerară de la Rădăuți,

deopotrivă cu *Analele de la Bistrița* și *Putna*, nu fac decât să relateze în formă lapidară un adevăr istoric, când ne înfățișează pe Ștefan ca învingător la Ghindăuani – Hindova. O identificare a acestei localități cu Hârlăul nu este deloc probabilă, pentru că invazia s-a produs în munții Neamțului, iar reședința domnească – *lares seu domus propriae residentiae* – în fața căreia s-a dat lupta era însăși Cetatea Neamțului.

După ce restabili pacea și liniștea în țară, Ștefan încercă să aducă liniște și în biserică, străduindu-se să aplaneze conflictul cu Patriarhia. În scopul acesta, el trimise pe protopopul Petru la Constantinopol pentru a stărui pe lângă patriarh ca acesta să recunoască pe arhiereul Iosif ca mitropolit canonic al Moldovei. Dar stăruințele sale rămaseră zadarnice, pentru că patriarhul nu se arătă deloc dispus să recunoască cererea îndreptățită a Domnului Moldovei, dar prin scrisoarea din mai 1395 se învoi să numească dichiu sau vicar patriarhal în Moldova pe protopopul Petru, un fel de exarh al său, după felul exarhului de la Peri din Maramureș. Soluția aceasta nu conveni însă lui Ștefan și din pricina aceasta conflictul rămase neaplanat în tot cursul domniei sale. Mitropolitul Iosif, ajutat de arhiereul Meletie, continuă să poarte grija păstoririi sufletești a credincioșilor moldoveni.

Refuzul Domnului neliniști însă pe patriarh, care nu voia să scape un prilej atât de favorabil pentru aducerea bisericii moldovenești sub jurisdicția sa canonică. De aceea, Patriarhul trimise, în septembrie 1395, pe mitropolitul de Melitene (Armenia) pentru a scoate afară pe arhiereul Iosif și Meletie pe care într-o scrisoare anterioară însuși patriarhul îi descalificase ca *"oameni răi și călcători de lege, ca hoți desfrânați și prădători"*. Văzând însă că și misiunea mitropolitului din Melitene eșuase, patriarhul însărcină, în ianuarie 1397, pe arhiereul Mihail al Betleemului cu o nouă misiune pe lângă Domnul Ștefan de la Suceava. Dar și acesta, care se pretindea cunoscut și prieten, nu numai al Domnului, dar și al poporului, înțelegându-i chiar limba, cerând Domnului să alunge pe arhiereii locali din scaunele lor și să-l recunoască pe el ca păstor sufletesc al Moldovei, a fost respins de Domn, care stăruia ca mitropolitul Iosif să fie neapărat recunoscut de către patriarh, ca arhipăstor canonic al bisericii moldovenești.

De la Domnul Ștefan I nu ni s-au păstrat decât 2 acte interne, unul din 2 iulie 1398 și altul din 12 martie 1399. Primul este un act de danie pentru mânăstirea *Sf. Nicolae* din Poiana Siretului (Pobrota) iar prin al doilea se dau Dușcăi și nepoților ei două sate pe Tazlăul Sărat și jumătate din satul Măzărăiești de lângă Suceava. Aceasta e ultima știre pe care o avem de la Ștefan cel Bătrân. Sfârșitul domniei stă în legătură cu expediția polono-lituană contra tătarilor din vara anului 1399, la care luase parte și Domnul Moldovei alături de suzeranul său. Campania se sfârși cu înfrângerea oștirii creștine în bătălia de la *Worskla* din 12 august 1399, în cursul căreia bătrânul voievod își găsi moartea pe câmpul de onoare. Ostașii moldoveni culeseră osemintele eroului de pe câmpul de luptă, le transportară la Rădăuți și le înhumară acolo, alături de cele ale fratelui său Roman. A voit destinul ca eroul de la Ghindăuani să-și găsească moartea în stepele de la *Worskla*.

Analele românești arată ca urmaș al voievodului Ștefan cel Bătrân pe *Iuga*, poreclit *Ologul*, care pare să fi fost un fiu natural al lui Roman, atribuindu-i 2 ani de domnie. Fiu natural, fiindcă nu-l găsim în actele tatălui său alături de fiii legitimi ai acestuia, *Alexandru* și *Bogdan*. Mărturiile externe nu fac nici o mențiune de Domnul Iuga, care purta numele străbunicului său *Iuga* din Maramureș, fratele voievodului Bogdan I. În actul de danie din 28 noiembrie 1399, ce ni s-a păstrat de la el, Iuga se intitulează: *"cu mila lui Dumnezeu, Noi Iuga Voievod, Domn Țării Moldovei cu frații domniei mele Alexandru și Bogdan"*. El dăruia jupanului Țiban două sate pentru serviciile pe care acesta le adusese *"între sfinții odihniților părinților săi Petru-Voievod, Roman-Voievod și Ștefan-Voievod"*. Lista martorilor cuprinde pe cei mai mulți dintre vechii sfetnici ai înaintașilor săi. De la Iuga s-au mai păstrat și alte trei acte interne, ultimul din 1400, ceea ce confirmă îndeajuns existența scurtei sale domnii în Moldova, și aceasta poate și din cauza insuficienței sale fizice, care îi atrase porecla de Ologul.

Analele de la Bistrița arată că, în anul 1400, se ridică Domn în Țara Moldovei Alexandru-Vodă, iar pe Iuga Voievod l-au luat Mircea Voievod.[17] Se pare deci că în urma unor tulburări interne, *Iuga* fu răsturnat de fratele său Alexandru, cu ajutor de la munteni.

C. DACIILE

Capitolul VII

INVAZIA UNGURILOR ÎN DACIILE DIN CARPAȚI

1. Năvălirea ungurilor și structura lor socială
2. Originea numelui gentilic de vlahi sau valahi
3. Relațiile ducelui Salan cu bizantinii
4. Voievodul Menumorut în luptă cu ungurii ce năvăliseră în Dacia Porolissensă
5. Rezistența voievodului Gelu contra năvălitorilor unguri în Dacia Apulensă
6. Giula, urmașul lui Gelu și restaurarea cetății Apulum sub numele de Alba Iulia
7. Originea numelor Transilvania și Ardeal pentru Dacia
8. Organizarea Daciei Malvense în marcă de graniță sau banat
9. Transilvania și Banatul sub dominația regilor din dinastia Arpadienilor

1. Năvălirea ungurilor și structura lor socială

Pe la sfârșitul secolului al IX-lea, când țările limitrofe își disputau drepturile la moștenirea avară, apărură la granița nordică a Panoniei, *ungurii*, o seminție ungro-finică înrudită de aproape cu hunii și avarii. Desprinzându-se de masa semințiilor uralo-altaice de la Volga și Urali, ungurii, rătăcind multă vreme în Etelkuz – Etelköz, o luară pe urma hunilor, avarilor și bulgarilor și ajunseră cu vremea până la Nistru, unde își înfipseră corturile la granița răsăriteană a Transdanubiei. De acolo, ei năzuiau să pătrundă prin *Transdanubia* în *Romania imperială*. Dar, drumul spre Constantinopol le fusese închis de pecenegi care, în unire cu bulgarii, le aplicară, la *892*, o înfrângere atât de grea, încât hoardele ungurești fură silite să renunțe pentru totdeauna la planurile lor asupra capitalei imperiului bizantin. În urma înfrângerii, ungurii schimbară direcția invaziei lor în imperiu, îndreptându-se spre nord și ocolind Carpații Moldovenești, după pilda premergătorilor lor, hunii și avarii, ei străbătură prin pasul *Vereczke* de la izvoarele *Prutului* și coborâră prin valea *Tisei în șesul Panoniei*, așa de potrivit traiului lor de călăreți de stepă, în anul 895.

După constatările istoricilor maghiari, numărul ungurilor la venirea lor în câmpia Tisei nu era mai mare de vreo 200.000 de suflete, dintre care numai vreo 25.000 erau adevărați combatanți. Mărturiile timpului ni-i înfățișează ca o populație nestatornică, care rătăcea prin pusta panonică umblând să-și găsească hrana din vânat și pescuit. După cercetările mai recente ale lui Péter Vaczi, în timpul venirii în Panonia și încă multă vreme după aceea, ungurii trăiau în corturi, în *sate călătoare*. De tradițiile lor nomade, nu se dezbărară decât în secolul al XII-lea, când trecură din stadiul de nomazi în cel de statornici, după ce trecuseră prin o epocă destul de îndelungată de *seminomadism*. Istoricul István Kniezsal așează statornicia ungurilor numai la finele secolului XI-lea și la începutul secolului al XII-lea.

Înainte de invazia sa în Panonia, neamul unguresc era alcătuit din *7 triburi* sau *hoarde*, care aveau în fruntea lor o *persoană principală – septem principales personae* – care constituiau împreună un fel de *septemvirat – Hetu – moger*. Numai în urma înfrângerii sângeroase pe care hoardele ungurești o suferiseră din partea coaliției pecenego-bulgare, septemvirii au înțeles necesitatea de a-și aduna mai strâns rândurile și de a recunoaște un *comandament unic* la conducerea lor. În scopul acesta, cele șapte căpetenii de triburi, pe care Constantin Porfirogenetul le numește cu un termen slav, *voievozi*, căzură de acord să proclame pe *Almus*, *conducător și preceptor* al lor – *ducem ac praeceptorem* – prestându-și cuvenitul jurământ – *juramentum*.

Faptele ungurilor – Gesta Hungarorum – relatate de *notarul anonim al regelui Bela al II-lea*, care a fost identificat cu magistrul *Petru* –

P(etrus) dictus magister – ne-a păstrat numele septemvirilor – *VII virorum* – și anume: *Almus*, tatăl lui Arpad; *Eleud*, tatăl lui Zobolau; *Cundu*, tatăl lui Curzan; *Ound*, tatăl lui Ete; *Toru*, tatăl lui Lelu; *Huba*, din care descinde neamul lui Zemere și *Tuhutum*, tatăl lui Horca; prin jurământul prestat, septemvirii recunoscuseră demnitatea de *duce*, ereditară în familia lui *Almus*. Prada dobândită prin lupte comune aparținea însă tuturora deopotrivă – *ut quidquid boni per labores erorum acquirere possent nemo eorum expers fieret*. Curând după invazia în Panonia, Almus proclamă pe fiul său *Arpad*, *duce și preceptor* al ungurilor – *filium suum Arpadum ducem se perceptorem constituit*.

Autenticitatea relatărilor notarului anonim a format obiectul unor discuții foarte aprinse. Pe lângă informațiile sale din actele cancelariei regale, al cărei șef oficial era, autorul *Faptelor ungurilor* a pus în alcătuirea lor, într-o largă contribuție, și ceea ce a putut desprinde din tâlcul *legendelor*, *baladelor* și *vechilor cântece de vitejie* ale ungurilor, precum o mărturisește el însuși. Modul acesta de redactare a fost reproșat de către unii cercetători și a fost invocat ca un argument împotriva veridicității povestirilor sale. Majoritatea cercetătorilor îi acordă, dimpotrivă, o valoare documentară cu atât mai mare, pentru motivul că afirmațiile notarului anonim vin să confirme mai bine ca orice impresia adâncă pe care grelele lupte ce fuseseră purtate cu atâtea jertfe de sânge împotriva *populației daco-romane autohtone* au lăsat-o în sufletul ungurilor năvălitori în Daciile Carpatine. În condițiile acestea, ar fi greu de înțeles motivele pentru care relatările notarului anonim să fie recunoscute ca temelie pentru începuturile istorice ale ungurilor și să fie respinse ca nefondate, numai în ceea ce privește informațiile privitoare la români.

2. Originea numelui gentilic de vlahi sau valahi

La invazia lor, ungurii avură de întâmpinat rezistența populației autohtone de la Tisa, care după relatările notarului anonim se alcătuiau din *vlahi* și *bulgari*. Vlahii, pe care notarul anonim îi arată ca locuitori ai Daciilor Carpatine, nu erau decât vechii *provinciali daco-romani* din spațiul carpato-dunărean care, începând din secolul al VIII-lea, apar în mărturiile grecești, latine, germane, și slavone sub numele de *vlahi* sau *valahi*, latinește *blahi*, *blacci*, *vlahi*, *valahi*, nemțește *Wlachen* sau *Walachen*, iar slavonește *vlah* sau *voloch*. Numele acesta gentilic este de origine *celtică*, derivând de la seminția *volscilor* din Italia. El fu acceptat de gali, cu care germanii ajunseră mai întâi în atingere. Cronicarul polon Dlugosz amintește de *"Valahorum vel Volscorum natio"*. În limba paleogermană numele de *walch* (pl. *walchas*) înseamnă în general *oameni de limbă neolatină*, cum erau italienii, francezii, spaniolii și portughezii. În forma de *walchen* sau *wälche*, termenul s-a localizat mai ales la populația latină din *Alpi*. O localitate din Carintia apare, pe la finele secolului al X-lea, sub numele de *Walacha* pentru *Romana*. În regiunile de la Rogensburg, Ebersberg și Salzburg se face mențiune de *provinciali valachi* până în secolul al XIV-lea. De vlahorinhinii din Balcani se amintește în secolul al VIII-lea, continuându-se apoi în secolele următoare. O inscripție în rune din insula baltică *Gothland* arată că în secolul al XI-lea varegul *Röfös* (Rossos) fusese ucis de vlahi, în drum spre Romania.

Daciile Carpatine, dacă nu chiar însăși Romania, adică imperiul bizantin, apar în *baladele nordice ale scandinavului Snorre Sturlaren* din anii 1180 – 1243 sub numele de *Blöcumenaland*, adică *Țara Vlahilor*. Aceleași regiuni locuite de romani apar în epopeea *Nibelungilor* din secolul al XII-lea sub numirea de *Wlachenland*. De la germani numele gentilic de vlahi pentru romani a trecut și la *slavi*, unde îl găsim pomenit în *Cronica lui Nestor*, în înțeles generic, cuprinzând toate națiunile *neolatine* în forma de *vlahi* sau *valahi*. La *notarul anonim* numele de *vlahi* este întrebuințat, precum am văzut, pentru *provincialii daco-romani* din Carpați. În cronica sa rimată, *Rudolf von Ems* din secolul al XIII-lea arată că pe teritoriul cuprins de unguri trăiau, pe lângă cumani, și valahi.

3. Relațiile ducelui Salan cu bizantinii

Ungurii luptaseră mai bine de 8 ani și numai în 903 izbutiră să cucerească *regiunea dintre Tisa și Bodrog*, până la Ugocea – *totam terram, quae est inter Thisciam et Budrug usque ad Ugosan*. De acolo, se îndreptară spre cetatea *Borsova*, care era păzită de ostașii *ducelui Salan*, al cărui ducat cuprindea *Mesopotamia panonică dintre Tisa și Dunăre*. Străbunul ducelui Salan fusese marele *Kean* – *magnus Keanus* – care, pornind din Bulgaria, ar fi ocupat această regiune cu *ajutorul și sfatul împăratului grecilor* – *auxilio et consilio imperatoris Graecorum preocuperat terram illam*. Este incontestabil vorba de o închegare politică locală care luase ființă nu după moartea lui

Attila, căci atunci bulgarii nu ajunseseră încă în Balcani, ci după risipirea banatului avar asupra moștenirii căruia ridică pretenții neamurile vecine, între care se găseau atât *bulgarii* cât și *grecii*. Populația din ducatul lui Salan este arătată ca *bulgară* și *slavonă* și aceasta cu drept cuvânt, fiindcă în vremea aceea bulgarii nu fuseseră încă complet asimilați de concetățenii lor slavi. O atenție deosebită merită observația notarului anonim cu privire la sfatul și ajutorul pe care marele Kean îl primise de la împăratul grecilor. Acesta nu era altul decât însuși *împăratul bizantin* din Constantinopol care înțelegea să-și afirme cu orice prilej pretențiile sale de supremație și asupra regiunilor panonice.

4. Voievodul Menumorut în luptă cu ungurii ce năvăliseră în Dacia Porolissensă

La încercarea lor de a trece Tisa, ungurii se loviră de viguroasa împotrivire a voievodului *Menumorut*, al cărui ținut cuprindea *Maramureșul*, *Țara Oașului, cu vechea Dacie Porolissensă*. Aici se găseau cetățile: *Bihor*, *Satu Mare* și *Sălaj*. Solii lui *Arpad* cerură lui Menumorut să le cedeze voievodatul, pretinzând că stăpânul lor l-ar fi moștenit de la înaintașul său Attila. La revendicările insolente ale solilor lui Arpad, Menumorut răspunse cu demnitate că nu poate să le cedeze nici o palmă de pământ, fiindcă Attila a răpit cu violență această țară de la *strămoșul* său – *violentia manu rapuerat terram hunc de athuomes* –, pe care acuma, grație protecției de care se bucură din partea domnului său, împăratul din Constantinopol – *per gratiam domini mei imperatoris Constantinopolitani* –, nimeni nu i-o mai poate smulge din mâini. Din replica lui Menumorut vedem că el considera, pe drept cuvânt, pe *împăratul roman*, căruia Attila îi răpise Panonia, drept *strămoș* al său, iar urmașul acestuia, pe împăratul bizantin din Constantinopol, ca domn și suzeran al său.

Că între supușii lui Menumorut se găseau mase compacte de *romani* și *vlahi*, se vede și din numele cetății Satu Mare – *castrum Szatmar* – care numire nu putea fi dată localității decât de o *populație localnică dacoromană*. Vechimea localității este adverită documentar încă din timpul regelui Ștefan cel Sfânt (997 – 1038) a cărui soție Gisela chemase la Satu Mare coloniști germani, care se așezară acolo fondând localitatea Satu Mare German – *Szathmar-Némethi* – precum aflăm aceasta din documentul de confirmare a donației reginei de la anul 1230 către regele Andrei al II-lea.

Refuzul lui Menumorut de a se supune de bună voie lui Arpad duse la război. Arpad însărcină pe trei dintre septemviri cu conducerea expediției contra voievodului bihorean, și anume pe *Tosu*, *Elend* și *Tuhutum*. Aceștia forțară trecerea peste Tisa și pătrunseră adânc în *Dacia Porolissensă*, unde reușiră să ocupe o localitate după alta, până ce ajunseră la cetatea *Satu Mare*, care căzu în mâinile năvălitorilor numai după o dârză împotrivire de trei zile. Curând după aceea, căzu după lupte înverșunate și cetatea *Sălaj*. Mai rămase cetatea *Bihorului*, unde se retrase Menumorut cu vitejii săi, opunând ungurilor o dârză și îndelungată împotrivire. Luptele ungurilor cu Menumorut durară timp mai îndelungat și ele se încheiară cu o *pace de compromis* între beligeranți. Menumorut consimți la căsătoria fiicei sale cu fiul lui Arpad, *Zulta*, dându-i drept zestre voievodatul dacic și păstrând pentru sine numai cetatea *Bihorului*. Unul dintre curtenii lui Arpad, cu numele *Veluquin*, care tratase cu Menumorut pacea aceasta tranzitorială, primi ținutul Zarandului – *Veloquio dedit comitatun de Zarad* –, care cuprindea o bună parte din regiunea Munților Apuseni.

Astfel reușiră ungurii, după relatările cronicii lor naționale, să cuprindă Dacia Porolissensă, cu anexele ei maramureșene, parte prin lupte, parte prin combinații matrimoniale. Menumorut cu sfetnicii săi se pierdură cu vremea în masa privilegiată a ungurilor năvălitori. Prin supunerea lui Menumorut, drepturile de domnie asupra voievodatului său trecură lui Arpad și asupra urmașilor acestuia. Arpad, la rândul său, încredință administrarea acestuia oamenilor săi de încredere.

5. Rezistența voievodului Gelu contra năvălitorilor unguri în Dacia Apulensă

La sud-est de *Dacia Porolissensă*, dincolo de Munții Apuseni, se extindea *Dacia Apulensă*, pe care notarul anonim ne-o înfățișa ca una dintre cele mai frumoase și mai bogate țări. Ea era străbătută de ape curgătoare, din nisipul cărora se culegeau fire de aur. De asemenea, ea abunda în zăcăminte de sare, care se exporta și în țările vecine. În schimb, locuitorii acestei încântătoare țări sunt arătați ca oamenii cei mai nevoiași din lume – *habitares terrae illius veliores homines essent tottius mundi*. Ei erau *vlahi* și *slavi* – *Blassi et Sclavi* – care nu aveau alte arme decât arcuri și

săgeți – *alia arma non habent, nisi arcum et sagittas*. Domnia asupra lor o exercita un *vlah* cu numele Gelu – *Gelor quidam Blacus dominium tenebat*. Față de îndrăzneala ungurilor năvălitori – *contra audatiam Hungarorum* – voievodul Gelu s-ar fi arătat mai puțin tenace – *minus tenax* – pentru că n-ar fi avut în jurul său ostași de seamă – *bonos milites* – fiindcă aveau de suferit multe nedreptăți din partea cumunilor și pecenegilor – *quita a Cumania et Picenatis multas iniurias paterentur*.

În continuare, cronica ungurească ne desfășoară un impresionant tablou asupra luptelor de apărare a voievodatului său contra ungurilor năvălitori și bătăliile care ne prezintă preludiul luptelor seculare dintre *români* și *unguri* pentru stăpânirea Daciei. Comanda asupra contingentelor ungurești fusese încredințată septemvirului Tuhutum, care luptase și în Dacia Porolissensă contra lui Menumorut. La vestea despre invazia ungurilor în țară, Gelu adună ostașii săi și porni în grabă întru întâmpinarea năvălitorilor, pentru a închide drumul la Porțile Mezeșului. Tuhutum străbătu codrul într-un marș forțat și ajunse la râul *Almaș*, un afluent al Someșului, în fața oștirii românești a lui Gelu, care ocupase o poziție de luptă pe malul opus al Almașului. În cursul nopții, ungurii lui Tuhutum forțară trecerea râului și deschiseră în zorii dimineții lupta contra românilor. S-au luptat cu ei cu înverșunare – zice cronica – până ce oștirea lui Gelu fu biruită. Mulți dintre români căzură pe câmpul de luptă, iar alții fură luați prizonieri. În fața dezastrului, Gelu încercă să se retragă cu restul *arcașilor* săi – *sagittari* – în cetatea sa de pe Someș – *ad castrum suum iuxta fluvium Zomus* – dar fu urmărit de Tuhutum și ucis de oștenii acestuia lângă râul *Capus* – *milites Tuhutum audaci cursu persequentes, ducem Gelum iuxta fluvium Capus interfererunt*. Aflând despre moartea voievodului lor, fruntașii românilor, câți rămăseseră în viață, se supuseră lui Tuhutum și-i jurară credință.

6. Giula, urmașul lui Gelu și restaurarea cetății Apulum sub numele de Alba Iulia

După înfrângerea lui Gelu, ungurii supuseră și *Dacia Apulensă* supremației lor, precum făcuseră și cu *Dacia Porolissensă*. Succesiunea lui Gelu trecu asupra lui Tuhutum, care o primi în numele lui Arpad. Dar cum numărul ungurilor cuceritori era discrepant de mic față de *populația daco-română autohtonă*, aceasta covârșea pe năvălitori în toate manifestările și îndeletnicirile vieții obștești. Ca și pe vremuri sub huni, gepizi și avari, *daco-romanii*, întăriți etnicește prin absorbirea elementului slav din rândurile lor, își continuară viața de mai înainte, povățuiți de *mai marii lor* și răspunzând noilor stăpânitori cuvenitele dări și prestații, după vechiul obicei al țării. Nu era doar aceasta prima schimbare de stăpânitori barbari, ci ea încheia, cel mult, seria acestora pentru un timp mai îndelungat.

Urmașul lui *Tuhutum* în guvernarea Daciei Apulense fu fiul său *Horca*, căruia îi urmă Giula. *Cronica pictată de la Viena* susține despre acest Giula că ar fi descoperit cu ocazia unei vânători *ruinele unei vechi cetăți romane* – *erat ipse Gyula dux magnus et potens qui civitatem magnam in venationem sua invenerat, qui iam pridem a Romanis constructa fuerat*. Aceasta era, după toată probabilitatea, municipiul *Apulum*, pe Mureș, fosta capitală a Daciei Apulense. Giula restaură după putință cetatea și își așeză scaunul domniei în ea, numind-o *Alba lui Giula* – *Alba Gyulae* – ungurește *Fejérvar*, nemțește *Weissenburg*, slavonește *Bielgorod*, iar românește *Alba Iulia* sau *Bălgrad*.

Lui *Giula cel Mare* – *Gyula Maior* – îi urmă în guvernarea voievodatului nepotul său de frate *Giula cel Mic* – *Gyula Minor*. În timpul îndelungatei sale domnii se produseră la sudul Dunării mari schimbări politice. Țaratul bulgar dintre *Dunăre* și *Balcani* căzuse în 971 sub loviturile sângeroase ale împăratului *Ioan Tzimiskis* (969 – 976), iar urmașul acestuia *Vasile al II-lea Bulgaroctonul* (976 – 1025) dădu în 1018 lovitura de grație și țaratului bulgar din Macedonia, reîncorporând astfel imperiului bizantin toate teritoriile bulgare.

În urma acestor remarcabile fapte de arme imperiul bizantin își extinse din nou granițele sale până la Dunăre, încercând să readucă și *Transdanubia* și *Daciile carpatine* în vechea sa zonă de influență politică și culturală. Acestei influențe nu se putu sustrage nici tânărul *Giula* despre care se susține că ar fi primit botezul la Constantinopol și că ar fi chemat în Dacia pe episcopul Iroteiu după ritul grecesc. Cronicarii bizantini *Skzlises* și *Kedrenos* din secolul al IX-lea, precum și *Zonaras* din secolul al XII-lea arată că pe la anul 950 principii unguri *Buciu* și *Giula* ar fi primit la Constantinopol *botezul după ritul oriental*, aducând cu ei și pe episcopul grec *Iroteiu*.

Noua orientare politică îndreptată spre Bizanț nu este agreată de *Arpadieni*, a căror politică era orientată spre *Roma* papală, în mrejele căreia căzuse Waik, fiul și urmașul lui *Arpad*, care primi de la papa Silvestru, la anul

1000, deodată cu *botezul după ritul latin* sub numele *Ștefan* și *coroana regală*. Giula fu bănuit că nu era credincios, că uneltea mereu contra regelui și că refuza să devină creștin (după ritul latin) – *quod in fide esset vanus et noluit esse christianus et multe contraria facebat*. Neînțelegerile acestea duseră la răsturnarea lui Giula și la încarcerarea lui în Ungaria.

Cronicarul Simon Kéza arată că Giula fu ridicat împreună cu soția sa și cu doi fii ai săi și dus în Ungaria – *Jula cum uxore et duobus filiis in Hungariam adducto*. *Țara sa fu incorporată Panoniei – adiuncto Pannoniae* – adică Ungariei. *Cronica pictată de la Viena* arată că Giula și-ar fi meritat soarta, fiindcă el nesocotea admonestările regelui și nu înceta de a face ungurilor nedreptăți și prejudicii – *necad inferenta Hungaris iniuria conquievit*. Mărturiile vechilor cronici unguresti sunt confirmate și prin *cronica germană de la Hildesheim*, care relatează, la 1003, că regele Ștefan a pornit cu oaste contra unchiului său Giula – *super avunculum suum reges Jutum cum exercitu venit*.

Dacia Apulensă se extindea până la valul Carpaților dinspre Moldova și Muntenia, pe ale căror creste ducea granița spre Transdanubia. În regiunile sud-estice ale Daciei, ungurii pătrunseră cu mult mai târziu, precum se vede din adausurile pe care cronicile mai noi le aduc relatărilor notarului anonim. Acesta nu face nici o mențiune că după înlăturarea lui *Giula cel Tânăr*, regele Ștefan ar fi trimis pe ruda sa *Zoltan* cu armata contra ducelui Kean, ai cărui supuși trăiau în regiunile cele mai întărite de natură – *quae gentes loca naturali situ munitissima inhabitant*. Regiunile acestea trebuie căutate în *Maramureș*, în porțile *Rodnei* și în valea *Oltului superior*. După lupte grele și îndelungate ducele Kean putu fi învins și ucis, lăsând pe urmă un adevărat *tezaur în aur și pietre scumpe*, care ajunseră ca pradă de război în posesiunea regelui. Cu administrarea voievodatului cucerit fu încredințat Zoltan, după care acesta fu numit *Ardealul lui Zoltan – qui postea hereditavit illas partes Transsilvanas et idea vulgariter sic dici sole Erdelui Zoltan*. Deținem acest adaos la *Faptele ungurilor* din cronica lui *Kéza* și din *Cronica pictată de la Viena*. Era de altfel și firesc ca *provincialii daco-romani* de sub cârmuirea ducelui Kean să opună ungurilor năvălitori o împotrivire mai îndelungată, sprijinindu-se în bună parte pe inaccesibilitatea terenului muntos de la izvoarele Someșului, Mureșului și Oltului.

Cronicile unguresti nu fac nici o mențiune despre extinderea supremației regale asupra meleagurilor maramureșene. O mărturie documentară din 1199 arată că regele Emeric suferise un accident de vânătoare în *țara Maramureșeană – terra Maramorosiensis* – numită astfel după râul *Mara*, care, unindu-se la Vad cu râul *Iza*, se varsă împreună în Tisa, mai sus de Sighet. Numele *Mara* însuși reprezenta o abreviere din *Maramureș*, cum se numea râul mai înainte.

Din spusele cronicarilor unguri rezultă deci că la început ungurii au supus *Daciile Porolissensă* și *Apulensă* numai *supremației* lor respectându-le *autonomia locală* sub Tuhutum, Horca, Giula cel Mare și Giula cel Mic, timp de mai bine de o sută de ani, până în timpul regelui *Ștefan*, când ele urmară să fie *înglobate* Ungariei. Dar și atunci *ființa ducatelor* însăși fu respectată, regele investind în mod temporar pe unul sau pe doi din sfetnicii săi, cei mai de încredere apropiați ai săi, cu exercitarea atribuțiilor voievodale în numele său. În felul acesta, regii Ungariei înțelegeau să respecte tradiționala organizare politică a voievodatelor dacice, încredințând cu guvernarea lor pe unul sau chiar pe doi voievozi supuși lor.

Cu vremea însă, *ambele* voievodate fură unite în *unul* singur, cu centrul politic și administrativ la *Alba Iulia*. Spre deosebire de cei vechi, noii voievozi ai Daciei nu erau decât *locțiitori ai regelui și îndeplinitori ai poruncilor regale*. Voievodul Daciei transilvănene ocupa locul prim în ierarhia Ungariei, fiind socotit ca supremul *demnitar al coroanei*, alături de *banul* Croației și *palatinul* Ungariei. El îndeplinea demnitatea de *stegar – signifer, Bannerträger* – al regatului. În timp de război, voievodul Daciei transilvănene putea fi investit cu puterea de *comandant* al armatei transilvănene, iar în timp de pace el era supremul *cârmuitor* și *judecător* al voievodatului. El concentra deci în mâna sa atribuții militare, administrative și judecătorești, încredințate lui de rege, având depline puteri în aplicarea acestor atribuții. Astfel, vedem că vechea *instituție voievodală* creată și dezvoltată de populația autohtonă daco-romană fu respectată și de năvălitorii unguri, modificată în sensul intereselor lor politice și adaptată acestora. Încercările ce s-au făcut de unii de a prezenta organizarea voievodală a Daciei transilvănene ca o *creație a regelui Ștefan*, după sistemul feudal din apus, se lovesc de mărturiile contemporane, care ne înfățișează voievodatele dacice ca *organizații politice* vechi, pe care ungurii le găsiră în ființă la năvălirea lor în regiunile de la răsărit de Tisa.

7. Originea numelor Transilvania și Ardeal pentru Dacia

Notarul anonim arată că septemvirul ungur Tuhutum, năvălind în Dacia lui Gelu, avu de străbătut o pădure pentru a ajunge la râul *Almaș*. Voievodatul lui Gelu se găsea deci dincolo de acea pădure – *ultra silvam, trans silvam*. Codrii din Munții Apuseni, prin care străbătuseră ungurii în Dacia Apulensă, s-au păstrat în parte până în zilele noastre. Ungurii năvălitori numiră deci *Dacia lui Gelu* țara de dincolo de pădure – *terra ultrasilvana – terra transilvana* – sau și mai scurt *Transilvania*. Sub acest nume Daciile unite în voievodatul transilvănean apar în actele și documentele latine, care ieșeau din cancelariile regale și voievodale sau din cancelaria curiei papale. Traducerea ungurească a toponimicului *Transilvania* a dat forma *Erdö* sau *Erdely* din ungurescul *erdö* – pădure și prepoziția *elv*, latinește *ultra, trans*, menționat numai la 1200. Din *Erdelu* sau *Erdelo* al cronicilor ungurești derivă forma română *Ardeal* care a înlocuit vechea numire de Dacia. În limba română noua numire de *Ardeal* a intrat numai la 1390. În *Palia de la Orăștie* din 1552 se pomenește numele de *Ardeal*. În *Cronica lui Gheorghe Brancovici* din secolul următor găsim forma de *Erdelia*. În cronicile germane întâlnim traducerea de *Überwald*. Sașii au numit din capul locului noua lor patrie dacică *Siebenbürgen*, adică țara celor șapte cetăți sau burguri – *septem urbes, septem castra, septem civitates* – de pe vremea colonizării lor, din secolul al XII-lea. Termenul acesta german a fost acceptat și de popoarele slave și tradus după limba lor în *Semgorod*. Într-un act regal din 1349 orașul Bistrița apare ca situat în *Septem Castris*, o traducere latină a săsescului Siebenbürger. În schimb, *bizantinii* au păstrat vechea numire de Dacia. Ana Comnena arată că regele Solomon pornise împotriva pecengilor care amenințau granițele Daciei în fruntea unei *oștiri dacice*, iar la cronicarul *Laoocon Chalcocondylas*, Transilvania apare sub vechiul nume de *Dacia*. Numai în epoca fanarioților unii scriitori greci folosiră în scrierile lor numirea de *Heptapolis*, care nu este decât traducerea germanului *Siebenbürger*.

Pe la mijlocul secolului al XVIII-lea, când în cancelariile puterilor europene se trezise un viu interes pentru soluționarea problemei orientale, numele de Dacia reapăru stăruitor în rapoartele diplomatice. Atunci se sesizară și românii de vechiul nume al țării lor de baștină. Răscoala lui *Horia* reactualiză numirea de Dacia. Eroul martirajului de la Alba Iulia era numit în numeroasele scrieri contemporane, în unele în bătaie de joc, iar în altele cu tot respectul *rege al Daciei – rex Daciae*. Sigiliul regatului Daciei înfățișa o inimă străpunsă de un paloș, cu inscripția: *Horea – Rex Daciae, 1784*. Actul de unire de la Alba Iulia din decembrie 1918 oferea fericitul prilej pentru restaurarea numelui străbun de Dacia. Dar ceea ce s-a neglijat atunci se poate repara oricând, fiindcă revenirea la vechea nomenclatură de *Dacia* pentru *Transilvania* sau *Ardeal* se impune ca un imperativ categoric al conștiinței unității noastre naționale.

Repararea aceasta se impune și pentru a evita echivocul ce planează în jurul *noțiunii geopolitice* de *Ardeal* sau *Transilvania*. Lumea românească s-a deprins să cuprindă în acest termen întreg spațiul etnic român de dincolo de lanțul Carpaților, deci nu numai *Transilvania* propriu-zisă, ci și *Banatul, Crișana* și *Maramureșul*, care n-au făcut parte din vechiul voievodat al *Transilvaniei* sau *Ardealului*. Lumea străină, dar îndeosebi vecinii noștri maghiari înțeleg sub Transilvania sau Ardeal numai teritoriul fostului voievodat transilvănean în vechile sale granițe istorice. Prin reîntoarcerea în istoriografie a vechiului nume de Dacia ar dispare această confuzie, întrucât *Dacia lui Decebal și Traian unea în hotarele sale toate provinciile românești dintre Carpați și Tisa, deci întreg spațiul etnic românesc de dincolo de munți*.

Dacia, adică Transilvania sau Ardealul, cum zic ungurii, și-a păstrat însă totdeauna autonomia politică și administrativă, cu toate că fusese înglobată Ungariei. Ea avea în frunte un voievod numit până la 1526 de regele Ungariei, iar apoi de sine stătător până la anexarea Ardealului la împărația habsburgică din 1691. În amintirea vechii sale origini dualiste, din contopirea celor două voievodate de pe vremuri, adică a Daciei Porolissense și a Daciei Apulense, regii Ungariei numeau uneori chiar doi voievozi ai Ardealului care erau însă decăzuți din vechea lor putere suverană. N-au lipsit nici încercări din partea unor voievozi din Dacia de a se *emancipa de sub supremația ungară, pentru redobândirea vechii independențe*. Încercările acestea fură încoronate de succes numai după catastrofa de la Mohacs (1526), când voievodul Ioan Zapolya se rupse din Ungaria și deveni de sine stătător.

Seria voievozilor din Dacia transilvăneană numiți de regii Ungariei și supușii lor este foarte fragmentară. Trei diplome regale din anii 1103, 1111, 1113 fac mențiuni despre Mercurius, princeps ultrasilvanus. La 1176, se pomenește de voievodul *Leustachius*, iar în

1201 de fiul său, fără indicarea numelui. După un interval de 18 ani este amintit voievodul *Neucă* sau *Leuca*, iar actele dintre anii 1227 - 1240 înregistrează numele voievodului *Pousa*, despre care se susține că ar fi fost de origine română. Până a se așeza la *Alba Iulia*, voievozii Daciei transilvănene nici nu aveau o reședință stabilă. Ei beneficiau de veniturile domeniilor *Solnoc*, *Ciceiu*, *Ungurașul*, *Uioara*, *Cetatea de Baltă* și *Deva*. Ei încasau pe seama lor o treime din *vama sării* ce se transporta pe Mureș și din *darea boilor* sau *văcăritul*. Autoritatea lor administrativă se extindea însă numai asupra celor 8 *județe* sau *comitate*, numite *ungurește*, și anume: *Alba*, *Cluj*, *Someș*, *Hunedoara*, *Turda*, *Târnava Mare* și *Târnava Mică*. Asupra celorlalte județe dispunea *comitele sașilor* și *comitele secuilor*, precum și *banul Timișoarei*. În chestiuni de apărare, voievodul avea comanda asupra contingentelor transilvănene, care în război luptau sub *steagul lor propriu împodobit cu un vultur*.

În privința administrației Dacia transilvăneană și-a păstrat și sub unguri vechea împărțire în *jupânii*, tălmăcite în *ișpanii*, iar în versiunea germană a sașilor *Gespannschaften*, și în actele latinești *comitate*. În fruntea *jupaniei* se găsea *jupanul*, *șpanul* sau *comitele*.

8. Organizarea Daciei Malvense în marcă de graniță sau banat

A *treia Dacie*, cea *Malvensă*, cuprinsă în cadrilaterul format de cursul râurilor Olt și Tisa, Dunăre și Mureș, constituia la năvălirea ungurilor voievodatul lui *Glad* - *quidam dux nomine Glad* - care domnea asupra unui teritoriu ce se extindea de la Mureș până la castrul *Horom* pe Dunăre - *qui dominium habebat a fluvio Morus ad castrum Horom*. Sub numele de *Horom* al notarului anonim se ascunde vechea localitate *Lederata* (Palanca Nouă). El mai cuprinde și cetățile *Uracia* (Orșova), *Keve* (Cubin), *Panucca* (Panciova) și *Morisena* (Cenad).

Se crede că cetatea Horom ar fi fost *centrul hringului* celui mai sud-estic al *avarilor*.

Glad însuși ar fi pornit din cetatea *Vidinului* cu ajutorul *cumanilor* - *de Bundyn castris agressus adiutorio Cumanorum*. El întâmpină atacul ungurilor, punându-se în fruntea unei oștiri puternice de călăreți și pedeștri - *cum magno exercitu equitum et pedidum*. În ajutor contra năvălitorilor unguri îi săriseră și *vlahii*, *cumanii* și *bulgarii* - *adiutorio Cumanorum Bulgarorum atque Blacorum*. Lupta contra ungurilor a fost foarte aprigă și sângeroasă. În toiul ei căzură două căpetenii ale cumanilor și trei de-ale bulgarilor. În cele din urmă oștirea lui *Glad* fu risipită, iar voievodul însuși se retrase în castrul de la *Urscia*, unde fu asediat de unguri și silit să capituleze. În urma înfrângerii suferite, Glad trimise soli de pace, închinând steagul cetății înaintea năvălitorilor - *missis legatis pacem ab eis petere cepit et castrum sua sponte cum diversis donis condonavit*. Relatările notarului anonim sunt adeverite și de Constantin Porfirogenetul, care susține că pe timpul său Ungaria ajungea în sud-est până la Dunăre, și anume de la *podul lui Traian* de la Turnu Severin pe o distanță de trei zile, ajungând până la *Bălgrad*.

Ca și urmașii voievozilor *Menumorut* și *Gelu* la rândul lor, astfel recunoscură și urmașii lui *Glad supremația ungurească*, stăpânind timp mai îndelungat cu depline puteri. Ei nici nu se desfăcură de vechile lor legături cu imperiul bizantin, a cărui influență politică la Dunăre era pe cale de a fi restabilită în urma prăbușirii țaratului bulgar. Din cauza acestei persistente orientări politice spre Constantinopol, urmașii lui Glad, dintre care cel din urmă era *Ohtum* (Achton, Ajtony, Ahtum, Optum) - *ex cuius (Gladi) progenis Ohtum fuit natus* - și îndeosebi Ohtum erau veșnic bănuiți de unguri de infidelitate și de necredință - *quod regis fuit rebellis in omnibus*. Încordarea aceasta dăinui până în timpul regelui *Ștefan*, când regatul se simți destul de puternic a aduce pe *Ohtum*, care primise între timp și credința ortodoxă după ritul grecesc, la deplină supunere și ascultare.

Regele însărcină cu misiunea aceasta pe nepotul său Sunad, fiul lui Dobuca - *Sunad filius Dobuca nepos regis*. Acesta năvăli cu o armată puternică în ducatul lui Ohtum care cuprindea țara de la Criș până spre părțile transilvane și până la Vidin și Severin - *terra a fluvio Keres usque ad partes Transilvans et usque in Budin et Zeren*. Lupta decisivă s-a dat la *Norisens* pe Mureș în cursul căreia Ohtum își găsi moartea, luptând vitejește pentru însăși existența ținutului său - *in castro suo iuxta Morisium interfecit eum*.

După înfrângerea și moartea lui Ohtum, regele Ștefan conferi lui *Sunad* cetatea Morisena cu toate apartenențele ei. După noul său stăpân castrul de la Morisena fu numit *Sunad* - *quod castrum nunc Sunad nuncupatur* -, *Cenadul* de astăzi. Restul ducatului lui Ohtum fu transformat într-o *marcă de graniță* a regatului, într-un *căpitanat* care, după primul căpitanat numit de rege, fu numit „*capitanatus Kund*". Mai apoi termenul de căpitanat fu înlocuit prin numirea de *banat* de ori-

gine avară. Ca *marcă de graniță* numirea de *banat* corespundea latinescului *marcbionatus* și germanicului *Markgrafschaft.* Termenul de *ban, marhion* și *Markgraf* dădea expresie uneia și aceleiași demnități în diferite țări și la diferite popoare.

Prin lanțul Carpaților, Dacia Malvensă era împărțită în două, una *timișană,* dincolo de munți, și alta *olteană,* dincoace de munți. După extinderea stăpânirii lor asupra *banatului timișan,* regii Ungariei încercară să-și extindă stăpânirea și asupra Daciei oltene, unde populația autohtonă românească trăia sub voievozii și cnejii ei localnici. La încercarea ungurilor de a pătrunde în această regiune, ei găsiră acolo *voievodate* și *cnezate românești,* ca și la năvălirea înaintașilor lor în *Daciile transilvănene.* Până la pătrunderea ungurilor, voievozii și cnejii olteni recunoșteau *supremația bizantină,* iar mai apoi pe cea a *cumanilor,* care impuseră acestor vaste regiuni chiar numele de *Cumania.*

9. Transilvania și Banatul sub dominația regilor din dinastia Arpadienilor

Urmașii regelui *Ștefan cel Sfânt* consolidară stăpânirea lor asupra *Daciei transilvănene* și asupra *Banatului,* năzuind să-și impună supremația și asupra *Transdanubiei.* Acolo, ei însă se loviră de rezistența *împăraților bizantini* și a *pecenegilor* și *cumanilor,* care umblau să străbată munții în Transilvania. Luptele acestea continuară timp de *trei secole,* cât dăinui domnia *Arpadienilor.* În luptele acestea interveneau mereu în numele regelui lor și *voievozii* transilvani, deopotrivă cu *banii* din *Timișoara,* și unii și alții ca locțiitori ai regelui ungar care îi numea și-i revoca după bunul lui plac. Între *voievozii Transilvaniei* care se distinseră prin activitatea lor administrativă și militară, merită să fie menționați Jula, fiul lui Leustachius, care ajunse apoi *ban al Croației,* apoi *Ladislau Borș, Nicolai, Matei, Czac, Roland, Borș* ș.a. Mulți dintre ei îndepliniseră și demnitatea de *bani ai Slavoniei,* o dovadă că ei stăteau cu înalți demnitari la dispoziția și ordinele regelui care îi putea trimite oriunde avea nevoie de ei.

Apărarea Banatului dădu mult de lucru regilor Ungariei în cursul secolului al XI-lea și al XII-lea. Noua *marcă de graniță* a regatului era mereu amenințată la sud de către *bizantini,* iar dinspre răsărit de *pecenegi* și *cumani* care cuprinseseră Transdanubia. Regii *Solomon* (1063 – 1074) și *Ladislau cel Sfânt* (1077 – 1096) apărară cu îndârjire Banatul timișan contra năvălitorilor, precum relatează *Cronica pictată* și cea a lui *Simon Kéza.* La anul 1129, împăratul *Ion Comnenul* (1114 – 1131) întreprinse o expediție în Banatul timișan pentru a alunga pe unguri de acolo și a restabili *vechea supremație romană.* Regele Ștefan al II-lea i se împotrivi însă la *Horom* (Palanca Nouă) și reuși să-l respingă peste Dunăre. La 1152, porni împăratul *Manuel Comnenul* împotriva Banatului, având ciocniri sângeroase cu regele *Geza al II-lea* (1141 – 1161). Urmând politica înaintașilor lor, împărații din casa *Comnenilor* încercară mereu să restabilească *autoritatea Romaniei asupra Transdanubiei și a Daciei.* Pe la finele secolului al XII-lea însă, dominația bizantină la Dunăre luă sfârșit în urma înființării *țaratului Asăneștilor.* Schimbarea aceasta politică nu chezășui însă liniștea în Banat, fiindcă noul țarat bulgar moșteni de la bizantini și ostilitățile cu Ungaria vecină.

Seria căpeteniilor Banatului este tot așa de fragmentară ca și cea a ducilor transilvăneni. La 1203, se amintește de un *comite de Timiș,* poate același care în 1209 se numea *Martin* și rezida la *Keve* (Cubin). În anul 1212 comitele de Timiș fu ridicat la *rang egal cu voievodul* Daciei transilvănene și cu *comitele secuilor.* Deodată cu înălțarea în rang a comitelui Banatului se hotărâse ca această înaltă demnitate să nu poată fi încredințată decât unei personalități de *origine etnică ungurească.* Comitele Banatului, numit și ban, întrunea în mâna sa *puterea militară, administrativă și judecătorească, pe care o exercita în numele regelui,* ca guvernator al unei *mărci de graniță de la Dunăre.* În grija sa era paza granițelor și îndeosebi a *vadurilor* marelui fluviu. *Leunclavius* arată că atât pe vremea sa, cât și mai înainte erau *două înalte instanțe apelative,* una a *banului* și alta a *voievodului* transilvănean, care le exercita în locul regelui – *apud Hungaros ut olim, sic etiam hodie duae sunt administrationum maximarum adpellationes: una Bani, altera Voivodae.* Dar pe lângă *voievodul* Transilvaniei și *banul* Timișoarei îndeplineau înalte funcții politice și militare dincolo de munți și comitele secuilor și *groful* sașilor.

Capitolul VIII

TRANSILVANIA ȘI BANATUL SUB REGII ARPADIENI

1. Incorporarea Daciilor carpatine în regatul Ungariei
2. Luptele cu pecenegii și bizantinii
3. Chemarea Cavalerilor teutoni în Țara Bârsei și colonizarea cumanilor în Ungaria
4. Originea și așezarea secuilor la granița de est a Transilvaniei
5. Colonizarea sașilor în Dacia transilvăneană
6. Invazia tătarilor în Transilvania și stingerea dinastiei Arpadienilor

1. Incorporarea Daciilor carpatine în regatul Ungariei

După cucerirea voievodatelor dacice, ungurii lui Arpad respectară mai bine de un secol vechea organizare politică a acestor provincii, înlocuind numai pe conducătorii autohtoni daco-romani prin înalți demnitari din neamul lor, cum erau *Tuhutum, Horca, Chtum, Giula* ș.a. Starea aceasta de lucruri dăinui până în zilele regelui *Ștefan cel Sfânt* (1000 –1038) care înglobă voievodatele dacice în regatul ungar, respectând vechea împărțire în jupânii – ispani – cu câte un jupân – span – în frunte. În documentele latinești ale timpului *ispanii* aceștia apar sub numele de *comites* iar districtele administrate de ei se numeau *comitate* – *comitatus*. Subjugarea elementului autohton și supunerea lui sub autoritatea cuceritorilor nu s-a putut face decât în urma unor lupte înverșunate, care au găsit un larg răsunet în vechile cântece și balade ungurești, care au servit ca izvor de informație autorului anonim al celei mai vechi cronici ungurești.

Se susține că această constituție comitatensă ar fi fost împrumutată de la bavarezi sub influența principesei bavareze Gisela, care devenise soția regelui apostolic Ștefan cel Sfânt după creștinarea sa. Numele de spani pentru șefii *jupaniilor* sau *comitatelor* indică însă mai curând o origine autohtonă de la instituția *jupanatului* care era de origine veche *dacică* și nicidecum slavă, neavând nimic comun cu termenul slavon de *pan-dominus* – cu care a fost confundat pe nedrept. Vechile jupânii sau comitate erau *Orșova, Cubinul, Timișul, Cenadul, Deva, Hațegul, Zarand, Alba Iulia, Bihor, Sălaj, Satu Mare, Maramureș* etc. Spanii administrau jupaniile cu ajutorul nobililor care se adunau în *congregații comitatiense*. Comitatele din *Banat*, deopotrivă cu comitatele din *Arad, Bihor, Sălaj, Satu Mare* și *Maramureș* erau cuprinse în granițele regatului Ungariei. În schimb însă, comitatele *Hunedoara, Zarand, Alba, Turda, Târnavele, Cluj, Someș, Doboca* și *Solnoc* erau supuse voievodului Transilvaniei.

Regii Ungariei respectară vechea *organizare voievodală* a Transilvaniei, numind în fruntea acestor jupânii un duce sau voievod, uneori chiar *doi* voievozi, în amintirea vechilor ducate dacice înglobate regatului. Voievodul Transilvaniei nu era însă exponentul suveranității țării ca ducii sau voievozii Moldovei sau Țării Românești, ci simpli *locțiitori* ai regelui Ungariei și executori ai poruncilor regale. De aceea, nu se poate vorbi de *domnie* a voievozilor transilvăneni ci, cel mult, de o *guvernare* sau *administrație* a lor. Voievodul Transilvaniei ocupa un loc aparte în ierarhia administrativă a regatului ungar, fiind socotit ca unul dintre cei mai înalți demnitari ai Coroanei, alături de banul Croației și Slavoniei și de palatinul Ungariei. El îndeplinea demnitatea de stegar – *signifer* – al regatului. În timp de război voievodul putea fi încredințat de rege cu comanda banderiilor transilvănene. Acestea luptau cu steagul lor propriu, împodobit cu un *vultur*, care nu avea nimic comun cu șoimul sau *turul* unguresc, iar în timp de pace el era supremul *cârmuitor* și *judecător* al comitatelor transilvănene menționate mai sus. El concentra în mâna sa atribuții militare, *administrative* și judecătorești încredințate lui *temporar* de rege, cu depline puteri în aplicarea lor. Astfel, vedem cum vechea instituție voievodală, creată și dezvoltată de vechea populație autohtonă daco-romană, fu respectată de unguri, modificată numai în sensul intereselor lor de dominație și adaptată nevoilor lor politice și administrative. Uneori, *voievodul* Transilvaniei apare în docu-

mentele timpului sub titlul de *ban* – *Banus Transilvaniae* –, iar Miron Costin traducea titlul acesta prin *ispravnic*. Încercările ce s-au făcut de a prezenta organizația voievodală a Transilvaniei, deopotrivă cu cea comitatensă, drept o creație a regelui Ștefan cel Sfânt sunt lipsite de temei. Ele stau în vădită contradicție cu mărturiile istorice care ne înfățișează ducatele dacice niște organizații politice vechi, pe care ungurii le găsiră în ființă la năvălirea lor în Transilvania. Voievozii Transilvaniei nici nu aveau o reședință stabilă. Ei beneficiau de veniturile domeniilor *Ciceu, Ungurașul, Uioara, Cetatea de Baltă* și *Deva*, pe care însă regele le putea dărui și ducilor din Moldova sau Țara Românească. Voievodul încasa o treime din venitul sării ce se transporta pe Mureș, precum și *darea boilor* sau *văcăritul*.

Autoritatea voievodului Transilvaniei era limitată la comitatele menționate mai sus. Dar și acolo, numărul populației unguresti propriu-zise era foarte redus. Aceasta nu trebuie să ne surprindă, fiindcă după constatările istoricilor maghiari, numărul ungurilor, la venirea lor în Panonia, nu era mai mare de 200.000 de suflete, dintre care numai 25.000 erau combatanți, restul repartizându-se asupra femeilor, copiilor și bătrânilor. Mărturiile vechi ni-i înfățișează ca pe o populație nestatornică, care rătăcea pe meleagurile panonice, hrănindu-se din vânat și pescuit. Cercetătorul Petru Vaczi arată că în vremea începuturilor, și încă mult timp după aceea, ungurii trăiau sub corturi constituind *sate mișcătoare*. După o epocă destul de îndelungată de seminomadism, ei trecură la starea de viață statornică. După constatările lui István Kniesza, trecerea la viața statornică s-ar fi îndeplinit numai la finele secolului al XI-lea și începutul secolului al XII-lea. Un alt cercetător maghiar observă, cu multă dreptate, că nu trebuie să ne închipuim că ungurii, la năvălirea lor în Transilvania, ar fi populat țara întreagă, fiindcă numărul lor era cu mult prea mic pentru aceasta. Se știe doar că din cele opt semintii care veniseră în Panonia, numai două, *Giula* și *Kende*, pătrunseră în Transilvania, și nici acestea întregi. Ca națiune cuceritoare au ocupat toate posturile administrative și de comandă, primind în schimbul funcțiilor domenii întinse și bucurându-se de largi *privilegii* și *imunități*. În funcțiile publice ei erau dispersați asupra țării întregi – *per totum provinciam*. Nobilii lor beneficiau de scutul legilor și pronomiile regatului – *untuntur Regibus et immunitatibus Regni Hungariae*. Litigiile dintre ei se aplanau în congregațiile comitatense, iar sentințele se pronunțau cu dreptul de apel la tabula regală. Ei făceau serviciul militar călare, fiind stabiliți pe domeniile lor – *ha le proprie case in ville* – unde trăiau grand seniori – *gran baroni*. *Satele* erau însă toate *locuite de români* – *ma la ville tutte habitate da Valachi*.

Ungurii apar în Transilvania ca nobili veniți din Ungaria și înzestrați cu moșii pentru isprăvile lor războinice. Ei ocupau cu unitățile lor cetățile libere regale și conduceau administrarea celor 7 comitate unguresti. În fruntea acestor comitate stătea voievodul, care răspundea pentru apărarea țării, pentru împărțirea dreptății și grija pentru perceperea veniturilor cuvenite regelui. El era omul de încredere al regelui. Regele îi încredința administrarea celor 7 comitate unguresti, cu dreptul de a numi comiți (spani) și personalul din subordine în cadrul autonomiei comitatense. El convoca dieta celor 7 congregații pentru hotărârea apelurilor de judecată. În aceste diete sau congregații se alegeau și slujbașii comitatensi.

Din cele precedente se vede deci că elementul unguresc din Transilvania era redus la numărul personalului aplicat în administrație și la clasa latifundiarilor, înzestrați de rege cu moșii și beneficii din veniturile țării. Ungurii constituiau clasa privilegiată de conducere și de suprafață cu inclinații feudale împrumutate din apus. Din tagma privilegiaților făceau parte și *membrii clerului catolic*, care dispuneau de veniturile vastelor domenii episcopești și mânăstirești cu care regii apostolici ai Ungariei înzestrau ctitoriile bisericești. Atotputernicii națiunii dominante se rezemau pe puterea de muncă și producție a populației autohtone românești care se istovea sub sarcina muncilor agricole și a prestațiilor de tot felul. Iar pentru a crea, pe lângă *plugărimea băștinașă*, și o *clasă de mijloc*, ungurii chemară pe sași în Transilvania pentru a constitui *tagma târgoveților și meșteșugarilor*.

2. Luptele cu pecenegii și bizantinii

Concomitent cu incursiunile lor în *Romania*, pecenegii întreprindeau expediții de pradă și în *Dacia* transilvăneană și în *Banat*. Cronicile unguresti fac mențiune de asemenea invazii pe timpul regilor *Solomon* (1063 –1074) și *Ladislau cel Sfânt* (1077 – 1095). Atacurile pecenegilor fură respinse, dar regii Ungariei, urmând exemplul împăraților bizantini, căutau să câștige grupuri de pecenegi pentru ei și să le colonizeze în Ungaria, în Dacia transilvăneană și în Banat. Politica aceasta de coabitație reuși, întrucât notarul anonim arată că numeroși

biseni – *Bessenos non paucos* – fuseseră colonizați în preajma localității Mosony de pe malul râului Laitha pentru paza regatului contra teutonilor. Probabil că acolo era și *Țara Bisenilor* – *terra Bissenorum* – de care face mențiune cronica notarului.

Cronicarul *Kéza* ne spune că pe timpul regelui *Geiza* și al urmașilor săi intraseră în Ungaria și se așezaseră acolo, pe lângă *cehi, taloni, greci, armeni* și *biseni*, adică *pecenegi*. În felul acesta, numeroase hoarde de pecenegi fură de fapt colonizate în Ungaria. Rezultă aceasta din relatările cronicilor ungurești cu privire la contingentele *pecenege* din oștirea ungară, calificându-le pe cele mai disprețuite și mai rele – *villissimi, pessimi*. La expediția comitelui *Ioachim* din Sibiu contra *Vidinului* din 1210 participau, pe lângă români, și contingente de *pecenegi*. *Colonizări* de pecenegi, pe care ungurii îi numeau *bessöny*, s-au făcut în mod sporadic atât în Dacia transilvăneană, cât și în Banatul timișan. Dovada cea mai bună pentru aceasta ne-o dau toponimicele *Bessöny* – *Besenău* din județele Năsăud, Trei Scaune, Târnava Mică și Timiș-Torontal și *Pecenevca* din județul Severin, sau sub forma românească de *Pișineaga* (jud. Hunedoara) și *Pecenișca* sau *Pecenicica* (jud. Caraș). Ca element etnic aparte, pecenegii au dispărut de mult din aceste localități.

Apărarea Banatului dădu mult de lucru regilor Ungariei. În cursul secolului al XI-lea și al XII-lea, noua *marcă de graniță* a regatului era mereu amenințată la sud de către *bizantini*, iar dinspre răsărit de *pecenegi* și *cumani* care cuprinseră Transdanubia. Regii *Solomon* (1063 – 1076) și *Ladislau cel Sfânt* (1077 – 1095) apărară cu îndârjire Banatul timișan *contra năvălitorilor*, precum relatează *Cronica pictată* și cea a lui *Simon Kéza*.

În anul 1129 împăratul *Ion Comnenul* (1114 – 1131) întreprinse o expediție în Banatul timișan pentru a alunga pe unguri de acolo și a restabili vechea supremație romană. Regele *Ștefan al II-lea* i se împotrivi însă la *Horom* (Palanca Nouă) și reuși să-l respingă peste Dunăre. La 1152 porni împăratul *Manuel Comnenul* împotriva Banatului, având ciocniri sângeroase cu regele *Geiza al II-lea* (1141 – 1161). Urmând politica înaintașilor lor, împărații din casa *Comnenilor* încercară mereu să restabilească *autoritatea Romaniei asupra Transdanubiei și Daciei*. Pe la finele secolului al XII-lea însă dominația bizantină la Dunăre luă sfârșit în urma înființării *țaratului Asăneștilor*. Schimbarea aceasta politică nu garanta însă liniștea în Banat, fiindcă noul țarat bulgar moșteni de la bizantini și pretențiile de superioritate imperială față de Ungaria vecină. Seria căpeteniilor Banatului este tot așa de fragmentară ca și cea a voievozilor transilvăneni. La 1203 se amintește de un *comite de Timiș*, poate același ca și la 1209, se numea *Martin* și rezida la *Keve* (Cubin). În anul 1212 comitele de Timiș fu ridicat în *rang egal cu voievodul Daciei transilvănene* și cu *comitele secuilor*. Deodată cu înălțarea în rang a comitelui Banatului se hotărâse ca această înaltă demnitate să nu poată fi încredințată decât unei personalități de *origine etnică ungurească*. Comitele Banatului, numit și ban, întrunea în mâna sa *puterea militară, administrativă* și *judecătorească pe care* o *exercita în numele regelui*. Ca guvernator al unei *mărci de graniță* la Dunăre, în grija sa era paza *granițelor* și îndeosebi a *vadurilor* marelui fluviu. *Leunclavius* arată că atât pe vremea sa, cât și mai înainte, erau două înalte *instanțe apelative*, una a *banului* și alta a *voievodului transilvănean* – *apud Hungaros ur olim, sic etiam hodie duae sunt administrationum maximarum adpellationes: una Bani altera Vaivodae*. Dar pe lângă voievodul Transilvaniei și banul Timișoarei, mai îndeplineau înalte funcții politice și militare dincolo de munți și comitele secuilor și groful sașilor.

3. Chemarea Cavalerilor teutoni în Țara Bârsei și colonizarea cumanilor în Ungaria

Din așezările lor în Transdanubia, *cumanii* amenințau mereu granițele Transilvaniei. Pentru izgonirea lor de acolo și extinderea supremației ungare până la Dunărea de Jos, regele *Andrei al II-lea* chemă la 1213 în ajutor ordinul *Cavalerilor teutoni*, cu scopul mărturisit de a lărgi granițele regatului pe socoteala cumanilor – *versus Cumanos ut regnum per conversionem eorum delatetur*. Misiunea Cavalerilor era să creeze la granițele Transilvaniei, dincolo de munții cu zăpadă – *in confinio ultra montes Nivium* –, un puternic bastion pentru regatul ungar – *firmum propagnaculum pro regno*. *Cavalerii teutoni* sosiră de fapt în Țara Bârsei, pe care regele le-o dăruise lor, dar ei nu înțeleseră să lupte pentru planurile de expansiune ale regelui Andrei, ci pentru lărgirea și consolidarea planurilor lor politice de la Dunăre și în Carpați. De aceea, în 1225 s-a produs ruptura între rege și cavaleri. Aceștia fură siliți să părăsească Țara Bârsei și să se reîntoarcă în regiunile baltice de unde veniseră.

Dar ceea ce regele Andrei al II-lea nu reușise să înfăptuiască cu ajutorul armat al

Cavalerilor teutoni, el încercă să obțină prin puterea de convingere religioasă a călugărilor din ordinul Dominicanilor. La 1221, luase ființă la Alba Regală prima mânăstire a dominicanilor în Ungaria, a căror misiune era creștinarea cumanilor, iar politicește câștigarea lor pentru Ungaria. La 1227, abatele acestei mânăstiri Teodocicus fu numit episcop al Cumaniei cu reședința la Milcov, care câștigă pentru creștinism pe cei doi principi cumani. La botezul acestora funcționă ca naș, în numele regelui Andrei al II-lea, fiul acestuia Bela. Câțiva ani mai târziu, la 1233, regele Andrei își însuși titlul de *rege al Cumaniei*, numită și Cumania Neagră, care era considerată o extindre teritorială de la est de Olt, între Carpați și Dunăre. Fiul și urmașul acestuia, regele *Bela al IV-lea* (1235 – 1270) continuă politica de expansiune a părintelui său, căutând să-și apropie cât de mult pe cumani și să-i lege cât mai strâns de Ungaria. De altfel, cumanii, amenințați tot așa de serios de tătari, căutau protecția regelui Ungariei. Abatele Rogerius arată că, în 1242, regele cumanilor, *Kuthen*, trimise regelui Bela o solie pentru a-l vesti că de mulți ani luptă contra tătarilor, că în două rânduri a repurtat chiar însemnate victorii asupra lor, dar că a treia oară, nefiind destul de bine pregătiți, au trebuit să fugă din fața acestor nelegiuiți, care i-au invadat țara și i-au ucis mulți oameni. De aceea, dacă regele ar fi dispus să-l primească în Ungaria și să-i garanteze libertatea, el ar fi gata să se închine împreună cu supușii săi regelui, ridicându-se cu ei din Cumania și mutându-se în Ungaria. Regele cuman mai declara solemn că este hotărât să primească credința catolică.

Regele Bela acceptă cu plăcere oferta cumanilor și primi cele 7 hoarde cumanice – *septem generationes Cumanorum* – în Ungaria. Acestea constituiau o comunitate etnică de circa 40.000 suflete, care fură colonizate în regiunea dintre Tisa și Dunăre. Cumanii colonizați în Ungaria ajunseră cu vremea să joace un rol însemnat în politica Ungariei, contopindu-se cu ungurii și înrudindu-se chiar cu familia Arpadienilor, cum arată numele regelui *Ladislau Cumanul* (1272 – 1290).

Amintirea cumanilor o găsim păstrată în mai multe toponimii din Transilvania.

4. Originea și așezarea secuilor la granița de est a Transilvaniei

Prin înglobarea ducatului lui Kean în spațiul Daciei transilvănene, granițele răsăritene ale acesteia erau mereu încercate de invaziile pecenegilor, ale cumanilor și mai târziu ale tătarilor. Trecătorile Carpaților de la Oituz, Ghimeș, Tulgheș, Măgura, Rolinda și Prislop ofereau năvălitorilor malo-altaici din valea Siretului porți larg deschise pentru invaziile lor în Dacia. Pentru apărarea acestei granițe mereu amenințate, regii Ungariei încercară să închidă trecătorile prin fortificații de lemn și de piatră numite prisăci – *indagines* –, recurgând din vreme la colonizarea – *gyepü* – gurilor văii cu elemente vrednice de încrederea lor care să îndeplinească greaua misiune de străjeri și apărători de hotar – *hotarör*. Elementele colonizate în scopul acesta de unguri, după cât se spune, de regele Ladislau cel Sfânt (1077 – 1095) în mijlocul populației daco-romane, se constituiau din secui – *Sicula* – nume gentilic derivat din *Szek-el*, *Szikõli*, ceea ce în ungurește însemnează *păzitor de hotar*, *străjer* sau *grănicer*.

Despre originea secuilor din județele *Odorhei* (Udvarhelyszék), *Ciuc* (Czig), *Trei Scaune* (Horom Szèk), *Mureș-Odorhei* (Maros Vasarhèly) și *Arieșul* (Aranyos, Kézdi, Orbai), s-au lansat mai multe păreri fără ca înșiși istoricii maghiari să fi căzut de acord asupra vreuneia dintre acestea. Cronicarul Simon Kéza considera pe secui drept urmași ai hunilor, câtă vreme alți scriitori vedeau în secui fracțiuni din *sagizi*, *biseni* sau *cumani* și chiar urmași ai *gepizilor*, un al optulea trib fino-uric care s-ar fi asociat ungurilor în Atelkuzul pontic și ar fi năvălit apoi împreună cu ei în Panonia. Alții susțin că secuii, ca un trib al ungurilor, s-ar fi refugiat direct în Carpați, după catastrofa acestora din Atelkuz. Pătrunzând cu vremea mai adânc în Carpații moldovenești, ar fi ajuns în valea Oltului superior și s-ar fi așezat acolo. Contra acestei opinii se ridică însă împrejurarea că mărturiile timpului arată secuii ca grăniceri, așezați mai întâi în părțile Vesprimului la 1086, precum și în valea râului Wag, unde la 1116, 1140 și 1146 sunt pomeniți *secuii de Vag* – *Siculi de Wagh*. În 1211, îi găsim pomeniți în Bihor, iar în 1250 în comitatul Baranya. În 1256 găsim Săcui în părțile Pojonului, precum și în Banatul timișan. De aceea, nu prea vedem cum s-ar putea împăca mărturia aceasta cu pretinsul refugiu al cumanilor în Carpații orientali și în special în valea Oltului. Ar fi doar să presupunem că grupuri de secui din Carpații moldovenești ar fi fost ridicați de acolo de unguri și colonizați la granița nord-vestică a Ungariei ca străjuitori – *custodes confinorum speculatores* – cum susține unul dintre istoricii maghiari. Se pare însă mai curând că secuii erau ungurii care constituiau clasa străjerilor

de hotar sau a grănicerilor.

Dar oricare ar fi originea etnică a secuilor, vechea lor așezare de-a lungul graniței Daciei transilvănene dinspre Moldova s-a făcut numai pe timpul regelui Ladislau cel Sfânt (1077 - 1095). Prezența lor în secuime este adeverită numai la 1210, când sunt menționați alături de români și sași în expediția contra Vidinului. De asemenea, rămâne bine stabilită și organizarea grănicerească a așezărilor secuiești din „terra Sebua" cu *fruntași – primares seniores – călărași – primipoli –* și *pedestrași – pixidiari –* sau *trabanți* în frunte.

Unitățile secuiești din oștirea ungară luptau sub steagul lor propriu care purta soarele și luna. Comandantul lor era *comitele secuilor – comes Siculorum.* Sub ordinele comitelui erau *capitaneus exercitus – hadmagz azallaskaptany, székkaptany – Sruhlhauptmann* – adică al sălașului sau sipei.

Împroprietărirea lor în calitate de coloniști s-a făcut cu loturi ereditare cu prilejul ocupării țării – *sicula hereditas et bona primes occupationis.* Pe *comandanții* lor – *rabonba* – numiți și *major exercitus* sau *capitaneus, ductor* – și-i alegeau ei înșiși din rândurile lor, deopotrivă cu *juzii – duloi* – scaunelor lor de judecată – *sedes, szék* – scaune sau sedrii, de unde derivă și numele județului *Trei-Scaune – Haromzek. Țara secuilor – terra Siculorum* – de care se face mențiune într-o diplomă regală din 1213, se găsea în hotar cu *Țara Românilor – terra Blaccorum.* Ea cuprindea șapte, mai apoi douăsprăzece scaune. Scaunele aveau *juzi* sau *judeci* în frunte. Aceștia aveau atribuții administrative și judecătorești și erau supuși comitelui sau grofului secuiesc – *comis Siculorum, Szeklergraf.* Căci secuii ca și sașii constituiau o *comunitate* națională sau *universitate* aparte – *communitas sive universitas Siculorum* – al cărei exponent politic era *comitele secuiesc.* Într-o vreme autoritatea comitelui secuilor se extindea și asupra Țării Bârsei și Rodnei, ba chiar și asupra regiunilor de la Mediaș și Șeica. În 1442, Țara Bârsei fu restituită din nou sașilor. Comunitatea secuilor se bucura deopotrivă cu universitatea săsească de o largă autonomie cuprinsă în așa numita *libertate a secuilor – libertas Siculorum.* De comitele secuilor se face mențiune numai la anul 1233, dar mai sigur la 1280. Acesta era numit de rege dintre curtenii săi de încredere, urmând în rang îndată după voievodul Daciei și banul Timișoarei. Comitele comanda contingentele secuiești din oștire și de la graniță. Cancelaria sa constituia instanța de apel în treburile administrative și în cauzele judecătorești. *Juzii – judex regius* sau *judex terrestris* – aleși de mulțime și judecând după normele *dreptului secuiesc – jus siculum* – și bucurându-se de largile lor *libertăți – libertas Siculorum. Comitele* comanda banderiile, împărțea dreptate și exercita controlul asupra administrației.

Limba secuiască era privită ca aproape identică cu cea ungurească, cu deosebirea doar că ea este mai des vârstată de elemente împrumutate de la daco-romani, dintre care mulți au și fost asimilați de secui. Împreuna viețuire a românilor cu secuii este adeverită prin actul de donație din 1256, prin care *veniturile regale* de la *secui* și *români – proventus exparte Sicularum et Olachorum* – fură cedate mitropolitului din Strigomir (Bran).

Cronicarul *Simon Kéza,* care petrecea la curtea regelui *Ladislau al II-lea* (1278 - 1290), arată în cronica sa că *secuii nu trăiau numai la șes, ci și în munți, împărtășind aceeași soartă cu românii, unde amestecați cu ei, deprinseră de la aceștia și literele – zakuli non tamen in plano Panoniae, sed cum Blackis in montibus confinis sortem habuerunt, unde Blackis commix literis ipsorum uti perhibentur.* În cursul veacurilor care s-au strecurat, multe familii de secui, mânate de felurite nevoi, s-au răspândit și asupra versantului răsăritean al Carpaților, așezându-se în valea Trotușului și a afluenților săi, unde trăiesc până astăzi, păstrându-și credința catolică adusă de acasă. Din cauza limbii cam stricate, amestecate cu multe cuvinte românești, secuii din Moldova și îndeosebi din județele Bacău și Roman, a căror rostire care sună *aspru* la urechea ungurilor adevărați, secuii aceștia au fost numiți *ceangăi* de la ungurescul *czango,* rău sunător la ureche.

Secuii trăiau cu moldovenii în raporturi de bună vecinătate. Acestea fură tulburate numai la anul 1461, când la conacul lui Ioan Poncracz, comitele secuilor și voievodul Transilvaniei, se refugiase fostul Domn al Modovei Petru al III-lea Aron, rivalul lui Ștefan cel Mare. Tânărul voievod, aflând despre refugiul ucigașului părintelui său în Țara Săcuiască, trecu munții și o devastă în lung și în lat, pentru a-l izgoni de acolo. Dar după prinderea și uciderea rivalului său raporturile de bună vecinătate fură restabilite. Dintr-o scrisoare a Domnului muntean *Radu cel Frumos* din 1472 aflăm că secuii din scaunele de la Ciuc și Odorhei plăteau Domnului Moldovei chiar o anumită dijmă, spre marea supărare a contemporanului său din Țara Românească. Regele Matei Corvinul aprecia foarte mult serviciile militare ale secuilor, ceea ce-l determină să le confirme vechile drepturi și privilegii. Unități secuiești luptară la Vaslui,

alături de moldoveni contra turcilor, sărind în ajutorul lui Ștefan cel Mare.

După moartea regelui Matei, situația secuilor se înrăutăți simțitor. Voievodul Transilvaniei *Ștefan Báthory* (1479 - 1493) nesocotea privilegiilor secuilor și-i asuprea cu dări grele. La 1493, ei adresară regelui Vladislav al II-lea un memoriu, în care arătau că mulți dintre ai lor, nemaiputând suporta vexațiile comitelui Ștefan Bathory care era totodată și voievodul Transilvaniei, erau nevoiți să-și părăsească vetrele, supunându-se iobăgiei Domnilor din aceste țări vecine, iobăgie care era mai suportabilă decât cea impusă lor de comitele lor. Secuii fugiți din secuime se pierdură în numărul ceangăilor din Moldova, iar alții se așezară în regiunea Buzăului unde populară districtul numit după ei *Saac* sau *Săcuieni*. Regele ascultă cererea lor și revocă pe Ștefan Báthory din funcțiile sale, înlocuindu-l prin *Vartolomei Dragfy de Béltek* (1493 - 1498). Noul comite al secuilor și voievod al Transilvaniei era încuscrit cu Ștefan cel Mare, prin căsătoria fiicei sale cu Alexandru, fiul Domnului moldovean. Voievodul Vartolomei Dragfy de Béltek cobora din familia Dragoșeștilor, care fuseseră izgoniți de Bogdănești din Moldova, fapt întâlnit prin atributul de *Béltek*, prezent în cronicile moldovenești care ni-l înfățișează cu porecla de *Birloc*, adică *Béltek*. El sări cu mai mulți războinici dintre secui în ajutorul cuscrului său în bătălia contra polonilor din Codrul Cosminului.

În 1554, regele Ferdinand confirmă libertățile secuilor din Transilvania, anume să nu plătească nici o contribuție în bani regelui, să se bucure de libertățile lor tradiționale, având numai să dea de fiecare familie câte un ban la încoronarea și la căsătoria regelui, precum și când se va naște moștenitorul coroanei. Secuii susțineau înaintea regelui că și străbunii lor s-au așezat în Transilvania în timpul lui Atila.

5. Colonizarea sașilor în Dacia transilvăneană

Pentru a pune mai bine în valoare teritoriile cuprinse de ei, ungurii începură curând o largă operă de colonizare. Aceasta fu inițiată încă de regele *Ștefan* și continuată cu mare zel de urmașii săi din casa Arpadienilor. Privirile regilor se îndreptară în primul rând asupra elementului german care se distingea prin spiritul său organizatoric, prin îndeletniciri meșteșugărești și prin vădite înclinații spre viața orășenească. Colonizarea primi un puternic avânt sub regele *Geiza al II-lea* (1141 - 1160) care o extinse în măsură și mai largă și asupra Daciei transilvănene pentru întărirea și apărare coroanei – *ad retinendam coronam* – cum arată o inscripție de pe vechea pecete din muzeul de la Sibiu. Au fost aduși coloniști germani din *Franconia*, și anume din regiunile *Eifel*, *Hundarück* și *Mosela*, dar și din Luxemburg și Lorena. În părțile acestea renane trebuie deci căutată vechea patrie a sașilor din Dacia transilvăneană.

Cancelaria regală numea pe noii coloniști *saxoni* sau *teutoni* – *Saxones sive Theotonici*. Ea îi considera drept *oaspeți* – *hospites*, *Gäste*. Curia regală îi numea însă „Filandres", o denumire care ar indica originea unora dintre sași din *Flandra*, țara după care dreptul lor se numea „jus flandrense". Ajungând în Dacia, coloniștii germani primiră loturi de colonizare în valea *Someșului* și a *Bistriței*, în regiunea minelor de la Rodna, iar mai la sud de Târnave, în regiunea Sighișoara-Mediaș și în părțile *Sibiului*. Acești *primi oaspeți ai regatului* – *primi hospites regni* – primiră de la regele Geiza largi privilegii, între care și dreptul de a-și alege liber conducătorii. Ei fură colonizați atât pe domeniile regale – *fundus regius*, *Königsboden* – cât și pe *terenuri județene* sau *comitatense*, ca bunăoară în părțile *Reghinului*. Așezările coloniștilor sași se numeau după cursul apei lângă care se găseau, ca Bistrița, iar uneori chiar după *„locatarul"* lor, ca de pildă *Herman*, după care așezarea săsească de pe apa Cibinului sau Sibiului s-a numit *Hermannstadt*, Sibiul românesc. Hotarul așezărilor săsești se numea *„hatar"* sau *„hatiert"*. În hotarul comunei se ridicau casele numite *curți* – *Hof* –, ca *Bauernhof*, *Gasthof*, *Pfarrhof* etc. Casele sau curțile aveau aspectul unor cetăți pentru o mai bună apărare împotriva eventualelor agresiuni. Felul acesta de construcție s-a păstrat în părțile săsești până în timpul de față, constituind *stilul caracteristic* al caselor săsești, adoptat pe alocuri chiar și de românii din vecinătatea acestor sate.

În anii 1211, regele *Andrei al II-lea* (1205 - 1235) chemă *Ordinul Teutonilor* – *Deutscher Ritterorden* – în Dacia și-i cedă vaste terenuri în *Țara Bârsei* – *Terra Burza* – *Burzenland* – numită astfel după râul *Bârsa* care, străbătând șesul *Brașovului*, se varsă în Olt mai jos de *Feldioara*. În anul următor, regele îngădui Cavalerilor teutoni de a construi și *cetăți de piatră* – *Burgen* – în regiunea cedată lor. Astfel luară ființă cetățile *Marienburg* – Feldioara, *Torburg* – Branul, *Rosenburg* –

Râșnov, *Kreuzburg* – Teliul ș.a. Dar cetatea cea mai însemnată deveni *Cetatea Coroanei* – Kronstadt, în jurul căreia se dezvoltă cu vremea orașul *Brașov*. În anul 1222, regele reînnoi teutonilor privilegiile acordate cu 11 ani în urmă și-i autoriză să-și extindă cuceririle lor și dincolo de munți, în *Cumania*. Cavalerii înțeleseră să se folosească cât mai bine de îngăduințele regale, consolidându-și stăpânirea în Țara Bârsei și în *Transdanubia cumanică* și tinzând la completa lor emancipare față de puterea regală. În urmărirea acestui scop Ordinul se adresă Papei, cu rugămintea de a-i primi sub pontifica sa protecție, limitându-se însă numai la cele spirituale. Intervenția Ordinului la Roma și politica sa de emancipare de sub supremația regatului jigniră pe regele Andrei peste măsură. El consideră stăruințele cavalerilor pe lângă Papă drept act de trădare față de coroana ungară și de aceea el se văzu silit să recurgă la drastice măsuri contra Ordinului Teutonilor, izgonindu-l la 1225 din Țara Bârsei. Părăsind Dacia, Cavalerii teutoni trecură prin Polonia în Prusia, unde li se deschiseră largi perspective pentru o așezare statornică în Prusia și pentru o și mai rodnică activitate în viitor.

Coloniștii sași, pomeniți documentar la 1210, nu urmară pe cavaleri în exodul lor din Țara Bârsei, ci ei rămaseră pe loc, fiindcă regele se grăbi să le confirme și să le lărgească drepturile prin așa numitul *privilegiu andreian – privilegium Andreanus* – din 1224, ce ni s-a păstrat în actul de confirmare, din 1317, remis de către regele Carol Robert.

Coloniștii sași fură așezați pe *domeniile regale – fundus regius* – în cele 7 scaune – Sieben Stühle – ale lor, care erau *Schässburg* (Sighișoara), *Broos* (Orăștie), *Mühlbach* (Sebeș Alba), *Reussmark* (Miercurea), *Teschkirch*, *Schenk* (Șeica) și *Reps* (Cohalm). Sașii din aceste *șapte scaune – sedes Saxonum* – erau supuși unei căpetenii naționale, comitele sașilor – *Sachsengraf* cu reședința la *Sibiu*, bucurându-se de dreptul de a-și alege judecătorii și preoții lor. După aceste șapte scaune așezate fiecare în jurul unei *cetăți – Burg* – sașii au numit Transilvania în limba lor *Siebenbürgen*, latinește *Septemcastra*, iar slavonește *Semgorod*. Numele de Siebenbürgen îl întâlnim pentru prima oară în *Cronica rimată – Steyerrische Rheimchronik* – a lui Ottokar. Este de remarcat faptul că numirea aceasta n-a găsit un sinonim și în limba română.

La cele șapte scaune de la început s-a alipit, de la 1315 încoace, și scaunul săsesc *Mediasch* (Mediaș). La aceștia s-au mai adăugat și sașii din *Nösnergau* (Bistrița) și *Burzeland* (Țara Bârsei). În 1422, regele Sigismund aprobă încorporarea orașului și districtelor Brașov în cele șapte districte săsești ale Transilvaniei cu toate drepturile și privilegiile lor.

În 1464, Matei Corvin recunoscu sașilor din Sibiu și Bistrița alegerea comitelui de către universitate, fiindcă până atunci comitele era numit de rege. Comitele era totodată și primar al Sibiului.

La 1473, reprezentanții sașilor din toate aceste 11 scaune au fost convocați în adunare națională pentru constituirea *uniunii* sau *universității sașilor – Universitas Saxorum* – ca reprezentanță legală a tuturor coloniștilor sași din Transilvania. Organizarea aceasta unitară fu desăvârșită, la 1488, prin diploma regelui Matei Corvin care extinse privilegiile andreine asupra tuturor scaunelor săsești din Transilvania. Dezbaterile în adunarea provincială a universității săsești se desfășurau în prezența unui reprezentat al regelui.

Prin acest larg privilegiu coloniștii sași de pe „Fundus regius" fură recunoscuți ca o *comunitate etnică autonomă*, cu centrul administrativ la Sibiu, după principiul *„unus sit populus"*, principiu care stă la baza *universității săsești – universitas Saxorum*. În fruntea acestei comunități stătea *comitele sașilor – comes Saxorum – Comes Cibinensis – Sachesegraf – Königsgraf* – care era numit de rege și mai târziu ales de comunitate pentru administrarea averii comune, pentru apărarea intereselor politice și culturale și pentru împărțirea dreptății în ultima instanță. Comitele sașilor avea responsabilitatea în fața regelui de o dare anuală de 500 de mărci de argint. La război, sașii erau obligați să trimită un contingent de 500 de soldați înarmați și întreținuți pe socoteala lor. Dar aceasta numai în cazul când războiul se purta în țară și când însuși regele era comandantul armatei de operație. La expedițiile militare dincolo de hotarele țării sașii participau numai cu 100 de luptători când comanda regele și cu 50 când comanda era încredințată unui locțiitor al său. Litigiile mai mici dintre sași le judecau juzii lor naționali numiți *Grafen – Greffen* – sau *Greben*, care erau la început numiți, iar mai apoi aleși de comunitate. În seama acestor *judices regales*, a acestor grofi cădeau și atribuțiile administrative, fiindcă disjungerea justiției de administrație aparține unei epoci cu mult mai târzie. În fruntea cetăților se găseau primari – *magistri civius – Bürgermeister*. Regiunea din jurul Sibiului s-a numit *provincia sibicensă – provincia Cibiocensis* – după râul Cibin sau Sibiu care o parcurge. În baladele populare se pomenește

de *Iancu Sibiceanul*, sub care se înțelegea Iancu Vodă din Hunedoara.

Loturile cu care coloniștii sașii fuseseră împroprietăriți trecură în proprietatea lor. Ei se mai bucurau de libera folosință a pădurilor, a pășunilor și a apelor curgătoare din cuprinsul regesc conferit lor. Sașii își alegeau liber preoții și dascălii lor, bucurându-se astfel de cea mai largă autonomie politică, culturală și economică și administrându-și singuri bunurile lor.

Episcopul Napragi arată la 1600 că sașii erau stăpâni în următoarele șapte scaune: *Orăștie* (cu 20 sate), *Sebeș, Alba* (cu 10 sate), *Sighișoara* (16 sate), *Cincu* (22 sate), *Mercurea* (10 sate), *Olchia* (12 sate), *Rap* (15 sate). Orașe libere săsești erau: *Sibiul, Brașovul, Bistrița, Sighișoara, Mediașul, Sebeș-Alba* și *Clujul*.

6. Invazia tătarilor în Transilvania și stingerea dinastiei Arpadienilor

Cronica lui Kéza arată că tătarii pătrunseră în Ungaria și în Dacia transilvăneană din trei părți deodată – *de tribus partibus*. Un martor ocular al invaziei, arhidiaconul Thomas, relatează că înfățișarea fizică a tătarilor năvălitori era îngrozitoare, cu mădulare scurte și trunchiuri mari, cu fața lată și pielea gălbuie, cu obrajii spâni și nările adânci, cu ochii mici și distanți. Ei disprețuiau hrana vegetală și se nutreau cu carne, chiar dacă aceasta era alterată, iar ca băutură ei preferau laptele închegat cu sânge de cal. Nici cea mai repede apă nu-i oprea în drumul lor, fiindcă ei o treceau călări pe caii lor iuți și se adăposteau în corturi acoperite cu pânze sau cu piei de animale. După înfrângerea rezistenței unguresti la *Mohi-Puszta* pe Tisa, în urma căreia regele *Bela*, urmărit de tătari, fugi până în Dalmația, hoardele biruitoare se aruncară cu nespusă sălbăticie asupra *Daciei* transilvănene, arzând orașele *Oradea, Zalăul, Alba-Iulia, Clujul* și *Sibiul* și ajunseră până în *Țara Bârsei*, răspândind pretutindeni foc și pârjol în urma lor. Un alt grup de tătari își deschiseră drum prin munți și codri – *per alpes et silvas* – cu ajutorul purtătorilor de securi – *securigeri* – spre *Rodna* și se aruncară cu furie asupra târgului – *Rodnam quoddam oppidum* – precum și asupra *Bistriței*. Descriind scena dramatică a acestei treceri, arhidiaconul Thomas arată că munții fumegau, brazii trosneau risipindu-se în cenușă, fiarele sălbatice îngrozite părăseau ascunzișurile lor din codrii și sihle, iar acest prăpăd al firii prevestea furtuna care venea să se abată asupra Ungariei. În locul regelui pribeag în Dalmația, tătarii constituiră o *regență* sau *căimăcămie* cu hanul *Cadan* în frunte – *in regno Hungariae Kaymakam* – care dădea ordonanțe precum aceea prin care secuii și vlahii din Dacia transilvăneană erau somați să accepte moneda mongolică deopotrivă cu cea bizantină, precum o acceptaseră sașii de acolo, pentru o cât mai bună administrație a Daciei. Hanul Cadan împărți țara în mai multe circumscripții administrative, punând în fruntea lor administratori numiți *„canesi"*, ca să judece pricinile dintre săteni și să îngrijească de aprovizionarea noilor stăpâni cu produsele țării care consistau în cai și alte animale, arme și diverse obiecte de îmbrăcăminte – *constituerunt canesios, id est balivos qui justitiam facerent et eis equos animalia, arma, axenia et vestimenta utilla procurarent.* Magistrul *Rogerius*, care ne relatează aceasta, se adăpostise însuși în casa unui asemenea „canesius", care avea sub autoritatea sa aproape o mie de case – *et sic procurator meus de istis dominis erat unus et pene millis villas regebat.* Magistrul arată că erau o sută de asemenea canesii – *erant canesii fere centum.* Dacă erau circa 100 de cneji și fiecare diriguia – *regebat* – câte o mie de case, rezultă că sub autoritatea cnejilor trăia în Dacia o populație destul de numeroasă, fiind adăpostită în 100.000 de case. Populația ducea o viață pașnică, se aduna pe la târguri pentru schimbul produselor lor și fiecăruia i se făcea dreptate – *pacem habemus et fora iuxta unicuique justitia servabatur.* După relatările lui Rogerius, canezii se adunau aproape în fiecare săptămână la sfat – *conveniebant canesii pene qualibet septimana* – iar el nu pierdea niciodată ocazia de a însoți pe amfitrionul său la adunările săptămânale ale canesilor pentru a le cunoaște traiul și a urmări mai aproape pe unii din *mai marii* lor – *maiores.* Tot Rogerius ne spune că unii dintre canesii tătari rămâneau acasă, iar alții mergeau la oaste – *ad exercitum.* S-a crezut multă vreme că acești *cneji* instituiți de tătari în Transilvania ar fi fost identici cu *cnejii* românilor de acolo. Cercetările mai recente arată însă canesii tătărești din Transilvania ca neavând nimic comun cu cnejii români de acolo.

De altfel, românii transilvăneni trăiau în bune raporturi cu tătarii. Unii voievozi și cneji români însoțiră chiar pe tătari în incursiunile lor în Italia, unde participară în anii 1240 și 1243 la asedierea localităților St. Damiano și Assisi. Ordinele și ordonanțele autorităților tătare din Transilvania erau investite cu pecetea regală, pe care regele Bela o pierduse pe câmpul de bătălie de la Mohi-Puszta, și pe

care tătarii biruitori o găsiră și o aplicau pe actele lor, Supremația tătară asupra Ungariei și Transilvaniei dăinui trei ani de zile, 1241 - 1243 - *manserat Tatari in regno Hungariae tribus annis.*

Urmașul lui *Ladislau al IV-lea* pe tronul Arpadienilor fusese fiul său *Andrei al III-lea* (1290 - 1301). Cu moartea lui, întâmplată la 14 ianuarie 1301, se stinse linia bărbătească a dinastiei Arpadienilor. Regele Andrei lăsă în urmă o singură fiică, *Elisabeta*, care era logodită cu principele *Venceslav al Bohemiei*. De aceea, îndată după moartea regelui, un grup de nobili chemară pe Venceslav la Buda și-l încoronară rege al Ungariei și duce al Daciei transilvănene. Un alt grup de unguri aduse pe principele *Carol Robert* de Anjou, coborâtor din linia colaterală a Arpadienilor, și-l încoronară la Zagreb. Între cei doi pretendenți la tronul Ungariei se dezlănțui o aprigă luptă pentru domnie care dăinui mai mulți ani și care compromise substanțial prestigiul rega-lității înăuntru și autoritatea ei în afară. În toiul acestor lupte și frământări, principele Venceslav moșteni de la tatăl său coroana Bohemiei, astfel că el renunță la tronul Ungariei în favoarea rudei sale principele *Otto de Bavaria*. Acesta veni în Ungaria și izbuti să se încoroneze cu ajutorul partizanilor lui Venceslav. El însă nu reuși să atragă de partea sa pe unii dintre cei mai puternici magnați ai Ungariei și îndeosebi pe voievodul Daciei transilvănene *Ladislau Kan*. Influența politică a voievodului dacic era așa de mare, încât principele Otto venise în Dacia pentru a cere în căsătorie pe fiica lui Ladislau. Cererea sa fu însă refuzată, iar pețitorul făcut prizonier și încredințat voievodului român din Transilvania Transalpina de pază. Prin dispariția rivalului său, principele *Carol Robert* câștigă partida, fiind recunoscut la 10 octombrie 1307 de toți, ca rege venit să înlocuiască pe Arpadieni. Regele *Carol Robert* (1307 - 1342) își începu domnia în condițiile cele mai grele, având de luptat cu atotputernicia magnaților feudali. El mai avu de susținut și grele lupte de apărare contra *tătarilor din Transdanubia moldoveană*, care nu mai conteneau cu invaziile lor în Dacia transilvăneană.

Ctitoria românească de la Gurasada, de la jumătatea secolului al XIII - lea

Capitolul IX

VIAȚA ROMÂNILOR DIN TRANSILVANIA ȘI BANAT SUB REGII UNGARIEI

1. Aservirea românilor de către ungurii năvălitori
2. Persistența românilor în Transilvania și netemeinicia pretinsei imigrări din sudul Dunării
3. Traiul după dreptul roman; organizația românească în cnezate și voievodate
4. Românii ca proprietari de pământ și ca membri ai dietei transilvănene
5. Răscoala țărănească din 1437
6. Uniunea ungurilor, sașilor și secuilor de la 1437
7. Emigrațiile românești în Slovacia, Moravia și Polonia
8. Problema bolohovenilor
9. Cauzele emigrațiilor românești
10. Viața religioasă. Exarhatul Plaiurilor și Stavropighia de la Peri

1. Aservirea românilor de către ungurii năvălitori

Ungurii au adus inițial pe voievozii Daciei în raport de vasalitate, în urma unor lupte grele și îndelungate, pentru ca ulterior să-i înlocuiască prin demnitari desemnați de rege ca voievozi ai Daciei transilvănene sau cu *bani* ai Timișului. Noii cuceritori își rezervară pentru ai lor *locurile înalte* de comandă, fără a putea exercita o influență mai serioasă asupra vieții sociale și economice din cauza *numărului lor redus*. S-a arătat că la năvălirea lor în câmpia Tisei, ungurii nu treceau peste 200.000 de suflete. Dacă mai ținem seama și de întinderea supremației lor asupra unor teritorii atât de vaste care ajungeau de la Tisa până la poalele Alpilor răsăriteni și până la Sava, atunci înțelegem mai ușor că așezările lor în Daciile carpatine nu puteau fi, precum nici n-au fost decât sporadice și reduse la căpeteniile cetăților și ale comitatelor. Și aceasta cu atât mai mult, cu cât nu trebuie să scăpăm din vedere nici pierderile sângeroase pe care ungurii le suferiseră în cursul necontenitelor lupte cu țările vecine, cum erau *Germania* și *Romania*, adică imperiul bizantin, precum și cu gintele barbare ale pecenegilor, cumanilor și tătarilor. De aceea, nu este nici o mirare dacă ungurii în *Dacia* și în *Banat* nu erau reprezentați decât printr-un *număr foarte redus* de privilegiați care primeau moșii întinse și formau *clasa feudalilor*, beneficiară a tuturor drepturilor politice și a avantajelor sociale și materiale ce decurgeau din situația lor privilegiată.

Însuși *Robert Rösler*, susținătorul cel mai aprig al *teoriei absurde cu privire la pretinsa invazie a daco-romanilor din Balcani*, se văzu silit să recunoască în cele din urmă că ungurii, ca popor de stepă, preferau viața în pustă și evitau Dacia cu munții și podișurile ei, mulțumindu-se să trimită acolo numai elemente de conducere, pe care le înzestrau cu vaste latifundii pentru traiul lor luxos. Ei nu găseau în rândurile propriului neam elemente suficiente pentru sporirea populației din Dacia. De aceea, încredințară paza graniței dinspre răsărit *secuilor*, pe care îi așezară acolo, și chemară *coloniști germani* ca să întemeieze orașe și să ridice cetăți de apărare. Pentru a acoperi întrucâtva insuficiența lor etnică de a coloniza vastele teritorii cuprinse de ei, ungurii se resemnau în vremea aceea invocând deviza politică a regelui *Ștefan cel Sfânt* că *slab și fragil este regatul cu o sigură limbă și cu o singură lege – uniusque liguae, uniusque moris, regnum imbecile et fragile est.*

Prin trecerea supremației politice asupra regilor Ungariei, situația populației daco-române din cuprinsul celor trei Dacii n-a cunoscut prea mari schimbări. Cel mult, ea fu readusă în starea în care se găsea sub supremația hunică, gepidică și avară. Ungurii nu au găsit Daciile deșarte și nelocuite – *deserta et inhabitata* – precum credeau unii, ci dimpotrivă locuite, cultivate și apărate de provincialii daco-romani care, ca element etnic, autohton au perseverat pe moșiile lor străbune,

înfruntând cu dârzenie toate vicisitudinile vremurilor și toate violențele năvălitorilor barbari. Daco-românii, deprinși să-și apere vetrele contra încălcărilor străine, au opus ungurilor cea mai îndârjită rezistență, jertfind în luptele sângeroase cu năvălitorii pe însuși voievodul lor *Gelu Românul*. Virtuțile războinice ale daco-românilor se afirmară și mai târziu sub supremația ungurească, contingentele românești, alături de cele săsești și secuiești – *associatis Saxonibus, Olacia et Siculis* – luară parte la expediția contra Vidinului din 1210 de sub comanda comitelui *Ioachim – Tevachinus* – al Sibiului. Într-un act din 1214, românii din Maramureș apar ca *străjeri ai codrilor – custodes silvarum*. În 1288, românii din părțile Sibiului apar ca nobili alături de unguri, sași și secui – *nobilibus Ungarorum, Saxonibus, Syculis et Valachis de Cibinensis comunitatibus*. În cursul dezvoltării istorice căpeteniile românilor, adică cnejii și voievozii, îngroșară rândurile nobilimii ungurești, asimilându-se cu aceasta și bucurându-se de privilegiile ei, câtă vreme poporul de rând constitui masa iobagilor legați de glie.

2. Persistența românilor în Transilvania și netemeinicia pretinsei imigrări din sudul Dunării

Latinitatea de la Dunăre a fost grav rănită în urma năvălirilor barbare. Rândurile ei rărite primiră o grea pierdere prin pătrunderea slavilor în Balcani și prin așezarea lor acolo sub numele lor colective de mai târziu de bulgari, sârbi și croați, care în secolul al VII-lea constituiră o zonă slavă compactă ce se întindea de la țărmul pontic de la *Varna* până la obârșia *Savei*. Prin închegarea acestei *zone etnice slave*, latinitatea de la Dunăre fusese ruptă în două și anume în *grupul daco-român din Carpați și grupul macedo-român din Balcani*. Grupurile acestea etnice au rămas până astăzi despărțite unul de altul prin mase campacte de *bulgari, sârbi* și *croați*. Istoria nu cunoaște nici o epocă în care ambele grupuri, slave sau valahe s-ar fi unit cândva politicește sau ar fi ajuns să restabilească vreodată vechea legătură teritorială dintre ele. Bogata literatură istorică bizantină nu ne aduce nici o informație în privința aceasta. Urmărind evoluția istorică așa de tragică a *grupului de la sud*, divizat în cele trei *ramuri* și anume *balcanic, dinaric* și *episotic* din Pind, nu întâlnim, după ruptura din secolul al VII-lea, nici o singură mărturie care să adeverească vreo deplasare sau emigrare spre Dunăre sau în Carpați.

Din mărturiile narative și documentare ale timpului nu se pot desprinde decât mișcări *spre sud* și nicidecum *spre nord*, iar cercetările lingvistice mai noi au putut constata un bloc de 400 de cuvinte în tezaurul de cuvinte daco-român care nu se găsesc în dialectul macedo-român, o dovadă pentru dezvoltarea independentă a limbii daco-române. O singură excepție în privința aceasta o face *Cronica anonimă a Țării Românești*, care păstrează vechea tradiție despre românii care ar fi pribegit spre miazănoapte, trecând Dunărea și descălecând la Turnu-Severin. Or, tradiția aceasta nu dă decât reminiscențele istorice despre cuceririle romanilor în Dacia, trecând pe podul lui Traian de la Drobeta (Turnu Severin). Nu este de mirare dacă tradiția confundă pe românii din secolul al XVII-lea, când ea a fost înregistrată în istoria Țării Românești de când au descălecat pravoslavnicii creștini, cu romanii cuceritori din vremea împăratului Traian. Așa fiind, nu înțelegem cum s-a putut menține atâta vreme faimoasa teorie a lui *Robert Rösler* cu privire la *pretinsa imigrare* a daco-romanilor din Balcani la începutul secolului al XIII-lea. În lipsa totală a mărturiilor istorice, s-a recurs la ajutorul speculațiilor filologice care, oricât de savante ar fi ele, nu pot înlocui mărturiile istorice. Studiind fenomenele lingvistice daco-romane nu trebuie să scăpăm din vedere că latinitatea de la Dunăre avea o bază lingvistică comună. Numai după divizarea ei în secolul al VII-lea, în cele două ramuri de nord și de sud, fiecare din ele s-a dezvoltat independent, în felul ei, astfel că nu este nevoie de a importa elemente etnice din sud pentru a explica anumite fenomene lingvistice care s-au dezvoltat la daco-romani. Și aceasta, cu atât mai puțin, cu cât argutiile filologice nu se pot rezema pe nici un *element cronologic* care să indice timpul în care s-ar fi produs anumite fenomene în structura limbii și în vocabularul ei. Susținătorii migrațiunii balcanice au încercat chiar acum, de curând, să pună din nou în discuție mult discutata problemă a continuității elementului românesc în Dacia, scoțând la iveală o întreagă literatură polemică cu scopul de a face lumea să creadă în prioritatea ungurilor în Dacia. Noi credem însă că adevărul istoric nu trebuie căutat prin *polemici zadarnice* ci prin *consultarea metodică și obiectivă a celor mai vechi mărturii istorice*. Consultând *Faptele ungurilor* – Gesta Hungarorum – precum ni le înfățișează *notarul*

regelui Bela al II-lea, aflăm că la venirea lor în câmpia Tisei și a Dunării, ungurii găsiră acolo o populație compusă din slavi, bulgari și *vlachi – quam terram habitarent Scalvi, Bolgari et Blacchi ac pastores Romanorum.* Iar în vremea în care ungurii năvălitori duceau o viață nestatornică, chivernisându-și hrana zilnică din vânat și pescuit, vlahii din Dacia duceau o viață așezată și organizată chiar politicește în cele trei ducate, care numai prin lupte grele și îndelungate au putut fi răpuse de năvălitori. Prezența vlahilor în Dacia este, de altfel, atestată și de cea mai veche cronică atribuită lui *Nestor.* Cronicarul ungar *Simon Kéza* sporește lista elementelor etnice găsite de unguri cu câteva elemente noi sosite în Ungaria până la finele secolului al XIII-lea, și anume cu greci, teutoni și moesieni, fără să amintească ceva de *vlahi,* care dacă ar fi emigrat de curând în Dacia, venind din Balcani, și încă în număr așa de mare, precum arată răspândirea lor asupra celor trei Dacii, cronicarul Kéza n-ar fi putut să-i treacă cu vederea. Și *Cronica pictată de la Viena* așează pe vlahi între popoarele pe care ungurii le găsiseră la venirea lor în Dacia. În continuare, cronica arată că în timpul domniei Arpadienilor s-au mai așezat pe teritoriul regatului și *boemi, poloni, greci, spanioli, israeliți* sau *saraceni, bessi* adică *pecenegi, armeni, sași, turingieni, moesieni, rhenezi, cumani* și *latini.* Pe vlahi nu-i menționează între fracțiunile de popoare care veniseră de curând în Ungaria și nu încape nici cea mai mică îndoială că ei ar fi fost menționați alături de elementele etnice de curând venite în Ungaria, dacă aceștia ar fi sosit numai atunci cu traista în băț din Balcani, cum pretind anumiți istorici.

Dar nici mărturiile documentare nu aduc nici o știre privitoare la pretinsa imigrare a daco-românilor din Balcani. Din catalogul critic al lui I. Szentpétery aflăm că în intervalul de timp de la 1001 – 1257 din cele 1.147 de note și documente ieșite din cancelaria regală, numai 49 de acte se referă la Dacia transilvăneană, restul privesc Ungaria și celelalte țări anexe. În noua ediție a documentelor transilvănene, câte s-au păstrat din timpul dinastiei arpadiene, apărute de curând sub titlul de *Documenta historiem Valahorum illustrantia* găsim acte cu privire la emigrații sau oaspeții sași, secui și chiar unguri, nu întâlnim nici un singur document care să se refere la oaspeți sau coloniști români. Dimpotrivă – în contextul mai multor documente se face mențiune de *vlahi* și de *Țara Vlahilor – Terra Vlahorum.* Vlahii fiind mereu înfățișați ca o *populație găsită acolo – in ipsa terra Blaccorum existentem.* Actul de donație din 1223 pentru mănăstirea Cârța (jud. Făgăraș), care fusese înzestrată de regele Andrei al II-lea cu moșii întinse *luate de la vlahi – confirmamus terram exemptam de Blaccis.*

Cronicarul Kéza afirmă că secuii deprinseseră literele de la concetățenii lor *vlahi – Blackis commixti litteris ipsorum uti perhibentur.* Or, cum ar fi putut secuii să deprindă în secolul al XIII-lea literele de la niște emigranți din Balcani sosiți de curând în Dacia? Nu mai insistăm asupra considerațiilor de ordin lingvistic, social și economic care militează pentru continuitatea elementului daco-român în Carpați, fiindcă pentru oamenii de bună credință cele înșirate mai sus sunt suficient de convingătoare.

Dintre toate elementele etnice care viețuiesc *astăzi* în granițele României, *daco-românii* constituie *singurul* element autohton. Ei sunt semințiile geto-dacice din Carpați, chemați la o nouă viață politică și culturală prin adoptarea limbii și civilizației latine. Ei n-au părăsit niciodată pământurile lor moștenite încă din epoca preistorică, ci au persistat neîntrerupt aici din timpurile cărunte ale lui Dromihete, Buerebista, Decebal și Traian, până în timpul de față. Românii au supraviețuit tuturor barbarilor năvălitori, lăsând timpului răgaz să le aducă mereu stăpâni până la propria lor emancipare politică. În mijlocul năvălitorilor de toate rasele și limbile ei și-au conservat ființa lor etnică, asimilând, grație neîntrecutei lor vitalități, și absorbind elementele slave care mai rămăseseră în rândurile lor. Ei au trăit în tradițiile politice romano-bizantine păstrând conștiința apartenenței lor la imperiul roman, neîncetând nici o clipă de a se numi ei înșiși *romani,* căci numele de vlahi le-a fost impus de vecini. Ei considerau teritoriile locuite de ei ca părți din Romania și de aceea ei le și numeau *Romanii,* iar străinii *Vlahii.* De altfel, starea aceasta de lucruri era recunoscută și de contemporani. Procesul de contopire etnogenetică a elementului dacic autohton cu elemente romane cuceritoare îl găsim expus în raportul umanistului *Iranquillus Andronicus Dalmata Tranguriensis* din 1534, care susține că în urma *connubiului* îngăduit de constituția antoniană între autohtoni și coloniști s-a plămădit o *gintă din două – una gens ex duebus –,* contopindu-se într-un singur corp etnic, sub numele de *români.* La fenomenul etnogenetic se asocie și fenomenul linguogenetic, care găsi cuvenita expresie în limba romană rustică, care apare

amestecată cu idiome barbare – *barbaricis idiomatibus* – per mixta.

Dar și mai categorică este constatarea regelui Ferdinand al Austriei, din 23 noiembrie 1548, că românii își trag originea de la Roma, stăpâna lumii, de unde au fost aduși și colonizați în părțile acestea ale Daciei ca să fie o stavilă contra incursiunilor dușmane în provinciile romane și de unde se numesc romani – *ab ipsa rerum domina urbe Roma oriundi, et in una illius Daciae opulentissima parte, ad arcendos finitimorum nostrum in provincias Romanas incursiones, collocatos esse, constat, unde nunc quoque sua lingua Romani vocantur.*

Căpitanul *Giovanandra Gromo* raporta, în decembrie 1564, la Roma, că satele din Transilvania erau toate locuite de vlahi – *le ville tutte habitare de Valacchi* – și că limba vorbită de ei se cheamă romana sau românească – *si chiama Romanza* o *romanescha* – și că este o limbă latină macaronească – *un Latino maccaronesco.*

De aceea, credem și mărturisim în vechimea și stăruința românilor în spațiul lor etnic din triunghiul hidrografic format de fluviile Nistru, Tișa și Dunăre. Persistența românilor în spațiul lor etnic de astăzi este deci o realitate istorică, care nu poate fi înlăturată nici prin combinații savante și nici printr-o teorie pseudoistorică ce nu se reazemă pe fapte.

Cercetările recente au zguduit puternic și argumentațiile filologice îndreptate împotriva continuității. Prezența de cuvinte vechi grecești în limba daco-română care nu se găsesc în dialectul macedo-român arată că influența grecească asupra limbii noastre se putea produce și fără mijlocirea macedo-românilor. Iar cât privește cele 54 de cuvinte și derivatele lor care au corespondente în limba albaneză, s-a putut constata că acestea aparțin vechiului substrat traco-iliric și nu presupun deloc o conviețuire sau simbioză romano-albaneză, cum s-a susținut. Nici pretinsa lipsă de cuvinte de origină germană în limba daco-română nu mai poate fi invocată în mod serios drept dovadă contra persistenței românilor în Transilvania și Dacia, întrucât cercetările filologice au putut constata un număr de cuvinte paleogermane în limba română.

3. Traiul după dreptul roman; organizația românească în cnezate și voievodate

Ca populație autohtonă supusă de unguri, românii nu s-au bucurat de *privilegii* din partea cuceritorilor deopotrivă cu coloniștii sași sau secui, ci au continuat să trăiască după vechile lor datini și obiceiuri moștenite de la înaintașii lor romani, noțiuni de drept care erau cuprinse în așa-numitul *"Jus et consuetudo Valahorum"* de care fac mențiune izvoarele timpului. Acest *"jus Valachorum"* nu era decât vechiul *drept roman*, care trecuse în *"obiceiul pământului"* care stă la baza *dreptului consuetudinar român.* Acesta s-a dezvoltat la români sub influența *nomocanoanelor* și *basilicalelor* bizantine.

Românii își păstrează vechea lor organizație voievodală, cu deosebire numai că sub supremația ungurească vechii voievozi își pierdură vechile lor atribuții politice și militare, resemnându-se la rolul modest de reprezentanți ai conaționalilor în fața autorităților ungurești, îngrijind de perceperea dărilor datorate statului și aplanând neînțelegerile ce se iscau între ai lor. Termenul de *voievod* nu este decât o traducere verbală a termenului de *duce* sau *conducător* în război – *dux, Herzog. Duci* sau *voievozi* români se găsesc pomeniți în toate părțile Daciei transilvănene și ale Banatului cu atribuțiile de mai sus, constituind pătura proprietarilor români, care se bucurau și de anumite privilegii de nobili.

Din cauza largilor lor atribuții judecătorești, voievozii români apar și sub numele de *jude* sau *judec*, numit și *cneaz*, în Banat *chinez.* Termenul acesta derivă din paleogermanicul *Kunungr, Kuning, Köning, König*, acceptat și de slavi sub forma de *Kniaz.* În izvoarele latinești se întâlnește forma de *cnesi.* Dintr-un document din 1383, aflăm că prelații, baronii, comiții, castelanii și nobilii unguri nu puteau judeca pe români decât în *prezența voievozilor lor – in presentia congundem dominorum ipsorum.*

Voievozii care se ridicau prin alegere din rândurile cnejilor stăteau sub controlul autorității regale. Ei judecau pe cneji și răspundeau față de autoritatea de stat pentru prestațiile în bani și în natură. Ei prezidau Comunitățile Românilor – *comunitas Valahorum.* Despre o asemenea comunitate din comitatul *Bereghiului* se amintește într-un privilegiu regal din 1364, prin care se confirma dreptul *Comunității vlahice* din Beregh de a-și alege, potrivit vechiului lor obicei, duci sau voievozi, drept *"pe care îl au și alți valahi din Maramureș sau din alte părți ale Ungariei, cu atribuția de a judeca pricinile dintre Valahi și de a percepe veniturile regale" – quod eciam aly Wolacy in Maramorsje et alye partibus regni nostri residentes Hungarias.* În anul 1366,

regele Ludovic cel Mare îngădui vlahilor din părțile Năsăudului de a-și alege *juzi* sau *judeci* din rândurile lor. Într-un act din 1223 se amintește de *"cnejii din Valea Rodnei"*. La 1299, apare *Mauriţiu ca voievod de Maramureș*, iar la 1303 se pomenește de fiul său *Nicolai* în aceeași calitate. Pe lângă aceștia, existau în Maramureș și în ținuturile învecinate și alți voievozi cu moșii întinse și cu sate de români, pe care ei îi administrau și judecau. În Bihor trăia, în 1326, voievodul *Neagul*, iar apoi *Ivan*, cu frații săi *Bog* și *Balc*, apare ca *voievod de Beiuș – Ivan, voyvoda de Belenus*. Ioan Corvin Hunedoreanul, în calitatea sa de comite al Maramureșului, recunoștea la 1453 lui Petru Mandra și Nan, precum și fraților lor, drepturi de cneji asupra posesiunile lor în ambele Vișeuri precum le dobândiseră strămoșii lor încă pe timpul sfinților regi Ștefan și Ladislau – *ab antiquo et temporibus divorum regnum veri legitimi et perpetui Kenezi fuissent*. Într-un act din 1329 se amintește de *"oaspeții"* sași și unguri din localitățile *Ticeu* și *Câmpulung* din Maramureș, o dovadă că elementele acestea etnice erau considerate ca de curând colonizate acolo pe lângă Românii băștinași.

Cnezate și comitate românești se găseau și în comitatul *Aradului* și îndeosebi în *districtul Zarandului*, care era aproape în întregime românesc. Organizații administrative românești se găseau și în comitatele *Bihor*, *Sălaj* și *Satu Mare*, dar îndeosebi în Maramureș, unde așezările românești nu erau supuse autorității comitatense ci numeroșilor voievozi aleși din localnicii români, care judecau procesele, aplanau neînțelegerile și conduceau gloatele în război.

În comitatul Hunedoarei se menționează, la 1377, *satele românești din districtul râului Streiu – villae volakales de districtu fluvii Stryg*. La 2 iunie 1360, se amintește de *universitatea cnejilor din districtul Hațegului – universitas Kenesiorum de districtu Hatzag*. În anii 1366 și 1444 se face mențiune de *Districtul Hunedoarei – de districtu Hunyad*. În 1534 se pomenește de *judecii, jurații și de toți colonii și locuitorii districtului, orașului și cetății Hunidoara – judices, jurati ac universi coloni et inhabitatores districtus, oppidi et castri Hunyadiensis*. În mai 1371, se amintea de *universitatea cnejilor și românilor din cele 4 scaune ale districtului cetății Deva – universi Kenezii et Olachi de quator sedibus districtibus castri Deva*.

În comitatul Zarandului se menționează, la 1390, de *districtele românești – districtus olahales – Halmaj, Capolna, Csucs – Vârfurile, Körösfő, Aranag* și *Cladova*. În 1404, se pomenește de districtul *Crișului Alb – Fejerkeres* – iar în 1444 de districtul *Ribița* unde erau voievozi *Șerban* și *Ivan*.

În comitatul Bihorului se afla districtul *Beiușului*. Românii de acolo aveau în fruntea lor un voievod cu 12 cneji. În granițele acestui district cădeau și cnezatele *Vașcău, Beiuș, Ceica* și *Beliu*. Un al doilea district românesc era acela al Zaplacului sau *Suplacului* pe Crișul-Negru, cu numeroase sate românești. La nord-est de Bihor se întindea districtul *Crasnei*, făcând parte din comitatul Sălajului, deopotrivă cu districtul *Valcăului*. În părțile Clujului era districtul *Călățele* cu un *voievod* în frunte – *wayvoda walachalis de Kolotha*. Sate românești se găseau în jurul cetății *Chioara – Kővár* – în districtul *Meges* – precum și în districtul Rodnei.

4. Românii ca proprietari de pământ și ca membri ai dietei transilvănene

Ocupația de căpetenie a populației românești, al cărei număr sporise prin asimilarea și absorbirea elementelor slave care mai rămăseseră în Dacia, era cultura ogoarelor și creșterea vitelor. Românii se îndeletniceau, alături de creșterea vitelor, și cu prelucrarea lemnului din pădure, precum și cu exploatarea bogatelor zăcăminte de sare, de care aveau nevoie nu numai ei, dar ci și popoarele vecine de la miazăzi și de la apus. În regiunile aurifere din Munții Apuseni, românii trăiau și din măcinișul minereurilor de aur, după obiceiul moștenit de la străbuni. Mulți dintre ei munceau pe domeniile regale sau ale clerului, dar și pe moșiile feudalilor. Se găseau însă și români proprietari de pământ, precum se vede aceasta din cunoscutul act de danie din 1223, prin care regele Andrei al II-lea confirma mănăstirii Cârța anumite terenuri *luate de la români – terram exceptam de Blaccis*. Documentele regale din secolele XIII-lea și al XIV-lea înfățișează pe voievozii românilor ca proprietari de latifundii cu târguri și sate, și aceasta nu numai în Maramureș, ci și în regiunile vecine de la Satu Mare, Sălaj, Oradea ș.a. Episcopul Napragy arată că încă înainte de domnia lui Mihai Viteazul, numeroși români posedau bunuri rurale în Transilvania – *iam antea non nulli Valachorum bona aliqua posedeleant*. Voievozii și cnejii români ca moșieri făceau parte din nobilimea privilegiată a țării după

concepțiile feudale ale timpului, luând parte și la viața politică ca și la expedițiile militare. Dieta Transilvaniei întrunită, în 1540, la Turda, hotărâse pentru cazul că judecătorii comitatelor ar încheia procese verbale false împotriva vreunui nobil român, acest nobil va putea să probeze împreună cu alți trei nobili falsitatea acestor procese verbale – *Et hoc idem etiam de Valachis Nobilibus est intelligendum atque tenendum ita tamen ut Valachus ipse Nobilis cum Hungaris Nobilibus et verificationem et juramenti depositionem premisiam facere per-agereque teneatur.*

Ca proprietari de pământ și prestând și serviciul militar, cum s-a văzut din participarea lor la campania contra Vidinului din 1210, românii nu puteau să nu aibă, alături de proaspeții lor concetățeni, reprezentanți în administrarea treburilor politice ale țării. Din actul de convocare din *11 martie 1291* aflăm că regele Andrei al III-lea invitase și pe români la dieta din Alba Iulia, pentru ca împreună cu sașii și cu secuii să colaboreze la revizuirea statutului transilvănean – *quod cum non universis nobilibus Saxonibus, Sylculis et Olachis in pertibus Transilvanis apud Albam Iuliam pro reformatione status eorundem congregationem cum eisdem facimus.* Participarea românilor la lucrările dietei transilvănene, alături de unguri, secui și sași, este adeverită și prin diploma regală din *6 mai 1355* publicată în *Codex Diplomaticus Andejuvensis* și nereprodusă în recenta publicație maghiară: *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantis usque ad annum 1400 p. Chr.* Într-o adresă către Papa, din 1412, regele Sigismund amintea de promiscuitatea ginților și limbilor – *promiscarum gentium et linguarum* – din Transilvania. Iar într-un document de mai târziu se face apel la toți nobilii, atât unguri, cât și români – *universis nobilibus tam Ungaris quam Valachis.*

5. Răscoala țărănească din 1437

Populația rurală din aceste două provincii ale coroanei ungare se compunea în covîrșitoarea ei majoritate din *români* sau *vlahi*, cum îi numeau actele oficiale ale cancelariei regale. Aceștia populau satele din vastele domenii regale, seniorale și episcopești, plătind proprietarului pentru hotarul sătesc dări în bani – *census* –, dijmă – *nona* – din produsele lor agricole și din animale și prestându-i anumite zile de clacă pe an. Folosirea pădurilor, a apelor care mânau morile și pivele sătești, precum și desfacerea – *propinatio* – spirtoaselor erau rezervate proprietarilor de sate și moșii. Sătenii mai erau obligați să aducă la curte, la anumite sărbători, ca la Paști, la Crăciun etc., și anumite daruri din produsele gospodăriei lor. Prin articolul 70 din Constituția din 1298, la a cărei votare luaseră parte și reprezentanții nobilimii românești, sătenii erau liberi de a se muta de pe o moșie pe alta, cu un cuvânt, ei nu erau *"lipiți pământului"* – *glebae adscripti.* Dispoziția aceasta care garanta sătenilor *libera migrație* sau *mutarea* de pe o moșie pe alta, suferi însă în cursul timpului o sensibilă modificare în favoarea sătenilor care doreau să se mute pe altă moșie. Aceștia trebuiau să achite mai întâi toate datoriile lor față de proprietar și să plătească o anumită *dare pe pământ*, numită *teragiul.* Dispoziția aceasta nu era însă întotdeauna una respectată de marii proprietari care nu vedeau cu ochi buni mutările acestea ale țăranilor de pe moșiile lor. Țăranii nemulțumiți și stânjeniți în drepturile lor se prezentau cu jalbele în fața regelui care, nu o dată, trebuia să intervină în fața sătenilor, precum se întâmpla aceasta la 1334, la cererea bistrițenilor.

Dar în toate intervențiile regale asuprirea și apăsările proprietarilor atotputernici asupra țăranilor continuară să se producă. Dieta transilvăneană convocată la 1342 la Turda de voievodul *Toma* decretă dreptul de judecată al proprietarilor asupra țăranilor din satele lor. Prin dobândirea dreptului de judecată asupra sătenilor de pe domeniile lor, proprietarii clerici și mireni întruneau în mâna lor puterea arbitrară asupra țăranilor, fiind acuzatori și judecători totodată. Este adevărat că țăranilor le rămăsese deschisă calea de apel la autoritățile regale și chiar la rege însuși, dar tot atât de adevărată este și zicala bătrânească: *până la Dumnezeu, te mănâncă sfinții.*

La sfârșitul domniei regelui Sigismund se produse o mare tensiune în raporturile dintre țărani și proprietari. Tensiunea aceasta fusese provocată de episcopul catolic de Alba-Iulia *Gheorghe Lepeș*, care îndeplinea totodată și funcțiunea de vice-voievod al Daciei transilvănene. Acesta ceruse sătenilor de pe întinsele domenii episcopale să plătească deodată pentru trei ani toate dările cuvenite episcopiei, pe care el neglijase să le ridice anual. Dar și mai mult, el cerea ca aceste dări să fie plătite în *noua monedă forte* și nu în bani proști din vechea monedă cu valoarea scăzută. Sătenii reclamanți bătură la toate ușile, dar ei le găsiră

pretutindeni închise. Mai mult, episcopul Gheorghe, negăsind mijloace de constrângere suficiente pentru înfrângerea rezistentei țărănești, nu se sfii să recurgă la *măsuri de constrângere eclesiastică*, aruncând interdicția bisericească asupra credincioșilor, oprind pe calea aceasta preoților să săvârșească serviciul divin la biserici și să administreze sfintele taine. În urma interdicției arhierești, nu mai sunau clopotele la biserici, copiii ce se nășteau nu primeau taina botezului, iar morții se îngropau fără dezlegarea cuvenită din partea bisericii și numai în afară de cimitirele sfințite de biserică. Era incontestabil cea mai aspră măsură pe care autoritatea bisericească putea să o aplice față de credincioșii ei recalcitranți. Se pare însă că episcopul Gheorghe recurse la mijloace așa de drastice și din motive pastorale contra *husitismului*, care începuse să prindă și la ungurii din Dacia transilvăneană precum pătrunsese noua credință și la secuii de dincolo de Carpați, din Moldova. Conciliul de la Basel delegă la 1436 pe inchizitorul *Iacob de Marchia*, în Dacia transilvăneană, pentru combaterea husitismului care prinsese acolo rădăcini adânci în rândurile credincioșilor unguri, mânându-i la acte de răzvrătire contra autorităților bisericești.

Răscoala țăranilor contra asupritorilor feudali cuprinse curând în vârtejul ei și pe țăranii români, care erau supuși la aceleași asupriri și impilări ca și conlocuitorii lor catolici. Dar, pentru a lupta cu succes contra asupritorilor, țăranii încercară să se organizeze alegându-și un *stegar – vexillifer* – în persoana lui *Pavel, meșter* din Vajdahaza, care putea fi român de origine. În primăvara anului 1437, delegații țăranilor români și unguri se adunară pe muncelul *Bobâlna* de lângă satul *Olpret*, pe râulețul cu același nume ce se varsă în Someș, mai sus de Dej. Stabiliră acolo revendicările lor și aleseră o delegație care să le aducă la cunoștință forurilor competente, în fruntea cărora se afla voievodul Daciei transilvănene *Ladislau Csaky*. Acesta primi pe trimișii sătenilor cu vorbe de ocară, poruncind ca aceștia să fie schingiuiți și unii dintre ei chiar uciși. Răspunsul sătenilor la schingiuirea și uciderea împuterniciților lor, a fost răscoala generală a țăranilor cu întreg cortegiul ei de cruzimi și vărsări de sânge contra proprietarilor. Gloatele răzvrătite pătrunseră în Cluj, urmărind pretutindeni pe nobilii unguri, secui și sași. Vicevoievodul Lorand și șpanul secuilor concentrară în grabă contingentele lor de apărare contra sătenilor răzvrătiți, tăind în bucăți și trăgând în țeapă pe mulți dintre aceștia, dar fără să reușească a potoli răscoala.

Aceasta, amenințând să ia proporții și mai îngrozitoare, determină pe nobili să caute o împăcare cu răsculații, încheind la 6 iulie 1437 o înțelegere cu ei, în virtutea căreia țăranii se învoiră să plătească dările către episcopie în florini de cîte 100 de dinari. În schimb, proprietarii trebuiră să renunțe la dijma de grâne și vin. După achitarea teragiului către proprietari, țăranii erau liberi de a se muta de pe o moșie pe alta, iar proprietarii care ar încerca să împiedice asemenea mutări să fie pasibili în pedepse în bani până la trei mărci. Văduvele aveau dreptul să se bucure de succesiune asupra averii soților lor, plătind numai o oaie la trei ani. În lipsa de succesori legitimi, se vor respecta dispozițiile testamentare. Censul și dările se reduc la dinari solvabili de Sf. Ștefan, precum și o câblă de ovăz, șase *turte* – *tortae* – și un pui de găină. Claca se hotărește cu câte o zi de lucru de fiecare cap de familie, fie la coasă sau la secere, precum și ajutorul cuvenit la dresul morilor și al pivelor. Dijma din porci și din albine se suspendă. Pentru nevoile militare nu se vor mai ridica produsele țărănești fără plată și nu se va tulbura lumea cu zvonuri false și primejdii închipuite.

Pe lângă dispozițiile acestea de ordin fiscal, înțelegerea din 6 iulie 1437 mai cuprindea și o importantă dispoziție de *natură politică și socială*. Nobilimea recunoscu dreptul țăranilor de a se organiza în vederea *aplicării intereselor lor de clasă*, adică de a se constitui în *obștii, comunități* – *comunitas* – sau *universități* – *universitas* – aparte, cuprinzând pe toți micii cultivatori pe pământ. Țăranii din fiecare sat constituiau *comunitatea* lor aparte, cu câte un *căpitan* în frunte, cum erau căpitanii *Mihai Românul* din Viragosberek, *Benedict Gazda* din Diod, *Mihai* din Caw ș.a., care purtau la chimir tratatul formal încheiat între nobilii și comunitatea țăranilor din satele lor. Actul de înțelegere prevedea că delegații obștiilor sau comunităților țărănești erau îndrituiți de a se întruni în fiecare an *înainte de Ispas*, Înălțarea Domnului, în adunare generală, un fel de nedeie a țăranilor. Delegația comunității sătești se compunea din trei persoane și anume: din *căpitanul* ei și din 2 *bătrâni* desemnați de comunitatea fiecărei localități. În nedeia aceasta țărănească, delegații raportau asupra felului cum se aplicau dispozițiile convenite față de țărănime și se făceau reclamații contra nobililor contravenienți. Dacă se dovedea că vreunul dintre nobili nu respectase convenția,

el nu avea drept să ceară apărarea asociaţilor săi din clasa nobilimii. După cum vedem din formularea acestei înţelegeri, conducătorii ţărănimii tindeau la constituirea unei *corporaţii politice* de clasă având statutul ei, care să se întemeieze pe vechile hrisoave ale regelui Ştefan cel Sfânt, iar dacă acestea nu s-ar mai găsi atunci să se alcătuiască un nou *statut de dreptate* în înţelegere cu celelalte stări gata de a apăra ţara cu arma în mână, la chemarea voievodului sau a vice-voievodului transilvănean.

6. Uniunea ungurilor, saşilor şi secuilor de la 1437

Ideea noii organizaţii politice şi sociale era minunată, numai că ea nu ajunse să fie înfăptuită de ţărănime, ci de nobilime. Aceasta, văzându-se grav ameninţată în drepturile şi privilegiile ei feudale, îşi însuşi ideea organizaţiei de clasă şi trecu imediat la realizarea ei. În scopul acesta, se ajunse mai întâi la o desăvârşită unitate de vederi între feudalii unguri, secui şi saşi, în ceea ce priveşte apărarea *drepturilor lor urbariale*. Dar cum aceste drepturi nu puteau fi menţinute şi apărate fără ajutorul autorităţii de stat, nobilii celor trei naţiuni privilegiate, *uniţi frăţeşte – fraterna unio* –, între ei primiră în statutul lor dispoziţii privitoare la apărarea sfintei coroane contra oricui, manifestând *solidaritatea lor faţă de orice inadversitate şi duşmănie – alicuius hostilitatis impugnatio seu controversiae cuiuscumque conditionis* –, deci şi contra ţărănimii. La 14 septembrie 1437, delegaţii *nobilimii ungare, secuieşti şi săseşti* se întruniseră, sub scutul comandanţilor transilvăneni, în mare adunare la *Căpâlna*, reînnoită la 2 februarie 1438 la Turda, pentru a proclama *unirea celor trei naţiuni – unio trium nationum* – pentru apărarea intereselor şi pronomiilor lor feudale, dar şi pentru a lupta contra turcilor. Actul acestei uniuni a fost reînnoit apoi de mai multe ori, la 1459, 1506, 1541, 1567, 1605, 1607, 1613, 1630, 1649, 1691, 1744 şi 1791. A patra naţiune, cea autohtonă a ţării, care reprezenta covârşitoarea majoritate a populaţiei regnicolare a Daciei transilvănene, adică *naţiunea română*, nu fusese admisă să intre şi ea în *uniunea celor trei naţiuni* constituite şi recunoscute ca atare de legile ţării.

Dar, deşi naţiunea română nu fusese cuprinsă în "uniunea frăţească" a celor trei naţiuni, prezenţa ei în Transilvania şi importanţa ei economică şi socială nu puteau fi desconsiderate cu totul. De aceea, dieta din 1540 se văzu silită să constate că, *deşi naţiunea valahă nu este trecută între statele regatului, ea trebuia totuşi să fie tolerată în interesul regatului – quamvis valahia natio in regno inter Status reputata non sit, nihilominus tamen donc propter emolumentum regni tolerabuntur.*

Cele trei naţiuni privilegiate constituiau corpuri politice aparte, numite obşti sau universităţi. Nobilimea română făcea parte din obştia *ungurească – Universitas Hungarorum et Valachorum. Secuii* îşi aveau universitatea lor – *Universitas Siculorum* – iar cele 7 scaune săseşti formau o universitate proprie săsească – *Universitas septem sedium Saxonicalium.* În fruntea universităţii ungaro-române stătea *voievodul Transilvaniei*; în fruntea universităţii secuieşti stătea *comitele secuilor*, iar în fruntea celor 7 scaune săseşti stătea *comitele săsesc*, toţi trei numiţi de rege dintre oamenii săi de încredere. Alegerea comitelui săsesc şi a celui secuiesc de către universităţile respective aparţine unei epoci mai târzii.

Din nesocotirea aceasta nu se poate deduce că românii nu aveau şi ei clasa lor nobilă şi privilegiată. Dimpotrivă, unii din ei, ca *Iancu Hunedoreanul*, ajunseseră la cele mai înalte demnităţi în stat. Pătura conducătoare românească, care îmbrăţişase religia catolică fu complet absorbită în rândurile nobilimii feudale ungare, identificându-se întru totul cu aceasta în concepţiile politice şi sociale ale timpului. *Interesele de clasă* acopereau pe cele de *rasă*. Ideea solidarităţii naţionale aparţine unor vremuri mai recente. Cei puţini rezistară, cei mulţi cedară presiunilor politice, dar mai ales religioase şi se uniră cu nobilimea ungară. Propaganda catolică avu în privinţa aceasta un rol determinant. Printr-un decret din 1428, regele Sigismund oprise notabililor şi cnejilor din comitatele Severinului şi Hunedoarei de a mai îngădui preoţi schismatici, adică ortodocşi, prin satele lor, poruncind ca noii născuţi să fie botezaţi după ritul catolic. Cei ce se opuneau erau ameninţaţi să decadă din drepturile lor şi privilegiile lor nemeşeşti. Sub această presiune de sus mulţi dintre *cnejii şi voievozii români se contopiră cu nobilimea ungară, îmbrăţişând religiunea statului catolic.*

Prin încheierea unirii de la Căpâlna, din 14 septembrie 1437, nobilimea feudală îşi concentră forţele şi îşi întări poziţiile contra ţărănimii. Convenţia ce fusese consimţită, la 6 iulie 1437, de feudali sub presiunea împrejurărilor, fu supusă, la 6 octombrie din acelaşi an, unor

revizuiri din partea proprietarilor de moșii. Darea anuală în bani fu fixată proporțional după puterea de plată a contribuabilului. Sătenii cu 8 boi plăteau un florin; cei cu 4 boi, numai jumătate, iar cei cu 2 boi numai un sfert. Cine nu avea boi, plătea după numărul oilor sau al caprelor, muncitorii cu palmele, adică *zierii* sau *jelerii* care nu aveau vite deloc, plăteau 12 dinari pe an. Darurile se prezentau la curte în trimestre. Termenii de plată coincideau de regulă cu marile praznice ale anului bisericesc. Proprietarii satelor își păstrară dreptul de judecată asupra țăranilor de pe domeniile lor. Împricinații aveau însă dreptul de apel la autoritatea de stat. Claca rămase fixată la o zi de muncă pe an. Mutarea de pe o moșie pe alta era liberă. Se stabilise însă ca țăranii care, în timpurile acelea tulburi, părăsiseră moșiile fără învoire din partea acestora – *habita licentia* – și fără să fi plătit haraciul, să fie siliți să se reîntoarcă la vechiul proprietar. În viitor obținerea acestei învoiri era obligatorie. De asemenea, rămase și serviciul în armată, rămânând ca nesupușii la chemarea la oaste să fie judecați și osândiți ca sperjuri și trădători. Acestea fiind noile dispoziții din statul urbarial al Daciei transilvănene, ele fură puse imediat în aplicare, rămânând ca țăranii recalcitranți să fie osândiți cu asprime. Așa fu tăiat în bucăți la 1438, pentru nesupunere, ungurul *Antal Magnus – videlicet Hungarus* – unul dintre conducătorii țărănimii, iar alți 9 tovarăși ai săi fură trași în țeapă pe dealul din fața Turdei. Astfel, fu potolită răscoala țărănească prin pedepsele cel mai drastice ce se aplicau.

Consecințele acestor măsuri de reprimare găsiră expresie într-un val masiv de emigrare a elementului românesc peste munți, în Polonia. În intervalul de 40 de ani, de la 1438 – 1478 luară ființă, în starostiile poloneze de la nordul Carpaților Păduroși, nu mai puțin de 71 de slobozii după *dreptul românesc – jus valachicum – prawo woloskie*. Din *actele de slobozie* sau *locație* ale acestor sate se vede limpede că întemeierea lor nu se datorește unor *păstori nomazi* și nici mult trâmbițatei *transhumanțe*, ci unor săteni cultivatori pe pământ, alungați de la vetrele lor străbune de vitregia vremurilor și urgia stăpânirii feudale.

În strânsă legătură cu obligațiile militare ale *sătenilor* – rustici – coloniști, stă și numele lor de *iobagi*, un termen care, precum s-a arătat mai sus, derivă din ungurescu *job*, război, *bag*, conducător, corespunzând românescul *voinic*. La început, iobagii constituiau marea masă de săteni care lucrau la fortificarea cetăților și la apărarea lor contra dușmanilor, deopotrivă cu voinicii din Muntenia și Moldova. Cetele de *voinici* sau *iobagi*, cum îi numeau ungurii, erau foarte numeroase, fiindcă nu se făcea nici o deosebire între români și unguri. Cu vremea noțiunea de iobag s-a generalizat cuprinzând sătenii birnici de pe moșiile regale, mănăstirești și boierești. În constituțiile militare din 1463 ale celor trei națiuni privilegiate se prevăzuse însă că la paza cetăților să fie aplicați numai iobagi de sânge unguresc – *jobbagiones hungarici anguinis*. Făcându-se astfel o discriminare între iobagii români și iobagii unguri. Ca străjeri ai cetățenilor, *iobagii unguri* se bucurau de anumite privilegii, câtă vreme *iobagii români* rămaseră la cheremul proprietarilor, pe moșiile cărora trăiau. Astfel, termenul de iobag devenise pentru ei identic cu cel de *rustic* sau *colon*, confundându-se în totul cu acesta.

Situația românilor din Transilvania, la 1600, ne-o arată episcopul *Dimitrie Napragi* în cuvinte lapidare:

"Românii trăiesc dispersați asupra întregii țări. Ei sălășluiesc cu preferință în regiunile muntoase și sunt supuși, parte principelui, parte nobililor acestei țări. Dijma nu o plătesc nici din bucate și nici din animale de orice fel. După religie ei sunt schismatici. Din cauza limbii străine ei numai cu greutate pot fi convertiți la credința catolică. Ei sunt utili fiindcă pot fi siliți la orice serviciu."

7. Emigrațiile românești în Slovacia, Moravia și Polonia

Din relatările notarului anonim al regelui Bela al II-lea aflăm că la năvălirea ungurilor în Panonia, regiunile de la obârșia Tisei și a afluenților ei erau stăpânite de voievodul *Menumorut*, a cărui rezistență eroică fu înfrântă de năvălitori. În granițele voievodatului lui Menumorut erau cuprinse regiunile *Daciei Porolissense* cu *Bihorul*, *Sălajul*, *Satu-Mare* și *Maramureșul*, dar și vaste regiuni dincolo de Tisa din Rusia Subcarpatică și Slovacia de astăzi. Populația din aceste largi meleaguri muntoase și păduroase era foarte amestecată, compunându-se din *daco-români*, *slovaci* și *ruși*. Caracterul acesta poliglot al regiunii impestrițat mai apoi și cu alte elemente etnice s-a păstrat neschimbat în decursul veacurilor până în timpul de față. În comitatele *Bereg*, *Arva* și *Torna* se pomenește de români până în

secolul al XV-lea.

În județele *Bihor, Sălaj, Satu Mare, Maramureș* și *Bereg* populația daco-română era foarte deasă, astfel că în regiunile acestea condițiunile de trai deveniră foarte grele. Și aceasta mai ales în secolul al XV-lea și al XVI-lea, când în urma nestatorniciei politice și a luptelor religioase și sociale, o bună parte din populația românească se văzu nevoită să-și părăsească vetrele străbune și să-și caute o nouă patrie. Din părțile acestea au pornit cete numeroase de țărani români, pentru a căuta în Slovacia și Moravia și Polonia, condiții de viață mai bune și mai omenești. Prezența românilor în Carpații Păduroși a lăsat urme neșterse în toponimia acestor lanțuri de munți, precum arată numele piscurilor ca *Scrișori, Argeluța, Baltag, Berbenescul, Brusturi, Cerbul, Chicera, Cucul, Dragosa, Dulcița, Ferescul, Gurgulatul, Ledescul, Măgura, Muncel, Lunga, Neagra, Pătrarul, Pietrosul, Poiana, Rădescul, Rodul, Sălaj, Secătura, Strâmba, Traian, Tunsul, Vâscul* ș.a.

Pe la finele secolului al XIV-lea și începutul secolului al XV-lea începu să se reverse primul val de emigranți români asupra regiunilor de dealuri și munți din *Rusia Subcarpatică* și *Slovacia.* După cercetări mai recente migrațiunea românească în acele meleaguri se deosebea de colonizația germană și de sălășluirea slavă prin faptul că ea nu se îndeplinea de-a lungul văilor, ci de-a curmezișul lor, peste dealuri și coline, cuprinzând de preferință poienele din munți pentru economia păcurărească. Ea se extindea asupra Slovaciei răsăritene și centrale pentru a ajunge până în Moravia. Migrația aceasta era așa de intensivă, încât un cercetător cehoslovac, *Vaclav Chalonpecky*, susține că se poate vorbi de o *Vlahie Carpato-rusă* și de o *Vlahie Slovacă*, astfel încât apare *Vlahia Moravă* datorită acestei masive migrații românești.

Așezări vechi românești se menționează la 1435 între cetățenii târgului *Bardiov* (Bartfeld), de la izvoarele Toplei, un *Barthes Walah.* În același an se pomenește de un "*Walachus, falsurius monete*". La 1439, se amintește de alți români din Bardiov. În 1443, se amintește de români în regiunea *Stopcoci* și *Makowice* pe valea râulețului Onnva. La 1449, se plângea căpitanul de *Lublova* față de autoritățile din Bardiov că "*Walachii de Makowice*" se dădeau la jafuri și hoții de cai. În același an se amintește de "*Walahii castrorum Rechnava, Brzezowicze și Muszina*". În 1452, amintește căpitanul cetății Brzezowice de oamenii germani și *valahi – arme levte und walachen* – ai stăpânului său. În 1454, se face mențiune de românii de pe domeniile *Hradek* și *Plavec.* La 1466, se amintește de luarea ca prizonier a unui român cu ocazia cuceririi localității Murany. În corespondența dintre autoritățile din Bardiov și Plawecz, din anii 1460 – 1470, sunt menționați românii din acea regiune. În 1437, castelanul din Torna amintește de românii care aduceau daune podurilor cu turmele lor.

Și așa s-ar putea urmări și multe alte localități din Slovacia atinse de migrația românească. În fruntea așezărilor românești se găsea un cnez sau chinez. În 1474, românii din preajma cetăților Orawa și Likawa obținură de la regele Matei vechiul lor privilegiu de a paște turmele lor în poienele de munte, de care se bucurau *din vechime – ab antiquo.* Într-un act de la regele Ferdinand I, se arată că ținuturile *Thurocz* și *Orawa* nu aveau terenurile lor cultivabile, ci trăiau din belșugul turmelor.

Din mărturiile ce ni s-au păstrat vedem că emigrația românească se produsese de la răsărit spre apus în două direcții: una de-a lungul coamei Beschizilor și Carpaților prin comitatele *Saris, Zips, Ziptaz* și *Orawa,* iar alta de-a lungul Tatrei Mici, prin comitatele *Gemer, Altsohl* (Zwolen), *Thurocz* (Turec) și *Trencin* de la granița Moraviei. În Beschizi găsim numele orașului *Măzăriciul Valah – Vlaska Mazeric* – situat la confluența Becvei de Sus și Becvei de Jos. Regiunea din jurul acestui oraș este cunoscută sub numele de *Valahia Morawa,* locuită de o populație care se deosebește de populația cehă din regiunile vecine atât prin înfățișarea ei fizică, cât și prin dialectul de care se folosește, amestecând în limba ei numeroase cuvinte românești, *deal, sihlă, măgură,* dar mai ales cuvinte din îndeletnicirea pădurărească precum: *sălaș, colibă, pastyr* (păstor), *bacia* (baci), *galeata* (găleată), *vatră, urdă, glagă* (glugă), *holar, kerdel* (cârd), *mosor, zynkița* (jintiță) *taliga* (talangă), *pistrulă* (pistrus), *cornută, murgană, merindă, strungă, rydicat,* adică ridicarea stânei, *clag* (chiag), *brinza* (brânză), ș.a. Urme vizibile de influență românească găsim și în limba slovacă, precum și în termenii din economia păcurărească din această țară. Baltagul ciobănesc se numește până astăzi în limba cehoslovacă *valasku.* Originea elementului românesc din Moravia, a preocupat pe mai mulți învățați cehoslovaci și români, fără a se putea stabili cu siguranță timpul în care românii aceștia au putut ajunge în pribegia lor până în Moravia. Dar în nici un caz originea lor

vlahă nu poate fi contestată, întrucât ei înșiși se numesc cu mândrie vlahi, declarând că *"Noi suntem Valahi de ai noștri"* – *ny sme nasi Valasi*. Așezarea românilor în Slovacia s-a făcut la chemarea proprietarilor de moșii care aveau nevoie de oameni harnici și pricepuți pentru cultura ogorului dar și pentru creșterea vitelor, îndeosebi a oilor și caprelor. De asemenea, buni luptători, românii erau folosiți la paza cetăților și a trecătorilor din munți.

Mai bine cunoscută este emigrarea românească în *Polonia*. În cursul secolului al XV-lea, s-au ridicat mai multe valuri de emigranți români care se răspândiseră asupra starostiilor poloneze *Sanok, Sambor, Przemysl, Liov, Halicz* și *Skala*, cu ramificații ușoare asupra starostiilor mai îndepărtate de graniță ca *Sacz, Chelm, Zamek, Lubaczow, Kamenka, Drohobicz, Grodek, Lubomir* și *Horodlo*. *Primul val* masiv de emigranți români s-a revărsat în cursul anilor 1438 – 1478, creând în Polonia nu mai puțin de *71 de slobozii*, după dreptul și obiceiul românesc. *Un al doilea val* s-a revărsat asupra Poloniei între anii 1492 – 1500, înjghebând alte *14 slobozii* după dreptul român. *Al treilea val* de emigranți a străbătut Carpații în Polonia în anii 1508 – 1550 ducând la descălecarea a *35 de slobozii* românești. *Un al patrulea val* și mai puternic a pătruns în Polonia între anii 1550 – 1570, care a dus la așezări masive de *123 slobozii* după normele dreptului român. Din actele de locație ce ni s-au păstrat, aflăm că în curs de 132 de ani, de la 1438 – 1570, au luat ființă în Polonia 243 slobozii românești. Pe lângă acestea, se mai menționează și alte slobozii sau colonii românești, ale căror acte de înființare însă nu ni s-au păstrat. Dacă s-ar admite chiar că între descălecătorii acestor slobozii după dreptul românesc s-ar fi strecurat și elemente etnice de origine slovacă sau rusă, rămân totuși un număr considerabil de români care, mânați de felurite nevoi, și-au părăsit brazda strămoșească pentru a-și crea o existență mai bună dincolo de munți, pe pământul ospitalier al Poloniei învecinate.

Din actele de înființare sau locație ce ni s-au păstrat, se vede lămurit că în fenomenul acestei emigrări n-au fost atrași așa de mult *păstorii* sau *păcurarii* români, care și-ar fi mânat turmele lor dincolo de Carpați în Polonia, ci îndeosebi *plugarii* români care, legați de pământ, preferau să emigreze în Polonia și să-și întemeieze acolo casa și masa. În Polonia, ca de altfel și în Țara Românească și Moldova, proprietarii de moșii aveau nevoie de brațe de muncă pentru ca latifundiile lor să poată fi puse în valoare. Regiunile împădurite se cereau defrișate sau lăzuite pentru a se câștiga pământ cultivabil, pășunile de la șes trebuiau deștelenite, mlaștinile uscate și seliștile înzestrate cu case de locuit. Pentru săvârșirea acestor lucrări, brațele de muncă băștinașe nu ajungeau și de aceea se chemau elemente străine din alte țări care să întemeieze colonii sau *slobozii*, cum se mai numeau aceste noi așezări sătești ce se înjghebau în temeiul privilegiilor de fundație sau locație ce emanau de la regii Poloniei.

Ajungând în posesia unui asemenea privilegiu de slobozie, proprietarii de moșii, clerici și mireni, chemau oamenii din alte țări să vină și să se așeze pe domeniile lor. În cele mai multe cazuri erau înșiși regii Poloniei cei care chemau coloniști români pe domeniile regale. Bejenarii care doreau să se așeze pe una din moșiile regale, mănăstirești sau boierești, se înțelegeau cu reprezentanții proprietarilor prin omul lor de încredere, care putea fi un fruntaș din rândurile lor, un orășan mai isteț, un preot sau un om oarecare mai priceput și mai întreprinzător. După limbajul dreptului german acest conducător sau căpetenie se numea *locator, soltuz, advocatus, vocatus* sau *voit*. După obiceiul dreptului românesc de acasă, căpetenia bejenarilor români se numea *cneaz* sau *chinez*.

Cele mai multe slobozii românești din Polonia, fondate pe temeiurile dreptului românesc – *jus valachicum* – *consuetudo Valahorum* – se găsesc pe domeniile *regale* și numai în mică parte pe moșiile mănăstirești și boierești. Cneazul primea la descălecat, pe lângă un lot de teren mai mare, și demnitatea de șef sau primar al satului pe viață și cu dreptul de transmitere a acestei demnități asupra succesorilor săi.

Atribuțiile cneazului în calitatea sa de conducător pe viață al sloboziei erau aproape identice cu drepturile cnejilor și voievozilor români din Dacia transilvăneană. Ei aveau dreptul de a judeca pricinile ce se iveau între consătenii lor, *după vechiul drept și obicei românesc*, obligația de a percepe dijmele, în bani și în natură, cuvenite proprietarului sloboziei și datoria de a îngriji de prestarea zilelor de muncă pe moșia rămasă proprietarului.

Satele după dreptul românesc, descălecate la cererea regelui polon, erau uneori constituite în unități administrative numite *craine*, de la slavonescul *crai*, care înseamnă *margine* sau graniță cu un *crainic* în frunte, care se

alegea dintre cnezii cei mai energici și mai destoinici din slobozii. Pe lângă atribuțiile de cneaz în slobozia sa, *crainicul* mai avea îndatorirea de a apăra granița regatului contra atacurilor și incursiunilor din afară.

În cursul veacurilor, bejenarii români care se așezaseră în Polonia pierdură privilegiile lor după dreptul românesc, asimilându-se în drepturi și în datoriri cu concetățenii lor polonezi și ucraineni din Polonia și Galiția. Deodată cu asimilarea în drepturi și datorii, ei își pierdură și limba și credința de acasă, contopindu-se cu masele populare de acolo. Studiile etnografice și lingvistice la fața locului ar putea scoate la iveală unele particularități locale provenite din etnicul românesc de pe vremuri.

Colonizări cu români se făceau, de altfel, și în Dacia transilvăneană. La 1539, se amintește de *"prudentes viri coloni Valachi"* de Marcu, pendinte de mânăstirea din Sălaj (Zilag), cu menționarea dijmelor pe care trebuiau să le plătească în cursul anului din gospodăriile lor și pentru a căror plată la timp răspundea *voievodul* lor.

La 1538, regele Ferdinand conferi coloniștilor români, fugiți de furia turcilor din Tatria, un privilegiu în Croația. Acești români, în limba croată, se numeau *romani vechi*, iar români, în limbajul comun *cici* – *antiquos Romanos et vulgariter Zytsch*. Ei aveau în fruntea lor *căpitani* sau *voievozi* – *capitaneus sive waywoda*. În schimbul privilegiului primit, coloniștii români sau *cici* erau obligați la anumite servicii militare, deopotrivă cu croații și sârbii.

8. Problema bolohovenilor

În timpul în care emigrarea românească în Polonia nu era încă suficient studiată și în care nici cele 243 de privilegii de locație sau fundație a sloboziilor după dreptul românesc din Polonia nu erau încă bine cunoscute, s-a crezut că această colonizare s-ar fi extins în secolul al XII-lea adânc în Ucraina până la izvoarele Bugului, constituind neamul numiților *bolohoveni*, de care face mențiune o veche cronică rusească între anii 1150 – 1257. Din simpla asonanță a numelui de *bolohoveni* cu cel de *valahi* s-a crezut că bolohovenii erau români. Iar ca argument hotărâtor pentru această ipoteză se invoca actul de slobozie din 1472 pentru satul *Bolechov* din Galiția, la nord-est de Halici, care apare ca *"villa Valachorum"*, adică sat descălecat după dreptul românesc. La invocarea acestui argument s-a scăpat însă din vedere că între data actului de locație pentru slobozia de la Bolechova din 1472 și menționarea bolohovenilor din letopisețul lui Ipatie, din anii 1150 – 1257, este o prea mare diferență de timp, pentru a putea justifica pretinsa legătură între slobodnicii români de la Bolehov și între seminția bolohovenilor de la obârșia Bugului.

În sprijinul acestei ipoteze s-a mai ridicat și faptul că bolohovenii aveau în fruntea lor un *cneaz*, deci o demnitate identică cu aceea de cneaz în fruntea coloniștilor de la Bolechov. Susținătorii unei asemenea identități aparente scapă însă din vedere că semințiile slave din Ucraina aveau în fruntea lor cneazi și mari cneazi, adică duci sau mari duci, care nu aveau nimic comun cu cnezii coloniilor după dreptul românesc din Polonia. Din considerațiile acestea, pretinsa romanitate a bolohovenilor din Ucraina nu poate fi susținută în mod serios. Ipoteza aceasta cade de la sine, deopotrivă cu multe alte din epoca romantismului nostru istoric, care își are locul său în literatura beletristică, dar nu are ce căuta în domeniul istoric.

9. Cauzele emigrațiilor românești

În timpul emigrărilor masive din anii 1438 – 1570 viața pașnică a românilor din Transilvania a fost tulburată de două răscoale țărănești, în 1437 și 1514. În același interval de timp comitatele *Bihor*, *Sălaj*, *Satu Mare*, *Maramureș* și *Bereg* au mai fost bântuite de lupte aprige pentru domnie între Zapolya și pretendenții habsburgici la tronul Ungariei. După catastrofa de la *Mohacs* din 1526, voievodul Transilvaniei luptă pentru dobândirea independenței față de Ungaria. La luptele sociale și politice se mai adăugară de curând și frământările de ordin religios dintre *catolici*, *protestanți* și *calvini*, pe urma cărora românii ortodocși avură așa de mult de suferit. Dieta de la Turda din 1545 impunea românilor să se căsătorească după ritul catolic – *ritu Romanne Ecclesiae puellam sen mulirem desponsare* –, iar la 1547 regina Isabela dezmoșteni pe Bogdan, fiul lui Mihăilă din comitatul Severinului, districtul Mehadiei, de bunurile sale, pentru că aderase la secta schismatică a românilor – *damnabile secta scismatice Valahorum sive Rascianorum adherisse*.

În împrejurile acestea atât de critice, viața românilor de peste munți s-a desfășurat în condiții cu mult mai grele și mai neprielnice

decât viața conaționalilor lor din Țara Românească și Moldova, unde cu toate incursiunile turco-tătare, ei trăiau sub Domni de aceeași limbă și credință ca masele populare, astfel că țările acestea rămaseră scutite de răscoale țărănești și de lupte religioase.

În Transilvania, consecințele acestor triste stări de lucruri se răsfrângeau cu toată asprimea asupra populației de la sate și cătune, care constituia pătura producătoare și a cărei situație economică se înrăutățea din zi în zi. După represiunea sângeroasă a tulburărilor țărănești din 1437, care numai prin sforțările celor trei națiuni dominante, a ungurilor, sașilor și secuilor, au putut fi potolite, soarta țăranilor de pe moșiile domnești, municipale, mânăstirești și boierești deveni mai tristă. Din cauza aceasta, țăranii părăseau în masă satele și emigrau în țările vecine, unde brațele de muncă erau căutate și mai bine apreciate decât în Transilvania. Astfel se explică exodul populației românești în Slovacia vecină și dincolo de Carpați, în Moravia și Polonia, care începu în 1438 și continuă cu toată intensitatea până după revoluția lui Gheorghe Doja din 1514.

Sub steagul sfințit al unei cruciade contra turcilor, Gheorghe Doja concentră în primăvara anului 1514 o mulțime numeroasă de țărani la *Pesta*. Concentrări masive se făcură și la *Oradea* pentru a îngroșa rândurile luptătorilor crucii sau *curuților* împotriva păgânilor. Din lipsă de provizii, *curuții* erau siliți să se aprovizioneze în mod samavolnic din satele prin care treceau, dedându-se pretutindeni la jafuri și prăzi. Pe la finele lunii mai 1514, regiunile de pe Crișuri, Someș și Mureș erau în flăcări. Mulțimea înfometată și mereu amăgită cu făgăduieli deșarte începu să-și facă singură dreptate.

Țăranii și păcurarii români din Bihor, Satu Mare, Sălaj, Maramureș, Bereg și Ugocea trecură de partea răsculaților având în frunte pe Bogdan Cristea, Pop ș.a. Răscoala țărănească se întinse asupra celei mai mari părți a Transilvaniei și ea nu putu fi reprimată decât cu mari eforturi din partea voievodului Ioan Zapolya, pretendentul la tronul Ungariei, sau cel puțin la domnia asupra Transilvaniei independente. La finele lui iulie 1514, Gheorghe Doja fu prins împreună cu fratele său, la Timișoara, și executat în cele mai groaznice chinuri.

Țăranii răsculați fură condamnați cu mare cruzime. La 18 octombrie 1514, dieta ungară se întâlni la Pesta pentru a lua măsuri represive contra iobagilor și pentru ținerea lor în frâu. Dezbaterile dietei ținură nu mai puțin de 33 de zile, timp în care se votară 77 de articole de lege contra iobagilor. *Articolul 14* dispunea ca țăranii iobagi să-și piardă pentru totdeauna dreptul la *libera circulație*, adică facultatea de a se putea muta de pe o moșie pe alta, dacă nu le conveneau condițiile urbariale. Dimpotrivă, ei urmau să rămână pentru totdeauna *lipiți pământului – glebae adscripti*. Emigrări masive s-au produs și din regiunile nordice, îndeosebi datorită faptului că în temeiul *articolului 34*, se constitui o comisie de anchetă contra nobililor din Maramureș care erau bănuiți de a fi luat parte la răscoala țărănească.

De groaza acestor măsuri, țăranii români din comitatele nord-vestice ale Transilvaniei emigrară în masă în Slovacia și Polonia. Mulți dintre ei se grăbiră să treacă munții în Moldova și Muntenia unde condițiile de trai erau pentru ei mai bune și mai umane. Exodul masiv al populației românești îngrozi pe nobili, ale căror proprietăți rămâneau în paragină. De aceea, dieta Ungariei întrunită, în 1547, la Târnava, ținând seama de plângerile iobagilor asupriți, ce s-au ridicat până la cer, cerând răzbunare – *oppresione colonorum, quorum clamor ascendit ingitor aute asputum Dei* –, hotărî să se restituie nenorociților iobagi libertate de a se muta de pe o moșie pe alta, adică libertatea liberei circulații. Dar îndulcirea asupririlor anterioare nu putu opri valul emigrărilor, precum ni-l arată numeroasele acte de fundație din acea vreme, ceea ce determină pe unguri să intervină pe lângă guvernele din *Polonia, Moravia, Austria* și *Moldova* să nu mai primească bejenari din Transilvania și Ungaria, iar cei ce au fugit în acele țări să fie siliți să se reîntoarcă în vechea lor patrie.

În urma măsurilor represive luate de dieta din Pesta, din 1514, iobagul român pierdu calitatea de *persoană morală*. Țăranul deveni un bun al proprietarului de moșie, deopotrivă cu animalele de muncă. Iobagul nu poseda nimic, *afară de simbria muncii sale – rusticus praeter mercedem sui laboris nihil habet*. Față de situația aceasta atât de umilitoare, plugarii și păcurarii români fugeau în țările vecine și se constituiau acolo în slobozii după dreptul și obiceiul românesc. Emigrarea în Slovacia, dar mai ales în Polonia, curgea puhoi, iar intervențiile repetate ungare pe lângă autoritățile polone de a opri emigrarea la granița lor rămaseră zadarnice, fiindcă forța împrejurărilor politice și sociale din acea vreme

era cu mult mai puternică decât intervențiile diplomatice. Emigrarea nu putea fi oprită de organele administrative pentru că țăranii români, deposedați de vechile lor drepturi de proprietate, nu aveau domicilii stabile și nici gospodării proprii, ci sălășluiau în colibele lor primitive de pe lângă stânele din munți. Singura lor avere erau turmele de oi și cirezile de vite, pe care le puteau repezi ușor prin strâmtorile munților în Polonia și în Moldova.

În Polonia, bejenarii români erau bine primiți de cercurile politice conducătoare. Ei contribuiau cu dările lor la apărarea granițelor regatului. La 1522, dieta polonă hotărî ca dările impuse românilor pentru apărarea granițelor contra tătarilor să rămână cele *vechi*. În 1527, dieta întrunită la Cracovia impunea românilor o dare de 12 groși de fiecare curte, iar de la păcurari 12 groși de fiecare sută de oi, iar doi ani mai târziu, dieta polonă întrunită la Piotrkow decretă câte un ferton, adică a patra parte dintr-o marcă.

Frământările și luptele politice dintre partizanii voievodului Ioan Zapolya și aderenții regelui Ferdinand de Habsburg, înăsprite și prin adversitățile religioase dintre calvini, protestanți și catolici, dăinuiră până pe la finele secolului al XVI-lea. Înțelegerea de la Oradea, din februarie 1538, dintre Zapolya și Ferdinand n-a avut darul să curme ostilitățile. Moartea lui Ioan Zapolya, întâmplată la 1540, înăspri neînțelegerile, în loc să le aplaneze. Zapolya află numai pe patul de moarte despre nașterea fiului și moștenitorului său *Ioan Sigismund*, care îi urmă la domnie sub epitropia maicii sale Isabella, fiica regelui Sigismund al Poloniei. Sub epitropia aceasta șubredă și incoerentă, Transilvania nu mai ajungea la pace și liniște; frământările interne continuară fără întrerupere, dând mereu prilej iobagilor români la noi emigrări.

În scurgerea veacurilor, bejenarii români din Slovacia, Moravia și Polonia își pierdură nu numai privilegiile după dreptul românesc, dar și limba și credința lor ortodoxă, contopindu-se cu concetățenii lor și pierzându-se cu totul în masa slavilor înconjurători, lăsând în amintirea ființei lor etnice de pe vremuri urme în toponimia regiunilor în care se așezaseră și în limba populațiilor slave de acolo și în îndeletnicirile lor păcurărești.

La 31 decembrie 1399, voievodul Transilvaniei se adresa tuturor nobililor, atât unguri, cât și români – *universia et singulis nobilibus tam Ungaria quam Olachia in Haczeg et Hunyad constitutis* – îndemnându-i să înlesnească negustorilor din Sibiu desfacerea mărfurilor lor în districtul Hunedoarei și în Țara Hațegului. Districtele acestea erau atestate la 1421 ca districte românești – *districtes olachicales*.

Cnejii români în aceste districte apar *Iaroslav*, *Costea*, *Litovoi*, *Nanu*, *Barbu*, *Dionisie*, fiul lui *Chendris*, *Vlasie*, fiul lui Sandrin, și nepotul lui *Lucaci*, care cu toții luaseră parte la campania din secuime. Aceștia toți fură înzestrați de rege cu moșii și sate drept răsplată pentru faptele lor vitejești. Costea, fiul lui Iaroslav primi de la rege satul Băișor din Țara Hațegului pentru vitejia sa la apărarea Hațegului, sub zidurile căruia căzuseră toți frații săi.

Cnejii români erau de două categorii, și anume *cnejii de rând* – *comunis Kenesus* – și *cnejii întăriți* sau *confirmați* în cnezatul lor prin act regal – *Kenesus per letteras regales in suo Kenezatus soboratus*. Astfel, regele Sigismund întări, în 1406, pe cnezul Dionisie Ciucă în cnezatul comunei Mihăliuți din Banat pentru faptele sale de vitejie săvârșite în Bosnia. Un act din 1437 arată că nobilii și cnejii români erau scutiți de plata tributului, deopotrivă cu nobilii regatului – *nobiles valachos instar virorum nobilius regni nostri. Item Kenezios eromdem Valachorum ex omni solutione tributi tam nostri quam aliorum quorumque exemptes esse volumus*. Nemeșimea din aceste districte era aproape exclusiv românească, mândrindu-se cu vechile ei nume de *jupani*, *voievozi* și *cneji*. Aceștia apar ca ctitori de biserici, ca membri în sfaturile sătești și ai congregațiilor comitatense și vajnici luptători în oștirea regală. Mase compacte de români înstăriți se găseau și în părțile Năsăudului, regiune care în documentele timpului apare sub numele de *districtus sau vallis rodnensis sive valachalia*, cuprinzând zeci de sate vechi românești.

Curat românească era și regiunea Maramureșului cu străvechi așezări românești. De asemenea și Țara Făgărașului cu vechii ei *boieri* în fruntea satelor. Presărat de vechi sate românești era și *ținutul Zarandului* din părțile Munților Apuseni.

Giov Andrea Gramo arată că românii dădeau două specii de soldați pe jos – *due speccis de soldati a piedi*. Unii se numeau *trabanți* – *drabante* – care serveau ca archebusieri cu suliți. Dar în urma unor tulburări, aceștia au fost dezarmați și trimiși să facă serviciul de strajă la porțile cetăților – *fanno le sentinelle et quardano le porte delle fortezze*. O altă categorie de soldați erau așa numiții *edoni* sau *educchi*, hoți la drumul mare, care însă în timp de război erau înarmați cu sulițe lungi de opt

până la zece picioare și folosiți ca franctirori fără frică de moarte.

10. Viața religioasă. Exarhatul Plaiurilor și Stavropighia de la Peri

Populația daco-română s-a creștinat în primele secole ale răspândirii noii religii la Dunăre și anume după ritul latin, recunoscând jurisdicția arhiepiscopului *Primei Justiniane* și al *Ohridei* de mai târziu. Năvălitorii unguri își dădură seama că, descălecând în mijlocul unor populații creștine, trebuiau să se lepede de păgânismul lor și să îmbrățișeze și ei învățătura creștină. Principii lor *Bulciu* și *Yula* intrară în legătură cu patriarhia ortodoxă de la Constantinopol și se botezară acolo după ritul grecesc pe la 950 p.Chr. Mai mult chiar, ei aduseră cu ei pe *episcopul ortodox Irotei* care-și așeză reședința episcopală la mânăstirea ortodoxă din *Morisena – Mureșana* pe Mureș, Cenadul de astăzi.

Îndată însă ce ungurii fură câștigați pentru confesiunea catolică, creștinismul ortodox fu stânjenit în libera sa dezvoltare. Mânăstirea grecească de la *Morisena* fu curând ocupată de călugării benedictini, iar la Alba Iulia își așeză reședința un episcop catolic supus Papei de la Roma. Tradiția atribuie înființarea episcopiei catolice de la Alba-Iulia regelui *Ștefan cel Sfânt* (+1038), însă nu este confirmată prin nici o mărturie istorică vrednică de luat în seamă. Dimpotrivă, se crede că această episcopie luase ființă numai pe timpul regelui *Ladislau* (1071 – 1095). De fapt, primul episcop cu numele *Simon – Symon ultransilvanus* – este pomenit numai pe timpul domniei regelui *Coloman Cărturarul* (1111 – 1113). Ordinele religioase ale benedictinilor, franciscanilor și dominicanilor săriră curând în ajutorul episcopului de Alba Iulia pentru întețirea propagandei catolice. Ea însă nu prinse decât la unguri și secui, câtă vreme daco-românii rămaseră neclintiți în străvechea lor credință ortodoxă, de sub jurisdicția canonică a mitropolitului de Ohrida, iar mai apoi a patriarhului de Constantinopol.

Starea aceasta de lucruri a dăinuit multă vreme până ce statul ungar a recunoscut în mod oficial organizația canonică a bisericii române din Dacia transilvăneană. Dar, și fără recunoașterea din partea autorității de stat, biserica română a continuat să existe și să-și împlinească cu râvnă misiunea ei apostolică. Ca și în Țara Românească și în Moldova, astfel și în Dacia transilvăneană clericii români primeau din vechime hirotonia lor din partea bisericii de la *Ohrida*, unde se mutase mitropolia *Primei Justiniane*. Limba în care erau scrise cărțile sfinte și în care se săvârșea slujba dumnezeiască era cea veche *paleoslavă*, care se găsea în cel mai pronunțat contrast cu limba *latină* din biserica catolică. Călugărul grec *Nicodim*, organizatorul vieții monahale de la mânăstirea Vodița, arată în evanghelia scrisă de el, că a scris-o în *Țara Ungurească*, probabil la schitul *Prislop*, din *Țara Hațegului*.

Inscripțiile votive de la biserici se redactau în limba slavonă, ca bunăoară inscripția de la biserica din *Streisângeorgiu* (jud. Hunedoara) din anul 6917/1409. Autorul inscripției, diacul Litovoi, arată că acea *"mânăstire"* închinată Sf. Gheorghe a fost ridicată de *"jupânul Chendreș și jupanița sa Nistora"* în zilele lui *Zeigmon Craiu*. În Țara Hațegului se găseau, în secolul al XIV, vechi biserici la *Sântămaria Orlea*, la *Ostrov*, *Clopotiva* și *Densuș*. În valea Streiului se găseau biserici *zidite* și chiar *zugrăvite*, ca și cele din Țara Hațegului, la *Strei* și la *Colțea*, iar în ținutul *Zarandului* la *Gurasada*, *Criscior* și *Ribița*. Biserici vechi din aceeași epocă se găseau și la Hunedoara și în satele din împrejurime. Resturile de picturi, câte s-au păstrat sub zugrăvelile ulterioare, ca și la Curtea de Argeș, sunt de *factură bizantină* și numai inscripțiile apar în limba liturgică paleoslavă. Ctitorii sunt cnejii și voievozii români care în traducerea slavonă apar sub numele de *jupan* ca și în documentele muntene și moldovene.

Preoțimea exercita o mare influență asupra credincioșilor. Ea era organizată pe protopopiate și reprezentată, precum s-a văzut, în *scaunele de judecată* ale ținutului.

Prin crearea *exarhatului plaiurilor*, credincioșii români din Banat și Dacia transilvăneană, desfăcându-se de vechile lor legături cu biserica de la Ohrida, recunoscură jurisdicția patriarhului din Constantinopol, care de la 1359 încoace fu exercitată de mitropolitul Ungro-Vlahiei în calitatea sa de *exarh* sau *locțiitor al plaiurilor*. Prin crearea acestui exarhat fu soluționată și problema jurisdicției canonice a bisericilor românești din aceste două provincii ale regatului ungar.

O soluție identică se impunea și pentru credincioșii români din *Maramureș*. Pe la mijlocul secolului al XIV-lea ridicase voievodul Sas la *Peri* pe Tisa, ungurește *Körtvegyes*, slavonește *Hrușova*, o biserică pe care o înzestră cu toate cele necesare pentru săvârșirea cultului divin. Fiii lui *Sas*, *Drag* și *Balița*, care după izgonirea lor din Moldova

fuseseră ridicați de regele *Ludovic* la rangul de șpani sau comiți supremi de Satu Mare și Maramureș, restaurară la 1389 ctitoria părintelui lor, închinată Sf. Arhanghel Mihail, și o înzestrară cu moșii întinse după pilda de la Vodița a Domnului Alexandru din Țara Românească. Noua mânăstire, deopotrivă cu toate bisericile din Maramureș și din părțile ungurene de la Sălaj, Bihor și Satu Mare, se găsea sub jurisdicția *episcopiei de Halici* care luase ființă în anul 1157 și era supusă și ea, la rândul ei, mitropoliei din *Kiev*.

Dependența aceasta de episcopia *ruteană* de la Halici nu convenea credincioșilor români din felurite motive, dintre care cel principal era că ei țineau la principiul de solidaritate cu conaționalii lor din Dacia transilvăneană și Banat care, desfăcându-se de Orhida, ajunseră sub conducerea spirituală a *exarhatului plaiurilor*, adică a locțiitorului patriarhului ecumenic din Constantinopol. Dorința lor era să ajungă și ei sub jurisdicția patriarhală prin crearea unei episcopii proprii. Cu gândul acesta întreprinseră voievozii Drag și Balița o călătorie la Constantinopol, pentru a expune patriarhului personal doleanțele credincioșilor români din Maramureș. Patriarhul Antonie ascultă cu multă bunăvoință dorințele credincioșilor români ale căror fideli interpreți erau voievozii Balița și Drag.

Crearea unei episcopii ortodoxe într-un *stat catolic* cum era Ungaria întâmpină însă din capul locului dificultăți de natură politică și diplomatică, care în conjunctura politică de atunci nu puteau fi înlăturate. Din considerațiile acestea patriarhul ajunse la o soluție intermediară asemănătoare celei ce fusese găsită pentru credincioșii ortodoxi din Banat și Dacia Transilvăneană. Patriarhul consimți la scoaterea bisericilor maramureșene de sub jurisdicția Haliciului și primirea sub jurisdicția directă a patriarhiei. Soluția cea mai firească ar fi fost ca patriarhul să desemneze pe mitropolitul Moldovei ca locțiitor sau exarh al său în Maramureș, precum cinstise cu un asemenea mandat patriarhal pe mitropolitul Ungrovlahiei de la Argeș. Din două motive însă, soluția aceasta n-a putut fi dată. Întâi, pentru că la 1391 problema mitropoliei moldovenești nu era încă soluționată. În al doilea rând, pentru că se știa foarte bine la Constantinopol că între *Dragoșeștii* din Maramureș și *Bogdăneștii* din Moldova dăinuiau încă raporturile de vădită adversitate și dușmănie politică.

Din considerațiile acestea s-a ajuns la o soluție intermediară. Sinodul ecumenic din Constantinopol ridică mânăstirea Peri la rangul de *Stavropighie patriarhală*, ceea ce însemna scoaterea ei, și deodată cu ea și a tuturor bisericilor românești din Maramureș și din părțile ungurene de sub jurisdicția episcopului de la Halici și primirea ei sub jurisdicția directă a patriarhului. Prin tomosul patriarhal, cu data de 13 august 1391, ieromonahul *Pahomie* fu numit *categumen* al stavropighiei patriarhale de la Peri și investit cu darul de locțiitor sau exarh al patriarhului în Maramureș. Și astfel, luă ființă la 1391 *exarhatul patriarhal de la Peri*, sub a cărui chiriarhie intrară toți preoții și credincioșii români din *Maramureș*, din *Sălaj*, din *Ciceu* și *Bistrița*, precum și numeroși credincioși români care trăiau în comitatele *Arva*, *Ugocea* și *Bereg* de dincolo de Tisa.

Zic *credincioșii români*, fiindcă pentru cei *ruteni* și *huțănești* se înființase încă la anul 1360, după ritul și obiceiul grecilor sau rutenilor – *ad rituset morem Graecorum seu Ruthenorum* – episcopia de la Muncaci, de către principele litvan *Teodor Coriatovici*. Acesta primise de la Ludovic, care era totodată și crai al Poloniei, domeniul Muncaci în schimbul renunțării sale la drepturile de moștenire asupra Podoliei. Exarhul Pahomie primi harul de a sfinți biserici, de a hirotoni preoți și de a-i judeca împreună cu credincioșii în toate cele bisericești. La sfânta liturghie avea să se pomenească numele patriarhului. Sfințirile de biserici săvârșite de *chiriarhii locali*, de care face mențiune actul patriarhal, urmau să fie recunoscute de noul exarh al Maramureșului românesc. Pe calea aceasta s-a ajuns la așezarea pe temelii canonice a bisericilor mânăstirilor din Maramureș, exact cum se ajunsese la aceeași țintă prin crearea exarhului plaiurilor de la Argeș pentru credincioșii români din Banat și Dacia transilvăneană.

La 1 mai 1404, vicespanul maramureșan Radu, împreună cu jupanul Banco, Toader și Șandru, nemeși de Săvârșin, cu Ivanciuc și Dragomir, cu fratele lor Dan și alții, dau știre din scaunul lor din târgul *Sighetului* că Balița și Drag au zidit biserica *Sf. Arhanghel Mihail* și au dat prin uricul lor sate acestei mânăstiri: Sarvaș, cu o moară și anume satele Taras, Cruvcici și Cruseva, moara aflându-se în țara Câmpulungului la Săpânța, unde râulețul Săpânța se varsă în Tisa. Actul de danie este redactat în slavonește, ca și în Moldova. Din el se vede că boierii maramureșeni făceau danii mânăstirilor ctitorite de ei, ca și boierii din Moldova și Muntenia.

NOTE

1. Așezarea cavalerilor teutoni sau „cruciații ospitalieri ai ordinului Sfintei Marii al teutonilor" în Țara Bârsei, la 1211, a fost făcută de regele ungur Andrei al II-lea, probabil influențat de soția sa, Gertrud de Andechs-Meran, originară din Turingia, unde teutonii aveau domenii importante, cu îndatorirea cavalerilor de apărare a graniței de sud-est a Transilvaniei împotriva cumanilor, dar și în scopuri de prozelitism cf. *Istoria românilor*, vol. I, 2001, pp. 426 – 247: „aducerea sub ascultarea Romei a populației românești ortodoxe din aceste părți. Ordinul era format din «frați cavaleri» aparținând nobilimii de origine germană, reprezentând elementul orășenesc, din «frați preoți» (călugări) constituind clerul ordinului și din «frați slujitori», cu obligații față de nobilime. *Ordinul teutonic luase ființă în Palestina în anul 1190.* [...] Puțin timp mai târziu, un conflict izbucnit între rege și cavalerii teutoni a avut ca urmare anularea daniei din 1211. Dar, în urma intervenției papale, regele a revenit asupra hotărârii sale, repunând pe cavaleri în drepturile inițiale și acordându-le chiar facilități noi (prin diploma acordată înainte de 7 mai 1222). [...] Conflictele cauzate de prezența cavalerilor teutoni au continuat în anii următori. [...]. Ca urmare, în anul 1225, cavalerii teutoni au fost izgoniți de rege prin forța armelor din Țara Bârsei, iar insistențele repetate ale papei pentru readucerea lor acolo au rămas fără efect".

2. Problema etnogenezei reprezintă un capitol dificil de descifrat în istoria oricărui popor. Această realitate o regăsim și în cazul etnogenezei secuilor, cu o bibliografie foarte bogată. De la început, cercetătorii s-au grupat în jurul a două ipoteze: secuii ar fi de origine maghiară, numele secuilor – szekely – însemnând păzitor de graniță iar a doua opinie consideră pe secui diferiți de unguri sau doar înrudiți. Potrivit *Istoriei românilor*, vol. I, 2001, pp. 413.– 414: „Conform ultimelor păreri, secuii au fost un trib turanic care s-a alăturat triburilor ungare foarte devreme, cu mult înainte de așezarea uniunii triburilor ungare în bazinul Dunării Mijlocii. Conviețuirea secuilor cu ungurii în pragul pătrunderii acestora din urmă pe teritoriul Pannoniei este atestată de mai multe izvoare narative medievale. [...] Secuii ca populație asociată ungurilor aveau aceeași obligație de a lupta în avangardă, iar la retragere, în ariergardă. Chiar și în lipsa unor izvoare istorice, arheologice și etnografice foarte concludente, neîndoielnice, originea turcică a sâmburelui comunității secuiești rămâne cea mai plauzibilă. Iar dacă admitem originea turcică a secuilor, putem vorbi de trei ipoteze: 1) secuii sunt urmașii avarilor în sensul cel mai larg al noțunii, incluzând deci resturile populațiilor avare și avaroide existente în vremea stabilirii ungurilor la Dunărea Mijlocie; 2) sunt descendenții unei populații turanice, aduse sau venite pe teritoriul Ungariei, după așezarea ungurilor acolo, similară unor grupări de pecenegi, uzi, cumani, sau berendei; 3) sunt descendenții triburilor cabare desprinse pe la anul 830 din Imperiul chazarilor. Dintre cele trei ipoteze, ultima pare cea mai plauzibilă. [...] Astfel, nu este de mirare că scrierea runică secuiască se leagă organic de sistemele de scriere turcice din secolele VI – VII, din Siberia Centrală și de pe teritoriul Mongoliei, cunoscute din monumentele epigrafice găsite acolo, mai exact în bazinul fluviului Enisei și al afluenților acestuia. De asemenea, din aria de răspândire a muzicii populare la secui s-a păstrat mai bine și mai clar pentatonia de tip oriental, iar cultura lor materială și mai ales spirituală, concepția despre lume au moștenit foarte multe caracteristici orientale. În cadrul tipului antropologic secuiesc, procentajul mongoloizilor este, relativ, mai mare decât la celelalte grupuri maghiarofone din Transilvania. În cadrul procesului de așezare a celor nouă (în realitate unsprezece) triburi care au făcut parte din uniunea tribală ungară, din bazinul mijlociu al Dunării, secuii, având misiunea de a lupta în avangardă – ariergardă, au fost stabiliți pe teritoriile de miazăzi ale fostului principat moravian, adică în depresiunea din vecinătatea Vienei și pe cursul inferior și mijlociu al Moravei, cam până în împrejurimile actualului oraș Brno. Până acum există acolo un grup de sate, numite *Sekula*, ai căror locuitori sunt urmașii unor secui slovacizați. [...] În urma pierderilor suferite, foarte probabil cu ocazia înfrângerilor de la Merseburg (933) și de lângă Augsburg (955), triburile cabare au fost retrase în rezervă în estul Ungariei, pe «câmpia Cigla» și la poalele munților Matra, ca și în Câmpia Crișurilor, pentru apărarea prisăcilor (întăriturilor) de acolo, mai puțin periclitate. După organizarea regalității ungare, poate încă în anii ce au urmat luptelor lui Ștefan I cu voievodul bănățean Ahtum și cu voievodul de Alba Iulia, Gyula, dar mai probabil abia după luptele regelui Ladislau I împotriva cumanilor, o bună parte a cabarilor numiți acum *sikūli*, după numele primului trib a fost mutată în Transilvania".

3. Încercările interesate ale unui curent istoriografic ungar, care consideră drept falsuri documentele din 1285 și 1288, trebuie analizate în spirit științific și nu respinse *de plano*. Evoluția evenimentelor este tratată în manieră academică în *Istoria românilor*, vol. III, București, 2001,

p. 564: „Este vorba de evenimente care au avut loc la scurtă vreme după ocuparea tronului Ungariei de către minorul Ludovic al IV-lea – cel pe care izvoarele narative ungare îl arată că a desăvârșit ruina regatului –, desfășurate cu mai bine de un deceniu mai târziu: este vorba de diploma din 8 ianuarie 1285 prin care regele îl răsplătea pe un anume magistru Gheorghe, fiul lui Simion, ca și un alt document, din 6 octombrie 1288, prin care amintitul magistru îl răsplătea la rându-i pe un credincios al său, comitele Petru, zis Pirus: «Și, în sfârșit – arată regele Ladislau al IV-lea – când începusem noi a domni după moartea preaiubitului nostru tată, iar voievodul *Litovoi* împreună cu frații săi, în necredința sa cuprinse pe seama sa o parte din regatul nostru aflătoare dincolo de Carpați (*per suam infidelitatem aliquam partem de regno nostro ultra Alpes existentem pro se occuparet*) și cu toate îndemnurile noastre nu s-a îngrijit să ne plătească veniturile (*proventus*) ce ni se cuveneau din acea parte, l-am trimis împotriva lui pe des-numitul magistru Gheorghe care, luptând împotriva celuia cu cea mai mare credință, l-a ucis pe el, iar pe fratele lui, cu numele Bărbat (Barbath) l-a luat în prinsoare și ni l-a adus nouă. Pentru răscumpărarea acestuia noi am strâns o sumă de bani foarte mare și, astfel, prin slujbele acelui magistru Gheorghe s-a așezat iar tributul ce ni se datora din acele părți (*tributum nostrum in partibus eisdem nobis fuit restauratum*)». Al doilea document evocă pe scurt episodul uciderii lui Litovoi și al prinderii fratelui său Bărbat, prilej de a se face remarcat comitele Petru, rănit el însuși în lupte. Așadar, din mai multe formațiuni social-politice atestate documentar în 1247, se pare că *terra Lytua* reapare pe scena istorică – în orice caz printr-un voievod omonim de după o generație; se admite, în general, că Litovoi din anii 1270 – 1280 este una și aceeași persoană cu cel din *Diploma ioaniților* (deși unii medieviști vorbesc de un Litovoi al II-lea). [...] Oricum, menționarea tributului pe care voievodul Litovoi îl datora suzeranului său, regele Ungariei, și mai cu seamă precizarea expresă că învinșii magistrului Gheorghe au avut capacitatea de a plăti suma răscumpărării lui Bărbat aruncă lumini cu totul verosimile referitoare la importanța și la posibilitățile economice ale «țării Litua», ale voievodului român ucis în luptă. [...] Încetând plata tributului, Litovoi își eliberase țara sa de vexațiile impuse, în calitate de vasal, prin stipulațiile din anul 1247. Dar el mai încercase și altceva, anume să-și extindă autoritatea asupra unui teritoriu supus coroanei ungare aflat de cealaltă parte a Carpaților (ultra Alpes). [...] Mai degrabă, dacă este de interpretat expresia *pro se occuparet* (1285), este posibil ca Litovoi voievod să fi acționat tot în dreapta Oltului, eventual luând în stăpânire posesiunile cnezilor de felul celor ale lui Ioan și Farcaș, afectând, așadar, posesiunile Țării Severinului, ale Banatului unguresc instituit lângă cetatea dunăreană. Nu este exclusă nici posibilitatea ca astfel de teritorii mai mici să fi aparținut lui Litovoi înainte de 1247, astfel încât actul din 1285 să evoce, prin formularea menționată, o recuperare de ținuturi românești, sau, altfel spus, dispariția unor formațiuni politice mai mici pe calea trecerii sub autoritatea unor căpetenii mai puternice, cale care duce, inevitabil, spre constituirea statului de la sud de Carpați".

4. Voievodatul lui Seneslau este menționat în *Diploma ioaniților* din 1247, iar edificări asupra centrului rezidențial de la Argeș s-au obținut mai ales în urma cercetărilor arheologice din ultima jumătate a secolului al XX-lea. Mai mult, acum se poate afirma, potrivit *Istoriei românilor*, vol. III, București, 2001, pp. 567 – 568, că: „Voievozii români nominalizați în 1247, inclusiv, deci, Seneslau din stânga Oltului, probabil că nu erau născuți atunci când pe Argeșul Superior se ridicau primele construcții rezidențiale, alături de care, în jurul anului 1200, se adaugă lăcașul de închinare în stil bizantin. Tocmai această vechime clar documentată istoric, dublată de forța politică și militară, au permis centrului voievodal de la Argeș să-și asume rolul de a aduna în jurul său celelalte formațiuni teritoriale sud-carpatice și de a deveni, astfel, leagănul principal al statului denumit apoi *Țara Românească*. Cu alte cuvinte, ceea ce au urzit și au încercat cu mijloace proprii voievozii Litovoi și Bărbat în anii 1270, eșuând, prinde contur și capătă consistență în împrejurări cu totul obscure la est de Olt, în aria fostului voievodat al lui Seneslau, coincizând cu nucleul noului stat sud-carpatic. [...] În realitate, textura evenimentelor care au avut loc în jurul anului 1290, înfățișat de cronici ca an al «descălecatului» din Făgăraș – dar către 1300 –, ne permite astăzi să îl identificăm pe acela care, în mod real, ar fi putut conduce întreaga lume românească dintre Carpați și Dunăre: este vorba de *Tihomir* voievod, care acoperă, la scara timpului, finalul veacului al XIII-lea și data pretinsului «descălecat».

Anonimatul în care stă ascunsă ascensiunea lui Tihomir voievod poate fi explicat prin simplitatea actului de constituire a Țării Românești – fără proclamații festive, fără scrisori de recunoaștere internațională și, mai ales, cu certitudine, fără confruntări armate. În circumstanțe neștiute, probabil chiar în vatra voievodală de la Argeș, o adunare de cnezi și de voievozi a acceptat consensul instituirii unui singur voievodat, iar cel ales a putut fi însuși Tihomir (menționat, printr-un hazard al diplomaticii medievale, abia în 1322). Este și sensul oglindit atât de grăitor de varianta principală a *Letopisețului cantacuzinesc*, care vorbește de «lățirea» țării și mai ales de «închinarea» așa-zișilor Băsărăbești din dreapta Oltului în fața lui «Radu Negru voievod». Pe de altă parte, nereceptarea formală a apariției unui nou stat pe harta sud-estului european își găsește la rându-i explicația plauzibilă: statele din jur și puterile pe care le reprezentau se luptau și

se sfâșiau atunci între ele, slăbindu-și atenția asupra celor ce se petreceau între Carpați și Dunăre. Într-adevăr, din unghiul circumstanțelor externe, situația spațiului românesc extracarpatic era favorabilă unei încercări de unificare teritorială. Atunci, la sfârșitul secolului al XIII-lea, începe să pălească dominația tătară, iar în 1299 moare și dispare de pe scenă chiar hanul mongol Nogai, acela care până atunci în Bulgaria și ajunsese, spre consternarea bisericii romane, «protectorul» lui Ladislau al IV-lea. [...] În sfârșit, în legătură cu cele de mai sus, trebuie luate în considerație evoluțiile conflictuale de la sud de Dunăre și din Balcani, precum războiul dintre Imperiul bizantin și Țaratul bulgar condus de un răsculat, Ivailo, conflict perpetuat sub împăratul Andronic al II-lea, confruntat, la rândul său, cu puternicul *kral* sârb Ștefan Uroș al II-lea Milutin. [...] În secolul al XIII-lea, respectiv în a doua parte, spre final, se poate distinge tendința de unificare teritorială (momentul Litovoi, circa 1272 – 1277); eforturile în aceeași direcție se reiau în pragul secolului al XIV-lea, strădania fiind, de această dată, a unui voievod cvasianonim, Tihomir din Argeș. Ceea ce se considera valabil pentru voievodul Basarab I, se potrivește perfect tatălui său: «Într-o lume de văi, în care românii trăiseră până acum răzlețiți – scrie Nicolae Iorga – cu toate cuprinderile, mai mult teoretic, în "țări", valea Argeșului a ajuns a-și impune voievodul, care acum e Domn românesc, cu tendința de a ocupa tot teritoriul locuit de neam . Unificarea, împlinită în linii mari către 1300, a pornit dinspre vest, odată cu includerea Severinului în componența firească a statului de la sud de Carpați, poate cu ajutorul lui Bărbat voievod, din "Litua", printre primii care vor fi acceptat supremația voievodului din Argeș». [...] Într-adevăr, la sfârșitul veacului precedent, după 1291, dispar din documente mențiunile banilor de Severin, situație care durează până în anul 1324 și este interpretată de istoriografia română ca o ilustrare clară a stăpânirii asupra părților estice ale Banatului de Severin de către Domnii din Argeș, începând cu Tihomir voievod. Partea vestică, însă, cu cetatea Mehadiei depindea, în continuare, de regatul Ungariei".

5. Cruciada a patra, începută sub semnul credinței și din însăși inițiativa papei Inocențiu al III-lea, reprezintă schimbarea radicală a conceptului general de cruciadă, care încetează a mai fi un război religios contra musulmanilor din Țara Sfântă sau din Spania și devine în mod deschis o operație economico-politică, în pofida unor predicatori înflăcărați. Mobilul major al deturnării principiului de cruciadă îl reprezintă expansiunea economică a Occidentului, în frunte cu republicile portuare italienești, Veneția și Genova. În fața acestor considerații geopolitice, elanul religios al șefilor, îndeosebi militari și politici, dispare. Această cruciadă pornită spre Țara Sfântă, condusă de piemontezul Boniface de Montferrat, este deturnată din lipsă de bani și la propunerea venețienilor de a cuceri pentru achitarea datoriei cruciaților orașul creștin Zara, cheia comerțului adriatic de pe coasta Dalmației. În urmă, bătrânul și energicul doge al Veneției, Enrico Dandolo, acceptă să se implice în cucerirea Constantinopolului sub pretextul reinstalării împăratului bizantin legitim. După patru zile de asalt, într-o zi de luni, în 12 aprilie 1204, cruciații intră în Constantinopol. Un martor ocular, Ioan Mazarites, mitropolitul Efesului, ne-a descris jaful inimaginabil material, iconoclast și „sacral": „Atunci, piețele, casele cu două sau trei etaje, locașurile sfinte, așezămintele mânăstirești pentru tinerele fete, mânăstirile de călugări și de maici, sanctuarele și chiar Marea Biserică a Domnului [Sfânta Sofia], palatul imperial au fost de peste tot năpădite de războinici, de spadasini cu mintea întunecată, care respirau crima, cu arme, cu lănci, cu săbii și pumnale; arcașii, călăreții aveau privirea cruntă, urlau precum Cerberul și răsuflau precum Caron, jefuiau așezămintele Domnului, furau obiectele de cult, înjurau de lucruri sfinte. Aruncau la pământ imaginile și icoanele lui Iisus, ale Mamei Sale și ale sfinților, care de veacuri sunt plăcute lui Dumnezeu. Proferau necuviințe și blesteme, smulgeau copiii din brațele mamelor și pe mame de lângă copii, necinsteau fără rușine fecioarele în chiar locașurile de cult, fără teamă de pedeapsa dumnezeiască și nici de răzbunarea oamenilor. Dezveleau pieptul femeilor, ca să vadă dacă nu țin ascunse podoabe sau obiecte de aur, le despleteau părul și le smulgeau vălurile de pe cap [...]. Peste tot nu auzeai decât plânsete și țipete de durere și de suferință [...]. Îi măcelăreau pe nou-născuți, ucideau femeile demne, le despuiau chiar și pe bătrâne și le necinsteau. Chinuiau călugărițele, lovindu-le cu pumnii și izbindu-le cu piciorul în pântece, doborându-le la pământ sub lovituri pe aceste ființe demne de respect. Vărsau sânge de om peste altarele sfinte și, pe fiecare dintre acestea, în locul mielului lui Dumnezeu, jertfit pentru mântuirea omenirii, ei îi târau pe oameni, ca pe oi, și le retezau capul. Acesta era respectul arătat pentru lucrurile Domnului de către astfel de ființe care purtau pe umeri semnul Crucii lui Christos! Așa să-i fi învățat pe ei episcopii lor să se poarte? Și cum să-i numim noi pe aceștia? Arhiepiscopi printre soldați, sau soldați printre arhiepiscopi?" (apud, *Cruciadele*, trad. de George Miciacio, Editura Artemis, București, 2001).

6. Ultimul rege din dinastia arpadiană, Andrei al III-lea, venit din Veneția și mai puțin cunoscător al situației din regatul ungar, s-a stins din viață în anul 1301, după care au urmat șapte ani de anarhie, de care au căutat să profite marii feudali unguri dar și vecinii, printre care regele Venceslav al Boemiei, voievozii români din Transilvania și Țara Românească. În tratatul academic *Istoria românilor*, vol. III, București, pp. 258 – 262, este prezentată cu detalii tendința de autonomie a voievodatului Transilvaniei, mai ales

în timpul voievodului Ladislau Kan: „Aprecierea de ansamblu a situației din acești ani permite afirmația că Ladislau a reușit să devină cel mai puternic dinast al Ungariei și să joace, după stingerea dinastiei arpadiene, un rol determinant în viața politică a acestei țări. El a instituit la cârma Transilvaniei o stăpânire voievodală cu durată de aproape un sfert de secol și a jucat rolul de arbitru al situației politice din Ungaria. [...] Puterea voievodului Ladislau n-a mai putut fi temperată de nici o autoritate în vremea crizei dinastice din Ungaria. Concludentă în acest sens este scrisoarea voievodului din 1307, când el a așezat în palatul episcopiei din Alba Iulia oamenii săi și a impus candidatura propriului fiu, un copil, la scaunul episcopal vacant. Canonicii care au îndrăznit să i se împotrivească au fost arestați și eliberați numai pentru a fi siliți să participe la sinodul din 7 ianuarie 1308 și să semneze actul de alegere a fiului său, pe care îl citește însuși voievodul-tată. [...] Acest puternic voievod a devenit «arbitrul» situației din Ungaria, sfâșiată de luptele pentru tron între fiul nevârstnic al regelui Boemiei și Poloniei, Otto de Bavaria, care se socotea moștenitorul lui Venceslav, și Carol Robert de Anjou, fiul regelui Neapolelui. Candidatul bavarez s-a și încoronat ca rege, dar planurile sale au întâmpinat împotrivirea papei, care, atribuind coroana lui Carol, i-a interzis lui Otto să o poarte și a dezlegat de jurământul de credință pe cei care-l depuseseră, excomunicând totodată pe adversari, între care și pe voievodul Transilvaniei, care păstra coroana regească, iar pe Otto l-a arestat. În ziua de 8 aprilie 1310, printrun act emis la Seghedin, voievodul Transilvaniei îi remite coroana regelui Carol de Anjou.

7. *Istoria Țării Românești (1290 – 1690). Letopisețul cantacuzinesc*, ed. critică de C. Grecescu și D. Simonescu, București, 1960, p. 2.

8. Documenta Romaniae Historica, D, *Relațiile între Țările Române*, I, București, 1977, pp.49 – 52.

9. G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei românilor*, vol.IX, *Chronicon pictum Vindobonense*, 1937, p. 96.

10. *Istoria Țării Românești (1290 – 1690). Letopisețul cantacuzinesc*, ediție critică de C. Grecescu și D. Simonescu, București, 1960, p. 2: „Iar noroadele ce pogorâse cu dânsul, unii s-au dat pre supt podgorie ajungând până în apa Siretului și până la Brăila; iar alții s-au tins în jos, preste tot locul, de au făcut orașă și sate până în marginea Dunării și până în Olt".

11. vezi, G. Mihăilă, *Dicționar al limbii române vechi (sfârșitul secolului al X-lea – începutul secolului al XVI-lea)*, Editura Enciclopedică Română, București, 1974.

12. Ulterior redactării textului de către Ion Nistor s-a descoperit un document din vremea lui Vlad Țepeș care, până în prezent, reprezintă cea mai veche mențiune documentară a Bucureștilor, la data de 20 septembrie 1459. Vezi, C.C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, Editura Sport-Turism, București, 1979, pp. 42 – 56, cu întreaga bibliografie asupra subiectului.

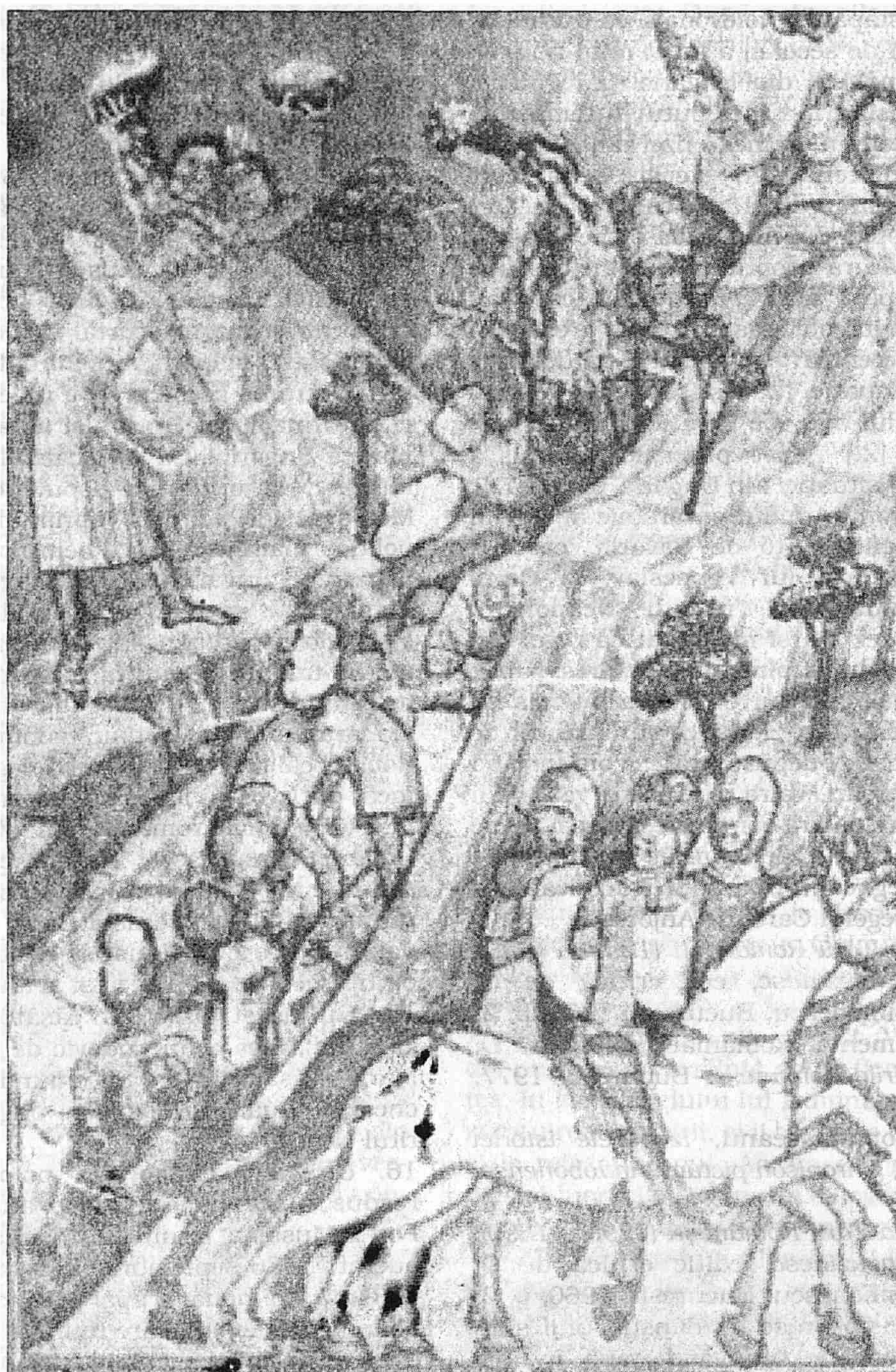
13. Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, Editura Științifică, București, 1967, pp. 3 – 4.

14. Moartea căpitanului Sas a determinat o conjunctură favorabilă, dar în regiune exista un fond major de nemulțumiri care așteptau prilejul favorabil pentru a izbucni. Vezi, *Istoria Românilor*, București, 2001, vol. III, p. 586: „Dependența lui Dragoș, văzut ca un simplu căpitan regal, și a urmașilor săi Sas și Balc, fiu și respectiv nepot al celui dintâi, de coroana ungară, a contravenit aspirațiilor locale de viață politică proprie, a provocat în foarte scurtă vreme nemulțumiri în sânul clasei stăpânitoare autohtone și a determinat hotărârea acesteia de a îndepărta din fruntea ei pe urmașii lui Dragoș și de a înlătura suzeranitatea Ungariei. Ca și în cazul luptelor împotriva tătarilor, la eforturile populației românești din Moldova s-a adăugat sprijinul unor căpetenii politice maramureșene, nemulțumite de politica Regatului ungar, care urmărea să desființeze autonomiile provinciale și să le înlocuiască cu *instituția comitatului* (subl. ed.), menită să dea mai multă unitate regatului. Exponentul rezistenței maramureșene a fost Bogdan din Cuhea, voievod al Maramureșului în timpul domniei regelui Carol Robert, calificat de izvoarele maghiare ca „infidel" încă din 1343. Folosind contradicțiile apărute între căpeteniile românilor din Maramureș, regele Ungariei a reușit să-l înlocuiască pe Bogdan din calitatea de voievod al Maramureșului, dar n-a putut desființa în această „țară" instituția voievodatului, care a continuat să existe până la hotarul dintre secolele al XIV-lea și al XV-lea".

15. Cu acest prilej al căsătoriei cu Hedviga (Jadviga), fiică a lui Ludovic de Anjou și soră cu Maria, căsătorită cu Sigismund de Luxemburg, cneazul lituanian Vladislav Jagiello a trecut la ritul catolic.

16. Unirea matrimonială polono-lituaniană a readus Rusia haliciană sub autoritatea polonă. Petru Mușat a intuit noua situație politică și a aderat, la 26 septembrie 1387 prin jurământ de credință, la noua grupare de forțe, inaugurând alianța cu Polonia, care timp de aproape un veac avea să fie linia dominantă a politicii externe a Moldovei.

17. De acord cu regele Ungariei, Sigismund de Luxemburg, la 23 aprilie 1400, Mircea cel Bătrân a intervenit în Moldova și l-a ajutat să ocupe scaunul Moldovei pe *Alexandru*, fiul lui Roman și al doamnei Anastasia. Voievodul Moldovei înfrânt de munteni, Iuga, a fost luat prizonier și dus în Țara Românească unde a murit înainte de anul 1407, întrucât în acest an a început redactarea *Pomelnicului mânăstirii Bistrița*, iar Iuga apare ca răposat.

Miniatură din *Cronica pictată de la Viena*, care arată bătălia de la Posada

PARTEA V

DEZVOLTAREA POLITICĂ ȘI CULTURALĂ A ȚĂRII ROMÂNEȘTI SUB DOMNIA VOIEVOZILOR VLADISLAV I ȘI RADU I

I. Primele conflicte ale românilor cu turcii

II. Începuturile supremației otomane asupra Țării Românești

III. Relațiile voievodatului Muntean cu Ungaria, Polonia și Moldova

IV. Starea culturală și economică sub Mircea cel Bătrân

V. Politica Domnilor față de Turcia și Ungaria

VI. Consolidarea statului moldovenesc sub domnia lui Alexandru cel Bun

VII. Frământările din Moldova sub urmașii lui Alexandru cel Bun

VIII. Transilvania și Banatul sub domnia regilor din diferite familii

IX. Transilvania și Banatul în vremea lui Ioan Corvin Hunedoreanul

X. Districtele românești din Banat și privilegiile lor

Capitolul I

PRIMELE CONFLICTE ALE ROMÂNILOR CU TURCII

1. Ocuparea districtelor de Făgăraș și Amlaș
2. Cucerirea Vidinului și cea dintâi ciocnire a românilor cu turcii
3. Bătălia cu ungurii la cetatea Dâmboviței
4. Desăvârșirea organizării bisericești
5. Fundarea mănăstirei Vodița și îndrumarea vieții monahale
6. Viața economică și comercială
7. Domnia voievodului Radu I zis Negru
8. Viața culturală și artistică în timpul domniei voievodului Radu I și necropola domnească de la Curtea de Argeș

1. Ocuparea districtelor de Făgăraș și Amlaș

Lărgirea influenței politice românești și asupra regiunilor dacice de dincolo de munți rămăsese una din preocupările de căpetenie ale voievozilor transalpini. Ținutul românesc al Făgărașului cu așezarea sa geografică în fața capitalei Câmpulung ispitea cu atât mai mult dorul de expansiune teritorială al voievozilor transalpini, cu cât populația românească de acolo întreținea cele mai strânse legături economice cu frații de dincoace de munți. Încă voievodul *Alexandru* își pusese în gând să cuprindă Țara Făgărașului – *terra de Fograsz* – în granițele voievodatului său. Arderea mănăstirii catolice din Tălmaci de către trupele muntene – *quod claustra per Layk vaivodam Transalpinum omnio crematum existisse* – destăinui regelui Ludovic scopurile politice ale Domnului român asupra Făgărașului. De aceea, nu se împliniră nici două luni de la moartea voievodului Alexandru, când regele se grăbi, la 5 ianuarie 1365, să declare război fiului și urmașului acestuia *Vlaicu* sau *Vladislav*. În proclamația de război, prin care regele Ungariei chema sub arme întreaga nobilime a țării, se arată că după ce "voievodul transalpin (Alexandru) ca un neaducător aminte pentru binefacerile pe care le-a primit din partea sa încă în viață fiind, cu sumeață îndrăzneală a le călca nu s-a înfricoșat, apoi mai în urmă, murind acesta, *Vladislav*, fiul său, pe noi ca pe Domnul său natural neîntrebându-ne și necercetându-ne, întru aceea a noastră țară transalpină ridicându-se spre batjocura Domnului său, din necredincioasa voie și înțelegere a *vlahilor* și a locuitorilor țării aceleia, au început a domni".

Cum însă de la moartea tatălui său, întâmplată la 16 noiembrie 1364 și declarația de război a regelui din 5 ianuarie 1365, voievodul *Vladislav* nu avuse timpul material de a se prezentà regelui pentru prestarea jurământului de vasalitate, nu refuzul acesta de a presta jurământul, ci alte motive mai urgente care consistau în uzurparea de teritorii dincolo de munți, în Țara Făgărașului, determinară pe rege să avizeze marșurile așa de drastice contra Domnului muntean. În adevăr, Vladislav ocupă militărește Țara Făgărașului cu învoirea și poate chiar la chemarea locuitorilor români de acolo, însușindu-și titlul de *herțeg* sau *voievod de Făgăraș – dux de Fogrus*. La *noua* sa *plantație – nova plantatio – de Făgăraș*, voievodul care la 1372 se intitula *dux novae plantationis terrae Fagaras*, mai ocupă și vastul domeniu al Amlașului de la sud-vest de Sibiu. Nu cunoaștem exact granițele noului district al Făgărașului, știm însă că el cuprindea un mare număr de sate din jurul cetății de la Făgăraș.

În anul 1372 Vladislav, în calitatea sa de voievod de Făgăraș, răsplătea pe comitele *Ladislau de Dobâca* pentru vitejia sa în lupta contra turcilor cu localitățile *Șinca, Vinetia, Căciulata, Apele Calde* și *Dobâca*, împreună cu toate dependințele lor. Cât despre *Amlaș*, aflăm că la 10 noiembrie 1366 avu loc o delimitare a satelor *Aciliu, Tilișca, Săcel* și *Orlat* de teritoriul Amlașului de sub domnia voievodului – *a parte terrarum sub vaivodatu domini Ladislai existentium.*

În același an capitulul din Alba Iulia hotărnici și separă moșiile lui Petru din Cisnădioara din ținutul Amlașului de teritoriile comunelor de sub *voievodul transalpin Vladislav – de terris sub vayevodatu Ladislai*

Vayvodae Transalpini existentibus. În urma unor cercetări recente s-a putut stabili că voievodul Vladislav I aduse sub stăpânirea sa numai ținutul ce cuprindea satele Săliștea, Galeșul, Valea Cacova și Sibielul cu munții ce le aparțineau, dar fără Tilișca, Aciliu și localitatea Amlaș. Extinderea stăpânirii muntene asupra Amlașului propriu-zis rămase rezervată voievodului Mircea cel Bătrân.

Pus în fața faptului împlinit, regele Ludovic nu avu decât să recunoască cuceririle făcute de Domnul muntean și să primească omagiul acestuia de vasal. Și aceasta cu atât mai mult cu cât în 1365 și în anii următori regele avea de urmărit scopuri politice mai înalte în Balcani.

2. Cucerirea Vidinului și cea dintâi ciocnire a românilor cu turcii

Proclamația de război contra voievodului Vladislav din 5 ianuarie 1365 pare să fi servit regelui Ludovic ca pretext pentru adevăratele sale scopuri politice. Mobilizarea armatei se ordonase cu scopul de a ataca *Bulgaria* și de a crea un cap de pod dincolo de Dunăre pentru marea cruciadă contra turcilor, pe care regele o avea în vedere. Bulgaria țarului *Alexandru* era împărțită tocmai atunci între fiii acestuia în așa fel că *Sișman* obținu Bulgaria răsăriteană cu centrul la Târnova, iar fratele acestuia *Sracimir*, cumnatul lui Vladislav, Bulgaria apuseană cu reședința la Vidin. Contra acestuia se îndreptară oștenii regelui Ludovic concentrați la Timișoara, în primăvara anul 1365. Pornind din Banatul timișan, regele trecu Dunărea la Palanca Nouă și Orșova și înaintă vertiginos contra Vidinului, care fu cucerit, iar țarul Sracimir luat prizonier împreună cu soția sa *Teodora* și dus în cetatea *Gumnik* din Croația. Cu administrarea Vidinului fu încredințat voievodul Daciei transilvănene *Dionisie*, care în vara anului 1366 apărea în documente cu titlul de *căpitan al cetății și districtului Vidin din țaratul Bulgariei* – *capitaneus civitatis et districtus Bidiniansis regni Bulgariae*. Curând după aceea regele constitui noul *banat bulgar* de la Vidin, alipindu-i și Banatul timișan, cu cetățile de acolo. Primul ban al Bulgariei astfel constituite fusese Ladislau, fiul lui Filip, iar în februarie 1368 apar banul Benedict Heem, adică fiul lui Heem în *Banatul Bulgariei* cu cetățile *Timișoara, Jidova, Caransebeș, Mehadia* și *Orșova* – *Banatum regni nostri Bulgariae simul cum dictris castris de Temesvar, de Sydovar, de Sebusvar, de Myhald et de Orsova*. De *Banatul oltean* nu se face mențiune, fiindcă acesta fusese încorporat Țării Românești încă de voievodul Ion Basarab. Și dacă documentele ungurești mai amintesc încă în cursul secolului al XIV-lea de *"bani de Severin"*, apoi aceștia nu funcționau în Banatul oltean de dincoace de munți, ci în *Banatul timișan*, unde știm că un *județ* poartă până în prezent numele de *Severin*, precum s-a arătat mai sus.

Instalarea ungurilor în Bulgaria occidentală nu putea să convină însă țarului Sișman din Târnova, care vedea amenințată prin această incursiune a regelui ungar însăși existența țaratului său. De aceea el pregăti campania pentru izgonirea ungurilor din Bulgaria.

Și aceasta cu atât mai curând cu cât noua stăpânire ungurească din Banatul bulgăresc îndrumase acolo o vastă operă de convertire a bulgarilor la catolicism. Misiunea aceasta fusese încredințată călugărilor franciscani, care izbutiră să boteze în curs de 50 de zile nu mai puțin de 200.000 de bulgari ortodocși, ceca ce făcea una din trei părți din populația noului banat. În fața unei asemenea situații, țarul Sișman își dădea seama că trebuie să acționeze urgent. Dar cum forțele sale erau insuficiente pentru a izgoni pe unguri din Bulgaria, se văzu silit să recurgă la ajutorul *emirului turcesc din Adrianopol*, unde la 1359 turcii își mutaseră vechea lor reședință de la Brussa din Asia Mică. Între timp în Banatul bulgăresc se manifesta și o puternică reacțiune ortodoxă contra călugărilor franciscani, care duse la încăierări sângeroase în cursul cărora câțiva dintre franciscani căzură jertfă furiei norodului. La toate aceste primejdii și nenorociri se mai adăugă și groaznica foamete, care făcea ravagii în rândurile populației nevoiașe.

În condițiile acestea stăpânirea ungurească în Banatul Bulgariei era amenințată să se prăbușească în mod lamentabil. De aceea regele Ludovic, constrâns de împrejurări, se văzu nevoit să recurgă la ajutorul *vasalului său transalpin*, cerându-i ajutor armat contra coaliției bulgaro-turce și provizii pentru populația înfometată de dincolo de Dunăre. Solul regelui trimis cu acest scop la curtea voievodului Vladislav asigura, la 17 iulie, pe stăpânul său, garantând cu capul și cu averea sa că ducele transalpin este dispus să îndeplinească toate obligațiile sale față de rege, să-și țină toate făgăduielile și să trimită neapărat la Vidin proviziile cerute. În adevăr, voievodul Vlaicu uni în toamna anului 1368 contingentele sale cu cele ale regelui Ludovic, pătrunse în Banatul bulgăresc și se ciocni acolo cu unitățile turco-bulgare gata de luptă. *A fost*

prima încrucișare de arme dintre români și turci.

În ajutorul voievodului român sări și despotul *Dobrotici* care ținea pe nedrept ostatic pe împăratul *Ioan al V-lea Paleologul*, al cărui fiu *Mihail* ținea în căsătorie pe fiica lui Dobrotici.

Împăratul bizantin, amenințat de turci în însăși reședința sa din Constantinopol, întreprinse în anul 1366 o călătorie la reședința regelui Ludovic de la Buda, pentru a-i solicita concursul în lupta sa contra necredincioșilor osmanlâi. În drum spre capitala Ungariei împăratul fu ospătat la *Caransebeș* de *"cneji și alți români"* ortodocși de acolo. Regele Ludovic, numit cel Mare, plănuia a se pune în fruntea unei mari cruciade creștine contra turcilor, căutând să intereseze pentru planul său pe Papa și pe principii creștini din Occident. Dar Papa care se găsea în *"prinsoarea babilonică"* de la *Avignon* se grăbi să remită regelui călduroase binecuvântări dar întârzie cu trimiterea de bani pentru finanțarea cruciadei. Singurul principe creștin care porni la cruciadă fu ducele *Amadeus al VI-lea de Savoia*, numit *Contele Verde*. El forță cu flotila sa Dardanelele, cuceri Gallipoli de la turci și eliberă pe împăratul Ioan al V-lea din prizonieratul său de la Varna. În 1367 ducele Amadeus se reîntoarse în patrie încărcat de glorie, dar cu prea puțin folos practic pentru marea cauză a cruciadei ce fusese proiectată de regele Ludovic.

Dar *Dobrotici* mai avea și alte motive de a cădea în spatele țarului Sișman și anume teama de turci, aliații acestuia. Astfel izbuti voievodul Vladislav să bată pe Sișman în unire cu Dobrotici și ca ortodox să restabilească liniștea internă în Bulgaria occidentală, pe care o ocupase cu oștirea sa. Înțelepciunea sa politică îi impunea însă moderație în aspirațiile sale teritoriale. Anexarea Banatului bulgar de dincolo de Dunăre la ținutul său transalpin ar fi slăbit mai mult Țara Românească decât să o întărească. Ocuparea districtelor de Făgăraș și Amlaș era numai de dată recentă și adeziunea regelui ungar la această anexare fusese stoarsă numai prin forța împrejurărilor politice de atunci. Dar nici așezarea ungurilor la Vidin nu putea conveni voievodului român, fiindcă prin această extindere a stăpânirii ungare dincolo de Dunăre, voievodatul transalpin, înconjurat din trei părți de unguri, era amenințat să ajungă la discreția politicii de expansiune spre sud-est a regelui Ludovic și a urmașilor săi.

Din considerațiile acestea Vladislav înțelesese să intervină pe lângă rege să pună pe țarul Sracimir în libertate și să-l reinstaleze în țaratul său de la Vidin. Propunerea voievodului român găsi aprobarea regelui care aducea la cunoștința credinciosului său Petru Heemfy că a dat drumul țarului de la Vidin pe *chezășia voievodului Vladislav* și a *despotului Dobrotici*, hotărând să-i restituie țara cu condiția ca Sracimir să-i încredințeze ca ostatici două fete ale sale. Astfel se văzu regele silit să părăsească "de bunăvoie capul de pod din Bulgaria și să se resemneze cu stăpânirea Banatului timișan".

3. Bătălia cu ungurii la cetatea Dâmboviței

Eșuarea planului de cruciadă contra turcilor și pierderea Banatului bulgăresc erau încercări grele și dureroase pentru mândria angevină a regelui Ludovic. De dragul cruciadei el uitase de Banatul oltean, ca și de districtul de Făgăraș pe care îl ocupase voievodul Vladislav deopotrivă cu părți din Amlaș. Înfrângerea politică și militară suferită în Bulgaria se cerca reparată în Transalpina prin *recuperarea Banatului oltean* și a *districtelor de Făgăraș și Amlaș*. În scopul acesta regele se hotărî la un atac prin surprindere contra voievodului român. Atacul se produse deodată din două părți, regele căutând să pătrundă din Banatul timișan în Oltenia, iar voievodul Daciei transalpine năvăli de la nord cu o armată puternică, străbătând valea Dâmboviței până la cetatea cu același nume, care putea fi Târgoviștea, sau Bucureștii de astăzi sau, după cum cred unii, mai curând cetatea din munți de la obârșia Dâmboviței. Acolo oștirea ungurească se lovi în primăvara anului 1369 de împotrivirea oștenilor munteni de sub comanda pârcălabului – *comes* – Dragomir, care, atrăgând pe unguri "în păduri și în munți", le aplică o lovitură nimicitoare. Cronicarul Kükülö, cunoscutul secretar al regelui Ludovic, relatează că voievodul Daciei transilvănene, *Nicolae*, înaintând fără grijă prin păduri și prin poteci foarte înguste, se trezi deodată lovit de mulțimea vlahilor din păduri și din munți, rămânând mort împreună cu locțiitorul său Petru, cu Deseu zis Vas, cu Petru Ruffus, pârcălabul cetății de Baltă, cu secuii Petru și Ladislau și cu alți numeroși ostași și nobili de seamă. Iar câți mai rămăseseră cu viață din oastea ungurească se puseră pe fugă, fură urmăriți de vlahi prin locuri noroioase și mlaștini și uciși în cea mai mare parte.

Catastrofa oștirii ungare din preajma cetății Dâmbovița s-a întâmplat înainte de 7 iunie 1369. Ea poate fi comparată în grozăvia și în consecințele ei numai cu înfrângerea

regelui Carol Albert de la *Posada* din 1330. La vestea ei regele Ludovic se cutremură întru atâta, încât nu mai continuă campania în Banatul oltean, ci făcu pace cu Vladislav, recunoscându-i stăpânirea asupra districtelor de Făgăraș și Amlaș, mângâindu-se doar cu iluzia raportului de vasalitate a acestuia față de coroana ungară. Iar voievodul învingător îi și făcu pe plac, intitulându-se într-un act Domn și stăpânitor din grația lui Dumnezeu și a regelui Ungariei – *Dei gratia et regis Hungariae.*

Între timp puterea turcească începu să se afirme tot mai amenințător în Balcani. În septembrie 1371 sultanul Murad repurta la *Cirmen* în fața Adrianopolului o strălucită izbândă asupra sârbilor, deschizându-și astfel drumul cuceririlor sale spre Salonic, Tesalia, Epir și Albania. În toamna anului 1372 arhiepiscopul de Neapole comunica Papei la Avignon că turcii au câștigat o mare victorie asupra unor popoare din Grecia, Vlahia și Rascia, adică Serbia. Se pare că pe informația aceasta se întemeiau aceia care susțin că la Cirmen ar fi luptat și contingentele române ale lui Vladislav. Părerea aceasta este însă greșită, întrucât relația aceasta se referă mai curând la *vlahii din Pind.*

Totuși, voievodul Vladislav era foarte preocupat de primejdia turcească care începu să bată și la poarta țării sale. Arătasem mai sus că el cinstise pe comitele Ladislau de Dobâca cu moșii și sate în districtul Făgărașului pentru participarea sa în lupta contra turcilor. Alianța sa cu despotul Dobrotici îl punea însă pe gânduri, fiindcă aceasta nu excludea un atac inopinat contra țării sale. De aceea el căută să ocupe din vreme capul de pod de la *Nicopole* din fața *Turnului* de la Măgurele, căutând poate chiar să intre în legături directe cu *Murad-bei.*

Politica aceasta de largă prevedere trezi însă bănuiala regelui Ludovic, bănuială ce fusese împărtășită și de Papa Grigore al XI-lea. În 1373 regele opri pe neașteptate importul de sare din Transalpina și acceleră lucrările de fortificare a *Orșovei.* În anul următor regele comunică papei că la cunoștința sa ajunseseră multe zvonuri despre voievodul Vladislav și despre turci care se zic a fi confederați. Se mai spune și aceea că "voievodul Vladislav este așezat la *Nicopole*". La informația aceasta Papa dispuse să se oprească exportul de arme pentru Transalpina, pentru că voievodul ei s-ar fi înțeles cu turcii. Aceasta a fost ultima știre de interes politic cu privire la domnia lui Vladislav.

4. Desăvârșirea organizării bisericești

Arătasem mai sus că după normele canonice o mitropolie nu putea rămâne multă vreme fără episcopii sufragane. Patriarhul *Calixt* se și grăbi a-și desemna candidați pentru aceste episcopii în persoanele dichiofilaxului bisericii constantinopolitane *Daniil Kritopoulos* și a lui *Anthimie.* Voievodul Alexandru refuză să primească pe candidații patriarhiei considerând desemnarea patriarhului ca o impunere de sus pe care el nu înțelegea să o accepte. În zadar chemă patriarhul pe mitropolitul Iachint la Constantinopol pentru a-i impune voința sa. Acesta însă, sfătuit de domn, nu dădu urmare chemării patriarhale sub pretext de boală și de bătrânețe. Și așa se tot amână înființarea episcopiei sufragane până pe timpul domniei voievodului Vlaicu sau Vladislav. În tot timpul acesta dichiofilaxul Daniil rămăsese în țară pentru a-i deprinde moravurile și a câștiga încrederea Domnului și a boierilor.

În 1370 voievodul Vladislav, încredințându-se astfel despre vrednicia acestuia, îl trimise însoțit de delegații săi la Constantinopol ca să ceară binecuvântarea patriarhului pentru hirotonisirea lui Daniil în episcop sub numele de *Antim.* Patriarhul satisfăcu cererea domnului muntean, hirotonisind pe Antim în episcop al unei părți a Ungrovlahiei, care nu era decât *Banatul oltean.* Că în adevăr Antim fusese hirotonisit pe numele noii eparhii a *Severinului* rezultă din titulatura urmașului său Atanasie care se numea *mitropolit al Severinului.* Titlul de mitropolit nu trebuie să surprindă, pentru că acest titlu revenea în vremea aceea episcopilor care-și aveau reședința în vreo capitală de țară sau de provincie. Or, Severinul mai era considerat drept capitala Țării Severinului care corespundea *Banatului oltean.* Așa fiind, nu încape nici o îndoială că episcopul Antim de Severin nu era decât sufraganul mitropolitului Iachint de la Argeș. De aceea noul episcop trebui să făgăduiască solemn patriarhului că va iubi, va cinsti și va fi prieten mitropolitului său Iachint.

După indicația unui act descoperit de curând în arhiva mănăstirii Cutlumus din muntele Athos, mitropolitul Iachint ar fi murit la adânci bătrâneți în anul 1372. Urmașul lui Iachint pe scaunul mitropolitan de la Argeș a fost *Hariton,* care se distinsese ca bun cărturar și bun administrator în funcția sa de stareț al mănăstirii Cutlumusului. Alegerea sa s-a făcut cu aprobarea și consimțământul lui Vladislav și al țării, Domnul rezervându-și dreptul

suveran de a investi chiriarhii țării cu cârja arhierească.

Deodată cu așezarea bisericii românești pe vechile ei temeiuri canonice s-a ajuns la un acord și cu biserica credincioșilor catolici din Țara Românească. Aceștia trăiau în comunitățile săsești din Câmpulung, Curtea de Argeș, Târgoviște și alte localități din țară, având pretutindeni și cloașterile sau mănăstirile lor. În cele duhovnicești comunitățile catolice se găseau la început sub jurisdicția episcopului de la Alba Iulia, iar fundațiile diverselor ordine călugărești ascultau de priorii acestor ordine din străinătate. În larga sa înțelepciune politică voievodul Vladislav își dăduse seama că un episcop catolic cu sediul la Argeș sub ochii săi era de preferat unui episcop cu reședința în afară. De aceea, încă la 25 noiembrie 1369 el consimți la numirea unui episcop catolic la Argeș, recomandând latinilor din țară să asculte de sufraganul pe care-l va recunoaște după datina predecesorilor și a preaiubitului său tată, răposatul Alexandru. Noul arhiereu catolic al Argeșului al cărui nume nu ni s-a păstrat era sufraganul episcopului Dimitrie din Alba Iulia. Pentru noul episcop se construise la Argeș o cetate episcopală și o biserică catedrală, unde la 1380 rezida episcopul *Nicolae Antoni* din ordinul predicatorilor dominicani, în dependență de episcopia de la *Kalocsa*.

5. Fundarea mănăstirii Vodița și îndrumarea vieții monahale

Prin crearea *episcopiei de Severin*, voievodul Vladislav a desăvârșit opera de așezare a vieții bisericești pe temeiuri canonice. Această operă nu putea fi însă completă fără normalizarea *vieții monahale*. Sihăstrii și schituri vor fi existat din vechime în Țara Românească. Călugări ambulanți de la Sf. Munte, de la patriarhiile din Orient și de la mănăstirile bulgare și sârbe din Balcani vor fi colindat țara în lung și în lat adunând milostenii pentru chinoviile lor. Mulți din ei se vor fi așezat și în țară, în locuri ferite de zgomotul lumii, sălășuind în peșteri și codri seculari neatinși de secure. Alții vor fi îndeplinit slujbele religioase la sate și orașe, botezând pruncii, binecuvântând căsătoriile și prohodind morții. O viață monahală organizată după normele canonice pare să nu fi existat înainte de organizarea vieții de stat și de restaurarea jurisdicției canonice a bisericii de mir. De îndată ce s-a ajuns la înfăptuirea acestor opere premergătoare s-a trecut și la rânduirea vieții monahale.

Îndrumătorul vieții călugărești în Țara Românească a fost călugărul *Nicodim*, grec – grecic – fiu de grec, iar maica sa sârboaică, originar din *Castoria* macedoneană. Cinul călugăresc îl primise la muntele Athos, centrul monahismului ortodox, ajungând curând stareț acolo. Se poate ca noul mitropolit *Hariton*, venit și el de la Sfântul Munte, să-l fi recomandat lui Vladislav, care-i îngădui așezarea în țară. După tradiție, prima sihăstrie trebuie să fi fost la *Prislop* în *Țara Hațegului*, de unde cobori apoi la Vodița, lângă Verciorova. Acolo ridică Nicodim, cu cheltuiala voievodului, o frumoasă mănăstire, prima de felul ei în Țara Românească. Încrezător în vrednicia starețului Nicodim, Vladislav înzestră noua ctitorie cu moșii și venituri, cu veșminte și cărți bisericești și cu bogate obiecte de cult, precum se vede aceasta din însuși actul de danie ce ni s-a păstrat. Iată cuprinsul lui:

„Eu cel întru Hristos Dumnezeu, binecredinciosul voievod Vladislav, din grația lui Dumnezeu Domn a toată Ungrovlahia, binevoitam, după îndemnul dumnezeiesc, a înălța mănăstire la Vodița în numele marelui și purtătorului de Dumnezeu, Antonie, ascultând pe cinstitul dintre călugări Nicodim.... De la Domnia mea cheltuiala și dăruirea iar cu munca lui Kir Nicodim, și a fraților lui, am zidit și am zugrăvit, și pe cât au îngăduit timpurile am dăruit acuma: un tetra-evanghelier ferecat în argint și aurit, o cădelniță de argint, vase sfinte de argint, odăjdii preoțești de mătasă, o pereche dvere de cambă, cât trebuie bisericii, un epitrahir cu recuvițe brodate cu fir de argint. Apoi satul Jidovștița, slobod de toate dările și muncile domnești și de oaste și peste tot ohabă de toate gălețile câte vor fi de la satul lui Costea pe Topolniț și la Dunăre venitul domnesc de la 8 vârșii și virul din mijloc cu toate și Dunărea de la padina nucului până la puntea cea de sus care duce la Rusciva și Vodița cea mare pe amândouă laturile cu nucii, cu livezile și cu Terovățul, cu silistra Bahnei. După toate acestea, la fiecare praznic al sfântului și purtătorului de Dumnezeu Antonie 1000 de perperi, 12 burdufe de brânză și 12 cașcavaluri, o majă de ceară, 12 postavuri de mantale, 12 părechi de încălțăminte și 12 cergi. Aceste toate hotărându-le și dăruindu-le pe fiecare an din casa Domniei Mele, iarăși am așezat Domnia mea după sfat, ca după moartea lui Kir Nicodim să nu fie volnic a pune în locul acela stareț nici domnul, nici arhiereul nici careva altul, ci cum va zice Kir Nicodim și cum va așeza, așa să țină călugării care sunt acolo și ei singuri să-și pună stareți. Și acestea toate rog pe toți urmașii să nu le schimbe, iar cine se va încerca să le schimbe

sau ceva măcar din ele, pe acelea să-l bată Domnul Dumnezeu și prea Cinstita sa Maică și Sfântul și mare purtător de Dumnezeu Antonie și aici și în veacul vecilor, Amin. Eu Vladislav-Voievod cu grația lui Dumnezeu Domn".

Prin actul acesta de donație, Vladislav recunoscu starețului Nicodim dreptul de a desemna pe urmașul său la conducerea mănăstirii fără amestecul Domnului și al arhiereului locului. Desemnarea starețului urma să fie primită de conventul călugăresc, care avea în seama sa administrația autonomă a bunurilor mănăstirești. Dispozițiile acestea au devenit normative și pentru mănăstirile din țară, ca bunăoară *Tismana*, al cărei pomelnic pune pe voievodul Vladislav în fruntea ctitorilor. Din îndemnul lui Nicodim începu ridicarea acestei mănăstiri cu cheltuiala lui Vladislav. Clădirea fu continuată de fratele său *Radu*, și terminată de fiul acestuia *Dan*. Voievodul Vladislav a continuat lucrările de la biserica domnească de la Curtea de Argeș, punând la îndemână bogate mijloace materiale. Dărnicia lui Vladislav se manifestă și față de mănăstirea Cutlumus din Sf. Munte, căreia îi făcu un dar de 1200 de perperi. Drept recunoștință pentru acest dar, mănăstirea păstrează portretul Domnului român.

6. Viața economică și comercială

Din actele și documentele multe, puține, câte ni s-au păstrat de la voievodul Vladislav, ne putem face o imagine și despre viața economică și comercială din Țara Românească din timpul său. Îndeletnicirea principală a locuitorilor era agricultura și creșterea vitelor, se cultiva grâul și meiul, care se măsurau cu găleata. În regiunea de dealuri se găseau livezi de nuci și pruni. Brânza se conserva în berbințe, dar și în burdufuri făcute din stomacuri de animale și din piei de capră. Pescuitul cu vârșii de nuiele se făcea atât în bălțile Dunării, cât și în râurile din interiorul țării. Ceara și mierea se cântăreau cu maja, cuprinzând 100 de ocale, precum și pieile de animale și peștele sărat satisfăceau consumul intern și ajungeau și pentru export.

Principalul produs de export în țările balcanice era sarea, precum se vedea aceasta din oprirea exportului de sare ordonat la 1377 de regele Ludovic, ca măsură de represalii contra lui Vladislav. Produsele țării – cereale, miere, ceară, piei crude, pește ș.a. găseau căutare și la negustorii genovezi, care vâsleau pe Dunăre în sus până la Isaccea și *Vicina*, până unde ajungeau încă înainte de fundarea statului muntean. Spre aceste porturi se scurgeau produsele din Țara Românească, pe care încă de la 1281 le încărcau vasele genovezilor. Dintr-un raport genovez aflăm că în intervalul de la 1 iulie pînă la 16 august 1281 la Genova se încheiaseră nu mai puțin de 27 de facturi de mărfuri cu destinația Vicina în valoare de 3.241 perperi, sumă care intra în parte și în vistieria voievodului Vladislav. Vasele genoveze veneau încărcate cu manufacturi italiene care găseau căutare în țară. La Vicina, genovezii își aveau depozitele lor de mărfuri.

Un alt centru comercial important era *Isaccea*, pe care la 1331 geograful arab *Abulfeda* o arată ca un oraș în Țara Vlahilor, adică în Țara Românească. *Brăila*, care apare sub voievodul Vladislav ca important centru comercial pe țărmul stâng al Dunării este de bună seamă o așezare cu mult mai veche. Numele localității stă în legătură cu numele presupusului ei întemeietor *Braie* sau *Brăilă*. Turcii i-au zis *Ibrail*, precum tot ei au făcut din numele localității *Smil* un *Ismail*.

La import intrau în țară unelte agricole, arme, harnașamente și manufacturi de tot felul. Acestea se importau din principalele centre industriale din Dacia transilvăneană, care erau *Sibiul* și *Brașovul*. Orașele acestea aveau din vechime – *ex antiquis* – privilegii comerciale în Țara Românească, conferite lor de Vladislav. În privilegiul de comerț conferit la 28 ianuarie 1368 brașovenilor se prevăd stațiuni vamale la *Câmpulung*, *Slatina* și *Brăila*, fixându-se și taxele vamale. Pentru înlesnirea tranzacțiilor comerciale circulau în țară bani străini, *denari* ungurești și *perperi* bizantini. La 1392 se amintește de *"perperi di Valachia"*. Voievodul Vladislav bătu și monede de argint cu stema țării și a familiei sale purtând pe avers inscripția – *M. Ladislai Waivode* , iar pe revers: *Transalpini*. Vladislav este considerat întemeietor al *monetăriei* – *heraghie* sau *hereghie* – naționale.

Veniturile statului proveneau din vămi, din monopolul domnesc asupra ocnelor de sare, din taxe de la străini și din diverse alte venituri și folosinți. Bugetul statului nu era încă separat de venitul voievodului, ci constituiau o vistierie comună care se alimenta și din îmbelșugatele venituri ale vastelor domenii domnești, cuprinzând terenuri arabile, păduri, pășuni de munte și altele. Așa se explică larga munificență și din străinătate.

Voievodul Vladislav era căsătorit cu *Cherana* sau *Cherata*, despre care nu cunoaștem decât numele și care nu i-a dăruit moștenitori. De aceea în domnie îl urmă fratele

său *Radu*. Ultima mențiune documentară despre Vladislav o avem din 1374, iulie 6. Sunt indicii că în 1377 domnea fratele său *Radu*, astfel că moartea sa trebuie să se fi întâmplat în intervalul din 1374 - 1377. Nu cunoaștem cu siguranță nici locul unde au fost așezate osemintele sale spre veșnică odihnă. Un fragment de inscripție descoperit în biserica domnească de la Curtea de Argeș ar părea să indice că mormântul său se găsește acolo, în mijlocul bisericii. Mai puțin probabilă este părerea acelora care cred că voievodul Vladislav ar fi fost înmormântat la Tismana, unde hrisovul de la voievodul Dan din 1385 nici nu-l amintește ca ctitor. În literatură, Vladislav apare sub numele de *Vlaicu Vodă*.

7. Domnia voievodului Radu I zis Negru

Personalitatea istorică a voievodului Radu I este învăluită în mister. Tradiția istorică cuprinsă în *Viața Sf. Nicodim* îl arată ca fundator al Tismanei pe fratele lui Vladislav și anume pe *"Radu Vodă ce se zice Negru"*. Iată indicația care duce la identificarea legendarului *Negru Vodă* cu voievodul *Radu I*, fiul lui Alexandru și fratele lui Vladislav I. Mărturiile scrise din timpul său nu ne arată nici anul în care și-a început domnia și nici când și-a dat obștescul sfârșit. La urcarea sa pe tron se repetară aceleași neînțelegeri cu regele Ungariei ca și la începutul domniei fratelui său Vladislav. Regele Ludovic încercă să reducă puterea suverană a voievodului în țara sa la situația de supunere și ascultare a voievodului unguresc din Dacia transilvăneană, ceea cc trezi energica împotrivire a noului Domn. Se pare că voievodul Radu intervenise și în turburările de la Vidin, ocupând trecător cetatea și ținutul Vidinului. Aceasta ar rezulta din cuprinsul unei inscripții descoperite la Curtea de Argeș, în care Radu apare cu titlul de: *Domn singur stăpânitor al Ungro-Vlahiei, al Vidinului și al oblastiei Vidinului*. O cronică italienească amintește de campania regelui Ludovic din vara anului 1377 contra lui *"Radano principo di Bulgaria infidele"*. Se presupune că numele de Radana ar fi identic cu Radu. În cazul acesta inscripția de la Argeș ar găsi adeverirea cuvenită. Și accasta cu atât mai mult cu cât în folclorul bulgar și sârb se face mențiune și de voievodul *Radu*, care ar fi intervenit în luptele dintre frații Sișman și Sracimir, țarii Bulgariei împărțite.

Că raporturile dintre voievod și rege erau atunci destul de încordate se vede și din adresa regelui Ludovic către brașoveni, din 19 noiembrie 1377, cărora le promite reducerea taxelor de vamă - "dacă așa nădăjduiește, Transalpina va ajunge în mâinile sale". Dar speranța regelui nu s-a îndeplinit, fiindcă voievodul Radu a continuat să rămână stăpân în țara sa. Raporturile normale între ambele țări nu se restabiliră nici în anii următori, fiindcă în 1382 regele oprea negustorii străini de la Sibiu să treacă cu mărfurile lor în Țara Românească iar pârcălabul de Orșova primi instrucțiuni severe să vegheze "zi și noapte" la granița de răsărit și să raporteze imediat despre cele ce se petrec acolo.

În condițiile acestea era firesc ca posesiunile domnești de dincolo de munți să fie amenințate de unguri. Despre districtul Făgărașului nu avem nici o știre, dar despre Amlaș știm că la 1383 regina Maria, fiica regelui Ludovic, îl considera drept "posesiune a sa regală" și-l donă împreună cu "satele românești" Săliștea, Tilișca, Sibiel și Cacova episcopului catolic din Alba Iulia. Moartea regelui Ludovic întâmplată la 1382 și luptele pentru succesiunea tronului ungar împiedicară pe unguri de a recurge la măsuri mai drastice contra lui Radu. Ei trebuiră să se mulțumească cu recunoașterea formală a suzeranității ungare din partea voievodului Radu, în condițiile în care aceasta fusese recunoscută și de fratele său Vladislav.

8. Viața culturală și artistică în timpul domniei lui Radu I și necropola domnească de la Curtea de Argeș

În vechime sătenii își construiau casele și le împodobeau după placul lor. Îmbrăcămintea și-o confecționau ei înșiși din pieile de animale domestice pe care le creșteau în gospodăriile lor sau din blănurile fiarelor sălbatice, pe care le vânau. Din firele de in și cânepă, dar și din firele de lână toarsă, țăranca țesea pânza sau panura de care avea nevoie pentru îmbrăcămintea de corp.

Cu liniștea vremurilor, după potolirea năvălirilor barbare, începuse să se înfiripe o clasă de oameni mai înstăriți, care năzuiau spre o viață mai largă și mai lesnicioasă, clădindu-și case mai confortabile și procurându-și haine mai alese, cu un cuvânt împrejurările mai prielnice treziră și la români gustul pentru frumos care să-și găsească expresie în lucrări de artă. Lucrările acestea se manifestară mai întîi în *clădirile publice* și în *ornatele bisericești*. Casele de rugăciune, care la început se distingeau de cele ale credincioșilor prin

înfigerea unei simple cruci pe acoperiș, începură să primească forme mai dezvoltate, crucea ridicîndu-se pe un turn, ușile și ferestrele devenind mai largi, iar iconostasul care despărțea altarul de locul rezervat credincioșilor fu împodobit cu icoane sfinte, plăzmuite și acestea, la început, de zugravi, sau aduse de călugări ambulanți tocmai de la Sf. Munte.

Cu închegarea statului în cursul secolului al XIV-lea s-a început și clădirea *bisericilor de piatră* și chiar din *cărămidă arsă*, precum se vede din folosirea acestor materiale de construcție la biserica din Câmpulung, la Curtea de Argeș – curtea domnească – sau la mănăstirea de la Vodița. Pentru construcția acestor lăcașuri s-au angajat meșteri străini din sudul Dunării dar și din orașele din Dacia transilvăneană unde trăiau meșteșugari sași foarte iscusiți. Astfel s-a deșteptat și la români gustul pentru arta arhitectonică care atinsese atât în Orient, cât și în Occident culmea dezvoltării ei în stilul bizantin și cel gotic.

Năzuințele acestea artistice găsiră în voievodul Radu de la Argeș pe unul dintre susținătorii lor cei mai ferventi. Cu sprijinul lui s-a ridicat la *Tismana* frumoasa mănăstire cu biserică și chilii de zid.

Dar opera șa cea mai măreață și desăvârșită este *biserica domnească de la Curtea de Argeș*, care fu terminată și împodobită cu fresce din îndemnul său. Arhitectura bisericii este în adevăr o *capodoperă a arhitecturii bizantine din secolul al XIV-lea.* Stilul bizantin este caracteristic prin brâiele de cărămidă și de piatră din zidărie și din baza turlei în formă de cruce, care o leagă cu corpul clădirii. Frescele care împodobesc biserica pe dinăuntru și pe dinafară prezintă o frapantă asemănare cu pictura bisericii *Chora* din Constantinopol, azi geamia *Kahrie*.

După mutarea reședinței domnești și a scaunului mitropolitan la Târgoviște și apoi la București, curtea domnească împreună cu dependințele ei căzură în ruină, iar mult din materialul ei fu ridicat de locuitori și folosit pentru zidirea de clădiri particulare. Însăși biserica cu cripta domnească căzu pradă ruinei și sărăciei. La 1750 mitropolitul Neofit încercă să restaureze biserica, lărgindu-i ferestrele și zugrăvind pereții cu zugrăveli proaspete, aruncate peste cele vechi la fresce. La 1788 biserica a căzut pradă unui violent incendiu. La 1827 urmă o nouă restaurare a bisericii, când zugravul *Pantelimon* aruncă o a treia zugrăveală peste cele *două* anterioare. Din porunca principelui Bibescu, biserica a fost restaurată din nou la 1843, dar cu toate acestea după câteva decenii zidăria amenința să se prăbușească, când la 1894 interveni Comisiunea monumentelor istorice, care începu opera de restaurare a bisericii. Concomitent cu consolidarea zidăriei s-au făcut în 1920 și săpături în interiorul bisericii, unde s-a descoperit *cripta domnească cuprinzând 14 morminte.*

La mijlocul bisericii, sub policandrul cel mare, s-a găsit primul mormânt domnesc, care este, fără nici o îndoială, mormântul voievodului Vladislav, care a terminat *opera arhitectonică* a bisericii, lăsând în seama fratelui și urmașului său *împodobirea bisericii cu minunatele ei fresce* care trezesc admirația lumii întregi. Sarcofagul de lângă stâlpul din dreapta acoperit cu o mare lespede sepulcrală păstrează rămășițele pământești ale voievodului *Radu* care a săvârșit pictura. Deasupra acestui mormânt se face de sute de ani în ziua Sf. Nicolae parastasul pentru pomenirea ctitorilor bisericii după vechiul ei pomelnic, care începe cu *Radu*, pe care *Viața Sf. Nicodim* îl numește *Radu-Negru*, *Negru Vodă* al tradiției istorice. Lângă mormântul lui Radu se găsește mormântul soției sale *Ana*, care în călugărie primise numele de *Calinichia*. Celelalte morminte cuprind osemintele diverșilor membri ai familiei domnești, între care unul al prințului *Voislav*. Toate mormintele, afară de unul singur, cel al lui Radu, au fost profanate, astfel că în ele nu s-au găsit decât oasele goale.

La deschiderea mormântului cu osemintele voievodului *Radu*, acestea s-au găsit învelite într-o *tunică de mătase purpurie* cu *nasturi de aur* pe care se putea distinge încă stema Basarabilor. Un *cordon* cu *ornamente de mărgăritare* încingea mijlocul, iar *paftaua de bronz* ce-l închidea are forma unui *castel medieval*, având în fața portalului un balcon în care tronează o lebădă cu capul de zână, flancată la dreapta și la stânga de chipul unui bărbat și al unei femei.

Capul era încununat cu o minunată *diademă de mărgăritare*, iar degetele purtau mai multe inele, între care două mai mari, cu inițialele *Al. Ma.*, probabil *Alexandru și Maria*, numele părinților săi. Unul era împodobit cu un diamant, iar altul cu o piatră antică. Dintre inelele mai mici unul avea un *rubin montat într-o ghiară de vultur*. Pe unul dintre inele stă scris în limba latină: *Ave Maria, gratia plena, Dominus tecu...* Iar pe altul incrustat versetul din Evanghelie: *Jesus autem transiens per medium illorum, ibat*. Mâinile încrucișate pe piept erau legate cu o *frânghie împodobită cu crucea patriarhală în mărgăritare*. Vestmintele garnisite și obiectele de artă de *proveniență*

napolitană, patria suzeranilor angevini, dau dovadă de strălucirea curții domnești de la Argeș care putea rivaliza cu cele mai de seamă curți regale din apus. O asemenea strălucire nu putea fi opera unei singure generații, ci ea trebuie să fi fost precedată de năzuințele spre lumină și cultură ale multor generații, *ale căror muncă anonimă și spirit de creație se cufundă în negurile vremurilor de dinainte de Basarabi*.

Din actul de danie al voievodului Vladislav pentru mănăstirea Vodița am văzut cum fusese înzestrat sfântul lăcaș cu vase sfinte pentru săvârșirea cultului și cu odăjdii de mătase și de cambă brodate cu fir de aur și argint. De o înzestrare și mai bogată se va fi bucurat și biserica domnească de la Argeș, catedrala mitropolitană a Țării Românești. Între darurile Voditei se află și un tetraevangheliar ferecat cu argint aurit despre care însă nu ni se spune dacă era manuscris pe pergament sau tipărit. Cu asemenea cărți rituale fusese de bună seamă înzestrată și biserica mitropolitană de la Argeș, care însă nu ni s-au păstrat.

O *școală mănăstirească* pentru pregătirea *clericilor copiști și diacilor domnești* nu putea să lipsească de pe lângă mitropolia de la Argeș. Că o asemenea școală funcționa pe lângă noul sediu al mitropoliei de la Târgoviște, nu poate încăpea nici o îndoială, dat fiind că la începutul secolului al XVI-lea copiștii nu mai puteau prididi cu copierea cărților rituale, astfel că la anul 1508 se simți nevoia creării unei *tipografii*, prima de felul ei în raza mitropoliei Ungrovlahiei.

Grija voievodului Radu I pentru cele sfinte, larga sa influență pentru ctitoriile sale de la Tismana și Argeș, au făcut ca *numele* lui să fie *glorificat de călugări* mai presus decât cel al predecesorilor săi, adevărații întemeietori ai statului și ai ordinii canonice în biserică, și considerat de ei ca *descălecător al țării sub numele de Negru Vodă*. Starețul Nicodim de la Vodița căuta să împace mitul cu realitatea, numindu-l *Radu-Negru*.

Faima înțelepciunii sale trecuse curând departe peste granițele țării. Așa se explică faptul că *Windecke*, biograful regelui Sigismund al Ungariei, amintind în cronica sa de voievozii Dan și Mircea, îi numește fii ai lui *Pancratie cel Înțelept – Pankras der Weise*. Lespedea de pe sarcofagul său de la Argeș nu-i înseamnă numele și nici anul și ziua morții. Și cum nici alte izvoare nu ne dau nici o indicație, anul morții sale a rămas până astăzi necunoscut.

Biserica Episcopală Curtea de Argeş

Capitolul II

ÎNCEPUTURILE SUPREMAȚIEI OTOMANE ASUPRA ȚĂRII ROMÂNEȘTI

1. Invazia turcilor în Balcani și pătrunderea lor până la Dunăre
2. Intervenția voievodului Dan în luptele și rivalitățile din Bulgaria
3. Mircea cel Bătrân în lupta contra supremației turcești
4. Cruciada contra turcilor în 1396
5. Intervenția voievodului Mircea în luptele fratricide pentru succesiunea sultanului Baiazid I
6. Capitularea față de Poarta otomană

1. Invazia turcilor în Balcani și pătrunderea lor până la Dunăre

Turcii turanici au fost ultima seminție barbară pe carc stepele asiatice o revărsară asupra Europei. Ei constituiau ramura cea mai avansată din grupul etnic al turcomanilor care, desprinzându-se de acesta sub conducerea lui Osman, făcu să nască o nouă viață politică din ruinele imperiului selgiucizic al abasizilor. După numele căpeteniei lor, ei s-au numit *osmanlâi*, precum și predecesorii lor în Siria și Asia Mică se numeau, numai după conducătorul lor Selgius, *turci selgiucizi*. Pe la începutul secolului al XIV-lea, centrul puterii osmanlâilor se găsea la Brussa, în Anatolia, de unde ei, întemeindu-se pe corpul disciplinat al *ienicerilor*, începură să neliniștească cu expedițiile lor de pradă granițele imperiului bizantin. Mai mult chiar, partidele politice din Constantinopol începuseră să recurgă la concursul turcilor osmanlâi din vecinătate pentru înfrângerea adversarilor. Așa se întâmplă și la 1353, când împăratul *Ioan Cantacuzen* chemase turcii în ajutor pentru răsturnarea rivalului său, împăratul *Ioan Paleologul*. Cetele osmanlâilor care săriseră în ajutor se așezară la *Tzympe*, pe teritoriul bizantin, de unde bizantinii nu mai reușiră să-i alunge din țară. O întâmplare nenorocită spori primejdia turcească și mai mult. În ziua de 2 martie 1354 localitatea *Gallipoli* fu zguduită de un violent cutremur de pământ și prefăcută în ruine. Populația sinistrată se refugie în grabă pe vasele din port, biciuite și acestea de ploaie cu zăpadă.

Nenorocirea aceasta fu folosită de turcii emirului *Urcan* pentru a năvăli a doua zi după dezastru în Gallipoli și a pune stăpânire pe ruinele orașului fără să întâmpine nici o împotrivire din partea bizantinilor. Osmanlâii ocupară orașul, dreseră zidurile și se așezară de-a binelea. Din cetate turcii extinseseră stăpânirea lor și asupra regiunii din împrejurimi, cu năzuința necurmată de a lărgi teritoriul ocupat pe socoteala bizantinilor, a căror putere, pe vremea aceea, se mărginea aproape numai asupra capitalei Constantinopol și împrejurimile ei. În zadar încercă Papa să mobilizeze creștinătatea contra invaziei turcești. Popoarele balcanice, ca *bulgarii, sârbii, grecii, românii din Epir* și *albanezii* se dușmăneau prea aprig între ele pentru ca să-și unească forțele contra năvălitorilor osmanlâi, iar puterile occidentale păstrau încă prea vii în memorie insuccesele lor în lupta contra turcilor selgiucizi ca să se gândească la organizarea unei noi cruciade contra turcilor osmanlâi.

În condițiile acestea, turcii putură rămâne în Europa, lărgindu-și mereu stăpânirea lor pe seama vecinilor creștini. La anul 1359 sultanul Murad (1357 – 1389) își putu muta reședința de la Brussa la Adrianopol pentru a putea dirija mai ușor campaniile sale contra statelor creștine din Balcani. În septembrie 1371 turcii înfrânseră oștirea sârbească la *Cirmen* în fața Adrianopolului, deschizându-și astfel calea spre Salonic care căzu în mâinile lor la 1387. După doi ani se produse catastrofa sârbească de pe *Câmpul Mierlei – campus turdorum aut merularum* – sârbește *Cossovo-Polje*, prin care

soarta Serbiei era pecetluită pentru cinci secole și mai bine. Emirul *Murad* căzu, iar fiul său *Baiazid Ilderim*, adică *Fulgerul*, își continuă opera politică și o ridică la mare strălucire.

În drumul turcilor spre Dunăre mai rămaseră în picioare despotatul lui *Dobrotici* și țaratele bulgărești de la *Târnova* și *Vidin*, ale căror căpetenii, țarii *Sișman* și *Sracimir*, trăiau în cea mai aprigă dușmănie. De pericolul turcesc se sesiză din vreme regele *Ludovic* al Ungariei care încercă la 1368 să creeze, cu ajutorul voievodului *Vladislav* al Munteniei, în banatul Vidinului un puternic bastion contra năzuințelor turcești spre spațiul carpato-dunărean, precum s-a arătat mai sus.

Acolo avu loc prima ciocnire a românilor cu turcii. La ajutorul românilor recursese țarul Sișman contra ungurilor. La *Vidin* interveni în luptă de partea creștinilor și despotul Dobrotici care își vedea grav amenințat de turci despotatul său maritim. Cum primejdia turcească se apropia tot mai mult de granița Țării Românești, era firesc ca domnitorii acestei țări să se preocupe în mod serios de ea. Voievodul *Vladislav* angajase pe la 1372 tratative cu emirul de la Adrianopol, tratative care fură continuate și de fratele său, *Radu I*, ca și de urmașul acestuia, *Dan I*.

2. Intervenția voievodului Dan în luptele și rivalitățile din Bulgaria

Un act domnesc din 27 iunie 1387 arată că voievodul Radu I lăsase în urma sa doi fii și anume *Dan* și *Mircea*. În domnie îi urmă firește fiul mai mare, care la 3 octombrie 1385 semnă un act de danie pentru mănăstirea Tismana, ctitorie începută de părintele său. La această dată Radu I era mort, iar fiul său Dan I ocupase tronul pe care-l păstră numai scurtă vreme, fiindcă în 1387 pe tronul Țării Românești se găsea fratele său Mircea. Domnia lui Dan cade deci între anii 1385 și 1387. Din puținele informații contemporane, câte ni s-au păstrat asupra scurtei sale domnii, rezultă că voievodul Dan avea o fire războinică și revendicativă. O diplomă ungurească din 1390 amintește că Dan năvălise cu puternică oaste – *cum valido exercitu* – în *Banatul timișan* atacând cetatea *Mehadia – dictas tenutas castri Myhald invaserat*. Ostilitatea contra Ungariei pare să fi stat în legătură cu redobândirea districtelor de *Făgăraș* și *Amlaș*, pe care le găsim menționate în titlul fratelui său Mircea, la 1387. Dar atenția voievodului Dan era îndreptată și spre Dunăre, unde dușmănia dintre țarii bulgari Sișman și Sracimir continua în avantajul emirului turc de la Adrianopol, care pusese între timp stăpânire asupra țării lui Dobrotici de pe litoralul pontic.

Urmașul lui Dobrotici era fiul său *Ioan Dobricioglu*, care la 1387 semna tratatul comercial cu genovezii din Caffa. Curând după aceea turcii pătrunseră în despotatul dobrogean, silind pe despotul Ioan să treacă la legea mahomedană și ocupară centrele principale de la *Varna* și *Cavarna*, năruind astfel cetățile dunărene, dintre care cele mai însemnate erau *Chilia* și *Silistra*.

Pătrunderea turcilor la Dunăre nu convenea însă domnului muntean care căută să preîntâmpine primejdia, trecând Dunărea și ocupând cetățile *Silistra*, *Isaceea – Ishâqce* – pe lângă capetele de pod de la *Nicopol* și *Siștov* precum și *Chilia* și *Novoe Selo – Jeni-Sale*, *Novus Vicus* al romanilor, pentru a închide astfel drumul turcilor la Dunăre. Cronicarul turc *Neșri* arată că Silistra era cea mai însemnată dintre cetățile și orașele dunărene atât ca mărime, cât și ca strălucire a clădirilor, ca mulțime a populației și chiar ca fortificație. Era deci firesc ca intervenția voievodului muntean în sudul Dunării să fi jignit adânc ambiția țarului Sișman, care avea el însuși pretenții asupra acestor cetăți. De aceea el se ridică cu oaste contra voievodului pentru a-l alunga din Silistra. În cursul acestor lupte voievodul Dan căzu în captivitatea țarului bulgar, unde își găsi și moartea. Uciderea lui Dan de către țarul Sișman este adeverită de o veche cronică bulgară contemporană.

Observația cronicarului bizantin *Chalkokondylas*, care scria în a doua jumătate a secolului al XV-lea că voievodul Dan ar fi fost omorât de oamenii fratelui său Mircea, pentru a-i înlesni parvenirea la tron, nu corespunde adevărului. Cronica lui *Mihai Moxa* reproduce adevărul istoric când afirmă că Dan, fratele lui Mircea, a fost ucis de *"Sișman, domnul șcheilor"*. Și aceasta cu atât mai mult cu cât Mircea în hrisoavele sale face mereu mențiune de "sfânt răposatul fratele nostru Dan". Epitetul de "sfânt răposat" este binemeritat de

voievodul Dan I, care a fost primul Domn român care a căzut pe câmpul de onoare pentru afirmarea vechilor drepturi românești asupra *Dobrogei*, drepturi pe care fratele său Mircea urma să le apere cu tărie pentru a deschide țării sale drumul la mare.

În scurta sa domnie voievodul Dan a imitat dărnicia părintelui său Radu față de așezămintele mănăstirilor de la *Vodița*, *Cotmeana* și *Tismana*, terminând această din urmă mănăstire și dotând-o cu moșii și venituri din belșug. Se pare că tot el ar fi fost și ctitorul bisericii din *Râmnicu Vâlcea*, după cum ar indica o însemnare care amplifică numele Dan în Bogdan, grecește Teodor, darul lui Dumnezeu. Pomelnicul de la Câmpulung ne-a păstrat numele soției sale *Maria*. De la voievodul Dan I, ca și de la tatăl său Radu I, ni s-au păstrat și monede cu legendă slavonă.

Mircea cel Bătrân

3. Mircea cel Bătrân în lupta contra supremației turcești

Urmașul lui Dan I, fratele său *Mircea* (1387 - 1418) căută să se mențină în posesiunea capetelor de pod din dreapta Dunării. În urmărirea acestei politici, voievodul Mircea se izbi însă de împotrivirea țarului Sișman și a protectorului acestuia, sultanul *Baiazid Ilderim - Fulgerul*. Cum însă turcii erau angajați în lupte crâncene contra sârbilor, Mircea putu trece la consolidarea posesiunilor sale transdanubiene pe care parte le moștenise de la fiul lui Dobrotici, Ivancu, parte le cuprinse din teritoriul țarului Sișman. Dar îndată ce turcii înfrânseră rezistența sârbească, pe Câmpul Mierlei (1389), în anul următor, 1390, ei își îndreptară privirile asupra Bulgariei fraților Sișman și Sracimir de la Vidin, care le stătea în drumul extinderii stăpânirii lor până la Dunăre. Cronicarul turc *Sendedin* arată că la lupta contra turcilor ar fi luat parte și principii Valahiei și Bogdaniei. *Leunclavius* amintește însă numai de "vlahi" ca participanți la luptă, care nu puteau fi decât vlahii din Pind. Că Mircea ar fi luat parte la bătălia de pe Câmpul Mierlei, luptând contra turcilor, nu se adeverește. Dimpotrivă, în fața amenințărilor turcești, el căuta o apropiere față de noul sultan Baiazid (1389 - 1402) trimițându-i solii cu daruri și căutând să se asigure de prietenia lui. Pe calea aceasta ducele se putu menține în stăpânirea Silistrei și a celorlalte capete de pod de pe malul dobrogean al Dunării. În două acte latinești din 1390 și 1391 Mircea se putu intitula *despot al țărilor Dobrotici - terrarum Dobroticii despotus - domn și al cetății Silistrei - Trestri dominus*.

Prin cucerirea Serbiei puterea turcilor sporise prea mult pentru ca Mircea să i se fi putut împotrivi. În 1391 sultanul Baiazid coborî la Dunăre la Vidin, izgoni de acolo pe țarul Sracimir și încredință cetatea lui *Ferizbei*, dobândind astfel un punct de sprijin pentru cuceririle sale viitoare.

În anii următori (1392 - 1393) turcii reușiră să pună capăt și stăpânirii lui Sișman în Bulgaria centrală, cucerind *Sumla* și *Târnova*, capitala țaratului și instalând pretutindeni căpeteniile lor. Mai rămaseră în stăpânirea creștinilor, după relatările cronicarului turc Sendedin, doar castelele și cetățile pe care altădată, trecând Dunărea, le ocupase Muntenia în Bulgaria. Castelele și cetățile acestea erau *Nicopolea*, *Siștovul* și *Silistra*, pe care se îndărătnicea Mircea să le stăpânească.

Dar dacă și voievodul Mircea se împotrivi să le cedeze turcilor de bunăvoie, rivalul său *Vlad* - care trăia la cortul sultanului din Adrianopol, ce avea o poartă mai înaltă decât corturile și pașalele beilor, de unde derivă și numele de *Înaltă Poartă* pentru reședința sultanului - era un prinț din familia Basarabilor, probabil unul din fiii naturali ai voievozilor Vladislav, Radu sau Dan care, ridicându-se în fruntea boierilor nemulțumiți

cu domnia energică a bătrânului Mircea, se puse la dispoziția sultanului, sărutându-i mâna și cerșindu-i steag de domnie. La rândul său, sultanul Baiazid satisfăcu pretențiile lui Vlad, care cedă turcilor de bunăvoie posesiunile transdanubiene și recunoscu pe deasupra și supremația sultanului asupra Țării Românești, cu îndatorirea de a-i plăti și un tribut anual. În condițiile acestea atât de umilitoare pentru țară, pretendentul Vlad primi steag de domnie asupra Munteniei din mâinile sultanului Baiazid care, după ce ocupă în 1391 Silistra și Nicopole împreună cu celelalte castele muntene din dreapta Dunării, trecu în anul 1393 marele fluviu în Muntenia pentru a izgoni pe Mircea din scaunul domniei și a instala acolo pe vasalul său.

După mărturiile cronicarului turc *Urudsch* descoperite de curând, bătălia s-a dat la *Oghras* – Argeș – *Argys*, unde căzură mulți musulmani, ale căror leșuri fură aruncate în apă, noaptea, la lumina făcliilor aprinse. O cronică bulgară arată că râul se îmbibase cu sânge din cauza mulțimii leșurilor – *fluviusque sanguinis profluerat, propter magnam cadaverum copiam.* Bătălia s-a dat deci sub zidurile capitalei Curtea de Argeș, pe țărmul râului cu același nume și nicidecum la *Rovine*, lângă Craiova, cum s-a susținut greșit până acum. (Franz Babinger, *Begründe der Türkensteuer in den Donaufürstentümern*, în „Sudost-Forschungen", II, 1-2, 1943, p. 12 urm.). În cranccna luptă își găsiră moartea mulți creștini care luptau de partea turcilor. Deși bătălia rămase nehotărâtă voievodul Mircea nu mai continuă lupta, ci recunoscu supremația sultanului și se învoi la plata haraciului cuvenit porții.

Cronicarul Moxa spune că, ridicându-se Baiazid cu turcii contra românilor, se loviră de Mircea la Rovine și fu bătălie mare, cât se întuneca de nu se vedea văzduhul de mulțimea săgeților și mai pieri oastea lui cu totul, iar pașalele și voievozii pieriră toți; atunci pieriră Constantin Dragovici și Marcu Cralevici; așa se vărsa sânge de mult, cât erau văile crunte, adică apele Argeșului. Moxa arată că bătălia s-ar fi dat la Rovine, ceea ce nu corespunde adevărului.

Cu toate acestea sultanul ocupă o parte de țară cu capitala la Argeș și instală acolo pe protejatul său Vlad, care însă nu fu recunoscut de țară, ci se menținu numai cu ajutoare de la turci și ale unei clici de boieri nemulțumiți cu domnia lui Mircea. Voievodul Mircea se retrase în munți pentru a organiza rezistența contra năvălitorilor.

4. Cruciada contra turcilor în 1396

Invazia lui Baiazid în Țara Românească și instalarea acolo a unui domn vândut turcilor nu puteau să nu neliniștească pe regele Ungariei *Sigismund* (1385 – 1437) din casa Luxemburg, soțul Mariei, fiica mai mare a decedatului rege Ludovic de Anjou. De aceea, Mircea găsi ușor înțelegere la regele Sigismund, cu care la 7 martie 1395 încheie la Brașov un tratat de alianță contra turcilor. În virtutea acestui tratat regele se obligă să sară în ajutorul voievodului român, dacă acesta va fi atacat de turci. În schimb, Mircea se legă să însoțească cu oștirea sa pe rege în campania sa contra turcilor. Unitățile regale erau libere să treacă prin țara lui Mircea achitând însă costul proviziilor în bani gata. *Casus foederis* era dat chiar la încheierea tratatului, fiindcă anumite contingente de trupe turcești rămaseră în țară pentru susținerea și apărarea uzurpatorului Vlad pe care Baiazid îl ridicase pe tronul de la Argeș.

De aceea, Mircea nu mai ezită nici o clipă de a relua cu ajutorul regelui ofensiva contra turcilor pentru a-i alunga și a-și recupera tronul uzurpat de Vlad. Mircea se puse în fruntea oștirii și urmări pe turci până la *Turnu Măgurele* – turcește *Gule-Gulac*, pe care îl recuceri. În luptele acestea de la Dunăre căzură și căpeteniile creștine de care fac mențiune analele sârbești la data de 17 mai 1396, o dată adeverită și de mărturia unui act grecesc descoperit de curând la Constantinopol. Dar cu toată înverșunarea luptelor, uzurpatorul Vlad nu putu fi alungat de pe tronul de la Argeș, unde la 20 mai 1396 semnă actul omagial către regele Poloniei, Vladislav Iagello și către soția acestuia Hedviga, care după moartea surorii sale Maria (14 mai 1395), căsătorită cu regele Sigismund, se considera ca singura moștenitoare de drept a coroanei ungare. În actul omagial voievodul Vlad se intitulează Domn și singur stăpânitor al *Basarabiei*, pentru a accentua originea sa din neamul Basarabilor, întemeietorii statului muntean.

La reîntoarcere, oștirea lui Sigismund, din care făceau parte cei mai de seamă magnați de la curtea regală, fu surprinsă în munții

Pozata sau *Pazata* de plăieșii lui Vlad și decimată. Locul ciocnirii pare să fi fost la *Posada* ca și în 1330. Regele răsplăti mai târziu pe credincioșii săi pentru vitejia lor în lupta contra turcilor și a altor necredincioși și schismatici. N-au lipsit însă nici voci care învinovățeau pe Mircea ca autor al acestui dezastru al armatei regale.

Insuccesele acestea nu făceau decât să accelereze punerea în mișcare a marii cruciade contra turcilor, pe care regele Sigismund, care după moartea împăratului *Ruprecht* din palatinat ajunsese vicar general al imperiului german, o susținea. Noua sa demnitate îi spori autoritatea față de statele creștine din apus, care, admonestate și de Papa, nu mai ezitară de a-i oferi concursul. La apelul său răspunseseră cavalerii englezi sub comanda ducelui de *Lancaster*, apoi *burgunzii* cu *Jean de Nevers*, *savoiarzii* sub ducele *Amedeus al VII-lea* și *germanii* sub *Frederic de Hohenzollern*, străbunul dinastiei de mai târziu a României. Venețienii promiseră concursul lor pecuniar. Papa își dădu binecuvântarea la marea întreprindere creștină, iar împăratul bizantin *Manuel* promise a pune la îndemâna cruciaților toate mijloacele materiale, dar mai ales de informație de care dispunea. Regele Sigismund avea în jurul său floarea nobilimii ungare cu palatinii în frunte. Din Dacia transilvăneană porni voievodul *Stibor de Stiboricze* cu numeroasele contingente ale provinciei pentru a le uni cu oștirea regelui la Dunăre. Tot acolo ajunse și voievodul Mircea cu miile de arcași încercați în luptele cu turcii. După rapoartele contemporane oștirea creștină ar fi atins cifra de 100.000 de oameni, dintre care 60.000 călări și 40.000 pedeștri. În realitate însă numărul adevăraților combatanți nu era mai mare de cel mult 20.000 de oameni.

Trecând Dunărea dincoace de Porțile de Fier, cruciații se îndreptară spre Vidin pe care-l cuceriră fără prea mare împotrivire din partea turcilor. De acolo, înaintară prin Rahova spre *Nicopole*, care fu asediat timp de 15 zile. O cronică contemporană arată că oștirea creștină înainta în dezordine, mergând ca dobitoacele – *comme besties* – fără rânduială, ba zece, ba doi, ba douăzeci, fiind întâmpinați de "grindina" de săgeți care se desprindeau din lanțul de fier pe care-l formau cuceritorii. În felul acesta cruciații fură uciși în turmă – *par troupeaux* – pe măsură ce înaintau. Bătălia decisivă s-a dat în ziua de 28 septembrie 1396 și se termină cu înfrângerea sângeroasă a cruciaților.

Un martor ocular al bătăliei, *Hans Schiltberger*, care căzu în mâinile turcilor, dă informații foarte prețioase asupra ei. El arată că înainte de începerea bătăliei voievodul Mircea întreprinse în fruntea unui grup de o mie de arcași de ai săi o mișcare de recunoaștere spre a-și da seama de numărul turcilor și de pozițiile lor. În urma acestei acțiuni, voievodul român, luând parte la consiliul de război, aduse la cunoștința regelui că pozițiile turcilor sunt foarte tari și că numărul lor este foarte mare. De aceea se impunea multă prudență la atac, date fiind noile metode de luptă ale ienicerilor pe care dânsul le cunoștea din repetatele sale ciocniri cu aceștia. În consecință el ceru regelui voie de a întreprinde cu arcașii săi *primul* atac contra lui Baiazid. Regele Sigismund, apreciind justele observații ale Domnului român, era gata să accepte pro-punerile acestuia. Dar atunci – spune Schiltberger – se ridică ducele burgunzilor, *Jean de Nevers*, ca să declare că "dânsul nu și-a cheltuit sume imense de bani cu echiparea contingentului său de 6.000 de viteji, pentru ca altcineva, adică Mircea, să se poată mândri cu gloria primului atac." Iar în continuare Schiltberger povestește cum ducele Burgundiei se puse în fruntea vitejilor săi, cum atacă și cum izbuti să străbată prin primele două cete turcești. Ajungând la a treia linie de rezistență a turcilor, el se izbi de o împotrivire așa de pu-ternică, încât se văzu silit să se retragă. Dar turcii, care nimiciseră mai bine de jumătate din caii burgunzilor, îl înconjurară în grabă și-l făcură prizonier.

Continuând desfășurarea dramatică a bătăliei, Schiltberger zice că regele Sigismund, aflând despre acestea, luă alți oameni cu el și se repezi asupra unui grup de 12.000 de pedeștri turci, pe care-i bătu, nimicindu-i pe toți.

"În lupta aceasta a fost omorât calul *stăpânului meu Leinhard Richertinger* – zice Schiltberger – *și eu, sluga lui am alergat și i-am dat calul meu. Și eu am încălecat alt cal, care a fost mai înainte al turcilor. Și după ce fură sdrobiți pedestrașii, regele porni contra altei cete care era de călăreți. Văzând sultanul că regele a pornit asupra lui, era gata să fugă. Atunci voievodul Serbiei, numit despot, sări în ajutorul sultanului cu 15.000 de ostași buni, deopotrivă cu ceilalți comandanți de steaguri cu mare putere. Despotul se repezi asupra steagului regal, ceea ce determină pe regele Sigismund să bată în retragere și să fugă. Atunci veniră Hermann de Cilly și Hans castelanul de Nürenberg, luară*

pe rege, îl îndepărtară de câmpul de bătălie și-l însoțiră la o corabie, cu care să poată călători la Constantinopol. După plecarea regelui toți o luară la fugă. Călăreții și pedestrașii porniră cu toții spre Dunăre, pentru a trece în grabă pe celălalt mal, ceea ce deveni însă imposibil din cauza îmbulzelii a unui număr prea mare de fugari. Mulți dintre cei ce se îngrămădiseră în corăbii peste numărul celor ce puteau încăpea în ele, fură aruncați peste bord și se înecară în Dunăre. Mulți și-au încheiat viața pribegind prin munți până la istovire. Dar numărul cel mare de cruciați au căzut în prinsoarea turcească. Cei mai de frunte dintre aceștia erau ducele de Burgundia, doi seniori din Franța, apoi palatinul Ungariei și împreună cu aceștia încă mulți cavaleri și domni. Și eu, de asemenea, am căzut prizonier."

Cei mai mulți dintre prizonierii creștini fură uciși de turci. Numai puțini se putură răscumpăra cu sume de bani. Regele Sigismund navigă pe Dunăre în jos, iar de acolo pe mare la Constantinopol. El străbătu cu multe greutăți Marea Egeică și Adriatică, pentru a ajunge la Ragusa și de acolo în Ungaria. Voievodul Stibor izbuti să treacă Dunărea în Țara Românească, cu contingentele sale, deodată cu Mircea și arcașii săi munteni. În drum spre interiorul țării ei întâlniră în cale pe uzurpatorul Vlad, care încercă să le taie calea la *Cetatea Dâmboviței* de la șes care nu era alta decât *Bucureștii*. Aci uzurpatorul fu înfrânt și prins "cu soția, copiii și toată familia" și deportat în Dacia transilvăneană, unde nu se mai auzi nimic de el. În schimb, voievodul Mircea își reocupă tronul ca Domn recunoscut de toată Țara Românească.

În anul următor, turcii năvăliră în Muntenia cu gândul de a-l lovi pe voievod pentru îndrăzneala sa de a fi participat la cruciada contra lor. Mircea întâmpină însă pe năvălitor undeva pe Ialomița, îl bătu și-l alungă peste Dunăre. Din cetățile lor de acolo, ei nelinișteau mereu Muntenia și Mircea trebuia să fie mereu de veghe pentru a li se împotrivi și a-i respinge. Pentru a câștiga un punct de reazem în luptele acestea contra turcilor, Mircea se hotărî să clădească pe ruinele unor vechi fortificații romane, în fața Nicopolului ocupat de turci, pe malul opus al Dunării, o cetate, *Nicopolul cel Mic*, numit de cronicile noastre Nicopolul cel Mic sau Nicopoia sau Turnul, latinește *turris*, turcește *cule* – lângă Turnu Măgurele, mai jos de gura Oltului, o fortificație care nu are nimic comun cu Turnul lui Constantin cel Mare de la Celei, situat la 40 km mai sus de Turnu-Măgurele. Existența acestei cetăți muntene ne este confirmată documentar la 1394. Cu un an mai înainte turcii cuceriseră Bulgaria până la Dunăre. Împrejurarea aceasta trebuia să fi determinat pe Mircea să ridice cuvenitele fortificații pe malul stâng al Dunării, precum erau *Giurgiu* și *Turnu*.

Și astfel începu epoca luptelor necontenite cu turcii pentru apărarea țării, care dăinuiră mai bine de patru secole și jumătate. Însemnătatea istorică a voievodului Mircea rezidă în faptul că el, mai fericit decât contemporanii săi creștini din Bulgaria, Serbia și Albania, ale căror țări căzuseră sub călcâiul otoman, a izbutit să țină piept asalturilor turcești, în primul lor avânt, să le respingă cu vitejie și jertfă și să apere însăși ființa de stat a Țării Românești. Reputația sa războinică începu să străbată departe peste hotarele țării sale. În anul 1400 un raport nautic din Enos aducea la cunoștința venețienilor din Creta că o armată turcească de 60.000 de oameni ar fi fost nimicită de *românul Mircea – Mirco Vlachi* – astfel că nu mai rămăseseră decât 3.000 de supraviețuitori. Cifrele sunt incontestabil exagerate, dar faptul înfrângerii oștirii turcești de către ostenii voievodului Mircea rămâne o realitate.

5. Intervenția voievodului Mircea în luptele fratricide pentru succesiunea sultanului Baiazid I

În timpul marilor isprăvi războinice ale sultanului Baiazid în Europa se concentraseră nori grei de furtună contra sa în Asia. O nouă întrupare a *Ghinghis Hanului Temugin* se ridicase în persoana lui *Tamerlan* sau *Timur-Lenk*, adică *Timur cel Șchiop*, noua căpetenie a mongolilor care, unind hoardele asiatice ale mongolilor sub sceptrul său, cucerise Industanul, Iranul și Arabia, iar pe la 1400 se ridică cu putere contra imperiului otoman, care stătea în calea pătrunderii sale spre Apus. Sultanul Baiazid își dădu curând seama de marea primejdie cu care erau amenințate provinciile imperiului său din Asia Mică și de aceea el se grăbi a concentra toate forțele sale militare acolo, lăsând ducelui Mircea răgaz de refacere economică și reculegere politică. Ciocnirea sângeroasă dintre Tamerlan și Baiazid a avut

loc în ziua de 21 iulie 1402, la Angora, vechea *Anoyra* și actuala Ankara, capitala Turciei moderne. Că la această memorabilă bătălie ar fi luat parte și contingentele românești nu se adeverește prin nimic. Lupta a fost foarte înverșunată și ea a luat sfârșit prin înfrângerea turcilor și prin căderea sultanului Baiazid I în mâinile mongolilor. Acolo padișahul turc ar fi fost închis într-o cușcă și purtat prin toată Mongolia pentru a demonstra supușilor lui Tamerlan în ce hal ajunsese temutul său adversar. Sultanul Baiazid nu supraviețui decât un an de la această catastrofă. El muri în 1403, lăsând fiilor săi o succesiune contestată în Anatolia de mongolii învingători, iar în Balcani de popoarele creștine subjugate numai de curând.

Imperiul otoman trecea prin una din cele mai grele crize politice, fiindcă la amenințările din afară se asociară și luptele fratricide dinlăuntru. Baiazid lăsase în urma sa mai mulți fii care își disputau dreptul la succesiunea tronului. Fratele mai mare *Soliman* luase în stăpânire provinciile europene, câtă vreme fratele său *Mohamed* deținea provinciile din Asia Mică. Un al treilea frate, Musa, solicită sprijinul voievodului *Mircea* pentru dobândirea tronului tatălui său.

Mărturiile bizantine, deopotrivă cu cele turcești, arată că pretendentul Musa sosise la Mircea pe mare și că voievodul român, "marele erou necredincios", îi făgăduise tot concursul pentru dobândirea tronului de la Adrianopol. Din aceleași surse de informații aflăm că Musa concentrase la Silistra o oștire de partizani în fruntea căreia porni spre sud pentru a izgoni pe fratele său Soliman din scaunul domniei. În oștirea de cucerire se găseau numeroase unități comandate de un om de încredere și împuternicit al lui Mircea cu numele *Dan*. Nu cunoaștem toate peripețiile acestor lupte fratricide, știm numai că ele au continuat mai mulți ani și s-au terminat numai la 1411, când sultanul Soliman fu înfrânt și ucis, iar Musa proclamat sultan.

Timpul acestor lupte fu folosit de Mircea pentru consolidarea posesiunilor sale de la Dunăre. El întări cetatea Giurgiu și prefăcu așezarea din jurul ei într-un important centru comercial. La Giurgiu semnă Mircea tratatul comercial cu Polonia și Lituania, prin care negustorii acestor țări primeau privilegiul de a desface mărfurile lor pretutindeni în Țara Basarabilor, în toate orașele și în toate satele de la Dunăre, începând de la Porțile de Fier și până la Brăila. Tot atunci readuse Mircea sub stăpânirea sa și capetele de pod de pe malul drept al Dunării și îndeosebi Silistra, de unde pornise Musa contra lui Soliman. Într-o scrisoare adresată regelui, din Giurgiu, la 10 august 1409, voievodul român se intitula *"stăpânitor și al mai multor cetăți turcești"*. Între acestea se găsea, fără îndoială, și *Chilia*, fiindcă la 10 iunie 1415 Mircea se intitula *"domn și stăpânitor peste amândouă malurile Dunării întregi până la marea cea mare și al cetății Dârstorului despot"*.

Sultanul Musa nu s-a putut bucura însă multă vreme de domnia sa asupra imperiului otoman. Împotriva lui se ridică fratele său Mohamed, care stăpânea provinciile asiatice și dorea să restabilească unitatea imperiului. El putea întreține o acțiune de acest fel, fiindcă între timp Tamerlan schimbase direcția atacurilor sale spre *China*, murind în toiul campaniei din 1405. Bătălia dintre frați s-a dat lângă Sofia, la Ciamurli, în ziua de 5 iulie 1413, în care Musa își găsi moartea, fiind prins și sugrumat de fratele său învingător. Dar cu toate acestea, voievodul Mircea nu înțelegea să renunțe așa ușor la situația sa politică predominantă la Dunăre, căci îndată ce se ridică în persoana prințului *Mustafa* un nou pretendent la tronul din Adrianopol, Mircea nu ezită nici o clipă de a-i da concursul său militar. Dar încercările lui Mustafa de a cuceri tronul rămaseră zadarnice. Mustafa Celibi, cum îl numește un document muntean din 1415, fu bătut de Mohamed în 1416 și silit să se refugieze la Salonic, unde muri curând după aceea.

Înfrângerea lui Mustafa echivala cu înfrângerea lui Mircea, care urma să se aștepte la răzbunarea sultanului Mohamed I, care nu putea întârzia mult de a se produce. În anul 1417 sultanul începu campania de represalii contra lui Mircea. Capetele de pod muntene de la Durostor și Chilia fură curând cucerite de turci care, trecând Dunărea pe malul stâng, cuprinseră aci numeroase puncte de sprijin între care Turnu și Giurgiu erau cele mai însemnate. Tot atunci sultanul dădu poruncă să se întărească punctele de la *Isaccea – Sagzim* – și *Sulina* pentru apărarea graniței de nord a Dobrogei. Atunci lumea s-ar fi putut aștepta chiar la cucerirea întregii Țări Românești, după exemplul Bulgariei, Serbiei și Albaniei. Și totuși sultanul nu îndrăzni să

întreprindă o asemenea acțiune de cotropire. Sultanul Mohamed I, deopotrivă cu toți urmașii săi, găsi nimerit să se mențină mereu în cadrul politicii romano-bizantine la Dunăre, întărind cetățile de pe malul drept și mărginindu-se numai la ocuparea cetăților de pe malul stâng, cum erau acestea, Turnu și Giurgiu. În felul acesta înțeleseseră turcii să-și asigure stăpânirea la Dunăre și să țină în frâu pe Domnii Țării Românești. Firește că în fața unei asemenea stări de fapt, voievodul Mircea nu putea găsi altă ieșire din situația tragică în care ajunsese decât să se supună noului regim politic și militar al sultanului.

6. Capitularea față de Poarta otomană

Silit astfel de logica acestor tragice împrejurări, Mircea trimise soli la Înalta Poartă cu daruri și mărturisiri de supunere. Solii domnului român fură bine primiți de sultanul Mohamed I, care nu urmărea, după câte am văzut, o politică de anexiuni teritoriale la nordul Dunării, ci se mărginea numai la ocuparea unor capete de pod, cum erau cetățile Turnu și Giurgiu, cu împrejurimile lor, numite mai apoi și *raiale*. În schimbul recunoașterii supremației turcești și a prezentării unor daruri – *peșcheș* – pe care turcii le considerau ca tribut – *haraci* – voievodul Mircea restabili pacea ce fusese încheiată cu sultanul Baiazid în 1394 și confirmată de sultanul Mohamed la anul 1417, fără nici o atingere a organizării interne a țării sale și a raporturilor ei politice cu țările vecine. Deținem informația aceasta din cronica oficială a lui Dzevdet-Pașa, care arată că Țara Românească se obligase la 4 ianuarie 1394, deci îndată după bătălia de la Argeș, să plătească tribut Porții suma de 3.000 de aspri roșii – *gyzyl ghurudă*. Mircea se sustrăgea însă de la această obligație când conjuncturile politice deveneau favorabile pentru el. Dar îndată ce acestea se înrăutățeau, Domnul muntean reînnoia supunerea și relua plata haraciului, cum arată Chalkokondylas, care relatează că hegemonul Daciei, căci așa numea el Țara Românească, trimise sultanului Mohamed soli pentru închinare și pentru plata peșcheșului.

Nu avem nici o știre ca Mircea să fi semnat cu acea ocazie un act formal de închinare și nici ca sultanul Mohamed să-i fi remis o scrisoare de acceptare a acestei închinări cuprinzând și condițiile ei. Totuși, cronicarul Dionisie Fotino pretinde în a sa *Istoria vechii Dacii*, apărută la 1818, că a existat un asemenea *hatișerif* din 1393, reproducându-i chiar textul, pe care Mitilineu îl retipări, în colecția de *Tratate și convențiunile României* (1874). Prin hatișeriful acesta apocrif, sultanul ar fi recunoscut Țării Românești dreptul de autocârmuire, prin Domni creștini aleși de chiriarhi și de boieri, cu drepturi suverane de viață și de moarte asupra supușilor și cu autoritatea de a declara război și a încheia pace. Creștinii trecuți la legea mahomedană erau liberi de a se reîntoarce la credința strămoșească, iar românii ce ar trece temporar ca negustori în imperiul otoman să fie scutiți de plata capitației. În schimbul acestor îngăduinți, voievodul Mircea s-ar fi arătat gata să răspundă sultanului un peșcheș anual de 3.000 de bani roșii. Plata peșcheșului este adeverită și de cronicarul turc Sendedin, care arată că principele Mircea se obligase să plătească un tribut anual – *il principe de Vallachia s'obligo di mandare ogni anno il tributo*. Asupra plății peșcheșului nu mai poate încăpea nici o îndoială, ceea ce rămâne însă discutabil este existența pretinsului act cu semnătura sultanului, al cărui original n-a putut fi descoperit până acum.

Și totuși nu este exclus ca sultanul Mohamed, după bătălia de la Argeș și retragerea sa peste Dunăre la Nicopole, să fi conferit voievodului Mircea o diplomă sau un privilegiu – *berât – i humâjun* – în condițiile cuprinse în el. În ipoteza aceasta *beratul – i humaiunul* de la Nicopole din toamna anului 1393 devine și realitate istorică și nicidecum plăsmuirea târzie din 1770 atribuită lui Ienăchiță Văcărescu, cum s-a susținut. Și aceasta cu atât mai puțin cu cât Văcărescu în istoria sa otomană nu face mențiune de acest *berat* pe care el să-l fi plăsmuit. Nu este însă exclus ca Mircea să fi întrerupt de mai multe ori plata tributului și de aceea el se văzu silit să reînnoiască în repetate rânduri actul de supunere față de Poartă în anii 1413, 1414 și 1415.

Capitolul III

RELAȚIUNILE VOIEVODATULUI MUNTEAN CU UNGARIA, POLONIA ȘI MOLDOVA

1. Rivalitățile dintre Ungaria și Polonia și tratatul de alianță munteano-polon
2. Alianța munteano-ungară și izgonirea uzurpatorului Vlad
3. Tratatul ungaro-polon de la Lublovița
4. Relațiile cu Moldova și așezarea graniței la Milcov

1. Rivalitățile dintre Ungaria și Polonia și tratatul de alianță munteano-polon

S-a arătat mai sus că raporturile politice ale voievodului Dan I cu regele Ungariei Sigismund nu erau prietenești. Într-o diplomă din 1390 regele amintește că voievodul năvălise cu "oaste puternică" în Banatul timișan pentru a ataca cetatea *Mehadia*. Moartea prematură a lui Dan nu-i îngădui să ajungă la aplanarea conflictului cu Ungaria, astfel că fratele său *Mircea* moșteni, pe lângă multe alte dificultăți interne și externe, și ostilitatea regelui Sigismund. De altfel asemenea neînțelegeri cu regele vecin se iveau regulat la fiecare schimbare de domnie în Țara Românească. Ostilitățile acestea porneau din politica tradițională a regilor Ungariei de a aservi voievodatul român politicii lor, năzuind să prefacă Țara Românească sau Transalpina într-o provincie a coroanei după modelul Daciei transilvănene și să reducă pe domnitorul ei la rolul voievodului transilvănean. Or, voievodul Mircea se arătă din capul locului un adversar hotărât al unor asemenea pretenții de supunere, înțelegând să apere cu toate mijloacele și pe toate căile neatârnarea țării sale față de Ungaria. În urmărirea acestui scop, el se folosea de disensiunile și rivalitățile dintre ginerii regelui Ludovic cel Mare, *Sigismund*, regele Ungariei și *Vladislav Jagello*, care și unul și altul râvneau la moștenirea întreagă a socrului lor. Înțelegerea care la 1388 intervenise între ambii cumnați nu era decât un armistițiu pentru pregătirea luptei decisive. Regele Sigismund credea că are de apărat vechi drepturi ungurești asupra *Moldovei*, dar și asupra Podoliei și Haliciului, revendicate încă de socrul său, regele Ludovic cel Mare.

În lupta aceasta Mircea se dădu de partea regelui polon, care nu avea de revendicat suprematia asupra Munteniei, ci se mulțumea să găsească un aliat sincer contra cumnatului său Sigismund. Cu rolul mijlocitor între voievod și regele polon se însărcinase domnul Moldovei, *Petru al Mușatei*, care prestase de curând regelui *Vladislav* și soției *Hedviga* omagiu de vasalitate la Leov (1387). La 10 decembrie 1389, împuterniciții voievodului Mircea, boierii *Manea* și *Roman Herescu* – *Majnus et Romanus Hericzky comites* – însoțiți de vornicul Drăgoi din Moldova – *Dragoyus magnifici principis domini Petri Voyewode Multaviensis marschalcus* – semnară la *Radon* în Polonia faimosul tratat de alianță, prin care cei doi monarhi, voievodul și regele, își făgăduiră concursul reciproc împotriva regelui Sigismund al Ungariei, iar la nevoie și contra altor dușmani. Ratificarea actului de alianță se făcu la *Lublin*, la 20 ianuarie 1390.

Se pare însă că între timp se produsese o destindere în raporturile lui Mircea cu Ungaria, fiindcă la 17 martie 1390 se semnă la Suceava de către delegații poloni și munteni un act interpretativ cu privire la condițiile tratatului de alianță munteano-polon, prin care se stabilea că regele nu va putea porni la război contra Ungariei, fără ca mai înainte să arate lui Mircea și consiliului muntean motivele pentru care s-a declarat războiul, motive constatate și de seimul polon. Iar dacă Mircea ar încheia pace cu craiul unguresc, fără să cuprindă în ea pe regele polon, acesta ar urma să o recunoască. Se vede că primejdia turcească, care amenința deopotrivă Ungaria ca și Țara

Românească, înlesnise apropierea între voievodul Mircea și regele Sigismund. Așa se explică faptul că alianța dintre Polonia și Muntenia rămase pentru moment fără efect.

2. Alianța munteano-ungară și izgonirea uzurpatorului Vlad

Aceasta însă nu împiedica pe Mircea de a reînnoi tratatul de la 1403 și la 1411. Între timp turcii se apropiau tot mai mult de Dunăre ocupând în 1391 țaratul lui Sracimir, la 1393 și pe cel al lui Sișman de la Târnova iar la 1394 ei trecură chiar Dunărea, pătrunzând până la Argeș, unde li se împotrivi Mircea. După o rezistență eroică însă voievodul se retrase spre munți, urmărit de turci, care veniseră să instaleze la Argeș pe uzurpatorul Vlad. La 7 martie 1394 Mircea se găsea la Brașov unde semnă și pecetlui cu sigiliul mic actul de alianță cu regele Sigismund. În act Mircea se intitulă *"duce de Făgăraș"*, ceea ce dovedește că în acea vreme el se găsea în posesiunea feudelor sale transilvănene Amlaș și Făgăraș. Prin tratatul de alianță voievodul Mircea se obliga împreună cu membrii consiliului său de stat să lupte fără preget contra *turcilor*, dușmanul comun, dar și contra dușmanilor regelui Sigismund și anume în persoană și cu toată puterea sa. El va trimite însă numai contingente, când regele nu va porni personal la război. Luptătorii regali vor avea trecere liberă prin țară și vor întreține, dar cu plată, proviziile de care ar avea nevoie. În operațiile de la Dunăre proviziile vor fi trimise acolo pe cale fluvială. Răniții și bolnavii pot fi îngrijiți în țara sa. Cu ajutorul noului său asociat, Mircea porni în grabă contra uzurpatorului *Vlad*, pentru a-l izgoni din țară, dar fără să reușească, iar la întoarcerea în Dacia contingentele transilvănene suferiră la *Posada* o grea înfrângere.

În anul următor, voievodul Daciei, *Stibor*, porni împreună cu Mircea la Dunăre pentru a întâlni acolo oștirile cruciaților apuseni sub comanda regelui Sigismund. După catastrofa de la *Nicopole*, Mircea și Stibor reușiră să se reîntoarcă în patrie, unde zdrobiră la cetatea Dâmboviței împotrivirea uzurpatorului Vlad, pe care îl ridicară din scaunul domniei și-l trimiseră în Dacia, unde i se pierdu urma.

Prietenia și buna vecinătate a voievodului cu regele Sigismund continuă și după dezastrul militar de la Nicopole, spre binele ambilor monarhi. Mircea avea nevoie de liniște și pace din partea Ungariei, pentru a putea folosi toate forțele sale contra turcilor. De liniște și pace avea nevoie și regele Sigismund, care după moartea soției sale Maria (+1395) avu de luptat și contra regelui Ladislau de Neapole, care revendica tronul Ungariei, ca singurul descendent din dinastia Angevinilor.

În toamna anului 1406, Mircea avu o întâlnire cu regele Sigismund în părțile *Severinului*, unde discutară în bună înțelegere chestiunile de interes pentru țările lor. Era vorba de a stabili o atitudine comună contra turcilor. Dar regele Sigismund reuși să se mențină deasupra rivalului său, iar în iulie 1411 să se aleagă și *împărat al Germaniei*, după moartea lui *Ruprecht* din Palatinat.

Principele Mircea trăia în bune raporturi și cu vecinul său din Dacia transilvăneană, cu voievodul Stibor. Intervenția lui Mircea în luptele fratricide din Turcia și rolul precumpănitor pe care începuse să-l joace acolo trezi însă foarte curând nemulțumirea și bănuiala regelui Sigismund față de aliatul său român. Mircea se sesiză însă din vreme de aceasta și se grăbi să reînnoiască în 17 mai 1414 Pactul său de alianță cu regele Poloniei, Vladislav, contra regelui Ungariei, Sigismund. Înțelegerea lui Mircea cu turcii trezea însă bănuieli și în Polonia, pe care voievodul încercă să le împrăștie printr-o scrisoare pe care o adresă și prin care încercă să se disculpe de acuzațiile pe care i le aduse Vladislav că s-ar fi aliat cu turcii, ca să pornească război contra tuturor creștinilor și a coroanei ungare.

3. Tratatul ungaro-polon de la Lublovița

Înțelegerea cu Mircea nu împiedică însă pe regele Vladislav de a căuta o înțelegere directă și cu regele Sigismund. O comisie de împuterniciți ai ambelor state se întrunise în martie 1411, deci încă înainte de semnarea tratatului cu Mircea, la Iglava, pentru aplanarea certurilor și neînțelegerilor dintre Polonia și Ungaria. În august 1411 se ajunse chiar la încheierea unui armistițiu de 8 luni, în care timp regii ambelor țări urmau să se întâlnească pentru a cădea de acord asupra tuturor punctelor litigioase. Întâlnirea a și avut loc la Lublovița unde la 13 martie 1412 s-a

încheiat faimosul pact de împărțire a zonelor de influență politică de la Dunărea de Jos. *Voievodatul lui Mircea* cădea în lotul regelui-împărat *Sigismund*, deopotrivă cu gurile Dunării, pentru a deschide astfel Ungariei drumul la Marea Neagră. Voievodatul *Moldovei* cu ieșirea la mare prin *Cetatea Albă* urmă să rămână în zona de influență a regelui Vladislav al Poloniei.

Dar clauzele tratatului de la Lublovița rămaseră fără urmări, fiindcă între timp căzu sultanul *Musa*, aliatul lui Mircea, și urmașii acestuia *Soliman* și *Mohamed* urmăreau o politică ostilă față de Mircea, amenințându-i țara și ocupând capetele de pod de la *Giurgiu* și *Turnu*. Amenințările acestea priveau deopotrivă și Dacia transilvăneană și Banatul, astfel că în fața primejdiei comune prietenia dintre Mircea și Sigismund se închegă din nou. Dovadă pentru reluarea vechilor relații de amiciție era reînnoirea privilegiului de comerț al brașovenilor în Țara Româncască din august 1413. În august al aceluiași an îngădui Mircea și negustorilor polonezi și lituanieni largi privilegii comerciale în întinsul cuprins al voievodatului muntean.

4. Relațiile cu Moldova și așezarea graniței la Milcov

Mircea este primul domn muntean care a avut legături politice cu noul voievodat român al Moldovei. Granița comună a Munteniei și Moldovei la Siret și la Dunăre, ca și primejdia turcească care amenința deopotrivă, apropiau pe ambii monarhi în gândurile și aspirațiile lor. Ceea ce unea pe ambii domni și mai strâns erau și pretențiile de supremație a Ungariei asupra ambelor voievodate românești, pe care regele Sigismund dorea să le prefacă în provincii ale coroanei ungare. Pentru a zădărnici realizarea unor asemenea planuri, voievodul Moldovei, Petru, acceptase mai curând suzeranitatea polonă prestând regelui Vladislav Jagello jurământul de vasalitate. Și tot el a fost acela care a sfătuit pe voievodul muntean de a încheia tratatul de alianță contra Ungariei cu regele polon, în condițiile arătate mai sus. Rolul de mijlocitor al lui Petru reiese clar din prezența vornicului moldovean Drăgoi la tratativele polono-muntene de la Radom și din semnarea actului interpretativ la Suceava, capitala Moldovei, în prezența lui Petru. Cu această ocazie s-au putut aplana și eventualele litigii de graniță dintre ambele voievodate românești, dacă asemenea litigii vor fi existat. Căci, după câte știm, granița de răsărit a Munteniei rămăsese cea fixată la *Milcov*, *Putna* și *Siret*.

Analele de la Bistrița arată că Mircea ar fi intervenit chiar în luptele pentru domnia Moldovei, ridicând pe *Iuga Ologul* de pe tron și ducându-l în Muntenia pentru a face loc fratelui acestuia *Alexandru cel Bun*. Nu cunoaștem alte informații care să confirme această afirmație. Cel dintâi act intern al noului domn al Moldovei este actul de danie din 11 februarie 1400, prin care vameșul Dan, un nume obișnuit atunci mai mult în Muntenia, primi 6 sate în părțile Vasluiului pentru marile sale servicii în slujba tânărului domn. S-ar putea ca vameșul *Dan* să fi fost omul de încredere al lui Mircea care ar fi înlesnit urcarea pe tron a voievodului Alexandru cel Bun.

O înțelegere în acest sens ar fi intervenit între Mircea și Alexandru cel Bun, precum se amintește în tratatul de la 1475 dintre Ștefan cel Mare și Matei Corvinul. În privilegiul comercial pe care la 1408 Alexandru cel Bun îl conferise negustorilor din Leov se arată târgul Bacău ca stație unde se percepea vama pentru mărfurile exportate în Muntenia. Aceasta nu însemna însă, cum s-a crezut de unii, că granița Țării Basarabilor, cum se zice în textul privilegiului, s-ar fi extins atunci spre nord până la Bacău.

Capitolul IV

STAREA CULTURALĂ ȘI ECONOMICĂ SUB MIRCEA CEL BĂTRÂN

1. Ctitoriile bisericești și participarea românilor la conciliul de la Constanța
2. Agricultura, păstoritul și pescuitul
3. Căile de comunicație și negoțul
4. Viața de familie a voievodului Mircea cel Bătrân și moartea sa

1. Ctitoriile bisericești și participarea românilor la conciliul de la Constanța

Pe lângă larga sa activitate politică voievodul Mircea a încurajat în mare măsură și operele de cultură spirituală și materială ale țării sale. Bisericile și mănăstirile s-au bucurat de larga sa dărnicie. În fruntea mitropoliei de la Argeș stătea mitropolitul *Antim*, iar la Severin păstorea sufraganul său *Atanasie*. Ctitoria înaintașilor săi de la *Tismana*, care avea sub protecția ei și mănăstirea de la *Vodița*, primi de la cucernicul domn confirmarea vastelor ei posesiuni, pe care le spori și maica sa *Calinichia* cu danii proaspete, cuprinzând peste 20 de sate și siliști cu tot venitul lor. Mircea desăvârși ctitoriile tatălui său Radu și ale fratelui său Dan de la *Cotmeana* și *Cozia*, pe care aceștia le lăsaseră neisprăvite. După terminarea construcțiilor, el le înzestră cu moșii și *sate de rumâni*, cu sălașe de țigani, cu ulițe în târg la *Râmnic*, cu bălți la Dunăre și cu iazuri de pește. Satele închinate de domn ctitoriilor sale erau adeseori *scutite* de slujbele, dările și dijmele obștești, mari și mici, precum erau *oieritul*, *goștina*, *albinăritul*, *găleata*, *viniariciul*, *deșugubinele*, *gloabele*, *cărăturile*, *podvezile* și datoria de *a pescui moruni trei zile pentru domnie*. Pe lângă acestea domnul mai punea la dispoziția ctitoriilor sale daruri anuale constând în mertice pentru hrana și îmbrăcămintea călugărilor, buți de vin, găleți de grâu, vedre de miere, sloiuri de ceară și bucăți de pănură sau postav și de pături. Dărnicia domnului față de mănăstiri servea de pildă boierilor, care se străduiau să închine și ei mănăstirilor sate și siliști, precum și bogate daruri. La 1415 mănăstirea Cozia obținu de la domn și venitul vămii de la Genune.

Mănăstirea *Cozia*, numită și *Nucet*, se bucura de atenția deosebită a lui Mircea, pe care el și-o alese și ca loc de veșnică odihnă. Biserica mănăstirii a fost împodobită cu prețioase fresce, din care se desprinde figura ctitorului și fiului său *Mihai*, închinând biserica. Portretul domnului și al soției sale Mara s-au păstrat mai bine în icoana ctitorială de la schitul *Brădet*, o ctitorie predilectă a marelui și viteazului domn. Actele de mai târziu ale mănăstirilor *Strugalea*, *Snagov*, *Glavaciocul*, *Dealul*, *Sf. Nicolai* din București (azi Mihai-Vodă), *Govora* și *Vișina* de lângă Bumbești (jud. Gorj) arată și pe voievodul Mircea ca pe unul dintre ctitorii lor, o dovadă că mănăstirile și schiturile acestea ființau pe timpul său.

Evlaviosul domn se îngriji ca ctitoriile sale, pe lângă bunurile materiale, să fie înzestrate și cu frumoase *obiecte de cult* și cu *cărți liturgice* și de edificare sufletească, dintre care numai foarte puține s-au păstrat până în zilele noastre, ca frumosul aer sau epitaf de la Cozia, care poartă data de 6904, adică 1396. Danii se făceau și pentru *Sf. Munte* și anume pentru mănăstirea *Cutlumus*, cum era cea a boierului *Aldea*, care cinstise numitei mănăstiri satul *Cireșovul* pentru ca în fiecare duminică să se pomenească la sfânta liturghie mai întâi voievodul Mircea, apoi părinții donatorului și în cele din urmă donatorul însuși.

La stăruința regelui-împărat Sigismund fu convocat la *Constanța, în Elveția*, în 1414 un *conciliu* bisericesc, cu scopul de a delibera asupra unirii bisericilor – *causa unionis* – asupra credinței – *causa fidei* – și asupra reformelor în biserică – *causa reformationis*. Cu reprezentarea bisericii românești la acest con-

ciliu fusese încredințat mitropolitul Kievului *Grigore Țamblac*. Credincioșii din Muntenia erau reprezentați prin cavalerul *Tugomir* sau *Dragomir*. Mai trimiseseră reprezentanți și orașele Câmpulung - *Langnaw* - *Curtea de Argeș* - *Ergx* - *Severinul* - *Zwürn* - precum și alte orașe ale căror nume reproduse stâlcit de cronica lui *Ulrich de Richtenthal* n-au putut fi încă identificate. Cum votarea în conciliu urma să se facă după națiuni, delegații români puteau juca un mare rol ca reprezentanți ai *națiunii române*, la un congres internațional. Delegații români se remarcau prin căciulile lor țuguiate - *spicigen hütten*. Mitropolitul Țamblac cerea conciliului să recurgă mai întâi la reforma bisericii catolice - *in capite et membris* - pentru ca să se poată ajunge la unirea cu biserica ortodoxă și la *înlăturarea schismei dintre Orient și Occident*. Or, cum cauza reformelor fusese amânată, delegații români părăsiră conciliul fără nici o ispravă.

2. Agricultura, păstoritul și pescuitul

Cultura spirituală stă în strânsă legătură cu buna stare materială a unei țări. Voievodul Mircea își dădea bine seama de această corelație și de aceea el sprijini sporirea producției și buna și rentabila desfacere a surplusului acestei producții. Agricultura rămăsese din bătrâni ocupația principală a populației. Cultura cerealelor era cea mai rentabilă îndeletnicire agricolă pe domeniile domnești, mănăstirești și boierești, dar și pe proprietățile mai mici ale moșnenilor sau răzeșilor. Muncile agricole se săvârșeau de către *rumâni*, adică de către acele elemente rurale care în cursul timpului își pierduseră proprietățile lor individuale și care trăiau pe domeniile marilor proprietăți, în schimbul unor prestații în muncă sau *clacă* și producte agricole, așa numita *dijmă*. În actul de donație pentru mănăstirea Cozia din 20 mai 1388 era cuprins și satul *Purcăreni* cu rumânii de acolo. Rumânii aceștia se recrutau în bună parte din *emigranți români* din Dacia transilvăneană care, trecând munții în Țara Românească, găseau aici condiții de trai mai prielnice decât pe moșiile grofilor unguri și ale mănăstirilor catolice de acolo. În măsura în care acești proprietari străini se străduiau să lege pe *rumâni*, pe care ei îi numeau *iobagi*, de glie, adică să le ridice dreptul de a se muta de pe o moșie pe alta după buna lor chibzuință, sporea mereu numărul emigranților rumâni în Muntenia, unde ei ca elemente originare din Dacia de sub stăpânirea ungurească se numeau *ungurei* sau *ungureni*. Între satele pe care ducele Mircea le dăruise mănăstirii Tismana se găsea și satul *Ungurei* sau *Ugurei*, numit astfel după proaspeții săi locuitori pribegiți din țara ungurească. Mircea ocupă Amlașul și-l încorporă ținutului cuprins de Vladislav I, organizându-l în *voievodat* al Amlașului deopotrivă cu voievodatul *Făgărașului*.

Pentru a veni în ajutorul *oierilor* din părțile Sibiului, care sufereau de pe urma lipsei de pășune pentru turmele lor, Mircea le îngădui să treacă cu oile dincoace de munți în Țara Românească, acordându-le un privilegiu în acest sens care la 1418 fu întărit și de fiul și urmașul său ducele Mihai I. Românii din *secuime*, care pătrunseră în regiunea munteană dintre Ialomița și Buzău, apar în izvoarele timpului sub numele de *secuieni*, după care și județul s-a numit *Secuieni* sau *Seac*.

În Țara Românească, pe timpul lui Mircea *rumânii* erau oameni slobozi a se muta de pe o moșie pe alta, a înjgheba sate sau *slobozii* și a le părăsi în cazul când nu se puteau înțelege cu proprietarii. Starea aceasta de drept a dăinuit în Țara Românească până la începutul secolului al XVII-lea când a început să pătrundă și dincoace de munți obiceiul adânc înrădăcinat în Dacia transilvăneană de a considera pe rumâni ca *oameni legați de brazdă sau de glie - glebae adscripti* - fără nici un drept de a o părăsi. *Robi* propriu-ziși erau numai *țiganii*, care făceau parte din inventarul viu al moșiei pe care se găseau sălașele lor. Ei puteau fi vânduți, dăruiți sau dați ca zestre și împărțiți între membrii familiei proprietarului.

O a doua îndeletnicire a sătenilor, deopotrivă de rentabilă, era *păstoritul*. Se creșteau bovine și ovine, dar și râmători, care se îngrășau toamna cu jirul și ghinda din pădurile de fag și stejar. Zăvoaiele, preluncile și poienile de munte, ca și dealurile neîmpădurite

cu iarba lor deasă și cu apele curgătoare ofereau pășuni grase pentru turmele de oi, cirezile de bovine și hergheliile de cai. Iazurile și bălțile Dunării înlesneau piscicultura și ridicau *pescuitul* la una din îndeletnicirile cele mai rentabile. Pescuitul morunului în bălțile de la Dunăre se făcea pe o scară foarte întinsă, morunul sărat constituind un important articol și pentru export. Exploatarea *pădurilor* era de asemenea rentabilă. Grinzile de stejar, de fag, de brad și de molift serveau la construcțiile caselor, dar și ale vaselor și șlepurilor de pe Dunăre. Apele râurilor navigabile serveau ca cel mai bun și mai ieftin mijloc de transport de la deal la vale până la schelele Dunării. Exploatarea *zăcămintelor de sare* de la *Ocnele Mari*, îndrumată de înaintașii lui Mircea, luă sub domnia lui o largă dezvoltare, extrăgându-se mari cantități de sare și pentru export în țările balcanice. La exploatările zăcămintelor de sare se adăugase mai apoi și exploatarea *minelor de aramă* de la *Bratilov*, ceva mai sus de localitatea *Baia de Aramă*. Exploatarea minelor de aramă de acolo fusese concesionată unui oarecare *Ciop Hanoș*, după cât se vede un străin din Dacia transilvăneană. Prin actul de danie din 1392 voievodul Mircea dăruia mănăstirii Tismana din apropiere dijma cuvenită din arama extrasă.

În urma acestei vii activități economice rezulta un însemnat excedent de producte prime sau brute, care se cereau valorificate prin export. Țara însă avea nevoie de numeroase articole industriale pe care nu le putea fabrica singură, ci trebuia să le importe din străinătate. Din necesitatea schimbului de produse indigene prin produse străine a pornit *mișcarea comercială*. De necesitatea acestui schimb de produse se convinsese și *Vladislav I*, care acordase negustorilor brașoveni privilegii comerciale în Țara Românească. Mircea cel Bătrân confirmă în 1413 brașovenilor vechile lor privilegii comerciale, fixând totodată și taxele de vamă pentru diversele articole de negoț, atât la import, cât și la tranzit și la export.

3. Căile de comunicație și negoțul

După așezarea *stațiilor de vamă* putem cunoaște principalele drumuri de comerț care străbăteau ducatul român. Vechea rută comercială pornea de la Brașov, trecea prin Bran, Turci sau Turcșori – *Törzburg* și ajungea la Rucăr, unde se găsea punctul vamal de graniță. Acolo erau lovite de mari taxe vamale gigurile sau vigurile de catifea de Ypres, de Louvain, de Colonia și de Cehia. Pentru un gig de catifea de Ypres se plăteau 25 de ducați, pentru unul de Louvain 18 ducați, pentru cel de Colonia 12 ducați, iar pentru cel de Cehia numai 6 ducați. Aceleași taxe vamale cu caracter prohibitiv pe articole de lux se percepeau și în orașele unde se desfăceau asemenea giguri, afară de orașul Cetatea Dâmboviței, unde se percepea la desfacerea catifelei numai jumătate din aceasta taxă. Dacă însă catifeaua se vindea cu cotul, adică cu amănuntul, nu se percepea la locul desfacerii nici o taxă. Scutite de taxe la desfacerea prin orașe erau și "șăpcile frâncești", cismele, fierul, postavul cenușiu, pânza de in, traistele, cuțitele, săbiile, arcurile, funiile, blănurile tăbăcite, cojoacele și alte manufacturi. Pentru un vas cu mied se plăteau 12 dinari, pentru unul cu vin numai 6 dinari. Pentru mărfurile în tranzit "aduse de peste mare" cum erau mirodeniile ca piper, scorțișoară, șofran etc., apoi bumbac, camelot, adică stofă fină din păr de cămilă, blăni de astrahan ș.a. se percepea o taxă *ad valorem* de trei la sută. Pentru un car încărcat cu pește se plătea la Brăila o taxă de export de 18 dinari, iar la trecere prin orașele Târgoviște și Târgșor taxa de tranzit se plătea în natură, câte un pește de fiecare car încărcat. Taxele de export se plăteau pentru majile de ceară, pentru bovine, pentru berbeci, pentru râmători, pentru pieile de cerb, de veveriță, de jder, de vulpe, de râs, de pisici sălbatece și de iepuri. Pentru un cal bun se percepea o taxă de export de 6 dinari. Taxele vamale se vărsau în vistieria domnească, înlesnind astfel domnului achiziția de valută străină, care îi înlesnea procurarea de armament, care nu se putea fabrica în țară.

Dar încă înainte de confirmarea privilegiilor comerciale de care brașovenii se bucurau în Țara Românească, Mircea acordă târgoveților din *Liov* largi drepturi comerciale în voievodatul său. În martie 1408 delegații munteni se găseau la Liov, unde erau ospătați de târgoveții de acolo. O nouă solie a lui Mircea petrecea la Liov în anul următor. Se pare că ea

sosise în 1409 pentru semnarea privilegiului comercial, ce ni s-a păstrat fără dată. Mircea acordă neguștorilor din Liov și din *Polonia*, în genere, libertatea de comerț în târgurile muntene și oltene de la *Brăila* până la *Porțile de Fier* de la Orșova, cu condiția ca să-și depoziteze mărfurile la *Târgoviște*, unde se va face și vămuirea. Voievodul își rezervă dreptul de a alege din mărfurile depozitate pe acelea de care are nevoie și numai după exercitarea acestui drept de precauție negustorii să fie liberi de a desface restul mărfurilor unde vor. La reîntoarcere liovenii puteau încărca materii prime ca ceară, lână, piei de tot felul, pește etc., dar și mirodenii ca piper, ingver și alte mărfuri aduse de peste mare.

Caravanele liovenilor urmau *drumul Munteniei* pe Siret în jos până la *Tg. Putnei*, de unde se îndreptau spre *Râmnic* și *Buzău*, de unde o bifurcație ducea la *Brăila*. De la Buzău drumul ducea prin *Mizil* și *Ploiești* la *Târgoviște*, unde se depozitau mărfurile. De acolo calea principală ducea prin *București* la *Giurgiu*, iar o altă ramură ducea prin *Pitești* și *Craiova* la *T. Severin*. La *Giurgiu* se trecea Dunărea pentru *Rusciuc*, iar de acolo drumul trecea prin Preslav, fosta capitală a Bulgariei, străbătea Balcanii prin pasul de la Kalykarac pentru a ajunge în câmpia tracică de la Karnabad și de acolo, prin Adrianopol, la Constantinopol. Pe drumul acesta se făcea circulația obișnuită între *Giurgiu* și *Istanbul*.

De privilegii similare se bucurau în Țara Românească și negustorii din *Polonia* și *Lituania*, cărora Mircea le confirmă privilegii de comerț în țara sa. Pentru înlesnirea comerțului, Mircea bătu cu efigia sa *bani de argint* numiți ducați, din care ni s-au păstrat exemplare din mai multe serii. După pierderea Giurgiului devenise Brăila cel mai important port la Dunăre. Sub urmașii lui Mircea găsim stații de vamă la *Rucăr*, *Câmpulung*, *Argeș*, *Târgoviște*, *Târgșor*, *Săcuieni*, *Gherghina* și *Brăila*.

4. Viața de familie a voievodului Mircea cel Bătrân și moartea sa

Viața familială a lui Mircea cel Bătrân este foarte puțin cunoscută. După înșiruirile unui pomelnic, el ar fi fost căsătorit cu *Mara*, care apare alături de soțul ei pe tabloul ctitorial de la schitul Brădet. Nu știm dacă Mara a fost mama tuturor fiilor lui Mircea, dintre care cel mai mare purta numele de *Mihai*. Pe acesta tatăl său și-l asocia la domnie încă din 1399. În această calitate de coregent al părintelui său, principele Mihai apare în mai multe acte și inscripții. Mihai urmă tatălui său la domnia Țării Românești.

Voievodul Mircea mai lăsă în urma sa încă alți trei fii și anume pe *Radu cel Chel* (*Prasnaglava*), pe *Alexandru Aldea* și *Vlad Dracul*, care au domnit pe rând în Muntenia. Un act de danie pentru mănăstirea Snagov amintește și de un frate al lui Mircea numit *Staicu*, care n-a ajuns niciodată la domnie.

Mircea a murit la 31 ianuarie 1418 și a fost înmormântat în ziua de 4 februarie la ctitoria sa de la Cozia, într-un frumos sarcofag cioplit în piatră. Inscripția de pe mormânt s-a șters în scurgerea veacurilor, astfel că astăzi ea nu mai poate fi descifrată. Mărturia unei cronici contemporane turcești, care-l arată ca *"principe între creștini cel mai viteaz și cel mai ager"*, este calificarea potrivită pentru marea sa personalitate. Aceasta se desprinde și din titlul său cvasiimperial, ce ni s-a păstrat în unul din hrisoavele sale. În preambulul acelui document vajnicul oștean încercat pe câmpul de bătălie, iscusitul diplomat și cucernicul apărător al credinței străbune se intitulează: *"Eu cel întru Hristos Dumnezeu binecredinciosul și de Hristos iubitorul și singur stăpânitorul Io Mircea, mare voievod și domn, cu mila lui Dumnezeu și cu darul lui Dumnezeu stăpânind și domnind toată Țara Ungrovlahiei și părțile de peste munți, încă și spre părțile tătărești, și Amlașului și Făgărașului Herțeg, și Banatului de Severin domn, și de amândouă de peste toată Dunărea până la Marea cea mare și cetății Dârstorului stăpânitor."*

Capitolul V

POLITICA DOMNILOR FAȚĂ DE TURCIA ȘI UNGARIA

1. Lupte și rivalități politice între urmașii lui Mircea cel BătrÂn
2. Intervenția turcilor și ungurilor în luptele pentru domnie în Muntenia
3. Ordinul teutonic la Dunăre
4. Recunoașterea suzeranității turcești de către voievodului Alexandru Aldea
5. Campaniile lui Ioan Corvin Hunedoreanul contra turcilor
6. Catastrofa de la Varna
7. Politica lui Ioan Hunedoreanul ca guvernator al Ungariei
8. Personalitatea voievodului Vlad Dracul
9. Pierderea feudelor Amlaș și Făgăraș și tratatul turco-ungar de la Adrianopol
10. Căderea Constantinopolului, metropola Romaniei orientale și prăbușirea imperiului bizantin
11. Vlad Țepeș. Victoria de la Belgrad și moartea lui Ioan Corvin din Hunedoara

1. Lupte și rivalități politice între urmașii lui Mircea cel Bătrân

După moartea lui Mircea cel Bătrân se accentuează tot mai aspru rivalitatea dintre sultanul Mohamed I (1413 –1421) și regele împărat Sigismund al Ungariei, care se credeau destul de puternici pentru a putea impune urmașilor lui Mircea pretențiile lor de supremație. Prins ca într-un clește între aceste două mari puteri vecine, Mihai I (1418 – 1420), fiul și urmașul lui Mircea, preferă să se reazeme pe ajutorul creștin din partea lui Sigismund, recunoscându-l ca suzeran al său. El reînnoi brașovenilor privilegiile comerciale în Muntenia, iar oierilor mărgineni dreptul de pășunat în poienile și golurile de munte – *cum ipsorum pecudibus in montibus nostris pascere.* Pentru zăgăzuirea efectivă a năvălirilor turcești în Banatul timișan prin Porțile de Fier de la Dunăre, el îngădui regelui Sigismund un fel de condominiu asupra cetății *Severinului*, unde la chemarea regelui erau așteptați să sosească cavalerii teutoni din Prusia cu misiunea de a intensifica lupta de apărare contra turcilor. Până la sosirea acestora se însărcina însă banul Timișoarei, florentinul *Pippo Spano*, cu organizarea rezistenței creștine în regiunea Cazanelor, ajutat de *cnejii români* bănățeni de acolo. Cu ajutorul acestora, cetățile *Severin*, *Orșova*, cu insula *Saan*, numită mai apoi de turci *Ada-Kalè*, iar de austrieci *Orșova-Nouă*, *Mehadia*, *Sebeșul* sau *Caransebeșul* și *Jidova* au fost restaurate în grabă și puse în stare de apărare. În 1419 însuși regele Sigismund sosi la Orșova, unde la stăruința egumenului Agafton confirmă la 29 septembrie privilegiile și posesiunile mănăstirii *Vodița*.

Pregătirile acestea se făcuseră chiar la timp, fiindcă în anul următor 1420 sultanul Mohamed I întreprinse o mare campanie la Dunăre. Aceasta era îndreptată împotriva lui Mihai pentru că era aservit politicii regelui Sigismund. Pentru a lovi mai simțitor pe Mihai sultanul aduse cu sine pe pretendentul Dan, un fiu al voievodului Dan I, care fiind ridicat de turci pe tronul muntean se intitulă *Dan al II-lea* (1420 – 1431).

Succesiunea la tron nu era prin nimic stabilită. Domnia nu era legată prin nimic de vreun drept divin, ca în țările apusene, de aceea ea aparținea prin moștenire familiei care o întemeiase, adică *dinastiei Basarabilor*. Toți membrii acestei dinastii aveau drepturi egale la succesiune întrucât puteau dovedi că erau în adevăr "din os domnesc", chiar dacă erau născuți în afară de căsătoria legitimă a domnului. Principiul dreptului de succesiune pentru toți membrii legitimi ai unei dinastii de drept divin era recunoscut și în țările din apus, numai că acolo dreptul acesta era reglementat prin lege și uz, asigurându-se succesiunea după normele majoratului în așa fel că numai după stingerea completă a *primogeniturii*, urma la tron *secundogenitura* sau chiar *tertiogenitura*. În Țara Românească a lipsit această

reglementare, lăsând boierilor dreptul de a proclama domn după bunul lor plac pe oricare membru din familia Basarabilor, fără nici o consi-derare a principiului *majoratului* sau *senioratului*. Și cum boierimea era divizată în diverse grupări și categorii, era firesc ca fiecare grupare să-și aibă candidatul ei căutând să-l impună țării cu orice preț, chiar cu nesocotirea intereselor țării și cu apel la ajutor din afară, recurgând când la ajutorul turcesc, când la ajutorul unguresc. S-a presupus că membrii dinastiei din ramura lui Dan – *Dăneștii* – ar fi luptat numai contra membrilor din ramura lui Mircea – *Drăculeștii* – disputându-și alternativ domnia. În realitate însă atât Dăneștii cât și Drăculeștii luptau foarte adesea ori foarte aprig și între ei, astfel că nu se poate vorbi de o rivalitate între aceste două ramuri, ci de lupta pentru domnie în genere între membrii familiei Basarabilor. Așa se explică faptul că partida lui Dan al II-lea, susținută și de turci, se simți destul de puternică pentru a înlătura pe tânărul Mihai, susținut de unguri, pe care bătrânul Mircea anume și-l asociase la domnie pentru a evita luptele pentru succesiune.

În fața invaziei turcești, Mihai solicită în grabă ajutorul suveranului său, regele Sigismund, care îi și trimise în ajutor un corp de oaste sub comanda banului *Ștefan de Losonzi*. Bătălia s-a dat undeva la Dunăre, fără ca locul să poată fi precizat, în primăvara anului 1420. Ea a fost foarte crâncenă. În cursul ei își găsiră moartea atât Mihai, cât și banul Ștefan. Turcii învingători ridicară pe tronul de la Târgoviște pe protejatul lor *Dan al II-lea*. Fiii lui Mihai, Radu și Mihai, ajunseră în robie la turci, unde li se pierdu urma. Sultanul Mohamed I impuse supremația sa asupra Țării Românești. La 23 noiembrie 1424 voievodul Dan reînnoi tratatul de supunere față de Poartă în condițiile stabilite de Mircea cel Bătrân.

Dar el nu se mulțumi numai cu această ispravă, ci întreprinse încă alte două acțiuni militare, una contra Cetății-Albe și alta contra *Severinului*, pentru a izgoni pe unguri din condominiul lor. Atacul contra Cetății-Albe a putut fi zădărnicit la timp de voievodul Moldovei, Alexandru cel Bun, cu ajutorul lituanienilor. Atacul contra Severinului a putut fi respins de oamenii banului Pippo Spano, dintre care se distinseră în mod deosebit doi cneji bănățeni, și anume *Bogdan*, fiul lui Ioan și *Nicolae*, fiul lui Neagoe. O inscripție din 1427, ce s-a păstrat pe peretele bisericii din Brașov, arată că turcii jefuiră și devastară și Brașovul, ducând în robie întreg consiliul orășenesc – *senatumque coronensem abducit*.

În 1421 muri și sultanul Mohamed I. Scriitorul bizantin Duca ne-a păstrat un fragment din panegiricul ce s-a rostit la moartea sultanului, în care se arată că *"acesta și pe valahii de dincolo de Dunăre, pe unguri și pe națiunile cele numeroase ale albanezilor și bulgarilor într-atâta le-a supus, încât să fie nevoit a le trimite fetele și băieții lor în sclavie pentru a obține astfel pacea și îndurarea"*.

2. Intervenția turcilor și ungurilor în luptele pentru domnie în Muntenia

Noul sultan Murad al II-lea (1421 – 1451) continuă față de țările românești politica înaintașului său. El își avea candidatul său pentru Țara Românească, în persoana unui fiu al lui Mircea cu numele *Radu cel Chel – Prasnaglava* – care se ridică contra vărului său *Dan al II-lea* care, fiind abandonat de noul sultan, se aruncase în brațele regelui *Sigismund* cu ajutorul căruia și al banului Pippo Spano atacase Silistra și bătuse pe turci, recucerind probabil și *Giurgiu*, împreună cu *Turnu*, după cum arată o cronică brașoveană – *Wandchronik*.

La 30 mai 1426, Dan al II-lea fu atacat de rivalul său Radu al II-lea și înfrânt într-o crâncenă bătălie asupra căreia Sigismund scria cardinalului Henry de Beaufort cele ce urmează:

"Am primit știri că Dan, domnul Valahiei – dominus Valachiae – avuse o luptă cu rivalul său, care adunase cu sine, ca să-l distrugă, mulțime de turci. Pe acesta Dan, atacându-l energic și cu putere, l-a învins la război, făcând mare măcel în rândurile inamicilor săi și câștigînd un glorios triumf. Totuși după trecerea de puține zile, turcii atacând din nou cu forțe superioare adunate în grabă, pe acel mare voievod de ziua corpului lui Hristos (30 mai), iar el opunându-se cu credincioșii săi, cum a voit s-a încins între ei război așa de grozav, încât din amândouă părțile mulți au căzut. Oastea lui Dan voievod a fost cu totul învinsă, toți au fost prinși și uciși, așa că numai domnul singur a scăpat, mântuindu-se pe sine, pentru care întâmplare am fost foarte scârbiți".

Astfel învinse Radu, cu ajutor turcesc, iar Dan trebui să fugă la protectorul său Sigismund.

Frământările acestea dăinuiră ani de-a rândul, în dauna unei normale dezvoltări economice și culturale. Dar în împrejurările acestea ce valoare putea să aibă titlul pompos pe care Radu și-l însuși din hrisoavele părintelui său Mircea, numindu-se *„Cel întru Hristos*

Dumnezeu, binecredinciosul și bine cinstitul și de Hristos iubitorul și însuși stăpânitorul Io Radu, Marele Voievod și Domn, cu mila lui Dumnezeu și darul lui Dumnezeu stăpânind și domnind toată Țara Românească și peste munți, încă spre părțile tătărești și herțeg al Amlașului și Făgărașului și stăpânitor banatului de Severin și peste Dunăre până la marea cea mare"?

În credința lor față de turci, domnii rivali se arătau foarte nestatornici și schimbători. În schimb însă, atât Dan, cât și Radu se arătară foarte supuși față de regele Sigismund și de brașoveni, ale căror privilegii comerciale fură confirmate de amândoi. Firea războinică și temperamentul aprins ale voievodului Dan al II-lea se încadrară numai bine în planurile de cruciadă ale regelui Sigismund. El era preocupat de gândul de a organiza o armată permanentă, sau cel puțin un corp de mercenari și se bucură foarte mult că regele "i-a dăruit haraghie de bani – adică monetari – ca să fie în țara domniei mele, precum este și în țara lui". La 1428 Dan porni cu contingentul său în ajutorul regelui contra turcilor, dar oștirea creștină fu rău bătută la Golubaț. Consecințele acestei înfrângeri au fost că țara trebui să plătească turcilor tributul întreg – *integrum censum* – fiind obligată să trimită și un număr de oi la Constantinopol. În anul următor regele încurajă pretențiile lui Dan asupra Chiliei, îndemnându-l să atace cetatea moldovenească. Atacul fu însă respins de Alexandru cel Bun, domnul Moldovei.

3. Ordinul teutonic la Dunăre

Ocuparea Chiliei făcea parte din marele plan dunărean al regelui Sigismund, pe care dorea să-l realizeze cu ajutorul *Ordinului Teutonic*, pe care la 1428 îl chemase în Banatul timișan, cu gândul de a stăpâni cu ajutorul lui "Dunărea până la mare". În 1427 o unitate de cavaleri teutoni sosi la Orșova sub comanda lui Nicolai Redwitz, care urma să înlocuiască pe cnejii români în apărarea graniței bănățene. În anii următori cavalerii ocupară Severinul, Mehadia, Caransebeșul și alte cetăți bănățene, iar pentru întreținerea lor li se puseră de rege la dispoziție veniturile ce rezultau din monetăriile regale de la Sibiu și Brașov, precum și cele ce proveneau din ocnele de sare transilvănene. Pentru a ridica autoritatea ordinului, regele încredință lui Redwitz bănia Severinului. Cu toate acestea însă, isprăvile lor la Dunăre nu corespundeau deloc marilor nădejdi pe care regele le pusese în ei.

La 21 august 1430 banul Redwitz raportă regelui că nobilii și cnejii români refuzau să se supună judecății sale, susținând că asupra lor numai regele are dreptul de jurisdicție. Dintr-un act din 1420 aflăm că în raza Mehadiei se aflau 224 de cneji și 1.112 cetățeni liberi, 30 grăniceri și 20 de curieri; iar în raza cetății Amlaș erau 293 cneji, cu 504 țărani liberi, 32 grăniceri și 26 curieri iar în raza cetății *Iladia* erau 120 cneji.

Atitudinea dârză a lui Alexandru la Chilia, care în 1430 respinse un nou atac al lui Dan, precum și necontenitele atacuri turcești în unire cu voievodul Radu al II-lea zădărniciră *"marea operă de civilizație"* pe care regele împărat Sigismund își propusese să o realizeze la Dunăre cu ajutorul cavalerilor combatanți dar și al negustorilor, meșterilor și antreprenorilor de tot felul, care erau așteptați să sosească la Dunărea de Jos. Dar și această a treia încercare de a săvârși această operă cu ajutorul ordinelor cavalerești eșuă curând, ca și cea din 1213 a regelui Andrei al II-lea și cea din 1247 a regelui Bela al IV-lea. Săvârșirea acestei opere era rezervată domnilor români din Muntenia și Moldova, țări eminamente dunărene cu o populație indigenă adânc înrădăcinată în tradițiile de luptă și de viață ale acestor teritorii. La 1435 însuși regele Sigismund se convinsese de zădărnicia planurilor sale la Dunărea de jos și de aceea el consimți la *rechemarea cavalerilor teutoni* în patria lor nordică de unde veniseră.

Între timp însă, războiul civil între Dan al II-lea și vărul său Radu al II-lea continuă cu aceeași impetuozitate, epuizând și ultimele resurse de rezistență ale țării. În cursul acestor îndelungate lupte căzură ambii rivali. Ultima știre asupra lui Radu cel Chel o avem din anul 1431.

Ultimul act de la Dan al II-lea este din 3 ianuarie 1431, prin care domnul confirmă brașovenilor vechiul lor privilegiu comercial în Țara Românească. La 14 iunie 1431 țara avea alt domn, și anume pe *Alexandru Aldea*, un fiu al lui Mircea cel Bătrân. Se vede că între timp Dan al II-lea pierduse definitiv domnia și viața "luptând vitejește cu ismaliții", adică cu turcii, cum arată analele sârbești, la ziua de 1 iunie 1431.

4. Recunoașterea suzeranității turcești de către voievodul Alexandru Aldea

La moartea lui Dan al II-lea, doi fii ai lui Mircea cel Bătrân își disputară tronul și anume *Vlad* și *Aldea*. Vlad se pusese sub scutul regelui împărat Sigismund, însuflețindu-se de planurile de cruciadă ale acestuia, care crease o decorație specială pentru viitorii participanți. Era *ordinul balaurului* sau al *dragonului* – *ordo draconis, Drachenorden* – care fusese conferit cu anticipație și pretendentului român, numit după înalta sa decorație *Vlad Dracul*, adică *Draconul* sau *Balaurul*. La 8 februarie 1431 pretendentul se găsea la Nürnberg unde autoriza pe frații minoriți să predice și în Muntenia. În diploma de învoire el se intitula: „Io, Ion Vlad, prin mila lui Dumnezeu, Domn al Țării Transalpine și Voievod al Făgărașului și Amlașului".

Dar nerăbdătorul pretendent la tronul Munteniei se cam grăbise cu diploma sa, fiindcă între timp fratele său *Aldea* i-o luase înainte. Acesta se bucură de sprijinul lui Alexandru din Moldova, care revendicase Chilia și care suferise două înfrângeri sub zidurile ei. Aflându-se de moartea lui Dan, Alexandru porni spre Muntenia pentru a instala acolo pe protejatul său Aldea. Voievodul transilvănean Ladislau Apor raporta că Domnul Moldovei sta adunat cu multă oaste – *summ cum multitudine congregatus* – și însuși marele provisor este cu mulți ai săi în drum spre Putna, cu gândul de a-și împinge oștirile spre Țara Românească sau poate chiar de a ataca Dacia transilvăneană. În realitate Alexandru cel Bun sărise cu putere armată în sprijinul pretendentului Aldea, susținând ridicarea sa pe tronul Munteniei, pe care îl și ocupă sub numele de *Alexandru Aldea* (1431 – 1436). Astfel reuși pretendentul Aldea să o ia înaintea fratelui său Vlad Dracul și să întârzie urcarea acestuia pe tronul Basarabilor până după moartea sa întâmplată la 1436.

Instalarea noului domn pe tronul de la Târgoviște, fără învoirea lor, nu conveni turcilor și de aceea ei întreprinseseră în 1431 o mare campanie contra Munteniei și contra noului ei domn, amenințând și Moldova lui Alexandru cel Bun pentru sprijinul conferit lui Alexandru Aldea. Primejdia turcească făcu și pe regele Sigismund să abandoneze pentru moment pe protejatul său Vlad Dracul și să accepte pe noul domn al Munteniei, oferindu-i tot concursul său. Vara anului 1431 a fost una dintre cele mai agitate pentru Țara Românească. Voievodul deznădăjduit cerea brașovenilor arme și unități de luptă pentru a opri înaintarea turcilor, care trecuseră Dunărea, la *Silistra, Giurgiu* și *Turnu – Pârgon* – și înaintau spre munți.

"*Așa să știți* – scria el brașovenilor – *că turcii au năpădit la Dunăre prin toate vadurile și vin împotriva țării să prade și să jefuiască și grăbiți-vă cât mai iute, ziua și noaptea, să-mi veniți în ajutor, căci dacă nouă ne va fi rău, vouă are să vă fie și mai rău. Și cât puteți, grăbiți-vă, câtă oaste puteți ridica în grabă, să vie, iar câtă nu este gata o veți trimite în urmă. Să sosească iute, altfel să nu faceți*".

Văzând că nu vin, voievodul le trimise o nouă scrisoare în care le spunea:

"*Dacă este să mă ajutați, veniți mai degrabă, căci turcii sunt pe drum de sâmbătă. Porniți iute la drum, căci hrana va veni în urmă. Iar dacă nu vreți să veniți, spuneți-mi ca să știu ce să fac, căci turcii sunt acum dincoace de Dunăre, la toate vadurile ca să vină în țară să prade și să risipească*".

Sesizându-se de apelul disperat al domnului muntean, brașovenii îi trimiseră în ajutor câteva contingente. Sosiseră și 4 steaguri din Moldova de la Alexandru cel Bun, care respinsese victorios invazia turcilor în țara sa.

Dar cu tot ajutorul primit din Brașov și din Moldova, Alexandru Aldea nu putu respinge pe turci peste Dunăre. Dimpotrivă, el trebui să se închine sultanului Murad al II-lea, sporindu-i tributul anual și peșcheșul de oi și trimițându-i ca ostateci 20 de fii de boieri care să-i chezășuiască credința față de padișah, iar în schimb izbutind să elibereze din robie 3.000 de creștini. Când târgoveții din Sibiu îl defăimară că s-a dat cu turcii, voievodul justifică atitudinea sa față de aceștia zicând: "Eu, dacă m-am dus cu turcii, nu m-am dus decât de nevoie pentru a face pace țării câtă a rămas și vouă tuturora". Închinându-se turcilor, Alexandru Aldea nu înțelegea să rupă cu regele Sigismund, ci dimpotrivă el ținea să declare că "slujește domnului crai și sfintei coroane" și că așteaptă prilejul fericit de "a sta înaintea regelui împărat."

Prin recunoașterea suzeranității sultanului și sporirea tributului, domnul muntean reușise să scutească țara sa de grozăviile unor noi încercări turcești. El nu putu însă împiedica pe turci de a năvăli în Ungaria și nici să se opună ordinului sultanului de a însoți oștirea păgână care în 1432 străbătu în Dacia transilvăneană. Voievodul ținu de a sa datorie să prevină pe brașoveni asupra primejdiei ce-i amenința, trimițându-le informații asupra oștirii de invazie și asupra intenției pretendentului turc *Celebi* care ar fi gata să trădeze pe sultan și să treacă de partea

ungurilor.

"De multe ori m-au înșelat turcii pe mine – zicea domnul muntean – *acum vreau să li măsor și lor cu aceeași măsură. Pe Dumnezeul meu că nu va mai rămâne nici sământă din ei"*.

El va întovărăși pe turci în Dacia, dar va opri pe ai săi de la pradă înjurând groaznic pe cei ce umblă să-i bănuiască buna sa credință. Dar gândul său n-a ajuns să fie înfăptuit, fiindcă turcii năvăliră în Dacia și provocară în Țara Bârsei mari daune și devastări fără ca Alexandru Aldea să fi fost în stare a le împiedica. După potolirea poftelor de jaf și pradă, turcii se retraseră peste Dunăre, lăsând paza vadurilor în seama voievodului Țării Românești care trimitea tributul anual și nu ieșea din ordinele sultanului. Pe de altă parte însă, nici regele Sigismund nu mai stărui asupra planurilor sale de cruciadă contra păgânilor, iar la 1435 și ultimele echipe ale *cavalerilor teutoni părăsiră Banatul timișan*, din care făcea parte și *Severinul*.

Domnul Țării Românești folosi anii de pace și liniște care urmară până la moartea sa pentru a tămădui rănile pe care anii de război le provocaseră în trupul țării. Ca om evlavios ce era, el se gândi la ctitoriile bisericești. În noiembrie 1432 el dărui mănăstirii Dealu două sate, iar în ianuarie 1433 închină ctitoriei tatălui său de la Cozia satul *Golești*, confirmându-i totodată și toate posesiunile și veniturile cu care fusese înzestrată de predecesorii săi. Alte două acte de danie de la Alexandru Aldea, din 1434, privesc mănăstirea *Sf. Nicolai din București*, numită astăzi Mihai Vodă și mănăstirea *Bolintinul*, lângă București. Dărnicia sa se răsfrânse și asupra mănăstirilor *Zografu* și *Xoropotam* de la muntele Athos. În fruntea sfetnicilor și colaboratorilor săi se găsea boierul *Albu*, pomenit mereu alături de stăpânul său. Ultima mențiune ce ni s-a păstrat de la Alexandru Aldea datează din iunie 1436. În scurtă vreme după aceasta el trebuie să fi murit, fiindcă la 16 iulie ale aceluiași an, urmașul său *Vlad Dracul*, fiul răposatului domn Mircea cel Bătrân, scria brașovenilor în calitatea sa de domn al Țării Românești.

Pericolul turcesc propuse o apropiere și colaborare militară tot mai strânsă între țările vecine Muntenia, Banatul timișan și Dacia transilvăneană. Exponentul politic și militar al Țării Românești era așadar în vremea aceea voievodul *Vlad al II-lea Draculea* (1436 – 1446). După retragerea cavalerilor teutoni (1435) și moartea lui Pippo Spano, apărarea Banatului timișan fu încredințată banului din Hunedoara, "zis Românul" – *dictus Olahus* –. Lupta pentru creștinătate a ambilor eroi contra turcilor va fi expusă mai jos.

Ioan, Iancu sau Ianoș era nepotul lui Șerban și fiul lui *Voicu*, căruia regele Sigismund, drept răsplată pentru preastrălucitele sale merite – *praeclaris meritis* – pe care și le dobândise ca oștean al curții – *aulae miles* – îi dărui la 1409 domeniul regal al Hunedoarei – *possesinem nostram regalem Hunyadvar vocatum* – cu toate locurile sale de arătură, cu fânețele, pășunile, pădurile, apele și iazurile după vechile și adevăratele ei hotare. Donația se făcu viteazului Voicu dar totodată și fratelui său *Radu* și fraților săi vitregi *Mogoș* și *Radu*, precum și fiului lui *Voicu*, *Ioan* sau *Iancu*, ungurește *Ianoș*, eroul de mai târziu care se găsea atunci în vârsta de 23 de ani.

Viteazul Voicu era căsătorit cu Elisabeta Mărgineanu, o fată de cneaz din părțile hunedorene, al cărei portret în costum românesc local se poate distinge și astăzi din frescele castelului de la Hunedoara. Cetatea Hunedoara datează încă din secolul al XIII-lea. În secolul al XIV-lea se amintește de castelani ai cetății Hunedoara. *Ioan Corvinul* și soția sa Elisabeta refăcură vechiul castel și-l amenajară ca reședință a familiei, zugrăvindu-l frumos în forma în care s-a păstrat în contururile sale până în ziua de astăzi. Mai bine s-a conservat în forma sa originală *gotică* castelul de la *Șoimuz* pe Mureș, la nord-vest de *Deva*, o creație și aceasta a lui Ioan Corvinul.

Originea românească a lui Ioan de Hunedoara, care după *corbul* din blazonul său se numea *Corvinus*, este adeverită și de contemporanul său papa *Pius al II-lea* (+1464), care înainte de a ajunge pe scaunul papal scrisese sub numele său de naștere *Aeneas Sylvius de Piccolomini*, analele timpului, arătând că *„Ioan din Hunedoara era dac (acum îi numesc valahi) nu de neam strălucit dar celebru prin faptele sale de arme, care a demonstrat cel dintâi ungurilor cum și turcii pot fi învinși"*. Iar cu altă ocazie viitorul papă repetă că *"Ianoș nu era ungur nobil, ci valah"*. În ediția din 1488 a cronicii sale, scriitorul ungur *Ioan Thurcocz* relatează că:

"Era pe atunci în țară un oștean mărinimos și ilustru născut din sânul unei familii valahe, Ioan din Hunedoara. Pe acest bărbat îl aleseseră înaltele destine ca să pornească din meleagurile străine și să se așeze în cele ungurești. Se spune anume că regele Sigismund, îndemnat de reputația tatălui acestui luptător, îl aduse cu sine din părțile transalpine și-l așezase în Ungaria."

Despre pretinsa origine transalpină a

lui Ioan Corvinul nu poate fi vorba, el fiind get-beget român transilvănean. Origina sa valahă nu-l împiedica de a lua în căsătorie pe o nobilă ungară *Elisabeta Szilagy*, o sălăgeancă care îi dărui 2 fii, pe *Ladislau*, născut în 1436 și *Matei*, viitorul rege al Ungariei, născut în 1446.

Prin educația sa războinică și prin tradiția neamului său, Iancu de Hunedoara făcea parte din generația Renașterii, care își crease un ideal al vieții din meșteșugul războiului și din aplicarea lui în luptă contra necredincioșilor. Regăsind în Ungaria condiții prielnice pentru afirmarea virtuților sale războinice, tânărul viteaz Ionaș acceptă, împreună cu fratele său Ioan, servicii în străinătate, unde conducătorii cetelor de mercenari erau căutați și bine plătiți. În anii 1431 – 1432 el intrase în serviciul episcopului de Zagreb, unde comanda o ceată de 12 călăreți. În anii următori el trecu în Italia, angajându-se în serviciul ducelui Filip Visconte din Milano, desăvârșindu-și educația militară și agonisindu-și o frumoasă sumă de bani, cu care putu împrumuta pe însuși regele Sigismund, primind în garanție domeniul Comeat din Banat, cu toți *chenezii* și *satele* de acolo. În toiul plecării cavalerilor teutoni regele, la 1430, îi încredință apărarea cetăților bănățene *Găureni*, *Orșova* și *Mehadia*, "din gura turcilor". Isprăvile sale războinice contra turcilor îi deschiseră curând calea splendidei sale cariere politice, ajungând curând *ban al Timișoarei*, *voievod al Daciei transilvănene*, *comite al secuilor* și *comite al Bistriței și Maramureșului*, demnități pe care sub regele Ludovic cel Mare le unise în persoana sa un alt viteaz român, *Andrei*, *fiul lui Lațcu*, aprigul luptător contra tătarilor din Moldova. Tot lui soarta îi rezervase demnitatea de *guvernator general* al Ungariei – *Regni Hungariae Gubernator generalis*.

Între timp primejdia turcească se accentua tot mai vârtos. Moartea regelui Sigismund înteți și mai mult poftele de cucerire ale sultanului Murad al II-lea. Moștenitoarea coroanei ungare era *Elisabeta*, fiica lui Sigismund, care era căsătorită cu arhiducele *Albert de Austria* (1437 – 1439) care ajunsese rege al Ungariei. Schimbarea de domnie oferi sultanului un bun prilej pentru a ataca Ungaria și îndeosebi părțile ei periferice din Banatul timișan și Dacia transilvăneană.

Prin cucerirea Serbiei și ocuparea cetăților *Golumbați*, *Semendria*, *Grădiștea* ș.a., de pe malul sârbesc al Dunării, turcii își deschiseseră noi porți de invazie în Ungaria prin Banatul timișan. Cu apărarea acestor vaduri de invazie de dincolo de cataractele Dunării de la Porțile de Fier sau Cazane fusese încredințat *Ioan Corvinul*, precum dincolo de Cazane, în Țara Românească, această misiune istorică o îndeplinea contemporanul acestuia, voievodul *Vlad Dracul*. Misiunea comună îi apropia și uni forțele lor în lupta contra turcilor, adversarul lor comun.

Noul rege încredință lui Ioan Corvin din Hunedoara apărarea Banatului, chiar în anul 1438 când turcii întreprinseră marea lor ofensivă la nordul Dunării. În primăvara aceluiași an, regele Albert ceru și lui Vlad Dracul să apere pe brașoveni de "năvălirile prea cruzilor turci". Astfel vedem cum în clipele pericolului suprem, regele Ungariei făcea apel la vitejia și spiritul de jertfă al neînfricaților luptători români *Vlad Dracul* și *Ioan Corvinul* din Hunedoara. Numai că în clipele acelea tragice mijloacele de luptă ale voievodului muntean nu se puteau măsura cu forțele superioare turcești. De aceea, Vlad Dracul se văzu silit să urmeze politica înaintașului său Alexandru Aldea, închinându-se turcilor cu toată dragostea și atașamentul său la cauza creștină. Cronicarul turc *Neșri* spune că lui Iflacoglu Dracula sultanul i-a trimis vestea: "Strângeți repede toată oastea și-mi ieșiți înainte". Draculea răspunse: "Sunt gata să te slujesc, sultane; sunt gata să-ți dau calul meu, câinii mei de vânat". Cronicarul bizantin *Duca* relatează că Vlad, însoțit de 300 de persoane, s-a închinat sultanului la Brusa, în credință și supunere și sporind tributul și lăsând ostateci pe fiii săi Vlad și Radu. Dar pe lângă plata tributului, obligația cea mai grea în legătură cu supunerea sub turci era aceea de a însoți oștirile turcești în expedițiile lor militare cu contingentele românești și de a le deschide drumul cu mii de salahori din țară.

Astfel trebui Vlad Dracul să participe la expediția turcilor din Dacia transilvăneană din 1438, când mai multe orașe săsești, între care și Sebeșul, avură mult de suferit. Cu prilejul arderii *Sebeșului*, Vlad Dracul sfătuia pe târgoveții sași să se predea, căci fruntașii lor vor fi duși în Țara Românească, de unde ușor se vor putea întoarce în orașul lor. Sibiul a putut rezista asaltului turcesc. Încărcată de pradă, oștirea turcească se retrase din Dacia, prin pasul de la *Bran*, Turciu sau Turcior, pe care ungurii îl numeau *Töresvar* iar sașii *Törtzburg*, adică *Cetatea Turcească*. Trecând prin țară spre Giurgiu, care fu întărit de turci, sultanul Murad al II-lea fu "ospătat" copios de Vlad, cum relatează un martor ocular din Sebeș, care era silit să însoțească ca prizonier oștirea turco-română la retragerea sa din Dacia.

După retragerea turcilor peste Dunăre, țara putu respira mai liber. La 9 septembrie 1439 voievodul Vlad confirma liovenilor privilegiul comercial în Țara Românească, care, plătind vama la Râmnic, puteau trece cu mărfurile lor în Țara Turcească. Cu toată închinarea sa față de turci, Vlad Dracul întreținea legături de prietenie și față de regele Ungariei, ceea ce îi îngăduia să stăpânească în liniște *Făgărașul*, unde continua să facă danii credincioșilor săi și să numească chiar abate la mănăstirea Cârța pe un pleban de la Târgoviște. De aceea el cu drept cuvânt se putea intitula *"de Dumnezeu pomăzuit și de sine stătător domn, oblăduind și domnind toată Ungrovlahia până la mare, oblăduind și în Țara Ungurească ca herțeg de Amlaș și Făgăraș"*.

În toamna anului 1439 muri regele Albert, care luase parte la luptele contra turcilor, răpus subit de dizenterie pe când se găsea în drum spre *Viena*, la 27 octombrie 1439, și tronul Ungariei rămase vacant. Văduva Elisabeta născu numai după moartea soțului ei un fiu, *Ladislau Postumul*. Dar cum vremurile de război reclamau imperios un bărbat matur pe tronul țării, ungurii aleseră pe tânărul rege al Poloniei, *Vladislav al III-lea* (1440 - 1444) din casa Jagelonilor, care uni astfel din nou Ungaria cu Polonia, ca pe timpul regelui Ludovic cel Mare. Alegerea se făcu prin intervenția războinicului *Ioan de Hunedoara*, care era însuflețit de ideea unei noi cruciade contra turcilor, ce strângeau tot mai strâns cercul în jurul Constantinopolului, amenințând foarte serios însăși existența imperiului bizantin. Pentru sprijinul pe care-l primi cu prilejul proclamării sale, regele Vladislav răsplăti pe *"magnificus Johannes de Hunyad"* cu sate și moșii. De asemenea primi și comitele secuilor, Mihail Jakch, domeniul *Rodna*, cu satele românești *Sângiorgiu*, *Poiana*, *Rebrea de Sus* și *de Jos*, *Ceul*, *Năsăud*, *Salva*, *Zagra* și *Mocodul*.

5. Campaniile lui Ioan Corvin Hunedoreanul contra turcilor

În luptele de apărare cu turcii căzu fratele lui Ioan Corvinul numit *Ioan Minor*, care fu înmormântat la Alba Iulia. Pentru pomenirea acestui viteaz între viteji – *mile militum* – Ioan Corvinul dărui în 1440 capitulului din Alba Iulia mai multe sate, hotărând ca acolo, lângă fratele său preaiubit, să fie înmormântat și el. Pentru dania ce primiseră, călugării se obligaseră să săvârșească în anumite zile slujbe dumnezeiești, după vechea datină românească.

În 1442 turcii trecură Dunărea în Muntenia și pătrunseră pe la Turnu Roșu adânc în Dacia transilvăneană, înaintând pe Mureș în sus până la *Sântimbru*, la nord de Alba Iulia, unde Ioan Hunedoreanul, care încercă să le taie calea, suferi însă la 18 martie 1442 o dureroasă înfrângere, fiind el însuși rănit în luptă. În amintirea acestei răniri glorioase fu ridicată acolo o frumoasă biserică în stil gotic, care dăinuiește până astăzi. Încărcați de pradă, turcii se întoarseră până la Dunăre. Un cronicar turc arată că Vlad Dracul încercase atunci să le închidă calea "sărind cu oaste din munții înalți și nestrăbătuți ce-i slujeau de cetate."

De la Sântimbru Ioan Hunedoreanul coborî ca o furtună pe Mureș în jos până la gura Streiului, pentru ca acolo să o apuce pe vechiul drum roman spre *Grădiștea* – vechea Sarmizegetusă – unde prin curmătura de creastă de la Porțile de Fier – *Waskapu*, în ungurește – o altă oștire turcească, sub comanda lui *Mezed-pașa*, încercă să pătrundă în Dacia. Acolo s-a dat la 25 martie 1442 o sângeroasă bătălie la satul *Zăicani* de astăzi, descălecat de cnejii hațegani la 1409, care se sfârși cu izbânda banului voievod Ioan. În înverșunarea luptei căzu însuși Mezed-Pașa, împreună cu fiul său și cu alți mulți fruntași dintre turci. Marea izbândă a oștirii creștine se datorește războinicilor din *scaunele românești* – *districtus Olachales* – din Banatul timișan, 8 la număr și anume: *Caransebeș*, *Lugoj*, *Mihalca*, *Almaș*, *Iladia*, *Comeat*, *Caraș* și *Bârzova*, fiecare cu organizarea sa autonomă. Parte la luptă luară și cnejii din Țara Hațegului în frunte cu *Chendris* din *Sălașul de Sus*, regiune direct amenințată de turci. În amintirea marii sale victorii de la Zăicani, Ioan Corvinul ridică întru lauda lui Dummnezeu dătător de biruință catedrala de la *Alba Iulia*, pe care și-o alesese ca loc de veșnică odihnă pentru sine și pentru ai săi.

În amintirea acestei izbânzi s-a ridicat la Zăicani un monument care înfățișează pe învingător cu buzduganul în mână. Respingerea atacurilor turcești se făcu în înțelegere și colaborare cu voievodul muntean *Vlad Dracul*, care scria în același an *"puternicului și de toată slava și cinstea, vrednicului și celui al său prea iubitului frate, al Daciei și al secuilor voievod și span de Timișoara Ionaș voievod"*. Ioan Corvinul era, precum s-a arătat mai sus, nu numai ban de Timișoara și voievod al Daciei transilvănene, ci și comite al secuilor.

În toamna anului 1442 întreprinseră turcii marea lor expediție de pedepsire contra Munteniei și Daciei transilvănene. Beglerbegul Rumeliei, *Sehabeddin*, comanda oștirea turcească de invazie la nordul Dunării. Ea era îndreptată contra ambilor voievozi români Vlad Dracul și Ioan Corvin Hunedoreanul, care uniseră contingentele lor în lupta de apărare. Împotrivirea la șes nu putea avea succes. De aceea se operase retragerea în munți, unde desișul codrilor și strâmtoarea trecătorilor înlesneau foarte mult apărarea. Acolo, în părțile *Branului*, se produseră oarecare ciocniri între contingentele muntene și cele transilvănene, ceea ce făcu pe Vlad Dracul să riposteze plin de indignare, scriind lui Ioan Corvin că și-a lăsat copiii să fie măcelăriți pentru pacea creștinească și pentru ca să fie și *el și țara sa ai domnului său craiul*. După cronicile sârbești, lupta s-a dat în cursul lunii septembrie 1442. Viteji români din districtele olahale ale Banatului luptară umăr la umăr cu arcașii munteni, încercați în lupte biruitoare cu turcii. După cronicarul *Chalkokondylas*, Ioan Corvinul ar fi atacat o mare tabără turcească din Muntenia când turcii erau împrăștiați după pradă. La întoarcere grupurile lor fură măcelărite unul după altul.

Cronicarul sârb, relatând desfășurarea bătăliei, spune că turcii

"*... mergând prin toată acea țară, prădând și jefuind cum mai făcuseră în curs de mulți ani, luară o mare cantitate de pradă și jaf și porniră cu ea pe acea cale. Atunci voievodul ungurilor* – adică al Daciei transilvănene – *care aflase despre aceasta, se pregăti cu aproape 25.000 de călăreți și înarmându-se cu semnul sfintei cruci, pornise să afle pe turcii aceia. Și a fost la 2 septembrie. Și a început bătălia la ceasul al 3-lea de zi și a ținut până noaptea. Și a fost o bătălie foarte grea, așa încât cu ajutorul Atotputernicului Dumnezeu creștinii au rămas biruitori și s-a luat înapoi toată prada și pe lângă aceasta, au fost bătuți și uciși mai mult de 70.000 de turci. Și a fost așa de mare numărul morților de ducea sânge toată Dunărea. Și au fost aflați morți cea mai mare parte din căpitanii turci și vreo 5.000 de corturi și cai iuți și cămile și catâri nenumărați. Aproape nu se mai putea ieși din trupuri. Și aceasta era a șaptea înfrângere ce au avut-o turcii. Și, desigur, se poate zice că a fost numai o minune a Domnului nostru Isus Hristos*".

Înfrângerea sultanului Murad în Muntenia a fost zdrobitoare. Mai mult de 5.000 de cai și cămile, pe lângă alt bogat material de război, căzu pradă în mâinile învingătorilor creștini. Sultanul ar fi fost așa de zguduit de catastrofa oștirii sale, încât și-a pus hainele de doliu și timp de trei zile a ținut post negru, respingând orice mâncare și băutură. Nu cunoaștem locul bătăliei, știm numai că ea a avut loc undeva în *Muntenia* și anume undeva aproape de Dunăre, ale cărei ape, după cronicarul sârb, erau roșii de sânge. Înfrângerea oștirii turcești în Țara Românească făcu o mare impresie în lumea creștină, întărind ideea de cruciadă, pe care o moștenise tânărul rege *Vladislav* de la predecesorii săi *Sigismund* și *Albert*.

Ideea cruciadei fu puternic alimentată prin noile succese militare contra turcilor, pe care Ioan Corvinul le obținuse înn campaniile sale din Serbia. Încurajat de izbânzile sale de până atunci asupra turcilor, eroul român întreprinse în toamna anului 1442 și în iarna anului următor 1443 expediții norocoase contra turcilor din Serbia, pe care îi bătu în mai multe lupte din jurul *Nișului* și din trecătoarea de la *Cunovița*, prin care încercă să-și deschidă drumul în câmpia Traciei și de acolo spre Constantinopol, grav amenințat de turci. Popoarele creștine din Balcani se sesizară de faima numelui său și așteptau de la el să le izbăvească de jugul turcesc. Astfel se explică ecoul pe care îl găsiră în *folclorul balcanic*, care preamărește faptele războinice ale eroului român *Iancu Vodă Sibianul*; cronica franceză a lui Jean Chartier arată că oștirea "ungurească", în fruntea căreia cruciatul Ioan Corvin băgase groază în turci și trezise mari nădejdi de libertate la popoarele balcanice, se compunea din 20.000 de soldați, dintre care 19.000 erau *din popor* – *populaires* – adică *români de la sate*, care se adunaseră în jurul steagului desfășurat de eroul ce se ridicase din rândurile lor, prin vrednicia sa personală. "*Popularii*" aceștia nu erau îmbrăcați în zale de cavaler, ci luptau cu armele lor primitive de acasă. Cronicarul francez, care pare să-i fi văzut, spune că dacă unul dintre ei avea arc, nu avea săgeți, iar cel ce avea sabie, nu avea teacă. Se prea poate ca insuficiența aceasta în armament să fi corespuns adevărului. Dar ceea ce-i scăpase cronicarului francez era faptul că în pieptul acestor "*populari*" bătea o inimă vitează și o nestrămutată credință în Dumnezeu. Și aceste rare daruri cerești contau în lupta contra turcilor mai mult decât armătura de oțel a cavalerilor apuseni, precum se adeverise aceasta în 1395 la Nicopole și precum avea să se adeverească și la *Varna*.

Pierderile pe care turcii le suferiră în vremea aceea de pe urma înfrângerii lor în

Muntenia și a campaniilor lui Ioan Corvin în Serbia erau așa de mari și simțitoare, încât sultanul se hotărî să înceapă tratative de pace. Însuși Hunedoreanul simțea nevoia de pace pentru întărirea și reorganizarea forțelor sale de luptă care suferiseră și mari pierderi în luptele necontenite cu turcii. Astfel se ajunse în cele din urmă la încheierea *tratatului de pace de la Adrianopol* din 12 iulie 1444 între sultanul *Murad al II-lea* și regele *Vladislav* al Ungariei pentru o perioadă de 10 ani, ratificat de *Vladislav* la *Seghedin*, la finele lui iulie. Ambii potentați jurară, unul pe *Coran*, iar altul pe *Evanghelie* că vor respecta cu sfințenie pacea încheiată pe 10 ani, prin care se stipulase încetarea ostilităților și restabilirea relațiilor de bună vecinătate între ambele țări. *Cercetările mai recente, din sursă poloneză, tind să arate că regele n-ar fi ratificat tratatul de la Adrianopol.* În tratatul de pace era cuprinsă și Țara Românească, aliată Daciei transilvănene în luptele cu turcii.

Puterile apusene, și îndeosebi papa *Eugeniu al IV-lea, venețienii* și *burgunzii lui Ioan cel Bun*, reproșau însă regelui Vladislav că s-a grăbit cu încheierea păcii tocmai în clipa când turcii ar fi ajuns la aman și când izgonirea lor din Europa avea cele mai mari șanse de izbândă. Și aceasta cu atât mai mult cu cât însuși sultanul *Murad al II-lea*, stăpânit de *misticism patologic*, ar fi abdicat în favoarea fiului său Mohamed al II-lea (1444 – 1481), făcându-se derviș în Anatolia. Ioan Corvin, cunoscător bun al situației din Balcani, dar și de la el de acasă, era pentru menținerea păcii, cel puțin până la terminarea pregătirilor militare pe care un război de exterminare contra turcilor le reclama așa de imperios. La urmă învinse însă partida înaltului cler și a nobilimii, care atrăsese pe tânărul rege de partea ei.

Propovăduitorul cel mai înfocat al ideii de cruciadă era cardinalul *Iulian Cesarini de Sant Angelo*, care avea mare cuvânt la curtea regelui Vladislav de la Buda. În necunoștința sa asupra stărilor de lucruri din imperiul bizantin, și prea încrezut în puterile de rezistență ale imperiul bizantin și ale celorlalte țări creștine din Balcani, cardinalul Cesarini reuși să atragă pe regele Vladislav de partea sa și să-l determine să nesocotească legătura de pace pe care o încheiase cu turcii, să-și calce jurământul pe evanghelie și să declare sultanului război. Papa Eugeniu al IV-lea dezlegă pe rege de jurământ, iar venețienii făgăduiră să înarmeze galerele lor și să pornească la Constantinopol pentru liberarea *"Romaniei, Greciei și altor părți"* din imperiul otoman. Papa și ducele de Burgundia făgăduiră să pună la dispoziție mijloacele materiale pentru mobilizarea galerelor venețiene.

6. Catastrofa de la Varna

Îndată ce noua cruciadă contra turcilor fusese hotărâtă, banul și voievodul Ioan Hunedoreanul nu ezită nici o clipă de a se pune în fruntea ei și a deveni astfel conducătorul adevărat și activ al noii expediții. Îndelungata sa experiență în luptele cu turcii determinară pe Ioan Corvinul să facă din nou apel la vitejia și spiritul de jertfă al *"popularilor"* români din Banat și din părțile hunedorene, încercați în luptă și gata pentru orice act de îndrăzneală. Erau contingentele cunoscutelor *districte olahale*, pe care își întemeiase și până atunci reputația sa de *erou al creștinătății.* Dincoace de munți, în Muntenia, domnea *Vlad Dracul*, prieten și aliat al Hunedoreanului, care la 7 august 1444 confirma privilegiile comerciale de care brașovenii se bucurau în Țara Românească. Vlad Dracul, a cărui țară avu așa de mult de suferit din partea turcilor, aderă din convingere la ideea cruciadei și se grăbi să unească contingentele sale cu cele ale consângeanului său Ioan din Hunedoara.

În toamna anului 1444, septembrie 20, coloanele noii cruciade trecură Dunărea și ocupară *Cladova.* La *Vidin* se atașă *Vlad Dracul* oștirii cruciate cu un contingent de 7.000 de arcași experimentați în lupta cu turcii. Cruciații ocupară *Nicopole* și înaintară prin *Sumla* spre *Varna*, unde ajunseră la 9 noiembrie, fără să fi întâmpinat împotriviri prea serioase din partea pașalelor turcești din cetățile de la Dunăre. La Varna însă a început lupta în ziua de 10 noiembrie. La început lupta luase o întorsătură favorabilă creștinilor. Rândurile ienicerilor începură să se clatine. Ioan Hunedoreanul și Vlad Dracul erau meșteri încercați în respingerea și înfrângerea turcilor prin atacuri masive de "populari". Aceste atacuri contraveneau concepțiilor de luptă învechite ale cavalerilor apuseni, și de aceea catastrofa de la Nicopole din 1396 se repetă în proporții și mai mari la Varna. Regele Vladislav, înconjurat de ceata de nemeși unguri și șleahtici polonezi, se aruncă fără socoteală în focul luptei, unde bănuia prezența sultanului, pentru a revendica pentru sine gloria loviturii hotărâtoare. În nesocotita lor îngâmfare, nobilii poloni și unguri voiau să arate, prin asaltul lor contra sultanului, că biruința este a regelui și niciodată a voievozilor

români *Iancu Vodă* și *Vlad Dracul*.

Dar în momentul critic al atacului, calul regelui Vladislav se poticni. În clipa aceea, unul din ieniceri cu numele *Hamza*, iar după alții *Feris*, se repezi și zbură capul regelui, fără să știe al cui cap căzuse sub iataganul său. Îndată ce capul a fost identificat, el a fost înfipt în vârful unei sulițe și purtat și arătat oștirii turcești în semn de izbândă. Consternarea pe care moartea regelui o provocase în rândurile cavalerilor poloni și unguri produse o mare învălmășeală în oștirea creștină. Intervenția căpeteniilor românești nu mai putu restabili frontul de atac, și astfel bătălia de la Varna fu pierdută de cruciații creștini. Cronicarul Chalkokondylas, care descrie lupta de la Varna, laudă bravura voievodului Ioan din Hunedoara și a fasciilor sale românești. Peripețiile dramatice ale bătăliei luară proporții legendare. Umanistul italian *Andrea di Palagio* brodă pe acestea o poemă în limba greacă în care *Iancu Romeiul* – "adevăratul creștin și iubitor de Dumnezeu" – joacă rolul principal. Regele Vladislav apare sub numele de Bernardo, care încearcă să determine soarta bătăliei în duel cu Amurat bei, căpetenia musulmanilor, după toate regulile duelului medieval, luptând *"de la rege la rege"*, fără amestecul *"popularilor"*. Iancu Romeiul stăruie pe lângă rege de a-i îngădui să lupte el cu sultanul căci "de aș muri și m-aș pierde, – zice Iancu – ce pagubă ar fi, numai Măria ta să fii păstrat". Bernardo respinge însă oferta generoasă a sfetnicului, se aruncă asupra sultanului și cade în luptă.

Între cei căzuți pe câmpul de onoare se găsea și cardinalul *Cesarini* precum și numeroși nobili poloni și unguri. Ioan Hunedoreanul salvă din lagărul creștin ceea ce mai putea fi salvat și se retrase peste Dunăre. La 20 noiembrie el ajunse la *Orșova*. Cronicile contemporane sunt unanime în recunoașterea că între cei căzuți pe câmpul de onoare se găseau *"nu puțini români"*. Cele turcești susțin cu tărie că *românii au luptat vitejește pentru a smulge corpul neînsuflețit al regelui Vladislav numit Varneanul – Varnen-czik – din mâinile lor*. Și informația turcească merită toată încrederea noastră. Că în retragerea sa prin Muntenia, Ioan Corvinul ar fi fost deținut de Vlad Dracul, cum pretind unele cronici, nu este îndeajuns adeverit, întrucât eroul la 20 noiembrie se găsea la Orșova, unde confirma posesiunile mănăstirilor Vodița și Tismana. Se pare însă că eroul hunedorean se aștepta la un ajutor mai masiv din partea țărilor române. Această nemulțumire transpare din scrisoarea sa adresată papei Eugenio, în care arată că a fost înfrânt mai curând de soartă, decât de lipsa de puteri. El regretă pierderea regelui Vladislav și a cardinalului Cesarini. Răspunderea înfrângerii o poartă însă toți aceia care i-au făgăduit ajutor și nu i l-au dat, lăsându-l singur în fața unui dușman cu forțe superioare ca număr. Acești domni creștini care s-ar fi purtat în mod neloial față de dânsul ar fi fost *"ai amânduror țărilor române – utriusque Valachie – apoi din Bulgaria unii, din Albania cât și mulți din Constantinopol"*.

Nu amintește însă nimic de *Gheorghe Brancovici din Serbia*, care nu luase parte deloc în campania de la Varna. Știm însă că acesta cedase de curând lui *Iancu Vodă Șiria* și districtele românești din părțile *Aradului* și *Zarandului*, cu *Halmagiul*, *Ribița*, *Baia de Criș*, *Baia Mică* ș.a. arătând că în această danie sunt cuprinse toate bisericile, și ale creștinilor catolici și ale *românilor*. În modul acesta înțelegea Brancovici să se arate mulțumitor lui Ioan Corvin pentru că îl restabilise în stăpânirea sa din Serbia, eliberată de sub jugul turcesc. Despotul *Gheorghe Brancovici* primise aceste localități de la regele Sigismund în schimbul *Belgradului*, pe care îl cedase *ungurilor*. În 1430 Gheorghe Brancovici își creă o nouă reședință la *Smederevo*, ungurește *Szendrő*, la gura Moraviei. Una din fiicele sale și anume *Mara* se căsători în 1435 cu sultanul *Murad al II-lea*, iar alta, *Catarina*, cu contele *Ulrich de Cilii*. În timpul lui Brancovici se așezară în Banat primele *colonii sârbești* și anume la *Keve* (Kubin), *Becichereo* și *Chikind*. Imigrația sârbă trecu mai apoi Mureșul, ajungând până la *Șiria* în comitatul *Aradului* și în celelalte posesiuni ale despotului sârb. Imigrația sârbilor în stil mare în Banat s-a făcut numai la începutul secolului al XVIII-lea în timpul împăratului Leopold I.

7. Politica lui Ioan Hunedoreanul ca guvernator al Ungariei

Moartea neașteptată a regelui Vladislav deschise problema succesiunii la tron. De astă dată nu se mai recurse la chemarea unui rege din afară, ci se recunoscu dreptul la tron al minorului Ladislau (1444 – 1459), fiul postum al defunctei regine văduve Elisabeta și al soțului ei Albert de Austria. Până la majoratul regelui se institui la 1446 o regență, cu *Ioan Corvinul* de Hunedoara în frunte ca *guvernator general al regatului ungar – Gubernator Generalis Regni Hungariae* – care dăinui până la

1453. În calitatea aceasta Ioan Hunedoreanul întruni, pe lângă atribuțiile de *ban al Timișoarei* și de *voievod al Daciei transilvănene*, și pe acela de *rege al Ungariei*.

Investit cu aceste puteri, guvernatorul Ioan se simți destul de puternic pentru a reîncepe luptele cu turcii și pentru a răzbuna înfrângerea de la Varna. Flotila burgundiană sub comanda lui *Valerand de Vavrin* ajunse la gurile Dunării, și după ce atinsese *Mangalia – Panguala* – de pe țărmul pontic și navigând pe fluviu în sus, ajunse prin *Chilia*, la 16 august 1445, la *Brăila*, năzuind spre Nicopole, unde urma să se întâlnească cu oștirea de uscat de sub conducerea guvernatorului Ioan. În drum spre Nicopole, Vavrin atinse cetățile turcești *Dârstor* și *Turtucaia* de pe malul drept și *Giurgiu* de pe malul stâng al fluviului, unde rezidau pașalele de la Dunăre, rezistând atacului creștin. *Vlad Dracul*, însoțit de fiul său Mircea, grăbi cu contingentele sale de 5.000 de oameni a se uni cu unitățile guvernatorului care se găseau în marș prin Țara Românească. La *Rahova* oștirea româno-ungară trecu Dunărea sub protecția flotilei burgunde a lui Valerand de Vavrin pentru a zdrobi rezistența turcească. Turcii însă evitară o nouă ciocnire cu cruciații creștini, retrăgându-se în interiorul țării, unde aceștia nu-i putură urmări din cauza lipsei de provizii suficiente. Singurul rezultat real al noii cruciade dunărene din 1445 fu izgonirea turcilor din *Giurgiu* și reîncorporarea orașului în teritoriul muntean. Fericit de recucerirea orașului dunărean, Vlad Dracul se grăbi să scrie brașovenilor că Dumnezeu și norocul creștinilor i-au dat cetatea ce era în mâinile păgânilor.

"Drept aceea – scria domnul – *fiindcă întăriturile ce erau instalate au ars toate și de iznoavă o întării, de aceea vă rugăm să ne ajutați cu arce și săgeți și puști și să ne dați salitră ca să facem praf, să-l punem în cetate, căci ea e tăria și vouă și nouă tuturor creștinilor"*.

Importanța strategică pe care Vlad Dracul o atribuia Giurgiului rezulta din butada pe care o servi cruciaților burgunzi, declarându-le că, stăpânind Giurgiul, chiar și *femeile de la el din țară ar putea cuceri țara turcească numai cu fusele lor*. Valerand de Vavrin aflase din gura lui Vlad Dracul că fiecare piatră din zidul cetății îl costase pe părintele său Mircea cel Bătrân un *drob de sare*, cu care se făcea negoț la Dunăre.

La *Rusciuc*, 12.000 de oameni trecură în curs de trei zile și trei nopți Dunărea, în Țara Românească, pentru a se așeza în țara lui Vlad Dracul. Încercările Domnului de a recuceri și *Turnul*, numit și Nicopolea Mică, nu reușiră. Cetatea rămase mai departe în puterea turcilor, *un cui înfipt adânc în corpul țării muntenești*.

După retragerea flotilei burgundiene de pe Dunăre și întoarcerea guvernatorului Ioan în Ungaria, Vlad Dracul rămase singur în fața forțelor răzbunătoare ale turcilor. Recucerirea Giurgiului și *primirea miilor de bulgari refugiați în Muntenia* nu puteau rămâne fără răspuns din partea turcilor. De aceea Vlad Dracul se strădui să preîntâmpine răzbunarea sultanului, închinându-i-se, retrăgându-se din Giurgiu și trimițând pe bulgarii refugiați înapoi peste Dunăre în patria lor. Măsurile acestea treziră însă mari nemulțumiri în rândurile boierilor și mai ales în rândurile adversarilor lui Vlad Dracul, care își aveau candidatul lor la domnie și anume pe fiul lui Dan al II-lea, numit și *Dan al III-lea* (1446 – 1447), care pândea de la granița transilvăneană ocazia prielnică de a se reîntoarce în țară pentru ocuparea tronului părintesc. Nemulțumirea țării față de domnia lui Vlad Dracul pare să fi fost împărtășită și de guvernatorul Ungariei Ioan Corvin, care nu putea privi cu ochi buni supunerea față de turci a fostului său aliat în cruciada creștină. Folosindu-se de aceste împrejurări favorabile, pretendentul Dan năvăli prin surprindere asupra lui *Vlad Dracul*, care se găsea cu fiul său *Mircea* în satul *Bălteni*, la nord-est de Slatina (sau la Târgșor) unde ambii fură decapitați. Chalkokondylas arată că moartea lui Vlad Dracul ar fi fost precedată de o luptă grea și înverșunată cu adversarul său Dan, ceea ce pare să corespundă adevărului. Dintr-o scrisoare ce poartă data de 15 ianuarie 1447 aflăm că la acea dată Țara Românească era supusă din nou Ungariei, dat fiind că noul domn rupsese legăturile cu turcii și recunoscuse supremația Ungariei.

Pentru a preîntâmpina un atac din partea turcilor asupra noului domn, guvernatorul Ioan intră cu oștirea în Muntenia, pentru a sprijini, între altele, și pretențiile voievodului Dan al III-lea asupra *Chiliei*, pe care acesta o obținuse de la moldoveni. Iar hiperzelosul propagandist catolic *Ioan de Capestrano* stăruia pe lângă regele Ladislau să îngăduie și să înlesnească fundarea în grabă acolo a unei mănăstiri franciscane în cinstea Sfântului Bernardin.

În actul de donație pe care guvernatorul îl emise în Muntenia unuia dintre însoțitorii săi unguri se vorbește de "reposatul" Vlad sau Vladislav *transalpinus*, ceea ce dovedește că nu el își pătase mâinile cu sângele fostului său

aliat, cum s-a crezut, cu toate că îl califică drept necredincios.

8. Personalitatea voievodului Vlad Dracul

În timpul domniei lui Vlad Dracul, ţara a avut foarte mult de suferit în urma necontenitelor războaie şi încălcări din partea turcilor. Cu toate acestea el a rămas mereu stăpân pe situaţie, manevrând cu iscusinţă între Turcia şi Ungaria, care ambele revendicau pentru ele supremaţia politică a Ţării Româneşti. Dar cu toate acestea căderea sa nu se datoreşte nici uneia dintre aceste două ţări vecine, ci ea a fost provocată de vrăjmăşiile şi rivalităţile interne, care înarmară braţul care a lovit la Bălteni. Mărturiile contemporane, ca bunăoară cea a lui *Valerand de Vavrin*, ni-l înfăţişează ca pe un principe foarte renumit prin vitejia şi înţelepciunea sa. Aceeaşi apreciere asupra calităţilor sale o găsim exprimată şi în cronica lui *Bonfinius*. Din sursă bizantină aflăm că armata sa număra 15.000 de călăreţi, dintre cei mai viteji oşteni din lume. Aceştia erau înarmaţi cu arcuri şi săgeţi, dar şi cu arme de foc. La 1445 Vlad Dracul scria braşovenilor, rugându-i ca pe nişte fraţi ai săi să-i pregătească o sută puşti cu toate cele de trebuinţă şi cu arcuri, cu săgeţi, scuturi, cât vor putea mai multe. În toamna aceluiaşi an el se adresă din nou braşovenilor cu rugămintea să-l ajute cu arcuri şi cu săgeţi şi cu puşti şi cu salitră ca să-şi facă praf. Mărturiile acestea arată că pe timpul său *armele de foc* erau introduse în armata munteană. Pentru plata oamenilor de arme, Vlad Dracul îşi avea monetăria sa de la Sighişoara, în Dacia transilvăneană. Reşedinţa domnească era când la *Târgovişte*, când la *Bucureşti – castrum fluvii Dombovicha*. De la Vlad Dracul ni s-au păstrat şi numeroase *danii mănăstireşti*.

Atributul său de Draculea, adică fiu al Dracului, făcu probabil ca în jurul personalităţii sale istorice să se ţeasă şi legendele în legătură cu pretinsa sa cruzime. Astfel apărură în limba germană două scrieri populare, una privind *Istoria miraculoasă şi îngrozitoare a unui mare tiran numit Dracul-Vodă*, apărută la Hamburg în 1491, cu ediţiile din 1494 de la Augsburg, din 1500 de la Strassburg şi din 1521 de la Nürnberg. Aceleaşi grozăvii apărură şi în vechea limbă săsească – *in altächsischer Sprache* – sub titlul: *Despre Dracul Vodă, marele tiran*, al cărei autor pare să fi fost un scriitor sas din Sibiu sau din Braşov. Interesant este faptul că povestirile acestea despre Dracul Vodă apărură şi în ruseşte sub titlul de: *Povest* o *Dracule*, constituind, pe lângă alte două sau trei istorioare, singurele producţii literare profane în limba rusă în cursul secolului al XV-lea. Istoricul rus *Karamzin* considera pe Dracul-Vodă, în jurul căruia se ţesuseră legendele grozăviilor săvârşite de el, drept un personaj mitic. În realitate însă Vlad Dracul era, precum am văzut mai sus, *o* personalitate istorică binecunoscută, numai că la noi, la români, legendele în legătură cu pretinsa sa cruzime nu sunt atribuite lui, ci fiului său *Vlad Ţepeş*.

9. Pierderea feudelor Amlaş şi Făgăraş şi tratatul turco-ungar de la Adrianopol

Voievodul Dan al III-lea, care ocupă Chilia cu ajutorul guvernatorului Ioan Corvin şi care se grăbise să sape emblema ungurească şi corbul din stema Corvineştilor pe zidurile cetăţii, nu se putu menţine multă vreme pe tronul muntean. Supunerea lui faţă de unguri îi deveni fatală. Sultanul nu putu îngădui în ţara vecină domnia unui principe aservit de tot politicii ungureşti. De aceea el dădu tot sprijinul său pretendentului *Vladislav*, fiu şi el al lui Dan al II-lea şi frate al lui Dan al III-lea. Schimbarea în domnie pare să se fi produs pe la finele anului 1447 sau începutul anului 1448, când găsim pe scaunul Ţării Româneşti pe *Vladislav al II-lea* (1448 – 1456). Ataşamentul noului domn faţă de turci se poate deduce din faptul că el refuză să însoţească pe guvernatorul Ungariei în noua sa cruciadă contra turcilor, care fu întreprinsă de acesta în octombrie 1448 şi se încheie cu catastrofa oştirii creştine pe *Câmpul Mierlei – Kosovopolie* – din zilele 17 – 19 octombrie ale acelui an. Câteva zile mai târziu, la 31 octombrie, Vladislav Vodă aducea la cunoştinţă braşovenilor că în urmă aflase de la prietenul său,naipul din Nicopole, că sultanul asediase trei zile în şir tabăra guvernatorului Ioan Hunedoreanul, alcătuită din care strâns legate unul de altul după noua metodă de luptă a husiţilor, şi pe care din lipsă de tunuri nu o putea distruge. Dar cu toate acestea, guvernatorul fu înfrânt şi nici nu se ştia dacă se mai găsea între cei vii. "*Dar dacă se va întoarce liber din război* – scria Vladislav – *ne vom întâlni cu dânsul şi vom face bună pace, iar dacă acum ni veţi fi potrivnici, de se va întâmpla ceva, să fie în paguba sufletelor voastre şi pentru primejdie să răspundeţi înaintea lui Dumnezeu*".

De fapt Ioan Corvinul, înfrânt pe

Câmpul Mierlei, fu luat prizonier de despotul sârb *Gheorghe Brancovici* și închis în cetatea *Semendria*. Din mărturiile timpului aflăm în adevăr că în toiul luptei guvernatorul, căzând de pe cal, ajunsese în pericol de moarte, din care-l salvă chenezul *Todor*, un oștean român, oferindu-i în grabă calul său. Pentru credința sa, salvatorul fu răsplătit de guvernator cu moșia *Bertelin* din părțile Hunedoarei. Întemnițarea eroului creștinătății în cetatea Semendria trezi însă un vifor de indignare în rândurile fruntașilor sârbi în frunte cu *Gheorghe Marnavici* de la Niș, devotați cauzei creștine. Sub presiunea acestora Ioan Corvin își redobândi libertatea și se întoarse în țara sa. Drept recunoștință pentru energica intervenție, Gheorghe Marnavici primi de la guvernator ca feude ungurești regiunile cucerite de el în Serbia.

Guvernatorul nu putea ierta voievodului Vladislav neparticiparea sa la cruciada contra turcilor. De aceea, îndată după întoarcerea sa în Dacia transilvăneană din prizonieratul de la Semendria, el îi retrase posesiunile din Amlaș și Făgăraș, cu care se mândreau așa de mult domnii români de la Mircea cel Bătrân încoace. Adânc mâhnit din cauza acestei grele pierderi, Vladislav al II-lea scria brașovenilor:

"Ci, fraților, sunt necăjit că n-am liniște, cu toate slujbele ce am slujit și cu tot sângele ce am vărsat împreună cu boierii mei și cu țara mea, pentru sfânta coroană, pentru țara ungurească și pentru creștini. Și cât m-am jurat eu și părintelui meu Ionaș Voievod, dar el acum n-a socotit-o și pentru slujba mea nu mi-a fost milostiv. Căci lui nu-i ajunge gobărnăția țării ungurești, ci trimite să-mi răpească dreapta ocină și țărișoara mea Făgărașul și Amlașul și umblă cu gând rău asupra mea. Ci dacă el a călcat a sa făgăduință și jurământul său ce a făcut cu mine și mi-a disprețuit slujba, Dumnezeu să răzbune pe acel om, care a nesocotit dreptatea. Dar domnia mea peste nevoia mea nu mă voi părăsi în ruptul capului, să știu că mor cu rușine dar ce voi putea, aceia voi face. Ci Dumnezeu să răsplătească și să vadă că sunt nevoit. Iar ei, brașovenii, să-i creadă dacă va face și față de ei, pe care-i iubește, ce-l vor sili împrejurările".

Stăruințele lui Vladislav de a redobândi feudele din Dacia transilvăneană rămaseră însă zadarnice. Acestea rămaseră să fie redobândite de urmașul său *Vlad Țepeș*. Guvernatorul Ioan Corvin era preocupat de tratativele de pace cu turcii, care-i fuseseră impuse de partida pacifiștilor unguri. Rolul de mijlocitor în aceste tratative îl juca, pe lângă despotul *Gheorghe Brancovici*, și Vladislav al II-lea al Munteniei, care întreținea raporturi de prietenie cu naipul de la Nicopole. Tratativele suferiră însă o întârziere din cauza morții sultanului *Murad al II-lea* întâmplată în 1451 și a urcării pe tron a fiului său *Mohamed al II-lea* (1451 – 1481). Tratativele turco-ungare de la Semendria ajunseră la bun sfârșit numai în 1452 când la 13 aprilie noul sultan semnă *tratatul de la Adrianopol*, prin care se încheia pacea între turci și unguri pe termen de trei ani. În preambulul tratatului

"... marele domn și marele emir, sultanul Mohamed-bei, fiul marelui domn, emirul-sultan Murad-bei, se jură pe sufletul bunicului și tatălui său, pe al lui și pe capul lui și al fiilor, pe trupul său însuși, că făgăduiește lui Ioan și baronilor unguri liniște pe trei ani".

În pace erau cuprinse cetățile de la Dunăre și anume de la *Severin* până la *Chilia*, cu opreliștea de a se construi fie pe un mal, fie pe altul întărituri noi. Prin tratat se stabilea o *îndoită suzeranitate ungaro-turcă asupra Munteniei*. Tratatul prevedea ca Vladislav, voievodul românilor să plătească sultanului tributul cuvenit, dar el datora totodată și regatului Ungariei și guvernatorului ascultare, supunere și îndatorire – *audencia, obediencia et obligacio* – precum și alte slujbe.

"Și dacă va satisface în aceasta ambele părți, să rămâie în pace – continuă tratatul – *iar dacă nu ar plăti ce datorește sultanului, sau dumisale guvernatorului și chiar domnilor Ungariei, fiecare parte să aibă voie a-l tulbura și a-l sili la pace, iar cu aceasta să nu se socoată că pacea a fost călcată".*

"Și Vladislav acesta, care este acum domn peste români, el să rămână domn, până ce va isprăvi acest armistițiu și dacă s-ar întâmpla ca în timpul păcii, el, Vladislav, să moară, nici o parte să nu aibă puterea de a face domn în Țara Românească decât pe cel pe care-l va fi iubit – delexerit – țara. Și acela care va ajunge domn peste români, să rămâie în această stare până la sorocul mai sus arătat."

Conformându-se dispozițiilor tratatului de la Adrianopol, Vladislav încheie o convenție specială cu guvernatorul Ioan, precum o mărturisea aceasta brașovenilor într-o scrisoare adresată lor. Nu cunoaștem cuprinsul acestei convenții, știm doar că *Amlașul* și *Făgărașul* n-au fost restituite domnului muntean. De altfel, la 1452 încetă funcția de guvernator al lui Ioan Hunedoreanul, fiindcă regele Vladislav postumul, ajungând la majorat, luă în mâinile sale frâiele domniei, răsplătind în 1453 marile servicii ale fostului regent Ioan, care rămăsese cu titlul de *căpitan suprem – supremus capita-*

neus – al oștirii ungurești, cu *domeniul Bistriței* cuprinzând 20 de sate românești și cu demnitatea de *comite ereditar al Bistriței*. Tot atunci regele îngădui lui Ioan Corvin să adauge la stema familiei sale, care reprezenta un *corb cu inelul în cioc și un leu ridicat în două picioare ținând* o *coroană de aur*, simbol al vitejiei sale neînfricate. În același an fostul guvernator fu întărit în posesiunea cetăților *Gurghiul*, mai sus de Reghin, așezată pe râulețul cu același nume, și *Deva*, cu nu mai puțin de 55 de sate românești în valea Mureșului. Ba mai mult chiar, supremul căpitan pusese stăpânire și pe fostele feude muntene, luate de la valahii necredincioși, amintind într-un document de *"fortăreața noastră Făgărașul"*. Cu un cuvânt Ioan Huneoreanul devenise cel mai puternic și mai înstărit conducător al Transilvaniei.

10. Căderea Constantinopolului, metropola Romaniei orientale și prăbușirea imperiului bizantin

Prin încheierea păcii de la Adrianopol sultanul Mohamed al II-lea nu urmărea altceva decât să-și asigure frontul dinspre nord în vederea loviturii decisive pe care o pregătea împotriva *Constantinopolului*. În urma eșuării tratativelor de unire a *bisericii occidentale catolice cu cea orientală ortodoxă* ce fusese încercată în *conciliile de la Constanța, Ferrara* și *Florența*, interesul papei și al puterilor apusene, inclusiv Veneția, scăzu foarte mult față de imperiul bizantin, ale cărui granițe erau reduse la capitala *Constantinopol* și împrejurimi. Așa se explică faptul că guvernatorul regatului apostolic al Ungariei putu încheia un armistițiu de trei ani cu turcii, chiar în ajunul atacului acestora contra metropolei imperiului bizantin.

După moartea împăratului *Ioan al VIII-lea Paleologul*, domnea acolo Constantin al XI-lea Dragases (1448 –1453), care se îndușmănise cu sultanul *Mohamed al II-lea*, din cauza pretendentului *Urhan*, pe care împăratul nu voia să-l extrădeze, pretinzând chiar sultanului să dubleze pensiunea pentru întreținerea rivalului. Sultanul, considerând pretenția aceasta drept o provocare, porni cu oastea sa contra Constantinopolului. La 5 aprilie, Mohamed al II-lea ajunsese sub zidurile metropolei bizantine, care era complet izolată de restul lumii. Numai aventurierul *Giovanni Giustiniani*, cu două vase și 3.000 de oameni, putu pătrunde prin Cornul de Aur cu lanțuri la intrare, venind în ajutorul împăratului, care nu avea la îndemână decât 9.000 de combatanți. Inginerul german *Ioan Grant* conducea lucrările tehnice de apărare, distrugând minele.

Turcii înconjurară orașul și-l bombardau cu tunuri grele, construite după planurile inginerului *Orban*, producând spărturi în zidurile cetății. Împăratul Constantin luptă vitejește în fruntea vajnicilor apărători, găsindu-și moartea de erou pe zidurile cetății asediate. Turcii năvăliră prin spărturile zidurilor în oraș și-l cuceriră în ziua memorabilă de 29 mai 1453. Biserica *Sf. Sofia* fu prefăcută în moschee, iar sultanul își mută reședința de la Adrianopol la Constantinopol. Astfel se încheia istoria milenară a imperiului roman de răsărit, numit și bizantin.

11. Vlad Țepeș. Victoria de la Belgrad și moartea lui Ioan Corvin din Hunedoara

În anul 1455 expirase armistițiul de 3 ani cu turcii încheiat la Adrianopol. În decembrie a aceluiași an, Ioan Corvin se plângea că un Radul Gavruț, sprijinit de turci, pusese stăpânire pe cetatea *Saan*, adică *Orșova Nouă* de pe insula *Ada-Kalé*. Supremul căpitan considera uzurparea aceasta ca o provocare la adresa Ungariei și de aceea grăbi pregătirile de război contra turcilor. În aceste pregătiri intra și lichidarea neînțelegerilor pe care le avea cu voievodul Vladislav din Muntenia. Acesta nu putea uita de *"ocina și țărișoara"* Făgăraș, care îi fusese încălcată pe nedrept de fostul guvernator și la care el nu voia să renunțe *"în ruptul capului"*. Pe de altă parte, nici Ioan Corvin nu înțelegea să răspundă la provocările turcilor, înainte de a-și fi asigurat liniștea din spate. În scopul acesta el chemă la sine pe pretendentul *Vlad*, un fiu al lui Vlad Dracul, și, punându-i la îndemână un corp de ostași, îl repezi peste munți în Țara Românească ca să alunge pe voievodul Vladislav din scaunul domniei și să-l ocupe el. Surprins la *Tarșor* de rivalul său, Vladislav căzu în luptă și fu înmormântat la mănăstirea *Dealul*, unde de pe mormânt arată ziua morții la 20 august 1455. Vladislav ridicase la *Brașov* o frumoasă biserică, a cărei ușă sculptată în lemn se păstrează până astăzi. Tot el și-a arătat dărnicia și față de mănăstirea *Cutlumus* din Sfântul Munte.

Astfel ocupă voievodul *Vlad numit Țepeș* (1455 – 1462) tronul părintelui lui cu ajutorul fostului guvernator Ioan Corvinul. Tragerea în țeapă – *palis transfigere* – de unde îi vine numele de *Țepeș*, era cunoscută și aplicată în Dacia transilvăneană cu mult înainte de el. Se vede aceasta dintr-o scrisoare pe care noul

voievod o adresă brașovenilor, cărora le mulțumea pentru tot sprijinul pe care-l primise de la ei, făgăduindu-le totodată concursul său contra turcilor. Dar totodată le cerea să-i asigure un adăpost, pentru cazul că ar fi nevoit să se retragă din nou la ei. În scrisoarea sa către brașoveni, cărora le întărise și privilegiul de comerț în Țara Românească, noul domn muntean mai arată că-și înclină – *inclinantes* – capul și capetele tuturor alor săi în sânul și sub ocrotirea regelui. Dar ajungând la domnie, situația sa între două suzeranități, turcă și ungară, nu era deloc de invidiat, întrucât suzeranii săi se găseau în luptă unul contra altuia. Ungurii îi cerură să unească contingentele sale cu cele creștine contra turcilor, câtă vreme turcii cereau vasalului lor din Muntenia să deschidă drum liber prin țara sa oștirilor sultanului, care năvăleau în Dacia transilvăneană. În fața acestei tragice situații, Vlad Țepeș solicită brașovenilor ajutor contra turcilor scriindu-le:

"Gândiți-vă voi că, atunci când un om sau un domn este puternic și tare, atunci el poate face pace cum vrea, iar când e fără putere, unul mai tare va veni asupra lui și va face dânsul cum vrea".

Dar nu ca să poată fi și el tare, cerea brașovenilor să-i trimită fără zăbavă 150 – 200 ostași aleși, ca să vadă turcul cu ce-i poate veni în ajutor și el va spune că forțe mai mari stau gata să-i vină în ajutor.

În anul următor, 1456, turcii întreprinseră o mare campanie contra *Belgradului*, nemțește *Griechisch Weissenburg*, ungurește *Nadozalba* sau *Nadorfejérvar*, care era considerat drept cheie a regatului Ungariei – *clavis regni Hungarie*. Și cu drept cuvânt, fiindcă prin cucerirea acestei poziții-cheie, de la confluența Savei cu Dunărea, sultanul Mohamed al II-lea, cuceritorul Constantinopolului, tindea să-și deschidă drumul în șesul panonic. Primejdia aceasta trebuia înlăturată cu orice preț. Misiunea aceasta așa de grea reveni supremului căpitan al regatului, Ioan Hunedoreanul – *vaivoda Transilvaniae, capitaneus generalis*. Încercat în luptele cu turcii, el porni în grabă în fruntea oștenilor săi bănățeni, vajnici păzitori ai vadurilor Dunării contra turcilor năvălitori, încredințând apărarea cetății Belgrad cumnatului său *Mihai Szilagy*. Un corp de cruciați numiți *"săraci"*, adunați în grabă de franciscanul fanatic Ioan de Capistrano, legat papal și inchizitor contra husiților (+1456), și o flotă de Dunăre îi stăteau la dispoziție. Cu ajutorul acesteia zdrobi Ioan Corvinul forțele navale turcești în bătălia de la *Salankamen* de la 14 iulie 1456. De acolo, supremul căpitan trecu în ajutorul cumnatului său de la Belgrad, care era asediat de turci încă de la 5 iulie. Asaltul principal s-a dat în 21 iulie, cu mari șanse de izbândă pentru turci, care pătrunseseră chiar în oraș dar fără să poată forța cetatea. În clipele acelea hotărâtoare Ioan Hunedoreanul interveni în luptă cu salve puternice de artilerie, oprind avântul turcilor și silindu-i să se retragă în dezordine și să lase o bogată pradă de război în mâinile învingătorilor creștini. Însuși sultanul Mohamed al II-lea fu rănit în luptă și nevoit să fugă de pe câmpul de bătălie cu o rană și mai dureroasă în suflet, cauzată de catastrofala sa înfrângere de la Belgrad. Victoria creștinilor de la Belgrad produse un mare entuziasm în lumea creștină. Papa se grăbi să felicite pe supremul căpitan pentru strălucita sa izbândă asupra turcilor, proclamându-l *"atletul cel mai puternic al lui Hristos"*.

Doar Ioan Corvinul nu se mai putu bucura de marea sa biruință. El se îmbolnăvi de ciumă, ce bântuia în tabăra turcească și muri în ziua de 11 august 1456 în localitatea Zemlin din fața Belgradului. Osemintele sale fură transportate la ctitoria sa de la Alba Iulia și astrucate acolo după dorința sa exprimată cu ocazia fundării catedralei din acel oraș. Inscripția funerară încheie cu următoarea apreciere: *"A căzut coroana regatului, s-a stins lumina lumii"*.

Dar oricât de exagerată ar părea această laudă, nu este mai puțin adevărat că Ioan Corvinul din Hunedoara fusese unul din marile *genii militare* ale timpului său, care a făcut cinste neamului românesc, din rândurile căruia s-a înălțat la reputație europeană. Timp de aproape două decenii Ioan Corvin a fost personajul reprezentativ al românilor din cele trei țări, Dacia transilvăneană, Muntenia și Moldova, după cum se va vedea, determinând scara politică a acestor țări. Ne-o confirmă aceasta însuși regele Ladislau Postumul într-un act din 1457, în care arată că fostul guvernator și căpitan general obișnuia să ucidă sau să izgonească de pe tron pe voievozii munteni și moldoveni devotați coroanei și regatului și să-i înlocuiască prin alți voievozi devotați lui – *vaivodas nostros transalpinensem et moldaviensem, nobis et regno nostrum fideles, alios expelli fecit et eorum loco alios quos sibi obligatos fieri pitavit, superinduxit.*

Capitolul VI

CONSOLIDAREA STATULUI MOLDOVENESC SUB DOMNIA LUI ALEXANDRU CEL BUN

1. Fruntariile țării și relațiile cu Polonia și Lituania
2. Paratalasia moldovenească și apărarea ei contra turcilor și ungurilor
3. Ruperea relațiilor cu Polonia și campania în Pocuția
4. Relațiile comerciale cu Liovul, Bistrița, Brașovul și Caffa
5. Traiul populației de la sate
6. Orașele moldovenești și organizarea lor municipală
7. Viața comercială, economică și socială
8. Aplanarea conflictului cu patriarhia din Constantinopol
9. Viața monahală și activitatea culturală
10. Alexandru cel Bun ca om și Domn

1. Fruntariile țării și relațiile cu Polonia și Lituania

Prin unirea Țării Sipenițului cu voievodatul Moldovei și prin lărgirea acestuia până la Nistru și până la țărmul mării se înfiripase la poalele răsăritene ale Carpaților o organizare de stat solidă și puternică, cuprinzând un teritoriu de aproape 100.000 km², care la Prut era străjuit de cetatea *Țeținului*, iar la Nistru de cetatea *Hotinului*. Limanul Nistrului era apărat de fortificațiile de la *Cetatea Albă*, iar gurile Dunării de cetatea de la *Chilia*. Așezarea geografică a noului voievodat moldovean, în drumul năzuințelor tătare și musulmane spre nord-estul Europei, îl ridică în curând la o mare însemnătate internațională. Așa se explică năzuințele statelor vecine, Ungaria, Polonia și Lituania, de a atrage noul voievodat moldovenesc sub supremația lor. Granița Moldovei dinspre Dacia transilvăneană era așezată pe coama Carpaților moldovenești; granița cu Polonia ducea de-a lungul Ceremușului până la Sniatin, iar de acolo de-a lungul pârâului Colacin, până la Nistru. Granița dinspre Podolia care fusese incorporată marelui ducat al Lituaniei urma cursul sinuos al Nistrului mijlociu până la gura Iagorlâcului, care se vărsa în Nistru, mai sus de Dubăsari. De acolo voievodatul Moldovei se mărginea cu olatul tătarilor de la Oceacov, numit mai apoi și Ucraina Hanului. La sud, teritoriul Moldovei atingea marea și Dunărea până la gura Siretului, mai sus de Galați, învecinându-se cu imperiul otoman. Pe Siret în sus, până la gura râului Putna și apoi de-a lungul acestuia și al Milcovului până la Carpați, ducea granița dinspre Țara Românească. Nu era deci ușoară sarcina noului domn al Moldovei *Alexandru cel Bun* (1400 – 1432) de a cultiva relații de prietenie și bună vecinătate cu acești numeroși vecini, care cu toții aveau de ridicat diferite pretenții asupra Moldovei, ce sta în calea aspirațiilor lor politice și teritoriale.

Era deci firesc ca și noul domn al Moldovei, urmând politica înaintașilor săi, să se simtă nevoit a se rezema în urmărirea unei politici de stat pe prietenia unuia dintre vecinii săi cei mai puternici și cei mai aproape interesați de existența unui stat tampon între ei și imperiul turco-tătar din sud-est. Statul acesta se vădise a fi Polonia unită cu Lituania sub sceptrul regelui Vladislav Iagello. Și aceasta pentru motivul că mari interese comune uneau ambele țări. Aspirațiile de suzeranitate ale regelui Sigismund al Ungariei erau combătute de voievodul Alexandru. Aspirațiile ungurești contraveneau și intereselor poloneze, care se încrucișau cu cele ungurești, nu numai în Moldova, ci și la Marea Baltică, unde regele Sigismund, ca marchiz de Brandenburg, urmărea cu simpatie și încuraja chiar campaniile cavalerilor ordinului teutonic contra Poloniei, tăindu-i accesul la mare. Ba chiar regele Sigismund reînnoise pretențiile socrului său Ludovic cel Mare și asupra Haliciului și Podoliei. Față de tătari și turci, polonii și lituanienii aveau de apărat o cauză comună, luptând umăr la umăr contra acestora. De foloasele unei alianțe politice și militare cu

Polonia se convinsese, precum am văzut, și voievodul Țării Românești, Mircea, care încheiase o asemenea alianță la 1390 și o reînnoise de mai multe ori în timpul domniei lui Alexandru.

Raporturile politice dintre Moldova și Polonia erau cele obișnuite dintre suzeran și vasal. Alexandru semna la 12 martie 1402 la Suceava actul de vasalitate față de regele Vladislav, jurându-i credință după pilda înaintașului său Petru și a părintelui său Roman. Ca țară vasală, Moldova își păstră toate prerogativele sale de stat, neavând nimic comun cu starostiile din cuprinsul regatului polon. În anul următor, 1403, Mircea reînnoi la Giurgiu actul de vasalitate față de regele polon, fără ca prin aceasta să fi fost atinse prerogativele sale de domn și singur stăpânitor al țării sale. În ziua de 1 august 1404 voievodul Alexandru se întâlni cu regele Vladislav la Camenița și-i aduse acolo în persoană omagiul de vasalitate întrunit prin jurământ și de la 15 dintre membrii guvernului său. La 6 octombrie 1407 Alxandru reînnoi regelui la Liov omagiul de vasalitate, făgăduindu-i ajutor contra cavalerilor teutoni, cum arată o cronică prusiană.

Raporturile politice dintre voievodul Alexandru și regele Vladislav se normalizară în așa fel, încât se ajunse la o înțelegere și în chestiunea Pocuției. Regele restitui domnului Moldovei 2.000 de mărci frâncești, din împrumutul de 3.000 de mărci pe care le primise ca împrumut de la ducele Petru I, punându-i în gaj țara Pocuției. Pentru restul din împrumut de 1.000 mărci frâncești, regele prezentă ducelui la 1411 o poliță proaspătă, prin care se obliga să-i restituie împrumutul în termen de 2 ani. Iar dacă la scadență datoria nu va fi achitată, atunci ducele sau urmașii săi să fie în drept de a ocupa orașele Sniatin și Colomeia și toată Pocuția și să le țină sub a sa stăpânire până la restituirea împrumutului. Tot atunci, la 25 mai 1411, Alexandru reîmprospătă, printr-un act solemn, semnat la Roman, omagiul de vasalitate față de suzeranul său, regele Vladislav.

Dar actul de loialitate al voievodului moldovean nu împiedică pe suzeranul său de a încheia cu regele Sigismund la Lublau, în comitatul Zips, în ziua de 13 martie 1412, faimosul act de împărțire a voievodatului Moldovei între ei, în cazul când domnul Moldovei ar refuza să dea concurs regelui Ungariei contra turcilor. Împărțirea urma să fie făcută printr-o linie de demarcație prevăzută în convenție care pornea din Carpați, străbătea Siretul și Prutul, între Iași și Bârlad și atingea țărmul mării între Cetatea Albă și Chilia. Partea nord-estică cu țara Sipenițului, cu *bucovinele* cele mici, cu Iașii și Cetatea Albă urma să revină Poloniei, iar regiunea sud-vestică cu orașul Bârlad și cu cetatea Chiliei cădea în lotul Ungariei. Actul de partaj prevedea în încheiere că, atâta vreme cât moldoveanul va rămâne supus și cu credință și va asculta de poruncile ce le va primi, el va putea să continue a domni în țara sa încă timp de 5 ani după moartea unuia dintre regii semnatari ai actului de la Lublau. Numai după expirarea acestui termen, o comisie mixtă ungaro-polonă urma să se întrunească și să examineze pretențiile și revendicările ambelor regate și să hotărască care dintre aceste două state ar avea mai mari drepturi de supremație asupra Moldovei. Cronicarul polon Dlugosz, care reproduce în cronica sa actul de partaj de la Lublau, îl găsește inutil și jignitor pentru domnul Moldovei, calificându-l drept izbânda politică a regelui Sigismund repurtată asupra blândului Vladislav, prin fraudă și violențe.

Dispozițiile tratatului secret de la Lublau rămăseseră necunoscute lui Alexandru ca și contemporanului său Mircea, din Țara Românească, care era deopotrivă amenințată în independența sa. De aceea ambii domni români continuară să cultive cele mai prietenești relații cu regele Vladislav, ba chiar și cu Sigismund din Ungaria. Ca oameni de bună credință, ei nici nu-și puteau imagina că acești doi monarhi creștini, cu numele lui Dumnezeu mereu pe buze, ar fi fost capabili de a comite acte de perfidie. La 1413, când expira termenul de plată a datoriei de 1.000 mărci frâncești, Alexandru nu se atinse de gajul pocuțian, ci aștepta plin de încredere ca regele să-și respecte angajamentul. Mai mult chiar, Alexandru întâmpină la 1415 pe regele Vladislav și pe soția sa Hedviga în localitatea de graniță Sniatin, îi reînnoi omagiul de vasalitate, împreună cu boierii săi, îi ospătă după datina moldovenească și le oferi daruri bogate. Dlugosz ne spune că actul omagial scris frumos pe pergament și semnat de Alexandru și de boierii săi fusese prezentat craiului Vladislav în mod solemn pentru a fi păstrat în arhiva regatului.

Prietenia și buna vecinătate continuă și în anii următori. În noiembrie 1418 muri Maria, soția lui Alexandru și fu înmormântată la mănăstirea Bistrița. După un an de văduvie, Alexandru se căsători în 1419 cu prințesa Ringala-Maria, o soră a marelui duce Vitold al Lituaniei și vară a regelui Vladislav. Prin căsătoria aceasta raporturile politice cu Polonia și Lituania deveniră și mai strânse prin legăturile matrimoniale dintre principii aliați. Dar

căsătoria aceasta n-a fost fericită din motive pe care nu le cunoaştem. Se poate ca deosebirea de credinţă, Ringala fiind catolică, să fi contribuit foarte curând la desfacerea acestei căsătorii. În anul 1421 ducesa Ringala ceru papei aprobarea divorţului pe motive de înrudire – *consanguinietas* – de al treilea grad cu soţul ei Alexandru, ca şi cum acest grad de înrudire n-ar fi fost cunoscut la contractarea căsătoriei. Papa aprobă divorţul, iar Alexandru îngădui fostei sale soţii o rentă viageră de 600 de ducaţi genovezi anual, solvabili în două rate egale, una la Sânpetru iar alta la Crăciun. Pe lângă aceasta cneaghina Ringala mai primi prin actul de dotaţie din 1421 şi dreptul de uzufruct asupra târgului Siret şi domeniului Volovăţ, cu satele şi moşiile din aceste vaste domenii, cu mori, cu lacuri, cu dări şi cu toate veniturile ce aparţineau târgului Siret.

Desfacerea căsătoriei cu Ringala nu influenţă cu nimic bunele raporturi dintre voievodul Alexandru şi regele Vladislav. Aceasta se vede din faptul că în anul următor 1422 un contingent de călăreţi moldoveni sub comanda spătarului Coman ar fi participat, după Dlugosz, la bătălia de la Marienburg, luptând de partea polonilor. Dlugosz arată cum călăreţii lui Alexandru se distinseră prin vitejia şi tactica lor de luptă. Prefăcându-se că fug din faţa *crijacilor*, căci aşa îi numeau moldovenii pe cavalerii teutoni, îi atraseră după ei, până ce la un moment dat călăreţii moldoveni se opriră şi, trecând la ofensivă, împrăştiară pe urmăritori, ucigând pe mulţi dintre ei. Din cauza acestei bravuri – zice Dlugosz – moldovenii erau iubiţi şi bine apreciaţi de polonezi.

2. Paratalasia moldovenească şi apărarea ei contra turcilor şi ungurilor

O inscripţie grecească, descoperită de curând pe un patrahir, arată pe Alexandru cel Bun ca Autocrat al întregii Moldovlahii şi al Paratalasiei, înţelegându-se sub acest termen regiunile de la ţărmul mării, adică întreg litoralul pontic, de la Cetatea Albă, din Limanul Nistrului până în Delta Dunării la Chilia, pe care Alexandru cel Bun o încorporase Moldovei. În latineşte regiunea de la mare se numea *Brimoria* sau *Maritima*, slavoneşte *Promorska*, de unde derivă numele provinciei germane Pommerania. Posesiunile sale maritime şi riverane aduseră pe Alexandru în contact cu turcii, care după ocuparea capetelor de pod din Muntenia şi după ce siliseră pe voievodul Mircea să le plătească tribut, umblau să aducă şi Moldova în acelaşi raport de vasalitate faţă de ei. Intervenţia lui Alexandru în ajutorul lui Mihai I (1418 – 1420), fiul şi urmaşul lui Mircea, contra rivalului său Dan II, sprijinit de turci, atrase urgia acestora asupra Moldovei. În anul 1420 Mihai fu învins şi ucis şi Dan al II-lea (1420 – 1431), fiul lui Dan I, ocupă tronul muntean cu ajutorul turcilor.

După izbânda lor în Muntenia, turcii se îndreptară la 1420 contra Paratalasiei moldoveneşti pentru a cere socoteală lui Alexandru pentru amestecul său inoportun în turburările din Muntenia. Ţinta atacului lor erau cetăţile Chilia şi Cetatea Albă, contra cărora turcii concentraseră mai multe vase şi bărci pentru transportul de trupe. În faţa ameninţărilor turceşti, Alexandru se adresă de repetate ori aliatului său polon, regele Vladislav, care se grăbi să trimită în august 1420 pe guvernatorul Podoliei cu salahori şi materiale pentru restaurarea zidurilor dărâmate de la Cetatea Albă. Călătorul francez Guillibert de Lannoy, care se găsea atunci la Cetatea Albă, relatează cum a văzut sosind acolo pe Ghedigold, guvernatorul Podoliei, cu 12.000 de oameni şi 4.000 de care cu material de construcţie pentru refacerea cetăţii şi repunerii ei în stare de apărare. Astfel, cetatea putu rezista în anul următor asalturilor turceşti. Polonezii şi lituanienii aveau un vădit interes pentru apărarea Paratalasiei moldoveneşti, pentru că pe acolo se scurgeau şi mărfurile lor spre Marea Neagră. Cetăţile Chilia şi Cetatea Albă erau şi pentru ei porţile Mării Negre şi înlesneau participarea la ramura pontică a comerţului levantin.

De astă dată însă, Alexandru, în înţelepciunea sa, ştiu să îmblânzească înverşunarea sultanului Mohamed I, trimiţându-i bogate daruri şi asigurându-l de prietenia şi loialitatea sa. Cu ocazia înţelegerii din 1420 dintre Alexandru cel Bun şi sultanul Mohamed I s-au înnodat firele raporturilor politice şi diplomatice ale Moldovei cu Poarta Otomană, raporturi care erau sortite să dăinuiască peste veacuri. Sporirea influenţei turceşti la Dunăre, şi îndeosebi în voievodatele româneşti Muntenia şi Moldova, începuse să neliniştească şi pe regele-împărat Sigismund, care vedea în ocuparea de către Turcia a capetelor de pod de la Turnu şi Giurgiu o periclitare serioasă a comerţului ungar pe Dunăre şi a liberei sale desfăşurări în Marea Neagră. Nu convenea regelui nici înlocuirea domnilor din Muntenia prin pretendenţi impuşi de turci şi aserviţi politicii acestora. Acestea şi alte multe consideraţii de acest fel determinară pe regele Sigismund să se gândească serios la întreprinderea unei noi cruciade contra turcilor de

la Dunăre. Pentru întreprinderea aceasta fu ușor câștigat și regele Vladislav al Poloniei care vedea amenințat de turci accesul la mare al țării sale. Voievodul Alexandru, fiind direct amenințat de turci, nu ezită nici o clipă de a adera la ideea cruciadei, care după părerea regelui Sigismund avea ca scop să pună capăt devastărilor și altor fapte și isprăvi nelegiuite, primejdioase și păgubitoare, pe care turcii le comiseră în dauna Moldovei și a Munteniei. Pe lângă participarea sa personală la cruciadă în fruntea contingentelor moldovenești, Alexandru îngădui și trecerea liberă prin Moldova a contingentelor ungare și poloneze.

După mai multe amânări se convenise în sfârșit ca cruciada contra turcilor să se întreprindă în toamna anului 1426. Hotărârea aceasta fusese determinată de intervenția împăratului Ioan al VIII-lea Paleologul, care întreprinsese cu doi ani mai înainte o călătorie în Occident pentru a cere sprijinul creștinătății apusene contra turcilor păgâni. După mărturiile cronicarilor Phrantzes și Leunclavius, Alexandru cel Bun ar fi întâmpinat pe împăratul bizantin la Chilia și ar fi fost onorat de acesta cu titlul de *despot* și cu *diademă regală*. Întâlnirea ar fi avut loc în ziua de 24 octombrie 1424. În toamna anului 1426, Alexandru sosise cu contingentele sale la Brăila pentru a se uni acolo cu unitățile poloneze și ungare, după cum se convenise mai înainte. Contingentele poloneze și lituaniene ajunseră și ele la Brăila în Țara Basarabilor și așteptară acolo timp mai îndelungat să sosească și regele Sigismund cu oștirea sa, dar regele nu sosi, astfel că în pragul iernii unitățile moldovenești și polono-lituaniene se reîntoarseră la vatră fără nici o ispravă. Cu retragerea lor căzu și planul cruciadei, de care creștinătatea își legase mari speranțe.

În anul următor regele Sigismund reluă planul unei campanii la Dunăre, dar de astă dată campania nu era îndreptată direct contra turcilor, ci mai curând împotriva domnului Moldovei, Alexandru cel Bun. Regele împărat se străduia să ajungă să stăpânească Dunărea până la mare. În scopul acesta el recurse la ajutorul ordinului teutonic, căruia îi oferea așezări în Banatul timișan. În anul 1427 un grup de cavaleri teutoni sub conducerea lui Claus Rednitz se și așezase la Orșova, de unde urma să coboare pe Dunăre în jos până la Chilia, unde cavalerii se izbiră de împotrivirea lui Alexandru, care stăpânea această cetate restaurată de el cu multă cheltuială. În jurul cetății el ridică palisade sau palănci din stâlpi de stejar înfipți în pământ – *certa ostacula* – pentru a putea închide oricând navigația pe Dunăre. Dar cum deschiderea ostilităților contra unui principe creștin în fața pașalelor turcești de la Dunăre nu pare compatibilă cu reputația unui rege apostolic, dornic de cruciade, craiul Ungariei căzuse la înțelegere cu voievodul Dan al II-lea al Munteniei ca acesta să revendice Chilia pe motivul "restaurării vechilor hotare" ale voievodatului său, nădăjduind ca pe calea aceasta pașnică să determine pe domnul Moldovei la restituirea Chiliei de bunăvoie.

Regele Sigismund se văzu însă foarte curând înșelat în așteptările sale, întrucât domnul Moldovei nu se arătă dispus să cedeze cetatea Chiliei vecinului său din Muntenia. Atunci voievodul Dan încercă să-l silească la actul de cesiune, atacând în 1429 Chilia prin surprindere, cu cete puternice de munteni și turci, pricinuind Moldovei însemnate daune – *bona ipsius (Alexandri) qui sunt circa castrum Kylia devastavit.* Domnul Moldovei interveni însă cu putere armată și izgoni pe năvălitori, ucigând mulți din rândurile lor. Atitudinea aceasta așa de hotărâtă indispusese foarte mult pe regele Sigismund și-l determină să reclame pe domnul Moldovei la suzeranul acestuia, regele Vladislav și la marele duce Vitold, denunțându-l că s-ar fi înțeles cu hanul tătarilor și cu turcii, trădând astfel cauza creștină pe care se legase față de suzeranul său să o apere. Din cauza aceasta domnul Moldovei n-ar fi vrednic de a ocupa tronul domnesc și înlăturarea lui de pe tron și împărțirea ducatului între poloni și unguri, potrivit dispozițiilor pactului de la Lublau din 1412 s-ar impune fără nici o zăbavă. Pentru punerea în lucrare a dispozițiilor din acel tratat, regele Sigismund se întâlni la 23 ianuarie 1429 la Luck cu regele Vladislav și marele duce Vitold, unde detronarea lui Alexandru și împărțirea Moldovei între semnatarii Pactului de la Lublau fu supusă unei examinări mai amănunțite. În zadar se strădui regele Vladislav să arate că acuzațiile de trădare și necredință ridicate împotriva domnului Moldovei erau lipsite de temei, că, dimpotrivă, Alexandru pornise la Brăila cu contingentele sale pentru participa la cruciada contra turcilor și că cel care fusese așteptat acolo fără să sosească fusese tocmai regele Sigismund. Regele Vladislav își dădea bine seama de scopurile ascunse pe care regele Ungariei le urmărea cu așa de stăruitoarea sa intervenție pentru împărțirea Moldovei. Instalarea dominației ungare la Dunărea de Jos și așezarea ordinului teutonic acolo ar fi însemnat închiderea Dunării pentru comerțul polonez precum tot de același ordin se tăiase Poloniei accesul la Marea Baltică. De aceea

regele polon ezită de a lua o hotărâre în chestia Moldovei propunând ca o comisie să ancheteze cazul la fața locului și să supună apoi constatările deliberării regale.

Membrii comisiei de anchetă urmau să se întâlnească în ziua de Sf. Gheorghe în Moldova. Regele Sigismund părea așa de sigur de satisfacerea cererii sale cu privire la împărțirea Moldovei, sau cel puțin cu privire la dobândirea Chiliei, încât el la 17 aprilie 1429 vestea din Bratislava pe marele maestru al ordinului, cavalerul Paul de Russdorf, că se înțelesese cu Vitold în privința voievodului Alexandru, ca solia sa și a marelui duce litvan să sosească de Sf. Gheorghe în Moldova pentru lucrurile de care a vorbit la Luck și mai ales pentru ca cetatea Chilia să-i fie încredințată.

"*De aceea* – zice regele – *ni se pare că trebuie să-ți pregătești frații și oamenii, ca să nu zăbovească, dacă Chilia ne va fi dată pe cale pașnică; aceasta ni se pare că este foarte însemnat pentru ordinul tău.*"

Între timp primise și marele duce Vitold un sol unguresc și doi "valahi basarabeni" care îi prezentară "o descriere a hotarelor și locurilor uzurpate, cum susțineau ei, de domnul Moldovei și luate de la Basarabeni". Alexandru cel Bun, aflând despre constituirea comisiei de anchetă, care urma să lucreze sub conducerea marelui duce Vitold, comunică acestuia printr-un sol al său că nu primește comisia și nici rolul de mijlocitor al marelui duce.

Întâmpinarea domnului Moldovei indispuse foarte mult pe Vitold, care se jelui la 3 mai 1429 regelui Sigismund că Alexandru i-ar fi adus o mare insultă, respingând mediația sa "în chestiunea unor hotare ale Moldovei". Aceeași nemulțumire și-o manifesta Vitold și față de regele Vladislav, aducându-i la cunoștință că nu mai găsește de bine să trimită delegatul său în Moldova și că depune mandatul de arbitraj care îi fusese încredințat. Iar în consecință el cerea ca hotarele Moldovei să se stabilească în conformitate cu hotărârile de la Luck și cu învoielile anterioare. La termenul de Sf. Gheorghe nu s-au prezentat nici delegații regelui Sigismund, cu toate că moldovenii îi așteptau cu dovezile la mână pentru a li se demonstra netemeinicia revendicărilor teritoriale ale muntenilor. Folosindu-se de această absență, regele Vladislav conchidea în scrisoarea sa către regele Sigismund că Alexandru trebuie lăsat în stăpânirea liniștită a cetății Chilia.

Marele duce Vitold, jignit de Alexandru în ambiția sa, ținea partea regelui Sigismund, susținând pretențiile acestuia asupra Chiliei, care ar avea dreptatea de partea sa. Astfel se produse o disensiune între Vitold și Vladislav care dăinui până la moartea lui Vitold, întâmplată în octombrie 1430. Încercarea voievodului Dan al II-lea de a cuceri Chilia la 1430 cu ajutor unguresc eșuă cu mari pierderi pentru agresori. Dar Alexandru își dădu bine seama că atâta vreme cât pe tronul Munteniei va sta Dan al II-lea, Moldova nu va avea pace la Dunăre. De aceea el se hotărî să dea tot concursul pretendentului Alexandru Aldea. Voievodul Ladislau Apor din Dacia transilvăneană raportează că domnul Moldovei se găsea cu oaste puternică în drum spre Putna pentru a pătrunde în Muntenia și a instala pe candidatul său la tronul muntean.

Prin intervenția sa în treburile interne al Țării Românești, Alexandru își atrase însă dușmănia turcilor, care întreprinseră o mare campanie contra noului domn Alexandru Aldea. Domnul Moldovei nu-și părăsi însă protejatul, trimițându-i în ajutor patru steaguri de moldoveni și respingând la 22 iunie 1431 un primejdios atac turcesc contra Moldovei însăși.

3. Ruperea relațiilor cu Polonia și campania în Pocuția

Urmașul lui Vitold la stăpânirea Podoliei era Svidrigailo, care își însușise aspirațiile politice ale înaintașului său, ținând la independență. Din pricina aceasta regele Vladislav îl înlocui prin Sigismund, fratele lui Svidrigailo. Dar și acesta urmărea aceeași politică de ostilitate față de Polonia, unindu-se cu crijacii și atrăgând și pe Alexandru de partea sa, făgăduindu-i Pocuția, pe care regele Vladislav refuza să i-o cedeze, cu toate că termenul de plată pentru vechiul împrumut expirase de mult. Și astfel vedem cum Alexandru cel Bun, în pragul bătrâneților sale, se puse în fruntea ostașilor săi și porni la ocuparea Pocuției în vara anului 1432. Sprijinit de numeroase cete de tătari, domnul Moldovei înaintă victorios până la Liov, unde întâmpină rezistența fraților Buczacki și a altor seniori leșești. Dlugosz afirmă că oștirea moldo-tătară ar fi fost înfrântă de poloni și silită să se reîntoarcă fără ispravă. Greutatea înfrângerii căzu asupra marelui duce Sigismund, care avu să suporte consecințele politice ale nereușitei sale campanii.

Alexandru muri curând după această nefericită încercare de a ocupa Pocuția. Ultimul act intern de la bunul domn al Moldovei poartă data de 20 decembrie 1432. La 1 ianuarie 1433, el închise ochii pentru totdeauna. Regele

Vladislav arăta într-o scrisoare adresată voievodului Ștefan, fiul și urmașul decedatului Alexandru, că-l iartă "de viclenia și necredința tatălui său".

"Ademenit de diavolul, dușmanul neamului omenesc – zice regele – *puternicul domn de odinioară Alexandru s-a lăsat ademenit de instigațiile și sfaturile dușmanilor regelui și ai regatului, ne-a jignit adânc, frângând și vătămând făgăduințile și rugămințile pe care voievodul însuși, împreună cu supușii săi, ni le prestase nouă regelui și regatului nostru."*

În scrisoarea sa regele Vladislav trecea sub tăcere stipulațiile actului de împărțire a Moldovei din tratatul de la Lublau, precum și sfințenia semnăturii sale regale pe actul de împrumut din 1411, punând în gaj țara Pocuției. Iar înainte de a condamna așa de aspru atitudinea lui Alexandru, regele trebuia să-și aducă aminte de condiția sub care domnul Moldovei îi prestase în 1411 la Liov jurământul de credință. Cu ocazia reînnoirii actului de vasalitate, Alexandru avu prevederea să insereze în tratat clauza că se obligă să respecte jurământul de vasalitate numai atâta timp "cât domnul nostru regele ne va face dreptate în țara noastră, în moșia noastră și în tot hotarul nostru." Se prea poate deci că voievodul Alexandru să fi aflat de stipulațiile actului de la Lublau și ca știrea neașteptată să-l fi determinat să se ridice contra suzeranului și să-i reclame Pocuția cu arma în mână. Așa se explică schimbarea de atitudine a domnului Moldovei față de regele Poloniei, care trata după placul său împărțirea Moldovei și-i refuza plata împrumutului pe care se legase să-l restituie la trei ani după reînnoirea din 1411.

4. Relațiile comerciale cu Liovul, Bistrița, Brașovul și Caffa

Prin însăși așezarea ei geografică cu acces la mare prin gurile celor două mari fluvii care o înconjoară, Nistrul și Dunărea, Moldova era destinată din capul locului să joace un rol important în desfășurarea comerțului cu țările vecine. Prin voievodatul lui Alexandru cel Bun treceau numeroasele drumuri de comerț, care legau nord-vestul Europei cu sud-estul pontic. Drumul Liovului pornea din Suceava, trecea prin Siret și Cernăuți și atingea granița polonă la Sniatin. De acolo drumul străbătea prin Colomeia și Halici pentru a ajunge la Liov, de unde o ramură ducea la Cracovia iar alta, îndreptându-se spre nord, trecea prin Varșovia spre Danzig, făcând legătura cu negoțul hanseatic din Marea Baltică. De la Suceava pornea și drumul Cameniței care, trecând Prutul la Cernăuți, se îndrepta spre răsărit, atingea Boianul și Hotinul, unde trecea peste Nistru și Podolia și ajungea la Camenița, iar de acolo la Bar și Kiev.

De la Suceava pornea și drumul Bistriței sau al Sucevei, atingând Baia, iar de acolo, urcând valea Moldovei în sus, trecea prin gura Humorului, Vama, Câmpulung, Pojorâta și Fundul Moldovei, pentru a ajunge în valea Bistriței Aurii. Acolo drumul se bifurca, o ramură urma valea Bistriței până aproape de izvoarele ei, străbătea trecătoarea de la Prislop pentru a ajunge în valea Vișăului și de acolo la Sighet, capitala Maramureșului. O altă ramură părăsea valea Bistriței mai sus de gura Țibăului, străbătea pasul de la Rotunda și ajungea la Rodna, în valea Someșului, iar de acolo la Bistrița, marele centru industrial săsesc.

Drumul Băii ducea de la Suceava la Baia, unde se vămuiau mărfurile. Pornind din Baia, drumul trecea peste apa Moldovei la Tg. Neamț și de acolo la Piatra, în valea Bistriței Aurii, pentru a străbate prin pasul Tulgheș în secuime și de acolo la Bistrița.

De la Suceava pornea spre sud drumul Munteniei, care cobora pe Siret în jos, atingând Romanul și Bacăul și ducând la granița Milcovului la Târgul Putnei. La Adjud se bifurca drumul Trotușului care atingea Tg. Ocna și străbătea pe la Palanca în secuime la Miercurea Ciucului. Mai jos de Tg. Ocna se desprindea drumul Oituzului sau al Brașovului, care străbătea la Brețcu în secuime, iar de acolo ducea la Brașov.

Drumul tătăresc sau pontic, sau al Prutului, pornea din Suceava și ducea prin Dorohoi, Botoșani, Hârlău, Târgu Frumos la Iași. De acolo trecea Prutul la Țuțora, atingea Lăpușna și mergând pe Bâcu în jos ajungea la Tighina, unde se afla trecătoarea peste Nistru în olatul Oceacovului. Drumul tătăresc străbătea acest olat, trecea prin istmul de la Perecop și tindea spre Caffa genovezilor. O bifurcație ducea de la Tighina la Cetatea Albă. De la Ștefănești pe Prut pornea șleahul Sorocei care se unea cu drumul ce cobora de-a lungul Nistrului de la Hotin și ducea la Cetatea Albă.

În timpul lui Alexandru cel Bun drumurile erau mai multe *șleahuri* bătătorite de copitele cailor și obezile roților. Din cauza aceasta ele nu erau practicabile decât vara în timp de secetă, sau iarna când înghețau noroaiele. Trecerea peste ape se făcea prin vaduri sau poduri sau pe poduri umblătoare, numite *poronuri*, pentru care se ridica o taxă de trecere, numită *brudină*. Podurile plutitoare se

întocmeau din *dubare*, adică din luntre. În preajma unui asemenea pod de dubare peste Nistru s-a înjghebat cu vremea localitatea *Dubăsari*. Vadurile mai importante erau apărate de cetăți: Vadul Prutului de la Cernăuți era apărat de cetatea Țeținului, vadul Nistrului de la Camenița era apărat de cetatea Hotinului. Cetățile Soroca și Tighina apărau vadurile peste Nistru din preajma lor. Vadul Siretului de la gura Moldovei era apărat de Cetatea Nouă de la Roman; vadul peste Putna de la granița Munteniei se găsea sub scutul cetății Crăciuna, situată, după Dimitrie Cantemir, în muntele Vrancii, în apropiere de Mira.

În vechime drumurile erau înguste și fără nici un terasament. Drumurile sau șleahurile de la șes erau practicabile și pentru vehicole cu tracțiune animală. Drumurile de munte erau practicabile pentru pietoni și călăreți, și numai puține pentru vehicole. De întreținerea drumurilor grijea însăși natura, și anume vara prin căldurile ei, iar iarna prin îngheț, care încremenea adeseori și cursul apelor făcând astfel practicabile vadurile și podurile mișcătoare. Vara și iarna erau de regulă anotimpurile când se efectuau transporturile de mărfuri. În timpurile ploioase de primăvară și toamnă comunicația pe drumurile de mare circulație era în bună parte întreruptă.

S-a arătat mai sus că voievodul Alexandru se găsea în octombrie 1407 la Liov pentru a reînnoi jurământul de vasalitate față de regele Vladislav Iagelonul. Prezența domnului Moldovei în orașul lor dădu târgoveților din Liov fericitul prilej de a se prezenta și a-i solicita privilegii comerciale în țara sa. Monopolul comerțului cu Moldova și prin Moldova era râvnit și de târgoveții din Cracovia. Din cauza aceasta izbucnise chiar un grav conflict între lioveni și cracovieni, conflict pe care regele Vladislav înțelegea să-l aplaneze prin recunoașterea revendicărilor unora și ale altora. Un tribunal arbitral respinse pretențiile de monopol ale liovenilor.

Avantajați de poziția lor geografică, liovenii puneau totul în mișcare spre a câștiga pentru ei piața moldovenească. Încă cu un an mai înainte, la 1406, ei stăruiseră pe lângă voievodul Alexandru pentru obținerea de concesiuni comerciale, trimițându-i chiar daruri, arme de foc, coșuri cu smochine, bucăți de stofe scumpe etc. Socotelile Liovului arată diverse cheltuieli ce se făcuseră cu solii trimiși în Moldova. Tratativele duraseră timp mai îndelungat, până ce fură duse la bun sfârșit. La 13 septembrie 1408 s-a semnat tratatul comercial cu liovenii, prin care aceștia primiră largi privilegii comerciale în Moldova. Prin tratat se stabiliră taxele vamale pentru import, export și tranzit. Liovenii puteau trece prin Moldova cu mărfurile lor spre Dacia transilvăneană, spre Muntenia, spre Turcia și Tătaria. Liovenii obținură îngăduința de a-și întocmi un depozit de mărfuri la Suceava. Privilegiul îngăduia și negustorilor din alte orașe poloneze de a face negoț în Moldova. În schimb negustorii moldoveni puteau pătrunde și ei cu mărfurile lor în Polonia unde erau celebre târgurile sau iarmaroacele de graniță, ca cele de la Sniatin, care din cauza marii frecvențe a moldovenilor se numeau întâlniri sau convenții ale românilor – *conventiones Valahorum*.

Voievodul Alexandru s-a străduit să reglementeze și raporturile comerciale cu târgoveții din centrele comerciale săsești din Bistrița și Brașov. Comerțul cu Bistrița suferea foarte mult pe urma urcării tarifelor vamale de către arendașul vămii din Rodna, cu numele Procopius. În urma repetatelor reclamații din partea negustorilor și de bună seamă și ale domnului Moldovei se ajunse în cele din urmă la curmarea răului. Voievodul Daciei transilvănene, Știbor, ținând seama de aceste reclamații restabili în 1412 vechiul tarif vamal pentru mărfurile de import și export din Moldova – *intrantibus vel execuntibus Moldaviam* – așa cum se obișnuia din vechime.

Exportul din Moldova consista în cai, bovine, ovine și râmători, în lână, seu și mirodenii transmarine ca piper, zinziber etc. La import în Moldova ajungeau textile de Yperr Louvain, Colonia și din Polonia. În Moldova vămuirea mărfurilor care veneau din Bistrița sau treceau spre centrul industrial săsesc se făcea la localitatea Vama de astăzi, situată la vărsarea Moldoviței în Moldova. La 1408 Alexandru dărui venitul din acest punct de vamă noii sale ctitorii de la Moldovița.

Alexandru cel Bun reglementă și raporturile comerciale cu Brașovul. Fiul său, Ștefan al II-lea, confirmă la 1435 privilegiul comercial pe care tatăl său îl conferise brașovenilor. Între privilegiile acordate negustorilor din Brașov se găseau scutirea de vama mare – *tricesima* – de care brașovenii se bucurau de mai înainte. Acordarea privilegiului trebuie să fi avut loc înainte de 1412, și anume pe principiul de reciprocitate. Deducem aceasta prin scrisoarea pe care la 18 septembrie 1412 voievodul Daciei, Știbor, o adresă comitelui Mihail al secuilor. În acea adresă Știbor atrăgea atenția comitelui asupra dreptului de care se bucurau negustorii moldoveni de a fi scutiți de tricesime pentru mărfurile lor. Vameșii din secuime nu respectau însă această scutire, ceea ce determină pe

Alexandru să reclame cazul. De aceea voievodul Știbor ceru comitelui secuiesc să impună vameșilor respectarea privilegiilor acordate moldovenilor pentru ca reclamațiile lui Alexandru să nu se mai repete și să nu ajungă la urechile regelui Sigismund.

Raporturile comerciale cu Sibiul au fost reglementate numai la 1433 de către ducele Ilie, fiul și urmașul lui Alexandru cel Bun. Târgoveții celor șapte scaune săsești în frunte cu Sibiul aveau însă de mai înainte legături cu Moldova. Vămuirea mărfurilor se făcea la Adjud – *Egydhalma*. Sibienii exportau manufacturi de tot felul și importau materii prime ca ceară, miere, lână, piei crude etc.

Legătura cu ramura pontică a comerțului levantin se făcea prin Cetatea Albă și Chilia. Se crede că pentru înlesnirea acestui comerț Alexandru cel Bun ar fi încheiat un tratat comercial cu genovezii din Caffa, acordându-le largi privilegii comerciale în Moldova cu dreptul de a-și clădi antrepozite la Suceava, la Cetatea Albă și la Chilia. Nu ni s-au păstrat acte oficiale cu privire la aceste raporturi cu genovezii.

Negustorii nu călătoreau niciodată singuri, ci totdeauna în grupuri constituind caravane întregi de zeci de care trase de cai dar și de boi. La carele nemțești erau înhămați cai, la cele moldovenești și armenești erau înjugați câte patru sau câte șase boi. Transporturile pe drumurile și potecile de munte se făceau pe spinarea cailor. Cărăușii se recrutau din târgoveți moldoveni, care își aveau breasla lor bine organizată. Vătaful caravanei era de regulă călare. El îndemna mereu caravana la drum prin pocnituri de bici, prin înjurături zdravene și prin vesele cântece haiducești. Popasurile se făceau sub corturi, până ce la răscrucile drumurilor, în jurul locului obișnuit pentru popas, se ridicară conace sau hanuri, cu camere pentru odihna negustorilor și cu provizii de drum.

În jurul locurilor de popas, care coincideau cu stațiile de poștă de la *"posita statio equorum"*, unde se făcea schimbul cailor, s-au înjghebat cu vremea așezări permanente din care unele își trădează originea prin însuși numele lor ca Mizil, ceea ce în turcește însemnează *loc de masă*, latinește *mansis*, Conăceni ș.a. Transmiterea de știri oficiale urgente se făcea prin ștafete sau olăcari, cărora locuitorii satelor trebuiau să le pună la dispoziție *cai de olac* sau de *podvod*, pentru a putea ajunge cu un ceas mai degrabă la destinație.

5. Traiul populației de la sate

Populația moldovenească de la sate trăia din agricultură și din prăsila vitelor. Se cultiva grâul, orzul, secara și meiul. Măcinișul se făcea la mori mânate de apă sau în râșnițe de mână, care se găseau pe lângă fiecare gospodărie. Hrana de toate zilele a sătenilor era pâinea de grâu, secară sau mei și fruptul alb ca laptele, brânza și untul. Din laptele de oaie păcurarii moldoveni pregăteau o brânză foarte gustoasă, cunoscută și în comerț sub numele de *casseus valahicus*. Pâinea albă de grâu și brânza de burduf constituiau hrana de căpetenie a ostașilor moldoveni, înarmați cu arcuri și săgeți, cu săbii și sulițe și numai mai târziu cu arme de foc. Pomii roditori dădeau mere, pere și prune, care se uscau în loznițe pentru iarnă. Un aliment căutat era și peștele care se pescuia în nenumăratele iazuri, în apele curgătoare și în bălțile fluviilor Prut, Nistru și Dunăre.

Pe lângă gospodăria săteanului creșteau bovine plăvane sau porumbace de rasă podolică. Din sud se răspândi asupra Moldovei și rasa ilirică de colorit negru ca corbul. Caii erau de două feluri, cai buni de rasă, opriți la export și cai robuști de muncă. La munte se creșteau cai mici și sprinteni ca cei huțănești de astăzi, care la trecerea munților pipăiau mai întâi cu copita locul unde să calce. Oile se distingeau după lâna lor în țurcane, cu lână moale și mătăsoasă și în bârsane cu lâna lungă și deasă, dar cam aspră. În stepele Bugeacului creșteau oi cu cozi groase. Tot acolo aduseseră tătarii cămile și dromadere. Râmătorii se nutreau în pădurile de stejar și de fag cu ghindă și jir.

Îmbrăcămintea bărbaților se deosebea cu puțin de cea a femeilor. Cămașa de pânză, de in sau de cânepă, țesută și croită în casă de hărnicia gospodinelor, acoperea corpul zdravăn și mlădios al moldovenilor de ambele sexe. Cămășile femeilor erau împodobite la guler, la sân, la mâneci și la umeri, cu variate cusături și o altiță. Femeile purtau fotii sau catrințe, iar bărbații ițari de pânză sau cioareci de lână. În picioare purtau, bărbații ca și femeile, opinci. Peste cămașă se purtau pieptare de miel sau de oaie, iar pe deasupra un suman sau manta cu glugă din stofă de lână trecută prin piuă. În timp frumos de iarnă, atât bărbații, cât și femeile apăreau în cojoace albe ca zăpada, garnisite cu vulți și găitane. Pe cap bărbații

purtau pălării, iar iarna căciuli țuguiate turcănești. Femeile măritate își împodobeau capul cu măneșterguri albe, iar fetele cu tulpane colorate.

Posturile se țineau cu sfințenie, iar praznicele bisericești ca Paștele, Crăciunul, Boboteaza și Rusaliile erau prilejuri de reculegere creștinească, dar și de petrecere și veselie, când se învârtea hora după tactul cimpoiului sau al cobzei și umbla scrânciobul. De Anul Nou și Sf. Vasile se umbla seara cu plugușorul, iar dimineața cu sămănatul. Botezurile și cununiile dădeau loc la mari serbări familiale care țineau zile întregi. Înmormântările se făceau cu priveghiuri și bocituri urmate de praznice copioase, la care se mânca și se bea bine pentru odihna sufletului celui răposat.

Sătenii erau parte răzeși, adică proprietari ai unei bucăți de moșie, parte vecini, care trăiau ca uzufructari pe moșiile domnești, bisericești și boierești. Aceștia datorau proprietarului un anumit număr de zile de muncă pe an și zeciuiala din toate produsele gospodăriei lor, în schimbul loturilor individuale pe care le primeau de la proprietar. Loturile de pădure și locurile pentru fânaț și pășunat ce li se atribuiau erau folosite în devălmășie. Mutarea vecinilor de pe o moșie pe alta, sau de la un proprietar la altul era liberă. Robi erau numai *țiganii* pe care valurile cuceririlor mongolice îi ridicaseră din India, patria lor de origină, și-i aruncară asupra țărilor românești. Țiganii trăiau în "sălașele" lor în preajma târgurilor și a mănăstirilor cărora le aparțineau. În Moldova o localitate Țigănești este menționată la 1415 și 1420. La 8 iulie 1428 Alexandru cel Bun dărui mănăstirii Bistrița 31 sălașe de țigani.

Robi erau și *tătarii*, care mai rămăseseră în Moldova după izgonirea consângenilor lor peste Nistru. Numărul acestora sporea mereu cu tătarii robiți de moldoveni în ciocnirile acestora cu tătarii ce năvăleau mereu în Moldova. Prima mențiune de robi tătărești în Moldova o avem din 1402, când Alexandru cel Bun dărui mănăstirii Moldovița 4 sălașe din târgul Baia. Tătari trăiau și la Suceava, unde o suburbie se numea Tătărași, și la Roman, ca și în alte târguri moldovenești. Dintr-un act din 1445 aflăm că ei trăiau după "dreptul tătăresc".

În fruntea satelor stăteau *ureadnicii* sau *vatamanii*, răspunzători autorităților orășenești dar și proprietarilor de moșii pe care se ridica satul. Ei răspundeau pentru liniștea și ordinea din sat dar și pentru prestarea zilelor de muncă și perceperea dijmelor. Satele se împărțeau, ca și în Țara Românească, în cuturi de sus, de jos sau din vale, ocupate fiecare de cete sau neamuri.

6. Orașele moldovenești și organizarea lor municipală

Tratatul comercial pe care voievodul Alexandru îl acordase la 1408 târgoveților din Liov ne dă posibilitatea de a cunoaște orașele și târgurile moldovenești din acea vreme. Primul loc, după vechime, îl ocupă în Moldova orașul *Baia*, fosta reședință a voievozilor descălecători din Maramureș. Urmă apoi orașul *Siret*, reședința voievodului Lațcu. *Suceava* ajunse orașul de reședință a lui Petru I și al urmașilor săi pe tronul Moldovei până la stingerea casei domnitoare a Bogdăneștilor. În jurul cetății *Hotinului*, menționată la 1387, s-a înjghebat orașul cu același nume. Sub scutul cetății Țețin s-a putut dezvolta orașul *Cernăuți*, care este menționat pentru întâia dată în privilegiul lipovenilor din 1408. Cetatea *Romanului* este o creație a lui Roman I. O așezare veche orășenească era și *Piatra-Neamț*, centrul plutăritului pe apa Bistriței Aurii. La sud de Roman era orașul *Bacău*, la confluența Bistriței cu Siretul. În textul privilegiului liovean din 1460 se face mențiune de *Târgul-Putnei*, pe care-l găsim însemnat și în harta Moldovei a lui Reichersdorffer, o așezare pe afluentul Siretului cu același nume, care dispăru însă curând, fiindcă într-un act din 1570 se face mențiune de anumite sate pe Putna, unde fusese odinioară Târgul Putna. În regiunea dintre Siret și Prut se aflau orașele *Dorohoi*, *Botoșani*, *Hârlău* sau *Bahluvia*, *Bârlad*, *Tecuci* și *Vaslui* și *Huși*; *Galații* ca oraș apare ceva mai târziu. Orașul *Iași*, *Iasy-bazar* sau *Aspasiar*, cum îl numește Schielberger, pe Bahlui, primise din vreme negustori armeni și juca un rol important în comerțul Moldovei. Dincolo de Prut ajunseră din vechime la mare însemnătate economică *Chilia*, la brațul Dunării cu același nume și *Cetatea Albă*, la limanul Nistrului și mai sus *Tighina*.

Constituția municipală a orașelor și târgurilor din Moldova era de origine germană. Ea a fost adusă de coloniștii germani care descălecaseră la poalele răsăritene ale Carpaților încă înainte de întemeierea statului moldovean și înjghebară mai multe comunități germane, așa la Baia, la Siret, la Suceava etc. La așezarea lor în Moldova, coloniștii germani aduseră cu sine constituția municipală de Magdeburg, care era obișnuită și la coloniile germane din Polonia. Domnii Moldovei găsiră

constituția aceasta bună și prielnică pentru dezvoltarea noului ducat și de aceea ei îi dădură agrementul lor și o conferiră apoi și noilor orașe și târguri, care luară ființă sub oblăduirea lor. Astfel constituția magdeburgiană găsi aplicare și în orașele moldovenești ca Vaslui, bunăoară, unde nu se găseau coloniști germani.

În fruntea administrației orășenești stătea *șoltuzul* – *Schultè heise* – asistat de *pârgari* – *Bürger* – adică un consiliu de cetățeni sau târgoveți, al căror număr varia între 6 – 12 după mărimea și importanța orașului. În actele municipale șoltuzul apare și sub numele de *voit* – *vocatus sau advocatus* – *Vogt* – *Grof* – *Graf* – *Greb* – sau simplu *judecător* – *Richter* – ca la sașii din Dacia transilvăneană.

În fruntea municipalității de la Cetatea albă se găsea un *jupan*, deci unul dintre mai marii țării. Aceasta pare să indice că demnitatea de șoltuz nu era electivă, ci se conferea de domn oamenilor săi de încredere și că cel desemnat de concetățeni pentru această demnitate trebuia să primească confirmarea domnească. În sprijinul acestei păreri vine faptul că în orașele săsești din Dacia, ca și în cele germane din Polonia, dreptul de liberă alegere a șoltuzului se conferea numai prin privilegiu regal. Astfel dobândi orașul Bistrița dreptul de liberă alegere a judecătorului – *Richter* – și a juraților – *Cesworn purger* – numai la 1366 de la regele Ludovic. Cetățenii din Liov dobândiră acest drept de la același rege numai la 1378. Din Moldova nu este cunoscut nici un asemenea privilegiu care ar fi fost conferit de domn vreunui oraș, astfel că nu poate încăpea nici o îndoială că șoltuzii și pârgarii primeau numirea, sau cel puțin confirmarea din partea ducelui.

În Moldova atribuțiile administrative ale consiliului orășenesc nu se limitau numai la teritoriul municipiului sau târgului propriu zis, ci ele se extindeau și asupra satelor din *"ocolul"* sau *"ținutul"*, slav. *volost* din preajma orașului. Numeroase hrisoave domnești din secolul al XV-lea fac mențiune de sate din ocoalele orașelor Suceava, Roman, Baia, Piatra, Bacău, Vaslui, Bârlad ș.a. Satele acestea nu corespundeau comunelor suburbane de astăzi, cum s-a crezut, ci ele constituiau districtele sau ocoalele rurale în jurul comunelor urbane. Șoltuzul și pârgarii exercitau în aceste ocoale atribuțiuni administrative și judecătorești, răspundeau pentru perceperea dărilor în bani și în natură, purtau corespondența și grijeau de menținerea ordinii publice. În chestiuni mai grele de proprietate și hotărnicie ei recurgeau la sfatul *"oamenilor buni și bătrâni"* – *hominis boni* – *gute alte Leute* – păstrători ai vechilor tradiții locale și cunoscători ai obiceiului pământului. În orașe, șoltuzul ajutat de pârgari purta *"catastihul"* târgului și aplana conflictele ce se iveau între negustorii străini și cei localnici. Jurisdicția pieței era încredințată unui *judecător* – *Marktrichter* – sau *vornic* al târgului și al satelor din ocolul târgului. Vornicul Vlad din Roman apare într-un document din 1403. Domnul putea să scoată oricând anumite sate de sub autoritatea șoltuzului și a pârgarilor și să le supună altei autorități locale ca. bunăoară episcopului. Astfel fură scoase la 1458 satele Lecușani și Dragomirești de sub autoritatea șoltuzului din Roman și supuse jurisdicției din acel oraș. Aceeași procedură s-a repetat cu douăzeci de ani mai târziu și față de satul Rădăuți, care fu scos de sub autoritatea șoltuzului din Suceava și Siret și supus jurisdicției episcopului de Rădăuți. Din accidentul pe care călătorul francez *Guillebert de Lanny* îl suferi în 1420 în drum spre Cetatea Albă, unde fu jefuit de hoți și legat de o salcie pe țărmul Nistrului, rezultă că vigilența autorităților moldovene era trează. Căci a doua zi hoții fură prinși și aduși cu ștreang la gât în fața francezului care, primindu-și înapoi obiectele jefuite, le dărui viața. Populația satelor răspundea solidar pentru prădăciunile și crimele ce se comiteau pe teritoriul sătesc.

Populația orașelor moldovenești era din capul locului foarte amestecată. Pe lângă *târgoveții români* care erau slujbași și agricultori, trăiau în târgurile din Moldova și numeroase *familii de germani*, de *ceangăi* și de *armeni*, fiecare constituind comunități naționale aparte; cu șoltuzii și pârcălabii lor în frunte. Aceștia se bucurau de o largă autonomie în ceea ce privea viața socială și economică și îndeosebi cultul lor religios. Germanii erau mai numeroși la Suceava, la Siret și la Baia. Comunitățile germane își alegeau liber conducătorii, care erau chemați să le apere interesele economice și religioase. La Bacău și la Trotuș existau comunități de *secui* sau *ceangăi* cu căpeteniile lor naționale în frunte. Asemenea așezări germano-săcuiești se înfiripaseră la *Târgu-Ocna*, unde se făceau exploatări de sare, la *Trotuș*, la *Adjud* și la *Bacău*. Târgoveții din aceste localități mijloceau negoțul Moldovei cu Brașovul și cu târgurile din secuime.

În orașele Suceava, Dorohoi, Iași, Cetatea Albă și Chilia existau comunități de *armeni*, care erau conduși de șoltuzii și pârgarii lor, care aplanau și certurile ce se iscau între conaționalii lor și întrețineau legătura cu armenii din străinătate. La Cetatea Albă și la

Chilia existau *comunităţi genoveze* cu *"consulii"* în frunte. Negustorii genovezi îşi aveau acolo prăvăliile lor, dezvoltând o activitate comercială foarte rentabilă. Nu lipseau nici evreii, a căror prezenţă la Cetatea Albă este adeverită încă din timpul tătarilor. Pe la 1330 ei trăiau acolo în cartierul lor, participând la negoţul pontic. Într-un act domnesc de la 1525 se susţine că Alexandru cel Bun ar fi oferit evreilor ce fuseseră izgoniţi din Polonia şi Ungaria ospitalitate în Moldova. Comunităţile germane, secuieşti şi genoveze din Moldova se bucurau de plenitudinea drepturilor cetăţeneşti, deopotrivă cu moldovenii. De largă toleranţă religioasă beneficiau şi armenii şi evreii. Dar din motive rituale, probabil, *armenilor* şi *evreilor* nu le era îngăduit să exercite meseria de brutar, măcelar şi cârciumar.

Privilegiul comercial din 1400 îngăduia liovenilor de a-şi organiza un *depozit* sau o *magazie de mărfuri* la Suceava. În temeiul reciprocităţii Moldovenii deschiseră şi ei *magazia lor de mărfuri la Liov*, unde exista încă de mai înainte o *comunitate moldovenească*, după modelul celei germane din Suceava. Membrii comunităţii româneşti din Liov îşi aveau casele lor într-un cartier aparte, în care se pomenea de *strada "românească"* şi *podul "românesc"*. Pe piaţa din mijlocul acelui cartier se depozitau mărfuri şi erau prăvălii particulare ale moldovenilor. Comunitatea moldovenească se guverna prin ea însăşi, având un *"iuducium valahicum"* condus de *"indices valahici residentes in iure"*. Se vede că comunitatea românească din Liov beneficia de aceeaşi largă autodeterminare ca şi comunităţile germane din Moldova.

Asemenea depozite de mărfuri par să fi avut la Suceava şi negustorii din Bistriţa deopotrivă cu genovezii din Caffa, care întreţineau legături comerciale cu Moldova. S-a susţinut că aceştia ar fi avut şi ei la Suceava un *"fondaco – fundua, fundicum"*, – sau loja – *„logis"* – lor, ceea ce nu s-a putut adeveri încă până în prezent. Este mai probabil că negustorii din Caffa să-şi fi avut depozitele lor de mărfuri "tătăreşti" mai curând la Cetatea Albă şi la Chilia decât la Suceava.

Veneţienii îşi aveau centrul lor la Tana – Azov – de unde întreţineau legături comerciale cu Cracovia şi Liovul. La 1360 îi vedem încărcând cereale la Chilia, unde ajunseră în conflict cu genovezii, care căutau să monopolizeze tot comerţul moldovenesc. Dintr-un raport veneţian din 1435 aflăm că în anul acela *jupânul – seugner –* din Cetatea Albă invitase pe veneţieni să intre în raporturi comerciale cu Moldova. Invitaţia fu acceptată, dispunându-se ca un vas de comerţ veneţian să acosteze regulat în portul Cetatea Albă pentru a încărca acolo produsele de export moldoveneşti.

7. Viaţa comercială, economică şi socială

Influenţa genovezilor asupra vieţii economice şi comerciale a Moldovei se vede şi din circulaţia valutei lor în voievodatul moldovenesc. Taxele vamale din privilegiul liovenilor sunt fixate pentru schimbul de mărfuri cu Polonia şi Ungaria în *mărci*, iar pentru negoţul cu Muntenia şi oraşele pontice în *lire*. În textul slavon al privilegiului marca este tradusă prin *grivnă* iar lira prin *rublă*. Despre înrâurirea mărcii şi a grivnei poloneze asupra circulaţiei monetare din Moldova s-a insistat mai sus. Rămâne să stăruim noi asupra circulaţiei lirei genoveze, tălmăcită în slavoneşte prin *"rubla frâncească"*, adică genoveză, cum e numită în actul lui Petru I din 1388. Termenul derivă din slavonescul *rubiti, a rupe dintr-o bucată de metal. Lira – Libra – italiană* constituia unitatea valutară în argint a oraşelor Florenţa, Veneţia şi Genova. Dar lira, deopotrivă cu marca, nu era propriu-zis o monedă ci mai mult o unitate de plată sau răfuială. Ea se subîmpărţea în 20 "solidi" numiţi *florini de argint – florini d'argento*. Termenul de *solidus* ca monedă divizionară a lirei s-a tradus în slavoneşte prin *solotnic*, de unde derivă românescul *slot*, care nu are nimic a face cu slavonescul *zloto, aur*, fiindcă *solidi* sau *sloţii* genovezi erau de argint şi nu de aur. Ca monedă divizionară a slotului era *micii denari – piccioli –* din care 12 formau un slot. Marca sau grivna slavonă număra numai 12 sloţi sau solidi, fiecare de câte 12 *şilingi*, deosebindu-se astfel de lira italiană de 20 sloţi. Slotul genovez avea mare circulaţie în părţile tătăreşti, de aceea el se numea şi slot tătăresc. Sub numele acesta el juca un mare rol şi în circulaţia monetară a Moldovei. În Ţara Românească sloţii ca subdiviziuni ale mărcii corespundeau ducaţilor de argint.

Echivalentul unei lire de argint era *galbenul de aur florentin – fiorina d'oro, florenum auro de Florentia*. Frumoasa monedă de aur avea pe avers chipul Sf. Ioan Botezătorul, iar pe revers stema Florenţei, un crin eraldic cu inscripţia Florenţia. După numele localităţii Florenţa, frumoasa monedă de aur a fost numită florin. Curând apăru şi la Veneţia moneda de aur, echivalând cu lira de argint. Acestea aveau pe avers chipul Mântuitorului cu inscripţia: *Sit tibi Christe datus, quem regis iste ducatus*. Erau aşa numiţii *ducaţi veneţieni – ducato d'oro, ducatus auri de Venezia*. Nici

genovezii nu se lăsară mai prejos. În monetăriile lor apărură așa numiții *genovini de aur – genovino d'oro, genovinus auri de Janus.* Prin decretul monetar de la Milano din 1311 se stabilise egalitatea valutară între florin, ducat și genovin. După monetăria – *zecca* – unde se băteau aceste trei specii de galbeni se numeau și *zechine*. Într-un act din 1453 se amintește de *ducați de Monoastro – ducati de Monoastro* – adică de Cetatea Albă, ceea ce ar fi interpretat în sensul că se băteau galbeni și în această veche cetate moldovenească.

Galbeni se băteau și în Ungaria, așa numiții *florini unguresti – floreni Ungaricales* – prescurtat în *unghi.* În 1463 cursul florinului unguresc fu stabilit la 100 de denari, în loc de 144, cât conta florinul italian. Scăderea aceasta își găsește explicația sa în faptul că *unghii* aveau un conținut mai redus de aur. În Ungaria circulau ducați și de argint. Astfel că la fixarea prețurilor sau la plata creditelor urma să se precizeze mai de aproape condițiile de plată fie în *ducați roșii*, adică de aur, sau în *ducați albi*, adică de argint. Subdiviziunile ducatului erau *obolul* și *ortul*. Ortul reprezenta o pătrime dintr-un florin, iar obolul a treizecea parte.

Denarii unguresti care circulau în Moldova erau aci cunoscuți ca și în Țara Românească, sub numele de *denari ai banului – banales denarii* – sau mai scurt, sub numele de *bani*, numiți și *cruceri – crucifer sau cruciatus denarius* – sau și *pfenici*. Denarii ce se băteau la Hall în Austria se numeau denarii *Hallenses*, de unde derivă numele lor de *heleri*. Unele din taxele vamale care se plăteau în 1412 la Rodna erau fixate în *denari banali*, adică în bani. Cu vremea, termenul acesta s-a generalizat în înțelesul de mijloc pecuniar în genere. Conținutul de aur al florinilor fu însă mereu diminuat, până ce florinii roșii dispărură aproape din circulație, făcând loc celor albi, de argint.

Ținându-se seama de evoluția aceasta, s-au bătut mai întâi la *Ioachimstahl* în Bohemia, unde se descoperiră bogate mine de argint, frumoși *florini de argint*, care pe avers purtau emblema Boemiei, *leul* cu două cozi, iar pe revers chipul *Sf. Ioachim*, patronul minelor de argint de acolo. Noile monede de argint fură numite după proveniența lor *florini de Ioachimstahl – ioachimici vel tameri* – deci *taleri ioachimici* sau *leonici*, după emblema leului de pe ele. În secolul al XVI-lea începură să circule și în Moldova asemenea *"löwenthaler"*, adică *leones* sau *"taleri leonis"* pe care românii îi numeau simplu *lei*, un termen care a rămas până astăzi consacrat pentru moneda națională. În Germania talerul conta la început 72 de cruceri, iar mai apoi el scăzu la 66 cruceri. În Moldova leul avea ca monedă divizionară *denarul* sau *banul.* Numărul acestora era variabil. Pe lângă grivne și ruble cu divizionarele lor, circulau în Moldova și *perperi* și *aspri bizantini* iar mai apoi și *florini turcești.*

Pe lângă îndeletnicirile lor comerciale târgoveții din Moldova voievodului Alexandru cel Bun profesau și anumite *meserii*. La Suceava, la Siret, la Baia și la Roman se pomenește de *cizmari, cojocari, frânghiari, olari* și alți meșteșugari. La Suceava și la Baia funcționau chiar *fabrici de bere* numite *sladnițe.* La 1414 Alexandru cel Bun trimise consilierilor din Liov în dar bere – *cerenisiam pro honoratione*. Căutat era în Polonia și *vinul moldovenesc – vinum valachicum.*

Măsuri de greutate erau *cântarul – centenarius*, sau *maja – massa* sau *maza* – care cântărea 100 de ocale, *tarul* sau *tarhatul* sau *sarcina unui cal – onus equi, pondus equitanum* , după care se socotea și vama, apoi piatra – *lapis* – nemțește *stein*, slavonește *camen* cu subdiviziunea *bezmen* sau *besmin*, cu care se cântărea ceara sau seul.

Cu *litra* sau *funtul* se cântăreau mirodeniile ș.a. Vechi măsuri de capacitate erau *vadra* care cuprindea 8 cupe – *cupabarilca – barillus* – în care se conserva uleiul dar și alte lichide. *Bărbânța – berbanitia* – era o măsură de capacitate pentru cereale ca și *corețul* și *obrocul* cu subdiviziunile în *merțe* și *dimerlii.* De origine săsească este *cânbla – Kubel* – care corespundea *găleții*, în limba veche dalmatină numită *"galeta"*. *Cânbla* era subîmpărțită în *fârtare* sau *ferdele – Viertel – galeata* în *banițe* și *pătrări.* O măsură de capacitate scobită în trunchi de copac era *clodul – truncus* – adoptat de la poloni.

Verificarea măsurilor și greutăților se făcea de către anumite organe oficiale care le aplicau și pecetea statului, pentru care operațiune se plătea o taxă anumită *bourul.* Pe la târguri erau cântare publice, ca cel de la Siret, de care se face mențiune încă la 1384. Taxa ce se plătea pentru cântăritul mărfurilor se numea mai târziu *mortasapie* din turcescul *muhtesile*, care însemnează *cantaragiu.*

Blănurile scumpe ajungeau în comerț în legături de câte 40 de bucăți – *quadragenae* – numite *coroapce* sau *soroace* de la slavonescul *sorok, patruzeci.*

Orașele își aveau *pecețile* și *emblemele* lor. Unele din aceste embleme ni s-au păstrat. Vechea pecete a târgului Baia reprezenta un *cerb*. Pecetea Romanului purta un *cap de mistreț*. *Căprioara* se găsea pe pecetea târgului

Piatra. Târgul Siretului avea chipul *Sf. Ioan*, iar Suceava chipul *Sf. Gheorghe*. Vechea pecete a Bârladului înfăţişa *soarele cu trei peşti*, iar a Botoşanilor un *păun*. Târgul Trotuş avea un *ciocan* în emblemă, pentru a simboliza probabil instrumentul cu care se săpa sarea din ocne. Hotinul avea un *arcaş* în emblema sa.

Viaţa de la curte şi din casele boiereşti şi negustoreşti nu se deosebea mult de viaţa de toate zilele din casele sătenilor mai avuţi. Datinile şi obiceiurile de sărbători, ca şi bucuriile familiale erau aceleaşi, păstrând fireşte proporţiile. *Costumul* domnului, al boierilor şi târgoveţilor era cel oriental, cu elemente împrumutate de la şleahta polonă şi nemeşimea ungurească. Doamna şi soţiile boierilor purtau toalete mai îngrijite, după croiala vremii şi confecţionate din stofe scumpe de mătase, cum erau *camha, tebinca, brocatul, damascul, atlasul, maramatul* sau *marama, zeitanul* ş.a., care se aduceau în Moldova de negustorii genovezi în *viguri* sau *vălătuce – atamen* – şi se vindeau cu *bucata – pecies* – sau cu *cotul – ulna* – care avea o lungime de 64 cm. Pe lângă alte podoabe, doamnele din înalta societate se mândreau şi cu blănuri scumpe de *jder, samur* şi *cacom* pe care *coropcarii* le aduceau din Rusia în legături de câte 40. *Stofele* mai simple de *lână* şi de *bumbac* se importau din Ungaria şi Polonia de către negustorii din Bistriţa şi Liov. Aceştia se luau la întrecere cu genovezii, oferind doamnelor din elita societăţii moldovene *inele, brăţări, pandantive* şi alte *bijuterii*. Interioarele curţii domneşti şi ale palatelor boiereşti erau împodobite cu *icoane sfinte* şi *covoare* pe care negustorii italieni le aduceau din pieţele levantine pentru a le desface în Moldova, unde se găseau destui amatori pentru asemenea obiecte preţioase.

Dregătorii ţării erau retribuiţi cu veniturile din anumite *condeie ale vistieriei* domneşti. Dimitrie Cantemir arată că în timpurile vechi marele logofăt era remunerat cu veniturile ce incurgeau din pârcălăbia Cetăţii Albe, iar vornicul cu veniturile de la Chilia.

Negustorii din Caffa, dar şi cei din Cetatea Albă şi Chilia aprovizionau populaţia mai înstărită din oraşele moldoveneşti cu diverse *coloniale* ca *piper, undelemn, şofran, ingver, migdale, smochine, cvas grecesc, vinuri dulci de Malvasi* etc. De la Liov şi Bistriţa se aduceau *turtă dulce, scrumbii, mezeluri, mied, dulceţuri, apă de trandafiri, apă tare* şi diverse *cosmetice, alifii* şi *medicamente*, precum şi *băuturi alcoolice* de tot felul. Tot de acolo se aprovizionau moldovenii cu *sticlării, linguri, cuţite, vase de bucătărie, ceasornice, ochelari* ş.a. Din mărfurile pe care negustorii le aduceau din Polonia şi Dacia transilvăneană boierii şi târgoveţii îşi alegeau *mănuşi, ghete, pălării, bastoane, basmale, tulpane, hârtie, pergament, ustensile de ras, foarfeci*, dar şi *arcuri, săbii, lănci, buzdugane, piese de harnaşament*, apoi *aramă, plumb, cositor, salitră, praf de puşcă pentru arme şi pistoale, trăsuri şi sănii elegante*.

Pentru nevoile *cultului religios* se importa din Orient *smirnă* şi *tămâie – tus* – italieneşte *incenso* – care se extrăgea din răşina unor arbuşti din specia *besvellia* ce cresc în Italia. *Arama, fierul* şi *plumbul* nu se exploatau în Moldova; aceste metale se importau din Polonia şi Dacia transilvăneană. Singurele exploatări miniere erau *ocnele de sare* de la Tg. Ocna. Sarea nu trecea între produsele de export, fiindcă ţările vecine, cum erau Polonia şi Ungaria, dispuneau ele însele de stocuri de sare suficientă. Numai târziu de tot sarea ajunse materie de export pentru Ucraina.

În schimb negustorii străini ridicau din Moldova cantităţi de materii prime ca: *piei, lână, ceară, miere* şi *cereale* de tot felul. La anumite soroace se organizau mari *iarmaroace de graniţă* la Şipeniţ, Linţeşti şi Hotin pentru schimbul de producte cu Polonia şi la Baia şi Trotuş pentru amatorii de la Bistriţa şi Braşov, mai ales pentru negoţul cu animale. Iarmaroacele se ţineau de regulă în zile de mari praznice bisericeşti ca de Sf. Gheorghe, de Rusalii, Sânpetru, Sf. Ilie, Sânta Maria Mare şi Mică, de Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavril şi de Sfântul Nicolae. La asemenea iarmaroace se îngrămădea toată lumea din împrejurime – tineri şi bătrâni. În legătură cu iarmarocul se aranjau diverse *jocuri* şi *petreceri* pentru tineret, adevărate *"strânsuri"* sau *"nedei"*. Termenul *nedei* derivă din slavonescul nedelia, ceea ce înseamnă duminică, adică zi de sărbătoare şi veselie.

8. Aplanarea conflictului cu patriarhia din Constantinopol

Încăpăţânarea patriarhului ecumenic de a rândui cu orice preţ un chiriarh grec pe scaunul mitropolitan al Moldovei se lovi de împotrivirea energică şi hotărâtă a voievozilor Petru I, Roman I şi Ştefan I cel Bătrân şi a ţării întregi. Rezistenţa unanimă a credincioşilor din Moldova n-a putut fi înfrântă nici prin anatema pe care nesocotitul de Ieremia o aruncase asupra lor. De asemenea fură respinse şi toate sugestiile patriarhului de a numi pe protopopul Petru ierarh al Moldovei în locul

episcopului Iosif, la care ținea toată țara, cu domnul în frunte. Voievodul Alexandru, moștenind, conflictul neaplanat de la predecesorii săi, nu se abătu deloc de la dorința țării de a vedea pe episcopul *Iosif* așezat *canonicește* în scaunul mitropolitan de la Suceava.

În scopul acesta domnul trimise în iulie 1401 o delegație solemnă la Constantinopol cu misiunea de a interveni pe lângă patriarhul *Matei* în sensul dorinței unanime a țării. Nu cunoaștem numele solilor moldoveni, ni s-a păstrat însă cuvântarea pe care aceștia o rostiră în fața sfântului sinod patriarhal. Împuterniciții domnului declarară în numele domnului lor că

"... *arhiereul Iosif este om din partea locului nostru și de neam cu domnii noștri și a fost hirotonisit deci episcop al Moldovlahiei și al Haliciului, acel Kir Antonie și nu zice nemic decât cere să-l binecuvânteze marea sfințenie a Ta, ca pe un creștin și călugăr să stea să cerceteze enoria lui și pentru că este episcop din partea locului Kir Iosif, să-l binecuvânteze marea Sfințenie a Ta cu Sfântul Tău Sinod, ca să ne binecuvânteze și să ne sfințească, deoarece de mulți ani suntem încercați. A venit Kir Tudosie acela și de aceea nu s-a oprit, ci s-a întors îndată; și însuși Kir Ieremia și nici el nu s-a oprit ci și el a ajuns acum la încercări și ne-a aruncat și pe noi în afurisenie și de atunci până acuma suntem încercați. Și între aceștia a venit al Betleemului. Și cine vrea calcă în picioare biserica noastră și se pare că avem episcop și nu-l avem*".

Pentru toate aceste considerații trimișii moldoveni stăruiră în numele domnului lor pe lângă patriarh, rugându-l să se milostivească de Țara Moldovei "că este multă și mare și să recunoască pe Kir Iosif episcop canonic al țării." Acestea le-au spus și le-au cerut solii moldoveni, iar patriarhul și membrii sinodului le-au ascultat și unii dintre arhiereii sinodali au socotit că este dreaptă cererea lor "iar în judecată au avut multă deosebire ca nu cumva să fie lucrul neadevărat". Ivindu-se astfel divergență de păreri, se hotărî să se trimită în Moldova o comisie de anchetă "care să strângă pe cinstiții preoți și monahi din țară și să se cerceteze lucrurile de aproape și curat și să retragă afurisenia din partea patriarhului, precum vor chibzui membrii orânduiți în comisie. Și dacă vor auzi din gura moldovenilor că acest Kir Iosif a fost hirotonisit de al Haliciului pentru Moldovlahia, să-l așeze episcop acolo drept cu scrisoare sinodală a patriarhului, pe care Kir ieromonah *Grigorie Țamblac*, proistosul comisiei însoțit de diacul *Manuel Arhontul* o aduceau cu ei pentru ca Kir Iosif să slujească, sfințească și să facă toate ca un mitropolit adevărat câte i se cuvine a face, căci așa este drept".

Membrii comisiei de anchetă constatară că hirotonisirea episcopului Iosif se săvârșise în mod canonic, fiindcă episcopii de Haliciu "luaseră voie sinodicește de a hirotonisi episcopi în ierarhiile Rusiei Mici și în Asprocastron", adică în Cetatea Albă. Încheierile comisiei de anchetă fiind favorabile, episcopul Iosif de Cetatea Albă fu instalat în noul scaun mitropolitan de la Suceava ca arhiepiscop și mitropolit canonic al Moldovlahiei. Astfel se aplanase în vara anului 1401 vechiul conflict cu patriarhia, prin instalarea mitropolitului Iosif după dorința țării și prin intrarea bisericii moldovenești sub *jurisdicția canonică a patriarhului ecumenic de la Constantinopol prin desfacerea ei de Halici și Kiev*. Dimitrie Cantemir susține că mitropolitul Moldovei ar fi primit de la împăratul Ioan al VIII-lea Paleologul, cu prilejul trecerii acestuia prin Chilia la 24 octombrie 1424 sacos și mitra, precum și o icoană a Maicii Domnului, făcătoare de minuni. Tot atunci s-ar fi proclamat și *autochefalia bisericii moldovenești*. Dacă întâlnirea voievodului cu împăratul prezintă un caracter mai mult legendar, icoana făcătoare de minuni, pe care Ana o primi din Constantinopol, este realitate. Rezugrăvită de mai multe ori, ea se păstrează până azi și a fost reprodusă de multe ori. Tomosul patriarhal care ne relatează asupra mitropolitului Iosif nu face mențiune de soarta arhiereului Meletie care fusese lovit cu anatema lui Ieremia deopotrivă cu episcopul Iosif. S-a crezut că Meletie ar fi ocupat noul scaun episcopal de la Roman. Nu ni s-a păstrat însă de la Alexandru cel Bun nici un act autentic care să adeverească existența unei *episcopii de Roman* și cu atât mai puțin de *Rădăuți*. Prima mențiune documentară asupra episcopiei de Roman datează din 1445, când se face mențiune de episcopul *Calixt*, iar despre cea de Rădăuți chiar numai din anul 1427 când apare episcopul *Ioanichie*. Se vede că Meletie rămăsese să îndeplinească slujba de arhiereu pe lângă noua mitropolie a Sucevei.

Stabilirea raporturilor canonice cu patriarhia din Constantinopol a avut o înrâurire binefăcătoare asupra vieții bisericești din Moldova. Normele de arhitectură și pictură bizantină găsiră o largă aplicare în Moldovlahia. Ieromonahul *Grigorie Țamblac*, care ajutase la aplanarea conflictului cu patriarhia, îndeplini vremelnic funcția de *"mare dascăl"* la *școala înaltă* de pe lângă mitropolia din Suceava. În calitatea aceasta el ținu mai

multe cuvântări în legătură cu organizarea bisericii pe temeiuri canonice și cu trezirea și întărirea moralei creștine. Se poate ca la această școală de înaltă învățătură să se fi predat, pe lângă limba greacă, și cea paleoslovenică și noțiuni din *nomocanoanele bizantine*. S-a crezut că Alexandru cel Bun ar fi introdus în Moldova *prăvăliile bizantine* numite *vasilicale*, care s-ar fi aplicat în Moldova până în timpul lui Dimitrie Cantemir. Cum însă așa zisele vasilicale, începând cu secolul al XIII-lea, nu se mai aplicau nici în imperiul bizantin, nu putea fi vorba de recepționarea lor de către Alexandru cel Bun. În schimb însă s-a aplicat în Moldova o pravilă de legiuiri scrise, cuprinzând legi bizantine și bisericești, așa numitele nomocanoane, care ni s-au păstrat în versiunea slavonă într-un manuscris din anul 1474. Este vorba de sintagma lui *Matei Vlastaris* din 1335. Pe lângă aceasta mai circulau în Moldova și alte nomocanoane ca *Pravila de la Bisericani* din 1512, cea de la *Neamț* din 1557. *Pravila de la Putna* din 1581 cuprinde prohcironul împăratului Vasile Macedoneanul în versiune latină. La Sighetul Marmației s-a descoperit de curând un fragment din *Canoniconul patriarhului Ioan Nosteustes* (+619). Fragmentul este tipărit în traducerea românească din 1563, după o ediție mai veche din anii 1500 – 1507. El cuprinde felurite delicte laice și bisericești cu penalitățile lor.

Grigorie Țamblac, care se strădui să trezească o mișcare religioasă în Moldova, a scris, pe lângă altele, și *Viața și patimile Sfântului Ioan cel Nou de la Suceava*. El fusese martor ocular la strămutarea sfintelor moaște de la Cetatea Albă, unde Sf. Ioan suferise martirajul, pe la 1330, la Suceava. Din inițiativa mitropolitului Iosif și cu asentimentul voievodului Alexandru, moaștele Sf. Ioan fură ridicate de la Cetatea Albă și strămutate cu mare procesiune la Suceava. Întru întâmpinarea lor porni însuși voievodul până la Poiana Vlădichii, însoțit de toată curtea sa compusă din logofeți, vornici, vistiernici, postelnici, stolnici, paharnici, cluceri, staroști, pârcălabi, șoltuzi, pârgari etc., pentru a le însoți până la Suceava și a le așeza în biserica mitropolitană din capitala sa, care era după toată probabilitatea biserica *Mirăuților*. În felul acesta Sf. Ioan cel Nou fu recunoscut și adorat ca *mucenic ocrotitor al Țării Moldovei*.

În 1407 Prea Sfințitul Mitropolit al Moldovei Iosif încredință pe "popa" Domițian cu stăreția mănăstirilor "vlădiciei sale" Neamțul și Bistrița, care până atunci fuseseră conduse de el însuși. Ultima mențiune despre mitropolitul *Iosif* datează din septembrie 1408. Probabil că a murit la scurt timp după aceea, fiind înmormântat la una din mănăstirile menționate mai sus, sau poate chiar la schitul Boiștea, unde se găsea "Chilia Vlădicăi Iosif". Vrednic de reținut este faptul că în nici unul dintre cele peste 100 de acte câte ni s-au păstrat de la Alexandru cel Bun nu-l găsim pe mitropolitul Iosif și nici unul dintre urmașii săi pomeniți între marturii hrisoavelor domnești care constituiau sfatul domnesc. Se vede deci că la început chiriarhii moldoveni nu făceau parte din sfatul domnesc ca mai târziu. Pomelnicul de la Bistrița arată ca urmași ai lui Iosif pe Ioan, Samuil, Ioanichie, Vasile și Teoctist. Dintre aceștia numai Teoctist este adeverit prin acte și documente. Unui oarecare Macarie îi refuzase pe la 1418 patriarhul Eftimie recunoașterea. După moartea lui Macarie, scaunul mitropolitan rămase în seama protopopului Constantin, în calitate de vicar mitropolitan. Atunci patriarhul din Constantinopol, folosindu-se de frământările interne ce izbucniră după moartea lui Alexandru cel Bun, consacră ca mitropolit al Moldovei pe arhiereul Damian din Sebastia sau Siva din Asia Mică, care se pretindea a fi fost "un om al patriarhului", dintre slujitorii din Chilia lui.

În timpul domniei lui Alexandru cel Bun se întrunise în 1414, precum s-a arătat mai sus, conciliul de la Constanța, care între altele avea să delibereze și asupra unirii bisericii catolice cu biserica ortodoxă. În înțelegere cu mitropolitul Moldovei, Alexandru ar fi dat delegație lui Grigore Țamblac, care între timp ajunsese mitropolit la Kiev, reprezentînd pe ortodocșii din Polonia și Lituania, ca să reprezinte și biserica moldovenească. Se vede că înțeleptul domn își dăduse bine seama de zădărnicia unor asemenea încercări. Cronicarul Ulrich von Richenthal relatează că pe lângă Grigore Țamblac mai trimisese la Constanța elvețiană pe boierii Gheorghe din Samurșeni, o localitate pe Nistru mai sus de Hotin și pe Stanislau Rotompan, precum și delegați ai orașelor Suceava, Piatra, Roman, Iași, Baia, Chilia ș.a. Era prima participare a delegaților moldoveni, ca și a Țării Românești la o conferință internațională. Săvârșirea sfintei liturghii după ritul ortodox făcu mare senzație în rândurile credincioșilor catolici, care asistau plini de uimire la serviciul divin. Grigore Țamblac luă parte și la discuțiile conciliului, propunând ca actul unirii să fie precedat de reformele de care se simțea nevoie în biserica catolică. Cum însă chestiunea reformelor antrenase discuții interminabile, chestiunea unirii bisericilor și a

înlăturării schismei dintre Orient și Occident rămase nerezolvată. Grigore Țamblac, care sosise la Constanța numai în februarie 1418, acceptă unirea în numele bisericii poloneze și lituaniene, dar nu și în numele bisericii moldovene.

În materie de credință Alexandru cel Bun dădu dovadă de cea mai mare toleranță. În anul 1413 el consimți la crearea unui al treilea episcopat catolic la Baia, pe lângă cel de Siret și de la Bacău. Titularul noului episcopat era Ioan de Ryza, pentru care cucernicul domn ridică la Baia o importantă catedrală ale cărei urme se văd și astăzi în vechiul târg moldovenesc. În epoca sa găsise mare răsunet la catolicii germani și secui din Moldova propaganda husită, față de care domnul se arăta foarte îngăduitor, poate și considerând că această propagandă nu se adresa și credincioșilor ortodocși din Moldova. În fruntea misionarilor husiți se găsea *Iacobus de Valahia* sau *Iacobus de Baia*, care studiase la Praga. Se crede că și numele orașului Huși, unde propaganda husită prinsese la catolicii secui de acolo, ar sta în legătură cu aderenții lui Hus. Husiții contestau autoritatea papei și combateau limba liturgică latină, cerând înlocuirea ei prin limba națională înțeleasă de credincioși. Propaganda husită găsise mare răsunet în rândurile secuilor din Moldova lui Alexandru cel Bun.

Gheorghe Németi din Trotuș făcu la 1446 o copie după *evangheliile traduse la 1407 de Emericus de Septem Castris*, adică din Transilvania în limba ungară. Tot la Trotuș s-a făcut la 1446 și *prima traducere a Bibliei în limba ungurească*, ceea ce dovedește că Moldova era în vremea aceea o țară de largă civilizație.

În 1431 regele Vladislav al Poloniei cerea voievodului Alexandru să prindă pe propagandiștii husiți din Moldova și să-i extrădeze prelaților catolici din Polonia. Dimpotrivă, el opri orice persecuție contra husiților din Moldova, garantându-le liberul exercițiu al credinței lor.

O mărturie din 1448 arată că papa Eugeniu al V-lea și-ar fi exprimat marea sa nemulțumire că în Moldova se găseau așa de mulți eretici din secta cea afurisită a husiților. În secolul următor a început însă contrapropaganda catolică între secuii din Moldova, condusă cu mult zel de predicatorul *Mihai Thabuk Fegedinus din Trotuș*, care reuși să readucă pe ceangăii din Moldova la sânul bisericii catolice din care continuă să facă parte până în timpul de față.

Însuflețit de același spirit de îngăduință religioasă se arătă Alexandru și față de negustorii și târgoveții armeni din Moldova, care la 1384 fuseseră supuși jurisdicției episcopatului armenesc din Liov. Un act din 1388 arată că de această episcopie ascultau credincioșii din Suceava și din Siret. Ambele orașe erau în Bogdania-Moldova. La stăruința marelui duce Vitold al Lituaniei și cu recomandația fostului patriarh Antonie, Alexandru îngădui înființarea unui *episcopat armeano-ortodox la Suceava* prin hrisovul său din 30 iulie 1401. Primul episcop armenesc la Suceava a fost Ohanes.

"Deci noi am dat – zice Alexandru cel Bun – *episcopului armenesc Ohanes bisericile armenești și pe popii lor. În întreaga noastră țară va avea putere asupra armenilor cu dreptul său episcopal. I-am dat scaun la Suceava, în cetatea noastră. Care dintre armeni îi veți cinsti, va fi ca și cum ați face-o pentru noi, în țara noastră a Moldovei; care nu-l va asculta, noi îl vom pedepsi* cu *mâna lui"*.

Armenii din Polonia aveau arhiepiscopul lor armeano-catolic din Liov.

9. Viața monahală și activitatea culturală

Alexandru cel Bun a fost zelos și mare ctitor de biserici și mănăstiri. Izvoarele istorice din vremea sa amintesc de următoarele mănăstiri: *Rădăuți, Neamț, Bistrița, Roman, Pobrata, Moldovița, Humor, Voitinel* și *Vâșnovatul*. Cele cinci mănăstiri de la început apar menționate pe timpul înaintașilor săi Bogdan, Petru, Roman și Ștefan cel Bătrân. Pe acestea Alexandru cel Bun le-a înzestrat cu venituri și moșii, cu sate, cu iezere pentru pește, cu prisăci pentru miere și ceară, cu mori de măcinat și cu buți de vin. Pe lângă mănăstirile de la Neamț și Bistrița ființau școli mănăstirești în care primeau învățătură viitorii diaci, grămătici, logofeți, caligrafi și atârnători de peceți la hrisoavele domnești. Grămătici se găseau și între boieri, cum era acel Radu, de care se face mențiune într-un act domnesc din 1415. Într-un hrisov din 1423 se pomenește de *Moisă Filosoful*, pe care Alexandru cel Bun îl răsplătea pentru meritele sale. El era frate cu Popșa și avea moșii în părțile Vasluiului.

O a treia ctitorie a lui Alexandru cel Bun era mănăstirea *Vâșnovățului* de dincolo de Prut, unde era stareț *Chiprian*, după care mănăstirea s-a numit mai apoi Chipriana. În februarie 1429 el dărui soției sale cneaghina Marina mănăstirea Vâșnovățului cu toate satele, prisăcile și robii ei. Dărnicia domnului se răsfrângea și asupra ctitoriilor boierilor săi.

În aprilie 1415 Alexandru dărui mănăstirii de la Humor a vornicului Ioan un sat la obârșia Solonețului unde au fost Tatomir și Pârtea, satul Pârtești de astăzi. Aceleiași mănăstiri a Humorului, numită astfel după râul Humor, care se varsă în Moldova la Gura Humorului, domnul îi mai dărui la 1428 încă alte trei sate, astfel că el cu drept cuvânt poate fi privit ca ctitor și al acestei mănăstiri, a cărei biserică fu zidită în piatră și împodobită cu fresce de boierul Teodor Bubuiog, al cărui mormânt se păstrează acolo. Într-o danie domnească din 1427 se pomenește și de satul lui Voitin, "unde este mănăstirea" și anume la locul unde râulețul Voitin iese din pădure și din poiană. Este fără îndoială vorba de satul *Voitinel* din jud. Rădăuți.

O deosebită solicitudine arătă Alexandru pentru biserica *Sf. Vineri* sau *Paraschiva din Roman*, o ctitorie a părintelui și loc de veșnică odihnă a soției sale Anastasia, căreia îi dărui 2 sate. Tot el purtă grija pentru zugrăvirea lăcașului dumnezeiesc unde odihneau osemintele maicii sale. În scopul acesta el dărui la 1415 zugravilor *Nichita* și *Dobre* două sate cu îndatorirea ca aceștia să zugrăvească două biserici "una în târgul Roman, iar alta care va fi voia noastră, afară de biserica din Rădăuți". Un alt zugrav era Ștefan, căruia Alexandru îi dărui 4 sate pentru că i-a slujit cu "dreaptă și credincioasă slujbă". Nu știm în ce constase această slujbă, știm însă că ctitoriile sale de la *Bistrița* și *Moldovița* se bucurară îndeosebi de larga sa dărnicie domnească. Mănăstirea Bistrița era așezată pe râul cu același nume, mai jos de orașul Piatra Neamț. În locul vechii biserici de lemn, el clădi una din piatră, pe care și-o alese ca lăcaș de veșnică odihnă pentru sine și pentru membrii familiei sale. El dărui ctitoriei sale bistrițene venitul vămilor de la Tazlău și Bârlad, prisăci la Lăpușna și Ichil, o casă la Piatra și numeroase sălașe de țigani și tătari. Acolo la Bistrița s-a început a se scrie cele mai vechi anale moldovenești, cunoscute sub numele *Letopisețul de la Bistrița*. Tot acolo s-a păstrat și cel mai vechi pomelnic al domnilor Moldovei.

O a doua ctitorie a lui Alexandru cel Bun a fost mănăstirea *Moldovița*, situată pe râul Moldovița, mai sus de vărsarea lui în Moldova. El ridică biserica din temelie și o împodobi cu frumoase fresce, ale căror urme se văd și astăzi în ruinele ei provocate de un năprasnic cutremur de pământ însoțit de o erupție de nămol. Mănăstirea Moldovița ce se ridică astăzi în apropierea vechilor ruine este o superbă ctitorie a lui Petru Rareș din anul 1531. Daniile pentru noua ctitorie începură la 1402, ceea ce arată că Alexandru se gândise la ea încă de la începutul domniei sale. Pe lângă satele Hreațca, Oprișeni și Provorochie pe care domnul le dărui Moldoviței, el îi mai dădu 2 mori și o fabrică de bere la Baia și 4 sălașe de tătari.

Dar cea mai frumoasă donație pe care o primi Moldovița a fost satul Vama în hotar cu *satul Câmpulung* și întreg masivul Suhardului, peste care ducea drumul de comerț la Rodna și Bistrița. De asemenea fu închinat mănăstirii și venitul din taxele vamale care se plăteau pentru mărfurile care se transportau pe această rută comercială. Stația vamală se găsea la confluența Moldoviței cu Moldova, iar localitatea care s-a format în jurul punctului de vămuire poartă astăzi numele de *Vama*. Mănăstirea Moldovița ajunsese sub starețul ei *Vasile* încă pe timpul ctitorului ei una dintre cele mai însemnate vetre culturale ale Moldovei. Pe lângă ea ființa de bună seamă, ca și pe lângă mănăstirea de la Neamț, o școală duhovnicească. Biserica era împodobită cu minunate fresce din care astăzi nu ne-au mai rămas decât frânturile de pe ruine. Se poate ca zugravul Ștefan, care se învrednicise de larga dărnicie a domnului, să-și fi manifestat talentul în zugrăvirea unora dintre ctitoriile domnești.

Clădirile cu portretele de ctitor ale lui Alexandru cel Bun s-au risipit de mult, astfel că nu s-a păstrat nici un portret autentic al evlaviosului domn, afară doar de cel brodat pe un patrafir descoperit între odoarele Sfântului Nicolai din Ladoga Veche, care până nu demult se păstra în muzeul Lavrei Alexandru Nevski din St. Petersburg. La Academia Română din București se păstrează o copie fotografică după acest prețios odor, care ne prezintă chipul lui Alexandru cel Bun, prins în fire fine de mătase de felurite culori. Domnul poartă pe cap o pălărie cu marginile îndoite în sus, asemănătoare cu pălăria cu care este înfățișat pe medalioane împăratul Ioan al VIII-lea Paleologul, cu care Alexandru cel Bun se întâlnise la Chilia. Domnul este înfățișat cu ochi vioi, tras la față și cu plete lungi, dar fără ca acestea să cadă pe umeri, mustățile sunt pieptănate în jos, iar barba apare bifurcată, după moda bizantină. Alături de chipul domnului apare portretul soției sale Marina cu trăsături fine și delicate, cu sprâncenele subțiri, cu părul împletit în cozi și cercei la urechi. Inscripția care alunecă pe cele două laturi ale portretelor domnești este brodată în limba grecească și spune "Io Alexandru Voievod autocrator al întregii Moldovlahiei". Marina este arătată ca: „Autocratorisa întregii Moldovlahiei

și a Paratalasiei". Patrahirul acesta este o lucrare de artă de mare preț, săvârșită după motive bizantine la curtea domnească din Suceava.

10. Alexandru cel Bun ca om și domn

Alexandru cel Bun fusese căsătorit de mai multe ori. Prima lui soție fusese *Ana* sau *Neacșa*, mama fiului său mai mare *Ilie*. După moartea ei, domnul se căsători cu *Ringala Maria*, de care se despărți însă curând. După divorț el trăi cu Stanca sau *Stana*, mama fiului său Ștefan, pe care îl legitimă. După aceea, Alexandru luă în căsătorie pe *Marina* sau *Maria* lui Marin, mama lui *Petru*. Alexandru mai lăsă în urma sa și doi fii naturali: *Petru-Aron* și *Bogdan*, tatăl lui Ștefan cel Mare, care ajunseră la domnie în Moldova.

Faptele săvârșite în cursul îndelungatei sale domnii, mai bine de trei decenii, 1400 – 1433 ianuarie 1, ni-l prezintă ca pe un domnitor circumspect și înțelept, care trăind în bune relații cu monarhii din țările vecine, înțelegea să dejoace din vreme planurile dușmănoase pe care aceștia le urzeau împotriva Moldovei. Când era însă de apărat granițele țării sale, cum fusese în 1429 și 1430, când Chilia fu atacată de unguri în unire cu muntenii, sau de revendicat drepturi legitime asupra Pocuției ce-i fusese zălogită, el nu ezită nici o clipă de a afirma drepturile Moldovei chiar și contra suzeranului său, regele Poloniei și de a apăra cu arma în mână, cum o făcuse în 1432 numai cu puține luni înaintea morții sale. El se dovedise un foarte bun gospodar, cum arată tratatele comerciale pe care el le încheie pe rând cu liovenii, genovezii, bistrițenii și brașovenii. Așezămintele bisericești se bucurară de larga sa dărnicie pentru că el își dădea seama de influența binefăcătoare a acestora asupra culturii sufletești și asupra moralei publice. El aplană conflictul cu patriarhia și așeză biserica Moldovei pe temeiuri canonice sigure și neclintite. El înzestră mănăstirile cu moșii și venituri pentru ca slujitorii altarului, scutiți de grijile materiale, să-și poată dărui toată dragostea lor creștinească măreței opere de edificare sufletească a credincioșilor din Moldova. Față de aderenții altor culte din țara sa, voievodul Alexandru se arătă tolerant, înființând un nou episcopat catolic la Baia, precum și un episcopat armeano-ortodox la Suceava. Propaganda husită făcu mari progrese între secuii din Moldova. Ei i se datorește prima traducere a Bibliei în limba ungurească.

Alexandru cel Bun era profund evlavios. O vedem aceasta din actul său de danie pentru mănăstirea Neamțu, căreia îi hărăzi în 1430, pe lângă multe altele, și 12 buți de vin pe an *"pentru pomenirea sfânt răposaților părinților noștri și pentru sănătatea noastră; și încă am voit și am ales pentru noi 2 zile, ca să ni se cânte nouă dumnezeiasca liturghie în toate săptămânile și anume domniei mele joia, iar cneaghinei Marina, marțea. Și pentru aceste zile să se dea fraților în trapezărie câte o cupă din acest vin, care am zis mai sus, cât vom fi în viața aceasta, să se cânte nouă pentru sănătatea noastră, iar după moartea noastră pentru sufletele noastre. Iar cine va strica aceasta sau va sfătui pentru stricăciune, acela să fie blestemat de Domnul Dumnezeu și de Preacurata Maica Domnului și de patru Evangheliști și de 12 sfinți și fruntași apostoli și de cei 312 sfinți și purtători de Dumnezeu părinți care au fost la Nicheia și să fie asemenea lui Iuda și blestematului Arie și parte să aibă ca aceia care strânseră asupra stăpânului Hristos: sângele lor asupra lor și asupra copiilor lor"*.

În primele zile ale lunii ianuarie 1433 osemintele bunului și pașnicului domn al Moldovei au fost așezate spre veșnică odihnă în cripta ctitoriei sale de la Bistrița. Cronicile interne îi atribuie o domnie de 32 de ani și 8 luni, ceea ce corespunde timpului din primăvara anului 1400 până la 1 ianuarie 1433.

Cu prilejul săpăturilor ce s-au făcut acolo, la împlinirea semi-mileniului de la moartea sa, au putut fi dezgropate 2 sicrie domnești care erau goale. În apropierea acestora s-au găsit oseminte și resturi de hlamide scumpe, legate cu o frânghie de fire de aur. Descoperirea aceasta așa de neașteptată duce la concluzia că mormântul bunului domn și al soției sale Marina, care fusese îngropată alături de soțul ei, a fost profanat și prădat de mâini criminale.

Capitolul VII

FRĂMÂNTĂRILE DIN MOLDOVA SUB URMAŞII LUI ALEXANDRU CEL BUN

1. Luptele pentru domnie între fraţii Ilie şi Ştefan
2. Împărţirea Moldovei în ţara de sus şi ţara de jos
3. Recunoaşterea supremaţiei ungureşti de către voievozii Petru al II-lea şi Bogdan al II-lea şi cesiunea Chiliei
4. Recunoaşterea supremaţiei otomane de către voievodul Petru al III-lea Aron

1. Luptele pentru domnie între fraţii Ilie şi Ştefan

Alexandru cel Bun îşi asociase la domnie pe fiul său mai mare Ilie, născut din căsătoria sa cu Ana, al cărui mormânt se vede la mănăstirea Neamţului. El a fost însoţitorul părintelui său în campania contra polonilor, care sfârşi cu înfrângerea alianţei moldo-lituaniene la Kopostrzin în ziua de 30 noiembrie 1432. La moartea lui Alexandru, voievodul *Ilie* (1433 – 1444) ocupă tronul Moldovei, asigurând pe regele Vladislav, în numele său, al fratelui său Ştefan şi al fiilor săi *Roman* şi *Alexandru*, de supunerea şi credinţa sa. Actul fu semnat la Suceava în ziua de 3 iunie 1433. În ziua următoare semnară şi boierii moldoveni în frunte cu Mihai Dorohoianul, care se mândrea cu posesia a nu mai puţin de 55 de sate, actul de supunere către crăia Poloniei – "pe cinstea şi credinţa lor". Astfel schimbarea de domnie se făcuse după toată aparenţa în condiţii normale şi se părea că opera lui Alexandru cel Bun îşi găsise continuarea liniştită sub fiul său Ilie. La 15 martie 1433 voievodul Ilie recomanda braşovenilor pe Laurentius, şeful monetăriei sale din Suceava, care avea să încaseze o veche datorie. La 9 aprilie 1435 el conferi în înţelegere cu fratele său, Ştefan, negustorilor din Sibiu şi din cele 7 scaune săseşti: Schässburg (Sighişoara), Waros (Orăştie), Sebeş, Senk (Cincul Mare), Nocrichul, Miercurea şi Cohalm, largi privilegii comerciale în Moldova, deopotrivă cu cele ale liovenilor, bistriţenilor, braşovenilor şi ge-novezilor.

Curând însă evenimentele din Moldova luară o întorsătură foarte gravă prin apariţia neaşteptată pe arena politică a pretendentului *Ştefan*, fratele lui Ilie. Cum domnia nu era legată prin nimic de un drept divin, ci numai de hotărârile boierimii, care şi aceasta era divizată în diverse partide şi coterii, era de ajuns ca cineva să fie din tulpina voievodală – din os domnesc – ca să poată aspira la tron; la fel şi dincolo de Milcov, în Ţara Românească. Aşa s-a întâmplat cu fiii lui Alexandru cel Bun. Ştefan era fiul lui Alexandru din legătura sa extraconjugală cu Stana, o femeie orgolioasă, care dorea cu orice preţ să-şi vadă odrasla pe tronul Moldovei, uneltind necontenit contra moştenitorului legal Ilie, pentru care atitudine ea a fost înecată din ordinul acestuia. Aceeaşi soartă îl aştepta şi pe pretendentul Ştefan, dacă acesta nu s-ar fi refugiat din vreme în străinătate. Se crede că el ar fi găsit cuvenita ospitalitate la domnul Munteniei, Alexandru Aldea, care i-ar fi pus la îndemână şi un corp de armată pentru dobândirea tronului moldovenesc. Cu ajutorul muntenilor şi al numeroşilor aderenţi din Moldova, Ştefan năvăli din sud în Moldova, înaintă victorios până la Laloni – Podul Leloaii sau Iloaiei – înfrânse acolo pe fratele său Ilie şi-l izgoni din ţară cu toată familia sa. Voievodul Ilie era căsătorit cu o prinţesă lituană, Maria sau Marinca, sora reginei Sofia şi fiica principelui Andrei Oligmondovici. De la ea avea Ilie doi fii, Roman şi Alexandru, care ajunseră să domnească în Moldova. Domnul pribeag se stabilise la Niepolomice, în Polonia, de unde solicita ajutorul cumnatului său, regele Vladislav, pentru redobândirea tronului strămoşesc.

Între timp însă, fratele său Ştefan, care luase parte la expediţia din 1432 a părintelui său contra Poloniei, înţelese să se folosească de această împrejurare precum şi de prietenia sa cu starostele de Halicz, Mihai de Buczacz, apărătorul Pocuţiei contra lui Alexandru. Pentru a atrage pe bătrânul Vladislav de partea sa, el renunţă la 3 noiembrie 1433 formal la

Pocuția și chiar la vechea starostie a Sipenițului, care se unise de mult cu Moldova, înglobându-se de bună voie în teritoriul statului moldovenesc. El arătă regelui că n-a luat parte la opera de dușmănie a tatălui său, nici ca luptător, nici ca sfătuitor și deci că poate fi declarat imun de această rușine și pagubă. Regele primi cu bunăvoință dezvinovățirea și oferta voievodului Ștefan, în dieta de la Lancic din 13 decembrie 1433, vestindu-l că iartă ceea ce a făcut "prea puternicul domn Alexandru-Voievod din îndemnul diavolului, sămănătorul răului, neprietenul neamului omenesc, urmând sfaturile dușmanilor regelui și ai regatului, socotindu-l ca pe al său grațios prieten". Regele luă act de renunțarea lui Ștefan la drepturile acestuia asupra Pocuției, care din veac i-a slujit cu hotarele ei, iar din considerare pentru acesta, el îi lasă în stăpânire Țara Sipenițului, cu cetățile Țețin și Hotin, Hmelov, pe care Țara Moldovei le-a avut de la coroana polonă. Totodată regele confirmă *vechiul hotar* dintre Moldova și Polonia care *ducea de-a lungul Ceremușului până la vărsarea lui în Prut în fața Sniatinului. De acolo granița era marcată de râulețul Colacin, apoi de o linie convențională până la Nistru, mai sus de satul Potoc, care rămânea Moldovei.* De asemenea urma să rămână Moldovei și satul Vășcăuți din dreapta Ceremușului, care fusese ocupat vremelnic de poloni. *Granița aceasta străveche între ambele țări s-a menținut neschimbată până la 1775, când fu modificată de austrieci.* În urma acestor asigurări, *Ștefan al II-lea* (1433 – 1447) presta la 13 ianuarie 1434 la Suceava jurământul de credință față de regele Vladislav, la mâna starețului Mihai din Buczacz. Voievodul Ilie pierdu deocamdată partida, primind domiciliu forțat în cetatea Sieradz din Polonia, iar Ștefan ajunse domn al Moldovei. Curând după aceea, contingentele moldovenești săriră în ajutorul polonilor, contribuind la apărarea cetății Bratlov pe Bug, precum ne relatează Dlugosz. La 18 martie 1434 reînnoi Ștefan privilegiul negustorilor lioveni din Moldova.

La 31 martie 1434 muri regele Vladislav Jagelonul, lăsând domnia în seama fiului său Vladislav al III-lea (1434 – 1444) care ajunse la 1440 și rege al Ungariei. Schimbarea de domnie dădu polonilor destul de lucru în țara lor, astfel că stăruințele lui Ilie pe lângă noul rege de a-i sta în ajutor pentru redobândirea tronului moldovenesc nu găsiră în tot cursul anului 1434 un ecou în cercurile politice de la curte. În anul următor însă, domnul pribeag reușise să adune în jurul său o ceată destul de însemnată de moldoveni, dar și poloni devotați cauzei sale și cneaghinei Marinca, pentru a încerca o incursiune în Moldova. În februarie 1435 el năvăli în Moldova și pătrunse până la *Dărmănești* la nord de Suceava, de unde însă fu respins de unitățile fratelui Ștefan și izgonit din nou din țară. În martie al aceluiași an, el primi, cum zice cronica, ajutor de la leși și își încercă din nou norocul la *Piperești* și la *Podraga*, azi *Podriga* pe Basău, mai sus de Săveni, dar cu același insucces. La 26 mai 1435 Ștefan se găsea încă la gura Basăului la satul Ostopceni, unde Basăul se varsă în Prut. Acolo semnă el actul de confirmare a privilegiului de care negustorii brașoveni se bucurau în Moldova.

Repetatele atacuri ale pribeagului Ilie, întreprinse cu ajutor de la poloni, cum susține cronica indigenă, arată că el izbutise să-și creeze noi aderenți, nu numai în țară, unde mulți dintre sfetnicii părintelui său Alexandru trecuseră de partea sa, ci și în Polonia tânărului rege Vladislav al III-lea.

Pribeagul Ilie plăti însă foarte scump ajutorul polonez. El se obligase să adere la actul de renunțare al fratelui său Ștefan nu numai asupra *Pocuției*, ci și asupra *Țării Sipenițului* cu cetățile *Hotin*, *Țețina* și *Hmielov*, cu toate ținuturile, locurile și satele pendinte de aceste cetăți. Și aceasta drept despăgubire pentru daniile și pagubele pe care părintele său le pricinuise Poloniei prin invazia sa nesocotită în Pocuția. Cu prilejul prestării formale a jurământului de credință care a avut loc la Liov la 23 septembrie 1436, Ilie semnă formal actul de cesiune, declarându-se gata să restituie Poloniei "Țara Sipenițului, adică Hotinul, Țețina și Hmielovul", cu tot ce se ține de dânsa, restituindu-se și toate documentele. Și aceasta ca să nu-i apese pe inimă și pentru izbăvirea sufletului părintelui său Alexandru. Cronicarul Dlugosz credea a ști că Ilie, cu ocazia prestării jurământului la 8 septembrie 1436, ar fi luat asupra sa și îndatorirea de a plăti craiului și un tribut în bani, pe lângă 100 de oi, 400 de boi, 200 care de morun și câteva viguri de stofe scumpe pentru veșminte. Se poate ca domnul să fi predat atunci regelui daruri, dar că s-ar fi obligat și la plata unor dări anuale în bani și produse nu se adeverește prin nici un document contemporan.

Dar cu toate actele acestea de cesiune semnate de ambii frați polonii nu izbutiră să ocupe Țara Sipenițului în întregime, ci se mulțumiră numai cu ocuparea Hotinului, care fu cucerit mai apoi de Ștefan cel Mare. Jurământul de la Liov fu confirmat de Ilie la 8 septembrie, iar de Ștefan la 25 septembrie 1436, cu credința că regele va apăra Moldova și

va sta pe lângă ea împotriva oricărui duşman şi că nu va trimite nici soldaţi ai coroanei în ajutorul potrivnicilor săi.

Ceea ce nu reuşise să dobândească pe calea armelor, Ilie izbuti să câştige pe calea tratativelor diplomatice, pentru a ajunge la înţelegere cu fratele său Ştefan. La 1 septembrie 1435 voievodul Ilie se găsea în vechea reşedinţă de la Suceava, de unde anunţa plin de bucurie că a făcut "pace" şi "unire veşnică" cu fratele său Ştefan şi că ambii fraţi au căzut de acord să se supună coroanei poloneze împotriva oricărui duşman. Iar cine s-ar încumeta să calce acest pact, să cadă sub cel mai groaznic blestem de la Dumnezeu, de la Maica Domnului, de la cei 4 evanghelişti, de la cei 12 apostoli, de la cei 310 părinţi de la Nichea şi de la toţi sfinţii, fiind pe cealaltă lume cu Iuda, Arie, cu cei care au cerut sângele lui Hristos.

2. Împărţirea Moldovei în ţara de sus şi ţara de jos

Fraţii Ilie şi Ştefan ajunseră la învoială să împartă "stăpânirea părintească" între ei în aşa fel ca *partea de sus* a Moldovei cu reşedinţa domnească de la *Suceava* şi cu ieşire la mare prin *Cetatea Albă* să revină fratelui mai mare *Ilie*, iar *partea de jos* a Moldovei cu târgurile *Bârlad* şi *Vaslui* şi cu ieşire la mare pe la *Chilia*, să rămână fratelui mai mic *Ştefan*, fiecare duce având cancelaria sa, dregătorii săi şi veniturile din teritoriile ce-i aparţin. Scindarea aceasta a Moldovei în "ţara de sus" şi "ţara de jos" corespundea în general cu planul de împărţire a ţării, conceput la 1412 la Lublova, numai că la 1435 beneficiarii acestei scindări nu erau puterile vecine Polonia şi Ungaria, ci fii lui Alexandru cel Bun, fraţii Ilie şi Ştefan. Cetatea Albă adjudecată lui Ilie se găsea însă, după informaţiile lui Chalkokondylas, în stăpânirea unui "călugăr" *Aron*, nume sub care se ascundea un fiu natural al lui Alexandru cel Bun cu numele de botez *Petru*. Încercarea voievodului Ilie de a-l izgoni de acolo nu izbuti, astfel că opera aceasta rămase fratelui său Ştefan.

La 23 aprilie 1437 voievodul Ştefan confirmă din nou privilegiile comerciale ale braşovenilor, de astă dată din *Vaslui* unde îşi avea reşedinţa. De la Vaslui delegaţii Braşovenilor se duseră la *Dorohoi* unde găsiră pe voievodul Ilie din ţara de sus, care le confirmă şi el privilegiile comerciale, luându-i sub scutul său, în ziua de 29 aprilie 1437.

În anul următor, 1438, se puse din nou chestiunea unirii bisericilor creştine, de la care împăratul Ioan al VIII-lea Paleologul aştepta mult doritul ajutor din partea papei şi a puterilor catolice contra turcilor. Tratativele de împăcare ce eşuaseră la Constanţa fură reluate în *conciliul de la Ferara* care se deschise în prezenţa papei Eugeniu al IV-lea la 9 aprilie 1438. La 9 februarie 1439 dezbaterile conciliului fură continuate la *Florenţa*. Biserica moldovenească era reprezentată la conciliul de la Florenţa de mitropolitul *Damian* şi protopopul *Constantin*, precum şi de o delegaţie de mireni în frunte cu logofătul *Neagoş*. Biserica constantinopolitană era reprezentată la conciliul de la Florenţa prin împăratul *Ioan al VIII-lea Paleologul*, prin patriarhul *Iosif*, prin delegaţii patriarhilor din Orient şi prin 17 mitropoliţi greci cu principalii susţinători ai punctelor de vedere opuse, *Marcu din Efes* şi *Visarion din Nicheia*. Dezbaterile se concentrau în jurul următoarelor 4 probleme: purcederea Duhului Sfânt, azimele la Sf. Cuminecătură, purgatoriul şi primatul papal. În şedinţa publică nu s-a putut ajunge la înţelegere. În şedinţa secretă, la care luară parte câte 10 delegaţi din ambele părţi cu participarea împăratului, s-a ajuns la o soluţie transacţională. Grecii primiră purcederea Duhului Sfânt şi de la Fiul – *filioque* – şi purgatoriul, dar păstrară cuminecătura sub ambele specii – *utraque specie* – adică cu pâine şi vin. Cât privea primatul papei se căzuse de acord asupra recunoaşterii unei întâietăţi onorifice. În condiţiile acestea tran-zacţionale şi neprecise se ajunse la încheierea *actului de unire a ambelor biserici* care fu proclamat solemn în domul de la *Florenţa*, în ziua de 6 iulie 1439. Actul n-a primit însă semnătura tuturor delegaţilor. Opoziţia susţinută de Marcu din Efes refuză să recunoască unirea. După plecarea delegaţilor greci, conci-liul îşi continuă lucrările încă 6 ani, iar la 1442 conciliul se mută la Roma.

Actul unirii a fost semnat de *Damian*, mitropolitul Moldovei, poate pentru motivul că papa Eugeniu al IV-lea se grăbise încă înainte de convocarea conciliului să consacre în 1436 pe clericul român *Grigorie* ca mitropolit al Moldovlahiei – *Gregorius arhiepiscopus Moldovlahiae* – încredinţându-i înalta misiune de a converti la catolicism nu numai pe moldoveni ci şi pe românii şi bulgarii care se aflau în regatul Ungariei sau la hotarele acestui regat. Acesta era un cleric român, care îmbrăţişase la Roma credinţa catolică şi fusese ridicat de papa la înalta demnitate de mitropolit al Moldovei. El însă n-a fost recunoscut de ţară şi nici de ambii domnitori Ilie şi Ştefan, astfel Grigorie nici nu s-a mai întors în Moldova, mitropolitul legitim al ţării rămânând Damian,

care muri în toamna anului 1447. În locul acestuia patriarhia desemnă pe episcopul Ioachim de Agathopolis în scaunul mitropolitan al Moldovei, care însă nu fu recunoscut de ţară pentru înclinaţiile sale unioniste şi trebui să fugă în Polonia şi de acolo la Roma. În locul lui ţara ridică pe *Teoctist* în scaunul mitropolitan de la Suceava.

Într-un act domnesc din 30 septembrie 1445 se face prima menţiune documentară despre existenţa episcopiei de Roman. Voievodul *Ştefan* dăruia la acea dată episcopului *Calist* al Romanului un tătar dintre tătarii de la Neamţ cu tot avutul său. Pe robul tătar episcopul putea "să-l lase moştenire fie bisericii, fie altcuiva, dacă nu va voi să-l lase să trăiască liber după legea vlahică" – *vlaskoje zakon* – "nepomenind nimic de robie". Din contextul documentului se vede că la 1445 episcopia de Roman era în fiinţă, data înfiinţării acestei episcopii rămânând necunoscută.

În 1443 patriarhii din Ierusalim, Antiohia şi Alexandria aruncară anatema asupra celor ce semnaseră actul de la Florenţa, iar sinodul secret de la Constantinopol din 1450 condamnă şi el actul unirii. Catastrofa de la Varna făcu pe Greci să înţeleagă că unirea cu papalitatea nu le putea da nici o garanţie faţă de pericolul turcesc.

În timpul domniei îngemănate a fiilor lui Alexandru cel Bun începură să se mişte din nou tătarii, pe care puternicul domn izbutise să-i alunge peste Nistru şi să ocupe Cetatea Albă. Izgonite din Moldova, hoardele tătăreşti îşi aşezară taberele lor în olatul Oceacovului de dincolo de Nistru, de unde ameninţau mereu graniţele moldovene. Pe timpul domniei lui Alexandru cel Bun, tătarii nu îndrăzniră să treacă Nistrul. Sub domnia fiilor săi însă, tătarii se încumetară să întreprindă expediţii de pradă în Moldova, ale cărei hotare nu erau îndeajuns de bine apărate de "călugărul" de la Cetatea Albă. Analele de la Bistriţa arată că la 28 noiembrie 1439 tătarii năvălind în Moldova ajunseră până la Botoşani; iar în anul următor 1440, decembrie 12, alte ciambururi de tătari arseră Vasluiul şi Bârladul. Atacurile acestea determinară pe domnul ţării de jos să recurgă la măsuri grabnice de apărare contra lor. El izbuti, după câte se pare, să alunge pe călugărul Petru Aron din Cetatea Albă, să aşeze acolo pe ispravnicii săi şi să recurgă fără zăbavă la întărirea zidurilor cetăţii, încredinţând pe arhitectul *Teodorachi din Tulcea* cu această lucrare. Aflăm aceasta din următoarea inscripţie în limba grecească, ce s-a păstrat pe zidul cetăţii:

"Rugăciunea robului lui Dumnezeu Teodor. Isus Hristos învinge. S-a făcut această cetate sub prea evlaviosul Domn Ştefan Voievod, prin boierii Domniei Sale şi ai cetăţii ispravnice la anul 6940 (1440). Născătoare de Dumnezeu, mântuieşte pe robul tău Ştefan. Noiembrie 10."

O altă inscripţie mai scurtă din anul 6962 (1454) spune:

"A luat capăt dumnezeiescul zid şi s-a înarmat cu tunuri de Domnia Sa Stanciul în anul 6962 luna lui martie".

Din toate acestea se vede că voievodul Ştefan din ţara de jos luase sub ocrotirea sa importantul emporiu comercial din limanul Nistrului.

Dar pacea şi buna înţelegere între fraţii domnitori nu dăinui decât până la 1442. Ultimul act ce emanase de la ambii domni poartă data de 8 septembrie 1442. Într-un document din 6 martie 1443 Ştefan apare alături de fratele său Petru. În intervalul acesta de timp se puse la cale un complot contra voievodului Ilie din ţara de sus, în urma căruia acesta fu izgonit din scaunul domniei şi silit să se retragă cu soţia sa Marinca şi cu fiii săi *Roman* şi *Alexandru* în Polonia, menţinându-şi însă cetăţile din Ţara Sipeniţului. Voievodul, fugar pentru a doua oară, stărui zadarnic pe lângă rege, solicitându-i cuvenitul ajutor pentru repunerea sa în scaunul domniei. Dimpotrivă, regele primi omagiul de supunere din partea lui Ştefan, care jură la Siret în 25 noiembrie 1445 credinţă şi supunere faţă de coroană la mâna namestnicului regatului căpitanul de Cracovia şi a altor înalţi demnitari poloni. Raporturile economice şi comerciale între alte ţări urmau să fie reglementate la punctul de graniţă *Colacin* prin delegaţi poloni şi moldoveni. La 28 februarie 1444 cneaghina "Marinca, soţia Măriei Sale Domnului Ilie, voievod al Ţării Moldovei" împreună cu Manuil, pârcălabul Hotinului, încredinţase cetăţile *Hotin* şi *Hmielovul* castelanului de Szijsov Ioan şi palatinului Liovului Petru de Odrowaz, pentru ca în schimb regele să pună la îndemâna ei, a soţului ei şi a copiilor moşiile ce i se cuveneau în regatul Poloniei. Din contextul documentului rezultă că la acea dată soţul ei *Ilie* se găsea încă în viaţă. Analele bistriţene arată că la 29 mai 1444 Ilie ar fi fost prins de fratele său Ştefan şi privat de lumina ochilor, pentru a-l face pentru totdeauna impropriu pentru domnie.

În urma catastrofei de la Varna din noiembrie 1444 se produse o schimbare pe tronul Poloniei. Regele Vladislav al III-lea căzând pe câmpul de luptă, coroana Poloniei trecu asupra fratelui său *Casimir al II-lea* (1444-1492). Voievodul Ştefan se grăbi să

presteze noului suzeran jurământul de credință la Siret la 26 noiembrie 1445 în fața unei numeroase delegații poloneze sosite anume pentru acest scop în Moldova.

Înlăturarea lui Ilie se făcuse, după câte se pare, cu ajutorul voievodului Petru, fiul legitim al lui Alexandru cel Bun și al soției sale Marina. Pentru ajutorul dat, Ștefan îl considera ca asociat la domnie. La 26 aprilie 1446 Petru trecea la Roman, unde semnase actul de danie pentru mănăstirea *Pobrata* sau *Sfântul Nicolae din Poiana Siretului.* La 28 mai voievodul Ștefan înștiințează pe brașoveni că tulburările din Moldova ar fi încetat și că ei pot să intre în țară fără nici o frică cu mărfurile lor. În cărțile sale domnești Ștefan amintea de credința iubitului său frate Petru Voievod. În actele din anul următor 1447 nu se mai pomenește nimic de Petru, o dovadă că buna înțelegere între cei doi frați se tulburase între timp pentru că acesta "năvălise dușmănește asupra lui".

Descotorosindu-se astfel de concurența fratelui său, voievodul Ștefan se putu bucura câteva luni de *domnia de unul singur* în Țara Moldovei. În timpul acesta, el făcu numeroase danii mănăstirilor Moldovița, Pobrata și Neamț. Numai de câteva luni, zic, fiindcă în vara anului 1447 se ridică împotrivă, mânat de un năvalnic dor de răzbunare, nepotul său Roman. Acesta se bucura de puternicul sprijin al starostelui Podoliei, Dietrich Buczacki, căruia tatăl său Ilie îi dăruise satele Borouți, Vasilău, Cuciurul Mic, Jurcăuții, Verbanți și Lențești din fosta starostie a Sipenițului. Cu ajutorul lui Buczacki, Roman năvăli pe neașteptate în Moldova, birui pe unchiul său Ștefan, îl prinse și îi tăie capul la 13 iulie 1446, răzbunând astfel orbirea părintelui său. Trupul neînsuflețit al lui Ștefan fu înmormântat la mănăstirea Neamțului, unde nepotul său Ștefan cel Mare îi așeză o piatră funerară cu inscripționarea zilei înmormântării la 16 iulie ale aceluiași an.

3. Recunoașterea supremației ungurești de către voievozii Petru al II-lea și Bogdan al II-lea și cesiunea Chiliei

Atacul contra lui Ștefan n-a fost întreprins însă de tânărul Roman singur, ci în alianță cu unchiul său Petru, care prin căsătoria sa cu sora lui Ioan Hunedoreanul se asigurase de sprijinul acestuia pentru dobândirea coroanei Moldovei. Unchiul și nepotul, învingători asupra lui Ștefan, împărțiră între ei domnia țării. Roman (1447 - 1448) primi țara de sus cu Suceava, iar Petru al II-lea (1447 - 1448) țara de jos cu Vasluiul ca reședință. În august 1447 ambii domni se găseau la scaunele lor domnești de la Suceava și Vaslui. La 4 august Petru al II-lea scria brașovenilor să vină cu mărfurile lor în Moldova, căci bunul Dumnezeu i-a ajutat să dobândească *"ocina sa adevărată"*. Astfel țara le sta larg deschisă. La 22 august și 15 septembrie ducele Roman al II-lea întărea, la Suceava, mănăstirii Neamțului posesiunea mai multor sate. La 18 februarie 1448 Roman al II-lea dăruia tot din Suceava credincioasei sale slugi Petru, fiul lui Toma, satul *Sorojineț* de Siret, mai sus de *Ropcea.* Câteva zile mai târziu, și anume la 23 februarie, Roman al II-lea se găsea însă la Colomeia în Pocuția, unde se refugiase în mare grabă de urgia unchiului său Petru al II-lea, care se ridicase împotriva sa cu ajutor de la cumnatul său *Ioan Corvin* din Hunedoara. Adversarii lui Roman îl urmăriră cu ură și în Polonia, unde își găsise refugiu. Acolo el muri în iulie 1448, otrăvit de boieri, lăsând moștenitor al pretențiilor sale de domnie pe fratele său minor *Alexandru* sau *Alexandrel.* Corpul de trupă pe care guvernatorul Ioan îl puse la dispoziția cumnatului său Petru era comandat de comitele *Caupor – Ciubăr* al cronicilor noastre, care îi atribuie chiar două luni de domnie sub numele de *Ciubăr-Vodă* care, ocupând vremelnic câteva județe din Moldova, nu putea să aibă nici o pretenție de domnie în această țară.

Petru al II-lea trebui însă să plătească foarte scump ajutorul pe care îl primise de la cumnatul său. Cronicarul țării arată că "el a dat *Chilia* ungurilor ca să o apere împotriva turcilor". Ceea ce ungurii nu reușiră să cucerească cu armele, ei obținură pe cale matrimonială, de la cumnatul lui Ioan Corvin, Petru Vodă, care le cedă Chilia "de bună voie", cum visase încă regele Sigismund. Ocuparea Chiliei s-a făcut de către domnul Munteniei Dan al III-lea cu ajutorul guvernatorului Ioan Corvin, care-i puse la dispoziție tunuri cu stema Ungariei și cu corbul Corvinilor. Astfel continuă destrămarea granițelor Moldovei lui Alexandru cel Bun. Frații Ilie și Ștefan renunțară la Pocuția și cedară polonilor cetatea Hotinului, iar Petru al II-lea renunță fără luptă la cetatea Chiliei, care străjuia ieșirea Moldovei la Dunăre și la mare.

Dar nici Petru al II-lea nu se bucură multă vreme de domnia Moldovei. Ultimul document care ni s-a păstrat de la el poartă data de 10 octombrie 1448. La 21 februarie 1449 semna Alexandru al II-lea (1448 –1449) ca domn al Moldovei. Cneaghina Marinca, văduva lui Ilie și maica tânărului Alexandru,

uneltea mereu în Polonia contra cumnatului ei Petru al II-lea, acuzându-l de ungarofilie ca cumnat al guvernatorului Ioan Hunedoreanul. Intrigile prinseră în cercurile conducătoare din Polonia cu toate intervențiile guvernatorului din 2 august 1448 pe lângă regele Cazimir "de a întări prin dulceața păcii iubirea între învrăjbiți", recunoscând pe voievodul *Petru* de domn al Moldovei. Acesta se grăbi și el să-și arate tot devotamentul său față de regele Cazimir, prestându-i la 22 august 1448 jurământul de credință și ascultare.

Asigurările acestea nu erau însă suficiente pentru poloni, care doreau să aibă pe tronul de la Suceava pe un om al lor, cum era copilul *Alexandrel* sau *Olehno*, cum îi zicea mama sa Marinca, crescut în concepțiile polone și devotat regelui și sfetnicilor regali. Un grup de boieri, nemulțumiți de domnia lui Petru al II-lea, trecu de partea tânărului pretendent, căruia polonii îi puseră la îndemână un corp înarmat pentru a-l instala pe tronul de la Suceava. Schimbarea de domnie a avut loc pe la sfârșitul anului 1448, căci în februarie anul următor domnea Alexandru al II-lea, cu girul maicii sale Marinca și al logofătului Manoil. Cronica indigenă arată laconic că Petru Voievod a domnit un an și a murit probabil în toiul luptei pentru domnie cu nepotul său Alexandru.

Prima domnie a lui *Alexandru al II-lea* n-a dăinuit decât o vară. La 27 august 1449 voievodul se găsea la Suceava însoțit de mama sa și de devotatul său Manoil, pârcălab de Hotin. Acolo, semnă actul de scutire de impozit și vamă pentru un alt devotat al său, boierul Ioan Armenciocul. Toamna însă se arătă prevestitoare de noi turburări politice pentru ca sub domnia unui copil țara să nu mai ajungă la pacea și liniștea de care avea atâta nevoie. Împotriva tânărului domn se ridică unchiul său *Bogdan*, un fiu natural al lui Alexandru cel Bun, care apăruse ca martor în câteva din documentele fraților săi Ilie și Ștefan. Fiind din "os domnesc" și canalizând nemulțumirile ce porneau din domnia unui domn minor, voievodul Bogdan se hotărî să-și încerce norocul. Cum însă regele Cazimir al Poloniei susținea cu toată hotărârea cauza lui Alexandrel, pretendentul Bogdan se adresă atotputernicului guvernator Ioan Corvin Hunedoreanul, solicitându-i sprijinul militar pentru dobândirea tronului părintesc. Guvernatorul îi acordă sprijinul cerut cu mare plăcere pentru a așeza pe un devotat al său pe tronul de la Suceava, dar și pentru a se răzbuna față de poloni, care refuzaseră concursul solicitat de el pentru cumnatul său Petru. Sporind rândul oștenilor săi cu cetele ungurești pe care i le trimise în ajutorul Ioan Corvin, pretendentul Bogdan pătrunse prin surprindere în țara de jos și înaintă victorios până dincolo de Roman, unde la *Tămășani* pe Siret întâlni oștirea lui Alexandrel, care încercă să-i închidă calea spre Suceava. Lupta ce s-a dat în ziua de 12 octombrie 1449 la Tămășani a fost crâncenă. Doi dintre cei mai vajnici susținători ai lui Alexandrel, logofătul Oancea și Costea Andronic, căzură pe câmpul de luptă. Pretendentul Bogdan birui și alungă pe Alexandrel și pe oamenii acestuia peste graniță în Polonia, iar el intră triumfător la Suceava. *Bogdan al II-lea* (1449 – 1451) își dădea însă bine seama că în orice clipă trebuia să se aștepte la atacuri din partea pribeagului Alexandrel, care pândea la hotar. De aceea noul domn intră în legătură cu Dietrich Buczacki, starostele Podoliei și castelanul Cameniței, oferindu-i la 2 decembrie 1449 daruri anuale în bani, în vin de Malvasia și în stofe scumpe pentru intervenția ce ar face-o pe lângă regele Cazimir pentru recunoașterea sa ca domn și pentru îndepărtarea lui Alexandrel de la granița Moldovei, unde acesta pândea necontenit ocazia de a năvăli în țară pentru redobândirea tronului. În schimbul acestor daruri anuale, voievodul Bogdan pretindea starostelui Buczacki să-l avizeze din timp asupra primejdiilor ce l-ar amenința de la oricine și din altă parte, iar în caz de prăbușire a domniei sale să-i ofere azil în Podolia, atât lui, cât și boierilor săi.

Răspunsul starostelui podolian pare să nu fi satisfăcut îndeajuns pe domnul Bogdan, fiindcă la începutul anului următor și anume la 11 februarie 1450 dânsul se adresă din Roman "iubitului său părinte" Ioan Hunedoreanul să-l primească sub ocrotirea sa și să-l apere de orice dușman, oferindu-i în schimb sfat și ajutor cu oastea sa împotriva oricui și în oricare împrejurare. În fruntea martorilor care garantau pentru îndeplinirea obligațiilor pe care Bogdan și le luase asupra-și față de guvernatorul Ungariei aminti pe *Ștefan, fiul lui Bogdan* prin cuvintele: "Credința iubitului meu fiu *Ștefan Voievod*", domnul Moldovei de mai târziu, Ștefan cel Mare. Se vede însă că guvernatorul Ioan Corvin nu fusese mulțumit cu declarațiile de supunere și devotament ale lui Bogdan, fiindcă actul de la Roman nu amintea nici un cuvânt de Chilia, cetatea de la Dunăre, care la stăruința guvernatorului fusese cedată muntenilor de ducele Petru al II-lea. De aceea, voievodul Bogdan se văzu nevoit să revină asupra declarațiilor sale de la Roman, adăugând în noul act din 5 iulie 1450

că nu va încerca să readucă sub ocupația sa cetatea *Chilia* decât cu "voia" guvernatorului Ioanăș, ceea ce însemna o recunoaștere formală a cesiunii.

Bogdan al II-lea se văzu silit să renunțe și la Chilia, fiindcă informațiile ce le primise din Polonia erau destul de alarmante. Pribeagul Alexandrel, sfătuit de maică-sa și de logofătul Manoil, uneltea mereu contra sa, iar starostele Buczacki, pe care Bogdan încercase zadarnic să-l atragă de partea sa, se dovedise ca unul dintre cei mai fervenți apărători ai drepturilor lui Alexandrel. Dar atacul pe care Alexandrel îl întreprinse la începutul lui septembrie 1450 cu "gloate mari" de moldoveni și cu pâlcuri de polonezi sub comanda lui Buczacki și Koniecpolski nu-l găsi nepregătit. În fața superiorității numerice a adversarului, Bogdan se retrase cu oștenii săi în țara de jos, așteptând pe năvălitori în codrii Vasluiului și anume la Crasna, "socotind să-i bage pe leși la strâmtoare, pe care apoi, zăvorându-o, să-i flămânzească", cum spune cronica. Zis și făcut. Îndată ce leșii ajunseră în mijlocul pădurii, Bogdan se aruncă cu toată oastea sa asupra lor, compusă în bună parte din pedestrime cu multe steaguri și buciume. Încăierarea dintre moldoveni și poloni în ziua de 6 septembrie 1450 a fost crâncenă, căzând mulți dintr-o parte și din alta, moldovenii tăind cu coasele vinele cailor. Între polonezii rămași pe câmpul de luptă de la Crasna, care aduce aminte de cel din plaiurile Sipenițului, rămaseră dintre căpeteniile poloneze Petru Odrivoz, Nicolae Porava, Buczacki ș.a. Rămășițele pâlcurilor poloneze scăpară de la moartea sigură care-i amenința numai grație intervenției în luptă a unui corp de moldoveni sub comanda pârcălabului Manoil, care le înlesni retragerea. Respingând atacul lui Alexandrel la Crasna, unde lupta probabil și fiul său Ștefan, voievodul Bogdan reuși să se mențină pe tron și continuă în liniște opera părintelui său. El reînnoi negustorilor străini privilegiile de comerț în Moldova și adăugă și întări ctitoriilor înaintașilor săi daniile în moșii, iezere pentru pește și alte venituri de tot felul. Ultimul act de la Bogdan al II-lea este cel din 17 octombrie 1451.

În toamna anului 1451 se ridică însă pe neașteptate un nou pretendent la tron, un alt fiu natural al lui Alexandru cel Bun, *Petru*, care pare să fi trecut prin cinul călugăresc sub numele de *Aron*, dacă nu cumva acest nume fusese ales anume de pretendentul Petru, pentru a putea ascunde mai bine originea sa domnească în ochii urmăritorilor săi. Este probabil ca el să fi fost acel *călugăr* pe care cronicarul grec Chalkokondylas îl arată în fruntea Cetății Albe. Acesta urmărea cu ură de moarte pe fratele său Bogdan, care sta în calea aspirațiilor sale la domnie. Aflând că pe la sfârșitul lui octombrie 1451 voievodul Bogdan se găsea în satul *Răuseni* de lângă Suceava, la nunta unui unchi al său, Petru Aron porni într-acolo în fruntea unei cete de călăreți și, surprinzându-l acolo, îl prinse și-i tăie capul în zorii unei zile posomorâte de toamnă. Cronicile arată că crima abominabilă s-ar fi petrecut la 16 octombrie 1451. Ultimul act de la Bogdan al II-lea poartă însă data de 17 octombrie, astfel că moartea sa tragică trebuie să se fi întâmplat numai după această dată. Corpul său neînsufletit fu înmormântat probabil chiar la locul crimei, la Răuseni, unde Ștefan cel Mare ridică mai târziu, deasupra mormântului părintelui său, o frumoasă biserică, închinată tăierii capului Sfântului Ioan Botezătorul.

4. Recunoașterea supremației otomane de către voievodul Petru al III-lea Aron

Noul voievod Petru al III-lea Aron nu se simți destul de puternic pentru a-și asuma domnia singur. Pentru a preveni atacul din partea lui Alexandrel sprijinit de poloni, el se declară gata a împărți domnia cu acesta. Alexandrel însă nu înțelese să facă cauză comună cu uzurpatorul Petru. Boierii se grupară cu toții în jurul tânărului domn, astfel că ucigașul lui Bogdan fu silit să părăsească în grabă țara. În cursul iernii 1451 Alexandru, care între timp atinsese majoratul, își consolidase domnia. La 24 februarie 1452 Alexandru al II-lea se găsea la Vaslui, unde semna actul prin care dăruia mănăstirii Bistrița mai multe pescării la Nistru. Liniștea internă pare să fi fost de-a binelea restabilită, fiindcă la 12 august 1452 voievodul Alexandru întărea brașovenilor privilegiul lor de comerț în Moldova. În anul următor Alexandru căuta să se asigure și din partea ungurilor, restabilind raporturile de prietenie cu "Ianuș Voievod, namestnicul dumisale Craiului Vladislav și stăpânitorul și domn a toată domnia ungurească", al cărui fiu până la moarte dorea să rămână. În scopul acesta el semnă la 16 februarie 1453, la Suceava, actul de supunere către guvernator, făgăduindu-i credință, iar pentru întărirea acestei credințe el ceru în căsătorie pe nepoata lui Ioan Hunedoreanul, ca "să fie doamnă până la moarte". În schimb el ceru namestnicului său locțiitorului craiului Vladislav să-l recunoască drept domn legiuit al

Moldovei și să-l apere de toți dușmanii ori de unde s-ar ridica ei, cum apără orice părinte pe fiul său.

Supunerea față de Ungaria nu însemna însă pentru Alexandru ruptura cu Polonia. Dimpotrivă, el se grăbi să reînnoiască la 23 septembrie 1453 jurământul său de vasalitate față de regele Cazimir al II-lea, făgăduind să se prezinte cât mai curând craiului pentru a-i presta jurământul și prin viu grai, fie la Sniatin sau Colomeia, fie la Camenița. Prin această îndoită vasalitate credea tânărul voievod să-și poată asigura pentru multă vreme tronul Moldovei, fiind "miluit și ocrotit" atât de guvernatorul Ungariei, cât și de regele Poloniei. În ianuarie 1454 Alexandru al II-lea se găsea la Banila pe Ceremuș, de unde dăruia mănăstirii Neamțului braniștea domnească de la Bohotin. În cursul verii însă el avu din nou de furcă cu pretendentul Petru Aron care năvăli în Moldova pe neașteptate, tulburând din nou pacea și liniștea țării. La 25 august 1454, Petru al III-lea Aron se considera domn al Moldovei, mai curând al unei părți din Moldova, fiindcă din 8 decembrie 1454 și 3 febuarie și 12 mai 1455 ni s-au păstrat acte domnești de la Alexandru. Pe la finele lui mai 1455 Petru Aron își încercă din nou norocul, năvălind cu forțe puternice asupra lui Alexandru, pe care îl bătu în ziua de 25 mai la *"Movile"* și-l sili să se retragă la Cetatea Albă, unde fu otrăvit la 26 august a aceluiași an. Astfel sfârși prin moarte silnică și al doilea fiu al ducelui Ilie, lăsând în adânc doliu pe maică-sa Marinca și pe sora sa Anastasia, care devenise mai apoi soția ducelui Vlad Țepeș din Muntenia.

Domnia așa de zbuciumată a tânărului voievod Alexandru s-a remarcat prin larga sa solicitudine pentru ctitoriile bisericești ale înaintașilor săi. Între mănăstirile miluite de el se găseau și două mănăstiri noi, și anume mănăstirea de maici *Ițcani* din suburbia capitalei Suceava și mănăstirea din *Horodnic*, de lângă Rădăuți, care ambele par să fie creații de ale tânărului domn, care în dărnicia sa nu uitase nici de mitropolia Sucevei.

Pe tronul Moldovei se instală acum *Petru al III-lea Aron* (1455 – 1457), care se grăbi să confirme târgoveților din Brașov, ca și celor din Liov vechile lor privilegii comerciale în Moldova. La 1 octombrie 1455 voievodul primi la Hotin pe delegații regelui Cazimir al II-lea al Poloniei în frunte cu Muzilo Buzacki și semnă acolo actul de supunere față de coroana polonă, pe care se obligă să o servească cu credință până la moarte și să lupte umăr la umăr cu polonezii contra muntenilor, ungurilor și contra tătarilor lui Tactomiș. Voievodul se mai obligă să pedepsească cu asprime ceata prădătorilor în Pocuția care avea în fruntea ei pe un oarecare *Leul*, iar pentru a evita asemenea incursiuni în viitor dăduse ordine severe pârcălabilor de Tețina-Cernăuți și Hotin ca să întărească paza la granița pocuțiană. Actul de supunere față de coroana poloneză cuprindea și dispoziții cu privire la asigurarea unor venituri pentru cneaghina Marinca, văduva lui Ilie și maica lui Alexandru. Noul domn al Moldovei trebui să-i asigure, ca și pe vremuri, cneaghinei Ringala veniturile din târgul Siretului cu vama și cu morile, precum și cele din Olhovăț cu morile, cu tătarii și cu loviștele. În schimb, Petru al III-lea urma să primească din partea cneaghinei Marinca Hotinul, pe care-l stăpâneau polonii în numele dânsei.

Între timp intervenіră schimbări radicale în raporturile Moldovei față de poarta otomană, care treziseră bănuieli în Polonia. Pentru risipirea acestora, Petru se simți îndemnat să reînnoiască jurământul de vasalitate față de regele polon. În actul solemn încheiat în 29 iunie 1456 la Suceava, voievodul confirmând obligațiile pe care le luase asupra sa la *Hotin*, mai făgăduia regelui polon să participe cu un contingent de 400 de călăreți cu sulițe și cu armuri la expediția contra prusacilor. Iar dacă regele va răscumpăra de la teutoni fortărețele, atunci voievodul să fie obligat de a trimite craiului în dar 400 de boi moldovenești. El se mai obligă să plătească regelui un tribut omagial – *pensa homagialis*, polonește – *upomynky* – dar fără explicitarea sumei. Polonii îi mai cereau și Cetatea Albă, precum și alte daruri, ca stofe, vinuri, animale de rasă etc., asupra cărora urma să se hotărască mai târziu. Pe lângă apanajul cuvenit cneghinei Marinca, Petru Aron se mai obligă să grijească și de zestrea domniței Anastasia, fiica Marincăi, care urma să se căsătorească cu voievodul Munteniei, Vlad Țepeș. Diferendul cu privire la Hotin și Tețina rămase să fie aplanat cu ocazia întrevederii personale a voievodului cu regele Cazimir al II-lea. Nu lipsea nici aluzia la redobândirea Chiliei prin fraza "dacă unele pământuri sau moșii din ținuturile Moldovei au fost înstrăinate, acestea ar trebui redobândite", firește cu ajutorul polon.

Aluzia aceasta era îndreptată împotriva Ungariei, care deținea *Chilia* sub camuflajul muntean. În locul Ungariei voievodul Petru Aron se străduia să găsească o înțelegere cu turcii. S-a arătat mai sus că încă la anul 1420 Alexandru cel Bun reușise să abată primejdia turcească care amenința Moldova, trimițând sultanului scumpe daruri.

În anul 1454 un sol polonez afirma în Germania că țările române erau hotărâte să plătească tribut turcilor. Sub presiunea împrejurărilor Petru Aron se văzu nevoit să caute o înțelegere cu turcii. În scopul acesta el convoca în 1456 la Vaslui un *consiliu de coroană* la care, pe lângă mitropolitul Teoctist, luară parte înalții demnitari ai țării. Sfatul domnesc hotărî să trimită pe logofătul Mihu la Constantinopol pentru a se înțelege cu sultanul asupra plății tributului.

"*De aceea* – zicea domnul – *ne-am sfătuit cu toții împreună să ne plecăm capul acestui păgân, să găsim și să-i dăm anual aceste două mii de ducați în aur, ca să avem pace și să nu piară țara noastră.*"

Cu această încheiere porni logofătul Mihu la înalta poartă a sultanului pentru a duce pungile de grebeni și a tocmi pacea cu turcii. Tratativele ajunseră la bun sfârșit. Sultanul *Mehmed al II-lea* se mulțumi cu plata tributului de 2.000 de galbeni. Actul de înțelegere cu Moldova poartă data de 5 octombrie 1456, având următorul cuprins:

"*Tugra. Binevoitoare salutare din partea marelui domn și marelui Emir, sultanul Mahomed, către nobilul, înțeleptul și vrednicul de toată cinstea și lauda Ioan Petru, voievodul și domnul Moldovlahiei. Ai trimis ca sol pe nobilul Mihail logofătul împreună cu înștiințarea din care aflu că vei plăti domniei mele un tribut anual de 2.000 ducați de aur. Să fie deci pacea legată între noi și timpul în care tributul va trebui să fie plătit, se hotărește la trei luni. După trecerea acestora, dacă îl voi primi, voi ținea pacea, dacă însă nu-l voi primi, știți ce vă așteaptă și Dumnezeu să te mângâie. La octombrie în 5.*"

În timpul tratativelor cu solia lui Petru Aron, sultanul se grăbi să îngăduie negostorilor din Cetatea Albă

"*... să vină cu vasele lor și să încheie acte de cumpărări și afaceri și să nu facă comerț cu târgoveții din Ederne (Adrianopol), Brusa și Istambul.*"

Cronicile indigene imputau lui Aron că de la dânsul Moldova ar fi început să plătească tribut turcilor. Imputarea aceasta este întemeiată, întrucât până în timpul lui Petru al III-lea domnitorii Moldovei trimiteau numai ocazional *daruri* turcilor pentru a scăpa din strâmtoarea în care se găseau. Petru Aron a fost deci primul domn al Moldovei care a recunoscut formal *supremația turcească* și s-a obligat la plata unui *tribut anual* în bani, precum se vede din instrucțiunile pe care domnul și boierii le däduseră logofătului Mihu și precum se vede și din actul sultanului Mehmed al II-lea din octombrie 1456, care este un document original în limba turcă, prevăzut cu semnătura sau *tungra* sau *tura* sultanului. Îndoita vasalitate *polono-ungară* din timpul fraților și nepoților săi, Petru Aron o modifică în sensul îngemănatei vasalități *polono-turcești*, sub care a rămas țara Moldovei timp mai îndelungat.

Mai fericit a fost Petru Aron în lupta de apărare contra tătarilor, care începuseră să amenințe granițele Moldovei încă sub înaintașii săi. Contra acestei spurcate păgânimi – *prophana gentilitas* – el se obligase să lupte fără răgaz în actul său omagial față de regele Cazimir al II-lea al Poloniei, care și dânsul avu foarte mult de suferit din partea hanului tătăresc din Crimeea. În luptele contra tătarilor Petru Aron reușise să elibereze din captivitatea acestora mai mulți pescari din Lerici, o mică localitate de la gura Bugului, numită de tătari Uzu, de Români *Vosia*, iar mai apoi de Ruși *Oceacov*. Lerici fusese dobândit de frații Sonarega, negustorii genovezi din Caffa. Cu ajutorul pescarilor eliberați din captivitatea tătarilor, el reuși să ocupe prin surprindere localitatea și să arboreze steagul moldovenesc pe turnul cetățuiei, înglobând astfel, deși numai vremelnic, acest important punct strategic și comercial în granițele Moldovei. Dar pe lângă pescarii din Lerici, domnul Moldovei, bătând pe tătari, făcuse prizonieri și pe fiii hanului Seid-Ahmed, pe care se obligase să-i predea craiului polon, cu condiția ca acesta să nu-i poată pune în libertate fără consimțământul său.

La 1 aprilie 1457 Petru Aron primi la Suceava vizita starostelui polon de Buczacz pentru a-l preda pe răzvrătitorul Pocuției, *Leon* și a-l asigura de buna sa vecinătate, pe care urmau să o garanteze pârcălabii de la Cornăuți și Hotin. În schimb Muzilo îl asigură de concursul său în lupta contra ungurilor și tătarilor, dar îndeosebi contra muntenilor, unde se concentraseră adversarii săi. În îngrijorarea sa, Petru nu uită să ceară polonilor adăpost și întreținere în caz de restriște pentru sine și aderenții săi.

Solicitudinea pe care și Petru Aron o avu pentru ctitoriile înaintașilor săi nu putu să acopere slăbiciunea domniei sale în Moldova. Prietenia cu polonii și cu turcii trebuia să o plătească cu bani grei, pe care țara n-avea de unde-i chivernisi. În plus, prin politica aceasta de concesii teritoriale și vasalități costisitoare în dreapta și în stînga, prestigiul politic al țării suferise grele atingeri atât înlăuntru, cât și în afară. În condițiile acestea era deci firesc ca numărul aderenților săi să scadă mereu, privându-l de sprijinul lor în bătăliile de la Doljești și Orbic, în care oștirea sa fu înfrântă de Ștefan, fiul lui Bogdan al II-lea, iar el izgonit de pe tronul de la Suceava și silit să fugă în Polonia, în aprilie 1457.

Capitolul VIII

TRANSILVANIA ȘI BANATUL SUB DOMNIA REGILOR DIN DIFERITE FAMILII

1. Carol Robert de Anjou și catastrofa de la Posada
2. Ludovic cel Mare și căpităniа de la Baia
3. Sigismund de Luxemburg și privilegiile ungurilor, sașilor și săcuilor
4. Voievozii, cnejii și juzii români
5. Comitatele, orașele și satele
6. Albert de Austria, Vladislav Jagelonul și Ladislau Postumul

1. Carol Robert de Anjou și catastrofa de la Posada

După stingerea dinastiei Arpadienilor izbucni în Ungaria o aprigă luptă pentru domnie. Candidații la tronul vacant erau *Otto de Bavaria* și *Carol Robert de Neapole*. Candidatul Otto căuta sprijin la conaționalii săi sași din Transilvania. Dar împotriva sa se ridică voievodul Ladislau Apor și-l goni din țară determinând astfel izbânda contracandidatului său Carol Robert de Anjou (1308 – 1342). Răscoala sașilor sub conducerea lui *Petru Henning* fu înăbușită de noul rege, care se grăbi să confirme și să lărgească privilegiile *Clujului* la 1313 și ale *Abrudului* la 1325 pentru a întări pătura mijlocie contra atotputerniciei nobilimii feudale. El scoase de asemenea și orașul *Bistrița* de sub autoritatea voievodului transilvănean și-i lărgi autonomia administrativă. În sensul acestei politici de echilibru dintre nobilime și pătura mijlocie era afirmarea dreptului de liberă migrație a țăranilor de pe o moșie pe alta, drept consfințit prin art. 70 din constituția de la 1298. Tendința proprietarilor era să aservească țărănimea, legând-o de brazdă și contestându-i dreptul de a-și alege în mod liber proprietarul și moșia pe care dorea să rămână. De aceea nobilimea stabili, în Dieta de la Turda din 1347, dreptul de jurisdicție al proprietarului asupra sătenilor așezați pe moșia lui. Din cauza lipsei de pășuni pentru hrana turmelor, românii mărgineni obținură de la *Mircea cel Bătrân* dreptul de pășunat în Țara Românească, un privilegiu confirmat la 1418 de Mihai I, fiul și urmașul domnului muntean Mircea. În politica externă regele Carol Robert se strădula să aducă sub suprematia sa *Țara Severinului*. El întâmpină însă o puternică împotrivire din partea lui *Ioan Basarab*, suferind în 1330 la *Posada* o sângeroasă înfrângere, în urma căreia se văzu silit să renunțe la planurile sale de expansiune dincoace de Carpați.

2. Ludovic cel Mare și căpităniа de la Baia

Neizbutind să supună Țara Severinului, unde se închegase voievodatul Basarabilor, fiul și urmașul său *Ludovic* (1342 – 1362) trimise pe comitele Andrei, fiul lui Lațcu, contra tătarilor din valea Moldovei. Bătând și izgonind pe tătari, comitele *Andrei* organiză, în 1343, teritoriul cucerit de la ei într-o *căpitănie* cu centrul administrativ la *Baia* pe apa Moldovei. Regele încredință pe voievodul maramureșan Dragoș, care se distinsese prin vitejia sa în lupta contra tătarilor, cu apărarea *noii mărci de graniță* sau *banat*. Împotriva urmașilor lui Dragoș se ridică un alt voievod de Maramureș cu numele de *Bogdan*, care bătu pe devotații regelui Ludovic și-i alungă la 1359 din Moldova, care se constitui în stat independent de Ungaria după pilda domnilor basarabeni din *Țara Românească* sau *Transalpina*.

În timpul domniei regelui Ludovic se mai desprinsese de Ungaria și un alt voievod maramureșan cu numele de *Ștefan*, care descălecă în valea Prutului *starostia de la Sipeniț*. În 1368 voievodul Transilvaniei Nicolai de Solnoc căzu sub loviturile pârcălabului Dragomir în lupta de la cetatea Dâmboviței.

Pentru a încuraja viața economică, regele Ludovic acorda la 24 aprilie 1353 orașului *Bistrița* dreptul de a ține bâlciuri sau târguri anuale – iarmaroace – în condițiile privilegiului conferit capitalei Buda. Aceleași privilegii le primi și *Brașovul* la 10 iunie 1364

confirmate și lărgite la 18 noiembrie 1369. Brașovul mai primi și autorizația, în urma acestor privilegii, de a construi și depozite pentru înmagazinarea mărfurilor. În urma acestor privilegii orașele Bistrița și Brașov se putură dezvolta în centre comerciale și industriale foarte importante pentru schimbul de mărfuri și produse cu Moldova și Țara Românească. La 1366 sașii din Bistrița primiră dreptul de a-și alege cârmuitorii din rândurile lor, asimilându-se astfel situația cu cea de care se bucurau târgoveții sași din Sibiu.

3. Sigismund de Luxemburg și privilegiile ungurilor, sașilor și secuilor

Cu moartea regelui Ludovic, întâmplată în 1382, s-a stins dinastia *Angevinilor* din Ungaria, în linia bărbătească. Moștenirea tronului ungar trecu asupra fiicei sale *Maria* (1382 – 1385), logodnica principelui *Sigismund de Luxemburg*. Dar, cum Maria era încă minoră, prerogativele regale trecură asupra maicei sale *Elisabeta*, o femeie ambițioasă care se conducea după sugestiile favoritului ei Nicolae de Cara. Pretenții la tronul vacant ridică și principele *Ladislau de Neapole*, din familia Angevinilor. În luptele pentru tron, regina Elisabeta își găsi moartea, astfel că Maria și soțul ei Sigismund își putură apăra tronul numai cu foarte mari dificultăți. Noul rege *Sigismund* (1385 – 1437) continuă politica internă a înaintașilor săi, împărțind privilegii și pronomii cu largă dărnicie în *părțile transilvănene – partis transilvanae – cu neamuri și limbi amestecate – promiscuarum gentium et linguarum* – și respectând drepturile *nobililor atât unguri, sași și secui, cât și ale conlocuitorilor români și ale altor schismatici – nobilium videlicet Hungarorum, Saxorum et Siculorum et etiam cohabitantium Valachorum ac aliorum scismaticorum.*

Nici sub domnia regilor din casa Angevinilor și Luxemburghezilor Transilvania n-a constituit o unitate administrativă în sensul timpului de astăzi. Autoritatea voievodului transilvănean nu se extindea decât asupra comitatelor unguresti. Comitatele secuiești și săsești se bucurau de autonomiile lor locale. Acestea recunoșteau în *spanii sau comiții lor naționali* autoritatea supremă administrativă, economică și culturală, astfel că puterea voievodului era redusă la rolul de reprezentare și control. În județele bănățene Severin, Caraș și Timiș autoritatea regală era reprezentată prin banul de la Timișoara, care era coordonat voievodului transilvănean și în rang egal cu el. Județele ungurene Arad, Bihor și Sălaj, Satu-Mare și Maramureș făceau parte integrantă din regat, comiții sau șpanii din fruntea lor depinzând direct de autoritatea centrală de la Buda.

4. Voievozii, cnejii și juzii români

În afară de cetățile săsești și săcuiești, în toate comitatele din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș *populația rurală* era în marea ei majoritate *românească* cu cnejii sau judecii și voievozii ei naționali în frunte. Aceștia erau proprietari de moșii și sate deopotrivă cu nobilimea ungară, bucurându-se de drepturile și privilegiile acesteia. Pentru merite dobândite pe câmpul de luptă vitejii români erau răsplătiți cu moșii și făcuți părtași la privilegiile nobilimii. La 1326 regele Carol Robert înzestră pe cneazul Stanislau din Maramureș, pentru meritele sale, cu moșia Surduc, scutindu-l de dări și recunoscându-i aceleași drepturi de care se bucura nobilimea maghiară. La 1378 regele Ludovic ridică pe frații Balc și Drag la rangul de comiți supremi ai comitatelor Satu-Mare și Maramureș, pentru a-i recompensa pentru daunele lor morale și materiale pe care le suferiseră în Moldova. La 1409 regele Sigismund, apreciind *strălucitele merite – praeclara merita – de oștean al curții – aulae miles – ale lui Voicu, fiul lui Șerban – Voyk filii Serbe* – și ale fraților săi *Mogoș* și *Radu*, îi dărui domeniul regal Hunedoara – *possesiones nostram regalam Hunyadrar vocatam* – cu toate ogoarele, fânețele, pășunile, pădurile, apele și iazurile după vechile și adevăratele hotare.

În 1399 voievodul Daciei transilvănene invită pe toți nobilii, *atât unguri cât și români* să înlesnească negustorilor din Sibiu desfacerea mărfurilor în Țara Hațegului și a Hunedoarei. Actele regale din Maramureș, Crișana, Banat, Hunedoara și Țara Hațegului fac mențiune de *jupâni, cneji* și *voievozi* români, de proprietari de moșii care se bucurau de drepturi și privilegii feudale deopotrivă cu nemeșii unguri. Sătenii de pe moșiile românești ca și de pe cele ungurești primeau loturi – numite *sesie* sau *mansie – sessio, mansio* – pe care își puteau clădi casa și pe care o munceau în folosul lor propriu. În schimb, fiecare dintre ei era dator să presteze anumite zile pe an de muncă – *servicia* – pe moșia proprietarului și să achite pe lângă *nona* – adică a noua parte din produsele gospodăriei lor proprii, și o contribuție în bani, care, după un document din 1387, era *3 groși de fiecare sesie*. Dijma oilor sau oieritul se numea *"quinquacesima"*, adică din 50 de oi o oaie cu mielul și o mioară, o dare numită *census Valahorum*, ungurește *olah avo*. Secuii plăteau "nona" în boi. Se mai ridica dijma pe porci, pe stupi de albine etc. Erau însă săteni

cu proprietăți personale cu *răzeșii*, care în Țara Hațegului se numesc *oașuri* sau *uașuri*, de unde derivă și numele *țării Oașului*.

În târguri și orașe domneau aproape exclusiv elementele etnice săsești, săcuiești și ungurești chiar. Orașele Sibiu, Brașov, Bistrița, Sighișoara, Mediaș, Orăștie, Sebeșul se dezvoltaseră în cursul secolului al XIV-lea în importante centre industriale și comerciale cu largi centre de desfacere care cuprindeau în zona lor de import și export Țara Românească și Moldova, îndrumând unirea economică între ele, care precedă cu secole pe cea politică. Negustorii din scaunele săsești *Schässburg*, cu *Ozd*, *Lwckkyrch*, *Sebeș*, *Senk*, *Waron* și *Zerdachel* primiră la 9 aprilie 1433 largi privilegii comerciale în Moldova.

Orașul de reședință al episcopului catolic transilvănean era *Alba Iulia – Bellagrota*, numită de români și *Bălgrad*. *"Castrum Cuculiense"*, cetatea de pe Târnave, era numită astfel după slavonescul *târn*, *spin*, ungurește *kükülö*. Cetatea Făgărașului devenise centrul voievodatului cu același nume, care împreună cu *Amlașul* ajunsese în stăpânirea voievodului muntean Vladislav I. După numele cetății *Eunod* sau *Huniad*, ungurește *Hunyadvar*, s-a numit și județul, care în secolul al XIV-lea cuprindea în granițele sale, pe lângă 7 cetăți și 12 târguri cu 481 sate locuite aproape numai de români până în timpul de față. Centrul administrativ al comitatului se găsea la *Deva*, care s-a dezvoltat sub umbra cetății cu același nume, menționată într-un act din 1269. Sub regele Sigismund Deva deveni orașul de reședință al voievozilor transilvăneni. În cuprinsul județului Hunedoara se găsea *Țara Hațegului – terra Harszoc* – pomenită într-un hrisov regal din 1247. În secolul următor Țara Hațegului devenise un *district – districtus Haczag* – în al cărui scaun de judecată stăteau cei 12 cneji români, împreună cu 6 săteni și 5 preoți cu protopopul din Ostrov.

La 1413 "juzii din Țara Făgărașului" Vlad, Costea și Petru, zis Stan, se întruniseră, împreună cu jurații sași – *iurati consules* – și cu bătrânii poporului – *prefatae terrae seniores* – să judece neînțelegerile dintre locuitorii din satele vecine.

5. Comitatele, orașele și satele

La nord-vest de Hunedoara se întindea comitatul *Zarandului* cu o populație curat românească până în zilele noastre. La vest de Zarand era județul *Arad*, numit după cetatea Arad – Orod – pe Mureș. Toponimicul Orod corespunde slavonescului *Horod* sau *Gorod* ce înseamnă cetate, întăritură. Cetățile *Bihor*, *Sălaj* și *Satu-Mare* sunt anterioare invaziei ungurești. Ele deveniră reședințele județelor ce le poartă numele. Capitala Bihorului se găsea la Oradea, pomenită în documente la 1075. Sălajul, în care fu cuprins districtul Crasnei, își avea centrul la Zalău. Județul Satu-Mare avea reședința la Satu-Mare.

La 1075 se pomenește de *Turda* ca cetate și apoi ca județ. În 1301 se amintește de *satele românești în mijlocul Săcuilor din județul Odorhei – villa olachalia in medio Siculorum nostrorum de Udvarhely*. Cetatea *Clujului* – latinește *Claudiopolis* – cetatea lui Claudiu, este adeverită documentar încă la 1173. Coloniștii sași care se așezaseră acolo pe la 1270 o numeau *Klausenburg*. Comitatul Ciucului s-a format din contopirea celor 3 scaune săcuiești de la Ciuc, Gheorghieni și Cașin, precum și comitatul *Trei Scaune* s-a format din contopirea scaunelor de la *Sepsy*, *Orba* și *Kezdy*. La nord de Cluj se întinde județul *Someșului*, pe teritoriul vechiului comitat *Solnoc-Dobâca* cu centrul administrativ la *Dej*, latinește *Dionisiopol*, cetatea lui Dionisie. Și Dejul cu cetatea *Ciceiului* primise coloniști sași. *Districtul* și *Valea Rodnei – districtus sen vallis rodnensis* – care cuprindea zeci de sate românești cu Năsăudul în frunte fu încorporat județului săsesc de la Bistrița.

Maramureșul românesc cu Apșele de dincolo de Tisa era stăpânit de voievozii români, care în secolul al XIV-lea jucau un mare rol politic și militar, cum s-a dovedit aceasta prin descălecările lor politice în valea Siretului și a Prutului. Descălecările acestea duseră la crearea *căpităniei de la Baia* și a *starostiei de la Sipenit* care, cum s-a arătat mai sus, eliberându-se de sub supremația ungară se uniră pentru a constitui temeiurile *voievotului moldovenesc de la Suceava*.

Unul din punctele de acuzare pe care adversarii lui Ioan Hunedoreanul le ridicaseră împotriva memoriei eroului creștinității era și acela că el s-ar fi amestecat în treburile interne ale voievodatelor române, înlăturând domni de pe tron și așezând alții în locul lor și ucigând chiar pe acei care se opuneau aspirațiilor sale – *alios occedi, alios expelli fecit et eorus loco alios quos sibi obligatos putarit, superinduxit*.

6. Albert de Austria, Vladislav Iagelonul și Ladislau Postumul

După moartea regelui Sigismund, coroana Ungariei trecu asupra ginerelui său *Albert de Habsburg* (1437 – 1439). Acesta ținea în căsătorie pe fiica lui Sigismund, Elisabeta. Scurta domnie a regelui Albert a fost mereu tulburată de lupta cu turcii. În luptele acestea se distinse tânărul *Ioan Hunedoreanul*. El îl

numi la 1438 ban de Severin și comite ereditar al Timeșului, iar la 1439 regele îl întări în posesiunea cetății Hunidoara, de la care își trăgea numele. Pe patul de moarte regele Albert destină pe Ioan Hunedoreanul tutore al fiului său Ladislau care se născuse numai după moartea părintelui său, din care cauză s-a numit *Ladislau Postumul*. Îndată după nașterea moștenitorului, mama sa, regina Elisabeta îl încoronă cu coroana Sf. Ștefan și fugi cu el la împăratul Frederic al III-lea, luând și coroana Ungariei cu ea. În absența pruncului, magnații aleseră un nou rege din familia Iagelonilor, în persoana lui Vladislav I (1440 – 1444), care, nesocotind tratatul încheiat cu turcii la Adrianopol și ratificat la Seghedin, întreprinse faimoasa cruciadă contra păgânilor, cruciadă ce se sfârși cu catastrofa de la Varna, din toamna anului 1444, în care regele Vladislav își găsi moartea pe câmpul de luptă. Atunci tronul vacant fu ocupat de regele minor *Ladislau Postumul* (1444 – 1457). Până la majoratul regelui puterea fu exercitată de voievodul *Ioan Corvin Hunedoreanul* în calitatea sa de guvernator al Ungariei, care dăinui până la 1453, când tânărul rege luă în mâinile sale frâiele domniei, arătând multă bunăvoință față de cnejii și voievozii români din Banat, care constituiau avangarda oștirilor regale în luptele cu turcii. De la regele Ladislau primiră la 1457 cele opt districte românești – *districtus olachicales* – din Banat, confirmarea vechilor lor drepturi și privilegii, constituind o adevărată *comunitate* sau *universitate românească* – *universitas Valachorum* – după pilda universității săsești și secuiești din Transilvania. În tot timpul domniei regelui Ladislau, Ioan Hunedoreanul continuă să diriguiască treburile publice în Ungaria până la moartea sa întâmplată la 1456. Aceasta nu împiedică însă pe rege să-l acuze pe Ladislau, fiul mai mare al fostului guvernator, de a unelti contra sa. El era acuzat că umbla să joace rolul părintelui său, aspirând chiar la coroana ungară. După o judecată sumară, Ladislau Hunedoreanul fu condamnat la moarte și decapitat la 16 martie 1457. Fratele său *Matei*, în vârstă fragedă de 15 ani, fu arestat și internat la Praga. Câteva luni numai după moartea tragică a fiului fostului guvernator își găsi moartea și regele Ladislau în mod subit la 23 noiembrie 1457, fiind otrăvit, precum se crede.

Pentru ocuparea tronului vacant se anunțaseră mai mulți candidați. În fruntea acestora era însuși împăratul *Frederic* al Germaniei din casa de Habsburg, din care era și răposatul rege Ladislau. Frederic avea un mare avantaj față de ceilalți contracandidați, prin faptul că în mâinile sale se găsea și coroana ungară. La această coroană aspiră și craiul Poloniei *Cazimir al II-lea*, ca urmaș al fratelui său *Vladislav Varnenczik*, care-și găsise moartea pe câmpul de bătălie de la Varna. La coroana Sf. Ștefan mai râvneau și magnații unguri *Ladislau Garay* și *Nicolai Ujlaky*. *Mihai Szilagy* însă, cumnatul lui Ion Corvin, susținea candidatura nepotului său Matei pornind la Pesta, unde urma să se facă alegerea, în fruntea unui corp de 20.000 de oameni; căci la candidatura lui Matei se raliaseră și contracandidații Garay și Ujlaky. Sub presiunea oștirii voturile alegătorilor se uniră asupra tânărului Matei, care fu proclamat rege al Ungariei în ziua de 24 ianuarie 1458 și care domni pînă în 1490.

Politica regelui Matei era orientată mai mult spre apus. Totuși el dădu o atenție deosebită treburilor din Transilvania, confirmând privilegiile sașilor și ale secuilor, care se bucurau de marea sa bunăvoință față de ei. El introduse mari reforme administrative și judecătorești. El organiză o *miliție permanentă* din cadrele armatelor sale, cu care trecu Carpații contra lui Ștefan cel Mare, dar suferi la Baia, în 1467, o înfrângere dureroasă. Aceasta însă nu împiedică pe rege să promită mai apoi domnului Moldovei ajutor contra turcilor și să-l investească cu feudele transilvănene Ciceu și Cetatea de Baltă. Regele Matei interveni mereu în luptele pentru domnie din Țara Românească, așezând și detronând domni acolo. Sub influența soției sale Beatrice el se dovedi ca un mare protector și sprijinitor al mișcării umaniste. La curtea sa de la Buda trăia vestitul umanist *Bonfinius*, care i-a glorificat faptele și i-a scris marea sa operă istorică: *Rerum hungaricarum decades* – care tratează istoria Ungariei din cele mai vechi timpuri până la 1495. Opera aceasta cuprinde informații foarte prețioase asupra originii poporului român și asupra stărilor din Moldova și Țara Românească. Regele Matei a fost și creatorul universității de la Buda, precum și a vestitei *biblioteci corvinene* înființată de el. Este înmormântat la Wiener-Neustadt din Austria. Memoria sa a rămas vie în sufletul poporului care spunea că: *"A murit Matei, a pierit dreptatea"*.

Regelui Matei îi urmă la domnie Vladislav al II-lea cel Bun (*Dobsre*) (1490 – 1516). Din ordinul lui codifică vestitul pravetist Ștefan Verböczi la 1514 colecția tuturor drepturilor legilor și obiceiurilor și ordinațiilor aprobate ale țării, în trei volume, sub titlul de: *Opas Tripartitum Iuris Consuetudinarii Inclyti Regni Hungariae*, care a stat secole întregi la baza jurisprudenței unguerești. Regelui Vladislav al II-lea îi urmă la domnie fiul său Ludovic al II-lea (1516 – 1526), care-și găsi tragicul sfârșit în catastrofa de la Mohacs.

Capitolul IX

TRANSILVANIA ȘI BANATUL ÎN VREMEA LUI IOAN CORVIN HUNEDOREANUL

1. Voievozii Transilvaniei

1. Voievozii Transilvaniei

Seria voievozilor transilvăneni numiți de regii Ungariei și revocați de ei începe numai în anul 1103 cu voievodul *Mercurius – princepe ultransilvanus*. Lui Mercurius îi urmează până la stingerea dinastiei Arpadienilor (1301), alți 46 de voievozi, dintre care unii îndeplineau această funcțiune pentru a doua sau a treia oară. Timpul guvernării varia între 1 și 2 ani. Numai puțini voievozi întreceau acest termen. Voievozii Mercurius (1103 –1113) și Laurentius (1260 – 1270) au deținut această funcțiune timp de 10 ani. Unii se intitulau *principi – princeps –*, alții *duci – dux –*, iar cei mai mulți apar sub titlul de *voievozi – vajevoda*. Cu funcția de voievod al Transilvaniei erau uneori încredințați principi din casa domnitoare ca Bela, Geiza, Andrei, Ladislau și alții, care ajunseră mai apoi pe tronul Ungariei. Cei mai mulți voevozi se ridicau din rândurile șpanilor sau comiților din comitatele Transilvaniei.

În perioada de la 1301 până la 1526 au guvernat în Transilvania 48 de voievozi, dintre care unii de mai multe ori. Vrednic de remarcat este numele voievodului transilvănean Andrei, fiul lui Lațcu, care îndeplini de mai multe ori demnitatea de voevod al Transilvaniei și care în 1342 organizase campania contra tătarilor din Moldova, în urma căreia luă ființă căpitănia de la Baia. Un merituos voievod al Transilvaniei fusese Stibor de Stiborica (1395 – 1414), polonez de origine, care luase parte la bătălia de la Nicopole și care la întoarcere bătu pe voievodul Vlad, adversarul lui Mircea cel Bătrân, și-l făcu prizonier.

Voievod al Transilvaniei fu și Ioan Hunedoreanul (1441 – 1456), care îndeplinea și demnitatea de guvernator al Ungariei. În anii 1468 – 1469 funcția de voievod al Transilvaniei era îndeplinită de Ioan Czupor, un urmaș al faimosului general Petru Czupor, pe care guvernatorul Ioan Hunedoreanul îl trimise în 1448 în Moldova în ajutorul lui Petru al III-lea, cumnatul Hunedoreanului și care timp de 2 luni își asumase prerogativele domnești, sub titlul de Ciubăr-Vodă, din care tradiția a făcut un erou de basm, mâncat de guzgani. În anii 1496 – 1498 voievod al Transilvaniei era Vartolomei Dragfi de Béltek, cuscrul lui *Nefeu cel Mare*, pe care cronicile moldovenești îl pomenesc sub numele de Birtoc-Vodă.

Capitolul X

DISTRICTELE ROMÂNEŞTI DIN BANAT ŞI PRIVILEGIILE LOR

1. Districtele româneşti din Banat şi contribuţia lor la apărarea vadurilor Dunării
2. Colaborarea cnejilor români la lucrările de fortificare de pe ţărmul stâng al Dunării
3. Refuzul universităţii cnejilor români de a se supune jurisdicţiei ordinului teutonic chemat în Banat de regele Sigismund
4. Confirmarea drepturilor şi privilegiilor celor opt districte româneşti de către regele Ladislau Postumul
5. Valahia Citerior sau bănăţeană
6. Isprăvile războinice ale banului Pavel Chinezul şi căderea cetăţilor Belgrad, Orşova şi Severin în mâinile turcilor

1. Districtele româneşti din Banat şi contribuţia lor la apărarea vadurilor Dunării

Am arătat că din cele trei Dacii romane, două, şi anume cea Apulensă şi Porolissensă au constituit substratul politic şi teritorial pentru voievodatul Transilvaniei, iar a treia, cea Malvensă, pentru Banatul Timişan[1]. Teritoriul fostei Dacii Malvense, ocolit de râurile Mureş, Tisa şi Dunăre, a trecut de sub stăpânirea romană sub stăpânirea vandalilor, hunilor şi gepizilor. După aceştia ţara s-a numit într-o vreme Gepidia, cu toate că împăraţii bizantini contestau mereu stăpânirile barbare asupra acestei provincii şi îndeosebi asupra cetăţilor *Lederată* şi *Arcidară*, afirmând vechile lor drepturi politice asupra ei. Urmaşii gepizilor în stăpânirea Daciei Malvense fu-seseră avarii, care făcură din *Lederata* – Palanca Nouă – centrul uneia din cele nouă circumscripţii sau *hringuri* în care era împărţit imperiul lor. Căpetenia avară a acestui hring se numea *ban*, adică străjer, iar teritoriul acestui hring de graniţă s-a numit *banat*, adică marcă de graniţă sau *marhionat*. Dar şi numele de Lederata fu înlocuit prin numele Harom sau Homron.

Sub supremaţia avară, ca şi sub cea a predecesorilor acestora hunici şi gepizi, populaţia daco-romană trăia sub căpeteniile ei indigene, pe care mărturiile timpului le numeau duci – *duces* – sau voievozi. Aceştia adunau dările pentru stăpânitorii barbari şi aplanau certurile şi neînţelegerile dintre consângenii lor. Pe măsură ce puterea avarilor slăbea, creştea influenţa politică şi militară a voievozilor localnici, aştfel că la risipirea imperiului avar, voievodul *Glad* din Dacia Malvensă reprezenta o forţă politică şi militară destul de importantă pentru a se putea împotrivi ungurilor năvălitori. Forţa militară a lui Glad se rezemă pe cetăţile *Orşova* (Urseia), *Horom* (Palanca Nouă), capitala voievodatului de Horom – *ducatus sen voevodatus Horomensis* –, *Cubin* (Kewe), *Panciova* (Panucca) şi *Morisena* (Cnadul) la confluenţa Mureşului cu Tisa[2]. Dar cu toată rezistenţa îndârjită a lui Glad, oştirea sa fu înfrântă şi fu silit să se supună ungurilor şi să recunoască supremaţia lor asupra voievodatului său. Raportul acesta de vasalitate dăinui până în timpul domniei regelui Ştefan cel Sfânt, care înlătură pe regele Ahtum, ultimul dintre urmaşii lui Glad, şi înglobă Dacia Malvensă în regatul său[3].

Sub noua stăpânire Banatul fu împărţit în comitate, dintre care cele mai însemnate erau comitatul *Timişului*, al *Cazasului* şi al *Severinului*[4]. Sub comiţii ungureşti populaţia românească autohtonă îşi păstră vechea organizare cu cneji şi voievozi în frunte, care aplanau certurile dintre conaţionalii lor şi adunau dările datorate comiţilor sau şpanilor. Regiunile de la izvoarele Cernei, Nerei, Caraşului, Timişului şi ale afluenţilor lui constituiau adevărate *ţări româneşti* sau *vlahii* – *Valahia Citerior* – sau *districte româneşti* – *districtus olahales* –, dintre care cele mai cunoscute erau următoarele opt: *Mehadia* – în valea Cernei, *Almaşul* în valea Nerei, *Iladia* şi *Caraşul* în valea Carasului, *Bârsava* în valea Bârsavei, *Lugojul* şi *Caransebeşul* în valea Timişului şi *Comeatul* în valea Beresăului. Locuitorii acestor *Vlahii* se îndeletniceau cu agricultura şi creşterea vitelor, contribuind totodată şi la apărarea Dunării contra năvălitorilor de la

miazăzi. Ei se cârmuiau după normele dreptului și obiceiului românesc și constituiau *universitatea* lor proprie după pilda sașilor, ungurilor și secuilor din Transilvania.

În anul 1366 împăratul *Ioan al V-lea Paleologul* stărui pe lângă regele *Ludovic cel Mare* pentru obținerea unui ajutor contra turcilor care îi amenințau reședința de la Constantinopole. În drumul său spre capitala Ungariei împăratul trecu prin Caransebeș unde fu întâmpinat și ospătat de *"cnejii și alți români"* ortodocși de acolo.

Comitele sau banul de Severin încercă să-și extindă autoritatea sa și asupra Olteniei, care în actele timpului apare sub numele de *Țara Severinului*. Încercarea aceasta fu însă zădărnicită de voievodul Basarab care strivi oștirea regelui Carol Robert la Posada, punând prin izbânda sa capăt, o dată pentru totdeauna, pretențiilor de supremație ale craiului unguresc asupra voievodatelor lui Litovoi și Seneslau[5].

Pentru a găsi o compensație pentru pierderea Țării Severinului, regele Ludovic cel Mare cuceri Vidinul și-l făcu centrul administrativ al capitanatului cetății și districtului Vidin – *civitas et districtus Vidinensis*[6]. Curând după aceea regele incorporă capitanatului vidinean cetățile Timișoara, Jdioara, Caransebeș, Mehadia și Orșova, transformându-le într-o marcă de graniță sau *banat*[7] – *capitanatus cum dictis castris de Temesvar, de Sydovar, de Sebisvar, de Myhald et de Orsova*[8]. Cetatea Severinului nu fusese înglobată noului banat de Vidin, fiindcă la acea dată ea se găsea în stăpânirea voievodului muntean *Vladislav I*. Sub presiunea amenințărilor turcești ungurii abandonară însă curând Vidinul, reducând autoritatea banului asupra cetăților bănățene pomenite mai sus, la care se mai adăugaseră însă castelele Galambach (Colombac), Peurin (Berine) așezat pe Pogăniș mai sus de vărsarea lui în Timiș, și Peth în Clisură. Comandantul acestor cetăți de margine unea în persoana sa funcțiunea de *ban* care era identică cu aceea de *comite de Severin* și de Timiș – *banus qui una comes etiam Zeuriniensis non nunquam Themesiensis*[9].

În timpul domniei regelui Carol Robert în comitatele Timișului, Carașului și Cuvinului se găseau 46 de cetăți, 35 orașe și 1256 sate, cum ne adeverește aceasta o conscripție întocmită în anii 1333 – 1335 din ordinul Papei Ioan al XXII-lea. În aceste localități delegații papali nu găsiră decât 122 parohii catolice, celelalte parohii fiind ortodoxe[10]. Cum catolicismul era religia oficială a populației ungurești dominante, iar ortodoxismul religia populației românești, din aceste date se poate deduce proporția dintre românii și ungurii din Banat în vremea aceea.

Dar pe lângă comitele sau banul de Timiș cu reședința la Timișoara mai ființau în Banat și alte comitate cu comiții sau șpanii lor în frunte. La 1352 se pomenește de un comis de Caraș, castelan de Sebeș, cu numele Possa, care încredința cneazului Iuga Bogdan cnezatul văii Mutricului cu drepturile cnezești[11]. În comitatul – *comitatus de Carassu* – în care ființau cnezatele Carașul Mare și Carașul Mic, la 1358 stăpânea cnezul Basaraba – *Bozarad Kenesius*[12]. Congregația cnezilor din Caraș își alegea la 1368 doisprezece jurați după *dreptul românesc – iuxta ritum valachie*[13].

Din comitatul Carașului făcea parte districtul Iladia cu centrul în jurul castrului de la Iladia așezat pe un afluent al Carașului și cuprinzând așezările din valea inferioară a râurilor Caraș și Nera[14]. Despre cnejii din *Cormiat*, centrul districtului românesc, cu acest nume se face mențiune în 1364[15]. Comitatul (Lichtenwald) era așezat mai jos de Lipova la izvoarele Beregsăului și nicidecum în valea Pogăniceului, cum se arată în harta districtelor valahe schițate de Dragalina[16]. Castelele de la *Lugoj* și de la *Jdioara* (Sidovar) erau comandate de unul și același castelan român cu numele de Dan din Săcel[17]. Așezările românești din valea Nerei constituiau districtul *Almaș* sau Halmaș cu cnejii lui[18]. Așezările din valea Cernei și afluentului ei Bela Roca formau districtul *Mehadiei*, iar cele din valea Bârsavei se uneau în districtul Bârzavei din jurul Reșiței de astăzi[19].

La 1368 regele Ludovic numi pe *fostul* ban – *quondam banus* – Benedict Heen comandant al cetăților bănățene[20], iar la 1371 el îi conferi și demnitatea de comite și pârcălab de Timișoara[21]. Comitatul sau districtul Timișoarei apare sub numele de *Temeskuz* – *comitatus sen districtus Temescuz*[22] – *Terra chiamata Themisvar, ducato di Temisvar*[23]. Comitele Temeskuz-ului avea sub autoritatea sa toate cetățile bănățene până la Orșova, care, după pierderea cetății Severinului, devenise principala cetate de hotar în acea parte a regatului numită capitanatul *partius inferiorum*.

2. Colaborarea cnejilor români la lucrările de fortificație de pe țărmul stâng al Dunării

Fortificarea *Orșovei* și a ostrovului *Saan* (Ada Kaleh) din mijlocul Dunării se impunea deci cu mare urgență. Opera aceasta fu încredințată comitelui Benedict Heen care o și aduse la îndeplinire în anii 1371 – 1372, concentrând pentru lucrarea aceasta cete masive

de salahori din toate districtele bănățene. Izvodul acestor salahori ni s-a păstrat și din cuprinsul lui vedem că prestația la lucrările acestea de fortificație nu era impusă numai *districtelor*, ci și *cnejilor* români, fiecăruia după starea și averea sa. Orașul și județul Caransebeș trimise 93 salahori, Lugojul 9, Hodoșul 6, iar Chery (Jerid) 27 salahori. Cnejii la rândul lor trimiseră după mijloacele lor, unul până la 19 salahori. Numărul cnejilor obligați la această prestație se ridică la 55 de familii răspândite asupra întregului Banat. Reținem dintre cnejii români familiile Neacșu, Roman, Balc, Crăciun, Iuga, Ciucaz, Copoiu, Voia, Radu, Copaci-Arbore, Rufus, Dragota etc., nume pe care le întâlnim deopotrivă și la românii din Maramureș, Moldova și Țara Românească[24].

Cnejii români din Banat nu trimiteau numai salahori la lucrările de fortificație, ci ei constituiau, ca și vitejii și boierii munteni sau moldoveni, steagurile lor la apărarea granițelor țării și mai ales a vadurilor Dunării. Ei mai contribuiau cu avutul lor și la acoperirea cheltuielilor de război. Pe la 1369 *universitatea cnejilor și altor Români din districtul Caransebeș, deopotrivă cu târgoveții și obștea celor bogați și săraci din acea cetate – universitas Knezyorum et aliorum olahorum de destru Sebes, item cives et universi divites et paupers de civitate ejusdem* – cereau banului Heen să-i scutească de noi contribuții, motivând cererea lor prin faptul că în luptele din anii 1365 – 1369 ei au prestat țării servicii însemnate și au suferit mari pagube în avutul lor[25]. În toiul acestor lupte cneazul Ladislau trecuse de partea voievodului Vladislav al Munteniei. Pentru actul acesta regele îi confiscă moșia Balvașnița de lângă Orșova, pe care o dărui cnejilor Syrian, Bogdan, Toma și Blavie, pentru a răsplăti în felul acesta *vitejia lor în luptă* și perseverența lor în credința față de rege[26].

Regiunea Cernei din hinterlandul Orșovei constituia un district aparte pe lângă cel de Caransebeș. În regiunea aceasta din jurul Mehadiei se localizase numele de *Severin*, precum aflăm aceasta din diploma regelui Matei din 1480, prin care regele făcea mai multe danii în *districtele Severin* și *Caransebeș – in Zeyriensis et de Sebes districtibus*[27]. Astfel s-a ajuns la nomenclatura paradoxală ca județul limitrof din Oltenia, fosta Țară a Severinului, să se numească *Mehedinți* după Mehadia, iar județul din jurul Mehadiei să poarte până în timpul de față numele de Severin[28].

În anul 1387 funcția de comite de Timiș și ban de Severin o dețineau Ladislau Sarov și Ștefan Losontzy. În anii următori se intitulau bani de Severin Ioan Trentul, Nicolai Pereny, Zemere de Gerebenth și Ditric Bubek[29]. În 1398 funcția de ban al Severinului era vacantă – *honore Banatus Zeyriensis vacante* – astfel că în 1405 regele Sigismund numi pe florentinul *Pippo Spano Ozora* în funcția de comite de Timiș și ban de Severin[30]. Sub ordinele noului ban stătea viceșpanul Sigismund de Losontzy, pârcălabul cetăților Orșova, Mehadia, Sebeș și Jdioara – *castrorum Orsova, Hyhald, Sebes, Szdovar castelanus*. Acesta recomandă în 1420 regelui să răsplătească vitejii cneazului Bogdan, care se distinsese în luptele cu turcii sub zidurile *cetății Severinului – sub castro Zeyriniensi contra senissimos Turscos*.

3. Refuzul universității cnejilor români de a se supune jurisdicției ordinului teutonic chemat în Banat de regele Sigismund

În anii următori pericolul la Dunăre deveni tot mai amenințător. Regele Sigismund aproape că nu mai prididea cu apărarea marginii bănățene. De aceea, în calitatea sa de Marchion al Brandenburgului, recurse la ajutorul ordinului teutonic, chemându-l să ocupe cetățile bănățene și să le apere împotriva turcilor. Din scrisoarea pe care regele o adresase la 9 aprilie 1429 marelui maestru al ordinului *Paul de Russdorf*, se vede că Sigismund urmărea mari planuri militare, politice și economice la Dunărea de Jos. Pentru aducerea la îndeplinire a acestor planuri el chemă pe teutoni în Ungaria și îndeosebi în Banat, care se grăbiră să dea curs invitației regale. Pe lângă cavalerii combatanți erau invitați să vină în Banat și *ingineri, meșteșugari, negustori* și *oameni de afaceri* pentru a îndeplini acolo marea misiune de civilizare la care se gândea regele. Înfrângerea oștirii creștine la Golumbaț în ziua de 3 iunie 1428 acceleră tratativele cu ordinul teutonic care se grăbi să trimită în Banat un grup de cavaleri în frunte cu *Nicolai de Reswitz*, pe care regele îl numi ban de Severin și șpan al monetăriei regale din Sibiu. În urma înaltei însărcinări regale, Nicolai de Reswitz se intitulă "preceptor al celorlalți frați ai zisului ordin, trimiși în regatul Ungariei, ban de Severin și șpan al cămărilor monetei crăiești din Sibiu". Instalarea cavalerilor s-a făcut la 30 noiembrie 1428, în prezența regelui Sigismund, cu mare fast. Cu ocazia instalării, regele încredință cavalerilor teutoni *straja marginei Temeskut până la Severin inclusiv – de Telesköz ad Czewrin inclusive*.

Regiunea Porților de Fier, cu hinterlan-

dul ei bănățean numit Clisura sau Cazanale, era bine fortificată și bine păzită. De la Turnu Severin până la Sf. Ladislau din fața Golumbățului erau ridicate turnuri de veghe sau castele, ale căror nume ni s-au păstrat într-un act din 1430 cu mărimea garnizoanelor din ele. Castelele sau burgurile acelea erau: *Severinul* cu o garnizoană compusă din 200 de oameni de trupă și de pușcași; castelul *Gureni* (Gura râului) cu 60 oameni, insula *Saan* (Ada Kalèh) cu 216 oameni, Orțova cu 60 oameni, 30 puțcați ți 260 slujitori, Svinita cu 40 oameni și 6 pușcași; *Stănislăuți* cu 30 oameni și 4 pușcași; *Lybrasd* cu 24 oameni și 4 pușcași; *Porecea Veche* cu 20 de apărători și 56 pușcași; *Rybes* cu 40 oameni și *Sf. Ladislau* din fața Golumbacului cu 400 oameni și 56 pușcași. În hinterlandul Clisurii se găseau gata oricând de luptă districtele românești și anume Mebadkia cu 224 cnezi, 34 grăniceri, 26 curieri și 504 țărani și Iladia cu 120 cneji români[31].

Universitatea cnejilor români din Mehadia, Almaj și Iladia nu vedea cu ochi buni așezarea cavalerilor teutoni în cetățile din Clisură. Ei nici nu voiau să recunoască autoritatea banului Nicolai de Radewitz asupra lor, susținând că ei nu pot fi judecați de altcineva, decât de rege însuși[32]. În districtele lor ei se bucurau într-adevăr de anumite drepturi, conferite lor de regii Ungariei și confirmate de fiecare rege nou la urcarea sa pe tron.

Speranțele pe care regele Sigismund le pusese în isprăvile militare și economice ale cavalerilor teutoni se dovediră în curând zadarnice. Unitățile teutonice fură atacate în 1432 de munteni în unire cu turcii și măcelărite sub zidurile cetății Severinului. Misiunea lor eșuă din pricina neîncrederii cnejilor români indigeni care erau încercați în luptele cu turcii. Despre zădărnicia străduințelor lor se convinse în curând însuși banul Nicolai de Radewitz, care, după o trudă zadarnică de 7 ani părăsi în 1435 Banatul, reîntorcându-se împreună cu camarazii săi în patria lor baltică de unde porniseră[33].

La 1432 comitele de Cubin ordona călărașilor și pedestrașilor din ținutul Cubinului să pornească la Bolgrad pentru apărarea cetății[34]. În anul 1435 regele Sigismund amaneta lui Ioan Hunedoreanul și fratelui său orașul Toppidum – *Komyathy* cu întreg districtul românesc[35]. În cursul vremurilor localitatea Comiat dispăruse cu totul, iar în locul ei luase ființă cetățuia șvăbească Lichtenwald[36]. La 1457 nobilii și cnejii români din Comiat restituiră Hunedoreanului suma pentru care districtul lor fusese zălogit, pentru a obține reîncorporarea lui în cele 7 districte olahale – *in aliis septem districtibus volahicalibus rediunximus et reincorpora-vimus*[37]. Merită să fie reținut faptul că în districtul românesc al Mehadiei se găsea o localitate cu numele Câmpulung, toponimic răspândit asupra întregului teritoriu locuit de români[38]. Universitatea nobililor și cnejilor români – *universitas nobilium et Kenesiorum* – se aduna în congregațiuni – *congregatio* – anuale pentru a lua hotărâri care priveau interesele obștei[39].

Regele purta grija pentru conservarea și menținerea în bună stare de apărare a castelelor de la Severin, Gureni, Orșova, Mehadia ș.a.[40]. La 1451 guvernatorul Ungariei Ioan Hunedoreanul convocase septemsediul român – *septemsedium valachicalium* – la Caransebeș ca să se pronunțe asupra unui conflict de proprietate[41].

4. Confirmarea drepturilor și privilegiilor celor opt districte românești de către regele Ladislau Postumul

Vitejia cu care nobilii și cnejii români din cele 8 districte românești din Banat înțelegeau să apere vadurile Dunării contra turcilor determină în 1457 pe regele *Ladislau Postumul* să confirme la cererea delegaților români Mihai Delș din Tomoșal și Ștefan, fiul lui Sișman din Buziaș, vechile drepturi și privilegii ale celor 8 districte românești din Banat și anume: *Lugoj, Sebeș, Mehadia, Almaș, Caraș, Bârzava, Comiat* și *Iladia*. Având în vedere fidelitatea și meritele serviciilor credincioase, pe care universitatea nobililor și cnejilor precum și ceilalți români le-au prestat regilor – *regni nostru locati* – pentru paza și apărarea vadurilor Dunării – *vadorum Danubii* – contra necontenitelor invazii turcești regele îi primi în grația sa și le întări privilegiile – *singula eurundem Valachorum privilegia* – și le reînnoi libertățile, prerogativele și drepturile lor, pe care le primiseră de la predecesorii săi pe tronul Ungariei. În special regele decretă ca cele 8 districte românești amintite mai sus să constituie o *uniune* sau *universitate* – *unio* – și ca regele să nu aibă dreptul de a dărui moșii în cuprinsul celor opt districte unui străin – *externes* – decât numai acelora care vor fi prestat servicii în interesul acestor districte și pe care obștea sau *universitatea* românească îi va găsi că sunt vrednici de asemenea danii. Între drepturile recunoscute cnejilor români era și acela de *slobozie*, adică de a chema coloniști pe moșiile lor și de a descăleca astfel sate noi. Cu acest prilej regele incorpora uniunii districtul

Comiat, care fusese amanetat pe vremuri lui Ioan Hunedoreanul. Regele recunoscu nobililor și cnejilor români din aceste districte dreptul ca ei să nu poată fi judecați de nimeni altul decât de comitele lor – *ut nullum eos indicet preter comites eorum pro tempore constitutum*, și numai în cazul când ei n-ar fi mulțumiți cu această judecată, să poată apela la judecata curții regale sau la regele însuși. În executarea sentințelor, comitele sau vicecomitele să nu poată sechestra calul de vânătoare, armele și șoimii – *in exigendis birangis et judiciorum gravaminibus equum leporarium, arma et aves auferre non presummant*. Nobilii și cnejii români să fie scutiți deopotrivă cu adevărații nobili ai regatului – *instar verorum nobilium regni* – de plata oricărei dări – *solutione tributi* – și ca bunurile și iobagii lor să nu fie revendicați de nimeni[42]. La 1478 vicebanul Severinului adeverea că nobilii și cnejii români din ținutul Caransebeșului au dat sentință după vechea și obișnuita lege, cerând ca reclamatul să prezinte 12 juratori – *duodecimo se personis sacramentul depunere renatur juxta antiquam et aprobatam lege districtuum valachicalium universarum*[43]. În cele 8 districte românești prefecturile erau încredințate localnicilor, câtă vreme prefecturile din *Severin, Timișoara* și *Transilvania* nu puteau fi ocupate decât de unguri – *nullis aliis nici Hungaris*. Dispoziția aceasta fusese impusă regelui Vladislav la alegerea sa[44]. În 1499 se punea la cale o înțelegere cu privire la o dată după dreptul consuetudinal român – *iuxta relum valachie*[45].

Pe lângă aceste 8 districte românești privilegiate mai ființau în Banat și alte districte, care nu erau locuite numai de români, ci și de alte neamuri, îndeosebi de sârbi, care nu se bucurau de libertățile și pronomiile districtelor curat românești. Aceste districte erau *Jupan, Bujor, Monastiur, Sudgrea, Hodoș, Beld, Furdea, Twerd, Icus* și *Capolna*[46]. Iobagii (din districtele acestea) în număr de 1.642 erau obligați la serviciul castrelor din Marginea, Monastur, Ferd, Bujor și Sudgrea, care ascultau de ordinele castelanului din Hunedoara[47].

Districtele acestea cu un număr însemnat de sate nu făceau parte din *comitatul Timișoarei*[48], câtă vreme districtele *privilegiate* constituiau *comitatul Caransebeșului* cu centrul la Caransebeș, o localitate care luă ființă din contopirea vechilor târguri *Caran* și *Sebeș*, târguri vechi amintite pe timpul regelui Ladislau Cumanul, care trăise acolo. Târgul *Sebeș* era situat aproape de vărsarea râului Sebeș în Timiș, iar *Caranul* era așezat în fața Sebeșului pe malul stâng al Timișului. La cererea judecilor – *judices* – și juraților – *juraticives* – regele Matei Corvin ordona prelaților, baronilor și castelanilor din Ungaria să îngăduie iobagilor de pe domeniile lor să se strămute în târgurile Caran și Sebeș – *dicta nostra oppida Caran et Sebes*[49]. Într-un act din 1464 ambele localități apar unite sub numele de Caransebeș – *cives oppodi nostri Karansebes* – după pilda Budapestei[50]. Se pare însă că încă lungă vreme ambele localități își păstrară individualitatea lor administrativă aparte. Aceasta reiese din faptul că la 1494 castelanul și jurații din Sebeș-var se judecau cu judele din Caran, care jură pe cruce într-un proces de proprietate[51]. La 1494 comitele Pavel Chinezul scutea de vamă pe orășenii din Caran – *oppidi Caran*[52].

În același an regele Vladislav confirma privilegiul regelui Sigismund prin care *universitatea* românilor din județul Sebeș era scutită de orice plată vamală, pentru că ei ocupau o regiune în care erau nevoiți să lupte mereu contra dușmanilor credinței – *talia loca regni incolunt ubi contra hostes fides sine intermissione certare cognutur*. La 1499 *judele* și *voievodul* Caransebeșului cereau primarului din Buda o copie fidelă după privilegiul municipal al capitalei ungare pentru a obține asemenea privilegii și pentru orașul lor[53]. În 1503 se judeca un nou proces între târgoveții din Caran și cei din Sebeș[54]. La 1500 *universitatea* cnejilor și locuitorii din târgurile Caran și Sebeș, ca așezați la granițele regatului în gura turcilor – *in confinibus regni Hungariae et germe in faucibus Turcorum* – refuzară plata dijmei cerută de episcopul din Caran, fiindcă după privilegiul lor ei erau obligați să plătească numai 4 dinari pe an[55].

5. Valahia Citerior sau bănățeană

Cele opt districte din județele Caraș și Severin, sporite cu districtele locuite în bună parte de românii din județul Timiș – Torontal, constituiau o adevărată *Țară Românească*, o *Vlahie*, pe care cronicarii apuseni, din punctul lor de vedere, o numeau *Valahia Citerioară* – *Valachia Citerior* – spre a o deosebi de *Valahia Ulterioară* – *Valachia Ulterior* – adică de Muntenia de dincolo de Carpați. Prin Valahia Citerioară sau bănățeană trecu în 1564 căpitanul venețian Giovanandria Gromo, care avu fericita inspirație să i-o descrie în raportul său de călătorie trimis unui prelat de la Roma. Pornind din Constantinopol, căpitanul Gromo atinse Dunărea la Orșova, de unde străbătu munții Valahiei Citerioare prin districtele Almașului, Mehadiei și Caransebeșului până la granița Transilvaniei de la *Porțile de Fier* – *Porte*

di Ferro – pe care unii le numeau mai nimerit *Porțile de Marmoră – Porti di Marmoro* – pentru că acolo munții sunt clădiți de roci de marmoră albă – *il monte tutto di finissima marmo bianco.* În calea sa el a întâlnit multe sate, castele și orașe. Între acestea se găsea *Lugojul* prin mijlocul căruia curge Timișul navigabil – *per mezzo la quale passa il Temis fiume navigabile* – ce se varsă în Dunăre mai jos de Belgrad. Vlahia aceasta bănățeană era flancată dinspre apus de cetățile turcești Lipova și Timișoara cu raialele din jurul lor. Metropola Vlahiei – *metropoli di tal paese* – era Caransebeșul cu fortificații de piatră, dar cu case de lemn. Munții erau împodobiți cu minunate păduri iar șesurile servesc ca pășune pentru numeroasele cirezi de vite, turme de oi și herghelii de cai. Producția de cereale era însă moderată[56].

Satele erau toate locuite de români – *le ville tutte habitate da Valacchi* – și anume nu numai în Valahia Citerioară, ci și în Transilvania – *et questo non solo in detta Valacchia, ma nella propria Transylvania.* Aceștia cultivă ogoarele și păzesc turmele. Ei duc o viață mizerabilă de iobagi – *vivano sporcamente* – și sunt o seminție sălbatică, atât bărbații, cât și femeile. Puțini din ei servesc în armată ca pedestrași și salahori. Limba lor se cheamă *română* sau *românească – romanzo* o *romanescha* – și este o amestecătură latină – *latino macaronesco.* Ei se consideră descendenți ai coloniștilor romani. *Legea* (și religia lor) este cea *grecească.* Ei sînt iobagi contandini pe moșiile celor două națiuni: ungurii și sașii[57]. Afirmațiile lui Gromo sunt adeverite de jezuitul Ioan Pav Campagni, care relatează că la 1584 sosiră la Alba Iulia din acea *provincie românească – provincia Valachica* – doi boieri, unul din Lugoj și altul din Caransebeș, pentru a cere preoți ortodocși de la vlădica Ghenadie I, pentru cele *60 de sate – pagos – românești* că nu vor să îngăduie ca copiii lor să fie botezați de eretici – *qui non volunt liberos suos dare haereticos baptizandos*[58].

6. Isprăvile războinice ale banului Pavel Chinezul și căderea cetăților Belgrad, Orșova și Severin în mâinile turcilor

După retragerea cavalerilor teutoni apărarea granițelor bănățene rămâne în seama cnejilor români. Îndeplinirea acestor grele îndatoriri deveni cu atât mai anevoioasă cu cât în august 1439 turcii cuceriră cetatea Semendria, pentru a-și deschide drumul spre interiorul Banatului. Prin moartea neașteptată a regelui Albrecht și prin instituirea regenței pentru printul Ladislau Postumul, adică celui născut după moartea tatălui său, situația politică din regatul Ungariei devenise foarte critică. În împrejurările acestea așa grele, regina văduvă Elisabeta recurse la ajutorul cnejilor români de la care se împrumuta în 1439 cu 2.500 florini aur pentru acoperirea cheltuielilor de reparație și înarmare a cetăților Severin, Gureni, Orșova și Mehadia – *Zewrin, Gewrin, Orsowa, Meyhald*[59]. Regina încredință apărarea acestor cetăți lui *Ioan Hunedoreanul* și fratelui său ridicați la demnitatea de *bani de Severin – bani Sewerinienzis*[60]. Noul ban organiză cu ajutorul cnejilor români, de a căror încredere se bucura, rezistența contra turcilor, astfel că prin tratatul de pace de la Adrianopol din 1452 sultanul Mehmed al II-lea recunoscu Ungariei dreptul de stăpânire asupra țărmului stâng al Dunării, începând de la Severin până la Belgrad. Dar cu toată pacea de 10 ani, luptele de la Dunăre nu conteniră. Din cetățile *Semendria* și *Columbac* ocupate de ei, turcii atacau marginea bănățeană. În decembrie 1455 Ioan Hunedoreanul se plângea că un anumit *Radu Gavruț* ocupase cu ajutorul turcilor ostrovul Saan și devastase Orșova. Incursiunile în regiunile de la nordul Dunării erau conduse de faimosul Ali Bag din Semendria și de fratele acestuia Skender Beg, care își găsise moartea cu ocazia unei asemenea incursiuni în teritoriul bănățean.

Apărarea graniței dunărene era încredințată *cnejilor* și *vitejilor* bănățeni, din rândurile cărora se ridicase *Pavel Chinezul*, un vrednic urmaș al lui Ioan Hunedoreanul. Pe acesta regele Matei I îl numi la 1478 comite de Timișoara și-i încredință apărarea vadurilor. El restaură cetățile de pe malul stâng al Dunării bănățene Penciova, Cuvin și Horom, le aproviziona cu cele necesare și le repuse în stare de apărare. Noul comite al Timișoarei dădu curând dovadă de remarcabile virtuți militare și de mare vitejie. În anul 1479 Pavel Chinezul sări în ajutorul voievodului transilvănean *Ștefan Báthory* contra turcilor care pătrunseseră sub comanda lui Ali Bag în Transilvania și înaintaseră până în valea Mureșului. Pavel Chinezul lovi la 13 octombrie 1479 pe turci pe Câmpul Pâinii (*Kenyerkeyő*) în preajma localității Bintinți, azi Aurel Vlaicu, și-i bătu până la nimicire. Cronicarul Bonfinius descrie cu amănunte această memorabilă bătălie, remarcând vitejia dar și cruzimea cneazului bănățean.

În urma acestei mari izbânde Pavel Chinezul fu distins de regele Matei cu titlul de suprem comandant și mare căpitan al oștirilor.

În calitatea aceasta el întreprinse în 1482, urmând pilda marelui său înaintaș, Ioan Hunedoreanul, o expediție în teritoriul turcesc din sudul Dunării, asediind cetatea Columbac și devastând regiunile din împrejurimi și înaintând până la Crușovăț, unde își așeză tabăra. La întoarcere el ridică mii de supuși otomani, români și sârbi și-i coloniză în Banatul timișan. În 1482 Pavel Chinezul bătu pe turci în campania de la Becicherek și-i izgoni din Banat. Priceperea și energia sa fură apreciate și de urmașul lui Matei Corvin, regele *Vladislav al II-lea*, care-l însărcină cu greaua misiune de a disciplina și ține în frâu faimoasa oaste sau *Legiune Neagră* compusă în mare parte din slovaci, pe care o crease regele Matei și care fusese mutată la Seghedin, de unde neliniștea întreaga regiune cu jaf și pradă. Pavel Chinezul îi veni însă de hac, dizolvând legiunea și nimicind-o în modul cel mai barbar. În anul următor el pătrunse din nou în Serbia, atacând pe turci și pricinuindu-le pagube simțitoare. Tot el sări în ajutorul cetății de la Belgrad, care era amenințată să cadă prin trădare în mâinile turcilor. Regele răsplăti faptele sale războinice numindu-l mare vornic – *judex curiae*, una din cele mai înalte demnități ale regatului. În 1494 el încercă cucerirea Semendriei, dar vârsta sa înaintată și un atac de apoplexie care îi paralizase limba puseră curând capăt viforoasei sale cariere militare. Moartea îl surprinse în 24 noiembrie 1494 în localitatea Sf. Clementie de pe țărmul stâng al Savei. Pavel Chinezul a contribuit foarte mult la fortificarea cetății Timișoara.

După moartea sa, demnitatea de ban sau comite al Banatului trecu asupra lui *Iosif de Somy*, un ucenic al cneazului român în meșteșugul războiului.

În anii 1509 – 1511 populația Banatului avu de îndurat ravagiile unei groaznice epidemii de ciumă. Între jertfele acestea se găsea și comitele Iosif de Somy. În locul vacant fu numit comite de Timiș *Ștefan Báthory*, un nepot al fostului voievod al Transilvaniei, care avu de apărat cetatea împotriva atacului curuților lui Gheorghe Doja precum celui al turcilor. Lui îi trimise Papa Leon al X-lea la 1515 suma de 20.000 galbeni pentru fortificarea și apărarea graniței contra păgânilor[61]. În ajutorul lui sosi voievodul Ioan Zapolya, care despresură cetatea și înfrânse rezistența curuților.

La doi ani după înăbușirea în sânge a răscoalei țărănești muri regele *Vladislav al II-lea*, lăsând coroana în seama fiului său minor Ludovic al II-lea (1516 – 1526), care ridica pe Petru Pariny în demnitatea de comite al Timișoarei. Sub noul ban scăzu foarte mult spiritul războinic și puterea de apărare contra turcilor. La 1518 regele Ludovic porunci banului de Severin să pornească contra turcilor care amenințau cetatea Severinului. Atacul fu respins, dar primejdia nu fu înlăturată, din care cauză în 1520 se făceau mari pregătiri de război. La acea dată cetatea Severinului se găsea sub autoritatea voievodului muntean *Neagoe Basarab*, cum se vede aceasta din actul memorabil de așezare a graniței Țării Românești dinspre Ungaria, semnat la 9 iunie 1520 de Neagoe Basarab. Granița ducea *"de la Olt până la Rușeva"*, adică Orșova.

Pe vremea aceea pe tronul sultanilor din Istanbul fu ridicat fiul lui Selim al II-lea, padișahul *Soliman al II-lea Magnificul* (1520 – 1566), care inaugură o politică de cuceriri teritoriale. În urmărirea acestei politici de expansiune, sultanul Soliman concentră în vara anului 1521 o puternică armată la Adrianopol și porni în fruntea ei contra Belgradului sârbesc, pe care ungurii, stăpânindu-l, îl numeau Nandor-Tejervar, și pe care sultanul îl cuceri la 29 august 1521. Prin ocuparea acestei puternice cetăți de la confluența Savei cu Dunărea, turcii reușiră să-și deschidă o largă poartă de invazie în pusta ungurească.

La 29 iunie 1521 regele Ludovic vestea pe regele Angliei Henric că sultanul înainta cu 200.000 oameni spre Belgrad, spre a-și deschide calea spre Buda, capitala Ungariei[62]. Asemenea știri alarmante primea din Ungaria și regele Poloniei. Turcii erau la Soboz, au intrat la Sirmin și Racka și amenințau Belgradul[63]. Se făcu apel la Papa[64]. După cucerirea Belgradului turcii se retraseră fără să încerce o invazie în Ungaria. În 1522 palatinul Ștefan Báthory raportă cu adâncă întristare că turcii au ocupat cetatea Orșova[65] – *Turci castrum Orsova expugnaverunt*. Mai rămăsese Severinul, pe care regele Ludovic căută să-l apere, dar îi lipseau mijloacele, precum arată într-o scrisoare a sa din 1524[66]. La 18 august 1524 nunțiul papal Del Burgo raportă cardinalului Gilberti despre asedierea Severinului de Balibeg și despre neputința regelui și subalternilor săi de a-l apăra[67] – *lo re si acuza cum lo siglio, lo consiglio cum lo re*. În urma asediului, turcii au distrus o parte din castelul de la Severin, iar Orșova au dărâmat-o cu totul – *in una parte dirrupato, Orsoa l'hano dirrupato del tutti donato*[68]. La 29 noiembrie 1524 se raporta la Roma din Buda că Severinul a căzut din cauza nepăsării voievodului din Transilvania și a căpitanului de Timișoara[69]. În 1525 orașul și districtul Caransebeș garantau un împrumut de 525 fl. cu aurul ce se spăla din râurile acestui ținut[70].

NOTE - CAPITOL X

[1. Ion I. Nistor, *Țara Severinului și Banatul Timișan*, în Analele Academiei Române, Ist. Ser. III, Tom XXVII, p. 195 urm.
2. Fr. Griselini, *Istoria Banatului Timișan*, tradusă de N. Bolocan, pg. 219 urm.
3. Ion I. Nistor, *Ungurii în Dacia Carpatină*, în Anal. Acad. Rom. Ist. Ser. III, Tom. XXIV, pp. 482, urm.
4. Hurmuzaki, Doc. I. 2, Nr. 138, p. 179; Pejer, Cod. Dipl., IV, 3, p. 160 urm.
5. Ion I. Nistor, *Țara Severinului și Banatul Timișan*, 1. C. pp. 210 urm.
6. Fejer, o.c. Nr. 3, pag. 551, 557 și 560.
7. Hurmuzaki, I. 2, Nr. 107 p. 143.
8. *Catalogue Banorum Zeuriniensium*, Extras din *Liber...* p. 97, ed. Arh. Olteniei.
9. *Catalogue Banorum Zeuriniensium*, Extras din *Liber Dignitoriorum Regni Hungariae Saecularium*, p. 97, ed. O.C.Lecca în Arhivele Olteniei, vol. III, p. 5 urm.
10. *Monumente Vaticana*, tom. I; cfr. S. Dragomir, *Vechimea elementului românesc în Banat*, în Anuarul Inst. De Ist. Naț., III, p. 279.
11. Hurmuzaki, I, 2, Nr. 21, p. 28, nr. I, 2, nr. 284, p. 340.
12. Hurmuzaki, I, 2, Nr. 39, p. 51; nr. 40, p. 53; II, 2, nr. 136, p. 156.
13. Ibidem, I, 2, nr. 106, p. 143.
14. Hurmuzaki, I, 2, Nr. 57, p. 79.
15. Ibidem, I, 2, nr. 65 și 66, p. 88-89.
16. P. Dragalina, *Din istoria Banatului Severin*, anexată la p. 144 din vol. I; Iuliu Vuia, *Districtus Valachorum*, Timișoara, 1930, pp. 26 urm.
17. Hurmuzaki, II, 3, nr. 3, p. 2 cfr. I, 2, nr. 106, p. 143.
18. Idem, I, 2, nr. 472, p. 565; II, 2, nr. 254, p, 283.
19. Idem, II, 2, nr. 328 și 329, pp. 368 și 369.
20. Idem, I, 2, nr. 167, p. 218.
21. Idem, I, 2, nr. 138, p. 179.
22. Idem, nr. 167, p. 218.
23. Mon. Hung. Hist. XXXIII, nr. 324; E. Fermendzia Acta Bosnae p. 337.
24. Szazadok, 1900, p. 600, urm.; V. Motogna, *Studii asupra istoriei românilor din Banat*, Timișoara, 1943, p. 78 urm. .
25. Szazadok, 1900, p. 10.
26. V. Motogna, *Banatul în veacul al XIV-lea*, rev. Inst. Soc. Banat-Crișana XII, p. 300.
27. Hurmuzaki, II, 2, nr. 237, p. 267.
28. Ion I. Nistor, *Țara Severinului și Banatul Timișan*, în Anal. Acad. Rom. I, Ser. III, Tom. XXVII.
29. Hurmuzaki, I, 2, nr. 2467, p. 307, nr. 250, p. 310, nr. 266, p. 327, nr. 292, p. 350, nr. 293, p. 351.
30. Ibid. I, 2, nr. 422, p. 512.
31. I. Minea, *Principatele române și politica orientală a regelui Sigismund*, p. 189 urm; V. Motogna, *Banatul românesc*, 1, c. p. vol. XIII, p. 450 urm.
32. Hurmuzaki, I. 2, nr. 472, p. 565.
33. Ion I. Nistor, *Țara Severinului și Banatul Timișan*, 1 c., p. 226, urm.
34. Hurmuzaki, I. 2, nr. 480, p. 575.
35. Ibid, II, 2, nr. 499, p. 597.
36. Fr. Griselini, *Tabula Banatus Themensiensis*, Viena 1776; cfr. I. Liphzky, *Mapa generalia regni Hungariae-Transilvaniae*, Pesta, 1806.
37. Hurmuzaki, II, 2, nr. 81, p. 84.
38. Ibidem, I, 2, nr. 517, p. 612.
39. Ibidem, I, 2, nr. 549, p. 646.
40. Ibidem, I, 2, nr. 550, p. 678.
41. Ibidem, II, 2, nr. 2, p. 3; cfr. nr. 6, p. 11.
42. Hurmuzaki, II, 2, nr. 80, p. 92-93.
43. Ibid. II, 2, nr. 223, p. 248; cfr. nr. 379, p. 453.
44. Hurmuzaki, II, 2, nr. 80, p. 92-93.
45. Ibidem, II, 2, nr. 223, p. 248; cfr. nr. 37, p. 453.
46. Ibidem, II, 2, nr. 22, p. 28; nr. 23, p. 29, nr. 38 și 39, p. 48, cfr. I. Vuia, o.c., p. 42.
47. Hurmuzaki, II, 2, nr. 199, p. 257; cfr. II, 3, nr. 8, p. 6; nr. 209-211, pp. 207-275.
48. Ibidem, II, 2, nr. 140, p. 161.
49. Ibidem, II, 2, nr. 80, p. 92 urm., cfr. S. Popovici, *Istoria Românilor Bănățeni*, pp. 189-192, G. Vintilescu, *Privilegiile Românilor din cele opt districte bănățene*, în *Omagiu fraților Al. și I. Lapedatu*, p. 867, urm., nr. 94, p. 112.
50. Hurmuzaki, II, 2, nr. 135, p. 155 urm.
51. Idem, II, 2, nr. 318, p. 360.
52. Ibidem, II, 2, nr. 319, p. 361.
53. Ibidem, II, nr. 320, p. 362.
54. Ibidem, II, 2, nr. 350, p. 393.
55. Ibidem, II, 2, nr. 377, p. 449.
56. A. Veresa, I, nr. 312, p. 251.
57. Ibidem, I, nr. 312, p. 253.
58. *Fonter Nerum Transilvaniorum*, vol. II, p. 30.
59.Hurmuzaki, II, 1, nr. 511, p. 651.
60. Ibidem, II, 1, nr. 558, p. 675.
61. Hurmuzaki, II, 3, nr. 171, p. 217.
62. Hurmuzaki, II, 3, nr. 255, p. 361.
63. Ibidem, II, 3, nr. 256, p. 364; nr. 258, p. 365; nr. 259, p. 366.
64. Ibidem, II, 3, nr. 261, p. 369.
65. Ibidem, II, 3, nr. 285, p. 404.
66. Ibidem, II, 3, nr. 328, p. 472.
67. Hurmuzaki, II, 3, nr. 333, p. 478.
68. Ibidem, II, 3, nr. 339, p. 488.
69. Ibidem, II, 3, nr. 341, p. 489.
70. Ion I. Nistor, *Țara Severinului și Banatul Timișan*, 1 c.p. 299.]

PARTEA VI

EPOCA LUI ȘTEFAN CEL MARE

I. Reîntregirea granițelor Moldovei și restabilirea relațiilor cu țările vecine

II. Luptele lui Ștefan cel Mare cu turcii și cu muntenii

III. Reluarea legăturilor cu Polonia și Ungaria și ostilitățile din pricina Pocuției

IV. Viața economică și administrativă

V. Cultura spirituală

Capitolul I

REÎNTREGIREA GRANIȚELOR MOLDOVEI ȘI RELAȚIILE CU ȚĂRILE VECINE

1. Campania pentru dobândirea tronului și primele acte de domnie ale lui Ștefan cel Mare
2. Relațiile lui Ștefan cu Vlad Țepeș și luptele voievodului muntean cu turcii
3. Recucerirea Chiliei și fundarea mânăstirii Putna
4. Raporturile cu secuii și cu Ungaria: înfrângerea regelui Matei Corvin la Baia și decapitarea lui Petru Aron
5. Luptele cu tătarii și fundarea cetății de la Orhei
6. Vrăjmășia dintre Ștefan cel Mare și Radu cel Frumos, Domnul Țării Românești

1. Campania pentru dobândirea tronului și primele acte de domnie ale lui Ștefan cel Mare

Luptele fratricide dintre fiii și urmașii lui Alexandru cel Bun avură drept urmare recunoașterea unei întreite vasalități față de poloni, unguri și turci, precum și destrămarea granițelor Moldovei prin cesiunea Hotinului către poloni și a Chiliei către Muntenia. Pentru a câștiga concursul polonilor li se făgăduiseră daruri în bani și valori, iar pentru a îmblânzi strășnicia turcilor, care după cucerirea Constantinopolului (1453) puseseră stăpînire asupra accesului genovezilor și venețienilor la Marea Neagră, Petru al II-lea Aron se văzu nevoit a le trimite un tribut anual de 2.000 de galbeni în aur curat. Înlăuntru, boierimea era divizată în grupuri și grupulețe gata oricând să slujească ambiția de domnie a diverșilor pretendenți din os domnesc, cum pretindea a fi și un oarecare *Berindei*, de care se pomenește la 1439 și care se pusese sub scutul tânărului rege Matei Corvinul. Neliniștea și nesiguranța internă făcuseră să stagneze comerțul. Negustorii din Cetatea Albă erau stânjeniți de turci în desfășurarea schimbului de mărfuri cu Caffa, iar liovenii și brașovenii nu mai riscau să aducă mărfuri din Moldova, cu toate asigurările pe care le primeau din partea voievozilor moldoveni cu domnii scurte și efemere. Element mai statornic se dovedise înaltul cler din Moldova în frunte cu mitropolitul *Teoctist*, secondat de episcopul Romanului *Calixt*, care începu să câștige o influență tot mai mare asupra vieții politice din țară.

Ștefan cel Mare

Aceasta era, în primăvara anului 1457, situația politică și economică din Moldova, când din Țara de Jos se ridică tânărul *Ștefan*, fiul lui Bogdan al II-lea, ucis mișelește la Râureni de fratele său vitreg Petru al II-lea Aron. Din copilăria tânărului pretendent la tronul Moldovei știm foarte puțin. El s-a născut din căsătoria tatălui său Bogdan cu *Oltea* care, după numele ei și cel al fratelui ei Vlaicu, ar indica o origine olteano-munteană. Legenda localizează copilăria lui Ștefan la satul *Borzești* din județul Bacău, unde mai apoi fu ridicată de el o frumoasă biserică în amintirea copilăriei sale. Prima mențiune documentară despre Ștefan o găsim în actul părintelui său Bogdan din 11 februarie 1450, în care tânărul principe apare în fruntea listei boierilor martori, ceea ce dovedește că la acea dată el trebuia să se fi

găsit la vârsta adolescenței. Ca atare el putea să fi luat parte, alături de tatăl său, și la bătălia de la Crasna din 1451. Uneltirile criminale ale unchiului său Petru Aron erau îndreptate de bună seamă și împotriva adolescentului Ștefan, care însă izbuti să li se sustragă, fugind în Muntenia la rudele maicii sale, Oltea.

Acolo domnea în vremea aceea voievodul *Vladislav al II-lea*, care-i oferi cuvenita ospitalitate. Aceasta nu i-a fost interzisă nici de Vlad-Țepeș, care urmă lui Vladislav pe tronul Țării Românești, în anul 1455. În jurul tânărului pretendent domnesc se adunaseră toți aderenții părintelui său, al căror număr sporea mereu prin numeroasele cete ale nemulțumiților cu domnia tiranică și istovitoare a ucigașului părintelui său. Între sprijinitorii și sfătuitorii tânărului pretendent se găsea, între alții, și mitropolitul *Teoctist*.

Bizuindu-se pe dreptatea cauzei sale, tânărul moștenitor al tronului Moldovei părăsi în primăvara anului 1457 adăpostul său din *Țara Românească* și năvăli vijelios în Moldova, însoțit de *contingente muntene* dar și de *"oameni din Țara de Jos"*, unde era și leagănul familiei, un corp devotat și hotărât de vreo 6.000 de oameni. Înaintând victorios pe Siret în sus, în ziua de 12 aprilie, el sfărâmă la *Doljești*, cam la jumătatea drumului dintre Roman și Târgu-Frumos, împotrivirea pe care ducele Aron Petru i-o trimise în cale, și-și deschise drumul spre Suceava. Atacul din flanc pe care steguletele vrăjmașe îl încercară, coborând din munții Neamțului, fu înfrânt de cetele lui Ștefan în ziua de 14 aprilie la *Orbio*, lângă Buhuși. Prin această nouă izbândă fu zdrobită și ultima rezistență a uzurpatorului Petru Aron, care fu silit să fugă peste graniță în Pocuția, adăpostindu-se în localitatea *Kuthy*, pe Ceremuș unde se bucură de ospitalitatea prietenului său Muzilo de Buczacz.

După succesele de arme de la Doljești și Orbio, tânărul biruitor fu proclamat Domn al Moldovei la locul ce se chema *Direptatea* pe Siret și, însoțit de steagurile sale biruitoare, la Suceava, unde mitropolitul Teoctist îi citi în biserica domnească molifta de domnie, așezându-i coroana pe cap și ungându-l cu sfântul mir după obiceiul țării. Astfel urcă *Ștefan al II-lea* numit *cel Mare* (1457 – 1504) treptele tronului moldovenesc în ajunul marelui praznic al *Învierii Domnului*, care avea să primească și semnificația simbolică a renașterii epocii de glorie și mărire a Moldovei.

Situația politică a țării prezenta mari dificultăți, atât din punct de vedere intern cât și extern. Dar grație energiei și perspicacității sale, tânărul domn înțelese să le domine și să le înlăture. El întări cetățile de graniță și încredință apărarea lor oamenilor săi de încredere, cum era unchiul său *Vlaicu*, pe care îl numi pârcălab la Cetatea Albă. Prin politica sa de împăciuire și conciliere, el căută să atragă în jurul tronului toate elementele de valoare ale țării. În septembrie 1457 el eliberă logofătului Mihai și fiilor acestuia, care fugiseră cu Petru Aron peste graniță, un salvconduct pentru reîntoarcere în patrie, asigurându-i de grația sa domnească și restituindu-le moșiile confiscate. Aceeași bunăvoință o manifestă și față de toți ceilalți pribegi, care doreau să se înapoieze în țară. El satisfăcea cu bunăvoință cererile înaltelor fețe bisericești, confirmând episcopilor și mănăstirilor vechile lor danii, miluindu-le cu danii noi. Primul document intern ce ni s-a păstrat de la Ștefan cel Mare este un act de scutire de dări pentru mănăstirea Moldovița din 12 august 1457. Voievodul Ștefan arătă înțelegere și pentru viața economică, grăbindu-se să confirme privilegiile comerciale ale brașovenilor (1458) și liovenilor (1460), pe care aceștia le aveau în Moldova și să-i invite să vină în țară cu mărfurile lor, garantându-le libera desfășurare a comerțului.

Atenția sa era îndreptată și asupra evenimentelor de dincolo de graniță. Vigilenței sale nu-i scăpară uneltirile pribeagului său unchi Petru, care în ianuarie 1458 avea conciliabule "cu toți boierii săi și cu cei mari și cu cei mici și cu tot sfatul său moldovenesc", tratând cu Muzilo de Buczacz diverse chestiuni economice, dar și politice. Uneltirile acestea determinară pe Ștefan să întărească straja la hotar. La 14 aprilie 1459 el se găsea în lagăr la Nistru aproape de localitatea *Orhevelovăț – prope villam Gwerkelowice* – unde încheie cu delegații poloni *Andrei Adrowacz* și *Hricke din Tomorzanu* o înțelegere politică, prin care se puse capăt stării de război dintre Moldova și Polonia, urmând ca daunele și diferendele să fie supuse spre judecată unei comisii de graniță româno-polone. Cetatea Hotinului rămânea polonilor, în schimb însă pribeagului *Petru i se retrăgea îngăduința de a locui la Kuthy – Petrus non debeat in Cuthino moravi*, decât până la *Smotricz – nec proprius terrae Moldaviae moravi quam in Smotricz*. Pribegii erau liberi a se reîntoarce în țară cu asentimentul regelui, restituindu-li-se și moșiile. Ștefan se mai obligă să nu recunoască un alt suzeran decât pe craiul Poloniei și să dea ajutor contra păgânilor. În schimb, regele era dator să apere pe Domnul Moldovei ca pe un vasal al său, după vechiul obicei.

La 2 martie 1462 Ștefan cel Mare reînnoi înțelegerea de la Orhevelovăț, făgăduind să recunoască pe regele Cazimir ca suzeran al

său, să nu încheie tratate cu alți suverani în dauna coroanei leșești, să-l înștiințeze despre orice primejdie ce l-ar amenința și să-i sară personal în ajutor contra oricărui agresor. Domnul se mai obligă să nu înstrăineze nimic din țara sa fără asentimentul regelui, iar dacă vreo parte din teritoriul țării sale va fi fost înstrăinat, el să-l recupereze. El se declară totodată gata să presteze regelui jurământul de fidelitate la timpul și la locul indicat de rege. Plenipotențiarii craiului Cazimir, care semnară în numele regelui că va respecta tratatul erau Stanislav, staroste de Halici, Muzilo de Camenița, starostele din Sniatin și Colomeia, și secretarul regal cneazul Ian Lanska. În aceeași zi jurară mitropolitul Teoctist și înalții demnitari eclesiastici și civili ai Moldovei că vor păstra credință regelui Cazimir și coroanei polone, chezășuind această credință și pentru domnul lor Ștefan cel Mare. În schimb, ei cereau craiului să ocrotească pe Domn, pe el și țara Moldovei. În anul următor Ștefan redobândi *Hotinul*, încredințând pe pârcălabul *Goian* cu apărarea cetății. În același an, 1463, Ștefan se căsători cu prințesa *Evdochia* de la *Kiev*, al cărei chip se vede pe frescele bisericii Sf. Nicolae din Iași.

2. Relațiile lui Ștefan cu Vlad Țepeș și luptele voievodului muntean cu turcii

Ștefan cel Mare era al doilea Domn al Moldovei care ajunsese la tron cu ajutor din Țara Românească. Primul fusese bunicul său *Alexandru cel Bun*, care dobândise domnia Moldovei cu sprijinul lui *Mircea cel Bătrân*. Al doilea era însuși *Ștefan*, care primise ajutor de la *Vlad Țepeș* pentru cucerirea tronului de la Suceava. Între Ștefan și Vlad Țepeș existau anumite raporturi de rubedenie. Anastasia, soția lui Vlad Țepeș, era o prințesă moldoveancă, sora voievodului Alexandrel și verișoara lui Ștefan cel Mare. Astfel se explică și raporturile de prietenie și asistență dintre ei. Aceste relații dăinuiră și după urcarea lui Ștefan pe tronul Moldovei. Vlad Țepeș ocupase tronul Țării Românești cu ajutorul fostului guvernator al Ungariei, *Ioan Hunedoreanul*. După moartea acestuia, Vlad Țepeș dobândi prietenia și încrederea regelui Matei Corvinul, la care căută reazem contra turcilor. Orașele săsești însă, care simpatizau cu împăratul Frederic al III-lea, sprijineau mereu pe adversarii lui Țepeș ce râvneau la tronul muntenesc cum erau pretendenții *Dan, Vlad Călugărul* și *Basarabă*. Din cauza aceasta negustorii din Brașov, și chiar românii din Amlaș și Făgăraș se expuseră la sângeroasele sale represalii care voiau să justifice în fața lumii cruzimea de retezător de capete și trăgător în țeapă.

Proverbiala sa cruzime față de adversari și răufăcători nu tulbura însă câtuși de puțin solicitudinea sa pentru cele sfinte. Dovadă sunt daniile sale pentru mănăstirile din *Comana*, pe care la 1462 Vlad Țepeș le înzestră cu moșia Călugăreni. Mănăstirea Snagovului se atribuie pe nedrept lui Vlad Țepeș, aceasta fiind o ctitorie cu mult mai veche, încă de pe timpul lui Mircea cel Bătrân. Portretul din castelul Ambras din Tirol ni-l înfățișează fără barbă, purtând pe cap *cuca* caracteristică, o căciulă înaltă în formă de piramidă, împodobită de jur împrejur cu șiraguri de mărgăritare, înnodate într-o stea cu un surguciu prins în floare de pietre scumpe.

Atașamentul lui Vlad Țepeș față de Ungaria îi atrase însă dușmănia turcilor, cărora el le refuzase tributul și cotele cuvenite de cadeți pentru corpul ienicerilor. Cronicarul grec *Laonikos Chalkokondylas* și ienicerul sârb *Constantin Mihailovici* din Ostravița arată că sultanul *Mohamed al II-lea*, cuceritorul Constantinopolului, nu lăsă nepedepsită o asemenea ofensă adusă autorității sale, ci trimise pe secretarul său *Katabolinos* la Țepeș pentru a reînnoi admonestarea de plată a tributului, iar begul Vidinului Hamza avea însărcinarea de a-l prinde în cursă. Dar principele, ca bun adulmecător al vicleniei turcești, puse mâna pe uneltele sultanului și le trase în țeapă, ridicând pentru Hamza o țeapă înaltă, pentru a-l distinge de ceilalți. După aceea principele muntean trecu Dunărea și ocupă prin surprindere cetățile din dreapta marelui fluviu, cucerindu-le în grabă și măcelărind, după propria sa mărturisire, 23.783 de oameni, fără cei ce au fost arși în casele lor sau ale căror capete n-au putut fi prezentate dregătorilor săi. Cu acest prilej, voievodul Vlad recuceri și raialele turcești de la *Turnu, Giurgiu* și *Brăila* și așeză pârcălabi munteni în fruntea acestor cetăți.

La începutul anului 1462 Vlad Țepeș, din cetatea sa de la Giurgiu, raportă regelui Matei asupra isprăvilor sale de arme contra turcilor, arătând că a cucerit capetele de pod de la *Nicopol, Rahova, Samoviț, Ghighin, Siștov, Razavar* (*Rusciuc*) și *Marotin* și de acolo, pe malul Dobrogei în jos, *Isaccea* (Oblucița), *Eni-Sala* lângă Babadag, ajungând până în fața *Chiliei*.

El asigură pe rege că este hotărât să continue cu bărbăție lupta contra păgânilor și dacă va avea sprijin va birui, iar dacă vom izbândi rău – zicea Țepeș – și această țărișoară

a noastră va pieri, nici Măriei Tale nu-ţi va ieşi vreun folos din aceasta şi nici vreun ajutor, căci va fi spre paguba tuturor creştinilor. Impresionat de comunicarea voievodului muntean, regele Matei arătă la 1 martie 1462 solului veneţian *Petru de Tommasi* că "se va coborî în Dacia transilvăneană cu ajutorul lui Dumnezeu, pentru ca, la nevoie, să se poată uni cu Domnul român şi a face ce se cuvine unui rege creştin". Dar făgăduinţa regelui Matei rămase vorbă deşartă, pentru că Vlad Ţepeş rămase să înfrunte *singur* răzbunarea sultanului Mohamed.

Campania contra Ţării Româneşti nu întârzie mult. În iunie 1462 sultanul Mohamed al II-lea se puse în fruntea unei numeroase armate şi porni spre Dunăre însoţit de pretendentul *Radu cel Frumos*, fratele lui Vlad Ţepeş. Flota turcească primi ordin să pătrundă pe Dunăre în jos spre Brăila, care fu arsă, apoi spre Giurgiu şi Turnu, pentru a ajuta la transbordarea trupelor de uscat pe malul stâng al marelui fluviu în Ţara Românească. Vlad Ţepeş evacuă satele şi oraşele din drumul turcilor spre munţi şi întâmpină pe temutul inamic la vadurile Dunării, chemând sub steag până şi copiii de la 12 ani în sus, cum susţinea un sol veneţian. Ienicerul sârb din Ostraviţa, care luase parte la această expediţie în Muntenia, relatează că ienicerii trecură Dunărea, atingând malul muntean ceva mai sus de tabăra lui Vlad, unde aşezară tunurile pe care le înconjurară cu un şanţ pentru a le feri de atacul cavaleriei muntene. Voievodul Vlad încercă să zădărnicească debarcarea, atacând mereu şi provocând mari pierderi în rândurile ienicerilor. Dar văzând că nu poate opri operaţia de debarcare, Vlad Ţepeş se retrase de la ţărm, luând noi poziţii în drumul inamicului. Atunci însuşi sultanul trecu Dunărea cu restul trupelor sale, aducând cu sine pe *Radu cel Frumos*, pentru a-l instala în scaunul domniei muntene.

"*Deşi voievodul Vlad* – zice ienicerul – *avea o oaste mică, totuşi nici aşa nu se putură asigura, încât într-o noapte, lovindu-ne românii, măcelăriră oameni, cai, cămile şi uciseră turci la 100.000 (!); iar când turcii, goniţi de duşman, alergau îndărăt, noi ienicerii, îi ucideam, pentru a nu ne pierde din cauza lor*".

În legătură cu această remarcabilă, dar trecătoare faptă de arme, stau relatările scriitorilor contemporani *Petancius*, *Chalkokondylas*, *Balbi*, *Alois*, *Gabriel* şi ale *Anonimului albanez*, care arată că domnul muntean ar fi atacat cu puţinii, dar vitejii săi ostaşi, pe turci şi ar fi silit pe Mohamed să fugă la Dunăre cu ruşine

Vlad Ţepeş

şi pierdere de oameni.

Dar rândurile rărite ale turcilor fură curând completate cu unităţi proaspete, care siliră pe Domn să se retragă în munţi, şi de acolo în Transilvania, părăsit de mulţi dintre sfetnicii şi colaboratorii săi. Sultanul instală pe *Radu cel Frumos*, fratele Domnului pribeag, în scaunul Domniei munteneşti şi se retrase în cursul zilei de 15 iunie 1462 peste Dunăre. Locul rezistenţei şi înfrângerii lui Vlad Ţepeş nu-l găsim pomenit în izvoarele contemporane. El trebuie căutat undeva în Valea Oltului, pentru că trecerea oştirii turceşti peste Dunăre s-a făcut prin vadul de la Turnu Măgurele din faţa Nicopolei.

Sprijinul militar pe care Vlad Ţepeş se credea în drept să-l aştepte de la aliatul său, regele Matei Corvinul, nu sosi la timp. Şi nici după retragerea sa în Dacia transilvăneană regele nu se gândea să-l ajute la redobândirea domniei pierdute. De aceea nu este exclus ca nenorocitul pribeag, care ajunsese la *Cisnădie* (Tothel, Tevetel) să se fi adresat sultanului, cerându-i iertare pentru faptele prin care păcătuise împotriva padişahului şi a ţării lui. Pentru răscumpărarea greşelii sale, Ţepeş se oferea să-i înlesnească cucerirea Transilvaniei şi chiar a Ungariei întregi. Este însă adevărat că autenticitatea scrisorii a fost contestată şi privită ca un act de răzbunare a adversarilor săi din oraşele săseşti, care înduraseră sângeroase represiuni din partea crudului domn. Dar autentică sau ba, scrisoarea ajunse la cunoştinţa regelui Matei, care se încrezu în cuprinsul ei, şi aruncă pe Ţepeş în temniţa de la Buda, unde-şi ispăşi pretinsul act de trădare mai bine de zece ani. În tot timpul acesta tronul Ţării Româneşti rămase ocupat de fratele său *Radu cel Frumos* (1462 – 1474).

3. Recucerirea Chiliei și fundarea mânăstirii Putna

În strânsă legătură cu expediția sultanului Mohamed contra lui Vlad Țepeș stă și atacul neizbutit al voievodului Ștefan cel Mare contra cetății Chilia din 22 iunie 1462. S-a arătat mai sus că *Petru al II-lea* al Moldovei, primind sugestiile cumnatului său Ioan Hunedoreanul, cedase, la 1448, Chilia voievodului *Dan al III-lea* al Munteniei, înrudit și el prin alianță cu atotputernicul voievod al Transilvaniei și guvernator al Ungariei. O cronică a vremii arată că *Petru-Vodă a cedat Chilia ungurilor ca să o apere contra turcilor.* Și astfel rămase vestita cetate din Delta Dunării în stăpânirea muntenilor până pe timpul lui Vlad Țepeș, când turcii năvăliră cu flota lor în Deltă, amenințând Chilia deopotrivă cu toate celelalte capete de pod moldovene și muntene de la Dunăre. Instalarea turcilor la Chilia ar fi putut aduce mari și grele prejudicii comerțului moldovenesc, dar și siguranței țării, fiindcă *cetatea veche* de pe țărmul drept al brațului Chiliei constituia un puternic punct de sprijin contra atacurilor din afară. Teama ca cetatea să nu cadă în puterea turcilor determină pe Ștefan cel Mare să ocupe el însuși Chilia. Asaltul însă nu izbuti și Ștefan cel Mare se alese numai cu o rană la glezna piciorului, de care suferi viața întreagă. Analele de la Putna arată că la asaltul din ziua de 22 iunie 1462 ungurii de la Chilia au lovit la picior pe Ștefan. Data de 22 iunie arată că atacul asupra Chiliei s-a produs numai după înfrângerea lui Vlad Țepeș pe Olt și după instalarea fratelui său Radu în scaunul muntean. Ștefan cel Mare încercă atacul numai *după* izbânda turcilor asupra Domnului muntean și *după* retragerea sultanului peste Dunăre în ziua de 15 iunie. Atacul fusese încercat de Domnul Moldovei tocmai pentru a lovi pe turci și a-i împiedica de a cuceri cetatea din deltă. În condițiile acestea politice este absurd a vedea în asaltul neizbutit asupra Chiliei un act de nerecunoștință a Domnului moldovean față de binefăcătorul său Vlad Țepeș sau chiar de a pune în socoteala atacului contra Chiliei înfrângerea cruntului Domn muntean și izgonirea lui din Țara Românească. Și aceasta cu atât mai puțin cu cât atacul nici nu izbuti și cu cât garnizoana ungurească fusese înlocuită prin alta *turcească*, și nicidecum *moldovenească*.

După trei ani de așteptare, Ștefan cel Mare repetă în 1465 atacul contra Chiliei, unde voievodul muntean Radu, ca vasal al sultanului, tolera garnizoana turcească, și de astă dată cu deplină izbândă. La 23 ianuarie 1465, când Dunărea înghețată îi înlesni accesul, Ștefan lovi cetatea prin surprindere, îi bătu zidurile o zi întreagă și zdrobind împotrivirea apărătorilor păgâni, cum arată cronica, sili pe pârcălabii munteni să predea cetatea căpitanilor săi *Isaia* și *Buftea.* Dlugosz arată că cetatea fu luată de la Radu cel Frumos. Cronica germană din München relatează că în luna lui ianuarie în ziua de 23, într-o joi, la miezul nopții, veni voievodul Ștefan la Chilia cu pace bună spre toate părțile și vineri de dimineață bătu și atacă toată ziua poarta cetății și o luă cu multă trudă. Acolo petrecu el trei zile, până ce se predară și cei din oraș, încredințând pârcălăbia cumnatului său Isaia. Cronica moldo-polonă descrie atacul mai pe larg, arătând că:

"... în anul 6973 (1465), luna lui ianuarie 23, joi, la miezul nopții a sosit voievodul Ștefan la Chilia și a asediat orașul. Și a petrecut joia în pace, iar Vinerea a atacat și a început să dărâme cetatea Chiliei. Și astfel dărâmă toată ziua. Și se bătură până-n seară și sâmbătă s-a predat cetatea aceea și a intrat ducele Ștefan în cetate cu voia lui Dumnezeu și rămase acolo trei zile, veselindu-se și slăvind pe Dumnezeu și ocrotind pe oamenii cetății. Și i-a pus acolo pe Isaia și pe Buftea și-i învăță să apere cetatea de limbi necredincioase. Și așa se întoarse el cu toată oastea sa la cetatea de scaun a sa, la Suceava, și acolo a poruncit mitropolitului și episcopilor și tuturor preoților să mulțumească lui Dumnezeu cel de sus Savaot, care pe herovimi se odihnește."

Cronica arată că Ștefan, *asediind* orașul și *dărâmând* cetatea veche, *ocroti* pe târgoveți, sfătuindu-i să părăsească dărâmăturile vechii așezări și să se mute pe malul stâng al Dunării și să se așeze acolo în *Chilia Nouă.* El însuși părăsi ruinele *vechii* cetăți de dincolo de Dunăre și clădi alta *nouă* dincoace de brațul marelui fluviu, care până astăzi se numește *Chilia Nouă*, spre deosebire de *Chilia Veche* de pe țărmul opus. Opera de construcție a noii cetăți, sub scutul căreia se înjghebase noua așezare orășenească, fu terminată în 1479. Analele de la Bistrița arată că "în anul 6987 (1479), iunie 22, începu Ștefan să *zidească* Chilia și o isprăvi în același an în iulie 16, folosind 800 de meșteri zidari și 17.000 de lucrători manuali."

În 1484 ridică Ștefan biserica Sf. Nicolae din Chilia Nouă, operă a arhitectului italian Giovanni Trovana, precum arată inscripția descifrată de Murzakievici. Mănăstirile Neamț, Probota și Voroneț puteau trimite iarăși carele lor după pește la Chilia, bucurându-se de scutirile de vamă, confirmate lor de Ștefan cel Mare.

În amintirea izbândei sale de la Chilia și a întemeierii Chiliei Noi așeză Ștefan la 4 iunie 1466 temelia mănăstirii Putna de pe pârâul cu același nume, ce se varsă zglobiu în râul Suceava în fața comunei *Vicovul de Sus* din județul *Rădăuți*. Târnosirea falnicei ctitorii domnești, cu hramul Adormirii Maicii Domnului, menită a servi ca loc de veșnică odihnă lui Ștefan cel Mare și familiei sale, s-a făcut după o muncă încordată de 3 ani, la 3 septembrie 1469 în prezența înaltului ctitor și a întregii curți domnești. Ceremonia sfințirii fu săvârșită de mitropolitul *Teoctist*, asistat de episcopul Romanului *Tarasie* și de un *gremium* de 64 de preoți și diaconi. Primul stareț al sfântului lăcaș a fost *Ioasaf*.

Ștefan înzestră noua ctitorie a familiei sale cu nu mai puțin de 24 de sate, cu numeroase sălişti și brăniști, rezervate pentru pescuit, vânat și păcurărit, cu mori, cu metoase la oraș, cu pietre de ceară și alte gloabe, cu scutiri de dări, dijme și servituți. Muzeul mănăstirii păstrează până astăzi o părticică din trunchiul paltinului nimerit de săgeata lui Ștefan și destinat, după legendă, să indice locul sfântului altar. În apropierea mănăstirii se află chilia săpată în stâncă a sihastrului Daniil, care ar fi determinat pe evlaviosul domn la alegerea locului pentru grandioasa sa ctitorie, unde călugării cărturari începură să însemne an de an isprăvile măritului Domn ce ni s-au păstrat în *analele* sau *letopisețul de la Putna*.

4. Raporturile cu secuii și cu Ungaria: înfrângerea regelui Matei Corvin la Baia și decapitarea lui Petru Aron

Urcarea pe tron a lui Ștefan coincidea cu luptele pentru domnie din Ungaria. În noiembrie 1457 muri regele Ladislau Postumul al Ungariei. Moartea prematură a regelui dezlănțui un aprig război pentru succesiune, care luă sfârșit în ianuarie 1458 prin așezarea coroanei Sf. Ștefan pe capul tânărului *Matei Corvinul*, fiul fostului guvernator Ioan Hunedoreanul. În condițiile acestea era deci firesc ca tânărul Domn al Moldovei să caute în Polonia, la regele Cazimir, *nu* în Ungaria, sprijinul dorit pentru susținerea domniei sale. Îndată însă ce regele Matei reuși să-și consolideze domnia și în Dacia transilvăneană, Ștefan cel Mare căută să reia și să împrospăteze vechile relații de prietenie și bună vecinătate cu fiul lui Ioan Corvin, pe care tatăl său Bogdan îl recunoscuse ca *părintele său iubit*, exprimându-și dorința ca *„țara sa și țara guvernatorului să fie una și să se bucure de ocrotirea sa"*.

S-a arătat mai sus că în fruntea martorilor care chezășuiau împlinirea obligațiilor de supunere și asistență, pe care voievodul Bogdan le luase față de guvernatorul Ungariei, craiul Matei sau Matiaș, se găsea însuși tânărul principe *Ștefan* care, ajungând pe tronul Moldovei, înțelegea să continue față de noul rege la Ungariei politica de prietenie a părintelui său. Aceasta se evidențiază prin reînnoirea privilegiilor comerciale de care târgoveții și negustorii din Brașov se bucurau în tot cuprinsul Țării Moldovei.

Raporturile acestea de prietenie și bună vecinătate suferiră însă pe urma refugiului pe care pribeagul Petru Aron îl găsi în secuime. Secuii trăiau în bună vecinătate cu moldovenii. Bunele relații fură însă vremelnic tulburate în urma găzduirii lui Petru Aron în Țara Secuiască. În urma normalizării relațiilor politice cu Polonia, Petru Aron fu silit să se retragă de la marginea Moldovei, în interiorul Poloniei.' Din depărtare el nu mai putea însă unelti cu succes contra lui Ștefan, de aceea el renunță la ospitalitatea regelui Cazimir și caută să o dobândească pe aceea a regelui Matei Corvinul, stabilindu-se în secuime la granița apuseană a Moldovei, de unde putea țese mai lesne intrigi contra adversarului său de pe tronul de la Suceava. Dar uneltirile acestea nu scăpară vigilenței lui Ștefan cel Mare, care în iunie 1461 năvăli în secuime pentru a pune mâna pe ucigașul părintelui său. Acesta fugi la timp, la curtea lui Ioan Pongracs, care unea demnitatea de voievod al Transilvaniei cu cea de comite al secuilor, astfel că Domnul Moldovei nu putu pune mâna pe unchiul său, ci trebui să se reîntoarcă în țară numai cu o bogată pradă de război.

Îndată însă după retragerea pribeagului din secuime, raporturile de prietenie cu secuii fură reluate de voievodul Ștefan. Dintr-o scrisoare a lui Radu cel Frumos către brașoveni, din 1472, se vede că vechile relații de prietenie fură reluate și că secuii din scaunele de la *Ciuc* și *Odorhei* plăteau lui Ștefan cel Mare chiar o anumită dijmă, spre necazul domnului muntean. Raporturile acestea de prietenie duseră curând la o colaborare de arme și la legături matrimoniale între secui și moldoveni. Unitățile secuiești luptau la Vaslui umăr la umăr cu cele moldovenești contra turcilor. *Vartolomei Dragfi*, faimosul *Birtoc* al cronicilor moldovenești, ajunse *cuscrul* lui Ștefan cel Mare, prin căsătoria din 1489 a fiului acestuia *Alexandru* cu fiica lui Vartolomei. În tot timpul domniei regelui Matei, secuii

avură foarte mult de suferit de pe urma nesocotirii libertăților lor și a stoarcerilor fiscale. Din cauza aceasta ei emigrau în masă în Moldova, dar și în Țara Românească, unde regiunea din valea Teleajenului constituia ținutul *Secuieni*. În memoriul pe care secuii îl prezentară la 1493 regelui *Vladislav al III-lea* se arată că mulți dintre ei, nemaiputând suporta vexațiunile comitelui Ștefan Báthory, au fost nevoiți să se refugieze în Moldova și în Țara Românească, supunându-se iobăgiei stăpânilor din răsărit, care se arătară mai milostivi față de ei decât cei din apus.

Protecția pe care Petru Aron o găsi la regele Matei lipsi pe Ștefan de orice considerație față de acesta și de aceea, în anul 1462, el atacă fără cruțare garnizoana ungurească din Chilia. În condițiile acestea, Ștefan cel Mare nu ezită a încuraja pe sași, care se răzvrătiră sub *Benedict Roth* contra regelui Matei și a politicii sale, imperialistă și dăunătoare intereselor lor politice și economice. În august 1467 fruntașii sași hotărâră rezistența față de rege până la redobândirea libertăților și ascultare de ordinele voievodului *Ioan de Sângeorgiu și Pösing* și ale colaboratorului său *Berchtold Eldesbach*, ambii nemți din Austria. Regele descălecă în Dacia transilvăneană, potoli răscoala, ajutat de căpetenia de mercenari *Giskra* și pedepsi aspru pe fruntașii răscoalei.

Dar îndată ce restabili ordinea și liniștea la el acasă, regele Matei, care adăpostea la curtea sa doi pretendenți la tronul Moldovei, pe fostul voievod *Petru Aron* și pe un anumit *Berindei*, porni contra lui Ștefan cel Mare pentru a pedepsi îndrăzneala invaziei sale în secuime din 1461, atacurile sale contra Chiliei din 1462 și 1465, precum și sprijinul acordat rebeliunii săsești. În noiembrie 1467 regele năvăli în Moldova pe la *Oituz*, îndreptându-se spre târgul Trotuș, care fu ars la 19 noiembrie. De acolo regele, veșnic hărțuit de moldovenii lui Ștefan, înaintă spre Bacău și Roman, de unde pătrunse până la Târgu-Neamț, năzuind spre Suceava. În drum spre capitala Moldovei, regele ajunse la 14 decembrie la *Baia*, unde, a doua zi, se dădu bătălia hotărâtoare, care se sfârși cu izbânda glorioasă a moldovenilor. Desfășurarea dramatică a bătăliei de la Baia o descrie însuși Ștefan cel Mare, în scrisoarea sa către regele Cazimir al Poloniei:

"Acum câteva zile a năvălit asupra noastră regele unguresc Mateiaș cu putere mare și cu variată oaste, cu domni mulți și a străbătut munții la Trotuș. Și, cum am auzit aceasta, cu ajutorul lui Dumnezeu și cu norocul Măriei Tale, am adunat oștile și am pornit întru întâmpinarea lor. Și le-am ieșit înainte prin munți și ne-am luptat cu ei în câmp deschis și la ape și oriunde a fost nevoie, pentru că, iubite craiu, a fost oaste tare. Și ei, îndată ce au pătruns la Trotuș, cum au intrat sub munte, au pustiit și prăpădit și au ars foarte crud, dând foc la cetăți și la orașe, ucigând copii, pângărind sfintele biserici și săvârșind multe fărădelegi, care nu numai că nu se pot spune, dar care nici nu se pot închipui și pe care nici păgânii nu le-ar comite azi, nici turcii nici tătarii! Și au ars Trotușul și Bacăul și Târgul Neamțului și au trecut mai departe și iar noi după dânșii și am avut cu ei luptă zi și noapte, pe orice vreme, timp de patruzeci de zile întregi. Și iarăși au înaintat spre Neamț și Baia și au ars Neamțul și atâta pământ de folos de unde aveam hrană și de unde plăteam bir turcilor; și pe urmă au ajuns drept sub munte, la un târg care se cheamă Baia și au început să-l întărească. Și noi am venit și am năvălit asupra lor, și ne-am așezat la o leghe mai jos, între două râuri, între Moldova și Șoimuz și în aceeași zi, în amurg, la 15 decembrie, noi, cu ajutorul lui Dumnezeu și norocul Măriei Tale, am făcut să se coboare toți boierii noștri și toată oastea de pe cai, de la cel mai mic până la cel mai mare și am trecut pe jos și am năvălit asupra lor. Și a început războiul între noi de cu seară până-n zori, și ne-am luptat cu brațele. Și a fost cu noi, Mărite Craiu, mila lui Dumnezeu și norocul Măriei Tale. Și au căzut acolo de sabie multe capete de dregători, de căpitani de oști, de mari viteji, ale căror nume să le scriem nu putem. Și am rănit și pe craniul unguresc cu trei răni de moarte și nu va putea trăi. Și altă oaste a căzut de sabie, ale căror trupuri am pus pe ai noștri să le adun o movilă, în număr de șapte mii, și sunt mulți încă ale căror oase nu s-au adus. Și ei au pus pe craiu pe targă și pe alți domni și au fugit cu ei peste munți. Și vin la noi mulți oameni care spun că el, craiul, a și murit îndată; dar nu putem ști întradevăr dacă trăiește sau a murit. Și le-am prins toate cărările și corturile și fel de fel de tunuri, de unelte și de puști, mari și mici, pe toate, lăudând pe Dumnezeu. Și tot târgul Baiei e ars."

După marea înfrângere de la Baia, cum o caracterizează Dlugosz, regele, purtat pe targă, se retrase în grabă pe o *cale strâmtă și nepătrunsă*, precum arată analele de la Putna, probabil pe la *Tulgheș* în Dacia transilvăneană, căutând să-și îngrijească rănile primite. În anul următor, Ștefan năvăli răzbunător în secuime pentru a pune mâna pe rivalul său Petru Aron, care după dezastrul de la Baia se retrăsese cu regele acolo. Ștefan se reîntoarse în țară cu o pradă foarte bogată, dar fără să-și

fi atins adevăratul scop al campaniei sale: prinderea lui Petru Aron. Nu rămânea deci decât să se recurgă la o stratagemă pentru a-l atrage în cursă. O scrisoare misterioasă, trimisă brașovenilor din partea unor boieri de frunte din sfatul domnesc, cuprindea chemarea către pribeag de a veni în țară pentru recuperarea tronului. Petru Aron răspunse chemării, dar în loc de a fi ridicat pe tron, el fu condus la butucul de execuție, unde i se tăie capul. Astfel răzbună Ștefan cel Mare în 1469 moartea năprasnică de la Reuseni a părintelui său Bogdan. Prin înlăturarea rivalului periculos se puse capăt necontenitelor agitații și momeli de la granița dinspre secuime, care tulburară timp de 12 ani liniștea internă a Moldovei, încetinindu-i calea spre progres. Moartea lui Petru Aron deschise calea unei înțelegeri durabile cu regele Mateiaș, care nu întârzie a se zămisli între Moldova și Ungaria.

5. Luptele cu tătarii și fundarea cetății de la Orhei

După izgonirea tătarilor din Moldova și fortificarea granițelor de la Nistru de către Alexandru cel Bun, moldovenii rămaseră cruțați timp mai îndelungat de atacurile prădalnice ale acestor vecini crunți și neastâmpărați. Cu tătarii din *Crimeea*, *Crâmul* cronicilor moldovene, stăpâniți de hani din dinastia *Ghirailor*, moldovenii ajunseră să trăiască în raporturi aproape normale până în 1475, când hanul lor *Mengli Ghirai* fu silit să recunoască supremația Porții otomane. Rămaseră însă liberi tătarii din hanatele lor de la Cazan și Astrahan din Ural și de pe Volga, care nu uitaseră încă de vechile lor expediții de pradă în inima Europei. În vara anului 1469, *Mamuc*, hanul Hoardei de aur de la Chipceac, slobozi cimbururile sale prădalnice asupra Europei, din care unul trecu Nistrul și se abătu asupra Moldovei pentru a prăpădi tot ce întâlnea în cale, încercând să se întoarcă încărcat de pradă și de robi în stepele de la Volga. Dar cronica spune că Ștefan le prinse de veste, le ieși în cale la o dumbravă ce se cheamă *Lipinți*, aproape de Nistru, și-i nimici. Mulți tătari, între care și *Eminec*, o rudă de aproape a hanului Mamuc, căzură în robie. Solii hanului, care veniseră să ceară, sub grele amenințări, eliberarea lui Eminec, fură măcelăriți, iar singurului supraviețuitor i se tăie nasul, și astfel desfigurat fu lăsat să se întoarcă și să comunice hanului cele ce văzuse și suferise în Moldova. Eminec însuși fu închis la Cetatea Albă, de unde izbuti să fugă numai în 1473, după o robie de mai mulți ani.

Ștefan își dădea bine seama că tătarii, care cunoșteau vadurile Nistrului, nu vor ezita să le treacă cât de des. Apărarea acestor vaduri se impunea deci neapărat. De aceea el se grăbi să înființeze între Hotin și Cetatea Albă o nouă pârcălăbie la *Orhei* pe *Răut*, mai sus de vărsarea râului în Nistru. În fruntea noii pârcălăbii a Orheiului fu așezat de Ștefan vajnicul *"slujitor de margine Gangur cu ceata vitejilor săi ca să fie strajă contra tătarilor așa precum fuseseră și mai înainte"*. Pentru serviciile sale credincioase pârcălabul Gangur fu răsplătit de Domn cu moșii întinse la confluența Botnei cu Botnișoara, unde localitatea *Gangura* îi păstrează numele până în zilele noastre. Mai târziu, Ștefan cel Mare întări și vadul Nistrului de la Soroca, unde își aveau reședința pârcălabii ținutului. Acolo Domnul ridică o preafrumoasă cetate, ale cărei ziduri s-au păstrat până în zilele noastre. În izvoarele timpului se face mențiune de pârcălabul Sorocei cu numele Costea.

6. Vrăjmășia dintre Ștefan cel Mare și Radu cel Frumos, Domnul Țării Românești

Recucerirea Chiliei de către moldoveni trezi vechea vrăjmășie dintre domnii români de dincolo și dincoace de Milcov. Uneltirile voievodului Radu contra Chiliei, susținute de turci, trezirä bănuiala lui Ștefan că se pregătea ceva împotriva țării sale. De aceea, Domnul Moldovei caută să preîntâmpine atacul munteano-turc, lovind la 27 februarie 1470 *Brăila* și *Târgul de Floci*, o localitate dispărută astăzi, de pe teritoriul comunei *Piua Petrii*, la locul numit *Cetatea* sau *Cetățuia* din fața Hârșovei. Acolo se mai văd urmele unei biserici de zid. Într-un act din 1490 Ștefan cel Mare face mențiune de familii de țigani pe care le ridicase din Țara Basarabilor când a avut războiul și a *"tăiat și a ars Flocii și Ialovnița"*.

La atacul contra Brăilei Radu cel Frumos răspunse în primăvara anului următor, năvălind în Moldova și pustiind marginea. Ștefan sări însă în grabă cu plăieșii săi, respinse pe munteni și-i bătu în ziua de 7 martie *pe o câmpie lângă târgul Soci – auff evnem Felde bey evnem marot genannt ŏv Schotz*, cum arată cronica de la München. Identificarea

locului de bătălie cu vreuna din localitățile Soci, din județele Bacău, Baia sau Tutova, întâmpină serioase dificultăți, deoarece atât cronica moldo-polonă, cât și cronica de la München arată că lupta s-a dat în *Țara Muntenească*. Cronica de la München mai adaugă că după izbânda de la Soci Ștefan ar fi robit 17.000 de țigani din Muntenia și i-ar fi adus ca pradă de război în Moldova, împărțindu-i pe la mănăstiri și pe la curțile boierești. Or, țiganii aceștia nu puteau fi ridicați din țara sa proprie, ci din țara adversarului său, Radu cel Frumos. Localitatea Soci, dispărută astăzi, unde a avut loc lupta, trebuie căutată mai curând în județele Brăila sau Râmnicu-Sărat. Cât despre țigani, știm că în secolul al XV-lea ei erau răspândiți și în Transilvania. Toma, logofătul lui Ștefan cel Mare scria, după bătălia de la Răsboieni, birăului Bistriței Tămaș, rugându-l să-i restituie țiganii pe care-i cumpărase cu *"bani drepți din Țara Ardealului"*, susținând că toți țiganii săi erau proveniți din Transilvania. Cu acest prilej logofătul Toma arată că în urma invaziei turcești moldovenilor nu le-au rămas *"nici case, nici sate, nici mori, nici marfă, nici oi, nici albini, nici vase, nici biserici, nici haine și nemic alta"*, atât de dezastruoase fuseseră devastările otomane. Iar dacă îi va împlini cererea, el îi va trimite drept *"colac"*, adică dar, un *"bidiviu"*, adică un cal arăbesc în preț de 100 zloți unguresți.

După înfrângerea de la Soci, Radu recurse la fortificarea liniei Siretului dinspre Moldova, ridicând acolo forturi. Dar nici Ștefan nu se lăsă mai prejos, ci ridică și el o cetate pe țărmul opus, abătând apa Siretului de la cetatea munteană la cetatea sa. Aflăm aceasta din scrisoarea lui Ștefan către regele Cazimir din iulie 1471, în care domnul se plângea că Radu a năvălit *în țara sa – in regnum meum* – și că ridică o fortificație – *fortalicium* – la hotar, silindu-l la contramăsuri de apărare, abătând în același timp și apa Siretului de la cetatea adversarului său – *revolventes aquam Zereth a suo fortalicio*.

Cetatea ridicată de Ștefan pe malul Siretului, lângă vadul Roșcăi, era, după toată probabilitatea, *Crăciuna*. Cronica lui Ureche arată că după bătălia de la Vaslui, când Ștefan se afla deasupra Siretului, la movila cea mare a Tecuciului *"i-a venit veste de la starostii din Crăciuna, ce-i zic acum Putna, că Radu Vodă vine cu oaste asupra sa"*. Singurul pârcălab de Crăciuna pomenit este Mihul, care apare într-un act domnesc din mai 1484.

Ștefan mai stăruia pe lângă rege să mijlocească împăcarea cu voievodul Basarabilor. Mediația regelui Cazimir nu s-a produs însă, sau dacă s-a produs, ea a rămas fără nici un efect, fiindcă vrăjmășia între ambii domni români a continuat și în anii următori. Ștefan cel Mare ajunse la convingerea că o înțelegere cu voievodul muntean devenise imposibilă, și de aceea el se gândi serios la înlocuirea lui. În scopul acesta el oferi ospitalitate în Moldova pretendentului *Basarab Laiu* sau *Laiotă*, un fiu al lui Dan al II-lea, care pribegea până atunci prin țara ungurească.

Pentru instalarea acestuia în scaunul Țării Românești întreprinse Ștefan, în noiembrie 1473, marea sa expediție contra lui Radu cel Frumos. La 6 noiembrie voievodul, însoțit de pretendentul Laiotă, se găsea în tabără la Milcov, unde concentrase 48 de steaguri. În zilele următoare el înaintă năvalnic în Muntenia, unde întâmpină rezistența lui Radu la *Cursul Râului* sau *Izvorul Apei*. Acolo, în ziua de 18 noiembrie, unitățile moldovenești se ciocniră cu oștirea munteană, pe care o înfrânseră și o puseră pe fugă. Analele de la Bistrița spun că:

"... la anul 6981 (1473), luna lui noiembrie în 8, luni, și-a adunat Ștefan oastea și steagurile la Milcov și iar porni și cu Basarabă împotriva voievodului Radu. Și s-a încăierat cu dânsul în luna aceea, la 18, într-o joi, la locul ce se zice Cursul Râului. Și acolo s-au bătut până seara, tot așa și vineri și sâmbătă până seara care este 20 ale aceleiași luni."

Bătălia a fost localizată de unii la *Râmnicu- Sărat*, iar de alții la *Milcov*. Cronica de la München precizează că luptele s-au dat *la un pârâu numit Potoc – bev evnem Bach der hevst Potoqk*. În slavonește *potoc* înseamnă *pârâu* iar o localitate cu numele *Potoceni* se află pe teritoriul comunei Mărăcineni, situată la o distanță de 4 km nord-vest de Buzău, pe malul râului Buzău, la drumul mare care duce spre București. Apropierea ce s-a făcut între *"Potoqk"* din Cronica de la München și *Potoceni* de lângă Buzău este concludentă, astfel cu drept cuvânt putem localiza bătălia de trei zile dintre Ștefan cel Mare și Radu cel Frumos la *Potoceni* lângă Buzău și nicidecum la Râmnicu-Sărat sau Milcov, cum s-a crezut.

După înfrângerea de la Potoceni, Radu se retrase în grabă spre cetatea Dâmboviței, cum numeau cronicile contemporane Bucureștii, capitala Țării Românești. Cu tot ajutorul

turcesc, Radu fu bătut la o pădure din apropierea Dâmboviței și 2.300 de ostași munteni fură trași în țeapă. Analele bistrițene, continuând însemnările contemporane asupra acestei campanii, arată mai departe că:

"Sâmbătă spre duminică lăsă voievodul Radu toate ale sale în tabără și fugi cu toată oastea la cetatea sa de scaun, anume Dâmbovița. La 23 noiembrie sosi Ștefan cu toată oastea sa și înconjură Cetatea Dâmboviței, iar în noaptea aceea voievodul Radu fugi din cetate. La 24 din aceeași lună luă Ștefan cetatea și intră în ea și luă pe a lui Radu și pe fiica lui cu dânsul, singura lui odraslă și toată visteria lui ascunsă și toate veșmintele lui și toate steagurile lui. Și acolo s-a veselit 3 zile și apoi s-a întors la cetatea sa de scaun, Suceava. Și atunci mitropolitul cu toate fețele bisericești, minunată și frumoasă întâmpinare i-au făcut și mai mult au preaslăvit pe Dumnezeu pentru toate câte le dase robului său, ducele Ștefan. Și atuncea a făcut acolo mare ospăț mitropoliților și vitejilor săi. Și pe Basarabă l-au orânduit să domnească în Țara Românească și a domnit o lună".

Douăzeci și opt din steagurile muntenești fură închinate, la 16 ianuarie 1474, regelui Cazimir la Wyslycza de către *Turculeț*, solul lui Ștefan cel Mare.

Voievodul Radu reuși să scape la turcii din Giurgiu care, din ordinul sultanului, îi săriră în ajutor pentru a-și încerca din nou norocul contra rivalului său *Laiotă Basarab cel Bătrân* (1474 - 1476). Analele de la Bistrița arată că

"Voievodul Radu fugi la turci și luă cu sine 15.000 de turci și lovi pe Basarabă joi, decembrie 23 și răzbi pe Basarabă și oastea lui toată, iar acesta fugi în țara Moldovei. Turcii veniră pe urma lui Basarabă și-și așezară tabăra la Bârlad, decembrie 31, vineri. Și așa s-au năpustit navrapii (-azapii) și au prădat țara și s-au întors și au prădat și în Țara Muntenească și pe toți cei ce erau cu Basarabă".

Comandantul turcilor era begul Soliman Hadîmbul (Eunucul), care fu silit de Ștefan să se retragă dincolo de Dunăre. Ștefan își dădea însă bine seama că ostilitățile cu turcii puteau avea grave consecințe politice pentru țara sa. O solie polonă îi făgăduia ajutor contra acestora, iar regele Cazimir se oferea să mijlocească o înțelegere cu voievodul Radu, reinstalat de sultan în scaunul Țării Românești. Ștefan nu primi însă propunerea de împăcare, susținând că acesta este cu turcii și se pregăti pentru o nouă expediție contra acestuia.

În primăvara anului 1474, și anume la 7 martie, Ștefan năvăli din nou în Muntenia, zdrobi împotrivirea lui Radu cel Frumos și-l sili să fugă peste graniță la curtea regelui Matei. Puținii aderenți ai voievodului pribeag fură luați prizonieri și trimiși la Suceava, unde într-o singură zi 700 dintre ei fură spânzurați. Voievodul învingător așeză din nou în scaunul domniei pe protejatul său Laiotă Basarab cel Bătrân și-i asigură astfel domnia.

Radu cel Frumos pribegi în Dacia transilvanăneană, destăinuindu-se brașovenilor într-o scrisoare că:

"... este sluga craiului, că slujește craiului și sfintei coroane, cu toate slugile sale, căci toți sunt drepți craiului câți pribegesc din Țara Românească la Domnia Sa, fugind de turci".

Între aceștia se găsea și un *Udriște*. Domnul pribeag nu ajunse însă să se bucure de sprijinul pe care regele Matei i-l făgăduise pentru redobândirea tronului părintesc, fiindcă Radu muri în cursul verii 1474 undeva în Transilvania, în condiții necunoscute până acum.

Regele însă ținu să-și împlinească aceste promisiuni față de un alt pretendent muntean, și anume față de *Basarab cel Tânăr*, numit *Țepeluș*, cu care voia să-l înlocuiască pe *Laiotă Basarab cel Bătrân*, protejatul lui Ștefan cel Mare. Cu ajutor unguresc, noul pretendent la tronul muntean pătrunse în județul Săcuieni, amenințând Bucureștii. La începutul lui octombrie 1474 Ștefan sări în ajutorul lui Laiotă Basarab, întâlni oștirea vrăjmașă la *Teleajen*, o bătu până la nimicire și o aruncă peste munți în Transilvania. Analele de la Bistrița arată că *"în aceeași lună, octombrie, la 5, a fost răsboiu cu ungurii și cu Țepeluș și au fost bătuți".*

Cronica moldo-polonă confirmă relatarea analelor indigene spunând că *„la anul 6982 (1474) octombrie 9, s-au bătut ungurii cu muntenii. La unguri era Țepeluș. Și au fost bătuți ungurii".*

Astfel izbuti Ștefan cel Mare să apere pe protejatul său Laiotă Basarab contra turcilor și ungurilor și să-i asigure domnia Țării Românești.

Capitolul II

LUPTELE LUI ȘTEFAN CEL MARE CU TURCII ȘI CU MUNTENII

1. Înăsprirea relațiilor cu turcii
2. Izbânda de la Vaslui sau Podul Înalt
3. Tratatul de alianță cu regele Matei Corvin
4. Înfrângerea de la Valea-Albă sau Războieni
5. Reînnoirea legământului cu turcii
6. Continuarea campaniilor contra Țării Românești
7. Bătălia de la Râmnicu-Sărat și ridicarea lui Vlad al III-lea Călugărul în Domnia Țării Românești
8. Domnia lui Radu cel Mare
9. Ostilitățile cu sultanul Baiazid al II-lea și pierderea cetăților Chilia și Cetatea-Albă

1. Înăsprirea relațiilor cu turcii

Din expunerile de mai sus s-a văzut că urgia turcească se revărsase, încă din timpul lui Mircea cel Bătrân, cu toată înverșunarea asupra Munteniei, *țara tampon* între Turcia și Ungaria. În secolul al XIV-lea și al XV-lea Moldova se găsea încă mai la o parte de aspirațiile politice și teritoriale turcești, care se ciocneau încă de puterea tătarilor din Crimeea și de la Nistru. De aceea, turcii se mulțumiră deocamdată cu tributul annual de 2.000 de galbeni impus Moldovei la 1456 pe vremea lui Petru al III-lea Aron. Ștefan cel Mare moșteni de la înaintașul său această obligație față de Poarta Otomană și înțelese să se achite de ea în mod conștiincios. Reținem aceasta din însăși mărturia lui Ștefan cel Mare care, după bătălia de la Baia, scria regelui Cazimir al Poloniei că *"plătia bir turcilor"*. Era birul convenit cu turcii prin mijlocirea logofătului *Mihu* din timpul lui Petru Aron.

În schimbul acestui tribut, care fu sporit la 3.000 și apoi chiar la 6.000 de galbeni, Ștefan cel Mare reuși să asigure liniștea Moldovei din partea turcilor, în primii ani ai domniei sale, câtă vreme Vlad Țepeș avea de susținut lupte grele contra turcilor, până chiar și campania sultanului Mohamed al II-lea din 1462. Atacul neizbutit al lui Ștefan cel Mare contra Chiliei din 1462 și fericita lui repetare din 1465 indispuseră rău pe turci, dar Ștefan înțelese totuși să-i împace și să continue politica de prietenie cu ei. Nu este însă mai puțin adevărat că și sultanul Mohamed era în vremea aceea angajat în lupte grele cu albanezii, dar mai ales turcomanii, care sub hanul lor *Uzun-Hassan* (1467 – 1478) cuceriseră Persia și disputară osmanlâilor stăpânirea asupra Anatoliei, năzuind spre Istanbul. Campaniile lui Ștefan contra lui Radu cel Frumos, protejatul sultanului, fură întreprinse deci într-o vreme când atenția turcilor era îndreptată asupra marii primejdii din răsărit. Pentru a pune la cale o lovitură simultană contra turcilor, Uzun-Hasan se adresă Papei și trimise la 1474 o scrisoare și lui Ștefan cel Mare, îndemnându-l la luptă comună contra sultanului. Nici înlocuirea lui Radu cel Frumos prin Laiotă Basarab, protejatul Domnului Moldovei, nu putea fi pe placul sultanului care nu putea vedea cu ochi buni intervențiile îndrăznețe ale energicului Domn al Moldovei. Înfrângerea regelui Matei Corvinul la Baia, izbânda contra tătarilor la Lipnic și contra lui Radu Țepeluș la Soci și Potoceni, precum și prietenia cu polonii, sporiră foarte mult încrederea lui Ștefan cel Mare în puterile sale, îndemnându-l să *refuze până și plata tributului* datorat sultanului. Refuzul de a plăti tributul se întâmplă, după toată probabilitatea, numai după înfrângerea lui Radu cel Frumos la Potoceni (Cursul apei) și izgonirea lui din București la 1473. Deducem această dată din condițiile pe care sultanul Mohamed al II-lea le punea în 1476 Domnului Moldovei. Între aceste condiții era și plata tributului restant pe trei ani, adică 1473, 1474 și 1475. Atitudinea aceasta sfidătoare a războinicului Domn nu putea rămâne fără consecințe serioase pentru raporturile sale cu Poarta otomană care, prin cucerirea Crimeei și

supunerea tătarilor sub autoritatea ei, pregăti campania contra Moldovei.

Amenințările sultanului impresionară adânc și pe Laiotă Basarab, care, cu tot sprijinul lui Ștefan cel Mare, nu se simțea destul de puternic pentru a putea rezista pe două fronturi, pe cel din Carpați contra ungurilor și pe cel de la Dunăre contra turcilor. Având a alege între unguri și turci, Domnul Țării Românești se hotărî pentru aceștia din urmă, înștiințând pe brașoveni despre grava hotărâre, scriindu-le:

"Fără aceasta n-a putut fi: m-am dus la turci, la marele împărat. Acolo am făcut pace și priință și m-am nevoit și pentru priința voastră".

Condițiile de închinare erau cele obișnuite față de Poartă: plata unui tribut anual și obligația de a participa cu unități din oștirea pământeană la expedițiile militare ale sultanului contra țărilor vecine. În situația aceasta Laiotă Basarab ajunse foarte curând, când fu nevoit să însoțească cu contingentele sale oștirea otomană în expediția ei contra Moldovei.

2. Izbânda de la Vaslui sau Podul Înalt

Un act asemănător de închinare se aștepta la Istanbul și din partea Domnului Moldovei. Cum însă acesta întârzia să se producă, sultanul Mohamed al II-lea, pierzându-și răbdarea, trimise soli la Suceava să ceară lui Ștefan cel Mare să se prezinte personal în fața sultanului pentru a-i cere iertare pentru cele de până atunci, cum fusese ocuparea Chiliei, campania contra lui Radu cel Frumos și neplata tributului datorat Porții. Pe lângă Chilia, i se mai cerea și cedarea Cetății-Albe. Refuzul ducelui Ștefan de a răspunde chemării sultanului duse la ruptura cu turcii și la invazia acestora în Moldova. În august 1474 Mohamed porunci begului Soliman Hadâmbul să întrerupă asedierea cetății Scutari, singura fortăreață care mai rămăsese liberă din Albania lui *Gheorghe Castriota* sau *Scanderbeg* (+1468), cum îl numeau turcii, și să se îndrepte cu toate forțele sale spre Dunăre pentru a năvăli în Moldova.

În fruntea unei oștiri pe care însuși Ștefan cel Mare o socotea la 120.000 de oameni, combatanți și salahori pentru transporturi și deschiderea drumurilor de comunicație, venind din Albania și trecând prin Sofia, Soliman Hadâmbul trecu, după toată probabilitatea, Dunărea la Giurgiu, și de acolo, trecând prin București, se îndreptă spre granița Moldovei de la Milcov, pentru a lovi pe Ștefan cel Mare și a-l *"scoate de barbă"* din bârlogul său moldovenesc – cum afirmă cronica.

La București fură încorporate oștirii otomane și contingentele muntene sub comanda lui Laiotă Basarab, care făcea pe călăuza expediției contra Moldovei, urmând drumul spre *Bârlad* din anul precedent.

În primele zile ale lunii ianuarie Soliman ajunse la Bârlad.

Campania pe care turcii o puseseră la cale contra țării sale nu putea fi nesocotită de Ștefan cel Mare. El era bine informat asupra operațiilor turco-muntene contra sa și de aceea el nu neglijă de a preîntâmpina din timp pericolul ce-l amenința. El pregăti apărarea în codrii de la *Vaslui*, unde apele *Racovățului*, peste care se întindea un *pod înalt*, se vărsau în cele ale Bârladului, ce străbăteau regiunea împădurită și plină de smârcuri. Pentru a îngreuia aprovizionarea năvălitorilor în timp de iarnă, Ștefan evacuă populația din satele ce se găseau în drumul oștirii inamice cu tot avutul ei imobiliar, iar ceea ce nu se putea ascunde trebuia să fie ars. Înșiși sătenii prefăceau casele lor în cenușă, cum arată o mărturie contemporană.' Pentru întâmpinarea inamicului, Ștefan mobiliză în grabă un corp de 40.000 de moldoveni, viteji și voinici, tineri și bătrâni, din toate straturile sociale și îndeosebi din rândurile răzeșimii iubitoare de moșie. La aceștia se mai adăugară și 5.000 de secui dintre ceangăii din părțile Trotușului, dar și cete sosite în grabă din secuime. Un negustor de la Turda, aflat atunci la Vaslui, povestește că unul dintre vechii luptători moldoveni căzu în genunchi în fața voievodului, implorându-l prin cuvintele:

"Stăpâne, nu te scârbi, căci noi vrem să stăm astăzi cu credință în jurul Tău și Dumnezeu ne va ajuta".

Dintr-o altă mărturie aflăm că ar fi sosit în ajutorul lui Ștefan și un grup de 1.800 de unguri, conduși probabil de pretendentul Basarab cel Tânăr, numit Tepeluș.

Lupta a început la 10 ianuarie 1475 și a durat de marți până vineri noaptea, pe un mare noroi, cum arată analele de la Bistrița, sfârșindu-se cu înfrângerea totală a turcilor. Cronicarul turc *Sendedin* spune că:

"... a fost un grozav măcel, și puțin a lipsit ca să nu fie tăiați cu toții în bucăți, iar Soliman-Pașa numai cu mare greutate și-a scăpat viața prin fugă".

Un alt cronicar turc, *Neșri*, arată că:

"... au devenit acolo mulți martiri și foarte mulți au rămas prizonieri".

Pe aceștia Ștefan nu voia să-i elibereze nici în schimbul unor sume mari de răscumpărare, răspunzând solilor otomani care ofereau aceste sume:

"Dacă aveți atâția bani, ce ați căutat în

țara mea? - Nu-mi trebuie banul, ci trupul vostru!"

Mara, mama sultanului, spunea:

"Niciodată armatele turcești n-au suferit un dezastru mai mare decât acesta".

Cronicarul polon Dlugosz, contemporan evenimentelor, afirmă și el că numai "foarte puțini turci și-au putut găsi mântuirea prin fugă".

Cadavrele celor căzuți zăceau pe câmpul de bătălie, "ca snopii în miriște".

Dar cea mai intuitivă descriere a bătăliei de la Vaslui, pe care cronicile indigene o numesc și de la *Racova* sau *Podul Înalt*, ne-a lăsat-o însuși învingătorul Ștefan cel Mare, în celebrul său mesaj trimis către potentații creștini în ziua de 25 ianuarie 1475, din Suceava. Iată cuprinsul mesajului:

"Prea străluciților, și de bun neam domni în toată creștinătatea, oriunde această scrisoare a noastră se va vedea și se va auzi. Noi, ducele Ștefan, din mila lui Dumnezeu, domn al Țării Moldovei, smerită închinăciune și tot binele. Veți fi auzit Domniile Voastre că crudul și păgânul împărat turcesc este de multă vreme un nimicitor al creștinătății și în fiecare zi se gândește cum să poată cuceri și nimici creștinătatea toată. De aceea aducem la cunoștința Domniilor Voastre că, de Bobotează acum în urmă, acest împărat al turcilor a trimes în țara noastră și asupra noastră marea sa oștire păgână în număr de 120.000 și cu aceia avea el căpitani pe cele mai de aproape și mai iubite dintre slugile sale. Pe Soliman-Pașa și Bogleberg, cu toată curtea acelui împărat și cu toată Rumelia și cu domnul de la Băsărabeni, cu toată puterea lor. Așișderea Isac-beg, Ali-beg, Schander-beg, Daud-beg, Iacub-beg, Serafaga-beg, domnul de la Sofia. Așișderea Stura-beg, Peri-beg, fiul lui Isac-Pașa, cu toți hânsarii săi, care toți sunt prea-puternici căpitani ai acelei oștiri. Când am văzut oastea cea mare, ne-am ridicat vitejește cu trupul nostru și în arme și le-am stat împotrivă. Și, cu ajutorul lui Dumnezeu, cel atotputernic, am învins strașnic pe acei dușmani ai noștri și ai creștinătății întregi și i-am zdrobit și i-am călcat în picioare, pentru care ispravă să fie lăudat Domnul Dumnezeul nostru. Auzind despre aceasta, păgânul împărat al turcilor își puse în gând să-și răzbune și să vină, în luna lui mai, cu capul său și cu toată puterea sa împotriva noastră și să supuie țara noastră, care este poarta creștinătății și pe care Dumnezeu a ferit-o până acuma. Dar dacă această poartă, care este țara noastră, va fi pierdută - Dumnezeu să ne ferească de așa ceva - atunci creștinătatea întreagă va fi cuprinsă de o mare primejdie. De aceea ne rugăm de Domniile Voastre să ne tri-miteți pe căpitanii noștri în ajutor împotriva dușmanilor creștinătății, cât mai este vreme, fiindcă turcul are acuma mulți adversari și are de lucru cu oameni care în toate părțile îi stau împotrivă cu sabia în mână. Iar noi, cât ne privește, făgăduim, pe credința noastră creștinească și cer cu jurământ față de Domniile Voastre, că vom sta în picioare și vom lupta până la moarte pentru legea creștinească noi, cu capul nostru. Așa trebuie să luptați și Voi pe mare și pe uscat, după ce, cu ajutorul lui Dumnezeu, noi i-am tăiat mâna cea dreaptă. deci fiți gata fără zăbavă. Dat în Suceava, în ziua Sfântului Pavel, luna ianuarie în 25, anul Domnului 1475, voievodul Ștefan, Domn Țării Moldovei".

Izbânda lui Ștefan Vodă de la Vaslui trezi un puternic răsunet în toată Europa creștină, care se putea compara numai cu vâlva pe care izbânzile lui Ioan Hunedoreanul contra turcilor o provocase în țările apusene. Știrile din sursă italiană, germană și poloneză răspândeau pretutindeni vestea celei dintâi mari biruințe asupra turcilor la nordul Dunării, pe care o câștigase până atunci vreo oaste creștină. Papa Sixt al IV-lea scria domnului Moldovei:

"Faptele tale săvârșite cu înțelepciune și vitejie contra turcilor necredincioși, dușmanii noștri comuni, au sporit faima numelui tău în așa măsură, încât astăzi ești în gura tuturor și astfel întrunești laudele unanime ale tuturor".

Cronicarul polon Ioan Dlugosz înregistra în cronica sa un adevărat imn de laudă la adresa lui Ștefan cel Mare, zicând:

"O, bărbat vrednic de admirat, întru nimic inferior haiducilor eroici pe care atâta îi preamărim, care cel dintâi dintre principii lumii a repurtat în zilele noastre o izbândă așa de strălucită împotriva turcilor. După părerea mea, Ștefan este cel mai vrednic să i se încredințeze conducerea și stăpânirea lumii și mai ales demnitatea de comandant și conducător contra turcilor, cu sfatul comun, cu înțelegerea și hotărârea creștinilor, și aceasta cu atâta mai vârtos, cu cât ceilalți regi și principi creștini trândăvesc în lene și desfătări și se complac în lupte civile".

Din nefericire însă, căpeteniile statelor creștine din Europa se mărginiră numai la manifestarea laudei și admirației lor pentru eroul moldovean, fără să țină seama de apelul lui la spiritul lor de colaborare și de sacrificiu. În mesajul său către suveranii creștini, Domnul Moldovei arăta că sultanul pregătea campania de revanșă împotriva țării sale, care era *"poarta creștinității"* și care trebuia apărată cu ajutorul lor. La acest apel disperat, poten-

tații străini răspundeau cu vorbe frumoase, când împrejurările reclamau acțiuni grabnice și hotărâte.

Informațiile lui Ștefan cu privire la pregătirile febrile de război ale sultanului Mohamed se adeveriră întocmai. Numai că expediția turcilor din primăvara anului 1475 nu se îndreptă contra Moldovei, ci împotriva *Crimeei*, unde colonia genoveză *Caffa – Teodesia* de astăzi – stăpânea ramura pontică a comerțului levantin, cu care Moldova întreținea largi raporturi comerciale. Pe coasta nordică a Crimeei se găsea și cetatea Theodori, pe care turcii o numeau *Menküp – Mangup*, unde stăpânea în vremea aceea despotul *Alexandru Comnenul*, cumnatul lui Ștefan cel Mare, ultimul vlăstar al Comnenilor din Trapezunda. După moartea *Evdochiei din Kiev* (+1467), sora lui Simion, cneazul Kievului, voievodul se căsători cu *Maria din Mangup*, care încetă și ea din viață la 1477, fiind înmormântată la Putna, alături de Evdochia. Din căsătoria aceasta se născu Ileana, care se căsători, la rândul ei, cu Dimitrie, nepotul țarului Ivan al III-lea cel Mare. Căsătoria a avut loc în 1483. Fiul Ilenei, Dimitrie, fusese în 1498 desemnat de marele cneaz ca succesor al său pe tronul de la Moscova. Dar, în urma intrigilor Sofiei, a doua soție a lui Ivan din neamul Paleologilor, succesiunea reveni fiului ei Vasile, iar soții Ileana și Dimitrie își pierdură nu numai succesiunea la tron, ci și libertatea. Ileana muri în 1505, iar soțul ei Dimitrie la 1509.

Numai după moartea Mariei, Ștefan se căsători cu *Maria Voichița*, fiica lui Radu cel Frumos, care fusese ridicată, împreună cu maica ei, cu ocazia ocupării Bucureștilor la 1473.

Pe la finele lui mai 1475 sultanul porni din Constantinopol, precum prevăzuse Ștefan, îndreptând galerele sale spre Crimeea, unde cuceri, la 6 iunie, puternicul centru comercial al genovezilor de la Caffa.

Între victimele furiei turcești se găseau și numeroși moldoveni care se aflau la Caffa. Un grup numeros de genovezi și venețieni, care fuseseră îmbarcați pe un vas turcesc pentru Constantinopol, ajungând în largul mării, ucisese pe marinarii turci și se îndreptă spre Chilia, unde fură bine primiți de moldoveni și îndrumați spre Suceava, cum arată cronica de la München. Sultanul ceru lui Ștefan extrădarea fugarilor, dar el îi făcu scăpați în Polonia. Întâmplarea aceasta constitui un motiv în plus pentru ostilitatea sultanului contra Domnului Moldovei.

Tot atunci hanul *Mengli Ghirai* fu silit să recunoască supremația sultanului asupra tătarilor nogăieni, ajungând în același raport de vasalitate față de Poarta otomană, cu deosebire numai că hanul tătăresc, ca aderent al credinței mahomedane, se bucura de privilegii mai largi decât Domnii români, egalând în ierarhia otomană un pașă cu trei tuiuri, câtă vreme Domnii români erau încadrați în rangul pașalelor numai cu două tuiuri.

Din Crimeea vasele turcești, ridicând ancorele, porniră spre gurile Dunării, pentru a răzbuna înfrângerea de la Vaslui și a supune Moldova. Hanul tătarilor primi ordin să lovească în flancul de la Nistru iar ducele Munteniei, Laiotă Basarab, în flancul de la Milcov. Flota turcească se îndreptă spre Cetatea-Albă și Chilia. Sultanul însuși, cu grosul oștirii sale urma să pătrundă în inima Moldovei, pentru a aplica lui Ștefan lovitura de grație și a-l sili să capituleze. Când însă acest vast plan de război urmă să fie pus în aplicare, izbucni ciuma în oștirea turcească, iar un violent acces de gută imobiliză pe sultanul Mohamed, împiedicându-l de a continua expediția contra Moldovei, pe care padișahul ținea să o conducă cu orice preț în persoană. Din cauza aceasta campania fu amânată pentru anul viitor 1476. În iunie 1475, Ștefan cel Mare trimise soli în Ungaria ca să informeze pe regele Matei Corvinul asupra campaniei sultanului împotriva Crimeei, ca să arate situația critică în care se găsea și informându-l:

"... că iscoadele noastre ne-au povestit aceasta: că a venit pe mare Ahmed-Pașa cu galere și a încercat să cucerească Caffa vreme de trei zile, iar în ziua a patra turcii au biruit și au cucerit Caffa. Ea este până acum în mâinile turcilor. Astfel este. Și era la Caffa un țar tătăresc, care mai înainte fusese țar în hoardă cu 1.000 de tătari, care tătari s-au supus turcilor. Și s-au unit tătarii cu turcii".

3. Tratatul de alianță cu regele Matei Corvin

Amânarea temporară a campaniei turcești contra Moldovei dădu lui Ștefan răgazul necesar pentru lupta de rezistență. O inscripție de la *Cetatea-Albă* spune că:

"În anii 6948 (1476) s-a săvârșit marea poartă în zilele vestitului Domn Ștefan și ale pârcălabilor Luca și Gherman".

Analele de la Bistrița arată că Ștefan zorea clădirea cetății *Chilia* pe care o începuse mai înainte, fiind vorba de cetatea *Chilia Nouă* de pe malul stâng al brațului Dunării cu același nume.

Concomitent cu pregătirile de război interne, Domnul căută sprijin și în afară. Un apel la ajutorul craiului Cazimir al Poloniei,

căruia îi cerea 2.000 de oameni pentru apărarea cetăților de la Nistru și Dunăre și azil în Polonia în caz de restriște, apăru din capul locului infructuos, întrucât între rege și sultan se stabilise chiar în vremea aceea o *prietenie frățească* învăluită numai în dorința de a nu ataca pe Ștefan, vasalul său. Extinderea suzeranității turcești asupra tătarilor nogoieni, al căror teritoriu se întindea departe spre Nord, până la granița Podoliei de la Iagorlâc și Codâna dintre Bug și Nistru amenința serios liniștea crăiei leșești, astfel că regele Cazimir căută să evite, pe cât posibil, orice conflict cu turcii. În condițiile acestea, Ștefan nu se putea aștepta la un ajutor efectiv din Polonia, cu toate repetatele sale declarații de supunere și vasalitate față de regele Cazimir. De aceea el căută sprijin în altă parte și anume la regele Ungariei, Matei.

După moartea pribeagului Petru Aron nu mai rămăsese nici un motiv de vrajbă între regele Matei și voievodul Ștefan. Dimpotrivă, primejdia turcească unea și mai strâns cele două țări vecine, precum s-a dovedit aceasta în bătălia de la Vaslui, la care contingente ungare și săcuiești luptau umăr la umăr cu moldovenii contra inamicului comun, care era turcul. De aceea nu poate să ne surprindă faptul că la 20 iunie 1475 Ștefan poruncea solilor săi din Ungaria să grăbească tratativele de alianță și asistență cu regele Matei, vestindu-l:

"Am aflat prin iscoadele noastre despre vrăjmașii creștinătății, despre necredincioșii turci, că vin împotriva noastră. Și din nou ne-a venit veste temeinică, că turcii vin spre noi, împotriva țării noastre, și pe apă și pe uscat. Și așa se zice că o puternică flotă, întărită cu foarte multe și mari bombarde, le merge înainte, ca să cucerească Cetatea-Albă și Chilia și că sunt chiar pe drum aproape. Împăratul are să vină însuși pe uscat împotriva noastră, ca să cucerească în persoană țara noastră cu toată puterea lui și cu toată oastea lui și cu toată puterea Țării Muntenești; căci muntenii sunt pentru noi ca și turcii. Și să credeți că așa e cum spunem noi, căci nu este altfel decât așa. – De aceea, fără întârziere și îndată ce veți vedea această scrisoare, să vă sculați și să vorbiți cu solii care vin deodată cu voi de la Craiul Matei la noi și să trimiteți un umblător iute cu scrisoarea noastră și cu scrisoarea solilor, care vin odată cu voi la noi. Umblătorul acesta să se grăbească ziua și noaptea spre Craiul Matei și să dea de știre Măriei Sale despre acești vrăjmași ai creștinilor. Poate va îndupleca Dumnezeu pe Măria Sa să se apropie de noi și de aceste margini, iute și cât mai grabnic cu putință, și ziua și noaptea, cu toate puterile Măriei Sale și cu toți oamenii pe care Dumnezeu i-a dăruit și astfel nu ne va lăsa să pierim noi în țara noastră de acești păgâni. Dumnezeu să însufle pe Măria Sa, ca să puie toată graba pentru creștinătate și împotriva acestor turci blestemați. Într-aceea, voi înșivă, împreună cu solii craiului Matei care vin la noi, să nu vă odihniți nicăieri, că să vă grăbiți ziua și noaptea spre noi, cât se poate mai iute. Și altfel să nu faceți".

Trimisul Domnului întâlni pe membrii delegației ungare la Bistrița în ziua de 25 iunie și le înmână scrisoarea domnească. Înainte de a-și continua drumul spre Iași, unde se afla Ștefan, ei înștiințară pe regele Matei despre conținutul scrisorii, care nu putea să nu facă asupra craiului o deosebită impresie.

Între timp Ștefan aștepta cu mare nerăbdare sosirea delegaților unguri pentru tocmirea alianței. În urma tratativelor se ajunse la 12 iulie 1475 la semnarea pactului prin care Ștefan se împăca cu regele Matei Corvinul, recunoscând că Domnii Moldovei au fost totdeauna datori să păstreze credință regilor și coroanei ungurești și că de fapt ei au și păstrat-o totdeauna. În consecință Ștefan se obligă să rămână ca și predecesorii săi credincios regelui și sfintei coroane. Dacă regele va porni în persoană împotriva turcilor prin Țara Românească – *per Majorem Valachiam* – va merge și dânsul în persoană, iar dacă va fi împiedicat de boală sau de inamici puternici, va trimite numai oștirile sale. Voievodul se obligă să ajute pe rege cu oști împotriva tuturor dușmanilor, afară de craiul Poloniei, cu care el și predecesorii săi au trăit din totdeauna în pace și alianță. El nu va ocroti în țara sa și nici nu va ajuta pe nici un magnat sau nobil care s-ar ridica împotriva regelui, ci dimpotrivă, el va izgoni din țară pe cei ce ar încerca să se refugieze la dânsul. Pe răufăcătorii care vor comite prădăciuni pe teritoriul regatului îi va pedepsi și va lua despăgubiri de la dânșii, iar cazurile de neînțelegere între supușii țării sale și ai celeilalte vor fi aplanate nu cu puterea, ci prin comisii instituite la graniță, ca să se dea satisfacție părților vătămate. Procesele între negustori se vor judeca înaintea instanțelor obișnuite, fără arestarea împricinaților.

Tratatul de alianță ofensivă și defensivă, semnat de Ștefan la Iași, fu prezentat regelui Matei la Buda, care răspunse cu semnarea unui tratat similar în ziua de 15 august 1475. În preambulul tratatului se arată că *credinciosul, spectabilul și magnificul* Ștefan, Domn al Țării Moldovei – *fidelis, spectabilis et magnificus* – a revenit asupra neînțelegerii – *dissuasi* – ce avuse cu regele, recunoscându-l

ca suzeran și promițând credință atât lui, cât și coroanei ungare. De aceea regele primi în grația și bunăvoința sa atât pe Domn, cât și pe fiii și boierii săi, precum și întreaga țară a Moldovei cu toți locuitorii ei. Și cum Ștefan făgăduise de a împlini față de coroana ungară tot ce antecesorii săi obișnuiau să împlinească după drept și datină, se obligă și regele să împlinească față de voievod tot ce regii Ungariei erau datori să împlinească după vechile *drepturi, privilegii și slobozenii – juribus, privilegia et libertatibus*. În continuare regele absolvă pe voievod, pe fiii săi, pe boieri și pe toți locuitorii Moldovei prezenți și viitori, de toate *excesele – excessis* – comise până atunci împotriva regelui și a regatului ungar, că din cauza aceasta nu vor avea să sufere nici o *pagubă* și nici un *rău – damnus aut malum*. Regele nu va tolera în Ungaria pe adversarii voievodului și nu va da nici un ajutor celor ce uneltesc contra domniei și contra țării. Negustorii și supușii voievodului nu vor avea de suferit în Ungaria nici o nedreptate, diferendele urmând a fi aplanate pe cale legală și pașnică. Și cum Ștefan promitea să sară în ajutorul regelui contra păgânilor și altor dușmani ai regatului, regele făgăduiește la rândul său *să protejeze personal pe Domn în caz de nevoie – protegere propria in persona nostra, se necesare fecerit* – cu excepția cazului când din interese majore ale regatului ar fi ocupat în altă parte. *Regele se lega de asemenea să respecte granițele dintre Moldova lui Ștefan și Muntenia lui Vlad Țepeș așa cum aceste granițe fuseseră așezate la vremea sa de foști voievozi Alexandru cel Bun și Mircea cel Bătrân – secundum privilegie Alexandri et Mirczae*. Iar dacă, ferească Dumnezeu, Ștefan s-ar vedea nevoit să-și părăsească patria și să caute refugiu în Ungaria, în cazul acesta să-i stea deschise cetățile și târgurile ungurești, atât lui personal cât și fiilor și tuturor boierilor, precum și altor locuitori moldoveni. Iar când vor voi să se reîntoarcă în țara lor, să se poată înapoia cu toate bunurile cu care au venit, fără nici o piedică, regele obligându-se să dea voievodului pribeag tot ajutorul pentru a-și recupera domnia. Actul semnat de rege poartă semnăturile tuturor sfetnicilor regali din Buda.

Din contextul documentului se vede că regele Matei recunoaște ca Domn al Transalpinici sau Munteniei pe voievodul pribeag Vlad Țepeș care fusese eliberat din prinsoarea de la Buda. Nici Ștefan cel Mare nu mai recunoștea de domn pe Laiotă Basarab, care trecuse de partea turcilor și luase parte, umăr la umăr cu ei, la campania de la Vaslui, iar acum se pregătea să însoțească cu oștirile sale pe sultanul Mohamed în expediția sa contra Moldovei. Aplanarea diferendului cu Domnul muntean rămase însă pentru mai târziu.

4. Înfrângerea de la Valea-Albă sau Războieni

Între timp sultanul făcea mari pregătiri pentru expediția sa de pedeapsă contra Moldovei. Craiul Poloniei pândea cu mare îngrijorare la granița Podoliei, care, după supunerea tătarilor față de turci era direct amenințată de aceștia. De aceea era firesc ca el să intervină pe lângă sultan pentru aplanarea conflictului cu voievodul moldovean. Sultanul condiționa împăcarea cu voievodul Ștefan de împlinirea următoarelor postulate: *plata tributului restant pe trei ani, restituirea refugiaților de la Caffa care găsiseră adăpost în Moldova, trimiterea unuia dintre fiii domnului ca ostatec la Constantinopol și cedarea cetăților Chilia și Cetatea-Albă*. Ștefan respinse însă aceste condiții, încrezându-se în ajutorul pe care-l aștepta din partea regelui Sigismund al Poloniei și puterilor creștine din Apus, precum mărturisea domnul însuși într-un mesaj către regele Veneției și papa de la Roma. Dar ajutorul acesta n-a sosit și Ștefan a rămas singur să-și încerce puterile cu sultanul Mohamed al II-lea, cuceritorul Constantinopolului.

Solia de pace a regelui Cazimir întâlni pe sultan în tabăra de la Varna, dar fără a-l fi putut determina să se întoarcă din drum. Solii se mulțumiră cu asigurarea padișahului că granițele Poloniei nu vor fi călcate de ienicerii săi. Pe temeiul acestei declarații se încheie înțelegerea polono-turcă din mai 1476 după spatele Domnului Moldovei. La 19 mai același an sultanul vestea din tabără pe craiul polon *că va trimite și el ambasadorii săi pentru ca prietenia frățească deja stabilită între ei să se închege mai puternic și să se întărească*. Dar nici ajutorul așteptat de la regele Mateiaș și de la puterile apusene nu sosi, astfel că Ștefan rămase complet izolat în fața atacului turcilor, condus de sultanul Mohamed în persoană.

După spusele lui Donaldo de Lezze, secretarul sultanului care-l tovărășea în campania contra *Carabogdaniei*, Mohamed porni la finele lui martie 1476 din Constantinopol și ajunse în mai 1476 la Varna, de unde-și continuă marșul spre Dunăre, diriguind flota turcească spre limanul Nistrului și gurile Dunării. Nu cunoaștem vadul pe unde oștirile sultanului trecură Dunărea și locul unde contingentele otomane se uniră cu cele muntene ale lui Laiotă Basarab. Știm numai că sultanul

înainta de-a lungul Siretului și că la 24 iulie ajunsese la Roman, de unde, cotind pe valea Moldovei în sus, năzuia spre Suceava. În fața pericolului turcesc, doamna Maria cu curtea ei părăsi în grabă cetatea de la Suceava și se refugie la Hotin. Ștefan dădu ordin să se ardă și să se pustiască tot în drumul sultanului. Însoțitorul sultanului, Angiolello, povestește că, în urma incendiilor, se ridică un nor de praf de cărbuni care umplea aerul, astfel că oamenii erau negri pe față și pe haine; până și caii sufereau din pricina prafului care le intra prin nări. Ștefan însuși se retrase cu oștenii săi în Munții Neamțului unde ocupă *Pârâul Alb*, care se varsă în Moldova, la Tupilați, o poziție de apărare de unde credea că va putea tăia calea sultanului spre capitală. Cum însă turcii repeziseră contra Moldovei mai multe stoluri de tătari, care, trecând Prutul la Ștefănești, atacară din flanc, oastea de țară, compusă din răzeși, primi învoirea de la Domn să se îndrepte contra tătarilor năvălitori, rămânând în jurul voievodului numai steagurile și steguletele curtenilor ce se constituiau din boieri și viteji. În ziua de 26 iulie oștirile sultanului, manevrând la dreapta Siretului, atacară poziția lui Ștefan de la Pârâul Alb sau *Valea-Albă* unde se dădu una din luptele cele mai sângeroase din istoria Moldovei. Oștirea moldovenească fu strivită de turci, grație superiorității lor numerice. Floarea nobilimii moldovene rămase pe câmpul de bătălie, încercând să oprească prin jertfa vieții ei înaintarea năvalnică a sultanului spre inima Moldovei. Pe câmpul de bătălie, care s-a numit mai apoi și Războieni, Ștefan ridică o biserică-mausoleu întru pomenirea eroilor căzuți pentru patrie. Inscripția fusese redactată de însuși voievodul Ștefan și ne păstrează cea mai autentică mărturie contemporană asupra sângeroasei bătălii, spunând:

"În zilele bine-cinstitului și de Hristos iubitorului Domn Io Ștefan voievod, cu mila lui Dumnezeu, Domn Țării Moldovei, fiul voievodului Bogdan, în anul 6984 (1476), iar al domniei sale al douăzecilea curgător, ridicatu-s-a puternicul Mohamed, împăratul turcesc cu toată puterea sa orientală, încă și voievodul Basarab, căruia i se zice Laiotă a venit cu dânsul cu toată Țara Românească și au venit să prade și să iaie țara Moldovei. Și au ajuns până aici la locul ce se zice Râul Alb. Și eu, voievodul Ștefan, și cu fiul meu Alexandru ieșit-am înaintea lor, unde am și făcut mare războiu cu dânșii, în luna lui iulie 1476, și cu voia lui Dumnezeu au fost biruiți creștinii de către păgâni și au căzut acolo mulțime mare dintre ostașii Moldovei. Tot atunci și tătarii au lovit Moldova de ceia parte".

Cronica contemporană de la Bistrița completează inscripția, arătând că:

"Au căzut acolo buni viteji și mari boieri și mici, buni și tineri ostași și oaste bună și vitează. Și viteji ostași hânsari s-au potopit atunci. Și a fost atunci scârbă mare în Țara Moldovei și în toate locurile și țările și stăpânirile drept-credincioșilor creștini, când au auzit că s-au prăpădit bunii și vitejii ostași, și marii boieri și buni, și tineri ostași și buna și aleasa oaste și cu vitejii hânsari, în mâinile necredincioșilor și păgânelor limbi și în mâinile păgânilor de Munteni, care au fost părtași cu păgânii și s-au luptat împreună cu ei împotriva creștinilor. Și astfel s-a pustiit țara și au venit la Suceava și locul l-au ars. Și astfel s-au întors prădând și arzând țara".

Ștefan cel Mare însuși arată venețienilor, prin glasul solului său Ioan Țamblac, zicând:

"Și totuși, cu toată nădejdea mea în principii creștini, mi s-a întâmplat nenorocirea. Căci dacă n-ar fi fost așa, m-aș fi făcut una din două: ori m-aș fi împotrivit cu adevărat vrăjmașului la trecătoare (vadul Dunării) și nu l-aș fi lăsat să treacă, ori dacă aceasta mi-ar fi fost cu neputință, aș fi încercat să scap pe locuitorii țării mele și nu aș fi suferit atâta pagubă. Dar m-au lăsat singur și s-a întâmplat precum am amintit mai sus. Și dacă inamicul ar fi fost singur nici n-ar fi fost așa de rău dar el a poruncit să vină ceialaltă Vlahie de o parte și tătarii de alta, iar sultanul însuși a venit în persoană cu toată puterea lui și m-au înconjurat din trei părți și m-au găsit singur pe mine cu toți ostașii mei împrăștiați ca să-și apere casele lor. Gândiți-vă cu cât mă întreceau la număr, când împotriva mea singur erau atâtea puteri. Eu, împreună cu curtea mea, am făcut ce am putut și s-a întâmplat cum s-a spus mai sus, care lucru socotesc că a fost voia lui Dumnezeu ca să mă pedepsească pentru păcatele mele și lăudat să fie numele lui".

5. Reînnoirea legământului cu turcii

După sfărâmarea zăgazului moldovenesc la Războieni, sultanul înaintă victorios spre Suceava, împresură capitala și îi dete foc. Cetatea însă, fiind bine apărată de arcașii lui Ștefan, nu putu fi cucerită. De asemenea se frânseră și atacurile turcești de rezistența dârză a apărătorilor din cetățile Neamț și Roma, precum rămaseră zadarnice și loviturile pe care flota turcească le aplicase Chiliei-Noi și Cetății-Albe. La Chilia fură nimiciți 500 de ieniceri, iar pârcălabii din Cetatea-Albă ținură

calea tătarilor care prădaseră în Moldova, le luară prada și eliberară mii de moldoveni, mânați în robie. În urma acestor insuccese, a greutăților de aprovizionare în arșița verii și a bolilor care se încuibaseră în oștirea turcească, Mohamed dădu ordin de retragere din Moldova, hărțuit până la Dunăre de plăieșii lui Ștefan cel Mare. Un martor ocular al întâmplărilor, observatorul venețian *Emanuel Gerardo*, raporta la Veneția asupra acestor groaznice întâmplări din Moldova spunând:

"Sultanul a părăsit țara cu cetele sale fără a fi cucerit o singură cetate și fără altă pagubă pentru Moldova, decât prada ce a ridicat cu sine, iar voievodul Ștefan a ieșit din munți și călărește viteaz prin toată țara stăpânită de el".

Cronica de la München spune că Ștefan, adunând în grabă o oaste de 16.000 de oameni, făcuse pe turci să creadă că ar fi primit ajutor de la poloni sau de la unguri. De aceea sultanul grăbi, la 14 august, retragerea sa peste Dunăre, pierzând o bună parte din oastea sa, ducând cu sine pe pretendentul Alexandru, fiul lui Petru Aron. Vestea înregistrată de *Baltazar de Piscia*, legatul papei la Buda, că în vremurile acelea de restriște Ștefan cel Mare ar fi fost văzut într-o ospătărie din *Sniatin* pare foarte puțin probabilă, întrucât el s-ar fi putut îndrepta mai curând spre Hotin, unde se găsea în siguranță doamna înconjurată de curtea ei.

Ștefan cel Mare nu era omul care să se descurajeze în fața primejdiei. Dimpotrivă, el o privea drept în față, opunându-i-se cu calm și hotărâre. Văzându-se părăsit de puterile creștine, el se hotărî să accepte condițiile de pace ale sultanului, care, după campania atât de puțin reușită contra Moldovei, se arătă cu mult mai maleabil în pretențiile sale. Preliminariile înțelegerii păcii pare să fi fost învoite la retragerea sultanului peste Dunăre. Solia moldovenească îl urmă la Istanbul, unde, în toamna anului 1476, se încheie tratatul de pace, al cărui cuprins a fost descoperit de curând într-un codice miscelaneu din fortul Esad-Efendi No. 3369. Codicele se prezintă ca lucrare contemporană, ultimele note fiind datate din anul hegirii 896, ceea ce corespunde anilor 1490 – 1491 din era creștină. Iată cuprinsul prețiosului instrument de pace dintre Poarta otomană și domnul Moldovei:

"Moldoveanul – Karabogdan, care din vremurile vechi era plin de omenie și rob supus al pragului acoperiș al califatului familiei Osmanilor, îndeosebi al vestibulului cerului măreției și al bolții grandoarei mele, neamânând o clipă îndatoririle slujitorești și obiceiurile fixate prin firmane, plătea fără amânare la timp haraciul pe care i-l impuneam și i-l orânduisem prin porunca mea.

De la o vreme, vârându-i șoaptele încăpățânatei Satane, sburdăciunea și stricăciunea în creeri, a călcat în afara cercului cuviințelor robiei și fiind că manifestase, din duh de nesupunere o rătăcită abatere de la calea ascultării, forța religiei divine și zeul coroanei padișahale s-au pus în mișcare și prefăcând, prin majestatea crivățului furiei mele și a văzduhului furtunei asemenea lighioanelor, poporul țării sale prospere, precum ținuturile Semiid și Ad, i-am dat o zdravănă pedeapsă cu viteaza mână a mâniei mele.

În felul acesta, deșteptându-se el din somnul prostiei, căindu-se și întorcându-se la locul pocăinței, cu o sută de mii de plecăciuni și felurite umilinți, și-a frecat fața de pământul servituții și s-a îndreptat spre curtea mea, refugiu al lumii, și oferindu-și robiei grumazul după fosta rânduială a jugului sclăviei, iar haragiul pus de mine odinioară, care era trei mii de bani francești florini, în fiecare an dublându-l, le-a făcut să fie în fiecare an șase mii de bani, și să se considere prieten prietenului și dușman dușmanului și să nu mai iese din drumul dreptății, ca în vremurile trecute, implorând acest prag al sferei universale și înălțata-i boltă, zicând că-i este unul dintre servitorii din tată și moș, ca să șteargă pulberea răutății de pe locul supunerii, revărsând torentul lacrimilor de teamă, pentru că ceruse iertare, s-a tălăuzit marea mărinimiei și oceanul bunăvoinței mele i-a iertat vina și am înnoit legământul contractual. Căci Allah cel milostiv și iubitor e acela, care a zis: «și țineți-vă legământul, căci sunteți răspunzători de orice legământ!» Deoarece Ștefan s-a apropiat și s-a legat cu adevărat, conform condițiilor acestora amintite, de pragul acoperișului sultanului meu, el și averea și țara lui nu vor mai suferi nici un atac din partea mea și a beilor sângiacurilor și din partea celorlalți robi ai mei; văzându-l în făgașul cel drept, va fi ațintit cu ochiul augustei mele favori și se va bucura de mărinimiile mele împărătești.

Și cu acest legământ înscris l-am încredințat să aibă în mâinile sale dovada de credință și pricină de încredere".

(Aurel Docci, *Tratatul de pace încheiat între sultanul Mehmed II și Ștefan cel Mare*, în „Revista Istorică Română", MCMXLV, vol. XV, Facs. IV, p. 470, urm.)

După încheierea *legământului contractual* cu sultanul Mehmed, fură reluate vechile raporturi de prietenie și bună vecinătate dintre ambele țări. Pentru a justifica noua sa orientare politică, Ștefan trimise în primăvara anului 1477 pe Ioan Țamblac în solie la Veneția,

pentru a lămuri pe doge asupra noii sale orientări politice. În audiența din 3 mai ambasadorul ducelui Ștefan demonstra dogelui că

"ceea ce a urmat nu s-ar fi întâmplat dacă stăpânul său ar fi știut că principii creștini și vecini aveau să-l trateze așa cum l-au tratat, căci jurămintele și învoiala, pe care o avea cu ei, l-au înșelat și a pățit astfel ceea ce a pățit. Învoiala și jurămintele ce erau între ei conțineau că toți trebuie să fie gata și să ajute țara și pe principe, când era atacat de turci".

În continuare Țamblac reda cuvintele domnului său, zicând:

"Dar ei m-au lăsat singur – eu și curtea mea am făcut ce am putut dar a urmat ceea ce am spus mai sus... După ce inamicul a plecat, am rămas lipsit de orice ajutor – abandonado de ogni soccorso – din partea creștinilor, căci ei nu numai că nu m-au ajutat, dar poate că unii au simțit chiar plăcere pentru daunele ce mi s-au făcut mie și țării de către păgâni... Și dacă Dumnezeu va vrea ca eu să nu fiu ajutat, se vor întâmpla două lucruri: Ori se va pierde această țară, ori voi fi silit să mă supun păgânilor".

Aceeași explicație a atitudinii sale o primi, douăzeci de ani mai târziu, din gura lui Ștefan și Liborius Naker, secretarul lui Ioan de Tiefen, ministrul Ordinului teutonic, care participase cu contingentele sale la catastrofa din Codrul Cosminului. Naker însemna în ziarul său în ziua de 18 august 1497 următoarea declarație din partea lui Ștefan cel Mare:

"Eu recunosc că m-am închinat regelui defunct ca ocrotitorul meu, căruia i-am cerut adeseori scut și ajutor ca să nu ajung tributar turcului; regele m-a părăsit și nu m-a ocrotit, fiind astfel silit să devin tributar turcului. Acum am aruncat un om între doi câini, ca să nu se muște pentru el. Voi vedea cine va învinge, acela va fi stăpânul meu".

6. Continuarea campaniilor contra Țării Românești

Iar cât despre pedepsirea lui Laiotă Basarab pentru participarea sa la expediția contra Moldovei, Ștefan cel Mare vestea veneticnilor, zicând:

"Și totuși cerusem ca ducele Basarab să fie alungat din ceialaltă Vlahie și să fie pus acolo un alt domn creștin anume Draculea (Vlad Țepeș) cu care să ne putem înțelege împreună; am înduplecat chiar la acest pas pe Măria Sa craiul unguresc, ca să se îngrijească și el din partea sa, ca Vlad Draculea să ajungă domn. Și înduplecându-se în sfârșit, el a trimis să-mi spuie ca să-mi adun oastea și să merg și să pun pe numitul domn în Vlahie. Și astfel repede am făcut și am mers, eu dintr-o parte și căpitanul regelui din altă parte și ne-am unit și am așezat în domnie pe zisul Draculea. Isprăvind aceasta, el s-a rugat să-i las pentru paza lui oameni de-ai noștri, fiindcă în Vlahi nu se prea încredea; și i-am lăsat 200 de oameni dintre curtenii mei. Și făcând aceasta, am plecat. Dar numaidecât perfidul Basarab se întoarse, și-l găsi singur, și-l omorî și împreună cu el fură omorâți toți oamenii mei, afară de zece".

Căpitanul contingentelor crăiești, de care amintea voievodul Ștefan, era Ștefan Báthory, care ajutase la instalarea lui Vlad Țepeș. Acesta își câștigase încrederea regelui prin faptele sale de vitejie săvârșite alături de sârbul *Vuc Zmeul* în lupta contra turcilor în Boemia, cucerind localitatea *Srebrnice.*

În cronica lui *Iacob Unrest de la Melk* se arată că *cetatea de scaun (Stinedera)*, adică București, fu asediată mai multă vreme fără să fi putut fi cucerită, cu toate că pârcălabul Cristian vestea la 17 noiembrie 1476 pe brașoveni că Bucureștii se închinaseră lui Vlad Țepeș cu o zi înainte.

"De aceia lăudați pe Domnul atotputernic cu organe și cu cântece – zicea pârcălabul – *precum am făcut și noi în țara noastră, care este ca și țara voastră. Și să știți dumneavoastră că domnii și boierii a toată țara s-au supus dumisale voievodului Vlad".*

Îndată după înscăunarea sa, voievodul Vlad vestea pe brașoveni despre *"fuga lui Laiotă, vrăjmașul său, la turci"*, – invitându-i să vină – *"cu pâine și cu marfă, ca să vă hrăniți, căci a făcut Dumnezeu acuma să fim o singură țară".*

În altă scrisoare domnul anunță pe brașoveni că *"i s-a închinat Țara Românească și toți boierii".*

Atacul voievodului Laiotă Basarab contra lui Vlad Țepeș avu loc în toamna anului 1476 la *Bălteni* (jud. Ilfov), unde nefericitul Domn fu decapitat, iar osemintele sale adunate la Snagov, sub o piatră de mormânt fără inscripție.

Cronicarul austriac Unrest arată:

"câte minuni se povestesc despre acest om extraordinar care fusese omorât printr-un mare act de trădare, pe care l-au pregătit turcii de marea dușmănie care o aveau față de dânsul pentru multele pagube ce suferiseră de la el. Căci un turc se băgase slugă la el ca să-l ucidă când își va avea locul, de aceia era el tocmit de turci. Cum s-a și întâmplat când i-a tăiat capul pe la spate, călăul, și a fugit îndată la oastea turcilor. Pentru care regele a fost foarte supărat, căci a pierdut mult în el pentru lupta cu turcii".

Din partea sa, Ştefan arată că fapta aceasta mişelească fusese pusă la cale de Laiotă Basarab şi că deodată cu Vlad Ţepeş căzură jertfă şi oamenii de strajă pe care îi lăsase la Bucureşti, afară de zece dintre ei.

După moartea lui Vlad Ţepeş, Ştefan cel Mare, în înţelegerea cu regele Matei, susţinea candidatura lui *Basarab cel Tânăr*, numit şi Ţepeluş, la tronul Munteniei, împotriva lui *Basarab cel Bătrân*. Cronicarul Dlugosz relatează că Ştefan cel Mare, după ce şi-a refăcut armata prin completare cu ţărani, în locul celor ce căzuseră în luptele contra turcilor, ca să nu se moleşească prin şedere în repaos, a năvălit cu oştirea sa în Muntenia şi a aşezat într-însa ca prefect al său pe Ţepeluş şi şi-a făcut-o supusă sie – *ipsam sui juris fecit*. Noul domn muntean obţinu şi asentimentul sultanului Mehmed al II-lea care pregătea atacul contra Transilvaniei. În toamna anului 1479 turcii năvăliră pe la Câineni în Transilvania, cu ajutorul lui Ţepeluş care spori oştirea sultanului de sub conducerea beilor Ion, Ali şi Skender cu un contingent de 5.000 de plăieşi munteni. După devastarea regiunii Sibiului, turcii pătrunseră în valea Mureşului unde voievodul Ardealului *Ştefan Báthory*, ajutat de Pavel Chinezul, străjerul graniţei dunărene din Banat, îi tăie drumul la Binţinţi (azi Aurel Vlaicu) unde, la 13 octombrie 1479, dădu vestita bătălie de pe *Câmpul Pâinii* care se soldă cu o completă înfrângere pentru oastea turco-muntească.

Înfrângerea lui Basarab al Tânăr sau Ţepeluş în Transilvania oferea domnului Moldovei fericitul prilej de a-l izgoni din scaunul domniei şi a-l înlocui printr-un protejat al său. Acest pretendent era *Mircea*, fiul lui Vlad Dracul, pe care Ştefan îl adăpostea la curtea sa şi-l recomanda călduros tuturor boierilor şi mari şi mici, şi tuturor judecilor şi judecătorilor şi tuturor supuşilor de la mic până la mare, din tot ţinutul Brăilei, al Buzăului şi Râmnicului. Dar boierii, cnejii şi rumânii – vlahii – din aceste judeţe respinseră energic recomandarea domnului Moldovei, afirmând ataşamentul lor faţă de Ţepeluş. Aceasta însă nu descurajă pe voievodul Ştefan, care trecu în grabă de la vorbă la faptă. Regina Beatrice, soţia regelui Mateiaş Corvinul, aminteşte într-o scrisoare din iunie 1480, că Domnul Moldovei împreună cu ardelenii, năvălind în Muntenia, ar fi bătut pe Ţepeluş şi l-ar fi alungat peste Dunăre. Dezastrul oştirii nefericitului domn muntean ar fi fost aşa de mare, încât până la Dunăre, până unde fusese urmărită oştirea duşmană, nu se găseau decât cadavre. Ţepeluş se întoarse însă curând cu ajutor turcesc, fiindcă în februarie 1481 voievodul Ardealului Ştefan Báthory afla de la braşoveni că Basarab, domnul Munteniei, zice că a revenit cu noroc în ţara sa – *se ipsum ad regnum suum ab imperatore feliciter revenirse dicit.*

7. Bătălia de la Râmnicu-Sărat şi ridicarea lui Vlad al III-lea Călugărul în domnia Ţării Româneşti

După reocuparea scaunului domnesc, voievodul Tepeluş îşi asigură sprijinul camarazilor săi de luptă de pe Câmpul Pâinii, Ali Beg şi Skanderbeg, şi năvăli, în primăvara anului 1481, în Moldova până la Lunca Mare, prădând satele din valea Siretului, precum atestă aceasta însuşi Ştefan cel Mare într-un act din octombrie 1481. Ştefan cel Mare sări însă în grabă întru întâmpinarea lui,. îl respinse peste graniţă şi-l urmări până la Râmnicu-Sărat, unde s-a dat bătălia decisivă. Letopiseţul de la Bistriţa ne relatează asupra acestei bătălii, scriind:

"În anul 1481, luna iulie în 8, într-o duminică, a fost război cu muntenii şi cu Ţepeluş, la Râmnic, şi au biruit iarăşi Ştefan Voievod... şi mare şi nenumărată mulţime fură bătuţi cu totul şi toate steagurile lor fură luate, şi nici unul nu le rămase şi toţi vitejii şi boierii căzură atunci; şi-şi vor aduce aminte de această luptă şi de acea moarte până la sfârşitul lumii".

Victoria lui Ştefan de la Râmnic este confirmată şi de regele Mateiaş Corvinul, care arată în scrisoare sa către papa Sixt al IV-lea din 7 august 1481 că izbânda a fost câştigată de Ştefan împreună cu contingentele trimise în ajutor din Ardeal. Domnul Moldovei trimise regelui vreo treime de steaguri cucerite de la Munteni, din care câteva fură trimise de rege şi papei. Ţepeluş fu izgonit din nou din scaunul domniei iar tronul vacant fu încredinţat de Ştefan noului voievod *Vlad Călugărul*, un fiu natural al lui Vlad Dracul, care pribegea prin Transilvania, şi aceasta pentru motivul că pretendentul Mircea, adus de el, nu fu acceptat de ţară. Analele bistriţene însemnau la acea dată că:

"Domnul Ştefan au lăsat pe Vlad Voievod Călugărul să domnească în Ţara Muntenească iar el se întoarse de acolo biruitor cu toată oastea sa şi cu toţi boierii săi în scaunul său de la Suceava".

În amintirea izbândei sale de la Râmnic, Ştefan cel Mare ridică, în 1487, biserica din *Bădeuţi* (jud. Rădăuţi), pe care o împodobi cu frumoase fresce şi cu o memorabilă inscripţie, al cărei cuprins constituie o preţioasă mărturie

contemporană privitoare la bătălia de la Râmnic. Iată cuprinsul inscripției:

"La anul 8989 (1481), luna iulie 8, ziua praznicului Sfântului Mare Mucenic Procopie, Ștefan Voievod, din mila lui Dumnezeu Domn Țării Moldovei, fiul lui Bogdan Voievod, cu prea iubitul său fiu Alexandru, făcut-a războiu la Râmnic cu neastâmpăratul Basarab Voievod cel Tânăr, domnul Țării Românești, numit Țepeluș; și a ajutat Dumnezeu lui Ștefan Voievod și a biruit pe Basarab Voievod, și a fost măcel foarte mare între oamenii lui Basarab. În amintirea acestei isprăvi, Ștefan Voievod, în generoasa sa hotărâre și în înțeleapta sa prevedere, a găsit de bine să clădească această biserică, închinată Sfântului Mare Mucenic Procopie în anul 6995 (1487); clădirea a început în luna iunie 8 și s-a săvârșit în același an în luna noiembrie 13".

Inscripția aduce contribuții prețioase la istoria timpului. Din nefericire biserica din Bădeuți nu mai există astăzi, fiind dărâmată din temelie în cursul primului război mondial, fiindcă se afla în linia frontului. După înfrângerea de la Râmnic, Țepeluș Vodă se retrase cu restul oștirii sale spre Oltenia, unde găsi sprijin în boierimea craioveană. Cu ajutorul acesteia el încercă să-și recapete tronul, izgonind pe noul Domn Vlad Călugărul din țară. Din Transilvania, de unde se găsea, ducele Vlad amenința mereu granița țării, ceea ce făcea pe rivalul său Țepeluș să-l reclame regelui Mateiaș că "de acolo din locurile voastre intră în țara domniei mele de-mi face pagubă".

În ajutorul lui Vlad sări și Ștefan cel Mare, care vedea amenințată granița țării sale de la Milcov. Acolo, Basarab cel Tânăr, numit și Țepeluș, începuse lucrări de fortificare în jurul cetății *Crăciuna* pentru a-și crea bază de operații contra Moldovei. În primăvara anului 1482 Ștefan lovi pe Țepeluș și-l izgoni din cetatea Crăciuna. Analele bistrițene arată că *"în anul 1482 martie în 10, luat-au Ștefan cetatea Crăciuna și a așezat într-însa pârcălabii săi Vâlcea și Ivanco"*.

Cronica lui Grigore Ureche insistă asupra fixării graniței de la Milcov zicând:

"Aducând și pre mulți din boierii Țării Românești și alți oameni de frunte acolo, au pus pe ai săi boieri și oameni de cinste, de au vorovit și au tocmit, de au despărțit din Milcovul cel Mare o parte de pârâu, ce vine de pe lângă Odobești și trece de dă în apa Putnei și acela până astăzi este hotarul Țării Moldovei și Țării Românești".

Cu sprijinul moldovenilor și cu îngăduința turcilor, Vlad Călugărul reluă lupta contra rivalului său Țepeluș, îl respinse din nou în Oltenia, unde își găsi curând moartea, fiind ucis la Glogova de boierii mehedințeni, precum atestă voievodul Vlad însuși într-o scrisoare adresată brașovenilor. Într-o altă scrisoare noul Domn comunica brașovenilor că boierii și toată țara i s-ar fi închinat și că Ali Beg ar fi trimis la Poartă să-i aducă steag de domnie. Și astfel Vlad Călugărul își consolidă domnia și se menținu pe tronul muntean 14 ani, 1482 – 1495.

Pentru a se putea menține pe tron, noul Domn muntean nu putea avea față de Poartă o altă politică, decât cea a înaintașilor săi. Cronica țării arată cu drept cuvânt că Vlad al II-lea Călugărul *"a călcat pe urma celorlalți Domni muntenești și nu s-a lepădat de turci"*.

De aceea, nu trebuie să ne mirăm dacă întâlnim contingente muntene în expedițiile turcești contra moldovenilor. Așa bunăoară la sediul cetăților Chilia și Cetatea Albă din 1484, la atacul contra Sucevei din 1485, la lupta de la Cătlabuga din același an și la lupta de la Scheia din anul următor.

Față de Ungaria el urmărea o politică de pace și bună vecinătate, până la moartea regelui Matei în 1490. Cu toate acestea însă, Vlad Călugărul nu obținu stăpânirea asupra voievodatelor Amlaș și Făgăraș. Ultimul Domn muntean care stăpânise aceste voievodate fusese Vlad Țepeș. În timpul domniei lui Radu cel Frumos, Făgărașul fu dat *Universității* săsești, iar mai apoi boierului Udriște până la 1483, când sașii redobândiră din nou Făgărașul pentru *Universitatea* lor. El se dovedi ca un vajnic sprijinitor al comerțului cu centrele comerciale săsești din Transilvani și un pios ctitor de așezăminte bisericești. El a fost ctitorul mănăstirii *Glavocioc* și al schitului *Babele*, ambele ctitorii în județul Vlașca. Dar și celelalte ctitorii muntene se bucurară de larga sa dărnicie, care venea să justifice evlavia sa de fost călugăr. Socotelile Brașovului arată moartea lui Vlad Călugărul în toamna anului 1495, când fu înmormântat în ctitoria sa de la Glavacioc.

8. Domnia lui Radu cel Mare

Urmașul său pe tronul Munteniei a fost fiul său *Radu cel Mare* (1495 – 1508), care încă din anul precedent fusese asociatul tatălui său la domnie. Față de turci, noul Domn continuă politica părintelui său. O știre contemporană din Istanbul arată că Radu venea în fiecare an la Poartă să sărute mâna sultanului și să-i aducă tributul care se ridica la 3.000 de galbeni. Ostașii săi însoțeau oștirea otomană în campaniile ei la Dunăre și în Carpați. Astfel știm că între unitățile trimise la 1497 de sultanul Baiazid al II-lea în ajutorul lui Ștefan

cel Mare contra polonilor, craiului Ioan Albert în Codrul Cosminului, se găseau și cete de ostași munteni, luptând alăturea de plăieșii lui Ștefan cel Mare. Dară cu toate acestea, voievodul Radu se văzu silit să cedeze sultanului *vadurile* de la Dunăre cu *vămile* lor și restitui în 1505 Porții câteva mii de pribegi din Imperiul Otoman care se refugiaseră în Muntenia.

Raporturile cu Ungaria erau normale și prietenești. În 1497 voievodul Radu trimise o solie voievodului Vladislav la Buda, în frunte cu vistierul Albu, pentru a-l asigura de credința sa. În decembrie 1507 el reînnoi tratatul de armistițiu și pace perpetuă cu regele ungar, recunoscându-se ca membru al regatului vecin.

Cu ocazia reînnoirii actului de credință și bună vecinătate, regele Vladislav dărui lui Radu, fratelui său Vlad și tuturor urmașilor lor, domeniul *Geoagiul* din Transilvania, care, pe lângă târgul cu același nume, mai cuprindea și 19 sate din valea Borșei până în Mureș, un teritoriu de 25 km lungime și 15 km lățime. La 26 februarie regele ordonă capitulului din Alba Iulia să treacă susmenționatul domeniu în posesiunea Domnului român, ceea ce se și îndeplini la 15 aprilie 1508. Aceeași asigurare de prietenie și bună vecinătate o dădu Domnul muntean și sașilor din Sibiu și tuturor conaționalilor lor din Ardeal, că-i va apăra contra turcilor. În schimb ei se obligară să-i asigure la caz de nevoie azil la ei și să-l găzduiască cum se cuvine, să nu tolereze în mijlocul lor pribegi munteni și să nu le ofere nici "o bucățică de pâine". Actul era întărit de întreg sfatul domnesc, în frunte cu Gherghina, puternicul pârcălab de la Poienari.

Asigurându-se de prietenia sultanului și a regelui unguresc, principele Radu crezu că-și poate extinde supremația sa asupra Moldovei, unde domnea Bogdan al III-lea cel Chior, fiul lui Ștefan cel Mare. Cum acesta se găsea în grav conflict cu Polonia, Domnul muntean credea că poate încerca înlăturarea lui Bogdan și înlocuirea lui cu pretendentul *Roman* pe care de mai multă vreme îl adăpostea la curtea sa. În scopul acesta, pretendentul Roman năvăli cu ajutor muntean în Moldova. Cronica lui Radu Popescu arată că Roman "cerșind oaste de la Radu-Vodă s-a dus de a prădat toată Putna... locul Moldovei". La vestea invaziei dușmane, Bogdan Vodă porni la 1 octombrie 1507 în țara de jos, respinse pe năvălitor peste Milcov și-l urmări până "la locul ce se cheamă Rătezații, la Movila Căiații de ceea parte de Râmnic". Acolo a șezut cu oastea 10 zile "de au prădat și au ars de la Milcov până la Râmnic în jos pre de îmbe părțile până la Siret". Vărsarea de sânge dintre oștirile ambilor Domni români a putut fi evitată prin intervenția mitropolitului cărturar *Maxim*, care "s-au rugat lui Bogdan Vodă să facă pace cu Radu Vodă *pentru că sunt creștini și de o seminție*". "Deci Bogdan Vodă, văzând rugămintea de la acel călugăr, au făcut pace pentru voia lui și au trimis soli la Radu-Vodă, ca să fie pace neclintită". Cronica lui Ureche arată că la încheierea păcii *"hotarul pe unde au fost cel bătrân au lăsat"*.

Pentru isprăvile acestea destul de modeste, pe tărâmul politic și militar, voievodul Radu cu greu ar fi putut merita atributul de cel Mare. În schimb însă, el a desfășurat în domeniul bisericesc și cultural o remarcabilă și rodnică activitate care vine să justifice titlul de cinste ce i-a fost atribuit. Lui Radu cel Mare se datorește noua organizare a bisericii muntene. Sfătuit de mitropolitul *Nifon*, fostul patriarh al Constantinopolului, pe care turcii îl îndepărtaseră din scaunul patriarhal, el mută reședința mitropolitană de la Curtea de Argeș la *Târgoviște* alături de tronul domnesc, și-i dădu ca sufragană episcopii Noului Severin, care după pierderea acestei cetăți se mută la Strehaia, de unde Radu o mută la *Râmnicul Vâlcei*. Pentru numeroșii credincioși din județele răsăritene ale Munteniei, el înființă un nou scaun episcopal la *Buzău*. Dar colaborarea așa de fericită dintre mitropolit și Domn fu curând întreruptă în urma refuzului chiriarhului de a recunoaște divorțul sfetnicului domnesc Bogdan de soția sa, pentru a se putea recăsători cu o soră a Domnului. Voievodul nu înțelegea să îngăduie împotrivirea lui Nifon și cu atât mai puțin mustrarea acestuia pe care găsi de bine să i-o facă Domnul. În condițiile acestea, chiriarhul fu silit să părăsească scaunul mitropolitan de la Târgoviște și să se întoarcă de unde venise. La trecerea Dunării, ex-mitropolitul și-ar fi scuturat de pe încălțămite praful din pământul în care se comisese o asemenea nelegiuire, ca izgonirea sa și să fi aruncat asupra țării și norodului afurisenie ca aceea care, pe vremea sa, o aruncase un alt cleric grec, Eremia, nefericitul candidat la mitropolia Moldovei. Nifon se retrase la Muntele Athos, unde muri în anul 1508.

Conformându-se pioaselor tradiții ale înaintașilor săi, Radu cel Mare ridică pe vechea temelie o ctitorie a lui Mircea cel Bătrân de la *Dealu* o preafrumoasă biserică din blocuri de piatră și marmoră, o adevărată podoabă a arhitecturii muntene de la începutul secolului al șaisprezecelea. Acolo evlaviosul domn puse să i se cioplească în piatră și mormântul pe care și-l alese pentru veșnică odihnă. El hărăzi mănăstirii Tismana venitul vămii de la Genune. De asemenea se bucurară de larga sa

generozitate și mănăstirile Rossikon și Sf. Pantelimon de la Muntele Athos. El înzestră mănăstirea *Govora* cu moșiile Hința și Stoiceni pe Olt, precum și cu o parte din moșia de lângă Poiana. Prin donațiile acestea Radu cel Mare înțelegea să asigure mănăstirii Govora mijloacele materiale necesare, pentru ca monahii de acolo să se poată dărui cu toată râvna noii lor misiuni duhovnicești.

În timpul domniei lui Radu cel Mare s-a instalat la *Târgoviște* prima tipografie din Țara Românească. Conducătorul acestei tipografii era călugărul Macarie, care deprinse meșteșugul tiparului la *Veneția*, unde în 1493 luase ființă a doua tipografie cu caractere slavone; cea dintâi ființa la Cracovia din 1491. De la Veneția Macarie trecu la Cetinie în Muntenegru, unde încercă să-și așeze teascurile tiparniței sale în 1493. Dar cum localitatea Cetinie nu-i păru prielnică pentru dezvoltarea meserici sale tipografice, el se hotărî să-și mute teascurile în Țara Românească, unde găsi în mitropolitul Maxim, originar și el din sudul Dunării, un aprig sprijinitor al cărturăriei. Domnul țării, Radu cel Mare, oferi lui Macarie o largă ospitalitate în orașul de reședință Târgoviște, unde la 1508 începu să funcționeze a patra tipografie slavonă de felul ei, după cele anterioare din Cracovia, Veneția și Cetinie. La intervale mai mari luară ființă tipografiile slavone de la Praga (1517), Belgrad (1528), Moscova (1564), Liov (1574), Ostrog (1589) și Kiev (1617). Cea dintâi carte ieșită din această tipografie, prin osteneala smeritului monah și preot Macarie, la 10 noiembrie 1508 a fost un *Liturghier*, a cărui tipărire s-a început după porunca Domnului Ion Radu Voievod, să-i fie lui veșnică pomenire, și s-a săvârșit sub urmașul său Ion Mihnea Voievod. După doi ani, la 1510, apăru *Octoihul*, iar la 1512 *Evanghelierul*, din care un exemplar tipărit pe pergament a servit de model pentru lucrările tipografice similare din părțile sârbești. Tipografia din "cetatea de scaun Târgoviște" întemeiată de Macarie a continuat să funcționeze și sub urmașul acestuia *Moise*, care se folosea de "matriciile lui Dimitrie Liubavici", scoțând la iveală un *Molitvelnic*, un *Praxiu* sau *Apostol* ș.a. Continuatorul artei tipografice în Muntenia devenise mai apoi diaconul *Coresi*, despre care se va pomeni la locul său.

Din căsătoria sa cu Cătălina, Radu cel Mare avu trei fii legitimi și anume pe Vlad-Vintilă, Radu Paisie și Mircea Ciobanul, care i-au urmat pe rând în scaunul domniei. Fiii săi nelegitimi Radu de la Afumați și Hadică au avut norocul să domnească și ei în Țara Românească. În primăvara anului 1508 starea sănătății Domnului se înrăutățise foarte mult. Medicul Francisc din Sibiu, care fu chemat la patul bolnavului, nu-l mai putea ajuta. Pe la finele lui aprilie Radu cel Mare muri și fu înmormântat în ctitoria sa de la Dealu.

Domnia pașnică și rodnică a lui Radu cel Mare era respectată de vecinii săi. Însuși sultanul Baiazid al II-lea îl înfățișa ienicerilor săi ca un model de domn bun, drept și înțelept. Istoriograful *Ienunclavius* reproduce în opera sa asupra imperiului turcesc cuvintele sultanului Baiazid, adresate oștirii sale răzvrătite, căreia îi reproșa lipsa de acțiune și energie. Pentru liniștirea spiritelor revoltate sultanul invoca drept pildă Domnia lui Radu cel Mare "care, în ciuda dificultății puterilor sale fizice, s-a purtat cu cea mai desăvârșită înțelepciune și cu toate că, timp de 7 ani împliniți, a fost ridicat în rădvan și purtat din loc în loc, totuși a înțeles să cârmuiască Țara Românească spre deplina mulțumire a supușilor săi. Cu toată firea lor schimbătoare și nestatornică, aceștia nu s-au înstrăinat de stăpânul lor din cauza infirmităților și podagrei sale, ci au ținut cu tărie la el, fiindcă era bun, drept, înțelept și destul de destoinic pentru cârmuire prin superioritatea sufletului său."

9. Ostilitățile cu sultanul Baiazid al II-lea și pierderea cetăților Chilia și Cetatea-Albă

Legământul lui Ștefan cel Mare cu sultanul Mohamed al II-lea din 1476 promitea Moldovei inaugurarea unei epoci de pace și de înțelegere cu Poarta Otomană.

Epoca aceasta a fost însă numai de scurtă durată, fiindcă în mai 1481 sultanul Mohamed al II-lea muri, iar urmașul său *Baiazid al II-lea* nu se considera legat de înțelegerea părintelui său cu Ștefan cel Mare. Dimpotrivă, noul sultan își propuse să desăvârșească cucerirea terenului pontic prin ocuparea capetelor de pod din lianul Nistrului și deci Delta Dunării, adică a Cetății-Albe și a Chiliei. După căderea Caffei, aceste două cetăți moldovenești deveniseră ținta cea mai apropiată a lăcomiei teritoriale turcești.

Pentru a preîntâmpina pericolul, Ștefan se grăbi cu lucrările de refacere a zidurilor cetăților sale. O inscripție din 1476 ne spune că *"în anul 6984 () s-a săvârșit marea poartă a cetății în zilele vestitului Io Ștefan Voievod și ale pârcălabilor Luca și Gherman"*.

Analele de la Bistrița arată că *"în anul 6985, ianuarie 22, începu Ștefan să zidească Chilia și a isprăvit-o în acest an, iulie 16"*.

În 1484 termină Ștefan și biserica Sf. Nicolae din Chilia, o operă a arhitectului italian Giovanni Provana. O altă inscripție din 1479

spune că *"în zilele cuviosului și de Hristos iubitorului domn Io Ștefan Voievod, Domn a toată Țara-Moldovei, fiul lui Bogdan Voievod s-a început și s-a săvârșit acest zid pe vremea pârcălabilor Duma și Gherman"*. În adevăr, lucrările de fortificare se efectuaseră la timp pentru că nu trecură nici cinci ani de la data inscripției de mai sus, când sultanul Baiazid întreprinse faimoasa sa campanie împotriva cetăților Chilia și Cetatea-Albă.

Îndată după înfrângerea de la Valea-Albă, Ștefan își dădea seama de aspirațiunile turcești asupra acestor cetăți. De aceea el nu întârzia de a adresa apeluri disperate către puterile creștine din apus, pentru a le demonstra că, după căderea Caffei, turcii vor ataca cetățile moldovenești. În memoriile sale, trimise Papei și dogelui din Veneția, el arăta că turcul pregătește atacul contra Chiliei și Cetății-Albe și că *"aceste două ținuturi sunt Moldova toată" – che queste do terre sono tuta la Valachia* – și că ele constituie singurul zid de apărare pentru Ungaria și Polonia.

Din nefericire însă apelul disperat al Domnului Moldovei nu trezi nici un ecou în țările apusene. Din contra, regele Mateiaș al Ungariei, având de aplanat vechi socoteli politice cu împăratul Frederic al Germaniei, se grăbi în 1483 se încheie pace cu sultanul Baiazid, fără să cuprindă și pe Ștefan cel Mare în acel tratat de pace, deși regele Matei se dădea pretutindeni ca suzeran al Moldovei, scuzându-se că a fost silit să accepte pacea cu turcii, ca să nu cadă zdrobit de puterea celor doi împărați, adică Frederic și Baiazid. Regele Poloniei, Cazimir, încheiase pace cu turcii și nu se arăta deloc dispus să atragă urgia sultanului asupra țării sale. Vlad al III-lea Călugărul, Domnul Țării Românești, primise steag de domnie din Istanbul, și se oferi chiar să participe cu contingentele muntene la expediția sultanului contra cetăților moldovene. Înconjurat din toate părțile de prieteni și chiar aliați ai sultanului, Ștefan rămase iarăși singur și izolat, rămânând să se bizuie numai pe propriile sale puteri în lupta aceasta atât de inegală cu turcii.

Nesocotind angajamentele înaintașului său față de Domnul Moldovei, sultanul Baiazid cedă pornirilor ienicerilor săi lacomi de pradă, îndreptându-și privirile asupra cetăților moldovenești. El susținea că cetatea Chiliei este cheia și poarta pentru Moldova și Muntenia, iar Cetatea-Albă cheia și poarta pentru toată Polonia, Tataria și Marea Neagră. Cheile de la aceste porți ademeneau lăcomia de cucerire a sultanului.

Intervenția armată a lui Ștefan în Muntenia servea sultanului de pretext pentru campania sa contra Moldovei. La 2 august 1484 Baiazid arată raguzanilor că Ștefan, Domnul Moldovei, până de curând fusese supusul tatălui său Mohamed, de fericită memorie, dar că mai apoi, învins de duhul cel rău, a început să nu mai asculte de poruncile sale, și ce e mai grav, a prădat Muntenia, care era tributară imperiului otoman.

"Din care cauză – zice sultanul – *s-a indignat sufletul nostru și am pornit contra Moldovei cu toate puterile și forțele noastre"*.

La forțele militare turcești se asociară și contingentele muntene de sub conducerea lui Vlad al III-lea Călugărul, la a cărui ridicare în tronul de la București ajutase și Ștefan cel Mare, precum s-a arătat mai sus. Stăpânit de această indignare, sultanul îndreptă forțele sale militare spre aceste cetăți, atacându-le în vara anului 1484 pe apă și pe uscat. După un asediu de mai multe zile, Chilia, care era apărată eroic de pârcălabii *Maxim* și *Ivașcu*, căzu la 14 iulie. Cetatea-Albă era apărată de pârcălabii *Gherman* și *Duma*, care rezistară până în 7 august, când căzură acoperiți sub dărâmăturile cetății. Târgoveții cu dare de mână din ambele centre comerciale fură ridicați de turci și porniți la Istanbul. La Cetatea-Albă nu rămaseră decât 220 familii de pescari. Prin predarea acestor localități, care aveau funcția de plămâni economici ai Moldovei, comerțul moldovenesc în Marea Neagră primi o lovitură care se resimți în tot cursul secolelor următoare.

Turcii biruitori recládiră cetățile și le puseră curând în stare de separare. Dar ei nu se mulțumiră numai cu raza orașului, ci cuprinseră și întreg hinterlandul lor, constituind astfel faimoasele *raiale turcești* de la Chilia și Akkerman, căci așa răstălmăceau turcii în limba lor numele Cetății-Albe. Raiaua de la Akkerman cuprindea țărmul drept al limanului Nistrului până la mare și acolo întreg litoralul pontic până la gurile Dunării cu hinterlandurile lor. Raiaua Chiliei îngloba malul Dunării de pe brațul Chiliei până la lacul Cătlăbuga cu hinterlandul respectiv. O încercare a turcilor de a extinde raiaua Chiliei și dincolo de acest lac putu fi zădărnicită de Șefan cel Mare. Analele de la Bistrița și Putna arată că în *"toamna anului 1485 a fost război cu turcii și cu Malcoo... la Cătlăbuga și a biruit Ștefan cu mila lui Dumnezeu"*.

După pierderea Cetății-Albe reședința pârcălăbiei de acolo fu mutată la *Cioburcin* pe Nistru, în fața localității cu același nume de pe malul de apus. Mărturiile timpului ne-au păstrat numele pârcălabilor de Cioburcin, *Fătu* și *Toma*.

Capitolul III

RELUAREA LEGĂTURILOR CU POLONIA ȘI UNGARIA ȘI OSTILITĂȚILE DIN PRICINA POCUȚIEI

1. Actul de închinare de la Colomeia și bătălia de la Scheia
2. Dobândirea feudelor Ciceiu și Cetatea de Baltă din Transilvania
3. Noua înțelegere cu turcii
4. Ostilitățile cu polonii și ocuparea Pocuției
5. Campania regelui Ioan Albert în Moldova și asedierea Sucevei
6. Dezastrul armatei polone în Codrul Cosminului
7. Incursiunile lui Ștefan cel Mare în Pocuția și tratatul de pace cu regele Ioan Albert
8. Eșuarea arbitrajului și reînceperea ostilităților cu Polonia
9. Instalarea administrației moldovenești în Pocuția

1. Actul de închinare de la Colomeia și bătălia de la Scheia

Pierderea cetăților a fost una din loviturile cele mai dureroase aplicate Moldovei voievodale, fiindcă ajungând la stăpânirea acestor capete de pod, turcii închideau Moldovei drumul comerțului maritim. Sub zdrobitoarea impresie a acestei amputări teritoriale și lovituri economice, Ștefan recurse la ajutorul regelui Mateiaș al Ungariei, care interveni de formă pe lângă Baiazid, sfătuindu-l să restituie Moldovei *cetățile răpite pe furiș*, amenințându-l cu ruperea tratatului de pace pe care îl încheiase cu sultanul. La intervenția regelui, sultanul se grăbi să răspundă că:

"... cele două cetăți cucerite cu multă osteneală și cu pierderea multor credincioși de ai săi, el nu le poate da înapoi, dar că a dat ordin comandanților lor să nu aducă nici o supărare Moldovei".

Rezultatul intervenției ungare nu putea satisface nici într-un chip așteptările lui Ștefan, care în necazul său își îndreptă privirile asupra regelui Cazimir, vecinul său de la miază-noapte. Pentru obținerea concursului acestuia, pentru recucerirea cetăților și redeschiderea drumului la mare, Ștefan nu pregeta în a recunoaște suzeranitatea regelui Poloniei și de a-i presta cuvenitul jurământ de credință, la care vanitosul rege Cazimir ținea așa de mult. La 14 septembrie 1485 regele semna la Colomeia salvconductul pentru libera intrare și ieșire din Polonia, pentru Ștefan și boierii săi. La 15 septembrie Ștefan ajunsese la Colomeia unde prestă în sunetele buciumelor polone și moldovene, după toate regulile feudalității medievale, rostind formula sacramentală:

"Prea grațiosul meu rege, depun omagiul și jur credință și promit cu credință și fără înșelăciune și viclenie, cu toate țările, boierii și oamenii mei, că voi fi credincios și supus Serenității voastre, succesorilor și coroanei regelui. Așa să-mi ajute Dumnezeu și Sfânta Cruce".

La rândul său, regele răspunse:

"Te primim sub protecția noastră pe tine și țările tale și te menținem ca pe un palatin al nostru cu toate drepturile și demnitățile țărilor tale".

După rostirea acestor cuvinte, regele se ridică de pe tron și sărută pe noul său vasal, luând în primire steagul, pe care voievodul Ștefan i-l prezentă și-l trecu în mâinile mareșalului regatului. În momentul acesta boierii moldoveni din suita domnului închinară și ei steagurile lor, repetând cuvenita formulă de jurământ.
După împlinirea ceremonialului feudal, regele semnă actul cu îndatoririle sale contractate față de domnul Moldovei.

"Suntem datori – zise regele – *să apărăm pe voievodul Ștefan și pe fiii lui și pe toți boierii și supușii lui în toate granițele sale vechi, așa după cum erau în vechime în țara Moldovei din toate părțile – suis viae ex omnibus partibus – cu sabia noastră, cu tezaurul nostru și sfatul*

nostru și oștile noatre, din toate puterile noastre, pe care ni le-a dat Dumnezeu, după puterea noastră, și să-l apărăm de toți inamicii lui"... "Nu trebue să cerem și să facem pace fără știrea voievodului Io Ștefan în acele chestiuni care privesc granițele Moldovei și țara Moldovei".

Cronicarii poloni Wapowski și Croner remarcă în relatările lor că, împotriva uzanțelor feudale, în toiul ceremoniei căzură pânzele cortului regal, pentru ca mulțimea să vadă pe eroul creștinității închinându-se craiului polon.

După încheierea ceremoniei și după semnarea actului de vasalitate, Ștefan primi vestea că în absența sa o coloană turcească năvălise până la Suceava, răspândind jaf și pârjol în drumul ei... Dar Ștefan, întorcându-se în grabă de la Colomeia, bătu pe turci și-i izgoni din țară. În primăvara anului următor, 1486, turcii reînnoiră atacul lor contra Moldovei, înaintând pe Siret în sus, până la Scheia, la nord-est de Roman. Comandantul unităților turcești, Halibeg, aduse cu sine și pe un pretendent pe care cronicile contemporane îl numesc *Petru Hroet* sau *Hronot*, poate fiul lui Petru Aron, pe care sultanul Mehmed al II-lea îl luase în 1476 sub ocrotirea sa, cu gândul de a-l instala în domnie în locul lui Ștefan. Acesta însă întâmpină pe turci la Scheia și-i bătu până la nimicire, prinzând și decapitând pe Hroet. Letopisețul de la Bistrița însemna această nouă faptă de arme a viteazului domn scriind:

"În anul 1485 luna martie, la 6, lunea, a fost război cu Hroet la Scheia, pe Siret, și l-au prins și i-au tăiat capul".

Bătălia de la Scheia a fost una din cele mai sângeroase din câte le-a câștigat Ștefan cel Mare. În toiul luptei înverșunate Ștefan căzu de pe cal și era amenințat să se piardă în vălmășagul sângeros al bătăliei. În clipele acelea critice, aprodul *Purice* sări în ajutorul Domnului, ajutându-l să încalece pe calul său, salvând astfel viața stăpânului său. În jurul acestei întâmplări s-a închegat cunoscuta legendă de care face mențiune cronicarul Ioan Neculce în introducerea la cronica sa sub titlul *O samă de cuvinte*.

În luptele acestea pentru curățirea pământului Moldovei de turci săriră în ajutorul lui Ștefan câteva mii de luptători poloni. La atâta se reduse asistența militară poloneză la recucerirea cetăților moldovenești, atât de mult râvnită de Domnul Moldovei. Cu toate promisiunile sale solemne de la Colomeia, regele Cazimir nici nu se gândea să provoace pe turci, prin cooperarea sa la recucerirea cetăților moldovenești. Dimpotrivă, el intervenea prin solii săi pe lângă sultanul Baiazid pentru încheierea unui pact de neagresiune și alianță polono-turcă. Tratativele se purtau la Istanbul în cea mai marea taină, fără știrea lui Ștefan, astfel că acesta se trezi deodată în fața faptelor împlinite. Grație stăruințelor ambasadorului polon la Istanbul, *Nicolai Firley*, fu semnat la 21 martie 1489 tratatul de pace între ambele puteri, fără ca regele Cazimir să fi putut obține de la sultan retrocedarea cetăților moldovenești. Interese superioare de ordin politic și economic determinară pe regele Cazimir să încheie pacea cu turcii și fără satisfacerea revendicărilor legitime ale palatinului său din Moldova. La 23 martie 1489 sultanul vestea pe regele Cazimir, că pacea dintre ei a fost întărită și va trebui observată, iar negustorii poloni vor putea veni ca să facă comerț în Turcia, căci de acum înainte porțile le vor fi deschise.

2. Dobândirea feudelor Ciceiu și Cetatea de Baltă din Transilvania

Nădejdea pe care Ștefan cel Mare și-o pusese în suzeranul său Cazimir se vădise zadarnică. Domnul Moldovei se simți nevoit să recunoască deschis că politica sa de prietenie cu Polonia dăduse greș și că țara sa reclamă o nouă orientare politică. În condițiile de atunci această nouă orientare nu putea fi îndreptată în altă parte decât spre Ungaria regelui Matei Corvinul. Acesta privea cu mare nemulțumire închinarea de la Colomeia. Într-o scrisoare adresată arhiepiscopului de Mainz, regele Matei, la 16 noiembrie, critica aspru atitudinea regelui Cazimir care a sustras pe Domnul Moldovei de la ascultarea sa.– *a nobis et obedientia nostra subduxit*, dându-i speranță de ajutor, că va redobândi cetățile din mâna turcilor. În realitate însă, polonii l-au amăgit, căci nu i-au dat nici un ajutor efectiv. Unde sunt polonii – *sed uli iam sunt Poloni* – întreba regele Matei, în momentul când Moldova era devastată de turci? Unde e ajutorul promis prin vorbe – *unde tanto verborum flumine promissum?*

Kaspar Weinreich arată în cronica Danzigului că Ștefan a părăsit pe craiul Cazimir și a jurat credință regelui Ungariei, fiind dezlegat de papa de jurământul prestat regelui Poloniei, deoarece polonii nu i-au dat ajutor împotriva turcilor și tătarilor, așa după cum i-au făgăduit – *den Eid, er dem Könige von Polen geschworen hatte, der hatte in der Bapst darven entbunden; denn die Polen kunden ihm*

kein beistand Thnen Ihnen kegen die Tatern und Turken, so sie im gelobet hatten... În condițiile acestea era firesc ca Ștefan să se lepede de Cazimir și să se apropie de regele Matei, care dorea această apropiere. Nu cunoaștem actul de supunere față de coroana ungară, care trebuie să se fi produs înaintea morții regelui Matei, întâmplată la 6 aprilie 1490. Aflăm însă că la 12 aprilie 1492 regele Vladislav al II-lea al Ungariei, succesorul defunctului rege Matei, dădea ordin convenctului din Cluj Monastur să pună pe Ștefan cel Mare în posesia domeniilor și cetăților *Ciceu* din județul Someș și *Cetatea de Baltă* (*Küküiowar*) din județul Târnava Mică. Ciceul cuprindea un vast domeniu cu 65 de sate al căror nume nu s-a păstrat. Ambele cetăți fuseseră date Domnului Moldovei de regele Matei Corvinul – *quae ipse a manibus einus / dem condam domini Matjiae regis habuit.*

Într-un act din 12 iulie 1528 se atestă că cetatea Ciceiului (*Chiecho*) fusese dată Domnului Moldovei, pentru ca el, în urma pierderii Chiliei și Cetății Albe, să nu se departeze de coroana ungară – *ne post amisae Kyllye et Neszther – alba a corona deficeret.* Mărturia aceasta o găsim confirmată și de regele Ferdinand al Ungariei, care, în adresa sa către Ștefan Lăcustă din 22 decembrie 1540, arată că cetățile Ciceu și Cetatea de Baltă fuseseră date lui Ștefan cel Mare ca despăgubire pentru pierderea cetăților Chilia și Cetatea Albă, ocupate de turci – *castra Cziczo et Kikellewar in partibus regni Transilvaniae existentia pro Kiliya et Nerte-Alba per Turcae occupatis, data.*

Cetatea și domeniul Ciceului cuprindeau vreo 60 de sate cu toate drepturile și veniturile lor. Domeniul aparținuse nemeșului Mihail Emreffy, care îl cedase regelui în schimbul cetății Richo și a târgului Biche. La 1500 pârcălab moldovenesc la Ciceu era Petru – *egregius Petrus castellanus castri Chycho.*

Cetatea de Baltă din valea Târnavei Mici cuprindea și ea mai multe sate. La 1498 pârcălab la Cetatea de Baltă era *Bernaldinus – castellanus castri nostri.* Cetățile acestea fuseseră date lui Ștefan ca el să nu se departeze de ascultarea și supunerea datorate coroanei ungare, și ca el să nu se arunce în brațele turcilor. Ele mai aveau menirea să servească lui Ștefan ca locuri de refugiu în Transilvania, pentru cazul când ar fi fost silit de împrejurări să-și părăsească țara.

Regele Matei își manifesta simțămintele sale de amiciție și bună vecinătate față de Ștefan cel Mare, trimițând, cu ocazia căsătoriei fiului acestuia, Alexandru, cu fiica lui Bartholomeu Dragffy, voievodul Ardealului, Birtoc al cronicilor moldovenești, trimițându-i în iunie 1489 ca dar de nuntă 500 de galbeni – *500 aureos* – pentru ca să dispună bine pe nuntași – *ut sciliet nuptiarum illarum convivium nomine nostro bene disponere queat.*

3. Noua înțelegere cu turcii

Dar relațiile de prietenie și bună vecinătate înnodate de Ștefan cu regele Matei fură numai de scurtă durată. Și aceasta din cauză că regele muri la 6 aprilie 1490 pe neașteptate, tronul Ungariei devenind astfel vacant. La succesiunea tronului se iviră doi candidați: Maximilian I, succesorul la tronul Germaniei și fiul regelui Cazimir, Vladislav, purtătorul coroanei boheme. Ștefan manifesta simpatii pentru Maximilian. Dar regele Vladislav ieși învingător din lupta pentru domnia Ungariei, și astfel Domnul Moldovei se văzu deodată înconjurat de doi Jageloni, tatăl pe tronul Poloniei și fiul pe tronul Ungariei. Pus în fața unei asemenea situații, Ștefan nu văzu altă ieșire din încurcătura în care ajunsese decât să caute o înțelegere cu sultanul Baiazid. Încercarea acestuia de a supune Moldova se lichidase cu succesul de arme de la Chilia și Cetatea-Albă. Încercările sale de a înlătura pe Ștefan și de a ridica pe scaunul domniei de la Suceava pe protejatul său Hromot dădură greș, Ștefan izbutind să respingă pe turci în bătăliile sângeroase de la Cătlăbuga și Scheia. Izbânzile acestea salvară cinstea armatelor moldovenești, pe care după o experiență de mai mulți ani învățase să le respecte și furtunosul Baiazid. Respectul reciproc pe care și-l datorau ambii domnitori înlesni înțelegerea dintre ei. Sultanul cerea plata tributului și trimiterea fiului lui Ștefan ca ostatec la Istanbul.

Cât privește tributul, știm că acesta fusese stabilit cu sultanul Mahomed al II-lea la 6.000 ducați anual. Baiazid ceru un spor de 2.000 de galbeni peste suma primită de părintele său, astfel că la baza noului legământ Ștefan se învoi la plata unui haraciu de 8.000 de galbeni. Un raport al timpului arată că Moldova plătea anual turcului opt mii de ducați în aur – *octo milia ducatorum in auro.* Mai gravă era a doua cerere a sultanului, privitoare la trimiterea fiului lui Ștefan ca ostatec la Poartă. Dar Domnul se văzu silit de împrejurări să satisfacă și această pretenție a sultanului, trimițând pe fiul său Alexandru

ostatec la Poartă. Despre ce a făcut tânărul principe Alexandru la Istanbul nu avem alte informaţii. Ştim numai că Alexandru era fiul lui Ştefan cel Mare din căsătoria sa cu Evdochia din Kiev, că se distinsese alături de tatăl său în luptele de la Războieni şi Râmnic şi clădise biserica Adormirii Maicii Domnului din Braşov. Alexandru muri tânăr la 26 iulie 1496 şi fu înmormântat alături de străbunicul şi omonimul său Alexandru cel Bun la mănăstirea Bistriţa.

4. Ostilităţile cu polonii şi ocuparea Pocuţiei

Forţat de împrejurări neprielnice, Ştefan consimţi la plata tributului sporit la 8.000 de galbeni cu gândul ascuns de a scoate această sumă din ţara regelui polon, care nu i-a dat ajutorul cuvenit contra turcilor. De altfel acest gând fu destăinuit mai târziu de un om de încredere al domnului care comunică unui delegat al ordinului teutonic că dacă Ştefan ar fi fost sprijinit de regele Cazimir, el ar fi rezistat cu succes sultanului. Cum însă stăpânul său a solicitat regelui ajutor, fără să-l fi primit, Ştefan „s-a gândit la chipul şi calea cum ar putea să plătească sultanului tribut din ţara regelui şi nu din ţara sa proprie, întrucât regele a fost cauza nenorocirii sale".

S-a arătat mai sus că Alexandru cel Bun ocupase ţara Pocuţiei ce fusese amanetată Moldovei de craiul Vladislav Jagelo, pentru suma de 3.000 de galbeni genovezi, din care rămăsese încă neachitat un rest de 1.000 de galbeni. Pentru neplata acestei datorii, Alexandru cel Bun năvăli în 1431 în Pocuţia şi ocupă ţara. Fiii şi urmaşii lui Alexandru cel Bun, încercaţi în lupta fratricidă, renunţară la ţara amanetată, pentru a câştiga astfel prietenia şi bunăvoinţa regelui polon. Nici Ştefan cel Mare nu ridică pretenţii asupra Pocuţiei, câtă vreme nădăjduia încă în ajutorul regelui polon. Îndată însă ce viteazul domn se văzu înşelat în aşteptările sale, el îşi aduse aminte de vechile drepturi ale sale asupra acestei provincii, revendicând pentru sine "ţara bunicului său" – *seynes grossfatur Lanth.* El susţinea cu tărie că ţărişoara aceasta îi aparţinea – *uno quoque ad non pertineat.* Pierderile teritoriale din limanul Nistrului şi din Delta Dunării trebuiau să găsească cuvenita desdăunare în Pocuţia ce fusese "zălogită" bunicului său Alexandru pentru 1.000 de ruble genoveze. Incursiunea în Pocuţia fusese pregătită de omul său de încredere de acolo, un anumit *Micha* pe care cronicile ruseşti ni-l înfăţişează ca român. Acesta aţâţa pe ţăranii ortodocşi contra moşierilor catolici din Pocuţia, punând la cale o sângeroasă răscoală ţărănească, în toiul căreia îşi găsiră moartea mulţi nobili polonezi. După relatările lui Naker, Micha chemă pe tătari în ajutor, pustii Pocuţia în lung şi în lat şi ridică cirezi de vite şi herghelii de cai care să servească voievodului pentru *plata tributului dorit – davon der Valah den Turken seynen czinsz geben mochte.* În vara anului 1490 Ştefan năvăli cu oştirile sale în Pocuţia, pentru a potoli răscoala ţărănească şi a pune stăpânire asupra ţării bunicului său. El cuceri cetăţile Sniatin şi Colomeia şi înaintă victorios până la Halici – *iam Colomeiam et castrum Halicjcz posedit ac Snayatin oppugnavit.*

Înfrângând astfel orice rezistenţă din partea regelui, Ştefan ocupă o bună parte din Pocuţia, aşeză acolo dregătorii săi – *oficialles* – şi se reîntoarse la Suceava cu o bogată pradă în oameni, bunuri şi animale – *praedas variae acviraes greges homnum, peccorum et pecudum seccum abduxit.* În zadar trimise regele Cazimir soli peste soli, la Suceava, pentru a-i cere să-şi retragă oştirea şi dregătorii din Pocuţia. Iar dacă are de ridicat anumite revendicări de ordin teritorial, să le formuleze, şi regele va ţine seama de ele. La dorinţa regelui, Ştefan trimise pe marele logofăt Ion Tăutul în solie în Polonia, care obţinu de la bătrânul rege recunoaşterea ocupaţiei moldoveneşti în Pocuţia, dintre Ceremuş şi Prut, unde dregătorii Domnului Moldovei îşi continuau însărcinările lor. Şi astfel izbuti Ştefan să-şi acopere cheltuielile cu plata haraciului turcesc din noua sa cucerire poloneză.

5. Campania regelui Ioan Albert în Moldova şi asedierea Sucevei

La 7 iunie 1492 decedă regele Cazimir al Poloniei, lăsând în urma sa mai mulţi fii, dintre care Vladislav ajunsese rege al Bohemiei şi succesorul regelui Matei Corvinul pe tronul Ungariei. Ioan Albert urmă părintelui său pe tronul Poloniei, iar fratele său mai tânăr, *Alexandru,* primi domnia marelui ducat al Lituaniei, care pe calea aceasta se despărţi din nou de Polonia. Cu noul stăpânitor al Lituaniei Ştefan trăia în raporturi de prietenie şi bună vecinătate. În 1493 Domnul Moldovei felicita pe marele duce la suirea sa în scaunul marii cnejii a "Litvei", aducându-i aminte că strămoşii săi cnejii Litvei erau fraţi şi prieteni Domnilor ţării Moldovei. De aceea Ştefan se aştepta la reînnoirea aceleiaşi frăţii şi prietenii, pentru ca împreună să-şi întoarcă faţa spre

păgânătatea turco-tătară. Răspunsul marelui cneaz a fost cât se poate de prietenesc, manifestându-și dorința de a reînnoi vechea prietenie, care i-a fost recomandată și de socrul său de la Moscova, zicând:

"Fratele și socrul nostru și în aceeași vreme cuscrul tău, marele cneaz Ioan Vasilievici mi-a zis de multe ori să trăim cu tine în pace și în bună înțelegere".

Dimitrie, fiul marelui cneaz Ivan al III-lea Vasilievici, ținea în căsătorie pe Ileana, fiica lui Ștefan cel Mare. Relațiile cu regele Ioan Albert însă rămaseră destul de încordate din pricina Pocuției și supunerii Moldovei față de turci. De aceea noul rege era obsedat de ideea izgonirii lui ștefan nu numai din Pocuția, ci chiar de pe tronul Moldovei, pentru a face loc fratelui său mai mic Sigismund, care la împărțirea moștenirii bătrânului Cazimir rămăsese fără coroană. Pentru realizarea acestui plan, Ioan Albert încercă să cointereseze și pe fratele său Vladislav din Bohemia, care după moartea regelui Matei Corvinul dobândise și coroana Ungariei și implicit și a Transilvaniei. Perceptorul noului rege, umanistul *Ioan Buonaccorsi Callimachus*, preconiza ideea unei mari cruciade contra turcilor, pentru alungarea lor din cetățile moldovenești Chilia și Cetatea-Albă și pentru izgonirea lor din Europa. După îndepărtarea lui Ștefan de pe tronul Moldovei, principele Sigismund avea să domnească în Moldova reîntregită cu fostele ei cetăți din limanul Nistrului și din Delta Dunării deschizându-se astfel din nou drumul Poloniei la Marea Neagră.

La 17 aprilie 1494 frații iagelonieni se întruniră la *Leutschau* (*Levocea*) în comitatul Zips din Slovacia în conferință secretă pentru a pune la cale o colaborare politică a celor 4 țări: Bohemia, Ungaria, Polonia și Lituania, pentru a pregăti cruciada contra turcilor și pentru înlăturarea vasalului acestora Ștefan cel Mare, din Moldova – *super regnorum unione, super bello in Thurcae et extirpatione Valachi*, cum relatează Miechovita, medicul curant al craiului Ioan Albert. Cronicarul Wapovski este și mai explicit, arătând hotărârea fraților de a cere lui Ștefan să recunoască suzeranitatea regelui polon și să rupă cu turcii și în cazul unui refuz să-l alunge cu putere și cu armele din țară și să așeze în locul său în Moldova pe Sigismund care ar fi în măsură să apere cu mai mult succes țărmul Dunării contra turcilor barbari. Cronicarul polon nu uita să remarce că planul acesta fusese dezbătut în cel mai strict secret, numai între frați, ca să nu transpire la inamicii barbari ceea ce regii frați puseseră la cale – *ne quid reges molirentur, ad hostes barbares perferri posset.* O cronică litvană amintește de întâlnirea fraților Ioan Albert și Alexandru pentru a pune la cale, în 1496, la Parczov, expediția din anul următor. Hotărârile fuseseră luate în cel mai strict secret. Wapovski arată că regele replicase cancelarului Ceslaus de Kuroswet, care încerca să-l abată de la planul său zicând: "Mi-aș arde cămașa de pe mine, dacă aș ști că cunoaște planurile mele cele mai secrete". Bănuind cele ce se unelteau contra sa, Ștefan cel Mare trimise în 1496 numeroase solii către marele cneaz al Lituaniei Alexandru, pentru a-i aduce aminte de vechile prietenii între voevozii moldoveni și marii snezi litvani din vremea lui Alexandru cel Bun și a lui Vitold și pentru a încheia un tratat de alianță și de comerț între ambele țări. În același timp mai cerea un salvoconduct pentru solii săi la marele cneaz Ivan al III-lea de la Moscova, cuscrul său și socrul marelui cneaz Alexandru. Grație acestor solii Ștefan reuși să determine pe vecinul dău din Lituania de a nu lua parte la campania craiului Ioan Albert contra Moldovei. Ștefan se arătă recunoscător pentru această dovadă de bună vecinătate și de aceea în 1498 el trimise o solie la Moscova, pentru a îndemna pe socrul său, marele cneaz Ivan, ca să păstreze pacea cu ginerele său Alexandru din Lituania în conformitate cu înțelegerea pe care o aveau de mai înainte între toți trei, de a adera alături de toți suveranii creștini din apus la liga contra turcilor, zicând:

"Toți craii și domnii creștini care sunt în toate părțile apusului și în toate țările Italiei, se unesc și se gătesc și cu oști să moară împotriva păgânilor. Ar fi bine să ai și tu pace cu creștinii și să te ridici împreună cu toți domnii creștini împotriva păgânității..."

Împotriva planului făurit la Leutschau se ridicară însă statele transilvane, și nici regina mamă nu împărtășea uneltirile fiului ei Ioan Albert contra lui Ștefan cel Mare. Împotriva aducerii la îndeplinire a planului cruciadei se ridică și cardinalul Frederic, fratele craiului care trimise pe cancelarul regatului la rege, pentru a-l abate de la această campanie îndrăzneață contra Domnului Moldovei – *regni cancellarium ad Albertum regem mitere et cum a Valachiae expeditione retrahere.* Analele din Putna arată că scopul principal al expediției era "să alunge pe Ștefan de pe tronul Moldovei și să așeze acolo pe fratele lor Sigismund, iar de acolo să plece împotriva turcilor". Mărturia aceasta este confirmată de însuși regele Vladislav al Ungariei care afirmă că "regele

Poloniei a voit să alunge din Moldova pe Domnul ei care era tributar al sultanului". În realitate însă regele Ioan Albert recunoștea în instrucțiunile date solilor săi către regele Vladislav că mai curând urmărea prin proiectul său cel sfânt să înlocuiască mai întâi pe Ștefan prin fratele său Sigismund și numai după această operație să pornească contra turcilor pentru a-i alunga din Cetatea Albă și Chilia. Ștefan ghici ceea ce se uneltea contra sa și de aceea el răspunse la invitația regelui de a uni unitățile moldovenești cu cele polone pentru cruciada contra turcilor, că este gata să participe la expediție dar numai în momentul când oștirile craiului vor fi ajuns sub zidurile Cetății-Albe. Iar pentru a feri țara sa de vexațiunile unei oștiri străine în trecere, el rugă pe rege să se îndrepte spre limanul Nistrului prin Podolia, nicidecum prin Moldova.

Cronicarul turc Sendedin relatează că Ștefan încheiase alianța cu polonii și că se înțelesc să unească oștirile sale cu ale regelui pentru a ataca pe turci. Totuși, îndată ce s-a convins că această alianță, departe de a-i fi de folos, tindea să-i aducă pieirea, a făcut tot posibilul ca să potolească mânia regelui Poloniei sau să-l oblige cel puțin să-și schimbe cursul întreprinderii, arătându-i urmările la care se expunea. În acest interval el trimise vorbă de ce se petrecea guvernatorilor Porții. Însuși Ștefan declara mai târziu că "regele Albert a venit cu gând rău împotriva noastră și împotriva țării noastre." Iar analele putnene arată că "în anul 1497 se porni Albert, craiul leșesc, cu toate puterile sale asupra lui Ștefan, prefăcându-se cu șiretenie că merge împotriva cetăților Chilia și Cetatea-Albă."

În primăvară anului 1497 pregătirile de război ale regelui erau foarte avansate. Regele Ioan Albert concentrase în preajma Leovului forțele regatului și cele ale Lituaniei. Marele duce Alexandru, Konrad de Masovia și Ioan de Tielfen, marele maestru al Ordinului Teutonilor, porniseră cu contingentele lor spre regiunea de concentrare a trupelor de operație. La 26 iunie regele se afla la Leov unde trecu trupele în revistă, dând ordin de înaintare spre granița Moldovei. În august contingentele leșești ajunseră la Nistru. La localitatea Mihalcea pe Nistru s-a ținut un consiliu de război în care se hotărî marșul contra Sucevei, respingându-se părerea acelora care propuneau ca atacul să se îndrepte contra Hotinului și de acolo pe Nistru în jos, contra Cetății-Albe.

Hotărârea de la Mihalcea nu surprinse agerul spirit de prevedere al lui Ștefan cel Mare. El bănuia de mult intențiile dușmănoase ale craiului leșesc și de aceea marșul asupra capitalei sale de la Suceava nu-l surprinse deloc. De aceea el luase din vreme măsuri de apărare. El întări garnizoana de la Suceava și puse cetatea în stare de apărare sub comanda încercatului *Luca Arbore*. Domnul însuși concentră oștirea sa la Roman, unde primi ajutor de la secuii cuscrului său Vartolomeiu Dragffy de Béltek, de la turci și de la munteni. Cronica lui Azarie arată că "și Radul Voievod i-a trimis ajutor și de la împăratul Baiazid i-a venit ajutor". De la Roman viteazul Domn putea manevra în toate direcțiile, având în flancuri cetățile Hotin și Neamț, pe care le încredințase vitejiei și spiritului de jertfă ale pârcălabilor și plăieșilor săi. Aflând despre apropierea regelui de hotarul Moldovei Ștefan se grăbi să trimită pe vistiernicul *Isac* cu bogate daruri ca să-l salute în numele său și să ceară lămuriri asupra intențiilor sale. Letopisețul din Bistrița spune că regele primise darurile cu dragă inimă și concediase pe soli cu pace, declarându-le cu înșelăciune că pornește contra turcilor. Îndată ce Ștefan află că oștirea leșească nu pornise spre Hotin, ci se îndrepta năvalnic spre Suceava, el trimise o nouă solie la rege, la Sniatin, în frunte cu logofătul Tăutu, ca să-i afle gândul, întrebându-l dacă se apropie de Moldova ca prieten, sau ca dușman. Solii Domnului arătară craiului că dacă are de gând să pornească contra turcilor, atunci el trebuie să apuce alt drum, și în cazul acesta stăpânul lor este gata să unească contingentele sale cu oștirea polonă. Dacă regele însă vine ca inamic, atunci Domnul va recurge la alte mijloace pentru a face pe poloni să regrete cele ce se vor întâmpla. Drept răspuns la stăruința solilor moldoveni, regele Albert dădu ordin ca ei să fie arestați pe loc și trimiși la închisoare la cetatea Leovului. Deodată cu arestarea solilor, oștirea polonă trecu granița Moldovei la Colacin, îndreptându-se spre Suceava.

În marșul lor spre capitala Moldovei unitățile leșești trebuiau să treacă prin faimoșii codrii de fag, numiți bucovinele mari și mici, unde armata poloneză suferise sângeroasa înfrângere din zilele regelui Cazimir cel Mare. Drumul prin acel codru, care astăzi este în bună parte defrișat, era foarte anevoios și primejdios totodată. Regele Ioan Albert căută să-l ocolească pe la sud, trecând Prutul pe la Zeleneu și îndreptându-se spre Storojineț, Adâncata și Oprișeni și Siret spre Suceava. Patrulele moldovenești încercară să încetinească marșul oștirii dușmane la vadul Prutului de la Sipeniți și la trecerea lor peste

râul Siret atât la Storojineț cât și la târgul Siretului, cauzând inamicului pierderi sângeroase, dar fără să-l fi putut opri în marșul său spre Suceava. Cronica de la Kiev arată că soldații polonezi ar fi devastat bisericile ortodoxe, profanând icoanele sfinte. Față de prizonierii moldoveni, regele se purta bine, sperând să poată atrage o parte din boierime de partea sa, dar fără nici o ispravă. Satele din calea polonilor rămăseseră pustii, populația se retrăsese cu toată averea ei mișcătoare în desișul codrilor, arzând totul ce nu putea lua cu sine. În condițiile acestea armata polonă suferi foarte curând din cauza lipsei de aprovizionare. Și aceasta cu atât mai mult cu cât patrulele moldovenești tăiau drumul coloanelor cu provizii ce veneau din Polonia, precum arată cronicarul Wapowski. De la Suceava coloane leșești se îndreptară spre sud, după provizii, ajungând până la Neamț și la Cotnar. Dar pretutindeni ele fură întâmpinate de cetele lui Ștefan cel Mare și silite să se retragă fără nici o ispravă, fiindcă populația părăsise satele, adăpostindu-se în codri și în munți.

La 24 septembrie oștirea polonă de la Suceava asedie orașul, pregătind asaltul contra cetății cu tunuri. La 26 septembrie începu atacul. Wapowski arată că:

"... cetatea era întărită cu garnizoană puternică și se apăra cu vitejie. Zidul care se dărâma peste zi, era reparat peste noapte de ostașii din garnizoană; odată s-a făcut în zid o *mare spărtură, pe care moldovenii au reparat-o cu lemne tari de stejar, cu pământ și cu alte obstacole, căci și ei aveau tunuri și multe alte instrumente de război..."*

O notă contemporană de pe *Evanghelierul* de la Neamț arată că: *"a venit și Albert cu multă putere. Mult a săpat la cetatea Sucevei, dar n-a putut lua cetatea".*

La pierderile foarte serioase în oameni și materiale se mai simțea în armata polonă și mare lipsă de provizii, căci Ștefan dăduse ordin să se distrugă totul în calea oștirii năvălitoare. Polonii mai erau curprinși de groază fiindcă prizonierii nu erau deloc cruțați de moldoveni. Medicul Miechovita arată că „însuși Ștefan pe cei mai mulți prizonieri îi spintecа la burtă și le scotea intestinele ca să vadă ce au mâncat; pe alții îi spânzura și îi tăia în bucăți... Pe alții îi ucidea cu moarte îngrozitoare. Din această cauză polonii interveneau pe lângă regele Albert ca să se întoarcă acasă".

În vreme ce asediul Sucevei se prelungea fără sorți de izbândă Ștefan își întări oștirea cu contingente turcești, tătare, muntene și săcuiești, pregătindu-se pentru atac; el ocupă cu unități puternice liniile de retragere ale polonezilor și zădărnici acestora încercările de aprovizionare. Astfel, din asediator, regele Ioan Albert ajunsese un asediat tăindu-i-se liniile de retragere spre Polonia.

6. Dezastrul armatei polone în Codrul Cosminului

În situația aceasta critică era firesc ca regele să se gândească la o înțelegere cu Domnul Moldovei. Rolul de mijlocitor îl îndeplini Vartolomei Dragffy. Cronica de la Bistrița spune că *"voievodul Birtoc (Vartolomeiu) întrebă pe Ștefan Voievod dacă vrea să-l împace cu craiul leșesc iar domnul făcu pe voia lui să se împace și așa trimise Birtoc pe solii săi la craiul leșesc cu vorba că o să meargă el însuși la craiu; și astfel se duse la craiul leșesc și îi împăcă pe ei, dar cu făgăduiala ca să se întoarcă pe aceeași cale pe unde veniseră".*

De pace între beligeranți nu putea fi vorba, ci cel mult de un *armistițiu* cu condiția ca regele să se reîntoarcă în țara sa pe drumul pe care venise. Conicarul Wapowski arată limpede că:

"... înainte de ridicarea taberei de la Suceava a trimis Ștefan vorbă ca regele să-și îndrepte oștile pe același drum pe care veniseră".

Logofătul Tăutu mărturisea mai târziu că:

"... războiul început pe drept de domnul meu cu regele Albert, fiindcă răzbuna nedreptatea sa – quia ulciscebatur suam iniuriam – ar fi fost prelungit mult, dacă n-ar fi fost convins prin rugăminte de regele Ungariei".

Din nenorocire pentru dânsul, craiul polon nu respectă întru totul sfatul lui Ștefan de a se reîntoarce pe același drum în țara sa, ci el încercă să scurteze drumul, luând-o de-a dreptul prin Codrul Cosminului, străbătut de apa Dereluiului, ce se varsă în Prut mai jos de Cernăuți. Nesocotirea condițiilor de armistițiu din partea regelui Ioan Albert indispuse pe Ștefan, care consimțise la încheierea armistițiului numai la stăruința regelui ungar. De aceea el, aflând despre aceasta, porni pe urma polonilor cu oștile sale, și-i ajunse la marginea bucovinelor de la Cosmin.

"Și luând pe Dumnezeu cel de sus în ajutor – zice letopisețul de la Bistrița – *i-a lovit joia în 26 a lunii lui octombrie și au biruit atunci Ștefan Voievod și i-a bătut și i-a alungat peste bucovinele Cosminului, omorându-i și tăindu-i.*

Fost-a atunci mare moarte între leși din partea armelor moldovenești, și toate sceptrele crăiești au fost luate și mulți boieri și voievozi mari ai leșilor au căzut acolo, mulți ostași au căzut atunci și toate tunurile cele mari, cu care bătuseră cetatea Sucevei, au fost prinse atunci și multe alte mici pe care nu este cu putință a le înșira".

Wapowski arată că *"mulți chiar din bărbații iluștri au fost uciși sau luați prizonieri"*, dintre care mulți au fost trimiși la Constantinopol. Marea izbândă a moldovenilor de la Cosmin devenise legendară. În domeniul legendei cad înjugarea prizonierilor poloni la plug și însămânțarea arăturii cu ghindă pentru ca să crească Dumbrava Roșie precum și răsturnarea copacilor retezați pe jumătate asupra oștirii leșești. Nu este însă mai puțin adevărat că moldovenii construiră în grabă din trunchiurile copacilor tot felul de impedimente pentru a împiedica și a ține pe loc oștirea polonă.

Din dezastrul de la Cosmin scăpă doar regele, suferind de febră – *cum rege febricitante et aegrotante* – cum ni-l înfățișează medicul său curant Miechowski. Craiul cu ostașii rămași în viață se adunară în grabă într-o tabără lângă satul Cosminului și de acolo porniră spre Cernăuți, urmăriți de aproape de avangardele victorioase ale lui Ștefan cel Mare. În timpul acesta Ștefan primi vestea că unități de călăreți din Mazowia trecuseră granița Moldovei la Colacin, venind în grabă în ajutorul regelui. Domnul trimise întru întâmpinare lor pe hatmanul *Boldur*, care trecând Prutul:

"... *întâlni acea oaste* – precum spune letopisețul bistrițean – *sâmbătă seara, iar duminecă 29 octombrie rezbi și aceea parte cu mila lui Dumnezeu și cu norocul domnului Ștefan Voievod și o bătură. Fost-a și acolo multă moarte în ziua aceea printre leși din partea armelor moldovenești și cazut-a acolo multă oaste leșească la locul ce se cheamă satul Lențești. Iar craiul nu știa de venirea acestei oști la dânsul, nici de pierderea ei, dar nici oastea aceea nu știa de înfrângerea craiului".*

Informația cronicii indigene este confirmată și de cronica lui Wapowski care arată că mazowienii, fiind înconjurați la Lențești din toate părțile de plăieșii lui Boldur *"luptând în modul cel mai vitejesc, au fost uciși până la distrugerea totală".*

În ziua următoare, la 30 octombrie, Ioan Albert izbuti să treacă Prutul la Cernăuți și să atingă, fugind, granița polonă la Sniatin. Înfrângerea craiului a provocat în Polonia mare jale – *ingeus ac inestimabilis moeror* – afirmă Miechowski. Cronicarii Wapowski, Caro și Neker amintesc de "rușinea" și "dezastrul" suferit de rege în Moldova iar analele rutene arată că Ștefan:

"... a bătut pe poloni fără milă și i-a fugărit până la graniță bătându-i și ucigându-i. Și atât de mare a fost nenorocirea leșilor încât din zece, numai unul s-a întors cu craiul, iar craiul însuși s-a îmbolnăvit de scârbă".

În Polonia dezastrul din bucovinele Cosminului rămase de pomină. În legătură cu această catastrofă a armatelor leșești stă și zicala că pe *timpul craiului Olbrachta s-a prăpădit șleahta – za kröla Oldbrachta wyginele szliachta.*

Scriitorul turc Sendedin relatează că prințul din Bogdania, adică Ștefan al Moldovei *"a ales ceea ce a găsit mai prețios din pradă și a trimis-o sultanului, împreună cu un număr de robi de la inamic".* În schimb sultanul Baiazid foarte s-a bucurat de izbânda vasalului, trimițându-i în dar un cal arăbesc, o pungă de aur și o cucă sau diademă brodată în aur și împodobită cu pene de struț – *un bonnet d'or.*

Letopisețul de la Bistrița povestește că după strălucita izbândă asupra polonilor în Codrul Cosminului, la Lențești și la Cernăuți, Ștefan

"... trimise toate oștirile sale acasă, fiecare pe la ale sale și apoi porunci tuturor vitejilor și boierilor săi să se adune în ziua de Sf. Nicolai la locul ce se cheamă Hârlău și să se adune cu toții în acea zi, și acolo făcu atunci domnul Ștefan Voievod mare ospăț tuturor boierilor săi de la mare până la mic și mulți viteji făcu atunci și cu daruri scumpe îi dărui pe fiecare după destoinicia sa și îi trimise apoi pe la casele lor, și-i învăță să laude și să binecuvânteze pe Dumnezeul cel de sus, pentru darul ce li s-a întâmplat lor că toate sunt cu putință numai de la Dumnezeu".

7. Incursiunile lui Ștefan cel Mare în Pocuția și tratatul de pace cu regele Ioan Albert

Dar Ștefan nu se mulțumi numai cu izgonirea polonilor din hotarele țării sale, ci el se hotărî să întreprindă o aprigă campanie de răzbunare împotriva regelui care încercase să-l alunge de pe tronul Moldovei. În campania aceasta el mai urmărea să consolideze situația dregătorilor săi din Pocuția, pe care regele îi izgonise la apropierea sa de granițele Moldovei, pentru a-și putea potoli mânia contra regelui, cum arată analele rutene. El strânse armată

numeroasă, compusă din moldoveni, turci, tătari și năvăli în iulie 1498 în țara leșească, pătrunzând adânc până la Leov și mai departe până la Canciuc pe râul Wisloka, pustiind localitățile Przemysl, Lancut și multe altele și ridicând aproape 100.000 de oameni în robie pentru a-i vinde păgânilor sau a-i așeza în țara sa. Cronicile contemporane arată că Ștefan arsese o serie întreagă de cetăți și târguri ca Iaworow, Radymna, Przeworok, Iaroslaw, Kanczuga, Lanzut, Trembowlie, Buczcaz și Pohaice. Întorcându-se, trecu Nistrul la Halici și prădă Pocuția până sub munți, pentru a se întoarce cu multă pradă în țara sa. Cu ocazia acestei expediții el restabili stăpânirea moldovenească asupra Pocuției, de unde își ridică tributul datorat turcilor. Iar când în toamna aceluiași an turcii năvăliră în Polonia după pradă, Ștefan camuflă ostașii săi în costume leșești și ajută la izgonirea păgânilor din Pocuția sa.

În situația aceasta atât de critică, regele Ioan Albert își dădu seama de marea sa greșeală pe care o comisese cu ocazia campaniei contra Moldovei. De aceea el recurse din nou la intervenția fratelui său Vladislav, regele Ungariei, pe lângă Ștefan pentru încheierea unei păci durabile între ambele țări vecine. Miechovita, medicul regelui, constata cu drept cuvânt în însemnările sale zilnice că "fără de moldoveni, care ațâțau neamurile barbare ca să invadeze regatul, nu putea să fie pace". Prin mijlocirea regelui Vladislav se putu ajunge la încheierea păcii cu Ștefan. Actul poartă data de 14 aprilie 1499. Regele și Domnul Moldovei căzură de acord să uite toate injuriile și neînțelegerile din trecut și să încheie între ambele țări o *pace perpetuă* – *pacem perpetuam*. La redactarea tratatului s-au evitat termenii și întorsăturile de frază, care ar fi putut aminti vechile raporturi de vasalitate ale Moldovei față de coroana leșească. Regele Ioan Albert se obliga să respecte pacea cu Moldova, asociind la această obligație și pe frații săi Alexandru și Sigismund. Tratatul avea un caracter defensiv "chiar contra împăratului turcesc și oștile lui". Iar pentru eventualitatea când ar fi silit de sultan să coopereze alături de turci, Ștefan se obliga să respecte pacea cu creștinii, zicând:

"Dacă ar veni vreo putere a împăratului turcesc, sau a sangiacului sau a supușilor lui, care să ne silească să le dăm ajutor, fără voia noastră, pentru aceasta credința noastră și credința fiului nostru Bogdan Voievod și credința boierilor noștri și pacea încheiată să nu fie călcată cu nici un chip și noi să nu fim vinovați de nimic, căci turcilor, pe cât vom putea le vom fi neprieteni".

Cuprinsul acestui însemnat act diplomatic, în care Ștefan tratează cu regele Poloniei pe picior de egalitate ca suveranul unei țări independente ni s-a păstrat în mai multe redactări, ultima fiind cea semnată de Domnul Moldovei la Hârlău în ziua de 12 iulie 1499. Ne surprinde însă faptul că tratatul nu cuprinde o clauză privitoare la Pocuția, mărul discordiei între ambii potentați. Chestiunea aceasta spinoasă fusese eliminată din tratativele de pace, rămânând ca ea să fie soluționată mai târziu printr-un act de arbitraj, iar până atunci țărișoara aceasta să rămână "deșartă". Tratativele pentru Pocuția pe care leșii o luaseră de la moldoveni pe nedrept fură mereu amânate. Comisia de arbitraj fu în sfârșit convocată pentru ziua de 29 septembrie 1501. Ea suferi însă o nouă amânare din cauza morții regelui Ioan Albert, întâmplată la 17 iunie 1501.

8. Eșuarea arbitrajului și reînceperea ostilităților cu polonii

Urmașul regelui Ioan Albert pe tronul Poloniei era fratele său Alexandru, care la împărțirea succesiunii jagelonice primise marele ducat al Lituaniei. Din solia lui Ștefan cel Mare către noul rege, aflăm amănuntele cu privire la desfășurarea conflictului pentru Pocuția.

"Milostivirea Voastră știți – zicea Ștefan cel Mare – *cum fratele milostivirii Voastre Olbracht, răposatul craiu al Poloniei s-a sculat cu tot sfatul Poloniei și a călcat scrisorile și jurămintele tatălui său, ale craiului Cazimir, și a venit cu gând rău împotriva noastră; în urma acestora s-a pus între noi fratele milostivirii voastre Vladislav, craiul unguresc, domnul nostru milostiv și a trimis solii săi. Am trimis atuncea și noi solii noștri la răposatul craiu Albert în Cracovia, ne-am înțeles, am făcut pace și liniște între noi, am scris tractate și am jurat pe ele.*

Și atunci bucata de pământ care se întindea de la Bucovinele Haliciului încoace între Nistru și munți care de veacuri s-a ținut de țara Moldovei și a fost deslipită de multă vreme și silă de țara Moldovei, aceea bucată de pământ n-am cuprins-o nici în tratate, nici în jurăminte, ci am lăsat-o la o parte până ce va fi cercetată.

Și după aceea a venit la noi, din partea craiului unguresc Vladislav, solul Czobor Imre

iar din partea răposatului craiu Olbracht a venit de asemenea în solie cneazul Andrei Roza, arhiepiscop de Liov. Am făcut atunci răposarului craiu Albrecht scrsori și cu jurăminte am jurat; în aceste scrisori și aceste jurăminte bucata de pământ de care scriem mai sus nu este cuprinsă nici în scrisori, nici *în jurăminte, ci am lăsat-o la o parte. Și după ce am făcut pace și liniște între noi, ne-am silit de țara leșească să nu sufere prin țara noastră nici o pagubă, nici de la turci, nici de la tătari până acum.*

Și puseserăm soroc cu Olbracht, răposatul craiu, pentru această bucată de pământ ca să se cerceteze. Într-aceea i s-a întâmplat însă craiului Olbracht moartea, și nu s-a putut cerceta. Apoi a dat Dumnezeu că milostivirea Voastră v-ați făcut craiu leșesc. Și ne-am trimis solii noștri la milostivirea *Voastră și odată cu alte solii am amintit milostivirii Voastre și de acea bucată de pământ ca să se cerceteze. Milostivirea Voastră ați trimis de asemenea soli la noi. Noi am vorbit cu acești soli ai milostivirii Voastre, și s-au înțeles cu noi și au pus la cale soroc la ziua Sfântului Mihail (8 noiembrie 1502) și ne-au dat dreptul, ca la mai sus scrisa zi, mai sus scrisa bucată de pământ să fie cercetată și ca la ziua aceea să fie de față și boierii prea înălțatului craiu unguresc Vladislav ca să vază și să cerceteze și ei împreună cu noi, acea bucată de pământ și să se pue odată capăt acestei trebi."*

Noi am trimis atunci un sol al nostru la prea înălțatul nostru domn Vladislav, craiul unguresc, fratele milostivirii Voastre și am dat de știre despre cele ce au vorbit solii milostivirii Voastre cu noi, și cum au pus soroc la ziua sfântului Mihail, ca să se cerceteze acea bucată de pământ, rugând pe milostivirea sa prea înălțatul craiu unguresc Vladislav să-și trimită boierii săi, ca la ziua hotărâtă să cerceteze și ei, împreună cu noi acea bucată de pământ și să ajungem la o înțelegere asupra ei. Domnul nostru Vladislav, craiul unguresc, fratele milostivirii Voastre și-a trimis boierii săi, noi am fost asemenea împreună la acel loc (Korczin). Și am așteptat să vină și boierii milostivirii Voastre, ca să cercetăm cu toții împreună acea bucată de pământ, precum fusese înțelegerea dintre noi. Și am așteptat acolo multă vreme, aproape cinci săptămâni și jumătate, dar din partea milostivirii voastre n-a venit nimenea.

Noi știm însă, ceea ce se știe de altfel în toată lumea, că dacă cineva are o asemenea învoială și sorocire și zi hotărâtă și nu vine la acea zi, el pierde tot dreptul, iar cine este de față la acea zi, câștigă. Așa suntem și noi, că am câștigat toată dreptatea, de vreme ce este moșia noastră adevărată și veche. De atunci am pus oamenii noștri în acea țară."

9. Instalarea administrației moldovenești în Pocuția

Sabotarea tratativelor de arbitraj de la Korczin jigni adânc sentimentul de dreptate și onestitate al lui Ștefan cel Mare. La încercarea craiului Alexandru de a scuza absența delegaților poloni prin boala cardinalului Frederic, întâmpină replica drastică din partea Domnului Moldovei care răspunse:

"Dacă domnul cardinal este bolnav, căci toți suntem în puterea lui Dumnezeu, au fost totuși ceilalți boieri în regat, care ar fi putut să îndeplinească această misiune. Din țara ungurească au venit solii după învoială, dar polonii mă tratează ca pe un copil".

Pentru aducerea la îndeplinire a acestei vajnice hotărâri, Ștefan năvăli în toamna anului 1501 cu putere armată în Pocuția unde luă cu asalt localitățile Tismenițan, Cassibessa (Jesupol) și ridică de acolo numeroși prizonieri și o bogată pradă în animale și bunuri de tot felul. El nu părăsi însă țara ocupată până nu o organiză după normele administrative moldovenești. El așeză pârcălabii sau căpitanii săi la Sniatin și Colomeea și anume pe clucerul Hrincu sau Hrincovici și pe vistiernicul Crihan (Chirlham) ca să apere granițele și să împartă dreptatea – *ut iustitiam facereat et defendere.* Ștefan dădu ordin să se dărâme schela de la Koropietz pe Nistru și să se construiască o schelă nouă la Nișniow, pe țărmul pocuțian al Nistrului – *navigium in Koropiecz destruxit et naves secat et in Nysnow navigium facit.* De asemenea instală Ștefan vameșii săi – *theloniatores* – la punctele de trecere. Cămărarii moldoveni luară în primire ocnele de sare de la Colomeia și Halici – *zupparios constituit tam in Colomeya, quam in zuppis haliciensibue.* Apărarea granițelor noii provincii și menținerea ordinii interne reclamau forțe militare suficiente. Pentru completarea contingentelor moldovenești fură recrutați 3.000 călăreți și pedeștri dintre indigeni, pe cari Domnul îi înarmă cu scuturi, lănci, arcuri și săgeți – *conscriptos hominos habet tria milia qui se subdiderunt.* Măsurile administrative și militare ale Domnului român erau primite cu încredere de populația pocuțiană. Starostele de Kiev raporta îngrozit craiului că toți rutenii se predau noului stăpân – *omnes Rutheni vadentad voevodam, incipiunt laborare et deficere ad*

Walachum. Și era firesc să fie așa, fiindcă toți pocuțienii vedeau în Ștefan cel Mare pe eliberatorul lor de sub jugul șleahtei poloneze de credință papistașă. Faima faptelor războinice ale lui Ștefan cel Mare pătrunsese departe peste granițele Moldovei. Populația ortodoxă de sub stăpânirea poloneză vedea în viteazul domn pe ocrotitorul ei contra asupritorilor catolici, dar și contra turcilor păgâni. Într-o scrisoare adresată la 1499 marelui cneaz al leșilor Alexandru, Domnul Moldovei îi reproșa că silește pe soția sa, fiica lui Ivan al II-lea de la Moscova (marele cneaz), să treacă la catolicism. Tot așa – zice Ștefan – *"ai trimis la cnejii și la boierii ruși și la toți rușii ce se țin de legea grecească, pe călugării bernardului ca să le vorbească din partea ta, să treacă la legea latinească. Noi am fi bucuroși să putem face pace și dragoste și înțelegere între noi, cum a fost mai înainte".*

Așa se explică cum faptele Domnului român au ajuns să fie cântate în *baladele ucrainene.* Gramatica lui Ioan Vlahoslov din 1571 ne-a păstrat o baladă de acest fel, în care Ștefan, viteazul voievod, salvează o fetiță ucraineană din mâinile pâlcurilor turcești și tătare, luând-o de mână și șoptindu-i dulce: "Fetița mea iubită, de acum a mea vei fi."

Îndată după așezarea administrației moldovenești în Pocuția, Ștefan cel Mare încredință pe omul său de încredere *Ilie Steclea* cu o solie către starostele de Liov, pentru a-i cere să intervină pe lângă rege, să lase Pocuția în pace, fiindcă țara aceasta îi aparține, este moșia sa, pe care el a luat-o în stăpânire cu învoiala regelui Ungariei și din mandatul acestuia – *ex mandato illius.* La răspunsul regelui că prin ocuparea Pocuției și prin instalarea administrației moldovenești în acea țară Ștefan ar fi nesocotit tratatele cu Polonia, la acest reproș Domnul Moldovei răspunse că țara pe care a ocupat-o nu se găsește amintită în nici unul din tratatele sale cu țara leșească. Dimpotrivă, țara Pocuției este a sa și aparține din timpuri străvechi Moldovei, iar el are asupra ei sigure și cuvenite drepturi din bătrâni – *certam et debitam justitiam ex antiqua.* În concluzie Ștefan arată că:

"dacă polonii voiesc să-mi păstreze o sinceră și bună vecinătate, atunci dânșii să binevoiască a mă lăsa în pace în această țară, care este a mea; întărească astfel prietenia și tratatele pe care le avem cu milostivia voastră și cu coroana polonă și ambele solii și negustorii în pace și bună voie printre noi ca și până acum".

Cum însă polonii erau angajați în război în altă parte, ei căutau să aplaneze conflictul pocuțian pe cale amiabilă. Luând înțelegerea cu regele Ungariei, craiul Alexandru trimise o nouă solie la Domnul Moldovei, pentru a stabili un nou termen pentru comisiunea de arbitraj. Solul polon Ioan Lipovici garanta cu capul său că polonii de astă dată se vor prezenta neapărat la noul termen.

"Dar ce să fac cu capul tău – replică Domnul Moldovei – *când am convingerea că mi se contestă un drept? Oare starostele de Cracovia nu mi-a jurat în numle regelui și al sfetnicilor, fără să se fi ținut de jurământ? Așa fiind, eu nu mai cred pe nimeni. De aceea sunt hotărât să-mi apăr moșia cu prețul vieții. Dacă cineva vrea ceva de la mine, mă va găsi aici, în țara mea, în Pocuția".*

Dar în cele din urmă Ștefan cedă stăruințelor solului unguresc și consimți la fixarea unui nou termen pentru arbitraj, care urma să se țină la Kolaczyn în ziua de 2 noiembrie 1503.

Între timp însă, regele Alexandru reuși să lichideze ostilitățile lituano-moscovite și în loc să se gândească la desemnarea delegaților pentru comisia de arbitraj de la Kolaczyn, el convoca seimul la Lublin pentru a opune cuvenita rezistență Domnului Moldovei. Seimul polon îngădui să se concentreze 2.000 de *joimiri* pentru izgonirea moldovenilor din Pocuția. Dar neprimind solda promisă, *joimirii* se răzvrătiră împrăștiindu-se. În condițiile acestea Ștefan cel Mare rămase stăpân în Pocuția până la sfârșitul vieții sale, cum mărturisiră mai târziu solii moldoveni în fața regelui la Cracovia, susținând că Ștefan a stăpânit bucata de pământ pocuțian până la moartea sa – *das pokutische Stück Land... beiweilen seinen Lebens und bis an seinen Tod eingehabt.* Afirmația solilor moldoveni este confirmată și de Matei de Murano, medicul curant al lui Ștefan cel Mare, în raportul său adresat dogelui Veneției, în care arată că Ștefan a recuperat numeroase cetăți și sate din Polonia, care în vechime fuseseră uzurpate de regele leșesc – *ha recuperato molti castelli e vilazi...li quae antiquitus erano eta occupati per quello Regno.* Astfel vedem că Ștefan cel Mare a ocupat Pocuția și a stăpânit-o până la moarte cu moldovenii săi, pentru a o lăsa moștenire fiului și urmașului său, Bogdan al III-lea cel Chior.

Capitolul IV

VIAȚA ECONOMICĂ ȘI ADMINISTRATIVĂ

1. Reînnoirea tratatelor comerciale cu țările vecine și curmarea legăturilor directe cu negoțul levantin
2. Îndeletnicirile sătenilor și târgoveților
3. Administrația
4. Apărarea națională

1. Reînnoirea tratatelor comerciale cu țările vecine și curmarea legăturilor directe cu negoțul levantin

Prin extinderea granițelor până la mare și prin luarea în stăpânire a centrelor comerciale din Chilia și Cetata Albă, Moldova ajunse în situația de a lua parte directă la ramura practică a comerțului levantin. O ramură însemnată a acestui comerț se extinsese asupra Moldovei, contribuind la propășirea ei economică și comercială. Negustorii din Polonia și Transilvania, deopotrivă cu cei din Genova și Veneția se străduiră să obțină privilegii comerciale în Moldova, ceea ce și izbutiră pe timpul lui Alexandru cel Bun și al fiilor săi. În timpul luptelor pentru domnie ale acestora comerțul avu însă foarte mult de suferit. Dar îndată ce sub domnia lui Ștefan cel Mare ordinea și liniștea internă fură restabilite, comerțul ajunsese din nou la înflorire. Ștefan reînnoi la 1460 tratatele comerciale cu Polonia și participă chiar el însuși la comerțul de peste cu Liovul. O reînnoire a privilegiilor comerciale în Moldova o obținură și negustorii sași din Bistrița, Brașov și Sibiu. Negustorii străini circulau liberi în tot cuprinsul țării, bucurându-se de liniștea și siguranța care domnea pretutindeni. Capitala țării Suceava devenise un important centru comercial, frecventat de negustorii din toate țările. Și orașele din provincie ca Dorohoi, Botoșani, Roman, Piatra, Iași, Bârlad, Vaslui, dar mai ales orașele Chilia și Cetatea-Albă luaseră un mare avânt în dezvoltarea lor economică și comercială. Târgoveții orașelor moldovenești exportau produsele indigene în țările vecine, așa în Transilvania și Polonia ajungând până la Cracovia, iar pe coasta pontică până la Caffa. Întreprinderile de mărfuri levantine se găseau la Cetatea-Albă, unde într-o vreme se bătuseră și ducații *moncastrensi.*

Dar epoca de înflorire a comerțului Moldovei nu dăinui decât până spre finele secolului al XV-lea. Începutul decadenței comerțului stătea în strânsă legătură cu extinderea puterii turcești asupra țărilor din sud-estul Europei. Prin cucerirea Constantinopolului turcii ajunseră în stăpânirea strâmtorilor prin care se desfășura ramura pontică a comerțului levantin. Prin ocuparea strâmtorilor de către turci, genovezii și venețienii pierdură legătura cu factoriile lor comerciale din Marea Neagră și îndeosebi cu Caffa, care căzu în 1475 în mâinile turcilor. Căderea Caffei aduse cu sine prăbușirea comerțului genovez în Marea Neagră. Prăbușirea aceasta se resimți și în desfășurarea comerțului moldovenesc, fiindcă înflorirea orașelor moldovenești Chilia și Cetatea-Albă se datora genovezilor, care alimentau piețele acestea cu produsele industriei lor, dar și cu mirodeniile Orientului. Tocmai aceste mărfuri atrăgeau mai mult pe negustorii din Polonia și Transilvania, piețele moldovenești din limanul Nistrului și din delta Dunării. Prefacerea Mării Negre într-un lac turcesc aduse cu sine dispariția vaselor comerciale ale genovezilor și venețienilor din apele pontice și izolarea tot mai pronunțată a piețelor moldovenești. De la căderea Caffei nu trecuseră nici 10 ani, când în 1484 turcii cuceriră Chilia și Cetatea-Albă, închizând astfel porțile comerțului moldovenesc spre mare.

Evenimentul acesta avu urmări catastrofale pentru viața economică și comercială a Moldovei, care, pierzând legătura directă cu marea, ajunse în situația de a nu mai putea participa direct la comerțul levantin. Piețele de aprovizionare cu produsele levantine fură

mutate pe litoralul pontic, la sud de strâmtori, pe coasta levantină și în ostroavele egeice, de unde numai cu mari riscuri puteau ajunge în țările române. Rolul de intermediar în schimbul mărfurilor coloniale trecu de la moldoveni asupra negustorilor greci de pe litoralul anatolic și din insulele grecești. În condițiile acestea favorabile pentru ei, negustorii greci își deschiseră drumul în Moldova și de aci mai departe spre Transilvania și Polonia, unde își puteau desface mărfurile lor. Profitul din acest comerț nu se mai scurgea în mâinile moldovenilor, ci ale negustorilor levantini, care începură să se așeze statornic în țările române, dar și în Transilvania și Polonia, unde începură să exercite o influență tot mai mare asupra vieții economice din aceste țări. Unii dintre ei luau în arendă și vămile din care înțelegeau să stoarcă venituri considerabile. În finele secolului al XV-lea și la începutul secolului al XVI-lea grecii, ca negustori, vameși și oameni de afaceri izbutiră să se substituie negustorilor armeni și nemți din Moldova și să acapareze comerțul în bună parte în mâinile lor.

2. Îndeletnicirile sătenilor și târgoveților

În epoca înfloririi comerțului, târgurile și orașele își consolidaseră organizarea lor municipală cu șoltuzii și pârgarii lor în frunte, bucurându-se de larga solicitudine a războinicului Domn. Influența lor binefăcătoare se extindea și asupra locuitorilor din ocoalele târgurilor unde se cultiva și plugăria și creșterea vitelor. Grădinile de zarzavat, poienele și heleșteele cu produsele lor umpleau piețele orașelor, iar ceea ce prisosea se folosea în export. În Țara de Jos se cultiva vița de vie, iar vinul moldovenesc – *vinum vallachicum* – ajungea la export. Bălțile Dunării și ale râurilor principale din țară aprovizionau populația cu pește proaspăt, dar mai ales sărat, care ajungea și la export. O bună parte a populației se îndeletnicea cu albinăritul, care arunca pe piață cantități însemnate de miere și ceară; acestea erau căutate și în comerț. Pe moșiile domnești, mănăstirești și boierești erau numeroase herghelii de cai și cirezi de vite cornute, care întreceau cu mult nevoile populației țării. Caii erau de bună calitate, cai buni moldovenești, care erau opriți la export, și cai de muncă, care puteau și vânduți și în străinătate. Cirezile de bovine se mânau peste munți în Transilvania și dincolo de Nistru și Colacin în Polonia. Pe pășunile verzi și răcoroase din munți și dealuri pășteau nenumărate turme de oi, a căror lână și brânză erau produse căutate în comerț, deopotrivă cu pieile de ovine. Cerealele ce se cultivau erau meiul, grâul, secara, orzul și ovăzul.

Matei din Murano, medicul curant al lui Ștefan cel Mare, arată că "Moldova era o țară roditoare și foarte plăcută și bine așezată, cu belșug de animale și de toate fructele, afară de măslini. Grâul se semăna în aprilie și mai și se culegea în august și septembrie.
Grânele erau căutate în comerț ca și păstăioasele, mazărea, fasolea, lintea și bobul. Mărfurile care se importau din Polonia, Transilvania și de pe piețele levantine erau cele cunoscute din vremea lui Alexandru cel Bun.

Păcurarii ca și plugarii erau moldoveni indigeni, care se hrăneau din munca lor pe care o prestau ca *rumâni* sau *vecini* pe moșiile domnești, mănăstirești și boierești pe care ei le lucrau în condiții suportabile. Pe lângă zeciuiala sau dijma din pământul cedat la ordin din partea proprietarului, ei mai erau obligați la prestarea unei munci de mai multe zile pe an, numită *robotă* sau *boeresc*. Ei însă nu erau legați de glie ca în țările vecine, ci se puteau muta în bună voie de pe o moșie pe alta, așa cum le dictau interesele lor personale. Într-un document din 1470 Ștefan cel Mare emancipa pe un rob tătar de robie, autorizându-l să șeadă în Moldova "slobod și în bună voie, fără nici o siluire, cum șed și trăiesc în țara noastră – zice domnul – toți moldovenii, după dreptul lor moldovenesc."

Proprietarii erau totodată și administratori în satele lor, în fruntea cărora ei așezau un *primar* numit *vornic* sau *vătăman*. Certurile dintre săteni se aplanau tot de către proprietar prin judecători sau *județi*, desemnați tot de el. Unii dintre boierii feudali aveau și *ohabe*, adică sate scutite de orice îndatoriri fiscale către domnie. Pe lângă țăranii embaticari de pe moșiile boierești și mănăstirești, numiți *vecini* sau *rumâni* existau și țărani proprietari de jirebii de pământ, numiți *moșneni* sau *răzeși*, care plăteau dările direct Domniei, fiind obligați numai la prestații de interes obștesc. Orașele și târgurile, la rândul lor, se bucurau de o largă autonomie locală, gospodărindu-se prin șoltuzul și pârgarii aleși de obștea târgoveților și asistați de sfatul oamenilor buni și bătrâni. Domnul putea însă acorda dreptul de târg și unor proprietăți boierești sau mănăstirești. Craiova era proprietatea boierilor Craiovești, iar Târgu Neamț sau Rădăuți erau proprietăți mănăstirești.

Robi în Moldova, ca și în Țara Românească erau numai țiganii, care și aceștia

se divizau în două clase: ţigani nomazi sau lăieşi şi ţigani aşezaţi sau vătraşi... Lăieşii rătăceau ca fierari, arămari, rudari etc., prin ţară, ascultând de bulibaşa lor şi plătind domnului o capitaţie în bani sau de grâu. Vătraşii, dimpotrivă, îşi aveau vetrele lor pe lângă mahalalele oraşelor, pe lângă curţile boiereşti şi pe lângă mănăstiri, practicând diverse meserii şi constituind clasa meşteşugarilor primitivi de la sate şi chiar de la oraşe. Proprietarii lor îi puteau întrebuinţa atât pe ei cât şi familiile lor la orice îndeletnicire casnică sau gospodărească. Ei aparţineau proprietarului care îi putea vinde oricui, sau lăsa moştenire urmaşilor ca orice obiect de valoare. Pe timpul lui Ştefan cel Mare preţul de cumpărare al unui ţigan se ridica până la 70 zloţi. Soarta ţiganilor o împărtăşeau şi tătarii robiţi şi aşezaţi în mahalalele Tătăraşi de la Suceava sau Iaşi. Dar preţul de cumpărare al unui tătar întrecea pe cel al unui ţigan cu cel puţin zece zloţi.

Cu agricultura se îndeletniceau şi cei mai mulţi dintre târgoveţi care îşi aveau grădinile şi delniţile lor în raionul oraşului. Erau însă şi mulţi dintre ei care preferau anumite meşteşuguri, organizaţi după obiceiul apuscan, în asociaţii, bresle sau isnafuri, după diversele îndeletniciri. Desăvârşirea acestor organizaţii profesionale aparţine însă secolelor următoare. Pe lângă clasa meşteşugarilor se dezvolta şi cea a negustorilor şi a auxiliarilor lor, cum era aceea a cărăuşilor profesionişti, cari înlesneau circulaţia mărfurilor dintr-o localitate în alta. Documentele de la Ştefan cel Mare ne-au păstrat numele următoarelor târguri sau oraşe: Hotin, Cernăuţi, Siret, Suceava, Baia, Dorohoi, Botoşani, Piatra Neamţ, Roman, Hârlău, Iaşi, Trotuş, Bacău, Tighina, Cetatea-Albă şi Chilia.

3. Administraţia

Întreaga putere de stat era concentrată în mâna Domnului. Această putere fusese conferită lui Ştefan cel Mare la locul ce se cheamă Dreptate pe apa Siretului şi consacrată apoi de mitropolitul Teoctist în catedrala de la Suceava, unde după citirea molitvei de domnie şi ungere cu sfântul mir, Domnul primi coroana Moldovei după vechiul obicei al ţării. Invocarea harului ceresc la încoronarea sa îndrituia pe Ştefan cel Mare să se considere Domn din voia lui Dumnezeu. Într-un act din 1485 el afirmă originea cerească a domniei sale, zicând: "Noi suntem Domn al Ţării Moldovei din voia lui Dumnezeu", iar noi putem adăuga că şi din voia naţională, cum s-a afirmat ea pe locul numit Dreptate. Ziceam mai sus că întreaga putere se găsea concentrată în mâna Domnului şi aceasta cu drept cuvânt, pentru că împărţirea puterii de stat în legislativă, executivă şi judecătorească aparţine unei epoci cu mult mai recentă.

Ştefan cel Mare exercită puterea, după propria sa declaraţie, cu ajutorul tuturor *arhiepiscopilor* şi *episcopilor* şi a tuturor *boierilor* săi *consilieri* sau *sfatul* său, care mai târziu s-a numit cu un termen împrumutat de la turci şi *divan domnesc*. La marele sfat domnesc luau parte toţi boierii. Aceştia erau împărţiţi în mari şi mici. Principala sa atribuţie era judecarea proceselor de proprietate. Marele sfat era prezidat de Domn, iar în absenţa lui de mitropolitul ţării sau de cel mai vechi episcop.

Domnul prezida marele sfat de regulă în capitala ţării, dar uneori şi la reşedinţa sa vremelnică, unde luau parte şi boierii din partea locului. Aşa se explică că multe acte de danie sau de judecată au fost date în diferite oraşe din ţară, unde se găsea Domnul la emiterea lor. Astfel avem acte domneşti date de Domnii munteni la Târgşor – *novum forum*, la Gheorghiţa, Giurgiu, Buzău, Rucăr, Floreşti, Dâlga ş.a. De la Domnii moldoveni ni s-au păstrat acte date la Hârlău, Roman, Vaslui, Iaşi, Bacău, Neamţ, Bârlad, Huşi, Dorohoi ş.a. Nici în Transilvania actele voievodale nu se dădeau numai de la Alba Iulia, ci şi din alte oraşe, unde se convoca şi dieta, ca Sibiu, Deva, Turda, Haţeg, Bistriţa, Lipova, Oradea etc. Hotărârile se luau înaintea Domnului, a mitropolitului, a episcopului şi a boierilor mari şi mici, bătrâni şi tineri, cum arată numeroase acte de la Ştefan cel Mare. După protocolul curţii, mitropolitul şedea totdeauna la stânga Domnului, loc care era considerat de onoare. Dar pe lângă marele sfat mai exista şi unul mai restrâns cu caracter administrativ, un fel de consiliu de miniştri, din care făceau parte înalţii demnitari ai ţării, cum erau: marele logofăt, marele vornic, marele spătar, marele vistier, precum şi demnitari personali ai curţii, cum erau marele postelnic, marele paharnic, marele stolnic şi marele comis. În consiliile acestea se rezolvau marile probleme de ordin administrativ. Problemele externe cădeau în competenţa marelui logofăt, cele interne în competenţa celor doi mari vornici de ţara de sus şi de ţara de jos; chestiunile în legătură cu finanţele cădeau în competenţa marelui vistiernic, iar cele în legătură cu organizaţia şi înzestrarea armatei erau de resortul marelui spătar.

Ţara era împărţită în 15 mari districte

administrative numite *pârcălăbii*, după ispravnicul său prefectul din fruntea lor numit în vremea aceea *pârcălab*, *comite* sau *castelan*. Județele sau pârcălăbiile se numeau de regulă după orașele sau cetățile lor de reședință, ca Hotin, Cernăuți, Suceava, Dorohoi, Soroca, Orhei, Roman, Neamț, Iași, Vaslui, Chilia, Cetatea-Albă, Crăciuna, Cârligătura și Trotuș. Pârcălabul întrunea în mâna sa pe lângă puterea administrativă și judecătorească și puterea militară, fiind un adevărat domn în pârcălăbia sa. În unele pârcălăbii mai expuse, ca Chilia și Cetatea-Albă, funcționau chiar doi pârcălabi care își împărțeau atribuțiile între ei. Dintre sfetnicii și colaboratorii marelui Domn merită a fi reținute următoarele nume: *logofeții*: Dobrel, Toma și Tăutul; *vornicii*: Gordan, Isaia, Bodea, Dragoș Boul, Boldur, Giurgea, Hrana; *vistierii*: Stanimir, Iuga, Crăsniș, Chiracol, Boldur, Isac și Bucium; *spătarii*: Albu, Bodea, Vrânceanu, Mibău, Purico, Costea, Dragoș și Căinău sau Cianău; *postelnicii*: Isaia, Pancu, Dumza, Iuga, Gherman, Eremia, Cosma Șarpe și Teodor; *paharnicii*: Todor, Negrilă, Dajbeg, Ion, Andreica și Movilă; *stolnicii*: Sbiera, Luca, Toma, Bârsu, Petru, Matei, Ion Fruntes; *comișii*: Ion Boureanul, Neagul, Ilie Hurul, Grozea Micolitici, Tandru, Petrică, Bârsan și Ivașcu.

Pârcălabi și *portari de Suceava* erau: Iliaș și Petru Ponici, Lendrea și Luca Arbore; pârcălabi de *Hotin*: Duma, Brudur, Toader, Duma Vlaicu, Mușat, Negrilă, Steful; de *Neamț*: Albu, Arbore, Ciopei, Dajbog, Hârma, Rateș, Eremie, Goian, Ion Boureanu, Isalia Manuil, și Nicola; de *Cetatea-Albă*: Bâlcu Vlaicu, Stanciu, Hârman, Oana și Sbierea; de *Chilia*: Bâlcu, Buftea, Maxim, Goian, Bucium și Ivașcu; de *Roman*: Dragoș, Fote-Gotcă, Ion Secară, Oanță, Nicola și Sandru; de *Orhei*: Alexa, Hârman, Vlaicu și Gangur.

Visternicul purta grija visteriei țării, care nu era separată de cea a Domnului. Ea se alimenta din veniturile domeniilor domnești, care erau foarte extinse, din încasările de la vămi și ocne de sare și din comerțul ce se făcea, precum am văzut, și pe socoteala Domnului. Domeniile domnești sporeau mereu prin încorporarea moșiilor rămase fără moștenitori și prin cele sechestrate de la boierii vinovați de trădare sau viclenie.

În visteria comună a domnului și a țării încurgea și venitul dajdiilor ce se ridicau de la oamenii de rând, fiindcă boierii mari și mici erau scutiți de asemenea angarale. Dintr-un document de la Ștefan cel Mare din 1475 aflăm care erau aceste dări. În acest document Domnul scutea pe locuitorii unor anumite sate de aceste angarale zicând: "Să nu ni plătească nouă *bir*, nici posadă, nici podvoade, nici iliș", explicând în continuare:

"... nici la cetate să nu lucreze, nici la posadă, nici la strajă să nu meargă și nici o slujbă de a noastră să n-aibă a ne face, nici în bani, nici în muncă".

Birul sau *dajdea* se repartiza asupra tuturor locuitorilor unui sat, după capacitatea lor de plată, aplicându-se sistemul *cislei* sau *cisluirii*. Membrii comunității sătești, care erau datori la o asemenea contribuție se numeau *cislași*. *Posada* însemna suburbia unei cetăți la întărirea căreia erau obligați să lucreze locuitorii de primprejur. În documentul susmenționat Ștefan hotăra că locuitorii menționați "nici la cetate să nu lucreze, nici la posadă." *Podvada* consta în îndatorirea sătenilor de a participa cu carele lor la transportul de călători și mărfuri. *Ilișul* era o contribuție pe care o datorau sătenii la aprovizionarea cetăților și a oștirii, derivând de la ungurescul *eleș* – provizie. Ilișarii erau slujbașii însărcinați cu perceperea ilișului în bani sau în natură.

4. Apărarea națională

Apărarea hotarelor și menținerea liniștii și ordinii interne constituiau din vechime principalele îndatoriri ale Domnului țării. În scopul acesta exista o forță armată, un aparat belic – *apparatus bellicus* – de care face mențiune privilegiul Ioaniților în Țara Severinului din 1247. Din mărturiile notarului anonim al regelui Bela al II-lea aflăm că voievodul Menumorut din vechea Dacie Porolissensă, sprijinindu-se pe cetatea Satmarului, ținu piept ungurilor năvălitori trei zile și trei nopți. Despre ostașii voievodului român Gelu din Dacia Apulensă știm că erau înarmați cu arcuri și săgeți. Cât despre voievodul Glad în Dacia Malvensă aflăm că el se împotrivi ungurilor în fruntea unei oștiri de călăreți și pedestrași și că voievodatul său bănățean era împrejmuit de cetăți ca Urecia (Orșova) și Morisena (Cenad) pe Mureș.

După unirea diverselor voievodate și cnezate oltene și muntene sub sceptrul lor, principii din familia Basarabilor organizară, după sistemul bizantin, zone militare de-a lungul granițelor Țării Românești, construind cetăți de apărare în principalele puncte de importanță strategică. O asemenea zonă luase ființă la Dunăre, începând cu cetatea Severinului și ducând prin Turnu Măgurele și

Giurgiu, până la Cetatea de Floci și Brăila. În interior erau puncte fortificate la Curtea de Argeș, la strâmtorile Dâmboviței, Poenari, Rucăr, Câmpulung, București, Teleajen, Buzău ș.a. Același sistem de apărare fu aplicat și în principatul Moldovei prin fortificarea vadurilor Dunării de la Ismail și Chilia și ale Nistrului de la Cetatea Albă, Soroca și Hotin. Linia de fortificare fu completată cu cetățile Tețina și Hmelov de la Prut și cu întărirea punctelor strategice din preajma trecătorilor în Transilvania de la Neamț, Roman și Crăciuna pe Milcov.

Apărarea cetăților, la care se mai adăugară și cele de la Orhei și Lăpușna, era încredințată unor *spani* – *comites castrorum* – numiți latinește *capitanei*, adică căpitani, nemțește *Burggrafen*, care nu este decât o traducere verbală a latinescului *comites castrorum*. Din nemțescul *Burggraf* derivă românescul *pârcălab* și unguresecul *porkalab*. Populația din împrejurimea cetăților era obligată să lucreze la fortificarea cetății și la apărarea ei. Din rândurile ei se recrutau *voinicii*, latinește *castrenses*, *bellatores milites servientes* sau *iobbagiones* – de la slavonescul *voina*. În caz de război voinicii însoțeau pe Domn pe câmpul de luptă, fiind comandați de *vitejii* care se recrutau din rândurile nobilimii. Termenul de viteaz derivă din paleogermanicul *vitengju* și înseamnă luptător sau erou – latinește *miles* sau *eques*, nemțește *krieger*, *Held*. La servicii militare permanente erau obligați, pe lângă apărătorii cetăților, și toți locuitorii de pe domeniile domnești, constituind împreună cadrele vechilor *curteni* – *milites aulas* – un termen militar prin excelență, ce derivă din latinescul *cohors*, care a dat pe românescul *curte*. Ștefan comunica venețienilor că *"împreună cu curtea sa"* a făcut ce a putut. Curtenii constituiau garda sau trupa de elită a Domnului, în care el se putea încrede în orice împrejurare. În Letopisețul de la Bistrița vitejii sunt pomeniți înaintea boierilor, adică a contingentelor sau steagurilor și stegulețelor corespunzătoare banderiilor din Transilvania, comandate de boieri. Același letopiseț arată că după izbânda de la Râmnic "Ștefan mulți viteji făcu și cu daruri scumpe îi dărui".

Neagoe Basarab recomanda fiului său Teodosie să țină în jurul său cete de oameni curajoși și devotați, care să formeze *curtea* sau garda sa.

Țăranii așezați în satele domnești erau scutiți de dări și angarale, în schimb ei erau obligați la un serviciu militar permanent după felul grănicerilor din Transilvania, constituind *oastea de curte* sau *oastea cea mică* a Domnului, alcătuită din *țărani tineri și voinici* și *comandată de viteji*.

Serviciul militar, în "oastea cea mare" pentru apărarea țării, era obligatoriu pentru toți locuitorii de la sate și orașe, fie aceștia nobili sau oameni de rând. În caz de război, Domnul ordona *sularea*, adică mobilizarea generală, fixând locul de adunare și consemnul care se numea *beleag*. *Sculca* era un termen militar romano-bizantin prin care se dădea semnalul de trezire sau de concentrare. La chemarea Domnului răspundeau boierii venind în grabă cu oamenii lor, constituind unități numite *steaguri* sau *stegulețe*, pentru a se deosebi unele de altele. Steaguri comune se alcătuiau și din micile contingente ale micii boierimi și ale jupâneselor celor sărace, cum spune Ion Neculce. Scutiți de mobilizare erau uneori numai locuitorii satelor mănăstirești, cari primeau această îngăduință prin însuși actul de danie, cum arată actul de la Vlaicu-Vodă pentru mănăstirea Vodița. Mircea cel Bătrân conferi sătenilor din Ciulnița diferite scutiri *"afară de singura oastea cea mare să se scoale pentru domnia mea"*. La 1444 domnul Moldovei Ștefan al II-lea chema sătenii din Baloșinești de a merge la oaste chiar cu leafă. În 1475 Ștefan cel Mare confirma această scutire zicând: "Nici la strajă, și nici la oaste să nu meargă". De aici se vede că și sătenii din satele episcopești și mănăstirești erau obligați la serviciul militar, ca și cei din satele boierești, dacă prin actul de danie nu se declara scutirea lor. Cotele din actele mănăstirești erau comandate uneori chiar de clerici. Serviciul militar era strâns legat de proprietatea de pământ și de cultura lui. Cronicarul polonez I. Dlugosz (+1480) arată că Ștefan cel Mare, nu numai pe viteji și pe boieri, dar și pe țărani – *agrestes* – îi chema sub arme, poruncind tuturor să fie gata pentru sularea obștească pentru apărarea țării. Dacă un țăran se prezenta la chemare fără arc și săgetă și fără spadă, sau se codea de a urma oastea călare, era pedepsit cu moartea, fără nici o milă. Dlugosz constată cu drept cuvânt că în caz de război Domnul chema pe toți la arme, atât pe viteji, cât și pe țărani, astfel că la vetre nu rămâneau decât femeile și copiii. Tot el susținea că majoritatea ostașilor o constituiau gloatele țărănești – *maior pars erat agrertium*. După înfrângerea de la Valea-Albă, Ștefan cel Mare comunica venețienilor că *"împreună cu curtea sa a făcut ce a putut, fiindcă ceilalți ostași ai săi s-au împrăștiat ca să-și apere casele lor"*.

Locuitorii satelor de margine îndeplineau servicii de grăniceri, pentru care slujbă ei beneficiau de anumite înlesniri la dijmă și la

prestații. Oștirea împărțită în pâlcuri și cete lupta sub steagul domnesc de culoare roșie iar unitățile și subunitățile aveau fiecare steagul sau stegulețul boierilor care le comandau. Unitățile își aveau fiecare pe buciumașii și trâmbițașii lor, pentru a îndemna trupa în marș, pentru a da onorurile și semnalele cuvenite și pentru a le îmbărbăta la luptă.

O a treia categorie de luptători erau *mercenarii* sau *lefegiii*, numiți după solda ce o primeau *joimiri* sau *joldunari*. Aceștia se recrutau din rândurile polonilor, nemților, rușilor, sârbilor și ungurilor, iar mai târziu chiar dintre albanezi, cunoscuți sub numele de *arnăuți*. Ilie-Vodă, fiul lui Alexandru cel Bun, avea în serviciul său mercenari lituanieni.

Efectivele oștirii moldovenești pe timpul lui Ștefan cel Mare se ridicau până la 40.000 de oameni. Efectivele Țării Românești pe timpul lui Radu cel Frumos însumau până la 30.000 de oameni. Armamentul se compunea din arme defensive care erau scutul sau pavăza, din platoșe de oțel sau de zale, coifuri, iar uneori chiar armuri întregi. Acestea însă mai mult pentru viteji și boieri. Armele de atac erau: pentru lupta corp la corp ghioaga, măciuca, toporul, secerea, coasa, sabia și sulița sau fuștiul; spada dreaptă sau cu două tăișuri, strâmbe sau încovoiate, cu un tăiș, iar pentru lupta de departe: arcul cu săgeți, care se trăgea și cu vârtej, arbaleta, arme de foc, arcade și praștii. Armele de foc erau puștile și tunurile și șinetele; ele s-au introdus în țările noastre numai pe la jumătatea veacului al XV-lea și se prelucrau în Polonia și orașele săsești din Transilvania, deopotrivă cu iarba de pușcă. Aceasta din urmă se fabrica și în țară. După armamentul lor, unitățile se compuneau din: *arcași*, *sulițași*, *sinetași* sau *sinetari*, *pușcași* sau *pușcari*. Pentru dărâmarea zidurilor de cetate se întrebuința berbecele, iar pentru urcarea pe ziduri se foloseau scări din odgoane de cânepă.

Cu ocazia atacului Chiliei din anul 1462, Ștefan cel Mare fu lovit la piciorul stâng de "o pușcă", iar cronica arată că la repetarea atacului, după trei ani, la 1465 moldovenii "începură a bate cetatea Chiliei cu *"tunuri"*. În bătălia de la Vaslui, Ștefan cel Mare dispunea de 20 de tunuri, iar la Războieni, turcii se culcară la pământ pentru a se feri de ghiulelele *artileriei moldovenești*, care explodau deasupra lor.

Comanda supremă asupra oștirii o avea însuși Domnul, care o putea transmite temporar asupra unuia din sfetnicii săi versați în arta militară. Sfetnicul Domnului în chestiuni de organizare și instrucție militară era *spătarul*, iar mai târziu *hatmanul*. Arma distinctivă a Domnului era buzduganul.

Putna, ctitoria Domnului Ștefan cel Mare, construită la 1466 – 1469 și 1472.

Capitolul V

CULTURA SPIRITUALĂ

1. Viața bisericească
2. Arta și literatura
3. Personalitatea lui Ștefan cel Mare și caracterul epocii sale

1. Viața bisericească

Dezvoltarea culturii spirituale a mers mână în mână cu propășirea culturii materiale. Mănăstirile cu așezămintele de reculegere sufletească și de închinăciune, date și ca vetre de învățătură și centre de asistență socială se bucurau de larga solicitudine a Domnilor și boierilor țării. Aceștia întăreau vechile danii episcopești și mănăstirești și sporeau numărul lor prin acte noi de dărnicie. Instituțiile bisericești se bucurau și de numeroase scutiri și pronomii, astfel că condițiile pentru prosperitatea lor erau cele mai favorabile. Ștefan cel Mare a ctitorit singur un mare număr de mănăstiri și biserici, întrecând pe predecesorii săi în cucernică dărnicie. În fruntea ctitoriilor sale stă mănăstirea Putna, pe care el și-o alesese ca loc de veșnică odihnă pentru sine și pentru membrii familiei sale. Din respect față de memoria înaintașilor săi dătători de legi și datini, el a restaurat vechea ctitorie a Bogdăneștilor de la Rădăuți, așezând pe mormintele lor pietre înflorite cu inscripții amintind faptelor lor, dar fără indicarea anilor de deces, ceea ce arată faptul că aceste date nu-i erau cunoscute nici lui. Alte ctitorii din vremea sa, afară de Putna, erau Voronețul, Pătrăuții, Sf. Ilie, Dobrovățul, Tazlăul, pe lângă bisericile comemorative ridicate prin osârdia sa la Iași, Vaslui, Hârlău, Borzești, Dorohoi, Huși, Neamț, Războieni, Păpăuți, Piatra, Volovăț, Râureni, poate și Baia ș.a. Larga sa dărnicie se extinde și asupra mănăstirii Zografu de la Muntele Athos. Pilda evlaviosului Domn a fost urmată și de colaboratorii săi ca Luca Arbore, ctitorul bisericii din satul Arbore din Bucovina, ce-i poartă numele, ca logofătul Tăutu, ctitorul bisericii din Bălinești, județul Dorohoi, unde se găsește și mormântul său, ca pârcălabul Sendrea, ctitorul bisericii din Daljește, unde îi este mormântul ș.a.

Restabilirea liniștii în biserica moldovenească prin regularizarea raporturilor canonice cu patriarhia din Constantinopol, realizată de Alexandru cel Bun, a avut urmări bune pentru țară și pentru credincioșii ei. Biserica Moldovei avu norocul să ridice în fruntea ei pe egumenul de la Neamț Kir Teoctist, are primise hirotonisirea în arhiereu de la patriarhul din Ohrida, un vrednic urmaș al mitropolitului Iosif. În el găsi Ștefan cel Mare un devotat colaborator și sfetnic în sfaturile domnești. În actul de chezășie pentru credința lui Ștefan față de craiul Poloniei în 1462, mitropolitul Teoctist, reprezentând clerul, consiliul și țara, zicea:

"Iară noi, Teoctist, mitropolitul Moldovei și cu toți boierii moldoveni, cu duhovnici și cu mireni, cu bogați și cu săraci și cu toți sfetnicii Domnului nostru Ștefan, bătrâni și tineri și cu toată țara mărturisim că în veci nu ne vom despărți de domnia sa craiul, ci vom ținea ca iubitul nostru Domn Ștefan să fie credincios domniei sale craiului și sfintei coroane leșești și-l vom sfătui cu credință și stăruință ca pe un milostiv domn al nostru să rămână și să ție de același obiceiu ca bătrânii voievozi ai Moldovei dinaintea lui și din acele obiceiuri să nu iasă niciodată până la moarte împreună cu noi".

După moartea lui Teoctist, întâmplată în noiembrie 1477, scaunul mitropolitan fu ocupat de mitropolitul Gheorghe Nemțeanul, un vrednic urmaș al lui Teoctist.

În arhipăstoria diecezei Romanului ajunsese episcopul Tarasie pe care îl găsim pomenit în actele timpului, al cărui urmaș era Vasilie. Pe la 1470 luase ființă o a doua episcopie, cea de Rădăuți, în fruntea căreia ajunsese episcopul *Ioanichie*, pomenit pentru întâia oară într-un act din 25 aprilie 1472. Absența episcopului de Rădăuți la solemnitatea sfințirii mănăstirii Putna din ziua de 3 septembrie 1469, care se săvârși în prezența Domnului ctitor și a unui sobor de 64 clerici în frunte cu mitropolitul Teoctist și episcopul de Roman Tarasie, pare să indice că la acea dată episcopia de Rădăuți nu era încă în ființa și că ea a fost înființată numai curând după acea solemnă ceremonie. A treia episcopie a Moldovei, cea a Hușilor, a luat ființă numai la

sfârşitul veacului al XVI-lea sub domnia lui Aron Vodă Tiranul. Astfel s-a desăvârşit organizarea bisericească a Moldovei, ţara fiind împărţită în patru eparhii sau dieceze: Suceava, Roman, Rădăuţi şi Huşi, o împărţire care s-a menţinut neschimbată până la finele secolului al XVIII-lea.

Cu câteva decenii în urmă s-a ajuns, sub domnia lui Radu cel Mare, şi la desăvârşirea organizării mitropoliei Ungro-Vlahiei. Pe timpul mitropolitului *Nifon* (1500 – 1508), reşedinţa mitropolitană s-a mutat de la Curtea de Argeş la Târgovişte, unde se găsea şi curtea domnească. Sediul episcopiei de Severin, care rătăcea pe la Strehaia şi Tismana, fu definitiv mutat la Râmnicul Vâlcei cu numirea de episcop al Râmnicului. Dar ca şi în Moldova, astfel se simţea şi în Muntenia nevoia înfiinţării unei noi episcopii pentru părţile răsăritene ale ţării. Pentru a se satisface această nevoie fu înfiinţată de Radu cel Mare o nouă episcopie cu reşedinţa la Buzău, care s-a menţinut până în timpul de faţă. Din nefericire pentru biserica Ţării Româneşti, raporturile de colaborare între Domn şi mitropolit n-au fost normale şi armonioase ca în Moldova. Din pricina opoziţiei înaltului chiriarh faţă de hotărârea Domnului de a divorţa de soţia sa a izbucnit un grav conflict între puterea ierarhică şi cea domnească, în urma căruia mitropolitul se crezu îndreptăţit să arunce anatema asupra ţării. Era o repetare a afurisenici neputincioase pe care la vremea sa Eremia, pretendentul patriarhal la mitropolie, o arunca asupra credincioşilor din Moldova, în zilele ducelui Roman. Dar actul acesta nesocotit îşi greşi ţinta, căci Nifon fu silit să părăsească ţara, fără ca actul de afurisenie să-şi fi produs efectul.

Domnii munteni contemporani cu Ştefan cel Mare erau stăpâniţi de aceeaşi evlavioasă grijă pentru biserici şi mănăstiri ca şi Domnul Moldovei. Pe lângă vechile ctitorii domneşti de la Tismana, Cozia, Snagov etc., se ridicară biserici şi mănăstiri noi, întru proslăvirea lui Dumnezeu dătător de biruinţă. Între aceştia se distinseră îndeosebi Vlad Călugărul ca ctitor al mănăstirii Glavaciocul din jud. Vlaşca şi Radu cel Mare, ca fondator al mănăstirii Dealu, de lângă Târgovişte, înzestrată cu moşii întinse.

În Transilvania, unde Domnii Ţării erau în epoca lui Ştefan cel Mare de credinţă catolică, modestele ctitorii ortodoxe se datorau credincioşilor de acolo. Vechi ctitorii româneşti se găseau la Prislop Strei-Sângeorgiu, ctitori fiind jupânul Chendreş şi jupâniţa sa Nistora, la Sfânta Maria Orlea, Ostrov, Clopotiva şi Densuş în Ţara Haţegului. În valea Streiului se găseau biserici zidite şi chiar zugrăvite la Strei şi Coltea, iar în judeţul Zarandului la Gurasada, Crisciori şi Ribiţa. Credincioşii ortodocşi duceau o luptă grea contra tendinţelor de catolicizare ale regilor apostolici ai Ungariei. Românii din Banat şi sudul Transilvaniei recunoşteau jurisdicţia bisericească a exarhului plaiurilor care era totodată şi mitropolit al Ungrovlahiei, iar cei din nordul Transilvaniei ascultau de exarhul patriarhal de la Peri din Maramureş. Credincioşii ortodocşi de prin satele de pe vastele domenii ale cetăţilor Ciceu şi Cetatea de Baltă, care fuseseră cedate lui Ştefan cel Mare, ascultau în cele bisericeşti de mitropolitul Moldovei, al cărui dichiu îşi avea reşedinţa la Vad, ridicat mai apoi la rangul de arhiereu al Vadului.

2. Arta şi literatura

Ctitorii bisericilor muntene şi moldovene din epoca lui Ştefan cel Mare nu s-au mulţumit numai cu înzestrarea ctitoriilor lor cu suficiente mijloace materiale pentru întreţinere, ci s-au gândit şi la construcţia şi înfrumuseţarea lor artistică, ghidându-se în bună parte după modele bizantine de la Muntele Athos. Influenţa bizantină în construcţia bisericilor româneşti din ambele principate se remarcă atât în construcţia lor arhitectonică, cât şi în tendinţa de ornamentaţie. De origină bizantinoatonică este separaţia clasică a spaţiului intern şi altar, naos şi pronaos, precum planul trilobal sau triconchic al naosului şi altarului cu absidele lor laterale: arcurile sunt în plin centru fără ogivale, adică arcuri frânte; bolţile sunt în calote şi nu construite în vervure, iar bolţirea se sprijină pe arcuri piezişe ce sunt suprapuse celor patru arcuri ale naosului. Semnele acestea caracteristice ale arhitecturii româneşti se remarcă şi la construcţiile similare din Serbia medievală, astfel că nu este exclusă o interdependenţă. Spre deosebire de arhitectura atonică, la bisericile române şi sârbe cupola centrală se sprijină de-a dreptul pe zidurile exterioare şi nu pe cele patru coloane sau stâlpi ca în bisericile de la Sfântul Munte.

În secolul al XV-lea în structura arhitectonică a construcţiilor noastre bisericeşti începe să se resimtă şi influenţa artei gotice, cu înălţarea clădirii şi cu apariţia contraforturilor exterioare, în opoziţie cu principiile arhitectonice bizantine, care închideau în interiorul zidurilor bisericeşti toate elementele constructive menite să anuleze împingerea bolţilor.

Influența gotică se remarcă și în modul de aplicare a pietrei cioplite, a profilelor soclurilor, a tabletelor de la contraforturi, dar mai cu seamă a chenarelor de la uși și de la ferestre. Arhitectul Balș caracterizează biserica moldovenească ca plan bizantin executat de mâini gotice și după principii în parte gotice. Influența gotică a venit la noi din țările apusene, prin meșterii chemați din Polonia și Transilvania. După unele știri contemporane, Ștefan cel Mare ar fi reținut anumiți meșteri italieni care treceau prin Moldova în drum spre Rusia. Marele Domn cerea meșteri și zugravi din Veneția, dar urmele activității lor nu se pot desluși la nici una din numeroasele biserici ale lui Ștefan cel Mare.

Și în arhitectura Țării Românești predomina influența bizantină. Urme de înrâurire veche occidentală găsim doar în temeliile bisericii romanice din Câmpulung și ale bisericii gotice din Turnu Severin, ca monumente religioase, și la cetatea zisă a lui Țepeș Vodă din Cheile Argeșului și la Turnu zis al lui Sever din Turnu-Severin. Cel mai vechi monument de artă arhitectonică bizantină sunt bisericile Sân-Nicoară și Curtea Domnească din Curtea-de-Argeș. Caracterele arhitectonice ale acestor monumente sunt importate direct din Constantinopol, unde se găseau monumente similare încă din secolul al XI-lea. Împărțirea în altar, naos și pronaos este cea caracteristică stilului bizantin, cu abside mici în stânga și în dreapta altarului. Materialul de construcție se compune din piatră necioplită și cioplită din gros, precum și din cărămidă. Procedurile de construcție - arată N. Ghica-Budești - sunt cele bizantine: rânduri orizontale de piatră înecate într-un mortar de var gras, amestecat cu pietriș mărunt, alternează cu mai multe rânduri de cărămizi aparente. Legătura zidurilor mai era asigurată prin trăgători din lemn orizontali așezați în interiorul zidurilor în sensul lungimii lor și la diferite înălțimi. Aceste legături sunt îmbinate între ele la intersecția lor. La nivelul bazei bolților ele se îmbină cu legăturile transversale așezate la baza arcurilor laterale provocate în zidărie de către arcurile peste care se reazimă bolțile ce acoperă bisericile. Efectul decorativ se produce prin contrastul de culoare dintre piatră și cărămidă cu rosturile lor de mortar. Fațadele nu prezintă nici o urmă de sculptură. Efectul artistic este asigurat prin arcurile de cărămizi bine legate cu azisele orizontale și încoronate cu simple cornișe în zimți, ori în dinți de fierăstrău.

Bisericile vechi de la Vodița și Tismana nu se mai păstrează în forma lor originală. Una a fost dărâmată de tot, iar alta transformată din temelie. Singură biserica de la Cozia păstrează vechiul ei caracter bizantino-sârbesc, întrunind la un loc caracterele generale ale monumentelor dispărute de la Vodița și Tismana, precum s-au relevat la bisericile moldovenești. În aceste elemente cunoscute se adaugă un element nou: pridvorul pe stâlpi după modelul atonit. Acest element nou s-a introdus pentru prima oară în arta noastră monumentală la biserica de la Snagov și la mitropolia veche din Târgoviște. Biserica mănăstirii Dealu a lui Radu cel Mare este prima în formă de treflă care se prezintă cu trei turle. Biserica se compune dintr-un naos în formă de treflă cu turla pantocratorului la centru și dintr-un pronaos dreptunghiular cu două turle mai mici, susținute prin intermediul unui arc longitudinal aflat în axul bisericii și răzimat pe arcul mare și pe zidul intermediar dinspre naos și pronaos. Interiorul era împodobit cu sculpturi frumoase de factură venețiană.

Unii dintre ctitori nu se mulțumiră numai cu construcția bisericii, ci ei se străduiau să le și împodobească cu zugrăveli. Acestea se executau de regulă după prescriptele picturii bizantine. Fresce cu caracter bizantin, atât prin factura cât și prin iconografia lor, se găsesc la ctitoria logofătului Tăutu de la Bălinești, care se clasează printre cele mai de seamă pe care le avem în țară, atât prin armonia figurilor, cât și prin eleganța execuției lor. Pentru a scuti frescele de spălatul apei de ploaie s-a recurs la modificarea acoperișurilor prin lărgirea streșinilor care să le scutească de intemperii. Fresce s-au păstrat până în zilele noastre la ctitoriile Dolhești, Pătrăuți, Voroneț, Hârlău, Dorohoi, Păpăuți, Neamț, Bălinești, Arbore, Dobrovăț și Sf. Nicolae de la Iași.

Și în Țara Românească predomină înrâurirea bizantină în zugrăveala bisericilor și îndeosebi în iconografie. Tablourile votive de la biserica domnească din Argeș și de la Cozia sunt însă de factură occidentală, deopotrivă cu diferitele obiecte, bijuterii, paftale și inele ce s-au găsit în mormintele de la Argeș. Caracteristic pentru frescele bisericilor noastre este calendarul, icoanele praznicilor zilnice din cursul anului așezate cronologic, pornind din luna septembrie, când începea anul bisericesc, și continuând până la finele lui august anul viitor.

Chipurile și compozițiile de sfinți și mucenici ce ni s-au păstrat în frescele vechilor noastre biserici apar în miniaturile unui evangheliar slavon din secolul al XI-lea, ce se păstrează ca unicat la Paris. Copii în manuscris după acest important monument literar sunt cunoscute numai 4, dintre care una se

păstrează la Londra, una la Elisabetgrad în Ucraina și câte una la mănăstirile Sucevița și Dragomirna din Bucovina. Asemănarea chipurilor și compozițiilor din miniaturile evangheliarului cu zugrăvelile murale arată că între ele există o strânsă legătură. Izvoarele din evanghelier par să fi servit ca model meșterilor zugravi care au efectuat frescele și ca izvor de inspirație pentru pictura lor murală. Constatarea aceasta indică legătura ce există între creațiile de artă picturală și cele de literatură.

Vechi vetre cărturărești erau mănăstirile Vodița, Tismana, Cozia și Snagovul, precum și vechile scaune episcopești de la Argeș și Târgoviște. La Tismana termină Nicodim la 1405 vestitul său evanghelier ilustrat. La Târgoviște luă ființă în 1508 o tipografie, a patra în seria de vechime a tipografiilor slavone, după cele de la Cracovia, Veneția și Cetine. Din porunca voievodului Radu cel Mare ieși de sub teascurile acestei tipografii, prima în țările române, sfânta carte numită *Liturghier*, cum arată însemnarea de la sfârșitul ei. Cultul cărții înflorea și în mănăstirile din Moldova, la Bistrița, Neamț și Moldovița, iar mai apoi la Putna și Voroneț, precum și pe lângă scaunul mitropolitan de la Suceava. Dragostea de carte sfântă era încurajată de domni, din ordinul cărora se copiau pe pergament minunatele monumente literare de la Neamț din 1436, Evangheliarul călugărului Atanasie din 1462, apoi Evangheliarul manuscris pe pergament cu chipul lui Ștefan cel Mare, opera caligrafului Nicodim, dăruit în 1473 de cucernicul Domn mănăstirii Humorului. Un al doilea Tetra-Evanghelier ce se păstrează la Putna fusese dăruit de Ștefan ctitoriei sale în 1488. Un al treilea exemplar frumos ilustrat fusese dăruit de asemenea ctitoriei sale putnene scurtă vreme înainte de moartea sa. Exemplarul fu legat în tablă de argint aurit de câte fiul și urmașul la tron al marelui Domn Bogdan al II-lea cel Chior. Cucernicul domn închină și mănăstirilor Zografu din Sfântul Munte un prea frumos Evanghelier scris de ieromonahul Filip la 1502, care se păstrează astăzi în Biblioteca națională de la Viena. Tot la Putna se păstrează și alte manuscrise din secolul al XV-lea, o serie întreagă de opere liturgice și ascetice ca *Zlatonitul* scris pe hârtie de călugărul Chiriac în 1474 ori *Lestrița* sau *Scara* lui Ion Climax copiată de călugărul Vasile, tradusă mai apoi și în românește de mitropolitul Varlaam. Un alt călugăr cozian copiase la 1460 *Mineiul* pe luna noiembrie. Opera începută a fost continuată de același iscusit copist de pergament și pentru celelalte luni ale anului bisericesc. Un *Tipicon* al slujbei bisericești din 1431 se păstrează la mănăstirea Sucevița. Un alt nume de caligraf diac, gramatic sau tahigraf, cum li se mai zicea, era al popii Ignatie din Cozmeni, pomenit ca atare în 1504. Zlătarul Ioachim din Suceava era vestit ca legător de cărți sfinte.

Dar pe lângă cărțile sfinte s-au dezvoltat în mănăstirile noastre începuturile unei literaturi laice, mai întâi prin redactarea de pomelnice ale ctitorilor și adăugătorilor mănăstirii, dintre care unele s-au dezvoltat în secolul al XV-lea în anale sau letopisețe de necontestată valoare istorică. La Bistrița lui Alexandru cel Bun s-a început cu însemnarea întâmplărilor mai interesante din cursul anului, care s-au închegat apoi într-un adevărat letopiseț cu informații prețioase din anii 1359 – 1506. Pomelnicul mai nou de la Putna s-a dezvoltat în Analele putnene sau Letopisețul de la Putna din anii 1359 – 1516. Evenimentele mai însemnate din timpul domniei lui Ștefan cel Mare și anume din anii 1457 – 1499 s-au păstrat într-o redactare germană la München sub titlul latin: *Cronica breviter scripta*, descoperită de curând de învățatul polon Olgierd-Gorka. Din pana lui Gavriil, preotul Muntelui Sfânt, ni s-a păstrat o prețioasă monografie în limba greacă intitulată: *Viața patriarhului Nifon*, care cuprinde informații istorice asupra Domnului muntean Radu cel Mare, Mihnea cel Rău, Vlăduț și Neagoe Basarab, deci din anii 1495 – 1521. Din nenorocire pentru cunoștințele noastre istorice, nu ni s-au păstrat pomelnicele din mănăstirile muntene și oltene, care vor fi fost completate și ele în anale sau letopisețe.

Pe lângă vechile monumente literare, mănăstirile din epoca lui Ștefan cel Mare ne-au păstrat veșminte preoțești, patrahire, rucavițe, epitrafe, antimise, acoperământuri de morminte, prapore și alte obiecte de cult ca: potire, cădelnițe, cruci cu sculpturi în lemn, lingurițe pentru cuminecătură etc. Stofele din care erau confecționate aceste obiecte bisericești se importau din Italia, aduse în țară prin ramura pontică a comerțului levantin. Prelucrarea lor se efectua însă în țară prin mâini iscusite de domnițe. Obiectele de metal, de zlătarii indigeni, care duseseră la perfecțiune meseria lor.

3. Personalitatea lui Ștefan cel Mare și caracterul epocii sale

Ștefan cel Mare este una dintre personalitățile cele mai mari și mai remarcabile ale istoriei românești. Deprins din fragedă copilărie cu o viață grea și plină de primejdii, el și-a ascuțit mintea și și-a oțelit forțele fizice,

pentru o viață de luptă și de creație pe toate tărâmurile de manifestare fizică și spirituală a neamului său. Ostaș desăvârșit în timp de război și cârmuitor înțelept în timp de pace, Ștefan cel Mare a fost privit, în decursul domniei sale de aproape cinci decenii, cu dragoste și admirație de supușii săi, și temut și respectat în afară. Semne de nemulțumiri și răzvrătiri înăuntru s-au manifestat foarte puține și fără consecințe politice sau sociale. El se bucura nu numai de încrederea boierimii, dar și a poporului de rând, cu care Domnul se găsea în contact permanent nu numai pe câmpurile de bătălie, ci și în orașele și satele prin care trecea sau poposea pentru a asculta plângerile și a împărți dreptatea. Voinicii și vitejii care se distinseseră în război erau răsplătiți cu delnițe și răzeșii, populând seliștele și sporind numărul satelor. Târgoveții vedeau în el pe ocrotitorul comerțului și încurajatorul meșteșugurilor. Clerul monahal, deopotrivă cu cel secular, găseau în el un evlavios sprijinitor al năzuințelor spre mângâiere și lumină. Prin înzestrarea mănăstirilor cu domenii întinse, domnul se străduia să descarce monahii de grijile lor materiale, pentru a se dedica cu tot zelul chemării lor religioase. Nu exista ramură de activitate și îndeletnicire civică care să fi scăpat atenției Domnului și să nu se fi bucurat de solicitudinea sa.

Ca aprig apărator al granițelor Moldovei, reputația războinică trecea departe peste granițele țării. La răsărit el a luptat contra tătarilor, la apus contra ungurilor, la miazăzi contra turcilor uniți cu muntenii, la miazănoapte contra polonilor. Invaziile pe care acești puternici vecini le întreprinseră în țara sa au fost respinse victorios: afară de pierderea raialelor de la Cetatea Albă și Chilia, marginile Mldovei n-au suferit sub domnia sa alte amputații, dimpotrivă, el le-a lărgit spre nord-vest prin ocuparea vremelnică a Pocuției. Neînțelegerile și ciocnirile sângeroase pe care le-a avut cu muntenii, ajungând până la București, erau determinate de alianța domnilor munteni cu turcii, care amenințau independența Moldovei.

În adâncul sufletului său, Ștefan cel Mare era un om pașnic și iubitor de Dumnezeu. Aceasta se vede din războaiele pe care le-a purtat și care erau războaie defensive. Nimeni nu era mai pătruns de misiunea sa de a-și apăra sărăcia și nevoile și neamul ca însuși Ștefan cel Mare, care nu se gândea la cuceriri străine ce ar fi ispitit poate pe un viteaz de talia lui. Dar el, dându-și seama de resursele modeste ale țării, se resemna să lupte numai pentru întregirea hotarelor și vajnica lor apărare. De politica aceasta pașnică a Domnului moldovean se convinseseră curând și vecinii săi, căci Ștefan nu ezita de a încheia pace cu ei îndată după respingerea atacurilor lor. După reocuparea Hotinului, Domnul încheie pace cu polonezii, pe care o reînnoi mereu, chiar și după înfrângerea lor din Codrul Cosminului. După izbânda de la Baia Ștefan încheie pace cu Matei Corvin, care îi făgăduia ajutor contra turcilor și-i ceda chiar cetățile Ciceu și Cetatea de Baltă din Transilvania. În Țara Românească el sprijini pe domnii ostili turcilor iar cu aceștia el reînnoi după înfrângerea de la Războieni pacea și amiciția, oferindu-se să reia plata haraciului pe care el o întrerupsese pentru câțiva ani. Cu hanul tătarilor nogoieni din Crimeea Ștefan cel Mare trăia în bună prietenie, respingând doar la nevoie expedițiile lor de pradă în Moldova. Hanul trimise lui Ștefan cel Mare chiar pe medicul său ca să-i vindece vechea rană de la glezna piciorului. Până și cu șahul Persiei stătea domnul Moldovei în corespondență diplomatică. Relațiile sale cu Apusul aveau un caracter pașnic.. După moartea regelui Matei Corvinul, Ștefan încercă să încheie relații cu împăratul Maximilian I, care avea pretenții asupra Ungariei. Dar ridicarea pe tronul de la Buda a regelui Vladislav al II-lea al Bohemiei din casa Jagelonilor curmă orice legătură cu Habsburgii. De la Nürnberg chemă Ștefan pe medicul Ioan Klingersporn, pentru tratamentul bolii sale. În schimb Domnul Moldovei întreținea legături de afaceri, dar și politice, cu dogele Veneției și chiar cu Papa de la Roma. Din corespondența sa cu dogele și cu Papa vedem că aceste două puteri îl apreciau pentru îndârjita sa luptă contra turcilor, dușmanii comuni ai creștinătății. Ajuns la grele bătrânețe și chinuit de rana de la picior, Ștefan chemă pe medicul Matei Muriano din Veneția, care sosise la Suceava scurtă vreme înaintea tragicului său sfârșit. Arderea ranei cu fier roșu pentru a împiedica cangrena n-a mai putut fi de nici un folos pentru un corp secătuit de puteri și slăbit de bătrânețe. Totuși domnul se simte încă destul de viguros pentru a înăbuși în sânge dihonia dintre boieri cu privire la succesiunea tronului, ce urma să se deschidă. O parte dintre boieri sprijineau candidatura tânărului Bogdan care era chior de un ochi, din cauza unei răni primite pe câmpul de luptă. Această meteahnă părea destul de gravă pentru o altă parte dintre boieri cari sprijineau candidatura fratelui vitreg al acestuia, care era ostatec la Constantinopol. Întins pe patul de suferință, Ștefan cel Mare recurse la ultimile sale puteri pentru a prezida sfatul domnesc, la care luau parte și capii ambelor partide. Înfuriat peste măsură contra celor care îndrăzneau

să mai discute hotărârea sa în favoarea lui Bogdan, el porunci să li se taie capetele celor ce-i nesocoteau voința. Deși Domnul se găsea pe patul de moarte, autoritatea rămăsese încă întreagă pentru ca porunca domnului să fie dusă la îndeplinire.

Din cele trei căsătorii ale sale cu Evdochia din Kiev (+1467), Maria din Mangop (+ 1477) și Maria (+ 1511) din neamul Basarabilor, Ștefan cel Mare avu mai mulți copii legitimi, dintre care numai Bogdan-Vlad și Ștefan supraviețuiră părintelui lor. Alexandru, primul său născut, căsătorit cu fiica voievodului transilvănean Vartolomeu Dragffy de Belthék (Birtoc al cronicilor moldovenești), care luase parte la unele din luptele tatălui său, muri la 1496 și fu îngropat la mănăstirea Bistrița, alăturea de străbunicul său, Alexandru cel Bun. El a fost ctitorul bisericii Adormirea Maicii Domnului din Bacău. Sora uterină a lui Alexandru era Iliana-Olena, căsătorită cu Ioan, fiului marelui cneaz al Moscovei Ivan al II-lea. Fiul ei Dimitrie era destinat să succeadă la tronul imperiului rusesc, dar drepturile sale la tron fură uzurpate de fiul marelui cneaz Vasile, din a doua căsătorie cu principesa bizantină Sofia, iar Olena cu fiul ei Dimitrie fură aruncați în închisoare. Într-o scrisoare Ștefan întreba pe hanul tătăresc:

"Răspunde-mi, fi-vor în viață fiica mea și nepotul meu? Răspunde-mi: Va fi despoiat marele cneaz pe nepotul meu de marea cnejie a Moscovei și va fi dat-o fiului său, marelui cneaz Vasile?"

Nu cunoaștem răspunsul hanului, dar știm că Iliana-Olena muri în ianuarie 1505, iar fiul ei Dimitrie în februarie 1509, fără să fi urcat treptele tronului moscovit. Copiii din căsătoria cu Maria din Mangop muriră înaintea părintelui lor. La moartea lui Ștefan rămaseră în viață numai Bogdan, din căsătoria domnului cu Maria, fiica lui Radu cel Frumos, care ocupă tronul Moldovei sub numele de Bogdan al III-lea cel Chior și doi fii nelegitimi ai războinicului domn, Petru numit Rareș și Ștefan. Mama lui Petru era Rareșoaia din Hârlău, iar mama lui Ștefan, care ocupase pentru câteva luni tronul Moldovei, poreclit Lăcustă, a rămas necunoscută.

Părerile asupra lui Ștefan cel Mare sunt elogioase și pline de admirație pentru faptele sale. Medicul său curent, Matei Muriano spune că "era un om foarte înțelept și vrednic de toată lauda, foarte iubit de supuși pentru că era blând și drept, foarte vigilent și darnic".

Anton Borghinius, cronicarul regelui Matei Corvinul, scrie că Domnul era "însuflețit pentru lucruri frumoase și mândre; pe lângă aceasta, activ și strajnic în războaie."

Dar aprecierile acestea destul de măgulitoare pentru domnul Moldovei sunt cu mult întrecute de elogiile pe care cronicarii poloni contemporani lui i le aduc: Dlugosz, Miechowski și Wapowski. Ion Dlugosz (+1480) zice:

"O, bărbat vrednic de admirat, întru nimic mai prejos ducilor viteji, pe care atât îi admirăm, care, cel dintâi dintre principii lumii, a repurtat în zilele noastre o victorie așa de strălucită contra turcilor. După părerea mea, el este cel mai vrednic să i se încredințeze conducerea și stăpânirea lumii și mai ales funcțiunea de comandant și conducător contra turcilor, cu sfatul comun, înțelegerea și hotărârea creștinilor, pe când ceilalți regi și principi creștini trândăvesc în lene, în desfrâu, în lupte civile".

Un alt cronicar polonez, Matei Miechowiite – Miechowiski (+1523), închina lui Ștefan cel Mare următorul penegiric:

"Bărbat glorios și victorios, care a biruit pe toți regii vecini. Om fericit, căruia soarta i-a hărăzit cu multă dărnicie toate darurile. Căci pe când altora le-a dat numai unele însușiri, și anume prudență împreunată cu șiretenie, altora virtute eroică și spirit de dreptate, altora biruința contra dușmanului, numai ție ți le-a hărăzit la un loc pe toate. Tu ești drept, prevăzător, isteț, biruitor contra tuturor dușmanilor, nu în zadar ești socotit printre eroii secolului nostru".

Un al treilea cronicar polon, Bernard Wapowski (+1535) glorifica pe Ștefan cel Mare ca pe *"strălucitul luptător, foarte vestit prin victoriile contra turcilor"*, arătând că vitejia și isprăvile lui Ștefan erau renumite la popoarele vecine, precum experiența sa în treburi militare și isprăvile sale săvârșite contra turcilor, tătarilor și ungurilor. La elogiile acestea din partea cronicarilor adaug laudele aduse lui Ștefan cel Mare de dogele Veneției și de însuși Papa de la Roma care îl consacrau drept erou al creștinătății.

Cronicarul moldovean de mai târziu Grigore Ureche califică pe Ștefan cel Mare ca un om mare de statură, întreg la minte, nelenevos și lucrul său știa să-l acopere, și unde nu cugetai, acolo îl aflai. La lucruri de războaie militar unde era nevoie însuși se vâra, ca *"văzându-l ai săi să nu îndărăpteze. Și pentru aceia rar războiu nu biruia. Așișderea și unde îl biruiau alții, nu pierdea nădejdea, căci științdu-se căzut jos, se ridica deasupra biruitorilor".*

"Domnit-a Ștefan Vodă 47 de ani, 2 luni și 3 săptămâni – zice Ureche – *și au zidit 44 mănăstiri și biserici, și era însuși țiitor peste toată țara".*

Era deci firesc ca Ștefan cel Mare să imprime epocii în care a domnit pecetea personalității sale istorice.

PARTEA VII

STRÂNGEREA LEGĂTURILOR POLITICE ȘI CULTURALE DINTRE ȚĂRILE ROMÂNE MUNTENIA, MOLDOVA ȘI TRANSILVANIA

I. Frământările politice din Țara Românească până la Mihai Viteazul

II. Moldova sub urmașii lui Ștefan cel Mare

III. Emanciparea Transilvaniei, a Banatului și a părților ungurene de Ungaria și recunoașterea suzeranității turcești

[Lipsesc din dactilogramă capitolul III, iar din capitolul II, subcapitolele 8, 9, 10 și 11]

Capitolul I

FRĂMÂNTĂRILE POLITICE DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ PÂNĂ LA MIHAI VITEAZUL

1. Lupta pentru succesiunea lui Radu cel Mare
2. Opera culturală a lui Neagoe Basarab
3. Repercursiunea catastrofei de la Mohács asupra politicii Țării Românești
4. Decadența politică și exploatarea economică a țării de către turcilor
5. Viața culturală

1. Lupta pentru succesiunea lui Radu cel Mare

La începutul secolului al XVI-lea, presiunea turcească asupra țărilor române începu să se afirme tot mai mult. Poarta otomană nu se mai mulțumea numai cu încasarea haraciului anual datorat, ci ea începu să exercite o influență tot mai hotărâtă asupra vieții politice și economice din țările de sub suzeranitatea ei sub această presiune se găseau deopotrivă ambele Principate Române, astfel încât ele se văzură nevoite să se sprijine pe ajutorul lor reciproc. Primejdia comună contribui la închegarea unor raporturi politice și culturale între ele, și aceasta cu atât mai mult, cu cât Muntenia și Moldova erau legate între ele atât prin origine și limbă, cât și prin datinele și obiceiurile după care se cârmuiau.

În cursul secolului al XVI-lea influența turcească, pornind din principatele vasale din stânga Dunării, începu să se extindă asupra Banatului și Transilvaniei, înglobând aceste provincii în zona de suprematie a Porții otomane. Împrejurarea aceasta contribui în largă măsură la închegarea unor legături trainice și în aceste regiuni, pentru apărarea intereselor comune. Trăinicia acestor legături era garantată și prin firea lucrurilor, întrucât substratul etnic al Transilvaniei era în bună parte identic cu cel din Țara Românească și Moldova.

Teama de turci, care la 1505 ocupaseră din nou raialele de la *Turnu* și *Giurgiu* îl determină pe principele *Radu cel Mare* (1496 - 1508) să reînnoiască actul de obediență față de regele Vladislav al II-lea al Ungariei (1492 - 1516) și să încheie la 3 decembrie 1507 un tratat format de defensivă față de Poartă cu regele Ungariei și cu reprezentanții celor 7 scaune săsești din Transilvania, asigurându-și ajutorul mutual și refugiul peste munți în caz de primejdie. Instrumentul diplomatic poartă și semnăturile boierilor munteni pentru a-i ridica importanța. De altfel, principele Radu întreține o intensă corespondență cu orașele săsești din Transilvania, furnizându-le știri despre mișcările turcilor și încurajând schimbul de mărfuri. Regele Vladislav al II-lea prețuia foarte mult prietenia și alianța cu Domnul muntean. Aceasta se vede din actul din 6 Ianuarie 1568, prin care regele îi cedase castelul de la *Geoagiu* cuprinzând târgul cu același nume, precum și 19 sate de pe apa Borșei de la izvoare și până la vărsarea în Mureș. În Aprilie 1508 capitelul din Alba Iulia introduse pe domnul muntean în posesiunea vastului domeniu care avea vreo 25 km lungime și 15 km lățime. Dar ctitorul mănăstirii Dealu de lângă Târgoviște al cărui portret se păstrează în mănăstirea Govora, alături de cel al soției sale, Cătălina, nu se bucură multă vreme de posesiunea cetății Geoagiu, fiindcă el muri în Aprilie 1508.
Dar curând după moartea lui Radu, regele nesocoti actul de donație și dărui la 1 Ianuarie 1510 Geoagiul nobilului ungur Ioan Podman Özky. Numele lui rămâne însă înveșnicit în minunea arhitectonică de la Dealu și în noua organizare a administrației bisericești a Ungrovlahiei. Tot el a fost și întemeietorul primei tipografii în Țara Românească, menită să înaripeze cuvântul cu slova tiparului. Domnia sa de 12 ani a însemnat o epocă de pace și liniște înăuntru și în afară, căci el înțelesese să se mențină în bune raporturi cu turcii, cât și cu vecinii de dincolo de munți, din Transilvania. În urma lui rămase o numeroasă familie, și anume: trei fii legitimi, Vlad Vintilă, Radu Paisie și Mircea Ciobanul, pe lângă doi fii

nelegitimi, Radu de la Afumați și Bădică; toți au ocupat vremelnic tronul Țării Românești.

Lui Radu cel Mare îi urmă în domnie *Mihnea I cel Rău* (1508 - 1510), un fiu al lui Vlad Țepeș, care, ca moștenitor al cruzimilor tatălui său "era moartea hoților și biciul tâlharilor", precum arată inscripția de pe mormântul său în biserica săsească din Sibiu, căci el pare să fi îmbrățișat religia catolică. Noul principe își temea tronul și de aceea el urmărea o politică sângeroasă față de rivalii săi, între care Neagoe Basarab ocupa locul de frunte, fiind silit să fugă la Istanbul. Deși Mihnea obținuse domnia cu ajutorul turcilor, el căuta să-și asigure prietenia și buna vecinătate cu sașii din Transilvania, scriind sibienilor, îndată după urcarea sa pe tron, că boierii sunt cu el și că a reușit să ocupe și principalele cetăți din țară. El se sprijinea îndeosebi pe familia Craioveștilor compusă din patru frați, fii ai lui Neagoe din Craiova, care stăpâneau de fapt Oltenia. Fraților Craiovești li se datorește ctitoria mănăstirii Bistrița din Vâlcea. Armonia și buna înțelegere între domn și Craiovești n-a fost de lungă durată din cauza nestatorniciei și cruzimii lui Mihnea, care nu degeaba a fost numit "cel rău". Amenințați de răzbunarea domnească, Craioveștii fugiră peste Dunăre, de unde reîntoarseră în 1510 cu ajutor turcesc și îl alungară pe Mihnea din scaunul domniei, fugărindu-l la Sibiu, unde fu asasinat de Dimitrie Jacsici în Martie 1510. A lăsat în urmă doi fii, Alexandru și Petru, care domniră mai apoi, unul în Muntenia și altul în Moldova. După moartea lui Mihnea, boierii ridicară pe tron pe tânărul Vlad sau *Vlăduț*, un frate nevârstnic al lui Radu cel Mare. Împotriva tânărului domn, care nu atinsese încă vârsta de 16 ani, se ridică în 1512 Neagoe Basarab cu ajutorul Craioveștilor, îl bătu, și-i taie capul "sub un păr în cetatea Bucureștilor în Ianuarie 1512".

2. Opera culturală a lui Neagoe Basarab

Neagoe Basarab (1512 - 1521) asigură pentru câțiva ani liniștea și prosperitatea Țării Românești. El era fiul lui Basarab cel Tânăr, numit Țepeluș, ce fusese bătut la Râmnic de Ștefan cel Mare. Maică-sa era doamna Neaga, o soră a Craioveștilor. Din fragedă tinerețe el împărtăși în toate soarta vlăstarilor din os domnesc din acele vremuri crude și neiertătoare. Ca vătaf de vânători pe lângă curtea domnească, tânărul Neagoe avu prilejul să cunoască de aproape pe fostul patriarh Nifon, care fusese chemat în Țara Românească să organizeze viața bisericească din mitropolia Ungrovlahiei, ajungând "socotitorul" sau secretarul acestuia. Nifon îl introdusese în tainele creștinismului și în literatura creștină O lume nouă de gândire și simțire se deschide tânărului învățăcel care se împărtășea din ea cu ardoarea unui favorit al muzelor. Sub povățuirea lui Nifon citi Neagoe *Oglinzile domnitorilor*, care cuprindeau învățăturile împăratului Vasile I Macedoneanul către fiul său Leon Filosoful și ale împăratului Manuel Comnenul către fiul său Alexie, precum și o serie întreagă de scrieri religioase, filosofice și instructive, cum erau: *Cartea Regilor*, panegiricul lui Eftimie Fiziologul, cuvântările lui Ioan Gură de Aur, romanul *Varlaam și Iosaf* ș.a., asupra cărora îl va fi îndreptat evlaviosul său dascăl.

Din nefericire însă pentru zelosul său învățăcel, Nifon căzu curând în disgrația domnitorului Radu cel Mare și trebui să părăsească țara. Mazilitul patriarh refuzase binecuvântarea căsătoriei unei surori a domnului cu marele logofăt Bogdan, ca fiind împotriva canoanelor bisericești. Acesta a fost unul din puținele cazuri de conflict vădit între puterea domnească și cea arhierească, despre care se pomenește în istoria țărilor române. După concepția bisericii ortodoxe, puterea ierarhică era subordonată puterii domnului țării, care prin ungerea cu sfântul mir primea el însuși un caracter sacerdotal. Investitura chiriarhilor era o prerogativă domnească. Chiriarhul primea din mâna domnului cârja pastorală. Mitropolitul era primul sfetnic al domnului, căruia însă, nu-i putea impune voința sa, precum se încumetau papii de la Roma față de împărații germani. Gestul patriarhului Nifon a rămas izolat în istoria română pentru că el era în contra-zicere cu obiceiul pământului și pentru că în cele din urmă, nici fostul patriarh Nifon n-avea autoritatea morală de a impune domnului voința sa, pentru simplu motiv că el însuși fu-sese înlăturat din scaunul patriarhal, fiind învinuit de fals în acte publice. Din cauza îndărătniciei sale, Nifon trebui să părăsească scaunul mitropoliei Ungrovlahiei și să se retragă în 1508 la postrigul său din Sf. Munte, unde, scurt timp după aceea muri de inimă. La părăsirea țării ospitaliere, mazilitul chiriarh își scutura praful de pe tălpile sale apostolice, aruncând o neputincioasă afurisenie asupra domnului și asupra țării care-l primise să-i fie arhipăstor. Anatema înfuriatului chiriarh nu făcu nici o impresie asupra credincioșilor români, care în înțelepciunea lor își dădeau seama că învățătura creștină este mângâietoare și nicidecum osânditoare. Un caz analog se petrecuse pe vremuri și în Moldova lui

Alexandru cel Bun, când chiriarhul grec Ieremia aruncase anatema asupra țării, pentru că domnul refuzase să-l așeze în scaunul mitropolitan de la Suceava, în locul îndreptățitului legat indigen Iosif. Dar afurisenia aruncată de Ieremia rămase fără nici un efect asupra credincioșilor moldoveni ca și anatema aruncată de Nifon asupra țării muntenești. Altfel era în apusul german unde clerul ținea mai mult la papa decât la împărat. De aceea în țările nemțești interdictul sau anatema papei era o armă foarte primejdioasă contra domnului. Dar și acolo această anomalie a pricinuit exhodul protestanților din sânul bisericii papale, ducând în ultimele consecințe la războiul de treizeci de ani.

În tot timpul conflictului cu Nifon, tânărul Neagoe ținea partea învățătorului său și l sprijinea în taină. Cu toate acestea, el nu izbuti să aplaneze conflictul și trebui să se împace cu gândul despărțirii. Aceasta i-a fost mult ușurată prin faptul că el găsi în urmașii lui Nifon, și anume în Macarie și în eruditul Maxim, coborâtor din neamul despoților sârbi, sfetnici și colaboratori sinceri și devotați. O rudă a lui Maxim, domnița Milița sau Despina, cum s-a numit ea ca fiică a despotului sârb Lazăr Brancovici, deveni soția lui Neagoe și urzitoarea fericirii sale familiare. Arhiereul Maxim introduse pe Neagoe în tainele literaturii slavone, precum Nifon îl introduse în cele ale literaturii grecești.

Îndeletnicirile spirituale nu abătură pe tânărul Neagoe de la îndeletnicirile sale domnești. Ca om evlavios și temător de Dumnezeu, simțea apăsând asupra conștiinței sale uciderea sângeroasă a lui Vlăduț, la care se mai alăturase și o a doua vărsare de sânge, și anume decapitarea logofătului Bogdan, a cărui căsătorie cu sora lui Radu cel Mare provocase ruptura cu mitropolitul Nifon și izgonirea acestuia din țară. Așa se explică mărturia cronicilor, cum că:

"Basarab Vodă, căindu-se de moartea lui Vlăduț, au chemat pe patriarhi, arhiepiscopi, episcopi și târgoveți, ca prin gătirea Sfântului mir să îmblânzească mânia lui Dumnezeu. Mai apăsa însă asupra țării și blestemul patriarhului Nifon, ale cărui oseminte odihneau în mănăstirea Dionisiat din Sf. Munte. Neagoe credea că ridicarea acestei anateme nu se putea face altfel, decât aducând în țară racla cu osemintele patriarhului «ca să se curățească greșeala și a altora, care făcuseră rău Sfinției Sale»".

Sicriul fu ridicat de la Dionisiat de logofătul Danciul și adus în țară. Întru întâmpinarea "părintelui său sufletesc", ieși Neagoe însoțit de boieri și preoțime. Domnul îmbrățișă moaștele fostului său dascăl, le sărută cu lacrimi de bucurie și le conduse cu mare alai la mănăstirea Dealu, unde le așeză deasupra mormântului lui Radu Vodă. Toată noaptea se citiră rugăciuni pentru iertarea păcatelor fostului domn. La revărsatul zorilor

"zic să fi venit în vis Radul Vodă lui Neagoe Vodă, care luase parte la aceste rugăciuni, de i-au mulțumit de binele ce i-au făcut, de au adus pe sfântul și au luat iertăciune".

Pe calea aceasta înțelese Neagoe să dezlege țara de afurisenia lui Nifon, care după șapte ani de la moartea sa fu trecut între sfinți, prin evlavioasa stăruință a învățăcelului său de pe tronul muntean. Moaștele sfântului fură expuse spre închinare, câteva zile, pentru a fi așezate într-un sicriu de argint poleit cu aur și împodobit cu pietre scumpe și transportat apoi la mănăstirea Dionisiat, de unde fuseseră ridicate. O placă înfățișa chipul sfântului, iar la picioarele lui, chipul lui Neagoe Basarab în rugăciune.

Pe mormântul lui Nifon de la Sf. Munte Domnul ridică însemn creștinesc, pentru care faptă călugării de la Dionisiat dăruiră lui Neagoe, ca moaște, capul sfântului și o mână, pe care el le primi cu mare bucurie și le așeză mai târziu în biserica de la Argeș. Tot el termină biserica mănăstirii Catlomuzul, începută de Radu cel Mare, și ridică biserica Sf. Nicolae de la Athos. Neagoe Basarab înzestră bisericile zidite de el cu icoane îmbrăcate în argint, cu vase liturgice de aur, cu veșminte bisericești cusute cu fir, iar unora dintre acestea le mai făcu și *"mertic"*, adică dar anual în bani. Călugării din Sf. Munte nu nimeriseră de mult peste un om mai darnic, ca domnul Neagoe Basarab. De aceea și cronicile contemporane îl slăvesc ca "ctitor mare a toată Sfteagora" și ca vajnic ocrotitor al vieții călugărești din tot răsăritul.

Magnificența lui Neagoe Basarab nu se mărgini numai la Sf. Munte ci ea se revărsă asupra întregului Orient ortodox. El restaură biserica patriarhală din Constantinopol și o acoperi cu plumb. Nu uită nici de biserica Sf. Mormânt din Ierusalim și nici de biserica Sf. Caterina din peninsula Sinai. Kir Gavriil, autorul biografiei lui Nifon, ridică pe domnul român în slava cerului, arătând că proverbiala sa dărnicie s-a răsfrânt asupra mănăstirilor "câte sunt în Europa, în Tracia, în Elada, în Ahaia, în Iliria, în Elispont, în Moesia, în Machedonia, în Sironia, în Lugdunia, în Paflaginia, în Dalmația și în toate părțile de la răsărit la apus, și de la miază-zi la miază noapte ".

Firește că marea dărnicie a lui Neagoe pentru cele sfinte apăsa greu în sarcina țării, ai cărei locuitori trebuiau să muncească din greu

pentru a chivernisi banii de care piosul Domn avea nevoie pentru mulțumirea evlaviei sale și înclinațiunii sale artistice.

Trebuie însă să recunoaștem că eforturile acestea materiale nu se făceau în zadar, fiindcă în schimbul lor, Țara Românească primi din Răsărit, și în deosebi de la așezămintele din Sf. Munte, îndemnuri și îndrumări spirituale de cea mai mare importanță. După căderea principalelor centre culturale bizantine în puterea turcilor, întreaga viață artistică și culturală a grecilor se concentră în muntele Athos, unde luă ființă o adevărată republică spirituală creștină, în care se mai putea dezvolta liber cultura și literatura bizantină. De acolo ea începu să radieze și asupra țărilor românești, unde găsi cea mai bună primire. Vechea noastră artă plastică este o emanațiune a artei bizantine, așa cum se dezvoltase ea în republica monahală de la Muntele Athos, modificată, firește, cu motive indigene, dar și apusene.

Dar ctitoriile lui Neagoe din străinătate erau să fie puse în umbră de adevărata minune arhitectonică de la Argeș, care a rămas până în zilele noastre cel mai prețios monument al arhitecturii românești. Pribegia lui Neagoe în Orient îi dădu ocazia să cunoască și să admire vechile monumente de artă creștină, care erau răspândite pretutindeni în cuprinsul vechilor hotare ale imperiului bizantin. Contemplarea acestor mărețe monumente de artă îi treziră gustul artistic și-l ademeniră să înalțe în țara sa un monument care întrecu tot ce văzuse și admirase el în Răsărit ca armonie arhitectonică, măreție și splendoare. Cu aducerea la îndeplinire a acestui gând, împărtășit și de soția sa Milița, începu Neagoe îndată după urcarea sa pe tron. Locul cel mai nimerit pentru ridicarea bisericii îi păru să fie apa Argeșului, în vecinătatea vechii biserici Sf. Nicolai de la Curtea de Argeș, unde se găseau mormintele ctitorilor și întregitorilor voevodatului muntean. Tradiția orală, cunoscută lui Paul Allep, susținea că locul pe care fu ridicată biserica fusese un lac, în care s-a găsit o icoană a Maicii Domnului care fusese așezată în biserica Sf. Nicolai, dar care nu-și putea găsi acolo odihna cuvenită, fugind mereu în lac, până ce Neagoe porunci să se sece lacul și să se umple cu piatră și cărbuni. O altă legendă privitoare la zidirea acestei biserici este cea versificată de Vasile Alexandri în frumoasa baladă care îl arată pe Neagoe Vodă ca ctitor, iar pe meșterul Manole ca arhitect al acestei minunate biserici. Balada aceasta cuprinde și un element nou, împrumutat, probabil, din baladele sârbești, și anume credința că pentru a putea ridica o clădire monumentală, trebuie împăcat spiritul locului prin jertfirea unei ființe iubite, altfel se surpă noaptea, ce se clădea ziua din zidul vrăjit.

Dacă părăsim domeniul tradiției și pășim pe pământul sigur al istoriei, găsim că Neagoe a început clădirea bisericii argeșene pe temelia unei biserici mai vechi, îndată după urcarea sa pe tron. Faptul acesta îl adeverește și balada când arată că noua clădire s-a ridicat pe un zid părăsit și neisprăvit. Planul clădirii și executarea lui să se fi făcut de către meșterul Manole, ajutat de meșteri sași, venețieni și levantini, după ideile și indicațiile lui Neagoe însuși. Materialul, un calcar galben, fu adus de la Albești de lângă Câmpulung. Marmura și mozaicul s-au procurat din Turcia și s-au adus pe corăbii până la Vidin, iar de acolo, cu carele până la Argeș. După cinci ani de lucru, construcția fu terminată în 1517 și sfințită la 15 August cu mari solemnități, care în splendoarea lor se puteau asemăna cu solemnitățile târnosirii mănăstirii Putna în zilele lui Ștefan cel Mare.

Pentru praznicul sfințirii, Neagoe griji să se alcătuiască o liturghie specială închinată Sfântului Nifon. Slujba completă, cu vecernie, utrenie și liturghie a fost alcătuită în slavonește, tradusă apoi în grecește, iar în 1806 tălmăcită și în românește. Zugrăvirea bisericii s-a terminat numai după moartea sa prin priceperea și hărnicia meșterilor Dobromir și Veit.

Tot sub Neagoe s-a început și clădirea mitropoliei de la Târgoviște, care fu, de asemenea, terminată abia sub domnia urmașului său Radu Paisie. Pentru fiul său Teodosie a scris Neagoe vestitele *Învățături*.. Ca izvor i-au servit diverse scrieri de cuprins filosofic și moral, din literatura bizantină, pe care el le-a adaptat și întregit cu idei originale, răsărite din bogata sa erudiție și din experiența vieții sale. Neagoe Basarab întrupează sforțările spre lumină și cultură, așa cum Vlad Țepeș întrupa simțul de revoltă împotriva nedreptăților și nelegiuirilor din vremea sa, sau, precum vitejia strămoșească își găsise în Ștefan cel Mare exponentul ei cel mai strălucit.

Deși cronica țării arată că Neagoe "cu toți vecinii au fost împăcat", totuși știm că el a avut de luptat cu numeroși pretendenți la tron, dintre care Mircea, fiul lui Mihnea cel Rău se bucura de sprijinul domnului Moldovei. Dar el reuși să-și apere tronul, trăind în pace cu turcii, dar și cu ungurii. În Martie 1517 Neagoe scria Brașovenilor că noul rege al Ungariei Ludovic al II-lea l-a recunoascut ca domn și că el i-a jurat credință și s-a obligat să-l înștiințeze asupra mișcărilor turcești, iar în caz de nevoie să lupte contra necredincioșilor.

Drept dovadă pentru pacea și buna înțelegere ce domnea între ambii domnitori servește actul de așezare a graniței Olteniei de la *"Olt până la Ruseva"* (Orșova). Înțelegerea intervenise între Neagoe și Ianoș, craiul Ardealului, adică Ioan Zapolya, și fu semnată la 9 Iunie 1520. Cu orașele săsești din Transilvania, principele Neagoe întreținea relații foarte strânse, precum arată cele 40 de scrisori pe care le adresase Brașovenilor și Sibienilor, cărora le confirmase privilegiile comerciale cu Țara Româneasă. Între mărfurile importate de dincolo de munți se găseau, sfoară, cositor, hamuri, blănuri etc. În anul următor Neagoe încetă din viață. Lespedea de pe mormântul său de la Argeș poartă inscripția:

"A răposat robul lui Dumnezeu Io Neagoe Voevod și Domn a toată Țara Românească și a părților dunărene, în luna lui Septemvrie 15 zile, anul 7029 (1521), crugul soarelui 26, crugul lunii 15, temelia 18. A domnit nouă ani și jumătate. Și rog pe cei ce Dumnezeu îi va îngădui să vină după noi, să păzească adăpostul acesta mic și lăcașul caselor mele ca să fie nestricat".

Un scriitor din Raguza, Mihai Bocignoli, arată la 1524 că Țara Românească sau Valachia, cum o numea el, era bogată în animale mari și mici, că populația agricolă locuia mai mult la sate decât la orașe, și că numărul satelor s-ar ridica la 15.000, din care cele mai mici aveau cel puțin 50 de case. În țară se găseau adevărați munți de sare, care se exporta în Turcia. Poporul este arătat ca lipsit de cultură și străin de preocupări militare sau politice. În schimb, între oameni dăinuiesc certuri și dihonii, care duc până la uciderea domnitorilor. Ei vorbeau o limbă italică stricată și sunt creștini, dară schismatici.

3. Repercursiunea catastrofei de la Mohács asupra politicii Țării Românești

Marele avânt pe care puterea turcească îl luase sub domnia sultanului Soliman cel Măreț (1521 – 1566) se remarcase prin cucerirea Belgradului în 1521. În anul următor 1522 căzu Orșova, iar în 1524 cetatea *Severinului*. Cronica spune că boierii munteni rămaseră impresionați de aceste succese de arme, după care în August 1526 urmă marea izbândă a sultanului la Mohács asupra regelui Ludovic al II-lea al Ungariei, care căzuse pe câmpul de luptă, împreună cu oștirea sa. Cronica muntenească spune că boierii începură să-și dea seama că ei "fiind puțini și țara mică... nu vor putea să se bată cu un împărat ce au luat și au supus atâtea țări și are o mulțime de oameni". Situația aceasta impunea Țării Românești o politică de supunere și prietenie față de Poarta otomană. Aceeași politică se impunea și față de craiul Transilvaniei, Ioan Zapolia, pe care sultanul îl recunoștea ca domn și stăpânitor al Ungariei în locul decedatului rege Ludovic. În urma acestor schimbări, influența turcească începu să se afirme tot mai mult și să determine orientarea politică a domnilor munteni. Și aceasta, cu atâta mai mult, cu cât, după moartea lui Neagoe, domnia rămânea în seama fiului său nevârstnic *Teodosie*, sub tutela maicii sale Despina Doamna.

Împotriva tânărului domn se ridică cu ajutorul buzoienilor *Vlad al VI-lea Dragomir*, iar contra acestuia, *Radu al V-lea Bădica*. În învălmășeala aceasta dispărură Teodosie și Vlad, iar Radu al V-lea continuă lupta cu *Radu al VI-lea de la Afumați* (1521 – 1529), care înțelegea să se mențină pe tron cu ajutorul lui Ioan Zapolya. Noul domn ținea în căsătorie pe Ruxandra, fiica lui Neagoe Basarab și a doamnei Despina. Frumusețea ei vrăjise și pe tânărul domn al Moldovei, Ștefăniță, nepotul lui Ștefan cel Mare. Între cei doi rivali izbucnise o gravă dușmănie din pricina aceasta, la aplanarea căreia interveni și craiul Ianoș din Transilvania, silind pe Ștefăniță să se mulțumească cu mâna domniței Stana, sora Ruxandrei. După aceea, voievodul Transilvaniei strânse o puternică armată, la 80.000 de oameni aleși "și intră cu Radu Vodă în țara muntenească asupra lui Mehmed, care nu cuteză să-l aștepte, ci fugi peste Dunăre". Dar domnia sa a fost mereu tulburată nu numai de Radu Bădică, ci și de un nou pretendent, în persoana lui Vladislav al III-lea, care căută sprijin atât la turci, cât și la Ioan Zapolya. Luptele înverșunate pentru domnie veneau în ajutorul planului politic al begului dunărean *Mehmet* ce se pretindea os din neamul Basarabilor, de a preface Țara Românească în raia, după pilda Greciei, Bulgariei și Serbiei, chiar și a Ungariei. În scopul acesta el începuse să așeze *subașii* săi "pen toate orașele și pen toate satele". Urmările unei asemenea prefaceri ar fi fost catastrofale pentru țară. Căci prefacerea unei țări în pașalâc însemna exterminarea clasei conducătoare, risipirea cetăților, deportarea oamenilor de oaste și aservirea muncitorilor de pământ. Moșiile urmau să fie transformate în *fiefuri militare* – timare – sau în *ciflicuri*, adică conacuri pentru bei și spahii. Restul pământului era împărțit printre veteranii turci. Dreptul de proprietate a indigenilor dispărea, iar marii și micii proprietari creștini, boierii, moșnenii,

răzeşii, românii şi vecinii deveneau şerbi pe fostele lor proprietăţi. A se trage de ţara şi domnia muntenească – zicea Luca Cârje în cuvântarea sa rostită în faţa regelui polon Sigismund – apoi ştim că Turcii o stricară, o vătămară, o risipiră şi-i puseră în cap un turc pe nume Mohamed şi tăiară boierimea şi jupânese şi copii şi robiră averile şi arseră şi devastară satele. O samă de Munteni neputând să se plece păgânilor, şi-au fost ales pe un Radu Vodă, însă acel Mohamed îl ajunse cu oastea, îl înfrânse în câteva bătălii, făcu rău şi moarte între Munteni, şi-l alungă în Ţara Ungurească.

Pentru a evita catastrofele ce ameninţau însăşi existenţa ţării, principele Radu plecă la Constantinopol la finele anului 1524 de unde se reîntoarse numai lăsând ostatec acolo pe fiul său Radu – la începutul anului următor, 1525. După sosirea sa în ţară, el vestea pe Braşoveni că a ajuns la înţelegere cu Turcii şi că dorea să trăiască în pace şi cu Saşii. Luptele pentru coroana ungară, ce izbucniră după catastrofa de la Mohács între regele Ferdinand de Habsburg şi voievodul Ardealului Ioan Zapolia, pe care Radu îl recunoştea drept "crai" atraseră în vârtejul lor şi pe Radu. Regele Ferdinand trimise în misiune specială la curtea de la Târgovişte pe Ştefan Clincici, pentru a atrage pe domn de partea sa şi să-l determine să primească rolul de mediaţiune între rege şi sultan. La finele lui Noiembrie 1527 Clincici, înapoindu-se de la Târgovişte, raportă că principele muntean i-a declarat deschis că turcii, al căror tributar – tributarius – este, sprijinesc pe Zapolya şi că lui nu-i rămâne alta, decât să facă la fel, având pe fiul său ostatec la Poartă. Şi de fapt, Radu primi ordinul sultanului de a năvăli cu putere armată în Transilvania şi a ajuta la cucerirea ţării pentru Ioan Zapolia. Pentru ajutorul dat, domnul muntean primi feudele transilvănene *Vinţul de Jos* – Alvinez – şi *Vurparul* (Burgberg, Borberek) ca feude ungureşti, cedând în schimb craiului Ianoş cetatea *Poenariu*. Dar principele Radu n-a avut timp să se bucure de posesiunile sale transilvănene, căci fu ucis de duşmanii săi dinlăuntru în ziua de 2 Ianuarie 1529. Asasinatul odios s-a comis în biserica de la Râmnicul Vâlcei, în faţa altarului, ceea ce constituia o fărădelege fără precedent în istoria Ţării Româneşti. Osemintele sale fură înmormântate în biserica Curţii de Argeş, unde inscripţia de pe mormânt înşiră numeroasele sale izbânzi asupra inimicilor săi dinlăuntru şi din afară.

Tronul văduvit de la Târgovişte fu ocupat de Moise-Vodă (1529 – 1530) şi anume, cu ajutor turcesc. Noul domn îmbrăţişă, ca şi predecesorul său, cauza craiului Ioan Zapolya. În Septembrie 1529 el aduce aminte judelui şi celor 12 pârgari din Braşov că le scrisese să se închine craiului cu tot ţinutul şi cu cetatea lor.

"*Astfel domnia mea* – scria domnul – *am făcut după porunca împăratului turcesc şi am trimis domnia mea pe boieri şi oştile domniei mele în ţinutul Ardealului, astfel mult rău, pradă şi ardere am făcut precum Dumnezeu ştie. Întru aceea nu este vina domniei mele şi toţi s-au închinat lui Ianoş craiul şi domniei mele*".

Moise Vodă năvălise cu ajutor turcesc în Transilvania atacând Braşovul şi Sighişoara şi silind pe Saşi să recunoască pe regele Ianoş – Kunig Hanus – şi să arboreze steagul acestuia. Tot atunci se supuseră şi saşii din scaunele Concu-Mare (Gros Schenk), Reps (Kohalm) şi Heţina (Aleczen). În Noiembrie 1529 Moise Vodă trimise carte la Bran pentru a lovi pe Braşovenii ce refuzau să se supună lui Petru Rareş, care asedia oraşul.

În primăvara 1530 adversarii lui Moise Vodă încercară să-l răstoarne de pe tron. Cu tot ajutorul primit din Transilvania, el fu bătut la Viişoara, lângă Slatina, în ziua de 29 August 1530, şi ucis. Corpul său fu înmormântat la mănăstirea Bistriţa, unde inscripţia arată greşit anul morţii la 1532. Fiica sa Zamfira se refugiase în Transilvania unde se mărită mai întâi cu Stanislav Nosocovski şi după moartea acestuia cu Ştefan Kesseri. Tronul Ţării Româneşti fu ocupat de *Vlad al VI-lea Înecatul* (1530 – 1532), fiul lui Vlăduţ ce fusese decapitat de Neagoe Basarab la 1512. El era căsătorit cu Ana, fiica domnului Moldovei, Petru Rareş. Îndată după obţinerea domniei, Vlad Vodă vestea pe Braşoveni că bunul Dumnezeu l-a dăruit cu domnia românească şi că în ceasul când vor primi cartea sa, ei să se închine *cinstitului împărat şi lui Ianoş craiul*. În Ianuarie 1531 el trimise pe marele spătar Dragomir în misiune la braşoveni ca să-i îndemne să se închine cu tot ţinutul "înălţimii craiului Ianoş şi sfintei coroane şi cinstitului împărat al domniei sale". În Martie 1531 solul principelui Vlad consilia pe saşi să se supună craiului Ianoş, fiindcă aşa doreşte sultanul şi fiindcă la Dunăre aşteaptă Ibrahim Paşa ca să năvălească în Transilvania.

În Iunie 1531 principele Vlad anunţa pe craiul Ianoş că a silit la supunere pe braşoveni şi-l ruga să nu ia Branul de la aceştia pentru a-l da altora. Scrisoarea este adresată:

"*Celui de sus cu sfânta coroană încununat şi de D-zeu dăruit şi cu sfântul schiptru de îngereşti mâini încredinţat mâinilor înaltei Tale crăii stâlp, întărire şi adăpost nouă creştinilor celor de sub dânsul, luminatului şi prea puternicului marelui Ianoş, craiul întregii*

țări ungurești și cehești...herțeg și altor multe țări și părți".

Arătând că s-a ridicat cu toată oștirea și cu țara și a mers asupra Brașovului care "cu credință și cu dreptate s-a închinat înaltei crăiii tale și ți-a jurat ca din legea cea veche ce au avut de la alți luminați crai răposați și din ce au avut la mână nemic înalta crăie a ta să nu li ia lor", de aceea el, aflând că regele voiește să le ia cetatea ce se cheamă Bran și să o dea la alți nemeși unguri "că acea cetate din mâna lor să nu o ia și nici din legea veche să nu o scoată, căci și noi cu dânșii puteam să ne împăcăm și supușii noștri să se hrănească laolaltă". Pentru serviciile acestea Vlad Vodă stăpânea cetățile Vinț și Vulpăr care însă după moartea sa fură date la 1532 castelanului Neculai Kozar și mai apoi lui Ștefan Mailat, cu toate acareturile lor. Domnia lui Vlad n-a dăinuit decât până în Septembrie 1532, când nefericitul domn se înecă în Dâmbovița, la satul Popești. În urma acestui tragic sfârșit Vlad Vodă a fost numit *Înecatul* pentru a-l distinge de alți domnitori cu același nume. Mormântul său se găsește la mănăstirea *Dealu* alături de cel al părintelui său Vlăduț.

Urmașul său în scaunul domnesc de la Târgoviște a fost un fiu al lui Radu cel Mare cu numele *Vlad al VIII-lea Vintilă* (1532 – 1535). El continuă politica înaintașilor săi de înțelegere cu Poarta și de bună vecinătate cu craiul Ioan Zapolya. Înlăuntru însă, domnia sa a fost mereu tulburată de clicile boierilor dornici de putere. La acestea se mai asocia și aventurierul levantin Ludovico Aloisio Gritti, care conspira cu boierii contra domnului pentru a-și asigura coroana Țării Românești fiului său Antonio. Conspiratorii fură însă surprinși în lagărul de la Pitești, unde în număr de 75 fură făcuți prizonieri și pedepsiți parte cu încrestarea la nas, parte cu moartea, iar alții deținuți în cetatea de la Poienariu. Răzbunarea boierilor nu întârzie mult. În iunie 1535, domnul fu ucis cu ocazia unei vânători de cerbi, fiind străpuns de două slugi, care fuseseră cumpărate de înverșunații săi adversari. El a fost înmormântat la mănăstirea Menedic din ținutul Buzăului, o ctitorie a socrului său Vlaicu vistiernicul. Dărnicia sa pentru cele sfinte s-a revărsat asupra mănăstirilor Hilandar, Zograf'u, Xeropotam, Vartoped și Cutlumuz din Sf. Munte.

La domnie i-a urmat *Radu al VII-lea Paisie* (1535 – 1545) care asigură Țării Românești o domnie mai lungă și mai așezată. El era un fiu natural al principelui Radu cel Mare, primind la botez numele de Petru. Pentru a se putea ascunde mai bine de uneltirile adversarilor săi ca vlăstar domnesc, Petru se făcu călugăr, numindu-se Paisie, ajungând chiar stareț la Argeș. După moartea silnică a lui Vlad Vintilă, el reuși să ocupe tronul și să-l mențină timp de 10 ani, înădușind în sânge conspirațiile pretendenților la domnie Drăghici, Șerban și Laiotă Basarab. Pentru a putea rezista adversarilor săi din lăuntru, principele Radu avea mereu nevoie de ajutorul Porții, pe care îl putea obține numai cu mari jertfe bănești, dar și cu știrbirea teritoriului țării. Pentru sprijinul obținut de la turci contra pretendentului Șerban, domnul fu nevoit să le cedeze în 1542 (*Vulpărul*) Brăila, pe care ei o organizară în raia turcească. Ca domn supus Porții el recomanda în decembrie 1540 lui Ștefan Mailat, care se desfăcuse de craiul Ioan Zapolza, trecând de partea regelui Ferdinand, să rămână credincios sultanului, căci altfel își va pierde țara. Iar când acesta refuză să-i asculte sfatul, Radu pătrunse în vara 1541 cu oaste în Transilvania pentru a colabora la asedierea Făgărașului unde se fortificase Mailat. Acesta fu făcut prizonier și trimis la Constantinopol, pierzând nu numai Făgărașul, ci și Vințul și Vulpărul, pe care craiul Ioan Zapolya le dărui principelui Radu Paisie.

În anul următor, 1542, Radu Paisie primi ordin din partea sultanului să intre cu oștirea sa în Transilvania pentru a ține în șah pe sașii de acolo în timpul operațiunilor sale în Ungaria. Soliman pornise în fruntea unei puternice armate contra Budei, cerând domnilor români să-și îndrepte ochii spre Buda și să dea informații despre operațiunile militare ale aderenților regelui Ferdinand. În Septembrie, Radu cerea Brașovenilor să-i țină deschis drumul de la Bran, fiindcă el a primit ordin de la Poartă să pornească cât mai degrabă cu contingentele sale la Buda. Alte unități muntenești fură îndreptate spre Orșova pentru a-și continua de acolo marșul spre capitala Ungariei. În drum însă, contingentele românești primiră vestea că nu mai era nevoie să înainteze, fiind că Nemții s-ar fi retras de la Buda, înlesnind sultanului intrarea fără luptă în capitala Ungariei.

În tot timpul acestei campanii, regele Ferdinand nu înceta de a atrage pe domnii români de partea sa. Cu principele Moldovei Petru Rareș se încheiaseră convenții pozitive pentru furnizarea de provizii și știri despre mișcările Turcilor. În mreaja acestor ademeniri fu prins și Domnul Munteniei Radu Paisie. În Septembrie 1542 regele Ferdinand arăta că a primit cu bunăvoință pe solii domnului Radu, asigurându-l că dacă va reuși să recucerească Ungaria, românii vor avea să se bucure de multă considerație din partea sa. Dar

retragerea nemților de la Buda și instalarea unui pașă turcesc în capitala Ungariei dădură câștig de cauză turcilor și protejatului lor Ioan Sigismund Zapolya. Acesta fu recunoscut de turci drept crai al Transilvaniei și al părților ungurene și pus sub epitropia maicei sale Isabela. Cu aceasta se curmară nădejdile pe care Domniii români le puseseră în regele Ferdinand. Ei fură siliți de împrejurări să se reîntoarcă la vechea lor politică de supunere față de sultan și de prietenie și bună înțelegere cu craiul Ioan al II-lea Sigismund și cu sfetnicii săi. Cu brașovenii el întreținea strânse legături comerciale. De acolo chemă el pe vraciul Gheorghe pentru căutarea fiului său Marcu, care era suferind.

Între timp însă, raporturile sale cu Poarta se înăspriră vizibil. Este foarte probabil ca turcii să fi aflat de legăturile sale cu regele Ferdinand și să-i fi retras avansul de încredere pe care i-l dăduseră la urcarea sa pe tron. Într-o scrisoare adresată sibienilor la 11 August, fără arătarea anului, principele Radu arată că turcii s-au ridicat împotriva creștinilor și de aceea el se simțea îndemnat să trimită pe logofătul Nan la ei, ca să facă legătură contra păgânilor. Dar domnul nu mai apucă să încheie această legătură fiind că în Martie 1545 fu chemat la Istanbul pentru a da socoteală asupra domniei sale. Socoteala aceasta, însă, nu l-a satisfăcut pe sultan, căci domnul Radu Paisie fu mazilit și trimis în exil în Egipet, de unde nu s-a mai întors niciodată. Se vede că murise în surghium. Domnia sa se remarcă prin o deosebită grijă pentru cele sfinte. Prin hrisovul domnesc din 17 Septembrie 1544 Domnul, fost călugăr, stabilea granițele eparhiei Buzăului, ceea ce făcea pe unii să creadă că el și nu Radu cel Mare ar fi fost ctitorul acestei noi eparhii muntene. El este cunoscut ca ctitor al mănăstirilor de la Plumbuita (Ilfov), Mislea (Prahova) și Valea (Muscel). Tot el a isprăvit construcția mitropoliei din Târgoviște, pe care a acoperit-o cu plumb și a zugrăvit-o. El n-a uitat nici de mănăstirile Xenofon și Simopetra de la muntele Athos.

4. Decadența politică și exploatarea economică a țării de către turcilor

Luptele și rivalitățile pentru domnie continuară cu mici întreruperi de la 1545 până la 1593, anul urcării pe tron al lui Mihai Viteazul. În răstimpul acesta domniră Mircea al III-lea Ciobanul (1545 – 1554) Petru sau Pătrașcu cel Bun (1554 – 1557), Mircea Ciobanul, a doua oară (1558 – 1559), Petru al II-lea (1559 – 1568), Alexandru al II-lea (1568 – 1577), Mihnea al II-lea Turcitul (1577 – 1583), Petru Cercel (1583 – 1583), Mihnea al II-lea (1585 – 1591), iar între anii 1591 și 1593 își disputară domnia nu mai puțin de 4 pretendenți, și anume Iliaș, Radu al VII-lea, Ștefan Surdul și Alexandru cel Rău, care au domnit fiecare numai câteva luni. În epoca aceasta de sângeroase frământări interne politica țării era diriguită din Istanbul și îndrumată spre o strânsă colaborare cu crăia Transilvaniei, tributară și ea sultanului. Din ordinul Porții interveni Mircea Ciobanul în 1550 în Transilvania contra banatului – Gheorghe Martinuzzi, cancelarul reginei Isabela în care turcii nu aveau deplină încredere. Dar neîncrederea Porții se manifestă curând și față de Mircea Ciobanul, numit astfel în amintirea îndeletnicirii sale cu oieritul în tinerețe. În 1554 el fu chemat la Constantinopol, mazilit și exilat în Etiopia. În locul său ocupă tronul Petru I, numit și Pătrașcu cel Bun, care intenționa să se pună bine cu brașovenii și care în 1556 porni din ordinul sultanului la Oradea pentru a întâmpina acolo pe regina Isabela și pe fiul ei Ioan Sigismund, care se înapoiau din Polonia, pentru a-i însoți cu mare alai la Cluj și a-i instala pe tronul Transilvaniei, cu învoirea sultanului Soliman cel Măreț. Din Cluj Pătrașcu Vodă raporta cu supunere că și-a îndeplinit misiunea primită și că a instalat acolo pe regina Isabela. În anul următor Pătrașcu muri și fu înmormântat la mănăstirea Dealu.

Între timp, Mircea Ciobanul întorcându-se din surghiunul său din Etiopia, izbuti să dobândească încrederea sultanului și să obțină din nou domnia Țării Românești, alungând pe Pătrașcu. De mare ajutor în privința aceasta i-a fost soția sa, doamna Chiajna, o fiică a lui Petru Rareș, care se distingea prin istețimea ei și cunoașterea limbii turcești. Pentru a se răzbuna contra numeroșilor săi dușmani interni, el convocă în Februarie 1558 boierimea la palat și o măcelări în mod groaznic cu ajutorul gărzii sale turcești. Vreo 200 de boieri să-și fi găsit moartea cu acest prilej. În septembie 1559 crudul domn muri și fu înmormântat la ctitoria sa de la Curtea Veche din București, cu hramul Sf. Anton.

Îndată după moartea soțului ei, "Mirceoaia" vesti Poarta, în numele fiului ei Petru, un copil de 12 ani, despre vacanța tronului, solicitând pentru acesta confirmarea

domniei, la 20 Octombrie 1559 sultanul încuviința printr-un firman imperial, care ni s-a păstrat, pe tânărul Petru în domnia Țării Românești, dându-i steag de domnie și trimițând un comisar special pentru ceremonia instalării după vechiul obicei. Cu ajutorul turcesc, doamna Chiajna reuși să respingă încercările unor pretendenți de a ocupa tronul și să asigure o domnie de opt ani fiului ei *Petru al II-lea cel Tânăr* (1559 – 1568), care într-o vreme fusese confundat din greșeală cu Domnul Moldovei Petru Șchiopul. În numeroasele lukümuri sau firmane prevăzute cu pecetea sau turaua sa, pe care sultanul le adresa tânărului domn, i se cerea mereu să se ferească de orice legătură cu regele Ferdinand și să apere cauza craiului Ioan Sigismund, protejatul Porții. În firmanul din 8 Noiembrie 1559 i se impunea să urmeze linia de conduită cea justă și dreaptă, să mențină o bună administrație internă în interesul cauzei comune. I se spunea să nu se abată de la calea dreptății în administrarea justiției față de populațiunile țării de diferite categorii și diverse credințe; să-și consacre tot timpul pentru consolidarea păcii și siguranței publice și să nu îngăduie ca din neglijență inamicii să aducă prejudicii țării și locuitorilor ei.

În anul următor, 1560, sultanul se adresă din nou tânărului domn, vestindu-l că a luat cunoștință de informațiile pe care le-a primit, poruncindu-i să iasă cu oștirea sa în ajutorul craiului Ioan Sigismund dacă acesta ar fi atacat de oamenii regelui Ferdinand. Într-un alt firman trimis principelui Petru în Decembrie 1560, sultanul Soliman arată care erau raporturile dintre Țara Românească și sublima Poartă:

"Valahia este țara mea, cucerită cu sabia mea atât de puternică iar locuitorii ei de toate categoriile sunt raialele mele tributare cu același titlu ca și toate celelalte raiale din imperiul meu. Părintele tău Mircea, care a ocupat postul de voievod timp de mai mulți ani, a apărat și guvernat țara cu dreptate și credință, fără să asuprească și fără să îngăduie să fie asuprită nici una din categoriile populației. El a fost un slujitor al statului care a pus talentele sale în serviciul guvernului imperial cu sinceritate și devotament. Tot astfel ești și tu unul din slujitorii mei cei mai vajnici. Îți poruncesc deci, ca la primirea scrisorii prezente să nu te abați de loc de la regulile de prudență și să nu pierzi nici un prilej de a asigura apărarea țării și buna ei administrație; de a lua măsuri ca populația de diferite categorii și credințe să nu fie strâmtorată; de a regula totdeauna afacerile ei cu dreptate; de a-ți pune în valoare capacitățile tale în conformitate cu îndatoririle unui vasal credincios și devotat augustului meu tron imperial; de a te strădui să pui la adăpost țara ta față de prejudiciile și pagubele inamicilor, față de răzvrătitori și de oameni vicleni. Fii viteaz și plin de zel, și nu pierde nici o ocazie pentru a garanta securitatea țării precum și prosperitatea și liniștea publică. Nu omite nimic de a-mi raporta tot ce merită de a-mi fi adus la cunoștință și toate noutățile pe care vei apuca să le culegi din anturajul tău. Cu un cuvânt, silește-te să întreci pe tatăl tău în servicii strălucite".

Dar sultanul nu uită să atragă atenția Domnului muntean și asupra obligațiunilor sale cu privire la furniturile de provizii pe socoteala haraciului. În ianuarie 1561 principele Petru primi firmanul prin care i se cerea să trimită fără întârziere 1550 chile de orz din cantitatea de 3.000 chile contractată încă din timpul părintelui său Mircea, urmând ca prețul orzului să fie scăzut din haraciu. Pe de altă parte aflăm că sultanul dăduse urmare plângerii domnului muntean, că indivizi "ticăloși" din Giurgiu făceau negoț ilicit cu țiganii din Țara Românească, poruncind comandantului din Giurgiu să oprească acest comerț rușinos, care se făcea în detrimentul țării. Un conflict acut ce izbucnise între *Mirceoaia*, mama lui Petru și Mihai Cantacuzino, care avea monopolul desfacerii sării în Muntenia, contribui întrucâtva la mazilirea domnului și elixarea sa la Alep și apoi la *Konich* în Anatolia.

Acest Mihail Catacuzino ajunse sub domnia sultanului *Selim*, sfătuit de energicul mare-vizir Mohamed Lokoli, să aibă mare influență la Poartă. Lui i se încredințase controlul asupra raialelor creștine de la Dunăre și asupra bisericilor acestora cu patriarhul în frunte. Tot el avea un cuvânt de spus în chestiunile principatelor române. Faptul acesta determină pe doamna Chiajna să mărite pe una dintre fiicele ei, pe Maria, cu acest bogat și influent "marenegustor" și salinar al sultanului, cu toată nepotrivirea de vârstă dintre miri, mireasa având 15 ani iar mirele, mult peste 50 de ani. Divorțul urmă curând după nuntă și deodată cu el și dușmănia dintre Chiajna și Cantacuzino, pe care turcii îl numeau Saitan-Oglu, adică fiul satanei, din cauza șireteniei și dibăciei lui. În cele din urmă, Cantacuzino, pierzând partida, ajunse la spânzurătoare, dar nici doamna Chiajna, cu toată influența ei la Poartă, nu putu împiedica mazilirea fiului ei, și a sa proprie, fiindcă de fapt, ea avea în mâinile

sale frânele domniei. În Mai 1568 Petru Vodă fu chemat la Istanbul pentru plata haraciului, pe lângă care el mai adusese și 100.000 galbeni pentru mulțumirea Porții. Dar de astă dată, socotelile Chiajnei dădură greș. Turcii încasară banii și expulzară pe principe împreună cu maică-sa în Anatolia. Tânărul domn, fiind bolnăvicios nu suportă surghiunul mai mult de un an de zile. El muri la 19 August și fu înmormântat în biserica din Koniech. Credincios tradiției domnești, Petru cel Tânăr avu și el grijă de lăcașurile sfinte, zugrăvind biserica Curtea veche din București, unde odihneau osemintele părintelui său, precum și biserica de la Snagov.

După mazilirea lui Petru, turcii ridicară în scaunul domnesc de la Târgoviște pe *Alexandru al II-lea* (1568 – 1577), care era un nepot al lui Mihnea I cel Rău. Noul domn avu de susținut lupte grele cu aderenții doamnei Chiajna, iar mai apoi, chiar cu un pretendent, Oprea, pe care sultanul îl investise cu domnia țării. Dar el reuși să se mențină pe tron, ajutând chiar fratelui său *Petru*, numit *cel Șchiop*, să obțină coroana Moldovei. Alexandru însoți pe fratele său în Moldova pentru a-l instala în domnie. La Jiliște lângă Focșani el fu întâmpinat de Ion Vodă cel Cumplit în aprilie 1574, unde suferi o gravă înfrângere, salvându-și viața numai grație intervenției vitejești a fraților Golești. Dar scurtă vreme după izbânda de la Jiliște, viteazul domn al Moldovei Ioan Vodă fu zdrobit de turci la Roșcani și ucis, astfel că Petru Șchiopul putu fi instalat la domnia Moldovei. Ca domn evlavios ce era, Alexandru Vodă făcu bogate daruri mănăstirilor din Sf. Munte și puse temelie bisericii Radu Vodă din București, pe care o termină nepotul său Radu Mihnea, după care este și numită astfel. El era căsătorit cu Ecaterina Salvaresco din Pisa, o femeie distinsă prin cultura ei. El muri în vara anului 1577, lăsând domnia în seama fiului său *Mihnea al II-lea Turcitul* (1577 – 1583), care nu avea decât 13 ani. În numele minorului domnea maica sa Ecaterina, care reuși să înăbușe încercările unor pretendenți de a-i usurpa tronul. În cele din urmă însă, în 1583 reuși *Petru al III-lea Cercel* (1583 – 1585), fiul lui Pătrașcu cel Bun, de a-l goni din scaun și de a obține domnia cu sprijinul ambasadorului Franței din Istanbul. Pretendentul era un tânăr bine crescut, care vorbea și scria mai multe limbi, între care limba italiană, în care scrisese și versuri. În Iulie 1583 Mihnea cu maică-sa fură porniți în surghiun în Tripolitania, iar Petru al III-lea Cercel primi steag de domnie și porni cu mare alai spre Țara Românească, unde fu primit cu mare bunăvoință de boieri.

Noul domn venise însoțit de numeroși Italieni și Francezi între care se găseau secretarul său Berthier, nutrind mari planuri, schimbări și înnoiri. Firea conservativă a boierilor munteni se opunea însă unor reforme precipitate și din cauza aceasta izbucni curând o mare dușmănie între domn și sfetnicii săi, dintre care mulți plătiră cu capul opoziția lor contra planurilor domnești. La nemulțumirea boierilor se asocie curând și mulțimea, asupra căreia domnul aruncase biruri grele pentru a putea acoperi marile datorii pe care domnul le contractase în timpul pribegiei sale, sporite și cu bogatele sale daruri trimise la Istanbul pentru obținerea domniei. Acestea nu-l împiedicară însă de a termina mitropolia din Târgoviște, de a construi acolo un superb palat domnesc și de a întocmi o conductă pentru aprovizionarea capitalei cu apă potabilă. Tot el puse să se toarne tunuri de bronz, dintre care un exemplar ni s-a păstrat la Muzeul Militar din București, purtând o inscripție care arată că a fost turnat de Ion Petru Voievod, fiul lui Pătrașcu Voievod, nepotul lui Radu Voievod.

Între timp însă, continuau uneltirile contra domnului, încurajate de fostul domn Mihnea, care din exilul său de la Tripoli nu cruța nici bani, nici osteneală pentru a-și redobândi tronul. El reuși în cele din urmă să redobândească încrederea Porții și să determine mazilirea lui Petru Cercel. Acesta primi ordin să se prezinte la raport în fața sultanului. Înțelegând ce poate însemna o asemenea chemare la Istanbul, principele își adună în grabă tot avutul, îl urcară în 43 de care și porni cu ele, la 16 Aprilie 1585, peste graniță, în Transilvania, însoțit de garda personală. Dar îndată ce ajunse în Țara Bârsei, însoțitorii săi se aruncară asupra carelor, le despoiară de încărcătura lor și dispărură în munți. Puținul ce-i mai rămase din avutul său fu sechestrat de autoritățile ardelene și însuși nenorocosul domn fu arestat lângă Mediaș și aruncat în temnița cetății de la Hust, unde fu reținut mai bine de doi ani. Numai în 1587 el izbuti să fugă din închisoare și să se refugieze în Italia, stăruind pe lângă vechii săi protectori pentru redobândirea tronului muntean. Stăruințele sale rămăseseră însă zadarnice. Sosind la Istanbul, el fu aruncat în închisoarea cu șapte turnuri – Edicule – iar în Martie 1590, executat.

După plecarea lui Petru Cercel, domnia Munteniei fu dată pentru a doua oară lui Mihnea al II-lea (1585 – 1591), care se reîn-

torsese din surghiunul său din Tripoli. Firește că redobândirea domnniei nu ar fi fost posibilă fără fabuloase sume de bani, care fură vărsate Porții. Cheltuielile acestea apăsau asupra țării, care era chemată de noul domn ca să le acopere. De aceea cronica spune cu drept cuvânt că Mihnea Vodă *"a adus în țară un bir ce i-au zis năpaste ..."*.

Aceste grele impozite sporeau mereu nemulțumirile obștimii, silind pe domn să recurgă la aspre represalii, subminându-i încrederea Porții.

Ne mai putând sătura lăcomia acesteia, el fu chemat la Istanbul să dea socoteală. Acolo află despre mazilirea și exilarea sa la Alep. Pentru a evita însă catastrofa ce-l amenința, el se declară gata să îmbrățișeze credința mahomedană. Trecerea sa la noua credință avu loc în ziua de 9 Aprilie 1591 cu ceremonialul obișnuit, primind numele *Mehmet Bei*, încredințându-i-se totodată administrația sangiacului de la Nicopole. Mihnea Turcitul – Mehmet Bei – muri la 1601, iar soția sa Neaga, care divorțase de el, găsi mângâiere în operele de binefacere, închinate ctitoriei sale de la Aninoasa – Buda din județul Buzău. Mormântul ei se află la acea mănăstire.

După mazilirea lui Mihnea tronul muntean rămase un obiect de tocmeală între Poarta otomană și diverși pretendenți munteni, dar și moldoveni. *Ilias*, fiul lui Alexandru Lăpușneanul, lupta cu *Radu*, fiul lui Mircea Ciobanul, pentru domnia Țării Românești, fără ca să se poată menține în domnie. Mai fericit a fost *Ștefan Surdul*, fiul lui Ioan Vodă cel Cumplit, care se menținu pe tronul de la Târgoviște din Mai 1591 până în Iunie 1592. Urmașul lui a fost Alexandru al III-lea cel Rău, un vlăstar al lui Alexandru Lăpușneanu, despre care cronica spune că tăia pe boieri ca pe vite.

El se menținu pe tron un an, din Iunie 1592 până în Septembrie 1593, când fu înlocuit cu Mihai Viteazul, care inaugură o nouă eră de demnitate și vitejie în istoria Munteniei dar și a întregului neam românesc. Referindu-se la nestatornicia domniei și la schimbul necontenit de Domni, cronicarul dalmatin Antonio Verancini observă că muntenii, ca și cum ar fi zguduiți de un fel de nebunie, își omorau mai toți Domnii, când întru ascuns, când pe față, și împărțeau între ei tot ce a rămas de la Domnul omorât, spre deosebire de Moldoveni, care păstrau averea domnească pentru succesori. De aceea în Țara Românească este mare minune când un Domn ajunge să domnească cel puțin trei ani, și să moară în scaun de moarte naturală. Câteodată se strânseră, în curs de doi ani, câte doi sau trei Domni și nici nu este vreunul care să nu știe de mai înainte că, făcându-se domn, merge la moarte sigură. Și cu toate acestea, dacă s-ar face o mie de Domni într-o singură zi, și dacă toți s-ar omorâ în acelaiași zi, îndată le-ar urma alții o mie, crezând cu toții fericit pe cel ce ocupă scaunul domniei, fie măcar pentru un singur moment. Așa de mare era pofta de mărire la această gintă barbară.

5. Viața culturală

Evenimentul cel mai însemnat din Muntenia de la începutul secolului al XVI-lea este, fără îndoială, instalarea tipografiei de la Târgoviște din 1508. Prima tipografie cu caractere chirilice în limba slavonă a luat ființă în 1491 la Cracovia, a doua tipografie de acest fel s-a înființat la Veneția în 1493, căreia îi urmă tipografia de la Cetenie din anii 1494 – 1495. A patra tipografie pentru cărți slavone s-a deschis în 1508 la Târgoviște, la stăruința mitropolitului Maxim al Ungrovlahiei, care sugerase domnitorului Radu cel Mare ideea înființării unei tipografii pentru „înmulțirea cuvântului lui Dumnezeu". Tot chiriarhul Maxim chemă în scopul acesta în țară pe ieromonahul Macarie de la Cetinie pentru așezarea și conducerea tehnică a noii tipografii. Acesta aduse cu sine și materialul tipografic necesar, pe care îl instală la Târgoviște, capitala Țării Românești. În anul înființării apăru și prima operă tipografică munteană, *Liturghierul*, în limba slavonă, în care se amintește de numele principelui Radu cel Mare, din a cărui poruncă începuse tipărirea cărții, precum și de numele urmașului său Mihnea Voievod, sub domnia căruia s-a terminat lucrarea tipografică. La sfârșitul *Liturghierului* se poate citi următoarea însemnare:

"S-a început această carte, numită Liturghier, *după porunca domnitorului IO Radu Voievod să-i fie lui veșnica pomenire și s-a sfârșit această carte din porunca întru Cristos Dumnezeu binecredinciosului și de Dumnezeu păzitul și prea luminatul domnitor IO Mihnea marele voievod a toată Țara Românească și a părților de la Dunăre, fiul marelui IO Voievod Vlad în anul întâi al domniei sale, ostenindu-se și smeritul monah și preot Macarie. În anul 7016 (1508) crugul soarelui 16, luna Noiembrie 10 zile"*.

Prin hărnicia lui Macarie apăru la 1510

Octoihul, tipărit din porunca lui Io Vlad Voievod. După alți doi ani în tipografia de la Târgoviște apăru în 1512 *Evanghelierul* din îndemnul binecredinciosului și de Dumnezeu păzitul și singur stăpânitor domn Io Basarab mare voievod și domn a toată Țara Românească. În epilog Macarie arată că opera s-a săvârșit din porunca principelui Neagoe Basarab, zicând:

"Eu, întru Hristos rob, călugărul Macarie, m-am ostenit pentru aceasta și am săvârșit această carte în anul 7020 luna lui Iunie 25 zile".

Pentru domnul și binefăcătorul său Neagoe Basarab, tipograful Macarie scoase o ediție de lux, imprimată pe pergament, colorând cu mâna vignetele și inițialele mari, după felul cum se împodobeau manuscrisele. Acest luxos *Evanghelier* al lui Neagoe Basarab a servit apoi ca model *Evanghelierului* tipărit în 1552 la Belgrad. Meritele lui Macarie pentru tipărirea și răspândirea cărților sfinte i-au înlesnit înălțarea pe scara ierarhică, ajungând mitropolit al Ungrovlahiei și sfetnic devotat al evlaviosului Domn. Pe timpul arhipăstoriei lui Macarie s-a terminat și s-a sfințit ctitoria lui Neagoe de la Curtea de Argeș.

La moartea lui Neagoe încetară și lucrările tipografice de la Târgoviște, pentru a fi reluate numai sub domnia lui Radu Paisie, când apăru la 1545 *Molitvelnicul* slavonesc al ieromonahului Moisie. Acesta arată în epilogul cărții că s-a trudit la această lucrare cu "matrițele lui Dimitrie Liubavici, reorganizatorul tipografiei de la Târgoviște". Sub îngrijirea acestuia apăru la 1547 un *Apostol* care fu retipărit mai târziu. Exemplare din această carte s-au comandat și pentru Moldova "din porunca domnului Io Iliașcu Voievod și a mamei sale Elena", văduva lui Petru Rareș. La tipografia din Târgoviște își făcu ucenicia și diaconul *Coresi*, sub a cărui îngrijire apăru în 1558 *Triodul Penticostar*, ajutat de 10 ucenici de ai săi. În epilog Coresi arată că:

"Eu solul cel Mic, diaconul Coresi m-am ostenit cu această și am scris această carte împreună cu 10 ucenici ai mei în anul 7066 (1558) în cetatea de scaun Târgoviște".

Cu această lucrare se încheie șirul tipăriturilor slavonești în Țara Românească în secolul al XVI-lea.

Tipografia de la Târgoviște ocupa locul al patrulea după vechime între tipografiile slavone din secolul al XVI-lea. După ea luară ființă tipografiile similare de la Praga (1517), Belgrad (1522), Moscova (1564), Liov (1574) și Ostrog (1580), după care urmă tipografia din Kiev (1617). Cărțile ce ieșeau din toate aceste tipografii erau scrise în limba liturgică *paleoslavă*, care, pe lângă limbile ebraică, greacă și latină, erau considerate ca limbi sfinte, vrednice să cuprindă în veșmântul lor lingvistic cărțile Sfintei Scripturi. În secolul al XVI-lea se produse însă, în urma luptelor religioase provocate de noile doctrine ale reformatorilor Wicliff, Hus, Luther, Calvin, Zwingli și alții, o schimbare radicală în concepția așa ziselor limbi sfinte. Reformatorii aceștia cereau, înainte de toate, propovăduirea și răspândirea Scripturii în limba credincioșilor...

Potrivit acestor învățături începură atât husiții, cât și luteranii și calvinii, cu tipărirea cărților sfinte în limba poporului credincios, cum erau sașii și ungurii din Transilvania, tipărind cărți bisericești în limba germană și ungurească. Pildele acestea din țara vecină nu puteau să nu facă o puternică impresie și asupra destoinicului meșter-tipograf care era diaconul Coresi de la Târgoviște, autorul *Penticostarului* slavonesc din 1558, făcându-l să constate cu durere că "mai toate popoarele au cuvântul lui Dumnezeu în limba lor, numai noi, Românii, nu-l avem!" Și pentru ca să-l avem, Coresi porni în 1557, la invitația conducerii tipografiei înființate de Honterus la Brașov, pentru a supraveghea acolo tipărirea de cărți rituale slavone, dar și românești. Ajutat de tipograful logofăt Oprea, diaconul Coresi dând urmare chemării, tipări la Brașov în 1557, din îndemnul jupânului Hanăș Begner – Iohannes Begner – judele Brașovului, un *Octoih* slavon, care apăru când în Transilvania domnea "Zabela, crăiasa și fiul ei Ionăș crai cel tânăr și în Țara Românească blagoslovitul Pătrașcu Voievod și în Țara Moldovei blagoslovitul Alexandru Voievod".

În 1559 Coresi se mută cu totul la Brașov, unde începu marea sa operă tipografică din 11 cărți liturgice slavone, nouă cărți liturgice în limba română și o psaltire slavono-română, apărute toate la Brașov între anii 1557 – 1583. Cărțile erau cerute de credincioșii ortodocși din Transilvania, Muntenia și Moldova. Este deci mai presus de orice îndoială că reforma bisericească din Transilvania a contribuit în cea mai largă măsură la *tipărirea* și *răspândirea* cărților sfinte în limba română. Dar una este răspândirea acestor tipărituri sub imboldul Reformei, și alta este chestiunea începuturilor scrisului în limba română. În secolul al XVI-lea, ca și în cele precedente, cunoștința de carte era apanajul unui cerc

restrâns de clerici din rândurile cărora se recrutau și diverșii pisari, diaci și grămătici ai cancelariei domnești, unde limba oficială era, ca și în biserică, limba slavonă. Aceștia redactau în limba slavonă actele oficiale și neoficiale, al căror cuprins li se dicta de Domn, de diregători sau de particulari în limba română, precum se vede aceasta din frazele și cuvintele de factură românească din scrisul lor. Cel mai vechi act scris în românește, ce ni s-a păstrat, este cunoscuta scrisoare confidențială a boierului muntean Neacșu adresată judelui Brașovului Hanăș Begner din 1521, cuprinzând informațiuni cu privire la mișcarea trupelor turcești. Forma stilistică în care este redactată această scrisoare, vocabularul bogat și sintaxa arată că exista oarecare tradiție a scrisului românesc și a aplicării alfabetului chirilic pentru limba românească. În secolul al XVI-lea încep și cancelariile muntene și moldovene să redacteze acte în limba românească, acte care în secolul următor devin foarte frecvente. De la Mihai Viteazul ni s-au păstrat astfel de acte administrative în limba română privind Transilvania.

În cursul vremurilor cunoștința limbii slavone începu să scadă chiar în rândurile clerului care, ne mai înțelegând textele slavone din cărțile rituale, cerca să se adauge la fiecare propoziție slavonă și traducerea ei în românește. Asemenea texte se cereau mai ales în școlile mănăstirești, unde se pregăteau viitorii clerici. Din asemenea necesități didactice religioase luă ființă traducerea *Psaltirii*, a *Faptelor Apostolilor* și a *Evangheliei*, principalele cărți, nu numai rituale, dar și didactice totodată, în text alternativ slavon și român, cum ni s-au păstrat în mai multe manuscrise și tipărituri vechi.

Asemenea școli teologice ființau pe lângă mitropoliile de la Târgoviște și Iași, dar și pe lângă episcopiile din țară, precum și pe lângă vechile mănăstiri ca Argeș, Neamț, Moldovița, Putna, Voroneț, Sucevița ș.a. În aceste așezăminte de învățătură ecleziastică trebuie să căutăm pe traducătorii textelor slavone în românește, și nicidecum în Maramureș sau în nordul Transilvaniei. Traducătorii erau călugări originari din diferite regiuni ale lumii ortodoxe și de naționalități diferite. Astfel se explică unele inadvertențe față de spiritul limbii române din traducerea lor, ca săsisme, ungurisme, rutenisme etc. Traducerile sunt făcute după originalul slavon și numai puține după izvoare germane sau unguręști, cu toată ortografia lor variată. La opera aceasta de traducere vor fi putut contribui întrucâtva și călugării din stavropighia de la Peri din Maramureș, dar importanța ce a fost atribuită acestor modești monahi este fără îndoială exagerată peste măsură.

Dintre primele traduceri în limba română ce ni s-au păstrat în manuscris, fără a putea ști dacă reprezintă originalul sau numai copii mai târzii după un izvod mai vechi, merită să reținem *Codicele Voronețian*, *Psaltirea Scheiană*, *Psaltirea Voronețiană*, *Psaltirea Hurmuzachi* și *Codicele Sturdzean*. *Codicele Voronețian* este cel mai vechi monument literar al limbii române, descoperit la mănăstirea Voroneț din Bucovina, după care îi poartă și numele. Manuscrisul, ce se păstrează la Academia Română, constituie un fragment din *Faptele Apostolilor*, din care lipsesc foile de la începutul și sfârșitul manuscrisului. După formele rotacizate și după unele particularități morfologice și sintactice ale limbii, precum și după numeroase arhaisme ce se găsesc în text, se crede că manuscrisul a fost alcătuit după un text slavon în secolul al XV-lea, și anume între anii 1460 – 1480, de pe timpul lui Ștefan cel Mare.

Psaltirile *Scheiană*, *Voronețiană* și *Hurmuzaki* sunt traduceri după originale slavone. *Psaltirea Scheiană*, publicată în facsimil de Ion Bianu, cuprinde la sfârșit "Crezul" cu adaosul *filioque*, ceea ce indică izvodul slavon din regiunile unde propaganda catolică era în floare și unde în cărțile ortodoxe se puteau strecura și anumite influențe catolice. Psaltirile de mai sus au texte rotacizate. La ele se adaugă *Psaltirea* lui Coresi. Nu cunoaștem orânduielile după care s-au făcut copiile care au ajuns până la noi. Se crede că textele lor sunt cópii după un original primitiv al traducerii care a rămas încă necunoscut.

Codicele Sturdzean cuprinde mai multe texte variate, în a căror compoziție intră, pe lângă scrieri bisericești recunoscute de canoane, și texte apocrife oprite de biserică. Copistul codicelui este popa Grigore din Măhaci pe Mureș, între anii 1580 – 1619, traduse de necunoscuți după originale slavone, germane sau ungurești. Propagandei calvine i se datorește *Palia* sau *Vechiul Testament* de la Orăștie din 1582.

Capitolul II

MOLDOVA SUB URMAȘII LUI ȘTEFAN CEL MARE

1. **Continuarea luptelor pentru Pocuția sub Bogdan al III-lea cel Chior**
2. **Luca Arbore și noua orientare politică a Moldovei**
3. **Intervenția lui Petru Rareș în luptele pentru domnia Transilvaniei**
4. **Reluarea luptelor pentru Pocuția și apropierea de regele Ferdinand**
5. **Campania sultanului Soliman al II-lea în Moldova**
6. **Viața artistică și culturală**
7. **Alexandru Lăpușneanu și aventura voievodală a lui Iacob Vasile Eraclide**
8. **Penetrația Tătarilor în Bugeac**
9. **Prosperitatea politică și culturală sub Alexandru Lăpușneanu**
10. **Ioan Vodă cel Cumplit și intervenția cazacilor**
11. **Ultimii domni din neamul Bogdăneștilor**

[Capitolele 8, 9, 10 și 11 lipsesc din dactilogramă]

1. Continuarea luptelor pentru Pocuția sub Bogdan al III-lea cel Chior

La moartea lui Ștefan cel Mare Moldova era consolidată înăuntru și întreținea raporturi de bună vecinătate cu toți vecinii și anume: la miazăzi cu turcii, la răsărit cu tătarii, la miazănoapte cu Polonii. Prietenia cu Radu cel Mare din Țara Românească fu turburată prin încercarea pretendentului român de a ocupa tronul Moldovei cu ajutor muntean. Dar conflictul fu ușor lichidat prin respingerea pretendentului și înlăturarea lui. Aceeași soartă o avu pe la 1514 și un al doilea pretendent, Trifallă, care fu decapitat. Astfel înțelese Bogdan al III-lea cel Chior (1504 – 1517) să se mențină pe tronul de la Suceava, pe care îl ilustrase cu atâta vrednicie părintele său. Bogdan era pe atunci un tânăr de 29 de ani, pe care Matei de Murano ni-l înfățișează ca pe o fire sfioasă ca de fecioară și plin de virtuți. Cu turcii el căzu curând la învoială plătindu-le tributul de 8.000 de galbeni convenit încă de părintele său. Relatările cronicilor indigene cu privire la pretinsa închinare a țării față de turci prin intervenția logofătului Tăutu sunt povești lipsite de temeiuri istorice. Raporturile cu regele Vladislav al II-lea al Ungariei rămaseră cele bune stabilite încă de Ștefan, cu deosebire numai că regele nu se mai considera legat de a respecta dreptul de posesiune a noului domn al Moldovei asupra Cetății de Baltă cu vastele ei împrejurimi. În cursul anului 1507 anumite sate din domeniul Cetății de Baltă fură scoase de sub stăpânirea principelui Bogdan și dăruite soției conetabilului Laurențiu Ujlaky, Ecaterina. Dar cu toate acestea, domnul reuși să se mențină în posesiunea feudelor ardelene. În ianuarie 1509 comitele săcuilor Petru de Sângeorgiu asigura pe principele Bogdan în numele regelui Vladislav și al fiului său Ludovic de tot concursul regelui în lupta sa contra tătarilor, reînoind această asigurare în mai 1511. Atitudinea aceasta așa de binevoitoare era dictată de interesele de apărare ale regatului ungar, a cărui siguranță la granița de răsărit era garantată de domnul Moldovei, căci drumul tătarilor spre Transilvania trecea prin Moldova.

Granița de la Nistru era veșnic amenințată de tătari, care năvăleau an de an în Moldova după pradă. În vara anului 1510 Tătarii năvăliră, turburând chiar festivitățile nunții domnești.

În tot timpul domniei sale atenția principelui Bogdan era absorbită de gravele neînțelegeri cu regele Poloniei. Încă din timpul

când tânărul Bogdan era asociat la domnia tatălui său, el se ambiționase să ajungă cumnat al craiului leșesc, cerând în căsătorie pe sora acestuia, Elisaveta. Sunt cronicari care susțin că proiectul acesta de căsătorie ar fi fost agreat de regina mamă Sofia și de însuși Ștefan cel Mare. Înclinarea aceasta sentimentală a tânărului principe fu folosită de diplomația polonă pentru aplanarea conflictului pocuțian. S-a arătat mai sus că Ștefan cel Mare ocupase Pocuția și o alipise țării sale. Regele polon dădu deci îndrăgostitului domn al Moldovei de înțeles că darea consimțământului său la căsătorie rămâne condiționat de retrocedarea Pocuției cu toate satele și cetățile ei. Solii poloni căutară să amăgească pe domn că după căsătorie Pocuția va fi restituită Moldovei, sub forma de dotă a principesei Elisaveta. În condițiunile acestea delegații moldoveni semnară în Iunie 1505 actul de cesiune al Pocuției în fața seimului polonez adunat la Radom. Plin de bucurie, fericitul mire trimise oameni de încredere la Veneția să cumpere daruri de nuntă pentru mireasa sa regală.

La începutul lui septembrie 1505, Bogdan, nebănuind cursa în care căzuse trimise la Cracovia pe vistiernicul Isac însoțit de pitarul Drancu și de Luca Dracea ca să tocmească nunta și să fixeze ziua cununiei. Dar mare le fu surpriza când sfetnicii regelui îi puseră în fața unor condițiuni noi și nebănuite de domnul lor. Acestuia i se cerea să declare în scris în numele său, al boierilor și al locuitorilor că consimțește să unească Moldova cu Polonia pentru toate timpurile, în așa fel ca ambele țări să constituie un corp indivizibil, o gintă, un popor – *regnum Poloniae et terra Moldaviae sit unum corpus individum, una gens, unus populus* – unit în toate prin aceeași fidelitate și voință, iar principele Bogdan și toți succesorii săi să fie trecuți în rândul supușilor credincioși ai regatului polon. Și aceasta în așa fel ca el și urmașii lui în domnie să nu poată încheia nici o înțelegere sau alianță cu vreun principe catolic, schismatic sau păgân, fără știrea și sfatul craiului și a succesorilor săi. În schimb, craiul se obliga să apere pe Domnul Moldovei de orice atac, de orișiunde ar veni el. I se mai cerea Domnului Bogdan să aplaneze litigiile de graniță în interesul păcii și al bunei înțelegeri între ambele țări unite. Litigiile de graniță se refereau la Pocuția pe care el trebuia să o restituie regelui cu toate posesiunile, gintele și veniturile ei. Numai după împlinirea acestor cereri, regele se declară gata să agreeze căsătoria sorei sale Elisaveta – *Virginem Elisabeth reginulam* – cu Bogdan pentru ca ea să-i devină soție și doamnă a țării Moldovei – *coniux et domina terrae Moldaviae* –.

În martie 1506 se prezentă regelui la Lublin o nouă delegație moldovenească în frunte cu logofătul Tăutu pentru a negocia condițiile de căsătorie. Cu această ocazie regele mai adăugă la condițiunile sale de mai înainte și una nouă, adică pe aceea de a se întreține pentru tânăra doamnă un episcop catolic la Suceava – *episcopum sanctae fidei Romanae habeat* –, și de a spori numărul bisericilor catolice din țară, precum și de a consimți ca personalul de serviciu al viitoarei doamne, atât bărbați cât și femei, să aparțină religiei catolice. În timpul tocmelilor de nuntă, Polonii cuprinseră Pocuția și așezară organele lor administrative și fiscale acolo, în calitatea lor de stăpâni de fapt ai provinciei litigioase. Polonezii căutau acum pretexte pentru a zădărnici căsătoria. Cronicarii timpului Tapokoski și Miechowski arată că principesa repudia căsătoria cu un principe schismatic și chior – *alterius ritus et monoculum* –. Iar când solii moldoveni încercară să insiste asupra căsătoriei, li s-a răspuns fără înconjur că principesa preferă să intre mai bine la mănăstire, decât să împartă camera nupțială cu un asemenea bărbat. Nicolai Costin observă cu multă dreptate în cronica sa că *"nevrând Leșii să întărâte pe Bogdan și din prieten să-l facă neprieten, au aruncat asupra fetei, că nu vrea fata"*.

Zădărnicirea proiectului de căsătorie făcu pe Bogdan să înțeleagă că a fost amăgit de Poloni pentru a-i stoarce Pocuția.

Actul acesta de felonie indispuse pe domn peste măsură și de aceea el se folosi de marea zăpăceală ce se produse în Polonia pe urma morții craiului Alexandru (1506), pentru a pătrunde în Pocuția prin surprindere și a reocupa provincia pe care el o evacuase în urmă cu un an pentru a obține mâna principesei, așezând oamenii săi acolo – *ibi locavit gentes suas et capitaneos* –. În vara anului 1509 el întreprinse o mare campanie în Polonia, arzând Rohatinul și înaintând vijelios până sub zidurile Liovului, pe care le asedie și le bombardă cu tunuri grele. La întoarcere el ridică o bogată pradă de război, în care erau cuprinse multe clopote luate de la biserici.

După proclamarea regelui Sigismund (1506 – 1518), o armată poloneză concentrată în grabă și comandată de Nicolai Kamecki, se luă pe urma Moldovenilor, forță trecerea Nistrului și năvăli în Moldova, răspândind foc și pârjol în Țara de Sus și mai ales în orașele Hotin, Cernăuți, Dorohoi, Botoșani și Ștefănești. Cetatea Sucevei nu putu fi cucerită din cauza lipsei de tunuri grele. La întoarcere Kamecki izgoni pe oamenii lui Bogdan din Pocuția, înlocuindu-i cu oameni de încredere ai craiului. Pacea fu încheiată numai în Ianuarie

1510, rămânând ca litigiul pocuțian să fie deferit unei comisiuni de arbitraj prin mediațiunea regelui Ungariei Vladislav. Până atunci însă, un anumit număr de sate din Pocuția fură date spre folosință marelui logofăt al Moldovei. Lucrările comisiei de arbitraj fură mereu amânate dintr-un an într-altul, astfel că până la moartea lui Bogdan sentința nu a putut fi dată.

În cursul acestor tratative care dăinuiră până la moartea sa, în stăpânirea Moldovei rămase Pocuția Mică, care cuprindea un grup de sate așezate în colțul dintre Prut și Ceremuș. Dar după moartea lui Bogdan, polonii alungară pe moldoveni și din aceste sate, astfel că granița dintre Moldova și Polonia rămase cea veche, marcată de cursul apelor Ceremuș, Colacin și Nistru. În acest răstimp, Bogdan a avut de susținut lupte grele cu Tătarii (în 1514 și 1517), pe care el reuși să-i alunge peste Nistru.

După eșuarea planului de căsătorie cu principesa poloneză Elisaveta, Bogdan își luă "doamnă din țară", cu numele Nastasia. După moartea acesteia, se căsători din nou, în Iulie 1513, cu Ruxandra, fiica principelui muntean Mihnea cel Rău. O altă femeie cu numele Stana a jucat un rol însemnat în viața lui Bogdan, căci aceasta îi dărui mai mulți copii, dintre care pe Ștefăniță, urmașul în domnie la moartea tatălui său întâmplată la 20 aprilie 1517. Numele lui Bogdan este legat de terminarea bisericii de la Reuseni, începută de părintele său, și așezarea pietrei de temelie a bisericii Sf. Gheorghe din Suceava, în care se păstrează moaștele Sf. Ioan cel Nou, patronul Moldovei.

2. Luca Arbore și noua orientare politică a Moldovei

În tot timpul domniei lui Bogdan cel Chior politica externă a Moldovei era orientată spre turci, după însuși sfatul părintelui său, Ștefan cel Mare. Tradiția istorică înfățișează pe logofătul Tăutu ca pe cel mai vajnic reprezentant al politicei turcofile.

Între timp însă, puterea semilunei sporea mereu, înspăimântând lumea și amenințând creștinătatea. Cucerirea Belgradului și izgonirea Cavalerilor Ioaniți din insula Rhodos trăda planurile de cotropire ale războinicului sultan, Soliman cel Măreț. Întinderea puterii turcești trezea mare îngrijorare în Moldova, unde planurile de cotropire ale Porții otomane erau bine cunoscute. De aceea nu este de mirare că îndată după moartea principelui Bogdan, în politica externă a Moldovei se produse o schimbare. Logofătul Tăutu făcu loc în conducerea politicii externe hatmanului *Arbore*, care, ca tutor și sfetnic al nevârstnicului domn *Ștefăniță*, ținea în mâinile sale frâiele guvernării Moldovei.

Familia Arbore, numită și Copaciu, își trăgea obârșia din ceata vitejilor descălecători care, în fruntea voinicilor nebiruiți, cum se numeau ostașii de rând, au întemeiat Țara Moldovei, lăsând urmașilor pilde înălțătoare despre felul cum s-o apere și s-o oblăduiască. Luca Arbore, tatăl și fiul, alături de Grumază, Limbădulce, Jumătate, Condrea, Carabăț, Trotușan, Cârjă, Șerpe, Bârlea, Boldur, Săcuianu, Tăutu, Vlaicu, Hrana, Petrică și alții au ilustrat istoria Moldovei prin faptele lor războinice și prin priceperea și iscusința lor de a mulțumi nevoile țării.

Lui Luca Arbore, tatăl, îi încredință Ștefan cel Mare apărarea cetății Neamțului în acele vijelioase vremuri când Mateiaș Corvinul și chiar însuși sultanul Mohamed al II-lea, cuceritorul Constantinopolului încercau Moldova cu puzderia oștirilor lor, pentru ca unul să sufere înfrângerea dureroasă de la Baia, iar altul să dea piept cu boierimea moldoveană în desișurile codrilor de la Răsboieni. În învălmășeala acestor crâncene și eroice lupte, în care se pusese în cumpănă însăși existența Moldovei, Luca Arbore, fiul, însoțea pe tatăl său pentru a deprinde meșteșugul armelor, și pentru a-și oțeli puterile pentru chemarea sa istorică, pe care i-o rezervase destinul. Încordările uriașe ale acestor furtunoase vremuri sleiră puterile bătrânului pârcălab de Neamț, căci după 1479 nu se mai pomenește în acea dregătorie înaltă pe care o trecuse lui Dajbog ...

În schimb însă, apare curând, în septembrie 1486, Luca, fiul său, ca pârcălab și portar de Suceava, capitala Moldovei, una dintre dregătoriile cele mai vajnice ale țării. În slujba aceasta grea și plină de răspundere Luca Arbore fiul rămâne până la tragicul sfârșit al rodnicei și laborioasei sale vieți.

De câtă încredere se bucura Arbore în ochii stăpânului său se vede din faptul că în timpurile cele mai critice pentru țară, când Moldova era călcată de oștirile semețe ale craiului Albert, Ștefan cel Mare încredință apărarea capitalei amenințată de inamic neînduplecatului pârcălab de Suceava. Și într-adevăr, Arbore se arătă vrednic de încrederea domnului său, împotrivindu-se atacurilor năprasnice ale năvălitorilor și mânându-i buluc pe joimirii craiului polon în ploaia săgeților ucigătoare ale plăieșilor lui Ștefan care îi așteptau dornici de răzbunare în urgia codrului de la Cosmin.

După așezarea păcii cu polonii, Arbore găsi un scurt răgaz de a se gândi nițel și la nevoile familiei sale. În schimbul unei sume de 680 de zloți, el cumpără de la nepoții lui Cârstea Horaiț și Sandru Gherman moșia Solca de Jos pentru a găsi, la murmurul Solcei și la umbra pădurii care împodobea pe atunci acea regiune, repausul binemeritat după ostenelile războaielor și grijilor țării. Prin actul din Martie 1503 Ștefan cel Mare confirma cu drag această achiziție sfetnicului său iubit și apreciat.

Urmând pilda de la Putna învecinată a marelui său domn, Luca Arbore își dură o frumoasă curte boierească la noua sa proprietate de pe malul Solcei, numită de atunci încoace *Arbore*, după numele de familie al stăpânitorului ei. Pentru a-și desăvârși opera după obiceiul acelor cucernice vremuri, el se hotărî a-și lega numele ei de o ctitorie bisericească. În scopul acesta chemă la Arbore meșteri iscusiți, care în timp de șase luni de zile îi ridicaseră o frumoasă biserică lângă curtea sa. Pe o zidărie groasă de un metru și jumătate, sprijinită de contraforturi și străbătută de ferești mici cu zăbrele, se ridică acoperișul stăpânit de un turn cu clopote. Stilul bisericii este cel vechi moldovenesc, care a modificat formele bizantine cu motive indigene, dar și gotice și romanice. Numai după moartea ctitorului biserica a fost împodobită pe din lăuntru cu fresci frumoase, al căror creator pare să fi fost un meșter român. La locul obișnuit strălucește icoana ctitorului Luca Arbore, după înfățișare însă tânăr, însoțit de jupâneasa sa Iuliana și de cinci odrasle ale lor. Închina biserica patronului mucenic Ioan Botezătorul. În pronaus se găsește cripta familiară menită să adăpostească rămășițele pământene ale ctitorului și familiei sale. Acolo se poate distinge încă foarte bine stema Arboreștilor: un cerc cu patru raze dintre care una prelungită într-o săgeată, având la dreapta o stea cu șase colțuri, iar la stânga semiluna. Hramul bisericii este prăznuirea tăierii capului Sf. Ioan Botezătorul. Ce coincidență curioasă cu însăși soarta ctitorului, care la sfințirea bisericii nici nu bănuia, de bună seamă, ce sfârșit crâncen îi tăinuia viitorul.

Dintre multele odoare cu care Arbore și-a înzestrat ctitoria, s-a păstrat până astăzi numai un chivot care poartă semnătura sa.

Scurtă vreme după terminarea ctitoriei sale din Arbore, hatmanul avu durerea de a călăuzi la Putna spre veșnică odihnă coșciugul cu rămășițele pământene ale aceluia care fusese Ștefan cel Mare și Sfânt, pe care îl întovărășise în zeci de bătălii și cu care el împărtășise nu numai bucuria izbânzii, ci și toate necazurile și primejdiile războaielor.

În broboana lacrimilor de durere vărsate pe mormântul proaspăt de la Putna, va fi luat Arbore patriotica hotărâre de a sluji cu credință și noului Domn Bogdan cel Chior, fiul marelui dispărut. Arbore rămânând sub noua domnie în slujba sa de pârcălab și portar la Suceava, întovărăși ca sfetnic politic și militar pe Bogdan în campaniile sale contra Poloniei, amenințând Camenița și însăși cetatea Liovului, în porțile căreia Bogdan își înfipse lancea sa răzbunătoare.

În martie 1510 Luca Arbore luă drumul Cracoviei, în fruntea unei solii moldovenești, pentru a așeza și jura acolo pacea cu leșii. Reîntors în țară avu de furcă cu tătarii. Căci Luca Arbore hatmanul va fi fost de bună seamă acel Copacius, *vir fortis et magni apud suos nominis*, despre care amintește cronicarul polon Wapowski că în fruntea unei cete de 1.000 de viteji a dat piept cu tătarii la Prut, *"săgetând foarte rău pe căpetenia lor Bet-Ghirai"*, care căzu în luptă. Dar și moldovenii plătiră soump această izbândă, lăsând pe câmpul de onoare 700 din cei 1.000 de viteji. Și s-a întâmplat acest măcel năprasnic în ziua de 25 august 1513.

În clipele de repaos, hatmanul petrecea cu drag la ctitoria sa din Arbore. Aici, în mijlocul familiei sale, găsea liniștea și reculegerea dorită. Murmurul Solcei și freamătul frunzelor îl făceau să uite de zgomotul, de intrigile boierilor și grijile țării. Aici vor fi auzit din gura sa, cu luare aminte povețe înțelepte și fiii săi Toader și Nichita. Pentru aceștia se strădui Luca de a lărgi hotarele moșiei sale Arbore, cumpărând moșia vecină pe Soloneț, de la Tatia, fata lui Dărman, cu 1.880 de zloți tătărești. În ianuarie 1517, Bogdan confirma această cumpărătură sfetnicului său. Sigur că atunci Arbore nu se putea gândi că după trei luni va însoți corpul neînsuflețit al stăpânului său, din Huși, unde murise pe neașteptate, la Putna, spre a-l așeza acolo alături de coșciugul vajnicului apărător al neatârnării Moldovei, care a fost tatăl său.

Urmașul lui Bogdan era un copilandru de 11 ani, care cu toată vârsta lui fragedă fu ridicat în scaunul domnesc și miruit ca domn de mitropolitul țării. În numele principelui minor divanul purta trebile statului. La rândul său, divanul era stăpânit de autoritatea covârșitoare și de experiența încercată a lui Luca Arbore. Numai mintea sa ageră și gândul său hotărât puteau face față greutăților interne și primejdiilor externe care amenințau țara. În sud, turcii plănuiau un atac contra creștinătății, la răsărit tătarii râvneau la avutul

Moldovei, iar la miazănoapte bântuiau ostilitățile cu polonii din pricina Pocuției, pe care Bogdan o cedase prostește Leșilor, fără să fi cucerit în schimb inima prințesei poloneze de care era îndrăgostit.

În împrejurările acestea Moldova avea nevoie de un om întreg, și acesta era Luca Arbore. Impresionat de cuceririle turcești, el rupse cu politica turcofilă a înaintașului său și îndruma politica patriei sale spre puterile creștine și îndeosebi spre Polonia vecină, unde, după moartea regelui Alexandru, domnea regele *Sigismund*. În acest scop, Luca Arbore trimise în 1517 o solie la Cracovia ca să încheie cu Polonii o alianță pe timp de cinci ani, ambele țări garantându-și ajutorul mutual contra Turcilor, fără vreo aluzie la Pocuția.

La expirarea acestui termen, hatmanul trimise în toamna anului 1522 pe Luca Cârje din nou în Polonia pentru a reînnoi pactul de alianță. Cu acest prilej solul moldovean să fi rostit un strălucit discurs politic, în care stăruia asupra necesității unei alianțe generale a creștinătății contra turcilor, insistând asupra recentelor cuceriri otomane și descriind în culori vii starea tristă a Moldovei. El propunea craiului înjghebarea unei ligi antimahomedane cu ajutorul papei și al principilor creștini din Italia și Germania. El se plânse că regele Ungariei Ludovic al II-lea, deopotrivă cu sfetnicii săi, la care domnul Moldovei trimise "limbi peste limbi", îndemnându-l să fie gata și cu ochii în patru, să-și întărească oștirile, să fortifice cetățile și să înștiințeze pe ceilalți domni creștini, rugându-i de ajutor, și ajutor le-ar fi venit, dar nici regele și nici voevodul Transilvaniei, Ioan Zapolya, nu vroiră să-l creadă și să știe la ce sfârșit i-au adus nepăsarea și nechibzuința lor, pierzând Belgradul care servea de poartă închisă contra păgânilor.

Solul moldovean se mai plângea contra regelui ungar că *"de câte ori Domnul voia să-l înștiințeze pe Măria Sa ca și pe Măria Voastră despre mișcările păgânilor, ambasadorii moldoveni nu-l puteau găsi, nu se știe unde petrecea, lăsând în nepăsare creștinătatea, pe când tocmai Măria Sa, mai mult ca oricine altul, ar fi trebuit să-și caute de țară și de domnie, ca să n-o mai pață de la păgâni ceea ce pățit-a odată prin neîngrijirea și nepăsarea sa și a consilierilor săi"*.

Mai mult chiar, Domnul Moldovei primise ordin de la Poartă să năvălească în Transilvania, căzând Ungurilor în spate, dar că principele s-a folosit de diverse pretexte pentru a se eschiva de la îndeplinirea ordinului sultanului. Curând după aceea, sosise de la Poartă un alt olăcar cu porunca scrisă să atace Săcuimea. Dar și de astădată Domnul cu sfetnicii săi o suciră și o răsuciră până ce se mântuiră de Turci, amăgindu-i cu vorba și cu peșcheșuri, iar scrisoarea sultanului o repeziră în grabă la voievodul Ardealului și la craiul unguresc pentru ca ei să cunoască primejdia și să recurgă la măsuri de apărare. Dar ei, din nenorocire, nu s-au apucat de treabă, nu s-au întărit și nici nu s-au pregătit de apărare, din cauza discordiei ce domnea între ei. La repetatele sale tergiversări, sultanul plin de înverșunată mânie îi scrise: *"Este trădător cine se abate de la voința împărătească, prin urmare, nu cumva să cutezi a nu asculta, ci din potrivă, fără zăbavă, sub ochiul și sub supravegherea acestui al meu credincios și cinstit Sinan-Celebi, să cuprinzi și să jefuiești și să subjugi Țara Săcuiască"*. După multă chibzuială în divanul său, domnul răspunse sultanului zicând: *"Nu mă pot bate cu săcuii, întâi fiindcă avem legături de pace cu regele unguresc, al doilea pentru că regele unguresc fiind nepot regelui Poloniei, Polonia ține cu Ungaria și Lituania ține cu Polonia și ne vor cotropi țara văzându-ne în Săcuime; al treilea pentru că ne amenință tătarii. Fi-va plăcut sultanului să ni se pustiască și să ni se piarză țara? Dar atunci cine îi va plăti tributul?"* După această hotărâre sfetnicii domnului căzură la tocmeală cu Sinan Celebi, care era și el *Moldovean* din naștere, din neam boieresc, prins rob în Țara de Jos, – dându-i șase sute de aspri și cinci sute de cârlani peste celelalte daruri, caftane aurite, cai, blănuri și patru sute de aspri. Și toate acestea le făcuse domnul Moldovei pentru creștinătate. El se mai împotrivi intenției sângeacului de la Silistra de a trece prin Moldova cu oaste contra Poloniei și ceru sultanului chiar destituirea acestui sângeac, cerere care fu îndeplinită în schimbul unor însemnate daruri în bani făcute mai multor pașe.

În continuare solul moldovean mai comunica regelui următoarea convorbire a Domnului său cu trimisul sângeacului Silistrei, zicând:

"Sfârșind solia, acel trimis se ruga lui Vodă să rețină în ședința divanului mai puțini consilieri, căci are să-i comunice ceva mai secret din partea sangeacului. Făcându-i-se după voia lui, rugă trimisul pe Vodă să-i spună cum se împacă principatul Lituaniei cu regatul Poloniei, ce fluvii le despart, ce codri, ce munți, sau în care parte e deschis hotarul. Mult se minuna domnul și divanul său, auzind aceste întrebări și pe loc răspunse Vodă așa: «ce nevoie are fratele nostru sângaciu să ne întrebe asupra o

țară și o domnie străină, când noi nu cunoaștem împrejurimile de acolo, și cunoaștem numai țara noastră; iar despre regatul polon și principatul lituan știm numai atâta că ele își au stăpânul lor care le cârmuiește și în a cărui domnie noi nu ne amestecăm, având cu Măria Sa bună pace și amiciție». – iar trimisul întâmpina: «însă oamenii voștri umblă în acea țară și o cunosc». – «Vezi bine că umblă – răspunse Vodă – dar umblă pentru trebuințele lor, iar nu ca să spioneze starea lucrurilor de acolo și îndestulându-și trebuințele se întorc fără zăbavă înapoi»".

Comunicând regelui această convorbire Luca Arbore îl asigura că Moldovenii nu vor întârzia de a-l informa la timp asupra planurilor și mișcărilor turcești, fiindcă domnul său și întreg sfatul domnesc nu vor să se despartă de creștinătate cât timp vor fi vii și vor putea lupta.

Iar adresându-se direct craiului, Luca Cârje îl implora zicând:

"Așadar bunul și marele nostru prieten să căutați Măria Voastră ca prin domnia și Măria Voastră să se ridice creștinătatea. Zău, aveți Măria Voastră o domnie și crăie mare și un divan mare și numeros și puteți să cumpăniți lucrurile despre păgâni și să vă sculați și să vă apărați contra dușmanului împreună cu toată creștinătatea, deșteptând pe sfântul părinte papa și pe chezarele și pe regi și pe toți domnii creștini, să înfrunte cu putere pe necredincioșii vrăjmași ai creștinătății, căci am arătat Măriei Voastre ce făcură păgânii în Țara Ungurească și cum de curând risipiră și stricară domnia în Țara Muntenească, punând acolo domn pe Mahomet Turcul.

De aceea vegheați Măria Voastră până ce păgânul, ocupat în acele părți nu s-a întors încă cu fața spre noi, căci atunci, vai de creștinătate! Domnul meu, amic al Măriei Tale Vă dezvăluie pericolul creștinătății și vă îndeamnă să vă sculați una cu toată creștinătatea contra păgânului, nedesbinați și alipiți ca unghia de deget. De asemenea Domnul meu și amicul Măriei Voastre roagă pe Măria Voastră și pe toți domnii creștini să nu-l lăsați pre el afară din mila creștinilor, de vreme ce Măria sa dorește cu toată credința și cu toată dreptatea să fie cu creștinătatea, întrucât îl vor ierta puterile și să meargă cu Măria Voastră contra dușmanului: numai Măria Voastră și toată creștinătatea să nu ne respingeți din sânul vostru căci știe Dumnezeu ce mari asupriri păgânești are Domnul meu din cauza creștinătății și o știe și Măria Voastră".

În continuare Cârje imploră pe rege să cheme în ajutor pe Dumnezeu și Maica Precistă și să se pună în fruntea creștinătății ca mare hatman și cap și povățuitor al ei, căci creștinătatea nu are alt domn mai vrednic decât regele polon, unii fiind prea tineri, alții necunoscuți iar alții incapabili pentru isprăvirea unor fapte și întâmplări atât de mărețe. El stăruia ca regele să nu scape din vedere faptul că dacă Moldova va cădea pradă turcilor, mâine va veni rândul și pentru alte domnii creștine, cum de fapt s-a și întâmplat cu Ungaria.

Solia Moldovei a fost bine primită de regele Sigismund. Acesta rămase impresionat de refuzul Domnului de a da ajutor turcilor contra creștinătății și de a-i informa asupra stărilor de lucruri din Lituania. Regele făgădui să țină în bună amintire pentru viitor această atitudine loială a Domnului moldovean și să intervină pe lângă papă și pe lângă principii creștini ca să se adune, cu toate puterile ce aveau, contra turcilor. Regele însărcină pe Cârje să spună stăpânului său ca să continue a fi de bună credință față de Domnii creștini și să nu se despartă de ei, căci nici el, respectând tratatele pe care le are cu Domnul Moldovei nu va lipsi de sprijinul său această țară și va griji ca nici alți Domni creștini să nu o lase pradă lăcomiei turcești. Între timp Moldovenii să continue a-i furniza știri despre turci și despre intențiunile lor.

Dar solia lui Cârje devenise fatală pentru hatmanul Luca Arbore, care scăpase din vedere că la 1522 copilul Ștefăniță Vodă atinsese vârsta de 16 ani și devenind astfel major, prinsese în mâinile sale neexperimentate frâiele domniei moldovenești. Pornit din fire cum era, tânărul domn nutrea o ură neîmpăcată împotriva craiului leșesc, care îi refuzase mâna fiicei sale și care îngăduia pribegilor din Moldova azil prietenesc în Polonia. Din pricinile acestea Ștefăniță Vodă dezaproba politica polonofilă a fostului său tutore și sfetnic părintesc, revenind din nou la vechea orientare politică spre turci. Solia lui Luca Cârje fu dezavuată, alianța cu Polonia nu putu fi reînnoită, iar hatmanul Arbore plăti cu capul îndrăzneala de a fi încercat să continue o politică externă împotriva voinței și intențiunilor fostului său pupil. Solul polonez Kransji fu aruncat în temniță în pofida tuturor noțiunilor de drept al ginților, iar Luca osândit la moarte pentru trădare sau viclenie. Sentința capitală s-a executat la Hârlău în aprilie 1523. Osemintele eroului decapitat de cumplitul Ștefăniță, prin zavistie și învinovățiri plăsmuite, fură ridicate din Hârlău fără nici o ceremonie, căci aceasta era soarta osândiților pentru viclenie, și aruncate în cripta de la Arbore, pregătită de cu bună vreme de hatman. Împrejurările tragice în care s-a făcut această înmormântare n-au

îngăduit să se întregească și inscripția de pe lespedea mormântului, prin arătarea zilei în care s-a săvârșit crima. Lângă dânsul odihnește și jupâneasa Iuliana, și copiii săi, dintre care doi loviți și ei, ca și tatăl lor, de securea călăului.

Cu tragicul sfârșit al lui Luca Arbore fiul, se încheie epoca de putere și mărire a Arboreștilor, care a dat Moldovei doi mari pârcălabi, unul de Neamț și altul de Suceava.

După moartea năprasnică a lui Arbore, Ștefăniță înăspri legăturile cu Polonia, dar le menținu normale pe cele cu Ungaria. Cu Radu de la Afumați din Țara Românească el aprinse un conflict din cauza căsătoriei acestuia cu Ruxandra, fiica mai mică și mai frumoasă a lui Neagoe Basarab, care fusese făgăduită domnului Moldovei. De aceea în 1526 el năvăli vijelios în Muntenia, străbătând până la Târgșor, de unde se întoarse cu bogată pradă. Învrăjbirea dintre cei doi Domni români părea să fie aplanată prin căsătoria lui Ștefăniță cu domnița Stana, sora mai mare a Ruxandrei, căsătorie ce avu loc în iunie 1526. Aceasta nu împiedică însă pe Radu de la Afumați de a năvăli în Moldova, pentru a se revanșa, de unde se întoarse cu multă pradă.

În toiul iernii 1526 Ștefăniță întreprinse o nouă expediție în Muntenia de unde se întoarse însă suferind. Boala înăsprindu-se, el muri la 14 ianuarie 1527, la cetatea Hotinului. Cronica indigenă bănuiește că el ar fi fost otrăvit de însăși soția sa, doamna Stana, care, după ce rămase văduvă, se întoarse în Muntenia și intră la mănăstire sub numele de Sofronia. Soțul ei fu înmormântat la Putna, iar ea la Curtea de Argeș, când muri în 1531. Ștefăniță Vodă lăsase la moartea sa un fiu nelegitim cu numele Ioan, care urcă mai târziu pe tronul Moldovei sub numele de Ioan Vodă cel Cumplit. În timpul domniei lui Ștefăniță mitropolia Sucevei fu acoperită cu 50 de tone de plumb, pe care Luca Cârje îl ridicase din Polonia cu învoirea craiului Sigismund.

3. Intervenția lui Petru Rareș în luptele pentru domnia Transilvaniei

Moartea lui Ștefăniță înlesni unchiului său Petru, numit și Rareș (1527 – 1538) dobândirea tronului Moldovei, râvnit de el de multă vreme. Petru era fiu natural al lui Ștefan cel Mare și moștenitor al virtuților politice și militare ale acestuia. El se numea Rareș, după maică-sa, Maria Rareș din Hârlău. Pribegind ca pretendent în Polonia, el adună acolo în jurul lui mai mulți boieri nemulțumiți de domnia tiranică a tânărului Ștefăniță și amenințați chiar direct de el. Cu ajutorul acestora și a aderenților săi din țară, el fu proclamat domn al Moldovei la 20 ianuarie 1527. Ajungând la domnie cu ajutorul regelui Sigismund al Poloniei, Petru se grăbi să reînnoiască vechile tratate pe care Moldova le avea cu țara vecină și să întărească privilegiile comerciale, fără să facă nici o mențiune la pretențiile sale cu privire la Pocuția. Urcarea sa pe tron s-a întâmplat într-o vreme când mari schimbări se produseră în politica Europei sud-estice în urma bătăliei de la Mohács, unde se prăbușise regatul Ungariei. Succesiunea regelui Ludovic al II-lea care se înecase în mlaștinile de la Mohács era râvnită de arhiducele Ferdinand de Austria, dar și de voievodul Transilvaniei Ioan Zapolya. În noiembrie 1526 Ioan Zapolya fu ales și încoronat rege al Ungariei, iar în decursul aceluiași an fu proclamat și Ferdinand rege al Ungariei, astfel că regatul Ungariei rămase rupt în două, o parte urmând pe regele Ferdinand, iar alta pe craiul Ioan Zapolya, ambii regi încercând să se asigure de sprijinul noului domn moldovenesc în urmărirea scopurilor lor. În iunie 1527 regele Ferdinand trimise pe solul său Gheorghe Reichradorffer la Suceava pentru a atrage pe domn de partea sa. Dar nici craiul Ioan Zapolia nu se lăsă mai prejos; și el căuta să-și asigure prietenia domnului moldovean, zălogindu-i numite bunuri și drepturi de posesiune, – *bona et jura posesionaria titule pigneria* – în Transilvania. Era vorba de cetățile Ciceu și Cetatea de Baltă. Alegerea între ambii soli nu era grea de făcut, întrucât domnului Moldovei nu-i putea veni la socoteală să vadă ridicat pe tronul Ungariei pe regele Ferdinand, vecin prea puternic, prin urmare periculos prin legăturile sale cu Germania și cu fratele său împăratul Carol Quintul. Cu fostul voievod Ioan Zapolya Petru Rareș putea manevra mai ușor în urmărirea scopurilor sale de a lărgi hotarele Moldovei prin anexiuni și cuceriri în Transilvania. Acolo trăiau mase compacte de români pe care el se străduia să-i atragă de partea lui, pe temeiul comunității de limbă și credință. – *Valachi posident bonam regni partes qui levi de causa propter lingue societatem, illi adhaererent* –. La început soarta luptelor pentru domnie părea că se *indică* în favorul regelui Ferdinand. Craiul Zapolya fu bătut la Tokay și silit să se retragă în Polonia; în situația precară în care se găsea, el își dădu însă seama că redobândirea tronului nu se putea face fără ajutor din afară. Și cum regele Poloniei nu-i putea da acest ajutor, el se adresă Porții otomane. Cu hotărârea aceasta, Ioan Zapolya trimise la începutul

anului 1528 pe Ieronim Laski în solie la Poartă pentru a închina sultanului Ungaria și Transilvania și a-i solicita ajutor militar pentru redobândirea tronului de pe care fusese izgonit de rivalul său Ferdinand de Habsburg. Sultanul primi cu bunăvoință supunerea craiului pribeag, îi promise tot concursul, pentru redobândirea coroanei ungare, asigurându-l totodată că va lua toate măsurile ca și Domnii Țării Românești și Moldovei să îmbrățișeze cauza craiului Ioan Zapolya. Într-adevăr, în primăvara anului 1528 un ceauș turcesc porni la Suceava pentru a trasmite principelui Petru Rareș ordinul sultanului în legătură cu susținerea cauzei lui Zapolya. În condițiunile acestea era, deci, firesc ca sultanul să respingă îngăduința cerută de Petru Rareș de a revendica craiului polon anumite teritorii care aparțineau Moldovei. Era vorba de Pocuția care fusese retrocedată Poloniei de principele Bogdan cel Chior, fără ca conflictul să fi fost lichidat definitiv. Toată atenția domnului Moldovei trebuia să rămână îndreptată asupra Transilvaniei, menită să constituie baza de operație a craiului Ioan Zapolya în lupta contra rivalului său habsburgic, care se bizuia pe Ungaria apuseană. În Transilvania, regele Ferdinand atrăsese de partea sa pe sași și pe săcui, primii din cauza originii lor etnice germane, iar comunitățile săcuiești din cauza credinței lor catolice, căci pe vremea aceea propaganda calvină și luterană încă nu începuse să prindă rădăcini în Transilvania. Credincioșii craiului Ioan Zapolya rămaseră din cele trei națiuni privilegiate numai Ungurii. De aceea atacurile Moldovenilor erau îndreptate contra săcuilor și sașilor devotați regelui Ferdinand.

Mărturiile contemporane arată că în iarna 1529 Petru Rareș năvăli în persoană – *in proprie persona* – pe cai de munte în scaunele săcuiești, atacă Ciucul și Gurghiul, spărgând pe una din ele și trecând pe apărători sub ascuțișul sabiei. În felul acesta el reuși să silească pe săcui la supunere și ascultare față de craiul Ioan. Din Săcuime, domnul se îndreptă spre Țara Bârsei pentru a amenința Brașovul și a determina pe sași să abandoneze cauza regelui Ferdinand și să recunoască domnia craiului Ioan. Sub amenințarea oștirilor moldovenești, brașovenii făgăduiră să se supună craiului și hotărâră să oprească marșul contra cetății prin plata unei importante sume de bani. Astfel se putu întoarce Petru Vodă cu bogată pradă în țara sa. Concomitent cu atacul moldovenilor în săcuime, colaborară și muntenii în ianuarie 1529 la asaltul turcesc contra cetății Timișoara.

Intervențiile armate ale domnilor români în Transilvania și Banat, erau numai preludiile marei ofensive a sultanului Soliman contra regelui Ferdinand în Ungaria. Poarta refuză să trateze cu delegații habsburgici pacea pe care aceștia o ofereau și se pregăti pentru marea expediție contra creștinătății în fruntea căreia se găsea însuși sultanul *Soliman*. În Aprilie el părăsi Istanbulul, după ce dădu ordinele cuvenite principilor creștini Petru Rareș în Moldova și Moise Vodă în Muntenia, să pătrundă în Transilvania pentru a ține în șah pe sași și săcui și a-i sili la supunere și ascultare față de craiul Ioan și de ocrotitorul acestuia sultanul Soliman cel Măreț. Craiul Ioan Zapolya, care rezida la Lipova, primise și el ordin de la Poartă să vină cu oștirea sa întru întîmpinarea suzeranului său în Ungaria. El ținea să se prezinte cu oarecare succese de arme în Transilvania, pentru ca nu cumva aderenții săcui și sași ai regelui Ferdinand să cadă în flancul oștirii turcești din sudul Ungariei. Săcuii și sașii puteau fi ținuți în frâu numai cu ajutorul lui Petru Rareș, care la cererea craiului Ioan trimise pe mitropolitul Macarie la Lipova pentru a stabili condițiunile de colaborare militară la smulgerea Transilvaniei din mâinile regelui Ferdinand. Pentru acest ajutor, craiul se declara gata să cedeze domnului moldovean nu numai Cetatea de Baltă și Cicelul, ci și *Bistrița* și *Rodna* cu tot comitatul Năsăudului pe care urma să-l cucerească din mâinile adepților lui Ferdinand. În baza acestei înțelegeri, craiul Ioan porunci voievodului ardelean Ștefan Báthory să predea domnului moldovean cetățile numite, împreună cu Bistrița și Rodna. Referindu-se la actul de cesiune, Petru Rareș somă pe bistrițeni să i se supună de bună voie, și-i amenință că în caz de refuz, îi va trage pe toți în țeapă.

La 31 mai 1529 se raportă regelui Ferdinand, din Turda, că principele Moldovei este cu trup și suflet pentru Zapolya și că este gata să facă totul pentru el, așa precum va face și domnul Munteniei, conform ordinului primit din partea Turcilor – *sin ipsi ac Transilvanensis Turca esse comissus* –. În executarea hotărârii sale, Petru Rareș trimise în iunie 1529 un corp de armată în Țara Bârsei sub comanda marelui vornic Grizav, care bătu și risipi contingentele săsești la Feldioara (Marienburg) în ziua de 22 iunie. Un alt corp de armată moldovenească înainta sub comanda pârcălabului Danciul și a portarului Sucevei Barnovski spre Ciceu, unde bătu unitățile ferdinandiste și le puse pe fugă.

Cronica contemporană a lui Macarie, insistând asupra bătăliei de la Feldioara, relatează că:

"la rugarea craiului Ianoș ca să-i fie de

ajutor împotriva domnilor acelei țări ce nu voiau să i se supună, după ce-i făgădui cetatea Bistrița cu tot ținutul dinprejurul ei, dacă va pune mâna pe domnie, trimise domnul Petru Voievod pe cei dintâi dintre boierii săi, pe Grozav, marele vornic, și dându-i parte din oameni, le porunci să iasă în fața Brașovului pe drumul de jos, iar altora le porunci să meargă tot acolo pe drumul de sus al Sucevei. Potrivnicii unguri dacă auziră de aceasta se gătiră bine împotriva ambelor oștiri, dar de cei de sus nu se îngrijoră așa de mult ca de cei de jos și adunându-se nu puțini din domnii Ardealului și din episcopii acestor ținuturi având puști grele cu dânșii se apropiară de cei de jos care se aflau din sus de Brașov și începură a se smoni unii pe alții la fapte. Potrivnicii se arătară a fi foarte tari căci aveau o mulțime de arme ce le zic puști și altele mai mici asemenea acelora; pe unele le slobozeau, iar pe altele le aveau gata încărcate. Săcuii ce se prefăcuseră a fi supuși se și uniseră și ei cu protivnicii. Creștinii începură bătaia chemând ajutorul lui Dumnezeu. Protivnicii dând dosul, o luară îndată la fugă, lăsând în urma lor toate puștile de care am vorbit mai sus, cu care și cu călăreți cu tot; cei ce se pricep la astfel de lucrări știu foarte bine de ce folos i-au fost de atunci. Căzut-au foarte mulți dintre dânșii străpunși de sulițe și măcelăriți la apa Bârsei și erau ca un noroi de lut. Întorcându-se din război cu biruință, creștinii și fruntașii lor luară multă pradă de la dușmani și cu mare cinste o aduseră domnului Petru Voievod. Dar cei de sus, despre care am pomenit mai înainte, făcură nu mai puțini izbânzi asupra dușmanului și întorcându-se închinară și ei partea lor de pradă celui ce i-a trimis. Auzind craiul Ianoș despre acestea se bucură și pe lângă cetatea făgăduită mai adause încă una, anume Balvanaș (Balvanos, Ungurașul)".

La 27 iunie 1529 se știa la Belgrad, unde se aștepta sosirea, că domnii români din Moldova și Muntenia intraseră în Transilvania la chemarea craiului, că înfrânseră rezistența săcuilor și bătură oastea lui Ferdinand la Feldioara și că toată Transilvania fusese supusă craiului Ioan Zapolya – *Tutta la Transilvania fusse reduta a sua obedientia* –. Marea izbândă a Moldovenilor de la Feldioara fu relevată în mod elogios de izvoarele contemporane, care arată că *"toată Transilvania a fost zguduită de dezastrul suferit de ferdinandiști la Feldioara, unde pierduseră 10.000 de oameni"*, că adversarii lui Zapolya au fost distruși de moldoveni, iar ca victoria să fie mai mare și mai strălucită, ci au fost despuiați de toate tunurile, și că vestea acestei strălucite fapte de arme a stârnit mari speranțe în sufletul craiului Ianoș.

Încununat de laurii acestei izbânzi, craiul Ianoș se prezentă sultanului în ziua de 19 august în cortul acestuia de la Mohács, de unde porniră împreună spre Buda, care fu ușor ocupată de turci, fiindcă aderenții regelui Ferdinand o părăsiră fără a fi opus o rezistență serioasă. Acolo Ioan Zapolya fu instalat în domnie. *"Cetatea și orașul Buda și toată crăia ungurească* – zicea sultanul, adresându-se lui Ioan Zapolya – *și pe tine crai te aleg și te întăresc"*. După instalare, Soliman asedie Viena, fără ca s-o poată lua, iar apoi porni spre Istanbul, lăsând pe Ludovicco Gritti ca persoana sa de încredere pe lângă noul crai al Ungariei din grația sultanului.

După izbânda de la Feldioara, domnul Moldovei se străduia să ajungă cât mai degrabă în posesiunea Bistriței. La 3 iulie 1529 el se adresă din Botoșani bistrițenilor, aducându-le aminte că regele Ioan i-a dăruit cetățile Bistriței și Ungurașului – *Bistritium civitem et Belvanus nobis donavit* – și că în consecință îi somează să predea Ungurașul în seama pârcălabului său de Ciceu. La finele lui Iulie el le scria într-un ton comunatoriu zicând:

"Am auzit că nu v-ați tuns chica și rezistați în rebeliune față de craiul Ianoș. Dacă veți continua astfel, vă vom pedepsi până și pe copiii voștri cu foc și fier".

La 22 august 1529 Petru Rareș le ținu un limbaj și mai vehement, amenințându-i că-i va despica în patru – *quattour partibus frustrari et secari puniri faciemus* – fiindcă ei, neascultând de porunca craiului Ianoș, îndrăznesc cu nerușinare să-și ridice coarnele împotriva sa, refuzând să se supună și să primească pe pârcălabii săi în cetatea care-i aparține. În cele din urmă Bistrițenii se văzură siliți să recunoască autoritatea lui Petru Rareș, să-i plătească un tribut anual și să-i furnizeze provizii pentru armată.

Dar domnul Moldovei nu se mulțumi numai cu Bistrița: el era hotărât să aducă și Brașovul sub ascultarea sa. În urmărirea acestei cuceriri el se folosi de momentul prielnic când Ioan Zapolya se găsea la Buda, iar sultanul Soliman asedia Viena, pentru a năvăli în Țara Bârsei, ajungând la finele lui octombrie 1529 la Prejmer, de unde adresa brașovenilor un manifest prin care îi vestea că a sosit acolo cu oaste pentru a-i sili să curme cu rezistența lor contra craiului Ianoș, anunțându-le că Ferdinand nu mai este rege al Ungariei. În caz de nesupunere ei vor fi nevoiți să roadă pietre, căci el le va numi bucatele. Cum însă Brașovenii nu prea luară în serios amenințările domnului Moldovei, acesta arse Prejmerul și Săcelele și asedie Brașovul, dărâmând cu tunuri grele unul din turnurile de apărare ale

cetății. La 31 octombrie el aducea la cunoștința bistrițenilor izbânda sa de la Brașov scriindu-le:

"Cu ajutorul lui Dumnezeu am cucerit cel întărit și cu tunurile noastre l-am făcut una cu pământul, și orașul va ajunge cu ajutorul lui Dumnezeu în stăpânirea noastră".

Îngroziți de bubuitul tunurilor moldovenești, brașovenii se grăbiră să trimită la 1 noiembrie soli de pace în lagărul moldovenesc pentru a-i oferi 5.600 de florini pentru răscumpărarea prizonierilor și pentru cruțarea orașului de bombardament. Solii se străduiră să îmblânzească pe principe, zicându-i:

"Țara Milostiviei Tale și țara noastră au fost totdeauna unite, au constituit o *singură țară – allweg ist gewesen ab cin Land –."*

Domnul Moldovei a primit oferta și a încheiat pace cu brașovenii, la 3 noiembrie 1529, impunându-le acestora să recunoască crăia lui Ioan Zapolya – *ei regni deberent omni debita fidelitate subasse* –. La finele lui Noiembrie se raporta regelui Ferdinand că principele Moldovei a ars ținutul din jurul Brașovului, susținând că țara Ardealului este a lui, căci el ar fi cucerit-o cu sabia – *dieses Reich sei sein, denn er habe es mit dem Schwerte bezwyngen* –.

De la Brașov, Rareș se îndreptă spre Sighișoara vârând groază în rândurile cetățenilor din acel oraș, care se grăbiră să-și cumpere pacea cu mari sume de bani și cu jurăminte solemne că se vor supune Craiului Ianoș. Cronica lui Macarie arată că dacă cetățile săsești fură silite să se supună craiului Ianoș, altele, de frică, auzind că celelalte nu se putură împotrivi viteazului voievod, începură a se clătina în credința lor față de regele Ferdinand, trecând de partea craiului Ianoș. La 2 noiembrie sibienii raportau la Viena că Bistrița și Brașovul și de curând și Branul căzură în mâinile lor, și că principele Moldovei dispunea în Transilvania ca la dânsul acasă – *velut in suo regno* –. Ceea ce mai rămăsese în picioare de pe urma oamenilor lui Zapolya, fu dărâmat de moldoveni, munteni și de turci. Campania moldovenilor se îndrepta și contra Făgărașului, unde comitele Ștefan Mailath, susținea cauza regelui Ferdinand. La 19 decembrie Petru Rareș polemiză cu Mailath, susținând că după cele întâmplate la Buda, Ferdinand nu mai era rege al Ungariei, ci ar fi fugit la dracul – *non esse rex Hungariae et ad diabolum figisse* –. La 14 ianuarie 1530 principele reproșa Brașovenilor că ajutau cu oastea lor pe Ștefan Mailath, declarându-le pe față că nu va da Transilvania, pe care el a cucerit-o cu joldunarii și sinetarii săi, decât craiului Ioan Zapolya.

"Iar despre țara ardelenească, – zicea Rareș – *să știți că am câștigat-*o *cu sabia și nu* o *voi da nimănui, nici unui crai, nici lui Ferdinand craiul, nici la nimeni altul, numai am să* o *dau lui Ianoș craiul, căci mi-e frate bun și prieten".*

Enunțiațiunile acestea îndârjiră și mai mult pe aderenții regelui Ferdinand contra Moldoveanului. În înverșunarea sa, regele Ferdinand dărui cetățile Ciceu și Cetatea de Baltă omului său de încredere, Sasului Markus Pempflinger, firește numai pe hârtie, căci în realitate ele rămaseră în posesiunea principelui Petru Rareș. Dar Pemflinger nu se mulțumi numai cu atâta, la 18 mai 1530 el ceru, și regele Ferdinand îi făgădui cetățile muntene Giurgiu și Turnu, iar dincolo de Dunăre Nicopole și Plevna cu drepturi de moștenire pentru fiul său Ioan, aceasta toate firește numai după înfrângerea Turcilor și isgonirea lor din Europa. Actele de danie făcute lui Pemflinger nu împiedicau pe regele Ferdinand de a trimite soli la curtea principelui moldovean și de a-i face propuneri de împăcare, măgulindu-l ca pe un vecin onorabil. Pe aceștia însă Rareș îi apostrofă zicându-le: *"Cum îndrăzniți să mă numiți vecin onorabil? Eu v-am cucerit cu spada și credeam că-mi sunteți credincioși, căci pe cine altul recunoașteți ca domn, dacă nu pe mine?"*

La răspunsul solilor că ei recunosc pe regele Ferdinand, domnul riposta zicând: *"Pe cine? Pe Ferdinand? Nu mai pomeniți de această persoană care nu merită numele de om".*

În anul următor, 1531, principele Petru sau Petrașcu, cum îl numi un cronicar ungur contemporan, putea vesti pe craiul Ianoș că *„Brașovenii și toată țara Bârsei sunt de doi ani sub judecata și îndemnul meu".*

4. Reluarea luptelor pentru Pocuția și apropierea de regele Ferdinand

Succesul acesta îl făcu însă pe Petru Rareș prea încrezător în puterile sale. Dovedindu-și atașamentul față de turci prin isprăvile sale de arme din Transilvania de partea craiului Ianoș, aceștia nu se mai împotriviră pretențiilor sale asupra Pocuției. De aceea folosindu-se de împrejurarea că polonii se găseau implicați în lupte grele cu Moscoviții, Petru Rareș socoti că a sosit momentul potrivit pentru a cere, în august 1530, craiului Sigismund restituirea Pocuției, susținând că această țărișoară aparținea Moldovei din vechime și că ea fusese anexată Poloniei după moartea lui Bogdan cel Chior.

Neprimind însă răspunsul, Petru Rareș năvăli în octombrie 1530 în Pocuția, ocupă militărește 12 puncte strategice, cuceri Colomeia și așeză acolo dregătorii săi - *praefectos* - sub scutul unui corp de ocupație de 14.000 de oameni. Populația indigenă alcătuită din Ruteni ortodocși trecuse de partea sa și i se supusese - *ad quam Rutheni illic pen omnes advolant et se illi gostibundi subjiciunt* -.

Atacul moldovenilor împotriva Pocuției surprinse întrucâtva vigilența polonilor, găsindu-i nepregătiți de război. Curând însă ei își reveniră și trimiseră la 5 februarie 1531 o solie la Suceava pentru a cere domnului retragerea unităților militare din Pocuția, pe care pe nedrept o ocupase. La cererea polonilor principele răspunse că Pocuția aparține Moldovei, că ea este moșia sa moștenită de la părintele său Ștefan cel Mare și de la fratele său Bogdan și că el n-a făcut altceva decât să o reîncorporeze patrimoniului național al țării sale. Drept răspuns la întâmpinarea Domnului, Polonii răspunseră cu un ultimatum din care reieșea că aplanarea pașnică a conflictului pocuțian nu mai era posibilă și că deci urma să se recurgă la hotărârea armelor.

La începutul lui august 1531 oștirea poloneză ajunse la granițele Pocuției sub comanda lui Ioan Tarnovski. Avangarda lovi localitățile pocuțiene ocupate de moldoveni și alungă detașamentele moldovene de acolo. La 19 august căzu Grosdiețul care fusese apărat vitejește de moldoveni. Între timp Petru Rareș încercă o manevră de învăluire de la nord, pornind din Sniatin în fruntea unei armate de peste 30.000 de oameni și înaintând prin valea Cernavei spre Obertyn, unde se ciocni cu armata lui Tarnovski, care ocupase acolo din vreme mai multe poziții bine fortificate. În Obertyn se dădu, în ziua de 22 august 1531, o sângeroasă bătălie între Moldoveni și Polonezi care hotărâ soarta Pocuției. Petru Rareș pierdu bătălia și cu ea, Pocuția. Între marea pradă de război ridicată de Tarnovski erau și tunurile grele pe care moldovenii se deprinseseră destul de bine a le folosi. Toate încercările ulterioare ale domnului Petru Rareș de a dobândi această țărișoară rămaseră zadarnice. Dimpotrivă, ele contribuiră numai la izgonirea lui din scaunul domniei. Totuși domnul izbuti să întâmpine cu vitejie atacurile polonilor contra Moldovei, princinuindu-le, în februarie 1532, la Tărășăuți, mari pierderi în oameni și material de război, oștirea de apărare fiind comandată de hatmanul Oros. Dar regele Sigismund nu se mulțumi numai cu recucerirea Pocuției și cu expedițiile de jaf și pradă în Moldova, ci recurse și la uneltiri primejdioase contra principelui Petru Rareș, încercând să-l răstoarne. În scopul acesta el adresă sultanului mai multe reclamațiuni contra Domnului Moldovei, cerând înlăturarea lui de la domnie. Reclamațiile poloneze găsiră răsunet la Poartă și sultanul Soliman hotărî să trimită pe confidentul său Lodovico Alvisio Gritti în Moldova ca să ancheteze pe Domn.

Acest Gritti era un fiu natural al ducelui venețian Andrei Gritti, un levantin rafinat și lacom de bani, care se bucura de mare trecere la Poartă. El fusese luat în vedere de sultan ca guvernator al Ungariei, pentru cazul când nu s-ar fi putut ajunge la o înțelegere cu Ioan Zapolya. El intervenise în tratativele lui Ieronim Laski cu înalții demnitari ai Porții și însoți în 1529 pe Soliman la Buda, când se făcu instalarea craiului Ianoș în domnia Ungariei. La retragerea sultanului din capitala Ungariei, Gritti rămase acolo ca persoană de încredere a sultanului pe lângă noul crai unguresc, care îl numi comite ereditar de Maramureș, râvnind chiar la demnitatea de palatin al Ungariei, pe care o și obținu în 1533 după moartea palatinului Banffy. Prin indiscreția secretarului său Tranquillus Andronicus Dalmata, craiul Ioan Zapolya descoperi însă taina planurilor îndrăznețe ale ambițiosului levantin, care se visa caimacam atotputernic al sultanului în Ungaria prin înlăturarea lui Zapolya și prin instalarea fiilor lui, Antonio și Pietro, în scaunele de domnie de la Târgoviște și Suceava. Uneltirile acestea determinară pe craiul Ioan să caute o înțelegere cu Ferdinand, încheind cu el chiar o legătură în sensul acesta. Cum însă uneltirile lui Gritti se îndreptau și împotriva domnului Moldovei, acesta căută și el o apropiere față de regele Ferdinand.

În primăvara anului 1532 Gritti primi misiunea de a pleca în Moldova pentru anchetarea la fața locului a reclamațiilor ridicate la Poartă de craiul Sigismund contra principelui Petru Rareș. El plecă spre Moldova dar se abătu din drum pe la Târgoviște de teamă ca nu cumva să i se pregătescă o cursă din partea Moldovenilor. În pretinsa sa calitate de guvernator al Ungariei - *regni Hungariae guvernator* - el chemă acolo pe comitele Toma Nadazdy pentru a-i comunica știri de mare importanță pentru craiul Ioan Zapolya. În capitala Munteniei el avu mai multe convorbiri cu boieri nemulțumiți din ambele principate.

Punerea în aplicare a planurilor sale întârzie însă, fiindcă campania sultanului Soliman contra Austriei din 1532 eșuă în urma înfrângerii turcești de la Güns (Köszeg) și în urma atacului Venețienilor contra Moreei, care determină pe padișah să se înapoieze în grabă

la Istanbul. Împrejurarea aceasta neașteptată sili pe Gritti să se mulțumească deocamdată cu mai puțin, râvnind funcția de voievod al Transilvaniei, în locul lui Ștefan Mailath care, părăsind cauza regelui Ferdinand, trecuse de partea craiului Ioan și fusese pentru aceasta remunerat cu demnitatea de voievod al Transilvaniei prin votul dietei de la Turda din 1534.

Până la instalarea noului voievod, atribuțiile voievodale rămâneau să fie exercitate de episcopul de Oradea Emeric Czibak care îndeplinise totodată și funcția de vice-voievod al Transilvaniei. Acesta refuzase la vremea sa să semneze diploma de numire a lui Gritti în demnitatea de palatin al Ungariei. El cunoștea mai bine decât oricine planurile de domnie ale ambițiosului Levantin și de aceea îl urmărea pe acesta în toate manifestările sale. Gritti își cunoștea și el adversarul și de aceea îi purta o ură nepotolită.

În vara anului 1534 Gritti sosi însoțit de o puternică escortă turcească la Pitești, unde uneltea contra domnului Vlad al VIII-lea Vintilă, ațâțând boierimea pentru a înlătura pe Domnul legitim și a ridica pe fiul său Antonio pe tronul Munteniei. Dar Domnul știu să facă ordine în țară, surprinzând pe conspiratori în tabăra lui Gritti, și pedepsindu-i după merit. La unii le spintecă buzele, altora le taie nasul, iar pe alții îi interna în cetatea de la Poenaru. Eșuând în uneltirile sale în Muntenia, intrigantul trecu în Transilvania cu gândul de a-și însuși puterea voievodală a acestei țări. Din tabăra de la Felmer el invită la sine pe Czibak pentru a-i face comunicări din partea înaltei Porți. Vice-voievodul refuză însă să se prezinte, bănuind intențiile criminale ale șiretului Venețian. În cele din urmă, el cedă stăruințelor dohovnicului său și se prezentă în tabăra de la Felmer, de unde nu se mai întoarse. El fu ucis acolo din ordinul lui Gritti în ziua de 10 august 1534. Capul nefericitului Czibak fu prezentat lui Gritti, care-l arătă lui Iaski zicând: *"Iată capul unui om periculos"*. La care Iaski să-i fi răspuns: *"Nu-mi părea deloc primejdios, câtă vreme ședea pe umerii vice-voievodului"*.

Într-adevăr, capul episcopului Emeric Czibak deveni primejdios pentru Gritti din momentul desprinderii lui de pe umerii purtătorului său, fiindcă acesta se bucura de stima și venerația tuturor. Decapitarea lui provocase o consternare generală în tot Ardealul. Fruntașii țării se întruniră la Alba Iulia, chemând țara la luptă contra ucigașului levantin. Se făcu apel și la concursul Domnilor români. Petru Rareș și Vlad Vintilă trecură munții cu contingentele lor pentru a participa la lupta contra primejdioasului intrigant, care întinsese ițele sale și asupra Moldovei și Munteniei. Ura sa se îndrepta îndeosebi contra lui Petru Rareș, pe care secretarul lui Gritti, tălmăcind simțămintele stăpânului său, îl caracteriza drept omul cel mai scelerat din toate bipedele și specimen de perfidie mai mult decât punică – *homo bipedum omnium sceleratissimus, specimen perfidiae plusquam Punico* –.

O armată de 40.000 de oameni compusă din ardeleni, munteni și moldoveni se puse în mișcare contra lui Gritti care n-avea în jurul său decât vreo 3.000 de oameni, în cea mai mare parte turci, puși la dispoziție de însuși sultanul. Oștirea ardeleană era comandată de voievodul Ștefan Mailat, iar contingentele românești de hatmanul Toader și vornicul Hărsul. Amenințat din toate părțile, Gritti părăsi tabăra de la Felmer, căutând să-și deschidă drum spre Ungaria. Dar urmărit în de-aproape de oștirea aliată transilvano-română, el nu putu ajunge decât până la Mediaș, unde se fortifică în grabă în cetatea orașului. În urma unui scurt asediu, însă, fu silit să capituleze, predându-se moldovenilor. Aceștia îl trimiseră în fața unui consiliu de război care-l condamnă la moarte prin decapitare, sentința executându-se în ziua de 28 Septembrie 1531. Capul lui Gritti, a fost încredințat dimpreună cu fiii lui, Antoniu și Andrei, principelui Petru Rareș. Ei fură escortați în Moldova unde li se pierdu urma. Deodată cu Gritti își găsiră moartea și numeroși ieniceri turci din garda lui, fapt care trezi urgia sultanului contra lui Petru Rareș, căruia îi reproșa că n-a zădărnicit uciderea lui Gritti.

Întorsătura pe care politica transilvăneană o luase în urma uneltirilor lui Gritti și uciderii sale, determină pe craiul Ianoș să caute o înțelegere cu regele Ferdinand. Aceeași politică de apropiere față de Habsburgi o urmărea și domnul Moldovei, care avea motive să se teamă de sultan din cauza măcelului de la Mediaș. Rolul de mijlocitor între rege și principe îl jucară sibienii, care rămăseseră credincioși Habsburgilor. Ei recomandară Vienei să intre în legătură cu Rareș. Regele Ferdinand acceptă propunerea sibienilor și însărcină, la 8 decembrie 1534, pe Gheorghe Rechersdorffer să trateze cu Rareș. La începutul anului următor Thurzo raportă la Viena că nimeni n-ar putea apăra mai bine interesele habsburgice în Transilvania decât domnul Moldovei, care are teamă de Turci din cauza uciderii lui Gritti. În urma intervenției dârze a logofătului Tudor, regele Ferdinand recunoscu lui Petru Rareș dreptul de stăpânire

asupra feudelor Ciceu, Cetatea de Baltă, Ungurașul, precum și asupra orașului Bistrița. Domnul Moldovei primi cu bucurie această recunoaștere și se grăbi să mulțumească regelui și să-l asigure de supunerea și devotamentul său. Regele luă pe Domn sub scutul său și-l asigură de tot concursul în lupta contra Turcilor.

Întemeindu-se pe această asigurare, Rareș se folosi de împrejurarea că regele Sigismund se găsea în război cu moscoviții, pentru a năvăli în vara anului 1535 în Pocuția, de unde se întoarse cu multă pradă de război. După săvârșirea acestui act de răzbunare, principele stărui pe lângă regele Ferdinand ca să intervină pentru încheierea unui armistițiu cu Polonia, sau chiar a unei păci durabile. Tratativele în această chestiune, începute încă din 1532, continuară și în anii următori fără ca să se fi putut ajunge la vreun rezultat. La începutul anului 1538, Polonii încercară să pună capăt conflictului printr-un atac fulgerător contra Moldovei, întreprins de Nicolai Sienawski în toiul iernii, când apele erau înghețate. Rareș năvăli în același timp în Podolia. La înapoiere el surprinse pe polonezi care se întorceau cu multă pradă din Moldova, îi lovi la trecerea Siretului, ucigând mii de oameni și reținându-le prada ridicată din Moldova. Domnul socoti izbânda sa ca o revanșă pentru Obertyn.

Merită să fie menționat că pentru aplanarea conflictului pocuțian Domnul Moldovei recurse și la ajutorul țarului Ivan al III-lea cel Groaznic (1533 – 1584) de la Moscova. Petru Rareș întreținea legături și cu marele cneaz Vasile al III-lea (1505 – 1533), la care trimisese în 1529 pe vistiernicul Duma însoțit de boierii Toma și Cârjă care, la întoarcerea din din Rusia, fură reținuți în Polonia din ordinul regelui Sigismund. În 1536 Petru trimise o nouă solie la Moscova, salutând, prin pitarul Ivan și Petru uricarul, intervenția țarului pentru aplanarea litigiului pocuțian. În Februarie 1536 reprezentantul țarului declara solilor lituanieni că Petru Voievod se bucura de sprijinul marelui cneaz Vasile al III-lea, iar acum îl susține țarul Ivan, – *"iar acum când se face pace și bună înțelegere între domnii noștri* – zicea reprezentantul țarului – *stăpânul nostru ne poruncește să vă spunem: regele Sigismund să facă pace și cu Petru Voievod și domnul nostru va trimite pe omul său la Petru Voievod, pentru ca să trimită și el soli la Sigismund pentru pace"*.

5. Campania sultanului Soliman al II-lea în Moldova

Din cele arătate mai sus s-a văzut însă că nu se putea ajunge la pace, și de aceea regele Sigismund interveni din nou cu toată hotărârea pe lângă Poartă pentru revocarea principelui Petru Rareș din scaunul domniei. Stăruințele regelui polon găsiră răsunet la Istanbul cu atât mai mult cu cât în timpul din urmă Domnul Moldovei neglijase să cultive raporturile de prietenie și supunere față de suzeranul său. Împrejurările în care se produsese uciderea lui Gritti nemulțumi pe sultan, întrucât ambițiosul Venețian era considerat drept exponent politic al Porții în Transilvania și Ungaria. Nici ostilitățile lui Petru Rareș față de Polonia nu erau pe placul lui Soliman, care se împăcase cu regele Sigismund. Domnul Moldovei mai întârziase însă și cu plata birului datoria Porții, o întârziere care în concepția otomană era considerată ca o gravă abatere de la respectul și supunerea față de prea puternicul împărat al împăraților. De altfel principele Petru mai provocase și grave neînțelegeri cu boierimea țării, care nu obosea de a asalta Poarta cu jalbele ei, cerând un nou Domn, în persoana pretendentului Ștefan, un fiu al lui Alexandru Vodă și nepot al lui Ștefan cel Mare. Acesta trăia la Istanbul și fusese recomandat pentru domnie încă de Gritti, iar acum se găsea în suita care însoțea pe sultan în expediția de la Dunăre. În vara anului 1538 Soliman pornise în fruntea unei mari oștiri spre Dunăre, cu gândul de a pune capăt uneltirilor craiului Ioan Zapolya, dar și ale buclucașului domn al Moldovei. Ajungând la Silistra, el trimise un ceauș în Transilvania pentru a-l amenința pe craiul Ianoș, reproșându-i purtarea sa neloială, în urma tratativelor sale cu regele Ferdinand. Un al doilea ceauș fusese trimis la Suceava să invite pe principe să se prezinte în fața suzeranului său și să-i sărute mâna. Dar Petru Rareș, cunoscând pornirea sultanului contra sa, refuză invitația lui Soliman, temându-se să dea ochii cu el. Purtarea aceasta înverșună și mai mult pe sultan, care luă hotărârea de a invada Moldova cu oștirile sale.

"Ne scrieți despre nelegiuirile Valahului – scria Soliman în Iulie 1538 regelui polon Sigismund – *a cărui stârpire ne rugați a o face, voi de dincolo și noi de dincoace operând. Ne-am hotărât a merge contra acestui tâlhar, având cu noi o armată pe care pământul abia o mai poate ține"*.

Sultanul însă nu dorea o intervenție a polonilor în Moldova, pe care el o considera, deopotrivă cu Transilvania și Muntenia, ca făcând parte din imperiul său. De aceea el scria regelui:

"în ce privește însă armata voastră, nu credem tocmai de trebuință ca ea să treacă hotarele acestei țări, ci numai să stea în Ucraina și alte părți, ca acel hoț să nu ne scape".

Totuși polonii trecură la asedierea Hotinului, iar tătarii amenințau granița de la Nistru, ajutor din partea Ardealului nu putea veni, iar craiul Ianoș, bucuros că urgia sultanului era pe cale să se abată asupra Moldovei și nu asupra țării sale, dirigui pe voievodul Transilvaniei Ștefan Mailat în Săcuime, ca să împiedice o eventuală încercare a turcilor de a pătrunde în Ardeal după pacificarea Moldovei.

Părăsit de sfetnicii săi și încercuit din toate părțile de dușmani, cu toate că în momentele acelea critice era gata să renunțe la Pocuția și cu toate că reușise să bată pe tătari la Ștefănești, Petru Rareș nu mai încercă, în zbuciumul său sufletesc să se opună sultanului, după pilda de la Războieni a războinicului său părinte, și se grăbi să părăsească Suceava înainte ca acesta să-și fi făcut intrarea triumfală în cetatea Moldovei. La 18 septembrie nenorocitul domn se găsea la mănăstirea Bistrița și de acolo străbătu munții cu grele încercări și peripeții, pentru a ajunge la Ciceu, unde se adăpostise soția sa Elena și coconii săi Iliaș și Ștefan.

Între timp sultanul Soliman, aruncând un pod peste Dunăre la Isaccea, trecu în Moldova și ajunse la 1 septembrie 1538 la Prut. Înaintând pe malul Prutului în Moldova, el sosi cu tunuri trase de cămile la 9 septembrie la Iași, iar la 15 septembrie intra în Suceava, fără să fi întâmpinat rezistență. În drumul său spre capitala Moldovei, Soliman era însoțit de pretendentul Ștefan, un fiu natural al lui Alexandru, fiul lui Ștefan cel Mare, care murise înainte de părintele său. Acesta fu ridicat pe tronul Moldovei sub numele de Ștefan al V-lea Lăcustă (1538 – 1540), numit astfel din cauza stolurilor de lăcuste care întunecaseră orizontul Moldovei în timpul scurtei lui domnii. Un scriitor contemporan, Flavius Mignarelli, ni-l înfățișează ca pe un tânăr de 30 de ani, ca fiu natural al lui Alexandru, – *figlio naturale del Sandrino*, – care petrecuse mai bine de 25 ani la curtea otomană cu onorurile unui pașă.

O schimbare de domnie n-ar fi fost o prea mare nenorocire pentru țară, dacă sultanul s-ar fi mărginit numai la această măsură, fără să știrbească și granițele sudestice ale țării. Poate mai mult decât reclamațiunile poloneze nemulțumeau pe sultan veșnicele certuri dintre moldoveni și turcii din raialele de la Cetatea Albă și Chilia. Populația acestor raiale se aproviziona între altele și cu lemne din codrul Tigheciului. Pe tema aceasta se iscau mereu certuri între tigheceni și turci, care, în 1536 degeneraseră în ciocniri sângeroase, în urma cărora turcii fură alungați din Tigheci și urmăriți de moldoveni până sub zidurile Chiliei. Atunci sultanul ceruse lui Petru Rareș să consimtă la crearea unei zone neutre între chilieni și tigheceni pentru evitarea ciocnirilor. Dar domnul se împotrivi acestei îngustări a pământului țării precum se împotriviseră la vremea sa și sfetnicii lui Ștefan Vodă. Între scopurile urmărite de sultan în campania sa din Moldova se afla și aplanarea acestor conflicte de graniță.

După izgonirea lui Petru Rareș și instalarea noului domn la Suceava, sultanul cuprinse fâșia de pământ situată între granița raialei de la Chilia și codrul Tigheciului, adică Bugeacul, care fu colonizat cu tătari. Dar Soliman nu se mulțumi numai cu Bugeacul, ci puse stăpânire și pe vadul Nistrului de la Tighina, unde ridică o puternică cetate, pe care o numi *Bender*, adică Poartă. La intrarea în cetate fu așezată o tablă comemorativă de marmură care făcea mențiunea de marea izbândă a sultanului Soliman asupra Domnului moldovean și de călcarea învinsului sub capetele cailor împărătești. În domeniul noii cetăți fu cuprins și terenul din împrejurime care constituia noua raia a Benderului, pe lângă cele două mai vechi, a Chiliei și a Akkermanului. Gândul sultanului era să cuprindă și Soroca și să prefacă și Hotinul în raia turcească; dar acest proiect n-a putut fi realizat atunci, fiindcă în vremea aceea cetatea Hotinului era ocupată de poloni sub hatmanul Tarnovski. În fâșia răpită de turci din teritoriul Moldovei se găsea și Ciubărciul, unde așezase Ștefan cel Mare pe pârcălabii săi evacuați de la Cetatea Albă. Prin noua destrămare de hotar, pârcălabii de la Ciubărciu se retraseră la Lăpușna, care deveni centrul administrat al noii pârcălăbii.

Dar sultanul nu se mulțumi numai cu ocuparea Țighinei și a celor 12 sate ce constituiau raiaua Benderului, ci cuprinse și tot Bugeacul de la hotarele raialelor Akermann și Chilia până la codrul Tigheciului. De aceea boierii reproșau cu drept cuvânt noului domn Ștefan al V-lea că a cedat Turcilor toată coasta de la Dunăre până la munți, care echivala cu cotropirea unei jumătăți de țară. Cronicarul Leonclavius, traducând și rezumând pe cronicarii turci, arată că mărețul sultan a întins

hotarele împărăției până la apa Bahluiului. Un alt scriitorul contemporan, Verancius, spune că sultanul a "ocupat partea aceea din Moldova care se întindea între râul Prut până la fluviul Nistru și a alipit-o la Cetatea Albă, pentru că este îmbelșugată în turme și folositoare pentru a stăpâni Moldova pentru totdeauna".

După isprăvile acestea, Soliman se întoarse la Dunăre încărcat cu bogată pradă, căci pe lângă alte bunuri, el ridicase și luase cu sine toate comorile ce zăceau ascunse în tainițele castelului de la Suceava. După trecerea fluviului, el, primi, împuterniciții Domnului muntean Radu al VI-lea Paisie. Prin aceștia după toată probabilitatea, sultanul îl sili pe Domnul muntean să-i deceze *Brăila*, pe care o prefăcu în raia, după modelul Tighinei.

Împuterniciții craiului Ianoș din Transilvania îl întâmpinară cu bogate daruri și-l asigurară de plata la timp a tributului ce fusese garantată de adunarea celor 3 națiuni ardelene în dieta lor de la Cluj. Ei asigurară pe Soliman de toată credința și supunerea lor, declarând că trupele lor, pe care le concentraseră la granița Moldovei, nu erau îndreptate contra turcilor, ci contra hainului Petru Rareș, care petrecea la Ciceu, și pe care ei se declarară repede gata, la cererea sultanului, să-l trimită fără zăbavă la Istanbul. Cu asigurările acestea, sultanul se arătă mulțumit, îndreptându-se spre capitala sa pentru a sărbători izbânzile asupra necredinciosului Domn al Moldovei.

După retragerea sultanului din țară, boierii moldoveni începură să-și dea mai bine seama de consecințele funeste ale zavistiei dintre ei, care duse la știrbirea hotarelor țării și la încătușarea ei mai strânsă. În deznădejdea lor, ei căutară în persoana noului domn pe țapul ispășitor pentru propriile lor greșeli politice, reproșându-i că a cedat turcilor jumătate din pământul țării, de la Dunăre până la Tigheciu, că ar fi ridicat clopotele din biserici pentru a le da turcilor pentru tunuri și că ar fi sfătuit chiar pe moldoveni să treacă la legea mahomedană, cum se raporta regelui Ferdinand în ianuarie 1539. Și-l amenințau că dacă nu va căpăta înapoi acea parte a țării ce au luat-o turcul ca să o reunească sub oblăduirea sa, și nu se va împotrivi acestuia, să fie încredințat că, înfățișându-se un al treilea pretendent, oricare ar fi el, ca să râvnească domnia, ei vor trece de partea aceluia și nu-l vor mai privi ca Domn. Și amenințările acestea căzură într-o vreme când Moldova era greu încercată de foamete din cauza lăcustelor, care mistuiseră toată recolta.

Principele Ștefan Lăcustă făcu și el ce putu pentru potolirea spiritelor și repararea greșelilor săvârșite. El intră în negocieri amicale cu regele Sigismund al Poloniei și, renunțând la Pocuția, redobândi Hotinul. Prin tratatul de pace ce s-a încheiat la Hotin, la 20 februarie 1539, Domnul renunță pentru totdeauna la Pocuția, care rămase Poloniei, fără ca Domnii Moldovei să aibă dreptul de a o revendica sau de a năvăli în ea, restabilindu-se astfel vechea graniță dinspre Polonia la Ceremuș, Colacin și Nistru. Celelalte douăsprezece puncte din tratat cuprindeau dispozițiuni cu privire la restituirea prizonierilor, la menținerea credinței și siguranței și la justiția de graniță, la desfășurarea comerțului, la fixarea taxelor vamale, la folosirea morilor de pe Nistru ș.a. Astfel luă sfârșit litigiul pocuțian care a înveninat timp de un veac și jumătate raporturile de prietenie și bună vecinătate între Moldova și Polonia.

Pentru a dezminți bănuielile boierilor că el ar fi mai cu priință turcilor decât creștinilor, Ștefan Lăcustă intră în legătură cu regele Ferdinand, care prin actul din 22 decembrie 1540 îl primi sub scutul său și-i întări drepturile de stăpân al feudelor ardelene de la Ciceu și Cetatea de Baltă, pe care bunicul său le primise de la Matei Corvinul ca recompensă pentru pierderea Chiliei și Cetății Albe. Dar cu toate aceste succese pe tărâmul politicii externe, agitația contra domnului sporea mereu. I se cerea să năvălească în Bugeac și să alunge pe turci de acolo. Dar el se opuse și atunci se puse la cale un atentat, căruia Ștefan Lăcustă îi căzu jertfă la finele lui decembrie 1540, *"silindu-l să bea neînduratul pahar al morții"*, cum relatează cronica lui Macarie.

Conjurații ridicară în scaunul domnesc pe portarul Sucevei, Cornea. Acesta era un fiu natural al lui Bogdan al III-lea și se numi ca Domn Alexandru al III-lea Cornea; dar el nu se menținu pe tron decât câteva săptămâni, până în februarie 1541. Noul Domn fu recunoscut de regele Ferdinand, de partea căruia se atașase, dar el nu era pentru stăruința boierilor de a ridica armele contra turcilor, pentru a-i izgoni din Bender și din Bugeac. Dintr-o scrisoare a sultanului Soliman către regele Sigismund al Poloniei aflăm că moldovenii s-au răsculat, au tăiat pe Domnul lor și au năvălit în raiale, lângă Akkermann și Bender, au prădat sate, au ucis pe mulți, au furat oi și alte animale, au prădat și alte mărfuri și au fugit în Polonia.

Atitudinea noului Domn, dușmănoasă față de Poartă, prietenoasă față de Habsburgi, înlesni foarte mult stăruințele lui Petru Rareș de a redobândi tronul Moldovei. Acesta nu stătea inactiv la Ciceu, ci plecă în iunie 1540 la Istanbul, unde reuși să câștige prieteni și susținători, împrăștiind cu mână largă daruri

și făgăduieli în toate părțile. Însuși fiica sultanului primi în dar două mărgăritare de o frumusețe și mărime neobișnuită. Stările alarmante din Moldova determinară pe sultan să-l ierte și să-i încredințeze din nou domnia Moldovei, în condițiuni destul de grele pentru țară. Petru Rareș trebui să consimtă la sporirea tributului de la 8.000 la 12.000 de galbeni anual și să trimită pe fiul său Ilie ostatec la Poartă.

La 23 ianuarie noul domn sosi la Brăila, unde fu întâmpinat de boierii moldoveni pentru a-i cere iertare. Domnul îi întâmpină cu multă bunăvoință, zicându-le: *"Fiți pe pace și iertați de greșelile voastre câte mi le-ați făcut cândva"*.

Pentru a încuraja pe boieri, el le făgădui că va fi ce a fost și mai mult decât atâta. Intrând în țară cu ajutor turcesc, Petru Rareș (1541 - 1546) lovi la Galați pe Alexandru Cornea, îl prinse și-l decapită. Deschizându-și astfel calea, el se urcă din nou în scaunul domnesc de la Suceava, în februarie 1541.

Cu aceasta a doua domnie, principele Petru evita însă orice conflict cu Polonia, litigiul pocuțian fiind definitiv aplanat de înaintașul său Ștefan Lăcustă. Nici la planul de recucerire a Tighinei nu se putea gândi, din cauza lipsei de bani pe care sultanul îi cerea ca despăgubiri. Toată atenția sa era concentrată asupra Transilvaniei, unde căută să-și recupereze feudele pe care regele Ferdinand le dăruise lui Ștefan Mailath.

La reinstalarea lui Petru Rareș în scaunul domniei de la Suceava au contribuit întrucâtva și evenimentele politice petrecute în Transilvania în cursul anului 1540. La 21 iulie muri subit craiul Ioan Zapolya, lăsând în urma sa un copil de câteva săptămâni sub epitropia maicii sale Isabela. Pe acesta, aderenții lui Ioan Zapolya îl proclamară rege sub numele de Ioan al II-lea Sigismund. Schimbarea în domnia Transilvaniei dădu prilej regelui Ferdinand să revendice pentru sine domnia Ungariei întregi și a Transilvaniei, ceea ce ispiti pe voievodul Ștefan Mailath să se pună bine cu acesta, trecând din nou de partea Habsburgilor. Văzând pretențiile regelui Ferdinand, regina mamă Isabela și sfetnicii ei trimiseră o solie la Istanbul pentru a notifica sultanului proclamarea noului rege și a-i cere să-l primească sub protecția sa. Răspunsul acestuia liniști spiritele agitate din anturajul reginei. Soliman primise bine solia și consimți ca domnia să treacă asupra craiului prunc Ioan Sigismund, dar el făcu însă totodată și cuvenitele pregătiri pentru o nouă campanie în Ungaria. Domnii țărilor române, Petru Rareș și Radu Paisie, primiră ordin să recunoască pe noul crai Ioan Sigismund și să dea tot concursul lor la recunoașterea acestuia în Transilvania. La 2 aprilie 1541 sultanul avertiză staturile transilvănene să se ferească de regele Ferdinand și de agenții acestuia, Ștefan Mailath și Emerich Balassa, amenințându-le că în caz de neascultare, el va dezvălui o furtună tătară pe capul lor, le va zdrobi cu sabia și le va curma viața.

Ștefan Mailath concentrase în jurul lui pe aderenții Habsburgilor care erau sașii și secuii, precum și pe acei unguri care erau nemulțumiți cu domnia Zapolyeștilor, răspândind zvonul că însuși sultanul ar fi dispus să-i încredințeze domnia Transilvaniei. El se fortifică în cetatea Făgărașului cu gândul de a rezista atacurilor, din orice parte ar veni ele.

În iulie 1541 principele Petru Rareș trecu munții în Transilvania și înaintă din ordinul Porții până sub zidurile Făgărașului, asediind împreună cu turcii cetatea, pentru a sili pe Mailath să capituleze. Cum însă operațiunile de asediu se prelungiră, iar turcii erau grăbiți, din cauza campaniei sultanului contra Budei, se recurse la o stratagemă pentru a prinde pe Mailath și a-l trimite cu un ceas mai devreme la Istanbul. Acesta fu invitat să participe la o convorbire confidențială în lagărul turco-român. Nebănuind nici o viclenie, Mailath primi invitația și se prezentă în lagăr, unde fu bine primit, atât de turci cât și de moldoveni. După terminarea convorbirii, el fu invitat la masă în cortul lui Petru Rareș, împreună cu însoțitorii lui. Dar după ce se închinară mai multe cupe de vin, se iscă o altercație între moldoveni și unguri, care făcu pe Mailath să tragă sabia întru apărarea însoțitorilor săi. Încercarea aceasta fu considerată ca un act ostil de tulburare a ospitalității, în urma căruia Mailath fu arestat împreună cu însoțitorii săi în ziua de 22 iulie și trimis la Istanbul unde fu aruncat în închisoarea celor 7 Turnuri; el muri acolo în 1551.

Intervenția Domnului Moldovei în Transilvania avu drept urmare părăsirea regelui Ferdinand de către staturile ardelene și recunoașterea reginei Isabela și a fiului ei minor, căruia Rareș îi jură credință. Pentru acest prețios concurs, regina Isabela confirmă lui Petru Rareș posesiunea cetății Ciceiului, pe care i-o recunoscură și turcii. Nu este mai puțin adevărat că ocuparea capitalei Ungariei de către turci și prefacerea ei în raia turcească produse o adâncă impresie în Transilvania. Cele trei națiuni rămaseră îngrozite pe urma acestor schimbări, revenindu-și în fire numai după ce aflară că regele Ferdinand pregătea o mare cruciadă contra turcilor în Ungaria,

încredințând comanda asupra oștilor creștine marchizului Ioachim de Brandenburg, asistat de opt consilieri desemnați de dieta imperială.

Hotărârea creștinilor apuseni de a începe campania contra Turcilor fu primită cu însuflețire nu numai în Transilvania, unde cele trei națiuni aderară la cruciadă, ci ea găsi un puternic ecou și în Moldova, unde amintirea destrămării de către turci a granițelor țării era prezentă în memoria tuturor.

Principele Petru Rareș, care avusese de suferit atât de mult de pe urma turcilor, aderă și el la liga creștină din apus, încheind la 1 martie 1542 cu marchizul Ioachim o *convenție secretă* prin care se obliga să furnizeze armatei creștine informații asupra mișcărilor turcești precum și provizii în natură, predându-le 30.000 de capete de vite cu preț drept și cuviincios. El mai făgădui să treacă la momentul oportun cu toată oastea sa de partea creștinilor, predându-le pe însuși sultanul Soliman în mâinile căpitanului suprem al războiului. La 24 iunie Ioachim semna la Viena obligația de a restitui domnului Moldovei suma de 200.000 de florini, din care una sută mii o primise în numerar. La 6 Iulie Ioachim iscăli un nou act prin care se însărcină să stăruie pentru primirea principelui Petru Rareș în federația germană și să mijlocească împăcarea lui cu regele polon. În toamna anului 1542 Rareș vestea pe marchizul Ioachim, care se găsea în tabăra de la Buda, că sultanul n-a pornit în persoană contra creștinilor, ci că a încredințat comanda lui Hali-Pașa de la Buda, ajutat de beglerbegii din Serbia și Boemia. El asigura pe elector de tot concursul, fără a se gândi la fiul său care era ostatec la Poartă. Din vară se știa la Roma că principele Moldovei se găsea în legătură secretă cu Ferdinand și că era gata să sară în ajutorul creștinilor cu 10.000 de călăreți. Aceeași atitudine prietenească ligii o avea și Domnul Munteniei Radu Paisie. Omul de legătură al regelui Ferdinand cu principii Țărilor Românești era episcopul Zagrebului *Ioan Valahul*, originar din Sibiu, pentru care servicii i se conferi titlul de nobil al imperiului german și al regatului ungar.

Hotărârea domnilor din Principate era să ajute cauza creștinilor și de aceea ambii primiseră cu prefăcută bucurie ordinul sultanului de a năvăli în Transilvania și de a pătrunde prin această țară la Buda în ajutorul lui Hali-Pașa unde intenționau să treacă de partea creștinilor. În septembrie ambii domni cereau brașovenilor să deblocheze drumurile pentru înaintarea contingentelor din Muntenia și Moldova în Transilvania – *viam dirigere et preparare* – pentru a înlesni marșul spre Buda, cum le poruncise sultanul. Rareș înaintase până la Făgăraș și de acolo ajunse la Cetatea de Baltă, pe care o ocupă. Mare le fu însă surpriza când un ceauș le aduse vestea că nu mai era nevoie să treacă Tisa, fiindcă oștirea lui Ioachim, care asediase pe la mijlocul lui septembrie Buda timp de șase zile, fără nici un elan, întrerupse asediul, dând ordin de retragere, spre marea bucurie a surcilor. După primirea acestei neașteptate știri, Petru părăsi Cetatea de Baltă și se îndreptă spre Bistrița, ajungând la 2 decembrie 1542 la Beșineu, unde își așezase lagărul. De acolo se întoarse încărcat cu pradă în Moldova, fără să mai fi ajuns în situația de a da oștirii creștine concursul promis.

În anul următor, dieta întrunită la Cluj în ziua de 26 februarie 1542 hotărî să încheie cu domnul Moldovei un tratat de alianță și bună vecinătate, dându-i totodată în seamă Ciceiul, după ce dispusese să dărâme zidurile ca să nu mai servească Moldovenilor drept bază strategică de atac, pentru operațiunile lor viitoare în Transilvania. Cu ocuparea vechilor sale feude dincolo de munți se încheie luptele lui Petru Rareș cu ungurii, sașii și săcuii, care däduseră atât de mult de lucru în cursul ambelor sale domnii. Ultima solie transilvăneană fu primită de obositul domn în 1545 la Suceava. Relațiile cu polonezii și cu turcii se mențintură cele normale, astfel că ultimii ani de domnie se petrecură în pace și liniște.

6. Viața artistică și culturală

Răgazul acesta îi dădu prilej să se gândească la desăvârșirea operelor sale de cultură și edificare sufletească. Această operă se remarcă prin numeroase ctitorii de biserici și mănăstiri. El restaură și reînzestră vechile ctitorii ale înaintașilor săi cum era Bistrița, și reclădi mănăstirea Moldovița. Cea mai însemnată ctitorie a sa însă este mănăstirea Probota pe care a ales-o loc de veșnică odihnă, pentru sine și pentru familia sa. Petru Rareș mai apare ca ctitor al mănăstirilor Râșca și Dobrovăț, precum și a paraclisului din cetatea Hotinului. O ctitorie a sa este și biserica Sf. Dumitru din Suceava, unde se păstrează și icoana ctitorială. Biserici de ale sale sunt cunoscute la Baia, Hârlău, Târgu-Frumos și Roman.

Mănăstirea Moldovița fusese ridicată de Alexandru cel Bun în stilul moldavo-bizantin și împodobită cu fresce frumoase de zugravii Nichita Dobre și Ștefan, pe care darnicul domn îi răsplăti cu numeroase moșii. Ștefan cel Mare

confirmă donațiunile făcute mănăstirii de înaintașii săi și le spori prin danii.

În timpul domniei lui Petru Rareș, ctitoria lui Alexandru cel Bun căzu pradă unui violent cutremur de pământ urmat de rupere de nouri și de surparea dealurilor care o înconjurau, acoperind dărâmăturile cu nămol. Din vechea clădire s-au păstrat până astăzi numai resturi de ziduri pe care se pot desluși urme de pictură. Catastrofa aceasta impresionă adânc pe principele Petru Rareș, care se simți îndemnat să reconstruiască mănăstirea din temelie pe un tăpșan ce se ridică pe țărmul Moldoviței. Opera de reconstrucție s-a terminat la 8 septembrie 1532 precum arată inscripția de la intrarea în biserică, săpată frumos în piatră în slove unciale. Inscripția mai arată că pictura bisericii a fost isprăvită numai după cinci ani, adică la 1537. La sfințirea bisericii asistaseră mitropolitul Moldovei Teofan, însoțit de episcopul Romanului Macarie și de Teodosie, episcop de Rădăuți. Tabloul ctitoricesc înfățișează pe Petru Rareș încă tânăr, cu plete lungi, cu barba puțină și cu mustăți subțiri, îmbrăcat în halat domnesc, având coroana voievodală pe cap. Lângă domn strălucește prin frumusețe și cneaghina Elena, fiica despotului sârb Ioan Brancovici, în halat domnesc și cu coroană pe cap. Lângă părinții lor apar tinerele vlăstare domnești Iliaș și Ștefan.

Din punct devedere arhitectonic, biserica din Vadul-Moldoviței prezintă unul din cele mai de seamă monumente istorice din epoca lui Petru Rareș. Ea întrunește aceleași elemente caracteristice epocii ca și bisericile Probota și Humor, cu mici variații de stil și de execuție. Planul bisericii este cel clasic al epocii, cu împărțirea în naos, gropniță, pronaos și pridvor sau exonartex, separate unele de altele. Naosul are cele două abside laterale și altarul – absida principală – toate în semicerc. Două arcuri transversale cu două grinzi ce le susțin lungesc naosul spre vest, iar absida altarului este și ea prelungită prin alte două arcuri. Bolta naosului este cea tipic moldovenească, cu cele două rânduri de arcuri, determinând un al doilea pătrat diagonal peste un rând de pendantive. Peste rândul superior de pendantive se înalță cilindrul turlei, încheiat printr-o cupolă semisferică. În axa celor trei abside se vede câte o fereastră în plin centru, larg evazată spre interior, gropnița este boltită într-un semicilindru (berceau) transversal. La scara circulară se distinge chenarul gotic de ușă, așa de răspândit în arhitectura moldovenească. Pronaosul este cel obișnuit al epocii, cu două mari ferestre gotice împodobite cu arcături încrucișate cu un singur menon. Pridvorul este mai dezvoltat și mai complicat decât aiurea. El este închis și are pentru stâlpi uniți sus prin arcuri frânte. Bolta este împărțită prin două arcuri și trei compartimente boltice, în bolți cu cruce. Contraforturile sunt așezate câte o pereche în dreapta și în stânga sinurilor, iar un alt sprijin mai mic se află sub ferestrele altarului. Zidăria este de piatră brută și de cărămidă la firide.

Pictura bisericii stă ca valoare artistică ceva mai jos față de zugrăvelile de la Voroneț și Băilești. Totuși frescele au unele părți de o rară frumusețe și pot sta alături de cele mai bune creațiuni de artă din acea vreme. Pe pereții pridvorului sunt zugrăviți sfinții calendaristici cu emoționantele lor scene de mucenicie. Calendarul începe sus cu luna septembrie în spirale până jos, pentru a încheia cu mucenicii din luna august. Praznicele zilei sunt despărțite unele de altele prin linii verticale, iar deasupra fiecărui tablou se găsește însemnată data zile și numele martirului a cărui pomenire se face în acea zi a calendarului. Sfinții și mucenicii sunt înfățișați în cadrul legendei și martirajului lor, constituind astfel un adevărat calendar ilustrat de perete, un fel de martirologie sau sintaxar prins în culori vii și expresive. Variația culorilor nu este prea mare întrucât meșterul zugrav n-a folosit mai mult de șapte nuanțe, dintre care albastrul ca simbol al cerului și verdele ca simbol al pământului, sunt cele predominante. Culoarea aurie este rezervată pentru zugrăvirea lunei și a stelelor și e folosită cu mare economie, probabil din cauza scumpetei ei. În calendarul mural sunt cuprinse și zodiile cu tălmăcirea de ursită. Pe lângă cetele de arhangheli și heruvimi, apostoli și mucenici, prooroci și sfinți părinți ai vechiului și al noului testament, pe lângă faimosul arbore genealogic a lui Ieseu, distingem și pe filosofii antici Socrate, Platon, Aristotel și alții a căror prezență în iconografia *creștină* ar putea să surprindă. Din frescele exterioare nu lipsesc nici reminiscențe istorice mai recente, mai aproape de epoca în care s-au făcut zugrăvelile, cum este bunăoară asedierea Constantinopolului de către turci, modernizând un tipar mai vechi, adică cel al impresurării Constantinopolului de către Avari în secolul al VII-lea. La Voroneț găsim bunăoară, între altele, și scenele zguduitoare ale martirajului Sf. Ioan de la Suceava, precum și aducerea Sf. Moaște de la Cetatea Albă la Suceava, în timpul domniei lui Alexandru cel Bun, al cărui chip s-a păstrat în frescele voronețiene alături de chipul cucernicului Iosif, primul mitropolit al Moldovei. Numele meșterului zugrav nu ni s-a păstrat. Legenda spune că ar fi căzut de pe

schelă și că ar fi murit pe loc. Este și aceasta un fel de a explica anonimatul acestei remarcabile opere de artă. Odoarele mănăstirii Moldovița, care trebuie să fi fost foarte prețioase, nu s-au păstrat. În grădina bisericii este un loc ridicat de unde se aude un ecou repetat de mai multe ori și care, după credința mulțimii, ar simboliza vechiul renume al lăcașului răspândit în lumea întreagă.

Petru Rareș a făcut și danii mănăstirii Hilandar din Sf. Munte. Soția sa, voievodeasa Elena, a ridicat biserica Învierii din Suceava, și două bisericii la Botoșani. Pilda dărniciei pioase a domnului fu urmată și de sfetnicii săi, precum era logofătul Toader Busuioc și soția sa Anastasia, care au ctitorit mănăstirea de pe apa Humorului, împodobind-o cu zugrăveli frumoase. Vistiernicul Mateiaș a clădit și el o biserică la Coșula și alta la Horodniceni. Pârcălabul Nicoară, fiul lui Harea, a clădit o frumoasă biserică la Zaharești, lângă Suceava. Bisericile din epoca lui Petru Rareș se disting prin armonia arhitecturală și prin picturile lor murale care rezistă de veacuri tuturor intemperiilor.

În timpul domniei lui Petru Rareș a continuat cu mult succes arta caligrafică, precum arată evangheliarele ce ni s-au păstrat din acea epocă. Petru Rareș a încurajat și literatura profană, îndemnând pe arhiereul Macarie să continue analele de la Putna ale părintelui său Ștefan cel Mare, închegând întâmplările într-o adevărată cronică după modelul bizantin, pentru ca faptele întâmplate în vremurile și domniile trecute să nu rămână învăluite în mormântul uitării. Ca zelos învățăcel al mitropolitului Teoctist (+ 1528), arhiereul Macarie, ajungând episcop de Roman, se sili după propria sa mărturie să continue șirul povestirii, aducându-l până la domniile vremurilor sale și aceasta nu ca să folosească cu umflături retoricești, ci ca să împlinească domneștile porunci ale strălucitului și pentru dușmani înfricoșatului Petru Voievod, precum și a marelui logofăt Kir Teodor. Acesta era un frate după mamă al domnului, care îl însoțise în expedițiile din Transilvania, jucând un rol determinant în campania contra lui Gritti. Pe lângă cronica lui Macarie, ni s-au mai păstrat din timpul domniei lui Petru Rareș și un mare număr de acte domnești interne și externe, la a căror publicare se lucrează cu mare zel.

O "horografie" a Moldovei din timpul lui Petru Rareș ne-a lăsat-o sasul transilvănean Gheorghe Reichensdorfer – *Moldavia elim Daciae pars Chorographia* – tipărită la Viena Panoniei în 1541. Autorul îndeplinise din ordinul regelui Ferdinand numeroase misiuni diplomatice în Moldova. Cu ocazia acestor călătorii, el studiase din propria vedere la fața locului, și cu cea mai mare luare aminte, munții, râurile, codrii, cetățile, orașele și satele moldovenești, pentru ca la întoarcere să poată raporta regelui asupra celor văzute, auzite și constatate acolo.

"Și pentru ca această nobilă țară – haec nobilissima Moldaviae regia – zice Reichensdorfer *– să nu mai rămână necunoscută în privința situațiunii și frumuseții locurilor ei, cât și în privința datinilor și obiceiurilor. diverselor ei popoare, deoarece nici unul din scriitorii cei vechi, ba nici cei moderni, nu ne-au dat până acuma* o *descriere a acestei țări, n-am vrut să lipsesc de la lumină această mică lucrare în mai multe exemplare, scrisă cu mai multă credință decât eleganță".*

Reichensdorfer anexează la horografia sa și o hartă – *Moldaviae finitimarumque regionum Typus* – în care găsim însemnate principalele localități din Moldova. Cu toate lipsurile ei, lucrarea merită toată atenția noastră prin împrejurările pe care le înfățișează. În luminoasa sa expunere, Reichensdorfer amintește că pe lângă Români mai trăiau în Moldova sub ascultarea voievodului, diverse naționalități ajunse aici din diverse regiuni, ca: ruteni, poloni, sârbi, bulgari, armeni, tătari și mulți sași, din Transilvania, fără ca în această varietate de rituri și dogme ele să se certe între ele. Fiecare sectă sau națiune își urma ritul și legea după bunul plac. De asemenea și călugării catolici din Moldova urmau ceremoniile lor după regulile mănăstirii sau ordinului din care făceau parte.

O contribuție și mai cuprinzătoare la istoria țărilor românești în epoca lui Petru Rareș ne-o aduce Dalmatinul Antonius Verancius (mort în 1573), fost arhiepiscop de Strigoniu și om de încredere mai întâi al craiului Ioan Sigismund Zapolya și apoi al regelui Ferdinand; în tratatul său despre expediția lui Soliman în Moldova și Transilvania, Verancius ne dă o impresionantă descriere a ostașilor moldoveni:

"Numărul călărimei lor îți trezește mirarea și țăranii sunt așa de bine deprinși de a surprinde pe inamic în strâmtorile munților, în desișul codrilor, încât cine n-a văzut cu ochii săi cu greu ar putea să creadă asemenea lucruri. Ostașii poartă îmbrăcăminte de pânză întunecată și foarte păroasă, și sunt acoperiți pe cap cu o căciulă în formă conică din aceeași materie. Sunt încălțați în opinci, sunt negri la față, cu păr și barbă lungă și încâlcită, armați fiind numai cu arcuri și coase. Astfel echipați ei

aleargă buluc și cu necrezută îndemânare în lungul și latul acelor păduri și munți și lovesc deodată din toate părțile, fruntea, mijlocul și coada oștirii inamice, iar noaptea molestează mereu pe inamic prin necontenitele lor atacuri și prăzi".

Tot Verancius arată că Petru Rareș n-ar fi putut ridica contra sultanului mai mult de 70.000 oameni armați cu săgeți și săbii și prea puțini îmbrăcați în zale. Completând relatările lui Verancius, cronicarul sas Reichensdorfer arată că, pentru strălucirea curții sale, Petru Rareș întreținea 3.000 de călăreți cu leafa de la sine pe toată ziua, care erau gata oricând să însoțească pe domn în toate mișcările sale. În caz de necesitate, domnul, în urma unei chemări generale, – *generali habito delectu* – putea aduna sub steag 60.000 de oameni călări și pedeștri.

Într-un alt tratat asupra situației din Transilvania, Moldova și Muntenia, Verancius arată că în Moldova și Muntenia nu erau orașe cu clădiri luxoase. Moldova avea în timpul acela numai trei cetăți de piatră: Suceava, Hotinul și Neamțul. Satele alcătuite din colibe ciobănești erau risipite, iar târgurile erau lipsite de îngrădituri. Casele țărănești erau joase, puțin ridicate de la pământ și construite din bârne lipite cu lut, cu acoperișurile din paie sau stuf. În Muntenia singurul oraș însemnat era Târgoviștea, iar cetăți de piatră erau numai la București și la Poenari. Puterea de apărare în ambele țări nu consista în zidurile cetăților ci în mulțimea și vitejia ostașilor. În ambele țări românești erau multe biserici ridicate cu multă artă și mari cheltuieli. Moldovenii și muntenii vorbeau aceiași limbă și erau creștini de ritul grecesc. În datinile lor ei erau necivilizați și nu purtau toți aceeași îmbrăcăminte. Muntenii se turciseră de tot, atât în datini, cât și în modul îmbrăcămintei. Moldovenii încă țineau morțiș la straiele lor și cu moartea se pedepseau acei ce adoptau de la turci sau de la alt popor îmbrăcăminte, săbii sau alte obiecte de acest fel.

Verancius n-a uitat să ne înfățișeze și portul boierimii cu variatele ei costume, arătând că armele principale ale boierilor moldoveni erau scutul, lancea și săgeata; o armătură solidă nu avea nimeni, numai puțini dintre cei mai cu stare purtau și coif de oțel. În loc de armură, fiecare îmbrăca o haină de in căptușită cu bumbac de trei degete, mai ales în partea umerilor și până la coate, cu cusătură în ițe dese tot la distanță de un deget și jumătate. Lovitura de sabie nu pătrundea această haină. Caii lor mici rabdă marșurile și foamea fără prea mare îngrijire, mai ales pe timp umed. Boierii au podoabele și costumele lor regulamentare. Ei se împodobesc cu multe inele și poartă haine de mătase, cu fir de aur și în culori variate. La gât poartă lanțuri și alte podoabe care spânzură în jos de la umărul stâng peste piept sub brațul drept până la coapse. La acestea se mai adăugă și o pungă de pănură cu câțiva galbeni într-însa.

După relatările lui Verancius muntenii n-ar fi avut nici o regulă proprie în privința uniformei sau altor efecte militare, imitând întru toate pe turci cu care petreceau împreună. După Vernacius moldovenii ar fi fost mai războinici decât muntenii, în schimb aceștia erau mai ospitalieri decât moldovenii. Moldovenii ar fi fost mai blânzi și nu s-ar purta cu atâta cruzime față de domnii lor pe care, ridicându-i odată în scaunul domniei, îi cinstesc și-i urmează cu credință și cu dragoste, afară numai când devin tirani și când se văd disprețuiți de acesteia ...

Părerile contemporanilor din țară și din străinătate asupra lui Petru Rareș sunt foarte variate și contradictorii. El era mereu stăpânit de un nepotolit neastâmpăr războinic, în disproporție cu mijloacele militare și politice ce-i stăteau la dispoziție. Prăbușirea regatului ungar în urma catastrofei de la Mohács deschidea viteazului domn perspective ademenitoare de a cuceri Transilvania și de a o uni cu Moldova sub sceptrul Bogdăneștilor. Lupta craiului Ioan Zapolya cu regele Ferdinand pentru coroana ungară îi îngădui amestecul militar în treburile Transilvaniei, iar succesul de arme de la Feldioara și folosirea cetăților Ciceu, Ungurașul și Cetatea de Baltă ca baze de operațiuni contra sașilor și săcuilor îi întăreau credința în izbândă și aceasta cu atât mai mult, cu cât comunitatea de limbă și credință dintre românii din Transilvania și cei din Moldova constituia o reală platformă politică pentru aspirațiunile sale. În învălmășeala evenimentelor, Petru Rareș și sfetnicii săi nu-și dădeau bine seama încă de atotputernicia sultanului Soliman cel Măreț, care-i se folosea atât pe Domnii Moldovei și Munteniei, cât și de Ioan Zapolya numai ca instrumente pentru consolidarea stăpânirii sale asupra Ungariei și Transilvaniei, țări care urmau să facă parte din zona de influență și control a imperiului otoman. Înăsprirea raporturilor cu Polonia și înfrângerea suferită la Obertyn contribuiră la slăbirea prestigiului Moldovei atât în fața țării, cât și în fața oamenilor sultanului care, în acea vreme, nu mai avea nici un motiv să tulbure relațiile cu regele Sigismund, în țara căruia protejatul său Ioan Zapolya găsise azil și încurajare.

Tot atât de dăunătoare politicii sale transilvănene fuseseră și neînțelegerile cu boierii, care secundau cu jalbe reclamațiile poloneze la Poartă contra Domnului. La toate se mai adaugă și uciderea lui Gritti, omul de încredere al sultanului, ceea ce indispusese și mai mult pe padișah împotriva Domnului Moldovei. În condițiunile acestea nădejdea principelui de a ajunge în stăpânirea cel puțin a unei părți din Transilvania cu asentimentul și sprijinul împăratului turcesc se spulberă în furtuna evenimentelor care duseră la expediția turcească în Moldova și la pribegia lui Petru Rareș în Transilvania. Înaltele sale aspirațiuni nu se putură realiza nici în a doua domnie, pe care o dobândise numai cu umilință. Încercările soartei sale zbuciumate îi potoliseră mult neastâmpărul războinic, la care se mai adăugară și suferințele bătrâneții, astfel că la 3 septembrie 1546 Petru Rareș închise ochii pentru totdeauna. De la Suceava, osemintele sale fură transportate la ctitoria sa de la Probota unde fură depuse pentru odihna de veci.

Petru Rareș fusese căsătorit de două ori. Prima oară cu Maria, iar după moartea acesteia cu Elena, fiica despotului sârb Ioan Brancovici, o femeie energică și activă, căreia îi plăcea să se amestece și în politică. Ana, fiica Domnului din prima căsătorie, era măritată cu Domnul Țării Românești Vlad al VII-lea Înecatul. Din a doua căsătorie avu trei fii: Ilie, Ștefan și Constantin. Ilie îi urmă tatălui său la domnie. Un fiu natural al lui Petru Rareș a fost Iancu Sasul, numit astfel după maică-sa din Brașov cu numele de Ecaterina, care ajunse și el pe tronul Moldovei.

Proclamarea lui Ilie sau Iliaș s-a făcut îndată după moartea părintelui său. La 6 septembrie tânărul principe, care își petrecuse adolescența ca ostatec la curtea sultanului, vestea pe bistrițeni că părintele său s-a dus dintre cei vii, fie-i sufletul în sânul Domnului și memoria binecuvântată. Ostașii țării trăiau însă, și el împreună cu ei dorește să păstreze tot teritoriul moștenit de la tatăl său, fiindcă bunul Dumnezeu și boierii țării întregi l-au ales domn cu voința împăratului turcesc. Pentru a-și asigura liniștea din partea Poloniei el reînnoi tratatele politice și comerciale cu regele Sigismund, printre care se găsea și convenția privitoare la renunțarea de către Moldova la provincia Pocuția. În Transilvania, noul domn dorea să păstreze și să lărgească posesiunile. La 5 ianuarie 1550 el înștiință pe bistrițeni despre numirea reverendissmului Gheorghe la demnitatea de episcop de Vad, invitându-i să elibereze autoritățile cuvenite pentru ca noul chiriarh să-și poartă îndeplini misiunea sa de arhipăstor, în mijlocul credincioșilor de lege grecească din regiunile care aparțineau Bistriței. În cursul anului 1550 raporturile cu Transilvania se înăspriră din cauza politicii lui Martinuzzi ostilă turcilor. Acesta intrase în tratative cu regele Ferdinand și urmărea înlăturarea reginei Isabela și cedarea Transilvaniei Habsburgilor. Aflând despre uneltirile acestuia, sultanul porunci domnilor români Iliaș în Moldova și cumnatului acestuia Mircea Ciobanul în Muntenia să năvălească în Transilvania și să apere interesele crăiesei Isabela și ale fiului ei Ioan Sigismund. Urmând ordinul Porții, principele Iliaș trimise în toamna 1550 pe fratele său Ștefan cu oaste în Transilvania, dar acesta cât și cumnatul său Mircea Ciobanul fură respinși cu mari pierderi. Insuccesul îndârji însă pe principele Iliaș, care năvăli în toiul iernii 1551 în țara Bârsei și o devastă. Ostilitățile din Transilvania continuară, astfel că sultanul porunci din nou domnilor români să dea ajutor armat reginei Isabela. Între timp se iviră neînțelegeri între frați, tânărul Ștefan râvnind la domnie. Faptul acesta pare să fi împins pe Iliaș la hotărârea de a se pune cu totul în slujba sultanului, trecând la legea turcească. La începutul lui iulie 1551 sultanul vestea pe Martinuzzi că fostul domn al Moldovei, Ilie Rareș, a primit botezul în legea mahomedană sub numele de Mehmed și că a fost numit bey de Silistra, de unde va porni cu contingentul său contra Transilvaniei. Domnia Moldovei trecu asupra lui *Ștefan al IV-lea Rareș* (1551 – 1552), un tânăr de 20 de ani. Noul domn aflând că Martinuzzi predase Transilvania regelui Ferdinand și că regele Poloniei agreasе această predare, căută sprijin în aceasta contra turcilor, care se purtau cu gândul să readucă pe Iliaș Turcitul pe tronul Moldovei. El întreținuse legături și cu Martinuzzi, solicitând și sprijinul acestuia. Pe la finele lui septembrie 1551 Ștefan se împăcă însă cu fratele său Ilie și căută o apropiere față de turci. Din ordinul acestora principele Ștefan năvăli în iulie 1552 în Transilvania pentru a ajuta la recucerirea țării, care, după uciderea lui Martinuzzi, era stăpânită de comisarii regelui Ferdinand. Oștirea moldovenească se retrase însă curând în Moldova pentru a pregăti o nouă incursiune. Faptul acesta nelinişti pe generalul Castaldo, comandantul trupelor habsburgice din Transilvania, și de aceea el încercă să zădărnicească un nou atac din partea principelui. În scrisoarea sa către regele Ferdinand din 11 septembrie 1552 Castaldo mărturisea că văzând că, nu poate isprăvi nimic cu puterea contra Domnului Moldovei, a fost silit să

recurgă la un vicleşug – *ad artem* – punând la cale asasinarea Domnului. Pentru planul său criminal, generalul Castaldo, ucigaşul lui Martinuzzi, găsi uşor instrumente docile în rândurile boierilor moldoveni, care urau pe principele lor din cauza vieţii destrăbălate a acestuia, boierii ne mai fiind siguri de viaţa şi cinstea familiilor lor.

La aceasta se mai adăuga şi persecuţia armenilor pusă la cale din porunca Domnului. În zelul său Domnul credea că va putea sili pe armeni să îmbrăţişeze credinţa ortodoxă, supunându-i la cele mai grele cazne, cum arată un martor ocular, diaconul *Mirias din Tokat* în *Cântarea de jările*, tradusă şi în româneşte. Actul acesta de intoleranţă surprinde, fiindcă ţările româneşti erau vestite pentru toleranţa lor religioasă, cum constata Reichensdorfer în *horografia* sa. Excesele acestea erau cât se poate de păgubitoare pentru propăşirea economică a Moldovei, căci armenii, după distrugerea regatului lor din Anatolia de către *Saban*, sultanul mamelucilor din Egipet, întâmplată în 1375, se refugiaseră în centrele comerciale de pe litoralul pontic, cum erau Iaffa, Moncastro şi altele, de unde pătrunseră negustori şi oameni de afaceri în târgurile din Moldova, cum erau Iaşi, Rotoşani, Roman etc., bucurându-se de protecţia domnului, care respecta autonomia comunităţilor lor naţionale. La Iaşi armenii aveau în 1395 biserica lor, iar Alexandru cel Bun îngădui chiar aşezarea unui episcop la Suceava. În marele privilegiu acordat la 1418 negustorilor din Liov se face menţiune de care armeneşti încărcate cu mărfuri. Nu este însă mai puţin adevărat că armenilor le era interzis la început, din motive rituale, exerciţiul meseriei de brutar, măcelar şi proprietar sau vânzător de băuturi spirtoase. În schimb ei se îndeletniceau cu marele comerţ de import, export şi tranzit, folosindu-se de bunele lor relaţii pe care le aveau cu conaţionalii lor din Polonia, Transilvania, din ţările pontice şi din Levant. Ca iscusiţi oameni de afaceri, ei luau în arendă vămile din Moldova, şi prin îndeletnicirea lor de vameşi, stabileau relaţii cu boierimea ţării şi chiar cu Domnii ţării, dintre care unii participau la comerţ pe o scară destul de întinsă.

Persecuţia contra armenilor contribui la exasperarea lumii faţă de nesocotitul şi desfrânatul principe, care ridicase toată ţara contra sa. Boierii terorizaţi şi maltrataţi de el se grupară în jurul pretendenţilor râvnitori la domnie. Unii sprijineau pe un anumit *Joldea*, iar alţii pe stolnicul *Petru*, care pribegea prin Polonia, unde reuşise să-şi asigure sprijinul nobilimii de acolo. Adepţii lui Joldea, tocmiţi de generalul Casteldo, tăbărâră asupra cortului domnesc de la Tutova, într-o noapte de la începutul lui septembrie 1552 şi-l uciseră pe domn cu toată milogeala lui de a-i salva viaţa. La 11 septembrie Castaldo se putea mândri în raportul său către regele Ferdinand că reuşise să înlăture pe principele Ştefan în condiţiile în care cu un an mai înainte pusese la cale asasinarea cardinalului Gheorghe Martinuzzi. Aderenţii lui Joldea erau cu candidatul lor în drum spre Suceava, unde vroiau să-l însoare cu Ruxandra, fiica cneaghinei Ileana, sora voievodului asasinat, pentru a-i legitima înălţarea şi urcarea pe tron. Dar stolnicul Petru, un fiu natural al lui Bogdan al III-lea, i-o luase înainte. El se proclamase domn la Trembovia în Polonia, de unde se grăbi cu ajutor polonez spre ţară, ţinând calea lui Joldea la satul Şipote. Acolo Joldea fu prins, încrestat la nas şi exilat într-o mănăstire, cu comanac monahal pe cap, în loc de coroană. Stolnicul Petru ajunse victorios la Suceava, unde se urcă pe tron sub numele de *Alexandru al IV-lea Lăpuşneanu* (1552 – 1561), numit astfel după mama sa, *Anastasia din Lăpuşna*.

7. Alexandru Lăpuşneanu şi aventura voievodală a lui Iacob Vasile Eraclide

Mai fericit decât rivalul său, noul domn Alexandru al IV-lea se căsători cu Ruxandra, fosta mireasă a lui Joldea, grijind totodată să dispară dintre cei vii soacră-sa Elena, care uneltise contra urcării sale pe tron. Pentru ajutorul pe care-l primise în dobândirea domniei, el recunoscu supremaţia Poloniei asupra Moldovei, prestându-i jurământul de supunere şi dându-i concurs armat contra tătarilor în ianuarie 1553. Prietenia şi buna înţelegere cu Polonia, unde se retrăsese regina Isabela şi fiul ei Ioan Sigismund, era bine văzută de turci, care pregăteau o expediţie contra regelui Ferdinand. Acesta pusese la cale expulzarea Isabelei din Transilvania şi înglobarea acestei ţări împreună cu părţile ungurene la regatul ungar.

Reacţiunea sultanului s-a manifestat imediat prin cucerirea *Timişoarei* şi prefacerea ei în *paşalâc turcesc*, şi prin ameninţarea celor trei naţiuni din Transilvania cu exterminarea lor dacă nu se desfac de Habsburgi şi nu cheamă înapoi pe regina Isabela şi pe fiul ei. Pentru aducerea la îndeplinire a acestor grave ameninţări, Domnii români Alexandru Lăpuşneanu şi Mircea Ciobanul primiră ordinul sultanului de a năvăli cu oştirea în Transilvania şi de a juta la recucerirea ei

pentru craiul Ioan Sigismund, vasalul Porții. La 18 august 1553 Lăpușneanu scria reginei Isabela că a primit poruncă din partea sultanului să o asiste cu putere armată la întoarcerea ei în Transilvania. Cu acest prilej Domnul ceru reginei-mame retrocedarea feudelor *Ciceul, Ungurașul* și *Cetatea de Baltă* care aparțineau din vechime domnilor Moldovei.

În februarie 1556, dieta întrunită la Sebeș-Alba hotărî să cheme în țară pe regina Isabela și pe fiul ei, craiul Ioan Sigismund, nepot al regelui Sigismund al Poloniei. Întru întâmpinarea reginei merseră din ordinul sultanului la Baia Mare, *Alexandru Lăpușneanu* și *Pătrașcu cel Bun*, care urmase în domnie lui Mircea Ciobanul, pentru a o întâmpina și a o însoți la Cluj, unde sosiseră la 22 octombrie. Acolo fusese convocată dieta Transilvaniei împreună cu delegații din părțile bănățene și ungurene, care aclamă pe regina-mamă și pe fiul ei craiul Ioan Sigismund. Dar cu tot concursul dat restaurației, domnul Moldovei întâmpină dificultăți la intrarea sa în stăpânirea feudelor ardelene. De aceea el trebui să intervină la Poartă pentru redobândirea lor, ba chiar să năvălească cu oaste în Țara Bârsei în 1558 până ce dieta de la Sebeș-Alba îi recunoscu dreptul de posesiune asupra Ciceiului și Cetății de Baltă.

Intervenția principelui Alexandru în Transilvania, în favorul craiului Ioan Sigismund, atrase ura de moarte a regelui Ferdinand asupra lui. Cum însă de astă dată regele nu se mai putea încrede în adversarii din țară a lui Lăpușneanu, el își alese un instrument străin de țară în persoana aventurierului *Ioan Baselic*, un grec de rând din insula Samos, care își însușise numele după părintele său adoptiv *Iacob Eraclide*, ce se intitula despot de Samos și Paros. Hoinărind prin insulele Chios și Creta, el își plăsmui un arbore genealogic coborâtor din neamul Heraclizilor; trecu apoi în Franța unde urmă medicina, la Montpellier, de acolo ajunse la Saint-Germain lângă Paris, de unde fugi în Germania din cauza unei aventuri amoroase. Ajungând în Germania, el se oploși la curtea comitelui Mansfeld din Wittemberg unde făcu cunoștință cu *Melanchton*, și cu eruditul *Sommer* și cu alți corifei reformați, fiind câștigat pentru credința luterană. Aceasta nu-l împiedică însă de a intra în grațiile împăratului Carol Quintul, care îi conferi din proprie inițiativă – *proprio motu* – la 22 octombrie 1555, la reședința sa de la Bruxelles, printr-un decret solemn, dreptul și privilegiul de a crea doctori dintre absolvenții universităților precum și de a încununa poeți, acordându-i și titlul de cavaler cu stema nobiliară și făcându-l părtaș la drepturile nobililor imperiului roman de națiune germană. Diploma aceasta îi deschise porțile tuturor curților europene, căci el vizită Danemarca, Suedia, Prusia, ajungând în cele din urmă în Polonia, unde i se deschise pofta de domnie în Moldova.

În timpul prezenței sale în Polonia, Iacob făcu cunoștință cu Nicolai Radzivill, cancelarul Lituaniei, cu care se împrieteni și căruia îi destăinui planul său de a ajunge domn al Moldovei. Tot în Polonia el intră în contact cu pribegii moldoveni urmăriți de Lăpușneanu. De la aceștia află Iacob originea sârbească după mamă a cneaghinei Ruxandra, pe care el o și înglobă în arborele său genealogic ca o rudă apropiată a sa. În 1559 el descinse la curtea domnească din Suceava, unde fu bine primit de principe și de principesa Ruxandra căreia îi sugerase ideea de rubedenie cu ea. Pe ascuns însă, începu să studieze țara, să înceapă a învăța limba română și a comploța cu boierii nemulțumiți contra amfitrionului său domnesc, ispitindu-i în taină cum ar putea să apuce domnia țării. Pe boieri îi făcu să creadă că el este singura persoană care ar putea să izbăvească Moldova de sub apăsătorul jug turcesc. Uneltirile oaspetelui său nu rămaseră necunoscute lui Alexandru Lăpușneanu. În scrisoarea pe care domnul o adresă în mai 1558 marelui vizir Rustan Pașa, se plângea că Iacob se lăuda că are mulți prieteni devotați în Moldova, care-i vor sări în ajutor să-l alunge din scaunul domniei, iar odată ajuns pe tron va ști el cum să se înțeleagă cu sultanul. Mai mult chiar, domnul află că aventurierul încercase cu ajutorul doctorului Blandastra, medicul curant al craiului Ioan Sigismund, să-i administreze în doze mici o otravă care să-l scoată în mod lent, fără nici o bănuială din rândurile celor vii. Iar când aventurierul simți că domnul îi pregătea și lui un sfârșit asemănător, el fugi în taină din Moldova, trecând incognito în Transilvania și ajunse la prietenul său Albert Lasky, la castelul acestuia din Kesmark unde făcu cunoștință cu administratorul camerei aulice Francisc Turzö, care îl puse în legătură cu regele Ferdinand. Habsburgii aveau nevoie de un instrument pentru îndepărtarea lui Alexandru Lăpușneanu, devotat turcilor, și ridicarea pe tronul de la Suceava a unui om devotat lor, cum era aventurierul Iacob Eraclide, era favorabilă intereselor pajurei austriace. Acesta se adresă în martie 1560 prin Sigismund Turzö regelui Ferdinand, solicitându-i protecția și jurând că-i va fi veșnic credincios și recunoscător. La 9 aprilie el se

adresă direct arhiducelui Maximilian, rugându-l să-i facă rost de oaste în vederea ocupării scaunului Moldovei, asigurându-l că îndată ce va ajunge la domnia acestei țări, va sta cu toate forțele sale la îndemâna regelui Ferdinand pentru redobândirea Transilvaniei. El mai ceru regelui un safe-conduct pentru mișcările sale, precum și o copie după diploma pe care o primise de la împăratul Carol Quintul. La 20 mai 1560 regele Ferdinand îi eliberă safe-conductul cerut, luându-l sub protecția sa și ordonând ca Iacob Eraclide să fie ocrotit și ajutat oriunde s-ar mișca. Iar cine ar îndrăzni să-i facă un rău, să fie pasibil de o amendă de șase mărci aur, care să curgă în fondul pentru ajutorarea scopurilor aventurierului. Prin actul de la 24 mai, regele îi fixă chiar o pensie anuală de vreo 500 de florini. La 25 mai Despot (cum își luase numele) vestea pe arhiducele Maximilian din Kesmark că a primit o solie din Moldova prin care boierii îl chemă să vină la ei și să-i izbăvească de tirania lui Lăpușneanu. Dar pentru a putea da urmare chemării boierilor, el ceru arhiducelui Maximilian să intervină pentru obținerea unui ajutor militar. În sprijinirea cererii sale interveneau pe lângă regele Ferdinand și boierii răzvătiți, arătând că ei nu mai puteau suporta cruzimile domnului care era un tiran și care unora le scotea ochii, iar altora le tăia capetele sau îi trăgea în țeapă, fiind în primejdia de a fi stârpiți cu toții. Prin mărturiile sale, de la mai mulți sfinți mitropoliți și episcopi și de la alți oameni de credință, l-ar fi găsit pe Despot ca adevărat stăpânitor al insulei Samos și domn al Doridei, știindu-l luptător sub steagurile lui Carol Quintul.

În vara anului 1560 se știa la Istanbul și la Veneția că încercarea aventurierului de răsturnare al lui Lăpușneanu dăduse greș. Cu mercenarii pe care îi angajase cu ajutorul primit de la Habsburgi și de la prietenul său Albert Lasky, Despot încercă să pătrundă în Moldova străbătând prin Polonia. Acțiunea sa militară a fost însă zădărnicită de regele Sigismund August, care la intervenția nepotului său Ioan Sigismund Zapolya din Transilvania, împuternici pe palatinul Podoliei Dimitrie Wisnowiski să-i taie drumul spre Moldova. Din încurcătura aceasta Despot scăpă cu mare greutate căci, pentru a-și salva viața și a scăpa de urmărire, el porunci să i se facă comândul de înmormântare, răspândind vestea că a căzut în luptă. În realitate scăpă cu puțini prieteni în Transilvania. În drumul refugiului el fu prădat de tot avutul, cerând despăgubiri de la brașoveni prin prietenul și conaționalul său Stamate Contestavlache. Străbătând Transilvania, ajunse la castelul prietenului său Lasky din Kesmark.

Aventurierul era cunoscut și Habsburgilor, atât împăratului Ferdinand, cât și arhiducelui Maximiliann, iar vestea aceasta nu-i clătină în hotărârea lor de a continua să sprijine pe Despot în urmărirea visurilor sale de domnie în Moldova. În scopul acesta Despot obținu de la rege autorizația de a angaja în Ungaria de nord mercenari pentru campania sa în Moldova. Căpitanul general al Ungariei superioare era Francisc Zay, cu reședința la Cosice, pe care Despot îl câștigă pentru planul său, făgăduindu-i în decembrie 1560 o recompensă bănească de 15.000 de florini și pe deasupra încă 4 cai turcești, 12 moldovenești și 50 de boi, îndată ce va ajunge domn în Moldova. Cu ajutorul lui Zay și cu sumele obținute de la Habsburgi și împrumutate de la prietenul Albert Lasky, care cuprinsese cetatea Hotinului cu toate veniturile ei, și căruia îi făgăduise succesiunea la tronul Moldovei în lipsa unor descendenți direcți, Iacob Eraclidul reuși să adune la începutul anului 1561 în jurul său, unități armate și chiar câteva tunuri. La 11 iunie 1561 căpitanul general Zay raportă regelui Ferdinand că Despot folosindu-se de autorizația regală a reușit să strângă în taină o oaste de 900 de oameni care crește din zi în zi și așteaptă ordinul de a năvăli în Moldova. Regela Ferdinand luă cunoștință de cuprinsul raportului căpitanului Zay cu condiția ca recrutările să se facă în cea mai mare taină. Despot mai cerea și detașarea câtorva ofițeri, care să ia parte la operațiunile sale pentru câteva săptămâni. El stăruia în deosebi pentru detașarea a trei ofițeri care să cunoască cel puțin una din limbile latină, română sau slavă. Dar cu toate dificultățile materiale, Despot reuși să-și adune oastea de invazie și să o pună în mișcare contra Moldovei. La 1 noiembrie 1561 Despot se afla în fruntea oștirii sale la Verecike, în comitatul Bereg, de unde lansă un manifest prin care vestea lumii întregi că, după ce anul trecut nu izbutise să năvălească în Moldova, acum, când din mila lui Dumnezeu a pornit din nou, a bătut două oștiri ale Ardealului care încercau să-i taie calea și a dat foc la mai multe cetăți; el nu se gândește să pricinuiască pagube cu oastea sa, și urmărește un singur scop, acela de a cuceri Moldova, și de aceea roagă pe toți să ajute la aprovizionarea armatei sale, neavând de așteptat din partea sa decât prietenie. Trecând Carpații prin pasul din Verecike, el străbătu Pocuția și năvăli în Moldova pătrunzând pe valea Jijiei până la Tarbia, având flancul stâng acoperit de oștirea lui Lasky de la Hotin. La

Verbia se ciocni cu oștirea lui Alexandru Lăpușneanu în ziua de 11 noiembrie 1661. Acesta concentrase în grabă oastea țării întărind-o cu un grup de ieniceri turcești și având la îndemână și mai multe tunuri. Despot dispunea de vreo 500 de husari și haiduci unguresti sub comanda lui Anton Szekely și de un escadron de cavalerie flamandă. Lovită prin surprindere, oștirea Moldovei de vreo 2.000 de oameni putu fi ușor înfrântă, iar Alexandru Lăpușneanu se putu retrage spre sud pentru a găsi refugiu la Chilia, de unde porni la Istanbul la familia sa.

După izbânda de la Verbia, Despot se îndreptă victorios spre Suceava unde fu proclamat Domn. Din capitala Moldovei, el se grăbi să trimită o solie la Poartă, care să asigure pe sultan de devotamentul noului Domn, care se declara gata să sporească haraciul la 60.000 galbeni, pe lângă multe alte prețioase daruri. Solii mai asigurau pe sultan că Despot a ocupat tronul chemat de boieri și recunoscut de ei. Sporirea haraciului era pentru Poartă un motiv suficient pentru a trimite lui Despot steag de domnie în Moldova, și pentru a pronunța exilarea lui Alexandru Lăpușneanu în insula Rhodos. Steagul de domnie îi fuse predat lui Despot cu pompă mare de un agă turcesc, care venise în Moldova însoțit de o gardă de onoare compusă din 150 de turci călărind pe cămile și aducând noului domn bogate daruri în căruțe trase de catâri. Despot se grăbi să trimită și hanului tătăresc obișnuitul tribut al mierii – *balci beșlic* – cerându-i să restituie Moldovei câteva sate din Bugeac care fuseseră cuprinse de tătari fără nici un drept.

Noul domn fu recunoscut și de craiul Ardealului Ioan Sigismund Zapolya, cu care sultanul îi porunci să se împace. Despot execută dorința Porții, căci vedem că la 1 ianuarie 1562 craiul Ioan intervenea pe lângă regele Poloniei Sigismund August cu rugămintea de a mijloci un armistițiu de doi ani cu Despot. Regele primi cu plăcere rolul de mijlocitor, și aceasta cu atât mai mult, cu cât însuși sultanul stăruia pe lângă el pentru recunoașterea lui Despot. În Martie 1562 solul lui Despot, grecul Dumitru sau Dumitrașcu, se prezenta la Vilna regelui polon pentru a presta suveranului jurământul de credință în numele stăpânului său, dar i s-a răspuns că pentru o asemenea ceremonie se cere prezența unei solii mai numeroase. Recunoașterea lui Despot Vodă de către Poartă și de către craiul Ioan Sigismund surprindea neplăcut pe Habsburgi care începură să se îndoiască de promisiunile sale de supunere și devotament față de el. În mai 1562 arhiducele Maximilian stăruia să se trimită în Moldova oameni de încredere care să se convingă la fața locului despre atitudinea Domnului față de Habsburgi. Ioan Belsius (Belas) și Marcu Bereovith fură însărcinați cu această misiune. Rapoartele lor par a fi fost favorabile pentru că ei fură însărcinați să atragă atenția domnului în taină, asupra uneltirilor pe care craiul Ardealului Ioan al II-lea Sigismund, împreună cu regele Poloniei Sigismund August le țeseau contra lui la Poartă, umblând să-l omoare. Arhiducele asigura pe Despot la 23 mai de buna sa voință și autoriză pe Francisc Zay să trimită armele cerute.

La 4 iunie Despot trimise pe vistiernicul său Ioan Stroici în solie la regele Ferdinand pentru a-l invita la căsătoria sa cu sora domnului muntean Petru al II-lea, fiul lui Mircea Ciobanul. Regele felicită pe Despot la logodna sa și delegă pe Marthin Gotthard, numit Literatus ca să-l reprezinte la ceremonie. Însă Despot stăruia ca această onoare să-i fie acordată lui Ioan Belsius-Belez, care funcționa ca om de încredere al regelui pe lângă curtea sa. Rapoartele lui Belsius constitue un prețios izvor de informație asupra evenimentelor din Moldova din primul an de domnie a lui Despot Vodă. Din aceste rapoarte aflăm amănunte asupra condițiilor în care Despot a ocupat tronul, asupra relațiilor sale cu Poarta, cu Polonia, cu Transilvania, asupra stăruințelor sale de a ajunge în posesiunea cetăților din Ardeal, asupra hotărârii sale de a da ajutor craiului Ioan Sigismund contra săcuilor ce se răsculaseră, precum și asupra proiectului de căsătorie a Domnului cu sora Domnului muntean, proect care nu s-a realizat niciodată. Solii lui Despot pe lângă regele Ferdinand erau vistiernicul Stroici și Pierre Roussel, secretarul Domnului. La începutul lui decembrie 1562 observatorul Belsius fu înlocuit cu Martin Literatus, din cauza naivității sale în aprecierea situației politice din Moldova, cu toate stăruințele lui Despot pentru menținerea lui.

Din raportul lui Martin Literatus către regele Ferdinand din 2 februarie 1563 aflăm că între timp se iscară grave neînțelegeri dintre Despot și Lasky, a cărui stăpânire la Hotin era rău văzută de turci, care preferau să vadă cetatea aceasta mai curând prefăcută în raia, decât dominată de un magnat polono-ungar. Acest om nestatornic și veșnic doritor de lucruri noi, nu se mulțumi cu succesiunea la tronul Moldovei, care îi fusese făgăduit printr-un act solemn redactat în trei limbi și iscălit la 15 ianuarie 1563; el nu mai avea răbdare să aștepte sfârșitul lui Despot și umbla

să-l înlocuiască fără zăbavă. În scopul acesta solicita ajutorul polon, bizuindu-se pe prietenia sa cu Dimitrie Wisnowiecki, palatinul Rusiei. Despot recurse însă din vreme la măsuri mi-litare pentru zădărnicirea acestor planuri, ocupând la 14 ianuarie 1563 Hotinul și așezând pe pârcălabul său în cetate. Izgonirea lui Kasky din Hotin, pe care acesta îl stăpânea drept gaj pentru sumele împrumutate lui Despot în vederea cucerirea tronului, dezlănțui o aspră dușmănie între aliații și prietenii de altă dată. Laski aduna trupe la Liov cu ajutorul lui Dimitrie Wisnowiecki, care se pretindea nepot de fiică a lui Ștefan cel Mare. Conflictul dintre Despot și Lasky nu era însă bine văzut de regele Ferdinand, care în martie aviza pe arhiducele Maximilian că stăruie pentru aplanarea lui, și aceasta cu atât mai mult, cu cât adversitatea lui Wisnowiecki părea Habsburgilor mai periculoasă decât cea a lui Lasky.

Dar lovitura decisivă contra lui Despot nu veni din afară, ci din lăuntrul țării. Domnia sa risipitoare și necruțătoare față de datinile și obiceiurile indigene ridicase boierimea împotrivă-i, în frunte cu hatmanul Ștefan Tomșa, pe care la 10 august 1563 îl proclamase Domn și care în calitatea aceasta întreținea legături cu bistrițenii. Pe de altă parte însă, uneltau mereu la poartă partizanii lui Alexandru Lăpușneanu, care în exilul său dobândi încrederea Porții, obținând la 24 octombrie steagul de domnie al Moldovei. Stăruințele lui Lăpușneanu erau sprijinite și de craiul Ioan al II-lea Sigismund, care uneltea la Poartă contra lui Despot, omul Habsburgilor. Astfel se întâmplă ca în toamna anului 1563 Moldova să aibă trei domni, pe *Despot*, asediat în cetatea de la Suceava, *de rând Ștefan al VII-lea Tomșa*, proclamat de boieri, și pe *Alexandru Lăpușneanu*, recunoscut de Poartă. Triumviratul acesta domnesc atrăsese Moldova în vâltoarea unui crâncen război civil, la care luau parte și mercenarii străini ai lui Despot și ienicerii turcești, susținători ai lui Lăpușneanu.

Ajuns la mare strâmtoare, Despot recurse din nou la ajutorul vechiului său prieten Lasky, care după pierderea Hotinului se retrăsese la domeniile sale din Polonia, unde adună oaste pentru ocuparea tronului Moldovei. De aceeași tendință era însuflețit și Wisnowiecki, care se pretindea înrudit cu foștii domni ai Moldovei. Ștefan Tomșa înțelese să exploateze rivalitatea dintre ambii pretendenți, pentru a evita unira lor împotriva sa. Sub pretextul de a sprijini candidatura lui Mitru Vodă, căci așa îl numeau cronicile, Tomșa chemă pe Wisnowiecki să treacă Nistrul și să înainteze spre Suceava, pentru a sili pe Despot la capi-tulare și spre a ocupa tronul. În ambiția sa, Dimitrie nu băgă de seamă că i se pusese o cursă. La începutul lui septembrie 1563, el înaintă însoțit de cumnatul său Pisassecki în Moldova până la apa Siretului, la satul Vericicani (Verești), unde fu lovit pe neașteptate de Tomșa; fugind, el ajunse într-un sat lângă Botoșani, unde se ascunse într-o căpiță de fân; acolo fu descoperit și predat lui Tomșa, iar apoi trimis la Istanbul împreună cu cumnatul său, unde suferiră moartea groaznică în cârlige, precum arată rapoartele veneticului din capitala turcească.

Tot prin vicleșug a înțeles Tomșa să scoată din luptă, atrăgându-i în cursă, o bună parte din oștirea de mercenari unguri a lui Despot, contra căruia se ridicase și o bună parte din garda sa din cetatea Sucevei, comandată de Martin Farcaș, Petru Doval și Ștefan Horvath. Văzându-se astfel trădat și părăsit și de ai săi, Despot ucise pe Doval și ne mai având șanse de a primi ajutor din afară, el ieși călare din cetate, crezând că va putea impune asediatorilor prin ținuta sa domnească și că aceștia îl vor trimite viu la Istanbul. Dar ei îl primiră cu dușmănie și îl conduseră în fața lui Tomșa care îl întâmpină la Podul Arinilor din mahalaua Sucevii. Tomșa primi buzduganul pe care Despot i-l prezentase, cerându-i să-i cruțe viața pentru a pleca din țară, sau a intra în mănăstire. Tomșa rămase însă neînduplecat si-l lovi cu buzduganul în ceafă, iar un Tătar îi reteză capul și despuind pielea de pe craniu, o umplu cu paie și o trimise la Istanbul. Astfel se puse capăt aventurii ale lui Iacob Vasile în ziua de 6 noiembrie 1563, fără ca Habsburgii care îl ajutaseră să parvină pe tronul de la Suceava să-i fi dat vreun ajutor. El nu primi ajutor nici de la prezumtivul său socru Sboroski din Polonia și nici de la Lasky căruia îi trecu pofta de domnie în Moldova, după nenorocirea lui Wisnowiecki de la Vericicani. Sultanul se pronunțase demult contra lui trimițând steag de domnie lui Alexandru Lăpușneanu, iar craiul Transilvaniei Ioan al II-lea Sigismund Zapolya dușmănea pe Despot pentru legăturile sale cu Habsburgii și pentru uneltirile lui în Secuime contra craiului. Nici pretențiile lui Despot asupra feudelor ardelene nu erau după placul craiului devotat Porții. Francisc Zay se judecă ani de-a rândul cu Polonii pentru cirezile de vite mari pe care aventurierul i le trimise în costul sumelor împrumutate la vremea sa.

Mai rămâne să aruncăm o privire

asupra isprăvilor interne din timpul celor doi ani de domnie ai acestui personaj îndrăzneț și înzestrat cu un netăgăduit farmec personal, cunoscut cronicilor moldovenești sub numele de Despot Vodă, ajuns la domnie cu ajutorul unor lefegii străini, unguri, sârbi, nemți, italieni și greci, sași și turci. Adunați din toate colțurile lumii, el înțelese să continue a-și rezema domnia pe concursul lor, trimițând la vatră oștirea pământeană, o măsură ce stârni nemulțumire în țară. Această nemulțumire spori și mai mult în urma fiscalității excesive pe care noul domn o introdusese în țară pentru a putea aduna sumele de care avea nevoie pentru plata lefegiilor, pentru acoperirea împrumuturilor ce le făcuse în scopul dobândirii tronului și pentru plata haraciului și darurilor la Poartă. Nemulțumirea obștească ajunse la culme când Despot dispuse să se adune candelabrele și sfeșnicele, precum și celelalte obiecte de aur din biserici pentru a fi topite și prefăcute în bani în monetăria sa condusă de meșterul sas Wolfgang (Lupu). Din această monetărie fură bătute monede...

[..]

18. Izgonirea trupelor austriace din Transilvania și instalarea reginei Isabela și a fiului ei pe tronul de la Alba-Iulia

Cucerirea Timișoarei de către turci și prefacerea ei în raia precum și instalarea de garnizoane turcești în cetățile de la Tisa produseră o adâncă impresie în Transilvania. Lumea începu să se dezmeticească și să-și dea seama că, în avântul său războinic, sultanul Soliman nu se va opri la granițele Transilvaniei ci va căuta să cuprindă și această țară pentru a o preface în pașalâc. Reprezentanții celor trei națiuni, întruniți în dieta de la Agropol – Târgu-Mureș – fură cuprinși de groază când un ceauș își făcu apariția în fața dietei pentru a-i aduce la cunoștință hotărârea sultanului care dezaproba uciderea lui Martinuzzi și constata că statele transilvănene nu dispuneau de forțele cuvenite pentru a scoate pe nemți din țară. De aceea membrii dietei erau invitați să asculte porunca împărătească să aducă la loc pe craiul Ioan Sigismund și pe mama sa crăiasa Isabela, dacă transilvănenii vor pacea, liniștea și mântuirea, pe care le-au avut în zilele craiului Ioan Zapolya de la împărăție, căci o armată de 200.000 sta gata să intre în Ardeal. Dacă se vor supune vor hălădui, iar de vor vrea să mai tărăgăneze aceste amestecături, închinându-se la alții, plata faptelor lor gata este, în numele lui Dumnezeu, jurământ sub care toți locuitorii acestei țări de sabie vor pieri iar femeile și copiii lor în veșnică robie. Iar după acest răspuns sultanul altul nu mai așteaptă.[1]

Hotărârea sultanului fusese luată la intervenția lui Petru Petrovici care petrecea cu regina Isabela în Polonia.[2] Cu misiunea aceasta fusese încredințat de către Petrovici castelanul de la Jdioara (Sidovar) din Banat.[3] Solul regelui Ferdinand, celebrul diplomat Angerius Chislain Busbecq, descoperitorul faimoasei inscripții de la Ankara – *Monumentum ancyranum* –, care intervenise la Poartă pentru tratarea unui armistițiu, primise răspunsul categoric al sultanului că nu va primi nici o învoială cu regele Ferdinand, până ce tânărul rege Ioan Zapolya nu va fi așezat în stăpânirea Transilvaniei și a părților ungurene pe care le stăpânise tatăl său Ioan Zapalya până la Tisa.[4]

Mesajul sultanului făcu pe Ardeleni să se cutremure și să rupă cu Habsburgii. Încercările generalului Costaldo, ucigașul lui Martinuzzi, de a-i încuraja și reconforta în credința lor față de regele Ferdinand, rămaseră fără nici un efect. Și aceasta cu atât mai puțin, cu cât în rândurile armatei germane, compusă dintr-un mozaic de naționalități ca nemți, spanioli, cehi, slovaci, croați și unguri, izbucniseră grave nemulțumiri din cauză că soldele erau neplătite de multă vreme. În împrejurările acestea Costaldo fu constrâns în 1553 să se retragă în condițiuni umilitoare din Transilvania, cu tot statul său major de diverși comisari imperiali.[5]

Pe de altă parte Mircea Ciobanul, Domnul Țării Românești, stăruia pe lângă sibieni îndemnându-i să accepte ultimatumul sultanului.[6]

La intervenția lui Petrovici în chestiunea Timișoarei sultanul îi trimise cuvânt în Polonia să se reîntoarcă în grabă în țară cu regina și fiul ei, asigurându-i stăpânirea ținutului Caransebeș, cu districtele românești din Banat.[7]

La 18 august domnul Moldovei Alexandru Lăpușneanu scria reginei Isabela că mai mulți magnați unguri, între care Anton Kendy, Bornemyza, Hagmassy și alții au intervenit la Poartă pentru rechemarea ei și a fiului ei în scaunul domniei și că dânsul a primit ordin din partea sultanului să o asiste cu putere armată la "introducerea" ei în Transilvania.[8] La 6 martie 1554 sultanul Soliman se afla la Alep, de unde se adresă mai multor nobili transilvăneni și ungureni, precum și reprezentanților sași și săcui și în general tuturor populațiilor din Transilvania și din părțile ungurene să

grăbească cu plata tributului, reproşându-le totodată că au dat ajutor celor răzvrătiţi contra sa, care a cucerit Transilvania cu foc şi sabie – *gladio meo quasi ignito occupavi* –. El le cerea să cheme pe regele Ioan Sigismund în ţară şi să asculte de dânsul fiindcă Transilvania nu trebuie să încapă pe mâna regelui Ferdinand. *"Câţiva perfizi au provocat turburări* – zicea sultanul – *astfel că a izbucnit război între noi. Am trimis armată şi am pedepsit pe cei răzvrătiţi. În urmă aţi primit porunca noastră ca fiul regelui Ioan să se întoarcă la voi. Iar în absenţa lui săi ţină locul Petru Petrovici – ut provinciam istuam teneat et regat –. De aceea poruncim ca toţi nobilii să asculte de el – eidem pareant et subiecti sint –. În ajutorul fiului regesc şi al lui Petrovici am trimes pe Mohamet paşa, pe beglerbegii din Vidin şi Timişoara precum şi pe domnii din Moldova şi Muntenia".* Soliman mai arăta că a trimis tânărului vlăstar crăiesc steag de domnie – vexilum –.[9]

La finele lui ianuarie 1556 magnaţii unguri cereau lui Petrovici să cuprindă cât mai curând Transilvania în numele sultanului.[10] În luna următoare sultanul poruncea lui Petrovici să stăruie ca populaţia să primească pe tânărul rege, să alunge pe aderenţii lui Ferdinand din ţară şi să trimită o delegaţie de fruntaşi în Polonia ca să aducă de acolo pe tânărul rege, căruia i-a fost orânduită domnia Transilvaniei şi a părţilor ungurene, inclusiv Banatul.[11] Conformându-se poruncii sultanului, Petrovici convocă dieta la Sebeş-Alba, care hotărî la 2 februarie 1556 să cheme în ţară pe regina Isabela şi pe fiul ei Ioan Sigismund.[12] Aceasta dădu urmare chemării şi porni la 23 septemvrie din Polonia spre Transilvania. La Baia Mare convoiul regal fu întâmpinat de delegaţii staturilor din Ardeal şi părţilor ungurene, precum şi de domnul Moldovei Alexandru Lăpuşneanu şi de domnul Ţării Româneşti Pătraşcu cel Bun, care sosiseră acolo din ordinul sultanului pentru întâmpinarea reginei şi pentru aşezarea ei în scaunul domniei.[13] În anturajul reginei-mame se găseau şi mai mulţi nobili poloni între care şi favoritul Stanislau Nisovski. După moartea reginei, Nisovski se căsători cu Zamfira, fiica fostului domn al Munteniei Moise Vodă, care reconstrui pe temelii mai vechi mănăstirea Prislopului din comuna Silvaş din Ţara Haţegului.[14]

În executarea aceluiaşi mandat, sosiră acolo, din ordinul lui Petrovici, şi delegaţii cnejilor români din cele opt districte, însoţiţi şi de paşa din Timişoara.

La 22 octombrie convoiul regal sosi la Cluj unde era convocată şi dieta Transilvaniei, care, împreună cu delegaţii din părţile ungurene şi bănăţene, primiră pe regină şi pe fiul ei, jurându-le supunere şi ascultare. Cum însă Ioan Sigismund nu atinsese încă vârsta majoratului, dieta încredinţă reginei-mame domnia pe termen de 5 ani, după ce făgăduise că va respecta privilegiile celor trei naţiuni dominante.

Episcopul Transilvaniei, Pavel Bornemissa, raportă la 26 septembrie 1557 din Nitra că Isabela este regentă numai de formă, iar în realitate guvernul Transilvaniei era condus de comitele Petru Petrovici – *reginam nihil posse agere, sed omnia fieri nutu Petrovich* –.[15] Graţie influenţei acestuia pe lângă sultan s-au putut potoli pretenţiile sultanului asupra Oradiei împreună cu întreg ţinutul Bihorului.[16] În calitatea sa de guvernator comitele Petru Petrovici de Suraklyn se intitula locţiitor general atât în Ungaria cât şi în Transilvania – *regno Hungariae quam etiam Transsylvaniae locumtenens generalis* –.[17]

Petru Petrovici cumulă în persoana sa demnitatea de ban al Caransebeşului cu cea de guvernator al Transilvaniei şi al părţilor ungurene, demnităţi pe care le îndeplini până la moartea sa întâmplată la 1557.

La 1559 muri şi regina-mamă Isabela, lăsând domnia în seama fiului ei Ioan al II-lea Sigismund, care ajunsese între timp la majorat şi care la 1564 solicită asentimentul sultanului de a se căsători.[18]

Domnia tânărului rege fu recunoscută la 1562 şi de împăratul Ferdinand care la 1562 se văzu silit să încheie pace cu Turcii şi să le plătească un tribut anual de 30.000 galbeni. În tratatul de pace era cuprins şi craiul Ioan al II-lea Sigismund. Împăratul se obliga să se abţină de la orice act de ostilitate faţă de acesta şi să-i recunoască drepturile de stăpânire asupra părţilor ungurene de dincoace de Tisa cuprinzând şi Banatul, în sensul şi litera tratatului de la Oradea din 1538.

La 1561 regele Ferdinand făcea cunoscut consilierilor unguri întruniţi la Viena, că ar fi foarte periculos dacă ar chema şi pe Ardeleni la dieta de încoronare, deoarece această convocare ar contraveni dreptului ginţilor, întrucât Transilvania se găseşte sub suveranitatea altui principe.[19] La observaţia nobililor unguri că drepturile regatului asupra Transilvaniei ar fi rămas în vigoare,[20] regele Ferdinand răspunse că, în baza tratatului său cu sultanul Soliman al II-lea, acesta a declarat expres că lasă

Transilvania în mâinile regelui Ioan al II-lea, astfel că invitarea Transilvănenilor la dieta de încoronare ar constitui o violare a tratatelor precedente.[21]

La doi ani după încheierea acestui tratat muri regele *Ferdinand al II-lea*, în 1564, lăsând domnia în seama fiului său *Maximilian al II-lea* (1564 – 1576). Sultanul Soliman al II-lea declară, prin *"athnameaua"* sa din 1566, Transilvania și cu părțile ungurene *regat electiv* sub suzeranitatea Porții. Principele ales urma să primească învestirea din partea sultanului.[22] În același an muri *Soliman*, cel care a sfărâmat crăia Ungariei, a prefăcut Buda si Timișoara în raiele turcești și a creat regatul tributar al Transilvaniei și al părților ungurene de dincoace de Tisa, încredințându-l lui Ioan Zapolia, tatăl și fiul. Urmașul lui Soliman pe tronul sultanilor era fiul său *Selim al II-lea* (1566 – 1574).

Moartea protectorului său Soliman determină pe tânărul rege Ioan al II-lea Sigismund să caute o legătură mai strânsă cu Habsburgii, aceasta și în vederea căsătoriei sale cu o arhiducesă. Tratativele în sensul acesta au fost încununate cu succes. La 16 august 1570 s-a încheiat la Speyer tratatul de amiciție cu împăratul Maximilian al II-lea, în virtutea căruia craiul Ioan al II-lea Sigismund renunță la *titlul de rege* al Ungariei și se mulțumi cu titlul de *principe al Transilvaniei* și al comitatelor ungurene de dincoace de Tisa, care prin acest tratat au fost recunoscute ca părți integrante ale principatului transilvănean.[23] Schimbarea aceasta de titulatură nu aduse nici un prejudiciu raporturilor de vasalitate ale Transilvaniei față de Poarta otomană stabilite prin "athnameaua" din 1566.

Cu renunțarea la titlul de rege de către Ioan al II-lea Sigismund încetă vechea *instituție voievodală* a Transilvaniei. Principele concentră în mâna sa toată puterea politică, militară și administrativă a Transilvaniei, încetând de a mai numi voievozi, astfel că seria voievozilor încetă cu Francis Kendi.[24] Ioan Sigismund se intitulă principe serenissim al Transilvaniei și al comitatelor ungurene Bihorul cu Oradea, Maramureșul cu Hustul și Satu Mare, Crasna și Solnoc. În tratat se mai prevedea că sub stăpânirea principelui să intre și teritoriile pe care dânsul le va putea recupera de la turci.[25]

Nu trecuseră decât șase luni de la semnarea tratatului de la Speyer și principele *Ioan Sigismund* muri la 14 martie 1571 la Alba Iulia unde își avea reședința în palatul episcopal, în vârstă de numai 31 de ani, fără a lăsa moștenitori. Miron Costin arată că *"au murit craiul acesta tânăr și născut și crescut tot în răscoale, nu fără prepus de otravă, lăsând crăia iar fără următoriu. Și după moartea lui s-au deosebit Ardealul de crăia ungurească sub «cnezie»"*, căci așa numea Miron Costin principatul, în conformitate cu stipulațiunile tratatului de la Speyer.[26]

[...]

22. Chemarea Bathoreștilor la domnia Transilvaniei, Banatului și a părților ungurene

După prevederile tratatelor cu Austria de la Oradea și Speyer, în cazul stingerii casei Zapolya fără urmași, domnia Transilvaniei urma să treacă asupra Habsburgilor. Dar cum sultanul Selim se opunea categoric unei asemenea succesiuni, staturile Transilvaniei, completate cu cele din părțile ungurene și din Banat, fură convocate pentru alegerea noului principe în conformitate cu dispozițiunile "athnameauei" turcești din 1566.

La moartea sa, principele Ioan Sigismund lăsase ca executori testamentari pe Gáspár Bekes, Christofor Hagimasi, Stanislau Niesowski și pe Mihai Czaki.[27] Candidați la domnie erau Ștefan Báthory de Somlyo și Gáspár Bekes. În cele din urmă Bekes își retrase candidatura în favoarea rivalului său Ștefan Báthory, care rămase singurul candidat la tronul principatului Transilvaniei. Astfel se întâmplă că la 25 mai 1571, dieta întrunită la Alba Iulia să proclame pe *Ștefan Báthory de Somlyo* (1571 – 1576) principe al Transilvaniei și al părților ungurene.[28] Alegerea fu agreată de sultan. Împăratul Maximilian al II-lea își dădu și el adeziunea la alegerea lui Ștefan Báthory ca principe al Transilvaniei în vechea concepție de voievod. Iar cât privește părțile ungurene, împăratul considera pe noul ales numai ca locțiitor al său – *Statthalter* – temporar. Iar pentru a putea unelti mai bine contra noului principe, împăratul Maximilian sprijini numirea lui Gáspár Bekes în funcția de voievod al Transilvaniei după vechea concepție. În calitatea aceasta Bekes uneltea mereu contra principelui Ștefan pentru a-l răsturna din scaunul domniei. Încercarea sa eșuă însă. La 1575 Bekes fu bătut și silit să se supună principelui.[29]

La 2 Iulie 1571 și Papa Pius al V-lea felicită pe noul principe, de la care aștepta să ia sub protecția sa pe catolicii din Transilvania.[30] În anul următor Papa se grăbi să distingă pe principele Ștefan cu titlul de cavaler

al miliției aurate - *auratae militiae eques* -.[31] Noul principe dădu o altă orientare politicii religioase a înaintașului său, oprind propaganda calvină și reașezând biserica catolică în toate drepturile ei. Dar domnia principelui Ștefan Báthory în Transilvania fu de scurtă durată fiindcă, în ianuarie 1576 el fu ales rege al Poloniei.[32] Sesizându-se de această alegere, dieta Transilvaniei, întrunită la Sebeș-Alba, declară tronul vacant și alese un nou principe în persoana lui Christofor Báthory (1576 - 1581), fratele regelui Ștefan al Poloniei. Noul principe se conducea la început ca un simplu locțiitor al fratelui său mai mare, inti-tulându-se într-un act din 29 aprilie 1576 simplu voievod al Transilvaniei - *voivoda Transsylvaniae* -.[33] Mai apoi el își exercită atribuțiunile de domnitor, desemnând, chiar în viață încă fiind, pe fiul său Sigismund ca succesor la tron.[34] Succesiunea se deschise curând, fiindcă principele Christofor muri la Alba Iulia în ziua de 27 mai 1581. La moartea tatălui său, principele Sigismund Báthory (1581 - 1599) nu avea decât 10 ani, astfel că unchiul său, regele Ștefan al Poloniei, griji pentru constituirea unei regențe, prezidiu sau triumvirat, ce era alcătuită din Alexandru Kenedi, Wolfgang Kowachoczy și Ládisláu Somboky, oameni culți și cu experiență în treburile publice. Aceștia erau chemați să cârmuiască Transilvania și părțile ungurene după îndrumările și sugestiile unchiului regal.[35]

Tutore al principelui era Ioan Geszthy. Principele minor fu recunoscut și de către poarta otomană, dar aceasta numai în schimbul sporirii tributului de la 10.000 la 15.0000 de galbeni anual.[36] Pentru întăririi catolicismului slăbit în Ardeal prin propaganda calvină și luterană, se ceru stăruitor la Roma reînființarea episcopiei de Alba Iulia. Restaurarea episcopiei se făcuse în vederea instalării acolo a lui *Andrei Báthory*, vărul principelui Sigismund. Candidatul făcuse, din îndemnul unchiului său regele Ștefan, studii teologice la Pultusk, în Polonia, de unde fu trimis apoi la Roma spre a-și completa studiile și a se pregăti pentru intrarea în colegiul cardinalilor.[37] Demnitatea de cardinal a lui Andrei Báthory trezi mare surpriză la curtea împăratului *Rudolf al II-lea* (1576 - 1617) din Praga, cel care urmase la domnie tatălui său, împăratul Maximilian al II-lea. În decembrie 1584 cardinalul Andrei apăru în Transilvania însoțit de un numeros grup de călugări iezuiți pentru a reîncepe opera de recatolizare a calvinilor și luteranilor în sensul năzuințelor contrareformei ale timpului.[38] În 1588 principele Sigismund atinse majoratul și luă în mâinile sale frânele domniei, caracterizată prin nestatornicie și repetate abdicări la tron.

Ca aprig susținător al catolicismului, principele Sigismund putu fi ușor câștigat pentru *confederația creștină* inițiată cu binecuvântarea Papei de împăratul Rudolf al II-lea, care urmărea ruperea relațiilor cu turcii și izgonirea lor din Europa. Împăratul căută să câștige pentru confederația creștină și pe principii români din Moldova și Țara Românească. Un sol al împăratului sosise în acest scop, la 25 decembrie 1593 la Suceava. Aron Vodă îi ceru scrisoarea cu pecetea împăratului. Iar la 15 august 1594 domnul Moldovei vestea pe arhiducele Matei că este gata să adere la confederațiunea perpetuă - *confederationem perpetuam* - cu împăratul, în vedera restabilirii vechii libertăți de aur a creștinătății - *aurea libertas cristianis* - prin înlăturarea dominației acerbe a turcilor - *amoto Turcico illi acerbo dominatu* -. Tratatul fusese trimis la Praga spre ratificare prin căpitanul călărimei moldovene, Mihai Tholmai.[39] Sondări diplomatice în acest sens se făcuseră direct și la curtea lui Mihai Viteazul de la Târgoviște.

Tratativele acestea directe dintre curtea imperială de la Praga și curțile domnești de la Târgoviște și Suceava nu erau însă după placul ambițiosului principe al Transilvaniei, care dorea ca în tratativele sale cu împăratul să se poată mândri cu angajamentul că numai dânsul ar fi în măsură să atragă principatele române în sfera de influență și acțiune a confederației creștine. La 16 ianuarie 1594 se svonea că principele Sigismund se gândea să trimită pe cancelarul său Francisc Gesztky la Praga pentru tratativele de unire cu împăratul.[40] La 24 aprilie însuși împăratul Rudolf arăta că este pe cale să încheie cu principele Sigismund o confederație contra turcilor - *ut contra Turcam se nobiscum conjugat* -.[41] În tratativele sale cu împăratul în cele 16 puncte principele cerea ca în tratat să fie incluse și *principatele române - utroque Valachiae* - Transilvania să fie recunoscută ca țară suverană, pregătirile de nuntă cu arhiducesa austriacă să grăbească, împăratul să asigure concurs militar și subsidii, ca să fie primit în rândurile principilor imperiului german, să ajute la izgonirea turcilor din raiaua Timișoarei, regiunile eliberate să revină Transilvaniei, să-i asigure refugiu în țările împăratului în caz de înfrângere ș.a.[42] Papa sprijinea tratativele cu toată influența sa, stăruind pe lângă regele Spaniei să confere ambițiosului principe

ardelean ordinul: *Lâna de aur – l'ordine del Tosone* –.[43]

În năzuințele sale de a rupe cu turcii și de a intra în sfera de influență a creștinătății apusene, principele Sigismund Báthory se izbi însă de rezistența statelor transilvănene, mai prevăzătoare decât tânărul lor principe, care se credea ales de providență să joace un mare rol politic în lume. De aceea, obține votul statelor transilvănene pentru noua sa orientare politică spre Habsburgi, îndreptată contra Turcilor, principele Sigismund convocă trei diete consecutive, fără să fi obținut adeziunea dorită. În cele din urmă, însă, dieta de la Alba-Iulia din ziua de 11 iulie 1594 își dădu acordul pentru confederația cu împăratul Rudolf.

Dar bucuria principelui pe urma acestei izbânde fu turburată de vestea pe care o primi despre atacul Tătarilor contra cetății Huszt. Vestea aceasta alarmantă determină pe membrii opoziționiști din dietă să revină asupra votului și să se retragă în mod demonstrativ la Turda. Între aceștia se găseau generalul Báltásar Báthory, din familia principelui, Wolfgang Kowaczoczy, Fráncisc Kendi, Ioan Bornemisza, Albert Lonay, Ioan Gerendi, G. Literatus ș.a. Pus în fața acestei situații, principele recurse la o stratagemă care îi asigură izbânda asupra opoziției. La sfatul intimilor săi Ștefan Boczkai, unchi după mamă, și Francisc Gerendi, principele convocă dieta la Cluj pentru a-i aduce la cunoștință hotărârea sa fictivă de a renunța la tron pentru a se retrage la o mănăstire și de a-i cere să ridice un nou principe pe tronul vacant. Membrii opoziției nebănuind cursa care li se puse grăbiră la Cluj pentru alegerea noului principe. Dar mare și neplăcută le fu surpriza, când se treziră cu toții arestați și trimiși în judecată pentru rebeliune. Unii dintre ei, în frunte cu Báltásar Báthory fură condamnați la moarte și executați în ziua de 3 august 1594. Numai cu jertfirea adversarilor săi putu Sigismund impune țării politica sa de adeziune la liga creștină și la ruperea legăturilor cu turcii.

La 21 noiembrie 1594 Ștefan Boczkai se prezentă împăratului Rudolf la Praga pentru a-i notifica adesiunea stăpânului său la liga creștină – *nella lega* –, cerându-i în schimb subsidii pentru întreținerea trupelor și asigurarea unui loc de refugiu pentru caz de nevoie. Principele mai cerea să fie recunoscut de împărat ca *domn și sigur stăpânitor* al Transilvaniei și al părților ungurene, nefiind sub nici o formă supus coroanei ungare. El își rezerva dreptul de a domni asupra supușilor săi după legile și obiceiurile în spiritul cărora au fost guvernați în trecut, fără nici o atingere a suveranității sale și fără nici un prejudiciu al drepturilor și al rațiunii de stat a țării sale – *Chea Sua Maesta ci ricunosca per principe assoluto, di questo regno, ne sattoposto in cosa alcuna alla corona d'Ungaria, et che possiamo quoesnan i nostri subditi con quelli leggi et modi, que habbiamo governate sinhora, secundo l'obligatione nostra et senza pregiuditio alcuno delle ragione del nostro regno* –. Boczkai mai cerea și mâna unei arhiducese austriace pentru tânărul principe al Transilvaniei.[44]

Tratativele de alianță duseră la bun sfârșit, astfel că la 28 ianuarie 1595 împăratul semnă tratatul de alianță ofensivă și defensivă cu principele Sigismund Báthory, recunoscându-i titlul de *principe* al Transilvaniei, *comite* al săcuilor și *domn* al unor părți ale Ungariei – *Transilvanos princeps. Seculorum comes et quorundarum Hungariae partium dominus* –, dar aceasta cu condiția ca principele să stăruie ca și ambele țări românești *Moldova* și *Muntenia* să fie eliberate de sub jugul turcesc și îndemnate să adere la liga creștină – *iugam Turcicum excutere ut* – și să se alăture confederației – *nobisque se in foedus conjugerent* –. Împăratul îngădui principelui să-și aleagă o mireasă din vestitul sânge austriac – *ex inclito nostro austriaco sanguine conjugem procurandam* –. I se mai făgădui vanitosului principe recunoașterea și înălțarea sa la rangul și demnitatea de *principe al imperiului* – *ad titulum atque dignitatem principatus imperialis exaltasimus et sublimarimus* –. Totodată i se impuse și o nouă *stemă* princiară care purta pe pieptul pajurei bicefale scutul cu cei trei dinți de lup al familiei Bathoreștilor, împodobită cu inițialele R.A.A., adică Rudolf Austriacul Augustul – *Rudolfus Austriacus Augustus* –. Pe lângă aceste dovezi de dubioasă dragoste și prietenie habsburgică i se mai conferi principelui, colac peste pupăză, și titlul de *ilustrissim* – *illustrissimi titulum* –. Acestea erau principalele dispozițiuni din actul de supunere a Transilvaniei sub supremația Habsburgilor, semnat de împăratul Rudolf al II-lea la Praga în ziua de 28 ianuarie 1595.[45]

Îndată după ratificarea tratatului cu Austria principele Sigismund trecu la stabilirea raporturilor politice cu principii din Moldova și Țara Românească. Principele Moldovei Aron, care solicitase ajutorul principelui Sigismund în situația sa precară, fiind scos din domnie de regele Poloniei,[46] și care încheiase mai înainte un pact de alianță cu împăratul Rudolf, fu ridicat din ordinul lui Sigismund și adus în Transilvania unde muri otrăvit.[47] În locul lui fu

Petru Rareş, soţia sa Elena doamna şi doi feciori.
Tablou votiv de la mănăstirea Moldoviţa, pictată în 1537

ridicat pe tronul de la Suceava principele *Ștefan Răzvan*, care semnă la 3 iunie 1595 cunoscutul act de supunere și vasalitate față de principele Ardealului.[48] Cu două săptămâni mai înainte, la 20 mai 1595, semnase și *Mihai Viteazul*, în urma unor tratative anterioare,[49] un asemenea tratat de vasalitate cu principele Sigismund,[50] astfel că acesta se putea mândri cu titlul pompos: *Sigismund din grația lui Dumnezeu principe al Transilvaniei, Moldovei, Valachiei Transalpine și al sacrului imperiu roman, domn al părților din regatul Ungariei și al Săcuilor Comite – Sigismund Dei gratia Transsylvaniae, Moldaviae, Valachiae Transalpine, Sacri Romani Imperii Princeps – partium regni Hungariae Dominus et Siculorum Comes –*.[51] Dar titulatura aceasta nu mai corespundea realității fiindcă Sigismund nu putu susține pe protejatul său din Moldova decât trei luni, căci în august 1595 Ștefan Răzvan fu izgonit de pe tronul Moldovei, pe care se ridică *Ieremia Movilă* cu ajutorul polon și turcesc.

La 6 august 1595 principele Sigismund se căsători cu arhiducesa *Maria Cristina* ale cărei virtuți feciorelnice erau mult lăudate de contemporani.[52] La 7 februarie 1596 se făcu la curtea din Praga o strălucită primire principelui Sigismund. Impresia pe care tânărul principe o lăsă la curtea imperială n-a fost însă cea mai bună, din cauza îngâmfării și nestatorniciei sale.[53] La începutul lui martie 1596 principesa Maria Cristina, care petrecea la Făgăraș, găzduia la ea pe soția lui Mihai Viteazul și pe fiul ei *Pătrașcu – haver ritenuta a dietro la Voivoda con il figlio –*.[54]

Sultanul Mehmet al III-lea aflând despre tratativele principelui Sigismund cu împăratul Rudolf se grăbi să-i trimită soli pentru a-l abate dela noua sa orientare politică, făgăduindu-i că este gata să uite de toate uneltirile sale împotriva Porții, oferindu-i ca dar și țara dintre Tisa și Dunăre împreună cu Moldova și Țara Românească, să le stăpânească pe toate ca rege al Ungariei; sultanul îi mai oferi totodată și concurs armat împotriva vrăjmașilor săi. Dar cu toate amenințările sultanului că în caz contrar va pierde principatul Ardealului și părțile ungurene, principele Sigismund rămase neclintit în hotărârea sa de a lupta alături de confederația creștină.

Respingându-i-se oferta de pace și bună înțelegere, sultanul trecu în anul următor la punerea în aplicare a amenințărilor sale întețind ofensiva contra cetăților din Ungaria de Vest, dar și mai îndârjită contra Transilvaniei. Mai mult, sultanul numi în locul principelui Sigismund un Ungur pribeag, care se ascundea sub numele tăinuit de *Avram*, un favorit al lui Sinan Pașa. Noul principe Avram, impus Transilvaniei de turci, era bine văzut și de sași. Prin numirea lui sultanul voia să încurajeze răscoala adversarilor lui Sigismund contra acestuia și a sprijinitorilor săi habsburgici – *per facilitar la solleration della nation ungarese in quella provincia piu importante, de la quale detto Abram si promete havere a sua devotione gran parte et anco di Saxoni –*.[55] Un raport din Istanbul de la 8 martie 1596 arată că noul principe al Transilvaniei Avram era de lege ariană – *di religione ariana* – nu mănâncă decât pește fără solzi și mănâncă carne în postul mare. El are vârsta de 77 de ani, dar nu arată fiind foarte robust, iar din cei patru fii ai săi doi s-au turcit, iar ceilalți petrec în Transilvania.[56] Nu avem știre ca acest principe recunoscut de turci să fi descălecat în Transilvania pentru a-și lua tronul în primire. Poate că ar putea fi identificat cu Marcus Begner, fost dragoman al principelui la Poartă, cunoscut sub numele de Magyar Anhat. Așa s-ar explica simpatiile sașilor față de el ca un conațional al lor.[57]

Beglerbegiii de la Timișoara și Buda nelinișteau ținutul Caransebeșului, al Zarandului și al Oradiei, în vreme ce mult făgăduitul sprijin militar din partea împăratului întârzia mereu să vină, astfel că toată greutatea luptelor la Dunăre apăsa asupra lui *Mihai Viteazul* care ținea piept bărbătește lui Sinan Pașa. În toamna anului 1596 principele

Sigismund uni contingentele sale comandate de Gáspár Kornis și Albert Király cu cele ale arhiducelui Maximilian și se împotriviră Turcilor la Crestes (Mesökeresztes) în ținutul Bihorului. Dar după oarecare succese inițiale, oștirea federației creștine fu respinsă și împrăștiată cu mari pierderi în oameni și materiale.[58]

Înfrângerea armatelor creștine la Creșteș din zilele de 23 - 25 octombrie 1596 echivală cu eșuarea marilor planuri ale principelui Sigismund. El ieși înfrânt sufletește din această bătălie, dându-și prea târziu seama că pe ademenitoarele făgăduieli ale Habsburgilor nu se putea pune nici un temei. De aceea el se purta cu gânduri de abdicare.[59]

La 15 iunie 1597 se zvonea la Praga că starea de deprimare sufletească a principelui care nici nu voia să trăiască cu soția sa era foarte gravă și că lumea se temea că într-o bună zi să nu-și facă seama - *non li facci la burla et torghi la vita* -.[60] În starea aceasta sufletescă principele se hotărî să trateze cu împăratul Rudolf *abdicarea* sa la tronul Transilvaniei pentru *întregirea vechii crăii ungurești*. În schimb principele urma să primească principatele sileziene *Oppeln* și *Ratibor*, care în aceleași condițiuni fuseseră promise pe vremuri și tânărului rege Ioan Sigismund Zapolya. Tratatul de abdicare și schimb fu semnat la 23 decembrie 1597. El cuprindea și o clausula privitoare la divorțul principelui Sigismund de soția sa Maria Cristina cu care nu trăise niciodată și care își sfârși viața zbuciumată într-o mănăstire de călugărițe din Stiria.[61] În executarea tratatului, principele Sigismund renunța în martie 1598 la tronul Transilvaniei, cu asentimentul tuturor statelor provinciale ardelene - *con il consenso et intervento non solo del principe, ma ancor di tutti gliordini di quello stato* -.[62] Cancelarul *Ștefan Josica*, cel care umbla să ocupe tronul vacant cu ajutorul leșilor și al turcilor, fu decapitat, iar la 30 martie 1598 comisarii imperiali sosiră la Alba Iulia ca să ia în primire Transilvania ce urma să fie guvernată de arhiducele Maximilian.[63]

Dar comisarii impeNriali nici nu apucaseră să se instaleze de-a binelea în Transilvania reîncorporată Ungariei, când nestatornicul exprincipe Sigismund revenind,

Neagoe Basarab şi Doamna Despina cu copiii.
Frescă din Biserica lui Neagoe de la Argeş.

într-un moment de luciditate, asupra actului de renunțare la tronul ardelean, apăru prin surprindere la 20 august 1598 la Cluj, unde fu bine primit de Unguri și însoțit la Turda. Dieta întrunită acolo îl proclamă din nou principe al Transilvaniei, spre surprinderea și stupefacția comisarilor habsburgici. Aceștia, care împreună cu episcopul Dimitrie Napragi refuzaseră jurământul noului principe, fură aruncați în temniță.[64] Amenințările din partea Turcilor și tulburările interne din Transilvania descurajară însă foarte curând pe capriciosul principe ardelean și îl determinară să abdice din nou, recomandând dietei să aleagă principe pe vărul său, cardinalul *Andrei Báthory*; acesta domni numai câteva luni, de la 29 martie până la 28 octombrie 1599, când fu înfrânt la Șelimbăr de Mihai Viteazul, care îi urmă la domnia Transilvaniei.[65]

NOTE

[1. Miron Costin, l.c., II, p. 60 urm.
2. Hurmuzaki, II, 1, nr. 269, p. 294; nr. 272, p. 296.
3. A. Veress, I, nr. 158, p. 122.
4. Hurmuzaki, II, 1, nr. 319, p. 340; nr. 334, p. 355; Fr. Griselini, *Istoria Banatului Timișan*, p. 58.
5. Miron Costin, o.c.p. 61.
6. A. Veress, I, nr. 122, p. 97.
7. Fr. Griselini, o. c. p. 57.
8. Hurmuzaki, II, 1, nr. 295, p. 320; cfr. nr. 297, 299, 301, 302, 303, 304 și 330.
9. Hurmuzaki, II, 1, nr. 297, p. 322; nr. 299, p. 324.
10. Ibid., II, 1, nr. 328, p. 349.
11. Ibid., II,. 1, nr. 339, p. 350.
12. Hurmuzaki, II, 5, nr. 140, p. 354, urm.
13. A. Veress, I, nr. 189, p. 140; nr. 190, p. 144; nr. 203, p. 260.
14. Augustin Bunea, *Vechile Episcopii românești*, p. 49.
15. Hurmuzaki, II, 5, nr. 180, p. 442.
16. Ibid., II, 5, nr. 176, p. 415.
17. Ibid., II, 5, nr. 156, p. 387; E. Horvath, o.c. p. 64.
18. Hurmuzaki, II, 1, nr. 470, p. 510. 49 ibid 51, nr. 342, p. 365, 115, IV.
19. Ibid., II, 5, nr. 215, p. 486; 231, p. 507; 237, p. 518.
20. Ibid., II, 5, nr. 214, p. 484.
21. Ibid., II, 5, nr. 213, p. 483.
22. Georg Müller, *Die Türkenherrschaft in Siebenbürgen*, p. 9.
23. E. Horvath, o.c.p. 65.
24. F. Fasching, *Nova Dacia*, IV, p. 89 și V, p. 127.
25. F. Fasching, o.c. IV. p. 89 și V, p. 127.
26. Miron Costin, 1. c., II, p. 62.
27. A. Veress, I. nr. 363, p. 305.
28. Fr. Forgasch, o. c. XXI, p. 630, urm.
29. A, Veress, II, nr. 2. p. 2; nr. 14, p. 12; nr. 18, p. 16; nr. 27, p. 26 urm.
30. A. Veress, I, Nr. 358, p. 300; nr. 394, p. 330, nr. 395, p. 331.
31. F. Forgach, a.c. XVI, p. 630.
32. A. Veress, II, nr. 74, pp. 84 – 96; nr. 78, pp. 100 – 105.
33. A. Veress, II, nr. 84, p. 110.
34. A. Veress, II, nr. 182, p. 197.
35. A. Veress, II, nr. 205, p. 225; nr. 236, pp. 254 – 258; nr. 244, p. 265; nr. 269, p. 299; nr. 284, p. 319.
36. Veress, II, nr. 197, p. 212
37. Ibid. II, nr. 225, p. 241; nr. 250, p. 277, nota 1.
38. Ibid., II, nr. 277, p. 312; 283, p. 319, IV, nr. 113, p. 174.
39. Ibid., IV, nr. 27, p. 45; nr. 28, p. 55; nr. 56, p. 94; Hurmuzaki, IV, nr. 194, p. 205, urm.
40. Ibid., IV, nr. 29, p. 56.
41. Ibid., IV, nr. 44, p. 77.
42. Hurmuzaki, III, 1, nr. 191, p. 199; W. Bethen, o.c., Tom. III, Lib. VIII, p. 513.
43. Ibid., IV, nr. 55. p. 93.
44. A. Veress, IV, nr. 85, pp. 154 – 158.
45. Ibid., IV, Nr. 103, pp. 185 – 188.
46. Ibid., IV, nr. 79, p. 143.
47. Hurmuzaki, III, 1, nr. 186, p. 193, urm.; A. Veress, IV, nr. 120, p. 218; Hurmuzaki, IV, 1, nr. 195, p. 230.
48. Hurmuzaki, III, 1. nr. 42, p. ...
49. A. Veress, IV, nr. 119, p. 216 urm.
50. A. Veress, IV, nr. 122, p. 228; Hurmuzaki, III. 1, nr. 196, p. 209.
51. Hurmuzaki, III, 1, nr. ...; A. Veress, IV, nr. 121, p. 222.
52. A. Veress, IV, nr. 139, p. 258; nr. 178, p. 316.
53. A. Veress, V, nr. 11, p. 19; E. Horvath, o.c., p. 75.
54. A. Veress, V, nr. 9, p. 17; V, nr. 51, p. 77.
55. A. Veress, V, nr. 8, p. 15.
56. Ibid., V, nr. 10, p. 18, urm.
57. Ibid., III, I, nr. 14, p. 26; nr. 125, p. 197; nr. 158, p. 239
58. A. Versess, V, nr. 26, p. 42; A. Domanovszky, *Die Geschichte Ungarns*, p. 190, urm.
59. Ibid., V, nr. 11, p. 19 urm.
60. Ibid., V, nr. 46, p. 70; nr. 51, p. 77.
61. E. Horvath, o. c. 75, urm.
62. A. Veress, V, nr. 95, p. 156, urm.
63. Ion I. Nistor, *Domnia lui Mihai Viteazul în Transilvania*, în Anal. Acad. Rom. Ist. Ser. III, Tom. XXVIII, p. 440, urm.
64. Hurmuzaki, Iorga, XII, nr. 585, p. 380; A. Veress, V, nr. 118, p. 210; nr. 124, p. 199; nr. 98, p. 162; nr. 112. p. 177, nr. ... p. 142, p. 219.
65. Ion I. Nistor, *Domnia lui Mihai Viteazul în Transilvania*, 1. c.,. p. 457, urm.]

PARTEA VIII

MIHAI VITEAZUL
ȘI UNIREA ȚĂRILOR ROMÂNE
MUNTENIA, TRANSILVANIA ȘI MOLDOVA

I. Reacția contra asupririlor turcești și luptele pentru emancipare

II. Cucerirea Transilvaniei

III. Tratativele pentru reglementarea raporturilor politice cu Habsburgii

IV. Mihai Viteazul și naționalitățile din Transilvania

V. Ocuparea Moldovei și pierderea Munteniei

VI. Pribegia și tragicul sfârșit al lui Mihai Viteazul

Capitolul I

REACȚIA CONTRA ASUPRIRILOR TURCEȘTI ȘI LUPTELE PENTRU EMANCIPARE

1. Originea și ascensiunea lui Mihai Viteazul
2. Actul de supunere din 20 mai 1595 față de Sigismund Báthory. Înfrângerea lui Sinan Pașa și reconcilierea cu Poarta
3. Legăturile lui Mihai Viteazul cu Habsburgii
4. Raporturile principelui muntean cu Andrei Báthory

1. Originea și ascensiunea lui Mihai Viteazul

La finele secolului al XVI-lea principatele dunărene ajunseră un obiect de stoarcere și exploatare neomenoasă în mâna demnitarilor Porții, care scoteau la mezat tronurile de la București și Iași. Competitori la ocuparea lor se găseau destui din puzderia de pretendenți din os domnesc, mult mai puțin autentici, care se supralicitau unii pe alții prin sumele pe care le ofereau tuturor celor ce-i puteau ajuta. Iar dobândind tronul, ei intrau în țară însoțiți de un roi de creditori dornici de a le stoarce și ultima lețcaie pentru îmbogățirea lor. Unde mai pui plata haraciului sporit, a darurilor obișnuite pentru demnitarii Porții, mari și mici, furniturile de grâu și orz pentru cavaleria otomană, precum și cantități considerabile de grăsime, miere și ceară pentru nevoile populației din Istanbul. Sub apăsarea impozitelor se risipeau satele, iar micii boierinași și moșneni treceau în rândurile rumânilor sau vecinilor de pe moșiile domnești, ecleziastice sau boierești. Micii proprietari, cum erau moșnenii, megieșii în indiviziе și așa numiții cnezi sau oameni liberi nu mai puteau face față dăjdiilor ce li se impuneau și de aceea se vedeau nevoiți să-și vândă loturile lor modeste și să intre în rândurile vecinilor sau rumânilor care corespundeau iobagilor din Transilvania. La 1595 oamenii din Codreni vindeau spătarului Calotă jerebiile lor. Actul de vânzare arată: *"au fost acei oameni mai înainte megieși și au fost sărmani și și-au putut plăti dajdea lor"*. În anul următor 1596 cumpără însuși Mihai satul Sielarol de la megieșii de acolo cu 40.000 de aspri. Între timp însă megieșii din Sielarol chivernisiră suma necesară și răscumpărară de la Mihai în 1600 moșia satului în devălmășie cu suma îndatorată de 80.000 de aspri.

Cronicile contemporane arată că turcii, nesocotind clauzele vechilor capitulații, „primesc a se așeza în țară și a-și face lăcașuri și meceluri de începură creștinii a țipa de nevoia turcilor, care le călcau țara și legea".

La fel se petreceau lucrurile în Moldova, iar Alexandru al III-lea cel Rău nu-și mai dădea rând cu satisfacerea poftelor nesățioase ale cămătarilor greci și turci și cu măcelărirea pretendenților la domnie care îi amenințau tronul. Între aceștia se găsea și Mihai, un fiu natural al principelui Pătrașcu cel Bun (1533 – 1537). Cronicarul Radu Popescu arată că principele Alexandru ar fi vrut să omoare pe Mihai, pentru că îi ieșise nume "cum că iaste fecior de domn". Din aceeași cronică aflăm că Mihai ajungând la domnie *"s-au numit că iaste fecior lui Pătrașcu-Vodă, iar cu adevărat nu să știe, fără cât den auz unul de la altul așa dovedem că mumă-sa au fost de la oraș de la Floci, văduvă și frumoasă"* cu numele Teodora. Într-un act de judecată din 20 aprilie 1600 Mihai se declară el însuși "fecior al marelui și prea bunului răposatului Pătrașcu Voievod". Întru confirmarea acestei informații Mihai Viteazul numi pe unicul său fiu Pătrașcu după bunicul său. Ca fecior al lui Pătrașcu-Vodă este arătat și de vistierul Teodosie în cronica familială al lui Mihai Viteazul. Aceeași mărturie o găsim însemnată și în cronica lui Petru Grigorovici completată de Szamosközy. După o indicație a pictorului Sadeler care i-a făcut portretul ar rezulta că Mihai s-ar fi născut la 1558, o simplă deducție care n-a găsit însă nici o altă confirmare. Știm însă că maică-sa Teodora era soră cu Iane Episotul, un personaj important și bine cunoscut contemporanilor, care ajunsese ban al Olteniei și reprezentant al domnului, adică capuchehaia pe lângă Poarta otomană. Pe lângă unchiul său Iani își făcu Mihai ucenicia politică, după ce în tinerețe se îndeletnicise cu negoțul de vite, după unii, și de giuvaeri-

cale, după alții, întreprinzând dese călătorii în Turcia și deprinzând binișor limba turcă, pe lângă cea greceascǎ, ce o învățase de la maică-sa Teodora. Intrând în arhondologia Munteniei mai întâi ca ban sau banișor de Mehedinți, el avansă mai apoi la treapta de mare stolnic, mare postelnic și mare agă. Cum însă unchiul său petrecea mai mult la Constantinopol, Mihai îi ținea locul în bănia Olteniei, până ce ajunse el însuși titularul acestui important post administrativ. Ascensiunea aceasta metodică a tânărului Mihai, trezi bănuiala principelui Alexandru, care bănuindu-l ca rival la tron, încercă să-l piardă. Cronica internă știe să povestească cum că Mihai ar fi fost adus de armași la București pentru judecată și numai jurământul a 12 boieri, că nu este fecior de domn i-ar fi salvat viața. Cronicarul Szamosközy pretinde a ști că Mihai ar fi fost ajuns chiar în fața eșafodului dar că privirea sa sălbatică ar fi făcut pe călău să scape spada din mână și că învălmășeala ce se produse în urma acestui neobișnuit incident ar fi prilejuit fuga condamnatului. Realitatea pare însă să fi fost cu totul alta. Mihai simțindu-se urmărit de domn, fugi din Craiova mai întâi în Transilvania vecină, ascunzându-se două săptămâni la Sigismund Báthory și de acolo la Constantinopol, la unchiul său Iani care îl primise bucuros sub scutul său. Acolo Mihai cunoscu pe solul Polon Andrei Taranowski. Versiunea aceasta este confirmată de Mihai însuși, care într-un act din 1594 amintește de *"pribegia sa de la Craiova"*.

La Istanbul situația lui Alexandru cel Rău nu era din cele mai bune. Nici Poarta si nici creditorii săi nu erau mulțumiți cu felul în care se desfășurau treburile în Țara Românească. O schimbare de domnie era dorită de mult și așteptată de toată lumea. Andronic Cantacuzino, fiul faimosului Mihai Cantacuzino poreclit Sectanoglu, făcea și desfăcea multe la Poartă, iar mijloacele materiale de care dispunea atât Mihai, cât și unchiul său Iani erau sortite să înlăture toate piedicile ce se ridicau în calea ascensiunii sale la domnie. În urma acestor stăruințe, susținute și de Sigismund Báthory, pe care Mihai îl văzuse cu ocazia pribegiei sale în Transilvania, precum și de agentul Barton al Marii Britanii, Alexandru al III-lea cel Rău fu mazilit și în locul lui obținu Mihai steagul de domnie în Țara Românească, în septembrie 1593.

Asupra schimbării de domnie scria Andronic lui Petru Șchiopul în exil zicând: *"Am făcut pe banul Mihai domn al Țării Românești, judecând că e mai bun decât ceilalți păcătoși bei, care nu arată nici un semn de la tată nici de la mamă, numai păcătoși necioplіți și mincinoși și argați și nevrednici din toate punctele de vedere. Însă prin banul Mihai s-a mulțumit nenorocita țară și a mulțumit lui Dumnezeu care i-a dat un astfel de păstor bun și creștin și iubit de săraci și cu frica lui D-zeu... și l-am făcut domn și țara îmi mulțumeste mult pentru dânsul"*. Din mărturia lui Andronic Cantacuzino se vede că Mihai i-a arătat semn de la părinții săi că era din os domnesc.

În octombrie Mihai Viteazul (1593 - 1601) porni spre țară și ajunse la București, unde fu bine primit de țară, dar și solicitat de creditorii înaintașului său să le asigure plata datoriilor care le fusese prescrise la Istanbul. Urmară luni grele de stoarceri bănești și de noi impuneri sub povara cărora gemea țara mai greu ca oricând.

Cunocând mai bine ca oricine nevoile și suferințele obștești, tânărul domn apelă la sfatul boierilor mari și mici, iar cronica arată că toți spuseră că într-alt chip nu se vor putea izbăvi decât cu bărbăție să ridice sabia asupra vrăjmașilor.

Și astfel Mihai concepu încă din vreme planul de a scutura jugul turcesc și de a da țării sale o nouă orientare politică spre puterile creștine din apus, spre care se îndreptaseră deopotrivă atât principele Transilvaniei Sigismund Báthory cât și domnul Moldovei Aron Tiranul. Către acești doi domni urmă să se îndrepte Mihai îndată după urcarea pe tron, invitându-i la o acțiune comună contra turcilor. El porni pe Radu Buzescu în Transilvania pentru a se înțelege cu principele Sigismund. Iar pe Preda în Moldova pentru a pune la cale cu principele Aron un atac simultan contra turcilor. Ambele solii au fost încununate cu succes. Aron Vodă se legă prin jurământ să se ajute unul pe altul. Cronica spune că totodată și Bator Jirmond încă dădu jurământ lui Mihai Vodă ca să fie nedespărțiți unul de altul.

Aron Vodă pregăti lovitura contra turcilor cu ajutorul oștirii și a gărzii sale ungurești, câtă vreme Sigismund trimise în ajutorul lui Mihai la București un corp de oaste sub comanda lui Mihail Horváth și Albert Király. La București se găsea și un corp de oaste turcească cu menirea de a controla orice mișcare din partea lui Mihai. Pregătirile acestea umplură aproape tot timpul anului 1594 până la 13 noiembrie când ele fură terminate atât la București, cât și la Iași. În toiul pregătirilor sale, Mihai nu uita nici de Banat, unde Timișoara ajunsese capitala pașalâcului bănățean. În iunie 1594 el se repezise în taină la Verșaț unde prezidă un consiliu de război cu căpeteniile creștinilor de acolo, în frunte cu banul Sava și vlădica Todor, episcop de Becicherek. Aceștia vesteau la 13 iunie 1594

pe hotnogul Moise Szekely că a venit între ei Mihai Voievodul și că i-a găsit adunați în tabără vreo trei mii. *"De aceea* – ziceau ei – *am trimis în toate părțile pe acest pământ, și în două, trei zile se pot aduna cinci sau șase mii. Iar chinezii și creștinii se adunară cu toții și jurară înaintea lui Veli Mironit Sava și a vlădicăi Todor și a voievodului Mihai că slujesc cu toții cu credință și cu adevărat craiului Sigismund și cu o voință"*. Se vede că Mihai pusese la cale un atac comun contra turcilor care urma să pornească simultan în Moldova, Muntenia și Banat. Se convenise ca atacul să pornească în ziua de 13 noiembrie 1594.

În acea zi domnul invită pe toți creditorii turci și greci la visterie pentru ca să li se facă plata cuvenită. Intrând în local, ei fură întâmpinați cu foc de arme, iar clădirea izbucni în flăcări, prăbușindu-se asupra lor. Atunci oșteni pământeni susținuți de cetele ungurești ale lui Horváth se aruncară asupra unităților turcești, măcelărindu-le cu totul, așa cum s-a petrecut și la Iași.

După uciderea creditorilor turci, greci, armeni, albanezi, evrei etc., arătând cum se distrug acele sinete și tefteruri pe temeiul cărora fusese stoarsă țara atâta vreme. Domnul se grăbi să cheme bărbații la oaste, dându-și seama că răzbunarea turcilor nu va întârzia să vină. În aprilie 1595 Mihai însărcină pe căpitanul Martin Borbely să adune "popor de războinici cu soldă fixă lunară și cu hrană".

Prin aceasta s-a dat semnalul de răscoală generală contra turcilor, care fură loviți la Giurgiu și la Cetatea de Floci de la gura Ialomiței. La începutul lui ianuarie cetele române trecură Dunărea, atacând Rusciucul, Silistra și Hârșova și oprind în drum unitățile turcești care înaintau spre Dunăre pentru a înlocui pe Mihai cu Bogdan Vodă, un fiu al lui Iancu Sasul, și pe Aron cu fostul domn muntean Ștefan Surdul. Cianbururi de tătari grăbeau spre Giurgiu venind din Banat, pentru a cădea în flancul drept al muntenilor. Dar unirea lor cu grosul trupelor turcești a putut fi împiedecată prin intervenția la timp a fraților Buzești, care grăbiseră cu cetele craiovene în ajutorul lui Mihai. Atunci viteazul domn trecu la Maretin Dunărea pe ghiață în Bulgaria cu gloatele sale și pătrunse adânc în teritoriul turcesc, până la poalele Balcanilor, chemând pe haiducii bulgari și sârbi la lupta de eliberare de sub jugul otoman. Populația de pe ambele maluri ale Dunării până în Balcani și Carpați era cuprinsă în hora sângeroasă a răscoalei contra Porții. La mișcarea de răzvrătire contra turcilor participară și unitățile creștine din Banat, care cuceriră în iulie 1595 cetatea Verșețului. Haiducii balcanici se constituiau în cete sub comanda unor căpitani îndrăzneți cum erau ragusanul Deli-Marco, Velișco, Baba Novac care întreprindeau atacurile lor izolate contra turcilor sau se încorporau în rândurile armatei creștine a lui Mihai pentru operațiuni comune. Haiducii bulgari se încorporau în jurul unui pretins urmaș din osul domnesc al țarului Șișman de la Târnova. Cetele lor fură însă împrăștiate de Sinan-Pașa în marșul său spre Dunăre. În 1596 o delegație bulgară arată principelui Sigismund la Alba Iulia că Bulgarii înarmați până în dinți așteaptă pe Mihai ascunși în păduri și speră că sub conducerea lui vor putea pătrunde până la Adrianopol. Grecii conduși de fruntașii lor laici și clerici erau divizați în două. O parte condusă de patriarhul *Meletie Pigas* de Alexandria urmăreau o politică turcofilă. Acesta era în corespondență cu Mihai Viteazul și-l admonesta cu moderație. O altă partidă *latinofonă* în frunte cu mitropolitul Tomovei Dionona Rally, înrudit cu neamul Cantacuzinilor și Paleologilor, susținea cu ardoare lupta contra turcilor, informând puterile apusene că dacă Mihai Viteazul ar trece Dunărea, Bulgarii, Sârbii și Albanezii, care sunt de aceeași credință cu dânsul, *s-ar uni cu el*.

Dar oricât de încurajatoare se păreau aceste prime succese de arme, ele nu erau decât acte îndrăznețe de provocare la adresa puterii militare turcești, care nu puteau rămâne fără răspuns sângeros din partea sultanului Mehmet al III-lea. Și de fapt acesta concentră contra rebelilor de la Dunăre o puternică armată otomană pusă sub comanda marelui vizir *Sinan Pașa*, care la începutul lui august 1595 ajunsese la Rusciuc pentru a supraveghea operațiunile de trecere peste Dunăre în Țara Românească, pentru pedepsirea răzvrătitului Mihai, a cărui situație devenise extrem de critică prin faptul că aliatul său transilvănean în ambiția sa nețărmurită căuta să tragă folos din această situație.

2. Actul de supunere din 20 mai 1595 față de Sigismund Báthory. Înfrângerea lui Sinan Pașa și reconcilierea cu Poarta

În tratatul de adeziune la confederația creștină, pe care Sigismund îl încheiase în 28 ianuarie 1595 cu împăratul Rudolf, principele Transilvaniei se obligase să elibereze Moldova și Țara Românească de sub jugul turcesc și să le înglobeze în confederația apuseană. În vederea eliberării de sub jugul turcesc, principele Sigismund trimise în ajutorul lui Mihai câteva sute de oameni sub comanda lui Albert Király.

Dar prin ajutorul acesta acțiunea de eliberare de sub jugul turcesc era numai la începutul ei și încă foarte departe de ținta finală a angajamentului pe care Sigismund și-l asumase în fața împăratului. Dimpotrivă, ajutorul acesta înăspri urgia sultanului față de actul îndrăzneț al lui Mihai, care precum mărturisea mai târziu, ar fi putut rămâne liniștit și sigur în țara sa și fără nici o teamă, dacă nu l-ar fi chemat credința față de creștinătate. Ar fi fost deci firesc că Sigismund să se fi gândit la preîntâmpinarea atacului pe care Sinan Pașa îl pregăti contra Munteniei pentru a desăvârși scuturarea jugului turcesc, înainte de a se gândi la supunerea țărilor române sub autoritatea sa, pe care el o înțelegea ca o înglobare formală a acestor țări în principatul său.

El se folosi de situația disperată a lui Mihai, pentru a-i impune un pact și un legământ consimțit în condiții care întreceau cu mult pretențiile Porții otomane și echivalau aproape cu anexarea Țării Românești la principatul Transilvaniei. Actul începea cu următorul preambul:

"Dar ca să se poată cârmui mai ușor după legea creștină acea țară – a lui Mihai – *adică prin noi în libertate de furia barbariei și să se poată apăra de dușmani, am chemat la noi boierii de frunte din acea țară, cu deplină putere de tocmeală și cu însărcinarea tuturora și din partea lui Mihai și din staturile acelei țări, ca să se tocmească și să facă legătură și s-a ajuns la aceste legăminte și învoiri".*

În urma unor laborioase tratative preliminare, la care luaseră parte mitropolitul Eftimie, episcopii Luca și Teofil, vornicii Mitrea și Hristea, logofeții Dimitrie și Borcea, și Preda, visternicii Dan și Teodor, postelnicii Radu și Stamati precum și clucerii Radu și Vintilă, se ajunse la semnarea convenției de infeudare din 20 mai 1595, în baza căreia Sigismund adăugi la titlul său de principe al Transilvaniei și pe cel de principe al Valahiei Transalpine, adică al Țării Românești, rezervându-i lui Mihai titlul de "Respectabilul și magnificul Domn Mihai, voievodul țării noastre transalpine, credinciosul nostru prea milostiv". Prin actul acesta prerogativele domnești urmau să treacă asupra principelui Sigismund, căruia urma a-i trimite steag de domnie, care îi fu remis, Mihai rămânând un simplu locțiitor al acestuia, fără dreptul de a se mai numi Domn, din mila lui Dumnezeu, și cu obligația de a se folosi de sigiliul prepozitului său. Tratatele cu străinătatea, precum și pedepsele capitale față de boieri nu se puteau îndeplini decât cu aprobarea lui Sigismund. Dar țara nu se putea bucura nici de vechea ei autonomie internă, întrucât impozitele urmau să fie fixate de dieta Transilvaniei cu participarea a 12 boieri munteni. Domnul nu putea demite pe boieri din dregătoriile lor, cu excepția grecilor care nu puteau îndeplini nici o funcțiune publică. Se menținu oprirea străinilor de a ajunge în proprietatea bunurilor rurale și se respectau drepturile mitropoliei Ungrovlahiei asupra bisericilor din țară și nicidecum asupra celor din Transilvania, cum credeau unii. Tratatul de înfeudare aduse o simțitoare înrăutățire a situației rumânilor sau vecinilor de pe moșiile domnești, bisericești și boierești. De unde până atunci aceștia erau liberi a se muta de pe o moșie pe alta, după nevoile și interesele lor, prin actul de înfeudare se impunea legarea rumânilor de glie, luându-li-se dreptul de liberă migrațiune, creându-li-se astfel aceeași situațiune socială ca și iobagilor din Transilvania după răscoala lui Doja. Este singura dispoziție din tratatul de înfeudare din 1595 care s-a menținut în Țara Românească sub numele de așezământul sau *legarea lui Mihai Viteazul*, care prevedea ca rumânul de pe unde va fi, să fie rumân veșnic pe unde se va afla, adică legat de glie. Nu este însă mai puțin adevărat că în acea epocă de stoarcere a țării, mulți moșneni și mulți boieri nași, ne mai având mijloace pentru a face față dărilor și prestațiilor de tot felul se îndatorau pe capete la marii proprietari zălogindu-și delnițele sau părțiile lor, sau vânzându-le cu totul, cum am arătat mai sus. Astfel, mulți săteni proprietari treceau în rândul rumânilor legați de brazdă, pe urma *legării* de mai sus, devenind din oameni liberi sau giuncheri, rumâni. Procesul de dezmoștenire a moșnenilor sau răzeșilor provocă mari nemulțumiri în rândurile celor nedreptățiți, care degenerau în răscoale țărănești, ca și în alte țări din Europa, și Mihai Viteazul însuși avu ocazia să intervină pentru potolirea lor.

În schimbul acestei vădite abdicări de la prerogativele domnești, Sigismund se obliga să ajute la izgonirea turcilor din raialele de la Brăila, Giurgiu și Turnu și la restabilirea vechiului hotar al Dunării pe mijlocul albiei de la Brăila până la Orșova, un angajament foarte problematic întrucât acesta nu se putea duce la îndeplinire fără distrugerea oștirii imperiului otoman și pentru aceasta lui Sigismund îi lipseau forțele armate și energia necesară, precum se va vedea în cele ce urmează.

Actul de înfeudare fu impus domnului de împrejurări. El își manifestă pe față nemulțumirea față de actul de "anexare" semnat de boieri cu principele Sigismund. În iulie

1595 el se tânguia față de solul polon Lubieniecki că nu se poate încrede în boierii săi și că se teme de Ungurii lui Sigismund mai mult decât de turci, că de la împărat n-a primit nici un ajutor, iar Sigismund i-a trimis 3.000 Unguri, pe care îi plătește de șapte luni, zălogind tot ce a mai avut, până și odoarele soției sale și că va fi nevoit să se atingă și de mănăstiri. În condițiile acestea bucuros s-ar închina craiului polon când acesta i-ar asigura ajutorul cuvenit. Dar răspunsul craiului întârzia să vină, astfel că Mihai trebui să înceapă lupta cu propriile sale mijloace.
Reacția contra dispozițiunilor umilitoare din actul de supunere se manifestă foarte curând. La 15 august 1595 se știa la Praga că moldovenii și muntenii începuseră să se vaite rău că erau asupriți de principele Sigismund, zicând că ei s-au emancipat de sub ascultarea turcilor nu pentru a se supune lui Sigismund, ci pentru a face învoială cu împăratul. În loc de aceasta, Sigismund le-a impus jugul său, după ce cu felurite mijloace mincinoase a răpit voievodului Moldovei stăpânirea țării, înlocuindu-l printr-un alt voevod în condiții cu mult mai umilitoare, prin corupcrea căpeteniilor de acolo. La aceste grele învinuiri Sigimund răspunse că asemenea reclamații se ridică numai de câțiva nemulțumiți, care n-au nici o putere de a provoca turburări, dar că și aceștia se vor împăca în curând cu noua stare de lucruri.

Mihai Viteazul consimți la înfeudarea vremelnică a țării silit de amenințarea oștirii turcești care ajunsese la Dunăre, gata să treacă pe malul românesc, apărat de vajnicii săi oșteni. Numărul acestora era însă prea mic pentru a putea opri trecerea care începu la 4/14 august pe un pod de vase construit la Giurgiu în acest scop. În fața puhoiului nesfârșit al oștirii otomane, Mihai se retrase cu contingentele sale, vreo 8.000 oameni, oaste pământeană și 2.000 oșteni din Transilvania comandate de Albert Király, pe o poziție strategică bine aleasă, la Călugăreni, pe apa Neajlovului și flancată de codrul Vlăsiei, pentru a tăia calea turcilor spre București. Lupta s-a dat în ziua de 13/23 august 1595 și izbânda a putut fi câștigată numai grație bărbăției principelui Mihai, care se puse în fruntea vitejilor săi și se aruncă cu spada în mână asupra inamicului. Pilda domnului fu urmată de boieri care se aruncară și ei asupra turcilor, secundați de detașamentul lui Király, determinând astfel soarta bătăliei. În rândurile creștinilor luptau și două sotnii de Cazaci de sub comanda căpitanului Cocea. În învălmășeala luptei de la podul peste Neajlov căzu însuși comandantul turc Sinan Pașa, care fu salvat de la moarte numai prin devotamentul unui credincios de al său, care l-au ridicat în spate, scoțându-l din învălmășeală. Mii de ieniceri cu pașalele și mangiacurile lor rămaseră pe câmpul de bătălie, iar Mihai se putea mândri de a fi capturat cinci tunuri și un steag verde al profetului Mohamed, foarte prețuit de turci, pe care îl oferi mai apoi împăratului Rudolf. Cronica Buzeștilor arată că *"Bator Jicmond dacă văzu pe Mihai Vodă cu atâta vitejie și cu atâta înțelepciune, slobozit-au Țara Românească cu tot venitul ei, să fie iar pe seama lui Mihai. Astfel căzu actul de înfeudare de mai înainte"*.

Dar cu toată izbânda sa asupra avangardei turcești, rezervele otomane rămaseră intacte și gata de a relua lupta contra creștinilor. Golurile din oștirea lui Mihai nu mai puteau fi umplute și de aceea domnul dădu ordin de retragere spre București, urmărit de aproape de turci. Trecând în grabă spre București, Mihai se îndreptă spre Târgoviște și de acolo pe Dâmbovița în sus, spre Bran, unde aștepta sosirea grosului armatei lui Sigismund Báthory din Transilvania. În urmărirea oștirii creștine, Sinan Pașa cuprinse Bucureștii, punând să se sape tranșee în jurul mănăstirii Radu-Vodă, pe care turcii o prefăcură în geamie. La 26 august ajunse la Târgoviște, unde se fortifică în grabă, așezând tunuri pe metereze și sporind garnizoana cu mii de oameni, pentru a putea rezista atacului din munți la care se aștepta. Tot atunci turcii executară întinse lucrări de fortificații la Brăila și la Giurgiu, pentru a-și consolida mai bine pozițiile de pe țărmul stâng al Dunării. Gândul lui Sinan era să transforme Muntenia în pașalâc turcesc.

În acest timp în care Mihai Viteazul își pusese viața în cumpănă pentru apărarea țării amenințate de turci cu foc și pârjol, principele Sigismund Báthory își sărbătorea la 6 august în liniște căsătoria cu arhiducesa Maria Cristina de Austria, de care mai apoi avea să se despartă. Numai după încheierea festivităților nupțiale, la care Mihai Viteazul era reprezentat prin delegații săi Stroe Buzescu și Radu Calomfirescu, tânărul principe găsi timp să se gândească și la primejdia turcească ce amenința și Transilvania. La începutul lui octombrie 1595 oștirea transilvăneană compusă din contingentele de unguri, sași și săcui se puse în mișcare contra turcilor, având în frunte pe însuși principele Sigismund. Mihai cu oștenii săi formă flancul drept, în timp ce Ștefan Răzvan din Moldova grăbi să formeze flancul stâng al armatei creștine alcătuită din

contingentele celor trei țări carpatine: Transilvania, Muntenia și Moldova. La 8 octombrie oștirea creștină izgoni pe turci din Târgoviște, ocupând cetățuia construită și fortificată în grabă de Sinan Pașa. Ștefan Răzvan cuprinse la 12 octombrie Bucureștii, câtă vreme grosul oștirii creștine urmărea pe turci spre Giurgiu, unde oștirea otomană grăbea trecerea peste Dunăre pe podul de vase. Sub bombardamentul artileriei creștine podul fu rupt în două, provocând moartea prin înnec a multor turci. Pe malul stâng mai rămăseseră câteva mii de robi creștini, care au fost puși în libertate, precum și o prea bogată pradă de război, care fu împărțită între comandanții contingentelor creștine biruitoare. La 20 octombrie căzu și cetatea Giurgiului, în urma unui aprig bombardament săvârșit de un corp de 300 de artileriști, pe care îi trimise ducele de Toscana în ajutorul creștinilor. În urma acestei sângeroase înfrângeri Sinan Pașa căzu în disgrație și fu înlocuit în postul de mare vizir. Cronicarul turc Naima referindu-se la această nefericită expediție, afirma că o asemenea retragerea dezastruoasă și înfrângere nu s-a mai pomenit în istorie.

Invazia turcească pricinuise țării pagube foarte mari. Satele și târgurile din drumul turcilor căzuseră în ruină, Târgoviștea și Bucureștii avură enorm de mult de suferit astfel că Mihai Viteazul nu-și putea da rând cu lucrările de refacere a daunelor de război iar ajutorul efectiv pentru refacere nu venea de nicăierea. Pentru Răzvan Vodă participarea la campania contra turcilor devenise de-a dreptul fatală. Adversarii săi din Moldova se folosiră de absența lui din țară, pentru a-l detrona cu ajutor din Polonia și a-l proclama Domn în locul său pe Ieremia Movilă. În încercarea de a-și redobândi tronul, el fu bătut la Areni și tras în țeapă, la 10 decembrie 1595. Singur Sigismund Báthory se retrase fericit în Transilvania, mândru de izbânda pe care o socotea ca fiind numai a sa. Într-un memoriu adresat mai târziu împăratului Rudolf, principele Mihai Viteazul nu se sfia să arate că Sigismund se lăuda pe nedrept cu faptele altora, căutând a-și scrie sie-și ceea ce se cuvenea altora.

Sigismund se lăuda cu isprăvile contra turcilor la Dunăre și în Bulgaria, cu fapte săvârșite de generalii săi, desconsiderând meritele ostașilor munteni și moldoveni de sub comanda lui Mihai Viteazul și Aron Vodă și a căpitanilor lor. Dar curtea de la Praga era mai bine informată asupra adevăratelor stări de lucruri, căci un raport de la Praga din 23 mai 1596 spune clar că *"pe când Muntenii și Moldovenii cu oarecare număr de oaste din Transilvania – con qualche numero gente Transilvania – au săvârșit acte de eroism contra turcilor, Sigismund s-a ținut cu nervul ostirii sale în țara sa, temându-se de o mare răscoală dacă ar pleca"*.

Încununat de laurii victoriei asupra turcilor, principele Sigismund se prezentă în februarie 1596 la curtea imperială din Praga unde făcură însă o proastă impresie îngâmfarea si lipsa lui de seriozitate. Întorcându-se în Transilvania, Sigismund află despre pregătirile turcilor de război contra confederației creștine și îndeosebi contra sa și a împăratului Rudolf. Amenințările sultanului erau foarte serioase, întrucât Transilvania și părțile ungurene se învecinau la granițele de sud și de vest, direct cu pașalâcurile turcești de la Timișoara și Buda, de unde turcii puteau invada oricând teritoriul principatului transilvănean.

Înainte însă de a recurge la măsuri de război, Poarta încercă să-l ademenească pe Sigismund de partea sa prin mijloace pașnice, recunoscându-i dreptul de supremație asupra Moldovei și Țării Românești, drept ce-i fusese recunoscut și de împăratul Rudolf. Dar cum principele respinse oferta de reconciliere a Porții, aceasta ridică contra lui un pretendent la tronul Transilvaniei și dădu ordin beglerbegilor din Timișoara și Buda să concentreze trupe contra Transilvaniei. În fața primejdiei Sigismund făcu apel la împăratul Rudolf care dispuse să i se trimită în ajutor un corp austriac, care, unit cu contingentele transilvănene comandate de Gáspár Koznis și Albert Király aveau însărcinarea să se opună forțelor de invazie turcești. Acestea se si opuseră, susținând în zilele de 23 – 25 octombrie 1596 lupte sângeroase cu turcii la *Cresteș* (Mezökeresztes) în ținutul Bihorului, dar în cele din urmă ele fură înfrânte și împrăștiate de turci. În timpul acesta Mihai Viteazul neliniștea orașele turcești de la Dunăre cu atacuri ale căpitanilor săi, Veleșco, care căzu la Babadag, Farcaș-Aga, care ataca mereu Vidinul și Baba Novac, care atacase Sofia. Brăila se găsea în mâinile sale, iar de la Turnu el neliniștea mereu Nicopolea. Creștinii sârbi și bulgari din Balcani vedeau în el pe izbăvitorul lor de sub jugul turcesc și-l cântau în baladele lor populare. Și lui, ca și lui Sigismund, Poarta îi făcea propuneri de pace și împăcare.

Înfrângerea de la Cresteș făcu o detestabilă impresie asupra nestatornicului și îngâmfatului Sigismund, atingând adânc ambiția sa bolnăvicioasă. El rămase înfrânt sufletește pe urma acestei neașteptate înfrân-

geri, purtându-se cu gânduri de abdicare. În depresiunea aceasta sufletească primi la 9/19 decembrie 1596 vizita lui Mihai Viteazul la Alba Iulia. Domnul plecă însoţit de sfetnicii săi Banul Mihalcea şi Radu Buzescu. Scopul întrevederii era să ajungă la o poziţie comună asupra ofertei de înţelegere cu Poarta. Pentru un om energic şi de acţiune, ca Mihai Viteazul, tratativele cu Sigismund Báthory, care după constatarea domnului român *nu ştia nici ce face, nici ce vrea*, deveniseră foarte anevoioase şi nu puteau da nici un rezultat pozitiv. Cronicarul contemporan Szamosközy relatează că Mihai era foarte categoric în pretenţiile sale. În principiu el era pentru continuarea războiului cu turcii, dar cerea ca în cazul acesta împăratul să nu se rezume la expediente ca până acum, să concentreze forţele sale militare sporite cu cele ale celorlalţi principi din confederaţia creştină şi să poarte un război serios cu forţele otomane. Şi aceasta cu atât mai mult, cu cât turcii ar fi foarte uşor de învins. Iar dacă principele şi împăratul nu sunt hotărâţi pentru o acţiune energică, atunci ar fi mai bine să se cadă la o înţelegere cu sultanul. Se pare însă că Mihai s-a înapoiat de la Alba Iulia cu impresia că Sigismund ezită în hotărârile sale şi de aceea el rămase să acţioneze aşa după cum îi dictau interesele ţării sale. Singurul rezultat pozitiv al vizitei la Alba Iulia a fost autorizaţia pe care o obţinu de la principele Sigismund de a ridica în dealul cetăţii – *in colle penescivitatem* – o mănăstire – *monasterium* – ortodoxă cu hramul Sf. Treimi, pe care el o înzestră cu sate şi moşii după obiceiul muntean. Actul de ctitorie al cucernicului Domn român a fost prins mai apoi într-o frumoasă legendă hagiografică, al cărei manuscris s-a păstrat în Lavra Pecersca din Kiev.

După întoarcerea la Târgovişte, Mihai Viteazul îşi dădu seama că confederaţia creştină nu era încă pregătită pentru un atac hotărâtor contra Porţii. Iar până la terminarea pregătirilor de război ţara sa avea nevoie de linişte pentru a-şi putea tămădui măcar întru câtva rănile cauzate de tulburările recente.

Iar cât privea pe Sigismund, domnul îşi dădea seama că acesta n-avea mijloace pentru propria sa apărare, necum să-i ajute şi lui, nesfiindu-se să aducă aceasta şi la cunoştinţa regelui polon.

De aceea el primi mâna de împăcare pe care i-o oferea marele vizir Ibrahim şi încheie pace. La 7 ianuarie 1597 beglerbegul Belgradului Hasan Paşa raporta sultanului că a adus la îndeplinire ordinul primit, trimiţând *steag de domnie* lui Mihai Viteazul, aşa că atât Domnul, cât şi Ţara Românească se găsesc în deplină pace şi linişte. Într-o scrisoare adresată în mai 1597 cancelarului Poloniei Ioan Zamogski, Mihai Viteazul arată că are nevoie de 6 ani pentru plata tributului turcesc şi pentru achiziţionarea câtorva zibeline, spre a le oferi sultanului. Nu încape deci nici o îndoială că la finele anului 1597 Mihai Viteazul îşi consolidase domnia, ajungând la înţelegere cu Poarta.

3. Legăturile lui Mihai Viteazul cu Habsburgii

Înţelegerea cu Poarta era privită de Mihai numai ca un expedient dictat de împrejurări, în gând el rămase, însă, aderentul confederaţiei creştine, la care ar fi dorit să vadă aderând şi Polonia. Dar vizita sa la curtea lui Sigismund îl întărise în convingerea că pe principele acesta nu se poate pune nici un temei şi că trebuie să intre în tratative direct cu împăratul Rudolf de la Praga. Si aceasta cu atât mai mult, cu cât Sigismund se purta cu gândul să abdice la domnia Transilvaniei în folosul împăratului şi să primească în schimb, principatele sileziene Oppeln şi Ratibor. Actul de abdicare fu semnat la 23 decembrie 1597, iar renunţarea la tron se săvârşi în martie 1598 cu asentimentul statelor transilvănene. Cancelarul Iosika Ştefan, care încerca să ocupe tronul de la Alba Iulia cu ajutorul polonilor şi turcilor, fu decapitat la 30 martie, când comisarii imperiali luaseră în primire administraţia Transilvaniei, a cărei guvernare fusese încredinţată de împărat arhiducelui Maximilian.

În împrejurările acestea, Mihai Viteazul trimise în februarie 1597 pe banul Mihalcea şi pe Sasul Marcu Schonkebonk în solie la curtea din Praga pentru a se pune sub protecţia împăratului Rudolf şi în vederea solicitării de mijloace materiale şi arme pentru întreţinerea şi echiparea unei armate. Împăratul primi solia cu bunăvoinţă şi asigură lui Mihai sumele necesare pentru întreţinerea unei oştiri de 4.000 de oameni, sumele urmând să fie administrate de ofiţerul Erich Lassoto cu sediul la Târgovişte. În iunie 1598 Domnul primi la Târgovişte subsidiile promise de împărat, iar la 9 iunie al acestui an 1598 sosiră la Mănăstirea Dealu împuterniciţii împăratului, care semnară tratatul de închinare faţă de împăratul Rudolf, ce cuprindea condiţiuni cu mult mai acceptabile decât cele cuprinse în actul de supunere faţă de principele Sigismund din 20 mai 1595. Prin acest instrument diplomatic Mihai Viteazul recunoscu suprematia împăratului asupra Ţării Româneşti *"fără plata*

vreunui tribut sau vreunei dări". În schimb împăratul se obliga să pună la îndemâna domnului muntean sumele necesare pentru cel puțin 5.000 de ostași, cu armamentul în tunuri, pulbere, praf și alte echipamente de război, în vederea continuării luptelor contra turcilor și izgonirii lor din Țara Românească, din Transilvania și din părțile ungurene. Împăratul garanta libertatea credinței și a comerțului, iar contractanții se obligară să urmărească și să extrădeze pe fugari și dezertori. În caz de pribegie, Mihai urma să primească în Transilvania sau Ungaria un castel cu toate veniturile necesare pentru a putea trăi potrivit rangului său. Toate acestea pentru că, după mărturia arhiducelui Maximilian, Mihai Viteazul era *zidul și apărarea* țărilor carpatine.

Înțelegerea cu Habsburgii nu putea rămâne multă vreme tăinuită turcilor. În toamna 1598 pașalele de la Silistra și Vidin năvăliră în Muntenia ca să apuce scaunul lui Mihai Vodă. Atacurile lor au fost însă respinse de Dumitru Vornicul iar în septembrie Mihai forța trecerea Dunării în Balcani, arzând și risipind sute de sate și ridicând populația creștină de acolo pentru a o trece peste Dunăre și a o așeza în Țara Românească – *incolus omnes Bulgariae in Valachiam trenasfert* –. Szamosköze estimează numărul deportaților la 12.000, iar Mihai însuși la 16.000 de suflete. În noiembrie domnul se reîntoarse în țară încărcat de bogăția prăzilor ridicate de la păgâni. El se grăbi să trimită împăratului 2 steaguri cucerite de la turci.

Între timp în Transilvania se produseră schimbări neprevăzute. Principele Sigismund. care în martie renunțase formal la tron și plecase în principatele sileziene apăru în 20 august 1598 la Cluj și de acolo la Turda unde dieta îl proclamă din nou principe al Transilvaniei, spre surprinderea comisarilor habsburgici care nici nu apucaseră să se instaleze bine în scaunele lor administrative. În fața noii situații Mihai Viteazul oferi împăratului ajutorul său pentru alungarea impostorului și restaurarea autorității imperiale în Transilvania, întrucât sașii și săcuii ar fi de partea sa. Arhiducele Maximilian arăta însă că n-are nici bani, nici oaste și nici autorizația împăratului pentru o asemenea acțiune, și aceasta cu atât mai puțin cu cât turcii uniți cu tătarii atacaseră Oradea și amenințau Transilvania la granița de vest.

În noua situație Mihai căuta să ajungă la înțelegere cu Sigismund pentru a putea acționa de comun acord contra turcilor. Dar când tratativele erau pe sfârșite, principele Sigismund renunță din nou la domnie, de astă dată în favorul vărului său, cardinalul Andrei Báthory. Dieta ratifică hotărârea lui Sigismund și proclamă pe cardinalul Andrei Báthory principe al Transilvaniei la 29 martie 1599.

4. Raporturile principelui muntean cu Andrei Báthory

Împăratul Rudolf nu se putu hotărî nici de astă dată să intervină cu putere și autoritate, ci se mulțumi să caute o înțelegere cu noul principe, care, în calitatea sa de *cardinal*, se bucura întrucâtva și de protecția papei. Lui Mihai nu-i rămânea deci altă ieșire din încurcătura pe care o provocaseră imperialii prin nehotărârea lor, decât să caute să ajungă și el la o înțelegere cu cardinalul. La 26 iunie 1599 el confirmă prin jurământ credința și supunerea sa față de cardinalul Andrei Báthory, noul principe al Ardealului. Actul de supunere fu întărit, în aceeași zi de membrii sfatului domnesc, în frunte cu mitropolitul *Ieftimie*, vornicul *Dimitrie*, banul *Calotă*, banul *Mihalcea*, logofătul *Teodosie*, logofătul *Mirislav*, *Radul* clucerul, *Preda* postelnicul, comisul *Radu*, *Stroia* stolnicul, *Andronic* vistierul, armașul *Sava* și paharnicul *Șerban*. Erau aproape aceiași sfetnici, care cu un an înainte juraseră, la Târgoviște, credință și supunere față de împăratul Rudolf.

Foarte curând însă, atât împăratul cât și Mihai Viteazul se convinseră că noul principe al Ardealului nu mai înțelegea să rămână în Liga Creștină, ci se dovedise a fi unealtă a polonilor, aliații principelui Ieremia Movilă, din Moldova, și a turcilor contra imperialilor și contra Domnului muntean. Pe copia instrucțiunilor pe care Andrei Báthory le dăduse solilor săi către Poartă pentru încheierea păcii se găsea însemnarea lui Mihai, în românește: *"Ce aci trimis Batăr Andreius la paratul turcesc pentru pace"*. Ținând seama de actul de supunere din iunie 1599, Mihai se credea în drept să aștepte ca să fie și el cuprins în tratatul de pace cu sultanul, în calitatea sa de vasal al cardinalului. Domnul muntean se putu însă curând convinge că Andrei Báthory, nu numai că nu se gândea la includerea lui Mihai în tratatul de pace cu turcii, ci că Andrei, în unire cu Sigismund al III-lea al Poloniei și în complicitate cu domnul Moldovei Ieremia Movilă, pregăteau izgonirea lui Mihai din Țara Românească și înlocuirea lui prin Simeon Movilă. La 27 august 1599 Ieremia Vodă scria din Suceava craiului leșesc că turcii ar fi cerut pe fratele său Simeon Movilă ca domn în

Muntenia în locul lui Mihai Viteazul. Același lucru l-ar fi cerut și boierii munteni prin scrisori și solii. La 9 septembrie 1599 se raportă din Varșovia că Andrei Bâthory trata cu Ieremia Movilă pentru a goni pe Mihai Vodă din domnia Țării Românești, din cauza alianței sale cu împăratul.

Mai mult chiar, Andrei Báthory trimise domnului muntean o solie prin Toma Ciomortani, în care îl soma să se retragă de bună voie din țară. Toma Ciomortani era socrul lui Ieremia Movilă. Fiica sa Elisaveta era soția domnului moldovean.

În scrisoarea sa către domnul Moldovei din 20 decembrie 1599 Mihai Viteazul insistă asupra tratativelor dramatice cu Ciomortani, zicând:

"Când cardinalul a venit în Țara Ardealului și s-a făcut domn, foarte mi-a părut bine și ne-am bucurat de aceasta; ni s-a părut că va fi un domn înțelept și așezat și că vom avea și noi cu cine să vorbim și să ne sfătuim (că nu va fi cum a fost celălalt – Sigismund – care nu știa nici ce face, nici ce vrea). De aceia îndată ce cardinalul s-a așezat în această țară și a luat cârmuirea Țării Ardealului, noi am gătit daruri de preț și cinstite și i le-am trimis ca unui domn, de care el a fost bucuros și ni-a mulțumit cum se cuvine, și am crezut că-l vom avea de prieten, că ne va trata după cuviință și se va purta bine cu noi. Iar după aceia a trimis la noi pe solul său Ciomortani cu această solie ca să ies din țară și din pământul acesta, căci așa este voia Măriei Sale Craiului, căci craiul a făcut pace cu turcii și s-au aliat și au făcut alianță și cu Polonii și cu Țara Moldaviei și cu Inglitera și cu Franța.

Iar eu i-am spus: «Dacă craiul a făcut pace cu turcii și s-au aliat cu toții aceștia, de ce nu mă poate împăca și pe mine cu turcii, și dacă a putut să-și facă și pace, când va vrea poate să-mi facă și mie, ca să rămân în țară, căci turcii pentru voia lui o vor face».

La aceasta Ciomortani mi-a vorbit astfel:

«Craiul cu nici un chip nu poate să obțină pentru D-ta pace cu dânșii, căci turcii nu vor și nici nu vor să te aibă pe D-ta în această țară și că este și acum la noi un ceauș care a venit pentru aceasta, ca D-ta să nu mai rămâi în această țară».

Iar eu i-am spus: «De slujba ce am făcut pentru Ardeal că mi-am dat țara mea pradă turcilor și Tătarilor, de-au prădat-o și că atâția au stat împotriva turcilor cu oamenii mei și cu puțin ajutor, necruțând sângele nostru pentru Ardeal, care fiind sub apărarea mea, întru nimic n-a cunoscut nici o pagubă și este întreg. Eram eu vinovat pentru aceasta sau erau ei. Și pe lângă aceasta jurămintele ce le-am jurat între noi, ca să nu ne părăsim unul pe altul până la moarte, ci să ne ținem împreună, când va fi bine unuia, să fie bine și celuilalt, iar dacă va fi rău de asemenea ? Și acum fac ei pace și mie îmi spun că nu pot?»

La aceasta însă mi-a spus: «Altfel nu este și nici nu poate fi, numai cât D-ta să pleci din țară!»

Dar eu am spus: «Și încotro să mă duc, dacă plec din țară?»

El a spus: «Craiul îți va da o cetate la o parte și vei locui acolo, iar dacă de bună voie nu vrei să pleci, cum îți spune craiul, atunci trebuie să știi că este poruncă împărătească către crai ca el să vină asupra D-Tale, iar Ghiuzeldi pașa cu turcii de dincoace, ca să te prindă viu pe D-Ta cu toate și să fii dat Turcilor».

Auzind acestea m-au tulburat și mi s-a împlut inima cu tot felul de gânduri și după aceia nu am mai avut ce să-i mai spun însă i-am zis: «Dacă este voia craiului ca să plec, mă voi duce numai să-mi arate timpul și ziua, ca să mă pregătesc pentru aceasta, și să-mi dea un castel ca să locuiesc».

Am trimis apoi pentru castel ca să știu pe care mi-l vor da, au spus că nu dau nici un castel, nu știe ce am înțeles. A trimis la mine doi boieri ca să fac cu dânșii așezământ și să întărim jurământul și ca să fim prieteni, așa cum am fost cu dânșii și mai înainte. Față de acest așezământ și de acest jurământ, am stat și m-am păzit, înțelegând și despre dânsul că mereu ne pândește. Și între timp mi-a venit că face amestecături și așa într-alt chip, auzind despre dânsul că vrea să lucreze și într-o parte și în cealaltă parte, despre care lucruri poate că și D-ta ai avut știre.

Și așa văzând toate aceste răutăți ale lui și dușmănia împotriva noastră, am pornit din țara mea cu copiii mei, luându-mi și soția și tot ce aveam și cu oastea mea, că nu aveam oaste așa de mare. Dar am luat în ajutor pe Dumnezeu n-am pus și jurământ pentru dreptatea mea, am pornit asupra lui, sau, că Dumnezeu pentru jurămintele lor pe care le-au călcat, și pentru nedreptatea lor i-a bătut, căci nu noi, ci Dumnezeu i-a bătut, căci noi credința și jurămintele cu cine le avem, le ținem tare și dreptatea și credința vrem să le păstrăm până la moarte".

Capitolul II

CUCERIREA TRANSILVANIEI

1. Pregătirea campaniei contra lui Andrei Báthory și bătălia de la Șelimber
2. Recunoașterea lui Mihai Viteazul ca principe de către dieta Transilvaniei și organizarea cancelariei domnești
3. Reformele administrative după obiceiul românesc
4. Perceperea dărilor
5. Forțele militare de care dispunea principele român

1. Pregătirea campaniei contra lui Andrei Báthory și bătălia de la Șelimber

Din răspunsul dat solului Ciomortani vedem că Mihai era hotărât să înceapă campania contra Ardealului. În scopul acesta el repezise în grabă solie la Praga, ca să solicite agrementul împăratului pentru a ridica armele contra cardinalului.
În iulie 1599 solul lui Mihai declara pe față că

"dacă va îngădui împăratul, stăpânul său va încerca ceva în Ardeal și în curând se va afla veste bună, chiar de ar fi să-și lase acolo corpul și viața. Domnul va aștepta cu mare nerăbdare avizul împăratului".

În mai 1599 se știa la Praga că Mihai stătea cu oastea sa la dispoziția împăratului. mai mult chiar, împăratul îi dăduse castelul Königsberg din Silezia ca loc de refugiu pentru sine și familia sa.

Mihai aștepta cu înfrigurare dezlegarea din partea împăratului de a ataca pe cardinalul principe, în înțelegere cu Basta. Solii domnului muntean zăboviră însă mai multe luni la Praga, pe cheltuiala împăratului. Domnul aștepta sosirea lor la Ploiești. Aceștia sosiră în sfârșit, după multe peripeții, cu actele de dezlegare de la împărat și de la arhiducele Matei. Când îi văzu aducând scrisorile mult dorite, Mihai întru atâta se bucură, încât de bucurie își descoperi capul și sărută cu evlavie peceții de pe scrisori, – *sigilli impressiones in utrisque deosculatus est capite aperto* –. Iar când află din cuprinsul actului că împăratul știu să aprecieze sinceritatea și statornicia sa, cu mare umilință și suspine declară că totdeauna va rămâne același, hotărât să moară pentru izbânda republicii creștine – *magna humilitate et suspinije, se eundem semper futurum, moriendum aut vincendum sibi esse pro christiana republica dixit* –.

Din scrisorile așteptate cu atâta emoție, Mihai Viteazul înțelese că împăratul îngăduia să "încerce ceva" în Ardeal, adică atacul de la Sud contra lui Andrei Báthory, urmând ca Basta să lovească de la Nord cu trupele imperiale de sub comanda sa. Cum însă Basta întârzia ,mereu sub diferite pretexte, războinicul domn se hotărî să treacă singur la atac, fără să mai aștepte concursul trupelor imperiale de sub comanda lui Basta.

Încrezător în ajutorul ceresc și în dreptatea cauzei sale, Mihai Viteazul porni, la 14 octombrie 1599 din Ploiești contra lui Andrei Báthory. La Florești el primi jurământul de credință al căpeteniilor oștirii, pe care o împărți în două grupuri. Un grup porni sub comanda sa pe valea Buzăului în sus pentru a lua contact cu săcuii, aliații săi, răzvrătiți împotriva lui Báthory, care le suspendaseră vechile lor privilegii. La trecerea prin Brașov, sașii primiră oastea română cu daruri și cu asigurări de neutralitate. Brașovenii se mirau, văzând pe Domn și pe boieri însoțiți de familiile lor, *"ca și cum ar dori să se mute pe vecie în Ardeal"*. Grupul al doilea înainta sub comanda Buzeștilor, a lui Baba Novac și Udrea, pe Olt în sus, pentru a se uni cu primul grup la Tălmaci, de unde oștirea întreagă urma să apuce, sub comanda lui Mihai, spre câmpia Sibiului, întru întâmpinarea cardinalului-principe Andrei Báthory.

În ziua de 27 octombrie nunțiul papal Malaspina stăruia pe lângă Mihai pentru împăcarea cu cardinalul, spre a evita vărsarea de sânge creștin, consiliindu-l să se reîntoarcă în țara sa. La insistențele nunțiului, Mihai răspunse cu hotărâre că n-a pătruns în Ardeal mânat de setea de sânge creștin, fiind obișnuit să verse numai sânge păgân, ci el a venit cu știrea și din îndemnul împăratului, ca să pedepsească pe principele cardinal care s-a

unit cu turcii păgâni și s-a încumetat să-l someze să-și părăsească moșia părintească, Țara Românească. Astfel înțelese Mihai să respingă cu energie încercarea de mediațiune a nunțiului Malaspina.

La 28 octombrie 1599 începu bătălia de la Șelimbăr, care ținu toată ziua, până noaptea târziu și se termină cu izbânda lui Mihai Viteazul asupra lui Andrei Báthory. Dintre comandanții unguri Gáspár Kornis căzu prizonier, iar Moise Szekeli, Ștefan Lazăr și Petre Huszár părăsiră câmpul de luptă împreună cu principele lor Andrei Báthory, îndreptându-se spre munții secuiești, pentru a se refugia în Moldova. Cardinalul Andrei, rămânând ceva mai în urmă, fu recunoscut de păcurari săcui și decapitat. La Șelimbăr ca și la Călugăreni, Mihai Viteazul interveni personal în învălmășagul sângerols al bătăliei, determinând victoria prin grandioasa sa valoare și temeritate – *con grandissime valore et temerità* –.

Asupra desfășurării dramatice a acestei bătălii, raporta însuși învingătorul Mihai Viteazul împăratului Rudolf, la Praga, la 4 noiembrie 1599, zicând:

"Și-a răzbunat în sfârșit odată Măria Ta prin mine la 28 ale lunii trecute, cu fierul – ferro – jignirile aduse de atâtea ori, nu știu de Ardeleni sau de craiul lor, Măriei Tale și întregii Case de Austria. Căci cardinalul Báthory mi-a ieșit înainte la pădurile Sibiului, în câmp, cu toate straturile țării, mai ales cu oaste de strânsură și plebeică, neavând simbriași – stipendiariis – și pentru că după ce prealuminatul domn nunțiu al papei a stăruit de ajuns și de prisos pentru pace între cele două tabere gata de luptă, el n-a vrut cu nici un chip să plece din țară, deși era prinț intrat fără drept și să se dea în lături înaintea dreptului Măriei Tale, și se lăuda că va cerca norocul cu armele; ci eu cu credința în Dumnezeu, cel mai mare răzbunător al călcării de jurământ, și răzemat pe dreptatea Măriei Tale, m-am luat la luptă cu el. Și acela despoiat de toată tabăra lui, a fost pus pe fugă de mine cu toată oastea lui, nu fără mare durere a sufletului meu pentru risipa sîngelui vărsat de câteva mii de creștini, căzuți de amândouă părțile. Astfel la 1 noiembrie ziua tuturor sfinților, am luat în stăpânire ca triumfător Alba Iulia, capitala principelor Transilvaniei – triumphans Albam, principum Transilvaniae sedem, occupavi –.

Aceasta am găsit de bine să le aduc la cunoștința Măriei Tale prin chiar stafeta mea – per proprium cureorem –, urmând ca celelalte să le comunic curând pe larg Măriei Tale cu supunere, prin niște fruntași ai Ardealului și ai Țării Românești. Dumnezeu să Te susțină la mulți ani triumfător în fericire. Dat în Alba Iulia la 4 Noemvrie anul 1599. Al Măriei Tale șerb Mihai Voievod".

Intenția lui Mihai Viteazul era să prindă pe Andrei Báthory și să-l trimită împăratului la Praga. Destinul hotărâse însă altfel. Capul cardinalului fu prezentat pe tipsie.

Un martor ocular, Valentin Valakoski, polcovnicul voievodului muntean și transilvănean – *Polkovnik Multankeigo y Siedmigradskieg* – care luptase de partea lui Mihai la Șelimbăr, trimitea din Alba-Iulia la 14 decemvrie 1599 prietenului său Andrei Tharanowki următoarea descriere a bătăliei:

"Când Andrei Báthory află că Mihai a ocupat Brașovul și Făgărașul, trimise pe nunțiul papei, Malaspina, la dânsul, cerându-i să se retragă de bună voie, primind banii ce i-a trimis împăratul pentru soldați; afară de asta i-a făgăduit să-i trimită banii săi proprii ca să-și poată plăti soldații pe trei luni, după care Malaspina mai susținu că împăratul i-a poruncit să părăsească de sine Ardealul. Mihai îl întreabă însă, dacă are despre aceste lucruri scrisori de la împărat către dânsul și când Malaspina îi spuse, că el fiind nunțiu papal și astfel îl poate crede și fără scrisori, Mihai îi răspunse: «Pe tine te-a trimis Sfântul Părinte pentru treburile duhovnicești, iar nu pentru cele vitejești și te sfătuiesc să-mi părăsești tabăra fără răgaz; de nu, vei fi păzit de 200 de pedeștri atâta vreme, până ce-mi voi ocupa țara, deoarece mi-am pierdut-o pe a mea».

După ce nunțiul papal a plecat, a venit Cardinalul cu oștile sale și se așeză cu tabăra lângă Sibiu, nu departe de acea a lui Mihai-Vodă. În ziua de 27 Octomvrie dimineața a început așezarea oștilor la amândouă părțile. Mihai își puse oștile astfel: mai întâi împărți pe Leși în două trupe și le puse la ambele flancuri ale oștii sale; între ele ca trupă a doua a pus pe Ungurii săi, pe pedestrași slobozi (numiți Szabadleginyek) cu artilerie; ca trupă a patra în dosul acestor pedestrași slobozi a așezat câteva mii de cătane slobode cu sulițe și ca trupa a cincea a pus pe Moldoveni în număr de 2.500 la marginea acestor cătane. În dosul Moldovenilor a pus o ceată mare de Săcui. Oastea a fost așezată de însuși Mihai, după care s-a așezat cu copiii săi și cu soția sa în spatele acestor oști cu 3.000 de pedeștri aleși și 2.000 călăreți.

Așa stătea și Andrei Báthory, principele Ardealului, după ce își așezase oamenii. Întrastea haiducii liberi ai lui Mihai săriră, luptând bărbătește cu pedeștrii lui Báthory, care i-au respins pe aceștia și astfel Szabadleghinii au fost nevoiți să se retragă. Atunci îmi porunci Mihai să lupt cu regimentul meu de 700 călăreți

căzăcești leși. Înaintai cu Cazacii, azvârlind pedeștrii lui Báthory îndărăt. Acum fui azvârlit cu regimentul meu de către cătanele lui Báthory înapoi și pentru asta Mihai mă ajută cu cătanele sale cu sulițele. Când îmi sosiră cătanele lui Mihai în ajutor, am respins cătanele lui Báthory îndărăt. Pe Branicki cu câteva mii de Cazaci, Mihai nu-l lăsă să lupte, lăsându-l să stea pe loc. Atunci o ceată mare de Unguri ai lui Báthory aruncă oamenii lui Mihai iarăși înapoi, așa că a trebuit să fugă. Acum înainte de a mă fi luat în seamă, sări Mihai la regimentul lui Branicki și îl rugă să facă acum ce se cuvine cavalerilor, zicând că renumele său stă la Dumnezeu, iar biruința în mâinile lor. Atunci am înaintat eu cu regimentul meu la flancul întâi și domnul Branicki la flancul celălalt cu tărie; luptarăm mult și în sfârșit rupând trupele vrăjmașilor intrarăm pe spinarea lor în tabăra lor. Acolo a resunat apoi semnalul retragerii. Mihai porunci pedestrimii sale, de sub comanda feciorului său, cum și Săcuilor și Moldovenilor să meargă în dosul taberei ungurești, căci au pregătit acolo de apărare; apoi Mihai ordonă oștirilor sale iarăși să se așeze așa cum erau la început; făcându-se însă seară și căzând noaptea, am stat orânduiți, trimițându-ne răniții în tabăra noastră pentru ca să-i ținem în viață.

Ungurii n-au fost nicicând viteji ca atuncea, căci lupta mergea de amândouă părțile cu aceleași arme și, dacă nu era să fie Cazacii mei, Mihai ar fi pierdut bătălia, deoarece oamenii noștri erau chiar gata să fugă.

Îndată ce s-a făcut întuneric, începu Báthory să fugă din tabăra sa la munți în spre Moldova și oamenii săi au părăsit lagărul după dânsul. Cum s-a observat că Báthory fugise, Săcuii l-au urmărit cu regimentele lor. L-au ajuns într-un sat sârbesc, în care se refugiase numai cu trei inși. Acolo fu rănit la cap, de cineva cu o lovitură de topor, după ce s-a apărat, întorcându-se cu capul și a fost rănit la cap, la frunte și grumaz. Îndată ce căzu, i s-a tăiat capul, care a treia zi a fost dus, rănit cum era, la Mihai. Mihai luă acest cap, începu să-l sărute plângând, iar acela care l-a adus a fost decapitat în fața oștii sale întregi. Apoi a trimis după corpul mutilat al cardinalului. Când acesta a fost adus, Mihai i-a ieșit înainte cu întreaga sa oaste din Alba-Iulia cu mare alai. Pe urmă însoți a cincea zi mortul cu cinste mare până la mormântul lui din biserica mare de la Alba-Iulia. El ducea singur lumânarea după sicriu și acolo îl îngropă.

Apoi, după bătălie, s-au predat îndată Sibiul și alte cetăți și orașe și boierii ardeleni au făcut jurământ lui Mihai afară de orașul și de cetatea Hust, care au primit oști nemțești care le-au ocupat pentru împărat. După bătălia câștigată, Mihai ne-au plătit nouă, Leșilor și Ungurilor solda pe trei luni deodată pentru munca și vitejia noastră și pe luna a patra ne-a dat arvună și a hotărât o lege cuminte pentru întreținere și ne este așa de milostiv, în cât de se numește cineva Polac, îl dăruiește cu ceva și care vrea să-l slujească, îi dă bani gata. Pe de altă parte ne primește pe noi, ofițeri și polcovnici cu mare cinste, când mergem la dânsul; la masă ședem cu dânsul și nu ne privește ca domn, ci ca camarazi de luptă, la fel cu dânsul. E o zi rară, când nu ne dă nouă câte ceva din al său, ca haine, blănuri scumpe, cât și galbeni, din cari are mereu la dânsul o pungă plină. Nu se sgârcește cu banii și la masă bea singur pentru sănătatea subalternilor și le oferă cu mâna proprie mâncări, zaharisindu-le bine cu galbeni.

Vă mai spun Domniei Voastre că are bani de dat soldaților deoarece a luat multe comori, rămase după Sigismund și Andrei Báthory, comori care de abia s-au putut căra cu 24 căruțe. Acum de iarnă se pregătește să meargă împotriva Timișoarei, iar vara vrea să asedieze cetatea ei turcească. Are de gând să-și mărite fata cu un bărbat de seamă din Polonia și să însoare și pe feciorul său tot acolo. Majestății sale Regelui Poloniei vrea să i se supună, să-i facă jurământ de credință. Arhiducele Maximilian trimise la dânsul să-i cedeze principatul Ardealului; acest lucru însă n-a vrut să-l facă, zicând că țara aceasta a costat și sânge leșesc; pe împăratul creștinilor vrea însă să-l ajute și acum împotriva turcilor, cât va trăi, cum jurase odată împăratului; dar lui Maximilian nu vrea să-i cedeze Ardealul. Vrea să-și trimeață soli la regele (Poloniei) la dietă, însă cere să fie mai bine primiți ca acum trei ani".

În amintirea victoriei de la Șelimbăr s-a bătut și o medalie comemorativă cu chipul lui Mihai Viteazul și cu următoarea inscripție:

"Michael Valachiae Transalpinae Vaivoda, Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis Consiliarius perpetuus, Transilvani Locumtenens, Cisalpiniae Transilvaniae partiumque eius supremus exercitus Generalis Capitanius, vigilentia, virtute et armis victoriam nanctus, anno domini 1600, adecă Mihai, Voevod al Valachiei Transalpine, Consilier perpetuu al Sfintei Majestăți cesaro-crăiești, Locțiitor al Transilvaniei Cisalpina și al părților ei, precum și Căpitan General al oștirii dobândind victorie prin vigilență, vitejie și prin puterea armelor în anul domnului 1600".

Medalia a fost bătută în mai multe exemplare din care unul se păstrează la British Museum din Londra, iar altele în cabinetul numismatic al Academiei Române.

Totodată, în amintirea acestei victorii, Mihai primi de la împăratul Rudolf o *platoșă – dem wallachischen Füreten vererhrte Rüssung* – în valoare de 1.550 fl. care fu transmisă Domnului în aprilie1600.

Din respect față de decapitatul principe, Mihai porunci să se aducă și corpul neînsuflețit la Alba Iulia și să fie depus spre veșnică odihnă în catedrala catolică de acolo, cu toate onorurile cuvenite unui fost principe al țării. La funerarii luă parte și Mihai cu toată oastea sa. La autopsia decedatului se constată că inelul cu briliant de pe degetul cardinalului dispăruse cu deget cu tot. După funerarii, principele Mihai se grăbi să trimită împăratului sigiliul Ardealului – *il sigillo dela Transilvania* – împreună cu diverse insigne și arme turcești, precum și calul de călărie al lui Andrei Báthory.

2. Recunoașterea lui Mihai Viteazul ca principe de către dieta Transilvaniei și organizarea cancelariei domnești

În ziua a patra după izbânda de la Șclimbăr, Mihai Viteazul își făcu intrarea triumfală în Alba Iulia, capitala Ardealului cucerit prin puterea sabiei sale. La poarta cetății, Domnul muntean fu întâmpinat de reprezentanții autorităților eclesiastice, militare și civile, în frunte cu episcopul *Dimitrie Napragy*, fostul cancelar al Ardealului sub Bathorești, pe care Mihai îl confirmă în vechea funcțiune. El chemă în sfatul sau divanul său domnesc pe fruntașii unguri *Gáspár Kornis, Moise Szekeli, Ștefan Czeáki* și alți nobili care trecură de partea sa, prestându-i jurământul de credință. Pe "jupânii Napragy vel cançelar și Secheli Moj, vel ghinărareș" îi găsim pomeniți în actul domnesc din 25 martie 1600. În divanul ardelean din aprilieal aceluiași an găsim pe Kornis Gáspár, Szekeli și Czeáki. În actul de hotărnicie pentru boierii din Sărata (jud. Făgăraș) din 20 aprilie 1600, depuneau martorii "jupan Kornis, Gáspár și jupan Sekely Moyzes Generalis și jupan Szaki István, alăturea de jupanii români *Borcan*, vistierul și Stoica, marele postelnic". La postul de secretar al cancelariei domnești din Alba-Iulia, Mihai Viteazul menținu pe Ion Iacobinus, fostul secretar de sub predecesorul său. *Cancelaria mare* sau domnească își continuă lucrările sub noua domnie fără nici o întrerupere. Pe lângă notarii sau secretarii – notari – scribi – vechi, fură angajați diaci noi, cunoscători ai limbii române și slavone. La 16 aprilie 1600 Mihai orândui pe lângă vornicul său din Alba-Iulia 8 persoane pentru nevoile cancelariei sale, între care, *4 diaci* și porunci generalului Moise Szekely ca aceste 8 persoane să fie scutite de serviciul militar.

Pe lângă cele două limbi oficiale de până atunci, fu introdusă și *limba română*, fiindcă noul domn nu înțelegea nici limba latină și nici cea ungurească. Corespondența diplomatică în latinește, italienește, nemțește și ungurește, trebuia tradusă în românește pentru noul principe român. În arhivele din Viena se păstrează mai multe acte diplomatice în limba română, care putură fi salvate din cortul domnesc de la Turda, unde Mihai Viteazul își găsise tragicul sfârșit.

Limbile uzuale pentru actele și corespondențele interne erau limba latină, română, maghiară și uneori chiar limba slavonă. Dezbaterile dietei se făceau în limba latină sau maghiară și se redau în text paralel latin și maghiar.

Din ordinul noului domn, cancelaria își începu imediat activitatea. Unul din primele acte ale ei era convocarea dietei. Într-o scrisoare adresată la 4 noiembrie 1599 comitelui Ladislau Gyulafy, Mihai spunea:

"Am hotărât ziua pentru ținerea dietei la Cluj ad 20 diem Novembris: să fii și D-Ta de față în ziua și locul acela ca împreună cu ceilalți credincioși ai noștri din țara aceasta să putem lua hotărâri pentru păstrarea țării".

La 13 noiembrie Domnul se adresă din nou lui Gyulafy, arătându-i că a schimbat data și locul convocării dietei, zicând:

"Te poftim pe D-Ta ca la dietă să vii la noi la Alba-Iulia pe ziua de 28 noemvrie, că vei face D-Ta un lucru foarte plăcut. Bene valeat".

Mihai se grăbea cu convocarea dietei pentru ca să dea nobilimii maghiare, precum și sașilor și săcuilor cuvenitul prilej de a-i presta jurământul de credință. Domnul își atinse scopul, fiindcă dieta se întruni de fapt în zilele de 22 – 28 noiembrie la Alba-Iulia, unde nemeșii, după prestarea jurământului de supunere și credință, votară următoarea moțiune de încredere în domn:

"Deoarece toate puterile și stăpânirile sunt de la Dumnezeu, credem că prin grija Sfinției Sale, prin milostivirea arătată nouă și prin buna hotărâre a întregii creștinătăți, ai ajuns Măria Ta, în această vreme de luptă împotriva cumplitului dușman păgân, principele nostru milostiv, pentru care lucru ne știm necontenit să-i fim mulțumitori, că până în această vreme ne-a păzit cu milostivire în dulcea noastră

patrie de orice dușman, rugându-ne și acum Sfinției Tale, ca să putem rămâne în dulcea noastră patrie sub milostivirea și sârguitoarea ocrotire a Măriei-Tale, spre mărirea numelui și gloriei Măriei-Tale, potrivit cu împrejurările vremurilor de acuma".

Dieta de la Brașov din zilele de 12 – 15 martie 1600 votă o moțiune și mai elogioasă la adresa lui Mihai, zicând:

"Înălțăm rugăciuni fierbinți către milostivul Dumnezeu pentru că din clipa în care te-a trimis pe Măria Ta să fii principe milostiv, ai avut atâta grijă milostivă de noi, încât am putut rămâne în dulcea noastră patrie împotriva tuturor dușmanilor cu pace și în liniște. Ne rugăm Sfinției Sale ca să ne îndrepteze pașii și să conducă pe Măria Ta și de acum înainte întru toate, ca să fie spre dăinuirea bietei noastre patrii și a noastră a tuturora, spre răspândirea faimei și a numelui Măriei Tale și spre binele și întărirea întregii creștinătăți".

Cuvinte măgulitoare pentru Mihai găsim și în moțiunea dietei de la Alba Iulia din zilele 20 – 27 iulie 1600, care avea următorul cuprins:

"Mai întâi ne bucurăm și înălțăm rugăciuni fierbinți către Dumnezeu, că Sfinția Sa ni-a ținut până în acest ceas patria și pe noi în aceste vremuri de răsboi sub ocrotirea Măriei Tale. Ne rugăm Sfinției Sale ca și de acum înainte să-și întindă această milostivire și bunătate asupra noastră. Vedem că și de acum înainte Măria Ta te străduiești să-ți îndrepți toate grijile cu prisosință pentru scăparea bietei noastre patrii de dușmanii din afară și pentru starea ei liniștită și pașnică, pentru care bună pornire și sentimente milostive față de noi ale Măriei Tale, dorim ca Dumnezeu să te binecuvinteze, să-ți dea putere și ajutor ca să avem și de acum înainte pace și păsuire sub cârmuirea Măriei Tale, pentru care osteneală și purtare de grijă, noi Te vom sluji ca pe stăpânul nostru milostiv".

După primirea jurământului de credință din partea nobilimii maghiare și a reprezentanților sași și săcui, Mihai făgădui ca celor supuși și credincioși să li se reînnoiască actele de proprietate, reînnoire obișnuită la fiecare schimbare de Domn, după constituția țării. Și astfel începu în cancelaria domnească de la Alba Iulia o vie activitate, îmbrățișând întreaga viață socială și administrativă a Ardealului. Din cancelaria cea mare a lui Mihai Viteazul porniră o sumedenie de edicte de tot felul și de acte oficiale de drept civil, penal, comercial și economic.

Astfel ni s-au păstrat de la Mihai Viteazul sute de acte și documente care privesc:
a) danii – donationes – și *danii noi* – noves donationes –;
b) mandate sau ordine de punere în posesie – mandate – statutaria –;
c) relații sau raporturi de introducere în stăpânire – statutariae relationes –;
d) schimburi de moșii și mărturii – literae concambiales et fassionales –;
e) transcrieri de acte publice – transsumptas –;
f) procese verbale despre depuneri – literae testimoniales –;
g) autentificări de testamente – testamentaria –;
h) pitace de boierie – literae nobiliatis –;

Un asemenea pitac de boierie se păstrează în original în colecțiile Academiei Române. Actul este redactat în latinește și scris frumos pe pergament. El privește pe *Gheorghe Ciocănești*, castelanul sau pârcălabul cetății Jdioara – Sidovar – din Banat, pe care Mihai Viteazul îl ridică la rangul de nobil pentru serviciile sale credincioase. Actul poartă data de 18 februarie 1600 și cuprinde și o descriere amănunțită a stemei familiei, care este și reprodusă în culori în fruntea documentului.

În actele și documentele oficiale Mihai se intitula Voievod al Valachiei Transalpine, Sfetnic al Prea Sfintei Majestăți Cezaro Crăiești, Locțiitor al Transilvaniei, al Transilvaniei Cisalpine și al părților ei, precum și Căpitan General al oștirilor ale aceleași Majestăți din părțile supuse ei. – *Valachiae Transalpinae Voivoda, Sacrae Caesareae Majestatis Consiliarius perpetuus, Transilvaniae Locumtenans, Cisalpinens et cetera.*

În calitatea aceasta el continua să se considere domn legitim al Transilvaniei, o țară pe care o cucerise prin foc și sabie. În convorbirea pe care o avusese cu nunțiul Malaspina, Mihai arătă că și-a pus în joc avutul, sîngele și viața pentru cucerirea Transilvaniei, înfruntînd orice pericol – *rem, sanguinem, vitam ad occupandam Transilvaniam exposuerit periculisque obieceret* – .

În adresa din 29 decembrie 1599 Mihai Viteazul arăta camerei cezară-crăiești din ținutul Țipsului că:

"Ardealul cu toate părțile sale ni le-au dat Dumnezeu din mila sa în mâna noastră; de aceea scriem Domniilor Voastre despre aceasta să vă sfătuim să nu-l tulburați... pentru că dacă am luat această țară, întreagă cu toate hotarele ei, apoi așa și vrem să o păstrăm pentru Majestatea Sa".

Într-un act de repunere în posesie din 14 martie 1600, noul Domn al Ardealului arată că ordonă aceasta în virtutea puterii sale

domnești fiindcă a dobândit cu armele puterea asupra Transilvaniei, cu toate drepturile regale, cu toate folosințele și pertinențele ei – *regnum hoc Transilvaniae armis in nostram redigissemus potentatem... totum et omne jus regnum, simul cum conctis suis utilitatibus et pertinentiis* –. Într-o scrisoare către Bistrițeni din 3 noiemvrie 1599 Mihai observa zicând:

"credem că știți bine că însuși Dumnezeu ni-a adus în această țară și ni-a făcut stăpânitorul ei".

Atitudinea aceasta a lui Mihai era privită cu mare îngrijorare de adversarii săi atât de la Curtea din Praga, cât și din țară. La 11 martie se vestea la Viena că Mihai nici nu se gândea să cedeze Ardealul, ci dimpotrivă, el lucra din răsputeri pentru consolidarea și întărirea puterii sale voievodale.

La 15 ale aceleiași luni se raporta din cercurile lui Basta din Tokay că Mihai nu avea intenția să cedeze Ardealul, ci dimpotrivă era hotărât să-l păstreze în *ruptul capului – eher seinen Kopf darüber lassen* –. El l-a oferit împăratului numai din complezență, fiind încredințat că împăratul, apreciind la dreapta valoare serviciile sale pentru cauza imperială, îi va încredința și *restul* Ardealului până la Tisa – *samt dem Stück bis an die Teyesa* –.

Problemele ardelene intraseră de mult în cercul preocupărilor lui Mihai Viteazul. Aceasta se vede din *Catastihul țării Ardealului de pe judeațe și vămile și ocnele* din 18 noiembrie 1599 – *Registrum totius regni Transilvaniae* – care s-a păstrat în arhivele de la Viena și care spune:

"Să se știe, țara Ardealului cu județele și de venitul, câtu-i iaste".

Județele ardelene erau:
Județul Hunedoara
Județul Belgradului
Județul Târnavei
Județul Turdei
Județul Clujului
Județul Dobâcăi
Județul Solnocului dentăi de Ardeal

Județele Țării Unguresti ce se țin de Ardeal:
Județul Crasnei
Județul Solnocului de Mijloc
Județul de Maramurăș de la Hust
Județul Zarandului
Ținutul Caransebeșului

Județele Săcuilor:
Județul Murășului
Județul Udvarheiului
Județul Lipsi i Chezdi i Orbai
Județul Ariiașului

Ținuturile Sașilor:
Ținutul Brașovului
Ținutul Sibiului
Ținutul Mediașului

3. Reformele administrative după obiceiul românesc

Cucerind Ardealul, Mihai înțelegea să-l guverneze după concepțiile sale românești și cu ajutorul oamenilor săi de încredere. În instrucțiile pe care la 26 februarie 1600 le dădea solilor săi la Praga, el arăta împăratului că înțelegea să guverneze țara, cu credincioșii săi ce erau pe lângă dânsul, cu oameni ce erau mai pricepuți acolo, de știau de toate rânduielile, cum erau prin alte țări și cum a fost tocmeala mai de înainte vreme.

Nunțiul Malaspina arăta într-un raport din 14 noiemvrie 1599, că se teme ca nu cumva noul Domn să guverneze după obiceiul turc sau român – *la vuol guvernare secondo il modo Turcico* o *Valachico* –. Atitudinea acesta a Domnului nu era însă după placul nobilimii ungurești, care cerea în dieta de la Alba Iulia din noiemvrie 1599, să respecte vechile datini și obiceiuri ale țării. În dieta din iulie 1600 nemeșii unguri protestară contra întrebuințării *limbii române* în actele publice, cerând pedepsirea celor ce nesocoteau drepturile exclusive ale limbii oficiale latine și maghiare. Iată cuprinsul moțiunii dietale contra folosirii limbii române:

"S-au întâmplat și astfel de lucruri, că unor oameni de seama noastră li s-au adus scrisori de ale Măriei Tale, unele scrise în limba sârbească, altele în limba românească, din care pricină n-au putut înțelege din ele porunca și voința Măriei Tale. De aceia am hotărât ca astfel de scrisori să fie trimise nobilimii sau în limba maghiară sau în limba latină: cine ar mai umbla pe la nemeși cu astfel de scrisori românești sau sârbești, pe niște oameni ca aceștia să-i prindă și să-i trimită prinși la Măria Ta împreună cu scrisorile".

Mihai, ca și sfetnicii săi, nu ținură însă seama de asemenea hotărâri ale dietei, ci continuară corespondența și în limba română. Jupânul Nectarie, un om de încredere al domnului, adresa la 2 sept. 1600 o scrisoare românească primarului sas din Sibiu prin care îi aducea aminte de jurământul de credință față de Domn. Locul de frunte între actele românești îl ocupă cele 8 documente din

cancelaria lui Mihai Viteazul, ce se păstrează în arhivele din Viena, în anexa la pachetele Turcica din anii 1593 - 1600. Din 20 aprilie 1600 datează actul de hotărnicie în românește cerut de boierii sau moșnenii din Sărata, jud. Făgăraș. În acest important hrisov de hotărnicie domnul se intitula "Mihai Voievod, cu mila lui Dumnezeu, Domn a toată țara Ardealului, fecior al marelui și prea bunului răposatului Pătrașcu Voievod din Țara Românească".

La 5 februarie *Io Mihai Voievod, cu mila lui Dumnezeu domn a toată țara Ardealului* dădea Rozovenilor în proprietate muntele "cse sze tfyame Bajul", adică ce se cheamă Băiul, act scris în ortografia ungurească, "ka szel aibe yei de moschie" - ca să-l aibă ei de moșie.

În românește erau redactate și unele acte care porneau de la boierii munteni ce făceau parte din divanul domnesc de la Alba-Iulia. Într-un act din 25 martie 1600 se face mențiune de sfetnicii Domnului: Teodosie, Mihalcea, Calotă, Preda, Leca și Stoica. Teodosie întocmise și o cronică a Domniei lui Mihai Viteazul până la 1597, cunoscută în traducerea latinească a lui Balthasar Walter. Între oamenii de încredere ai domnului se găsea și *Petre Grigorovici Armeanul*, zugrav și cronicar totodată. Cronica va fi utilizată de cronicarii unguri Wolfgang Bethlen și Szamosközy. La aceștia se mai asociau armașul Sava, postelnicul Duma, spătarul Toader, vistierul Bârcan care dădea Clujenilor la 5 aprilie 1600 o chitanță în românește pentru suma de 666 taleri; vistierul Vasile de la Ocna Sibiului și căpitanul Constantin Stolnicul de la Giurgiu.

Banul Mihalcea Caragea, originar din ostroavele grecești, era unul dintre sfetnicii cei mai intimi ai domnului. Pe timpul campaniei sale în Moldova, Mihai Viteazul lăsa pe banul Mihalcea și pe Wolfgang Kornis locțiitori sau caimacami ai săi în Ardeal. În calitatea aceasta, Mihalcea se intitula: "Ban al crăiei transalpine, sfetnicul ilustrului și magnificului domn Mihai Voievod al Transalpinei etc. și delegat cu mandatul deplinelor puteri pe lângă statele și ordinele transilvănene - *Michael regni Transalpinensis Banus et consiliarius illustres et Magnifici Domini Michaelis Voevodae Transalpinae et cetera ed Status et ordines Transilvanicos cum pleno mandalo legatus* -." La 1 mai 1600, jupânul Teodosie dădea nemeșului Ioan Olasi carte de liberă circulație pentru a-și duce jupâneasa de la Lugoj. Marele vistier Bârcan trimitea în februarie 1600 un răvaș românesc Bistrițenilor în chestiuni de furnituri.

Dar și mai neplăcut decât folosirea limbii române în actele publice, era pentru nemeșii transilvăneni faptul că Mihai înțelegea să răsplătească meritele sfetnicilor și colaboratorilor săi români, dându-le *moșii, cetăți* și *castele* rămase pe urma nemeșilor unguri care le părăsiseră pentru a nu se supune nouii domnii românești. Episcopul Napragy raporta la Viena că Mihai, uzurpând puterea, împărțea asemenea bunuri *Românilor săi - usurpata huius modi authoritatis licentia impune amplissima bona, arces castella, curias suis Valachia distribuebat* -.

Dieta din Alba Iulia critica în 1600 aspru dărnicia aceasta a noului domn, înregistrând și astfel de plângeri: "că Măria Ta ai dăruit moșii, fără ca după legile noastre vechi să fi fost luate cu scrisori, așa cum s-ar fi cuvenit, cerute pe drept sau pe nedrept, intrând curând cu scrisori în posesiunile lor fără să fi avut loc vreo judecată. Am hotărât ca în cazul unor deciziuni contrare celor stabilite, fiind moșiile totuși luate în posesiune, spanii să continuie diligenter a restitui cele luate, donatorul arătându-și donațiunea, iar aceștia să fie urmăriți suis modis prin lege".

Episcopul uita însă că Mihai Viteazul adusese la cunoștința împăratului că dânsul înțelegea "să dea sate și olate cui vrea cu acea putere cum au avut-o alți Domni" și că "toate litigiile Ardealului, cum au fost în zilele altor domni, de s-au căutat în Ardeal judecată, ce vom judeca noi să fie judecat și nimeni să nu mai aibă voie a căuta lege într-altă țară".

Măsura aceasta atrase săgețile dietei din iulie 1600 asupra sa, cerându-i "să oprească boierilor de a umbla cu plângeri mincinoase pentru a cuprinde moșii nemeșești". Domnul era solicitat să oprească în genere boierilor de a se amesteca în asemenea lucruri, căci treburile lor înțeleg să și le descurce ei înșiși după legea lor, exprimându-și dorința de a nu fi tulburați în așezămintele lor, iar contravenienții să fie sancționați, ținându-se seama de vechiul obicei al țării.

Formulând moțiuni așa de îndrăznețe, membrii dietei scăpau din vedere că însuși împăratul în răspunsul său la cererea lui Mihai îi recunoscuse dreptul, zicând:

"Eu împăratul preste toți împărații și tot soborul zice să judeci D-Ta; ce veri face, să fie făcut și cum veri zice să fie zis; cum să fie mai bine și ce veri pohti, tot va fi pre voia Domne-Tale".

În virtutea dreptului său de cuceritor, drept recunoscut și de împăratul, Mihai aduse întreg aparatul administrativ al Ardealului sub ordinile sale directe. Acest aparat era foarte complicat, întrucât atât săcuii cât și sașii se bucurau de largi autonomii naționale sub comiții sau grofii lor. Sub autoritatea sa directă stăteau *spanii* și *vice-spanii* județelor, *judecii*

nemeșimii, *căpitanii, prefecții, provizorii, castelanii, boierii, beliductorii, hatmanii* cazacilor, sârbilor și românilor, *centurionii* și *decurionii* oștirii de călăreți și pedeștri. Către toți aceștia se îndrepta la 28 decembrie 1599 ordinul lui Mihai Viteazul ca să apere pe Elena Keoreosy, văduva fostului diac Cristofor Keresztury, pe care domnul o luase sub înalta sa ocrotire, tutelă și protecție.

Pe unii din aceștia noul domn al Ardealului îl păstra în serviciul său, iar pe alții îi înlocui cu elemente credincioase și devotate, în bună parte români.

La 15 martie 1600, Mihai, ascultând plângerea cetățenilor din Târgu Mureș contra umblătorilor de pe căi care rechiziționau cai de olac și cereau să fie găzduiți în oraș, ordonă grofilor, vice comitelor, judecătorilor de comitate, căpitanilor, boierilor, beliductorilor, prefecților și hatmanilor atât ai cazacilor, cât și ai sârbilor și românilor, de asemenea magistraților civici, scaunelor de judecată, vilicilor și celorlalți jurați cetățenești la orașe, sate și conace, ca la toți câți cer poștă, hrană, bir și alte sarcini, să-i pedepsească după faptele lor și să-i gonească în afară de oraș. În desbaterile dietei din iulie 1600 se face mențiune de "căpitanii și slujitorii lui Mihai de la orașe și de la curte, așișderea și de căpitanii camerali de la mine". În aceeași sesiune a dietei se cerea ca atât "căpitanii de cetăți, cât și juzii de la curte" și alți slujitori care comit samavolnicii față de nemeși, să fie chemați în fața scaunului de judecată al Domnului.

Anumite litigii se aplanau în divanul din Alba-Iulia în fața Măriei Sale Domnului. La 19 aprilie 1600 nemeșii Toma și Mihai Konas raportau domnului că au somat pe jurații orașului Târgu-Mureș să se prezinte la judecată la curtea Măriei Sale oriunde și oricând ar ținea Măria Sa mai curând astfel de judecăți. De unde se vede că divanul domnesc, prezidat de principe, funcționa și la Alba-Iulia pentru Ardeal, exact în aceleași condițiuni ca și divanurile similare de la Târgoviște și Suceava, capitala Țării Românești și Moldovei.

Pentru a-și arăta solicitudinea sa față de principalele orașe din Transilvania, Mihai se grăbi la cererea lor să le confirme privilegiile. La cererea juraților Mihai Rhaw și Andrei Zabo din *Cluj* – *iuratii cives civitatis Colosvar* –, de a le întări privilegiile, libertățile, imunitățile și prerogativele, domnul se milui să le accepte, să le aprobe, să le ratifice și să le confirme prin actul domnesc din 24 ianuarie 1600. Și celelalte orașe, dar mai ales orașul *Bistrița* se bucură de grija și solicitudinea domnului român.

Iar pentru a înlesni circulația corespondenței oficiale, Mihai Viteazul caută să îmbunătățească serviciul poștelor. Dieta din noiembrie 1599 votă în privința aceasta următoarea moțiune:

"Poștele care umblă cu scrisorile Măriei Tale, să se țină de ceiace stă scris în ele; o poștă *să primească un cal, dacă sunt două poște doi cai, dar căruțe să nu se dea nimănui, afară de cazul, când s-ar cere anume acest lucru în scrisoarea Măriei Tale. Cine va cere cai și căruțe în afară de scrisorile Măriei Tale, aceluia să nu i se dea nimic. Dela astfel de poște să adune Măria Ta, prin domnul cancelar, scrisorile, ca poștele să nu mai poată umbla cu asemenea scrisori".*

4. Perceperea dărilor

Din *Catastihul țării Ardealului de pre judeațe și vămile și ocnele* din 13 noiemvrie 1599, întocmit în românește de vistieria lui Mihai, se vede că noul Domn luase măsuri ca perceperea impozitelor să nu sufere nici o întârziere. Birurile impuse asupra celor 14.424 de porți, adică de gospodării din județe, dădeau un condei de 95.653 taleri. Porțile se repartizau pe județe precum urmează:

Județul Belgradului, adică Alba-Iulia	3.182
" Târnavei	30.476
" Turdei	1.000
" Clujului	1.214
" Dobâcăi	1.050
" Solnocului din Ardea	1809
" Crasnei	362
" Solnocului de mijloc	305
" Maramureșului cu Hustu	1442
" Zarandului	244
Ținutul Caransebeșului	3.076
Județul Murășului	370
" Udvarheiului	368
Ținutul Banului din Săcui	459
Județul Sepsi i Chezdi i Orbai	923
" Aritașului...	385

Ținuturile sașilor așa le este obiceiul când legă de poartă câte un florint, ei dau taleri 20.000, iar când dau de poartă câte un al doilea florint, ei dau taleri 30.000.

Baia de aur de la Zlatna era arendată Italianului Muratoș Ianoș – Muraldi Ioan – pe 6 ani cu o arendă de 12.000 taleri anual.

Tabla de galbeni de la Cluj era arendată aceluiași Muratoș Ianoș cu 4.000 taleri anual.

Săsimea toată împreună era impusă cu 7.500 taleri anual, scadenți la St. Martiei,

adică la 11 Noiembrie.

Brașovul pentru vama negoțului era impus cu 2.000 taleri anual.

Ținutul scalei dela Bran era impus cu 200 taleri anual.

Sibiul de pre vama negoțului era impus cu 1.000 taleri pe an.

Bistrița pentru vamă plătea pe an 158 taleri.

Popii sășești erau impuși cu 459 grivne de argint, impozit scadent la 2 februarie al fiecărui an.

Popii sașilor erau impuși cu 968 taleri pe an și cu 100 taleri bani mărunți.

Dijma Ardealului care era crăiască la nemeși pentru mișeii lor, era de 15.468 taleri și 65 bani, când era întreagă.

Iar când da craiul din dijmă de dăruia pe cineva, care se scădea, fiind ispravnic Meștenti Benedict.

Baia Căpsinului de argint era pustie ce au cerut-o Muratoș Ianoș să dea până acum la Sf. Vasilie grivne de argint 50, iar de la Sf. Vasilie înainte, să dea pre an taleri 200.

Ocnele de sare în exploatare erau următoarele: *Vizatna, Tordeș, Coloj, Seuca, Dej, Săcui, Maramurăș* și *Gheurgheeul* și de pre aceste ocne erau ținuți să dea seama cu toții. La 24 iulie 1600 Mihai conferi Clujenilor dreptul de exploatare a salinelor din Cojocna până la concurența sumei de 11.257 fl. La 7 august 1600, logofătul Teodosie adeverea în românește Clujenilor încasarea sumei de 1.000 taleri zicând: *"Luat-am ot Cluj taleri 1000 de cest bir de sare"*.

Vămile de pre negoațe din 30 de bani, se numeau *harmiteduri*, adică *tridecezimi*.

Asemenea *harmiteduri* se percepeau în următoarele 20 de localități: *Caransebeș, Lugoș, Vlăcan* (Vulcan), *Zălcan, Lipova, Dobre, Orăștie, Orda de la Pod, Banfihuniad* (Hunidoara), *Iambon, Fivălmaș, Zila, Jibău* (Șibot), *Nagfală* (Sabumare), *Fidreghi, Dej, Rătec, Bereheci, Eneu, Beiș* (Beiuș).

În sesiunea de la Alba-Iulia din iulie 1600,* dieta aprobă politica financiară a Domnului declarând: "Noi nu voim să fim nici acum, cum n-am fost nici în trecut, spre scăderea Măriei Tale sau a Patriei, din ceiace ni-a dat Dumnezeu". Ei făgăduiau să plătească de fiecare poartă câte 6 fl., cerând însă și sașii să participe după obiceiul lor, în această măsură la suportarea sarcinilor fiscale. Tot atunci dieta cerea ca și sârbii, care nu sunt lefegii, să plătească dări oriunde or fi stabiliți în țară, iar cei care n-ar voi să plătească, acolo unde locuiesc să fie scoși din țară.

În chestiunea administrării vămilor, dieta din iulie 1600 hotărî ca la stațiunile de vamă de la trecători să dea și Domnul oamenii săi pe lângă spani, să vadă unde și în ce locuri se simte nevoia de astfel de vămi și să înștiințeze pe Măria Sa. Cei ce stăpâneau astfel de vămi să arate scrisorile doveditoare, pe care văzându-le Măria Sa, să hotărască în ce locuri trebuie să fie astfel de vămi.

Și în Țara Românească, ca și în Ardeal și Moldova Domnul putea da scutiri de dăjdii pentru domenii întregi. La 25 iulie 1600 Mihai Viteazul scutea de dăjdii domeniul Vingard și alte 12 sate ale credinciosului său *Ioan Kesseri-Gibarth*, comitele de Deva, pentru serviciile sale credincioase. Acest Kesseri era fiul *Zamfirii*, fiica lui Moise Vodă, ctitoreasa mănăstirii *Prislop*, din *Țara Hațegului*, din căsătoria ei cu comitele Kesseri. În sesiunea din iulie 1600 dieta ardeleană cerea *expresis verbis* că pentru cele ce duce nemeșul pentru folosință casei sale, să nu plătească nici o dare, nici treizecimi, iar treizecimarii și vameșii să se țină de această hotărâre.

5. Forțele militare de care dispunea principele român

Din catastihul de venituri și cheltuieli al vistierului Dumitrache, ce ni s-a păstrat în arhivele din Viena, cunoaștem cheltuielile pe care le făcea Mihai Viteazul pentru plata soldelor unităților militare. Vistierul însemna în catastihul său:

"Să se știe lafe ce am dat de în Visterie" – adică lefurile. Cazaci tot. Brancwtschi, Valcoaschi, Ocesalschi, Rastoposa, Kon 2.917 laf. tal. 14.585, mas. tal. 1.235.

Cazaci pedeștri 18; și ce au fost rămas Stoica Vist. lepră la Cazaci ce au venit cu ei tal. 144.

Ungri, Makou Gherghel Capitan, Kon. 916, laf. tal. 454 far kon.

Moldoveani, Mrăzea i Anghelachi căpitan și (liprosului hotnog) lipsa Lupului hotnog Kon. 1.452, laf. tal. 14.870, mas lor tal. 542.

Sârbi, Petoc i Neculo căpitan, kon. 1.608, laf. tal. 16.500 mas lor tal. 510 făr Mihaiu.

Beașlii Sârbi, Marco hotnog, kon. 40 laf. tal. 400, mas. tal. 30.

Drăbanții Jidco, Roș. Mirda Ianăș, Nedelco, Radul căpitan; dorabanți 4.000 laf. tal. 25.948.

Drabanții Jivco Negrul, Miclauș căpitan i Dumbrava hotnog: dorobanți 2.010 laf. tal. 6.535.

Tunarii lui Voievod și ai lu Craiu și drăvan de la Poartă, laf. bir. zal. 592.

Drăbani Ungri ce se-au dus cu Turi

Freanţi, darbani 200 laf. tal. 721.

Gibri Gaspar şi *Ivan Brancovici* kon. 120 laf. tal. 655, mas lor cu trâm. tal. 132.

Comişel stegar şi *chirias o tun, salârgii, Marco Vraci* şi sichiriaşi o leagăne, laf. tal. 2.147.

Lafe mărunte, laf. lor fac tal. 2.014" (4).

În catastihul acesta vedem că oştırea ce ocupa Ardealul pe timpul lui Mihai Viteazul se compunea din:

1. *Cazaci călări* şi unităţi sub căpitanii Branezki, Valeowski, Ocesalski si Rostopcea;
2. *Cazaci pedeştri*, o mică unitate.
3. *Unguri* sub căpitanul Mako Gherghel;
4. *Moldoveni*, sub căpitanii Mărza şi Anghelache, căpitanul Lupu fiind lipsă.
5. *Sârbi*, sub căpitanii Petco şi Necula.
6. *Beaşlii Sârbi*, sub hotnogul Marco.
7. *Drăbanţii* lui Jivco Roş, Mirda Janăş, Nedelco şi Radul.
8. *Drăbanţii* lui Jivco Negrul, Miclăuş şi hotnogul Dumitru.
9. *Drăbani unguri* cu Turi Freanţ.
10. *Tubarii* lui Vodă şi al Craiului.
11. *Drăbanii* de poartă.
12. *Unităţile lui Gibri Gaspar şi Ivan Brancovici.*

Reaprtizaţi la oştire se găseau: *Cormişei, stegari, sicheriaşi salârgi*, sechiriaşi pentru leagăne şi un medic sau *Vraci* cu numele Marco.

Dieta din iulie 1600 cerea ca toţi cei miluiţi de daruri cu moşii, să dea, după vechiul obiceiu, *vălăraşi* şi *pedestraşi* de pe moşiile lor. De altfel nemeşii se declarau gata să participe la război cu pedestraşii şi călăraşii lor.

Mihai face şi unele schimbări în comandamentele cetăţilor de la Făgăraş, Deva, Chioara, Gherla ş.a., aşezând acolo pârcălabi sau castelani vrednici de încrederea sa, precum era Leca la Chioara şi Gherla sau Constantin la Gurghiu.

Nunţiul Malaspina raportă la Praga că Mihai ar fi trimis toată oastea ardelenească în Ţara Românească şi ar fi chemat pe românii de acolo în Ardeal, aşezându-i în garnizoane în locuri întărite şi în cetăţi – o afirmaţie tendenţioasă care nu corespundea în toate realităţii.

Temuţi erau aşa numiţii *Sabatleghini* – Szabachleginyak; *pedestraşi slobozi sau haiduci* şi Segitleghini – Segitö-legény – *soldat auxiliar*, al căror număr sporea mereu prin îngrămădirea iobagilor de pe moşiile nemeşilor în rândurile lor. Contra acestora se îndreptau reclamaţiile dietei din iulie 1600, care cereau disciplinarea şi trimiterea lor la vatră. Membrii dietei se plângeau că iobagii şi slugile tocmite fugeau şi treceau între pedestraşi şi călăraşi domneşti unii chiar între haiduci, alţii între pedestraşi de cetăţi, de unde îi ameninţau cu ucidere şi devastare. Ei mai arătau că mulţi oameni lipsiţi şi neplătiţi au trecut între lefegii domneşti, care din ceas în ceas strică şi pradă satele. Şi cereau ca domnul să-i urmărească prin cei mai mari pe ostaşi; asemenea elemente rătăcite, să fie pedepsite şi cu asprime să se dea ordin căpitanilor şi hotnogilor să nu mai primească pe viitor asemenea oameni în unităţile lor.

Dieta din noiembrie 1599 mulţumea lui Mihai Viteazul că o să adune toată oastea la un loc, să curăţe drumurile ţării de tâlhari şi să scoată soldaţii din casele nemeşilor.

Membrii dietei mai cereau domnului să pedepsească pe cazaci şi pe alţii care au năvălit pe la marginile oraşelor, au jefuit tot ce au găsit şi au ameninţat oraşele cu foc.

Dieta de la Braşov din martie 1600 hotărî ca pentru întreţinerea oştirii să se plătească de fiecare poartă câte 4 florini, jumătate să fie plătită cinstit şi fără scădere la cămara domnească până la 20 de zile, iar restul după alte 20 de zile.

Casă de apărare, Cula - districtul Gorj

Capitolul III

TRATATIVELE PENTRU REGLEMENTAREA RAPORTURILOR POLITICE CU HABSBURGII

1. Cererea lui Mihai de a fi recunoscut ca domn ereditar al Transilvaniei și principe al sacrului imperiu roman
2. Condițiile de recunoaștere formulate de nunțiul papal Malaspina în 12 articole
3. Răspunsul împăratului cuprinzând 17 articole
4. Revendicările lui Mihai Viteazul după cucerirea Moldovei, ca domn al Țării Ardealului, al Moldovei și al Munteniei

1. Cererea lui Mihai de a fi recunoscut ca domn ereditar al Transilvaniei și principe al sacrului imperiu roman

Concomitent cu instalarea sa în scaunul domnesc de la Alba-Iulia, Mihai trimise o numeroasă solie în frunte cu banul Mihalcea și vistierul Stoica la curtea imperială de la Praga pentru a prezenta împăratului Rudolf trofeele anunțate mai sus și a cere recunoașterea sa ca *locțiitor palatin*, sau *Stetthalter* imperial în Transilvania. Solii primiră instrucțiuni să arate împăratului că:

"Ardealul încă, ce sunt 74 de ani de când a fost închinat turcilor, iar Mihai Voievod, cu tocmeala lui și cu pieirea a mulți voinici a cucerit Ardealul și l-a închinat cinstitului împărat și de acum înainte se făgăduiește dumnealui până va fi viu, cu mare credință va sluji împăratului și Țării Ungurești și toată creștinătatea".

Dar, pentru ca să poată îndeplini cu succes această înaltă misiune încredințată lui, din milă dumnezeiască, Mihai Vodă cerea împăratului să-l recunoască ca succesor de drept al Bathoreștilor în Ardeal, cu toate drepturile și competențele acestora, formulând pretențiunile sale în următoarele articole care ni s-au păstrat în redactarea lor în limba română:

1. Împăratul și Țara Ungurească să-l socotească pentru această slujbă și nevoința ce s-a nevoit, să-i lase Țara Românească și Țara Ardealului, să-i fie moșie, lui și cine se va ține din feciorii lui, să le fie moșie.

2. Să ceară de la împărat și de la Țara Ungurească cum, ce hotar au făcut părintele Măriei lui, Maximilian, împăratul cu al doilea Ianăș Crai, între Ardeal și Țara Ungurească, acel hotar să fie și acuma: din care hotar din ceastă vreme de răsmiriți a tras la împărăția lui: una, Oradea cu ținutul Bihorului și Hustul cu ținutul Maramureșului și Crasnei și al Solnocului și al Sărandului și Nagbania cu Baia de Sus și toate ținuturile lor, cum au fost date de Maximilian împărat supt Ardeal cum au fost mai d-întâiu.

3. Alta iar să poftească, cum au avut domnii, ce-au fost înaintea noastră, de au dat și au miluit cu sate și cu olate, au de supt cetăți sale au .... și acum să fie aceia, să pociu da și eu sate și olate, cui voi vrea cu acea putere cum au avut alți domni.

4. Alta, toate ligile Ardealului cum au fost în zilele altor domni, de s-au căutat în Ardeal judecată, ce vom judeca noi să fie judecat și să nu mai voie a căuta lege într-altă țară.

5. Alta, de rândul oștilor, Măria Sa Împăratul și cu Sfatul Împăratului și cu cei 7 herțegi și cu alți domni creștinești și împreună cu țara Măriei Lui, bine să ia aminte că Ardealul și Țara Rumânească în ce loc sunt; tot norocul creștinătății este aruncat pe aceste două țări că Dumnezeu să ferească de ar apuca Turcul aceste două țări ar fi pieirea a toată creștinătatea; cum Dumnezeu să ferească de aceia !

6. Drept aceia să aibă grijă Măria lui de leafa oștilor; alta de ajutor când va trebui la vremea de treabă.

Iar Măria Lui să grijească să trimită voinicii ce vor trebui. Iar alta pentru banii de leafă, să vie la noi în luna lui Marț în 12 zile, cât va socoti Măria Lui să ajungă oștilor, să nu cumva să aibă .... creștinătatea și aceste două țări.

Că Dumnezeu ferească aceia să nu fie, de ar dobândi turcii ceste două țări, Țara Ardealului și Țara Românească eu aș pofti de la împăratul și dela tot sfatul și dela cei 7 herțegi și de la toată țara, cum să-mi dea în Țara Ungurească olate, cât să aibă venit într-un an o sută de mii de talere; și pentru această poftă să aibă carte cu pecetea Măriei Lui, cum după moartea mea să rămână rodului meu. Altă, iar Dumnezeu să ferească dacă aș cădea eu în sabie, cum aceia Dumnezeu să nu dea, iar cinstitul împărat și tot sfatul și toată țara Măriei Lui, și cu toți domnii creștinești să aibă a umbla și a griji pentru nevoia mea, toți să mă scumpere din sabie. Și pentru aceasta încă poftesc să aibe carte de la împărăția Lui și dela toți domnii creștinești.

7. Alta, cum a dat împăratul lui Batar Jigmen teteluș pe domnie așa mă rog Măriei Lui să am și eu așa.

8. Alte poftiri pentru ținuturile de au fost mai d'innainte vreme de moșie și de ținutul hotarelor cestor două țări, de Țara Ardealului, și de Țara Românească, și le-au luat turcii de sunt supt mâna lor, când va da D-zeu cu ajutorul Sfinției Lui și cu norocul cinstitului împărat să le dobândim dela mâna păgânilor, ele să fie iar a moșiei și să se țină de hotarele acestea două țări, cum au fost de veac. Iar de aci înnainte, cu ajutorul lui Dumnezeu, ce vom dobândi, dela păgâni împăratul va face cum va fi voia împărăției lui; și pohtim carte și pentru aceia dela împărăția lui.

Cererile cuprinse în articolele de mai sus ajunseră la cunoștința împăratului și prin consilierii unguri Napragy, Gáspár Kornis și Bornemisza. În raportul lor către împărat, în februarie 1600, aceștia insistară mai mult asupra cererii lui Mihai de a i se asigura domnia creditară asupra Ardealului unit cu Țara Rumânească, precum și asupra părților exterioare ce aparțineau Ardealului, cu cetățile Oradea, Hust și Nagibania (Baia Mare). Ei arătau că Mihai pretindea dreptul de stăpânire asupra teritoriilor ce urma să le cucerească de la turci. Ei mai arătau că Mihai revendica pentru sine toate bunurile și demnitățile de care se învrednicise la vremea lui Sigismund Báthory. Între distincțiile cele mai principale râvnite de domnul român era recunoașterea cu ordinul *Lânei de aur – Goldene Vliese –*. El mai cerea ca împăratul să contribuie la întreținerea oștirii. În schimb el renunța la concursul militar al trupelor imperiale. În caz că ar cădea în prinsoare să fie răscumpărat, iar dacă ar fi izgonit din Ardeal să găsească adăpost și întreținere într-o cetate oarecare.

2. Condițiile de recunoaștere formulate de nunțiul papal Malaspina în 12 articole

Revendicările ridicate de Mihai pentru guvernarea Ardealului ajunseseră și la cunoștința nunțiului papal Malaspina, care recomanda împăratului să le aprobe în altă redacție, următoarele 12 articole:

1. Palatinul să fie credincios împăratului și să-i păstreze jurământul de credință.

2. Să nu aibă dreptul de a convoca dieta fără autorizația împăratului, iar la dezbaterile dietei să asiste un comisar imperial.

3. Birurile vectigalia să poate fi impuse numai cu aprobarea împăratului.

4. Legile, instituțiile, datinile și obiceiurile provinciei să nu poată fi modificate. Provincia să nu fie administrată după obiceiurile românești – *valahico more* – ci numai după obiceiurile observate până atunci de principii transilvăneni.

5. Să nu încerce ceva fără știrea împăratului contra nobililor și ordinelor religioase.

6. Să nu declare război și nici să nu încheie pace fără asentimentul împăratului.

7. Să nu se încumete – *audeat* – să aducă în garnizoanele ardelene trupe din Muntenia și nici să trimită trupe ardelenești în garnizoanele din Muntenia. Iar dacă va avea nevoie de contingente militare în Transilvania, să recurgă la ajutorul trupelor ungurești sau nemțești.

8. De va fi silit să părăsească vremelnic provincia, să nu ia ca locțiitor nici român și nici ardelean, ci un ungur devotat împăratului.

9. Garnizoanele să facă jurământ împăratului.

10. Toți senatorii să jure credință împăratului.

11. Palatinul să aibă delegatul său pe lângă curtea imperială; de asemenea, împăratul va desemna pe un credincios de al său pe lângă curtea voevodală.

12. Mihai să trimită pe fiul său ca ostatec la curtea împărătească pentru a fi instruit și educat – *edocendum educamdumque*.

Nunțiul Malaspina nu simpatiza deloc pe Mihai, poate și pentru credința lui ortodoxă. El stăruia pe lângă împărat să nu îngăduie ca Mihai să-și aibă reședința în Transilvania – *hoc unum esse, ne palatinum in Transilvania domicilium sedemque sibi figat* – și nici să fie recunoscut ca principe legal al acestei țări – *ne in ea tamquam legitimus principe habitat atque resideat* – fiindcă era schismatic, ușuratec și

nestatornic – *Palatinus enim schismaticus est levis et inconstans* –. Părerea nunțiului despre Mihai nu era deloc măgulitoare. El îl înfățișa curții imperiale ca pe un om fără învățătură, că nu știa să scrie decât numele și care nu cunoștea altă limbă decât cea română și turcă – *huomo senza lettere, di modo che a pena sa scrivere il suo nome, ne sa altra lingua che la valacca et la turchesca* –. El îl considera într-o scrisoare din 14 noiembrie 1599 ca pe un om *greoi, artificial, ilegitim, nestatornic*, crud din fire, *libidinos*, inaccesibil la sfat, *precipitat*, și (după părerea mitropolitului Dionisie Rally de Târnova) puțin timorat de Dumnezeu – *ma e astutissimo et artificiosissimo, e illegitimo, inconstante, et di sua natura crudele libidinoso, sprezzatore di consigli, precipitoso et per quanto dice il mitropolita di Tarnovia, poco timorato di Dio* –.

3. Răspunsul împăratului cuprinzând 17 articole

Răspunsul împăratului la cererile lui Mihai întârzia. Numai la 3 decembrie 1599 împăratul trimetea veste prin Petre Grigorovici armeanul, omul de încredere al lui Mihai, că *"ce va pohti Mihai Voivod, tot să fie pre voe Domni Sale"*. Răspunsul împăratului fu remis principelui Mihai numai la fincle lui ianuarie 1600 prin sfetnicul intim al curții imperiale *Carlo Magno*. Răspunsul era redactat în limba italiană, din care fu tălmăcit în românește în forma ce ni s-a păstrat. Împăratul Rudolf arată că, strângând sobor, vlădici, principi și arhiduci, era hotărât să-l ajute și să-i dea tot ce poftește. El consimțea ca să fie Mihai crai și fiul său Pătrașcu iar crai, pentru vitejia și destoinicia lor. Pe Pătrașcu împăratul era gata să-l însoare cu o rudă împărătească precum făcuse cu Sigismund Báthory, și să-l recunoască ca principe al Ardealului, Mihai rămânând *ispravnic* peste toate, care prin faptele sale de vitejie devenise un *al doilea Alexandru*. Împăratul sfătuia pe Mihai să nu meargă contra Moldovei, fiindcă nu ar fi vremea să se bată cu moldovenii, când turcii îi stăteau în spinare. Împăratul mai ruga pe Mihai să aibă grijă de crăiasa Maria Cristina, fosta soție a lui Sigismund Báthory și să pedepsească pe răufăcătorii ei. Împăratul îl îmbia să-i fie frate și ca viețile amândurora să fie una. El îl sfătui să îngăduie în Ardeal numai trei confesiuni religioase și anume: pe cea a grecilor, francilor și lotrenilor, adică ortodoxă, catolică și luterană. Pe calvini și areiani să-i gonească și să le ia bisericile. De asemenea să pedepsească pe clujeni pentru trecerea lor de partea lui Sigismund Báthory. Împăratul recunoscu lui Mihai dreptul de liberă dispoziție în toate chestiunile administrative și judecătorești, în așa fel, ca tot ce va face să fie făcut și cum va zice, să fie zis, totul după voia sa.

Dar pentru edificarea noastră deplină, dăm răspunsul împăratului în întregime în redacția românească ce fusese prezentat lui Mihai Viteazul și care e semnată de dânsul.

1. "Împăratul au strânsu sobor, toți domnii, vlădici, piscupii și arhiduci și toți ai împăratului, păntru credință și păntru binele ce au făcut Mihaiu Voevoda împăratului și e-u slujit, ca să-l ajute împăratul eră împăratul să-i dea ce va pohti Mihai Vodă.

2. Ce va pohti Mihai Voevoda dela împăratul să-i dea, care cât îi va plăcea; însă mai mult să-i dea pentru atâta bine ce mi-au făcut Mihai Voevodă.

3. Au zis împăratul și tot soborul și svatul pentru vitejie ce au făcut Mihail Voevoda și destoinic, am zis să fie Mihaiu Voevoda crai și fiul său iară craiu.

4. Zis-au împăratul să însoare pe Pătrașcu Vodă și să-i dea din ruda împăratului care-i va fi voe, și să-l facă fecior al împăratului și să fie al împăratului.

5. Însă de va fi voe lui Mihai Voivodă să trimeatem oameni la margine, să păzească, ca să nu auză alți împărați și domni că țara este a noastră iar Mihail Voevodă este ispravnic peste toate, ca să înțeleagă și alți împărați cum este Mihail Voevodă ispravnic să nu mai fie ceartă și stricăciuni.

6. Eu împăratul la Măria Ta Mihaiu Voevodă rog-te în cest rând să mergi în Moldova că am înțeles că au dat cancelarul din Iеși voie lui Jigmond craiu să strângă oaste. Nu e vremea acum să ne batem cu Moldovenii că turcii stau în spinarea noastră, ear să ne batem cu Moldova, noi ar fi să lăsăm turcii iar noi am înțeles de un boier pe în Iași și are un fecior ce umblă iscoadă în țara leșească de spun la noi tot ce fac ei.

7. Eu, împăratul, zic de veri vrea Mihaiu Voevodă să fac pre fiu său craiu în Ardeal, eu împăratul să trimit pe omul meu credincios să fie împreună cu fiul Domniei Tale credincios. Era Domnia Ta să fii ispravnic peste toate oștile; iar ce veri pohti, tot va fi pe voe domniei Tale și-ți voi da încă mai mult decât veri pohti.

8. Împăratul au trimes la Franța, la Spania, la Papa și la toți mai marii de bărbăție și de vitejie, ce ești al doilea Alexandriu, ca să te ajute cu bani și alte cinste înfrumusățate ce vor trimite ei, ajutoriu, bani, ear eu încă de 3 ori mai mult.

9. Pentru vrăjmaj ce au fost mai de înainte vreme să aibă multă dosadă.

10. Mult rogu-te care au fost acie mai nainte vreme de au gănit crăiasa, de-ți sunt drag să prinzi pe Tambru Diak; ce să nu-l lași neci cum, ce mult să-l pedepsești.

11. Altă rog pre Domnia Ta ce au dat Jigmond craiu crăiesei să-i dai Domnia Ta, iar Domnia Ta ce veri pohti dela mine, eu tot ți voi da Domniei Tale.

12. Încă iară rog pe Domnia Ta Mihail Voevod pentru aceia țară să nu se strâce întru viața Domne-Tale și ceasta a Împărăției Meale, ca să fie amândouă una în viața Domne-Tale ca să cunoști cum este mai bine să fie tot după Domne-Ta.

13. De asta zic Împărăția Mea să-mi fii frate din cei patru frați, drag și iubit; alta pătru dragostea noastră ce veri vrea să trimiți la Împărăția Mea, nu trimite pe streini ce-mi scrie cu mâna Domne-Tale dela inimă, ce-ți va fi voe, eu ți voiu face.

14. Cunoscut-am că este loc în Țara Românească de este aur și argintu, ce să veri zice Domne-Ta că să trimiți oameni cruze pentru binele Domne Tale că am oameni de acel lucru de știu venel și de diamante și au lucrat și în Țara Ungurească că pântru acest aur și argintu știu că ei lucrează și zic că este și fier, ce, să vă fi voe Domne Tale să-i trimeț și veri vedea și alte lucrure ce vor face.

15. Eu, Împăratul, rog pre Domne Ta să nu lași întru acel loc mult credincioși, numai să lași 3: Greci, Frânci și Lotreni, numa să gonești Calvinii și areianii și să le ei besearica să o dai unde veri vrea Domne Ta; altă te rog să trimeți oameni la Clujvar: în toate casele să fie câte 23 omeni, că sânt răi.

16. Eu Împăratul preste toți împărații zic și tot soboru să judeci Domne Ta ce veri face, să fie făcut, și cum veri zice, să fie zis, cum să fie mai bine; și ce veri pohti, tot va fi pre voe Domne Tale.

17. Cum mi-au venit solii din țara Moscului de la împăratul, cum i să-mi dea 10.000 tal. de sute, să mă bat cu turcii și să-și dea soru-sa după frate-meu Macsimilian, era cu Tătarul să-i fac să nu mai vie întru ajutorul turcilor.

18. Că mi-au trimes Spania soli și Papa și mă rogu să nu fac pace cu Turcii; numai la vară toți să fim gata.

19. Deasupra tuturora să zicem mai bine lastu locu să rămâe la fiul Domne Tale, pentru cinstea Domne Tale, acestea sânt în mâna Domne Tale, de le biruiești, ce socotește cu înțelepciunea Domne Tale să nu se bucure vrăjmașii Domne Tale; multu ești înțeleptu; ce să ne trimeț răspunsu pre aceste cuvente la împărăția mea. Semnat Mihai Vov. Carlo Magno."

Mihai Viteazul adeveri primirea mesajului imperial prin Carlo Magno, zicând:

"Dându-mi scrisorile Măriei Tale mi-a destăinuit verbal – verbo mihi aperuit – bunăvoința Măriei Tale și mi-a spus toate cele ce i le-ai dat în seamă Măria Ta".

După mărturia lui Carlo Magno s-ar fi declarat mulțumit cu răspunsul împăratului, sărutând cu evlavie crucea pe care i-o prezenta prelatul Dionisie, arhiepiscop de Târnova, care pribegea la curtea din Alba Iulia ca om de încredere al împăratului. Cu această ocazie Mihai să fi făcut următoarea declarație solemnă pe care solul o transmitea împăratului la Praga în ziua de 3 februarie 1600:

"În numele lui Dumnezeu și al Sfintei Treimi încep să declar: Deoarece Măria Ta vrea să-mi dea mie și fiului meu titlul de principe al Sfântului Imperiu și chip de a face războiu și sprijin pe lângă M. S. Regele Spaniei și alți domni creștini, desființez tot ceeace vor fi lucrat solii mei cu Măria Sa și mă supun voinței sale".

La 3 februarie 1600 împăratul răspundea solici Banului Mihalcea și Vistierului Stoica în termeni generali insistând îndeosebi asupra celor "care au fost chemat pre Batur Jigmond în țară și lui și gardinarului cu avat și cu ajutoriu în alcanul împăratului". Pe aceștia principele Mihai să-i trateze fără cruțare, în schimb însă "pe nemeșii care sunt fugiți din războı, de-a fugiți aceia să se ierte". Iar "nemeșii din Ardeal cine au bucate și olate în țara ungurească și iar nemeșii din țara ungurească cine au în Ardeal bucate și olate aceia să aibă slobozenie a-și ține olatele și bucatele; despre cărți de ocină a lui Jigmond date de el, de a spargerea, de acesteia Domniei Lui cu solii Măriei Lui și care sunt oameni dinnainte din Ardeal, de împreună să caute și să judece".

Principele Mihai se conformă în general dorinței împăratului străduindu-se să nu iasă din cuvântul suzeranului său. El nesocoti însă sfatul împăratului de a nu ataca Moldova.

În vara anului 1600 el trecu munții și alungă pe Ieremia Movilă din scaunul de la Suceava., asigurând pe comisarul imperial Vartolomei Pezzek că numai după ce va fi adus în puterea sa cele trei țări adică: Țara Românească, Transilvania și Moldova, numai atunci cu adevărat va putea apuca pe turc zdravăn de limbă și va putea aduce servicii și mai mari creștinătății.

4. Revendicările lui Mihai Viteazul după cucerirea Moldovei, ca domn al Țării Ardealului, al Moldovei și al Munteniei

După cucerirea Moldovei, Mihai Viteazul se intitula: *Domn Țării Ardealului* și al *Moldovei* și al *Țării Românești*. Slavonește: Io Mihail Voevoda bojiu milostiu gospodar Vlaskoe i Ardeleanskoe i vsoie zemliy Moldavskoy –. În calitatea aceasta el reînnoi în iulie 1600 revendicările sale arătând ce „pohtește" de la cinstitul împărat al Romei – *quid Michael Voyvoda rogavit a Sua Majestate* –. Redactarea revendicărilor sale cuprindea 12 articole, și anume:

1. Îngăduit-au pre voia împăratului cum să ție Ardealul cu nume de gubărniator, însă într-acest chip cum să-l ție pân în viața Domnii-Lui, iar după moartea Domnii-Lui să fie pre feciori fir pre firul lui; iar Dumnezeu să nu dea să se va svârși și firul feciorilor Domnii Lui, să fie țara în mâna cinstitului împărat al Romei.

2. Alta pohtească, țara Moldovei să fie moșie, fir pre firul lui și pre feciori și pre fete ca și Țara Românească, se va svârși și sămânța Domnii Lui, iar această țară să aibă voie de la cinstitul împărat să-și puie domn pe cine le va plăcea lor, din țările lor, și să ia steag de la cinstitul împărat și să slujească împărăției Romei; și judecată să fie în țara lor, să-i judece Domnul cu avatul țărilor să nu iasă a se judecare într'altă țară și călugării și popii și mănăstirile den leagea lor și din obiceaiul lor nimeni să nu-l scoată.

3. Alta pohtește în țara Ardealului, Gherghiul și Ghelăul și Veciu și Făgărașul cu tot ținutul și venitul lor, și în țara Ungurească, Hustul și Chiuivarul, cu ținutul și veniturile lor, în acest chip de moșie și pre feate, de se va svârși sămânța feciorilor, să cază pre feate, ca să nu fie gonite den Ardeal, pentru slujba Domnii Lui, și cine va dărui Dumnezeu cu domnia în Ardeal el să n'aibă a luare ceste cetăți, nici venitul lor de în mâna lor.

4. Alta, pohtește să poată da și milui pre cine va vrea cu ocine și sate, și cui va da de moșie să-i fie moșie, și cine va ieși vinovat, au neameș, au boier, au sărac, toți să judece, cum le va ajunge leagea așa să piară.

5. Alta, pohtească cele cinci Vermeghei carele sunt Biharul și Sonocul de mijloc și Maramureșul, Sarandul, Crasna, să se rumpă aicea către Ardeal, cu cetățile și ținuturile, cum au fost mai dennainte vreame.

6. Cum cetățile de pren margine ce se vor slobozi dăn mâna păgânilor spre Domnealui: Timișoara, Felnacul, Cenadul, Bescherezul, Panciova, Berinul, cu toate ținuturile câte sunt pân în Dunăre, să fie moșie, fir pre fir și pe feate.

7. Cum de va vrea Măria Sa să tot cetească Măriei Lui să nu dea pre Ardeal bani, cum au dat lui Batră Jigmon, și pre țara Moldovei ca și pre Țara Românească.

8. Alta, ce teteliuș a fost dat lui Batră Jigmon, acela să se dea și Domnului.

9. Alta, cum în aceste trei luni ce sunt în nainte Avg. Septemvrie, Octovrie, în toată luna să se dea câte o sută de mie de talere; fac trei sute de mie de talere, și acum curând să-i trimeată și Domnului îi pare bine că au zis cinstitul împărat să facă băi cu banii Măriei Lui; ce, cine va fi lucrător după băi, să aibă Domnia Lui voie să pue altul, carele va face dobândă țării.

10. Alta, când va trimeate Domnealui la căpitanul din Cașa pentru păsul țărilor, el să sae cu toată puterea să nu aștepte pân va veni poruncă dela cinstitul împărat.

11. Alta, la rândul solului, cine va veni den svatul împăratului să fie aicea pân va fi vreame de oști ca să poarte grijă de trebuința oștilor și de hotare, ce se vor face despre păgâni și judecata țării să fie aicea și să se rumpă aicea, să nu ias din țară afară, iar omul împăratului să n'aibă a judeca neci a dare, neci a luare, numai Domnul să aibă a judecarea și darea, cu avatul țării.

12. Alta, de solul nostru, cine va ședea lângă cinstitul împărat să aibă mertic și cheltuială și cinste mare de către cinstitul împărat și de către tot avatul. Io Mihail Voe

În toamna anului 1600 evenimentele din Ardeal luară o întorsătură tragică pentru Mihai, astfel că răspunsul la revendicările sale politice întârzia să vină. Moartea năprasnică de la Turda puse capăt așteptărilor sale. Răspunsul era însă așteptat de generațiile următoare. Horia peregrină de mai multe ori la Viena pentru a cerși în zadar împăratului Iosif al II-lea răspunsul mult așteptat. Dar nici nota de urgentare trimisă la Viena în 1848 de Avram Iancu și de adunarea de pe Câmpia Libertății de la Blaj nu se învrednici de răspunsul împăratului Francisc Iosif. Răspunsul, așteptat timp de 300 de ani, nu era să mai vină însă de la Viena, ci el sosi în decembrie 1918, la cererea adunării de la Alba-Iulia, din București, de la Regele Ferdinand, executorul testamentar al lui Mihai Viteazul.

Capitolul IV

MIHAI VITEAZUL ȘI NAȚIONALITĂȚILE DIN TRANSILVANIA

1. Solicitudinea lui Mihai Viteazul pentru românii din Transilvania
2. Mihai Viteazul ca ocrotitor al iobăgimii transilvănene
3. Atitudinea lui Mihai Viteazul față de proprietarii români din Ardeal
4. Politica lui Mihai Viteazul față de săcui
5. Raporturile lui Mihai Viteazul cu sașii
6. Raporturile cu ungurii
7. Răscoala nemeșilor contra lui Mihai Viteazul și măcelul de la Huedin

1. Solicitudinea lui Mihai Viteazul pentru românii din Transilvania

Episcopul Napragy arăta în memoriul său adresat împăratului Rudolf în ianuarie 1600, că Transilvania era divizată între trei națiuni – *dividitur in tres nationes* – și anume între *săcui, sași* și *unguri*. Acestea erau cele trei națiuni privilegiate ale Ardealului, care împărțeau între ele puterea politică și economică a țării. Despre *românii* despoiați de străvechile lor drepturi de autohtoni ai țării, episcopul-cancelar arată că ei erau *dispersați* asupra întregii provincii – *dispersi per totam provinciam* – trăind mai ales în locurile muntoase – *muntosa loca* – ca *iobagi* pe domeniile coroanei și pe moșiile nemeșești, fiind scutiți de dijmă atât la bucate, cât și la animale – *decimas frugus non salvunt nici peciorum omnis generis* –. După religie, Românii erau arătați ca *schismatici* – *religione schismatici sunt* –. Din cauza limbii pe care o vorbeau, ei numai cu greu puteau fi convertiți la credința catolică – *propter linguam peregrinam dificiliter converti ad fidem catholicam possunt* –. Ei erau considerați ca *utili* pentru că puteau fi aplicați la orice fel de muncă – *utiles sunt nam ad omnia servitia coguntur* –.

Mihai Viteazul înțelese, chiar din timpul domniei sale în Țara Românească, să se intereseze de aproape de soarta coreligionarilor săi din Transilvania. El se gândi și la organizarea canonică a bisericii transilvănene. Cu prilejul vizitei sale la Alba-Iulia, în decembrie 1596, el obținu de la craiul Sigismund Báthory autorizația de a funda în dealul cetății – *promontorium in colle penes civitatem* – o mănăstire – *monasterium* – cu hramul Sf. Treimi, pe care o înzestră, după obiceiul românesc, cu moșii – *praediis* –. Între primele danii pentru noua ctitorie transilvăneană, se pomenește de Buia și Volia.

Mitropolitul Kievului, Petru Movilă, prinse actul de ctitorie al cucernicului Domn muntean, într-o frumoasă legendă ce ni s-a păstrat în manuscris la Lavra Pecersca din Kiev.

La 1597 clădirea mănăstirii era terminată. În acest an fu înmormântat în biserica mănăstirii de la *Alba Iulia sau Bălgrad*, boierul Danciul din Brâncoveni, care se găsea în solie la principele Sigismund Báthory și-și găsi moartea în capitala Ardealului.

Cucerind Ardealul și instalându-și scaunul de domnie la Alba-Iulia, Mihai Viteazul ceru și obținu de la împăratul Rudolf recunoașterea confesiunii ortodoxe între confesiunile recepte ale Transilvaniei. Împăratul îl autoriză să lase în Ardeal numai trei confesiuni, și anume pe cea *greco-ortodoxă, frâncocatolică* și cea *lotreană*, adică luterană. Dar el nu se mulțumi numai cu aceasta, ci se gândi și la crearea unei *episcopii ortodoxe*, supusă jurisdicției canonice a mitropoliei Ungro-Vlahiei de la Târgoviște. Între arhiereii care râvneau la noul scaun episcopal era de bună seamă și fostul mitropolit al Tarnoviei Dionisie Rally, care în ianuarie 1600 sfințea apa de Bobotează la Alba-Iulia, stropind pe Mihai și pe sfetnicii săi cu aghiazmă, cum relata un martor ocular. Dar nu Dionisie se învrednici de a ocupa noul scaun episcopal de la Alba-Iulia, ci un alt arhiereu cu numele *Ioan*, care se intitula *vlădică ot Bălgrad* și de la care ni s-a păstrat o scrisoare în limba română, adresată primarului Lucaci din Sibiu. Investitura și instalarea noului episcop se făcu, după toată probabilitatea, în aprilie 1600, în prezența mitropolitului Eftimie al Ungrovlahiei, pe care o corespondență contemporană îl arată ca prezent în vremea aceea la Alba-Iulia, luând parte la mesele boierilor de acolo – *Die Bojaren*

halten iren Brauch noh grosse Pankhet und haben Allzeit iren Erzbischoff aus der Wallachei solemniter dabei –.

Mihai Viteazul nu uită nici de credincioșii ortodocși din Maramureș și din părțile ungurene, instalând la 1597 cu învoirea principelui Sigismund, pe egumenul *Serghie* de la Tismana, în scaunul vechiului exarhat de la Peri pe Tisa, creat la 1391.

Mănăstirea ortodoxă de la Alba-Iulia era însă un spin în ochii episcopului Napragy, care arată în memoriul său către împărat, că acest *templu schismatic* – *schismaticum templum* – din slujba rebelilor contra bisericii romane – *Ecclesiae Romanae rebellos* – întunecă privirea bisericii sale episcopale. El mai susținea că monahii din această mănăstire făceau acte de spionaj pentru sfetnicii domnești – *consiliorum Principis explorationes* –. Nepragy mai susținea că în mănăstirea românească se găseau diverși călugări din Țara Românească și Moldova, care culegeau în taină informații politice, pentru a se reintoarce apoi cu ele in țările lor – qui omnibus, quae Albae Iuliae in Aula Principis gerebantur exploratis et apprime cognitis, pleni consyliic novitatibusque ad suos sunt reversi –.

Dar Mihai Viteazul, ca *primul Domn ortodox al Ardealului*, trecând peste toate aceste intrigi și ponegriri, înțelegea să dea tot concursul său bisericii românești și slujitorilor ei. El ascultă cu bunăvoință plângerea preoților români care, spre deosebire de clericii celorlalte confesiuni recepte, erau siliți să muncească alături de credincioșii lor iobagi pe moșiile nemeșești, și ceru dietei *să scutească pe preoții români de robotă*. Și într-adevăr, dieta de la Alba-Iulia, din iulie 1600, satisfăcu dorința Domnului, votând următorul articol de lege, cu privire la preoții ortodocși:

"În ce privește a doua dorință a Mării-Tale, ca persoanele preoților români să nu poată fi siliți de nimeni la robotă, am respectat în această privință dorința Măriei-Tale și am hotărât ca preoții români să fie scutiți pretutindenea în persoana lor de astfel de obligații".

O altă măsură cerută de Mihai privea recăsătorirea preoților români, care era oprită de canoanele bisericii ortodoxe. Dieta satisfăcu și această cerere, votând următorul articol:

"Am hotărât și aceasta, că dacă un preot român s-ar recăsători și satul nu ar vesti pe vlădica cu prilejul vizitației canonice, șpanii să poată lua de la astfel de sate 200 fl. pe seama Măriei Tale".

Cronica protopopului *Vasile* de la biserica Sf. Nicolai din Brașov, arată că sinodul de la Aiud din 1594 oprise recăsătorirea preoților români. Urmașul protopopului Vasile la biserica din Brașov, ajunse preotul *Neagoslav* din *Floci*, locul de naștere al lui Mihai Viteazul.

În dania lui Nicolai Vodă Pătrașcu către biserica Sf. Nicolai din Brașov se arată că:

"de mult a avut usârdie și obeartanie părintele nostru răposatul Mihai Voevod împreună cu noi către svânta beseearecă de în Scheau de lângă cetatea Brașovului".

Așezarea bisericii ortodoxe din Ardeal pe temelii canonice și sprijinul moral și material dat de Mihai Viteazul, se impunea cu atât mai mult, cu cât atât catolicii, dar mai ales luteranii și calvinii se străduiseră să atragă pe credincioșii români la biserica lor, dezvoltând o aprigă propagandă în scopul acesta. Acestei propagande se datorește *traducerea unor cărți sfinte în limba română*: catehismul luteran din 1544 și *Psaltirea* diaconului Coresi s-a tipărit la Brașov cu îngăduința și ajutorul luteranilor, iar *Palia de la Orăștie*, apăru după îndemnul și inspirația calvinilor. Actele domnești din cancelaria lui Mihai Viteazul de la Alba-Iulia, arată că limba românească scrisă avea în urma ei o dezvoltare cu mult mai veche decât traducerile stângace amintite mai sus. Dar cu toate străduințele *pastorilor protestanți* și ale *superintendenților calvini* a căror propagandă în rândurile Românilor fu oprită de Mihai Viteazul, Românii rămaseră credincioși credinței lor strămoșești.

Grija aceasta pentru biserică și pentru viața religioasă pornea din credința lui Mihai Viteazul în Dumnezeu. Nunțiul Malaspina putea să afirme cu drept cuvânt că principele român era temător de Dumnezeu. Pentru a împăca însă conștiința religioasă și a noilor săi supuși catolici, Mihai asista, cu schimbul, la 15 zile, la serviciul religios în *catedrala ortodoxă* și alte 15 zile în *catedrala catolică* din Alba-Iulia – *audeva quindici giorni a la chiesa de Latini et quindeci a questa de Greci* –. Dintr-un raport din ianuarie 1600 aflăm că Mihai trimetea preoții săi *în toate satele, la marginile țării locuite de neamul său* – *"habitati della sua natione"* – ceea ce trezea resentimente în cercurile catolice.

2. Mihai Viteazul ca ocrotitor al iobăgimii transilvănene

Pe lângă grija pentru biserică, Mihai se interesa de aproape și de buna stare materială a satelor. La cererea sa, dieta de la Alba-Iulia din iulie 1600 luă următoarea hotărâre cu privire la pășunatul liber în locurile și hotarele necultivate:

"Mai departe pohtește Măria Ta, stăpânul nostru milostiv, ca satele lăzuite, ungurești și săsești să îngăduie în locurile și hotarele necultivate pășunatul liber satelor române ce sunt hotarnice cu ele, cu toate că greutățile și plata dărilor o poartă în chip egal.

N-am putut da pășunat liber, milostive

stăpâne, satelor românești vecine din pricină că ne-au păscut semănăturile cu vitele și oile lor, de asemenea și fânețele, au făcut pagube mari și viilor unde au ars parii și măciesii, căşunând multe pagube de acest fel.

Cu toate acestea, din respect față de Măria Ta, încuviințăm ca toate satele lăzuite, atât cele unguresti, cât și cele săsești, să dea satelor românești, precum și satele românești altor sate românești, pășunat liber pentru cai, boi, junci și porci, afară de oi, fiind că pentru oi nici până acum n-a dat nici un vecin asemenea locuri de pășunat. Pășunatul boilor, cailor și porcilor va fi îngăduit unde e loc liber, nu însă în păduri, sămănături, fânețe și vii. Pășunele să nu fie râmate de porci.

În schimb satele românești care primesc pășunat, să dea și ele dreptul de pășunat satelor vecine de la care primesc acest drept, iar dacă aceste sate românești n'ar da drept de pășunat, nici satele vecine unguresti, săsești și românești să nu fie datoare a le da pășunat. Acest drept de pașunat să fie astfel, încât să nu colinde până la al treilea și al patrulea sat, ci în locurile unde se întâlnesc hotarele a două sate vecine.

Sașii să respecte și ei toate amănuntele de încuviințare acestui fel de pășunat".

Instalarea stăpânirii românești în Ardeal nu putea rămâne fără ecou în rândurile iobăgimii românești, care aștepta de veacuri izbăvirea ei de sub jugul apăsător al nemeșilor. Țărănimea părăsea ogoarele asupritorilor, se aduna cu grămada în jurul steagurilor biruitoare, cerând să fie înrolată între pedestrașii, călărașii și haiducii domnești. Cronicarul Samosközy relatează că *"iobagii începură să se miște, întemeindu-se pe încrederea ce le-o da un principe de națiunea lor".*

Alte grupuri de săteni căutau condițiuni de muncă mai prielnice pe moșiile domnești și pe cele ale boierilor români, miluiți cu ocine pentru serviciile lor. Iar cei ce mai rămăseseră pe moșiile proprietarilor unguri nu mai ascultau de vechii lor stăpâni. Mișcarea aceasta îngrozea pe Unguri care nu o mai puteau stăpâni. Glasul lor disperat răzbătea din desbaterile dietei de la Alba-Iulia în sesiunea din noiembrie 1599. Membrii adunării feudale a Ardealului se plângeau că, în timpul războiului, iobagii nu mai voiau să asculte, și după aceasta ca și mai înainte, de domnii lor și să le fie supuși. Nemeșii nu mai puteau răspunde la dăjdii și la hrana oștirii, astfel că aceasta nu mai putea fi de folos în slujba Măriei Sale și a patriei. De asemenea fugiră și slugile. De aceea dieta cerea ca iobagii să fie siliți să asculte de stăpânii lor, iar slugile să fie restituite de pretutindeni, contravenienții făcându-se vinovați de pedeapsă capitală.

Măsurile acestea să se aplice atât iobagilor fugiți la săcui, unde se bucurau de libertate, cât și celor ce s-au înrolat printre cazaci sau printre alți oșteni ai Măriei Sale Domnului. În schimb membrii dietei se declarau gata de a spori dăjdiile față de domn de la 3 florini la 6 florini de fiecare poartă.

Dieta de la Brașov din martie 1600 repetă această cerere într-o rezoluție și mai aspră zicând:

"Sunt plângeri mari din partea nobilimii, că iobagii nu vor să mai slujească stăpânilor lor, iar unii au început să-i ucidă și să le facă tot felul de necuviințe. Hotărâm ca iobagii de pretutindeni să slujească și să asculte de stăpânii lor și, de acum înainte ca și în trecut, să fie supuși și să fie întru toate în starea lor de mai înainte; iar acei care nu vor face astfel, să fie pretutindeni urmăriți și să plătească cu capul; fugind de pe moșii oriunde să fie duși îndărăpt la urma lor".

Măsurile acestea urmau să fie aplicate și iobagilor din Săcuime.

Hotărârile acestea nu fuseseră însă luate în seamă și de aceea dieta de la Alba-Iulia din iulie 1600 repetă această hotărâre cerând lui Mihai Viteazul să îngăduie nemeșilor să poată pedepsi ei înșiși pe iobagi și să-i poată constrânge la muncă cu ajutorul șpanilor, iar iobagii remitenți să fie spânzurați. Membrii dietei mai cereau ca iobagii care, după venirea lui Mihai Viteazul, fugiseră în locurile lăzuite între săcui și sași, să fie reclamați cu ordin și anume cei din locurile lăzuite, de pe moșii și din mine de la nobili, cei de la săcui și sași de la căpeteniile acestora, deopotrivă cu cei din orașele întărite și libere. Dacă iobagii nu vor fi restituiți vechilor lor stăpâni, aceștia să fie chemați în judecată deopotrivă cu iobagii lor, iar sentința să fie definitivă și executorie fără drept de apel. Pentru fiecare iobag nerestituit vechiului său stăpân, să se plătească 40 florini și nu 10 mărci ca de obicei. La sași și săcui, iobagul nerestituit după judecată se va răscumpăra cu prețul de 200 florini.

Dieta mai hotărî ca iobagii și slugile plătite care fug și trec între călăreții, pedeștrii și haiducii Măriei Sale Domnului, sau între pedestrașii de cetăți sau se mută pe moșiile boierilor și altor slujitori ai Domnului, ca astfel de slugi și iobagi fugiți să fie restituiți în grabă de pretutindeni, iar în viitor nimeni să nu fie îndrituit a primi pe moșia sa asemenea iobagi și slugi.

Nu cunoaștem dispozițiunile date pentru aducerea la îndeplinire a acestor măsuri drastice contra iobagilor. Se pare însă că cel puțin membrii români din guvernul de la Alba-Iulia nu se vor fi grăbit cu punerea în aplicare a acestor hotărâri.

3. Atitudinea lui Mihai Viteazul față de proprietarii români din Ardeal

În memoriul său către împărat, episcopul Napragy arăta că pe lângă *românii iobagi* mai trăiau în Ardeal și numeroși *români proprietari de bunuri* adecă moșii – *non nulli Valachorum bona alique possedebant* –. Între aceștia se găsea însuși Mihai Viteazul care obținuse încă de la Sigismund Báthory domeniile *Volia* și *Zora* cu „pertinențiile" lor – *totales et integras curias Balia et Zora cum omnibus suis pertinentibus* – care-i fuseseră însă confiscate de Andrei Báthory. mai avea proprietăți în Ardeal și văduva lui Ștefan Vodă Răzvan precum și alți români – *aly quoque Valachi* – care fuseseră răsplătiți de domn cu ocine în Ardeal pentru meritele și serviciile lor.

Dar pe lângă proprietarii aceștia de dată mai recentă, existau în Ardeal *vechi proprietari români.* Numărul acestora era destul de mare în județul Făgăraș, unde ei, spre deosebire de nobilii sau nemeșii unguri, apar sub numele de *boieri,* sau moșneni, ca și în Țara Românească și Moldova.

La 6 decembrie 1599 pârcălabi la Făgăraș erau *Badea, stolnicul de Grădiște,* și *Iene* comis de Cosești, care corespondau românește cu bistrițenii. Pe lângă ei funcționa un consiliu de *12 boieri jurați.*

La 20 aprilie1600, *Mihai Voievod cu mila lui Dumnezeu, Domn a toată țara Ardealului, fecior al marelui și preabunului răposatului Pătrașcu Voievod din Țara Românească,* da poruncă lui Stavri și lui Kezan și lui Brateș și cu feciorii lor și cu toți frații lor, câți vor fi *boieri* în *Sărata* în sat "ca să fie al lor tot satul Sărata cu ohaba și cu toată moșia din câmp și din ape și din pădure și din munte și tot hotarul peste tot, pentru că este a lor, *dreaptă* și bătrână moșie din strămoși". Cum însă Sărățenii pierduseră cartea lor de proprietate, vecinii lor din Scureni uzurpaseră hotarul Sărățenilor. La reclamația acestora, Mihai Viteazul însărcină pe cei 12 boieri jurați ca să umble și să întrebe *oamenii bătrâni* și să caute și să adeverească pe unde sunt hotarele cele bătrâne. Atunci Sărățenii au adunat *17 oameni buni și bătrâni* din preajma locului, care au știut hotarele cele bătrâne de moșie și au venit înaintea celor 17 bătrâni boieri și au jurat, că acestea sunt hotarele cele bătrâne de moșie și anume: "din apa Oltului, din vadul lat până la Zăpodia-Seacă și din Zăpodia-Seacă până în Fraseni și din Fraseni până în drumul țării la Păräul-Fetei și până la țărmurile apei Scareului și până la calea Poenii în calea muntelui și din calea muntelui până în prihodiște până în apa Tunsului și până în vârful muntelui. Și așa au umblat și au mers acei 12 boieri și au înnoit acele hotare, toate împreună cu *boierul* Domniei Mele jupân *Farkaș,* căpitanul din cetatea Făgărașului, și cu cei 12 *boieri bătrâni și oameni buni,* cum de acum înainte acestea să fie hotarele, cum le-au înnoit acești oameni mai sus ziși cu sufletele lor și au jurat, cum că acestea sunt hotarele cele bătrâne, iar cei din satul Scareul, ei au rămas mincinoși; pentru aceasta am dat Domnia mea satului Săratei ca să aibă toată moșia, moșie statornică, însă pe acele semne ce se scriu mai sus cum au așezat acei oameni bătrâni și acei 12 boieri, așa am dat și Domnia Mea satului Săratei, să aibă ei moșie statornică și feciorii lor și nepoții și strănepoții lor de nimeni mișcată după zisa Domniei Mele".

La 25 noiembrie 1599 Mihai confirma lui *Ioan, Boier de Turda,* actul de danie asupra unei case și a unei mori cu toate anexele ei.

Acelorași boieri jurați – *iuratis duodecim boeronibus praefati districtus Fogarasiensis* – le porunci Mihai Viteazul la 12 februarie 1600 să scutească de dăjdiile ordinare și extraordinare pe boerul *Vasile Bârsan* din comuna Luța și pe urmașii săi, care rămâne „exempt" și „nobilitat" – *clementer eximendum et nobilitandum duximus* –. În Maramureș, străvechii proprietarii de ocine români apăreau sub numele de *cneji* sau *voievozi.*

Ajungând la domnia Ardealului, și intrat în drepturile vechilor principi ai țării, Mihai Viteazul nu se mulțumi numai cu confirmarea vechilor drepturi de proprietate ale Românilor din Transilvania, ci, făcând uz de prerogativele sale domnești, răsplătea din belșug pe sfetnicii și colaboratorii săi români, civili și militari, cu moșii și venituri după vechiul obicei muntenesc.

Mihai ceruse acest drept de la împăratul Rudolf prin solii săi. El revendică pentru sine dreptul de *"a da sate și olate cui va vrea, precum și domnii care domniseră înaintea sa, dedeau și miluiau cu sate și cu olate pe credincioșii lor. El poftea să poată da și milui pe cine va vrea cu ocine și cu sate, și cui va da de moșie, să-i fie moșie au neameș au boier au sărac, toți să se judece cum li va ajunge legea așa să piară".*

La 29 noiembrie 1599 se raporta din Alba-Iulia că Mihai miluia pe mulți dintre ai săi cu multe sate – *il detto voivoda à datto a molti soi homini milte ville* –.

La 1 decembrie 1599 *armașul Sava* dedea de știre Bistrițenilor că M. S. Voevodul Mihai i-a dăruit *Veciul* cu toată moșia ce se ține de el. Domeniul aparținuse principelui Sigismund Báthory. La 1 ianuarie 1600 Mihai răsplătea serviciile credincioase ale lui *Gheorghe Bortun* – *in omnibus rebus et negotiis fidei et industriae suae concreditis laude exhibunt et impedit* – *pitar de Caransebeș,* dăruindu-i satul Zărăzeni, care fusese stăpânit de pârcălabul de Jdioara – Sidovar – *hac tenus ad*

castrum nostrum Sidovar possessam –. La 29 ianuarie 1600 Mihai aprobă schimbul de moșii între G. Borciun și frații Kovachéczy. La 11 august 1600 Mihai porunci ca Gheorghe Botzun să fie introdus în posesiunea unei case din Caransebeș. Unul dintre jupanii bănățeni era pârcălabul cetății Jdioara din Banat, *Gheorghe Ciocănești – castelanus arcis Sidovar* – pe care Mihai Viteazul îl chemă împreună cu frații acestuia în rândurile nobililor bănățeni – *in numerum virorum nobilium* –. El încredință banului Mihalcea cetatea *Uioara* cu tot domeniul ei, lui *Leca* cetatea *Gherla*, iar lui *Constantin Stolnicul*, Gurghiul.

Daniile domnului față de credincioșii săi nu erau însă bine văzute de nemeșimea ungurească. Dieta de la Alba-Iulia din noiembrie 1599 cerea noului domn să respecte privilegiile, scrisorile și dreptățile în afară de donațiunile făcute de principele Sigismund. În consecință ei cereau ca moșiile unor nemeși, luate de slujbașii domnului Buia, Monor și în alte locuri să fie restituite vechilor proprietari. Dieta de la Alba-Iulia, din iulie 1600 vota o moțiune și mai drastică în privința aceasta, cu următorul cuprins:

"Sunt și astfel de plângeri că Măria-Ta ai dăruit moșii fără ca după legile noastre vechi să le fie luate cu scrisori așa cum s-ar fi cuvenit – cerute pe drept sau pe nedrept, intrând curând cu scrisori în posesiunea lor, fără să fi avut loc nici o judecată. Am hotărât ca în cazul unor deciziuni contrare celor stabilite, fiind moșiile luate în posesiune, spanii să continue, diligenter, a restitui cele luate, donatorul să-și arate donațiunea, iar aceasta să fie urmărită, suis modis, prin lege".

4. Politica lui Mihai Viteazul față de săcui

Printre cele trei națiuni privilegiate din Ardeal, *națiunea săcuiască* era singura care se bucura de încrederea deplină a lui Mihai Viteazul. Episcopul Napragy ne-o înfățișează ca o seminție *scitică* dură și aspră – *durum et asperum genus* – care pe vremuri era alcătuită numai din *oameni liberi* ce se îndeletniceau cu *păcurăritul – peccorum pastores* –. Din cauza necontenitelor răzvrătiri contra domniei – gens seditiosa – ei fură despoiați de vechile lor libertăți și imunități, reduși la o perpetuă rusticitate și aserviți principelui și nemeșilor. Pe vremea când erau încă liberi, ei nu plăteau dări și nici nu prestau munci rustice, fiind numai obligați să urmeze cu unitățile lor pe principe în război fără nici o simbrie – sine stipendio. Numai la căsătoria principelui și la botezul pruncilor domnești săcuii erau obligați să plătească câte un taler de poartă și să dea câte un bou. În vechime numărul combatanților se cifra la 30.000 de oameni, număr care scăzu cu vremea la 15.000 de combatanți. Napragy propunea împăratului ca săcuii să fie menținuți în starea de iobăgie din pricina pornirii lor spre mișcări sediționase și nesupunere față de domnie, urmând ca surplusul de brațe de muncă să fie folosit la muncile din mine și ocne – *ad laboram et culturas fodinarum* –. Numai libertățile și imunitățile Săcuilor din județul Arieșului să fie respectate.

După confesiune, săcuii erau mai mult *catolici*, dar și *calvini, sabatiști, facenți* și *ariani*. Episcopul arăta că se impunea ca săcuii necatolici să fie reduși la vechea lor credință.

Principii din familia Bathoreștilor o duceau rău cu săcuii, cărora ei le anulaseră drepturile și libertățile acordate de regele Matei Corvinul. Din pricina aceasta Săcuii trecuseră de partea lui Mihai Viteazul, dându-i concursul la cucerirea Ardealului și izgonirea Bathoreștilor. Așa se explică graba cu care Mihai, chiar în a treia zi după intrarea sa triumfală în Alba-Iulia, se socoti îndemnat de a confirmă săcuilor vechile lor privilegii și libertăți.

La 3 noiembrie 1599 Mihai confirmă săcuilor din Târgu-Săcuiesc – Kézdi Vasarhei – județul Trei Scaune, vechile lor drepturi, motivând dispozițiunea aceasta prin faptul că săcuii, în virtutea acelor privilegii, au servit cu credință în război și au contribuit în trecut, la dobândirea biruințelor glorioase asupra turcilor și tătarilor și că nici în viitor granițele Transilvaniei nu vor putea fi apărate cu succes fără concursul lor. Apreciind deci aceste servicii și constatând că poporul săcuiesc n-ar fi fost nicicând supus altor stăpâniri, nici chiar regilor Ungariei sau principilor Transilvaniei, ci s-ar fi bucurat totdeauna de libertăți, de care au fost despoiați.

"De aceea noi – zice Mihai Viteazul – *din mandatul Sfintei Majestăți Regale ținem să le redăm vechea libertate – referimus et restituimus – de care se bucurau în timpul vechilor regi ai Ungariei și ai principilor Transilvaniei și în deosebi, sub regele Matei, dar răpite lor de principii Bathorești"*.

La 28 noiembrie 1599 Mihai întări din nou libertățile Săcuilor, care

"ani de-a rândul au tras sabia, nu fără noroc, pentru binele obștimii creștinești – pro salute Republicae Christianae – contra dușmanilor și pentru izbăvirea popoarelor creștine. Ne-am bucurat foarte mult, văzând și alte neamuri războinice, cum este neamul Săcuilor din Transilvania aderând la această luptă, neamul care și-a dobândit totdeauna mari merite războinice, și chiar în timpul din urmă; așa fiind, găsim de bine să redăm Săcuilor vechile lor libertăți pe care le pierduseră de

curând din cauza rebeliunilor —continuam eis libertatem redendam et restituendat esse duximus – libertate, de care ei se bucurau în timpul regelui Matei".

În schimb, Săcuii rămâneau obligați să participe cu cetele lor la toate campaniile atât generale, cât și parțiale – *omnes nellicae expeditiones tam generales, quam partialae* – și de a răspunde la schimbarea de domnic, dijma frigerii sau înferării boului – *Ökëraütes – lat. sextus quisque bos* – adică tot al șaselea bou din cirezile lor. La plata unor dijme similare în natură și bani, erau obligați săcuii și la nașterea pruncilor din familia domnitoare a principelui.

Confirmarea vechilor libertăți ale săcuilor nu era pe placul dietei întrunite în zilele de 20 – 28 noiembrie 1599. Cum însă membrii dietei nu puteau protesta împotriva acestei măsuri, ei se mărgineau să aducă la cunoștința domnului, că săcuii după obicei erau obligați la anumite plăți cu ocazia schimbării de domnie zicând:

"Deoarece Măria Ta ai dat Săcuilor libertate, după amintirea oamenilor ei aveau, potrivit cu vechea lor libertate, astfel de lege ca de câte ori se schimba principele, ori se căsătorea, din câte 6 boi se lua unul pe seama principelui, ceea ce ei numeau înferarea boilor. Această dajdie să o ia Măria Ta și acum, căci cu ea își va putea împlini Măria Ta o mare parte din trebuințele curții și ale vistierii".

Săcuii se și achitaseră în mod cinstit de această obligație, de aceea domnul nu neglija nici un prilej pentru a recunoaște meritele militare ale luptătorilor săcui. La 22 decembrie 1599 el răsplătea vitejia pușcașilor pedeștri – *pedites pixidarii* – George și Matei Ianoși, avansându-i din tagma pușcașilor pedeștri în clasa superioară a principilor săcuiești.

La 7 martie 1600 apăru la Brașov un nou decret domnesc, prin care Mihai confirma locuitorilor din scaunele săcuiești Ciuc, Gurghiu și Cason (partea de sud a județului Ciuc) *"drepturile și slobozeniile date, miluite și îngăduite de regele Matei, părinților și strămoșilor lor".*

Cu acest prilej domnul găsi de bine să stabilească raporturile dintre săcui și nemeșii care trăiau în scaunele săcuiești, hotărând precum urmează:

"Dat fiind că Săcuilor li se întâmplă să aibe nesfârșite reclamațiuni și certuri cu nemeșii care trăiesc în mijlocul lor, certuri pentru moșteniri și averi nemișcătoare, am socotit că, pentru a face pace între ei, se impune să săvârșim și să stabilim ca nemeșii să rămână în posesia tuturor moșiilor, pe care le-au stăpânit strămoșii lor pe temeiuri bune și drepte, posesii date, dăruite și confirmate lor din vechime de regele Matei, încă înaintea neînțelegerilor și gâlcevilor de sub regele Ioan, dar și pe acelea pe care ei și părinții lor le-au dobândit după aceia prin schimb sau le-au câștigat și le-au păstrat în orice alt chip; pe toate acestea nemeșii și urmașii lor să continue a le păstra și stăpâni în veci".

"Nemeșii însă nu pot păstra și stăpâni moșiile pe care le-au cuprins cu samavolnicie de la supușii lor sau le-au înstrăinat de la vreo cetate sau de la vreo biserică, aceste posesiuni urmează să fie restituite vechilor lor proprietari legali".

"Oamenii care s-au așezat pe pământurile nemeșilor, la Sf. Gheorghe să fie slobozi să plece sau să rămână. Iar cei ce după Sf. Gheorghe nu s-au dus de la nemeșii pomeniți pe alte moșii sau în alte scaune, rămân ca adevărați iobagi, iar în locul celor plecați, nemeșii por așeza acolo alți oameni. Zălogirile de moșii rămân în vigoare până la sorocul răscumpărării. Instalațiile de pe moșii ca mori, eleștee etc., rămân în stăpânirea nemeșilor. Instalațiile ridicate pe pământ străin cu sudoarea iobagilor, acelea rămân Săcuilor în schimbul plății pietrelor de moară și a sculelor de fier".

Se mai îngăduie Săcuilor să scoată sare slobod din ocnele ce se găsesc în scaunele săcuiești după vechiul obicei, dar numai în cantități necesare pentru traiul și nevoile gospodăriilor lor.

"Pentru tăria tuturor acestora și întăritura lor pe veci, am hotărât să se dea și să se îngăduie credincioșilor noștri Săcuii această scrisoare întărită cu puterea peceții autorității noastre".

Solicitudinea lui Mihai Viteazul pentru nevoile săcuilor se remarcă și prin faptul că la 13 ianuarie 1600 el ordonă să restituie vechilor proprietari săcui un pod peste Mureș, care fusese luat pe nedrept de alții.

5. Raporturile lui Mihai Viteazul cu sașii

Mai puțin cunoscute sunt raporturile lui Mihai Viteazul cu sașii din Ardeal, pe care episcopul Napragy ni-i înfățișează ca *floarea* Transilvaniei – *flos Transilvaniae* – și ca adevăratul *eraru al principelui* – *aerarium principis* –. Ei participau prin delegații lor la ședințele dietei, contribuind la suportarea sarcinilor fiscale cu o sumă forfetară și nu după porți ca săcuii și ungurii. *Universitatea* lor se compunea din 8 *parohii* sau *capitale* – parochiae seu capitala – care însumau 200 așezări. În timp de pace ei răspundeau de acoperirea cheltuielilor pentru întreținerea curții domnești – Saxones tenent principem cum tota aula –. Ei profesau credința luterană și țineau cu îndârjire la ea. Mihai asigura pastorilor luterani veniturile oprind pe țăranii sași de a-și ridica recolta înainte de a fi răspuns dajdia cuvenită bisericii.

Noul Domn respecta vechile drepturi și

privilegii ale Sașilor, confirmând drepturile și privilegiile orașelor Brașov, Bistrița cu dorința de a păstra pe toți supușii sași în dreptele lor prerogative și libertăți și de a sili pe toți să le respecte în chip inviolabil. El nu lăsa să treacă nici o ocazie pentru satisfacerea cererilor lor justificate. Astfel Domnul confirmă la 11 noiembrie 1599 dreptul sașilor din Sibiu de a stăpâni, păzi și apăra, după vechiul obicei, împotriva oricui *pasul de la Turnu Roșu*. La 12 ianuarie 1600 el întărea privilegiile de care se bucurau sașii. La 3 august 1600 Mihai încuviința dijmele pe seama preoților sași, potrivit cu hotărârile dietei din 1580.

Nu trebuie scăpat din vedere că sașii, la rândul lor, și în deosebi Bistrițenii, contribuiau în largă măsură la aprovizionarea armatei, a curții și a dietei cu produsele lor, dar și cu sume însemnate în numerar pentru simbria oștirilor. La 3 noiembrie 1599 Mihai cerea bistrițenilor un împrumut de 1.000 florini, de care avea neapărată nevoie. La 12 noiembrie Mihai cerea bistrițenilor ca pentru deschiderea dietei să furnizeze 2.000 găini, 100 gâște, 1.000 ouă și 50 vedre de unt. Negoțul înfloritor al sașilor cu Muntenia și Moldova le îngăduia să contribuie la alimentarea bugetului țării, ceea ce îndreptățea pe Napragy să-i numească *erariul* principelui.

6. Raporturile cu ungurii

A treia națiune politică în Transilvania erau *ungurii*, despre care cancelarul Napragy apunea că sunt *dispersați – sparsi* – asupra provinciei întregi. Puterea lor politică și administrativă era însă mărginită asupra următoarelor județe: *Cluj, Turda, Alba, Târnava, Dobocul, Solnocul Interior, Hunedoara, Zarandul și Crasna*. Nemeșimea ungurească se bucura de aceleași legi și imunități ca și conaționalii lor din Ungaria. Litigiile dintre ei se aplanau în fața șpanului cu dreptul de apel la *tabula domnească*. Ei plăteau dajdie domnului care se percepea pe porți ca și la săcui.

După *religie*, ungurii din Transilvania erau arătați ca aderenți ai confesiunii *calvine* și *ariane*. Episcopul Napragy propunea împăratului măsuri drastice pentru readucerea lor în sânul bisericii catolice. El cerea ca bisericile lor să fie arse, exercițiul religiei calvine să fie oprit, iar privilegiile și drepturile lor revocate.

Dar Mihai Viteazul nu înțelegea să fie un instrument de represiune religioasă în sensul contrareformei catolice care mai apoi ușor s-ar fi putut întoarce contra coreligionarilor săi ortodocși. El preferă să urmărească față de toate confesiunile religioase din Ardeal o politică binevoitoare și de moderație religioasă. mai mult chiar, Mihai Viteazul adresase papei *Clemente al VIII-lea* o scrisoare elogioasă în care îi scotea în relief meritele sale pentru cauza creștinătății precum și jertfele de sânge aduse de ai săi în luptele contra păgânilor. Întemeindu-se pe aceste merite și jertfe, eroul de la Călugăreni se credea îndreptățit de a solicita papei cuvenitele subsidii bănești – pecuniarium subsidium – pentru continuarea luptei contra dușmanilor turci – *adversus communes et imanissimos hostes Turcas* – în scopul ajutorării republicii creștine – *christianae Reipublicae adjuvandae* –. Dar cât de mare trebuie să fi fost uimirea viteazului domn, când papa în scrisoarea sa din februarie 1600, în loc de subsidii materiale, își exprimă mirarea că domnul român persistă încă în *schismă și rătăciri de tot felul – schismate et quibus vis erroribus – și nu se grăbește de a se reîntoarce cu un ceas mai degrabă la unitatea bisericii catolice și apostolice – ad unitatem catholicae atque Apostolicae Ecclesiae* – căreia îi aparțin principii care constituie liga creștină contra turcilor. Totuși Mihai satisfăcu cererea fraților iezuiți din Bacău, ordonând lui Francisc Banfy din Bonțida să reintegreze în parohia de acolo pe parohul catolic care fusese înlocuit la vremea sa de un preot calvin. Cronicarul Szamosközy arată că Mihai ar fi închis mai multe biserici luterane, iar la 8 aprilie1600 se comunica dogelui venețian că Mihai ar fi luat de la eretici 60 de sate și le-ar fi dat catolicilor. La 22 noiembrie 1599 Mihai însărcina pe Gáspár Kornis de Sennyei cu ancheta privitoare la anumite drepturi ale capitulului din Alba Iulia.

Față de Unguri Mihai Viteazul ducea o politică conciliantă de apropiere și colaborare. *Moise Szekely*, care după bătălia de la Șelimbăr trecuse de partea lui Mihai, fu întărit de Domn la 1 decembrie 1599 în posesiunea moșiilor sale. Și fostul comandant al aripii stângi a lui Báthory la Șelimbăr, *Ioan Huezar*, fu miluit cu proprietăți de către domnul român. *Gáspár Kornis*, care căzuse prizonier la Șelimbăr, intră în divanul domnesc de la Alba-Iulia și primi de la noul Domn român confirmarea proprietăților sale. De mila domnească se bucură și *P. Domokos*. În actul de grație arată Mihai că "apreciind slujbele credincioase ale lui P. Domokos, am îngăduit ca să-și păstreze moșiile din județul Cojocna". Aceeași bunăvoință o manifestă Mihai și față de *Ștefan Czáki de Kereszszeg*, care însoțise pe Domn în campania din Moldova, pentru care servicii Mihai îi dădu castelul lui Stefan Bovzkai, în virtutea dreptului său de *ocupant al Transilvaniei – hoc regno Transilvaniae per nos occupato* –. În virtutea dreptului său de *"cuceritor cu sabia"* porunci Mihai ca unul dintre slujitorii curții sale – *familia armis aulae suae* – să fie introdus în posesia domeniului Lemnia. Urmașii lui

Gyulay, căzut pe câmpul de luptă, primiră din mâna lui Mihai moșiile lor din județul Turda. Și văduva lui Gereb, căzut în luptă, fu confirmată în posesiunea moșiilor soțului ei. La 6 decembrie 1599 Mihai întări pe Ana Gostai, soția lui Horvath, în posesiunea ei din Lăpușul Mic, județul Hunedoara, o moștenire a *Folteștilor*. La 18 noiembrie 1599 Mihai confirmă actul de danie al lui *Nicolai Segniey de Lapispatak* asupra castelului Chisach din județul Zarandului pentru a răsplăti vitejia manifestată cu ocazia asedierii cetății *Giurgiului* din toamna anului 1595. Cu o danie în Ardeal fu miluit de Domn și *Matei Perusith* care își dobândise merite vitejești la Brăila dar mai ales în memorabila luptă din strâmtoarea Călugărenilor cu oștirile lui Sinan Pașa.

La 11 decembrie 1599 Mihai reînnoi actul de danie al văduvei lui Cristofor Keresztury asupra moșiilor Benediuc, Olpret și Vireșul Săsesc din județul Solnoc și porunci autorităților locale să o introducă în stăpânirea acelei moșii. La 20 decembrie 1599 Mihai scuti pe nemeșii Ciapici, Literatus, Conci, Meszaros și Boda de plata angaralelor comunale de la Târgu-Mureș. Literatus și Conci erau notari sau scribi ai cancelariei domnești de la Alba Iulia.

Dar pe lângă nemeșii care recunoscuseră domnia lui Mihai Viteazul prestându-i jurământul de credință, se mai găseau și unii care, nevoind să se supună, fugiseră peste graniță sau se ascunseră la moșiile lor. Pentru a-i câștiga și pe aceștia, Mihai Viteazul dădu la 20 iunie 1600 din *Roman*, unde se găsea cu oștirea sa, un *decret de amnistie* pentru toți refugiații și răzvrătiții unguri și anume pentru *Toma Ciomortani*, cel cu faimoasa misiune la curtea lui Mihai, pentru *Neculai Gevai*, pentru *Francisc Budai* și ceilalți nemeși transilvăneni absenți – *caeterique nobilibus Transilvaniis absentibus* – decretând:

"Văzând rugămințile rudeniilor voastre pentru voi, v-am primit pe toți care nu sunteți la casele voastre în milostivirea noastră, încredințându-vă pe cuvântul nostru că nimănui dintre voi nu i se va întâmpla nici o supărare din partea noastră. Vă sfătuim deci cu dragoste ca, luând în nume de bine milostivirea noastră, să vă întoarceți cu toții acasă la neveste și la prunci. Credeți cu tărie că nu numai că nu veți suferi nici o supărare din partea noastră sau din partea alor noștri, ci mai curând veți simți milostivirea și bună voința noastră, cei care vă plecați capul sub stăpânirea noastră și îmi slujiți cu omenie".

La 17 noiembrie 1599 Mihai ordonă bistrițenilor să nu lase să fie supărați nevasta, copiii și dobitoacele lui *Gáspár Bornemisza*, împărțitorului său de cartiere.

Din datele de mai sus se vede că atitudinea lui Mihai Viteazul față de boierimea maghiară era cât se poate de corectă și binevoitoare și de aceea zvonurile tendențioase răspândite de adversarii săi apar fără temei. Cronicarul Szamosközy denaturează lucrurile susținând că Mihai ar fi voit să stârpească pe nemeșii din Ardeal, ca să rămână numai cu *românii* și sârbii și că sfetnicii săi români și chiar cancelarul Napragy ar fi stăruit pentru aducerea la îndeplinire a acestui plan sinistru și că numai nunțiul Malaspina ar fi fost împotrivă. Împotriva acestui plan născocit de adversarii Domnului a fost din capul locului *bunul simț politic* al lui Mihai Viteazul care s-a adeverit în politica sa împăciuitoare față de toate naționalitățile din Transilvania și chiar față de *țigani*.

Se știe că în Transilvania și Ungaria se adăpostiseră din vechime cete nenumărate de țigani care duceau o viață seminomadă, pribegind cu corturile lor, dintr-un loc într-altul. Mulți dintre aceștia s-au menținut în Transilvania până în timpul de față. Datele statistice din 1930 arată în Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș un număr de 109.156 de țigani. În secolul al XVI-lea țiganii din Transilvania își aveau autonomia lor, reprezentată printr-un *voievod – Czigan vajda*. Funcțiunea de voievod al țiganilor fusese desființată de Bathorești în dieta de la Mediaș. La stăruințele țiganilor, Mihai reînființează funcțiunea de voievod al țiganilor, și o încredință lui *Matei Bihary*. Membrii dietei de la Alba Iulia din iulie 1600 se întreținură asupra acestei chestiuni, votând următoarea moțiune:

"Fiindcă în dieta mai veche din Mediaș, funcțiunea de voevod al țiganilor a fost desființată pentru totdeauna, hotărâm ca această decizie să fie respectată și cei care de curând au stors dela Măria-Ta funcțiunea de voievod al țiganilor, să nu o poată exercita, iar scrisorile date cu acel prilej să nu aibă nici o *tărie".*

Domnul însă nu se sinchisi de moțiunea dietei, astfel că Bihary putea continua în funcțiunea sa de voevod al țiganilor. Dar nici nemeșimea maghiară nu se lăsă mai prejos.

În manifestul de la Turda din 5 septembrie 1600 staturile și ordinele Ardealului în frunte cu *Ștefan Cziáky* cereau țării să nu recunoască numirea lui Bihary în funcțiunea de voievod al țiganilor, ci în locul slujbei să primească 12 case de iobagi.

7. Răscoala nemeșilor contra lui Mihai Viteazul și măcelul de la Huedin

Din dezbaterile și hotărârile dietelor convocate de Mihai Viteazul se vede că nemeșimea ardeleană nu privea cu ochi buni

măsurile politice și administrative luate de Domn în Ardeal. Ea îi vota creditele cerute și chiar înlesnirile acordate preoților și iobagilor români, dar cu toate acestea uneltea în taină contra noii stăpâniri pe care nu o găseau după placul ei. Chiar între sfetnicii săi unguri se găseau unii care începură să absenteze de la consiliile domnești. Între aceștia era însuși cancelarul Napragy care se eschivase de la sfatul convocat de domn în apriliela Făgăraș, rămânând în castelul său de la Gilău sub pretext de boală. Atunci domnul, scârbit de viclenia lui, îl expulsă din țară. Napragy trăi la Praga în exil, de unde la 16 aprilie1601, solicită sprijinul Papei pentru redobândirea scaunului episcopal, de unde fusese alungat de Domnul schismatic.

Mihai avea cunoștință de viclenia lor și de aceea le urmărea cu neîncredere trișarea – *sieht ihnen fleissig ins Kortenspiel* –. Pe la finele lui april se raporta din Alba Iulia că nemeșii unelteau pe față contra lui Mihai pentru a-l înlocui prin fostul principe Sigismund Báthory. Acesta, adăpostindu-se la curtea lui Ieremia Movilă de la Suceava, trimitea scrisori prietenilor săi din Ardeal, scrisori prin care Mihai, reușind să le intercepteze, ajunse să cunoască urzeala planurilor lor viclene.

"Văzând eu această trădare – zicea Mihai în memoriul său către împăratul Rudolf din 17 ianuarie 1601 – *și oastea Polonilor adunată lângă Sigismund, împreună cu ajutorul turcilor și Tătarilor, cu scop de a mă scoate din Ardeal; în fața acestei primejdii fui silit de nevoi de a lua lucrul de timpuriu, hotărât a mă bate și a-mi încerca norocul, mai bine pe pământ dușman, decât în țara mea. Drept aceia ducându-mi oastea, intrai în Moldova și, învingând pe Ieremia Vodă împreună cu cetele Leșilor, turcilor și Tătarilor, care voiau să așeze iarăși pe Sigismund, am luat această țară. Dar nemeșii ardeleni și după supunerea Moldovei, rămaseră tot în strămoșeasca lor viclenie. Cât de înrădăcinat este la ei gândul de trădare,* o *știe toată lumea căci, nu unul ori altul, ci* o *mulțime de prinți și domni de ai lor fură trădați de către dânșii".*

În continuare Mihai arată cum Moise Szekely, Gáspár Sibrik și Gheorghe Mako, comandanții unităților sale din Moldova, trecuseră de partea lui Sigismund, hotărând împreună răsturnarea și moartea sa. Concomitent cu actul de trădare al comandanților unguri, se produse insurecția nemeșimii maghiare din Ardeal, care aștepta din clipă în clipă invazia lui Sigismund în țară pentru a se uni cu el. Dar înainte de a trece la operațiuni militare, nemeșimea începuse o aprigă campanie de hulă și intrigi mincinoase contra Domnului român, pentru a-l discredita în ochii țării și a-l compromite în fața curții de la Praga.

Mihai se strădui din răsputeri să combată prin solii trimiși la curte această campanie de denigrare, dar avu neșansa ca cei mai mulți din acești soli să nu poată ajunge la destinație, fiind prinși și întemnițați de adversarii săi. Mihai arătă împăratului că a trimis la Măria sa pe Ion Raț, pe Nicolai Vaida și pe Martin Horváth spre a-l înștiința despre toate, însă fiind toate căile prinse, solii săi fură luați robi și aruncați împreună cu alții în ocnele de sare.

După întoarcerea din Moldova, Mihai se strădui să-și concentreze oștirea în Ardeal, pentru a putea face față împrejurărilor. Opera aceasta de concentrare întâmpină însă mari dificultăți din cauza lipsei de mijloace bănești. Staturile ardelene nu se grăbeau cu adunarea dăjdiilor, iar subvențiile așteptate de la imperiali întârziau mereu. În situația aceasta așa de precară ostenii lui Mihai, rămași fără soldă, erau nevoiți să se aprovizioneze unde și cum puteau fără plată și socoteală, ceea ce trezea grave nemulțumiri în rândurile populației, care se opunea stoarcerilor continue din partea ostășimii.

Un asemenea caz de împotrivire se petrecuse în ziua de 23 iulie 1600 în târgul *Huedin*. Într-o zi de duminică, trabanții domnești pătrunseră în oraș pentru a rechiziționa alimente. Iar când unii dintre orășeni încercară să se împotrivească, ei fură apostrofați cu asprime că *"pentru ce nu li-a pregătit din vreme de ale mâncării"*. În învălmășeala ce s-a produs, unul dintre orășeni, Andrei Gal-Barta, fu răpus de trabanți. În clipa aceea, orășenii trăgând clopotele de alarmă, se adunară în grabă și se năpustiră cu furie asupra trabanților, ucigând mai mulți dintre ei. Hotnogul *Vasile* mărturisi sub jurământ că au căzut 41 de trabanți cu 7 femei și 10 copii de ai lor. În ancheta ce se făcu au fost audiați 17 martori, dintre care 14 unguri și 3 români. Represaliile contra orășenilor fură grele de tot. În orașul dat pradă flăcărilor, își găsiră moartea nu mai puțin de 400 de oameni, bărbați, femei și copii, cu a căror jertfă s-a sfârșit îngrozitorul măcel de la Huedin.

La 23 august 1600 Mihai scria din Alba Iulia arhiducelui Maximilian că din cauza soldelor neplătite de luni de zile – *diuturna stipendiorum aspectatione, quae per aliquot mensis neglicte sunt* –disciplina între osteni nu mai putea fi menținută și că Sigismund Báthory caută să se folosească de nemulțumirea ce domnea în rândurile acestora pentru a-i atrage de partea sa, făgăduindu-le solde mari și achitate la timp, uneltind cu nemeșii unguri contra sa.

MICHAEL WAIVODA WALACHIÆ TRANSALPINÆ. VTRAQVE FORTVNA INSIGNIS ET IN VTRAQ. EADEM VIRTVTE. AT. XLIIII.

cum privil. S.Cæ.M.

Tanti facit nunc Christi Maiestatem Caesaris Rom.
Christianum et Catholicae, sub Deo, Mars Christianorum
prodigus, publicae devotus Saluti; etiamsi ibi conata,
et dum adversarentur; fortis obruens factus

Capitolul V

OCUPAREA MOLDOVEI ȘI PIERDEREA MUNTENIEI

1. Înclinarea principelui moldovean Ieremia Movilă spre poloni și turci
2. Ocuparea frontului de la Nistru și invazia în Pocuția
3. Legăturile lui Mihai Viteazul cu țarul Boris Godunov și simpatiile podolienilor ortodocși pentru principele român
4. Noua orânduire domnească și retragerea trupelor de ocupație din Moldova
5. Reîntoarcerea principelui Ieremia Movilă pe tronul de la Iași
6. Campania lui Zamoyski în Muntenia și instalarea lui Simeon Movilă pe tronul muntean de la Târgoviște

1. Înclinarea principelui moldovean Ieremia Movilă spre poloni și turci

După moartea lui Ștefan Răzvan, domnia Moldovei trecu asupra lui Ieremia Movilă (1595 - 1606), care fugise cu Petru Șchiopul în Polonia, dobândise acolo indigenatul polon și se încuscrise cu mai multe familii din nobilimea leșească. După stingerea dinastiei Bogdăneștilor, aspirațiile sale la tronul Moldovei primiseră consistență și găsiră sprijin în cercurile politice și mai ales la atotputernicul marcșal Ioan Zamoyski. Adeziunea principilor din Moldova, Muntenia și Transilvania la confederația creștină, patronată de Habsburgi nu era agreată de Zamoyski, care luptase pe față contra candidaturii arhiducelui Maximilian la tronul polonez, la care acesta nu înțelegea încă să renunțe. De altfel Zamoyski mai stăruia în planul regelui Báthory de a-și extinde supremația polonă până la Dunăre, cuprinzând pe lângă principatele dunărene și Transilvania. Pentru realizarea acestui plan se impunea practicarea unei politici de prietenie și bună înțelegere cu Poarta, precum și cultivarea personagiilor în țările carpatine pe care să se poată sprijini asemenea năzuinți. De aceea Zamoyski întreținea o vie corespondență cu Mihai Viteazul pentru a-l atrage în mrejele politicii poloneze. Cardinalul Andrei Báthory, nepotul fostului rege Ștefan, primise încă din 1588 cetățenia polonă și ajunsese episcop de Warmja, iar Ieremia Movilă și fratele său Simion erau atașați politicii lui Zamoyski. De aceea Ieremia fu ridicat pe tronul de la Suceava, iar Simion destinat pentru tronul de la Târgoviște.

Exponentul politicii polono-turcești în Moldova era Ieremia Movilă, care oferea azil tuturor refugiaților din Muntenia și Transilvania, nemulțumiți cu politica confederației antiturcești din țările respective. Într-un act din 27 august 1595, noul principe privea țara sa "*unită pe vecie* cu Polonia, căreia îi plătea un tribut anual, iar sultanului îi trimitea regulat haraciul și cuvenitele daruri".

Folosindu-se de absența din țară a lui Răzvan Vodă, care participa la campania lui Mihai Viteazul contra turcilor, cancelarul Zamoyski năvăli cu un corp de armată în Moldova, își așeză tabăra la Ștefănești pe Prut și acolo, adunând în jurul său pe boierii refugiați din Polonia în frunte cu mitropolitul Gheorghe, proclamă domn al Moldovei pe *Ieremia Movilă* (1595 - 1606), după ce acesta semnase un tratat de vasalitate cu Polonia. Ieremia jură credință regelui în numele țării și se obligă să furnizeze coroanei informații politice și economice din țările vecine și să mijlocească pacea cu turcii și tătarii. Regele se legă să respecte credința ortodoxă, iar principele pe cea catolică a supușilor săi săcui și sași. Boierii moldoveni puteau cumpăra moșii în Polonia și contracta acolo căsătorii, căci cele două popoare erau hotărâte să trăiască de acum înainte ca frați. Iar pentru a fi mai aproape de protectorii săi poloni, Ieremia mută din nou reședința domnească de la Iași la Suceava.

Ieremia Vodă putea trimite delegații săi la ședințele dietei sau seimului polonez. În 1597 funcția aceasta onorifică o îndeplineau Nestor Ureche și Drăgan postelnicul, urând regelui să țină această dietă cu binecuvântarea

lui Dumnezeu spre binele republicii și al întregii creștinătăți, spre spaima dușmanilor coroanei. Din instrucțiunile date solilor moldoveni aflăm că aceștia aveau să ceară seimului, între altele, ocrotirea bisericii ortodoxe, păstrarea vechiului calendar și a bătrânelor rânduieli ale țării. Ei mai cereau domnia pe viață pentru principele Ieremia și domnie ereditară în familia sa. La înaltele trepte ierarhice să fie chemați numai Moldoveni iar actele cancelariei domnești să se redacteze numai în limba moldovenească cu litere chirilice. La seimul din 1600 delegații moldoveni cereau respectarea credinței pravoslavnice pentru credincioșii ruteni și îngăduința ca aceștia să fie luați sub ocrotirea domnului Moldovei. În tratatul de pace cu Poarta din 1599 fu inclus și Ieremia Movilă. Sultanul îi recunoscu domnia pe viață și drept de moștenire în familia sa, sub condiția plății regulate a haraciului către Poartă.

Ieremia Vodă căută și găsi o înțelegere și cu hanul Crimeii. Prin tratatul de la Țuțora, Ieremia Vodă cedându-i hanului *"cele șapte sate de țară, ce se zice hănești"* și răspunzând hanului cu *balci-beslicol* adică darea mierii (sic) precum și cu alte daruri. Cronica internă arată care au fost capetele de pace:

"Ieremia Vodă să fie domn în țeară, birnic împărăției din an în an după obicei, iar hanului să-i dea din an în an daruri și miere și șapte sate să fie de câșlele hanului în Bugeac".

De mult, tătarii, al căror număr sporea din an în an prin admigrări, nu mai încăpeau în Bugeac. Ei căutau să cuprindă pășuni noi pe socoteala Moldovei pentru turmele de oi și cămile și pentru hergheliile de cai. Astfel, se folosiră de noua conjunctură politică din Moldova pentru a obține de la noul domn cele șapte sate hanești la sud de Tighina, a căror nume nu au putut fi încă identificate. Tratativele cu hanul Gazi-Ghirai fuseseră purtate de marele logofăt Luca Stroici, către care adresându-se, hanul să-i fi zis: "Bogdani, Bogdani (adică Moldoveni), voi totdeauna trebuie să încurcați lumea".

Dar cu toată supunerea sa față de Polonia, Ieremia Vodă înțelegea să apere totdeauna demnitatea țării sale față de îngâmfarea șleahtei leșești, care își îngăduia uneori observații necuviincioase la adresa țării și a locuitorilor ei. Când Luca Stroici fusese insultat de un nobil polon, domnul ceru imediat cuvenita reparație, replicând:

"Cinstea noastră care ni este mai scumpă decât toate comorile din lume, precum și cinstea acestui loc în care suntem cu voia lui Dumnezeu atotputernic, nu ne îngăduie să tăcem și nici nu se cuvine ca această mare ofensă să rămână ca o rușine veșnică asupra celor ce vor veni după noi în acest scaun. Din mila lui Dumnezeu nu suntem atâta de greoi la înțelegere și cuget ca să nu avem grijă și să nu gândim la datoria și la cinstea noastră".

Când un sol leșesc îi aruncă cu insolență în față că mănâncă pâinea dăruită lui de craiul Poloniei și că țara sa abundă în obiceiuri turcești, Ieremia Vodă răspunse cu demnitate, zicând:

"Am fi dorit foarte mult ca Moldova să se fi scuturat de asemenea obiceiuri, dar este greu să te împotrivești orânduielilor lui Dumnezeu, că dimpotrivă ce a lăsat Domnul se cuvine să suportăm cu umilință cât timp va fi voia lui cea sfântă. Odinioară Despot-Vodă, antecesorul nostru s-a apucat de voia repede și cu puțină minte să înlăture și obiceiurile acestei țări și jugul turcesc și pentru că nu a izbutit a adus asupra țării și apoi asupra lui însuși, o mare nenorocire. Amintindu-ne de acestea nu dorim să ajungem și noi la un atare sfârșit".

Ca domn cucernic ce era, Ieremia Vodă împreună cu fratele său Simeon Vodă desăvârșiră ctitoria mitropolitului Grigore de la Sucevița, împodobind-o cu minunate fresce și înzestrându-o cu odoare scumpe și cu numeroase moșii și desemnându-o ca mauzoleu domnesc pentru toată familia Movileștilor. Tot el înzestră și noua episcopie de Huși cu hramul Sf. Apostoli Petru și Pavel, cu privilegii și moșii așezate dincoace și dincolo de Prut.

O scrisoare din acea vreme arată că țara era a polonilor, iar cetățile ale păgânilor, cărora le plătea tributul cuvenit. Cu urcarea pe tronul Transilvaniei a cardinalului Andrei Báthory, influența polonă se extinsese și asupra Transilvaniei, amenințând serios și Țara Românească, unde Mihai Viteazul era privit cu mare neîncredere și amenințat chiar cu moartea prin otravă sau trădare de către adversarii săi munteni, vistiernicul Dan și clucerul Vintilă, care se refugiaseră la curtea lui Ieremia-Vodă din Suceava. Aceștia cereau lui Zamoyski unirea Munteniei cu Moldova, pentru că populația ambelor țări "este de o singură limbă și de o singură credință". În decembrie 1599 Ciomortani, solul cardinalului cerea Porții Muntenia pentru Simion Movilă, precum s-a văzut mai sus din dramatica discuție ce avusese loc între acesta și Mihai Viteazul. Intervenția lui Mihai în Transilvania și moartea cardinalului zădărniciră pentru moment planurile Movileștilor. În primăvara anului 1600, raporturile cu Moldova se înăspriră din nou. După moartea vărului său, fostul principe

Sigismund căpătă din nou pofta de domnie în Transilvania. În Moldova, unde se refugiase, el aduna trupe în jurul său pentru a-și încerca din nou norocul. După cucerirea Transilvaniei, Mihai se simți destul de puternic pentru a pune capăt acestor uneltiri prin o fulgerătoare expediție în Moldova pentru a risipi oastea polonă din jurul lui Sigismund, ce era întărită de contingente turcești și tătărești.

Izbânda de la Șelimbăr și cucerirea Transilvaniei produse o mare impresie în țările vecine, dar mai ales în Polonia. Craiul Sigismund se temea că Mihai nu se va opri în avântul cuceririlor sale la granița Moldovei, ci va încerca să aducă și această a treia provincie românească sub ascultarea sa. De aceia regele Poloniei se adresase încă la 24 noiembrie 1599 împăratului Rudolf al II-lea cu rugămintea de a interveni pe lângă Mihai și de a-l sfătui să se abțină de la orice act de ostilitate față de Moldova, care se găsea sub ocrotirea sa politică. La 22 decembrie împăratul răspunse că va stărui pe lângă Mihai ca el să nu tulbure liniștea Moldovei, dar și regele să intervină pe lângă Ieremia Movilă ca domnul Moldovei să se abțină de la orice act de ostilitate față de Mihai și să pună capăt uneltirilor sale pe lângă Poartă contra domnului muntean, care se găsea sub protecția împăratului. De fapt împăratul Rudolf sfătuise pe Mihai să nu meargă contra Moldovei, fiindcă nu ar fi vremea să se bată cu Moldovenii, când turcii îi stăteau în spinare. Dimpotrivă, împăratul credea că ce bine ar fi, dacă acești doi principi români, care se dușmăneau, și-ar putea uni puterile împotriva dușmanului creștinătății.

Mihai însă, la rândul său, credea că are motive destul de puternice pentru a se înțelege cu Poarta și a cuprinde și Moldova. Adresându-se lui Hassan Aga, el arăta că a cucerit Transilvania din ordinul sultanului și că acum este gata să treacă în Moldova ca să cucerească și acea țară tot pentru sultan. Și aceasta din cauză că Ieremia Vodă a pornit cu oastea sa spre granițele Țării Românești, cu gândul hain de a-l alunga de pe tron și de a instala un alt domn în locul lui Mihai. Scrisoarea lui Mihai își produse efectul la Poartă întrucât, în februarie 1600 un ceauș turcesc sfătuia pe regele Sigismund să impună lui Ieremia Vodă o atitudine prietenească față de Mihai. Și în adevăr, regele stăruia prin solii săi pe lângă Mihai să nu atace pe Ieremia, care este vasalul său.

La 10 martie 1600 Mihai Viteazul porni spre Brașov, unde se afla solul polonez Andrei Taranovski, care venise să-l asigure de toată bunăvoința și prietenia regelui Sigismund și să-i propună în numele coroanei un *tratat* formal de *alianță și amiciție* cu Polonia. Taranovski adusese cu sine și formularele de jurământ, ce urmau să fie schimbate între ambii semnatari. Regele făgăduia că Țara Moldovei o va da ex nunc Măriei Sale Domnului Voievod Mihai, că va conferi fiului acestuia Nicolai, indigenatul polonez și un loc în consiliul coroanei. Mihai va putea achiziționa moșii în Polonia, iar după moartea sa, coroana va lua sub scutul său pe principele Nicolai și toată familia lui Mihai. Muntenia, Moldova și Transilvania vor rămâne lui Nicolai și urmașilor săi, în linie bărbătească. Iar cât va trăi Mihai el va stăpâni aceste trei țări "nu după alt drept, ci numai cu dreptul de feude, precum se țin și alte principate de coroana polonă." La apărarea țărilor acestora, regele va ajuta cu 3.500 de ostași, pe care el îi va întreține pe socoteala sa pe tot timpul războiului. Fără învoirea Majestății Sale, principele Mihai nu va intra în nici o legătură cu nici o altă putere străină, fie ea creștină, sau păgână. Voievodàtele Transilvania, Muntenia și Țara Moldovenească alias Moldova, cu toate cetățile pe care le-a cucerit cu puterea sau cu sabia sa, Mihai va trebui să le încorporeze voievodatelor pomenite mai sus și să le supună coroanei leșești. Tot astfel și Chilia, Cetatea Albă, Oceacovul și Ismailul, îndată ce le va fi recucerit de la turci, pe cheltuiala sa, va trebui să le încredințeze coroanei polone. Iar țările mai sus amintite, regele nimănui altuia nu le va putea da, decât urmașilor Măriei Sale Domnului Mihai Voievod în linie bărbătească. La încheiere se arată că actul s-a făcut la Brașov în ziua de 10 martie anul Domnului 1600. Nu știm dacă Mihai a semnat tratatul de alianță și supunere față de crăia polonă. Știm, însă, că el n-a ținut seama de stipulațiunile actului; adresându-se unui om de încredere zicea:

"Când voi fi adus în puterea mea cele **trei** *țări, atunci cu adevărat voi apuca pe Turc de barbă și voi aduce cu atâta mai mult folos creștinătății".*

Și astfel trecu la executarea planului contra Moldovei. În mai 1600 Mihai spori oastea de țară cu lefegii de toate neamurile, între care și numeroase cete de Moldoveni și năvăli cu ajutor de la Tătari și cazaci, concomitent prin trei puncte în Moldova. Grosul oștirii care număra în total vreo 15.000 de oameni și comandați de hatmanul Udrea, Moise Szekely, Baba Novac, Deli Marco, Gáspár Sibrik, Gheorghe Masto și alții, străbătu pe valea Trotușului spre Bacău și Roman.

Contingentele muntene trecură Milcovul la Focșani, iar armata de nord cobori pe la Rodna în valea Bistriței și a Moldovei pentru a înainta spre Suceava. Loviți prin surprindere, nici Ieremia și nici Sigismund nu putură opri marșul oștirii lui Mihai spre capitala Moldovei. Cetățile de la Roman și Neamț căzură în puterea lui Mihai, de asemenea și Suceava, pe care Ieremia o părăsi în grabă pentru a se refugia la Hotin și de acolo la Camenița sub scutul patronilor săi poloni.

2. Ocuparea frontului de la Nistru și invazia în Pocuția

Ocuparea Moldovei de către trupele lui Mihai provocase mare neliniște în Polonia. În iunie 1600, Zolkiewsky arată că Mihai a dat poruncă orheienilor, sorocenilor și lăpușnenilor să treacă în Ucraina spre Bar, iar el plănuia să pornească spre Sniatyn și Pocuția în provinciile coroanei. Starostele de Halici și Colomeia confirmau afirmațiile cancelarului, arătând că oamenii lui Mihai, 7.000 la număr, au și invadat Pocuția, cauzând mari pagube. Iar la 17 Iunie, regele Sigismund se adresă orașelor pocuțienc, atrăgându-le atenția asupra celor ce se petrec în Moldova la granița regatului, arătând că sunt întemeiate motive de grijă ca nu cumva Mihai, în năvalnicul său avânt să nu invadeze regatul. De aceea el cerea populației să pregătească arme, pulbere și alte instrumente de război, adunând din timp și provizii. Îngrijorarea regelui era pe deplin întemeiată, fiindcă oștirea lui Mihai ocupase țărmul drept al Nistrului, de la Nisniov în Pocuția până la Soroca, frontul fiind împărțit în trei sectoare comandate de hatmanul Udrea, de Moise Szekely și Baba Novac. La 19 Iunie, Zolkiewsky scria de pe țărmul opus, de la Ustia, zicând:

"Noi cu oamenii lui Mihai ne găsim față în față și ne uităm unii la alții peste râu. Alaltăieri a sosit la țărm Udrea hatmanul, cu poruncă de la Mihai către mine, a venit apoi și Moise Szekely comandantul Ungurilor, cu care m-am văzut și am vorbit peste râu și el m-a întrebat același lucru ca și Udrea, că de ce s-a postat acolo oastea M. S. Regelui, invitându-mă să mă declar dacă le suntem prieteni sau dușmani. La ambele întrebări am dat același răspuns că în timpurile acestea așa de tulburi am ocupat poziția aci ca să păzesc granițele coroanei, dar fără voia și porunca M. S. Regelui n-am nici cea mai mică putere de a începe război sau a încheia pace".

Câtă vreme grosul trupelor de ocupație își păstrau pozițiile la Nistru, un detașament sub comanda lui Deli Marco, de 3.500 de oameni, își stabilise tabăra în fața Sniatinului, așteptând ordinul de a înainta în interiorul Pocuției.

3. Legăturile lui Mihai Viteazul cu țarul Boris Godunov și simpatiile podolienilor ortodocși pentru principele român

Masarea trupelor poloneze pe malul stâng al Nistrului în fața pozițiilor lui Mihai era cerută de împrejurări. Din mărturiile poloneze contemporane aflăm anume că Mihai Viteazul ar fi intrat în legătură cu Boris Godunov, țarul Moscovei, izbutind a-l atrage de partea sa pentru cucerirea Poloniei cu puteri unite, urmând ca după izbândă, Mihai să stăpânească crăia Poloniei, iar țarul Boris provinciile maloruse-ucrainene. Este greu de admis că Mihai Viteazul s-ar fi gândit cândva la coroana polonă, adevărat este însă că populația ortodoxă din Pocuția și Podolia, care numai cu câțiva ani în urmă fusese convertită cu sila la unirea cu Roma, vedea în Mihai Viteazul pe domnul ortodox care ar fi putut găsi sprijin în lupta pentru apărarea vechii credințe. Apărătorul ortodocșilor era cneazul Constantin Ostrogski, care întreținea legături cu Mihai Viteazul. Miron Costin arată bizuindu-se pe un vechi hronograf polonez că:

"așa era de vestit Mihai Viteazul și la Iași, cât țara Podoliei, fiind de lege sub ascultarea patriarhului de la Țarigrad, având mare zearvă și price cu Papistașii pentru lege, aștepta cu bucurie pe Mihai Vodă să vie, știindu-l de o lege cu dânșii, că să i se închine toți Podolienii".

Teama polonilor de Mihai, pe care izvoarele timpului nu găsesc cuvinte destul de tari pentru a-l defăima, reiese și mai drastic din mărturia lui Lubieniecki, care fusese în solie la curtea domnului de la Târgoviște, care arată că:

"Mihai s-a întărit așa de bine, încât a devenit o adevărată groază nu numai pentru păgâni, ci și pentru creștini, căci el și pe turci nu odată i-a înșelat și i-a bătut. Astfel, dispunând de oștiri puternice, s-a încumetat să-și încerce norocul și asupra țărilor noastre, iar norodul nostru rusesc, aproape în întregime, îl așteaptă cu nerăbdare, mai bucuroși decât Jidovii pe Mesia, sentiment pe care Mihai îl cunoaște bine de la Cazacii ce au slujit în oastea sa. Căci acestora li-a spus-o popii lor, că Mihai ar fi gata să le recunoască credința grecească, aruncată astăzi la pământ".

4. Noua orânduire domnească și retragerea trupelor de ocupație din Moldova

În timpul acesta Mihai, intitulându-se domn al Munteniei, Transilvaniei și Moldovei, și aplicând pe actele cancelariei sale pecetea cu stemele celor trei țări unite sub sceptrul său, se găsea la Iași pentru a rândui treburile domniei. Cu învoirea boierilor care-i prestară jurământul de credință, el decretă detronarea lui Ieremia Vodă și institui o locotenență domnească compusă din patru boieri munteni și anume din banul Udrea, vistierul Andronic, armașul Sava și spătarul Negrea, pentru girarea prerogativelor domnești până la proclamarea noului Domn. Unii cereau Domn pe Nicolai Pătrașcu, fiul lui Mihai. Alții preferau pe tânărul Ștefăniță Vodă, fiul lui Petru Șchiopul, care urma să se căsătorească cu domnița Florica, fiica lui Mihai, iar alții se gândeau și la candidatura nepotului său, Marcu Vodă, fiul lui Petru Cercel, căruia i se dăduse ca sfetnic Radu Buzescu. În realitate însă, nici unul dintre acești candidați n-au dobândit coroana Moldovei, fiindcă, mai curând de cum s-ar fi putut aștepta cineva, planurile lui Mihai Viteazul cu privire la Moldova se prăbușiseră în neant, în urma tragicei întorsături pe care o suferi situația politică a Domnului.

La Iași, Mihai Viteazul convocă și sinodul mitropolitan, pentru catarisirea mitropolitului Gheorghe și pentru completarea locurilor în înalta ierarhie, devenite vacante prin retragerea chiriarhilor în Polonia împreună cu domnul lor pribeag Ieremia Vodă. Membrii sinodului erau, cu excepția fostului mitropolit Nicanor, care trăia în retragere la Agapia, toți chiriarhi străini de țară, ca Dionisie Rally de Tarnova, Gherman al Chesareei, Teofan de Vodina, Efrem de Habron și Petronin, fost episcop de Muncaci.

Mihai așeză în scaunul mitropolitan al Moldovei pe arhiereul Dionisie Rally de Tarnova, care îl întâmpinase cu cele sfinte la intrarea triumfală în Alba Iulia. Filotei ajunse episcop de Roman, iar Atanasie, de Rădăuți. Noii demnitari bisericești depuseră următorul jurământ:

"Mă supun binecredinciosului domn Io Mihai Voevod și de D-zeu încununatului său fiu Io Nicolai și niciodată nu li voi fi nesupus și neascultător, ci din toată inima și din tot sufletul îi voi iubi pe ei în toată viața mea".

Stareții de la Bistrița, Neamț, Pangrați ș.a. supuseră noului domn confirmarea privilegiilor de care se bucurau mănăstirile lor. Iar pentru a câștiga printr-un singur gest simpatia moldovenilor, Mihai îi scuti de dări pentru o perioadă de șapte ani. Într-un raport polonez din iulie 1600 aflăm că Mihai nu și-ar fi putut respecta cuvântul dat moldovenilor cu privire la scutirea de dări pe șapte ani, ci dimpotrivă, ar fi poruncit să se ridice cât mai repede dijma pe oi și câte 2 taleri pe țăran, iar de boier să se ia câte 12 zloți și chiar mai mult. El avea mare nevoie de aceste venituri pentru plata oștirii cu care se găsea în întârziere cu multe luni. Iar cât despre starea de spirit, care din această cauză domnea în oștire, aflăm din raportul citat mai sus că ostașii n-aveau nici arme și nici echipament și că ungurii, când își aduc aminte de Sigismund, Báthory, numai că nu plâng cu lacrimi de sânge zicând că de-ar vedea steagul lui, numaidecât ar pleca de la Mihai, care nu le-a plătit solda de opt luni și care ar fi plecat peste noapte în Transilvania.

În condițiile acestea era firesc ca unii dintre comandanții trupelor lui Mihai să treacă de partea lui Sigismund Báthory, care aștepta cu nerăbdare conjunctura fericită de a-și reocupa tronul Transilvaniei. Între comandanții care părăsiră pe Mihai erau Moise Szekely, Gáspár Sibsik și Gheorghe Mako. Ceilalți primiseră ordin să părăsească Moldova și să-l urmeze în Transilvania, unde toată nemeșimea se răzvrătise contra lui Mihai Viteazul, a cărui oștire fu înfrântă la Mirăslău, în ziua de 18 septembrie 1600.

Înfrângrerea lui Mihai dădu prilej polonezilor, ca în înțelegere cu Poarta să treacă la realizarea planului lor de expansiune la Dunăre și în Carpați, prin reîntronarea lui Sigismund Báthory la Alba-Iulia, prin readucerea lui Ieremia Movilă pe tronul de la Suceava și prin alungarea lui Mihai din Muntenia și uzurparea tronului de la Târgoviște de către Simeon Movilă, ca vasal polon. Regele Sigismund al III-lea însărcină pe mareșalul Zamoyski cu executarea acestui măreț plan politic prin care Polonia năzuia să dobândească o influență politică dominantă la Dunăre. Un raport contemporan arată că regele și-a ales pe Zamoyski ca pe un mare și însemnat slujbaș al său și i-a încredințat întreaga ordine și conducere a războiului pentru înfăptuirea mareului plan. Și aceasta pentru motivul că regele cunoștea demnitatea, autoritatea, ba mai mult chiar, știința și norocul lui Zamoyski în asemenea încercări, de care dăduse dovadă în toate ocaziile. Regele investi pe Zamoyski cu depline puteri în executarea planurilor sale strategice și politice.

5. Reîntoarcerea principelui Ieremia Movilă pe tronul de la Iași

Răscoala nemeșimii din Transilvania contra lui Mihai Viteazul, ațâțată de partizanii lui Sigismund Báthory, servi cancelarului Zamoyski drept semnal de a trece și el la ofensivă contra lui Mihai Viteazul, pentru a-l izgoni din Moldova și chiar și din Muntenia. Ieremia Movilă aștepta cu nerăbdare momentul pentru a se reîntoarce pe tronul său de la Suceava, iar fratele său Simeon, pretendent la tronul Munteniei, activa în anturajul marelui cancelar. La 4 septembrie 1600 oștirea poloneză, care împreună cu contingentele căzăcești însuma circa 30.000 de oameni, trecu Nistrul la Kolodrobwze, mai sus de Hotin și străbătând periculoasele ascunzișuri din bucovinele de la nordul Prutului, atinse această apă la Boian, o trecu și se îndreptă spre Suceava, unde ajunsese la 9 Septembrie, fără să fi întâmpinat vreo împotrivire mai serioasă din partea oștenilor lui Mihai. Aceștea retrăgeau spre trecătorile Carpaților, pentru a trece în grabă în Transilvania, unde îi chemase domnul contra nemeșilor răzvrătiți. În cortegiul armatei în retragere se găseau și demnitarii munteni, clerici și mireni pe care Mihai Viteazul îi instalase în funcțiunile domnești din Moldova. La 15 septembrie ajunse la Siret, unde-și așeză bivuacul. În fața polonilor populația își părăsea așezările din sate și târguri fugind cu avutul lor mobil în păduri și în munți, nemanifestând nici o bucurie față de noua invazie și chiar față de Domnul aservit intereselor leșești. La 17 septembrie Zamoyski ajunse la Suceava și ocupă orașul. Garnizoana din cetate compusă din vreo 300 de luptători refuză să se predea, menținând cetatea până la 27 septembrie. Nedispunând de tunuri grele, Zamoyski nu mai încercă s-o cucerească, ci lăsă numai în oraș un detașament polon și-și continuă drumul spre Neamț și de acolo la Roman, unde la 25 septembrie primi vestea despre înfrângerea lui Mihai la Mirăslău.

În condițiile acestea a fost ușor pentru Ieremia Vodă să-și ocupe tronul de la Suceava și să repună pe credincioșii săi în funcțiunile pe care aceștia le ocupaseră înainte de invazia munteană. Totuși dânsul fu obligat să reînnoiască angajamentele sale de supunere față de Polonia și să trimită craiului daruri anuale, sub care se ascundea noțiunea de tribut. El nu uită să trimită și soli la Poartă pentru reînnoirea declarațiilor sale de supunere și devotament față de atotputernicul padișah. Din cuprinsul actului de întărire în scaunul Moldovei, conferit principelui Ieremia de regele Sigismund, aflăm că i se recunoscuse domnia pe viață cu dreptul de moștenire pentru urmașii săi de sex bărbătesc, cu garantarea integrității hotarelor și a apărării lor. Țara continua să se bucure de vechea ei autonomie internă, respectându-se exercițiul religiei ortodoxe și dreptul domnului de a împărți slujbele între boieri după buna sa chibzuință. I se recunoscu și dreptul de a bate monedă, dar numai după mărimea și greutatea monedelor poloneze, pentru ca monedele românești să aibă curs și în spațiul polono-lituanian. Regele își rezervă pentru sine veniturile din vămile Moldovei. În condițiile acestea Moldova intră adânc în sfera de influență, nu numai politică ci și economică a Poloniei.

Vestea despre înfrângerea lui Mihai la Mirăslău ispiti pentru o clipă pe Zamoyski de a modifica planul campaniei sale contra Munteniei, îndreptându-se spre Transilvania, pentru a reașeza pe tronul de la Alba Iulia pe Sigismund Báthory, ca vasal al craiului polon. El părăsi însă această idee, îndată ce află că nemeșimea transilvăneană luptase la Mirăslău alături de trupele imperiale habsburgice de sub comanda lui Gheorghe Basta și că atât sașii, cât și săcuii simpatizau pe imperiali. În condițiile acestea planurile sale de stăpânire poloneză asupra Transilvaniei se risipiră, astfel că lui Zamoyski nu-i rămase altă cale de urmat decât aceea de a-și continua campania contra lui Mihai în Muntenia și de a-l izgoni din țara lui de baștină.

Continuându-și mersul contra Țării Românești, oștirea polonă ajunse la 5 octombrie la Focșani, iar după 5 zile la Buzău, unde Zamoyski primi vestea că Mihai, adunându-și în Țara Bârsei resturile armatei sale înfrânte la Mirăslău și sporindu-le cu contingentele din Moldova ce-i rămaseră credincioase, pregătea trecerea peste munți pentru a-i tăia calea spre Târgoviște. Trecerea munților se făcu în condițiuni bune, astfel că Mihai își putu stabili tabăra la *Bucov*, în valea Teleajenului, de unde Baba Novac și Mârza avură de susținut numeroase lupte de avangardă cu polonii la *Năteni* și la *Ceptura*. La 20 octombrie oștirea polonă apare în fața pozițiilor lui Mihai de la Bucov pe pârâul Bucovel. Acolo

se dădu o crâncenă bătălie care se sfârşi cu înfrângerea lui Mihai şi cu retragerea sa grăbită spre Oltenia, însoţit de un detaşament de vreo 1.000 de oameni. Drumul oştirii poloneze spre capitala Ţării Româneşti era deschis.

6. Campania lui Zamoyski în Muntenia şi instalarea lui Simeon Movilă pe tronul muntean de la Târgovişte

În bucuria izbândei de la Bucov, cancelarul Zamoyski nu mai aşteptă să ajungă la Târgovişte, ci proclamă în tabără pe Simeon Movilă Domn al Munteniei, după ce depuse jurământul de credinţă faţă de craiul Poloniei şi se obligase la plata unui tribut anual de 40.000 de galbeni şi la întreţinerea pe socoteala lui a gărzii poloneze de 3.000 de oameni. Noul Domn se mai învoi să întreţină garnizoane poloneze în principalele cetăţi ale Ţării Româneşti. Totodată se interveni la Poartă pentru recunoaşterea lui Simeon ca domn al ţării, ceea ce sultanul o şi făcu, trimiţându-i la Târgovişte obişnuitul steag de domnie. Astfel ajunse Muntenia tributară polonilor şi turcilor, totodată.

Între timp, Mihai ajungând în Oltenia, adună în grabă în jurul său unităţile care-i mai rămăseseră credincioase, pentru a face o ultimă încercare disperată pentru menţinerea tronului muntean. Fără să mai aştepte ajutorul solicitat imperialilor din Transilvania, el trecu pe la finele lui noiembrie Oltul pe la Râmnic, şi înaintă în fruntea unui corp de vreo 10.000 de oameni, ajutat de căpitanii săi Udrea şi Baba Novac spre Curtea de Argeş. La 25 noiembrie 1600 avangardele oştirii sale se ciocniră cu polonezii conduşi de noul Domn Simeon Vodă, secondat de Potocki. La Curtea de Argeş se dădu lupta hotărâtoare, care luă sfârşit cu înfrângerea trupelor lui Mihai şi cu retragerea lui spre Olt, pentru a lua drumul greu şi plin de primejdii al pribegiei, pierzându-şi tronul Munteniei. Considerând cauza pierdută a Domnului, cei mai mulţi dintre boieri, între care şi Buzeştii, părăsiră pe Mihai şi se închinară noului Domn pus de Poloni şi recunoscut de Poartă în persoana lui *Simeon Movilă* (1600 – 1601). Aflând despre izbânda fratelui său, Simeon, asupra lui Mihai Viteazul, Ieremia Vodă scrie plin de bucurie unui prieten din Polonia zicând:

"Lăudat să fie numele Domnului, că a fost umilit acest duşman, care s-a fost ridicat asupra slavei şi demnităţii craiului".

Importanţa pe care oficialitatea poloneză o atribuia înfrângerii lui Mihai reiese clar din scrisoarea unui demnitar polonez, care arată că mare milă şi îndurare a revărsat Dumnezeu asupra norodului polon, dându-i biruinţă asupra acelui tiran, Mihai, pe care atât împăratul creştin, cât şi ţarul necredincios l-au fost aşezat în cârca polonilor. Iar despre ţările române Moldova şi Muntenia, demnitarul arată că sunt pline de aur, constituind inima şi viaţa imperiului otoman şi că prin urmare nici un sacrificiu nu ar fi prea mare pentru ca Polonia să rămână în stăpânirea lor.

După izbânda de la Curtea de Argeş, cancelarul Zamoyski consideră terminată campania sa în Muntenia. Lăsând la Târgovişte o puternică gardă poloneză sub comanda lui Tarnowski, pentru siguranţa lui Simeon Vodă, el dădu ordinul de retragere din Muntenia. Trecând prin Iaşi, Ştefăneşti şi Hotin, el ajunse la 5 decembrie 1600 la Cameniţa, cu gândul de a lăsa trupele să ierneze în Moldova. Le chemă însă curând în Polonia pentru a le folosi contra Suedezilor care ameninţau cu război.

Domnia lui Simeon Vodă în Ţara Românească n-a durat decât câteva luni. Înţelegerea lui Mihai Viteazul cu împăratul şi reîntoarcerea sa în Transilvania făcu să renască în inimile aderenţilor lui din Muntenia nădejdea reîntoarcerii sale la Târgovişte. Însufleţiţi de această speranţă, banul Udrea şi Negrea se răzvrătiră contra lui Simeon Vodă, încercând să-l răstoarne de pe tron. Complotul a fost însă descoperit şi conducătorii răscoalei plătiră cu capul îndrăzneala lor. Aceasta însă nu descurajă pe fraţii Buzeşti, de a încerca un nou atac contra lui Simeon Movilă, strângând la Craiova toate oştile Mehedinţilor – cum spune cronica. Aflând despre înaintarea Buzeştilor, Simeon fugi în mare grabă spre Moldova, pentru a cere ajutor de la fratele său Ieremia şi de la poloni. La Focşani el izbuti să adune o oaste de poloni, moldoveni şi tătari, sub scutul căreia spera să se poată reîntoarce la Târgovişte. Oastea sa fu însă surprinsă de atacul inopinat al Buzeştilor, care îl urmăriseră până la graniţa Moldovei, şi nimicită, în iulie 1601, Simeon Vodă putându-şi salva viaţa numai prin fugă în Moldova, trecând Milcovul la 3 iulie 1601. Astfel se lichidă aventura domniei lui Simeon Movilă în Ţara Românească.

Capitolul VI

PRIBEGIA ȘI TRAGICUL SFÂRȘIT AL LUI MIHAI VITEAZUL

1. Înfrângerea de la Mirăslău și consecințele ei
2. Drumul lui Mihai Viteazul la Viena
3. Frământările din Transilvania în absența principelui
4. Audiența lui Mihai Viteazul la împăratul Rudolf
5. Împăcarea cu Basta și pregătirea campaniei contra lui Sigismund Báthory
6. Bătălia de la Goroslău și uciderea mișelească a lui Mihai Viteazul
7. Personalitatea lui Mihai Viteazul

1. Înfrângerea de la Mirăslău și consecințele ei

Măcelul de la Huedin a contribuit la înăsprirea raporturilor și așa destul de încordate dintre Mihai și nemeșimea ardeleană, care în așteptarea invaziei lui Sigismund Báthory începu să se pregătească de război. La 28 septembrie statele revoltate chemară pe Bistrițeni să lupte alături de ele, scriindu-le:

"E știut bine de fiecare din Domnia Voastră de când a venit Mihai Vodă în țara aceasta, cât a stricat, atât în libertatea noastră veche, cât și în legi, împotriva credinței și a datoriei lui, asemenea cu dăjdii și cu sarcini neobișnuite cum ne-a slăbit pe noi, împreună cu toată țara, dar ce e mai mult decât aceasta, ați putut înțelege ce hotărâre strașnică zdruncinătoare a luat în paguba noastră, ca să taie pe nemeși de la mic până la mare, tot așa și pe slujitorii lui unguresti cu plată; tot așa a voit să facă și cu locuitorii de frunte și din orașe, hotărâre trădătoare împotriva noastră, pe care și-a arătat-o, și încă și aceea am înțeles cu siguranță, că a voit să se rupă de la credința Înălțimii Sale Împăratul Romei. Noi ca unii ce suntem credincioșii împăratului, împreună cu Dumneavoastră, voim ca la timp să stăm împotriva gândului lui înfiorător. În legătură cu aceasta ne-am strâns în tabără aci la Turda, pe câmpul Kereszles cu pedestrime și călărime. Și o bună parte din oastea de călăreți unguri a Voivodului vine la noi și partea cuviincioasă a Săcuilor va fi pe lângă noi cu deosebire cei din scaunul Arieșului; și despre ceilalți Săcui avem bună nădejde de lucrul acesta și am dat de știre și împăratului; generalul din Cașovia (Baită) al înălțimii sale a sosit cu o mare oaste aci la hotar... Dacă voievodul în această vreme v'ar scrie despre oaste sau despre darea uneltelor de război Dumneavoastră să nu-i fiți de nici un ajutor, ba chiar pentru dreptul obștesc, dacă puteți să-i faceți stricăciuni".

Nemulțumiții izbutiră să atragă de partea lor și ordinul călăreților unguri care se găseau în solda lui Mihai, și aceasta cu atât mai ușor, cu cât aceștia nu-și primiseră solda de mai multă vreme. La 5 septembrie 1600 domnii țării Ardealului, fruntașii împreună cu toată nobilimea răzvrătită și cu toate staturile, în frunte cu *Ștefan Cziaky*, adresară din tabăra de la Turda un *manifest* către acești călăreți, îndemnându-i să părăsească pe Mihai și să reintre în slujba țării, făgăduindu-le solemn că vor fi primiți cu cinste și își vor primi soldele sporite și chiar cele restante, și acestea nu numai pentru cei vrednici de a purta arma, ci și pentru cei ciungi, șchiopi și orbi din războaie, adică pentru invalizi.

La 10 septembrie șeful răscoalei, Ștefan Cziaky soma pe căpitanul Leca, să părăsească pe Mihai, care ar fi ieșit din țară și să se unească cu structurile și ordinele unguresti, predând cetatea Gherla, și aceasta cu atâta mai vârtos, cu cât lumea s-ar fi săturat de multele fărădelegi ale lui Mihai și că toată țara s-a răsculat și a pornit împotriva lui. Pedestrașii și călăreții unguri ar fi trecut de partea lor, rămânând pe lângă Mihai numai 2.000 de pedestrași români, 800 sârbi, 700 săcui și 200 călăreți români. În aceeași zi scria și Baltasar Kornis căpitanului Leca, sfătuindu-l să predea cetățile Gherla și Chioara, pentru că tot Ardealul s-ar fi ridicat contra voievodului Mihai – *gegen den gottlosen Vojvod Michael* –. Mihai, la rândul său, îndemna pe sibieni să-i rămână credincioși și să-i trimită merinde, zicându-le:

"Deci bine faceți că nu vă dați la trădători, ci vă țineți de credință cea dinainte și noi vom fi tot cu aceeași bunăvoință față de

Dumneavoastră ca mai înainte".

Bistrițenilor le cerea să-i trimită în tabăra de la Sebeșul-Săsesc provizorii pentru oștire. Ba mai mult chiar, în același timp, Mihai trimise, după propria sa mărturisire, scrisori și lui G. Basta, cerându-i ajutor contra nobililor răsvrătiți, obținând de la el făgăduieli formale că-i va sosi în ajutor. În septembrie se raporta din Praga că Basta, chemat de Mihai în ajutor, pornise spre Ardeal, dar că în loc să-l ajute pe Mihai, se opri în lagărul nemeșilor de la Turda, trecând de partea răsculaților contra domnului român.

Basta voind însă să intre în Ardeal, găsi calea pe care era să vină la Mihai închisă de contingentele nemeșilor ardeleni. Aceștia îi schimbară gândul și-l atraseră de partea lor, astfel că în vremea în care Mihai aștepta pe Basta la Sebeș, acesta, unindu-se cu Ungurii la Turda și făcând cauză comună cu ei, porni contra domnului român pentru a se bate cu el. Mihai văzând oștenii lui Basta uniți cu contingentele nemeșilor răsculați, ceru lămuriri și primi un răspuns categoric *să se retragă din Ardeal.*

La răspunsul acesta, Mihai se gândi mult la ce avea de făcut mai cu seamă că nu avea cu sine decât o parte din oștenii săi, dar nici fără luptă nu putea părăsi țara. De aceea el se grăbi să trimită un sol la împărăție pentru a afla taina schimbării peste noapte a atitudinii lui Basta. Toate acestea nu-l mișcară și, așezându-și oastea la Mirăslău, spre bătaie, începură lupta în ziua de 18 septembrie.

"Dar eu – zice Mihai în raportul său către împăratul – *creștin fiind și neînvățat a mă bate împotriva creștinilor, deși eram împins de nevoie, nu mă luptam după cum eram deprins ca împotriva dușmanului firesc, aprinzând pe ai mei cu pilda și cuvântul meu și sprijinind însumi cea dintâi lovire a dușmanului, ci văzând înainte-mi oastea creștină și durându-mă de vărsarea de sânge nevinovat pentru nestatornicia unor necredincioși, mi se muie inima și nu sprijinii după datina mea cea dintâi năvală, ci mă retrăsei înapoi, nu pentru că aveam oaste mult mai mică,nici pentru că aș fi pierdut încrederea, ci pentru că mă oțeriam a muia în sânge creștinesc o sabie ce băuse până atunci atâta sânge de păgâni. Și așa, ostașii mei deprinși a mă vedea în luptă totdeauna în fruntea lor, se umplură de neîncredere și deteră spatele, nu de frică, ci temându-se ca să nu mi se fi întâmplat cumva mie personal vreo nenorocire. Acesta a fost rostul ciocnirii între mine de o parte și Ardelenii cu Basta de altă parte... Iar după această retragere, cu ce cruzime sălbatecă s-au purtat Ardelenii nemeșii, și ar crede cineva pentru că e numai auzit, însă foarte adevărat. Nouă sute de Săcui, care după luptă se retraseră în munte, pe care i-au chemat la sine în numele credinței către împăratul călcând nemeșii învoiala făcută, s-au ucis cu cea mai ne mai auzită sălbăticie.*

A doua zi după risipirea oștirii mele, retrăgându-mă spre Țara Românească, aproape de Sibii, dădui peste oastea mea muntenească sub conducerea lui Petru Huszár și purcezând înainte la Făgăraș, întâlnii pe Ioan Szelestey cu oastea mea moldovenească. Mișcați de nenorocirea mea, toți stăruiră să ne batem din nou cu nemeșii ardeleni, spre a răzbuna nedreptatea ce s-a făcut. Abia după mai multe sfaturi s-au mai molcomit – arătându-li că oastea leșească cu Sigismund Báthory a intra pe la Trotuș în Ardeal, iar de altă parte Moise Szekely venind dinspre Bistrița, prăda în Săcuime cu foc și sabie.

Atunci eu, uitând de jignirile și nenorocirile mele, și gândindu-mă numai la binele obștesc al Ardealului, am trimis pe Ioan Szelestey în tabăra nemeșească, arătând prin el, mai' ales lui Basta, care este starea de lucruri în Ardeal și îndemnându-l să fie cu ochii în patru asupra Leșilor, dintre care spre mai multă încredințare i-am și trimis pe unii ce căzuseră prinși în mâinile mele. Însă nemeșii ajunseră la atâta viclenie și fără de lege, încât aruncară în fiare pe numitul sol, îl bătură și, după cum auzii în drum, îi zdrobiră mâinile și picioarele... și mi se zice că l-ar fi omorât chinuindu-l.

După aceasta, lămurindu-se ei și din alte părți cum că au mulți potrivnici, trimiseră la mine în solie pe Sebastian Tököly cu mai mulți alți fruntași ai Ardealului. Pe aceștia, căutând numai la binele obștesc, i-am primit cu toată omenia, după cum doriră, primind toate propunerile ce-mi făcură".

Relatările lui Mihai asupra bătăliei de la Mirăslău, sunt adeverite prin raportul din Cluj din 19 septembrie 1600, deci a treia zi după bătălie. În acel raport se arată că Mihai pierdu pe câmpul de la Mirăslău, 4.000 de oameni și 7 tunuri, față de 300 de jertfe din partea nemeșilor uniți cu Basta. Un alt raport din aceeași zi din Alba Iulia spune că pierderile lui Mihai ar fi fost 4.000 oameni și 12 tunuri. La 20 septembrie se svonea la Viena că nemeșii adunați în tabăra de la Turda, ajutați de Basta, s-ar fi ridicat împotriva lui Mihai din cauza cruzimilor sale și l-ar fi înfrânt.

La 30 septembrie 1600 contele Tomasio Cavrioli raporta din Praga că Basta, invitat de nobilii ardeleni să le vină în ajutor contra lui Mihai, pe care nu-l puteau suferi din cauza ocârmuirii sale tiranice, ținu sfat cu ofițerii săi și hotărî să se unească cu o oaste nemeșească

de la Turda. De acolo el plecă pe câmpul de bătălie de la Mirăslău, unde luă poziții în fața oștirii lui Mihai. Bătălia ar fi luat sfârșit cu fuga lui Mihai, care ar fi scăpat numai cu trei cazaci. Raportul este însoțit și de o schiță a câmpului de luptă care este reprodusă în facsimil. O a doua relatare asupra bătăliei de la Mirăslău ajunse la Praga la finele lui Septembrie.

În acest raport se arată că Basta plecase spre Ardeal la chemarea lui Mihai și că numai în drum fusese rugat de delegații nemeșilor să se unească cu ei contra domnului român, din cauza cruzimii acestuia. Din Turda, Basta înaintă spre miazăzi, oprindu-se pe câmpia de la Mirăslău, unde s-a dat bătălia în ziua de 18 septembrie. Oștirea lui Mihai fu înfrântă, pierzând armele și munițiile. Mihai se retrase spre Făgăraș, unde-și avea comorile. Vestea despre înfrângerea lui Mihai se răspândi cu iuțeala fulgerului asupra Transilvaniei întregi.

În seara zilei de 18 septembrie, sfatul orășenesc din Sebeșul-Săsesc vestea pe sibieni că Mihai este bătut – *dass Michaly Wayda geschlagen ist* –. La 18 septembrie învingătorii de la Mirăslău vesteau pe bistrițeni despre biruința lor asupra lui Mihai, zicând:

"Dumnezeu a trimis zilele acestea un lucru ca acesta, ca să ridicăm arme pentru păstrarea și eliberarea țării noastre; acum Dumnezeu s-a milostivit de noi, așa încât oastea care s-a silit să ne strice, pe aceea a dat-o de rușine prin noi. În ziua aceasta din mila lui Dumnezeu, am bătut oastea lui Mihai Vodă între Teaca și Mirăslău; dușmanul a avut o mare pierdere, iar noi mică sau deloc. Pentru care fiecare dintre noi dăm slavă Domnului Dumnezeu".

La 20 septembrie, Ștefan Cziaky vestea pe bistrițeni pentru ca tuturor oamenilor, atât sârbilor cât și altora care se țin de Mihai Vodă să li se sechestreze vitele, banii și altele ce se vor găsi.

La 25 septembrie lansa însuși Mihai o proclamație către supușii săi unguri din Ardeal – *transalpinis Ungaris, subditis suis* – arătându-le că insinuările și învinuirile ce i se aduc erau mincinoase, zicând:

"Cine îndrăznește să mă acuze de cruzime și tiranie? Cine a vărsat lacrimi, conducând la mormânt pe răposatul Andrei Báthory? – ad sepulcrum sum prosequntus –. Cine se plânge contra sălbăticiei oștenilor mei? Vă chem martori pe voi toți – vos ipsos mihi testes invoco – care știți că n-am dezaprobat nimic mai mult decât certurile și neînțelegerile dintre voi și ostașii mei. Și dacă este așa, atunci, Unguri, eu vă întreb care este demonul care vă mână în haosul fărădelegilor, în vâltoarea patimilor și în acest ocean de primejdii – quid ergo, Unguri, quid vos in hoc chaos malorum, in hunc vitiosum gurgitem, in hunc periculosum oceanum impulsit? –. Este ușor a rupe credința față de principe, dar este periculos a trăi fără de domn; a nu asculta de nimeni, poate fi agreabil, dar plin de calamități; a asculta numai îndemnurile proprii, a face ce voești, este plăcut dară primejdios – fidem frangere principi facile est, et periculosum, sine domine vivere, nulli parere, gratum est, at calamitosum; suis uti consiliis, facere quodlibet, incundum est, at periculosum –. Feriți-vă de sfătuitori răi, Unguri – malo oratori Unguri –. Ridicați-vă contra lui Cziaki și respingeți ambițiunile sale păgubitoare vouă și țării".

La 25 septembrie Basta face lui Mihai propuneri de pace, cu condiția de a renunța la domnie asupra Ardealului – *ut Transilvaniae penitus et in toto renunciet* – fără nici o prezumție legală – *neque quiequam iuris in ea sibi praesumat* –. Iar drept garanție pentru respectarea renunțării sale, să lase familia, adică pe soția sa, pe fiul său Pătrașcu, pe fiica sa Florica, pe mama sa, precum și toate comorile sale – *omnes resque pretiosae* –. Basta aduse aceste condiții și la cunoștința împăratului. În aceeași zi se legară și staturile transilvănene să-i sculească familia, dacă va sta în pace și va servi cauza împăratului, zicând:

"Am înțeles vestea și solia pe care Măria Ta ne-ai trimis-o prin Ioan Szelestey și prin mai mulți boieri, precum și scrisoarea ce ne-ai trimis-o printr-înșii în toate părțile ei am înțeles-o. Nu credem de cuviință a răspunde astă dată la toate punctele scrisorii M. T., ci răspundem numai la acelea care alcătuiesc miezul lucrului, precum Măria Ta ne-ai vestit prin Ioan Szelestey și prin boieri, adică să ne trimită, aici la Sibiu, pe M. L., mama M. T., pe M. Doamna, pe Pătrașcu Vodă și pe domnița Florica dimpreună cu toate comorile M. T. pentru ca pacea între noi și M. T. să fie tare și statornică. La aceste ne învoim și primim solia și știrea ce ne trimiți dar numai așa, dacă le vei păstra aceste și ni le vei trimite aici, în Sibiu, până Sâmbătă, iar noi îți făgăduim pe legea noastră, că din partea noastră să nu ai M. T. dimpreună cu vițele M. T. nici o supărare, dar să-ți iei atât acum cât și pentru viitor, mâna de pe Ardeal... Și noi vom stărui cu toții pe lângă Majestatea Sa să te primească în graba de mai înainte și să te ajute atât cu bani, cât și cu oaste în răsboiul contra păgânilor, cum te-a ajutat până acuma. De asemenea să-ți dăruiască acolo ori în altă parte, o moșie precum ți s-a făgăduit mai înainte".

La 30 septembrie 1600 Cziaky vestea pe bistrițeni că toată oastea lui Mihai ar fi început să treacă la răsculați, astfel că Mihai însoțit

numai de puțini se retrage în Țara Românească, jurând credință împăratului și lăsând ostateci nevasta, copiii, mama și comorile sale. În aceeași zi staturile transilvănene încredințau din nou pe Mihai Viteazul că familia lui va fi bine tratată și că averea sa va rămâne neatinsă, dacă va primi și executa învoiala propusă.

Dar lipsa de scrupule în angajamentele pe care staturile ardelene în frunte cu Ștefan Cziaky, le luaseră asupra lor, iese la iveală din apelul adresat căpeteniilor lui Mihai Viteazul. La 10 octombrie 1600 Cziaky, adresându-se acestor căpitani, îi invita să treacă de partea răzvrătiților, făgăduindu-le o îmbelșugată răsplată.

"Este însă vorba – zice Cziaky – *ca d. Voastră să nu întârziați, ci să veniți fără întârziere în mijlocul nostru și dacă se poate să-l aduceți și pe Vodă însuși, fie de viu, fie oricum, în mijlocul nostru, căci oricine-l va da pe mâna noastră are să fie răsplătit cu un sat bun și îndestulător și cu 500 de iobagi. Iar dacă nu s-ar putea să-l dați pe vodă în mâinile noastre, să ne vestiți prin oamenii D. Voastră vrednici de încredere și să fiți încredințați că din partea noastră nici o scădere nu veți avea. D-zeu să vă ție"*.

În aceeași zi staturile și ordinele Ardealului, primind declarația scrisă a lui Baba Novac și a tovarășilor săi, că ar fi gata să treacă cu oastea de partea țării, îl invitară să vină fără zăbavă în tabăra lor, căutând să aducă cu sine și pe Mihai Vodă, viu sau mort, cum se va putea, asigurându-l că nu vor avea nici o bănuială, dimpotrivă s-a hotărât ca Baba Novac să primească un sat bun. „Acestea le făgăduim noi pe legea noastră adevărat creștină". Dar cât temei se putea pune pe legea lor adevărat creștină se poate vedea din tragicul sfârșit al lui Baba Novac, care căzând în cursă, fu prins și *prăjit de viu împreună cu duhovnicul său Saski* în piața publică din Cluj, la orele 10 dimineața – *eben diesen Tag um 10 Uhr hat man den Baba Novak samt seinem Priester an 2 Spiess lebendig gebunden und auf dem Platz gebraten* –. Barbaria aceasta s-a întâmplat în ianuarie 1601. Aceeași soartă îl aștepta pe Mihai, dacă Domnul român s-ar fi încrezut în vorbele viclene ale nemeșimii ungurești.

La 2 octombrie staturile, adunate în tabăra de lângă Voila pe Olt, trimiseră trei nemeși și anume pe Sebastian Tököly, Nicolai Vitez și Martin Banyay, care să someze pe Mihai să depună în fața lor jurământul cuvenit împăratului. Solii mai cereau lui Mihai să trimită la ei patru boieri de frunte și anume pe *Stoica*, apoi pe banul *Udrea*, pe *Preda* și pe armașul *Sava*. Apoi Mihai să grăbească retragerea sa în Țara Românească, lăsând familia și comorile la Gilău, pe care-l vor putea stăpâni ca și când ar fi al lor. Solii vesteau pe Mihai că nu i se poate da Făgărașul, fiindcă această cetate ar fi proprietatea arhiducesei Maria Cristina.

La 21 octombrie 1600 se raporta din Alba Iulia că soția lui Mihai Viteazul sosise în Ardeal – *uxor Michaelis Voivode iam adveni* –. În ziua următoare se raporta că voivodeasa era foarte obosită, în urma trecerii ei peste munți – *weillen sie über das Gebirg zogen, ist sie sehr mied* – de aceea i se îngădui o zi de odihnă înainte de a pleca mai departe. În aceeași zi Ungnad raporta că sosise la Brașov cu 19 vehicole, și se vaită amarnic de viața defăimătoare, și că este o adevărată minune că pământul nu l-a înghițit încă și că ea tot anul i-a prevestit căderea – *der Michael Weib khlagt jammerlich und erschrecklich über Ihres Mans gottlesterliches leben, dass mir ein wunder wez, die Erd hatt in längst verschlungen, und sie hab im den untergang dasz ganz Jar herum prophezeit* –. În ziua următoare tot Ungnad spunea că voivodeasa așa se înfățișa supusă și modestă – *diemuetig und bescheiden* – și că era îmbrăcată în blană roșie cu samur. Mihai plecă, iar Ardealul rămase fără stăpân – *ohne ein Haupt* – cum se raporta din Praga la 2 octombrie 1600.

La 17 octombrie 1600 comisarul imperial David Ungnad raportă împăratului din Ilia-Varos că la amiază sosise acolo tânărul Pătrașcu însoțit de Stoica. Acesta era un tânăr de vreo 14 ani – *Khnaben, der bei 14 Jahren sein mag* – care cu lacrimi în ochi spunea că a fost trimis de tatăl său ca să servească cauza împăratului. De altfel tânărul părea vesel, spunând că el n-are dușmani și nici nu se teme de nimeni. Dacă părintele său ar fi păcătuit cu ceva, el n-are nici o vină, ci singurul lucru ce-l dorește este să plece la împăratul. Și Stoica încercă să se dezvinovățească, cerând ca să fie cruțată viața prințului și a sa.

2. Drumul lui Mihai Viteazul la Viena

Fiind nevoit să părăsească Ardealul, Mihai Viteazul se retrase peste munți în Țara Românească, unde în timpul absenței sale domnia îi fu uzurpată, cu ajutor polonez, de moldoveanul Simion Movilă, fratele lui Ieremia Movilă de la Suceava. Trecând munții, Mihai concentră în grabă resturile oștirii sale înfrânte la Mirăslău și izgonite din Moldova, pentru a

începe lupta în Țara Românească, în vederea redobândirii tronului părintesc de la Târgoviște. Situația deplorabilă în care se găsea Țara Românească ne-o descrie însuși Mihai, zicând:

"După ce culegându-mi încă puterile, intrai în Țara Românească, unde mă simții împresurat din toate părțile de dușmani; ici Leși, colo turci pustiind câmpiile, satele și orașele, răpind turmele și cirezile, prădând pretutindenea și ducând poporul necăjit, ca vitele în prinsoare, încât, privind la pustiirile cele multe și la mulțimea celor duși în prinsoare, fața Țării Românești era cu mult mai de plâns decât în zilele lui Sinan, când oastea turcească cotropise totul".

La 7 octombrie Mihai se găsea în lagăr, în munții Buzăului – *in castris in montibus Bosza positis* –. De acolo el se adresă lui Basta și comisarilor imperiali din Ardeal, solicitându-le ajutor contra cotropitorilor poloni ai țării sale. Neprimind nici un răspuns, el repetă cererea de mai multe ori, dar totdeauna în zadar. Iar cum ajutorul solicitat cu atâta urgență nu sosi deloc, Mihai fu înfrânt de Zamoyski în sângeroasa bătălie de pe Bucovel pe Teleajen, în ziua de 20 octombrie 1600, fiind silit să se retragă spre Oltenia. La 21 octombrie 1600 Cziaky vestea plin de bucurie pe Basta, că în ziua precedentă s-ar fi dat lupta și că voievodul Mihai, pierzând cea mai mare parte din oastea sa, s-ar fi retras în grabă cu puțini credincioși, spre *Craiova* și Caransebeș – *voevodam amissa patiosi exercitus parte, cum paucis fuga evasisse et versum Karansebes ad Cralinova iter suscepisse* –. Jurnalul militar al unui ofițer polon, după mersul operațiunilor din Muntenia, între 21 septembrie și 24 octombrie cuprindea note prețioase cu privire la bătălia de la Bucovel, cu o schiță a colonelului K. Górscki.

Mihai își dădea bine seama de dușmănia nemeșilor și de aceea se convinse curând de zădărnicia cererilor sale adresate lor. În memoriul către împărat el arată că:

"adesea ceruse stăruitor ajutorul Ardelenilor, însă totdeauna în deșert pentru că, punând toate la o parte, singurul lor gând era acela de a mă pierde. În această primejdie, oricât de mare era, nu m-aș fi temut niciodată numai de Leși, dacă nu s-ar fi născut de cealaltă parte războiul cu turcii, pentru că împotriva Leșilor două zile am luptat cu izbândă. Însă acuma deoparte mă întețea Leahul, de altă parte mă strâmtora Turcul, din a treia din Ardeal, unde credeam că am prieteni și nu dușmani, năvăli în Țara Românească și Moise Szekely, căpitanul ostașilor lui Sigismund Báthory".

La 24 octombrie 1600 Zamoyski cerea lui Basta să-l prindă pe Mihai și să-l predea polonilor. În ziua următoare Zamoyski repetă cererea sa și față de staturile ardelene, cerându-le să-l prindă pe Mihai și să i-l predea – capere et vonctum tradere –.

Comisarul imperial stăruia însă la 26 octombrie pe lângă împărat să respingă cererea de extrădare – *abgewiesen* – cu toate că ar fi fost mai bine dacă Mihai cădea în luptă – *es ware zu wunschen der Michael wär in den ersten Treffen, so wir mit im gethau, blieben* –. La 28 octombrie Basta răspundea lui Zamoyski că soția lui Mihai este adăpostită în Ardeal în baza convenției încheiate cu el. Iar Mihai însuși, îndată ce va sosi în Ardeal, va fi trimis la Praga la împărat – *ac si forte ipsemet etiam in persona advenetir, illum quoque ad suam Maiestatem expedieam* –.

Dar Mihai își dădea bine seama că Basta l-ar fi expediat mai curând pe cealaltă lume, decât la împăratul, la Praga. De aceea el căută să-și deschidă un drum direct spre apus, fără să vină în atingere cu Basta și cu staturile ardelene.

"Înconjurat de dușmani atât de mulți și neîmpăcați – zicea Mihai – *și pierzând toată nădejdea în făgăduințele ajutorului ardelenesc, mă văzui silit a mă trage dealungul munților Țării Românești, spre Craiova, ca să scap de sălbăticia Leșilor. De aici încă am cerut de mai multe ori ajutorul ardelenilor, fără a-l putea însă căpăta, le adusem aminte învoielile, cărțile de jurământ și legămintele cu care se legaseră, însă pierdui numai vremea în deșert, pentru că ei se înțeleseră pentru moarte".*

"În mijlocul atâtor primejdii eu am aflat alt leac împotriva acestor rele, decât a fugi la măria Ta. În acest drum, dând peste oastea turcească sub poruncile beilor din Vidin și Nicopol, care trecuseră Dunărea spre a veni în ajutorul Leșilor, repezii înainte pe banul Craiovei spre a-i lovi. Lupta am purtat-o cu izbândă, omorând mulți dintre dușmani, între care și pe numiții bei și luându-le steagurile, dintre care cel mai însemnat este la mine".

La 30 octombrie Jigmond raporta la Praga că aflase din Brașov cum că Mihai, pornind de la Curtea de Argeș, s-ar fi îndreptat spre Lugoj, năzuind spre apus pentru a ajunge la împăratul, unde n-ar trebui să fie primit bine, pentru că el ar fi contribuit la pierderea Ardealului și chiar a Țării Românești – *das hatt*

das ganz 7-bürgische weser verderbt. Eur Majeștät und die Walachei darzu verloren –. Mihai însuși relatează despre pribegia sa la Praga, zicând:

"Împresurat de atâtea rele, pornii cu greu puțini de ai mei, drept la împărat, prin țările M. S. și prin Ardeal, unde câte nenorociri, jigniri și răscoale au avut a suferi, va înțelege M. S. În multe locuri săriră pe oamenii mei și-i uciseră fără milă. Din cetatea Deva îndreptară tunurile asupra mea și înecară în Mureș pe mai mulți de ai mei, și aceste nevoi le avui nu numai într-un loc, ci prin tot Ardealul. Numulțumiți cu atâta, trimiseră cărți la Baia de Criș, spre a răscula lumea împotriva mea. Asemenea întărâtară pe ostașii din Lipova și din cetatea Inăului, fiind însă mai prejos cu puterea nu cutezară a lovi pe ai mei".

La 6 decembrie 1600 Mihai ajunse în pribegia sa la Hălmaj, de unde trimite pârcălabului de Oradea, Pauls Nyary o scrisoare în care îi spunea să nu se mire de sosirea sa în acea regiune, fiindcă are mulți și nu mici vrăjmași, care-l gonesc din toate părțile și că din cauza aceasta nu a putut rămâne în Muntenia și aceasta mai ales din cauza oștirii poloneze.

"Azi Miercuri – scria Mihai – *am sosit la Baia de Criș, mâine mergem la Hălmaj spre Beiuș... De aceia D-ta dă de știre oamenilor de țară, ca nu cumva să intre spaimă în țară, fiindcă eu doresc binele țării și mă duc la acela, căruia îi sunt legat cu credință. Pentru credința mea l-am lăsat pe fiul meu, pe fiica mea și pe oamenii mei de acasă drept zălog, și acum nu pot să le dau nici un ajutor, iar țara începe să cadă în mâna Turcilor... Dacă vom putea să sosim acolo cu pace și sănătate, vom putea să-i aducem încă servicii folositoare creștinătății".*

La 12 decembrie Mihai sosise la Oradea, de unde scria împăratului plângându-se de intrigile ce i se pun de adversarii săi – *persecutus ab insidiatoribus ac hostibus* – care nu vor nici un bine împăratului. El însă are mare încredere în împărat – *fidies et confissus* – și această încredere îl întărește și îl face și mai îndrăzneț – *quasi renovatus sum ac animatus, audaciorque redditus* –. Din Takay se raportă că Mihai trecuse pe acolo cu vreo 50 de călăreți, însoțit de Segney Miklos; restul călăreților rămase la Oradea.

La 17 decembrie raportă Basta din Alba Iulia, că Mihai ar fi trecut în mod clandestin prin Ardeal, îndreptându-se spre Oradea, însoțit de un grup de călăreți. Sosirea sa la Viena era așteptată. La 27 decembrie 1600 arhiducele Matei, căruia Mihai îi trimise în dar 6 cai arabi – *sechs schenere Pferde* – ordonă camerei aulice să aibă grijă de întreținerea lui gratuită acolo. Principele Wolfgang Virzdom, care primise această însărcinare, raportă la 29 decembrie, că în lipsă de bani, nu putea primi această misiune și ruga *să fie trecută asupra altuia.* În vederea primirii și întreținerii lui Mihai și a însoțitorilor săi, se recomandaseră următoarele provizii: 120 funți de grăsime, 9 funți de brânză de Olanda, 12 claponi, 2 iepuri, 4 viței, 18 vedre de vin, un bou, 52 pești, 4 berbeci și vânat de la curte. La 1 ianuarie începură să sosească la Viena căruțele cu lucruri ale lui Mihai. La 12 ianuarie 1601 Mihai Viteazul sosi la Viena cu 16 trăsuri și fu cartiruit la hanul *Cerbul de Aur – Zum Goldin Hirschen* – în strada Turnului Roșu – *Roter Thurm Strasse* –.

Mihai solicită împăratului azil pentru sine și familia sa, precum și trupe pentru recucerirea Țării Românești și a Moldovei. Într-un raport către ducele Maximilian din 16 ianuarie 1601, se arată că Mihai a intrat în oraș prin Kazner-Thor, a trecut prin Colmarkt, și a descins la hanul Zum Goldin Hirschen. În drumul de la Bratislava la Viena el fusese însoțit de vechiul său prieten Ștefan Suchai, episcopul de Agria (Erlau), pe care-l cunoștea de la Târgoviște. În suita domnului se găseau mai mulți unguri, ca Nadasdi, Báthiány, István Teörek ș.a. În ziua de 15 ianuarie Mihai, însoțit de un alai de 20 muschetari, trecu călare prin oraș, mergând la palatul imperial pentru a semna în registru. Atașat pe lângă domnul pribeag era Jurkovici. Raportul înfățișează pe Mihai ca pe un om înalt și zdravăn, cu ochi cari trădau tirania – *"ist ein starker, langer Mann, dem man die Tyranai aus den Augen sieht"* –.

Îndată după sosirea sa, el interveni pe lângă vechii săi cunoscuți: principele Lichtenstein, Carlo Magno, Pezzen și alții, ca să-i obțină o audiență la împărat. La 22 ianuarie ambasadorul venețian Piero Duodo raportă că Mihai fusese timp de o oră în audiență la arhiducele Matei. Era un bărbat frumos, în vârstă de circa 46 de ani, câtă vreme curtenii săi, 50-60 la număr, erau negri la față ca și țiganii. Din raportul lui Duodo din 29 ianuarie aflăm că în audiența sa la arhiducele Matei, Mihai ar fi justificat purtarea sa față de nemeșimea ardeleană, prezentând diferite scripte, în susținerea justificării sale. La 31 ianuarie împăratul Rudolf dispunea să se dea lui Mihai 6.000 de florini din fondul de construcții a cetății Kanizsa. La 15 ianuarie se știa că împăratul ar fi dăruit pe veci lui Mihai Viteazul domeniul Kynsburg.

3. Frământările din Transilvania în absența principelui

În vremea în care Mihai pribegea la Viena, evenimentele politice din Ardeal luaseră o întorsătură tot mai amenințătoare pentru situația imperialilor din provincia transilvăneană.

Nemeșimea ardeleană începuse încă din decembrie 1600 a manifesta ostilitatea sa față de imperiali, precum arată un raport venețian din 23 decembrie 1600. La 30 decembrie se vestea la Praga că nemeșimea dorea să aleagă pe Gáspár Kornis guvernator al Ardealului, iar pe Ștefán Cziaky, căpitan general al oștirilor. O delegație ardeleană fu trimisă la împărat pentru a obține adeziunea la aceste planuri. Față de această situație, Basta arătă că spiritele agitate – *spiriti inquieti* – din Ardeal ar putea fi potolite cu o armată de 2.000 de unguri. Delegația ardeleană fu primită în audiență de arhiducele Matei înaintea sosirii lui Mihai Viteazul acolo. Intențiile delegaților ardeleni erau cam greu de împlinit și de aceea arhiducele se grăbi să-l primească în audiență pe Mihai pentru a-l porni contra nemeșimii din Transilvania. În memoriul delegaților ardeleni se cerea și liberul exercițiu al confesiunilor luterană, calvină și ariană, ceea ce venea în totală contradicție cu politica contrareformei susținută de curtea imperială. Dar mult mai grav decât pretențiile religioase ale nemeșilor, era amenințarea lui Sigismund Báthory, care, susținut de poloni, desfășura o agitație febrilă pentru rechemarea sa pe tronul Transilvaniei. Raportul venețian din 29 ianuarie, din Praga, arată că intențiile lui Sigismund Báthory erau îndreptate spre o invazie în Ardeal – *li pensieri di Sigismond (Báthory) essere d'invadare quella provincia* –. La 5 februarie 1601 se știa la Praga că Sigismund Báthory se afla la granițele Transilvaniei și că uneltea între nemeși pentru noua sa alegere de principe al țării. În ziua de 4 februarie se întruni la Cluj dieta transilvăneană, care hotărî alegerea lui Sigismund Báthory ca principe și a lui Ștefan Cziaky ca guvernator până la sosirea noului Domn. În ziua următoare se alese o delegație care să plece în Moldova la Sigismund Báthory și să-l invite să se reîntoarcă în țară și să-și reocupe tronul. Dieta mai hotărî expulzarea iezuiților din țară și arestarea lui Basta și a partizanilor împăratului.

În fața acestei situații, arhiducele Maximilian, care fusese luat în vedere pentru postul de guvernator al Ardealului, nu se mai arăta dispus a-și lua postul în primire, declarând că după cum cunoaște el înclinațiile popoarelor din Ardeal, acestea nu vor putea fi ținute în frâu altfel, decât după metodele preconizate de Mihai Viteazul – *quel populi che non vi vedeva altro remedio per tenerli in freno che quello cominciato del Valacco* –. La 15 februarie 1601 se aflase la Bratislava din gura unui curier sosit din Cluj, de, cazacii polonezi ai lui Sigismund, care l-ar fi arestat pe Basta împreună cu 5 nemeși partizani ai împăratului, și anume Gáspár Kornis împreună cu fiul său, Sennegey, Báthory István, Peter Huszár și Mihail Pogety, legați cu mâinile la spate și scoși din oraș într-o căruță de gunoi, huliți și insultați de mulțime – *zum Spott auf ein Mistwagen, fie Hände hinter sich gebunden zum Thor hinaus geführt* –. În ziua următoare ar fi fost excortat și Basta într-o căruță de gunoi spre Alba Iulia. Erau temeri ca Basta să nu fie dat pe mâna turcilor. La 17 februarie se raporta arhiducelui Matei că Basta fusese ridicat noaptea din pat de insurgenți și predat lui Sigismund Báthory, care dădu ordin să-i lege fiare grele de 60 funți de picioare și să-l expună mulțimii. În ziua următoare Sigismund intră în Alba iulia, însoțit de 2.000 de haiduci, după ce întărise jurământul de credință față de un pașă turcesc, sorbindu-și reciproc sânge din mâna rănită, după vechiul ceremonial mahomedan – *"in die Hände verwundt und einer des andern Bluet getrunken"* –.

Dar Sigismund Báthory nu se mulțumi numai cu arestarea lui Basta și a nemeșilor credincioși împăratului, ci el dădu ordin să fie arestată și familia lui Mihai Viteazul – *des Michel Weyda Weib und Kind* –. La vestea aceasta sosită la Viena, Mihai plânse ca un copil – *soll umb die seinigen wie ein Kind geweint haben* – arătând că el ar fi prevăzut de mult aceasta și ar fi prezis-o. La 20 februarie sosi un curier din Ungaria de Nord la Viena pentru a anunța că soția lui Mihai și fiul lor ar fi fost aruncați în temniță – *des Michael Weida Gemahlin und Kind sollen in Gefenknuse sein* –. La 19 februarie se aflase la Praga că măsurile acestea fuseseră hotărâte în dieta de la Cluj. La 21 februarie se aflase la Praga că nemeșimea încheiase pace cu turcii și proclamase pe Sigismund Báthory principe al Ardealului, că revendică cetățile Oradea și Hust cu județele Maramureș și Bihor și că pe jurământul de credință al staturilor ardelene nu se poate pune nici un temei – *meineinige treulose Leute, bei denen kein Eidt so theur und hoch, dass er binden möcht* – că Rácz Gheorghe avea dreptate când sfătuia pe Mihai Viteazul să-i extirpeze cu

totul – *dieselben funditus ausgetilget* –. Pentru a începe lupta contra lor se impunea ca Săcuii să-l fi sprijinit și ca cei 700 de osteni cazaci, sârbi și români pe care Mihai i-a lăsat la Măcăuți și Homonna, lângă Casovia, să-și poată primi soldele restante pentru a fi folosiți în lupta contra nemeșimii răzvrătite.

4. Audiența lui Mihai Viteazul la împăratul Rudolf

În atmosfera aceasta așa de alarmantă, când veștile din Ardeal soseau, una mai rea decât alta, când Báthory fusese reales principe și Basta arestat, cererea de audiență a lui Mihai Viteazul la împăratul era mai mult decât binevenită. Domnul pribeag primi invitația să se prezinte împăratului. El porni din Viena cu o suită de 35 de persoane și ajunse în ziua de 23 februarie la Praga. Pentru audiența sa la împărat, Mihai pregătise un vast și bine documentat memoriu, pe care-l încheia cu cuvintele:

"Cunoscută fiind credința mea către Măria Ta și către toată casa de Austria, din multele războaie, în care după deosebirea timpurilor m-am luptat și de aproape și de departe, însă totdeauna cu inima nefrântă, dovedind râvna mea în dreptul meu, am venit la Măria Ta cu atât mai bucuros, cu cât știu că voi găsi îndurarea cuvenită.

Drept aceea Măria Ta, privind cu ochi îndurători pe o parte nenumăratele daune și nenorociri câte am suferit, mă vei ocroti cu binecunoscuta-ți bunăvoință și blândeță, ca după pilda mea și alți principi și fruntași să rămână statornici în credința lor, iar dușmanii mei, care preziceau că nu voi primi ajutor la Măria Ta, să se rușineze și să nu cuteze a mă batjocori. Despre această rară bunăvoință a Măriei Tale, eu nu m-am îndoit niciodată, ci dimpotrivă și acum, după scoaterea mea din domnie și după pierderea tuturor bunurilor, nădăjduiesc în bunătatea Măriei tale, de care și în viitor mă voi sârgui, cât voi mai trăi a mă învrednici prin necontenite slujbe credincioase până la vărsarea sângelui meu.

Cât despre mijloacele și chipul de a vindeca toate aceste rele, eu după mica mea pricepere le voi arăta, când minunata înțelepciune a Măriei Tale va găsi cu cale a mă pomeni și pe mine la aceste sfaturi și a alege spre acest scop pe cei mai buni dintre sfetnicii săi. Chipul ce voiu propune nădăjduiesc că va fi cel mai mântuitor și mai ușor nu numai pentru Măria Ta și Înalta Sa Casă, ci pentru întreaga lume creștină, că vezi Măria Ta că turcii și alți dușmani fac din zi în zi înaintări tot mai mari și plănuiesc peire chiar și acestor locuri".

Mihai obținu audiența solicitată în ziua de 1 martie, când se prezentă împăratului. La 5 martie se raportă din Praga că audiența a durat 2 ore – *2 Stundenlang* – și că va continua în zilele următoare. La 9 martie se raporta că Mihai Viteazul se prezintă ca un personaj subtire și serios – *ist ein feine, ernsthafte Person* – ale cărui prevederi în privința nemeșilor ardeleni se adeveriseră – *kommt auch auf sein Prophezeiung* –. Dintr-un raport spaniol din Praga, aflăm că Mihai înmânase ambasadorului spaniol o scrisoare de credință către regele Filip al III-lea al Spaniei. Rezultatul audienței fu satisfăcător. La 10 martie se anunță că raportul lui Mihai a satisfăcut pe împărat și că acesta i-a făgăduit tot sprijinul și l-a invitat să se reîntoarcă în Transilvania – *Michael Wayda hat Ihrer Mt. solche Satisfaction gegeben, dass sy ime alle Hilff Thuen und imer wenig Tag nach Siebenburgen abfertigen werden* –. La 19 martie se raporta din Praga că Mihai a ajuns în grația împăratului și că va pleca în curând spre Ardeal.

În aceeași zi se raportă din Praga, că planul de operație a lui Mihai găsise aprobarea împăratului. În urma acestui plan Mihai urma să intervină în Ardeal cu o armată de 6.000 oameni, ajutat de Basta cu Valonii săi, cu călărimea ungară și cu cetele sale de haiduci. La 12 martie se vestea la Praga lui Mihai că familia sa, scăpând din închisoare, era pe drum spre Satu-Mare. La 18 se vestea din Praga, că tratativele cu voievodul român ar fi ajuns la un bun sfârșit. Mihai, ca un erou încercat și viteaz – *erfahsener dapfer Held* – va reîncepe lupta contra păgânilor, iar soția și fiul lui vor rămâne ca ostateci ai împăratului, urmând ca soția să petreacă la castelul din Silezia, iar fiul ca o persoană distinsă – *als ein fürnehme Person* – la curtea imperială.

Punerea în aplicare a acestui plan întârzia însă, fiindcă solii lui Sigismund Báthory ajunseră la Praga pentru a declara în numele principelui că acesta ar fi gata să renunțe din nou la tronul Ardealului în schimbul principatelor Oppel și Ratibor din Silezia. De aceea imperialii, pentru a câștiga timp, rețineau încă pe Mihai la Praga, propunându-i ca, înainte de a pleca, să viziteze castelul din Silezia pe care i-l oferise împăratul. La 26 martie Mihai era încă reținut la Praga. Între timp tratativele cu Sigismund eșuaseră și împăratul hotărî ca să ajute pe Mihai cu 6.000 de

pedestrași și 4.000 de călăreți, dar numai sub condiția ca acesta *să se împace* mai întâi cu *Basta*. După părerea oamenilor de la curte, împăcarea aceasta nu era un lucru greu de realizat, ambii fiind geloși unul de altul.

La 2 aprilie se vestea în Ardeal că Mihai obținuse de la împăratul 100.000 de taleri pentru strângerea unei oștiri și era gata să pornească în ajutorul lui Basta contra lui Sigismund Báthory – *donato Sua Miestà con uno castello, con bella giuriditione et di cento milla talari per far soldati d'aguitar il Signor Basta debellare quelli Transilvani rebelli et scacciare il Batori et altri contrari a S. M.* –.

În vremea în care Mihai Viteazul colabora la Praga la planul de recucerire a Ardealului, nemeșimea trimitea pe Moise Székely cu oastea să aducă pe Sigismund, în ciuda lui Ștefan Cziaky, care râvnea la tron, dar poporul nu-l voia din pricina cruzimii sale. Basta fu eliberat între timp și se putea retrage la cetatea Chioaru, unde aștepta întăriri de la Gherla.

Situația din Ardeal se agravase în așa fel, încât Mihai fu solicitat să plece fără întârziere, astfel că nu-i mai rămânea timp pentru vizitarea castelului Kymberg din Silezia. Înainte de plecare, domnul numi prin actul din 4 aprilie 1601 pe Carlo Magno administrator al acestui domeniu, cu toate drepturile și competințele. Împăratul Rudolf întări această procură dată de domn lui Carol Magno și aviză în 7 aprilie Camera din Silezia asupra ei. În aceeași zi se raportă din Praga că Mihai, încheind cu bine tratativele cu împăratul, urma să plece la Viena unde va primi subsidiile necesare pentru începerea operațiunilor. La 14 aprilie se vestea din Viena că Mihai, sosind din Praga în capitala Austriei, aștepta să i se pună la dispoziție subsidiile pentru organizarea expediției contra Ardealului.

5. Împăcarea cu Basta și pregătirea campaniei contra lui Sigismund Báthory

Primind în cele din urmă subsidiile cuvenite, Mihai plecă din Viena pe Dunăre spre Ungaria superioară, iar la 25 aprilie era așteptat la Kosice, unde i se pregătea găzduirea – *Michali Wayvodae brevi in nas partes venturo* –. La 29 aprilie se vestea din Praga că plecase din Viena spre Oradea, unde îl așteptau 6.000 de osteni de ai săi. La 12 mai Mihai își face intrarea în Kosice, cu mare alai, unde fu primit de marchizul Gonzaga, comandantul trupelor de acolo, având cu acesta o convorbire de trei ore în legătură cu planul de operațiuni. S-a pus și chestiunea împăcării și colaborării cu Basta, ce enervă pe Mihai peste măsură, scoțându-l din fire – *una certa continua agitatione che mai si ferma, hor col movare del capo, hora i diversi modi le mani, et hora i piedi con un continuo motto della palpebre pe degli occhi* –. Agitația aceasta a Domnului pare să fi fost cauzată de cererea lui Basta, adresată împăratului, ca Mihai să nu intervină în Ardeal, unde ar fi urât de popor, ci să plece în Țara Românească. La 21 mai 1601 se vestea la Praga, că Mihai, sosind la Casovia, a început să-și adune oști, mai cu seamă din rândurile haiducilor – *gli Aiduchi in grandissimo numero* –.

Tot la Casovia avu loc întâlnirea lui Mihai Viteazul cu Basta și împăcarea lor. În raportul lui Antonio Constantini către ducele de Mantova din 28 mai 1601, se arată că această întâlnire avuse loc în ziua de 18 mai 1601 și că reconcilierea s-a făcut în condiții cum putea să se facă între doi oameni care n-aveau nici o încredere unul într-altul – *"una reconcilliatione, come puo immaginare che possa essere fra due che maisi fidarono l'uno dell'atro"* –. Mihai Viteazul văzând pe Basta, i se părea că vede mii de culori și anume de acele care înveninează – *divenne di mille culori et di quelli che daro inditio di veneno* – așa că la primul moment amuți și nu putea vorbi nici un cuvânt. În cele din urmă, domnul se reculese, zicând că uită de cele trecute – *di tutti le çose passata* – și că acum trebuie să lupte pentru cauza împăratului, uniți în suflet și în dragoste – *conginnto ancora d'animo et d'amore* –. Basta petrecu opt zile la Casovia, vizitând de două ori pe Mihai, pentru a cădea de acord asupra planului de operațiuni contra Ardealului. După înțelegerea făcută, Mihai porni spre Seghedin, iar Basta spre Satu Mare. Generalul Gonzaga mijlocise înțelegerea între Mihai și Basta.

Recrutările pentru oștirea lui Mihai făceau frumoase progrese. Lumea alerga sub steagurile sale, pentru că el plătea mercenarilor solda înainte pentru șase luni, precum se vestea la 7 iunie la Praga. La 9 iunie un căpitan italian raporta din Tokay că Mihai trimise pe un om de încredere în tabăra lui Sigismund Báthory pentru a ademeni pe moldovenii din acea tabără să părăsească pe Sigismund și să treacă de partea sa. La 12 iunie se vestea din Tokay că Mihai concentra oștirea sa acolo pentru a porni contra lui Sigismund. La 14 iunie arhiducele Matei primea cu bucurie vestea despre împăcarea lui Mihai cu Basta și autoriză pe generalul Gonzaga să pună la dispoziția

lui Mihai 6 tunuri pe care acesta le ceruse. La 18 iunie se comunica la Praga că săcuii trecuseră de partea împăratului și că Basta, nevoind să lupte în aceeași tabără cu Mihai, se gândea să diriguiască oștirea lui Mihai spre Lipova, pentru a dezbina forțele lui Sigismund Báthory. Mihai însă nu ținea cont de această dorință, ci porni cu oastea spre Satu Mare pentru a se uni cu forțele lui Basta. La 23 iunie se aflase la Roma că Mihai și-ar fi unit trupele sale cu cele ale lui Basta la Oradea. La 28 iunie se vestea la Satu Mare că solul lui Mihai sosise la Basta spre a-i propune să unească trupele în ziua bătăliei.

La 30 iunie se vestea din tabăra de la Debrețin că Mihai aștepta acolo pe banul Mihalcea cu 800 de soldați, gata de a se uni cu oștirea lui Basta. O parte din ostașii săi năvăliră asupra Beiușului, prădând și arzând orașul. La ·7 iulie se aflase la Viena că Sigismund Báthory plăzmuise o scrisoare către Ibrahim Pașa în numele lui Mihai, pe care a trimis-o lui Basta pentru a compromite pe Domnul român. La 3 iulie se raporta din Cașovia că la dorința arhiducelui Matei oștile lui Mihai se uniseră cu cele ale lui Basta, pe câmpia de la *Moftin*, de lângă Satu Mare. Un preot arian fusese trimis de Sigismund în tabăra lui Basta pentru a ademeni pe haiduci să treacă de partea sa. Preotul fu prins și decapitat.

6. Bătălia de la Goråslău și uciderea mișelească a lui Mihai Viteazul

La 17 iulie 1601 Mihai aducea la cunoștință arhiducelui Matei că și-a unit tabăra cu Basta – *castra domini Basta meis coniuncta* – că a avut cu Basta sfaturi – *interventis consiliis* – și că a luat poziția de luptă la *Moftin*, la depărtare de o milă de Satu Mare – *miliare a Zakmar distante* –. Sigismund, la rândul său, pornind contra imperialilor, ocupă poziția la *Girat*, la depărtare de o jumătate de milă. Domnul mai cerea arhiducelui bani, fiindcă sumele obținute le cheltuise cu plata soldelor și achiziționarea de arme și echipament. Pe adresa lui Mihai scrie: *cito, cito, cito, cito, celissime*. La 19 iulie se vestea de unele ciocniri, în urma cărora Sigismund pierdu 150 oameni și două steaguri moldovenești – *"due stindardi de'Moldavi"* –. Unul din aceste două steaguri moldovenești este cunoscut dintr-o acuarelă contemporană purtând inscripția slavonă: *"Io Eremia Movilă Voivoda / cu mila lui Dumnezeu domn Țării Moldovei vleat 7109 (1601), luna Martie"*.

La 21 iulie se raporta că în tabăra de la Moftin se iscară anumite neînțelegeri între Basta și Mihai. Basta nu vedea cu ochi buni că săcuii se alipiseră de oastea lui Mihai – *"coniuncti li Seculi"* –, ceea ce îi dădea o superioritate numerică față de unitățile lui Basta. La 23 iulie se raporta din Casovia, că 200 de haiduci de ai lui Mihai ar fi atacat călărașii unguri ai lui Sigismund, pe care îi bătură, luându-le patru steaguri și prinzând pe un nemeș ungur pe care Basta l-ar fi decapitat. În urma acestor insuccese Sigismund căuta să câștige pe Basta, pentru a mijloci o înțelegere cu împăratul în vederea încetării ostitilităților. La 28 iulie se raporta din Casovia că Mihai era foarte necăjit din cauza lipsei de bani. El cerea mereu să i se trimită sumele făgăduite pentru plata soldelor scadente de două luni pentru a molcomi spiritele agitate ale sodaților săi, care amenință cu revolta.

La 30 iulie se vestea din tabăra de la Moftin că în consiliul de război, Mihai ar fi cerut să nu atace înainte ca să fi sosit contingentele germane. Sosind și acestea, atacul general fu hotărât pentru ziua de 1 august 1601, oastea lui Mihai formând centrul liniei de bătaie. Bătălia hotărâtoare s-a dat la *Gorăslău* la 3 august, iar la 4 august Mihai raporta împăratului Rudolf la Praga că, unind eforturile sale cu cele ale lui Basta – *"coniuncta sum domino Basta opera"* –, a înfrânt în ziua de 3 august oștirea lui Sigismund Báthory, ce fusese întărită cu contingente tătatre și turcești – *"fortiter profiligemus"* – luându-i toate tunurile – *"tormento omnia"* – împreună cu 62 de steaguri și cu o bogată pradă de război. Un raport similar trimise Mihai în aceeași zi și arhiducelui Matei la Viena.

Asupra sângeroasei bătălii de la Gorăslău din ziua de 3 august 1601 ni s-a păstrat un raport amănunțit chiar din ziua luptei, scris pe cât se pare, sub impresia momentului. În acest raport se arată că oastea lui Sigismund fusese atacată de Mihai și de Basta din două părți și înconjurată în așa fel, încât fu silită la capitulare, pierzând 150 de steaguri, din care 100 fură trimise împăratului ca trofeu la Praga. Sigismund scăpă cu viață numai grație agerimii calului său, fugind spre Cluj. El fu urmărit de oștile biruitoare ale lui Mihai și Basta, care ocupară Clujul, izgonind de acolo oștile sale înfrânte. În luptă s-au distins în deosebi oștenii lui Mihai și cavaleria valonă a lui Basta.

La 17 august împăratul răspunse la raportul lui Mihai Viteazul din 4 august asupra bătăliei de la Gorăslău, bucurându-se de

izbânda sa și a lui Basta și lăudându-i statornicia și credința – *"laudamus fidem vestram dubitare nobis in mentes venire non potuit constantia vestram testati sitis"* –. Răspunsul împăratului nu-l mai găsi însă pe Mihai în viață, fiindcă la 19 august el fu ucis mișelește în cortul său de la Turda din ordinul lui Basta, de oamenii acestuia. Vestea despre uciderea lui Mihai Viteazul se răspândi cu iuțeala fulgerului asupra Europei întregi. A doua zi după lugubrul asasinat de la Turda se raportă din Cluj că Mihai Vodă, persistând în tirania sa, cu toate avertismentele primite din partea lui Basta, fu omorât de un ofițer valon în cortul său de la Turda, fiindcă nu voia să dea urmare ordinului de arestare. Raportul anonim arată că Basta, în urma unor denunțuri și scrisori compromițătoare, ar fi chemat pe Mihai în fața sa pentru a se justifica. Acestor chemări Mihai ar fi refuzat să le dea urmare, cu motivarea că nici Basta, nici împăratul nu-i sunt stăpâni, căci el are țara în mâna sa – *"weder er noch der Römische Kaiser sei sein Herr, denn er hätte das Land in seiner Hand"* –. În urma acestei declarații, Basta ar fi trimis două stegulețe, unul de valoni și altul de nemți, ca să-l ridice, iar dacă le-ar opune rezistență, să-l ucidă, ordin pe care comandanții stegulețelor îl executară întocmai, ucigându-l și tăindu-i capul.

La 24 august se raporta din Turda că Mihai nu s-ar fi mulțumit cu binefacerile primite de la împăratul Rudolf, ci le-ar fi uitat curând, după felul său nestatornic și tiranic. El ar fi somat pe sași și pe săcui să i se supună și ar fi devastat cu foc și sabie o bună parte din Ardeal cu ajutorul românilor, sârbilor și moldovenilor. El ar fi îngăduit profanarea bisericii din Alba Iulia, aruncând în stradă icoanele sfinte și călcând în picioare Sfintele Taine, cum menționau credincioșii catolici, în plângerea lor către Basta, care i-ar fi reproșat asemenea fapte neomenești și l-ar fi oprit de a tiraniza și pustii țara împăratului. La observațiile acestea Mihai ar fi răspuns că împăratul are destule țări și deci n-ar avea nevoie și de această provincie a Ardealului. Din pricina aceasta și a multor altora, Basta ar fi dat ordin ca Mihai Vodă să fie arestat, trimițând în scopul acesta 200 de pușcași Nemți și 200 de Valoni în cortul voevodului. Aceștia înconjurară cortul și-l atacară prin surprindere – *"unverschens"* – având avizul de a-l ucide – *"ihn umzubringen"* – dacă se va opune arestării. În executarea ordinului primit, doi trabanți, unul neamț și unul valon, pătrunseră în cortul lui Mihai Vodă, somându-l să se predea. Când văzură însă că voievodul făcea gestul de a se împotrivi, întinzând mâna spre spada ce spânzura pe peretele cortului, scoțând-o pe jumătate din teacă, în clipa aceea valonul, înfigând halibarda în el, îl aruncă la pământ. Atunci neamțul se năpusti asupra lui și-i tăie capul – *"darauf gestracks der Teütsch ihm nieder gehault"* –. Raportorul tragediei sângeroase mai adaugă că Mihai avea intenția de a-și relua reședința la Alba Iulia, dând ordin ca clădirea primăriei de acolo să fie aranjată în acest scop. Aceasta s-ar fi aflat din scrisorile pe care Basta le-ar fi găsit în cortul din Turda, după decapitarea lui Mihai Vodă, o nouă dovadă cât de ușuratec era. După moartea lui Mihai, sașii și săcuii s-ar fi supus împăratului, iar nemeșii unguri cereau intervenția lui Basta pentru a obține grația împăratului.

Această tragedie sângeroasă de la Turda apăru chiar atunci în tipar la Praga, din îndemnul lui Nicolai Strauss, o broșură intitulată: *"Zwo wahrhaftige Zeitung, wie und welcher Gesthalt Michel Wayda aus der Wallachey in seinen Zelt von einen Hauptmann erstochen und von dem anderen enthauptet und was für Brief in seiner Läger gefunden"* –.

La 7 august se răspândise la Praga vestea despre numirea lui Basta în postul de guvernator al Ardealului. Un curier sosit la Praga la 1 septembrie 1601 raportă că moartea lui Mihai ar fi fost datorită tratativelor lui Mihai atât cu rebelii unguri, cât și cu pașa din Timișoara. Mihai ar fi avut de gând să meargă din lagăr cu o ceată de 100 de călăreți ca să-și elibereze soția și fiul din prinsoare. Bănuielile acestea, căci dovezi palpabile nu s-au găsit, erau suficiente lui Basta de a da ordin pentru arestarea și uciderea lui Mihai. Aceleași bănuieli și îndeosebi înțelegerea cu turcii – *"intelligenza con Turchi et particularmenti col Bassa di Themisvar"* – le arată și un raport italian din 3 septembrie. Moartea tragică a domnului produse o mare impresie românilor din Ardeal. La 17 septembrie se raportă din Alba Iulia că țăranii români porneau în cete pentru jaf și omor, iar nemeșimea începuse să recurgă din nou la uneltiri contra imperialilor. Situația devenise foarte tulbure și nimeni nu mai era sigur de viața sa.

Un raport italian din Praga de la 17 septembrie arată că în cele din urmă împăratul, sesizat de moartea lui Mihai Viteazul, trimise pe milanezul Morando Fossato în Ardeal pentru a se informa asupra motivelor care au dus la moartea lui Mihai. Relatarea Milanezului fiind favorabilă lui Mihai, ambasadorul Spanici, prieten cu Basta, a publicat o altă

relațiune defavorabilă voievodului român. Motivul principal al discordiei dintre Mihai și Basta ar fi fost refuzul voievodului de a părăsi Ardealul, pentru a se retrage în Țara Românească, precum și ordinile pe care Mihai le adresase oștirii sale fără consimțământul lui Basta. Dar nu cu mult mai înainte de aceasta, încă la 6 septembrie împăratul scria lui Basta, adresându-i cuvinte foarte elogioase, asigurându-l de grația sa – *"inclinatissimum ergo ta affectum"* – dar somându-l, totodată, să dea socoteală asupra morții lui Mihai – *per dar conto della causa della morte dell Vallaco* –. La 22 septembrie împăratul repetă ordinul dat lui Basta să-i trimită știri de urgență și să nu-l lase în nesiguranță așa de multă vreme – *"ne tam din incerto quid geratur haec reamus"* –.

Raportul lui Basta asupra uciderii lui Mihai Viteazul fu prezentat împăratului numai în noiembrie 1601, prin stegarul Zucconi. Nu cunoaștem conținutul acestui raport, știm însă dintr-o relatare venețiană din Praga, din 19 noiembrie 1601, că împăratul, primind actul de justificare – *"giustificatione della morte dala al Valacco"* – ar fi luat cunoștință de cuprinsul lui împreună cu miniștrii și că ar fi rămas cu toții deplin satisfăcuți – *"Sua Maesta et li ministri di loro restano compitamenta sodisfatti"* –. Cum nu cunoaștem instrucțiunile pe care Basta le-ar fi putut primi de la curtea imperială în privința lui Mihai, nu putem stabili dacă uciderea s-a făcut din sugestia împăratului sau din îndemnul personal al lui Basta, care rămâne în fața istoriei ucigașul lui Mihai. Din mărturia de mai sus se vede însă limpede că după comiterea crimei, împăratul n-a urmărit pe ucigaș, ci dimpotrivă, a găsit crima justificată și și-a exprimat deplina satisfacție față de săvârșirea ei. Învingătorul de la Gorăslău se gândea serios la restaurarea domniei sale în țara recucerită, dar când încercă să treacă la realizarea visului vieții sale, eroul căzu jertfă uneltirilor criminale ale rivalilor săi, Gheorghe Basta, cu complicitatea vinovată a curții imperiale și a nemeșimii maghiare.

La 6 ianuarie 1602, Sebastian Thököly arată arhiducelui Maximilian că Basta se grăbise să înlăture pe Mihai Viteazul fără nici un motiv plauzibil – *"Michaelem Woiwodam sine omni manifesta cauza interimendum curasset"* –. În baza acestei informații, arhiducele Maximilian putea scrie lui Basta, că afară de grave suspiciuni n-a putut găsi cauza adevărată a nenorocirii lui Mihai – *"ob Michaelis cladem, cuius equiem vera causa praeter graves ambitionis dolique suspiciones, nos adhuc latet"* –.

Pătrașcu, fiul lui Mihai, sosi în toamna anului 1602 la Praga unde primi o pensie lunară și o moșie în Ungaria Superioară. El, însă, nu uită să revendice și lucrurile rămase de la părintele său. După tragedia de la Turda, lucrurile acestea fuseseră inventariate numai de Carlo Magno și aduse la Praga pentru a fi prezentate împăratului. Unele dintre aceste lucruri fură oferite de împăratul Rudolf unora dintre sfetnicii săi, iar altele reținute de împărat și încorporate tezaurului coroanei imperiale "Schatzkammer". Caleașca voievodului, căptușită cu catifea roșie și trasă de 6 cai, în valoare de 1.500 de taleri, fu dăruită sfetnicului imperial Slawata; un alt demnitar al curții, Rogozi, primi doi dinți lungi de aur, în valoare de 700 de taleri. Giuvaericale împodobite cu rubine și diamante, în valoare de 3.000 de taleri, îmbogățiră tezaurul curții, de asemenea și blănurile de samur și jder în valoare de 2.000 de taleri. S-au mai primit și argintării de tot felul, vase, farfurii, carafe și căni în valoare de 1.500 de taleri. Hamurile brodate cu mărgele, precum și 80 de rubine, pe care împăratul le-a reținut pentru sine, vârându-le în buzunarele pantalonilor, pentru că erau paragon (modele), în valoare de 30 fl. fiecare, la un loc cu hamurile, 3.000 taleri. Alte obiecte, de aur și mătase, în valoare de 600 de taleri. Deci, toate odoarele la un loc reprezentau o valoare de 12.300 de taleri. Și aceasta ca să se adeverească slova scripturii că l-au ucis, iar pentru veșmintele sale aruncat-au sorții.

7. Personalitatea lui Mihai Viteazul

Anii de domnie ai lui Mihai Viteazul au fost turburați de lupte și frământări neconteniite, astfel că viața economică și culturală n-a putut face progrese remarcabile. Grija Voievodului pentru consolidarea vieții religioase s-a manifestat prin participarea chiriarhilor munteni la sinodul de la Iași pentru apărarea credinței ortodoxe și în convocarea sinodului de la Târgoviște din 13 aprilie 1596, pentru regulamentarea vieții monahale și pentru o mai bună și mai sigură administrație a bunurilor ecleziastice. El n-a rămas în urma înaintașilor săi în scaunul domnesc, în ceea ce privește ctitoriile bisericești. El a fost ctitorul mănăstirii Sf. Nicolai din București, numită și Mihai Vodă, pe care a înzestrat-o cu 14 sate cumpărate pe cheltuiala sa și tot el a închinat în 1599 această mănăstire așezământului

Simopetra din Sfântul Munte. Închinări sau afierosiri de mănăstiri sau schituri Locurilor sfinte din Orient se făcuseră și mai înainte. În 1577 schitul Stănești din Vâlcea fu închinat patriarhiei din Constantinopol. În 1588 mănăstirea Bucovăț de lângă Craiova fu închinată mănăstirii grecești Sf. Varlaam, iar la 1599 afierosi Mihai Viteazul ctitoria sa Sf. Nicolai din București mănăstirii Simopetra din Sf. Munte. În secolul al XVII-lea închinarea de mănăstiri deveni foarte frecventă. Mănăstirea Clavaciocul, de lângă Slatina, este fundația sa, deopotrivă cu cele trei biserici din Transilvania, de la Ocna Sibiului, Lusardea pe Someș și biserica din Făgăraș. De dărnicia sa se bucurau mănăstirea Bistrița precum și Sf. Anton din București. Dar ctitoria sa cea mai de seamă în transilvania a fost mănăstirea de la Alba Iulia, unde își așezase scaunul pastoral episcopul Bălgradului sub a cărui ascultare se găseau bisericile ortodoxe din Transilvania. S-a arătat mai sus grija pe care cucernicul domn o purta clerului și credincioșilor ortodocși de dincolo de munți.

În aprilie 1596, Mihai Viteazul înțelegând că în unele mănăstiri începură să se introducă obiceiuri care nu porneau din poruncile sfintei pravile, determină pe mitropolitul Eftimie să convoace un sinod la Târgoviște pentru combaterea acestor abuzuri. La sinod luară parte episcopii sufragani de la Vâlcea și Buzău, egumenii mănăstirilor, numeroși preoți și călugări precum și membrii sfatului domnesc cu reprezentanții tuturor dregătoriilor civile. După dezbateri destul de animate sinodul a luat hotărâri cu privire la condițiile în care boierii puteau primi daruri dela mănăstiri, cu privire la disciplina monahală, oprindu-se numirea de stareți străini de mănăstire, interzicându-se călugărilor să părăsească postrigul decât dacă vor pofti locuri în pustie, la vreun schit pentru folosul sufletului lor sau pentru peregrinaj la Sf. Munte. Pentru abateri de la obligațiile monahale călugării să fie judecați de chiriarhii lor dar, de vor fi căzut în greșeală mare, care greșeală nu încape în a o judeca pravila bisericească, atunci să fie duși la domnie și să se judece cu pravila împărătească. S-au mai hotărât sancțiuni împotriva egumenilor care ar risipi bunurile mănăstirii, urmând ca gestiunea lor să fie controlată de soborul mănăstiresc. De la episcopul Luca al Buzăului care luase parte la soborul târgoviștean ni s-a păstrat un foarte prețios *fragment de drept canonic ortodox*, care cuprinde sancțiuni cu privire la abaterile dreptcredincioșilor de la îndatoririle lor față de normele canonice, față de familie, de societate și de buna purtare morală, statornicindu-se că puterea de judecată a episcopului să nu poată fi influențată în nici un chip de autoritățile civile.

Mihai Viteazul s-a arătat tolerant față de cultele neortodoxe din Transilvania, evitând de a deveni un instrument docil în mâna iezuiților contra luteranilor, calvinilor și arianilor, cum i se cerea de către oficialitatea habsburgică. El a dat ajutor bisericii catolice din Târgoviște și respectă până și pe țigani, restaurându-le instituția lor voievodă reprimată de Bathorești.

Domnia sa în Muntenia și-o întemeiase pe boierimea indigenă, respectându-i drepturile și privilegiile după obiceiurile muntene. În fruntea acestei boierimi războinice și îndrăznețe se găseau cei trei fii ai lui Radu Buzea din Oltenia: stolnicul Stroie, postelnicul Preda și clucerul Radu, care constituiau puternica și influenta familie a Buzeștilor.

Sfetnic devotat al lui Mihai Viteazul erau mitropolitul Eftimie și banul Mihalcea Caragea, originar din Chios, care datorită cunoștințelor sale de limbi străine îndeplinea în numele stăpânului său însemnate misiuni în străinătate. Alături de Petre Grigorevici Armeanul, în funcțiunea de vistiernic, se remarcară Stoica sau Stoichiță, dar mai ales Teodosie Rudeanul, autorul cronicii oficiale a Viteazului, care ni s-a păstrat numai într-o traducere latină. Dintre sfetnicii domnului numai albanezul Leca își trădă stăpânul, cedând imperialilor cetatea Uioara de mai târziu. Merită să mai fie menționați banul Calotă Buzoianul, Radu Calomfirescu și îndeosebi banul Udrea Buzoianul. Domnia sa prea scurtă în Transilvania și Moldova nu i-a dat prilej lui Mihai Viteazul să-și apropie colaboratori statornici devotați din nemeșimea transilvăneană și din boierimea moldovenească.

Faptele sale de arme au găsit un puternic răsunet în opinia publică a țării și

străinătății. Ele au găsit expresie în *cronica* oficială a vistierului Teodosie scrisă în limba română. Iar originalul cronicii nu ni s-a păstrat în original, ci numai într-o traducere latină făcută de Baltasar Walter, după traducerea poloneză a lui Andrei Taranowski. Povestirea merge numai până la 1597 și a apărut în 1599 la Görlitz. Grecul *Stavrinos* a cântat în versuri *Vitejiile prea evlaviosului și prea viteazului Mihai Vodă* pe timpul când petrecea la Bistrița din Transilvania. El considera pe Mihai drept eroul ortodoxiei care speră să asiste la serviciul divin din catedrala Sfintei Sofia și să unească biserica Romei cu biserica Constantinopolului. Grecii, pe de altă parte, vedeau în Mihai o odraslă după mamă a neamului lor, un viitor basileu al vechiului imperiu bizantin.

Un alt versificator grec, Gheorghe Palamides, care trăia ca translator de grecește la curtea cneazului Vasile din Ostrovia, a preamărit și el în versuri faptele războinice ale lui Mihai Viteazul, asemănându-l cu Alexandru cel Mare. Un rezumat din lucrarea lui Stavrinos se păstrează la Viena în arhiva mănăstirii Schotten Kloster. Cronica lui Stoica Ludescu cuprinde cronica Buzeștilor din anii 1593 -1600, un promițător început de cronică boierească.

Dar cea mai prețioasă contribuție la cunoașterea evenimentelor din timpul domniei lui Mihai Viteazul ne-a lăsat-o eroul însuși, în rapoartele și memoriile sale adresate autorităților imperiale din Transilvania, curții imperiale și însuși împăratului Rudolf al II-lea la Praga, precum am văzut din expunerile de mai sus...

Cronicarii unguri contemporani, ca Szamesköze, Wolfgang Béthlen ș.a. insistă în capitole întregi asupra faptelor lui Mihai Viteazul, cu aprecieri prea puțin obiective privitoare la personalitatea eroului. Cu vădită patimă inserează isprăvile Voievodului român și cronicarii polonezi, ca V. Bartolan, J. Bilski, R. Heidenstein, Lubiecki, J. Orwinowski, P. Piasecki ș.a. Foarte mare este numărul actelor și documentelor interne și externe, precum și a rapoartelor diplomatice în multe limbi europene care fac mențiune de Mihai Viteazul și de faptele sale. O bună parte din acest bogat material documentar stă la dispoziția cercetătorilor în mai multe volume din colecția Hurmuzacki și din colecția Veress.

În ochii contemporanilor Mihai Viteazul era privit ca un erou al creștinătății, de care se lega legenda sfărâmării imperiului otoman și a izgonirii turcilor din Europa. Baltasar Walter îl considera ca pe un "neînvins și statornic căpitan al oștirii creștine, virtuți încoronate de cer cu un succes atât de fericit și care până astăzi așteaptă preamărirea ce merită". Stavrinos deplânge moartea lui Mihai în versuri avântate, ca acestea: *"O, pietrelor sfărâmați-vă, arborilor dezrădăcinați-vă, și voi munți plângeți, câmpiilor mâhniți-vă, căci au pierdut vitejii pe acela de care se cutremurau balaurii și leii"*. Gheorghe Palamides invocă pe fiica lui Jupiter, Minerva, ca să-l inspire pentru a putea expune acel vestit război al vestitului Mihai. Baladele sârbe și bulgare din Balcani îl proslăvesc ca pe izbăvitorul creștinilor de sub jugul otoman.

Cucerirea Moldovei produse, deopotrivă cu ocuparea Transilvaniei, mare vâlvă în Europa. În legătură cu această mare faptă de arme, regele Franței, Henric al IV-lea, observa că *"Românul este foarte tare și planurile lui cresc potrivit cu izbânda"*. Iar o publicație - *diario* - din Roma insera în paginile ei următorul comentar privitor la izbânda lui Mihai:

"Dacă a fost vreodată pe lume un principe demn de glorie pentru fapte eroice, acesta este signor Mihai, principele Valahiei".

La protestul polonilor contra preamării unui adversar al lor, s-a răspuns că "este obicei să se îngăduie tipografilor să satisfacă curiozitatea curților". În schimb, contemporani din Polonia și Transilvania nu găseau destul de grele cuvintele de hulă contra lui Mihai, defăimându-l ca eretic și disprețuindu-l ca pe un țăran lipsit de cultură. Iar episcopul Cracoviei, aflând despre moartea tragică a lui Mihai Viteazul, regreta într-o scrisoare adresată regelui Sigismund că "acest om n-a murit în biserica romană - *„extra quam non est salus"* -.

În realitate, Mihai Viteazul a fost exponentul cel mai expresiv al năzuințelor timpului său de a elibera creștinătatea din cătușele

semilunii și de a izgoni pe păgâni din Europa.

· *"Ce-am făcut* – mărturisea Mihai într-o scrisoare adresată polonilor – *toate le-am făcut pentru credința creștinească văzând eu ce se întâmplă în fiecare zi cu bieții creștini. M-am opintit să ridic această mare greutate, cu țara mea săracă, ca să fac din ea un scut al întregii lumi creștine".*

El își dădea însă seama că la această măreață operă de eliberare ar trebui să colaboreze în unire și armonie toți principii creștini și regreta adânc că dacă

"noi creștinii nu voim să ne legăm în fața păgânilor, ne vor lega păgânii pe noi. Plec mâine contra lor – zicea Mihai – *și duc un pumn din sângele meu împotriva păgânilor".*

În aceeași ordine de idei, Mihai spunea că șubredă este puterea acolo unde nu este înțelegere. Iar cât privea uneltirile față de Domn, Mihai spunea că ușor este de a rupe credința față de Domn, dar este periculos a trăi fără Domn, a nu asculta decât de îndemnul propriu, a face numai ceea ce-ți place, pare agreabil, dar este plin de primejdii.

Faima isprăvilor sale războinice străbătuse în lumea întreagă. Numele său era cunoscut în toate țările europene, iar la curtea sa soseau solii din Italia, Franța, Germania, Polonia și Moscova. Cu tătarii și turcii era în neîntreruptă legătură, primind de pretutindeni propuneri sau admonestări, cuvinte de laudă sau îmbărbătare, dar și de amenințări. Mihai Vodă își păstra însă mereu calmul. În urmărirea scopurilor sale de a vedea toate țările creștine unite în luptă contra turcilor, el se resemnă la realizarea unui plan mai modest, adecă, la unirea celor trei țări românești Muntenia, Transilvania și Moldova sub un singur steag de domnie și luptă contra păgânătății. După bătălia de la Șelimber și după ocuparea Moldovei, el își văzuse visul cu ochii, intitulându-se: *Domn Țării Ardealului și al Moldovei și al Țării Românești*, folosindu-se totodată și de o ștampilă cu stemele acestor trei țări. În această calitate el se angajă să elibereze din mâna păgânilor și cetățile de la marginea Transilvaniei și Banatului și anume: Timișoara, Felnacul, Cenadul, Becicherecul, Panciova, Berinol, cu toate ținuturile câte erau până în Dunăre, care toate "să-i fie moșie fir pe fir și pe feate". Gândul lui era să izgonească pe turci și din raialele de la Nistru, pentru a uni astfel tot pământul românesc sub o singură domnie creștină, sub steagul său biruitor. Era cel mai larg și mai îndrăzneț plan politic, de la descălecatul țărilor românești conceput și realizat în bună parte de Mihai Viteazul.

Moartea sa tragică pe câmpia Turzii a zădărnicit însă subit această măreață concepție politică, lăsând generațiilor următoare înfăptuirea ei. De la descendenții mai direcți nu se putea pretinde susținerea unor asemenea planuri. Fiul său *nevârstnic Nicolai Pătrașcu*, care girase domnia Munteniei în timpul domniei părintelui său în Transilvania, nu avea nici pregătirea și nici energia necesară pentru a putea continua opera marelui său părinte. El se căsători cu Ancuța, fiica lui Radu Șerban, și se pierdu în rândurile marii boierimi muntene. *Florica*, fiica lui Mihai Viteazul, căreia, pe timpul domniei părintelui ei îi zâmbeau legături de căsătorie princiare, deveni soția postelnicului Preda. Doamna Stanca, soția viteazului Domn, o nepoată a banului Dobromir al Olteniei, asistă la zguduitoarea tragedie a eroicului ei soț, pentru a-și găsi odihna de veci în biserica episcopală din Râmnicu Vâlcei, răpusă de ciumă (1603). Tudora, sau Theodora, mama lui Mihai Viteazul, supraviețui cu trei ani morții nurorii sale Stanca. Ea primise cinul de danie că a vieţuit viața acestei lumi deșarte și înșelătoare, petrecând lumește destul, până ce a ajuns la neputința bătrâneților în sfânta mânăstire de la Cozia, luând sfântul cin călugăresc, drept plângerea păcatelor sale.

"Aciiș – zise Teofana – *mă ajunse și vestea de săvârșirea zilelor drag fiului mieu Mihail Voevod și de sarcina doamnă-sa și a coconilor domniei lui prin țările străine. Fuiu de plângere și de suspine ziua și noaptea".*

În plângere și în suspine s-a încheiat la 1601 unul dintre cele mai glorioase, dar totodată și cele mai tragice capitole din istoria neamului românesc.

Gabriel Bethlen, principe al Transilvaniei (1613 - 1629),
sprijinitor al alianței cu Țara Românească și Moldova

PARTEA IX

TRIUMVIRATUL PRINCIAR: MATEI BASARAB, VASILE LUPU ȘI GHEORGHE I. RÁKOCZY

I. Luptele și frământările politice în cele trei principate la începutul secolului al XVII-lea

II. Triumviratul princiar: Matei Basarab, Vasile Lupu și Gheorghe I. Rákoczy

III. Principatele dacice în serviciul expansiunii teritoriale turcești

Capitolul I

LUPTELE ȘI FRĂMÂNTĂRILE POLITICE ÎN CELE TREI PRINCIPATE LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XVII-LEA

1. Raporturile cu turcii și tătarii, cu Austria și Polonia
2. Relațiile între principii domnitori în Muntenia, Moldova și Transilvania
3. Mișcări sociale și manifestări culturale

1. Raporturile cu turcii și tătarii, cu Austria și Polonia

Materialul documentar ce ni s-a păstrat din primele decenii ale secolului al XVII-lea arată că evenimentele politice și sociale s-au desfășurat în cele trei principate carpatine, în condițiuni aproape identice. Evoluția aceasta a fost determinată de nestatornicia domniilor, de luptele și rivalitățile pătimașe din sânul păturilor conducătoare de dincoace și de dincolo de munți, precum și de aservirea tot mai apăsătoare a populației rurale. Era deci firesc ca în condițiile acestea așa de neprielnice să scadă producția și să stagneze comerțul și industria. Nestatornicia domniilor era provocată în bună parte de interesele și ambițiile personale ale nobilimii, și determinată de factorii externi, anume de puterile care-și arogau drepturi de suzeranitate, principatele carpatine fiind așezate într-un spațiu geografic în care se ciocneau interesele politice și economice a trei mari puteri vecine, și anume interesele imperiului otoman, interesele Casei de Austria și interesele regatului polon.

a) Turcii. Una din aceste trei mari puteri, Imperiul otoman, o luase înaintea celor două puteri creștine din apus și miazănoapte, prefăcând mai întâi Muntenia, apoi Moldova și în cele din urmă și Transilvania în provincii vasale și tributare. Poarta confirma pe principii acestor țări desemnați în Transilvania de stările provinciale întrunite în dietă, iar în Muntenia și Moldova de adunările boierilor în scaunele lor de domnie, primind în schimb cuvenitul tribut anual. Fără confirmarea din partea sultanului, actul de alegere devenea nul și neavenit. Dar cu toată dependența lor politică și militară față de Poartă Domnii celor trei principate dacice își păstrau independența lor în politica internă, sub raport administrativ și financiar. Ei exercitau asupra supușilor și suprema putere judecătorească – *jus gladii* – pentru crime ordinare. Sentințele capitale pentru crimele politice comise de boieri nu deveneau însă executabile decât după aprobarea Porții. Iar pentru a le putea ține mai ușor în frâu, turcii izbutiră să le încingă cu un lanț de cetăți cu raialele sau hinderlandurile lor comandate de beglerbegii și pașalele turcești. Șiragul ,acestor cetăți pornea de la Bender (Tighina) pe Nistru, ducea la Akkerman (Cetatea Albă) din limanul Nistrului și la Chilia și Delta Dunării, iar de acolo trecea prin Ismail și Reni la Brăila, Giurgiu și Turnu pentru a ajunge la Severin și Orșova în coasta sud estică a Banatului. În 1552 turcii cuceriră Timișoara cu cetățile vecine de pe Tisa pentru a obține legătura cu raiaua de la Buda, care ajungea până la granița de vest a Transilvaniei, amenințând Oradea și Hustul. În spatele raialelor turcești din stânga Dunării se găsea o a doua linie fortificată prin cetățile de pe malul drept al Dunării de la Babadag, Silistra, Rusciuc, Nicopol, Vidin, Semendria și Belgrad, iar în caz de mare pericol se putea recurge la ajutorul pașalelor și al beglerbegiilor din interiorul imperiului și la însuși sultanul.

Domnii celor trei principate carpatine își aveau reprezentantul lor la Instanbul. În actele apusene se numeau orator, legat, nunțiu sau rezident. Iar în turcește capuchehaie sau *Kapitiha.* Reședința capuchehaiei muntene se găsea la Vlah-Sarai în Fanar, iar a celei moldovene la Bogdan Sarai, așezat în cartierul Duzaman. Kapitiha Transilvaniei își avea reședința în cartierul Galata din Istanbul. *Iradeaua* sultanului de numire și confirmare a Domnilor munteni și moldoveni se numea în Transilvania *athnamea.* Rangul principilor în ierarhia turcească era cel al unui pașă cu două tuiuri sau cozi de cal. Rangul principelui transilvănean era inferior celui al pașalei de la Buda. La instalarea lor, principii primeau steagul de domnie – *sangiacul* – sabia și buzduganul. Domnul Munteniei egala în rang cu

un vizir, iar cel al Moldovei numai cu un beilerbeiu. De aceea puterea unui Domn din Moldova în Muntenia era considerată ca o avansare. La prezentarea sa în fața sultanului, noul Domn primește *caftanul* și *cuca*, o căciulă împodobită cu un surgaciu de pene de struț, după un anumit ceremonial. De la palat Domnul pleca cu mare alai la patriarhie unde se săvârșea un serviciu divin. Călătoria spre țară ținea mai multe săptămâni. Domnii munteni treceau Dunărea la Giurgiu, iar cei moldoveni la Galați. Intrarea se făcea după un popas de mai multe zile la Văcărești, respectiv la Santa de lângă Iași, până ce se pregătea programul pentru recepție. Molitfa de domnie se citea la București în biserica de la Curtea Veche, iar la Iași, la biserica Sf. Nicolae Domnesc. De la biserică Domnul pleca cu mare alai la palat, unde delegatul sultanului prezenta dregătorului turc detașat permanent pe lângă Domn – *numit divan efendi* – firmanul de numire, pe care acesta îl citea cu glas tare în aclamația asistenței, care se închina Domnului și venea să-i sărute mâna după rangul fiecăruia.

La început, haraciul sau tributul cuvenit sultanului era în câte-și-trele principate mai redus; el fu însă sporit mereu în cursul vremii. Haraciul Munteniei era mai mare decât cel al Moldovei. Pe lângă plata regulată a haraciului, principii mai erau obligați să plătească și diverse daruri ca peșcheș, mucarer și diverse daruri pentru demnitarii – *meghistanii* – Porții, care întreceau uneori chiar suma haraciului. Dintre aceștia intrau în vedere cei ce aveau de spus un cuvânt la numirea sau confirmarea domnului, marele vizir cu locțiitorul său – *chehaia* – , marele vistier al Porții – *tefterdar* –, cancelarul sau marele logofăt – *rei s-effendi* – prefectul haremului – *câzler-aga* – spătarul – *silihtar* – comandantul flotei sau amiralul – *capudan-bașa*, marele comis – *imbrihot* ș.a.: Darurile consistau în pungi – punga vocatilă la 500 lei, stofe scumpe, canava, bani, bijuterii, blănuri, șoimi, cai, ocale de ceară și de miere etc. Daruri bogate se trimeteau și mamei sultanului – *sultana validé* – care se bucura de mare trecere pe lângă fiul ei padișahul.

Ca vasali ai Porții, domnii principatelor carpatine erau obligați să participe cu contingentele lor pământene la expedițiile militare ale Porții contra țărilor vecine. Dar pe lângă ajutorul militar ei mai trebuiau să trimită salahori și vehicole la deschiderea drumurilor, la așezarea de poduri peste râuri și la lucrările de fortificație a cetăților Oceacov, Hotin, Bender etc., precum și cai pentru cavaleria turcă. Pe lângă aceasta, țările carpatine mai erau obligate să furnizeze provizii pentru trupă și pentru cai și să stea pururea gata la ordinele comandanților turci. Și toate acestea, pe lângă obișnuitele dări în natură pentru alimentarea Istanbulului cu cereale, berbeci, lemn de construcție, ceară, miere etc. Sultanii turci din epoca aceasta erau Mehmed al III-lea (1595 – 1603), Ahmed I (1603 – 1617), Mustafa I (1617 – 1618), Osman al II-lea (1618 –1622), Mustafa I (1622 – 1623), Murad al IV-lea (1623 – 1640) și Ibrahm I (1640 – 1648).

b) Tătarii. Aliați, de aceeași credință cu a turcilor erau tătarii din Crimeea, cu neamul lor din Ucraina Hanului și din Bugeac, care nelinișteau mereu cu năvălirile lor în Moldova, dar și în Muntenia și în Transilvania. turcii se foloseau de aliații lor turcilor,în luptele lor contra Polonilor dar și contra Imperialilor din Ungaria, ciambururi de turcilor,străbăteau Muntenia pentru a ajunge în pașalâcul Timișoarei și de acolo în cel al Budei, pentru a lupta contra imperialilor, răspândind pretutindeni foc și pârjol în drumul lor. Alte cete tătărești treceau prin Moldova și chiar prin Transilvania și Pocuția poloneză pentru a lovi cetățile imperiale din Ungaria Superioară cum erau Oradea, Hustul, Tokaiul ș.a. Iar cel [mai] mult aveau de suferit pe urma tătarilor regiunile vecine cu ei din țara de jos a Moldovei, unde invaziile lor nu mai conteneau niciodată. De acolo tătarii ridicau mereu pradă bogată și robi pentru muncă în aulurile lor, fiindcă tătarii lăsau toată grija gospodăriilor lor în seama robilor creștini pe care îi ridicau din țările vecine.

Pentru a îmblânzi întrucâtva sălbăticia tătarilor, domnii din principatele carpatine erau siliți să servească hanului tătăresc peșcheșuri anuale de multe mii de galbeni, pe lângă tradiționalul *balci-beșlic*, adică daruri în natură, ca miere, ceară ș.a. Pe la finele anului 1623, tătarii din Bugeac, numiți și *Cantemirești*, după căpetenia lor *Cantemir-Marzan*, năvăliseră în Muntenia, robind țara până la Olt, întorcându-se de acolo cu mare plean, cum spune cronica, cât a rămas tot pământul pustiu. La întoarcere, principele Moldovei, Radu Mihnea, le-a ieșit în cale și le-a luat prada. Cronica arată că:

"au sosit Fălcienii și Covurluienii și Tecucenii cu porunca Radului Vodă, de au lovit pe tătari și la întors de le-au luat toată dobânda și robii. Și au făcut Radu-Vodă mare jalobă la împărăție, din care se apropiase lui Cantemir-Pașa, o scârbă mare de la împăratu și nu s-a scăpat mai pe urmă de dânsa pentru aceste fapte".

La reclamațiunile domnului Moldovei se adăugară și cele ale regelui polon contra

tătarilor, astfel că prin tratatul turco-polon de la Hotin din 1624 sultanul consimți la evacuarea tătarilor din Bugeac. Dar contra aducerii la îndeplinire a acestei hotărâri se împotrivi Cantemir-Marza, răzvrătindu-se chiar contra sultanului. În calitatea sa de "cârmuitor al malului mării la gurile Dunării", beiul Cantemir nu mai voia să asculte de poruncile sultanului, purtându-se cu gândul de a se desface cu totul de sub autoritatea Porții, acționând în numele său propriu, până ce fu strangulat la Istanbul.

Tovarășii de luptă și de pradă ai lui Cantemir-Pașa fură zdrobiți de armatele aliate turco-române, care, concentrându-se la Ismail, înaintară spre Cetatea-Albă, bătând pe Cantemirești și silindu-i să revină la vechea lor ascultare și supunere față de Poartă. Șapte căpetenii ale tătarilor se învoiră să treacă Nistrul și să se mute în Ucraina Hanului, alții fugiră în Polonia. *"Iar pe câți din sângele lui Cantemir – spune cronica – mai capete, cu meșteșug i-au împărțit hanului și pe toți i-au omorât, câți erau Cantemirești mai de frunte. De aceea s-au strâns acest neam la dânșii, care erau mai de frunte decât toate oardele. Unii cerură adăpost în Polonia ca să se așeze sub ascultarea craiului. Aceștia, umblând prin târguri și prin sate cu câte o cruce de lemn pe piept, drept semn de închinare, primiră loc de colonizare pe Nipru, între Crilov și Codin, numărând aproape 20.000 de tătari Nogăieni. Alții se prinseră ca simbriași în armata craiului, fiind cunoscuți sub numele de Lipcani, adică – tătari de Lipka, Litva – Lituania, pe care Moldovenii îi numeau Cirimuși."*

c) Casa de Austria. Încătușate în lanțul raialelor turcești și cu tătarii în coastă, Muntenia, Moldova și Transilvania nu se puteau mișca numai rezemându-se pe puterile lor proprii. De aceea domnii acestor trei principate apelau în mișcările lor politice la ajutorul puterilor creștine din vecinătate și acestea nu erau decât *Casa de Austria* la nord-vest și *Polonia* la nord-est. Spre aceste două mari puteri creștine se îndreptau năzuințele antiturcești ale principilor carpatini de câte ori li se oferea ocazia de a se ridica împotriva puterii suzerane turcești. Numai că ajutorul din partea imperialilor era foarte nesigur și nici nu venea niciodată la timp. Este adevărat că din momentul desfacerii Transilvaniei de Ungaria și a constituirii acestei țări într-un principat vasal Porții, năzuința Casei de Austria tindea mereu la reîncorporarea ei în regatul ungar, cât mai rămăsese sub stăpânirea ei. Și aceasta cu toate prevederile tratatului de pace de la Oradea din 1538, prin care împăratul Ferdinand I recunoscuse ființa legală a principatului transilvănean. Cele trei abdicări la tronul Transilvaniei ale principelui Sigismund Báthory n-au făcut decât să întărească și să încurajeze pe imperiali în pretențiile lor asupra acestei țări. Printre cele trei națiuni care constituiau staturile Transilvaniei erau sașii, care susțineau din motive etnice pretențiile conaționalilor lor imperiali. Curând însă slăbiră și simpatiile sașilor luterani pentru imperialii catolici și dușmani declarați ai reformelor religioase. Nemeșimea ungurească, mare și mică, nu simpatiza pe Habsburgi din motive naționale, revendicând stăpânirea pentru neamul lor și pentru cel nemțesc. De simțăminte simultane erau însuflețiți și săcuii, care urmăreau redobândirea vechilor lor drepturi și privilegii desființate de Bathorești. Îndârjirea ungurilor, și în parte și a săcuilor, contra Casei de Austria era sporită și din considerațiuni de ordin religios. Ungurii fiind calvini, nu vedeau cu ochi buni instalarea la domnia țării a imperialilor dominați de iezuiți și ostili adepților confesiunii calvine.

Într-un memoriu pe care Erasmul Gheorghe Tschernembl îl prezentase la 1614 curții din Viena, se arată că de la emanciparea Transilvaniei de Ungaria în zilele lui Ioan Zapolya până la domnia principelui Gavril Bethlen, supremația turcească asupra principatului transilvănean a fost mai prielnică pentru dezvoltarea politică și economică a țării, decât protecția Casei de Austria. Ajutorul pe care imperialii puteau să-l dea Transilvaniei n-a putut să o apere niciodată contra turcilor, astfel că așa-zisa protecție a nemților a stricat mai mult țării, decât să o fi putut ajuta în momentele critice ale istoriei sale. Din cauza aceasta era, deci, firesc ca staturile Transilvaniei să recurgă mai curând la măsuri de apărare contra imperialilor, decât împotriva turcilor. Atitudinea aceasta filo-turcă nu le împiedica însă de a susține cauza creștină, când împrejurările o reclamau. Memoriul mai arăta că staturile transilvănene s-au bucurat totdeauna de libertatea de alegere a principelui și că Oradea a aparținut totdeauna Transilvaniei. Constatările lui Tschernembl sunt cât se poate de concludente cu privire la dezvoltarea politică a principatului transilvănean de la emanciparea sa de Ungaria. De concursul imperialilor nu era nimeni sigur nici în cele mai critice momente, iar când venea, acest concurs era insuficient și nu venea niciodată la timpul oportun. Oamenii devotați politicii imperialilor, cum fusese Mihai Viteazul, nu primeau niciodată la timp ajutorul cerut, fiind lăsați în voia soartei de a-și pierde

chiar și viața. Dar cu toate acestea, principii transilvăneni erau adeseori nevoiți să colaboreze cu imperialii și să recurgă la ajutorul lor diplomatic și militar, chit că după aceasta își schimbau fără nici un scrupul macazul politic în altă direcție.

Ceea ce constată Tschernembl în memoriul său cu privire la politica Casei imperialilor față de Transilvania se potrivea întocmai în privința Munteniei și Moldovei. În momente critice, Domnii acestor țări se adresau imperialilor, semnau acte de supunere față de împărat, și erau gata să se pună în slujba lor, cum era cazul lui Radu Șerban, Constantin Movilă ș.a., dar când venea vorba de fapte, erau abandonați și în cazul cel mai bun, mângâiați cu o pensie de mizerie din visteria imperială. De aceia, nici în principatele dunărene, intervenția imperialilor, căci de ajutor efectiv nu putea fi vorba, n-a fost spre folosul acestor țări, ci dimpotrivă, numai în detrimentul lor.

d) Polonia. mai rămânea o a treia putere spre care se puteau îndrepta privirile celor trei principate carpatine și anume regatul Poloniei, dominată de intoleranța catolică a iezuiților sub regele Sigismund al III-lea Suedezul. Cum însă Polonia nu trăia în raporturi bune cu Casa de Austria, din cauza aspirațiilor acesteia la coroana polonă, iar pe de altă parte, țara se învecina cu tătarii, vasali ai porții, politica poloneză nu putea fi îndreptată direct contra Porții. Dimpotrivă, Polonia căuta să mențină raporturi de prietenie cu turcii, încheind cu ei tratate de prietenie și bună vecinătate. Folosindu-se de aceste raporturi amicale, Polonia, ca putere creștină, căuta să atragă Moldova și Țara Românească în sfera politicii sale, pe care căuta să o lărgească până la Dunăre. Așa se explică sprijinul efectiv pe care Polonia nu înceta să i-l dea Movileștilor la dobândirea domniei în Moldova, sprijinind pe Simeon Movilă și pe fiii săi la ocuparea tronului muntean de la Târgoviște. Ea era gata să-i acorde și fostului principe Sigismund Báthory concurs militar pentru redobândirea tronului transilvănean de la Alba Iulia după a doua abdicare a acestuia. Sigismund redobândi tronul dar renunță pentru a treia oară la el în favoarea Casei de Austria, ceea ce făcu pe Polonezi să fie foarte atenți la acordarea de sprijin pentru Transilvania.

e) Cazacii. Sub hătmănia lui Petru Komasezwicz (1613 – 1622), cazacii se găseau în veșnică fierbere, dezvoltând o aprigă activitate războinică fapt care neliniștea mereu olaturile tătărești de pe litoralul pontic, căutând să-și deschidă drum liber la Marea Neagră. Incursiunile cazacilor în teritoriile supuse supremației sultanului contribuiră în largă măsură la înăsprirea raporturilor între poloni și turci. Pentru a pune capăt acestor incursiuni, turcii întreprinseră în 1621 o mare expediție împotriva Poloniei, la care luară parte și principii Radu Mihnea, Ștefan Tomșa și Gavril Bethlen. Prin tratatul de pace de la Hotin din 1621, Polonii se obligară să pună stavilă incursiunilor căzăcești în olaturile nogăiene de sub protecția Porții. Pentru aducerea la îndeplinire a acestor stipulațiuni, Polonii încercară să închidă cazacilor calea spre mare, ridicând la pragurile Niprului cetatea Kodak, pentru a-i putea ține în frâu. Măsurile acestea de înfrânare indispuseră însă foarte rău pe cazaci și-i mânară mereu la acte de nesupunere și rebeliune împotriva autorităților poloneze, năvălind și în țările vecine, de unde se întorceau încărcați de pradă.

În constelația politică creată celor trei principate carpatine la începutul secolului al XVII-lea era firesc ca numeroșii pretendenți la tronurile din Târgoviște, Alba Iulia și Iași să recurgă când la una, când la alta din puterile vecine după ajutor pentru dobândirea domniei. Unii dintre acești pretendenți pretindeau a fi descendenți din fostele familii domnitoare din cele trei principate, alții însă se ridicau din rândurile boierimii sau nemeșimii indigene. Motivele care îi scoteau din obscuritate la suprafața politică erau pretutindeni aceleași: *dorul de domnie cu toate riscurile ei.* În luptele pentru domnie în Transilvania mai interveneau și considerente de ordin religios, pretendenții recurgând la sprijinul catolicilor sau al calvinilor. În Muntenia și Moldova, unde religia ortodoxă era singura stăpânitoare, considerațiuni de acest fel nu cădeau în cumpănă. În schimb însă, începu să se afirme tot mai hotărât adversitatea contra candidaților greci sau grecizați, care veneau din Istambul cu un întreg cortegiu de pretinse rude și oameni de afaceri fără nici un scrupul.

2. Relațiile între principii domnitori în Muntenia, Moldova și Transilvania

În timpul absolutismului feudal, când puterea politică era concentrată în mâna principilor domnitori, era firesc ca întreaga viață politică a țării să se cristalizeze în jurul lor. Alegerea principelui nu era decât o simplă formalitate. După confirmarea alegerii de către Poarta suzerană, noul Domn era instalat la catedrala unde mitropolitul îi citea molitfa de domnie, ungându-l cu sfântul mir. Întorcându-

se la palat, el primea pe ceilalți demnitari ai țării, cărora le confirma sau retrăgea funcția, primind jurământul lor de credință. El prezida divanul sau sfatul domnesc, chemând alături pe reprezentanții înaltului cler și ai marii boierimi. El era capul administrației și al justiției țării. El numea pe înalții dregători și judecători, el comanda armata, încheia tratate, hotăra pacea sau războiul, el administra finanțele țării cu o autoritate absolută, încât tezaurul public se confunda cu casa de bani a principelui. El exercita o mare putere și asupra clerului și întreținea o gardă domnească pentru apărarea sa personală. Principii își asociau încă în viață fiind pe fiii lor la domnie, cu tendința de a le transmite puterea pe linie ereditară, înlesnind astfel întemeierea de dinastii.

Soarta țării și a locuitorilor ei depindea de trecerea pe care principii o aveau în fața puterii suzerane, ai cărei vasali erau, de încrederea de care se puteau bucura din partea supușilor lor și nu mai puțin de iscusința și vrednicia lor. De aceea se impune să aruncăm o privirea asupra principilor care în cursul celor trei decenii de la începutul secolului al XVII-lea au domnit în Muntenia, Moldova și Transilvania. Numărul lor este destul de mare, ca și cele ale sultanilor din Istanbul, fiindcă domniile erau scurte.

a) Muntenia. Între anii 1600 – 1632 au domnit în Țara Românească nouă principi și anume: Simeon Movilă (1600 – 1602), Radu Șerban (1602 – 1611), Radu Mihnea (1611 – 1616), Alexandru Iliaș (1616 –1618), Gavriil Movilă (1618 – 1620), Radu Mihnea (1620 – 1623), Alexandru Coconul (1623 – 1627), Alexandru Iliaș (1627 – 1629) și Leon Tomșa (1629 – 1632). Doi dintre acești principi și anume, Radu Mihnea și Alexandru Iliaș au ocupat tronul Munteniei de două ori. Șapte dintre acești domnitori ajunseră la domnie cu ajutorul Porții, iar doi, Simeon și Gavriil Movilă cu ajutorul Poloniei, fiind confirmați de turci. Simeon Movilă fu instalat în scaunul domniei de la Târgoviște de cancelarul polon Zamoiski, care-i puse la îndemână puterea armată necesară pentru cucerirea tronului. Gavriil, fiul lui Simeon, ajunse și el cu binevoitorul concurs al Poloniei la domnia munteană, întreținând raporturi bune cu Poarta și cu principele Transilvaniei, Gavriil Bethlen, cu care încheie în 1629 un pact de prietenie și alianță, ambii domni vasali Porții făgăduinu-și ajutor mutual, aplanând pricinile de hotar și înțelegându-se asupra restituirii reciproce a vecinilor, respectiv a iobagilor fugiți de pe moșiile boierești și nemeșești.

Principele Radu Șerban a avut o domnie lungă și rodnică, dobândind două victorii glorioase, una în 1603 asupra principelui transilvănean Moise Székely – Săcuiul – și alta la 1611 asupra principelui Gavriil Báthory, raportate ambele în Țara Bârsei, lângă Brașov, rivalizând în privința aceasta cu Mihai Viteazul, învingătorul de la Șelimbăr, de lângă Sibiu. Spre deosebire însă de Mihai, principele Radu Șerban a știut să învingă, dar n-a avut mijloace pentru a se folosi de izbânda sa, fiind în ambele cazuri abandonat de imperiali, care se temeau ca învingătorul să nu revendice pentru el domnia Transilvaniei, precum o revendicase Mihai Viteazul la vremea sa. După prima victorie asupra lui Moise Székely, Radu Șerban se putu reîntoarce învingător în scaunul său domnesc de la Târgoviște. După înfrângerea lui Gavriil Báthory, domnul muntean nu mai putu ocupa tronul, pe care între timp turcii îl încredințară rivalului său Radu Mihnea. De aceea el fu nevoit să se retragă în Moldova la curtea lui Constantin Movilă, așteptând în zadar ajutor de la imperiali, care nu mai sosi, astfel că nefericitul Domn se văzu nevoit să apuce calea pribegiei spre țările împăratului, stabilindu-se la Târnova în Ungaria Superioară, trăind până la moarte din pensia de 800 fl. pe care i-o îngădui împăratul.

În exilul său de la Târnova, Radu Șerban adăpostea și pe Nicolai Pătrașcu, fiul lui Mihai Viteazul, care era căsătorit cu Ana, fiica pribeagului domn muntean. Prin mijlocirea socrului său, Nicolai Pătrașcu primi o mică moșioară pe insula Czalloköz din Dunăre, unde muri la 1627 – fiind înmormântat în biserica grecească din Győr. Văduva lui Nicolai, cu fiul ei Mihai rămaseră în Czalloköz, primind indigenatul ungar, pierzându-i-se urma. În 1620, Radu Șerban se dusese la Viena pentru a interveni la curte pentru plata mai regulată a pensiei sale. La 23 martie însă, îl surprinse acolo moartea, fiind înmormântat în mod provizoriu în catedrala Sf. Ștefan. mai târziu, osemintele lui, ca și cele ale ginerelui său Nicolai Pătrașcu, au fost transportate de văduva sa în țară și depuse spre veșnică odihnă în biserica Șerban Vodă din București. În Transilvania își găsise refugiu și Marcu Vodă, fiul lui Petru Cercel, care se căsătorise acolo cu Drusiana Boghati, o rudă a principelui Gavriil Bethlen, obținând de la principe castelul Dezna cu 23 de sate pentru întreținerea lui. Marcu Vodă fusese încredințat de principe cu o importantă misiune diplomatică de Praga.

Mai rafinat și mai șiret în amestecurile sale politice fusese principele Radu Mihnea, fiul lui Mihnea Turcitul, care izbutise să obțină de mai multe ori domnia prin încrederea turcilor, și anume de două ori în Țara Românească și de două ori în Moldova. Iar

când la 1623 Radu Mihnea ajunse pentru a doua oară domn al Moldovei, el obținu de la turci domnia Țării Românești pentru fiul său Alexandru Coconul, un copil nevârstnic, pentru care tot părintele său purtă frânele guvernării, concentrând astfel în mâna sa puterea ambelor principate dunărene, pe care o păstră până la moartea sa întâmplată în 1626 la Hârlău. De acolo osemintele sale fură aduse cu mare alai la București și astrucate în Biserica Radu Vodă, restaurată de el. El continuă să se bucure până la moarte de încrederea Porții, însoțind oștirile turcești contra Poloniei, mijlocind pacea, care s-a încheiat la 9 octombrie 1621 între poloni și turci. În 1623 el trimise contingente moldovenești în ajutorul principelui Gavriil Bethlen, care lupta contra imperialilor.

Afară de Radu Mihnea, s-a mai bucurat de marea încredere a turcilor și principele Alexandru Iliaș, fiul pretendentului fără noroc Iliaș din 1591, domnind de două ori în Muntenia și de două ori în Moldova, întreținând și raporturi de mare prietenie cu principele Transilvaniei. El se făcu însă foarte curând odios din cauza grecilor cu care venise în țară pentru a o exploata economicește. Din cauza aceasta, în repetatele sale domnii țara și poporul nu s-a ales cu nimic mai de seamă pe urma domniei lui. Ultimul Domn muntean din epoca aceasta a fost Leon Tomșa, care se pretindea fiu natural al lui Ștefan al IX Tomșa, fost domn al Moldovei. Mărturiile contemporane arată că din cauza asupririlor fiscale impuse de Leon Vodă *"spartu s'au toate judecățele de peste Olt, fugind care încotro au putut"*. Pentru a pune capăt acestei risipiri a țării, Leon Vodă se văzu silit să izgonească prin actul solemn din 1631 pe greci din țară și să aducă ușurare la dări pentru ostașii pământeni. Dar măsura aceasta nu mai era de ajuns pentru liniștirea spiritelor agitate. De aceea țara se adună sub steagul răscoalei ridicat de *Matei Basarab*, care bătu pe Leon Vodă dar și pe tânărul Radu Alexandru Iliaș și se înscăună domn al Țării Românești la 20 martie 1633.

b) Moldova. În Moldova domniile erau în epoca aceasta și mai scurte și mai nestatornice. Între anii 1600 - 1634 s-au perindat pe tronul de la Iași nu mai puțin de șaptesprezece domnitori și anume: Ieremia Movilă (1595 -1606), Simeon Movilă (1606 - 1607), Mihai Movilă (1607), Constantin Movilă (1607 - 1611), Ștefan al IX-lea Tomșa (1611 - 1615), Alexandru Movilă (1615 - 1616), Radu Mihnea (1616 - 1619), Gaspar Grațiani (1619 - 1620), Alexandru Iliaș (1620 - 1621), Ștefan al IX-lea Tomșa (1621 - 1623), Radu Mihnea (1623 - 1626), Miron Bârnoveanu (1626 - 1629), Alexandru al VII-lea Coconul (1629 - 1630), Moise Movilă (1630 - 1631), Alexandru Iliaș (1631 - 1633), Miron Bârnoveanu (1633) și Moise Movilă (1633 -1634). Dintre aceștia, cinci la număr, și anume Ștefan Tomșa, Radu Mihnea, Alexandru Iliaș, Miron Bârnoveanu și Moise Movilă au domnit chiar de două ori în Moldova. Principii Radu Mihnea, fiul său Alexandru Coconul și Alexandru Iliaș au domnit și în Muntenia, precum s-a arătat mai sus. Afară de acești patru domnitori și de Morlacul sau Mavrovlahul Gaspar Grațiani, fost principe de Nexos și Paros, care erau străini de Moldova, toți ceilalți erau moldoveni get-beget, adică din moși strămoși, și anume din familia Movilă sau din familii înrudite cu ea cum erau Ștefan Toma și Miron Bârnoveanul.

Dar din nenorocire pentru țară, familia Movileștilor era divizată în două tabere ostile. Urmașii lui Ieremia Movilă, și anume fiii săi Constantin și Alexandru, epitropisiți de maica lor Elisaveta, de origine transilvăneană din familia Czomortany, se credeau mai îndreptățiți la domnie decât verii lor Mihai, Gavril, Petru, Moise și Ioan, fiii lui Simeon Vodă, luându-se după concepțiile apusene ale dreptului de primogenitură. Și aceștia erau încă minori la moartea părintelui lor și proteguiți de maica lor Maragreta-Melania, văduva lui Simeon Vodă, originară și ea din nemeșinea transilvăneană. Vechea rivalitate dintre fostele doamne ale Moldovei din vremea domniei soților lor, degeneră după moartea soților într-o aprigă dușmănie, transmisă și fiilor dornici de domnie. Pe lângă fiii ei Constantin și Alexandru, Elisaveta doamna mai avea și patru fiice, și anume Regina, căsătorită cu Mihai W. Inlowiecki, Ecaterina, cu Samuil Korecki, Maria, cu Ștefan Palocki, N. Fisley și C. Wisnowiecki și Ana, căsătorită cu M. Pazerembski, Jan Czarnapriga-Kowsky și W. Myszkowsky. Toate se distingeau prin frumusețea lor, cu ochi negri și cu nasuri clasice și înfățișare de adevărate matroane romane, cum le descrie un contemporan. Era deci firesc ca *Movilencele* să atragă prin farmecul personalității lor atenția nobilimii poloneze, unde își făcuseră educația, și să fie cerute în căsătorie. Prin legăturile acestea matrimoniale, cneazina Elisaveta înțelese să se asigure de sprijinul ginerilor ei din Polonia pentru susținerea candidaturilor fiilor ei la tronul Moldovei. Dar cu toată căsătoria lor cu nobili catolici, Movilencele își păstrară credința ortodoxă. Știm aceasta cel puțin despre Maria Movilă, ctitoreasa mănăstirii *Schitul Mare* din Galiția, mănăstire care la 12 iulie 1629 fu ridicată la rangul de stavropighie patriarhală. Noii stravopighii îi închinară Movileștii ctitoria lor de la Sucevița.

Conflictul dintre Ieremiești și Simionești, izbucnit îndată după moartea lui Simeon Vodă, ar fi fost pricinuit de cneaghina Elisaveta, văduva lui Ieremia Movilă-Vodă. După moartea lui Simeon, fiul său cel mai mare Mihai sau Mihalaș, ocupă tronul Moldovei, ajutat de domnul Munteniei, Radu Șerban, cu a cărui fiică era căsătorit tânărul domn. Triumful acesta al cneaghinei Margareta înteți ura cumnatei sale Elisaveta, care obținu ajutor din partea Poloniei pentru ridicarea pe tron a fiului ei Constantin. Acesta năvăli în țară cu oaste polonă, bătu pe vărul său Mihalaș la Ștefănești pe Prut, îl izgoni din Moldova și se înscăună pe tronul de la Iași. Mihalaș Vodă găsi refugiu la socrul său în Țara Românească, dar acolo îl surprinse moartea și fu înmormântat la mănăstirea Dealu, unde i s-a păstrat piatra de pe mormânt. Asigurându-și domnia cu ajutorul polonilor și cu agrementul Porții, Constantin Vodă căută să ajungă la o bună înțelegere cu vecinul său din Transilvania, Sigismund Rákoczy, cu care încheie o alianță de ajutor mutual și de bună vecinătate. În același sens de prietenie se dezvoltară și raporturile sale cu Radu Șerban, domnul Țării Românești. În condițiile acestea, principele Constantin își putu concentra toată atenția asupra uneltirilor adversarilor săi interni, care erau veșnic agitați de pretendenții la domnie, ca Ștefan Tomșa, fiul nenorocitului principe Tomșa, care fusese decapitat la Liov.

Urcarea pe tronul Transilvaniei a lui Gavriil Báthory, un tânăr nesocotit și peste măsură de orgolios, aduse schimbări radicale în raporturile cu ambii principi. Acesta începu să calce, în urmărirea politicii sale externe pe urmele lui Sigismund Báthory, încercând adică să supună principatele române supremației sale. În urmărirea acestei politici perimate, Gavriil Báthory năvăli în 1611 în Muntenia, izgoni pe Radu Șerban de pe tronul de la Târgoviște în nădejdea de a dobândi pentru sine coroana munteană, grăbindu-se să se și intituleze principe al Transilvaniei și al Vlahiei Transalpine. Același gând îl urmărea și față de Moldova. Principele Constantin dându-și seama de primejdia care-i amenința tronul, recurse la sprijinul imperialilor, încheind un pact de alianță cu ei, obligându-se să lupte alăturea de ei până la ultima picătură de sânge. Tratativele acestea nu puteau rămâne ascunse Porții, care pierzându-și încrederea în Constantin Vodă, îl înlocui prin Ștefan Tomșa. La 12 decembrie 1611 Radu Mihnea, căruia Poarta îi încredințase domnia Munteniei în locul mazilitului Radu Șerban, putea comunica lui Gavriil Báthory, care se aștepta ca sultanul să-l confirme pe el în scaunul de la Târgoviște, că puternicul împărat a luat de la Constantin Vodă principatul Moldovei și l-a dat voievodului Ștefan, fiul lui Tomșa, și că îl sfătuiește să trăiască în pace cu noul domn. În fața oștirilor lui Tomșa, întărite cu contingente turcești, Constantin Movilă se retrase la Hotin, pentru a primi ajutor de la cumnații săi din Polonia. Primindu-l, el se aruncă asupra uzurpatorului Tomșa. Ciocnirea sângeroasă a avut loc în ziua de 17 iulie 1612, pe malul Prutului, la Popricani, la locul numit Cornul lui Sas. Oștirea lui Constantin Vodă fu împrăștiată, și el împreună cu cumnatul său Potocki căzură prizonieri, Constantin Vodă la tătari, iar Potocki la turci. Potocki se putu răscumpăra mai apoi cu sume mari de bani, câtă vreme Constantin Movilă se răsturnă din barca în care era transportat peste Nipru și se înecă în undele acestui fluviu. Aliații Movileștilor care căzură în mâinile învingătorului fură măcelăriți cu toții din ordinul acestuia. Această grea înfrângere nu împiedică pe boierii nemulțumiți cu domnia tiranică a lui Ștefan Tomșa de a se răzvrăti mereu până la înlăturarea lui. În 1615 ei fură din nou înfrânți la marginea Iașilor "deasupra fântânii lui Păcurar" și alte 72 de capete răzvrătite căzură jertfă îndrăznelii lor.

În anul următor 1616, cneaghina Elisaveta încercă un nou atac contra principelui Tomșa, pentru a-l alunga din scaunul domniei și a așeza pe tron pe fiul ei Alexandru, bizuindu-se pe ajutorul rudelor din Polonia, în frunte cu ginerele ei Samuil Korecki. De astă dată șansele-i de izbândă păreau a-i fi prielnice, întrucât Poarta, nemulțumită cu domnia veșnic turburată de lupte interne a lui Ștefan Tomșa, recurse la mazilirea acestuia. Din nenorocire însă pentru Movilești, sultanul nu recunoscu pe Alexandru Domn al Moldovei, ci ridică pe tronul de la Iași pe Radu Mihnea din Țara Românească – acesta intră în Moldova însoțit de beglerbegul Silistriei, Skender-Pașa, cu oaste numeroasă. Alexandru Vodă, ajutat de poloni, încercă să se împotrivească rivalului său la Drăcșani în ținutul Hârlăului. Oastea moldo-polonă fu înfrântă, iar Elisaveta, cu fiii ei Alexandru și Bogdan și cu ginerele Korecki ajunseră în prinsoarea inamicului. Principele Alexandru, care a domnit numai scurtă vreme, împreună cu fratele său Bogdan fură duși la Istanbul și acolo li s-a pierdut urma, fără să se fi mai întors în Moldova. Miron Costin arată în cronica sa la ce mare ocară ajunse cneaghina Elisaveta care, trecând cu carul, a văzut pe boieri și lăcrimând le-a zis: *"Boieri, boieri, rușinatu-m-a păgânul"*. Ea fu pornită împreună

cu întreg convoiul la Istanbul, unde avea să-și petreacă restul vieții în haremul unui agă. Dar înainte de a porni convoiul, avu încă timp pentru a-și tăia părul care îi împodobea capul și a-l trimite ctitoriei Movileștilor de la Sucevița. Acolo cozile nenorocitei doamne se păstrează până astăzi într-o cutie rotundă de argint ce atârnă de policandrul bisericii. Astfel dispăru familia *Ieremiștilor* de pe arena politică a Moldovei.

Mai rămăseseră încă pe terenul politic *Simioneștii*, adică fiii lui Simeon Vodă, și anume Gavril, Petru, Moise și Ioan, călăuziți și ei de maica lor Margareta-Melania. Gavril sau Gavrilaș izbutise să obțină tronul Munteniei, încheind la 5 mai 1619 înțelegerea cu principele Gavriil Bethlen. În anul următor Gavrilaș pierdu domnia și se refugie în Transilvania la prietenul său Bethlen, care refuză extrădarea lui cerută de turci. În timpul pribegiei sale, el se căsători la 25 iulie 1602 cu Elisaveta Sölyony de Albec, proprietăreasa domeniului Sölyomkö din comitatul Bihorului, cu care trăi în pace și liniște până la moartea sa întâmplată la 1635, fără să mai fi încercat să obțină domnia. Ni s-a păstrat testamentul său din 19 decembrie 1635, prin care Gavrilaș Movilă arăta că rudele sale nu-i fuseseră de nici un folos în pribegia sa, afară de mărita și de bun neam Elisaveta Sölyony, scumpa sa soție, care l-a ținut în rangul său de domn cu toată demnitatea până în ceasul morții, cu veniturile averii ei și cu grija ei neodihnită pentru el. De aceea, ei îi lasă tot ceea ce are, căci el, afară de lucruri mișcătoare, nu are nici un fel de avere. Ultima sa dorință era însă să fie înmormântat la ctitoria familiei de la Sucevița, o dorință pe care fratele său Ioan i-o îndeplinise, obținând de la principele Gheorghe Rákoczy cuvenita învoire.

Petru sau Petrașcu Movilă își petrecu adolescența în Polonia unde se dedică învățăturii. Acolo el câștigă multe simpatii în rândurile nobilimii poloneze și îndeosebi ale cancelarului Stanislav Zolkilwski și apoi ale hatmanului Kodkicewicz, care-l dorea pe tronul Moldovei. În 1625 dieta poloneză cerea regelui Sigismund să sprijine candidatura lui Petrașcu la tronul Moldovei. Se convocase și o adunare a nobililor ortodocși pentru sprijinirea candidaturii sale, dar cu acea ocazie se produse o turburare în toiul căreia un nobil polon fu lovit. Încercarea a eșuat însă și Petru Movilă renunță pentru totdeauna la pretențiile sale de domnie în Moldova. În august 1627 el se călugări la mănăstirea Sfintei Pecerska din Kiev, unde ajunse arhimandrit și apoi mitropolit al Ucrainei, dezvoltând acolo o prodigioasă activitatea religioasă și culturală. În seimul de încoronare a noului rege Vladislav al IV-lea (1633 – 1648), ortodocșii jucară un mare rol prin reprezentantul lor Petru Movilă, egumenul mănăstirii Pecerska din Kiev, care dădu tot sprijinul său noului rege în schimbarea *articolelor de pacificare* în favoarea credincioșilor ortodocși. Prin aceste articole se garanta ortodocșilor dreptul liberului exercițiu a confesiunilor în bisericile lor din cuprinsul regatului. Ei mai puteau întreține pe seama lor seminarii pentru pregătirea clerului, puteau deschide ospicii și chiar tipografii în bresle sau frății, restituindu-li-se totodată și bunurile care aparținuseră așezămintelor ecleziastice. Li se mai îngădui și restaurarea unor episcopii ortodoxe care fuseseră desființate în urma actului de unire cu Roma. Drept recunoștință pentru obținerea articolelor de pacificare, care constituiau un fel de *pacta conventa* pentru alegerea noului rege, egumenul Petru fu ales în martie 1633 mitropolit al Kievului. Actul de hirotonie s-a săvârșit de către Varlaam, mitropolitul Moldovei.

Fratele său Moise izbuti să domnească chiar de două ori în Moldova, dar domniile sale au fost scurte și efemere, astfel că n-a rămas nimic trainic de pe urma lui. În 1634 Poarta se arăta nemulțumită cu domnia sa și îl înlocui cu Vasile Lupu. Dar mazilitul domn mai avu timpul necesar ca să-și poată aduna bunurile mișcătoare și să treacă cu ele în Polonia, unde petrecu până la moartea sa târzie în cercul neamurilor și cunoscuților de acolo, fără să mai fi încercat dobândirea tronului părintesc. Fratele său Ioan își petrecu pribegia în Transilvania, unde se căsătorise cu o rudă a principelui Bethlen, primind domeniul Mănărade, de lângă Blaj. În 1622 el însoți la Sucevița osemintele maicii sale, cneaghina Margareta-Melania, care murise în acel an în Transilvania. Tot el conduse în 1635 la Sucevița și sicriul cu rămășițele pământești ale fratelui său Gavrilaș. Cu acea ocazie el ceruse principelui Rákoczy sfat și ajutor pentru a dobândi tronul Moldovei, repetând această cerere și în anii 1637 și 1639. Dar cum cererea fu respinsă, el se resemnă și trăi liniștit până la moarte pe domeniul său de la Mănărade.

Înrudit cu familia Movileștilor era principele Miron Bârnoveanul, numit astfel după proprietatea sa Bârnova, de lângă Iași. Acesta era un boier de țară apreciat de turci pentru serviciile pe care le adusese sultanului Osman cu ocazia campaniei acestuia contra Poloniei. Miron Vodă trăia în bune relații și cu tătarii, a căror căpetenie, Cantemir-Mârza, era "fârtatul" său, cu care se întâlnea la moșia sa

de la *Toporăuți*, de lângă Cernăuți, scutind astfel țara de prădăciunile tătărești. Cronica arată că îndată după urcarea pe tron, Miron Vodă acordase țării o largă scutire de biruri, astfel că până într-un an satele se umplură "de oameni și de tot belșugul". În ianuarie 1628 principele Miron decretă faimosul legământ cu privire la soarta vecinilor fugiți de pe moșiile boierești, cuprinzând dispozițiuni similare celor stabilite în legarea lui Mihai Viteazul. În 1627 Miron Vodă ajută cu 6.000 de oameni la lucrările de fortificare a cetății Dașov (Oceacov), lucrări la care participa din ordinul porții și domnul Munteniei, Alexandru Iliaș.

A doua domnie i-a fost însă fatală. Ademenit de chemarea boierilor, ca și de dulceața domniei moldovene, el părăsi proprietățile sale din Polonia unde se refugiase, și își încercă din nou norocul la tronul Moldovei. Boierii îi primiseră cu mare însuflețire și el porni plin de încredere la Istanbul pentru a obține confirmarea sultanului. Dar acolo fu aruncat ca rebel în închisoare, condamnat la moarte și decapitat în prezența sultanului, la 2 iulie 1633. Astfel își încheie viața acest bun și vrednic domn al Moldovei.

c) Transilvania. Lupte, frământări și amestecături de tot felul se produseră în această epocă și în principatul transilvănean. Între anii 1600 - 1629 au domnit în Transilvania, alternând cu imperialii, următorii șase principi, și anume: Sigismund Báthory (1600 - 1602), Moise Székely (1602 - 1604), Ștefan Bockskay (1604 - 1606), Sigismund Rákoczy (1606 - 1608), Gavriil Báthory (1608 - 1613), și Gavriil Bethlen (1613 - 1629). Dincolo de Carpați două puteri își cereau dreptul de supremație: turcii și Casa de Austria, iar candidații la domnie recurgeau la sprijinul când al uneia, când al alteia dintre aceste puteri rivale, după nevoi și împrejurări. Bathoreștii se sprijineau când pe turci, când pe imperiali, câtă vreme pretendenți din alte familii nemeșești contau în prima linie pe concursul din partea Porții și din motivul că aceasta nu se punea în calea noilor orientări religioase din epoca reformelor bisericești. După înfrângerea de la Gorăslău, principele Sigismund Báthory fu izgonit din Transilvania care, după uciderea mișcelească a lui Mihai Viteazul pe câmpia de la Turda, ajunsese din nou în mâinile imperialilor. Aceștia instalaseră pe Gheorghe Basta, ucigașul lui Mihai Viteazul în funcția de guvernator general al Transilvaniei, cu puteri politice și militare, grăbind opera de *imperializare* a țării, ce fusese întreruptă prin reapariția în Transilvania a lui Sigismund Báthory. Dar imperialii se înșelaseră crezând că Sigismund ar fi renunțat definitiv la domnia Transilvaniei. Dimpotrivă, acesta adunându-și aderenții în jurul său și obținând ajutor de la poloni și moldoveni, reuși să se strecoare din nou în Transilvania pentru a-și redobândi domnia. La 26 august 1601 el ajunse până la Prejmer (lângă Brașov) de unde lansă un manifest către țară, în care arăta că a fost chemat la domnie de Transilvăneni și de săcui, care ar fi trecut cu toții de partea sa, părăsind pe imperiali. Intitulându-se principe al Transilvaniei, domn al părților ungurene și comite al săcuilor, el arăta că după nenorocirea cu care Dumnezeu l-a pedepsit la Gorăslău, fusese nevoit să fugă din patrie, pentru a păstra grija eliberării ei cu ajutorul vecinilor și rudelor sale. Forțe ostile s-au ridicat însă împotrivă, pentru a păstra Transilvania pentru imperiali. De aceea el chema țara la lupta contra acestora. Dar după cele dintâi ciocniri cu Basta, Sigismund se descurajă din nou, mai ales după înfrângerea contingentelor sale pe Mureș, mai jos de Alba Iulia. În urma întrevederii pe care o avu cu Basta la Vinț, el putu fi convins să abdice din nou pentru a treia oară la domnia Transilvaniei în favorul împăratului Rudolf și să înceapă tratative în acest scop cu curtea de la Praga. Tratativele fură conduse de unchiul său Ștefan Bocskay, care le duse la bun sfârșit. Prin actul de abdicare din 29 iunie 1602 renunță la Transilvania și primi în schimb ducatele sileziene Oppeln și Ratibor, cu o indemnizație anuală de 50.000 florini. În urma acestei înțelegeri cu Casa de Austria Sigismund se retrase definitiv din Transilvania și dispăru de pe arena politică a țării pentru totdeauna, murind în 1613 în umbra nestatorniciei sale. Dar imperialii se înșelaseră și de astă dată crezând că prin actul de abdicare a lui Sigismund și prin retragerea sa din țară, ei se vor putea bucura neturburați de dobândirea Transilvaniei. Două din cele trei națiuni ce constituiau statele Transilvaniei, și anume ungurii și săcuii detestau pe nemți, ca cuceritori străini, preferând supremația turcească tiraniei habsburgice. În fruntea răzvrătiților contra lui Basta și a consilierilor săi se puse Moise Székely-Săcuiul, un om de jos, care se ridicase prin curajul și vitejia sa sub Mihai Viteazul la rangul de "ghinărareș". El trădă pe Mihai și trecu de partea lui Sigismund, iar după abdicarea acestuia, refuză să îmbrățișeze cauza imperialilor și trecu de partea turcilor. Domnul Moldovei Ieremia Movilă simpatiza atitudinea antihabsburgică a îndrăznețului luptător, recomandându-l călduros săcuilor. Urmărit de Basta, Moise fugi în septembrie 1602 la Timișoara, unde se puse în legătură cu

beglerbegul turc de acolo care, la rândul său, îl recomandă Porții. La Istanbul recomandația fu bine primită și sultanul încredință lui Moise Székely steagul de domnie a Transilvaniei. În septembrie 1603 se știa la Praga că Moise fusese recunoscut de Poartă ca principe al Transilvaniei. În februarie 1604, noul principe din grația sultanului cuprinse cu ajutor turcesc cetățile bănățene Lugoș și Caransebeș, izgonind pe imperiali din ele. De acolo el trecu prin Porțile de Fier în Transilvania înaintând victorios spre Alba Iulia, silind pe Basta să se retragă spre Gherla și mai la nord, spre Satu Mare, de unde cerea ajutor grabnic principelui Radu Șerban din Țara Românească. În iunie Moise cuprinse Bistrița și după aceea Clujul, de unde alungă pe iezuiți cu întreg cortegiul lor.

Între timp, însă, apelul lui Basta pentru intervenția principelui Radu Șerban găsi ecou favorabil în Țara Românească. Principele se puse în fruntea unei oștiri și trecu Carpații pentru a lovi din flanc pe Moise Székely, urmând ca Basta să-l atace de la nord, pentru a-l prinde astfel între două focuri. La 17 iulie 1604 oștirea lui Székely ajunsese lângă Brașov, unde fu întâmpinată de Radu Șerban. Bătălia a avut loc pe câmpia Brașovului, lângă moara de hârtie. Armata transilvăneană a fost înfrântă iar comandantul ei Moise Székely, care încercă să fugă, fu ajuns de urmăritorii săi și după o luptă disperată fu lovit mortal de un glonte de armă și apoi decapitat. Cronicarul Szamoszköze recunoaște că românii au luptat cu mare îndârjire contra lui Székely, mânați de setea de răzbunare pentru trădarea acestuia față de Mihai Viteazul. Radu Șerban a intra în luptă fără să mai aștepte sosirea contingentelor lui Basta, care trebuiau să atace dinspre nord. El însă nu putu folosi izbânda sa, ci trebui să se retragă în Muntenia, unde adversarii săi începuseră să se miște în absența lui. Folosul izbândei de la Brașov îl recoltară însă imperialii, ocupând Transilvania pentru a o păstra sub stăpânirea lor. Cu toate acestea, însă, Gheorghe Basta își dădu seama că Transilvania nu va putea fi păstrată pentru Casa de Austria, și de aceea el, cunoscând ura transilvănenilor contra sa, ceru împăratului chemarea din postul de guvernator general și mutarea sa la alt comandament în sud-vestul Ungariei și cererea i-a fost satisfăcută. Astfel acest sinistru personaj care asasinase pe Mihai Viteazul părăsi Transilvania.

Dar nici de astă dată Casa de Austria nu reuși să-și asigure stăpânirea acestei țări. După moartea lui Moise Székely elementele antihabsburgice se grupară în jurul lui *Ștefan Bocskay* care câștigase de partea sa și cetele da *haiduci*, - o miliție pedestră - care stăteau la dispoziția oricui îi plătea, și pe care în 1605 el îi colonizä în districtul Hajdu pe Tisa, recunoscându-le și drepturi nemeșești. Bocskay era unchiul fostului principe Sigismund Báthory și omul de încredere al acestuia în tratativele cu împăratul Rudolf, fiind bine inițiat în tainele politicii imperialiste față de Transilvania. Ca aderent al confesiunii calvine, el se bucura de încrederea ungurilor și săcuilor și nu era rău văzut nici de sașii luterani. Așa se explică faptul că nici nu se împlinise încă anul de la moartea lui Moise Székely, când Bocskay avea adunată în jurul său o oștire de partizani destul de puternică pentru a se opune imperialilor și a-i bate la 4 octombrie 1604 la Almosd, proclamându-se la 19 noiembrie aceluiași an, principe al Transilvaniei. Îndată după proclamarea sa, Bocskay începu tratative cu Poarta pentru recunoașterea domniei sale, recunoaștere care și urmă prin athnameaua sultanului citită în fața dietei de la Mediaș. Noul principe știu să se folosească de dușmănia dintre Poartă și Casa de Austria, promițând sultanului concurs armat contra imperialilor. În schimb Poarta nu numai că-i iertă tributul pe mai mulți ani, ci consimți chiar la încoronarea lui Ștefan Bocskay ca rege al Ungariei. Solemnitatea avu loc la Buda în august 1605, când i se puse pe cap o coroană grecească în valoare de 3.000 galbeni. Astfel ajunse Bocskay rege al Ungariei din grația sultanului. Ca vasal credincios al Porții, el căută să ajungă la o înțelegere prietenească și cu principii din Moldova și Muntenia. El încheie cu Ieremia Movilă un tratat de alianță și bună vecinătate, iar la 5 august 1605 el semnă un pact de alianță și cu Radu Șerban din Țara Românească. Tratatul s-a încheiat prin mijlocirea lui Mihail Weiss din Brașov. Solii ardeleni făgăduiau din partea domnului să uite neînțelegerile din trecut dintre ambele țări vecine, începute încă din vremea lui Mihai Viteazul și să restabilească vechile raporturi de pace și bună vecinătate, astfel cum existau ele din vechime. Ei se mai obligau să încurajeze pretențiile lui Simeon Movilă la tronul de la Târgoviște iar la Poartă să se susțină unii pe alții.

Astfel izbutise principele *Ștefan Bocskay* (1601 – 1606) să-și creeze în scurtă vreme în Transilvania o situație politică așa de bună și puternică cum nu o mai avuse alt principe transilvănean înaintea lui. Cu Poarta se găsea în raporturi de prietenie și colaborare, iar cu principii vecini din Muntenia și Moldova încheie pacte de bună vecinătate și ajutor

mutual. Puși în fața unei asemenea situații, nu rămase nici imperialilor încolțiți de turci altă ieșire din impas, decât să caute să ajungă și ei la o înțelegere cu puternicul principe al Transilvaniei. La această înțelegere s-a ajuns prin încheierea tratatului de pace de la Viena din 22 iunie 1606, prin care împăratul Rudolf recunoscu pe Ștefan Bocskay principe al Transilvaniei și domn al părților ungurene, sporite prin comitatele Satu Mare, Bereg și Ugocea, împreună cu cetatea Tokay. Prin acest tratat imperialii recunoscură reformaților dreptul la liberul exercițiu al confesiunii lor. Bucurându-se astfel de încrederea atât a Porții, cât și a Casei de Austria, principele Ștefan Bocskay putu juca rolul de mijlocitor în tratativele de pace dintre turci și nemți, care se terminaseră cu tratatul austro-turc de la *Zsistvatorök* lângă Kommorn, din noiembrie 1606. Acesta era primul tratat de pace pe care sultanul îl încheie pe picior de egalitate cu împăratul Germaniei. turcii renunțară la plata tributului anual din partea împăratului în schimbul unei indemnizații de 200.000 de taleri, sultanul obligându-se să trimită și el daruri împăratului. Durata tratatului era pe un termen de 20 de ani. Dar principele Bocskay nu apucă să se bucure multă vreme de isprăvile sale politice și de succesele sale diplomatice, fiindcă la 2 decembrie 1606 el muri subit, otrăvit, precum se crede, de cancelarul Ungariei Kataj, sporind astfel numărul asasinatelor politice din Transilvania, începând cu Csibak, Martinuzzi, Mihai Viteazul și continuând cu Ștefan Bocskay, puse la cale cu știrea și asentimentul Casei de Austria. Osemintele lui au fost depuse în gropnița principilor transilvăneni de la Alba Iulia.

După moartea lui Bocskay, dieta de la Cluj alese la 11 februarie 1607 ca principe al Transilvaniei pe Sigismund Rákoczy. Rákoczy era un om ponderat și cu multă experiență în treburile publice, dar bătrân și bolnăvicios. El reuși totuși să se mențină în echilibrul de forțe dintre turci și imperiali și să păstreze relații de bună vecinătate cu principii din Moldova și Muntenia, reînnoind pactele de alianță care fuseseră încheiate de predecesorul său. Curând însă se ridică o opoziție tot mai aprigă împotriva bătrânului principe, în familia căruia se găsea Gavriil Báthory, un nepot al fostului rege Ștefan Báthory al Poloniei. Acesta era un adolescent de 19 ani, bine dezvoltat fizicește, putând rupe cu mâinile o potcoavă în două. Dar calitățile sale fizice erau întunecate de mari defecte morale, tânărul pretendent iubea jocul și petrecerile cu femei și era peste măsură de orgolios și îngâmfat, sfidând lumea cu marea sa avere și cu reputația familiei sale. Față de Casa de Austria el se arătă ca mare catolic, iar față de haiduci, de ajutorul cărora avea nevoie la dobândirea tronului, simula simțăminte calvine. Pentru a nu sta în calea tânărului pretendent care se fălea cu numele și cu originea sa domnească, bătrânul Sigismund Rákoczy abdică la 5 martie 1608 și se retrase pe domeniile sale de la Zemplen, lăsând tronul liber pentru Gavriil Bátory, pe care dieta întrunită la Cluj îl proclamă principe al Transilvaniei. Poarta otomană luând act de proclamare dietei îi trimise athnameaua de confirmare împreună cu insigniile domniei.

În cei dintâi ani ai domniei sale, principele Gavriil Báthory părea dispus să continue politica de bună prietenie cu vecinii săi din Muntenia și Moldova. La 31 martie 1608 el încheie cu principele Radu Șerban o confederație perpetuă și inviolabilă, făgăduind să respecte în toate pactul de alianță semnat de antecesorul său Bocksay. O confederație similară fu încheiată în noiembrie 1608 cu domnul Moldovei Constantin Movilă. Curând însă principele Gavriil se abătu de la politica de bună înțelegere și colaborare cu principatele române, încercând să le aducă în aceeași dependență față de el, în care le adusese la vremea sa principele Sigismund Báthory prin tratativele de vasalitate impuse lui Mihai Viteazul și lui Aron Vodă. O asemenea politică nu putea găsi de altfel nici aprobarea Porții și nici a imperialilor și polonilor. Totuși, înfumuratul transilvănean se credea destul de puternic pentru a o putea impune chiar cu armele vecinilor săi din Muntenia și Moldova. În urmărirea acestui scop Gavriil Báthory năvăli în ianuarie 1611 în Țara Românească cu puternic armată și ocupă capitala Târgoviște, alungând pe principele Radu Șerban din reședința sa domnească. De acolo el trimise soli la Poartă pentru a solicita sultanului steag de domnie și pentru Muntenia, intitulându-se principe al Transilvaniei și al Valahiei Transalpine, adică a Țării Românești. Dar Poarta nu ținu seamă de cererea principelui transilvănean, ci conferi domnia Munteniei lui Radu Mihnea somând pe îngâmfatul principe Gavriil Báthory să se retragă fără întârziere în țara sa.

Între timp, principele Radu Șerban, care fusese izgonit din Muntenia de Gavriil Báthory, trecu în Moldova la Constantin Movilă, se înțelese cu acesta pentru o acțiune comună contra principelui transilvănean, recurgând totodată și la concursul imperialilor, cu care încheie la 20 februarie 1611, un tratat de alianță și ajutor material. Refăcându-și

oștirea, Radu Șerban se reîntoarce în Muntenia, alungând pe Radu Mihnea și pornind cu oaste contra principelui Transilvaniei. În expediția sa dincolo de Carpați domnul muntean reuși să-și asigure și concursul sașilor prin mijlocirea lui Mihail Weiss, primarul Brașovului. sașii erau porniți contra lui Gavriil Báthory pentru asupririle pe care aveau să le îndure din partea lui, și pentru că-și bătuse joc de femeile din Sibiu cu prilejul ocupării acestui oraș de trupele sale nedisciplinate. La începutul lui iulie 1611 oastea munteană ajunse la Brașov iar în ziua de 7 aceleiași luni se dădu pe câmpia de la Sânpetru marea bătălie, în care oștirea lui Báthory fu înfrântă de Radu Șerban, iar îngâmfatul principe transilvănean fu pus pe fugă. Descriind această memorabilă bătălie, cronica munteană spune:

"Și aciși deade Dumnezeu de birui pe vrăjmașul său, pre Batăr Gabor, și multe trupuri fură tăiate de oastea lui, făcându-se de dânșii o movilă mare în lunca Brașovului. Iar Batăr Gabor fugind, i-au căzut cușma din cap și ca un câine s-a ascuns și de abia au scăpat cu mare rușine și nu-i folosiră nemic peanele cele multe ce purta, până au scăpat și s'au închis la Sibiu. Că de la singur Dumnezeu au luat această plată".

Înfrângerea de la Sânpetru pecetlui soarta domniei lui Gavriil Báthory. Sultanul pierduse orice încredere în el, iar imperialii nu se mai puteau bizui pe cuvântul său. Principii români Constantin Movilă și Radu Șerban îl detestau pentru apucăturile sale tiranice și pentru politica sa de supremație asupra țărilor lor. Concomitent cu înrăutățirea situației politice externe, se înăspri și opoziția față de guvernarea sa arbitrară. Simpatiile ungurilor și ale săcuilor se îndreptară către un nemeș din rândurile lor, și anume către Gavriil Bethlen de Iktár, originar din Ilia pe Mureț, jud. Hunedoara. Bethlen luase parte, la cincisprezece ani, ca paj pe lângă principele Sigismund Báthory, în campania contra lui Sinan Pașa din 1595. Ca adolescent se atașase în 1604 de principele Ștefan Bocskay, sprijinind politica acestuia antihabsburgică și năzuind la izgonirea imperialilor nu numai din Transilvania, ci și din Ungaria Superioară, pentru a uni și acea parte din Ungaria cu Transilvania, vasală Porții otomane. Urmărit de Gavriil Báthory, el se refugie în 1612 la beglerbegul din Timișoara, și apoi la cel de la Buda, oferind turcilor serviciile sale. Oamenii săi de încredere fură bine primiți la Istanbul și Poarta se învoi să-i încredințeze domnia Transilvaniei în schimbul măririi haraciului și a cesiunii cetății Lipova cu Inăul care urmau să fie cuprinse în raiaua Timișoarei. Este de remarcat însă că dieta Transilvaniei amâna mereu această cesiune teritorială. Deodată cu confirmarea lui Bethlen, sultanul schimbă și pe principii din Muntenia și Moldova, Radu Șerban fiind înlocuit cu Radu Mihnea, iar Constantin Movilă cu Ștefan Tomșa. În toamna 1613 beglerbegul Silistrei, Skender Pașa, împreună cu principii Radu și Ștefan primiră ordinul sultanului să instaleze în domnia Transilvaniei pe Gavriil Bethlen. Aceștia trecură cu contingentele lor munții pentru a îndeplini porunca padișahului. Sub presiunea oștirii turco-române, dieta de la Târgu-Mureș alese în ziua de 23 octombrie 1612 în mod liber dar totuși "de frică" pe Gavriil Bethlen principe al Transilvaniei, căruia la 25 octombrie Skender Pașa îi înmână athnameaua sultanului deodată cu insigniile domniei: steagul, sabia și buzduganul. Principele Gavriil Báthory, căruia i se luase tronul, nu mai avu timp să se împotrivească detronării sale, fiindcă la 27 octombrie a aceluiași an el sucombă la Oradea în urma torturilor unor nemeși care înțeleseră să răzbune necinstirea familiei lor de către libidinosul principe. Palatinul Ungariei Thurzo arăta într-o scrisoare adresată unei pașale turcești că Gavriil Báthory a necinstit femeile și a confiscat pe nedrept averile multor nobili, a pustiit orașe și a aruncat multă lume în robie. Pe mulți i-a omorât cu moarte îngrozitoare, încărcând atâtea dușmănii pe capul locuitorilor care nu-i puteau sta împotrivă și nici nu se puteau apăra, temându-se să nu ajungă la pieire totală. Acesta a fost tragicul sfârșit al ultimului vlăstar domnesc din neamul Bathoreștilor, care prin nestatornicia lor au aruncat atâta zbucium și atâta nenorocire asupra Transilvaniei.

Domnia noului principe *Bethlen Gábor* (1613 – 1629) este considerată în istoriografia ungurească epoca de aur în istoria Transilvaniei. El reînnodă firul politicii de pace și bună vecinătate cu principii români din Muntenia și Moldova care-l ajutaseră la dobândirea tronului, declarând că a dat mâna cu Radu Mihnea și Ștefan Tomșa și câteși trei au jurat că își vor fi frați și că până la moarte nu se vor despărți unul de altul. Această atitudine îi fusese de altfel impusă de Poarta otomană cu ocazia instalării sale în scaunul domnesc de la Alba Iulia. În 1617 principii Alexandru Iliaș, Radu Mihnea și Gavriil Bethlen însoțiră cu oștile lor pe Skender Pașa în expediția acestuia contra Poloniei, cooperând la cucerirea cetății Raskov și contribuind la încheierea tratatului de pace polono-turc de

la Iaruga sau Bussa, o localitate așezată pe malul stâng al Nistrului. Prin acest tratat regele Poloniei se angajă să evite orice act de dușmănie îndreptat contra principilor celor trei țări carpatine: Moldova, Muntenia și Transilvania. În tabăra de la Soroca, la 26 septembrie 1617 principele Bethlen reînnoiește tratatul de alianță cu domnul Moldovei Radu Mihnea, făgăduindu-i pentru caz de primejdie subsidii materiale și ajutor armat. În vara anului 1618 boierii mari și mici din Țara Românească asigurau pe principele Bethlen de tot devotamentul lor, obligându-se a-i sări în ajutor în orice împrejurare. Jurământul boierilor față de "craiul și nemeșii țării Ardealului precum și față de cetățile săsești și alte orașe" era redactat în românește cu traducerea ungurească anexată. Actul poartă data de 18 iulie 1618 și este unul din cele mai vechi acte externe scrise în limba română. În anul următor la 20 mai 1619 principele Bethlen semna la Alba Iulia pactul de "confederație" cu principele muntean Gavriil Movilă pe temei de reciprocitate, stabilindu-se astfel raporturile politice și economice între ambele principate. Din titulatura sa de principe al Transilvaniei, domn al părților ungurene și șpan al săcuilor se vede că el nu se gândea să ridice pretenții de suprematie asupra principatelor române, ca predecesorii săi din familia Bathoreștilor. Raporturi de bună prietenie întreținea Bethlen și cu principele Moldovei, Gáspár Gratiani, câtă vreme acesta urmărea o politică de supunere și prietenic față de Poartă.

Încadrându-se în politica turcofilă, principele Bethlen urmărea, ca și Poarta, izgonirea imperialilor nu numai din Transilvania, ci și din Ungaria Superioară, cu gândul de a îngloba și această parte a Ungariei principatului său transilvănean. Pe calea acestei politici *occidentale* el era mânat și de interese *religioase*, care dirijau în vremea aceea politica statelor germane, implicându-le într-un război de treizeci de ani. Ca principe calvin, el își însuși și cauza coreligionarilor săi din Ungaria habsburgică, unde stăpânea împăratul Matei, iar după moartea acestuia, împăratul Ferdinand al II-lea. Era deci firesc ca în războiul ce izbucnea în 1618 după "*defenestrație*", adică aruncarea pe fereastră a consilierilor imperiali Slawata și Martinitz la Praga de către cehii revoltați, principele Bethlen să fie chiar și el ca reformat în vâltoarea războiului.

Cu asentimentul Porții și cu asigurarea granițelor Transilvaniei spre Muntenia și Moldova, în temeiul acordurilor încheiate cu principii acestor țări, principele Bethlen intră în 1619 cu hotărâre în războiul contra imperialilor, din Ungaria Superioară, cucerind cetățile Cosice și Târnavia și înaintând victorios până la Bratislava (Pojon) unde bătând pe imperiali, puse mâna pe coroana Sf. Ștefan, cu care dorea să se încoroneze ca rege al Ungariei. Încurajat de acest mare succes de arme, el se gândi și la dobândirea coroanei Sf. Venceslav pentru a se încorona și ca rege al Bohemiei. Omul său de încredere Marcu Vodă, fiul lui Petru Cercel fusese încredințat cu o asemenea misiune – pe lângă staturile Bohemiei de la Praga. Dar izbânda imperialilor de pe *Dealul Hob* de lângă Praga asupra cehilor răzvrătiți, din ziua de 8 noiembrie 1620 puse capăt năzuințelor de independență a cehilor, Bohemia și Moravia rămânând provizoriu supuse Casei de Austria. Astfel fu zădărnicit și planul principelui Betheln de a ajunge rege al Bohemiei și purtător al cocoanei Sf. Venceslav. Dar cu toate acestea, el își menținu cuceririle făcute în Ungaria Superioară, înaintând până la Viena, pe care o impresură cu oștirea sa învingătoare. De acolo el trebui să se reintoarcă în Transilvania, unde absența sa fu folosită de pretendentul *Gheorghe Hominai* pentru a-i uzurpa tronul. Betheln însă reuși să-l învingă și să-l alunge din țară.

Asigurându-și astfel domnia în Transilvania, principele Bethlen, găsindu-se în posesiunea coroanei Sf. Ștefan, se purta cu gândul să se încoroneze rege al Ungariei. Poarta se opuse însă realizării acelui plan care va fi dat principelui Bethlen o prea mare putere, de care Poarta ar fi putut fi serios amenințată, la timpul său. Ceea ce-l determină să cadă la înțelegere cu imperialii în privința Ungariei Superioare pe care o cucerise. Tratativele cu Casa de Austria duseră la bun sfârșit, căci la 31 decembrie 1621 s-a încheiat la *Nikolsburg – Mikulov*, în Moravia tratatul de pace cu împăratul Ferdinand al II-lea (1619 – 19637) în virtutea căruia principele Bethlen eliberă Habsburgilor coroana Ungariei, primind în schimb șapte comitate din Ungaria Superioară, și anume: Satu Mare, Sabalciu, Ugocea, Bereg, Zemplen, Borsod și Abany, împreună cu cetățile Cosice, Muncaci, Tokay și Ecsed. El mai primi pe deasupra și ducatele sileziene Oppeln și Ratibor. Casa de Austria consimți totodată să recunoască libertatea religioasă pentru reformații din Ungaria și să consimtă la căsătoria principelui Bethlen cu o arhiducesă habsburgică, anume cu una din fiicele împăratului. În aplicarea acestor stipulațiuni se iscară însă grave neînțelegeri cu imperialii și de aceea în 1623 ostilitățile izbucniră din nou și continuară până în anul următor, când li se puse capăt prin tratatul de la *Viena* din 4 aprilie 1624, care veni să reconfirme cuprinsul stipulațiunilor de la

Nikolsburg, cu deosebire că se renunţase la proiectul de căsătorie şi la înlocuirea ducatelor sileziene prin domeniul Ecsed şi prin o indemnizaţie anuală de 50.000 florini. Împăratul mai recunoscu dreptul principelui de a încorpora cele şapte comitate din Ungaria Superioară părţilor ungurene şi a se numi *Domn* al lor. În 1626 principele Bethlen se ridică pentru a treia oară cu război contra imperialilor. De astă dată însă principele căută să evite lupta hotărâtoare cu comandanţii imperiali Ernest Mannsfeld şi Albrecht Wallenstein, izbindu-se de dârza lor împotrivire. De aceea se grăbi să încheie curând pacea care se stabili la 26 decembrie a aceluiaşi an prin tratatul de la *Leutschau* – (Tajon) din decembrie 1626 în virtutea căruia Bethlen renunţă la indemnizaţia anuală pe care împăratul se obligase să i-o plătească.

Lărgirea graniţelor principatului transilvănean prin ocuparea celor 7 comitate din Ungaria Superioară pare să fi trezit în sufletul principelui Betheln ambiţia de a restaura vechiul regat dacic care ar fi trebuit să cuprindă şi principatele dunărene Moldova şi Ţara Românească. Pe la finele anului 1627 cardinalul Petru Pazmany, fundatorul Seminarului Pazmany (1623) din Viena aflase despre acest plan secret şi se grăbi să-l destăinuie Curţii din Viena, arătând că principele Bethlen ar fi prezentat Porţii un memoriu prin care cerea să i se încredinţeze domnia principatelor Munteniei şi Moldovei, pe care să le poată contopi cu principatul Transilvaniei într-un regat al Daciei, al cărui rege să se încoroneze el – *urgere in Pesta ut Moldoviam et Valachiam sibi concendant, ita ut rex Daciae declaratur* –. Cardinalul susţine că sultanul s-ar fi opus categoric restaurării vechiului regat al Daciei lui Decebal şi că, dimpotrivă, politica Porţii inspirată de principiul *divide et impera*, ar fi fost mai curând dispusă să consimtă la împărţirea Transilvaniei în trei provincii autonome, după teritoriile etnice ale celor trei naţiuni conlocuitoare: ungurii, săcuii şi saşii. Cu refuzul Porţii căzu planul de restaurare a regatului dacic, urmând ca el să preocupe cancelariile diplomatice din nou pe la finele secolului al XVIII-lea. De la căderea acestui îndrăzneţ plan politic nu trecură decât doi ani, când la 15 noiembrie 1629 principele Bethlen, care după refuzul împăratului Ferdinand de a-i da de soţie pe fiica sa, se căsătorise în 1626 cu principesa Ecaterina de Brandenburg, muri pe neaşteptate la Aiud, în vârstă de numai 49 de ani şi fu înmormântat în biserica reformată din acel oraş.

Cum principele Bethlen murise fără moştenitori direcţi, el destină pe soţia sa Ecaterina ca succesoare a tronului, fiind recunoscută în calitatea aceasta şi de Poarta otomană. Aceasta încredinţă conducerea treburilor publice cumnatului ei Ştefan Bethlen, un frate al răposatului principe, în calitatea de guvernator al Transilvaniei. Principesa Ecaterina, fiind o femeie uşuratecă şi intrigantă, nu se putu menţine, cu toată încercarea ei de a se alia când cu catolicii lui Czacj, când cu reformaţii guvernatorului Ştefan. Pentru a pune capăt acestui joc frivol cu interesele ţării, a fost numit principe Ştefan Bethlen, care însă nu domni decât câteva luni din cauza bătrâneţelor, şi de aceea el recomandă ţării pe Gheorghe Rákoczy, fiul fostului principe Sigismund Rákoczy, ales la 26 noiembrie 1630 şi recunoscut de Poartă ca Domn al Transilvaniei, la 22 decembrie aceluiaşi an.

3. Mişcări sociale şi manifestări culturale

În viaţa socială a celor trei principate carpatine se ridicară probleme sociale similare, cu deosebire numai că, în Transilvania, pe lângă pătura aristocratică şi cea rurală avea un rol important şi populaţia orăşănească, reprezentată prin negustorii şi meseriaşii saşi. Centrele industriale ca Sibiul, Braşovul, Bistriţa, Sighişoara, Sebeşul, Mediaşul ş.a. cu manufacturile acestor oraşe aprovizionau Transilvania întreagă dar şi Muntenia şi Moldova, unde industria era încă în faşă. La rândul lor, saşii îşi dădeau seama de însemnătatea lor pentru viaţa economică şi industrială a acestor trei principate, şi de aceea ei se bucurau de largi privilegii comerciale conferite lor de către principii acestor ţări. Ei ridicau reclamaţii de câte ori se credeau nedreptăţiţi sau strâmtoraţi în dezvoltarea industriei lor. Cu o asemenea reclamaţie se adresară Braşovenii în 1625 principelui Gavriil Bethlen, pentru a primi din gura lui următorul răspuns:

"Cămaşa, dolmanul, hainele, încălţămintele, toate le am de la voi, mâncarea şi băutura voi mi-o procuraţi, ce mai vreţi altceva!"

Acelaşi răspuns l-ar fi putut primi saşii şi de la domnii din Ţara Românească şi Moldova, care şi ei importau din oraşele săseşti cele necesare pentru un standard de viaţă mai ridicat.

În Transilvania, ca şi în principatele dunărene nobilimea monopolizase puterea politică şi administrativă, bucurându-se de toate privilegiile unei clase dominante, scutită de dări şi de alte angarale. Din rândurile ei se recrutau dregătorii publici şi conducătorii oştirii, încasând veniturile lor din vastele domenii pe care le posedau cu drept de

moștenire din tată în fiu. Acestea erau cultivate prin munca și osârdia populației rurale care, după răscoala lui Doja, era legată de glie și dusă la veșnică iobăgie. Dincoace de Carpați sarcinile și îndatoririle urbariale erau ceva mai ușoare ca în Transilvania, ceea ce avu drept urmare un adevărat exod de iobagi spre Muntenia și Moldova. Iar mai mult decât sub apăsarea sarcinilor urbariale, populația din cele trei principate carpatice suferea pe urma necontenitelor lupte și frământări interne și externe, care nu mai conteneau. Locuitorii trăiau într-o necontenită stare de alarmă, iar luptele se purtau cu o nemaipomenită cruzime, nerespectându-se nici avutul și nici viața omului. De aceea, în fața năvălitorilor sătenii își părăseau în grabă, de groază vetrele lor sărăcăcioase și fugeau în locuri mai adăpostite, de unde numai rareori se întorceau pe moșiile pe care le părăsiseră, lăsându-le astfel în paragină. Unii dintre săteni fugeau în raialele turcești, unde erau mai scutiți de împilări și angarale, alții treceau Nistrul și ajungeau în meleagurile podolice și în stepele de la Oceacov, unde erau bine primiți ca muncitori harnici și pricepuți. Pe calea unei penetrațiuni lente țărmul stâng al Nistrului începu să cunoască numeroase așezări moldovenești, care după fiecare turburare din Moldova primeau pribegi proaspeți de dincoace de Nistru. Așezările acestea, dintre care unele erau destul de vechi, constituiau baza elementului etnic românesc din Transnistria. Prima mențiune documentară privitoare la românii transnistrieni este din 1541, iar cronica indigenă arată amestecul de sate moldovenești descălecate pe hotarul leșesc, ale căror locuitori ieșiseră din țară din cauza nevoilor ce erau în zilele lui Iancu-Vodă Sasul. În secolul al XVIII-lea valuri proaspete de pribegi moldoveni fugeau din cauza asupririlor și năvălirilor dușmane. Din rândurile acestor moldoveni se ridicau contingentele care luptau în rândurile cazacilor. După respingerea năvălitorilor și restabilirea liniștei, proprietarii stăruiau ca sătenii fugiți să se reîntoarcă în săliștele lor pentru a-și relua îndeletnicirile agricole pe moșiile domnești, ecleziastice și boierești sau nemșești. Cum însă unii dintre sătenii fugari treceau dintr-un principat în altul, domnii acestor principate căutau să cadă la înțelegere unii cu alții pentru restituirea fugarilor. Astfel, tratatul de amiciție și ajutor mutual, pe care Gavriil Bethlen îl încheiase la 5 mai 1619 cu Gavriil Movilă, prevedea o dispoziție privitoare la returnarea sătenilor care, în vremurile de răstriște, fugiseră de pe moșiile stăpânilor lor. Se știe că în urma răscoalei lui Doja iobagii din Transilvania pierduseră dreptul de a se muta de bună voie de pe o moșie pe alta, rămânând *lipiți pământului*, adică legați de glie – *glebe adscripti* –. Această măsură drastică aplicată iobagilor fu impusă prin legământul lui Mihai Viteazul și rumânilor sau vecinilor din Țara Românească, iar mai apoi această dispoziție fu aplicată și vecinilor din Moldova.

Principele Miron Bârnoveanul se gândi îndată după urcarea sa pe tronul de la Iași în 1626 la redresarea vieții economice a țării prin popularea satelor părăsite de locuitori. În scopul acesta el ascultă mai întâi plângerile episcopilor și ecumenilor de prin toate mânăstirile precum și ale mazililor, ale feciorilor de boieri de țară și ale jupâneselor sărace care arătau că li s-au pustiit satele și li s-au răschirat vecinii prin slobozii și prin satele boierești și că ei au rămas numai cu săliștele pustii. Ținând seama de aceste reclamațiuni, domnul s-a sfătuit cu tot divanul său: cu mitropolitul și cu alți episcopi, cu egumenii, cu boierii de toate treptele, mari, mijlocii și mici, cu mazilii, cu feciorii de boieri de țară și cu slugile domnești, voinicii de înainte și cu toată țara și la 16 ianuarie 1628 a întocmit în hrisov domnesc, prin care, între altele, s-a decretat că vecinii fugiți din satele lor înainte de războiul polono-turc din 1621 să se socotească slobozi de orice obligație față de vechii lor stăpâni, rămânând în satele și moșiile pe care s-au așezat. Vecinii însă, care au fugit de pe moșiile stăpânilor lor *după* anul 1621 să fie urmăriți și aduși înapoi la vechile lor vetre, fiind socotiți de la acea dată ca *lipiți* sau *legați* de ele, fără nici un drept de a le părăsi pentru a se muta de pe o moșie pe alta după placul lor. Prin dispozițiunea aceasta se extindeau și asupra Moldovei norme privitoare la legarea de brazdă a vecinilor, cuprinse în legământul lui Mihai Viteazul. Dispozițiunea aceasta intra în vigoare cu data fixă din anul 1631 încoace. Așezământul lui Miron Vodă din 1628 veni să unifice regimul privitor la soarta vecinilor din Moldova cu cel ce se găsea în vigoare cu privire la rumânii din Muntenia și la iobagii din Transilvania, răpindu-li-se dreptul de liberă imigrațiune dintr-un principat în altul. Așezământul lui Miron Vodă mai cuprindea și alte dispozițiuni relative la amestecul dregătorilor publici în administrarea satelor și mai ales la împiedicarea abuzurilor din partea acestora.

Pentru a urmări paralelismul în

evoluția socială în cele trei principate carpatine, rămâne să insistăm și asupra relațiilor dintre elementele autohtone și elementele eterognene intruse în fiecare țară. În Transilvania lupta se da între imperialiștii nemți și ungurii și săcuii localnici, în Țara Românească și Moldova urgia băștinașilor români se revărsa asupra grecilor levantini care invadaseră aceste țări. Cu populația industrială din cele șapte scaune săsești din Transilvania care constituiau a treia națiune politică din acea țară, atât ungurii cât și săcuii căzură de multă vreme la înțelegere, recunoscându-și reciproc autonomia politică, administrativă și religioasă, sașii fiind luterani, iar ungurii și o parte din săcui, catolici. Aceștia din urmă nu se puteau împăca cu diverșii comisari și tehnicieni nemți, pe care imperialii catolici îi trimiteau în Transilvania pentru a dirigui și controla viața politică, economică și industrială de acolo, urmărind o politică antireformistă. Cu atât mai puțin se puteau împăca localnicii cu comandanții oștirilor de ocupație ai Casei de Austria, care aveau grijă să țină țara în frâu și să o ațâțe mereu împotriva puterii suzerane turcești. De aceea luptele nemeșimii transilvane contra imperialilor habsburgici nu mai continuaseră de la 1526 încoace, până sub domnia principelui Gavriil Bethlen care știu să-i țină în frâu și să-i respingă până și din Ungaria Superioară, înglobând șapte comitate de acolo principatului său transilvănean.

De altă natură era adversitatea Muntenilor și Moldovenilor față de elementele acaparatoare grecești care năvăliseră ca lăcustele în țările lor. Infiltrația permanentă a elementului grecesc se făcuse mai întâi prin biserică. Dependența bisericilor din Ungro-Vlahia și Moldova în cele canonice de patriarhia din Constantinopol aduse cu sine încheierea de legături ierarhice între înaltele chiriarhii ortodoxe, care nu se mărgineau numai la cele sacramentale ci se extindeau și asupra celor pământești. Patriarhia încerca mereu să impună țărilor române nu numai chiriarhi greci, ci și egumeni pe la numeroasele mănăstiri muntene și moldovene bine dotate, pentru a exercita prin ei controlul economic asupra veniturilor episcopești și mănăstirești și în genere asupra administrației bunurilor ecleziastice. Și aceasta cu atât mai mult, cu cât pe la finele secolului al XVI-lea începuseră Domnii și boierii să închine unele din ctitoriile lor locurilor sfinte din răsărit, cu îngăduința ca surplusul din veniturile acestor ctitorii feorisite sau închinate să incurgă în vistieria acelor locuri din străinătate. În condițiile acestea, chiriarhii și egumenii greci grijeau ca o bună parte din veniturile așezămintelor de sub conducerea lor să iasă din țară și să ajungă la mănăstirile grecești cărora le fuseseră închinate. Irosirea acestor venituri pentru scopuri străine de menirea lor, a constituit motivul principal pentru care clerul autohton și boierii cereau mereu ca înaltele posturi ecleziastice din țară să fie ocupate de clerici pământeni. De aceea se hotărî prin actul solemn al principelui Leon Tomșa din 2 august 1631 ca mănăstirile să nu primească decât călugări români și ca egumenii și episcopii să fie aleși de țară și nicidecum impuși de patriarhia grecească din Constantinopol.

Cu vremea, infiltrația grecească în principatele române nu se mărgini la biserică. În secolul al XVI-lea ea începu să se extindă și asupra dregătoriilor laice. Pretendenții la tron aveau nevoie de fonduri însemnate prin a putea dobândi bunăvoința Porții. Grecii, ca oameni de afaceri erau totdeauna gata să avanseze pretendenților fondurile necesare pentru 'a-și putea atinge scopul. În schimb, oamenii lor însoțeau pe noul Domn în țară pentru a-și putea încasa capelele și dobânzile de la banii împrumutați. Pe calea aceasta sporea mereu numărul grecilor în ambele principate. Aceștia nu se mai reîntorceau în Grecia sau arhipelag, ci rămâneau în noua lor patrie, se încuscreau cu familiile boierești și ajungeau să ocupe înalte dregătorii. Între cei ce se așezau în țară se găseau și mulți negustori greci, care, venind după negoț, nu se mai întorceau în patria lor. Concurența neloială pe care aceștia o exercitau față de comercianții indigeni nutrea mereu animozitate contra lor. Așa se explică faptul că încă la 1595 delegații munteni care tratau pactul de vasalitate cu principele Sigismund Báthory cereau înserarea în tratat a unui articol prin care grecii să fie excluși de la exercitarea comerțului și de la ocuparea dregătoriilor publice.

La începutul secolului al XVII-lea infiltrația grecească în viața economică și administrativă a Țării Românești luase, mai ales sub principele Radu Mihnea proporții îngrozitoare. Boierimea indigenă începu să se sesizeze de pericolul concurenței grecești în toate ramurile de activitate publică și anume atât în posturile administrative cât și în viața economică și comercială. De aceea nu trebuie să ne surprindă dacă sub domnia lui Radu Mihnea, marele stolnic Bârcan, ajutat de căpitani și iuzibași, puse la cale un complot contra domnului care prefera pe greci față de elementele pământene. Cronica arată că această ridicare n-a fost pentru alta, ci pentru mândria și răutatea grecilor

Că adusese Radu Vodă prea mulți, de-i cinstea și-i miluia; ci boierii rumâni, aceasta văzând, s-au făcut răzmeriță și turburare pentru răutatea grecilor . Răzmerița a fost însă reprimată și căpeteniile ei plătiră cu capul îndrăzneala lor. Dar în istorie rămâne faptul că țara a dat un prim avertisment contra infiltrației prea mari a elementului grecesc în Țara Românească.

Nețінând seamă de acest avertisment, principele Alexandru Iliaș, care ajunsese în septembrie 1616 la domnia Munteniei, nu se sfii să pornească din Istanbul, însoțit de o droaie de greci cu socrul său Ianake Catargiu în frunte, pentru a spori numărul și așa de mare al grecilor din Țara Românească. Boierimea munteană consideră aceasta drept provocare și se răsculă contra noului domn, având în fruntea ei pe vornicul Cârstea și pe paharnicul Lupu Mehedințeanul. Cârstea a fost prins, iar Lupu fugi în Transilvania, de unde tăbărî în iunie 1618 contra domnului proteguitor al grecilor . O mărturie contemporană arată că paharnicul Lupu, biruitor în București, întreprinse o adevărată vânătoare contra grecilor , ucigând boieri, negustori și prelați, și chiar pe un arhiereu, și prădând avutul lor. Capii mișcării fură și de astă dată aspru sancționați, dar ura contra grecilor se ințețise încă și mai mult. De aceea, pentru a pune capăt agitațiilor antigrecești, principele Leon Tomșa se văzu nevoit să liniștească țara prin promulgarea unui act solemn contra grecilor . În actul acesta care poartă data de 23 iulie – 2 august 1631 Domnul arăta că strângând toată țara, boierii mari și mici, și roșii și mazili și toți slujitorii și văzând cu toții atâta sărăcie și pustiirea țării, au căutat să afle de unde vin atâtea nevoi de țară. Și s-a aflat că s-a adeverit *"cum toate nevoile și sărăcia țării se încep de la Grecii străini care amestecă domniile și vând și o precupesc cu capite asuprite, și dacă vin aici în țară, ei nu socotesc să umble după obiceiul țării, ci strică toate lucrurile bune și adaugă legi rele și asuprite și încă alte multe străinări au arătat spre oamenii țării, nesocotind pre nici un om de țară, înstrăinând oamenii despre Domnia Mea cu pizme și cu năpăști și asuprind săracii fără milă"*. De aceea domnul, împreună cu tot sfatul său *"face legătură și jurământ mare, de am jurat Domnia Mea țării pe Sf. Evanghelie și mare afurisenie dinaintea cinstitului și prea luminatului părintelui nostru Kir Vlădica Grigore și dinaintea părintelui Teofil de la Râmnic în sfântă biserica a Domniei mele în București; și după jurământ cu tot sfatul țării, călcat-am acele obiceiuri rele și le-am pus Domnia Mea toate jos și am scos acei greci străini din țară afară ca pe niște neprieteni țării fiind și am tocmit Domnia Mea și alte lucruri care să fie de folos țării!"* Astfel înțelese principele Leon Tomșa să molcomească agitațiile zgomotoase contra grecilor, izgonindu-i din Țara Românească.

Dușmănia contra grecilor se manifesta și în Moldova în a doua domnie a principelui Alexandru Iliaș, care nu înțelegea să se despartă de sfetnicii săi greci, în frunte cu Batiste Vevelli. Iar cum domnul nu ținu seama de plângerile boierilor contra grecilor, se răzvrăti țara contra lor, năvălind în Iași, unde se adună, cum spune cronica, atâta mulțime că nu se mai încăpea în târg, având în frunte pe vornicul Vasile .Lupu. Sub presiunea mulțimii adunate, principele Alexandru Iliaș fu silit să abdice în aprilie 1633 și să se retragă la Istambul, luând cu sine și pe mai mulți greci. Pe aceștia mulțimea nu voia însă să-i lase să plece vii și de aceea țăranii strigau domnului să le dea pe greci. Veveli, Hamina, Hores și alți foști sfetnici ai domnului au fost linșați de mulțime. Astfel ințeleseseră și Moldovenii să se răzbune asupra grecilor hrăpăreți și insolenți.

Pe lângă mișcările împotriva străinilor imperiali și greci se mai produceau și mișcări de ordin militar. În Transilvania se ridică oastea de țară a haiducilor contra domniei și principele Bucksay se văzu silit să satisfacă cererile haiducilor, colonizându-i în ținutul Hajdu și recunoscându-le privilegii de nemeși. Principele Bethlen confirmă și el aceste privilegii. În Muntenia și Moldova oastea domnească se alcătuia din slujitori și voinici care la munte se numeau străjeri sau *plăieși*. Un rol însemnat îl jucau *roșii*, osteni de țară. Plăieșii erau străjerii plaiurilor de munte, având câte un *vătaf de plai* în frunte. Călărașii păzeau vadurile Dunării fiind organizați pe steaguri. Asemenea steaguri își aveau reședința la Floci, la Hodivoe, lângă Giurgiu, la Roșii de Vede, Zimnicea, Caracal, dar și în interiorul țării, ca bunăoară la Buzău, la Ploiești, Mărășești, Pitești, Gherghița ș.a. În Moldova călărașii păzeau vadurile Nistrului. Călărașii din Orheiu și Lăpușna ascultau de marele sărdar al țării. Călărașii făceau și serviciul de corespondență cu autoritățile publice și chiar cu Poarta. Nefiind îndeajuns remunerați, călărașii se răzvrătiră împotriva principelui Alexandru Coconul, care îi înfrânse însă la sediul steagului lor de la Mănești în Prahova.

Politica turcofilă a domnilor din cele trei principate carpatine nu constituia pentru ei nici o piedică de a se comporta ca buni creștini, sprijinind așezămintele bisericești și promovând operele culturale. Principii din Țara Românească și Moldova respectau vechile tradiții privitoare la înmulțirea ctitoriilor bisericești și la înzestrarea lor cu veniturile necesare întreținerii lor. Principii Transilvaniei, unii

catolici ca Bathoreștii, alții reformați ca Székely, Boczkai, Rákoczy și Bethlen, apărau firește cauza bisericii lor, pe care o doreau propovăduită și românilor ortodocși, dar intoleranța lor religioasă n-a mers niciodată până la exterminarea celor de altă credință decât a lor. Principele Bethlen a luat parte la războiul de 30 de ani pentru a asigura libertatea religioasă a reformaților din Ungaria. La 21 februarie 1615 el confirmă pe episcopul Teofil de Prislop în scaunul său vlădicesc și dădu poruncă ca bunurile care i-au fost luate atât lui cât și bisericilor de sub păstorirea sa să fie restituite. Ceva mai înainte, în iulie 1615, au fost hirotoniți la Oradea în prezența lui, un mare număr de preoți români. În 1624 el scuti pe preoții români de anumite angarale. Este adevărat că el intervenise pe lângă patriarhul Chiril Lukaris, rugându-l să stăruie ca românii să îmbrățișeze calvinismul, dar răspunsul patriarhului fiind negativ, principele nu mai stărui. Era un om evlavios, citind zilnic Biblia. Ca om de carte, scria ungurește și latinește într-un stil elegant și variat. El trimise tineri la studii în Germania, Elveția și Olanda. În Alba Iulia a înființat în 1622 un colegiu, care s-a dezvoltat într-o adevărată academie cu trei secțiuni sau facultăți: teologică, filosofică și lingvistică, la care au fost chemați profesori străini, între care, la 1622, se găsea și Martin Opitz, un poet laureat care arăta multă simpatie pentru România. Principele dispuse să se publice un codice de legi și să se restaureze fortificațiile de la Alba Iulia. În copilăria sa, principele Bethlen deprinsese limba română, pe care o vorbea, și tot el hotărâse să se traducă Biblia în românește, o lucrare care s-a săvârșit numai sub urmașul său. O mențiune specială merită cronica Popei Vasile de la biserica Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului, scrisă în românește și cuprinzând știri locale dintre anii 1332 – 1333, ce ni s-a păstrat în traducere germană.

Principii din Muntenia și Moldova sprijineau biserica pe toate căile și cu toate mijloacele. Mitropolitul era locțiitorul domnului în divan, unde își aveau locurile lor și episcopii eparhioți. Membrii clerului erau scutiți de dări deopotrivă cu tagmele boierești. Proprietățile ecleziastice se bucurau de scutiri de dări și angarale. Iar pentru o mai bună gospodărire a bunurilor ecleziastice se luau măsuri administrative severe, precum arată hotărârile soborului de la Târgoviște din 1596 și cele ale soborului similar din septembrie 1626 convocat la Iași de Miron Vodă Bărnoveanu. Principii purtau grija pentru restaurarea și întreținerea vechilor ctitorii domnești și pentru înălțarea de biserici noi care să le pomenească numele și să le fie loc de veșnică odihnă. Radu Șerban reînnoi mănăstirea Comana din Vlașca și o destinase ca gropniță pentru sine și pentru familia sa. Radu Mihnea restaură la 1615 ctitoria bunicului său Alexandru din București și o numi după numele său, Radu-Vodă, unde este și înmormântat. Pe tărâmul istoriografiei muntene s-a manifestat în perioada aceasta călugărul oltean Noxa sau Moxalie din mănăstirea Bistrița, care a scris la 1620 cel mai vechi *cronograf românesc*, traducând un cronograf slavon și alte texte, printre care și unul sârbesc. Din acest cronograf ni s-au păstrat două manuscrise.

Matei, arhimandritul mănăstirii Dealu, era originar din Epir, fusese protosinghel al patriarhiei din Constantinopol, petrecuse apoi un timp la Moscova și veni în Țara Românească la 1602 chemat de principele Radu Șerban la conducerea mănăstirii Dealu. În 1605 el ajunse mitropolit al *Mirei*, o mică eparhie în *Lichia*, din sudul Asiei Mici. Dar el, bucurându-se de titlul de mitropolit al Mirei-Lichia, continuă să rămână în Muntenia până la moartea sa, întâmplată în martie 1624. În timpul petrecerii sale în Țara Românească el se îndeletnici cu scrieri istorice în limba grecească, care ni s-au păstrat. El a scris *Slujba Sfântului Grigore Decapolitul*, prefațată de o *Povestire pe scurt* asupra invaziei lui Gavriil Báthory în Țara Românească, asupra fugii și reîntoarcerii principelui Radu Șerban, precum și asupra primilor ani de domnie ai principelui Radu Mihnea, alcătuită probabil între anii 1613 – 1614. O a doua operă în versuri grecești a vlădicii Matei este *Istoria celor petrecute în Țara Românească de la Șerban Vodă până la Gavriil Vodă, care domnește acum*, cuprinzând deci întâmplările din anii 1602 – 1618, scrisă probabil în 1618. Scrierea aceasta a servit ca izvod cronicarilor munteni din epoca lui Matei Basarab. De la vlădica *Maftei de la Mira*, cum îl numesc cronicarii munteni, ni s-a mai păstrat și *Câteva sfaturi* adresate principelui Alexandru Iliaș, pe care el îl povățuia să judece după pravila împărătească și după legile țării și să facă școli ca să aibă unde învăța clericii și mirenii.

O preocupare mai vădită pentru cele sfinte o manifestară principii din Moldova. Acolo Movileștii săvârșiră o vastă operă artistică și culturală, inaugurată de mitropolitul Gheorghe Movilă și continuată de frații și nepoții săi de pe tronul domnesc. Ctitoria familiei de la Sucevița fu lărgită și împodobită de Eremia Vodă cu minunate picturi de o rară valoare artistică, cópii, aceasta fiind o copie după un evangheliar unic din secolul al XI-lea, care

se păstrează la Paris și după care nu se cunosc decât patru cópii, și anume: una la Sucevița, a doua la Dragomirna, a treia la Londra și a patra la Elisabetgrad în Ucraina. Miniaturile originalului de la Paris sunt redate în copia de la Sucevița cu o surprinzătoare exactitate până la cele mai mici amănunte, înfățișându-ne cele mai vechi și mai autentice scene și tipuri iconografice din Vechiul și Noul testament. Ctitorii domnești au înzestrat mănăstirea lor cu numeroase moșii, dar și prețioase cărți sfinte și obiecte de cult, care se mai păstrează în muzeul mănăstirii.

În legătură cu epoca culturală a Movileștilor merită să mai amintim și de activitatea religioasă a lui Petrașcu Movilă, mitropolitul Kievului, ca îndrumător al vieții religioase a ortodocșilor din regatul polon. Acolo murise în 1632 regele Sigismund al III-lea Suedezul, lăsând coroana în seama fiului său Vladislav al IV-lea. Acesta, pentru a putea fi recunoscut și de ortodocși, avea nevoie de concursul lui Petrașcu, care îl conferi noului rege numai în schimbul unor concesiuni pe seama enoriașilor săi. Aceste concesiuni erau cuprinse în așa-numitele *articole de pacificație* sau *pacta conventa*, pe care noul rege trebui să le primească, fiindu-i impuse de mitropolitul Petrașcu Movilă. Prin acceptarea acestor articole, ortodocșii din Polonia primiră dreptul de a-și exercita liber credința lor, ceea ce le fusese oprit în urma actului de unire cu Roma de la Luck din 1576. Ei redobândiră astfel dreptul de a-și redeschide bisericile, seminariile, ospiciile, tipografiile etc. Astfel se putură organiza din nou în frății sau bresle, dobândind totodată și liberul acces la dregătoriile publice. Prin stăruința mitropolitului Petru se reînființară episcopiile ortodoxe din Luck, Przemisl, Liov, restituindu-li-se totodată și averile. De acest drept se folosi în cea mai lungă măsură însuși mitropolitul Petru care recăpătă bisericile și moșiile arhiepiscopiei sale de la Kiev, pe lângă care reorganiză vechiul seminar într-o adevărată *academie teologică*, adevărat izvor de lumină credincioșilor ortodocși din Ucraina și din țările vecine.

Pilda Movileștilor a fost urmată și de urmașul lui Gheorghe Movilă în scaunul mitropolitan al Moldovei, *Atanasie Crimca*, ctitorul mănăstirii Dragomirna, deosebită prin structura ei arhitectonică. Zidurile înconjurătoare cu cele patru turnuri de apărare se datoresc principelui Miron Bârnoveanul care înzestrase mănăstirea cu moșii și obiecte de cult și cărți rituale.

Pisania ctitorială nu s-a păstrat. Din însemnările ctitorului Atanasie Crimca pe cele două evanghelii dăruite de el, aflăm că biserica datează din anul 1609. Ea se distinge, deopotrivă cu celelalte construcții din acea epocă, prin elementele decorative și ornamentale. Turla bisericii are o înălțime impunătoare și este împodobită cu frumoase sculpturi în piatră. Corpul clădirii poartă o frânghie împletită, așa numita torsadă, atât pe dinăuntru, cât și pe dinafară, de influență armeano-caucaziană. Elemente arhitectonice asemănătoare găsim la biserica din Toporăuți, jud. Cernăuți cât și la biserica mănăstirii Bârnova de lângă Iași. Ele se găsesc și la biserica mănăstirii Tomșa, ctitoria mănăstirii lui Ștefan Tomșa.

O altă ctitorie domnească este cea a mănăstirii Sălcei a lui Ștefan Tomșa, pe care el o înzestră cu toate cele necesare.

Dar grija Domnilor români pentru cele sfinte se extindea binefăcătoare și asupra așezămintelor bisericești din străinătate și anume din orientul grecesc și din nordul polon. Darurile pentru mănăstirile de la Sf. Munte continuară și în secolul al XVII-lea. Movileștii sprijineau stavropighia ortodoxă de la Leov. Stema lor s-a păstrat până astăzi sculptată în cupola de mijloc a bisericii de acolo. Miron Vodă era sărbătorit ca "săvârșitor al bisericii" din Leov, precum arată cele două tăblițe deasupra corului cu inscripția: *"Ale Tale dintre ale Tale, Împărate Hristoase robul Tău Miron Barnoveanul, Voevodul Moldovlahiei îți aduce la săvârșirea hramului acestei biserici. Primește deci cu milostivire Isuse cuvântul lui Dumnezeu, cel care te-ai răstignit cu trupul și care ești vestitorul tutulor acest sfânt hram și izbăvește pe oameni de cel viclean"*. Miron Vodă era din fire foarte religios. Cronica spune că de multe ori postelnicul al doilea, care veghea asupra patului domnesc îl vedea *"pren miezul nopții îngenunchiat înaintea icoanei la rugă cu mare osârdire"*. Deodată cu sporirea numărului bisericilor și al mănăstirilor, spori și numărul mănăstirilor închinate. La 1615 Radu Mihnea închină ctitoria sa Radu Vodă din București mănăstirii Ivison de la Sf. Munte, căreia îi era închinată și mănăstirea Sf. Paraschiva din Iași. La 1618 fu închinată mănăstirii Sf. Mormânt din Ierusalim, mănăstirea Golia din Iași, cu toate averile ei. Și mănăstirea Sucevița fu închinată stravopighiei Schitul Mare din Polonia.

Capitolul II

TRIUMVIRATUL PRINCIAR: MATEI BASARB, VASILE LUPU ȘI GHEORGHE I RÁKOCZY

1. Relațiile politice dintre cei trei principi: muntean, moldovean și transilvănean
2. Legăturile cu cazacii și rivalitatea dintre Vasile Lupu și Gheorghe al II-lea Râkoczy
3. Opera culturală în cele trei principate

1. Relațiile politice dintre cei trei principi: muntean, moldovean și transilvănean

După luptele și frământările neîncetate de care cele trei principate carpatice fuseseră bântuite în primele trei decenii ale secolului al XVII-lea, urmă o epocă de mai multă liniște și colaborare rodnică între principii Matei Basarab (1634 - 1654), în Muntenia, Vasile Lupu (1634 - 1653) în Moldova și Gheorghe Rákoczy (1630 - 1648) în Transilvania. Domniile lungi ale acestor principi au îngăduit țărilor stăpânite de ei să dezvolte o rodnică activitate pe toate tărâmurile, politic, social și cultural, și aceasta într-un ritm paralel, atât dincoace cât și dincolo de Carpați. În epoca aceasta relațiile politice dintre Matei Basarab și Gheorghe I Rákoczy au fost cât se poate de strânse și amicale, câtă vreme raporturile lor cu Vasile Lupu au fost de mai multe ori turburate prin ostilități personale și chiar prin intervenții militare, pe care domnul Moldovei le întreprinse contra contemporanului său din Țara Românească. Ostilitățile acestea se datorau marilor deosebiri de temperament dintre cei trei principi carpatini, pe care soarta îi chemară în același timp în țările lor. Pe Matei Basarab cronica indigenă ni-l prezintă ca "om *mândru, blând, drept om de țară, harnic la război, așa neînfrânt și neînspăimântat, cât poate să-l asemeni cu marii și vestiții oșteni ai lumii*". Credincios obligațiunilor sale față de Poartă, el însoți în primul an de domnie oștirile sultanului în expediția contra Poloniei din 1533. Cam de aceeași factură sufletească era și urmașul lui Gavriil Bethlen, Gheorghe I. Rákoczy, principele Transilvaniei, ca om cumpănit, evlavios, iubitor de pace și bună înțelegere, dar și el, ca și vecinul său din Muntenia, gata oricând de a trage sabia pentru apărarea țării sale.

Matei Basarab era fiul lui Danciul, fost colaborator al lui Mihai Viteazul în Transilvania, mort la 1600 și înmormântat în biserica românească din Alba Iulia. Maică-sa era Stanca din Brâncoveni. Boierimea munteană, care era nemulțumită cu domnia lui Leon Vodă, se grupase în jurul lui Matei din Brâncoveni care îndeplinea funcția de agă, fiind recunoscut conducător al oștirii muntene. Urmărit de Leon Vodă, el părăsi cu oștenii săi țara, fugind în octombrie 1630 în Transilvania la principele Gheorghe I Rákoczy. Cu ajutorul acestuia, încercă de mai multe ori să ocupe tronul muntean, năvălind în țară. În cele din urmă, protectorul său transilvănean interveni la Poartă pentru Matei, care sprijini intervenția cu însemnate sume de bani trimise la Istanbul până ce, sultanul Murad al IV-lea îi încredință steagul de domnie la 23 februarie 1634. La 10 martie 1634 Matei Vodă își făcu intrarea în București, fiind bine primit de țară ca un vajnic luptător pentru dreptate.

Cu totul de altă factură sufletească era contemporanul lor Vasile Vodă Lupu din Moldova. După cât se știe despre originea sa, se poate susține că s-a născut în 1595 în satul Arbanaș de lângă Razgrad, ca fiul unor părinți albanezi, emigrați din Epir, dar grecizați între timp. Dimitrie Cantemir arată că Vasile Vodă se numea Lupu și că numele de Vasile și l-a însușit mai târziu. Calendarul ortodox arată doi sfinți cu numele Lupu, dintre care unul era mai cunoscut ca sfânt local în Bulgaria de nord pe la Svistov, fiind sărbătorit la 23 august. Lupu era deci numele său de botez, iar numele de Vasile și l-a însușit numai după ce ajunse Domn. Părinții săi se stabiliră în Muntenia, venind acolo în anturajul lui Radu Mihnea, care îi aduse cu sine împreună cu numeroase familii de greci. Tatăl său Nicolai ajunse mare agă și, murind la Târgoviște, fu înmormântat în biserica Stelea, o ctitorie a fiului său Lupu. Știm că la 1616 tânărul Lupu petrecea la curtea lui Radu Mihnea și că trecu deodată cu stăpânul său în Moldova unde se statornici căsătorindu-se cu Tudosca, fiica marelui

Vasile Lupu

vornic Bucioc. După moartea acesteia, Vasile Vodă își aduse o a doua soție, o frumoasă circaziană din Caucaz, cu numele Ecaterina. Din prima căsătorie Lupu avu două fete, vestite prin frumusețea lor, Maria și Ruxandra, iar din a doua căsătorie se născu Ștefan sau Ștefăniță, care ajunse pe tronul Moldovei. Sub principele Gaspar Grațiani, Lupu dobândise funcția de mare vistiernic, având însă mult de suferit din cauză că nu aproba politica turcofobă a stăpânului său. Sub domnii următori, Lupu ocupă pe rând dregătoriile de hatman și portar al Sucevei și de mare vornic. Sub Alexandru Iliaș îl aflăm în fruntea mișcării contra grecilor, fiind chiar lovit la cap cu un os aruncat din mulțime. După abdicarea lui Alexandru Iliaș în aprilie 1633, boierii voiau să-l proclame domn sub anumite condiții, pe care el însă nu voia să le accepte. Prin aceasta, însă, el nu înțelegea să renunțe pentru totdeauna la domnie. Dimpotrivă, el căuta să-și câștige aderenți la Poartă, astfel că după domniile scurte ale lui Miron Bărnoveanul și Moise Movilă, el obținu steag de domnie din partea sultanului, ocupând tronul Moldovei în ziua de 27 aprilie 1634.

Noul Domn se deosebea de contemporanii săi din Muntenia și Transilvania prin ambiția sa nestăpânită, prin dragostea de fast și lux și prin strălucirea curții sale, fiind stăpânit de *"o hire înaltă"*, cum spune cronica. Firea aceasta înaltă pare să-l fi îndemnat să-și adauge la numele de Lupu și numele de Vasile, care deriva din grecescul *basileu*, adică împărat. Numai că granițele Moldovei erau mult prea strâmte pentru ambiții împărătești. La înaintarea lui în scaunul domnesc de la Iași, vecinul Matei Vodă trimise o numeroasă solie, să-l felicite și să-l asigure din partea sa că este una cu el atât la bine, cât și la rău, încheind chiar o alianță de bună înțelegere și prietenie. Peste deosebirile acestea de caracter Matei Basarab și Gheorghe I Rákoczy ar fi putut trece ușor, dacă Vasile Vodă s-ar fi mulțumit cu domnia Moldovei și nu ar fi râvnit la ceva mai mare, și anume la cucerirea Țării Românești și chiar a Transilvaniei, pentru a uni aceste țări cu Moldova sub sceptrul său bazileic. În urmărirea acestui scop el căută să-și asocieze pe fiul său Ioan autorității sale, cu gândul de a întemeia astfel o adevărată dinastie. Principii Matei și Gheorghe cunoșteau planurile de cucerire ale vecinului lor din Moldova din pricina cărora relațiile lor cu el erau formal corecte dar umbrite de o firească neîncredere. De aceea ei aveau totdeauna la îndemână un pretendent, pe care să-l poată lansa contra Moldoveanului la caz de nevoie. De altfel domniile principilor carpatini erau pline de conspirații contra lor, de tulburări și răscoale interne.

Pentru a putea atinge ținta ambițiilor sale, în realizarea planurilor politice încercate de Sigismund Báthory și înfăptuite pentru o clipă de Mihai Viteazul, el căută reazem la Poarta otomană, trimițând bogate daruri persoanelor influente din anturajul sultanului. Într-un memoriu pe care Vasile Vodă îl adresă Porții, el stăruia asupra atașamentului său față de sultan, insistând asupra serviciilor pe care le-a adus și era gata să le mai aducă atotputernicului împărat. El declara că este gata să însoțească oștirile turcești contra Poloniei și chiar contra Transilvaniei, dacă Poarta ar fi dispusă să lărgească granițele împărăției. Referindu-se în special la Transilvania, arăta că treaba este ușoară, pentru că el cunoaște foarte bine căile pe care se poate pătrunde acolo, atât din Moldova, cât și din Muntenia. Mai releva faptul că în Transilvania mai bine de o treime a locuitorilor se compune din români, care râvnesc la libertate. Făgăduindu-li-se această libertate, ei se vor ridica fără întârziere asupra ungurilor, și astfel aceștia având război înlăuntru și în afară, nu vor ști încotro să se îndrepteze.

Era deci firesc ca față de politica de expansiune a domnului Moldovei, Matei Basarab și Gheorghe Rákoczy să se unească făcând cauză comună contra lui. De aceea, în vara anului 1635, principele Matei, având asentimentul sfatului său și al țării, încheia o alianță formală cu principele transilvănean, obligându-se a se ajuta și ocroti unul pe altul. Convenția fu acceptată și întărită și de principele Gheorghe Rákoczy împreună cu

consilierii săi. Cu ocazia semnării pactului de prietenie și ajutor mutual, Matei Vodă se obliga să trimită aliatului său transilvănean un dar anual de câteva mii de galbeni, sumă pe care domnul muntean urmează să o încaseze de la oierii transilvăneni care pășteau turmele lor în Țara Românească. În același an Matei Basarab încheie o înțelegere secretă și cu imperialii, cerându-le ajutor armat pentru cazul de primejdie. Alianța lui Matei Vodă cu Gheorghe Rákoczy și cu imperialii fu denunțată Porții de Vasile Vodă, care uneltea mereu contra vecinului său. Denunțul prinse consistență la Istanbul și în 1636 Poarta era gata să mazilească pe domnul muntean și să dea steag de domnie lui Ion Vodă, fiul domnului moldovean. Mazilirea nu era să se oprească aci, ci ea era să cuprindă și pe principele transilvănean Gheorghe Rákoczy. Dar Matei Basarab, prinzand de veste despre cele ce se unelteau contra sa și contra aliatului său din Transilvania, se puse repede în înțelegere cu acesta, și concentrând oștirea sa la București, ocupă principalele puncte strategice, hotărât – cum spune cronica – *"să iasă înaintea oștirilor puternicului împărat chiar pe pământ turcesc și să lupte acolo cu ele"*. În fața acestor pregătiri militare, turcii revenîră asupra intențiunilor lor de mazilire și se împăcară cu Domnul muntean, retrăgând totodată trupele lor din Țara Românească. Astfel izbuti Matei Basarab să dejoace planurile de răsturnare ale vecinului său din Moldova.

În anul următor Matei Vodă interveni cu contingentele sale alăturea de oștirea turcească împotriva tătarilor bugesieni, care se răzvrătiseră contra porții sub conducerea lui Cantemir Pașa, fortificat la Ismail. Cu acea ocazie domnul muntean înțelese că turcii, de conveniență cu Vasile Lupu, umblau să-l atragă într-o cursă și să-l piarză. Dar el, care înaintase cu oastea sa până la Ialpug, bănuind viclenia, se retrase la timp, zădărnicind astfel din nou planurile de pierzare ale adversarilor săi. Retragerea contingentelor muntene înainte de terminarea operațiunilor militare fu interpretată însă de adversarii săi turci și moldoveni ca un act de trădare față de Poartă, iar Vasile Vodă fu însărcinat cu executarea pedepsei față de principele Matei Basarab. În executarea acestei însărcinări, Vasile Lupu năvăli în noiembrie 1637 în Muntenia și pătrunse până la gura Teleajenului, unde fu întâmpinat de Matei Vodă cu oastea sa. În ajutorul aliatului muntean trimise și Gheorghe Rákoczy pe Iános Kemeny cu oaste, care, străbătând Carpații, căzu prin trecătoarea de la Bratocea în flancul năvălitorilor, la Șoplea și-i sili astfel să se retragă în grabă, urmăriți de oștirile muntene

Matei Basarab

și transilvănene până la granița Moldovei. De acolo Matei Basarab se întoarse cu contingentele sale acasă, iar Kemeny Iános își deschise prin Moldova drumul pe la Trotuș, în Transilvania, pustiind satele din calea sa. Pretendentul Ioan Movilă, care pornise spre granița Moldovei pentru a înlocui pe Vasile Lupu, se retrase dezamăgit la domeniile sale transilvănene.

Astfel se lichidă prima încercare a lui Vasile Lupu de a izgoni pe Matei Basarab din domnia munteană și de a instala pe tronul de acolo pe fiul său Ioan, care din cauza deficiențelor sale fizice nici nu era apt pentru domnie. Încercarea aceasta demască și mai bine intențiile dușmănoase ale Domnului Moldovei contra vecinilor săi, determinându-i pe aceștia să-și strângă și mai strâns rândurile și să fie mereu gata de întâmpinarea unui nou atac din partea lui. Era firesc ca în urma acestor întâmplări să crească șansele de reușită a pretendentului Ioan Movilă, care aștepta cu nerăbdare ceasul realizării visurilor sale de domnie.

Dușmănia dintre domnii români nu era însă în interesul *principelui* transilvănean, care vedea în consolidarea forțelor creștine din cele trei principate carpatine cel mai bun mijloc de reușită cu succes față de pretențiile mereu crescânde ale puterii suzerane. De aceea principele Gheorghe I Rákoczy își dădu cea mai mare silință pentru restabilirea păcii și bunei înțelegeri între Vasile Lupu și Matei Basarab. În vara anului 1638 el trimise pe nemeșul Acatiu Barcsay de la curtea sa în Moldova pentru a mijloci pacea și prietenia între ambii Domni români. Acatiu Barcsay, care cunoștea

limba română, reuși în delicata sa misiune. Ambii Domni români, ca vasali credincioși ai sultanului, se legară printr-un act solemn de a nu se mai dușmăni unul pe altul, ci de a trăi în pace ca buni vecini sub *bona fide christiana*, informându-se unul pe altul asupra celor ce se petrec în țările lor, abținându-se de la orice act de ostilitate al unuia contra celuilalt. Actul însoțit de adeziunea boierilor din ambele țări fu semnat la Alba Iulia în 29 septembrie 1638. La 26 octombrie aceluiași an semna Vasile Vodă la Iași un tratat de prietenie și de alianță și cu Gheorghe Rákoczy, întărit și de adeziunea mitropolitului și a boierilor la dispozițiunile cuprinse în el.

Din nenorocire, însă, actele solemne iscălite de Vasile Vodă nu erau considerate de acesta decât ca simple petice de hârtie, pe care nu se simțea legat a le respecta. În ciuda angajamentelor sale solemne, întărite de boieri și de țară, el continua cu intrigile sale la Poartă contra lui Matei Basarab, izbutind în toamna anului 1639 să stoarcă, la 2 noiembrie, sultanului firmanul de mazilire a domnului muntean și să obțină steagul de domnie pentru sine și, nu mai mult, pentru fiul său Ioan ca principe al Moldovei și al Țării Românești, precum începuse să se intituleze în actele cancelariei sale. La stăruința marelui vizir Mehmet Tobani Buiuc, prietenul lui Vasile Vodă, sultanul mai trimise și boierilor munteni o aspră poruncă să se supună noului domn Vasile Vodă, amenințându-i pentru caz de refuz că-i va șterge de pe fața pământului, așezând turci în locul lor, iar în biserici va vesti hogea orele de rugăciune. Strașnica amenințare a sultanului nu înspăimântă însă pe Matei Vodă și nici pe boierii munteni. Domnul chemă țara la oaste și porni întru întâmpinarea lui Vasile Vodă care, sprijinit de tătari, ajunse la 22 noiembrie 1639 la Milcov, pătrunzând de acolo adânc în Țara Românească și atingând țărmul Ialomiței, la Nănișori (Armășești). Acolo, fiind timp de toamnă, oastea moldovenească se împrăștiase pe la podgoriile de sub munte după paradă, urmărind populația satelor care se refugiase într-acolo.

Matei Basarab, care sosise și el la Ialomița întru întâmpinarea adversarului său, se folosi de lipsa de disciplină din tabăra moldovenească pentru a o lovi prin surprindere la Nănișori și Ojobeni, a o împrăștia și a o pune pe fugă. Însuși Vasile Vodă lăsă pradă Muntenilor corturile și puștile și fugi în grabă la Brăila, de unde scăpă călare la Galați de urmărirea turcilor necăjiți de înfrângerea sa. De la Galați el ajunse mâhnit la Iași, chinuit de teama de a nu-și pierde tronul. Din fericire pentru el, Matei Vodă nu-l urmări, ci îl reclamă sultanului pentru actul de ostilitate întreprins contra unei țări credincioase padișahului. La Istanbul, domnul muntean dobândi câștig de cauză. În urma plângerii sale, marele vizir Mehmet Tabani Buiuc fu mazilit și strangulat, iar Matei Basarab primi la 22 decembrie 1639 un nou steag de domnie însoțit de o adresă de consolare din partea Porții, arătând că atacul moldoveanului s-a întreprins fără voia puternicului împărat. Tristele experiențe din 1637 și 1639, culese cu ocazia campaniilor sale asupra Țării Românești, potoliră pentru mai multă vreme poftele de noi cuceriri ale lui Vasile Vodă, astfel că el fu silit să se încadreze în politica de pace și bună vecinătate susținută de vecinii săi din Muntenia și Transilvania. După luptele și frământările acestea urmă o perioadă de pace în tustrele principate carpatine care dăinui până la anul 1648, când muri unul dintre triumvirii princiari, Gheorghe I Rákoczy. În perioada aceasta de pace raporturile politice dintre Vasile Lupu și Matei Basarab se ameliorară tot mai mult. În 1645, ambii domni găsiră de cuviință să pecetluiască consistența acestor bune raporturi prin hotărârea de a ctitori câte o biserică fiecare în teritoriul celuilalt. Vasile Lupu restaură biserica Stelea din Târgoviște, unde era înmormântat părintele său, aga Nicolai, iar Matei Basarab ridică biserica de la Soveja, din Vrancea moldovenească. În decembrie 1645, încheia și principele Gheorghe Rákoczy cu Casa de Austria tratatul de pace de la Linz, prin care imperialii confirmară din nou libertățile religioase ale reformaților, reînnoind recunoașterea din partea lor a dreptului de stăpânire al principilor Transilvanici asupra celor 7 comitate din Ungaria Superioară, care fuseseră cedate la vremea sa principelui Gavriil Bethlen. În anul 1646 principele Gheorghe I Rákoczy reînnoi tratatul de alianță cu Domnul Moldovei, iar în anul următor, 1647, el confirma din nou și tratatul de prietenie pe care îl avea cu Domnul Munteniei, Matei Basarab. La 15 octombrie 1648 muri principele Gheorghe I Rákoczy, lăsând domnia Transilvaniei și a părților ungurene în seama fiului său, Gheorghe II Rákoczy (1648 – 1668).

2. Legăturile cu cazacii și rivalitatea dintre Vasile Lupu și Gheorghe al II-lea Rákoczy

Moartea lui Gheorghe I Rákoczy a provocat o schimbare în triumviratul princiar din Carpați. Ea a fost sincer regretată de principele Munteniei Matei Basarab, care pierdu pe unul dintre prietenii lui cei mai apropi-

ați. De aceea el se grăbi să exprime noului principe Gheorghe al II-lea Rákoczy condoleanțele sale cele mai cordiale și să-l asigure de tot devotamentul său. Domnul Moldovei avea motive să regrete dispariția principelui transilvănean, cu care el în anii din urmă trăise în pace și bună vecinătate. Dimpotrivă, schimbarea de domnie în Transilvania aduse o înrăutățire în relațiile dintre cele două țări vecine, fiindcă noul principe era mai pornit și mai ambițios decât tatăl său. El nu simpatiza deloc pe Domnul Moldovei, invidiind situația politică a acestuia și prestigiul de care se bucura nu numai la Poartă, ci și în Polonia, unde marele duce al Lituaniei, Ianusz Badzivill era ginerele său, ținând în căsătorie pe fiica sa Maria. Cununia s-a săvârșit în februarie 1645 în biserica Trei Ierarhi de la Iași de însuși mitropolitul Kievului, Petru Movilă. De aceea, Gheorghe al II-lea își pusese în gând să înlăture pe rivalul său de pe tronul Moldovei, care îl punea în umbră. Se mai întâmplase ca moartea tatălui său Gheorghe I să coincidă cu moartea regelui polon Vladislav al IV-lea și ca tânărul principe al Transilvaniei să fie unul dintre pretendenții la tronul Poloniei, ca pe vremea principelui Ștefan Báthory. Dar în năzuința aceasta Domnul Moldovei îi putea sta în cale.

Tronul polon îl ademenca cu atât mai mult, cu cât în avântul său tincresc Gheorghe al II-lea se credea mai în măsură de a duce la îndeplinire planul defunctului rege leșesc Vladislav, care pusese la cale organizarea unei ligi creștine contra păgânilor, în fruntea căreia să poată străluci el ca "general peste toată creștinătatea... împotriva turcului". Pentru realizarea acestui plan defunctul rege Vladislav credea că se putea bizui pe concursul cazacilor de la Don, pe care Polonia nu-i puteau ține în frâu în pornirea lor contra tătarilor, care le închideau drumul la Marea Neagră spre care năzuiau. În vremea aceea cazacii din teritoriul polonez ascultau de căpetenia lor, hatmanul Barabos și de pisarul acestuia, Bogdan Hmelnițki. Aceștia salutară cu bucurie planul regelui de a ridica armele contra tătarilor, pentru a-i izgoni din olaturile lor pontice. Când însă planul cruciadei ajunse în fața seimului polon pentru a fi dezbătut, regele întâmpină o vie opoziție din partea nobilimii, care nu se sfii să-l întrebe ce pricină ar avea începătura de sfadă cu turcii, aducându-i aminte de pățania străbunului său la Varna. În replica regelui că în lupta pe care dorește să o înceapă cu turcii și tătarii se va putea sprijini pe puști străine, i s-a răspuns că acele țări străine nu vor da ajutor la început, iar apoi toată greutatea războiului va cădea asupra lor. Seimul nu accepta nici propunerea craiului să-i posloveascâ – cum zice cronica – cu cheltuiala lui și cu oaste străină să meargă asupra turcului, nobilii îl amenințară că vor ridica alt crai îndată ce el va trece hotarul. Văzându-se astfel silit să renunțe la planul cruciadei sale, regele încercă să potolească pornirea cazacilor împotriva tătarilor. Cazacii însă nu înțeleseră să se reîntoarcă fără nici o ispravă la vetrele lor, ci înlăturară pe Barnabos, care sprijinea porunca craiului, înecându-l în Nipru și aleseră hatman pe Bogdan Hmelnițki. Acesta însă, scăpând cu primejdia vieții de urmăririle Polonilor, fugi la tătari pentru a le destăinui planul de cruciadă a regelui urzit contra lor, arătând hanului cartea craiului ce-i scria să lovească Ciamul și să cuprindă marea. Astfel câștigă Bogdan pe tătari pentru planul său de răscoală contra Polonilor, cu care avu mai multe ciocniri, bătându-i cu ajutor de la tătari la Jolta Voda, în Ucraina. Răscoala cazacilor lui Bogdan Hmelnițki și izbânda lui asupra oștirii leșești produse mare impresie asupra populației rurale din Ucraina, care se grăbi să se adune sub steagul răscoalei împotriva șleahtei poloneze. Pentru potolirea răscoalei căzăcești porni însuși regele Vladislav în fruntea oștirii sale, dar el muri subit pe drum în ziua de 26 martie 1642, tocmai în anul când la Münster și la Osnabrück din Vestfalia se semnase tratatul de pace pentru terminarea războiului de treizeci de ani. Moartea regelui spori îndrăzneala cazacilor, care cereau hatmanului lor să pornească asupra Varșoviei și să o ocupe. Neîncrederea în aliații săi tătari opri însă pe hatman de la această prea îndrăzneață întreprindere, mulțumindu-se să atace Liovul și să-l silească să capituleze. Între unitățile care asediau Liovul se găseau și cohorte de veterani ai Dacilor transnistrieni – *veteranae Dacorum Transnistrianorum cohortes Valachorum* –. În împrejurările acestea atât de grele căzu, firește, candidatura principelui Gheorghe al II-lea Rákoczy la tronul Poloniei. Seimul alese rege pe *Ioan al II-lea Casimir* (1648 – 1668) care organiză lupta contra cazacilor, bătându-i la Zborov și silindu-i să înceapă tratative de pace, care însă se amânară din cauza pretențiilor exagerate ale hatmanului lor.

Turburările din Polonia care ușor puteau să se întindă și asupra Moldovei și Transilvaniei, siliră pe principii acestor țări să-și strângă rândurile și să trăiască în pace și bună vecinătate. La 18 februarie 1650 Matei Basarab reînnoi prin vornicul Dragomir tratatul de alianță cu noul principe al Transilvaniei. În 27 februarie a aceluiași an principii români Matei Basarab și Vasile Lupu fură chemați la Poartă pentru a da socoteală asupra domniei

lor. Dar ei bănuind mazilirea, nu se înfățișară nici unul, nici altul. Matei Vodă se scuză din cauză de bătrânețe, iar Vasile Lupu trimise o întâmpinare în care arătă că este trădat de prietenii săi din Istanbul. Atacul pe care în septembrie 1650 cazacii aliați cu tătarii îl întreprinseră în două coloane contra Moldovei, una îndreptându-se spre Iași, iar alta spre Suceava, făcu pe turci mai domoli în atitudinea lor față de principii români, care continuaseră să rămână neclintiți în scaunul lor de domnie. În fața atacului tătaro-căzăcesc, Vasile Vodă porni în grabă careta și se retrase în munți, la Capotești, unde așteptă să se scurgă puhoiul dușman. Între timp continuau luptele în Polonia. În iunie 1651 cazacii fură bătuți la Berestecko, în Volhinia, iar Ianusz Radzivill cuceri Kievul. În septembrie polonii încheiară cu Bogdan Hmelnițki care scăpase din prinsoarea tătărască, tratatul de pace de la *Biela Cerkwa*, tratat care nu mulțumea nici pe poloni, nici pe cazaci, de aceea luptele continuară mai departe fără încetare. Pentru a le pune capăt s-a recurs la rolul de mijlocitor între beligeranți în persoana Domnului Moldovei, Vasile Vodă, care, prin încuscrirea sa cu Ianusz Radzvill din 1645 și prin aceea cu însuși hatmanul cazacilor, Bogdan Hmelnițki, era persoana cea mai calificată pentru o asemenea însărcinare. Această din urmă încuscrire se făcu cam contra voinței mândrului Domn moldovean, dar groaza pe care cazacii i-o inspiraseră cu ocazia invaziei lor în Moldova în 1650 îl determinară să consimțească la căsătoria fiicei sale cu tânărul Timuș, fiul hatmanului Bogdan. Marele spătar Ciogolia tocmi nunta la curtea hatmanului de la Cehrin, iar cununia avu loc la Iași la 30 august 1652, cu mare alai. Principii Matei Basarab și Gheorghe al II-lea Rákoczy trimiseră solii care să-i reprezinte la marea solemnitate. Miron Costin arată în cronica sa marea netocmeală în deopotriva caselor și firelor care, deoparte, era o domnie de 18 ani și împărăție cu belșug și mare cinste, iar de ceia parte o domnie ieșită numai de doi ani din țărănime. Ruștile chicoteau prin toate unghiurile cu admirația lor pentru frumusețea miresei, câtă vreme ginerele numai singur chip de om, iară toată firea de fiară. Hasca Carpita, amețită de băutură, apostrofă în gura mare pe boieroaicele moldovene care-și băteau joc de ea, zicând: Da ce, am venit ca să râdeți de noi? Dacă sunteți mai presus de noi, de ce v-ați dat fata după un cazac!...

Încuscrirea lui Vasile Vodă cu hatmanul Bogdan Hmelnițki contribui la creșterea influenței și autorității sale, chemat ca mijlocitor și arbitru în marele conflict dintre Polonia și cazaci. Seimul polon se grăbi să-i trimită "ponturile", adică condițiile de împăcare, iar ginerele său Ianusz Radzivill îi scria sfătuindu-l să stăruie pentru aplanarea conflictului care, dăinuind, ar duce la prăbușirea și a Poloniei și a Ucrainei. Dar rolul de mijlocitor și arbitru al lui Vasile Vodă în conflictul cazaco-polon scoase din fire pe orgoliosul principe Gheorghe al II-lea Rákoczy, determinându-l să încerce o acțiune de răsturnare contra lui. Principele transilvănean reuși să câștige pentru planul său meschin pe însuși marele logofăt al Moldovei, Gheorghe Ștefan, pe care-l cunoștea din diferite solii la curtea de la Alba Iulia și care se preta să joace rolul de pretendent la tronul stăpânului său Vasile Vodă. În martie 1653, acesta năvăli cu ajutor din Transilvania și Muntenia în țara Moldovei, goni pe Vasile Vodă din Iași și se proclamă la 13 aprilie Domn. Domnia lui nu dăinui însă decât puține zile, căci Vasile Vodă se reîntoarse cu ajutor de la cazaci, bătu pe Gheorghe Ștefan la Popricani, pe Jijia, în ziua de 30 aprilie și-și reocupă tronul, gonind pe adversarul său care se refugie la curtea lui Matei Basarab din Muntenia.

Cu izbânda de la Popricani și cu reocuparea tronului, poate că treburile din Moldova ar fi intrat în normal și Vasile Lupu și-ar fi putut continua domnia până la moarte. Dar geniul rău îl îndemnă la un act de răzbunare contra lui Gheorghe Ștefan și a protectorilor acestuia, Matei Basarab și Gheorghe al II-lea Rákoczy, fără să-și fi dat seama că pe ajutorul cazacilor de sub comanda tânărului său ginere nu se putea pune destul temei. Bizuindu-se pe promisiunile acestuia, el întreprinse în mai 1653 o expediție – a treia la rândul ei, contra Munteniei, pentru a lovi nu numai pe pretendentul Gheorghe Ștefan, ci și pe însuși Matei Basarab, pentru a-l scoate din domnie și a-i ocupa tronul. Ca și în 1637 – 1639, Matei Vodă, concentrându-și oastea, așteptă pe adversar la Finta, pe Ialomița, nu departe de Târgoviște. Acolo a avut loc în ziua de 17/27 mai 1653 o crâncenă bătălie în care oștirea moldovenească slab susținută de căzăcimea lui Timuș suferi o sângeroasă înfrângere, fiind pusă pe fugă și urmărită până la Iași, unde Gheorghe Ștefan reocupă din nou tronul Moldovei. Timuș, cu polcurile sale căzăcești, se fortifică în cetatea de la Suceava, unde fu asediat trei luni de oștirea de lefegii unguri a lui Gheorghe Ștefan, până ce la 12 septembrie, când fu lovit în pulpa piciorului de o așchie de lemn ce se desprinsese în urma exploziei unui obuz și după șase zile de chinuri, rana can-

grenând, îi pricinui moartea. În urma acestei neașteptate întâmplări, cazacii se retraseră de la Suceava, după devastarea mănăstirilor Putna și Dragomirna. La retragere, luară cu ei și sicriul cu osemintele lui Timuș, pe care le astrucară la Cehsia, în prezența maicii și soției sale, Ruxandra. Aceasta se retrase apoi la Râșcov pe Nistru, unde o întâlnise Paul de Allep, înconjurată de fete, înveselindu-se cu cântecele lor moldovenești și ucrainene. Între timp, Vasile Vodă adunase în grabă și resturile oștirii risipite și porni spre Iași pentru a alunga pe adversarul său din capitala Moldovei. Acesta, însă, îi ieși întru întâmpinare la Sârca, unde se dădu în zilele de 15 și 16 iulie 1653 o aprigă bătălie, care se termină cu izbânda lui Gheorghe Ștefan, care primise ajutor de la protectorul său transilvănean, principele Gheorghe al II-lea Rákoczy. După înfrângerea de la Sârca, Vasile Lupu fugi peste Nistru, la cazaci. Dar ajutor de la cazaci el nu mai putea primi, fiindcă după detronarea lui Vasile Lupu Vodă în orientarea lor politică se produsese o mare schimbare. Hatmanul Bogdan rupse legăturile atât cu polonii cât și cu turcii și se atașă politicii moscovite. Rada ucraineană de la Perieslav din martie 1654 ratifică actul de supunere față de țarul Alexie Mihailovici, cu care căzăcimea se simțea strâns legată atât prin originea comună cât și prin credința pravoslavnică, aprobând noua orientare politică a hatmanului ei. De aceea nenorocitul domn pribeag fugi la tătari pentru a cere hanului concurs militar în redobândirea tronului. În loc de ajutor, el fu aruncat în temniță la Giösla și ținut acolo până în iulie 1654, când fu pornit la Istanbul. Acolo îl aștepta aceiași soartă, fiind aruncat în închisoarea celor Șapte Turnuri și tratat ca prizonier de stat până în noiembrie 1660, când dobândi libertatea. De aceasta însă, bătrânul pribeag nu se mai putu bucura multă vreme, decât până la începutul lui aprilie 1661 când moartea îl eliberă de toate deziluziile și umilințele sale. Osemintele au fost transportate la Iași și depuse acolo în ctitoria sa de la Trei Ierarhi.

Drumul Istanbulului îl luă și soția sa Ecaterina, împreună cu fiul ei Ștefăniță, care ajunsese mai apoi Domn. Hatmanul Gavriil, fratele lui Vasile Lupu, fu ucis de Gheorghe Ștefan, iar al doilea frate, Gheorghe, fugi în Transilvania și muri la Oradea. Cu moartea lui Ștefăniță, în 1662, se stinse familia lui Vasile Lupu. Ura cu care fostul domn al Moldovei fusese urmărit și după detronarea sa de principele Gheorghe al II-lea Rákoczy se evidențiază din versurile baladei lui Korespataki, care susțineau că Lupu e de vină că țara e de jale plină și de aceea numele său să fie blestemat și încărcat de ocară.

Nu trecuse bine anul de la detronarea lui Vasile Vodă, când se stinse din viață contemporanul său, principele Matei Basarab din Țara Românească. Ultimele zile de domnie ale evlaviosului domn au fost și ele greu încercate de turburările din rândurile oștirii sale pământene, care se compunea din curteni și roșii, dar mai cu seamă din pedestrași înarmați cu sinete, numiți cu un termen turcesc seimeni – seymen, segbău –. Aceștia constituiau garda domnească. Unități militare erau și levinții, satârașii, peicii sau paicii, fustașii, darabanii ș.a. Pe lângă oastea pământeană se mai găseau în serviciul militar al domnului și lefegii sârbi, bulgari, unguri, cazaci, nemți, greci, tătari, și chiar turci. După victoria de la Flinta, seimenii din garda lui Matei Vodă cereau domnului să le plătească și trei lefi *"ca unora care au bătut războiul cu Vasile Vodă"*, cum spune cronica. Iar când pretențiile lor fură socotite ca exagerate, seimenii se răzvrătiră contra domnului, cerându-i să se ducă să se călugărească, căci nu le trebuie un domn bătrân și bolnav. Și atât se îndârjiseră – spune cronica – de au luat tunurile și ierbăriile și le-au scos afară din târg, ucigând pe mai mulți dintre dregători, pe care îi bănuiau că ar fi fost potrivnici revendicărilor lor. La 24 martie 1654, seimenii revoltați opriră chiar pe domn care ieșise la plimbare pe Argeș, de a se mai întoarce în oraș, ținându-l trei zile fără hrană și cerându-i să iasă din țară sau să se călugărească. Numai făgăduindu-le că le va satisface cererile bănești, domnul se putu întoarce la palat, cu gândul de a-i tăia pe toți. Dar slăbiciunea bătrâneților nu mai îngădui principelui Matei Basarab de a aduce la îndeplinire planurile sale de represiune, căci el muri la 19 aprilie 1654 și fu înmormântat mai întâi la Târgoviște, de unde mai apoi rămășițele sale pământești fură transportate la ctitoria sa de la Arnota unde-și găsesc cuvenita odihnă de veci.

Cu moartea lui Matei Basarab, ultimul membru al triumviratului princiar, se încheie epoca de lungi domnii în cele trei principate carpatine. Domniile îndelungate ale triumvirilor princiari au adus reale foloase țărilor stăpânite de ei, contribuind la dezvoltarea și propășirea lor politică și culturală. Strânsele legături de prietenie și alianța dintre Matei Basarab și Gheorghe al II-lea Rákoczy au înfrânat pornirile imperialiste ale lui Vasile Lupu. Menținerea păcii și liniștei interne în cele trei principate carpatine au determinat pe turci să se amestece mai puțin în treburile interne ale provinciilor ei vasale. Dragostea de pace și

liniștea au impus și principilor vasali să se abțină de la acțiuni ostile Porții, să răspundă regulat la plata tributului și să însoțească cu contingentele lor oștirile otomane în campaniile lor contra tătarilor, Polonilor și imperialilor. Primul triumvir care a dispărut de pe arena politică a fost Gheorghe Rákoczy. El își încheie domnia și viața în condițiuni normale și pașnice. Matei Basarab a murit la adânci bătrânețe, dezamăgit și mâhnit în suflet din cauza răscoalei oștenilor săi, cu ajutorul cărora apărase pe câmpul de luptă integritatea hotarelor muntene și asigurase marea operă de redresare culturală și economică a țării și a neamului. Vasile Lupu își pierdu tronul tocmai în clipa când atinsese culmea puterii și influenței sale politice, ca arbitru și mijlocitor de pace între poloni și cazaci, încheindu-și viața zbuciumată în exilul de la Istanbul. Iar pentru a completa tabloul epocii triumviratului princiar, rămâne să aruncăm o privire și asupra măreței opere de creație intelectuală și de realizări culturale.

3. Opera culturală în cele trei principate

a) Soboare și colegii academice. Domniile rodnice și îndelungate ale principilor Matei Basarab, Vasile Lupu și Gheorghe I Rákoczy cad într-o epocă în care țările europene erau zguduite din temelii de marile reforme religioase propovăduite de Luther și Calvin. Cum însă lupta reformiștilor religioși nu era îndreptată contra dogmelor propriu-zise, ci mai curând împotriva atotputerniciei bisericii papale, ea și-a găsit ecou în rândurile ortodocșilor din Muntenia, Moldova și Transilvania, care țineau cu sfințenie la vechile lor tradiții bisericești. Propaganda luterană și calvină a găsit însă aderenți în rândurile sașilor și ungurilor din Transilvania care, ridicându-se contra vechii lor autorități bisericești catolice, îmbrățișară cu ardoare noua credință care se întemeia pe Sfânta Scriptură, detestând tradiția și limba liturgică latină din bisericile lor. Astfel începu în Transilvania, încă sub craiul Ioan Zapolia, lupta religioasă contra catolicismului, luptă care fu continuată până sub domnia lui Gavriil Bethlen și care duse la participarea acestuia la războiul religios de treizeci de ani. Nu se putea însă ca o mișcare religioasă de anvergura Reformei să se desfășoare cu atâta patimă în vecinătatea țărilor române fără ca să nu găsească o repercusiune în aceste țări ortodoxe. Zăcea în firea lucrurilor ca încercările de propagandă reformată să trezească o reacțiune în rândurile populației ortodoxe nu numai în Transilvania, unde credința ortodoxă era direct amenințată, dar chiar și în Muntenia și Moldova, unde amenințarea era mai puțin acută. Concomitent cu propaganda calvină din Transilvania se manifesta, mai ales în Polonia, o aprigă propagandă catolică împotriva ortodocșilor, care refuzau să recunoască unirea bisericii lor cu Roma, din 1596. Calvinii, ca deținători ai puterii de stat în Transilvania, căutau să atragă pe ortodocși de partea lor, cu ajutorul organelor administrative și prin răspândirea de cărți bisericești în limba română. Propaganda iezuiților din Polonia găsea un puternic sprijin în colegiile catolice de la Liov, Camenița și Bar, la care își făceau studiile și mulți ortodocși din Moldova. Prin catehismele și cărțile liturgice care apăreau în limba română, atât calvinii, cât și catolicii căutau să strecoare idei din învățăturile lor. Știm bunăoară că principele Gavriil Bethlen intrase în legătură cu patriarhul Constantinopolului, Chiril Lukaris, pentru a-l determina să publice la 1629 o "mărturisire" cu eresuri calvine, care produse mare vâlvă în lumea ortodocșilor.

Pentru a răspunde lui Lukaris, mitropolitul Petru Movilă întocmi o "mărturisire" ortodoxă în limba latină, pe care el o supuse în 1642 *soborului de la Iași*, convocat de principele Vasile Lupu cu scopul de a lămuri unele dogme bisericești în legătură cu propaganda calvină. Soborul, la care luară parte mai mulți teologi, aprobă textul "mărturisirii" mi-tropolitului Petru. Textul astfel aprobat fu tradus în limba elenă de Metalie Syrigos, mitropolitul Proilaviei, și prezentat sinodului patriarhal din Constantinopol spre aprobare. Prin aprobarea celor patru patriarhi ortodocși, mărturia lui Petru Movilă, care cuprinse expunerea dogmelor fundamentale ale bisericii ortodoxe, a devenit adevărata carte de învățătură pentru toți credincioșii drept măritori. Pe temeiul ei s-a întocmit apoi un catehism în limba polonă, și apoi și unul în limba ucraineană, care fu tipărit în 1645 sub titlul: *Adunarea de științe pe scurt. Despre articolele credinței ortodoxe creștine.* Traducerea mărtu-risirii în grecește a apărut mult mai târziu.

Nu trecuseră decât patru ani de la convocarea soborului de la Iași, când în 1646 principele Gheorghe I Rákoczy convocă la Satu Mare un *sinod al bisericii calvine*, care hotărî asupra organizației acelei biserici. Cu doi ani în urmă, în 1648, apăru din îndemnul aceluiași principe, în traducere românească, un catehism inspirat de doctrina calvină, cu scopuri de propagandă între românii ortodocși. În scopul combaterii acestei propagande apăru cartea ce se cheamă răspuns împotriva catehismului calvinesc, făcută de părintele

Varlaam, mitropolitul Sucevei și arhiepiscopul Țării Moldovei. Din râvna aceluiași chiriarh Varlaam apăru și *Cazania*, o carte omeletică în limba română care cuprinse 74 predici la diferite praznice creștine din cursul anului, precum și multe alte cărți bisericești.

Dar apariția acestei literaturi apologetice în limba română nu era de ajuns pentru susținerea cu temei a dogmelor credinței ortodoxe. mai era nevoie și de clerici pregătiți pentru susținerea și propovăduirea acestor dogme. În privința aceasta mitropolitul Petru Movilă (+1646), inspirându-se probabil de la colegiile catolice din Polonia, înființă în anul 1632, pe lângă mitropolia din Kiev, un colegiu sau academie teologică, pentru pregătirea clerului monahal și secular. După prototipul așezământului de la Kiev, principele Vasile Lupu înființă un asemenea *colegiu* sau *academie*, pe lângă ctitoria sa de la Trei Ierarhi din Iași, înzestrându-l cu moșiile Răchiteni, Tămășeni și Juganii pentru întreținerea lui. Materiile care se predau erau: teologia, retorica, didactica, gramatica, aritmetica, geometria, astronomia și muzica, ciclul de materii fiind împărțit în trivium și quadrivium. În actul de fundație Vasile Vodă arată că *"văzând marea lipsă de dascăli buni, învățători în Țara Moldovei, fără de care foarte mult pământul pătimește și se întunecă fără învățătura cărții, socotind împreună cu tot sfatul țării și dorind a face pomenirea pământului său, am așezat prin a sa chemare dascăli buni și râvnitori la învățătură de la Kiev, de la prea sfințitul și de Dumnezeu temătorul părinte Petrașcu Movilă, arhiepiscopul Kievului ca să fie spre învățătura și lumina minții copiilor pământului nostru"*. Cursurile se făceau în moldovenește, grecește și slovenește, ba poate chiar și în limba latină. Între ivățăceii se găseau "copii de boieri". Director și dascăl la noua academie era Sofronie Pociapski, trimis anume de Petru Movilă de la Kiev ca să organizeze institutul după modelul academiei similare din capitala Ucrainei. Deodată cu Pociapski mai sosiră la Iași și alți dascăli de la Kiev, care dezvoltară o rodnică și utilă activitate, până ce fură înlocuiți cu dascăli greci. Din cauza incendiilor, școala fu închisă pe la 1653. Urmașul lui Vasile Vodă pe tronul Moldovei, principele Gheorghe Ștefan redeschise școala și, referindu-se la această schimbare, arătă că pe urma dascălilor de la Kiev mult lucru și mare folos au rămas de la dânșii pământului moldovenesc din a lor învățătură. Dar fiind înlocuiți cu dascăli greci, aceștia nici un folos de învățătură nu aduceau.

Bandius arată că Vasile Vodă stăruia pentru introducerea învățăturii latinești – *literas latinas in Moldaviam induceret* – dar că străduințele sale se loveau de împotrivirea ortodocșilor.

Afară de noua academie mai ființară în Moldova și școli elementare al căror număr era apreciat de o mărturie contemporană la 20.

Dintr-un raport misionar din Muntenia din anul 1640 aflăm că și pe lângă mitropolia din Târgoviște ființa un *colegiu* în care se învăța limba latină și slavonă, sprijinit de Matei Basarab. Știm însă că la 1679 principele Șerban Cantacuzino înființa la București, la mănăstirea Sf. Sava, o academie sau colegiu de învățătură superioară cu profesori plătiți din vistieria țării. Ca și la academia de la Iași, și la academia de la București se predau filosofia, teologia, gramatica, istoria și limbile clasice greacă și latină. Limba de predare era cea elină. Academia își avea internatul pentru școlarii, al căror număr era destul de mare, trecut uneori peste o sută. Constantin Brâncoveanu dădu școlii, în 1707, un nou statut de organizare, stabilind și materiile de predare, dintre care nu lipseau lecturile din autorii clasici eleni cum și din scrierile părinților bisericești. Joia și Duminica erau zile de vacanță și odihnă pentru dascăli și învățăcei.

Un *colegiu de învățătură mai înaltă*, o academie similară celei de la Iași, fu înființat de principele Gheorghe I Rákoczy la *Alba Iulia*, care fu mutat mai apoi la Cluj. În acest colegiu calvin se făcea educația tinerilor clerici, dar și a mirenilor doritori de învățătură.

b) Codificarea legilor uzuale. În strânsă legătură cu apărarea dogmelor credinței prin soboare și promovarea învățăturii prin școli și colegii stătea și grija Domnilor din cele trei principate carpatine pentru adunarea și codificarea legilor în vigoare în țările lor. În privința aceasta codificarea legilor din Transilvania era ușor de îndeplinit, fiindcă vechile legi ungurești de până la emanciparea Transilvaniei de Ungaria fuseseră adunate și tipărite la 1541 de legistul Ștefan Verböczy, în faimosul său: *Opus tripartitum iuris consuetudinaris inclyti Regni Hungariae*, o colecție a tuturor drepturilor, legilor, obiceiurilor și ordinațiunilor țării, aprobată în 1514 de regele Vladislav al II-lea. Legiuirile acestea erau în vigoare și în Transilvania, câtă vreme această provincie făcea parte integrantă din regatul Ungariei. De la dezlipirea ei de Ungaria în zilele craiului Ioan Zapolia, intrară în vigoare noile legi, votate și aprobate de dietele Transilvaniei, începând cu anul 1526. Din ordinul principelui Gheorghe al II-lea Rákoczy, hotărârile și legile votate de dietele transilvănene din anii 1526 – 1653 au fost adunate și codificate de Ioan Kemeny și date publicității în 1656 sub titlul de: *Approbatae et Compilatae Constitutiones.*

Colecția a fost completată mai apoi cu legile votate în anii 1653 - 1669, cuprinzând astfel întreaga operă legislativă a Transilvaniei din cursul unui secol și jumătate.

Interesul pentru strângerea și codificarea legilor uzuale se trezise și în principatele române Muntenia și Moldova. În țările acestea ortodoxe însă, separația legilor canonice de cele civile sau laice nu făcuse progrese ca în țările reformate, cum era Transilvania. De aceea nu trebuie să ne cuprindă mirarea, dar în principatele române *pravilele* cuprind în prima linie legi bisericești, canoane instituite de Sfinții Apostoli, de soboarele ecumenice și de sfinții părinți bisericești, cele mai multe cu privire la biserică și cler, și numai puține capitole consacrate mirenilor, deci tot material adunat din diverse colecțiuni de nomocanoane bizantine, publicate fie în grecește, fie în slavonește. Din însărcinarea principelui Matei Basarab, călugărul oltean *Mihail Moxa*, sau Moxalie, a tradus din slavonește în românește un asemenea codice de norme canonice și laice, cunoscut sub numele de *Pravila de la Govora*, sub îngrijirea staretului acestei mănăstiri, Meletie Macedoneanul, numită astfel după locul unde văzu lumina tiparului în 1640. Pentru a ne putea face o idee asupra cuprinsului acestei prime pravile apărute în limba română, ajunge să aruncăm o privire asupra următoarelor titluri din tabla de materii: de praznicile domnești, de boieri și de mai mari, de postrig, de episcopi, de popi, de diaconi, de părinți, de mașteră etc. Traducătorul arată că pravila este direptator de lege, tocmeala sfinților apostoli, tocmită de șapte soboare și de preacuvioșii părinți învățători ai lumii. Pravila cuprinde dispozițiuni cu privire la săvârșirea tainelor mărturisirii și comunicării, aplicarea canoanelor în cazul de abateri din partea clerului, dar și a mirenilor etc.

Pravila de la Govora din 1640 trezi un viu interes și în Transilvania. Mitropolitul Ghenadie al Bălgradului se grăbi să comande un număr de exemplare trase de pe zațul pravilei cu înlocuirea numelui mitropolitului Ștefan al Ungrovlahiei prin numele său. În ediția aceasta pravila găsi o largă răspândire și în Transilvania.

De la apariția *Pravilei de la Govora* trecuseră 12 ani, când la 1652 principele *Matei Basarab* griji să apară de sub teascurile tipografiei de la Târgoviște un nou cod de legi civile și bisericești, mai dezvoltat decât pravila din 1640. Era *Îndreptarea legii lui Dumnezeu* care are toată judecata arhierească și împărătească de toate vinele preoțești și mirene. Noua pravilă mai cuprinzătoare a fost tradusă din grecește cu nevoința, osârdia și cu toate cheltuielile mitropolitului Ștefan al Ungrovlahiei. *Îndreptarea legii* găsi o largă răspândire nu numai în cercurile ecleziastice ci și pe la scaunele de judecată civilă, unde se aplicau principiile de drept cuprinse în acest cod.

La această însemnată operă de codificare a legilor uzuale participă firește și Moldova lui Vasile Vodă Lupu. Din porunca acestui domnitor apăru la Iași în 1646: *Cartea de învățătură de la pravilele împărătești*, tradusă din limba elinească de *Eustratie Logofătul*. Eruditul traducător arăta în prefață că a cercetat prin multe țări până l-a îndreptat Dumnezeu de a găsi oameni ca aceia, dascăli și filosofi, de-au scos din cărți elinești și latinești toate tocmele cele bune și giudeațele celor buni creștini și sfinți. În partea întâia cartea de pravile cuprinde norme privitoare la practica agriculturii – *leges coloniariae* –. În partea a doua se înșiră infracțiunile cu pedepsele aferente aplicabile atât clericilor cât și mirenilor. Lucrareă nu este decât o compilație din diverse codice de legi bizantine, unele trecute și prin filiera latină. Ea are multă asemănare cu lucrarea lui Prosper Farrinaccicus (1614): *Praxis et theoricae criminalis*, operă întemeiată de izvoare bizantine. Se crede că pravila de la Iași a fost întocmită de o comisie prezidată de *Meletie Syrigul*, mitropolitul Proilaviei, care a redactat-o în grecește. La baza operei stau fără îndoială lucrările lui Zonarar Valsamon, sintagma lui Vlastarie, precum și monocanonul Malaxos. Logofătul Eustratie nu s-a mărginit însă la o simplă traducere a textului grecesc, ci a cuprins în codul moldovenesc și anumite principii juridice și norme de drept care se desprind din vechile datini și obiceiuri ale pământului moldovenesc. Acestea constituiau *dreptul pământului scris și nescris*. Dreptul scris emana de la o autoritate care avea căderea de a legifera. El este cuprins în legi, regulamente, decrete, decizii, ordonanțe etc. Dreptul nescris cuprindea regulile care nu porneau de la o autoritate, ci intrau în uz printr-o practică mai îndelungată, păstrându-se prin tradiție. Ceea ce se obișnuia timp mai îndelungat într-o grupare de oameni fără intervenția unei autorități legiuitoare intra în dreptul nescris al pământului. Prescriptele lui intră cu vremea în conștiința de drept a poporului care le recunoaște ca necesare pentru viața lui. În cazul acesta uneori poporul apare ca legiuitor, dându-și în mod tacit asentimentul la aplicarea lor. Nevoile de toate zilele și năzuințele spre progres silesc societățile omenești să-și dea ele însele asemenea norme

pentru conviețuire. Și aceasta pentru că dreptul nu poate fi un *produs* al *națiunii*, ci mai curând al unui *îndelungat proces istoric* izvorând, cum s-a susținut, din raporturile sociale, din nevoile economice și din aspirațiile fiecărei epoci, precum și din lupta diverselor clase sociale pentru apărarea intereselor lor. Asemenea norme de *drept obișnuielnic sau consuetudinar* fură însumate și în *Cartea de învățătură* din 1646 întocmită de logofătul Eustratie.

Pravila lui Vasile Lupu a avut o mare influență asupra dezvoltării vieții juridice din Moldova dar și din Muntenia, întrucât rânduielile de drept civil și penal cuprinse în ea le întâlnim și în *Îndreptarea legii* lui Matei Basarab apărură cu șase ani în urmă, la 1652. Ambele pravili arată mare asemănare între ele, textele fiind uneori chiar identice. Constatarea aceasta dovedește că pravila moldovenească a servit ca izvod pentru pravila muntenească. Pedepsele pentru crime sunt aspre, ca scoaterea ochilor, tăierea mâinilor, însemnarea la nas, arderea de viu, turnarea de plumb topit în gură, legarea de cozile cailor, spânzurătoarea, tăierea capului, plimbarea în pielea goală și bătaia, munca în ocne, surghiunul, confiscarea averii etc.

Ea a rămas multă vreme în vigoare, fiind aplicată în toate scaunele de judecată ale țării. Un călător englez care trecea prin Moldova în 1652 relatează că Vasile Vodă prezida în persoană judecățile în fiecare zi. Referindu-se la această operă de codificare, *Dimitrie Cantemir* arată că Vasile Vodă a pus pe unii bărbați probi și experți în legiuirile patriei de au adunat toate legile la un loc și au alcătuit un singur cod care pe timpul său slujea de normă judecătorilor din Moldova întru rostirea judecăților drepte.

c) *Activitatea tipografică.* De sub teascurile tipografiei înființate în 1508 la Târgoviște de Radu cel Mare ieșiseră mai multe cărți rituale în limba slavonă. Sub domniile următoare, ale principilor Neagoe Basarab și Radu Paisie s-a continuat cu tipărirea cărților bisericești. Curând, însă, nestatornicia domniilor puse capăt acestei lăudabile activități tipografice, până ce Matei Basarab, în timpul îndelungatei sale domnii, reînnodă firul întrerupt al tiparului. El înființă la 1635 o tipografie la Câmpulung, care tipări mai multe cărți bisericești. În anul următor, 1636, funcționa o tipografie la Govora. De sub teascurile ei apăru în anul 1640 pravila de care s-a pomenit mai sus. De la Govora tipografia trecu la Dealu, iar de acolo la Târgoviște, unde în 1652 apăru *Îndreptarea legii* a lui Matei Basarab. Între anii 1635 și 1652 apărură în tipografiile muntene de la Câmpulung, Govora, Dealu și Târgoviște nu mai puțin de 18 opere tipografice de cuprins religios, dar și laic, cum erau *Pravila* și *Îndreptarea legii.* Din prefața uneia dintre acestea aflăm că menirea tipografiilor muntene era să scoată de sub tipar cărți bisericești, nu numai pentru folosul și edificarea sufletească a pravoslavnicului și binecredinciosului neam al muntenilor, ci și pentru luminarea altor neamuri înrudite în credință, care se folosesc de limba vestitului dialect slavonesc, și anume pentru bulgari, sârbi, ungrovlahi și moldovlahi.

Călugărul catolic Francisc Larcanich relata în august 1637 că Matei Vodă avea de gând a retipări cărțile bisericești de rit oriental, de care se serveau preoții și călugării din multe alte provincii, precum: Moldova, Rusia, Bulgaria, Serbia, Bosnia, Herțegovina, cea mai mare parte din Tracia și din Macedonia, până la Sf. Munte.

Ucenicii tipografiilor muntene răspândeau meșteșugul tiparului și în Transilvania. Mitropolitul Ghenadie cerea la 1639, pentru tipografia sa de la Alba Iulia, literă în Țara Românească. Iar despre conducătorul noii tipografii mitropolitane, popa Dobre, știm că "au venit din țara rumânească de au făcut tipar în Ardeal". În noua tipografie de la Bălgrad a început mitropolitul Ghenadie tipărirea *Evangheliei învățătoare* care, după moartea sa întâmplată în 1641, a fost terminată de urmașul său Ilie Jorest. Lucrarea nu era însă decât o reeditare a *Evangheliei cu învățături* a lui Coresi, apărută în 1581. În 1648 apăru la Alba Iulia *Noul Testament*, sub îngrijirea mitropolitului Simeon Ștefan, care făcea în prefață reflexiuni cu privire la unificarea limbii românești, arătând că *"cuvintele trebuie să fie ca banii, că banii aceiași sunt buni, care umblă în toate țările: așa și cuvintele, acestea sunt bune, pe care le înțeleg toți".*

Literatura bisericească cuprindea cărțile sfinte și cele rituale în românește. În secolul al XVII-lea acestea erau *Psaltirea* ca parte a Vechiului Testament, cele patru *Evanghelii* – Tetravanghelul, Evangheldе sau Evanghelias –. *Faptele Apostolilor* – Apostol, Praxiu – unite în *Biblie*. Veneau apoi *Cazaniile* – evanghelii învățătoare, evanghelii cu tâlc, un fel de predici pe marginea temei liturgice a zilei respective. După acestea urmau cântecele rituale – Liturghiile Slujnice – Molitvenicile (Trebnice, Eucologhii), de care se folosea preotul la săvârșirea cultului divin și a ritualului tainelor bisericești ca botezul, cununia, cuminecarea, înmormântarea etc. La acestea se adăugau *Viețile Sfinților – Mineile* – cu cân-

tările și troparele respective. Urmau apoi *Patericile* (vieți de pustnici) precum și operele dogmatice și didactice cu *Catehisme, Misterii, Cărți de Rugăciuni* etc.

Aceasta arată că tipografiile erau puse în serviciul bisericii și al slujitorilor ei. Nu se ajunse însă în activitatea tipografică așa de departe ca să se tipărească și lucrări de conținut laic. Lucrările de acest fel, fie traduceri, fie originale nu se învredniceau încă de lumina tiparului, ele se răspândeau doar prin cópii, făcute de copiști mai mult sau mai puțin pricepuți, astfel că în multe cazuri diversele cópii se abăteau de la textul originalului, interpretându-l greșit și denaturându-l cu adausurile lor.

d) Începuturile istoriografiei în limba română.

Primele însemnări de fapte și întâmplări s-au făcut în Moldova în limba slavonă, și anume la mănăstirile Bistrița și Putna. Însemnările acestea cronologice au constituit baza letopisețelor și analelor de pe lângă aceste mănăstiri. Analele de la Bistrița și Putna au rămas anonime. Cunoaștem însă pe continuatorii acestor anale, Macarie și Eftimie. Aceștia dezvoltară însemnările cronologice - cu adausuri personale mai ales în proslăvirea stăpânilor lor, Petru Rareș și Alexandru Lăpușneanu, - în adevărate cronici contemporane, scrise în limba bisericii și a cancelariei domnești, care era limba paleo-slavonă. De acestea și poate și de alte *letopiseți, cărți* sau *izvoade moldovenești* s-a folosit Grigorie Ureche la întocmirea *Cronicii* sale în limba română, compilată și adnotată de Simeon Dascălul.

Între aceste izvoare de informațiuni nu se găsea, de bună seamă, prețiosul fragment scris în vechea limbă românească, din 1495, de *Petre Clănău*, secretarul lui Ștefan cel Mare, care l-ar fi tradus după un text latin al lui *Hurul*, cancelarul lui Dragoș Vodă și care și acesta nu va fi fost decât continuarea unei cronici latine mai vechi (374 – 1290) a unui *Arbore Campedux*. Analiza critică a limbii și a conținutului nu lasă nici o îndoială asupra plăzmuirii acestui frumos fragment, atribuit lui *Costachi* și *Antohi Sion*, în complicitate cu Costache Boldur, editorul. Plăzmuirea s-a făcut când chestiunea română ajunse în discuția Congresului de la Paris din 1856.

Ureche și-a continuat cronica până la domnia lui Aron Vodă-Tiranul, și anume până la abdicarea lui Petru Șchiopul, după izvoarele ce-i stăteau la îndemână, iar domnia lui Aron Vodă din tratări orale. Simeon Dascălul a compilat cronica lui Ureche, completându-o cu amănunte dintr-un letopiseț "unguresc", adăugând între altele și legenda cu „ijderenia", adică descendența Moldovenilor de la tâlharii din Roma, cu excepția unor amănunte defăimătoare, pe care se reazemă ideea originii latine a neamului românesc. Originea aceasta romană o găsim pomenită în cronica moldovenească în limba rusă anexată la *Veskresenkaja letopis*, cu eroii eponimi Roman și Vlahată, reprezentând pe Romani și Vlahi. Tradiția aceasta ajunse și la cunoștința călătorului englez Robert Bongrave care călătorea prin Moldova în 1652. Pe lângă izvoarele indigene, Grigore Ureche mai consultase la alcătuirea cronicii sale *Atapisețul leșesc* al lui Ioachim Bielski, precum și un *tetopoi latinesc* care nu era decât o cosmografie universală, apropiată de cosmografia lui Münster. Singurele adausuri originale ale lui Simeon Dascălul erau notele privitoare la Despot Vodă și Ștefan Tomșa, pe care copistul le împrumutase din cronica lui Guagnin, care rămăsese necunoscută lui Grigorie Ureche. Din nenorocire, cronica lui Grigorie Ureche nu ni s-a păstrat în versiunea originală ci numai în copia lui Simeon Dascălul, cu neînsemnatele sale adnotații și completări arătate mai sus. Aceasta însă nu ne îndrituiește să susținem că cronica lui Grigore Ureche a dispărut și că am avea la îndemână numai cronica compilatorului Simeon Dascălul. Nu știm când a început Grigore Ureche cu redactarea cronicei sale. Știm însă că el a murit la 1647 și că deci n-a putut continua lucrarea până la ultimele zile ale vieții sale, ci numai până la domnia lui Aron Vodă (1595). Lucrarea este foarte îngrijită și denotă cultura temeinică a autorului ei, pe care acesta și-o dobândise în colegiile latinești din Polonia. El considera istoria ca o școală a vieții, care să rămână feciorilor și nepoților și să le fie de învățătură, despre cele rele să se ferească, iar pe cele bune să le urmeze și să le îndrepteze. El se inspira de principiul legalității, susținând că guvernarea țării să fie după pravilă, fiindcă unde nu sunt pravile, acolo din voia domnului multe strâmbătăți se fac. Respect față de trecut avea și Vasile Vodă, care aflând că la Vaslui se ridicau pietre din ruinele curților domnești ale lui Ștefan cel Mare pentru construcția de clădiri noi, scria fratelui său că "aceasta nu-i lucru de cuviință".

Cu mult mai reduse sunt cunoștințele noastre asupra începuturilor istoriografiei în Țara Românească. Aci însemnările cronologice de pe la mănăstiri, analele sau letopisețele acestora, care de bună seamă că au existat, s-au pierdut în învălmășeala vremurilor trecute, astfel că ele n-au putu servi ca în

Moldova, drept izvoade pentru întocmirea cronicilor interne. O excepție face domnia lui Mihai Viteazul, asupra căreia ni s-au păstrat mai multe cronici contemporane. Într-o traducere germană, ni s-a păstrat un fragment de cronică în care găsim înregistrate pe scurt întâmplările din primii ani de domnie ai lui Matei Basarab. Acest prețios fragment, lărgit cu relațiile grecești ale mitropolitului Matei de Mira – Lichiei și cu adausurile călugărului Misail a fost mai apoi curprins în compilațiile de mai târziu ale lui Stoica Ludescu și Radu Popescu.

e) Ctitorii ecleziastice în țară și în străinătate.

Luptele din epoca religioasă au întărit pretutindeni credința în sufletele credincioșilor și au contribuit la creșterea interesului pentru așezămintele bisericești. Aceasta se manifesta în râvna domnitorilor pentru cele sfinte, sporirea numărului bisericilor și în dărnicia ctitorilor pentru înzestrarea ctitoriilor lor. Din vremurile lui Ștefan cel Mare nu se ridicară așa de multe lăcașuri de închinare ca în timpul domniei lui Matei Basarab și a contemporanului său din Moldova, Vasile Lupu. Izbucnise parcă o luptă de nobilă întrecere între ambii domni români, deopotrivă de darnici și evlavioși. Să ne gândim numai la noile ctitorii și restaurări de biserici ale lui Matei Basarab, care a împânzit țara de la un capăt la altul cu biserici și mănăstiri, una mai frumoasă și mai bogată decât alta. Construcții noi și restaurări s-au făcut din grija și dărnicia noului domn muntean la Arnota, Brâncoveni, Câmpulung, Căldărușani, Mănăstirea dintr-un lemn, Strehaia, Sovcja, Plătărești, Plumbuita, Buzău, Brebu, Târgoviște, București, Ploiești, Porcești în Transilvania, Vidin și Svistov în Bulgaria. Noile ctitorii erau înzestrate cu moșii și sate cu rumâni și țigani robi, cu prețioase odoare de cult, cât și cu cărți rituale și în limba română. Pilda domnului găsi pioși imitatori și în rândurile boierimii și ale negustorilor cu dare de mână, astfel că prin evlavia și dărnicia lor, răsăreau alături de ctitoriile domnești și ctitorii boierești și negustorești, împodobind pământul țării.

Dărnicia domnească se răsfrânge și asupra lăcașurilor sfinte din străinătate, față de care continuă pe o scară foarte intensă închinările de moșii și sate. Matei Basarab opri însă, prin hrisovul său din 1639, închinarea a 22 de mănăstiri, care nu puteau fi închinate așezămintelor din Sf. Munte și nici din alt loc din Orient. Nu puteau fu închinate, printre altele, mănăstirile Tismana, Cozia, Curtea de Argeș, Bistrița, Govora, Dealu, Glăvăciocul, Snagovul, Cotmeana, Valea, Râmcăciorul, Mislea, Gura Motrului și Tanganul. Măsura aceasta fu recunoscută și prin tomosul patriarhal din aprilie 1640. Prin hrisovul domnesc din noiembrie 1640 domnul mai adăugă la mănăstirile oprite și Brandelul, Menedecul, Ezerul, Mănăstirea dintr-un lemn, Maxineni, Dragotești, Brebul și Plătărești. Prin măsura aceasta putură fi oprite de înstrăinare măcar principalele mănăstiri din țară. Oprelîștea aceasta nu împiedica pe domn și pe boieri să dăruiască locurilor sfinte din răsărit moșii și sate. Însuși Matei Basarab dărui în 1641 mănăstirii Cutlumus din Sf. Munte numeroase sate și sălişti din preajma bălților Călmățuiului. În 1649 domnul dărui mă-năstirii Ivirul sate cu vecini, vaduri de moară, ocine prin diferite județe, vama ocnelor Vitioara și Telega, bălți de pește, vinericiul domnesc de la Văleni, prăvălii la București, sălașe de țigani etc. Pe calea aceasta o bună parte din veniturile țării lua drumul spre mănăstirile grecești din străinătate, în dauna pământenilor. Opera de ctitorii bisericești continuă într-un ritm mai încet și sub urmașii lui Matei Vodă. Principele Șerban Cantacuzino fundă lângă București, înzestrând-o cu sate și moșii, mănăstirea *Cotroceni*, înfigând personal la 26 martie 1679 sapa în pământ și punând cu mâna sa jos în temelie, cărămizi pe chipul sfintei și dumnezeieștei cruci. În octombrie 1682 el dădu mănăstirii un regulament monahal și o închină către întreaga obște călugărească de la Athos.

Deopotrivă de mare era și grija principelui Vasile Lupu pentru cele sfinte. Și el ctitori numeroase biserici și mănăstiri și restaură ctitoriile înaintașilor săi. În fruntea ctitoriilor sale din Moldova stă biserica Trei Ierarhi din Iași, o minune arhitecturală. Exteriorul bisericii este acoperit de sus și până jos cu sculpturi în marmoră, iar interiorul era aurit și împodobit cu zugrăveli de sfinți și apostoli, constituind astfel o operă reprezentativă a arhitecturii moldovo-bizantine din acea vreme. Sfințirea bisericii s-a făcut cu fastul cuvenit în mai 1639.

Pentru noua sa ctitorie de la Trei Ierarhi, Vasile Vodă primi în dar de la sinodul patriarhal din Constantinopol sicriul cu moaștele Sfintei Paraschiva. Întru întâmpinarea sfintelor moaște porni Vasile Vodă la Ismail, unde, luându-le în primire, le însoți cu mare procesiune la Iași, și le așeză în anul 1641 în ctitoria închinată sfinților Trei Ierarhi, ca ocrotitoare a capitalei Moldovei.

O altă ctitorie a lui Vasile Lupu la Iași a fost biserica Sf. Ioan Botezătorul. El începu construcția mănăstirii Golia, pe care o termină

fiul său Ştefăniţă. Fratele său, hatmanul Gavriil fundă mănăstirea Agapia. Vasile Vodă a fost ctitorul bisericilor din Orhei, Ismail şi Chilia. El îşi manifestă dărnicia sa şi faţă de biserica frăţiei ortodoxe din Liov, precum şi faţă de mănăstirile de la Sf. Munte. Numărul aşezămintelor bisericeşti create de Vasile Vodă pare redus faţă de numărul impresionant de mare al ctitoriilor lui Matei Basarab. Totuşi, domnul Moldovei şi-a asigurat un loc de cinste în istoria bisericii moldoveneşti ca convocator al soborului de la Iaşi, ca fondator al Academiei Vasiliene, ca întemeietor al primei tipografii în Ţara Moldovei şi ca dătător de legi prin codificarea şi tipărirea pravilelor împărăteşti în memorabila sa *Carte de învăţătură* din 1646.

Dar firea sa ambiţioasă nu se mulţumi numai cu atâta. El râvnea la rolul de protectortutore al ortodoxiei din imperiul otoman. Larga sa dărnicie pentru cele sfinte, atât din ţară, cât şi din străinătate îi asigurase un loc de mare cinste şi de mare preţuire în cercurile patriarhiei din Constantinopol. Acestea, în urma dispariţiei din arena politică a bazileilor bizantini, căutau între principii ortodocşi o personalitate care să-i înlocuiască, îndreptându-şi privirile asupra strălucitului domn al Moldovei. Vasile Lupu dispunea de mijloace materiale suficiente pentru a îndeplini rolul de orânduitor şi patron al întregii vieţi ortodoxe şi de găzduitor în ţara sa al diverşilor arhierei în funcţie sau mazili{i. De Paşti, în 1645 patriarhul Partenie al II-lea fu ridicat de Vasile Vodă în scaunul ecumenic de la Constantinopol cu un ceremonial neobişnuit până atunci. Noul patriarh îşi aşeză pe cap o mitră de aur împodobită cu pietre scumpe pe care adversarii înaltului chiriarh cât şi ai domnului moldovean o înfăţişară sultanului drept coroană imperială numai pentru a fi sfinţită pentru încoronarea lui Vasile Vodă ca împărat al Bizanţului. Se mai insinua Porţii că chiriarhii greci l-ar fi obligat să adune oaste pentru a-l ridica pe tronul imperial usurpat de sultan şi că polonii ar fi gata să-i sară în ajutor şi toată Grecia nu aşteaptă decât semnalul de a se răscula pentru a alunga pe sultan şi a ridica pe tronul basileilor pe Vasile Vodă ca vrednic urmaş creştin al lui Constantin cel Mare. Elogii de felul acesta, unele mai exagerate decât altele, proslăveau pe domnul Moldovei ca "unic apărător şi unica glorie şi bucurie a neamului elin". I se aduceau laude şi închinăciuni ca împărat ocrotitor al ortodoxiei şi oblăduitor al neamului elin. Fireşte însă că aceste elogii amuţiră îndată ce, cu detronarea lui Vasile Vodă, belşugul Moldovei încetase de a se mai revărsa asupra sinodalilor din Constantinopol. Bunele relaţii cu ortodoxia grecească au adus ţării anumite foloase. La stăruinţa lui Vasile Vodă fu ridicată biserica Maicii Domnului din Ismail la rangul de stavropighie şi metoh al Ierusalimului. Biserica fusese restaurată de Gheorghe paharnicul, fratele principelui. Tot acestor relaţii se datora şi obţinerea moaştelor Sf. Paraschiva pentru biserica domnească de la Trei Ierarhi, dar care s-au putut obţine numai în schimbul unor însemnate avantaje materiale pentru patriarhie. Între rezultatele politicii de prietenie cu patriarhia a fost şi restaurarea aşa zisei mitropolii a Proilaviei sau Brăilei, care avusese sub arhipăstoria ei pe credincioşii ortodocşi din raialele turceşti de la nordul Dunării şi care decăzuse în timpul revoluţiei lui Cantemir-Mârza. După potolirea acestei revoluţii prin moartea silnică a lui Cantemir şi prin izgonirea tătarilor cantemireşti din Bugeac, Vasile Vodă se gândi la reînfiinţarea acestei mitropolii care în cele canonice depindea direct de patriarhia din Constantinopol. În scopul acesta el se adresă patriarhului Chiril al II-lea şi obţinu de la el tomosul de reînfiinţare din mai 1639. Tot la stăruinţa lui Vasile Vodă patriarhul aşeză în fruntea acelei mitropolii pe învăţatul cleric Meletie Syrigul, adeverit în fruntea eparhiei proilaviene la 1645 şi pe care o păstori până la 1755, când fu caterisit pentru că încercase să tăgăduiască semnătura sa în faţa unui tribunal turcesc. La 1667 scaunul Proilaviei era ocupat de fostul patriarh Partenie.

Credincioşii catolici din Moldova şi Muntenia stăteau sub arhieria călugărului Ioan Baptistă Zamoyski care se intitula *"urtinguae Valachiae Episcopuss"* a păstorit între anii 1633 – 1649. Vasile Vodă refuză, însă, să-l recunoască ca atare, pentru că nu avea cuvenita diplomă pontificală de la Roma şi pentru că nici nu-şi avea reşedinţa în Moldova, ci în Polonia, şi pentru că el nici nu se prea interesa de soarta enoriei din principatele române. De aceea, la 1646 congregaţiunea pentru propagarea credinţei – *Congregatio de Propaganda Fide* – de la Roma încredinţă pe călugărul minorit Marcu Bandini, care se intitula arhiepisop de Marianopolis, de Durostor şi Tomis şi administrator al Moldovei cu vizitarea generală a tuturor bisericilor de ritul romano-catolic din Moldova. În octombrie 1646 Bandini, trecând Dunărea în Ţara Românească, ajunse la Târgovişte unde fu primit în audienţă de principele Matei Basarab, care făcu o bună impresie asupra vizitatorului. De acolo el trecu la Iaşi, unde fu primit foarte rece de Vasile Vodă, din cauza intrigilor lui Gheorghe Kotnarski, care îndeplinea funcţiunea de secretar şi interpret de limba latină pe lângă domn. În martie 1648, Bandini prezenta

papei Inocentiu al X-lea un raport amănunțit asupra tuturor bisericilor catolice din Moldova vizitate de el din octombrie 1646 până în martie 1648. Voluminosul raport, care ni s-a păstrat, cuprinde pe lângă numele celor 29 localități cu populație catolică, și catalogul tuturor preoților și diaconilor din acele localități. El găsi în total 1.020 familii catolice păstorite de 10 preoți și 10 diaconi. Pe lângă acestea, raportul mai cuprinde și cele 29 de capitole din *adnotațiunile sale* istorice – *Adnotationes Moldavicarum Rerum* –, prețioase contribuțiuni la istoria Moldovei în domeniul politic, religios, social, cultural, economic și chiar folcloric. Din relațiunile lui Bandini aflăm că el stăruise pe lângă Vasile Lupu să consimtă la mutarea reședinței episcopale catolice de la Bacău la Iași. Cererea îi fu însă respinsă de domn în urma protestului din partea mitropolitului și clerului ortodox. Pe Vasile Vodă vizitatorul catolic îl califică drept pe un principe de aur – *aureus princips* – cu mână darnică – *liberaliter dando* –. Turcii aveau frică de el considerându-l grozav – formidabilis –. Tributul anual ridica la suma de 100.000 imperiali. Cât despre Moldoveni, Bandini îi găsea inculți – *litteris inculta* – dar cu toate acestea vrednici de respect datorită principiilor lor de cinste și de dragoste – *honoris et amoris causa* –. Ei erau mai ospitalieri decât Muntenii. În Moldova se putea călători fără nici un ban în pungă – *sine viatico* –. Moldovenii erau oșteni buni și foarte răbdători la frig și la căldură, suportând zile întregi foamea și setea, nutrindu-se cu borș de pește sau de carne – *jusculo furfuraceo aut aceto pisces et carnes coquunt* –. Ei se îmbrăcau după moda turcească, cu halate lungi până la glezne, confecționate mai ales din mătase. Mulți umblau cu stomacul gol – *latrante somacho* – numai ca să se poată îmbrăca luxos ca boierii – *quasi barunculi* –. Costumul lor era împodobit cu nasturi de aur și argint strălucitor la piept și la brațe. Haina pe deasupra sau "toga" cu mâneci lungi era purtată de toți. Boierii și negustorii purtau blăni scumpe de cacomi. Nevestele și fetele purtau pe deasupra o haină cu mâneci lungi ca și bărbații. Ele se împodobeau cu inele, salbe și brățări prețioase bătute cu pietre scumpe și perle. În schimb, bărbații nu purtau decât inele la degete. Toată lumea credea în farmece și descântece.

Exploatarea bogățiilor naturale ale țării era și ea la începuturile ei. Cărbunarii și dohotarii foloseau lemnul din păduri pentru producția de mangal și dohot care se extrăgea din lemnul de mesteacăn și se folosea la ungerea carelor. Călătorul englez Robert Bargrave asistase la fabricarea potașului care servea la export. Bandini arată că la Lucăcești se extrăgea *păcură – axungia* – un lichid negru, gras și vâscos ca cleiul, ce servea la unsul osiilor, un produs mineral de care se face mențiune la Lucăcești din 1442.

În Muntenia se face mențiune de puțurile de păcură încă din timpul lui Matei Basarab, cum erau fântânile de păcură de la Câmpina.

Zăcămintele de sare de la Târgu Ocna și împrejurimi se exploatau pe o scară foarte intensă pentru consumul intern, dar și pentru export în Podolia și Ucraina, unde era mare lipsă de sare. Mii de care încărcate cu sare porneau necontenit spre țările acelea. Din nisipurile râurilor de munte, și în deosebi ale Bistriței Aurii, Țiganii zlătari culegeau firele de aur – *aurum vivum* – cu care se îmbogățea vistieria domnească. Albinăritul în poieni și crânguri era foarte rentabil, mierea fiind foarte căutată la turci. Munții păduroși abundau prin vânat de tot felul. Între animalele domestice se prăsiau în deosebi bovinele și ovinele. Bandini arată că în Moldova se creșteau pe vremea aceia o rasă de oi foarte mari, pe care străinii le confundau cu vacile. El susținea că numai coada unei oi moldovenești cântărea cât o jumătate de oaie nemțească – *sola cauda ovis Moldavicae medietatem ovis Germanicae ponderat* –.

Aceeași grijă ca pentru apărarea și propășirea culturală o aveau Domnii din principatele dacice și pentru dezvoltarea economică a țărilor lor. Matei Basarab refăcu fortificațiile cetății de la Târgoviște iar Vasile Lupu restaură zidurile cetăților de la Hotin, Soroca și Orhei. Pe moșiile domnești, ca și pe cele boierești se ridicau conacuri confortabile înzestrate cu toate îndemânările pe care le puteau oferi vremurile de atunci. Matei Basarab înființă în 1644 o fabrică, sau moară de hârtie, pe valea Oltului. Hârtia se confecționa atunci numai din cârpe, pe care locuitorii erau obligați să le adune. Tot sub imboldul domnesc luă ființă și o fabrică de sticlă. În timpul domniei sale s-au reluat lucrările de exploatare a zăcămintelor de aramă de la Bratilor și Baia de Aramă din Mehedinți. Paul de Allep vizită această exploatare și admiră buna calitate a aramei ce se exploata acolo. La Baia de Fier din Gorj se extrăgea fierul de care țara avea așa mare nevoie. Firește că producția acestor modeste începuturi de exploatare industrială a bogățiilor țării nu ajungea să acopere nici pe departe nevoile populației țării. De aceea, atât hârtia, cât și sticla, dar mai ales sculele de metal urmau să fie importate din țările vecine, și îndeosebi din centrele industriale săsești, ca Brașovul, Sibiul, Bistrița ș.a.

Capitolul III

PRINCIPATELE DACICE ÎN SERVICIUL EXPANSIUNII TERITORIALE TURCEȘTI

1. Politica Porții față de Muntenia, Moldova și Transilvania
2. Luptele, frământările lăuntrice și nestatornicia domniilor
3. Participarea Domnilor din Moldova și Muntenia la campaniile turcilor în Polonia și Ucraina

1. Politica Porții față de Muntenia, Moldova și Transilvania

După domniile lungi și rodnice ale principilor Matei Basarab, Vasile Lupu și Gheorghe I. Rákoczy, urmă o epocă de domnii de scurtă durată, precedate fiecare de lupte sângeroase între pretendenți, de îmbelșugate vărsări de aur la Istanbul. Tocmai invers ca în imperiul otoman care se bucura de domnia de lungă durată a sultanului *Mahomed al IV-lea* (1648 – 1687). Era în interesul Porții să împiedice așezări de domnii lungi și statornice, cu putere de rezistență față de pretențiile crescânde ale turcilor și cu rădăcini adânci în masele populare. Principele Mihai I Apaffy arăta regelui polon Sobieski că în starea nenorocită a principatelor din cauza veșnicelor schimbări de domni, nu treceau doi ani în care boierii dintr-un partid sau din altul să nu fi fost siliți să fugă în Transilvania. Sultanul stătea mereu gata cu foarfeca puterii în mână să "taie aripile" principilor vasali, care ar fi îndrăznit să se ridica mai sus decât îngăduiau interesele puterii suzerane. Domnii care îndrăzneau să nesocotească ordinele primite din partea sultanului erau amenințați cu ștergerea lor de pe fața pământului, cu colonizarea țării cu turci și cu vestirea orelor de rugăciune în bisericile creștine prin hogi mahomedani. Amenințările acestea contribuiră întrucâtva la potolirea patimilor politice ale pretendenților la tron și ale susținătorilor lor în rândurile boierimii. Funcțiunea de Domn era îmbinată cu mari riscuri personale pentru cei ce o îndeplineau, fiindcă numai puțini dintre Domnii principatelor mureau în scaunul de domnie. Cei mai mulți fugeau din țară sau îndurau o moarte silnică. De aceea nu ne surprinde relatarea cronicarului Neculce care spune că Alexandru Mavrocordat Exaporitul, aflând despre numirea fiului său Nicolai în domnia Moldovei (1709) ar fi început a plânge, a-și da palme peste obraz și a-și smulge părul din cap și din barbă și a blestema pe fiul său că a primit domnia și zicea că din ceasul acesta casa sa este stinsă, deoarece fiul său s-a amestecat la domnie.

Formal, Poarta îngăduia boierilor să-și aleagă Domnul pe care-l vor pofti ei, dar în realitate, celui ales de boieri nu i se încredința steagul de domnie dacă nu se bucura de deplina încredere a padișahului ale cărui porunci era dator să le îndeplinească. Din timpul domniei principelui muntean Radu-Leon (1664 – 1669) Poarta introduse obiceiul de a încredința domnia în principate numai pe timp de trei ani, urmând ca după expirarea acestui termen, principii să se prezinte la Poartă pentru confirmarea în domnie pe alți trei ani. Confirmarea aceasta nu se făcea decât în schimbul unei taxe speciale numită *mucarer*. Nu este însă mai puțin adevărat că la asemenea reconfirmări în domnie nu ajungeau decât numai puțini Domni, fiindcă boierimea din Muntenia și Moldova, dar și nemeșimea din Transilvania nu suportau cu plăcere o domnie mai îndelungată. Clasele acestea conducătoare constituiau corpuri ambițioase supuse turburărilor dinlăuntru și veșnic chinuite de mânia rebeliunilor cu ajutor din afară.

Mutările de domn dintr-o țară într-alta, care mai înainte erau foarte rare, deveniră în perioada aceasta foarte frecvente. Astfel, Constantin Basarab Cârnul, care între anii 1654 și 1658 domni în Muntenia, fu mutat în Moldova, unde domni de la 1654 la 1661. Principele Gheorghe Ghica primi domnia în Moldova (1658 – 1659) pentru a trece ca domn în Muntenia, unde domni un an, de la 1659 la 1660. Principele Gheorghe Duca domni de trei ori în Moldova (1665 – 1666, 1668 – 1672 și

1678 – 1683) și o dată în Muntenia (1674 – 1678). Unii principi au domnit de mai multe ori în aceeași țară, ca Grigore Ghica (1660 –1664 și 1672 – 1674). Unii dintre domni, ca Gheorghe Duca și Grigore Ghica, aveau aspirații și la tronul Transilvaniei, uneltind contra principelui de acolo pentru a-l alunga din domnie. Nu este însă mai puțin adevărat că și unii dintre principii transilvăneni râvneau și ei la tronurile princiare din Moldova și Muntenia. Gheorghe Duca a fost singurul dintre Domnii moldoveni care între anii 1679 – 1683 îndeplinea funcția și de hatman al cazacilor, intitulându-se *Domn al Țării Moldovei și Ucrainei*. Iar pentru ca reședințele domnești să fie mai aproape de Dunăre, Poarta, după ce stăruise pe timpul domniei lui Alexandru Lăpușneanu ca reședința domnească a Moldovei să fie strămutată de la Suceava la Iași, impuse principelui Gheorghe Ghica (1659 – 1660) la urcarea sa pe tronul Munteniei să-și mute reședința de la Târgoviște la București. Cronica arată că Ghica Vodă a părăsit cu totul Târgoviștea ca reședință și a surpat și casele de acolo și le-a spart de tot, ca să nu mai fie Domn acolo, căci mai sub munte se temeau turcii de hăinie. După înfrângerea de la Hotin în 1673, turcii impuseră principelui Dumitrașcu Cantacuzino să dărâme cetățile de la Suceava și de la Neamț, ca să nu mai poată servi de garnizoane pentru podghiazurile leșești.

Turcii se mai străduiau să lărgească raialele lor pe socoteala principatelor carpatine. Pentru ajutorul dat principelui Acatiu Barcsay la dobândirea tronului de la Alba Iulia, ei îi impuseră să cedeze cetatea Inău, precum și orașele Lugoș și Caransebeș pe care principii transilvăneni le mai aveau în Banat. În urmărirea principelui Gheorghe al II-lea Rákoczy, care după înfrângerea de la Gilău se refugiase la Oradea, turcii cuprinseră în mai 1660 și această cetate și o prefăcură, cu ținutul dimprejur, în raia turcească, punând să strige hogea în bisericile creștine de acolo. După cucerirea Cameniței și cuprinderea Podoliei, turcii se purtau cu gândul să ocupe și Hotinul cu împrejurimile lui, instalând acolo un pașă turcesc. Cronica moldovenească arată plină de îngrijorare că în cazul acesta în Moldova n-ar avea ce mai domni Domn. Dar primejdia a putu fi înlăturată numai grație înfrângerii pe care turcii o suferiră în 1673 sub zidurile Hotinului, înfrângere aplicată turcilor de hatmanul polon Ioan Sobieski în colaborare cu principii români Grigore Ghica din Muntenia și Ștefan Petriceicu din Moldova. Cu ocazia campaniei contra Podoliei din 1672, sultanul Mahomed al IV-lea, trecând prin Moldova vizită Iașii și ordonă ca să se facă serviciu religios după ritul mahomedan în catedrala Sf. Nicolai, punând pe hogea să strige orele de rugăciune. În urma acestei nemaipomenite profanări, sfântul lăcaș rămase multă vreme închis până ce fu restaurat și zugrăvit din nou în timpul domniei principelui Dimitrie Ruset (1675 – 1678).

Era deci firesc ca în condițiile acestea turcii să fie urâți de țară, fiindcă toată lumea, Domn, boieri, clerici și popor avea de suferit pe urma apucăturilor și stoarcerilor lor. Principatele dacice serveau turcilor ca regiune de aprovizionare în timpul necontenitelor campanii contra imperialilor în Ungaria și contra Polonilor în Podolia și Ucraina. Uneori trupele hibernau în țară, consumând totul "și pâine și dobitoc" cum spune cronica. Și mai grea devenise situația din Moldova după cucerirea Cameniței, pe care Poarta o considera drept "cheie a Moldovei" și garnizonau trupe turcești acolo, care urmau să fie aprovizionate din Moldova. Din cauza cererilor necontenite de zaharea Moldova "se dezgolea" de oameni care părăsindu-și vetrele, luau lumea în cap, fugind încotro apucau. Cronica contemporană spune că *"de la luarea Cameniței începu țara Moldovei a se împuțina și a se pustii de oameni, de mari asupreale ce avea cu de toate ca zaharelile multe ce poartă în toți anii de leagă în Camenița și de schimburile oștirilor ce le duc de le bagă în cetate și a prăzilor"*. Zahareaua datorită Cameniței, consista în pâine, orz, fân, lemne, ialoviță, berbeci, unt, miere, țăruși pentru corturi și multe altele înșirate de cronică.

Influența turcească asupra principatelor dacice începu să se afirme mai mult în timpul domniei sultanului Mehmet al IV-lea (1648 – 1687) care sub imboldul marilor viziri din familia Köpröly încercase să insufle imperiului otoman vechiul spirit de cuceriri teritoriale. Cronicarul Nicolai Costin arată că sultanul Mehmet concepuse gânduri înalte asupra creștinilor, că pe atunci turcii erau mai tari, cât lumea se cutremura, că încotro porneau nu era să nu biruiască. Cucerirea cetății Camenița și incorporarea Podoliei și Ucrainei în granițele imperiului otoman în baza tratatului de pace cu Polonii de la Buczacz a fost, după relatările lui Dimitrie Cantemir, cea de pe urmă izbândă care aduse împărăției otomane vreun folos. După aceasta, și mai ales în timpul împăratului Leopold al Germaniei – zice Cantemir – urmează bătălii înfricoșătoare, pe care urmașii cu greu le-ar putea crede, dacă nu ar fi adevărate prin autoritatea unor documente oficiale. Puterea otomanilor a slăbit tare, prin pierderea mai multor regate, prin pieirea unor

oștiri întregi și prin lupte și certuri lăuntrice. Dimitrie Cantemir luase parte la bătălia de la Zenta din anul 1677 și rămase adânc impresionat de înspăimântătoarea înfrângere pe care o suferiseră acolo victorioasele trupe de pe vremuri ale sultanului. După părerea sa imperiul otoman depășise culmea puterii și influenței sale și se găsea în vădit declin, în deplină descompunere, descreștere și decădere. De aceea Dimitrie Cantemir împărți cartea sa de istorie a imperiului otoman în două, și anume partea întâia până la cucerirea Cameniței, din 1672, el o intitulă istoria creșterii – *incrementorum* – iar partea a doua – istoria descreșterii – *decrementorum* –împărăției otomane. Înfrângerea de la Hotin din 1673, după catastrofa de la Viena din 1683, a marcat începutul descreșterii puterii turcești. Din tratatul de pace de la Carlovăț din 1679, Turcia pierdu nu numai Podolia și Ucraina, dar și Ungaria și Transilvania, astfel că supremația la nordul Dunării rămase restrânsă numai asupra Banatului Timișan, asupra Țării Românești și asupra Moldovei.

2. Luptele, frământările lăuntrice și nestatornicia domniilor

Dintre domnii celor trei principate dacice, Gheorghe I Rákoczy și Matei Basarab muriră în scaunele lor de domnie, câtă vreme Vasile Lupu pierdu tronul și muri în surghiunul de la Istanbul. Urmașul lui Gheorghe I. a fost fiul său *Gheorghe al II-lea Rákoczy* (1648 – 1660) care pricinui detronarea lui Vasile Lupu și ridicarea pe tronul Moldovei a hatmanului *Gheorghe Ștefan* (1653 – 1658). În Muntenia, urmașul lui Matei Basarab a fost *Constantin Basarab Cârnul* (1654 – 1658), un fiu al lui Radu Șerban, fostul domn al Țării Românești. Noul domn muntean avu de susținut lupte grele cu pretendentul Preda care se bucura de ajutorul Porții, dar și cu scimenii care nu se astâmpăraseră încă. Aceștia se ridicară din nou și încercară să ridice pe tron pe spătarul Hrizea, comandantul lor. Constantin Vodă recurse la sprijinul aliatului său din Transilvania, principele Gheorghe al II-lea Rákoczy, care îi trimise trupe, cu ajutorul cărora scimenii fură bătuți la Soplea pe Teleajen în ziua de 26 iunie 1655, punând astfel capăt răscoalei scimenilor, care, după arătările cronicii, jefuiseră țara de la un capăt la altul în curmeziș, necruțând vecin pe vecin, fin pe naș, slugă pe stăpân. Răscoala scimenilor sprijiniți de călărași și dorobanți a putut fi potolită, dar deodată cu înfrângerea lor s-a dat o grea lovitură *oștirii pământene*, pe care Matei Basarab și înaintașii săi se puteau bizui în lupta contra adversarilor din lăuntru și din afară. Prin înfrângerea și risipirea oștirii pământene, Domnii rămaseră să se bizuie pe lefegii străini, care însă erau gata să treacă oricând de partea celui ce-i plătea mai bine. Lipsa aceasta s-a simțit foarte curând și de aceea principele Munteniei Mihnea al II-lea a încercat să refacă oștirea pământeană, făcând steaguri multe și tunuri și ierbării multe și palancă împrejurul mănăstirii Radu Vodă din București – cum spune cronica, dar puterea combativă a oștirii de pe vremuri și disciplina ei nu mai puteau fi insuflate noii oștiri, frământată mereu de agitații și lipsită de spirit de disciplină. O răscoală similară se ridică și în Moldova, unde a putut fi potolită, cu mare vărsare de sânge, de principele Gheorghe Ștefan. Și principele Gheorghe al II-lea avu de luptat cu ostenii săi, se vede că același spirit de răzvrătire domnea deopotrivă, nu numai dincoace și dincolo de Milcov, dar și dincolo de Carpați.

Ajutorul pe care principii din Muntenia și Moldova îl primiseră de la aliatul lor Gheorghe al II-lea din Transilvania îi obligă să dea urmare chemării acestuia, de a-l însoți cu contingentele lor în campania pe care o plănuia contra Poloniei. În toamna anului 1656, un grup de nobili poloni, nemulțumiți cu domnia regelui Ioan al II-lea Casimir, ademeniseră pe principele Gheorghe al Transilvaniei să se ridice cu oastea asupra craiului leșesc, să-l alunge din scaunul domniei și să se instaleze el acolo ca vrednic succesor al regelui Ștefan Báthory. Ademenit de strălucirea coroanei poloneze, principele, rău sfătuit de adversarii regelui Ioan al II-lea Cazimir, porni în primăvara anului 1657 război contra acestuia, bizuindu-se pe alianța pe care o încheiase cu regele Gustav Adolf al Suediei și pe ajutorul pe care aliații săi, principele Gheorghe Ștefan și Constantin Basarab, erau datori să i-l dea. La 30 decembrie 1656 principele lansă o proclamație de război prin care arăta că ridică armele contra Poloniei care deținea pe nedrept Galiția și Lodomeria, ce aparținuseră cândva coroanei ungare. Unitățile transilvănene erau conduse de căpitanul Ioan Kemeny, cele moldovenești de hatmanul Grigore Habașescul, iar cele muntene de căpitanul Odivoianul. În fruntea oștirii se găsea însuși principele Gheorghe, care trecând Carpații, ocupă în primăvara anul 1657 Kievul și Cracovia, făcu legătură cu Suedezii și ajunse la Varșovia pe care o cuceri. De acolo se îndreptă victorios spre Lituania, de unde urma să coboare în jos, spre Nistru. În

drum însă, oștirea transilvăneană fu înconjurată de tătari și silită să capituleze cu arme și bagaje. Numai în schimbul unei mari sume de despăgubire și cu lăsarea de ostateci, Gheorghe se putu înțelege cu Polonii la 22 iulie 1657 pentru salvarea sa personală, grăbind cu o mică escortă spre Transilvania. Restul trupelor sale și ale aliaților săi munteni și moldoveni cu conducătorii lor, Kemeny, Hăbășescul și Odivoianul rămaseră în prinsoare la tătari, de la care se putură răscumpăra mai târziu.

În urma acestei catastrofale înfrângeri, principele pierdu și restul de prestigiu, de care se bucura la Istanbul. Poarta își dăduse asentimentul pentru această campanie, și acum, când ea eșuase în mod așa de lamentabil, sultanul pronunță mazilirea principelui Gheorghe și invită sfaturile transilvănene să aleagă un nou principe. Acestea executară pentru moment ordinul sultanului, alegând la 2 noiembrie 1657, în locul principelui mazilit, un nou domn în persoana lui *Francis Rhedey*. Pe acesta însă Poarta nu voi să-l recunoască, bănuindu-l de legături cu imperialii, adversarii turcilor. În anul următor statutrile întrunite în dietă la Mediaș aleseră la 27 ianuarie 1658 principe tot pe Gheorghe Rákoczy, care ajunsese acolo în fruntea unei armate compusă din aderenții săi. Noua alegere fu considerată ca o sfidare la adresa sultanului, astfel că marele vizir Mehmet Köprölу o respinse cu indignare, amenințând Transilvania cu foc și sabie, declarând că mai curând va cădea ploaia din pământ spre cer, decât să se poată obține iertarea sultanului față de Gheorghe Rákoczy, care s-a ridicat cu arma împotriva poruncii împărătești. Dar pentru ca amenințarea vizirului să nu rămână vorbă goală, turcii, însoțiți de tătari și cazaci, năvăliră în Transilvania și o potopiră cu foc și pârjol, încercare grea, de care nu rămase cruțată nici Alba Iulia. Pentru a pune capăt acestui nemaipomenit prăpăd, statele Transilvănene se văzură silite să părăsească pe Gheorghe Rákoczy și să aleagă un nou principe care să fie agreat de Poartă. Noul candidat susținut de turci era Acatiu Barcsay, un nemeș originar din comuna Borcea, comitatul Hunedoarei, care crescuse la curtea principelui Gheorghe I. Rákoczy, unde se distinse prin deșteptăciunea și istețimea sa, cunoscând mai multe limbi, între care și *limba română*. Pe aceasta o cunoștea de acasă, fiindcă familia sa descindea din rândurile cnejilor români din părțile Hunedoarei. Ca cunoscător al limbii române, el fu trimis în diverse misiuni diplomatice pe lângă curțile princiare din Târgoviște și Iași. În 1644 Acatiu Barcsay fu numit ban de Caransebeș și Lugoj, după patru ani fu înaintat comite de Hunedoara, primind în dar cetatea Deva. Ca aderent convins al doctrinei calvine, el sprijinea propaganda calvină între credincioșii ortodocși, tipărind la 1648 pe cheltuiala sa la Alba Iulia un catehism calvinesc în limba română. Tot el a îngrijit codificarea și publicarea legilor aprobate de dietele transilvănene, lucrare apărută în 1653. Alegerea sa fu impusă de turci, fiindcă magnații unguri din Transilvania îl dispre(uiau din cauza originei sale valahe și-l priveau ca pe un intrus în cercurile lor. În modestia sa, candidatul își dădea seama de puțina considerație de care se bucura în rândurile înaltei nobilimi transilvănene, și de aceea el nu se sfii să declare că ar considera alegerea sa numai ca un expedient vremelnic, până ce Gheorghe Rákoczy va fi primit învoirea Porții de a-și recupera tronul. Atitudinea aceasta loială nu împiedică însă pe Rákoczy de a-l defăima ca monstru ingrat și ca trădător. Acuzația de trădător era poate întemeiată prin faptul că pentru alegerea sa Barcsay trebuia să facă turcilor concesiuni teritoriale, și anume să cedeze cetățile Inău, Lugoș și Caransebeș. El mai trebuia să făgăduiască turcilor și sporirea tributului anual la 40.000 de galbeni, precum și plata unor masive despăgubiri de război. I se mai cerea să predea turcilor pe principele mazilit Gheorghe al II-lea Rákoczy. Și statele transilvănene înțeleseră să tragă folos din alegerea sa, impunându-i condiția să admită ca hotărârile dietei să primească putere de lege, chiar și fără aprobarea obișnuită a principelui. condițiile acestea arată cât de mult scăzuse puterea domnească a principilor transilvăneni în urma luptelor și frământărilor dinlăuntru și a înfrângerilor din afară.

Condițiile acestea erau foarte aspre și apăsătoare dar principele trebuia să le accepte, dacă dorea să pună capăt turburărilor interne și secătuirii țării de către unitățile turco-tătare. Sub presiunea acestora, dieta alese la 7 octombrie 1658 principe al Transilvaniei pe Acatiu Barcsay (1658 – 1661). Dar pentru a-și asigura domnia, noul principe avu de susținut lupte sângeroase cu adversarul său Gheorghe Rákoczy care, cu toată mazilirea sa de către Poartă, nu înțelegea să renunțe la tronul transilvănean, și pe care aderenții săi îl proclamaseră în septembrie 1659 la Târgu Mureș din nou principe al Transilvaniei. Astfel începu un crâncen război civil între ambii domni, în cursul căruia țara avu foarte mult de suferit. De la Târgu Mureș principele Rákoczy înaintă spre sud, împingând trupele adversarului său, principele Barcsay, spre Sibiu unde rămaseră

blocate din decembrie 1659 până în mai 1660. În timpul acestei îndelungate blocade sibienii avură foarte mult de suferit din cauza lipsei de alimente și a epidemiei de holeră care seca fără milă rândurile târgoveților dar și ale oștirilor care stăteau față în față. La începutul lui mai turcii din Timișoara și Inău pătrunseră în Transilvania pentru a veni în ajutor principelui Barcsay, asediat la Sibiu. Pentru a opri invazia turcească, principele Gheorghe ridică blocada și porni întru întâmpinarea lor, ajungând până la Gilău, lângă Temeș, unde în ziua de 22 mai 1660 se dădu o sângeroasă bătălie, în care oastea lui Gheorghe fu înfrântă, iar el grav rănit în luptă. În starea aceasta gravă, el mai avu timp să se retragă în grabă la Oradea, unde, în urma rănilor primite pe câmpul de luptă muri la 6 iunie 1660. În urmărirea lui, turcii din Inău și Ghiula pătrunseră în Oradea, cucerind cetatea și prefăcând-o în centrul noii lor raiale de la Oradea. Astfel coincise moartea principelui Gheorghe al II-lea Rákoczy cu pierderea Oradiei pentru creștini.

După moartea lui Gheorghe al II-lea Rákoczy toată lumea era dornică de pace sătulă de grozăviile războiului civil din ultimii ani. Se credea că Barcsay își va putea consolida domnia, redând țării pacea și siguranța de care avea nevoie. Dar nădejdea în mai bine se spulberă foarte curând din cauza spiritului de vrajbă și ură de care era stăpânită nobilimea. Foștii aderenți ai lui Rákoczy se regrupară în jurul lui Ioan Kemeny care, scăpând între timp din captivitatea tătară, se reintoarse în Transilvania pentru a aduna în jurul său pe toți nemulțumiții cu domnia principelui Acatiu Barcsay, susținută de Poartă. mai mult chiar, în primele zile ale anului 1771, dieta transilvăneană, alese pe Ioan Kemeny domn în locul lui Barcsay. Noul principe, pentru a se putea menține față de adversarul său sprijinit de turci, recurse la ajutorul împăratului Leopold, care aștepta de mult prilejul binevenit de a se putea amesteca în treburile interne ale Transilvaniei, pentru a afirma din nou revendicările sale politice asupra acestei țări și asupra părților ungurene care fuseseră anexate Transilvaniei. Împăratul primi cu bunăvoință cererea principelui Kemeny și-i făgădui tot concursul său, îndată ce dieta va fi ratificat alianța pe care Kemeny o încheiase cu imperialii. Dar până la venirea ajutorului habsburgic principele Kemeny recurse la alte mijloace pentru înlăturarea adversarului său, întinzându-i o cursă. În mai 1661 principele Barcsay fu invitat la o vânătoare. Nebănuind cursa ce i se întinsese, primi invitația împreună cu fratele său Andrei. În cursul vânătorii, ei fură arestați și trimiși la închisoare. Andrei fu spânzurat la Făgăraș, iar Acatiu fu ucis în iulie 1661, și înmormântat în comuna Cozma. Astfel se încheie prin crimă odioasă domnia principelui Acatiu Barcsay, sub domnia căruia s-a fixat marca țării Transilvaniei în dieta de la Sebeș din 24 mai 1659.

Dar Kemeny se înșelase în socotelile lui, crezând că Poarta va lăsa nepedepsită înlăturarea lui Barcsay, protejatul ei. Dimpotrivă, sultanul se grăbi să trimită steag de domnie lui Mihai Apaffy, care era omul lui de încredere, iar dieta întrunită la Șeica Mică proclamă la 20 noiembrie 1661 pe Mihai Apaffy, principe al Transilvaniei. Cum însă Kemeny, bizuindu-se pe ajutorul imperialilor continua să se mențină în domnia țării, sultanul trimise oaste pentru izgonirea lui. Domnii români Grigore Ghica și Istrate Dabija primiră ordin să treacă cu contingentele lor în Transilvania și să ajute la înlăturarea lui Kemeny. Bătălia s-a dat la 24 ianuarie 1662 la Selemul Mare, lângă Sighișoara și s-a terminat cu înfrângerea lui Kemeny, al cărui corp zdrobit de copitele cailor s-a cules de pe câmpul de bătălie. Deodată cu el pieiră și susținătorii săi Haller, Banffy și Beldi. Cu moartea lui Kemeny se încheie pentru un timp mai îndelungat războiul civil în Transilvania, în cursul căruia populația țării avu de suferit atât de mult. În toiul acestui război fratricid își găsiră moartea principii Gheorghe al II-lea Rákoczy, Acatiu Barcsay și Ioan Kemeny, precum și mulți dintre susținătorii lor. Cu urcarea la tron al lui Mihai I. Apaffy (1661 – 1690) începe în istoria Trasilvaniei o nouă epocă de pace și relativă liniște internă, care dăinui mai multe decenii, la sfârșitul căreia principatul transilvănean ajunse o provincie de coroană a Casei de Austria.

Campania principelui Gheorghe al II-lea Rákoczy contra Poloniei, din 1657, n-a avut urmări fatale numai pentru principele Transilvaniei ci și pentru principii români Gheorghe Ștefan din Moldova și Constantin Basarab din Muntenia. Participarea lor la acea campanie fără autorizația sultanului avu grave consecințe și pentru ei. Ambii domni fură chemați la Poartă pentru a da socoteală de faptele lor. Dar ei știind ce-i așteaptă și neavând o ieșire pe care să se poată bizui, preferară să-și părăsească tronurile și să pornească pe calea lungă și grea a pribegiei. Gheorghe Ștefan se adăposti mai întâi în Transilvania, de unde încercă de mai multe ori să-și redobândească tronul de la Iași, care turcii așezaseră pe Gheorghe Ghica. Nereușind încercările sale, el pribegi prin țările vecine, căutând în zadar ajutor pentru redobândirea

domniei moldovenești. După zece ani de pribegie, moartea îl surprinse la Stettin în 1668. Osemintele îi fură aduse în țară și îngropate la ctitoria sa de la Cașin. Aceeași soartă o împărtăși contemporanul său din Țara Românească, Constantin Basarab Cârnul, ctitorul bisericii patriarhale din București. Nici el nu se mai întoarse pe tronul muntean, ci găsi mai întâi adăpost în Transilvania, de unde porni în pribegie în Țările Creștine, fără să-și fi putut redobândi domnia.

Spre deosebire de Transilvania, unde principele Mihai Apaffy întemeie o domnie lungă și relativ destul de liniștită, domniile din Muntenia și Moldova, rar când dăinuiau mai mult de cinci până la șase ani, și în cazul acesta ele erau supuse confirmării din nou din partea Porții la fiecare trei ani. Lui Constantin Basarab îi urmă în Muntenia Mihnea al III-lea (1658 – 1659), o fire de aventurier politic de tagma lui Despot Vodă și Gaspar Grațiani. El își pierdu însă tronul după un an de domnie fiindcă se aliase cu Gheorghe al II-lea Rákoczy contra sultanului, și a fost otrăvit la un ospăț. Contemporanul lui în Moldova era Gheorghe Ghica. Acesta, după arătarea cronicii, era "arbănaș", adică Albanez, ca și Vasile Lupu, și care venise în Moldova "neguslorie făcând". El fusese prieten din copilărie cu marele vizir Ahmet al Köpröly, vajnicul sfătuitor al sultanului Mehmet al IV-lea. În timpul domniei lui Vasile, ajunse vornic în țara de jos, apoi capuchehaia domnului la Istanbul, o funcțiune care îi deschise drumul spre domnie. Gheorghe Vodă Ghica este întemeietorul familiei domnești a Ghiculeștilor, care a dat țărilor românești multe și strălucite domnii. După mazilirea lui Mihnea al III-lea, Gheorghe Ghica primi domnia Munteniei, cedând tronul Moldovei tânărului Ștefăniță (1656 – 1661), fiul lui Vasile Lupu. Se întâmplase ca Ștefăniță Vodă să-și înceapă domnia într-un an de foamete, în care lumea era silită să se hrănească cu coji de copaci și mălai de papură, din care cauză i-a rămas porecla de Papură-Vodă. turcii îi cereau mereu oaste pentru campaniile lor atât contra lui Gheorghe Rákoczy în Transilvania, cât și contra cazacilor, care sprijineau pretențiile lui Constantin Basarab la domnie, uneltind mereu la granița Moldovei. Cu ocazia expediției contra cazacilor, Ștefăniță Vodă trecu Nistrul în 1661 și aduse în țară pe sora sa Ruxandra, care era reținută de cazaci în Râșcov. În toiul acestei expediții se îmbolnăvi de "lungoare" și muri la 29 septembrie 1661, fiind înmormântat la ctitoria părintelui său de la Trei Ierarhi. Scurtă a fost domnia lui Gheorghe Ghica (1659 – 1660) și în Muntenia, o domnie mereu hărțuită de fostul domn Constantin Basarab care, sprijinit de Gheorghe Rákoczy, reușise să pătrundă până la moșia sa de la Dobreni, pentru a-și scoate comorile ascunse în butoaie scufundate în iazul de acolo. În urma luptelor necontenite se produse în Muntenia o mare criză financiară și economică, astfel că Domnul rămase în urmă cu plata tributului către Poartă. Cererile de amânare fiind rău înțelese la Istanbul, sultanul revocă pe Domn și numi în locul lui pe Grigore Ghica (1660 – 1664), fiul Domnului mazilit. Numirea lui Grigore sau Grigoraș Vodă se făcuse pe urma marilor stăruințe la Poartă din partea postelnicului *Constantin Cantacuzino*. Acesta descindea din neamul grecesc al Cantacuzinilor, care dăduse imperiului bizantin doi împărați și care, după prăbușirea imperiului sub turci, se îndeletnicea cu negoțul și arendășia. Postelnicul Constantin era un nepot al faimosului Mihai Cantacuzino, poreclit și Șaitan-Oglu, fiul satanei, care fusese spânzurat de turci pe timpul văduvei lui Mircea Ciobanul, pentru a putea pune mâna pe bogățiile sale. Urmașii lui Mihai, între care și Andronic se stabiliră în Muntenia. Fiul lui Andronic, cu numele Constantin ajunse unul dintre boierii cei mai avuți și mai de vază din Muntenia, ridicându-se pe scara ierarhică până la gradul de postelnic. El era căsătorit cu Elena, fiica fostului domn Radu Șerban, care îi dărui 11 copii, și anume 6 băieți și 5 fete, care la rândul lor intraseră în legături matrimoniale cu cele mai de vază familii boierești din Țara Românească. Așa se explică faptul că postelnicul Constantin putu să grupeze în jurul său o bună parte din boierii munteni cu rost în treburile țării. Dintre fiii săi, stolnicul Constantin ajunse celebru prin erudiția și activitatea sa literară. Fratele său mai mic, *Șerban*, ajunse pe tronul muntean. Dispunând și de o mare avere, postelnicul Constantin Cantacuzino reprezenta și o însemnată forță politică, ceea ce îi îngăduia să se ia la întrecere cu banul *Gheorghe Băleanul*, un al doilea magnat al boierimii muntene.

La întoarcerea din campania sa contra Ungariei, Grigoraș Ghica dădu crezare unor denunțuri răutăcioase, potrivit cărora postelnicul Constantin ar fi uneltit contra sa. Pornit din fire cum era, Domnul pronunță sentința de moarte și postelnicul fu strangulat la 30 decembrie 1663 în trapeza mănăstirii Snagov, fără nici o judecată. Osânda aceasta provocă o mare turburare între boieri, turburare care dăinui ani de-a rândul și care degeneră în vărsări de sânge și confiscări de averi, împiedicând astfel multă vreme dezvoltarea

pașnică și liniștită a țării. În anul următor, principele Grigore luă parte la o nouă campanie turcească în Ungaria, care însă luă sfârșit rău pentru turci. Oastea munteană, deopotrivă cu cea moldoveană comandată de Istrate Dabija, suferi o grea înfrângere, care trezi nemulțumirea sultanului. Din frică de răspundere, principele Grigore Ghica nu se mai întoarse în țară, ci rătăci multă vreme prin Transilvania și Austria până ce, abia în 1672, putu obține iertarea sultanului și odată cu ea, domnia Țării Românești între anii 1672 – 1674, bizuindu-se acum pe sprijinul aderenților lui Gheorghe Băleanu, adversari ai Cantacuzineștilor.

Teama de răspundere față de Poartă pentru înfrângerea din Ungaria din 1664 o împărțea și principele Moldovei, Istrate Dabija (1661 – 1665), urmașul în domnie al lui Ștefăniță Vodă. Ridicat pe tronul de la Iași din rândurile boierilor de țară din ținutul Putnei, domnului Istrate Dabija îi plăcea vinul mai mult din ulcioare de lut, decât din pocale de cristal, zicând că e mai dulce. Această apreciere a vinului nu-l împiedică însă, ca domn, să așeze pe podgoreni un nou impozit numit pogonăritul, care le-a făcut mari necazuri. Domnul Moldovei însă se întoarse în țară din Ungaria și știu să potolească furia sultanului, menținându-se pe tron până în septembrie 1665, când muri de bătrânețe și fu înmormântat la biserica de la Bârnova, pe care o terminase. Pe timpul domniei sale funcționa la Suceava o bănărie, adică o monetărie, care bătea șalăi sau șilingi de aramă, din care ni s-au păstrat mai multe exemplare, între care se pot distinge vreo șapte tipuri. Pe lângă șalăi moldovenești se mai băteau la Suceava și șilingi polonezi, svedeji și prusieni, care aveau circulație în Moldova. Principelui Istrate Dabija îi datorează Chișinăul privilegiul său de *târg*.

Urmașii lui Istrate Dabija pe tronul de la Iași, au fost: Gheorghe Duca (1665 – 1666), Iliaș Alexandru (1666 – 1668), Gheorghe Duca (1668 – 1672), Ștefan Petriceicu (1672 – 1674). În împrejurări relatate mai sus, sub domnia lui Duca Vodă, mulți căpitani și alții mai de jos din acele două ținuturi au pornit cu oaste asupra Domnului spre a-l detrona, pentru urâciunea grecilor, strigând să-i prindă pe greci și să-i omoare.

Se pare că înverșunarea răsculaților era îndreptată și contra armenilor din Iași, despre care știm că în acea vreme au părăsit în mare număr capitala Moldovei, emigrând în Transilvania, unde fură bine primiți de principele Mihai Apaffy și colonizați în Secuime, la Gheorgheni și Remetea. Emigranții armeni au ajuns mai apoi târgurile Gherla (Szamos-Ujivar) și Dumbrăveni (Ibazfalău), bucurându-se de largi privilegii municipale.

Atunci Domnul văzând că țara s-a ridicat asupra-i, ieși din curtea domnească cu toată curtea lui și fugi în țara de jos, unde primi ajutor de la turci și de la tătari. Sub scutul oștirii turcești, Duca Vodă se reîntoarse la Iași și porni pe urma răsculaților care își așezaseră tabără la Ischil în apropiere de Chișinău. Acolo, în iarna anului 1671, înfrângându-i, ucise mulți dintre ei, unii pierind de sabie, iar alții și de gerul cumplit al iernii. Hâncu și Durac reușiră să fugă la cazaci, dincolo de Nistru. O altă versiune a cronicii arată că bătălia s-ar fi dat la Epureni, pe Tigheciu și că în legătură cu această răscoală a rămas dictonul moldovenesc: „Vodă da, și Hâncu ba!" Dar cu toată izbânda sa asupra răzvrătiților, Duca Vodă nu rămase pe tronul de la Iași decât până în anul următor, 1672, când fu înlocuit prin Ștefan Petriceicu (1672 – 1674) care jucase un rol important în expediția sultanului contra Cameniței.

În aceeași vreme domnea în Muntenia principele Radu Leon (1664 – 1669) căruia i se zicea și Stridie, din cauză că înainte de a ajunge domn se îndeletnicea la Istanbul cu negoțul de pește și stridii. Noul domn muntean moștenise de la tatăl său Leon Vodă aversiunea boierilor contra sa și mai ales contra grecilor . De aceea, pentru a putea liniști pe boieri în pornirea grecofobă, el se văzu silit să confirme la 17 decembrie 1668 actul de izgonire a grecilor din țară, pe care îl decretase tatăl său la 1631. În decretul de confirmare el repetă incriminațiunile împotriva grecilor , arătând că de la ei porneau toate nevoile și sărăcia țării, fiindcă Grecii "amestecau toate domniile și vindeau țara fără milă". După aceea domnul, împreună cu tot sfatul domnesc, hotărâră cu mare jurământ la sfânta mitropolie ca grecii să fie scoși afară din țară, ca niște netrebnici și dușmani ai țării. La hotărârea aceasta se mai adaugă și opreliștea de a se numi la mănăstirile închinate alți egumeni, decât *"egumeni rumâni"*, după obiceiul și tocmeala țării. De asemenea, se întăriră și hrisoavele lui Matei Vodă din anii 1639 și 1640 prin care se oprea închinarea principalelor mănăstiri din țară locurilor sfinte din răsărit. Sub urmașul său, *Antonie din Popești* (1669 – 1672) se ajunse la aplanarea vechii dușmănii dintre Băleni și Cantacuzini prin condamnarea la moarte a lui Stroe Leordeanul, principalul vinovat pentru strangularea postelnicului Constantin Cantacuzino. Prin stingerea acestui vechi proces din sânul boierimii muntene s-a ajuns la restabilirea unei liniști relative înlăuntru și s-a

curățit calea pentru urcarea pe tron al lui Șerban Cantacuzino, fiul postelnicului Constantin. Urmașul lui Antonie Vodă a fost Gheorghe Duca. Acesta, la 1678, fu chemat la domnia Moldovei, pentru a face loc pe tronul muntean lui Șerban Cantacuzino (1678 – 1688). Atât el cât și înaintașii săi participară cu contigentele muntene la campaniile Porții, atât în Polonia, cât și în Ungaria.

3. Participarea Domnilor din Moldova și Muntenia la campaniile turcilor în Polonia și Ucraina

Răscoala cazacilor sub hatmanul Bogdan Hmelnițki provocase mari turburări și învălmășiri la granița Moldovei de la Nistru. Cazacii cărora li se alăturare și populația malo rusă din Ucraina tindeau spre izbăvirea de sub stăpânirea leșească și spre constituirea lor într-un stat național ucrainean. Pentru atingerea acestui scop, cazacii erau nevoiți să caute sprijin în țările vecine. Acestea erau Rusia moscovită la răsărit, Polonia feudală la miază noapte și apus și Crimeea turco-tătară la miazăzi. De aceea nu trebuie să surprindă faptul că în rândurile căzăcimii începeau să se manifeste diverse tendințe politice. Unii înclinau spre o apropiere de Rusia moscovită, de care se simțeau legați prin origine comună și prin religia pravoslavnică. Alții căutau să ajungă la o înțelegere cu vecinii lor tătari. Erau însă și unii care preconizau o apropiere și chiar o împăcare cu Polonii sub rezerva recunoașterii autonomiei țării lor. Fiecare dintre aceste tendințe își aveau susținătorii lor între cazaci. După o matură chibzuință, bătrânul hatmanecou Hmelnițki se hotărâse pentru o legătură cu Rusia, obținând în această nouă orientare politică și asentimentul radei ucraine la adunarea de la Pereislavel din martie 1654.

Legăturile lui Bogdan Hmelnițki cu țarul de la Moscova găsiră ecou și în Moldova, unde principele Gheorghe Ștefan era gata și el să se unească cu Rușii în lupta contra polonilor și turcilor. În august 1654 el încheie prin mijlocirea starostelui de Soroca, Stroe Lupu, alianța cu hatmanul Hmelnițki. Cu acea ocazie principele Moldovei își exprima dorința de a intra în legătură cu țarul. Tot atunci s-a organizat la Nistru un serviciu de informație moldavo-ucrainean. Legăturile de prietenie și bună vecinătate cu Cazacii se evidențiară și prin faptul că domnul Moldovei ajuta pe Ucraineni la organizarea bisericii lor, îngăduind hirotonia episcopului de Cernigov, Lazăr Beranovici. Actul hirotoniei noului episcop s-a săvârșit în martie 1657 la Suceava de către mitropolitul Moldovei, Ghedeon, asistat de episcopii Atanasie de Roman și Teofan de Huși. Încă în toamna anului 1654 se zvonea că principele Gheorghe Ștefan ar fi intrat în tratative cu țarul Moscovei și că ar fi pe punctul de a trimite delegați care să semneze tratatul de alianță. Tratativele continuară însă și în anii următori, terminându-se numai în 1656, când mitropolitul Ghedeon, însoțit de logofătul Grigore Nanu puseră, la 17 mai, semnăturile lor pe tratatul de alianță încheiat cu țarul Alexie Mihailovici (1645 – 1676). Prin acest tratat Domnul Moldovei se obliga să recunoască pe țar ca pe suzeranul său, asupra mișcărilor de la graniță și să participe cu oastea la campaniile țarului împotriva turcilor și tătarilor. În schimb, țarul făgădui să respecte vechile așezăminte ale Moldovei, astfel că la domnie să nu poată ajunge decât un principe român. Țarul se mai obliga să ajute Moldova la izgonirea turco-tătarilor din raialele de la Nistru și de la Dunăre, în vederea reîntregirii vechilor granițe ale țării Moldovei. În iulie aceluiași an delegații moldoveni, la care se asociase și Macarie, patriarhul Antiohiei, prestară în numele Domnului obișnuitul jurământ de vasalitate în catedrala mitropoliei de la Moscova.

Curând însă hatmanul Hmelnițki avu motive să se convingă că orientarea politicii sale spre Moscova se dovedise greșită. Și aceasta din cauză că țarul înțelegea să transforme protectoratul său asupra Ucrainei într-o stăpânire efectivă asupra cazacilor, fără să țină seama de autonomia lor politică pe care ei o dobândiseră în urma îndelungatelor lupte contra stăpânirii leșești. De aceea Bogdan Hmelnițki preconiza hotărât, înainte de moarte, ruperea legăturilor cu Moscova și constituirea unui stat ucrainean autonom sub garanția statelor vecine. Cu gândul îndreptat asupra înfăptuirii acestui nou plan politic muri bătrânul hatman la 6 august 1657. Firește că, în urma acestei noi orientări politice, rămase fără nici un efect și alianța principelui Gheorghe Ștefan cu țarul Alexie Mihailovici.

Urmașul lui Bogdan Hmielnicki la conducerea căzăcimei, fostul pisar *Ioan Vihovski* reprezentă politica polonofilă, reluând tratativele cu Polonii, în urma cărora se ajunse la încheierea *Uniunii de la Hadiucz* din septembrie 1658. În virtutea acestei înțelegeri Polonia consimți la contopirea voievodatelor Kiev, Cernizov și Brazlav într-un mare *cnezat ucrainean*, unit cu Polonia în aceleași condiții în care se unise la vremea sa, Lituania cu Polonia. Noul cnezat ucrainean tindea să

cuprindă în granițele sale și căzăcimea de dincolo de Nipru care trăia sub auspicii moscovite. Împotriva acestor năzuinți se ridică țarul Alexie, dezlănțuind un război cu Polonia, care dăinui până la 1667, când se ajunse la armistițiul de la *Andrusov*, în virtutea căruia fu stabilită granița de la Nipru între Polonia și Rusia. Cazacii de dincolo de Nipru cu centrele lor de la Harkov și Poltava rămaseră sub supremația Rusiei, având în fruntea lor pe hatmanul Samuilovici, câtă vreme cei de dincoace de Nipru rămaseră mai departe sub supremația leșească, având capitala la Kiev. În timpul acestui război care a dăinuit optsprezece ani, ținuturile căzăcești au avut foarte mult de suferit, ajungând aproape pustii și golite de locuitori.

Soluția la care se ajunse prin armistițiul de la Andrusov nu mulțumea însă pe nimeni. De aceea urmașul lui Vihovski, hatmanul Petru Dorosenko, încercă a treia soluție a problemei căzăcești, anume orientarea spre Turcia, pentru a recunoaște supremația sultanului în aceleași condiții în care Crimeea, Moldova, Muntenia și Transilvania ajunseseră țări vasale ale Porții otomane. Sultanul Mehmet al IV-lea (1648 – 1657) pornit pe cuceriri teritoriale cum era, primi cu bucurie oferta de supunere a hatmanului Dorosenko din 26 august 1669, în baza actului de supunere din 10 august 1668, încredințându-i în august 1668 steag de domnie asupra Ucrainei în condițiuni similare celor impuse principatelor dacice din Carpați. Îndată după instalare hatmanul Dorosenko primi din partea sultanului ordinul de a înceta ostilitățile față de tătari și de a îndrepta armele împotriva polonilor și moscoviților, deopotrivă de ostili Porții. În Polonia regele Ioan al II-lea Casimir abdicase chiar atunci în 1668, iar în locul lui fu ales în anul următor regele *Mihai Noribut Wisznowiecki* (1669 – 1673), contra căruia se îndreptă atacul principal al sultanului Mehmet.

Pentru a-și putea asigura supremația asupra Ucrainei lui Dorosenko, turcii umblau să-și asigure stăpânirea asupra Podoliei cu cetatea Camenița, pe care ei o considerau drept *cheie* a Poloniei. Prin această cucerire turcii credeau că-și vor putea deschide prin Polonia drumul spre Apus, unde urmau să se întâlnească cu oștirile lor din Ungaria, care luptau cu imperialii, în marele plan de cucerire a Europei, conceput cu îndrăzneală de sultanul Mehmet al IV-lea și de sfetnicii săi războinici din neamul Köprökülor. După minuțioase pregătiri de război sultanul hotărî că în primăvara anului 1672 punerea în aplicare a îndrăznețului său plan de cucerire, să înceapă prin o mare expediție contra Poloniei. Domnii principatelor române, Gheorghe Duca și Grigore Ghica, precum și hanul tătarilor din Crimeea primiră ordin să întărească cu oștile lor armata otomană care pornise contra Poloniei sub comanda supremă a sultanului însuși. Principele Transilvaniei, Mihai I Apaffy, primise ordinul să stea gata cu contingentele sale la granița Carpaților din Maramureș pentru a se uni cu oștirile biruitoare ale sultanului, când vor porni spre interiorul Poloniei. Sultanul trecu Dunărea și înaintă pe Prut în sus, până la Țuțora, unde fu așezată tabăra turcească cu marele cort al padișahului. De acolo împăratul făcu o vizită la Iași unde fu primit cu mare alai. Acolo principele Gheorghe Duca prezentă sultanului macheta cetății Cameniței, lucrată în ceară de hotineanul Grigore Cernescu, meșter în scrisori și ciopliturі în piatră și la alte lucruri, cum îl recomandă cronica. Principele Duca era acela care pregătise drumul sultanului spre Camenița, aruncând și un pod peste Nistru pentru trecerea trupelor, ceea ce nu împiedică pe sultan să-l mazilească și să pună în locul lui domn pe Ștefan Petriceicu.

De la Țuțora sultanul porni spre Hotin, trecu Nistrul pe podul construit de Moldoveni și ajunse sub zidurile Cameniței, care fu împresurată de oștirile turco-tătaro-române. La operațiunile de asediu se asociară și polcurile căzăcești de sub conducerea hatmanului Dorosenko. Asediul dură 10 zile, până ce la 30 iulie 1672 cetatea căzu în mâinile turcilor, spre marea bucurie a sultanului și a oștirilor sale biruitoare. De la Camenița turcii se îndreptară spre Liov, înfrângând rezistența îndârjită a hatmanului Sobieski care comanda trupele leșești. Liovul n-a putut fi însă cucerit. Înaintarea năvalnică a turcilor în teritoriul Poloniei înspăimântă pe regele Wisznowiecki în așa chip, încât el consimți la cesiunea Cameniței în schimbul opririi marșului turcesc spre capitala sa. Sultanul încântat de noua sa cucerire acceptă propunerea de pace și autoriză încheierea ei. Tratatul s-a semnat la 17 octombrie 1672 la *Buczacza*, cuprinzând condițiuni dure pentru Polonia. Regele consimți la cedarea provinciei Podolia cu cetatea Camenița și cu toate târgurile și satele ei. El mai renunță și la supremația asupra Ucrainei, care fu înlocuită cu supremația otomană, recunoscând astfel pe hatmanul Dorosenko ca vasal turcesc. Regele se mai obligă la plata unei însemnate despăgubiri de război. Sultanul încredință stăpânirea Podoliei lui Hussein-Pașa, care își avea reședința la Camenița și

care primi o garnizoană de 12.000 de oameni cu rezervele cuvenite în diferite puncte strategice din noua provincie otomană. La retragerea sa din Moldova marele vizir întrebă pe Miron Costin dacă se bucură și Moldovenii pe urma marii victorii turcești și a noilor cuceriri otomane. La această întrebare cronicarul răspunse: *"Suntem noi Moldovenii bucuroși să se lățească împărăția în toate părțile cât de mult, iar peste țara noastră ne pare rău să se lățească".* Atunci vizirul a râs și i-a zis: "drept ai grăit", și apoi l-a întrebat cum socotește, lăsa-va oaste turcească în Hotin cu Petriceicu-Vodă ca să fie de pază țării și Cameniței? La această întrebare Miron Costin a răspuns că nu este bună o măsură ca aceasta, fiind țara săracă și lipsită de provizii. Iar unor boieri care credeau că este bine ca armata turcească să ierneze în Moldova pentru a apăra țara de Leși, el le răspunse că Leșii nu vor prăda țara, iar de vor și prăda-o, nemică nu va fi, decât să le ia ienicerii femeile și copii și să *rămână așezători să nu se mai ducă.*

Cucerirea Podoliei și impunerea supremației turcești asupra Ucrainei provocase o mare îngrijorare în țările creștine, dar mai cu seamă în Moldova care era amenințată să fie prefăcută și ea în raia, ca și Podolia de curând cucerită. Pentru a preveni pericolul, noul domn al Moldovei, Ștefan Petriceicu, se adresă în taină atât regelui Poloniei, cât și țarului rus, cerându-le sfat și ajutor contra păgânilor. Țarul Alexei dădu promisiuni frumoase, numai că promisiunile sale erau inoperante din cauza marii depărtări dintre ambele țări și lipsei de hotar comun. mai înțelegător se arătă craiul leșesc care ardea de dorul de răzbunare pe urma pierderii Podoliei și Ucrainei. La intervențiile domnului de la Iași se asocie și principele Grigore Ghica de la București. În august 1673 se știa la Viena că principii din Moldova și Muntenia ar fi ajuns la înțelegere cu Polonia în vederea unei acțiuni comune împotriva Porții. În octombrie 1673 Ștefan Petriceiu vestea pe principele Mihai Apaffy că s-a lepădat de turci, trecând de partea creștinilor, și invită pe principele Transilvaniei să facă și el la fel. De asemenea invită și hatmanul Sobieski pe Apaffy să treacă de partea creștinilor, precum au trecut și Domnii din Moldova și Muntenia.

La 6 octombrie 1673 cei doi Domni din principatele române prezentară regelui polon condițiile sub care ei sunt gata să rupă formal cu turcii și să treacă sub supremația polonă. În actul de supunere ei cereau pentru cazul de izbândă să fie primiți sub aripile regale, iar pentru cazul de înfrângere regele să le asigure refugiu în Polonia. Datinile și obiceiurile domnești și boierești să fie respectate, iar biserica ortodoxă să nu fie atinsă în drepturile ei. Boierii să fie liberi de a alege domn pământean din rândurile lor. În caz de nevoie țara să poată conta pe sprijinul moral și material al coroanei leșești iar podghiazurile poloneze să nu fie încartiruite pe la conacurile boierești și mănăstirești. Pentru confirmarea acestor postulate principii cereau un *"privilegiu"* formal cu iscălitura autografă a regelui prevăzută cu pecetea regală pentru ca ei să se poată bucura de deplina lor libertate. Solii moldoveni și munteni mai cereau în numele domnului lor ca tratatul să rămână secret, nu cumva turcii să se îndoiască de credința lor față de Poartă. Ei sfătuiau pe rege să se ferească în deosebi de hatmanul Dorosenko, care pândea la Cehrin, fiind gata de a trece de partea învingătorilor, oricare ar fi aceștia.

Nu cunoaștem răspunsul craiului la cererile principelui român știm însă că hatmanul Sobieschi conta pe sprijinul principilor români, și că el făcuse încă din iulie 1673 apel la numeroșii refugiați moldoveni din Polonia. La acest apel răspunseră între alții călărimea moldovenească compusă din 18 steaguri cu 1570 de călăreți. Pe aceștia hatmanul îi primi cu multă bunăvoință știindu-i "veterani foarte viteji ce-i erau de folos ca oameni încercați și vestiți în meșteșugul războiului". Ei fuseră angajați ca lefegii cu o soldă de 30 zloți pentru trei luni. Ca stegar în oștirea hatmanului Sobieski servea Apostolaki din Tingheciu, având camarazi de arme pe Turculeț, Isăcescu, Teodor Calmașul ș.a. Dimitrie Cantemir arată că miliția ușoară din Polonia se compunea din moldoveni și că tatăl său Constantin, viitorul domn, servise timp de 17 ani ca *chiliarh*, comandant al unei unități de o mie de oameni, distingându-se în bătălia de la Torun contra Suedezilor.

Pregătirile de război ale polonezilor nu putea rămâne ascunse turcilor, mai ales că comandantul lor de la Camenița ținea Poarta la curent cu toate mișcările din Polonia și Ucraina. Aflând despre acestea oștirea otomană se puse și ea în mișcare spre granița țării leșești. În ziua de 14 noiembrie 1673 s-a dat la Hotin marea bătălie între creștini și musulmani în care sorții izbândei căzu de partea Polonilor, grație intervenției la timpul oportun a contingentelor muntene și moldo-vene în favorul creștinilor, precum era convenit de mai înainte. O negură deasă care acoperise în acea zi de toamnă târzie înlesni foarte mult trecerea contingentelor creștine. *"Și începând războiul* – zice cronica – *mergeau turcii năvală asupra*

Leșilor iar Leșii stând vitejește s-au închinat Muntenii și Moldovenii la Leși, iar călărimea turcilor ne mai având loc pe unde face năvală, a intrat în șanțuri a se apăra. Iar steagurile husarilor au intrat în șanțurile turcilor, și după dânșii altă oaste leșească trecând înainte a prins a tăia pe turci, cât nu s-a mai putut turcii îndrepta ci au purces în risipă". Astfel au asigurat principii români izbânda oștirii creștine asupra celei păgâne. Aceasta a fost deplină, turcii pierzând 66 steaguri și 120 de tunuri. Bătând pe turci, leșii ocupară Hotinul și se luară în urmărirea lor, care fugeau în debandadă, spre Dunăre.

Un eveniment neprevăzut împiedică însă pe Leși să exploateze cum se cuvenea marea lor victorie de la Hotin din zilele de 10 și 11 noiembrie 1673. A treia zi după acest mare succes de arme, la 14 noiembrie muri subit la Liov regele Mihai Korjbath Wisznowiecki, lăsând seimului grija alegerii unui nou rege. Cum între candidații la coroană se găsea și hatmanul Ion Sobieski, învingătorul de la Hotin, atenția acestuia se abătu de la urmărirea turcilor asupra frământărilor electorale din Polonia și astfel se explică de ce marea victorie de la Hotin n-a putut fi folosită cum s-ar fi cuvenit, turcii rămânând mai departe în stăpânirea Podoliei cu Camenița și păstrându-și supremația asupra Ucrainei. Dar nici principii români care contribuiseră atât de mult la dobândirea acestei izbânzi, nu se aleseră cu nimic pe urma ei. Grigore Ghica înțelese să convingă Poarta despre nevinovăția sa și să se mențină în scaunul domnesc de la București. Ștefan Petriceicu însă, nu putea justifica îndeajuns în fața Porții purtarea sa de la Hotin, și de aceea sultanul îl mazili și numi în locul său pe *Dumitrașcu Cantacuzino* (1674 – 1675). Dar Domnul mazilit, bizuindu-se pe podghiazurile poloneze, pe care Sobieski le lăsă în Moldova și atrăgând în jurul său pe puținii aderenți ce-i mai rămăseseră credincioși, porni spre Iași întru întâmpinarea noului Domn Dumitrașcu Vodă, care venea să cuprindă tronul însoțit de trupe turco-tătare. La Movila Răbiei, de lângă Huși, oștirile adverse stăteau față în față. Pentru a începe lupta, Ștefan Vodă Petriceicu făcu apel la boieri să-i sară în ajutor contra lui Dumitrașcu-Vodă, susținut de turci. Răspunsul boierilor, prin glasul lui Miron Costin, a fost însă negativ: *"Ori să fie voia Măriei Tale* – zicea cronicarul – *ori să nu fie, noi nu vom lăsa casele să le ia Tatarii"*. Cum primi acest răspuns din partea boierilor, Ștefan Petriceicu se retrase cu puținii săi aderenți, ne mai îndrăznind să-și încerce norocul în luptă cu adversarul său și fugi în Polonia, lăsând garnizoane leșești la Suceava și la Neamț. Acestea se predară însă curând noului domn din cauza lipsei de provizii. Curând însă, boierii aveau motive să regrete atitudinea lor față de Ștefan Vodă Petriceicu, fiindcă unitățile de tătari care veniseră cu noul domn Dumitrașcu Cantacuzino rămaseră să ierneze în țară, pe care o pustiiră în modul cel mai groaznic. Tot atunci Moldova avu de suferit foarte mult din cauza trecerii trupelor turcești spre Podolia și Ucraina și a expedițiilor otomane contra polonilor din anii 1674 și 1675. Principele Dumitrașcu nu luă parte la aceste expediții sub cuvânt că el avea să apere granițele contra podghiazurilor leșești, în schimb însă trebui să grijească de aprovizionare pentru trupele de operație și să construiască un pod peste Nistru, la Soroca, pentru trecerea fluviului. Poarta nu era însă mulțumită cu silințele lui și de aceea îl mazili în 1675 și dădu de domnie lui *Antonie Ruset* (1675 – 1678).

Domnul Munteniei, Gheorghe Duca (1674 – 1678) însoți cu oștirea sa pe turci în campaniile din Polonia și Ucraina, luptând alături de ei în 1674 la Ladyszya pe Bug și la Uman, sub comanda sultanului însuși. În anul următor, 1675, el luă parte la bătăliile de la Sbaracz, Trembovla și Liov, care nici de astă dată nu putu fi cucerit de turci. În anul următor, Duca Vodă interveni în tratativele de pace cu Polonia, el fiind primul care informă pe sultan asupra rezultatelor lor favorabile. Tratatul de pace s-a semnat la 17 octombrie 1676 la Zuravna. În acest tratat, craiul Sobieski trebui să recunoască stăpânirea turcească asupra Podoliei cu Camenița și să cedeze turcilor partea cea mai mare din Ucraina, mai plătind încă și o însemnată despăgubire de război. Stipulațiunile tratatului de la Zuravna provocaseră mari nemulțumiri la cazaci silindu-l pe hatmanul Dorosenko să se arunce în brațele Moscovei, care îl primi cu bucurie. Noua orientare a hatmanului supus Porții contribui însă la înăsprirea relațiilor dintre ruși și turci, care degenerară curând în ostilități fățișe. Sultanul mazili pe hatmanul hain și numi în locul lui un nou hatman în persoana fiului mai mic al lui Bogdan Hmelnițki, cu numele Iurie, numit de cronicile moldovenești Iurașcu Chmiloglu. La 3 martie 1677 Iurașcu fu investit de sultan cu demnitatea de hatman și trimis în Ucraina. În drum el trecu prin Iași unde fu primit de Domn cu toată cinstea și salutat de Miron Costin cu frumoase urări în limba latină.

Instalarea noului hatman duse la izbucnirea ostilităților cu țarul Teodor

Gheorghe Rakoczy al II-lea, principe al Transilvaniei

Alexievici, care dăinuiră mai mulți ani. În 1678 începu campania marelui vizir Cara Mustafa contra rușilor, la care fură siliți să ia parte și principii Gheorghe Duca din Muntenia și Antonie Ruset din Moldova. Atacul se îndreptă contra cetății Cehrinului, care fu cucerită la 25 august 1678 de un grup de asalt compus din moldoveni și munteni. În toiul acestor lupte Duca Vodă fu rănit la un picior. În anul următor, 1679, principii Șerban Cantacuzino și Gheorghe Ghica însoțiră din nou oastea turcească în Ucraina, ajutând la construcția cetății Dolhan-Kaleh (Toghan Getschid) la o depărtare de patru zile de Cehrin.

Miron Costin relatează că numai după ce turcii au luat Cehrinul a fost cuprinsă Ucraina întreagă de la Nistru până la Nipru și a fost instalat Iurașcu, fiul lui Hmil hatman la Nemirova, și a hatmanit vreo doi ani. În tipul hatmaniei lui ostilitățile turco-ruse continuară însă fără încetare, rușii străduindu-se să-i atragă pe principii români de partea lor. Încă în februarie 1678 hatmanul Ioan Samuilovici din Ucraina moscovită scrie principilor din Moldova și Muntenia, invitându-i cu inimă prietenească și creștină, ca pe niște fii ai aceleiași biserici pravoslavnice, să țină la solidaritatea creștină și să rămână sufletește nedespărțiți. Firește însă că principii români nu puteau rupe legăturile lor cu turcii pe temeiul unor declarații așa de platonice. De aceea ei rămaseră credincioși turcilor și luară parte la campania din vara aceluiași an. Se poate că ademenirile acelea venite din partea țarului să fi ajuns la cunoștința sultanului și să-l fi determinat la schimbări radicale în domniile principatelor.

Principele Gheorghe Duca, după ce se distinsese în campania contra cazacilor, fu mutat din Muntenia în Moldova în locul lui Antonie Ruset, care fu mazilit. Și astfel își începu Gheorghe Duca (1678 – 1683) a treia domnie în țara Moldovei. În locul său de la București fu ridicat domn Șerban Cantacuzino (1678 – 1688), fiul postelnicului Constantin.

Războiul cu rușii continuă și în anii următori, angajând foarte mult principatele române, silite să contribuie la desfășurarea lui cu oameni și material. Războiul nu se termină decât la începutul anului 1681, când la 11 februarie se încheie, prin mijlocirea lui Duca Vodă, tratatul de pace de la Radzin-Bachci Saeai. Sultanul cedă țarului Kievul și alte cetăți, iar țarul recunoscu supremația Porții asupra restului Ucrainei dintre Nistru și Bug, unde, în locul lui Iurașcu Hmelnițki, fu numit hatman domnul Moldovei, Gheorghe Duca. Cronica lui Nicolae Costin arată că după ce s-a isprăvit războiul, a purces Duca Vodă în luna iunie la Țarigrad și, fiind acolo, i-au dat împărăția și hatmania Ucrainei, îmbrăcându-l cu caftan, dându-i și buzduganul acelei țări și s-a întors iarăși la scaunul său de la Iași, cu mare bucurie, fiind stăpân a două țări. Iar la Ucraina a trimis pe o rudă a sa, Iani Draghinici, ce era postelnic al doilea, și l-a pus hatman la Nemirova și de atunci a început a se înălța și a se scrie la titluș: Domn Țării Moldovei și Ucrainei. Numirea sa în hatmania Ucrainei s-a făcut la 25 iunie 1681. În toamna aceluiași an noul hatman vizită Ucraina și luă acolo măsuri de bună chiverniseală a țării bântuite de atâtea nevoi.

Constantin Brâncoveanu

PARTEA X

ASPIRAȚIILE AUSTRO-POLONE ASUPRA PRINCIPATELOR DACICE

I. Înfrângerea turcilor la Viena și izgonirea lor din Ungaria

II. Restaurarea supremației Casei de Austria asupra Transilvaniei și extinderea acestei supremații asupra Olteniei

III. Campaniile polonilor în Moldova

IV. Constantin Brâncoveanu în Muntenia și contemporanii săi în Moldova

Capitolul I

ÎNFRÂNGEREA TURCILOR LA VIENA ȘI IZGONIREA LOR DIN UNGARIA

1. Cooperarea principatelor Muntenia, Moldova și Transilvania la operațiile militare turcești din Ungaria

2. Participarea principilor Șerban Cantacuzino, Gheorghe Duca și Mihai Apaffy la asedierea Vienei și izgonirea turcilor din Ungaria

1. Cooperarea principatelor Muntenia, Moldova și Transilvania la operațiile militare turcești din Ungaria

În avântul pe care vizirii din familia Köprülü îl insuflaseră imperiului otoman, turcii nu se mulțumiră numai cu extinderea stăpânirii lor asupra Podoliei și Ucrainei, ci ei încercară să lărgească pe socoteala Casei de Austria și granițele raialelor lor de la Timișoara și Buda. Folosindu-se de situația dificilă a imperialilor în urma războiului de treizeci de ani, turcii amenințau mereu cetățile ocupate de nemți în Ungaria apuseană pentru a le cuceri și încorpora pașalâcului lor de la Buda. În scopul acesta ei atacară în 1663 cetatea Ujvar (Neuhäusch) și o cuceriră cu ajutorul contingentelor muntene sub comanda principelui Grigore Ghica și al celor moldovene comandate de Istrati Dabija. Încurajați de acest succes de arme, turcii continuară campania și în anul următor. Și de astă dată sosiră în Ungaria principii români cu oștirile lor pentru a lupta alături de turci. Dar atacul lor de la St. Gotthard (Sankt Kereszteș) în apropiere de Gran și contra localității Lewenz – un castel pe malul stâng al râului Raab, fu respins cu mari pierderi pentru ei de oștirile imperiale sub comanda generalului Montecuculi în ziua de 3 iulie 1664. Mulți dintre oștenii români în frunte cu șefii lor căzură pe câmpul de luptă, unii împotmolindu-se în niște mlaștini. Mii de care încărcate cu provizii și echipamente trase fiecare de câte 8 boi căzură pradă în mâinile imperialilor. În urma acestei înfrângeri turcii își domoliră întrucâtva avântul lor războinic și consimțiră la încheierea unui nou armistițiu pe 20 de ani, care fu semnat la 10 august 1664 la Vasvar (Eisenburg), prin care beligeranții se învoiră să respecte granițele existente între pașalâcul de la Buda și Ungaria apuseană supusă Casei de Austria. Armistițiul de la Vasvar cuprinde și unele dispoziții privitoare la Transilvania, vecină cu pașalâcul de la Timișoara, care și acesta tindea la lărgirea granițelor sale în paguba teritoriului transilvănean. Principele Acațiu Barczay consimțise la urcarea sa pe tronul de la Alba Iulia, să cedeze turcilor cetățile Inău, Lugoj și Caransebeș. Iar turcii din Timișoara nu putură ocupa decât cetatea Inăului. Iar de acolo ei înaintară spre nord și cuceriră la 31 august 1660 Oradea. Cuceritorul Oradei, Sidi Ali Pașa de la Buda, fu cinstit de sultan pentru isprava sa cu o blană de zibelină și cu o sabie împodobită cu diamante. Tratatul de la Vasvar consfinți această cucerire, impunând atât turcilor cât și imperialilor de a-și retrage trupele numai din restul Transilvaniei. Dar și nemții înțeleseră să se mențină în Satu Mare.

Stipulațiile tratatului nu mulțumiră nici pe turci, dar nici pe imperiali. Sultanul Mehmet al IV-lea, pornit pe calea cuceririlor, se opri la granițele pașalâcurilor sale din Banat și Ungaria, dar nici austro-germanii nu erau dispuși să renunțe la vechile lor pretenții asupra Ungariei întregi, inclusiv Transilvania, mai ales că se desprinseseră de regatul coroanei Sf. Ștefan, dând dovadă despre puterea lor la St. Gothard. Pe de altă parte însă, magnații unguri din Ungaria ocupată de Casa de Austria nu înțelegeau să lupte contra turcilor pentru izbânda cauzei habsburgice. Și aceasta cu atât mai puțin cu cât imperialii deveniră odioși în ochii ungurilor din cauza politicii lor antireformiste și a presiunilor lor fiscale. Magnații din comitatele ocupate de imperiali nu erau deloc mulțumiți de domnia împăratului Leopold I (1657 – 1705) care era pornit contra calvinilor și care preconiza o fiscalitate excesivă. Populația suferea foarte mult și de pe urma rechizițiilor ce nu mai conteneau a se face pentru întreținerea oștirilor germane de ocupație. Nemulțumirile acestea crescânde erau mereu alimentate de turci și ele mocneau sub spuză gata să izbucnească. După unele încercări nereușite din anii 1665 și 1666 nemulțumirile acestea izbucniră în 1671 în renumita *revoltă a curuților*, în fruntea căreia se găseau magnați de seamă ca Francisc

Nadardy, Ion Zriny, Francisc Trangipan, Francisc Vesileny, Erasmus Tattenbach, Francisc Rákoczy, fiul lui Gheorghe Rákoczy ș.a. Mișcarea curuților, care tindea la restaurarea vechiului regat al Ungariei, emancipat de habsburgi, fu însă înăbușită în sânge de către trupele imperiale, iar conducătorii ei cu mulți dintre partizani și simpatizanți fură judecați și osândiți la moarte.

Principele Transilvaniei, Mihai Apaffy, nu era străin de mișcarea curuților, aderând chiar formal la ea în 1676, astfel că o bună parte din partizanii mișcării se refugiaseră în Transilvania pentru a-și salva viața. Aici ei erau bine primiți și simpatizați chiar și de sfetnicii cei mai apreciați ai principelui, cum erau Nicolai Bethlen, Mihail Teleki ș.a. Fraternizarea cu pribegii din Ungaria apuseană era explicabilă și prin faptul că imperialii nici în Transilvania nu se bucurau de simpatiile nobilimii ungare care, fiind calvină, era pornită contra imperialilor catolici și intoleranți. De aceea, membrii transilvăneni preferau supremația otomană celei habsburgice cu tendințe contrareformatorice. În fața *curuților* devotați Porții se ridicară aderenții curții de la Viena, numiți *lobonți*. Curuții derivându-și numele de la vechii cruciați – *crux* – ai lui Gheorghe Doja, iar lobonții de la termenul unguresc *bolobancz* – *înflăcărat*. Unii au încercat să derive numele lobonți de la nemțescul *Lauf-Hans*, adică *Ionică alergătorul*. În 1678 conducerea mișcării curuților trecu asupra lui Emeric Tököly care se bucura de încrederea turcilor, fiind sprijinit și de regele Ludovic al XIV-lea, rivalul habsburgilor în Spania și Germania apuseană. În 1682 sultanul îi recunoscu chiar titlul de rege al Ungariei sub supremația austriacă în schimbul unui tribut anual de 100.000 de galbeni, autorizând chiar pe Ibrahim Pașa de la Buda să-l încoroneze cu o coroană confecționată anume pentru această festivitate.

2. Participarea principilor Șerban Cantacuzino, Gheorghe Duca și Mihai Apaffy la asedierea Vienei și izgonirea turcilor din Ungaria

După încheierea păcii cu moscoviții și instalarea omului lor de încredere Gheorghe Duca în domnia Moldovei și Ucrainei, marele vizir Ahmet-Köpsily se credea destul de bine asigurat la miazănoapte și răsărit, pentru a putea concentra toate forțele imperiului pentru o lovitură decisivă în apus contra Casei de Austria, încredințând comanda expediției ginerelui său Cara Mustafa. Regele Emeric Tököly luase asupra sa să mobilizeze curuții din Ungaria apuseană, iar Domnii din principatele dacice Muntenia, Moldova și Transilvania primiră ordin să se unească cu contingentele lor oștirii marelui vizir în Ungaria pentru a întreprinde marșul comun asupra Vienei. Oastea otomană propriu-zisă era sporită și prin unitățile tătărești comandate de Murad Gherei, hanul Crimeii. Armata de operațiune cuprindea multe zeci de mii de oameni, combatanți și salahori care aveau grija aprovizionării și a transporturilor. Cara Mustafa porni la 31 martie 1683 din Adrianopol. Contingentele muntene, moldovene și transilvănene erau comandate de principii acestor țări, însoțiți de statele lor majore compuse din boieri mari și mici.

"*În anul 1683* – zice cronica munteană – *din poruncă au mers Șerban Vodă și Duca Vodă la Ungaria și au făcut două mari baterii de pământ, unde acolo era Apaffy Mihai, Domnul Transilvaniei și Gheorghe Teleky cu oștirile lor ce țineau partea turcilor*".

La Sf. Gheorghe, Șerban Vodă porni din București cu oastea sa care număra 6.000 de oameni. El trecu pe la Orșova în Banat și de acolo ajunse la Tisa și trecând fluviul se întâlni mai jos de Buda cu oștirea moldovenească comandată de Duca Vodă. Nicolae Costin relatează că turcii când au ocupat cetatea Beciului, căreia îi zic și Viena, au trimis poruncă la Duca Vodă și la Șerban Vodă, Domnul muntenesc, ca să se pregătească de oaste îndeplinind ordinul împărătesc. Duca Vodă a făcut mare pregătire de oaste aducând și câteva polcuri de cazaci din Ucraina. Oastea moldovenească se compunea din călărime, din lefegii și din curteni și hânsari. Cronica lui Neculce arată că Domnul, și pe țară a rânduit oameni de oaste și boieri și mazili cu câte 10 – 22 slugi și au pus și pe un Brahă căpitan de au făcut un steag de oameni tot din vătăjii boierilor și a jupâneselor celor săraci, constituind o oaste de vreo 5.000 de oameni. Domnul Moldovei pornind din Iași la 24 aprilie a trecut Milcovul la Focșani și de acolo a trecut prin Muntenia la Sibiu, spre Sonoc pe Tisa, iar de acolo la Dunăre, la cetatea Buda. Acolo, într-un câmp, s-a întâlnit cu oastea lui Șerban și au venit Șerban Vodă de s-au adunat cu Duca Vodă. Domnul era însoțit de un grup de boieri moldoveni în frunte cu Miron Costin, Buhuș, Constantin Ciobanu, Ion Racoviță, Gavrilă Catachi, Catargi, șatrarul Tănase din Soroca, căpitanul Brahă, logofătul Gheorghiță ș.a. Nu cunoaștem numele boierilor munteni care au însoțit pe Șerban Vodă în campania asupra Vienei.

Mihai Apaffy porni cu contingenul său de vreo 6.000 de oameni la 8 iulie din Apahida însoțit de Mihai Teleki și de alți magnați unguri. El își îndreptă marșul prin Ungaria superioară, trecu Dunărea pe la Shigoniu și ajunse la 19 august la Bruck, pe Leitha, luând la 22 august contact cu marele vizir Cara Mustafa. În contingentele principelui Apaffy se găseau și numeroși români din Transilvania. Între aceștia se găseau numeroși "boieri" din

Țara Făgărașului, cum arată registrul boierilor făgărășani care fuseseră orânduiți în tabăra principelui. Registrul ce ni s-a păstrat arată numele și comuna de origine a fiecărui participant la campanie. Erau în total 69 boieri din 27 comune. Numărul total al participanților din tustrele principate dacice se ridică la vreo 20.000 de combatanți și salahori. Aceștia din urmă erau folosiți la transporturi, la aprovizionare și la lucrările de drumuri și poduri ca meșteșugari iscusiți ce erau. Dacă mai ținem seama și de cei 5.000 de osteni mobilizați și ei din Transilvania și din părțile ungurene, ajungem la cifra de 25.000 de oameni din principatele dacice, care luară parte la asedierea Vienei. Luptătorii munteni și moldoveni erau așezați în a cincea linie de bătaie, câtă vreme contingentele "regelui" Tököly și cele ale principelui Apaffy nu se găsesc în nici una din liniile de bătaie, cum ni s-au păstrat ele în ordinea de bătaie a armatei turcești. Faptul acesta vine în sprijinul afirmației cronicarului Nicolae Costin care susține că pe Apaffy Mihai turcii l-au lăsat de strajă înapoi, nu l-au dus la Viena, neavând destulă încredere în el.

La 13 iulie Cara Mustafa ajunse cu oastea sa la Viena și împresură orașul în semicerc. Apropierea oștirii păgâne produse mare panică în oraș, care spori și mai mult când se află că împăratul Leopold părăsise la 7 iulie orașul, retrăgându-se la Linz. La vestea aceasta mai multe mii de vienezi începură să părăsească și ei orașul și să fugă încotro apucau. Apărarea fu încredințată contelui Rüdiger de Starkemberg, ajutat de 4 consilieri. Acesta reuși să apere orașul timp de 8 săptămâni cât ținu asediul până la sosirea oștirilor creștine de despresurare. În tot timpul asediului principii români și îndeosebi Domnul muntean Șerban Cantacuzino, a cărui oaste ocupase o poziție lângă Schönbrunn, întrețineau legături tainice cu apărătorii Vienei, furnizându-le informații prețioase asupra celor ce se petreceau în tabăra păgână. Cronica bălăceană arată că afară de aceasta, Șerban Vodă, pe ascuns, „se înțelegea cu nemții prin cărți și o dată a avut pe un Jesuvitpater multă vreme ascuns în cortul său și când nemții voiau să dea cetatea, trimis-a pe iesuit de le spuse bărbătește să se apere încă patru ceasuri că turcii gătesc pravul și vor înceta de a bate până a li se va aduce prav. Și a și ridicat Șerban și o cruce de lemn de stejar întru pomenirea sa și a tuturor românilor care mult se muncesc și se roagă lui Dumnezeu să nu ia turcii cetatea de la creștini".

În septembrie 1683 regele Sobieski scria de la Viena soției sale că valahii și moldovenii erau și ei acolo, dar că era încă prea greu de a se înțelege cu dânșii.

Campania lui Cara Mustafa contra Vienei nu găsi pe imperiali cu totul nepregătiți. În ziua în care oștirea turcă porni din Adrianopol asupra Vienei, la 31 martie 1683, împăratul Leopold încheie un tratat de alianță cu regele Poloniei Ioan Sobieski, asigurându-și concursul mutual pentru alungarea turcilor din Ungaria, precum și din Podolia și Ucraina. După executarea fericită a acestor operațiuni militare, împăratul urma să ocupe Transilvania, iar regele leșesc Moldova pentru a se putea întâlni din nou la Dunăre, pentru a întreprinde apoi marșul comun contra Istanbulului în vederea izgonirii turcilor din Europa. Papa de la Roma și dogele Veneției nu puteau decât să agreeze acest îndrăzneț plan politic care era menit să dea o nouă întorsătură politicii europene. Pregătirile de război ale imperialilor și polonilor nu fuseseră terminate decât la începutul lui septembrie, când armatele creștine de despresurare sub comanda regelui Sobieski și a ducelui Carol de Lorena atinseră malul stâng al Dunării în fața Vienei. Când vestea aceasta se aduse la cunoștința marelui vizir, el nici nu voia să creadă, așa de neverosimilă i se părea. Pentru a se încredința de adevărul acestei vești, Cara Mustafa trimise la recomandarea principelui Duca pe un oștean din Moldova ca iscoadă în tabăra polonă pentru a constata dacă într-adevăr regele polon sosise acolo cu oștirea sa. Moldoveanul curajos trecu Dunărea și se strecură neobservat până la avanposturile poloneze, unde dădu peste ostași moldoveni cu care se putu înțelege ușor în limba lor de acasă. Cu ajutorul conaționalilor săi el putu pătrunde până în cortul regelui, vorbi cu el și se întoarse teafăr în lagărul turcesc, cu informația precisă că regele Sobieski se găsește în adevăr în tabăra creștină din fața Vienei și este gata să treacă la asalt pentru despresurarea orașului. Oștenii pe care iscoada moldoveană îi întâlni la avanposturile oștirii poloneze erau și ei moldoveni pribegiți în Polonia, deprinși de acasă cu meșteșugul armelor. Mulți dintre foștii camarazi de arme ai lui Hâncu și Durac, precum și ai altor răzvrătiți din Moldova fugeau peste graniță în Polonia și se înrolau acolo în armata leșească ca lefegii, organizați cu steaguri și stegulețe proprii. Între moldovenii aceștia se găsea și boierul Calmuțchi, care se distinse în bătălia de la Viena și fu apoi distins de regele Sobieski prin conferirea indigenatului polonez.

În primele zilei ale lunii septembrie începu marea bătălie pentru despresurarea Vienei. Luptele hotărâtoare s-au dat în ziua de 12 septembrie și ele se sfârșiră cu înfrângerea desăvârșită a turcilor. Aceștia fură puși pe fugă lăsând pradă aliaților creștini tabăra cu cortul lui Cara Mustafa și cu toate bogățiile din ea. Acesta plăti cu viața înfrângerea sa de la Viena, fiind decapitat la Belgrad, iar capul său înmormântat în grădina din Adrianopol în 1683. De aceea el apare în istoria otomană sub numele

de *Mustafa Maktul*, adică decapitatul. Atunci părăsiră și domnii din principatele dacice Viena și se retraseră spre țările lor. În drum spre casă, Duca Vodă trecu prin Transilvania, fiind oaspetele principelui Apaffy. Cu ocazia unui ospăț acesta ar fi reproșat Domnului moldovean că umbla să fie *crai* al Transilvaniei. După despresurarea Vienei oștirile creștine se luară pe urma turcilor în debandadă, urmărindu-i până la Raab-Győr, cucerind această cetate la 26 octombrie 1683. Acolo regele Ioan Sobieski își luă rămas bun de la ducele Carol de Lorena îndreptându-se spre Polonia, unde fu primit cu mare însuflețire ca învingător asupra păgânilor. În primăvara anului următor, împăratul Leopold se uni cu regele Sobieski la 31 martie 1684 în așa numita *ligă sfântă*, la care aderară atât Papa Pius al XI-lea, cât și dogele Veneției. Imperiul otoman trebuia încolțit simultan din trei părți și anume de venețieni, de la sud, de austro-germani de la vest și de poloni de la nord-vest prin Moldova. La ofensiva aceasta se asocie mai apoi și țarul Rusiei Petru cel Mare, care în anul 1696 cuceri Azovul, cetate puternică care stăpânea intrarea în marea cu același nume.

Pentru realizarea acestor mari planuri militare și politice, împăratul Leopold împreună cu principii din Lorena, Bavaria, Saxonia și Baden continuară în anii următori campania pentru alungarea turcilor din Ungaria, cucerind o cetate după alta din mâinile lor. La 2 septembrie 1686 imperialii cuceriră Buda, punând astfel după un interval de 145 de ani capăt pașalâcului turcesc din Ungaria centrală. În anul următor ei bătură pe turci lângă Mohacs, izgonindu-i din mai multe cetăți din Croația și Slavonia, iar în anul următor ei puseră stăpânire și asupra Belgradului sârbesc.

Înfrângerile acestea dureroase zguduiră poziția sultanului Mehmet al IV-lea, care în Decembrie 1687 fu detronat de Suleiman al II-lea (1687 – 1691) și trimis la închisoare, dându-i-se astfel ocazia să mediteze în strâmtoarea celulei asupra îndrăznețelor sale planuri și încercări de lărgire a granițelor imperiului otoman.

În regiunile eliberate din Slavonia năvăliră cete nenumărate de refugiați sârbi, fugind de turci și supunându-se eliberatorilor creștini. Aceștia veneau să sporească numărul emigranților sârbi de mai înainte din părțile Așadului, din rândurile cărora se ridicaseră frații Gheorghe și Sava Brancovici. Aceștia nu aveau însă nimic comun cu vechii despoți sârbi cu acest nume. Gheorghe Brancovici îndeplinise mai multe solii pe lângă Poartă. El intră apoi în armata austriacă unde avansă la gradul de general. El este autorul cunoscutei cronici. Fratele său Sava ajunse mitropolit la Alba Iulia. Sârbii refugiați în Slavonia și Banat aveau în fruntea lor pe mitropolitul Arsenie Cernoviz, care la 21 august 1690 fu recunoscut și de austrieci în această calitate.

Prin edictul imperial din 21 august 1690 se garanta sârbilor de curând colonizați în Slavonia deplină autonomie bisericească cu dreptul de a-și alege liber pe patriarhul lor, recunoscut ca șef ierarhic al tuturor ortodocșilor din imperiu, având a se bucura de scutiri de dări și de a-și administra averile. Prin decretul imperial din 11 decembrie același an sârbii fură scoși de sub jurisdicția regnicolară, îngăduindu-li-se a se cârmui după normele dreptului lor național. Edictul imperial de la 2 martie 1691 acordă sârbilor dreptul de a-și alege căpetenia lor numită voievod, care să se intereseze de organizarea lor militară sub controlul imperial.

Prin izbânda de la Szlankamen din 19 decembrie 1691, Casa de Austria își asigură dominația asupra Ungariei, Slavoniei și Croației. Încercările turcilor sub noul lor sultan Ahmed al II-lea (1691 – 1693), de a recuceri pozițiile pierdute păreau să aibă oarecare succes. În septembrie 1695 turcii recuceriră Lipova, ucigând în luptă pe generalul Veterani. Succesele acestea de arme deveniră însă problematice prin aderența țarului Petru cel Mare (1689 – 1725) la liga sfântă a puterilor creștine, lărgindu-se astfel prin actul de la 4 februarie 1697 frontul de atac împotriva Porții; în anul următor țarul cuceri Azovul care stăpânea intrarea în marea care-i poartă numele. Urmă înfrângerea sângeroasă pe care oștirea otomană o suferi în ziua de 11 septembrie 1697 la Zenta, care făcu pe sultanul Mustafa al II-lea să piardă și ultima speranță în posibilitatea de recucerire a țărilor pierdute. Și aceasta cu atât mai mult cu cât cetățile Lipova, Lugoj, Caransebeșul și Orșova, precum Kikinda, Canișa, Becze, Cenadul și Becicherul, cucerit personal de Eugen de Savoia, căzură pe rând în puterea imperială, turcii menținându-se numai la Timișoara, Verseț, Cubin și Panciova. Înfrângerile acestea determinară pe sultanul Mustafa al II-lea (1695 – 1703) să consimtă la convocarea conferinței de pace la Carlovăț care își încheie lucrările la 26 ianuarie 1699. În baza tratatului semnat acolo împăratul Leopold obținu Ungaria, Slavonia, și Croația. La stabilirea graniței dinspre raiaua Timișoarei, turcii cereau întreg teritoriul Banatului cuprins între râurile Mureș, Tisa și Dunăre. Congresul hotărî însă ca învingătorii să păstreze ceea ce aveau în posesia lor – *uti posidetis* – astfel că imperialii rămaseră stăpâni asupra cetăților de la Tisa până la râul Beghiu (Bega), precum și a cetăților Lipova, Lugoj, Caransebeș, cu ținuturile Almaș și Clisura.

Capitolul II

RESTAURAREA SUPREMAȚIEI CASEI DE AUSTRIA ASUPRA TRANSILVANIEI ȘI EXTINDEREA ACESTEI SUPREMAȚII ASUPRA OLTENIEI

1. Ocuparea Transilvaniei de către trupele imperiale și organizarea ei ca provincie de coroană a Casei de Austria
2. Propaganda catolică în Transilvania și unirea bisericii românești cu Roma
3. Tratativele principilor din Muntenia și Moldova cu împăratul de la Viena
4. Înfrângerea răscoalei curuților în Transilvania și ocuparea Banatului de către imperiali
5. Ocuparea Olteniei de către austrieci și retrocedarea ei Munteniei

1. Ocuparea Transilvaniei de către trupele imperiale și organizarea ei ca provincie de coroană a Casei de Austria

Din timpul dezlipirii Transilvaniei de Ungaria în urma catastrofei de la Mohacs, din 1526, Casa de Austria stăruia mereu asupra drepturilor ei de domnie asupra Transilvaniei, afirmându-le mereu cu puterea armelor dar și prin diversele tratate pe care le încheia cu principii transilvăneni. La încheierea acestor tratate cu Ioan Sigismund Zapolya, cu Bathoreștii și cu urmașii acestora ea accentua totdeauna aceste drepturi și căuta să le afirme prin operațiile oștirilor imperiale și prin comisarii ei care activau în Transilvania. De aceea principii transilvăneni, pentru a putea rezista presiunilor și amenințărilor Vienei, căutaseră sprijin și ajutor la Istanbul, pe care le găsiseră totdeauna și pe care ei se puteau bizui în lupta contra habsburgilor. În schimbul acestui sprijin principii Transilvaniei, deopotrivă cu principii români din Muntenia și Moldova, recunoscură suzeranitatea sultanului plătindu-i un tribut anual. Cu asentimentul Porții stăpâneau principii transilvăneni și părțile ungurene care fuseseră desprinse din regatul ungar și anexate Transilvaniei. Cu învoirea sultanului intrase principele Gavriil Bethlen în războiul de treizeci de ani contra Casei de Austria, ocupând cele șapte județe din Ungaria superioară.

În lupta sa contra lui Ioan Kemenyi, susținut de imperiali, principele Mihai Apaffy primi ajutor masiv din partea Porții și a principilor din București și Iași, și numai bizuindu-se pe acest ajutor el se putea menține pe tronul de la Alba Iulia.

Înfrângerea turcilor la Viena și alungarea lor din Ungaria zgudui rău tronul lui Appaffy, care se sprijinea pe baionetele turcești. Sprijinul Porții pe care principele se rezema până atunci slăbise și deodată cu slăbirea lui scăzură și simpatiile pe care magnații transilvăneni le aveau pentru turci. Deodată spori numărul celor ce trecură de partea imperialilor învingători, iar numele de Labonț încetase de a mai fi cuvânt de ocară în fața mulțimii transilvănene. Însuși principele Apaffy începu să-și dea seama de consecințele politice ale acestei schimbări în opinia publică a țării, și de aceea el se grăbi îndată după întoarcerea sa de la Viena să prepare terenul pentru tratative diplomatice cu Viena în scopul unei înțelegeri cu împăratul Leopold în vederea unei eventuale înlocuiri a supremației otomane prin supremația habsburgică asupra Transilvaniei. Stăruințele principelui în direcția aceasta deveniră cu atât mai serioase cu cât trupele imperiale realizau în Ungaria noi și strălucite succese de arme împotriva turcilor. În aprilie 1685 sosi la Viena omul de încredere al principelui Apaffy, cu numele Vladislau Vaida, pentru a supune împăratului propuneri concrete cu privire la închinare. Luând cunoștință de oferta de închinare a principelui, împăratul trimise în Transilvania pe călugărul iezuit Autid Dunod cu contrapropuneri formulate pentru încheierea unei alianțe sau *confederații*, prin care, între altele, se cerea principelui să consimtă la ocuparea Transilvaniei de către trupele imperiale. La refuzul principelui de a accepta această pretenție, Dunod îi răspunse ritos: "De voiți, de nu voiți, Majestatea sa vă va apăra de turci".

Împuternicitul împăratului se prezentă în octombrie 1685 și în fața dietei, cerând sfaturilor transilvănene să admită intrarea trupelor imperiale în țară și să poarte grijă de încartiruirea și aprovizionarea lor. Votarea unei asemenea propuneri ar fi produs fără îndoială ruptura cu turcii, a căror putere militară, cu toate pierderile de la Viena, nu era încă definitiv zdrobită. De aceea, dieta amână votarea pentru anul următor. Iar când ea se întruni în 1696 nu luă altă hotărâre decât aceea de a trimite o delegație la Viena pentru a începe tratative formale cu reprezentanții împăratului asupra condițiilor de închinare și îndeplinire a ei. Între timp, trupele imperiale cuceriră Buda la 2 septembrie 1686, distrugând centrul pașalâcului turcesc din Ungaria. În urma victoriei, dieta ungară convocată în 1687 la Pajon (Pressburg, Bratislava) hotărî repunerea Casei de Austria în drepturile ei ereditare asupra regatului ungar, în granițele lui din 1526, granițe care la acea dată cuprindeau și Transilvania. Împăratul Leopold fu proclamat rege al Ungariei și totodată și al Transilvaniei.

În această calitate el hotărî să trimită trupele sale să ocupe Transilvania, fără să mai aștepte învoirea princepelui Apaffy și a dietei transilvănene. În executarea ordinului împărătesc, ducele Carol de Lorena, înfrângând împotrivirea turcilor la Seghedin, înaintă până la Ianelyo, de unde la 10 octombrie 1687 vestea pe principele Apaffy că trupele sale au primit ordin să intre în Transilvania pentru a o elibera de sub jugul turcesc, cerându-i totodată să aibă grijă de încartiruirea și aprovizionarea trupelor. La primirea acestei scrisori principele Apaffy repezi în grabă un sol la Viena ca să solicite împăratului ordinul de a opri intrarea trupelor sale în Transilvania, dar până să sosească răspunsul împăratului, ducele de Lorena ajunse la 16 octombrie în fruntea trupelor sale la Cluj, forțând porțile orașului ce nu voiau să se deschidă. De la Cluj ducele coborî la Blaj să-și așeze tabăra între Târnave. Din tabăra de la Blaj ducele Carol de Lorena decretă la 27 octombrie 1687 trecerea Transilvaniei sub stăpânirea Casei de Austria, recunoscându-i-se o largă autonomie administrativă. Manifestul cuprindea 28 de articole, cu dispoziții privitoare la libertățile politice și religioase ale celor trei națiuni privilegiate, precum și la contribuțiile țării pentru întreținerea armatei imperiale. În a treia zi după lansarea manifestului de la Blaj, trupele imperiale intrară în Sibiu, de unde fugea principele Apaffy pe o poartă laterală ca să nu se întâlnească cu ele. După ocuparea Sibiului își deschiseră porțile și celelalte orașe transilvănene, afară de Oradea, unde turcii rezistară asedierii până în iulie 1689, când fură siliți să capituleze din cauza lipsei de provizii, punându-se astfel capăt stăpânirii turcești în capitala Bihorului. Ducele de Lorena părăsi Transilvania după ce o împărțise în mai multe districte militare sub comanda unor generali ca Ferdinand Veterani, Frideric Scherfenburg, Antoniu Caraffa, Heisler ș.a. Staturile transilvănene în frunte cu principele Apaffy priviră neputincioase la ocuparea țării de către trupele imperiale, iar cetățile își închiseră una după alta porțile comandanților habsburgici. Principele, care după moartea soției sale Ana Bornemisza, întâmplată în 1688, căzuse într-un fel de melancolie, căută să amâne asentimentul său la instalarea noii stări de lucruri în Transilvania, așteptând mereu ajutor din partea Porții. Imperialii însă se grăbeau să obțină cu un ceas mai degrabă adeziunea staturilor la Casa de Austria. Generalul Caraffa invită pe consilierii principelui la sfat și le impuse să rupă cu Poarta și să recunoască realipirea Transilvaniei la Ungaria, de care fusese dezbinată prin vitregia soartei, dar și prin ambițioasa cutezanță a unor oameni. Vrând, nevrând, consilierii principelui primiră moțiunea și o supuseră și principelui spre semnare, iar la 9 mai 1688 ea fu aprobată și de dieta întrunită la Făgăraș. O delegație numeroasă porni la Viena să prezinte împăratului actul de supunere și închinare a Transilvaniei față de Casa de Austria și să ceară împăratului cuvenita diplomă imperială pentru primirea și aplicarea lui. În fruntea acestei delegații se găsea consilierul Ioan Haller, după care actul prezentat împăratului s-a și numit actul sau tratatul vienez hallerian – *tractatus Vienesis Hallerianum.* La graba cu care transilvănenii așteptau diploma imperială împăratul le răspunse la 17 iunie 1688 să aibă răbdare și să aștepte în liniște până se va termina războiul și să nu stăruie cu atâta insistență pentru obținerea unei diplome așa de importante într-un timp în care toată grija sa și a sfetnicilor săi este absorbită de desfășurarea războiului în curs. În toiul acestor pertractări contele Nicolai Bethlen adresă împăratului faimosul său memoriu intitulat: *Moribunda Transilvania adpedes sacratissini imperatoris Leopoldi, proiecta* – adică *Transilvania muribundă aruncată la picioarele preasfântului împărat Leopold*, în care cerea să elibereze această țară de sub jugul otoman, să o izbăvească de domnia coruptă a principelui Apaffy și să pună capăt rapacității trupelor împărătești.

Dar principele Mihai Apaffy nu a mai ajuns să primească ajutorul așteptat din

partea turcilor. El muri la 15 aprilie 1690, lăsând domnia fiului său minor Mihai al II-lea, a cărui succesiune la tron fusese recunoscută din vreme, atât de Poarta otomană cât și de curtea de la Viena. Mai mult chiar, împăratul Leopold se considera tutore și protector al tânărului principe. Sultanul, aflând însă de schimbările ce se produseră în Transilvania, nu mai respectă recunoașterea lui Mihai al II-lea ca principe, ci numi în locul decedatului Mihai I pe Emeric Tököly, principe transilvănean. La 26 iunie 1690 noul principe Emeric vestea plin de bucurie pe Domnul Țării Românești, Constantin Brâncoveanu, care la 1688 succedase lui Șerban Cantacuzino, că sultanul i-a trimis numire similară cu cea care fusese trimisă la vremea sa principelui Gavriil Bethlen. Pentru a-și ocupa tronul oferit de sultan, Emeric Tököly pătrunse cu trupe turcite și cu ajutor din partea Domnului muntean în Transilvania, surprinse la Zărnești trupele imperiale și le bătu la 21 august și le risipi. Mihail Teleki căzu pe câmpul de luptă, iar generalul Donatus Heisler fu luat prizonier. După izbânda de la Zărnești dieta Transilvaniei se întruni în septembrie lângă Brașov și alese pe Emerik Tököly principe al Transilvaniei. Domnia lui nu dăinui decât câteva săptămâni fiindcă între timp trupele imperiale, refăcându-se după înfrângerea de la Zărnești, bătură la 25 octombrie contingentele lui Tököly și le izgoniră din Transilvania împreună cu stăpânul lor. Acesta se retrase în Muntenia, așezându-și tabăra la Târgoviște, de unde făcu un disperat apel către prietenii săi din Transilvania și mai ales către secui, să-i sară în ajutor pentru dobândirea tronului. În anul următor el încercă cu ajutor turcesc un atac din Banat, dar și acesta dădu greș și Tököly se retrase peste Dunăre în Turcia, unde își petrecu restul vieții cu gândul îndreptat mereu la domnia Transilvaniei, pe care n-a mai putu-o dobândi, murind la Nicomedia în 1705.

După alungarea lui Tököly din Transilvania, împăratul Leopold consideră războiul pentru cucerirea acestei țări terminat și de aceea el crezu că a sosit momentul oportun pentru recunoașterea actului de închinare votat de dieta Transilvaniei de la Făgăraș în mai 1688. La 16 octombrie 1690 el semnă faimoasa *diplomă leopoldiană* care, cu unele modificări fu acceptată la 4 decembrie 1671 de dietă ca lege fundamentală a Transilvaniei, servind ca un fel de constituție a țării. Potrivit acestei constituții Transilvania și părțile ungurene formau o provincie de coroană a Casei de Austria, bucurându-se de o administrație autonomă; împăratul adăugă la numeroasele sale titluri domnești și pe cel de principe – voievod al Transilvaniei. Diploma recunoștea de formă succesiunea principelui minor Mihai al II-lea Apaffy, care urma să stea sub tutela împăratului până la atingerea majoratului. Când atinse însă această vârstă, el fu invitat să renunțe la domnie în favoarea tutorelui său imperial, primind în schimb titlul de conte al imperiului german și o remunerație corespunzătoare. La început tânărul principe încercă să reziste presiunilor imperiale, dar în cele din urmă, în 1696, se văzu silit să abdice în favoarea împăratului la domnie și să accepte situația ce i se promisese. După abdicare el trăi la Viena până la moartea sa prematură întâmplată în 1713.

În noua sa calitate de principe al Transilvaniei împăratul constitui un consiliu de stat compus din Grigore Bethlen, Mihai Bethlen și Ion Haller în frunte cu Gheorghe Bánffy ca guvernator general care să administreze țara în numele său. Guvernatorul trebuia să-și aibă reședința în Transilvania și să se lege cu jurământ că va respecta legile țării. Dieta fu menținută, urmând ca hotărârile ei să fie supuse împăratului spre aprobare. El vota bugetul și repartiția dărilor asupra contribuabililor. Drepturile și privilegiile celor trei națiuni fură recunoscute deopotrivă cu cele patru confesiuni religioase recepte. Accesul la funcțiile publice era liber fără nici o discriminațiune rasială sau religioasă între cele trei națiuni dominante, dispozițiile acestea nefiind aplicabile națiunii române, care era numai tolerată în Transilvania. Țara mai plătea împăratului o sumă anuală de 50.000 de galbeni în timp de pace și 40.000 în timp de război. Secuii erau scutiți de contribuție la această dare pentru că ei prestau serviciul militar pe propria lor cheltuială.

Ivindu-se neînțelegeri la ierarhia administrativă în noua provincie transilvăneană, împăratul hotărî prin rescriptul său din 20 mai 1696 rangul, titulatura și precăderea înalților demnitari ai țării. Rangul prim îl ocupa guvernatorul, urmat de generalul comandant ca al doilea, al treilea era cancelarul, al patrulea visternicul – *tezaurarius* –, al cincilea președintele sfaturilor transilvănene, iar în rangul al șaselea intrau ceilalți consilieri intimi care asistau pe guvernator. Cu doi ani în urmă, în 1694, luase ființă la Viena așa-numita *Cancelarie aulică a Transilvaniei – Siebenbürgische Hofkanzlei* – un fel de minister pentru afacerile noii provincii a coroanei. În 1765 împărăteasa Maria Teresa conferi Transilvaniei titlul de *mare principat*.

2. Propaganda catolică în Transilvania și unirea bisericii românești cu Roma

Noua organizare politică și administrativă a Transilvaniei ca provincie de coroană a Casei de Austria era sprijinită de o vie propagandă catolică în spiritul contrareformist al politicii habsburgice. Propaganda aceasta prindea însă foarte puțin în rândurile credincioșilor calvini și luterani din noua provincie; călugării iezuiți în frunte cu monseniorul Barany, omul de încredere și executorul directivelor cardinalului Kolonicz, primatul Ungariei, își concentrară tot zelul lor asupra românilor ortodocși pentru a-i câștiga pentru biserica catolică. Experiența pe care iezuiții o făcuseră cu o sută de ani în urmă cu ucrainenii ortodocși din Polonia, pe care îi atraseră la unirea cu biserica papistașă, le înlesni foarte mult opera de propagandă față de ortodocșii români din Transilvania. Și aceasta cu atât mai mult cu cât biserica ortodoxă de acolo nici nu era recunoscută de legiuirile transilvănene, ci tolerată după bunul plac al principilor. Ea era mereu amenințată de propaganda calvină, care era susținută de autoritățile de stat, iar episcopii români nu-și puteau îndeplini funcțiile lor ierarhice fără de a fi confirmate de principe. Iar această confirmare nu se putea obține fără ca noul chiriarh român să fi acceptat mai întâi anumite capitulații – condiții – față de superintendentul calvin. Aceste condiții cuprindeau la început *cinci* puncte, iar prin diploma principelui Gheorghe al II-lea, numărul punctelor a fost sporit la *cincisprezece*. Primul și principalul punct din aceste condiții era obligația episcopului de a săvârși funcțiile ierarhice în limba poporului, adică în limba română, ceea ce din punct de vedere național nu putea decât să convină foarte mult credincioșilor români. Prin celelalte puncte se reglementau raporturile dintre episcopul ortodox și superintendentul calvin, insistându-se asupra combaterii superstițiilor și respectarea prescripțiilor Sfintei Scripturi prin eliminarea tradițiilor bisericești.

Cu respectarea acestor condiții au păstorit episcopii transilvăneni sub principii transilvăneni de la Ioan Zapolya până la Mihai I Apaffy, deci mai bine de un secol și jumătate, fără zguduirea temeiurilor canonice ale bisericii ortodoxe. Mihai Viteazul oferi episcopului *Ioan* ctitoria sa de la Alba Iulia ca reședință episcopală, și fiindcă această nouă reședință se găsea în mitropolia Transilvaniei, Ioan Vlădică ot Bălgrad deopotrivă cu episcopii care i-au urmat s-au numit și *mitropoliții* supuși jurisdicției canonice a mitropolitului Ungro-Vlahiei al plaiurilor de la Târgoviște, iar mai apoi de la București. Ei și-au putut îndeplini misiunea lor ortodoxă cu binecuvântarea bisericilor surori din Muntenia și Moldova, dar mai ales cu sprijinul efectiv al principilor din aceste țări dreptmăritoare care interveneau pe lângă principii din Transilvania de câte ori dincolo de munți erau de aplanat neînțelegeri ce se iveau între episcopii ortodocși și autoritățile calvine. În Muntenia primeau hirotonia candidații la episcopie și tot de acolo își procurau literă culegătorii români pentru tipărirea cărților liturgice în limba poporului. Uneori ajungeau chiriarhi din Moldova pe scaunul arhipăstoral de la Alba Iulia.

Urmașul episcopului *Ioan de Bălgrad* a fost *Spiridon*, căruia principele Ștefan Boczay îi supuse toate bisericile ortodoxe din Transilvania și părțile ungurene, o măsură care pledează pentru unitate în conducerea bisericii ortodoxe de dincolo de Carpați. Urmașului său *Teoctist*, principele Gavriil Bethlen îi supuse și pe credincioșii ortodocși din Maramureș. După Teoctist a urmat *Teofil*, iar acestuia i-a urmat *Dosoftei*, care fu chemat din Moldova, unde păstori la Roman și Huși. Episcopul Dosoftei se intitula: *"Vlădică în Ardeal și Maramureș în ținutul Satmarului până la Debrețin"*. El achiziționă pentru "mitropolia" de la Alba Iulia moșia Beca de lângă Teiuș. Tot el convoacă în 1627 un sinod preoțesc la Alba Iulia pentru discutarea diverselor probleme de ordin pastoral. Urmașul lui Dosoftei a fost nemeșul Gheorghe din Brad care se călugări sub numele de *Ghenadie* (1627 – 1640). El a înființat o tipografie la Alba Iulia și a început la 1639 să retipărească Evanghelia Învățătoare a lui Coresi, care a fost terminată de succesorul său Jarcst (1640 –1643) venit din Moldova cu recomandarea principelui Gheorghe Ștefan către principele Transilvaniei, Gheorghe al II-lea Rákoczy. După Jarcst a urmat arhipăstoria lungă a episcopului Simeon Gheorghe (1643 –1656) care a tipărit *Noul Testament*. Pe timpul său numărul punctelor din capitulația față de catolici a sporit de la cinci la cincisprezece. La recomandarea superintendentului Czulay, principele Gheorghe al II-lea confirmă la 26 decembrie 1656 în scaunul episcopal de la Alba Iulia pe Sava Brancovici (1656 – 1680), sârb de origine, care primise hirotonia din partea mitropolitului Ștefan al Ungrovlahiei. El știu să se mențină în funcția sa de episcop al tuturor bisericilor românești din *Transilvania și din părțile ungurene celor împreunate ei*, precum și din Maramureș și din Țara Făgărașului și sub principii Acațiu Barczay și Mihai Apaffy, obținând de la ei importante scutiri de dări pentru preoții români. În 1675 el reuși să

obțină revocarea deciziei anului precedent prin care biserica ortodoxă se punea sub ascultarea și conducerea superintendentului calvin. În 1680 izbucni un grav conflict între episcop și principe care ordonă facerea unei anchete contra episcopului căruia i se reproșau acte de imoralitate și rea gospodărire. În baza rezultatelor acestei anchete sinodul preoțesc destitui pe Sava din dregătoria episcopească și îl deferi justiției civile sub acuzația de a fi irosit bunurile episcopale. El fu găsit vinovat și trimis în închisoare, unde fu maltratat, și din care scăpă numai grație intervenției principelui Șerban Vodă Cantacuzino. Sava muri în mai 1683. Urmașul său în scaunul episcopal a fost Iosif Budai (1680 – 1682) căruia îi urmă Ioasaf, un arhiereu grec recomandat de Șerban Vodă. Acesta însă nu se menținu, din cauza pornirii sale pătimașe contra calvinilor, ca reprezentant al ortodoxismului militant. După păstorirea de trei ani a episcopului Sava din Vestem (1682 –1685) urmă vlădica Varlaam (1685 – 1692) care introduse constituția juraților și gocimanilor (*Gothermänner*) pe lângă scaunele protopopești asemănătoare celei a epitropilor bisericești.

Schimbările politice din Transilvania în legătură cu intrarea armatelor imperiale în țară și cu moartea principelui Mihai I Apaffy încurajară peste măsură propaganda catolică, care recolta rezultate esențiale sub arhipăstoria succesorului său, Teofil (1692 – 1697). Acesta era un nemeș tânăr din Teiuș, cu numele Toma Szeremi, care primise la 18/28 septembrie 1692 hirotonia la București și, care semnând cunoscutele capitulații, fu confirmat în funcția sa episcopală de guvernatorul Bánffy la 18 decembrie același an. O schimbare în situația noului episcop față de înaintașii săi interveni numai întrucât în funcția de sfetnic al episcopului superintendentul calvin fu înlocuit cu monseniorul iezuit Ladislau Barany. Acesta începu acțiunea sa de propagandă pe lângă episcop și pe lângă protopopii și preoții ortodocși din toată țara. Propaganda catolică prinse ușor în rândurile clerului, căci de masele mari ale credincioșilor nu se sinchiseau propagandiștii, fiindcă ea era făcută cu multă îndemânare, cerându-se clerului să adere la credința împăratului, noul stăpânitor al Transilvaniei și punându-i-se în vedere în schimbul acestei aderențe o situație socială și materială mai bună. Biserica, care până atunci era numai tolerată, urma să fie recunoscută de stat, bucurându-se de drepturile și privilegiile bisericilor recepte din Transilvania. Firește că asemenea promisiuni nu puteau decât să ispitească în gradul cel mai înalt pe preoții ortodocși, care se zbăteau în necazurile lor umilitoare. La stăruința călugărilor iezuiți, care nu slăbeau cu propaganda lor pe teren, episcopul Teofil, îndemnat de mentorul său catolic Barany, convocă în februarie 1697 preoțimea în sinod la Alba Iulia pentru examinarea ofertei din partea împăratului Leopold. Sinodul hotărî să accepte în principiu aderența la unire cu biserica catolică, însărcinând o comisie compusă din protopopi cu redactarea actului de unire cu biserica împăratului, adică cu Roma. Comisia însărcinată cu redactarea actului de unire își termină lucrările, prezentând la 21 martie 1697 episcopului Teofil actul care cuprinde condițiile în care preoțimea era hotărâtă să adere la unire. Episcopul cu sfetnicii săi examină actul și-i dădu astfel forma definitivă cu unele adaosuri și modificări și-l supuse în iunie împăratului spre aprobare. Dar până ca diploma imperială de acceptare a unirii să fie redactată, împăratul se grăbi să lanseze la 23 august un edict prin care recunoscu bisericii ortodoxe din Transilvania aceleași drepturi de care se bucurau bisericile recepte din acea provincie. Aceasta era și principala revendicare pe care o ridicase preoțimea română în actul de unire prezentat împăratului. Recunoașterea acestor drepturi și privilegii cuprindea cu sine scutirea preoților de dări, dijme și robotă, înzestrarea parohiilor cu case pentru preoți și cu pământuri de cultură numite *sesii* sau *eclejii*, precum și scoaterea clerului de sub jurisdicția laică și supunerea lor jurisdicției episcopale. În schimbul acestor concesiuni de ordin politic și social, preoții, protopopii și episcopul recunoscură cele patru puncte principale ale unirii și anume: primatul papei de la Roma, pâinea nedospită sau azima la cuminecătură, purgatoriul pentru ispășirea păcatelor și purcedarea sfântului duh și de la fiul – *filioque*.

Se întâmplă însă ca înainte de a fi promulgată diploma împărătească pentru întărirea actului de unire, episcopul Teofil să moară subit la 12/22 iulie 1697. Moartea episcopului, care nu pare să fi fost naturală, fu considerată de mulțimea ortodocșilor drept un semn rău pentru unire și astfel se produse o amânare a perfectării actului de unire. Se cerea mai întâi alegerea unui nou episcop care să semneze actul unirii. În intervalul acesta de timp începu să se manifeste și reacțiunea ortodoxă împotriva unirii cu papistașii, care era condamnată de ortodocșii militanți drept acțiune pierzătoare de suflete. Candidat pentru scaunul episcopal era tânărul Anghel, un fiu de preot, care primi la 1 februarie 1688 hirotonia la București, ca și înaintașul său Teofil, numindu-se în călugărie *Atanasie*. Cu acea ocazie noul episcop al Transilvaniei făgădui

solemn să păstreze neschimbate în eparhia sa toate tocmelile pe care aceasta le are cu scaunul Ungro-Vlahiei. La stăruința patriarhului Dosoftei al Ierusalimului, care asistă la hirotonisire, Atanasie semnă și un act cuprinzând *normele ortodoxiei*, în opoziție cu luteranii, calvinii și catolicii, după care trebuia să se călăuzească în arhipăstoria sa, angajându-se să le respecte și să le aplice întocmai. El mai făgădui să păstreze strânse legături cu mitropolitul din București și să se consulte mereu cu el în toate chestiunile bisericești.

Principele Constantin Brâncoveanu, ca vajnic apărător al ortodoxismului în tot Orientul, căuta să zădărnicească unirea, cerând noului chiriarh, cu ocazia hirotonisirii sale la București, să accepte și să își însușească normele și instrucțiunile prescrise de patriarhul Dosoftei. Iar pentru a-l întări și mai mult în credința dreptmăritoare, Constantin Brâncoveanu dărui în iulie 1700 mitropoliei din Alba Iulia domeniul Merișani pe Argeș, fără însă să-și fi atins scopul pe care-l urmărea.

În condițiile acestea se putea crede că noul și tânărul episcop va pune stavilă propagandei catolice în eparhia sa, respectând angajamentele pe care le luase la București. Numai că acțiunea iezuiților pentru unire nu mai putea fi oprită în loc.

Nu trecuseră decât câteva săptămâni de la instalarea episcopului Atanasie în scaunul vlădicesc de la Alba Iulia, când la 14 aprilie 1698 apăru un nou rescript împărătesc prin care se aducea la cunoștința clerului că numai aceia dintre preoții români se vor bucura de aceleași drepturi și privilegii ca și preoții catolici, care se vor fi pronunțat pentru "întoarcere" la adevărata credință a împăratului, unindu-se cu Roma. Totodată, s-a și lansat o listă de adeziune la unire, care a și fost semnată de 38 de protopopi români. În numele semnatarilor s-a și redactat la reședința episcopală din Alba Iulia, cu ajutorul monseniorului Barany, actul de unire semnat la 7 octombrie 1698 de cei 38 de protopopi. Actul a fost trimis la Viena cu pecetea episcopiei, dar fără semnătura episcopului Atanasie. Lipsa iscăliturii episcopului nu a împiedicat pe împăratul Leopold de a lua cunoștință de cuprinsul actului de unire și de a emite la 16 februarie 1699 diploma prin care se primea și se întărea unirea bisericii ortodoxe din Transilvania cu Roma, acordându-i-se în noua ipostază toate drepturile, privilegiile și imunitățile bisericii catolice, urmând ca preoții uniți să fie scutiți de iobăgie, de clacă și toate prestațiunile umilitoare la care erau obligați până atunci.

Efectul diplomei asupra credincioșilor n-a fost cel așteptat la Viena. Rezerva episcopului care nu iscălise actul de unire al protopopilor dădea de gândit. Acesta trebuia deci câștigat pentru cauza unirii. Tratativele continuară timp mai îndelungat.

La 4 septembrie 1700 Atanasie convocă un sinod la Alba Iulia, la care pe lângă protopopii care semnaseră actul din 1696 luară parte și alți protopopi, sporind numărul acestora la cincizeci și cinci. Sinodul dezbătu din nou punctele cuprinse în actul unirii, modificându-le și completându-le. Cu actul astfel revizuit, semnat de protopopi, plecă Atanasie la Viena, unde ajunse la 5 februarie, pentru a trata unirea cu împăratul asistat de cardinalul Kollomicz. Hotărârile sinodului de protopopi fură acceptate, iar episcopul consimți să primească pe lângă sine pe un "teolog" catolic în persoana iezuitului Carol Neurauter, care să-i stea la îndemână cu sfatul său în chestiuni de dogmă și disciplină bisericească. În realitate, teologul nu era decât un supraveghetor al episcopului, ceea ce constitui o mare umilire și înjosire pentru arhiereul noii biserici unite.

În cele din urmă se lăsă și el convins de necesitatea unirii, semnând actul la 20 martie 1701 și angajându-se să-l susțină cu stăruință, sinceritate și tărie, numai după ce cu o zi mai înainte, la 19 martie, împăratul consimți la revizuirea diplomei de unire din 1699, introducând în ea dispoziții privitoare și la credincioșii laici, nu numai la clerici. La articolul 3 din noua diplomă se adăugă un nou alineat care prevedea că nu numai preoții ci și mirenii, chiar dacă nu sunt nobili, au să fie numerați de aici încolo între staturile catolice, au să fie socotiți între ele și declarați capabili de a ocupa slujbe, și au să fie considerați ca și cei ce aparțin celorlalte religii, *nu numai tolerați*. Preoții uniți nu vor mai fi tratați ca iobagi și nu mai pot fi puși la robotă.

În noua ei redactare diploma unirii din 17 martie 1701, care constitui un adevărat statut al bisericii unite, fu acceptată și recunoscută de dieta Transilvaniei în ședința ei de la Alba Iulia din 15 iunie 1703. La 25 martie 1701 Atanasie primi noua sa hirotonie după ritul unit ca *episcop al românilor din Transilvania*, cu care ocazie i se conferi titlul de consilier intim al împăratului, purtând ca semn distinctiv un lanț de aur cu chipul sacru al împăratului.

La 25 iunie 1701 avu loc instalarea solemnă a noului episcop unit prin voia guvernatorului Transilvaniei, contele Ladislau Apor, cu reședința de la Alba Iulia.

La 12 decembrie 1701 apăru decretul de toleranță religioasă tipărit în latinește și în românește cu litere latine, prin care se decreta deplina libertate a credincioșilor români de a se

uni cu una din cele patru confesiuni recepte, sau de a rămâne la vechea lor credință ortodoxă..

Acestea au fost condițiile și împrejurările în care s-a săvârșit unirea cu Roma.

Desprinderea unui număr așa de însemnat din sânul bisericii ortodoxe nu putea fi trecută sub tăcere de înalții chiriarhi ortodocși. Patriarhul Calinic al Constantinopolului aruncă anatemă asupra episcopului apostat, numindu-l Satanasie în loc de Atanasie. La actul de afurisenie aderară și Dositei, patriarhul Ierusalimului, împreună cu *Teodosie*, mitropolitul Ungro-Vlahiei.

Din considerații de politică externă, când la conferința de pace de la Carlovăț Casa de Austria se găsea în deplină ascensiune, o intervenție diplomatică din partea Domnului muntean nu s-a produs. Constantin Brâncoveanu se mărgini să îngăduie mitropolitului Teodosie publicarea actului de afurisenie și să laude pe brașoveni pentru ținuta lor protestatară contra unirii.

Glasuri de protest se ridicară și din rândurile credincioșilor din Transilvania. În martie 1701 negustorul Pater Ianoș din Sibiu adresă episcopului Atanasie cuvinte aspre:

"Iar leagea, au rea avem au bună, nemică nu vom mișca, nici avem a primi mai mult până nu va fi cu voia și a tuturor mireanilor nu numai a popilor. Iar de primeaște Sinția Ta au popii, numai voi să fiți, iar noi nu vom fi".

Un nemeș ortodox, Gavril Nagizegi, protestă la 25 septembrie 1701 ca reprezentant al ortodocșilor contra faptului că uniții luaseră în stăpânire ambele biserici ortodoxe din Alba Iulia. Reacțiunea ortodoxă se manifestă și în rândurile preoțimei transilvănene. Clericii din părțile Hunedoarei declarară că nu le trebuie nici papă, nici superintendent, ci le ajung vechile datini românești. Din rândurile lor se ridică Ion Circa sau Țircă din Botez care, strângând iscălituri de la preoți, umbla să ajungă vlădică. El fu însă urmărit de catolici și aruncat în închisoare, din care scăpă numai trecând de partea calvinilor. O statistică din 1716 arată în Transilvania, pe lângă 2.747 de preoți uniți, și 456 de preoți ortodocși. Mai dârji cu apărarea vechii lor credințe ortodoxe se arătară credincioșii din Brașov și din Țara Bârsei, care la 5 mai 1723 se declarau cu glas tare ca fii ai bisericii răsăritului de care sfânta credință nici sabia, nici focul, nici înduioșarea, nici sărăcia, nici nevoia, nici foamea, nici goana, nici moartea nu-i va putea despărți. În actul unirii se prevedeau școli la Alba Iulia, Hațeg și Făgăraș. Dar până ca acestea să ia ființă, sinodul episcopal din 1702 hotărî ca tinerii să fie trimiși la școlile teologice catolice din Viena, la Sf. Barbara și la Colegiul Pazmanian, la Sâmbăta Mare și la Roma, la Colegiul grecesc, unguresc sau german de acolo.

După moartea episcopului Atanasie întâmplată la 1713 scaunul episcopal fu ocupat de nemeșul *Ioan Patacki*, sub care reședința episcopală fu mutată în 1713 la Făgăraș, fiindcă la Alba Iulia își restabili reședința episcopul romano-catolic al Transilvaniei pe lângă care un al doilea episcop catolic de ritul grecesc nu avea loc.

3. Tratativele principilor din Muntenia și Moldova cu împăratul de la Viena

Prăbușirea puterii turcești în Ungaria și prefacerea Transilvaniei în provincie de coroană a Casei de Austria se repercutară firește și asupra principatelor vecine, Muntenia și Moldova. Principele Șerban Cantacuzino, care participase la asedierea Vienei, își putea da bine seama de eventualele urmări ale înfrângerii turcilor și ale scăderii influenței lor la nordul Dunării. De aceea, Domnul muntean, care la asediul Vienei dăduse dovezi de simpatie pentru cauza creștină încercă, îndată după înapoierea sa acasă să intre în legături tainice cu imperialii în vederea unei înțelegeri pentru cazul prăbușirii imperiului otoman. Șerban Vodă făurea planuri fantastice pentru o asemenea eventualitate. Coborâtor din familia imperială a Cantacuzinilor, el se visa împărat al Bizanțului după alungarea turcilor din fosta capitală a imperiului bizantin. Dar, până să ajungă acolo, el se mulțumea și cu mai puțin, și anume cu alungarea turcilor din raialele de la Turnu, Giurgiu și Brăila și cu eliberarea principatului său de sub supremația otomană. În scopul acesta el oferea imperialilor concursul său militar și material, trimițând de mai multe ori solii confidențiale la Viena. În iunie 1685 încheie alianța cu principele din Transilvania pentru ajutor mutual contra oricui.

După căderea Budei și intrarea trupelor imperiale în Transilvania, împăratul începu să trezească la Viena tot mai mare interes pentru Țara Românească.

La 16 aprilie 1687 Șerban Vodă mulțumea împăratului Leopold pentru bunăvoința sa, dând largi informații și instrucțiuni solului său Del Movilă cu privire la tratativele cu imperialii. La 5 decembrie același an, Domnul trimise un nou sol cu informații la Viena în persoana episcopului catolic din Nicopole. Aceleași pretenții le ridicau la 4 aprilie 1689 și delegații poloni la Poartă, revendicând

cesiunea întregii regiuni dintre Bug și Dunăre în care să fie inclusă Moldova și ambele Valahii Cis și Transalpină – *Moldavia et utraque Cys-et-Transalpini Valachia*. Era deci firesc ca principii din ambele principate să se asigure măcar din partea Austriei prin tratate încheiate la vreme, rămânând ca să se apere cu armele contra polonilor.

În februarie 1688 împăratul răspunse Domnului muntean, cerându-i să rupă formal cu turcii și să recunoască supremația habsburgică asupra țării sale cu plata unui tribut de 75.000 de taleri. Împăratul îi oferea în schimb titlul de conte al imperiului și domnia ereditară în familia Cantacuzinilor, oferindu-se să-i pună la dispoziție și un corp de armată de 6.000 de oameni pentru apărarea împotriva unui eventual atac din partea turcilor. Domnul ezită să răspundă imediat la propunerea împăratului, fiindcă își dădea seama de gravele urmări care ar putea decurge din ea pentru sine personal, pentru familia sa și pentru țară, într-o vreme în care puterea turcilor, deși suferise lovituri grele, totuși nu era încă sfărâmată cu desăvârșire. Văzând ezitarea principelui, imperialii încercară să-l constrângă la supunere, ca și pe principele Apaffy, cu intrarea trupelor lor în Muntenia, dând ordin generalului Veterani să treacă din Banat, unde ocupase Caransebeșul și ajunsese la Orșova, în Oltenia și să ceară principelui Șerban cartiruire și provizii pentru cele 12 regimente de sub comanda sa. La 24 august 1688 Veterani ajunsese la Cerneț, de unde urma să înainteze spre Craiova și Câmpulung pentru a se pregăti pentru iernat în Țara Românească. Pus în fața unei asemenea situații, principele făgădui generalului să-i pună la dispoziție mijloacele de subsistență cerute, iar cât privea închinarea, el trimise la Viena o numeroasă solie condusă de fratele său, Iordachi, ca să trateze cu împăratul și sfetnicii lui condițiile de închinare, sperând că în felul acesta pe toate cu înțelepciune le-a potolit. Dar Șerban Vodă nu mai apucă să se bucure de această potolire și nici să afle rezultatul soliei sale, care încă nici nu ajunsese la Viena, fiindcă muri subit la 29 octombrie 1688, lăsând țara ocolită de oști și de primejdii, cum spune cronica.

Urmașul decedatului principe a fost *Constantin Brâncoveanu* (1688 – 1714), o odraslă domnească, neam al lui Matei Basarab și nepot de soră al lui Șerban Vodă. Noul Domn continuă politica de echilibru a înaintașului său, reînnoind mandatul solilor trimis la Viena. Aceștia sosiră în capitala Austriei la 20 decembrie, iar la 10 ianurie 1689 fură primiți în audiență solemnă de împăratul Leopold, căruia îi prezentară prețioase daruri, și anume o cruce de aur cu diamante, un cal cu șa și frâie bătute în aur și argint, precum și o spadă de mare preț. În urma tratativelor s-a ajuns la un deplin acord cu privire la supunerea Munteniei față de Casa de Austria. Negociatorii habsburgici vorbeau de "incorporarea" țării în imperiul habsburgic, iar generalul Caraffa stăruia ca în actul de închinare să se precizeze bine granițele Țării Românești, cuprinzând și raialele de la Turnu, Giurgiu și Brăila până la râurile Siret și Milcov. Diploma de închinare fu semnată la 30 ianuarie 1689. În aceeași zi solii munteni jurară în numele principelui credință și supunere împăratului Leopold. Solii munteni nu uitară însă să strecoare în cuprinsul diplomei un articol adițional – *appendix* – prin care se preciza că dispozițiile tratatului nu vor intra în vigoare decât numai atunci "când obștescul vrăjmaș va fi înfrânt și ne vom încredința că este întru atâta rușinat, încât să nu mai poată mai departe prăpădi și pustii cu totul aceste mult asuprite țări".

Tratativele cu Viena se impuneau și pentru motivul că sfetnicii împăratului, în frunte cu contele Guido Starkemberg, stăruiau ca cesiunea Munteniei și a Moldovei să constituie una din condițiile esențiale ale păcii cu turcii. Dar cum puterea obștescului vrăjmaș era încă departe de a fi cu totul înfrântă, tratatul nu intră în vigoare nici atunci și nici mai târziu.

Totuși, Constantin Vodă se simțea oarecum legat de imperiali, trimițându-le mereu informații asupra mișcărilor turcești, servind cauza creștină. La 9 iulie 1689 Domnul răspunde cancelarului Mihai Teleke că el urmează întocmai sfaturile sale, ținând cu împăratul și că este gata să se mențină pe această linie de conduită cu toate necazurile și pierderile ce i se ivesc în cale. De aceea el stăruia pe lângă cancelar să nu dea crezare bârfelilor adversarilor săi, ci să informeze pe generalul Veterani asupra bunelor sale sentimente față de împăratul Leopold. Între bârfitorii și detractorii lui Constantin Brâncoveanu se găsea și Constantin Bălăceanu, ginerele lui Șerban-Vodă, care stăruia pe lângă imperiali pentru candidatura la domnie a cumnatului său Gheorghe Cantacuzino, fiul lui Șerban-Vodă.

La 2 august 1689 principele se adresă direct împăratului Leopold pentru a-l încredința de fidelitatea sa și a-l ruga să nu dea crezare calomniilor lui Constantin Bălăceanu. La 17 septembrie împăratul răspunse la scrisoarea Domnului asigurându-l de toată încrederea.

În toamna anului 1689 oștirile imperiale sub comanda marchizului Ludovic de Baden

bătură pe turci la Vidin, cucerind cetatea la 14 octombrie. La 29 octombrie marchizul raporta împăratului de la Fetislau-Cladova că după cucerirea Vidinului trupele sale au trecut în Oltenia, dar că acolo ele întâmpină mari dificultăți de aprovizionare, din cauză că principele Constantin Brâncoveanu nu le vine în ajutor. În același timp pătrunse și generalul Heisler în Muntenia, venind din Transilvania pe la Bran, căutând încartiruire și provizii pentru trupele sale. La 25 octombrie el raporta la Viena că și-a încartiruit pentru iarnă trupele la Câmpulung și Târgoviște, dar că pentru două regimente n-a putut găsi cartiere acolo și că se vede nevoit să le trimită sub comanda contelui Magni la București, unde ajunseră la 27 octombrie. Generalul lăsă să se înțeleagă că prin încartiruirea la București a celor două regimente se urmărea scopul de a-l ține în frâu pe Domn și a-l sili să respecte actul de închinare de la Viena și a plăti suma de 700.000 florini pentru subzistența celor 15.000 de oameni care iernau în Muntenia. Firește că în condițiile acestea Constantin Vodă nu putea nutri prea mari simpatii pentru imperiali și trata cu turcii și cu protejatul lor, groful Emeric Tököly, punând la cale lovitura contra lor. Din scrisoarea postelnicului Mihai Băcjescul din 6 februarie 1689 adresată unui părinte Macarie aflăm că Vodă trimitea mângâiale Neamțului, dar că se gândea la alt lucru cu nemții. "Vei ști sfinția Ta – zice postelnicul – că groful vine la Vodă tot noaptea și scriu ei amândoi cărți la împărăția turcului ca să vină acum în primăvară cu din gură s-au plecat neamțului măcar cu dare iar de la inimă vedea-vei în primăvară, ce va să-i lucreze".

Și, de fapt, în anul următor, 1690, sultanul Suleiman al II-lea (1687 – 1691) întreprinse o mare ofensivă la Dunăre. În februarie el fu primit și ospătat de Constantin Vodă în castelul său de la Mogoșoaia. În iulie sultanul primi la Daia pe Emeric Tököly, dându-i steag de domnie pentru Transilvania în locul decedatului principe Mihai I Apaffy și punându-i la îndemână trupe pentru a-și putea ocupa tronul. Tot atunci principele Constantin primi ordinul sultanului să instaleze pe noul principe în domnia Transilvaniei. Domnul execută ordinul sultanului și, trecând munții, supuse pe imperiali și-i bătu la Zărnești în ziua de 21 august 1690, precum s-a arătat mai sus. Pe câmpul de luptă căzu între alții și Gheorghe Bălăceanu, adversarul lui Brâncoveanu. Izgonirea lui Tököly din Transilvania și înfrângerea turcilor la Szlaukamen din anul următor mai dădură răgaz Domnului muntean de a se preocupa și de nevoile țării sale. Dar cu toată marea lor izbândă de la Zenta din 1697, imperialii nu putură înfrânge cu totul puterea de rezistență a imperiului turcesc. De aceea ei se mulțumiră cu marele lor succesor în Ungaria și Transilvania, renunțând deocamdată la aspirațiile lor asupra Banatului și Țării Românești, reînnoind tratatul de pace de la Carlovăț din 1699 prin care aceste țări rămaseră mai departe sub stăpânirea, respectiv supremația turcească, având de suportat pe mai departe stoarcerile și asupririle din partea Porții. Cronica lui Radu Greceanu menționează cu drept cuvânt că „în vremurile acele ajungând Țara Moldovei la mare slăbiciune și la multe și nespuse călcări și prăzi când de tătari, când de leși și Țara Ardealului fiind în stăpânirea nemților, rămase tot greul pe Muntenia, și de aici ridicau turcii toate câte le trebuiau". Dar cu toate acestea imperialii întrețineau relații strânse cu Domnul muntean, care le aducea mari servicii de informații. Pentru a răsplăti aceste servicii și pentru a-l lega și mai mult de curtea din Viena, împăratul Leopold conferi la 30 ianuarie 1695 principelui Constantin Brâncoveanu titlul de principe al imperiului și-i confirmă posesiunile pe care domnul le avea în ținutul Făgărașului.

Vestea despre catastrofa suferită de turci la Viena se răspândi cu iuțeala fulgerului în Ucraina. Cazacii goniră pe namestnicul lui Duca Vodă de la Nemisova, devastară conacurile domnești, astfel că „plugurile cu boi și syogurile cu pâine de pe la toate târgurile ce avea Duca Vodă cu risipă au purces", cum spune cronica, deși n-a avut nici o parte din aceste bucate. În locul lui Duca ei aleseră hatman pe Ștefan Runiki care, întovărășindu-se cu moldovenii pribegi din Polonia și Ucraina, trecu Nistrul, se alie acolo cu nemulțumiții din Soroca, Orhei și Lăpușna, care luptaseră sub steagul răscoalei desfășurat de Hâncu și Durac, precum și cu cetele lui Savin Smucilă și Ilie Moțoc și porni asupra tătarilor din Buceag, pe care la 5 decembrie 1683 îi bătu la Tilgrotin, ucigând o mare parte dintre ei. Năvălitorii arseră târgul Tighina, dar fără a putea ocupa și cetatea. Încurajați de acest prim succes hatmanul Runiki cu aliații săi moldoveni coborâră în jos spre codrul Tigheciului, devastând satele și ridicând turmele de oi și hergheliile de cai ca pradă de război. Niciodată nu se abătuse asupra Buceacului tătăresc o vijelie mai năprasnică ca aceasta, care venea să răzbune prădăciunile și jafurile pe care tătarii le făceau în Moldova și Ucraina. Înaintând spre Tobak, răsculații se ciocniră în drum cu resturile contingentelor tătare care se întorceau de la asedierea Vienei, călărind pe cai slabi iar unii chiar pe boi, dar încărcați cu bogata pradă în bani pe care o ridicaseră de la nemți. La Gura

Frumoasei s-a dat o luptă sângeroasă, cât soarele nu s-a văzut de mulțimea săgeților. În retragere pe râul Larga în sus, cazacii și moldovenii fură urmăriți de aproape de tătari, cauzând mari pagube locuitorilor creștini. Atunci târgul Chișinău, după mărturia cronicii, fusese așa de distrus că nu mai rămăsese nici o urmă din el. După isprăvile acestea cazacii se retraseră peste Nistru, reproșând moldovenilor că nu le-au dat ajutor suficient pentru a răpune pe tătari. Moldovenii, la rândul lor, învinovățeau pe cazaci că le-au pustiit țara fără nici un folos pentru ei, pentru a-i lăsa apoi singuri fără nici un ajutor. De altfel, nici cazacii înșiși nu erau mulțumiți cu isprăvile lui Runiki, de aceea ei îl uciseră cu măciucile la Nemirova într-o duminică, când ieșea din biserică. În locul lui ei ridicară la demnitatea de hatman pe polcovnicul Andrei Movilă, care participă la expedițiile polonilor în Moldova. Dar nici hatmania lui n-a fost de lungă durată, ea luă sfârșit în 1688, când regele Sobieski încheie cu țarul Fodor Alexievici *pacea veșnică* de la Iavorov, prin care Polonia renunța în favoarea Rusiei la supremația ei asupra Ucrainei de dincoace de Nipru, pentru a fi unită cu Ucraina de dincolo de acel fluviu sub autoritatea țarului de la Moscova. Hatman al Ucrainei unite deveni *Ioan Ștefanovici Mazeppa.*

Înfrângerea turcilor la Viena se repercută repede și asupra Moldovei. Principele Ștefan Petriceicu părăsi locul de refugiu din Polonia și sosi la Iași, unde ocupă tronul încă înainte de întoarcerea lui Duca-Vodă din expediția asupra Vienei. De la Iași noul domn trimise în grabă un podghiaz leșesc sub comanda căpitanului Braha la Trotuș pentru a întâmpina acolo pe Duca-Vodă. Acesta aflase prin oamenii săi de încredere despre schimbările din Moldova, și se hotărâse să nu se întoarcă în țară, ci din Transilvania, unde se găsea, să treacă în Muntenia și de acolo la Brăila, de unde cu ajutor din partea turcilor și tătarilor ar pătrunde la Iași pentru a-și recupera tronul. Dar, rău sfătuit de neprietenii săi, el își schimbă planul inițial și trecu pe la Oituz în Moldova, ajungând în ajunul Crăciunului la satul Domnești. De acolo el fu ridicat la 25 decembrie 1683 de podghiazul leșesc, care fusese trimis întru întâmpinarea sa și dus la Liov în prinsoare, unde muri la 31 martie 1685 și fu înmormântat în paraclisul bisericii ortodoxe de acolo. Fiul său Constantin Vodă transportă în 1694 rămășițele părintelui său la ctitoria sa de la *Cetățuia,* de lângă Iași.

Noul principe Ștefan Petriceicu (1683 – 1684), ocupând din nou tronul de la Iași, făcu un disperat apel către boierime, chemând la luptă contra turcilor pentru a-i izgoni din țară și a recuceri cu ajutor de la poloni și cazaci raialele turcești de la Nistru și Dunăre, care fuseseră rupte din trupul Moldovei. Boierii nu agreau însă reîntoarcerea lui Ștefan Petriceicu pe tronul de la Iași, ci ei se grupară în jurul unuia din mijlocul lor, și anume în jurul lui Constantin Cantemir (1685 – 1690), care după mărturia cronicii contemporane era om de țară, moldovean drept, fiind de la Tabac de locul lui, și foarte viteaz, necărturar dar la toate priceput și gata la răspunsuri. Rămânând orfan, el trecuse în Polonia, unde servi 17 ani în oștirea leșească, luând parte la bătălia de la Torun contra cazacilor. În 1657 el se reîntoarse în țară și ajunse căpitan al Codrului, iar mai apoi serdar de Lăpușna. Sub domnia lui Duca-Vodă el ajunse mare clucer, fiind căsătorit cu Ana Bantaș, o femeie deșteaptă și foarte cultă, de la care moștenise fiul ei, Dimitrie, dragostea de carte și de învățătură. Ca bun cunoscător al stărilor din Polonia, el nu nutrea sentimente bune pentru poloni, ca mulți dintre contemporanii săi, ci înclina mai mult spre turci, care îi încredințară steagul de domnie, în urma stăruitoarei intervenții pe lângă Poartă din partea principelui Șerban Cantacuzino din Țara Românească, după ce încercarea cu domnia a doua a lui *Dumitrașcu Cantacuzino* (1684 – 1685) dăduse greș.

Dar cu toate sentimentele prietenoase pentru turci, noul Domn Constantin Cantemir nu putea desconsidera consecințele pe care izbânda imperialilor de la Viena le-ar fi putut avea pentru țara sa. De aceea el, urmând pilda contemporanului său din Muntenia, Șerban Vodă, intră în legătură cu imperialii, propunându-le chiar o alianță contra turcilor. Cu ducerea acestor tratative domnul încredință pe clucerul Ioan Buhuș și pe jitnicerul Petru Iurașcu. Din partea împăratului erau autorizați să trateze generalii Heisler și Heitershem. Tratativele ajunseră la bun sfârșit, astfel că la 15 februarie 1690 a putut fi semnat la Sibiu actul de închinare față de împăratul de la Viena. Prin acest act Domnul Moldovei se lega să rupă orice legătură cu Poarta otomană și să se supună împăratului, prestându-i cuvenitul jurământ de credință. Actul trebuia să rămână strict confidențial și urma să intre în vigoare numai în momentul în care trupele imperiale biruitoare vor fi cucerit Brăila de la turci și vor fi ajuns la hotarul Moldovei la apa Siretului. În schimb împăratul se angaja să recunoască pe Constantin Cantemir ca Domn al Moldovei cu dreptul de moștenire în familia sa, să respecte drepturile și privilegiile boierimii precum și religia ortodoxă. Pentru întreținerea trupelor imperiale nu i se cerea deocamdată nimic, totuși domnul se oferi să plătească 25.000 de

taleri și să trimită la granița Transilvaniei de la Brețc 100 de cai și 500 de boi. Astfel înțelese și principele Moldovei să stabilească raporturile diplomatice cu imperialii, care ca stăpânitori ai Transilvaniei ajunseră să fie vecini la granița de vest a Moldovei.

4. Înfrângerea răscoalei curuților în Transilvania și ocuparea Banatului de către imperiali

Noua constituție conferită Transilvaniei de împăratul Leopold prin diploma din octombrie 1690 n-a fost acceptată de dietă decât în decembrie 1691. Și aceasta din cauză că din capul locului se ridicase în rândurile nobilimii transilvănene o vădită opoziție împotriva transformării principatului în provincie de coroană a Casei de Austria. O opoziție similară se manifestă și în Ungaria contra proclamării împăratului Leopold și a fiului său Iosif ca rege al Ungariei. Gruparea nemulțumiților din 1671, cu toate măsurile sângeroase de exterminare a aderenților lui, rămase ca ființă și năzuia la dobândirea independenței patriei lor atât față de turci, cât mai ales față de habsburgi. Tendințele acestea revoluționare găseau susținători nu numai la magnații unguri, ci și în rândurile curuților, ale căror cete tulburau mereu ordinea publică. În anul 1703 ajunse în fruntea acestora *Francisc al II-lea Rákoczy*, fiul lui Francisc I și nepotul fostului principe Gheorghe al II-lea Rákoczy. Tatăl său Francisc I luase parte la revoluția din 1671, fiind căsătorit cu Elena Zriny. Tânărul Francisc al II-lea făcuse studii la Praga și își însușise frumoase cunoștințe literare și istorice, cum se vede aceasta din memoriile sale apărute în limba franceză. Stând în străinătate, el se căsători cu fiica ducelui de Hessa. În 1701 se întoarse în patrie, unde fu însă arestat de imperiali și închis la Viena. El izbuti însă să fugă din închisoare în Polonia unde uneltea mereu contra habsburgilor, întreținând legături strânse cu nemulțumiții din Ungaria și Transilvania, care se bizuiau în lupta lor contra nemților pe puterea combativă a curuților. Între aderenții mișcării susținută de cardinalul Alberoni se găseau nobilii unguri Eszterházy, Csáki, Papay, Horváth, Forgach, Beresény, Talaba ș.a. Sub steagul acestora se adunaseră elementele răzvrătite din țară și străinătate.

În rândurile curuților luptau și mulți români din Transilvania și din părțile ungurene, dar îndeosebi din comitatele Bihor, Satu Mare și Maramureș. Românii aveau serioase motive de a se ridica împotriva noii stăpâniri habsburgice, fiindcă nimic nu se împlinise din toate câte le făgăduise curtea de la Viena prin diplomele sale politice și religioase. Între români întâlnim pe Gavril Nagizegi care demonstrase la Alba Iulia contra ocupării ambelor biserici ortodoxe de către Uniți. Pe lângă el mai luptau contra stăpânirii habsburgice Pintea-Viteazul, a cărui vitejie era cântată în baladele populare, apoi Vasile Negru, Dragu Bâlca, Bucur Câmpeanu și protopopul Lupu Sandru. Steagul sub care luptaseră fusese depus în biserica din Apșa de Mijloc. Un aprig sprijinitor al revoluției era și Ion Tirca pe care Rákoczy îl recunoscuse ca episcop al Maramureșului. Alături de români luptau și mulți ruteni din comitatele Ungariei Superioare. Comandantul curuților era Berezeny, care se puse la dispoziția lui Francisc Rákoczy, recunoscându-l ca șef al mișcării revoluționare. Acesta primi oferta ce i se făcuse și lansă la 5 iunie 1703 un manifest de război contra împăratului Leopold iar adunarea de la Onud, convocată de el, declară Casa de Austria decăzută din drepturile ei de domnie asupra Ungariei și Transilvaniei, proclamând independența regatului ungar. În acțiunea sa revoluționară Francisc Rákoczy era sprijinit și încurajat de regele Franței Ludovic al XIV-lea, care se găsea în război cu împăratul Leopold pentru succesiunea la tronul Spaniei. Rákoczy ceru ajutor și din Rusia, unde palatinul de Kiev îi făgădui să-i trimită două companii de români oteliți în luptă, cărora li se pusese în vedere o bună răsplată pentru vitejia lor. Sub steagul răscoalei din Transilvania luptau și numeroși pribegi moldoveni, pe care Rákoczy îi adusese cu sine din Polonia.

Bizuindu-se pe curuți, Rákoczy începu lupta împotriva *cătanelor* austriece de sub comanda generalului Krabatici, guvernatorul militar al Transilvaniei. În cursul acestor lupte crâncene el ocupă cetățile Muncaci, Onud, Satu Mare, Cetatea de Piatră și se îndreptă spre mijlocul și sudul Transilvaniei, câștigând și pe secui pentru cauza revoluției. Gurghiul, Gherla și Bistrița căzură în mâinile sale, astfel că dieta curuților convocată în 1707 la Târgu Mureș alese pe Francisc al II-lea Rákoczy principe al Transilvaniei, conducându-l la Alba Iulia unde se instală în scaunul domniei. În calitate de Domn și stăpân al Transilvaniei el bătu monede de aramă, așa numiții *libertași* care circulau în țară. Noul Domn izgoni pe episcopul unit Atanasie din reședința de la Alba Iulia și instală acolo pe Ioan Tircă ca mitropolit ortodox, anulând actul de unire cu Roma. Ocupând trecătorile spre Muntenia și Banatul Timișan, el căută să intre în legătură cu principele Constantin Brâncoveanu și cu un pașă de la Timișoara. Boierul făgărășan Ioan

Talabă fu trimis în misiune la Istanbul iar Teodor Corbea din Brașov era solul principelui Rákoczy la Moscova. Pentru a se putea menține în domnie, principele dădu mână liberă curuților, care în luptă continuă cu cătanele nemțești jefuiau sate și orașe și răspândeau foc și pârjol în drumul lor. Anarhia se răspândea pretutindeni, nimeni nemaifiind sigur de viața și avutul său. Starea aceasta anarhică care ducea la ruina țării și a locuitorilor ei trezi un curent ostil mișcării revoluționare, ce avea să se îndrepte contra principelui Rákoczy și a susținătorilor săi, care voiau să restaureze o Ungarie liberă și independentă pe ruinele Transilvaniei. De aceea, nu numai sașii dar chiar și mulți dintre unguri se săturară curând de acțiunea de eliberare a principelui rebel și a curuților săi care urmăreau reincorporarea Transilvaniei în granițele Ungariei libere visată de ei. Cronicarul ungur Mihail Cserey, referindu-se la scopurile ascunse ale revoluției rakociene, făcea un riguros apel la sentimentele patriotice ale transilvănenilor:

"Învață, scumpa mea patrie Transilvania cum să te împrietenești, cum să te legi de aci cu *Ungaria, pentru că stricăciunea și ruina Transilvaniei totdeauna de la Ungaria s-a tras. Oamenii din Ungaria, nestatornici, turbulenți, leneși, îngâmfați, ambițioși, săraci, netrebnici și prădalnici totdeauna s-au refăcut din bogăția locuitorilor din Transilvania, care sunt* cruțători *și buni gospodari".*

De adevărul acesta se convinsese și contele Károly, unul dintre principalii sprijinitori ai principelui Rákoczy, care încolțit din toate părțile de cătanele imperiale fu silit să fugă din nou peste graniță în Polonia. De aceea Károly căută o apropiere de imperiali, care se arătară dispuși a ajunge la înțelegere cu revoluționarii. Contele Ioan Pálfi primi autorizația împăratului de a trata cu Károly. Tratativele începute în 1711 la Hust fură continuate și duse la bun sfârșit la Satu Mare, unde se semnă la 4 aprilie 1711 actul de pacificare care fu ratificat de curtea imperială din Viena la 26 mai același an. Însuși Rákoczy ar fi recunoscut casa de Austria, dacă aceasta i-ar fi îngăduit domnia în Transilvania. Cum însă despre o asemenea concesie nu putea fi vorba, Károly nu putu obține pentru fostul principe decât o amnistie dacă el va fi fost dispus să o primească. Prin actul de pacificare de la Satu Mare revoluționarii recunoscură de fapt și de drept noua constituție a țării decretată prin diplomele leopoldine atât sub raport politic cât și religios. În schimbul acestei recunoașteri revoluționarii de orice stare și chemare precum și curuții fură amnistiați și repuși în toate drepturile lor de proprietate. Văduvele și orfanii celor căzuți în luptă primiră proprietățile lor. Amnistia cuprindea și pe cei căzuți în complicitate sau refugiați peste hotare. Aceștia din urmă aflându-se în Polonia, Moldova, Muntenia și Turcia erau liberi a se întoarce în patrie fără nici un inconvenient pentru ei sau pentru familiile lor. Părăsit de ai săi, Francisc Rákoczy fu părăsit în Franța, îndată ce regele Ludovic al XIV-lea ajunse la înțelegere cu împăratul Carol al VI-lea asupra succesiunii spaniole. Singura nădejde ce-i mai rămânea era Turcia. El se oferi ca principe tributar în schimbul ajutorului pentru dobândirea domniei în Transilvania. Respins însă de Poartă, el trăia la Istanbul visând mereu când domnia Transilvaniei, când pe cea a Moldovei sau Munteniei, sau chiar a amândurora. În cele din urmă se plictisi și Poarta de uneltirile sale și-l surghiuni la Rodoslie unde muri în 1733. Astfel luă sfârșit și revoluția rakociană în Transilvania. În dieta de la Mediaș din 14 noiembrie 1762 sfaturile transilvănene depuseră jurământul de credință față de noul împărat Carol al IV-lea.

Răscoala lui Rákoczy avu urmări fatale pentru Transilvania. Îndată după ratificarea actului de pacificare de la Satu Mare, dieta Ungariei întrunită la Casovo – Cosice – hotărî ca părțile ungurene ale Transilvaniei să fie reincorporate Ungariei, de la care fuseseră deslipite prin tratatul de pace de la Oradea din 1538. Părțile revendicate cuprindeau comitatele Brad, Zarand, Bihor, Crasna, Solnocul de Mijloc, Cetatea de Piatră și Maramureșul. Hotărârea aceasta trezi mare împotrivire la sfaturile transilvănene. După încercarea zadarnică din 1722 de a se opune acestei hotărâri, reîncepură noi tratative cu Ungaria, care continuară până în 1731, când se căzu de acord ca numai județele Arad și Maramureș să treacă în Ungaria, iar ținuturile Zarand, Crasna, Solnocul de Mijloc și Cetatea de Piatră să rămână Transilvaniei. Înțelegerea primi aprobarea imperială din 31 decembrie 1731 și fu recunoscută de dieta din Sibiu numai în februarie 1733. În 1737 se stabili sediul administrației civile la Sibiu, iar cel al Curții de apel – *tabula regia* – la Târgu Mureș. Alba Iulia fu transformată într-un puternic centru militar, numită în cinstea împăratului Carol al VI-lea în Ungaria *Alba Carolina*, nemțește *Karlsburg*, iar ungurește *Károly-fehervár.* Noului plan de construcție al cetății căzu jertfă mănăstirea românească de acolo fondată de Mihai Viteazul, care servea ca reședință episcopului român. În urma dărâmării mănăstirii, reședința episcopală fu mutată la Făgăraș, iar la 1738 la Blaj. În schimb, rămase neatinsă catedrala episcopiei catolice, unde se găsea mausoleul principilor transilvăneni, începând cu osemintele

ctitorului acestei biserici Ioan Corvin de Hunedoara. Dieta de la Sibiu din ianuarie 1714 hotărî ca iobagii care fuseseră desrobiți să reintre din nou în serviciul vechilor lor stăpâni, fiind obligați deopotrivă cu ceilalți iobagi la 4 zile de robotă pe săptămână, numai zilerii erau reduși la 3 zile pe săptămână. Totodată fusese interzis țăranilor nenobili de a purta haine colorate, ca nobilii. Ei se puteau îmbrăca numai cu haine de lână de oaie, în culoarea ei naturală albă, neagră sau vânătă.

De la semnarea tratatului de pace de la Carlovăț nu trecuse decât un deceniu și jumătate, când un nou război izbucni între Austria și Turcia. Sultanul Ahmed al III-lea (1703 - 1730), încântat de izbânda asupra rușilor la Prut, crezu că poate încerca să recucerească teritoriile pierdute la congresul de la Carlovăț și-și încercă norocul în 1715 cu Veneția pentru a-i lua înapoi Morea. Lovitura reuși și turcii ocupară din nou Morea, despăgubind pe venețieni în altă parte. Succesul acesta de arme al Porții puse pe gânduri pe austrieci. Și aceasta cu atât mai mult cu cât turcii începură mari lucrări de fortificații la Timișoara, ultimul bastion ce le mai rămase la nordul Dunării bănățene. Pentru executarea acestor lucrări turcii ridicaseră zeci de mii de salahori olteni și-i strămutară în Banat. Austriecii considerară lucrurile acestea ca amenințătoare pregătiri de război și de aceea se grăbiră să le prevină, declarându-le ei înșiși război în vara anului 1716. Ei putură recurge la deschiderea ostilităților fiindcă genialul lor mareșal prințul Eugen de Savoia reorganizase oștirea austriacă și o pusese pe picior de război. Ei putură recurge la această gravă hotărâre și din cauză că războiul pentru succesiune de la tronul Spaniei luase sfârșit cu trei ani în urmă, când Casa de Austria ajunse în stăpânirea Țărilor de Jos, a Lombardiei și a regatului de la Neapole. Războiul izbucnise la moartea (1701) regelui Carol al II-lea din ramura spaniolă a Casei de Habsburg, care destinase ca succesor pe principele Filip de Burbon, un nepot al regelui Franței, Ludovic al XIV-lea. Împăratul Leopold reclama însă succesiunea la tronul Spaniei pentru al doilea fiu al său Carol, susținând că după stingerea ramurei spaniole succesiunea tronului ar reveni de drept ramurei germane a Casei de Habsburg. În consecință el ridică pe tronul de la Madrid pe fiul său Carol al III-lea. Astfel luă naștere diferendul dintre împăratul Leopold și regele Ludovic al XIV-lea, care provocă izbucnirea unui sângeros război între acești doi mari potentați, război care dăinui mai bine de zece ani, până ce se ajunse la tratatul de pace de la Rastadt din 1713. În cursul războiului muri împăratul Leopold (1705), dar și urmașul său Iosif I (1705 - 1711) astfel că tronul Germaniei reveni lui Carol al VI-lea (1711 - 1744). Acesta ajungând împărat al Germaniei și rege al Ungariei (1712) renunță la tronul Spaniei în favoarea lui Filip de Bourbon, mulțumindu-se cu cele trei țări menționate mai sus.

Dispunând de bani și de o armată numeroasă, bine disciplinată și comandată de un general de talia lui Eugen de Savoia, împăratul Carol putea scoate sabia contra sultanului.

La 5 august 1716 Eugen de Savoia bătu armata turcească la Petrovaradin până la nimicire, căzând în luptă însuși marele vizir Gin-Ali. La sfârșitul lunii se îndreptă asupra Timișoarei care era apărată de Mustafa Pașa, ultimul guvernator turc al Banatului. Cetatea era bine apărată, astfel că asediul ei a durat 49 de zile, de la finele lui august până la 12 octombrie 1716, când steagul alb al capitulării fu ridicat pe unul dintre tunurile cetății. Garnizoana turcească primi ieșire liberă din cetate cu arme și bagaje, îndreptându-se prin Panciova spre Belgrad, lăsând în urma ei orașul deasupra căruia steagul verde al profetului Mohamed fluturase timp de 164 de ani. După capitularea Timișoarei cătanele austriece izgoniră garnizoanele turcești și din cetățile Panciova, Palanca, Orșova și Mehadia. Astfel că Banatul întreg ajunse sub stăpânirea Casei de Austria. Cuceritorii luaseră în stăpânirea lor 663 de sate cu 21.289 fumuri. Ei considerară țara drept cucerită prin puterea armelor - *jure armorum* - și o tratară în consecință, supunând-o în cele militare consiliului aulic de război și în cele civile camerei aulice din Viena. Contele Claudiu Florimund Mersy fu numit guvernator militar al Banatului. Țara rămase multă vreme sub administrație militară, fiind împărțită în 12 districte și anume: Becicherec, Cianad, Ciacova, Panciova, Vârșeț, Palanca, Orșova, Caransebeș, Lugoj, Făget, Lipova și Timișoara, fiecare cu câte un administrator sau prefect în frunte. Sub ordinele prefecților stăteau primarii rurali numiți *chinezi*, după vechea organizație cnezească. Griselini arăta în raportul său adresat guvernatorului Mersy că între națiunile "cultivabile" pe care austriecii le găsiră în Banat, românii erau cei mai numeroși, aceștia fiind urmași ai romanilor care mânuiau plugul și sabia cu aceeași îndemânare. El distingea între români două grupuri, și anume grupul bufanilor sau țăreni și grupul frățuților. Bufanii sau bufenii care constituiau populația de la munte în regiunile Reșița, Oravița, Sașca, Moldova Nouă etc., se numeau cu mândrie și țăreni, adică oameni din Țara Românească, aduși de turci pentru

lucrările de fortificație precum și pentru alte îndeletniciri ca ocnari, lemnari, cărbunari, harabagii etc., precum s-a arătat mai sus. Pe conlocuitorii lor de la țară ei îi priveau ca frați sau frățiori, numindu-i *frățuți*. Îndeletnicirea principală a acestora era plugăria și păcurăritul. Și unii și alții erau bine dezvoltați fizicește și ageri la minte și gata pentru orice muncă. În regiunile dintre Dunăre și Tisa se așezară sârbi emigranți din Serbia, iar elementul unguresc era pe vremea aceea aproape inexistent în Banat. Noua stăpânire austriacă aduse coloniști germani (șvabi), italieni și spanioli, care trebuiau să fie catolici. Pentru grija lor sufletească fu chemat colegiul iezuiților din Banat în frunte cu superiorul Lorenz Pez care începu o vie propagandă catolică, de care însă românii ortodocși, supuși mitropolitului Carlovățului, rămaseră scutiți.

Mitropolitul Arsenie numi doi episcopi pentru Banat, unul la Vârșeț pentru sârbi și altul la Caransebeș pentru români. De asemenea, luă ființă un episcopat ortodox și la Timișoara.

Din cauza mulțimii mlaștinilor care se găseau pretutindeni, clima era foarte insalubră, pricinuind ravagii între noii coloniști care nu erau obișnuiți cu ea. De aceea Banatul era rău famat de contemporani, ca *"mormânt"* al germanilor. Pentru combaterea malariei care stingea mii de vieți omenești pe an, guvernatorul Mersy începu marea operă de secare a mlaștinilor, de regulare a râurilor și de săpare de canale. Tot el deschise la Timișoara prima farmacie în Banat. El ridică și agricultura prin introducerea culturii orezului și a viței de vie precum și prin creșterea viermilor de mătase. Cetatea de la Timișoara fu restaurată o dată cu noile lucrări de fortificație de la Panciova, Orșova Veche și Orșova Nouă (Ada Kalé) și Mehadia.

5. Ocuparea Olteniei de către austrieci și retrocedarea ei Munteniei

Dar planurile de cucerire ale austriecilor nu se opriră la Orșova, ci ele năzuiau și mai departe spre Oltenia și chiar spre Muntenia. Principele Nicolai Mavrocordat bănuia intenția imperialilor de a năvăli în Oltenia și de aceea el trimise pe serdarul Petre Obedeanu cu un detașament de armată la Cerneț pentru a opri invazia cătanelor austriece în Oltenia. Serdarul însă de conveniență cu boierii haini Barbu Brădoi și Staicu Bengescu înlesni intrarea austriecilor în țară pe la Vârciorova. Un alt detașament trecu la Târgu Jiu prin pasul Vâlcan, iar un al treilea sosi pe la Câineni la Câmpulung și Pitești. Aflând despre aceasta Nicolai Vodă se retrase la Giurgiu, de unde veni cu ajutor turcesc în capitală, unde osândi la moarte pe boierii trădători. Între aceștia se găsea și mitropolitul Antim Ivireanul.

La început însoțise pe Domn la Giurgiu. Dar sub pretextul că locul păstorului este în fruntea turmei sale, el se reîntoarse la București, convocă la mitropolie un "consiliul național" care să proclame Domn pe Gheorghe Cantacuzino, fiul lui Șerban Vodă, ca vasal al Casei de Austria.

La 13 decembrie 1716 un grup de boieri compus din vornicul Șerban Bujoreanu, vistierul Ilie Știrbei, Grigore Băleanu, Radu Golescu, Șerban Grecianu, Matei Crețulescu, Ioan Bălan, căpitan de lefegii ș.a. se adresară lui Gheorghe Cantacuzino la Brașov, asigurându-l de supunerea și devotamentul lor.

Se făcură toate acestea în așteptarea sosirii trupelor de ocupație ale imperialilor. Cum însă aceștia întârziară a veni, sosi în locul lor principele Nicolai Mavrocordat cu ajutor turcesc, care ocupă capitala și judecă aspru răzvrătiții. Unii dintre boieri plătiră cu viața îndrăzneala, iar mitropolitul Antim fu caterisit de patriarhii din răsărit sub numele de Andrei și surghiunit la mănăstirea Sf. Ecaterina din peninsula Sinai. În drum însă el fu înecat în râul Tungea, un afluent al Mariței. În locul vacant fu ales mitropolit al Ungrovlahiei monahul tipograf Mitrofan.

După aceasta Domnul intră cu oastea țării în Oltenia, care sub comanda generalului Stainville ocupase mănăstirile Tismana, Tânțăreni, Cozia, Polovraci, împreună cu orașele Craiova și Râmnicu Vâlcea. Dar în vremea când armata munteană era concentrată în Oltenia, un detașament de cătane austriece sub comanda căpitanului Dimitrie Dettine zis Pivoda însoțit de Barbu Brădoi și Șerban năvăli în București și ridică în ziua de 25 noiembrie 1716 pe principele Nicolai Mavrocordat și-l duse la Sibiu ca prizonier de război, unde fu reținut timp de 2 ani. În locul său Poarta numi Domn pe fratele lui, Ioan Mavrocordat (1716 – 1719). Noul domn adresă un memoriu prințului Eugeniu de Savoia, arătându-i că o țară fără cetăți ca Muntenia nu poate servi de bază pentru operații militare și cerând ca cel puțin localitățile muntene să fie evacuate de trupele austriece. Cu plata unei jertfe de 100 pungi el obținu evacuarea localităților Câmpulung și Mărgineni. La 24 februarie 1717 el încheie o convenție cu imperialii, în virtutea căreia Oltenia rămase la "dispoziția și sub conducerea imperială".

Dar boierii munteni care fugiseră în Transilvania nu erau mulțumiți cu ocupația austriacă în Oltenia. Ei înțelegeau ca suprematia otomană să fie înlocuită prin suprematia împăratului de la Viena asupra Țării Românești întregi, deci și asupra Munteniei, nu numai asupra Olteniei. În februarie 1717 plecă la Viena o delegație de boieri cu episcopul de Râmnic în frunte pentru a prezenta împăratului dorințele lor. Delegația avea asupra ei o scrisoare de recomandare din partea contelui Stainville, comandantul militar de la Sibiu. El prezenta în 27 februarie 1717 un memoriu prin care cerea așezarea țării sub suprematia Casei de Austria și recunoașterea lui Gheorghe Cantacuzino, fiul lui Șerban Vodă, ca principe ereditar al țării, ca Domnul să nu poată osândi pe boieri la moarte fără asentimentul împăratului, ca biserica ortodoxă să continue a se bucura de toate drepturile ei, ca în slujbele țării să nu fie numiți decât români și ca să se mențină moneda turcească. În schimb, țara să plătească împărăției cuvenitul tribut anual. Dacă însă imperialii ar restrânge ocupația lor militară numai asupra celor 5 județe din Oltenia, atunci dorințele lor să fie aplicate numai acestor județe.

Mai apoi porniră la Viena Radu Golescu, Ilie Știrbei și Abramios pentru a stărui ca întreaga țară să fie scoasă de sub jugul turcesc și alipită Austriei, având domn pe Gheorghe Cantacuzino cu respectarea tuturor așezămintelor interne, care nu vor putea fi schimbate decât cu o adeverință a adunării naționale. Dar în nici un caz să nu numească un domn străin, ci unul din țară și anume pe viață, care să nu poată fi scos din domnie decât cu viza boierilor. Tributul să se reducă la suma plătită Porții înainte de sporirea lui de Constantin Vodă Brâncoveanu. Ei arătau de ce mare folos ar fi pentru Austria anexarea țării întregi cu toate bogățiile ei care până atunci rămaseră ascunse de frica barbarilor. Ei însă se declarară contra extinderii administrative din Transilvania și asupra Munteniei, fiindcă ușor ungurii nemulțumiți s-ar putea uni cu turcii. Ca ultim argument pentru anexarea țării întregi delegații munteni relevară faptul că turcii, nemaiavând pașă la Timișoara, vor căuta să așeze un pașă al lor la București, precum făcuseră la Hotin, fiindcă după informațiile lor acesta ar fi fost planul marelui vizir Gin-Ali care căzuse la Peliovaradin.

La 20 octombrie 1717 consiliul aulic de război din Viena răspunse la memoriul boierilor că se va ține seama de dorințele lor în ceea ce privește persoana lui Gheorghe Cantacuzino, dar că împăratul se gândește la ocuparea celor cinci județe oltene ca "teritoriu împărătesc" – *Kaiserliches Gebiet* – asupra administrației căruia se va hotărî numai după încheierea tratatului de pace cu Turcia.

O lovitură similară fu încercată și contra Moldovei. Și acolo un grup de boieri nemulțumiți cu domnia lui Mihai Vodă Racoviță se puseseră în legătură cu generalul Tige din Brașov pentru înlăturarea principelui și ridicarea în scaunul domniei a conducătorului lor Vasile Ceaurul. Luând avizul comandantului său de la Sibiu, contele Ștefan de Stainville, generalul Tige adresă la 3 ianuarie 1717 principelui Mihai Racoviță o scrisoare în care-i cerea să pregătească pentru preastrălucitul împărat de la Viena ceva daruri, amenințându-l că în caz de refuz țara sa va fi trecută prin foc și sabie. Neprimind nici un răspuns la nota aceasta, generalul Tige trimise un corp expediționar în Moldova sub comanda căpitanului Francisc Ernaud de Lorena – Ferentz Ernani al cronicilor moldovenești – care ocupă regiunea de sub munți până la apa Siretului, pe care boierii erau gata să o cedeze nemților. Mănăstirea Cașinului și Mira, cetatea Romanului și cetatea Neamțului primiră garnizoane austriece. De la Neamț porni căpitanul Ferentz asupra Iașilor pentru a prinde pe Domn. Acesta chemă însă tătarii în ajutor și se fortifică la mănăstirea Cetățuia, unde fu atacat de cătanele împărătești. Asaltul lor fu însă respins și cătanele măcelărite. Însuși căpitanul Ferentz fu făcut prizonier și decapitat. Cadavrele celor căzuți au fost aruncate într-o groapă comună, deasupra căreia fu ridicată o movilă îngrădită – *cerdacul lui Ferentz*. O cruce cu o lungă inscripție comemorativă indică locul înfrângerii cătanelor imperiale. Inscripția arată că Domnul a ridicat această cruce întru pomenirea celor întâmplate când „împăratul turcesc a început război cu nemții și când la veleat 7225 nemții au trimis pe un căpitan cu o samă de cătane și au ridicat pe Nicolai Mavrocordat, Domnul Munteniei, cu toată casa lui și l-au dus în cetate în Sibiu. După aceasta, nemții pus-au de gând ca să-l ridice și pe el, trimițând pe un Freanța căpitan cu o sumă de nemți de cătane și cu multă adunătură de moldoveni". Restul inscripției n-a mai putut fi descifrat. El însă se poate ghici din cuprinsul inscripției de la Vama care arată că și în al treilea an de domnie a lui Mihai Vodă Racoviță, ridicându-se turcii asupra nemților, cu ocazia acestei mestecături multă pradă s-a făcut bietei țări a Moldovei despre partea nemților *"poftindu-i și chemându-i* o *scamă din boierii Moldovei și de cei mai de gios de pururi cum sunt moldovenii, încât nu au rămas mănăstire sau biserică care să nu fi fost prădată. Cu o samă de nemți și moldoveni, munteni și unguri, sârbi și câtăva*

adunătură, ce așa fără de veste ne-au lovit la scaunul nostru la Iași, cu gând ca să ne iea cum au luat pe Niculai Mavrocordat, Domnul Munteniei, din scaunul țării din București și l-au dus la Săbii; iar noi cu ajutorul lui Dumnezeu i-am biruit și i-am răsăpit și movila am făcut din trupurile lor și minunată cruce și cerdac de piatră către movilă am făcut lângă drumul cel mare din josul Cetățuiei, unde a fost și războiul din Iași".

După izbânda de la Cetățuia, Mihai Vodă se strădui să-i alunge pe nemți din localitățile ocupate de ei în Moldova apuseană. El săvârși această operă cu ajutorul tătarilor care îi veniră în ajutor într-un număr cu mult mai mare decât cel dorit de el. În mai 1717 el porni din Iași în fruntea unei falnice oștiri de seimeni, codreni și lăpușneni și alungă catanele din mănăstirile Mera și Cașin. În august el năvăli din ordinul Porții în Transilvania împreună cu tătarii comandați de hanul lor Azamit Ghirai și turcii de la Hotin sub comanda lui Ilia Colceag-Bei pentru a sprijini insurecția ungurilor contra stăpânirii habsburgice. Oștirea de invadare se compunea din 3.700 de moldoveni, 9.700 de tătari, 300 cazaci zaporojeni, 700 turci ș.a.

Trecerea peste munte s-a făcut pe drumul tătarilor care ducea de la Câmpulung pe Moldova în sus peste Mestecăniș și Suhard la Rodna și Bistrița, ajungând până la Baia Mare. Localitățile fură rău devastate de oștirea aliată moldavo-turco-tătară, cu toate că Mihai Vodă interzisese ostașilor a se atinge de așezările românilor de acolo. Cum însă nemții bătuseră pe turci și ocupaseră Belgradul, Mihai Racoviță a fost silit să se reîntoarcă în țară fără mare ispravă, dar cu bogată pradă. La întoarcere o coloană tătărească își croi drum prin Maramureș și ajunse la Borșa sub poalele Prislopului. Acolo ea fu atrasă într-o înfundătură de oamenii protopopului Lupu Șandru și complet nimicită. În drum spre țară, principele Mihai Vodă Racoviță se opri la *Vama*, o localitate situată la vărsarea râului Moldovița în Moldova și ridică acolo un stâlp comemorativ de piatră cu indicarea împrejurărilor care l-au determinat să treacă pe acolo. Pe latura dinspre miazănoapte a stâlpului se poate citi și astăzi următoarea informație:

"Acest stâlp a fost ridicat când am trecut peste muntele ce se cheamă Mestecăniș și pe muntele Suhărăul, pogorându-ne spre codri și ape, de am ieșit în Țara Ungurească într-un sat anume Rodna și de acolo, împreună cu Măria Sa Sultanul și cu mulțime de tătari, prădând și arzând până la Cetatea Bistriței, am înconjurat-o din toate părțile și s-au dat, numai cetatea singură au rămas. Apoi s-au slobozit tătarii în pradă trecând de Muncaci la ungurimea din afară și s-au întors prin Maramureș, au prădat Maramureșul care pradă și jaf s-o pomeni la unguri, și apoi ne-am întors în pace numai tătarii au avut..." probabil, au îndurat pierderea de la Borșa.

Crucea cu inscripția de la cerdacul de la Iași a dispărut, stâlpul cu inscripția de la Vama s-a păstrat până astăzi, fiind cunoscut sub numele de Stâlpul de la Vama. Astfel a reușit principele Mihai Racoviță să pună stavilă expansiunii austriece asupra Moldovei și să împiedice știrbirea hotarelor țării.

Mai norocoase au fost însă armatele austriece contra turcilor la Belgrad, care fu cucerit la 28 august 1717. De acolo Eugen de Savoia înaintă adânc în Serbia și cuceri acolo cele mai importante poziții strategice până la Niș. Continuarea viguroasă a campaniei contra Porții ar fi putut deveni dezastruoasă pentru sultanul turc, de aceea el se grăbi să ceară pace. Mijlocitorul între turci și austrieci era Domnul muntean Ioan Mavrocordat și el stăruise să se aducă conferința păcii la București dar nu reuși, ci ea rămase să se trateze într-un sat sârbesc, Pajorevăț. Turcii erau gata să cedeze Țara Românească întreagă. Și numai cu multe pungi de bani oferite de Ioan Vodă se putu evita această cesiune. Domnul dădu 200 pungi la care se mai adăugară altele 200 adunate din țară de la boieri, între care de la văduva și ginerii lui Constantin Brâncoveanu, de la mănăstiri și de la breslele negustorești.

Prin tratatul semnat la Pajorevăț (Passerovitz) în ziua de 21 iulie 1718, sultanul fu silit la masive cesiuni teritoriale. Austriecii învingători obținură Banatul Timișan, Oltenia și Belgradul cu o largă rază din teritoriul sârbesc care ajungea în fața Olteniei până la Timoc. Achizițiile acestea teritoriale constituiau cea mai largă expansiune a Casei de Austria în drumul spre Istanbul.

După certificarea tratatului de pace o comisie neoacvistică – *Neoquistinie Commision* – din reprezentanții consiliului aulic de război și ai camerei aulice din Viena sub președinția prințului Eugen de Savoia avea să se ocupe cu organizarea Olteniei nou achiziționată. În memoriul lor boierii olteni arătau că la noua organizare a Olteniei ar trebui să se țină seama de faptul că în provincia aceasta sultanul n-a fost stăpân ci numai protector – *Schutzerr* – și că prin urmare această provincie trebuie să se bucure de un tratament deosebit de cel al Banatului și al Serbiei. În consecință, ei cereau recunoașterea lui Gheorghe Cantacuzino ca principe al Olteniei supus și tributar curții imperiale de la Viena. Dar comisia neoacvistică

propuse și împăratul Carol al VI-lea prin decretul imperial din 22 februarie 1719 hotărî că Oltenia este o provincie cucerită cu sabia – *cum gladio* –și că prin urmare ea trebuie administrată ca atare de un director superior – *Ober Director* – în pace și liniște pentru ca populația să vadă deosebirea între stăpânirea păgână și cea creștină. În această înaltă funcție de director superior – *Ober Director* – fu chemat contele Stainville, comandantul trupelor imperiale din Transilvania, având reședința la Craiova. Directorului superior, contele Stainville, trebuie să i se adreseze atât administrația civilă cât și publicul pentru rezolvarea chestiunilor curente, de la el trebuie să aștepte și să ceară – mai ales acum, la început, instrucțiuni și directive. De fapt el era guvernatorul Olteniei și, cum își avea reședința la Sibiu, el numi un locțiitor la Craiova.

Ținându-se întrucâtva seama și de dorința boierilor olteni, împăratul îngădui și formarea unei administrații civile și la 15 septembrie 1719 numi pe Gheorghe Cantacuzino ca ban al Olteniei – *Banus Valahiae Nostrae Cisalutanae* – dându-i și un consiliu guvernial compus din boierii Grigore Balancea, Radu Golescu, Ilie Știrbei și Barbul și un voievod *făcând din cal măgar*, cum spune cronicarul Radu Popescu. Remunerația banului era de 6.000 florini pe an, a consilierilor de câte 1.500 florini de fiecare. Numirea era pe termen de trei ani. Secretarul consiliului era Nicolai de Porta, din Chios. Împărțirea pe județe rămase cea veche de cinci, având fiecare un vornic în frunte. De asemenea rămaseră în vigoare vechile pravili ale țării. Biserica ortodoxă, care dispunea de 18 mănăstiri cu 11 schituri de călugări și 5 mănăstiri cu 6 schituri de călugărițe continua să se bucure de toate drepturile și privilegiile ei, numai că episcopul Clementie Damaschin al Râmnicului cerea să se desprindă de mitropolia Ungro-Vlahiei și de Constantinopol și să intre sub jurisdicția canonică a mitropolitului sârbesc de la Carlovăț, pe care împărăția îl recunoscuse șef ierarhic al tuturor bisericilor ortodoxe din întreg imperiul, cu toate că episcopul și clerul cereau menținerea legăturilor cu patriarhia și crearea unei noi mitropolii a Olteniei cu titlul de Amasia. Ei mai cereau înființarea unei școli latinești la Craiova și a uneia românești la Râmnic unde funcționa și o tipografie, unde apăru în 1725 *Învățătura bisericiească de cele 7 taine*, repudiată de Uniții din Transilvania. Urmașul lui Damaschin, episcopul Inochentie luă parte în 1731 la alegerea patriarhului de Carlovăț, împreună cu episcopii din Caransebeș, Timișoara și Arad. Noul patriarh Moise Petrovici se intitula Mitropolit a tot poporul creștin de sub puterea prea-luminatului Chezar al Rinului, în Serbia, Slavonia, Hungaria, Țara Croateană, Ungrovlahia Chezaricească și Banatul Timișoarei.

Cum însă boierimea nu era mulțumită cu numirea consilierilor guberniali, ci cerea alegerea lor, li s-a satisfăcut cererea și ei aleseră în locul celor numiți patru consilieri din rândurile lor și anume pe Grigore Vlasto, Staicu Benzescu, Dimitrie Brădoi și Constantin Strâmbeanu. În urma alegerii consilierilor, administrația își schimbă numele în *delegație* administrativă. La ședințele acestei delegații asista comandantul trupelor din Oltenia, precum și un reprezentant al camerei imperiale de la Viena care exercita controlul financiar și economic. Crearea unei oștiri naționale nu s-a îngăduit.

În raportul pe care membrii "delegațiunii" îl înaintară la Viena se cerea până la întocmirea "regulamentului" scutirea de orice dări a clasei de sus și păstrarea neschimbată a *rumâniei*. "Cerem cu supunere Excelențelor Voastre – zice raportul – ca prin ocrotirea sa să se stăruie la Augusta Curte Chezaricească, pentru ca iobagii să rămână în aceeași stare ca până acum. Căci, dacă s-ar schimba, n-am mai putea fi numiți boieri adevărați ca aceia din Valahia Turcească, Moldova, Polonia, Moscova, Țara Romăncască etc. Căci pe iobagi îi avem de la moși și strămoși și cu ajutorul lor ne facem chiverniseala noastră fără care și starea noastră ar scădea. Dar noi avem nădejde în ocrotirea prea înduratului domn Împăratul nostru că nu ne va face să fim mai prejos decât boierii care se află sub jugul turcesc".

Cele cinci județe oltene cu câte un vornic în frunte fură împărțite în câte 4 plăși conduse de ispravnici. În fruntea satului stătea pârcălabul sau *provizorul* ajutat de câțiva jurați. Orașele oltene nu depindeau de administrația civilă, ci de administrația financiară imperială, având în frunte câte un județ cu câte 4 jurați. Boierii fură împărțiți în 3 clase, iar rumânilor li se impuseră patru zile de muncă pe săptămână, și anume trei zile cu brațele și o zi cu plugul. Bulgarii emigrați din Kiprovaț fură concentrați în localitățile Craiova, Râmnic și Brădiceni, acordându-li-se un statut special. Pentru înlesnirea comunicării cu Transilvania se construi "șoseaua Carolină" Câineni – Râmnic și se organiză un *serviciu de poștă* cu un maestru, 20 poștași, 80 vătafi. Un serviciu poștal funcționa de mult în principatele române, locuitorii fiind siliți să dea pe lângă "cai de olac" și *"cai de menzil"*, cum se numeau stațiile unde se schimbau caii. La aceste stații se găseau și camere de popas pentru călători – *mansiones*. Menzilurile corespundeau așa

numitelor *"positae stationes"*, de unde deriva și numele de "poștă".

Noua organizare administrativă a Olteniei și îndeosebi măsurile fiscale și monetare trezîră mari nemulțumiri în rândurile populației. Impozitele prea mari și repartiția lor nedreaptă ridică valuri de emigrați din județele Romanați și Vâlcea. În memoriul pe care cei 4 membri ai delegației administrative îl adresară în 1741 directorului superior și generalului de Wallis se arată temerea lor *"că dacă vom fi supuși și în viitor atâtor mizerii, oprobări, calamități, dureri și injurii, ca în acești doi ani care au trecut, să nu perim cu totul și să ne stingem"*.

Astfel vedem că oltenii preferau vechea stare de lucruri de sub domnii munteni noilor reforme pe care le introdusese administrația austriacă, cu toată superioritatea ei tehnică, dar prea rigidă și apăsătoare sub raport fiscal și monetar.

Dar mai porniți erau boierii contra domniei austriece pentru reformele în folosul rumânilor care erau obligați la o zi de muncă pe săptămână, nu dădeau dijmă și aveau drept la pământ.

"Ce? Au ajuns ei, boierii – zice plângerea din 1731 – *acolo de să trebuiască a-și cultiva singuri viile și a-și paște turmele! Sunt puși la oierit cu țăranii. Sare de la ocne nu li se mai dă. Dar nobilimea ardeleană să aibă o fericire de care ei sunt lipsiți? Cele douăzeci și patru de mari familii au fost sub generalul Königsegg obiect de batjocură. Dacă boierii au procese, ele nu se judecă după obiceiul pământului, ci părțile sunt trimise la auditorialul militar, unde trebuie să ajungi numai pentru cauze criminale. N-au lipsit nici arestări samavolnice din partea autorităților austriece. Căsătoriile cu familiile din țara de peste Olt nu sunt îngăduite și cei rămași sub împăratul fiind rude, nu se pot lua între ei. Zlotul din Țara Românească nu mai merge și oamenii n-au monetă imperială cu care să plătească la fisc. Clerul și boierii cereau ca Oltenia să fie asimilată cu Transilvania, cu care nu este numai vecină, ci se simțește legată de ea prin aceeași origine a nației"*.

Dorința aceasta a oltenilor n-a mai putut fi împlinită, fiindcă reîntoarcerea lor la Țara Românească din trupul căreia fuseseră smulși era iminentă. Puterea ofensivă a oștirii austriece care îi fusese insuflată de geniul militar al lui Eugeniu de Savoia scăzuse foarte mult după moartea lui întâmplată la 1736. Generalii care îi urmaseră în comandă nu erau la culmea chemării lor, cu toate că Austria îi mâna pe calea vechilor cuceriri. Planul lor era să ajungă prin Macedonia la Marea Mediterană, înțelegând să cointereseze și Rusia la campaniile lor de cucerire pe socoteala imperiului otoman. Împărăteasa Ana năzuia la recucerirea Azovului și a Oceacovului, poziții care fuseseră pierdute prin tratatul de pace de la Prut. De aceea ea putu fi ușor câștigată pentru încheierea unei alianțe militare împotriva Turciei, care luă ființă la 9 ianuarie 1737. În vara aceluiași an începură operațiunile militare contra Porții prin invazia aliaților austro-ruși în Principatele Române. Generalul austriac conte de Wallis năvăli în Muntenia, ocupă localitățile Curtea de Argeș și Câmpulung. Avangarda colonelului Barkoczy ajunse la 22 iulie la București, de unde principele Constantin Mavrocordat putu fugi în grabă spre Dunăre, lăsând cârma țării în seama mitropolitului Ștefan și a lui Constantin Crețulescu, care împreună cu mulți boieri doreau ocuparea țării de către oștirile creștine. Ei fură ridicați de cătanele nemțești și duși ca prizonieri de război la Târgoviște. Cu ajutor turco-tătar, Constantin Vodă se reîntoarse la București și se luă pe urma năvălitorilor, pe care îi ajunse la Pitești, îi bătu și-i alungă din localitățile muntene ocupate de ei. Totodată el adresă în noiembrie 1737 oltenilor un manifest, prin care îi invita să se lepede de austrieci și să se revină la vechea lor credință față de Poarta otomană și amenințând pe cei recalcitranți că vor fi prădați, jefuiți, robiți și trecuți prin ascuțimea săbiei. Loviți dinspre Dunăre de turcii de la Vidin, imperialii părăsiră Craiova și se retraseră din Oltenia, lăsând provincia în seama seraschierului de la Vidin, ca "moștean al patriei oltenești". Constantin Vodă numi pe Matei Bălăceanu ban al Craiovei.

Matei Bălăceanu muri însă curând și turcii numiră ban pe Constantin Argetoianu. Cu acea ocazie seraschierul turc întrebă pe Constantin Vodă cu cât ar fi dispus să cumpere de la împărăție cele cincizeci de sate recuperate de la austrieci. Tocmeala de la 200 de pungi fu redusă la 120, pe care Domnul le plăti pentru ca Oltenia să poată fi reîncorporată țării. În noiembrie 1737 sosi la București firmanul împărătesc pentru reîncorporarea Olteniei, arătându-se că această cesiune s-a făcut după cererea episcopului de Râmnic și a boierilor olteni.

Încrezători în norocul lor, turcii se gândeau să recupereze și Transilvania și chiar Ungaria, încântând pe Gheorghe Rákoczy, fiul lui Francisc, cu luarea coroanei ungare, care lansa manifeste în toate părțile și schimba note diplomatice cu Domnul muntean. El sosise la Vidin pentru a fi mai aproape de câmpul de operație.

De acolo ajunse iar la Cernavoda unde însă îl surprinse moartea la 9 noiembrie 1738.

În locul lui Poarta numi pe Mihai Csáki guvernator al Ungariei și Transilvaniei cu dreptul de a-și avea agentul său diplomat la București.

Concomitent cu invazia în Muntenia, generalul de Wallis trimise un grup de armată și în Moldova sub comanda colonelului Ursettian, cerând principelui Grigore Ghica mijloace de subzistență pentru întreținerea trupei sale. Cătanele austriece se repliaseră însă în fața năvălirii în Moldova a forțelor aliate rusești de sub comanda generalului Münnich, care după cucerirea Oceacovului din iulie 1737 înaintă cu toate forțele sale spre Hotin pentru a alunga pe turci de acolo și a ocupa Moldova. În oștirea lui Münnich luptau și doi fii ai lui Antioh Cantemir, și anume Constantin, care avea gradul de general și Dumitrașcu, care era maior în armata rusească. Prezența acestor doi prinți moldoveni la granița Moldovei trezi în sufletele boierilor moldoveni dorința restaurării dinastiei indigene cu ajutor rusesc în condițiile convenite de Dimitrie Cantemir cu țarul Petru cel Mare. Între boierii care se legănau în asemenea nădejdi se găsea și cronicarul Ion Neculce. Campania rusească contra Moldovei începu în 1738 și fu intensificată numai în anul următor, când Münnich, trecând Nistrul, bătu pe turci la Stănceni și cuceri la 31 august Hotinul, izgonind pe turci din cetate.

După acest succes de arme detașamentele rusești pătrunseră în Moldova. În fruntea unui asemenea detașament se găsi generalul Constantin Cantemir, fiul lui Antioh Vodă, care înaintase până la Vaslui în urmărirea principelui Grigore Ghica, care, părăsind capitala, se retrăgea spre Dunăre.

În ziua de 16 septembrie 1739 prințul Constantin Cantemir însoțit de fratele său Dumitrașcu intră în Iași cu tot ceremonialul de instalare în scaunul domniei. Un al treilea frate Ioniță rămăsese în Moldova. Neculce spune că *"i-a ieșit înainte mitropolitul și cu caimacamii și cu alți boieri, călugări, negustori și i-au închinat cheile țării și steagurile slujitorilor"*.

A doua zi însă, își făcu intrarea triumfală în Iași și generalul Münnich, fiind salutat de mitropolitul Antonie cu cuvintele "Binecuvântată să-ți fie intrarea și ieșirea din Țara Moldovei". Generalul se instală în palatul domnesc, unde primi pe boieri la o parte și unde le ceru să semneze adresa omagială de supunere și ascultare către țarina Ana. În acest act boierii se legară să rupă cu turcii și să recunoască supremația Rusiei asupra Moldovei, să poarte cheltuielile pentru iernarea trupelor rusești în Moldova, să recheme în țară pe boierii refugiați și să alcătuiască o oștire pământeană. Boierilor li se asigura primirea în oștirea rusească. Până una-alta însă, țara fu silită să verse generalului Münnich 100 de pungi pentru cheltuielile oștirii de ocupație.

În timpul șederii generalului rus la Iași, delegații puterilor beligerante erau adunați la Belgrad pentru a trata pacea. Imperialii suferiseră la Gradzka lângă Belgrad o serioasă înfrângere în fața turcilor, astfel că ei fuseră puși în situația de a nu mai putea continua războiul. De aceea, ei încheiară la Belgrad la 18 septembrie 1739 tratatul de pace. Prin acest tratat Casa de Austria fu silită să retrocedeze turcilor toate recuceririle lor anterioare din Serbia, cu cetatea Belgradului. Ei mai retrocedară Porții și Oltenia împreună cu cetatea Orșova Veche și Nouă, cu întreg hinterlandul ei. Poarta mai primi de la ruși și raiaua Hotinului, aceștia mulțumindu-se cu Azovul și Oceacovul recucerit de ei, la care turcii renunțară formal. Astfel s-a ajuns prin tratatul de pace de la Belgrad la întregirea Țării Românești și la restaurarea prestigiului turcesc la Dunăre și în Balcani.

Urmașul contelui Stainville în administrarea Olteniei, care muri în 1721, fu contele Damian Hugo Virmond, care întări atât pe banul Gheorghe Cantacuzino, cât și cei patru membri ai delegației administrative, chemându-i la Sibiu să depună împreună cu episcopul Clementie jurământul de credință față de împărat. În anul următor muri și contele Virmond, administrația Olteniei trecând asupra comandantului din Transilvania, contele Lotar Iosif de Königsegg care venise cu propunerea de a ridica pe toți românii din scaunele săsești din Transilvania pentru a-i coloniza în Oltenia austriacă, unde se simțea mare lipsă de brațe de muncă. O statistică din 1720 arată în Oltenia 13.245 familii, al căror număr spori în 1722 la 20.030 familii. Ideea aceasta fusese sugerată de conducătorii sașilor, care se plângeau că sătenii români fură și dau foc gospodăriilor lor și pe deasupra *îi și turbură prin farmecile și tăciunările lor.* Se vede că planul acesta păru prea năstrușnic curții de la Viena, astfel că nu s-a dat nici o urmare memoriului contelui Königsegg. Acesta rămase în fruntea administrației Olteniei până la 1726, când fu înlocuit prin baronul Tige, care înlocui pe banul Gheorghe Cantacuzino prin generalul Schramm ca președinte al administrației – *Treses administrations.* Banul mazilit primi titlul de general – *General Feld-Wachtmeister* – și o pensie viageră de 3.000 de florini pe an.

Capitolul III

CAMPANIILE POLONILOR ÎN MOLDOVA

1. Expedițiile din anii 1684 - 1686
2. Campania bucovineană din 1691 și reîntregirea granițelor Moldovei în urma tratatului de pace de la Carlovăț
3. Orientarea politică a Moldovei lui Dimitrie Cantemir spre Rusia lui Petru cel Mare
4. Organizarea Hotinului în raia turcească și noile uzurpări tătărești

1. Expedițiile din anii 1684 - 1686

După marea sa victorie de la Viena, regele Sobieski se întoarse în Polonia cu laurii izbânzii asupra turcilor păgâni. În martie 1684 el încheie cu Austria și Veneția Sfânta Alianță cu scopul de a întreprinde operațiuni militare comune pentru zdrobirea puterii turcești și gonirea turcilor din Europa. În lotul său căzu alungarea acestora din Polonia, Ucraina și Moldova și de a aduce aceste țări sub supremația coroanei poloneze.

La 25 iulie 1684 regele primi la Jolcva o delegație de boieri din Moldova care îi prezentară actul de închinare a țării, cerând respectarea vechilor datini și obiceiuri ale domniei, privilegiile boierimii și ale bisericii ortodoxe. Ei mai cereau să trimită la vetrele lor pe boierii moldoveni care se refugiaseră în provinciile vecine din Polonia de groaza turcilor și tătarilor. De aceea, el trimise în 1684 pe generalul Ion Stanislau Jablonowski cu o puternică armată contra turcilor pentru a curăți Podolia, Ucraina și Moldova de ei. Jablonowski cuceri cetatea Iaslovița și pătrunse până la Zvancea, pe Nistru, unde începu să arunce un pod peste fluviu pentru a trece pe teritoriul Moldovei. Turcii împiedicară însă construcția podului și siliră astfel pe poloni să amâne expediția lor în Moldova pentru anul următor 1685. La începutul acestui an Jablonowski, demarând operațiile contra turcilor, trimise soli la noul principe al Moldovei, Constantin Cantemir, pentru a-i cere să treacă de partea polonilor, rupând legăturile cu Poarta otomană și amenințându-l cu cotropirea țării sale. Domnul, care cunoștea prea bine stările din Polonia fiindcă ostășise acolo timp de șaptesprezece ani, sfătui pe Jablonowski să-și îndrepte oștirile mai întâi asupra Cameniței, fiindcă operațiile sale contra Moldovei nu-i pot fi de nici un folos până când nu-și va fi scos spinul din talpă, care este Camenița, de unde turcii pot cădea în spatele oștirilor poloneze care operează în Moldova și le pot tăia retragerea spre Polonia. Răspunzând la observațiile Domnului, comandantul polon arătă că nu este autorizat de rege să modifice planul de război, stăruind din nou asupra invitației sale de a trece oștirea moldovenească în tabăra poloneză cum o făcuseră și Ștefan Petriceicu și Grigore Ghica în 1673 la Hotin, amenințându-l că pentru nesupunerea sa principele și țara întreagă vor avea să suporte cele mai grave consecințe.

După primirea acestui răspuns, Constantin Vodă uni forțele sale militare cu cele turcești și porni întru întâmpinarea oștirii leșești, care, străbătând făgetele sau bucovinele din țara de sus, se loviră la *Boian* pe Prut, tocmai la răscrucea căilor de comunicație cu Hotinul și Camenița. Acolo s-a dat la începutul lui septembrie o crâncenă bătălie în cursul căreia polonezii fură bătuți și siliți să se retragă cu mari pierderi prin defileul de la Jucica spre Lențești, unde își construiră în grabă, poate pe locul unei tabere mai vechi din timpul regelui Ioan Albert, o tabără întărită ale cărei urme se văd și astăzi. Turcii, urmărindu-i de aproape, se fortificaseră și ei la Șerăuți, în fața taberei leșești.

În anul următor, 1686, regele Sobieski se puse în fruntea oștirii sale, pornind contra Moldovei cu scopul de a o curăți de turci și tătari și a o supune supremației polone. Era o operațiune militară și politică totodată, similară celei a imperialilor în Transilvania, urmărindu-se aceleași scopuri și anume

înlocuirea supremației otomane asupra acestor țări prin supremația austro-germană, respectiv poloneză. În expediția aceasta regele nu era însoțit de fostul Domn Ștefan Petriceicu, care în pribegia sa în Polonia îndeplinea modesta funcție de staroste de Zwolen, un mic orășel lângă Radom, la sud de Varșovia, unde și muri în 1690, ci de prințul Iacob al II-lea, fiu al regelui, care după toată probabilitatea fusese luat în vedere de părintele său ca viitor principe al Moldovei supuse coroanei leșești. De la prințul Iacob ni s-a păstrat ziarul în care el nota zi de zi întâmplările din această campanie, pe care *diariusz*-ul lui Diakociski o numeste *bucovineană*, fiindcă trecea prin bucovinele din țara de sus a Moldovei. La 25 iunie regele ajunsese la granița țării sale de la Sniatin, de unde străbătând bucovinele ajunse la Prut pe care îl trecu la Boian pentru a-și continua marșul de-a lungul acestui fluviu până la Tutova, unde își așeză tabăra. În drum se atașaseră oștirii leșești și cetele de joimiri moldoveni, comandate de căpitanii Turculeț, Davidel, Burla, Moțoc ș.a. care serveau ca informatori și călăuze în Moldova pentru trupele în marș, hărțuite mereu de ciambururile tatarilor. Înaintarea polonilor era însă stânjenită și de seceta cumplită cu care era încercată Moldova. Ogoarele erau arse de soare și prefăcute în praf și cenușă, cum spune cronica. Lumea murea de foame, iar moartea nu cruța nici pe oștenii craiului Sobieski, care se stingeau ca muștele. Regele se folosi de popasul mai îndelungat pe care-l făcea la Tutova, pentru a vizita în ziua de 9 august Iașii, capitala Moldovei. Acolo distinsul oaspete fu primit cu mare ceremonie în biserica de la Trei Ierarhi de mitropolitul Dosoftei și de un grup de boieri cu simpatii pentru poloni.

După cele relatate de cronica lui Neculce, cu acea ocazie regele ar fi poruncit să se ardă în piața mare din Iași hatișeriful de închinare a Moldovei față de Poarta otomană, vestind că pe viitor Moldova va fi apărată de regele Poloniei. Tot atunci boierii îi prestară jurământul de credință. La ospățul regal se cântau versuri ironice la adresa principelui care părăsise capitala: "Constantine, fugi bine, și ai nici casă, nici masă, nici frumoasă jupâneasă".
Principele Constantin Cantemir părăsise mai înainte Iașul retrăgându-se spre Dunăre, pentru a pregăti împreună cu turcii și tătarii rezistența.

De la Tutova oștirea polonă își continuă marșul spre sud, ajungând până la gura Saratei, unde întâmpină rezistența dușmană. Dar pe lângă aceasta, lipsa de provizii pentru oameni și animale devenise așa de simțitoare încât regele se văzu nevoit să emită ordinul de întoarcere, ajungând la 10 septembrie din nou la Tutova, de unde se îndreptă pe un drum mai direct spre țara sa. Oprind marșul în apropiere de Iași, el vizită din nou orașul în flăcări care cuprinseseră palatul domnesc și biserica Trei Ierarhi și numeroase case boierești. În învălmășeala aceasta mitropolitul Dosoftei ridică în grabă arhiva și dosarele mitropoliei și porni cu ele în Polonia, însoțind pe rege în retragere. Mitropolitul avea motive să se teamă de consecințele purtării sale amicale față de poloni și ale devotamentului său față de regele Sobieski. Și aceasta cu atât mai mult cu cât oștirea lui Constantin Vodă înainta cu unități turcești și contingente tătare, se apropia de Iași pentru a reinstala pe principe în scaunul domniei. Însoțit de podghiazurile sale, regele se îndreptă spre Suceava, unde ajunse după ce se abătuse pe la Neamț, unde joimirii poloni și moldoveni păzeau bine cetatea. Vizitând împreună cu mitropolitul Dosoftei, acesta luă cu sine la plecare și racla cu moaștele Sf. Ioan, patronul Moldovei, care se păstrau în biserica Sf. Gheorghe din fosta capitală a țării și se duse cu ele în Polonia, la Stryi și de acolo la mănăstirea Jolkva, unde își mutase reședința mitropolitul, scurtă vreme înainte de moartea sa. De la Suceava regele continuă drumul spre Sniatyn, unde ajunse la 15 octombrie 1686. Cu ocazia popasului de la Camena pe Siret, Sobieski primi vestea despre cucerirea Budei de către imperiali, iar la Călinești pe Prut, mai jos de Sniatyn, regele află despre victoria venețienilor în Morea. Isprăvile aliaților săi scoteau și mai mult în evidență eșecul campaniei sale în Moldova. Și aceasta cu atât mai mult cu cât steagul profetului continua să fluture pe turnul cetății de la Camenița, cheia Poloniei. La retragere regele lăsă însă garnizoane leșești la Câmpulung, unde comanda Davidencu, și la Cernăuți la 21 iunie 1687 fu numit căpitan rohmistru și staroste boierul moldovean, dar și al lui Constantin Vodă, Constantin Turcul. Garnizoanele acestea aduceau mare pagubă țării și de aceea boierii în frunte cu Miron Costin interveneau mereu pe lângă rege ca să le retragă, dar fără rezultate, fiindcă polonii sperau să poată obține pentru ei această parte a Moldovei la încheierea păcii, tratând chiar cu turcii în acest sens, primindu-le în schimbul Cameniței. Rohmistru la Câmpulung era Andrei Dobrovski, iar la Suceava comanda colonelul Ioan Frederic de Karstallen.

2. Campania bucovineană din 1691 și reîntregirea granițelor Moldovei în urma tratatului de pace de la Carlovăț

Ajunși la Soroca, polonii restaurară vechea cetate de la Nistru și așezară în ea o puternică garnizoană compusă din joimiri și cazaci sub comanda căpitanului Rap, care înțelegea să se aprovizioneze bine prin capturarea convoaielor de zahana ce treceau spre Camenița. În sprijinul garnizoanei, comandantul coloanei poloneze, palatinul de Chelm, adusese polcuri de cazaci de la Nemirova, care constituiau pe pământul Moldovei o adevărată *ucraină* sau marcă de graniță. Contra acestei ucraini de la Soroca porni Cantemir Vodă în toamna anului 1691 ajutat de tătari și chiar de cazaci sub comanda hatmanului Statia și impresură cetatea două săptămâni fără să o poată cuceri, cu toate că reușise să facă o spărtură în zidăria care o înconjura. Garnizoana se menținu, fiind bine aprovizionată cu muniții și alimente. El reuși însă să alunge polcurile căzăcești peste Nistru, să silească podghiazurile poloneze să se retragă în patria lor. Pe vremea când cazacii hălăduiau în "ucraina" lor de la Soroca, tătarii învingători cuceriră și ei părți însemnate din ținutul Lăpușnei și al Orheiului, descălecând sate tătărești pe locul țării de la Chișinău până la Nistru.

"*Acum la atâta rămase* – zice Nicolai Costin – *de se domni țara Moldovei în trei părți că cetatea Neamțului și Suceava și cu Câmpulung și cu alte ținuturi le țineau leșii, precum s-a zis mai sus și cetatea Soroca. Așișderea în ținutul Orhei și al Lăpușnei, cuprinsese hanul tătăresc de ținea pe locul țării Ucraina cu târguri și cu sate, numai cazaci și mai mulți moldoveni erau. De ce se făcuse sate tătărești ale lui Gianu-Marza și altor marzaci de cuprinsese locul țării aproape de Chișinău până în Nistru; rămase și Cantemir Vodă de domnia numai Iașii și Țara de Jos, ce mai mult ședea la Cetățuia decât la târg la Iași ca și avea odihnă de podghiazurile leșești și de moldovenii ce erau pribegiți în țara leșească*".

În noiembrie 1691 regele Sobieski părăsi Suceava după ce așezase rohmiștrii și căpitanii săi la Neamț, Cernăuți, Câmpulung și Suceava, precum și la principalele mănăstiri ca Agapia, Secul și Hangul.

„*Iar pe când ajunse cu obuzul său la Ropcea pe Siret* – zice cronica – *l-a lovit o ploaie cu ninsoare care a ținut mai multe zile de-a murit oaste mai bine de jumătate, înghețată și leșinată, că era prin noembrie iar caii au murit toți din obuz de le-au rămas carele, caretele și puștile cele mari toate la Ropcea. Zic unii că nici craiul n-aveau să încalce ca să ajungă la Sniatyn. Dar nu era numai ploaie și viscol, ci îi lovise și o boală de muriau oamenii și caii, astfel că numai în primăvară următoare*"... Relatarea cronicii lui Neculce este adeverită de un martor ocular, Dicekovski – care luase parte la această nenorocită campanie în Moldova și care, după povestirea sa, s-a sfârșit rău de tot, fiindcă nu inamicul, cum zice el, ci ploile torențiale care cădeau neîntrerupt zi și noapte desfundaseră drumurile și demoralizaseră trupa. În urma ploilor orice pârâiaș devenea o "Dunăre", astfel că nu găseai nici un locușor unde să-ți poți ațâța focul. De sus turna ca din cofă, iar jos la picioare apele săltau în valuri. Furaje pentru cai nu se mai găseau deloc, astfel că bietele animale mureau de foame și de frig. Din cauza lipsei animalelor de tracțiune tunurile și furgoanele cu muniții n-au mai putut fi mișcate din loc și au trebuit să rămână îngropate acolo. Numai la începutul anului următor, 1692, regele trimise la stolnicul Galeski să le ridice și să le transporte în Polonia. Caleașca regală era trasă de boi, fiind că nu ajungeau caii. Astfel luase sfârșit a doua campanie a regelui Sobieski în Moldova cu pustiirea și sfâșierea țării și cu un lamentabil eșec pentru politica sa imperialistă – *re infacta* – cum arată un raport din Viena. Constantin Vodă Cantemir, bucurându-se de încrederea sultanilor *Suleiman al II-lea* (1687 – 1691) și *Ahmed al II-lea* (1691 – 1695) se menținu pe tronul de la Iași, străduindu-se să restabilească unitatea teritorială a țării prin izgonirea uzurpatorilor poloni, cazaci și tătari. Sub apăsarea acestor grele răspunderi domnești își încheie Constantin Vodă viața la 27 martie 1693 în vârstă de 81 de ani. Fu înmormântat la Sf. Nicolaie la Iași, iar mai apoi osemintele sale fură transportate la ctitoria sa Mara din Putna.

Îndată după moartea Domnului, boierii ridicară în scaunul domnesc pe fiul său mai mic, Dimitrie, dar domnia sa nu dură decât vreo trei săptămâni, fiindcă la stăruința lui Constantin Brâncoveanu sultanul dădu steag de domnie lui *Constantin Duca* (1693 – 1695), care în toamna aceluiași an se căsători cu Maria, fiica Domnului muntean. Noul Domn, continuând politica antipolonă a înaintașului său, atacă garnizoanele leșești lăsate de regele Sobieski în Țara de sus, dar fără nici un rezultat. Insuccesul acesta precum și neputința tânărului principe de a asigura aprovizionarea garnizoanei turcești de la Camenița determină pe sultan să-l mazilească, spre marea dezolare a tinerei principese care se văita pe muntenește, strigând tare: "Aolio! Aolio! Că va pune

taica pungă dă pungă din București până la Țarigrad și, zău, nu ne va lăsa așa și iar ne vom întoarce cu domnia îndărăpt". Dar dorința nu i s-a mai împlinit, fiindcă ea se îmbolnăvi de ciumă și muri la Istanbul în anul 1697. După mazilirea lui Constantin Duca, noul sultan Mustafa al II-lea (1695 – 1703) ridică pe tronul de la Iași pe *Antioh* (1695 – 1700), fratele mai mare al lui Dimitrie Cantemir, care trăia ca ostatec la Poartă.

Antioh Vodă continuă politica părintelui său Constantin Vodă, stăruind pentru reîntregirea țării Moldovei, ceea ce și izbuti prin tratatul de pace de la Carlovăț din ianuarie 1699, fiindcă regele Ioan Sobieski, care pentru susținerea lor întreprinse personal cele două campanii ale sale în Moldova în 1686 și 1691, muri în 1696, iar urmașul său pe tronul polon, regele *Frederic August al II-lea de Saxonia* nu reușise să-și impună punctul său de vedere în această privință. Polonia reintră în drepturile ei asupra Podoliei cu Camenița, obligându-se în schimb să retragă garnizoanele ei din țara de sus a Moldovei, restabilindu-se astfel vechiul hotar al Moldovei la Ceremuș, Colacin și Nistru și păstrându-se astfel granițele dinainte de ultimele două campanii ale regelui Sobieski în țara Moldovei, fără ca Polonia să mai ridice pretenții sau să facă cuceriri în teritoriul legitim stăpânit de principele moldovean. Tratatul mai prevedea ca toate locurile și întăriturile mari sau mici din Moldova ocupată de poloni să fie evacuate de aceștia pentru ca Moldova să-și vadă granițele sale întregite și să se poată bucura de pacea și libertatea pe care o avusese înainte de ultimul război. Tratatul mai dispunea ca și substitutul hatmanului cazacilor stătător în Moldova să fie îndepărtat, iar ținutul Sorocei să fie reincorporat Țării Moldovei. Tratatul de la Carlovăț nu uită nici de uzurpele tătărești în Lăpușna și Orhei, dispunând că întrucât în timpul războiului bugecenii și alți tătari, ieșind din locurile lor proprii și năvălind în pământurile Moldovei, se dădură cu această ocazie la fapte de vădită dușmănie față de moldoveni și Moldova, ceea ce fiind contra sfintelor capitulații trebuie să înceteze de acum înainte și tătarii trebuie scoși din orice locuri și posesiuni și moșii și iernatice din Moldova, fie ocupate sau făcute din nou, iar ei să locuiască în locurile lor proprii de baștină și să viețuiască în pace și să nu mai jignească pe nimeni în viitor.

Antioh Vodă primi ordin din partea Porții să se ridice contra tătarilor care se împotriveau turcilor – cum zice cronica – și să-i scoată din locurile uzurpate de ei, ceea ce și făcu, reocupând ținutul Orhei, care era "ucraină" până atunci, de-l stăpânea hanul. Atunci trimise Poarta pe Halil Pașa, care se distinsese în războiul cu polonii și cazacii, ca să restabilească vechiul hotar al Moldovei față de tătărlăcul din Bugeac, hotar de care se pomenește în actele timpului ca *hotarul* sau *hindichiul lui Halil Pașa*.

Cu aducerea la îndeplinire a clauzelor teritoriale din tratatul de la Carlovăț fu încredințat principele Antioh Cantemir împreună cu hatmanul Iablonovski din partea polonilor și Kaliriman Pașa din partea turcilor. În discuție era evacuarea Cameniței de către turci și retragerea garnizoanelor leșești din localitățile din Moldova de sus. În privința aceasta Antioh Vodă întocmi un izvod al tuturor pagubelor pricinuite de poloni în Moldova în timpul războaielor pentru a reclama despăgubirile cuvenite. O comisie de 6 boieri prezentă hatmanului Iablonovski izvodul cu pretențiile moldovenești, punându-i în vedere că satisfacerea acestor pretenții de despăgubire constituie o condiție esențială pentru retragerea turcilor din Camenița. Puși în fața acestei declarații, cominatorii poloni fură siliți să treacă la evacuarea localităților ocupate de garnizoanele lor în Moldova de nord. Castelanul Liovului, Iosif Fedro, fu însărcinat cu evacuarea Sucevei, Câmpulungului și Neamțului, iar căpitanul regal Martin Kalinovski primi ordinul să alunge pe cazaci din "ucraina" lor de la Soroca. Polonii nu se arătau însă prea grăbiți cu operațiunile acestea de evacuare, ceea ce determină pe Antioh Vodă să stăruie pe lângă Kaliriman Pașa să întârzie și el cu evacuarea Cameniței. Sub presiunea aceasta hatmanul Iablonovski se văzu silit să convingă organele însărcinate cu evacuarea garnizoanelor din Moldova să accelereze operațiunile și să le termine până la 18 septembrie. Iar cât privea despăgubirile, hatmanul dădu ordin castelanului de Cracovia să delege doi jurisconsulți, care împreună cu cei doi desemnați de principele Antioh aveau însărcinarea de a examina pretențiile de despăgubire ale moldovenilor și de a se pronunța asupra satisfacerii lor în termen de trei săptămâni de la evacuarea Cameniței. Împlinindu-se aceste condiții, a putut începe operațiunea de evacuare a Cameniței, turcii ridicând tunurile, munițiile și tot armamentul din cetatea părăsită de ei. După terminarea operațiunilor s-a semnat la 22 septembrie 1699 actul de predare și primire a cetății într-un cadru festiv. Antioh Vodă, care prezida solemnitatea, dădu citire actului de primire a localităților din Moldova, iar comisarul polon

citi actul de luare în primire a cetății. Un agă otoman întinse din ordinul lui Kaliriman Pașa cheia cetății voevodului de Kiev, semnându-se actele cuvenite de predare și primire. În aceste condiții s-au încheiat străduințele zadarnice ale regelui Ioan Sobieski de a ocupa Moldova și de a o supune suprematiei coroanei leșești. Reambularea graniței polono-moldovene de la Nistru s-a făcut în cursul anului 1702. Actul de delimitare s-a semnat la Jagorlic în ziua de 14 octombrie același an, stabilindu-se că însuși Dumnezeu a despărțit Moldova de Polonia prin fluviul Nistru – *inter nos et Valachiam ipse deus fluvium Tyra dislimitavit.*

3. Orientarea politică a Moldovei lui Dimitrie Cantemir spre Rusia lui Petru cel Mare

Congresul de pace de la Carlovăț lăsă Muntenia și Moldova în vechea lor dependență față de Poarta Otomană. Și cum în țările vecine Austro-Ungaria și Polonia se resimțea o oboseală generală în urma îndelungatelor războaie din ultimul deceniu, principatele române s-ar fi putut aștepta la începutul unei ere de liniște internă și pace în afară, eră în care rănile războaielor să poată fi tămăduite, iar viața economică și culturală să poată lua un nou avânt. Din nefericire însă această legitimă așteptare era departe de a se împlini. Și aceasta din cauza că la 1701 izbucni războiul nordic care cuprinse în hora sa sângeroasă Suedia regelui Carol al XII-lea, Polonia craiului Stanislav Lesczepiski și Rusia țarului Petru cel Mare. La început războiul bântuia în țările baltice, deci încă departe de granițele Moldovei. La 1709 însă războiul se apropie de această țară, amenințând foarte serios a se extinde și asupra ei în următoarele luni. Urmașul lui Samuilovici în hatmania Ucrainei de sub suprematia moscovită era Ioan Ștefanovici Mazeppa, care se bucura de încrederea țarului Petru Alexievici. În anul 1709 însă, hatmanul Mazeppa trecu de partea suedezilor. În alianță cu regele Carol al XII-lea al Suediei, spera Mazeppa să se despartă de Ruși și să dobândească independența Ucrainei. Încrezător în izbânda țării sale, Mazeppa semnă pactul de alianță cu suedezii și lansă în 1709 un manifest de război contra rușilor, care se încheia cu următoarele cuvinte adresate cazacilor:

"În sfârșit a sunat ceasul să scuturăm jugul urgisit și să prefacem Ucraina noastră într-o țară liberă și independentă. Pentru făurirea unui asemenea viitor vă chem pe toți la arme cu deviza: Ucraina perpetuo sit ob exteia dominatione libera!"

Cel dintâi care recunoscu independența Ucrainei fu regele Suediei, crezând că în campania sa împotriva rușilor se va putea bizui pe puterea combativă a cazacilor și pe alianța cu turcii și tătarii. Țarul Petru reuși să atragă de partea sa mai multe polcuri de cazaci sub comanda lui Skoropadski, precum și mai mulți moldoveni ca Gheorghe Lupașcu și Vasile Vartic din Hotin și Mihăilă Ganu din Orhei cu tovarășiii săi Savin Andronic Isar și Ioan Roman. În armata țarului combătea și un pâlc de călărime moldovenească comandat de Apostul din Țigheci.

La 27 iunie 1709 țarul aplică oștirii cazaco-suedeze la Poltava o lovitură nimicitoare, pe urma căreia ea nu se mai putu reface. Însuși regele Carol însoțit de hatmanul Mazepa își salvară cu greu viața fugind peste Nipru și adăpostindu-se mai întâi la Vozia (Oceacov) și apoi la Tighina. Nicolai Costin arată în cronica sa că, după ce și-a răpus oastea toată și a fugit trecând Niprul împreună cu Mazeppa hatmanul, craiul suedez a năzuit la turci, la cetatea Vozia, și' până acolo a avut piedică apa Bubului, că din urmă avea frică de gonași. După ce craiul a scăpat la Vozia, de acolo a tras de a mers la Tighina ce se zice Bender și acolo s-au așezat împreună cu Mazeppa hatmanul și cu alte capete de polcovnici. În continuare cronica arată că în 1710, luna lui martie, 18 zile a murit Mazepa hatmanul la Tighina și l-au astrucat în biserică la un sat anume Varnița ce stă lângă Tighina. După cercetările mai recente, Mazeppa ar fi murit la 2 octombrie 1709 și ultimele cuvinte rostite de muribund ar fi fost următoarele:

"Eu am voit numai binele patriei mele, dar soarta a voit altfel, Dumnezeu știe pentru ce".

Țarul învingător la Poltava numi pe Skoropadski hatman al Ucrainei, trecând însă atribuțiile administrative asupra *"Cancelariei pentru afacerile maloruse"*, un fel de cancelarie aulică silimară celei ce funcționa la Viena pentru afacerile transilvănene.

După moartea aliatului său, regele Carol mai petrecu câtva timp la Varnița, unde-și construi un palat din bârne, până ce turcii, sătui de a-l mai găzdui, dădură foc palatului pentru a-l sili (februarie 1713) de a părăsi Varnița și fiind dus la împărăție – cum spune Axente Uricarul – „înfășurat în boarfe și băgat într-un rădvan prost, pe acest craiu și vestit viteaz". În anturajul lui se găsea și fostul rege al Poloniei, Stanislav Leszczynski, care în 1704 fusese ridicat pe tronul polon de regele Suediei, dar după înfrângerea de la Poltava a protectorului său trebui să părăsească domnia, făcând loc regelui Frederic August al II-lea cel Tare. Referindu-se la persoana fostului rege Stanislav,

cronicarul moldovean observă că "și șlehticia și blagorodnicia, când nu este cu fapte bune, nu cinstește, ci mai vârtos ocărește pe om".

Astfel părăsi Varnița și se reîntoarse cu ajutor polon în patria sa, nemaiapucând să împlinească cererea unor boieri moldoveni de a se pune în fruntea lor și a lupta contra turcilor. Soldații suedezi care veniseră cu regele Carol se așezaseră prin târgurile și satele din Moldova de unde numai cu mare greutate au putut fi scoși. "Istoria autentică" a celor 5 ani și 3 luni pe care regele suedez îi petrecu pe teritoriul raialei de la Bender a fost scrisă de însuși interpretul regelui, sulgerul Alexandru Amiraș, și ni s-a păstrat într-o traducere italiană.

Azilul oferit de Poartă regelui fugar și hatmanului trădător la Tighina provocă izbucnirea unui conflict armat între ruși și turci. Apropierea oștirilor țariste de granițele Moldovei determină pe sultanul Mustafa al II-lea să revoace pe Nicolai Vodă Mavrocordat (1709 – 1711) de pe tronul de la Iași și să-l înlocuiască cu un principe tânăr, energic și priceput care să facă față primejdiei ce amenința Moldova. În căutarea unei persoane vrednice pentru această grea misiune, marele vizir Huseim-Pașa se opri asupra lui Dimitrie Cantemir, care domnise câteva săptămâni în Moldova îndată după moartea tatălui său, Constantin Vodă și care de atunci stătea la Istanbul, dedicându-se studiilor istorice și îndeplinind funcția de capuchehaia al Moldovei pe lângă Poartă în tot timpul domniei fratelui său Antioh Vodă. Turcii aveau motiv să creadă că Dimitrie Cantemir, în urma îndelungatei sale șederi la Istanbul, și cunoscător al limbii turcești a avut timp suficient să se identifice de tot cu interesele și aspirațiile imperiului otoman, a cărui istorie o cunoștea și începuse a o scrie. În constelația politică de atunci turcii aveau nevoie de un "ghiaur" pe tronul Moldovei și de aceea ei nu-i mai cerură bani pentru obținerea steagului de domnie și îl trimiseră la Iași cu toate onorurile și cu asigurări că va rămâne în scaunul domniei toată viața și că nu-i vor cere nici tribut, nici peșcheș, cât timp va dăinui domnia sa. În noiembrie 1710 noul Domn porni spre Iași pentru a ocupa tronul părintelui și fratelui său, dar cu hotărârea fermă de a se pune în serviciul cauzei creștine. La 10 decembrie Dimitrie Vodă sosi la Iași unde i se citi "molifta de domnie" în biserica Sf. Nicolai. Ca om isteț și "slovednic" cum era, noul Domn făcu cea mai bună impresie asupra boierilor, sfătuindu-i să fie unii către alții într-o dragoste și poftind pe cei bătrâni ca pe niște părinți, pe cei de vârsta sa ca pe niște "frați", pe cei mai tineri ca pe niște fii să trăiască în unire și armonie. Boierii la rândul lor începură cu toții – zice cronica – a se lipi și a-l lăuda, căci era om învățat, la judecăți putea lua seama bine, lăcomie nu avea mare, lucrurile lui poftea însă să fie lăudate.

Ajungând la domnie într-o vreme când orizontul politic al Moldovei era străbătut de flăcările războiului, Dimitrie Cantemir examină cu mare chibzuială situația politică generală pentru a găsi orientarea cea mai bună și mai priincioasă pentru dezvoltarea țării și neamului său. El căută să pătrundă cu ochiul său școlit de istoric în învălmășagul de interese și pasiuni care plana asupra neamului său pe care el îl privea ca un tot organic, ca o unitate etnică, gândind la hotarele nelegiuite care-l sfâșiau cu toate necazurile și suferințele sale, dar și cu toate nădejdile în mai bine și cu toate aspirațiile de viitor. El vedea în gândul său Turcia bătută la Zenta și umilită și împuținată la Carlovăț. El considera imperiul otoman, ajuns la decadență și descompunere, incapabil de a mai exercita vreo înrâurință asupra Munteniei și Moldovei și mai puțin asupra Transilvaniei, care se desprinsese de sub supremația Porții pentru a ajunge sub stăpânirea Casei de Austria. Consecința logică a acestui raționament, ceva cam pripit, cum o arată cursul evenimentelor istorice ulterioare, era pentru el hotărârea de a căuta o nouă orientare politică pentru o mai bună salvgardare a intereselor superioare ale româno-moldovlahilor.

Orientarea sa era îndreptată către statele creștine. Dintre acestea Austria dusese cu succes lupta contra turcilor, alungându-i din Ungaria și Transilvania, dar nu pentru a reda țării libertatea și autocârmuirea așa de mult dorită, ci doar pentru a se substitui turcilor, înlocuind supremația otomană prin stăpânirea lor efectivă. El își mai dădea seama că aspirațiile austro-germane nu erau să se oprească la granițele Munteniei și Moldovei, ci ele se îndreptau și asupra acestor țări, precum adevereau tratatele încheiate de părintele său Constantin Vodă și de Constantin Brâncoveanu cu împăratul de la Viena. Din aceste considerații, Dimitrie Cantemir ajunse la convingerea că nu spre Austria habsburgică putea să se îndrepte noua sa orientare politică.

O altă țară creștină spre care se îndreptaseră adesea privirile moldovenilor era Polonia. Dimitrie Cantemir știa însă prea bine din istorie și din experiența familiei sale cu ce s-au ales boierii și chiar Domnii Moldovei de pe urma politicii lor polonofile. Speranțele pe care mitropolitul Dosoftei și cronicarul Miron Costin

le puseseră în regele Ioan Sobieski se vădiseră zadarnice și înșelătoare, lăsând mari și amare decepții în urma lor. El știa prea bine că chiar în timpul domniei tatălui său polonii ocupaseră toată țara de sus a Moldovei, lăsând garnizoane la Cernăuți, Câmpulung, Suceava, Neamț și Soroca, cerând la congresul de pace de la Carlovăț anexarea Moldovei întregi sau cel puțin a regiunilor ocupate de garnizoanele și podghiazurile lor. Vechile planuri ale polonilor de a-și deschide drum prin Moldova la Marea Neagră le cunoștea el destul de bine chiar din cele două campanii neizbutite ale craiului Sobieski în Moldova. Din motivele acestea domnul credea că reînnoirea vechilor legături cu leșii nu era recomandabilă și din pricină că Polonia, încolțită din toate părțile și îndeosebi de moscoviți, era în pericol să-și piardă situația de mare putere în nordul Europei, unde hegemonia politică pe care o deținea de la unirea cu Lituania era grav amendată de țarul Petru cel Mare.

Rămăsese Rusia ca singura țară creștină de pe urma căreia românii nu suferiseră încă până atunci nici o dezamăgire. Era deci firesc ca privirile scrutătoare ale principelui Moldovei să se îndrepte asupra acestei țări și îndeosebi asupra țarului Petru Cel Mare, care prin strălucita sa izbândă asupra "leului nebiruit" câștigase nimbul de mare viteaz și fericit cuceritor. Nimbul acesta luase proporții fantastice în închipuirea ortodocșilor din Balcani, care așteptau de la acest arhanghel răzbunător dezrobirea lor de sub jugul otoman și izgonirea asupritorilor păgâni din Europa. Același scop îl urmăriseră de altfel și cruciații apuseni, dar acțiunea lor nu și-a trezit simpatii la credincioșii ortodocși din Balcani, fiindcă ea pornea de la popoare catolice, care în hiperzelul lor confesional nu făceau nici o deosebire între musulmani și creștinii schismatici. De aceea îndată ce Petru cel Mare, ca împărat pravoslavnic, încercă să reînvie ideea cruciadei, el trezi un puternic reviriment în sufletele locuitorilor ortodocși din imperiul otoman, de care nu rămăsese neatins nici sufletul așa de impresionabil al Domnului Moldovei Dimitrie Cantemir.

Când la 21 februarie 1711 țarul declară *război sfânt* contra turcilor, împărțind trupelor sale steaguri cu inscripția "În numele Mântuitorului și Creștinătății" și împodobite cu o cruce în raze de foc cu legenda: "În acest semn vei învinge", și când în cuvântarea sa adresată ostașilor țarul spunea că dorește să fie înmormântat în catedrala Sf. Sofia din Țarigrad, un fior sfânt zgudui toată Rusia, fior care se repercută puternic și asupra sufletelor ortodoxe din împărăția turcească, dornice de libertate. Privirile tuturor erau îndreptate asupra țarului răzbunător, care venea ca un bici de foc să izbăvească creștinătatea și să alunge pe turci din Europa în deșerturile Asiei de unde veniseră.

Nădejdea și însuflețirea generală atraseră în mrejele lor și pe Domnul Moldovei. Și aceasta cu atât mai mult cu cât el ajunsese de mai înainte la convingerea că imperiul otoman se zbătea în neputință și că din partea Austriei sau Poloniei țara sa nu se putea aștepta la nici ajutor efectiv. De aceea el hotărî să abandoneze pe turci și să îmbrățișeze cauza ortodoxiei prin alianța cu Rusia. Pentru aducerea la îndeplinire a acestei grave hotărâri, Dimitrie Cantemir trimise în primăvara anului 1711 pe vistiernicul Luca în misiune diplomatică la curtea țarului Petru cel Mare pentru a-i vesti hotărârea stăpânului său de a rupe cu turcii și de a se înțelege cu rușii. Solul moldovean fu primit de țar la Iaroslav și acolo se puseră la cale condițiile de alianță, dintre care cea principală era de a alunga pe tătari din Bugeac și pe turci din raialele de la Bender, Akkerman, Chilia, Ismail și Reni și de a apela la dobândirea neatârnării Moldovei față de Poarta Otomană! În jurul tânărului Domn se găseau, pe lângă vistiernicul Luca, banul Savin, Ion Albază, frații Mirești, Nour ș.a.

Înțelegerea s-a făcut ușor întrucât țarul acceptă propunerile Domnului Moldovei și le întări la 24 aprilie 1711 prin *ucazul* sau *univeralul* de la Luck. Prin acesta se stabilea ca Nistrul să rămână hotar între ambele țări iar domnia în Moldova să rămână ereditară în familia Cantemir, muscalii să nu se amestece în treburile interne ale țării, tribut să nu plătească nici un ban, iar la caz de nevoie Domnul cu suita sa să găsească azil în Rusia. Rangurile boierilor să rămână neschimbate.

După semnarea convenției cu țarul, Dimitrie Vodă lansă un manifest către țară în care arăta că turcii, nesocotind vechile capitulații, continuă să asuprească și să stoarcă țara de bunurile ei. Ei au dărâmat sau ocupat cetățile și au învoit pe tătari să prade și să ia în robie pe copiii și soțiile locuitorilor spre a-și bate joc de ele. Din acestea și multe alte considerații, Domnul a hotărât să se unească cu împăratul milostiv și credincios al rusiei Petru Alexievici care a ridicat armele spre a mântui pe creștini de jugul robiei mahomedane. "Prin urmare – zice manifestul – tot omul din această țară să ieie armele spre a-i veni în ajutor!"

Pregătirile de război se făcură în grabă. La 11 iunie 1711 țarul sosi la Iași însoțit de împărăteasă și de mulți curteni, care, ca cruci-

ați veritabili, umblau pe la toate bisericile din oraș pentru a se închina, implorând harul ceresc asupra izbânzii izbăvirii creștinității. La ospățul de înfrățire ce s-a dat, boierii se înveseliră cu vin franțuzesc, de care se amețiră foarte degrabă. „Era iunie 28 zile miercuri – spune cronica – a fost masă mare și Petru împăratul de au cinstit pe Dumitrașcu Vodă și pe toți boierii țării și acolo s-au iscălit boierii de au primit Domn Veșnic pe Dumitrașcu Vodă și pe seminția lui. Și mare banchet au fost toată ziua aceea și acolo au mas, iară peste noaptea aceea n-au scăpat fără pagubă nici un boier și nefurat de moscali: cui pistoale, cui rafturi, cui epingele, nici boieri nici slugă. Țara Moldovei cu Nistru să fie hotar și Bugeacul cu toate cetățile tot al Moldovei să fie numai deodată prin cetăți să se așeze moscalii până se va întrema țara, iar apoi să lipsească oastea moschicească. Pe Domn să nu-l mazilească împăratul până la moarte și pe fiii lui să fie pe care îl va alege țara. Neamul lui să nu iasă din domnie. Domnul pe boieri să nu fie volnic a-i pierde iar titlul de domnie să se scrie mai de cinste și mai sus după cum se scriau Domnii țării moschicești, iar nu rob supus".

Între timp turcii înaintară cu forțe superioare împotriva țarului și a principelui hain. Marșul oștirii rusești care trecuse Nistrul la Soroca sub comanda marcșalului Scremetov și concentrarea pe câmpul de bătălie fuseseră foarte anevoioase din cauza lipsei de provizii, căci o secetă cumplită arsese toată recolta și secase izvoarele de apă răcoritoare. În schimb turcii în unire cu tătarii își asiguraseră aprovizionarea de-a lungul Prutului până în Dunăre. Turcii fiind mai numeroși și bine aprovizionați reușiră ușor să înconjoare pe ruși, care sufereau cumplit din cauza lipsei de pâine și de apă, astfel că după o luptă de câteva zile la Stănilești pe Prut și anume din 19 – 21 iulie, ei fură siliți să capituleze. Prin mijlocirea împăratului pe lângă marele vizir Huseim-Pașa, țarul obținu pacea cerută.

La "Vadul Hușilor" s-a semnat pacea la 23 iulie în condiții destul de grele pentru ruși, care trebuiră să renunțe la recentele lor cuceriri în bazinul pontic și anume la cetatea Azov. Extrădarea principelui Dimitrie Cantemir, cerută de turci, fu refuzată de țar, cu toate că unii dintre curteni consiliau pe țar să nu jertfească o armată așa de numeroasă de dragul unui singur om. Țarul rămase însă la hotărârea sa, răspunzând delegaților turci că mai curând este gata a le ceda țara până la Cursc, pe care o poate recuceri, decât să calce cuvântul dat și să extrădeze pe un principe care pentru țar și-a părăsit țara, căci este cu neputință de a repara cinstea ce o dată a fost pătată. După încheierea păcii, țarul trecu Nistrul și ajungând la Movilău semnă la 1 august 1711 ucazul prin care Dimitrie Cantemir și însoțitorii săi primiră azil liber în Rusia precum și cuvenita despăgubire pentru averile lor rămase în Moldova. Tot atunci țarul ridică pe Domnul pribeag principe sau cneaz al imperiului moscovit. În demnitatea aceasta el era supus direct țarului și exercita singur dreptul de judecată asupra moldovenilor pribegi considerați ca "exteritoriali". Aceștia trecură împreună cu fostul lor Domn Nistrul și se retraseră cu rămășițele oștirii rusești în Ucraina, hărțuiți mereu de cete nedisciplinate de cazaci și tătari. Unii petrecură iarna la Kiev, iar alții ajunseră în regiunea Harcovului, unde li se puseră la dispoziție treisprezece sate care fuseseră confiscate generalului Sidlovski. Una dintre așezările acestea era Dimitrovca, numită probabil astfel în cinstea cneazului Dimitrie. Între însoțitorii în exil ai fostului Domn se găsea și hatmanul Ion Neculce, care în cronica sa a scris pagini duioase despre suferințele lor în pribegia din care se reîntoarseră în țară numai după doi ani grei de suferință și dor de casă. Dimitrie Cantemir însuși se bucura de cea mai mare atenție din partea țarului, care îi dărui 15 sate și o indemnizație anuală de 6.000 ruble, precum și două rânduri de case la Moscova, făcându-l consilier intim al său. După moartea soției sale Casandra, fiica lui Șerban Vodă, în 1713 – Dimitrie Cantemir se căsători a doua oară în 1719 cu Nastasia Trubețkoi.

4. Organizarea Hotinului în raia turcească și noile uzurpări tătărești

După ieșirea tainică din țară a principelui Dimitrie Cantemir Poarta părea să fie hotărâtă a preface Moldova întreagă în raia turcească, trimițând pe Curt Mehmet Pașa cu instrucțiuni secrete la Iași. Boierii se opuseră căimăcămiei acestuia și cerură caimacami din rândurile lor, ceea ce li se îngădui până la numirea noului Domn Nicolai Mavrocordat (1711 – 1716), care numai cu câtiva ani mai înainte făcuse loc pe tronul de la Iași lui Dimitrie Cantemir. Astfel se evitase prefacerea Moldovei în raia și numirea unui pașă la cârmuirea ei. Numirea noului Domn nu împiedică însă pe turci de a desprinde ținutul Hotinului din teritoriul Moldovei pentru a-l constitui în pașalâc otoman. După pierderea Cameniței, turcii căutară să găsească un alt punct de sprijin pentru operațiunile lor împotriva Poloniei și Ucrainei și-l găsiră din nefericire la Hotin. Cronicarul Neculce susține că turcii, îndată

după pierderea Cameniței, au socotit să se așeze la Hotin, fiindu-le rușine să se întoarcă fără ispravă înapoi. Aceasta ar fi însemnat însă o nesocotire a tratatului de pace de la Carlovăț și de aceea Poarta se văzu silită să amâne planurile ei asupra Hotinului pentru mai târziu. Opțiunea lui Dimitrie Cantemir și fuga lui în Rusia dădură Porții mult așteptatul prilej de a ocupa Hotinul și a-l anexa imperiului lor ca raia. Nicolai Vodă Mavrocordat și-a dat mare silință pentru a împiedica această nouă ciuntire a granițelor țării, promițând Porții o sută de pungi de galbeni pentru a reveni asupra hotărârii ei. Dar demersurile sale rămaseră zadarnice. În iunie 1712 funcționa încă la Hotin velcăpitanul Pătrașcu, care pare să fi fost cel din urmă dregător moldovean la Hotin. În lunile următoare dregătorii moldoveni civili și militari fură nevoiți să evacueze ținutul și cetatea pentru a face loc autorităților turcești, care se instalară acolo la începutul anului 1713.

Îndată după ocupare, cetatea fu restaurată și lărgită de arhitecți francezi și pusă în stare de apărare contra polonilor. În anul următor, marele vizir Ali-Pașa trimise ordin pașalei din Hotin să ocupe tot ținutul Hotinului cu toți locuitorii și bunurile lor.

"*Și s-a păgubit* – zice cronica – *dintr-acela an țara Moldovei de acel minunat ținut al Hotinului și au lipsit și pârcălabi și căpitani de acolo. Iar luarea Hotinului țării multă slăbiciune și cădere i-a făcut. Căci cine poate descrie câte una poruncile acelea grele ce veneau domnului Moldovei după ce s-a făcut aceasta socoteală a Hotinului, porunci pentru cară, pentru salahori și alte multe; și în toate zilele treceau în sus și în jos și ciohodari de la Poartă cu care făcea domnul multe cheltuieli, că-i căuta pe toți să-i dăruiască cu câte un oarece*".

Axente Uricariul arată și el că: "*luarea Hotinului ca o rană țării multă slăbiciune și cădere i-a făcut, numai vraciul tuturora să tămăduiască această rană și să însănătoșeze și tot trupul. Dacă a venit această veste cum că va fi să ia împărăția Hotinului, mult s-a amărât Nicolai Vodă și a scris la Capuchihaia ca să puie nevoință, cu tot felul de mijloc, să nu se facă aceasta; a scris și la alți prieteni cu mare rugăminte, a acris și la stăpânire cu lacrămi și câte socotelile li-a știut, toate le-a pomenit și le-a arătat*".

Dar nimic n-a ajutat; raiaua Hotinului luă ființă și granița Moldovei rămase știrbită.

Cu ocuparea Hotinului turciii încheiară la noi șiragul de raiale în jurul Moldovei care, începând la Reni, ducea prin Ismail, Chilia, Akkerman, Bender la Hotin, cuprinzând în lanțul lor puternic întreaga graniță a Moldovei dinspre Ucraina și Polonia pentru ca Moldova, astfel încătușată, să nu mai poată respira liber și nici să poată avea legături directe cu puterile vecine. În fruntea noii raiale ajunse un pașă cu slujbașii săi care veniră să înlocuiască pe pârcălabul moldovenesc. Legătura Hotinului cu împărăția se făcea prin teritoriul Moldovei, prin care treceau mereu coloane cu provizii și muniții pentru nevoile garnizoanei de la Hotin, precum și demnitari, slujitori, curioși și oșteni turci care trebuiau să fie primiți, găzduiți, ospătați și duși cu cai de olac de la un conac la altul. Și toate aceste cheltuieli se făceau pe socoteala țării și a locuitorilor din localitățile prin care treceau convoaiele. Granițele raialei de la Hotin, care la sud ajungeau până în Prut, s-au lărgit spre răsărit mereu până au ajuns la râul Ciugur care se varsă în Prut mai sus de Ștefănești, cuprinzând mai bine de o sută de sate cu târgurile Lipcani, Brinceni, Sulița, Edinița ș.a. Asupra cetății Hotinului găsim la Cantemir următoarele amănunte:

"*Hotinul se numără între cele mai mari cetăți ale Moldovei. Aceasta era mai înainte întărită dinspre apus cu ziduri înalte și șanțuri adânci, iar dinspre răsărit natura însăși făcuse o întărire prin râpa repede a Nistrului și prin stâncile ei; dar în ultimul război pe care rușii îl avură cu turcii, aceștia luând această cetate în 1712, dărâmară zidurile din partea de dincoace, iar de cealaltă parte atât o întăriră cu lucrări noi după datina de acum, lărgind-o mai mult de jumătate, încât astăzi este vrednică de a fi numită cea mai tare și mai frumoasă dintre cetățile Moldovei*".

Vechea stemă a Hotinului care înfățișa un pândaș sau un grănicer fu înlocuită cu una nouă, care reprezenta trei turnuri pe un câmp auriu. Turnul cel din mijloc avea în vârf o semilună pe care atârnau două săbii încrucișate. În locul vechii pârcălăbii a Hotinului luă ființă *căpitănia Ciugurului* "pentru paza marginii și de apărarea locuitorilor de pricinile turcilor ce trăiau în raiaua Hotinului". Astfel ajunseră *ciugurenii* că se luau la întrecere cu *codrenii* de la Tigheci în zelul și vitejia lor pentru apărarea noii granițe dinspre păgâni.

În urma organizării raialei de la Hotin, turcii ocupară toate proprietățile urbane, izgonind din ele pe vechii proprietari și înlocuindu-i prin căpeteniile spahiilor și ienicerilor otomani. În condițiile acestea boierii moldoveni, care aveau sate și moșii în ținutul Hotinului, se pierdură și se retraseră în Moldova. La vetrele lor rămaseră sub turci vecinii și răzeșii moldoveni care continuară a munci ogoarele și a plăti noilor proprietari dările și dijmele cuvenite. Acestea nu deveniră nicidecum mai grele ca cele din ținuturile moldovenești. Numărul populației scăzuse însă în timpul ultimelor războaie, astfel că se simțea

o mare nevoie de brațe pentru muncile agricole. Lipsa aceasta se împlini în parte prin fugarii de pe moșiile nobililor poloni din Galiția și Podolia învecinată, care constituiră nucleul populației rutene sau ucrainene de acolo. Credincioșii ortodocși din raiaua Hotinului fură scoși de sub păstorirea duhovnicească a episcopului de Rădăuți și supuși ocârmuirii sufletești a mitropolitului Proilaviei, care avea sub chiriarhia sa pe toți ortodocșii din Bugeac și din raialele turcești de la Dunăre și Nistru. Marea depărtare de reședința chiriarhului de la Brăila impuse necesitatea creării unei episcopii noi pentru credincioșii celor peste o sută de sate din raiaua Hotinului. În 1765 se pomenește de episcopul Neofit al Hotinului, iar mai apoi de vlădica Hotinului *Amfilohie*, binecunoscut prin scrierile sale în limba moldovenească, între care se găsea o geografie prelucrată după lucrarea geografică a lui Buffier.

Prefacerea Hotinului în raia trezi pofta tătarilor de a lărgi și ei hotarele Buceagului pe socoteala Moldovei. Prin dispozițiile articolului 6 al tratatului de pace de la Carlovăț, tătarii fuseseră izgoniți din pământurile uzurpate și aruncați dincolo de hindichiul lui Halil-Pașa. Războiul ruso-turc din 1711 dădu tătarilor multașteptatul prilej de a se așeza din nou pe locurile din care fuseseră alungați. Cronica lui Amiraș spune că în anul când au venit moscalii la Huși să se bată cu turcii, satele de la marginea Moldovei au fugit ca să nu le calce oastea turcească și moscălească, care sate erau aproape de hotarul lui Halil-Pașa ce au fost orânduite de la împărăție mai în vechile vremi pentru lăcașul tătarilor. Părăsirea acestor sate de către moldoveni constituia pentru tătari o ocazie binevenită de a le ocupa până nu se întorc moldovenii în ele. Și de fapt tătarii, folosindu-se de absența moldovenilor, ocupară în grabă aceste sate și se așezară de-a binelea în ele. Iar pentru a justifica procedura lor, ei scriseră la împărăție că hotarul lui Halil-Pașa este prea strâmt pentru ei, că nu le ajunge de hrană, fiindcă s-au înmulțit și că din această pricină ei se văzură siliți să ocupe aceste sate, care erau loc pustiu și împărătesc, și decât să șadă pustiu mai bine să le dea împărăția celor două neamuri tătărești ce se cheamă Oracogliu și Osumbigoglu ca să locuiască și să se lățească. Drept răspuns la cererea tătarilor Poarta trimise un delegat la fața locului, care a scris locul pe care-l arătau ei că-i fără oameni *"începând de la hotarul lui Halil-Pașa și până la Nistru în lungiș cale de 32 ceasuri și de-a curmeziș în lat, cale de 2 ceasuri prin pământul Moldovei"*. Și astfel consemnându-l, comisarul turc găsi întemeiată cererea tătarilor, propuse Porții ca pământul acesta să fie dat tătarilor ca să șadă ei și să locuiască dând zeciuiala pământului aceluia împărăției și astfel au rămas tătarii în stăpânirea lui până sub domnia principelui Mihai Racoviță (1716 – 1727), care după strălucita sa izbândă asupra tătarilor din 1717 puse gând – cum spune cronica – ca să scoată pe tătari din pământul Moldovei și să ia iarăși locul înapoi de la dânșii la stăpânirea sa.

Cu acest gând Mihai Vodă adresă Porții un memoriu în care demonstră că pământul uzurpat de tătari nu este al împărăției, cum susținuseră ei, ci al Moldovei, și de aceea ceru ca acest pământ să fie restituit țării. Dând urmare cererii de revizuire a principelui, Poarta numi o comisie mixtă compusă din delegați moldoveni, tătari și turci care să cerceteze plângerea la fața locului. În cursul anchetei mulți turci bătrâni au mărturisit în fața comisiei de anchetă că locul uzurpat de tătari cu vicleșug este al Moldovei, așișderea și cele 12 sate pe care le ocupaseră *benderleii*. În baza acestei constatări Poarta hotărî ca atât tătarii cât și turcii din Bender să se retragă din locurile uzurpate de ei fără nici un drept. Drept aceea hanul porunci tătarilor să se ridice de pe locul Moldovei și să se retragă în vechile lor hotare. Atunci tătarii încercară să trateze arendarea acestor locuri, oferindu-se să plătească Domnului Moldovei dijma bucatelor – *ușur* – și darea pentru pășunat – *alâm*. La 1721 Mihai Vodă primi tocmeala *pentru folosul său* – zice cronica – dând *marzacii zapis* cu pecețile lor în mâna Domnului. Tocmeala aceasta nu prejudecă însă drepturile Moldovei asupra acestei fâșii de pământ de 2 ceasuri în lățime și 32 în lungime, care pornea de la Valul lui Traian și ducea până la apa Nistrului, tătarii fiind simpli arendași.

Tătarii nu respectau întocmai învoiala pe care o aveau cu Mihai Vodă, ci cu multă îndrăzneală ei ocupară și alte locuri până aproape de Prut. Aceste noi uzurpe determinară pe principele Grigore al II-lea Ghica (1726 – 1733) să-i reclame din nou la Poartă, cerând o nouă anchetă la fața locului pentru stabilirea hotarului, ceea ce se și făcu în 1727. Dar după un interval de 6 ani neînțelegerile izbucniră din nou, silind pe Domn să scoată hatișerif de la împărăție și cronica spune: *"cu mare luptă l-a ajutat Dumnezeu și a desbătut și locul acesta și l-a lipit la hotarul Moldovei, hotărându-l cu semne pe hotarul vechiu al lui Halil-Pașa, și cu mijlocirea hanului s-a mutat de tătari, dându-le loc de ședere mai gios de unde intrase ei, mai gios cale de 2 ceasuri în curmeziș și 32 ciasuri în lung"*. La 6 septembrie 1730 marzacii prezentară domnului un zapis semnat de ei prin care recunoșteau că pământul uzurpat de ei fusese *"din început chiar loc moldovenesc și de folosul și hrana locuitorilor Moldovei. Așa*

fiind ei se învoiră cu ceea ce vor locui acel loc al Moldovei de 32 ceasuri de-a-lungul și 2 ceasuri de-a-curmezișul ce deosebit de ușurel ce era obișnuit plată și chirie pentru loc. Cum însă tătarii aveau nevoie de pășuni pentru dobitoacele lor, ei obținură de la domn dreptul de pășunat în hotarul celor 2 ceasuri lățime și 32 ceasuri lungime, plătind alămul obișnuit și supunându-se în toate orânduielilor pârcălabului de Lăpușna, serdarului de Orhei și căpitanului de codru precum și ale tuturor ispravnicilor și zapciilor de margine". Învoiala aceasta a fost înnoită și confirmată și de Teodor Vodă Calimah (1758 - 1761). În decembrie 1775 principele Grigore Ghica alcătui din fâșia aceasta de pământ, situată la nord de hotarul lui Halil Pașa, ținutul *Hotărniceni* care se întindea de la granița raialei de la Bender până la Prut, în care se găseau vreo 20 de sate și un târg. Mai jos de ținutul Hotărniceni se găsea ocolul sau căpitănia *Codrului*, care ajungea spre sud până la râul Larga ce se varsă în Prut. Ocolul Codrului era străbătut de apa *Tigheciului* sau *Chigeciului* care se varsă în Prut la satul Iepureni. Pe ambele maluri ale râulețului se întindea *Codrul Tigheciului* despre care Miron Costin spunea că era "o pădure nu așa înaltă în copaci, că puțini copaci sunt cum este deasă și râpoasă și spini mai mulți decât alt lemn sunt în pădurea aceea, și de acolo Chigecenii s-au apărat de nu le-au putut strica nemica". Dimitrie Cantemir arată că acest codru avea aproape 30 mile italiene și servea moldovenilor drept apărare naturală contra tătarilor, care de multe ori l-au atacat, dar niciodată nu l-au luat. Copacii, deși erau subțiri, erau însă așa de deși, încât nici omul cu sloboda nu putea străbate printre ei, fără numai prin anumite poteci pe care numai localnicii le cunoșteau. Tighecenii erau supuși direct domnului. Ei lucrau pământurile lor proprii și se bucurau de mari înlesniri la plata dărilor, bucurându-se de mari libertăți și privilegii deopotrivă cu plăieșii din Vrancea și din Câmpulungul Moldovenesc. Libertățile acestea determinară pe Dimitrie Cantemir să considere ocoalele acestea moldovenești drept *republici*. În schimbul acestor libertăți, codrenii ca și vrâncenii și câmpulungenii îndeplineau servicii de grăniceri la marginea țării constituind "pieptul Moldovei cel mai tare", cum îl califica Cantemir. El arăta că acești codreni plăteau la domnie pe tot anul o dajdie mică și făceau serviciul militar călări, întrecând în vitejie pe toți ceilalți moldoveni, încât le merse faima că "cinci moldoveni biruiesc pe zece tătari de Crâm, iar cinci codreni, adică chigheceni, bat pe zece moldoveni". Și aceasta nu era de mirare, scrie Cantemir, fiindcă chighecenii erau obișnuiți din tată în fiu să trăiască în război cu tătarii. Ei răspundeau la fiecare atac al tătarilor, urmându-i în Bugeac și luându-le prada, codrul lor servindu-le de ascunziș, unde tătarii nu puteau pătrunde. Codrenii aceștia sunt arătați ca luptători aprigi și curajoși, deprinși cu nevoile și primejdiile din afară. De vitejia lor se frângeau ca de o stâncă de granit atacurile prădalnice ale tătarilor din Bugeacul vecin. Vitejia lor a fost cântată în balade și cântece vitejești, ca cele cunoscute sub numele de *Codreanul*, *Ghelea*, *Grecul Grozoveanul* ș.a. Mai la sud de ocolul Codrului până jos la Dunăre lua ființă pe la mijlocul secolului al XVIII-lea ținutul *Greceni* cu reședința la târgul Greceni, situat la izvoarele râulețului Cahul, care se scurge în lacul cu același nume.

Spre deosebire de tătari, turcii încercară să se cuibărească pe la orașe ca negustori de vite, oameni de afaceri și cămătari. Cu profesiunile acestea se îndeletniceau mai ales *lazii*, o populație turcă de lângă Marea Neagră, care începură să se așeze prin orașele din Moldova și să facă concurență neloială negustorilor și oamenilor de afaceri creștini și indigeni. Cu vremea, lazii ajunseră o adevărată pacoste pentru Moldova, fiindcă ei, pe lângă cămătăritul excesiv, luând patru parale de leu pe lună, cum spune cronica, necinsteau și casele oamenilor, molestându-le fetele și nevestele. Împotriva lor se ridică Constantin Vodă Mavrocordat în 1748, stăruind la Poartă pentru îndepărtarea lor din Moldova, obținând un firman împărătesc pentru expulzarea lor. Cu ajutorul unui detașament de bosneci, trimis de pașa din Babadag, Domnul reuși să scoată pe lazi din târgurile moldovenești, arzându-le casele și vânzându-le mărfurile. Unii dintre ei se retraseră în raiaua Hotinului, iar alții năzuiră spre Fălciu pentru a fi mai feriți de tătari. Schimbându-se însă domnia și ajungând Domn Constantin Racoviță, lazii din Hotin începură să se reîntoarcă la vechile lor sedii din Botoșani, Dorohoi și Hârlău. Atunci noul Domn scoase un nou firman împărătesc pentru expulzarea lor. Cu ajutorul lui Casim-Aga din Hotin, lazii din aceste târguri, ca și cei din Soroca, Lăpușna și Huși, fură siliți cu forța să părăsească Moldova, spre marea binefacere a populației.

Aceeași grijă pentru menținerea și apărarea granițelor o manifestă și Nicolai Vodă Mavrocordat în Muntenia. Acolo, turcii din raiaua Brăilei uzurpaseră tot mai mult din teritoriul muntean, ajungând până la gura Ialomiței, în complicitate cu beglerbegul din Silistra, care și el, la rândul său, ocupase bălțile Dunării până la Balta Greaca din Ilfov. Folosindu-se de trecerea pe care Domnul o avea la Istanbul, el reuși să alunge pe turci din teritoriile uzurpate și să restabilească vechea graniță cu raiaua Brăilei.

Dimitrie Cantemir

Capitolul IV

CONSTANTIN BRÂNCOVEANU ÎN MUNTENIA ȘI CONTEMPORANII SĂI ÎN MOLDOVA

1. Urcarea pe tronul Munteniei și relațiile sale cu țările vecine
2. Avântul economic și cultural în epoca lui Brâncoveanu și a Cantemireștilor
a) Situația economică
b) Starea culturală
c) Tipografii
d) Lucrări originale în limba română

1. Urcarea pe tronul Munteniei și relațiile sale cu țările vecine

Urmașul lui Șerban Cantacuzino la domnia Țării Românești a fost Constantin Brâncoveanu, nepot de soră a decedatului Domn. Constantin era fiul boierului Papa din Brâncoveni, care fusese căsătorit cu Stanca, fiica postelnicului Constantin și sora lui Șerban Vodă. Urcare sa pe tron se datora grabei cu care boierii voiau să asigure domnia unui pământean, pentru a evita numirea de către Poartă a unui Domn străin, „căci ei străin nu pohteau, fiindcă au avut mai înainte Domn străin și multă pagubă au făcut țării". Astfel candidatul din Brâncoveni, Constantin Brâncoveanu (1688 – 1714), fu Domn *ales* de țară dar *confirmat* de *Poartă* numai în schimbul unor bogate daruri oferite sultanului și aliaților demnitari ai Porții, așa numiții *meghistani*. Pretendent la tron era și Iordache, fiul decedatului Șerban Vodă, dar boierii nu-l aleseră fiindcă era nevârstnic. Mai apoi se ridică împotriva Domnului un vajnic rival în persoana vărului său Ștefan Cantacuzino, fiul eruditului postelnic Constantin, care îi urmă în domnie, cum se va vedea mai târziu.

Noul Domn găsi un adversar și în persoana marelui dragoman al Porții, Alexandru Mavrocordat, care râvnea domnia pentru fiul său Nicolae. Dar cu toate rivalitățile acestea Constantin Vodă Brâncoveanu izbuti să se mențină pe tronul Munteniei mai bine de două decenii și jumătate, fericind țara cu una din cele mai rodnice și mai strălucite domnii. Și aceasta într-o epocă în care Muntenia era înconjurată din toate părțile de războaie care umblau să o atragă în vâltoarea lor.

Constantin Vodă știu însă să reziste primejdioaselor ademeniri din toate părțile și să ferească țara de dezastrele războaielor. La marginea de apus și de miazănoapte a Munteniei bântuia războiul imperialilor contra Porții, care duse la ocuparea Transilvaniei și la prefacerea acestei țări în provincie de coroană a Casei de Habsburg. Domnul înțelese să poarte tratative tainice cu imperialii fără să treacă însă formal de partea lor, părăsind pe turci. Dimpotrivă, el susținea pe Emeric Tököly în pretențiile lui la domnia Transilvaniei, însoțindu-l cu contingentele sale și contribuind la izbânda acestuia de la Zărnești din 1691 și la proclamarea lui de principe al Transilvaniei, în dieta din Cristian. Iar când în congresul de pace de la Carlovăț din 1699 se pusese chestiunea noilor granițe între Ungaria și Turcia, Brâncoveanu stărui ca de Muntenia să nu se facă nici o mențiune pentru a nu jigni pe turci. Acestora el le trimitea tributul regulat, bucurându-se de încrederea lor în așa măsură încât la 1699 sultanul îi confirmă domnia pe viață. În 1703 intrigile adversarilor săi îi creaseră o atmosferă atât de dușmănoasă la Istanbul încât se vorbea cu insistență de mazilirea lui. Constantin Vodă știu însă să împace pe sultan prin prețioase daruri, dar și prin o considerabilă sporire a tributului anual datorat Porții. În 1707 el trimise salahori la lucrările de întărire a Cladovei, iar în anii următori salahorii munteni ajutară din ordinul Domnului la fortificarea cetăților de la Giurgiu, Brăila și chiar de la Akkerman. În tot timpul domniei sale el se strădui să furnizeze Porții prețioase informații politice și militare privind țările vecine.

Izbânda țarului Petru cel Mare de la Poltava din 1709 și apropierea oștirilor sale biruitoare de granița Moldovei de la Nistru în urmărirea regelui Carol al XII-lea pe teritoriul turcesc determinară pe Constantin

Brâncoveanu să intre în legătură cu victoriosul împărat creștin, trimițându-i soli care să-l felicite la izbândă și să-l îndemne să ridice armele contra turcilor pentru izbăvirea creștinilor de sub jugul păgân. Țarul primi cu bunăvoință solia Domnului muntean, îl asigură de prietenia sa și-i dărui portretul său împodobit cu pietre scumpe. Daruri din partea țarului primiră și Cantacuzineștii care se gândeau la răsturnarea lui Constantin Vodă și la dobândirea domniei pentru ei cu sprijinul țarului. Mai primiră daruri din partea țarului și mai multe mănăstiri din Muntenia, constând în cărți bisericești chiar în limba română, cum este exemplarul donat de țar mănăstirii Horez, ce se păstrează la muzeul din București. Firește că de aceeași atenție se bucura și Domnul Moldovei Mihai Racoviță și așezămintele bisericești de acolo. Arată doar cronicarul Neculce că nu numai Domnul Moldovei Mihai Racoviță se ajunsese atunci cu muscalii, ci și Brâncoveanu și toată sârbimea mai înainte luaseră înțelegere cu Moscul și trăgeau nădejdea lui din ceas în ceas cu bucurie. Tot Neculce arată că Domnul muntean primise chiar de la țar 300 de pungi pentru cumpărarea de provizii pentru armata rusească. Un alt cronicar contemporan, Nicolae Mustea, susținea că Brâncoveanu trimitea mereu oameni la împăratul Mosculiei, îndemnându-l să se ridice asupra turcilor, că-i va da zaharea. Brâncoveanu primi în țară și mici unități din resturile oștirii suedeze, punându-le la îndemână hrana cuvenită. Dimitrie Cantemir susținea că ostenii suedezi ar fi ridicat la București turnul Colței care fusese dărâmat de curând de un violent cutremur de pământ. Legăturile cu rușii, oricât de tainice vor fi fost ele, nu putură scăpa vigilenței organelor de spionaj ale Porții. Domnul Moldovei, Mihai Racoviță fusese mazilit la începutul lui noiembrie 1709 și înlocuit cu Nicolae Mavrocordat (1709 – 1711), fiul marelui dragoman Alexandru Exapositul, adică sfetnic de taină al sultanului. Bănuiala turcilor se îndreptă și asupra lui Brâncoveanu, care nu era bine văzut de hanul tătarilor. Acesta informă Poarta că "Brâncoveanu Vodă, Domnul muntean, este domn bogat și puternic, are oaste multă și este de mult prea bun prieten muscalilor. Nu trebuie lăsat să fie Domn în aceste vremuri, că poate să se hainească și să facă sminteală oștirilor împărătești, ci trebuie prins, că el de bună voie nu va veni la Poartă. Nimeni însă nu este harnic să-l prindă, fără cât feciorul cel mic al lui Constantin Vodă Cantemir, adică Dimitrie, care este mai sprinten decât fratele său Antioh-Vodă, ci să-l puie împăratul Domn în Moldova, că el va chivernisi lucrul din Moldova și va prinde pe Brâncoveanu. Că Nicolae Vodă Mavrocordat este grec și nu va putea face această slujbă". Sugestia hanului făcu impresie la Poartă și mazilirea lui Brâncoveanu, cerută de altfel de mult de Cantacuzinești, părea inevitabilă. Totuși Domnul reuși să împrăștie bănuielile Porții prin pungile de bani obișnuite la asemenea ocazii.

Sultanul Ahmet al III-lea, ascultând sfatul hanului tătăresc, mazili pe Nicolai Vodă și ridică pe Dimitrie Cantemir pe tronul de la Iași, probabil cu misiunea de a prinde pe Constantin Brâncoveanu și a-l deferi Porții. Presupunerea aceasta pare cu atât mai probabilă cu cât știm că Dimitrie Cantemir, ca soț al Casandrei, fiica lui Șerban Vodă, împărtășea vederile Cantacuzineștilor. Aceasta însă nu împiedică pe Domnul muntean de-ai trimite cuvânt prin solul său Teodor Corbea să-l felicite la noua sa orientare politică îndreptată spre ruși și să-i vestească că și el agreează această politică. Vestea aceasta bucură foarte mult pe noul Domn al Moldovei. El sfătuia pe Brâncoveanu să se ferească de turci, care îl bănuiau și umblau să-l prindă și să-l ducă la Istanbul. Era tocmai însărcinarea pe care o primi chiar el, dar pe care în urma înțelegerii cu Domnul muntean nu mai era dispus să o îndeplinească.

În urmărirea acestei politici, Brâncoveanu cumpără cu cele 300 de pungi zahareaua cerută de ruși și mobiliză armata munteană, contrând-o la Urlați pe Cricov, nu departe de Ploiești. Aflând despre sosirea țarului Petru la Iași, el îi trimise vorbă că atât el cât și Cantacuzineștii sunt gata de a trece cu contingentele muntene de partea rușilor și că și proviziile pentru oștirea rusească stau gata, numai că nu le pot trimite încă din cauza vigilenței hanului și a marelui vizir, dar că ele vor fi expediate în curând. Gândul său era însă să rămână în expectativă până ce bătălia dintre ruși și turci va arăta de partea căruia vor cădea sorții izbândei, pentru a rămâne de partea învingătorului.

Dar politica aceasta de ezitare nu convenea Cantacuzineștilor, care umblau să lipsească pe Domn de roadele eventualei victorii a creștinilor. De aceea spătarul Toma Cantacuzino părăsi tabăra de la Urlați, însoțit de mai mulți boieri, îndreptându-se spre Prut. El ajunse în lagărul țarului pentru a i se închina și a-i cere un detașament de oaste rusească pentru a executa un atac asupra turcilor din raiaua de la Brăila. Atacul reuși și spătarul Toma se putu întoarce încărcat în lagărul rusesc. Acțiunea aceasta era menită să compromită pe Brâncoveanu nu numai în fața rușilor,

dar mai ales în fața turcilor. În urma acestei întâmplări Domnul îndreptă proviziile cumpărate pentru ruși spre oștirea de operații turcească, desfăcu tabăra de la Urlați și se retrase copleșit de mâhnire la Târgoviște. Lipsa de zaharea a contribuit în largă măsură la înfrângerea rușilor la Stănilești, ceea ce făcu pe țarul Petru să exclame în disperarea sa că "Iuda cel de Brâncoveanu" l-a vândut turcilor și astfel a suferit dezastrul oștirii sale. Cronicarul Radu Popescu arată că „Constatin Vodă la aceste lucrări ce a făcut, avea două socoteli, una că îndemnase pe țar ca să vină asupra turcilor, care de va bate pe turci să fie izbânda muscalilor, să se arate cu fața curată că din îndemnarea lui s-a făcut biruința asupra vrăjmașilor creștinătății; altă socoteală avea să scrie totdeauna la turci îndemnându-i să meargă fără grijă, că sunt oștile rușilor puține și flămânde, și de aceste socoteli gândea să facă ca să nu scape de bine, ori o parte va birui ori alta; dar săracul a scăpat de amândouă părțile, că muscalii l-au cunoscut de viclean și înșălător de creștini, turcii încă l-au cunoscut hain împăratului, văzând că Toma spătarul fiind credincios al lui și boier mare și din neamul lui, s-a dus la țarul rusesc".

Politica aceasta de duplicitate deveni fatală pentru Domnul muntean. Numărul adversarilor săi sporea mereu, pe măsură ce Poarta dădea tot mai des dovadă de neîncredere în el. La numeroșii săi adversari din țară se mai asociau și reprezentanții Rusiei și Franței din Istanbul, primul pentru purtarea lui Brâncoveanu față de țar, iar al doilea din vechea neîncredere a regelui Ludovic al XIV-lea față de principele muntean din cauza legăturilor sale tainice cu imperialii habsburgici. Între adversarii lui Brâncoveanu se găseau și regele pribeag al Suediei, Carol al XII-lea și August Poniatowski, reprezentantul regelui Stanislav Leszczynski, precum și Talaba, reprezentanul lui Francisc Rákoczy la Poartă. Tustrei acești din urmă credeau a avea motive să se plângă că Domnul muntean nu le-a dat tot sprijinul la care se așteptau de la el întru atingerea scopurilor lor politice. Numărul neprietenilor se înmulți încă și cu Mihai Racoviță, fostul Domn al Moldovei care ședea ca mazil la Istanbul. Dar mai aprigi decât aceștia în lupta lor contra lui Constantin Brâncoveanu erau adversarii săi din țară, în frunte cu rudele sale Cantacuzinești. Cronicarul Nicolai Mustea arată că:

"În Țara Muntenească era Domn Constantin Brâncoveanu, vestit de bogat și îmbătrânind în domnia acelei țări, cu feciori însurați, cu gineri întemeiați. Nu era voia boierilor săi muntenești, mai ales a Cantacuzineștilor, unchilor săi, fiind și ei oameni mari și vestiți spre părțile creștinești ca să rămână el Domn și la creștini socotind că se vor lua acele țări de moscali și va rămâne tot el Domn de la împărații creștini... După ce s-au ridicat feciorii lui Constantin Vodă Brâncoveanu și cu ginerii au început a face multe amestecături și lucruri neplăcute între acești boieri Cantacuzineni batjocorindu-i, care nu le-au putut suferi îndelung, ce, din credincioși ce erau Domnului muntenesc după datoria sângelui, și, din credincioși adevărați prea lesne s-au schimbat către vrăjmășie. Carii din zi în zi cercau prilej cum și în ce chip s-ar putea mântui de acel Domn al lor".

Dușmanii dinăuntru ca și cei din afară găsiră un vajnic aliat în lupta lor contra lui Brâncoveanu în marele vizir Gin-Ali, ginerele sultanului Ahmet al II-lea. De aceea Domnul se putea aștepta cu resemnare la mazilirea lui.

Dimitrie Cantemir arată că ușor le era Cantacuzinilor și îndeosebi stolnicului Constantin a aduce pe Brâncoveanu la pieire, fiindcă el, fiind mai bine de două decenii sfetnicul intim al Domnului în afacerile externe, cunoștea toate secretele și își reținuse chiar cópii după corespondența oficială cu imperialii și cu rușii. Din cuprinsul acestor acte tainice stolnicul ar fi scos următoarele puncte de acuzație, pe care le-a prezentat Porții și anume: că întreține corespondență secretă cu germanii, rușii, polonii și venețienii, toți adversari declarați ai sultanului. De la împăratul Leopold ar fi primit chiar la 30 ianuarie 1695 diploma de principe al sacrului imperiu roman. Se mai arată că Domnul ar avea importante sume de bani depuse la băncile din Viena și Veneția, că și-a comandat la Viena trâmbițe de argint, că a bătut în Transilvania bani mari de aur – este vorba de medalia comemorativă care s-a bătut pentru aniversarea a 60 de ani de viață a lui Constantin Brâncoveanu – din care un exemplar fu prezentat sultanului. Un alt cap de acuzație era acela că Brâncoveanu ar locui șapte luni pe fiecare an la Târgoviște cu cuvânt ca să schimbe aerul, dar în realitate cu gândul de a se putea refugia la caz de nevoie în Transilvania, unde și-ar fi cumpărat case și moșii. Agentul său i-ar fi pregătit chiar locuințe la Viena și Veneția. Dar cel mai grav cap de acuzație pare să fi fost acela că marele spătar Toma Cantacuzino, unchiul său, cu voia Domnului său ar fi trecut de partea rușilor cu 5.000 de oameni și numeroși boieri, atacând Brăila și devastând-o. Astfel sultanul, primind aceste învinuiri din partea oamenilor celor mai de aproape ai lui Brâncoveanu, s-a convins de viclenia lui, considerându-l ca om de nimica, nerecunoscător și necredincios, și l-a dat

pieirii. Pașa capugiilor, Mustafa-aga, primi ordin să se pună la dispoziția Cantacuzinilor pentru înlăturarea lui Brâncoveanu.

Relatările lui Dimitrie Cantemir le adeverește și cronicarul muntean Radu Popescu, care în cronica sa întârzie mai mult asupra lui Constantin Brâncoveanu, a cărui domnie el o înfățișează în culori destul de întunecate, criticând mai ales politica sa fiscală. Brâncoveanu ar fi îngreuiat săraca țară, care ar fi fost totdeauna în cazne și în vaiete și în lacrămi din cauza răului din partea Domnului, care se făcea tot mai rău și mai cumplit. Cronicarul susține că Brâncoveanu, după pacea încheiată la 1699, nemaiavând la îndemână pe împăratul din apus, se ajunse cu moscalii, cărora le cerea să pornească la Dunăre, făgăduindu-le tot concursul și rezervându-și pentru el și ai lui titlul de "Cnezi de Moscova". El refuză să iasă din locul de pândă de la Urlați. La Prut numai lipsa de proviziile promise de Brâncoveanu ar fi pricinuit catastrofa rușilor. De aceea țarul socotea pe fostul său aliat din Muntenia viclean și înșelător de creștini iar turcii vedeau în el un hain. În toate acestea se putea vedea – zice cronica – cum Constantin Vodă a viclenit pe stăpânul său, turcul, care l-a miluit cu domnia prin mulți ani. Pieirea lui Brâncoveanu este atribuită Cantacuzinilor, veșnic ostili Domnului.

"Zic adevărul, iar nu minciuna – spune cronica – *că mai bine trăiau ei decât Constantin Vodă, că el avea grija domniei, iar ei aveau plombările și desfătările și câștigul și tot binele, dar tot nu erau mulțumiți de binele acela, ci pofteau și mai mult, adecă domnia. Ei merseră până la falsificarea peceților boierești pe reclamațiile mincinoase la Constantinopol"*.

Ei sunt arătați ca pricinuitorii nenorocirii lui Brâncoveanu, împiedicându-l să fugă în străinătate. În concluzie cronica susține cum *"Constantin Vodă nici o bunătate sufletească n-a arătat în viața sa și domnia lui a rămas la cei după urmă greutate și blestem. Avea o lăcomie mare peste măsură și obiceiurile cele bune ale țării pe care cu multă socoteală le-au făcut acei bătrâni, toate le-au stricat și cum i-a plăcut le-a făcut"*.

În condițiile astea era ușor pentru sultan să dea urmare cererii adversarilor lui Brâncoveanu, care îi prezentaseră toate capetele de acuzare contra Domnului, fără să facă vreo anchetă. De aceea el trimise simplu firmanul de mazilire la București, care sosi acolo tocmai în preajma sărbătorilor Paștelor. La 25 martie 1714 Brâncoveanu, stăpân pe sine, scria patriarhului Hrisant Nottara, fostul dascăl al copiilor domnești: *"Ieri la 24 ale acestei luni, viind aici cu firman un oarecare Mustafa Aga hambar-emini, a adus și mazilirea noastră și cu porunci de așa cuprins, ca să ne ducă la Țarigrad cu soția,cu copiii și cu ginerii noștri. Această întâmplare poate că e prea plină de jale și de turburare, dar deoarece cunoștea că a venit din miile noastre păcate, facă-se voia prea sfântă. Iată că și noi ne gătim și după puține zile plecăm. Și Dumnezeu să ne apere, deși toată boierimea noastră strigă și cere să vie cu noi, totuși nu știm ce va ieși"*.

Domnul mazilit se grăbea să plece cât mai curând la Istanbul, în credința că delegația de boieri care-l va însoți va reuși să obțină reinstalarea sa în domnie, o credință care s-a arătat foarte curând a fi deșartă. Cronica oficială a lui Nicolai Mavrocordat arată că mazilirea lui Constantin Brâncoveanu nu era din cauza legăturilor sale cu imperialii, nici din cauza baterii monedelor comemorative de aur și nici din pricina trâmbițelor de argint comandate la Viena, ci din pricină că a luat Brăila cu moscalii și a adus pe moscali la Brăila și le-a dat provizii.

Neculce spune că Brâncoveanu a fost denunțat la Poartă de Cantacuzinești, care doreau să aducă Domn pe Mihai Racoviță, fostul Domn al Moldovei, ginerele spătarului Mihai Cantacuzino și în adevăr toată lumea boierească se aștepta la confirmarea acestuia în domnia țării. Dar curând se dovedi că influența stolnicului Constantin Cantacuzino la Poartă era mai mare decât cea a spătarului Mihai, fiindcă sultantul dădu steag de domnie lui *Ștefan Cantacuzino*, fiul stolnicului, și nicidecum lui Mihai Racoviță, ginerele lui Mihai. Astfel se întâmplă că Domnul mazilit nici nu ajunsese bine la Istanbul, când în aprilie 1714 noul Domn *Ștefan Cantacuzino* (1714 – 1715) fu instalat de marele *imbriher* în scaunul domnesc de la București, dovadă că mazilirea lui Constantin Brâncoveanu fusese pregătită și pusă la cale din vreme de Cantacuzinești. Critica necruțătoare a cronicarului Radu Popescu se îndreaptă și împotriva noului Domn Ștefan Cantacuzino, pe care îl califică ca ușuratec, nestatornic și lacom la trădare față de imperiali. Cu aceeași necruțare este tratat și stolnicul Constantin, tatăl noului Domn. „Hoțul acela bătrân – zice cronica – care se folosi de toate tainele pe care le știu despre Constantin Vodă, nepotul său, pentru a îndupleca Poarta să decapiteze pe Brâncoveanu ca să nu scape viu cu feciorii săi. Iar pentru a convinge Poarta despre credința sa și a familiei sale, el a declarat că văzând necredința fratelui său Șerban Vodă față de sultan, l-ar fi otrăvit deopotrivă cu un alt frate al său, Iordachi, care se compromise cu nemții".

S-ar fi putut crede că actul de mazilire

a *marelui* Domn care fusese Constantin Brâncoveanu ar fi fost de ajuns pentru a potoli ura adversarilor împotriva sa. Aceștia însă, în frunte cu noul Domn, nu încetară de a-l urmări cu fel de fel de pâri ca să-și găsească pieirea și să nu se mai întoarcă în țară. Uneltirile acestea meschine își produseră efectul cu toate sumele de bani pe care nenorocitul reclamat le vărsa sultanului și maghistanilor pentru salvarea vieții sale. După ce i s-au stors toate sumele depuse la băncile din Viena și Veneția, nenorocitul Domn fu condamnat la moarte împreună cu fiii săi, pentru ca nici unul dintre aceștia să nu poată turbura cândva liniștea și siguranța domniei adversarilor săi Cantacuzinești. Sentința capitală fu executată la 15 august 1714 sub ochii sultanului și în prezența reprezentanților statelor creștine din apus și răsărit. În fața părintelui, care tocmai în ziua aceea împlinise 60 de ani, căzură capetele fiilor săi Constantin, Ștefan, Radu și Matei, acesta din urmă un copilandru nevârstnic, pentru ca în cele din urmă să cadă sub securea călăului și capul părintelui Constantin Brâncoveanu, fără ca adversarii săi să se zguduie de o asemenea neomenie. Trupurile nenorociților fură aruncate în apele Bosforului. Ele fură pescuite de niște pescari și astfel salvate.

Dimitrie Cantemir descrie martirajul Brâncovenilor arătând că la 15 august i-au adus înaintea sultanului, care a dat ordin ca să fie tăiate capetele. Iar când Brâncoveanu a văzut pe gealat cu sabia goală, a deschis gura și a vorbit către copiii săi:

"Fiți statornici, copiii mei! Noi am pierdut tot ce am avut pe lumea aceasta. Să păstrăm însă sufletele noastre și să plătim păcatele noastre cu sângele nostru".

Cel dintâi căruia i s-a tăiat capul a fost sfetnicul său Văcărescu, al doilea, cel mai tânăr fiul al său, Matei, al treilea, fiul său al treilea Radu, care se logodise cu fiica lui Antioh Cantemir, al patrulea, al doilea fiu Ștefan, al cincilea, fiul cel mai mare Constantin, iar cel din urmă a fost însuși el, nefericitul Domn Brâncoveanu. Cadravele a fost aruncate în mare, iar capetele lor s-au pus în niște prăjini înalte și s-au purtat pe toate străzile orașului, unde heraldul striga: "Acesta este sfârșitul trădătorilor".

Doamna Maria, nenorocita văduvă a Domnului decapitat, cu cei patru gineri și cu micul ei nepot au rămas la închisoare. Pentru a-și răscumpăra libertatea, ei erau gata să plătească o însemnată sumă de bani. Oferta lor era gata să fie primită de Poartă, când interveni noul Domn, Ștefan Cantacuzino, care oferi o sumă și mai mare pentru exilarea lor la Chintai în Anatolia, cale de opt zile de la Constantinopol. Văduva a petrecut acolo trei ani, când fu eliberată de principele Ioan Mavrocordat și adusă în țară, unde i se restituiră și moșiile confiscate. Ea aduse cu sine și osemintele regretatului Domn pe care le îngropă în biserica Sf. Gheorghe Nou din București, deasupra cărora arde o candelă cu indicarea numelui Constantin Brâncoveanu.

Moartea tragică a lui Constantin Brâncoveanu a impresionat până și pe noul Domn Ștefan Vodă, care se ruga "pe cei uciși, sfântul Dumnezeu să-i ierte, iar pe săraca și turburata Hecubă, să o mângâie, cum știe". Iar tatăl său, stolnicul Constantin, care contribuise așa de mult la săvârșirea tragediei, zicea cu privire la stingerea familiei Brâncoveanu:

"Multe lucruri vrednice de întristare și de nespus, vin acum care mișcă și inimile de piatră la lacrămi și la compătimire".

Cuvintele acestea par să trădeze presentimentul propriei pieiri, căci nu se împlinise decât un an și jumătate de la decapitarea lui Brâncoveanu, când în decembrie 1715 căzu sub securea călăului și capul principelui Ștefan Cantacuzino, deodată cu cel al eruditului său părinte, Constantin Stolnicul.

Uneltirile perfide ale stolnicului contra nepotului său treziră până și disprețul sultanului, care referindu-se la învinuirile ridicate contra noului Domn Ștefan și contra părintelui său Constantin Stolnicul, se exprimă față de marele vizir:

"Câinii care nu se rușinează nici de mine, nici de Domnul lor, nici de ceilalți Domni creștini, ci caută să-i înșele, ca câinii trebuie să moară!"

La 21 ianuarie 1716 un capuci-bașa prezentă la București lui Ștefan Vodă firmanul de mazilire, prin care se vestea că este destul timp de când Ștefan Vodă domnește peste Țara Munteanească. De aceea împăratul a aflat cu cale să se numească în locul său Domnul Moldovei Nicolai Mavrocordat, iar el să se ducă la Istanbul, unde se va bucura de grațiile și de mila sultanului și să trăiască fericit și îmbelșugat. La 25 ianuarie Domnul mazilit, însoțit de tatăl său, porni la Istanbul, nebănuind că li se pregătea aceeași soartă ca și lui Constantin Brâncoveanu. Adversarii lor se folosiră de aceleași arme de care se folosiseră și contra lui Brâncoveanu, punând la dispoziția Porții cópii de pe corespondența domnului cu guvernatorul Transilvaniei precum și cu împăratul de la Viena. Aceasta era de ajuns pentru ca sultanul să dispună exterminarea lor. În noaptea de 7 iulie 1716 fostul Domn Ștefan Cantacuzino și tatăl său, postelnicul Constantin, au fost ambii sugrumați. Trupurile au fost aruncate în Bosfor, iar capetele trimise

noului vizir la Adrianopol. Curând după sugrumarea lui Ștefan, și Constantin a îndurat aceeași moarte și Mihai Cantacuzino, fratele stolnicului, fiind sugrumat și el. Neîndurata zeiță a răzbunării – Nemesis – își sărbători triumful, prin uneltirile perfide ale stolnicului contra nepotului său.

Contemporanii lui Constantin Brâncoveanu în domnia Moldovei erau *Constantin Cantemir* (1685 –1673), *Constantin Duca* (1693 – 1695), (1700 – 1703), *Antioh Cantemir* (1695 – 1700), (1703 – 1705), *Mihai Racoviță* (1707 – 1709), *Nicolai Mavrocordat* (1709 – 1710, 1711 – 1715) și *Dimitrie Cantemir* (1711). Din înșirarea acestor așa de numeroase și variate domnii vedem că în vremea în care Muntenia prospera sub o singură domnie, în Moldova se perindară 10 domnii, care în mediu luat se tot schimbau din trei în trei ani. Dintre domnitorii acestei perioade Constantin Duca, Antioh Cantemir, Mihai Racoviță și Nicolai Mavrocordat au domnit în două rânduri, iar domnia lui Dimitrie Cantemir n-a durat decât câteva luni. Este firesc că o asemenea nestatornicie în domnie nu putea fi decât în dauna țării și a propășirii economice și culturale a populației greu încercate. În timpul acestor zece domnii Moldova a fost mereu invadată de oștirile poloneze, de ciambururile tătare, de trupele otomane și de polcurile rusești, care ocupaseră chiar anumite teritorii, dintre care unele ca Hotinul rămaseră incorporate imperiului otoman. Cu greu izbutiră moldovenii a pune capăt uzurpărilor leșești și tătare și a restabili vechea graniță a țării. De altfel Moldova a fost totdeauna mai expusă atacurilor din afară, fiindcă avea granița comună cu Polonia și cu tătarii hanului din Crimeea. În privința aceasta Muntenia era cu mult mai avantajată, fiindcă ea avea liniște din partea Moldovei, care servea ca pavăză contra năvălitorilor din răsărit.

Relațiile Domnilor Moldovei cu Constantin Brâncoveanu erau tulburate doar de anumiți boieri nemulțumiți care pribegeau fie în Moldova, fie în Muntenia, uneltind împotriva Domnului lor. Constantin Duca, numit și Duculeț, din cauza vârstei sale, era ginerele lui Constantin Vodă, ținând în căsătorie pe fiica acestuia Maria. Tânărul principe obținuse tronul Moldovei grație intervenției „sunătoare" a socrului său din Muntenia. Iar când în 1695 el fu mazilit, tânăra doamnă se mângâia zicând:

"Aolio! Aolio! Că va pune taica pungă dă pungă din București până în Țarigrad și, zău, nu ne va lăsa așa și iar ne vom întoarce cu domnia îndărăpt".

Cronicarul Neculce arată că Brâncoveanu exercita o mare influență asupra treburilor din Moldova, *"că pe cine ziceau muntenii să-i boierească, pe aceea Duculeț îi boierea, și ce ziceau muntenii aceea făcea"*.

Urmașul lui Constantin Duca în domnia Moldovei, Antioh Cantemir, încercă și el să se înrudească cu puternicul Domn al Munteniei, cerând în căsătorie pe fiica lui. Brâncoveanu, care privea de sus pe Cantemirești ca oameni de rând, cerea lui Antioh Vodă să ucidă mai întâi pe vistierul Iordache Ruset. Cum însă Domnul Moldovei nu primi această tocmeală, căsătoria nu s-a făcut. Tensiunea între ambii Domni continuă însă spre paguba țării și cu folosul maghistanilor din Istanbul, care încasau grele pungi de bani pentru aplanarea conflictelor între Brâncoveni și Cantemirești. În 1700 Brâncoveanu obținu mazilirea lui Antioh Vodă și reinstalarea lui Constantin Duca în domnia de la Iași. Noua domnie nu dăinui decât trei ani, el fiind înlocuit în 1703 de Mihai Racoviță, fiul vornicului Ioan, boier de țară. Noul Domn confirmă patriarhiei din Ierusalim închinarea mănăstirilor Galata, Barnoveanu, Sf. Sava, Cetățuia, Barnova din Iași și județ, precum Sf. Gheorghe din Galați. Dar după un an și jumătate Mihai Vodă fu înlocuit cu Antioh Cantemir, înțelegându-se însă la Istanbul cu Brâncoveanu să nu mai uneltească la Poartă unul contra altuia. Contra lui uneltea însă Mihai Racoviță, care râvnea din nou domnia și o obținu în 1707. Antioh Vodă se găsea cu sute de salahori moldoveni la Bender pentru a ajuta la lucrările de fortificație. Acolo îl sosi mazilirea spre regretul țării. Neculce arată că *"rar Domn a fost și va mai fi ca Antioh Vodă în Moldova: nelacom nici de sânge, nici de bani, nici de minciuni ci iubitor de dreptate. Și belșug în țară la toate era în zilele lui"*.

A doua domnie a lui Mihai Racoviță, în timpul căreia familia Ruseteștilor, adversară lui Brâncoveanu, era atotputernică, n-a durat decât până în 1709, când izbânda țarului Petru cel Mare la Poltava crea o nouă situație politică, căreia Mihai Racoviță nu-i mai putea face față și de aceea el fu înlocuit cu principele Nicolai Mavrocordat, care după o scurtă domnie de un an și jumătate făcu loc pe tronul de la Iași lui Dimitrie Cantemir, care însă nu domni decât câteva luni când, fugind în Rusia, Poarta numi din nou Domn pe Nicolai Mavrocordat. În timpul acestei a doua domnii a sa, el nu putu împiedica rășluirea Hotinului din teritoriul Moldovei cu toate silințele pe care și le dăduse. După mazilirea și decapitarea lui Ștefan Cantacuzino, Nicolai Vodă primi domnia Munteniei, iar în locul său reveni pentru a treia oară Mihai Racoviță Domn al Moldovei (1715 – 1726).

Prin cucerirea Budei și prin alungarea turcilor din Ungaria, Casa de Austria restaură sub egida ei vechiul regat al Ungariei în vechile sale hotare, alipindu-i teritoriile fostei raiale de la Buda și Timișoara, precum și părțile ungurene pe care craiul Ioan Zapolya le desprinsese de Ungaria și le incorporase principatelor Transilvaniei. Acestea erau comitatele Arad, Bihor, Sălaj, Satu Mare și Maramureș. Ungurii cereau și incorporarea Transilvaniei în regatul lor. Împăratul Leopold se opuse însă satisfacerii acestei cereri, transformând-o după moartea principelui Mihai I Apaffy într-o provincie de coroană a Casei de Habsburg, acceptând el însuși titlul de principe sau voievod al Transilvaniei. Prin diploma din 1691 el conferi noii sub-provincii o largă autonomie administrativă cu un guvernator în frunte, ale cărui acte de guvernământ erau supuse spre aprobare Cancelariei aulice transilvănene cu reședința la Viena. În felul acesta fostul principat al Transilvaniei pierdu calitatea de stat de sine stătător.

Cu noul stăpân al Transilvaniei, împăratul Leopold I (1691 - 1705), principele Constantin Brâncoveanu trăia în raporturi de prietenie și bună vecinătate, împăratul oferindu-i în 1695 chiar titlul de *principe al imperiului român de națiune germană*. Aceleași bune raporturi le menținu Domnul muntean și cu împăratul Iosif (1705 - 1711) precum și cu urmașul acestuia, împăratul *Carol al VI-lea* (1711 - 1741).

În zadar încercă Francisc Rákoczy, fiul fostului principe Francisc I, de a salva ființa de stat a Transilvaniei și readucerea ei sub vechea suzeranitate a Porții otomane. Revoluția dezlănțuită de el cu ajutorul curuților urmărea restaurarea principatului transilvănean prin alegerea lui Rákoczy ca principe al Transilvaniei în 1704 și detronarea dinastiei de Habsburg, proclamată în dieta de la Ornid din 1707. Dar după unele succese de la început, mișcarea revoluționară fu înfrântă de imperiali la Trencin în 1708, iar Rákoczy silit să părăsească Transilvania. Aceasta determină pe aderenții săi, în frunte cu Ioan Károly, să înceapă tratative de pace cu împăratul, care se încheiară cu semnarea tratatului de la Satu Mare din 1718, prin care răzvrătiții obținură o largă amnistie, renunțând la pretențiile lor cu privire la independența Ungariei sau cel puțin a Transilvaniei. Provincia aceasta rămase sub domnia Habsburgilor. Aceștia nu se mulțumiră însă numai cu Transilvania, ci încercară în 1716 să ocupe și Muntenia, năvălind în țară și ridicând pe principele Nicolai Mavrocordat din București și internându-l la Sibiu ca prizonier de război. O încercare similară făcură imperialii și cu Moldova, dar acolo încercarea lor a fost înfrântă de vigilența principelui Mihai Racoviță, care se revanșă năvălind cu tătarii în nordul Transilvaniei și pricinuind locuitorilor mari pagube. Planurile lor de cucerire se soldară numai cu ocuparea vremelnică a Olteniei și cu stăpânirea ei timp de 20 de ani precum s-a arătat mai sus. Principatele române însă, Muntenia și Moldova, izbutiră să-și salveze ființa lor de state de sine stătătoare sub supremația Porții, dând dovadă de puterea și vitalitatea lor politică și militară, înfruntând vicisitudinile vremurilor și aducând contribuția lor de cultură și civilizație umană.

2. Avântul economic și cultural în epoca lui Brâncoveanu și a Cantemireștilor

a) Situația economică

Bogățiile naturale, fertilitatea solului și climatul moderat au contribuit ca țările române să se poată reface ușor de pe urma marilor neajunsuri pricinuite de nestatornicia domniilor, de invaziile străine și de adversitățile dinlăuntru. Dimitrie Cantemir susține că în anii cei buni grâul da de douăzeci și patru de ori sămânța, secara de treizeci de ori, orzul de șaizeci de ori, iar meiul chiar de trei sute de ori. Pogonul de viță da adesea patru sute și cinci sute de vedre de vin. În cursul secolului al XVII-lea s-au introdus în țările noastre cultura a trei plante noi și anume *porumbul*, *cartoful* și *tutunul*, tustrele aduse din America. Cultura porumbului își deschise calea și în Transilvania cu toată opoziția ce se ridică acolo contra introducerii acestei noi plante alimentare. În ședința din 19 octombrie 1696 dieta Transilvaniei întrunită la Alba Iulia vota oprirea culturii porumbului și tutunului în țară. Cu toate acestea cultura acestor plante americane se răspândi și în Transilvania, mai cu seamă în regiunile locuite de români. Sașii din Transilvania dădeau o atențiune deosebită culturii cartofului. Mihai Cantacuzino, fiul lui Matei și nepotul lui Șerban Cantacuzino, arată în *Istoria Vlahiei*, un fel de descriere a Munteniei, în felul descrierii Moldovei de Dimitrie Cantemir, lucrare tipărită în grecește de frații Tunusli la Viena în 1808, că porumbul ar fi fost introdus în Muntenia în timpul domniei lui Șerban Vodă. Del Chiaro, secretarul lui Constantin Brâncoveanu, menționează alături de grâu, mei și viță de vie și porumbul, italienește *formentone* sau *gran turco*. În același timp cultura porumbului a pătruns și în Moldova. Neculce arată că principele Duca (1693 - 1695) a impus la dări și pogonul de

următori numărul dărilor era mereu în creștere. Del Chiaro arată că Constantin Brâncoveanu înțelegea să jupoaie oaia fără să o facă să zbiere – *sapeva jeder la gazzuolo senza farta gridare.* Perceperea se făcea pe calea distribuției colective a impunerilor prin așa-numita *cislă* sau și prin roluri personale de percepție, adică "pe nume". În sistemul de percepție sub Brâncoveanu se observă tendința înlocuirii dărilor în natură prin dări în bani, începutul făcându-se cu văcăritul. Apăsarea impozitelor depindea foarte mult de Domnul care se găsea pe tronul țării, de buna chivernisealǎ a sfetnicilor și dregătorilor domnești și în cele din urmă de starea de pace și liniște în țară.

Constantin Brâncoveanu recunoștea că sub domnia sa "s-au îndoit și întreit dările de cum erau mai înainte și nu ne gândim să fi fost vreodată greu pământului acestuia ca acum". Această tristă constatare nu împiedică însă pe Domn de a continua cu risipa la curte, cu construcții de biserici și palate, cu achiziții de giuvaieruri, cu ospețe și cu luxul ce domnea în înalta societate. Anumite categorii de birnici erau *rupte* de la vistierie, sporind mereu tagma *rupturilor* care erau scutiți de anumite dări și servicii la curte, la drumuri, la oștire etc. Cheltuielile acestea erau dublate de obligațiile către Poartă care sporiseră prin mărirea haraciului, prin formarea de provizii pentru oștirile otomane, pentru materialele de construcție etc. La acestea se mai adăugară banii steagului, mucarelul, bairamlâcul, și diverse alte plocoane în natură, ca mii de ocale de ceară și miere, blănuri, stofe scumpe ș.a.m.d.

Îndelungata domnie a lui Constantin Brâncoveanu a însemnat o îndelungată perioadă de pace și de aceea viața economică a putut prospera, cu toate cele 42 de dări pe care le ridica Domnul.

b. Starea culturală

Prosperitatea economică a înlesnit avântul cultural din epoca lui Brâncoveanu și a lui Cantemir. O înviorare a vieții culturale se simțea pe toate tărâmurile de manifestare spirituală și artistică. Școala superioară înființată, sau mai curând pe cale de a fi înființată de Matei Basarab la Târgoviște, fu reorganizată de principele Șerban Cantacuzino într-o adevărată *Academie* și mutată la București pe lângă mănăstirea Sf. Sava. Constantin Brâncoveanu reorganiză în 1707 Academia, dându-i un statut propriu și întocmind programul de studii. Studenții erau interni și numărul lor se ridica la aproape 200. Academia de la Iași, înființată în 1639 pe lângă mănăstirea Trei Ierarhi din Iași de Vasile Vodă Lupu și înzestrată de el cu moșii pentru întreținerea dascălilor continua să funcționeze în capitala Moldovei și sub urmașii ctitorului domnesc. În 1724 clădirea înaltei instituții căzu pradă unui violent incendiu. Principele Matei Ghica se grăbi să reconstruiască clădirea și să redeschidă Academia, punându-i la îndemână mijloacele necesare. În scopul acesta el impuse preoților, scutindu-i de plata dărilor către stat, o contribuție în galbeni pe an la *fondul școalelor*, din care să se întrețină și Academia. În secolul al XVIII-lea ambele Academii, atât cea de la Sf. Sava din București cât și cea de la Trei Ierarhi din Iași dezvoltară o rodnică activitate didactică în limba elină, precum școlile superioare din apus se foloseau de limba latină ca limbă didactică. Drept dovadă pentru aceasta ne pot servi cele peste o sută de caiete ce ni s-au păstrat atât de la dascălii, cât și de la ucenicii acestor Academii. Dintre aceste caiete de cursuri în manuscris 23 caiete sunt de cuprins filosofic, tratând teologia naturală, etica, metafizica, logica și psihologia; 13 caiete tratează materii științifice ca aritmetica, algebra, geometria, trigonometria, cursuri ilustrate cu diverse figuri și desene bine executate. Chimia, botanica, zoologia, fizica și medicina practică sunt tratate în alte 13 caiete de cursuri. Materiile teologice sunt tratate în 16 caiete, istoria și geografia în 4 caiete, filologia și lingvistica în 33 caiete iar dreptul canonic în 5 caiete. Nouă caiete cuprind note în limba arabă și unul în paleoslavă. Din mulțimea și varietatea acestor note de cursuri se vede ce materii se predau la Academiile acestea și seriozitatea cu care se tratau diversele discipline științifice. De aceea nu este de mirare dacă aceste două Academii din principatele române au fost considerate, pe drept cuvânt, adevărate *vetre de lumină*. La Academiile acestea erau chemați dascăli celebri din întreg Orientul elin, iar la izvoarele lor de înaltă învățătură își stinseseră setea de știință cei mai mulți dintre vechii oameni de carte și cronicari vestiți.

Dar pe lângă colegiile sau Academiile din București și Iași mai ființau în aceste capitale și alte școli domnești "de slovenie" unde se formau viitori diaci și logofeți domnești, deprinzând limba slavonă a cancelariei domnești și a cărților rituale din biserici. La aceste școli se învăța, firește, și scrisul românesc cu caractere chirilice care începuse să pătrundă tot mai adânc în actele publice și particulare. O asemenea școală de slovenie funcționa la București pe lângă mănăstirea Sf. Gheorghe Vechi. La această școală primise învățătura de carte popa Florea, dascălul Lupu Stanciu ș.a. Pe lângă mănăstirea Colțea înființă ctitorul ei, Mihai Cantacuzino, o școală similară. Școli pentru învățătura obștească

ființau la Craiova, la Câmpulung, la Râmnic, Pitești, Târgoviște, Buzău, Focșani și în alte localități ale Munteniei.

O școală de slovenie ființa și la Iași, frecventată de tineri boiernași și negustori. Prin hrisovul său din martie 1706 Antioh Vodă Cantemir impuse mănăstirilor anumite cotizații anuale, din care o parte să meargă la școală pentru învățătura și folosul pământenilor țării Moldovei, pentru feciorii de boier și mai vârtos a celor săraci care ar vrea să meargă la învățătură. Tinerii cu dare de mână ca Miron și Nicolai Costin, ca Milescu, ca Dimitrie Cantemir, ca Udriște Năsturel, Constantin și Mihai Cantacuzino ș.a. plecau și în străinătate pentru completarea studiilor. Școli sau seminarii pentru creșterea viitorilor clerici existau pe lângă scaunele arhierești, precum și pe lângă principalele mănăstiri muntene și moldovene. Nu lipseau nici manualele didactice pentru începători, așa numitele *bucoavne* sau *bucvare*. Un asemenea *bucvar* sau *alfavita* grecesc apăru la Iași în 1651, iar unul românesc la Alba Iulia în 1699. În 1726 se tipări la Râmnic *bucoavna* sau *Întâia învățătură pentru tineri*, cu o a treia ediție în 1734. În 1697 tipări Antim Ivireanul la Snagov o gramatică slavonească în a cărei prefață se arăta principelui Constantin Brâncoveanu că o asemenea lucrare nu se afla până atunci în țară.

Nu lipseau nici bibliotecile pe lângă scaunele episcopești și pe lângă unele mănăstiri ca Hurezi, Sf. Sava, Trei Ierarhi, Barnovski – Barnoveanu, Secu. Nicolai Vodă Mavrocordat dărui ctitoriei sale de la Văcărești cărți bisericești și profane în diferite limbi, anume grecești, latinești, greco-latine, arăbești etc. Catalogul bibliotecii mănăstirii Barnovski din Iași, publicat în 1727, cuprinde opere în limba greacă, latină, polonă, română, rusă, paleoslavă și chiar în limba georgiană. Postelnicul Constantin Cantacuzino adună o mare bibliotecă la Mărginenii Prahovei, care era cea mai mare dintre toate, cu multe cărți elinești, italienești, franțuzești și turcești, cum arată cronica. Stolnicul Constantin, fiul întemeietorului, a îmbogățit biblioteca părintelui său cu cărți rare. În 1706 el cerea prin un cunoscut al său din Transilvania istoria lui Alexe Bethlen, chiar nelegată fiind, arătând că-și procurase mai înainte operele lui Bonfinuci, Istvaufi, Ion Bethlen și alții și că-i lipsea istoria bietului Alexe Bethlen, având nevoie de ele pentru întocmirea istoriei Țării Românești. Biblioteci bogate aveau Constantin Brâncoveanu și Dimitrie Cantemir, din care nu ni s-au păstrat decât foare puține exemplare. În Transilvania adunase mitropolitul Sava Brancovici o frumoasă bibliotecă care s-a risipit. O bibliotecă exista pe lângă biserica Sf. Nicolai din Scheii Brașovului. De biblioteci bine înzestrate dispuneau și sașii din Sibiu și Brașov, precum și ungurii din Alba Iulia, Aiud, Cluj și Odorhei, unde își aveau colegiile lor reformate.

c. *Tipografii*

Activitatea tipografică reluată și încurajată de Matei Basarab fu continuată cu râvnă și de urmașii săi pe tronul muntean, Șerban Cantacuzino și Constantin Brâncoveanu. În timpul domniei lor reîncepu o nouă și vie activitate tipografică în nou înființatele tipografii de la Târgoviște, București, Snagov, Râmnic și Buzău. În evlavioasa sa stăruință de a apăra ortodoxia și în țările amenințate de propaganda islamistă, Constantin Brâncoveanu trimise și înființă tipografii la Tiflis, în Georgia și la Alep, în Siria. Din îndemnul său s-au tipărit la București în 1701 două lucrări în limba turcă, cu litere grecești, pentru uzul turcilor creștini din Anatolia, Siria și Palestina. Patriarhul Antiohiei lăuda pe Brâncoveanu că tipărește cărți rituale pentru patru neamuri, și anume pentru greci, români, arabi și georgieni. Pentru ilustrarea acestei prodigioase activități tipografice ajunge să amintim că în timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu au ieșit de sub teascurile tipografiilor muntene de la București, Snagov, Târgoviște, Râmnic, Buzău nu mai puțin de 80 de cărți bisericești în șase limbi deosebite. Dar și în epoca aceasta, ca și în cea precedentă, de sub teascurile tiparului nu ieșeau decât cărți rituale pentru cultul bisericesc. De remarcat este faptul că pe lângă tipografiile cu caractere chirilice funcționau la București și Iași și câte o tipografie grecească. Inițiatorul tipografiei grecești de la Iași a fost patriarhul Dositeiu al Ierusalimului, care arată că în anul 1680 fiind la Iași și văzând pe moldoveni că aveau tipografia lor, iar grecii nu, murea de necaz. Iar Dumnezeu îi aduse pe ieromonahul român Mitrofan care, cu cheltuiala de 60 de lei, i-a întocmit, cu aprobarea lui Duca Vodă, o tipografie nouă la mănăstirea Cetățuia de lângă Iași, unde s-a început cu tiparul numeroaselor cărți grecești. Tipografia grecească de la București luă ființă numai în 1767 sub domnia lui Alexandru Scarlat Ghica. La Suceava pare să fi existat și o tipografie armenească; se indică o evanghelie armenească tipărită la Suceava în 1649.

Aceeași râvnă pentru răspândirea tiparului o manifestară și Domnii Moldovei. Și acolo spori numărul tipografiilor. Pe lângă tipografia înființată de Vasile Vodă Lupu la Iași luară ființă tipografii la Galați și pe lângă

episcopia de la Rădăuţi. Acolo "ostenitor la tot lucrul tipografiei" fusese Barbu Bucureşteanul tipograful care începuse la Rădăuţi în 1744 un *Catavasier*. În acelaşi an apăru la Rădăuţi şi Grigore Stan Braşoveanul ca "meşter mare şi făcătoriu a tot lucrul tipografiei din nou". Tipografia fu înfiinţată de episcopul Varlaam de Rădăuţi. La Iaşi, ca şi la Bucureşti, se tipăreau cărţi liturgice pentru arabii creştini, cum erau cele două în limba arabă în capitala Moldovei la anul 1746. Constantin Brâncoveanu nu uită să trimită tipografii şi în Transilvania. *Chiriarcodromiul* tipărit la Alba Iulia în 1699 a fost cules de Mihai, tipograf din Ungrovlahia. Mişcarea meşterilor tipografi dintr-o ţară în alta arată că graniţele politice nu împedicau legăturile culturale. Vrednică de remarcat este şi solicitudinea principilor români pentru răspândirea cărţilor bisericeşti în limbile orientale pentru credincioşi din Orientul Mijlociu.

d. Lucrări originale în limba română

Începuturile literare în limba română din epoca precedentă continuară cu mare succes şi în epoca lui Brâncoveanu şi Cantemir, atingând culmi nebănuite şi ajungând la mare înflorire. Opera lui Varlaam a fost continuată şi desăvârşită de mitropolitul Moldovei *Dosoftei* (+1693), descendent dintr-o familie de negustori macedoromâni cu numele Pepara care, trecând prin Moldova, se aşezase la Liov. La şcoala fraternităţii ortodoxe de acolo învăţă Dosoftei limbile clasice, precum polona şi paleoslava. De acolo trecu în Moldova, se călugări la Pobrota şi ajunse episcop la Huşi, apoi la Roman, iar în 1671 mitropolit al Moldovei. Principala sa operă în limba română a fost *Psaltirea în versuri*, care apăru în 1673 la Kiev, izvodită după psaltirea versificată a poetului polonez Ian Kochanowski. La Iaşi el reorganiză tipografia de acolo şi tipări mai multe opere de ale sale, dintre care cea mai remarcabilă este *Vieţile Sfinţilor* în patru volume în formă de minei, cu aranjarea materialului în mod calendaristic pentru întreg anul bisericesc care începe la 1 septembrie şi se încheie la 31 august. Pe lângă lucrările sale în româneşte, el a fost şi autorul unor lucrări originale şi traduceri în limba slavă, prin care a adus contribuţii preţioase la adâncirea cunoştinţelor noastre în legătură cu marile reforme introduse în biserica rusească de patriarhul Nicon al Moscovei. În prefaţa *Molitvelnicului* din 1681, reprodusă în *Paremiile de peste an*, Dosoftei publică *Cronologia în versuri*, elogiind în 136 de stihuri pe toţi Domnii Moldovei de la descălecat până la Duca Vodă.

O activitate similară a dezvoltat în Muntenia mitropolitului *Antim Ivireanul* (+1716), care a fost activ ca tipograf, zugrav şi scriitor. Pe lângă numeroasele traduceri publicate de el la tipografiile de la Snagov şi Râmnic, merită atenţia noastră colecţia de maxime religioase apărute în 1700 sub titlul de *Floarea Darurilor*, precum şi antologia sa de predici sau didahii apărută în 1705 sub titlul *Învăţătura bisericească*. Lucrarea sa *Carte sau lumină* din 1699 este o operă polemică contra catolicismului.

În conflictul său cu patriarhia Ierusalimului, mitropolitul Antim, ctitorul bisericii din Bucureşti care îi poartă numele, a apărat cu îndârjire drepturile mitropoliei asupra mănăstirilor închinate. Patriarhul Dositei şi apoi urmaşul său Hrisant cereau desfacerea mănăstirilor închinate de sub ierarhia Ungrovlahiei şi supunerea lor sub ierarhia patriarhală, ceea ce însemna o adevărată anexiune a acestor aşezăminte mănăstireşti către patriarhia din Ierusalim. În categoria acestora intrau vreo 10 mănăstiri mari şi bogate, la care se cerea execuţia lor de sub autoritatea mitropolitană locală şi supunerea lor autorităţii patriarhale cu pomenirea numelui patriarhului la Sfânta Liturghie. Împotriva acestor pretenţii se ridică mitropolitul Antim cu toată energia arătând că asemenea drepturi din afară ar putea fi exercitate numai asupra stavropighiilor patriarhale, dar nicidecum asupra mănăstirilor închinate. Punctul de vedere al mitropolitului a fost sprijinit şi de Domnul ţării, Constantin Brâncoveanu, astfel că pretenţiile patriarhale căzură, constituind titlu de merit al mitropolitului Antim Ivireanul.

Letopiseţul lui Grigore Ureche, de la descălecatul Moldovei (1359) până la a doua domnie a lui Aron Tiranul (1595), a fost continuat cu mare pricepere şi talent literar de Miron Costin, născut în 1633, care şi-a petrecut copilăria în Polonia şi şi-a făcut studiile la colegiul catolic din Bar, în Ucraina. În anii domniei lui Vasile Vodă se putu întoarce în ţară, unde îndeplini diferite demnităţi administrative. Ca bun cunoscător al vieţii politice şi culturale leşeşti, el deveni şeful partidului polonofil din Moldova, susţinând politica de alianţă şi colaborare cu Polonia şi îndeosebi cu regele Ioan Sobieski, de a cărui prietenie se bucura. Politica aceasta i-a pricinuit moartea silnică în decembrie 1691, în timpul domniei lui Constantin Cantemir, fiind bănuit de complot contra Domnului şi decapitat împreună cu fratele său Velisco. Miron Costin reprezenta cu multă demnitate intelectualitatea Moldovei din timpul său. El a luat parte la expediţiile Domnilor Moldovei în Ucraina, iar în 1683 a însoţit pe Duca-Vodă în campania contra

Vienei. Cu acea ocazie, avu posibilitatea să cunoască Transilvania și Ungaria și să se intereseze de aproape de soarta conaționalilor săi de acolo. La întoarcere el fu ridicat împreună cu Duca Vodă și dus la Liov, de unde se întoarse numai târziu în țară. Opera sa istorică principală este *Letopisețul Țării Moldovei* dintre anii 1595 și 1661, tratând deci domniile din epoca Movileștilor și a lui Vasile Lupu și a urmașilor lui până la moartea lui Ștefăniță Vodă, întâmplată în 1661. Lucrarea a fost tradusă în grecește de Alexandru Amiraș, la Iași, în 1729 și de curând la Ankara, în 1941, de Nicolas Grenieri. Este cea mai bună și mai obiectivă înfățișare a întâmplărilor din Moldova din acea vreme. A doua lucrare originală în limba română a lui Miron Costin poartă titlul *De neamul moldovenilor din ce țară au ieșit strămoșii lor.*

"Biruit-a gândul – zice Miron Costin – *să mă apuc de această trudă, și să scot lumii la vedere felul neamului, din ce izvor și seminție sunt locuitorii țării noastre Moldovei și Țării Muntenești și românii din Țările Ungurești, că tot un neam și odată descălecați sunt*".

Într-o expunere limpede el insistă asupra *primului* descălecat al românilor în Dacia, pe timpul împăratului Traian precum și asupra luptelor lui cu regele Decebal și asupra condițiilor în care s-a săvârșit colonizarea Daciei cu romani.

Miron Costin lasă în seama cronicarilor munteni truda de a-și scrie letopisețul țării lor. El se preocupă însă de trecutul Transilvaniei, traducând *Istoria crăiei ungurești* din limba latină în limba română, după *Revolutiones seu occasus Transylvaniorum* a lui Laurențiu Toppoltin, lucrare apărută la Lyon în 1667. Voind să prezinte cititorilor români trecutul Transilvaniei pe înțelesul lor, el a introdus de la sine numeroase lămuriri în note adiționale, care ne îngăduie să admirăm puterea sa de observație, dublată de vasta sa cultură istorică. Ca aderent fervent al politicii polonofile, Miron Costin se hotărî să expună publicului polonez istoria Moldovei de la începuturi și până în timpul său. În urmărirea acestui scop el pregăti două lucrări în limba polonă și anume una în proză, intitulată *Cronica Țării Moldovei și a Munteniei*, fără indicarea anului în care a fost alcătuită, și alta în stihuri sub titlul *Istoria în versuri polone despre Moldova și Valahia*, scrisă în castelul regal de vânătoare de la Daskow, în iulie 1684 și închinată "Prea seninului și neînvinsul monarh Ioan al III-lea, din mila lui Dumnezeu rege al Poloniei, mare duce al Litvaniei, stăpânitor al Rusiei etc. etc. domnului său milostiv și binefăcător". Ambele lucrări cuprind o amănunțită descriere a Moldovei și Munteniei, din punct de vedere politic, administrativ, economic, social și cultural, un excelent buletin informativ asupra poporului român și asupra țărilor locuite și apărate de el. Este cea dintâi încercare a unui istoric român de a face cunoscut trecutul neamului românesc într-o limbă străină. Miron Costin a mai încercat să dea expresie în stihuri românești concepțiunilor sale asupra vieții în poemul filosofic *Viața lumii*, prefațându-l cu anumite considerații asupra versificației românești, mai mult pentru a demonstra că în limba română se poate face "acest fel de scrisoare ce se cheamă stihuri".

Marea operă istorică a lui Miron Costin, mort în condiții așa de tragice, a fost continuată de fiul său *Nicolai Costin*, întocmind o adevărată cronică după modelul medieval, începând cu facerea lumii și continuând povestirea până la 1601, când, sărind peste evenimentele secolului al șaptesprezecelea, continuă narațiunea cu domniile lui Nicolai Vodă Mavrocordat în anul 1712, când moartea a pus capăt activității sale literare. Nicolai Costin a consultat la alcătuirea cronicii sale nu mai puțin de 27 de autori clasici, ca Homer, Platon, Aristotel, Cicero ș.a. pentru a da dovadă de marea sa erudiție în ale istoriei. Nicolai Costin este și autorul traducerii din latinește a roma-nului spaniol *Il libro aureo* al lui Antonio de Guevara, prelucrată de el sub titlul *Ceasornicul Domnilor*, tratând viața romanțată a împăratului Marc-Aureliu cu îndemnuri și sfaturi felurite. Continuatorii cronicii lui Nicolai Costin au rămas necunoscuți. Totuși au existat cronici care expuneau evenimentele dintre anii 1661, când încetează cronica lui Miron Costin și 1705, când se sfârși prima domnie a lui Mihai Vodă Racoviță. Întâmplările din intervalul acesta de timp se găsesc expuse în vreo șase manuscrise ai căror autori au rămas necunoscuți.

Cronicile acestea anonime au servit drept *izvod* la alcătuirea letopisețului Țării Moldovei dintre anii 1661 – 1729 redactat de diacul de divan *Nicolai Mustea* și cunoscut sub numele de *Cronica racovițeană*. Autorul nu pare să fi fost însuși *Nicolai Mustea*, ci mai curând un boier cărturar de la curtea principelui Mihai Racoviță, care a întregit izvoadele cu întâmplările din timpul său, adică de la 1705 până la 1729. Într-o altă versiune, cronica racovițeană, întregită mai târziu cu povestirea evenimentelor până la 1733, a fost tradusă în grecește de *Alexandru Amiraș*, care putea fi și autorul acestei versiuni. Între ambele versiuni, cea a lui Mustea și cea a lui Amiraș, se pot constata multe asemănări, astfel că pornirea lor de la aceleași izvoade pare evidentă. Amiraș a fost și autorul *Istoriei*

autentice asupra șederii regelui suedez Carol al XII-lea în Moldova. Evenimentele istorice dintre anii 1695 și 1754 se găsesc relatate într-o cronică anonimă care ni s-a păstrat în traducere grecească într-un manuscris ce se păstrează la metohul Sf. Mormânt din Istanbul. Este așa numita *Cronică a Ghiculeștilor*. Autorul necunoscut redă în partea de început a lucrării sale părți din cronicile lui Amiraș și Nicolai Costin. În partea a doua el dă relații proprii asupra celor întâmplate între anii 1730 – 1754.

Adevăratul continuator al epocii istorice a lui Miron Costin și al largilor sale concepții istorice a fost fără îndoială cronicarul *Ion Neculce* (+1745) care, după înfrângerea de la Stănilești, însoți pe Dimitrie Cantemir în Rusia, de unde trecu în Polonia, pentru ca numai în 1719 să se poată întoarce în Moldova. *Letopisețul Țării Moldovei*, scris de el într-o limbă literară de toată frumusețea și cu o limpezime clasică, cuprinde relatarea întâmplărilor dintre anii 1661 și 1743. În alcătuirea neîntrecutei sale opere, Neculce s-a folosit, după propria sa mărturisire, de niște izvoade ce a aflat la unii și la alții, precum și din auzitele unor bătrâni boieri. Iar cât privește evenimentele contemporane, Neculce arăta că le-a scris singur din a sa știință, câte s-au întâmplat de au fost în viața sa. Adresându-se cititorilor el îi asigura de obiectivitatea sa:

"Să nu gândiți că doar pe voia cuiva sau în pizma cuiva s-au scris, ci întru adevăr".

Drept prefață la cronica sa, Neculce spune:

"O samă de cuvinte ce sunt auzite din om în om, de oameni vechi și bătrâni". Este o colecție de tradiții istorice adunate de el, 42 la număr, în care se reflectă numeroase fapte și întâmplări istorice cu substrat real.

Activitatea marilor cronicari moldoveni Miron Costin și Ion Neculce a fost încununată de măreața operă istorică a lui Dimitrie Cantemir (1673 – 1725). El n-a petrecut în zadar la Constantinopol cea mai bună parte a adolescenței sale, mai întâi ca ostatec, pentru credința față de Poartă a părintelui său Constantin Vodă Cantemir, iar apoi ca și capuchihaia al fratelui său Antioh-Vodă. În tot timpul acesta el s-a dedicat unor studii serioase, având dascăli greci, ca Ieremia Cacavela și chiar turci, ca pe Saadi-Effendi, de la care a deprins limba turcă și arabă, pe lângă limbile greacă și latină pe care le cunoștea. În capitala imperiului otoman el trăi într-o lume de învățați, de gânditori, de poeți greci, cunoscători ai Antichității, dar și turci crescuți în mila de om a Coranului. Contactul cu diplomații din apusul Europei îi dădu prilej să pătrundă în spiritul filosofiei iluministe care începuse să preocupe spiritele în Franța. Meritul cel mare al lui Dimitrie Cantemir pentru cultura românească consistă între altele și în faptul că dânsul n-a rătăcit în lumea cosmopolită, ci a rămas adânc înfipt în tradițiile neamului său, al cărui zbuciumat trecut a rămas obiectul principal al preocupărilor sale istorice. În exilul său din Rusia el s-a gândit mereu la Moldova sa iubită pe care a înfățișat-o lumii sub toate aspectele ei, politice, administrative, economice și culturale, în celebra sa operă *Descriptio Moldavie* care era menită să-i servească ca discurs de recepție la Academia din Berlin. El a înzestrat lucrarea sa cu celebra *hartă* a Moldovei intitulată: *Principatus Moldaviae nova et accurato Descriptio delineante principe Demetrio Cantemirio*. Harta aceasta constituie cel dintâi monument cartografic românesc, al cărui original a fost descoperit numai de curând, înlocuind exemplarul improvizat ce a fost dat publicității o dată cu editarea monografiei sale asupra Moldovei. Harta originală cuprinde nu mai puțin de 800 de nume geografice de localități mari, munți, dealuri, coline, iazuri etc.

Dimitrie Cantemir nu se mărgini numai la o monografie asupra Moldovei. El concepea, ca și Miron Costin, neamul românesc ca o entitate etnică, fără deosebire de granițele politice trecătoare. De aceea el își propuse să scrie istoria neamului românesc din toate țările în care trăia, intitulându-o *Hronicul vechimei romano-moldo-vlahilor*. Spre deosebire de cronicari, Dimitrie Cantemir nu începe istoria cu descălecatul Moldovei, ci cu însăși închegarea și formarea poporului român în timpul năvălirilor barbare. Cunoașterea limbii eline și latine îi înlesni să pătrundă în tainele istorice și să cuprindă într-o sinteză istoria neamului românesc până la fundarea principatelor. Hronicul a fost scris în limba latină și apoi tradus de Cantemir însuși în românește. Originalul latin nu ni s-a păstrat. Traducerea făcută de autor în românește s-a păstrat și a fost tipărită la Iași în anii 1835 – 1836.

La fundarea principatelor se opri, închipuindu-și poate că evenimentele de la descălecat până în timpul său ar putea fi urmărite cu ajutorul letopisețelor lui Grigore Ureche, Miron Costin și Ion Neculce. Prelucrarea sistematică a acestui material el și-o rezervă pentru mai târziu, mărginindu-se să expună doar întâmplările din timpul domniei tatălui său Constantin-Vodă în *Vita Constantinii Cantemyrii* și *Evenimentele Cantemirilor și Brâncoveanului*. În aceeași ordine de preocupări istorice intră și lucrarea *Istoria ieroglifică în douăsprezece părți împărțită, așișderea cu 760 de sentenții frumos împodobită*, un roman alegoric sau mai bine zis

o satiră în care persoanele apar travestite în animale, pentru a le putea lăsa să se exprime liber și fără nici o reticență asupra diverselor chestiuni care formau obiectul intrigilor și cancanurilor din societatea românească din acea vreme. Cartea a fost scrisă în 1704 și 1705. În lista "numerilor și cuvintelor hieroglificești și tâlcuitoare" se face mențiune de *bou*, *lup*, *vulpe*, *bursuc*, *cămilă*, *maimuță*, *corb*, *mreană*, *privighetoare* etc. reprezentând pe oamenii politici, pe învățații și pe diferiții boieri din timpul său. Corbul simbolizează pe Brâncoveanu. Dascălul său Ieremia Cacavela este înfățișat prin o privighetoare, cămila pe Mihai Vodă Racoviță, mreana pe fiica acestuia Maria etc.

O altă lucrare din tinerețe a fost *Divanul sau gâlceava înțeleptului cu lumea, sau giudețul sufletului cu trupul* apărută la Iași în 1698, în românește și grecește. Este o prea puțin reușită încercare etico-filosofică, ca și alte două încercări de acest fel, și anume tratatul de logică: *Compendiolul universae logicis institutiones*, sau încercarea filosofică *Sacrosanctus scientiae indepingibile imago*, care au rămas netipărite de autor.

Ca bun cunoscător al vieții din capitala Turciei, Dimitrie Cantemir își propune să scrie *Istoria imperiului otoman*, o lucrare îndrăzneață pentru acele vremuri. Și totuși el a izbutit să dea lumii științifice europene o operă în limba latină care a fost tradusă în limbile de largă cultură, ca cea engleză (1737), franceză (1743), germană (1745). Traducerea în limba română a apărut la 1878. Dimitrie Cantemir își formase opinia sa asupra imperiului otoman, care pe timpul său se găsea într-un vădit declin. Înfrângerile din Ungaria și consacrarea lor prin congresul de pace de la Carlovăț îl convinseseră și mai mult în părerile sale. De aceea el intitulă opera sa: *Istoria pentru creșterea și descreșterea curții aliosmănești – Historia incrementorum ac decrementoroum Aulai Othomanae*. În partea întâi autorul tratează creșterea puterii turcești de la primele începuturi până la tratatul de pace de la Buczacz din 1672, când polonii fură nevoiți să consimtă la incorporarea Podoliei cu Camenița și a Ucrainei în imperiul otoman. În partea a doua se insistă asupra începutului descreșterii puterii turcești cu înfrângerea de la Zenta, la care luase parte personal. Izbânda turcilor la Stănilești pare să fi zguduit nițel pe Cantemir în convingerile sale asupra descreșterii puterii turcești, determinându-l să încheie expunerea sa la 1711. Era firesc ca Dimitrie Cantemir să facă în expunerea sa loc larg legăturilor turcești cu principatele române Moldova și Muntenia. Ca o completare la istoria imperiului otoman trebuie privită lucrarea sa intitulată *Cartea sistemei sau despre starea religiunei mahomedane*, scrisă în rusește. În aceeași categorie de preocupări intră și studiile sale asupra muzicii turcești. Manuscrisele lucrărilor sale intitulate *De statu politico aulae othomanica* și *Catehismul persan* ce cuprinde fragmente din trecutul Persiei s-au pierdut din nenorocire cu prilejul naufragiului pe care îl suferise în 1722 în Marea Caspică. Variata sa activitate științifică, lucrările sale apărute în mai multe limbi, precum și ca Domn au creat lui Dimitrie Cantemir o reputație europeană, fiind considerat ca unul din cei mai mari și mai culți învățați ai timpului său. De aceea, numele său apare înscris pe piatra comemorativă a bibliotecii Sainte Gênévieve din Paris, alături de numele reprezentanților de seamă ai științei și umanității. Multipla sa activitate veni să adeverească cuvintele cronicarului care susține că nasc și în Moldova oameni, – și de știință, adăugăm noi.

Când însoțise pe țar în campania contra Persiei, în drum, Dimitrie Cantemir se îmbolnăvise, suferind de diabet. El fu silit să se întoarcă la conacul său de la Dimitrovca, unde muri la 1 septembrie 1723. Numai de curând osemintele lui au fost ridicate de la Dimitrovca și aduse la Iași unde fură depuse spre veșnică odihnă în ctitoria lui Vasile Vodă de la Trei Ierarhi. Din copiii săi din prima căsătorie, Antioh se remarcă prin activitatea sa literară, iar fiica sa Maria trezise prin frumusețea ei admirația țarului Petru cel Mare.

Între cărturarii moldoveni din această epocă ocupă un loc de frunte și spătarul *Nicolai Milescu*, originar din Vaslui, pe care Neculce ni-l prezenta ca pe un cărturar invățat care știa multe limbi. Cunoștințele inițiale și le-a dobândit la Academia din Iași și le-a completat prin studiile în Italia și la Constantinopol. Întorcându-se în patrie, a ocupat înalte funcții, fiind sfetnicul cel mai apropiat al mai multor Domni. Sub Alexandru Iliaș el fu bănuit de trădare și crestat la nas, ceea ce-i atrase porecla de *Cârnu*. După moartea lui Ștefăniță Lupu el trecu în Muntenia, unde Grigore Vodă Ghica îl numi capuchehaia la Constantinopol. După mazilirea acestuia, Milescu nu se mai întoarse în țară, ci pribegi prin Franța și Suedia, până ce la 1671 ajunse în funcția de tâlmaci pe lângă consiliul diplomatic din Moscova, rămânând în serviciul diplomatic rusesc până la moartea sa întâmplată în anul 1708. După mai multe traduceri, el a scris în românește: *Istoria pentru sfânta icoană făcătoare de minuni, a Maicei Domnului de la mănăstirea Neamț*, după care a urmat *Cartea cu multe întrebări foarte de folos pentru multe trebi ale credinței noastre*, o traducere din grecește. Pe când

ședea la Stockholm a scris în latină considerații asupra felului cum înțeleg ortodocșii dogma transsubstanțierii.

De la trecerea sa în Rusia n-a mai scris decât în limba rusă. În anii 1675 – 1678 el a făcut din ordinul țarului o călătorie de informație în China, pe care a descris-o în lucrarea sa: *Itinerariul siberian*, care cuprinde informații foarte prețioase asupra acelei regiuni asiatice. O a doua lucrare din acest ciclu este *Descrierea Chinei* la alcătuirea căreia s-a folosit de lucrarea călugărului Martini intitulată *Novus Atlas Chinensis*, adăugând însă și informații din propria sa călătorie. În o a treia lucrare cu titlul *Stateini Pisok*, Milescu descrie peripețiile misiunii sale diplomatice la curtea din Peking. Operele spătarului Milescu sunt unele din primele lucrări asupra Orientului îndepărtat în literatura rusă, astfel că editarea și traducerea lor ar aduce o reală contribuție a geniului românesc la istoria universală a științelor. De remarcat însă este faptul că din bogăția aceasta de letopisețe privind istoria țării, nici unul n-a fost tipărit în mulțimca de tipografii ce se găseau în țară. Cauza poate fi căutată în teama de a nu trezi resentimente în rândurile boierilor atinși în aceste cronici și chiar la Domnii înșiși. Interesul pentru aceste letopisețe era însă foarte viu la contemporani, precum arată numărul mare de cópii care ni s-au păstrat după originalul lucrărilor. Din letopisețul lui Miron Costin ni s-au păstrat nu mai puțin de 49 de cópii scrise cu mâna.

Și istoriografia munteană a luat în epoca aceasta un mare avânt. Analele din mănăstirile muntene, câte se vor mai fi păstrat, precum și fragmentele din cronica Buzeștilor și din cea a lui Matei Basarab, plus hagiografiile cu relatări istorice profane ale lui Nifon și Matei al Mirelor au constituit izvoarele lui Stoica Ludescu pentru compilarea cronicii sale intitulată: *Letopisețul acesta muntean*. Primul în felul și extinderea sa, începe cu descălecatul Munteniei din Transilvania presupus la anul 1290 și continuă firul povestirii până la 1688, anul morții lui Șerban Vodă Cantacuzino. Partea întâi a cronicii conține o compilație a izvoarelor arătate mai sus, iar partea a doua, care tratează asupra întâmplărilor din 1658 până în 1688 și îndeosebi domnia lui Șerban Vodă, se întemeiază pe informații mai concrete și pe fapte și întâmplări văzute, auzite și trăite de autor. Stoica din Ludești al Dâmboviței se recomandă însuși ca *"slugă bătrână la casa răposatului Constantin Postelnicul"*, tatăl principelui Șerban. Ca fost om de casă al Cantacuzinilor, el îi prezintă în lumină favorabilă pentru ei, dar foarte dăunătoare obiectivității istorice ce se cere de la un cronicar.

Obiectivitatea cuvenită a lipsit și lui Radu Popescu (+1729), fiul vistierului Hrizea, care fusese ucis din ordinul lui Șerban Vodă sub cuvânt de *haienie*, pentru a-l deposeda de marea sa avere. Ura contra ucigașului părintelui său și împotriva Cantacuzinilor în genere se remarcă și în cronica sa care îmbrățișează istoria Munteniei de la pretinsul descălecat din Făgăraș în 1290 până la 1729, când îl surprinse moartea în chilia mănăstirii Radu-Vodă din București, unde se retrăsese de zgomotul lumii, petrecându-și bătrânețile în modestia monahală, sub numele de Rafail. Originalul lucrării nu s-a păstrat. O copie târzie poartă însemnarea din mai 1761 că "această carte s-au scris de *Constandin Căpitanul Filipescu*". Multă vreme s-a crezut că acest Constandin Căpitanul Filipescu ar fi fost chiar autorul cronicii ce i s-a atribuit lui. Cercetările mai recente au stabilit însă că autorul însemnării din 1761 nu era decât un simplu copist al textului după lucrarea lui Radu Popescu, care era adevăratul autor al cronicii. La alcătuirea ei autorul s-a folosit de izvoarele lui Stoica Ludescu, a cărui cronică a cunoscut-o. Dar el a mai consultat și cronica lui Grigore Ureche din Moldova, o istorie a Țării Ungurești din Transilvania, precum și anumite anale sârbești și table geografice turcești. El n-a neglijat nici tradiția orală, făcând adeseori apel la ea, și nici legăturile politice și economice cu țările vecine Moldova, Transilvania și Turcia. Sub Constantin Brâncoveanu el se întoarce în țară unde urmărea cu toată atenția cursul evenimentelor pe care le-a descris apoi cu toate amănuntele lor în cronica sa. Partea aceasta a lucrării are însă o notă de vădită ostilitate față de Cantacuzini, pe care el îi urmărește cu multă patimă, ca adversar al lor și ca aderent al partidului Bălenilor.

Domnia lui Constantin Brâncoveanu a fost descrisă și de alți doi cronicari contemporani, și anume de *Radu Greceanu* și de *Logofătul Radu*, originar din localitatea Greci, județul Dâmbovița.

Aceeași domnie este povestită și de un cronicar necunoscut în așa numita *Cronica anonimă* care începe cu alegerea lui Constantin Brâncoveanu și se termină cu moartea sa tragică din august 1714. Autorul este ostil Cantacuzinilor, ceea ce a determinat pe unii să-l identifice cu Radu Popescu, care tratează domnia lui Brâncoveanu în marea sa cronică de care s-a vorbit mai sus și nu este probabil ca el să o fi tratat în două feluri diferite. Sfârșitul tragic al lui Brâncoveanu precum și domnia lui Ștefan Cantacuzino au fost tratate în grecește de călugărul Mitrofan Grigoraș din București.

Istoric în adevăratul sens al cuvântului a fost însă stolnicul Constantin Cantacuzino,

fratele principelui Șerban, care studiase la Padova și își dobândise o vastă cultură istorică. Și el, ca și contemporanul său în Moldova, Dimitrie Cantemir, își propusese să scrie o istorie completă a Țării Românești din cele mai vechi timpuri până în vremea sa intitulată: *Istoria Țării Românești dintru început*, căutând să se documenteze cât mai bine din operele „celor mai aleși și mai adevărați bătrâni istorici", ajungând și el să afirme originea, unitatea și continuitatea poporului român. Prin români el nu înțelegea numai pe munteni, ci și pe cei din Moldova și Transilvania "și toți câți și în altă parte se află și au această limbă, măcar fie și cevași osebită în nește cuvinte". Dar nici el, ca de altfel și Dimitrie Cantemir, n-a reușit să ducă la bun sfârșit istoria sa, continuând-o numai până în timpul lui Attila, regele hunilor, care năvăliseră în Panonia. Dar lucrarea cea mai perfectă care ne-a rămas de la stolnicul Constantin este *Harta Țării Românești*, în grecește și latinește, imprimată la Padova în anul 1700, cuprinzând, ca și harta Moldovei, mai mult de 800 de nume de munți, râuri, lacuri, localități etc. Pe lângă preocupările sale de natură istorică și geografică, el a mai tradus din grecește și diferite texte religioase pentru a se încadra în nota timpului în care credința religioasă exercita încă o mare influență asupra tuturor manifestărilor publice și culturale ale omenirii. Multă vreme s-a atribuit stolnicului Constantin Cantacuzino și paternitatea *Cronologiei Tabulare*, un indice cronologic al principilor care au domnit în Țara Românească de la pretinsul descălecat din 1215 până la anul 1666. Cum însă aceasta face mențiune de persoane care au supraviețuit pretinsului autor, este clar că nu stolnicul Constantin Cantacuzino putea fi autorul lucrării, ci mai curând Popa Florea, dascălul de la vechea școală de slovenie de pe lângă mănăstirea Sf. Gheorghe din București, reorganizată de principele Șerban Cantacuzino. Biblioteca adunată de părintele său la Mărgineni fusese păstrată și îmbogățită de dânsul.

Grija lui Constantin Brâncoveanu nu se manifesta numai în îmbogățirea și răspândirea literaturii bisericești în țară și în străinătate, ci și prin construirea de noi lăcașuri sfinte și prin restaurarea și întreținerea ctitoriilor înaintașilor săi. În arhitectura bisericească își făcu loc un stil nou – *brâncovenesc* – caracterizat prin pridvorul deschis cu stâlpi legați prin arcade semicirculare sau trilobate. În dezvoltarea noului stil profilurile se înlocuiesc prin sculpturi, iar coloanele primesc împodobiri cu caneluri în spirală. Clopotnițele se ridică peste pronaos, iar turla deasupra naosului. Mănăstirea Hurez (Horezu), principala ctitorie a lui Brâncoveanu, este reprezentanta caracteristică a noului stil. Alături de Hurez stau mănăstirile Colțea din București, Sinaia ș.a. Meșterii constructori ai bisericii de la Hurez erau Istratie lemnarul, Vicașin Caragea pietrarul și Manea, vătaful zidarilor. Biserica a fost împodobită cu frumoase fresce, cu tabloul ctitoresc. Alte ctitorii ale lui Brâncoveanu erau bisericile de la Mogoșoaia, Potlogi, în Vâlcea, Sf. Gheorghe Nou și Sf. Sava din București, Brâncoveni, Râmnicu Sărat, precum și bisericile de la Făgăraș, Ocna Sibiului și Ismail. Restaurări s-au făcut pe timpul său la Bistrița, Argeș, la Târgoviște, București etc. Afară de ctitoriile sale bisericești Brâncoveanu a mai ridicat și palate domnești la Mogoșoaia, Potlogi și Sâmbăta de Sus, iar la București s-a construit Curtea domnească. Pilda lui a fost imitată și de numeroși boieri cu dare de mână care au clădit și ei biserici și și-au ridicat conace boierești atât în capitală, cât și la moșiile lor. Solicitudinea pentru biserică s-a manifestat și la principii din Moldova, numai că domniile lor scurte și efemere n-au îngăduit Domnilor să se gândească la construcții mai mari și mai numeroase, ca în Muntenia, unde domnia lungă a lui Constantin Brâncoveanu a însemnat punctul culminant al vieții artistice și culturale din Muntenia.

Vulturul Brâncoveanului

PARTEA XI

ȚĂRILE ROMÂNE ÎN TIMPUL ABSOLUTISMULUI LUMINAT

I. Muntenia și Moldova în timpul domniilor alternative ale familiilor fanariote Mavrocordat, Ghica, Racoviță și Calimachi

II. Transilvania și Banatul sub dominația habsburgilor

Capitolul I

MUNTENIA ȘI MOLDOVA ÎN TIMPUL DOMNIILOR ALTERNATIVE ALE FAMILIILOR FANARIOTE MAVROCORDAT, GHICA, RACOVIȚĂ ȘI CALIMACHI

1. Originea familiilor fanariote și raporturile lor cu Poarta Otomană
2. Domnia lui Nicolai Mavrocordat
3. Așezământul de obște al lui Constantin Mavrocordat
4. Poruncile lui Constantin Mavrocordat în Moldova
5. Cartea pentru dezrobirea țăranilor înstrăinați
6. Cartea pentru dezrobirea rumânilor din Muntenia și a vecinilor din Moldova
7. Felul cum au fost primite reformele de contemporani
8. Domniile Ghiculeștilor
9. Noile orânduiri ale lui Grigore al III-lea Ghica
10. Domniile familiei Racoviță
11. Domniile familiei Calimachi

1. Originea familiilor fanariote și raporturile lor cu Poarta Otomană

În primele șapte decenii ale secolului al XVIII-lea, la domnia Principatelor s-au succedat alternativ patru familii fanariote din casele *Mavrocordat, Ghica, Racoviță* și *Calimachi*. Familia Mavrocordat era de origine nesiotă din insula Chios. Familia Ghica era de obârșie albaneză. Întemeietorul acestei familii, Gheorghe Ghica, domni urmat de fiul său în ambele Principate. Familiile Racoviță și Calimachi se ridicară din rândurile boierimii pământene din Moldova, unde înainte de a fi ajuns la domnie, îndepliniseră înalte funcții administrative. Familia Ghica se naturalizase de mult în țară, încadrându-se în clasa marilor boieri. Întemeietorul familiei Mavrocordat era și el căsătorit cu Casandra, fiica fostului domn Alexandru Iliaș. Copiii acestor familii domnești, ca Alexandru Mavrocordat, Grigore Ghica, Mihai Racoviță și Ioan Calimachi își făcuseră stagiul în funcția de mari dragomani sau terzimani, adică de tălmaci sau interpreți ai Porții. Aceasta era o funcție de mare încredere care corespundea funcției de secretar general pe lângă marele vizir – cancelarul imperiului – pe lângă reisaffendi – ministrul de externe – pentru îngrijirea corespondenței cu țările străine, care devenise din ce în ce tot mai bogată. Poarta avea nevoie de interpreți de mare încredere care să cunoască limbile europene, îndeosebi franceza și italiana, fiindcă *Coranul* oprea pe musulmani de a învăța limbi străine. În condițiile acestea, dragomanul devenea cea mai însemnată funcție pe lângă Poartă, accesibilă *creștinilor*. Funcția de dragoman servea ca stagiu de pregătire pentru candidații la tronurile românești din București și Iași. În calitatea sa de *secretar de taină – muharremi asvar – gardien des secrets*, latină *ex secretis*, conduse Alexandru Mavrocordat conferința de pace de la Carlovăț (1699), Ioan Mavrocordat pe cea de la Pasarovăț (1718), iar Alexandru Ghica pe cea de la Belgrad (1739), care ieșind în defavoarea sultanului duse la decapitarea lui Ghica. Nepotul lui Alexandru Mavrocordat, Constantin, Domn de mai multe ori în țările române, înspăimântă boierimea cu reformele sale democratice.

Niciuna dintre aceste patru familii domnitoare nu era originară din *Fanar*, cum se numea cartierul farului din Istanbul unde își aveau casele lor numeroase familii de negustori și oameni de afaceri greci. Numai spre sfârșitul veacului al XVIII-lea Fanarul ajunsese un cuibar rău famat de intrigi și uneltiri politice, o adevărată tainiță de crime care se repercutau și asupra țărilor române. Epoca însă în care grecii din Fanar ajunseră să stăpânească întreaga viață politică, culturală și economică a Moldovei și Munteniei, începu mai târziu, numai după pacea de la Cuciuc-Cainargi (1774). În nici un caz, însă, domniile alternative ale familiilor domnești menționate mai sus nu intră în epoca așa zisă fanariotă. Părea că

după fuga lui Cantemir în Rusia și după mazilirea lui Brâncoveanu, turcii nu ar mai fi avut nici o încredere în boierimea pământeană și ar fi rânduit Domni străini în Principate nu corespunde adevărului istoric.

Din mărturiile contemporane aflăm că după mazilirea lui Dimitrie Cantemir, marele vizir însărcinase pe Lupu Costachi, singurul boier de vază rămas în Moldova, să adune boierimea pentru alegerea noului domn. La chemarea aceasta boierii moldoveni ar fi propus:

"Avem domn mazil la Poartă pe Mihai Vodă, de va fi mila Măriei Tale, acesta să ne fie Domn".

Aflând de răspunsul boierilor, marele dragoman Ioan Mavrocordat, bucurându-se de încrederea Porții, recomanda Domn pe fratele său Nicolai Mavrocordat, care obținu din mila sultanului steag de domnie în Moldova. După mazilirea lui Constantin Brâncoveanu, Mihai Racoviță stăruia să ajungă domn în Muntenia. Numirea sa a fost însă zădărnicită de boierii munteni care cerură domn pe Ștefan Cantacuzino, fiul stolnicului Constantin și Poarta împlini dorința boierilor. Se vede deci că nu impunea încă țărilor române Domni în mod arbitrar, ci ținea cont de recomandările boierilor.

Cât privește desele mutări de Domni dintr-o țară într-alta, ele erau considerate de turci ca ocazii binevenite pentru a stoarce bani, pentru că asemenea mutări erau considerate ca noi așezări în domnie care erau bine plătite. Și cum Muntenia era mai bogată decât Moldova, domnia de la București era preferată celei de la Iași. Schimbările de Domn dintr-o țară într-alta depindeau însă și de schimbările ce se produceau la Poartă. Noul sultan sau noul vizir înlocuiau de regulă și pe Domnii din Principate prin candidați agreați de ei și cunoscuți ca buni platnici. Răsturnarea sultanului Ahmet al III-lea în septembrie 1730 și înlocuirea lui prin noul sultan Mahmud I aduse cu sine mazilirea lui Alexandru Mavrocordat în Muntenia și înlocuirea lui cu Mihai Racoviță, care pândea domnia ca mazil la Istanbul.

Este însă adevărat că domnia lui Nicolai Mavrocordat, care era cu totul străin de țară și nici nu-i cunoștea limba, trezise mari nemulțumiri în rândurile boierimii române, care cu ocazia acestei numiri nici nu fusese consultată măcar de formă. Boierii din Muntenia și Moldova, care se considerau deținători de drept ai puterii domnești și care erau deprinși să guverneze alături de Domn, nu puteau privi cu ochi buni o domnie străină și independentă de ei. *Cronica lui Mustea* se ridică împotriva noului Domn *țărigrădean*, "neîmblânzit și străin de firea moldoveanului, care s-a instalat în Scaunul domniei de la Iași nepoftit de nimeni și care nici nu știa limba țării, ci tot cu tălmaci grăia". Numai că Mustea trecea cu vederea că asemenea Domni străini de țară nu erau necunoscuți în istoria țărilor române, dacă ne gândim numai la *Despot-Vodă, Gaspar Grațiani, Gheorghe Duca, Dumitrașcu Cantacuzino, Antonie Russet* în Moldova sau la *Leon Tomșa, Alexandru Iliaș* și *Radu Mihnea* în Muntenia, care cu toată pretinsa înrudire cu foștii Domni ai țării erau străini de țară și nu cunoșteau limba supușilor lor.

Ceea ce indispunea însă mai mult decât persoana Domnului străin era ceata de greci care îl însoțea la sosirea lui în țară. Mustea susține că numărul acestora era așa de mare încât "rămase Fanarul pustiu în Țarigrad". Cronicarul Neculce spune că noul Domn era înconjurat de greci, "care veniseră să cuprindă toate boieriile, pârcălăbiile și vămile de pe la margine cu agonisit, astfel că boierii de țară nu puteau încăpea la nimic. Toți ridicau lefi mari de la visterie și trăiau în desfrâu". "Vai de țară – exclama cronicarul – la ce vremi cumplite ai ajuns și la ce cumpănă ai căzut! Vai de aceste două țări creștine cu acești Domni străini ce de amar de bani dau pentru vajbile cele ticăite ale lor".[1] Dar prezența oamenilor de afaceri greci în anturajul Domnului nu era un fenomen nou, fiindcă și mai înainte grecii copleșeau curțile domnești, încă din secolul al XVII-lea, provocând prin insolența și rapacitatea lor adevărate răscoale, ca în timpul domniei lui Alexandru Iliaș și a lui Leon Vodă, care nu putură potoli răscoala populației exploatate decât prin expulzarea grecilor din țară. Dintre grecii care mai rămaseră în țară, și numărul lor era destul de mare, unii se asimilară cu pământenii prin încruscriri cu familii de boieri și târgoveți, ajungând pe calea aceasta la înalte dregătorii publice și chiar la domnie, cum era cazul familiei Cantacuzineștilor. Numai în epoca fanariotă propriu-zisă, grecii din Principate formulaseră idei privitoare la restaurarea imperiului bizantin cu mijloace materiale din țările române.

Zadarnică era plângerea boierimii contra Domnilor neagreați de ea când știau că ambițiile ei nestăpânite înlesneau Porții nu numai sporirea tributului ci și nesocotirea dreptului țării de a-și alege Domn. Încurajată de marile oferte în bani din partea pretendenților, Poarta revoca pe Domni cât se poate mai des, sau îi muta dintr-un Principat într-altul, pentru a stoarce pe calea aceasta sume cât mai mari de

bani. Dar, Poarta nu se mulțumi numai cu desemnarea și mutarea Domnilor, ci ea nu se sfia să priveze puterea domnească de cele mai esențiale prerogative ale ei. Domnii rânduiți de Poartă nu mai aveau dreptul de a declara război sau de a încheia pacea. Ei nu puteau intra în alianță cu țările vecine și nici trimite solii oficiale în străinătate, cu un cuvânt ei pierdură orice drept de a se afirma în politica *externă*.

În schimb, Domnii rămaseră stăpâni asupra politicii *interne*, exercitând cu depline puteri prerogativele lor legislative, administrative și judecătorești. Viața și avutul locuitorilor erau în mâinile Domnului. Dregătoriile civile, militare și chiar ecleziastice depindeau de Domn. Pentru ocuparea funcțiilor publice nu exista nici o normă, totul depindea de bunăvoința Domnului. Dimitrie Cantemir arată că deși partea bisericească își alegea ea însăși pe ierarhii ei, totuși o asemenea alegere nu era valabilă dacă nu era confirmată de Domn, încredințându-i cu mâna proprie toiagul pastoral. Puterii domnești îi erau subordonați chiriarhii țării cu egumenii mânăstirilor, precum și întreaga tagmă preoțească, care puteau fi oricând demiși din demnitățile lor dacă făceau cuiva vreun rău sau mișcau ceva contra Domnului și contra țării. Cantemir arată cum cea mai mare calamitate a țării era ambiția unor străini de a se putea mândri cu numele de Domn. Pentru a-și atinge scopul, pretendenții la domnie socoteau între a promite orice turcilor și a se lipsi de tot ce aveau numai pentru a ajunge Domni, pentru ca apoi, nemaiputând plăti din dările obișnuite, să se vadă nevoiți de a găsi alte impozite, pe care să le arunce asupra contribuabililor țării.

În condițiile acestea, țările române care mai înainte suportau un singur jug, cel al turcilor, au fost silite mai apoi să-l poarte îndoit, atât din partea turcilor cât și din partea Domnilor străini. "*Cu un cuvânt* - zice Cantemir - *înțelepții împărați ai turcilor și-au oprit pentru ei în aceste timpuri tulburi toate cele ce le-au socotit că le sunt trebuincioase, iar toate acele de unde nu aveau să spere nici un folos, li lăsară Domnilor ca să mulțumească măcar cât de puțin ambițiile candidaților la domnie*".[2] De riscurile unei asemenea domnii își dădea cel mai bine seama marele dragoman Alexandru Mavrocordat, despre care se spune că aflând, la 1709, despre ridicarea fiului său Nicolai în Scaunul domniei de la Iași a rămas consternat. Neculce relatează că la primirea acestei știri "*a și început a plânge și a-și da palme peste obraz și a-și smulge părul din cap și din barbă și a blestema pe fiul său căci a primit domnia și a zice că din ceasul acesta este casa lui stinsă, de vreme ce s-a amestecat fiul său la domnie*".[3]

2. Domnia lui Nicolai Mavrocordat

Temerile bătrânului Mavrocordat nu se adeveriră întocmai fiindcă fiii și nepoții săi se dovediră a fi Domni buni și cârmuitori de seamă, care prin *reformele* lor au înscris pagini frumoase în istoria țărilor române. Fiii terzimanului Alexandru, anume Nicolai și Ioan deopotrivă cu nepoții săi Constantin și Ioan, ai lui Nicolai Mavrocordat, au domnit alternativ în ambele Principate timp de 50 de ani, 18 ani în Moldova și 32 de ani în Muntenia. Cea mai lungă din aceste domnii a fost a nepotului Constantin care a domnit de cinci ori la București și de patru ori la Iași, însumând 22 de ani de domnie. Iată numele Domnilor și anii lor de domnie:

	Muntenia	*Moldova*
Nicolai Mavrocordat:	1715 - 1716	1709 - 1710
"	1719 - 1730	1711 - 1715
Ioan Mavrocordat (fratele lui Nicolai)	1716 - 1719	
Constantin Mavrocordat	1731 - 1733	1733 - 1735
	1735 - 1741	1741 - 1744
	1744 - 1748	1748 - 1749
	1756 - 1758	
	1761 - 1763	1769
Ioan Mavrocordat (fiul lui Constantin)		1744 - 1748

Schimbările de Domn dintr-o țară în alta nu erau agreate de boieri, care bănuiau în ele intenția Porții de a uni ambele Principate române sub o singură administrație, un fapt care s-a și desăvârșit după un secol și mai bine. Împotriva unei asemenea eventualități se ridică cronicarul Mustea, susținând că aceste două țări sunt și trebuie să rămână egale, fiecare sprijinindu-se pe dreptul ei. Ambii Domni au țări deosebite, tocmai ca și stăpânirea lor.

Ostilitatea boierilor față de Nicolai Mavrocordat se potoli însă curând pe măsura în care noul Domn începu să dea vizibile dovezi de bună și cinstită administrație. El deprinse curând limba țării, considerându-se însuși nepot de Domn, după maica sa Sultana, fiica

lui Alexandru Vodă Iliaș. El arăta mare interes pentru istoria țării, îndemnând pe cronicari să continue letopisețele începute și însărcinând, în Muntenia, pe *Radu Popescu*, iar în Moldova pe *Axinte Uricariul* să adune cronicile într-un *corp* care să înfățișeze tot trecutul neamului românesc, de la origine până în timpul domniei sale. El însuși citea în vremea captivității sale la Sibiu diverse opere clasice, între care și disertația lui Cicerone *De officii* pe care el o prelucră în grecește sub titlul: *Cartea despre datorii.*[4] Marea sa dorință era să implanteze trecutul familiei sale în istoria Moldovei cu rădăcini adânci care să pătrundă până în timpul lui Alexandru cel Bun. Ca Domn al Moldovei, el a stăruit foarte mult pentru păstrarea raialei din Hotin în granițele Moldovei, dar fără succes. Mai fericită a fost intervenția sa pentru restabilirea vechii granițe cu raiaua Brăilei. Stăruințele sale pentru apărarea integrității teritoriale a ambelor țări în care domnise sunt o dovadă de atașament față de ele.

Concepția sa politică era însuflețită de ideile generoase ale absolutismului luminat cu vădită tendință pentru reforme sociale și economice. Tendința aceasta se manifestă în interesul și solicitudinea sa pentru masele largi ale populației rurale, care, pe lângă apăsările impozitelor, suferea foarte greu din cauza abuzurilor administrative. După relatările cronicarului *Mustea*, domnia sa a fost o domnie de împăcare și bunăvoință, purtându-se față de toată lumea cu îngăduință și blândețe. Țara nu o supăra cu bani, ci lăsa mai ușor pe sărmani, ca să poată plăti mai lesne. Țării, adică prostimii, voia să-i arate milă și dreptate, ținându-i parte. Spiritul acesta nou de dreptate socială sau de democrație, cum am putea zice, nu era însă după placul marii boierimi prea încrezută în privilegiile și prerogativele ei de clasă dominantă. De aceea, ea nu contenea de a unelti mereu împotriva Domnului, care rămânea la hotărârea sa de a curma relele și abuzurile, înfrângând cu energie insistența boierească, recurgând chiar la acte de violență contra adversarilor săi. El nu se sfia de a lovi cu buzduganul pe boieri și a închide pe cei vinovați dintre ei, silindu-i astfel să ispășească nedreptățile și samavolniciile comise față de sărăcime. *Mustea* observa cu drept cuvânt că vrajbele celor mari se descărcau în spatele celor mici și toată răutatea cădea peste cei supuși și nevinovați. De aceea, pentru a curma asemenea abuzuri, Domnul încredință administrația ținuturilor conduse de pârcălabi și starosti unor boieri de cinste, înlocuind pretutindeni pe zlotașii abuzivi. El amenință pe

Nicolae Mavrocordat

episcopul Varlaam de la Huși cu raderea bărbii, dacă va continua să nesocotească poruncile domnești. Nicolai Vodă pofti chiriarhii și boierimea pentru a-i supune spre examinare catastihul de încasări și cheltuieli, invitându-i să răspundă *„dacă s-a mai fi luat vreun venit și nu s-a pus în seamă, sau de este vreun condei în deabineli afară de cale"*. Constatându-se un plus la cheltuieli, Domnul se oferi să-l acopere din averea sa proprie.

După al doilea an de domnie, el prezentă adunării obștești *„sama vistieriei"* pentru lămurirea socotelilor și găsirea mijloacelor de îndreptare. *"Și iarăși s-au găsit* – zice cronica – *cheltuit mai mult de Nicolai Vodă în trebile țării, neputându-se cuprinde toate din venituri, și iarăși a luat zapis iscălit arhierei și boieri"*. Iată un început lăudabil de a supune bugetul statului adunării obștești, pentru examinare și aprobare. În timpul marii foamete care încerca țara, Domnul aduse alimente din Turcia pentru hrana populației. Politica aceasta de corectitudine în gospodăria țării și de grijă părintească față de cei mulți și nevoiași nu întârzie să dea roadele așteptate. Țărănimea, care din cauza stoarcerilor fiscale lăsase satele și fugise în alte țări, începu să se întoarcă la vetrele părăsite, asigurându-se de protecția domnească. Nicolai Costin arată că Nicolai Vodă a strâns țăranii împrăștiați pretutindeni și i-a așezat în slobozii, oprind să fie năpăstuiți și îngăduindu-le să se înfățișeze oricând la curte cu jalbele lor.

Pe fiul său, Constantin Domnul îl sfătui să se stăpânească la mânie, să urmeze drumul bătătorit de înaintași și să câștige iubirea

locuitorilor țării. Simțământul său de omenie îl îndemnă să intervină la Poartă pentru iertarea lui Constantin Brâncoveanu, o intervenție generoasă care fu însă zădărnicită de rudele de aproape ale nenorocitului Domn. Pentru a se menține pe linia tradițională a vechilor Domni pământeni, Nicolai Vodă ridică mânăstirea Văcărești de lângă București înzestrând-o cu sate și moșii, pentru ca din veniturile acestor danii *"pe cei fără adăpost să-i primească, pe cei goi să-i îmbrace, pe cei flămânzi să-i sature, pe cei bolnavi să-i caute și pe cei din temniță cu milă să-i cerceteze"*. El adună pe lângă ctitoria sa de la Văcărești și o *bibliotecă* cu cărți rare. În timpul domniei sale din Moldova s-a înființat din îndemnul său pe lângă episcopia din Rădăuți o *tipografie* pentru tipărirea cărților sfinte. La 14 septembrie 1730, Nicolai Vodă Mavrocordat muri de ciumă la București și fu înmormântat în ctitoria sa de la Văcărești. Sarcofagul de marmură cu o frumoasă inscripție în românește se vede acolo și astăzi. În urma lui rămaseră mai mulți copii, dintre care Constantin și Ioan ajunseră și ei la domnie în Principate.

În timpul internării lui Nicolai Vodă la Sibiu (1716 – 1719), Poarta rândui în Muntenia pe fratele său *Ioan*, care interveni la conferința de pace de la Pojarovăț, pe care el dorea să o atragă la București. El trebui să se împace cu pierderea Olteniei către austrieci și să se mulțumească numai cu alungarea nemților dincolo de Olt. La 28 februarie 1719, el muri de ciumă la București și fu înmormântat la biserica Sf. Gheorghe. Concepțiile sale politice se asemănau cu cele ale fratelui său Nicolai, pe care acesta îl sfătuia să se ferească de greci care, venind în București, desigur toți vor cere dregătorii în dauna boierimii române, care va rămâne fără slujbe și deci departe de curtea domnească.

3. Așezământul de obște al lui Constantin Mavrocordat

Pe patul de moarte, Nicolai Vodă recomanda boierilor ca Domn pe fiul său Constantin în vârstă de 19 ani. Boierii primiră recomandarea și se grăbiră să intervină la Istanbul pentru confirmarea tânărului Constantin. Dar dorința lor nu fu împlinită decât în 1731, când tânărul *Constantin Mavrocordat* primi domnia mai întâi în Muntenia și apoi în Moldova, exercitând-o în ambele Principate cu întreruperi timp de 22 de ani, între 1731 – 1769. El a intervenit la congresul de pace de la Belgrad (1739) redobândind Oltenia de la austrieci și contribuind la expulzarea lazilor din Moldova. Cronicarul Neculce ni-l prezintă ca pe un om căruia îi era dragă învățătura și dorea să se țină la curent cu tot ce se petrecea în străinătate, întreținând legături cu corespondenții din țările străine fiind *„prea silitor spre vești ca să știe ce se face în alte țări"*. El primise o educație foarte îngrijită în casa părintească, având de la părintele său cunoscutele *Instrucțiuni*, ce cuprind principii de educație morală, dar și de ordin politic, economic și administrativ. În vederea marilor reforme pe care avea de gând să le introducă în ambele Principate române, el ceru cronicarului Neculce un memoriu asupra așezării impozitelor în Moldova.

"După porunca Măriei Tale ca să fac trataz la câte oi ținea minte că s-au făcut în țară și obiceiurile, și bună rele, la ce Domn ar fi ieșit, iată că Ți-am scris cât am ținut minte și le știu că sunt adevărate, așișderea și cât am auzit de la oameni bătrâni, iarăși le-am scris ce de acestea am auzit, chezaș nu sunt" – spunea Neculce.

Noul Domn arăta și mult interes pentru așezămintele de învățătură pe care le-a organizat și întărit. Pe lângă școlile slavonești și elinești, el a deschis școli pentru învățătura latinească și arăbească, invitând pe mazilii din țară să trimită copiii la învățătură ca să învețe orice fel de limbă li-ar fi voia, pentru ca să se afle oameni învățați și în pământul Moldovei, precum sunt în alte țări și locuri, iar dascălilor să li se plătească din vistieria domnească.

În 1731, Constantin Mavrocordat ajunse Domn în Muntenia, în vârstă numai de 19 ani. Era prima sa domnie la București care-i dădu prilej de a cunoaște țara și de a se familiariza cu problemele domniei. Dar timpul acesta de orientare nu dăinui mult, fiindcă, în mai 1733, el fu mutat la Iași unde puse în aplicare prima sa reformă privitoare la administrarea averilor mânăstirești, pe care o avea probabil pregătită încă de la București. La 7 noiembrie, apăru decretul domnesc prin care cu binecuvântarea arhiereilor moldoveni se hotărî ca stareții mânăstirilor să fie aleși de soborul monahilor și confirmați de Domn. Ei fură obligați să poarte catastih asupra tuturor veniturilor și cheltuielilor mânăstirești și să răspundă pentru preoțime.

În 1735, Constantin Vodă fu mutat din nou la București, unde domni timp de șase ani, în cursul cărora el săvârși marea sa reformă, dând Munteniei un nou *"așezământ"* sau o nouă *"constituție"*, cum numea el însuși noua orânduire a țării. La alcătuirea noului așezământ el se sfătui cu arhiereii țării și cu frun-

tașii boierimii. În 1739, proiectul noului așezământ a fost gata, dar complicațiile externe care duseră la încheierea tratatului de pace de la Belgrad și la redobândirea Olteniei siliră pe Domn să amâne promulgarea lui până la 7 februarie 1740.

În preambulul *așezământului de obște* clerul și boierii felicitau pe Domn, care în timpul războiului celor trei mari împărății a știut să păstreze țara și-i mulțumeau pentru marea sa operă legislativă prin care s-a dovedit ca un adevărat părinte al patriei. Obștea clerului și a boierilor declarau solemn că aderă la acest așezământ pentru ca neamurile vecine să știe și să cunoască frumoasa înfăptuire a Domnului lor, care va servi ca monument nepieritor în amintirea lui și va servi drept pildă pentru Domnii viitori. Domnul însuși conjura pe oricine îi va urma în domnie să-i respecte așezământul. El declara de rebel și dușman al patriei pe oricare boier care s-ar abate de la noua constituție.

Așezământul de obște dat Munteniei de Constantin Mavrocordat cuprindea 13 articole sau ponturi care prevedeau scutire de dări pentru mânăstiri și cler, instituirea unei epitropii pentru administrarea bunurilor ecleziastice. El supunea administrația acestor bunuri unui control sever și dispunea ca împărțirea dreptății să se facă prin boieri cinstiți plătiți din vistieria țării. *Așezământul țării* scutea pe boieri de dăjdii și dispunea numirea de ispravnici corecți pe la județe. El obliga pe slujbași de a se mulțumi cu leafa lor din vistierie, desființa văcăritul și pogonăritul, oprea pe țărani de a părăsi moșiile pe care ședeau, obligându-i la anumite zile de clacă și la plata dijmei din produsele gospodăriei lor. În *articolul 13* și ultim se arăta că reprezentanții clerului și ai boierimii care au iscălit așezământul au convenit cu Domnul *"de a înlocui sistemul rău de percepere a dărilor și de a găsi mijloacele cele mai bune și mai drepte pentru ca țara să poată aduce mai ușor la îndeplinire poruncile sultanului și să poată face față nevoilor interne"*. Totodată, el hotărî ca plata impozitelor să se facă în 4 sferturi pe an, după puterea fiecăruia.

Promulgarea așezământului făcu mare vâlvă în țară și în străinătate. El fu tradus în franțuzește și publicat în revista pariziană *Mercure de France*, în numărul din iulie 1740. Așezământul cuprindea în fond mai mult enunțarea unui principiu, urmând ca acestea să fie dezvoltate mai pe larg la punerea lor în aplicare prin ordonanțe speciale. Cu dezvoltarea aceasta s-a însărcinat cronicarul Mihai Cantacuzino (+1790) în opera sa *Istoria Țării Românești*, publicată în originalul grecesc de frații Tunusli la Viena 5 și tradusă în românește de Gheorghe Sion.[6]

"*Constantin Vodă* – zice cronicarul – *a făcut în 1739 reforma, adică prefacerea tuturor așezămintelor țării. Mai întâi s-a consultat cu mitropolitul, cu episcopii, cu boierii cei mari și mici, cu preoții și mazilii și făcând adunare au întocmit așezăminte nouă, desființând pe cele vechi, iar pe cele nouă le-au întărit cu jurământ și cu afurisanie, orânduindu-le precum mai jos se arată:*

A ridicat dare mănăstirilor și a proprit milele de la vămi ce le luau după hrisoave. A numit epitropi dintre egumeni cu sarvina de a aduna veniturile mănăstirești și a întrebuința câștigul prin știrea domnului în binefaceri.

A ridicat darea preoților și a oprit de a avea preoți oameni fără știință de carte și de învățătură, făcând și anume școli pentru cei de voiau să se prețească.

A ridicat darea boierilor și a făcut alegerea numindu-i întâi iar pe copii lor *neamuri scutiți de dare.*

A desființat venitul din afară a boierilor, rânduind fiecărui leafa în analogie cu venitul ce avea. El a rânduit leafă boierilor ce nu aveau boierii.

A desființat puterea căpitanilor, numindu-i ispravnici pe județe cu leafă din vistieria după județ și după persoana ispravnicului.
Pe boierii cei mai mici i-a numit mazili, numele lor l-a scris în vistierie, impunându-le a da dări numai de patru ori pe an, scutindu-se însă de dijmărit și de vinarciu.
Logofeții de divan ce ședeau la țară, prin sate, s-au supus la dijmărit și vinarciu, precum și la cele patru sferturi pe an.

La divan și la vistierie să se rânduiască logofeți cu leafă și scutiți numai de dijmărit și vinarciu.

Breslele cele mici le-a pus la dare care să o plătească de patru ori pe la vistierie după persoana fiecăruia.

Pe sătenii spătari, vieteirași, roșii, paharnicei, postelnicei, viziteii, comișei, șătrărei i-au dat pe toți la dare cu țara.

Țăranii ce erau robi ai boierilor și care le da lor puțină dare s-au dat toți la dare și în dreptul *acestora s-au dat boierilor scutelnici.*

A pus în rânduială clasele boierești, numind veliți pe toți cei ce aveau funcție și rang, iar pe cei ce se trăgeau din boieri și nu aveau funcție numindu-i neamuri, toți liberi de orice dare, iar pe cei de clasa a doua numindu-i mazili și scutindu-i de vinarciu și dijmărit, a regulat toate rufeturile.

El a împărțit pe slujbașii statului și ai

curții în două categorii și anume în boieri mari sau veliți, și în dregători sau boieri de clasa a doua".

După reforma lui Mavrocordat boieriile mari cuprindeau 19 din funcțiile cele mai înalte în stat, începând cu banul și terminând cu clucerul de arie inclusiv. Boieriile de clasa a doua cuprindeau toate celelalte funcții mai mărunte. Domnul se gândea și la urmașii slujbașilor publici, pentru ca și aceștia să se poată bucura de anumite interesuri la plata dărilor, cel puțin. Pe urmașii slujbașilor din clasa întâi care rămâneau fără slujbă, Domnul îi numi *neamuri*, iar pe cei ai slujbașilor din clasa a doua *mazili*, acestora legiuitorul căuta să le găsească anumite rosturi și în viața administrativă și judecătorească a țării, aplicându-i ca adeseori la hotarnicii de moșii, ca inspectori etc. Cu vremea, primii cinci dintre boierii veliți constituiau așa-zisa *protipendată*, adică primii cinci care aveau rosturi mari în divanul domnesc. Cu vremea slujbașii superiori se distingeau față de subalternii lor prin anumite semne distinctive vizibile. Ei apăreau la ședințele divanului cu căciuli de samur, bastoane de argint etc. Primele începuturi de uniforme de serviciu pentru slujbașii publici. Noul așezământ domnesc introduce principiul salarizării fixe din vistieria statului, oprind încasările de plocoane de tot felul de la clienți, afară de anumite prime de încurajare la descoperirea hoților etc.

Prin noul așezământ s-au desființat văcăritul, pogonăritul, pecetluitul, haraciul, birurile, ploconul, peșcheșul, bairamul, vorniciile și toate celelalte dări, cum le vor fi numit și s-a stabilit ca fiecare țăran să plătească o singură dare anuală de zece lei în patru sferturi de câte doi lei și 60 de bani, iar din 20 de țărani, unul să dea numai 5 lei pe an. La recensământul ce s-a făcut, s-au găsit 147.000 de contribuabili, afară de boierii scutiți de impozite. Un spor în venitul țării s-a putut obține prin urcarea dărilor la ocărit, vinarciu, la vămi de sare. De asemenea, s-a contopit venitul *cămării domnești* cu cel al *vistieriei*. Toate veniturile incurgeau la vistieria țării din care se plăteau haraciul Porții, cheltuielile diverse la Istanbul, cu turcii cei mari, darurile pentru pașale, cadii ș.a. Din vistieria comună se acopereau deopotrivă și cheltuielile administrative interne cu lefile slujbașilor, simbriile de tot felul, iar ceea ce prisosea era încasat de Domn pentru nevoile sale. În chipul acesta – încheie cronicarul Mihai Cantacuzino –, țara a intrat în bună orânduială, mergând spre sporire și adunând într-însa locuitori de peste Dunăre și din Ungaria.

4. Poruncile lui Constantin Mavrocordat în Moldova

Curând după aplicarea așezământului său în Muntenia, Constantin Vodă fu mutat cu domnia la Iași în 1741, unde se grăbi să impună reformele sale ca și în Muntenia. Hrisovul pentru impunerea acestor reforme nu ni s-a păstrat. Cunoaștem însă *"poruncile"* pe care Constantin Vodă le dădu în septembrie 1741 ispravnicilor din ținuturi cu privire la aplicarea noilor orânduieli. Aceste porunci sunt cuprinse în mai bine de 52 de ponturi sau articole care tind la curmarea abuzurilor administrative de până atunci și la îndrumarea întregii vieți administrative, economice, financiare și culturale a țării pe căi noi de corectitudine și de mai bună rânduială. Poruncile impun respectarea dreptului de proprietate, curmarea abuzurilor, libertatea comerțului, norme de judecată, orânduieli bisericești și reglementarea situației vecinilor, a oamenilor străini și a țiganilor. Reproducem în cele ce urmează dispozițiile poruncilor la toate aceste probleme, cu indicarea numărului articolului sau pontului din aceste porunci:

a. Respectarea dreptului de proprietate. Casa cu sila la târguri și la țară, fără voia omului și fără de tocmeală a chiriei și plată deplină nimeni să nu o găzduiască (1). Gloabe, angarii, clăi preț de un ban, ispravnicul de la nimeni să nu ia (2). Din casele negustorilor vase, blide la musafiri nimănui nemică nu se va da (3). Moșie cine are să se știe că s-a dat la locuitori volnicie de a-și stăpâni moșia sa cu tot venitul, iar unui pe a altuia să nu o stăpânească (6). Zaharea de orz, de fân, conace, podvezi de cară, cai de olac, unde va fi trebuință, afară de mezil, orice fel de trebuință de scânduri de lemn, fără lăcomeală și fără plată deplin, de la nimeni să nu se ia, întâi ca să dea banii pe mâna omului, și apoi să se ia cu voia lui, iar nu cu sila sau cu jac (11).

b. Curmarea abuzurilor. Ispravnicii pe ținuturi nemoștenite nicidecum să nu aibă la ținut, că singur ispravnicul să fie judecătorul (10) Vameșii, pârcălabii, căminarii, vestmănarii, mostasapii etc., afară de ce vor scrie cărțile gospod, de la nimeni nici un ban să nu ia (12). Fără voia ispravnicului de ținut, nici un om gospod cu puncă pe ținut să nu umble și nici altul la nemic să nu se volnicească (14). Desetnecii de stupi și goștinari de mascuri și de oi, afară de bucățile ce vor găsi de față și aparte nimănui să nu-i puie, ci bucățile ce n-a văzut cu ochii, nimănui nici un ban să nu puie (17). Despre partea sardarilor, făcându-se multe rele și jafuri salahorilor, cărăușilor ce se trimit cu plată în slujbele împărătești, s-a hotărât ca toată plata lor ce se

dă de la vistierie, nici un ban să nu se oprească (28). Slugile vornicești să nu fie volnice a lua ceva de la femei și fete (31). Copii slugi și fete slujnice de vârstă până la 30 de ani s-a hotărât la jidovi să nu se afle slujind (34). Copii de moldovan până la 20 de ani slugă la Turci să nu fie (35). Femei cârciumărițe să nu fie (36a). Banii de gross să nu se ia (33). Vatra domnească de la crama din Odobești s-a hotărât a nu se mai lua (32).

c. Libertatea comerțului. Târgurile să fie volnice și slobode la ori ce fel și de oricare și de oricine va vrea să se hrănească neoprit să fie (4). Cei străini ce vor veni la târg să se așeze, pecetea lor să o plătească osebit, în cislă să nu intre (5). Târgurile de duminecă s-a hotărât să se scoată pe alte zile (36). Egumenii mănăstirilor și boierii veniturile moșiilor să nu le vândă la Turci (63).

d. Normele de judecată. Ispravnicii de ținuturi să poarte grijă a judeca pe oameni; ușile lor să fie deschise și în toate zilele necontenit să judece (13). Tâlharii ce se vor prăda să se trimită la divan cu arătarea delictelor și crimelor comise de ei (15). Judecătorii au poruncă să judece necontenit de la gazdele lor (27). Veliții boieri cu toții vor judeca lucrări mai mari (38). Vel-logofăt de țara de sus va judeca pe oamenii din raionul său (39). Vel vornicul de țara de sus pe oamenii din județul său (40). Vel hatman pe ceata sa grijește de judecata țiganilor și străinilor (41). Vel vistiernicul judecă pe cei ce se jăluiesc de slujbași și pricinile dăjdiilor (42). Vel spătarul judecă pe oamenii străini ce vor merge la dânsul (43). Vel aga judecă pe târgoveți (44). Ispravnicii de ținuturi judecă pe boierii, mazilii și țăranii din ținuturile lor cu tot felul de judecăți, având toată puterea divanului, afară numai de moarte de om; pe tâlharii de furtișag să nu hotărască nimic, să ia sama și să-i trimită la divan (45). Pentru toate judecățile mai mari carte de judecată să se dea și toate să se treacă în condică (46). La ispravnicii de ținuturi vor căuta dreptate țiganii fugiți sau moșiile ce au hotări (47). Judecata de o sută de ani este hotarul să nu se caute ce hotărește pravila, ci așa să se urmeze (48). La judecăți mari cum sunt procesele de moșii, de țigani, împreună cu ispravnicul să se afle și doi mazili acelui ținut, pe care îi va chema ispravnicul să-i judece (49). La hotarnici de mazili, pe cine din mazili, îi va chema ispravnicul să meargă să hotărească (54). Cine nu va veni la judecată pe sorocul stabilit de ispravnic, să se trimită fără voia lui, oricine ar fi el (51). Cărțile de judecată să se potrivească cu rânduiala în scurt, încheindu-se jalba pârâșului și răspunsul celui ce se plânge (52). Pe lună condica să se trimită la noi – zice

Constantin Mavrocordat

Domnul – ca să i se pecetluiască foile să se vadă dreptatea ce se face oamenilor și un izvod de condică să oprească ei și pe ce nu va scris în condica ce ne va trimite să nu se ție în samă, de vreme ce s-a poruncit ca toate să se puie în condică. Cum va cunoaște că s-a făcut strâmbătate, la judecățile de mai sus amintite cu cela ce a avut pâra, cu carte de judecată să iasă la divan. Când vor merge oamenii la judecată și nu-i vor judeca, atunci are să ne dea jalbă. Pârâșul fără de cel cu care ar avea judecata să nu vie, că unul singur nu se judecă. Să-și puie martori că s-au chemat și să dea răvaș la noi ca unul că acela se va pedepsi. Ispravnicul de ținut când se va schimba toate poruncile să le lase la cel ce va fi pus ca ispravnic. Din oameni țărani care vor avea oi, să se puie în cislă 30 oi drept o vacă, și oamenii ce au avut boi sau vaci în cisla anului trecut și făcând meșteșuguri le-au vândut, iar cu banii ce au luat din prețul vitelor fac alte negustorii, s-a hotărât pe negustorii ce vor fi făcând cu acei bani să-i puie în cislă.

e. Orânduieli bisericești. Ispravnicii să aibă a cerceta ținuturile lor pentru răspopi, ipodiaconi sau alți oameni fără har, ce se poartă cu chip bisericesc și să-i pedepsească, unora ca acestora să li se dea peceți (18). La mitropolie și episcopii care vor fi să ia cinul preoțesc până ce nu se va face nu numai diacon să se păzească și să învețe de la obraze învățate care vor fi rânduite acolo pastori norodului; nu numai cele trebuincioase ale pravoslaviei care are trebuință mai fiecare creștin a le ști și cele ce sunt ale acestui sfânt cin preoțesc, adică cum și în ce fel se cade a cârmui pe credincioși, fiii lor cei sufletești (19). La mitropolie, la episcopii și la toate mănăstirile s-au hotărât să fie dascăli și

copii la învățătură, fiște care după putința sa (20). Mitropolitul și episcopii la eparhiile lor pe târguri și pe la sate mari să așeze preoți de ispravă să învețe copiii și întâiași și dată să-i învețe ruga și credința, adică cele 12 porunci ale creștinătății ce se găsesc la Verol, adecă crezu într-unul D-zeu și celelalte 7 taine ale bisericii și cele privitoare la D-zeu și aceste nefiind osteneală multă, să le învețe și să le dea să învețe a scrie (21). Călugării să șeadă nicidecum pe la alte locuri prin casele lor și tot pe la mănăstiri să șeadă. (22). Călugări nici de cum să nu se facă fără știrea mitropolitului (23). Iar cei ce se călugăresc lăsându-se de ale lumei, să se ducă la mănăstiri ca să-și păzească rangul, ei să nu fie văcari sau prisăcari și alte ca acestea (24). Egumenii fără cale să nu se schimbe, ci să fie până la moarte, dar când vor avea vreo pricină, cu care lucru să se dovedească și în scris, dându-le să se lipsească (25). Egumenii de la nimeni altul să nu se aleagă ci cu scrisoare de călugării mănăstirii, aceia să se aleagă a fi egumeni dar când nu se va afla cu bună dovadă om vrednic din mănăstirea lor, atunci să se aleagă de la alta (26). Ce fieștecare venit și cheltuială la vremea sa ceară în scris la sobor, nimeni nefiind cu cale pe alt să se iscălească cu toții, de vreme ce toți au parte la adaosul și folosul mănăstirii (27).

f. Situația vecinilor, oamenilor străini și țiganilor de pe moșii. Oamenii străini ce vor vrea să se așeze pe moșiile mănăstirești și boierești, oricât ar vrea, pe aceste moșii să nu se vecinească, afară de cei ce vor fi vechi vecini (7). Oamenii ce vor ședea pe moșiile mănăstirilor, nefiind vecini, să fie datori a face 12 zile într-un an și dijmă să dea, iar vecinii mănăstirești și boierești să dea pe obiceiu (8). Zile câte pe slujbă din cei ce șed pe moșiile mănăstirești sau boierești acele zile câte va fi tocmeală să se orânduiască (9). Pentru țigani și țigance ce sunt la doi stăpâni nici decum cu nimic să nu cuteze prin dumnezeiasca lege să-i despartă, ci numai stăpânii ai acelor țigani să aibă a-și împărți copiii au să-și ia schimb, atât pentru părinți cât și pentru feciori (29). Țiganul ce va lua moldovenească, au moldovean ce va lua țigancă nimeni să nu cuteze de acum înainte să facă pe moldovean au pe moldoveancă țigani robi au pe copiii lor. Dar ca să nu se dea pricină țiganilor întru a ieși din robie cu această pricină, precum s-au legat plata grea (30).

Nu cunoaștem reformele lui Constantin Mavrocordat cu privire la reorganizarea corpului dregătorilor publici din Moldova. Se pare că acolo rămase în vigoare vechiul statut al boieriilor precum ni-l înfățișează Dimitrie Cantemir în *Descriptio Moldaviae.*[7] Boierii moldoveni erau împărțiți în boieri de sfat și boieri de divan. Boierii de sfat erau: marele logofăt, marele vornic, marele hatman, marele postelnic, marele spătar, marele paharnic și marele vistiernic, 8 la număr respectiv 9, ca și în Muntenia, dacă avem în vedere că în Moldova erau doi vornici, unul de țara de sus și altul de țara de jos. Boierii de divan ocupau boieriile asesoriale sau de ajutor împărțite în trei clase. Clasa întâi cuprindea 18 dregătorii, de la stolnicie până la căminarie. Clasa a doua număra 13 boierii, de la spătăria a doua până la ușierul al doilea, iar a treia alte 13 dregătorii, de la al treilea postelnic până la vornicul de poartă. Deținătorii acestor boierii erau slujbași de stat, și se recrutau din rândurile proprietarilor de moșii, care erau oameni liberi sau nobili, căci nobilimea era legată de proprietatea de pământ.

Pe lângă aceștia domnul mai avea în serviciul său *slujbași de curte*, numiți boiernași, 26 la număr, dintre care 5 în serviciul doamnei. Aceștia puteau fi aleși și din rândurile celor nenobilați, adică fără propietate de pământ. Dar prin numirea lor ei deveneau oameni liberi, adică nobili, și beneficiau de toate drepturile și privilegiile boierești. Funcția lor se numea după serviciul pe care-l îndeplineau la curte de cămărari, vătafi, cupari, ciohodari, medelniceri, pivniceri, cluceri etc. Și slujbașii curții primeau deopotrivă cu slujbașii statului o renumerație fixă pentru slujba lor, fie în bani, fie în natură.

Cantemir arată că pe lângă slujbașii de stat și de curte mai îndeplineau servicii publice încă alți 278 de nobili, și anume pe lângă divanul domnesc, pe lângă camera de arme, pe lângă cabinetul mare și mic, aprozi de divan, păhărnicei și stolnicei care serveau la masa domnească, armășei care-i păzeau de hoți și ușieri care îngrijeau de găzduirea și ospătarea solilor turcești și tătărești. Aceștia îndeplineau aceste slujbe în mod onorific, făcând și stagiu pentru a putea ajunge la dregătorii sau boierii mai mari.

5. Cartea pentru dezrobirea țăranilor înstrăinați

În năzuința sa de refacere și reînnoire, Constantin Vodă Mavrocordat nu se opri aici, ci merse mai departe, atingând una din cele mai grele probleme sociale, problema țărănească. Stârpirea abuzurilor administrative, îmbunătățirea justiției și felul în care se reglementase dreptul de proprietate și chiar noua orânduire a impozitelor nu mulțumiră pe

țărani, care continuau să fugă de pe moșiile ecleziastice și boierești și să-și caute în altă parte îmbunătățirea situației. Pentru a îndemna pe fugari să se reîntoarcă la vetrele lor părăsite, Domnul se gândi la măsuri mai eficace în folosul lor. Obștea ecleziastică și cea boierească au fost din nou chemate la sfat pentru a găsi mijloacele care "să tragă și să adune pe toți fiii patriei fugiți din pământul lor".

După matură chibzuință s-a ajuns la concluzia că cel mai bun mijloc de a determina pe fugari de a se reîntoarce la vetrele lor ar fi emanciparea lor de sub robia proprietarilor de moșii! Părerea găsi aprobarea tuturor și Domnul se grăbi să-i dea putere de lege prin *Cartea obșteștii adunări a Țării Românești pentru dezrobirea țăranilor înstrăinați ce s-ar întoarce la locurile lor*, care fu promulgată la 1 martie 1746. Prin cartea aceasta, Domnul credea că va putea atrage o bună parte din țăranii fugiți în Oltenia austriacă, unde aceștia erau priviți ca țărani fără proprietate și impuși la 48 de zile clacă pe an pe moșiile pe care se găseau. Cartea sau hrisovul domnesc poartă 45 de iscălituri din partea fețelor bisericești și boierești din țară. În temeiul lui se micșoră nartul găjdiei asupra țăranilor înstrăinați acordându-li-se totodată o scutire de bir de șase luni, pentru ca înăuntrul acestui termen cei fugiți, întorcându-se, să aibă timpul necesar pentru a-și așeza sălașele și cele de chiverniseală a vieții. După expirarea acestei păsuiri, termenul dajdiei să fie de cinci taleri pe an, solvabil în 4 sferturi, iar nu mai mult, și pe orice moșie se vor așeza, să nu fie asupriți. Iar stăpânului celui cu moșia să-i lucreze pe an cele *șase* zile și dijmă din toate semănăturile să dea. Iar după aceasta pământenii țărani înstrăinați care ar fi rumâni, fie la mănăstiri, fie la boieri, nu cumva jugul robiei să-i zăticnească a nu veni la patria lor, de frică de a nu recădea sub jugul robiei, s-a hotărât în asentimentul general ca acei rumâni care se vor întoarce să fie *slobozi de rumânie* și să nu se mai numească rumâni și să nu mai aibă nici o supărare din partea foștilor lor stăpâni. Și încă să aibă a veni cine vrea la divan ca să-și ridice cartea de slobozenie în temeiul acestui așezământ.

6. Cartea pentru dezrobirea rumânilor din Muntenia și a vecinilor din Moldova

Scutirea de rumânie pentru cei fugiți trezi serioase resentimente în rândurile rumânilor care rămaseră la vetrele lor din țară de pe moșiile boierești și ecleziastice și care pentru statornicia lor erau puși într-o situație de inferioritate față de foștii lor consăteni bejenari. Nepotrivirea aceasta nu scăpă Domnului și nici *Obșteștii Adunări* a boierilor și ecleziasticilor. Pentru a îndrepta această inadvertență, *Obșteasca Adunare* conveni la emiterea unei cărți de slobozenie de rumânie și pentru țăranii care rămăseseră pe moșiile vechilor lor stăpâni. Astfel, apăru la 5 august 1746 hrisovul pentru slobozirea și răscumpărarea rumânilor atât de către toată obștea bisericească, cât și de către toți boierii țării. Hrisov cu 66 de iscălituri din partea marilor proprietari clerici și mireni. În cuprinsul hrisovului, Domnul arată că *"în pământul țării multe din acele obiceiuri care s-au dovedit a fi bune și de folos s-au păstrat. Erau însă și legături care s-au dovedit a fi mare pagubă sufletului creștinesc, cum era acest vechiu obiceiu al rumâniei. Nu poate fi păcat mai greu și mai mare decât a-i ține pe frații noștri întru Hristos sub jugul robiei"*.

"Deci dar cunoscând și noi cu toții – zice Domnul – *că a menține în robie pravoslavnici creștini, frați de ai noștri, este un mare și greu păcat, socotim cu toții pentru rumânii ce i-am avut până acuma în stăpânirea noastră, fiind vânduți cu moșiile de vremile cele vechi la strămoșii noștri, așa am găsit cu cale că ori la cine din neamul boieresc sau la mănăstiri vor fi rumâni cu moșiile lor, moșiile să continue a rămânea în stăpânirea proprietarilor. Dar cât privește capetele rumânilor fără de moșie, care va voi să-i ierte de bună voie pentru a sa pomenire bine va face; iar de nu va vrea să facă această facere de bine, să aibă a se răscumpăra acei rumâni cu câte 10 taleri de cap, cu voia sau fără voia stăpânului său. Iar în caz de refuz din partea stăpânului său, rumânul să fie îndrituit de a face jalbă la divan"*.

Astfel înțelese Constantin Vodă să se conformeze spiritului epocii absolutismului luminat, emancipând pe rumâni de sub jugul robiei sub care gemură secole de-a rândul.

Nu trecuseră nici doi ani întregi de la semnarea cărții de emancipare a rumânilor din Muntenia, când în 1748 Constantin Vodă fu din nou mutat cu domnia în Moldova, unde chestiunea *vecinilor* se impunea cu aceeași gravitate ca și chestiunea rumânilor din Muntenia. De aceea, nu se împlinise încă anul de la reîntoarcerea sa pe tronul de la Iași, când Constantin Vodă convocă obștea chiriarhilor și boierilor moldoveni pentru a le supune spre deliberare chestiunea vecinilor de pe moșiile ecleziastice și boierești și a face apel la simțimântul lor creștinesc în vederea dezrobirii vecinilor. Domnul demonstră Adunării Obștești cum unii dintre stăpânii satelor se obișnu-

ieseră de a trata pe vecini ca pe robi, de a-i împărți ca pe țigani și a da numele lor în foi de zestre, despărțind pe copii de părinți pentru a-i lua în casă la slujbă și a-i muta de la un loc la altul. La 6 aprilie 1749 s-a făcut în biserica Trei Ierarhi din Iași sobor mare de întrebare a acestor pricini sus arătate, la care cu toții au răspuns într-un glas, mărturisind adevărul că vecinii robi nu sunt, nici se stăpânesc cu nume de robie, fiindcă numai țiganii au acea robie, care cu femeile și copiii lor slujbesc pe toate zilele stăpânilor lor. Vecinii însă numai partea bărbătească slujesc, socotindu-se la lucru numai un om dintr-o casă, măcar câți feciori ar avea omul, iar partea femeiască nu slujește nici au acea supunere ca robi, că *vecin va să zică sătean megiaș fără moșie*, numai că din sat nu este voinic ca să iasă, care poruncă este de la domnie și a vistieriei și a pravilei poruncind: săteanul să nu fie volnic a ieși din sat și de unde va ieși să se dea la urmă. Numai îndrăzneala unora dintre proprietari a supărat pe vecini fără de cale, cu vânzările, mutările și împărțirile de vecini, tratându-i astfel ca pe robi. Această volnicie asupra lor de acum înainte nime să nu o aibă că nu este cu cale. Când se vinde moșia, oamenii să nu se vândă, ci ca niște săteni ai satului în sat să rămână, făcând slujba obișnuită, dar slujba să o facă cu nart 24 zile de om într-un an ori la ce lucru se va pune și dijmă să dea din produsele muncii sale pe moșie. Așa mărturisim și ne primim și ca să fie păzit acest așezământ, el fu semnat de toți cei prezenți, peste 165 la număr.

Pentru menținerea ordinii publice și pentru apărarea atacurilor din afară, Constantin Vodă se gândi la organizarea unui corp de oștire pământeană. Pentru aducerea la îndeplinire a acestui plan, el chemă boierimea sub arme, constituind un corp de vreo 300 de oameni, așa numitul *vel steag*, cu căpitani și zapcii în frunte. Secretarul domnului *Mihail Daponte* relatează că boierii și fiii lor îndeplineau cu bucurie și multă grăbire poruncile comandanților, "luptau doară pentru domn și propria lor patrie". Afară de vel steagul boieresc, mai făceau parte din oștirea domnească și vechile unități de seimeni, vânători, mocani, saragele, adică steagul galbenilor, numiți astfel după culoarea uniformei lor etc., însumând la un loc vreo 2.500 de oameni.

7. Felul cum au fost primite reformele de contemporani

Reformele acestea largi și incisive au fost lăudate de unii și aspru criticate de alții. Și nici nu putea fi altfel, fiindcă ele tăiau fără milă în vechi datini și obiceiuri locale, atingând și multe interese ale claselor stăpânitoare din ambele Principate. Ele introduceau mari schimbări în administrație și justiție, dar și în vechea structură socială prin abolirea rumâniei în Muntenia și vecinătății din Moldova. În genere, reformele întăreau și pronomiile clasei boierești, dar ele nu scăpau din vedere clasa țărănească cu subîmpărțirea ei în rumâni sau vecini. Atitudinile muntene față de aceste reforme le cunoaștem din scrierile lui Mihai Cantacuzino, favorabile reformelor, precum s-a arătat mai sus. Referindu-se la aceste reforme, un scriitor german constată că Muntenia și Moldova când nu sunt pustiite prin război sau năvăliri dușmane, sunt pe deplin înfloritoare, țăranul mulțumit și când el știe că lucrează numai pentru folosul lui, se face harnic, așa că gândul de a emigra este departe de el.

Din Moldova avem mai multe păreri din partea diverșilor cronicari. *Nicolai Costin* aprobă reformele lui Constantin Vodă și îndeosebi cele privitoare la ridicarea vecinătății, punând în gura domnului cuvintele:

"Că păcat este să robești pe fratele tău, căci păgânii își cumpără robii pe bani și în al șaptelea an el îi iartă, iar alții și mai curând li dau slobozenie, iar tu ești creștin și neluându-l cu bani, și fiind creștin ca și tine și tu vrei în veci să-l veciniceșți?"

Neculce arată că Domnul, pe lângă școli unde se învață latinește, românește și arăbește și cu alte multe bunătăți a înfrumusețat patria, pământul Moldovei cu judecăți drepte și cu obiceiuri bune creștinești și fieștecăruia îi era în bună dreptate după cinstea și vrednicia lui.

Cu totul altfel erau privite reformele lui Constantin Mavrocordat de cronicarul *Ion Conta* care susținea că Domnul *"multă supărare a făcut țării cu obiceiuri nouă"*. *„El a scos hârtii pe toată luna, și sărac și bogat, și tânăr și bătrân, tot omul să aibă pecetea în sân și pe toată luna cerea capuri și mulți oameni de frică și de sărăcie fugeau prin munți și prin codri și mulți periau de frig și de foame și mulți din fruntașii satelor s-au primejduit și li-au ras bărbile și câte 20 coferturi luau pe an"*. *Enache Kogălniceanu* critica în compilația sa pe Constantin Vodă că a "scornit" instituția ispravnicilor, "aducând această mușiră din Țara Românească". Îi displăcea Domnul pentru că ușile îi erau mereu deschise și multă vorbă cu prostimea avea. Boierii dacă ziceau ceva contra prostimei erau ocărâți și închiși imediat. Mai dădu poruncă în țară ca să nu fie nimeni volnic de a lua cuiva măcar un ou fără bani, nici slujbaș nici altul nimeni. A scos pe ieromonahi călugări greci din mănăstirile cele mari, orânduind preoți de mir și a învățat pe

preoţi carte, a adus carte din Ţara Românească pe înţelesul tuturor şi mitropolitul dădu ordin să se citească din acele evanghelii, apostol, liturghii pe înţelesul tuturor. A poruncit mitropolitului şi episcopilor să facă tipar în eparhiile lor şi să tipărească cărţi. Şi aşa de mare frică ce aveau bieţii preoţi şi diaconi, căci începuse Constantin Vodă a orândui preoţi învăţaţi de umblau prin toate ţinuturile şi prin toate satele ca să vadă ce fel de slujbă fac pe la biserici; la care ce nu puteau scrie, ce frică trăgeau bieţii preoţi că se apucau la bătrâneţe să înveţe carte.

A mai scornit că boierii nu trebuie să aibă vecini pe moşiile şi satele lor dând pe la toate ţinuturile unde vor fi vecini să vie la boieri ca să se desbare de vecinătate, poruncind şi boierilor celor ce au vecini şi sincturi pentru vecinicie să vie, că este să se caute această pricină în divanuri. Şi strângându-se vecinătatea de pretutindeni la divan cu mare obrăznicie, căci îi făcu Constantin-Vodă de nu mai băgau pe nimeni în seamă, venind şi boierii de pe afară cei ce aveau vecinii care, după ce s-au strâns cu toţii s-a orânduit ca să se facă sobor în mănăstirea Trei Sfetite. Şi aşa mergând Domnul cu toţi boierii acolo, au început a face mare cercetare, de când sunt vecinii şi de la cine s-au cumpărat. Atunci au răspuns toţi boierii zicând: "*Noi nu i-am cumpărat ci i-am găsit vecini de la moşii şi strămoşii noştri şi-i stăpânim şi noi, iar a-i vinde nu putem să-i vindem, ci-i pornim la câte o slujbă a casei de ne dau ajutor. Atunci a poruncit Vodă cu mare hotărâre să nu mai fie vecini de aici înainte, numai pentru că şed prin satele bisericeşti şi boiereşti şi se hrănesc pe moşiile acelea, să lucreze 24 de zile într-un an boierilor vara şi iarna, au să dea câte doi lei pe fiecare casă şi să lucreze 12 zile pe an vara şi iarna. Şi hotărând întru acest chip s-au mulţumit boierii dispunând Domnul să se dea vecinilor câte o ţidulă domnească cu pecete gospod, arătând că de aici încolo să nu se mai numească vecini şi să aibă a sluji acele zile de mai sus pomenite, dând pe acea ţidulă un leu lui tretilogofăt şi câteva parale scriitorului*".

În continuare cronicarul arată că nici un om dintr-un sat într-altul să nu se mute că se va globi şi pedepsi. Or oamenii răzeşi ce şed pe moşiile lor aceea numai să nu fie supuşi nici să lucreze, nici să olăcuiască cuiva, ci să fie pe seama gospodar. Or oamenii ce se vor şedea pe moşii boiereşti sau mănăstireşti, stăpânul moşiei aceea să-i stăpânească şi să-i lucreze după obicei că aşa este cu dreptate, iar nu altfel. Nici un fel de clacă, nici cheltuieli sau alte supărări ce aveau locuitorii până acum de la dregătorii ţinutului, de la căpitan, de la vornic şi vătăman, de acum înainte să lipsească acestea toate. În scurt numai să nu mai clăcuiască şi nici un fel de cheltuieli să nu mai plătească.

Stârpirea abuzurilor era una din preocupările de căpetenie ale Domnului. El călătorea mereu prin ţară pentru a se convinge personal de felul cum se aplicau pe teren poruncile sale şi pentru a da îndrumările cuvenite. Uliţa şi ocna aşteptau pe aceia ce nu executau întocmai poruncile sale. De la subalterni cerea rapoarte în scris, şi anume în româneşte, probozând pe cei ce raportau în greceşte. O atenţie deosebită dădea Domnul împărţirii dreptăţii. Reformele acestea nu întârziară a da rezultate bune pentru ţară. În memoriul său asupra stării Moldovei la 1787, comitele *Hauterive* arată că, deşi *poporul* din Moldova era mereu lipsit de dreptul de proprietate, *omul* se bucura de libertatea personală şi acest drept a fost deajuns ca să-i păstreze însuşirile sufleteşti, pe care în zadar le-ar căuta cineva la vecinii săi. *„Moldovenii n-au pierdut nimic din firea aceasta de origine, căci ei se răzvrătesc împotriva oricărei apăsări noi. Ei plătesc cu munca lor folosinţa unui pământ care nu era al lor. Ei nu se plâng a plăti o parte din munca şi din roadele pe care le trag după măsura hotărâtă de lege, dar orice cerere nedreaptă îi face să se revolte. Ei sunt totdeauna gata să stea la judecată împotriva boierilor lor înaintea ispravnicului şi să reclame pe acesta înaintea Domnului. Ei nu se tem să străbată toată ţara ca să vie la divan cu jalbele lor cele mai îndrăzneţe. Ei vorbesc cu o putere de cuvânt cu atât mai pătrunzătoare cu cât ea este plină de insuflare nemeşteşugită şi naturală, fără a fi lipsită de mijloacele artei. Prezentarea lor este cât se poate de cumpănită. Ei aşteaptă cu ochii în pământ ca să li se poruncească de mai multe ori a vorbi, aş zice că n-au nici obişnuinţa şi nici îndrăzneala de a-şi spune gândurile; dar după această sfială meşteşugită, vine un potop de vorbe spuse când cu uşurinţă uimitoare, când sprijinite de un glas mişcător şi totdeauna întovărăşite de mişcare care vorbeşte şi de o înfăţişare care te atinge. Mărturisesc că această tradiţie a vechii libertăţi romane este un lucru pe care nu mă aşteptam de loc ca să-l găsesc aice şi mi-a plăcut foarte mult să-l aflu 400 de leghe de Roma şi după 18 veacuri de la Cicerone. Unii învinuiesc pe ţăranul moldovean că este leneş, dar când munca unui popor se săvârşeşte pe un pământ care nu este al lui şi când i se cere cu atât mai mult cu cât munceşti mai din greu, ce mirare este că nu lucrează decât în măsura trebuinţelor lui?*" se întreba Hauterive.

Cronicarul *Neculce* îl înfăţişează pe Constantin Vodă ca pe "*un om nu prea mare de stat şi de făptură, prost şi căutătură încrucişată*

și vorba lui înecată, doar la hire era înalt, cu mândrie vrea să se arate, doar era și om leneșiu; cazne, bătăi rele la oameni nu făcea nici la sânge nu era lacom și răbdător mult. Îi era dragă învățătura, corespondențe din toate țările străine să aibă, prea silitor spre vești ca să știe ce se face prin alte țări, ca să dobândească nume lăudat la Poartă. Minciunile îi era prea drag ca să le asculte, numai nu era prea grăbit a face rău. Giuruia prea mult unora și altora, dar la mulțime da dintre cele giuruite".

Enache Kogălniceanu arată că Constantin Vodă postea și ajuna și silea și pe boieri să facă la fel. El nu fuma și boierii se lăsaseră și ei de fumat. Era milostiv și cucernic. Timpul zilei și-l petrecea în divan și cu rugăciune. Nu îngăduia muzică instrumentală. Păstrând tradiția înaintașilor săi, el întări închinarea mănăstririlor Tazlău, Cașin, Soveja și Probota către patriarhia din Ierusalim „ca să se întărească Sf. Mormânt este de folos mântuirii a toată creștinătatea". Mănăstirea Hangu fu închinată de el patriarhiei din Alexandria.

Socotea *domnia ca una fără deosebire de țară*, ca și cum domniile intercalate ar fi numai trecătoare incidente. El arăta că avea totdeauna milă de țară și de săraci, întocmai ca de *"patria sa"*. Aceasta cuprindea ambele țări românești pe care el le privea ca aparținând familiei sale. Domnul face an de an dare de seamă asupra aplicării bugetului în fața adunării clerului și boierilor. El încercă să adapteze Principatele române la ideile absolutismului luminat din Franța, Austria și Prusia. Domnul era atotputernic, boierimea pierduse din privilegiile și imunitățile ce avea, păstrând din ele numai atât cât îngăduia Domnul după bunul său plac, care la rândul său era veșnic amenințat de deplasare, mazilire și surghiun din partea Porții. Idealul său politic era un stat aristocratic în care să domnească dreptatea fixată prin legi obligatorii tuturor. Se complăcea în rolul unui despot luminat și filantrop. Ușile divanului erau mereu deschise și multă vorbă avea cu prostimea.

În 1769, Constantin Mavrocordat ajunse pentru a patra oară Domn în Moldova tocmai când războiul ruso-turc se găsea în toiul său. Ca aderent devotat al Porții, el se strădui să aprovizioneze după putință oștirea turcă care opera în Moldova, bătând în retragere de la Hotin la Tutova și de acolo la Movila Râbâiei și la Bârlad. Constantin Vodă fu silit să se retragă și el din Iași, urmărit de ruși, și rănit la cap de un ofițer rus, infectându-se grav în urma acestei lovituri. Rana cangrenă din cauza gerului și relei îngrijiri. Adus bolnav la Iași, el muri acolo la 15 decembrie 1769, unde i se făcură funeralii domnești. Nu cunoaștem locul unde fu înmormântat.

Ioan Mavrocordat, fiul lui Constantin, domni în Moldova între anii 1743 – 1747. El nu respectă în toate reformele părintelui său, reintroducând văcăritul, percepându-l de două și chiar de trei ori pe an. Grija domniei o lăsă în seama boierilor, el ținându-se mai mult de "mese mari, zaifeturi și plimbări... și alte desfătări", cum arată cronica contemporană. Era un adevărat epicurian. Ioan Vodă fu reclamat la Poartă de un evreu din Polonia, căruia i-ar fi confiscat toată averea. Reclamația se dovedi neîntemeiată și reclamantul fu spânzurat. Rudele din Polonia ale spânzuratului continuară cu reclamațiile și uneltirile lor la Poartă, astfel că Ioan Vodă fu mazilit. Se retrase la Istanbul, unde ajunse la "grea sărăcie", cum spune cronica.

8. Domniile Ghiculeștilor

A doua familie domnitoare în această epocă a marilor reforme era familia Ghiculeștilor. Din începuturi modeste, neamul Ghiculeștilor, de obârșie albaneză, veni în Principate pe la mijlocul secolului al XVII-lea, "negustorie făcând" – cum arată Miron Costin. Străbunul lor Gheorghe Ghica, așezându-se în Moldova, se încuscri cu familiile boierești și ajunse în protecția marelui vizir Ahmed Köprülü, care era din același sat, capuchehaia al Moldovei la Istanbul pe timpul lui Vasile Lupu. După moartea lui Vasile Vodă și mazilirea lui Gheorghe Ștefan, Gheorghe Ghica fu rânduit de Poartă domn al Moldovei în 1658, deschizând astfel seria domniilor Ghiculeștilor în țările române. Fiul său Matei se căsători cu Ruxandra, fiica marelui dragoman Alexandru Mavrocordat, Grigore, fiul cel mai mare al lui Matei ajunse în 1726 Domn în Moldova, câtă vreme fratele său Alexandru ajunse terziman la Poartă, fiind un om erudit, cunoscător de limbi străine și înzestrat cu o vastă experiență a vieții. În funcția sa de mare terziman al Porții, el se bucura de mare considerație la turci. Dânsul jucă un mare rol la tratativele de pace de la Belgrad (1739), când austriecii fură siliți să retrocedeze Oltenia, care fu reîncorporată Țării Românești. Tot atunci rușii fură siliți să evacueze raiaua Hotinului, pe care Ghica stăruia să o reincorporeze Moldovei spre a restabili astfel vechiul hotar al Moldovei la Nistru. Stăruința aceasta a terzimanului Ghica nu găsi aprobarea sultanului și Alexandru Ghica căzu în dizgrație, deopotrivă cu marele

vizir. Adversarii acestuia răsculară populația din Constantinopol contra marelui vizir și a terzimanului, care ar fi îngăduit să se treacă în tratatul de pace de la Belgrad dispoziții defavorabile Porții. Sulzer susținea că marele vizir știu să se apere aruncând toată vina asupra terzimanului Alexandru, care fu decapitat în iunie 1741, ca țap ispășitor pentru greșelile mai marilor săi. Dizgrația Porții nu se extinse însă asupra întregii familii a Ghiculeștilor care dădu între anii 1727 – 1769 cinci domnii în ambele principate, precum se vede din tabelul următor:

	Moldova	*Muntenia*
Grigore al II-lea Ghica	1720 – 1733 1733 – 1735	1735 – 1741 1748 – 1752
Matei Ghica	1735 – 1756	
Scarlat Ghica	1757 – 1758	1758 – 1761 1764 – 1768
Alexandru Ghica		1766 – 1768
Grigore al III-lea Ghica	1764 – 1766	1768 – 1769

Ghiculeștii au domnit în ambele țări nu mai puțin de 34 de ani, și anume 20 de ani în Moldova și 14 ani în Muntenia, încadrându-se cu totul în ideile de reformă ale timpului. Familia lor de origine albaneză a dat în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea țărilor române doi Domni, pe Gheorghe și pe Grigore I Ghica. Matei, fiul lui Grigore I, n-a domnit. El a avut însă doi fii, dintre care Grigore ajunse în 1726 Domn în Moldova, iar fratele său Alexandru a fost mare dragoman sau terziman la Poartă până la decapitarea sa întâmplată la 1741. Grigore al II-lea Ghica a domnit timp de 24 de ani, și anume 14 ani în Moldova și 6 ani în Muntenia. El ajunse la domnie numai după ce îndeplinise timp de 11 ani funcția de mare dragoman pe lângă curtea sultanului. Era un om cult și cu multă înțelegere pentru trecutul țării în care domnise bunicul său. Limba românească însă o deprinse numai după ce ajunse Domn, ca de altfel și unchiul său Nicolai Mavrocordat. Și el sosi în țară înconjurat de o droaie de greci, dornici de a se pricopsi în țările românești. Și era stăpânit de dorința de a se încadra în istoria țării, ceea ce-i succese ușor ca nepot al fostului Domn Grigore I Ghica. El însărcină pe Amiraș cu alcătuirea unei cronici care să arate din ce neam și ce isprăvi au făcut înaintașii săi în țările române, pentru a-i putea imita în cele bune.

Curând după instalarea sa în scaunul domnesc de la Iași, noul Domn primi porunca Porții de a interveni cu oștirea pământeană la potolirea răscoalei tătarilor din Buceag contra hanului lor. El porni în fruntea unui corp de 7.000 de oameni, ce se compunea din slujitorii de curte, din darabani, vânători, panțiri, călărași, mazili, călărași, boiernași și copii de casă, fiecare unitate cu steagul ei. Oastea moldovenească mai dispunea și de 12 tunuri cu săcălușe. În acest fel dorea să organizeze oștirea și Constantin Vodă Mavrocordat. În urma acestei intervenții armate Grigore Vodă respinse și incursiunile tătarilor dincolo de Prut. El refăcu mănăstirea Balica de lângă Iași, înfrumusețând-o și numind-o *Frumoasa*, unde-i plăcea să petreacă. Domnul se remarcă prin activitatea sa pe terenul edilitar, aducând apă pe urloaie, adică țevi la Iași și restaurând baia publică – feredeul. În a doua domnie el primi ordin să trimită salahori la cetatea Vozia – Occacov și să furnizeze lemn de construcție pentru întărirea cetății.

În Muntenia, Grigore Vodă a reorganizat în 1733 *carvasarana*, adică vama din București ale cărei venituri aparțineau mânăstirilor. El menținu așezămintele lui Constantin Vodă de la Pantelimon și Visarion, instalând pe lângă acesta din urmă și un spital pentru ciumați. Grigore Vodă muri în 3 septembrie 1752 la București și fu înmormântat la mănăstirea Pantelimon.

În domnie îi urmară fiii săi Matei și Scarlat, care domniră în ambele țări. Matei Ghica ajunse la domnie în vârstă de 25 de ani, fiind un mare amator de mese copioase și de petreceri cu tineri de vârsta sa. El spori lefurile dregătorilor și împărțea pitace de boierie cu duiumul. Postelnicul său Alexandru Sutzo eliberă 30 de pitace de stolnicie, 20 de paharnicie și 50 de serdărie.

Fratele său Scarlat domni în Muntenia de două ori și o dată în Moldova. El stărui cu energie pentru izgonirea turcilor din usurpele lor din Brăila, incoroporând țării domeniul *Odaia Vizirului* pentru care se obligase să plătească *sultanei* – fostă proprietară – suma de 25.000 lei anual. Scarlat Ghica începu construcția bisericii Sf. Spiridon din București, care fu terminată și copios înzestrată de fiul său Alexandru, care domni și el 2 ani în Muntenia. La îndemnul lui s-a alcătuit de un autor necunoscut așa-umita *Cronică a Ghiculeștilor*. Cronica aceasta insistă asupra evenimentelor din Moldova dintre anii 1695 și 1754, cuprinzând relații amănunțite asupra domniei părintelui său Grigore al II-lea Ghica

și asupra domniei sale. Întâmplările relatate până la 1730 sunt compilate după cunoscutele cronici moldovenești. Evenimentele care s-au petrecut de la 1730 până la 1754 cuprind însă știri originale din acea vreme. Scarlat Ghica muri la București la 12 decembrie 1766.

9. Noile orânduiri ale lui Grigore al III-lea Ghica

Cu Grigore al III-lea Ghica veni la domnie fiul terzimanului Alexandru ucis de turci în 1741. La moartea silnică a părintelui său, tânărul Grigore se ascunse unde putu pentru a scăpa de urgia turcilor. Îndată însă ce această urgie se mai potolise, Grigore Ghica ieși din ascunzișul său și reuși să obțină iertarea sultanului și chiar funcția de dragoman al Porții, râvnită așa de mult de pretendenții la domnia Principatelor. Tânărul dragoman ajungând în contact cu lumea diplomatică din imperiu, avu prilej să cunoască ideile politice și concepțiile sociale ale timpului său. Grație relațiilor sale cu mai marii Porții și prieteniei sale cu marele vizir, Grigore Ghica obținu în 1764 domnia Moldovei. Vestea numirii sale fu bine primită de țară. *"Să fie într-un ceas bun* – ziceau boierii – *și să trăiești Măria Ta până la adânci bătrânețe în luminatul scaun al Măritei Tale. Toți ne-am bucurat de bun numele Măriei Tale și ne simțim cu toții datori a sluji cu tot sufletul nostru Măriei Tale"*. Noul Domn al Moldovei se dedică cu toată râvna înaltei sale misiuni. El asigură țării o administrație bună și cinstită, poruncind ispravnicilor *"să fie cu dreptate săracilor, nimeni să nu-i calce sau să-i năpăstuiască, sau să păzească hatârul cuiva, să se ferească fiecare de a lua mită care se vor alege cu mare pedeapsă, pentru că D-zeu l-a trimis în aceast pământ ca să păzească pe săraci și să-i fie milă de dânșii. Relele trebuiesc stârpite precum neghina din grâu se alege"*.

Crezător în misiunea sa divină, Grigore Ghica se interesa îndeaproape de toate ramurile administrației, reorganizându-le în spiritul modern al timpului. El porunci să se întocmească condici anume pentru venituri și cheltuieli. În condicile de cheltuieli din vremea sa găsim un condei de 69 lei pentru "gazeturile din Brașov". El admonestă pe slujbași să se mulțumească cu lefurile ce primesc de la vistierie și să nu ceară alte plocoane. El dezaprobă corporația madragiilor sau precupeților, poruncind ca articolele de primă necesitate să se cumpere direct de la producători. Pentru întreținerea căilor de comunicație, născoci o impunere specială pe animalele de tracțiune. Tot el îngriji să se repare apeductul de la Iași. Pentru a combate luxul, Domnul apăru în divan într-un halat simplu de stofă de lână, îndemnând astfel pe boieri să se îmbrace la fel. O cronică contemporană amintește că în puține zile s-a potolit cheltuiala nebunească a straielor. Cronica mai spune că Domnul a socotit că va putea face postav în țară, instalând o fabrică de postav la Chipărești, la confluența Bahluiului cu Jijia. El se purta cu gândul să dezvolte această nouă industrie pe o scară mai largă pentru ca după acoperirea consumului intern să se poată exporta postav din Moldova în Muntenia, Crimeea și Turcia. Un balot de postav din fabrica de la Chipărești fu prezentat în dar sultanului.

Grigore Ghica era însuflețit de o mare dragoste și compătimire pentru cei mulți și săraci. Primind jalbe că așezământul lui Constantin Vodă nu era respectat și că țăranii continuau să fie asupriți de către proprietarii de moșii, fără nici o dreptate și rânduială, Domnul promulgă la 1 ianuarie 1766 un hrisov cu 15 ponturi, după care urmau să se călăuzească țăranii și proprietarii. Hrisovul cuprindea în esență dispoziții privitoare la reglementarea raporturilor dintre săteni și proprietari.

Ca om erudit ce era, Grigore Ghica restaură în 1766 vechea Academie a lui Vasile Lupu de la Iași, reclădind-o din nou pe cheltuiala sa și dându-i un nou statut de organizare, mai apropiat de nevoile spirituale ale timpului. Cronicarul Conta susține că Grigore Ghica era un om foarte înțelept și instruit care dorea ca și alții să se îndestuleze în învățătură. De aceea, el a făcut școala aprope de mitropolie *"în care să se învețe multe feluri de învățătură și mai multe limbi. Adunat-a și dascăli foarte învățați, făcut-a rânduială dascălilor și ucenicilor ca să știe fieștecare leafa și rânduiala lor"*. Cu hrisovul domnesc din 1766 Domnul înființă 22 de școli domnești întreținute din vistieria statului cu dascăli aleși și bine plătiți. Acestea erau școlile de la Câmpulung de pe Ceremuș, Orhei, Soroca, Chișinău, Greceni, Neamț, Bacău, Tecuci, Covurului, Vaslui, Tutova, Fălciu, Dorohoi, Hârlău ș.a.

Grija lui Grigore Ghica era îndreptată și asupra bisericii, unde poruncile lui Constantin Vodă nu găsiseră cuvenita ascultare. Domnul află că mulți preoți nu intrau prin ușa din față la cinul preoțesc, ci cei mai mulți erau aceia care intrau pe aiurea, tâlhărește, îndemnați de nevrednicie, ticăloșie și lenevie, ca să răpească și să apuce darul preoțesc, pentru a se îmbogăți și pricopsi. El porunci ca și în tagma preoțească să se ceară studii și să se facă selecție. Domnul opri să se mai ridice biserici

fără binecunvântarea mitropolitului. Ctitorii de biserici fură obligați să asigure ctitoriilor lor mijloacele necesare pentru întreținere.

Unele din măsurile acestea drastice, mai ales cele privitoare la reglementarea raporturilor dintre săteni și proprietari, inspirate de cele mai nobile simțăminte de dreptate și umanitate pentru cei mulți și asupriți, nu erau de loc pe placul chiriarhilor și al boierilor, dar cu toate acestea Domnul înțelegea să-și facă datoria față de țară și față de supușii săi. De aceea, o cronică, apreciind năzuințele Domnului spre mai bine, îl laudă cu drept cuvânt zicând: *"Întreg era acel Domn la toate, plin de minte, învățat și știind toate trebile cum le va purta. Cuvântul ce grăia era grăit, și era lăudat de toți și plăcut prostimei; iar boierilor nu atât, că nu li suferea Domnul nicidecum"*.

În 1768 Grigore Ghica primi domnia Munteniei, unde începu să dezvolte aceeași prodigioasă activitate domnească ca și în Moldova, inspirată de aceleași simțăminte democratice. Dar domnia sa fu subit întreruptă de izbucnirea războiului ruso-turc din 1768. Ca exponent al politicii turcești, el se lovi de propaganda rușilor, care câștigară pentru cauza lor pe maiorul Nazarie Cazaru. Acesta organizase în înțelegere cu spătarul Pârvu Cantacuzino un corp de "volentiri" români și arnăuți încadrat cu cazaci și atacă prin surprindere la 16 noiembrie 1768 Bucureștii. Punând stăpânire asupra capitalei, conjurații izgoniră pe turci, ridicară pe Domn din ascunzișul său de la hanul Șerban Vodă și-l expediară la Petersburg, unde Grigore Ghica fu bine primit la curtea împărătesei Ecaterina, unde petrecu în tot cursul războiului. După încheierea păcii, el obținu din nou domnia Moldovei pe care o încheie în mod tragic.

10. Domniile familiei Racoviță

A treia familie domnitoare în epoca absolutismului luminat era familia Racovițeștilor, boieri de țară, care îndepliniseră înalte slujbe administrative în Moldova. Nicolai și Ioan, fiii lui Cehan Racoviță, jucaseră un mare rol politic sub domnia lui Gheorghe Duca. Nicolai Racoviță rămase locțiitor de domn în absența din țară a lui Duca-Vodă, care împreună cu Șerban Cantacuzino și Mihai Apaffy însoțeau cu contingentele lor oștirea lui Cara Mustafa contra Vienei. El era căsătorit cu Anastasia, fiica lui Toma Cantacuzino. Din această căsătorie se născu Mihai Racoviță, care ținea în căsătorie pe Sofia, fiica lui Constantin Vodă Mavrocordat. Și el trecu prin toate rangurile boierești, iar în 1706 fugi cu mai mulți boieri în Muntenia pentru a scăpa de urgia lui Constantin Duca-Duculeț. Din București, Nicolai Racoviță trimise jalbă la Poartă contra lui Constantin Vodă, reușind să-l răstoarne și să obțină pentru dânsul domnia Moldovei, fiind recomandat și susținut de boierimea moldoveană. De aceea, el trece ca *ultimul Domn ales de țară*. Astfel ajunse Mihai Racoviță în 1703 în scaunul domnesc de la Iași. Între anii 1700 și 1744 el a domnit în ambele principate, cu întreruperi, timp de 17 ani, și anume 14 ani în Moldova și 3 ani în Muntenia. Dacă mai adăugăm și domniile fiilor săi Constantin și Ștefan, constatăm că familia Racovițeștilor a domnit în epoca aceasta timp de 38 de ani, precum arată tabelul următor:

	Moldova	*Muntenia*
Mihai Racoviță	1703 – 1705	1730 – 1731
	1707 – 1709	1741 – 1744
	1715 – 1726	
Constantin Racoviță	1749 – 1753	1755 – 1756
	1756 – 1757	1763 – 1765
Ștefan Racoviță		1763 – 1764

Cronicarul *Amiraș* înfățișează pe spătarul Mihai Racoviță ca fiind din neam vechi din boieri mari de țară, om înțelept, nemăreț și cinstitor aproape către toți boierii și arătând dragoste către patria sa. *Mustea* completează tabloul, relatând că domnea țara cu cumpăt bun și că era la judecată foarte cu dreptate, ușa sa nu era nimănui închisă, tuturora le zicea pe nume și judecata o cerea foarte cu amănuntul, de își puteau spune oamenii jalbele lor și era tuturora cu fața veselă. *Neculce* spune că țara se bucura de numirea lui, că era moldovan și era prea lesne la divanuri a grăi cu Domnul, căci el judeca blând și drept și ușa îi era prea deschisă și nu cu mărire multă.

A treia domnie a lui Mihai Vodă în Moldova a fost cea mai lungă. Durând 11 ani, ea a fost și cea mai rodnică în fapte și bogată în întâmplări. Inscripția de la Cerdacul lui Ferenț de lângă Iași și de pe stâlpul lui Vodă de la Vama din Bucovina dau mărturie asupra luptelor sale cu imperialii care umblau să-l prindă și să ocupe Moldova. Tot Mihai Vodă a pus capăt asupririlor tătărești din partea marzacilor din Bugeac. El confirmă patriarhiei din Ierusalim mănăstirile închinate: Galata, Barnovschi, Sf. Sava, Cetățuia, Bârnova și Sf. Gheorghe din Galați. În timpul foametei din

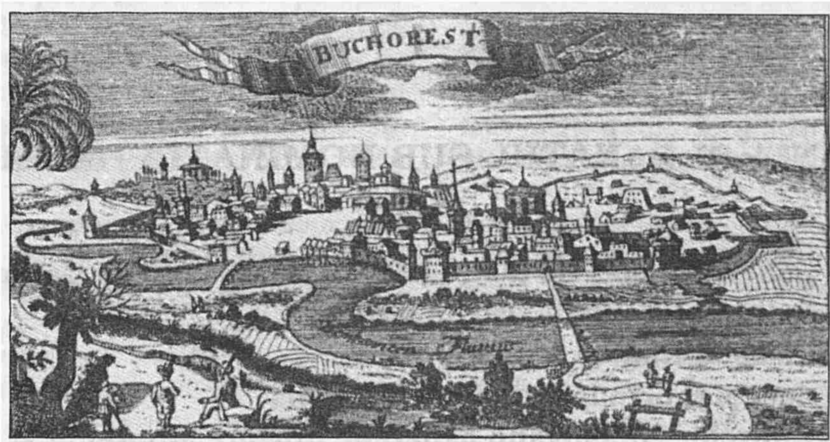
1716, când lumea flămândă îi cerea "pită" ca să-și întreţină viaţa, Domnul organiză o mare operă de asistenţă, repartizând pe cei nevoiași pe la curţile boierești, câte 20 – 30 de oameni, impunându-le boierilor să-i hrănească ca să nu moară de foame. După o domnie rodnică și în Muntenia, Mihai Vodă se retrase în 1744 la Constantinopol, unde petrecu până la sfârșitul vieţii sale, în vârstă de 90 de ani. Dintre cei patru fii ai săi, doi, și anume Constantin și Ștefan, ajunseră și ei să domnească.

Fiul mai mare Constantin domni în ambele ţări timp de 9 ani, de câte 2 ori în Moldova și în Muntenia. El păstră în bună parte reformele lui Constantin Mavrocordat, legându-și și el numele de anumite fapte săvârșite în folosul ţărilor pe care le stăpânea. El expulză și restul lazilor din ţară și deodată cu aceasta, el izgoni și pe greci pentru a potoli revolta boierilor contra lor. El trimise comisii în ţările vecine ca să cerceteze pe ţăranii fugiţi peste graniţă și să-i îndemne a se reîntoarce în ţară, făgăduindu-le scutire de impozite pe timp de șase luni și punându-le în vedere mari înlesniri la plata birurilor. Bejenarilor care veneau din Transilvania, Domnul le asigura un regim de favoare pentru a-i face să se așeze în Moldova. Grija pentru asistenţa celor în suferinţă, Domnul o manifestă în ianuarie 1757 prin crearea spitalului de pe lângă mănăstirea Sf. Spiridon din Iași, dăruindu-i vastul domeniu de la Tg. Ocna, pentru ca din veniturile acestuia să se poată întreţine, o pioasă danie în amintirea răposatei sale soţii Sultana. El ctitorisi și biserica proorocului Samuil din Focșani și confirmă actul de danie pentru biserica Sf. Nicolai din Brașov. Din îndemnul său s-a convocat la 1 ianuarie 1752 marele sobor la Iași în care, sub mare blăstăm, se hotărî de a nu mai alege străini în scaunele arhierești din Moldova. Tot el a impus mânăstirilor să poarte condici asupra chiverniselilor lor. La începutul anului 1753 Iașii au fost încercaţi de un năprasnic incendiu, căruia îi căzu jertfă până și palatul domnesc.

În același an Constantin Vodă fu mutat cu domnia la București unde se remarcă prin măsurile sale de bun gospodar. El reînnoi privilegiile oierilor din Transilvania în Ţara Românească și îngădui prin hrisovul din 7 noiembrie 1753 sașilor luterani din București să-și clădească o biserică în mahalaua Stejarului cu dreptul de proprietate asupra viei pe care o avea. Și în Muntenia boierii erau foarte porniţi contra grecilor, silind pe domn să consimtă ca cel puţin postul de capuchehaia de lângă Poartă să fie ocupat de un român și nu de un grec. Vrednic de reţinut este faptul că Constantin Vodă se străduia să aibă relaţii bune cu străinătatea, el stărui ca secretarul său *François Thomas Linchon* să fie recunoscut în calitate de agent al său diplomatic pe lângă curtea polonă din Varșovia. Domnul se interesă și de organizarea unui serviciu regulat de poștă cu Varșovia. El felicită pe regele Ludovic al XV-lea cu ocazia atentatului neizbutit asupra vieţii lui, trimiţându-i totodată și câinii de vânătoare – lévriers – pe care îi ceruse din Moldova.

A doua sa domnie în Muntenia luă sfârșit cu răzvrătirea mulţimii din cauza arestării samavolnice a unor boieri, dușmăniţi de Cantacuzinești. Tulburările acestea mâhniră adânc pe Domn, care zăcea bolnav sub îngrijirea medicului său *Giuseppe Antonio Pisani*. Îngrozit de zgomotul mulţimii agitate, Domnul surescitat își făcu seama, bând mai multe sticle de spirt de melisă, săvârșindu-se la 7 februarie 1764, fiind înmormântat la mitropolia din București. Cronica lui Enache Kogălniceanu îl arată ca pe un "om întreg la minte, blând și nemăreţ, învăţat, iubitor de bani nu era, pe oamenii îi iubea și dorea să-i vadă chivernisiţi". Vrednic de reţinut din domnia lui Constantin Racoviţă este faptul că el hotărî în 1750 ca anul oficial să nu mai înceapă deodată cu cel bisericesc la 1 septembrie, ci la 1 ianuarie, ca în toate ţările apusene. Astfel începu în Moldova anul calendaristic la 1 ianuarie 1751.

În domnie îi urmă fiul său *Ștefan* care avu de furcă cu boierii ce se dușmăneau între ei și care siliră pe domn să avizeze măsuri drastice de represiune contra lor. El confirmă privilegiile oierilor transilvăneni și ale negustorilor din Brașov și închină mănăstirea Precistei din Roman spitalului Sf. Spiridon din Iași, o fundaţie a părintelui său. În 1765, Domnul însărcină pe paharnicul Mihai Fotino – Fotinopol din Chios – cu codificarea tuturor poruncilor legale precum și a obiceiurilor pământene care erau în uz. Fotinopol a adus la îndeplinire porunca domnească întocmind un *Manual de lege*, cu subtitlul: *Antologia legilor împărătești și canoanelor bisericești*, scris în limba neogrecească. Condica cuprinde legi civile și legi bisericești, împărţită în trei părţi. Ea ni s-a păstrat în manuscris, fără ca să fi fost cândva tipărită. În august 1765, Ștefan Racoviţă fu mazilit și trimis în surghiun pe insula Metilene, de unde scăpă în anul următor, dar fără să mai fi putut obţine domnia.

Bucureştii la 1717

11. Domniile familiei Calimachi

A patra familie domnitoare în epoca reformelor era familia de mazili orheieni a Calimasilor sau Calimachilor, cum se numeau membrii ei care ajunseră la domnie. *Teodor Calimasul*, originar din Orhei, ajunse mare dregător domnesc la Câmpulungul Moldovei, unde ridică și o biserică de lemn. Mai apoi, Teodor Calimasul ajunse pârcălab de Hotin. Acolo el legă relații de prietenie cu polonii. La sfatul prietenilor săi leși, el trimise pe fiul său Ioan la școală la Liov, pentru a deprinde pe lângă limba polonă și cea latină. Ca bun cunoscător de limbi străine, intră în serviciul marelui dragoman Ioan Mavrocordat deprinzând limba greacă, italiană și turcă. Grigore Ghica, care ajunse Domn în Moldova, îl luă cu sine la Iași, unde ocupă mari boierii, fiind apoi trimis ca capuchehaia al Domnului pe lângă Poartă. Ca om isteț și silitor, el trecu apoi în serviciul marii dragomanii pentru a ajunge însuși șeful ei și a se menține în acest post de mare răspundere timp de 16 ani. La Istanbul, Ioan Calimachi făcu cunoștință cu grecii din Fanar care-i avansară sumele necesare pentru a obține domnia Moldovei. La domnie, Ioan Calimachi ajunse numai la adânci bătrâneți, și anume în Moldova, unde domni trei ani. Fiul său Grigorie, însă, domni de două ori în Moldova, precum se vede din tabelul următor:

	Moldova	*Muntenia*
Ioan Teodor Calimachi	1758 - 1761	
Grigore Calimachi	1761 - 1764	1767 - 1769

Domniile Calimachilor în epoca reformelor au fost relativ scurte și fără deosebite realizări. Instalarea lui Ioan Calimachi în scaunul domnesc de la Iași coincise cu o invazie a tătarilor în țară, care numai în schimbul unor însemnate sume au putut fi determinați să se retragă în Buceagul lor. El făcu pe fratele său Gavriil mitropolit la Iași în locul lui Iacob Putneanul. Pentru acoperirea marilor cheltuieli pe care le făcu cu ocazia obținerii domniei și a alungării tătarilor, Domnul fu silit să strângă șurubul fiscal. Fiscalitatea excesivă trezi mari nemulțumiri contra lui, izbucnind chiar revolte, când Domnul încercă să reintroducă văcăritul, care cu mare blestem fusese desființat de Constantin Vodă Racoviță. Însuși mitropolitul Gavriil, fratele său, nu îndrăzni să dezlege pe Domn de acest blestem. Atunci Ioan Vodă se gândi la așezarea de dări noi ca ajutorință și darea pe ogeaguri. Dar și acestea fură primite numai cu violente proteste din partea contribuabililor moldoveni.

În timpul domniei sale, orașul Iași s-a lățit spre Copou. În iunie 1761 Ioan Calimachi se retrase la Istanbul, lăsând domnia în seama fiului său Grigore. Noul Domn se găsea sub influența grecilor și îndeosebi a familiei Sutzo. El lărgi mănăstirea Sf. Spiridon din Iași pe care în 1763 patriarhia din Constantinopol, căreia îi era închinată, o declarase stavropighie, înălțând pe egumenul ei la rangul de arhiereu de Irinopolis. Totuși Domnul îi impuse ca din veniturile mănăstirii să se acopere cheltuielile cu îngrijirea bolnavilor și plata medicilor. A doua domnie a lui Ioan Vodă în Moldova fu numai de scurtă durată din cauza războiului ruso-turc, care izbucni în 1768 și care aduse mazilirea și strangularea sa, întâmplată la Istanbul la 6 septembrie 1769. Averea sa mișcătoare, socotită la 3.000 de pungi, îi fu confiscată de turci, care îl trataseră ca pe un trădător al cauzei sultanului.

Capitolul II

TRANSILVANIA ȘI BANATUL SUB DOMINAȚIA HABSBURGILOR

1. Revendicările politice și sociale ale românilor de dincolo de Carpați
2. Banatul sub administrația civilă sau camerală
3. Episcopatul unit de la Blaj
4. Restaurarea episcopiei ortodoxe din Transilvania
5. Militarizarea granițelor transilvano-bănățene dinspre Muntenia și Moldova
6. Exodul iobagilor transilvăneni în Muntenia și Moldova
7. Situația disperată a iobagilor în pragul revoluției din Transilvania
8. Revoluția triumvirilor Horia, Cloșca și Crișan și răsunetul ei în țară și în străinătate
9. Reformele împăratului Iosif al II-lea și revocarea lor
10. Supplex libellus Valachorum Transilvaniae și școala istorică transilvăneană

1. Revendicările politice și sociale ale românilor de dincolo de Carpați

În timpul domniilor alternative ale celor patru familii în Muntenia și Moldova, domneau în Transilvania și Banat împăratul Carol al IV-lea (1711 - 1744), împărăteasa Maria Tereza (1744 - 1780) și împăratul Iosif al II-lea (1765 - 1790), până la 1780 drept coregent al mamei sale împărăteasa. Ideile absolutismului luminat, pornind din Franța lui Ludovic al XIV-lea, pătrunseră și la curțile de la Viena și Berlin, unde regele Frederic cel Mare se considera ca primul slujitor al statului. Împăratul Carol al IV-lea, care prin tratatul de pace de la Pojarovăț din 1718 ajunsese Domn și al Banatului, stabili granița stăpânirii sale în Carpați, întrunind sub sceptrul său pe toți românii de dincolo de munți, pe care îl socotea drept *erariu viu - vivum erarium* - al vistieriei imperiale. Și cu drept cuvânt, pentru că românii, ca brațe de muncă productivă, cultivau ogoarele stăpânilor lor și ajutau la exploatările miniere și forestiere. Grija pentru conservarea acestui prețios element etnic era deci una din principalele preocupări de domnie ale împăraților de la Viena. De aceea curtea intervenea mereu în conflictele ce se iscau între iobagii români și stăpânitorii de moșii unguri, săcui și sași. Neînțelegerile și conflictele acestea erau de natură politică, dar și de natură economică și socială.

Politicește, românii erau deposedați de drepturile lor naționale, fiind excluși din rândurile celor trei națiuni privilegiate: ungurii, secuii și sașii. Nobilimea română, a cărei existență nu poate fi tăgăduită, se contopi cu timpul cu nobilimea maghiară pentru a se putea bucura și ea de drepturile și privilegiile acestcia. Personalități de origine română ca Ioan Corvin Huncdoreanul și Acatiu Bărceanu ajunseră chiar să domnească în Transilvania. Cel dintâi român care, în baza funcției sale de episcop al românilor uniți, a ajuns în baza decretului împărătesc din septembrie 1732 membru al dietei transilvănene a fost episcopul Ioan Inochentie Micu-Clain. La apariția sa în incinta dietei, el fu întâmpinat de grofi cu cuvintele: *"Ce caută Saul între profeți?" "Pe asasinii părinților săi"*, fu răspunsul prompt și tăios al tânărului episcop român, care se considera cu drept cuvânt un reprezentant al întregii națiuni române din Transilvania. El cerea ca națiunea română să fie recunoscută a patra națiune constitutivă a Transilvaniei cu dreptul de a-și trimite reprezentanții ei în dieta țării. Această reprezentanță să fie compusă din cel puțin 3 clerici și 3 mireni desemnați de episcopul lor. Dar nu numai atâta: episcopul Inochentie mai cerea ca românii să-și aibă reprezentanții lor în guvernul transilvănean și cărturarii români să fie admiși să ocupe funcții publice în țară.

Programul revendicărilor naționale ale românilor fu susținut de episcopul Inochentie în cele 24 de memorii și petiții ale sale pe care el nu obosea de a le înainta curții de la Viena. El mai cerea să onoreze promisiunile împăratului Leopold prin diplomele imperiale din

1699 și 1701, care prevedeau scutirea preoților uniți și a fiilor lor de dijme și de contribuții către preoții catolici. Prin aceste diplome se recunoștea dreptul episcopului de a numi și disciplina pe preoții de sub obediența sa. Episcopul cerea pentru enoriașii săi acces la pădurile, apele și pășunile din regiunile cuprinse de sași, precum și învoirea de a plăti dijma numai preoților lor. El cerea recunoașterea dreptului iobagilor români de a-și trimite copiii la școală și la diverse meșteșuguri precum și a dreptului de "concivilitate", adică de a se așeza pe teritoriul regesc – *fundus regius* – alături de sași. Episcopul revendica pentru enoriașii săi dreptul de a fi judecați numai de el. Memoriile și petițiile erau scrise în latinește și se încheiau cu un apel către Dumnezeu pentru izbânda cauzei populației celei mai asuprite din Transilvania.

Curtea de la Viena, luând cunoștință de memoriile episcopului, le transmitea guvernului transilvănean spre examinare. Acesta însă nu se grăbea de loc cu examinarea lor. Comisiile de anchetă lăsau să treacă ani de zile până să răspundă. În cele din urmă, se răspundea că solicitările românilor erau lipsite de orice îndreptățire și că națiunea română în nici un caz nu poate fi recunoscută ca a patra națiune a țării. Mai mult chiar, dieta votă o rezoluție, prin care arătă că "plebea română, deși așezată în țară din vremuri vechi, atât din pricina constituției sale fizice, tendințelor ei și încă din alte motive și mai puternice nu ar fi vrednică de a fi înzestrată cu privilegii naționale". După părerea grofilor, motivele cele mai puternice erau insinuarea că națiunea română, schimbătoare și nestatornică, ar cutreiera țările vecine Muntenia și Moldova, lepădându-se acolo de unirea jurată acum, la care ar ține numai de formă întrucât credința ei tot spre răsărit se îndreaptă. Din pricina aceasta, principii Transilvaniei n-au înzestrat niciodată națiunea română cu privilegii, ci au declarat-o numai *tolerată* în țară. Ei fură siliți să recunoască în adevăr pierderile de oameni prin bătălii, năvăliri și pustiiri, care au fost înlocuite în Transilvania prin coloniști din țările române, cu condiția ca aceștia să fie șerbi grofilor, să se supună tuturor restricțiilor legale și să rămână acolo numai atât cât reprezentanții regalității ar avea nevoie de ei. Afirmațiile dietei privitoare la pretinsa colonizare a Transilvaniei cu români din Principate sunt cu totul lipsite de temei, întrucât procesul de migrație a românilor s-a desfășurat tocmai invers, și anume din Transilvania în Muntenia și Moldova. La pervertirile acestea ale procesului istoric episopul Inochentie răspunse cu fermitate că românii au fost moșneni de drept în teritoriul regesc încă din vremea împăratului Traian, deci multe secole înainte de colonizarea săsească în Transilvania. Moșnenii români au fost din moși, strămoși proprietari acolo, locuind în satele lor străvechi, fiind asupriți și neîndreptățiți de cei ce dețineau puterea în Transilvania.

Revenind la fondul reclamațiilor episcopului, grofii arătau că *"episcopul și clerul unit reclamă lucruri pe care nimeni nu le-a reclamat până atunci de la străbunii lor, or prin urmare ei nu le pot cere de la urmașii acelora; românii cer lucruri contrare legilor țării, lucruri care ating în gradul cel mai înalt privilegiile și scutirile lor cele vechi, dobândite de regi și principi, cer lucruri care contravin sancțiunilor pragmatice ale țării, întărite de împăratul; ei cer lucruri care răstoarnă din temelie drepturile și libertățile de care se bucurau până atunci în pace cele trei națiuni ale patriei, cer lucruri ce fac cea mai mare silă nobilimii și prerogativelor nemeșești, a căror sfântă pază o avem; ei cer lucruri care de fapt zguduie întreg sistemul constituțional al acestei țări, păstrat până acuma în bună rânduială, atât în cele religioase cât și în cele politice și fiscale; în sfârșit ei cer, ceea ce clerului și plebei valahe, după firea ei binecunoscută nu i se cuvine nicidecum. La aceste cereri nemaiauzite și foarte însemnate ale episcopului, nu ne este îngăduit a răspunde, nefiind autorizați și pregătiți a ne pronunța într-o chestiune atât de importantă și neașteptată"*. Iar când în ședința dietei de la 28 septembrie 1737 episcopul încercă să vorbească în numele „întregii națiuni ce se zice românească în Transilvania", el fu întrerupt de grofi că nu poate fi vorba de "națiunea" ci numai de "plebea valahică".

Episcopul Inochentie nu se lăsă însă intimidat. Pătruns de convingerea în dreptatea cauzei neamului său, el înaintă în 1741 un nou memoriu împăratului în care cerea ca românii să se numere – *adnumerentur* – între națiunile recepte ale Transilvaniei, asemeni comitatelor ungurești, în scaunele secuiești, pe teritoriul crăiesc la sași și să se bucure de toate avantajele și dregătoriile acestora, datorită faptului că românii purtau sarcini mai grele decât celelalte națiuni privilegiate și era normal să se bucure de aceleași drepturi ca și ele. Răspunsul *Curții* veni târziu, numai în septembrie 1743, adresat direct episcopului Inochentie și care, în afară de câteva mici concesii făcute clerului unit, între care aceea de a-și putea trimite copiii la școală, nu cuprindea nici o măsură privitoare la împlinirea drepturilor politice și sociale reclamate de români. În dietă ostilitatea majorității contra episcopului deveni tot mai

provocatoare, proferându-se mereu insulte la adresa românilor, care ar fi niște "pribegi", niște "țărani și iobagi", niște "hoți leneși", la care episcopul răspundea că românii nici n-ar putea fi altfel, pentru că sunt împilați până la sânge și că în afară de piele, nu li se lasă nimic ca să se hrănească. Iar cât privește afirmația că Românii n-ar fi decât iobagi, el răspundea că există și români proprietari nemeși, mai ales în ținutul Făgărașului și că românii sunt aceia care muncesc la ocnele de sare, la băile de fier și de aur și că în calitatea aceasta li se ia și pielea de pe ei. El respingea cu demnitate insinuarea că românii ar fi numai de formă uniți și nicidecum din convingere religioasă, observând că cele ce zac ascunse în inima omului bunul Dumnezeu poate să judece. Indignarea episcopului față de promisiunile neîmplinite ale Curții imperiale mergea atât de departe, încât el amenința cu *renunțarea la unire*, convocând chiar sinodul în acest scop. Chemat la Viena pentru a răspunde de actele sale de răzvrătire, episcopul Inochentie fugi la Roma, de unde nu se mai întoarse niciodată în scaunul său episcopal de la Blaj. Lupta dârză pentru cauza românească fu continuată și de urmașul său, episcopul *Petru Pavel Aron*, care într-un memoriu adresat papei la 1756 arată că românii sunt aproape striviți de sarcinile publice și de apăsările stăpânului lor, ca fiii lui Iacob în Egipt, ceea ce se citește în mărturiile timpului numai cu privire la locuitorii indigeni din Paraguai și Brazilia.

Cauza românească găsi vajnici apărători și în rândurile laicilor. Petru Dobra se jeluia împăratului contra asupririlor pe care românii le îndurau din partea sașilor, fiind siliți să emigreze. Un raport oficial din septembrie 1746 stăruia asupra prigonirilor pe care credincioșii români aveau să le îndure din cauza credinței lor religioase precum și din cauza altor mizerii de natură politică, socială și economică. Raportul constată că românilor li se stoarce și măduva din oase și că soarta lor era mai prejos de toate postulatele umanității. Când în 1751, sașii din Nocrich dădură ordin ca toți românii din district să fie izgoniți de la vetrele lor, românii trimiseră împăratului un memoriu în care rugau să aibă milă de ei și să-i ia sub ocrotirea sa. În 1751, românii din Sibiu se plângeau împăratului că sunt asupriți de sași. În 1754, împăratul admonestă pe sași să fie mai indulgenți față de români și să nu-i asuprească. Însuși împăratul Iosif al II-lea, care în 1773 călătorea prin Transilvania, străbătând țara în lung și în lat, ascultând plângerile locuitorilor români, primind nu mai puțin de 19.000 de petiții și răspunzând în românește: "Oi vedea", se putu convinge la fața locului că națiunea română era tratată ca o sclavă, din care cauză ea era așa de înapoiată în cultură. El mai putu constata că pentru a se face loc altora, românilor li se luau pământurile cele mai bune, strămutându-li-se și satele, pricinuindu-le astfel multe greutăți. Mărturiile acestea sunt, credem, suficiente pentru a demonstra starea mizeră în care se zbătea poporul român din Transilvania și care, fatal, ducea la revoluție, care nu întârzia mult să izbucnească.

2. Banatul sub administrația civilă sau camerală

După ocuparea de către austrieci, Banatul rămase, între anii 1718 - 1751, sub administrație militară având în fruntea ei pe generalii *Marcy*, *Engelshofen*, *Hamilton* și *Succov*. Opera de refacere și culturalizare a Banatului inaugurată de generalul Marcy fu continuată și de urmașii săi la înaltul comandament, consistând în secarea mlaștinilor, în reamenajarea râurilor, în săparea de canale, în lucrări de fortificație, în exploatarea zăcămintelor miniere și în încurajarea agriculturii. Cum însă numărul populației era foarte scăzut, administrația militară îndrumă o mare acțiune de colonizare cu elemente din apus, îndeosebi cu *nemți* chemați din provinciile germane ca Alsacia-Lorena, Suabia, Bavaria, Austria, Bohemia, Moravia, din *români* chemați la colonizare, dar și din *bulgari* catolici, ca bunăoară de la Vinga, Besenova și Carașova. În regiunile de la Vârșeț și Biserica Albă se așezară și mulți *sârbi* veniți de dincolo de Dunăre. Mulți din proaspeții coloniști ai țării căzură curând jertfă climatului insalubru al Banatului, căruia îi ieșise faima de a fi *mormântul coloniștilor*. În cursul ostilităților din anii 1738 - 1739 mulți coloniști străini părăsiră Banatul de frica turcilor, care năvăliseră în țară și recuperară regiunea Orșovei cu insula Ada-Kalé și șapte sate românești, între care și Băile Herculane, la care turcii țineau atât de mult. Ei abătură apa Cernei într-o nouă matcă, pentru a așeza de-a lungul ei noua graniță a regiunii ocupate de ei pe care o menținură și după încheierea păcii, prin tratatul de la Belgrad (1739).

Comandanții militarii ai Banatului, oameni străini de țară, n-au dat însă cuvenita atenție populației românești din Banat, deprinsă cu climatul și obișnuită cu condițiile de viață de acolo. Românii bănățeni trăiau în cea mai neagră mizerie, neglijați de autoritatea de stat și chiar dușmăniți de ea, care proteja pe coloniștii străini și sprijinea biserica catolică în

paguba bisericii ortodoxe române. De aceea, nu trebuie să ne surprindă dacă în cursul tulburărilor războinice din anii 1738 și 1739, populația românească simpatiza cu turcii și chiar cu restaurarea domniei lor în Banat. Așa se prezenta amărăciunea de care erau cuprinși cnejii români care, fiind convocați, în 1741, la Cornia, pentru lucrările de recensământ, explicau simpatiile lor pentru turci astfel:

"Steagurile cu Cruce trei ani toate bucatele și verdețurile câmpului ni le-au mâncat și grea foamete am răbdat, în păduri coaja cer am mâncat, iar viind steagul fără cruce, adunând satele le-au împărțit bucate și seimeni în simbrie care au vrut s-au pus".

Era firesc ca în asemenea condiții neprielnice pentru elementul românesc, acesta să fie mânat pe calea emigrării. În mișcarea aceasta fură cuprinși și sârbii din colțul dintre Tisa și Mureș care, în 1751, emigrară sub conducerea lui Tökölein Horvath în sudul Rusiei, constituind în părțile Elisabetgradului o Serbie nouă.

Prin decretul imperial din 29 septembrie 1751, *administrația militară* a Banatului lua sfârșit, fiind înlocuită cu *administrația civilă* sau *camerală*. Sub administrația militară rămaseră numai Panciova, Palanca Nouă, Mehadia și Caransebeș cu 20 de sate, precum și o parte din ținutul Becicherecului, de-a lungul Tisei. Regiunea de la Caransebeș și Mehadia fu organizată cu *graniță militară* sau *confiniu*, luând ființă regimentul de grăniceri români bănățeni, având comanda la Caransebeș. Regiunea de la Palanca Nouă și Panciova militarizată fu dată în seama regimentului de graniță sârbo-bănățean, iar părțile de la Becicherec formau un confiniu *general bănățean* încredințat regimentului de grăniceri germano-bănățean. Restul Banatului intră sub administrația camerală, cu reședința la Timișoara. În fruntea noii administrații camerale stătea un președinte ajutat de un consiliu de membri, supus *camerei aulice* de la Viena, care avea secția specială pentru afacerile bănățene – *in banaticis*. Fostul guvernator militar, generalul Engelshofen, fu încredințat vremelnic cu atribuțiile de președinte al Banatului până în 1753 când contele *Perlas-Rialp* fu chemat în postul de prezident, adică de administrator civil al Banatului, post pe care îl ocupă timp de 16 ani, până în 1769.

Împărăteasa Maria Tereza considera Banatul ca un domeniu al casei imperiale pentru a-l putea exploata după bunul ei plac. Populația plătea dări împărătesei. Ea credea că prin sporirea populației cu noi coloniști își va putea spori veniturile din acea țară. În timpul războiului cu Prusia ea avea mare nevoie de bani și de aceea se văzu silită să zălogească pe timp de zece ani veniturile din Banat pentru suma de un milion de florini *Băncii Municipale din Viena*. Gajarea aceasta se făcu la 1 august 1759 când administrația Banatului trecu asupra așa-numitei *Deputațiuni banco-ministeriale*, care rămase să gospodărească în Banat până la 1769, când expiră termenul de zece ani.

Cu un an înainte de expirarea acestui termen, împăratul regent Iosif al II-lea vizită Banatul însoțit de sfetnicul său contele Nostitz, zăbovind acolo timp de o lună, de la 24 aprilie până la 20 mai 1768. Cu acea ocazie împăratul avu posibilitatea să cunoască la fața locului populația românească din Banat și să se convingă de tratamentul vitreg la care era supusă de către organele administrative, raportând împăratului impresiile sale primite pe teren:

"Românii sunt părtași unui tratament rău, fiind adesea nevoiți să-și părăsească casele, să cedeze pământurile lor altora și a pleca altundeva, emigrând mereu".

Cu ocazia prezenței împăratului, i s-a prezentat și un memoriu amănunțit asupra stărilor insuportabile din țară, în care se arăta că impozitele se încasau fără nici o normă după bunul plac, că bunurile camerale se gospodăreau prost, că justiția nu-și făcea datoria și că elementul insalubru continua să facă mereu victime în rândurile populației, dar mai ales în rândurile coloniștilor germani proaspeți sosiți în Banat. Din acest memoriu împăratul află că posturile de răspundere erau ocupate de bucătari, lachei, ofițeri eliminați din armată ș.a., toți infecți și ignoranți. *"Nu se poate închipui o administrație mai rea* – continua memoriul – *și că nicăierea nu se aplică în administrație indivizi mai corupți ca în Banat"*.

Autorul anonim al memoriului arăta că se impunea o schimbare radicală în sistemul de guvernământ al Banatului. Președintele Perlas-Rialp este înfățișat ca un om de ispravă, dar că se impun grabnice măsuri pentru redresarea economică și reforma administrativă, cum ar fi o nouă măsurătoare a țării, o revizuire a raporturilor cu deputăția bancoministerială, dreptate și omenie la încasarea dărilor, vânzarea pământului la particulari fără discriminare de stare și de religie și scutirea de dări a cumpărătorilor pe termen de șase ani. Se mai cerea reglementarea dreptului de proprietate, întrucât în Banat nu existau încă proprietari de pământ, ci numai arendași uzufructuari. Consecința acestei regretabile stări de lucruri era că nimeni nu considera Banatul drept patrie și nici satul în care trăiește ca așezare stabilă a sa. "Oamenii se comportă ca

și cum ar fi sosit în Banat numai în momentul acela. Ei stau gata ca în orice clipă să-și poată părăsi vetrele și satul fără pagubă și fără nici o părere de rău".

Dezvăluirile acestea făcură o mare impresie asupra împăratului, care înlocui pe Perlas-Rialp prin contele *Clary de Altsingen*, iar cu ocazia noii sale inspecții în Banat, în 1770, el îl înlocui și pe Clary cu *Iosif Brigidis*. Noul președinte împărți Banatul în patru districte, și anume: Czatad, Timișoara, Lugoj și Vârșeț, pentru o mai bună și mai rațională administrație. Lui Iosif Brigidis îi urmă în președinția Banatului *Pompeiu Brizidis*, care în martie 1778 pregăti împărțirea administrativă a Banatului în trei comitate, și anume: Timiș, Caraș și Torontal. În anul următor aceste trei comitate bănățene fură incorporate Ungariei, împlinindu-se astfel un vechi deziderat al dietei ungare de la Pesta, care se pronunțase de la 1723, 1729, 1740 și 1751 pentru această incorporare, care fu în fine satisfăcută în 1779. La acea dată Banatul număra 500.000 de locuitori, dintre care 181.639 erau români, constituind majoritatea relativă a țării.

O prețioasă descriere a Banatului ne-a lăsat venețianul Griselini, care între anii 1775 – 1777 a stat în Banat, descriind într-o frumoasă limbă latină medievală tot ceea ce văzuse și auzise din trecutul acestui ținut românesc. Griselini arată că după alungarea turcilor, Banatul nu avea o altă industrie, în afară de industria casnică românească. El arată că bărbații se îndeletniceau cu construirea mize-rabilelor bordeie, pe care le făceau din împletituri de paie sau nuiele de salcie și le acopereau cu un strat de pământ sau de cretă. Tot ei confecționau vasele de bucătărie și executau lucrări de olărie. Femeile se îndeletniceau cu prelucrarea cânepei pe care o torceau și o țeseau în pânză pentru cămăși. În același fel prelucrau și lâna, pe care știau să o vopsească în diferite culori și să confecționeze din ea haine pentru întreaga familie. Plantele co-lorante erau scumpia și roiba, care ajungeau și în negoț. Griselini amintește și de cultura napilor, din ai căror sâmburi se storcea ulei, de cultura viței de vie, a duzilor pentru hrana viermilor de mătase și a pomilor fructiferi. Atingerea duzilor se pedepsea cu moartea. El mai amintește și de mașini sau mori de hârtie, de fabrici de stofe de mătase, ce se trimiteau în dar și împărătesei. La Timișoara începură să se așeze diferiți meseriași în cartierul fabricilor. Lemnul de construcție, cereale și vite ajungeau și la export. La Timișoara se deschise și o farmacie, prima de felul ei în tot Banatul. O atenție deosebită începu să se dea serviciului sanitar, angajându-se medici experți în combaterea epidemiilor și îndeosebi a febrei palustre care bântuia în regiunile mlăștinoase ale Banatului.

3. Episcopatul unit de la Blaj

După moartea episcopului Atanasie întâmplată la 19 august 1713, scaunul episcopal de la Alba Iulia rămase vacant timp de doi ani și mai bine, până ce nemeșul român *Ioan Giurgiu Pataki*, doctor în teologia catolică, fu ales *"episcopul românilor, grecilor, rutenilor și sârbilor uniți cu sfânta biserică romano-catolică din principatul Transilvaniei"*. Alegerea avu loc la 23 decembrie 1715 în sinodul electoral de la Făgăraș, ce fusese convocat pentru a patra oară pentru această alegere. Dar și de astă dată alegerea s-a făcut aproape numai cu votul candidatului însuși. Reședința noului episcop era la Făgăraș, iar veniturile le trăgea din domeniile episcopale de la Gherla și Sâmbăta de Jos. Consacrarea alegerii noului episcop de către scaunul papal se făcu numai la 15 iunie 1721, prin două bule papale, una pentru înființarea episcopiei unite de Făgăraș, pe seama românilor, grecilor, rutenilor și sârbilor din toată Transilvania și alta pentru ridicarea bisericii din Făgăraș la rangul de biserică episcopală. Astfel deveni biserica Sf. Nicolai, ctitoria lui Constantin Brâncoveanu din Făgăraș, biserica catedrală a episcopului unit de Transilvania. Numai după împlinirea acestor formalități avu loc instalarea oficială a episcopului Ioan la 16 septembrie 1723, după o vacanță de 10 ani. Se vede că nici Papa, dar nici Curtea imperială de la Viena nu aveau nici o grabă cu organizarea noii episcopii unite a Transilvaniei.

Episcopul Ioan Pataki își făcuse studiile la colegiul iezuiților din Cluj și Viena, se considera "Convalah al scumpului său neam românesc", pentru care era gata "a-și vărsa sângele și sudoarea ziua și noaptea", dar firește după prescripțiile bisericii catolice, al cărui misionar în Transilvania era. În sinoadele prezidate de el, episcopul tuna și fulgera contra beției, contra divorțurilor, contra superstițiilor păgâne, contra horelor în ajunul sărbătorilor, contra târgurilor de fete etc., impunând preoților purtarea *tichiei* în locul căciulii și comănacului monahal. În timpul scurtei sale arhipăstorii episcopul Ioan, veșnic hărțuit și spionat de "teologul" iezuit de pe lângă dânsul, n-a prea avut mult timp de a se preocupa mai serios de bunăstarea morală și materială a enoriașilor săi. El muri subit, la 29 octombrie 1727, după un opulent ospăț, otrăvit, precum se spunea.

Succesorul său în scaunul episcopal de la Făgăraș a fost *Ioan Inochentie Micu-Clain*, originar din Sadu, de lângă Sibiu. El fu ales de sinod la 4 iunie 1728, confirmat de împărăție la 25 februarie 1729 și consacrat de Papa la 5 noiembrie 1730. Noul episcop primi titlul de baron și loc de membru în dieta Transilvaniei. La 28 septembrie 1732, avu loc instalarea sa festivă în scaunul de la Făgăraș. Noul episcop, om tânăr de 36 de ani, urcă în scaunul episcopal cu noi planuri politice și naționale. Dar cum frumoasele promisiuni pe care le primise din partea Curții de la Viena rămaseră vorbe goale, el își propusese să ceară autorităților să respecte acele promisiuni și să le onoreze atât în folosul clerului cât și ale enoriașilor săi. S-a arătat mai sus că el cerea recunoașterea românilor ca a patra națiune în Transilvania cu dreptul de a-și trimite deputați în dietă și reprezentanți în guvernul transilvănean. În urmărirea acestui măreț plan politic și național totodată, el înaintă Curții de la Viena mereu memorii și petiții care rămaseră fără nici un rezultat. Revendicările lui erau însă socotite ca acte de marc și nobilă îndrăzneală, dovedind prin aceasta tăria convingerilor și a curajului său. În lupta pentru susținerea cauzei drepte a neamului său, el a mers până la jertfa de sine, părăsindu-și zdrobit și îndurerat scaunul episcopal și retrăgându-se într-un exil liber ales, în care a rămas fără murmur până la sfârșitul vieții sale așa de zbuciumată.

În timpul păstoriei sale, reședința episcopală se mută, în 1737, de la Făgăraș la Blaj, în fostul castel de vânătoare al contelui Apaffy. El dobândi acest castel cu întregul domeniu de la Blaj în schimbul domeniilor episcopale de la Gherla și Sâmbăta de Jos. Pe lângă noua reședință el începu, la 1741, să ridice și o nouă biserică catolică, dar Inochentie nu mai ajunse să vadă terminată ctitoria sa, fiind sortit să moară în exil la 23 septembrie 1768. Din exilul său de la Roma el își înaintă, în 1751, demisia cu motivarea că *„nu poate sluji lui Dumnezeu care e adevăr și să placă totodată și lumei care e minciună"*.

În urma acestei demisii, sinodul episcopal, întrunindu-se la 15 noiembrie 1751, recomandă spre confirmare Curții imperiale de la Viena o listă cu trei candidați, din care împăratul confirmă la 28 februarie 1752 pe *Petru Pavel Aron* în scaunul episcopal de la Blaj. Împlinirea formelor pentru instalarea noului episcop zăbovi până la 1754, când instalarea avu loc la Blaj cu obișnuitul ceremonial. Episcopul Petru Pavel păstori până la 25 februarie 1764. El continuă opera de organizare a episcopiei, grăbind lucrările la construcția catedralei și sporind averea episcopiei cu domeniul Cut. El ctitori școala de obște și școala latinească din Blaj precum și seminarul teologic cu internat, numit diecezan sau al lui Aron, în care aluminii erau întreținuți cu cheltuiala episcopiei.

La 11 octombrie 1754 noul episcop semnă actul pentru deschiderea școlilor din Blaj cu următorul cuprins:

"Noi Petru Pavel Aron de Bistra, din mila lui Dumnezeu și a Scaunului Apostolicesc celor din legea grecească prin toată țara Ardealului și a părților ei adaose Vladicul Făgărașului iproci. Tuturor celor din numita Eparhia noastră cinstiți protopopi, preoților, ieromonahilor, clericilor, așișderea și tuturor mirenilor de pace ș.a. Fiindcă Preaînălțata și Stăpânitoarea noastră Chesaro-Crăiasă Maria Terezia ca o prea milostivă a noastră și nespusă ctitoră, urmând prea lăudata rânduială a Preaiubitului oarecând marelui ctitorului nostru și Chesarului Carol al VI nu numai același așezământ despre partea Vlădiciei, a Mănăstirei și a școalelor a le duce în sfârșit au voit, ci încă și prin noua orânduială s-au milostivit a ne porunci cum, cuprinzând din milostiva dăruire averile Vlădicești și Mănăstirești și așezându-ne întrânsele, îndată cât va fi cu putință mai curând să ne apucăm de deschiderea învățăturilor și de chivernisirea întrânsele a celor lipsiți: căreia împărătești porunci cu umilință supunându-le, și după putință ajutorându-ne Domnul a-i face destul cugetând: și fiindcă începutul înțelepciunii este frica lui Dumnezeu ca întru toate întâiu să poată învăța cu fapta și cuvântul mai întâiu în sfânta Biserică, numitul eclesiarh va avea grijă cum toată rânduiala bisericească cu evlavie să se isprăvească.

Lângă acestea se va începe în Mănăstire acum întâiu până la altă a noastră rânduială a se ceti, a se preoți și a se tâlcui după vreme și vârstă celor lipsiți: întâiu dumnezeeștile zece porunci, începând dimineața îndată după sfânta Liturghie. A doua se va ceti, proceti și tâlcui cele șapte dumnezeiești taine și bisericeștile porunci, care se vor începe la un cias după prânz. A treia se vor dovedi și tâlcui cele mai de lipsă a crediului cu tâlcuirea și iarăși dovedirea din Sfentele Cărți adevărului Sfentei Treimi: a căror învățătură iarăși se va face dimineața îndată după Sfânta Liturghie, la un ceas după prânz. A patra va fi luarea de seamă și îndreptarea la cetirea, procetirea, scrierea și tâlcuirea limbilor și ceva cunoștință a științelor care așișderea vor fi în vremile și ciasurile mai sus însemnate. Lângă toate acestea neîncurmata școală de obște va fi a tuturor de toată vârsta, de cetanie de cântare și de scrisoare,

nici o plată de la ucenii așteptându-se, numai întrânsele care va vrea, după rânduiala celui mai mare spre aceea treabă pus, să se chivernisească.

Carele toate așa fiind rânduite și așezate, pentru aceia am vrut a le face în știre și a le arăta tuturor, cum numai cei care vor fi datori a le cerceta și după putință a le învăța, adică care vor trage nădejde de sufletească păstorie, să le poată ști spre cuprinderea acelorași să se poată îndrepta, ci încă și alți toți, ori care iubitori de spasenie fiind, vor cugeta și avea întrânsele ceva cunoștință de lipsă, să se poată îndrepta și în ce vreme a le cerceta, precum și dorim tuturor cum într-însele chivernisindu-se să le cuprindă și cuprinzându-le să le învețe spre îndreptarea vieții creștinești, și a dobândi prin plinirea lor la viața de veci, care tuturor o poftim prin darul Domnului nostru Isus Christos.
Dat în Blaj, anul Domnului o mie șapte sute cincizeci și patru unsprezece zile ale lunei lui Octomvre. ss. P. Pavel, Din porunca Măriei Sale ss. Petru, Logofăt".

Cronica lui Samuil Clain arată că școlile de la Blaj în timpul episcopului Petru Pavel Aron erau frecventate de 300 de școlari "pe care episcopul îi ținea cu pâne la praznice și cu fiertură, pe unii încă și cu haine și cu cărți. Serile adeseori le cerceta și căuta sporul. Întrânsele foarte bine se propunea limba latină și pentru aceea curând se și vestiră", adică deveniră vestiți.

După moartea episcopului Petru Pavel Aron, sinodul episcopal alese, în 1764, episcop pe *Atanasie Rednic*, care păstori până la 1772, un adevărat ascet, care sprijinea cu zel și pricepere opera culturală îndrumată de înaintașii săi. În primul an al păstoriei sale fu terminată clădirea bisericii catedrale de la Blaj care, în 1765, fu sfințită cu mare pompă. Urmașul lui Atanasie a fost episcopul Grigore Maior (1772 – 1783), după care a urmat episcopul Ioan Bob (1783 – 1830).

Biserica romano-catolică din Transilvania, având în frunte pe episcopul de la Alba Iulia, se bucura de toate drepturile și privilegiile unei biserici oficiale de stat, iar episcopul Batay făcea parte din guvernul transilvănean. Dar cu tot devotamentul lor pentru biserica catolică, atât împărăteasa Maria Tereza, cât și fiul ei Iosif al II-lea nu se sfiiră să ia măsuri de îndreptare contra unor abuzuri și încălcări de competență din partea Scaunului Papal. În 1746, fură oprite vizitele canonice pe care nunțiul papal de la Viena și le îngăduia a le face prin eparhiile catolice din țările habsburgice, împietând asupra drepturilor episcopilor locali. În 1749, fu oprită publicarea enciclicelor și bulelor papale în tot cuprinsul monarhiei habsburgice fără prealabila aprobare a împăratului. Tot atunci se reduse și numărul prea mare al sărbătorilor bisericești. În 1753, se interzise mânăstirilor de a primi în cinul monahal persoane sub vârsta de 25 de ani precum și trimiterea de bani pentru schiturile și mânăstirile catolice din afara granițelor împărătești. De asemenea, fu oprită și corespondența autorităților ecleziastice din monarhie cu așezămintele și autoritățile catolice de peste graniță. Corespondența se putea face numai prin mijlocirea ministerului afacerilor străine de la Viena. Se desființă și dreptul de azil pe care îl aveau lăcașurile sfinte față de orice făcător de rele, dacă acesta, fiind urmărit, se refugia în vreo biserică sau mânăstire.

Dar cea mai drastică măsură contra atotputernicici papale a fost desființarea Ordinului Iezuiților din tot cuprinsul imperiului habsburgic prin patenta imperială din 18 septembrie 1773. Tot atunci, apăru și decretul prin care se ordona inventarierea patrimoniului pe care ordinul îl avea în Transilvania și care se cifra la suma de 822.244 fl. cu un venit anual de 29.411 fl. Numărul călugărilor iezuiți din Transilvania era de 67 persoane, dintre care 40 activau la Cluj, îndeletnicindu-se îndeosebi cu instrucția tineretului. O altă măsură binevenită era interzicerea vagabondajului prin țară a *călugărilor cerșetori* care făceau un negoț ilicit cu moaște false, cu icoane făcătoare de minuni, cu cruciulițe de la Ierusalim, cu sticluțe cu apă din Iordan, cu lemn din sicriul Domnului, cu cărți de iertăciune și dezlegare etc.

Străduințele Curții de a readuce pe sașii luterani și pe ungurii calvini la credința catolică erau foarte intensive și insinuante. Intervenția împăratului pe lângă guvernatorul *Samuil Bruckenthal*, ctitorul marelui muzeu de la Sibiu, de a se reîntoarce la catolicism rămase zadarnică. Bruckenthal răspunse împăratului că revenirea sa la credința catolică ar însemna să-și spargă căsnicia, întrucât soția sa n-ar putea fi niciodată convertită de la credința ei luterană. Dar cel mai însemnat act-surpriză din reformele religioase ale împăratului Iosif al II-lea a fost *edictul de toleranță* din 13 octombrie 1781, în virtutea căruia fu decretată libertatea religioasă pentru toți locuitorii "*necatolici*" din monarhie.

4. Restaurarea episcopiei ortodoxe din Transilvania

Neîmplinirea făgăduințelor date uniților prin *diploma leopoldiană* îndârji și mai mult pe românii ortodocși contra unirii. Aceasta cu atât mai mult cu cât ei găseau reazem la episcopii ortodocși sârbi din părțile ungurene și din Banat, unde biserica ortodoxă se bucura de tot sprijinul curții imperiale de la Viena. Prin diploma împăratului Leopold din 20 mai 1691, patriarhul Arsenie Cernovici al Ipecului, care emigrase cu enoriașii săi sârbi în număr de vreo 80.000 de suflete în Ungaria de sud, unde primi azil, și unde fusese recunoscut ca șef al bisericii sârbești și al tuturor creștinilor lor ortodocși din imperiul habsburgic, cu dreptul de jurisdicție asupra lor. Sufragani ai patriarhului erau episcopii ortodocși din Oradea și Inău, care numărau între enoriașii lor și mulți români, care rămaseră credincioși legii ortodoxe. După moartea episcopului *Efrem* al Oradiei, întâmplată în 1695, episcopul Inăului *Isaie Diaconovici* uni episcopia Oradiei cu cea a Inăului și-și mută în 1705 reședința episcopală la Arad, de unde păstorea ambele dieceze supuse obiedienței canonice a patriarhului Arsenie, opunând astfel propagandei catolice o dârză împotrivire. La Caransebeș se amintește, în 1712, de un episcop Moise, care-și mută reședința la Vârșeț. Urmașul lui Moise a fost episcopul *Vichentie Popovici*.

Succesorul lui Isaia în scaunul episcopal de la Arad a fost episcopul *Ioan Martinovici* (+1720), care se arată mai ușor accesibil propagandei catolice, fiind câștigat de papa Clementie al IX-lea pentru unire cu promisiunea de a obține de la Viena recunoașterea sa ca episcop asupra credincioșilor uniți din Arad, Bihor, Zarand și Bichiș. Dar enoriașii săi sârbi nu voiră să primească unirea cu papa și astfel episcopul Ioan fu silit să revină la vechea sa credință. Urmașul lui Ioan, *Vichentie Iovanovici* și ucenicul său *Sofronie* (1740) dezvoltară o aprigă propagandă ortodoxă între enoriașii lor, făcând să se reîntoarcă la vechea lor credință nu mai puțin de 178 de preoți din ținutul Bihorului. Urmașul lui Sofronie, episcopul *Isaia Antonovici* (1731 -1751) a fost mai domol, astfel încât cei 178 de preoți bihoreni trecură din nou cu enoriașii lor la unire. O puternică propagandă catolică începuse și în județul Aradului, dar rezultatul a fost contrar și a determinat pe ortodcșii sârbi la rezistență pe terenul bisericesc, dar și pe cel politic.

Privilegiile ce fuseseră acordate coloniștilor sârbi din Slavinia, Banat și din ținutul Aradului, regiuni eliberate de curând de sub stăpânirea turcească, fură însă cu vremea nesocotite de Curtea de la Viena. De asemenea, fură ușor uitate și marile servicii pe care sârbii le aduseseră casei de Habsburg în lupta ei contra turcilor și contra curuților unguri din serviciul lui Francisc Rákoczy. Viena nu mai recunoștea urmașilor lui Arsenie titlul de patriarh, iar după moartea voievodului Mihail Apafi I (1661 - 1690) curtea nu mai îngădui să se aleagă un nou voievod, ci trecu atribuțiile voievodale asupra generalului comandant numit de la Viena. Mai mult chiar, episcopul *Vichentie* al Timișoarei fu câștigat pentru unire și instalat ca mitropolit la Belgrad cu tot fastul oficial intitulându-se "*pravoslavnic mitropolit al Belgradului și al tot creștinescului norod ce se află sub stăpânirea măriei împărătești, arhiepiscop iproc*".

În calitatea aceasta, el cerea Curții ajutor bănesc pentru susținerea propagandei catolice în "orașul de Dumnezeu păzit Marele Varad și cu varmeghiul bihessia - al Bihorului - de curând intrate în staulul oilor adevărate".

Noul mitropolit unit al sârbilor convocă la Belgrad un sinod bisericesc, la care luară parte și reprezentanți laici și delegați ai regimentului de graniță sârbesc, constituindu-se astfel într-un adevărat *congres național sârbesc*. Adunarea dezaprobă unirea și ceru mitropolitului Vichentie să dezavueze actul unirii cu papa și să se reîntoarcă la sânul bisericii dreptcredincioase sârbești. În fruntea rezistenței ortodoxe se găsea colonelul Petru Segedinetz din Pecica, care chemă la luptă pe sârbi contra imperialilor care nesocoteau drepturile bisericești și politice garantate lor de Curtea imperială de la Viena. În 1735, avură loc la Arad ciocniri sângeroase cu rebelii sârbi la care se raliară și nemulțumiții unguri. În cele din urmă, însă, răzvrătiții fură înfrânți și supuși puterii imperiale. Liniștea fu asigurată prin întărirea garnizoanelor din cetățile Arad, Giula și Inău.

Potolirea rebeliunii sârbești de la Arad din 1735 nu însemna însă înfrângerea ortodoxiei sârbești, care se menținu cu toată presiunea catolică și propaganda pentru unire cu Roma. Presiunea aceasta se manifestă prin arestarea călugărilor sârbi care îndemnau poporul la rezistență. Dar cu toată presiunea propaganda pentru unire nu dădea nici un efect, căci la 1749 se raportă din Arad că acolo nu se găseau adepți ai bisericii unite. Urmașul lui Isaia a fost episcopul *Sinesiu Jivanovici* care păstori între anii 1751 - 1770. Noul episcop continua vizitațiile sale canonice, cu care ocazie reuși să readucă la ortodoxie 60 de preoți uniți din eparhia Oradiei, unde imperialii

creaseră în 1750 o nouă episcopie unită *in partibus*, numind episcop unit pe *Meletie Covaciu* cu titlul de *Tegeia*. Acesta se intitula: "din mila lui Dumnezeu și a scaunului apostolic arhiereu sfintei bisericii răsăritului Orezi Mari și al Bihor-var-medi grecilor, rumânilor și rușilor eproc", de care nu țineau însă decât opt sate. Meletie muri în 1770 fără ca să fi avut un succesor în subsedul său scaun episcopal. Episcopul Aradului Sinesiu ținea seama de numeroșii săi enoriași români, poruncind ca corespondența cu ei să se facă în românește. El dispuse ca în biserici să se introducă cărți liturgice românești pe care le comanda din Țara Românească. Congregația comitatensă a Aradului constată în 1747 cu mare părere de rău că mulți treceau de la unire la ortodoxie și hotărî ca apostații să fie arestați și ținuți la închisoare până se vor pocăi, reîntorcându-se la biserica catolică. În același an se hotărî ca ordonanța împăratului Carol al IV-lea din 28 noiembrie 1734 să fie adusă din nou la cunoștința poporului ortodox în scurte intervale de trei ori. Ordonanța impunea ortodocșilor care trăiau în localități împreună cu catolicii să țină sărbătorile catolice. Cuprinsul acestei ordonanțe fu mereu adus la cunoștința slovacilor în anii 1752, 1755, 1759 și 1760, cu îndulcirea ca după orele 11 dimineața ortodocșii să-și poată relua ocupațiile lor în zilele de sărbători catolice, putându-se deschide și prăvăliile. Tot prin ordonanță imperială *apostasia*, adică trecerea de la catolici sau uniți la legea ortodoxă, era calificată drept crimă de înaltă trădare și pedepsită cu moartea. De asemenea, era oprit preoților ortodcși să săvârșească taina botezului sau a cununiei fără autorizația din partea parohului catolic că săvârșirii acestor taine nu se opune nici un impediment canonic după dreptul bisericii apusene.

De măsurile acestea așa de draconice luase cunoștință și împărăteasa *Ecaterina* a Rusiei, care în 1752 interveni pe lângă împărăteasa Maria Tereza în sprijinul ortodocșilor. Intervenția ortodocșilor ruși produse oarecare impresie la Viena, determinând pe împărăteasă să mai domolească zelul călugărilor iezuiți în propaganda lor antiortodoxă. Dar cu toate acestea, persecuția ortodocșilor continua. În 1761, guvernatorul Bukow dădu ordin să se dărâme schiturile și mânăstirile ortodoxe. Atunci căzură jertfă distrugerii și mânăstirile *Prislop*, *Geagul de Jos*, *Remetea* ș.a.

Înalta chiriarhie sârbească, care revendica pentru sine jurisdicția canonică asupra tuturor ortodocșilor din monarhia habsburgică, ținea de a ei datorie de a nu se dezinteresa de soarta bisericii ortodoxe române din Transilvania. De aceea, patriarhul Arsenie Iovanovici însărcină, în 1742, pe sihastrul sârb *Visarion Larai*, un predicator de forță, să meargă în Transilvania și Banat pentru a întări pe credincioșii români în credința lor ortodoxă și a-i abate de la eresul pierzător de suflete al legii "nemțești".

Pustnicul Visarion cunoștea bine limba română, făcând prin verva și gesturile sale mare impresie asupra țăranilor români care se îngrămădeau să-l asculte în satele pe unde trecea. Propaganda sa părea periculoasă pentru ordinea publică și de aceea autoritățile austriece îl arestară și-l duseră la Viena, de unde nu se mai întoarse în Transilvania.

Mitropolitul Arsenie ceru, în februarie 1755, împăratului să-i recunoască formal dreptul de jurisdicție asupra românilor ortodocși din Banat și Transilvania, repetând această cerere și în anii următori 1756 și 1757, dar fără a primi răspunsul așteptat. În 1748, protopopul *Nicolai Oprea* din Săliște prezentă la Viena un memoriu cerând recunoașterea drepturilor ortodocșilor la liberul exercițiu al credinței lor. El nu se mai întoarse însă la Săliște, fiind reținut la Viena și închis la Kufstein. Pentru aceeași îndrăzneală suferiră între anii 1759 – 1780 și clericii ortodocși *Ioan din Galeș* și *Ioan din Aciliu*. Îndârjirea ortodocșilor speria tot mai mult. Un moșneag, persecutat din cauza credinței sale dreptmăritoare, declara cu convingere: *"Nu am decât un suflet, pe care îl închin lui Dumnezeu din ceruri și nici o putere omenească nu mi-l poate frânge"*. Și cu atât mai puțin puteau frânge această credință cătanele împărătești încartiruite după felul faimoaselor diagonale din apus prin satele românești ca să silească pe ortodocși să treacă la unire cu Papa.

Pe la 1757, propovăduia clericul *Sofronie*, care semna: "Popă de rit grecesc neunit din Zlatna, după orânduirea bisericii Ierusalimului". El propovăduia credința ortodoxă ca "vicar al Sfinției Sale mitropolitului din Carlovăț". Predicile sale capturau pe credincioși, care țineau cu mare sfințenie la el, eliberându-l cu forța din închisoarea de la Bobâlna, unde fusese închis de autoritățile transilvănene. Scăpând din închisoare, el continua să predice ortodoxismul pe la sate, reușind să reîntoarcă la legea ortodoxă nu mai puțin de 50 de sate din ținutul Zarandului, sfințind din nou bisericile unite în biserici ortodoxe. Arestat din nou, el fu pentru a doua oară eliberat de către credincioșii ortodocși. În fruntea lor, Sofronie atacă în 1760 Blajul, silind pe episcopul Petru Pavel Aron să fugă la Sibiu și

să se pună sub scutul autorităților imperiale de acolo. În anul următor, 1761, el convocă un sinod ortodox la Alba Iulia pentru ziua de 14/25 februarie. Sinodul votă o moțiune care cuprindea 19 puncte, cerând între altele recunoașterea libertății religioase, convocarea unui congres bisericesc pentru alegerea unui episcop ortodox și eliberarea din închisori a celor ce propovăduiau credința drept măritoare. Clerici și mireni colindau satele sfătuind lumea să se reîntoarcă la credința dreptmăritoare a răsăritului. *"Din toate satele* – ziceau ei – *să mergeți la guvernator și să spuneți că nu voiți să aveți episcop unit. Și dacă nu voiesc să ajungă nemți, să ceară episcop de la Carlovăț, vatra pravoslavniciei celei mai adevărate"*. Ei asigurară norodul că dacă strâng un galben de fiecare sat și nu merg cu mâna goală, să fie siguri că vor izbândi.

Propaganda ortodoxă zgudui până și pe protopopul unit *Nicolai Balomir*, pe care episcopul Ioan Inochentie Micu-Clain îl numise vicar general al episcopiei în locul lui Petru Pavel Aron, căzut în dizgrația episcopului. Nicolai Balomir se căise de păcatul său de a se fi lepădat de legea ortodoxă trecând la unirea cu papa. El fugi în Țara Românească, unde se reîntoarse la credința ortodoxă și ajunse stareț la Curtea de Argeș. De acolo el călători în Rusia unde fu primit de împărăteasa Ecaterina, determinându-o să intervină la Viena pentru ortodocșii români. Cu acea ocazie Balomir obținu de la împărăteasă o subvenție pentru restaurarea bisericii Sf. Nicolai din Brașov.

Hotărârile sinodului ortodox de la Alba Iulia precum și recrudescența propagandei ortodoxe în Transilvania produseră mare impresie la Viena, unde împărăteasa Maria Tereza se găsea în război cu regele Prusiei, Frederic cel Mare. De aceea, împărăteasa însărcină pe guvernatorul Transilvaniei, Bukow, să satisfacă cererea ortodocșilor, îngăduindu-le să-și aleagă un "arhiereu pravoslavnic", supus Carlovățului sârbesc, pentru a evita o eventuală cerere de a se supune mitropoliei Ungro-Vlahiei, care se găsea sub turci. Conformându-se ordinului de la Viena, generalul Bukow făcu o anchetă în rândurile populației românești pentru a stabili raportul numeric dintre ortodocși și uniți. În urma recensământului ce s-a făcut în 1761– 1762 s-a putut constata că din cele 152.886 de familii românești din Transilvania, 127.714 de familii erau de confesiune ortodoxă și numai 25.174 familii, de confesiune unită sau greco-catolică. Rezultatul recensământului sili pe general să raporteze la Viena că, după constatările sale, unirea românilor cu biserica Romei putea fi considerată ca eșuată – *gescheitert*.

Urmare raportului generalului Bukow, împărăteasa numi episcop al Budei și al Câmpiilor Mohaciului pe *Dionisie Novacovici, administrator al ortodocșilor din Transilvania*. În ianuarie 1780, noul administrator episcopesc fu primit cu toate onorurile în biserica Sf. Nicolai din Brașov. Reședința administratorului, pe care românii îl numeau *raț*, adică sârb, se găsea într-o casă țărănească din satul *Rășinari*, de lângă Brașov, unde i se făcu instalarea numai în 1761. Episcopul Dionisie, străin de țară și fără nici o legătură sufletească cu enoriașii săi, devenise o unealtă oarbă în mâinile episcopului catolic Bartay, sprijinind mai mult unirea în loc să o combată. Din cauza aceasta ortodocșii români căutau să se dezbare cât mai curând de rațul Dionisie. În năzuința aceasta ei găsiră un puternic aliat în patriarhul Nenadovici de la Carlovăț, care stăruia și el pentru revocarea lui Dionisie din scaunul său de la Buda. În cele din urmă el se și retrase acolo, unde muri în 1767. După o sedisvacanță de 3 ani, scaunul de la Rășinari fu ocupat de la Viena de episcopul Sofronie Chirilovici (1770 – 1783), căruia îi urmă Ghedeon Nichitovici (1783 – 1788).

5. Militarizarea granițelor transilvano-bănățene dinspre Muntenia și Moldova

Pentru o mai bună pază a granițelor Transilvaniei și Banatului dinspre Muntenia și Moldova se organiză, între anii 1762 și 1766, la propunerea generalului comandant al Transilvaniei, Nicolai Adolf Bukow, de-a lungul întregului cordon de la Petroșani la Vatra Dornei, un *regim militar de graniță sau confiniu militar, margine sau craină militară*, după modelul confiniului ungaro-sârbo-croat din sudul Ungariei. Noul confiniu militar avea menirea să servească drept front de apărare contra turcilor și să înlocuiască vechile organizații grănițărești locale compuse din plăieși, pușcași și bastionași cu organizații militare regulate, puse sub comanda comandanților regimentelor de graniță. Aceste regimente urmau a fi recrutate din rândurile populațiilor așezate la această graniță care se compuneau din români și secui. Românii fură organizați în 2 regimente de infanterie cu un contingent de câte 3.000 de oameni și unul de dragoni călări și numărând 1.500 de oameni.

Regimentul I de grăniceri români își avea comanda la *Orlat*, în județul Sibiului, recrutându-se din sate ca Vadu, Sinea, Ohabar, Mărgineni, Arpuș, Căpăcel din județul Făgăraș, Tohan și Toțari din Țara Bârsei, Orlat, Vastem, Jina și Racovița din județul Sibiu, Cugir și

satele din Țara Hațegului din județul Hunedoarei. Ajutorul de comandant își avea reședința la *Hațeg*.

Regimentul de dragoni români se compunea din 4 escadroane cu sediile la *Dejani* (jud. Făgăraș), *Dobru* (jud. Hunedoara), *Teiuș* (jud. Alba) și *Agârbiciu* (jud. Târnava Mare).

Regimentul al doilea de grăniceri pedeștri își avea comanda în colțul nord-estic al Transilvaniei, la *Năsăud*, recrutându-se din 22 de sate românești, ca Năsăud, Rebra, Parva, Salva, Coșbuc (Horodou), Telciu, Fiad, Romuli, Bichigeni, Zagra, Gaureni, Suplai, Nepos, Prislop, Cehari, Dumitra, Lușca, Nemigca, Mintin, Târpiu, Feldru, Slatinița, Taure, Niroș, Mocoda, Piatra ș.a.
Secuii fură organizați în două regimente grănițărești, unul de pedeștri și altul de husari recrutați din județele Trei Scaune, Ciuc ș.a.

Regimentele de grăniceri pedeștri se compuneau din două batalioane cu câte 6 companii fiecare. Întreg confiniul militar era împărțit în 4 comandamente generale sau *generalate*, având în subordine comandamentele de regimente precum și autoritățile civile din cuprinsul generalatului. Atribuțiile comandantului și de generalat erau de natură militară, administrativă, judecătorească și economică de subzistență sau proviantură. Recrutarea se făcea pe *comunități de case* care erau alcătuite dintr-un număr anumit de capi de familie. Membrii comunității de case cultivau pământurile lor în devălmășie sub controlul comandantului de regiment. Pământurile acestora nu puteau fi nici înstrăinate și nici împărțite. Membrii comunității de case sau de familii valizi, care puteau purta arma, erau incorporați în plutoane, plutoanele în companii, companiile în batalioane și batalioanele în regimente. Regimentele formau brigăzi, iar brigăzile formau generalatul cu un general comandant în frunte, supus direct consiliului aulic de război de la Viena.

Statul personal al regimentelor se compunea din gregari grăniceri, subofițeri și ofițeri. Gregarii primeau instrucție militară în timpul iernii, din octombrie până în martie, câte 4 zile pe fiecare lună. Primăvara și toamna se făceau exerciții pe companii de câte o săptămână. Restul timpului ei îl petreceau în familiile lor, îndeletnicindu-se cu gospodăria. În timp de pace gregarii făceau serviciul de pază la graniță. În caz de război regimentele de grăniceri se vărsau în corpurile de armată de operație. În luptele contra lui Napoleon în Italia, regimentul al II-lea de grăniceri români s-a distins prin marea sa vitejie, steagul lui primi inscripția: *Virtus romana rediviva*.

Pentru întreținerea și echiparea lor, regimentele de grăniceri își aveau fondurile lor speciale, care se alimentau din veniturile domeniilor grănițărești, care erau bogate în păduri, mine, vânat etc. Din fondurile acestea se întrețineau și bisericile și școlile grănițărești. La Năsăud ființa și un liceu, o casă de educație militară – *Militärerziehung-shaus*. Asemenea instituții se găseau și la Orlat, Hațeg și Caransebeș. În satele grănițărești luară ființă pretutindeni școli primare sau *triviale*. În organizația grănițărească erau cuprinși, pe lângă țărani, și preoții, învățătorii, industriașii și meșteșugarii români din teritoriul grănițăresc.

Cu ocazia organizării noilor regimente de graniță, corpul plăieșilor, pușcașilor și bastionarilor, care îndeplineau paza graniței, era gata să intre în noile regimente grănițărești, ocupația lor de până atunci. Vechii plăieși, pușcași și bastionași cereau însă să li se respecte credința lor ortodoxă. Dar această cerere nu le-a fost luată în considerare, fiindcă regulamentul noilor regimente urmărind și un scop confesional, catolic, prevedea că în corpurile de grăniceri nu puteau fi admiși decât *uniți*, ortodocșilor li se cerea să treacă la confesiunea greco-catolică *unită*. În referatul său către consiliul aulic de război din 22 august 1763, generalul Bukow cerea aprivat că "numai români uniți să fie admiși la serviciul de grăniceri, iar cei neuniți să fie aplicați la completarea regimentelor de linie, fiindcă numai în felul acesta neuniții se vor simți ademeniți de a trece la unire". Președintele consiliului aulic de război, contele Hadik, își însuși propunerea generalului Bukow, conchizând că: "Românii din Transilvania sunt un popor numai tolerat și nicidecum recunoscut și privilegiat în țară. Așa fiind, monarhul are asupra lor un drept absolut și o putere nelimitată. De aceea, avându-se în vedere că românii înrolați în regimentele de grăniceri vor avea să se bucure de anumite liberalități care ușor ar putea promova unirea, s-a găsit de bine că numai românii uniți să fie admiși în serviciul de grăniceri, iar cei schismatici să fie repartizați spre completarea regimentelor Giula și Karoli".

Dispoziția aceasta provocă o mare nemulțumire în rândurile sătenilor români din părțile Năsăudului și Orlatului. Sătenii ortodocși din aceste regiuni nu înțelegeau în nici un chip să se lepede de credința lor ortodoxă pentru a putea deveni grăniceri. Grupuri masive de săteni se prezentară la înrolare în regimentele de graniță, dar avântul lor se calmă îndată ce li se spuse că pentru a putea fi

înrolaţi trebuie mai întâi să facă trecerea la unire cu biserica Romei. Sătenii se împotriviră însă acestei obligaţii ce li se impunea, preferând mai curând să-şi părăsească vetrele decât credinţa strămoşească. Şi de aceea numeroase cete de săteni români din ţinutul Sibiului şi Făgăraşului emigrară cu tot avutul lor mişcător în Muntenia, unde reformele lui Constantin Vodă Mavrocordat creaseră condiţii prielnice pentru ţăranii care veneau să se aşeze pe moşiile eclesiastice şi boiereşti. Atunci luară fiinţă în Ţara Românească numeroase sate de ungureni, adică de români emigraţi din Transilvania, care era considerată ca făcând parte din Ţara Ungurească.

Sătenii din părţile Năsăudului, sătui de iobăgie, se înscriseră cu mare bucurie în noul regiment de graniţă fără să fi avut cunoştinţă de mai înainte de condiţia ce li se punea de a trece la unire. Recruţii primiseră şi arme, când fură chemaţi la depunerea jurământului. La 10 mai 1763, sosi la Năsăud însuşi generalul Bukow însoţit de episcopul unit Petru Pavel Aron, ca să asiste la solemnitatea depunerii jurământului. Un grup de zece fruntaşi ademeniţi de autoritatea militară se încumetă să declare cu acea ocazie că întreg contingentul de recruţi ţine la biserica unită şi că doreşte să facă parte din ea. La auzul acestei declaraţii neautorizate de ei, protestară cu violenţă contra acesteia, aruncară armele şi se împrăştiară pe la vetrele lor, declarând că nu înţeleg să se lepede de credinţa lor ortodoxă. În fruntea protestatarilor se găsea Ştefan Cutea din Feldru, Tănase Tudoran din Bichiş şi cu fiul său Pintea, Ştefan Cătană ş.a. În condiţiile acestea prestarea jurământului nu a mai avut loc, astfel că generalul Bukow cu însoţitorul său, episcopul Petru Pavel Aron, fură nevoiţi să părăsească Năsăudul fără nici o ispravă. Bukow califică însă refuzul recruţilor de a depune jurământul drept act de rebeliune şi dispuse arestarea şi pedepsirea conducătorilor ei. Cutea şi Tudoran, Cătană şi alţii fură condamnaţi la moarte. Tudoran muri tras pe roată, iar alţii fură traşi în ţeapă sau spânzuraţi.

Represiunea sângeroasă umpluse de groază tot ţinutul. Sate întregi ridicară în grabă avutul lor mişcător şi fugiră peste munţi în Moldova, având de susţinut lupte grele cu grănicerii străini care încercau să-i împiedice să treacă graniţa. În necazul lor, sătenii trimiseră o numeroasă delegaţie la episcopul Dionisie Novacovici, implorându-l să-i ajute în lupta lor pentru dreapta credinţă. *"Dacă tu, Prea Sfinţite Părinte* – zicea şeful delegaţiei – *nu te vei îndura de noi, şi nu ni vei da ajutor şi mângâiere, atunci noi nu ne mai întoarcem acasă unde ne aşteaptă închisoarea şi osânda, ci pribegim în alte ţări, unde putem să trăim liniştiţi, căci suntem tare hotărâţi a pieri mai bucuroşi, decât să primim unirea. Dacă îţi stă în putinţă, trimite-mi un preot neunit, că ne prăpădim cu toţii"*.

Puhoiul emigrărilor făcu impresie la Viena, dar guvernul Transilvaniei, în fruntea căruia se găsea episcopul catolic Bartay, stărui pentru respingerea plângerilor valahe, asigurând că se vor lua măsuri de rigoare pentru oprirea emigrărilor. Măsurile acestea nu duseră însă la nici un rezultat. La graniţa dinspre Moldova nu mai încetau luptele sângeroase cu emigranţii, în cursul cărora cădeau numeroase jertfe de ambele părţi. După rapoartele oficiale nu mai puţin de 24.000 de familii fugiră în Moldova. O comisie specială fu trimisă la Iaşi să ceară repatrierea a 96.000 de români transilvăneni care părăsiseră satele din cauza persecuţiilor religioase. Cu vremea, noul comandant al regimentului de grăniceri de la Năsăud, colonelul Enzenberg, izbuti să potolească mişcarea. În 1766 regimentele de grăniceri obţinură un nou statut de organizare, cuprinzând 84 de articole prin care grănicerii români obţinură mari posibilităţi de viaţă ordonată şi de muncă constructivă, atât în interesul lor cât şi al instituţiei militare din care făceau parte. În comunele grănităreşti militarizate s-au deschis şcoli elementare. La Năsăud luă fiinţă o şcoală normală pentru învăţători în care se învăţa şi nemţeşte, precum şi o şcoală secundară românească.

În secuime, opoziţia contra militarizării graniţei avea un alt caracter. Secuii deprinşi din vechime cu meşteşugul armelor primiră la început cu bucurie crearea regimentelor de grăniceri. Ei cereau însă ca organizarea acestor regimente să se facă în conformitate cu tradiţiile ţării lor şi anume ca grănicerii secueşti să aibă dreptul de a purta arme. Ei mai cereau ca şi nobilii să fie obligaţi a servi în aceste regimente, ca ele să fie comandate de ofiţeri secui şi să nu fie obligate de a face serviciu în afara teritoriului secuiesc. În aşteptarea satisfacerii acestor postulate, secuii se înscriseră şi ei în mare număr la regimentele lor. Dar îndată ce văzură că nemeşimea secuiască nu se înrolează şi ea şi că în caz de război ei vor trebui să lupte în afară de ţară sub comanda unor ofiţeri străini, cei mai mulţi se retraseră din regimente, aruncând armele ce li se încredinţaseră. Cei ce păstrau aceste arme erau huliţi de foştii lor camarazi drept *"cătane ale lui Bukow"*, iar nu ale împăratului. Nemeşimea secuiască uneltea şi ea contra militarizării, prin care pierdeau iobagii de pe moşiile lor, căci

prin recrutarea acestora, moșiile lor rămâneau părăsite de iobagi. De aceea, rezona și ea contra militarizării graniței. Numai puțini dintre nemeșii secui susțineau militarizarea, ca Anton Mikos, Ștefan Antos ș.a. La 7 ianuarie 1764 secuii din Madafalău de pe Olt, județul Ciuc, se răsculară înarmați cu săbii vechi, iatagane, buzdugane etc., opunându-se fostei armate sub comanda colonelului Carato, care impresură comuna din toate părțile, comandând un cumplit măcel în rândurile răzvrătiților. Mulți se înecară în Olt și numai puțini își putură salva viața prin fugă. Rapoartele oficiale arată că în urma recrutărilor forțate mai bine de 270 de familii secuiești fugiră în Moldova, sporind acolo numărul familiilor refugiate din Transilvania din aceleași motive.

6. Exodul iobagilor transilvăneni în Muntenia și Moldova

Emigrația iobagilor din Transilvania în principatele române, care începuse îndată după revoluția lui Gheorghe Doja, continuă în tot cursul secolului al XVII-lea. Cauzele acestor emigrări erau de natură socială și economică. Ele se intensificară în măsura în care condițiile de trai ale iobagilor de pe moșiile nemeșești deveneau din zi în zi tot mai grele și mai apăsătoare, cuprinzând în vârtejul lor și iobăgimea secuiască, lipsită și ea de drepturi de proprietate. În 1646 principele Gheorghe Rákoczy intervenea pe lângă magistratul din Brașov, somându-l să închidă trecătoarele de peste munți în Moldova și să le păzească mai bine pentru a împiedica evaziunea secuilor peste graniță. În 1662 principele Mihai Apaffy făcu aspre observații bistrițenilor că nu împiedică evaziunea peste graniță în Moldova, observând că "dacă emigrează toți, cine mai rămâne să plătească dăjdii puternicului împărat?" Cu puțin timp înainte de moartea sa, principele poruncea din nou bistrițenilor să păzească bine granița ca iobagii în dorința lor de emigrare să nu o poată trece, amenințându-i cu grele sancțiuni din partea sa. În 1699 se raporta împăratului Leopold I din Transilvania că exodul populației spre principatele române numai cu mari greutăți mai poate fi stăvilit. Iobagii tindeau cu toții spre aceste țări vecine, fiind ademeniți să vină acolo unde li se făgăduiau mari avantaje materiale, dar mai presus de toate *libertatea*. Raportul acesta așa de alarmant determină pe împărat să emită edictul din 1699 prin care emigrarea în țările turcești Muntenia și Moldova – *ad partes Turcicas et vicina Valachiae et Moldaviae regna* – era oprită cu aspre sancțiuni.

După reprimarea insurecției curuților lui Rákoczy, situația iobagilor care luaseră parte la răscoală deveni și mai amenințătoare, prin faptul că li se impuse să muncească pe moșiile nemeșilor patru zile pe săptămână pentru pălmași și trei zile pentru cei ce prestau munca și cu carele lor. Înăsprirea obligațiilor urbariale făcu să sporească numărul celor ce fugeau peste graniță. Împărăteasa Maria Tereza încercă să stăvilească exodul prin decretele din 1742 și 1747 prin care li se puneau în vedere iobagilor anumite înlesniri de la plata impozitelor și ușurări de muncă, dar bunele ei intenții se loviră de împotrivirea proprietarilor de moșii, care nu voiau să facă iobagilor nici o concesiune. În 1746 împărăteasa instituí o comisie de anchetă care să stabilească cauzele emigrărilor. Comisia arătă împărătesei că această emigrare avea motive de natură religioasă, dar și de natură economică, iobagii fiind exploatați fără milă și omenie de către proprietarii de moșii. Cu acea ocazie, comisia mai arătă împărătesei că migrația românească se extindea și spre câmpia Tisei, cu districtele Satu Mare, Bihor și Arad. Însuși împăratul Iosif al II-lea putu constata cu ocazia călătoriilor sale prin Transilvania că, în condițiile mizere în care trăiau iobagii, era de mirat că în genere se mai găseau iobagi români în Transilvania și nu fugiră încă cu toții peste graniță.

În condițiile acestea emigrarea continua mereu cu toată paza graniței dinspre principate. Deși *granița* sau *cordunul* era bine păzită și înzestrată cu pichete de veghe sau *cerdacuri* statornice la gurile plaiurilor, *plăieșii* sau *băștiașii*, cum se numeau ei la Făgăraș, nu mai puteau ține piept năvălirilor masive ale iobagilor spre țările românești. Cei înarmați cu puști se numeau *pușcași*, *pușcari* sau *clopetari* – *Stutzenträger* – purtând la braț o bandieră cu pajura împărătească. Prin jurământul pe care-l purtau la intrarea în corpul plăieșilor se legau să păzească plaiurile în zile bune și rele, să nu facă pe voia nimănui, nici a părinților, nici a fraților, nici a rudelor ce le-ar veni în cale, umblând fără nici o treabă. Ei jurară să asculte de ordinul superiorilor lor. Iar dacă s-ar întâmpla să nu umble cu dreptate, barșagul lor să fie după cum se va cădea după fapta lor – țapa, roata sau furcile și de acolo să nu mai aibă alții a da scama pentru ei. Plăieșii se recrutau din rândul iobagilor, care prin angajarea lor se eliberau de iobăgie și se bucurau de anumite avantaje la plata dărilor și dijmei.

Dar cu toată paza graniței, bejenia iobagilor în principate nu mai putea fi oprită, cu toate că împărăteasa Maria Tereza se hotărî să reducă prin decretul din 12 noiembrie 1769 obligațiile urbariale ale iobagilor la două zile pe săptămână, adică la 104 zile pe an. Dar și această înlesnire rămânea mult în urma înlesnirilor acordate rumânilor și vecinilor din principate de Constantin Vodă Mavrocordat prin reformele sale. De aceea, exodul din Transilvania spre țările române continua fără să mai poată fi oprit de autoritățile imperiale. În plus, proprietarii din Transilvania exercitau dreptul de viață și de moarte – *jus gladii* – asupra iobagilor lor.

Planul generalului Bukow de a militariza granița dinspre Muntenia și Moldova, pentru a putea zăgăzui mai bine emigrația, nu-și atinse scopul. Dimpotrivă, militarizarea făcu să sporească emigrarea în urma excluderii sătenilor ortodocși de la serviciul de grăniceri. Discriminarea aceasta confesională provocă lupte sângeroase la graniță, care se lichidară prin emigrarea ortodocșilor în Moldova și Muntenia, aruncând astfel noi valuri de emigranți peste graniță, români și secui. În taberele de recrutare – *Musterungslisten* – din 1777 se arată că în curs de 120 de ani mii de familii de iobagi români fugiră în principate, în Muntenia și Moldova, dar și în raialele turcești de la Dunăre. În raportul său din 1777 adresat consiliului aulic de război de la Viena, generalul Enzenberg confirma și el că în scurgere de 120 de ani zeci de mii de familii transilvănene au emigrat în Moldova și Muntenia precum și în raialele turcești de la Cetatea Albă, Chilia, Brăila, Giurgiu și Timișoara. Generalul observa că în Transilvania nemeșimea era așa de groaznică încât oamenii căutau mântuire chiar la turci. Un izvod din 1778 asupra emigranților transilvăneni arată că numai în țara de sus a Moldovei, pe care o ocupaseră austriecii de curând, sub numele de Bucovina, se găseau așezate în 72 de localități nu mai puțin de 5.018 de familii venite acolo din Transilvania între anii 1728 și 1778. Numele de familie ca Ungurean, Ardelean, Bârsan, Moroșan, Crișan, Someșan, Tisan arată originea lor transilvăneană. Alte nume de familie ca: Bărgăuan, Căilean, Borșan, Nimigean, Bretean, Belgrădean, Logigan, Râpean, Gălățean, Figeran, Ilovan, Târnăvean, Maierean, Biligan, Argelian etc. arată și localitățile din care emigraseră aceste familii: Bârgău, Căila, Borșa, Nimigea, Bretea, Bălgrad, Logig, Râpa, Galați, Figa, Ilva, Târnava, Maier, Belig, Argalia ș.a. După indicațiile izvodului aflăm că emigranții sau bejenarii aceștia porniseră din județele Maramureș, Solnoc, Brașov, Făgăraș, Sibiu, Alba, Hunedoara și chiar din Banat. Nume ca Taran, Cioban, Văcar, Baciu, Jitar, Morariu, Olar, Cojocar, Croitor, Rotar, Strungar, Bodnar arată îndeletnicirea acestor emigranți, dintre care 35% fuseseră grăniceri, iar restul de 65% simpli iobagi. Dintre bejenarii așezați în Bucovina, unii fugiseră singuri, alții cu familiile lor și chiar cu satul întreg, cu preot, învățător, primar și vătăman. Între emigranții aceștia se găsea și un *student*. Deodată cu românii se așezară în Bucovina și 186 familii de secui fugiți din regimentele secuiești de grăniceri. Bejenarii secui se așezară în patru sate bucovinene pe care le rebotezară din Dornești în Hadikfalva, după numele președintelui consiliului aulic de război de la Viena. Din Tibeni ei făcură Istensegetz ș.a.m.d.

Exodul populației românești din Transilvania în principate trezise mari îngrijorări în cercurile conducătoare de la Cluj, dar și de la Viena. Însuși episcopul unit se sesizase de acest exod al românilor, arătând într-un raport din 1773 adresat împărătesei Maria Tereza că emigrația a luat așa de mari proporții, încât înșiși românii din Țara Românească strigau îngroziți: "Toată Transilvania venea la ei – *Tota Transilvania ad nos venit!*" Lipsa iobagilor români se resimți însă și în economia rurală a Transilvaniei. Moșiile nemeșilor rămâneau necultivate din cauza lipsei de brațe de muncă. De aceea, încă în 1757 guvernul imperial de la Viena interveni pe lângă Poarta otomană să îngăduie unei comisii austriece de a ridica din Moldova și Țara Românească pe băjenarii transilvăneni din aceste țări, sub cuvânt că ar fi dezertori. Numărul acestora era apreciat de comisie la 96.000 de familii. Cu autorizația Porții, comisia condusă de căpitanul Badeus de Schasberg identificase într-un prim raport din Moldova din 1786 un număr de 2.287 de "dezertori și emigranți provinciali" a căror extrădare o cerea guvernului Moldovei.

7. Situația disperată a iobagilor în pragul revoluției din Transilvania

Răscoala lui Doja și insurecția curuților lui Rákoczy înrăutățiră și mai mult situația iobagilor de pe moșiile ecleziastice și nemeșești din Transilvania. Țăranul iobag era legat de glie – *glebae adscriptus* – adică nu se putea muta de pe o moșie pe alta, nu avea nici o proprietate și trăia numai din rodul muncii sale manuale – *rusticus pretor maxcedem sui laboris nihil possedet* – glăsuia legislația iobăgială. Pe

spatele iobagului apăsau toate sarcinile publice. El plătea taxe și dăjdii, făcea zile de lucru cu plugul sau cu palmele și dădea proprietarului moșiei pe care trăia zeciuiala sau dijma din produsele lotului său iobăgial, atât din bucate cât și din animalele domestice pe care le prăsea. Nevasta iobagului robotea și ea la curtea boiererească. Iobagul stătea sub jurisdicția directă a proprietarului care hotăra în prima și ultima instanță asupra averii și vieții iobagilor săi. Abaterile se pedepseau cu bătaie, torturi de tot felul și chiar cu moartea. Reclamații nu puteau face și nici chema martori contra stăpânului lor. Ziua de lucru începea la răsăritul soarelui și înceta cu apusul soarelui, atât în zilele de lucru, cât și în cele de sărbătoare. Numărul zilelor de muncă erau patru pe săptămână, ceea ce făcea 208 zile pe an, rămânând iobagului numai 157 de zile libere pentru muncă la gospodăria sa sărăcăcioasă. Dacă avem în vedere că proprietarul alegea pentru sine zilele cele mai bune din sezonul de lucru, nesocotind zilele ploioase din timpul verii sau viforoase din timpul iernii, ne putem ușor închipui cât timp liber mai putea rămâne iobagului pentru nevoile gospodăriei sale, aceasta rămânând aproape cu totul în seama nevestei sale și a copiilor.

În asemenea condiții, lotul iobagului rămânea adesea nelucrat, dar iobagul nici nu arăta prea mare râvnă pentru cultivarea lotului când se gândea că, la moartea sa, două din trei părți din avutul său mobiliar revenea proprietarului și numai o treime rămânea familiei sale. Dar afară de sărăcie, iobagul era încercat și de umilință. El nu putea avea cal și nici umbla călare. Îmbrăcămintea lui era limitată la țundre de stofă și cojoace de oaie. El nu purta arme și nici nu se putea căsători fără învoirea stăpânului său. Un urbariu din cele șase sate ce compuneau domeniul Porumbacului de Jos arată următoarele îndatoriri ale iobagului: darea care se ridica de două ori pe an, darea împăratului, dijma din toate produsele câmpului, la oi și purcei unul din 15, la stupi unul la 10, cotele de grâu, orz și ovăz pentru capetele de vită. La lucru la arat, semănat, prășit și cules și daruri diverse și crâșmăritul. Urbariul arată că din cauza greutăților urbariale 100 de iobagi au fugit în alte părți și mai ales peste graniță în Țara Românească.

Situația aceasta așa de apăsătoare impresionă adânc pe împăratul Iosif al II-lea cu ocazia inspecțiilor sale prin Transilvania. De aceea, el se hotărî la reforme pentru remedierea acestor stări de lucru atât de rele:

"Acești bieți supuși români, care netăgăduit sunt cei mai vechi și mai numeroși locuitori ai Transilvaniei, sunt așa de chinuiți de oricine, unguri și sași și copleșiți de nedreptățiți, încât în adevăr soarta lor, dacă o privești mai bine, este în adevăr vrednică de plâns și este de mirat, că mai trăiesc în Transilvania atâția din acești oameni și că n-au fugit încă cu toții din țară. Nu mă mir văzând că ogoarele lor sunt rău lucrate, fiindcă cum poate fi altfel, când omul dintr-o zi într-alta nu este sigur de stăpânirea sa, când el zilnic și la orice oră trebuie să stea la cheremul stăpânului său și să arate râvnă? De altfel națiunea aceasta este într-adevăr deșteaptă și neașezarea ei provine de bună seamă numai din nenorocirea ce o apasă, așa încât trebuie să se îndeletnicească mai mult cu creșterea vitelor pentru ca la nevoie și când situația lui devine insuportabilă să poată fugi mai ușor în altă țară".

În aceeași sumbră lumină înfățișează situația iobagului transilvănean și Haquet care vizitase în 1763 Transilvania:

"Neamul acesta neglijat și asuprit are parte de pământurile cele mai rele din țară. Căci nu destul că românii, numai Dumnezeu știe cu ce drept, sunt surghiuniți de celelalte neamuri din principat pe pământurile cele mai părăsite, dar chiar și acestea li se răpesc îndată ce sunt lăzuite și desfundate de români cu sudoarea feței lor pentru ca să aibă unde să cultive porumbul. Orice sas sau ungur poate lua în stăpânire aceste locuri, chiar dacă românul le-a stăpânit sute de ani, gonindu-l în munți cu toată familia lui, unde el, bietul nu găsește decât stânci, sau chiar silindu-l să fugă din țară. Dacă un sat românesc este așezat în megieșia unui sat săsesc sau unguresc, românul nu are voie să se apropie de satele locuite de aceste două națiuni privilegiate mai aproape decât țiganii, ci el trebuie să se oprească ca un om de nimic la jumătatea unei bătăi de pușcă, de gardul de măcieș care împrejmuiește satele săsești și ungurești. Cu românul nu se leagă nici o prietenie, el este sortit numai să facă munca cea mai grea și mai umilitoare. El nu aude nici un cuvânt bun din gura cuiva și el nici nu are zile de sărbătoare. Stăpânitorii numai atunci își aduc aminte de el când ungurul sau sasul nu pot să poarte sarcina sau când s-au săturat cu totul de ea. Numai în cazul acesta românul este binevenit și pus să săvârșească pentru acesta partea cea mai grea a muncii. Nicicând nu voi uita cuvintele unui moșneag român pe care el le rostea pe patul de moarte: «Mor bucuros fiindcă nu las în robie nici muiere, nici copii!»"

Nedreptățile acestea strigătoare la cer atrăgeau din când în când atenția Curții din Viena asupra lor, astfel că încă în 1747 împărăteasa Maria Tereza stabilise prin

rescriptul ei din 25 februarie zilele de muncă la 4 pe săptămână pentru pălmași și la câte 3 pentru cei ce lucrau cu animale de tracțiune. În 1769 împărăteasa reglementa prin decretul *"Certa pacta"* raporturile dintre proprietari și iobagi. Numărul zilelor de clacă rămase cel fixat în 1747. Se introduseră însă anumite înlesniri la executarea zilelor de clacă, fixându-se depărtarea până la care iobagii puteau fi chemați la muncă pe moșia nemeșească. Această depărtare nu putea fi mai mare de jumătate de zi de drum, iar cei chemați la acele depărtări nu puteau fi ținuți acolo mai mult de două săptămâni. Timpul pierdut cu drumul, precum și cel folosit la vânat, pescuit, treierat, plivit etc. urma să fie cuprins în zilele de clacă. Duminicile și sărbătorile erau libere de clacă. Se opri perceperea unor dări impuse prin abuz. Proprietarii fură constrânși să pună la dispoziția iobagilor loturile corespunzătoare pentru ca să-și poată întemeia o gospodărie și pentru hrana familiei lor, să lase o treime din avutul soțului decedat văduvei și copiilor etc. Decretul imperial prevedea și sancțiuni contra iobagilor renetenți, care consistau în bătaie cu bețele la bărbați și cu biciul sau corbaciul la femei; pedeapsa se pronunța de proprietar, iar executarea ei se făcea în prezența unui slujbaș public. Iobagii primiseră însă dreptul de a reclama pe stăpânii lor în fața unei instanțe judecătorești – *tabula continua* – un drept pe care îl foloseau foarte rar din cauza fricii ce o aveau de represalii din partea stăpânului.

Decretul imperial nu recunoștea însă iobagilor nici un drept de proprietate rurală. Acest drept era rezervat exclusiv nemeșilor. Aceștia se împărțeau, ca și în principate, în *magnați* – boieri mari, în *aristocrați* – boieri de clasa a doua – și *nobili ai unei sesiuni* – boieri de clasa a treia sau mazili. Pe lângă nobilii acestor trei clase mai aveau proprietăți rurale proprii *boierii* din Făgăraș, precum și nemeșii sau răzeșii din județele Hunedoara, Zarand, Maramureș etc. care erau, ca și în principatele române, țărani liberi proprietari de pământ.

Cât privea pe *„boierii"* din țara Făgărașului, ei se împărțeau în *„boieri vechi și buni"*, de la întemeierea satelor, posedând hrisoave de moșii, în *boieri* cu diplomă de proprietate, *boieriți*, adică *împroprietăriți* de principii Transilvaniei drept răsplată pentru anumite servicii prestate și în *boieri* care se ridicaseră din rândurile iobagilor. Unii dintre aceste trei categorii de boieri făgărășeni puteau fi asimilați prin uric domnesc cu vreuna din clasele nobile menționate mai sus, pentru a se putea bucura de privilegiile acestora. Boierii făgărășeni își aveau *statutul* lor propriu în virtutea căruia ei se cârmuiau după *"datina și legile boierilor"* în *scaune superioare de judecată* cu scaunul superior de la Făgăraș, cu 12 membri asesori și cu scaune inferioare de judecată, cu 5 membri asesori; la cârma fiecărui scaun se alegea după vechiul obicei câte un *boier*. În schimbul respectării autonomiei lor interne, boierii făgărășeni erau obligați la anumite servicii militare deopotrivă cu nobilii. La asedierea Vienei din 1683 trimiseră și boierii făgărașeni contingentul lor compus din 60 de călăreți. Comandantul contingentului făgărășean era *căpitanul* cetății Făgăraș care era ajutat de *"ductosul"* boierilor și de trei vicejuzi, de care asculatu *centurionii* sau *hotnogii*. Îmbrăcămintea luptătorilor făgărășeni consista în obișnuita haină țărănească peste care se arunca în timpul iernii zeghe sau tundre și cojoace de oaie. Căpeteniile lor purtau căciulă, manta de postav sau blană, brâu, dolman, pantaloni sau cioareci și cizme. Armele, furci de fier, îmblăcie, lănci, săbii și pistoale, iar mai apoi și arme de foc.

O conscripție din 1744 ne-a păstrat numele a vreo 900 de boieri din 51 de sate făgărășene dintre care cei mai mulți erau meseriași, negustori și plugari. Între ei se găseau și mai mulți preoți, dar și soldați mercenari.

Clasa nobililor era scutită de anumite dări, țăranii proprietari plăteau însă dăjdii și alte angarale, ca încartiruiri, podvoade etc. Orășenii și mai ales sașii trăiau în splendidă izolare față de ceilalți locuitori, îndeosebi față de români. Ei erau respectați ca oameni liberi proprietari de pământuri. Rescriptul imperial din 1769 cuprindea și anumite dispoziții privitoare la combaterea abuzurilor administrative, a samavolniciei și a violenței proprietarilor etc., toate pornind din gândul bun de a lua în apărare pe iobagi și a-i scuti de aceste abuzuri. Dar punerea în aplicare a acestor dispoziții imperiale se lovi de împotrivirea nobilimii proprietare care nu înțelegea să renunțe din considerații umanitare la vechile ei venituri și avantaje. Așa se explică faptul că bunele intenții ale împărătesei nu fură aduse la îndeplinire. Reformele preconizate de împărăteasă tindeau să ușureze sarcinile ce apăsau asupra iobăgimii, să pună capăt spoliațiilor nelegiuite și cruzimilor – *saevites* – neumane, privărilor iobagilor de loturile sau sesiile pe care le cultivau. Autoritățile publice primiră ordin de a veghea la aplicarea lor. Efectele acestor reforme, care aduc aminte de reformele similare din Muntenia și Moldova, fură zădărnicite de proprietarii de moșii, ceea ce mai curând sau mai târziu trebuia să ducă la deznodământul fatal prin răscoala iobăgimii transilvănene pusă la cale de Horia.

8. Revoluția triumvirilor Horia, Cloșca și Crișan și răsunetul ei în țară și străinătate

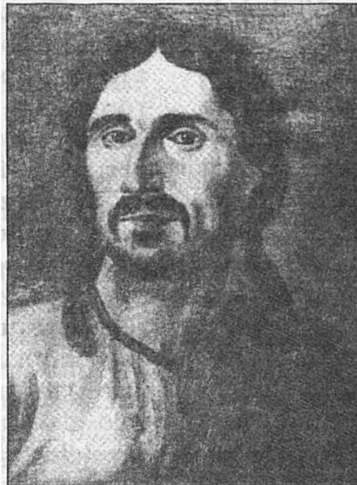
Situația iobagilor de pe moșiile statului nu era mai bună decât a celor de pe moșiile ecleziastice și boierești. Și acolo iobagii gemeau sub apăsarea impozitelor și abuzurilor. Minele de aur din Munții Apuseni trecuseră în proprietatea statului sau mai bine zis a camerei imperiale – *Hoffkammer* – împreună cu terenurile arabile, cu pădurile și fânețele și cu locurile de pășunat. De pe la 1775 și locuitorii de pe moșiile camerei începură să fie tratați ca iobagi ai statului, supuși la dări, dijmă și zile de clacă pe săptămână. Sătenii de pe moșiile camerei aveau doar posibilitatea de a se răscumpăra de obligațiile iobăgiei, plătind administrației o taxă de răscumpărare care până la 1775 nu era mai mare de 5.859 fl. Achitând această sumă globală, săteanul devenea proprietar pe lotul sau sesia sa, achiziționată în felul acesta de la stat. Dar începând cu anul 1775, taxa aceasta de răscumpărare păru administrației camerale prea mică și de aceea o ridică de la 5.889 fl. la 14.769 fl. iar de la 1783 chiar la 21.555 fl. Dar pe lângă această taxă, locuitorii din Munții Apuseni erau supuși și la alte angarale, astfel că situația lor devenise extrem de precară, aproape insuportabilă. Din pricina aceasta nemulțumirea lor sporea din zi în zi. Reclamațiile lor adresate administrației camerale sau erariale de la Zlatna, unde se incasau veniturile dominicale, nu erau băgate în seamă. Mai mult chiar, muntenii reclamați erau urmăriți și aruncați chiar în temniță ca tulburători ai ordinii publice. Dar reclamanții nu se descurajară în revendicarea drepturilor lor, ci fiind respinși la Zlatna, ei se adresară direct împăratului la Viena. Munteanul *Vasile Nicola* din Albac, zis și *Horia*, însoțit de *Ioan Oargă* din Cărpiniș, zis *Cloșca* conduseră în anii 1774, 1780 și 1783 trei deputațiuni la Viena pentru a se plânge contra apăsărilor administrației camerale din Zlatna și a cere dreptate pentru consătenii lor. Horia era un sătean sărac din crângul Feregilor, dar arăta mare interes pentru nevoile consătenilor săi, neglijându-le pe ale sale. De aceea, el se bucura de încrederea muntenilor nemulțumiți cu stoarcerile administrației camerale, fiind stimat de toți pentru cinstea și probitatea lui.

La Viena, Horia fu primit în audiență de împăratul Iosif al II-lea care iubea iobăgimea din Transilvania, cunoscându-i păsurile din călătoriile pe care le făcuse în această provincie. Împăratul susținea mereu că iobagii trebuie să fie apărați contra samavolniciei nobilimii. În 1780, Horia prezentă împăratului o petiție în limba latină care cuprindea doleanțele sătenilor iobăgiți de pe domeniile camerale din Munții Apuseni. El cerea mila împăratului pentru consătenii săi obidiți, arătând că nu se poate întoarce acasă fără să le poată aduce un cuvânt de mângâiere din partea împăratului. Nu cunoaștem răspunsul împăratului la petiția lui Horia, știm însă că administrația camerală nu-și modificase atitudinea ei ostilă față de săteni, precum arată cazul de la Câmpeni, unde la 20 mai 1782 izbucniră tulburări din cauza exploatării dreptului de crâșmărit. Până atunci acest drept fusese concesionat localnicilor. Administrația camerală găsi însă de bine să nesocotească ofertele localnicilor și să concesioneze debitul de băuturi spirtoase unor comercianți străini de localitate. Împotriva acestei măsuri se ridicară câmpenenii cu mic cu mare, cerând să se respecte drepturile lor din bătrâni. Răscoala amenința să se extindă și asupra comunelor vecine, astfel că ea putu fi potolită numai cu ajutorul armatei, care fu chemată în grabă. Capii mișcării, 23 la număr, fură arestați și trași în judecată pentru rebeliune și osândiți, unii la bastonadă, alții la închisoare și 5 dintre ei chiar la moarte, pentru a îngrozi pe alții în *terrorem aliorum*. Tulburările sângeroase de la Câmpeni determinară pe Horia să plece din nou la Viena pentru a obține amânarea osândei cu moartea până la noi ordine imperiale.

Reclamațiile lui Horia îndemnară pe împărat să facă în 1783 o nouă călătorie în Transilvania, pentru a se convinge la fața locului asupra reclamațiilor cuprinse în petiția lui Horia. Adânc impresionat de mizeria în care trăia iobăgimea transilvăneană, împăratul exclamă plin de indignare că este timpul suprem ca să înceteze odată "această degradare și sclavie a omenirii". Sub impresia celor văzute și auzite la fața locului, împăratul crezu că situația s-ar putea remedia, adăugând câteva dispoziții favorabile iobagilor la rescriptul imperial din 1769. El îngădui iobagilor de a se putea căsători și fără învoirea proprietarilor, de a putea învăța meșteșuguri și de a se putea muta de pe o moșie pe alta.

La 22 martie 1784 împăratul dădu publicității faimosul său *decret de concivitate* pentru toți cetățenii țării. Prin acest decret împăratul recunoscu dreptul pentru toți locuitorii Transilvaniei, inclusiv pentru români, de a se așeza oriunde în cuprinsul țării, deci și în orașele săsești, precum și pe fondul crăiesc, un drept de la care românii fuseseră excluși până atunci. Îmbunătățirile acestea nu erau însă suficiente pentru a liniști spiritele agitate ale iobăgimii în genere și în special pe cele ale iobagilor de pe domeniile camerale din Munții Apuseni. În toamna anului 1783 Horia plecă din nou la Viena, unde

Horea, Cloşca şi Crişan

petrecu mai multe luni de zile, așteptând sosirea împăratului din Italia. Se presupune că în timpul șederii sale la Viena, Horia ar fi fost atras în cercul lor de membrii asociației secrete a "Fraților de Cruce" care pregăteau o răscoală generală a țărănimii transilvănene contra boierimii. La începutul lui aprilie 1784 Horia fu primit de împărat care, ascultându-i jalba, dădu la 13 aprilie ordin guvernului din Transilvania să accelereze anchetele orânduite de mult contra administrației camerale de la Zlatna și să apere pe locuitorii munteni și pe delegații lor de persecuțiile din partea slujitorilor camerali și să pună în libertate pe cei urmăriți și arestați.

În vara anului 1784, Horia se întoarse de la Viena. El începu o vie propagandă revoluționară printre sătenii din munți, arătându-le o cruce aurită pe care pretindea de a fi primit-o de la împăratul, dar poate mai curând de la loja Fraților de Cruce. El mai arăta mulțimii și un pergament cuprinzând drepturile iobagilor călcate în picioare de nobilimea proprietară. Horia spunea oamenilor că împăratul a rămas foarte nemulțumit de purtarea dușmănoasă a nobililor față de iobagii români, nesocotind poruncile date de ei în favoarea iobăgimii. Față de asemenea nemulțumiri ale împăratului, Horia l-ar fi asigurat că va găsi mijloacele de a sili pe nobili să recunoască dreptatea iobăgimii. La aceasta împăratul i-ar fi răspuns: "Faceți aceasta – *thut ihr das*". Răspunsul acesta fu interpretat de Horia ca un îndemn discret la răscoala pe care el o pregătea.

În timpul când spiritele erau așa de agitate, guvernul imperial ordonă o nouă recrutare de trupe pentru nevoile de apărare ale împăratului. La chemarea împăratului, iobagii din 81 sate din județele Alba, Turda, Târnave și Zarand se îngrămădiră la comisiile de recrutare, fiindcă înscrierea în rolurile oștirii imperiale aducea cu sine liberarea din iobăgie. Cei găsiți apți – *tauglich* – pentru oștire se întorceau mândri acasă sub fluturarea unui steag improvizat, cântând cântece naționale și mândrindu-se că îndată ce vor primi arme de la împărăție, vor împărți moșiile boierești între iobagi și vor izgoni pe toți proprietarii din țară. Manifestațiile acestea ostile nobilimii produceau mare îngrijorare în cercurile guvernamentale. Guvernatorul Bruckenthal se grăbi să contramandeze ordinul de recrutare și să avizeze la rigoare măsuri pentru menținerea siguranței și ordinii publice. Dar măsurile acestea, în loc să contribuie la potolirea agitației, contribuiră și mai mult la ațâțarea ei.

La 31 octombrie 1784 țăranii din *Mesteacăn*, un sat din județul Zarand, uciseră doi subprefecți care sosiseră în sat să aresteze pe Gheorghe Crișan, căpetenia satului. După isprava aceasta sângeroasă, țăranii răzvrătiți se adunară în biserica din satul *Curechi*, unde Crișan le vorbi, îndemnându-i să se ridice contra boierimii, susținând că împăratul este de partea iobagilor asupriți. Țăranii dădură urmare îndemnului primit, năvălind asupra curților boierești din satele Criscior, Brad, Ribița, Baia de Criș și Trestia, dând foc conacelor și masacrând pe proprietari și familiile lor. Din ținutul Zarandului, răscoala țărănească se răspândi cu iuțeala fulgerului și asupra județelor vecine, Arad, Hunedoara și Bihor, punând în mișcare satele Ilia, Dobra, Reșcani, Zam, Bohotin, Gioagiu, Șoimuz, Homorod ș.a. Atacul țăranilor din zilele de 6 și 7 noiembrie contra Devei eșuă. Țăranii făcuți prizonieri fură împușcați și aruncați în gropile pe care și le săpaseră ei înșiși.

La 5 noiembrie, Horia și Cloșca cuprinseră Câmpenii ajutați de Crișan care sosise grabnic cu zarandenii săi. Răsculații ocupară curând Abrudul și Roșia, silind peste o mie de unguri să se boteze după ritul ortodox. La Bucium, Horia scăpă cu ajutorul țăranilor de primejdia de a fi prins de unguri. Mișcări ale

răsculaților avură loc și la Vurpara, Vințul de Jos, conacele boierești fură prefăcute în cenușă. Mișcări țărănești se produseră și în județele Timiș, Caraș și Cluj, răscoala amenințând să cuprindă în vâltoarea ei toată Transilvania. La început guvernatorul Bruckenthal, urmând sugestiilor primite de la Viena, încercă să potolească mișcarea pe cale pașnică, însărcinând pe episcopul Ghedeon Nichitici și pe sfetnicii lui să îndemne pe țărani să se liniștească și să se întoarcă în pace la gospodăriile lor. Însuși Horia se arătă dispus să înceteze lupta, însărcinând pe trei emisari de ai săi să trateze un armistițiu, cerând anularea privilegiilor boierești, exproprierea moșiilor și împărțirea lor la țărani și supunerea tuturor față de împărat. Guvernatorul Bruckenthal nu înțelegea însă să trateze cu răsculații, ci le cerea să capituleze fără nici o condiție. În scopul acesta, el concentră mai multe unități militare pentru suprimarea răscoalei. Răsculații mai obținură oarecare succese în ciocnirile cu armata regulată la Râmniț, Brad și Lupșa. Dar la 7 decembrie ei fură înfrânți la Mihăileni și împrăștiați. La 12 decembrie, Horia fu bătut la Câmpeni fără nici o nădejde de izbândă. După 2 zile el învoi pe țărani să se reîntoarcă la vetrele lor, iar el, însoțit de Cloșca, fugi, căutându-și un ascunziș în codrul Scorăcelul, de pe Someș. Dar acolo el fu urmărit de o ceată de țărani trădători care îl prinseră împreună cu Cloșca la 27 decembrie și-l predară legat pe mâna autorităților ungurești în schimbul sumei de 300 de galbeni, care fură premiu pentru prinderea lui. În același timp fu prins și Crișan, trădat și el de adversarii săi, ademeniți de strălucirea aurului pe care îl primiră ca răsplată pentru faptele lor de mârșavă trădare.

Cu arestarea capilor răscoalei țărănimea se liniști, în urma publicării decretului de amnistie pentru toți participanții la mișcare, afară de Horia, Cloșca și Crișan. Contele Anton Jankovich fu delegat înalt comisar imperial pentru anchetarea și judecarea vinovaților. Cei trei șefi ai răscoalei fură găsiți vinovați și osândiți la moarte prin tragere pe roată. Aceasta a avut loc în fața porții cetății de la Alba Iulia în ziua de 28 februarie 1785. Groaznica osândă fu aplicată însă numai lui Horia și Cloșca, fiindcă Crișan se sinucisese în închisoare, spânzurându-se cu curelele de la opinci. După datele oficiale din județele Zarand și Hunedoara, numărul nobililor uciși în timpul răscoalei se ridicase la 133. Numărul acestor victime rămânea însă cu mult în urma iobagilor căzuți în timpul răscoalei. Cete masive de iobagi care luaseră parte la mișcare nu se mai întoarseră în satele lor, ci fugiră, unii în Țara Românească, iar alții în Câmpia Tisei, unde găsiră noi rosturi pentru viața lor chinuită.

Răscoala lui Horia a zguduit adânc opinia publică din țară și străinătate, atrăgând atenția diplomației europene asupra problemei românești în complexitatea ei. Mișcarea lui Horia a găsit răsunet în lumea întreagă. Presa germană, franceză, engleză, italiană, belgiană și olandeză urmărea cu înfrigurare desfășurarea dramei sângeroase din Munții Apuseni, pe care lumea apuseană nu înțelegea să o localizeze numai în Transilvania, unde ea se desfășurase de fapt, ci raportorii ziarelor din apus cuprindeau în această dramă sângeroasă întreg neamul românesc de dincoace și de dincolo de Carpați, și aceasta spre indignarea gazetelor săsești și ungurești din Transilvania care se întreceau în a critica ignoranța corespondenților străini din apus. Un publicist anonim din Transilvania, contemporan evenimentelor, constata în scrierea sa *Schița fizionomică asupra răscoalei lui Horia* că: „Românii din Transilvania erau descendenți ai coloniilor romane din Dacia și cei mai mulți dintre ei profesau credința grecească, constituind majoritatea populației țării".

Autorul arată că la 1761 numărul lor era de 547.243 suflete. După români urmau celelalte naționalități, care în baza recensământului din 1766 numărau împreună 392.190 suflete, dintre care 93.135 romano-catolici, 130.365 luterani și 140.000 calvini. După o altă statistică și mai acurată – zice autorul – din 1772, numărul românilor ortodocși era de 558.076 suflete, iar cel al românilor uniți cu biserica Romei de 119.230 suflete, numărul total al românilor cifrându-se la 677.306 suflete. Cea mai mare parte dintre ei erau bărbați frumoși, robuști, bine făcuți și de gen sportiv, care, fiind de viță latină, nu pot să ascundă sângele înfocat al străbunilor. Setea lor de libertate era nepotolită, iar dorul măririi strămoșești strălucea invederat din ochii lor, chiar și sub apăsarea cea mai crudă a regimului feudal și sub zăbranicul necinstei și cruzimii care se desprind din acest regim. În Transilvania, sistemul feudal introdus de ungurii cuceritori nu se îmblânzise încă prin urbariu mai uman ca în Ungaria, astfel că românii de la subjugarea lor de către unguri au devenit robi lipiți pământului, fără drepturi, și așa au rămas și astăzi. Cei mai mulți dintre proprietarii de moșii i-au tratat și-i tratează cu atâta necruțare încât niciodată nu le mai rămâne timp pentru cultivarea ogorului lor propriu, acesta rămânând în grija femeilor lor, spre a-și putea întreține biata lor familie.

"Iată poporul – zice autorul – *care se făcu rebel! Să se mai adauge la această apăsare și ura firească pe care românii* o *poartă ungurilor, ca față de o națiune străină și neortodoxă, și atunci ușor va înțelege oricine cum răscoala,*

izbucnind odată, s-a lățit așa de repede și în mod așa de îngrozitor".

O epigramă ungurească plină de venin își bătea joc de Horia care, "din sobol de munți, din mocan ce a supt lapte de lupoaică, se credea rege, câtă vreme el nu era decât un vulpoi, amăgitor și răzvrătitor de robi". Planurile sale îndrăznețe tindeau la restaurarea *imperiului daco-român* în colaborare cu conaționalii săi români din principatele dunărene. Presa italiană vedea în *"Oria"* pe „cel dintâi deșteptător al ideii naționale la români". În legătură cu aspirațiile politice și naționale ale lui Horia, un cronicar sas pretindea că eroul mișcării populare din Munții Apuseni ar fi propus ungurilor ca, până la încoronarea regelui legitim al Daciei, să-l recunoască pe el căpitan general sau mai bine guvernator general, precum recunoscuseră ei la vremea lui pe Ioan Corvin de Hunedoara guvernator general al Ungariei. Între timp, Horia ar fi început să săvârșească acte de guvernământ, răsplătind vitejia voinicilor săi cu danii de moșii luate de la unguri, arogându-și titlul pompos de "Dux Chrysialis", adică duce de Criș și chiar de rege al Daciei – *Rex Daciae.*

Un alt cronicar contemporan numește pe Horia rege al norodului țărănesc – *rex rusticanae plebis* – pentru ca în cele din urmă să ajungă rege al vechii Dacii – *rex antiquae Daciae.* Corespondentul din Alba Iulia al ziarului *Journal Politique de Bruxelles* raportă la 24 decembrie 1784 că Horia urmărea restaurarea regatului dacic, înfățișându-l ca pe un om foarte instruit în istoria antică, din care își scotea planurile și sugestiile pentru acțiunile sale politice. Corespondentul din Viena al aceluiași jurnal susținea la 11 ianuarie 1785 că Horia avea de gând să se încoroneze ca mare voievod al Transilvaniei. La 20 ianuarie același corespondent raporta că asupra lui Horia s-ar fi găsit *sigiliul regatului dacic* înfățișând o inimă sângerândă străpunsă de un paloș cu inscripția *"Horia Rex Daciae".* Astfel vedem cum răscoala lui Horia a trezit interesul internațional pentru ideea *daco-română.* Școala istorică transilvăneană n-a făcut decât să susțină cu vajnice argumente istorice ideea renașterii naționale pentru care Horia și tovarășii săi de luptă și suferință și-au jertfit viața. *"Mor pentru neam"* au fost ultimele cuvinte rostite de Horia înainte de a-și fi dat sufletul.

Raze luminoase aruncă asupra răscoalei lui Horia și "scrisoarea deschisă" pe care un "anonim apărător al poporului" o adresa din Dublin împăratul Iosif al II-lea în 1785 – *Seconde Lettre d'un Defenseur du Peuple à l'Empereur Joseph II sur la révolte des Valaques.* Iată cuprinsul scrisorii:

"Vin la chestiunea ce s-a născut din faimoasa revoluție a românilor, al cărui căpitan Horia a trezit atâta zgomot în presă. Astăzi răscoala s-a potolit și acest nenorocit, împreună cu câțiva complici și-au dat sufletele sub groaznice chinuri. Toți câți au scris despre răscoala românilor se pare a fi conspirat contra nefericitului popor, ca să te încurajeze, Principe, să pedepsești cu suplicii oribile pe capii revoltei și să strângi lanțurile poporului. Am văzut eu însumi publicații care făceau glume despre roata pe care a trebuit să-și sfârșească zilele demagogul Horia, cum îl numeau ei. Dar departe de mine doctrina abominabilă a acestor monștri care își prostituiesc condeiul pentru suferirea popoarelor. Dare-ar cerul ca într-o bună zi să cadă asupra capetelor lor toate ororile robiei pe care dânșii le predică cu atâta inconștiență și blândețe! Nu trebuie deci să credem în relatările cel puțin suspecte ale ziariștilor. Greșelile românilor se vor fi exagerat, rezistența lor se va fi travestit în atac, se vor fi calculat toate, se vor fi combinat toate numai ca să-i scoată criminali și să-i justifice pe acei iluștri nemeși care i-au tiranizat și administrația și-a dat și ea mâna de ajutor la vexațiunile lor. O, dacă aș avea în mâinile mele actele acelui proces, dacă aș fi observat câtva timp soarta acestui popor, dacă l-aș fi urmărit în lucrările sale, precum l-am urmărit în torturile lui, dacă aș fi trăit în colibele sale – ca sânul pământului care i-a fost adeseori singurul azil, dacă aș fi fost față la conspirațiuni, dacă aș fi fost martor la rugăciunile lui către suveran, ca să-l scape de starea de mizerie, ori la luptele lui, când voia singur să-i pună capăt, cu câtă veritate de energie l-aș apăra eu! Eu sunt cel dintâi care apăr cauza românilor, care au căzut victimă forței în această insurecție și repet că românii au dreptul să se revolte, câtă vreme vor fi robi și nenorociți. A-i pedepsi pentru că au încercat să-și exercite acest drept înseamnează a-i osândi pentru că sânt oameni. Sau că Tu ești convins de adevărul acesta, sau dacă nu crezi încă în el. În cazul dintâi nu trebuie să pierzi nici un singur moment ca să redai românilor libertatea și să le recunoști o proprietate. Dacă nemeșii unguri se opun cu forța la umanele tale planuri atunci lasă țara aceasta în voia ei, lasă pe robi să se înarmeze împotriva tiraniei și conflictul se va încheia în triumful drepturilor umanității și ale libertății!"

9. Reformele împăratului Iosif al II-lea și revocarea lor

După urcarea sa pe tronul Habsburgilor, împăratul Iosif al II-lea începu cu înfăptuirea marilor sale reforme care tăiau adânc în tradiționalele instituții de stat și ale bisericii

catolice. Viața religioasă fu atinsă de două mari reforme. Acestea erau acordarea de drepturi religioase *"necatolicilor"* garantate prin *edictul de toleranță* din 13 octombrie 1781 și așa-numitele *"placetum regium"* din 1781 prin care se oprea publicarea bulelor și brevetelor papale fără prealabila aprobare a regelui – *jus placeti regii.* O mențiune specială merită și decretul imperial din 11 iunie 1781 prin care se decretă libertatea tiparului, încuviințându-se până și criticarea actelor administrative, dispunându-se ca textelor de afișe, ziare, cărți de rugăciune să li se dea cuvenita formulă "imprimatur" după o cercetare sumară. Folosindu-se de această îngăduință, medicul Ioan Piuarul Molnar începu să editeze *Foaia sătească pentru economi.* Tot atunci decretă împăratul secularizarea averilor mânăstirești și ale ordinelor și congregațiilor monahale, pentru ca din venitul lor să se creeze fonduri pentru școli și asistență socială.

În 1783 apăru decretul imperial pentru noua organizare administrativă a Transilvaniei. Țara fu împărțită în 10 comitate fără să se mai țină seama de teritoriile unguresti, secuiești și săsești. Slujbașii publici fură scoși de sub autoritatea corporațiilor locale și supuși direct autorității de stat cu obligația de a se dedica exclusiv obligațiilor lor administrative. Prin decretul din 26 aprilie 1784 limba oficială latină de până atunci fu înlocuită cu limba germană și aceasta din considerație față de sași și români care repudiau corespondența în limba maghiară. Iobăgimea fu scoasă de sub jurisdicția proprietarilor de moșii și supusă jurisdicției de stat, decretându-se totodată și separarea puterii administrative de puterea judecătorească. *Dreptul de concivitate* decretat prin actul din 22 martie 1781 înlesnea românilor să se așeze și la orașe, ceea ce până atunci le era oprit. De atunci, sașii nu mai puteau izgoni pe români din așezările lor și nici nu mai puteau dărâma sau da foc caselor românești de pe pământul crăiesc, după cum le era obiceiul. Iar pentru o mai bună și sigură așezare a proprietății particulare se introduse instituția *cărților funduare.* În 1787 se introduse și în Transilvania noua *"Rânduială judecătorească"* iar anul următor, 1788, se introduse și codul penal pentru întreaga monarhie sub titlul: *"Pravila de obște asupra faptelor rele și pedepsirea lor"* prin care se puse capăt torturilor și supliciilor sălbatice la care fuseseră osândiți capii răscoalei românești din 1784. Noile coduri ajunseră la cunoștința obștească și în traducere în limba română.

Prin patenta imperială din 22 august 1785 fu desființată iobăgia. Prin această patentă iobagii puteau dispune liber de loturile pe care le aveau în folosința lor. Ei însă nu le puteau vinde, zălogi sau dărui cuiva. Proprietarii nu mai puteau scoate pe iobagi de pe moșiile lor fără sentință judecătorească, nici a-i muta dintr-un loc în altul sau de a face strămutări de sate întregi. Iar până la așezarea urbarială definitivă, proprietarii erau opriți de a asupri pe coloni cu munci și dări contrare dispozițiilor cuprinse în patentele imperiale. Fiscalii – avocații – comitatelor erau obligați să apere pe iobagi contra proprietarilor. Instrucțiunile pentru aplicarea patentei cuprindeau mai multe ponturi, dintre care cele mai însemnate erau următoarele:

"Voim și poruncim – împăratul Iosif al II-lea cu darul lui Dumnezeu ales al romanilor împărat – ca ponturile ce urmează legii de obște să fie și spre a tuturor cunoștință de obște și îndreptare în toate locurile să se vestească:

Întâi: Soartea iobăgească, încât aceiași coloni până acum supt vecinică supunere și de un loc legați îi ținea, de aci înainte de tot o stricăm și o ștergem, nici voim ca numirea iobag întru această înțelegere mai mult să se pomenească, și pentru aceia pe toți și pe fiecare colon, ori de ce neam sau religie vor fi, întâtu-i despre fețele sau capetele sale, îi numim de a fi de aci înainte oameni de umblare slobodă și poruncim ca pretutindenea ca aceiași să se aibă și să se cunoască, mai ales că și legea firei și folosul bunului de obște, aceastia și îndeamnă să poftești; de unde urmează că pentru aceasta trebue să înceteze toate legiuirile despre răscumpărarea libertății sau a slobozeniei.

A doua: Voim să fie slobod fieștecare colon după plecarea sa, încă și fără voia domnului locului, a se căsători, în învățături și științe a se deprinde a învăța meșterii și meșteșuguri și cu acestea sau acelea în tot locul a putea trăi și a se câștiga. (...)

A cincea: Pentru ca mai bine să fie întărită apărarea colonilor întru cele ce stăpânesc ei, milostevește rânduim că încă nici de pe vatra sau sesia colonească sau orice alte funduri ale sale, fără legitima și destula pricină și fără înaintea cunoaștere a comitatului său, ei și oricare moșteni ai lor să nu se poată scoate afară sau turbura și în pașnică și neîngăimăcită moștenire acestora pururea să se lase și nici dintr-un loc sau comitat la altul fără voia lor să se strămute.

A șasea: Într-alte locuri care nu sunt cuprinse întracele ponturi, colonii ar dori a se îndrepta după cele mai înainte date orânduieli decumva s'ar întâmpla a pătimi ei ceva batjocuri sau asupriri, atunci comitatul dator va fi a li da sprigeană fiscucească și îndestulire pentru asupririle suferite".

La încheiere, împăratul își exprima nădejdea ca părintescului său cuget vor înțelege și țăranii să răspundă cu sârguință și cu

bărbătească economia câmpului deprindere, bunul de obște, a sa și a moștenitorilor săi fericire, după putință vor nevoi a mâna înainte.

Dar până ce ponturile acestea în favoarea colonilor să poată fi puse în aplicare după voința împăratului, era nevoie de timp, iar timpul nu lucra în folosul iobăgimei. Opoziția marilor proprietari contra reformelor împăratului, care tăiau adânc în interesele lor materiale, se întețea mereu. Acestei opoziții nu-i putu rezista până la capăt nici împăratul Iosif al II-lea care, pe patul de moarte, se văzu silit să revoce la 28 ianuarie 1790 cele mai multe din ordonațiile sale – *revocatium ordinationum* – la stăruința sfetncilor săi Kaunitz și Pálffy. El avu însă suficientă putere de rezistență pentru a păstra cel puțin două din mărețele sale acte de domnie: *edictul de toleranță religioasă* și *patenta de dezrobire a iobagilor*. El stărui pentru abandonarea numelui de iobag, rușinea secolului, și pentru proclamarea libertății personale, pentru ca să facă din iobag *om*, de orice națiune sau religie ar fi fost el. Împăratul era adânc convins că prin reformele sale umanitare face un lucru plăcut lui Dumnezeu, un bine omenirii, împăcând în felul acesta sufletele multor milioane de oameni necăjiți și asupriți. Legănându-se în mângâierea acestor nobile concepții umanitare, împăratul își dădu sufletul său generos și nobil la 20 februarie 1790.

10. Supplex libellus Valachorum Transilvaniae și școala istorică transilvăneană

Vestea despre revocarea marilor reforme josefine provocă mare neliniște și chiar consternare în rândurile românilor din Transilvania. Pentru a liniști spiritele agitate, fruntașii români hotărâseră să adreseze noului împărat Leopold al II-lea (1790 – 1792) un memoriu care să cuprindă toate doleanțele românilor, memoriu cunoscut sub numele de *Supplex libellus Valachorum Transilvaniae*. Memoriul era semnat de "*cei mai umiliți și întotdeauna supuși credincioși, clerul, nobilimea, statul militar și civil al întregei națiuni române din Transilvania*". Redactorii "*libelului*" erau intelectualii români cei mai luminați ai Transilvaniei din acea vreme: Petru Maior, Samuil Micu-Clain, Gheorghe Șincai, Ioan Piuarul Molnar și Iosif Meheși, protopopul Clujului. Libelul era redactat în limba latină și prezentat împăratului în martie 1791. Partea întâia cuprindea o largă expunere istorică asupra originii românilor, asupra așezărilor lor în Transilvania, asupra nedreptăților suferite în cursul veacurilor. Se insistă îndeosebi asupra drepturilor lor istorice de a trăi ca popor, ca cei mai vechi locuitori ai Transilvaniei. În partea a doua a memoriului se insista asupra revendicărilor politice, naționale, religioase, economice și sociale ale națiunii române, care cerea a fi recunoscută de drept ca a patra națiune componentă a Transilvaniei, alături de cele trei națiuni recunoscute: a ungurilor, secuilor și sașilor.

Pentru satisfacerea acestor juste revendicări, românii cereau un număr corespunzător de mandate în dieta transilvăneană, precum și acces la funcțiile publice în proporție cu numărul conaționalilor lor, precum și participarea lor la guvernarea Transilvaniei. Ei cereau respectarea credinței lor religioase și libertatea de a exercita diverse profesiuni. Românii protestară cu toată hotărârea împotriva calificării lor umilitoare de tolerați, admiși, neprimiți, venetici etc. ca fiind nedrepte și injurioase la adresa lor. Numele localităților din comitate să fie pretutindeni arătat și în românește sau în două limbi, adică română și ungară sau română și germană. Cu un cuvânt, ei stăruiau ca națiunea *română* și nu *valahă* să se bucure "de libertate și beneficii egale și să poarte; în măsura puterilor ei, sarcini egale". Iar pentru ca împăratul să se poată convinge că revendicările lor sunt împărtășite de întreaga națiune, ei cereau ca să admită convocarea unui congres național, ca cel al sârbilor, care să ratifice revendicările formulate mai sus și să desemneze pe reprezentanții ei în dieta Transilvaniei. Documentarea istorică a memoriului se datora celor mai de seamă istorici transilvăneni din acea vreme: Petru Maior, Samuil Micu-Clain și Gheorghe Șincai, care se întemeiaseră la alcătuirea lui pe un vast material documentar ce era cunoscut în vremea aceea. Totuși, se găsiră unii istorici străini care criticară memoriul, dar au primit replica cuvenită din partea autorilor libelului.

Împăratul Leopold primi memoriul și-l trimise *cancelariei aulice transilvănene* de la Viena, în fruntea căreia se găsea atunci contele Teleki. Acesta îl remise la 18 mai 1791 dietei de la Cluj spre examinare cu recomandația de a garanta românilor dreptul de concivitate, de libertate religioasă care le fuseseră acordată de împăratul Iosif al II-lea. La acestea se mai adăugară și câteva concesiuni minore în folosul clerului de ambele confesiuni și al învățământului public în limba română. La 9 august „*libelul*" românilor ajunse în fața dietei transilvănene, unde susținerea lui cădea în sarcina episcopului unit *Ioan Bob*, singurul reprezentant al românilor în dieta de la Cluj, care însă nu avea nici cunoștințele și nici curajul vrednicului său înaintaș, Ioan Inochentie Micu-Clain. Totuși, memoriul produse mare impresie asupra deputaților, care se văzură siliți să deschidă dezbaterea asupra lui. Cu

combaterea celor arătate în memoriu se înscrise C.I. Eder, care întocmi o pătimașă replică, combătută cu succes de Petru Maior. În cele din urmă, dieta se mărgini să respingă cererile românilor ca neîntemeiate.

Episcopii români Ioan Bob și Gherasim Adamovici, nemulțumiți cu răspunsul primit de la Viena, înaintară la 30 martie 1792 un nou memoriu împăratului, cuprinzând 17 puncte, drept răspuns la întâmpinările dietei. Curtea răspunse la memoriul episcopilor că principalele cereri ale românilor ar fi fost satisfăcute prin recunoașterea formală a confesiunii ortodoxe și prin admiterea credincioșilor acestei confesiuni în funcțiile publice. Răspunsul la celelalte puncte din memoriu era de natură evazivă sau chiar negativă. Nemulțumiți și cu acest răspuns, episcopii trimiseră la 1 iulie 1792 un nou memoriu la Viena, stăruind din nou asupra vechilor revendicări românești, dar și de astă dată fără nici un rezultat mulțumitor. Împăratul Leopold al II-lea muri însă în 1792, urmând ca noi intervenții să se facă pe lângă noul împărat, *Francisc al II-lea* (1792 – 1835).

Pe lângă revoluția lui Horia, la deșteptarea și afirmarea spiritului național revendicativ în Transilvania au contribuit în largă măsură vastele cercetări istorice îndrumate de întemeietorii școlii istorice transilvănene. După începuturi modeste cu *Cronica popei Vasile* de la biserica Sf. Nicolai din Brașov de prin 1635 și cea a popei Radu Tempea de la aceeași biserică, sub titlul: *Istoria besearicei Scheilor Brașovului* din 1742, precum și cronica în versuri intitulată: *Plângerea Sf. Mănăstiri a Silvașului din eparhia Hațegului din Prislop* se ridicară la înălțimi nesăbuite scrierile istorice ale triumvirilor transilvăneni *Samuil Micu-Clain, Gheorghe Șincai* și *Petru Maior*. După o muncă titanică de 34 de ani, Gheorghe Șincai (1753 – 1816) alcătui lucrarea sa: *Hronica românilor și mai multor neamuri*, scrisă în limba latină cu titlul: *Chronicon Daco-Romanorum sive Valachorum et plurium aliarum nationum*, terminată în 1808 și aprobată de cenzura oficială la 1812. Cronica începe cu anul 86 p.Chr. și continuă până la 1739, întemeindu-se pe nu mai puțin de 451 de izvoare, din care autorul și-a cules cu mare sârguință informațiile sale și le-a folosit în ordine cronologică din an în an, ceea ce înlesnește folosirea cronicii. Șincai cuprinde în cronica sa trecutul neamului românesc în întregimea lui, deci și pe macedo-români. În întregimea ei, cronica lui Șincai a fost tipărită în trei volume în traducerea românească la Iași, în 1853. Tot Șincai a întocmit și un răspuns la replica lui Eder, dar publicarea acestui răspuns a fost interzisă de cenzura transilvăneană.

Al doilea mare istoric al școlii transilvănene a fost *Samuil Micu-Clain* (1745 – 1806) care a scris: *Istoria și lucurile și întâmplările românilor, acum într-acest chip așezată și din mulți vechi și noui scriitori culeasă*. Opera este cuprinsă în patru volume și se păstrează în manuscris la Oradea, fără să fi văzut până în prezent lumina tiparului. Mai fericit a fost Samuil Micu-Clain cu lucrarea sa lexicografică: *Dicționarul latin-român-german-unguresc*, care fu revăzut și completat de Petru Maior și tipărit la Buda în 1825, cunoscut sub numirea de: *Lexiconul de la Buda*. Șincai începe istoria românilor cu Heneas ce fugi din Troia și o continuă până în timpul împăratului Francisc al II-lea, deci până în 1792. El pune descălecatul Munteniei în 1259 și al Moldovei din Maramureș după cronicile lui Grigore Ureche și Miron Costin. El consideră pe români ca descendenți direcți ai romanilor, fără nici un amestec cu sânge dacic, reprezentând deci spiritul *purist* cultivat de adepții școlii transilvănene.

Petru Maior (1760 – 1821) este autorul operelor: *Istoria pentru începutul românilor în Dacia* apărută la Pesta în 1812 și *Istoria bisericii românilor atât acestor de dincoace precum și a celor de dincolo de Dunăre*. *Istoria pentru începutul românilor în Dacia* este o scriere polemică îndreptată împotriva scriitorilor străini, ca F.I. Sulzer, I.Ch. Engel, C. I. Eder ș.a. care contestau originea latină a poporului român și continuitatea așezării lui în Dacia. Și el este adeptul teoriei puriste a lui Șincai și Clain. El nu cuprinde în lucrarea sa și pe românii din sudul Dunării, mărginindu-se numai la trecutul daco-romanilor. În *Istoria bisericii românilor*... el nu stăruie și asupra bisericii moldovene și a Ungro-Vlahiei, mărginindu-se numai la istoria bisericii transilvănene, relevând frământările din sânul acestei biserici din timpul unirii cu Roma. Pe lângă studiile sale istorice, Petru Maior s-a îndeletnicit și cu cercetări filologice, gramaticale și lexicografice, accentuând mereu latinitatea limbii române și puritatea etnică a poporului român.

Pe lângă autorii de lucrări istorice și lexicografice, a activat în epoca aceea și un literat de seamă, hunedoreanul *Ioan Budai Deleanu* (1762 – 1820). Originar din Cigmăul Hunedoarei, Budai Deleanu a făcut studii de drept la Viena, unde a deprins bine limba latină și germană, ajungând traducătorul de limba română pe lângă guvernul din Liov și referendar la forumul nobilimii și boierimii bucovinene. El a tradus în românește codurile austriece civil și penal și a scris în nemțește *Observațiuni succinte asupra Bucovinei – Kurzgefasste Bemerkungen über Bukowina*. Dar însemnătatea sa literară rezidă în poemele sale *Țiganiada* și *Trei viteji*, care stau alături de cele mai reușite opere literare ale timpului.

NOTE

1. Ion Neculce, *Opere. Letopisețul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*, ediție critică de Gabriel Ștrempel, București, 1982, p. 494.

2. Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Editura Academiei, București, 1973, p. 165.

3. Ion Neculce, *op. cit.*, p. 513.

4. Ion Bianu și Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche*, tom II, București, 1910, pp. 1 – 2: „N. Mavrocordat, *Despre datorii*, București, 1719. Grecește. (*Despre datorii*, carte compusă de prea evlaviosul, prea înaltul și prea înțeleptul stăpân și Domn a toată Ungrovlahia Domnul Domn Ioan Nicolae Alexandru Mavrocordat Voievod. Acum întâi tipărită pe timpul Domniei înălțămii sale, păstorind prea sfântul și de Dumnezeu păzitul Mitropolit Domnul *Daniil*, cu îngrijirea și îndreptarea prea învățatului domn Gheorghe din Trapezunt, profesor la școala domnească din București. În cinstita *Mânăstire a tuturor sfinților* din București, în anul de la nașterea Domnului, 1719, luna decembrie. [...] Îngrijitorul pentru meșteșugul tipăririi acestei cărți, preotul *Stoica Iacovici*)".

5. *Ibidem*, pp. 488 – 489: „Mihail Cantacuzino, *Istoria Țării Românești*, editată de frații Tunusli, Viena, 1806, grecește. Istoria politică și geografică a Țării Românești din așezarea ei cea mai veche până la anul 1774. Acum pentru întâia oară publicată cu cheltuiala preacinstiților și de neam iubitorilor frați Tunusli. În Viena Austriei, la Gheorghe Vendoti, 1806. In 8^{0} mic de VIII + 367 pagini. Autorul acestei *Istorii* era necunoscut pe la 1863, când G. Sion dedea o traducere românească a ei. D. N. Iorga o atribuie lui Mihai Cantacuzino și crede că a fost scrisă în 1776, cel mai curând. Amândouă aceste presupuneri se adeveresc acum prin titlul de mai jos, pe care-l aflăm în fruntea uneia dintre cele două copii manuscrise ale acestei *Istorii*, intrate de curând în Biblioteca Academiei Române și care au făcut parte din Biblioteca răposatului D.A. Pappasoglu: «Rezumat despre Țara Românească. De către cine era stăpânită în vechime și începutul neamurilor care locuiesc azi în Valahia, începutul domniilor și cronologia lor împreună cu întâmplările din zilele fiecăruia, obiceiurile vechi și cu schimbările și înnoirile de pe timpuri și cum mai dăinuiau în veacul acesta din urmă, supunerea țării către *Poarta Turcească* și cu ce haraci și sporul haraciului, hotarele țării precum și așezările Brăilei, Giurgiului, Turnului și Câșlei Vizirului, și alte lucruri folositoare adunate spre știință în această carte de *Mihail Cantacuzino* din istorici antici, din hrisoave vechi și din cronica țării și a vecinilor, și din legile și obiceiurile cunoscute și întrebuințate în veacul de acum. De asemenea și extractul județelor, plășilor și mânăstirilor, orașelor, căpitanatelor, plaiurilor, adică a trecătorilor în Ungaria, a vadurilor, adică a trecătorilor în Turcia, a tuturor râurilor care intră în țară și curg prin ea, și a drumurilor mai de seamă (arătându-se și distanța în ceasuri). S-a alcătuit în anul 1776, ianuarie 30»".

6. Tunusli Frați, *Istoria politică și geografică a Țării Românești de la cea mai veche a sa întemeiere până la anul 1774*, tradusă de George Sion, București, 1863, -8^{0}, VI + II + 192 p.

7. Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Editura Academiei, București, 1973, p. 172.

Stema Cantacuzinilor

PARTEA XII

PRINCIPATELE ROMÂNE ÎN EPOCA OCUPAȚIILOR STRĂINE ȘI A AMPUTAȚIILOR TERITORIALE

I. Războiul ruso-turc din anii 1768 – 1774 și ocupația rusească

II. Reconfirmarea domniilor fanariote și războiul ruso-austro-turc din anii 1788 – 1792

III. Războiul ruso-turc din anii 1806 – 1812 și pierderea Basarabiei

IV. Starea politică, economică și culturală a Țărilor Române sub domniile fanariote

Capitolul I

RĂZBOIUL RUSO-TURC DIN ANII 1768 – 1774 ŞI OCUPAŢIA RUSEASCĂ

1. Începutul războiului şi al ocupaţiei ruseşti în Moldova şi Muntenia
2. Memoriile moldovenilor şi muntenilor adresate împărătesei Ecaterina a II-a
3. Desfăşurarea operaţiunilor militare şi încheierea păcii
4. Ocuparea ţării de sus a Moldovei de către trupele austriece şi încorporarea ei în imperiul habsburgic sub numele de Bucovina

1. Începutul războiului şi al ocupaţiei ruseşti în Moldova şi Muntenia

De la încheierea păcii de la Belgrad din 1739 până la izbucnirea războiului ruso-turc din 1768 principatele dacice se bucurară de o epocă mai îndelungată de pace şi linişte în decursul căreia s-au putut pune în aplicare, atât în Transilvania cât şi în principatele dunărene, cuprinzătoare reforme politice şi sociale. În timpul acesta, Polonia vecină era însă mereu tulburată de frământări interne care îngăduiau puterilor vecine, Austriei, Prusiei şi Rusiei, a se amesteca în afacerile ei interne şi a câştiga partizani pentru realizarea scopurilor imperialiste.[1] Ocazie binevenită pentru acest amestec o oferea *chestiunea dizidenţilor*, căci aşa se numeau protestanţii şi ortodocşii din Polonia, veşnic expuşi persecuţiilor din partea catolicilor. În 1733, în timpul domniei regelui August al II-lea (1726 – 1733), aceşti dizidenţi au fost eliminaţi din *Seimul* polonez. Persecuţia lor continuă cu aceeaşi asprime şi sub regele August al III-lea (1736 – 1763). Trăind în asemenea condiţii politice de persecuţie şi opresiune era firesc ca protestanţii polonezi să recurgă la sprijinul coreligionarilor lor din Prusia, iar ortodocşii să caute ajutor la pravloslavnicii din Rusia împărătesei Ecaterina a II-a (1764 – 1796). Austria, la rândul ei, sprijinea cauza catolicilor, căutând să găsească între ei sprijinitori ai aspiraţiilor ei la tronul polon râvnit mereu de la stingerea dinastiei Jagellonilor. La moartea regelui August al III-lea, sufragiile *Seimului* se uniră asupra candidatului *Stanislav Poniatovski* (1764 – 1796), care se bucura de sprijinul împărătesei Ecaterina, al cărei favorit era. Sub noul rege dizidenţii se bucurară de un tratament prietenos, astfel că la 1767 ei fură reprimiţi în *Seim*, pentru a-şi putea exercita vechile lor drepturi politice. Indulgenţa aceasta faţă de dizidenţi îndârji însă şi mai mult pe catolici care se constituiră în confederaţii pentru apărarea privilegiilor lor. Una dintre acestea era *Confederaţia de la Bar*, din Ucraina, care întețca tot mai mult lupta contra dizidenţilor sprijiniţi de ruşi. În 1768, un polc de cazaci care sărise în ajutorul dizidenţilor fu aruncat peste graniţă în teritoriul turcesc de la Balta, o proprietate a hanului tătăresc. Cu ocazia acestei sângeroase învălmăşeli, localitatea Balta fu incendiată de cazaci şi prefăcută în cenuşă.

Poarta se folosi de incidentul de frontieră pentru a rupe relaţiile diplomatice cu ruşii şi a le declara război. Relaţiile între aceste puteri erau de mult timp foarte încordate din cauza propagandei pe care agenţii moscoviţi o desfăşurau în rândurile populaţiilor creştine din imperiul otoman. Poarta avea informaţii sigure că agenţii împărătesei Ecaterina travestiţi în călugări cutreierau provinciile creştine ale imperiului şi aţâţau populaţia pravoslavnică la acte de nesupunere şi răzvrătire contra stăpânitorilor ei păgâni. Pentru a pune capăt acestei propagande ruseşti desfăşurată în rândul românilor, grecilor, bulgarilor, sârbilor şi muntenegrenilor, sultanul convocă la 4 octombrie 1768 marele divan al imperiului şi se grăbi să declare război Rusiei, fără să se gândească că pregătirile de război erau numai la începuturi. De altfel, nici Rusia nu se aştepta la izbucnirea iminentă a ostilităţilor, întrucât manifestul de război al împărătesei apăru numai la 19 ianuarie 1769 şi era adresat popoarelor slave din Balcani, dar totodată românilor şi grecilor, precum arată textul apărut şi în limbile română şi greacă. Împărăteasa chemă popoarele pravoslavnice la luptă contra asupritorilor păgâni alături de oştirile pravoslavnice ruseşti, care au ridicat armele pentru izbăvirea lor de sub jugul

otoman. Agenții împărătesei începură să recruteze cete de "volintiri" care să lupte contra turcilor. În Moldova, avea misiunea aceasta un anumit *Ioan Sacadat*, cătă vreme în Muntenia fusese însărcinat cu lucrarea aceasta maiorul *Nazarie Cazarin* care, travestit în călugăr, intră în legătură cu starețul *Nicolai Balomir* de la Argeș și prin mijlocirea acestuia cu frații Mihai și Pârvu Cantacuzino și cu aderenții acestora. Se pare că însuși principele Munteniei, Grigore Alexandru Ghica, fusese inițiat în tainele acestor pregătiri războinice. Numai că Domnul, în calitatea sa oficială, nu înțelegea să rupă fățiș cu Poarta, încercând să țină în mâinile sale ambele frâie, cum arată o informație contemporană. O cronică rimată cu titlul *Trâmbița României* îndemna lumea să se înroleze alături de oștirile rusești, pentru a scutura jugul turcesc, însuși Ienăchiță Văcărescu îndemna lumea să se înroleze în cetele lui Cazarin.

Hanul tătarilor, *Crim Ghirai*, deschise ostilitățile printr-un atac viguros, năvălind la finele lui ianuarie 1769 în Ucraina, răspândind foc și pârjol în drumul său și întorcându-se de acolo victorios și încărcat de pradă. Din nenorocire însă pentru turci, Crim Ghirai muri curând după întoarcerea sa din Ucraina, fiind otrăvit, precum se crede, de adversarii săi. Prin moartea sa, Poarta pierdu pe principalul animator al războiului contra Rusiei. Rușii răspunseseră invaziei tătărești în Ucraina cu mai multe atacuri neizbutite contra Hotinului, care se repetară în tot cursul verii, până când rușii reușiră, sub comanda mareșalului Rumianțov, să cucerească cetatea la 21 septembrie 1769. De la Hotin un detașament sub comanda generalului Elmpt se îndreptă spre Iași, cuprinzând capitala Moldovei la 5 octombrie. Principele Constantin Mavrocordat se retrăsese la înaintarea rușilor la Galați. Acolo, el fu însă ajuns de avangarda oștirii rusești care înainta spre Dunăre și rănit de un ofițer rus în urma unei altercații. În drum spre Iași, rana pe care o avea la cap a făcut cangrenă și principele muri la 15 decembrie 1769, fiind înmormântat la Iași cu onorurile cuvenite unui principe al țării. Nu se cunoaște însă locul mormântului său. După moartea principelui, rușii instituiră o *Locotenență domnească* din trei persoane, și anume din mitropolitul Gheorghe și din boierii Ion Sturdza și Alexandru Neculce, care depuse în mâinile generalului Elmpt jurământul de credință față de împărăteasa liberatoare. Un asemenea jurământ de credință fu prestat de toate autoritățile ecleziastice și civile din județele Moldovei.

În Muntenia, transmiterea puterii s-a făcut de către maiorul Cazarin care cuprinsese Oltenia cu volintirii săi. De acolo, el se îndreptă spre București și ocupă capitala în zorii zilei de 16 noiembrie 1769 prin surprindere. Principele Grigore Alexandru Ghica, ascuns la hanul Șerban-Vodă a fost arestat și trimis sub escortă la Iași, iar de acolo la St. Petersburg unde fu bine primit de împărăteasa Ecaterina. După unele informații, fostul Domn ar fi fost de mult "vândut" curții rusești și, prin urmare, el de bună voie ar fi căzut prizonier la ruși. După plecarea principelui s-a instituit și la București o *Locotenență domnească* și s-a depus jurământul de credință față de împărăteasa Ecaterina. Dar Cazarin, care între timp fusese avansat polcovnic, nu se mulțumi cu acest neașteptat succes, ci porni cu cetele sale de volintiri încurajat de Cantacuzinești spre Giurgiu pentru a ocupa cetatea și a goni pe turci de acolo. În drum spre Giurgiu, el se lovi însă de rezistența turcilor care îi ieșiră întru întâmpinare și-l siliră să se retragă la mănăstirea Cotmeana, unde se închise până la sosirea ajutorului din partea fraților Cantacuzino. Ajutorul sosi, dar Pârvu Cantacuzino căzu în luptă, iar campania contra Giurgiului eșuă lamentabil. Eșecul acesta încurajă reacțiunea contra lui Cazarin. Banul Craiovei, Emanuel Giani Ruset, curăți Oltenia de volintiri și atacă chiar Bucureștii la începutul anului 1770. Acțiunea energică a banului impuse Porții, care îl numi, în mai, Domn al Munteniei în locul lui Grigore Alexandru Ghica. În iunie, noul Domn intră biruitor în București. Între timp, atât rușii cât și turcii făceau mari pregătiri pentru operațiuni militare de mare anvergură.

2. Memoriile moldovenilor și muntenilor adresate împărătesei Ecaterina a II-a

Îndată după prestarea jurămintelor de credință, *Locotenențele domnești* din Iași și București se grăbiră să trimită delegații la Sf. Petersburg pentru a prezenta împărătesei omagiile de supunere și credință față de noua suverană a Țărilor române și de a-i aduce la cunoștință dorințele populației cu privire la noua cârmuire a ambelor principate. Delegația moldovenească era alcătuită din episcopul Inochentie al Hușilor, din arhimandriții Vartolomeu și Benedict și din boierii Ion Paladi și Enacachi Milea. Din delegația munteană făceau parte mitropolitul Grigorie, episcopul Chesarie și Filaret și boierii Mihai Cantacuzino și Nicolai Brâncoveanu. Ambele delegații române fură primite de împărăteasă în audiență solemnă în ziua de 8 aprilie 1770. După

prezentarea omagiilor cuvenite, șefii delegaților prezentară fiecare la rândul său memoriile privitoare la soarta viitoare a principatelor, memorii care ni s-au păstrat. Din cuprinsul lor vedem că nici muntenii și nici moldovenii nu mai făceau mențiune de Domn, cu toate că fostul Domn al Munteniei, Grigore Alexandru Ghica, petrecea la curtea împărătesei. În ceea ce privește însă exercițiul puterii executive, delegația Moldovei cerea ca aceasta să fie încredințată unui colegiu de 12 boieri, 6 pentru treburile administrative și 6 pentru cele judecătorești, jurând credință împărătesei, dar și "patriei". Ea mai cerea izgonirea tătarilor din Bugeac pentru "a vindeca rana din spinarea țării", precum și întregirea vechilor hotare ale Moldovei cu raialele turcești de la Hotin, Bender, Akkerman, Chilia și Ismail, astfel ca Dunărea să devină din nou hotar, precum fusese din vechime. Moldovenii mai stăruiau asupra confirmării vechilor privilegii și provincii ale Moldovei care fuseseră călcate în picioare de Poarta otomană. Ei susțineau că Poarta n-a respectat vechile capitulații încheiate cu ea, arătând pentru susținerea acestei acuzații tratatul de pace pe care Domnul Bogdan al III-lea l-ar fi încheiat în 1511 cu sultanul Baiazid al II-lea, precum și convenția pe care principele Vasile Lupu ar fi încheiat-o în 1634 cu sultanul Mohamed al IV-lea, ticluite ad-hoc pentru a impresiona curtea rusească și a o determina să recunoască și să respecte ființa de stat a Moldovei, declarându-se gata să recunoască suzeranitatea rusească în locul celei otomane și să trimită împărătesei tributul anual pe care până atunci îl plăteau sultanului. Ei mai arătau că pentru apărarea contra turcilor, Moldova mai avea nevoie de o oștire națională pe care moldovenii erau gata să o formeze cu mijloacele lor proprii. Clerul și boierimea să continue a se bucura de vechile lor privilegii, iar țăranii să rămână la vechile lor îndatoriri față de proprietari, "lucrând boierescul", să strângă recolta, să facă podvezi și să dea dijmă cuvenită din toate produsele gospodăriei lor. Se mai cerea confirmarea drepturilor de care se bucurau negustorii, menționându-se banii turcești de aur și argint, precum și rublele dobrovenice – *ragusane*.

Dorințele muntenilor se deosebeau foarte mult de cele ale moldovenilor. În memoriile lor, delegații munteni cereau direct încorporarea Țării Românești în imperiul moscovit în așa fel ca țara "să se facă tot una cu eparhiile prea puternicei împărății a Rusiei"; "partea mirenească și bisericească să fie sub îndreptarea Sf. Sinod după obiceiurile bisericii din Rusia"; "judecătorii ce vor fi rânduiți pe la ținuturi să fie jumătate munteni", de unde urma ca cealaltă jumătate să fie alcătuită din ruși; impunerile să fie cele din Rusia, afară de cele pe stupi, vii, oi și purcei, care ar urma să rămână cele obișnuite în țară; cereau anularea vechilor datorii sau reducerea celor ce au fost impuse pe nedrept; stăruiau asupra organizării unei oștiri de țară, precum și înființarea de "academii de epistimii, meșteșugari și limbi"; doreau ca vechile privilegii ale boierimii să fie respectate și întărite, iar boierii să aibă îngăduința împărătesei de a se muta cu tot avutul lor în Rusia și a trăi acolo, precum o și făcu mai apoi însuși Mihai Cantacuzino, unul din membrii delegației. Deopotrivă cu moldovenii, cereau izgonirea turcilor din raialele de la Brăila, Giurgiu și Turnu și reîntregirea acestor ținuturi cu teritoriul țării. De asemenea, cereau și ei înlăturarea suzeranității Porții care a nesocotit mereu obligațiile la care se angajase prin vechile capitulații cu Țara Românească. În lipsa unor asemenea acte doveditoare s-a recurs, cu ajutorul lui Ienăchiță Văcărescu, la plăzmuirea de acte fictive, ca pretinsul tratat al lui Mircea cel Bătrân cu sultanul Baiazid Ilderim din 1391 sau la tratatul fictiv al lui Vlad al V-lea cu sultanul Mohamed al II-lea din 1460. Memoriile moldovenilor și ai muntenilor fură bine primite de împărăteasa Ecaterina. Ea mulțumi călduros pentru omagiile de supunere și credință și asigură pe delegați că va dispune *"ca amândouă cneziile, moldoveană și munteană, întru toate să fie după a lor judecată și rânduieli"*. Mai mult nici nu putea spune, întrucât operațiile militare erau numai la început și desfășurarea lor nu putea fi prevăzută.

3. Desfășurarea operațiunilor militare și încheierea păcii

În vara anului 1770, operațiile militare erau în toi. Turcii concentrară forțe însemnate la Dunăre și trecând fluviul în Bugeac înaintară de-a lungul Prutului întru întâmpinarea oștilor rusești din Moldova. Ciocnirea a avut loc la Cahul, în ziua de 1 august. Oștirea turcească fu înfrântă și resturile ei aruncate peste Dunăre. Rușii victorioși cuceriră, în toamna anului 1770, cetățile Bender, Akkerman, Chilia și Ismail, îndreptându-se apoi spre Brăila, care căzu în 21 noiembrie. De acolo, trupele rusești înaintară spre București silind pe Emanuel Vodă să părăsească capitala și să fugă în Transilvania, iar de acolo în Turcia la Vidin. În martie 1771, rușii cuceriră și Giurgiu extinzând frontul lor pe întreg malul stâng al Dunării. Oștirile împărătesei erau

victorioase și în Crimeea și în Caucaz, astfel că anul 1771 se încheie cu mari succese de arme ale rușilor. La aceasta se mai adăugă izbânda navală, din iulie 1771, a flotei rusești la *Asme*, pe coasta Moreiei, unde ajunsese după un mare ocol maritim prin Gibraltar.

Bătută pe apă și pe uscat, Poarta se afla la mare strâmtoare. În necazul ei se văzu silită să recurgă la intervenția Austriei, făgăduindu-i pentru serviciile ei mijlocitoare între beligeranți retrocedarea Olteniei și o sumă însemnată de bani. Convenția primi semnăturile părților contractante la 6 iulie 1771. La acțiunea aceasta de mediație se asocie și Prusia, care nu înțelegea să iasă cu mâna goală din această înfruntare dintre ruși și turci. Cum însă problema prăbușirii imperiului otoman putea să atragă în acest mare conflict și puterile apusene și îndeosebi Franța și Marea Britanie, puterile mijlocitoare încercară să se înțeleagă cu Rusia asupra soluționării acelei mari și arzătoare probleme care le interesau de aproape, și anume a chestiunii poloneze. Tulburările din Polonia provocaseră izbucnirea războiului ruso-turc amenințau mereu pacea și liniștea din țările vecine, Prusia, Austria și Rusia. Era deci ușor ca aceste trei puteri vecine să cadă de acord asupra împărțirii între ele a Poloniei. Prin tratatele de la 15 ianuarie și 5 august 1772, s-a consfințit acest târg rușinos prin care teritoriul polonez fu împărțit între puterile vecine: Austria anexa Pocuția și Galiția, cu o suprafață de 81.900 km²; Prusia prelua regiunea Poznan într-o întindere de 38.000 km², iar Rusia înglobă provinciile Podolia cu Camenița și Volhinia, cu o întindere de 92.000 km². Prin anexările acestea fără nici un fel de armă, se potolise pentru moment foamea de cucerire a rușilor, astfel că soluționarea problemei turcești putea fi amânată pentru mai târziu. De aceea, Austria izbuti să mijlocească încheierea unui armistițiu între ruși și turci, care fu semnat de beligeranți la 10 iunie 1772, urmând ca negocierile armistițiului să se poarte la Focșani, apoi la București, dar fără să se fi ajuns la vreun rezultat acceptabil pentru ambele părți. De aceea, în martie 1773, ostilitățile începură dar fără ca turcii să fi putut realiza vreun succes de arme. După un oarecare succes la Cernavodă și Varna, oștirile otomane fură înfrânte la Turtucaia și Silistra, iar oștirea marelui vizir fu înconjurată la Șumla. Împrejurările acestea așa de nefavorabile îl siliră pe sultan să consimtă la începerea tratativelor de pace, care începură în lagărul rusesc de la *Cuciuc-Cainargi*, la sud de Silistra. Sub presiunea operațiilor victorioase ale rușilor, negocierile de pace progresară foarte repede, astfel că la 21 iulie 1774 tratatul fu semnat de beligeranți.

Prin tratatul de pace de la Cuciuc-Cainargi, Turcia fu silită să facă rușilor mari cesiuni teritoriale pe socoteala tătarilor. Astfel, Rusia obținu teritoriul situat între Nipru și Bug, precum și cetățile Azov, Ienisale, Kertci și Kimbura cu hinterlandurile lor. La achizițiile acestea se mai adăugară și altele în Caucaz. Dar cea mai simțitoare lovitură pentru Poartă a fost renunțarea la drepturile ei de suzeranitate asupra tătarilor din Crimeea, a căror independență fu stipulată prin tratat. Prin dispoziția aceasta, Rusia își asigură mână liberă în politica ei față de Crimeea. În scurtă vreme, împărăteasa Ecaterina a II-a a dispus cucerirea Crimeei. O altă importantă concesiune făcută Rusiei, prin tratat, era libertatea comerțului rusesc în Marea Neagră și în strâmtori.

Cu privire la Principatele Române, Rusia trebui să consimtă însă la respectarea vechilor stări de lucruri de la începutul războiului, adică menținerea suzeranității turcești asupra lor. Toate stăruințele muntene de a vedea înlocuită suzeranitatea sultanului prin cea a împărătesei creștine au fost abandonate. Zadarnice rămaseră încercările de a ambiționa pe mareșalul Rumianțov la cucerirea țărilor dacice pentru a putea adăuga la titlurile sale de glorie și *"numele de Dachie"*. Dar dacă suzeranitatea otomană rămase neschimbată, tratatul de pace conferi Rusiei dreptul de *protectorat* asupra Principatelor Române, îngăduindu-i să poată interveni oricând prin ambasadorul ei din Istanbul în interesul populației creștine din Țările Române. Iar pentru ca acest protectorat să poată fi exercitat pe o cale și mai directă, ea obținu dreptul de a numi consuli sau agenți diplomatici în Principate, drept recunoscut și altor puteri ca Austria, Prusia, Franța și Marea Britanie. La început se numea un singur consul pentru ambele Principate. Cu vremea, s-au numit consuli sau agenți diplomatici deosebiți pe lângă curțile domnești din București și Iași. Aceștia erau primiți în capitalele Principatelor cu toate onorurile. Agenții diplomatici străini erau acreditați pe lângă Domni cu firmane turcești în regulă. Consulatul rusesc și agenția diplomatică a Austriei luară ființă în Principate la 1782, după care urmară consulatele Prusiei, Franței și Angliei. Consulii aceștia, dar mai ales consulul general rus, ca exponentul puterii protectoare, purtau grijă concetățenilor lor din Principate, interesându-se de aproape de afacerile lor comerciale. Agentul austriac și consulul rus urmăreau pe dezertorii din armatele imperiale care fugeau mai ales în

Moldova. Îndată după numirea sa, agentul austriac interveni în 1782 pe lângă Domnii din București și Iași, reclamând în temeiul unui firman turcesc din 1757 extrădarea pretinșilor dezertori austriaci din regimentele grănicerești din Transilvania. La 1784 fu organizat un serviciu special pentru repatrierea dezertorilor, la care socoteau în genere pe aproape toți refugiații români din Transilvania, însărcinând cu conducerea lor pe căpitanul *Bedeus*. Acesta prezentă, în august 1784, principelui Alexandru C. Mavrocordat chiar un tablou al dezertorilor din mai multe sate din ținutul Năsăudului. Curând începu și consulul rus să revendice pe dezertorii ruși, trimițând agenți prin Moldova ca să-i caute și să-i trimită la urmă. În noiembrie 1784, principele Alexandru C. Mavrocordat își dădu asentimentul la ridicarea dezertorilor, dar numai celor necăsătoriți, căci cei mai mulți erau căsătoriți cu moldovence și își întemeiascră gospodăriile în Moldova și Muntenia. Ei informau guvernele lor asupra întâmplărilor politice din Principate și întrețineau legături strânse cu ambasadorii țărilor lor pe lângă Poartă. Primul consul rus în Principate a fost Serghei Lascarov, iar primul agent diplomatic austriac a fost Ștefan Raicevici. Ni s-au păstrat multe materiale din rapoartele acestor consulate care aduc contribuții prețioase la istoria timpului.

4. Ocuparea țării de sus a Moldovei de către trupele austriece și încorporarea ei în imperiul habsburgic sub numele de Bucovina

Austria, veșnic nesățioasă în achiziții teritoriale, nu se mulțumi numi cu prada polonă, ci ea cerea Porții recompensă teritorială pentru Oltenia, care-i fusese promisă în convenția din iulie 1771 drept răsplată pentru medierea față de Rusia. Acum, după dobândirea Galiției, Austria cerea Porții în schimbul Olteniei țara de sus a Moldovei, sub pretextul unui drum de legătură, de care avea nevoie pentru asigurarea comunicației directe între Transilvania și Galiția de curând ocupată. O asemenea legătură rutieră exista însă de mult între Galiția și Transilvania prin trecătoarea de la Körosmozö, care leagă izvoarele Prutului cu valea superioară a Tisei. Astfel, nu nevoia unei comunicații directe cu Galiția, ci mai curând pofta nepotolită de anexări teritoriale îndemnă pe cancelarul Kaunitz să dispună încă la 1773 ridicarea în plan a țării de sus a Moldovei, precum și tragerea unui cordon sanitar contra unei pretinse epidemii de ciumă și ocuparea militară a acestui vechi teritoriu moldovenesc. Însăși împărăteasa Maria Tereza recunoștea, la 4 februarie 1775, că în problema moldovenească nu avea de loc dreptate, că aceasta o apăsa foarte mult și că nu știa cum va putea ieși în mod onorabil din ea. În schimb, sfetnicii ei, cancelarul Kaunitz și internunțiul Thugut, nu aveau de loc asemenea scrupule de conștiință. Îngăduința mareșalului Rumianțov fu ușor câștigată prin strălucirea unei tabachere de aur împodobite cu pietre scumpe, iar împotrivirea demnitarilor Porții putu fi ușor înfrântă prin obiectele de preț și aurul vărsat cu îmbelșugare la Istanbul, obținându-se astfel semnarea actului de cesiune de la 7 mai 1775, prin care Austria primi țara de sus a Moldovei cu județele Cernăuți și Suceava, cu o suprafață de zece mii de km².

Moldovenii ridicară proteste energice contra actului de cesiune, arătând în memoriul adresat Porții că, sub pretextul deschiderii unei căi de legătură între Transilvania și Galiția, Austria a cuprins în cordonul ei sanitar două din cele mai bogate și mai frumoase ținuturi ale Moldovei, cu vechea capitală de la Suceava, cu gropnițele domnești de la Rădăuți, Putna și Suceava, cu minunile arhitectonice și picturale de la Voroneț, Moldovița, Humor, Sucevița și Dragomirna, cu vechile ocale ale Câmpulungurilor de pe Moldova și Ceremuș, cu străvechile centre orășănești de la Suceava, Siret și Cernăuți, cu apele minerale de la Vatra Dornei, reamintind Porții să nu uite de datoria de a apăra integritatea teritorială a țării Moldovei, amenințându-o totodată că, în caz contrar, țara și Domnul Grigore Ghica se vor vedea nevoiți la ajutor din afară. Dar protestele moldovenilor nu avură darul de a împiedica "desghinarea". Dimpotrivă, Poarta se grăbi să semneze convențiile de delimitare pe teren a teritoriului cedat prin actele de hotărnicie din zilele de 12 mai și 2 iulie 1776.

Îndată după semnarea convențiilor de cesiune, generalul Gabriel Spleny, în calitatea sa de comandant al confiniilor Moldovei – *confiniorum Moldaviae – comandans generalis* – lansă o proclamație către toți locuitorii regiunii ocupate prin care îi vestea că:

"*... această bucată de loc a Moldovei, pe unde s-au pus hotar și semne împărătești, pajure, este în stăpânirea împărătesei Maria Tereza și a împăratului Iosif Secundul. Și de acum înainte* – zicea generalul – *orice poruncă de la poarta otomanicească sau de la divan, nimeni să nu cuteze a o asculta; ci toate poruncile vor veni de la măria sa general baron Spleny și a oamenilor măriei sale, pe acelea cu toții să le asculte. Iar cine din norod și ce fel de ispravă*

a fi, nu se va supune la această înștiințare și poruncă, va fi de mare primejdie. Osebit de aceasta să fie cu toții nădăjduiți și încredințați, că la toate vor fi sub bună ocrotire și apărare spre buna odihnă și dreptul lor, cum și partea bisericească va fi cu toată cinstea și credința ei. Și cetindu-se aceste ponturi întru auzul tuturor, să se lipească pe ușa bisericii".

Astfel se săvârși detrunchierea țării de sus a Moldovei, pe care cancelaria imperială de la Viena o numi *Bucovina* pentru a ascunde anexarea odioasă în ochii diplomației europene. Numele noii provincii austriece era împrumutat de la faimoasele păduri de fag – *silvae faginale* – care împodobeau meleagurile între Prut și Nistru și care în scrisorile cronicarilor și documentele contemporane apăreau sub numele de *bucovine.*

Noua provincie austriacă smulsă din corpul Moldovei avea o suprafață de 10.441 km² și o populație de 14.350 familii de moldoveni; 50 familii armenești, 526 evreiești, 294 familii de țigani. Între familiile moldovenești erau cuprinse 600 familii de huțani sau huțuli și 630 familii de ruteni sau ucraineni, socotite în procente 80% erau români și 20% cuprinzând 226 sate și 52 cătune slavi, adică huțuli și ucraineni.

Planul inițial de a organiza Moldova austriacă într-o graniță militară după pilda confinurilor militare din Transilvania și Banat căzu și noua provincie primi o administrație militară condusă de generalul Gabriel Spleny și apoi de succesorul său, generalul Carol Enzenberg, cu menținerea vechii împărțiri administrative în județele Cernăuți și Suceava. Reședința guvernatorului era la Cernăuți, care din începuturi modeste se dezvoltă cu vremea în frumoasa capitală a Bucovinei.

Pe ziua de 1 octombrie 1777 populația Bucovinei fu chemată să presteze jurământul de credință față de noua stăpână austriacă. Comisii porniră prin județe ca să primească jurământul. La Cernăuți jurământul fu depus în fața autorităților militare și ecleziastice în frunte cu generalul comandant Gabriel Spleny și episcopul Dosoftei. După depunerea jurământului urmă o mare recepție cu mâncăruri și băuturi care ținu până noaptea târziu, în timp ce la Iași se săvârșea odioasa crimă a decapitării principelui Grigore Ghica, cel care își ridicase glasul contra ruperii Bucovinei din trunchiul Moldovei.

În 1780, avea loc la Viena o conferință în vederea reformelor ce urmau a fi introduse în Bucovina. Aflând despre aceasta, fruntașii bucovineni se întruniră sub președinția episcopului Dosoftei, la Cernăuți, la sfat pentru a-și expune punctul lor de vedere în problema organizării viitoare a țării. Ei cuprinseră dezideratele lor într-un memoriu cuprinzător și împuterniciră pe Vasile Balș de a-l prezenta, în numele țării, consiliului aulic de război – *Hofkriegsrath* – de la Viena. Delegatul Bucovinei, căci așa se intitula reprezentantul fruntașilor bucovineni, ceru în numele conaționalilor săi menținerea integrității teritoriale a Bucovinei, căci se zvonea că urma să fie ruptă în două, în așa fel ca partea de nord să fie alipită Galiției, iar partea de sud înglobată în ținutul grăniceresc de la Năsăud. El mai stărui asupra respectării vechilor drepturi și privilegii ale țării, reglementarea diecezei cu introducerea unei gospodăriri mai bune și mai raționale în administrația averilor bisericești, deschiderea de școli publice, redresarea stării materiale a populației prin înviorarea comerțului și cultura mai intensivă a pământului și multe altele. Aceasta a fost cea dintâi manifestare politică a românilor bucovineni.
Memoriul bucovinenilor pare să fi fost luat în seamă de consiliul aulic de la Viena, întrucât integritatea teritorială a Bucovinei a fost respectată. Ruperea în două a teritoriului bucovinean a putut fi evitată. Astfel, la 6 august 1786, apăru decretul pentru alipirea întregului teritoriu al Bucovinei la Galiția.

Măsuri administrative luate de ocupanți tindeau la curmarea oricărei legături a Bucovinei cu țara-mamă, Moldova. În fruntea administrației militare ajunse generalul Spleny, după el generalul Enzenberg, înconjurat de un numeros stat major de ofițeri și slujbași chemați din toate colțurile Austriei, cărturarilor autohtoni rezervându-li-se doar posturile de interpreți pentru limba țării. După 12 ani de la administrație militară, Bucovina fu încorporată în 1786 Galiției, ca al 19-lea cerc administrativ al acestei provincii vecine. O bună parte din boierime care avea moșii în Bucovina optă pentru Moldova, retrăgându-se la Iași sau păstrându-și acea cetățenie și devenind "sudiți amestecați" – *sujets mixtes* – ca bunăoară familia Hurmuzaki. Cei rămași în Bucovina fură încadrați prin decretul imperial din 14 martie 1787 cu statutul nobilimii poloneze din Galiția. Decretul arată că împăratul a considerat de cuviință pe boierii și mazilii bucovineni a-i pune la acea stare cu cei din Galiția, hotărât ca "titulusurile", adică numele de boieri, mazili etc. să dispară și toți boierii și mazilii din Bucovina să intre în starea domnilor și cavalerilor – *Hern – und Ritterland.* În starea Domnilor sau "panilor" puteau intra marii boieri prin titlul de baroni sau conți. În starea cavalerilor puteau fi primiți mazilii.

Boierii înmatriculați în catastiful baronilor și conților puteau lua parte la *Seimul* leșesc din Liov. Arhiereul Bucovinei intra în starea domnească deopotrivă cu arhiereii din Galiția. Ruptașii puteau continua a-și stăpâni în voie moșiile.

Cei rămași în Bucovina fură încadrați în statutul nobilimii polone din Galiția drept conți, baroni și cavaleri după rangul boieresc pe care îl aveau în Moldova, cu instanța lor de judecată – *forum nobilium* – la Liov. Unul din boierii rămași în Bucovina era Vasile Balș, care după un stagiu făcut pe lângă administrația centrală de la Viena, fu numit *căpitan de cerc* – *Kreishauptmann* – în Bucovina. În funcția aceasta el nu se putu menține decât scurtă vreme, fiindcă împotriva lui se ridicară nu mai puțin de 58 de reclamații a căror examinare dură ani de zile și se încheie cu revocarea lui Balș din postul de căpitan cercual. Exodul boierimii din Bucovina avu grele urmări pentru provincia înstrăinată, fiindcă moșiile lor ajunseseră în proprietatea foștilor arendași greci, armeni, poloni, nemți și evrei care, îmbogățindu-se și obținând ranguri de noblețe, se substituiră vechii boierimi moldovene. Referindu-se la situația creată în urma exodului boierilor moldoveni, scriitorul contemporan Ioan Budai Deleanu arată că evrei botezați și nebotezați, armeni, greci etc. pricep arta de a stoarce țăranului 100 în loc de 12 zile de robotă pe an. Țăranii protestau contra acestei încălcări de lege, dar arendașii știau să se asigure de sprijinul administrației. Cu ajutorul acesteia reușeau ca mandatarii țărănimii să fie priviți ca tulburători ai păcii în sat și să fie pedepsiți cu închisoare, bătaie și chiar expulzare din țară.

La Cernăuți își mută reședința de la Rădăuți și episcopul *Dosoftei Herăscu*. Prin actul din 25 aprilie 1781 renunță la drepturile sale episcopale asupra părților eparhiei sale din Moldova, iar mitropolitul Gavriil Calimachi dezlegă pe chiriarhul său Meletie de la Suceava împreună cu tot clirosul său bisericesc din Bucovina de obediență față de scaunul mitropolitan și-l autoriză ca împreună cu arhimandriții și egumenii, ieromonahii, călugării, protopopii și preoții, diaconi și dascăli, cu toții împreună, plecând genunchii și inimile, să se supună episcopului Dosoftei. Acesta păstori la început ca *episcop al Bucovinei*, până ce prin actul din 5 iulie 1783 fu supus în cele dogmatice și curat spirituale mitropolitului sârb de la Carlovăț. În această legătură ierarhică episcopia Bucovinei rămase aproape un secol, până la anul 1873.

Îndată după încorporarea episcopiei bucovinene în mitropolia de la Carlovăț, mitropolitul Moise Putnic se grăbi să-i trimită bătrânului episcop moldovean Dosoftei un coauditor, în persoana arhimandritului *Ghedeon Nichitici*, cu însărcinarea de a supraveghea activitatea pastorală a episcopului și de a impune conducerii eparhiei spiritul clerical sârbesc, precum și sârbizarea în "vici" a numelor de familie. În anul următor, 1784, arhimandritul Ghedeon fu chemat în fruntea episcopiei transilvane de la Sibiu – Rășinari, iar în locul lui la Cernăuți fu rânduit arhimandritul *Ioan Foldvary*, care ducea o viață imorală și fu silit în 1786 să fugă pe furiș din Bucovina. În locul fugarului, mitropolitul Putnic desemnă un nou coauditor prin persoana arhimandritului *Gherasim Adamovici* pe care, însă, Dosoftei nu voi să-l accepte, amenințând cu retragerea sa la mânăstire. Împotrivirea episcopului avu efect, astfel că împăratul Iosif al II-lea dispuse ca, din considerație pentru bătrânul episcop, consacrarea și trimiterea în Bucovina a arhimandritului Gherasim să fie amânată, în 1786, fără termen. Episcopul Dosoftei nu putu împiedica însă ca la conducerea nou createi școli clericale ce se deschise în vara anului 1786, numită Sf. Ilie, de lângă Suceava să fie chemat ieromonahul sârb *Daniil Vlahovici*, sub pretextul că în Bucovina nu s-ar găsi clerici destul de culți pentru o asemenea misiune. Noul conducător al școlii clericale fu primit cu mare neîncredere de clerul autohton și a fost nevoie de repetate stăruințí ale bătrânului episcop Dosoftei pentru acceptarea sa.

Cu mutarea episcopiei de la Rădăuți la Cernăuți și cu recunoașterea jurisdicției mitropolitane sârbești nu se încheie programul de reforme bisericești în noua provincie austriacă. Acesta cuprindea secularizarea moșiilor episcopești și mânăstirești, reducerea numărului mânăstirilor și organizarea diocezei. Dreptul de proprietate asupra solului în Bucovina anexată Austriei se împărțea între stat și așezămintele bisericești, marii proprietari, răzeșii și țăranii liberi. Statul stăpânea teritoriile orașelor Suceava, Siret, Cernăuți și ale ocolului Câmpulung, episcopia avea în posesia sa domeniile de la Rădăuți și Cozmeni, iar cele 10 mânăstiri și 13 schituri stăpâneau mai bine de jumătate din suprafața Bucovinei. Mitropolia de la Iași stăpânea domeniul Bosancea de lângă Suceava. Printre aceste proprietăți se aflau sate și moșii închinate Locurilor sfinte din Orient. Boierimea avea proprietăți mai întinse în județele Cernăuți, Storojineț și Suceava. Răzeșii mai mici erau răspândiți sporadic asupra tuturor ținuturilor bucovinene. Noua stăpânire austriacă a respectat propri-

etățile mirenilor, dar a recurs la o largă expropriere a vastelor proprietăți ecleziastice, o măsură care trezi o vie rezistență din partea episcopului și a egumenilor. Împotrivirea episcopului a fost domolită prin faptul că domeniile episcopale de la Cozmeni și Rădăuți trecură în administrația statului sub formă de arendă în schimbul unei rente anuale de 8.000 de galbeni ce se plătea anual episcopului. Pe domeniile acestea episcopale s-a înființat celebra herghelie de stat de la Cozmeni, mutată apoi la Rădăuți. Moșiile celor 10 mănăstiri și 13 schituri, câte existau atunci în Bucovina, au fost secularizate. În urma acestei secularizări au fost desființate șapte din cele zece mănăstiri și anume: *Moldovița, Voroneț, Humor, Solca, Iliești, Sf. Ilie* și *Pătrăuți*. Au rămas în ființă numai trei mănăstiri, *Putna, Sucevița* și *Dragomirna*, cu câte 25 de călugări pentru fiecare. Metoh al mănăstirii Dragomirna rămase mănăstirea *Sf. Gheorghe* din Suceava, unde se găsea sicriul cu moaștele Sf. Ioan care, la intervenția episcopului, fuseseră aduse, în septembrie 1783, de la Zolkiev în Galiția, unde îl transportase mitropolitul Dosoftei în 1681, când se refugiase în Polonia din îndemnul regelui Sobieski.

În ordonanța de secularizare și desființare au fost cuprinse toate cele 13 schituri din Bucovina, dintre care cele mai însemnate erau schitul Horecea, de lângă Cernăuți, Sf. Onofrei de lângă Siret și Crisceatec de lângă Nistru.

După isprăvirea inventarierii averilor mănăstirești fu convocat, la 24 februarie 1784, consistoriul episcopal pentru a lua cunoștință de hotărârea guvernului de la Viena privitoare la secularizarea moșiilor ecleziastice și la trecerea administrației lor în seama organelor de stat. Din veniturile acestor moșii urma să se creeze *Fondul religios greco-ortodox – Gr. Or. Religionsfond* – cu menirea de a se întreține așezămintele bisericești și școlile. Stareții mănăstirilor protestară contra acestei măsuri și unii dintre ei, ca dichiul Meletie de la Sf. Ilie, Macarie de la Voroneț, Teofilact de la Horecea ș.a., fugiră în Moldova cu tot ce puteau lua cu ei din odoarele mănăstirești. Un grup de șase oameni prezentară guvernatorului Enzenberg un memoriu scris în latinește de starețul Antioh de la Sucevița pentru apărarea dreptului de posesiune a mănăstirilor lor. Neprimind nici un răspuns satisfăcător la memoriul lor, egumenii Benedict de la Moldovița, Antioh de la Sucevița, Artenon de la Solca și Inochentie de la Voroneț emigrară în Moldova însoțiți de un număr de călugări, cu autorizația de a lua cu ei averea lor mișcătoare și pe deasupra și suma de câte 60 fl. ca bani de drum. Călugării care părăsiseră Bucovina erau o adunătură de aventurieri de toate neamurile pe care numai haina călugărească îi înfățișa ca monahi. În realitate, după relatarea lui Enzenberg, ei nu erau decât oameni de afaceri și samsari ordinari. Memoriul stareților fusese susținut cu multă energie și de bătrânul episcop Dosoftei care recurse și la ajutorul mitropolitului Putnic de la Carlovăț în sprijinul protestului său. Dar el trebui să se mângâie cu răspunsul împăciuitor al Vienei, că după cugetul împăratului, averile ecleziastice nu ar fi fost confiscate de stat, ci luate numai în administrare și că veniturile ce se vor realiza în urma unei gospodăriri mai bune nu sunt a se vărsa în casa împărătească, ci în *casa separată a fondului religios, deci și întreaga manipulație respectivă trebuie să se facă sub supravegherea și conducerea episcopului și a consistoriului.*

La 29 aprilie 1786, fu promulgat *Regulamentul* diecezei bucovinene – *Geistlicher Regulierungsplan*, la întocmirea căruia lucrase episcopul cu multă râvnă, constituind pentru clerul bucovinean o adevărată *magna charta* a drepturilor și îndatoririlor sale.

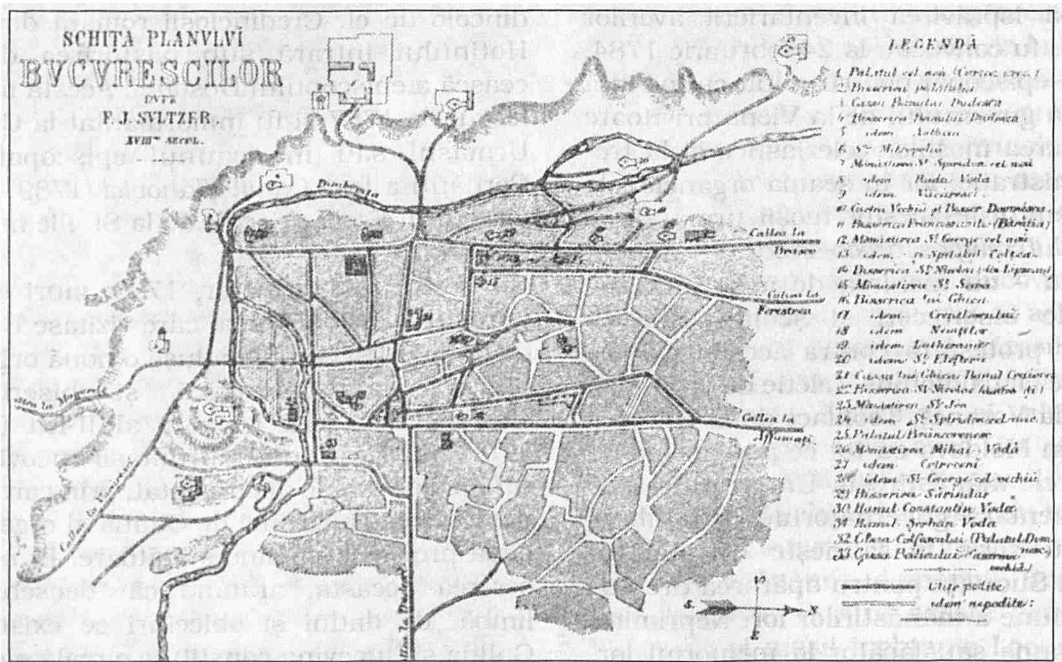
În 1788, izbucni un nou război cu turcii, în cursul căruia austriecii uniți cu rușii contra Porții cuceriră Hotinul și cuprinseră județele limitrofe din Moldova, ținându-le până la încheierea păcii sub administrația lor. În timpul acesta se sparse *cordonul bucovinean* și aceeași viață începu să pulseze dincoace și dincolo de el. Credincioșii români din raiaua Hotinului intrară sub păstorirea duhovnicească a episcopului Dosoftei. Acesta muri la 2 februarie 1787 și fu înmormântat la Cernăuți. Urmașul său în scaunul episcopal de la Cernăuți a fost *Daniil Vlahovici* (1789 – 1822), directorul *Școlii clericale* de la Sf. Ilie mutată la Cernăuți.

În anul următor, 1790, muri la Viena împăratul Iosif al II-lea, care vizitase Bucovina de două ori și care îi dăduse o nouă organizare politică, administrativă și bisericească. Urmașul său era Leopold al II-lea (1790 – 1792). Lui i se adresară fruntașii bucovineni cu un memoriu bine documentat, prin care cereau despărțirea Bucovinei de Galiția și organizarea ei ca provincie de sine stătătoare. Ei motivară cererea aceasta, arătând că "deosebirea de limbă, de datini și obiceiuri ce există între Galiția și Bucovina constituie o reală piedică în calea contopirii administrative a ambelor țări." Cu alte cuvinte, bucovinenii repetară cererea lor din 1780 de a se respecta integritatea și autonomia provinciei bucovinene. De astă dată dorința lor de a se despărți de Galiția găsi apro-

barea împăratului, care decretă despărţirea Bucovinei de Galiţia şi constituirea ei într-o provincie autonomă. Când veni însă ca rezoluţia imperială să fie pusă în aplicare, muri împăratul Leopold, iar urmaşul său Francisc I (1792 – 1835) amână, fără termen, aducerea la îndeplinire a rezoluţiei privitoare la separarea Bucovinei de Galiţia. Astfel, rămase Bucovina o anexă administrativă a Galiţiei până în 1849.

Îndată după anexare, guvernul austriac organiză în Bucovina o largă operă de colonizare pe moşiile mânăstirilor secularizate. Coloniştii erau de preferinţă germani, veniţi din provinciile austriece, constituind sate şi bucurându-se de cea mai largă solicitudine a noii stăpâniri. Au mai fost colonizaţi şi ciangăi din Moldova şi chiar lipoveni fugiţi din Rusia din motive religioase. Aceştia se numeau aşa după conducătorul lor Filip – *filipoveni* – lipoveni. Ei ţineau morţiş la vechea credinţă, nevoind să recunoască revizuirea cărţilor sfinte pusă în lucrare de patriarhul Nicon. De aceea, ei înşişi se numeau vechi credincioşi – *staroveţi*. Confesiunea lor era interzisă în Rusia şi ei nu aveau un şef religios recunoscut. Împăratul Iosif al II-lea îngădui lipovenilor să aleagă un chiriarh după ritul lor, care să-şi aibă reşedinţa la noua lor colonie bucovineană Fântâna Albă, judeţul Rădăuţi.

Prin anexarea Bucovinei la Austria se redeschise vechea graniţă polonă spre Pocuţia şi Galiţia, provincii anexate de curând Austriei în urma împărţirii Poloniei din 1772. Dat fiind că în Pocuţia obligaţiile urbariale ale clăcaşilor erau cu mult mai grele decât în Moldova, ajungând până la 200 de zile pe an, câtă vreme în ţara de sus a Moldovei, numită de austrieci, Bucovina, zilele de clacă în urma reformelor lui Constantin Mavrocordat erau stabilite la 12 zile pe an, era firesc ca ţăranii de pe moşiile boierilor din Pocuţia să fugă în masă în Bucovina şi să se aşeze acolo pe moşiile boierilor moldoveni, care în bună parte le lăsaseră în seama foştilor arendaşi. Exodul acesta al ţărănimii pocuţiene în Bucovina trezi mare îngrijorare în rândurile proprietarilor din Pocuţia, care nu încetau de a-şi reclama iobagii fugiţi peste graniţă. Curtea din Viena dădu urmare reclamaţiilor proprietarilor din Pocuţia, iar autorităţile din Bucovina nu-şi prisideau cu ridicarea fugarilor pocuţieni şi cu trimiterea lor la vechile vetre din Pocuţia. Dar cu toate acestea, mulţi dintre fugarii din Pocuţia rămaseră în Bucovina, trecură de la biserica ucraineană unită la biserica română ortodoxă şi constituind astfel *baza etnică a elementului ucrainean din Bucovina.*

Planul Bucureştilor pe la 1775

Capitolul II

RECONFIRMAREA DOMNIILOR FANARIOTE ȘI RĂZBOIUL RUSO-AUSTRO-TURC DIN ANII 1788 - 1792

1. Domnia lui Grigore Alexandru Ghica în Moldova și tragicul său sfârșit
2. Reconfirmarea domniilor fanariote prin Alexandru Ipsilanti în Muntenia și Constantin Moruzi în Moldova
3. Tratativele diplomatice în jurul înființării regatului dacic
4. Pregătirile de război ale turcilor și organizarea oștirilor pământene
5. [Pacea de la Siștov și pacea de la Iași]
6. Emigrația moldovenilor în Transnistria
7. Nestatornicia domniilor între anii 1792 - 1806 și invaziile dahiilor pasvangii în Muntenia

1. Domnia lui Grigore Alexandru Ghica în Moldova și tragicul său sfârșit

Tratatul de pace de la Cuciuc-Cainargi cuprindea o serie de dispoziții privitoare la administrarea viitoare a Principatelor. Între acestea, cea mai importantă era dispoziția referitoare la statornicia domniilor și stabilirea haraciului datorat Porții, precum și scutirea de haraci pe termen de doi ani. Poarta era bucuroasă că și-a putut menține suzeranitatea asupra Principatelor și rândui la 20 septembrie 1774 pe Grigore Alexandru Ghica Domn în Moldova și pe Alexandru Ipsilanti în Muntenia. În firmanul de numire sultanul spunea noului domn al Moldovei:

"Iar tu, numitul Domn, și diadohii tăi, împlinind datoria slujbei către înaltul meu devlet, să fii încredințat că până când nu se va avea greșală vrednică, să nu cazi la grija scoaterei și deportării, că umblând cu credință și cu dreptate vei fi statornic în domnia Moldovei".

Iar în hatișeriful sultanului din 4 noiembrie 1774, se arată că pentru buna orânduială și tocmeală a stărilor de lucruri s-a hotărât

"că de acum înainte aceste anumite țări să aibă toată tocmirea și buna rânduială și raialele și locuitorii ce se află într-însele, să se bucure de odihna și liniștea lor și să li se împlinească cererea lor plătind nouă obișnuitul haraci, iar alte încercări și cheltuieli, multe și puține ce erau, toate acestea s-au oprit și s-au ridicat cu ștergere de istov. Domniile să fie statornice fără nici o frică și să li se dea câte un hatișerif întărit și împodobit cu sfintele mele slove".

În continuare, hatișeriful sultanului stăruia asupra scutirii de plată a haraciului pe termen de 2 ani, asupra aplanării amiabile a tuturor litigiilor turco-române privind restituirea moșiilor ocupate pe nedrept de turci, asupra interzicerii turcilor de a se așeza în țară ș.a.

La urcarea sa pe tronul de la Iași, Grigore Ghica avu de înfruntat o situație extrem de grea. După o ocupație străină de șase ani, viața economică stagna aproape cu totul și opera sa de redresare întâmpina mari dificultăți. Clerul și boierimea îl primi cu multă răceală din cauza incisivelor sale reforme economice, sociale și administrative din precedentele domnii în Moldova. Dar ceea ce apăsa mai greu asupra domniei sale era neîncrederea Porții în loialitatea sa față de sultan, ca unul care petrecuse la curtea împărătească la Petersburg și care se bucura de protecția ei. Neîncrederea Porții în el era alimentată de adversarii săi politici din țară și de la Constantinopol, cum era Alexandru Ipsilanti, noul domn al Munteniei, și marele dragoman Constantin Moruzi, care râvnea la domnia Moldovei. Un adversar înverșunat al principelui Ghica era și cancelarul Kaunitz de la Viena care, ajutat de internunțiul Thugut, nu contenea de a ațâța Poarta contra lui, ca factorul principal al rezistenței moldovenești contra anexării Bucovinei. Este adevărat că Grigore Ghica se găsea în fruntea patrioților moldoveni care protestau cu hotărâre contra amputării teritoriale a patriei lor.

Domnul Moldovei sesiza mereu Poarta

cu memorii, planuri topografice și note de protest prin care demonstra că Austria nu se mulțumi cu ocuparea unei înguste fâșii de pământ pentru deschiderea unui drum care să lege Galiția de Transilvania ci, în pofta ei de cuceriri, și-a extins ocupația militară din valea Moldovei, în valea Sucevei, a Siretului și a Prutului, pentru a ajunge la Nistru, trăgând un cordon din valea Corbului până sub zidurile Hotinului, mutând de trei ori pajurele împărătești pentru a le planta tot mai adânc în trupul Moldovei sângerânde.

La 4 ianuarie 1775, internunțiul Thugut raporta la Viena asupra cuprinsului unei asemenea note de protest a principelui Ghica în care se arăta că ocuparea Bucovinei nu corespunde de loc cu asigurările de prietenie care se dădeau Porții din partea curții austriece, fiindcă partea din Moldova ocupată de Austria întrecea în bogăție și valoare toate celelalte părți ale Moldovei.

"Locuitorii cer cu insistență – zice raportul – *ca Poarta să-i apere contra unei pierderi așa de mari și însemnate, întrebându-se prin ce mijloace s-ar putea înlătura pericolul, luptând singuri cu suveranul lor contra răsluirii sau recurgând la ajutorul unei puteri străine"*.

Aluzia la o eventuală intervenție străină – rusească – nu putea decât să sporească neîncrederea Porții față de Domn, fiindcă în realitate la un ajutor din partea rușilor în problema Bucovinei moldovenii nu se puteau aștepta, dat fiind că mareșalul Rumianțov consimțise la această ocupație, precum s-a arătat mai sus. Însuși principele își dădea seama de aceasta și de aceea el încercă să obțină de la austrieci cel puțin salvarea din cordon a fostei capitale Suceava, iar de la turci raiaua Hotinului, drept compensație pentru pierderea Bucovinei. Dar ambele cereri ale energicului Domn se loviră de refuzul hotărât, atât din partea Austriei, cât și a Porții. De asemenea, eșuă și încercarea principelui de a zădărnici cu orice mijloc delimitarea pe teren.

Îndârjirea Domnului față de cesiunea Bucovinei indispunea foarte mult pe internunțiul Thugut care nu putea găsi nici un mijloc de corupție pentru a cumpăra împotrivirea Domnului moldovean. Într-un raport confidențial către Kaunitz, el își manifestă necazul:

"O remunerație ce s-ar da lui Ghica, ar fi o cheltuială zadarnică și fără nici un folos și aceasta cu atât mai mult, cu cât acest grec fals și necredincios pentru orice bunătate fără îndoială nu ne putem aștepta la altceva decât la crasă ingratitudine". [2]

De aceea, Thugut nu găsi altă cale de a-l înlătura decât ațâțând Poarta contra lui:

"De altă parte, având în vedere cum lumea îl judecă aci, nu va fi greu în viitor, dacă el va merge cu nerușinarea...într-o afacere sau de la vreo purtare neplăcută, sau a-l face să tremure de frica pedepselor pe care am îndemnat Poarta să i le dea".[3]

În fața acestei situații, Sulzer se întreba cu drept cuvânt:

"Cum era să fie Ghica prietenos Austriei, când aceasta îi furase Bucovina ?"

Că rezistența Domnului era împărtășită de țara întreagă reiese din raportul lui Thugut din 17 iunie, care arată că:

"Moldovenii și toate celelalte creaturi ale lui Ghica continuă să se folosească cu multă îndărătnicire de cele mai extreme mijloace pentru a trezi pretutindeni ura contra convenției încheiate de Poarta otomană încercând să prezinte cesiunea de bună voie a unei bucăți de țară atât de bogată ca o nemaipomenită slăbiciune și să inducă astfel lumea de aci în rătăcire. Toate acestea sunt dovezi – zicea internunțiul – *noi pentru răuvoitoarele lucrături ale lui Ghica"*. [4]

Protestele moldovenilor, susținute cu tărie de Domn, făceau fără îndoială impresie asupra opiniei publice din Istanbul care începuse să se alarmeze tot mai mult, întrucât nici *Coranul* nu îngăduia cesiunea de bună voie a unui petec de pământ cât de mic din imperiul otoman, nicicum a unei provincii așa de mari și de bogate cum era Bucovina. De aceea Poarta, ațâțată de Austria și de numeroși adversari ai Domnului moldovean, se hotărî în cele din urmă să pună capăt acestor agitații prin înlăturarea pe orice cale a principelui Grigore Ghica. În privința aceasta, Poarta otomană nu era deloc scrupuloasă în alegerea mijloacelor pentru înlăturarea unui adversar incomod. Cronicarul contemporan al întâmplărilor, Sulzer, arată în lucrarea sa că Poarta pusese la cale cinci atentate nereușite contra principelui Ghica. De aceea, al șaselea atentat fu astfel pregătit ca să reușească. Din izvoarele contemporane ni s-au păstrat numeroase relatări asupra asasinării lui Grigore Ghica; unele chiar în versuri sau stihuri. Dar relatarea cea mai aproape de adevăr pare să fie cea expusă într-un raport din Iași cu data de 15 octombrie 1777:

"Grigore Ghica și-a sfârșit zilele într-un chip foarte tragic. Împlinindu-se termenul de trei ani, după care acest domn trebuia să ceară Porții confirmarea sa în acest post, el trimise pe al doilea fiul al său la Constantinopol. Tânărul prinț fu foarte bine primit și obținu firmanul de întărire pe care venise să-l ceară în numele părintelui său și pe care i-l și dădu, făcând în același timp și un amănunțit raport asupra rezultatului fericit al misiunii sale. Între timp, Poarta fusese

informată asupra legăturilor pe care principele le întreţinea cu Rusia, precum şi asupra cuvintelor pe care principele le rostise cu privire la protecţia de care se bucura din partea Rusiei, pe care conta cu multă siguranţă, fiindcă el luase totodată toate măsurile de a fugi în Rusia, dacă va fi nevoie. Poarta recurse la un act de viclenie pentru a se putea descotorosi de el. Ea trimise la Hotin un ofiţer cu însărcinarea de a face, după cât se spune, mai multe întocmiri relative la trupele de la graniţa Moldovei. Ofiţerul acesta, însoţit de 10 ieniceri, înaintă până la Iaşi şi acolo se prefăcu bolnav. Principele care nu bănuia că secretul său cu privire la relaţiile sale cu Rusia ar fi fost cumva descoperit, se duse să-l viziteze, însoţit de medicul său. El fu bine primit şi după obicei i s-a servit cafea şi dulceaţă. Emisarul Porţii porunci apoi celor de faţă să se retragă pentru a rămâne singur cu principele. Toată lumea ieşise afară de câţiva servitori ai ofiţerului turc, care se aruncară asupra principelui şi îl gâtuiră. Atunci medicul, bănuind după zgomotul ce-l auzise cele întâmplate, se retrase repede pentru a pune la adăpost pe fiul cel mai mare al principelui, care în felul acesta îşi putu salva viaţa prin fugă. După această sinistră ispravă emisarul Porţii convocă boierii şi le citi firmanul cu sentinţa de moarte contra domnului. El alcătui apoi o locotenenţă domnească, compusă din boieri care să cârmuiască ţara până la noi ordine şi plecă apoi la Hotin, lăsând corpul spre îngrijirea boierilor". [5]

Relatarea aceasta de la Constantinopol găseşte o confirmare de la "graniţa Bucovinei" din 16 octombrie acelaşi an:

"Am aflat – zice raportul – *un eveniment dintre cele mai funeste. Domnul Moldovei care-şi avea reşedinţa la Iaşi a fost arestat alaltăieri pe neaşteptate de un capugi-başa, în fruntea unui mic detaşament de ieniceri, care 10 ore mai târziu porunci să-l decapiteze şi să trimită capul la Constantinopol. Acest principe* – continuă raportul – *este foarte regretat; el avea multe cunoştinţe, el iubea ştiinţele, vorbea limbile franceză şi italiană. În timpul ultimului război fusese prizonier la Petersburg, unde dobândise stima curţii imperiale. Fiind restabilit, după încheierea păcii în principatul său, el se strădui să-şi păstreze bunăvoinţa împărătesei, dar aceste legături cu Rusia i-au atras asupra-i mânia Porţii şi ordinele crude ce s-au executat împotriva sa".* [6]

Din alte rapoarte aflăm că, după gâtuirea Domnului, i s-a tăiat capul, care a fost trimis prin curier la Constantinopol. Acolo, capul regretatului Domn a fost expus timp de trei zile în piaţa publică, cu următoarea inscripţie prin care oficialitatea otomană căută să justifice odioasa crimă:

"Precedentele culpe comise de Grigore Ghica principe al Moldovei, fiind mai înainte iertate, el fu miluit prea milostiv cu domnia Moldovei. Şi cu toate că supuşii fură în curs de 2 ani scutiţi de tribut şi de orice alte greutăţi, totuşi zisul domn, împotriva înaltei porunci, a supărat şi îngreuiat cu dări pe supuşii încredinţaţi lui, luând de la ei tribut şi alte greutăţi şi impunându-le stoarceri de s-au primit contra lui o mulţime de jăluiri. Afară de aceasta, împotrivindu-se dânsul neîngrijiril sub felurite pretexte de a pregăti şi a trimite la Istanbul zahareaua ce i se poruncise a trimite, se făcu de nevoie mazilirea lui. Întru acest scop fu trimisă mărită supremă poruncă ca împreună cu familia şi copiii lui să vină la Istanbul şi să rezideze în casa lui de ţară. Dar el cu toată mândria şi dispreţul arătă că nu voieşte să asculte de înaltele ordine superioare şi avu încă îndrăzneala şi cutezanţa a se exprima în nesăbuiţi şi grozavi termeni, repugnanţi demnităţii şi cinstei Porţii, a pricinuit nimicirea sa proprie, trebuind să fie ucis. Aceasta este pedeapsa celor răuvoitori când nu' se supun poruncilor înalte ale strălucitei Porţi". [7]

Corpul nefericitului Domn fu astrucat provizoriu în grădina beilicului din Iaşi, pentru ca la 17 octombrie 1777 să fie înmormântat cu toate onorurile în biserica domnească cu hramul Sf. Nicolae.[8] Piatra de pe mormântul Domnului martir poartă următoarea inscripţie:

"Această piatră frumos cioplită ascunde trupul aceluia care a fost din neamul renumit al Ghiculeştilor, al lui Grigore Ghica, ilustrul domnitor al Dacilor, cel învăluit cu pietate şi cu astfel de strămoşi, fiind răpit de o moarte prematură, iar acum locuieşte în lăcaşele cerului 1777 septembrie 1".

Data asasinării lui Grigore Vodă a fost mult discutată. Lespedea de pe mormântul de la Iaşi arată moartea principelui la 1 septembrie, ceea ce este evident greşit. La 3 septembrie 1777 Grigore Vodă era încă viaţă, fiindcă în aceeaşi zi divanul semnase hrisovul pentru reglementarea situaţiei ţăranilor. O notiţă contemporană ce ni s-a păstrat pe pagina unui *Minei* din Iaşi cuprinde data precisă a morţii regretatului Domn:

"Să se ştie când au tăiat turcii pe Măria Sa Grigore Alexandru Ghica Voievod, în Iaşi, cu vicleşug prin un spurcat de turc capugiu la casele din Beilic la văletul 1777, octombrie 1, duminecă spre luni. Şi luni au început să cadă o ceaţă ca fumul pe pământ. Pe pământ a fost tot fum până joi de dimineaţă şi apoi s-a ridicat acea negură".

Data de 1 octombrie pentru ziua morţii lui Grigore Ghica o găsim confirmată şi de

Condica Pătrăuțeană, care arată că principele "s-a săvârșit la scaunul său din Iași la leat 1777, oct. 1".

Data de 1 octombrie, calendarul vechi, corespunde exact datei de 12 octombrie nou, duminica în care guvernatorul Bucovinei, Spleny, primi la Cernăuți jurământul de supunere și credință față de casa de Austria din partea populației bucovinene cu clerul și boierime în frunte, benchetuind toată noaptea până luni în zori de zi. Banchetul era în toiul său tocmai în clipele în care la beilicul de la Iași se săvârșea odioasa crimă sângeroasă a decapitării domnului legiuit al Moldovei, vajnicul apărător al integrității teritoriale a țării. Coincidența depunerii jurământului față de Austria cu asasinarea lui Ghica de către turci nu pare să fi fost o simplă întâmplare, ci mai curând o înțelegere tacită deopotrivă de criminală între cabinetele de la Viena și Constantinopol.

La 19 noiembrie 1777, un corespondent din Istanbul afirmă că:

"pădurea sau mai bine zis districtul Bucovinei a fost principala cauză a asasinării principelui Ghica. Se pretinde că o mare putere din Europa a influențat asupra dispozițiunilor pașnice ale Rusiei cu privire la Poartă și de aceea nu va surprinde anecdota care circulă aci cu privire la moartea lui Grigore Ghica. Acest Domn nu voia cu nici un preț să adere la cesiunea Bucovinei în favoarea Austriei. El se comporta ca un suveran independent și ațâțat, cum se crede, de o putere vecină, recurse la amenințări și violență în timp ce luase măsuri de a deveni stăpânul absolut al țării. Dar cu toate aceste împotriviri din parte sa, actul de cesiune fusese consfințit de Spleny, din ordinul curții de la Viena, prin depunerea jurământului de credință din partea întregului popor al Bucovinei, care trimise spre acest sfârșit deputați la Cernăuți, capitala Bucovinei. La rândul său, sultanul crezu necesar să scape de acest Domn. De aceea a doua zi după această ceremonie, Ghica a fost ucis".[9]

Moartea tragică a Domnului Moldovei a găsit un dureros răsunet și în străinătate, întrucât ea a fost pricinuită de rivalitatea vinovată dintre cele trei mari puteri vecine, Turcia, Austria și Rusia. Dar în orice caz, complicitatea cabinetului din Viena, reprezentat prin Kaunitz și Thugut, la acest odios asasinat politic rămâne netăgăduită în fața istoriei.

2. Reconfirmarea domniilor fanariote prin Alexandru Ipsilanti în Muntenia și Constantin Moruzi în Moldova

Îndată după semnarea tratatului de pace de la Cuciuc-Cainargi și după evacuarea trupelor de ocupație rusești, Poarta se grăbi să intre în vechile ei drepturi de suzeranitate asupra Principatelor Române, numind Domni în scaunele vacante de la Iași și București. Domnia Moldovei fu încredințată principelui Grigore Alexandru Ghica, care a mai domnit în Principate înainte de ocupația rusească. Tronul Munteniei fu încredințat prin firmanul din 26 septembrie 1774 lui *Alexandru Ipsilanti* (1774 – 1782), numit și *Psiolu*. Noul Domn al Munteniei se ridicase dintr-o veche familie grecească din Fanar, încuscrită cu boierime munteană.

Fanarul cu locuitorii săi greci era cât se poate de rău famat fiind drept "o universitate de toate ticăloșiile", nefiind nici o limbă atât de bogată pentru a reda numele a tot ce se comitea acolo. El era locuința a tot ce se numea nobilimea greacă care trăia pe socoteala principilor din Moldova și Muntenia. Un ambasador prusian arată că "Grecii din Fanar nu au alt mijloc de a ieși din netrebnicia și sărăcia lor în care trăiau decât parvenirea la domnia Principatelor Române". Stoarcerile lor nu găseau nici o limită, afirmă Casca, preceptorul copiilor principelui Grigore Ghica. Iar raguzanul Raicevici, fostul dascăl al copiilor lui Alexandru Ipsilanti, care devenise apoi agent diplomatic al Austriei în Principate afirmă că orice domn aducea cu sine un mare număr de greci, cărora le dădea posturile cele mai aducătoare de câștig. Prin favoarea principelui, mulți din ei contactau căsătorii cu moștenitoarele de moșii, devenind astfel proprietari de pământ. "Într-un cuvânt – zicea Raicevici – Muntenia și Moldova sunt adevăratele Peruviu al grecilor". Abatele Boscovici, care călători în 1781 prin țările române, arată cum grecii rânduiți în diferitele slujbe se grăbeau a se folosi prin toate mijloacele de posturile lor spre a-și culege oarecum viile, știind bine că, schimbându-se Domnul, vor trebui să treacă cu toții slujbele lor altora, care atârnă de Domnul cel nou. În continuare, abatele constata că țările române au de toate, câte ar putea face pe o țară fericită, dacă nu ar fi apăsate prin dări ordinare și extraordinare, în mii de chipuri pe care grecii le

întrebuințează spre a dezbrăca poporul și spre a-l jupui. Nu este deci mirare dacă atât boierimea autohtonă, cât și târgoveții și sătenii îi urau pe greci, ca pe un element străin, intrus în țară și trăind din exploatările cele mai neomenoase pe socoteala populației autohtone.

Unul din acești greci fanarioți era și Alexandru Ipsilanti, care își începuse cariera politică în funcția de mare dragoman - *baster zieman* - al Porții. Însemnările contemporane îl înfățișează ca pe un om cult și erudit și ca un bun cârmuitor totodată. Ajungând pe tronul Munteniei, el deschise drumul unui regim oligarhic în țările române, caracterizat prin quasi monopolizarea tuturor dregătoriilor politice, administrative, judecătorești și fiscale de către familiile fanariote din anturajul Domnului, precum și prin stăpânirea întregii vieți economice și comerciale a țării. Măgulind Poarta pentru a putea obține domnia, principii fanarioți cultivau legături de prietenie și atașament și cu puterile vecine, Austria și Rusia, dar și cu cele apusene cum erau Franța și Marea Britanie, folosindu-se de consulii și agenții diplomatici ai acestora, care de la 1782 începură să funcționeze la București și la Iași. Aceștia, la rândul lor, luau uneori atitudini ostile Domnilor, determinând chiar mazilirea unora dintre ei. *Regimul oligarhic al grecilor* din Fanar a dăinuit în țările române aproape jumătate de veac de la 1774 până la 1821, când el luă un lamentabil sfârșit prin eșuarea insurecției eteriste care tindea la redobândirea libertății politice, nu din Grecia cum era firesc, ci din Principatele române unde elementul grecesc nu era reprezentat decât prin oligarhia de la cârma statului. Sub raport intern, regimurile fanariote practicau o fiscalitate excesivă, asuprind pe contribuabili și exploatând într-un mod barbar izvoarele producătoare de venit ale țării. În opera sa de stoarcere și asuprire, regimul fanariot era susținut și de înaltul cler care se recruta și el din rândurile grecilor din Fanar. Scaunele episcopale, deopotrivă cu egumeniile mânăstirilor închinate și neînchinate erau și ele ocupate de Greci pentru ca și veniturile din moșiile ecleziastice să contribuie la satisfacerea luxului și dezmățului fanariot.

Nu trebuie însă să scăpăm din vedere că tot răul regimului fanariot trebuie căutat mai curând în rapacitatea sistemului său oligarhic și mai puțin în personalitățile principilor domnitori. Aceștia erau de regulă oameni distinși și versați în diplomație și la curent cu ideile politice și sociale ale timpului. Stăruințele lor spre reforme sociale și spre o dezvoltare prielnică a vieții de stat nu pot fi tăgăduite. Singurul cusur al reformelor zăcea în faptul că la introducerea acestora nu se

Alexandru - Vodă Ipsilanti

aveau în vedere nevoile și neajunsurile mulțimii, ci mai curând interesele clicilor și coteriilor fanariote din care făceau parte și mulți din tagma înaltului cler și a marii boierimi, veșnic preocupați de păstrarea privilegiilor lor. Astfel, domnia lui *Alexandru Ipsilanti* în Muntenia a fost o domnie bună și priincioasă țării, asemănându-se cu domnia Mavrocordaților. El scăzu impozitele și se strădui să înlăture abuzurile fiscale și administrative, învioră comerțul și încurajă meșteșugurile, urmărea cu toată atenția aplicarea legilor, creând "departamenturi" civile și penale pentru împărțirea dreptății stabilind reguli serioase de procedură. Constatând că lipsește un cod serios, el îngriji pentru întocmirea unui asemenea cod. În septembrie 1781, apăru sub teascurile tipografiei mitropolitane din București *Condica pravilnicească* în grecește și în românește, cuprinzând printre altele și dispoziția că o hotărâre ce se va face numai prin vorbă și nu se va scrie și să se iscălească este netrebnică și ca o nefăcută se socotește! Traducerea în românește a *Condicii* se datorește lui *Ienăchiță Văcărescu* care, redactând și hrisovul de punere în aplicare a codului, arată că în acea vreme judecățile se hotărau uneori după pravilele împărătești, adică după vasilicale, alteori după obiceiul pământului. Dar cu toate acestea nici pravilele nu se păzeau, nici vechimea obiceiurilor nesmintite nu se ținea, ci când cu pravilele stricau obiceiurile, când iarăși cu obiceiurile se împotriveau pravilelor. De aceea, din ordinul Domnului s-au strâns din pravile cele ce sunt mai trebuincioase spre povața judecătorului, iar din obiceiuri au ales cele mai adesea urmate în țară, asemănându-se oarecum cu pravilele.

Alexandru Vodă Ipsilanti dădu o deosebită atenție și dezvoltare învățământului public impunând o nouă organizare colegiului

de la Sf. Sava. Preceptorul fiilor săi, Constantin și Dimitrie, era dalmațianul *Ștefan Raicevici*, autorul lucrării *Osservazzioni storiche, naturali e politiche intorno in Valachia e Moldavia*, apărută în 1788. Influența acestuia, care în 1782 fu numit agent comercial în diplomație al Austriei pe lângă curțile domnești din București și Iași, asupra învățăceilor princiari a fost așa de mare, încât ei în noiembrie 1781 părăsiră căminul părintesc și fugiră în Transilvania, iar de acolo la Viena, provocând prin fuga lor mari încurcături politicii tatălui lor. Stăruințele principelui de a determina pe fiii săi să se reîntoarcă acasă, rămaseră însă zădarnice, cu toată călătoria la Viena a mitropolitului Gheorghe și a dregătorului domnesc Ienăchiță Văcărescu. Fuga copiilor domnești în Austria fu exploatată de adversarii Domnului la Istanbul, astfel că acesta se văzu nevoit să renunțe la 26 ianuarie 1782 la tron și să plece la Istanbul, unde fu exilat pe insula Rhodos. În locul vacant, Poarta numi domn în Muntenia pe marele dragoman *Nicolae Caragea* (1782 – 1783), fanariot și el din rândurile grecilor din Constantinopol, care uneltise contra lui Ipsilanti. Ca om sărac ce era, prima lui grijă după instalarea în scaunul domniei era să-și adune bani pentru zile negre, precum și pentru înzestrarea celor cinci fete ale sale, dintre care una era măritată după Ienăchiță Văcărescu. El fu înlocuit prin *Mihai Sutzu* (1783 – 1786), fanariot și el și înrudit cu familiile boierești din țară. Cariera sa și-o începuse și el ca mare dragoman al Porții. Ca om blând și iubitor de dreptate, noul Domn fu bine primit de țară. În timpul domniei sale se plănuia exploatarea navigației pe Olt. Dar domnia lui n-a dăinuit mai mult decât trei ani, când în 1786 el fu mazilit de Poartă și înlocuit prin *Nicolai Mavrogheni* (1786 – 1790), originar din insula Paros și fost dragoman pe lângă comandantul flotei – căpitan-bașa, cu ajutorul căruia dobândise tronul Munteniei. În războiul ruso-austro-turc care izbucni în 1787, Nicolai Vodă Mavrogheni susținu cauza Porții și luă parte activă la operațiunile militare. În cele trei schimbări de Domni, care se produseră în intervalul de la 1782 – 1786, se vede lămurit că statornicia domniilor stabilită prin tratatul de la Cuciuc-Cainargi și enunțată de Poartă prin hatișeriful din noiembrie 1774 rămăsese literă moartă, fără aplicare practică.

Aceeași nestatornicie a domniilor se manifestă și în Moldova. Acolo, după decapitarea lui Grigore Alexandru Ghica, Poarta încredință domnia lui *Constantin Moruzi* (1777 – 1782), grec fanariot și el și fost mare dragoman al Porții. Numirea lui se făcu cu o zi înainte de mazilirea lui Ghica, la care a contribuit în largă măsură prin intrigile și uneltirile sale. Desemnarea sa a întâmpinat serioase împotriviri din partea boierilor moldoveni, ca reacție contra instaurării domniei străine a fanarioților. Noul Domn înăbuși în sânge răzmerița boierilor cu ajutor din partea turcilor a căror om de încredere era. Cu agentul diplomatic al Austriei el ajunse curând în conflict din cauza prohibirii importului de alcool din velnițile galițiene, dispunând că asemenea velnițe să se organizeze în Moldova. În schimb, el încercă să întrețină legături de prietenie cu Rusia, străduindu-se din răsputeri să contribuie la destinderea raporturilor încordate dintre Rusia și Turcia. Străduințele sale rămaseră însă infructuoase. Dimpotrivă, el ajunse în conflict cu consulul rus Lascarov, care interveni pe lângă Poartă pentru mazilirea principelui Moruzi, pe care o și obținu în 1782. În locul său, sultanul rândui Domn în Moldova pe *Alexandru Mavrocordat* (1782 – 1785), fiul fostului principe reformator Constantin Mavrocordat, numit de turci, *Deli-Bei* – adică principe nebun, din cauza năzdrăvăniilor sale. Și el ajunse, ca și predecesorul său, în conflict cu agentul diplomatic al Austriei, pe care nu voia să-l recunoască fără firman de la Poartă. În cele din urmă, agentul obținu firmanul la 7 noiembrie 1783, împotriva acuzațiilor ce i se aduceau din cauza măsurilor luate contra încercărilor de monopolizare a comerțului moldovenesc din partea importatorilor austrieci. Neînțelegeri avea principele și cu supușii săi cărora li se aduse scrânciobul – *escarpolette*.

El întocmi în 1785, *Sobornicescul hrisov* cu dispoziții privitoare la schimburi, vânzări și țigani. Neînțelegerile acestea duseră la mazilirea sa, care se produse la 12 ianuarie 1785. La sfârșitul domniei sale avu loc instalarea consulului prusian în Principate, al cărui prim titular era silezianul König. Tot atunci fu înlocuit agentul austriac Raicevici prin baronul de Metezburg. Fostul principe Alexandru C. Mavrocordat se retrase la Istanbul, unde și muri în 1812. Urmașul său în domnia Moldovei fu *Alexandru I. Mavrocordat* (1785 – 1787), fiul fostului Domn muntean Ion Mavrocordat, care îndeplinise și el funcția de mare dragoman. Nestatornicia antecedenților săi îl descurajă foarte curând și, de aceea, el căută legături cu rușii cu gândul de a le închina țara. Legăturile sale cu Rusia nu rămaseră însă necunoscute turcilor și de aceea aceștia îi pregăteau o soartă similară celei a lui Grigore Ghica. Pentru a scăpa de moartea tragică pe care i-o pregătea un capugiu trimis de Poartă, el fugi la 6 februarie 1786 la ruși cu ajutorul viceconsulului ru-sesc din Iași și al unei sotnii de husari

trimiși întru întâmpinarea lui la trecătoarea Nistrului de la Râșcov. Părăsi capitala Moldovei, lăsându-și acolo familia și tot avutul. Din cauza fugii sale, a rămas în istorie cu numele de *Firaris*, adică *Fugarul*. A trăit multă vreme la Moscova, unde muri în 1829. Fuga lui Alexandru I. Mavrocordat în Rusia se produse tocmai în ajunul noului război dintre ruși și turci, război la care participă și Austria ca aliată a Rusiei. În locul fugarului, Poarta rândui Domn al Moldovei pe fostul principe al Munteniei, Alexandru Ispilanti (1787 – 1788) care, împreună cu contemporanul său Nicolai Mavrogheni din Muntenia, erau solicitați de Poarta suzerană la luptă contra rușilor și austriecilor.

3. Tratativele diplomatice în jurul înființării regatului dacic

Aducerea la îndeplinire a dispozițiilor din tratatul de pace de la Cuciuc-Cainargi întâmpină serioase dificultăți, mai ales stipulația privitoare la recunoașterea independenței tătarilor din Crimeea. Poarta își rezervase dreptul de control asupra vieții religioase a tătarilor, care erau adepți ai religiei mohamedane și, de aceea, o bună parte dintre tătari erau sprijinitori ai turcilor, având în fruntea lor pe hanul Devlet-Ghirai. Rușii reușiră însă să-și creeze și ei partizani între tătari, sub conducerea hanului Șahiu-Ghirai. În conflictul între hanii rivali se amestecară protectorii lor turci și ruși, intervenind chiar cu sprijin militar pentru susținerea lor. O revoltă pusă la cale contra hanului Șahiu-Ghirai avu drept urmare intervenția rușilor în Crimeea și ocuparea Perecopului. Intervenția armată a rușilor în Crimeea produse mare consternare la Istanbul. Poarta se hotărî să trimită un ultimatum cerând retragerea trupelor rusești de la Perecop, pentru ca tătarii să-și poată alege liber, fără nici o presiune, hanul lor. Concomitent cu trimiterea notei ultimative se dispune și mobilizarea flotei turcești din Marea Neagră. Din nenorocire însă pentru turci, personalul flotei fu atins de ciumă și redus la o treime din efectivul său. Întâmplarea aceasta făcu să scadă elanul războinic al turcilor și-i sili să caute o înțelegere cu Rusia. Aceasta duse la încheierea convenției de la Ainali-Cavac din 4 martie 1779.

În urma stipulațiilor acestei convenții, Poarta recunoscu alegerea lui Șahiu-Ghirai ca han al Crimeei, dându-i binecuvântarea religioasă. Pe lângă această importantă concesie făcută Rusiei, Poarta mai recunoscu și libertatea comerțului rusesc în cuprinsul Mării Negre și al Strâmtorilor. Cu ocazia încheierii convenției s-a adus din nou în discuție chestiunea Principatelor Române, făcându-se lămuriri și precizări la dispozițiile tratatului de la Cuciuc-Cainargi. Astfel, se stabili cota tributului pe care ambele Principate o datorau Porții. Cota pentru Muntenia se stabili la 619 pungi anual, iar cea a Moldovei la 135 pungi, pe lângă 90.000 piaștri pe care ambele țări urmau să-i plătească pentru serbarea bairamului. În afara acestor sume fixe, Poarta nu mai are dreptul de a cere alte dări nici la confirmarea Domnilor, nici la schimbarea vizirului sau a altor înalți demnitari! Dar cea mai însemnată concesie pe care Poarta o făcu Principatelor, în convenția de la Ainali-Cavac, constă în dreptul principilor de a-și avea agenții lor diplomatici – *chargés d'affaires* – la Constantinopol care să se bucure de dreptul ginților, deopotrivă cu reprezentanții statelor europene. Singura restricție pe care Poarta o putu impune Rusiei era inserarea în convenție ca Rusia să nu abuzeze de dreptul său de intercesiune în favoarea Principatelor decât pentru respectarea nestrămutată a condițiilor stipulate.

Succesul diplomației rusești în Crimeea trezi invidia Austriei, care revendica pentru sine Oltenia și raiaua Hotinului pentru lărgirea granițelor Bucovinei. Pentru satisfacerea intereselor ambelor puteri pe socoteala Turciei, împăratul Iosif al II-lea se întâlni în 1780, la Movilău, cu împărăteasa Ecaterina, pentru a cădea la învoială asupra soartei imperiului otoman. Cum însă o împărțire a Turciei între Rusia și Austria ar fi trezit împotrivirea puterilor apusene, contractanții creștini căzură de acord ca Rusia să cuprindă Crimeea și Caucazul, iar Austria să se mulțumească cu Hotinul și Oltenia, precum și Bosnia și Serbia până la Salonic, rămânând ca din restul imperiului otoman să se alcătuiască regatul dacic și imperiul neogrecesc ca succesor de drept al imperiului bizantin. Principatele române, Muntenia, Moldova și Basarabia, adică Bugcacul tătăresc, să constituie un regat dacic sub domnia unui principe ortodox, iar imperiul grecesc să revină nepotului Ecaterinei, marele duce Constantin, încă nevârstnic, născut în 1779.

Firesc ar fi fost ca regatul plănuit al Daciei să cuprindă și teritoriul clasic al Daciei Traiane, adică Transilvania. Dar cum această țară făcea parte din imperiul habsburgic nu intra în discuțiile diplomatice dintre ruși și austrieci, cu toate că revoluția lui Horia din acea vreme adusese în atenție chestiunea restaurării regatului dacic. Încă din 1782, ambele puteri creștine conveniseră de a crea din Moldova, Muntenia și Basarabia un stat

independent sub vechiul său nume de Dacia. Ca Domn al acestui stat ar fi de luat în considerare un principe creștin de ritul credinței dominante acolo, dacă nu chiar din casa imperială rusească sau altcineva, asupra căruia ambele case domnitoare să-și dea acordul. Acest stat nou însă să nu aibă libertatea de a se uni cu Rusia și nici cu Austria. Pentru alăptarea noului stăpânitor al noului imperiu se adusese doică din Grecia, pentru ca în laptele de la pieptul lor prințul să sugă și firea poporului asupra căruia avea să domnească. Numai asupra Constantinopolului nu se ajunse încă la nici o înțelegere, pentru că Iosif al II-lea prefera să vadă acolo turbanul turcesc, în locul căciulii muscălești.

Împăratului austriac i se părea fantastic planul țarist, fără să-și dea seama că diplomația rusă urmărea sub masca planurilor fantastice ale împăratului o politică foarte reală, apropiindu-se pas cu pas de ținta aspirațiilor ei în spațiul pontic. Rusia nu se mulțumea numai cu succesul ei diplomatic în Crimeea. Ea urmărea cucerirea acestei peninsule și înglobarea ei formală în imperiul moscovit. Generalul Grigori Potemkin, favoritul împărătesei, fu însărcinat cu aducerea la îndeplinire a acestui plan, manevrând în așa fel ca înseși comunitățile tătărești să ceară anexarea țării lor la Rusia. Pentru împlinirea acestei dorințe, oștirile rusești ocupară Crimeea și înăbușiră în sânge orice încercare de împotrivire, trecând totul prin foc și sabie, astfel că în tot cuprinsul peninsulei nu mai rămaseră sălașe tătărești, afară doar de faimoasele sate ale lui Potemkin, pe care crudul cuceritor le plăzmuise în drumul adoratei sale imperiale cu ocazia înaltei vizite în Crimeea cucerită. În fața acestor isprăvi, hanul Șahiu-Ghirai renunță la domnie și se închină noii stăpâne a Crimeei prefăcută în noua gubernie a Tauridei, în 1783. Turcia, prea slabă pentru a se împotrivi, consimți, prin tratatul din ianuarie 1786, la anexarea Crimeei de către ruși.

Cucerirea Crimeei a fost numai preludiul sângeroasei ciocniri dintre Rusia și Turcia, ciocnire la care a luat parte și Austria, geloasă de succesele militare și isprăvile teritoriale ale împărătesei Ecaterina. În 1787, aceasta primi o nouă vizită a împăratului Iosif al II-lea la Cherson, unde se perfectă planul de război contra Porții. Rusia ridică pretenții asupra Caucazului, iar Austria stăruia pentru obținerea Hotinului și a Olteniei, plus pretențiile ei dincolo de Dunăre, în Balcani. Invazia trupelor rusești în Georgia, primirea principelui fugar Alexandru I. Mavrocordat în Rusia și persecuțiile suferite de negustorii turci în Rusia, păreau Porții motive suficiente pentru ruperea raporturilor diplomatice cu Petersburgul și declararea de război. La 3 august 1787, marele divan întrunit la Istanbul declară război rușilor. Împărăteasa primi declararea de război pe care o dorea pentru realizarea marilor ei planuri politice privind restaurarea imperiului grecesc și înființarea regatului dacic pentru cuceritorul Potemkin. Noul regat era să fie considerat ca un stat tampon între puterile vecine Rusia și Austria. În urma înțelegerii anterioare cu Rusia, împăratul Iosif al II-lea declară, la 9 februarie 1788, război Turciei.

4. Pregătirile de război ale turcilor și organizarea oștirilor pământene

Vechile oștiri pământene, din vremurile vechilor Domni ai Moldovei și Țării Românești, căzură pradă unui lent proces de dezagregare susținut de puterea suzerană care nu dorea ca principii români să se poată sprijini pe oștirile lor naționale. De aceea, din ordinul Porții s-au dărâmat cetățile de graniță și s-au împuținat cadrele oștirilor pământene, reducându-se la unități minuscule pentru paza curții domnești și îndeplinirea serviciilor de ordine și siguranță internă. Numai la finele secolului al XVIII-lea, Poarta începu să-și dea seama de politica ei greșită față de Principatele Române prin slăbirea apărării naționale și ea a fost aceea care a dat primul îndemn la reorganizarea oștirilor naționale în Moldova și în Muntenia. În ajunul izbucnirii războiului ruso-austro-turc din 1787, sultanul autoriză pe seraschierul din Ismail să poruncească principilor români ca, pe lângă furnizarea proviziilor pentru oștirea otomană, ei să înarmeze unități cu supușii lor, să le dea cuvenita instrucție militară și să fie gata de a lupta alături de turci împotriva agresorilor ruso-austrieci. În aprilie 1787, principii Nicolai Mavrogheni din Muntenia și Alexandru Ipsilanti din Moldova primiră ordinul de a recruta oameni de-ai lor și a-i ține la dispoziția înaltului comandament deopotrivă cu proviziile necesare. Principele Ipsilanti, ca susținător al politicii austrofile, nu se grăbi cu organizarea de unități militare pentru oștirea otomană. Dimpotrivă, el îngădui maiorului *Atanasie Gorski* de a organiza cete de voluntari arnăuți pentru oștirea rusească, precum și căpitanului *Vițu* de a recruta volintiri care să lupte alături de oștirea austriacă. Cu ocazia unei convorbiri cu agentul diplomatic al Austriei, principele își exprima dorința ca trupele austriece să ocupe Moldova. De aceeași dorință era însuflețit și mitropolitul Leon al Moldovei.

Cu totul altfel se comportă principele Mavrogheni din Muntenia față de ordinul Porții privitor la organizarea oștirii naționale. Îndată după primirea ordinului, el își organiză în mai 1787 o gardă de 500 galeongii, adică de foști marinari greci pe galerele sultanului, pe care o îmbrăcă cu mintene scurte împodobite cu găetane și o înarmă cu săbii și iatagane. Totodată, se organizară la București și la Craiova două centre de recrutare pentru noul corp de oștire pământeană. Recruții fiind bine plătiți, toată lumea se îngrămădea la recrutare, chiar oameni de la sate. Astfel, putu recruta în scurtă vreme 3.500 de oameni, constituind 90 steaguri de seimeni de câte 100 de oameni și 6 steaguri de câte 50 de oameni. Steagurile erau comandate de căpitani cu odobașii, ceaușii și stegarii din subordine. Pe lângă cele 96 de steaguri de seimeni mai erau și 4 steaguri de arnăuți, 8 steaguri de scutelnici și câte un steag de lefegii spătărești și căpitănești. Cronica în versuri a pitarului Hristachi intitulată *Istoria faptelor mavroghenești și a răsmeriții din timpul lui* salută cu mare însuflețire instaurarea oștirii naționale. De asemenea, Dionisie Eclesiarhul aprobă începuturile de renaștere a oștirii pământene:

"Iar Domnul Mavrogheni a pus oaste străji pe marginea țării, turcii beșlii, cu căpitanii beșlii, agale și odobași, oaste din țară, că făcuse căpitănii cu steaguri frumoase, zugrăvite cu sfinți, îmbrăcându-i cu capoduri domnești, dându-le și lefi, numărând căpitănia lui Sfeti Gheorghe și a lui Sfeti Dumitru și a lui Sfeti Teodor Torin și a altor sfinți, erau și căpitanii de arnăuți cu turci amestecați".

În continuare, Dionisie arată că sultanul ar fi trimis lui Mavrogheni caftan împărătesc și cu firman, făcându-l seraschier, adică generalisim plenipotent "ca să aibă paza țării de către nemți, să li stea împotrivă cu război și să nu-i lase de a intra în țară". Turcii priveau cu ochi buni înfiriparea oștirii pământene câtă vreme steagurile arnăuțești alcătuite din lefegii greci, turci, bulgari, sârbi, albanezi etc., dușmăneau steagurile pământene, fiindcă se temeau de consecința lor. Principele urmărea cu toată atenția unitățile sale militare, interesându-se de aproape de hrana trupei și echipamentul ei. Instrucția se făcea de către dezertori din ultimul război. Domnul îmbărbăta pe recruți și trimitea mereu agenți în Transilvania după arme și muniții, pe care le putea obține numai pe cale de contrabandă și cu prețuri foarte ridicate. Protectorul său căpitan-bașa îi trimise în dar un cal arab numit *Tabla Bașa* pe care principele Mavrogheni, o fire excentrică și extravagantă, îl instală chiar în palatul domnesc, alături de dormitorul său, ridicându-l la rangul de clucer și apărându-l cu caftan anume croit pentru curiosul clucer patruped. Comandantul artileriei – topci-bașa – era un fost călugăr franciscan, Antonie Mozzi.

În timpul acestor febrile pregătiri de război din partea principelui Mavrogheni, în răsărit începură operațiile militare. Rușii atacară Oceacovul, iar austriecii, sub comanda principelui Osias de Koburg, în martie 1788 atacară Hotinul și năvăliră în Moldova, unde cuprinseră Herța, Dorohoiul și Botoșanii, iar la 21 aprilie, sub comanda colonelului Fabry, general consul, ajunseseră la Iași. Acolo austriecii găsiră pe principele Ispilanti, pe care îl ridicară și îl duseră, prin Suceava și Liov, la Brno în Moravia, unde petrecu multă vreme ca prizonier de bunăvoie. Devotamentul său față de Austria era bine cunoscut la Viena din rapoartele agenților austrieci din Iași. În mai 1788, prințul de Koburg numi pe agentul diplomatic, baronul de Metzburg, comisar imperial în județele ocupate din Moldova, cu însărcinarea de a guverna țara cu ajutorul unui consiliu de boieri. Comisarul austriac fu bine primit de boieri, luă grabnic măsuri pentru restabilirea ordinii și pentru aprovizionarea populației. El decretă o amnistie generală și invită pe boierii care se refugiaseră în Bucovina să se reîntoarcă fără nici o grijă la conacurile lor. În schimb, operațiile contra Hotinului întâmpinară o dârză rezistență din partea garnizoanei turcești de sub comanda lui Osman-Pașa, austriecii văzându-se siliți să trateze chiar un armistițiu cu el, care se dezvoltă apoi într-un formal tratat de capitulare în condiții onorabile pentru turci.

Între timp, turcii își concentrară forțele pe linia Focșani – Galați, cu avangardele lor îndreptate spre Iași, unde instalaseră în locul tradiționalului Ispilanti un nou principe în persoana fostului Domn vremelnic al Munteniei, Emanuel Giani Ruset. Noul Domn putu ajunge la Iași, căci la 15 iulie 1788 trupele austriece părăsiră subit capitala Moldovei la vestea înaintării turcilor. La 26 august, Manole Ruset Vodă lansă un manifest către țară, invitând pe mitropolit și pe boieri să se reîntoarcă în capitală. Domnia sa a fost însă de scurtă durată, fiindcă la 4 septembrie Iașii fură recuceriți de către trupele aliate austro-ruse sub comanda generalilor Elmpt și Spleny, noul comandant al corpului expediționar austriac în locul generalului Fabry, care pierduse comanda din cauza retragerii sale precipitate din Iași. Între cei doi comandanți izbucniră, curând, grave neînțelegeri care determinară pe austrieci să amenințe cu retragerea lor din Moldova și cu încheierea păcii separate cu Poarta. La 16

septembrie 1788, se ajunse însă la o înțelegere între austrieci și ruși prin împărțirea Moldovei în două zone de ocupație, una austriacă și alta rusă. Zona supusă controlului austriac cuprindea județele de sub munte, și anume Fălticeni, Dorohoi, Botoșani, Roman, Neamț și Bacău, câtă vreme celelalte județe moldovene rămaseră sub controlul rusesc. Înțelegerea austro-rusă privea și Muntenia, care rămase în zona de influență a Austriei. În urma acestei înțelegeri, trupele austriece se retraseră din Iași, lăsând capitala Moldovei rușilor. Austriecii rămaseră stăpâni la Hotin, care capitulă la 27 septembrie cu condiția de a fi îngăduit garnizoanei turcești de a se retrage din cetate. Curând căzu și Oceacovul în mâinile rușilor. La 10 decembrie 1778, sosi la Iași Grigori Potemkin. El convocă pe boieri să le aducă cuvinte de mângâiere pentru suferințele lor, declarând că, la încheierea păcii, Moldova și Muntenia nu vor mai rămâne sub stăpânirea austriacă și nici sub cea rusească, ci ambele țări vor fi declarate "independente". Cu ocazia acestei declarații, cuceritorul Crimeei se gândea probabil la propria sa candidatură la tronul regatului dacic.

Apropierea trupelor austriece de granița Munteniei de la Milcov determină pe principele Mavrogheni să ia din timp măsuri de apărare contra năvălitorului. La 27 ianuarie 1788, Domnul dădu ordin marelui spătar Nicolaki, o rudă a sa, să pornească cu 300 de oameni din oastea țării la Focșani, pentru a opri înaintarea austriecilor. Cu o zi mai înainte, principele convocă boierii la sfat pentru a le cere să aleagă 25 de tineri din familii boierești care să însoțească steagurile noului spătar la Focșani. Unii dintre boieri se opuseră însă dorinței Domnului, replicându-i prin glasul lui Ienăchiță Văcărescu:

"Cum vrei Măria Ta să amesteci țara în gâlceava dintre trei mari împărați? Rolul nostru nu este să ne batem, că românul nu mai știe să se bată, ci să dea proviant oștirilor străine".

Îndrăzneala aceasta aduse lui Enăchiță Văcărescu surghiunul prin firman împărătesc.

În februarie 1788, principele Mavrogheni lansă o proclamație de război contra Austriei, prin care clericii, boierimea și târgoveții erau solicitați să păstreze credința datorată sultanului și să nu se încreadă în austrieci, care sunt nestatornici ca frunzele ce cad în apă și care s-au ajuns cu rușii. Aceștia au amăgit totdeauna populațiile țărilor invadate de ei, străduindu-se să se abată de la credința lor față de Poarta otomană, pentru ca apoi să-i lase pradă răzbunării sultanului. La fel răspândesc și austriecii tot felul de manifeste

"pentru a vă face a crede că ei vor rămâne stăpânii acestei țări. Dar așa ceva nu se poate și ei nu fac altceva, decât să semene tulburare și vrăjmășie în țară; austriecii doresc să intre în țară, dar ei se tem de oastea sultanului, care este nebiruită, cu toate că toți vecinii s-au conjurat împotriva lui".

De aceea, ei cheamă la luptă pe toți adevărații creștini, poruncindu-le să se înarmeze cu săbii, pistoale și cu oricare altă armă împotriva nemților spre a-i împiedica de a trece granița pentru jaf și pradă împreună cu muscalii. Poporul să rămână credincios sultanului și să se știe că cei ce răspândesc manifestele austriecilor vor fi excomunicați și blestemați de Dumnezeu. De altfel, cei ce vor primi asemenea manifeste vor fi imediat trași în țeapă.

La începutul lui martie, el adresă o chemare și "tuturor locuitorilor din ținutul Brașovului, partea bisericească și mirenească" cu care îi sfătuia "să-și dea ei înșiși supunerea fără de război și împotrivire și să se alcătuiască iarăși la acest Principat, de unde s-au *desghinat*", căci el este gata să-i primească cu orice legături, privilegiuri ce vor socoti că le pot fi de folos atât părții bisericești cât și celei obștești și politicești. Apelul principelui pare să fi făcut impresie asupra locuitorilor din ținutul Brașovului, fiindcă în octombrie 1788, principele răspundea locuitorilor din Săcele, Tărlungeni, Zăzeni, Purcăreni, Podila, Prejmer și Hărman, vestindu-i că a luat la cunoștință de "supunerea și plecăciunea celor 7 trimiși ai lor asigurându-i de "dreapta și creștineasca sa oblăduire".

Nicolai Vodă înfruntă însă împotrivirea boierilor și se grăbi să trimită oastea țării, organizată de el, contra austriecilor din Moldova, precum știuse să-i țină în frâu și la hotarele Munteniei dinspre Transilvania și Banat, tăindu-le calea la Rucăr, la Bran, La Câineni, la Predeal și la Buzău, izgonindu-i din mânăstirile Tismana, Cozia și Sinaia pe care le ocupaseră. După plecarea lui Ipsilanti din Iași, principele Mavrogheni se considera Domn și al Moldovei. În această calitate el lansă un manifest către locuitorii din Putna și Tecuci, vestindu-i că după trădarea bicisnicului Ispilanti care i-a vândut nemților, a rămas el Domn și al Moldovei. De aceea, el porunci tuturor să rămână la vetrele lor, să se înarmeze și să se împotrivească năvălitorilor, încrezându-se în scutul și în vitejia sa, fiindcă el este gata să le sară în ajutor cu o *formidabilă armată* care va curăți Moldova de nemți. La 6 decembrie 1788, el publică un nou manifest către moldoveni, dojenindu-i pentru "hainlâcul" lor și poruncindu-le să se reîntoarcă la casele lor și să se

apuce de muncă pentru a-și agonisi hrana de toate zilele, iar pe el să-l ajute fiindcă dânsul a pregătit o armată de 40.000 de oameni și *încălțând însuși opinci* va porni contra volintirilor haini și-i va pierde. Steagurile lui Mavrogheni trecură în mai 1788 Milcovul, înaintând adânc în Moldova, până la Vaslui. La Comănești, pe valea Trotușului, unitățile muntene se ciocniră cu avangardele austriece, luându-le 4 tunuri și multe "calabalâcuri". În iunie oastea munteană lovi pe austrieci la Buzău. Victoria fu sărbătorită la București în curs de trei zile în șir, contribuind mult la ridicarea moralului populației, dar și la îngâmfarea principelui Mavrogheni, care se mândrea față de agentul austriac din București zicând: "Eu sunt tot așa de mare ca și împăratul roman și eu nu mă tem de nimeni, afară de Dumnezeu". În același timp, turcii alungară pe austrieci din Orșova, până dincolo de Timiș, amenințând Caransebeșul, unde se găsea împăratul Iosif al II-lea, care scăpă prin fugă de primejdia de a cădea prizonier la turci. Unitățile turcești din valea Jiului primiră ordin să atace Sibiul. Principele Mavrogheni trimise in dar comandantului calul său pentru a-l încuraja. Dar atacul eșuă spre marea mâhnire a Domnului muntean. În preajma iernii, trupele de operație turco-române ocupară poziții pe linia Tg. Jiu – Râmnicul Vâlcea, Pitești – Târgoviște, Câmpina – Văleni – Buzău – Râmnicul Sărat – Brăila pentru perioada iernii, urmând ca operațiile să reînceapă în primăvară.

Dar în cursul anului 1789, operațiile luară o întorsătură nefavorabilă turcilor din cauza tulburărilor interne din Istanbul. În mai 1787, sultanul Abdul-Hamid fu răsturnat și cu el principalii conducători ai războiului. Între cei căzuți în dizgrația noului sultan Salim se găseau, pe lângă marele vizir, și căpitan-bașa, comandantul armiei turcești și mare protector al principelui Mavrogheni. Aliații creștini – ruși și austrieci – înțeleseră să se folosească de răsturnările din Istanbul, reluând operațiile militare cu mare elan. În mai 1789, rușii atacară Galațiul și-i dădură foc. La 1 august, trupele turcești fură bătute la Focșani, iar la 22 septembrie prințul Osias de Coburg și generalul A. V. Suvorov înfrânseră rezistența turcească la Mărtinești pe Râmnic și-și deschise drumul spre București, unde intră în fruntea trupelor sale victorioase la 10 noiembrie 1789. La 14 noiembrie, rușii siliră Benderul la capitulare în condiții similare cu cele îngăduite Hotinului de austrieci. În fața acestor succese ale adversarilor rămaseră zadarnice repetatele apeluri ale Domnului muntean adresate transilvănenilor să se supună puternicului împărat al turcilor. La intrarea trupelor austriece în București, principele Mavrogheni fugi la Giurgiu, iar oștirea pământeană creată de el începu să se împrăștie. Încercările Domnului muntean, de a menține câteva poziții la Dunăre, dădură greș. La 19 ianuarie, Mavrogheni fu mazilit de marele sultan împreună cu capidanèbașa. După decapitarea protectorului său, fu decapitat și el la 19 septembrie, la Belina, în Bulgaria, și capul său expus la Istanbul. La 1 noiembrie același an, apăru și hatișeriful sultanului prin care erau anulate toate reformele lui Mavrogheni, *inclusiv oștirea pământeană*, deși în luptă cu austriecii dăduseră dovadă de utilitate și destoinicie. *Cronica Androneștilor* arată că în al doilea an de domnie Mavrogheni

"a deschis Poarta otomănească, războiul de al doilea rând cu muscalii și după șase luni cu nemții".

Cronica laudă activitatea urbanistică a domnului, arătând că

"a făcut casele, sfântă biserică și odăile după împrejurul bisericii și cișmelele de la capul podului Mogoșoaiei, precum și alte cișmele și băi".

Este vorba de biserica Mavrogheni din București care fusese închinată mânăstirii cu o sută de porți din insula Paros, patria ctitorului. Pe lângă ctitoria sa funcționa și un spital, al Filantropiei de astăzi.

Îndată după instalarea sa în București, prințul de Koburg constitui un guvern din boierii devotați Austriei și ceru țării jurământul de supunere și credință față de împărat. Bucuria curții din Viena cu succesul trupelor sale din Muntenia era însă adânc tulburată de izbucnirea revoluției franceze cu detronarea regelui Ludovic al XVI-lea și a reginei Maria-Antoaneta, sora împăratului Iosif al II-lea. Moartea împăratului, întâmplată la 26 februarie 1790, zgudui și mai mult încrederea Austriei în izbânda finală asupra turcilor. Mai intervenіră și amenințările Rusiei cu o alianță ofensivă cu Poarta care făcură impresie asupra noului împărat Leopold al II-lea (1790 – 1792) a cărui atenție era îndreptată asupra evenimentelor din Franța. Prin convenția pe care el o încheie cu Prusia, la Heichenbach, în iulie 1791, împăratul se obligă să încheie de urgență pace separată cu Turcia, cu respectarea *statu quo ante bellum*, retrăgându-se de la orice participare directă sau indirectă la războiul dintre Rusia și Turcia. La finele anului 1790, delegații Austriei și Turciei se întruniră la Siștov pentru tratativele de pace, fiind invitată și Rusia să ia parte la ele. Rusia refuză și astfel negocierile continuară fără ea. Acestea luară sfârșit numai la 24 iulie 1791, când se semnă tratatul prin care Austria se mulțumi numai cu dobândirea

Orșovei și a hinterlandului ei, dar fără insula Ada-Kaléh, numită și Orșova Nouă, care rămase turcilor. În schimb, austriecii renunțară la stăpânirea Hotinului, de unde trupele lor urmau să fie retrase numai după încetarea ostilităților ruso-turce și după semnarea tratatului de pace. În tratatul de la Siștov fu înserat și articolul privitor la cesiunea Bucovinei. Referindu-se la tratativele de la Siștov, *Condica Andronеștilor* spune:

"În 1791, iulie la 4 ceasuri din zi, la Siștov – peste Dunăre se adunaseră elcii pentru congres, s-au încheiat pacea între Poarta Otomanicească și Poarta Chezaricească. În 1791 august 29, vineri s-a ridicat Măria Sa Ghineralul-comadir Mitrovski cu toți nemții și n-a mai rămas nici un ostaș în București".

După retragerea ocupanților austrieci, Poarta rândui Domn în Muntenia pe Mihai Sutzu (1791 – 1792) care fu bine primit de boieri și aprobat în silințele sale de a tămădui rănile războiului și daunele materiale pricinuite țării de trupele de ocupație străine. În 1792, principele avu de lucru cu combaterea groaznicei epidemii de ciumă, care izbucni în București și în mai multe județe din țară. Între măsurile de combatere a molimei rânduite de Domn era și chemarea de medici specialiști din Austria și de aducerea din Macedonia a capului Sfântului Visarion – tămăduitorul de ciumă.

Între timp, continua războiul ruso-turc cu sângeroasele sale peripeții. La 21 decembrie 1790, trupele rusești sub comanda generalului Suvorov cuceriră Ismailul cu mari vărsări de sânge, nefiind cruțată nici populația civilă. Statisticile oficiale arată că ar fi fost îngropați 22.700 de morți. În anul următor, 1791, operațiile continuară la Dunăre cu succes alternativ. În iulie, rușii trecând Dunărea cuceriră Măcinul, înaintând spre trecătorile Balcanilor. Înaintarea rușilor spre Constantinopol nu convenea Puterilor occidentale. De aceea, ele stăruiră pentru încheierea unui armistițiu, care fu semnat la Galați, la 11 august, pentru un termen de 8 luni. În timpul armistițiului muri prințul Potemkin la Talpa în Basarabia, în 22 octombrie 1791. Inima decedatului cuceritor al Crimeei fu înmormântată în biserica Golia din Iași, iar corpul dus în Rusia. Către acesta se adresase Ioan Cantacuzino cerând să întărească vechiul așezământ al alegerii Domnilor pentru ca petentul să poată reveni în scaunul predecesorilor săi spre a întemeia un stat creștin și puternic din românii ambelor Principate, fără să fi știut că împărăteasa Ecaterina se gândea la constituirea regatului dacic pentru favoritul ei, prințul Grigori Potemkin. Moartea cuceritorului Tauridei nu putea decât să accelereze negocierile de pace care începuseră în octombrie la Iași și se duseră la bun sfârșit în ianuarie 1792. *Cronica Andronеștilor* arată că:

"În 1792 ghenarie 13, marți, a sosit ferman că s-au încheiat pacea și cu moscalii în congresul de la Iași. Și s-au cetit fermanul la casele răposatului logofăt Băleanu. Și în Sf. Sava unde era domnia s-au slobozit 5 tunuri".

Prin tratatul de la Iași care cuprindea ratificarea convenției de la Ainali-Caivac din 1779, Rusia făcu un însemnat pas înainte spre gurile Dunării și spre Balcani. Poarta îi cedă Ucraina Hanului, adică regiunea dintre Bug și Nistru, astfel că Nistrul devenise și în cursul său inferior granița între ambele imperii, cel moscovit și cel otoman. Prin cesiunea aceasta, Rusia ajunse în stăpânirea cetății Oceacovului care stăpânește intrarea în limanurile Bugului și Niprului, întregind astfel noua gubernie a Tauridei. În schimb, Rusia restitui Porții Bugeacul cu cetatea Bender, Akkerman, Chilia și Ismail care reintraseră cu raialele lor în stăpânirea turcească. De asemenea, fură retrase și trupele de ocupație austriece din Hotin, care fu și el restituit Porții. În tratatul de la Iași fură inserate și dispozițiile privitoare la Principatele Române cuprinse în tratatul de la Cuciuc-Cainargi și din convenția de la Ainali-Caivac. Se îngădui Principatelor o scutire de haraci pe termen de doi ani, precum și libertatea pentru locuitori de a emigra unde vor voi, adică în regiunile transnistriene, ocupate de curând de ruși și lipsite de brațe de muncă.

5. [Pacea de la Siștov și pacea de la Iași]

[Preluat din A.D. Xenopol, *Războaiele dintre ruși și turci și înrâurirea lor asupra Țărilor Române*, Editura Albatros, ediție îngrijită de Elisabeta Simion, București, 1997, pp. 105 – 112.]

La început, Turcia, care era mai bine pregătită decât Rusia pentru război, părea că va putea dobândi oarecare avantaje. De aceea, împărăteasa caută să determine pe împăratul Austriei numaidecât a declara și el război Porții, făgăduindu-i, pentru aceasta, întinderea imperiului său în Bosnia până la râul Una și în Valahia până la Olt. Împăratul însă, care urmând politica sa de mai înainte, vroia să se folosească din războiul ruso-turc, fără a intra el însuși în acțiune, caută să pună prin surprindere mâna pe Belgrad, pe când la Constantinopole internunțiul asigura pe Poartă despre prietenia Austriei și despre intențiunile sale cele binevoitoare. Totuși, în 1778 împăratul Iosef II se hotărește a da urmare alianței sale cu Rusia și declară turcilor război, motivându-l prin faptul că Poarta nu dăduse ascultare dreptelor cereri ale Rusiei și nu luase

în bagare de samă cuvenită stăruințele Austriei pentru restatornicirea păcii; că prietenia și alianța ce o legau de Rusia o sileau să-și îndeplinească îndatoririle și să iee parte activă la război. Cu drept cuvânt întâmpina Poarta că de cincizeci de ani de când exista pace între dânsa și Austria, ea niciodată nu dăduse acestia vreun motiv de tânguire; ba chiar în diferite rânduri dăduse Curții Imperiale dovezi neîndoelnice de prietenie, precum cu cedarea Bucovinei, proteguirea năilor austriace contra prădăciunilor Barbarescilor, îngăduirea comerțului liber pe Marea Neagră, primirea de consuli în Moldova și Valahia și altele multe. Toate aceste însă erau în zădar. Nu mai mergea a despoie pe Poartă pe ascuns de posesiunile sale și trebuia deci alergat la putere. Ba împăratul chiar se prefăcea față cu lumea că întreprinde din nou războiul sfânt, și că va curăți lumea de un neam de barbari ce de atâta timp o biciuise.

Politica Austriei de a „pescui în apă tulbure" era urmată acuma tocmai de acea putere care pe timpul lui Friederic cel Mare caracterizase cu atâta ironic acel sistem de a se mări și a se întinde, folosindu-se de încurcăturile altora. Ministrul Hertzberg al Prusiei nutrea un plan după dânsul cu totul sigur pentru a face ca patria sa să ajungă cea întâi putere din Europa prin războiul ce se încinsese. Anume acela de a sfătui pe Poartă să cedeze împăratului Moldova și Valahia, iar Rusiei Crimeea, Oczacowul și Basarabia sub condiție ca Franția, Prusia și alte puteri să garanteze Imperiului otoman o existență asigurată dincolo de Dunăre. Cu prețul acesta s-ar putea îndupleca pe Rusia ca să renunțe la supremația Georgiei și a Caucazului; iar Austria ar renunța în favoarea Poloniei la Galiția și Lodomiria care și ea, la rândul ei, ar ceda Prusiei Danzig, Thorn și câteva districte mărginașe. În privința țărilor noastre, adaugă ministrul prusian în o depeșă către ambasadorul său în Constantinopole: „căci ce folos trage Turcia din Moldova și Valahia, care nu slujesc la altăceva decât de a îmbogăți câțiva greci păcătoși și serailiul sultanului sau de a hrăni câteva oarde de tătari?"

Acest plan însă era cu neputință de realizat față cu îndârjirea Porții care, văzând mai ales că războiul împotriva sa era condus cu atâta neghibăcie, nici n-ar fi primit să audă o asemene propunere; ba ea cerea chiar drept condiție a păcii ca Rusia să renunțe la suzeranitatea asupra tătarilor și să redee libertatea Crimeei.

Și într-adevăr că războiul era condus din partea aliaților nici se poate mai rău: În anul 1787 când încă Austria nu intrase în luptă, Rusia obține oarecare avantaje pe mare la Oczakow și în Crimeea; de altmintrele, se ține mai mult în apărare. Când intră și Iosef în luptă, acesta, în loc de a concentra trupele sale asupra unui singur punct și a cădea cu toată greutatea asupra turcilor, se pune și el tot în apărare și își reschirează trupele sale pe o linie cu totul întinsă de pe la granițele Bosniei până în Bucovina. Tocmai în luna lui septemvrie 1788, un an după încăerarea războiului, izbândesc austriacii a pune mâna pe Hotin; însă capitulațiunea acestei cetăți se face cu atâtea condițiuni favorabile garnizoanei turcești, încât ea părea luată mai curând prin o învoială decât prin soarta armelor. Așa, bunăoară, nu numai că se permitea garnizoanei și locuitorilor să părăsească cetatea cu steaguri și muzica în frunte, luând cu dânșii toată averea lor, dar li se dădea un termin de 10 zile pentru a-și pune afacerile în orânduealǎ, li se asigura întreținerea în timpul retregerei lor și li se făgăduia încă și 3.000 de căruți pentru transportul averilor lor. O asemenea capitulațiune era încă necunoscută în istoria militară și adversarii Porții perdură prin ea toată încrederea ce o avea Europa în puterile lor. Apoi, turcii bat pe imperiali la Mehadia și-i aruncă peste Temeș. Împăratul venind în persoană în ajutorul generalului Wartensleben, după o încăerare nu prea fericită, se retrage în lagărul de la Lugoș, unde o panică năprasnică pune în noaptea de 20 – 21 septemvrie pe fugă toată armata lui, astfel că el singur scapă de pericol numai cât cu mare greutate. Poarta deci în asemene împrejurări n-avea nevoe să cedeze, și cu atâta mai puțin de când și Svedia, aliându-se cu dânsa, declarase război Rusiei (21 iulie 1788).

Către sfârșitul anului 1788 aliații însă încep a repurta oarecare avantaje împotriva otomanilor. În 17 decemvrie, pe un frig de 23 de grade, rușii reușesc, deși cu mare perderi, a lua Oczakowul, astfel că anul 1789 pare a se arăta de mai bun-augur pentru aliați. Și aceasta aprinde atât de tare pe împăratul Iosef II, încât în mintea sa turcii erau acum bătuți și alungați din Europa. În o scrisoare către principele de Nassau el spune cu o siguranță într-adevăr împărătească că: „în primăvară va fi pentru ruși o jucărie de a lua Benderul și să se întindă pe malul stâng al Dunărei; pe malul drept al acestui fluviu cucerese eu Belgradul și mă întind în Serbia. Luarea Nisei, a Vidinului, Sarajevului și în sus pe râul Sava a Berbirului, Banialukăi și Costanovicei sunt întreprinderi care sunt terminate până în august. Dacă vizirul ar veni în contra mea sau a rușilor la Dunărea, după ce va fi bătut 'lu voi alunga până sub tunurile Silistrei. În octomvrie 1789 regulez eu un congres, după ce poporul lui Osman va ruga pe

ghiauri pentru pace ş. a. m. d."

Ruşii aveau, ce e drept, în rândurile lor un general de întâiul ordin, pe vestitul Suvaroff, eroul Alpilor, şi dacă armata ar fi fost sub comanda acestuia, fără îndoială că războiul ar fi luat pentru aliaţi un mers mai favorabil; dar el era numai cât un comandant de a doua mână, pe când şeful suprem al armatei de operaţiune era Potemkin, favoritul Caterinei, care însă, după cât se vede din acest război, era mult mai destoinic a se purta prin budoare decât pe câmpul de bătălie. Cu toate că Suvaroff bate în două rânduri pe turci la Focşani (31 iulie) şi la Mărtineşti (22 sept.), ruşii şi austriacii, în loc de a urmări pe turci, se aşază pentru a petrece iarna cei dintâi în Iaşi, cei din urmă în Bucureşti.

Aceste doua victorii ale ruşilor întețesc şi mai mult pe Prusia a urma politica ei faţă cu Poarta şi a-i cere numaidecât ca să consimtă la planul propus de dânsa, şi să jertfiască oarecare provincii pentru a asigura remăşiţa imperiului într-un mod neîndoelnic, plan care l-am văzut cât de puţin neinteresat era din partea Prusiei. Pentru a sili pe turci la primirea lui, ca le dă a înţelege că la caz când ei ar stărui în refuzul lor, Prusia se va alia cu duşmanii Porţii, când atunci peirca ei ar fi sigură, de vreme ce n-ar mai fi în Europa nici o putere care să fie în stare a o apăra. Proiectul de tratat cu Poarta este cuprins în 4 articole: 1) Apărarea pavilionului prusian în contra Barbarescilor. 2) Primirea Prusiei, Angliei şi Olandei în pace şi orânduirea trebilor polone după cum ar cere-o interesele republicei şi acele ale Prusiei. 3) Sprijinirea Porţii de către Prusia cu toate puterile sale, îndată ce turcii ar fi respinşi peste Dunăre, şi anume până când ei ar rămâne în liniştită stăpânire a tuturor ţărilor de dincolo de Dunăre; pentru care ei se îndatoresc a face pe Austria să înapoiască Galiţia către republica Poloniei în schimb pentru Moldova şi Valahia pe care Poarta le-ar ceda Austriei. 4) După încheerea păcii, garantarea tuturor posesiunilor turceşti de dincolo de Dunăre de către Prusia, Anglia, Olanda, Svedia, Polonia şi alte ţări ce ar voi să se înţeleagă la aceasta şi alianţă defensivă a Prusiei cu Turcia pentru proteguirea mutuală a posesiunilor lor.

Poarta însă, deşi începuse a se retrage înaintea duşmanilor săi, nu voeşte să primească acest tratat, de vreme ce prin el ea perdea desigur şi nu câştiga decât problematic. Ministrul Prusiei, care ţinea cu orice preţ să scoată la capăt planul său, propune atunci Porţii o alianţă ofensivă şi defensivă, i făgădueşte sprijinul cu toate puterile în primăvara viitoare şi-i deschide speranţa de a putea să i se lese şi provinciile române, crezând că va putea îndupleca pe împăratul să renunţe la ele, dacă i s-ar ajuta la supunerea provinţiilor belgice ce se răsculase şi se făcuse mai cu totul neatârnate.

În urma acestor propuneri tratatul se şi închee între Prusia şi Turcia şi, din neîngrijirea ambasadorului prusian, se trece în el o condiţie cu totul favorabilă Porţii, anume că Prusia se îndatorea a declara război Rusiei, a ajuta pe Poartă la recucerirea Crimeei şi a-i garanta stăpânirea ei. Prusia, care în toată politica sa faţă cu Poarta, tindea numai cât la mărirea sa pe socoteala Austriei şi se prefăcea a fi în contra Rusiei numai pentru a dobândi încrederea Porţii şi a o îndupleca la primirea tratatului, se arătă nu se poate mai nemulţămită cu inserţiunea acestei clausule, revocă şi pedepsi pe ambasadorul ei, cu atât mai mult cu cât ştirea despre acest tratat umplu toată Europa de cea mai mare îngrijire.

Între acestc însă, Iosef II murise (1790) şi urmase pe tronul Habsburgilor *Leopold*, care văzu în curând ce riscantă fusese politica predecesorului său şi se hotărî să dreagă răul făcut, încheind cât se poate mai curând pace cu Poarta. Fiindcă ştia pe Prusia aliată cu turcii, se adresă către dânsa, arătându-i că ar fi dispusă a închee pacea şi cerând pentru jertfele făcute condiţiile tratatului de la Passarowitz. Prusia susţinea planul ei; Anglia propune să se iee ca bază de pace *status-quo ante bellum*. Austria, care nu înţelegea să cedeze Prusiei bogatele ţări ale Galiţiei pentru Bosnia şi Oltenia, se pleacă şi ca mai curând la propunerea engleză şi astfel planurile Prusiei sunt cu totul înlăturate. Aceastǎ putere, ea însăşi văzând că nu poate câştiga nimic, se hotărește a lua rolul neinteresat de simplă mijlocitoare a păcii şi propune Austriei a înapoia Porţii toate cuceririle făcute fără a ceda ceva din ele Rusiei, a se îndatori să nu mai sprijine pe Rusia în nici un mod, ci din contra să o înduplece a închee şi dânsa pace cu Poarta pe baza celui mai strict *status-quo*. După multe discuţiuni, se încheie, în sfârşit, în 27 iulie 1790 Convenţiunea de la Reichenbach în următoarea cuprindere: 1) Regele de Ungaria şi Bohemia se îndatoreşte a închee cu Poarta şi cu consimţimântul acesteia un armistiţiu, căruia să-i urmeze pacea pe baza celui mai strict *status-quo ante bellum*. Nişte modificaţiuni în scopul de a asigura graniţele nu pot fi întreprinse decât cu libera învoire a Porţii şi prin mijlocirea regelui de Prusia şi a aliaţilor săi. Dacă din o asemene ar rezulta pentru împăratul vreo sporire de teritoriu, atunci se va

încuviința și regelui de Prusia un equivalent corespunzător. 2) Regele de Ungaria și Bohemia se oprește de acuma înainte de la orice participare directă sau indirectă la războiul dintre Rusia și Poartă și stabilirea păcii între aceste două puteri va fi privită ca o afacere cu totul aparte. 3) Regele de Prusia ia asupră-și, împreună cu puterile maritime, aliatele sale, garanția statului quo și se va îngriji ca îndată după încheerea armistițiului între Austria și Poartă să se întrunească un congres în care să se reguleze pacea prin intervenirea Prusiei și a aliatelor sale. Această convențiune e ratificată puțin timp după încheerea ei, și trupele austriace încep deîndată a se retrage de la granițele otomane.

Cu Rusia însă războiul se urma înainte. Rușii cuprind, una după alta, cetățile Chilia, Tulcea, Isaccea și, în sfârșit, Ismailul, luat peste așteptarea tuturor prin bravura, îndrăzneala și curajul lui Suvaroff. Totodată, ei repoartă avantaje la Cuban și la Marea Ncagră, astfcl încât ci sc aflau în o pozițiunc destul dc favorabilă când către sfârșitul anului 1790 sc adună Congrcsul dc la Șiștov, cc fuscsc prcvăzut prin Convenția de la Reichenbach.

Rusia nu voește cu nici un chip să iec parte la tratările pentru pace, ce se încep aice, fiind mai ales puternic sprijinită de Anglia, în care opozițiunea, representată prin celebrii oratori Fox și Burke, silește pe ministru Pitt să țină partea Rusiei. „Cum ar putea Anglia, spunea Fox în parlament, să pretindă de la împărăteasa Rusiei ca, după un război dc patru ani, să înapoiască toate cuceririle făcute cu niște jertfe atât de uriașe? Și ce drept ar avea Anglia a o sili la înapoerea Oczakowului și a începe pentru aceasta un război, în care s-ar pune în rizic toate avantajele pe care Anglia le trage din alianța sa cu Rusia, mai ales prin comerțul însemnat ce-l face cu dânsa?"

Între aceste, Poarta se afla în poziția cea mai critică.

Întocmirea păcii mergea foarte greu și fiind nevoită de a mănținea armarea și în contra Austriei până la definitiva încheere a tratatului, ea nu putea întrebuința trupele în contra Rusiei, încât de fapt Austria ajuta pe ruși în modul cel mai efectiv și tratările de pace nu făceau decât a încurca pe turci în operațiunile lor.

Trebui vântul cel puternic al Revoluției Franceze, care amenința de a răsturna toate monarhiile din Europa, pentru a împinge la liman vasul cel greoi al Păcii de la Șiștov. Această pace se încheie definitiv în 4 august 1791 prin un tratat în 14 articole: Austria înapoește Porții toate cuceririle, și anume: Moldova și Valahia, dobândind de la aceasta Orșova și o îndreptare de graniță către Bosnia. Hotinul este reținut de austriaci ca garanție până la încheerea păcii cu Rusia, iar aceștia se îndatoresc a nu mai sprijini pe ruși în războiul contra Porții, nici direct, nici indirect.

Pacea de la Șiștov și o nouă victorie a rușilor la Măcin (19 iulie 1791) grăbesc încheerea păcii și cu această putere. Turcii, spărieți, cer numaidecât de la guvernul lor încheerea păcii cu Rusia. Aceasta, sprijinită de Anglia, dobândi de la turci toate cererile sale și astfel se închee Pacea de la *Iași* (ianuarie 1792), prin care se întărește Pacea de la Kuciuc-Kainargi, convențiunea de la Ainali-Kawak, cesiunea Crimeei și a insulei Taman. Nistrul va fi de acum înainte marginea despărțitoare între Rusia și Turcia, dobândind Rusia Oczakowul în deplină stăpânire. Rusia înapoește Porții Basarabia cu cetățile Akkerman, Chilia, Bender și Ismail, precum și Moldova, însă sub condițiunea reînnoită că Poarta să respcctczc toatc stipulațiunilc prcvăzute în tratatclc antcrioarc în favoarca Moldovci și a Valahici, și anumc să nu lc supună în urmă la contribuțiuni, să le scutească pentru doi ani de bir și să dee timp de 14 luni libertate locuitorilor de a se strămuta unde vor voi. În Caucaz, de asemene, Rusia păstrează influența dobândită.

Rezultatul acestui război nu era deloc acela ce se așteptase. La început se credea că s-au împlinit veacul turcilor, că peste putință ei vor mai putea rezista îndoitei lovituri a două împărății mari și puternice; și cu toate aceste, păcile încheete le erau cât se poate de favorabile. Turcii scăpară și de astă dată din pricina neghibăciei cu care războiul fusese condus, mai ales din partea Austriei, încât se repetă până la un punct ceea ce se petrecuse cu războiul din 1774, când, tot din cauza Austriei, Rusia încheese cu Turcia o pace defavorabilă. Deosebirea era numai cât că avantajele turcilor în contra austriacilor fiind de astă dată mai mici, și rușii ieșiră cu niște foloase mai mari din acest război decât din acel de mai înainte. Între aceste, era<u> întinderea granițelor lor până la Nistru și dobândirea Oczakowului. Totodată, se sfârșiră prin acest război certele în privirea Crimeei, carc rămase de acum înainte în necontestata stăpânire a rușilor. În privința Țărilor Române, rușii urmară politica de mai înainte de a se arăta apărătoarea intereselor lor pentru a câștiga simpatiile acestora și a-și întări din nou influența asupră-le, reînnoind stipulațiunile acele privitoare la dreptul de intervențiune a rușilor în favoarea lor.

6. Emigrația moldovenilor în Transnistria

Prin tratatul de pace de la Cuciuc-Cainargi din 1774, granițele apusene ale imperiului moscovit se întinseseră până la Bug. Noua ocupație teritorială dintre Nipru și Bug, numită Rusia Nouă, era în parte pustie și nelocuită. Pentru popularea ei era nevoie de coloniști din țările vecine. Alineatul 5 din art. XVI a sus-menționatului tratat impunea Porții obligația de a îngădui emigrarea celor ce doreau să colonizeze noile teritorii rusești. Prin tratatul de la Iași din 1792, Rusia anexă și regiunea dintre Bug și Nistru, care la nord ajungea până la râurile Codama și Iagestic ce o despărțeau de Podolia, iar la sud se scălda în Marea Neagră. Teritoriul acesta aparținea hanului Crimeei și fusese cârmuit de caimacamul sau seraschierul hanului cu reședința la Uzu, Vozia sau Oceacov, cum se mai numea ea. În catastihurile Porții provincia aceasta numită *Olatul de la Oceacov* sau *Ucraina Hanului* fusese încorporată imperiului moscovit. Stăpânirea olatului era încredințată hoardei *Edissau* cu beii și mârzacii ei, cum se intitula boierimea tătărească. Castele sau aulurile tătărești trăiau din jaf și pradă în teritoriile vecine. Așezări mai însemnate se găseau la Hagi-Dare (Ovidiopolul de mai târziu, pe țărmul limanului Nistrului) și Hagi-Bai (Odessa). Pentru punerea în valoare a noilor cuceriri era nevoie de brațe de muncă, pe care noua cârmuire căuta să le ridice din Moldova. Agenți ruși travestiți în călugări sau negustori ambulanți cutreierau Moldova dintr-un capăt la altul, ademenind țărănimea să emigreze în Rusia unde le stăteau la îndemână pământuri largi și mănoase. Consulul rus de la Iași se lua la întrecere cu căpitanul austriac Badăus la vânătoarea lor după pretinși dezertori din oștirile rusești, respectiv austriece. Sub masca de dezertori erau ademeniți la emigrare săteni români pentru colonizarea fostelor olaturi tătărești. Propaganda prinde în rândurile țăranilor moldoveni, dar și munteni și transilvăneni, astfel că boierii începură să se agite pe chestia împuținării brațelor de muncă de pe moșiile lor, cerând principilor români să pună stavilă curentului de emigrare. Maiorul rus Salonski veni în Moldova pentru a organiza transporturile peste Nistru ale pretinșilor dezertori din armiile rusești. În scopul acesta se organizară echipe de 80 – 100 de oameni, pe care îi echipa din cap până în picioare cu haine rusești, pentru a înșela vigilența divanului domnesc și a face lumea să creadă că sătenii români îmbrăcați rusește ar fi ruși sadea. Astfel echipați, emigranții defilau pe străzile din Iași, intonând cântece rusești. Cum însă unii dintre pretinșii dezertori erau căsătoriți, nevestele lor făceau încercări disperate pentru a împiedica pe bărbații lor de a le părăsi. Salonski trimise agenții săi și în Bucovina, dar acolo el se lovi de împotrivirea guvernului austriac, care protestă la Petersburg, arătând că între Austria și Rusia n-ar exista nici o convenție privitoare la predarea dezertorilor.

Noua oblastie rusească a Oceacovului fu împărțită în patru județe, cu centrele administrative la Ananiev, Tiraspol, Odessa și Nicolaev. Din ordinul împărătesei Ecaterina, din 29 ianuarie 1772, teritoriul noii oblastii fu împărțit în loturi pentru *slobozii de stat* și *slobozii boierești*. Arnăuții și volintirii lui Potemkin aveau preferință la distribuirea loturilor de colonizare. De asemenea, primiră ușor loturi pentru slobozii și boierii moldoveni și munteni care se hotărâseră să emigreze în Rusia cu tot avutul lor de acasă. Ucazul de colonizare al împărătesei găsi un puternic răsunet mai ales în Moldova. La 7 iunie 1792, ambasadorul Rusiei raportă din Istanbul că locuitorii Moldovei părăsesc cu duiumul țara. Ei sunt încurajați de guvernul rus să se așeze dincolo de Nistru. Toată țara între acest fluviu și Bug urmând să fie ridicată la rangul de principat sub numele de *Moldova Nouă*. Se vorbea chiar de instalarea fostului principe al Moldovei Alexandru I. Mavrocordat în scaunul noului principat moldovenesc. Între hârtiile privitoare la organizarea acestui vast plan de colonizare ni s-au păstrat și numele boierilor români care primiseră terenuri într-o suprafață de 377.445 de deseatine cu loturi de 1.500 până la 24.000 de deseatine pentru înjghebarea noilor slobozii. Între acestea găsim nume simandicoase ca: Rosetti, Cantacuzino, Catargi, Sturdza, Cananău, Nicoriță, Secară, Macarescu, Filodor, Balș ș.a. Pe loturile acestea boierești se așezară coloniști români care formară sate românești care există până în zilele noastre. Târgul Movilău, de pildă, s-a înjghebat pe moșia Cantacuzino.

Boierii împroprietăriți în Transnistria se străduiră să populeze în timpul cel mai scurt posibil moșiile pe care le primiseră în această condiție. De altfel, colonizarea era și în interesul lor, fiindcă moșiile ca să fie productive trebuiau să fie cultivate și muncite. De aceea, noii proprietari din Transnistria se grăbiră să momească coloniști din Moldova. Și ei îi ridicau în bună parte din rândurile foștilor lor vecini de pe moșiile rămase în Moldova. Cu foștii vecini ai lor de dincoace de Prut înființară frații Ioan și Nicolai Cantacuzino satul Cantacuzinești – Kantakuzinowski – de pe Bug, sau Catargi, satul cu același nume etc. Dar și coloniștii din

sloboziile de stat tot moldoveni erau în bună parte. Agenții de emigrare ruși momeau populația să emigreze, obținând în scopul acesta chiar un firman din partea Porții pentru ridicarea "dezertorilor", dar sub condiția ca ridicarea și căutarea dezertorilor să se facă de organele administrative moldovenești și nu de agenții ruși. Dintr-un raport consular francez aflăm că 4.000 de oameni cu stare și cădere acceptaseră protecția consulatului rus. Ajungea ca un român să călătorească la granița rusească sau să cumpere acolo pământ, pentru ca să poată obține pașaport rusesc și să intre sub protecția rusească.

Principele Potemkin preconiza ideia înființării unei episcopii proprii pentru că în orașele și satele de acolo, pe lângă Ciornomorti trăiau și *moldoveni* și poloni. Propunerea lui Potemkin se întemeia pe numărul mare de moldoveni din Transnistria, dar și pe vechile tradiții bisericești în legătură cu episcopia Boislaviei, Tomaroviei și Hotinului, unde păstorea pe la 1765 mitropolitul Daniil de la care ni s-au păstrat trei acte de hirotonie de preoți în limba română. La Movilău, între hotarul Rusiei și al Moldovei, înființă protopopul Strilbițchi o tipografie de sub teascurile căreia ieșiră, în 1786, *Psaltirea prooroculul și împăratului David*, iar la 1796, *Istoria lui Alexandru cel Mare din Machedonia și a lui Darie din Persida.* Mai apoi Strilbițchi mută tipografia la Dubăsari, unde se tipări, la 1794, *Ceaslovul Mare cu multe orânduieli ale bisericii*, iar în 1796, *Psaltirea.* Între editorii orașului Odessa se pomenește și mitropolitul Ecaterinoslavului Gavriil Bănulescu Bodoni, alături de împărăteasa Ecaterina, boierul Alexandru Pavlovici, cneјii Potemkin și Suvarov. Ajungând apoi mitropolit al Chișinăului, ccrea la 1837 încorporarea în arhidieceza sa a Transnistriei, din stepele Oceacovului, unde erau la cinste români, greci și bulgari, precum și coloniști de alte națiuni, iar rușii erau foarte puțini.

7. Nestatornicia domniilor între anii 1792 – 1806 și invaziile dahiilor pasvangii în Muntenia

Cu toate dispozițiile privitoare la statornicia domniilor, inserate în tratatul de la Cuciuc-Cainargi și consfințite și prin convenția de la Ainali-Caivac și prin tratatul de la Iași din 1792, Poarta se menținu în vechile ei apucături de a numi și revoca după bunul plac pe Domnii Principatelor Române. După mazilirea și demiterea lui Nicolai Mavrogheni, ea numi Domn în Muntenia pe *Mihai Sutzu* (1791 – 1792), iar în Moldova pe *Alexandru Moruzi* (1792 – 1793), pentru ca în 1793 să-i mute pe unul în locul celuilalt fără nici o vină vădită, cum prevedeau tratatele diplomatice încheiate. În scurtele lor domnii, nici unul și nici celălalt nu putură realiza ceva bun și trainic pentru țările lor. După mutare, *Alexandru Moruzi* domni în Muntenia trei ani (1793 – 1796), iar *Mihai Sutzu*, în Moldova numai doi ani (1793 – 1795). Acesta continuă lucrările la cetățile de la noua graniță ruso-turcă de la Nistru începute încă de antecesorul său din ordinul Porții. Lucrările acestea erau îmbinate cu mari cheltuieli de material și de brațe de muncă. Și fiindcă Moldova era secătuită de pe urma războiului, lucrările nu progresau decât foarte încet, ceea ce nemulțumi pe turci și-i determinară să-l înlocuiască pe Sutzu după doi ani, prin Alexandru Calimachi (1795 – 1799).

Mai rodnică însă a fost domnia lui *Alexandru Moruzi* în Muntenia. În cursul domniei sale de trei ani s-au înfăptuit lucruri folositoare în domeniul economic. El opri exportul de lână în Austria și îndrumă prelucrarea lânei în țară, în nou înființatele fabrici de postav. La Afumați fu instalată o fabrică sau o moară de hârtie. Pentru înlesnirea transporturilor pe Dunăre el construi o flotă cu sculele necesare pentru încărcarea și descărcarea mărfurilor. Din acest trafic, Domnul înțelegea să tragă folos și pentru sine personal, ceea ce-i reproșează cronicile contemporane. O groaznică epidemie seceră fără milă în rândurile populației bucureștene, dar și ale celei de la țară. Lipsa brațelor de muncă pe ogoare căută Domnul să o întrețină măcar în parte prin colonizarea în țară a unui însemnat număr de țărani refugiați din vilaiaiele turcești de dincolo de Dunăre, unde viața devenise insuportabilă din cauza marei nesiguranțe ce domnea acolo.

În toamna anului 1795 s-a petrecut răzvrătirea contra sultanului a lui Osman-Pașa de la Vidin, fiul lui Pasvan Oglu, care atrase de partea sa pe mai mulți aiani și naziri turci de la Dunăre. Trupele otomane trimise contra îndrăznețului răzvrătitor, care vorbea românește și sârbește, nu isprăvіră mare lucru, astfel că Pasvan Oglu își putea continua fără griji acțiunea sa de rebeliune, constituind o adevărată plagă pentru imperiul otoman, dar și pentru Oltenia care era mereu încercată de invaziile bandelor de pazvangii unite cu daheii de la Ada-Kaléh. Dar cel mai mult de suferit aveau locuitorii creștini din pașalâcul Vidinului și din regiunile vecine, pe urma jafurilor și prădăciunilor acestora. Acestea se repetară mereu, întrucât autoritățile oficiale din București rămâneau neputincioase în fața îndrăznelii cetelor de turci răzvrătiți care se

numeau *dahii*, de la termenul turcesc *dahen*, care însemna îndrăzneț, viclean. Un alt grup de haiduci organizați militărește erau *cârjalii*, numiți astfel după localitatea Cârja din Balcani. Pentru a se putea apăra contra dahiilor, populația creștină se organiză și ea în *cete de haiduci* cu harambașii, bimbașii sau bulucbașii lor în frunte. O asemenea căpetenie de haiduci din Craina timoceană era faimosul *Velicu*, a cărui vitejie era preamărită în cântecele haiducești din sudul Dunării. Năvălirile pazvangiilor în Țara Românească începute sub Alexandru Moruzi continuară ani de-a rândul și sub urmașii săi.

Căderea lui Gheorghe Moruzi, fratele Domnului, din funcția de dragoman, aduse cu sine și mazilirea principelui și înlocuirea lui prin Alexandru Ipsilanti (1796 – 1797) care, părăsind refugiul său din Austria, se reîntoarse la Istanbul, unde obținuse iertarea din partea sultanului. Dar bătrânețele înaintate, Domnul fiind *alb ca oaia*, cum îl caracterizează Dionisie Eclesiarhul, îl determinară să renunțe singur la domnie în 1797, făcând loc lui *Constantin Hangerli* (1797 – 1799), dragoman al mării, adică al amiralității otomane, ca și odinioară Nicolai Mavrogheni, cu care împărtăși aceeași soartă tragică. Domnia sa se caracteriză prin o fiscalitate excesivă și prin o sălbatecă percepere a impozitelor sporite și a rechizițiilor pentru oștirea otomană. Înfrângerea protectorului său, căpitan-pașa, în lupta contra rebelilor lui Pasvan Oglu și decapitarea acestuia aduse cu sine căderea și uciderea nefericitului Domn, care nu reușise să mijlocească împăcarea răzvrătitului cu Poarta. *Condica Androneștilor* arată că

"în 1779 februarie 18, la cinci ciasuri dă-n zi vineri au tăiat pe Măria Sa Hangerli Voevod capuci bașa ce-au venit de la Poartă cu ferman și lăsându-l numai în izmene, fără cămașă, l-au scos afară în curte, apoi împreună cu Nicolai Brâncoveanu fiind vistiernic au pecetluit toate odăile grecilor".

O povestire în versuri deplânge soarta silnică a lui Costantin Hangerli. Corpul mutilat fu dus într-o trăsură cu două lumânări la Biserica Sf. Spiridon și înmormântat acolo iar capul trimis la Istanbul.

În Moldova viața publică se desfășoară în mod mai liniștit, domnind Alexandru Calimachi aproape patru ani. În timpul acesta Moldova se redresase puțin de pe urma daunelor pricinuite de război și începuse să ia parte tot mai activă la exportul produselor sale agricole în Austria, ba chiar și în Turcia. Caii moldoveni erau foarte căutați în străinătate. Simțindu-se obosit, Domnul interveni de două ori la Poartă pentru mazilirea lui, care se produse în martie 1799, deodată cu numirea lui *Constantin Ipsilanti* (1779 – 1801), fiul fostului domn Alexandru Ipsilanti. În Muntenia, urmașul lui Hangerli a fost *Alexandru Moruzi* (1799 – 1801). Preocuparea principală a noului Domn erau măsurile de apărare contra invaziilor necontenite ale pasvangiilor în țară îmbinate cu mari prăzi și jafuri. Pentru stăvilirea acestor incursiuni, domnul muntean alcătui un corp de oaste din pământeni după pilda lui Mavrogheni, cuprinzând și lefegii turci. Acesta însă nu putea opri atacul pasvangiilor contra Craiovei căruia năvălitorii îi dădură foc în decembrie 1800. Atacurile pasvangiilor contra Craiovei puse pe gânduri pe Domnul Moldovei, Constantin Ipsilanti, care în primăvara anului 1801 însărcină pe căminarul Ioniță Bașotă să concentreze în ținutul Dorohoiului un corp de oaste care să pornească "asupra zurbalilor ci s-au răsculat la Vidin și cu împotrivire și nesupunere au trecut și în hotarul Țării Românești asupra Craiovei". Domnul și boierii Munteniei nu puteau hălădui decât cu grele dări de bani și de plocoane și nici așa nu-i puteau mulțumi.

Dar cu toate pregătirile de apărare contra pasvangiilor, Alexandru Moruzi fu silit să părăsească domnia din cauza unor tulburări interne provocate de un pretins omor ritual asupra unui copil creștin din partea evreilor habotnici. Dar cu toată condamnarea la ocnă, fără soroc a principalului provocător al tulburărilor, principele renunță la tron în octombrie 1801 și se retrase la Istanbul pentru ca după un scurt interval de un an să primească, în octombrie 1802, domnia Moldovei. Principe al Munteniei ajunse pentru a treia oară *Mihai Sutzu* (1801 – 1802) care avu de luptat cu bandele pasvangiilor care în mai 1802 prădaseră Calafatul și amenințau din nou Craiova și Tg. Jiul, risipind orașele și satele oltene. Vestea că un corp de pasvangii înaintează spre București produse mare panică în capitală. Domnul îngădui boierilor să-și strângă în grabă avutul și să fugă în Transilvania. Principele însuși părăsi capitala la 31 mai, îndreptându-se prin pasul Buzăului spre Brașov. Spuneau bătrânii că rămase capitala pe mâinile vagabonzilor care multe excese și prădăciuni comiseră, astfel că numai grabnica intervenție a aianului de la Rusciuc putu scăpa Bucureștii de prăpădul de care era amenințat.

Sosind la Brașov, el ceru împăratului Francisc al II-lea (1792 – 1830) azil pentru sine și fiii săi Ioan și Grigore. Domnul era însoțit în exilul liber ales de o bună parte din boierime. Rapoartele consulare arată că împreună cu principele s-ar fi refugiat în Transilvania multe

mii de familii boierești care căutau adăpost la Brașov, Sibiu, dar și prin satele din împrejurime. Unul dintre boierii refugiați la Sibiu se jăluia acolo lui Bruckenthal că turcii nu mai dispun de forțe suficiente pentru a apăra Țara Românească. De aceea, boierimea ar primi cu mare bucurie ca Domn pe un arhiduce austriac, de preferință pe marele duce de Toscana, Ferdinand, care ar putea să-și aleagă reședința chiar în Sibiu.

Dorința boierimii muntene nu s-a împlinit și nici nu putea să se împlinească în condițiile politice din acea vreme, căci Austria era încolțită din toate părțile în urma revoluției franceze. Turcii, aflând de fuga principelui și de debandada din Muntenia, trimiseră în grabă un corp expediționar, sub comanda lui Hasan-Pașa care intră, în iulie 1802, în București și restabili ordinea și liniști spiritele agitate ale populației. Și aceasta cu atât mai ușor, cu cât bandele lui Pasvan Oglu nici nu se îndreptaseră spre capitala țării. După restabilirea ordinii, Poarta încredință pe Domnul Moldovei, Alexandru Sutzu (1801 – 1802) cu girarea Domnului, adică cu caimacamia, în Țara Românească. Venind în acea calitate la București, fu primit cu toate onorurile unui Domn, astfel că cel puțin, pentru o clipă, ambele Principate fuseseră unite sub un singur sceptru domnesc. Domnul girant invită pe boierii refugiați să se reîntoarcă fără întîrziere la conacele lor, dat fiindcă liniștea era asigurată. Boierii se înapoiară acasă dând urmare chemării domnești. Cu ei veni în țară și principele fugar, Mihai Sutzu, care însă nu se mai abătu pe la București, ci se îndreptă direct spre Brăila și de acolo ajunse la Istanbul. Acolo el obținu iertare pentru fuga sa precipitată, dar trebui să-și vândă moșiile pentru plata dărilor sale, căci creditorii săi nu-l slăbiră nici o clipă, urmărindu-l și în Transilvania și reclamându-l autorităților austriece. Dar nici nepotul său, Alexandru Sutzu, cu toată încrederea pe care i-o arătase Istanbulul, prin desemnarea sa cu căimăcămia Țării Românești, nu se bucură multă vreme de agrementul Porții, care și-a schimbat politica europeană în urma înțelegerii pe care o încheiase, în 1802, cu Franța, fapt ce obligă Rusia să promită Turciei ajutor armat împotriva lui Napoleon. Dar cu toate că Poarta nu se folosi de acest ajutor, Rusia la rândul ei îi ceru anumite concesiuni privitoare la influența ei în principate, pe care sultanul le satisfăcu prin hatișerifurile sale adresate Domnilor din Moldova și Muntenia, în 1802. După reproducerea hatișerifurilor anterioare, sultanul arătă că în cursul timpului dispozițiile tratatelor încheiate de împărăția sa cu cea a Rusiei au suferit anumite modificări. Rusia având dreptul de a interveni în favoarea celor două principate, ambasadorul ei a cerut inserarea în vechile tratate, adăugând la articolele anterioare privind plata exportului de cereale pentru Istanbul, transportul acestora, taxele vamale etc. Dregătoriile provinciilor române să fie încredințate boierilor celor mai destoinici fără deosebire, fie aceștia greci sau români pământeni. Darea anuală către Poartă să nu fie mai mare decât 619 pungi pentru Muntenia și 135 pungi pentru Moldova, sume care urmează a fi remise Porții la Istanbul, Domnii nemaiavând a plăti ceva pentru confirmarea lor în scaunul domniei. Cu privire la înlocuirea principilor, hatișerifurile stipulau la cererea rușilor ca termenul de domnie să fie la *șapte ani*, ei neputând fi mazilíți înainte de expirarea acestui termen decât pentru o vină vădită. Îndată ce o asemenea vină va fi imputată principelui, Poarta va trebui să încunoștințeze pe ambasadorul rus din Istanbul pentru ca și dânsul să se poată convinge despre delictul comis de Domn, astfel că numai cu asentimentul acestuia destituirea să fie permisă. Se mai îngăduia consulului rus din Moldova de a face intervenții pe lângă principe în chestiuni de impozite și în legătură cu respectarea privilegiilor țării. Folosindu-se de acest drept de intervenție, consulul rus din Iași remise în același an principelui Alexandru Sutzu o notă în care supunea unei aspre critici fărădelegile care se comiteau sub domnia lui cu privire la plata impozitelor. El mai protestă contra exploatării neomenoase la care erau expuși locuitorii din partea Domnului și a turcilor, contra necontenitelor clăci, podvezi, besticuri etc., care contraveneau dispozițiilor tratatului în vigoare, precum și contra numărului mare de greci pe care principii îi aduceau din Fanar, care despuiau țara fără nici o milă. Principele Alexandru Sutzu nu apucă să răspundă la nota consulului rus, fiindcă el fu mazilit, urmând ca în locul lui să se facă numirea unui nou principe pe termen de șapte ani, conform hatișerifului din 1802, în ambele Principate.

În Muntenia fu rânduit domn *Constantin Ipsilanti* (1802 – 1806), fiul fostului domn Alexandru Ipsilanti, la cererea boierilor refugiați la Brașov, a stăruințelor rusești și a intervenției ministrului prusian din Istanbul.

În Moldova, domnia fu încredințată pentru a doua oară lui *Alexandru Moruzi* (1802 – 1806), care se distinsese ca Domn prin însemnate reforme gospodărești și urbanistice. Prin așezământul său din ianuarie 1805 fură fixate din nou obligațiile sătenilor față de proprietari. Și moșierii, la rândul lor, erau obligați să pună la îndemână sătenilor suprafețele necesare de pământ arabil. El aduse meșteri

fântânari - *suiulgii* - din Istanbul care captară izvoarele de la Ciric și Copou pentru aprovizionarea Iașilor cu apă potabilă. El dispuse să se repare străzile din Iași cu trotuarele lor, așezând felinare și organizând paznici, așa numiții *culuccii*, pentru paza și îngrijirea lor. Din însărcinarea domnului traduse *Toma Carra* manualul de legi bizantine al lui *Constantin Armenopol*. Tot principele invită pe mitropolitul Veniamin Costachi să completeze textele lui Armenopol cu dispozițiile aferente din obiceiul pământului, care aveau să cuprindă 3 părți: *despre persoane*, *despre lucruri* și *despre vinovății*. Lucrarea a rămas însă neterminată, în urma morții lui Carra, în 1806.

Luă ființă, în 1803, seminarul de la Socola, o școală de preoție mai înaltă, confirmată prin hrisovul domnesc din 1804. Călugării de la Socola se mutară la Agapia, pentru a face loc seminarului.

În septembrie 1806 îi veni mazilirea la cererea ambasadorului francez din Istanbul sub cuvânt că ar nutri sentimente rusofile.

Mai puțin fericită a fost domnia contemporanului său din Muntenia care a fost greu încercată de cutremure de pământ, de inundații și incendii. Pentru a scuti țara de prădăciunile lui Pasvan Oglu el preferă să-i trimită subsidii anuale. În timpul domniei sale se produse la sârbi un eveniment politic de importanță istorică. În februarie 1804, sârbii se răsculară contra turcilor, proclamând în adunarea de la Orașat pe Petrovici din Tapola înalt conducător - *veshovni vozdi*. Astfel, a început lupta pe față pentru dobândirea neatârnării lor. Caragheorghe se ridica din tagma țărănească, îndeletnicindu-se deopotrivă cu semenii săi cu plugăria și negoțul. El se înrolase în corpul liber austriac - *Freikorps* - unde primi instrucția militară. Deși fără cunoștință de carte, el dispunea de cete înarmate, al căror potențial de luptă sporea din zi în zi. Principele Ipsilanti felicită pe înaltul conducător al sârbilor la primele sale succese de arme contra dahiilor turci care jefuiau și asupreau populația sârbească din Balcani. Pe de altă parte, Poarta recurse la intervenția principilor români Ipsilanti și Moruzi pe lângă Caragheorghe pentru a ajunge la o înțelegere cu el. Ambii principi se grăbiră să trimită solii la conducătorul sârb. Solii munteni și moldoveni asistară chiar la adunarea sârbilor de la Ostrujnița pentru a-și îndeplini cât mai bine misiunea lor. Ei stăruiau pentru constituirea unei Serbii autonome sub supremația Porții după modelul Principatelor Române, plătind Porții cuvenitul haraci anual. Poarta mai stăruia ca cetățile sârbești să primească garnizoane turcești. Medierea principilor români fu însă rău primită de sârbi, care arătau că nu au nevoie de asemenea medieri, întrucât concepțiile politice ale principilor fanarioți se deosebeau radical de cele ale conducătorilor mișcării sârbești. Aceștia declarară că au ridicat armele pentru a se putea apăra împotriva atacurilor din partea dahiilor turci care amenință viața și avutul populației sârbești. Dacă nu li se acceptă condițiile puse, ei preferă să moară în luptă decât să se reîntoarcă la jugul robiei. De altfel, grecii din Fanar, deopotrivă cu cei din scaunele Principatelor Române, nu ar avea nimic comun cu poporul propriu-zis, pe care ei îl tratează ca pe animale și ei nici n-ar putea înțelege aspirațiile poporului sârb care luptă pentru limbă și libertate.

Gândul ascuns al principelui Ipsilanti era ca Serbia să devină un "hospodarat" pe seama sa, alături de Muntenia și Moldova, pe care el le dorea unite sub sceptrul său. Într-o scrisoare din 31 ianuarie 1806, Ipsilanti arăta că înfrângerea sârbilor ar echivala cu nimicirea tuturor creștinilor din Turcia precum și cu pustiirea Munteniei și Moldovei, căci până ce ar sosi oștirile rusești în apărarea acestor țări, ele n-ar mai găsi aci decât oase și ruine. Față de bănuiala ridicată contra principelui Ispilanti că el ar fi încercat și sprijinit răscoala sârbească, el răspunse că intervenția sa în Serbia s-ar fi făcut în temeiul ordinului primit de la Poartă să intervină pentru împrăștierea și urmărirea dahiilor turcești cu ajutorul insurgenților și haiducilor sârbi. Dezvinovățirile acestea nu părură Porții destul de întemeiate și de aceea Constantin Ipsilanti, care întreținea legături cu consulul rus din București și cu ambasadorul Rusiei la Istanbul, pare să fi fost avizat din vreme asupra primejdiei care îl păștea. De aceea, el preferă să renunțe la domnie și să fugă în Rusia. Fuga principelui fu considerată de Poartă drept trădare și de aceea ea pricinui moartea părintelui său Alexandru Ispilanti care, în locul fiului său fugar, fu decapitat, la Istanbul, în ziua de 25 ianuarie 1807.

Capitolul III

RĂZBOIUL RUSO-TURC DIN ANII 1806 - 1812 ȘI PIERDEREA BASARABIEI

1. Ocupația rusească din anii 1806 - 1812
2. Armistițiul de la Slobozia și tratatul de pace de la București
3. Protestele moldovenilor contra cesiunii Moldovei transprutene
4. Organizarea oblastiei Basarabiei
5. Așezământul Basarabiei

1. Ocupația rusească din anii 1806 – 1812

Înlocuirea principilor Moruzi și Ispilanti înainte de a fi împlinit termenul de șapte ani, fără asentimentul curții rusești în sensul hatișerifului din 1802, fu considerată de Rusia drept act de dușmănie îndreptat contra ei. De fapt, această supărare era un pretext pentru că diplomația rusească căuta de mult un motiv pentru ruperea relațiilor cu Poarta. Ambii Domni erau bănuiți de a fi oamenii de încredere ai curții rusești și de aceea Franța, pe lângă ambasadorul ei pe lângă Poartă, ceruse și obținuse înlocuirea lor prin *Scarlat Calimachi* în Moldova și prin *Alexandru Sutzu* ca adepți ai cauzei franco-otomane. Rusia care concentrase trupe la Nistru protestă prin ambasadorul ei, Andrei Iakolevici Italinsky, din Istanbul, iar consulul Kiriko din Principate primi instrucțiuni de a nu recunoaște pe caimacamii noilor Domni și nici pe aceștia când se vor instala în scaunul domniei. La 15 octombrie 1806, Italinsky amenință direct Poarta cu ruperea relațiilor, dacă nu revine asupra actelor de mazilire a principilor români. Amenințarea rusească își atinse scopul. Sultanul Selim, impresionat de concentrarea de trupe rusești în fața cetăților Hotin, Bender și Akkerman, cedă presiunii rusești, revocând la 17 octombrie firmanele de mazilire a principilor Moruzi și Ipsilanti și-i reinstală în scaunele lor de domnie. Dar cum raportul lui Italinsky asupra satisfacerii cererii rusești cu privire la înscăunarea vechilor Domni nu sosi la timp, sau nu era dorit să sosească la cunoștința curții imperiale din Petersburg, trupele generalului Michelson trecură Nistrul la Soroca în ziua de 23 noiembrie, dând astfel semnalul pentru începerea ostilităților ruso-turce care vor dura șase ani, în decursul cărora Moldova și Muntenia îndurară din nou caznele ocupației moscovite. Ca și în războaiele precedente, rușii forțară trecerea peste Nistru și loviră cetățile de graniță. Fără a fi întâmpinat nici o rezistență serioasă, trupele țariste ocupară Hotinul, Benderul și Akkermanul și cuprinseră Moldova întreagă, considerând ocupația lor ca un fel de condominiu – *puissance de congouvernante des deux Principautés.* Consulii Kiriko din București și Balkanoff din Iași trecură agendele lor asupra consilierului imperial Radafinikin, care întrunea în mâinile sale atribuții administrative și politice. Vechii Domni Moruzi și Ispilanti nu mai avură timp de a se reinstala în scaunele lor de domnie, întrucât rușii trecură prerogativele domnești asupra generalului Michelson pe lângă care principii numiți de Poartă nu puteau avea alt rol decât de guvernatori adjuncți – *gouverneur en second.* La 24 decembrie 1806, apăru proclamația țarului Alexandru adresată principelui, clerului, boierilor și tuturor locuitorilor Moldovei și Munteniei, prin care țarul aducea la cunoștință obștească faptul că prin grija predecesorilor săi pentru propășirea țării și a poporului s-a stipulat în tratatele cu Poarta instalarea protectoratului său asupra Țărilor Române. În continuare, țarul arăta că din momentul urcării sale pe tron n-a încetat nici o clipă de a veghea la menținerea liniștei principatelor. Dar actele arbitrare pe care guvernul otoman și le-a îngăduit, precum și refuzul de a-și îndeplini angajamentele luate, au necesitat intrarea trupelor rusești în Moldova și Muntenia, asigurând că prezența lor va scuti populația de toate relele la care era expusă și vor da cuvenita chezășie pentru liberul exercițiu al credinței și pentru respectarea tuturor drepturilor și privilegiilor. Se mai garanta menținerea și respectarea autorităților constituite, cu condiția ca trupele imperiale să fie considerate de populație ca o parte din ea însăși – *comme une partie de vous même*, și ajutată la îndeplinirea grelei misiuni,

cooperând cu ele și contribuind la întreținerea lor.

Înaintarea rapidă a rușilor în Principate și ocuparea principalelor cetăți de graniță produseră consternare la Istanbul. Rezistența turcească se organiză la Dunăre, și anume în jurul cetăților Ismail, Brăila, Giurgiu și Turnu, sub comanda aianului din Rusciuc, Mustafa Bairaktan. Planul de operație turc prevedea oprirea înaintării rusești la Focșani. Dar, până să se ajungă la punerea lui în aplicare, trupele rusești sub comanda generalului Miloradovici, înfrângând rezistența turcă de la Mărgineni, intrară la 25 decembrie 1806, în București. La apropierea lor, populația se aruncă asupra garnizoanei turcești din capitală, măcelărind o bună parte din ea, iar resturile le fugăriră spre Giurgiu. La 27 decembrie sosi la București și generalul Michelson însoțit de fostul principe Constantin Ipsilanti, care fugise în Rusia. Primirea lor se făcu cu salve de tunuri și în sunetul clopotelor de la toate bisericile. Situația fostului Domn se schimbă însă în defavoarea sa. Rușii nu mai considerau Principatele ca un condominiu ruso-turc, ci ca o țară cucerită de ei cu sabia. Astfel, Ipsilanti nu era privit ca Domn, ci ca guvernator rus al unei țări cucerite. Generalisimul Michelson constitui un guvern din boierii devotați Rusiei, care la 22 ianuarie 1807 prestă împreună cu țara întreagă jurământ de credință țarului liberator Alexandru, făgăduind totodată ascultare și principelui Ipsilanti. Pentru a liniști opinia publică, generalisimul se văzu silit să declare că Rusia nu are intenția de a păstra pentru sine Principatele Române, ci singurul ei scop este de a le asigura contra invaziilor din sudul Dunării. Agentul austriac din Iași raporta la Viena că, după informațiile sale, guvernul rus nu s-ar gândi la anexarea principatelor, ci mai curând la realizarea vechiului plan politic al împărătesei Ecaterina de a le uni într-un stat federativ sub cârmuirea lui Ispilanti, ca suveran al Moldovei și Munteniei. Planul acesta politic era confirmat și de principele Ipsilanti însuși. Din planul de unire al Principatelor nu trebuia să lipsească nici Bucovina, căci la 17 ianuarie 1807 generalul rus Harting observă față de agentul austriac:

"Dacă treburile noastre vor merge bine, atunci suspomenitul Domn (Ispilanti) capătă o bucată frumoasă de pământ, pentru că atunci îi va cădea probabil și Bucovina, fiindcă lui i se cuvine o despăgubire pentru întreținerea armatei noastre, care toată trăiește pe socoteala lui".

Planul unirii Țărilor Române era împărtășit și de generalisimul Michelson, care susținea față de agentul austriac că principatele trebuie să constituie *"un stat tampon independent față de Rusia și Austria, formând un perete despărțitor între ambele aceste două puteri și pentru ambele împotriva Porții".*

Principele Ipsilanti se gândea serios la alcătuirea noului stat sub egida sa. În scopul acesta el se gândi la organizarea unei oștiri pământene, ca și Nicolai Mavrogheni la vremea sa. Comandantul militar rus se grăbi să-i dea tot concursul în privința aceasta, punându-i la îndemână echipamentul necesar care consta în uniforme căzăcești.

În Oltenia luă ființă din îndemnul generalului Miloradovici un corp de "volintiri" cu un număr nelimitat de panduri până la 10 batalioane, care încadrați în rândurile oștirii rusești și comandamente de ofițeri ruși, aveau misiunea să ajute la apărarea frontului de la Dunăre împreună cu voluntari sârbi și la curățirea Olteniei de turci. Comanda asupra acestor batalioane fu încredințată generalului Sallos. Fiecare batalion se compunea din 4 roate, comandată fiecare de câte un căpitan ales din rândurile voluntarilor. Un asemenea căpitan comandant era și Tudor Vladimirescu împreună cu Gigârtu, Ion Solomon, Dumitru Garbea ș.a. Generalul Iraiev îmbrăcă, în 1808, pandurii voluntari în uniforme căzăcești, îi înarmă cu lănci, pistoale și săbii și-i trimise contra cârjaliilor din Vidin. Generalul Bragation trimise "pandurii lui Tudor" la asalt contra Plevnei. În martie 1811, Tudor comanda cetele de panduri la Calafat în număr de 6.000 de oameni, ridicând metereze de la Galenți până la Ciuperceni și având veșnic ciocniri cu turcii. În calitatea sa de "comandir" de panduri Tudor s-a distins în luptele cu turcii de la Rahova, Negotin și Cladova (Telislau). Pentru actele sale de vitejie Tudor fu avansat locotenent în armata rusă și decorat cu ordinul *Sf. Vladimir* cu spadă, după care se numi Vladimirescu, iar împăratul îi trimise un inel de aur cu inițialele sale, fiind considerat ca sudit rus care beneficia de protecția consulului rus. După pacea de la București, principele Caragea dizolvă corpul pandurilor. Naum Râmniceanu arată că Domnul a stricat tagma pandurilor, pe unii dintr-înșii dându-i la bir, iar pe cei cu stare bună înaintându-i cu așezare la geamuri, mazili și alte orânduieli, dându-le sume de bani, iar în locul lor au adăugat cu mult prisos cetele străinilor arnăuți. Vreo 500 de panduri fură menținuți sub arme ca slujitori domnești, iar 2.075 fură obligați să plătească bir. Moldovenii organizară un corp de dragoni pe coifurile cărora strălucea capul de zimbru din stema Moldovei. La

unitățile românești se asocia și un polc sârbesc al înaltului conducător Caragheorghe cu drapelul său național.

Nădejdile și pregătirile lui Ispilanti pentru a îndeplini un mare rol politic în principate rămăsese însă zadarnică din cauza rezistenței îndârjite a turcilor și a slăbirii ofensivei rusești. După capitularea cetăților Ismail și Brăila, rezistența otomană se concentră. La Giurgiu, atacurile rusești erau mereu respinse. De altfel, rușii se mențineau în defensivă și nici nu mai înaintară în Oltenia, așteptând mereu rezultatul acțiunilor militare din Polonia. Nehotărârea aceasta a rușilor încurajă pe turci și-i îmboldea mereu la acțiuni ofensive. La 20 ianuarie 1807, aianul din Giurgiu, Mustafa Baicalov, trecu cu un corp de 4.000 de oameni Dunărea în Oltenia pentru a lovi flancul drept al oștirii rusești. Se mai întâmplă că, în februarie 1807, muri la Vidin faimosul răzvrătit Pasvan Oglu, groaza Olteniei. Rușii întrețînuseră legături cu temutul rebel din Vidin. Situația aceasta nemulțumea mult pe Ipsilanti care, destăinuind simțimintele sale față de agentul austriac din București, arată că miniștrii turci par a fi cumpărați de francezi, căci altfel nu s-ar putea explica cum de au îndrăznit să dezlănțuiască un război contra Rusiei pe care ei nu-l pot purta. În războaiele anterioare, cetățile de la Dunăre și Nistru erau din vreme fortificate și bine aprovizionate cu cele necesare pentru război. În războiul actual nu ar mai exista asemenea magazii, iar Principatele care constituiau depozitele pentru aprovizionare și podurile pentru transportul tunurilor și munițiilor ar fi în starea cea mai deplorabilă. Ipsilanti mai arată că aianii și pașalele de la Dunăre și Nistru sunt deprinși la neascultare, tinzând spre neatârnare, urmărind interesele lor personale și desfidând orice unitate de acțiune. La toate acestea se mai asocia și lipsa de bani în urma unei gospodăriri financiare în derută. Din cauza aceasta se recurge la așezarea de noi impozite și la acte samovolnice în urma cărora mulți oameni cu avere vor fi trimiși în cealaltă lume pentru a li se confisca comorile. Nemulțumirile din popor duc la revoltă. Pentru flotă nu se pot găsi matrozi, fiindcă marinarii greci nu vor să lupte contra rușilor, iar cei recrutați cu forța dezertează la prima ocazie. A purta război în asemenea condiții este o curată nebunie – zice Ipsilanti – și încă aruncându-te în brațele Franței, ale unei puteri care a răsturnat atâtea tronuri, a dărâmat atâtea așezăminte politice și a călcat în picioare tratate, de la care nu te poți aștepta să cruțe Turcia și să nu-i pregătească soarta atâtor state înfloritoare și puternice pe care ea le-a risipit.

Cu toate acestea, luptele de avanposturi de la Giurgiu continuau, fără să se recurgă la vreo lovitură decisivă nici din partea turcilor și nici din partea rușilor. Tătarii din Bugeac, nemulțumiți cu ocupația rusească, se retraseră cu familiile lor la Ismail și se baricadară acolo, unindu-se cu turcii. La 24 februarie un corp de vreo 15.000 de călăreți lovi, la Tobac, forțele rusești și le pricinui noi pierderi. După această izbândă, tătarii amenințară Iașii pentru a pedepsi pe boierii de acolo care chemaseră pe ruși în țară. Îngroziți de amenințările tătărești, boierii fugeau din Iași, iar agenția austriacă își evacuă arhiva la Cernăuți. Între timp, turcii, concentrând trupe la Silistra, pregăteau un atac asupra Bucureștilor. Lumea fu cuprinsă de groază. Principele Ispilanti, care se certase cu generalul Miloradovici, părăsi capitala la 31 mai 1807 și se retrase la Brașov, urmat de mai mulți boieri care cerură îngăduința curții din Viena de a se adăposti acolo. De la Brașov Ipsilanti trecu la Iași, unde îndeplinea funcția de caimacam în înțelegere cu consilierul Radafinikin. Deodată cu Ipsilanti se retraseră și rușii din București. Capitala fu ocupată imediat de turci. Puterea administrativă trecu asupra nazirului turc care constitui un guvern din elemente improvizate. Teroarea domnea pretutindeni. Arhiva agenției austriece fu evacuată la Sibiu. Unitățile turcești ajunseră la Focșani și Buzău.

La Iași autoritatea lui Ispilanti era în vădită scădere, zvonindu-se că a căzut în dizgrație. Președinția divanului fu conferită generalului Lascarov. Boierii protestară contra acestei numiri, la care generalul le răspunse că numirea sa s-a făcut prin înalt ucaz imperial cu scopul de a pune capăt tuturor abuzurilor față de care divanul divizat în mai multe clici a întârziat să ia cuvenitele măsuri. Pentru îndeplinirea acestor obligații, el n-are nevoie de consensul lor al tuturor, ci numai de sfatul unui restrâns număr de boieri și numai în chestiuni care privesc buna administrație a țării. În această privință, el se declara gata de a recurge la sfatul mitropolitului și al câtorva boieri. El încheie răspunsul său: *"Asupra hotărârilor mele nu am a vă da nici o socoteală, iar dacă nu vă convine nu aveți decât să vă jăluiți Majestății Sale"*.

Lascarov constitui un divan cu logofătul Constantin Ghica în frunte, reducând atribuțiile mitropolitului numai la cele bisericești. Opoziția boierilor contra lui Lascarov continua însă cu toate aceste amenințări, silind pe general să reclame cazul superiorului său, mareșalul Bosorovski, care înlocuise pe Michelson în comanda supremă asupra tru-

pelor de ocupație din Principate. Acesta mustră aspru pe membrii guvernului pentru nesupunerea lor și dezaprobă purtarea incalificabilă a capului opoziției, Constantin Balș, cerând divanului să-i răspundă cum de acesta a îndrăznit să se opună generalului Lascarov. În consecință, mareșalul ordonă ca numitul boier să nu se sustragă supunerii datoriei. Mareșalul Bosorovski, în vârstă de 80 de ani, își stabilise reședința în palatul domnesc din Iași.

2. Armistițiul de la Slobozia și tratatul de pace de la București

Între timp se produseră mari schimbări în operațiile militare din Polonia. La 27 mai 1807, se încheie pacea de la Tilsit între Franța și Rusia. La București se zvonea că Franța ar fi recunoscut Rusiei posesiunea Munteniei, Moldovei și Basarabiei. La vestea aceasta izbucni revoluția în Istanbul în cursul căreia sultanul Selim fu răsturnat și înlocuit, la 29 mai 1807, cu sultanul Mustafa. Tratatul de pace pe frontul de nord îndemnă pe ruși să încheie un asemenea armistițiu și pe frontul de sud cu turcii. Acesta se și încheie, la 24 august 1807, la Slobozia, lângă Giurgiu. În urma acestui armistițiu trupele de operație, atât rusești, cât și otomane, rămaseră pe pozițiile ocupate de ele în ziua semnării. Zvonul despre cesiunea Principatelor către imperiul moscovit determină pe Ipsilanti să treacă la o acțiune mai vie în scopul realizării vechiului său vis politic de a ajunge în fruntea Principatelor Unite în Regatul dacic. El adresă boierilor refugiați la Brașov invitația de a se reintoarce în țară, care în curând va fi liberă de sarcinile militare și va reveni la vechea ei fericire. Boierimea însă nu era mulțumită cu toată politica sa și de aceea ea ceru înaltului comandament rus să nu se mai numească principe, ci să se instaleze și în Muntenia un guvernator militar, ca în Moldova, care să administreze țara împreună cu divanul. Ostilitatea boierilor făcu pe Ispilanti să părăsească, la 28 august 1807, Bucureștii și să treacă în Rusia cu toată familia sa, lăsând domnia în seama unei căimăcămii domnești compusă din 8 boieri având în frunte pe Varlaam, fost colonel în armata rusă. Urât de țară și dușmănit de cercurile militare rusești, el își dăduse seama că visurile sale politice nu mai puteau fi înfăptuite. Totuși, puținii aderenți care îi rămăseseră răspândeau zvonul că principelui Ipsilanti i s-ar fi rezervat demnitatea de rege al Daciei, precum și regența asupra Moldovei, Munteniei și Serbiei. Curând după aceasta, se vestea că demnitatea de rege al Daciei era rezervată marelui duce Constantin, iar Ipsilanti ar urma să beneficieze de veniturile acestui regat timp de un an de zile. La Petersburg, Ipsilanti nu putea isprăvi nimic. Guvernator militar în Muntenia fu numit generalul Kușnikov, iar administrația țării fu încredințată unui directorat compus din 4 membri, și anume din mitropolitul Dosoftei, vistiernicul Varlaam, Constantin Ghica și Filipescu, socrul generalului Miloradovici, de origine sârb. Cu instalarea noului directorat se puse capăt oricărei influențe din partea ex-principelui Constantin Ipsilanti. La 7 aprilie 1808, se află din Petersburg că principele Constantin Ipsilanti a fost eliberat de îndatoririle sale față de Principate, avizându-i-se domiciliul la Moscova precum și veniturile din anumite domenii ale coroanei compuse din 80 de sate. Pe lângă palatul care i se dădu ca reședință, el mai primi și o pensie viageră de mai multe mii de ruble anual. Fiul său, Alexandru, fu primit în oștirea rusească, fiind încins pe loc cu sabie, cum ne spune Dionisie Eclesiarhul. Tânărul prinț se și distinse în bătălia contra francezilor, în care pierdu o mână. Astfel își încheie principele Constantin Ipsilanti cariera sa politică, urmând ca aceasta să fie continuată de fiul său Alexandru, ca șef al mișcării eteriste.

În aprilie 1808, armistițiul de la Slobozia fu prelungit pe termen nedeterminat, astfel că ostilitățile încetară. Generalul Kușnikov fu numit președinte al divanurilor din ambele Principate, iar fostul mitropolit al Ecaterinoslavului, Gavriil Bănulescu Bodoni, fu instalat în scaunul mitropolitan de la Iași în locul lui Veniamin Costachi, în calitate de exarh al sinodului rusesc. În aceeași calitate ocupă mitropolitul Gavriil și scaunul mitropolitan de la București, în locul lui Dosoftei Filitis. Exarhul Gavriil sosi, la 27 iulie 1808, în capitala Munteniei, unde fu primit cu toate onorurile cuvenite unui chiriarh instalat de puterea ocupată.

În locul generalismului Michelson care s-a sinucis, comanda supremă a trupelor de ocupație din Principate trecu asupra generalisimului Kutuzov care se grăbi să proclame chiar încorporarea Principatelor în imperiul rusesc în sensul înțelegerii franco-ruse de la Tilsit. Dar noua stăpânire pravoslavnică nu se deosebea mult de cea păgână:

"Nu se poate spune prin cuvinte – arată o mărturie contemporană – *cum se poartă trupele cu locuitorii țării; pradă așa de cumplit încât nimeni nu mai este sigur de avutul său. Țara este datoare să dea proviziile trebuitoare, dar comandanții le vând și locuitorii trebuie să*

dea bani în locul lor. Cei ce nu mergeau cu Rușii era privit ca «vânzător de patrie»".

Când se atrăsese atenția generalisimului Kutuzov asupra despuierii țăranilor, cărora nu le mai rămânea nimic, el răspunse crud și rece că le-au rămas doar ochii ca să plângă. Continuarea fără termen a armistițiului de la Slobozia începu să neliniștească pe Ruși, care doreau să pună capăt războiului cu Poarta pentru a avea mână liberă pe frontul de Nord contra lui Napoleon. De aceea Kutuzov, dorind să curme odată cu turcii prin o lovitură neașteptată, el rupse armistițiul de la Slobozia, dând ordin generalul Markov să treacă Dunărea prin surprindere la Giurgiu și să lovească tabăra turcească. Atacul generalului Markov, din 12 octombrie 1811, fusese așa de fulgerător încât marele vizir Ahmed scăpă numai prin fugă la Rusciuc. Sub impresia acestei fericite manevre a rușilor, Ahmed stărui cu tot dinadinsul pentru reluarea și ducerea la bun sfârșit a negocierilor de pace. Era momentul psihologic cel mai nimerit pentru începerea tratativelor de pace.

Acestea începură într-o cârciumă veche din Giurgiu, la începutul lui noiembrie 1811. Delegații turcilor erau Selim, Hamid Efendi și Galip Efendi, având ca tălmaci pe Dumitru Moruzi, fratele fostului Domn Alexandru Moruzi, care era bănuit de a fi favorit al rușilor. Delegații ruși erau: ambasadorul Kalinski însoțit de Sabaniev și Pierre Fontori ca secretar al delegației. Întemeindu-se pe înțelegerea de la Tilsit cu Napoleon, rușii se credeau în drept să pretindă Principatele Române Moldova și Muntenia, pe care le administrau din 1806, precum și independența Serbiei. Delegații turci dădeau a se înțelege că Poarta ar fi dispusă să cedeze Basarabia, adică Bugeacul tătăresc cu raialele turcești de la Ismail, Chilia, Akkermann și Benderul. Rusia începând să intuiască intențiile lui Napoleon asupra Moscovei, părea dispusă a se mulțumi numai cu Moldova, ba chiar numai cu linia Siretului. La vestea aceasta, marele vizir replică interpretului Langeron care i-o comunicase la Rusciuc că este rușinos ca rușii, care stăpânesc un sfert al globului, să se certe pentru o palmă de pământ, adică fâșia dintre Siret și Prut, care nici nu le este de folos. Dar la insistența solului rus, marele vizir declară în cele din urmă:

"Vă dau Prutul, nimic mai mult; Prutul ori războiul; am jertfit grozav de mult până acuma și Ismailul singur vă plătește războiul și mai aveți încă patru cetăți, adică Chilia, Akkermann, Bender și Hotin și o strălucită provincie, Buceagul, împreună cu ținuturile Greceni, Codru, Lăpușna, Orhei, Soroca și părțile transprutene din ținuturile Iași și Cârligătura".

Cu vestea aceasta se întoarse generalul Langeron la Giurgiu spre a o aduce la cunoștința generalisimului Kutuzov, care o transmise rapid la Petersburg, recomandând-o ca favorabilă pentru ruși. De asemenea, repezi și marele vizir un curier la Istanbul pentru a cere avizul sultanului. Cu aceasta se încheiară negocierile de pace de la *Giurgiu* și delegații congresului se mutară cu toții la *București*. Acolo sosi însă avizul negativ al sultanului, care nu era de acord cu cedarea Basarabiei întregi, ci înțelegea să păstreze gurile Dunării cu cetățile Ismail și Chilia, arătând că preferă să continue războiul, decât să cedeze pozițiile de la gurile marelui fluviu. Atitudinea Porții, nezguduită în hotărârile sale, neliniști foarte mult pe cei din Petersburg, care se așteptau din zi în zi să înceapă operațiile lui Napoleon contra Rusiei. În cercurile diplomatice din capitala imperiului moscovit se zvonea că țarul era gata să renunțe la tot ce cucerise până atunci de la turci, numai pentru a încheia pacea. Pe de altă parte, turcii așteptau cu nerăbdare izbucnirea ostilităților franco-ruse pentru a salva posesiunile lor cuprinse de ruși.

La 12 ianuarie 1812, sosi răspunsul țarului care cerea Basarabia împreună cu cea mai mare parte din Moldova până la Siret ca graniță. Turcii persistară însă la granița Prutului. Neputându-se ajunge la nici un rezultat, rușii încercară să intimideze Poarta prin reluarea operațiilor militare. La 13 februarie generalul Pulatov trecu Dunărea pe gheață, mai sus de Zimnicea, și ocupă prin surprindere Siștovul cu 4.000 de oameni. Demonstrații similare erau luate în vedere și contra cetăților turcești de la Vidin, Rusciuc și Silistra, și numai marile inundații ale Dunării împiedicară pe ruși de a le întreprinde în primăvară. Cu toate acestea, mare nervozitate domnea în ambele lagăre. Turcii așteptau din ceas în ceas începerea operațiilor franceze, câtă vreme rușii ridicau divizii de pe frontul de sud, dirijându-le spre frontul de nord din Polonia. Revocarea generalisimului Kutuzov din postul de comandă al trupelor de pe frontul de sud și înlocuirea lui prin amiralul Paul Ciceagov acceleră încheierea păcii. Bătrânul generalisim revendică pentru sine gloria desmădulării Moldovei și de aceea el grăbi negocierile de pace, acceptând Prutul ca hotar pentru noile cuceriri rusești. Și astfel, fu semnat, la 16/28 mai 1812, la București tratatul de pace, care în art. 4 cuprinde următoarea dispoziție teritorială: *"Râul Prut, de la intrarea sa în Moldova, până la vărsarea sa în Dunăre și malul stâng al Dunării de la confluența Prutului până la Chilia*

și până la Mare vor forma granița între cele două imperii".

Prin acest articol, Poarta cedă Rusiei cetățile Hotin, Bender, Akkerman, Chilia și Ismail cu Reni împreună cu raialele lor, precum și Bugeacul tătăresc care constituia Basarabia. Poarta mai cedă Rusiei și județele moldovenești Bălți, Soroca, Orhei, Lăpușna, Hotărniceni, Codru și Greceni, precum și plășile de dincolo de Prut, din județele Iași și Cârligătura. A doua zi după semnarea tratatului de pace de la București, Kutuzov părăsi capitala Munteniei, îndreptându-se spre Petersburg. Poarta ratifică tratatul la 12 iulie. Amiralul Ciceagov aduse cuprinsul instrumentului de pace la cunoștința divanului muntean la 6/18 iulie. Articolul XI din tratat prevedea un termen de 3 luni pentru evacuarea trupelor rusești, adică până la 3/15 octombrie 1812.

Curând după semnarea păcii, turcii își dăduseră seama că au fost trădați de sfetnicii lor fanarioți. De aceea, ei decapitară pe Dimitrie Moruzi, marele dragoman, și pe fratele acestuia, Panaite Moruzi. Dar ce folos, când Basarabia a rămas pierdută.

Înainte de a părăsi Țara Românească, amiralul Ciceagov preconiza organizarea în grabă a unei oștiri pământene, care să împiedice reocuparea țării de către trupele turcești, după retragerea oștirii rusești și să mențină ordinea interioară. În scopul acesta, amiralul adresă la 10 iulie divanului muntean o notă confidențială în care arătă că, deși pacea cu Poarta a fost încheiată, totuși nu se poate ști dacă Turcia se va alia sau nu cu Rusia. Între timp, se impune ca pentru cazul când, după retragerea rușilor, trupe dușmane ar încerca să ocupe țara, apărarea acesteia să fie încredințată unei miliții naționale de 20.000 de oameni, întreținută de țară. Cu recrutarea și instrucția miliției în cele 12 județe muntene a fost împuternicit vistiernicul Samurcaș.

"*Este vorba* – zicea Ciceagov în chemarea sa, adresată țării – *de a înarma pe români pentru apărarea lor și pentru ca ei să dea tuturor popoarelor vecine* o *pildă elocventă despre un mare adevăr și anume că un popor care demonstrează că are puterile și care înțelege să-și apere drepturile cu arma în mână trebuie să-și dobândească îmbunătățirea soartei sale. Organizarea oștirii pământene trebuie să pornească din mișcarea spontană a națiunii*".

Un apel similar fu adresat și divanului din Iași care răspundea la 14 iulie că organizarea unei miliții naționale s-ar putea face prin chemare liberă adresată țării, pentru ca celor dornici de înrolare să le fie puse în vedere privilegii . La expirarea termenului de angajare, cei ce se reintorc la vatră să fie șterși din rolurile contribuabililor și trecuți în rândurile mazililor și ruptașilor. În aceste condiții ar putea lua ființă în Moldova o miliție națională.

Proiectul recomandat de Ciceagov prevedea organizarea *milițiilor* din rândurile populației rurale pe județe și a *gărzilor* din rândurile populației de la orașe. Milițienii din Oltenia urmau să formeze *corpul pandurilor*, iar cei din Muntenia *corpul cătanelor*. Dar propunerea amiralului Ciceagov cu privire la organizarea unei oștiri naționale n-a putut fi pusă în aplicare prin faptul că autorul ei părăsi, la 18 august, Bucureștii, iar turcii reocupară la 1 septembrie cetățile Turnu, Giurgiu și Brăila, iar la 18 septembrie sultanul rândui Domn în Muntenia pe *Ioan Caragea*, iar în Moldova pe *Scarlat Calimachi*.

3. Protestele moldovenilor contra cesiunii Moldovei transprutene

Cesiunea Moldovei transprutene a produs o adâncă mâhnire și consternare în rândurile moldovenilor. Și aceasta cu atât mai mult, cu cât cesiunea s-a făcut fără ca țara să fi fost întrebată cel puțin pentru cesiunea ținuturilor Greceni, Codru, Hotărniceni, Lăpușna, Orhei, Soroca și Bălți, care făceau parte din principatul Moldovei vasal Porții, iar ocârmuirea acestor ținuturi era în seama principelui și divanului din Iași. Poarta nu era deci îndreptățită să cedeze aceste ținuturi unei puteri străine, fără ca Domnul și divanul să fi fost ascultați. Așa hotărau capitulațiunile cu Poarta, care nu fuseseră încă abrogate. Altfel se prezenta chestiunea cesiunii raialelor din Hotin, Bender, Akkerman, Chilia și Ismail împreună cu tatarlâcul din Bugeac care erau teritorii supuse direct Porții otomane. De aceea, nu este de mirare dacă, la 26 octombrie 1812, moldovenii prezentară noului Domn Scarlat Calimachi un protest formal contra râșluirii Moldovei, care în curs de 6 ani fusese "călcată de oștiri nesfârșite rosienești, pentru îngrijirea cărora bieții moldoveni au slujit, au muncit cu mâinile și cu dobitoacele, cu păgubire din toate părțile". Iar drept răsplată pentru aceste mari și neprețuite jertfe, rușii dezrobitori au rupt din pământul Moldovei regiunile cele mai mănoase și mai bine cultivate, într-un cuvânt "tot trupul și inima țării, izvorul vitelor,

chelarul țării, ogoarele de grâu și orz, pe când partea rămasă Moldovei era mai mult popușoiște". Membrii obșteștei adunări a Moldovei aveau motive destul de vajnice, că din întregimea Moldovei lipseau acum șase ținuturi, adică cel mai mare ținut ce se numește Orheiul sau Lăpușna, cel al doilea al Sorocei, al treilea Hotărniceni, al patrulea Codrul, al cincilea Grecenii, iar al șaselea ținutul Iași cea mai mare parte, căci acea rămasă se socotește întru nimic, afară de ținutul Hotinului și afară de olatul Bugeacului, care deși s-au dezlipit de la o vreme de trupul Moldovei, dar tot întru aceeași stăpânire aflându-se a preaputernicei împărății, era îndemânarea și adăpostirea pământenilor și înlesnirea vieţuirilor și întru a hranei îndestulare și a vitelor pășune. Iară întru acest chip toată partea aceea socotindu-se până la Prut poate fi mai mult decât jumătate din țară. Pentru aceste puternice motive, membrii obșteștei adunări cereau restabilirea vechilor hotare "precum de la moșii și strămoșii lor au apucat întregirea Moldovei așa să rămână și de acum înainte".

Se arată că partea de dincolo de Prut era cea mai bogată și că ea contribuia cel mai mult la dările în natură pentru Istanbul: 120.000 de chile se ridicau în Moldova transpruteană, din cele 200.000 de chile de grâu ce se trimeteau în fiecare an la Istanbul, și numai restul de 80.000 se luau din părțile de dincoace de Prut. Din ținuturile "desghinate" se trimiteau la Istanbul 30 – 40.000 de oi și tot de acolo se mai cumpărau și altele 80.000, câtă vreme din restul țării nu se puteau scoate decât cel mult 40.000 de oi. Din cele 300.000 de ocale de unt pentru Poartă, 140.000 de ocale se ridicau din ținuturile de peste Prut. Din birnici rămaseră sub oblăduirea rusească 80.000 de oameni cu mulțimea slujitorilor care păzeau marginea Nistrului. Din birul țării de 1.697.000 lei, se percepeau din Moldova transpruteană 625.000 lei pe lângă 225.000 lei rămași, 5.000 lei goștină, 55.000 lei oierit, 31.000 lei stupărit, 90.000 lei vădrărit, 110.000 lei vamă, 60.000 lei pentru exportul de sare peste Nistru și vânzare de către ciobani și alți locuitori și 40.000 lei pentru holercă (rachiu). Pe fiecare an se vindeau peste hotar 15.000 boi cu câte 20 galbeni perechea, 15.000 vaci cu câte 5 galbeni de cap și 5.600 cai cu câte 15 lei calul, pe când din ținuturile rămase Moldovei nu se vindeau, în fiecare an, peste hotar decât 5.000 boi și 5.000 vaci. De acolo venea belșugul vitelor de orice fel, al grânelor, al cerii și al mierii.

Principele Calimachi primi cu adâncă mâhnire întâmpinarea justificată a boierilor, o transmise la Poartă și stărui ca ea să ajungă în mâna sultanului. Dar nici Poarta nu putea face nimic, fiindcă ceea ce s-a legat la București nu se mai putea desface.

"Cu toate acestea – spune cronica lui Manolachi Drăghici[10] – *locuitorii Moldovei multă vreme au ținut pacea încheiată la București ca nestatornică, așteptând dintr-o zi într-alta înapoierea pământului luat de ruși și întregirea hotarului țării precum au fost mai înainte, dar s-a amăgit în ceste ce hrănia"*.

Mitropolitul Veniamin stăruia pentru redactarea unui protest mai energic contra răsluirii țării și prezentarea lui congresului de pace de la Viena. Principele și sfetnicii săi se sfiiră să ridice un asemenea protest contra puterii protectoare care era Rusia. Dar ceea ce moldovenii nu îndrăzniră să facă, încercă principele Munteniei, Ioan Caragea prin Frederic Gentz, reprezentantul său la Viena. Acesta se însărcină să intervină pe lângă principele Metternich pentru ca problema Basarabiei să ajungă pe agenda Congresului de pace de la Viena. În adevăr, Gentz avu o convorbire cu Metternich, în cursul căreia fu atinsă și chestiunea basarabeană, dar fără nici un rezultat. În urma acestei convorbiri Gentz raportă domnului muntean că *"principele Metternich este pe deplin convins că orice încercare de a determina pe ruși la retrocedarea teritoriului pe care ei l-au smuls Porții în ultimul război ar fi fără scop și țintă"*.

Astfel, rămase pierderea Moldovei transprutene definitiv pecetluită. Catastrofa suferită de Napoleon în Rusia zădărnici orice revizuire a tratatului de pace de la București.

În noiembrie 1813, expirase termenul de 18 luni fixat în art. 7 al tratatului de la București în cursul căruia locuitorii din ținuturile transprutene cedate Rusiei se puteau hotărî de a rămâne acolo sau de a se retrage în Moldova de dincoace de Prut, lichidând proprietățile lor de acolo:

"Sosind ziua fatală – zice Manolachi Drăghici în cronica sa[11] – *a expirării convenției după tratat, ce trebuia firește, care să trăiască unde era să rămână desăvârșit, ceasurile acelea au fost de plângere de neuitat; pentru că poporul cu cârdul, ca turmele de oi încinsese toată marginea Prutului de la un capăt la altul, mergând și venind de prin sate și de prin târguri săptămâni încheiate, cu luarea de ziua bună, de la părinți, de la frați și de la rudenii cu care crescuse și viețuise împreună până în vremea aceea, când se despărțiau unii pe alții pentru totdeauna"*.

4. Organizarea oblastiei Basarabiei

Teritoriul moldovenesc dintre Prut și Nistru anexat imperiului rusesc cuprindea mai bine de jumătate de suprafața Moldovei de 83.860 km². Din întreaga suprafață rămase Domnului Moldovei numai 38.230 km², restul de 45.630 trecu sub stăpânirea rusească, întrecând deci teritoriul Moldovei cu 7.400 km². Pe teritoriul anexat de ruși se găseau 5 cetăți – Cahul, Tighina, Cetatea Albă, Chilia și Ismail – 17 târguri și 685 sate cu o populație de 482.630 suflete. În raportul său către țarul Alexandru I, amiralul Ciceagov descrie Basarabia ca o țară frumoasă, care va aduce imperiului mari foloase, dar ea trebuie să fie lăsată să se odihnească câtăva vreme.

"Am încercat – zice amiralul – *să dau locuitorilor acestui ținut câteva privilegii mai mult decât vecinilor. Ei sunt scutiți de dări vreme de trei ani, în loc de doi, după cum prevede tratatul de pace. Ei sunt scutiți de recrutare, căci populația este rară și o altfel de măsură în loc să aducă locuitori, i-ar face să fugă și pe cei ce sunt. Cred că această țară va propăși dacă va fi ferită de mulțimea puterilor și autorităților. Aici nu trebuie nimic de făcut, nimic întocmit dacă nevoia locală nu cere și dacă mijloacele locale nu îngăduie!"*

Noua achiziție teritorială fu numită de ruși *Oblastia Basarabiei*, întinzând numirea de Basarbia care se localizase numai asupra Bugeagului și asupra cetăților turcești și Hotinului împreună cu ținuturile moldovenești. Rușii păstrară vechea împărțire administrativă în 12 județe sau nezduri: *Hotin, Soroca, Iași, Orhei, Lăpușna, Hotărniceni, Tighina, Cetatea Albă, Chilia, Ismail, Greceni* și *Codrul*. Județele erau împărțite în ocoale sau plăși, iar acestea cuprindeau un anumit număr de sate. Până și vechea stemă a Moldovei, capul de zimbru, fu păstrată. Prin numeroase ordonanțe sau ucazuri imperiale se asigura respectarea vechiului caracter moldovenesc al provinciei, a legiuirilor locale și a limbii moldovenești în biserică și administrație. Cârmuirea țării fu încredințată unui *guvern provizoriu*. Un boier moldovean, Scarlat Sturdza, care se mutase în Rusia și ajunsese general în oștirea rusă, fu rânduit în fruntea administrației civile a noii oblastii basarabene. Ajutorul lui era boierul Mihai Crupenschi, moldovean și el. Guvernatorul civil, aflat în subordinea guvernatorului militar al oblastiei, își avea mai întâi reședința la *Tighina*, iar apoi la *Chișinău*, care prin ucazul imperial din 1818 fu decretat capitală a Basarabiei. Iar pentru ca noua ocârmuire a oblastiei să semene cât mai mult cu vechile așezăminte moldovenești, se dădu lui Sturdza și un *sfat obștesc*, un fel de divan, alcătuit din boieri moldoveni, cu ajutorul cărora guvernatorul civil numea pe *ispravnicii* județelor care se alegeau și ei din rândurile boierimii moldovenești devotată Rusiei, precum Catargi, Ghica, Balș, Vârnav etc. Ispravnicii, la rândul lor, alegeau pe *ocolași* în fruntea ocoalelor și pe vornici sau staroști în fruntea satelor. Tot ei confirmau pe căpitanii de mazili și pe căpitanii târgoveților. Ispravnicii și ajutoarele lor aveau atribuții administrative și judecătorești ca și în Moldova. Pravilele după care se cârmuia oblastia și se judecau pricinile erau cele moldovenești, actele se adresau în limba moldovenească.

Noua stăpânirea iertă dările pentru 3 ani și scuti populația de serviciul militar pe un termen de 5 ani. Iar pentru a împiedica emigrările în Moldova, țarul întări drepturile și privilegiile tuturor claselor sau tagmelor sociale. Acestea erau constituite din boieri, boierinași, mazili, ruptași, clerici, negustori și popor. Boierii care se puteau legitima cu rang mare de boierime din Moldova, se primeau în tagma *boierimii ereditare rusești*, erau trecuți în cartea heraldică a imperiului și se bucurau de toate privilegiile acestei clase selecte. În fruntea lor stătea *mareșalul nobilimii*, care se alegea de către obștea nobililor din această tagmă din trei în trei ani. Deosebit de aceasta, marea boierime din fiecare județ avea sfatul ei cu un mareșal al nobilimii județene în frunte. Sfaturile acestea boierești se bucurau de o largă autonomie în ceea ce privea interesele clasei lor. *Boierinașii*, pe care noua stăpânire îi găsi în slujba țării, fură recunoscuți ca *nobili individuali*. Ei erau scutiți de cnut sau de altă pedeapsă corporală, nu plăteau impozit pe cap și nici alt bir personal și erau trecuți în condica *sufletelor nebirnice*. Lor le era îngăduit să intre în serviciile statului rusesc bucurându-se de toate privilegiile nobilimii individuale rusești. Cu vremea ei se pierduseră însă în rândurile nacialnicilor și cinovnicilor ruși. Mazilii și ruptașii obținură și ei recunoașterea privilegiilor tagmei lor, deosebindu-se numai foarte puțin de pronomiile boierinașilor. În fruntea tagmei lor era un căpitan. Ei fură încadrați în clasa *nobililor săraci cu o singură curte*. Târgoveții formau bresle sau *isnafuri* deosebite după îndeletnicirea lor, plătind un bir special, deosebit de cel pe care îl plăteau nobilii și țăranii. Ei își alegeau pe căpitanul lor, deopotrivă cu mazilii și ruptașii.

Clericii constituiau o tagmă specială duhovnicească – *duhovenstvo* – cu drepturile și privilegiile ei dobândite prin hristoavele voievo-

dale și ucazurile imperiale. Preoțimea trăia din ofrandele credincioșilor și din rodul pământului bisericesc. Fiecare biserică avea sesia ei de 33 de fălci de pământ cu care era înzestrată de proprietarul satului sau de obștea sătească. Enoriașii munceau acest pământ cu clacă pentru preot. De la stat preotul primea o indemnizație numai pentru împărtășirea învățământului religios în școală. Prin ucazul imperial, din 21 august 1813, a luat ființă *Arhiepiscopia Chișinăului și a Hotinului* pentru întreaga oblastie a Basarabiei, cuprinzând și gubernia Chersonului, cu orașele Odessa, Tiraspol, Ananiev și Elisabetgrad. Încorporarea acestor gubernii în arhiepiscopia Chișinăului era motivată prin faptul că regiunea era locuită de români, greci, bulgari și alte neamuri diferite, iar ruși erau foarte puțini. Prin ucazul de înființare se dispune ca în noua arhidieceză să se aplice "obiceiurile locale, fiindcă s-a îngăduit poporului Basarabiei păstrarea vechilor sale drepturi moldovenești." Pentru întreținerea noii eparhii, țarul îi închină mănăstirea *Căpriana* și schitul *Codrița* cu toate averile și veniturile lor. În demnitatea de episcop al Chișinăului și Hotinului fu rânduit de Sfântul Sinod al bisericii rusești fostul Exarh al Moldovei, Valahiei și Basarabiei, *Gavriil Bănulescu Bodoni*, originar din vechea familie a Bănuleștilor din Câmpulungul Moldovenesc, unde venise din țara Ardealului și care în 1801 ajunse membru al Sf. Sinod din Petrograd. A fost decorat de împărăteasa Ecaterina cu clobucul sau camelauca albă cu crucea de briliante. În octombrie 1812, noul chiriah a creat la Chișinău o *dicasterie duhovnicească* după modelul rusesc, dar el păstră vechea împărțire a Moldovei în protopopiate care erau nouă la număr: *Hotin*, *Soroca*, *Falești*, *Orhei*, *Lăpușna*, *Hotărniceni*, *Codru* și *Basarabia de Jos*. Protopopii aveau sub controlul lor cele 712 biserici și preoți din arhiepiscopia Basarabiei. Una dintre cele mai vechi biserici era cea din târgul Chișinăului care s-a păstrat până în zilele noastre. La 31 ianuarie, chiriarhul Gavriil deschise la Chișinău *Seminarul duhovnicesc* pentru pregătirea preoților. La acest seminar se învățau: *gramatica*, *retorica*, *logica*, *filosofia*, *istoria*, *geografia*, *matematica*, *pegagogia* și *teologia dogmatică* precum și *limbile română*, *rusă*, *elină*, *latină*, *franceză* și *germană*, acestea două din urmă numai facultativ. Materiile se predau la început în limba română, care treptat a fost înlocuită cu limba rusă. Cursurile durau șase ani. În 1823, s-a deschis la Chișinău și o *școală duhovnicească* pregătitoare pentru seminar. În mai 1814, se deschise la Chișinău o *tipografie moldovenească* de sub teascurile căreia ieșiră numeroase cărți rituale didactice și religioase precum: *Catehismul*, *Molitfelnicul*, *Psaltirea*, *Mineul*, *Noul Testament* etc., tălmăcite din rusește prin osârdia chiriarhului Gavriil. O însemnare contemporană arată că între anii 1815 și 1820 ieșiră din tipografia de la Chișinău nu mai puțin de 19.300 de imprimate de tot felul. Din îndemnul zelosului arhiepiscop al Basarabiei și al Chersonului s-a pregătit o traducere în românește a *Bibliei*, care apăru, în 1819, la Petrograd, sub auspiciile *Societății Biblice Rosiene*. Colaboratorii arhiereului la această operă de traducere fuseseră Dimitrie Sulima, Varlaam Cuza, protoiereul Cosnițchi și mitropolitul Iosif Naunescu. În 1817, s-a pus temelia catedralei din Chișinău care s-a terminat numai după moartea lui Gavriil, întâmplată la 30 martie 1821. Osemintele sale au fost depuse spre veșnică odihnă în gropnița mănăstirii Căpriana. Lespedea de mormânt poartă următoarea inscripție: *"Numele lui va trăi între vremuri, înțelepciunea sa o vor recunoaște oamenii, iar lauda lui va mărturisi-o biserica"*.

Tagma cea mai numeroasă din populația Basarabiei o constituiau plugarii cultivatori de pământ. Prin reformele lui Constantin Mavrocordat țăranii moldoveni își redobândiseră libertatea de a se muta de pe o moșie pe alta după nevoile lor. Prin aceste reforme s-a fixat și claca de 12 zile pe an. Sătenii din Moldova erau de două categorii: *săteni cu pământ propriu*, *săteni așezați pe moșiile domnești, ecleziastice și boierești*. După vechiul obicei țăranii primeau 3 – 10 fălci de pământ de cap de familie pentru hrana lor, plătind pentru aceasta o anumită sumă de bani în numerar și dând dijmă 4 zecimi din toate produsele acestei porțiuni de pământ. Afară de aceste prestații în bani și în natură, săteanul mai datora proprietarului 12 zile de clacă pe an ca să-i ajute la gospodărie și să-i trimită rândași la curte. Țăranii păzeau pădurile proprietarului, având însă dreptul de a ridica uscăturile din pădurile străjuite de ei și trebuiau să țină în bună stare drumurile, stăvilarele, podurile. De altfel, ei nu mai erau legați de glie, ci erau liberi de a-și schimba stăpânii, după ce-și îndeplineau toate îndatoririle față de aceștia. În Rusia însă, țăranii trăiau în condiții cu mult mai grele și mai apăsătoare. Ei erau robii proprietarilor de moșii. Proprietarul rus era stăpân absolut asupra țăranului, el îi putea folosi fără răgaz la orice muncă, când voia și cât voia. El îl putea vinde ca pe animalele necuvântătoare sau a-l da zestre urmașilor săi, despărțind copiii de părinți. Țăranii moldoveni cunoșteau situația mujicilor din Rusia și de aceea ei se

gândeau cu groază la soarta ce-i aştepta sub regimul rusesc. Ţăranii din Răchitna adresară, în 1816, ţarului o petiţie, în care se rugau cu "lacrimi" în ochi să fie lăsaţi în "obiceiurile lor cele moldoveneşti pe care le-au apucat din bătrâni, rămânând sub "*dregătorii Moldovei, pământeni de ai lor* precum erau deprinşi şi se înţelegeau şi în vorbă", căci ei alte rânduieli nu pricep, ci numai cât li se adaugă "necazurile şi greutăţile". Din pricina aceasta numărul fugarilor din Basarabia în Moldova sporea mereu, astfel că ruşii se văzură nevoiţi să întărească cordoanele de cazaci de-a-lungul Prutului pentru a opri fuga ţăranilor români în Moldova. Pentru a împiedeca risipirea ţării, cârmuirea Basarabiei ezită de a introduce în noua oblastie regimul agrar din Rusia şi se îngrijea să asigure ţăranilor respectarea vechilor obiceiuri pământene de care se bucuraseră sub oblăduirea moldovenească. Aşezământul ţarului Alexandru prevedea că "ţaranii sau sătenii pe temeiul de mai înainte îşi vor păzi dreptăţile a nu atârna persoana lor de la stăpânitorii pământului pe care se află ei locuind".

La 1817, căimăcămia rusească a Basarabiei ordonă să se facă un recensământ al populaţiei din noua oblastie basarabeană, în urma căruia se putură înregistra acolo 92.946 de gospodării cu aproximativ 482.630 de suflete. Pe lângă masa compactă de moldoveni catagrafia populaţiei arată 640 familii de greci, 530 de armeni şi 82 de bulgari şi găgăuzi, 3.826 familii de evrei. Conscripţia rusească din 1817 nu face nici o menţiune de familii de ruteni sau ucraineni în Basarabia, o dovadă că aşezarea acestora în Basarabia s-a produs numai după încorporarea noii oblastii în imperiul rusesc. Numărul familiilor de ţigani nu este arătat fiindcă ţiganii nu aveau gospodăria lor. Nu pomeneşte nici un cuvânt de *tătari* fiindcă aceştia părăsiră Bugeacul înainte de încheierea păcii, se retraseră în Crimeea şi în Cuban. O mărturie contemporană arată că:

"Tătarii dispărură emigrând în masă. Târgurile lor pieiră cu dânşii. La plecare ei distruseră singuri multe case, iar cele ce mai rămâneau nedărâmate de ei se risipiră de la sine, fiindcă erau clădite din bârne. După o lună de zile nu vedeai nici urmă din mulţimea satelor care umpleau Bugeacul; numai doară că iarba era stufoasă şi de un verde mai închis în bătăturile fostelor auluri tătăreşti. Tătarii lăsaseră în satele lor părăsite toate orătăniile domestice care periră, cele mai multe de foame. Când te apropiai de o casă părăsiră auzeai strigăte, ţipete şi urlete şi o mulţime de pisici, de curci, de găini, de gâşte şi raţe ce veneau să ceară mila omului, ocrotitorul lor firesc. Multă vreme cazacii şi ostaşii ruşi nu se hrăniră decât cu păsări".

Tratatul de la Bucureşti îngăduia tătarilor emigraţi de a se întoarce în Turcia. Dar tătarii nu făcură uz de această dispoziţie a tratatului, ci rămaseră în Crimeea şi Cuban. Pământurile părăsite de tătari trecură în proprietatea statului rus, care se grăbi să cheme colonişti străini pentru împroprietărirea lor. Între coloniştii aşezaţi de ruşi în sudul Basarabiei ocupară locuri de frunte *bulgarii, găgăuzii* şi *germanii*. La retragerea lor din sudul Dunării oştirile ruseşti aduceau cu ei mii de familii creştine de bulgari şi găgăuzi care nu se mai puteau întoarce în vechea lor patrie, din cauza urgiei turceşti. Unele din aceste familii ajungeau mai adânc în Rusia, altele rămâneau în Moldova, iar după cesiunea Basarabiei, ele fură colonizate în Bugeac, prin stăruinţa şi îngrijirea generalului Ivan Nichitici Iuzov, bulgar şi el de origine, care fu numit *curator general* asupra coloniilor bulgaro-găgăuze din Basarabia. Prin stăruinţa lui, noii colonişti obţinură, la 29 decembrie 1819, prin gramata imperială – *Zarska gramata*, largi privilegii între care şi o largă autonomie locală. Coloniştii bulgari erau scutiţi de serviciul militar şi de orice alte obligaţii civile. Ei se bucurau de libertatea cultului, de dreptul de asociaţie şi liberul exerciţiu al oricărei profesiuni. În condiţiile acestea aşa de prielnice, era firesc ca numărul lor să sporească mereu prin imigrare din Bulgaria aflată sub stăpânirea turcească. Alţi colonişti privilegiaţi erau *germanii* care, în 1814, veniră din părţile Varşoviei şi se aşezară în Bugeac. Cele peste o mie de familii germane primiră scutire de dări şi ajutoare băneşti pentru a-şi putea întemeia gospodării model. Ele se aşezară de-a lungul râurilor Cogâlnic, Ceaga şi Sărata, înfiinţând localităţile *Borodino, Tarulino, Kulm, Leipzig, Katzbach*. În 1816, sosiră în Bugeac coloniştii *francezi* care întemeiară satele *Ferechampenoise, Buenne, Paris* şi *Areis*. Mai apoi sosiră şi coloniştii *elveţieni* din cantonul Lausanne care întemeiară satul *Saba* din limanul Nistrului. Şi coloniştii germani şi francezi se bucurară deopotrivă cu coloniştii bulgari şi găgăuzi de scutire de serviciul militar, precum şi de largi drepturi în autoconducerea treburilor lor obşteşti. Ei puteau deschide şcoli şi biserici pentru nevoile lor culturale şi confesionale.

5. Aşezământul Basarabiei

În raportul său către ţar, amiralul Ciceagov arăta că noua oblastie va propăşi dacă va fi ferită de mulţimea puterilor şi autorităţilor. Acolo nu trebuie nimic făcut dacă

nevoia locală nu cere și dacă mijloacele locale nu îngăduie, respectându-se vechiul regim pământean. Și totuși, birocrația țaristă începu să se amestece în treburile interne ale noii oblastii. După un an de administrare, guvernatorul civil Scarlat Sturdza fu revocat din postul său. Atribuțiile sale trecură asupra generalului Harting care întruni în mâinile sale, pe lângă puterea militară și pe cea civilă. El încercă să reducă influența pământenilor și să modifice regimul în sensul tendințelor de rusificare ale cinovnicilor, care se recrutaseră din rândurile fostelor ajutoare ale lui Kutuzov în administrația Principatelor în timpul ocupației rusești. Șeful cancelariei oblastiei, Siscov, se grăbi să întocmească un proiect de reformă administrativă cu tendința de unificare pripită și de înlăturare a elementelor autohtone de la conducerea treburilor publice și de înlocuirea acestora cu birocrați ruși. Împotriva acestor intenții ostile pământenilor se ridica, ca un singur om, boierimea basarabeană în frunte cu arhiepiscopul Gavriil, combătând prin grai viu sau înscris, stăruind pentru menținerea vechilor întocmiri moldovenești drept cea mai priincioasă populației Basarabiei și cea mai adecvată nevoilor populației. La afirmațiile birocraților ruși că Moldova n-ar fi avut asemenea întocmiri, boierimea răspunse în memoriul înaintat țarului, în 1814:

"Se poate crede că noi n-am avut și nu avem nici astăzi legi? Oare nu avem obiceiurile vechi și pravilele Moldovei? Nu avem legiferările date de voievozii noștri în diferite vremuri sub forma de hrisoave și anaforale ? Nu se pertractează la noi afacerile pe baza legilor lui Justinian și altor împărați grecești? Ce calomnie mai mare decât aceasta poate fi adusă oare nouă?"

Într-un alt memoriu trimis țarului Alexandru se susținea că:

"din cea mai adâncă antichitate, poporul moldovenesc, ca pogorâtor al vechilor coloniști romani așezați în Dacia, s-a cârmuit după legiuirile sale autonome moștenite de la strămoșii lor romani. Mai târziu Moldova, intrând sub dependența împăraților bizantini și otomani în Constantinopol, aceștia pe cei creștini sau mahomedani le-au lăsat neatinse legiuirile, așezămintele și obiceiurile băștinașe. Divanul Moldovei și acum are încă manualul de legi, codicele lui Justinian, pe lângă care mai aplică legile și rânduielile pravilnicești, alcătuite și date de domnitorii Moldovei".

La stăruințele fruntașilor basarabeni țarul restabili starea de lucruri în noua sa oblastie, revocă pe Harting în 1816 și numi pe generalul Bahmatiev guvernator civil al Basarabiei. Iar pentru a potoli spiritele agitate ale populației, el lansă o proclamație în care făgăduia că Basarabia se va administra după vechile sale drepturi și obiceiuri, că locuitorii se vor putea folosi în cererile lor de limba moldovenească și grecească ca și în Moldova, că scutirea de bir și de serviciul militar se menține încă și că exportul de cereale și de vite rămâne liber.

Din ordinul țarului se institui o *comisie de reforme* care avea însărcinarea de a elabora un nou statut pentru noua organizare a Basarabiei. Un membru al acestei comisii, consilierul aulic *Svinin* fu trimis la Iași pentru a culege acte și informații asupra felului în care se administrau ținuturile de peste Prut. Svinin se interesa îndeosebi de situația boierimii moldovene, cerând informații de la însuși Domnul Moldovei, Scarlat Calimachi. Comisia însărcinată cu lucrările de organizare a *Moldovei Rusești* de peste Prut, terminându-și lucrările, alcătui un statut sau așezământ pentru noua orânduire administrativă a oblastiei, numit: *Așezământul obrazovaniei oblastiei Basarabiei* care apăru în text paralel, în *românește* și în *rusește*.

În actul de promulgare, cu data de 29 aprilie 1818, țarul Alexandru Pavlovici, care venise anume pentru aceasta la Chișinău, arăta că așezământul s-a întocmit din curată inimă și din dorința locuitorilor oblastiei basarabene și că a fost supus la cea mai bună înțelepciune și socotință a sfatului închegat din bărbați, cărora starea și cele în ființă nevoi ale pământului acestuia le-au fost cunoscute.

"Oblastia Basarabiei – zicea mai departe împăratul – *își păzește a sa închegare de norod, pentru aceea în tot privește și osădit chip de cârmuire. Dar scopul meu este plecat dinspre aceea, ca acest fără de măsură bine și toate cele ce curg din aceasta, să fie cu osăbire a vreunei stări a locuitorilor, ci toți trebuie să aibă la aceasta împărtășire într-o dreaptă măsură".*

Așezământul prevedea păstrarea și respectarea legiuirilor și obiceiurilor Moldovei, "în toate dregătoriile publice și întărește întrebuințarea limbii moldovenești, pe temeiul și întărirea dreptăților și pronomiilor și a legiuirilor locului, acele cu multă milostivire lăsate pentru de-a pururea oblastiei Basarabiei".

După noua constituție a Basarabiei din 1818 puterea executivă se găsea în mâna *Ostinescului general-Gubernator.*

"Așezarea la hotar și numărul cetăților cer ca oblastia și cârmuirea ei politică să fie sub privighierea și în sama unei ocârmuiri militare. Drept aceea oblastia Basarabiei se va afla sub

privighierea ostinescului general gubernator de Podolia, căruia i se lasă voia după trebuința ce va fi a se afla față în al oblastiei Basarabiei oraș sau în Camenița Podoliei fără de nici o protimesisă în unul sau altul loc. Orașul oblastiei se însemnează a fi orașul Chișinău, cu socotință a se dobândi acest oraș în stăpânirea hasnalei de la mânăstiri cu învoială despre amândouă părțile".

Teritoriul Chișinăului aparținea mânăstirilor Sf. Vineri și Galata din Iași.

"Proistorii acestor mânăstiri paradesiră teritoriul târgului la hasnaua împărăteștii sale măriri Alexandru Pavlovici a toată Rusia, știind că după înalta voință el era menit a fi pentru olatul Basarabiei târg al Guberniei".

Puterea guvernatorului militar era însă îngrădită de *Înaltul Sfat al Oblastiei*, care se compunea dintr-un președinte, patru membri și șase deputați. Președintele înaltului sfat era *nacialnicul oblastiei* și general-gubernatorul ostinesc al Podoliei, iar cei patru membri erau *gubernatorul politicesc*, *vicegubernatorul* și *președinții celor două judecătorii criminalicești și politicești*. Cei 6 deputați se alegeau de boierime pe termen de trei ani. Între aceștia trebuia să fie mareșalul nobilimii care era *povățuitorul dvorianstvei oblastiei*. Gubernatorul și vicegubernatorul politicesc se numeau de țar, iar ceilalți doi sovietnici, de nacialnicul oblastiei. Atribuțiile înaltului sfat erau reglementate prin așezământ care arată că "al oblastiei verhovnăisvat va căuta toate de obște pricinile oblastiei, adecă: cele de punere la cale, împlinitoare a haznelii și iconomicești; asemenea pricinile de apelație criminalicești și de cercetări, precum și acele de giudecată politicești pentru ori și ce avere mișcătoare și nemișcătoare și pentru hotărâtul de moșii. Hotărârile sfatului, întărite cu mulțimea glasurilor, nu erau supuse apelației și se aduceau fără întârziere întru îndeplinire; iar fețele particulare puteau ca asupra sfatului oblastiei să se jăluiască împărătescului sfat prin mijlocirea ministrului justiției sau a general-procuratorului".

Cu privire la limba de gestiune, așezământul cuprindea următoarele:

"Pricinile la verhovnăi sfat se vor lucra în limbile rusească și moldovenească, după cum se va cuveni ființei pricinei adecă, cele de punere la cale a haznalei, criminalicește și de cercetare rusești și moldovenești, cu păzirea legiuirilor Imperiei Rusiei și cu ținerea dreptăților și obiceiurilor pământului la ceea ce se va atinge de apărarea drepturilor particularilor; iar pricinile judecății politicești și de hotărâluri se va lucra în singura limbă moldovenească și judecățile se vor face pe temeiul legiuirilor și obiceiurilor Moldovei. Toate publicațiile, ordinile, citațiile vor fi scrise rusește și moldovenește".

Așezământul aducea modificări în împărțirea administrativă a Basarabiei. Oblastia fu împărțită în șase județe: *Hotin* cu capitala la Hotin; *Iași* cu capitala la Bălți, care fu ridicat de țar la rangul de oraș; *Orhei* cu capitala la București; apoi județele *Bender*, *Akkermann* și *Ismail* cu reședințele cu același nume. În fiecare *județ* sau *nezd* fu rânduit câte un căpitan ispravnic și câte 4 asesori sau comisari după alegerea nobilimii și cu întărirea guvernatorului general. Ținuturile erau subîmpărțite în *ocoale* cu câte un *ocolaș* în frunte. Cârma satului era încredințată unui *vornic* sau *primar* după alegerea ispravnicului. La târguri se înființează *dume orășenești* și *cârmuiri de bresle* după legiuirile rusești. Locuitorii rămaseră împărțiți în clase, tagme sau *soslovii* și anume în partea duhovnicească – *duhovenstvo* – marea nobilime – *dvorianstvo* – boierinași, mazili, ruptași, neguslori și târgoveți, țărani sau săteni, muncitori de pământ, fiecare tagmă cu drepturile și obligațiile sale. Pentru împărțirea dreptății se rânduiau la ținuturi câte un judecător și 2 asesori, după alegerea nobilimii și întărirea guvernatorului general. *Așezământul* prevedea organe elective de la primarul satului până la membrii înaltului sfat. Corpul electoral era însă foarte restrâns, cuprinzând uneori pe proprietarii a cel puțin 300 de desetine de pământ. *Așezământul obrazovaniei* constituia o adevărată constituție, largă și chiar destul de liberală pentru acele vremuri, care așeza Basarabia alături de Polonia, Finlanda și Georgia, țări care primiră și ele așezăminte similare. Guvernatorii Bahmetiev și Juzov respectară dispozițiile noii constituții. Urmașul lui Juzov, prințul Vornizov, înlocui însă prin regulamentul său o parte din prevederile *Așezământului* și, astfel, se inaugură în Basarabia o eră de înlăturare a vechilor așezăminte moldovenești.

Capitolul IV

STAREA POLITICĂ, ECONOMICĂ ȘI CULTURALĂ A ȚĂRILOR ROMÂNE SUB DOMNIILE FANARIOTE

1. Muntenia sub Ioan Vodă Caragea și Alexandru Sutzu
2. Domniile lui Scarlat Calimachi și Mihai Sutzu în Moldova
3. Raporturile cu Poarta otomană și administrația sub fanarioți
4. Vistieria țării, cămara domnească și casa răsurilor
5. Sătenii și târgoveții
6. Viața culturală
7. Manifestările politice și culturale din Transilvania și Bucovina

1. Muntenia sub Ioan Vodă Caragea și Alexandru Sutzu

După ratificarea tratatului de la București de către ambele împărății și după evacuarea trupelor de ocupație, sultanul, intrând în vechile sale drepturi de suzeranitate asupra Principatelor Române, rândui în septembrie Domn în Muntenia pe *Ioan Caragea* (1812 - 1818) și în Moldova pe *Scarlat Calimachi* (1812 -1819), pe termen de șapte ani în conformitate cu dispozițiile înțelegerii din 1802. Noul Domn al Munteniei era fiul fostului principe Nicolai Caragea. El își începuse cariera politică în postul de dragoman al Porții, fiind un om cult și cunoscător de limbi străine și cu înclinații literare, dar lacom de bani ca și părintele său, fiindcă dobândirea tronului îl costase mari sume de bani vărsați în pungile fără fund ale negustorilor din Istanbul. Cunoscută este încercarea sa de a pune mâna pe moșia târgoviștenilor. Instalarea sa în scaunul domnesc din București fu tulburată de groaznica epidemie de ciumă - ciuma lui Caragea - care a bântuit mai multe luni și a secerat mii și mii de vieți omenești. Pentru combaterea molimii Domnul chemă medici din străinătate și promulgă un statut pentru combaterea ciumei care fu aplicat cu multă asprime prin cordoane sanitare și printr-un regim riguros de carantină. Spitalele de ciumă erau pline de bolnavi și nici capul Sf. Visarion, tămăduitorul de ciumă adus la București, nu putu pune stavilă hecatombelor de jertfe ale ciumei, care bântui mai mulți ani. În timpul groaznicei epidemii, Oltenia era greu încercată de bandele haiducului sârb Valiki, care treceau Dunărea și jefuiau populația pașnică de la sate și orașe. La ostrovul Ada-Kaléh de lângă Orșova, care rămăsese sub stăpânirea turcească, se răzvrătiră frații Radgeb contra Porții. Adalâii provocară mari tulburări în regiunile vecine și pricinuiră mari pagube locuitorilor pașnici din Banat și Oltenia, stânjenind desfășurarea transporturilor prin Porțile de Fier. Cu acea ocazie, adalâii arseră Cernețul și Strehaia, silind să recurgă la ajutorul pașalelor din serhaturile dunărene. Întorcându-se de la Viena, Tudor Vladimirescu găsi tot avutul său prădat și mistuit de flăcări. Plin de amărăciune scria el lui Glogoveanu arătând că hoțomanii de la Ada-Kaléh au prădat lume de pe la el și că și lui i-au luat tot ce au găsit și încă pe oameni i-au pedepsit tare. Cernețul l-au ars tot, apoi continua:

"... că din rechivernisirea stăpânilor țării noastre vezi câtă prăpădenie ni se pricinuiește. Ei vor lua plata dumnezeiască. Nu s-ar fi putut chivernisi ca să nu se fi făcut această prăpădenie? O stăpânire cu așa țară mare în mâini, și un lucru de nimic n-au putu opri, ci ne lăsară de ne prăpădim și ni strânserăm cu tot. Adalâii au început a lua și soli și oameni, spre mai mare bătaie de joc".

În orientarea sa politică, Ioan Caragea trecea ca un devotat al Porții, dar fără să nesocotească valoarea bunelor relații cu Franța și Rusia. Raporturile sale cu Austria vecină erau corecte dar nu intime, ceea ce făcea pe agentul austriac să descopere toate slăbiciunile și abuzurile guvernării și să-l bănuiască de a fi "cu totul rus". Totuși, el își întreținea agenții săi la Viena și angajase pe publicistul austriac *Gentz* drept corespondent permanent al său pe lângă cancelarul Metternich cu o remunerație de 185.000 piaștri pe an. Prin mijlocirea acestuia încercase principele Caragea la îndemnul Porții, de a ridica chestiunea retrocedării

Basarabiei în fața congresului de la Viena.

La 1816, principele Caragea însărcina pe logofătul Atanasie Hristopol și pe clucerul Nestor cu întocmirea *Codului Caragea*, care apăru la Viena în grecește și românește. Noul cod fu promulgat la 21 august 1818, cu punerea în aplicare la 1 septembrie același an. Sub domnia lui Caragea fu reorganizat și învățământul public cu includerea școlii de inginerie a lui Gheorghe Lazăr, autorul unui manual de trigonometrie cu ridicare de planuri topografice. Cu două decenii mai înainte redactaseră Șerban și Grigore Andronescu tratatele lor de topometrie în limba română. Fiica sa, Ralu, a înființat "teatru de societate" în sala Cișmeaua Roșie din București. În martie 1816, s-a inaugurat noul liceu prin străduința marelui ban Grigore Brâncoveanu-Basarab, la care pe lângă științele naturale se predau și limbile clasice. În timpul domniei lui Caragea s-au produs mari prefaceri și turburări în Serbia. Prin art. 8 al tratatului de pace de la București, Serbia fu recunoscută ca țară autonomă sub suzeranitatea Porții, în schimbul unui tribut anual. Înaltul conducător Caragheorghe fu recunoscut ca șef al acțiunii sârbești, având a împărți puterea administrativă și judecătorească cu reprezentanții națiunii sârbești, care se alegeau din camarazii săi de luptă, din rândurile clerului și ale cnejilor care înlocuiau prin județe pe vechii jupani. O amnistie generală cuprindea pe toți cei ce luaseră parte la luptele pentru neatârnare. Turcii rămaseră însă mai departe cu stăpânirea cetăților de la Dunăre, între care se găsea și cetatea Belgradului. Garnizoanele turce din aceste cetăți aveau misiunea să țină în frâu pe sârbi și să-i silească la supunere față de Poartă. Caragheorghe continuă însă lupta pentru dobândirea desăvârșitei independențe a țării sale. În toiul acestor lupte el fu însă înfrânt în octombrie 1813 și silit să fugă în Austria unde fu internat la Graz. Scăpând din inchisoare, el trecu în Rusia. La 1815, era la Hotin și ținea legături cu partizanii săi sârbi, care se refugiaseră în Muntenia, la Craiova, Pitești și Argeș. În absența lui Caragheorghe, sârbii se grupaseră în jurul lui *Miloș Obrenovici*, numit astfel după tatăl său vitreg, Obren. Și Miloș se ridicase din rândurile țărănimii sârbești, fiind unul dintre cei mai apropiați colaboratori ai lui Caragheorghe. Miloș continuă lupta cu turcii, redobândind autonomia țării, care fusese suspendată după înfrângerea lui Caragheorghe și fuga lui peste graniță. Încercarea acestuia de a redobândi conducerea mișcării sârbe eșuă. Războiul civil dintre ambii pretendenți se termină cu înfrângerea lui Caragheorghe, cu decapitarea lui din ordinul lui Miloș în noaptea de 24 spre 25 iulie 1817. La înfrângerea lui Caragheorghe ar fi contribuit și principele Caragea, care sfătuia mereu pe Miloș să caute a ajunge la înțelegere cu Poarta.

Domnia îndelungată a principelui Caragea și bunele sale raporturi cu Poarta și Austria treziră foarte curând invidia adversarilor săi. Dintre aceștia cei mai înverșunați erau membrii familiei Sutzu, care râvneau la domnie. În septembrie 1818, principele se jeluia agentului austriac contra actelor de nerecunoștință ale Sutzuleștilor pe care pretindea de a-i fi ridicat din mizeria cea mai mare la o stare materială care o scutește de orice grijă pentru tot viitorul. Povestind toate acestea, Domnul ruga pe Dumnezeu cu lacrimi în ochi să-l scape din această grea situație. De aceea, hotărâse să abdice de la tron înainte de împlinirea sorocului de șapte ani, fugind în străinătate, pentru a nu împărtăși soarta principilor Grigore Ghica, Nicolai Mavrocordat și Constantin Hangerli. La 11 octombrie 1818, principele fugi cu familia în Transilvania și de acolo în Austria. Pentru a reuși să fugă, el plecă de la înmormântarea lui Radu Golescu direct la Băneasa, unde îl aștepta familia, și plecară cu toate bogățiile peste graniță. Fuga Domnului produse stare de panică și consternare în București. Singurii care se bucurau erau adversarii Domnului care se grăbiră să răspândească pamflete odioase împotriva sa, în care fostul Domn era calificat ca hoț și trădător. Ioan Caragea, în cererea de azil adresată principelui Metternich, arăta motivele abdicării sale. Între altele, el susținea că a fost totdeauna devotat sultanului și că a aprovizionat conștiincios oștirile turcești care operau contra răzvrătiților din Vidin, Ada-Kaléh și din Serbia și că a fost lăudat de sultan pentru această solicitudine. Dar laudele sultanului au trezit totdeauna zavistia adversarilor săi. Pentru reconfirmarea în domnie a plătit totdeauna sume mari megistanilor Porții, între care marelui vizir Halet-Efendi a cărui poftă de bani n-a putut fi săturată. De aceea, acesta i-a trimis cuvânt că domnia sa a luat sfârșit și că ea ar putea fi prelungită cu 15 luni de la sorocul de șapte ani numai cu sprijinul Rusiei. La răspândirea acestei știri toți adversarii săi au început să uneltească pe față contra sa, acuzându-l că este vândut rușilor. În urma acestor uneltiri calomnioase, agenții săi n-au mai fost primiți de Poartă, iar amicii săi i-au dat să înțeleagă ce soartă îl așteaptă dacă va fi chemat spre justificare la Istanbul. De aceea,

pentru a-și salva viața a trecut în țările austriece unde căută azil împotriva persecutorilor săi. Azilul solicitat i-a fost oferit. Dar Domnul mazilit nu rămase în Austria. La finele lui noiembrie 1818, el scria lui Metternich din Eled-Kirsch, vestindu-l că se retrage la Geneva. De acolo, el plecă în Italia unde petrecu la Pisa, apoi la Atena unde muri la adânci bătrâneți în 1845.

Referindu-se la domnia lui Caragea, cronicarul observa:[12]

"...fostul Domn plătise prea scump arenda domniei și de aceea el, unindu-se cu boierii porecliți ai țării și având aduși cu dânsul stoluri de greci flămânzi s-au pus a prăda țara adecă sărăcimea, fără milostivire, și am văzut cu ochii mei – afirmă cronicarul – *în Muntenia oameni puși la tortură pentru dările fiscale. Străinul se îmbuibase și românismul ajunse de batjocură, încât era rușine a se numi cineva român, rămase acest nume numai opincarilor și grecii numiau vlachos numai pe țăranul plugar și păcurar. Puținele școlii ce ființau, erau grecești, educația tuturor claselor de la opincă în sus se făcea în limba greacă, conversația în societate, corespondențele intime erau grecești, ba și sacerdoțiul se grecise, iar limba română era zvârlită în gura opincarilor și cartea ei bună numai pentru popii opincari".*

În locul principelui fugar, Poarta rândui, la 17 noiembrie 1818, Domn în Muntenia pe *Alexandru Sutzu* (1818 – 1821) fără să țină seama de dorința țării de a numi un Domn pământean în persoana bătrânului Pârscoveanu din Craiova. Dar Poarta nu numai că nu satisfăcu cererea țării ci dimpotrivă, ea asigură câtorva familii fanariote succesiunea exclusivă la tronurile principatelor. Într-un raport consular din Iași, din 8 februarie 1819, aflăm că s-a dat publicității firmanul sultanului prin care se reglementa succesiunea la domnie în Țările Române pentru a curma cu necontenitele intrigi dintre sumedenia de candidați. În temeiul noului sistem de succesiune la tron, domnia în cele două principate era rezervată familiilor Alexandru Calimachi, Alexandru Sutzu, Mihai Sutzu și Constantin Moruzi, precum și descendenților lor. Capii acestor patru familii urmau să primească domnia pe termen de șapte ani. După expirarea acestui termen, Domnii urmau să treacă unul în locul altuia, dintr-un principat într-altul. Domnia era ereditară, trecând din tată în fiu. În timpul domniei părinților, beizadelele ocupau posturi de dragomani pe lângă Poartă sau pe lângă arsenal pentru a-și putea însuși experiența și rutina domniei viitoare. Familiile Hangerli și Arghiropol nu erau cuprinse în catastihul celor patru familii cu drepturi la domnie, ele aveau însă dreptul la o rentă viageră, și anume de 40.000 de piaștri pe an pentru familia Hangerli și 60.000 pentru familia Arghiropol. Renta urma să fie plătită de către cele patru familii domnitoare. Prin acest firman, grecii fanarioți din principate erau repartizați între aceste patru familii și constituiau *nobilimea grecească* privilegiată. Principii erau responsabili față de sultan pentru loialitatea lor. Firmanul fu salutat cu mare bucurie de principele Alexandru Sutzu, fiindcă familia sa era prima care obținu domnia Munteniei, după retragerea lui Caragea. El se mai bucura și de faptul că după expirarea celor 7 ani de domnie în Muntenia îi era asigurat tronul Moldovei și aceasta fără prea mari cheltuieli pentru dobândirea lui. Astfel, se explică atitudinea rezervată a principelui Alexandru Sutzu față de mișcarea eteriștilor, oprind orice încercare din partea eteriștilor de a aduna arme și echipament fără răvaș domnesc. De altfel, înaintașul său Caragea avusese și el unele rezerve față de mișcarea grecească și oprise pe Skufo de a edita la București un ziar grecesc de propagandă eteristă.

2. Domniile lui Scarlat Calimachi și Mihai Sutzu în Moldova

După retragerea trupelor de ocupație rusești, turcii cuprinseră din nou serhaturile de la Brăila, Giurgiu și Turnu și, restabilind autoritatea lor în Principate, numiră Domn în Moldova pe Scarlat Calimachi, iar în Muntenia pe Ioan Caragea. Noii Domni veniră în țară cu gloate multe de greci flămânzi.

Scarlat Calimachi (1812 – 1819) fusese numit Domn și în timpul ocupației rusești dar fără să fi avut putința de a-și ocupa tronul. Numirea s-a făcut la începutul lui septembrie în același timp cu numirea lui Ioan Caragea în Muntenia. Cronicarul Manolache Drăghici îl prezintă ca pe un om învățat, blând și cuminte. Situația lui era însă incomparabil mai grea decât ce a contemporanului său din Muntenia. În urma amputației teritoriale pricinuite prin tratatul de la București, Moldova pierduse mai bine de jumătate din teritoriul ei împreună cu îmbelșugatele izvoare de venituri din ținuturile de dincolo de Prut. La această pierdere teritorială se mai adăugau și imensele daune suferite în cursul războiului, care apăsau greu asupra țării. O bună parte din boierime se retrase în Basarabia, iar cei ce aveau pe conștiință fapte de trădare față de Poartă fugiră în străinătate. Scarlat Calimachi își dădu toată silința de a

linişti spiritele şi a împiedica risipirea satelor. El împărtăşi atitudinea protestatară a ţării contra pierderii Basarabiei şi transmise Porţii protestele şi memoriile boierimii, dar fără nici-un rezultat, întrucât adeziunea Rusiei la *Sf. Alianţă* împiedică puterile apusene a primi pe agenda congresului de la Viena, din 1815, chestiunea Basarabiei aşa de călduros apărată de mitropolitul Veniamin Costache. Totuşi, ambii Domni români Calimachi şi Caragea trimiseră, în aprilie 1818, delegaţii la Chişinău să salute acolo pe ţarul Alexandru care sosise să proclame *Noul Aşezământ* constituţional al Basarabiei. Epidemia de ciumă se răspândise şi asupra Moldovei, silind pe Domn să recurgă la măsuri drastice pentru combaterea molimii prin cordoane sanitare. Contra abuzurilor ce se comiteau cu acele cordoane se răzvrătiseră ieşenii, astfel că spiritele agitate numai prin intervenţia mitropolitului Veniamin putură fi potolite. Dar, cu toate lipsurile şi neajunsurile, principele Calimachi se îngriji de organizarea la Iaşi a unui liceu cu internat, după modelul austriac. La şcoala aceasta fu numit profesor de geometrie teoretică şi practică, în 1813, inginerul diplomat, Gheorghe Asachi. Prima promoţie de ingineri hotarnici care urmăriseră cursurile în limba română primi diplomele în 1818. Pe calea aceasta s-a pus capăt prejudecăţii că în limba română nu s-ar putea preda materii ştiinţifice superioare.

Asachi fu însărcinat de mitropolitul Veniamin cu reorganizarea seminarului de la Socola. Tot lui i se datoreşte şi organizarea teatrului de societate din Iaşi, la care se jucau piese franceze dar şi traduceri în limba română. În 1813 luă fiinţă o *tipografie grecească* în capitala Moldovei, precum şi o fabrică de hârtie la Deleni.

În 1814 apăru la Iaşi *„Adunarea cuprinzătoare în scurt din cărţile împărăteştilor pravile spre înlesnirea celor ce se îndeletnicesc întru învăţătura lor*, cu trimiterea către carte, titlu şi capul împărăteştilor pravili, îngrijită de Andronache Donici şi închinată mitropolitului Veniamin".

Lucrarea cunoscută sub numele *Manualul lui Donici* cuprinde reguli de drept civil, constituind astfel un adevărat *cod civil*. Este o lucrare originală întemeiată pe dreptul roman şi bizantin. Ea rămâne în vigoare în Basarabia ca "busolă judecătorilor" în tot timpul stăpânirii ruseşti şi chiar sub administraţia românească, până la unificarea codurilor introdusă la 1 iunie 1928.

Domnul, însă, nu se mulţumi numai cu aceasta, ci însărcină pe pravilistii Andronache Donici, Ananie Kuzanos şi Christian Flechtenmacher cu întocmirea *Codului civil al principatului Moldovei* în limba neogrecească, promulgat la Iaşi la 1 iunie 1817 şi pus în aplicare la 1 septembrie 1817. Agentul austriac din Iaşi raportă, încă la 1814, la Viena că principele se sfătuia cu boierii în problema codificării legislaţiei justiniene care era în uz în Moldova, precum şi a obiceiului pământului şi că se recurse în scopul acesta şi la codul austriac. De fapt, codificatorii sus-amintiţi s-au folosit în largă măsură de codul austriac, întrucât aproape opt zecimi din codul Calimachi sunt traduse după cel austriac. Restul cuprinde dispoziţii din obiceiul pământului şi numai două zecimi din textele bizantine. Dispoziţiile privitoare la copiii ilegitimi sunt luate din codul Napoleon. Agentul austriac lăuda foarte mult noul cod al Moldovei şi se grăbi să trimită un exemplar bibliotecii Curţii imperiale din Viena. Codul Calimachi cuprinde 2.232 de paragrafe, câtă vreme codul austriac are numai 1.502 articole. Traducerea în româneşte a codului Calimachi s-a făcut numai la 1833. Codul austriac folosit de codificatorii moldoveni era *Cartea legilor pravililor de obşte pârgăreşti*, care în 1812 apăru la Cernăuţi, în traducere românească îngrijită de Ioan Budai Deleanu, aşa-numitul *Bürgerliches Gesetzbuch*.

Pierderea judeţelor din Basarabia impuse o nouă împărţire administrativă a Moldovei, întrucât o parte însemnată din judeţele Cârligătura, Iaşi şi Fălciu rămaseră dincolo de Prut. Redresarea vieţii economice constituia grija de căpetenie a Domnului Moldovei. La stăruinţa lui s-a introdus în Moldova cultura cartofilor. Redobândirea echilibrului financiar întâmpină însă serioase dificultăţi care contribuiră într-o măsură oarecare la mazilirea sa în 24 iunie 1819, cu câteva luni înainte de expirarea termenului de şapte ani.

Scarlat Vodă Calimachi era mai conştiincios decât contemporanul său din Muntenia, Ioan Vodă Caragea. El era mai credincios Porţii şi de aceea rămase în scaunul domniei timp de şapte ani. Despre el se susţinea că dacă n-ar fi avut pe lângă dânsul mulţimea de greci lacomi şi de boieri pământeni şi mai lacomi s-ar socoti în numărul Domnilor buni ai Moldovei, fiindcă era om blând, omenos, dar slab, lăsându-se condus de cei din jurul său, precum şi de doamna sa. Mazilit din domnie, Scarlat Calimachi s-a dus la Constantinopol ca să moară în exil, sugrumat la Forbati, în Asia Mică.

În locul Domnului mazilit, care se retrase la Istanbul, domnia Moldovei fu încre-

dințată lui Mihai Sutzu (1819 - 1821). Noul Domn dobândi tronul cu ajutorul lui Halet-Efendi căruia îi vărsase, ca și vărul său Alexandru Sutzu din Muntenia, sume însemnate de bani. Ca mare iubitor de lux și petreceri, Mihai Sutzu avea nevoie de bani, pe care trebuia să-i stoarcă din țară, sporind dările și impunând noi taxe pe titlurile de boierie, amanetând unuia dintre creditorii săi până și biserica din Herța cu toate odoarele. El era partizan al mișcării eteriste, pe care o sprijini la început din toate puterile. Dar îndată ce se convinse că mișcarea nu mai este susținută de Rusia, el abdică la tron și se retrase în Rusia, adresând în aprilie 1821 mitropolitului Veniamin o scrisoare în care arată că, neputându-se împotrivi zaverei, nu-i rămâne altceva de făcut decât să abdice pentru a nu trezi bănuiala Porții că lucrează împotriva ei. Astfel, luară sfârșit pentru totdeauna domniile fanariote în Muntenia prin otrăvirea lui Alexandru Sutzu, iar în Moldova prin retragerea lui Mihai Sutzu în Rusia. Turcii numiră Domn în locul lui pe bătrânul Scarlat Calimachi, care încredință căimăcămia lui Ștefan Vogoride.

3. Raporturile cu Poarta otomană și administrația sub fanarioți

De la 1774, data semnării tratatului de la Cuciuc-Cainargi, până la 1821, izbucnirea revoluției eleniste, Principatele au fost cârmuite în continuare numai de principi greci proveniți din Fanar.

Fanarul cu locuitorii săi greci era cât se poate de rău famat pretutindeni, fiind socotit "o universitate de toate ticăloșiile". Nici o limbă nu era așa de bogată ca să poată reda tot ce se petrecea acolo. El era locuința a ceea ce numim nobilime greacă, care trăia pe socoteala principilor din Muntenia și Moldova. Un ambasador prusian arăta că grecii din Fanar nu aveau alt mijloc de a ieși din netrebnicia și sărăcia lor, decât parvenirea la domnia Țărilor Române. Stoarcerile lor nu cunoșteau nici o limită, afirma Carra, preceptorul copiilor principelui Grigore Ghica. Iar raguzanul Raicevici, fostul dascăl al fiilor lui Alexandru Ipsilanti, care ajunse primul agent diplomatic al Austriei la București, afirma că orice domn aducea cu sine din Fanar un mare număr de greci, cărora li se încredințau slujbele cele mai aducătoare de câștig. Prin protecția principelui mulți dintre ei contractau căsătorii cu moștenitoarele de moșii din principate, devenind astfel boieri, mari proprietari de moșii. "Într-un cuvânt - zicea Raicevici - Muntenia și Moldova sunt adevăratul Peruviu al grecilor". Abatele Boscovici, care la 1781 călătorea prin țările române, arată că grecii care erau rânduiți în diferite slujbe, se grăbeau a se folosi prin toate mijloacele de însărcinările lor, spre a-și culege oarecum viile, știind bine că, schimbându-se Domnul, vor trebui să treacă slujbele lor altora, atârnători de domnul cel nou. În continuare abatele constata că Țările Române dispun de toate ce le-ar putea face o țară fericită, dacă nu ar fi strivite prin stări ordinare și extraordinare în mii de chipuri pe care grecii le întrebuințează spre a dezbrăca poporul și spre a-l jupui. Nu este deci de mirare dacă atât boierimea autohtonă, cât și târgoveții și sătenii urau pe greci și aveau frică de ei, ca de un corp străin intrus în țara lor și care trăia din exploatările neomenoase în paguba și pe socoteala populației autohtone. În scurgerea aceasta de timp s-a desăvârșit instalarea *protectoratului* rusesc asupra ambelor Principate Române. Domnii se numeau de către Poarta suzerană, care îi și mazilea după bunul ei plac, ca și în epoca anterioară, uneori și cu asentimentul puterii protectoare, ba chiar și la cererea ei. Oarecare influență asupra numirii și revocării principilor era exercitată și de Austria vecină, ba chiar și de puterile apusene ca Franța, Marea Britanie și Prusia. Prin convenția ruso-turcă din 1802, termenul de domnie fu stabilit la 7 ani, dar și acesta era nesocotit de Poartă în tot cursul domniilor fanariote. Uneori, turcii înțelegeau să reducă termenul de domnie prin decapitarea barbară, fără nici o judecată, cum au fost sângeroasele acte de decapitare a principilor Grigore Ghica, Nicolai Mavrogheni și Constantin Hangerli. Pentru a evita o asemenea soartă, principii Alexandru I. Mavrocordat, Alexandru și Constantin Ipsilanti, Emanuel Giani Ruset, Ioan Caragea și Mihai Sutzu preferară să-și părăsească tronul din vreme, fugind peste graniță, pentru a-și salva viața.

Investitura Domnilor cu caftan și cucă se făcea în fața sultanului, la picioarele căruia depuneau jurământul de fidelitate. De la palat, Domnii erau conduși la catedrala patriarhală din Constantinopol unde primeau binecuvântarea patriarhului după obiceiul vechilor împărați bizantini. La sosirea în țară, noul Domn era întâmpinat de mitropolit și de boieri și condus la biserica domnească pentru a primi ungerea cu sfântul mir. În ierarhia otomană, principii români aveau rangul de pașă cu două tuiuri, fiind considerați guvernatori civili ai unor provincii otomane, iar chestiunile de natură militară și de relații externe erau

rezervate Porții. În țară însă, ei erau recunoscuți ca Domni din mila lui Dumnezeu, rezidau în palate domnești și întrețineau pentru paza lor gărzi domnești. Prin convenția ruso-turcă de la Ainali-Caivac, din 1779, reprezentanții capuchehaielor la Istanbul se bucurau de dreptul ginților deopotrivă cu reprezentanții diplomatici ai statelor europene. Prin aceeași convenție, Poarta se învoi cu marile puteri să acrediteze consuli și agenți diplomatici și comerciali la București și Iași, cât și la Brăila și Galați, centrele comerțului pe Dunăre. La începutul anului 1782, începură să funcționeze consulatul rusesc și agenția austriacă. În anii următori, luară ființă și consulatele țărilor apusene Franța și Anglia, precum și al Rusiei. Consulii străini începură să exercite influența țărilor lor asupra Domnilor, contribuind chiar la detronarea lor.

În problemele interne, Domnii dispuneau de puteri discreționare. Ei erau promovați de Poartă în scaunul domnesc în schimbul peșcheșului celui mare. Demnitatea princiară era considerată de turci ca o dare în arendă celor mai buni ofertanți. În urma comploturilor urzite de numeroșii candidați unii contra altora, pentru obținerea domniei, principatele ajunseră sub stăpânirea grecilor din Fanar, care erau priviți de pământeni ca venetici, creaturi și unelte ale sultanului. Ei au ruinat ambele țări fără ca să se fi îmbogățit totdeauna, iar cei mai mulți dintre ei au murit de moarte silnică. Principii fanarioți erau despoți în principatele lor, dar totodată și sclavii unui tiran și mai mare, care era sultanul. La investitură, ei primeau un caftan, o spadă, un steag cu două tuiuri, o lance și un toiag ferecat. Pentru a acoperi marile cheltuieli pe care le făceau cu dobândirea domniei, precum și cu întreținerea curții lor strălucite, ei împrumutau bani cu dobânzi mari, zălogind veniturile viitoare din capitația supușilor lor, din ocne și din diverse accize. Autoritatea principilor fanarioți în țară era foarte mare, ei fiind despoți suverani asupra supușilor care gemeau sub jugul lor. Nu erau mulți cei cărora le era îngăduit să sărute mâna Domnului, prostimea putea să-i sărute doar picioarele sau poala anteriului. Ei erau Domni absoluți asupra vieții și avutului supușilor lor. După greutatea vinovăției, ei porunceau după bunul lor plac aplicarea cnutului sau a biciuirii; ei puteau trimite pe împricinați la închisoare în mănăstiri cu punerea în lanțuri sau puteau osândi la ocnă pentru mai mulți ani sau la muncă silnică pe viață. Până la punerea în aplicare a codicelor, Caragea și Calimachi nu arătau carte de legi, din care cauză domneau mari încurcături în chestiunile de proprietate, pentru că hotărârea unui Domn putea fi răsturnată de urmașul său. Asupra proceselor nu se lua nici o însemnare scrisă, iar dreptatea se împărțea, după bunul plac, celor ce aduceau cele mai mari plocoane.

Principele întrunea în mâna sa cea mai înaltă autoritate judecătorească, administrativă și polițienească, pe care el o exercita cu ajutorul sfetnicilor săi din divanul domnesc. Acesta se compunea din mitropolitul și episcopii eparhioți ca reprezentanți ai puterii eclezistice și din următorii boieri mari ca exponenți ai puterii laice: *marele vornic*, *marele logofăt*, *marele spătar*, *marele vestier*, *marele serdar*, *marele clucer*, *marele stolnic* și *marele medelnicer*. În fruntea boierilor divăniți din Tara Românească se găsea Banul Craiovei, care îndeplinea funcțiunea de loctiitor sau caimacam al principelui în Oltenia. În absența principelui, președinții divanurilor din ambele principate erau mitropoliții, considerați ca *oracol al legii*. Dar cu toate că divanul părea că exercita influența sa în toate treburile țării, totuși el, în fond, nu avea nici o putere. Chestiunile cele mai însemnate erau rezolvate de principe, care prezida divanul cu toată solemnitatea. Deasupra capului său spânzura un paloș, iar pe masa din dreapta erau așezate toiagul ferecat, pecetea domnească și pana de vultur pentru semnătură. După ce asculta părerile tuturor, principele pronunța sentința care era irevocabilă. Persoanele care căutau dreptatea, prezentau jalbele Domnului. Asupra acestor jalbe se pronunța mai întâi micul divan și numai dacă părțile nu se declarau mulțumite cu sentința dată, atunci cauza se supunea deliberării marelui divan, care se pronunța în ultima instanță. Hotărârile marelui divan erau definitive și executorii. Hrisoavele domnești se alcătuiau de către marele logofăt, care avea în păstrarea sa procesele verbale ale divanului. Tot el exercita jurisdicția asupra mănăstirilor și călugărilor. Spătarii administrau poliția și poștele. Ei aveau sub controlul lor și penitenciarele, putând impune amenzi în bani și aplica pedepse corporale. Secretarul turc – *divan-efendi* – citea firmanele împărătești în divan și aplana conflictele ce se iveau între turci și pământeni unui judecător turc – *cadi*, chemat anume din serhaturile de la Dunăre. Cu toate că acest divan-efendi era salarizat de principe, el nu era decât un supraveghetor al acestuia și un spion al Porții. În lipsa oștirii pământene, gărzile personale ale principelui erau compuse din oșteni – *neferi*, care formau două unități, una comandată de *deli-bașa* și alta de *tufecci-*

bașa. Ambele unități însumau circa 400 de oameni călări și pedeștri în costume arnăuțești. Neferii constituiau garda de onoare a principelui la ceremonii și însoțeau transporturile de bani la Istanbul. Pe lângă acestea se mai găseau în principate și mici unități de soldați turci cu ofițerii lor, pentru a ține în frâu pe turcii ce se găseau în trecere prin țară, pentru a preveni și împiedica eventualele dezordini și tulburări ce se iscau pe la târguri și pe la stațiile de poștă – *menziluri. Călărașii* făceau cursa de curieri la Istanbul, iar *lipcanii* circulau în țară pentru înmânarca poruncilor Domnului. Limba oficială la curte era limba grecească și domnii fanarioți erau obligați să trimită Porții informații și vești politice de tot felul. Printr-un firman din 1784, repetat mereu în anii următori, se poruncea principilor să impună boierilor să se roage în biserici pentru îndelunga viețuire a sultanului și pentru slava și mărirea puterii sale. În timp de război, Moldova trebuia să mobilizeze 12.000, iar Țara Românească 10.000 de oameni, ca trupe auxiliare care se foloseau pentru serviciile de recunoaștere în regiunile muntoase, pentru diversele incursiuni și hărțuieli în spatele și coasta inamicului, pentru lucrări de construcție la poduri si la drumuri, la săparea de șanțuri etc.

Un catastih din 1810 arată că în aparatul administrativ al Moldovei se aflau: 5 logofeți, 12 vornici, 2 hatmani, 3 vistiernici, 3 postelnici, 2 agii, 27 spătari, 23 bani, 10 comiși, 27 căminari, 22 paharnici, 31 sărdari, 30 stolnici, 33 medelniceri, 20 cluceri, 41 slugeri, 29 pitari, 29 jitniceri, 38 sătrări, afară de o sumedenie de boiernași logofeței, vistiernicei, postelnicei etc. Numărul era așa de mare încât făceau serviciul cu rândul, iar când nu erau de rând, ei își vedeau la țară de treburile gospodăriei lor. Slujbașii publici erau obligați și la anumite servicii militare. În scopul acesta ei erau organizați în cete: *ceata roșilor* în Muntenia și *ceata curtenilor* în Moldova. *Ceata pandurilor* din Oltenia se bucura și ea de anumite înlesniri la plata impozitelor. Mai multe cete formau un *pâlc* sau un *steag*, comandat de un căpitan numit și *bulucbașa.* Steagurile din Moldova ascultau de *marele logofăt*, iar în Muntenia de *marele spătar*.

Administrația județelor era încredințată *ispravnicilor*, câte doi de fiecare județ, unul român, altul grec fanariot, ajutați de un secretar sau logofăt. Ispravnicii concentrau în mâna lor toată puterea administrativă în județ. Dinicu Golescu arată că precum Domnul are pe vistier în toată țara, așa și ispravnicul are pe vameș în tot județul; cum Domnul are pe ispravnici, așa are ispravnicul pe zapcii; cum Domnul are pe logofeți, ispravnicul are pe condicari; cum Domnul are pe boierii divaniști, așa are ispravnicul pe judecători, iar în locul spătarului pe polcovnici și căpitani, cum și în locul vornicilor pe vătășeii de plaiuri. În posturile acestea de mare răspundere ajungeau fiii de boieri fără nici o pregătire specială și fără nici o competență sau experiență. Mulți dintre ei, veniți cu Domnul din Fanar, nici nu cunoșteau limba țării în care își storceau pricopselile lor. Ispravnicii se numeau de Domn la recomandarea marelui vistiernic de care depindeau. Ispravnicul, la rândul său, făcea numirea subalternilor săi în schimbul anumitor taxe de numerar pentru că avea și el asemenea obligații față de marele vistiernic. Îndatoririle prefecților de poliție le îndeplineau agalele de la Bucureș[ti] și Iași. De ordinele lor ascultau cetele de slujitori, cum erau dorobanții, lefegiii, seimenii, vânătorii, poterașii etc. Vornicia poliției înființată la 1794 exercita controlul străinilor, îndeplinea servicii de statistică și ajuta la repartiția dărilor pe cap de locuitor. În fruntea satelor erau vornicii sau pârcălabii, care răspundeau pentru siguranța satului și perceperea dărilor.

În timpul domniilor fanariote vechea *boierie de naștere*, ereditară evoluă într o *boierie de slujbă*, care se putea dobândi de oricine în schimbul unei anumite taxe. Deosebirea dintre familiile boierești era determinată mai curând prin averea ce poseda fiecare și prin înaltele demnități pe care le ocupa la curte și în divan. Pentru boierime nu existau alte posturi de onoare decât cele de la curte și din divan. Zilot Românul arată că sub domnia lui Alexandru Suțu:

"*nu era mai ciudat să vezi că făcea și boieri cu un nou obiceiu, adecă cu pitace date celor ce se boiereau, cuprinzătoare că cutare după slujbele sale sau după altă mijlocire se suia la treapta cutare, care pitace ajunseră mai la urmă de vindea și pe bani și era destulă ocară, căci le luau toate mascaradele și oamenii netrebnici*".

Un pamflet răspândit la București în grecește și românește după retragerea principelui Caragea în Austria în toamna anului 1718 reproducea un condei din registrele vistieriei, care arăta că domnul fugar vânduse 4.762 titluri de boierime plătite cu 3.600 piaștri fiecare, unele cu prețuri și mai mari și alte 4.000 de pitace de neamuri cu 500 până la 2.000 de piaștri, chivernisind pe calea aceasta în anii săi de domnie nu mai puțin de 60 până la 70 milioane de piaștri. Raicevici relatează că este de necrezut cât de mare era numărul celor boieriți, din cauză că principii, fie din protecție,

fie pentru bani, confereau zi de zi pitace de boierie persoanelor care le cereau. Omul cel mai de rând putea fi nobilitat, dacă plătea bani și adeseori hamali sau geambași de cai, obținând pitacul de boierie și devenind nobili se intitulau unii pe alții cu "cinstiți boieri".

După pierderea Bucovinei și Basarabiei teritoriul Moldovei fu redus la 14 județe: *Fălticeni, Dorohoi, Botoșani, Roman, Hârlău, Cârligătura, Neamț, Bacău, Putna, Tecuci, Covurlui, Iași, Vaslui, Fălciu.* Județele Munteniei erau: *Râmnicu* cu reședința la Focșani, *Buzău, Secuieni* cu reședința la Văleni, *Prahova, Ialomița, Ilfov, Dâmbovița, Vlașca, Teleorman, Muscel, Argeș* și *Olt.* Cele oltene erau: *Vâlcea, Romanați* cu reședința la Caracal, *Gorj, Dolj* și *Mehedinți* cu reședința la Cerneț. Muntenia rămase în posesiunea celor 17 județe ale sale cu o populație de circa un milion de suflete. Populația Moldovei se cifra numai la jumătate de milion de locuitori. În proprietatea pământului se împărțeau clerul, boierii și moșnenii sau răzeșii. Clerul și boierii stăpâneau trei părți din pământul principatelor; a patra parte era stăpânită de moșneni în Muntenia și răzeși în Moldova. Recensământul din 1813 din Moldova arată 1763 sate dintre care 23 erau sate domnești, 215 mânăstirești, 927 boierești, 546 răzeșești. Din cele 927 sate boierești, mai bine de jumătate, adică 470, aparțineau unui număr de numai 287 familii boierești, ceea ce înseamnă în medie circa 17 sate pentru un mare proprietar. În realitate, existau în Moldova boieri care stăpâneau sute de sate.

Situația acestor sate era însă deplorabilă. În însemnările sale de călătorie, Dinicu Golescu arată că intrând cineva în acele locuri care se numeau sate, nu se vedea acolo nici biserică, nici casă, nici gard împrejurul casei, nici bou, nici vacă, nici oaie, nici pătul de semănăturile omului, pentru hrana familiei lui, în scurt nimica; ci numai niște odăi în pământ, ce le zic bordee, unde intrând cineva nu vede altceva decât numai o gaură în pământ, în care omul poate încăpea cu nevasta și cu copiii împrejurul vetrei, și un coș de nuiele scos afară din fața pământului și lipit cu balegă. Și după sobă încă o altă gaură, prin care trebuie să scape fugind cum va simți că a venit cineva la ușă-i, căci știe că nu poate fi altul decât un trimis pentru împlinirea de bani.

Dar cu toată sărăcie lucie în care trăia săteanul, pe spatele lui apăsa toată greutatea dărilor. Consulul englez Wilkinson raporta din București că nu există poate un popor mai asuprit de un guvern despotic și mai strivit de biruri și de angarale, decât țăranii din Moldova și Țara Românească. Nici un alt popor n-ar suferi cu aceeași răbdare și resemnare nici jumătate din sarcinile care-l copleșesc. Totuși, obișnuit cu această stare de servitute, care altora ar părea intolerabilă, nu sunt în stare să conceapă măcar nădejdea într-o soartă mai bună. Starea de deprimare sufletească în care sunt ținuți s-a transformat într-un fel de nesimțire și de apatie naturală care-i face deopotrivă de nepăsători față de bucuriile vieții și de nesimțitori față de fericire, ca și față de amărăciunile grijilor și durerilor.

Un raport din partea agenției austriece din București constată că țăranul, copleșit și altfel peste măsură de dăjdiile nenumărate, nu numai că nu primea nici o plată de la stăpânire pentru roadele care i se luau fără nici o socoteală, dar el era silit să le transporte cu vehicolele sale, uneori foarte departe, până la Dunăre, unde așteptau șlepurile otomane de încărcare. În cărăușia aceasta de clacă i se prăpădeau și animalele de tracțiune care-i mai rămăseseră și se vedea pus în imposibilitate de a-și munci ogorul. Într-un cuvânt, țara n-a oferit niciodată un spectacol mai trist ca în timpul acela.

Impunerile se făceau prin cisluire de grămada satului, care hotărea ce impozit avea de plătit săteanul potrivit cu starea sa materială. Retribuirea se făcea de regulă pe mici grupuri de săteni numite *licide* sau *lude*, compusă din cinci familii, care răspundea solidar pentru plata sumei impuse, chiar dacă numărul de familii care compuneau unitatea fiscală se descompleta. Registrele vistieriei muntene arătau la 1818 un număr de 18.000 de lude.

Populația Țărilor Române se compunea din proprietari de pământ și subproprietari, simpli uzufructuari. Proprietățile erau domnești, ecleziastice, boierești și moșnenești sau răzășești. Rumânii din Muntenia și vecinii din Moldova nu aveau proprietăți rurale, ci ei trăiau pe moșiile marilor proprietari, așezați în sate și cătune. Târgoveții își aveau casele lor la târguri și orașe și îndeosebi în capitalele domnești București și Iași. Domnii, ca mari proprietari și ei, își aveau moșiile și satele lor, în Moldova 23 la număr. Mitropoliile din București și Iași, deopotrivă cu episcopiile de la Râmnic, Argeș și Buzău din Muntenia, și cele de la Roman și Huși din Moldova, aveau și ele proprietățile lor, dar cu mult mai reduse decât mânăstirile, care fuseseră înzestrate din belșug de cucernicii lor ctitori cu numeroase moșii și iazuri de pește pentru posturile de peste an. Numărul moșiilor și satelor ecleziastice din Moldova, închinate și neînchinate, atingea cifra

de 215. Administrarea moșiilor ecleziastice cădea în seama arhireilor și a stareților mânăstirești. Clasa boierească poseda cele mai multe sate în Moldova, 927 din cele 1.713, câtă vreme în proprietatea răzeșilor nu se găseau decât 546 de sate și moșii în indiviziune. Astfel, vedem că proprietatea rurală se găsea în stăpânirea unei minorități din populația țării, dat fiindcă cei mulți, rumânii și vecinii, nu aveau parte de ea. Mânăstirile și boierimea își munceau moșiile cu brațele de muncă ale embaticurilor lor, rumâni și vecini, care erau obligați la prestarea unui anumit număr de zile de muncă pe an și la predarea dijmei din toate produsele gospodăriilor.

4. Vistieria țării, cămara domnească și casa răsurilor

Asupra sătenilor plugari apăsa și toată greutatea impozitelor. Clerul și boierimea nu erau impuși deloc, sau numai foarte puțin. Scutiți de impozite erau și scutelnicii și posluşnicii în schimbul serviciilor pe care aceștia le prestau boierilor. La 1821, postelnicul Iacovachi Rizo susținea că în principate "de la prima clasă a boierilor până la târgoveții orașelor, de la mitropolit până la ultimul călugăr, toți au privilegii!". Întregul sistem financiar era pornit spre jaf, Domnii fiind liberi de a impune dări după bunul lor plac, căci acordul divanului domnesc era mai mult de formă și pentru menajarea aparențelor. *Vistieria* statului era separată de *cămara* domnească. La *vistierie* curgeau dările directe, în prima linie *capitația*, adică taxa pe cap, pe care o plăteau țăranii capi de familie pentru toți membrii masculini ai casei, de la vârsta de 16 ani în sus. Din acest bir sporit cu diverse impozite extraordinare, ca *ploconul steagului, mucarelul mare și mic* etc., se plătea tributul datorit Porții. La 1820, tributul Munteniei era de 3 milioane, iar cel al Moldovei de un milion piaștri anual, un piastru făcând 4 creuceri austriеci. Pe lângă tributul anual se mai trimiteau la Istanbul furnituri în natură cu cereale, vite, sare, piei, ceară, miere, lână, lemn de construcție, cherestea în cantități foarte mari. Corăbiile otomane încărcau an de an un milion și jumătate de chile de grâu, un milion și jumătate de ocale de brânză, un milion ocale de unt și peste 50.000 ocale de ceară. Ambele principate expediau la Istanbul în fiecare an peste 250.000 oi și 3.000 de cai. În Muntenia se tăiau anual 70.000 de boi pentru a putea furniza la Istanbul piei, pastramă și seu, în cantități de peste un sfert de milion de ocale. S-a calculat că Moldova și Muntenia alimentau cu produsele lor populația Istanbulului timp de 4 luni pe an. Cheltuielile acestea din timpuri normale erau cu mult întrecute când Poarta se afla în stare de război cu puterile vecine. Atunci, pe lângă contribuții însemnate în bani, țările noastre trebuiau să refacă drumurile și podurile, să trimită salahori și material de construcție la întărirea cetăților, să grijească de aprovizionarea trupelor de operație cu cele necesare pentru alimentarea și adjustarea lor. Asemenea contribuții la întreținerea oștirilor otomane nu se remunerau și nici nu se scădeau din tribut, ci apăsau populația țării. La acestea se mai adăugau și nenumăratele cheltuieli ce se făceau cu transporturile și întreținerea turcilor, care veneau în țară cu însărcinări oficiale, cu darurile în blăni scumpe, în ceasornice de aur și alte obiecte de lux ce se ofereau turcilor de vază care soseau în țară sau aveau de aplanat diverse daraveri politice sau comerciale.

Cămara domnească se alimenta din veniturile indirecte de la vămi și de la ocnele de sare, precum și din așa-numitele *rusumaturi*, adică din oierit, vinarciu, dijmărit și mai cu seamă din văcărit, care se încasa pe capetele de bovine de mai multe ori pe an. La acestea se mai adăugau veniturile din ierbărit, tutunărit, majazit, fumărit, cotarit etc. La condeile acestea se mai adăugau în Muntenia și taxele anuale care le plăteau oierii transilvăneni, care-și pășeau turmele dincoace de munți. La cămara domnească se mai vărsau și așa-numitele *avaieturi* sau *havaieturi*, adică taxele care se încasau la numiri în slujbe, la export de animale și de articole alimentare, la fabricarea de băuturi spirtoase ș.a. Domnul mai încasa taxe destul de ridicate și la conferirea pitacilor de boierie. Doamna își avea caseta proprie care în Moldova se alimenta din veniturile județului Botoșani, iar în Muntenia din taxele pe care le plăteau țiganii aurari precum și alte venituri. Numărul țiganilor în ambele Principate atingea cifra de 40.000. Țiganii sedentari plăteau 2 galbeni iar cei nomazi un galben pe cap de familie.

Casa răsurilor, alimentată din cota adițională de 14 parale la toate impozitele țării, servea ca fond bugetar, pentru plata tuturor slujbașilor publici. Ctitorul acestei case fusese principele Constantin Moruzi din Moldova, care prin hrizovul de înființare din 1779 hotăra ca ea să nu aibă nici un amestec cu celelalte venituri, ci să se administreze la mitropolie sub epitropia marelui logofăt, vel vornic, vel spătar și vel ban care vor fi după vremi, cu scopul ca nimeni să nu rămână păgubaș din osteneala lui.

După constatările lui Thornton, veniturile Munteniei și Moldovei la 1812 erau următoarele:

				Piaștri
Birul țării	în Muntenia	2.200.000	în Moldova	1.795.000
Cămara Domnului	"	1.320.000	"	1.065.000
Casa răsurilor	"	770.000	"	361.000
Total:		4.290.000		3.221.000

În 1816, cămara principelui Ioan Caragea avea 700.000 lei din vămi, 530.000 de la ocnele de sare, 1.363.357 din oierit, vinărit și dijmărit și din havaieturi 300.000 la un loc, deci 2.913.357 aspri. În Moldova veniturile cămarei domnești se ridicau, în 1817, la 1.413.537 aspri. Cu toată plata lor din casa răsurilor, remunerația slujbașilor publici era din cele mai respingătoare. Contele Langeron, care făcea parte ca secretar din delegația rusă la tratativele de pace de la București din 1812, desfășură în memoriile sale un tablou sumbru asupra slujbașilor publici din Muntenia:

"Nici o descriere nu poate fi aproape de adevăr, când cauți să arăți cine erau dregătorii Munteniei. Peste măsura imoralității, ba chiar afară de legile lor este tot atât de întristătoare, pe cât de surprinzătoare pentru omenire. Sub înrâurința grecilor din Fanar, dintre care chiar un mare număr s-a așezat în București, mulți boieri munteni au deprins înjosirea, lăcomia, cruzimea și devotamentul lor pentru turci. Cuvintele de ordine, dreptate, cinste, curățenie sunt adeseori uitate în Muntenia. Toate dregătoriile se cumpără, adică se plătește dreptul de a comite în ele orice crimă fără pedeapsă. Fiecare slujbă îmbogățește în scurt timp pe acela care o ocupă și la sfârșitul unui an el trebuie să o părăsească și să o treacă altuia. Și acesta este încă unul din abuzurile acestei ocârmuiri monstruoase, că un individ nu rămâne niciodată mai mult de un an într-o dregătorie oarecare. La finele anului el vine la București să se dea la un lux tot atât de fără frâu pe cât și de rău gust, risipește repede roadele prădăciunilor sale și după doi ani de trândăvie el cumpără din nou un loc, se îmbogățește iarăși pentru a reîncepe de la început aceeași viață. Iată cercul vițios al traiului boierilor din Muntenia! Prădăciunile, furturile, cruzimile dregătorilor munteni nu sunt nici secrete și nici măcar umbrite de un pretext oarecare".

5. Sătenii și târgoveții

Clasa boierească, deopotrivă cu dregătorii care se ridicau din rândurile ei, cu puține onorabile excepții, nu era deprinsă la muncă serioasă și statornică. Accesul la curte le dădea prilej să se inițieze în intrigile și cancanurile politice, de care se foloseau cu iscusință pentru atingerea ambițiilor personale de care erau stăpânite. Puțini se îndeletniceau cu agricultura, dar și mai puțini cu negoțul. Se găseau însă între ei și persoane distinse care se interesau de probleme literare și științifice ale timpului, dând valoroase imbolduri la propășirea culturală a țării. Cei mai mulți însă, își petreceau timpul la jocurile de noroc, la vizite, la baluri și sindrofii, precum și la interminabile mese și ospețe, la care luau parte și femeile, în nesocotirea bătrânelor obiceiuri care excludeau femeile de la mesele comune cu bărbații. Aceștia aveau privilegiul de a purta barbă și de a fi intitulați: *Măria Ta*. Ofițerii străini din oștirile de ocupație rusești introduseră dansurile moderne și baletele, precum și întrebuințarea limbii franceze în convențiile din societate. Se aranjau și spectacole teatrale cu piese originale franceze sau cu traduceri în limba neogreacă. Ralu, fiica principelui Caragea, organizase chiar un teatru în limba grecească. Patima jocului de cărți atinsese rău boierimea și chiar și tineretul, ceea ce determină pe principele Ioan Caragea de a stărui pentru înființarea *Casei Evgheniștilor*, cu scopul de a epitropisi pe fiii de boieri și de a-i împiedica de a risipi averea părintească prin jocuri, mese și desfrâu. Călătoriile în străinătate nu erau încă la modă. Drumul boierului Nicolae Dudescu la Paris, în 1802, în misiune politică pe lângă împăratul Napoleon și deplasarea boierului Barbu Știrbei la Carlsbald deschideau totuși seria călătoriilor în străinătate. Cheltuielile cu palate luxoase, cu rădvane comandate la Viena și trase de cai de rasă, cu parcuri umbrite de arbori exotici din străinătate, crescuți în florării, cu toalete scumpe pentru cucoane, cu blănuri alese și cu bijuterii de tot felul risipeau mari averi și aduceau pe foștii lor proprietari la sapă de lemn.

De cangrena trândăviei și a imoralității de care era bântuită societatea fanariotă nu rămase scutită nici tagma preoțească. Ignoranța, venalitatea și imoralitatea pătrunseseră și în rândurile înaltului cler, care se bucura de aceleași privilegii și libertăți ca și boierimea laică. Numirile în fruntea eparhiilor și a mânăstirilor bine înzestrate nu se făceau decât cu bani, ca și în funcțiile civile. Exemplul potentaților influența și pe cei din subordine,

abătându-i de la calea adevăratei învățături creștine, care propovăduia dragoste către aproape, credință în dreptate și adevăr, nădejde în mai bine. Un observator contemporan arăta că nu era deloc ascunsă corupția sub aparența marii religiozități a timpului. Totuși, religia se menținea în virtutea unui străvechi obicei, încât nu se poate spune că posturile, frecventarea bisericii, icoanele prin case, miluirea clerului de care se folosea mai mult cel grecesc, spovedania și împărtășirea practicate de toată lumea erau niște manifestări ipocrite. Toate aceste forme erau crezute ca neapărate pentru mântuirea sufletului, dar ele se desfăcuseră ușor din întovărășia lor morală de care erau legate în religia creștină. Așa găsim, în afară de Mavrogheni care luase asemenea măsuri numai pentru a-și arăta strășnicia, și pe Alexandru Ipsilanti în Muntenia, ordonând preotului din satul Albeni și pârcălabului județului să facă un jug de lemn la biserică și cine nu va merge la biserică, să aibă preotul voia și puterea de a-l pune în jug, iar cel ce nu se va supune, să fie dat pe mâna căpitanului spre a i se da cea mai mare pedeapsă. Satele aveau un aspect sărăcăcios și numai casele din regiunile de munte erau construite din lemn. În Oltenia erau bordeie din pământ, iar în Muntenia erau colibe de nuiele umplute cu lut. Orașele, în afară de București și Iași, aveau mai curând aspectul unor sate mari. Casele mari și mici se intercalau. În jurul caselor se găseau grădini cu pomi fructiferi și curți largi și încăpătoare.

Locuitorii de la târguri și orașe erau în cea mai mare parte agricultori care se îndeletniceau cu transporturi, schimburi de produse alimentare etc. Numărul meșteșugarilor era destul de redus. Aceștia erau organizați în *bresle* sau *isnafuri*. Negustori greci, precum cei din Brașov, erau organizați în companii comerciale. Negoțul stagna din pricina monopolului turcesc. Astfel, puține produse erau libere la export, ca porcii dintre animale, care se exportau în Transilvania și pielea de iepure care era căutată de negustorii galițieni, apoi lâna și salba sau verigariul. La începutul secolului al XIX-lea, începu să se închege în capitalele București și Iași o viață orășenească mai solidă prin faptul că un mare număr de meșteșugari și liberi profesioniști începură să se adune în aceste orașe. Din anexa unui raport austriac din București, din octombrie 1804, aflăm izvodul străinilor care exercitau anumite profesiuni în Țara Românească. Izvodul acesta ne-a păstrat numele și locul de origine al unui număr de 410 persoane care se așezaseră la București ca medici, farmaciști, chirurgi, dascăli, muzicanți, zugravi, argintari, giuvaergii, ceasornicari, turnători de clopote, zincografi, negustori, frizeri, cofetari, brutari, măcelari, croitori, cizmari, frânghieri, cojocari, șelari, lăcătuși, fierari, rotari, olari, zidari, șindrilari, grădinari, vizitii etc. Cei mai mulți târgoveți ai Bucureștilor erau originari din Transilvania și părțile maghiare, dar și din Bucovina și Galiția, precum și din Austria, Germania, Italia, Elveția, Albania, Grecia și Turcia. După confesiune, aceștia erau ortodocși, greco-catolici, romano-catolici, evanghelici și protestanți. Judecând după confesiunea lor, putem constata că cei mai mulți, 285 din 410, erau români, iar restul de 125 erau sași și unguri. Izvodul cuprinde și un număr de 50 de evrei, dar fără să indice și profesiunea lor. Cei mai mulți dintre aceștia erau originari din Bucovina și Galiția. Raportul mai face mențiune și despre un număr de 670 de emigranți din Transilvania care erau răspândiți prin diferite orașe și târguri din Țara Românească. Însă aceștia nu erau încadrați în rândul profesiilor liberale, deși masele compacte de emigranți transilvăneni sau ungureni, cum se mai numeau ei, care colonizaseră regiuni întregi, alfabetizau copiii din sute de sate în lungul cuprins al Munteniei și Olteniei.

Dar cu tot afluxul acesta de meseriași de peste munte spre capitală, numărul meșteșugarilor era destul de redus în raport cu numărul populației. Țiganii îndeplineau meseria de fierari ambulanți. Căruțe se vedeau numai la orașe și la târguri. Trăsurile boierești se aduceau numai din provinciile austriece. Carele țărănești, trase de boi erau foarte primitive, construite din lemn, fără nici un cui de fier. Caii țărănești nu erau potcoviți. Harnașamentele se aduceau din Brașov. Populația autohtonă își confecționa în case mantalele, cojoacele și opincile. Portul obișnuit al țăranilor consta dintr-o cămașă lungă și pantaloni de pânză țesută de nevestele lor. Femeile munceau mai mult decât bărbații. Ele torceau și țeseau pentru familiile lor și erau foarte iscusite în meșteșugul vopsitului. Ca și boierii, țăranii iubeau jocurile, serbările și praznicele zgomotoase, unde se bea vin peste măsură și se *cinsteau* rachiuri, holercă sau vinars – *Brantwein*. Puțini cultivau ogoarele cum se cuvine, cei mai mulți lucrau pământul de mântuială, mulțumindu-se cu satisfacerea nevoilor lor urgente. În schimb, prăsila vitelor se făcea pe o scară foarte întinsă, grație pășunilor grase de munte și de câmpie. Industria se reducea la puține fabrici de postav, pânză și pături de lână, iar exploatările miniere erau oprite de turci sub pedeapsă capitală, pentru a nu trezi lăcomia țărilor vecine. Singura exploatare minieră îngăduită de turci era cea a zăcămintelor de sare de la *Ocnele Mari*, *Telega* și *Slănic Prahova* în

Muntenia, *Târgu-Ocna* și *Oglinzi* din Moldova. Din exploatările acestea se aprovizionau cu sare și țările vecine ca Bulgaria, Serbia și chiar Bosnia. Numeroasele izvoare alcaline, feruginoase și sulfuroase erau puțin întrebuințate. În ambele principate se exploata la suprafață *păcura* care era de două feluri: neagră și galbenă. Păcura galbenă era un lichid gras numit *naftă*, care gâlgâia din pământ și se întrebuința pentru unsul osiilor la trăsuri.

Wilkinson arată că, la 1820, Țara Românească și Moldova erau aprovizionate din Germania cu tot felul de mărfuri manufacturate de bumbac și de lână, cu faianță și cu olărie, care soseau în țară pe uscat, dar și pe Dunăre. Porțelanul, sticlăria erau fără excepție lucrate în Germania, dar li se zicea de fabricație engleză și astfel se vindeau cu prețuri mai mari. La 1781, Austria inaugură un serviciu fluvial pe Dunăre pentru a înlesni transportul mărfurilor și în Principatele Române, dar și în Turcia. La 1802, Marea Britanie înființă și ca un consulat la București, apoi la Iași și Galați, cu scopul de a întocmi mai multe factorii comerciale pentru desfacerea articolelor de manufactură.

Transporturile de călători se făceau în toate direcțiile cu poșta. Stațiile unde se schimbau caii și se făceau cazări peste noapte se numeau *mansiones*, turcește *menziluri*. Ele erau așezate la distanță de 4 – 6 ceasuri una de alta. Transportul era gratuit pentru emisarii Porții și pentru slujbașii publici. Caii se înlocuiau anual prin animale proaspete pe care principele le cumpăra de la țărani cu un preț de nimic. Caii de poștă se întrețineau pe socoteala Domnului. Fânul se dădea fără plată, iar ovăzul se achiziționa cu un preț redus. La fiecare stație de poștă se găseau 300 – 400 de cai. Poștele se arendau unui consiliu de boieri în schimbul unei arende de 30.000 de piaștri plătiți Porții. Cu căruța de poștă se călătorea foarte repede.

Negoțul suferea foarte mult din cauza privilegiilor comerciale de care se bucurau turcii. Caii se cumpărau cu preț redus pentru nevoile Istanbulului. Boi, oi, grâu, miere, unt, seu și brânză se exportau în Turcia. Prin acest export forțat se sustrăgea Țărilor Române o bună parte din veniturile ei. Dar cu toată prohibiția Porții, se exportau vinuri în Polonia și Rusia, porci îngrășați în Transilvania, Galiția și Germania. Pici, lână, miere, ceară, silitră și pește sărat se exportau în Transilvania. În schimb, se importau din Rusia blănuri scumpe de jder, samur și vulpi argintii. Grecii aduceau din Istanbul tot felul de stofe din Indii și broderii în fire de aur din ostroavele grecești. Postavurile fine, mătăsurile, uneltele casnice și podoabele de aur și argint se aduceau de la Viena și Lipsca. Schimbul acesta de mărfuri fu mult înlesnit prin navigația pe Dunăre. În scopul acesta se construiră instalații portuare și antrepozite pentru mărfuri la Galați, Brăila și Giurgiu. În principate circulau, pe lângă leul și paraua autohtonă, ducați olandezi, taleri austriaci și piaștri turcești.

Bogăția țării provenea din agricultură. Dar din cauza lipsei de brațe de muncă, mai bine de jumătate din ogoare rămâneau necultivate. În schimb, creșterea animalelor domestice era foarte dezvoltată. Se creșteau vite cornute, oi și porci. Creșterea oilor era în Muntenia mai dezvoltată decât în Moldova. Bivolii se întrebuințau cu succes ca animale de tracțiune. Animalele tinere nu se măcelăreau, ci se lăsau să crească mari. Caii erau foarte prețuiți pentru sprinteneala și rezistența lor. În Muntenia creșterea cailor nu era așa de îngrijită ca în Moldova. Prusacii și austriecii cumpărau cai din Moldova pentru cavaleria lor. Creșterea porcilor era foarte rentabilă. Porcii se îngrășau și cu ghindă și se exportau în Transilvania. Albinăritul producea mari cantități de miere și ceară. Regiunile de deal abundau în pomi fructiferi ca meri, peri, pruni, cireși și vișini. Fructele se uscau în loznițe. Din prune se prepara magiun sau povidlă și se obținea prin distilare țuica. Pepenii galbeni și verzi atingeau o mărime neobișnuită. Hrana principală a satelor era porumbul sau păpușoiul – cucuruzul în Transilvania – din care se fierbea mămăliga. Se consumau însă și grâu, secară, orz, mei, hrișcă și chiar orez. Tutunul și vinul se comercializau în condiții avantajoase. Podgoriile din Muntenia și Moldova produceau vin bun pentru consumul intern și pentru export.

6. Viața culturală

Cei mai mulți dintre Domnii fanarioți erau oameni culți și iubitori de învățătură. Interesul lor pentru promovarea culturii spirituale în Țările Române era împărtășit și de numeroși clerici și boieri români, legați de vechile tradiții culturale. Publicarea legiuirilor interne, îndrumate de Alexandru Ispilanti, de Scarlat Calimachi și Ioan Caragea nu erau decât o continuare a marilor opere legislative inițiate de Matei Basarab și Vasile Lupu. Urmașii lui Constantin Mavrocordat pe tronurile de la București și Iași se străduiră de a se menține în spiritul marilor reforme introduse de el în viața socială și în administrație. Principii fanarioți contribuiră la eliminarea limbii slavone din stat și biserică, dar cu scopul de a o înlocui cu limba *greacă* și nu cu cea română, cum se străduiseră vechii Domni.

Academiile din Iaşi şi Bucureşti fură complet grecizate, limba română rămânând numai în şcolile de preoţie, precum şi în şcolile primare de la sate. Dascălii greci contestau capacitatea limbii române pentru predarea ştiinţelor şi filozofiei, considerând-o rustică şi barbară. A fost nevoie de stăruinţele energice ale lui Gheorghe Asachi în Moldova şi ale lui Gheorghe Lazăr în Muntenia pentru înfiinţarea şcolilor de inginerie cu limba de predare română. Limba grecească, deopotrivă cu obiceiurile şi apucăturile greceşti, pătrunse însă şi se menţinu în societate sub influenţa curţii fanariote, a înalţilor prelaţi din Muntenia care, spre deosebire de cei din Moldova, erau în bună parte de origine fanariotă. Stareţii mânăstirilor închinate Locurilor sfinte erau greci. În administraţie se menţinu, ce-i drept, limba română, dar pentru ocuparea înaltelor posturi administrative se cerea cunoştinţa limbii neogreceşti. Deprinderea acestei limbi simple, spre deosebire de limba clasică elină, constituia obiectul principal în şcolile publice. Ea se învăţa cu multă anevoinţă şi cu metode învechite. Mitropolitul Iacob Stamati arăta în raportul asupra învăţământului din anii 1793 – 1803:

"... până acum în şcoalele noastre se învăţa cu numiri şi cu canoane şi cu mulţime de cuvinte, însărcinând mintea ucenicilor şi poruncindu-le acele date lor să citească şi ca papagalii să le înveţe pe de rost, nemica cu totul ştiind din cele ce învaţă, din care pricină mai şi zece şi doisprezece ani îmbătrânesc în gramatică ucenicii".

Iar Raicevici constată că dascălii greci erau îndeobşte foarte neştiutori şi nu se ocupau toată viaţa lor decât de mărunţişuri gramaticale, fără nici o văpsea de ştiinţă, de literatură frumoasă sau de gust ales. Fetelor din înalta societate nu li se cercă decât de a vorbi, scrie şi citi greceşte. Domniţa Ralu, fiica principelui Caragea, înfiinţă în colaborare cu mai mulţi tineri şi tinere din înalta societate un teatru la Bucureşti, în care se reprezentau piese traduse în limba greacă din autori francezi şi italieni.

Un învăţământ într-o limbă străină şi încă prost organizat nu putea să contribuie la luminarea minţii şi edificarea sufletească a poporului român. La exploatarea tuturor izvoarelor de câştig ale ţării, la împilarea populaţiei cu biruri grele se mai adăugă şi pacostea unui învăţământ străin care tocea mintea în loc să o lumineze. De aceea, nu este de mirare că din rândurile românilor nu vedem ridicându-se scriitori şi gânditori, cugetători de seama lui Miron Costin şi Nicolai Costin, Dimitrie Cantemir, Constantin Cantacuzino, Ioan Neculce, Nicolae Milescu, cum au existat în secolul precedent. Istoriografia moldovenească decade în epoca fanariotă. Cronica atribuită lui Enache Kogălniceanu şi condica de obiceiuri a lui Gheorgachi, precum şi povestirile în versuri privitoare la decapitarea lui Grigore Ghica, ale boierilor Manolache Bogdan şi Ioan Cuza şi cântecul lui Potemkin sunt singurele lucrări istoriografice care ni s-au păstrat. Incomparabil mai bogată este literatura istorică munteană scrisă în această epocă, în limbile română şi greacă, reprezentată prin operele lui Mihai Cantacuzino[13], Ianache Văcărescu[14], Naum Râmniceanu[15], Dionisie Eclesiarhul[16] şi Zilot Românul[17]. La operele acestea se asociază şi lucrările istorice ale lui Daniil Philippide şi Dionisie Fotino.

Mihai Cantacuzino a scris în limba greacă *Istoria Ţării Româneşti* cuprinzând evenimentele dintre anii 1215 până în 1774, când s-a încheiat tratatul de pace de la Cuciuc-Cainargi. Este o vastă operă de amănunt, mai ales cu privire la evenimentele din timpul autorului, care şi-a încheiat lucrarea la 30 ianuarie 1776. Opera a fost tipărită la Viena de fraţii Tunusli, în 1806. O traducere în româneşte încă lipseşte. Tot Mihai Cantacuzino este şi autorul genealogiei familiei sale intitulată: *Genealogia Cantacuzinilor*, terminată în 1787.

Ianache Văcărescu este autorul operei: *Istoria a prea puternicilor împăraţi otomani*, cuprinzând vieţile a 31 de sultani care au domnit între anii 1300 până la 1791, completată cu fapte şi întâmplări văzute, trăite de autor. Văcărescu s-a încercat în domeniul poeziei. A scris şi o *Gramatică românească*. El a fost una din cele mai remarcabile figuri culturale din epoca fanariotă. Protosinghelul Naum Râmniceanu a scris în greceşte *Cronica Ţării Româneşti* din anii 1768 – 1810 şi *Hronologia Domnilor Ţării Româneşti* de la Radu Negru până la 1800, prefaţându-o cu un *Cuvânt înainte*, care constituie partea cea mai interesantă din întreaga sa operă. Manuscrisul se păstrează la Blaj. *Dionisie Eclesiarhul* a adunat toate câte a auzit de la cei bătrâni şi câte erau cunoscute prin ştiinţa din zilele vieţii sale, în lucrarea sa: *Cronograful Ţării Româneşti de la 1764 până la 1815*, murind la 1820. *Zilot Românul*, pseudonimul lui Ştefan Fănuţă, care redă într-un amestec de versuri şi proză *Istoria* întâmplărilor din Ţara Românească, de la Alexandru Ipsilanti până la 1821. O a doua lucrare a sa alegorică este *Dăsluşiri*, în versuri, vârstată şi cu explicaţii în proză. Poveşti în versuri erau şi *Trâmbiţa Românească* din 1769, un manifest contra ruşilor atribuit lui Ianache Văcărescu. În versuri a fost scrisă şi fuga fiilor lui Alexandru Ipsilanti, precum şi moartea tragică a lui Nicolai Mavrogheni şi Constantin Hangerli. *Daniil Philippide*, originar din

Tessalia, a scris *Istoria României* și *Geografia României*, ambele într-un volum apărut la Lipsca în 1816.

Dionisie Fotino este autorul *Istoriei vechii Dacii*, apărută în 3 volume la Viena[18], în 1818 - 1819. Prin vechea Dacie, Fotino înțelegea, după propria sa mărturisire, Transilvania, Valahia și Moldova. Lucrarea a fost tradusă în românește[19] de Gheorghe Sion. Tot Fotino este și autorul operei *Viețile sultanilor*, de la Osman I până la Mehmed al II-lea. Îmbelșugata activitate istoriografică din Muntenia rivaliza cu rodnica activitate a școlii istorice transilvănene susținută de Samuil Clain, Gheorghe Șincai și Petru Maior, contemporani ai epocii fanariote de dincolo de munți.

Căpitanul de stat major Radnitz ne desfășură, în 1822, un interesant tablou asupra cetăților, orașelor și târgurilor din ambele principate, arătând că în *Țara Românească* erau cetățile: *Brăila* cu 30.000 locuitori, *Giurgiu* cu 8.000 de locuitori și *Turnuli*. Orașe erau: București, Craiova, Slatina, Râmnicul Vâlcei și Târgoviștea. Fortificate erau mănăstirile Strehaia, Cornet, Cozia, Bistrița, Arnota, Horezu, Polovraci, Tismana, precum și satul Tătăreni, la confluența Jiurilor. *Bucureștii* erau un oraș deschis, foarte extins, cu străzi foarte neregulate și cu o populație de 60.000 de locuitori, adăpostită în case și bordeie. În capitală erau 60 de biserici și mânăstiri, o biserică evanghelică, o mânăstire franciscană și o sinagogă. Populația se compunea din români, greci, precum și sași din Transilvania. Trotuarele erau construite din grinzi de lemn deopotrivă cu străzile. Importanță strategică aveau mânăstirile *Radu Vodă* și *Cotroceni*, precum și *Mitropolia*. *Craiova* avea 9.000 locuitori români, greci și bulgari, cu 13 biserici și mânăstiri și cu un palat pentru caimacamul domnesc. Comerțul era în floare, fiind practicat de mulți negustori români și greci. *Slatina* era un orășel mic cu reședința ispravnicilor, cinci biserici și o mânăstire. *Râmnicul* era un orășel cu reședință episcopală, cinci biserici și o mânăstire franciscană. *Târgoviștea* avea 5.000 locuitori, 15 biserici, 2 mânăstiri și reședința ispravnicului. Târguri erau: *Râmnicul Sărat*, locuit de români, greci și bulgari și avea însemnătate comercială; *Câmpulungul* avea 13 biserici și trei mânăstiri, două ortodoxe și una catolică. Târgoveții făceau comerț cu Brașovul prin pasul de la Bran. *Ploieștii* aveau 8 biserici; *Târgșorul*, *Slobozia*, *Caracalul* și *Buzăul* erau târguri cu multe biserici și cu relații comerciale importante. Târgul *Focșani* era împărțit în două prin râul Milcov. Partea cea mai frumoasă a orașului aparținea Moldovei. Mânăstirea *Proorocului Samuil* avea însemnătate strategică.

În *Moldova*, capitala *Iași* era un oraș deschis cu reședință domnească și arhiepiscopală. Numărul locuitorilor era de 20.000 suflete, adăpostite în 6.000 de case, din care jumătate zidite. Orașul avea 69 de biserici și mânăstiri, precum și un spital public, cel al *Sf. Spiridon*. Evaporații mefitice din mlaștinile Bahluiului precum și din șanțurile acoperite cu scânduri făceau ca *Iașii* să fie o localitate insalubră și încercată foarte des de epidemii, îndeosebi de friguri. Apa potabilă se aducea prin urloaie. *Galații* aveau 6.000 de locuitori, având un mare port fluvial cu docuri și antrepozite de mărfuri. Orașul acesta așezat pe Dunăre era principalul centru comercial a Moldovei. *Botoșanii* erau, după *Galați* și *Roman*, un important centru comercial, unde se făceau schimburi de mărfuri cu Galiția și Germania. Volumul comerțului cuprindea coloniale, manufacturi săsești, blănuri rusești, ceară și tutun. Târguri mai însemnate cu reședințe isprăvnicești erau: *Bacăul*, *Tecuciul*, *Bârladul*, *Vasluiul*, *Hușii*, apoi *Târgu Frumos*, *Dorohoiul*, *Târgu Ocna*. La *Roman*, cu 620 case și la *Huși* se găseau reședințe episcopale.

7. Manifestările politice și culturale din Transilvania și Bucovina

Transilvania și Bucovina dăinuiau sub stăpânirea habsburgilor. După moartea împăratului Iosif al II-lea, tronul de la Viena fu ocupat de fratele său Leopold al II-lea (1790 - 1792). Către noul împărat se adresară prin memorii atât românii din Transilvania, cât și cei din Bucovina, cerând recunoașterea drepturilor naționale. În faimoasa lor suplică cunoscută sub numele de *Supplex Libellus Valachorum*, transilvănenii cereau recunoașterea lor ca a patra națiune politică a țării, alături de cele trei națiuni privilegiate ungurii, secuii și sașii, arătând că masa țării ar avea o mai mare stabilitate, sprijinindu-se pe patru picioare. Bucovinenii, la rândul lor, cereau stăruitor desfacerea provinciei lor de Galiția cu care fusese unită în 1786, arătând că poporul român din Bucovina se deosebește fundamental de cel din Galiția prin limbă, credință, tradiții, datini și obiceiuri. Vrednic de reținut este faptul că prin tratatul de pace de la Siștov din 1791, Austria obținu Orșova cu împrejurimile ei, afară de insula Ada-Kaléh, care rămase sub oblăduire turcească. Prin același tratat de pace s-a ratificat și actul de cesiune a Bucovinei, stabilit prin convențiile turco-austriece din 1776 de la Iași și Palamuca pe Nistru. La 30 martie 1792, cei doi episcopi, ai românilor din Transilvania, Gherasim Adamovici în numele ortodocșilor și Ioan Bob,

în numele uniților se prezentau împăratului în audiență comună, cerând recunoașterea națiunii române ca națiune legală și dreptul de a convoca pe enoriașii lor în sinoduri eparhiale, cerând dreptate și echitate pentru credincioșii lor. De fapt, ei obținură unele concesii în vederea îmbunătățirii soartei românilor transilvăneni precum și admiterea ortodocșilor în posturi administrative mai înalte care până atunci le erau inaccesibile. Încurajați de aceste modeste succese, mitropoliții români hotărâră să convoace în adunări naționale "cler, militari, nemeși și popor de rând", pentru a discuta problemele care interesau neamul și ambele biserici, ortodoxe și unite. În august 1792, se desființă tortura prin care se storceau inculpaților mărturisiri silite. Manifestațiile curții imperiale de oarecare bunăvoință își găseau explicația în nevoia de soldați pentru campaniile austriecilor contra lui Napoleon. Izvoarele timpului arată că contingentele de români transilvăneni luară parte la 60 de bătălii contra lui Napoleon pe toate câmpurile de război din Europa. Episcopul Gherasim Adamovici muri la 1796, iar scaunul său, rămas vacant patru ani, fu ocupat de Vasile Moga numai în anul 1810. Scaunul episcopal de la Blaj rămâne ocupat de Ioan Bob până la 1830. Acesta trăia în mare neînțelegere cu Gheorghe Șincai, inspectorul școlilor unite. Școlile ortodoxe aveau în fruntea lor pe Dimitrie Eustatevici, autorul unei bune gramatici a limbii române. În 1812, luă ființă la Arad *Școala preparandă sau pedagoghicească a Nației Românești*. Ca profesori la această înaltă școală românească funcționau Iosif Iorgovici și Constantin Diaconovici Loga. "Școli de preoție" ființau pentru uniți la Blaj, iar în 1792 luă ființă o asemenea școală și la Oradea.

Din rândurile cărturarilor români de dincolo de munți se distinseră câțiva prin lucrările lor filologice și gramaticale, ca oculistul *Ioan Molnar-Piuarul*, autorul unei gramatici și retorici românești. O gramatică română a scris în 1797 și Radu Tempea. Ca fabulist de seamă se distinse Dimitrie Țichindeal care la 1824 da expresie simțămintelor sale naționale scriind:

"Ce dulceață și privire ar fi a vedea așa mare număr de români în Banat, Ungaria, Ardeal, România, Moldova și Bucovina – Basarabia fusese numai de curând desprinsă din corpul Moldovei – că se iubesc ca frații și se omenesc. De aceea, să fim noi toți românii una; nu este aici grec sau latin, unit sau neunit, una trebuie să fie nația românească. Mintea, mărită nație daco-românească în Moldova, în Ardeal și în Țara Românească, mintea! Când te vei lumina cu învățătură, cu luminele faptei bune te vei uni, mai aleasă nație de pe pământ nu va fi înaintea ta!"

Dar cea mai remarcabilă creație literară din acele vremuri rămâne fără îndoială epopeea comică *Țiganiada* lui Ioan Budai Deleanu (+1820). Cărturarii transilvăneni din acea vreme manifestau un vădit interes pentru studii literare și filosofice. De aceea, nu trebuie să ne prindă mirarea că în 1793 *Societatea literaților din Sibiu* cerea autorizația să scoată un "ziar". Autorul acestei idei, doctorul Molnar, plănuia să editeze un "ziar" valah pentru răspândirea lui în Ungaria și Bucovina. Era vorba de o "revistă sau publicație de cuprins filosofic, matematic, istoric și geografic, cu un cuvânt enciclopedic". În 1772 se menționează la Sibiu de o *Societate filosofică a neamului românesc*. În mișcarea aceasta culturală fuseseră atrase și femeile, care la 1825 înființară la Buda *Societatea femeilor române*, care număra 35 de membre fondatoare. La 21 august 1792, dieta Transilvaniei recunoscu urcarea pe tron a împăratului Francisc I, care la rândul său confirmă diploma leopoldiană. Dieta mai hotărî să păstreze limba latină ca limbă oficială în administrația țării. Cheltuielile cu războiul contra lui Napoleon provocară o mare criză valutară în Austria, astfel că valoarea banilor scăzu cu 20%. În anii 1815 și 1817, Transilvania era încercată de o mare foamete.

Memoriul fruntașilor bucovineni adresat în 1791 împăratului Leopold, în care cereau despărțirea Bucovinei de Galiția și constituirea ei într-o provincie de coroană autonomă, avu doar atâta succes că împăratul numi pe boierul *Vasile Balș*, care se stabilise la Cernăuți, cu funcțiunea de căpitan al cercului bucovinean – *Krishauptmann*. În calitatea aceasta, el avu multe de suferit din partea organelor administrative austriace, până ce fu silit să demisioneze în urma unui odios proces în care i se aduceau 18 puncte de acuzație de rea administrație. Urmașul în căpitănie era un străin de țară. Străin de țară era și episcopul *Daniil Vlahovici* care ocupase în 1789 scaunul episcopal de la Cernăuți după moartea lui Dosoftei Herăscu. Noul episcop era de origină sârb și fusese trimis în Bucovina de mitropolitul de la Carlovăț. În urma noii orânduieli, Academia de la Putna, condusă de arhimandritul *Vartolomei Măzăreanu*, se desființase, iar în locul ei luase ființă *școala preoțească* de la mânăstirea Sf. Ilie de lângă Succava, de unde fu mutată mai apoi la Cernăuți și organizată ca *școală clericală* cu dascăli veniți de dincolo de munți, deodată cu episcopul Daniil, Ghenadie Platenchi, Moise Popovici, Serafim Melchisedec Lemeni ș.a. Pe măsura în care clericii sârbi năvălcau în Bucovina, mai mulți distinși și erudiți clerici bucovineni se vedeau siliți să

emigreze în Moldova. Între aceştia se găseau: Gherasim Clipa din Vicovul de Sus, care îşi făcuse învăţătura la Putna şi care ajunse episcop la Huşi; Meletie Brandaburgul, fiul unui târgovăţ din Suceava, care ajunse să ocupe pe rând scaunele episcopale de la Huşi şi Roman şi în cele din urmă chiar scaunul mitropolitan de la Iaşi. Un nepot al episcopului Dosoftei, Ioan Alboteanu, ajunse directorul şcolii din Iaşi, la care învăţă româneşte Constantin Negruzzi. Între clericii refugiaţi din Bucovina se găsea şi popa Andrei din Uideşti, care refuză să depună jurământul de credinţă faţă de Austria.

Ioan Budai Deleanu, în calitatea sa de consilier pe lângă guvernământul din Liov, de care depindea şi Bucovina, cunoştea foarte bine organizarea acestei şcoli pentru care el avea cuvinte de aspră critică, arătând că atunci la această şcoală erau camerişti fără plată ai episcopului şi că în loc de învăţătură ei curăţeau vasele de vin din beciul episcopal. El susţine că unii din aceşti candidaţi de preoţie se dădeau la hoţii şi alte patimi. Numărul boierilor era de 30. Curând, luară fiinţă în Cernăuţi şi Suceava şcoli germane sub conducerea lui Franz Iosef Kallinger şi Anton de Marki. Acesta din urmă era originar din Sibiu şi fusese autorul unei gramatici germano-române. Ioan Budai Deleanu a tălmăcit în româneşte codul penal şi codul civil austriac. Primul apăru în 1807 sub titlul: *Cartea de pravilă ce cuprinde legile asupra faptelor rele şi călcătoare de poliţie şi asupra grelelor călcări a politiceştilor rânduieli de poliţie*. La 1812 apăru la Cernăuţi: *Cartea legilor şi pravililor pârgăreşti pentru toate ţările moştenitoare nemţeşti ale Monarhiei Austrieceşti*, în trei volume. Budai Deleanu avuse prilejul să cunoască viaţa culturală din Bucovina de curând desprinsă din trupul Moldovei. Pe moldovenii de acolo, el îi descrie astfel:

"Limba lor este vechea limbă română populară, amestecată cu felurite cuvinte slavone, greceşti şi albaneze, dar cuvintele luate din alte limbi abia fac o treime. Limba moldovenească şi în genere limba română îndeplineşte toate condiţiile pentru a deveni cu timpul o limbă culturală, egală cu cea italiană, dacă se vor găsi oameni iscusiţi care să se ocupe de ea. Până acuma ea este însă o limbă săracă, rustică şi necultivată. În limba aceasta nu există încă un dicţionar, nici o gramatică temeinică şi nici o ortografie stabilită. Literatura ei cuprinde numai două ediţiuni ale Sf. Scripturi, o pravilă sau colecţie de legi bi-sericeşti, care se mărgineşte la cele dintâiu şapte sinoade şi la celelalte cărţi bisericeşti care sunt foarte numeroase; apoi câteva cronici sau istorii naţionale române care pot fi privite drept produse originale româneşti. Celelalte cărţi şi manuscrise nu sunt decât traduceri din felurite limbi. Numărul lor este foarte mare, dar ele se găsesc numai la particulari fiindcă la moldoveni nu se tipăresc încă cărţile de interes general, ci ei le copiază unul de la altul; dar cum copierea aceasta este foarte costisitoare, numai cei avuţi şi le pot procura. După cunoştinţele mele manuscrisele lor afară de sus pomenitele cronici, sunt următoarele: Iliada şi Odiseea *lui Homer, traduse liber;* Viaţa lui Alexandru cel Mare, *amestecată cu multe adausuri fantastice; Fabulele lui Isop, aşa numită* Isopea; Istoria etiopică *a lui Iliodor, un roman din greceşte; Telemah din franţuzeşte;* Viaţa lui Petru cel Mare *de Voltaire; cunoscuta carte* Ceasornicul Domnilor, *din latineşte;* o *traducere după* o *logică retorică şi etică, care a apărut şi în tipar; apoi multe alte scrieri mai puţin însemnate traduse din diferite limbi, între care şi* o Istorie Universală".

Urmaşul lui Budai Deleanu în funcţia de translator pe lângă guberniul de la Liov a fost *Teodor Racoce*, răzeş din comuna Carapciu, care la 1817 se adresa cărturarilor români din Bucovina, Transilvania, Moldova şi Ţara Românească invitându-i la subscripţie pentru publicaţia sa periodică intitulată: *Novele sau Gazeturi româneşti*, arătând că, deşi neamul românesc este împărţit între mai multe ţări trăind sub osebite stăpâniri, el totuşi o limbă are, aceeaşi lege şi tot aceleaşi obiceiuri, precum şi aceleaşi cărţi şi aceeaşi scrisoare. Românii socotiţi împreună fac o naţie de mai multe milioane de oameni şi doresc să fie părtaşi culturii celorlalte neamuri din Europa. Se vede că apelul lui Racoce pentru apariţia *Novelelor* şi *Gazeturilor* sale nu a primit un răspuns favorabil. Cu toate acestea, el nu se lasă descurajat, ci dădu la 1820 publicităţii *Chrestomaticul Românesc*, care cuprinde traduceri din diferiţi autori străini. Versuri şi traduceri a dat publicităţii şi *Daniil Scavinschi*, originar din părţile codrului de la Cosmin. În 1811 apăru *Calendarul pe* o *sută de ani* al lui *Vasile Ţintilă*, dascăl la satul Terebecea de lângă târgul Siretului.

După bătălia de la Aspen şi Essling contra lui Napoleon, guvernul de la Viena adresă la 9 iulie 1809 o proclamaţie către românii din Bucovina, invitându-i să se înroleze ca "volintiri" sau "olintiri" în armata austriacă. Apelul Vienei a găsit răsunet în rândurile boierimii bucovinene, care se grăbi să-i dea urmare, organizând escadroane de "arnăuţi şi vânători" comandaţi de Mihalache Calmuţchi, Louis Logotheti, Iordachi Tabora, Constantin Ianoş, Vasile Goian ş.a. Dădură urmare apelului imperial şi gospodari fruntaşi din satele bucovinene, între care *Nicolai Nistor* din comuna Vicovul de Sus, judeţul Rădăuţi. Escadroanele acestea de voluntari bucovineni

luară parte la operațiile din Galiția. În 1821, Bucovina avu cinstea să găzduiască o frumoasă pleiadă de boieri moldoveni care se refugiaseră acolo de groaza tulburărilor eteriste, în frunte cu Dumitru și Sandu Sturdza, Alecu Balș, Dimitrie Ghica, Constantin Cantacuzino, Gheorghe Sion ș.a. care redactară adresa de supunere față de Poartă, cerând înlăturarea domniei fanariote.

Spiritele bucovinenilor erau pregătite dinainte pentru noua mișcare de regenerare politică și culturală. După moartea episcopului Daniil Vlahovici, sârb de origine, întâmplată la 30 august 1822, scaunul episcopal de la Cernăuți fu ocupat de un cleric bucovinean, *Isaiia Baloșescu*, un absolvent al celebrei academii putnene sub conducerea eruditului Vartolomei Măzăreanu. Ni s-a păstrat diploma de absolvire a tânărului cleric Isaiia, din care putem cunoaște materiile care se predau la acea înaltă școală teologică. Prin decretul imperial, din 17 iulie, Isaiia fu numit episcop al Bucovinei primind hirotonia din partea mitropolitului sârb de la Carlovăț, în a cărei arhidieceză era cuprinsă eparhia de la Cernăuți, deopotrivă cu cea a românilor transilvăneni de la Rășinari. Chiriarh erudit ce era, tânărul episcop se grăbi să dea o nouă organizare învățământului teologic din dioceza sa, în continuarea frumoaselor tradiții ale academiei putnene. În locul acesteia, mitropolitul Dosoftei Herăscu înființase la mănăstirea Sf. Ilie de lângă Suceava o *școală clericală*, la conducerea căreia fusese impus de austrieci arhidiaconul sârb Daniil Vlahovici, care ajunse apoi urmașul lui Dosoftei în scaunul episcopal. Ca dascăli la această școală fură chemați tot clericii din arhidioceza Carlovățului, ca Serafim Melchisedec Lemeni, Ghenadie Platenchi și Moise Popovici. La 1789, *Școala clericală* fu mutată de la Sf. Ilie la Cernăuți pe lângă reședința episcopală. Budai Deleanu ne descrie în culori foarte sumbre stările de lucruri ce domneau la această școală, ai cărei elevi urmau un curs de 3 ani, materiile predate grupându-se în jurul catehismului. La 1818 însă, școala fu închisă, urmând să-și reia activitatea numai după reorganizarea ei în *institut teologic*, care luă ființă în urma revoluției imperiale din 26 septembrie 1826.

În expunerea de motive pentru reorganizarea acestei școli, episcopul Isaiia dezaproba încetarea activității ei între anii 1818 – 1826:

"Să aibă a răspunde odată înaintea milostivului, dar totodată și severului judecător dumnezeiesc toți aceia, care din neștiință, lipsă de pricepere sau poate din porniri josnice și neoneste au tărăgănat înființarea acestui așezământ răspânditor de cultură, așa de trebuincios și folositor pentru viața bisericească cât și cea afară de biserică, fiindcă ei, prin zădărnicirea aceasta au răpit credincioștilor mântuirea sufletului, au ținut pe loc combaterea imoralității, dacă și-au provocat-o chiar, făcându-se astfel responsabili înaintea lui Dumnezeu și înaintea prea grațiosului nostru împărat".

Noul institut primi organizarea unei școli teologice superioare, la care istoria bisericească, arheologia biblică, introducerea în *Noul* și *Vechiul Testament* se predau în *limba latină*, dreptul bisericesc, dogmatica și morala în limba greacă, iar teologia pastorală, catehetica si pedagogia în limba germană. În *românește* nu se preda nici o singură disciplină. Această limbă se folosea numai în *seminarul clerical* care fu atașat institutului în 1828, unde se primeau numai absolvenții ortodocși ai liceului german din Cernăuți, care luase ființă în 1808. Limba română nu se cultiva nici la acel liceu la care în 1816 era să fie chemat ca profesor de religie Gheorghe Lazăr din Transilvania, fiindcă-i mergea faima unui bărbat erudit și distins prin sârguință, zel și moralitate. Institutul teologic și seminarul clerical se întrețineau pe cheltuiala fondului religios al diocezei bucovinene.

În activitatea sa culturală, episcopul Isaiia nu se opri însă numai la învățătura clerului. El se gândi serios și la luminarea poporului prin școală. În timpul păstoririi episcopului Daniil Vlahovici, toate școlile primare din Bucovina, dintre care multe ființau încă din vremea aparteneneței la Moldova, fură declarate, prin ordonanța din 1815, *școli confesionale catolice și puse sub oblăduirea consistoriului catolic din Liov*, astfel că episcopul ortodox al Bucovinei nu mai avea niciun cuvânt în îndrumarea și conducerea acestor școli. La aceste școli nu mai puteau fi încadrați decât învățători catolici, ceea ce însemna excluderea candidaților români de la cariera didactică. Episcopul Isaiia protestă împotriva catolicizării școlilor moldovenești, cerând înființarea de școli ortodoxe pentru copiii enoriașilor săi, în rapoartele sale către *Comisia aulică de studii* de la Viena, transmise în anii 1826, 1832, 1833 și 1834. Dar glasul striga în pustiu. La 14 septembrie 1834, moartea îi închise ochii pentru totdeauna fără ca stăruințele sale pentru redobândirea școlilor din dioceza sa să fie încununate cu succes.

NOTE

1. Moartea lui August al II-lea, elector de Saxa și rege ales al Poloniei, repune în discuție la 1 februarie 1733 stabilitatea în Europa. Un tratat încheiat între Austria și Rusia, în 1726, asigura succesiunea la tron lui August al III-lea. În așteptarea oportunității de a proceda la mutilarea sau dezmembrarea Poloniei, cele două aliate erau de acord să nu permită alegerea unui candidat francez care ar fi putut primejdui planul lor. Dar, după căsătoria regelui francez Ludovic al XV-lea, în 1725, cu Maria Leszczynska, Franța avea un candidat în însuși socrul regelui, Stanislav Leszczynski. La aflarea morții lui August al II-lea, Stanislav nu pierde timpul și în mod imprudent, deghizat și cu un singur companion, traversează Germania pentru a se face aclamat la Varșovia: iată regele Poloniei și Marele Duce al Lituaniei. Dizidenții se opun și îl susțin pe August al III-lea, iar pentru a sprijini această alternativă la tronul Poloniei, 20.000 de soldați ruși sunt transportați pe Vistula. Cum nu putea opune nici o rezistență, Stanislav se retrage în Dantzig. Onoarea Franței era în joc și este trimisă în Baltica o escadrilă cu 6.000 de soldați care n-a putut înfrânge armata rusă. În această situație, Stanislav a renunțat, iar rege al Poloniei a fost ales August al III-lea.

2. Eudoxiu Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. VII, p. 215.

3. *Ibidem*, p. 174.

4. *Ibidem*, p. 185.

5. N. Iorga, *Acte și fragmente*, vol. II, p. 140.

6. *Ibidem*, p. 143.

7. *Ibidem*, p. 147.

8. *Idem*, *Istoria românilor în chipuri și icoane*, vol. I, p. 117.

9. *Idem*, *Acte și fragmente*, vol. II, p. 149.

10. Manolachi Drăghici, *Istoria Moldovei pe 500 de ani*, Iași, 1857, p. 107.

11. *Ibidem*, p. 109.

12. Zilot Românul (Ștefan Fănuță), *Opere complete*, ediție îngrijită de Marcel Ciucă, Editura Minerva, București, 1996, p. 89.

13. *Mihai Cantacuzino* (1723 – c. 1790), istoriograf și genealogist, este fiul lui Matei Cantacuzino, fost mare ban al Craiovei și al Păunei Rustea. Filorus, Mihai Cantacuzino a dus o politică de emancipare a țărilor române de sub regimul fanariot reprezentant al imperiului otoman. Dezamăgit de nereușitele politice, în 1774, Mihai Cantacuzino se refugiază la Sankt Petersburg, primind gradul de general în armata țaristă. În exilul rusesc, Mihai Cantacuzino reia spre sfârșitul vieții preocupările intelectuale și redactează în limba greacă *Istoria politică și geografică a Țării Românești de la cea mai veche a sa întemeiere până la anul 1774*, tradusă în limba română după un secol de către G. Sion și publicată în anul 1863, la București, în tipografia *Rassidescu*. A doua sa lucrare importantă este *Genealogia Cantacuzinilor*, publicată de N. Iorga în anul 1902, la editura *Minerva*.

14. *Ienăchiță Văcărescu* (c. 1740 – 1797), poet, filolog și istoric. Este descendent al uneia din cele mai vechi familii boierești. Bunicul său, Ianache Văcărescu, capuchehaie și ginere al Domnului Constantin Brâncoveanu, împărtășește destinul tragic al Domnului român, iar tatăl Ștefan Văcărescu, căsătorit cu Catinca Done, nepoată a cronicarului moldovean Ion Neculce, a fost otrăvit împreună cu un frate al său de către Domnul fanariot Constantin Racoviță. Cunoștea mai multe limbi străine: greaca, latina, turca, persana, italiana, germana și franceza. Își tipărește succesiv, la Râmnic și la Viena, în 1787, *Observații sau băgări de seamă asupra regulelor și orânduielelor gramaticii rumânești*. Rămasă în manuscris mult timp și publicată în 1863, de Al. Papiu Ilarian, a fost lucrarea *Istorie a preaputernicilor împărați otomani*, tributară pentru prima parte (1300 – 1757) izvoarelor bizantine dar și lui Dimitrie Cantemir și interesantă mai ales pentru partea a doua de până la 1791, fiind contemporan cu multe evenimente politice majore. O a doua ediție a *Istoriei othomanicești* a publicat Gabriel Ștrempel, în anul 2001, la editura *Biblioteca Bucureștilor*.

15. *Naum Râmniceanu* (1764, Corbi, jud. Argeș – c. 1838, Cernica, jud. Ilfov), cronicar, autor de versuri și traducător. Bunicii săi erau originari din Jina, din părțile Sibiului și trec munții în Țara Românească datorită disputelor dintre biserica greco-unită și biserica ortodoxă. Copilăria, Naum Râmniceanu și-a petrecut-o în comuna *Corbi*. De la vârsta de șase ani este dat la școală în București, unde învață în limba greacă. În 1776, este luat ca diacon-secretar de Filaret, arhimandrit al Mitropoliei Ungro-Vlahiei și din 1780, episcop de Râmnic. În timpul războiului austro-turc, Filaret, urmat de Naum Râmniceanu, se refugiază în Transilvania, la Sibiu. De la Sibiu, Naum Râmniceanu, împreună cu Dionisie Eclesiarhul, merg la mânăstirea Lipova, din Banat. Revine în țară după 7 ani de exil, timp în care a predat lecții de limba greacă. Lucrările sale rămase în manuscris *Despre originea românilor* și *Cronicul protosinghelului Naum Râmniceanu de la 1768 – 1810* au fost publicate de Constantin Erbiceanu, în *Cronicari greci care au scris despre români în epoca fanariotă*, București, 1888.

16. *Dionisie Eclesiarhul* (c. 1759, Pietrari, jud. Vâlcea – 1820, Craiova), cronicar și caligraf. De mic s-a călugărit la mânăstirea Tismana. Aici a început să învețe carte, apoi și-a completat cunoștințele la Govora, Hurezi, Episcopia Râmnicului, precum și la Craiova. În refugiul său din Transilvania, unde l-a însoțit pe episcopul Filaret de Vâlcea, a călătorit prin orașe ca Orșova, Mehadia, Lugoj, Caransebeș, Timișoara, prin ținuturi sârbești unde vede cetatea Petrovaradin și orașul Sabac, precum și la Buda, unde a văzut palatul lui Matei Corvin. Opera sa principală este *Hronograful Țării Românești de la 1764 până la 1815* și publicată târziu, în 1863, de Al. Papiu Ilarian, reluată ulterior în ediții critice.

17. *Zilot Românul* (27 decembrie 1787 – 12 noiembrie 1853), pe numele său adevărat Ștefan Fănuță, cronicar și autor de versuri. Principala sa operă este *Istoria Țării Românești de la Domnia lui Alexandru-Vodă Ipsilanti până la sfârșitul Domniei lui Ioan Vodă Caragea 1796 – 1818*, care beneficiază de o ediție critică remarcabilă îngrijită de Marcel Ciucă și publicată în anul 1996, la editura *Minerva*.

18. Ioan Bianu, Nerva Hodoș, Dan Simonescu, *Bibliografia românească veche*, tom III, 1912 – 1936, pp. 176 – 177.

19. *Ibidem*, p. 251.

CUPRINS

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI / 5

PARTEA I – EPOCA PREISTORICĂ / 7

I. Înfățișarea geopolitică / 8
II. Cultura neolitică / 11
III. Tracii / 14
IV. Cimerienii / 16
V. Invazia sciților / 18
VI. Cea mai veche descriere geografică a României / 20
VII. Triburile scitice și așezările grecești și celtice / 22
VIII. România, patria geto-dacilor / 25
IX. Gruparea geto-dacilor în jurul regelui Dromihete și emanciparea lor de sub dominația scito-agatirsă / 29

PATREA II – EPOCA ROMANĂ / 37

I. Regele Burebista și luptele cu romanii / 38
II. Înfrângerea geților și prefacerea Daciei în provincie romană / 41
III. Pătrunderea romanilor în Transdanubia / 44
IV. Cucerirea Daciei / 50
V. Dacia sub dominația romană / 57
VI. Viața economică și socială / 64
VII. Viața religioasă și culturală / 66
VIII. Provincialii și coloniștii / 68
IX. Apărarea Transdanubiei și Daciei contra barbarilor / 72
X. Evacuarea Daciei / 74

PARTEA III – EPOCA MIGRAȚIILOR BARBARE / 79

I. Sălășluirea goților în Transdanubia și a gepizilor în Dacia / 80
II. Răspândirea creștinismului / 84
III. Luptele romanilor cu goții pentru stăpânirea Transdanubiei / 86
IV. Daciile carpatine sub supremația hunilor / 91
V. Gepizii în Daciile carpatine / 94
VI. Penetrația slavilor în Transdanubia și Dacia / 97
VII. Trecerea bulgarilor prin Transdanubia moldoveană și așezarea lor în Balcani / 103
VIII. Absorbirea slavilor din Dacia și Transdanubia de către provinciile daco-romane / 106
IX. Daciile carpatine sub supremația avarilor / 110
X. Transdanubia și Dacia sub prădăciunile pecenegilor / 112
XI. Transdanubia moldoveană și munteană sub cumani / 116
XII. Invazia tătarilor în spațiul carpato-dunărean / 123

PARTEA IV – EPOCA VIEȚII DE STAT LA URMAȘII PROVINCIALILOR ROMANI DIN TRANSDANUBIA ȘI DACIA / 133

A. ÎN TRANSDANUBIA APUSEANĂ

I. Romaniile sau Vlahiile din Carpați / 134
II. Unirea Vlahiilor muntene sub sceptrul Basarabilor / 140
III. Domnia voievodului Alexandru Basarab și întemeierea mitropoliei Ungro-Vlahiei / 153

B. ÎN TRANSDANUBIA RĂSĂRITEANĂ

IV. Descălecarea principatului Moldovei / 158
V. Starostia Sipenițului / 165
VI. Unirea starostiei Sipenițului cu principatul Moldovei / 170

C. DACIILE

VII. Invazia ungurilor în Daciile din Carpați / 183
VIII. Transilvania și Banatul sub regii arpadieni / 191
IX. Viața românilor din Transilvania și Banat sub regii Ungariei / 200

PARTEA V – DEZVOLTAREA POLITICĂ ȘI CULTURALĂ A ȚĂRII ROMÂNEȘTI SUB DOMNIA VOIEVOZILOR VLADISLAV I ȘI RADU I / 221

I. Primele conflicte ale românilor cu turcii / 222
II. Începuturile supremației otomane asupra Țării Românești / 231
III. Relațiile voievodatului muntean cu Ungaria, Polonia și Moldova / 239
IV. Starea culturală și economică sub Mircea cel Bătrân / 242
V. Politica Domnilor față de Turcia și Ungaria / 246
VI. Consolidarea statului moldovenesc sub domnia lui Alexandru cel Bun / 261
VII. Frământările din Moldova sub urmașii lui Alexandru cel Bun / 279
VIII. Transilvania și Banatul sub domnia regilor din diferite familii / 288
IX. Transilvania și Banatul în vremea lui Ioan Corvin Huncdoreanul / 292
X. Districtele românești din Banat și privilegiile lor / 293

PARTEA VI – EPOCA LUI ȘTEFAN CEL MARE / 301

I. Reîntregirea granițelor Moldovei și restabilirea relațiilor cu țările vecine / 302
II. Luptele lui Ștefan cel Mare cu turcii și cu muntenii / 312
III. Reluarea legăturilor cu Polonia și Ungaria și ostilitățile din pricina Pocuției / 326
IV. Viața economică și administrativă / 337
V. Cultura spirituală / 343

PARTEA VII – STRÂNGEREA LEGĂTURILOR POLITICE ȘI CULTURALE DINTRE ȚĂRILE ROMÂNE MUNTENIA, MOLDOVA ȘI TRANSILVANIA / 349

I. Frământările politice din Țara Românească până la Mihai Viteazul / 350
II. Moldova sub urmașii lui Ștefan cel Mare / 363
III. Emanciparea Transilvaniei, a Banatului și a părților ungurene de Ungaria
și recunoașterea suzeranității turcești
[Lipsesc din dactilogramă capitolul III, iar din capitolul II, subcapitolele 8, 9, 10 și 11]

PARTEA VIII – MIHAI VITEAZUL ȘI UNIREA ȚĂRILOR ROMÂNE MUNTENIA, TRANSILVANIA ȘI MOLDOVA / 397

I. Reacția contra asupririlor turcești și luptele pentru emancipare / 398
II. Cucerirea Transilvaniei / 407
III. Tratativele pentru reglementarea raporturilor politice cu Habsburgii / 417
IV. Mihai Viteazul și naționalitățile din Transilvania / 422
V. Ocuparea Moldovei și pierderea Munteniei / 432
VI. Pribegia și tragicul sfârșit al lui Mihai Viteazul / 439

PARTEA IX – TRIUMVIRATUL PRINCIAR: MATEI BASARAB, VASILE LUPU ȘI GHEORGHE I. RÁKOCZY / 455

I. Luptele și frământările politice în cele trei principate la începutul secolului al XVII-lea / 456
II. Triumviratul princiar: Matei Basarab, Vasile Lupu și Gheorghe I. Rákoczy / 475
III. Principatele dacice în serviciul expansiunii teritoriale turcești / 490

PARTEA X – ASPIRAȚIILE AUSTRO-POLONE ASUPRA PRINCIPATELOR DACICE / 503

I. Înfrângerea turcilor la Viena și izgonirea lor din Ungaria / 504
II. Restaurarea suprematici Casei de Austria asupra Transilvaniei și extinderea acestei suprematii asupra Olteniei / 508
III. Campaniile polonilor în Moldova / 527
IV. Constantin Brâncoveanu în Muntenia și contemporanii săi în Moldova / 539

PARTEA XI – ȚĂRILE ROMÂNE ÎN TIMPUL ABSOLUTISMULUI LUMINAT / 555

I. Muntenia și Moldova în timpul domniilor alternative ale familiilor fanariote Mavrocordat, Ghica, Racoviță și Calimachi / 556
II. Transilvania și Banatul sub dominația habsburgilor / 574

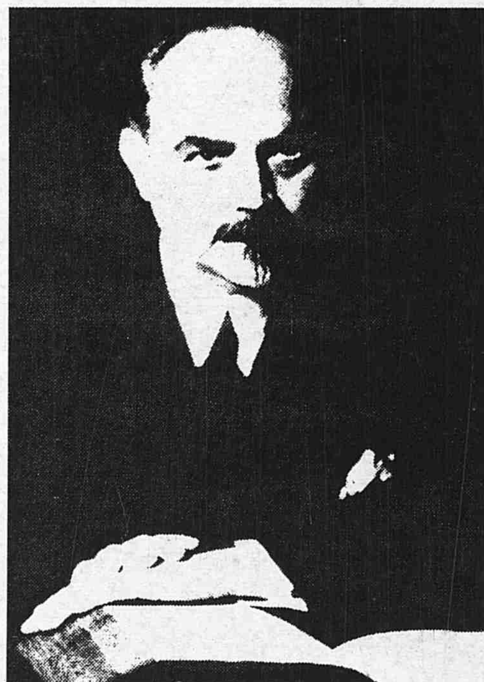
PARTEA XII – PRINCIPATELE ROMÂNE ÎN EPOCA OCUPAȚIILOR STRĂINE ȘI A AMPUTAȚIILOR TERITORIALE / 599

I. Războiul ruso-turc din anii 1768 – 1774 și ocupația rusească / 600
II. Reconfirmarea domniilor fanariote și războiul ruso-austro-turc din anii 1788 – 1792 / 609
III. Războiul ruso-turc din anii 1806 – 1812 și pierderea Basarabiei / 629
IV. Starea politică, economică și culturală a Țărilor Române sub domniile fanariote / 641

Culegere computerizată: Ana Maria BUCUR, Elena CONSTANTINESCU, Liliana MATEI
Corectură computerizată: Iulia MACARIE

Tiparul executat la Tipografia „SEMNE '94"

ISTORIA ROMÂNILOR

Istoric şi om politic român (n. 16.08.1876, Vicovu de Sus, jud. Suceava, m. 11.11.1962, Bucureşti). Doctor în filosofie al Universităţii din Viena cu teza Die moldauischen Anspruche auf Pokutien *(1909). Profesor agregat pentru istoria sud-est europeană la Universitatea din Cernăuţi (1912). Membru corespondent al Academiei Române (1911). Membru titular al Academiei (1915), răspunsul la discursul de recepţie fiindu-i dat de Nicolae Iorga. Preşedinte al Secţiunii Istorice a Academiei (1930). Membru al Academiei Cehe de Ştiinţe şi Arte din Praga (1935) şi al Academiei Suedeze (1937). Conservator al Bibliotecii Academiei Române (1945 – 1948). I se retrage calitatea de Membru al Academiei Române în 1948; repus în drepturi* post-mortem *în 1990.*

La Congresul General al Unirii Bucovinei din 28 noiembrie 1918, a redactat şi a dat citire motivaţiei Declaraţiei Unirii. Rector al Universităţii din Cernăuţi şi profesor de istorie al Facultăţii de Litere şi Filosofie, 1920 – 1940. Fundează şi conduce revistele "Junimea Literară" (1904 – 1939) şi "Codrul Cosminului" (1924 – 1939); dirijează ziarul şi editura "Glasul Bucovinei".

Membru marcant al Partidului Naţional Liberal şi preşedinte al organizaţiei PNL din Bucovina. În guverne liberale, ministru delegat cu administraţia Bucovinei (1918 – 1920 şi 1922 – 1926); ministrul Lucrărilor Publice (1927 – 1928); ministrul Muncii, Sănătăţii şi Asigurărilor Sociale (1934 – 1937); ministrul Cultelor şi Artelor (1939 – 1940). Senator de Drept.

Arestat şi reţinut la închisoarea de la Sighet (1950 – 1955) fără a i se intenta vreun proces.

Bibliografia sa cuprinde circa 230 de publicaţii din care circa 110 conferinţe şi discursuri nepublicate.

ISBN: 973-8369-05-3
ISBN vol. I: 973-8369-06-1